BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XXVIII
F
12
NAPOLI

Digitized by Google

R. P.
BERNARDVS
CÆSIVS
DE
MINERALIBVS.

Digitized by Google

Digitized by Google

MINERALOGIA,

SIVE

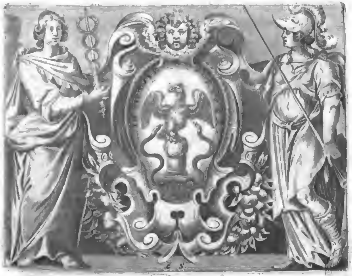
NATVRALIS PHILOSOPHIÆ

THESAVRI,

IN QVIBVS METALLICÆ CONCRETIONIS
medicatorúmque foſſilium miracula, terrarum pretium, colorum
& pigmentorum apparatus, concretorum ſuccorum virtus,
lapidum atque gemmarum dignitas continentur,

Hos publici iuris fecit R. P. BERNARDVS CÆSIVS *Mutinenſis,*
è Societate IESV.

PRODERIT HÆC PRETIOSA SVPELLEX NON
Philoſophiæ modò, ac Medicinæ, verùm etiam ſacræ & humanioris
literaturæ ſtudioſis.

LVGDVNI,
Sumptib. IACOBI & PETRI PROST.

M. DC. XXXVI.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

ILLVSTRISSIMO, AC POTENTISSIMO DOMINO, D. CAROLO DE NEVF-VILLE, D. D'HALINCOVRT, MARCHIONI DE VILLEROY,

Vicecomiti de la Foreſt Thaumier, &c. Torquato vtriuſque militiæ Equiti, & ab vtroque Conſilio Regis Chriſtianiſſimi, centum cataphractorum Equitum turmæ Præpoſito, & in vrbe & Prouincia Lugdunenſi, necnon in Seguſiana & Bellojocenſi Proregi.

LVGDVNENSIS non eſt, qui nihil debet tibi, quippe cui ipſa ſe Lugdunum debet, nec agnoſcit patriam qui te patriæ parentem non ſalutat (PROREX VIGILANTISSIME.) & ſanè quoties in antiquæ Lugduni ſpeciem retorquemus oculos, & nouæ faciem contemplamur, toties Lugduni à te ædificatam Lugdunum fateri cogimur. Etenim vrbem ſine vrbe inueniſti, quia ſine muris; tu eam & muris inſtruxiſti ad deco-

Digitized by Google

rem, & propugnaculis ad ſecuritatem; flumina ciuibus ſuis clauſa, aperuiſti portubus, vt quæ antè neceſſitati ægrè parebant, etiam voluptati noſtræ officioſa vltrò famulentur; anguſtias viarum, plurimis in locis ita explicari curaſti, vt quæ olim ciues ſuos tantùm non excluderent, externos modò, etiam facilè admittant, & quæ domeſticis opibus malignè parebant, peregrinas quoque merces liberaliter excipiant; quid templa? ea magnam partem vel euerterat hæreſis, & illa pietas tua reſtituit illuſtriora, vel iacebant in ſquallore, lacernis veſtita, & ſacrilego pædore obſita; & hæc iam rident ſub ſerico, iam vibrant argento, iam auro (quæ tua eſt liberalitas) ambitiosè veſtiuntur, adeò vt tibi parum ſit, quòd nos fœlices & tutos feceris, niſi & facias pios; denique vt infinita in rempublicam beneficia tua finiam, Lugdunum non ornaſti, ſed feciſti. Hæc tua porrò merita (PROREX GENEROSISSIME) Lugdunenſes ſingulos nunquam non prædicare par eſt, quia de his taces; meminiſſe, quia obliuiſceris; publicis, priuatíſque laudibus coronare, quia neutras modeſta tua beneficentia exigit. Ego certè hunc de Mineralibus librum tuis in patriam beneficiis conſecratum volui, non tam vt Lugdunenſis præli fœtus degeret tutus, atque adeò glorioſus ſub nomine tuo, in cuius tutela Lugdunum in mediis Europæ periculis, ſecura conquieſcit, quàm vt boni ciuis partes implerem,

rem, & memorem aduerſum te animum, quali quali modo conteſtatus, obſequium meum tibi vouerem, certus tenuitate munuſculi te minimè offenſum iri, qui ſoleas non donum, ſed animum dantis intueri. Ad hæc, id vt tibi donarij afferrem, inuitauit voluminis huiuſce materia militari & triumphali familiæ tuæ cognata, & affinis. nempe licebit inde militum ſtipendia colligere, ex fodinis aureis, arma cudere in ferreis, in lapideis extruere arces, & propugnacula, quæ, propugnante Marchione tuo, temerarios leonis impetus caſtigent, audaces laſſent Aquilæ volatus, & totam triumphent Auſtriam. Inde exprometur, quidquid pretioſi lapidis auarus naturæ ſinus comprimit, nimirum in arcus triumphales erigendos tibi & tuæ poſteritati, cui rara, ſed non immerita fœlicitate iam interes. equidem videre mihi videor Genium hiſtoriæ, in illa diuite materia, pretioſos domus tuæ annales, immortali gloriæ penicillo, depingentem ibi Abauum, Auum, & Parentem magna illa gallicæ ſapientiæ exempla ſæculis omnibus proponet imitanda; ibi te ipſum deſcribet auidis poſterorum oculis legendum, tum qualis eras, quando in germanum equitatum (ad Aulnacum) irrumpens gallicum vexillum tibi creditum hoſtili ſanguine cruentares, vt intacto illius candori conſuleres, tum quando peragrares Aquitaniam laudibus tuis plenam, quia hoſtibus per te vacuam,

cuam; nec ſolam Galliam tuæ gloriæ theatrum ponet, Romam adiiciet, ad quam iuiſti Legatus extraordinarius, iuiſti ordinarius, ſemper tamen extraordinariè à Summo Pontifice exceptus, apud quem res Regias ſic geſſiſti, vt magnis negotiis nunquam minor notareris. A patre ad filium natu maiorem gradum ſic faciet ille idem hiſtoriæ Genius, vt tamen ſiſtat in patre quem inuenit in filio; hunc autem exhibebit vix puerum iam poſteros cogitantem, à cunis currentem ad caſtra, prius ferè militem, quàm hominem, adhuc tyronem ſi annos numeres, veteranum ſi bellicam experientiam, atque adeò præfectum caſtrorum creatum citiùs ſi ætatem, tardiùs ſi merita intueris. nec ſolas adoreas militares Marchionis Villaregij tranſcribet futuris ætatibus, tranſmittet, & ſingularem illius prudentiam, qua Pignerolium ſic gubernauit, vt in vnica vrbe regenda prouinciis, imò & Regnis adminiſtrandis ſe probârit non imparem. nec obliuioni dabit quòd in eadem vrbe erexit de diuitiis trophæum planè opulentum, cum perfectis, quibus præerat, munitionibus, pecuniam ſuperantem regio ærario reddidit, alienis opibus laudem iuſtiſſimam redempturus. triumphabit verò in commendando illius de morte triumpho nunquam morituro; Pignerolium peſtis ſæuiſſima exhauriebat ciuibus, vt ſepulchris compleret, & interim dum mediis in mortibus viuit Genero-
ſiſſimus

ſiſſimus Marchio, admonetur quidem domeſticorum ſuorum funere vicies repetito, vt ſuæ ſaluti cautum iret; at ille vel morte ſua (ſi ita Superis videretur) immortale in Regem ſuum fidei, & conſtantiæ facturus exemplum tandiu reſiſtit, dum Regis ſui imperio ex vrbe ſecedere iubetur & viuere. eodem penicillo delineabit Genius idem palmaria facinora, in Gallia, Germania, Italiáque ab Equite tuo animoſiſſimo edita, eaque vel ipſi magnanimitati proponet imitanda, tandémque nobiliſſimorum Abbatum conſecrabit pietatem, quæ diu (ſi bene auguror) infulas ornabit, illuminabítque purpuras. Interea, PROREX ILLVSTRISSIME, hanc tuæ familiæ beatitatem ipſe beatus recognoſce, in tua tuorúmque gloria glorioſiſſimus conquieſce, tibíque diu viue, vt diu ſimus fœlices. ita vouet & ſperat Lugdunum, ita vouet & ſperat

Addictiſſimus tibi ſeruus

IACOBVS PROST.

Facultas R. P. Præpoſiti Prouincialis Societatis IESV in Prouincia Veneta.

LIBRVM de Mineralibus, &c. P. BERNARDI CÆSII Mutinenſis, è Societate IESV, à quatuor Theologis noſtris viſum & approbatum, Ego IOANNES STEPHANVS MENOCHIVS, eiuſdem Societatis in Prouincia Veneta Præpoſitus Prouincialis, poteſtate mihi ad id ab Adm. R. P. N. Mutio Vitelleſchio Generali Præpoſito facta, typis mandari permitto. In quorum fidem hoc teſtimonium manu mea ſubſcriptum, & ſigillo meo munitum dedi. Arimini die 5. Maij. Anno à Chriſto nato 1633.

IOAN. STEPHANVS MENOCHIVS.

Facultas R. P. Præpoſiti Prouincialis Societatis IESV in Prouincia Lugdunenſi.

EGO CLAVDIVS BONIELLVS, Societatis IESV in Prouincia Lugdunenſi Præpoſitus Prouincialis, iuxta Priuilegium eidem Societati à Regibus Chriſtianiſſimis Henrico III. 10. Maij 1593. Henrico IV. 20. Decembris 1606. & Ludouico XIII. nunc regnante 14. Februarij 1611. conceſſum, quo Bibliopolis omnibus prohibetur, ne libros ab hominibus noſtræ Societatis compoſitos abſque Superiorum eius permiſſione excudant, permitto IACOBO & PETRO PROST fratribus, Lugdunenſibus Bibliopolis, vt *R. P. Bernardum Cæſium de Mineralibus*, excudere, ac liberè diuendere poſſint. Datum Lugduni 20. Auguſti 1636.

CLAVDIVS BONIELLVS.

APPROBATIONES.

IOANNES CLAVDIVS DE VILLE, in S. Theologia Magiſter, & Cuſtos Sanctæ Crucis, in hac Lugdunenſi Diœceſi in Librorum cenſuram incumbere iuſſus, fidem facimus nos *Librum de Mineralibus R. P. Cæſij è Societate IESV*, vidiſſe, legiſſe, nihilque in eo Catholicæ, Apoſtolicæ & Romanæ Eccleſiæ ſacræ doctrinæ aduerſum contineri. Lugduni XV. Cal. Maias 1636.

DE VILLE.

NOs infrà ſcripti Doctores Pariſienſes fidem facimus, librum de Mineralibus, &c. R. P. BERNARDI CÆSII peruoluiſſe, & licitè typis mandari poſſe. Actum Lugduni die 12. Aprilis 1636.

Fr. STEPHANVS MOLIN, *Carmelita.*

Fr. IOANNES CVISSOT, *Carmelita.*

SVMMA PRIVILEGII *Chriſtianiſſimæ Maieſtatis.*

REGIS Chriſtianiſſimi Priuilegio, dato Pariſiis ſexta Maij 1636. cautum eſt, ne quis in Prouinciis ſuæ ditioni ſubiectis, præter IACOBVM PROST, Bibliopolam Lugdunenſem, aut de illius facultate, opus hoc, cui titulus eſt, *R. P. Bernardus Cæſius de Mineralibus*, intra nouem annos, à die editionis primæ computandos, mandare typis queat, ſub pœnis in eo contentis.

De mandato Regis

VIETON.

INDEX
Librorum, Capitum, Sectionum, Paragraphorum.

LIBER PRIMVS.

De Mineralogia, & Mineralium natura, & principijs in communi.

CAPVT II.

De operis inſcriptione, argumento & iucunditate. pag. 1.

CAP. II. *Vtrùm Mineralogia ſit vtilis.* 3.1

SECT. 1. MINERALOGIÆ damna obiiciuntur. ibid.

2. Mineralogiæ fructus & commoda explicantur. 6.2

3. Diluuntur argumenta ſectione prima obiecta aduersùs Mineralogiam, & Auctoris finis, & ſcopus aperitur. 12.2

CAP. III. *Sitne Mineralogia facultas honeſta, an ſordida; liberalis, an mechanica; practica, an ſpeculatiua; & num Philoſophiæ pars cenſenda.* 15 1

CAP. IV. *De Mineralogiæ obiecto, & Mineralium principijs internis.* 20.1

SECT. 1. De materiali, & formali obiecto Mineralogiæ, & de eius loco inter partes Phyſicæ. ibid.

2. De cauſa materiali vniuerſalium. 21.1

3. An materiæ foſſilium media, & proxima, ſpecie inter ſe differant. 25.1

4. De cauſa formali vniuerſali. ibid.2

CAP. V. *De externis foſſilium cauſis efficiente, & finali.* 29.2

SECT. 1. An cœli & aſtra influant in ſublunaria. ibid.

2. An corpora cœleſtia agant per motum in mundum ſublunarem. 31.2

3. Vtrùm aſtra per lucem agant in hunc mundum inferiorem. 34.1

4. Vtrùm cœlum agat in inferiora per occultas virtutes, ſiue influentias. ibid.2

5. An foſſilia præter Deum, agnoſcant aliam cauſam ſui effectricem. 36.2

6. An, & quando cœli & aſtra ſint cauſa efficiens foſſilium. 37.2

7. In qua enodantur aliæ difficultates de efficienti cauſa foſſilium. 40 2

8. De metallicorũ cõditionib. & officiis. 43.2

9. De cauſa finali foſſilium. 46.2

CAP. VI. *De locis mineralium.* 47.1

SECT. 1. An, & quæ elementa ſint foſſilium loca. ibid.

2. An, & quomodo in aëre generentur foſſilia. 52.1

3. An, & quomodo in aqua generentur foſſilia. 56.1

4. De aquis mineralibus. 61.1

5. De viribus aquarum mineralium. 63.2

6. De aquis frigidis, & calidis, balineis, & thermis. 68.1

7. De thermarũ luxu, magnificẽtia, materia, forma efficiente, fine, & honeſtate. 75.1

8. De aquis thermalibus, ſeu metallicis, & medicatis. 83.2

9. De aquis thermalibus ſpeciatim; & primò de Aponenſibus. 87.1

10. De reliquis medicatis fontibus in particulari. 89.1

11. De mineralibus aquarum. 91.1

12. De aliis aquarum miraculis. 99.2

CAP. VII. *De Tellure, propria foſſilium patria.* 115.1

SECT. 1. De terræ laude, beneficentia, magnitudine, figura, motu, quiete, loco ordinéque inter alias naturæ partes ibid.2

2. De cauernis terræ, ac de ſubterraneis ſpiritibus, & ignibus. 117.2

3. De foſſilium venis, & venulis. 122.1

4. De vſu virgulæ in inueniendis foſſilium venis. 124.2

5. Rurſum de foſſilium venis diſſeritur; tum de fibris, & cõmiſſuris ſaxorum. 126.2

CAP. VIII. *De Mineralogiæ, & mineralium diuiſione.* 129.1

§. 1. Foſſilium color. 130.1

§. 2. Foſſilium tranſlucida facilitas, fulgor, & nitor. ibid.2

§. 3. Foſſilium ſapor. 131.1

ẽ 2 §. 4. Foſſi

§. 4. Foſſilium odor. ibid.2
§. 5. Foſſilium calor, frigus, humor, & ſiccitas. ibid.
§. 6. Foſſilium pinguitudo, macritudo, ſpiſſitudo, raritas, durities, mollitudo, aſperitas, læuor, grauitas, & leuitas. 132.1
§. 7. Quæ foſſilia liqueſcant, quæ molleſcant, quæ humectentur. ibid.
§. 8. Quæ foſſilium ſint lenta, glutinoſa, flexibilia, friabilia, quæ ſcalprum, quæ tornum, quæ limam ſentire poſſint. ibid.2
§. 9. Quæ foſſilium comprimi poſſint, quæ dêſari, quæ trahi, quæ duci, quæ findi, quæ ardere, quæ accendi, & non ardere. 133.1
§. 10. Quæ foſſilium moueantur in aceto, quę aquis innatent, quæ ſuccum reddant, quæ tingant metalla, quæ colores ſuos largiantur, quæ ferrum acuant, quæ trahant, quæ abigant. ibid.
§. 11. Quæ foſſilia proſint, quæ obſint ſanitati. ibid 2
§. 12. De foſſilium figura. 134.1
§. 13. De aliis foſſilium figuris, & de eorundem quantitate. ibid.2

LIBER SECVNDVS.
De terris inſignibus.

CAPVT I.

De terris inſignibus in genere. 173
CAP. II. *De terris foſſilibus in ſpecie.* 142.1
SECT. 1. De terris, quibus vtuntur agricolæ ad culturam, vbi dę marga. ibid.2
2. De terris, quas tractant figuli, & plaſtæ. 145.1
3. De fulloniis cretis. 146.1
4. De terris ad medêdi artẽ ſpectãtibus ib.2
5. De terris, quibus pictores, fabri, & tonſores vtuntur. 147 1
6. De terra Samia. ibid.2
7. De terra lemnia. 148.2
8. De terra Armenia, & bolo Armenio, ſeu Armeno. 150.1
9. De terris Eretria, Chia, & Selinuſia. 151.1
10. De terris Cimolia, Pnigiti, Melia, Ampeliti. ibid.2
11. De Ochra, & Sile. 153.1
12. De Rubrica. 154.2
13. De Parætonio, & puluere Puteolano. 155.2
14. De creta, argilla, & luto Apuliæ. 156.2
15. De terris Galata, Clupea, Balearica, Ebuſitana: item de Maltha, & Lithocolla. 159.1
16. De Myrrhinis, Porcellanis, & Maiolicis. 159.1
17. De Adarce, & fæce. 160.1
CAP. III. *De coloribus, & pigmentis in genere.* 161.1
SECT. 1. An rectè terræ, & pigmenta tractatione iungantur. ibid.
2. Quid ſit color, quid lux, quid diaphanum. ibid.2
3. An eadem coloris, & lucis natura ſit, necne. 164.1
4. De colorum diuiſione. 166.1
5. De coloribus nomenclatura. 167.2
6. De colorum ſignificationibus, 172.2
7. De colorum viribus. 175.2.
§. 1. De rubore. ibid.
§. 2. De candore, & nigrore. 176.2
§. 3. De viridi, cæruleo, aliiſque mediis coloribus. 177.1
§. 4. Quo pacto albedo viſum diſſipet, nigredo colligat, rubedo inflammet, cæteri oblectent. ibid.2
8. De colorum ortu, & cauſis. 178.2
9. De nubium coloribus. 181.1
10. De coloribus, qui in auium plumis per Solis irradiationem ſpectantur. ibid.2
11. De coloribus Iridis, maris, & chamæleontis. 182.2
12. An lux ſit colorum hypoſtaſis. 184.2
13. Diluuntur aliquot quæſtiones de coloribus. 185.2
CAP. IV. *De pigmentis, ſeu coloribus metallicis in ſpecie.* 187.1
SECT. 1. Quid, & quotuplex ſit color metallicus, ſeu mineralis. ibid.
2. De minio. 188.1
3. De cinnaberi, & ſãguine Draconis. 190.2
4. De Indico. 194.2
5. De cęruleo, lapide Lazulo, Cyaneo, Azurro vltramarino, lapide Armenio, Neſtoriano, & Cilono. 196.2
6. De Chryſocolla, & Borace. 199.1
7. De ceruſſa. 202.2
8. De ſandaracha, ſandyce, & vernice. 208.1
§. 1. De ſandaracha. ibid.
§. 2. De ſandyce. 210.1
§. 3. De vernice. 211.1
9. De auripigmento, & arſenico. 211.2
10. De ſtibio, ſeu antimonio. 215.1
11. An, & quos medicos vſus præſter ſtibium. 219.1
12. De purpuriſſo, purpura, murice, oſtro, purpurina, concha pictorum, vaccinio, & lacca. 228.1
13. De cocco, chremeſino, vermiculo rubia, ſcarlatto, hyſgino, verzino, braſilio, croco, & anchuſa. 233.2
14. De ſymbolis purpuræ. 240.2
15. De atramento, chalcanto, vitriolo, miſy, ſory,

ſory,chalcite,melanteria,pſorico,&ſepia. 242.1
16. De eretria,melino,ochra, ſinopide, parætonio, theodotio, ſile, appiano, anulari, puteolono, ſyrico, ærugine, Armenio. 253.1
17. De coloribus vſtis. 254.2
CAP. V. *De pictura.* 255.1
SECT. 1. Pictura viuens. ibid.
2. Pictura tabulæ inanimæ. 257.1
3. Picturæ finis. 259.1
4. Quid opis pictoria à reliquis facultatibus,optica præſertim,recipiat. 260.2
5. Pictura confertur cum Poëſi. 264.1
6. An fortuna locũ habeat in pictura. 266.2
7. Picturæ honos. 267.1
8. Picturæ origo,ac ætas. 268.1
9. Clari pictores,& celebres picturæ. 269.1.1
10. De Apelle. 271.2
11. Symbolicæ picturæ,vel ſtatuæ. 274.2
12. De fortunæ ſimulachro. 276.1
13. Quædam de pictura problemata. 278.1
CAP. VI. *De arena,ſabulo,glarea,cinere.* 279.2
SECT. 1. De arena. ibid.
2. De ſabulo,glarea,& cinere. 283.1

LIBER TERTIUS.
De ſuccis concretis.
CAPUT I.

De ſuccis concretis in genere. 288
CAP. II. *De ſale.* 293.1
SECT. 1. SAlis etymon, præſtantia & natura. ibid.
2. Salis genera,ac diuiſiones. 295.2
3. De ſale marino,& de ſalſedine maris. 296.1
4. De ſale lacuſtri,ſtagnatico,fluuiali,puteali,fontano,& vrinario. 301.2
5. De ſale terreno,foſſili, arenario, ammoniaco,armeniaco, armoniaco, & montano. 302.2
6. De ſale lignario,ſeu carbonario,ſale bituminoſo,ſale naphthico, ſalis fauilla,ſalis flore,& ſalis ſpuma. 304.1
7. De ſale gemmæ, ſeu cryſtallino, ſeu Alchali,ſale Indo, ſale Sodæ,& ſale Tartari. 305.1
8. De ſale agrigentino,ſodomino, tragaſio, lixiuiaco: item de ſale Petræ, ſale metallico,ſale nitro,ſale vſto,ſale toſto,& ſale artificioſo. 306.2
9. De ſalium oleis,aquis, & extractionibus. 309.1
10. De coloribus ſalium. ibid.
11. De ſalis ſapore, odore, figura, duritie, aliiſque qualitatibus. ibid.2
12. An differant ſpecie, & quibus illorum debeatur excellentiæ palma. 310.1
13. De vſu ſalis in ſtruendis ædificiis;& ſale alio alios vti populos. ibid.2
14. De ſalis vſu in re medica. 311.1
15. Vtrùm ſal cõferat ad fœcunditatẽ. 312.1
16. De ſalis vſu in Dei cultu, hominum victu,& pecudum paſtu. 314.1
17. De ſtatu ſalis. 316.2
18. De pacto ſalis. 317.2
19. De proprietatibus ſalis. 318.1
20. De ſymbolis ſalis. 319.2
CAP. III. *De muria,& garo.* 322.1
SECT. 1. De mutia. ibid.
2. De garo. 324.2
CAP. IV. *De nitro, ſalnitro, aphronitro, & halinitro.* 326.1
SECT. 1. De nitro,& litro. ibid.
2. De ſalnitro,& halinitro. 331.1
3. De aphronitro,& aphrolitro. 333.2
CAP. V. *De alumine.* 334.5
SECT. 1. De aluminis nomine,definitione,& locis, vbi repetitur,& fit. ibid.
2. Ennmerantur aluminis genera. 335.1
3. De alumine liquido, phorimo, & paraphoro. ibid.2
4. An alumen rupeum, vulgò, *alume di rocca*,ſit liquidum. 336.1
5. De alumine concreto, ſchiſto, trichiti, ſtrongyli,placite,& plinthite. 337.2
6. De alumine Catini,plumæ,Scaiolæ,ſquamoſo,ſaccharino, petroſo, & pituminoſo. 338.1
7. De aluminis calore,ſapore,odore, figura, duritie,craſſitie,pinguedine, vi caleſactina; quomodo differat ab atramento ſutorio?& quódnã ſit optimum. 340.2
8. In qua diluuntur aliquot quæſtiones de alumine, ad rem metallicam ſpectantes. 341.2
9. De aluminis medicis viribus, & vſibus. 343.1
10. De aquis aluminoſis,viribus terræ aluminoſæ; & iterum de vi medica aluminis. 344.1
11. De aluminis vſibus, & proprietatibus. ibid.2
CAP. VI. *De ſulphure.* 345.2
SECT. 1. De ſulphuris nomine, & præſtantia. ibid.
2. De materia,& natura ſulphuris. 347.2
3. De ſulphuris locis,& generibus, & qualis ſit eorum ortus. 348.2
4. Quomodo conficiatur factitium ſulphur. 350.1
5. De aquis,terris,& oleis ſulphureis. 350.2
6. De ſulphuris calore, ſiccitate, colore, odore,

odore, ſapore, figura, &c. 351.2
7. De medica ſulphuris vi. 352.2
8. De ſulphuris vſibus, & proprietatibus. 353.2
CAP. VII. *De aſphalto, ſeu bitumine.* 354.2
SECT. I. De bituminis nominibus. ibid.
2. De bituminis natura, locis, generibus, & de illorum optimo. 355.2
3. De bituminis colore, odore, ſapore, calore, frigore, craſſitudine, liquiditate, duritie. 357.2
4. Vnde, & quomodo effodiatur terrenum bitumen. 359.1
5. Quomodo bitumen, aſphaltitis præſertim, colligatur, & pareتur. ibid.2
6. De aquis, terris, arenis, & lapidibus bituminoſis. 361.1
7. De vi medica bituminis. 362.2
8. De bituminis vſibus, & affectionibus. 363.1
9. De bituminis ſymbolis. 365.1
10. De camphora. ibid.2
11. De piſſaſphalto, ſeu picibitumine. 368.2
12. De mumia. 369
13. De petroleo, ſeu oleo ſaxi. 371.2
14. De naphtha. 372.1
15. De maltha. 376.2
16. De gagate. 377.1
17. De thracio lapide. 379.2
18. De ſpino, obſidiano & ſamothracia gemma. 380.1
19. De carbonibus foſſilibus, ampelite, & pharmacite. 381.1
20. De ignibus artificialibus. 382.2
CAP. VIII. *De ſuccino, ſeu electro.* 398.2
SECT. I. De nominibus ſuccini. ibid.
2. De ſuccini materia, & ortu. 399.2
3. De ſuccini loco, & pretio. 405.2
4. Quomodo ſuccinum colligatur. 406.1
5. De ſuccini differentiis. 407.2
6. De tranſlucentibus in electro. 408.2
7. De ſuccini vi attractiua. 409.1
8. De medica vi ſuccini. 410.2
9. De proprietatibus, & vſibus ſuccini. 411.2
10. De ſymbolis ſuccini. 412.1
11. De ambaro, ſeu ambro, vel ambra. ibid.2
12. De antachate, aromarite, myrrhite, zanthene, bapte, libanochro, atizoe, catochite, lipare, myrſinite. 414.1
CAP. IX. *De vitro, & cryſtallo.* 415.1
SECT. I. Vitri etymon, genus, materia, & origo. ibid.
2. De vitri locis, & generibus. 416.2
3. De vitri pretio, & æſtimatione. 417.2
4. Quo igne liquetur vitrum, & an poſſit comburi. 418.2
5. De fornacibus in quibus conflatur vitrum, & de eius conficiendi ratione. 419.2
6. De vitri coloribus, & pictura. 420.2
7. De vitri vſibus, & affectionibus. 421.2
8. De cryſtallo. 425.1
§. 1. Cryſtalli nomen, genus, & pretiũ. ib.
§. 2. Cryſtalli ortus, & materia. 426.1
§. 3. Cryſtalli loca. 428.1
§. 4. Cryſtalli magnitudo. ibid.2
§. 5. Cryſtalli forma, ſeu figura. ibid.
§. 6. Cryſtalli laudes, & vitia. 429.2
§. 7. Cryſtalli vis medica. ibid.
§. 8. Cryſtalli vſus, & proprietates. 430.1
§. 9. Iris gemma, cryſtalli ſpecies. 431.2
9. De ſymbolis vitri. 432.1
10. De ſymbolis cryſtalli. 434.2
CAP. X. *De ſpeculis.* 436.1
SECT. I. Speculi etymon, & natura in communi, & genus ſcientiæ. ibid.
2. Speculi origo, materia, forma, partitio. 438.1
3. De ſpeculo ſidereo, ſeu lunari. 440.1
4. De ſpeculo imaginante. 441.2
5. De mirabilibus imaginum catoptricarum. 444.1
§. 1. Ex Platone *in Timæo*, vel *de natura.* ibid.
§. 2. Ex Aulo Gellio *lib. 16. noctium Atticarum, cap. 18.* ibid.2
§. 3. Ex Seneca *lib. 1. naturalium quæſt.* ibid.
§. 4. Ex Ioan. Bapt. Porta *lib. 17. magiæ natur.* 445.1
§. 5. Ex Cardano *lib. 4. de ſubtilitate.* 447.1
§. 6. Ex Raphaële Miramo *part. 1. ſpecularia, cap. 6.* ibid.
§. 7. Ex Aguilonio *lib. 5.* opticor. ad prop. 56. ibid.2
6. De ſpeculo vrente. 448.1
7. De ſpeculo loquente, ſeu de echo catoptrica. 451.2
8. De ſpeculo venatorio. 454.2
9. De ſpeculo horario, & geometrico. 455.2
10. De ſpeculo medente. 457.1
11. De ſpeculis lapideis, gemmeis, & metallicis. 458.1
12. De mollibus, teneris, liquidiſque ſpeculis. 459.2
13. De ſpeculo viuenti, & pupillari. 460.2
14. An, & qua ratione ſit licitus ſpeculorum vſus. 462.2
15. De ſpeculorum abuſu. 464.2
16. De ſpeculorum ſymbolis. 466.2
CAP. XI. *De ærugine, ferrugine, & oleis mineralibus.* 471.2
SECT. I. De ærugine, & ferrugine. ibid.

2. De

2. De oleis mineralibus. ibid.
3. De reliquis oleis mineralibus. 473.2
4. De oleo piſcium, ſcorpionum, ſerpentium, ranarum, lumbricorum, vulpium, lacertarum, & ouorum. 476.1
5. De oleo florum, herbarum, & arborum. 477.1
6. De oleo olearum, ſiue oliuarum. 478.1
§. 1. Oleum olearum eſſe antomaſticè oleum. ibid.
§. 2. De differentiis propriè vocati olei. ibid.2
§. 3. De olei natura. 479.2
§. 4. De vſibus medicis olei. 480.2
§. 5. De proprietatibus, & vſibus olei. 482.1.
§. 6. De ſacris olei vſibus. 485.1
§. 7. De ſymbolis olei. 486.1
§. 8. De amurca. 487.2
CAP. XII. *De balſamo.* 488.2
SECT. 1. Balſami planta, & natale ſolum deſcribitur. 489.1
2. De balſami excſura, & lacryma. 490.1
3. De notis ſinceri, & adulterati opobalſami. 491.1
4. De veri opobalſami colore: & de factitio opobalſamo. 492.1
5. De medicis aliiſque vſibus, & affectionibus opobalſami. 493.1
6. De xylobalſamo, & carpobalſamo. 494.1
7. De ſymbolis balſami. 495.1
CAP. XIII. *De thure.* 496.2
SECT. 1. De thuris nomine, & patria. ibid.
2. De thuris planta, cultura, exſura, & lacryma. 498.2
3. De thure maſculo, legitimo, & adulterato, atque de eius colore, & copia. 500.1
4. De medicis vſibus thuris. ibid.2
5. De ſacris vſibus thuris. 501.2
6. De thuris cortice, fuligine, polline, vel manna. 503.1
CAP. XIV. *De venenis, & antidotis.* 504.1

LIBER QVARTVS.

De lapidibus, & gemmis.

PARS I.

De lapidibus.

CAPVT I.

De lapidibus in communi. 513.1
CAP. II. *De marmoribus, & quibuſdam lapidibus vulgaribus.* 515.1
CAP. III. *De lapidibus inſignioribus.* 517.1
CAP. IV. *De aliis lapidibus inſignioribus.* 522.2
CAP. V. *De vitro, cryſtallo, corallio, & bezahar.* 527.2
CAP. VI. *De magnete.* 532.1
CAP. VII. *De lapide Philoſophorum.* 539.2

PARS II.

De gemmis.

CAPVT I.

De gemmis in communi. 541.1
CAP. II. *De gemmarum imaginibus, & ſigillis.* 543.2
CAP. III. *De gemmarum diuiſione.* 545.1
CAP. IV. *De 12. gemmis Rationalis Aaronici, de quibus* Exodi cap. 28. 548.1
SECT. 1. DE 12. gemmis Rationalis Aaronici in communi. ibid.
2. De Sardio, prima gemma Rationalis. 550.1
3. De topazio, ſecunda gemma Rationalis. 551.1
4. De ſmaragdo, tertia gemma Rationalis. 553.1
5. De carbunculi, quarta gemma Rationalis. 555.1
6. De ſapphiro, quinta gemma Rationalis. 557.2
7. De iaſpide, ſexta gēma Rationalis. 560.2
8. De ligurio, ſeptima gemma Rationalis. 563.1
9. De achate, octaua gēma Rationalis. 564.2
10. De amethyſto, nona gemma Rationalis. 566.1
11. De Chryſolitho, decima gemma Rationalis. 567.2
12. De onyche, vndecima gemma Rationalis. 568.2
13. De beryllo, duodecima gemma Rationalis. 570.2
14. Quomodo duodecim gemmæ Rationalis Chriſto Domino accommodentur. 572.2
CAP. V. *De duodecim gemmis Apocalypſis.* 573.1
SECT. 1. De duodecim gemmis Apocalypſis in communi. ibid.
2. De iaſpide, prima gemma Apocalypſis. ibid.2
3. De ſapphyro, ſecunda gemma Apocalypſis. 574.2
4. De chalcedonio, tertia gemma Apocalypſis. 575.1

5. De

5. De ſmaragdo, quarta gemma Apocalypſis. 576.2
6. De ſardonyche, quinta gemma Apocalypſis. 577.1
7. De ſardio, ſexta gemma Apocalypſis. 578.1
8. De chryſolitho, ſeptima gemma Apocalypſis. ibid.2
9. De beryllo, octaua gemma Apocalypſis. 579.1
10. De topazio, nona gemma Apocalypſis. ibid.2
11. De chryſopraſo, decima gemma Apocalypſis. 580.2
12. De hyacintho, vndecima gemma Apocalypſis. 582.2
13. De amethyſto, duodecima gemma Apocalypſis. 585.1
14. Quomodo duodecimæ gemmæ Rationalis Aaronici congruant duodecim Patriarchis duodecim Tribuum Iſraël. ibid.2
15. Continens moralem, & myſticam expoſitionem duodecim Apocalypſis gemmarum, ex D. Anſelmo Cantuarienſi Archiepiſcopo *in cap. 21. Apocalypſis.* 586.2
16. Continens Canticum de 12. gemmis Apocalypſis, ex S. Anſelmo Cantuarienſi Archiepiſcopo *in cap. 2. Apocalypſis.* 887.2

CAP. VI. *De adamante.* 587.2

CAP. VII. *De margaritis, ſiue vnionibus.* 591.2

CAP. VIII. *De rubino, cyaneo, ſeu cæruleo, vel lazulo, armenio, granato, & turchoide.* 600.1

CAP. IX. *De ſicyonio, lapide Solis, ammochryſo, anthracite, arurophylace, chelonite, chryſelectro, dar, gloſſopetra, goniopetra, hexecontalitho, hyania, leucate, liparia, lychnite, myndane, zanatho fonte, ſynodite, triophthalmo, aſterite, aſtrione, galatia, ſpino, ſmarillo, maritha, nympheo, droſelito, lapide S. Thomæ.* 601.2

CAP. X. *De reliquis gemmis, & lapidibus.* 604.1

CAP. XI. *De quibuſdam lapidibus innominatis ex Maiolo,* colloq.18. 607.2

LIBER QVINTVS.

De metallis.

CAPVT I.

De metallis in communi. 609

CAP. II. *De metallis in particulari.* 612.1

SECT. 1. De auro. ibid.
2. De argento, ſcoria, & lithargyro. 615.1
3. De hydrargyro, ſiue argento viuo, item de argento ſublimato, & præcipitato. 676.2
4. De ſtanno. 618.2
5. De ferro, & chalybe. 619.2
6. De ære, ſeu cupro, & orichalco. 622.1
7. De plumbo. 624.2
8. De electro. 625.2

LIBER PRIMVS
DE
MINERALOGIÆ,
ET MINERALIVM NATVRA, ET PRINCIPIIS IN COMMVNI.

CAPVT PRIMVM.

De operis inſcriptione, argumento & iucunditate.

1. *Propoſitio dicendorum.*

OPvs hoc, quod de gemmis, pretioſis lapillis, metallis, ſuccis concretis, vaniſque terris molior, ad laudẽ æterni Numinis, cuios mandata ſupra aurum, & topazion eſſe diligenda, monet Regius Vates *Pſal.* 118. non de re metallica, vel de foſſilibus, quod licuiſſet, ſed, Magnum imitatus Albertum, de Mineralibus, vel de Mineralogia, inſcribo in gratiã vulgi, cui reor eam vocem fore gratiorem. Tuæ erit humanitatis, benigne Lector, dictionem barbarie, ſi qua ineſt, exuere, Latinoque etiam, ſi fas eſt, iure donare.

Operis inſcriptio.

2. *Mineralogia quàm iucunda.*

Quantum porrò voluptatis ex præſtantiſſima hac Philoſophiæ parte ſis percepturus, rectè æſtimabis, ſi è veſtibulo ſtatim longè proſpicias planè admirabile foſſilium theatrum, quod vel in celſis Meteorologiæ montibus, ſolius ope naturæ, vel arte naturam imitante, in aulis Regum, templiſve cœlitum ſpectandum ſe pandit. Ibi ſpectare libeat auriferos amnes, quales eſſe Tagum Hiſpaniæ, Padum Italiæ, Hebrum Thraciæ, Pactolum Aſiæ, & Gangem Indiæ, auctor eſt Plinius *lib.* 33. *cap.* 4. ibi Pyropum, quem ſuo fulgore flammas imitantem Perſæ ſummo habent in honore, proindeque mortuo non apponunt, teſte Strabone *de ſitu Orbis lib.* 15. *ad finem.*

Auriferi amnes.

Pyropum quanti æſtiment Perſæ.

3. *Gygæ annulus.*

Quid iucundius excogitari poteſt illo aureo Gygæ anulo, cuius palam cùm ad palmam converteret, à nullo videbatur, ipſe autem omnia videbat; idem rurſus videbatur, cùm in lucem anulum inuerteret? Verùm ſit hæc fabula quædam ſymbolica, vt innuunt Plato 2. *de Rep.* & Cicero 3. *de officijs*, hinc inferentes ſapientem, etiamſi tali potiretur anulo, quo Deum, hominéſque celare poſſet; nihilominus tamen ſolius virtutis amore nihil auarè, nihil iniuſtè, nihil libidinoſè, nihil incontinenter eſſe acturum.

Recenſeatur etiam inter fabulas aurea illa catena, quam apud Homerum *Iliados* 8. è cœlo ſuſpenſam non potuere omnes Dij, Deæque ſimul, Ioue renitente, detrahere in terras, potuit tamen ſolus Iupiter, illis reluctantibus, ad Olympi cardines religare, quod veluti myſticum ænigma acutè detorſit Porta *lib.* 1. *magiæ naturalis cap.* 6. ad cauſas ſublunares, quæ ſuas recipiunt vires à Deo per ſidereum influxum, ab intelligentiis cœlorum motricibus impertitum; propiùs tamen abeſt à vero, id quod innuit eo loci Homerus, ea figmenti nube ſignificari, res omnes creatas pendere à nutu diuino, ipſum verò Deum nullius indigum, haud poſſe impediri, quominus perficiat, quæcunque velit. Sit, inquam, hæc aurea catena poëtica fictio (quod tamen cœleſtis ſapientiæ velamen quouis aureo vellere pretioſius fatebere;) at noſtra Mineralogia minimè indiget his commentis, quæ ſolidis abundat laudibus, vnde liquidò conſtet, quàm magnam iucunditatem ſpondeat foſſilium ſpectatoribus, quorum ſcenam ſi luſtrare libeat, obuij occurrent ferrei illi anuli, quos vi magnetis ad longam ferri concatenationem, arcanis nodis copulatos miratur Plato *in Io.* 5.

4. *Homeri Catena.*

Anuli Platonis.

Non procul viſentur vniones, quos, vt teſtatur Plinius *lib.* 9. *cap.* 35. per omne æuum maximos, per Orientis Regum manus accepit Cleopatra Ægypti Reginarum nouiſſima. Proximè ſequitur celeberrimus ille Berenices adamas, de quo Iuuenalis *Satyra* 6. 6.

Cleopatra vniones.

Adamas Berenices.

Myrrhina, deinde adamas notiſſimus, & Berenices
In digito factus pretioſior, hunc dedit olim

Barbarus inceſta, dedit hunc Agrippa ſorori,
Obſeruant vbi feſta mero pede ſabbata Reges,
Et vetus indulget ſenibus clementia porcis.

7. De quo lapillu, quem Plinius *lib.37.cap.*8. non adamantem, ſed topazion putat fuiſſe, plura Baronius *ad annum Chriſti* 58. & Ioan. Britannicus *in eam Iuuenalis ſatyram.* Cum hoc adamante de pulchritudine certat ſmaragdus, quo velut nitidiſſimo ſpeculo gladiatorum pugnas ſpectabat Nero Princeps, vt refert Plin. *lib.37.cap.*5. vbi etiam legimus in inſula Cypri tumulo Reguli Hermiæ iuxta cetarias marmoreo leoni fuiſſe indiros oculos ex ſmaragdis, ita radiantibus etiam in gurgitem, vt piſces rhynni fulgore territi refugerent, diu mirantibus nouitatem piſcatoribus, donec mutauere oculis gemmas. Fidem verò penè omnem vincit Pyrrhi Regis anulus, cuius gemma achates erat, in quo nouem Muſæ cum inſignibus ſuis ſingulæ, & Apollo tenens citharam, videbantur, non impreſſis figuris, ſed ingenitis: id autumant Plin. *lib.37.c.*1. Solinus *in Polyhiſtore cap.*11. & Albertus Magnus *lib.* 2. *mineralium tract.7.cap.*4.

Neronis ſmaragdus.
Oculi ſmaragdini leonis marmorei.
Pyrrhi anulus.
Achates, cui inſcripta Muſa cum Apolline.

8. In eacumine arcis Marochi narrat Cardanus *lib.* 18. de ſubtilitate tria eſſe aurea poma ponderis librarum 1350. quæ multi Reges neceſſitate compulſi dum auferre tentaſſent, aduerſis ſemper caſibus ſunt impediti. Iuſſit olim Fenella ſtatuam mira arte fabricari, in cuius manu pomum erat aureum gemmis refertum, quod quicunque tetigiſſet, ſtatim multis iaculis confodiebatur; hoc illa lethali pomo Kennethum Scotorum Regem nihil ſuſpicantem, ex inſidiis in conuiuio occidit, ſic vlta necem filij, Cauſſinus *lib.*11. *de lapillis, ſymbolo* 5. Haud fuerit, opinor, ingratum intueri tres modios anulorum aureorum, quos è manibus Equitum Romanorum, Senatorum, & militum detractos Carthaginem miſit Hannibal, Eutropius *lib.*3. *de geſtis Romanorum.* Iam verò ex Pompeij Magni triumpho proferat in hanc ſcenam Plin. *lib.37.c.*2.

Tria aurea poma in arce Marochi.
Pomum aureum gemmis refertum.
Anulorum aureorum tres modij.
Pompeij Triumphus.

9. Lunam auream pondo 30. vaſa ex auro, & gemmis abacorum nouem: ſigna aurea tria, Mineruæ, Martis, & Apollinis; coronas ex margaritis triginta tres; montem aureum cum ceruis, & leonibus, & pomis omnis generis, circundata vite aurea; denique Muſeum ex margaritis, ex quibus etiam erat conflata ipſa Pompeij imago. Franciſcus Ribera *in c.2. Aggei*, ex illis huius Prophetæ verbis, *magna erit gloria domus iſtius nouiſſimæ magis, quam primæ*,

Luna aurea.
Corona ex margaritis.
Mons aureus cum ceruis, & leonibus.
Muſeum ex margaritis.

10. contendens templum Herodis magnificentius fuiſſe templo Salomonis inter cætera, vt oſtendat in interiore Herodiani Templi parte fuiſſe immenſam auri copiã, ex vtroque Ioſepho notat exteriorem illius faciem grauiſſimis vndique laminis auri tectam eo ſplendore coruſcaſſe, vt oculi eam intuentes, quaſi ſolaribus radiis icti auerterentur; ad hæc circa portam fuiſſe erectas columnas argenteas, quarum aureis capitibus innitebatur aurea vitis pondo mille talentorum aureorum, ex qua racemi ſtatura hominis pendebant, quorum acini, & folliculi gemmis, pretioſiſque lapillis turgebant ad miraculum.

Templũ Herodis nobilius templo Salomonis.
Herodiani templo auri copia quam multa.
Vitis aurea, & racemi ex gemmis.

11. Impar metallum, & non diſpar artificiũ fuit in Rhodo memorabilis illius Solis Coloſſi ex ære fabricati, alti ſeptuaginta cubitis, cuius pollicẽ manus, præ magnitudine nemo poterat brachiis amplexari, meritò proinde numeratus fuit inter ſeptẽ mundi miracula, Plin. *lib.* 34. *cap.*7. Maginus *tabula* 26. *Geographia.* Ariſtonidas artifex apud Plin. *lib.*34. *c.*14. cùm exprimere vellet Athamantis furorem Learcho filio præcipitato reſidentem, pœnitentiámque, ferrum, & æs miſcuit, vt rubigine eius per nitorem æris relucente exprimeretur verecundiæ rubor.

Solis Coloſſus.

12. *Athamantis furor quomodo expreſſus in ferro.*

Non pauca hoc theatro digna ſuppeditabit S. Auguſtinus, ex quo *lib.*21. *de Ciuitate Dei, c.*1. diſcimus Agrigentinum Siciliæ ſalem, igni admotum, velut in aqua flueſcere, in aquam verò coniectum, velut in igne crepitare; Pyritem, lapidem Perſicum, tenentis manum, ſi vehementius prematur, adurere; in eadem Perſide gigni

Sal Agrigentinum.
Pyrites.

13. etiam lapidem Selenitem, cuius interior candor cum Luna creſcat, & deficiat. Ad hæc Asbeſtum Arcadiæ lapidem ſemel accenſum, iam non poſſe extingui. Verùm plus admirationis habent illi lapides ardentes, quos defert Pontus Thraciæ fluuius, hi enim, ſi vera refert Ariſtoteles *de admirandis auditionibus, num.* 110. aqua reſperſi refulgent, pulchriorique flamma flagrant, verùm igneis carbonibus contrarium effectum conſequuntur, etenim ſollibus excitati quàm citiſſimè extinguuntur; cui non videatur iucundum iuxta atque mirum id, quod ſcribit Cardanus *lib.* 18. *de ſubtilitate*, candelam reddi inextinguibilem, ſi ſulphur valdè purum cum cera æqualiter diſſoluatur? Quis cum Martiali *lib.*1. *Epigrammate* 95. propenſioribus Muſis non proſequatur felicem obitum apis electro incluſæ?

Selenitis natura.
Asbeſtus lapis.
Lapides qui ardent in aqua, & extinguuntur igneis carbonibus.
Candela quomodo reddatur inextinguibilis.

14. Archimedes Syracuſanus, quem meritò vocarunt ingeniorum Phœnicem, Blaneanus *ſeculo ſeptimo Chronologia Mathematicorum*, Geometrum Briareum Plutarchus *in Marcello*, & nouum Iouem Franciſcus Gheuara *in ſpeculo vſtorio*, cùm multa excogitauit digna, quæ æternæ famæ dicentur, tum verò præcipuè illam ſphæram vitream, de qua Claudianus, *Iupiter in paruo*, &c. & ſpecula parabolica, quibus Syracuſanis è turribus, nouo genere fulminis, radiis ſcilicet à ſole mutuatis, & hac machina exceptis, hoſtilem claſſem flammis cœleſtibus, incẽdio Mathematico, mediis in vndis exuſſit, Neptuno & ſpectante, & nec quicquam auxilia ſuggerente, vt elegantiſſimè proſequitur ingenioſiſſimus Mathematici Candidatus Gheuara. Hoc autem ſpectaculum longè omnium pulcherrimum, non aliunde, quàm è noſtro hoc foſſilium theatro ſumpſiſſe ſubiectam materiam, non inficiere.

Apis electro incluſa.
Archimedes nouus Iupiter, & Briareus.
Sphæra vitrea.
Incendium ex ſpeculo parabolico.

Verùm volupras, quæ percipitur ex ſpectandis, tractandiſque mineralibus, (arte præſertim naturam imitante,) tãta eſt, támque euidens, vt verear, ne quis iure mihi ſuccenſeat, ſi longior ſim in re probanda, luce meridiana clariore. 15.

Satis propterea fuerit, cæteris omiſſis, figere obtutum in duodecim Rationalis Aaronici gẽmas, de quibus *Exod.*28. adiunctis tũ aliis totidẽ, quę *Apocalypſis* 21. dicũtur eſſe duodecim fundamẽta cœleſtis Ieroſolymæ, tum aliis nouem, ex quibus compacta erat corona Regis Tyri, *Ezechielis* 28.

Duodecim gemmæ Rationalis.
Gemmæ fundamenta Ieroſolymæ.
Corona Regis Tyri.

Ex his gẽmis videas topazion virere aurea, & porracea viriditate, ſmaragdum virore præcellere herbis frondibúſque; carbunculũ lucere in tenebris, & Solis inſtar flammas eiaculari; ſapphirum aureis ſcintillantem punctis cæruleo colore imitari cœlum ſerenum; iaſpidem tranſuerſa, eáque alba præcinctũ linea, roſeis, vel purpureis ſtillatum punctis rutilare; achatem colorum varietate referre lucos, prata, flores, arbores, animalia, flumina; amethyſtum purpureum mixto co- 16.

Topazion.
Smaragdus.
Carbunculus.
Sapphirus.
Iaſpis.
Achates.
Amethyſtus.

lore

Chryſolithus. lore roſæ, & violæ quaſdam flammulas leniter vibrare; Chryſolithum aureo colore lucere, eóque ita accenſo, vt aurum iuxtà poſitum, in argentum
Beryllus. degenerare videatur; Beryllum rubeo ſplendere colore, inſtar aquæ Solis fulgore percuſſæ. Quæ cùm ita ſint, nónne gemmis ante oculos poſitis, anceps animi dubites, ſíntne illæ vel ſiderei terræ flores, vel florea cœli ſidera? Quarum naturis, propriíſque affectionibus pro dignitate explicandis, ſtylum vel lacteum imparem eſſe, ſed aureum deberi, (à quo quam procul abſit meus rudis, aſper, & ferreus, experiere) fateri neceſſum eſt; ſed luce non egent externa, quæ fulgent innata.

CAPVT II.

Vtrùm Mineralogia ſit vtilis.

Sectio I.

Mineralogiæ damna obijciuntur.

Esse Mineralogiam facultatem longè iucundiſſimam, ſatis, ſupérque, ni fallor, demonſtratum; an verò eadem ſit etiam vtilis, diſquirendum, id enim primo aſpectu in dubium reuocarit, vel etiam negarit quiſpiam, ſi incautus, abſque præuio examine, primoribus ſolùm, vt aiunt, labris ſequentes rationes delibarit.

1. *Argumen. 1. Fuſilium, & gemmarum nulla mentio in prima creatione.* *Qui viuit in æternum, creauit omnia ſimul*, Eccl. 18. *ſed vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valdè bona*, Gen. 1. cùm ergo fuſilium, & gemmarum nulla fiat mentio in prima rerum creatione, ſeu in opere ſex dierum, vt patet legenti, & aduertit Valleſius *cap. 1. de ſacra Philoſophia*, hæc in bonorum numerum non erunt referenda.

2. *Argumen. 2.* Qui foſſilium ſtudio delectantur, aut affectant chymicas metamorphoſes, aut è montium fodinis eruere metalla, gemmáſque meditantur, quæ omnia inania ſunt, & noxia, teſtante experientia, metallicos ferè omnes, commiſſis dubia fortunæ ſuis opibus, benè cæteroqui conſtitutis, plerumque ſpe falli, ſumptibúſque & iacturis exhauſtos miſerrimam vitam degere.

3. *Argumen. 3. Metallicorum pericula.* Metallorum foſſores ſæpè interimuntur, modò ab aëre peſtifero, quem ſpiritu ducunt, modò haurientes puluerem pulmones exulcerantem, macie extabeſcunt, modò intereunt, ruinis montium oppreſſi; nunc verò de ſcalis in puteos delapſi, brachia, crura, ceruices frangunt, quem ergo vtilitatis fructum ſperare liceat ex metallicis fodinis?

4. *Argumen. 4. Dæmones inſidiantur fodinis.* Augetur difficultas ex Dæmonum ſpectris, qui inſidiari ſolēt fodinis mineralibus, vt docet Thyræus 1. *parte de locis infeſtis cap. 3. n. 11.* & Georgius Agricola *in opuſculo de animantibus ſubterraneis, propè finem*, vbi aſſerit diros hos Tartari ſpiritus, alios eſſe truculentos, aſpectúque terribiles, qua-
Dæmonum ſpectra. lem fuiſſe memorat, tum Annebergium illum, qui equi ſpecie habentis procerum collum, trucéſque oculos, peſtifero flatu, quē ex rictu emittebat, operarios duodecim ampliùs interfecit in ſpecu, cui nomen Corona Roſacea; tum etiam Snebergium, nigro cucullo amictum, qui in fodina Georgiana operarium in ſublime elatum ſæuo impetu ad ſuprèmum ſpecus concauum attriuit, alios addit eſſe non ita ſæuos, quin potiùs mites, à Germanis, Græciſque Cobalos vocitatos, qui humana ſpecie vagantur in puteis, & cuniculis, cúmque nihil agant, in omni tamen laborum genere videntur ſe exercere, quaſi modò fodiant venas, modò in vaſa infundant id quod effoſſum eſt, modò verſent machinam tractoriam; lætitia geſtientes rident, & quamuis interdum glareis laceſſant operarios, rariſſimè tamen eos lædunt, ídque nunquam, niſi priùs ipſi cachinno fuerint, aut maledicto laceſſiti. Porrò ex locis, quos infe- *Dæmonum riſus.*
ſtant Orci monſtra tam terrifica, quid malorum non immineat? At enim rident. quid ergo periculi? Inſanis, qui hæc dicis; eſt hic, eſt, crede peior riſu Sardonico. nónne ſuis cachinnis rident temerariam mortalium vecordiam; quis ſuo luctu emat Diaboli riſum, noſtrum ridentis interitum?

Horridæ planè, & immanes infernorum ſpi- 5.
rituum veluti miniſtræ, ſunt plurimæ animantes *Argumen. 5.*
ſubterraneæ, in terræ viſceribus deliteſcentes, hauddubiùs dixerim ad homines à luxu, faſtu, & auaritia deterrendos, vt ſic diſcant non proni ſpectare terram, ſed erectos ad ſidera tollere vultus. Harum ferarum triplex genus agnoſcit Agri- *Animantium ſubterraneorum triplex genus.*
cola proximè citatus. Primum earum, quæ noctu, vel interdiu ſubeunt telluris cauernas, atque in eis deliteſcunt, dormiúntve, ſed pleræque omnes etiam hyeme egrediuntur ad paſtum, tales ſunt non ſolùm terrenæ aliquot, Cuniculus, Vulpes, Fiber, Lutra, Meles, ſed etiam nocturnæ volucres, Veſpertilio, Bubo, Vlula, Noctua, Nycticorax. Alterum earum, quæ certo anni tempore abdunt ſe in abſtruſos ſpecus, in quibus graui preſſæ ſopore, aliquot inſumunt mēſes, eæ ſunt Crocodilus, Rana rubeta, ſeu Bufo, Vipera, Dipſas, Cæcula, Amphisbæna, Scytale, Aſpis, Ceraſtes, Hæmorrhoos, Sepedon, Porphyrus, Acontias, ſeu Iaculum, Cenchris, Baſiliſcus, Draco; ad idem genus reuocat Agricola Muſtelam, Martem, Noërzam, Viuerram, Hameſtrum, alias Cricetum, Vormelam, Hiſtricem, Vrſum, Lacertam, Chamæleontem, Stellionem, Salamandram, Teſtudinem, Scarabeos, Gryllos, Scolopendram, aliàs centipedam, vt millipedam, Glirem, Sciurum, Soricem, Murem ſylueſtrem, Mures etiam varios, nempè Alpinos, Ponticos, Noricos, Pannonicos. Tertium genus cōprehendit animantes perpetuò in terra latitātes, vt Talpas, Ranas venenatas, Spondyles, Aſcarides, Lumbricos, & cochleas cauatas.

Metallorum foſſionibus agri vaſtantur, ſyluæ, 6.
& nemora ſucciduntur. lignis quippe infinitis *Argumen. 6. Agrorum, nemorum, auiū, & piſcium damna ex metallicis foſſionibus.*
eſt opus ad ſubſtructiones, ad machinas, ad metalla excoquenda; ſyluis autem, & nemoribus ſucciſis fugantur volucres, & feræ, quarum pleræque cadunt homini in cibum lautum, & ſuauem. Ad hæc venæ metallicæ lauantur, aqua verò qua lotæ ſunt, venenis inficiens riuos, piſces aut necat, aut ex eis abigit.

Quæ hominum generi vtilia, & neceſſaria 7.
ſunt, non occulit terra, ſed vt benigna mater li- *Argumen. 7. Foſſilia cur occulta in terræ viſceribus.*
berali largitate fundit ex ſinu, & in aſpectum, lucémque profert, herbas, legumina, fruges, fructus arborū, at foſſilia in profundis penitus abdit viſceribus; piæ ergo matri ſit iniurius, qui laniatis viſceribus per vim eripiat, quod ipſa prouidè oc-

cultatum velit. Ferream proinde audaciam eorum, qui ſecus faciunt, meritò proſcindit Ouid. 1. *Metamorphoſ.* ibi,

Nec tantum ſegetes, alimentaque debita dives
Poſcebatur humus, ſed itum eſt in viſcera terræ;
Quáſque recondiderat, ſtygiiſque admouerat vndis,
Effodiuntur opes, irritamenta malorum.
Iamque nocens ferrum, ferróque nocentius aurum
Prodierat, prodit bellum.

8. Argum. 8. *Diuitiarum incommoda.*

Qui incumbunt in foſſilium ſtudium, eò tandem ſpectant, vt parent opes, diuitias, pecunias; at id quàm futile, quàm inane? Dormierunt ſomnum ſuum, inquit Propheta *Pſalm.* 75. & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus ſuis. Idem iiſdem penè verbis inculcat Iob 27. ibi, *Diues cùm dormierit, nihil ſecum auferet, aperiet oculos ſuos, & nihil inueniet.* Ideo, ſi diuitiæ affluant, monemur *Pſalm* 61. cor non apponere. Diuitiæ veſtræ, vt legimus *Iacobi* 5. putrefactæ ſunt; aurum, & argentum veſtrum æruginauit, & ærugo eorum in teſtimonium vobis erit, & manducabit carnes veſtras, ſicut ignis. Facilius eſt, ait Veritas ipſa *Matth.* 19. & *Marc.* 10. camelum per foramen acus tranſire, quàm diuitem intrare in Regnum cœlorum. Quòd ſi *Matth.* 5. pauperes ſpiritu, dicuntur beati, quòd ipſorum ſit Regnum cœlorum, nónne diuites ſpiritu miſeri ſint dicendi? quid ergo mirum, diuitias *Lucæ* 8. vocari ſpinas? Cur autem à diuitiis tantum pœnarum immineat, cauſam aſſignat Clemens Alexandrinus *lib.* 2. *Pædagogi cap.* 3. dum vitij arcem aſſerit eſſe pecuniæ cupiditatem, quod ante ipſum docuerat Apoſtolus 1. *Timoth.* 6. ibi, *qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem, & laqueum Diaboli, radix enim omnium malorum eſt cupiditas.* Quanto ergo conſultius eſſet ſpretis fallacibus affectare veras diuitias, quæ ſunt ipſæ virtutes, vt teſtatum reliquit Gregorius Magnus *hom.* 15. *in Euangelia.* Veris virtutum diuitiis inhiabat Anaxagoras, qui, vt refert Laërtius *lib.* 2. *de vita Philoſophorum*, ſpreto opulento patrimonio, cuidam ira ſe compellanti: Nullane tibi patriæ cura eſt? reſpondit, dignam Anaxagora ſententiam: Mihi verò patriæ cura, & quidem ſumma eſt, digitum in cœlum intendens. Hæc cœleſtia monita nouit etiam Seneca, dum *epiſtol.* 109. ſcripſit diuitias eſſe in animo, non in patrimonio, & *epiſt.* 91. auaritiam multa concupiſcendo omnia amittere.

9. Argum. 9. *Dāna ex armis.*

Sed propiùs introſpiciamus, lugeamúſque metallorum damnà. Quis ſatis explicare queat ferrum, quàm ſit exitioſum? ex eo enim conflantur gladij, pila, haſtæ, ſagittæ, quibus homines vulnerantur, cædes, latrocinia, & bella patrantur. Ferro (id quod deplorat Plinius *lib.* 34. *cap* 14.) vtimur non cominus ſolùm, ſed etiam miſſili, volucrique, nunc tormentis excuſſo, nunc lacertis, nunc verò pennato, quam ſceleratiſſimam, inquit, humani ingenij fraudem arbitror; ſiquidem, vt ocyùs mors perueniret ad hominem, alitem illam fecimus, pennáſque ferro dedimus. Quis numerat ſtrages ortas ex plumbeis globis, quos ex rotatis ferri fiſtulis doloſæ manus quotidie excutiunt? Quid de tormentis bellicis, quæ ex æris, & plumbi candidi miſtione conflata, horriſono bombo terrificum tonitru imitantia, & funeſtum euomentia ignem, ferreis, quos eiaculantur, globis, altiſſimas turres æquant ſolo, & firmiſſimos muros quatiunt, findunt, perrumpunt, diſiiciunt. Nónne dixeris nouos Salmoneos impiè fulmina Ioui eripuiſſe ad hominum perniciem? quis talia fando temperet à lacrymis?

10. Argum. 10. *Auri damna.*

Venio tandem ad aurum, quod vt proprium Regem reliqua venerantur metalla; hoc enim ſi humano generi, cui tamen inter reliqua videtur benignius fauere, demonſtrauero eſſe quam maximè perniciosum, de cæteris quid ſit inferendum, quiſque æſtimabit. Philippus Macedonum Rex, quoniam pleraque dando perfecit potius, quàm bellando, iactatum eſt in illum, non Philippum, ſed Philippi aurum ſubegiſſe Græciam; ita Plutarchus *in Paulo Æmilio*, cuius teſtimonium non caret veriſimili coniectura; nam, vt obſeruat Manutius *lib.* 4. *apophth. num.* 13. huic Regi arcem quandam valdè munitam capere deſtinanti, cùm retuliſſent exploratores id eſſe prorſus difficile, atque adeò etiam impoſſibile, percunctatus eſt Philippus, num vſqueadeò difficile eſſet, vt nec aſinus auro onuſtus poſſet accedere, ſignificans nulla caſtra eſſe tam munita, quæ auro non expugnentur. quod eſt veriſſimè dictum; ſed non minus verum, ſi quis dixerit nullum eſſe thalamum tam ſanctum, nullum thorum tam intemeratum, quò ſi aurum accedat, non poſſit ipſe quoque adulter accedere; ſcitè enim admodum ſcripſit Seneca *lib.* 2. *controuerſiarum, controuerſia vltima*, muliebrium vitiorum fundamentum auaritiam eſſe, & eam quæ poſſit non timere opinionem adulterij, poſſe quoque non timere adulterium: id adumbrarunt Poëtæ fabula Danaës Acriſij filiæ, quæ à Ioue in aurei imbris effigiem conuerſo compreſſa, Perſeum peperit. Hanc & Philippi hiſtoriam, & Danaës fabulam elegantiſſimè deſcripſit Flaccus *lib.* 3. *Ode* 16.

Philippi Macedonū Regis apophthegmata de auro.

Auro expugnātur arces.

Auaritia eſt radix vitiorum mulierbrium.

Aurum parat adulteria.

Danaës ſtuprum.

11. *Iupiter conuerſus in pluuiam aureā.*

Incluſam Danaen turris ahenea,
Robuſtæque fores, & vigilum canum
Triſtes excubiæ munierant ſatis
Nocturnis ab adulteris,
Si non Acriſium, virginis abditæ
Cuſtodem pauidum, Iupiter & Venus
Riſiſſent; fore enim tutum iter, & patens
Conuerſo in pretium Deo.
Aurum per medios ire ſatellites,
Et perrumpere amat ſaxa potentius
Ictu fulmineo. concidit auguris
Argiui domus, ob lucrum
Demerſa excidio; diffidit vrbium
Portas vir Macedo; & ſubruit æmulos
Reges muneribus, munera nauium
Sauos illaqueant duces.

Aurum per medios ſatellites.

De auri pallore Diogenis ſententia.

Lepida ſanè reſponſio fuit Diogenis, qui apud Manutium *lib.* 2. *apophth. num.* 14. interrogatus à quodam phyſico, quam ob cauſam aurum pallere? Quoniam, inquit, plurimos habet ſibi inſidiantes, pallent autem qui metuunt. Sed quorſum tandem ô Diogenes, palleat aurum, cui non minor à noſtris hoſtibus, quàm à nobis ipſis exhibeatur & honor, & amor? Vereor igitur ne iſte pallor petat potius auri dominos, quàm aurum ipſum. Vt omittam innumera hiſtoriarum tam veterum, quàm recentiorum exempla, omnium inſtar ſit Polydorus Priami filius, quem pater

Aurum Polydoro cauſa mortis.

initio

initio belli Troiani, communis Marris exitum veritus, cum magno auri pondere educandum ttadidit Polymneſtori Thraciæ Regi, antiquo hoſpiti, amico, & genero ſuo. Sed ille, euerſa Troia, auri fulgore captus, Polydorum propè littus ſpatiantem, telis inuadit, & fruſtrà fidem Deorum, hominúmque implorantem interimit.

12. Hinc Virgilius *Æneid.* 3.

Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandarat alendum
Threicio Regi, cùm iam diffideret armis
Dardaniæ, cingique vrbem obſidione videret.
Ille vt opes fractæ Teucrûm, & fortuna receſſit;
Res Agamemnonias, victriciaque arma ſecutus,
Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat; & auro
Vi potitur; quid non mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames?

13. *Auri ſacra fames.*

Ad hanc famem alludens Plinius *lib.* 33. *cap.* 1. Vtinam, inquit, poſſet è vita in totum abdicari aurum, ſacra fames, vt celeberrimi auctores dixere, proſciſſum conuitiis ab optimis quibuſque, & ad perniciem vitæ repertum; quantum feliciore æuo, cùm res ipſæ permutabantur inter ſe, ſicut & Troianis temporibus factitatum, Homero credi conuenit. Verùm ſacra hæc auri ſitis, iuſta interdum pœna reſtinguitur, ipſo liquido auro & vindice, & poculo. Id expertus eſt M. Craſſus, qui apud Agricolam *lib.* 1. *de re metallica*, cùm auro Parthorum inhiaret, profligatus vnà cum filio, & vndecim legionibus, hoſti ludibrio fuit; is enim aurum liquidum infundens in rictum interfecti, dixit, Aurum ſitiſti, aurum bibe. Quàm lubentiùs M. Craſſe, ſubiiſſes illam pœnam, de qua Flaccus *lib.* 1. *ſerm. Sat.* 1.

Aurum liquidum infuſum in rictũ M. Craſſi.

Tantalus à labris ſitiens fugientia captat
Flumina.

14. *Auro fit venalis fides, iuſtitia, pietas, pudor, lex.*

Inter maiora auri damna libens retulerim, auro reddi venales, fidem, iuſtitiam, pietatem, pudorem, & leges, de qua re Propertius *lib.* 3. *Elegiarum*, de auaritia puellarum,

At nunc deſertis ceſſant ſacraria lucis,
Aurum omnes victa iam pietate colunt.
Aurea nunc verè ſunt ſecula, plurimus auro
Venit honos, auro conciliatur amor.
Auro pulſa fides, auro venalia iura,
Aurum lex ſequitur, mox ſine lege pudor.

15. Hæc æquiſſima iudicij trutina perpendentes, inuictiſſimi Principes, & ſapientiſſimi Philoſophi, aurum contempſere. Phocioni, vt legimus apud Plutarchum *in vita huius Athenienſium Ducis*, centum olim auri talenta dono miſit Alexander; hæc cùm eſſent Athenas perlata, eos qui ferebant percontatus eſt Photion, ecquid in tanta Athenienſium multitudine ſibi ſoli tantum munus daret Alexander? reſpõdentibus, quòd ipſum ſolum de omnibus virum bonum iudicaret; ſinat ergo ait, me talem perpetuò & videri, & eſſe. Zeno, vt narrat Gregor. Nazianzen. *orat.* 47. cùm in maris tempeſtate omnia proieciſſet, Gratiam tibi, inquit, fortuna habeo, quæ me ad philoſophicum palliolum redigis. Crates ille Thebanus (teſtatur id Hieronymus *ep.* 13. *ad Paulinum*) homo quondam ditiſſimus, cùm ad philoſophandum Athenas pergeret, magnum auri pondus abiecit, nec putauit ſe ſimul poſſe & virtutes, & diuitias poſſidere. M. Curius aurum, Fabricius argentum, & æs referri Samnitibus iuſſit, ex Agricola *lib.* 1. *de re metallica*. Ad hæc Fabricium Cineæ Epirotarum Legato, magnam auri vim dono offerenti, recuſaſſe accipere, dicendo ſe malle imperare aurum habentibus, quàm habere aurum, auctor eſt Manutius *lib.* 6. *Apophth. n.* 33. Socrates apud eundem ſcriptorem *lib.* 3. *num.* 28. per forum obambulans, cùm aſpiceret mercium copiam, quæ illic vendebantur, ita ſecum loqui conſueuerat, Quàm multis rebus ego non egeo: aſt alij cruciantur animo, ita cogitantes, Quàm multa mihi deſunt; ſibi verò valdè gratulabatur, quòd iuxta naturam viuens, ac paucis aſſuetus, aurum, purpuram, gemmas, ac ebur, aulæa, reliquáſque diuitum delitias nec cuperet, nec egeret, quas diceret magis neceſſarias agendis tragœdiis, quàm ad vſum vitæ. 16.

Phocion ſpernit aurum.

Zeno, Crates, M. Curius aurum ſpernunt.

Fabricius. & Socrates aurũ ſpernunt.

Ariſtippus cùm aliquando nauigaret, didiciſſétque nauem eſſe piraticam, acceptum aurum numerabat, deinde velut imprudenti, & inuito lapſum è manibus iactauit in mare, dicens melius eſſe, vt hæc ab Ariſtippo, quàm Ariſtippus propter hæc pereat. id ſcribit Laërtius *lib.* 2. *de vita Philoſophorum*. Plinius *lib.* 33. *cap.* 1. optat aurum è vita in totum abdicari. 17.

Ariſtippus iactat aurum in mare.

Plinius odit aurum.

18. *Horatius canit auri damna.*

Philoſophis non diſſentiunt Poëtæ. nam Horatius Flaccus *lib.* 3. *Ode* 3.

Aurum irrepertum, & ſic melius ſitum,
Cum terra celat.

& *Ode* 16.

Creſcentem ſequitur cura pecuniam,
Maiorúmque fames.

& *Ode* 23.

Horatius narrat auri damna.

Vel nos in mare proximum
Gemmas, & lapillos, aurum & inutile,
Summi materiam mali,
Mittamus, ſcelerum ſi benè pœnitet.
Eradenda cupidinis
Praui ſunt elementa, & tenera nimis
Mentes aſperioribus
Formanda ſtudijs, &c.

Iuuenalis *Satyra* 14.

Nummi amor quantus Iuuenali.

Creſcit amor nummi, quantum ipſa pecunia creſcit.

19. *Aurum nocētius ferro ex Ouidio.*

Ouidius 1. *Metamorphoſ.* vocat aurum nocentius ferro.

Boëthius Seuerinus *de conſolatione Philoſophiæ lib.* 2. *metro* 5.

Auri damna ex Boëthio.

Vtinam modò noſtra redirent
In mores tempora priſcos.
Sed ſæuior ignibus Ætna
Feruens amor habendi.
Heu quis primus fuit ille,
Auri qui pondera tecti,
Gemmáſque latere volentes,
Pretioſa pericula fodit.

Fortè etiam Poëtæ per vigilem Draconem, qui cuſtodiebat aurea Heſperidum mala, de qua fabula vide Natalem Comitem *lib.* 8. *Mythologiæ cap.* 7. indicabant ingentia pericula, quibus ſe obiectat qui aurum quæſitat. idque confirmant, dum aiunt vix potuiſſe Herculem ea poma decerpere, de qua re Boëthius *de conſolat. Philoſoph. lib.* 4. *metro* 7. 20.

Heſperidum mala aurea.

Poma cernenti rapuit Draconi
Aureo læua grauior metallo.

Ab hoc poëtico commento parum diſcrepat pulcherrima illa hiſtoria, quam fortè qui fabuloſam ſuſpicetur, nempè in Aſiatica Scythia eſſe terras locupletes, inhabitabiles tamen. Nam cùm 21.

Gryphes auri cuſtodes in Scythia.

Digitized by Google

auro, & gemmis affluant, gryphes tenent vniuerſa, alites ferociſſimæ, & vltra omnem rabiem ſæuientes; quarum immanitate obſiſtente aduenis acceſſus difficilis ac rarus eſt, quippe viſos diſcerpunt, velut geniti ad plectendam auaritiæ temeritatem. Arimaſpi (eſt hæc gens vnocula) cum his dimicant, vt intercipiant lapides. Ita Solinus *cap.* 25. *Polyhiſtoris*, & Pomponius Mela *lib.* 2. *de ſitu orbis cap.* 1. Liceat Scythicis gryphibus addere Indicas formicas, quibus, vt obſeruat Plinius *lib.* 11. *cap.* 31. *& lib.* 37. *cap.* 10. eſt color felium, & magnitudo Ægypti luporum. Eruunt hæ ex cauernis terræ aurum. Erutum hoc ab iis tempore hyberno, Indi furantur æſtiuo feruore, conditis propter vaporem in cuniculos formicis; quæ tamen odore ſollicitatæ prouolant, crebróque lacerant, quamuis præ velocibus camelis fugientes. Vide quomodo omnium manus armantur contra auaritiam.

Arimaſpi pugnant cum gryphibus.

Indica formica eruunt aurum.

22\. Iam verò quid dicturi, quídve facturi fuiſſent priſci illi Principes, & Philoſophi, ſi noſtra imbuti fide, legiſſent *Eccleſiaſtici* 31. illud cœleſte oraculum, *Qui aurum diligit, non iuſtificabitur. Multi dati ſunt in auri caſus, & facta eſt in ſpecie ipſius proditio illorum. Lignum offenſionis eſt aurum ſacrificantium. Væ illis, qui ſectantur illud, & omnis imprudens deperiet in illo. Beatus diues, qui inuentus eſt ſine macula, & qui poſt aurum non abyt, nec ſperauit in pecunia, & theſauris. Quis eſt hic? & laudabimus illum, fecit enim mirabilia in vita ſua.*

Sacra Scriptura oracula de auri dānis.

23\. Quid ſi vidiſſent, & audiſſent IESVM Chriſtum, Filium Dei, & Regem regum, exemplo magis, quàm verbo clamantem, Matth. 5. *Beati pauperes Spiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum.* & Matth. 10. *Nolite poſſidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis veſtris.* Nónne cum S. Ioanne Chryſoſtomo *hom.* 47. *in Matth.* data optione vel lapides in aurum vertendi, vel omni auri cupiditate carendi, hoc poſterius eligendum affirmaſſent? & cum eodem S. Doctore *hom.* 39. *in epiſtolā ad Corinthios primam*, dixiſſent, homines per aurum deſinere eſſe homines, & in beluas, dæmonéſque mutari? nónne etiam ducem ſecuturi fuiſſent S. Antonium, qui viſa in eremo auri maſſa, rapido curſu, quaſi ab incendio aufugit in montem? Surius *menſe Ianuar. in vita S. Ant.* Crediderim illos aurea poſthabita, ſpineam cum Catharina Senenſi arrepturos coronam, Surius *menſe April. in vita S. Cathar.*

Chryſoſtomi ſententia de auro.

S. Antonius fugit aurum.

S. Cath. Sen. reſpuit aureā coronam, electa ſpinea.

24\. Hic mihi quiſpiam iure vertat religioni, ſi inuoluam ſilentio Midam Phrygiæ Regem, qui pertæſus antidorale munus reſtituit Baccho, quod ab eo in grati hoſpitij præmium acceperat, vim efficiendi aureum quicquid tetigiſſet; qua commenti nube tegitur ſimul auri inutilitas, auarique veſania, pœna, & pœnitentia, quæ omnia verſibus verè aureis graphicè retegit Ouidius 11. *Metamorphoſ.*

25\. *Huic Deus optanti gratum, ſed inutile, fecit*
Muneris arbitrium, gaudens altore recepto.
Ille malè vſurus donis, ait: Effice, quicquid
Corpore contigero, fuluum vertatur in aurum.
Annuit optatis, nocituraque munera ſoluit
Liber, & indoluit, quòd non meliora petiſſet.
Lætus abit, gaudétque malo Berecyntius heros,
Pollicitique fidem tangendo ſingula tentat,
Vixque ſibi credens, non alta fronde virentem
Ilice detraxit virgam. Virga aurea facta eſt.
Tollit humo ſaxum; ſaxum quoque palluit auro.
Contigit & glebam; contactu gleba potenti
Maſſa fit. arentes Cereris decerpſit ariſtas;
Aurea meſſis erat; demptum tenet arbore pomum;
Heſperides donaſſe putes. Si poſtibus altis
Admouit digitos, poſtes radiare videntur.
Ille etiam liquidis palmas vbi lauerat vndis,
Vnda fluens palmis Danaen eludere poſſit.
Vix ſpes ipſe ſuas animo capit, aurea fingens
Omnia gaudenti menſas poſuere miniſtri
Extructas dapibus, nec toſtæ frugis egentes.
Tum verò, ſiue ille ſua Cerealia dextra
Munera contigerat, Cerealia dona rigebant;
Siue dapes auido conuellere dente parabat,
Lamina fulua dapes, admoto dente, premebat.
Miſcuerat puris autorem muneris vndis;
Fuſile per rictus aurum fluitare videres.
Attonitus nouitate mali, diueſque, miſérque,
Effugere optat opes, & quæ modò vouerat, odit.
Copia nulla famem releuat; ſitis arida guttur
Vrit; & inuiſo meritò torquetur ab auro.
Ad cœlúmque manus, & ſplendida brachia tollens,
Da veniam Lenæe pater; peccauimus, inquit:
Sed miſerere precor, ſpecioſóque eripe damno.
Mite Deûm numen Bacchus peccaſſe fatentem
Reſtituit, factique fide data munera ſoluit.
Néve malè optato maneat circumlitus auro,
Vade ait, ad magnis vicinum Sardibus amnem,
Pérque iugum ripæ labentibus obuius vndis
Carpe viam, donec venias ad fluminis ortus;
Spumigeróque tuum fonti, qua plurimus exit,
Subde caput, corpúſque ſimul, ſimul elue crimen.
Rex iuſſæ ſuccedit aquæ: vis aurea tinxit
Flumen, & humano de corpore ceſſit in amnem.
Nunc quoque iam veteris percepto ſemine venæ
Arua rigent auro madidis pallentia glebis.
Ille peroſus opes, ſyluas, & rura colebat,
Panaque montanis habitantem ſemper in antris.

Sub fabula Midæ Phrygiæ Regis deſcribit Ouidius auri dāna, auarique pœnam & pœnitentiam.

SECTIO II.

Mineralogiæ fructus, & commoda explicantur.

HActenus contra nos arguendo protulimus in medium plurima damna, quæ Mineralogiam, vt rem maximè execrandam, in ſummam trahere inuidiam videantur: iam verò duo ſuperſunt. Primum pro fucatis damnis, veros, & vtiles foſſilium fructus oſtendere; alterum, ea quæ obiecta ſunt, diluere. Quod ſpectat ad primum, primus mineralium fructus, iſque præſtantiſſimus, eſt, eorum notitiam plurimum prodeſſe ad capienda cœleſtia Scripturarum diuinitus reuelatarum oracula, reſeratis obſcurioribus ænigmatum, vel parabolarum ſymbolis, quibus veluti foribus ſapientia diuina indignis occluditur: impoſſibile eſt enim, ait S. Dionyſius *cap.* 1. *cœleſtis Hierarchiæ*, nobis aliter lucere diuinum radium, niſi varietate ſacrorum velaminum circumuelatum. Hinc omnia in figura contingebant illis 1. *Corinth.* 10. hinc Deus aſſimilatur in manibus Prophetarum, *Oſeæ* 12. & Pſalm. 77. *Aperiam*, inquit, *in parabolis os meum, loquar propoſitiones*

1\. Mineralogiæ fructus. *Foſſilium notitia confert ad intelligentiam ſacrarū Scripturarū.*

Radius diuinus ex S. Dionyſio.

Parabolæ familiares Verbo Dei.

Digitized by Google

ſtiones ab initio; quam prophetiam vt impleret Verbum caro factum, non ſine parabolis loquebatur eis, *Matth.*13. Inde illa diſtinctio litteræ occidentis, & Spiritus viuificantis, 2. *Cor.* 3. & quadripartitus ſacrarum paginarum ſenſus, hiſtoticus, ſiue litteralis, allegoricus, tropologicus, anagogicus, S.Th. 1.*p.q.*1. *art.*10.

Littera occidit, & Spiritus viuificat. Quadruplex Scripturarum ſenſus.

Itaque Spiritus ſanctus idenridè proponit nobis cœleſtia; & ſpiritalia dogmata viſilium, & corporcorum tecta nube velaminum, vt ſunt cœli, aſtra, plantæ, flotes, aues, piſces, quadrupedes, metalla, gemmæ, lapilli, quorum qui ignorat naturales vires, eum etiam lateant oportet diuina myſteria illis ſignificata; contrà verò, qui exacta illorum ſcientia imbutus ſit, magnum in his progreſſum ſperare queat. Id mihi aliunde perſuaſum, altiùs infixit animo S. Auguſtinus, qui *lib.* 2. *de doctrina Chriſtiana*, *cap.*16. Rerum, inquit, ignotantia facit obſcuras figuratas locutiones, cùm ignoramus vel animantium, vel lapidum, vel herbarum naturas, aliarúmve rerum, quæ plerumque in Scripturis ſimilitudinis alicuius gratia ponuntur.

Carbunculus illuminat obſcura librorum.

Berylli, & adamantis ignorantia claudit intelligentiæ fores.

Nam & carbunculi notitia, quòd lucet in tenebris, multa illuminat etiam obſcuta librorum, vbicunque propter ſimilitudinem ponitur; & ignorantia berylli, vel adamantis claudit plerumque intelligentiæ fores. Hæc S.Doctor. Quæ autem hic celſus Theologorum apex docuit de carbunculo, beryllo, & adamante, ob tationis ſimilitudinem peræquè dici poſſunt de ſardio, topazio, & ſmaragdo, aliiſque gemmis, quibus radiabat Aatonis Rationale *Exodi* 28. ſignificabuntúrque ex dicendis *lib. ſequenti*, vel duodecim Patriarchæ Tribuum Iſraël, vel, vt aliis placet, duodecim prærogatiuæ ſupremi omnium Pontificis IESV Chriſti, vel etiam, quod alij cenſent, duodecim Apoſtoli.

Chriſti prærogatiuæ, & Tribuum Iſraël Patriarchæ ſignificātur per 12. gemmas Rationali.

Eodem modo philoſophari libeat de iaſpide, ſapphiro, hyacintho, aliiſque gemmis, ex quibus veluti duodecim fundamentis legimus *Apocal.*21. conſurgere mœnia vt cœleſtis Ieroſolymæ. His adde nouem lapillos pretioſos, onycem, chryſolithum, alióſque quibus fulgebat diadema Regis Tyri, *Ezechiel.* 28. per quos deſignari nouem Angelorum chotos putant Rupertus Abbas *lib.* 1. *de victoria Verbi Dei*, *cap.*27. & S.Gregorius *homil.* 34. *in Euang.*

Nouem chori Angelorum deſignati per nouem gemmas diadematis Regis Tyri.

Vt autem prætercam reliqua metalla, quis ignorata auri natura benè intelligat, quàm aptè *Hebr.*9. dicatur fœderis Arcam fuiſſe auro vndique tectam, & auream fuiſſe vrnam, in qua aſſeruabantur manna, & virga Aaton, quæ frondueтat, cum tabulis teſtamenti? catitatem verò comparari auro ignito *Apocal.*3. & iuſtum *Eccleſiaſtici* 50. dici eſſe, quaſi vas auri ſolidum ornatum omni lapide pretioſo? Quis non perſpectis propriis argenti affectionibus, percipiat, cur aureæ ſponſæ murenulæ, vermiculatæ argento dicantur *Cantic.*1. cur item eloquia caſta dicantur argentum igne examinatum *Pſal.*11.

Electrum cur ſymbolū Verbi incarnati.

Quomodo autem electrum, quod in medio ignis vidit Ezechiel *cap.*1. expoſuiſſet S. Gregorius *homil.* 2. in eum locum, Deum factum hominem in medio perſecutionum, ſi non priùs nouiſſet in electro, quod ex auro, & argento conflatur, aurum quidem à claritate deficere, argentum autem ad claritatem proficere; quia igitur in Chriſto naturæ diuinæ vnita eſt natura humana, in qua adunatione humanitas in Maieſtatis gloriam excreuit, Diuinitas verò à ſui fulgoris potentia humanis ſe oculis temperauit, meritò, ait Gregorius Magnus, quaſi electrum in igne eſt, Deus factus homo in perſecutione. Quem igitur non ſummoperè alliciat ad Mineralogiæ ſtudium, ſpes, illius ope faciliùs capiendi arcana ſacrorum oraculorum myſteria? Hæc eſt enim illa venatu difficilis ſapientia, quam Clemens Alexandrinus *lib.* 5. *ſtromatum* latere cognoſcit in illis theſauris abſconditis, & arcanis ſecretorum, quæ Deus *Iſaiæ* 45. ſpopondit Cyro.

Quid ſint theſauri abſconditi Iſaia.

2. *Mineralog. fructus.*

Alter minetalium fructus planè ſuauiſſimus ſit, illa humanæ inſeruire menti pro ſactis diuinarum perfectionum hieroglyphicis, & myſticis virtutum ſymbolis, quibus inſpectis accendimur deinde ad Dei, Sanctorúmque cultum, & amorem, & ad felicem in omni virtute profectum, & quidem eo maiorem, quò iucundiùs, impenſiúſque ſacta illa ſigna & mentem excitant, & memoriam muniunt, & cor inflammant.

Mineralia ſunt potiſſima fundamenta ſapiētiæ ſymbolicæ, & philoſophiæ hieroglyphicæ.

Id ita eſſe minimè ambiges, ſi teſtimonia, quæ ſubiicio, conſideres. Et primo quidem loco occurrat S. Anſelmus Cantuarienſis *in cap.* 21. *Apocal.* vbi in iaſpide agnoſcit vitorem fidei, in ſapphiro altitudinem ſpei, in chalcedonio flammam charitatis.

Iaſpis, ſapphirus, chalcedonius cuius rei ſymbola.

Accedat deinde S. Bonauentura, qui *cap.*50. *Dietæ ſalutis*, duodecim Apocalypſeos gemmis docet deſignari virtutum gradus, quibus animus per gratiam hîc perficitur.

Duodecim gemmæ Apocal. quid deſignent.

Pierius *lib.* 41. *Hieroglyphicorum*, adamantem ſymbolum fortitudinis putat. Clemens Alexandrinus *lib.*2. *Pædagogi*, vult vnionem eſſe ſymbolum Verbi Dei.

Adamas, & vnio cuius rei ſymbola.

Berchorij, Ruei, & Paſchaſij ſententia de myſterijs gemmarum.

Berchorius *lib.*11. *Reductorij*, & Cauſſinus *lib. itidem* 11. *de lapillis*, vbertim flotent, & gemmant myſticis ſapientiæ diuinæ ſenſibus, quos pulcherrimè eruunt ex gemmarum, aliorúmque foſſilium venis. Paſchaſius Balduinus in eruditiſſima epiſtola ad Franciſcum Rueum, hortatur omnes, qui delectantur gemmis, ne externo contenti ornatu negligant virtutes, quarum illæ ſunt notæ, quin potiùs enitantur, vt in ſapphiro luceat caſtitas, & cœleſtium amor, in carbunculo fulgeat ardens catitas, in adamante ſplendeat iuſtitiæ conſtantia, in ſmaragdo vireat facilis humanitas, & in cæteris ſimile quiddam, quod mentem àd virtutis faſtigium prouehat. Paſchaſio annuit Rueus *lib.* 1. *de gemmis*, *cap. vlt.* In duodecim Rationalis gemmis totidem IESV Chriſti prærogatiuas veneratur Cornelius à Lapide *in cap.* 28. *Exodi.* Grauiſſimum eiuſdem ſententiæ patronum habemus Alcaſarium, qui *in cap.* 21. *Apocalypſ.* illam confirmat ex eo, quòd antiqua obſignandi conſuetudo obtinuerit, vt gemmæ anulo inſertæ aliquod eiuſmodi ſymbolum imprimeretur, atqui anuli iuxta priſcum morem, ſigillorum vice fungebantur, itaque benè infert hic Auctor, ſignificationem gemmis veluti annexam ſemper fuiſſe.

Cornelius à Lapide, & Alcaſarius, quid ſentiant de ſignificatione gemmarum.

Gemmæ anulorum olim erant ſymbola.

Id ipſum liceat roborare vno, vel altero textu ſacri Codicis. *Prouerb.*25. Inauris aurea, & margaritum fulgens ponitur pro ſymbolo auris obedientis, quæ libenter patitur argui.

Inauris aurea ſymbolum obedientiæ.

*Matth.*13. Regnum cœlorum comparatur homini quærenti bonas margaritas.

Margarita.

Et *Eccleſiaſtici* 32. gemmula carbunculi in ornamento auri, comparatio Muſicorum in conuiuio vini.

Gemmula carbunculi.

Verùm dulciſſimum hunc mineralium fructum

Digitized by Google

Digreſſio de ſapientiæ ſymbolicæ vtilitate.

arbitror pluris æſtimatum iri, ſi legamus quod de ſymbolica rerum viſu ſpectabilium ſignificatione generatim ſcripſere grauiſſimi Patres, S. Auguſtinus, & Clemens Alexandrinus. Ille enim *epiſt.* 119. Si quæ, inquit, figuræ ſimilitudinum, non tantùm de cœlo, & de ſideribus, ſed etiam de inferiori creatura ducantur ad diſpenſationem Sacramentorum, eloquentia quædam eſt doctrinæ ſalutaris, mouendo affectui diſcentium accommodata, à viſibilibus ad inuiſibilia, à corporalibus ad ſpiritualia, à temporalibus ad æterna. Hic autem *lib.* 5. *Stromatum*, Genus, inquit, ſymbolicæ interpretationis eſt ad multa vtiliſſimum, vt quod & ad rectam cõferat Theologiam, & pietatem, & ad iudicandam ingenij ſolertiam, & breuitatis exercitationem, & ad oſtendendam ſapientiam, ſapientis enim eſt vti dictione ſymbolica. Sed æſtimatio ſapientiæ ſymbolicæ, & pretium fortaſſis augebitur, ſi aduertatur fuiſſe illam antiquiſſimam, & apud celeberrimas nationes vſu maximè receptum. Qua in re placet coniectura Cauſſini, qui ſua Iſagoge in myſticam Ægyptiorum doctrinam, refert illius originem in Adamum, Enochum, Noëmum, Abrahamum, reliquóſque illius primæ ætatis homines, quibus, quot res creatas in hoc orbe cernerent, tot viderentur eſſe litteræ, magno diuinitatis fulgore illuminatæ, quibus illud æternæ mentis numen ſuum nomen mortalibus conſignaret; hoc illi pacto referentes notitiam creaturarum in Verbo Dei cognitarum, ad laudem Creatoris (hic ille magnos Antonij Magni liber, hæc illa cognitio matutina Auguſtini *lib.* 4. *Gen. ad lit. à cap.* 22. *& lib.* 11. *de Ciuit. cap.* 7. *&* 29.) exemplo præueniebant ſacra oracula ad id ſtudij nos hortantia, dum dicunt Sap. 13. *Sic magnitudine ſpeciei, & creaturæ cognoſcibiliter poterit creator horum videri.* & Eccleſiaſtici 43. *Vide arcum, & benedic eum, qui fecit illum, valdè ſpecioſus eſt in ſplendore ſuo.* & Roman. 1. *Inuiſibilia Dei per ea, quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur, ſempiterna quoque eius virtus, & diuinitas.* Vt mihi perſuadeam primos humani generis Patriarchas fuiſſe auctores huius ſapientiæ, facit poſterorum, qui eodem ſpiritu afflati ſcripſerunt, ſolers, & excogitata ratio, qui tam ſæpè religionis noſtræ myſteria ſymbolis, figuriſque adumbrarunt, vt nihil ſit in ſacris Scripturis frequentius. Et tanti quidem figuratum ſermonem Hebræi fecere, vt quicquid eſſet acutè dictum, quicquid aculeos haberet, & gratiam ingenij, hoc *Maſchal* appellarent, quod nomen propriè ad parabolas, ſimilitudinéſque pertinet, vt obſeruat Cauſſinus *ſuprà*. Ex fonte Hebræo hauſere Ægyptij, apud quos maximè floruiſſe occultam Philoſophiam hieroglyphicis deſcriptam characteribus teſtantur Philo Iudæus *lib.* 1. *de vita Moyſis*, Clemens Alexandrinus *lib.* 5. *Stromatum*, S. Cyrillus *lib.* 9. *contra Iulianum*, & Pierius Valerianus *de ſacris Ægyptiorum litteris.* Hinc hieroglyphicæ notæ, quas poſteritati commendauit Orus Apollo Ægyptius, hinc alia ſymbola illi genti familiaria, & à ſcriptoribus tantopere celebrata.

Sapientia ſymbolica vtilitas ex Clemente Alexandrino.

Adamus, & primi Patriarchæ Magiſtri ſapientiæ ſymbolicæ.

Liber Antonij Abb. Cognitio matutina S. Auguſtini.

Sapientia ſymbolica Hebræis familiaris.

Philoſophia hieroglyphica floruit apud Ægyptios.

3. Mineralogiæ fructus.

Sed iam manum admoueamus tertio Mineralogiæ fructui, quem in reconditis montium fodinis, vt in radice, at proximè in fœcundiſſimis Medicorum agris magna luxuriantem vbertate videmus. Hanc primam huius artis vtilitatem teſtatur Agricola *lib.* 1. *de re metallica*, vbi ſcripſit ex foſſilium mineris erui copiam medicamentorum, quibus vulnera, vlcera, peſtis etiam ipſa curari ſoleant, vt certè, inquit, ſi nulla alia eſſet cauſa, cur ſcrutaremur terram, tamen medicinæ gratia eam fodere deberemus. Agricolæ ſubſcribit Henricus Smetius Flander, clariſſimus Medicus *lib.* 9. *Miſcellaneorum*, quo loci fatetur, medicamentorum, quæ ex terra ſumuntur, alia eſſe metalla, alia lapides, alia lutum, ſeu terram nobiliorem. Id verò certiſſimum eſſe, planius fiet, ſi celebriores artis medicæ antiſtites conſulamus. Quòd enim ſphragis, ſeu terra Lemnia cum vino pota proſit contra lethalia venena, leges apud Dioſcoridem *lib.* 5. *cap.* 67. Alumen extergere, quæ officiunt claritati oculorum, cohibere profluuia ſanguinis, & mobiles dentes ex aceto, aut melle confirmare, idem eſt Auctor *eod. lib. cap.* 77. Succinum, ſeu electrum prodeſſe cuique ætati contra lymphationes, & ſoluere vrinæ difficultates potum, & adligatum, idémque collo appenſum mederi febribus, & tritum cum melle, & roſacco, aurium vitiis, diſces ex Plinio *lib.* 37. *cap.* 3. Quòd iaſpis virens adhæſus ſtomachum, ventriſque os iuuet, quódque ſapphirus epotus auxilietur ictis à ſcorpione, docet Galenus *lib.* 9. *ſimplicium medicamentorum.* Corallium cordi hilaritatem afferre, idémque contra torminum, ac veſicæ, & calculorum mala in puluerem igne redactum, potúmque cum aqua valere, ſcribit Matthiolus *in lib.* 5. *Dioſcoridis, cap.* 97. Smaragdo iuuari memoriam, eique ineſſe præſentiſſimas vires aduersùs omnia venena, eundémque opitulari comitiali morbo, & vertigini, autumat Rueus *lib.* 2. *de gemmis, cap.* 4. Topazium opem ferre aduersùs ſanguinis eruptiones, ideóque vulneri admotum, ſanguinem è veſtigio compeſcere, eundem hydropi aduerſari, tabeſcentibus mederi, & delirio reluctari, aſſerit Mylius *lib.* 4. *Baſilicæ chymicæ, cap.* 8. Vnionibus cor confirmari, & roborari, affirmant Aldrouandus *lib.* 3. *de teſtaceis, cap.* 42. & Braſauolus in examine lapidum. Terra Armena putreſcentia oris vlcera ſanari, cæteraque ſiccari, & cicatrice obduci, ſuadet Fernelius *lib.* 6. *de methodo medendi, cap.* 16. Idem inter medicamenta epulotica, ſeu cicatricem inducentia, recenſet ſcoriam ferri, plumbum vſtum, æris ſquamam, æs item vſtum. Cardanus *lib.* 7. *de ſubtilitate*, carbunculo tribuit vim faciendi alacrem, chryſolitho poteſtatem coërcendi Venerè, onychi virtutem roborandi vires, amethyſto vim prohibendi ebrietatem. Tandem, ne longum faciam, ſtibium, ſeu antimonium eſſe vtiliſſimum ad purganda corpora, auctor eſt Codronichus *tractatu de Antimonio*, vbi huius mineralis, à pleriſque è pharmacorum officinis eiecti, acerrimum ſe prodit, non ſine magna ingenij laude, patronum. Cùm ergo foſſilibus videamus tantas ineſſe vires, valetudinem arcendi aduerſam, arceſſendi proſperam, tuendi robur, languorem pellendi, vitam producendi, fugandi mortem, quæ verborum copia ſufficiat ad eorum vtilitatem pro dignitate explicandam?

Mineralia quàm ſint vtilia medicinæ.

Sphragis, ſeu terra Lemnia.

Alumen.

Succinum, ſeu electrum.

Iaſpis.

Sapphirus.

Corallium.

Smaragdus.

Topazius.

Vniones.

Terra Armena.

Scoria ferri, plumbũ vſtũ, æris ſquama.

Chryſolithus. Onyx. Amethyſtus.

Stibium, ſeu antimonium.

4. Mineralogiæ fructus.

Quartum foſſilia fructum edunt in prædiis, hortis, nemoribus, lucis, locíſque aliis agriculturæ ſubiectis; ex quibus fundi quotidie videmus

triticeas

Digitized by Google

Mineralia vtilia agriculturæ.

triticeas Cereris ſpicas, nectareum Bacchi liquorem, lætas ſegetes, vberes fruges, legumina, & varia nucum, pomorúmque genera, quà ad neceſſarios humanæ vitæ vſus, quà ad delicias, id ita diſpenſante munificentia Dei: hæc verò vel omnia, vel aliqua, quandónam percepturi eſſent agricolæ, ſine metallorum domitore ferro, quo, vel ex quo fierent organa colendæ terræ, dicata, vomer, aratrum, buris, dentale, currus, abſis rotarum, falx, ligo, ſarculum, bidens, tridens, cylindrus, harpax?

Agricultura inſtrumenta.

5. Mineralogiæ fructus.

Quantum porrò emolumenti (ſit hic quintus Mineralogiæ fructus) redundet in vniuerſam Rempubl. ex equeſtri, & militari, eſt in confeſſo apud omnes; neque enim frangere hoſtium impetus, profligare inimicas acies, iniuſtas aggreſſorum turmas fundere, horridas, & immanes impiorum ducum cohortes, legiones, & phalanges debellare, & delere ſine armis datur; vt neque tueri vitam noſtram, parentum, liberorum, non vxorum pudorem, non ſacratiſſimas aras, non templa, non fidem, non pietatem, non religionem. Quæ arma, ſiue cominus ſit pugnandum, ſiue eminus, ſintve quatienda mœnia, vel transfodienda præcordia, aut te ipſum ſis defenſurus, aut alterum inuaſurus, nequaquam conflari poſſe niſi ex metallis, aut ſine metallis, eſt planè certum. Hinc enſis, gladius, pugio, haſta, lancea, ſagitta, iacula, ancilia, machæra, ſica, ſecuris, ſparus, falx, harpago, catapulta, dolones, venabula, ſpicula, & varia tela plerarumque gentium propria, vt framea Germanorum, rhomphæa Thracum, lancea Hiſpanorum, pila Romanorum, Iſſi Boiorum, Sariſſæ Macedonum, Sabinii Illyricorum, Geſa Gallorum, Acinacis Parthorum. Hinc ad noſtri tutelam, galea, caſſis, lorica, thorax, ocrea, parma, variæque clypeorum formæ, vt Amazonum peltæ, & cetræ Afrorum. Quid de tormentis bellicis, Balliſtis, Arcuballiſtis, Carroballiſtis, Cochleis, Falcibus, Malleolis, Muſculis, Phalaricis, Pluteis, Scorpionibus, Arietibus, Teſtudinibus, vineis, aliiſque eiuſmodi machinis, quarum Reginam rectè illam dixeris, quæ à bombo ardente ſortita nomen, fulmineo fragore mortales terret. Quis ſine ope metallica poſſet ære ciere viros, Martémque accendere cantu? nónne buccina, tuba, claſſica, cornua ex ære? Qua tandem ratione poſſet vel generoſus eques, ſine calcaribus, tutò incitare in hoſtile agmen ferociſſimum equum, deſtitutum phaleris, ſoleis, frœno, lupatis? Viden' victoriam, pacem, triumphos, trophæa metallis deuincta? Plura de armis, bellicíſque machinis, vide apud Iſidorum *lib. 18. origin. à cap. 6.* Polydorum Virgilium *lib. 2. de rerum inuentoribus, cap. 11.* Volaterranum *lib. 30. Philologia*, Vincentium *lib. 11. ſpeculi doctrinalis à cap. 133.* Adrianum Politum *in Tacitum*, Officinam Textoris *tit. 5.*

Mineralia militia vtilia.

Armorũ varia genera.

Sariſſa ſunt lōgiſſimi conti Vegetio lib. 3. de re milit. cap. 24.

6. Mineralogiæ fructus.

Mineralia vtilia fabris ferrarijs.

Venio ad fabros ferrarios, & aurifices, qui ſextum, præcedenti planè affinem, nobis exhibent foſſilium fructum. Cùm enim mira edant opera vel neceſſitati inſeruientia, vel ornatui deſtinata, vt patinas, lances, diſcos, cultros, cochlearia, phialas, catenas, ſerras, & ſeras, peſſulos, claues, inaures, torques, bullas, fibulas, monilia, murænulas, armillas, coronas, diademata; hæc non perficiunt niſi ex metallis, & quidem incude, malleo, forcipe, lima, aliíſque ferreis inſtrumentis.

7. Mineralogiæ fructus.

Minerales colores vtiles pictoribus.

Septimum fructum nobis indicat Agricola, dum *lib. 1. de re metallica*, aſſerit hanc facultatem vtilem etiam eſſe pictoribus, quatenus eruit pigmenta, ſeu colores minerales, Minium, Armenium, Cinnabarim, Chryſocollam, Indicum, Purpuriſſum, Sinopidem, Melinum, Auripigmentum, Sandaracham, Cyaneum, Ochram, Ceruſſam, & alios id genus, quibus picta tectoria minus, quàm cætera, humore extrinſecis allapſo læduntur. Verùm ea pigmenta alio nomine longè clariore prodeſſe pictoribus, quibus cum Poëtis,

Quidlibet audendi ſemper fuit æqua poteſtas.

Digreſſio de pictoribus.

Inde liquet, quòd hi artifices, colorum præſidio, velut æmuli naturæ, exprimunt res omnes imitatione tam prona, vt non effigies rerum, ſed res ipſæ eſſe videantur, cogántque fateri, ſi poëſis eſt pictura loquens, ipſam vice verſa picturam eſſe tacentem poëſim. Ex quo rurſus alia oritur ſumma vtilitas, nimirum Verbum Dei carnem factum, Deiparam Virginem, Angelos, alióſque cœlites, nobis, beneficio colorum, iucundiſſimè oculis obuerſari, parentes noſtros vita functos reuiuiſcere, illuſtréſque Duces, & Reges perennare, quorum intuitu accendimur ad pietatem, fortitudinem, religionem, omnémque virtutem. Quia verò id palàm cuique facit quotidiana experientia, hoc miſſo, ſolùm ex priſca memoria aliquid huc ſpectans indicabo. Hinc ergo illud celebre certamen, in quo Zeuxis Parrhaſio palmam ingenuo pudore conceſſit, quòd ipſe vuis miro ſucceſſu pictis aues fefellerit: at Parrhaſius lintei veritate perfectiùs expreſſa, ipſum deceperit Zeuxidem. Cæterùm Zeuxis tantas hac arte opes acquiſiuit, vt in oſtentatione earum, Olympiæ aureis litteris in palliorum teſſeris intextum nomen ſuum oſtentarit. Poſtea donare opera ſua inſtituit, quòd ea nullo ſatis digno pretio permutari poſſe diceret, ſicuti Alcmenam Agrigentinis, Pana Archelao. Fecitque Penelopen, & Athletam, adeóque ſibi in illo placuit, vt verſum ſubſcriberet, celebrem ex eo, inuiſurum aliquem faciliùs, quàm imitaturum. Vnde tibi Zeuxis tanta gloria, tantæque opes? nónne ex pigmentis, quæ tibi fuderunt venæ metallicæ? Quid de illa tabula, quæ ſpatioſiore amplitudine, nihil aliud continebat, quàm tres lineas viſum effugientes? quarum primam Apelles arrepto penicillo ex colore duxit ſummæ tenuitatis; alteram tenuiorem, alio colore in ipſa illa duxit Protogenes; tertiam, qua idem Apelles vinci erubeſcens, ex tertio colore lineas ſecuit, nullum relinquens ampliùs ſubtilitati locum; placuítque ſic eam tabulam poſteris tradi, omnium quidem, ſed artificum præcipuo miraculo, inter egregia multorum opera inani ſimilem, & eo ipſo allicientem, omníque opere nobiliorem. Meritò proinde ab alio, quàm ab Apelle, Alexander Magnus pingi ſe vetuit edicto; ingens præmium ex victoria linearis ſubtilitatis. Quantum decus colores pepererunt Timanthi? inter cuius egregia monumenta eſt illa Iphigenia oratorum laudibus tantopere celebrata, quam pinxit ad aram ſtantem, iámque Dianæ immolandam; & cùm omnes mœſtos pinxiſſet, omnémque triſtitiæ imaginem conſumpſiſſet, patris vultum, quem dignè

Zeuxidis, & Parrhaſij certamen.

Apellis, & Protogenis certamen.

Timanthis, Iphigenia.

Digitized by Google

dignè effingere non potuit, velo obduxit. Pinxit & Cyclopem parua in tabula, cuius magnitudinem exprimere cupiens, pinxit iuxta Satyros thyrſo pollicem eius metientes, itaque ex omnibus eius operibus intelligitur plus, quàm pingitur. Hæc, & alia picturæ miracula habes in Plinio *lib.* 35. *cap.* 9. & 10. Noſtris etiam ſæculis floruiſſe Michaëlem Angelum Bonarottum Florentinum, Raphaëlem Vrbinatem, aliósque pingendi peritiſſimos, priſcis illis fortaſſe haud multo inferiores, ſcribit Georgius Aretinus 3. *parte de vitis pictorum*; ſed vel nullo ſcribente, id fama, oculique ſatis teſtantur.

Pictores noſtrates.

8. Mineralogiæ fructus.

Digreſſio. *Sculptorum laus.*

Age verò, ſi ſeptimum fructum dederunt pictores, octauum, iudice Agricola *lib. eod.* 1. proximi ſuppeditabunt ſculptures, ſtatuarij, marmorarij, cælatores, qua ſculpendis marmoribus, qua fundendis, cælandiſve metallis clariſſimi, qui mutuatæ à metallica materiei, ſumma ingenij laude, imprimentes formas ſimulacrorum, vel eos immortalitate donant, qui fatis iam conceſſerunt (ingens ad gloriam ſtimulus) vt ipſos cœlicolas, quaſi Olympo deducentes, terram velut in cœlum commutant, erectis, religionis ergò, pulcherrimis ſtatuis, non Iouis & Cybeles, vt priſci illi, ſed CHRISTI VERI DEI, & DEIPARÆ V. non Herculis, Caſtoris, & Pollucis, ſed Moyſis, Samſonis, Dauidis, Petri, & Pauli, non Phaëtontis, ſed Eliæ; quibus, etſi de marmure, vel ære fictis, ſolam deeſſe vocem ad vitam putes. Expreſſere etiam piſces, & canes tanta ſimilitudine, vt, aquam ſi addas, nataturos, ſi lepores, curſuros illos credas. Quanta artis laude putamus fuiſſe fictam in Heraclea Elidis Peloponneſi prouincia, æneam illam equam, quam, vt refert Cardanus *lib.* 18. *de ſubtilitate*, alij equi inire conarentur, adeóque pertinaci ſtudio, vt ob æris leuitatem dilabentibus, repetito aſcenſu vngulæ frangerentur, donec fuſtibus abigerentur; hinniebant, velut reperta equa, & è multis ſtatuis hanc vexabant, aliis intactis. Quid de ſaxea Memnonis effigie, quæ radiis Solis icta vocalem ſonum reddebat, viſa in Ægypto à Germanico apud Tacitum *lib.* 2. *Annal.*

Equa ænea adamata.

Inter omnes, qui lapſis retro ſæculis, effingendi peritia floruere, longè omnium celeberrimi mihi videntur fuiſſe, Phidias, Polycletus, Lyſippus, Pyrgoteles, de quibus plura Plinius *lib.* 34. *cap.* 4. 7. 8. & *lib.* 36. *cap.* 5. & *lib.* 37. *cap.* 1. Phidias ille eſt, quemadmodum ſcribit Ariſtoteles *lib. de mundo cap.* 7. qui fecit inſignem illam Mineruam, Athenis deinde in arce locatam, in mediu cuius clypeo faciem ſuam tali expreſſit artificio, vt illam ſimulacro ſi quis vellet eximere, id minimè poſſet, ſimulacro priùs ipſo non diſſoluto.

Phidiæ Minerua.

Lyſippus ad ſexcenta decem opera feciſſe proditur, tantæ omnia artis, vt claritatem poſſent dare vel ſingula; huius creditur fuiſſe canis ex ære, vulnus ſuum lambens, quem in Capitolio, in cella Iunonis, vidit Pliniana ætas, ob indiſcretam veriſimilitudinem, eximium miraculum. Fecit & Alexandrum Magnum, cuius ſtatuam inaurari iuſſit Nero Princeps, delectatus admodum illa. Dein cum pretio periſſet gratia artis, detractum & aurum, pretioſiórque talis exiſtimata, etiam cicatricibus operis, atque conciſſuris, in quibus aurum hæſerat, remanentibus. Ab hoc vno Lyſippo Rex ille Magnus ſe fingi voluit, vt pingi ab Apelle. Hinc Horatius *lib.* 2. *epiſtol. ad Auguſtum,*

Lyſippi opera.

Alex. Magni ſtatua.

Alex. Magnus, à quo vellet pingi, & fingi.

Edicto vetuit, ne quis ſe, præter Apellem,
Pingeret, aut alius Lyſippo duceret æra
Fortis Alexandri vultum ſimulantia.

Idem Rex Macedonum, teſtatur id Plinius *lib.* 37. *cap.* 1. vetuit in gemma ſe inſculpi ab alio, quàm à Pyrgotele, eius artis peritiſſimo; nempè ille magnus imperio, maior animo, dignus erat viuere gemma Ducum. Tot, & tantis artis humanæ miraculis materiam ſubminiſtrant foſſilium venæ; quis ergo audeat illorum vtilitatem in dubium reuocare. de triplici illo Alexandri edicto, vide Plinium *lib.* 7. *cap.* 37.

Alex. Magn. à ſolo Pyrgotele in gēma inſculpitur.

Inter multos foſſilium fructus meritò Agricola *lib.* 1. *de re metallica* numerat etiam vtilitatem Architecturæ, quæ ab illis mutuatur lapides, & marmora, ad firmitatem ædium, ad ornatum decora, ad Templa Dei, & Sanctorum, ad Regum Baſilicas, ad moles theatrorum, ad turres, mœnia, vrbes. Sine materia, quam exhibet Mineralogia, incultæ iacerent pulcherrimæ illæ peritiſſimorum Architectorum Vitruuij decem ſparſim ſuis libris, & Sebaſtiani Serlij *lib.* 4. *Architecturæ*, praxes de triplici columnarum forma, de tribus ſcenarum ideis, de quinque modis Templorum, totidémque fabricandi generibus, Hetruſco, ſeu Ruſtico, Dorico, Ionico, Corinthio, & Latino, ſeu Italico, aliàs compoſito, compoſito, inquā, ex Ionico, & Corinthiu, quibus pro ſexto, addit Gothicum Georgius Aretinus *part.* 1. *de Architectu c.* 3. Iā ſine foſſilibus, videat quiuis, num fuiſſemus habituri munitiſſimas arces, curias, prætoria, labyrinthos, gymnaſia, palæſtras, thermas, palatia, æraria, aulas, cubilia, thalamos, triclinia, apogæa, ſolaria, cœnobia, oracula, altaria, variaque alia ædificia, de quibus Iſidorus *lib.* 15. *Origin.* & Vincentius *lib.* 11. *ſpeculi doctrinalis à c.* 14.

9. Mineralogiæ fructus. *Mineralia quàm vtilia architecturæ.*

Columnarū, & ſcenarum triplex genus.

Templorum modi quinque, fabricādi quinque genera.

Hinc ſeptem illa Orbis miracula, Pyramides Nili, Turris Pharia, Muri Babylonis, Tēplum Dianæ Epheſiæ, Mauſolæum Cariæ, Coloſſus Solis apud Rhodios, & Simulacrum Iouis Olympici, tot illa ſingula laudibus olim celebrata, vt nihil diuinius ars humana excogitare poſſe crederetur; iudice nihilominus Martiali *lib.* 1.

Septem Orbis miracula.

Barbara Pyramidum ſileat miracula Memphis,
Aſſiduus iactet nec Babylona labor;
Nec Triuiæ Templo molles laudentur honores,
Diſſimuléque Deum cornibus ara frequens.
Aere nec vacuo pendentia Mauſolæa
Laudibus immodicis Cares in aſtra ferant.
Omnis Cæſareo cedat labor Amphitheatro,
Vnum pro cunctis fama loquatur opus.

Cæſaris Amphitheatrum.

Neque verò in Cæſaris Amphitheatro conſumpta eſt omnis magnificentia, & laus marmorariæ, & architecturæ. Teſtis ſit ingens illa Traiani Columna, eminens in altitudinem pedum 140. egregium ſanè, nec altitudine magis quàm cælatis rebus ab hoc Imperatore geſtis, viſendum opus. Turſellinus *Epitom. hiſt. lib.* 4. Clariùs id teſtatur Salomonis Templum, de quo veriùs dixiſſes Martialis,

Traiani Columna.

Templum Salomonis.

Vnum pro cunctis fama loquatur opus.

Alia eius de generis miracula lege apud Maiolum *colloquio* 23.

Sed ecce, quò plures ex vbere Mineralogiæ arbore fructus decerpo, eò plures, iique ſuauiores mihi

10. Mineralogiæ fructus.

mihi pullulant, germinántque, qui quaſi deliteſcentes ſub ramis, foliiſque, (illa diſflante leni Spiritus ſancti aura) ſeſe aperiunt, alliciúntque. Proximus qui occurrit, eſt ex foſſilibus confici pulcherrima ornamenta, ad religionem ſpectantia. Vidit Ioannes *Apoc.* 1. inter aurea candelabra ſimilem filio hominis, aurea ad mamillas præcinctum zona, pedéſque habentem ſimiles aurichalco. Hic ille ipſe, quem *Cant.* 5. laudat ſponſa ab aureo capite, ab aureis manibus, quæ ſint plenæ hyacinthis, à ventre eburneo ſapphiris diſtincto, à cruribus, quæ veluti marmoreæ columnæ aureis nitantur baſibus. Huic ſponſo, Regi Regum, famulantur ſeptem illi Angeli, qui *Apoc.* 15. viſi ſunt veſtiti lapide mundo, & præcincti pectora zonis aureis. Eidem ſeruiunt viginti illi quatuor ſeniores, qui *Apoc.* 5. habebant ſinguli phialas aureas odoramentorum plenas, quæ ſunt orationes Sanctorum. Pugnanti olim Machabæo aduersùs Timotheum, cœlitus apparuerunt viri quinque (hauddubiè miſſi ab eo, cui omnia ſeruiunt) in equis, frœnis aureis decori, qui illum armis ſuis circumſeptum tutantes, tela, & fulmina in aduerſarios iaciebant, *Machab.* 10. Ornatu non diſſimili incedit Regina, tanti Regis ſponſa, quippe quæ deaurato decora veſtitu fulgeat, & circundata varietate aſtet à dextris eius, *Pſal.* 44. Habet eiuſdem thalamus columnas argenteas, reclinatorium aureum, & aſcenſum purpureum, *Cant.* 3. Alia ſponſarum Chriſti ornamenta diſce ex Catharina Senenſi, quam ſibi in fide deſponſauit, candidus ille, & rubicundus, electus ex millibus, immiſſo in eius digitum anulo, cuius palæ quatuor erant inſertæ gemmæ, inter quas irradiabat fulgentior adamas. B. Raymundus *lib.* 1. *de vita S. Cath. c.* 13. Sed audi præclariora ex Agnete Virg. & M. quæ apud Surium *in menſe Ianuar.* commemorans dilecti munera; Induit me, inquit, Dominus cyclade auro texta, & immenſis monilibus ornauit me, dexteram meam, & collum meum cinxit lapidibus pretioſis, tradidit auribus meis inæſtimabiles margaritas, & circundedit me vernantibus, atque coruſcantibus gemmis; anulo ſuo ſubarrhauit me Dominus IESVS CHRISTVS, & tanquam ſponſam decorauit me corona. Hæc illa corona, de lapide pretioſo conſerta, quam Deus ponit in capite iuſtorum, præueniens eos in benedictionibus dulcedinis, *Pſal.* 20. Atenim iſthæc de lapillis, & metallis myſtica ſunt, non hiſtorica. Myſtica, inquis? quid tum? In primis non omnia myſtica, ſed pleraque hiſtorica. Dein, eſto vt lubet; num metaphora, num allegoria detrahit aliquid illorum dignitati; an potiùs adiſcit, quòd ſcilicet ſuo illa fulgore, ſuaque pulchritudine, cœleſtem iuſtorum decorem, ſpiritalémque ſpeciei formam exprimant? ſed ſi vis planè hiſtorica, adi *Exodi cap.* 28. ibique inter Pontificalia Aaronis indumenta, intuere ſuperhumerale ex auro, hyacintho, & purpura; duos lapides onychinos auro incluſos, inſculptis filiorum Iſraël nominibus inſignitos, & in vtroque latere ſuperhumeralis poſitos; Rationale quadrangulum fulgens quadripartito gemmarum ordine; vide & laminam de auro puriſſimo, in qua ſculptum erat opere cælatoris, ſanctum Domino, imminentem fronti Pontificis, ſuper Tiaram; audi quoque, quot ad pedes tunicæ talaris, ad inceſſum Pontificis, reſonent per circuitum aurea tintinnabula. Longior ſim, quàm par eſt, ſi vel breuiſſimè velim recenſere partes omnes, & vtenſilia Templi Salomonis, aurea, argentea, ænea; ea qui vult, legat in Exodo per totum. Id hìc non præteribo, ſicut fœderis arca, & vrna, continens manna, aureæ fuerunt, *Hebr.* 9. ita vaſa, calices, & patenas, quibus conficitur a noſtris Sacerdotibus in myſterio ſacroſanctæ Euchariſtiæ Corpus, & Sanguis Dom. N. IESV CHRISTI, cuius illa erant figura, non vitrea, quia fragilia; non lignea, quia poroſa, permitti ab Eccleſia Romana, ſed ex nobili conflata metallo, non quidem ære, vt aurichalco, quia hæc ob vini virtutem contrahunt æruginem, prouocantque ad vomitum; verùm ex auro, aut argento, vt ſtanno, adhibenda eſſe ſtatuit Concilium Remenſe *cap.* 6. & refertur *can. vt calix, de conſecrat. diſt.* 1. Celebre eſt illud apophthegma Bonifacij Martyris, & Epiſcopi, qui, vt refert Concilium Triburienſe *can.* 18. interrogatus, num liceret in vaſculis ligneis Sacramenta conficere? reſpondit, aureos quondam Sacerdotes, ligneis vſos calicibus, nunc contrà aureis calicibus ligneos vti Sacerdotes. O tempora! ô mores! ô deplorandam metamorphoſim! Dic quæſo ô aurum, libera data tibi optione, vtrum malles ex illis duobus? quid taces Rex inclyte metallorum? iure palles, & hæres, meritóque neutrum eligens, optas quiddam tertium, aureos nempe calices, aureóſque Sacerdotes.

Mineralia, quàm vtilia ornamentis ſacris.

Sponſi, & ſponſæ ſacer ornatus.

Equites cœlitus viſi.

Regina ſacro ornatu.

Sponſi ſacer thalamus.

Catharina à Chriſto deſponſata.

Agnetis Chriſti ſponſa ornamenta.

Pontificalia Aaronis indumenta.

Calix, & patena.

Calices lignei, & Sacerdotes aurei.

Calices aurei, & Sacerdotes lignei.

Quantum poſſit ad ſedandas animi perturbationes ſuauiſſimus concentus, muſicum melos, & harmonica ſymphonia (cui dicantur Barbiton, lyra, cithara, cymbala, ſiſtra, ductiles tubæ, organa pneumatica, aliaque vel ex metallis, vel nõ ſine metallis) eſt citra omnem controuerſiam. Id olim expertus Saul, qui ſpiritu nequam arreptus, Dauide citharam manu percutiente, leuiùs ferebat diuexationem, 1. *Reg. cap.* 16. Idem expertus Alexander Macedo, qui in conuiuio, phrygij ſono, in arma furens, mutata in hypophrygium modulationẽ, ad conuiuarum epulas, Timothei cithara eſt reuocatus; Franchinus Gafurius *lib.* 4. *de harmonia muſicorum inſtrumentorum, cap.* 8. Hanc cantus, ſonique laudem velarunt fortaſſis Poëtæ iucundiſſimo figmento præclariſſimorum citharœdorum Amphionis, & Orphei; quorum ille, apud Natalem *lib.* 8. *Mythol. c.* 15. ad lyram adeò ſuauiter canebat, vt ſaxa ad ſtruendos muros Thebanos traxiſſe dicatur; hic verò apud eundem *lib.* 7. *cap.* 14. tanta canendi, citharæque fides pulſandi peritia excelluit, vt ad eius cantum, ſonúmve, fluuij firmarentur, aues aduolarent, feræ properarent, ſyluæ, & ſaxa, & venti, & omnium vel ſenſu carentium genera accurrerent, ipſique inferorum Dij placari, & in lacrymas fuſi, Eurydicem illi vxorem reſtituerent. Hinc Horatius *lib.* 1. *carminum, Ode* 12.

Symphoniæ vis.

Muſica inſtrumenta.

11. Mineralogiæ fructus:

Phrygia, & hypophrygia modulatio.

Amphion citharœdus.

Orpheus citharœdus.

Vnde vocalem temerè inſecutæ
Orphea ſyluæ,
Arte materna rapidos morantem
Fluminum lapſus, celeréſque ventos,
Blandum, & auritas fidibus canoris
Ducere quercus.

Idem *Ode eiuſd. lib.* 24.

Quòd

Quòd ſi Threicio blandius Orpheo
Auditam moderere arboribus fidem.

Apodoſis de ſono, & cantu Orphei, & Amphionis.

Non diſplicet tamen philoſophia, quam ſub his fabulis latere agnouit Flaccus, vbi de arte Poëtica ſcribens,

Sylueſtres animos ſacer, interpréſque Deorum,
Cædibus, & victu fœdo deterruit Orpheus,
Dictus ob hoc lenire Tigres, rapidóſque leones.
Dictus & Amphion Thebanæ conditor arcis
Saxa mouere ſono teſtudinis, & prece blanda
Ducere quò vellet.
Non mihi ſi linguæ centum ſint, oraque centum,
Ferrea vox, omnes poſſim comprehendere fructus
Foſſilium.

12. Fructus Mineralog.

Pecunia oritur ex metallis.

Omnia metitur nummus, ait Philoſophus *lib. 5. Ethic cap. 5.* quin etiam pecuniæ omnia obedire monet Sapiens *Eccleſiaſtæ* 10. qua obedientia nihil vtilius experiuntur, non ſolùm mercatores quæſtui dediti, ſed etiam qui aurea contenti temperantiæ, & liberalitatis mediocritate victus prouident neceſſaria; at nummos metallis acceptam referre materiam omnes norunt.

Piſcatores. Carminatores.

13. Fructus Mineralog. ex variis artibus.

Quid obſecro poſſent piſcatores ſine hamo? quid lanæ carminatores ſine pectine ferreo? quid cupedinarij ſine aheno, ſartagine, lebete, veru? Quomodo mulieres ſine acu mæandros, & veſtes phrygias pingerent? ſine digitali ſyrmata, & ſubuculas interſuerent, ſine calamiſtro criſparent comas, ſine diſcriminali diſtinguerent crines, ſine vnionibus aures ornarent, & ſine purpuriſſo colorarent genas? quàm foret difficile metiri vel

Ex Gnomonica,

lapſum temporis, vt curſum Solis ſine horologiis aut rotatis, aut ſciothericis, præfixo gnomone horarum indice? at hæc omnia fieri ex metallis nemo non videt.

ex Alchymia,

Chymicorum opera ſunt vſque adeò admiranda, vt pleriſque Magiam redoleant, cùm tamen ſuorum effectuum cauſas ex intimis Philoſophiæ penetralibus addiſcere profiteantur: at hæc verſantur circa mineralia.

ex Geometria, & Aſtrologia.

Geometras, & Aſtrologos, metallica deſtitutos, eſſe veluti exanimes, teſtantur libra, libella, trochlea, perpendiculum, circinus, regula, amuſſis, ſphæra, quadrans, dioptra, aſtrolabium, ſeu planiſphærium, & radius aſtronomicus.

Inſtrumenta Aſtronomica.

quid plura? ipſimet Aſtrologi metallorum fulgore, planetarum lucem poſſe augeri putant, dum Saturnum appellant plumbeum, ſtanneum Iouem, Martem chalybeum, aureum Solem, Venerem cupream, hydrargyricum Mercurium, Lunam argenteam.

Singulis Planetis ſua reſpondent metalla.

Auſim dicere, Poëtarum carmina abſque foſſilium ſplendore, tenebris inumbranda.

14. Fructus Mineralog.

Quandónam ſine electro vipera illa nobiliorem, quàm Cleopatra, nacta eſſet tumulum? Martialis *lib. 1. Epigram.* 118. vbi illuxiſſent quatuor illæ ætates,

Mineralia Poëtis vtiliſſima.

aurea Saturni, Iouis argentea, dein ahenea, ferreaque, quas nitidiſſimo carmine deſcribit Naſo *lib. 1. Metam.* Sed neque ſine auro, argento, & pyropo, apud eundem *lib. 2.* Regiæ Solis affulſiſſet illud iubar.

Ætas aurea, & argentea.

Solis Regia.

Regia Solis erat ſublimibus alta columnis,
Clara micante auro, flammáſque imitante pyropo;
Cuius ebur nitidum faſtigia ſumma tegebat,
Argenti bifores radiabant lumine valuæ.
Materiam ſuperabat opus.

Ramus aureus Proſerpinæ.

Neque Æneas Sibyllæ monitu, patrem inuiſurus Anchiſen, illud Proſerpinæ obtuliſſet venerabile donum, de quo *Æneid. 6.*

——————latet arbore opaca
Aureus, & folijs, & lento vimine ramus
Iunoni infernæ dictus ſacer, &c.
Hoc ſibi pulchra ſuum ferri Proſerpina munus
Inſtituit; primo auulſo non deficit alter
Aureus, & ſimili frondeſcit virga metallo.

Multò minus, ſine ope metallica, donaſſet Venus Æneæ filio arma illa Vulcani arte perfecta, de quibus Maro *Æneid. 8.*

Æneæ arma.

Arma ſub aduerſa poſuit radiantia quercu.
Ille Deæ donis, & tanto lætus honore,
Expleri nequit, atque oculos per ſingula voluit,
Miratúrque intérque manus, & brachia verſat
Terribilem criſtis galeam, flammáſque vomentem,
Fatiferúmque enſem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem; qualis, cùm cærula nubes
Solis inardeſcit radijs, longéque refulget.
Tum leueis ocreas electro, auróque recocto,
Haſtámque, & clypei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorúmque triumphos,
Haud vatum ignarus, venturique inſcius æui,
Fecerat ignipotens.

Idem eſto iudicium de armis quæ rogatu Thetidis Achilli cudit Vulcanus *Iliad. 18.*

Denique vt foſſilium commodis auream imponamus coronidem. Sine aureo vellere apud Colchos in luco Martis, ſub cuſtodia vigilis Draconis ex arbore ſuſpenſo, iacuiſſent in tenebris octo Valerij Flacci Argonauticōn libri, præſertim verò poſtremus, in quo Medea, ſopito iam cuſtode, Iaſonem Æſonis filium, ad raptum velleris, ſic extimulat.

Aureum vellus ſub cuſtodia Draconis.

Iaſon, & Medea.

——————Sed tu quoque cunctas
Æſonide dimitte moras, atque effuge raptis
Velleribus. patrios extinxi noxia tauros:
——————fuſum ecce Draconis
Corpus habes, iámque omne nefas, iam ſpero peregi.
Quærenti tunc deinde viam, qua ſe arduus Heros
Ferret ad aurigeræ caput arboris, eia per ipſum
Scande age, & aduerſo greſſus, ait, imprime dorſo.
Nec mora fit dictis. fidens Cretheia proles
Calcat, & aëream quamuis perfertur ad ornum,
Cuius adhuc rutilam ſeruabant brachia pellem,
Nubibus accenſis ſimilem, aut cum veſte recincta
Labitur ardenti Thaumantias obuia Phœbo.
Corripit optatum decus, extremúmque laborem
Æſonides; longóſque ſibi geſtata per annos
Phryxæa monumenta fuga vix reddidit arbor.
Egreſſi relegunt campos, & fluminis ora
Summa petunt, micat omnis ager, villiſque comantem
Sidereis totos pellem nunc fundit in artus.
Ipſi inter medios, roſea radiante iuuenta
Altiùs, inque ſui ſternuntur velleris auro.

Sectio III.

Diluuntur argumenta ſectione prima obiecta aduersùs Mineralogiam, & Auctoris finis, & ſcopus aperitur.

Multis incommodis ſectione prima Mineralogiæ obiectis, commoda multò plura oppoſuimus *ſect. præcedente*, quæ quia oſtendimus redundare in felicem vſum omnium facultatum, neminem ſanæ mentis arbitror fore, qui de foſſilium vtilitate audeat ampliùs ambigere. Quoniam 1.

Digitized by Google

niam verò boni Philoſophi eſt, ſuam ſententiam nõ ſolùm ſolidis rationibus cõmunire, ſed etiam ab imperitorum calumniis vindicare, enitar pro virili ſatisfacere decẽ argumẽtis *ſect.* 1. *huius cap.* contra vtilitatẽ huius diſciplinæ propoſitis; quo præſtito, indicabo deinde breuiter, quorſum ſpectet hoc meum de foſſilibus opuſculum.

2\. *Ad 1. argum. reſp.*

Ad primũ ergo argumentũ, quo infertur foſſilia non eſſe bona, quòd *Geneſis* 1. in prima rerum omniũ molitione inter cætera bona non memorentur; rectè reſpõdet Valleſius *c. 1. de ſacra Philoſophia*, verè Deũ feciſſe omnia ſimul in illo mũdi initio, nõ tamen omnia eodẽ modo, ſed alia quidẽ actu, ſiue in ſe ipſis, vt cœlum, ſidera, elementa; alia virtute, ſeu in ſuis principiis, vt animalia orta ex putri; & alterutro modo res & ſunt, & bonę ſunt, bonitate ſaltem illa, quã tranſcendentẽ appellant Metaphyſici; vtro autẽ modo ſint fuſilia

Fuſilia an, & quomodo ab initio mundi fuerint condita.

principio genita, eſſe id incertũ fatetur Valleſius, cui tamẽ videtur admodũ probabile, ea, ſi in ipſo mundi initio extitere, non tam creatione, quàm properata generatione eſſe facta. nam receptiſſimum, inquit, eſt illud Philoſophorum axioma, Deum, & naturam nihil fruſtrà facere; fruſtrà verò apponeretur creatio, vbi generatio naturalis eſſet ſatis; poterat verò Deus O. M. exornandi ſtatim, ac perficiendi mundi gratia, earum rerum omnium ortum, alioqui naturalem, properare adeò, vt ſtatim erumperent de ſinu cauſarum, quas proximè ad partum diſpoſitas creaſſet.

3\. *Ad 2. argum. reſp.*

Ad ſecundũ petitum ex vanitate chymicorum, & egeſtate metallicorũ, reſpondeo foſſilia poſſe ſpectari vt materiam vel chymicæ tranſmutationis, vel metallicæ foſſionis, vt philoſophicæ veritatis, vel ſymbolicę ſpeculationis, & his omnibus modis eſſe vtiliſſima. De duobus poſterioribus, eſt apud omnes in confeſſo; de primo, (ſi excipias ſubſtantiales metallorũ tranſmutationes, de qua re quid ſentiam, plura, dante Deo, infrà *lib. vlt.*) reliquas Alchymiæ operationes, eſſe mirè commodas, ſolus is negarit, qui certas chymicorũ praxes ignorarit. Quod ſpectat ad metallorum

Metallici cur egeni.

foſſores, non diffitear eorum pleroſque, non quidem Metallicæ vitio, ſed quòd ipſi artem nõ calleant, pudenda interdũ premi egeſtate: cæterùm alios ex eo affatim diteſcere certis teſtatur exẽplis Agricola *lib.* 1. *de re metallica*; neque verò vllis fructibus, quos nobis plurimos pariunt foſſilia, frueremur, ſi ea in terræ viſceribus iacere pateretur hæc ars præſtantiſſima.

4\. *Ad 3. argum. reſp.* *De metallicorum ruina.*

Ad tertium ſumptum ex metallicorũ ruina, & interitu, quid vtilius bello, cuius ope & palmam referimus, & fruimur pace? quot tamen vulneribus, quot illa ſtat & cladibus? quid dulcius virtute, quæ tamẽ radices habet amaras? pulchra quæque, & magna bona, ferè omnia difficilia. an non ardua per præceps gloria vadit iter? Sed enim ea pericula imminere ſolis incautis, & imperitis quis nõ videat? in horũ autẽ gratiã cõmodiſſimas regulas, & aptiſſimas cautelas pręſcripſit Agricola *lib. 6. de re metallica*, quas ſi ſeruauerint Metallici, valetudinis, & vitę aduerſa euadẽt diſcrimina.

5\. *Ad 4. & 5. argum. reſp.* *De animantibus ſubterraneis.*

Ad quartũ de ſpectris Dæmonum, & ad quintũ de infauſtis, & funeſtis animantibus in cauernis terræ latitantibus, reſpondeo ſanctiſſimos viros ſæpè in eremis, ſæpè etiã in Templis ab infernis tortoribus immaniſſimè cædi. Nũ ergo propterea dãnanda eremus, num execrãda Templa? Tumuli etiã feralibus ſæpè horrent vermibus, anguibus, & bufonibus, tartareóque fœtẽt ſpiritu: an ideirco tumulos recenſebimus inter loca deteſtanda, dira, impia, cũ legamus *Eccleſiaſtæ c. 7.* melius eſſe ire ad domum luctus, quàm ad domum conuiuij? Non crediderim tamen vacare prorſus myſterio, quòd fodinę infeſtentur ab illis monſtris, nempè in odium, non quidem foſſiliũ, ſed auarorum, & quòd terrificæ illæ feræ, generi humano infenſæ, & inuiſæ, in eas latebras naturæ ductu ſe abdant.

6\. *Ad 6 argum. reſp.*

Ad ſextũ de damnis, quæ ex metallicis foſſionibus patiuntur agri, ſyluæ, volucres, feræ, rectè Agricola *lib.* 1. reſpondet, plerumque fodi mõtes, & valles frugum minimè feraces, quæ res agris nullam, aut exiguam affert vaſtitatẽ. Deinde, vbi, inquit, ſyluæ, & nemora ſucciduntur, ibi euulſis fruticum, arborúmque radicibus frumẽta ſeruntur, qui noui agri tã vberes breui efferũt fruges, vt dãna quæ lignis cariùs emendis faciunt incolæ, reſarciant. Metallis verò quæ ex venis conflantur, innumeræ aliunde volucres, feræ, piſcéſque emi poſſunt, & ad loca montoſa deferri.

7\. *Ad 7. argum. reſp.* *Non fieri iniuriam terra metallicis foſſionibus.*

Ad ſeptimum de iniuria, quæ fit pię matri telluri, dum è reſciſſis eius viſceribus metalla, quæ ipſa recõdita velit, eruuntur, reſpondeo primùm, hanc verò grauem eſſe iniuriam, qua communis mater afficitur, quòd tot, & tanta bona filiis ſuis inuidere putetur: deinde quam habent rationem metalla ad terræ viſcera, eam piſces obtinent ad maris fundũ, ac interiora; itaque mare indignabũdum querulo deberet murmure miſceri, quòd noctu, diúque exhauriatur à piſcatoribus; quod tamen non facit, etiamſi piſces ab hamo, retique videat refugientes; faciet id ergo illa, quã dignamur nomine piæ matris, non reluctantibus ipſis metallis: Præterea multò magis alienũ eſt ab hominis, terreni animalis, vita, maris interiora, quã terræ viſcera ſerutari, & tamen illud fit citra maris iniuriam; pariter ergo, citra terræ iniuriã, fiet hoc poſterius. Ad hęc, ſicut infantes crebro lactis ſuctu exhauriẽtes materna vbera, non ſolũ vtuntur iure ſuo, verùm etiam, quodã pietatis officio, releuantes matrem, alioquin ægrotaturam, grandiores poſtea effecti, multiplici illã obſequio venerantur; non ſecus Metallici è venis foſſilibus veluti ſugentes lac minerale, & terrã ipſam exonerant, & parant inſtrumenta, quibus illã colant, mox veſtiendam, exornandamque violis, roſis, liliis, vitibus, platanis, palmis, aliiſque omnis generis floribus, frugibus, arboribus. Denique

Metalla cur recondita in terra viſceribus.

negamus terram metalla recondidiſſe in profundis ſpecubus, propterea quòd ea ab hominibus fodi, non æquè, boníque conſulat, ſed quia prouida, ſolérſque natura ſuum cuique rei locum dedit, ideóque ea gignit in venis, & fibris, commiſſuriſque ſaxorum, tanquam in vaſis propriis, & materiæ receptaculis. Etenim in reliquis elementis aut gigni non poſſunt, quòd ipſis materia deſit, aut genita in aëre, id quod perrarò euenit, non reperiunt locum conſiſtendi, ſed ſua vi, ſuóque pondere deorſum in terram feruntur; itaque metalla in viſceribus terræ latent, non vt fugiant homines, ſed quòd ibi ſedem propriam à natura ſortita ſint, vt optimè philoſophatur Agricola *lib.* 1 *de re metallica*,

8\. *Ad tria poſtrema argu-*

Ad tria poſtrema argumenta, de plumbi, ferri, æris, argenti, auri, opum, diuitiarúmque Incommodis, communis & vera reſponſio eſt, non eſſe

menta de damnis auri, argenti, ferri, æris, & diuitiarum.

vſum in culpa, ſed abuſum, nec foſſilium naturam redargui, ſed flagitioſorum damnari luxum, faſtum, libidinem, auaritiã, impietatem, tyrannidem. Sunt enim hæc in numero illorũ bonorum, quæ appellantur indifferẽtia, vt propterea ad bonus, maloſve vſus, pro vtẽtis arbitrio, detorqueri poſſint.

Virtus arboris ſcientiæ boni, & mali.

Sic arbori ſcientiæ boni & mali, cuius vetito eſu peſſum iit genus humanum, *Gen.* 3. vis inerat acuendi ingenij, augendæque prudentiæ, ſi vera narrat Ioſephus *lib.* 1. *antiq. c.* 1. Quid dulcius melle? dicitur *Iudic.* 14. & propterea Sapiens Prouerb. 24. *Comede*, inquit, *fili mel, quia bonum eſt*; &

Mel quomodo bonũ, & malum.

tamen dulcedo mellis fuit anſa Samſoni necandi triginta viros, *Iudic.* 14. & Ionathas 1. Reg. c. 14. *Guſtaui*, inquit, *paululum mellis, & ecce morior.* Monemur etiam *Prouerb.* 25. comedere mel ad ſobrietatem, ne fortè ſatiati euomamus illud. Neque vinum caret ſuis paradoxis. Vis videre quam ma-

Vini commoda, & incommoda.

lum? Noë bibens vinum inebriatus eſt, *Geneſ.* 9. Apoſtolus Epheſ. 5. *Nolite*, inquit, *inebriari vino, in quo eſt luxuria.* & Sapiens Prou. 20. *Luxurioſa*, inquit, *res vinum, & tumultuoſa ebrietas, quicunque his delectatur, non erit ſapiens.* At quàm bonũ ſit idem vinum, diſce ex eo, quod *Pſal.* 103. dicitur vinum lætificare cor hominis; & *Prou.* 31. iubemur dare vinum his, qui amaro ſunt animo; & Eccleſiaſtici c. 9. *Bibe*, inquit, *cum gaudio vinum tuum, quia Deo placent opera tua.* & S. Paulus 1. Tim. 5. *Modico*, inquit, *vino vtere propter ſtomachum.* & Chriſtus Dominus, qui *Ioan.* 15. appellat ſe vitem, vinum ex vite tranſmutauit in illud vinum, quod *Zachar.* 9. dicitur germinare virgines. Veniat & ſcientia in eorum quæ dicta ſunt confirmationem; hæc enim 1. *Cor.* 8. dicitur inflare; cùm tamen *Rom.* 15. laudentur repleti omni ſcientia, & 2. *Cor.* 6. hortatur Apoſtolus ad ſcientiam, ſicut ad caſtitatem, & patientiam. & 1. *Tim.* 4. iubetur Timotheus attẽdere doctrinæ. Sed Achilles huius veritatis ſit tritum illud Adagium, Homo homini Deus, & homo

Diuitiarum commoda, & incommoda.

homini lupus. Ex dictis facilè intelliges diuitias, aurum, & argentum poſſe alia, atque alia ratione & ſcatere obiectis incũmodis, & gaudere nihilominus bonis fructibus; alioqui quomodo legeremus *Gen.* 13. Abram fuiſſe diuitem valdè in poſſeſſione auri & argenti? & *Iob vlt.* Dominum benedixiſſe nouiſſimis Iob magis, quàm principio eius, & acceſſiſſe illi quattuordecim millia ouiũ, ſex millia camelorum, mille iuga boum, & mille aſinas? Qua ratione Deus *lib.* 3. *Reg.* 3. & 2. *Paral.* 1. laudato à ſe Salomoni, præter ſapientiam, quam poſtulauit, in præmium modeſtiæ, adiecisset tot diuitias non poſtulatas? Sed quónam pacto 1. *Paralip.* 19. Dauid obtuliſſet Deo in ædificium Templi, talenta auri tria millia, & argẽti ſeptem millia, teſtatus diuitias eſſe ipſius Dei? quod Dauidis teſtimonium poſtea confirmauit ipſamet ſapientia, tum *Prou.* 8. ibi, *mecum ſunt diuitiæ*; tum *Ioan.* 12. vbi ad vſus neceſſarios ſuæ familię, diſcipulis ſuis permiſit loculos. Nihilominus abſolute ſtatuendũ eſt, præſtare diuitiis paupertatẽ, quòd *Matth.*

Paupertas pretioſior diuitijs.

5. pauperũ ſpiritu dicatur eſſe Regnum cœlorũ, quod *Matth.* 19. diuitibus vix permittitur. Atque in hunc modum ſit ſatisfactum argumentis, quæ Mineralogiæ vtilitatem labefactare videbantur.

Auctoris finis, & ſcopus.

9. Iam verò hîc ſi quis à me ſciſcitetur, ex tot foſſilium fructibus, vſibúſque, ſuperiori ſectione explicatis, quóſnam mihi velut in ſcopũ, finémve deſtinarim, ingenuè fatebor, non moliri me chymicorũ miracula, non antidota Medicorum, non metallicas foſſiones, nõ Ducum arma, non viuentes in pario marmore ſtatuas, nec colores tacẽtis poëſeos, nec cõmerciorũ permutationes, ſed nec agriculturæ inſtrumẽta, aut Geometriæ, Aſtrologiæ, Muſicéſve organa. Maiora meditor (annuat cœptis Deus, cuius totũ fuerit, ſi quid fuerit, bonum) ménteque agito diuiniora, nempe ex mineralibus (penes ſuperiùs dicta, ad priores duos fructus) cõflare claues, ad reſerandas ſacræ Scripturæ fores, atque conficere parabolica, & ſymbolica ſpecula, in quibus effulgeat pulchritudo tum DEI O. M. primi noſtri principij, vltimique finis ſuper omnia diligibilis, tum virtutum omnium, quibus tendamus ad hunc finem. Itaque iam mihi nõ indignentur Chymici, nõ Medici illudant, non inuideant metallici, agricolæ non ſuccenſeant, non minentur Poëtæ ſatyras, non intentent milites arma, nec Aſtrologi è cœlo infauſta ſidera coniectent. Religioſus quippe, & Sacerdos omnes veneror: in meſſem alienam falcem non immitto. dum quæro Deum meum, affecto quod mei iuris eſt. Ex omnibus libenter diſcam, vnde cumulatiùs laudem cõmunem Dominum, qui eſt finis huius opuſculi, quale quale potuit audere tenuitas ingenioli mei, quod equidẽ cuperem, benigne Lector, tibi eſſet velut Enchiridiõ Epitecti, vel monile Bloſij, vel, ſi mauis, velut ille pretioſus lapis, quo Ioſaphat Regem, ad viuam veri Dei fidem, &

Barlaam myſtico lapide pretioſo conuertit ad fidẽ Chriſti Ioſaphat Regem.

dilectionem allexit ſapiẽs ille ſenex, & mercator Barlaam, vt legimus apud S. Damaſcen. *c.* 6. *hiſtoria de hoc Rege.* Alexandrum Magnum dediſſe Homeri librorũ cuſtodiæ, captum inter ſpolia Darij Perſarũ Regis vnguentorũ ſcriniũ, auro, gemmiſque pretioſum, auctor eſt Plin. *lib.* 7. *c.* 29. Iliadem

Ilias Homeri.

eiuſdẽ Poëtæ fuiſſe nuce incluſam in membrana, ſcriptum tradidit Cicero apud Plin. *ib. d. c.* 21. Si alterutrum mihi arrogarem, næ ego mortalium ſuperbiſſimus fuſtibus eſſem abigẽdus; at ſi ab eo, qui linguas infantiũ facit diſertas, id perciperem in tuum commodum, dic amabo te, faſtumne argueres, an beneuolentiã redamares? Porrò huius 10.

S. Bonauentura itinerarium.

duces conſilij habeo duo illa Romanæ purpuræ pręclariſſima lumina, Seraphicum, Bonauenturã, ac Robertum Bellarminũ, qui eodem anno ediderãt, ille Itinerariũ mentis in Deum, hic Aſcenſionẽ mentis in Deum, per rerum creatarũ ſcalas,

Scala Bellarmini, & Raynaudi.

quos imitati Nicolaus Cauſſinus, & Theophilus Raynaudus, Soc. IESV Theologi, ſimili deuotionis ductu, egregiè ſtruxere, hic ſcalas a viſibili creatura ad Deũ, ille ſymbolicas hiſtorias hieroglyphica ſapientia refertas. Sed omniũ Magiſtrũ, 11.

S. Auguſtinus Magiſter ſapientiæ ſymbolicæ.

& Anteſignanũ fuiſſe crediderim S. Auguſtinum, qui aſſuetus huic celſæ, &, vt ita dicã, gradariæ, & aſcendenti ſapientiæ, in illa verba Pſal. 144. *Confiteãtur tibi Domine omnia opera tua, & Sãcti tui benedicant tibi.* Iſta, inquit, contextio creaturæ, iſta ordinatiſſima pulchritudo, ab imis ad ſumma conſcendens, à ſummis ad ima deſcendens, nuſquam interrupta, ſed diſſimilibus tẽperata, tota laudat Deũ. Quare tota laudat Deũ? Quia cùm eã conſideras, & pulchrã vides, tu in illa laudas Deũ. Vox certè quædã eſt mutæ terrę, ſpecies terræ. Attẽdis eius ſpeciẽ, vides eius fœcunditatẽ, vides eius vires, quomodo cõcipiat ſemẽ, quomodo plerumque afferat quod non eſt ſeminatum; vides, & cõſideratione tua tãquam interrogas eã, & ipſa inquiſitio interrogatio eſt. Cùm autẽ inquiſieris admirans,

rans,& perſcrutatus fueris, & magnam vim,magnam pulchritudinem, præclaramque virtutem inueneris, quoniam apud ſe, & à ſe habere hanc virtutem non poſſet,continuò tibi venit in mentem,quia non potuit à ſe eſſe,non potuit eſſe niſi ab illo creatore. Et hoc, quod in illa inueniſti, vox confeſſionis ipſius eſt, vt laudes creatorem. Nónne conſiderata vniuerſa pulchritudine mundi huius, tanquam vna voce tibi ſpecies ipſa reſpondet,Non me ego feci,ſed Deus:Ergo confiteantur tibi Domine omnia opera tua, & Sancti

12. tui benedicant te. Idem Dauidis interpres,ad ea *Pſal.*148.verba,*Confeſſio eius ſuper cœlum,& terram*, quomodo ex aſpectu viſibilium in amorem creatoris inardeſcere debeamus, aperit his verbis planè melliſluis. Quid eſt,inquit,cõfeſſio eius in cœlo,& in terra? quia ipſe confitetur? Non,ſed quia illum omnia confitentur, omnia clamant; omnium pulchritudo,quodammodo vox eorum eſt confitentium Deum. Clamat cœlum Deo,Tu me feciſti,nõ ego. Clamat terra,Tu me cõdidiſti, non ego;quomodo ergo clamant iſta?quando ea conſideras,& hoc in eis inuenis,ex tua cõſideratione clamant,ex voce tua clamãt.Confeſſio eius in cœlo,& in terra;attende cœlum,pulchrum eſt; attende terram,pulchra eſt;vtrumque ſimul valdè pulchrum eſt. Ipſe fecit,ipſe regit,ipſius nutu gubernantur.Cùm vides hæc,& gaudes,& attolleris in artificem, & inuiſibilia eius per ea, quæ facta ſunt,intellecta contueris,confeſſio eius eſt in cœlo,& in terra; id eſt, confiteris ei de rebus terrenis,confiteris ei de rebus cœleſtibus;& quia ipſe fecit omnia, & melius illo non eſt aliquid, quicquid fecit,infra illum eſt, & quicquid in his placet,minus eſt,quã ipſe. Non ergo ita tibi placeat quod fecit,vt recedas ab eo qui fecit. Sed ſi amas quod fecit,multò magis ama eum qui fecit. Si pulchra ſunt quæ fecit,quanto magis pulcher eſt,qui fecit? Hæc deuotiſſimus Auguſtinus,qui *ſoliloquiorum cap.*31. dolens ſe non amaſſe pulchritudinem Dei magis, quàm ſpeciem creaturæ,exclamat:Serò te amaui pulchritudo tam antiqua, & tam noua, ſerò te amaui; væ tempori illi,quando non amaui te.

Quomodo creator per creaturas innoteſcat.

CAPVT III.

Sitne Mineralogia facultas honeſta,an ſordida; liberalis,an mechanica; practica, an ſpeculatiua; & num Philoſophia pars cenſenda?

1. A Iucundiſſimis Mineralogiæ fructibus,cõmodiſque hactenus ſuauiſſimè delibatis, iam gradiamur ad eiuſdem genus indagandum, de quo prænotatus titulus quattuor obtrudit,quæ controuertantur, digniſſima.

2. Primum eſt, vtrùm hæc ſit ars digna & honeſta, an verò vilis, & ſordida? neque enim leues ſunt rationes dubitandi.

Argum.1. Damnari ad metalla pœna grauis.

Primò,quia ius Cæſareum,damnari ad metalla receſet inter grauiſſimas pœnas,quæ ſint morti proximæ,quæque adempta libertate inducant ſeruitutem,inſuper addens,ſi quid metallicis teſtamento datũ fuerit,pro non ſcripto habendum. Patet id ex *l.aut damnum, l. mors eſt, l. in ſeruorum, l.quidam ſunt ſerui,l.in metallum,l.ſine præfinito, l.capitalium,l.in metallum,& in miniſterium, l.ſi quis,ff.de pœnis*; ſi autem Metallica nõ eſſet vilis & abiecta, temerè & ſatuè facinoroſis,& ignominioſis reis præciperetur in pœnam vſus honeſtiſſimæ artis.

Argum.2. Damnari ad metalla pœna grauis.

Secundò dari in metalla,vel opus metalli,ducitur tam grauis pœna, vt non irrogetur honeſtioris, ſed tantùm reis humilioris conditionis, & quidem pro pudendo delicto, vt ſi quis aliquid ex metallo Principis, vel ex moneta ſacra furatus ſit.*l.ſi quis,ff.de pœnis*; tantum ergo abeſt, vt Metallica ſit honeſta, vt etiam ſordidarum artium ſit habenda poſtrema.

Argum 3. Milites non poſſunt damnari ad metalla.

Tertiò ex multis priuilegiis, quibus meritò fruuntur milites,illud vnum eſt, vt in metallum damnari non poſſint,nec in opus metalli, *l.moris eſt,§.ſed enim,ff.de pœnis, & l.deſertorem,ff.de re militari*; quaſi verò ea pœna vſque adeò probroſa ſit, vt in hunc præclariſſimum Reipubl. gradum cadere nequeat. quis ergo Metallicam referat in chorum honeſtarum artium?

Argum.4. Ductum à Trapezitis,& monetariis.

Quartò,Campſores,quos vulgò appellamus,id eſt,Trapezitas,Collybiſtas,Nummularios, Menſarios,aut,vt etiam alij vocant,Argentarios,inter viles reponit ius ciuile. *l.ſi cohortalis,C.de cohortalibus lib.*12. Idem ſtatuit de monetariis, qui cudunt nummos,ita vt etiam mulieres nobiles his nubentes, ſibi, liberiſque ſuis decus nobilitatis amittant. *l.1.& l.edicimus,C.de murilegulis, & monetariis,lib.*11. Si ergo viles, qui tractant metalla pura,& defæcata,quomodo non viliores,qui fodiunt illa impura,fœda,& fœtulenta?

Argum 5.

Quintò,agricultura,mercatura,& ars medendi, notam quandam inurunt generis ſplendori, & nobilitati;multò ergo magis id præſtabit Metallica, quæ illis longo cedit interuallo. Aſſumptum probatur primò generatim ex humili, & ignobili conditione eorum, qui illis dant operam: ſecundò ſpeciatim de ſingulis.

3. *Agriculturã vilem eſſe.*

Et primò quidem, quod ſpectat ad agriculturam, colonos ad militiam armatam non eſſe admittẽdos,ſtatuerũt Arcadius,& Honorius Impp. *l.cura,C.qui militare poſſunt,lib.*12. Præterea *l.colonos 2. C.de agricolis, & colonis, lib.*11. agricolæ ab omni,quamuis humilioris militiæ,gradu arcentur, propter publicam honeſtatem. Et *l.1. C.de agricolis,& mancipiis,lib.*11.decreuit Conſtantinus nullum colonum ad aliquos honores eſſe aduocandum.Neque inani ratione nituntur hi textus, quippè cùm aſſueti vomeri, & ligoni, indéque ſordidi facti, gladio turpiter vſuri putentur.

4. *Mercaturam ſordidam eſſe.*

De mercatura idem probatur faciliùs. nam *l.nobiliores,C.de commerciis, & mercatoribus*, prohibentur Nobiles natalibus, & honorum luce cõſpicui matrimonia exercere. Præterea *l.humilem, C.de inceſtis, & inutilibus nuptiis*, inter humiles, & abiectas perſonas ea numeratur, quæ mercimoniis publicis præfuit. Et *l. ne quis, C.de dignitatibus, lib.*12. negotiatores dignitatem aſſequi prohibentur, & à iam obtenta repelluntur; & ſanè id iure, quòd res ſordidiſſimas tractent, idque ſordidiſſimis rationibus, nempè paſſim mentiendo, peierando, furando, imponendo. His ſuccinit Ariſtoteles ſummus Philoſophorum, qui, cùm *lib.3.Polit.cap.3.& lib.6.cap.7.*ſcri-

bat fuiſſe legem apud Thebanos, vt nemo eſſet idoneus ad ſuſcipiendos Reip. honores, qui per decem annos à mercatura non deſtitiſſet, *lib.7. cap.9.* Manifeſtum eſt, inquit, in ciuitate quæ optimè gubernetur, neque artifices, neque mercatores ciues eſſe oportere, vilis eſt enim huiuſmodi vita, & virtuti aduerſa.

5. *Medicinam eſſe abiectam.*

Artem etiam medendi non carere ſorditiei notis probatur; primò ex iure ciuili. nam Vlpianus *l. ambitioſa, ff. de decretis ab ordine faciendis,* Si, inquit, ſalarium alicui Decuriones decreuerint, decretum id nonnunquam vllius erit momenti, vtputa ſi ob liberalem artem fuerit conſtitutum, vt ob medicinam Imperatores etiam Diocletianus, & Maximianus *l.1. C. de decretis Decurionum, lib.10.* exceptis, inquiunt, qui liberalium ſtudiorum antiſtites ſunt, & qui medendi cura funguntur. Ecce quomodo iura Medicorum ſtudium condiſtinguunt à ſtudio diſciplinarum liberalium; atque ex receptis Dialectices regulis, quod affirmatur de vno membro diuidentium, negatur de altero. Secundò idem euincunt multa, quæ Medicis ſolent obiectari, nempe quòd olim fuerint in ſeruorum numero, quòd poſtulare prohibeantur, quòd non cenſeantur eſſe maioris auctoritatis, quàm obſtetrices, quòd parabolani, id eſt, temerariè loquaces vocitentur, quòd diſcant periculis noſtris, actis per mortes experimentis, quòd homines impunè occidant, quòd ſint in Republ. ferè ſuperflui, cùm plerique proſperrima vixerint valetudine ſine Medici conſilio, & nonnullæ nationes, vt Arcades, omnia reſpuerint medicamina. Babylonij etiam Medicis non vtebantur, ſed languentes in foro deponebant, vt de eorum languore conſulerent, qui eos adirent; neque enim fas erat cuiquam languentes præterire ſilentio, nec antequam exploraſſet, quónam laboraret ille languore, hortando ægrotum ad ea, quæ ipſe faciendo talem morbum effugiſſet, aut alium effugere nouiſſet. Denique, vt alia prætertam, probro illis datur, quòd ex artis præſcripto inſpiciát, tracténtque vrinas, ſtercus, ſputa, menſtrua, ſudores, ſaniem, vomitus, omniaque alia hominum excrementa, quæ ſunt res omnium fœdiſſimæ, ſordidiſſimæ, fœculentiſſimæ, putidiſſimæ; quin etiam ipſum ſtercus (honos ſit auribus) interdum guſtent, ob id appellati σκατοφάγοι, id eſt, ſtercoriuori: quod quidem non piguit Hippocratem aliquando feciſſe, vt inde morbi naturam perſentiſceret, quod tamẽ alij ad Æſculapium referunt; quæ omnia ex probatiſſimis auctoribus, eximia eruditionis laude perſequitur Andreas Tiraquellus *tom.4. de nobilitate cap.31.*

Arcades, & Babylonij non vtebantur Medicis.

Medici cur σκατοφάγοι.

6. *Mineralogiã eſſe artem honeſtam.*

Propter has rationes non deſint fortaſſe, qui referant Mineralogiam inter ſordidas artes; cui tamen notæ eam ego impræſentiarum eximere contendo, aſſeróque illi deberi ſedem inter honeſtas; cuius ſententiæ acerrimum habeo patronum Agricolam, qui *lib.1. de re metallica,* ſic arguit.

Argum. 1.

Primò cuius artis quæſtus non eſt iniuſtus, nec ſordidus, illam honeſtam poſſumus exiſtimare: at metallica, non minus, quàm agricultura, auget rem honeſtis rationibus; iure igitur inter honeſtas numeratur artes.

Argum. 2.

Secundò qui incumbunt in metallicam, triplicis ſunt generis; vel enim ſumptus faciunt in metalla, & inter hos numerari poſſunt Reges, Principes, Reſpubl. & in his honeſtiſſimi quique ciues; vel ſunt metallicæ periti, ſeu metallorum præfecti, atque hos ingenuos eſſe, liberos, & honeſtos, teſtantur tum Thucidides nobilis ille hiſtoriarum ſcriptor, quem Athenienſes præpoſuerunt Thaſiorum metallis, tum alij ciues, quos hac arte locupletatos in numerum Nobilium aſcripſerunt Maximilianus Cæſar, & Vladiſlaus Rex; vel ſunt ipſi operarij fodiendo dicati, & ne hi quidẽ viles, & abiecti ſunt exiſtimandi, quippe qui nocturnis æquè, ac diurnis vigilijs, & operibus exerciti, aſſuetique tractare ferramenta, foſſas ducere, agere cuniculos, machinas fabricari, onera ferre, labores, & munera militiæ ſtrenuè ſuſtinent, ideoque à rei militaris peritis non modò vrbanæ, ſed etiam ruſticæ plebi præferuntur.

Thucidides hiſtoricus fuit metallicus.

Hanc Agricolæ argumentationem libet fulcire duplici alia ratione.

7. Argum. 3. *Pro honeſtate Mineralogiæ.*

Prior. Si artis nobilitas æſtimanda eſt ex obiecto, fine, & conditione illorum, qui eam profitentur; quid præſtantius auro, argento, gemmis, ac lapillis, circa quæ verſatur Mineralogia? quid honeſtius, quàm bonis artibus ditare familiam, & Rempubl. atqui hunc finem ex penetralibus OEconomiæ, & Politiæ mutuatur ars foſſilium; de conditione verò perſonarum, quæ huic arti nauant operam, iam ſatis paulo antè.

8. Argum. 4.

Poſterior. Dum metallica parat auri, argentique copiam, dum æris, ferri, & plumbi aceruos, dum marmorum, gemmarum, lapillorúmque cumulos, quæ eſt prima diuitiarum laus, facilem ſternit viam ad ipſam nobilitatem; qui ergo fieri poteſt, vt ipſa ſit ignobilis? Scio equidem ſola pauperie non effici quem ignobilem, idque diſco ex *l. humilem, C. de inceſtis, & inutilibus nuptijs.* ibi, *humilem, vel abiectam fœminam, minimè eam indicamus intelligi, quæ licèt pauper, ab ingenuis tamen parentibus nata ſit, vnde licere ſtatuimus Senatoribus, & quibuſcunque ampliſſimis dignitatibus præditis, ex ingenuis parentibus natas, quamuis pauperes, in matrimonium ſibi accipere, nullámque inter ingenuas, & opulentiores, ex diuitijs, & opulentiore fortuna eſſe diſtantiam.* Admitto etiam nobilitatis ſplendorem ex virtute præcipuè petendum, quod olim cecinit Iuuenalis *Satyra* 8.

Metallica affinis nobilitati, & diuitijs. Paupertas nõ derogat nobilitati.

9. *Nobilitas petenda ex ſola virtute.*

Stemmata quid faciunt? quid prodeſt Pontice longo
Sanguine cenſeri? pictóſque oſtendere vultus
Maiorum? & ſtantes in curribus Æmilianos?
Et Curios iam dimidios? naſúmque minorem
Coruini, & Galbam auriculis, naſóque carentem?
Quis fructus generis tabula iactare capaci
Famoſos Equitum cum Dictatore Magiſtros,
Si coram Lepidis malè viuitur? effigies quò
Tot bellatorum, ſi luditur alea pernox?
Tota licèt veteres exornent vndique ceræ
Atria, nobilitas ſola eſt, atque vnica virtus.

10. *Nobilitas virtute potiſſimum nititur.*

His ſimillima ſcribit Horatius Flaccus *lib.1. ſerm. Satyra 6. per totam,* oſtendens veram nobilitatem non generis, & ſtemmatum antiquitate, aut quauis alia re, ſed ſola virtute niti. quæ doctrina optimè quadrat in noſtram Religionem, quæ, teſte D. Hieronymo *epiſt.14. ad Celantiam,* ſtatuit ſummam apud Deum nobilitatem eſſe, clarum eſſe virtutibus. His vltrò datis, ſolùm hic affirmo diuitias eſſe maximè affines nobilitati; ſicut enim maleſuada fames, & turpis egeſtas ad ſcelera, & maleficia impellunt, vnde omnis ſordida abiectio; ita diuitiæ cum virtute coniunctæ extimulant ad heroicas actiones,

Diuitiæ ſunt maximè affines nobilitati.

Digitized by Google

actiones,ex quibus emicat nobilitatis ſplendor.
11. Hinc rectiſſimè Philoſophus *lib.4. Politic. cap* 8. *& lib. 5. c. 1.* docet nobilitatem aliud nihil eſſe, quàm inueteratas cum virtute diuitias. Neque verò præſtantiſſimi Poëtæ, Euripides, & Horatius nobilitatem à diuitijs diſtinguunt; ille enim in Achelao, apud Tiraquellum *de nobilitate,c.3.*ait,

Ne reddideris eum diuitem: nam ſi pauperior ſit,
Humilis erit. Ingens autem vis eſt
Diuitiarũ,quas qui nactus eſt,ſtatim nobilis euadit.

Hic autem *lib.2.Sermonum Satyra 3.*

——————omnis enim res,
Vis diuitiarum. *Virtus,fama,decus,diuina,humanaque pulchris*
Diuitijs parent; quas conſtruxerit,ille
Clarus erit,fortis,iuſtus,ſapiens,etiam & rex.

Idem *lib.1.Epiſtol.ad Numicium,*

Scilicet vxorem cum dote,fidémque,& amicos,
Et genus,& formam Regina pecunia donat,
Ac benè nummatum decorat Suadela,Venúſque.

12. *Metallica, nobilitas, & opulentia ſibi ſunt affines.* Iam vides iunctas & metallicam opulentiæ, & nobilitati opulentiam; cùm ergo, quæ ſunt eadem vni tertio,ſint etiam eadem inter ſe, Metallicam ſecernes à nobilitate? Quid ſi infrà probauero Mineralogiam eſſe partem Philoſophiæ? nónne eam ſupremo nobilitatis gradu dignabere? Sed obiecta diluamus,pro quorum ſolutione,

13. *An, & quomodo nobilitatem amittat,qui exercet artes mechanicas.* Præmitto primùm, ex Tiraquello *de nobilitate cap.27.num.7.& cap.33.num.21.*verum quidem eſſe,nobilitatem ab eo amitti, qui vilibus & mechanicis artibus officiiſque vtatur, at eſſe id intelligendum,ſi eas ipſe per ſe artes exerceat, ſecus ſi interpoſita ſeruorum, aut inſtitorum opera; ſic Marcus Craſſus Romanorum nobiliſſimus,& Pertinax Imperator, per ſuos ſeruos, & artifices,mercaturas,& opificia exercuerunt. Eodem pacto,quòd tabernarij inter viles, abiectáſque perſonas numerentur, *l.humilem,C.de inceſtis nuptijs,& l.quæ adulterium,C.de adulterijs*, tunc demum eſſe verum exponunt interpretes, quando id officij exequantur illi per ſe ipſos,ſecus,ſi per alios.

14. *Vnde artes æſtimentur ſordidæ.* Præmitto ſecundò ex eodem auctore *cap.10.de nobilitate,num.1. & cap.33. num.21. & cap.34. n.1.* in ferendo iudicio,vtrùm ars quæpiam ſit exiſtimanda ſordida, an honeſta, obſeruandam eſſe communem cuiuſlibet nationis conſuetudinem; & recepta ſtatuta; non enim eadem omnibus gentibus honeſta,& turpia. Sic apud Venetos,& Genuenſes, citra iacturam nobilitatis, Nobiles dant operam mercaturæ, quam tamen Nobiles exercere prohibentur,*l.nobiliores, C.de commercijs, & mercatoribus*; & apud Romanos lex Clodia Quæſtorum ſcribis vetabat negotiationes, tanquam id indecorum foret. Simili ratione Peruſij,ſi plebeius efficiatur miles, Nobilis habebitur,non etiam Florentiæ. Præterea,qui eſt de numero Conſiliariorum,vel Decurionum, licèt ſit de iure communi Nobilis, *l.ſpurij, & l. vlt. ff. de decurionibus, & l.1.& vlt. ff.de albo ſcribendo*, quod & admittit ciuitas Venetiarum; Peruſij tamen ciuitas non id recipit, vbi Decuriones manent ignobiles.

15. *Vnius habitus poſſunt eſſe actus alij nobiles,alij ſordidi.* Præmitto tertiò dari aliquos habitus,quorum actus primarij ſint nobiliſſimi, ſecundarij verò ſordidiſſimi,& planè ignominioſi. Talis,v.g. eſt iuſtitia,quæ,vt ſcribit Ariſtot.*lib.5. Ethic.c.1.* eſt virtutum præſtantiſſima,ipsóque Heſpero,& Lucifero pulchrior,& admirabilior,quæque, vt illi tribuit vetus prouerbium,in ſe virtutes complectitur omnes. Iam verò reddere vnicuique, quod ſuum eſt,actum iuſtitiæ primarium,quis non videat eſſe honeſtiſſimum? Scribere etiam ſententiã mortis aduersùs ſicarios, & latrones,conſtat eſſe plenè regium,dignúmque Principe iuris cuſtode,cùm tamen illam exequi ſit carnificum,qui ſordido ſqualore obſiti, fœtent colluuie omnium labum;quos nihilominus (hìc mirere) Alexander Taſſonius, nobilis ſcriptor, *quæſt. vlt.* incuſato vulgi errore omni, infamiæ iuris, & facti eximit, oſtendens ex probatiſſimis auctoribus,id muneris olim apud Romanos vt honeſtiſſimo loco habitum, ita honeſtiſſimis ciuibus demãdatum, Medicis, Tribunis,Centurionibus, Ducibus, Equitibus, Dynaſtis. tantum in ipſos etiam carnifices virium habet conſuetudo.

Præmitto tandem cõpetere Mineralogiæ plures actus, alios ſanè potiſſimos, vt contemplari 16. *Mineralogia varij actus.*
naturam,& affectiones metallorum,marmorum, gemmarũ,lapillorum, illiſque vti vt myſticis ſignis ad ſymbolicam ſapientiam capeſſendã;alios minus præcipuos, vt ſumptus facere in metallicas foſſiones,præeſſe per rationes architectonicas ſodiendis venis; denique ſuccidere nemora, agere cuniculos,ducere foueas,colles, mõteſque effodere,ad ſcrutanda,eruendaque metalla.

Ex dictis arbitror omnia aduerſariorum tela 17. *Argumenta aduerſariorũ ſoluuntur.*
poſſe vnico infrũgi ictu,& quidem facillimè, ſi nimirum dicamus Mineralogiã poſſe ſpectari vel penes quattuor,quos iã retulimus,priores actus, & horum nobilitati nihil officiunt obiecta argumenta; vel iuxta poſtremum,atque hic etiam,adhibita diſtinctione,poteſt eximi ignominiæ, nẽpe ſordes agnoſcendo in ſodientibus per ſe ipſos ſeruili affectu,ob quæſtum mercenariũ,negando autem in illis,qui per alios id præſtent,vel etiam per ſe ipſos,ſed mente herili ad modicũ tempus, & quidem non quæſtus,ſed animi ergò, præſertim verò vbi id ingenuis permittat conſuetudo.

Atque in hunc modum cenſeo etiam commodiſſimè eludi poſſe cũcta,quæ vilibus,& ſordidis 18. *Agricultura laudes.*
iurgiis videbantur impetere collybiſtas, negotiatores,agricolas,Medicos. Et ſanè, ni vererer longiùs digredi, ſtylo laxarem habenas, vt in agriculturæ, & medicinæ laudes liberior excurreret,poneretque ob oculos, Attilium Seranũ ab aratro ad faſces conſulares accerſitũ; Quintium Cincinatum à parno,quem colebat,quattuor iugerum agro,ad dictaturam euectum; Scipionem Africæ domitorem,Linterni exulantem, agrum ſuis manibus colentem; Marcum Curium, cùm de Samnitibus triumphaſſet, & de Pyrrho conſumentem extremum ætatis tempus in re ruſtica; M.Valerium Coruinum, qui ſexies Conſul fuit,poſtremos annos in agris,corúmque cultura tranſigentem; Maſiniſſam Numidiæ Regem, vaſtam ac deſertam terram, perpetuo culturæ ſtudio frugiferam reddentem; Antoninum Pium, Clodium Albinum, Diocletianum, & Theodoſium Imperatores, diligentes agrorum cultores, gaudente terra vomere laureato, & triumphali aratore. Hinc tot cognomina nobilium familiarum è re ruſtica exorta,vt Fabij,Piſones,Lentuli, Cicerones,Bubulci,Iuuẽci,Porcij,Scrofæ,Tauri, Vituli,Vitellij,Suilli,Capriani, Ouini, Caprilij,

Achillis clypeus. equini; agriculturam etiam fuiſſe dignam inuictiſſimis heroïbus diſcimus ex Achillis clypeo, in quo apud Homerum *Iliad.*18. Solertem rerum omnium æſtimatorem, & arbitrum, cælarat Vulcanus agrum ter aratum, multoſque aratores, & meſſores, & quempiam illis vinum miniſtrantem, & vxores cœnam operariis parantes; vt interim prætereeam viros ſanctiſſimos, vt Noë agricolam *Gen.*9. & CHRISTVM Dominum, qui *Ioan.*15. & ſe ipſum vitem, & Patrem ſuum, qui tamen eſt Rex regum, appellat agricolam.

19. *Medicinæ laudes.* Sed veluti furti, aut repetundarum poſtulandus ſim, ſi, quæ indicauit de agriculturæ laudibus, non accepta referam eruditiſſimo Tiraquello *cap.*3. *de nobilitate*, apud quem eiuſdem operis *cap.*31. videat qui vult, non ſolùm doctiſſimè abſterſas tetras calumniarum lues, quibus ingenuum medicinæ candorem, honeſtumque ſplendorem inficere quidam parum eruditi videbantur, ſed etiam cumulatiſſimas laudes, quas de nobiliſſima iuxtà atque vtiliſſima hac facultate, ingenioſa planè, & eleganti facundia texuit hic verè Regius in Curia Pariſienſi Senator, ſiue ipſius originem, & initia, incunabula, prouectus, ſiue auctus, & incrementa, ſiue materiam, ſiue finem, ſiue eos, qui eam exercuerunt, & omnia denique, quæ ad eam pertinent, reſpicias. Verùm, qui attentiùs perpendat legem illam æterni Regis Eccleſiaſtici 38. *Honora Medicũ propter neceſſitatem; etenim illum creauit Altiſſimus. A Deo eſt enim omnis medela, & à Rege accipiet donationem.* Diſciplina Medici exaltabit caput illius, & in conſpectu magnatorum collaudabitur. animaduertet eam eſſe medicinæ nobilitatem, vt ne in dubium quidem reuocari poſſit. Et ſanè ſi Princeps poteſt nobilitaré, vt ex Bartolo, Baldo, Iaſone, & aliis oſtendit Tiraquellus *cap.*6. *de nobilitate*, an id non poterit magnus ille Princeps, qui ſolo nutu dat, & aufert omnia ſceptra.

20. *Tres aliæ difficultates de generatione miner. ſoluuntur.* Ex quatuor controuerſiis de genere Mineralogiæ initio propoſitis, primam huc vſque ſolam diſcuſſimus, ſtatuimúſque illam dignandam eſſe choro honeſtarum, non ſordidarum facultatum. Iam ſuperſunt tres reliquæ, an ſit ſpeculatiua, an liberalis, an pars Philoſophiæ? Pro quarum ſolutione

21. *Diſcrimẽ inter ſcientiam practicam, & ſpeculatiuã.* Prænotandum eſt primò ex Ariſt.2. *Met.t.*3. ſcientiam aliam eſſe ſpeculatiuam, aliam practicam; & ſpeculatiuæ quidem finem eſſe veritatem, quippe quæ conquieſcat in ſola contemplatione veritatis; practicæ verò eſſe opus, vtpote, quæ non contenta cognitione, ad opus, ſeu praxim progrediatur. Ex multis autem ſententiis, quæ circumferuntur in aſſignando diſcrimine inter ſpeculationem, & praxim, illa ſemper mihi viſa eſt & verior, & expeditior, quam vidi habere grauiſſimos auctores Scotum *in Prologo ſent.q.*4. Sotum *quæſt. proœmiali in Logicam*, Iauellum *lib.*6. *Met.q.*4. & 7. & Soncinatem *lib.*6. *Metaph.q.*2. videlicet praxim eſſe effectum alterius potentiæ, quàm intellectus, nimirum voluntatis, vel alterius potentiæ exequentis; ſpeculationem verò eſſe actum ſolius intellectus, atque adeò ſiſtendo præcisè in ſolis actibus intellectus, nullam dari praxim, quo nixus principio, cum præcitatis Scoto, & Soncinate, & præterea Capreolo *q.*1. *Prologi ad* 2. Ægidio, Iauello, Soto, & Toleto *Iſagogicis ſuis in Dialecticam quæſtionibus*, alibi docui Logicam eſſe ſcientiam propriè ſpeculatiuam.

22. *Diuiſio ſcientia ſpeculatiua, & practica.* Prænotandũ eſt ſecundò, ſcientiam ſpeculatiuam ſecari in tres ſcientias totales, Phyſicam, Metaphyſicam, & Mathematicam. Ariſt.6. *Metaph. ſt.*2. & *lib.*11. *Met. ſum.*2. *c.*2. & *ſum.*3. *cap.*1. practicam verò aliam eſſe actiuam, aliam factiuam; & actiuam quidem dirigi ad actionem, cuiuſmodi cenſetur eſſe operatio vel immanens, vel quæ non relinquat opus poſt ſe, vt quę in vſu morali ſit dirigibilis; factiuam verò ad effectionem, cuius nomine intelligitur operatio tranſiens, & relinquens opus poſt ſe. Idem Ariſtot.11. *Met. ſum.*.. *c.* .. & 6. *Ethic. c.*4. & 5.

23. *Diuiſio Philoſophiæ moralis.* Prænotandum eſt tertiò, ſcientiã actiuam triplicẽ eſſe, ſcilicet Ethicã, Oeconomicam, & Politicam. Per primam vnuſquiſque dirigitur in ſe ipſo quo ad honeſtatem virtutis moralis: per ſecundam docemur aptè familiam regere: per tertiam inſtruimur ad rectam Reip. gubernationem.

24. *Diuiſio artiũ liberaliũ, & mechanicarum.* Prænotandũ eſt quartò, ſcientiam effectiuam diſtingui in ſeptem artes liberales, Grammaticam, Rhetoricam, Dialecticam, Arithmeticam, Muſicam, Geometriam, & Aſtrologiam; & in totidem artes mechanicas, ſeu ſeruiles, agriculturam, venatoriam, militarem, fabrilem, chirurgiam, textoriam, nauticam; quæ non dicuntur ſeruiles, quòd ſeruis ſolùm congruant, ſed quòd per eas potiſſimum exerceatur corpus, quod natura ſua aptum eſt inſeruire animo, cùm illæ priores præcipuè exerceant animum, qui ſe habet ad corpus, vt dominus ad ſeruum; & ideò liberales dicũtur, quaſi dignæ homine libero. Neque verò cuipiam faceſſat negotium, Arithmeticam, Geometriam, Aſtrologiam, & Logicam, quæ recenſeri ſolent inter ſcientias ſpeculatiuas, hîc numerari inter practicas, cùm fieri poſſit, vt eadem ſcientia penes diuerſas ſui partes ſimul ſit & practica, & ſpeculatiua, vt alibi optimos ſecuti Doctores inſtituimus. Porrò vtręque artes ſequentibus verſiculis ſolent comprehẽdi.

Lingua, tropus, ratio, numerus, tonus, angulus, aſtra,
Rus, nemus, arma, faber, vulnera, lana, rates.

25. *Vna, eademque res poteſt ſpectare ad plures ſcientias.* Præmittendum quintò, vnam, eandémque rem diuerſa ratione ſpectatam poſſe eſſe intra ſphæram plurium facultatum, vt hominem ſub ratione entis pertinere ad Metaphyſicam, quatenus corpus naturale ad Phyſicam, prout quantum ad Mathematicam; vt ſanabilem, ad artem medendi, vt mediis teuelatis vitæ æternæ capacem, ad Theologiam; vt moralibus poteſt excoli virtutibus, ad Ethicam; vt coloribus exprimi, ad picturam, vt in marmora effingi, ad ſtatuariam.

26. Denique reuocandi ſunt in memoriam quinque illi actus, quos ſuprà *num.*16. huius capitis diximus conuenire Mineralogiæ. His ita prænotatis,

27. *Mineralogia eſt pars Phyſica.* Dico primò, Mineralogia, quatenus ſpeculatur naturam, & affectiones foſſilium, eſt pars ſubiectiua Phyſicæ, ſeu Philoſophiæ naturalis. Probatur, quia illa eſt pars ſubiectiua alicuius ſcientiæ, quæ verſatur circa partiale illius obiectum; vt eiuſmodi eſt Mineralogia reſpectu Phyſicæ; ergo, &c. Maior patet ex terminis. Minor ſic

oſtenditur,

Digitized by Google

oſtenditur, quia formale, & adæquatum Phyſicæ obiectũ eſt corpus naturale, quatenus naturale, ex Ariſtotele *6. Met. t. 1.* Themiſtio, Simplicio, Achillino, aliiſque ad initium primi Phyſicorum; vt marmora, metalla, gemmæ, lapilli, & ſi quæ ſunt alia foſſilia, ſunt Mineralogiæ obiectum, ex probandis *cap. ſequenti*; & præterea, cùm habeant naturam, quæ *2. Phyſic. t. 3.* definitur eſſe principiũ motus, & quietis in eo, in quo eſt, ſunt verè, & propriè corpora naturalia, ſeu ſpecies corporis naturalis; ergo Mineralogia verſatur circa obiectum partiale Phyſicæ. Ex quo tria inferuntur conſequentia tam clara, vt nulla egeant probatione. Primum eſt, illam eſſe ſcientiam. Alterum, eſſe ſcientiam ſpeculatiuam. Tertium, eſſe partem Philoſophiæ; eſt enim Phyſica propriè ſcientia, & quidem ſpeculatiua, ex Ariſtotele *6. Met. t. 2. & lib. 11. Met. ſumm. 2. cap. 2. & ſumm. 3. cap. 1.* Quia verò nomine Philoſophiæ intelligitur ſcientia, vel inueſtigatrix cauſarum, Ariſtot. *1. Met. cap. 2.* vel veritatis contemplatrix, ex eod. Ariſtot. *2. Met. cap. 1.* vtrumque autem præſtat Phyſica; ideo, &c. Quem autem locum inter partes Phyſicæ ſortiatur Mineralogia, indicabit caput ſequens.

Mineralogia eſt pars Philoſophiæ, & eſt verè ſcientia ſpeculatiua.

28. Dico ſecundò, Mineralogia, quatenus vtitur metallis, gemmis, aliiſque foſſilium ſpeciebus pro hieroglyphicis, ſeu myſticis ſignis ad exprimendas morales veritates de virtutum pulchritudine, & turpidine vitiorum, non differt à ſymbolica ſapientia, quæ haudubiè eſt ſcientia actiua, & ipſa Philoſophia moralis, tam pretioſo amicta velamine, de qua latè *cap. ſuperiori*. Quemadmodum enim ex quadruplici diuinarum Scripturarum ſenſu, ille qui vocatur litteralis, vel hiſtoricus, nõ deſinit eſſe talis, ſeu ſimplex ſit, ſeu figuratus, vt doctè obſeruat Bellarminus *tomo 1. controuerſia prima generali lib. 3. de verbi Dei interpretatione, cap. 3.* ita enunciationes Ethicæ, Politicæ, & Œconomicæ retinent eandem naturam prolatæ, aut ſeruata verborum proprietate, vel figurato contextu circumuelatæ.

Mineralogia quomodo coincidat cum ſapientia ſymbolica.

29. Dico tertiò, eadem Mineralogia, vt præſcribit regulas, & præcepta dictat de opere faciendo, v.g. de fodiendis, excoquendiſque mineralium venis, atque de metallis per chymicas metamorphoſes traſmutandis, eſt facultas factiua, ſub genere artis, non ſcientiæ. Hæc theſis facilè probatur ex principiis Ariſtotelis; quandoquidem ſcientia, & ars numerantur vt habitus diuerſi, *6. Ethic. cap. 3.* & omnis intellectus, aut actiuus, aut factiuus, aut ſpeculatiuus eſt, *6. Metaph. t. 1.* Ars autem propriè ſumpta eſt habitus cum recta ratione factiuus, verſatúrque circa illa, quæ poſſunt aliter ſe habere, & eſt de generabilibus, & factibilibus à nobis, *6. Ethic. c. 4. primo magnorum moralium, cap. 33. & 6. Metaph. t. 1.* cùm ergo conditiones hæ congruant & Metallicæ ſcrutanti, eruentique foſſilium venas, & Alchymiæ metalla tranſmutanti, planum eſt Mineralogiam acceptam ratione Metallicæ, & Alchymiæ, eſſe collocandam ſub genere artis.

Mineralogia quomodo ſit practica.

Ars quid ſit.

30. Sed hinc oritur grauiſſima difficultas. Ex dictis enim ſequitur Mineralogiam ſimul eſſe practicam, & ſpeculatiuam; quod eſſe valde abſonum ex eo liquet, quòd ex diſtinctis ſpeciè differentiis, non poteſt coaleſcere ſimplex qualitas vnius ſpeciei: atqui practicum, & ſpeculatiuum ſunt differentiæ eſſentiales habitus intellectualis. Et augetur dubitandi ratio; quia pari pacto liceret inferre eidem habitui conuenire poſſe & fidei obſcuritatem, & ſcientiæ euidentiam, quod repugnat Theologorum Principi D. Thomæ *2.2. quæſt. 1. art. 4. & 5.* & Caietano *ibi*. Verùm hic nodus eſt ſolutu facilis ei, qui nobiſcum negarit hypotheſim. Mineralogiæ enim nomen eſt æquiuocum, quod ſignificat quatuor habitus inter ſe, plus quàm ſpeciè diſtinctos, vnum ſpeculatiuum, alterum actiuum, reliquos factiuos; ſpeculatiuus pertinet ad Phyſicam, & quieſcit in contemplatione foſſilium; actiuus coincidit cum ſapientia ſymbolica, ſiue Philoſophia hieroglyphica; factiui ſunt, Metallica, & Alchymia.

An idem habitus poſſit eſſe ſimul practicus, & ſpeculatiuus.

31. Cæterùm, data etiam hypotheſi, alia ratione poſſumus diluere argumentum, videlicet non repugnare vnum ſimplicem habitum, qui ſimul ſit formaliter practicus, & ſpeculatiuus, quam aſſertionem adſtruunt Vaſquez *tom. 1. in 1. part. quæſt. 1. art. 4. diſput. 9. cap. 3.* Valentia *tom. 1. in 1. part. puncto 3.* Suar. *diſp. 44. ſect. 13. num. 43.* Molina *tom. 1. in 1. part. quæſt. 1. art. 4. diſp. 2.* Fonſeca *lib. 6. Metaph. cap. 1. quæſt. 5. ſect. 7.* Hurtadus *tom. 3. diſp. 1. ſect. 4.* & alij, qui talem volunt eſſe ipſam ſacram Theologiam, & fidem infuſam. Id verò, quod aſſumitur, practicum, & ſpeculatiuum eſſe differentias eſſentiales, in primis negatur à doctiſſimo Caietano *1. part. quæſt. 1. art. 4.* Sed eſto id ſit verum, quod magis etiam placet Pererin *lib. 1. Phyſicæ cap. 3.* at aſſerenda eſſet ratio, cur nequeant conuenire eidem ſimplici qualitati; ſicut à ſimili vegetatiuum, ſenſitiuum, & rationale ſunt differentiæ eſſentiales viuentis, & tamen formaliter conueniunt eidem ſimpliciſſimæ animæ humanæ, vt docuimus ad libros *de anima*. Neque terret conſequentia illa de fide, & ſcientia, quas ambas, etiam quo ad actus, poſſe eſſe ſimul in eodem intellectu, & de eodem obiecto, per diuerſa tamen media, (quæ mediorum diuerſitas ſatis eſt ad eludendam omnem contradictionem) exiſtimant celeberrimi auctores Alenſis, Albertus Magnus, Altiſiodorenſis, S. Bonauentura, Durandus, Gabriel, & alij, quos citat, & ſequitur Valentia *tom. 3. diſp. 1. quæſt. 1. puncto 4. §. 2.* addens hanc eſſe magis conformem ſacris litteris, Patribus, & rationi; & ſanè, niſi id dicamus, non video, quomodo Ethnicus Philoſophus certus demonſtratione naturali, Deum eſſe, poſſit credere articulum de exiſtentia Dei, cuius fides explicita eſt ad ſalutem neceſſaria neceſſitate medij: quare ſummopere cuperem, huic opinioni patrocinari Angelicum Doctorem, vt libentiùs illi ſubſcriberem. Sed quò me rapis ſacra Theologia? Philoſophos iſthæc non decent.

Anima rationalis eſt formaliter vegetatiua, & ſenſitiua.

An fides, & ſcientia quo ad actus de eodem poſſint eſſe ſimul.

CAPVT IV.

De Mineralogiæ obiecto, & Mineralium principijs internis.

SECTIO I.

De materiali, & formali obiecto Mineralogiæ, & de eius loco inter partes Phyſicæ.

1. *Habitus ſpecificatur ab obiecto.*

SPECIFICA habituum differentia deſumitur ex ipſorum obiectis; ea propter differemus de Mineralogiæ obiecto, vt inde petita conſtitutiua illius differentia, ſimul cum eiuſdem genere, ſuperiori capite declarato, perfectam illius definitionem complcamus.

2. *Obiectũ materiale, & formale quid ſit.*

Supponendum eſt autem primò ex Logicis, obiectum alicuius ſcientiæ, aliud eſſe materiale, aliud formale; illud à pleriſque dicitur res conſiderata, éſtque commune multis ſcientiis; hoc ab aliis appellatur modus conſiderandi, & eſt proprium alicui certæ ſcientiæ. Præter has, ſunt etiam aliæ ſatis tritæ obiecti diuiſiones, vt aliud ſit totale, aliud partiale, aliud principale, aliud minus principale, aliud per ſe, aliud per accidens, aliud per ſe primarium, aliud per ſe ſecundarium.

3. *Mineralogia eſt pars Meteorologiæ.*

Supponendum eſt ſecundò Mineralogiam eſſe partem Meteorologiæ; quod probatur primò, quia Philoſophus vniuerſam Meteorologiam complexus eſt quattuor libris, in quorum tertio, *cap. vltimo*, agit ex profeſſo de foſſilibus, eorúmque principiis, & diuiſionibus; id quod etiam obſeruat S. Thomas *lect. 1. in 4. Meteororum*; ideóque veſtigiis Ariſtotelicis inſiſtentes Vicomercatus, Tatareta, & alij, ad calcem huius libri diſſerunt de metallis. Secundò, quia de euaporatione, quæ eſt materia omnium metallorum, diſputatur in quarto Meteororum ex S. Thoma *ibidem*. Tertiò certum eſt Alchymiam, & metallorum tranſmutationem eſſe partem Mineralogiæ, atqui ſanctus Interpres *loco præcitato*, hunc quartum librum vſui eſſe Alchymiæ inde infert, quòd chymiſtarum ſit tranſmutare metalla. Denique Ariſtoteles de mineralibus agit non ſolùm tertio, vt vidimus, ſed etiam quarto libro, *ſumm. 1. cap. 3 ſumm. 3. cap. 1. & 2. & ſumm. 4. cap. 1. & 2.* vbi de lapidibus, nitro, ſalibus, electro, auro, argento, ære, cæteriſque metallis. Cui ergo dubia ſit mens Ariſtotelis? His poſitis,

4. *Mineralogia locus inter partes Phyſicæ quis ſit.*

Dico primò inter partes Phyſicæ, locus ille debetur Mineralogiæ, qui ſubſequitur libros de phyſico auditu, cœlo, ortu, & interitu, præcedit autem libros de anima. Patet, quia idem eſt locus partis, & totius, quippe cùm pars inſit ſuo toti; ſed ex iam probatis Mineralogia eſt pars Meteorologiæ, & Phyſica Ariſtotelis, vt norunt vel ipſi tyrones, Meteorologiam ſtatuit mediam inter animam, ortum, & interitum, alióſque libros de cœlo, & phyſico auditu; ergo, &c.

Dico ſecundò, obiectum Mineralogiæ eſt mixtum perfectum inanimum. Quod vt probem, 5. *Mineralogiæ obiectum.*

6. Aduerto primò Mineralogiæ obiectum eſſe partem obiecti Meteorologiæ, quæ enim eſt ratio vnius ſcientiæ ad alteram, ea etiam eſt inter obiecta illarum; cùm ergo Mineralogia ſit pars Meteorologiæ, illius etiam obiectum erit pars obiecti iſtius.

7. *Quartus Ariſtotelis liber Meteor. an ſit per ſe Meteorologicus?*

Aduerto ſecundò dubium eſſe inter Peripateticos, vtrùm ex Meteorologicis Ariſtotelis libris, quartus ſit per ſe Meteorologicus, an non? Negant id Niphus *in cap. 1. primi Meteororum*, & Zabarella *lib. de conſtitutione ſcientiæ naturalis, cap. 29.* duplici ducti argumento, primùm quòd in Meteorologicis agatur de his, quæ fiunt in ſublimi, quod non præſtat quartus; deinde quòd Meteorologiæ obiectum ſit mixtum imperfectum, cùm tamen circa mixta perfecta verſetur hic poſtremus liber, quem propterea volunt pertinere ad alium tractatum, inſcribendúmque eſſe, De mixto perfecto homogeneo; cùm enim foſſilia ſint ſpecies mixti perfecti homogenei, & genus tractatione præcedat ſpeciem, mixtúmque perfectum homogeneum in hoc quarto explicetur, ſequitur mineralia eſſe extra ſphæram Meteorologiæ; cui ſententiæ fauet Auerroes, qui *commento primo in primum Meteor.* docet Ariſtotelem egiſſe de foſſilibus poſt quartum librum Meteor. Auerroi ſubſcribit Albertus Magnus, dum *lib. 1. Meteor. cap. 1.* numerans libros ſcientiæ naturalis, libros de mineralibus recenſet poſt quartum Meteororum. Idem cenſet Zabarella *lib. præcitato cap. 30.* addens, verum quidem eſſe, nullum extare Ariſtotelis opus de mineralibus, quod ſubſequatur quartum Meteororum; at hoc inde euenire, quòd vel perierit, vel Ariſtoteles ſat ratus ſe attigiſſe, reliquam tractationem aliis poſtmodum ad ſoluendam reliquerit, id quod poſtea præſtitit Theophraſtus. Nihilominus alij Philoſophi, inter quos Ioannes Grammaticus apud Zabarellam *lib. de conſtitut. ſcientiæ naturalis cap. 19* Olympiodorus, & Philoponus, quos citant & ſequuntur Conimbricenſes *in proœmio Meteorologiæ*, putant hunc quartum librum poſſe dici & inſcribi Meteorologicum; quam ſententiam equidem puto probabiliorem, primò, quia communis, & recepta inſcriptio, ſuper eum æquè cadit. Secundò, quia eum iam, tot ſæculorum decurſu, præſcripſit Meteorologia; quis ergo arbiter eam priuet hoc iure? Tertiò, quia, vt philoſophatur Ioannes Grammaticus, ea, quorum natura conſideratur in his libris, tam quarto, quàm tribus prioribus, habent communem materiam ex qua, nempe vaporem, & exhalationem (quod etiam obſeruat S. Thomas *ſuprà.*) ergo conuenire debent in eandem tractationem. Ad rationes autem in contrarium.

8. *Scientiæ denominantur ab obiecto potiori.*

Ad primam reſpondeo ſcientias interdum denominari à re, quæ vt magis præcipua tractatur in illa; ſic Metaphyſicam Ariſtoteles *6. Metaph. tit. 2. & 11. Metaph. cap. 6.* appellat Theologiam, quòd de Deo, etſi non de Deo ſolo, diſſerat; haud diſſimili ratione, Meteorologia denominatur à rebus, quæ fiunt in ſublimi, quia hæ, vt magis præcipuæ, ſpectantur in his libris, eſto de *Meteorologia vnde denominetur.*

alis

Digitized by Google

aliis quoque rebus in illis diſputetur. Et certè,ſi argumentum aliquid probat, æquè ferit ipſos aduerſarios, Niphum,& Zabarellam,qui coguntur inſerere tractationi meteorologicæ, terræ motus,fluuios,fontes,lacus, & maria, quæ certum eſt non fieri in ſublimi. Præterea, cùm ipſi quoque fateantur tertium eſſe per ſe meteorologicum,in cuius tamen vltimo capite agit ex profeſſo Ariſtoteles de foſſilibus, explicare debent, quomodo foſſilia in profundis terræ ſpecubus genita, cadant ſub inſcriptionem eorum, quæ fiunt in ſublimi.

9. *Meteorologia verſatur circa mixta perfecta, & imperfecta.*

Ad ſecundam, nego in libris Meteorologiæ agi ſolùm de mixtis imperfectis, cùm de metallis,quæ ſunt mixta perfecta, agatur libro tertio, quem eſſe per ſe meteorologicum,ipſi etiam admittunt aduerſarij Niphus, & Zabarella *vbi ſuprà*.

10. *De Meteorologiæ obiecto varia ſententia.*

Aduerto tertiò diſſidere Ariſtotelis interpretes in ſtatuendo Meteorologiæ obiecto; hoc enim Auerroes *commento primò in* 1. *Meteororum*, cenſet eſſe res,quæ inueniuntur in elementis, ex iis quæ accidunt,& proueniunt in aëre, & terra, vt coruſcationes, pluuias,terræ motus,tonitrua, & fulmina. S.Thomas,ſecutus Græcos, *lect.*1.*in primum Meteororum*, putat eſſe elementorum affectiones ab externo agente illis impreſſas. Niphus *in cap*. 1. *primi Meteororum*, exiſtimat eſſe mixta imperfecta qui fiunt in ſublimi. Zabarella *lib.de conſtitutione ſcientiæ naturalis,cap*.24.ait eſſe tum duplicem halitum, vaporem ſcilicet,& exhalationem, tum mixta imperfecta. At Conimbricenſes, quorum ſententia nobis verior videtur, in prooemio ſuæ Meteorologiæ ſcribunt ſubiectam materiam horum librorum eſſe mixta inanima, tam perfecta, quàm imperfecta; & probatur,quia illud eſt ſubiectum aliquorum librorum, quod in illis tractatur ab eorum auctore, & Ariſtoteles in quattuor meteorologicorum,agit de mixtis inanimis, tum perfectis, vt metallis,& lapidibus,tum imperfectis, vt niue, glacie,& grandine,quemadmodum reſtantur viſæ illorum paginæ; ergo,&c.

11. *Mixtum perfectum & imperfectū quid.*

Aduerto tandem ex Zabarella *lib. de conſtitutione ſcientiæ naturalis, cap*.24. mixtum perfectum illud eſſe,quod compactum eſt ex omnibus miſſibilibus vnica, & totali ſubſtantiali forma actuatis,nexu illis firmo, ſtabilique vnita,cuiuſmodi eſſe metalla, & lapides,aſſerit idem auctor *cap*.30. *eiuſdem operis*; contrà verò imperfectum mixtum illud appellari, quod vel non ex omnibus coaleſcit elementis, vel ſi ex illis conſtet omnibus, ea non perficiuntur vnica, totali, & ſubſtantiali forma,quæ actuet illa diuturno, perennique vinculo, vt nubes,niuem, grandinem, ventos,iridem,flammas accenſas,fulmina, tonitrua,& alia huiuſmodi.

12. *Statuitur Mineralogiæ obiectum materiale.*

Ex his ita animaduerſis, aſſertio ſecunda, nimirum Mineralogiæ obiectum eſſe mixtum perfectum inanimum, ſic facillimè probatur,quandoquidem adæquatum Meteorologiæ obiectum eſt mixtum inanimatum tum perfectum, tum imperfectum: aliquam autem huius obiecti partem eſſe Mineralogiæ obiectum iam ſtatuimus, ea verò pars non complectitur mixta imperfecta,niuem,v.g.glaciem,& grandinem, vt in confeſſo apud omnes eſt; ergo,ſi valet argumentari à partium enumeratione, pro Mineralogiæ obiecto ſola ſuperſunt mixta, homogenea perfecta,nempe metalla,lapides,gemmæ, & reliqua foſſilia.

13. *Statuitur formale Mineralogiæ obiectum.*

Dico tertiò formale Mineralogiæ obiectum (de materiali enim intelligas hactenus dicta) varium eſt, pro varia foſſilium acceptione. hæc enim ſpectata, vt includentia naturam, quæ eſt principium motus, & quietis in eo, in quo eſt primum per ſe,& non per accidens,induunt formalem rationem obiecti Phyſicæ, vt ſubſunt myſticæ rerum moralium ſignificationi, imbibunt formalem, & obiectiuum modum ſapientiæ ſymbolicæ; quatenus verò poſſunt erui ex terræfodinis,fundi, & formari in ſtatuas, tranſmutari ad inuicem,cudi, tundi, liquari, fingi, & figurari in anulos,torques,armillas,nummos, & varia vtenſilia, euadunt formalia obiecta variarum artium,nempe metallicæ, ſtatuariæ, alchymiæ,ferrariæ,aurificinæ, monet riæ. Denique, vt ſubduntur negotiatorum permut tion, dant ſuam ſpeciem collybiſtarum arti. Cùm enim per has rationes dictæ facultates primò diſtinguantur tum inter ſe, tum ab aliis, per eaſdem quoque primò conſtituentur, iuxta illud receptum axioma,commune obiectis formalibus,idem eſſe principium diſtinctiuum,& conſtitutiuum.Poſſe verò vnam, eandémque rem induere rationes formales plurium obiectorum, patet ex capite præcedenti *num*.25. Quam autem ex iis rationem nobis in huius operis ſcopum, finémque propoſuerimus,ſatis aperuimus ſuprà *cap*.2.*ſect*.3.

Sectio II.

De cauſa materiali mineralium.

1. *Scire eſt cognoſcere cauſam, propter quam res eſt.*

FOſſilium, quæ ſtatuimus Mineralogiæ obiectum, vt perfectam adipiſcamur ſcientiam, eorum debemus venari cauſas; ſcire enim eſt cognoſcere cauſam, propter quam res eſt, teſte Philoſopho 1.*poſt*. *t*.5. Pro qua re

2. *Cauſarum quattuor genera.*

Notandum eſt primò quatuor cauſarum genera innotuiſſe Philoſophis, materialem, formalem,efficientem, finalem. Materia eſt ſubiectum,ex quo inexiſtente res fiunt. Forma,ratio ipſius,quod quid erat,eſſe rei. Efficiens, principium vnde motus. Finis, id cuius gratia. Itaque cauſalem influxum exhibent, materia patiendo, forma actuando, efficiens agendo, finis excitando in agente amorem agendi. Quæ omnia diſces ex Ariſtotele *lib*. 2. *Phyſic*. *à t*. 27. *lib*. 1. *Metaph.ſumm*.1.*cap*.1.*& lib*.5.*Metaph.t*.3. Ex his cauſis,duæ priores,internæ,reliquæ poſteriores, externæ dicuntur. Sumpto autem ab internis initio,

3. *Materia ex qua, in qua, circa quam.*

Notandum eſt ſecundò triplicem ſolere diſtingui materiam, ex qua, in qua, circa quam; quatenus ſcilicet, vel ex materia componitur effectus, vel in illa recipitur forma, vel circa eam operatur agens. Rurſus harum vnaquæque, prout longiùs, vel propriùs fuerit diſpoſita ad recipiendam vltimam formam, triplex diuiditur, remota,propinqua,proxima.Noti ſunt termini, non immoror. Nobis propoſitum eſt in hoc capite foſſilium materiam ex qua, inueſtigare;

Materia remota, propinqua, & proxima.

ſtigare; ſiue quæ remotè, ſiue quæ propinquè, & proximè abeſt ab vltima illorum forma.

4\. *Prima rerum naturalium principia tria.*

Quod autem ſpectat ad remotam foſſilium materiam, recolendum eſt memoria id, quod docet Ariſtot. 1.*Phyſic.t.*56.57.*&* 69. *&* 12.*Metaph.*t.12. tria eſſe rerum naturalium principia, materiam, formam, & priuationem. Hæc ergo materia, vnum ex tribus primis principiis, vt reliquorum corporum, ita eſt foſſilium materia prima, & remota; quæ pereleganti Metaphora 1.*Phyſic.t.*80. appellatur mater rerum, quæ fiunt, & *t.*81.*eiuſdem libri*, dicitur amare formam, non ſecus ac fœmina marem, & turpe pulchrum; & textu ſequenti definitur eſſe ſubiectum primum, ex quo inexiſtente fit aliquid per ſe, & non per accidens, & in quod vltimum reſoluitur id, quod corrumpitur. Porrò qui hoc loco cum Simplicio *in* 1.*Phyſic.t.*82. Auerroe *lib.de ſubſtantia orbis,cap.*1. & S. Thoma 1.*part. quæſt.*5. *art.*3. *ad* 3. *& quæſt.* 77. *art.*1. *ad* 2. contra Zabarellam *lib.*1.*de materia cap.* 11. potentiam paſſiuam formarum receptricem eſſe aſſereret de eſſentia materiæ, veram quidem adſtrueret ſententiam, quippe quæ ex allata materiæ definitione inferatur, at in ſupernacanea diuerteret parerga, ex primo Phyſicorum hîc ſupponenda; cuius notæ iuſtus timor calami ſtylum, cæteroquin auidiorem, cohibet, quominus vel leuiſſimè etiam indigitem, id quod alias, vt probabilius, docui, nempe materiæ primæ conuenire propriam exiſtentiam diſtinctam ab exiſtentia formæ, & compoſiti, proinde ſuum illi minimè denegandum actum entitatiuum, puræ potentiæ meritò infenſum, atque adeò, citra vllum contradicendi periculum, poſſe, ſi annuat abſoluta Dei potentia, ſubſiſtere denudatam omni forma ſubſtantiali: quarum aſſertionum, vt vehementer gauiſus ſum habere me patronum Scotum *in* 2. *diſt.*12.*quæſt.*1. *&* 2. cum aliis pluribus grauiſſimis Theologis, & Philoſophis, ita ſummopere indolui, illis obniti S.Thomam 1. *part. quæſt.* 66. *art.*1.*& quæſt.*115.*art.*1.*& de potentia quæſt.*4 *art.*1. *& de ente, & eſſentia cap.*5.& *ibi quæſt.*8. fidum interpretem Caietanum.

Materia remota foſſilium.

Materia prima quid.

Potentia paſſiua an ſit de eſſentia materiæ.

Materia prima an ſit pura potentia, an habeat propriam exiſtentiam, & actum entitatiuum.

Materia propinqua foſſilium.

Sed veniamus ad mediam, ſeu propinquam foſſilium materiam, quam aſſerimus eſſe ipſamet elementa. Quod vt ſolidiùs probem, præaccipio nonnulla.

5\. *Elementi nomen & definitio.*

Primum eſt elementi nomen hîc vſurpari, non latè, pro omni principio, quod quomodocumque componit aliud, illi intrinſecè inexiſtendo; quo pacto 5.*Metaph.t.*4. definitur eſſe id, ex quo aliquid componitur, tanquam ex primo inexiſtente, indiuiſibili ſpecie in aliam ſpeciem; quæ definitio quadrat non ſolùm in manum, formam & priuationem, quæ eſſe prima principia elementaria legimus 1.*Phyſic.t.*56. *&* 12. *Met.t.*23. Sed etiam in litteris reſpectu ſyllabæ, teſte Ariſtotele *eodem lib.*5.*Metaph.t.*4. Vſurpatur ergo ea vox preſsè, pro vulgatis elementis, antonomaſticè ita appellatis, quorum naturam rectè explicat illa Ariſtotelis definitio *lib.* 3. *cæli t.*31. Elementum eſt illud corporum, in quod alia corpora diuiduntur; ipſum autem eſt indiuiſibile in diuerſa ſpecie.

6\. *Elementorum numerus.*

Præaccipio deinde ex Platone *in Timæo*, qui eſt de natura, Ariſtotele 2.*de gen. t.*16. *&* 17. *primo cæli à t.*5.2. *de cælo t.*17. 18. *&* 19. *& lib.* 4. *de cælo à t.*31 quattuor eſſe vulgata elementa, terram, aquam, aërem, ignem, quem numerum receptum ab Orontio *lib.* 1. *ſphæra cap.* 2. Ioanne de Sacro-Boſco *cap.*1. *ſphæræ*, aliiſque omnibus Aſtronomis, ingenioſè præcitatis textibus confirmat Philoſophus ex qualitatibus tum alterantibus, tum mouentibus. Ex his terram, ponderibus libratam ſuis, infra reliqua iacere, & pro medio, mundi centrum habere; aquam verò terræ incumbere, & aquæ circumfundi aërem, aſſeuerant Ariſtot.2.*de cælo à t.*100. Ptolemæus *lib.*1. *Almageſti cap.* 5. & reliqui, qui tamen de loco ignis elementaris, non æquè conueniunt. Pythagoræi enim, teſte Ariſtot. 2.*cæli t.*73. detrudentes ignem in terræ centrum, locum illum appellabant Iouis carcerem, & quendam veluti vniuerſi focum. Tycon, quem ſequuntur recentiorum plerique, *lib.* 1.*epiſtolarum Aſtronomicarum, pag.*106. ad Rothmannum, non agnoſcens alium à noſtrate ignem, illum minimè dignatur lunari concauo. Valleſius *cap.* 1. *de ſacra Philoſophia*, contendit ignem natura ſua non teneri amore vllius potiùs loci præ alio, neque in vllum ferri, niſi per accidens, ratione pabuli, quo alitur: at generoſus impetus, quo purior flamma effert ſe ſuper reliqua, euincit optimè philoſopharum Peripateticorum Principem, dum præſtantiſſimo corporum digniſſimam ſedem inter conuexum aëris, & lunæ concauum adiudicat *lib.* 2. *cæli à t.* 18. *&* 4.*cæli t.* 32. *&* 1. *Meteor.ſumm.*1. *cap.*2. *&* 3.*& lib.*3.*de generatione animal.cap.*11.

Elementorum locus.

Ignis elementaris an ſub concauo lunæ.

Obſeruo denique mixtionem eſſe vnionem miſcibilium alteratorum. Hæc autem miſcibilia (quæ ſunt ipſa elementa) vt perfectam aliquam conſtituant mixti ſpeciem, octo, quæ ſequuntur, debent eſſe affecta conditionibus. I. vt non omninò intereant, ſed aliquo modo remaneant in ipſo mixto. II. vt non conſeruentur prorſus integra. III. vt poſſint ſeparari. IV. vt inuicem ſint actiua, & paſſiua, atque adeò communi gaudeant materia. V. vt in particulas ferè minimas diuidi facilè queant. VI. vt virtus vnius nō multum ſuperet vires alterius. VII. vt minimæ ad ſenſum particulæ iuxta ſe ponantur. VIII. vt iam iuxta ſe collocatæ, & planè confuſæ, inter ſe mutuò agant, & patiantur. Hæc omnia tradit Ariſtot. 1.*de gen.à t.*83 *ad* 90. Vtrùm autem elementa maneant actu, & formaliter in mixto, an ſolùm virtute, vel potentia? ardua in primis quæſtio eſt, vel iudice ipſo Ariſtot. 3.*cæli t.* 31. in cuius lyceo problematica cenſenda videtur, Philoſophorum ſummo, vtrique parte ſuffragante ſimul, & refragante. Quòd enim actu maneant, viſus eſt indicare 1. *de gener.t.* 83. 84. 88.90. 3. *cæli t.*32.4.*Meteor. cap.vltim.* 2. *de anima t.*39.12.*Meteor.t.*15. Quòd verò virtute ſolùm, ſuadent alij textus, ex 3. *cæli* 32. *ex primo de gener.*84. *& ex ſecundo de partibus animalium caput primum.* Hinc duæ Peripateticorum acies inter ſe acerrimè dimicantes; pro actu quidem Auicenna, Auerroes, Albertus Magnus, Iandunus, & alij multi apud Toletum *lib.* 1. *de gener. cap.* 10. *quæſt.* 17. At pro virtute S. Thomas 1.*p. quæſt.*76. *art.*4.& *ibi* Caiet. Scotus *in* 2.*diſt.* 15. *quæſt. vnica*, 7.

Mixtio quid ſit, & quot requirat conditiones.

Elementa vtrū in mixto maneant actu, an virtute.

&

& alij, quorum ſtrenuam velitationem iucundiſſimum ſanè eſſet ſpectare; at omnia tempus habent, nec hoc iſta ſibi tempus ſpectacula poſcit.

8. *Materia propinqua foſſilium quanam ſit.*

His itaque ex alieno fonte ſic delibatis, reiectis autem, quæ ab re videri poſſent, propoſitam aſſertionem (mediam ſcilicet foſſilium materiam eſſe quattuor vulgata elementa) præſtat in hunc modum probare. Omne mixtum perfectum conflatur ex quattuor vulgatis elementis: foſſilia ſunt eiuſmodi; ergo, &c. Maior, & minor patent ex propoſitione 2. ſectionis præcedentis, conſtat ſyllogiſmi forma; quid ergo aliud deſideras? num, vt ex conſenſu Principum Philoſophorum oſtendam, omne mixtum perfectum conſtare ex quattuor elementis? at id inuenies apud Rucium *lib. 1. de gemmis, cap.* 1. & Zabarellam *lib. de conſtitutione ſcientia naturalis, cap.* 24. hos adi, ſi libet.

9. *De materia proxima foſſilium ſeptem ſententia.*

1. Sententia Democriti.

Supereſt indaganda proxima mineralium materia, de qua inuenio ſeptem ſententias. Prima, quam plerique chymici attribuunt Democrito apud Albertum Magnum *lib. 3. mineral. tract. 1. cap.* 4. ait materiam metallorum eſſe calcem, & lixiuium.

2. Sententia Auicennæ.

Secunda, quæ Auicennæ aſcribitur ab Agricola *lib. 4. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, ſub initium*, aſſerit materiam lapidum eſſe lutum lentum, vel aquam.

3. Sententia Gilgilis.

Tertia, cuius auctor, & magiſter fuit Gilgil Maurus, vt obſeruant Albertus *proximè* citatus, & Agricola *lib. 5. de ortu, & cauſis ſubterraneorum*, metallis pro materia aſſignat cinerem aqua madidum. Quia verò Albertus reprehendit Maurum, leuem eam eſſe reprehenſionem dicit Agricola; nam Gilgil, inquit, nunquam fuit tam ſtolidus, vt eum cinerem intellexerit, qui fit ex lignis, herbis, aliiſve rebus combuſtis, vt qui intra terram non inueniatur in venis metallicis, ſed ſine controuerſia terram intellexit comminutam, ſiue puluerem terrenum.

4. Sententia chymicorũ.

Quarta eſt chymicorum, qui paſſim, vt animaduertunt Agricola, & Albertus *proximè* citati, cenſent manum metallorum eſſe ſulphur, & argentum viuum; cuius etiam opinionis meminit Caſton Claueus *in Apologia Chryſopœia, & Archyropœia*, quæ Apologia ad verbum refertur *tom. 1. Theatri chymici*, eámque ſic probat, tum quòd metalla argentum viuum, fuſa videantur, & ex illis arte proliciatur argentum viuum, tum quòd odorem ſulphureum ſpirent.

5. Sententia Alberti Magni.

Quinta eſt Alberti Magni, qui *lib. 3. mineral. tract. 1. cap.* 3. tuetur materiam metallorum eſſe humidum, vnctuoſum, ſubtile, ſicco terreſtri attenuato optimè permixtum. *lib.* autem 1. *tract. 1. cap. 2. & 3.* materiam lapidum, qui non ſint perſpicui, putat eſſe terram, cui ſit immixtus humor vnctuoſus, & viſcoſus; at verò materiam lapidum perſpicuorum eſſe humidum aqueum cum exhalatione terrea ſubtiliſſima. Idem de materia lapidum ſentit Rucius *lib. 1. de gemmis, cap.* 1.

6. Sententia Agricolæ.

Sexta auctorem habet Agricolam, qui *lib. 4. & 5. de ortu, & cauſis ſubterraneorum*, impugnato Ariſtotele mox allegando, docet *lib.* 4. materiam lapidum eſſe primò lutum, deinde ſuccum, qui vehementi frigore congelaſcit; tum ramenta ſaxorum, poſtea lapideſcentem ſuccum, qui etiam cùm effluxit in aërem, abit in lapidem; poſtremò omne id, quod habet foramina ſucci lapideſcentis capacia; *lib.* autem 5. ſcribit in metallorum materia ineſſe aquam, quòd ignis calore liquata fluant, frigore autem aëris, vt aquæ rurſus denſentur; hoc tamen ſic accipiendum, vt aquæ plus in ipſis ſit, terræ minus; ſimplex enim, inquit, aqua non eſt eorum materia, ſed mixta cum terra; atque terræ quidem portio tanta in mixtura ineſt, quanta aquæ perſpicuitatem obſcuret, ac fulgorem, qui non rarò impolitus eſſe ſolet, non auferat. Quin etiam mixtura, quò purior fuerit, eò pretioſius ex ipſa ſit metallum, magiſque tolerans ignium. Sed quota terræ portio in quoque humore, ex quo efficitur metallum, inſit, nemo mortalium vnquam mente cernere poteſt, nedum explicare; ſed nouit Deus vnus, qui naturæ certas, & definitas quaſdam leges dedit res inter ſe miſcendi, & temperandi. Succus igitur eſt ex quo formatur metallum; quem pariunt varij motus, quorum proximi ſunt, aquæ fluxus terram molliens, aut ſecum rapiens; terræ cum aqua permiſtio; vis caloris agens in mixturas, vt gignat id genus ſuccos. Ita philoſophatur Agricola.

10. 7. Sententia Ariſtotelis.

Poſtremam defendunt celeberrimi Philoſophi, Ariſtoteles in primis, qui *lib. 3. Meteororum ſumm. 3. cap. vlt.* præmittens dari duplicem halitum, vnum vaporoſum, qui proprio nomine dicitur vapor, fumoſum alterum, ſiue exhalationem, exiſtimat duplex etiam dari genus eorum, quæ ſiunt in viſceribus terræ, foſſilia ſcilicet, & metallica: & quidem exhalationem ſiccam, & fumoſam eſſe materiam omnium foſſilium, cuiuſmodi ſunt ſandaracha, ochra, minium, & lapides illiquabiles; halitum autẽ vaporoſum eſſe materiam omnium metallicorum, quæ ſunt aut fuſilia, aut ductilia, vt ferrum, aurum, æs. Hæc Ariſtoteles, quem ſequuntur Seneca *lib. 3 natural. quæſt. c.* 15. Franciſcus Vatablus *c. 6. paraphraſeos, & annotationum, in Ariſtotelis lib. 3. Meteororum.* Cardanus *lib. 7. de ſubtilitate.* Vincentius Beluacenſis *lib. 11. ſpeculi, cap.* 109. Petrus Sainctfleur Monſpelienſis *lib. 14. in Theſaurum Ariſtotelis cap.* 27. Theophilus Raynaudus *gradu 7. myſtica ſcala.* Margarita Philoſophica, auctore Gregorio Reiſch *lib. 9. cap.* 24. & Caſton Claueus citatus *in 4. ſentent.* qui omnes prædominari volunt, in metallicis aqueum, in reliquis foſſilibus terreum; eandem ſententiam, quo ad materiam metallorum, ſequuntur Valleſius *cap. 49. de ſacra Philoſophia*, & Conimbricenſes *tract. 13. Meteorologia cap.* 1.

11.

Iam verò ex his ſententiis explicare debemus, quænam ſit vt veritati propior, reliquis anteferenda, quod ſanè video eſſe iudicatu difficillimum. Vt autem aperiam quid ea in re ego ſentiam,

12. *Halitus quid.*

Notandum eſt primò, halitum, ſiue anhelitum nihil aliud eſſe, quàm corpus aliquod tenue, & ſubtile, quod ex elementis, præſertim ex aqua, & terra madeſcente vi caloris, maximè Solis, in ſublime extollitur, & eſt perſimile noſtro flatui, quem cernimus brumali tempore emitti ex ore.

Halitus quotuplex.

Hic autem halitus duplex eſt, vapor ſcilicet, & exhalatio. Vapor eſt anhelitus calidus, & humidus,

Digitized by Google

dus, qoalis eſt ille, qui extrahitur ex aqua feruenti. Exhalatio autem eſt anhelitus, ſiue halitus ille, qui eſt calidus, & ſiccus, & eſt ſimilis fumo. Ita Ariſtot. *lib.* 1. *Meteor. ſumm.* 1. *cap.* 4. & *ſumm.* 2. *cap.* 1. & *ſumm.* 3. *cap.* 1. & *lib.* 2. *ſumm.* 2. *cap.* 1. & *ibi* omnes interpretes. Hinc patet vaporem, & exhalationem, licèt quandoque promiſcuè confundantur, propriè tamen differre, & quidem in duobus potiſſimum, primò in humiditate, & ſiccitate, cùm, vt diximus, vapor ſit humidus, exhalatio autem ſicca; deinde in grauitate, & leuitate, quia exhalatio leuior eſt, vapor autem grauior, vt docet Ariſtot. *lib.* 1. *Meteor. ſumm.* 2. *cap.* 1. & probat, quia exhalatio aſcendit altiùs, nimirum ad locum, in quo generantur impreſſiones ignitæ, cùm tamen vapor non aſcendat niſi ad eum locum, in quo fiunt impreſſiones aqueæ.

Vapor. & exhalatio in quo differant.

13. Notandum eſt ſecundò, vaporem, & exhalationem non ita differre, vt vnus halitus eleuetur ſine altero; neuter enim ſine altero attollitur, 2. *Meteor. ſumm.* 1. *cap.* 1. & ratio eſt, quia niſi vapor haberet aliquid leuitatis igneæ per admixtam exhalationem, non poſſet in aërem aſcendere; exhalatio verò ſi careret omni mixtione humidi vaporis, non poſſet habere illam partium continuitatem, & cohærentiam, quam videmus in ignitis impreſſionibus. Quæ cùm ita ſint, ille halitus dicetur vapor, in quo, licèt ſit aliquid exhalationis, tamen multò plus eſt halitus calidi, & humili; ille verò dicetur exhalatio, in quo ſit quidem nonnihil vaporis, at prædominetur ſpiritus calidus, & ſiccus; atque ita docet Ariſtot. *lib.* 1. *Meteor. ſumm.* 1. *cap.* 4. & *ſumm.* 1. *cap.* 1. & *lib.* 1. *ſumm.* 2. *cap* 1. vbi propterea halitum, qui eſt vapor, vocat magis vaporoſum; halitum verò, qui eſt exhalatio, magis ſpirituoſum, & fumoſum, immò dicit eſſe veluti fumum; idem habet 3. *Meteor. cap. vlt.*

Vaporis, & exhalationis connexio.

14. Notandum eſt tertiò halitum extrahi non ſolùm à terra, & aqua, vt omnes concedunt, & patet ex Ariſt. *locis citatis*, ſed etiam ab igne, & aëre. Probatur id de igne, quia conſtat ex flamma ardente, vt in facibus, lignis, & aliis huiuſmodi, quaſdam partes euolare ſubtiliores, ita calidas, & ſiccas, vt vehementer calefaciant, & non poſſit præ calore diu detineri manus, quin etiam valdè comburant, quod experietur, qui per directum non longè detineat chartam, vel alium fomitem ſiccum, ſed illæ partes ſubtiliores ſunt exhalationes, quia ſunt anhelitus calidi, & ſicci; ergo ex flamma, ac proinde ex igne ſecernuntur huius generis anhelitus. Neque eſt, quòd obiicias eleuari non ex igne, ſed ex pabulis, quæ ignis depaſcitur, quia, licèt mediatè exhalent è lignis, immediatè tamen expirant è flamma, quæ eſt ignis, ex illa enim immediatè aſcendunt. At vrgebis. Exhalationes nequeunt eleuari, niſi immixtos habeant vapores, ſed hi non poſſunt permiſceri flammæ, à qua vorantur; ergo, &c. Reſpondetur, negando minorem, tum quia illa exarſio deſtituta omni vapore, non poſſet eſſe continua, tum quia propterea cinis, & arena nequeunt comburi, quòd flamma à combuſtibili debeat recipere eiuſmodi vapores. De aëre idem probatur, quia non eſt ratio, cur, ſicut ex aliis elementis, ita etiam ex aëre, non expirent exhalationes, quæ miſceantur vnà cum anhelitu reliquorum elementorum; poſſunt enim aliquæ partes aëris, præſertim verò in hac infima regione, vbi craſſius eſt cœlum, ita attenuari, vt exhalent. Quòd ſi roges, quo ego auctore tuear aëris, ignîſque anhelitum, equidem non alium interim exhibebo, quàm inſignem è Societate IESV Philoſophiæ, & Theologiæ Profeſſorem, P. Stephanum de Bubalis, à quo *diſp.* 1. *Meteorologiæ*, ab ipſo dictatæ, *quæſt.* 1. *art.* 2. *difficultate* 2. olim Romæ, adhuc adoleſcentulus, id ſum edoctus, anno Dom. 1599.

Halitus extrauntur ab omnibus elementis.

Age verò, vt perpendamus allatas ſententias de proxima foſſilium materia,

Dico primò poſtremam ſententiam tribuentem mineralibus pro materia, duplicem halitum, vaporoſum ſcilicet, & fumoſum, videri cæteris præferendam, non ſolùm quia Ariſtotelis, & communior, ſed quia etiam eſt verior. Et probatur, quia media foſſilium materia ſunt quatuor vulgata elementa, ex dictis ſuprà *num.* 8. *huius ſectionis*, & tradunt Albertus Magnus *lib.* 3. *mineral. tract.* 1. *cap.* 4. & Hermes, aliique apud ipſum; éſtque hæc vnanimis Philoſophorum ſententia, teſte Caſtone Clauco *in Apologia Chryſopæiæ*; ſed elementa non commiſcentur ad faciendum per ſe vnum, niſi alterata, cùm mixtio ſit miſcibilium alteratorum vnio, 1. *de gener. t.* 90. alterata autem per attenuantem calorem, prædominante in materia calida humido, vel ſicco, non differunt ab halitu vaporoſo, & fumoſo; hic ergo duplex halitus erit foſſilium materia, non remota, quia hæc eſt ipſa materia prima, neque media, quia hunc gradum ſibi vindicant elementa; ergo proxima, quod erat probandum. 15.

Ariſtotelis ſententia de proxima foſſilium materia præfertur reliquis.

Dico ſecundò, ex reliquis ſententiis, aliquot ad hanc vltimam, quam ſuſtinemus vt veriorem, reuocari poſſunt, illique conciliari. Quid enim ſunt aliud illi Agricolæ ſucci, in quibus prædominatur humidum, vel ſiccum, quam ipſiſſimi Ariſtotelici anhelitus, qui ſint vel magis humidi, quàm ſicci, vel contrà? Idem dixerim de Alberto, cuius aqueus humor terreæ exhalationi attenuatæ permixtus, equidem non video quî differat à noſtro halitu vaporoſo, & fumoſo. Quòd verò hic auctor velit ſuum hunc ſuccum eſſe, & vnctuoſum, & viſcoſum, benè habet, at eam qualitatem ſuis halitibus non negat Philoſophus. Sed quid de Gilgile, Mauro, Democrito, & Auicenna? Primùm, omnès illæ ſententiæ videntur in eo diminutæ, quòd metallorum duntaxat, non etiam reliquorum foſſilium materiam tangant. Ad hæc Democtirum Albertus ridendum potius putat, quàm refellendum. Verùm qui pro illis aſſereret, metaphora cineris aqua madidi, calcis lixiuio permixtæ, & lenti luti, intelligi fumoſos, & ſpiritales terræ halitus aqueo vapore mollitos, nec multùm is à veritatis ſcopo aberraret, nec ego magnopere reluctarer. Plus faceſſit negotij, chymicorum illud de ſulphure, & argento viuo placitum; quod tamen, ſi verum eſt, non ægrè poteſt & ipſum inire pacem cum Ariſtotele; ſi nimirum dicamus ex Conimbricenſibus *tract.* 13. *Metaph. cap.* 1. metallorum materiam remotam, eſſe halitum vaporoſum; at ſulphur, & argentum viuum, proximam. Tum verò, ne 16.

Aliorum Philoſophorum ſententia de materia proxima foſſiliũ reuocantur ad noſtram, quæ eſt Ariſtotelis.

qua

qua dictorum ingruat repugnantia, proximam hic capimus, non relatam, vt *ſuprà* ad materiam remotam, & mediam, ſed per reſpectum ad vltimam metallorum formam. Dixi, ſi verum eſt, nam in dubium reuocatur à Conimbricenſibus, & Caſtone præcitatis; optimè autem explicatum refutatur ab Agricola *lib. 5. de ortu, & cauſis ſubterreaneorum, à pag. 64. & deinceps.* Verùm controuerſiam hanc commodiùs examini ſubiiciemus *infrà lib. 5. cap. 1.*

Sectio III.

An materiæ foſſilium media, & proxima, ſpecie inter ſe differant?

1. CVm ſectio ſuperior aperuerit, mineralium materiam mediam eſſe, elementa; proximā, duplicem halitum, diſquirere vtrùm hæ materiæ diuerſam ſortiantur ſpeciem, perinde erit, ac in examen vocare, an halitus ſpecie diſtinguantur ab iis elementis, à quibus abſtrahuntur.

2. *Halitus non differunt ſpecie ab elementis, à quibus abſtrahuntur.*

Qua in controuerſia partem negantem breuiter amplector, quæ eſt communior Philoſophorum ſentẽtia, quam aduersùs nonnullos contrarium opinantes, tuentur Toletus 2. *de generat. cap. 4. q. 8. concl. 3.* & Conimbricenſes *tract. 1. Meteor. cap. 1.* Quare vapor, qui excernitur ab aqua, eſt verè quoad ſubſtantiam aqua, & exhalatio è terra abſtracta, eſt propriè terra, & ſic de aliis. Probatur id

Primò auctoritate Ariſtotelis, qui *lib. 1. Meteor. ſumm. 1. c. 4.* dicit vaporem eſſe diſgregationem aquæ, ideſt, partes aquæ diſgregatas, ſeu aquam rarefactam, ſubtilioremque redditam, vt exponunt interpretes. *Ibid.* docet infimam aëris regionem non eſſe vaporem, quia alioqui elementum aquæ nimis magnam molem excederet reſpectu aliorum elementorum; ſupponit ergo vaporem eſſe ſubſtantialiter aquam.

Halitus citò redeunt ad ſtatum elementi, à quo abſtrahuntur.

Secundò ratione, quia halitus parum retinent habitum, ſtatúmve halituum, quippe qui naturæ ductu, ſponte ſua ſeſe quamprimum reducunt ad naturam illius elementi, à quo fuerint abſtracti; non ergo ſubſtantia differunt ab eo elemento, à quo expirant. Conſequentia patet, quia omne corpus, ſi Genio parentis naturæ indulgeat, retinet habitum ſibi innatum, nec illum abiicit, induendo formam alterius corporis, ſed quatenus licet, tuetur ſtatum à natura ingenitum, niſi ab aliquo extrinſecus agente deſtruatur. Antecedẽs autem probatur, quia vapores è feruenti aqua exhalantes, dum aquæ operculo, etiã præcalido, adhæreſcunt, denſantur in vndam, quæ mox in guttas tumet. Præterea anhelitus in media aëris regione frigore concreti, ſunt imbriferi, quin aquei decidunt in pluuiam. In eodẽ cœli tractu, ignei ſpiritus, (vbi tamen ſęuior obſidet ambientis frigoris antiperiſtaſis) ſe reſtituunt in apertã ignis conditionem; hinc, Aëolo Iunoni parente, at indignante Neptuno *Æneid. 1.*

Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther.

Inde coruſcatio fulgurum, tonitruum terror, fragórque fulminum, frigidam Iouis Regiam fugiente, exitúmque per fractis nubibus quęritante Vulcano. Idem de terreis experieris exhalationibus, ſi in phiala benè obſtructa diu detineas, aquam pluuiam, ad fundum enim videbis ſubſidere quaſdã terræ particulas. Quod autem dixi de his halitibus, intellige quoque de vapore aëreo, eſt enim eadem ratio, licèt iudicium ſenſus non ſit æquè certum.

Sed occurrendum eſt aliquibus aduerſæ partis argumentis.

3. *Obiectio 1. cum ſolut.*

I. Halitus qui extrahuntur è roſis, carnibus, aliiſque mixtis perfectis, ſpecie ab illis differunt; ergo etiam qui ab elementis exhalant. Reſpondeo primùm, antecedens non eſſe abſolutè verum, argumento eſt argenti viui exhalatio quæ addenſata redit in argentum viuum, vt obſeruant Toletus, & Conimbricenſis *loci. cit.* Dico deinde admittendum eſſe antecedens, vbi exhalationes è mixtis prodeuntes in illorum naturam nequeunt ampliùs ſe reuocare; at halitus abſtracti ab elementis redeunt ad naturam illorum, ideóque ſpecie ab illis non differunt.

Obiectio 2. cum ſolut.

II. Occultæ rerum naturæ non aliunde producuntur, quàm à propriis ipſarum affectionibus, ſed nec vapor habet proprietates aquæ, nec exhalatio terræ; ergo, &c. Reſpondeo qualitates naturarum indices, illas eſſe, quæ à natura ſunt ingenitæ, non præter naturam inſertæ, atqui calor vapori, & exhalationi ineſt non ab interno principio, ſed ab externo Solis, aſtrorúmque influxu.

Obiectio 3. cum ſolut.

III. Mixta habent formam ſpecie diſtinctam à formis elementorum, vapor & exhalatio ſunt mixta; ergo. Dic maiorem eſſe veram de mixtis perfectis, ſecus de imperfectis; ſiue illa imperfecta ſint mixta primæ compoſitionis, vt vapor, & exhalatio, ſiue ſecundæ compoſitionis, vt nix, grando, &c.

Obiectio 4. cum ſolut.

IV. Ariſtot. *lib. 1. Meteor. ſumm. 1. cap. 4.* docet vaporem eſſe aquam in potentia, exhalationem autem eſſe ignem in potentia; vult ergo vaporem differre ſpecie ab aqua, & exhalationem ab igne. Reſpondeo vaporem vocari ab Ariſtotele aquam in potentia, non quia careat actu ſubſtantiali aquæ, ſed quia caret connaturali aquæ habitu, ad quem eſt in potentia. Idem dico de exhalatione.

Sectio IV.

De cauſa formali mineralium.

EX duabus internis foſſilium cauſis, abſoluta materia, quæ habet rationem potentiæ, ſupereſt forma, quæ ineſt compoſito, vt actus illius, de qua ſunt breuiter aliquot enodandæ quæſtiones. Pro quarum ſolutione 1.

2. *Cauſa formalis varia nomina.*

Notandum eſt primò, internam hanc rerum naturaliũ cauſam multis à Philoſopho inſigniri nominibus; ea ſunt, Forma, 1. *Phyſic. t. 70. 81.* Finis, 2. *Phyſic. t. 18.* Species, 2. *Phyſic. t. 12. & 1. de anima t. 2.* Ratio, 1. *Phyſic. t. 69. & 2. Phyſic. t. 28.* Quod quid erat eſſe rei, 2. *Phyſic. t. 18. 71. 73.* Exemplar, 2. *Phyſic. t. 28.* Actus, 12. *Met. t. 26.* Ex quibus formam rectè definieris eſſe cauſam, quæ formans, poliénſque rudem materiam, complet corpus phyſicum per modum actus, illíque indit ſpeciei decorem, & rationem quidditatis, ſiue definitionem eſſentialem, éſtque generationis finis & idea.

Forma quid ſit.

Notandum ſecundò ex Alberto Magno 2. 3.

Digitized by Google

Formarum diuiſio.

*Phyſic.tract.*2.*cap.*2.Pererio *lib.*6.*Phyſic.cap.*1. Toleto *quæſt.*7. *in* 2. *Phyſic.* & aliis, formam aliam eſſe naturalem, aliam artificialem, aliam ſubſtantialem, aliam accidentalem, aliam informantem, aliam aſſiſtentem. Non me fugit Periclem neſcio quem Lydum admiſſis ſulis accidentariis,apud Niphum *in* 1.*Phyſic. t.*72. negare omnes formas ſubſtantiales; verùm has eſſe concedendas euincit Ariſtoteles 2.*de anima t.*2. 8. *Met. t.*6. quem iunctis calculis ſequuntur Alexãder Aphrodiſienſis *lib.*1.*nat.quæſt.c.*8.*&* 1.*de anima c.* 2. Themiſtius 2.*de anima t.*2. Auerroës 2. *de anima,comm.*1.Albert.Magnus *lib.*2.*Phyſic.tr.*2. *c.*2. S.Thom.2.*de anima,lect.*1. Porphyrius *c. de ſubſtantia,*aliique omnes Peripatetici. Et ſanè niſi illas recipiamus, peſſum irent ſubſtantiales rerum naturalium generationes, ſpecificæque earum diſtinctiones; & (quod omni Philoſopho, fide præſertim Chriſtiana imbuto, ſumme cauendum) actum eſſet de immortalitate animæ rationalis.

Formas ſubſtantiales dari.

Porrò formæ naturales, tam ſubſtantiales,quàm accidentariæ(ſi excipias animam rationalem) omnes præexiſtunt in materia, de cuius potentia ab agente phyſico educuntur, S. Thomas 1.*part.q.*45.*art.*8. Durandus *quæſt.*2.*in* 2. *diſt.*18. Soncinas 7. *Met.quæſt.* 27. *&* 28. & alij, ad quam eductionem duæ ſunt neceſſariæ conditiones; prior, vt forma educenda pendeat à materia,& dum fit,& quandiu conſeruatur; poſterior,vt materia habeat naturalem propenſionem ad formam, quæ de paſſiua ipſius potentia educi debet. S.Thomas 1.*part.quæſt.*90.*art.*2. *ad* 2. & *ibi* Caiet. Sotus *in* 1. *Phyſic.quæſt.*7. Soncinas 7. *Metaph.quæſt.*8. Pererius *lib.*5. *cap.*21. & Fonſeca *lib.*5.*Met.cap.*2.*quæſ.*4.*ſect.*2.

Formã educi de potentia materiæ quid ſit.

4\. Notandum tertiò formam non eſſe totam eſſentiam compoſiti phyſici, id quod perperam ſenſere Achillinus *lib.*1.*de elementis, dub.*22. Zabarella *in* 2. *Phyſic. t.* 28. & ante illos Auerroës 7.*Met.comm.*21.*&* 34.Sed corporum naturalium quidditatem conſiſtere non in ſola forma, ſed etiam in materia,vt meliùs affirmatunt S.Thom. 1.*p.q.*75. *art.*4. *& de ente, & eſſentia, cap.* 2. & *ibi* Caiet. *q.*4. & Aquarius *diſp.* 3. *de quidditate rerum naturalium*; éſtque aperta ſententia Ariſtotelis,qui 8.*Met.t.*9. Aliquid,inquit, de aliquo ſignificat ratio definitiua, & oportet hoc quidem vt manum, illud verò vt formam eſſe; *ibid. t.*15.*&* 16. definitionem compoſitorum propterea docet eſſe vnam,quia ex materia, & forma,ex potentia,& actu natum eſt fieri vnum: neque ad hoc probandum deſtituimur ſolidiſſima ratione, quia differentia, ex communi ſententia, pertinet ad quidditatem rei; ſed differentia in ſubſtantiis compoſitis deſumitur non ſulùm ex forma,ſed etiam ex materia,S.Thom.1.*p.q.*76.*art.*3. *ad* 4.1.2.*q.*67.*art.*5. 7.*Met.lect.*12.*de ente,& eſſentia,cap.*7.Caiet.*de ente,& eſſentia,cap.*6. *q.vltim.* & Suar.*tom.*1.*Met.diſp.* 6. *ſect.*11. ergo etiam materia pertinet ad quidditatem, alioquin quomodo ex illa quoque peterentur prædicata quidditatiua? nunquid aqua ex pumice poſtulatur? Illud tamen libenter dederim, qua ratione actus eſt præſtantior potentia, potiori influxu eſſentiam perfici à forma, quæ eſt ipſemet actus; ſicuti ob eandem rationem, natura, 2.*Phyſic.t.*3. *&* 5. *Met.t.*5. definita principium, & cauſa motus & quietis,in eo,in quo eſt,primùm, per ſe, & non per accidens, conuenit quidem materiæ, & formæ,2. *Phyſic.t.*4.10.12. 21.81.*& lib.*1.*de partibus animal.cap.*1.at perfectius formæ,quàm materiæ, 2.*Phyſic.t.*12. & *ibi* etiam obſeruant S. Thomas, Themiſtius,& Simplicius. His præiactis

Forma nõ eſt tota eſſentia compoſiti.

Differentia deſumitur ex toto cõpoſito.

Natura quid ſit.

Qᴠæsᴛɪᴏ I.eſt an foſſilia habeant cauſam ſui formalem de genere ſubſtantiæ? Reſpondeo affirmatiuè. Ita Albertus Magnus *lib.*1.*mineral. tract.*1.*cap.*4.*&* 6. *& lib.* 3. *tract.* 1.*cap.*7.*&* 8. Eſt vero aſſertio hæc in Philoſophia Ariſtotelis probatu facillima. 5.

Foſſilia an habeant formam ſubſtãtialem.

Primò,quia omnis ſubſtantia, vel eſt materia, vel forma,vt ex vtraque compoſitum,2.*de anima t.*2.*&* 8.*Met.t.*6.Metalla,gemmæ,lapilli,marmora ſunt ſubſtantiæ,nec ſola materia,vel ſola forma; ergo ex vtraque componuntur.

Secundò generatio vnius ſubſtantiæ eſt corruptio alterius,& contrà; quod axioma eſt Ariſtotelis 7.*Phyſic.t.*73. *&* 1. *de generat. à t.*21. *ad* 23. eſtque verum in ſenſu non formali, ſed cauſali, vel identico, vel concomitanti, vt obſeruant *in primum de generat.*Bannes *q.*4. Toletus *cap.* 3. *q.*2. Conimbricenſes *cap.* 4. *q.*1. *art.*2. Fonſeca *lib.*5. *Met.cap.*2.*q.*4.& Zabarella *lib.de communi rerum generat.cap.*5.cùm ergo de nouo generantur ſubſtantiæ minerales,debet præcedere corruptio alterius ſubſtantiæ, in cuius materiam (carituram alioqui, contra intemeratas naturæ leges, omni forma ſubſtantiali) noua inducatur de genere ſubſtantiæ foſſilium forma.

Generatio vnius eſt corruptio alterius, & contra.

Tertiò aurum, argentum, ferrum, gemmæ, marmora,aliaque omnia foſſilia ſunt ſubſtantiæ naturales, quæ de nouo actione agentium naturalium generantur, vt optime contra peſſidiculam vulgi opinionem, putantis à Deo fuiſſe hæc omnia ab initio condita,nec ſubinde generari,oſtendit Agricola *lib.*5. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum,pag.*60.61.ergo actio illorum productiua eſt ſubſtantialis; proinde vi illius aliqua ſubſtantia verè incipit eſſe: at hæc non eſt ipſa materia prima, quippe quæ ſit ingenerabilis, vt docet Ariſtot. 1.*Phyſic. t.*82. & *ibi* Albertus Magnus,S.Thomas,Auerroës,Vicomercatus,Zabarella,& Toletus, & patet, quia hac via in alterutrum incideremus abſurdum, videlicet futurum eſſe,vt vel fieret ex nihilo, vel ex præiacente ſubiecto, quocirca ipſa eſſet, & non eſſet ſubiectum primum; erit ergo alia pars ſubſtantialis, quæ de nouo producitur,ipſa nempe forma, quò tendebat hæc ratiocinatio.

Foſſilia ſunt ſubſtantia naturaliter de nouo generabiles.

Qᴠæsᴛɪᴏ II. Vtrùm foſſilia conſtent ex formis elementorum? Pars affirmans videtur concludi,ex *ſect.*2. *huius capitis*, in qua oſtenſum eſt foſſilia eſſe mixta ex omnibus elementis; non ea tamen caret difficultate,& quidem graui. 6.

Foſſilia an conſtent formis elementorum.

Primò,quia, ex probatis *concluſione ſuperiori*, formæ mineralium ſunt ſubſtantiales, cùm tamen formæ elementorum conſtitutiuæ ſint accidentales, primæ nimirum quatuor qualitates, calor, frigus,humiditas,& ſiccitas, vt apud Toletum 2.*de generat.cap.*2.*q.*1. & *ibi* Conimbricenſes *c.* 3. *q.*1. arbitrantur Alexander Aphrodiſienſis,Ammonius,Ioannes Grammaticus,Galenus,& alij,quibus fauet Ariſtoteles,qui 2.*de gen. t.*7.*&* 8. docet primas qualitates tactui dicatas, eſſe principia elementorum, & 2.*de anima t.*117. ait

Rationes pro parte negatiua.

Digitized by Google

ait primas qualitates eſſe differentias corporis, quatenus corpus eſt.

Secundò, ſi formæ elementorum inexiſterent foſſilibus, iam elementa remanerent actu in mixto, quod repugnat Ariſtoteli, qui *lib. 3. cæli t. 32.* docet elementa manere potentia in mixto; & *1. de generat. t.* 84. explicans quomodo maneant in mixto, dicit ideo manere, quia virtutes eorum manent. & *lib. 2. de partibus animal. cap.* 1. enarrans tres viuentis compoſitiones, dicit primam eſſe ex elementis, quod ipſum corrigens, dixit potiùs eſſe ex virtutibus elementorum, quas poſtea numerat eſſe quattuor qualitates.

Tertiò ſi foſſilibus concedamus ſubſtantiales elementorum formas, nō poſſumus euitare multa abſurda, ex quibus duo illa præcipua. Primum, in eadem materiæ parte eſſe eodem tempore plures formas ſubſtantiales, nempe cum forma mixti formas elementorum, quod horrent rectè philoſophantes. Alterum, foſſilia eſſe entia per accidens, forma enim adueniens enti completo, facit cum illo vnum per accidens: at quodlibet elementum eſt ens per ſe; ergo forma mixti illi adueniens, faciet cum illis vnum per accidens.

7. *Concluſio eſt, foſſilia conſtare formis elementorum. Mixtio quid ſit.*

Hæ rationes, etſi acutæ, non ſunt tamen tanti, vt cogant me recedere à propoſita aſſertione, foſſilibus ſcilicet ineſſe elementorum formas; & probatur,

Primò, quia mixtio eſt miſcibilium alteratorum vnio, *1. de gener. t.* 90. ſi ergo miſcibilia, id eſt, elementa, ſunt in mixto tantùm alterata; ergo non ſunt corrupta, quod enim alteratum eſt, non eſt corruptum, ſed exiſtit.

Secundò Ariſtoteles 1. *de generat. t.* 83. & 84. docet miſcibilia non corrumpi in mixto; ergo manent ſecundùm formas. *Ibidem* addidit miſcibilia poſſe ſeparari à mixto; putat ergo illa remanere ſecundùm formas, aliàs non poſſent ſeparari. *Ibid. t.* 88. dicit guttam vini non miſceri cum multa aqua, quia corrumpitur forma vini; vt ergo miſceatur, non debet corrumpi forma.

Elementa actu manent in mixto.

Tertiò, mixtum, dum corrumpitur, reſoluitur in elementa actu vt in terram, aquam, &c. ergo hæc actu præerant in mixto; nihil enim poteſt reſolui in id, quod non præexiſtit. Si dubitas de antecedente, adi obſecro domum tuam, & Intuere lectulum tuum in tenebris ſtratum; id ibi edocetor à putredine, patre; à vermibus, matre, & ſorore, *Iob* 17. Adhuc ambigis? audi ſacrum Oraculum. *Puluis es, & in puluerem reuerteris*, Gen. 3. cuius memor Abraham Gen. 18. *Loquar*, inquit, *ad Dominum, cùm ſim puluis, & cinis.* Ad argumenta in oppoſitum.

8. Solut. 1. obiectionis. *Elementorum formæ ſunt ſubſtantiales.*

Ad primum negatur aſſumptum, videlicet elementorum formas eſſe accidentarias. A nobis eſt Ariſtoteles, qui 3. *Met. t.* 17. Quæ, inquit, ſubſtantiam maximè videntur ſignificare, ſunt aqua, terra, & ignis, ex quibus compoſita corpora conſiſtunt; horum autem caliditates quidem, & frigiditates, & huiuſcemodi paſſiones, non ſubſtantiæ ſunt. Et 5. *Met. t.* 19. docet caliditatem, & frigiditatem eſſe paſſiones ſubſtantiarum mobilium. & 2. *de generat. t.* 54. impugnat antiquos ponentes rerum principia frigidum, & calidum; & *in prædicam. cap. de qual.* reponit in tertia ſpecie qualitatis calorem, & frigus. Quare, vt tantum Philoſophum vendicemus à contradictione, obiecti textus ita erunt explicandi, vt primæ qualitates ſpectatæ non in ſe, ſed in ſua radice (quæ radix eſt ipſa forma ſubſtantialis) ſint principia elementorum. Vel dic eas qualitates eſſe quidem elementorum principia, non tamen conſtituentia, ſed agentia, & verè inſtrumentaliter. Cùm autem differentia alia ſit eſſentialis, alia accidentalis, Ariſtotelem aſſerentem primas qualitates eſſe differentias corporis, quid prohibet interpretari de differentia accidentali, & de corpore, non ſpecificatiuè ſumpto, ſed reduplicatiuè, quatenus ſenſibili?

9. Solut. 2. obiectionis. *Formæ elementorū actu manent in mixto.*

Ad ſecundum reſpondeo, an formæ elementorum maneant actu in mixto, eſſe problema in ſchola Ariſtotelis, cuius tamen partem affirmantē quia hîc tuemur, adductos in contrarium textus ſic diluimus. In primis, *3. cæli t.* 32. dum indicat elementa manere potentia in mixto, loqui illum non aſſerentem, ſed dubitantem, manifeſtè patet ex text. præcedenti. Eadem eſt reſponſio ad caput primum ex 2. *de partibus animal.* modus enim ſe ipſum corrigendi in eo, quod dixerat, ſatis oſtendit, ſe ea in re adhuc hærere dubium. *Lib.* autem 1. *de generat. t.* 84. aſſerit quidem manere virtute, at actum non negat; ſolùm enim contendit elementa manere in mixto, quod probat, quia ſaltem manent virtute; an verò alio etiam modo maneant (ſcilicet actu) *ibi* non explicat.

10. Solut. 3. obiectionis. *Plures formæ poſſunt eſſe ſimul.*

Ad tertium reſpondeo neutrum ſequi abſurdum. non primum, quia odium plurium formarum non eſt ita implacabile, vt ſimul illæ conciliari nequeant, cùm reliquæ ſubordinantur vni; quo nixi principio grauiſſimi auctores apud Conimbricenſes 1. *de generat. cap.* 4. *q.* 22. *art.* 1. & 2. & Suarium *diſp.* 15. *Met ſect.* 10. admittunt in viuente, præter animam, partiales formas mixtorum; atqui elementorū formas ſubordinatas eſſe mixti formæ, cui dubium? Sed neque ſecundum abſurdum rectè infertur, ſoli enim enti perfectè completo adueniens forma, facit cum illo vnum per accidens; elementa autem non ſunt entia vltimò completa, quia habent formā, quæ reſpectu quidem materiæ primæ eſt actus, at reſpectu formę mixti habet rationem potentiæ ab illa actuabilis, quæ proinde illi ſubordinatur, vt formæ altioris ordinis.

11. *Foſſilia, an habeant formam totius mixti diſtinctam à formis elementorum.*

Qvæstio III. Vtrùm in quolibet minerali detur forma ſubſtantialis totius mixti diſtincta à formis elementorum: Negant nonnulli, aſſerentes in foſſilibus manere quidem elementa actu, prætereà verò nullam aliam mixti formam, niſi proportionem, & elementorum concordiam. Id de lapidibus ſenſere nonnulli apud Albertū Magnum *lib. 1. mineral. tract. 1. c. 4. & 6.* id etiam de metallis non obſcurè indicat Gaſton Claueus *in Apologia Chryſopœia*; idem alij de omni mixto generatim apud Toletum *lib. 1. de generat. c. 10. q. 17. concl.* 2. Aduersùs quos aio, foſſilibus conuenire formam quandam ſubſtātialem, ſimplicem, diſtinctam ab elementorum formis, quam ſententiam de lapidibus amplectitur Albertus præcitatus, addens dementis eſſe, eam vel in dubium reuocare. Eandem de omni mixto ſequitur Toletus *vbi ſuprà*. Probatur autem,

Digitized by Google

Primò, quia ex oppoſita ſententia ſequeretur omnia foſſilia eſſe eiuſdem ſpeciei, & ſolùm differre accidentaliter, quod eſſe planè falſum illud arguit, quòd habent proprietates valde diuerſas, certum indicium diuerſarum eſſentiarum.

Secundò foſſilibus conueniunt quædam proprietates, vt fugare venenum, attrahere ferrum, quæ minimè conueniunt elementis ſecundùm ſe ſpectatis.

Tertiò, ſi lapides, gemmæ, metalla, & reliqua mixta perſecta inanima carerent propria forma ſubſtantiali diſtincta à formis elementorum (qua deſtituuntur nubes, grando, nix pluuia, & alia huiuſmodi mixta imperfecta meteorologica) non poſſent diu manere in gradu lapidis, auri, gemmæ, &c. ſed citò reſoluerentur in elementa, more reliquarum impreſſionum meteorologicarum, contra quàm quotidie experimur; iccirco autem reſoluerentur, quia nulla adeſſet communis forma nobilioris conditionis, cuius imperio elementares formæ in officio contentæ, firmum ratúmque fœdus ſtabili concordia diu retinerent.

12\. *Corporeitatis forma exploditur.* Qvæstio IV. eſt, vtrùm foſſilia, vt ſint corpora, habeant ab aliqua forma, & quænam ſit illa? Nonnulli Philoſophi, inter quos eſt Auicenna *in primo ſufficientiæ, cap.* 2. *& in* 2. *tractatu Metaphyſico, cap.* 2. apud Zabarellam *lib.* 2. *de materia, cap.* 12. comminiſcuntur materiam cuiuſuis corporis naturalis eſſe compoſitam, tum ex quadam imperfectiſſima ſubſtantia, tum ex neſcio qua forma, quam vocant corporeitatem, voluntque eſſe ingenerabilem, & incorruptibilem, ipſíque coæuam materiæ, nec ab ea poſſe diuelli; porrò eius beneficio foſſilia, quin immò reliqua corpora naturalia habere vt ſint corpora. Verùm materiam primam eſſe ſubſtantiam prorſus ſimplicem, miniméque compoſitam ex fictitia illa forma, veriùs docent Auerroës *in epitome Metaph. tract.* 2. *cap. vltim.* S. Thomas 7. *Met. ſect.* 11. *lib.* 2. *contra Gentes, cap.* 58. 1. *part. quæſt.* 76. *art.* 3. 4. 6. & *ibi* Caietanus *art.* 3. *&* 4. aliíque plures. Et patet, quia materia prima, præciſa omni forma ſubſtantiali, per ſolam trinam dimenſionem, aptam coextendi loco, habet naturam corporis incompleti, quod deinde perficitur in ratione corporis phyſici per formas elementorum, vel mixtorum inanimorum, vel viuentium; ne ergo violemus ius illud naturæ, vetantis per plura fieri, quod poteſt per pauciora, faceſſat forma illa, digna potiùs Naſonis Metamorphoſi, quàm Lyceo Ariſtotelis.

13\. *Foſſilia an ſint animata.* Qvæstio V. eſt, vtrùm ſubſtantialis foſſilium forma ſit anima propriè dicta, quæ ſit principium vitæ? Controuerſiam hanc de omnibus agitatam mineralibus vidi hactenus apud neminem, ſed de certo ſolùm illorum genere, nempe de lapidibus, de quibus duas legi opiniones. Prior illis tribuit vitam, & animam. id olim affirmarunt Theophraſtus, & Mutianus apud Plinium *lib.* 36. *cap.* 18. Democritus apud Albertum Magnum *lib.* 1. *mineral. tract.* 1. *cap.* 4. *&* 6. Ex recentioribus idem docet Cardanus *lib.* 7. *de ſubtilitate, pag.* 338. 346. 394. 395. & ſic probat.

Aduerſariorũ rationes pro lapidũ vita.

Primò, nutriri, & augeri eſt opus vitæ: lapides nutriuntur, & augentur; ergo, &c. Maior eſt nota. Minor probatur primò ex diuaricantibus per lapideam ſubſtantiam venis, per quas continuo noui pabuli hauſtu lapis alitur, & creſcit, non ſecus atque homo. Secundò ſicut plantarum partes, & chelæ cancrorum, & lacertarum caudæ auulſæ, reparantur, & ideo viuere deprehenduntur; ita lapidum vita inde arguetur, quòd creſcant exciſi. Quia verò ex iis nutrimur, ex quibus generamur, lapides autem gignuntur è ſicca exhalatione, ſicut metalla ex humida, planum eſt alimentum lapidum eſſe ipſus halitus ſiccos.

Secundò morbi, ſenectus, mors ſolis conueniunt viuentibus: at in lapides etiam cadunt, nam ſenio confectus Herculeus lapis, ferrum non trahit, pedore præterea, ac ſqualore languet, inſtar animantium; ergo, &c.

Tertiò. Ni lapides viuerent, gemmæ arte fieri poſſent, quod tamen moliri non datur, quia viuunt. Vtinam, inquit Cardanus, non ineſſet vita lapidibus, nihil enim prohiberet, puluere è multis ſmaragdis ſepulto ſub terra, additóque humore pellucido, magnam gemmam procreari.

Quartò confirmari poteſt hæc ſententia, ex eo quòd facultas generandi, & pariendi ſequitur gradũ animæ vegetantis: at hæc conuenit lapidibus; ergo. Maior patet ex libris *de anima.* Minorem fatetur Theophraſtus, & Mutianus præcitati, clariúſque adſtruit Rueus *lib.* 1. *de gemmis, cap.* 1. vbi, Relatum, inquit, mihi iampridem eſt à domina quadam fide digna, quòd domina Heuerenſis, è Luxemburgorum illuſtri genere oriunda, duos habeat, ſeruétque hæreditarios Adamantes, qui alios crebrè, tanto naturæ miraculo producant, vt eos quicunque ſtatis temporibus intueantur, congenerem ſibi prolem eniti palàm iudicent.

Poſterior ſententia, quam puto veriorem, negat formam lapidis eſſe animam. Ita Albertus *proxime* citatus. Idem expreſsè docet Ariſtoteles. 14. *Concluditur lapides non eſſe animatos.* Nam 3. *de anima t.* 59. Nutritiuam, inquit, animam, neceſſe eſt habere omne quodcunque viuit, & animam habet; lapides verò propriè nutriri apertiſſimè negat *lib.* 1. *magnorum moralium, cap.* 5. ibi, Quod, inquit, mox dicendum, non admodum, quæ diximus participare, & ne quidem ab ipſis longè abeſſe videbitur; quippe quòd animæ portio quædam eſſe putetur, qua alimur, quam altricem appellamus. iure profectò ita; ſiquidem lapides ali non poſſe intuemur, & perinde non dubium, quin ſit ali animatorum, &c. Probatur autem,

Primò, quia vnanimis Philoſophorum ſenſus teſtatur mixta alia eſſe animata, alia inanima; atqui, ſi lapides viuerent, rueret funditus hæc tam celebris diuiſio; quibus enim mixtis negaretur vita, lapidibus conceſſa?

Secundò allatæ rationes pro lapidum vita communes ſunt ipſis quoque metallis: at horum vitam non probant; ergo nec illorum.

Tertiò anima eſt principium vitæ; definitur enim eſſe id, quo viuimus, & ſentimus, & mouemur, & intelligimus primò, *lib.* 2. *de anima t.* 14. *Anima quid, & quotuplex.* Ea verò tripartitò rectè diuiditur in vegetan-

tem,

tem, ſentientem, & rationalem, 2. *de anima t.* 31. *& 3. de anima t.* 41. *& lib.* 1. *de partibus animal. cap.* 1. *&* 2. *de generatione animal. cap.* 3. Si ergo lapidibus ineſt anima, vtique eam prodere debet aliqua vitalis operatio, ex aliquo trium horum animæ graduum oriunda. At quis fuerit ille gradus? num intelligens? Verùm cui, vel per ſomnium tantum deliramenti: an ſentiens? at hæc anima non poteſt adeſſe, vbi deeſt tactus, 2. *de anima t.* 17. *& 3. de anima t.* 60. 63. 64. 68. tactus autem potiſſimum deprehenditur ex dolore, quo indicio arguimus zoophyta, ſpongias, & oſtrea ſentire, & dolere, puncta enim contrahuntur, non obſcurum doloris argumentum; ecquis verò in lapidibus id vnquam expertus? Supereſt vegetans, at neque hæc vitam lapidibus impertiri poteſt: huius enim gradus opera præcipua ſunt ali, augeſcere, procreare, parere, quæ omnia neceſſariò ſupponunt vitalem nutritionem, hac enim deficiente, corruunt reliqua; lapides verò propriè ali negat Ariſtot. 1. *magnor. moral. cap.* 5. & patet, quia nutritio propriè dicta perficitur attracto, ſuſceptóque intus alimento, & in viuentis ſubſtantiam conuerſo, quod non præſtant lapides, quippe qui per ſolam iuxtapoſitionem congeſtæ materiæ incrementum capiant, quo fultus principio, ad libros de anima, viuere capillos negaui; quam ſententiam vidi placere egregiis ſcriptoribus, quos ſequuntur Conimbricenſes *lib.* 1. *de gener. cap.* 4. *quæſt.* 23. *art.* 1. Sed Cardani argumentis ſatisfaciamus.

Zoophyta, vnde cognoſcantur viuere.

Lapides non aluntur.

Capilli non viuunt.

15. Primæ object. ſolutio.

Ad primum reſpondeo, ali, & augeſcere eſſe opus vitæ, ſi fiat alimento intus ſuſcepto, ſecus ſi per interpoſitionem congeſtæ materiæ, quo ſolùm pacto competit lapidibus. Neque verò vena vitam neceſſaria conſecutione euincit: quid namque notius venis aquarum? an ergo aquas viuere putabimus? At enim decantatiſſimum eſt, aquas alias manare viuas, alias mortuas putreſcere. Verùm eo tropo ſignificari vndam vel ſtagnantem, vel è perenni fonte proſilientem, norunt vel abecedarij puſiones. Quòd autem exciſi creſcant, non iccircò viount; nam etiam capilli vitæ expertes, ſuccreſcunt præciſi.

16. Soluitur 2. obiectio. *De lapidum morbis, ſenio, & morte.*

Ad ſecundum, de lapidum morbis, ſenio, & morte, ſi loquatur Cardanus figuratè, laudo metaphoram, ſin propriè, prorſus abnuo; alioquin pariter dixerim, vinum naſci, cùm vuæ acinis & folliculis prælo tortis, exprimitur liquor: augeſcere, cùm ebullit in lacu; ægrotare, cùm fugit, exoleſcit, & mucet; mori, cùm aceſcit, vel fit vappa. Caueat ergo nobilis hic Philoſophus, ne lapidibus vitam dando, ſenſum etiam plantis impertiatur, quod olim ſenſere Pythagoræi, arbores rati punctas, vel ſectas, in ſignum doloris lacrymari; quod erroris monſtrum poſtea ab Orco reuocantes Manichæi (vide quò dementiæ ſint prolapſi) herbas, atque arbores ſic putabant viuere, vt vita illis ineſſet, & ſentire crederent, & dolere, cùm læderentur, nec aliquid inde, ſine earum cruciatu, quenquam poſſe vellere, aut carpere; nec eas ſolùm ſentire, vel dolere, cùm lacerarentur, & fructus, ramique, & folia decerperentur, ſed etiam hæc ipſa videre, atque audire effutiebant; illas verò necare prædicabant immane homicidium, quocirca agriculturam, quæ omnium artium eſt innocentiſſima, tanquam plurium homicidiorum ream inſani incuſabant. Longiùs ergo abeſſe velim noſtrum Cardanum ab hac portentoſa ſuperſtitione, quam referens, & refellens meritò vocat ſacrilegum errorem, & ruſticanam impietatem S. Auguſtinus *tom.* 1. *lib. de quantitate animæ, cap.* 33. *& lib.* 2. *de moribus Manichæorum, cap.* 18. *& tom.* 6. *lib. de hæreſibus, hæreſi* 46.

Pythagoræorum, & Manichæorum error de ſenſu, dolore, & lacrymis plantarum.

17. Soluitur 3. obiectio.

Ad tertium, videor mihi videre Cardanum (ni fallor?) magis auidum gemmarum, quàm ſcrutandi naturas illarum. Sed vnde infert gemmas, quòd viuant, non poſſe arte fieri? Annon ars, applicando actiua paſſiuis, moliri poteſt opera naturæ, & vitæ? Sanè artem excludendi pullos ab ouis, indita illis certa ignei caloris temperie, apud Ægyptios vigere autumat Iulius Scaliger in iis, quæ ſcripſit contra Cardanum, *exercitatione* 23. relatus a Pererio *lib.* 8. *Phyſica, cap. vltimo.*

Ars molitur opera naturæ.

Ars excludendi pullos ab ouis.

18. Soluitur 4. obiectio.

Ad quartum de adamantino conceptu, fœtu, & partu, dic illis vocibus è viuentium geneſi mutuatis, metaphoricè explicari generationem eius gemmæ merè naturalem, neque enim lapides propriè pariunt, ex Alberto *ſuprà*, ex Agricola *lib.* 4. *de ortu ſubterraneorum, pag.* 52. Exemplum in igne habemus clariſſimum, quem vitæ expertem omnes fatemur, cùm tamen eius operationes declaremus per vocabula vitam ſonantia, vt quòd ignis ſit edax, quòd flamma fomite ſicco alatur, nutriatúrve, quòd arida ſtipula concipiat flammam, quòd ignis ignem generet, pariátque incendium, voratóque pabulo augeſcat, & vires acquirat. Cæterùm, quomodo illi adamantes prolifici poſſint parere, Rueius *ſuprà* obſeruat, hoc poſſe inde oriri, quòd vis adamantifica, quam ſidereus influxus impreſſit primis illis adamantibus, veluti parentibus, aërem circumfuſum, in aquam primùm, congruámque ſubſtantiam, mox in adamantem duret, transformétque. Sed ecce diſputatio hæc de foſſilium forma, longior euaſit, quàm putaram; iam ergo ad externas eorum cauſas gradum faciamus.

Adamantes non parere.

CAPVT V.

De externis foſſilium cauſis, efficiente, & finali.

SECTIO I.

An cæli, & aſtra influant in ſublunaria.

EXIGIT lex bonæ methodi, vt foſſilium materiæ, & formæ hactenus explicatis, ſubnectamus externas eorundem cauſas; finali autem proprio iure reiecta in finem, orſi ab efficiente, illud primùm controuertimus, agant ne ſidera in hunc orbem inferiorem? Pro cuius enodatione quæſtionis, quam non hîc excitari ad farciendas paginas, diſputandi decurſus oſtendet. 1.

C 3 Notan

2. *Cauſa efficiens quid.*

Notandum primò ex Ariſtot. 2. *Phyſic. t.* 29. 1. *Met. ſumm.* 2. *cap.* 1. *&* 5. *Met. t.* 2. cauſam efficientem eſſe id, vnde principium mutationis primum, aut quietis. quæ definitio paulò obſcurior verti poteſt in clariorem, luce affuſa ex S. Thoma *in* 2. *Phyſic. t.* 29. *&* 5. *Met. ſect.* 2. Themiſtio *in eund. textum ſecundi Phyſicorum.* Suario *diſp.* 17. *Metaph. ſect.* 1. & Rubio 2. *Phyſ. tract.* 4. *de cauſa efficiente, quæſt.* 1. ſi dicamus cauſam efficientem, eſſe principium, quod per ſe influit eſſe in effectum, tanquam id, à quo primùm incipit mutatio, & quies; obſeruanda eſt autem ea particula *à quo*, diſcernit enim hanc cauſam à reliquis, quippe cùm materia influat in effectum tanquam id, ex quo inexiſtente; forma, veluti ratio quidditatis; finis, vt id, cuius gratia; efficiens, ~~ſicut~~ id, à quo. Rectè autem Conimbricenſes 1. *Phyſic. cap.* 7. *quæſt.* 7. *art.* 2. & Suar. *diſp.* 18. *Metaph. ſect.* 10. docent efficientis cauſalitatem

Efficientis cauſalitas.

eſſe actionem, per hanc enim verè, & propriè actu agit, & efficit; atqui ille eſt actualis concurſus cauſæ efficientis, per quem actu agit, & efficit.

3. *Cauſæ efficientis diuiſio.*

Notandum ſecundò cauſam in plures fruticari ramos, nempè in cauſam primam, ſecundam, æquiuocam, vniuocam, primariam, organicam, remotam, proximam, vniuerſalem, & particularem.

4. *Cauſa prima quænam ſit.*

Cauſa prima eſt, quæ dixit, & facta ſunt, *Pſalm.* 148. Alpha, & Omega, principium, & finis, *Apocal.* 22. A qua omne datum optimum, & omne donum perfectum deſcendit, *Iacobi* 1. de ea Boethius *lib.* 3. *de conſolatione Philoſophiæ, metro* 9. elegantiſſimè.

O qui perpetua mundum ratione gubernas,
Terrarum, cælique ſator, qui tempus ab æuo
Ire iubes, ſtabiliſque manens das cuncta moueri,
Quem non externæ pepulerunt fingere cauſæ
Materiæ fluitantis opus, verùm inſita ſummi
Forma boni, liuore carens, tu cuncta ſuperno
Ducis ab exemplo, pulchrum pulcherrimus ipſe
Mundū mente gerēs, ſimilique in imagine formans,
Perfectáſque iubens perfectum abſoluere partes.

5. *Cauſis ſecundis an actio tribuenda.*

Nomine cauſæ ſecundæ intelligitur omnis alia, præter Deum, quæ actione aliqua attingit effectum, Angelus, Homo, Sol, Aſtra, plantæ, animantes, lapides, elementa. Quem cauſarum ordinem, etſi nonnulli negarint, aſſerentes res creatas nihil operari, ſed ſolum Deum, ad illarum præſentiam, agere; proinde Solem, v.g. non alia ratione illuminare nos, niſi quia conditor Solis, illo inſiſtente noſtro Horizonti, lucis radios in hoc ſpargit hemiſphærium; euincunt tamen ſacra illa *Geneſ.* 1. oracula, *germinet terra herbam virentem, producant aquæ reptile animæ viuentis, producat terra animam viuentem.* & illa Marci 4. *Terra fructificat, primùm herbam, deinde ſpicam, deinde plenum frumentum in ſpica.* & Luc. 21. *Videte ficulneam, & omnes arbores, cùm producunt iam ex ſe fructum.* Et ſanè ex actione ſecundis cauſis denegata, ſequeretur liberum noſtri arbitrium, velut inanime quoddam, nihil omninò agere, meréque ſe paſſiuè habere, & ideo illius peccata, à Deo verè, propriè, & per ſe fieri, non ſolùm permitti, quem impium errorem cum ſacroſancto OEcumenico Concilio Tridentino *ſeſſ.* 6. *c.* 4. *&* 6. damnant, & execrantur omnes Theologi, & Philoſophi. Sed fatuam hanc deliratione m cauſas creatas operandi honore ſpoliantem, non vacat pluribus refellere; rectè enim Auerroës 9. *Metaph. comm.* 7. Iſta, inquit, opinio, eſt valdè extranea à natura hominis, & qui recipiunt huiuſmodi, non habent cerebrum habilitatum naturaliter ad bonum.

Cauſa vniuoca, & æquiuoca.
Cauſa proxima, & remota.

Ex reliquis cauſis, quas recenſuimus, quæ producit effectum eiuſdē ſpeciei, vt cùm leo gignit leonem, dicitur vniuoca; æquiuoca autem, ſi diuerſæ, vt homo producens vermem. Inde verò cauſa aliqua cenſetur remota, aut proxima, quòd inter ipſam, & effectum, vel media ſit alia cauſa, vt cùm incendiarius admota face comburit domum, vel nulla, vt cùm lupus ſuo morſu mactat ouem. Ex reſpectu autem ad plures effectuum categorias denominatur cauſa vniuerſalis, qualem putes Regem in ſua ditione, particularis autem, ſi ad peculiarem contrahatur effectum, vt hic remex, vel pedes, reſpectu huius nauigationis, vel victoriæ. Denique ſi effectus non ſuperet virtutem cauſæ, vt cùm ignis producitur ab igne, vel ſole, ea dicetur in ſuo ordine princeps, ſiue principalis; ſin autem effectus ſit nobilior ſua cauſa, vt cùm ſubſtantia efficitur ab accidente, ignis à calore, animal à ſemine, ea propriè erit organica, ſiue inſtrumentalis, non alia ratione agere apta, quàm in virtute principis cauſæ, cuius eſt miniſtra. Cùm verò audis organa agere in virtute cauſæ principalis, caue ne locutio iſta ingerat tibi ſenſum tranſitiuum, quaſi verò ab hac in illa tranſeat virtus ſuperaddita, ſed cum Caietano *in* 1. *p. quæſt.* 77. *art.* 1. *in fine*, & Fonſeca *lib.* 5. *Met. cap.* 2. *quæſ.* 6. *ſect.* 5. intellige ſenſum intranſitiuum, quia ſcilicet ipſum inſtrumentum eſt ipſa virtus cauſæ principalis. Vt autem fatear organa aliqua aſſumi ad agendum per virtutem ſuperadditam à principe cauſa, vt cùm oua ab incubantibus auibus recipiunt calorem prolificum, id tamen minus eſſe vſquequaque verum, mihi ex eo perſuadent Albertinus *tom.* 1. *corollariorum, principio ſecundo philoſophico, corollario tertio, puncto* 3. & Suarius *in* 3. *partem tomo* 1. *diſp.* 31. *& tom.* 3. *diſp.* 9. *ſect.* 1. quòd probent humanitatem Chriſti Domini, & Sacramenta nouæ legis, tanquam inſtrumenta Dei, per ſolam potentiam obedientialem, nulla ſuperaddita qualitate, phyſicè concurrere, ad producendam gratiam ſanctificantem. Eſt autem prorſus admirandum, veriſſimum tamen, ſæpè euenire, vt inſtrumentum producat effectum, abſente, vel etiam corrupto agente principali, vt cùm igne extincto, calor ab eo genitus, producit ignem, vel mortuo patre, ſemen ab eo deciſum, generat prolem; quo in caſu, licèt Suarius *diſp.* 18. *Metaph ſect.* 2. ingenioſè dicat concurſum cauſæ principalis ſuppleri à cœlo, vel à cauſa prima, at nullam vrgere neceſſitatem ſupplendi eum influxum, & effectui producendo ſufficere virtutem cauſæ principalis delegatam inſtrumento, probabilius docent Albertinus *tom.* 1. *corollariorum, principio ſecundo philoſophico, concluſ.* 3. & Rubius *lib.* 2. *Phyſic. tract.* 4. *de cauſa efficiente, quæſt* 6.

Margin notes in the right column: 6.; *Cauſa vniuerſalis, & particularis.*; *Cauſa principalis, & inſtrumentalis.*; *Inſtrumenta agere in virtute cauſæ principalis quid.*; *Inſtrumenta an agant per virtutem ſuperadditam.*; *Poſſitne agere inſtrumentum abſente, vt corrupta cauſa principali.*; Digreſſio.

7. *Aſtra an agant in ſublunaria.*

His præmiſſis, propoſita quæſtio eſt, vtrùm cœli, & aſtra agant in hæc inferiora. Ratio dubitandi eſt,

Primò

Primò, quia cœlum empyreum nobilius eſt cœlo ſidereo, & tamen non agit in hæc inferiora. ergo nec ſidereum.

Rationes dubitandi pro parte negatiua.

Secundò omne agens eò tendit, vt in effectu ſui exprimat ſimilitudinem: ſed hoc nequeunt cœli, alioquin nouos cœlos in orbe terreno propagarent; ergo, &c.

Tertiò ad agendum requiritur mutuus patientis, & agentis contactus, qui tamen minimè conuenit cœlo, & mundo noſtrati longiſſimè à ſe inuicem diſſitis.

Quartò cœlum eſt agens neceſſarium, & ſemper idem, conſtans, & inuariatum; ſi ergo ageret in inferiora, omnia euenirent ex neceſſitate, & periret tam pulchra, qua fruimur, effectuum varietas.

Concluditur cœlos agere in ſublunaria.

His tamen non obſtantibus, pro certo ſtatuendum eſt cœlos, & aſtra agere, & influere in hunc mundum inferiorem, vt in elementa, plantas, mixta, bruta, homines. Ita Ariſtot. *lib.* 1. *Meteor. ſumm.* 1 *c.* 2. & interpretes *ibi*, S.Thomas, Albertus Magnus, Auerroës, Vicomercatus, Niphus, Scotus *in* 2. *diſt.* 14. *quaeſt.* 3. Ptolemæus *in quattuor libris de iudicijs Aſtrologicis paſſim*, Ioannes Picus Mirandulanus *lib.* 3. *aduerſus Aſtrologos c.* 4. & alij omnes. Et probatur certiſſima experientia, qua conſtat cœlum, ſaltem lumen, & calorem producere in hoc mundo inferiori, & per acceſſum, & receſſum Solis afferre quadripartitam anni diſtinctionem, quæ duo æquinoctia, Vere, & Autumno; at totidem ſolſtitia, æſtate, & hyeme complectitur, vnde calorum & frigorum viciſſitudo, rerúmque ortus, & interitus exiſtit.

Origo quadripartitæ anni diſtinctionis.

Ad argumenta.

8\. *Solut. 1. obiectionis.* *Cœlum empyreum, an & quid influat in ſublunaria.*

Ad primum, Empyrei influxum in alios orbes cœleſtes, & reliqua inferiora negauit olim S.Thomas *in* 2. *ſent. diſt.* 2. *quaeſt.* 2. *art.* 3. quem ex recentioribus ſequitur Hurtadus *tom.* 3. *diſp.* 2. *ſect.* 6. at illum probabiliùs admittunt Suarius *de opere ſex dierum lib.* 1. *c.* 5. *n.* 8. & Molina *de opere ſex dierum diſp.* 3. & alij plures, tum quia eo dato, meliùs explicatur vnitas mundi, eiúſque apta partium inter ſe connexio, tum quia omnem vincit fidem, Empyreum omnium corporum præſtantiſſimum, carere omni actione tranſeunte, quam tamen nacta ſint reliqua omnia vel cœleſtia, vel ſublunaria. Meritò igitur S.Thomas, doctior ſe ipſo factus, 1. *p. q.* 66. *art.* 3. *ad* 2. (id quod etiam obſeruat Caiet. *ibi*) tetractata priori ſententia, hanc amplectitur vt veriorem. Vtrùm autem influens Empyreus tribuat primo mobili virtutem continendi, & cauſandi, quod arridet S.Thomæ 1. *p. q. & art. cit.* vel cooperetur aſtris dum agunt, vt placet Suario *eod. lib. c.* 17. vel varias hominibus indat propenſiones, vel materiam primam præparet ad animam intelligentem, ſicut eadem ad vegetantem diſponi creditur ab ordine ſtellato, ad ſentientem autẽ à cryſtallino, ſiue denique, vt malunt alij apud Suar. *ibid.* ſit hic orbis habiturus ſpecialem influxum in corpora Beatorum, non eſt huius loci examinare. Sat nobis impræſentiarum, ex cœlo empyreo concludi potius, quàm negari, cœli ſiderei influxum in hæc inferiora; tantæ fuit molis hæc probatio, inde vſque petita à ſupremo cœlorum.

9\. *Solut. 2. obiectionis.*

Ad ſecundum, cœli ſunt æquiuocæ cauſæ, non vniuocæ effectuum ſublunarium, quos proinde ſibi aſſimilant in virtute, non in forma.

10\. *Solut. 3. obiectionis.*

Ad tertium reſpondeo, agens debere eſſe patienti proximum, immediatione ſuppoſiti, vel virtutis; & hoc poſteriori modo aſtra eſſe immediata his inferioribus, virtute, qua pollent, in hæc tranſmiſſa. Quæ tamen virtus (ſiue eam dixeris lucem, ſiue aliam qualitatem) cœlos medios, per quos traiicitur, non afficit calore, vel frigore, quòd hi non habeant materiam alterationis capacem.

11\. *Solut. 4. obiectionis.* *Cœli influxus non tollit ſublunarium contingentiã, & varietatem.*

Ad quartum reſpondeo ex cœleſti influxu non tolli effectuum ſublunarium contingentiam, & varietatem: non contingentiam, quia influxus ille ſæpiſſimè impeditur contingenter, & per accidens à Deo, ab Angelis, ab hominibus, à dæmonibus, vel immediatè, vel interuentu aliarum cauſarum naturalium; non varietatem, tum quia ſiderum aſpectus, cùm ſit maximè varius, nec idem recurrat, vel ſingulis diebus, vel etiam ſingulis annis, non ſemper eoſdem producit effectus; tum quia, eſto inuariatus conſiſtat aſtrorum aſpectus, at variantur ſublunarium diſpoſitiones; nunquid, ſi tuo nutu, facies cœli ſtet immota, eandem ſuſcipient prolem coniuges, vel florente iuuenta, vel ſenecta fatiſcente? Credíſne Proteum conſtantiæ legi pariturum, an vociferaturum cœlum,

Quo teneam vultus mutantem Protea nodo?

Horatius *lib.* 1. *epiſt. ad Mecænatem.*

Sectio II.

An corpora cæleſtia agant per motum in mundum ſublunarem?

1\. *Motus triplex eſt.*

Cum triplex ſit motus, latio, alteratio, augmentatio, 5. *Phyſic. t.* 9. ſtatus quæſtionis vertitur ſolùm circa lationem, ſiue motum localem; quo in ſenſu tuemur partem affirmantem, per hunc ſcilicet motum influere cœlos in ſublunaria. Ita Ariſtot. *lib.* 2. *de cœlo t.* 41. *& lib.* 1. *Meteor. ſumm.* 1. *c.* 4. *& ſect.* 5. *Problematum, quaeſt.* 13. Seneca *lib.* 2. *natural. quæſtionum, circa finem*, Albertus Magnus *lib.* 1. *Meteor. tract.* 1. *c.* 11. S.Thomas *in citatos Ariſtotelis textus, ex* 2. *de cœlo, & ex* 1. *Meteor.* Zimara *theoremate* 45. Auerroës *comment.* 1. *in* 1. *Meteor.* & *ibi* Niphus, Vicomercatus, & alij communiter. Probatur autem hæc concluſio, aſſerendo duos modos, quibus cœli per lationem agunt in hæc inferiora, quóſque admittunt omnes prædicti auctores.

2\. *Motus quomodo per accidens cauſa caloris.*

Prior modus petit ſibi dari motum localem, ſaltem per accidens, eſſe poſſe cauſam caloris, quatenus nimirum adducit, & applicat agens calidum; hac ratione motus, quo quis ferat facem accenſam huc illinc, dicetur eſſe cauſa caloris hîc producti, quia huc intulit ignem, cauſam caloris. Iam verò quis neſciat, motu cœleſtium ſphærarum admoueri nobis, remouerique Planetas, quorum, Solis præſertim acceſſu, & receſſu fit quadripartita anni varietas, vnde tot, & tam varij ortus, interitúſque rerum naturalium.

Poſterior modus nititur tribus principiis.

3\. *Motus quomodo per ſe cauſa caloris.*

Primum eſt, lationem non ſolùm per accidens, modo explicato, ſed etiam per ſe eſſe calo-

ris productiuam, præſertim verò ſi ſit velox, corpus enim obuiam perfricando, atterendo, diſtrahendo, ſiue diſgregando, illud attenuat, & rarefacit, atque ita diſponit ad calorem, eſt enim raritas præparatio ad calorem, ſicut calor ad ignem. Quod autem primùm per iſtam attritionem incaleſcit, & igneſcit, eſt aër, quippe qui faciliùs rareſcat, hic autem ſic calefactus, & ignitus calefacit, & ignefacit attigua ſibi corpora; hoc pacto molæ farinariæ inardeſcunt, curruum axes igniuntur, ſcintillant ſoleæ equorum, confricatæ manus incaleſcunt, micant ſicci halitus celeri raptu vecti, terebræ circumactæ calefiunt. Quid plura? Ariſtoteles *lib. 2. de cœlo t. 42.* Motus, inquit, aptus eſt ignire & ligna, & lapides, & ferrum, ipſæ etiam ſagittæ ſic igniuntur, vt plumbei mucrones colliqueſcant. Seneca verò *loco cit.* Non mireris, inquit, ſi aëra, aut motus extenuat, aut extenuatio incendit; ſic liqueſcit excuſſa glans funda, & attritu aëris velut igne diſtillat. Confirment hoc principium Babylonij, ſoliti, teſte Suida *in hiſtoricis*, oua cruda in fundas iniecta in orbem circumagere, & celerrimo impetu illa coquere.

Plumbū motu liquatur.

Babylonij oua coquunt motu.

4. *Corpus durū poſſ atteri à molliori.*

Alterum principium, eſt ad mutuam duorum corporum attritionem non eſſe neceſſariam vtriuſque duritiem, ſed poſſe durius, alterius mollioris attritu conſumi; ſic enim aqua, diuturna diſtillatione, duriſſimos etiam lapides excauat; atque illiſæ ſcopulis vndæ, eoſdem comminuunt, & mirè læuigant: venti turrium, ac domorum angulos corrodunt. Idem probat grando, quæ quo altiori è loco decidit, eò minutior, ac rotundior cadit; idem pluuiæ guttæ, quæ maiores, cùm ex humiliori loco, minores, cùm ex altiori cadunt, quòd videlicet aëre peruio comminuantur, & atterantur. Quare ſi aër ipſe concreſcat, magnóque impetu feratur, duriora etiam atteret corpora, atque idem ab iis viciſſim attereretur.

5. *An corpora attrita neceſſariò diminuantur.*

Tertium eſt, vt per motum producatur calor, non eſſe neceſſum, vt corpora attrita patiantur vllam partium diminutionem; hoc principium Horatius Graſſius *in libra Aſtronomica, examine 3. propoſitione* 2. contra Galilæum oppoſitæ ſententiæ adhærentem, probat certa experientia à ſe ſumpta, quam explicat his verbis. Ego, inquit, cùm æris fruſtulum, omni priùs exterſa rubigine, ac ſitu, ne quis fortè puluiſculus adhæreret, ad argentarij libram perexiguam, exactiſſimámque, ponderibus minutiſſimis, expendiſſem (cùm etiam quingenteſimas duodecimas vnius vnciæ partes haberem) ac pondus diligentiſſimè obſeruaſſem, validiſſimis mallei ictibus æs idem in laminam extendi; id verò inter ictus, & mallei verbera bis, térque adeò incaluit, vt manibus attrectari non poſſet. Cùm igitur iam toties incaluiſſet, experiri libuit, eadem libra, iiſdémque ponderibus, num aliquod ponderis diſpendium, iacturámque paſſum fuiſſet, & tamen iiſdem planè momentis conſtare comperi; incaluit igitur per attritionem æs illud, nullo partium ſuarum detrimento, quod Galilæus negat. Hæc ibi Graſſius.

6. *Cœli per motum influunt in ſublunaria.*

Ex his tribus principiis liquet lationem, medio corporum attritu, eſſe cauſam caloris. Quo etiam modo cœlum agere in hæc inferiora, quarenus nimirum atterendo per motum ſubiecta ſibi corpora, illa calefacit, docent omnes citati ſuprà auctores, qui cum Ariſtotele id ita probant, quia primum mobile ſuo rapidiſſimo motu cietomnes ſphæras inferiores, quarum lunaris vltima cœlo, citima terris, perpetua circuitione ignem elementarem ſecum rapit; ignis verò cohærentem ſibi aërem, qui agitatus, mutuo partium attritu incaleſcit.

Sed aduersùs veritatem hanc, vt magis eluceſcat, libet ſic argumentari. 7.

Argumenta contra cœleſtes influxus per motum.

Primò, aër flabello motus per æſtum refrigerat. Aqua, ſi surſum, ac deorſum agitetur, citiùs exuit calorem: & ipſe ignis nimium ventilatus extinguitur; motus ergo localis potiùs frigoris, quàm caloris eſt cauſa.

Secundò, ſi motus efficeret calorem, quies efficeret frigus, nam motus, & quies opponuntur, oppoſitorum autem oppoſiti ſunt effectus; ſed conſequens eſt falſum, quia calor animalis quiete fouetur, & ſpecula tunc maximè concipiunt ignem, cùm non mouentur; ergo & antecedens.

Tertiò, ſi cœlum per attritionem ageret in inferiora, loci vmbroſi, & aprici eſſent æquè calidi, cùm ad vtroſque ex æquo pertingat motus; præterea loca, quò inferiora, eò minùs incaleſcerent, vtpote magis remota à motu calefaciente; vtrumque autem repugnat experientiæ, quæ docet locos apricos eſſe calidiores, quam vmbroſos, & æſtum plus ſæuire in humili valle, quàm in vertice montium.

Quartò, ſol maximè diſtat ab igne, & aëre, vel ergo attritus, quo illos calefacit, traiicitur per cœlos intermedios, vel non. Si primum, atterentur, & incaleſcent ipſi cœli: ſi alterum, iam dabitur actio in diſtans ſine medio.

Quintò, corpus fluidum non eſt aptum ad attritionem: ſed cœli ſunt fluidi; ergo. Maior patet, quia attritio ſupponit reſiſtentiam, reſiſtentia autem duritiem; quod enim non eſt durum, ſed molle, vel fluidum, cedit. Minorem aſſerunt Tychon Braha Danus *lib. 2. de cometa anni* 1577. *1. parte c. 8. & parte 2. cap. vltimo, membro* 2. Ioannes Kepplerus *de noua ſtella, anni* 1604. *c.* 24. Blancanus 3. *p. ſphæra ſect.* 2. *tract.* 1. & 4. & *tract.* 11. *cap.* 4. & Hurtadus *tom.* 3. *diſp.* 1. *ſect.* 1. addens id etiam ſentire Patres Græcos; eamque ſic probant Tychon, Blancanus, aliique Aſtronomi recentiores.

Cœli, an ſint fluidi.

Primò, quia Mars, Venus, & Mercurius feruntur, & incedunt modò ſupra, modò infra ſolem, vt ex parallaxibus obſeruant prædicti, aliique Aſtronomi; ergo planetarum orbes fateri fluidos eſt neceſſe, ne vacuum in illis, corporúmve penetrationem admittere cogantur.

Secundò, cometæ in cœlo ſupra lunam exiſtunt, & quoquouerſus traiicientes, & diſcurrentes cœlum ipſum ſuo motu perferant, vt beneficio parallaxeos probant Tychon, Kepplerus, Blancanus *locis cit.* & alij plures Aſtronomi recentiores; dicendum eſt ergo cœlum eſſe fluidum, alioquin reſiſteret, ſi durum eſſet.

Tertiò, grauiſſimi Patres, Origenes, Chryſoſtomus, Auguſtinus, Euſebius Emiſſenus, aliique plures apud Pererium *lib. 2. in Geneſ. quæſt.* 9. putant ſtellas moueri per ſe in cœlo, cœlo ipſo immoto,

immoto,& quieſcente,velut aues in aëre, & piſces in aqua. Ex hoc autem quis non videat ſine cœlorum fluiditate, non poſſe vitari vacuum in cœlo,& corporum penetrationem? Ad hæc argumenta.

8. *Solut. 1. obiectionis. Motus, quomodo calefaciat, & refrigeret.*

Ad primum reſpondeo cum Zimara *theoremate 45.*& Conimbricenſi *lib.2.de cælo,cap.7.q.6.a.3.* motum localem per ſe calefacere, rarefaciendo per attritionem; at verò refrigerare per accidens, vel auertendo aliorſum agens calefactiuum,vt in ventilatione flabelli,quod diſcutit aërem calidum circumſtantem;vel exponendo corpus motum agenti frigido, vt in commotione illa aquæ,& ignis.

9. *Solut.2. obiectionis. Quies quomodo calefaciat, & refrigeret.*

Ad ſecundum reſpondeo, & conceſſa maiore diſtinguo minorem,& aio quietem per ſe refrigerare, quatenus per ſe tollit motum, qui eſt cauſa caloris; per accidens autem calefacere, quatenus per quietem vel declinatur alius, atque alius occurſus,& attactus frigidiorum corporum, vel vitatur diſpendium ſpirituum vitalium, in quibus calor inſidet, vt cùm quis dormit in cubili, vel denique, quia per quietem corpus,quod quieſcit,magis,& aptiùs exponitur actioni corporis calefacientis, vt cùm ſpecula Soli expoſita edunt ignem in quiete.

10. *Solut.3. obiectionis. Calor vbi maior,in locis altis, an humilibus, apricis, an vmbroſis?*

Ad tertium, duplex, ex S.Thoma *lect.10.in lib.2.de cælo*, calor producitur à cœlo in hæc inferiora,vnus per motum,&hic eſt maior in locis editioribus, alter per Solis,ſtellarúmque lumen, atque hic minor eſt in locis celſioribus, quòd in iis radiorum reflexus ſint magis diſperſi. locis verò vmbroſis,& apricis ineſſet par calor, ſi haberetur ratio ſolius motus,at quia hi præter calorem motus, habent etiam calorem à lumine, quo illi carent, ideò vmbroſi ſunt minus calidi.

Ad quartum,ignis, & aër atteruntur à ſole per
11. *Solut.4. obiectionis. Motus Solis an atterat corpora inferiora.*
intermedios cœlos,per quos traiicitur ille attritus, licèt hic non atterat eos, quòd careant materia attritionis capaci; quod naturæ miraculum explicat S.Thomas *proximè* cit. exemplo piſcis ſtuporis, qui ſtupefacit manum piſcatoris, medio reti, quòd tamen ipſum minimè reddit ſtupidum.

12. *Solut 5. obiectionis.*

Ad quintum reſpondeo primò,etiam corpora fluida eſſe apta ad attritionem, vt probat ſecundum principium ſuperiùs præiactum. Quod poteſt confirmari ex eo,quod notant Conimbricenſes 2. *de cælo, c.7.q.6. a.1.* ipſa etiam maria, per ſe frigida,& liquida, crebro ventorum flatu agitata intepeſcere. Deinde dico ſententiam de

Sententia de cælorũ fluiditate an probabilis.

cœlorum fluiditate, licèt ob allatas auctoritates, & rationes probabilis cenſeri debeat, non eſſe tamen certam, tum quia verba illa, ex Iob cap.37. *Fabricatus es cælos, qui ſolidiſſimi quaſi ære fuſi ſunt*, licèt à nonnullis intelligantur de cœlo aëreo;at, teſte Suario *de opere ſex dierum,lib.1.c.5.* S.Gregorius, S.Thomas, & ferè alij omnes illa interpretantur de cœlis aëre ſuperioribus; tum quia ſi cœli eſſent fluidi, orbes ſuperiores non poſſent per medios mouere infimos, motu præſertim tam vniformi,& regulari,liquiditas enim orbium, & qui mouerent, & qui mouerentur, impediret regularem vniformitatem motus,ſaltem ad tot ſæcula.

Ad id autem, quod obiiciebatur ex motu Martis, Veneris, Mercurij, & Cometarum,

Martis,Veneris, & Mercurij motus modò ſupra, modò infra ſolem.

Dici poteſt primò cum Hurtado *tom.3.diſp.2. ſect.1* planetas diſcurrere in cœlo per quoſdam veluti arcus fornicéſve æthereos, nec propterea inde ſequi vacuum, quia canales illi non poſtulant natura ſua ſimul ſecũdùm omnes partes repleri, ſed ſolùm ſucceſſiuè, ad ſucceſſiuum progreſſum planetarum, qui per eos ætheris arcus, veluti triumphali pompa traducti,cœlicolis,terrigeniſque decorem oſtentant ſuum: porrò vacuum illud, quod tantopere auerſatur natura, eſſe locum, qui quo caret corpore, poſtulet repleri.

Arcus triũphales planetarum.

Dici poteſt ſecundò cum nonnullis apud 13.
Clauium *in cap.1. ſphæra, pag.75.* cœlos eſſe quidem maiori ex parte ſolidos, excipiendos tamen canales plenos ſubſtantia tenui & fluida, planetarum motui dicatos. Equidem hoc nunquam aſſeruerim, aſſerentem tamen, quomodo erroris damnares?

Dici poteſt tertiò,eſſe quidem triplex cœlum, 14.
Cælum ſidereum an ſit compoſitũ ex orbibus re diſtinctis.
Empyreum, æthéreum,aëreum; cæterùm æthereum non eſſe compactum ex pluribus orbibus re, ſed ſola ratione diſcretis, illud proinde re ipſa vnum, ſimpléxque eſſe. Id ſenſere olim antiquiorum Philoſophorum nonnulli, quos, teſte Clauio *in cap.1.ſphæra*, recentiores aliqui ſequuntur.Id etiam placuit Tychoni *in epiſtola data ad Rothmannum*, quæ incipit, *Quoniam nulla interea.* Eandem opinionem eſſe probabilem cenſent Blancanus *3.p. ſphæra,tract.1.ſect.2.cap.4.* & apud ipſum aliqui recentiores. Verùm hæc ſen- 15.
tentia nullum habet acriorem patronum Hurtado, qui *tom.3.diſp.2.ſect.1.* mordicus tuetur magis eam congruere rationi ſacræ Scripturæ, & SS.Patribus, quibus Aſtrologos debere ſe ſubiicere inexorabili ſupercilio inculcat, & parum abeſt,quin imperet; ſicut ergo in hoc vno, ſimplicique cœlo, Blancanus *3.parte ſphæra, tract.11. cap.3. & 4.* putat Cometas, magnis quibuſdam affixos epicyclis ſupra lunam reuolui; nec de nouo generari in cœlo, ſed de nouo apparere; neque,cùm videntur corrumpi, verè perire, ſed ſolùm non apparere; atque ita icto fœdere inter Aſtronomos, & Phyſicos, poſſe illos conciliari, ſi dicamus, & Cometas ſupra lunam effulgere, & cœlum non eſſe ortui,interituique obnoxium;

Cometæ epicyclis affixi reuoluuntur ſupra lunã.

cur ſimili epicyclorum beneficio (quos eſſe fa- 16.
miliares Philoſophis, etiam ætheręæ ſoliditatis propugnatoribus diſces ex Clauio *in c.4. ſphæra*) non poſſit quiſpiam explicare, Martis, Veneris, Mercuriique inceſſum, modò ſupra,modò infra ſolem,non violato iure cœleſtis ſoliditatis? Hic 17.
mihi cuperem fidum aliquem Ariſtarchum, qui me erroris,ſi quis ineſt, amicè conuinceret, citiùs dicto manus darem; nulla quippe pulchrior victoria, quàm vinci à veritate. Vt fidem tamen illi haberem maiorem (nullam cæteroquin habiturus) tria priùs vellem mihi oſtenderet; primùm quo mũdi ſyſtemate nitatur, Ariſtarchine Samij,& Nicolai Copernici? an Ægyptiorum, & Platonis? an Fracaſtorij? an Ptolemæi, Clauij,& Regiomontij?an Magini?an Tychonis,cui adſtipulantur Scheiner, & Blancanus? Deinde aliud nullum ab his probabile ſyſtema excogitari poſſe. Denique hypotheſes,quas ipſe ſequatur,eſſe certiſſimas. Rationes porrò non admirtam

tam niſi demonſtratiuas, nam topicæ, etiam ad oppoſita, mihi non deſunt.

18.
Stellæ non mouentur per ſe, immoto cœlo, tanquam piſces in aqua.

Quod in vltimo dicebatur argumento, tranare ſtellas per æthera, & tranſuolare, piſcium, auiúmve ritu, aduerſatur Ariſtoteli *2. de cœlo à t.43. ad 51.* cuius ſententiam aſſerentem aſtra moueri per accidens ad motum ſuorum orbium, tanquam veriorem, & communiorem Philoſophorum, & Mathematicorum ſequuntur Pererius *lib. 2. in Gen. quæſt. 9.* Clauius *in cap. 1. ſphæra,* & Conimbricenſes *2. de cœlo, cap. 8. quæſ. 1.* Sed de his ſatis.

Sectio III.

Vtrùm aſtra per lucem agant in hunc mundum inferiorem?

1.
Rationes dubitandi pro parte negatiua.

Clarus eſt quæſtionis ſtatus; ſed obſcuræ dubitandi rationes.

Primò, quia ſi lux calefaceret, etiam exſiccaret, cùm calor exitum halitibus aperiendo, ſiccitatem ſoleat inducere: at conſequens repugnat experientiæ, luna enim in plenilunio, plus nacta luminis, plus ciet humorum, vt benè norunt, qui pituita laborant; ergo, &c.

Secundò, ex oriente ſole excitantur flatus frigidiuſculi; lux ergo Solis parit frigus, non calorem.

Tertiò, ſi cœli calefacerent per lumen, frigus per ſe non efficeretur in mundo, atque adeò elementa frigida, vt terra, & aqua, eſſent aliena ab intentione naturæ cœleſtis, quod videtur abſurdum. Probatur ſequela, quia cœli non agunt niſi lumine, & motu: ſed lumen, & motus generant calorem, non frigus; ergo nunquam frigus per ſe efficietur.

Quartò non poteſt explicari, vnde habeat lux, vt poſſit calefacere; ergo gratis hic illi effectus aſcribitur.

Quintò, ſi lux eſt cauſa caloris; ergo non debet cenſeri inter primas qualitates, contrà, quàm ſtatuunt omnes Philoſophi.

Sextò, Saturnus refrigerat, Iupiter, Venus, & Luna luce ſuperant nonnulla aſtra, & tamen non ita calefaciunt, ac faciunt illa; ergo lux non eſt cauſa caloris.

2.
Concluditur cœlum agere in ſublunaria per lucem.

Nihilominus ſtatuendum eſt, cœlum agere in mundum inferiorem, non ſolùm per motum localem, vt diximus, ſed etiam per lucem, quatenus per eam producit calorem. Ita Ariſtoteles *lib. 4. de partibus animal. cap. 5. & lib. 4. de generat. animal cap. 2.* Albertus Magnus *lib. 1. Meteor. tract. 1. cap. 12 & lib. 2 de cœlo, tract. 3. cap. 2. & 3.* S. Thom. *1. part. quæſt. 67. art. 3 ad 3. & lib. 2. de cœlo, lect. 10.* Auerroës *comm. 1. in primum Meteor.* Ioannes Picus *lib. 1. contra Aſtrologos, cap. 4.* Niphus *in 1 Meteor. ſumm. 1 cap. 2.* Conimbricenſes *lib. 2. de cœlo, cap. 3. quæſ. 3. art. 2. & cap. 7. quæſ. 5. art. 1.* & alij omnes. Et probatur, quia ſol, luna, & ſtellæ per lumen calefaciunt inferiora, vt teſtantur multæ experientiæ.

Noctes plenilunij tepidiores.

Primò enim Ariſtot. *lib. 4. de partibus animal. cap. 5.* dicit noctes plenilunij eſſe tepidiores, quòd tunc luna ſplendeat maiori luce. Secundò, quia ſpecula combuſtoria ignem concipiunt ex ſola reflexione radiorum ſolarium. Tertiò, quia loca aprica luci expoſita, cæteris paribus, ſunt calidiora vmbroſis.

Infima aëris regio cur calidior, quàm media.

Quartò infima aëris regio calidior eſt, quam media, cuius rei non poteſt reddi alia ratio, niſi quia in infima fit à terra reflexio radiorum ſolarium, quæ tamen ad mediam non pertingit; id verò intellige de reflexione radiorum vnitiorum, virtus enim vnita fortior, alioqnin reflexio qualiſcunque non ſolùm pertingit ad mediam regionem, ſed etiam excedit ſupremam, in ipſamet redundans aſtra.

Reflexio radiorum ſolarium quò pertingat.

Denique dies, per ſe loquendo, eſt calidior nocte, & hoc nonniſi, quia dies gaudet luce, qua caret nox; ergo, &c. Ad argumenta.

3.
Caliditas, & ſiccitas non neceſſariò cõnexa.

Ad primum, neceſſaria non eſt ſequela maioris; neque enim neceſſariò inter ſe connexæ ſunt caliditas, & ſiccitas, vt patet de aëre, quem melior pars Philoſophorum fatetur eſſe æquè vt octo, & calidum, & humidum. fieri ergo poteſt, vt luna per lumen calefaciat, at per aliam vim humectet idem corpus eodem tempore.

4.
Lux Solis quomodo calefaciat, & refrigeret.

Ad ſecundum reſpondeo, in eo caſu lucem Solis per ſe calefacere: per accidens autem refrigerare, quatenus exhalationes calefactas ſuſcitat, quæ deinde ſuo motu commouentes aërem, generant frigus. hoc autem eſſe per accidens, illud indicat, quòd venti forent frigidiores, ſi lux abeſſet.

5.
Occulta cœli influentia.

Ad tertium negatur ſequela maioris. Ad cuius probationem dico cœlum agere in inferiora, non ſolùm motu, & lumine, ſed etiam occultis influentiis, vt explicabit ſequens ſectio.

6.
Lux cur calefaciat.

Ad quartum Albert. Magn. *lib. 2. de cœlo, tr. 3. c. 1.* dicit lucem ideo eſſe calefactiuam, quia eſt diſſolutiua materiæ. Sed probabiliſſimum eſt, lucem eſſe cauſam immediatam caloris, & ideo fruſtrà quæritur alia cauſa.

7.
Lux an ſit inter primas qualitates.

Ad quintum reſpondeo, caliditatem, frigiditatem, ſiccitatem, & humiditatem eſſe primas qualitates, non ſimpliciter, ſed in genere qualitatum tangibilium: non ergo in hoc genere, ſed in alio, lux eſt prior calore.

8.
Omnes ſtellæ, quà lucidæ calefaciunt.

Ad ſextum rectè reſpondent Conimbricenſes *2. de cœlo, cap. 7. quæſ. 5.* omnes ſtellas, quà lucidas calefacere, & eas, quæ plus habent luminis, plus etiam caloris efficere, ſi paria ſint cætera, quod ita moderantur, quia cõtingit interdum, vt alias nanciſcantur qualitates, per quas contrarios effectus producunt; illæ igitur impedient, quominus calor producatur ad proportionem lucis ſecundùm ſe ſpectatæ, qui proinde producetur in gradu apto oriri ex ea luce, ſimul cum aliis qualitatibus, & ita eſt philoſophandum de Ioue, Venere, & Luna.

Sectio IV.

Vtrùm cœlum agat in inferiora per occultas virtutes, ſiue influentias.

1.
Influentia cœleſtis cur dicatur occulta.

Nomine cœleſtis influentiæ intelligitur virtus aliqua diſtincta à motu, & luce, per quam cœli creduntur influere in orbem ſublunarem. Et dicitur occulta, vel quia maximè controuerſa, vel quia, licèt eam dari in rerum natura minimè ambigamus, ob aliquot effectus, qui

in

in aliam nullam cauſam referri queunt, quid tamen ea ſit, non eſt æquè exploratum. Eſt ergo quæſtionis ſtatus, vtrùm vis hæc occulta, ex cœleſti orbe in elementarem diffundatur. qua de re ſunt duæ ſententiæ.

2. 1. Sententia negans influentias. Prior eſt Ioannis Pici Mirandulani, qui *lib. 3. contra Aſtrologos cap. 5. & 6.* ex profeſſo docet, & probat, præter communem motus, & luminis influxum, nullam vim, aliam corporibus cœleſtibus peculiarem ineſſe. Suaderi autem poteſt,

Argum. 1. Primò, quia dici poteſt lucem, & calorem cœleſtem eminenter continere omnes qualitates inferiores, quas proinde poterit producere; ne ergo multiplicemus entia ſine neceſſitate, non debemus fingere qualitates occultas, quæ hoc ipſo, quòd ſunt occultæ, fictæ fraudis ſunt ſuſpectæ, præſertim verò cùm in ſchola Ariſtotelis ſint peregrinæ.

Argum. 2. Secundò lux, prout eſt vnius ſideris inſtrumentum, poteſt calorem efficere; prout alterius, frigiditatem, atque ita cæteras qualitates; ergo præter lucem non ſunt ingerendæ aliæ virtutes ſupervacaneæ.

Argum. 3. Tertiò agentia, quò nobiliora, eò paucioribus vtuntur inſtrumentis, corpora cœleſtia ſunt elementis nobiliora; igitur, cùm hæc habeant plures qualitates organicas, illa vnam tantùm obtinebant, nempe lucem.

Argum. 4. Quartò, in quacunque re, plures habente proprietates, vel potentias, ſemper ſpecifica genericam nobilitate vincit; vt patet in homine, cuius proprietas ſpecifica, nimirum intellectus, longè præſtat ſenſui, qui proprietas generica eſt, vtpote cunctis animantibus conueniens: ſed lux eſt proprietas generica, omnibus aſtris conueniens; igitur, ſi in aliqua ſtella peculiaris aliqua affectio ad influendum inueniatur, erit ea nobilior luce. quod tamen admittendum non eſt, cùm lux, communi Philoſophorum iudicio, cenſeatur nobiliſſima omnium cœleſtium qualitatum.

Argum. 5. Quintò, dicere nil vetat ſolem, & lunam, per ſui præſentiam calefacere, at frigefacere per abſentiam; ergo ad refrigerandum non eſt opus alia qualitate poſitiua, diſtincta à luce.

Argum. 6. Sextò, nulli competit ex propria ratione aliquid repugnans proprietatibus, illi à communi natura conuenientibus, ſed calefacere conuenit ſtellis ex communi virtute lucis; ergo frigus efficere, non poteſt competere alicui illarum, ex propria, & peculiari ratione.

Argum. 7. Septimò, admittere ſidereas influentias fauet Aſtrologiæ iudiciariæ, & præiudicat libertati humanæ; non ergo ſunt admittendæ.

3. 2. Sententia admittēs influentias, verior. Poſterior ſententia, quam ſequor vt veriorem, ſuſtinet cœlum agere in corpora ſublunaria non ſolùm per lumen, & motum, vt oſtenſum eſt in duplici præcedente ſectione, ſed etiam per alias occultas virtutes, quæ ſolent dici influentiæ. Ita S. Thomas *lib. 2. de cœlo, lect. 10. & 16. 2. 2. q. 115. art. 5. & lib. 3. contra Gentes, cap.* 84. Albertus Magnus *lib. 2. de cœlo, tract. 3. cap. 3. & 5.* Scotus *in 1. diſt. 14. q. 3.* Ferrarienſis *lib. 3. contra Gentes, cap.* 84. Caietanus 2. 2. *quæſt. 95. art. 5.* Tartaretus *lib. 2. de cœlo, propè finem.* Conimbricenſes *lib. 2. de cœlo, c. 3. q. 3. art. 2.* Hurtadus *tom. 3. diſp. 2. ſect. 6.* Idem ſentiunt omnes Aſtrologi, & præcipuè eorum Princeps Ptolemæus paſſim, in quattuor libris de iudiciis aſtrologicis. Et probatur, quia nomine qualitatis occultæ, ſiue influentiæ cœleſtis, intelligitur aliqua virtus re ipſa, vel diſtincta à motu, & luce cœleſti, vel quæ re ſit quidem eadem cum ipſa luce, ratione tamen ab illa diſtinguatur, quatenus, præter calorem, poteſt etiam producere alios effectus longè diuerſæ rationis, in virtute huius, vel illius ſtellæ, cuius eſt lux, ſic enim nomen influentiæ, ex doctrina S. Thomæ, explicat Ferrarienſis *lib. 3. contra Gentes, cap.* 84. ſed in cœlo dantur aliquæ huiuſmodi virtutes; non ergo negandæ qualitates occultæ, vel influentiæ cœleſtes. Minor probatur, afferendo in medium multos effectus, qui in ſolum calorem cœleſtem nequeunt referri.

Primò enim S. Auguſtinus *lib. 21. de ciuit. Dei, cap. 5.* & Plinius *lib. 37. natural. hiſtoria, cap.* 10. notant reperiri quandam gemmam, quæ dicitur Selenites, quæque refert imaginem lunæ, cuius candor internus augetur, & minuitur pro incremento, & decremento lunæ; hanc autem gemmam gigni in Perſide docet S. Auguſtinus, Plinius autem in Arabia. 4. *Selenites gemma.*

Secundò Heliotropium, abeuntē ſolem ſemper intuetur, omnibuſque horis cum eo vertitur, vel nubilo obumbrante. Plinius *lib. 2. nat. hiſtor. cap.* 41. hic effectus ægrè poteſt referri in calorem lucis, cùm etiam ſequatur obumbrante nubilo. *Heliotropiū.*

Tertiò tempore plenilunij oſtreæ, & conchylia pleniora ſunt, ex Ariſtotele *lib. 4. de partibus animal. cap. 5.* & Plinio *lib. 2. nat. hiſtor. cap.* 41. *Oſtrea, conchylia.*

Quartò acus attritu magnetis confricata trahitur à cœli partibus polo vicinis; quod autem hæc tractio non fiat vi ſolius luminis, ſic probat Conimbricenſe *lib. 2. de cœlo, c. 3. q. 3. art. 2.* quia etiam denſa caligine, & in quolibet tenebricoſo loco, acus versùs illum cœli tractum obuertitur. *Acus magnetica.*

Quintò Valleſius *cap. 7. de ſacra Philoſophia,* Delrius *lib. 3. diſquiſitionum magicarum 1. parte q. 4. ſect. 5.* Conimbricenſes *lib. 2. de cœlo, cap. 3. quæſ. 8. art. 2.* Hurtadus *tom. 3. diſp. 2. ſect. 6.* & alij communiter docent lunam ſuo influxu augere humiditatem, & ideo lunaticos magis vexari tempore plenilunij, quia luna eo tempore, ex inſita proprietate humorem cerebri, in quo animales functiones perficiuntur, commouet; aduertunt præterea hos, qui *Matthæi* 4. & 17. dicuntur lunatici, alio nomine dici epilepticos, & laborare morbo comitiali, qui magis ſæuit tempore plenilunij, prædominante tunc cerebri humiditate; addunt iidem Doctores, huiuſmodi lunaticos, alios eſſe arreptitios, & obſeſſos à dæmone, alios non item; & quidem arreptitios etiam in plenilunio magis vexari, eò quòd tunc cerebrum humoribus refertum aptius ſit à dæmone exagitari. *Lunatici.*

Sextò fluxus, & refluxus maris fit à luna, vt docet Scotus *in 2. diſt. 14. q. 3.* & eſt communis ſenſus Philoſophorum, teſte Conimbricenſi *lib. 2. de cœlo c. 3. q. 3. art. 2.* vbi addit hunc fluxum ſæpè fieri, non apparente luna in noſtro hæmiſphærio, nec vllam ad ipſum lucem effundente, atque adeò lunam efficere hunc effectum per aliam vim, quàm per lucem. *Æſtus maris.*

Septimò experientia compertum eſt, vt aduertunt

Nouilunij vis. uertunt Conimbricenſes *ibidem*, lunam, dum in nouilunio coniungitur cum ſole, vehementiùs mouere hæc inferiora, & in morbidis corporibus ſæpenumero acriorem doloris vim efficere, maioreſque aſſultus Oceani, & vndarum reciprocationes excitare, & tamen eo tempore, multò minorem poſſidet lucem; ergo habet aliam occultam facultatem à luce diſtinctam, per quam operatur.

Luna decreſcente putanda arbores. Octauò, quotquot de agricultura ſcripſere, vt auctor eſt Valleſius *loco cit.* arbores putari iubent decreſcente luna, quòd tunc minus humiditate redundent, & ea ipſa cauſa, ligna eo tempore deciſa, minus ſentire cariem affirmant.

Planetarum vires. Denique Aſtrologi, vt referunt Conimbricenſes *proximè* citati, diuturnæ experientiæ magiſterio docent ineſſe Saturno vim gignendi frigiditatem, & ſiccitatem, Ioui efficiendi temperiem, Marti ardorem, calorem Soli, Veneri, & Mercurio moderatum calorem, & lunæ humiditatem. Ad argumenta pro prima ſententia.

5. Reſp. ad 1. argum. Ad primum negatur antecedens; cùm enim lux cœleſtis, & lux elementaris ſe intendant, atque adeò ſint eiuſdem ſpeciei (idem eſto iudicium de calore æthereo, & ſublunari) porrò tam mirabiles effectus non poſſint referri in lucem, & calorem ſublunares; neque referri poterunt in cœleſtes eiuſdem naturæ qualitates; referentur ergo in alias à luce qualitates, quæ ſunt occultæ influentiæ, quas quærimus. Neque incuſes nomen qualitatis occultæ, non enim ſubeſt fraus, nec latet anguis in herba; ſic appellatur, non quòd dubia ſit illius exiſtentia, ſatis enim patet ab effectu, ſed quia non eſt ſortita peculiare nomen, quod ſatis illius naturam aperiat. Quòd hanc virtutem in ſchola Ariſtotelis appellas peregrinam, eſto id ita ſit; at non indigna eſt hoſpitio tanti Philoſophi; ſed vide, an illam fortenatam ex Peripateticorum Principe, diu dein profugam, vel extinctam (pleraque enim ab eo ſcripta, temporum iniuria intercidiſſe fide digni auctores memoriæ prodidere) nunc veluti poſtliminio redeuntem, aut etiam rediuiuum, agnoſcat ſuam, ſereno, lætóque excipiat vultu optimus parens.

6. Reſp. ad 2. argum. Ad ſecundum reſpondeo primò negando antecedens: nam corpus lucidum, quà tale, calefacit, non refrigerat; deinde quicquid ſit de antecedente, diſtinguo conſequens; non dantur qualitates occultæ, re à luce diſtinctæ, tranſeat; ſola ſaltem ratione à luce diſcretæ, nego; non poteſt enim negari, dari multos effectus, qui non poſſunt eſſe à luce præciſè, vt eſt actiua per calorem.

Reſp. ad 3. argum. Ad tertium falſitatis coarguunt maiorem animata, quæ ſunt longè perfectiora inanimis, & tamen inſtrumentis ſunt pluribus inſtructa, quàm illa.

Reſp. ad 4. argum. Ad quartum dic maiorem non eſſe veram vniuerſaliter, nam hinnibilitas, quæ eſt potentia ſpecifica equi, eſt imperfectior potentia audiendi, videndi, & generandi, quæ eſt potentia generica animalium.

Reſp. ad 5. argum. Ad quintum negatur antecedens, quo ad ſecundam partem; tum quia Saturno præſenti, & non abſenti omnes Aſtrologi tribuunt vim gignendi frigiditatem, & ſiccitatem; tum quia frigus eſt qualitas poſitiua, quæ proinde non conſiſtit in ſola carentia caloris; ergo non poteſt produci per aliquid negatiuum, cuiuſmodi eſt abſentia Solis.

Ad ſextum, maior eſt vera de repugnantia formali, ſecus de virtuali; vt patet de vino generoſo, quod virtute eſt calidiſſimum, & tamen circunfuſa niue redditur frigidiſſimum; ſic ergo vna, eademque ſtella poterit producere contrarios effectus, quos non actu, ſed virtute ſolùm contineat. Neque propterea Saturnus, v.g. ſimul calefaciendo, & refrigerando ſuam impediet actionem, calor quippe & frigus ſolùm ſibi aduerſantur in gradu intenſo, non remiſſo, ad eum igitur poterunt ſimul comproduci in eodem. Reſp. ad 6. argum.

Ad vltimum, Aſtrologia practica, quæ ſcilicet ex ſiderum, errantium præſertim ortu, occaſu, colore, ſcintillatione, congreſſu, oppoſitione, varióque aſpectu, tum inter ſe, tum ad ſtellas fixas, coniectat, duplex eſt; naturalis vna, quæ reuocatur ad agriculturam, nauticam, & medicinam; altera iudiciaria, quæ iudicat de effectibus occultis à libero arbitrio, aliqua ratione dependentibus, ſiue illi ſint nunc, vel præterierint, ſiue pendeant in futurum, ſubiecti magiſterio natiuitatum, & electionum. Hæc autem poſterior ſolùm (cui minimè fauent occultæ influentiæ) non prior illa, eſt illicita, vt declarauit Sixtus V. conſtitutione, quæ incipit, *cœli & terræ, creator Deus*, Romæ promulgata quinto Idus Ianuar. 1586. & docent S.Thomas 2.1.*quæſt.*95.*art.*5. & *ibi* Caiet. Suar.*tom.*1.*de Religione lib.*2.*cap.*11. Azorius 1.*p. inſtitut.moral.lib.*9.*c.*13. Leſſius *lib.*2 *de iuſtitia, & iure,c.*43.*dubitatione* 6. & Delrius *lib.*1.*diſquiſitionum magicarum cap.*3.*q.*1.*& lib.*4.*cap.*3.*q.*1. 7. Reſp. ad 7. argum. *Aſtrologia naturalis. Aſtrologia iudiciaria.*

SECTIO V.

An foſſilia, præter Deum agnoſcant aliam cauſam ſui effectricem?

PRæiactis ſolidioribus fundamentis, de cœlorum in orbem noſtrum influxibus, iam pronum erit, effectricem foſſilium cauſam rimari. Sed primùm conuellenda radicitus eſt, perridicula quædam vulgi opinio, digna potius Poëtarum Helicone, & Caſtalio, quam Philoſophorum Academia, & Lyceo; aſſerit enim Deum initio mundi in ſaxorum venis, & commiſſuris metalla, gemmas, ac varia terrarum genera finxiſſe talia, & creaſſe, cuiuſmodi nunc inueniuntur, nec medio præterlabentis temporis decurſu, vlla ex materiis ad id aptatis nata, vel renata; neque aliquam vim naturæ ad eorum perennitatem machinatum eſſe ſummum rerum opificem. Hanc referunt, & optimè refellunt Agricola *lib.*5.*de ortu, & cauſis ſubterraneorum, ſub initium*, & Conimbricenſes *tract.*1; *meteorologiæ cap.*1.*&* 2. 1. *Vulgi error de cauſa efficiente foſſilium.*

Primò, quia, ſicuti Deus, cum in prima rerum molitione, animalia, arbores, aliaque eiuſmodi produxit, eiſdem vim ſimilia in poſterum gignendi contulit; ſic æ conueniens fuit, vt, licèt tunc magnam in terræ gremio metallorum copiam (id enim mundi ornatus, & abſoluta perfectio exigebat) effinxerit; tamen phyſicis rebus facultatem ad alia etiam metalla progreſſu temporum efficienda tribuerit. 2. *Refellitur vulgi error de cauſa efficiente foſſilium.*

Secundò

Secundò quid, qnomodo, quóve ordine in prima rerum creatione produxerit Deus, non conſtat aliunde, quàm ex ſacra Geneſi à Moyſe deſcripta, at in ptimæuo rerum ortu nulla fit mentio ſuſilium, & gemmarum, vt rectè obſeruar Valleſius *cap.1. de ſacra Philoſophia*. Vnde ergo hæc foſſilium origo innotuit iſtis Philoſophis? an illis cœlitus plus lucis affulſit, quàm Spiritus ſancti hiſtoriogapho? Sed fortaſſe ſolidiſſimis nixi rationibus, ſuperno affatu, vel afflatu non egent, at nullas proferunt; gratis ergo aſſerta opinio hæc, flacceſcat ſine Gratiis, & euaneat.

In Ilua ferrum ſemel erutum renaſcitur.

Tertiò in Ilua, vulgò Elba, Tyrtheni maris inſula, cui anno 1561. plurimum ſplendoris adiecit Coſmus, Dux Mediceus, inſtitutione Equitum S. Stephani, è quadam ferri fodina, ex qua ſemel erutum hoc metallum, denuò poſt 25. circiter annos tenaſcitur, vt ex probatiſſimis ſcriptoribus autumant Maginus *tab.12. geographiæ*, & Agricola *proximè* citatus. Conimbricenſes etiam *vbi ſuprà cap. 2.* apertè docent, experientia compertum eſſe, augeri in matricibus metalla. Quamobrem pugnare cum experienria, qui negant naturæ vim producendi foſſilia, certo eſt certius.

Plumbũ naturaliter augetur.

Quartò plumbum naturaliter augeri probat idem Agricola, tum auctoritate Galeni teſtantis, ad ipſum, in loco humido poſitum, fieri acceſſionem, tum eo experimento, quod plumbeos imbrices, quibus magnificas ædes tegi videmus, multò graniores, aliquot pòſt annis, inueniunt ij, qui priùs pondus notarunt, tanto exceſſu, vt eos ſæpè, ob nimiam grauitatem, æneis permutare cogantur.

Mineralium plura genera in media aëris regione generantur.

Quintò varia terrarum, lapidum, & metallorum genera, ex aëreo cœlo decidunt ad nos; ergo etiam ibi generantur. Conſequentiam hanc ex eo antecedente benè inferunt Conimbricenſes, & Agricola præcitati; cùm enim, difflante vento, diffugiunt nubes, & ſereno fruimur cœlo, conſtat elementares halitus non poſſe in aëre concreſcere in ſolidam vllam mineralium ſpeciem; ſibilis autem eſſet explodendus, qui aſſereret grauiſſimas foſſilium maſſas hinc illuc turbine, & ventorum impetu exſufflari, vel ab initio mundi detineri ſuſpenſas in aëre, & inde ad nos per partes paulatim dilabi; ſupereſt ergo vt corpora hæc ibi de nouo gigni fateamur. Antecedens autem, de quo eſt tota difficultas, admittunt iidem auctores, quibus ſubſcribit Gaſton Claueus *in Apologia Chryſopæia.* & probant tum auctoritate Auicennæ, tum experimentis, quæ ipſi vel obſeruarunt, vel apud graues Doctores didicerunt. Agricola igitur teſtatur ſe vidiſſe terras in aëre generatas, & cœlo delapſas, idémque addit de lapidibus, & maſſis ferri, vel æris ab aliis viſis, vt prodigiorum ſcriptores, cæteríque tradiderunt. Conimbricenſes autem *eodem tract. cap. 1.* Ex halitibus, inquiunt, in ſublime euectis, gignitur interdum in aëre ferrum, æs, aliaque huiuſmodi, vt teſtatur experientia. Namque in Perſide non ſemel ænea corpora, hamatis ſagittis ſimilia, cœlo coruſcante defluxerunt; & dilapſa aliquando fuit moles quinquaginta librarum, adeò dura, vt frangi nequierit. Ac noſtra etiam ætate in Hiſpania in Valentiæ Regno decidit è nubibus maſſa lapidea, metallicis venis infecta. Quòd ſi expiratio poteſt in aere in metallum concreſcere, multò faciliori negotio poterit in terræ gremio; in aëre enim motus, quo expiratio fertur, ratò ſinit eam ſolidari in denſitatem, quam metalli natura exigit. Eadem argumentationis forma deducunt Gaſton, & Agricola *ibid.* lapides, & metalla, ex eo quòd in aëre producantur, multò magis in terræ ſinu, vt in proprio ortus loco, genitum iri.

Cuniculi metallici.

Denique ſic optimè argumentatur Agticola *eodem libro*, ſi vertamus oculos ad cuniculos, 3.
quos in viſcera terræ agunt metallici, videbimus eos adeò interdum memoria hominum in anguſtum veniſſe, vt aliquá ſui parte, nullum, aut admodum difficilem præbeant tranſitum; cùm eos ſatis latos ſoleant agere foſſores, ne tranſituros impediant; in tales autem anguſtias ſunt adducti propter accretionem materiæ, ex qua lapis eſt factus; lapides ergo in gremio terræ augeſcere, & renaſci non eſt diffitendum.

Maneat ergo, ſoſſilia, ex ordine cauſarum ſe- 4.
cundarũ, aliquam habere ſui effectricem. Nunc, quænam ſit illa, diſquirendum in ſequentibus.

Sectio VI.

An, & quomodo cæli & aſtra ſint cauſa efficiens foſſilium?

Mineralium pater, & mater ex Triſmegiſto.

PRæcipua foſſilium genera ſunt gemmæ, la- 1.
pilli, metalla; quorum effectricem cauſam eſſe ſidera, primus auctor fuit ter maximus ille Sacerdos, Philoſophus, & Rex Hermes Triſmegiſtus, ratus huius pulcherrimi partus, patrem quidem eſſe ipſum cœlum, matrẽ autem terram, quæ recepto in collibus, & montibus ætherei coniugis influxu, pretioſo conceptu grauior facta, vel ex cœlo colonias deducit in terrenum orbem, vel ſideream propagans ſobolẽ, gemmis, lapillis, ac metallis, perinde, ac rutilantibus ſtellis conueſtit, & ornat hunc mundum elementarem. Nõ eodẽ autem modo philoſophatur Hermes de gemmis, & metallis; illarum enim ortum refundit in ſtellas fixas, at horũ partum aſcribit errãtibus: & id quidẽ non ſine ratione. Namque, gemmæ firmiore natura ſolidantur; metalla verò nunc liquata fluunt, nunc dureſcunt coacta, & denſata; quare, ſi proles refert ingenium parentum, nónne illæ ex fixis aſtris, hæc verò ex erronibus, patrem deſiderent, &, data optione, ſibi eligant? Liceat hoc Triſmegiſti dogma confirmare ex illo Horatij *lib.4. Ode* 4.

Cur metalla à planetis, gemmæ à ſtellis fixis efficiantur?

Fortes creantur fortibus, & bonis.
Eſt in iuuencis, eſt in equis patrum
Virtus: nec imbellem feroces
Progenerant aquilæ columbam.

Cur metalla ſecundi planetæ, gemmæ verò ſecundæ ſtellæ fixæ.

Quia verò filij ſolent gaudere gentilitiis pa- 2.
rentum nominibus, eruditæ metaphoræ renax Triſmegiſtus, vt vocat metalla ſecundos planetas, ſic gemmas appellat fixa ſidera ſecundaria. Neque verò putat hic Philoſophus, quodlibet metallum à quolibet planeta indiſcriminatim gigni, ſed certum à certo, nempe à Saturno plumbum, à Ioue ſtannum, ferrum à Marte, à Sole aurum, æs à Venere, Hydrargyrum

Metalla vocantur nomine planetarum.

à Mercurio, argentum à luna; ſicut autem nos ſolemus nepotes inſignire nominibus auitis, ſic ille ſingulis metallis indidit nomen patris, vocans, v.g. aurum, non aurum, ſed ſolem; argentum, non argentum, ſed lunam, & ſic de aliis. Diceres ſidera, tametſi de immortalitate ſecura, perinde tamen, ac ſi metuerent interitum, æmulari curam patentum, qui perẽnitatem affectant, transfuſæ in poſteros ſubſtantiæ, & nominis ſimilitudine. hanc fuiſſe Hermetis Philoſophiam de effectrice cauſa gemmarum, & metallorum, teſtatur Albertus Magnus *lib.* 3. *mineral. tract.* 1. *cap.*6. addens idem ſenſiſſe Platonicos. Verùm hi, ſi fidem habemus Marſilio Ficino *in Atlanticum Platonis*, ſi non eadem, at ſimillima aſſeruerunt, dum aurum Soli, argentum Lunæ, Saturno plumbum, Ioui electrum, ferrum & æs Marti, Veneri Orichalcum, ſtannum Mercurio tribuerunt.

Platonicorũ, & Aſtrologorum ſententia de ortu metallorum.

3. In eadem Triſmegiſti ſententia fuiſſe Chaldæos, ſiue Aſtrologos, & Chymicos, præter Albertum *ſuprà*, aduertunt Agricola *lib.*4. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum*, *pag.*50. *& lib.*5. *pag.*72. *&* 73. Alexander de Angelis *lib.* 5. *in Aſtrologos coniectores, cap.*17. Franciſcus Valleſius *cap.*49. *de ſacra Philoſophia*, Conimbricenſes *tract.* 13. *meteorologiæ*, *cap.* 1. *&* 2. & alij. Familiare (inquit Alexander de Angelis eo loci) eſt Aſtrologis, effectus omnes mirabiles, ad quorum cauſas mens humana vel ægrè, vel ne ægrè quidem pertingit, ad ſiderum efficientiam reuocare: itaque contendunt, vi ſiderum ingenerari rebus ſublunaribus agendi facultates illas ſecretiores, & admirabiles, quibus Herculeus lapis ferrum, adamas electrum, pilos, & ſurculos ad ſe trahunt. Echeneis piſciculus nauim ſiſtit, aut certè remoratur. Hircinus ſanguis emollit adamantem. Miluus, non Elephas, gallinaceum pullum terret; Rhabarbarum flauam bilem, Agaricum pituitam educit. Ita de gemmis, aliiſque nunnullis philoſophantur Aſtrologi apud Alexandrum.

Examinatur Triſmegiſti ſententia de ortu metallorum.

4. Verùm enim verò de hac Hermetis, & Aſtrologorum ſententia, quod tandem ferendum iudicium? Agricola *lib.*5. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.*72. cenſet iſta eſſe pulchra figmenta, nullis fulta demonſtrationibus, ſed ab otioſis, ac deliris Magis futili conficta perſuaſione. Valleſius *vbi ſuprà*, ſcribit hæc, & alia id genus, ſola diuinatione niti, & eſſe quidem apud vulgus plauſibilia, re tamen vera nænias, aut ſeniles fabulas, quæ in Philoſophiã per vaniloquos irrepſerunt. Facilè itaque dicerent hi Philoſophi, lapillos, & metalla eſſe fratres germanos Hyperionis, Iapeti, Saturni, Cotti, & Briarei, quos ſimiliter è Veſta, ſeu terra ſuſcepiſſe cœlum fabuloſè commentus eſt Heſiodus in Theogonia apud Comitem *lib.*1. *Mythologia, cap.*3. Sic autem impugnari poteſt ſententia hæc,

1. Arg. contra ſententiã Triſmegiſti.

Primò, quia idem manens idem, ſemper natũ eſt facere idem, contrariorum enim contrariæ ſunt cauſæ, ex Ariſtotele *lib.*2. *de generat. t.*56. *& lib.*4. *Meteor. ſumm.*2. *cap.*3. Sed ſtellæ ſemper ſunt eædem, ab omni quippe corruptione immunes; ergo ſi ſunt cauſa lapidum, & metallorum, hæc ſemper eiuſdem, & inuariatæ bonitatis deberent producere, contra, quàm experimur; videmus enim inuariato ſole, aurũ eſſe aliud magis, aliud minùs perfectum; eandem diuerſitatem in plumbo licet intueri, Saturno patre non mutato, & ſic de aliis.

2. Arg. contra ſententiã Triſmegiſti. Planetarum, & metallorũ numerus.

Secundò ſic arguit Agricola. Conſtat plura eſſe metalla, quàm ſeptem illa peruulgata; cùm verò nonniſi ſeptem ſint ſtellæ vagæ, quã Aſtrologi peperiſſe dicent plumbũ cinereum? Neceſſe igitur habent, aut plures confingere ſtellas errantes; aut vni tribuere duo metalla diuerſa; aut denique plumbi cinerei ortum aſcribere ſideribus, quæ infixa cœlo ſunt. quorum primum abſurdum eſt, & decretis Aſtronomiæ prorſus aduerſum; alterum eorum aſſertionem validè dubiam facit; ſi enim licet vni ſtellæ vagæ duo tribuere metalla, cur non licebit Soli, earum quaſi principi, & cuius vires in primis perſpicuæ ſunt, aut Soli, & Lunæ, duobus luminaribus, maximè ad ſenſum euidentibus, totum metallorum opificium acceptum referre? Tertium verò non minùs dubiam efficit eorum opinionem. nam ſi vnum aliquod ſidus certo infixum loco, plumbi cinerei parens iure dici poteſt, quid obſtat quominus metalla alia aliis inerrantibus ſideribus attribuamus? ex quibus omnibus, inquit Agricola, intelligitur non niſi futiles quaſdam eſſe perſuaſiones, credere vires efficiendi tam lapides, quàm metalla ineſſe aſtris.

Triſmegiſti ſententia de ortu foſſilium defenditur.

Hic quis non credat meram fabulam, cœlum eſſe parrem foſſiliũ, terram autem matrem: & tamen non ita eſt. Habet ſiquidem ea opinio, præter Aſtrologos, & Chymicos, graues alios auctores, & patronos. Nam Albertus Magnus *lib.*3. *mineral. tract.* 1. *cap.* 5. ait cauſam effectricem metallorum eſſe motorem Orbis, explicantem formas naturales, per motum cœli, & qualitates elementorum. Scotus *in* 1. *ſent. diſt.* 37. abſolutè ait mineras generari à cœlo in viſceribus terræ. Tolet. *lib.* 1. *de generat. cap.* 10. *q.* 19. *verſic. Duo autem ſunt, & lib.*2. *cap.*8. *q.* 11. *fundam.*1. Conimbricenſes *lib.* 1. *de generat. cap.* 10. *q.* 1. *art.* 2. *ad* 3. *& tract.* 13. *Meteorol. c.*2. virtuti aliorum attribuunt ortum metallorũ, & aliorum mixtorum perfectorũ vita carentium, qualia ſunt omnia foſſilia. Idẽ de metallis ſcribunt Valleſius *de ſacra Philoſophia, c.*49. & Petrus Sainctfleur *lib.*14. *in theſaurũ Ariſt. c.*17. Idẽ de gemmis Rueus *lib.*1. *de gemmis, c.*1. Nec refert Valleſiũ, & Conimbricenſes, *locis ſupra citatis*, aduerſæ parti videri ſuffragari, non enim negãt abſolutè foſſilia eſſe ab aſtris, ſed tãtùm, vt temerè aſſertam rident illã diſtributionẽ ſingulorum metallorum in ſingulos planetas; nec aliò ſpectare crediderim ſubſannationem Agricolæ. Probatur autem hæc ſententia,

1. Arg. pro ſententia Triſmegiſti.

Primò, quia nihil in terra fieri ſine cauſa & dictat ratio, & docet Spiritus ſanctus *Iob* 5. ſed, ſi eximas ſidera, nulla alia ſupereſt cauſa, à qua effici poſſe videantur gemmæ, & metalla; ergo, &c.

2. Argum.

Secundò virtutem cœleſtem influere in omnes effectus ſublunares, eſt planè certum apud Ariſtotelem, qui 2. *Phyſic. t.*26. Sol, inquit, & homo generant hominem; & *lib.* 1. *Meteor. ſumm.* 1. *cap.*2. Oportet, inquit, mundum inferiorem ſupernis lationibus coniunctum eſſe, vt inde vis eius vniuerſa regatur. quare benè Tolet. *in primum de generat. cap.* 10. *q.* 19. *verſic. at de inanimatis*, obſeruat iuxta Ariſtotelicam Philoſophiam, eſſe opus virtute cœleſti ad omnia; itaque etiam

gemmæ,

Digitized by Google

gemmæ, & metalla erunt intra ſphæram ſidereæ efficientiæ.

Argum. 3.

Tertiò obſeruant Delrius *diſquiſitionum magicarum lib. 1. cap. 3. q. 1. & lib. 4. cap. 3. q. 1.* & Thumas Gianninius *parte 2. de natura cœli, c. 8.* Chaldæos ex metallo conflare ſolitos quaſdam imagines aſtronomicas, quas ſculpant ad aſpectum certarum ſtellarum, vt inde ſiderea virtus ad ſignatum deriuata metallum, miros operetur effectus. Eo pacto luna, v. g. trino, ſextilíve aſpectu feliciter intuente aliquam ſtellam in cœli medio, aut in ortu poſitam, ex metallo huic ſtellæ dicato conficiunt anulum, in cuius pala inſerunt lapidem imagine inſignitum, ſubiecta herba eidem ſtellæ conſecrata. Hoc, ſimilibúſque anulis tradunt ipſorum opifices animum exhilarari, hoſtes vinci, morbos profligari, & varia miracula fieri; ídque confirmant, quoniam Eudemus Philoſophus huiuſmodi anulos contra ſerpentum morſus, faſcinationes, morbos, ac dæmones compoſuit. Gyges Lydorum Rex anulo, in cuius cauitate lapis è draconis capite exemptus, erat incluſus, ſeſe reddidit inaſpectabilem, & Magi Zoroaſtri aſſeclæ, Perſarum Regem induxerunt, vt ad venena præcauenda, hominis imaginem ſerpente cincti, & dextra ſerpentis caput, læua caudam comprehendentis, genibus quaſi inflexis, & capite paululum reſupino, lapidi hæmathidi imprimeret, & hunc ita aureo incluſum anulo, vt inter lapidem & aurum radix ſerpentariæ eſſet immiſſa, digito geſtaret. Ex hac quaſi hiſtorica narratione, vides, ni fallor, magnam inter aſtra, & metalla, lapidéſque ſympathiam, quam ſi fatear ſignum eſſe ætherei cuiuſdam influxus, quo ſidera concurrant ad generationem foſſilium, non longè à ſcopo abeſſe videare.

Imagines aſtronomicæ.

Anuli aſtronomici.

Gygæ anulus.

Magi Zoroaſtri.

Argum. 4.

Quartò exploratum eſt effectrici cauſæ hoc eſſe peculiare, vt producat effectum, quam maximè poteſt ſibi ſimilem. Hinc natorum ſimilitudo ſæpè prodit parentes; & è conuerſo. Propterea apud Garamantes Africæ populos, quia nulli eſt certa coniux, ex his, qui tam confuſo parentum coitu paſſim, incertique naſcuntur, quos pro ſuis colant, formæ ſimilitudine agnoſcunt, auctor Pomponius Mela *lib. 1. de ſitu orbis cap. 8.* & ante ipſum Ariſtot. *lib. 2. polit. cap. 2.* Cùm ergo Aſtrologi, & Chymici, apud Albertum *lib. 3. mineral. tract. 1. cap. 6.* Agricolam *lib. 5. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag. 72.* & Conimbricenſes *tract. 13. meteorologiæ, cap. 2.* ſiderum vires, & ſimilitudinem agnoſcant in gemmis, & metallis, illa patris honorè rectè condecorant, hæc ætheræ prolis dignantur inſignibus.

Natorum ſimilitudo.

Argum. 5.

Quintò ſic arguunt Conimbricenſes *proximè* citati. Cùm metalla ſint mixta, proindéque excellentioris naturæ, quàm elementa, è quibus efformantur; & omnis principalis cauſa cuiuſque effectus ſit aut eo nobilior, aut ſaltem æquè nobilis, nequeunt metalla ab elementis, vt à principe cauſa effici; atque adeò oportet eis alium aſſignare progenitorem. Is autem quinam eſſe valeat, non occurrit, præter ſidera, atque in iis maximè ſolem, cuius vis, & influentia, omnium Philoſophorum conſenſu, latiſſimè funditur, & ad ſimiles effectus mira efficacitate omnia quoquouerſum penetrat.

6.

Præfertur poſterior ſententia Triſmegiſti.

Ex dictis conſtat hanc poſteriorem ſententiam, & grauiorum niti auctoritate ſcriptorum, & momentis rationum fulciri probabiliorum. Quare eam amplectimur, vt veriorem; præſertim cùm Valleſius, & Agricola viſi Triſmegiſto obniti, non negent abſolutè paternos planetarum influxus in metallorum partus, ſed ſolùm ſeptemplicem illam ſingulorum metallorum diſtributionem, in ſingula, ac certa errantium ſidera, non ob aliquam ſanè (me iudice) repugnantiam inde ſequentem; quæ enim emergit, quæ ſolui nequeat? ſed quia ea ſatis firmis non probatur argumentis. Sed enim hoc te velim monitum qui hæc legis, rationem tertio loco adductam, vbi deficit, in eo corrigendam; illæ enim imagines aſpectis inciſæ ſideribus, impiam redolent ſuperſtitionem, Aſtrologis Chaldæis relinquendam, & à Chriſtianis reſpuendam Philoſophis; neque enim illæ figuræ vllam ex aſtris in metalla virtutem accerſere poſſunt, niſi ex dæmonis pacto. Augetur ſuſpicio, quod teſtibus Delrio, & Gianninio *vbi ſuprà*, Aſtrologi tribuunt eam virtutem imaginibus inſculptis non ſolùm in metallo, ſed etiam in cera, & ligno. Quocirca coarguuntur credere eam virtutem magis præcipuè deſcendere ex imagine, quàm ex metallo, quod cùm repugnet rationi naturali, intercedat oportet pactum ſublimioris poteſtatis, non diuinæ, vel angelicæ; ergo dæmoniacæ. Ad argumenta contrariæ ſententiæ, cuius acerrimum patronum exhibet ſe Agricola.

Imagines aſtronomicæ ſuperſtitionis arguuntur.

7.

Reſp. ad 1. argum.

Quomodo idē manēs idem, operetur idē?

Ad primum, idem operatur idem, ſi maneat idem, tum in ſe ipſo, tum quo ad diſpoſitiones materiæ patientis, quod verum eſt de agente æquè cœleſti, ac terreno; nemini namque rerum naturalium gnaro, dubium eſſe ſuſpicor, cœlicos influxus impediri poſſe, vel omninò minui, aut certè variari, propter ineptitudinem, vel varietatem materierum, in quas virtutem exercent ſuam, cui etiam pulchrè conſonare illud Platonicum (ſecundùm merita materiæ infundi vires cœleſtes) obſeruat Rueius *lib. 1. de gemmis, cap. 2.* Hanc olim Philoſophiam docuit Anchiſes Æneam *Æneid. 6.* ibi,

Principio cœlum, ac terras, campóſque liquentes,
Lucentémque globum lunæ, Titaniaque aſtra
Spiritus intus alit, totámque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.
Inde hominū, pecudúmque genus, vitæque volātum,
Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore pontus.
Igneus eſt ollis vigor, & cœleſtis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant.

Cùm ergo ſingulis ferè momentis mutentur diſpoſitiones ſublunarium, omnia namque tempus habent, & ſuis ſpatiis tranſeunt vniuerſa ſub cœlo, *Eccleſiaſtæ 3.* Vanitati enim creatura ſubiecta eſt non volens, *Roman. 8.* quid mirum varios produci effectus, eſto etiamſi ſint inuariari ipſi aſtrorum influxus? Deinde dico aſtra non 8.

Aſtrorum vires non ſemper ſunt eadem.

Lunæ mutationes.

eaſdem ſemper habere vires, ſed alias ſubinde, atque alias. Luna in primis decurſu vnius menſis ſynodici, pro vario Solis aſpectu, vel coniuncto, vel ſextili, vel quadrato, vel trino, vel oppoſito, eſt ſilens, falcata, ſeu corniculata, dimidiata, gibboſa, & plena. Præterea ſi appetente plenilunio, exiſtat ſub ecliptica, in capite Draconis, ſole

exiſtente in cauda, vel è conuerſo, obiectu terræ inumbrata, deficit atris nigricans tenebris. Sol ipſe, interiectu lunæ, horrentibus vmbris, deficiens, tenebroſo circunfuſus amictu ſqualet, & luget. Quid dicam de maculis per ſolarem diſcum diſcurrentibus, quæ interdum tres, aliquando quattuor, triginta nonnunquam, & amplius, viſæ ſunt, tantæ magnitudinis, vt earum aliquæ toti Europæ, aut Africæ, aliquæ verò toti ferè terræ æquales ſint: de quibus maculis vide, ſi libet, Apellem, poſt tabulam in tribus epiſtolis ad Marcum Velſerum *anno Dom.* 1611. & 1612. Galilæi epiſtolas ad eundem Velſetum, *anno* 1612. & Aguillonium *lib. 5. opticorum, propoſitione* 56. Præterea Aſtrologorum Princeps Ptolemæus *lib. 1. de iudicijs, §. de modis futurorum,* docet planetas abſolutè, & ſigillatim habere quaſdam vires, & proprietates; cæterùm eoſdem conſideratos relatiuè, pro varia habitudine, & configuratione ad alias ſtellas tum errantes, tum inerrantes, ſortiti plures alias proprietates, variabiles in infinitum. Quæ cùm ita ſint, deſipiant planè, qui non libenter fateantur ſæpiſſime mutari planetarum, & reliquorum aſtrorum influxus, vires, & proprietates: variatis verò ſiderum influxibus, quid doles, ſi varientur effectus ſublunares ab illis progeniti?

Solis eclipſis, & macula.

Planetarum vires quàm variabiles.

9. Ad ſecundum duo aſſumit Agricola (nempe metalla plura eſſe, quam ſeptem; planetas verò nonniſi ſeptem eſſe) probabilia illa quidem, at non certa. Nam, quod ſpectat ad metalla, S. Iſidorus *lib. 16. originum, cap.* 16. ait eſſe ſeptem; Valleſius *cap. 49. de ſacra Philoſophia*, eſſe quinque; ſex autem, vel ſeptem Conimbricenſe *tract. 13. meteorologiæ, cap.* 4. Verùm de hac re plura *infrà*, vbi de metallis. De numero planetarum exiſtimo aliter fuiſſe philoſophaturum Agricolam, ſi vidiſſet ſidereum nuncium Galilæi, opuſculum Keppleri *de quattuor Iouis ſatellitibus*, Diſquiſitiones Mathematicas Chriſtophori Scheiner, & Blancanum 3. *parte ſphæræ tract.* 9. Hi enim ope Teleſcopij rimati ſæpè ſunt in cœlo circa Iouem quattuor ſtellas, quas eſſe non fixas, ſed erraticas, ac proinde planetas, inde arguunt, quòd nec eaſdem ſemper ſeruent ad inuicem, nec ad Iouem apparentes diſtantias, ſed modò remotiores, modò propiores ei fiant; quod accidere poteſt, ſi ponamus hos Iouis comites circa eum circulos ducere, non ſecus ac circa ſolem Mercurius, & Venus reuoluuntur; ſeruant autem inuicem, & ad Iouem hunc ſitum, vt ſemper ferè ſint in ecliptica, aut in linea eclipticæ parallela. Non me fugit Martinum Horky *in ſua peregrinatione contra Nuncium ſidereum Galilæi*, teſtari ſe millies vſum proprio Galilæi perſpicillo, nunquam tamen vidiſſe hos nouos planetas, quos proinde fictitios eſſe ſuſpicatur. Sed quis non videat, facilius potuiſſe hallucinari Martinum Horky, quàm tot præſtantiſſimos Aſtronomos, præſertim, cùm cæteris paribus, plus ponderis habeat teſtimonium affirmantis, quàm negantis? quin immò plus credatur doobus affirmantibus, quàm mille negantibus, vt ex Bartolo, Baldo, aliiſque plurimis Iuriſconſultis oſtendunt Farinacius *tract. de teſtibus, quæſt. 65. parte 3. reg. 19. num.* 200. & 101. & Maſcardus *tom. 1. de probationib. concluſ.* 70. & probant, quia certius aliquid nouit, qui quod agitur affirmando nouit, quam qui negando; neque enim negatiua ita ſe offert ſenſui, ſicut affirmatiua. Maneat ergo deberi cœlo honorem tantæ prolis, illudque propterea meritò dici Patrem gemmarum, & metallorum.

Resp. ad 2. argum.

De numero metallorum diuerſa ſententia.

Planetarum numerus.

Quattuor ſatellites Iouis inter planetas relati.

Sed adhuc vrget Alexander de Angelis *lib. 1. in Aſtrologos, cap.* 17. & contendit gemmarum vires, illis competere ex propriis potius earum formis, quàm è ſtellis; comitantur enim huiuſmodi vires certas, ac definitas formas, puta Herculei lapidis, adamantis, &c. atque ita comitantur, vt ſine illis nunquam ſint. Euaneſcere eaſdem vires, temporis diuturnitate compertum eſt; retundi vires magnetis allio, experimentis diſcimus quotidianis. Vis tamen illa, niſi in magnete, non reſidet: cur igitur non exiſtimamus a forma magnetis illam naſci, niſi impediatur ab aliquo contrario? cur potius è cœlo eam dilabi volumus, quàm naſci domi, & ex natura magnetis, quæ fons eſt, & origo omnium proprietatum magnetis? Facilè tamen reſpondetur, hic quæri effectricem cauſam, non tam virium, & proprietatum gemmis conuenientium, quàm ipſorum gemmarum. Eſto igitur à gemmarum formis dimanent earum vires (quod libenter admittimus) at formæ ipſæ vnde oriuntur? ſicut ergo intellectus, memoria, & voluntas, fluunt ab anima rationali, cuius conditor eſt ipſe Deus; ita hic dicimus gemmas effici à cœlo, ſed à gemmarum formis oriri earum vires. Quanquam ipſæ etiam gemmarum vires aliquo modo efficientiæ aſtrorum acceptæ referri poſſunt, in eo ſenſu, quo apud Philoſophos exploratum eſt, dans formam, & eſſe, dare etiam conſequentia ad formam, & ad eſſe. 10.

Gemmarum vires vnde oriantur.

Sectio VII.

In qua enodantur aliæ difficultates de efficienti cauſa foſſilium.

Nondum exhauſtæ ſunt omnes difficultates de effectrice cauſa mineralium, ſed duæ illæ, duntaxat examinatæ, an à ſola prima cauſa, an etiam ab aſtris efficiantur: nunc aliæ agitandæ, quarum 1.

Prima eſt, vtrùm foſſilia, præter DEVM, & cœlum, agnoſcant alium ſui effectorem? Ratio dubitandi eſt, 2.

Argum. 1. pro prima difficultate.

Primò, quia eiuſdem rei nequeunt eſſe plures cauſæ eiuſdem generis, vt docet Philoſophus 5. *Met. t.* 2. ibi, cùm multifariam cauſæ dicantur, accidit multas quoque eiuſdem, non ſecundùm accidens cauſas eſſe, vt ſtatuæ, & ars ſtatuaria, at ipſum æs, non tamen eodem modo, ſed hoc quidem, vt materia, illa verò, vt vnde motus.

Argum. 2. pro ſecunda difficultate.

Secundò quænam tandem erunt aliæ huiuſmodi cauſæ? num elementa? an primæ qualitates? an vis quædam metallica, vel lapidifica? Vide ne dixeris elementa, primò quia hæc ex dictis ſuprà *cap. 4. ſect.* 2. ſunt cauſa foſſilium materialis, non ergo efficiens. Præterea laudauimus *ſectione præcedente* Triſmegiſtum, facientem terram metallorum matrem, ſed mater ad fœtum concurrit, non actiuè, ſed paſſiuè, ex Ariſtotele

lib. 1.

*lib.*1 *de generat animalium,cap.*19.*&* 20. D. Thom. 4.*part. quæſt.*32. *art.* 4. & Caietano *ibi*, ideóque appellatur Mater, quia præbet materiam, ſiue illud ſit menſtruum, ſiue ſemen, ſiue vtrumque, quod magis probo. Materia etiam 1. *Phyſic.t.*80. vocatur Mater, quòd de eius veluti ſinu, actione agentis naturalis educantur formæ; terra ergo ad generationem foſſilium, influxum exhibebit paſſiuum, non actiuum. At hæc foſſilia ſunt mixta, gradus proinde nobilioris, quàm elementa, quippe ſimplicia corpora; ergo ab illis gigni nequeunt, alioquin cauſa impertitetur perfectionem, qua caret ipſa. Quòd verò iidem effectus excedāt vim primarum qualitatum, patet, quia frigus, calor, humiditas, & ſiccitas ſunt accidentalia, accidens autem non poteſt producere ſubſtantiam. Denique idem probatur de vi metallica, vel lapidifica; neutra enim vel ſeorſim, vel coniunctim eſt communis omnibus foſſilibus. Quòd ſi cum Alberto Magno *lib.*1.*mineral.tract.*1.*cap.*6. pro communi cauſa omnium foſſilium aſſignes virtutem mineralem, non effugies ſubſannationem Agricolæ, qui *lib.*4.*de ortu,& cauſis ſubterraneorum, pag.*52. putat in ea locutione latere ridiculam principij petitionem. hîc enim quærimus efficientem mineralium cauſam, quæ nihil differt à virtute minerali; qui ergo hanc pro cauſa reddit, nónne idem per idem explicat? His tamen non obſtantibus,

10. *Gemmarum vires vnde manant.*

Agricola impugnat virtutem mineralem Alberti Magni.

3. *Elementa eſſe cauſam efficientem foſſilium.*

Dicendum eſt inter cauſas efficientes foſſilium, præter primam cauſam, & aſtra, de quibus hactenus, alia etiam cenſeri debere, potiſſimum verò elementa, calorem, & frigus.

4. Prima pars huius concluſionis de elementis, ſequitur ex ſententia Toleti *lib.* 1. *de generat. cap.*10. *quæſ.* 19. *verſic. Duo autem ſunt*, *& lib.* 2. *de generat.cap.* 8. *quæſ.* 11. *fundam.* 1. Conimbricenſium *lib.* 1. *de generat. cap.*10. *quæſ.* 1. *art.* 2. *ad* 3. & aliorum plurium, qui generatim dicunt, elementa eſſe cauſam efficientem miſtorum, quatenus per ſuas qualitates actiuas diſponūt materiam ad formam mixti; ſed foſſilia ſunt mixta, & quidem perfecta, ex probatis *ſuprà c.*4. *ſect.*1. ergo, &c.

1. *An viuant omnia mixta.*

Sed hinc emergit formidanda difficultas, quia gemmæ, lapides, metalla, immò omnia mixta viuunt, vt docet, & octo rationibus probat Cardanus *lib.*5. *de ſubtilitate,pag.*269. Certè, ſi minùs viuunt, ſunt longè perfectiora elementis, quibus vitam negauit natura, vnica conceſſa forma, infra mixtorum dignitatem; nequeunt ergo elementa præſtare ortum foſſilibus, id vetante illo axiomate, nemo dat, quod non habet. Ad hæc Cardani terricula, eſto foſſilia, & reliqua mixta omnia viuant, in eo caſu efficientur ab elementis tanquam à cauſa, non principali, ſed inſtrumentaria, Toletus, & Conimbricenſes *ſuprà*. Verùm foſſilia eſſe inanima *cap.*4. *ſect.* 4. contra Cardanum oſtendimus, indomitam enim adamantis vim horret, contumacem lapidis duritiem auerſatur, atque ad mortis miniſtrum ferri rigorē tremit anima, vitaque cum gemitu fugit indignata ſub vmbras. Quamuis autē mineralia careant vita, quà tamen mixta, ſunt nobiliora elementis; hæc ergo tunc quam induent rationem cauſæ? Toletus, quem ſequor, 1. *de generat.loc.cit.* putat non omninò improbabile, mixtum inanimum fieri poſſe ſola elementorū virtute, hæc enim licèt ſeorſim ſingula ſint mixto imperfectiora, at omnia coniunctim accepta illi æquantur.

2. Argum. 1. pro prima difficultate.

Argum. 2. pro ſecunda difficultate.

5. *Calorem, & frigus eſſe cauſas efficientes foſſilium.*

Secunda pars concluſionis de calore, & frigore eſt Ariſtotelis 3. *Meteor. ſumm.* 3. *c.vlt.* Agricolæ *de ortu, & cauſis ſubterraneorum lib.* 4. *pag.*54. *& lib.*5. *pag.* 76. Petri Sainctfleur *in lib.* 14. *Theſauri Ariſtotelis*, *cap.*27. Vatabli *Paraphraſi in* 3. *Ariſtotelis Meteor. ſub finem*, Conimbricenſium *tract.* 13. *Meteor. cap.* 2. & Gaſtonis Clauei *in Apologia Chryſopæia*. Et probatur, quia calor, cuius eſt attenuare, humidam primùm expirationem gignit, & coquit, deinde miſcet omnes elementorum halitus, extrahénſque è materia humorem, eam efficit duriorem; at frigus eundem aëre maxima ex parte excluſo, arctiſſimè cogit, & denſat, non parua illius portione è permiſtione expreſſa.

6. *An inter cauſas efficientes foſſilium poſſit numerari ſuccus lapideſcens, virtus mineralis, & ſulphur?*

An autem, præter elementa, frigus, & calorem, habeant foſſilia aliam ſui efficientem cauſam, difficillimum eſt ſtatuere. Agricola *loco cit.* ex *lib.* 2. inter effectrices lapidum cauſas aſciſcit ſuccum lapideſcentem. Albertus *lib.* 1. *mineral. tract.* 1. *cap.* 6. virtutem mineralem. Chymici apud Gaſtonem *proximè* citatum, ſulphur. Equidem hîc miror, quomodo Agricola probet ſuum hinc lapideſcentem ſuccum, reprobet autem mineralem Alberti virtutem, cùm vtrobique par principij petitio latere videatur; vereor igitur, ne hic Philoſophus incidat in Scyllam, quærens vitare Charybdim. Idem Agricola *lib.*5. *de ortu ſubterraneorum à pag.* 64. & deinceps, impugnat chymicos numerantes ſulphur, & argentum viuum inter cauſas metallorum; de qua re nos *infrà lib.* 5. vbi de metallis. Vt autem de propoſita difficultate, quod ſentio, aperiam, non exiſtimo à veritate alienum, eſſe in ſinu terræ virtutem aliquam, diſtinctam ab elementis, & primis qualitatibus, quæ vt proxima cauſa effectrix, ortum præſtet foſſilibus; ſi enim ignis per propriam formam generat ignem, & ſic reliqua elementa, cur id non poſſint foſſilia naturam ſortita nobiliorem? Nec refert, eam virtutem proprio adhuc nomine fuiſſe inſignitam. Eſt enim Philoſophia magis diues rerū, quàm nominum, vt propterea excuſandi videantur, qui eam vocitant vel vim mineralem, vel metallicam, vel ſuccum lapideſcentem, vel alio nomine. Ad argumenta in contrarium.

7. Reſp. ad 1. argum.

An, & quomodo vnius effectus poſſint eſſe plures cauſæ?

Ad primum reſpondeo in ea quæſtione, vtrùm vnius effectus poſſint eſſe plures cauſæ, aliqua eſſe certa, aliqua dubia.

Certum eſt primò poſſe vnum, & eundem effectum pendere etiam naturaliter à pluribus cauſis diuerſi generis, qua ratione Socrates pendet à corpore, vt a materia; ab anima, vt à forma; à patre, vt ab efficiente; à felicitate, vt à fine.

Certum eſt ſecundò eundem numero effectum poſſe pendere à pluribus cauſis eiuſdem generis, diuerſi tamen ordinis; quo pacto illuminatio, v.g. in eodem genere cauſæ efficientis pendet tum à Deo, vt à cauſa prima vniuerſali; tum à ſole, vt à cauſa ſecunda, & particulari.

Certũ eſt tertiò plures cauſas eiuſdem generis, & ordinis poſſe influere in eundem effectũ, ſiue omnes ſint principales, partiales tamen, vt cùm idem currus trahitur à duobus equis; ſiue vna ſit principalis, altera verò inſtrumentalis, vt cùm ignis producitur inſtrumentaliter à calore, principaliter verò à forma ſubſtantiali ignis.

8. Incertum eſt autem, vtrùm idem numero effectus poſſit pendere à pluribus capitis totalibus, & totaliter in eodem genere, & ordine influentibus. Et quidem, ſi loquamur de potentia naturali, & ordinaria, communis Doctorum opinio, quæ ſumitur ex Ariſtotele *lib.5. Met.t.2.* & S. Thoma *ibi*, negat id fieri poſſe, quia ex coniunctione plurium cauſarum totalium eiuſdem generis, augetur efficiendi virtus, cui proinde maior reſpondet effectus; non ergo idem effectus æquè perfectus, qui eſſet ab vna cauſa, poteſt naturaliter prouenire à duabus ſimul iunctis. Attenta autem abſoluta Dei potentia, probabilius, contra Scotum *in 3. diſt.1.q.2.* & Soncinatem *5. Met.q.6.* exiſtimo cum Caietano *1.p. q.52 a.3.* Fonſeca *lib.5. Met.c.1.q.15.a.1.* & Suario *tom.1. Met. diſp.26. ſect.4.* id non implicare, quòd videam Herculeos omnes nodos à Scoto diuinæ virtuti prætentos, ſolui tandem poſſe.

9. Ex his facilè dilues primum argumentum, ſi dicas, vnius effectus poſſe eſſe plures cauſas, eiuſdem quidem generis, at diuerſi gradus, & ordinis; & hoc ſolùm pacto aſſignari à nobis effectrices plures foſſilium cauſas, nempè Deum in ordine cauſæ primæ, & vniuerſalis. In ordine autem cauſarum ſecundarum, aſtra, vt remotas, & generales cauſas; elementa, vt cauſas principales, & propinquas; primas qualitates, vt proximas, & inſtrumentarias, niſi fortè honore proximæ cauſæ malis dignari virtutem illam Alberti Magni mineralem, de qua *ſuprà*.

Reſp. ad 2. arg.

Ad ſecundum reſpondeo inter cauſas effectrices foſſilium numerari poſſe elementa, qualitates primas, & virtutem mineralem. Quia verò elementa tripartitò oppugnantur,

Elementa ſũt materia, & efficiens foſſilium.

Ad primam impugnationem dico vnam, eandémque rem diuerſimodè conſideratam fungi poſſe officio cauſæ materialis, & efficientis reſpectu eiuſdem, quam duplicis cauſæ rationem habet ſemen ad viuens, & anima ad ſuas potentias; hoc ergo pacto foſſilium formæ & producentur ab elementis, & in iiſdem, vt in proxima materia, recipientur.

Mater cõcurrit paſſiuè, & actiuè ad prolem.

Ad ſecundam impugnationem petitam ex paſſiuo matris concurſu ad prolem, probabilior eſt ſententia grauiſſimorum Theologorum, Scoti *in 3. diſt.4.q.vnica*, D. Bonauent. *ibi a.3.q.1.* & aliorum, quòd mater concurrat actiuè ad generationem. Idem ſentiunt Conimbricenſes *1. de generat.c.4.q.17.a.1.& 2.* & apud ipſos, Medicorum Principes, Hippocrates *in lib. de genitura*, & Galenus *lib.6. de locis affectis, c.5.* Hoc ipſum acerrimè tuetur Andreas Laurentius *lib.8. anatomiæ q.5.* vbi contra Peripateticos, ex communi Medicorum ſenſu, duo demonſtrat. Primum, fœminas ſemen generare, & emittere, idque multis manifeſtè indiciis ab anatomica ſectione ductis euincit, quæ in hunc locum afferre noluimus. Alterum fœmineum ſemen eſſe actiuum, fœcundum, prolificũ, quod ſic probat, quia fœtus alias patri, alias matri ſimiles eſſe omnibus eſt exploratum. ſimilitudo hæc aut à ſemine, aut à menſtruo; non à menſtruo ſolo, quia ſemper matri ſimiles eſſent, non à ſemine ſolo maſculo, quia patri ſemper ſimiles eſſent; ergo à communi cauſa, ab vtriſque manante, communis hæc cauſa ſemen eſt; ergo, &c. Sit ergo probabilis Ariſtotelis, & S. Thomæ de concurſu paſſiuo matris, at de actiuo probabilior eſt Hippocratis, Galeni, & Scoti opinio, iuxta quam proinde ſtatuimus terram (ſi verè foſſilium matrem appellauit illam Triſmegiſtus) præſtare effectiuum influxum in ortum illorum.

Semen fœmineum eſt proliſicum.

Nati cur ſimiles parentibus.

Tertiæ elementorum impugnationi ſatisfecimus, dum primam partem concluſionis probauimus.

Id verò quod dictum eſt, foſſilia non poſſe produci à primis qualitatibus, vrgeret fortaſſe clientes Scoti, qui *in 1. ſent. diſt.37.* & alibi productionem ſubſtantiæ negat, etiam inſtrumentaliter, poſſe intrinſecè attingi ab accidente, ſed ſolùm extrinſecè, præparando materiam; nos verò, qui non iurauimus in verba Magiſtri, non veremur frigori, & calori aſcribere foſſilium geneſim, ſecuti communiorem Philoſophorum, & Scholaſticorum ſententiam, quam amplectuntur Fonſeca *lib.1. Met.c.2.q.6.ſect.3.* Suar. *diſp.18. Met.ſect.2.* Conimbricenſes *2. Phyſic.c.7.q.18.a.3.* Rubius *2. Phyſic. tract. de cauſa efficienti q.4.* Albertinus *tom.1. corollariorum, princip.2. philoſophico*, & alij aſſerentes accidens poſſe proximè, & per ſe attingere productionem ſubſtantialem, virtute illius formæ, cuius eſt inſtrumentum; cui rei luculentam faciunt fidem ſolares radij (ſunt hi accidentales formæ) qui ex ſpeculo combuſtorio reflexi, dum obiectam feriunt ſtupam, è materia illius educunt ſubſtantialem ignis formam. 10.

Accidens an poſſit producere ſubſtantiam.

Porrò mineralem Alberti virtutem, qua valuimus arte, vindicauimus ab Agricolæ dentibus, dum alteram noſtræ aſſertionis partem confirmaremus.

Secunda difficultas eſt, an antiperiſtaſis poſſit annumerari inter effectrices foſſilium cauſas? Pro ſolutione 11.

Antiperiſtaſis quid ſit.

Notandum primò, antiperiſtaſim eſſe intenſionem qualitatis, prouenientem ex contrarij circumobſiſtentia. Duas autem ob cauſas antiperiſtica alteratio auget qualitatem. Prior, quia partes contrarij obſeſſi, coram aduerſario, refugientes hoſtilem impetum, ſeſe colligunt, vt meliùs tueri ſe poſſint, virtus autem vnita fortior; ſic ſtellæ in herbas, vel puluerem delapſæ, in globum ſe contrahunt; ad hunc finem anhelitus ab ore expiratus, æſtiuo minimè ſenſilis, brumali tempore apparet coactus. Poſterior, quia, dum vnum contrarium vrgetur ab altero, remouetur interdum cauſa, quæ impediebat, quominus contrarium haberet contrariam qualitatem, vt natura ſua poſtulat, ideóque protinus ſe reducit ad ſuum ſtatum naturalem, producendo in ſe per emanationem, qualitatem intenſiorem, quam haberet ante obſidionem.

Cur in antiperiſtaſi intẽdatur qualitas.

Notandum

Digitized by Google

12. *Stomachus quando ſit calidior.* Notandum ſecundò ex antiperiſtaſi ſic explicata reddi poſſe rationem plurium alterationum planè admirandarum.

Primò enim hyeme vi ambientis frigoris, ventres, & ſtomachi ſunt calidiores, & propterea fit melior concoctio, & maior alimenti copia conſumitur, quàm æſtate. Hippocrates *ſect.* 1. *aphoriſmo* 15. & *ibi* Galenus, & Ariſtot. *ſect.* 24. *problem.* q. 13.

Grando quo tempore facilius generetur. Secundò grando tempore calidiore faciliùs generatur, cùm videlicet guttæ aqueæ deſcendentes in infimam regionem calidiorem (æſtu inſiſtente, at frigore receptui canente) congelantur, Ariſtot. 1. *Meteor. ſumm.* 3 *cap.* 2.

Aqua cur hyeme ſit calidior, æſtate frigidior. Tertiò ſæuiente hyemis gelu aquæ puteales ſunt calidiores, quia frigidum externum circumobſiſtens, coactu calido, impedit tranſpirationem calentium halituum, qui affatim in profundis ſpecubus incluſi, ob maximum æſtatis præcedentis calorem, in viſcera terræ graſſantur. Ariſtot. *ibid cap.* 1. & 2. Contra verò ex doctrina eiuſdem Philoſophi *ibid.* eædem aquæ æſtate ſunt frigidiores, propterea quòd multo calore rarefactis ſuperioribus terræ partibus, calidiores ſpiritus è terræ ſinu euolant, quibus contrariis excluſis, aqua vi propriæ formæ ſe reſtituit in priſtinum frigus.

Quartò ob eandem rationem ſcribit Ariſtot. *ſect.* 24. *problem.* q. 13. res calidas magis incaleſcere ad vmbram, quam ad ſolem. Contra eaſdem magis refrigerari Soli expoſitas, quàm in vmbra iacentes.

13. *Antiperiſtaſis foſſilium cauſa.* His prænotatis ſtatuendum eſt, etiam antiperiſtaſim effectiuè concurrere in foſſilium ortum; & probatur, quia *ſect.* 5 *huius capitis*, probauimus generari mineralia, non ſolùm in viſceribus terræ, ſed etiam in media aëris regione; oſtendimus etiam *difficult.* 1. *huius ſectionis*, calorem, & frigus præbere influxum actiuum in eorundem generationem, dum calor ab ambiente frigore obſeſſus, halitus elementares cogit, excoquit, ſolidàtque in formam lapidum, gemmarum, & metallorum; atque hæc eſt ipſiſſima, quam quærimus, antiperiſtaſis; non illa ſane peregrina in pleriſque aliis impreſſionibus meteorologicis. *Antiperiſtaſis eſt cauſa fulminum, fulgurum, tonitrui, Caſtoris, & Pollucis.* Neque enim alia ratione conflari crediderim in nubibus cœli fulmineum lapidem; hac arte iratus Iupiter ſummos ferit fulmine montes, & rubente dextera ſacras iaculatur arces. Quid de fulgure, & tonitru? annon ſimili frigoris miraculo, accenſis in eodem aëris tractu ſpiritibus, ipſe Dieſpiter igni coruſco, nubila diuidens plerunque per purum, ſæpiùs per turbidum tonantes agit equos, volucrémque currum? Et, ne longum faciam, halitus antiperiſtaſi frigoris nocturni, vel colliſione partium ipſius inter ſe, accenſus, ſi motu vago huc, illuc feratur inſequentes fugiens, & fugientes inſequens, dicitur ignis fatuus; lambens autem, ſi per aërem fuſus, hominum capillis, equorúmve pilis adhæreat, illos tamen, præ flammæ tenuitate non comburat. Quòd ſi nauium antennis incumbat, ſimplex ille, vel geminatus, erit aut Helena tempeſtatis prænuncia, aut Caſtor, & Pollux, qui futuram ſpondeant ſerenitatem. Hinc etiam volantes Dracones, & ſidera cadentia, aliique id genus meteorologicæ antiperiſtaſis effectus; de quibus hæc ſatis.

Tertia difficultas eſt, an ars poſſit cenſeri inter efficientes foſſilium cauſas? Ratio dubitandi eſt, quia Magia naturalis eſt ars; atque hæc præſcribit modum tranſmutandi metalla, vt videre eſt apud Portam *lib.* 5. *Magiæ*; idémque audacter pollicentur ferè omnes chymici. Præterea gemmas humano poſſe ingenio procreari, oſtendit idem Philoſophus *lib.* 6. *eiuſdem operis*, vbi de gemmarum adulteriis. Eſt hæc controuerſia longè pulcherrima, commodiùs tamen diſcutienda, tum *lib.* 2. vbi de gemmis, tum *vltimo*, vbi de Alchymia. Inde conſtabit, vtrùm Magi, & Ethnici ſint exiſtimandi legitimi gemmarum, & metallorum patres, an doloſi impoſtores, & adulteri. 14. *Magia, & Alchymia an ſint foſſilium cauſa.*

Sectio VIII.

De metallicorum conditionibus, & officijs.

HÆc quoque ſectio pertinet ad effectricem foſſilium cauſam; ſi tamen foſſilia capias, non abſolute, penes intrinſecam ipſorum naturam, ſed quà, ſeruatis certis regulis humana induſtria excogitatis, erui poſſunt ex iis fodinis, vnde ſunt oriunda. Qua de re 1.

QVÆRES 1. quibus debeat inſtrui conditionibus optimus metallicus? Reſpondeo quinque ſequentibus, quas didici ex Georgio Agricola *de re metallica, lib.* 1. *pag.* 1. & *lib.* 2. *pag.* 1. 21. 22. 23. 2. *Metallicorum quinque ſunt conditiones.*

Prima eſt, Deum ſanctè colere; nempe hic Philoſophus rectè tenebat illud Chriſti Dom. oraculum, Matth. 6. *Quærite primùm Regnum Dei, & iuſtitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis.* cuius ratio illa redditur *Iacobi* 1. quòd omne bonum deſcendit a Patre luminum. Hinc ſuam exorſus Philoſophiam Cato *lib.* 1. Deo, inquit, ſupplica. & *lib.* 2. *1. Conditio metallicorum cultus Dei.*

Si Deus eſt animus, nobis vt carmina dicunt,
Hic tibi præcipuè ſit pura mente colendus.

Id verò fortaſſe hauſit Cato ex Pythagora, cuius illud aureorum carminum initium, 3.

Primùm immortales Diuos, pro lege colunto.

Altera conditio eſt, metallicæ præcepta optimè callere, operámque dare vt quodque opus peragatur ritè, atque diligenter. Etenim diuina prouidentia factum eſt, vt his, qui & norunt ea, quæ oportet facere, & curant vt perfici poſſint, plerumque omnia ſecunda accidant; inertibus contrà, & qui res abſoluere non ſatagunt, aduerſa. Vide, quomodo non docet, fortunato domi manendum, nec dextra manu excipiendam fortunam, nec inuocata ſorte admouendam manum. Nihil horum, ſed religioſiùs, exorato Deo, peritis & ſolertibus manibus, diuinæ prouidentiæ obſequendum. Miſeri nimium, qui dubiæ, & cæcæ fortunæ ſecundos credunt euentus, poſthabito illo numine, cuius oculis nuda omnia, & aperta, *ad Hebr.* 4. Huc ſcitè adumbrabant Ægyptij per oculum, ſubiecto ſceptro, Pierius *lib.* 30. Quo ſymbolo delectatus Deus, vocat ſe virgam vigilantem 4. *2. Conditio Metallicorum artis præcepta tenere.* *Deus virga vigilans.*

lantem *Ierem.* 1. haud dubiè oculatior illo, de quo Naſo *Metam.* 1.

Argi oculi.

Centum luminibus cinctum caput Argus habebat:
Inde ſuis vicibus capiebant bina quietem;
Cætera ſeruabant, atque in ſtatione manebant.

Licèt enim hic Ius Inachi filiæ cuſtos, totus ſcateret oculis, at oculus ipſe non erat; nec (quod legimus de Deo noſtro *Ezechielis* 1. & 10. trahebant illius currum animalia oculis plena. Sed alios hic Muſa modos quære leuiore plectro.

5. *3. Conditio metallicorũ, quantũ de' eat ſcire metallicus.*

Tertia optimi metallici dos eſt, vt ſuæ ſit artis peritiſſimus. Nimirum vt primò ſciat, qui mons, qui collis, quæve valleſtris, aut campeſtris poſitio vtiliter fodi poſſit, aut recuſet foſſionem. Deinde venæ, fibræ, commiſſuræque ſaxorum ipſi pateant. Mox pernoſcat multiplices, variáſque ſpecies terrarum, ſuccorum, gemmarum, lapidum, marmorum, ſaxorum, metallorum, mixtorum: tum habeat cognitam omnem omnis operis ſub terra faciendi rationem. Nota denique ipſi ſint artificia materiæ experiendæ, & parandæ ad excoctionem, quæ etiam ipſa eſt admodum diuerſa; nam aliam exigit aurum, & argentum, aliam æs, aliam argentum viuum, aliam ferrum, aliam plumbum, & in eo ipſo diſſimilem candidum, ac cinereum, vel nigrum. Quamuis autem ars ſuccos liquidos coquendi ad ſpiſſitudinem eſſe ſecreta à metallica videri poſſit, tamen quia iidem ſucci effodiuntur etiam in terra denſari, aut excoquuntur ex quibuſdam terrarum, lapidúmve generibus, quæ metallici effodiunt, & quorum quædam metallis non carent, ab ea ſeparari non debet, quæ excoctio iterum non eſt ſimplex, etenim alia eſt ſalis, alia nitri, alia aluminis, alia atramenti ſutorij, alia ſulphuris, alia bituminis.

6. *4. Conditio metallicorũ.*

Quartò metallicus, antequam venas fodere incipiat, ſeptem ſecum conſideret, loci genus, habitum, aquam, viam, ſalubritatem, dominium, vicinum. de quibus ſigillatim fuſiùs ſequentibus capitibus.

7. *5. Conditio metallicorũ.*

Quintò denique metallicus oportet ſit multarum artium, & diſciplinarum non ignarus. Primò Philoſophiæ, vt ſubterraneorum ortus, & cauſas, naturáſque noſcat. Nam ad fodiendas venas faciliore, & commodiore via perueniet, & ex effoſſis vberiores capiet fructus. Secundò medicinæ, vt foſſoribus, & aliis operariis prouidere poſſit, ne in morbos, quibus præ cæteris vrgentur, incidant; aut ſi inciderint, vel ipſe eis curationes adhibere, vel vt Medici adhibeant curare. Tertiò Aſtronomiæ, vt cognoſcat cœli partes, atque ex eis venarum extenſiones indicet. Quartò menſurarum diſciplinæ, vt & metiri queat, quàm altè fodiendus ſit puteus, vt pertineat ad cuniculum vſque qui eò agitur, & certos cuique fodinæ, præſertim in profundo, conſtituere fines, terminóſque. Tum numerorum diſciplinæ ſit intelligens, vt ſumptus, qui in machinas, & foſſiones habendi ſunt, ad calculos reuocare poſſit. Deinde architecturæ, vt diuerſas machinas; ſubſtructionéſque ipſe fabricari, vel magis fabricandi rationem aliis explicare queat. Poſte picturæ, vt machinarum exempla deformare poſſit. Poſtremò iuris, maximè metallici, ſit peritus, vt & alteri nihil ſurripiat, & ſibi petat non iniquum, munuſque aliis de iure reſpondendo ſuſtineat.

QVÆRES II. officia præfecti metallorum, 8.
magiſtri metallicorum, iuratorum, ſcribæ fodinarum, præfecti fodinæ, vel cuniculi, præſidis fodinæ, vel cuniculi, & operariorum. Multa petit hæc quæſtio, quibus ſatisfaciam ex Agricola, qui *lib.* 4. *de re metallica, a pag.* 65. & deinceps, hæc vel ſolus, vel optimè omnium eſt perſequutus.

Ergo præfecto metallorum, quem Rex, vel 9. *Præfecti metallorum officia.*
Princeps dat vicarium, omnes omnium generum, ætatum, ordinum, homines parent. Is omnia gubernat, & moderatur prudentia ſua, imperans ea, quæ vtilitatis fructum rei metallicæ præbent, prohibénſque contraria. Idem multam irrugat, & punit ſontes: controuerſias, quas magiſter metallicorum non potuit tollere, dirimit; quòd ſi ne ipſe quidem eas dirimere poteſt, dominis, qui habent controuerſiam de aliqua re, concedit vt iure contendant: quin etiam iura deſcribit, mandat magiſtratus, ab eis abire iubet, decernit ſtipendium his qui alicui muneri præſunt. Adeſt præſens, cùm præfecti fodinarum accepti, expenſique rationem reddunt; omninóque gerit perſonam Regis, vel Principis, eiúſque dignitatem ſuſtinet. Athenienſes quidem Thucydidem nobilem illum hiſtoricum præfecerunt Thaſiorum metallis.

Proximam autem a metallorum præfecto po- 10. *Magiſtri metallicorum officia.*
teſtatem habet magiſter metallicorum; ſiquidem tenet imperium in omnes metallicos, paucis exceptis, decumano ſcilicet, diſtributore, purgatore argenti, monetariorum magiſtro, ipſiſque monetariis. Itaque homines fraudulentos, vel negligentes, aut in carcerem conijcit, aut orbat muneribus, quæ exequuntur, aut pecunia multat; de qua multa pars ſtipendij datur his, qui cum poteſtate ſunt: tum vbi domini fodinarum venerint in controuerſiam de finibus, eam, vt arbiter dirimit; aut ſi tollere non poteſt, ius vnà cum iuratis dicit, à quibus tamen ad præfectum metallorum licet appellare. Edicta ſua effert in album; ius fodinarum petentibus dat, confirmátque; ſodinas dimetitur, earúmque conſtituens terminos, cauet ne foſſiones fiant inutiles; obequitat fodinis, atque in nonnullas deſcendens, quid faciendum ſit docet, aut limites in controuerſia poſitos conſiderat. Huic omnes fodinarum præfecti, & præſides reddunt rationem pecuniæ, quam præcedenti hebdomada impenderunt in fodinas, quam ſcriba fodinarum in codicem expenſi refert.

Iam ad iuratos venio, qui viri ſunt bonæ fi- 11. *Iuratorum officia.*
dei, reíque metallicæ periti, eorum autem numerus eſt pro fodinarum multitudine, vel paucitate. Si igitur decem fuerint, quinque erunt collegij decemuiralis paria; totidémque partes, in quas vniuerſæ fodinæ, tanquam corpus quoddam ſunt diuiſæ; quódque autem par ſingulis diebus, quibus operarij laborant, alicuius partis, cuius procurationi præficitur, fodinas ſolet inuiſere. Contemplantur verò, & conſiderant ſingula, & cum præſide cuiuſque fodinæ deliberant, & conſultant de foſſionibus, de machinis, de ſubſtructionibus, déque aliis omnibus.

Paſſus

Paſſus etiam aliquot venæ fodiendos interdum operariis, vnà cum præſide ſodinæ locant magno, vel paruo pretio, pront ſaxa dura, molliave fuerint, itémque venæ. Attamen ſi redemptoribus inſperata, nec opinata durities occurſat, atque iccirco difficiliùs & tardiùs perficiunt opus, ipſis pretium maius conſtituto pendunt: ſin mollities, propter quam labore ſuſcepto faciliùs, & citiùs perfunguntur, aliquid de pretio detrahunt. Præterea iurati, ſi manifeſtò negligentiam, aut fraudem præſidis alicuius, aut operarij deprehendunt, eos primò de officiis, & muneribus exequendis monent, aut obiurgant. Deinde ſi meliores non euaſerint, rem deferunt ad magiſtrum metallicorum, qui ſua auctoritate fretus, eos priuat officiis, aut, ſi flagitium commiſerint, carceri addicit. Poſtremò magiſter metallicorum, abſentibus iuratis, quia ei conſiliarij, & adiutores dati ſunt, neque ius alicuius fodinæ confirmat, neque ſodinas dimetitur, earúmque terminos conſtituit; neque controuerſias de limitibus diiimit, neque ius dicit, nec denique vllam accepti, expenſique rationem audit.

12. *Scribarum officia.* Iam ſcriba fodinarum fodinas ſingulas refert in codices, in vnum nouas, in alterum veteres renouatas. Id autem hoc modo exequitur. Primò ſcribit nomen eius, qui petiit ius fodinæ; deinde quo die, quâve hora id petierit; tum venam, & locum, in quo ſita fuerit; mox qua conditione ius ſit datum; poſtremò quo die magiſter metallicorum eam confirmarit. Quin etiam ei, cui fodinæ ius eſt confirmatum, ſcheda hæc omnia in ſe continens datur. Præterea cuiuſque fodinæ, cuius ius iam confirmatum fuit, dominos refert in alium codicem; item in alium, intermiſſionem operarum, à magiſtro metallicorum alicui certis de cauſis conceſſam: in alium pecuniam, quam vna fodina alteri ſuppeditat ad exantlandas aquas, aut ad machinas fabricandas; in alium res à magiſtro metallicorum, & iuratis iudicatas, & controuerſias ab eiſdem, vt honorariis arbitris dirempias.

13. *Præfecti fodinarũ officia.* De fodinarum præfecti officio hæc cape. Is ergo, coram eiuſdem fodinæ præſide, ſingulis hebdomadis, die Saturni, magiſtro metallicorum, iuratiſque expenſi rationem reddit: accepti verò, ſiue pecunia fuerit à dominis contributa, ſiue à decumano accepta, ſimiliter trimeſtris expenſi eiſdem, & præfecto metallorum ſcribæque fodinarum quater anno tempore, ſi fidem præſtiterit, diligentémque ſe exhibuerit, ſummis laudibus exornandus; ſin verò incuria, & negligentia damnum dederit, dominis de ſuo reſarturus; aut etiam ſi fraudem, aut furtum fecerit, pecunia, vel vinculis, vel morte multandus. Eiuſdem eſt curare, vt ſodinæ præſes præſtò ſit ad initium, & finem operarum, vtque vtiliter ſodiat venas, & faciat ſubſtructiones neceſſarias, itémque machinas, & canales; & aliquid demere de mercede operariorum, quos præſes negligentiæ notauit. Cùm vena excoquitur, coràm adeſt, videtque vt excoctio diligenter, & vtiliter fiat. Quòd ſi ex ea aurum, vel argentum conflatur quum in ſecundis fornacibus excoctum fuerit, eius pondus in tabulas refert; atque id ipſum portat ad decumanum; qui ſimiliter eius pondus in tabulis inſcribit, & notat. Tum defertur ad purgatorem. Vbi verò relatum fuerit, tam decumanus, quam ipſe, iterum eius pondus in tabulas refert: quid plura? dominorum bona non aliter, ac ſua curat.

Nunc abeo ad præſidentem operariis fodinæ. 14. *Officia præſidentis.*
Is operas partitur in mercenarios, curans vt vnuſquiſque ſuum munus fideliter obeat; orbat etiam operarios propter inſcientiam, aut negligentiam muneribus, alióſque in eorum locum ſubrogat, ſi duumuiri iurati conſenſerint, & præfectus fodinæ. Verùm faber lignarius ſit oportet, vt poſſit puteos extruere, columnas collocare, & facere ſubſtructiones, quæ montem ſuffoſſum ſuſtineant, ne ſaxa tecti venarum non fulta à toto corpore montis reſoluantur, ruiniſque opprimant operarios: fabricari, & in cuniculos imponere canales, in quos aqua, ex venis, fibris, commiſſuris ſaxorum collecta, deriuetur, vt affluere poſſit. Præterea cognoſcat venas, & fibras, vt vtiliter ſodiat puteos, & materiam effoſſam vnam ab altera diſcernat, aut ſuos inſtituere poſſit, vt materias rectè diſcernant; quin etiam habeat cognitam omnem lauandi rationem, vt lotores quomodo terræ metallicæ, aut arenæ ſint lauandæ, docere poſſit. Foſſoribus autem, cùm operas iam daturi ſunt in metallis, dat ferramenta, & ſeuum quidem ad certum pondus diſtribuit in lucernas, eóſque vt fodiant vtiliter, inſtituit.

Quoniam verò operarum mentionem feci, 15. *Operarum diuiſio in ſuas horas.*
quomodo ſe ſe habeant, breuiter explicabo. Diei, & noctis horæ quattuor & viginti diuiſæ ſunt in tres operas, quæque autem opera eſt ſeptem horarum; tres verò reliquæ horæ, inter operas interiectæ, & tanquam mediæ ſunt, quibus operarij accedunt ad fodinas, aut ab eis diſcedunt. Prima opera incipiunt quarta hora matutina, & durat vſque ad horam vndecimam; ſecunda duodecima inchoatur, & perficitur ſeptima, quæ duę operæ ſunt diurnæ, in matutinam, & pomeridianam diuiſæ; tertia nocturna eſt, quæ octaua hora veſpertina capit exordium, & tertia finitur. Tunc autem ſiue ex puteis extrahant aquam, ſiue fodiant venam, ad nocturnas lucernas peruigilant; ne verò ex vigiliis, aut ex laſſitudine dormiant, cantu nec rudi prorſus, nec iniucundo duros, & longos labores ſolantur. Verùm quando ad operas ſit accedendum, ſonitus magni tintinnabuli, ſiue æris campani, operariis ſignificat, quo reddito vicatim hinc, & illinc concurrunt ad ſodinas. Idem ſonitus monet præſidem operam iam eſſe perfectam; eo igitur audito putei tabulata pulſat, ſignúmque euolandi dat operariis. Itaque proximi audientes ſonitum, malleis pulſant ſaxa, peruenítque ſonus vſque ad extremos. Quin etiam lucernæ, ſi ſeuum ferè combuſtum eas defecerit, indicio ſunt operam eſſe abſolutam. Porrò totum hoc genus operariorum durum eſt, & ad labores natum. Sunt verò in primis foſſores, ingeſtores, vectiarij, vectores, diſcretores, lotores, excoctores, de quorum muneribus vide Agricolam *de re metallica, lib. 6. & ſequentib.*

Qværes III. quid notandum ſit de malis, 16. *Metallicorum morbi, & remedia.*
& morbis metallicorum, ac de modis, quibus ſibi

ab

ab ipſis cauere poſſint? Vtiliſſima hac de re documenta ſcribit Agricola *lib 6. de re metallica, pag.* 172. 173. 174. & ſunt ea, quæ ſequuntur.

17. Eorum malorum alia affligunt artus, alia lædunt pulmones, alia oculos, alia denique homines interimunt.

18. *Aqua quomodo noceat metallicis.* Aqua, in quibus puteis ineſt multa, & frigidior crura vitiare ſolet, etenim frigus eſt inimicum neruis, Foſſores ergo ad eam rem ſatis altos perones ſibi comparent, qui crura tueantur ab aquarum frigore; cui conſilio qui non paruerit, is magno afficietur incommodo valetudinis, præſertim cùm vixerit ad ſenectutem.

19. *Fodinarum ſiccitas quomodo noceat metallicis.* Contrà verò aliquæ fodinæ adeò ſiccæ ſunt, vt prorſus aqua careant; ex qua ariditate maius etiam malum imminet operariis; ſiquidem puluis qui cietur, & agitatur foſſionibus, penetrans in aſperam vſque arteriam, & pulmones, parit difficultatem anhelitus, & vitium quod ἆσθμα Græci nominant. Quòd ſi vim corrodendi habuerit, exulceratis pulmonibus diram rabem gignit. Quin etiam cadmiæ quoddam genus eſt, quod operariorum pedes, aquis madidos, itémque manus exedit, pulmones, & oculos lædit. Fodientes igitur ſibi non modò perones comparent, ſed chirothecas etiam ad cubitum vſque altas, & veſicas laxas illigent faciei. per has enim puluis neque trahetur ad arteriam, & pulmones, nec in oculos inuolabit; non diſſimiliter apud Romanos ſibi cauebant minij confectores, ne puluerem eius lethalem haurirent.

20. *Aër immobilis quomodo noceat metallicis.* Tum difficultatem anhelitus parit aër immobilis manens tam in puteo, quàm in cuniculo; cui malo remedia ſunt machinæ ſpiritales.

21. *Virus ſaxorũ igne expreſſum, quàm noxium metallicis.* Sed eſt aliud malum magis peſtiferum, quódque homini mox affert necem. In quibus puteis, vel foſſis latentibus, vel cuniculis duricies ſaxorum igni frangitur, in his aër inficitur veneno; ſiquidem venæ, & venulæ, commiſſuræque ſaxorum exhalant ſubtile quoddam virus, ignis vi expreſſum ex rebus metallicis, aliiſque foſſilibus, quod ipſum fumo permixtum, ad ſuperiorem parietis partem adhæreſcit; id ſi ex terra euolare nequiuerit, ſed deciderit in lacunas, atque eis innatauerit, periculum conflare ſolet. Etenim ſi quando aqua iactu lapidis, aut alterius rei commota fuerit, rurſus ex ipſis lacunis euolat; itaque ſpiritu ductum homines inficit; ſed idem magis efficit fumus igni nondum extincto. Corpora autem animantium iſto veneno infecta plerumque continuò turgeſcunt, & omnem motum, ac ſenſum amittunt, ſineque dolore intereunt. Homines etiam ex puteis ſcalarum gradibus aſcendentes, vbi virus incrementum ſumpſerit, rurſus in eos decidunt; quia manus, pedéſque, qui globoſi, & rotundi ipſi videntur eſſe, ſuo non funguntur officio, aut ſi parumper læſi, ex his malis euaſerint, pallent ad miraculum mortuis ſimillimi. Itaque tunc nemo in eam ipſam fodinam, vel in proximas deſcendat; aut ſi fuerit in eis, aſcendat ocyùs. Prouidi certè, ſolertéſque foſſores die Veneris ad veſperam incendunt ſtruem lignorum; nec ante diem Lunæ rurſus in puteos deſcendunt, aut ingrediuntur in cuniculos; interea vis illa fumi viroſi euaneſcit.

Alicubi quædam venæ metallicæ (ambigas ſintne Orcus, vel Tartara) ſua ſponte virus gignunt, peſtilentémque auram exhalant. Ad Planam Boëmiæ oppidum ſunt nonnulli ſpecus, qui quibuſdam anni temporibus halitum ex acidulis emittunt lucernas reſtinguentem; & foſſores diutiùs in eis morantes, necantem. Alibi depreſſis puteis ſulphurata, vel aluminoſa occurrentia putearios necant, experimentum huius periculi demiſſa ardens lucerna ſi extinguatur, tunc ſecundùm puteum dextra, ac ſiniſtra fodiuntur æſtuaria, quæ grauiorem illum halitum recipiant. Verùm Planæ conſtruunt folles, qui graues iſtos halitus haurientes, huic malo medentur. 22. *Peſtilens aura fodinarũ.*

Quin etiam interdum operarij de ſcalis in puteos delapſi brachia, crura, ceruices franguut, aut decidentes in lacunas ſuffocantur; plerunque verò in cauſa eſt negligentia præſidis, cuius eſt proprium munus & ſcalas ita vehementer ad tigna affigere, vt non abrumpantur, & lacunas, ad quas putei pertinent, ita fermè aſſeribus contegere, ne ipſis motis homines decidant in aquas; tum ianua caſæ non vergat in aquilonem, ne tempore hyberno ſcalæ frigoribus congelent; nam vbi id factum fuerit, manus frigore rigentes, vel lubricæ tenendi vi deſtituuntur. Concidunt prætetea montes, eaque ruina oppreſſi homines intereunt; id autem plerunque accidit his montibus, quibus venæ ſunt cumulatæ. Itaque foſſores relinquunt fornices crebros montibus ſuſtinendis, aut ſubſtructiones faciant. 23. *Metallicorum caſus.*

In Germaniæ fodinis non eſt ſolifuga, quam Sardinia gignit. Animal eſt, vt ſcribit Solinus *cap.* 10. *Polyhiſtoris*, per exiguum, ſimiléque araneis forma, ſolifuga dicta, quòd diem fugiat. In metallis argentariis plurima eſt; occultim reptat, & per imprudentiam ſuperſedentibus peſtem facit. Sed, vt idem ait, fontes calidi, & ſalubres aliquot locis efferueſcunt, qui abolent à ſolifugis inſertum venenum. 24. *Solifuga metallicis infeſta.*

Sed in quibuſdam fodinis noſtris, ait Agricola *proximè* citatus, quanquam perpaucis, eſt alia peſtis, & pernicies; dæmones ſcilicet aſpectu truci; quod genus dæmonum precibus, & ieiuniis pellitur, ac fugatur. Verùm de hac tartarea peſte plura dixi *ſuperiùs ſect.* 1. *capitis* 2. 25. *Dæmones infenſi metallicis.*

Sectio IX.

De cauſa finali foſſilium.

Ivre ſuo finis vendicat ſibi poſtremum locum inter foſſilium cauſas. De qua re

Notandum primò finem eſſe quid vltimum, cuius amore mouemur ad operandum, veréque a propriè realem cauſam, 2. *Phyſic. at.* 17. 1. *Met. ſumm.* 2. *cap.* 1. & 5. *Met. t.* 3. rectè enim reſpondetur interroganti, propter quid res eſt, quæ eſt certum cauſæ indicium, Ariſtor. 2. *Phyſic. t.* 68. & *ibi* S. Thom. Themiſtius & Auerroës. Quia verò finis habet rationem boni, vis per quam in ſuo genere cõſtituitur in actu primo aptus influere, 1. *Finis quid ſit.*

eſt

Digitized by Google

Finis actus primus & ſecūdus in quo conſiſtat.

eſt ipſa honitas, 2. *Phyſic. t.*31. 5. *Met.t.*3. & 1. *Ethic.cap.*7. ſiue illa vera ſit, ſiue putata, 2. *Phyſic. t.*31. Actualis aurem huius cauſæ influxus, eſt morio metaphorica, ſiue actio ipſa, quà finis amote clicita, Ariſtot. 1. *de generat. t.* 55. Soncinas 5. *Met.q.*1. & Suar. *diſp.*23. *Met.ſect.*4. *num* 8. Quamuis autem finis non moueat, niſi præcognitus, formalis tamen alliciendi ratio eſt ipſa realis bonitas, notitia verò illius ſola conditio ſine qua non. Pererius *lib.*8. *Phyſic.cap.*4. Fonſeca 5. *Met. c.* 2. *q.*11. & Suar. *diſp.*23. *Met.ſect.*8.

2. *Finis quotuplex.*

Notandum ſecundò ex Ariſtot. 2. *Phyſic. t.*23. & 70. 2. *de cœlo*, *t.*17. & 64. 1 *de generat. t.*55. 2. *de anima, t.*37. 1. *Ethic.c.*1. 1 *magnorum moralium, c.*3. & 12. *Met.t.*36. & Peripateticis communiter, finem, alium eſſe, cuius, cuius ſcilicet obtinendi gratia fit aliquid; alium, cui, nempe in cuius gratiam fit aliquid; alium, operationem; alium, qui reſultat ex operatione; alium, finem actionis, quem nimirum intendit agens; alium, rei factæ finem, vſum videlicet, vt dicatur res facta.

3. *Foſſiliū cauſa finalis.*

His prænoratis, hîc non quæritur quilibet foſſilium finis, ſed ille duntaxat, qui dicitur rei factæ, vſus nimirum quos præſtant homini foſſilia ipſa iam genita. Verùm ne actum agere videar, monitum te velim, candide lector, alio me nomine, ſi minùs pro dignitate, at pro viribus huic quæſtioni ſuperiùs ſatisfeciſſe, dum *cap.*2. *ſect.*2. quatuordecim, eóſque ſuauiſſimos fructus, ex procera, & inclyta Mineralogiæ arbore decerpſi, tibique ad delibandum obtuli, duos illos impensè teſtatus ſelectiores, quòd foſſilium notitia plurimùm proſit ad capienda cœleſtia diuinorum voluminum oracula, & ſymbolicæ ſapientiæ non poſtremas obtineat. Illud hîc non omiſerim, ex Suario *diſp.*23. *Met.ſect.* 3. & Conimbricenſi 2. *Phyſic. cap.*7. *q.*22. *art.*1. finis effectus nouem cenſeri, videlicet ſimplicem amorem finis abſolutè conſiderati; eiuſdem aſſequendi deſiderium; intentionem illum adipiſcendi per idonea media, non quidem explicitè cognita, ſed confusè; inueſtigationem mediorum ad finem comparandum; iudicium de illis; ipſorum electionem; eorundem applicationem; adeptionem finis. Gaudium de illo poſſeſſo. Vin' experiri incredibilem horum fructuum ſuauitatem? En tibi ſcala nouem graduum, aſcenſu facillima. ſcande, ſi libet. Et fortaſſe ex nouem gradibus ſublimi feries ſidera vertice. Sed de foſſilium fine, & efficiente, reliquiſque omnibus aliis cauſis hactenus in genere dicta ſufficiant.

Finis effectus nouem ſunt.

CAPVT VI.

De locis mineralium.

SECTIO I.

An, & quæ elementa ſint foſſilium loca?

1. *Elementa dicunt triplicē habitudinem ad foſſilia.*

TRIPLICEM elementa habitudinem inuoluunt ad foſſilia, materiæ, efficientis, & loci. De prima latè diſſeruimus *cap.*4. *ſect.*2. de altera, *cap.* 5. *ſect.* 7. Iam ergo ſola ſupereſt localis. Ne autem Acroamatici Ariſtotelis libri, exotericum hoc noſtrum opuſculum læſæ poſtulent iuriſdictionis; hic non præmonebo locum eſſe primam ſuperficiem corporis continentis, immobilis, aptam capere locatum, illi æqualem, ab eóque ſeparabilem, & cui ſex illæ competant poſitionum differentiæ, ſurſum, deorſum, dextrorſum, ſiniſtrorſum, ante, retro. Id etiam prætetibo, locum eſſe, communem alium, alium proprium, naturalem alium, alium violentum. Nec illud, poſſe quid adeſſe loco, definitiuè, vel circumſcriptiuè. Omittam quoque, ſi excipias vltimum cœlum, omnia corpora eſſe in loco, ſiue illa ætherea ſint, ſiue ſublunaria. Neque vrgebo Scotum *in* 2. *diſt.*2. *q.*6. explicantem loci immobilitatem per ſuccedentium ſuperficierum æquiualentiam. Si daretur diſceptandi copia, oſtenderem meliùs philoſophatus, qui docuere eam immobilitatem, vel non eſſe aliam ab ea, quæ opponitur mobilitati vaſis, Ariſtot. 4. *Phyſic. t.* 41. vel non differre à certa diſtantia ad mundi polos, & centrum, S. Thomas *in t.* 41. *quarti Phyſic.* Qui ergo curioſiùs iſthæc ſciſcitantur, iis reiectis ad Philoſophum 4. *Phyſic. ab initio ad t.* 50. vt ex viſceribus cauſæ ducamus ſcribendi filum.

Locus quid ſit, & quotuplex.

Quibus competat eſſe in loco.

Loci immobilitas vnde ſumatur.

Statuendum primò cum Ariſtotele 1. *cœli à t.*5. 2. *cœli, t.*17. 18. & 19. & 4. *cœli à t.*31. 1. *de generat. t.*16. & 17. & 1. *Meteor.ſumm.*1. *cap.*2. 3. & 4. quattuor eſſe vulgata elementa, ſeu corpora ſimplicia, ex quibus ſpatium hoc, quod eſt à centro terræ, vſque ad concauum cœli lunæ, repletur, nempe ignem, aërem, aquam, & terram, hoc illa ordine diſpoſita, vt altiſſimum locum, qui cœlo eſt attiguus, obtineat ignis; ſub igne ſit proximè aër, ſub aëre aqua, denique ſub aqua ipſa terra. quem elementorum numerum, & diſpoſitionem probatam ſuperiùs *c.* 4. *ſect.*2. graphicè Ouidius 1. *Metamorph.* pictiis coloribus expreſſit, ibi, 2. *Elementorum numerus, & ordo.*

Ignea conuexi vis, & ſine pondere cœli
Emicuit, ſummáque locum ſibi legit in arce.
Proximus eſt aer illi leuitate, locóque.
Denſior hic tellus, elementaque grandia traxit;
Et preſſa eſt grauitate ſui, circumfluus humor
Vltima poſſedit, ſolidúmque coërcuit orbem.

Statuendum ſecundò ſingula elementa, quæ ambiunt, eſſe loca, quæ ambiuntur, eſſe in loco: non ea tamen pura putes loca; quippe quæ, vt diximus, inſuper induant rationem cauſæ efficientis, & materialis; quatenus videlicet radiis icta ſolaribus, attenuantur in geminum illum halitum, exhalationem, & vaporem, qui permixti, non foſſilium modò, aliarúmque impreſſionum meteorologicarum, ſed etiam florum, ſegetum, mixtorúmque reliquorum ortui deſeruiunt. Quam nobis Philoſophiam elegantiſſimè in ſuis Meteoris deſcripſit Iouianus Pontanus, ibi, 3. *Elemēta quomodo ſunt cauſa foſſiliū, & Meteororum.*

Præcipuè tamen in gremio telluris amatæ
Exercet ſua iura Deus, Latonia proles.
Semina nam rerum campis abſtruſa, ſub auras
Euocat, inque nouas conuertit germina frondes,
Educit ramis tenuato codice flores.
Max agit in crudos beneolenti cortice fructus.
Hinc ſua iucundo maturat poma ſapore,
Felices latis ſegetes inſpicat ariſtis,
Veſtit pampineus bacchcia dona racemis,

Educit

Educit ſata,nata fouet,quæ fota animantum
Pabula ſint,ſuccifque ſuis alimenta miniſtrent.
Quin etiam ipſius è venis,terraque cauernis
Surſum agit eductos alta ad conuexa vapores,
E quibus aut rores bibula funduntur in herba,
Aut atra incumbunt nebula conuallibus imis,
Aut paſſim cœlo fuſæ ſparguntur in agris
Carulea pluuia,aut multo cum verbere grando
Perſonat,aut canis albeſcunt rura pruinis,
Aut niuibus ſummi cinxere cacumina montes.
Terra etenim duplicem exhalat ſaturata vaporem,
Humidus hic,craſſóque madens ſe corpore vix fert.
Aridus,& calido ſuffimine proſilit alter.
Accipit hos latè in gremium circumfluus aër.

4. His ita ſtatutis, quod in quæſtionem primo loco vocamus, eſt, an ignis elementaris ſit locus generationis concretionum meteorologicarum, præſertim verò foſſilium? Ratio dubitandi eſt,

An ignis elementaris ſit locus foſſi iū. Digr. de Galaxia.

1. Arg. pro parte negāte. *An ignis ſit in concauo luna.*

Primò, quia præter ignem noſtratem, nullum alium reperiri elementarem lunæ attiguum, docent plerique inſignes Philoſophi, Cardanus *lib.* , *de ſubtilitate, ſub initium*, Tychon *lib.* 1. *epiſtol. aſtronomicarum*, *pag.* 106. ad Rothmannum, & alij recentiores, & probant, quia cùm ignis ſit voraciſſimus, iampridem ſublunaris mundus incendio deflagraſſet; illic ergo in igne (qui ibi nullus eſt) nihil erit, vt in loco.

2. Argum.

Secundò, ſi quid gignitur in ſphæra ignis, maximè Galaxia, & Cometes; at id aſſeri minimè patiuntur Aſtronomi, ſui vtrumque iuris eſſe autumantes. Nam quod ſpectat ad viam lacteam, Clauius *in cap.* 1. *ſphæra*, putat eam eſſe continuam firmamenti partem, aliis huius cœli partibus denſiorem, aptam quidem recipere lumen Solis, at non eo modo, quo ſtellæ fixæ, partes octaui orbis longè denſiores. Galilæus verò *in nuncio ſidereo*, Conimbricenſes *tract.* 4. *Meteorologia*, *cap.* 1. Blancanus 3. *p. ſphæra*, *tract.* 12. *cap.* 2. & *in loca Ariſtotelis mathematica ex* 1. *Meteor. t.* 142 & alij paſſim recentiores, exiſtimant lactis circulum, aliud nihil eſſe, quàm ingentem multitudinem exilium octauæ ſphæræ ſtellulatum, quæ præ exiguitate lumen ad nos diſtinctè non propagant, ſed inter ſe confundunt; at miſcent, vt iam non tam lumen, quàm candor quidam eſſe videatur. Et quidem Galilæus lætus oculata ſui perſpicilli certitudine, deplorat altercationes tot Philoſophorum, à veritatis ſcopo aberrantium. Sed poteſt hæc ſententia ex ſolidiſſimis Aſtronomiæ principiis optimè roborari, quia ſola phænomena in firmamento poſita nullam patiuntur parallaxim, illam verò admittunt tum omnes ſtellæ errantes, tum omnia ſpectra in planetarum orbibus viſa, & multò magis impreſſiones meteorologicæ infra lunam genitæ, vt teſtatur aſtrorum peritiſſimus, Tychon 1. *parte libri de noua ſtella anni* 1572. *cap.* 6. Sed ſtellæ, ex quibus compacta eſt Galaxia, nullam habent parallaxim, quia, vt obſeruat Clauius *in cap.* 1. *ſphæra*, vndecunque aſpiciatur, perpetuò videtur incedere per Caſſiopeiam, Cygnum, Aquilam volantem, Sagittam Sagittarij, Caudam Scorpij, Centaurum, Argonauim, Geminorum pedes, Aurigam, & Perſeum Caſſiopeiæ proximum, quod eſt Galaxiam nulli obnoxiam eſſe parallaxi; ergo, &c.

5. *Via lactea eſt in firmamēto.*

Galilai teleſcopium.

Vis parallaxeos.

Aſtronomis, aſſeutiri videtur Ouidius, dum 1. *Metamorhp.* canit.

Eſt via ſublimes cœlo manifeſta ſereno,
Lactea nomen habet, candore notabilis ipſo.
Hac iter eſt Superis ad magni tecta ſonantis.

Clariùs iiſdem adſtipulatur Manilius, dum *lib.* 1. *Aſtronomicorum*, Galaxiæ locum inter aſtra ſic deſcribit.

Alter in aduerſum poſitas ſuccedit ad Arctos,
Et paulùm a Borea gyro ſua fila reducit,
Tranſitque inuerſa per ſidera Caſſiopeia
Inde per obliquum deſcendens tangit Olorem,
Æſtiuóſque ſecat fines, Aquilámque ſupinam;
Temporaque æquantem gyrum, Zonámque ferentem
Solis equos, intra caudam qua Scorpius ardet,
Extremámque Sagittari lauam, atque ſagittam.
Inde ſuos ſinuat flexus per crura, pedéſque
Centauri alterius; rursúſque aſcendere cælum
Incipit, Argiuámque ratem per aplauſtria ſumma,
Et medium mundi gyrum, Geminóſque per imum
Signa ſecat; ſubit Heniochum, téque inde profectus
Caſſiopeia petens, ſuper ipſum Perſea tranſit,
Orbémque ex illa cœptum concludit in illa:
Tréſque ſecat medios gyros; & ſigna ferentem
Partibus è binis, quoties præciditur ipſe.
Nec quærendus erit, viſus incurrit in ipſos
Sponte ſua, ſéque ipſe docet, cogitque notari,
Namque in cæruleo candens nitet orbita mundo.

Aſtra, per quæ excurrit Galaxia.

Alteram propoſiti dilemmatis partem (ſcilicet cometarum locum eſſe in cœlo ſupra lunam) tuentur non ſolùm antiquiores, Anaxagoras, Democritus, Pythagoræi, & alij apud Ariſtotelem 1. *Meteoror. ſumm.* 2. *cap.* 3. & 4 Seneca *lib.* 7. *quæſtion. natural. cap.* 22. & 23. & Cardanus *lib.* 4. *de ſubtilitate*, ſed etiam plures recentiores, Tychon *lib.* 2. *de cometa anni* 1577. Blancanus 3. *parte ſphæra tract.* 11. *c.* 3. Horatius Graſſius *in examine* 1. *libra aſtronomicæ*, *pag.* 7. apud quem *q.* 1. *examinis* 2. idem ſentit Galilæus. In aſſignanda tamen cometarum materia non conueniunt; namque, vt hic omittam eos, qui ſublunarem illis materiam tribuunt, de qua re *infra*, Democritus, & Anaxagoras apud præcitatum Ariſtotelem, putarunt cometem eſſe congreſſum plurium planetarum, qui confuſo in vnum lumine faciem longioris ſideris reddant. Pythagoræi, & Hippocrates Chius, relati ab Ariſtot. *ibid.* cenſuere cometas omnes, eſſe vnam, eandémque errantem ſtellam, à ſeptem vulgatis diſtinctam, quæ nonniſi per longa temporum interuall nobis colluceat, quòd ſolem ferè ſemper comitetur; eiúſque ſplendore, propter viciniratem abſcondatur, nec ſe in conſpectum det, niſi cùm ab eo digreditur. Cardanus *eodem loco* ſcribit, cometem, aut globum eſſe in cœlo conſtitutum, qui à ſole illuminatus videatur, & dum tranſitum obuiis præbet radiis, barbæ induat, aut caudæ effigiem; aut, quod magis probat, eſſe ipſum cœlum, quod plurimis refertum ſtellis, tametſi non admodum denſis, aëre ſicceſcente, & attenuato, humanis ſe ſubiiciat obtutibus. Galilæus tractatu per Marium Guiducium edito, *pag.* 40. ait eandem eſſe cometarum, & ſolarium macularum materiam, qoam ſententiam ſibi non diſplicere ſignificat Graſſius *quæſt.* 1. *libra aſtronomica*, *examine* 2. quin addit ad confirmationem, quo tempore viſus eſt cometes anni 1618. nullā per menſem integrum

6. *Cometarum locus in cœlo ſupra lunam.*

Cometarum materia.

in

Digitized by Google

De maculis ſolaribus luſus poëticus.

in ſole maculam inſpectam, pérque rarò poſtea in eodem ſordes huiuſmodi obſeruatas, indéque non immeritò irtepſiſſe luſum illum poëricum, per eos fortè dies ſolem ſolito diligentiùs os lucidiſſimum aqua proluiſſe, cuius pet cœlum diſperſis loturæ teliquiis, cometem ipſe conformauerit, miratus poſtmodum, clariùs multò ſordes ſuas fulgere, quàm ſtellas. Sed quæcunque tandem ſit cometarum matetia, quam controuerſiam latè agitauimus ad libros de cœlo, audiamus Achillem recentiorum Aſtronomorum cometas ſupra lunam fulgere, ſic probantium.

Aſtra per quæ excurrit Galaxia.

Ex parallaxi probatur cometas eſſe in cœlo.

Lumen illud eſt altero celſius, quod minorem exhibet parallaxim, humilius verò, & depreſſius, quod maiorem, Orontius *lib. 1. ſphæra, c. 3.* Clauius *in cap. 1. ſphæra*, vbi de ordine ſphærarum, Maginus *lib. 2. theoricarum, c. 20.* Tychon *lib. de noua ſtella anni* 1572. *c. 6.* Blancanus 3. *p. ſphæra tract.* 11. *c.* 3. & in loca Ariſtotelis mathematica ex 1. *Meteoror. t.* 136. & Graſſius *examine* 1. *libra Aſtronomica, pag.* 7. ſed cometæ multò minorem patiuntur parallaxim, quàm luna, immò aliqui minorem habent, quàm ſol ipſe habeat, vt teſtatur experientia, quam ex diligentiſſimis plurium cometarum per exactiſſima organa obſeruationibus collegerunt Tychon, Blancanus, & Graſſius *locis citatis*; ergo in æthetea regione ſupra lunam effulgent.

6\. *Cometarum locus eſt ſupra lunam.*

Hîc reor erudito lectori iucundiſſimum fore, ſi proferam aliquot aurea illuſtrium Poëtarum carmina, qnibus ſuffragati videntur ſententiæ Aſtronomorum, de cœleſti cometarum ſede.

7\. Seneca *in Octauia*,

Poëtarum teſtimonijs probatur cometas eſſe in cœlo.

——————vidimus cœlo iubar
Ardens, cometam pandere infeſtam facem,
Qua plauſtra tardus noctis æterna vice
Regit Bootes, frigido Arctoo rigens.

8\. Lucanus *lib. 1. Pharſaliæ*,

Cometarum materia.

Ignota obſcura viderunt ſidera noctes,
Ardentémque polum flammis, cœlóque volantes
Obliquas per inane faces, crinémque timendi
Sideris, & terris mutantem regna cometem.

9\. Claudianus *de bello Getico*,

Et nunquam cœlo ſpectatum impune cometem,
Qui primùm roſeo Phœbi prolatus ab ortu,
Qua micat aſtrigera ſenior cum coniuge Cepheus,
Inde Lycaonia paulatim expulſus ab Arcto
Crine vago, Getici fœdauit ſidera plauſtri,
Donec in exiguum moriens vaneſceret ignem.

10\. Silius *lib. 1. bellorum Punicorum*,

Crine vt flammifero terret fera regna cometes
Sanguineum ſpargens ignem, vomit atra rubentes
Fax cœlo radios, & ſæua luce coruſcum
Scintillat ſidus, terríſque extrema minatur.

Sed vereor ne illectus nimium Galaxiæ lacte, ac ætherea criniti ſideris coma, longiorem, quàm par eſt, produxerim alteram hanc dubitandi rationem.

11\. Tertiò igitur probo foſſilium ſedem minimè locandā videri in igne elementari, lunę proximo, ſeu quia mixta illa, quippe grauiſſima, nō poſſenr conſiſtere in loco ram ſublimi leuiſſimis ſolùm nato corporibus, ſeu quia, ſi alibi, quàm in terræ ſinu illa gigni contingat, partui nidum, vel cubile ſat benignè prouideat media aëris regio.

Argum. 3. Quo probatur foſſilia nō eſſe in igne elementari.

12\. En rationes dubitandi, quæ videntur ſuadere nulla meteora gigni, vel conſiſtete in igne elementari. Verùm in hac re

Dico primò, Galaxiæ locus non eſt in ſphæra ignis elementaris, ſed ſupra lunam in cœlu, id euincit ratio ſecundo loco adducta. 13.

Concluſio 1. Galaxia eſt in cœlo ſupra lunam.

Quod ſi ita eſt, hallucinatum putes Ariſtotelem, qui 1. *Meteor. ſumm. 2. cap. 6.* docuit viam lacteam eſſę exhalationem in ſuprema aëtis tegione accenſam per motum effectum à frequentiſſimis, & maximis ſtellis, in ea cœli parte, in qua lacteſcit via, ſparſis; ita enim Ariſtotelem intelligunt Ioannes Franciſcus Picus Mirandulanus *lib. 6. examinis vanitatis, cap.* 11. Conimbricenſe *tract.* 4. *Meteor. cap.* 1. Clauius *in cap. 2. ſphæra*, vbi de lacteo circulo, Blancanus *in loca Ariſtotelis mathematica*, ex 1. *Meteor.* & alij communiter. Et ſanè ſi lactis ſemita eſſet exhalatio in aëre accenſa, vt vult Ariſtoteles, cùm ſit circulus maximus, & latiſſimus, ſphæram octauam per totam excurrens, terra iamdiu eſſet vel conſumpta, vel notabili decremento imminuta, ob incredibilem quandam halituum vim, quam è terra perpetuò ſecerni oporteret, ad reſtaurandas illius partes igni voranti ſubinde in pabulum cedentes. Ariſtoteli prætetea incumberet onus explicandi, quî fieti poſſet, vt via lactea perpetuò inuariata, ſub iiſdem ſtellis, eandem longitudinem, & latitudinem, eundem ſitum, eandémque figuram retinens, vbique, & ſemper, nec geminata, vbi ſimplex eſt, nec vbi geminata eſt, ſimplex vnquam appareret? contra, quàm ſoleant aliæ ignitæ expirationes, quæ nec diu eædem durant, & facillimè quoad magnitudinem, figuram, & locum variantur, tum quia nec eadem ſemper eſt diſpoſitio terræ, ex qua exhalationes attrahi debent, nec eadem ſemper eſſe poteſt vis attractiua ſtellarum fixarum Galaxiæ, quòd habeant ſolem, alióſque planetas, modò propiores, modò remotiores. Denique quomodo ex tanta halituum copia perpetuò ardentium, non ſæuitet vltra modum in orbem noſtrum calor, & ſiccitas, quibus mirum eſſet, ſi aër, aqua, & terra fatalibus flammis iampridem non deflagraſſent; neque dicas flammas illas eſſe in materia rara, ac proinde non idoneas vrere, data enim tanta materiæ raritate non aſpicerentur. Equidem ſcio non deeſſe inſignes auctores, qui ſententiam ſummi Philoſophorum ad bonum torquere ſenſum ingenioſè nitantur; at illa vana eſſe effugia, aliàs oſtendi ad libros de cœlo.

Deſeritur Ariſtotelis ſententia de loco via lactea.

Nimirum, quandoque bonus dormitat Homerus. Quod ſi amicum Platonem ponentem in ideis felicitatem deſeruit Ariſtoteles 1. *Ethic. cap. 6.* ratus amicitiæ præferendam veritatem; cur nobis non liceat diſcedere ab illa Ariſtotelis ſententia, quam ipſe falſam pronunciaſſet, ſi Galilæi perſpicillo vſus fuiſſet? ex hoc tamen quadantenus excuſandus, quòd tunc temporis (neque enim omnis fert omnia ætas) non extarent tam perfecta Aſtronomiæ organa; illud etiam Peripateticorum principem venia dignum reddit, quòd lapſis retro ſæculis, vel apud ſapientiſſimos quoſque arduum valdè fuerit, lacteæ viæ locum, materiam noviſſe, teſte Iouiano Pontano, qui in ſuis meteoris de hac via ſic cecinit, 14.

Veritas præferenda amicitiæ.

Excuſatur Ariſtotelis error de loco Galaxiæ.

Nate etiam ſi quando oculos ad ſidera tollens,
Albentem cœli tractum mirabere forſan,

Addubites quæ cauſa viam ſignauerit, an ſit
Halitus idem auctor, longo quem tramite ductum
Stellarum denſus circum ſe complicat ordo.
Quippe vagus ſolem fugiens, torrentiaque aſtra
In læuum, dextrúmque latus declinat, & ipſa
Raptatus circum cœli vertigine candet
Sideribus latè ſparſus, pallentiaque ora
Stellarum, atque amnes lactis ſub imagine præfert.
Nec verò naturæ omnis vis cognita, quando
Multa latent. tamen & cauſas ſcitamur, & vnde
Proueniant. Candórque viæ, liméſque per aſtra
Fuſus in incerto eſt. nam plura ſubeſſe videntur,
Quæ certent ratione eadem, aut aduerſa repugnent,
Lactea cur niueo caneſcat ſemita tractu,
Cur nebuloſa cano palleſcant ſidera vultu.

15. Concluſio 2. *Non eſt prorſus improbabile cometas eſſe infra lunam; at eſſe in cœlo multò probabilius.*

Dico ſecundò, quamuis ob ea, quæ obſeruauimus, dum ſecundam dubitandi rationem proponeremus, probabilius multò ſit, cometarum locum eſſe inter aſtra, id tamen non eſt vſque adeò certum, vt deſinat prorſus eſſe probabilis contraria ſententia, quæ locat illos infra lunam in ſphæra ignis elementaris, exiſtimans comatas has faces non conſtare natura cœleſti, ſed ſublunari, earúmque materiam eſſe multam exhalationem pinguem, & craſſam, quæ attracta in regionem ignis, ibi accendatur. Id ita ſentire multos, auctor eſt Cardanus *lib. 2. de ſubtilitate*, non procul ab initio. Hoc olim in Collegio Romano publicè docuit P. Stephanus de Bubalis *diſp. 1. ſuæ Meteorologiæ, quæſt. 1. art. 1.* Tychon *lib. 1. de cometa anni* 1577. *cap. vltimo, membro* 1. nominatim recenſet quatuor viros, quos ait fuiſſe Mathematices excellenter peritos, qui cenſuere cometam hunc fuiſſe in mundo ſublunari, nec altiùs receſſiſſe à nobis, quàm octo, vel nouem ſemidiametris terræ, cùm tamen luna terris proxima iuxta Copernicum 52. ad minus remoueatur ſemidiametris. Iouianus Pontanus *in ſuis Meteoris* ait cometem eſſe accenſum halitum in ora æſtiua. Mathematici, teſte Conimbricenſi *tract. 3. Meteorol. cap. 3.* inſtrumentis Aſtronomicis lunæ altitudinem dimenſi deprehenderunt cometas eſſe luna inferiores; non igitur in cœlo, ſed in elementari mundo inſunt. Blancanus *in loca Ariſtotelis Mathem. ex primo Meteor.* putat quidem omnes ferè cometas lunæ ſedibus celſiores effulſiſſe, id tamen de omnibus mathematica, & infallibili ratione demonſtrari non poſſe, quinimmò non omninò negandum videri, aliquot illorum, non dixerim in ſuprema aëris regione, ſed parum infra lunam extitiſſe.

Quid ſenſerit Ariſtoteles de loco cometarum.

Quid ſi oſtenderimus Ariſtotelem eſſe à nobis? is enim *lib. 1. Meteoror. ſumm. 1. cap. 1.* ſcribit, cometas fieri in loco, qui eſt maximè propinquus cœlo; ſed huiuſmodi locus eſt ignis elementum, ex eodem Ariſtotele *lib. 2. cœli, à t. 18. & 4. cœli t. 32. & 1. Meteor. ſumm. 1. cap. 2. & 3. & lib. 3. de generatione animal. cap.* 11. ergo illic generantur cometæ. Huic ſententiæ affines ſunt Albertus Magnus *lib. 1. Meteor. tract. 3. cap. 9.* Conimbricenſes *tract. 3. Meteor. cap. 3. & 4.* & alij, exiſtimantes cometas oriri in ſuprema aëris regione, illic eorum materia (quæ eſt pinguis, & craſſus halitus) accenſa vel ab igne elementari proximè ſuperiori, vel à calore rapti aëris, vel interdum vibrato ex aliqua nube in altiorem aërem fulmine; non enim ima tantùm pars coruſcantis nubis, ſed nonnunquam ſumma aperitur, & erumpenti igni aditum præbet; ergo ex Alberti & Conimbricenſis ſententia, cometes eſt ignita impreſſio, quæ proinde habet motiuam ignis virtutem; ſed quæ ſunt prædita hac vi motrice, non quieſcunt in aëre, ſed neceſſariò tendunt vſque ad ſphæram ignis, niſi ſit aliquod impedimentum; ſicut lapis, quia habet virtutem motiuam terræ, non conſiſtit, remoto omni obice, niſi perueniat ad terram; cùm ergo in ſuprema aëris regione igneæ expirationes nullo retineantur impedimento, neque enim illarum aſcenſui obnititur aër, ad ſphæram vſque ignis perueniant neceſſe eſt.

An cometæ accendantur in igne elementari.

Cometæ excitant ventos.

Sed non deſunt aliæ rationes, quæ ſublunari cometarum ſedi faueant, tum quia cùm effulgent cometæ, vehementes dominantur venti, nimirum quia tunc ingens terrenæ exhalationis copia aërem occupauit; tum quia experientia docet cometas interdum è parua mole in magnam, deinde è magna in paruam mutari, tandémque omnes aboleri: at notatum aliquando eſt, cometem quendam, qui ſe paulò antè, ſupra horizontem extulerat, ſubitò diſſipatum ex oculis euanuiſſe; ſed huiuſmodi mutationes, incrementa, & decrementa nequeunt cadere in ſubſtantias cœleſtes: ſit ergo ſublunaris & locus, & materia cometarum.

Cometarum magnitudo variabilis.

Sed audiamus, quàm pulchrè huic ſententiæ concinat Pontanus *in ſuis Meteoris.* 16.

Quid ſenſerit Pontanus de loco, & materia cometarum.

Halitus ille autem æſtiuam ſublatus in oram,
Mole ingens, tractu longúſque, & plurimus ipſo,
Multa etiam fomenta ferens, concepit vbi ignes,
Flammatos ignes, & latè incendia ſerpunt,
Fit coma, quæ rutilum ſpargat de vertice crinem,
Et longo fumoſa trahat veſtigia paſſu.
Ventorum quoque certa dabunt tibi ſigna cometæ.
Illi etiam belli motus, feraque arma minantur,
Magnorum & clades populorum, & funera Regum,
Vt cùm ſeu cœli occaſum, ſeu Solis ad ortum
Extulerint caput infelix, & crine minaci
Horrendum latè implerint terroribus vrbes.

Dico tertiò, quamuis foſſilia nec generentur, 17.

Concluſio 3. *Foſſilium locus non eſt in igne elementari.*

nec locentur in igne elementari ſub orbe lunæ proximè conſtituto, ob rationem tertio loco allatam, dum dubitaremus de mineralium ſede; hæc tamen igni non vulgares habent gratias, idémque ignis non modò de foſſilibus, verùm etiam de pleriſque meteoris eſt, optimè meritus, ſiue quà accendit ſublimes aëris flammas, ignem fatuum, lambentem, perpendicularem, Caſtorem, Pollucem, Helenam, Dracones volantes, cadentia ſidera, ſaltantes capras, trabem, clypeum, fulgur, fulmen; ſiue quà cogit, compingit, ſolidátque terrenos halitus, in plures metallorum, lapidúmque formas, non in terræ ſolùm gremio, ſed in media etiam aëris regione, vt diximus *cap. præcedenti ſect. 5. argum. 5. & ſect. 7. num.* 13. ſiue quà ex ignea aſpiratione generantur in aëre multæ impreſſiones meteorologicæ, vt *in ſequenti ſectione* elegantiſſimè deſcribet Pontanus.

Ignis eſt benè meritus de foſſilibus.

Iam verò ſupereſt tandem, vt tribus argumentis contra ea, quæ aſſeruimus, dubitandi gratia initio propoſitis, ſatisfaciamus. 18.

Reſp. ad 1. argum. *De loco ignis elementaris.*

Ad primum quod ignem excludit à concauo lunæ, Cardano, & Tychoni opponimus Ariſto- 19.
telem *2. cœli à t. 18. & 4. cœli t. 32. & 1. Meteor. ſumm.*

ſumm. 1. cap. 2. & 3. & lib. 3. de generat. animal. cap. 11. & Scaligerum *exercitatione 9. in ipſum Cardanum.* quid dico Scaligerum? omnes Peripatetici ſuum ſecuti ducem, Cardano obluctantur. Illinc fortè times terreni orbis deflagrationem? at innocentiam ignis ſubcœleſtis ſpondet rariſſima eiuſdem materia. Vide an tutiorem petas prædem, ſeu malis vadem, ac fideiuſſorem.

20. Reſp. ad 2. argum.
De loco Galaxiæ, & cometarum.

Ad ſecundum iam theſi prima impetrauimus veniam præferendi veritatem Ariſtoteli, Galaxiam ſtatuenti luna inferiorem. Quod ſpectat ad cometarum locum, cùm probabilius inter aſtra, quàm infra lunam cenſendum eſſe oſtendimus *propoſitione ſecunda.* Neque verò ex flatibus, quos cometæ dicuntur excitare, ſublunaris eorum patria neceſſariò infertur; nam etiam inter ventorum cauſas plurima numerat aſtra Aſtronomiæ Princeps Ptolemæus *in tractatu de ſignificatione ſtellarum.* Neque etiam ſublunaris cometarum locus, vel materia neceſſaria conſecutione deducitur ex eo, quòd ij perennem non ſeruent tenorem ſuum, ſed velut geniti ex Proteo, & in re fugaci prognati, mutentur in horas, modò ex parua mole in magnam, modò ex magna in paruam, atque adeò intra exiguam temporis moram in alium, atque alium verſi ſtatum, tandem omnes aboleantur. Rectè enim Seneca *lib. 7. natural. quæſtionum, cap.* 22. exiſtimat cometem non eſſe ſubitaneum ignem, ſed inter æterna naturæ opera cenſeri; quod celeberrimum tanti Philoſophi dogma, doctiſſimè expendens Blancanus *3. part. ſphæræ, tract. 11. cap. 3.* vt ex ſecretioribus Aſtronomiæ penetralibus, tueatur cœli immortalitatem, cui bellum cometæ minaci vultu indicere videbantur, docet crinita hæc ſidera non de nouo in cœlo generari, ſed de nouo apparere; neque deſinere eſſe, ſed apparere; fortè enim, inquit, deſinunt, quòd nimis in cœleſtes ſublimitates euehantur, ſicque paulatim à noſtris viſibus ſe ſubducant; paulatímque proprium motum remittunt, quia inſtar planetarum in magno quopiam epicyclo ſurſum aſcendunt; in quo aſcenſu tardi primùm, mox ſtationarij euadunt; deinde poſt longa tempora, poſtquam per illas regiones ſpatiati, in ſuperiori parte epicycli fuerunt, iterum ad nos deſcendere incipiant, iterúmque in noſtros ſe demittunt aſpectus. Enimuerò nónne hac ratione Venus, & Mercurius ſuas apparitiones, & occultationes alternant? Hæc Blancanus.

An ex ventis inferatur cometas eſſe ſublunares.

Ex cometis non ſequitur cœli corruptibilitas.

Cometæ in cœlo non de nouo generātur, ſed de nouo apparēt.

Veneris, & Mercurij apparitiones, & occultationes.

21. *Concluditur cometas eſſe in cœlo, alijs argumentis.*

Ex dictis ſatis liquet cometarum vitam, & ſedem, immortalem, cæleſtémque eſſe, non fluxam, ac elementarem; nec, quòd incipiant, deſinántve ſpectari, cœlum iccirco ortui eſſe obnoxium, vel interitui. Quamuis autem ad probandum caudatas has ſtellas fulgere in cœlo ſupra lunam, acerrimum ſit argumentum ex parallaxi ductum, non deſinunt tamen alia firmiſſimi roboris indicia. In primis enim cometarum cauda ſemper in partes Soli aduerſas proiicitur; atqui ſi eſſet ignitum meteoron, flamma hæc potiùs ſurſum, vel huc illuc agitaretur; illos igitur aſciſcere inter aſtra ne vereare. Ad hæc cætera meteora, vix dum orta, moriuntur euanida; nam & fax, & fulmen, & ſtella tranſcurrens, & quiſquis alius eſt ignis aëre expreſſus, in fuga eſt; nec apparet, niſi dum cadit, Seneca *lib. 7. natur. quæſt. cap.* 23. quòd de cometis non dixeris, quorum vita ad plures ſæpè menſes producitur, teſte Seneca, qui præcitati libri *cap.* 21. ſcribit cometem Neronianum fuiſſe ſemeſtrem. Obſeruat etiam Plinius *lib. 2. c.* 25. cometas viuere interdum ad dies octoginta. Prætereà cometarum moles (loquor hîc de magnitudine vera, non apparenti) tanta eſt, vt illorum nonnulli viſi aliquando ſint tota terra maiores, vt probat Blancanus 3. *parte ſphæræ, tract. 11. cap.* 3. hæc autem magnitudo cœleſtem Patriam teſtatur; terrena namque ſi ex ſuis viſceribus materiam præbuiſſet crinitis his ſtellis, iam dum cum illis interiens euanuiſſet auras. Denique ſic arguit *ibid.* Blancanus, proprius cometarum motus eſt lunari proprio tardior; ergo penes receptas Aſtronomiæ rationes, ſupra lunam, maiorem ducit orbem.

Cometarum caudæ proijcitur in partes Soli aduerſas.

Cometarum duratio.

Cometarum magnitudo.

Cometarum motus.

22. Reſp. ad 3. argum.

Ad tertium argumentum numero 11. propoſitum, do manus, fateórque volens, ac libens, foſſilium ſedem non eſſe ſtatuendam in igne elementari; quem tamen optimè eſſe de illis meritum ſum teſtatus, vt proptereà me pertæſum non fuerit nonnulla impræſentiarum de eo adnotare; quibus, ni audire pigeat, adiiciam aliqua, digniſſima ſcitu, de elementaris ignis magnitudine, & figura, atque de diſcrimine inter ipſum, & ætherem; quòd hæc conducant ad ea faciliùs intelligenda, quæ ſectione ſequenti ſcribemus de aëre, in quo planum eſt generari mineralia.

23. *Ignis elementaris magnitudo.*

Ergo, quod ſpectat ad magnitudinem, Clauius *in cap. 1. ſphæræ, pag.* 215. ait diſtantiam à concauo lunæ ad centrum terræ, continere milliaria 120530. à quo numero ſi detrahas 51. milliaria, quæ eſt altitudo aëris, & 3579. milliaria, quæ eſt ſemidiameter terræ, pro ignis altitudine ſupererunt milliaria 117000. circiter. Hinc verò infert Clauius *ibid. pag.* 131. ignem ad terram proportionem ferè habere, quam 35437. ad 1. ad aërem verò, quam 815041. ad 2. Alexander Piccolomineus *lib 4. ſphæræ, cap.* 15. docet cœlum lunæ diſtare à nobis, milliariis 160417. ab hoc igitur numero ſi detrahatur altitudo aëris, illa, quæ eſt reliqua, erit altitudo ignis. Conimbricenſes *lib. 3. de cœlo, cap. 5. q. 3. art.* 2. ex ſententia Mathematicorum obſeruant profunditatem ignis intercepti inter concauum lunæ, & conuexum aëris, continere milliaria circiter 120578. Blancanus *3. part. ſphæræ, ſect. 1. tract. 6. cap.* 5. putat interuallum à conuexo aëris ad concauum cœli lunæ (quæ eſt altitudo ignis, vel ætheris) eſſe 175219. milliariorum, ipſúmque ætherem, ſiue ignem habere proportionem ad terram, quam habent ferè 140608. ad 1.

24. *Ignis elementaris figura.*

Figuram verò ignis elementaris eſſe rotundam, & ſphæricam, rectè aduertunt Ioannes de Sacroboſco *cap. 1. ſphæræ,* & *ibi* Clauius 134. Alexander Piccolomineus *lib. 1. ſphæræ, cap.* 8. & alij, cùm enim ignis ſit corpus fluidum, replcátque totum ſpatium, quod eſt inter concauum lunæ, & conuexum aëris; rotundum verò ſit tam concauum lunæ, quàm aëris conuexum, oportet & ipſum ignem eſſe rotundum ratione ſui tam conuexi, quàm concaui. Porrò hæc capias velim di- 25.
cta de igne quieſcente in ſua ſede naturali, in

qua omnes illius partes ex ęquo recedunt à centro, vnde rotundam ille induit figuram, quam tamen exuit extra Patriam peregrinus, amictus pyramidali, ad intericcta quippe ſpatia findenda aptiore, atque adeò alto itineri commodiore. Vide an ignea pyramis, in acuminatum deſinens faſtigium, dum præ ſumma tenuitate fugiens viſum, ocyùs Euro volat in æthera, ſit humilitatis ſymbolum, quæ in anguſtam ſui nihili exilitatem expirans, auguſto inceſſu fertur ad aſtra; ſic iubente humilium Magiſtro Luc.14. *Omnis, qui ſe humiliat, exaltabitur*; ſic teſtante huius virtutis Matre Luc.1. *& exaltauit humiles*, ſic ſublimem humillimæ Virginis aſcenſum mirantibus Angelis Cant. 3. *Quæ eſt iſta, quæ aſcendit per deſertum, ſicut virgula fumi?*

Pyramidalis figura ignis, ſymbolũ humilitatis.

26. Quod ſupereſt, de diſcrimine inter ignem, & ætherem, tres apud Ariſtotelem 1. *Meteor. ſumm.*1. *cap.* 3. *& lib. de Mundo cap.*2. & Albertum Magnum *lib.*1. *Meteor. tract.*1 *cap.*5. lego ſententias; aliqui enim non diſtinguunt ignem ab æthere; alij nomine ætheris intelligunt ignem ſupernum, eúmque puriorem; at nomine ignis, ignem infernum peregrina materia inquinatum; alij verò cum præcitato Ariſtotele, ætherem putant eſſe quintam quandam eſſentiam ab omnibus elementis diſcretam, ipſam nimirum cœlorum, ſiderúmque ſubſtantiam. Sed litem hanc facilè dirimat, qui cum Clauio *in cap.*1. *ſphæræ, pag.* 39. Græcam ætheris etymologiam ab ἀεὶ, id eſt, *ſemper*, & θέω, latinè, *voluo*, aut *curro*; vel ab αἴθω, hoc eſt, *flagro*, & *fulgeo*, deriuans, dicat ætherem ſumptum pro corpore, quod perpetuo rotetur motu, abſque tamen vlla deflagratione, non differre ab ipſa cœleſti, & ſiderea ſubſtantia, eſſe verò idem cum igne, ſi accipiatur pro corpore, quòd ſimul voluatur, fulgeat, & flagret.

Diſcrimen inter ignem, ac ætherem.

Sectio II.

An, & quomodo in aëre generentur foſſilia?

1. Poſt ignem proximè ſequitur aër, inter ipſum, & aquam locatus, Sacrobuſcus, Clauius, Orontius, Piccolomineus *lib.*1. *ſuarum ſphærarum.* Quoniam verò plures in aëre fœtus enituntur Mineralogia, & ei cognata Meteorologia, vt horum naturam partuum meliùs innoteſcat, nonnullas quæſtiones de hoc ſpirabili elemento agitare neceſſum arbitror.

Aëris locus.

2. I. ergo QVÆSTIO eſt, quot in Regiones ſecetur aëris elementum: & quales illæ ſint, quáve ratione inter ſe diſcretæ.

Aëris regiones tres eſſe.

Dico primò, tres in oras diuiſum eſſe aërem, infimam, mediam, & ſupremam. Infima ab extima terræ, & aquæ ſuperficie protenditur ad eum vſque locum, ad quem deſinit, reflexio radiorum ſolarium. Media capto initio à fine reflexi Solis, expanditur quoquò versùs per totum illud aëris ſpatium, in quo aquea concreſcunt meteora, nubes, imber, nimbus, nix, grando, &c. Suprema inde oriens, vbi eſt mediæ terminus, ſurſum porrigitur in gyrum, vſque ad concauum ignis elementaris. Ita Ariſtoteles *lib.*5. *Meteor. ſum.*1. *cap.*4. Seneca *lib.*2. *nat. quæſt. cap.*10. & 11. Albertus Magnus *lib.*1. *Meteor. tract.*1. *cap.* 6. 7. & 8. Orontius *lib.*1. *ſphæra, cap.*2. Clauius *in cap.*1. *ſphæræ.* Conimbricenſes *tract.*1. *Meteorolog. cap.*2. Denique idem ſentiunt omnes Peripatetici, teſte Ioanne Baptiſta Porta *lib.*1. *de aeris tranſmutationibus, cap.*6.

Sed contrà, quia radij ſolares directi ſunt ita longi, vt, niſi obſtaret terræ opacitas, pertingerent vſque ad partes cœli per diametrum oppoſitas; ergo eorundem radiorum reflexio altius aſcendet, quàm ad medium, vel etiam ad ſupremum aëris tractum. Reſpondeo infimam aëris regionem definiri per reflexionem ſolarium radiorum, non quorumlibet, ſed qui calefacere ſint maximè apti, quales illos cenſeas, qui terræ ſunt propiores, quippe magis inter ſe vniti, non verò eos, qui, vt à terra remotiores, ita à ſe inuicem magis diſperſi, ad agendum ſunt minùs idonei.

Dico ſecundò, trium aëris regionum non eſt par caloris, frigoriſve gradus. Namque ſuprema, vltra quàm eius poſtulet natura, incaleſcit; primùm ob ignis vicinitatem, deinde quia halitibus calidis eò ſubeuntibus aſſidue conſpergitur. Tertiò, quia cœli, & ignis circumuectione, quæ calorem ciet, continenter rapitur. Quartò, quia per eam oram ſol continuò radios eiaculatur ſuos. Infima verò regio calida eſt, plus, quàm natiua eius conditio poſcat, minùs tamen, quàm ſuprema; caleſcit autem, tum vaporibus, & exhalationibus, quas è terra, & aqua prodeuntes, & à ſole calefactas excipit; tum reflexione radiorum ſolarium, qui magis vniti propè terram, magis etiam calefaciunt; tum denique propter ignes, non ſolùm arte excitatos, ſed etiam terris opertos, quorum aliqui erumpunt, alij in abſcondito flagrant, atque inde teporem eructant. Media verò regio ſemper frigida eſt; primò ob magnam ab igne diſtantiam. Secundò, quia illuc non pertingit radiorum ſolarium illa reflexio, de qua pauló antè; tertiò quia vapores eò attracti, cùm ſe vltrò ad natiuum frigus reuocant, aërem circunfuſum refrigerant, vnde videmus ibi generari frigidas concretiones, pluuiam, niuem, grandinem, &c. Ita philoſophantur, & benè, præcitati, Orontius, Clauius, & Conimbricenſes, omnium autem optimè Seneca *lib.*2. *nat. quæſt. cap.*10. 3.

Differentia trium aëris regionum.

Dico tertiò, tres aëris regiones non ſunt re ipſa diſcretæ, quippe quæ ſint vnum, idémque continuum aëris ſpatium, ex tripartita caloris, & frigoris diſtinctione trifariam diuiſum; vt optimè ſignificat Orontius *lib.*1. *ſphæra, cap.*2. & elegantiſſimè deſcribit in ſuis Meteoris Iouianus Pontanus *ibi.* 4.

Tres aëris regiones re nõ diſtinguũtur.

Hunc ipſum triplex regio ſecat, altera candet
Ignibus, horrentique gelu riget altera. Vtrumque
Prima quidem, æſtatémque ſuam, ſua frigora ſentit.

Meliùs autem infrà de eadem re,

Et quoniam tres in partes diſtinguitur aer,
Prima æquè patiens eſt frigoris, atque caloris,
Alternáſque vices, alterna ſorte rependit.
Vere tepens, æſtate calens, eadem horrida bruma
Proxima ab inflexu radiorum amota, malignum

Frigus,

Digitized by Google

Frigus, & algentem latè complexa rigorem,
In quam caruleus paſſim vapor actus inerrat,
Vnde cadunt imbres, vnde & nix concitat alas.
Vltima torrenti ſemper ſitit iſta calore
Flammarum conſueta vagos inuoluere tortus.
Halitus ille igitur longè, validiſque, potẽſque
Huc penetrat, ſuperàſque hyemes, & frigora victor.

5\. *An media aëris regio ſit per ſe frigida.* II. QVÆSTIO eſt, vtrùm media aëris regio ſit ſponte ſua, & per ſe frigida? Id affirmant Seneca *lib. 2. nat. quæſt. cap.* 10. Cardanus *lib. 2. de ſubtilitate, pag.* 32. & Conimbricenſes *tract. 1. Meteorol. cap.* 2. At eam eſſe abſolutè, & per ſe calidam, frigidam autem vel per accidens, vel comparatiuè, probabiliùs docent Toletus *lib. 2. de generat. cap. 3. q. 5. ad* 9. & Iulius Cæſar Scaliger *exercitatione* 27. *in Cardanum, diſt.* 2. tum quia id magis eſt receptum in ſchola Peripateticorum aërem eſſe, cum Ariſtotele 2. *de generat. t.* 16. natura ſua calidum exiſtimantium; tum quia omnia, quæ de hac regione enuntiant Philoſophi, optimè ſibi conſonant, ſi illam fateamur algere, vel per accidens, ob vapores, qui eò euecti, vltro ſe ad natiuum frigus reuocant, vel comparatam ſupremæ, & infimæ; quarum illa æſtuat propter viciniam æternorum ignium (ſic loquitur Seneca *proximè* citatus) & illos tot motus ſiderum, aſſiduúmque cœli circumactum; hæc verò repercuſſu primùm terrarum halitu, qui multum ſecum calidi affert; deinde quia radij Solis replicantur, & quouſque redire potuerunt, replicato calore benigniùs fouent, vt plures interim omittam ignes hic apud nos vel arte, vel natura genitos, ex quorum flammis non paruus haud dubiè in proximum aërem diffunditur calor.

6\. *Obiectiones pro abſoluto frigore mediæ aëris regionis.* Sed nonnulla obiiciunt aduerſatij, quæ abſolutum mediæ regionis frigus ſuadere videantur. I. quia aër ventilatus refrigerat, & reſpiratione hauſtus cordis æſtum temperat. II. Vertices montium, qui mediam attingunt regionem, ſæuo rigent gelu, & ferè perpetuis niuibus candent. III. Nubes, pluuiæ, nix, grando & frigidæ ſunt, & nonniſi frigoris vi generantur, at in media concreſcunt regione; ergo. IV. Oleum eſt aëreæ naturæ, quippe quod ſupernatet aquæ, & tamen eſt frigidum, cùm hyeme facilè geletur; ergo aër eſt frigidus.

Solutiones obiectionum. Ad primum, illi effectus non oriuntur per ſe à frigore aëreo, ſed quia vel in locum difflati aëris, innato noſtro calore tepentis, ſubit nouus aër minùs calidus; vel aër reſpiratione attractus, minus calet, quàm qui ardet in corde.

Ad ſecundum & tertium dic illis duntaxat probari aëris frigus, non natiuum, ſed aſcitum.

Ad quartum gelaſcit oleum frigore, non innato, ſed aduentitio; gelatur verò citius, quàm aqua, quia tenuius, ideóque peregrino frigori magis peruium; ob hanc enim rationem citius in glaciem concreſcit calida, quàm frigida.

7\. *De profunditate aëris elementaris.* III. QVÆSTIO eſt, quid ſtatuendum ſit de aëris elementaris magnitudine?

Dico primò, profunditas totius aëris, Blancano 3. *p. ſphæra ſect. 1. tract. 5. cap.* 5. eſt milliariorum quadraginta trium circiter. At videtur præferenda communiter ſententia Clauij *in cap.* 1. *ſphæra, pag.* 131. Conimbricenſium 3. *de cœlo, cap. 5. q. 3. art.* 2. & aliorum illi tribuentium milliaria duo, & quinquaginta; id verò probant tum auctoritate Petri Nouij *lib. de crepuſculis.* Vitellionis *lib.* 10. *propoſitione* 60. & Alhazeni *lib.* 7. *ſua perſpectiua*; tum ratione, quia tanta eſt profunditas aëris, quantus eſt aſcenſus tenuiſſimorum halituum, vi Solis ab aqua & terra euocatorum, cum non ſit maior ratio, cur in vna magis parte aëris poſſint eſſe, quàm in altera, ſi qua eſt; neque ad maiorem, ſi maior detur, aſcendant aëris altitudinem; ſed maximus aſcenſus eorum halituum, eſt 52. milliariorum, aut circiter, & non ampliùs, vt geometricè demonſtrant præfati ſcriptores; ergo, &c. Hinc rectè infert Clauius *ibid.* terram eſſe multò maiorem aëre, quòd ſemidiameter terræ comprehendat milliaria fermè 3579. at verò profunditas aëris milliaria ſolùm 52. Ex quo colligit idem auctor, proportionem terræ, & aquæ ſimul ſumptarum, eam ferè ad aërem eſſe, quæ 23. ad 1.

Dico ſecundò, quamuis arduum ſit decernere præciſam ſingularum aëris regionum altitudinem; id tamen hac fortè regula poterimus quadantenus aſſequi; cùm enim concretiones aqueæ generentur in media regione, hanc verò ſuo vertice tranſcendant plerique celſiſſimi montes, altitudine perpendiculari eorundem explorata, licebit probabili colligere ratiocinatione, quàm ſint profundæ tres illæ aëris oræ. Pro qua re 8. *Altitudo ſingularum aëris regionum.*

Notandum primò inter montium altiſſimos, cenſeri Olympum, Athon, Atlantem, Caſium, Caucaſum, Pelion, Teneriffem, Ætnam. 9. *Digreſſio de altitudine montium. Olympus.*

Ergo Olympus Macedoniæ mons, eò vſque extollit caput, vt de illo cecinerit Lucanus *lib.* 2. *Pharſalia,*

——nubes excedit Olympus;
Pacem ſumma tenent.

Quod Lucani teſtimonium & probat S. Auguſtinus *lib. 3. de Geneſi ad literam, cap.* 2. & alia planè mira de hoc monte referens. Perhibetur, inquit, in Olympi vertice aër eſſe tam tenuis, vt neque nubibus obumbretur, neque turbetur vento, neque ſuſtentare alites poſſit, neque ipſos, qui fortè aſcenderint homines, craſſioris auræ ſpiritu alere, ſicut in iſto aëre conſueuerunt. De eodem Solinus *cap. 3. Polyhiſtoris.* Olympum, inquit, ab Homero non per audaciam celebratum docent, quæ in eo viſitantur. Primum excellenti vertice tantùs attollitur, vt ſummæ eius cœlum accolæ vocent. Ara eſt in cacumine Ioui dicata, cuius altaribus, ſi qua de extis inferuntur, nec difflantur ventoſis ſpiritibus, nec pluuiis diluuntur, ſed voluente altero anno, cuiuſmodi relicta fuerint, eiuſmodi reperiuntur, & omnibus tempeſtatibus à corruptelis aurarum vindicatur, quicquid ibi ſemel eſt Deo conſecratum. Literæ in cinere ſcriptæ vſque ad alteram anni cerimoniam permanent. Plutarchus *in Æmilio.* In altum, inquit, erigitur Olympus ampliùs decem ſtadiis; quod tali eius, qui menſus eſt, epigrammate indicatur;

Quæ ſupra templum, cui Pythius auctor Apollo,
Erigitur clari vertex ſublimis Olympi,
Bis quinque æthereas ſtadia exit rectus in auras,
Inſuper & ſtadij ſextantem; huic quattuor autem
Noris deeſſe pedes. Menſuram prodidit iſtam
Xenagoras ſatus Eumelo, tu Phœbe laborem
Compenſa latus placitis rex optime donis.

 Quan

Quanquam Geometræ (pergit Plutarchus) affirment neque altitudinem montis, neque maris profunditatem decem ſtadia excedere; tamen Xenagoras non temerè, ſed arte, & inſtrumentis adhibitis eam dimenſus videtur.

10. *Athos.*

De Atho inter Macedoniam, & Thraciam ſito, Ariſtoteles *ſect. 16. problemat. quæſt.* 38. Super excelſiſſimos, inquit, montes ſpiritus nulli excitantur, vt ſuper Athon, ac reliquos generis eiuſdem. indicium, quòd quæ reliquerint, qui anno ſuperiore ſacrificarunt, poſteriori incorrupta comperire affirmant. Solinus *cap.* 11. *Polyhiſtoris*. Eſt, inquit, Athos ſublimis adeò, vt altior æſtimetur, quàm vnde imbres cadunt; quæ opinio eò fidem concepit, quòd in aris quas cacumine ſuſtinet, nunquam cineres eluuntur, nec quicquam ex aggeribus ſuis perdunt, ſed quo relicti fuerint cumulo permanent. Qui in Geographorum Chronologia non ſit verſatus, hic ambigat, furtóne, an caſui tribuendum, quod Pomponius Mela *lib.* 2. *de ſitu orbis, cap.* 2. iiſdem pænè Solini verbis, teſtetur Athon montem eſſe adeò elatum, vt credatur altius, quàm vnde imbres cadunt, ſurgere. Capit, inquit, opinio fidem, quia de aris, quas in vertice ſuſtinet, non abluitur cinis, ſed quo relinquitur aggere, remanet. Sed huius noxæ ſuſpicioni facilè ſeſe vterque eximat, eam Ariſtoteli eruditionem referens vterque acceptam.

11. *Atlas.*

Atlas in Mauritania, ſi vera referunt Plinius *lib.* 5. *cap.* 1. Solinus *cap.* 37. *Polyhiſtoris*, & Maginus *in deſcriptione Africæ*, è media arenarum conſurgens vaſtitate, vltra nubila caput condit; quin immò (addit Solinus) in viciniam lunalis circuli educitur; verùm hanc eſſe prodigioſam hyperbolen benè innuit Plinius, tantam enim terreni culminis familiaritatem luna reſpuit indignabunda.

Caſius.

In Seleucia Caſius mons eſt Antiochiæ proximus, cuius è vertice vigilia adhuc quarta conſpicitur globus Solis, & breui corporis circumactu radiis caliginem diſſipantibus, illinc nox, hinc dies cernitur. Talis è Caſio ſpecula eſt, vt lucem prius videas, quàm auſpicetur dies, Solinus *cap.* 49. *Polyhiſtoris*. De eodem monte ſcribens Plinius *lib.* 5. *cap.* 22. Caſij, inquit, altitudo quarta vigilia orientem per tenebras ſolem aſpicit; breui circumactu corporis, diem noctémque pariter oſtendens. Ambitus ad cacumen 19. mill. paſſ. eſt, altitudo per directum quattuor. Hæc Plinius.

Caucaſus.

Miram Caucaſi excelſitatem ſiti inter mare Euxinum, & Caſpium, ſupra Cholchidem, & Iberiam, duo maximè comprobant; quòd admodum à longè cernatur, nempè ab iis, qui degunt ad Meotidem Paludem, 560. milliaribus ab eo monte diſtantem, quódque manè initio crepuſculi matutini; & veſpere, deſinente crepuſculo veſpertino, tertia pars huius montis illuminata conſpiciatur ab iis, quorum Horizonti tunc oritur, vel occidit crepera lux Solis. Ariſtoteles 1. *Meteor. ſumm.* 4. *cap.* 1. quem benè explanat Blancanus *in loca mathematica, ex* 1. *Meteor num.* 148.

Pelion.

Dicæarchus, apud Plinium *lib.* 2. *cap.* 65. Regum cura permenſus montes, altiſſimum in Macedonia prodidit Pelion, elatum ratione perpendiculi paſſibus 1250.

12. *Teneriffa.*

Teneriffa inſula, vna ex ſeptem, quas fortunatas Ptolemæus appellat, vltra Herculis columnas, alit Teneriffem montem, qui in ſublime aſſurgit ad 60. millia paſſuum, cuſpide etiam in adamantis formam. Auctores Cardanus *lib.* 2. *de ſubtilitate*, Scaliger *exercitat.* 41. Conimbricenſes *lib.* 3. *de cœlo, cap.* 5. *q.* 3. *art.* 1. *&* 2. & alij. Pro certo autem crediderim, tantam altitudinem non eſſe dimetiendam per directum, & perpendiculum, alioquin tota inſula non ſufficeret montis baſi, ſed per obliquos acclinis itineris flexus. Porrò in hunc montem putat Cardanus quadrare omnia, quæ Olympo tribuit vetuſtiſſima fama.

Ætna.

Eminet Siciliæ montibus Ætna, & Eryx. Vulcano Ætna ſacer eſt, Eryx Veneri. In Ætnæ vertice hiatus duo ſunt, crateres nominati, per quos eructatus erumpit vapor, præmiſſo priùs fremitu, qui per æſtuantes cauernarum latebras longo mugitu intra terræ viſcera diu voluitur, nec antè flammarum globos attollit, quàm interni ſtrepitus antecedant. Mirum hoc eſt; nec illud minùs quòd in illa feruentis naturæ peruicacia miſtas ignibus niues profert, & licèt vaſtis exudet incendiis, apice canitie perpetua brumalem detinet faciem. Itaque inuicta in vtroque violentia, nec calor frigore mitigatur, nec frigus calore diſſoluitur. Hæc de Ætna Solinus *cap.* 11. *Polyhiſt.* cuius montis perpendicularem dimenſus altitudinem Clauius noſter, dum eſſet in Sicilia (ita mihi renunciarunt viri fide digni) deprehendit trium eſſe milliariorum. Et ſanè non conceſſa tanta excelſitate, quis fidem haberet Plinio aſſerenti *lib.* 2. *cap.* 103. ex flagrantis Ætnæ radicibus erumpere flammarum globos, qui ad quinquagena, & centena millia paſſuum eructent arenas?

13. *Olympus, & Ætna comparantur.*

Verùm hæc ſi rectè dicta ſint, erit ergo Ætnæ vertex ſublimior apice Olympi, quem vltra nubes aſſurgere, flatuum, niuium, imbriúmque expertem, atque adeò ſupra mediam aëris Regionem elatum aſſeruimus; quomodo igitur Ætnæ cacumen perpetuis albicat niuibus? num in ſuprema etiam regione niues gigni dabimus? an ſupremam eſſe media humiliorem? Vndique tricæ premunt labyrintheæ,

Hic labor ille domus, & inextricabilis error.

Regiones aëris infima, & media quomodo inæquales ſint.

Quis hîc Dædalus ambages reſoluat? Sed vide, an cæca regant veſtigia filo doctiſſimi recentiores, docentes ſphæras infimæ, & mediæ regionis, non eſſe ſibi vbique, & ſemper æquales. Infimam quippe, brumali tempore, & polos versùs, ob minorem ſolarium radiorum reflexum, anguſtiorem eſſe; maiorem autem æſtiuo, & propè Æquatorem, ob ampliorem lucis repercuſſum; contrà verò ex oppoſita ratione, mediam latiorem eſſe, vbi infima minor; arctiorem autem, vbi infima fuerit maior. Si ergo aëreæ ſphæræ variam, pro locorum, temporúmque varietate, nanciſcuntur molem, quid abſurdi vetare, ſi pares montium vertices, pari aſſurgant gradu, & nihilominus iſtic nubes excedat Olympus, illic Ætna caput intra nubila condat?

14. *Montium altitudo cognoſcitur ex maris profunditate.*

Notandum ſecundò montium altitudinem explorari poſſe, tum directè inſtrumentis mathematicis, Quadrante, Dioptra, radio Aſtronomico; tum indirectè, ex maris profunditate, nauticis

ticis organis, Bolide, & aliis, ſi qua ſunt. Namque tanta eſt montium celſitudo, quanta maris profunditas, vt de mari nautæ, de montibus Geometræ obſeruarunt, teſte Blancano 3. *part. ſphæræ, ſect. 1. tract. 4. c. 1. & 4.* Cui obſeruationi conſonat illa concors opinio grauiſſimorum Theologorum, Pererij *lib. 1. in Geneſim*, in opere tertiæ diei, Suarij *de opere ſex dierum, lib. 2. cap. 6.* Molinæ *de opere item ſex dierum, diſp. 11.* Hurtadi *tom. 3. diſp. 3. de cælo, ſect. 5.* & aliorum, qui duce S. Damaſceno *lib. 2. fidei orthodoxæ, cap. 9. & 10.* exiſtimant totam terrenam molem ab initio fuiſſe creatam perfectè rotundam, & quidem aquis vndique opertam; donec tertia die à condito mundo, ex illo Creatoris imperio Gen. 1. *Congregentur aquæ in locum vnum*, &c. effoſſis in terra multis, iiſque ampliſſimis cauernis, eadem montium fuerit mariúmque origo; aquis nimirum profundos in ſpecus depreſſis, & terræ cumulis inde extractis, in turritos, & penè ſidereos vertices erectis ſolidatiſque.

15. *De marium profunditate.*

Notandum tertiò, vt de montium altitudine, ita & de marium profunditate varia eſſe Scriptorum placita. Pleríque Geometræ apud Plutarchum in Æmilio, affirmant neque altitudinem montis, neque maris profunditatem decem ſtadia excedere; at ipſe Plutarchus *ibi*, ſecutus Xenagoram peritiſſimum Geometram, elatiorem celſitatem tribuit Olympo. Blancanus *in loca Ariſtotelis mathematica ex 1. Meteor. num. 148.* cenſet nullius montis altitudinem excedere ſeſquimilliare, teſtatus non eſſe maiorem maris profunditatem, 3. *part. ſphæra, ſect. 1. tract. 4. cap. 1. & 4.* Sed, ſi vera ſunt, quæ retulimus de Atlante, Caucaſo, Caſio, Ætna, & Teneriffe, meliùs videtur philoſophatus Stephanus de Bubalis *diſp. 1. Meteorol. q. 1. art. 1.* faſſus perpendicularem aliquorum montium excelſitatem, poſſe eſſe quatuor milliariorum. Quod ergo Clauius *in cap. 1. ſphæra, pag. 130.* & Conimbricenſes *lib. 3. de cælo, cap. 5. q. 3. art. 2.* ſcribunt maris profunditatem vix ad duo, aut tria milliaria peruenire, immò vtplurimum non excedere ſemimilliare, ea lege admitto, vt abyſſis Oceani ſui interdum non negentur aquarum Olympi, Caſij, Caucaſi, Ætnæ, Atlantes, ex Teneriffes, in profundiores demerſi voragines.

16. *Altitudo ſingularum aëris regionum.*

Ex his colligito, ſi minùs mathematica demonſtratione (quæ fortè humanum vincit ingenium) at coniectura non improbabili, altitudinem perpendicularem computatam à concaua ſupremæ regionis ſuperficie, ad ſuperficiem terræ, non excedere quatuor milliaria. Similiter aëris celſitatem, perpendiculo libratam, à conuexa ſuperficie infimæ regionis, vſque ad eiuſdem concauam, nobis familiarem, & attiguam, non eſſe maiorem duobus milliariis: cùm enim altiſſimi montium non obtineant altitudinem perpendicularem, quatuor milliaribus ſuperiorem, & eorum plerique vertices, ſereno ſemper læti vultu, dono ſupremæ regionis, immunes ſint à nubibus, flatibus, imbre, niue, grandine, cæteríſque impreſſionibus, gelu mediæ oræ concreſcere ſolitis; frigidæ verò illæ concretiones, infra illa cacumina cogi incipiant. Porrò aliorum culmina montium quòd perpetuis, æſtiuo etiam tempore, algeant niuibus, cenſeantur eſſe intra limites mediæ regionis; ea verò à nobis diſtent duobus circiter milliariis, ſequitur tanto quoque interuallo diſtare à nobis initium mediæ, & tantumdem, ſupremam versùs, protendi mediæ altitudinem; neque enim vlla amplior neceſſaria videtur ad locum vaporum, quia hi, cùm ibi ſtatim frigeant, exuti leuitate, induunt grauitatem, quæ illis interdicit altiore inceſſu. Hîc verò ſi memineris, penes dicta propoſitione prima huius quæſtionis, profunditatem totius aëris eſſe 52. milliarium; ſi ex illis duo infimæ, & totidem ſeponas mediæ, quadraginta octo pro ſuprema supereſſe videbis. Quòd ſi ita eſt, affirmare non vereberis, menſuris nimium prodigis vſum eſſe Bartholomæum Scultetum, Mathematices cæteroqui ſtudioſiſſimum, qui apud Tychonem *lib. 2. de cometa anni 1577. part. 2. cap. vlt. membro 2.* putauit infimam aëris regionem altam eſſe milliariis 72. mediam 193. ſupremam 44916. Sed de his ſatis.

17. *De aëris figura.*

IV. QVÆSTIO eſt, qua ſit figura præditus aër elementaris? rotundam illi tribuunt, & benè, Sacroboſcus *in cap. 1. ſphæra*, & *ibi* Clauius, Orontius *lib. 1. ſphæra, cap. 2.* Alexander Piccolomineus *lib. 1. ſphæra, cap. 1.* Conimbricenſes 3. *de cælo, cap. 8. q. 1. art. 2.* Hurtadus *tom. 3. diſp. 3. de cælo, ſect. 5.* & alij. Et quidem de concaua infimæ regionis ſuperficie, eſt extra controuerſiam; cùm enim ex terra, & aqua coaleſcat vna ſphæra, circa quam vndique aër effunditur, neceſſe eſt concaua ſtabilis elementi ſuperficies, ſphæræ illi attigua, ſit planè rotunda. Reliquarum regionum ſuperficies probabile eſt, non eſſe perfectè rotundas, ſed vergere in ouales, vt præcitatis placet Orontio, Clauio, & Conimbricenſibus: ſumpto enim initio à conuexa ſuprema, hæc cuipiam prima ſpecie rotunda videatur, quòd rotundæ adhæreat, congruátque concauæ ignis ſuperficiei; verùm ad eas partes, à quibus ſol minus diſtat, & vbi concitatior eſt cœli motus, vt ſub Æquinoctiali, videtur plus aëris in ignem verti; & è contrario, à quibus longiùs abeſt, & vbi tardiore cœlum cietur impetu, nempe ſub polis, plus ignis in aërem commutari. Ex quo ſequitur profundiorem eſſe ignis ſphæram Æquatori ſubiectam, aëris autem regionem ſub polis ampliorem. Præterea mediam aëris regionem latiorem dixerim eſſe, & denſiorem, iuxta mundi polos, tum ob caloris languorem, ex maxima Solis abſentia ibi ortum, tum ob nimium frigus, illic perpetuò ſæuiens. Partes verò eiuſdem mediæ regionis, ab vtroque mundi polo æquidiſtantes, & Zonæ torridæ ſuppoſitas, veroſimile eſt, ob immodicum æſtum, quem accendunt ſolares radij, ad angulos rectos reflexi, arctiores; & vice verſa partes ſupremæ, & infimæ regionis, circa mundi polos reſtrictiores; earundem verò partes, inter vtrumque polum medias, eſſe latiores.

18. *An foſſilia generentur in aëre.*

V. QVÆSTIO, titulo præſentis ſectionis reſpondens eſt, an habeant foſſilia aliquem in aëre locum, in quo veluti nido, vel ſinu, & concipiantur, & progignantur? Reſponſio affirmatiua patet ex dictis *cap. præcedenti, ſect. 5. argumento 5. & ſect. 7. num. 13.* vbi plura terrarum, metallorum, lapidúmque genera produci oſtendimus, non ſolùm in viſceribus terræ, ſed etiam

in media aëris regione. Vide, ſi placet; & inde vehiculo tuæ benignitatis, huc transfer eo loci diſputata de hac quæſtione, in cuius gratiam texui hanc ſectionem. His adde Albertum, qui *lib.1.miner.tract.1.cap.7.* ſcribit pluta foſſilia generari in nubibus.

19. *Quæ meteora in aëre generentur.* VI. QVÆSTIO eſt, an aliæ, & quæ, præter mineralogicas, in aëre generentur impreſſiones meteorologicæ? Vt ne autem putes, humano capiti ceruicem me iungere equinam, Delphinum & ſyluis appingere, fluctibus aprum; hîc recole, quæ innui principio huius ſectionis, eſſe ſibi Mineralogiam, & Meteorologiam, affines, & cognatas, niſi malis ſorores. Iure ergo arctiſſimæ cognationis, breuiter ſubiiciam aliquot ex eiuſmodi concretionibus; non quidem pluuiam, niuem, pruinam, rorem, grandinem; non ſtellas cadentes, & iguitas trabes; non lampades, & alias figuras igneas, nec nubium colores, nimius enim eſſem; ſed ſolùm quæ ex ignea aſpiratione generantur in aëre, tonitrua, fulgura, fulmina; quorum ortum ex vertice Olympi, Parnaſſi, & Heliconis, optimè contemplatus Iouianus Pontanus, elegantiſſimo metro in ſuis Meteoris, ita cecinit.

Halitus ille autem, largo qui percitus igni,
Euolat, ac tenuis multum loca frigida tranat,
Et longè ad ſedes victor perlabitur æſtus
Fumidus, incoctúſque, atque areſcente fluore.
Nonnunquam tamen hunc nubes circumuenit atra
Deprenſum, & strictus frigus circumſonat armis.
Hic ille incluſus vallo, & circum aggere ſeptus,
Perquiritque aditum intentans, & ſingula luſtrat,
Et nunc hac aciem oſtentat, nunc ingruit illac
Parte ferox, parte & factus, & viribus impar.
Aſt illum denſis mucronibus horrida nubes
Verberat, impellitque premens, fruſtráque parantem
Summotas intrare domos, & ad ardua ferri
Deycit ipſa ſuper impacto vmbone. ibi ictus
Ingentem effracto ſonitum dedit aggere, multúſque
Intonat, & cœlum tonitru quatit. inde coruſcus
Se ſe agit in flammas, & cœlo lubricus errat.
Interdum tantus fragor, vt concurrere montes
Iam timeas, vt terra cremat, cœlúmque dehiſcat.
Tum quod erat fractum diſcuſſa nube, repentè
Impulſum ruit, atque obliquo tramite præceps
Et flamma rutilante, ingenti & verbere ſummos
Aut petit incaſſum montes, aut aurea diuûm
Templa ferit, dirum trepidis mortalibus omen.
Interdum leuis ipſe, leuem flammámque, ſonúmque,
Aut ſonitum ſine luce dedit, ſine verbere flammam.
Interdum erumpit crepitu ſine. ſed tamen actus
Aduerſam in nubem, validos hinc pertulit ictus,
Vnde tremunt nigri poſtes, & limina cœli.

20. *Aër ſubterraneus.* Iam ſupereſſet agere de aëre ſubterraneo, & de halitibus tampeſtiferis animantium generi, quàm ſalutaribus; ſed vota anteuertit mea felici ſtylo Agricola *lib.2.de ortu ſubterraneorũ, & lib.4.de nat.eorum, quæ fluunt è terra.* illum adi, ſi libido eſt.

SECTIO III.

An, & quomodo in aqua generentur foſſilia?

ECce mineralium loca ſcrutantes ex igne, per flabilem aëris auram, delapſi ſumus in labilem aquæ vndam. De qua

Præmitto primò, aquæ elementum, ſeu mare eſſe depreſſius terra aprica, atque adeò terram, quà non operitur aquis, ſed habitatur ab hominibus, & terreſtria continet animalia, alióque in Scripturis nomine appellatur, arida, eſſe eminentiorem, & propiorem cœlo, quàm mare. Quæ ſententia patronos habet, tria illa clariſſima Patrum lumina, S. Auguſtinum *in Pſal.135.* S. Ioannem Chryſoſtomum *Homil.9.ad Populum Antiochenum,* & S. Hieronymum *in illud* Pſalm.32. *Congregans ſicut in vtre aquas maris,* & *illud* Pſal.135. *qui firmauit terram ſuper aquas.* quos ſequuntur Pererius *lib.1.in Gen.in opere tertiæ diei,* Molina *de opere ſex dierum, diſp.11.* Clauius *in cap.1. ſphæra à pag.117.ad 143.* Conimbricenſes *lib.2.de cœlo, cap.14.q.4.art.2.* Hurtadus *tom.3.diſp.3.de cœlo, ſeſſ.5.§48.* Denique eſt communior Philoſophorum, & Aſtrologorum, teſte Suario *lib.2.de opere ſex dierum, cap.6. num.6.* Quid ni igitur gratam ita ſentiendi veniam, olim etiam doctiſſimo Caietano *in cap.1.Geneſ.* conceſſam, det quoque nobis libens S. Thomas, qui tamen ipſe *1.part.q.69.art.1.* mare ſcripſit eſſe altius terra; præſertim cùm ab hac parte vrgeant validiſſimæ rationes. Primò enim mare, ſi eſſet altius terra, illam inundaret; aqua enim naturæ impetu ad decliuiora fertur. At enim diuino iuſſu, ne diffluat, intra globum coërcetur. Sed quis non videat, citra vllam neceſſitatem, nouum hîc miraculum inuehi? Deinde flumina per longiſſimos terræ tractus in mare decurrunt; ſed vel ipſis oculis teſtibus, fluunt deſcendendo, alioquin quomodo contra naturæ genium, tam perenni violentia aſcenderent? ergo terra eſt altior mari. Ad hæc ſi mare eſſet terra ſuperius, quia grauia lentiùs aſcendunt, deſcendunt citiùs, naues tardiùs è littore in altum ſoluerent, at ex alto ad littora velociùs vela darent, contra, quàm quotidie experimur. Sed hæc vana putes ſophiſmata, niſi ſacris rata fiant oraculis. audi, quàm clara. Pſalm.23. *Domini eſt terra, & plenitudo eius, orbis terrarum, & vniuerſi, qui habitant in eo; quia ipſe ſuper maria fundauit eum, & ſuper flumina præparauit eum.* & Pſalm.106. *qui deſcendunt mare in nauibus.* & Pſalm.135. *qui firmauit terram ſuper aquas.* & Prouerb.8. *quando certa lege, & gyro vallabat abyſſos, quando circundabat mari terminum ſuum, & legem ponebat aquis, ne tranſirent fines ſuos.* & Iob 26. *terminum circundedi aquis.* & infrà cap.38. *Quis concludit oſtijs mare? circundedi illud terminis meis.* 1. *Mare an ſit depreſſius terra.*

Præmitto ſecundò, non ſolùm terram, ſed etiam aquam eſſe figuræ ſphæricæ. De terra auctores ſunt Ariſtoteles *2.de cœlo,t.104.* & Ptolemæus *lib.1. Almageſti, cap.4.* idque euincit circularis vmbra, quam inter lunam, & ſolem interiecta terra proiicit in lunarem vultum. De aqua idem affirmant Sacroboſcus *in cap.1.ſphæra, & ibi* Clauius, Alexander Piccolomineus *lib.1.ſphæra, cap.7.* optiméque comprobant ex prouectæ in altum nauis malo, ad cuius pedem demiſſus nauarchi oculus, ſitam ad portum turrim minimè cernet; egregiè autem aſpiciet, ad eiuſdem mali faſtigium elatus. Vnde hoc? niſi ex aquæ tumore ſe in ſphæram colligentis? Porrò conuexi ſuperficies terræ, & aquæ habent vnum, idémque mundi centrum, atque adeò ambæ complent 2. *Terra, & aquæ figura.* *Terra, & aqua centrũ.*

vnum

vnum globum, Molina *de opere ſex dierum, diſp.*11. Pererius *lib.*1. *in Geneſim, in opere tertia diei*, aliique communiter; qui orbis, non quidem mathematicè (aduerſantur enim & iuga montium, & depreſſa conuallium) ſed phyſicè ſolùm eſt rotundus, attenta enim mole totius terreni globi, notabilis non eſt collium illa, valliùmve inæqualitas; phyſicam verò vnius orbis ſphæram, ex terra, & aqua compactam, illud probè oſtendit, quòd terra, & aqua vbique liberè per aëra demiſſæ, per eandem perpendicularem lineam deſcendunt; ergo feruntur ad idem centrum, quod eſt mundi medium; vnum igitur, eundémque ſimul globum conſtituere debent. Sitne autem maior terræ diſco opertæ, an aquæ ſuperficies, ſiue externa facies? cùm neutra ſit penitus ex toto explorata, lis adhuc pendet. Cæterùm globus geographicus, accuratè iuxta nautarum, ac viatorum obſeruationes conſtructus, indicat eſſe æquales, vt teſtantur Suarius *lib.* 2. *de opere ſex dierum, cap.*6. *n.*5. Clauius *in cap.*1. *ſphæræ, pag.*130. & Blancanus *in introductione ad Geographiam, & 3. parte ſphæra, ſect.*1. *tract.*4. *cap.*4. Cùm ergo externæ facies horum elementorum ſint ferè æquales; profunditas verò terræ ſit multò maior profunditate maris, quòd illa Ptolemæo non parum excedat milliaria 7000. hæc autem, vbi maxima, vix quatuor attingat milliaria, vt ſtatuimus ſectione ſuperiori, manifeſtè ſequitur terram, abſolutè loquendo, eſſe maiorem aqua, atque adeò non eſſe audiendos Rabbi Paulum, Ægidium, Burgenſem, & alios, qui apud Conimbricenſes *lib.*3. *de cælo, cap.*5. *q.*3. *art.*1. dixerunt profunditatem maris eſſe maiorem profunditate terræ.

Ex terra, & aqua fit vnus globus.

Sitne terra maior quàm aqua.

3. *Quot ſint aquæ collectiones. Mare.* Præmitto tertiò, multiformes eſſe aquæ elementaris collectiones, maria, flumina, torrentes, lacus, ſtagna, paludes, fontes, puteos. Mare, cuius origo, latitudo, & profunditas ſatis patent ex dictis, partimur in Oceanum, & Mediterraneum. *Oceanus.* Oceanum diſtinguunt Hydrographi in vaſtum, ſinuoſum, & fretum. Vaſtus, ſeu patens abluit vndique orbem tam nouum, quàm veterem, tot inſignitus nominibus, quot è finitimis ſortitur oris, vt benè animaduertunt Iſidorus, & Maginus mox citandi, & Conimbricenſes *tract.*8. *Meteorologiæ, cap.*2. Ergo ab ortu dicitur Oceanus Indicus; ab occaſu, Atlanticus; ad Septentrionem, Hyperboreus, & glacialis; ad Meridiem verò, Meridionalis. Oceani ſinus ſunt, Arabicus, ſeu mare Rubrum, Perſicus, Gangeticus, Sarmaticus, Mexicanus. Eiuſdem freta numerantur duo, Gaditanum, ſeu Herculeum, & Magellanicum. *Mare mediterraneum.* Mediterraneum, ex Oceano inter Abylam Mauritaniæ, & Calpem Hiſpaniæ promontoria (columnas Herculis vocant) irrumpens, per medias terras diffunditur; Africámque ab Europa diſterminans, in diuerſa diſtrahitur maria; primò quidem in Ibericum, Balearicum, Liguſticum, Gallicum, & Adriaticum, à quibus continuò ſequitur Siculum, quod & ipſum excipitur à Cretico. Huic autem coniuncta ſunt parte alia, Ægyptiũ, Pamphylium, Syrium; alia Ægæum, & Myrtoum. Sed mille alia, inquit S. Baſilius *Homil.*4. *Hexaemeronis*, nomina marium ſunt, quæ longum ſanè fuerit, & planè inſolens exactè recenſere; non expedit igitur audere, quod tantus diſſuadet auctor. Illud autem eſt planè mirabile, maria, cùm tot illa ſint, támque diuerſa, omnia nihilominus habere aliquam cum Oceano communicationem; niſi fortè excipias Caſpium, ſeu Hyrcanum, quod plerique cum Ariſtot. 2. *Meteor. ſumm.*1. *cap.*1. littoribus volunt vndique ſeptum, ex nullo mari ducere originem. Sed apertè refragatur S. Baſilius, qui eo loci; Hyrcanum, inquit, Caſpiúmque mare, ſunt qui ſeorſim circumſcripta ſuis eſſe finibus arbitrentur. Sed ſi iis, qui in deſcribendis terris operam nauarunt, mentem adhibere oporteat, hæc inter ſe ſe, per meatus ſuos commiſcentur, & omnia permeant ad mare maximum, atque confluunt quemadmodum & mare Rubrum ad id, quod eſt trans Gades, mare Oceanum tendere, eíque coniunctum eſſe ferunt. Hæc Baſilius; cui aſſentiuntur Plinius *lib.*6. *cap.*13. Solinus *cap.*27. & Mela *lib.*3. *cap.*5. Caſpium ex Oceano Scythico erumpere autumantes. Suarius etiam *lib.* 2. *de opere ſex dierum, cap.*6. rectè ſcribit Caſpium, ſi nullam cum Oceano habeat externam communicationem, at aliquam habere ſubterraneam cenſendum. Iam verò reliquos aquarum reductus ſic deſcribe cum S. Iſidoro *lib.*13. *Originum, à cap.* 14. & Magino *in* 1. *librum Geographiæ Ptolemæi*. Fluuius, vel flumen, ſeu amnis eſt aqua continuò decurrens, perenni fluxu ab aliquo fonte, vel lacu emanans. Torrens non è lacu, aut fonte oritur, ſed è pluuiis aquis, vel liquatis niuibus tumidus in valles, hyberno præſertim tempore, confluit, atque æſtiua ſiccitate torreſcit. Lacus eſt locus profundus cum aquis perpetuis ibi natis; riuis quandoque, & fluuiis dat initium; in mare verò, niſi aliquo flumine medio, nullum habet exitum. Stagnum, ſic dictum ab aqua ſtante, non decurrente, vel coincidit cum lacu, vel eo differt, quòd non perennibus, vt ille, ſed temporaneis impletur aquis. Palus eſt ſpecies ſtagnantis aquæ, quæ nec decurrit, & ſæpè ſiccatur. Fons, ſic dictus quaſi fundens aquas, eſt caput aquæ è terra ſcaturientis. Puteus eſt locus defoſſus, qui perpetuas habet aquas ex terra venis manantes, non tamen fontium more foras prorumpentes, ita dictus à πότος, quod *potum* ſignificat, inde enim hauritur aqua ad potandum. Sed quorſum tantus aquarum apparatus? ex ſequentibus quæſtionibus id deprehendito.

Mare Caſpiũ.

Fluuÿ.

Torrentes.

Lacus.

Stagna.

Paludes.

Fontes.

Putei.

I. QVÆSTIO eſt, vtrùm foſſilia habeant ſuas in aquis ſedes, vbi vel generentur, vel contineantur, & conſeruentur? Reſponſio affirmatiua planè certa probari clariſſimè poteſt ex multis capitibus. 4. *An foſſilia generentur in aquis.*

Primò ex vnionibus; hi enim vocantur Margaritæ, quòd in marinis conchis gignantur, Iſidorus *lib.*16. *Originum*, *cap.*10. Eam ob cauſam Plinius *lib.*32. *cap. vltimo*, conchas eiuſmodi appellat Margaritiferas. Nec ſolùm in mari, ſed & in fluuiis, lacubúſque, vbi viuant hæc oſtrea, generantur vniones, Aldrouandus *lib.*3. *de teſtaceis, cap.*41. De mari eſt exploratum. Et quidem Plinius *lib.*9. *cap.*35. vnionum patriam teſtatur eſſe Indicum Oceanum, Perſicum rubri maris ſinum circa Arabiam, Boſphorum Thracium. Eundem tribuit honorem Indico, Britannicóque mari, Solinus *cap.* 66. *Polyhiſtoris*. His mare Erythræum, & Arabiæ littora annumerat Rueius 5. *Margaritæ naſcuntur in mari, fluuÿs, & lacubus.*

*lib.*2.

lib.2. de gemmis, cap.13. Obſeruat Aldrouandus *ibid.* Cubaguam in mari Occidentali ſitam, ob copioſam vnionum piſcationem, pretioſo nuncupari nomine, margaritarum inſulam, ciúſque Regem armis profligatum à Gaſpare Morali, pendere quotannis Hiſpaniarum Regi centum libras vnionum; additque duo ſanè memoranda hic idem auctor; primum in Tago flumine viſa eſſe conchylia ferre margaritas; alterum, in Prouincia Caniclum eſſe lacum, maxima vnionum copia illuſtrem. Huc ſpectare arbitror, quod Ioannes Ludouicus de la Cerda *in lib. 2. Georgic.* notat Gangem eſſe gemmiferum Pamphylo Poëtæ in extremo capite extremi libri, ibi,

Diuitis vt ſulcas marmora Gangis opes.

Plinio etiam *lib.37. cap.13.* gemmiferi amnes ſunt Ganges, & Aceſinus. Sed pergratum reor doctis fore, ſi gemmiferas vndas oſtendero, verè gemmatis clariſſimorum Poëtarum carminibus.

Poëtarum teſtimonia de aquis gemmiferis.

Seneca *in Hippolyto,*

Ceruix monili vacua, nec niueus lapis
Deducat aures, Indici donum maris.

Seneca *in Hercule OEtæo,*

Coniux modico nupta marito
Non diſpoſito clara monili
Geſtat Pelagi dona rubentis;
Nec gemmiferas detrahit aures
Lapis Eoa lectus in vnda.

Nec tamen omnis plaga gemmiferi ſufficit Iſtri. Ouidius *lib.3. de arte amandi,*

Vos quoque non caris aures onerate lapillis,
Quos legit in viridi decolor Indus aqua.

Lucanus *lib.10. Pharſaliæ,*

Plena maris rubri ſpolijs, colloque, comiſque
Diuitias Cleopatra gerit, cultúque laborat.

Martialis *lib.10. ad Calenam,*

O nox omnis, & hora, quæ notata eſt
Caris littoris Indici lapilli.

Boëthius *lib.3. de conſolatione Philoſophiæ, metro 3.*

Quamuis fluente diues auri gurgite
Non expleturas cogat auarus opes,
Ornétque baccis colla rubri littoris.

Claudianus *Panegyri de tertio Conſulatu Honorij Auguſti,*

Diues Hydaſpeis augeſcat purpura gemmis.

Et mox,

Gaudent Italiæ ſublimibus oppida muris
Aduentu ſacrata tuo ſubmiſſius adorat
Eridanus, blandóſque iubet miteſcere fluctus,
Et Phaethonteas ſolita deflere ruinas
Roſcida frondoſæ reuocant electra ſorores.

Et *infra,*

Veſtri iuris erit quicquid complectitur axis;
Vobis rubra dabant pretioſas æquora conchas.

Idem Claudianus *Panegyri, de quarto Conſulatu Honorij Auguſti,*

——————aſperat Indus
Velamenta lapis, pretioſaque fila ſmaragdis
Ducta virent, amethyſtus ineſt, & fulgor Iberus
Temperat arcanis hyacinthi cærula flammis.
Nec rudis in tali ſuffecit gratia textu.
Auget acus meritum, picturatúmque metallis
Viuit opus, multáque ornantur iaſpide vultus.
Et varijs ſpirat Nereia bacca figuris.
Quæ tantum potuit digitis mollire rigorem
Ambitioſa colus? vel cuius pectinis arte
Traxerunt ſolidæ gemmarum ſtamina telæ?
Inuia quis calidi ſcrutatus ſtagna profundi
Tethyos inuaſit gremium: quis diuitis algæ
Germina flagrantes inter quæſiuit arenas?
Quis iunxit lapides oſtro? quis miſcuit ignes
Sydonij rubrique maris?
Talia Erythræis intextus nebrida gemmis
Liber agit currus.

Auſonius *in Moſella, Edyllio 10.*

Quum virides algas, & rubra corallia nudat
Æſtus, & albentes concharum gemina baccas
Deliciáſque hominum locupletes; quæque ſub vndis
Aſſimulant noſtros imitata monilia cultus.

Silius Italicus *Punicorum 12.*

——————miro candoris honore
Lucet in aure lapis, rubris aduectus ab oris.

Propertius *lib.2. ad Cynthiam,*

Semper in Oceanum mittit me quærere gemmas,
Et iubet ex ipſa tollere dona Tyro.

Tibullus *lib.2. Elegia 2.*

Nec tibi gemmarum quicquid felicibus vndis
Naſcitur, Eoi qua maris vnda rubet.

Idem *lib.2. Elegia 4.*

O pereat quicunque legit viridéſque ſmaragdos,
Et niueam Tyrio murice tingit ouem.
Hic dat auaritiæ cauſas, & Coa puellis
Veſtis, & è rubro lucida concha mari.

Idem *lib.3. Elegia 3.*

Quidve in Erythræo legitur quæ littore concha,
Tinctaque Sidonio murice lana iuuat?
Nec me Regna iuuant, nec Lydius aurifer amnis,
Nec quas terrarum ſuſtinet orbis opes.

Idem *lib.4.* vbi de laudibus Sulpitiæ,

Et quaſcunque niger rubro de littore conchas
Proximus Eois colligit Indus aquis.

6. *Auriferi amnes.*

Hactenus gemmatæ aquarum laudes; nunc aureæ fluant ex celeberrimis amnibus, Tago Hiſpaniæ, Pado Italiæ, Thraciæ Hebro, Aſiæ Pactolo, cui iccirco Chryſorrhoas cognomen ex auri ramentis, Gange Indiæ, Albi Germaniæ, Lydiæ Hermo, Hydaſpi item Indiæ. Auriferis etiam labuntur vndis, apud Gangaridas, Hypanis, & Megarſus; in Bactris, Oxus; in Chattis, Edera; in Norico Liſara; Thermodoon, in Cappadocia; in Carmania, Hyramnis, aliíque alibi fluuij arenis aureis inclyti. Ariſtot. *de admirandis auditionibus, num.44.* Plinius *lib.33. cap.4.* Solinus *cap. 36. & 57. Polyhiſtoris,* S. Iſidorus *lib.13. originum, c.21.* Conimbricenſes *tract. 9. Meteorologiæ, cap. 9. & tract. 13. cap. 3.* Ioannes Ludouicus de la Cerda *in 2. Georgicorum*; ſed optimè omnium Agricola *lib.1. & 2. de veteribus, & nouis metallis*; qui *lib.1. pag. mei codicis* 389. addit nonnulla de auriferis fontibus digniſſima ſcitu, his verbis, Æetes, inquit, Rex Colchorum, diues ex auri ramentis factus eſt. hinc Poëtæ habuerunt occaſionem ad fingendam fabulam aurei velleris, cuius ergò Colchos nauigarunt argonautæ. etenim fontium complures, vt Appianus ſcribit, ex Caucaſo monte manantes ſcaturiunt aurea arena tam tenui, vt vix videri poſſit in quibus accolæ ponunt pelles, arenámque in his ſubſidentem colligunt, quæ ſpeciem præ ſe aurei velleris ferunt. Idem de hac re ſentit Strabo tum in primo libro, vbi Colchidis mentionem fecit, tum in vndecimo, vbi ſcribit de Iberis. nec aliud ex eius ſententia ſibi vult fabula, qua memoriæ proditur Phry-

Auriferi fontes.

Aurei velleris veritas qua velatur fabula.

Digitized by Google

xum in aurei velleris ariete per mare in Colchos eſſe vectum, ibique eundem arietem immolaſſe Ioui, & pellem auream in Templo fixiſſe. Sic enim clarum vetæ narrationis lumen fabuloſa Poëtarum caligine obſcuratur. Siquidem auri gratia primo Phryxus bellum intulit Colchis, deinde Iaſon; & omnino ſæpiùs Græci Aſiæ opibus inhiarunt. Idem auctor, cùm præciratis libris deſcripſerit plurimos fluuios auri feraces; libro ſecundo ſub initium, hæc de aliquot Hiſpaniæ, & Galliæ amnibus, puteiſque hoc metallo inſignibus in hunc modum memorat. Hiſpania, inquit, in primis Betiea, copioſius aurum, quàm cæteræ regiones procreauit. quod non ſolùm ex montibus effodiebatur, ſed eius etiam ramenta torrentes, & flumina deferebant. Hinc Tagus monimentis, & literis, maximè Latinis, commendatur; item Minius, & Durius. Hiſpaniæ proxima eſt Gallia, cui nec ipſi defuerunt venæ auri fertiles, & fluuij, qui deportarent eius ramenta. etenim in Aquitania Tarbelli, qui in ſinu Gallico habitant, è puteis non profundis auri puras effoderunt maſſas tantas, quantæ cùm in manu tenerentur, eam complerent. Hæc eruditiſſimus Agricola. Verùm, ſicut gemmæ auro incluſæ ſplendoris neſcio quid ampliùs acquirunt, ita gemmeos, qui præfulſerunt de margaritis verſus, arbitror ex aureis, quæ mox ſubiiciam, clariſſimorum Poëtarum carminibus, magis illuſtratum iri; præſertim, quòd, teſte Plinio *lib. 33. cap. 4.* nullam abſolutius aurum ſit eo, quod curſu ipſo, tritúque perpolitur, quale deferunt fluuiales vndæ. Sed audiamus canentes Muſas ex Helicone, vel Caſtalio. Virgilius *lib. 2. Georgic.*

Alij fluuij auriferi.

Auriferi putei.

Poëtarum teſtimonia de aquis auriferis.

Sed neque Medorum ſylua ditiſſima terra,
Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus,
Laudibus Italia certent; nec Bactra, neque Indi.

Idem *lib. 10. Æneidos,*

——————vbi pinguia culta
Exercéntque viri, Pactolúſque irrigat auro.

Horatius *Epodon Ode 15.*

Sis pecore, & multa diues tellure licebit,
Tibique Pactolus fluat.

Boëthius *lib. 3. de conſolatione Philoſophiæ metro 10.*

Non quicquid Tagus aureis arenis
Donat, aut Hermus rutilante ripa,
Aut Indus calido propinquus orbi,
Candidis miſcens virides lapillos.

Seneca *in Hercule furente,*

Tagúſve Ibera turbidus gaza fluens.

Idem *in Hercule OEtæo,*

Vrit miſerum gloria pectus,
Cupit hic gazis implere famem,
Nec tamen omnis plaga gemmiferi
Sufficit Iſtri, nec tota ſitim
Lydia vincit, nec quæ Zephyro
Subdita tellus, ſtupet aurato
Flumine clarum radiare Tagum.
Nec ſi totus ſeruiat Hebrus,
Ruraque diues cingat Hydaſpes;
Intraque ſuos currere fines
Spectet toto flumine Gangem.
Auidis, auidis natura parum eſt.

Statius Papinius *lib. 1. ſyluarum,*

——————cuius ſtagnantia rura
Debuit, & flauis Hermus tranſcurrere ripis,
Et limo ſplendente Tagus.

Claudianus *lib. 3. de laudibus Stiliconis,*

Auratos Rhodos imbres, naſcente Minerua
Indulſiſſe Iouem perhibent, Bacchóque paternum
Iam pulſante femur, mutatus palluit Hermus
In pretium, votique famem paſſurus auari
Ditabat rutilo quicquid Mida tangeret auro.
Fabula, ſeu verum canitur; tua copia vincit
Fontē Hermi, tactúmq; Midæ, pluuiáſque Tonātis.

Idem *in Panegyri, de Conſulatu Probini, & Olybry fratrum,*

Præceps illa manus fluuios ſuperabat Iberos,
Aurea dona vomens. Si quis tellure reuulſa
Sollicitis fodiens miratur collibus aurum;
Quantum ſtagna Tagi radibus ſtillantia venis
Effluere decus; quanto pretioſa metalli
Hermi ripa micat; quanta per Lydia culta
Deſpumat rutilas diues Pactolus arenas.

Idem *lib. 1. in Rufinum,*

Non Tarteſſiacis illum ſatiarit arenis
Tempeſtas pretioſa Tagi, non ſtagna rubentis
Aurea Pactoli, totúmque exhauſerit Hermum.

Martialis *lib. 8. Epigram. 78. de ludis ſtellæ,*

Non illi ſatis eſt turbato ſordibus auro
Hermus, & Heſperia qui ſonat orbe Tagus.

Idem *lib. 10. Epigram. 16. in Caium,*

Si donare vocas promittere, nec dare, Cai,
Vincam te donis, muneribúſque meis.
Accipe Callaicis quicquid fodit Aſtur in aruis,
Aurea quicquid habet diuitis vnda Tagi.
Quicquid Erythræa niger inuenit Indus in alga,
Quicquid & in nidis vnica ſeruat auis.
Quicquid Agenoreo Tyros improba cogit aëno
Quicquid habent omnes; accipe quomodo das.

Pretioſas huc vſque ex auri, gemmarúmque theſauris rationes duximus, vt planum faceremus non deeſſe foſſilibus ſua in aquis domicilia. Iam alias, ſed preſſiore ſtylo attexamus ex argento, ære, electro, corallio, ſale, bitumine, ferro, lapide. 8.

An præter vniones, & aurum alia foſſilia reperiantur in aquis.

Ergo in primis plerique fluuij nomina inuenerunt ex metallis. Etenim, vt Pactolo Lydiæ Chryſorrhoas cognomen eſt ex auri ramentis; ita Chalcis fluuius ex ære nomen repetit; ex argento Argenteus Narbonenſis Galliæ. Agricola *lib. 1. de veteribus, & nouis metallis, pag. 388.*

Fluuij ex ære, & argento nominati.

Electrum arborum ſuccus, qui copioſè ex fœcundioribus lucis, & nemoribus, quæ ſunt in inſulis, terríſque Occidentis, Solis radiis expreſſus, in proximum mare labitur, ac vi tempeſtatem exundat in aduerſa littora, vbi Germani illum legunt. Tacitus *de moribus Germanorum, pag. 823.*

Electrum an in aquis.

Corallium in mari eſt planta, ſed cùm in aërem effertur, in lapidis ſoliditatem tranſgelatur, & concreſcit. S. Baſilius *homilia 7. Hexnemeronis,* Dioſcorides *lib. 5. cap. 93.* Plinius *lib. 32. cap. 2.* & Albertus Magnus *lib. 1. mineral. tract. 1. c. 7.* Agricola *lib. 4. de ortu, & cauſis ſubterr. pag. 55.*

Corallium in mari.

Sal (vt hîc prætereamus notum lippis, & tonſoribus illius ortum, ex ſalſa maris, aqua extracta, & ſiccata) interdum fit ex aquæ marinæ ſpuma in extremis littoribus, & ſcopulis relicta, & ſole decocta. Plinius *lib. 31. cap. 7.* & S. Iſidorus *lib. 16. originum, cap. 2.* Ad Salam flumen, Straboni non ignotum, eſt Hala, quæ quondam pagus fuit, 9.

Sal ex mari, fluuijs, & lacubus.

ho e

Digitized by Google

hoc tempore vrbs eſt ampla; locus certè, iam inde à Romanorum temporibus illuſtris, & clarus ſalis fontibus, de quibus Hermunduri in Chattis certatunt. Tacitus *lib.* 13. *Annalium, in fine*, & Agricola *lib.* 1. *de veteribus, & nouis metallis, pag.* 394. Siccatur prætetea in lacu Tarentino æſtiuis ſolibus, totúmque ſtagnum in ſalem abit, modicum alioquin, altitudine genua non excedens. Aſpendi (vrbs eſt Pamphyliæ) eſt lacus ſalſus, in eo mirabilis, vt tantundem ſalis noctu ſubueniat, quantum die auferas. In Bactris etiam duo lacus vaſti, alter ad Scythas versùs, alter ad Arios, ſale æſtuant. Sed & ſumma fluminum denſantur in ſalem, amne reliquo veluti ſub gelu fluente, vt apud Caſpias portas, quæ ſalis flumina appellantur. Item circa Mardos, & Armenios. Prætcrea apud Bactros amnis Ochus, & Oxus, ex appoſitis montibus deferunt ſalis ramenta. Sunt & in Africa lacus, & quidem turbidi, ſalem ferentes. Plinius *lib.* 31. *c.* 7. & Matthiolus *in lib.* 5. *Dioſcoridis, cap.* 88.

10. *Bitumen in aquis.* Bitumen cùm multis locis, tum maximè naſcitur in eo Iudææ lacu, qui dicitur Aſphaltites, ſeu mare mortuum, Plinius *lib.* 35. *cap.* 15. & S. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 2. In Phœnice, Sidone, Babylone, & Zacyntho ſupernatas fontibus, Dioſcorides *lib.* 1. *cap.* 84. pluriúmque aliorum lacuum, amnium, & fontium aquis innatat, Agricola *lib.* 1. *de nat. eorum, quæ fluunt ex terra, pag.* 93. & 94. & *lib.* 2. *pag.* 109.

Ferrum, & lapides in aquis. Super Amarcanū Hiberniæ vrbem, in ſtagno quodam, ſi haſta lignea in ligno defigatur, & poſt aliquot menſes reuellatur, pars luto inhærens, in ferrum conuertitur, quæ in aqua detinetur, in cotem, reliqua ſupra aquam elata, lignea remanet. Maginus *tab.* 2. *de inſulis Britannicis.*

Aqua lapideſcentes. Aliqui fontes, riuuli, fluuij, & lacus, res in lapides vertendi vim habent. Guttæ quoque fontis Gotthici propè curſus impetum ſparſæ fuſæque ſupra terram, lapideſcunt. Item aquæ è fonte, qui eſt in Cepuſio Daciæ hauſtæ, & in vrceos transfuſæ, pars vnius ſpacio noctis abit in lapidem. Agricola *lib.* 4. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 54.

11. *Arbor, frondes, aues, in lapidem conuerſa.* Duo memoratu digna, huc ſpectantia refert Albertus Magnus *lib.* 1. *mineral. tract.* 1. *cap.* 7. Primum, ingentem olim arboris ramum, cum auibus in aſtructo nido cubantibus, ſæuientis procellæ impetu reuulſum, cecidiſſe in proximum mare Danicum, non procul à ciuitate Lubicenſi, ibíque lapideum obduruiſſe, nido, auibúſque ſimul in lapides ſolidatis. Alterum, eſſe in Gothia fontem, qui in lapidem vertat, quicquid merſeris; cuius miraculi Fridericus Imperator, vt certum caperet experimentum, iuſſit chirothecam ſigillo munitam, medio tenus immergi; & quidem poſt aliquot dies partem merſam lapideam euaſiſſe, reliquam, vt erat, remanſiſſe pelliceam. Addit inſuper, id quod ex Agricola prænotauimus, aquam illius fontis, quà fluit, non abire in lapidem; at guttas, quæ ex impetu fluxus ſuper ripam diſperguntur, mox lapideſcere, quantitate guttarum retenta. Sic miſeræ illæ ſtellæ, priuatæ honore mobilis vitæ, degenerem, & diſcordē caſum luunt lapideæ, & mortuæ grauitatis pœna. Atque hæc de prima quæſtione.

12. *Vtrùm auriferi fluuij ſint etiam auripari.* QVÆSTIO II. eſt, vtrùm auriferi fluuij ſint etiam auripari, ita vt auri ramenta in illis reperta, ibidem quoque naſcantur, an alibi genita, per eorum alueos deuehantur? Albertus Magnus, quem nonnulli ſequuntur, putat hoc metallum gigni in illis amnibus per quos defertur; teſtatur id *lib.* 3. *de mineralibus, tract.* 1. *cap.* 9. At verius Agricola *lib.* 3. *de re metallica, in fine, & lib.* 5. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 76. Valleſius *de ſacra Philoſophia, cap.* 49. Conimbricenſes *tract.* 13. *Meteorologia, cap.* 3. ſcribunt aurum in montibus, & collibus ortum, inde amnium, & riuorum fluxione, & impetu abraſum rapi, & deriuari in alueos, eorúmque arenis, & aquis permiſceri. Id verò confirmat Agricola tum ex eo, quòd aureæ arenæ vocentur à Latinis auri ramenta, quia nempe ipſas impetus aquarum a venis abraſerit; tum quòd hominum etiam opera idem, quod naturalis curſus aquarum efficiat; ſic enim olim Hiſpani, fractis montibus, aquam immittebant, quæ lauando aurum conueheret; itaque aurum, à venis, & venulis abreptum, conſidit in arenis, in eis non gignitur; arenæ enim venulis carent, in quibus humor, ex quo fit aurum, contineri poſſit. At ſub arenis ſi fuerint venulæ, in eis aurum gigni poteſt, vt etiam ſub paludibus. aqua enim comprimens terram, metallorum ortum non impedit; quanquam loci fluminibus propinqui, frequentiùs intra venulas aurum gignunt. Porrò hæc Philoſophia probabilior videbitur, ſi duo animaduertantur. Primum, metalla magna ex parte obuenire in locis montoſis; *Montes auri.* id verò probant Conimbricenſes *tract.* 13. *Meteorologia, cap.* 3. quòd montes Dalmatiæ ſint auri fertiles, & in Hiſpania Pyrenæi, in Germania Carpatus, in Gallia Cenimenus, in Thracia Rhodope, & Pangæus, in Lydia Tmolus, in India montes, qui Capitalia vocantur, ſint metallorum feraces. Quod dictum eſt de montibus Dalmatiæ, confirmat Statius Papinius *lib.* 4. *ſyluarum*, Lyrico ad Maximum Iunium ibi.

Quando te dulci Latio remittent
Dalmatæ montes? vbi dite viſo
Pallidus foſſor redit, erutóque
Concolor auro.

13. *Flumina è montibus oriuntur.* Alterum quod debet animaduerti eſt, multa flumina è montibus, & è maximis maxima oriri; ſimiliter & plurimos fontes montibus, & locis altis vicinos eſſe. Id docet Ariſtot. *lib.* 1. *Meteor. ſumm.* 4. *cap.* 1. & probat primò, quia montana, & alta loca, velut ſpongia ſuper ſuſpenſa, ſecundùm modica quidem, at multis in locis ſcaturiunt, & conſtillant aquam, ſuſcepta ingenti aquæ pluuiæ copia, aſcendentibus autem vaporibus infrigiditatis, iterúmque in aquam condenſatis. Deinde rationem roborat inductione. nam in Aſia fluunt, ex Caucaſo Phaſis, ex Paropaniſo Bactrus, Choaſpes, Araxes, Indus, Tanais, & inde Mæotis palus. In Europa, ex Pyrenæo Iſter, & Tarteſſus; ex Pindo Achelaus, & Inachus; ex Scombro Neſtus, Hebrus, Strymon. Circa Libyam, ex Æthiopicis montibus, Ægon, & Nyſes; ex Argenteo monte, Nilus. Similem aliorum fluminum originem putat Ariſtoteles; cui ſi obiicias plures amnes ex paludibus trahere originem, ſcitè reſpondebit id quidem verum eſſe, at ipſas paludes montibus, altíſque locis

eſſe

Digitized by Google

eſſe ſubiectas. Ariſtotelicam inductionem augentes Conimbricenſes *tract. 9. Meteorolog.c.9.* adiiciunt oriri Padum è Veſulo in Liguria; Danubium, ex Arnobia in Germania. Eneſum in Norico è monte Elacha; è iugo Alpium Iſaram, versùs Galliam. In Luſitania, ex Herminiis montibus (nunc ſtellatum montem vocant) Ozecarum, Aluam, Mondam. Cùm ergo plurimi montes ſint auri fertiles, & è montibus defluant amnes, quis ambigat tamē ta auri in arenis ſplendentia, in montanis locis oriri, & inde riuorum impetu abraſa, ac aquis permixta, in fluminum alueos rapi? Sed illud meliùs declaremus ex Iouiano Pontano, magna flumina è montibus de-

14. *Pontani teſtimonium de origine fluminum.* fluere; id enim elegantiſſimo carmine Poëta hic expreſſit *in ſuis Meteoris*, ibi,

Si Rhenū, Rhodanūmq; vidēs, magnúmq; Garūnam,
Aut Hebrū, Eridanúmve, aut clari nominis Iſtrū,
Aut qui per latos populos mare peruenit Indus,
Aut ſeptingemini rumpunt qua flumina Nili,
Perſcrutere ortum, & fontis ſacra antra recluſi,
(Non dubium) inuenies ſummis è montibus illos
Delabi, genus & gelidis deducere ab antris.
Namque aer terra immiſſus, molémque ſub ipſam
Incluſus, montana rigens, vt frigora ſenſit,
In ſtillas abit, & longo fluit agmine multus.
Deſuper ima petens, donec iam viribus auctis
Erumpit vallo, atque in campos turgidus exit.
Multum etiam ſtillante ſolo, niuibúſque liquatis
Auxilium accedit venis tellure ſub ipſa,
Multum etiam nebuloſa iugis immanibus aura
Tabeſcens cælo gelido cum ſtringitur humor,
Vnde ſibi occulti ſumunt alimenta meatus.

SECTIO IV.

De aquis mineralibus.

1. EXhauſtos nondum putes aquarum theſauros; ſuperſunt illæ, quæ, quid per foſſilium diſcurrant venas, vel dent foſſilibus loeum, vt vidimus ſectione ſuperiori, mitis mineralium infectæ, vel affectæ qualitatibus, iure minerales dici queunt. Quæ de his memoratu digna inuenero, ex magni nominis auctoribus indicabo, Ariſtotele *de admirand. auditionib.* S. Auguſtino *lib.21. de ciuit.c.5. & 7.* Plinio *lib.2. & 31.* Solino *c.10.11. 12.40.42. 46.* Pomponio Mela *de orbis ſitu, lib.1. & 2.* Seneca *lib.3. natural. quaſt.* Plutarcho *opuſculo natural. quaſt. 9.2. & 7.* Vitruuio *lib.8. Architectura, c.3.4.7.* Iſidoro *lib.13. originum, c.13.* Alberto Magno *lib.1. Meteor. tr.3.c.18.19.20.* Agricola *de ortu, & cauſis ſubterraneorum, lib.1. 3 4. & 5.* Item *de nat. eorum, qua fluunt è terra, lib.1.2. & 3.* Matthiolo *in lib.5. Dioſcoridis, cap.14.* Cardano *lib.2. de ſubtilitate,* Scaligero *in Cardanum, exercitatione 54.55.59. & 60.* Ouidio *lib.15. Metamorph.* Pontano *in Meteoris,* Galeno *lib. 1. de facultatibus ſimplicium medicamentorum, c.4.5.6.7.8.* Alexandro ab Alexandro *lib.5. Genialium, c.10. & lib.6.c.2. & ibi* Andrea Titaquello, Porta *lib.4. de aëris tranſmutationibus, c.33.52. & 53.* Conimbricenſi *tract.9. Meteorolog.c.6.7. 8. 9.* Maiolo *colloquio 11. 12.13.* Nicolao Cauſino *lib. 1. ſapientia ſymbolica.*

2. *De aquarum differentiis.* QVÆSTIO autem I. eſt, quot ſint aquarum differentiæ? De qua re ſic habeto, aut ſtare omnes aquas, aut fluere, aut colligi. Vt ſtet aqua, aut fluat, loci poſitio efficit, in deuexo fluit, in plano continetur, & ſtagnat, & aliquando in aduerſum ſpiritu colligitur, tunc cogitur, non fluit; colligitur ex imbribus, ex ſuo fonte natiua eſt, Seneca *lib.3. nat. quaſt. c 2. & 3.* Aqua præterea ex varietate locorum, vnde cadit, manátve, vel quò confluit, varia ſortitur & nomina, & diſcrimina: ſunt enim aquæ maris, lacus, fluminum, paludum, ſtagnorum, torrentium, fontium, puteorum, pluuię, nimboſæ, procelloſę, niuoſæ, glaciales, lacunales. Cardanus *lib.2. pag.103.* & Agricola *lib.3. de nat. eorum, qua fluunt è terra, initio.* Seu autem decurrat, ſeu quieſcat, vel ſimplex eſt, vel mixta, de hac *quaſt. ſeq.* Simplex clara eſt, pellucida, tenuis, pura, ſui coloris, ſine odore, leuis, ſaporum omnium expers, guſtui nihilominus periucunda; ea autem ſiue potetur, ſiue extrà abluendo corpori exhibeatur, humectat, & refrigerat; nec non igni admota citò incaleſcit, remota verò ocyſſimè frigeſcit; denique celeriter præcordia pertranſit, & ſine vlla ventriculi moleſtia labitur, & excedit. Dioſcorides *lib.5.c.14.* & *ibi* Matthiolus, Galenus *lib.1. ſimplicium medicamentorum, cap.4.5.6. & 7.* & Agricola *lib.1. de nat. eorū, qua fluunt è terra, pag.89. & lib.1. ſub initium.* *Simplicis aqua nota.*

3. *Aquam ſimplicem eſſe naturaliter ſine colore & ſapore.* Cæterùm aquas ſimplices naturaliter eſſe ſine colore, & ſapore, eleganter docuit Pontanus *in Meteoris*, ibi,

Nec ſapor, aut color vllus aquis fluuialibus. Ipſa
Tellure hos de matre trahunt, hinc ſæpe venenum,
Sæpe ſalus. adeò variat telluſque, ſolumque.
Terra ſalutiferas vires, eadem ipſa nocentes,
Prabet aquis, ſuccóque ſuo prodeſtque, nocétque.
Terra eadem argento large fœcunda, ſed aer
Vber aquis, Nereique nouas hinc ſufficit vndas,
Præcipuè tamen arctoo ſub cardine, qua ſe
Vis ingens cohibet, quáque & ſol languidus errat
Defeſſus ſpatijs, obliquo, & tractus ab orbe,
Inde perennis aqua manat fluor, Oceanúſque
Æſtuat, arctooque fluunt è cardine riui.

4. QVÆSTIO II. eſt quid, & quotuplex ſit aqua mixta?

Aqua mixta ſigna. Dico primò, aquam mixtam, ſimplici oppoſitā, ex oppoſitis qualitatibus explorandā. Ergo, ſicut ſimplex pura eſt, frigida, ſaporis expers, ſine colore, & odore, tenuis, leuis, & apta humectare; ita mixta contrariis imbuitur affectionibus, colore ſcilicet, ſapore, odore, calore, ſpiſſitudine, pondere, & vi humectante. Ita Galenus *lib. 1. ſimplicium medicamentorum, c.4.5.6.7.* & Agricola *lib.1 de nat. eorum, qua fluunt è terra, ſub initium.* Quòd verò ſola aqua ſimplex, ſiue potabilis humida ſit, ſic probat Galenus *c.7.* Nā vlcera, inquit, quæ ſupra modum ſqualida, ſiccaque ſunt, ſi hac irriges, ſtatim admodum humida, molliaque reddes, quum aliæ aquæ vniuerſæ vlcera deſiccent. Tum piſcatorum vlcera adeò veniunt ſicca, ac ſi forent ſalita. Contrà eorum, qui in balneis verſantur, humida apparent, ac mollia. Quin ſi imbutum linamentū vlceribus imponere libeat, humida quidē à potabili; ſicca verò à muria, marináque reddi comperies. Aquæ quia etiam aluminoſæ, quales ſunt in Italia vocatæ Albulæ, cùm aliis vlceribus idoneæ ſunt, tum verò quæcunque fluxionibus tentantur, ea perfacilè deſiccant. Sic nec cæterarum aquarum vlla humectare poteſt, quòd videlicet non ſint exactè aqua, ſed mixta, & adulterata, accepto nimirum aut alumine, aut chalcite, aut ſale, aut id genus aliquo.

Hæc Pergamenus Medicus, qui *c.6. eiuſdem libri*, docet & probat, ſolam aquam ſimplicem, ſeu potabilem eſſe frigidam, reliquas omnes calidas.

5. *Aqua mixta quotuplex ſit.* Dico ſecundò, diſcrimina inrer oppoſitas ſimplicis, & mixtæ aquæ affectiones inde prouenīūt, quòd ſimplex omni aliàs ſubſtantiæ miſcella vacet, quam tamen illa admitrat, quæ dicitur mixta. Ira Galenus *cap.4.* cui ſubſcribit Agricola, dum *lib.1. de nat. eorum, quæ fluunt è terra, ad finem*, mixram deſcribit eſſe illam, quæ eſt infecta vel exhalarione, vel ignium vi, vel ſucco liquido, vel terra, vel ſucco concreto, vel lapide, vel metallo, vel alio mixto; hinc optimè inferens, infinitas pænè eſſe aquarum mixtarum differenrias, cùm totidem ſint peregrinarum ſubſtantiarum cum aquis mixtiones. Summa harum differentiarum capita attingit Seneca *lib.3. cap.2. & 3.* ad tactum referens, frigidas, calidáſque; ad pondus, leues, & graues; ad colorem, puras, turbidas, cæruleas, lucidas; ad ſaporem, dulces, & ſalſas. Prætetea alias ait eſſe tenues, alias pingues, alias, quæ alanr, alias, quæ ſine vlla bibentis ope tranſeant, alias, quæ fœcunditatem afferant; nonnullas, quæ cogantur in lapidem; pleraſque eſſe mortiferas; plures verò, quas inſignes aliqua reddat ſalubritas; quædam enim, inquir, oculos, quædam neruos iuuanr, quædam inueterata, & deſperata à Medicis vitia percuranr; quædam medentur vlceribus, quædam interiora fouent potu, & pulmonis, ac viſcerum querelas leuant; quædam ſupprimunr ſanguinem; tam varius ſingulis vſus, quàm guſtus eſt. Eandem aquarum partitionem recipit Plinius *lib.31. cap.2.* Plinium, Senecámque ſecurus Agricola *lib. 1. & 2. de natura eorum, quæ fluunt è terra*, addit *lib. 2.* aquarum alias amentiam inducere, alias afferre obliuionem, hebetéſque reddere, & ciere ſternuramenta, alias caluitiem arceſſere, alias tincturæ idoneas eſſe, alias carere piſcibus, alias elicere lacrymas, riſum mouere alias, denique omnia in aliis, in aliis nihil mergi.

6. *An dentur aquæ minerales.* QVÆSTIO III. eſt, an ex tot aquarum differentiis concedenda ſit aliqua, quæ iure dici queat mineralis? Omnino id eſſe affirmandum euincunr clariſſima grauiſſimorum Philoſophorum teſtimonia. Plurarchus *opuſculo quæſtionum natural. q. 2.* Fontana, inquir, aqua, & terræ, & locis adſimilata, per quæ emanat, multis implerur qualiratibus, ob quas ad alendum minùs ſit idonea. Galenus *lib.1. cap.4.* Si qua, inquit, aqua per biruminoſa, ſulphuroſa, nitroſa, aut aluminoſa loca diſtillans, ſubſtantiæ eius aliquid abſterſerit, ſecúmque traxerit, mixta iam ea eſt, non autem exactè aqua, velut ſi ipſe quoque volueris aut ſalem, aur alumen, aur aliud id genus, affatim aquæ miſcere potabili. *Ibid. cap. 4.* Aqua, inquit, inter cutem laborantibus aduerſiſſimum eſt & poculum, & lauacrum aquæ dulcis; ſalſarum verò, nitroſarum, & ſulphuroſarum, bituminoſarúmque omnium ſanè perurile. Seneca *lib. 3. cap. 2.* Aquæ, inquit, aliæ ſunt dulces, aliæ variæ; aſperæ quippe interueniunt, ſalſæque, aut medicaræ, ex quibus ſulphuraras dicimus, ferraras, aluminoſas. Plinius *lib. 31. cap. 2.* Aquæ, inquit, nuſquam largius, quàm in Baiano ſinu, nec pluribus auxiliandi generibus, aliæ ſulphuris, aliæ aluminis, aliæ ſalis, aliæ nitri, aliæ bituminis, nonnullæ etiam acida, ſalsáve mixtura. S. Iſidorus *lib. 13. originum, cap. 13.* Aquarum, inquit, naturæ multa eſt diuerſitas; aliæ enim ſalis, aliæ nitri, aluminis, aliæ ſulphuris, aliæ biruminis. Albertus Magnus *lib. 2. Meteor. tract. 3. cap. 1.* Dicturi, inquit, ſumus de generatione mineralium, & lapidum, & aquis mineralibus. Matthiolus *in lib. 5. Dioſcoridis, c. 14.* Non ſolùm, inquit, aquarum omnium, quæ in communem tam cibi, quàm potus vſum veniunt, tum qualitates, rum facultates hic breuiter perſtringam, ſed etiam earum, quæ ſponte naſcuntur, & ſibi metallorum, cæterotúmque foſſilium varias vendicant facultates. Vitruuius *lib. 8. Architectura, cap. 3.* latè agit de aquis calidis, & quæ habeant vires à diuerſis metallis prodeuntes. Porta etiam *lib. 4. de aeris tranſmutationibus, c. 33.* ſulphuratas, ferratas, aluminoſas, aliáſque minerales aquas recenſet. Denique plurimis aquarum mineralium ſcatebris vndique manant. Cardanus *lib. 2. de ſubtilitate*, & Agricola *lib. 1. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, & lib. 1. 2. & 3. de natura eorum, quæ fluunt è terra.*

7. *De ratione cognoſcendi aquarum differentias.* QVÆSTIO IV. eſt de ratione cognoſcendi naturas & vires aquarum Qua in re ſapientiſſimos quoſque video rorqueri, & quaſi labore deterriros deſpōdere animum, & receptui canere. Dioſcorides *lib. 5. cap. 14.* De aquis, inquit, in vniuerſum decernere, propter locorum proprietares, & peculiares naturas, cœlum, & alia pleraque, difficile eſt. Seneca *initio lib. 3. natural. quæſt.* de aquis diſputarurus, Ad rem, inquit, ſeriam, grauem, immenſam acceſſimus; faciamus quod in itinere fieri ſolet. Qui rardiùs exierunr, velocitate penſant moram. Feſtinemus, & opus neſcio an ſuperabile, magnum certè, ſine ætatis excuſatione tractemus. Plinius *lib. 31. cap. 1.* plurimas aquarum vires, differentiáſque conſpicatus; Cunctas, exclamat, quis mortalium enumerare queat? Quidni cordati formident Philoſophi? infinitum enim pertranſiri non poteſt, *3. Phyſic. t. 41. & primo de cœlo, t. 35.* atqui aquarum differentias pænè eſſe infinitas, propoſitione ſecunda quæſtionis ſecundæ ſtatuimus.

8. Nihilominus, vt vr hæc ſunt, certè abiicere haſtam non cogitamus;

Eſt quiddam prodire tenus, ſi non datur vltrà.

Ex Philoſophorum ſyluis venemur aliquam regulam quæ dubiis rebus non dubiam afferat lucem. Ergo Seneca *c. 2. lib. 3.* & Porta *lib. 4. c. 34.* ſcribūt, ſulphuratas, ferratas, & aluminoſas aquas prodi ex ſapore. Galenus *lib. 1. c. 5.* docens tribus ſenſibus dignoſci aquam puram, nempe guſtu, viſu, & odoratu, & obliquo inſinuat, quónam pacto mixtæ ſint iudicandæ. Verùm hi ſubobſcurè. clariùs Agricola *lib. 1. de nat. eorum, quæ effluunt ex terra*, aſſerit licere homini aquarum temperaturas percipere quattuor ſenſibus, videndi ſcilicet, guſtandi, olfaciendi, tangendi; ſed oculis plurimas, multas lingua; naribus contrà paucas, tactu ferè non niſi teporis, & caloris appulſu inſignes, quam regulam fuſiùs aperit duabus poſtremis eius libri paginis. Summam cape ex ſequentibus; quibus ſubſcribit Falloppius *c. 9. de aquis therm.* *Quattuor ſenſibus diſcernuntur aquæ.*

9. Vir diligens primùm ſumma terræ, quæ proximè fontem eſt, cute, ſi opus fuerit, reſecta

contem

contemplatur ſaxa, per quæ vagatur vena ſundens aquas,& venam ipſam,atque etiam ea, quæ ſubſederint vel in lacuna fontis,vel in riuulo inde ducto;vel in canalibus,fiſtulis,tubis,per quos aquæ è fonte defluunt in labra, caſtellave;deinde guſtat non modò aquam,ſed etiam ea quæ reſederunt, tum aquam caleſacit; quanquam odor, qui afflatur ex aquis,plerunque ſponte ſe nobis offert. quòd ſi nihil ſubſederit, aquas decoquit; quibus conſumptis, id quod reſederit in fundo vaſis,contemplatur,guſtat,vrit,odoratur,acutiſſiméque omnia indagat: nam omninò miſturatum aliæ pluribus percipiuntur ſenſibus, aliæ vno tantùm.

10. *Aqua necantes animalia.* Quæ aquæ necant animantes,exhalationibus infectæ ſunt, ſi modò propter putredinem non fuerint lethales,vel,cùm in vas trãsfuſæ fuerint, nil murtiferum in fundo hæſerit. omitto hîc eas quibus venefici immiſcuerunt venenum, natura enim tales non ſunt; itaque peſtiferos halitus aquis immixtos ex piſcium nece arguunt oculi.

11. Tactus iudicat de aquis, quæ vim ignium acceperunt;quandoquidem aut feruent,aut calidæ ſunt,aut tepidæ. Quòd ſi refrixerint, oculi non minus percipiunt curtuprum colorem, lingua malum ſaporem, nares tetrum odorem. nam rariſſima quæque aqua ignem intra terram paſſa, his omnibus caret.

7. *De ratione cognoſcendi aquarum differentias.*

12. Ex ſuccis liquidis, bitumen aquis, tanquam oleum innatat.Aquæ terris permixtæ, ſi multùm ipſis infectæ fuerint,turbidæ ſunt, iiſque in vaſa transfuſis limus in fundo ſubſidere ſolet; ſin parum,quamuis puræ videantur, tamen vbi decoctæ fuerint, omni humore conſumpto, terra quantula erit, in fundo vaſis inhæret.quæ omnia oculorum iudicio ſubiiciuntur.

13. *Quomodo ſenſus cognoſcat differentias aquarum.* At ex aquis, quæ cum ſuccis concretis ſunt permixtæ, aliquas non oculis modò, ſed etiam lingua percipimus; aliquas oculis tantùm.lingua ſentit ſalſas,nitroſas,aluminoſas, atramentoſas, ſulphuratas: oculi & has, & bituminoſas percipiunt;ac verò etiam chryſocolla,cæruleo,ærugine foſſili infectas. Sed differunt ſalſæ à nitroſis; etenim ſalſæ ſalſedine linguam inficiunt,& præterea aſtringunt. nitroſæ amaritudine aliqua guſtatum commouent, nec aſtringunt, ſed abſtergunt potiùs; immò ſi multùm fuerint nitroſæ, cutem lauantium mordent: quoniam verò aquæ cum auripigmento,vel ſandaracha, vel ſimilibus rebus mixtæ,etiam amaræ ſunt,de eis non ſolùm oculos,ſed etiam linguam iudicare neceſſe eſt.

8.

14. *Aluminoſa, & atramentoſa aqua.* Sal linguam aſtringit tantùm; alumen non ſolùm id ipſum facit, ſed dentes quoque obtuſos reddit. aluminoſæ quoque differunt ab atramentoſis,quòd,cùm vtræque mirificè aſtringant, atramentoſæ etiamnum ſint multùm acres. & de eiſdem tactus iudicat, ſed ipſas non ſatis diſtinguit,niſi atramentoſæ tam fuerint acres,vt mordeant. vtræque enim aſtringunt cutem, & contrahunt.At aquis igne conſumptis,guſtandi ſenſus alumen ab atramento ſutorio certiùs ſecernit. Vbi etiam accedit oculorum iudicium. nam alumen ferè ſemper candidum eſt, atramentum raró; ſed plerumque viride,aut cæruleum.

Quatuor ſenſibus diſcernuntur aquæ.

15. *Ærata, & ferrata aqua.* Ex metallicis autem aquis,æratæ aſtringunt, ſimiliter ferratæ; ſed hæ in hoc differunt ab æratis,quòd non raró lapides riuorum ferrugine

9.

obducant: vnde certò colligitur eas lambere venam ferri,illaque infici. cadmia quoque foſſili multum infectæ acres eſſe conſueuerunt. Atque hoc ſanè modo aquæ cum vna aliqua re permixtæ ſenſibus deprehenduntur. Quæ verò cum pluribus temperatæ ſunt, hæ cognitionem habent difficiliorem.

Dum aquæ decoquuntur, quò quæque ipſis admiſta fuerint grauiora, eò magis fundum petunt.Qua de re ramenta metallorum,miſtorum, lapidum ima ſede ſemper hærent; vt quæ grauiſſima ſint: terræ verò,& ſucci concreti in ipſis inſident partes aquæ, aëris, ignis in vaporem, & halitum conuerſæ diſſipantur, ſi vas operculo non fuerit tectum.Quòd ſi habuerit operculum, vt habere ſolet, partes aquæ in vaporem verſæ aſcendunt in ipſum, & ibi refrigeratæ rurſus in aquam abeunt; aëris, & ignis partim exhalant, partim cum aquis commiſcentur. Homo igitur rerum metallicarum peritus facilè viſu diſcernit ramenta metallorum,miſtorũ,lapidum;nec difficulter eadem à terris,& ſuccis concretis ſeparat; ac aſcito in iudicandi conſortium ſenſu guſtus, diſtinguit ſalem à nitro, alumen ab atramento ſutorio,ſulphur à bitumine. Sed, vt res rectiùs ſuccedat, quicquid poſt decoctionem in fundo vaſis ſubſederit, id omne primùm lento igne per pluſculum temporis in eodem vaſe relinquens exſiccat. deinde eximit, & ſupra tabulam amplam ſpargit,& in ſole, non in vmbra,magis exſiccat. nam ſol particulas ſalſas,nitroſas, aluminoſas coagulat; ſulphuratas,& atramentoſas illuſtrat,& ſplendidiores reddit; terras, ramenta metallorum,miſtorum,lapidum magis ante oculos ponit. Atque hæc de ratione cognoſcendi mixturas aquarum mineralium. Iam ad earum vires examinandas gradum faciamus. 16. *Aqua quomodo decoctione diſcernantur.*

Sectio V.

De viribus aquarum mineralium.

QVÆSTIO I. quæ nobis aquarum mineralium vires exploraturis obuia venit, eſt vtrùm eæ reſtinguendæ ſiti ſint idoneæ. Sed facilis eſt ſolutio ex doctrina Ariſtotelis, & Galeni: ille *num.2.de anima,t.*28. definit ſitim eſſe appetitum frigidi,& humidi; hic verò *lib.1.ſimplicium medicamentorum,cap.6.&* 7. negat vllas aquas mixtas (quales eſſe minerales haud inficieris) frigidas eſſe, aut humidas. Quoniam verò hinc euaſimus, ſit 1. *An aquæ minerales extinguant ſitim.*

QVÆSTIO II. quænam aquarum ſit potu ſaluberrima, atque adeò ad ſedandam ſitim, & iuuandam concoctionem aptiſſima, ſanguiniſque, cùm ex iecore in corporis partes effunditur,commodiſſimum vehiculum. Plin.*lib.*31.*c.*3. rectè monet ſtagnantes, pigráſque meritò damnari; vtiliores,quæ profluunt, exiſtimari, curſu quippe,percuſſúque ipſo extenuari, atque proficere.Stagnátibus ergo deſpectis,quas ſalubriores dixerimus,pluuias,an fontanas,an pluuiales.Plutarchus *quæſtionum natural. cap.* 2. palmam defert imbrium aquis; primò,quia aqua cœleſtis,quòd leuis ſit atque aërea, ſpiritúque mixta, celeriùs ob tenuitatem deducitur; deinde tenuia, ſimplicia,& inſipida faciliùs mutantur, quorum 2. *Quæ aqua ſit potu ſaluberrima.* *Aqua ſtagnantes.* *Aqua pluuia.*

de cenſu etiam eſt aqua pluuia, quæ in aëre nata,& vento, pura ac ſuccera decidit; fontana autem,& terrę,& locis adſimilata per quæ emanat, multis impletur qualitatibus, ob quas ad alendum minus ſit commoda, cùm tardiùs mutandam ſe corpori nutriendo exhibeat. Imbrium porrò aquas facilè mutari, argumento id eſt, quòd citius, quam fontanæ, aut fluuiales putreſcunt. concoctio autem videtur eſſe putrefactio, ſicut Empedocles teſtatur,

In ligno putrefacta aqua fit ſub cortice vinum.

3. Quid ſi nulla promptius afferri poſſit cauſa, quàm quòd dulcis eſt imbris aqua, & mitis, vbi ſtatim a vento emittitur: Itaque & pecus eam bibit libentiùs,& ranæ imbrē exſpectantes vocem præ gaudio clariorem faciunt, tanquam lacuſtris aquæ condimentum pluuiam præſtolantes,& ſemen dulcedinis, quæ aquæ in ſtagno inſit. Nam & hoc ſignum pluuię imminentis Aratus poſuit,

Aut cùm gens miſera, atque hydris immanibus eſca
In limo veterem rana cecinere querelam.

4. Hæc Plutarchus pro aquæ pluuiæ primatu, cui pleriquе Medicorum apud pręcitatum Plinium, ob eam rationem fauent, quòd leuiſſima ſit imbrium aqua, vt quę ſubire potuerit, ac pendere in aëre; ideo & niues præferunt imbribus, nimbúſque etiam glaciem, velut ad infinitum coacta ſubtilitate; leuiora enim hæc eſſe, & glaciem multò leuiorem aqua. Primas etiā pluuiali aquæ dat Vitruuius *lib.8. Architectura, c.2.* quibus omnibus ſubſcribit Matthiolus *c.14. in lib.5. Dioſcorides*, licèt enim aquam illam ad potandum cenſeat laudatiſſimam, cuius fons ad orientem ſolem erumpat, currátque ſuper lapides, aut arenam, aut puriſſimam terram, quæque æſtate frigida, hyeme autem calida manet, attamen omnium præſtantiſſimam ſtatuit eſſe pluuialem, eámque præſertim, quæ æſtate media pluit, ſilente cœlo.

Rurſus de aquis fluuijs.

Verùm ab his omnibus recedit Plinius, qui eo loci, Horum, inquit, ſententiam refellere intereſt vitæ. In primis enim leuitas illa deprehendi aliter quàm ſenſu vix poteſt, nullo penè momento ponderis aquis inter ſe diſtantibus. Nec leuitatis in pluuia aqua argumentum eſt ſubiſſe eam in cœlum, cùm etiam lapides ſubire appareat, cadénſque inficiatur halitu terræ. Quo fit vt pluuiæ aquæ ſordium ineſſe plurimum ſentiatur, citiſſiméque ideo calefiat aqua pluuia. Niuem quidem, glaciémque ſubtiliſſimum elementi eius videri miror, appoſito grandinum argumento, è quibus peſtilentiſſimum potum eſſe conuenit. Minui certè liquorem omnem congelatione deprehenditur, & rore nimio ſcabiem fieri, pruina vredinem, cognatis,& niuis cauſis. Sic imbrium aquis palmam eripuit Plinius. Quare adhuc ſub iudice lis eſt.

Rore nimio fit ſcabies.

5. *Aqua ciſternarum.*

Ex dictis facilè colligi poteſt, quo gradu habendæ ſint aquæ ciſternarum? licèt enim hæ laudentur à quamplurimis Medicis, vt obſeruant Plinius, & Matthiolus *proximè* citati, hi tamen irato ſtylo indignabundi obnituntur. Plinius enim, Ciſternarũ, inquit, aquas miror ab aliquibus maximè probari, illas enim etiam Medici confitentur inutiles, aluo duritias facientes, faucibúſque, etiam limi non aliis ineſſe plus, aut animalium, quæ faciunt tedium, confitendũ habent. Matthiolus verò, Aqua, inquit, ciſternarum non modò noxia exiſtit, quòd miſcella quædam ſit diuerſarum aquarum, quæ in diuerſis anni temporibus inibi colliguntur ex pluuiā, tum ex grandine,& niuibus hyemali tempore in tectis colliquatis; ſed etiam quòd aquæ omnes ſtationariæ putrefactioni facilè ſint obnoxiæ. Quo fit vt aqua in ciſternas coacta non ſolùm ſyncerę pluuiali non ſit comparanda, ſed etiam illa ſit eò deterior, quo magis fuerit niuium, & grandinum liquationibus commixta. Quandoquidem (vt in *lib. de bonitate aqua* ſcribit Galenus) quæ à niuibus,& glacie colliqueſcit, concoctionem impedit, vrinam cohibet; pectus, pulmonem, ac ventriculum malè habet; conuulſiones, laterum dolores,& flatus generat.

6. *Aqua putealis.*

Sed quid de aqua puteali, lacuſtri, paluſtri, & fluuiatili: audi Matthioli Philoſophiam. Putealis grauis eſt, ægréque conficitur, nec ſtatui quidem poteſt, quòd ſit putredinis omnis expers; verumtamen tanto fuerit minus damnanda, quanto frequentiùs hauritur, vel ſi è ſubterraneo fonte ſcaturiat. Lacuſtres & paluſtres omnino ſunt improbandæ, niſi coctæ, vel igne deſtillatæ fuerint. Fluuiatilis deinde probatur, vel improbatur, pro concurrentium aquarum, & rerum iniectarum qualitate, quemadmodum iis omnibus euenit fluminibus, quæ magnas perluunt ciuitates. Nam quibus animalia putrefacta, excrementa, & vrbium ſordes ineſſe ſentiuntur, eæ ab alimentorum vſu abdicandæ ſunt, niſi longo temporis tractu magnis fictilibus aſſeruatæ, ac defæcatæ clareſcant,& prorſus expurgentur.

Aqua lacuſtris,& paluſtris.

Aqua fluuiatilis.

7. *De aquis celebrata ſalubritatis.*

Qvæstio III eſt, quando ſatis eſt in ancipiti, vtrùm aqua ſaluberrimi potus,& quotidianis dicata vitæ vſibus, ex genere ſuo ſit oriunda ex amnibus, an è fontibus, vel nubibus, vt propterea ſcitè Plin. *lib.31. c.3.* ſcripſerit aquas vnius generis eminere hic, alterius excellere alibi, quænam à Scriptoribus vt ſalubriores laudētur: Ex multis Romæ aquis, quas ad viginti memorant Blondus Flauius *lib.2. Roma inſtaurata*,& Roſinus *lib.1. Antiquitatum, c.13.* nimirum Appiam, Martiam, Tepulam, Iuliam, Virginem, Auguſtam, Claudiam, Arienem, veterem, Herculaneam, Crabram, Sabbatinum, Traianam, Anienem nouum, Alexandrinam, Damnatam, Anniam, Algentianam, Seuerianam, Antonianam, Setinam, Vitruuius *lib.8. Architecturæ, c.3.* Martiam, vt hac laude inſignem, maximè commendat. Indiam frui optimis, & iucundiſſimis aquis; atque his bonitate proximas eſſe tum Niloticam, tum in Italia Tyberinam, auctor eſt Cardanus *lib.1. de ſubtilitate, pag. 100.* Matthiolus *in 5. Dioſcoridis, c.14.* obſeruat aquam Tyberis clariorem redditam, ad cētum,& plures annos perdurare incorruptā. At omniũ celeberrimas fuiſſe vndas Choaſpis,& Eulęi amnium memorabiliũ teſtantur clariſſimi ſcriptores, quorum verba, quia faciunt ad eruditionem, non pigebit referre. Ergo Plin. *lib.31. c.3.* Parthorum, inquit, Reges ex Choaſpe,& Eulęo tantũ bibunt aquas, & eæ quamuis in longinqua comitantur illos. & horum placere potum, non quia ſunt amnes, apparet, quoniam nec è Tygri, nec Euphrate, nec è multis aliis bibunt. Et *lib.6. c.27.* Suſianen, inquit, ab Elymaide diſterminat amnis Eulæus, ortus in Medis, medióque ſpatio cuniculo cōditus, ac rurſus exortus, & per Meſobatenem lapſus, circuit

Quot aquæ Romæ celebres.

Aqua Martia laudatur.

Aqua Nilotica,& Tyberina.

Aqua Choaſpis,& Eulæi.

Parthorum Reges quam biberent aquam.

Eulæus amnis.

circuit arcem Suſorum, ac Dianæ templum auguſtiſſimum, & ipſe in magna cęremonia, ſiquidē Reges non ex alio bibunt, & ob id in longinqua portant; hæc Plinius, hoc poſteriori loco addens, Tigrim acceptis ex Armenia fluminibus claris, augeri acceſſu Choaſpis, quem ex Media recipit. Plutarchus *de exilio*, Ergo, inquit, Perſarum Reges ſubſannamus, qui (ſi quidem hoc verè narratur) ſolam Choaſpis aquam bibentes, ſolum reliquum orbem terrarum aquæ expertem ſibi faciunt? Solinus *cap.46. Polyhiſtoris*, Flumen, inquit, Eulæum, ortum à Medis, tam puro fluore inclytum eſt, vt inde omnes Reges, non alias, quàm eius aquas bibant. & *cap.51.* Choaſpes, inquit, ita dulcis eſt, vt Perſici Reges, quandiu intra ripas Perſidis fluit, ſolis ſibi ex eo pocula vendicarint, & cùm eundum foret peregrè, aquas eius ſecū vectitarint. Athenæus *lib.2.c.2.* Aquam, inquit, regiam ex Choaſpe apud Suſam fluente, ſolus bibit Rex Perſarum, quem plurimi currus quattuor rotarum à mulis tracti huiuſmodi aquam ferentes in vaſis argenteis, ſequuntur. Eaſdem horum amnium laudes referunt S. Iſidorus *lib.13. originum, c.13.* Cardanus *lib.2. de ſubtilitate, pag.100.* Agricola *lib.1. de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, pag.93.* & Tiraquellus *Præfatione de iure primogeniorum.* Addit hic ex Agathocle apud Perſas fuiſſe aquam cognomento auream, ex qua Rex tantùm potaret, ac ex filiis eius natu maximus, cæteris autem ex ea bibere fuiſſe capitale; porrò hanc auream aquam ſuſpicatur fuiſſe ipſam Eulæi, vel Choaſpis vndam. Denique, ne longum faciamus, Athenæus *proximè* citatus refert ex Polybio, ſecundum Ægypti Regem cognomento Philadelphum, cùm filiam ſuam Berenicem Antiocho Aſſyriæ Regi deſpondiſſet, magnis impenſis curaſſe, vt Nili aqua ad eam afferretur, vt ſolius huius fluminis aquam filia ſua biberet. Sed cur tanta diligentia Rex ille Niloticam aquam filiæ prouidit ſuæ? an quia aqua hæc fœcundiores fœminas faciat, teſte Seneca *lib.3. nat. quæſt. c.15.* ipſe verò ex ſe prognatam, videre matrem quàm ocyſſimè auebat? Volui equidem hîc ſalubrium aquarum cohibere curſum, ſed vt propoſiti pœniteret, effecit Plinius, qui *lib.31.c.3.* rapuit me in laudes aquæ Martiæ, & aquæ Virginis. Clariſſima, inquit, aquarum omnium in toto orbe, frigoris, ſalubritatiſque palma, pręconio vrbis, Martia eſt, inter reliqua, Deûm munere, vrbi tributa. Vocabatur hæc quondam Aufeia, fons autem Piconia. Oritur in vltimis montibus Pelignorum, tranſit Marſos, & Fucinum lacum, Romam non dubiè petens. Mox ſpecu merſa, in Tiburtina ſe aperit 9. m. p. fornicibus ſtructis perducta. Primus eam in vrbem ducere auſpicatus eſt Ancus Marcius, vnus è Regibus. Poſtea Q. Marcius Rex in prætura. Rurſúſque reſtituit Marcus Agrippa. Idem & Virginem adduxit ab octaui lapidis diuerticulo 2. m. p. Prænestina via. Iuxtà eſt Herculaneus riuus, quem refugiens Virginis nomen obtinuit. Horum amnium comparatione, ea deprehēditur differentia, quòd quantum Virgo tactu, tantum præſtet Martia hauſtu. quanquam vtriuſque iampridem vrbi periit voluptas, ambitione, auaritiáque in villas, ac ſuburbana decoquentibus publicam ſalutem.

Choaſpes amnis.
Perſarū Reges quam biberent aquā.
Aqua Regia.
Aqua aurea.
Philadelphus Rex Ægypti.
Berenices Regina Aſſyriæ.
Aqua Nili prolifica.
Aqua Martiæ laus.
Aqua Virginis laus.

8. Atenim hîc quiſpiam obiiciat. Bibant Ægyptij Nilum. Martiæ, Virginiſque latices potent Romani. Hauriant Perſarum Reges è Choaſpe, & Eulæo. An alibi nuſquam gentium ſalubres aquæ, nuſquam omnino? Quòd ſi aliæ quoque nationes felicioribus gaudent venis, aut indicentur, aut dignoſcendi regula aperiatur. Ad hanc iuſtam expoſtulationem, fateor alias etiam regiones, & quidem plures, non carere ſaluberrimis aquis; quarum præſtantiam, ſi vera docuerunt medicinæ Antiſtites, Galenus *lib. 1. de ſanitate tuenda, pag.158.* Dioſcorides *lib. 5. c.14.* & *ibi* Matthiolus, Cardanus *lib.2. de ſubtilitate, pag.100.* & alij, illæ notæ produnt, nempè ſi claræ ſint, pellucidæ, tenues, puræ, leues, ſui coloris, ſaporum quidem expertes, at guſtui iucundę, quæque citò & caleant igni admotæ, & frigeant ab eo remotæ; denique, ſi ne minimo quidem tempore in præcordiis commorentur, ſed facili ferantur tramite, citra omnem ventriculi moleſtiā; aquas his inſignes notis, ad potandum laudatiſſimas, iucundæque valetudini commodiſſimas habeto. Verùm quid adhuc ſubſiſtis, hæſitáſque? num huius regulæ aliam quoque expoſcis regulam? Si ita eſt, non abnuo. Pro qua re audi Galenum, qui *loco citato*, monens tutiſſimum eſſe, experientia ipſa de eiuſmodi aquis iudiciū ferre; cuius aquæ, inquit, fons è petra ſcaturiens, cōtra Septentriones fluit, ſolémque auerſum habet, hanc ægrè concoctum iri, tardíque tranſitus eſſe, putandum eſt; eadem nimirum caleſiet, frigeſiétque tardè. Contra cuius ad orientem ſolem fons erumpit, quæque per meatum aliquem mundum, aut puram colatur terram, eadémque caleſit, ac refrigeratur ocyſſimè, hanc omni ætati vtiliſſimā eſſe exiſtimandum eſt; non enim ſicuti vino, eſcis, exercitatione, vigiliis, ſomno, aliis aliàs vti pro ratione ætatis expedit; ita de aqua quoque ſtatuendum eſt, ſed quam nunc optimam iudicauimus, hac vti puero, iuueni, ſeni conducet. Hæc Galenus, & ante ipſum Medicorum Princeps Hippocrates apud Athenæum *lib.2. cap.2.* quibus conſonat Theodericus Rex Italiæ, qui apud Caſſiodorum *lib.3. variarum, epiſt.53.* commendans Romanis ſtudium, cultúmque aquarum, ex mente clariſſimorum ſcriptorum, inter alia, Dicunt, inquit, aquas, quæ ad Orientem, Auſtrúmque prorumpunt, dulces, atque perſpicuas eſſe, & pro ſua leuitate ſaluberrimas inueniri; in Septentrionem verò, atque Occidentem quæcunque manant, probari quidem nimis frigidas, ſed craſſitudine ſuæ grauitatis incommodas.

Aqua ſaluberrima ſigna.

Hîc mihi nequeo impetrare, quominus prætercam aliquot alia experiendi aquarum ſalubritatem pulcherrima indicia, quæ docet Vitruuius *lib.8. cap.5.* ſunt enim ſcitu digniſſima. 9.

Quibus indicys experiri poſſimus aquarum ſalubritatem.

I. Inſpice quo corporis habitu ſint homines circa fontes degentes; ſi enim viribus valeant, niteántque coloribus, nec ſint vitioſis cruribus, aut lippis oculis, aquas habeto probatiſſimas.

II. Si fontis recens effoſſi vnda in vas Corinthiū, vel alterius generis ex probato ære conflati, effuſa maculā non fecerit, optima cenſeatur.

III. Illa etiam, quæ in aheno ſubiectis ebulliens flammis, mox deferueat, repararaque frigida quiete diſpergatur, laudatæ ſalubritatis fuerit exiſtimanda, ſi nihil in aheni fundo vel arenæ, vel limi reliquerit.

IV. Legumina cum ea aqua in vas eonjecta, igniqué admota, ſi celeriter percocta fuerint, indicabunt illam aquam eſſe ſalubrem.

V. Non etiam minùs ipſa fontis aqua, ſi fuerit limpida, & pellucida, & quocunque profluxerit, inde nec muſcus otiatur, nec iuncus, neque inquinatus vlla ſorde fuerit ille locus, quin immò puram habuerit ſpeciem, innuetur his ſignis eſſe tenuis, & ſummæ ſalubritatis. Hæc Vitruuius. Eadem Palladius *lib.9.cap.*10.

10. *De ratione inueniendi aquas.* Q V Æ S T I O IV. eſt de ratione quærendi, inueniendíque aquas, fontium præſertìm, puteorúmque? Bimembrem hanc ego rationem agnoſco. Priorem natura, poſteriorem ars ipſa oſtendit.

11. *Cur aqua interdum ſubitò erumpāt, aut deficiant.* Quod ſpectat ad primam, Plinius *lib.*31.*cap.*4. Albertus Magnus *lib.*2. *Meteor. tract.* 2. *cap.* 13. *&* 14. & Conimbricenſes *tract.9. Meteorolog.* obſeruant aquas ſolere interdum ſubitò erumpere, aut deficere. Primò ob terræ, ſaxorúmve ſub terra lapſum, à terræmotu, vel pluuiis, ſolutíſve niuibus prouenientem, quo aqua, ne ſolita tendat via, impeditur, nouoſque exitus quærere cogitur. Secundò noua cuniculorum ad maris otas fundúmve obſtructione, vel apertione. Tertiò recenti alicuius putei, aut fundamenti, aut fodinæ, aut ſimilis rei effoſſione, qua iter aquæ hic interciſum, alibi aperiatur. Denique noua ſyluarum, nemorúmve pullulatione, aut euulſione; arborum enim radices attrahunt aquas; inde eſt, vt fons aliquis noua plantarum, vel areat germinatione, vel fluat extirpatione. Atque ita varietatem naturæ aperire libuerit.

12. *Quot modis latentes aquæ inueniantur.* Iam veniamus ad artem, quæ, vt clariſſimi prodiderunt ſcriptores, Plinius *lib.*31.*cap.*3. Vitruuius *lib.* 8. *Architectura, cap.*1. Palladius *lib.*9. *agricultura*, *cap.*8. & Caſſiodorus *lib.*3. *variarum, epiſtol.* 53. modum inueniendarum aquarum his tradit præceptis.

I. Virentium copia herbarum, arborúmque proceritas, vndarum arguit vicinitatem: terris enim, quibus dulcis humor non longè ſubeſt, vbertas quorumdam germinum ſemper arridet, vt eſt iuncus aquatilis, harundo lenis, rubus validus, ſalix lenta, populus virens, & reliqua arborum genera, quæ tamen vltra naturam ſuam felici luxuriant propagine.

II. Aquarum etiam notæ ſunt ſalix erratica, alnus, vitex, hedera, aliaque eiuſmodi, quæ nequeunt vel oriri, vel per ſe ſine humore ali. quod indicium valde roborat, multùm alicui loco pectore incubans rana.

III. Quoquoverſus defodiatur locus in altitudinem quinque pedum; tum circa Solis occaſum ærea, vel plumbea peluis oleo peruncta, in eo collocetur inuerſa, ſumma interim foſſura harundinibus, vel frondibus operta, multaque deſuper obruente congeſta humo; poſtera die aperiatur, ſi in ære, vel plumbo ſtillarit ſudor, is haud dubiè promittet aquam.

IV. Si item ollæ è figlino opere crudæ, ſimili opertæ pacto, in eadem ponantur foſſione, ſi is locus habuerit aquam, humidum, ruptúmve inuenietur figlinum. Lanæ quoque vellere ibidem obruto, madidóque reperto, expreſſa inde aqua ſignificabit vberem vicinæ veoæ copiam.

V. Ad hæc ſi ardens lucerna, oleíque plena in eundem demittatur ſcrobem, concamerata frondibus, dein terra; ſi poſtera luce videatur, reſtincta quidem, at non exſucta, nec ſine defectu olei, ellychniíque, quæſitas indicabit non procul abeſſe vndas; omnis quippe tepor ad ſe prolectat humores.

VI. Excitato in eadem fouea igne, percalefacta, aduſtáque terra, ſi nebuloſum expiret halitum, ex latente intus vena deprehendetur irrigua.

VII. Aquilex manè, Orientem versùs, Solis tamen anteuertens ortum, pronus in dentes procumbat, & ne celſius, quam par eſt, oberret viſus, mento terram attingenre longiùs intueatur, vbi viderit humores in tenuem nubeculam ſe criſpare, & in aëra ſurgere, ibi fodiat; huius enim indicij expertes ſunt ſitientes loci. Quòd ſi conſpiciat tenuiſſimum fumum in columnæ ſpeciem ſurſum ſe attollere, quanta is fuerit altitudine porrectus in ſublime, tantù in imum coniiciat deprimi aquarum latices.

VIII. Eſt & peculiaris æſtimatio peritis tantùm nota, quam feruentiſſimo æſtu ſequuntur, dieíque horis ardentiſſimis, qualis ex quoque loco repercuſſus ſplendeat. Nam ſi terra ſitiente humidior eſt ille, indubitata ſpes promittitur; ſed tanta intentione oculorum opus eſt, vt indoleſcant, quod fugientes Aquileges, ad alia experimenta decurrunt.

IX. Terrarum etiam genera ſunt animaduertenda; certa enim ſunt, è quibus naſcitur. Namque in creta tenuis eſt, & exilis, non alta copia, & ea non optimo ſapore. In nigra ſcaturigines non ſunt ferè perennes, ſed ſudores inueniuntur, & ſtellæ exiles, quæ ex hybernis collectæ tempeſtatibus, in ſpiſſis, ſolidíſque locis ſubſidunt, eæ habent gratiſſimum ſaporem. Aqua ſemper dulcis in argilloſa terra, frigidior in topho. Namque & hic probatur; dulces enim leueſque facit, & colando continet ſordes. Sabulum exiles, limoſáſque promittit. Glarea incertas venas, ſed boni ſaporis. Sabulum maſculum, & arena carbunculoſa, certas, ſtabiléſque, & ſalubres. Rubra ſaxa optimas, ſpeique certiſſimę. Sub ſaxuſis montium radicibus, & in ſilicibus, vberiores, frigidiores, & ſalubriores. Campeſtribus autem fontibus ſalſæ, graues, tepidæ, non ſuaues, niſi quę ex mõtibus ſub terra manantes erumpunt in medios campos, & vbi ſunt arborum vmbris contectæ, præſtant montanorum fontium ſuauitatem. *Qualis aqua è quibus locis ſperetur.*

X. Depreſſis puteis ſulphurata, vel aluminoſa occurrentia putearios necant. Experimentum huius periculi eſt, demiſſa ardens lucerna, ſi extinguatur. Tunc ſecundùm puteum dextra, ac ſiniſtra fodiuntur æſtuaria, quæ grauiorem illum halitum recipiant. Fit & ſine his vitiis altitudine ipſa grauior aër, quem emendant, aſſiduo linteorum iactatu euentilando. Atque hæc de aquis potabilibus, quarum dulcedo fortaſſe plus æquo nos detinuit. Redeamus ad minerales. *Sulphurata, & aluminoſa quomodo à putearijs vitanda.*

Q V Æ S T I O V. petit, quibus polleant viribus aquæ minerales? difficilis æquè, ac vtilis; ſatisfaciam autem ſequentibus paragraphis ex Plinio *lib.*31. *cap.*6. Vitruuio *lib.* 8. *cap.*3. Agricola *lib.* 2. *de natura eorum, quæ effluunt ex terra, ab initio*, per aliquot paginas, Matthiolo *in lib.* 5. 13. *De viribus aquarum mineralium.*

Dioſcori

*Dioſcoridis cap.*14. & Oribaſio *in compendio medicinæ, cap. de aquis naturaliter calidis.* *Aqua lapideſcentes.* Aquæ lapideſcente ſucco infectæ, bibentes ſtrangulant, eo ſane modo, quo epotum gypſum; quippe hæ arterias obſtruentes ſpirituum tranſitum intercipiunt, viſcera alligant, quin & alimentum in corpus deferri prohibent. Vt autem ex eis aliquę mox non perimant potantem, attamen viſceribus nocent.

Aqua terris infecta. At terris infectæ, ſi earum mixtura fuerit multa, potatæ obſtruunt viſcera, calculóſque in renibus gignunt; ſin parua, non ita ſunt noxiæ.

Nec illæ ad potandum probantur, quæ ſal, nitrum, chalcanthum, alumen, & alia id genus concreti ſucci continent, quanquam omnes in medicinæ vſum veniunt; cùm enim calefaciendi vi præditæ ſint, frigidis, & humidis morbis laborantibus vtiliſſimè exhibentur; iis verò noxiæ ſunt, qui à bilioſis, vel acribus proueniunt humoribus.

14. *Aqua ſalſa.* Salſæ, ſi bibantur, pituitam eiiciunt, ſanguinem in ventriculo concretum diſſoluunt, aquam intercutem exſiccant, & obeſa corpora extenuant. Sed his conſumptis potentes ſiticuloſos reddunt, ventriculum lædunt, inteſtina abradunt, ſcabiem, & pruritum excitant, vtpote quæ non obſcurè ſanguinem acuant, & ſua ſalſedine adurant. Clyſteribus infuſæ pituitam attenuant, & detrahunt, & ex ea prognatos dolores mirificè tollunt. Factis ex ea balneis, aquæ cutem ſubeuntes reſoluuntur, ſi nouus fuerit morbus; frigidi neruorum dolores mulcentur, pectoris fluxiones cohibentur, excaleſitque ventriculus frigiditati obnoxius, & humiditate langueſcens, quin & pituitoſa ſcabies curatur. Tollitur vapore ex iis calentibus accepto, tum capitis grauitas, tum aurium cruciatus; fotu verò frigidi tumores, & totius corporis ſugillata, aut liuentia delentur.

15. *Aqua marina.* Ex dictis infer, quæ ſentire debeas de aqua marina, ſalſa eſt quippe; illi præter dictas, alias etiam adiunge vires. Aquam maris per ſe efficaciorem diſcutiendis tumoribus putant Medici, ſi illa decoquatur hordeacea farina, ad parotidas. Bibitur quoque quamuis non ſine iniuria ſtomachi, ad purganda corpora, bilémque atram, aut ſanguinem concretum reddendum alterutra parte. Quidam & quartanis dedere eam bibendam; & in teneſmis, articularibúſque morbis aſſeruatam, & in hoc, vetuſtate, virus deponentem. Aliqui decoctam, omnes ex alto hauſtam, nulláque dulcium mixtura corruptam, in quo vſu præcedere vomitum volunt. Tunc quoque acetum, aut vinum aqua miſcent. Qui parum dedere, rhaphanos ſupermandi ex mulſo aceto iubent, vt ad vomitiones reuocent. Teſtium quoque tumori fouendo non aliod præferunt. Item pernionum vitio ante vlcera; ſimili modo pruritibus. Lendes quoque, & terra capitis animalia hac curantur. In quibus curationibus poſt matinam aceto calido fouere plurimum prodeſt. Quin & ad ictus venenatos ſalutaris intelligitur. Calida autem in his aſſumitur. Suffitur eadem cum aceto capitis doloribus. Difficiliùs perfrigeſcunt marina calefacti. Mammas ſototientes præcordia, maciémque corporis piſcinæ maris corrigunt. Rubiginem ferro celerrimè exterunt; pecorum quoque ſcabiem ſanant, lanáſque emolliunt marinæ. Præterea eſt alius huius aquæ vſus, præcipuus verò nauigandi phthiſi affectis, aut ſanguinem egerentibus. Quin & vomitiones ipſæ inſtabili volutatione commotæ plurimis morbis capitis, oculorum, pectoris medentur, omnibúſque propter quæ elleborum bibitur. Atque hæc de aquis ſalſis.

Nitroſæ aluum turbant potæ, trahúntque pituitam. fœminas prolificas reddunt, & ſtrumarum tumores minuunt. Earum balneæ malum habitum, qui eſt ex pituita, emendant; proſunt neruorum vitiis; pectori, quod deſtillationibus infeſtatur; omninóque eaſdem vires habent, quas ſalſæ; ſed multò efficaciores, attamen non aſtringunt, ſed abſtergunt; quare cutem emendant, & ſcabiem ſanant. ad hæc inſtillatæ medentur purulentis auribus, incertóſque earum ſonos, ſeu tinnitus, atque tumorem diſcutiunt. 16. *Aqua nitroſa.*

Aluminoſæ admodum adſtringunt, proinde mirum non eſt, ſi potæ ventriculum roborent, qui crebris vomitionibus imbecillus efficiatur. Vteri fluxiones cohibent, abortum prohibent, & in his præſertim fœminis, quæ ante fœtus maturitatem plerunque abortiri conſueuerunt; veſicæ vlceribus medentur, & oris, gingiuarúmque inflammationibus, ſi ex eis frequens colluſio fiat. Gargarizatu non modò deſtillationes ad fauces inhibent, ſed etiam, qui confluxerunt, reſoluunt humores. Idem præſtat balneum ex eis paratum; confert enim exterioribus totius corporis exolceratis particulis, iiſque præſertim, quæ defluxionibus tentantur. Cruentis item expuitionibus ſubuenit. Sanguinis eruptiones ex ano reprimit, & ſudorem ſuperfluum compeſcit. Nocet tamen tam in potu, quàm balneo, iis, qui viſcerum infarctu laborantes in febres facilè incidere poſſunt. 17. *Aqua aluminoſa.*

Porrò aquæ atramentoſæ, quibus ſcilicet chalcanthum, aut miſy, aut ſory, aut melanteria immiſcetur, cùm omnia eadem facultate conſtent, aluminoſis ſanè perſimiles ſunt; veruntamen hæ valentiùs ſuum obeunt munus, nempè quòd præter adſtrictoriam facultatem, ſuccum etiam admodum acrem obtineant, quamobrem proſunt vlceribus, quæ paſcendo ſerpunt; ſed ſi nimium fuerint acres, necant. 18. *Aqua atramentoſa.*

Sulphuroſæ excalefaciunt, ac efficaciter neruos emolliunt. proinde reſolutis, conuulſis, tremulis, ſtupidis, contractíſque peridoneæ inueniuntur. Eædem compaginum tumores diſcutiunt, & dolores mitigant, nam vbi quiſpiam coxendicum dolore, aut podagra, vel chiragra vexetur, ſulphuratæ aquæ balneo magnopere iuuatur. Scabiem inſuper, & vlcera ſanant; lentigines tollunt, vitiligines emendant. Præſtant præterea ad iecinoris, lienis, ac vteri dolores, atque tumores in iis genitos mirificè reſoluunt, ventriculum tamen laxant, & infirmant. 19. *Aqua ſulphuroſa.*

Bituminoſæ, etſi potæ internis quibuſdam morbis conueniant, & balneis adhibitæ aliquo temporis tractu neruos emolliant, ac excalefaciant, attamen caput replent, ſenſus hebitudine afficiunt, præſertimque oculos. 20. *Aqua bituminoſa.*

Infectæ autem cæruleo, ærugine, chryſocolla *Aqua æruginę infecta.*

potæ vomitiones mouent. earum balneæ medentur vlceribus, quæ paſcendo ſerpunt. Sed auripigmento infectæ calefaciunt,& aſtringunt: item Sandaracha,ſed hæ ipſæ vocem purgant, & ſuſpirioſis proſunt.

Aquarum vis ex calce, & gypſo. Quæ per ſilices fluunt, alióſque lapides frigore concretos, plerunque nimis frigidæ,& crudæ ſunt, tardéque deſcendunt potæ; quæ de ſaxo caleis non parum abradunt, exſiccant, non tamen mordent. eodem modo ſe habent gypſo imbutæ; verùm,ſi multum gypſi ipſis inſit, potæ perimunt.

21. Hæmatire autem infectæ aſtringunt, & ſanguinis fluxiones ſiſtunt;Iudaico lapide,belemnite,trochite calculos frangunt.

Aqua metallica. Sed quæ ſunt infectæ venis auri, argenti, plumbi,ſtibij,neruos duros efficere, contrahere, tendere, ſimiliter artus pituita replere, & infeſtare ſolent. ex ipſis verò aliquæ gutturoſos efficiunt; attamen aurum,argentúmve putum lambentes cor reficere quidam putarunt.

Aqua infecta argento viuo. Quæ verò aquæ argenti viui venis imbuuntur, potæ rapiuntur ad caput, idque multis humoribus, quos ſecum ferunt, replent; qui rurſus delapſi labefactant gingiuas, & artus. quod ſatis indieant inunctiones ex argento viuo compoſitæ.

22. *Aqua ærata. Aqua ferrata.* Æratæ oris, & genitalium membrorum vlcera ſanant; quin & faucium, & oculorum deſtillationibus auxiliantur. Ferratæ, ventriculi, lieníſque vitiis,ſeminis profluuio, & menſtruis albis vtiliter adhibentur; proſunt eædem renibus,colicis; pellunt dolores articulorum, afferúntque auxilium in exulcerationibus veſicæ, vnde in Tuſcia, ad quinquageſimum ab vrbe lapidem, ferratæ appellabantur veſicariæ. Denique,vt rem paucis perſtringam,aqua omnis, cui quoduis foſſile medicamentum admiſceatur, eandem facultatem præbet, quam quod illi admiſcetur.

Sectio VI.

De aquis frigidis,& calidis,balineis, & thermis.

1. *Aqua calida frigidis admirabiliores.* SCitè admodum, vt ſemper ſolet, Plutarchus *quæſt.29. naturalium*, quærit cur calentes tantùm aquas,non item frigidas admiremur; rectéque, confutata opinione exiſtimantium hoc inde oriri, quòd calor ſit quædam vis rebus appoſita, frigus verò nonniſi quædam eius priuatio, veram reddit rationem; calidas nempè eſſe rariores, naturam autem raris duntaxat indidiſſe admirationem. Ergo de raris, ac miris proinde, ac iucundis agendum impræſentiarum. *Contrariorũ eadem eſt diſciplina.* Quia verò contrariorum eadem eſt diſciplina, idémque ſenſus 1. *Topicor. cap.* 8. & oppoſita iuxta ſe poſita magis eluceſcunt, ex eodem Ariſt. *ſect.* 22. *problem. q.* 11. calentes, frigentéſque vndas ab eodem ſe extrudentes alueo, in eundem huius ſectionis fontem corriuabimus; ducto tamen initio à frigidis, quippe explicatu faciliotibus; de quibus

2. *De aquis frigidis.* QVÆSTIO I. eſt, quænã aquæ ſint frigore maximè memorabiles,& quæ frigoris cauſæ?

Dico primò licèt frigidæ nuſquam non reperiantur tam ſimplices, quam compoſitæ, teſte Agricola *lib.*1. *de natura eorum, quæ fluunt è terra, pag.* 98. ſunt tamen aliquæ, quas fama fecit clariores. Nam,vt ſcribit Plinius *lib.* 31. *cap.*2. Egelidæ ſunt Albulæ,quæ iuxta Romam vulneribus *Albula.* medentur; ſed Cutiliæ in Sabinis gelidiſſimæ, *Cutilæ.* ſuctu quodam corpora inuadunt, vt propè morſus videri poſſit,aptiſſimæ ſtomacho,neruis,vniuerſo corpori. Stygiam verò ad Nonacrin Ar- *Styx.* cadiæ nimio frigore eſſe noxiam, vtpote quæ profluens lapideſcat, idem *ibid.* eſt auctor, cui adſtipulatur Vitruuius *lib.*8.*cap.*3.obſeruans frigidiſſimos Stygis humores è ſaxo ſtillare.Eodem modo de frigore huius aquæ loquitur Iuſtinus *lib.* 12.Clariſſimam verò aquarum omnium in toto orbe,frigoris,ſalubritatiſque palma,præconio vrbis, Martiam fuiſſe, teſtatur idem Plinius *lib.*31.*cap.*3. Athenæus *lib.* 2.*cap.*2. Eſt, inquit, Tilphoſa fons Bœotiæ, ex quo ſcribit Ariſto- *Tilphoſa fons.* phanes Tireſiam bibiſſe, qui cùm frigus ob ſenectutem ferre non poſſet, ſtatim mortuus eſt. Et *infra eod.capite*,ex Ptolemæo Rege *lib.commentariorum ſeptimo*, notat ad Corinthum eſſe fontem, ex quo manat aqua multù frigidior niue, quam multi non bibant, niſi longinquam eſſe à fonte expectent, quòd ſibi videantur frigoribus congelare; ipſe tamen Rex ſe ipſum bibiſſe ſcribit. Refert Cardanus *lib.*2.*de ſubtilitate, pag.*100. intra primum à Culma lapidem aquam reperiri Inſanam vocatam,quæ cùm feruere videatur, ſit *Aqua Inſana.* tamen frigidiſſima. Agricola *proximè* citatus commendat frigus Blanduſiæ fontis in agro Sa- *Blanduſia fons.* bino,& Fibreni Campaniæ fluuij,qui in Lyrem præcipitat; atque litteris Græcis celebrari frigus Melanis fluuij,qui Pamphyliæ vrbem alluit; Cydni,qui Tarſum Ciliciæ; Aneiantis, qui Co- *Amnes frigidi.* lophonem; addit in Arcadia frigidiſſimas Gorthyni aquas fuiſſe habitas, qui amnis non longè fluit à Megalopoli. Laudibus etiam effert Martiæ Virginiſque frigus, obſeruans ambas fuiſſe Romam ductas; ſed Martiæ canalem ve- *Aqua Martia & Virgo.* tuſtate labefactatum concidiſſe; durate Virginis, à Nicolao quinto Pontifice reſtitutum, & de hac ceciniſſe Ouidium *lib.* 3. *de arte amandi*,

Nec vos campus habet,nec vos gelidiſſima virgo.

Hæc eſt inclyta virgo illa, quæ tantum Par- 3. *Aqua Virgo* thenij nominis decus obtinuit, vel quia refugit *cur ſic dicta.* Herculaneum riuum, Plinius *lib.* 31. *cap.* 3. vel quia puriore fluens vnda,nullis polluatur ſordibus, Caſſiodorus *lib.*7. *variarum, formula* 6. vel quia quærentibus aquam militibus puella virguncula venas quaſdam monſtrauit, quas ſecuti qui foderunt, ingentem aquæ modum inuenerunt. Blondus Flauius *lib.*2. *Roma inſtaurata,n.*73. Apud Arginos celebrem olim fuiſſe Canathum *Canathus* fontem lego, ſi minus virginem, at pulcherri- *fons.* mum virginitatis ſymbolum; huius enim aqua *Virginitatem* lotam noua ſubinde quotannis virginitatis glo- *quomodo re-* ria Iunonem repubeſcere narrabant Græcorum *pararet Iuno.* fabulæ,vt *lib.* 2. *de rebus Corinthiacis, propè finem*, refert Pauſanias. Sed heu,quàm facilè perit huius decor gloriæ, quam difficile reparatur; & quidem vtinam, vel difficile. Semel enim amiſſa neſcit reuerti, fugítque irreuocabilis virginitas. Vt vel millies in diem Canathi lymphis

Digitized by Google

Virginitas irreparabilis.

lymphis te abluiſſes, Iouis & ſoror, & coniux, (falſò enim illud quereris, ſoror Tonantis, hoc enim ſolum mihi nomen relictum eſt) aniles Argiuorum fabulæ docuiſſent, non ſemper alienum tibi fuiſſe Iouem. S. Ambroſius *tract. ad virginem lapſam, cap.* 8. non Canathi aquas corruptæ virgini propoſuit ad remedium, ſed ſolas pœnitentiæ lacrymas. Sed hiſtoricas Romanæ virginis laudes audiamus ex Statio Papinio *lib.* 1. *ſyluarum, de balneo Etruſci.*

4.

Laus aquæ Virginis, & Martiæ.

Vos mihi, quæ Latiũ, ſeptenaque culmina Nymphæ
Incolitis, Thybrimque nouis attollitis vndis,
Quas præceps Anien, atque exceptura natatus
Virgo iuuat, marſiſque niues, & frigora ducens
Martia, præcelſis quarum vaga molibus vnda
Creſcit, & innumero pendens tranſmittitur arcu.

5. Sed cui è Lyra Horatij Flacci *lib.* 3. *Ode* 13. non placeat perſpicuus nitor, & amabile frigus fontis Blanduſiæ, quæ in Sabinis eſt regio?

Laus fontis Blanduſiæ.

O fons Blanduſiæ ſplendidior vitro
Dulci digne mero, non ſine floribus
Cras donaberis hædo:
Cui frons turgida cornibus.
Primis & Venerem, & prælia deſtinat
Fruſtrà; nam gelidos inficiet tibi
Rubro ſanguine riuos,
Laſciui ſoboles gregis.
Te flagrantis atrox hora Caniculæ
Neſcit tangere; tu frigus amabile
Feſſis vomere tauris
Præbes, & pecori vago
Fies nobilium tu quoque fontium,
Me dicente cauis impoſitam ilicem
Saxis, vnde loquaces
Lymphæ deſiliunt tuæ.

6. Dico ſecundò, varias ab auctoribus aquæ frigoris cauſas aſſignari. Cardanus *lib.* 2. *de ſubtilitate, pag.* 100. inter eas numerat niues, marmora, metalla, cœlum rigens, motúmque rapidum, tum caſum ab alto, &, quod maximum, inquit, eſt, permixtionem halinitri. Plinius *lib.* 31. *cap.* 3. ſcribit aquarum frigori & opacitatem neceſſariam eſſe, vtque cœlum videant, eáſque reddi tactu gelidas, ſi expreſſæ in altum, aut è ſublimi deiectæ, verberatu corripiant aëra; frigoris autem indicium eſſe, tincas in fonte gigni. Quædam etiam notatu digniſſima de aquarum frigore addit in hunc modum. In natando, inquit, ſpiritum continentibus frigidior ſentitur eadem. Neronis Principis inuentum eſt, decoquere aquam, vitróque demiſſam in niues refrigerare. Ita voluptas frigoris contingit ſine vitiis niuis. omnem vtique decoctam vtiliorem eſſe conuenit; item calefactam magis refrigerari, ſubtiliſſimo inuento. Vitioſæ aquæ remedium eſt, ſi decoquatur ad dimidias partes. Aqua frigida iniecta ſiſtitur ſanguis. Æſtus in balneis arcetur, ſi quis ore teneat. Hæc Plinius. Sed quid quærimus frigentium aquarum cauſas? Eſt aqua omnis ſimplex natura ſua frigida, ex Galeno *lib.* 1. *ſimplicium medicamentorum, cap.* 6. & 8. & Agricola *lib.* 1. *de natura eorum, quæ fluunt è terra, pag.* 98. Et quidem, ſi placet Philoſophia Ariſtotelis, eſt perfrigida in ſummo; hic enim *lib.* 2. *de generat. t.* 23. Terra, inquit, ſicci magis, quàm frigidi. Aqua autem frigidi magis, quàm humidi. Aër autem humidi magis, quàm calidi. Ignis autem calidi magis, quàm ſicci. Si ergo aqua ex propria forma eſt magis frigida, quàm humida, cùm illam conſtet eſſe humidiſſimam, quis eandem, vt octo frigidam non fateatur? Neque obſtat Mercurialis qui *lib.* 6. *Gymnaſtices, cap.* 12. contendit calidas eſſe omnes aquas ſponte naſcentes; neque enim ex ſe calent, ſed meritò halituum calidorum, qui incluſi in terræ viſceribus, aquas inde ſcaturientes tepefaciunt. Non etiam officit loca maritima eſſe mediterraneis calidiora; id enim verum puta non per ſe, ratione aquæ, ſed per accidens, vel primò, quia aqua maris habet admixtas multas exhalationes calidas; vel ſecundò, quia aquæ marium continua fluctuatione agitatæ intepeſcunt; vel tertiò, quia calidiores venti ad oras maritimas perflant; vel quartò, quia aperta, & ampla æquoris planities, montium iugis non impedientibus, plus fruitur ſole aut oriente, aut occidente; vel quintò, quia maria, in quibus ſolemus experiri hos effectus, Meridiei magis obiacent, quam alia loca non maritima.

Signa aquæ frigidæ.

Vis aquæ frigidæ.

Aqua elementaris per ſe eſt frigida vt octo.

Aquæ ſponte naſcentes cur calidæ.

Loca maritima cur mediterraneis calidiora.

Maneat ergo aquas omnes ſimplices natura ſua frigidas eſſe, ideóque potius quærendum eſſe, cur caleant, vel tepeant, quàm cur frigeant. Fateor tamen euenire per accidens interdum poſſe, vt aliquæ mixtæ magis frigefaciant, quàm ſimplices; mixtura enim fiunt denſiores, & grauiores; atqui denſitas, & extenſio iuuant actionem, vt patet de ferro candenti, quod plus vrit, quàm purior flamma. 7.

Denſitas, & extenſio iuuant actionẽ.

QVÆSTIO II. de aquis calidis eadem ſciſcitatur, quæ de frigidis petiit præcedens, quænam ſcilicet caloris laude magis præcellant, quáſve ob cauſas ea ſint qualitate præditæ; iſtud enim ſcire non parum intereſt; licèt enim non omnes calidæ, ſint etiam medicatæ, vt ex Egeſta Siciliæ, Lariſſa, Troade, Magneſia, Melo, & Lipara probant Plinius *lib.* 31. *cap.* 6. & Conimbricenſes *tract.* 10. *meteorologiæ, cap.* 1. at plurimas illarum medendi facultate eſſe memorabiles & conſtans eſt fama, & certa experientia. 8.

De aquis calidis.

Dico igitur primò in variis orbis partibus plures paſſim reperiri aquas calentes. Rectè enim Agricola *lib.* 1. *de natura eorum, quæ fluunt è terra, pag.* 99. Calidis, inquit, aquis rariſſima quæque regio caret. & *lib.* 4. *pag.* 159. Calidæ, inquit, & tepidæ in orbe terrarum multæ ſunt. Cardanus *lib.* 1. *de ſubtilit. pag.* 98. Aquæ, inquit, calidæ ſunt adeò frequentes, vt nulla propemodum prouincia his careat. Gallia abundat illis; multo plus Germania, & longè magis omnium bonorum parens Italia. Harum celebriores aliquot indicemus. Pauſanias *lib.* 4. *de rebus Meſſeniorum, propè finem*, teſtatur apud Romanos ſupra Vrbem, ſi quis Anienem fluuium traiiciat, aquam eſſe albam, eámque ingredientibus præ frigore horrorem incutere; ſin verò pauliſper immorentur, veluti calidiſſimum medicamentum calefacere; præterea in Cardiæ campo, cognomine Albo, calidam aquam eſſe iuxta vicum, quem Daſcyli vocant, & bibendo lacte dulciorem: ad hæc Puteolis Tyrrhenorum oppido aquam reperiri feruidam, ſed tam acidam, vt plumbum quoque (plumbum enim perfluit) annis paucis liquefaciat. Athenæus *lib.* 1. *cap.* 1. Ex aquis, inquit, calidis, aliæ ſunt dulces, ſicut quæ apud capras Ciliciæ, 9.

Aqua alba.

Aqua plumbum liquefaciens.

Digitized by Google

Cilieiæ,& circa Tragaſas in Lariſſa Troiæ,& circa Magneſiam, & in Melo, & Lipara. Plinius
Aqua Baiana. *lib.*31. *cap.*2. obſeruat aquas in Baiano ſinu, vapore quoque ipſo prodeſſe, tantámque illis ineſſe vim, vt opſonia percoquant, balineas calefaciant, ac frigidam etiam in ſoliis feruere cogant. Cranone verò eſſe fontem calidum, citra ſummum feruorem, qui in vinum additus, triduo calorem potionis cuſtodiat in vaſe; eſſe au-
Mattiaci fontes. tem in Germania Mattiacos fontes calidos trans Rhenum, quorum hauſtus triduo feruear. Caſſiodorus *lib.*2.*variarum,epiſtola* 39.quæ eſt Theoderici Italiæ Regis ad Aloyſium Architectum,
Aponus fons. de balneis fontis Aponi tria refert memorabilia. Primùm aquas illas eſſe & iucundiſſimè perſpicuas,& ardentiſſimo feruore æſtuantes. Deinde illud lauacrum non minus eſſe delitioſum, quàm ſalubre,quippe quod & ſine tormento curet,& ſine horrore diuerſis doloribus medeatur; rectè proinde fontem illum Græca lingua dici Aponum,id eſt, ſine dolore remedia afferentem;
Aqua pudicitia ſymbolum. præterea idem balineum ſtupenda quadam mundioris continentiæ diſciplina inſigniri, quod vtrumque ſexum ſimul non ferens, ſi fortè in vndam, qua viri recreantur, mulier deſcendat, turpis ſpectaculi impatiens, indignabundum magis incendatur, & inardeſcat. Eundem Aponum eſſe ad Patauium in ditione Veneta inter calidos fontes lógè celeberrimum,teſtatur Agricola *lib.*1.*de natura eorum, qua fluunt è terra, propè finem, & lib.* 4. *pag.*160. De eo cecinit Lucanus *lib.*7. *de bello ciuili,*

——Aponus terris vbi fumifer exit,
Atque Antenorei diſpergitur vnda Timaui.

10. *Pudor lacus Auecigi.* Hic Aponi pudor reuocat in memoriam ſimilem verecundiam lacus Auecigi in regione Auerigæ. Nauigio enim dum quis prætetuehitur, ſi quid obſcœni effutiat, mox turbantur aquæ, & excitata procella merſionis diſcrimen inferunt, Maiolus *colloquio* 12.vtinam vera hæc eſſent. Sed proſequamur calentes aquas. Agricola *lib.*1. *de natura eorum, qua fluunt è terra, pag.*98. & 99. Ex
Aqua deglubens animantes. aquis,inquit,calidis aliquæ vſque eò feruent, vt animantes,ſi quę immergantur,glabras reddant; ex quo genere aquatum eſt in Germania fons; alter in Boëmia calidarum Caroli Quarti, & M.Aurelij Antonini,nunc Badenſis dictus, inter Martianam ſyluam, & Rhenum; & è Mattiacis
Aqua coquēs oua. vnus Viſcbadæ in platea. Nam eorum aqua non modò coquit oua, ſed etiam de alitum cute plumas eximit, de ſuilla ſetas; ſiue immergantur animantes, ſiue ea perfundantur. Tepidæ verò ſunt in Germania apud Hermunduros. In Boëmia alter fons calidarum Caroli Quarti, quem Creuſinum appellant, ſub arce effluens ex ſaxis calcis. In Italia Poretanæ. In finibus Liburniæ, & Macedoniæ ad radices Nymphæi. Conſtanti-
Aqua ex frigida calida, & contra. nopoli fons propè nouum Turcæ palatium,cùm antea manaret frigidis,ſubitò calidis inferbuiſſe dicitur. Contrà ex calidis quaſdam frigidas fieri non eſt dubium, ſicut in Magneſia, non mutato ſapore. Aquæ etiam feruentes ſunt ad Caruram collem Cariæ, quæ partim in Mæandro fluuio exiliunt,partim in eius littoribus;& in Iudæa,riuuli feruent non longè ab Aſphaltite lacu. Idem Agricola *lib.* 4. *pag.*159. & 160. calidas aquas in orbe terrarum multas eſſe probat hac inductione; In Iſlandia fons eſt calidus, non longè ab Hecla monte ardente. In Hiſpania Tarraconenſi Ceparorum ſunt calidæ. In Narbonenſi Aquæſextiæ Salyorum,& in Sedunis Brigeræ, & Leuceræ.In Lotharingis calidæ plumbariæ. In Italia inter Apenninum & Padum aquæ Staryellorum; in Herruria Lucenſes,Senenſes,Peruſinæ, Cæretanæ.In Latio Tarracinenſes in Volſcis. In
Campania,Sinueſſanæ, quæ Paſſeris cognomentum habent; quæ in Baiano ſinu ſunt, Puteolanæ,Cumanæ,Neapolitanæ. In Flaminia ſunt calidæ non procul à fonte Sapis fluuij; in Venetia,Patauinæ, atque inter eas celeberrimæ Aponi. In inſulis, in Ænaria ad Hyſclam; in Sicilia Selinuntiæ, & Egeſtææ, & Himeraæ, & Ciſalanæ propè Panormum; in Lipara, in Sardinia montis regij. Reliquas prouincias aquarum calore celebres, vide apud Agricolam *proximè* citatum. Sed nefas ſit prætetire nobilem illum fontem, quem Iſidorus *lib.*13. *originum*, *cap.*13. 11.
ſcribit eſſe in Italia,& vocari fontem Ciceronis, 12.
oculorúmque vulneribus curandis aptiſſimum; quòd autem iſtius fontis aquæ ſint calidæ, oculiſque ſalubres, & cur vocentur Ciceronianæ, optimè explicat Plinius *lib.* 31. *cap.* 2. in hunc modum. Oculis,inquit,medentur Ciceronianæ. *Aqua Ciceroniana.* Digna memoratu villa eſt ab Auerno lacu Puteolos tendentibus impoſitæ littori, celebrata porticu, ac nemore, quam & vocabat M.Cicero Academiam, ab exemplo Athenarum, ibi compoſitis voluminibus einſdem nominis. Huius in parte prima exiguo poſt obitum ipſius, Antiſtio Vetere poſſidente, eruperunt fontes calidi perquam ſalubres oculis, celebrati carmine Laureæ Tullij, qui fuit è libertis eius. ponam autem ipſum carmen, dignum vbique, & non ibi tantùm,legi.

Quo tua Romana vindex clariſſime lingua
Sylua loco melius ſurgere iuſſa viret:
Atque Academia celebratam nomine villam,
Nunc reparat cultu ſub potiore Vetus:
Hic etiam apparent lympha non ante reperta,
Languida qua infuſo lumina rore leuant.
Nimirum locus ipſe ſui Ciceronis honori
Hoc dedit, hac fontes cum patefacit ope.
Vt, quoniam totum legitur ſine fine per orbem,
Sint plures oculis qua medeantur aqua.

Calentibus aquis aliquas addamus flammi- 13.
Aqua flammiuoma. *Athamas fluuius.* nomas. Athamas fluuius, decreſcente luna,ligna ſibi admota incendit, Agricola *lib.*4.*de natura eorum,qua fluunt è terra, pag.*159. de qua re Ouidius *lib.*15.*Metamorph.*

Admotis Athamantis aquis accendere lignum
Narratur, minimos cùm luna receſſit in orbes.

Aquæ inſuper nonnullæ ſcatent flammis,qui- 14.
bus,cùm è fundo primùm emittuntur,aliqua vis eſt; cùm altiùs fuerint ſublatæ, ſunt inualidæ; cùm exierint ex aquis,in alia materia plerunque non durant; qua de cauſa ad aquas Scantias, ex *Aqua Scantia.* quibus emicant flammæ, viret æterno fraxinus hunc fontem igneum contexens. In Nymphæo etiam exit è petra flamma, quæ pluuiis accenditur; & lacus Thraſymenus totus viſus eſt ardere. *Lacus Thraſymenus.* Plinius *lib.*2.*cap.*107. & Agricola *lib.*4.*de natura eorum, qua fluunt è terra, pag.*159. Amnis *Olachas amnis.* Olachas in Bithynia Briazum alluit, cuius gurgite *Aqua puniens periuros.* periuri notantur pati velut flammam vrentem.

tem. Plinius *lib.31.cap.2.* & Agricola *ibid.* fides ſit penes hoſce auctores. *Lacus retia urens.* Lacus ſalſus inter Srapelam, & Seburgum piſcatorum retia altiùs immiſſa adurit, ſi lapis in lacum, qui eſt propè Denſtadium, Tortingiæ oppidum, iniiciatur, dum delabitur in profundum, teli ardentis ſpeciem præ ſe *Lapis in aqua inſtar teli ardentis.* ferre ſolet, Agricola *eod.loco.* Alterum, quod poſteriori loco petebat propoſita quæſtio de cauſis calentium aquarum, quia maiori eget indagine, commodiùs in ſequentem quæſtionem reiicitur.

15. *De cauſis aquarum calidarum.*

QVÆSTIO III. quam Seneca *lib. 3. quæſt. nat.cap.*24. proponit his verbis. Quare quædam aquæ caleant, quædam etiam ferueant in tantum, vt non poſſint eſſe vſui, niſi aut in aperto euanuêre, aut mixtura frigidæ intepuêre? agitatur ab Ariſtotele *libello de proprietatibus elementorum, cap.*2. Seneca *loco cit.* Vitruuio *lib.8. Architectura, c.*3. Pontano *in Meteoris.* Agricola *lib.1. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, à pag.9. ad* 13. Cardano *lib.2. de ſubtilitate, pag.* 98. 99. *&* 100. Porta *lib.4. de aeris tranſmutationibus, cap.*52. *&* 53. & Conimbricenſibus *tract.*10. *Meteorolog. cap.* 1. Sunt autem in hac cõtrouerſia multæ ſententiæ.

16. *Prima ſententia de calore aquarum.*

Prima, quam Mileſio tribuit Ariſtoteles, aſſerit ventum vehementiùs in viſcera terræ impulſum, & ſic in iiſdem quodammodo concluſum, caleſcere, atque in aquas acriùs incumbentem, ſuum illis calorem communicare, eo ferè modo, quo notat Seneca poſſe balnearia ſine igne calefieri, ſi feruens ſpiritus in illa æſtuanti loco infuſus, & per riuos lapſus, non aliter, quàm igne ſubdito, parietes, & vaſa balnei calefaciat. Sed eam bene reiiciunt Ariſtoteles, Porta, Agricola, & Conimbricenſes, primò quia cùm ventus, vbi aquæ viam, qua erumpant, inuenere, ſtatim euolet, ſiquidem tenuior, & ſubtilior eſt, quàm aqua, ſequeretur non poſſe aquas ſubterraneas diu calorem ſeruare, eius cauſa euaneſcente, contra quàm experimur. Deinde, quia ventus non tantum ebibit caloris, vt eo aquæ poſſint efferueſcere.

17. *Secunda ſententia de calore aquarũ.*

Secunda eſt Demophili apud Ariſtotelem arbitrantis, aquas ſolaribus radiis incaleſcere; terram enim propè calidos fontes mollem, & raram eſſe; pérque eam raritatem Solis calorem in cauernarum altitudines ingreſſum, diffundi in aquam, quam ſuo illæ complexu coërcent, & continent; ſed hanc quoque ſententiam à vero abeſſe, rectè cum Ariſtotele oſtendunt Porta, Agricola, & Conimbricenſes, tum quia ſol non tantam ad calefaciendum vim obtinet, vt etiam in cauernarum ſpecus ad latentes aquas tam intenſi caloris effectu peruadat; tum quia ſequeretur, abſcedente per hyemem ſole, eiuſmodi ſcaturigines minùs calidas eſſe; quod negat experientia. Denique quomodo ſol intra terram calidas gignat aquas, qui vix vllum calidiſſimæ regionis lacum adeò calefaciat, vt ferueat? Sed & fallacem eſſe coniecturam de terra molli, oſtendunt ſaxei montes, è quibus plerumque fluunt calidæ.

18. *Tertia ſententia de calore aquarũ.*

Tertia Democritum agnoſcit patronum, qui teſte Ariſtotele vult in ventre terræ eſſe montes calcis, quos lambens, permeans, & abradens aqua igneſcat, ob idque ſurſum erumpat calida; viuæ enim calci aquam feruere infuſam, & docet Seneca, & certum facit experientia. Sed benè Democritus impugnatur ab Ariſtotele, Agricola, & Porta, quia calx non calefacit aquam, niſi priùs ab igne fuerit percocta, & elaborata; vel ergo in terræ viſceribus concedis ignem, vel negas; ſi primum, fatuè caloris cauſam facis calcem, dum præſentem habes ignem; ſin alterum, manifeſtè cadis cauſa; quomodo enim ignis, quem nullum eſſe fateris, calcem incendat? præterquam quòd, ſi ſaxa illa calcis exurerentur, corruerent planè illi montes, quos tamen ſtare videmus.

19. *Quarta ſententia de calore aquarũ.*

Quarta ſuſtinet, aquas propter varium, & vehementem motum ſaxis illiſas caleſcere. Sed hanc falſam eſſe probat Agricola primò, quia metallici quotidiano experimento diſcunt, aquas ſubterraneas, quamuis vario, & præcipiti lapſu ferantur, non tamen ob id calidas fieri. Secundò, quia conſtat quoſdam fluuios, riuóſve ſubire terras, rurſúſque non calidos, ſed frigidos reddi, verbi cauſa, Alpheum in Peloponneſiaco littore merſum longiſſimo tractu ſub mari curſum conficere, rurſúſque in Syracuſano agro, vbi fons eius Arethuſa nominatur, exire frigidum; motus igitur cauſa caloris aquarum non eſt.

20. *Quinta ſententia de calore aquarũ.*

Quinta quam ſequor, vt veriorem, exiſtimat ſulphureis, vel bituminoſis, vel aluminoſis ignibus, quos multis locis terra opertos regit, aquam caleſcere, ſi ſubiecti ſunt ſolo, per quod aquis tranſcurſus eſt. Ita *locis citatis* Ariſtoteles, Seneca, & apud ipſum Empedocles, Vitruuius, Agricola, Cardanus, Porta, & Conimbricenſes, quibus conſonat doctum Pontani carmen *in Meteoris,*

Baianas ſed ne fumare in littore thermas
Mirere, aut liquidis fluitare incendia venis,
Vulcani loca ſulphureis incenſa caminis
Ipſa monent, latè multum tellure ſub ima
Debacchari ignem, campóſque exurere opertos,
Inde fluit calidum referens ex igne vaporem
Vnda fugax: tectis feruent, & balnea flammis.

De calida Baiani ſulphuris aqua cecinit etiam Ouidius *lib.1. de arte amandi,*

Quid referam Baias? prætextaque littora velis?
Et, quæ de calido ſulphure fumat, aquam?

Probatur autem hæc ſententia, 21.

Primò, quia, ſicut per fiſtulas (eſt Empedoclis exemplum apud Senecam) ex ære tenui in Draconis effigiem formatas, & deflexas frigidæ immittuntur aquæ, vt ſubdita illis flamma exeant calidæ, ſæpè enim eundem ambientes ignem per tantum fluunt ſpatij, quantum efficiendo calori ſatis eſt; ita vero eſt ſimile æſtuare aquas ſinu terræ conditas, ab accenſo ſulphure, vel bitumine, terram percoquente, qua illæ transfluant.

Secundò, certum eſt plures dari paſſim ſubterraneos ignes, non alio, vt plurimùm, altos pabulo, quàm ſulphuris, & bituminis, ingenti quorum ardore poſſe æſtuare intercurrentes aquas, nemini dubium; ita verò re eſſe ipſa illud conuincit, quòd exploratum ſit terras, in quibus viſuntur ij defluxus, abundare huius generis fomite, ſulphure nimirum, & bitumine, & interiùs æſtuare, aut inardeſcere; vnde & aliquibus in locis, aquas calidas eructantibus, tali materia exhauſta thermarum aquæ refrixerunt, vt benè obſeruant Conimbricenſes.

Tertiò

Tertiò harum aquarum odor, & guſtus ſatis teſtantur eas calorem, beneficio materiæ, per quam fluunt, trahere. Nec ſanè vllo modo, toto anni tempore tanta aquarum vis calorem ſeruaret, niſi eum ab hiſce cauſis mutuarentur.

22. *De igne ſubterraneo.*

Qvæstio IV. eſt, ignis ille, quo incaleſcunt aquæ minerales, quomodo accendatur? & vtrúmne ſit flamma, an pruna? item vnde alatur? vnde illi motus? vnde reſpiratio? cur etiam non extinguatur? Denique cur paruus cùm ſit, magno feruori ſufficiat? Septem petit hæc quæſtio, quibus ſatisfaciam ex præcitatis auctoribus.

Quomodo accendatur.

Ad primum non eſt probanda eorum ſententia, qui credunt accendi ſubterraneos ignes calore, à ſole aliiſve ſideribus interuentu lucis emiſſo; quia vltra terræ ſuperficiem in abditos terræ ſpecus non penetrant procul cœleſtes radij; nec calor ab eis productus tam latè penetrat, aut cum tanta vi, & intentione ad loca bitumine, & ſulphure ſcatentia peruenit, vt ignem excitare valeat; cùm experimento compertum ſit, ſulphur nec in terræ ſuperficie poſitum, niſi rarò admodum, & repercuſſu ſolarium radiorum inardeſcere. Statuendum eſt ergo, ignem ſubterraneum inflammari ab halitu cauernis incluſo, qui vel per antiperiſtaſin frigoris in locorum anguſtias coactus, vel hac illac exitum quærens, ipſo attritu accenditur. Conimbricenſes *tract.12. Meteorologia, cap.2.*

23. *Sitne pruna, an flamma.*

Ad ſecundum, ſubterraneus ignis non eſt flamma, ſed pruna; flamma enim reſpiratione manifeſta indiget, plurimúmque abſumit materiæ, vt vel vno menſe integri montes bituminis arderent. Terræ motus etiam frequens ob exhalationem ſequeretur; aqua verò adhuc longè eſſet feruidior; & aliquando viſa foret, erumperétque per interualla his in locis, cùm tamen nunquam viſa ſit. Indicio eſt, flammam ſub terra non poſſe eſſe perpetuam, quòd vbi erumpit, nunquam niſi per interualla id contingit; contingit autem hoc ob ventos; illis enim iuxta loca, è quibus flamma emicare ſolet, ſæuientibus, poſtridie, aut perendie expectanda eſt. Hoc autem fit calore intimo, velut in calce ab externo frigore intus coacto, inde accenſo ſulphure, bituminéve, velut à follibus flamma augetur. Cardanus *lib.2. de ſubtilitate, pag.98. & 99.*

24. *Pabulũ ignis ſubterranei.*

Ad tertium, ordinarium, & potiſſimum pabulum, quo alitur ſubterraneus ignis, eſt ſulphur, & bitumen; dixi, ordinarium, quia non eſt negandum, vnà cum ſulphure, & bitumine ardere interdum etiam ſaxa, & alia, quæ eodem incendio inuoluuntur. Ita auctores citati in hac & præcedenti quæſtione, præſertim verò Agricola *lib.1. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.12. & lib.4. de natura eorum, quæ fluunt è terra, pag.152.* & Conimbricenſes *tract.12. Meteorol. cap.1.* & probatur, quia loca, quæ iſtiuſmodi incendiis flagrant, bituminoſa, & ſulphuroſa eſſe deprehenduntur; ſulphur autem, & bitumen, eſſe aptiſſimum ignis fomitem, luce eſt meridiana clarius. obtinet tamen bitumen, ad ignem alendum, diúque ſeruandum, potiores partes, quàm ſulphur; nam bitumen ſua pinguedine vberiorem præſtat paſtum, & diutiùs permanet, eóque eſt ingenio, vt in aquis ardeat. Quare qui artificioſos ignes conficiunt, qui in aquam iniecti non pereant, ſemper eis aliquid bituminis, aut eorum, quæ conſtant ex bitumine, admiſcere ſolent. Hoc altum pabulo putat Agricola minax illud incendium, quod imperante Nerone Cæſare pertinaci flamma exarſit Coloniæ Agrippinæ, de quo Tacitus *lib.13. Annal. in fine*, Ignes, inquit, terra editi, villas, arua, vicos paſſim corripiebant, ferebantúrque in ipſa conditæ nuper Coloniæ mœnia. neque extingui poterant, non ſi imbres caderent, non ſi fluuialibus aquis, aut quo alio humore niterentur; donec inopia remedij, & ira cladis, agreſtes quidam eminus ſaxa iacere, dein reſidentibus flammis propiùs ſuggreſſi, ictu fuſtium, aliiſque verberibus, vt feras abſterrebant; poſtremò tegmina corpori direpta iniiciunt, quanto magis profana, & vſu polluta, tantò magis oppreſſura ignes.

Ad quartum, motum exhibet noua materia, quæ perpetuò accenditur, atque ita ignis ſedem mutans mouetur; ſic enim in fuligine apud nos, quandiu ſupereſt ignis ſerpens, ſeruatur. Nec iccirco concipit flammam; tum quia bitumen illud impurum eſt, atque terræ mixtum; tum quia non benè reſpirat; itaque fit, vt tenuior quandoque pars illius accendatur, flammámque emittat, túncque terræmotus, & ſonitus exaudiatur. Cardanus *ſuprà.* 25. *Motus ignis ſubterranei.*

Ad quintum, reſpirationem, qualem qualem, præbet lapis aridus, ac fungoſus, ignem fouens non aliter ad vnguem, quàm calidus cinis. Cardanus *ibidem.* *Reſpiratio ignis ſubterranei.*

Ad ſextum, cur non extinguatur cauſæ duæ ſunt, bitumen, & frigus aquæ, à quo cogitur calor intus, nec ſecus, quam in calce ignem accendit. illud idem frigus ſemper retinet ignem ſub aqua. Idem auctor *eod lib.* *Cur non extinguatur ignis ſubterraneus.*

Ad ſeptimum quòd paruus ignis tanto feruori ſufficiat, quattuor ſunt cauſæ. Prima, quòd non reſpirat, vt in æſtuariis. Secunda, lapidis natura, qui tophus eſt per ſe calidus, multum concipiens caloris, ac ſtabilem, reddénſque affatim. Tertia cinis, qui relictus eſt calidus, ac plurimus, & ſuapte natura ſiccior; vnde etiam infuſa aqua, hic noſter qui longè imbecillior eſt, illam excalefacit. Accedit vltimò, quòd aqua illa diuiſa per riuulos, facilè calorem concipit, ac retinet; ſi autem in vnum eſſet coacta, vix totius montis incendio incaleſceret, & calefacta celerrimè etiam rediret ad propriam naturam. Ob id fontes, atque vt eò minores, ſic acriùs ſolì ferè ebulliunt; nullum mare, nullus lacus, nullum flumen feruere poteſt ob aquarum abundantiam. Hæc præcitatus Cardanus; quæ tamen vera velim intelligas vtplurimum, quod ſpectat ad lacus; alioquin aliquos eorum ferbuiſſe interdum, vel etiam arſiſſe, diximus *ſuprà quæſt.2. in fine.* 26. *Cur magno feruori paruus ſufficiat ignis.*

27. *De thermis, ac balneis.*

Qvæstio V. de thermis, ac balneis, multis ſcatet dubitationibus

Thermarum, & balnearũ etymon.

Prima petit etymon vtriuſque dictionis. Qua in re S. Iſidorus *lib.15 originum, cap.2.* Thermæ, inquit, appellatæ, quòd caleant. Græci enim *θερμὸν, calorem* vocant. Balneis verò nomen inditum à leuatione mœroris; nam Græci *βαλανεῖον* dixerunt, quòd anxietatem animi tollat. Blondus

Flauius

Digitized by Google

Flauius *lib. 2. inſtaurata Roma*, Thermæ, inquit, verbum à Græco, quod calidum ſignificat, tractum habent; vnde thermas propriè à Latinis appellatas videmus, loca, quæ calentibus aquis, aut ipſo ſine aquis fornice igne calefacto, lauandi, ſudandíque vſibus deputata ſunt. Polydorus Virgilius *lib. 3. de inuentoribus rerum, cap.* 13. Publicæ, inquit, balneæ haberi cœpere; quippe loca aſſignata erant, quæ aut aquis calentibus, aut igne calefactis lauandi, ſudandíve vſum præberent, quæ Græci Thermas appellarunt. Hæc de etymologia Iſid. Blond. & Polyd. Cæterùm balnea, vel balneas, balineas, vel balinea, idem ſonare, proindéque indiſcriminatim poſſe vſurpari, notum Grammaticis puto.

28. *Thermæ, & balneæ quid.*

Dubitatio ſecunda, quid ſint thermæ, quídve balneæ? Vtrarumque definitio colligenda ex earundem diſcrimine. Non deſunt qui cum Valla *in Raudenſem*, & Theſauro linguæ Latinæ putent thermas, & balneas in eo differre, quòd illæ ſint loca ſicca, innato æſtu calida, quæ aquis deſtituta ſolo nos calore in ſudorem reſoluant; hæ verò affuſis irriguæ vndis, ingredientes & lauent, calefaciántque calore non ſponte naturæ genito, ſed fornacis igne aſcito. Sed Vallæ, & Theſauro refragantur tum Polydorus, & Blondus, quibus aquam in thermis vidimus non diſplicere, tum Martialis, qui nec ipſe aquam à thermis agnouit alienam, *lib. 3. epigram.* 36. ibi,

Laſſus vt in thermas decima, vel ſeriùs hora
Te ſequar, Agrippæ cùm lauer ipſe Titi.

29. *Diſcrimē inter thermas, & balneas.*

Verùm enimverò attenta præcitati Iſidori etymologia, inter thermas, & balneas illud maximè intereſſe reor, quòd thermæ vi caloris vel innati, vel aſciti dicatæ ſint humano corpori refouendo, & recreando, ſeu aquas ibi contingat redundare ad lauandum, ſeu deſiderari ad ſudandum; balneæ autem ſint deſtinatæ ad leuandum, mulcendúmque mœrorem lauacro aut calido, aut frigido. Balnearum enim plurimas calidas concedunt omnes ſcriptores, Ariſtoteles *ſect.* 14. *problem. q.* 18. Plinius *lib. 31. c. 2.* Plutarchus *opuſculo de comparatione ignis, & aquæ*, & *lib. 8. ſympoſiacōn q. 9.* Galenus *lib. 1. de ſanitate tuenda, pag.* 159. & alij. Earum aliquot frigidas eſſe teſtantur Vitruuius *lib. 5. Architecturæ, c.* 10. Plutarchus *opuſcul. de ſanitate tuenda, pag.* 140. Alexander ab Alexandro *lib. 4. Genialium, c.* 20. Idem non obſcurè indicat Galenus, quatenus *loco citato pag.* 158. ſcribit, ſi anni tempus non prohibeat, ſtagna, & amnes pueris eſſe loco balnei.

30. *Thermæ, & balneæ ſæpè confunduntur.*

Porrò, vt demus eſſe aliquid diſcriminis inter thermas, balneáſque, attenta primæua nominis impoſitione; at poſtea voces illas induiſſe communem, & promiſcuam ſignificationem (ſic iubente vſu, quem penes arbitrium eſt, & vis, & norma loquendi) inde mihi perſuadeo, quòd legam illa nomina ab eruditis pro eodem vſurpata. Apertè confundit Polydorus *lib. 3. cap.* 13. Nicolaus Perottus *in 2. epigramma Martialis, ex lib. 1.* ad illum verſum,

Hîc, vbi miramur velocia munera thermas.

vocat ipſe Domitiani balneas, quas hic Poëta eius Principis appellat thermas. Suetonius *in Nerone Cæſare*, loquens de publicis illius operibus. Balneæ, inquit, marinis, & albulis fluentes aquis: quas autem Neronis balneas nominat Suetonius, eaſdem nuncupat Neronianas thermas Martialis *lib. 7. epigram.* 33. ibi,

——*quid Nerone peius?*
Quid thermis melius Neronianis?

Denique quæ dicit balnea Statius *lib. 1. ſyluar. de balneo Etruſci*, ibi,

——*dum nitidis canimus gemmantia ſaxis*
Balnea.

Eadem vocat thermas, ſeu thermulas, Martialis *lib. 6. epigram.* 42. de Etruſci thermis, ibi,

Etruſci niſi thermulis laueris,
Illotus morieris, Oppiane.

Liceat ergo & nobis vſui parere; ideóque thermas, & balneas promiſcuè vſurpare.

31. *Quales eſſent thermarum aquæ.*

Dubitatio tertia, quales eſſent thermarum aquæ, dulcéſne, an ſalſæ, an frigidæ, an calidæ, an ſulphureæ, an alia vi medicatæ? Reſpondeo, pro varietate thermarū, hominúmque balneis vtentium, ſeu ad delitias, ſeu ad valetudinem vel tuendam, vel reparandam, has, aliaſque fuiſſe aquarum in thermis differentias. Id ex probatis auctoribus liceat ita confirmare. Plinius *lib. 31. cap. 2.* de aquarum differentia, & medicinis differens, Emicant, inquit, benignè, paſsímque in plurimis terris, alibi frigidæ, alibi calidæ, alibi iunctæ ſicut in Tarbellis Aquitanica gente, & Pyrenæis montibus, tenui interuallo diſcernente. Alibi tepidæ, egelidæque auxilia morborum conferentes, & è cunctis animalium, hominum tantùm cauſa erumpentes. Nuſquam tamen largius, quàm in Baiano ſinu, nec pluribus auxiliandi generibus, aliæ ſulphuris, aliæ aluminis, aliæ ſalis, aliæ nitri, aliæ bituminis, nonnullæ etiam acida, ſalſáve mixtura. Vapore quoque ipſo aliquæ proſunt; tantaque eis eſt vis, vt balineas calefaciant, ac frigidam etiam in ſoliis feruere cogant quæ in Baiano Poſidianæ vocantur, nomine accepto à Claudij Cæſaris liberto. Opſonia quoque percoquunt. Vaporant & in mari ipſo quæ Licinij Craſſi fuere; medióſque inter fluctus exiſtit aliquid valetudini ſalutare. Iam generatim neruis proſunt, pedibúſve, aut coxendicibus, aliæ luxatis, fractíſve. Inaniunt aluos. Sanant vlcera, capiti, auribúſque priuatim medentur. Hæc Plinius. Auguſtus apud Suetonium in vita huius Cæſaris, contrariam, & ancipitem rationem medendi neceſſariò ſubiit; quia calida fomenta non proderant, frigidis curari coactus. Idem Suetonius *in Nerone Cæſare*, ſcribit balneas huius Principis, marinis, & albulis fluxiſſe aquis; qualis autem eſſet Albula inter Latinas aquas celeberrima, diſce ex Martiali *lib. 1. epigram.* 13.

Thermalium aquarū magna varietas.

Albula.

Itur ad Herculei gelidas quà Tiburis arces,
Canaque ſulphureis Albula fumat aquis.

32. *Balnea frigida. Gallorū mos in lauandis pueris.*

Ariſtoteles *lib. 7. politic. cap.* 17. Confert, inquit, ſtatim à pueritia frigore aſſueſcere; hoc enim & ad ſanitatem, & ad res bellicas vtile eſt. Quapropter apud multos Barbarorum conſuetudo eſt, vel gelido amne natos immergere, vel parua veſte amicire, vt faciunt Galli. Carinum Imperatorem perfrigidis aſſuetum balneis, oblata ſibi, hyemis tempore, tepentis aquæ piſcina, illud balneatoribus exprobraſſe, aquam mihi muliebrem præparaſtis, auctor eſt Tiraquellus *in Alexand. ab Alexand. lib. 4. cap.* 20. Ille idem Antonius Muſa, clariſſimus Medicus, quo auctore Cæſar Auguſtus frigida adhibuit balnea, vt refert Sue-

tonius in Auguſto, poſtea conſuluit Horatio Flacco, abſtineret a tepidis, & ſulphuratis aquis, quæ ex Baiarum myrteris, veluti thermis erumpentes expirabant calidum vaporem, qui ædificio incluſus, maximos eliciebat ſudores, aptiſſima medela ad leuandos articulorum morbos, ſed gelidis Veliæ, & Salerni vteretur, ad deflu-

Balnea myrteta.

33. xum flauæ bilis in oculos repellendum. Sic epiſtolam Horatij ad Vallam ex *lib.*1. interpretantur Lambinus, & Gualterius, ad illos verſus,

Quæ ſit hyems Veliæ, quod cœlum, Valla Salerni,
Quorum hominũ regio, & qualis via, nã mihi Baias
Muſa ſuperuacuas Antonius, & tamen illis
Me facit inuiſum, gelida cùm perluor vnda
Per medium frigus. Sanè myrteta relinqui,
Dictaque ceſſantem neruis elidere morbum
Sulphura contemni, vicus gemit, inuidus ægris.

34. Galenus *lib.*3. *de ſanitate tuenda, pag.*173. Nunc, inquit, de balneis agere tempeſtiuum videtur; ac primùm quidem de aquis dulcibus calefactis, vt quorum crebrior ſit vſus; mox de frigidis, poſtremò de iis, quas ſponte natas appellant; quarum aliæ media temperie, aliæ feruentes, aliæ tepidæ, aliæ omninò frigidæ ſunt. Idem *lib.*1. *artis curatiua ad Glauconem, pag.* 457. admittit balnea ex aqua potabili, ſalſa, nitroſa, ſulphurea. Idem *lib.*1. *de ſanitate tuenda, pag.*158. quamuis concedat poſſe pueris, à quarto ætatis anno, balnei loco, permitti ſtagna, & amnes; morem tamen illum infantes vix dum editos mergendi in gelidas aquas, vt planè agreſtem, barbarum, & ferinum carpit, damnat, execratur. Nam quis, inquit, noſtrûm tulerit, modò editum infantulum, etiam ab vtero calentem, ad flumen deferri, ibique (ſicuti Germanos aiunt) ceu candens ſit ferrum, in frigidum humorem mergendo, ſimul de naturæ vigore periculum facere, ſimul corpus ipſum roborare? Quippe ſi citra noxam id tolerauit, & quod propriæ naturæ robur oſtendit, & nouum præterea robur ex frigidæ commercio comparauit, nulli non patet. Cæterùm ſi ab externo frigore naturalis calor ſit victus, quod protinus interire neceſſe ſit, id quoque neminem latet. Quis igitur mentis compos, nec omnino ferus, Scythave, proprium pignus in id agere diſcrimen ſuſtineat, in quo errorem mors ſequitur, potiſſimum cùm ex eo periculo non magnum ſit, quod lucrifaciat? Hæc Galenus. Priſcos etiam ablui fuiſſe ſolitos aqua dulci, vel pluuiis collecta, vel aquæ ductibus, aut fluminibus, vel aliunde corriuata, ad hæc interdum aquis marinis, & medicatis, teſtis eſt Mercurialis *lib.*1. *Gymnaſtices, cap.*10. Multa de balneis frigidis, tepidis, & calidis, ſcripſit Plutarchus *lib.*8. *ſympoſiacõn, pag.*738. *& opuſculo de ſanitate tuenda, pag.*140. Plura nos de eadem re *dub. præcedenti, & quæſt.*1. *&* 2. *huius ſectionis.*

Galeni ſententia de aquis balnearum.

Galeni ſententia de more mergendi pueros in aquas gelidas.

Ex dictis patet multiformis differentia aquarum balineis inſeruientium: quarum nonnullas fuiſſe interdum minerales, animaduertas velim, vt intelligas quæſtionem hanc de thermis congenerem eſſe diſſertationi de aquis mineralibus.

35. Dubitatio quarta, quomodo ſe lauarent, qui balneas adibant, quáſve corporis partes vndis rigarent, nymphæiſque, ſeu lauacris mergerent? quive mos apud quaſque nationes ea in re vigeret? Ex eruditis fontibus Senecæ, Plutarchi, Horatij, Lambini, & Alexandri ab Alexandro hauriam quid reſpondeam ad propoſitam quæſtionem. Seneca *epiſt.*87. Priſci, inquit, Romanorum, brachia, & crura quotidie abluebant, quæ ſcilicet ſordes opere collegerant; cæterum toti nundinis lauabantur. Hoc loco dicet aliquis, liquet immundiſſimos fuiſſe. Quid putas illos oluiſſe? Militiam, laborem, virum. Poſtquam munda balnea inuenta ſunt, ſpurciores ſunt. Plutarchus *lib.*8. *ſympoſiacõn, pag.*738. Maiores, inquit, noſtri ita lenibus, atque tepidis vſi ſunt balneis, vt Alexander Magnus in balneo febricitans dormiuerit; Galatarum autem mulieres pultem cum ſuis pueris inter lauandum ederint. Nunc rabioſis videntur ſimilia balnea, & latrantibus, atque conuellentibus, laniantibúſque; aër autem, qui in iis hauritur, mixtum ex humore, & igne quidpiam, nullam corporis partem ſinit quieſcere, ſed omnem etiam indiuiduam particulam conturbat, ſuóque è ſtatu dimouet; donec inflammatos nos, & feruentes ipſi reſtinguamus.

Quomodo ſe lauarent qui balneas adibant.

Quæ corporis partes lauarentur in balneis.

Horatius Flaccus *lib.*1. *epiſtolarum ad Vallam,* 36.
innuit ſtillantibus interdum aquis ſubiecíſſe priſcos vel caput, vel ſtomachum, dum ait,

Qui caput, & ſtomachum ſupponere fontibus audet
Cluſinis.

Quem in locum Lambinus, Hæc vix, inquit, intelligi poſſunt, niſi ab iis, qui experti ſunt; ſed memini ego, cùm vir clariſſimus Franciſcus Turnonius E.R.Card. ad aquas Lucẽſes, de Medicorum conſilio veniſſet, duos ab hinc annos, videre me in iis locis ægros complures, ex quibus alij de aquis illis bibebant, alij lauabantur, alij partes corporis affectas, vt caput, ventriculum, renes, ſtillicidiis ſupponebant, è quibus aqua in eas partes demanabat. Eos horam vnam eodem, quo cœperant, ſitu manere neceſſe erat; dies quindecim, aut viginti id factitabant. Hæc

Stillicidium thermale.

interpres Flacci. Alexander ab Alexandro *lib.*4. 37.
*Genialium, cap.*20. Romæ, inquit, etſi calida priùs ablucrent, poſtea, vt à balneis corpora, multa frigida ſtringerent, conſtitutum ferunt; nec priùs vngi, niſi lauiſſent. Commodus verò Imperator tanto ſtudio balnea proſequutus eſt, vt ſepties, atque octies diebus ſingulis lauaret. Quod de Gordiano, & Galeno proditum eſt, qui æſtate quinquies, hyeme verò bis in die lauere. Illud certè ſatis conſtat, Carthaginenſibus diſtincta fuiſſe balnea patriciorum, & plebeiorum; morémque præualuiſſe, vt in quibus patricij lauabant, ad illa plebei non accederent. Græcis verò contrà; nulla enim diſtinctio ordinis fuit, aut perſonarum; diuites namque cum pauperibus lauare, & patricios cum plebeiis nullo diſcrimine licebat. In quibus tanta plerumque hominum cuiuſque ordinis concurrebat turba, vt balneatores, ſi vulgi maior vis ingrueret, pertæſi frequentiam, ærægranum quod vertigines facit, carbonibus iniicerent, vt tædio odoris diffugerent. Germani verò non in balneis, ſed fluminibus lauabant. Ideo nandi periti, & ſummi vrinatores habiti. Si quando tamen lauarent balneis, calida abluebantur, lautíque veſcebantur. Dardanis, & Illyriis ter ſolùm lauare permittitur, primò ſcilicet natali die, ſecundò in nuptiis,

Quoties in diem lauarentur antiqui.

Patriciorum, & plebeiorũ balnea vtrũ eſſent diſtincta.

Varij plurium nationũ mores ſe lauãdi.

tertio

Digitized by Google

terriò in obitu cuiuſque. Luſitanis frigida tantùm lauate licet, ſicut Spartanis, quibus calidal corpus abluere vetitum eſt; quos cùm Apollonius Tyaneus molles, & vnguento delibutos videret, aduocatis ephoris balnea interdixit, ſenectam hominum calida appellans balnea. Cúmque Epheſij balneis præpoſitum lapidibus appeterent, quòd illa non calefeciſſet, ſummopere reſtitit, cùm frigida lauare ſatiùs duceret.
38. Æthiopes Macrobij fonte abluuntur, in quo loti, perinde ac oleo vncti, membris agiles fiunt, & violam olent. Scythæ nullo fonte lauant, ſed vxoribus aquam fundentibus corpora ſcabro lapide conterunt, cupreſſo, cedro, & thuris ligno confricantes. Aſſyriis, licèt lauare diebus ſingulis peculiare ſit, tamen à coitu, & in morte præcipuum. Apud Celtibetos verò obſeruatum eſt, vt in balneis non aqua, ſed lotio diu ſeruato lauent, dentéſque & gingiuas pumicent; quod & Cantabri factitarunt, hanc optimam curationem, & exhauſtis viribus mitè proficete arbitrati. Hactenus Alexander. Si quis plura cupit de modo fructuosè vtendi balneis, conſulat Galenum *lib. 3. de ſanitate tuenda, pag.* 173.

Sectio VII.

De thermarum luxu, magnificentia, materia, forma efficiente, fine, & honeſtate.

1. *Digreſſio.*

MAiot eſt thermarum moles, quàm vt vna poſſit quæſtione concludi. Illis ergo quæramus ampliora nouæ ſectinnis ſpatia, in quibus ad ea, quæ de balineis huc vſque diſſeruimus, adiiciamus de eodem argumento, & longè plura, & multò iucundiora. Illarum enim decorem intuitus quondam Magnus Aurelius Caſſiodorus *lib. 7. variarum, formula ſexta*; Reſpiciamus, exclamat, aquarum copia quantum Romanis mœnibus præſtet ornatum. Nam thermarum illa pulchritudo quid eſſet, ſi dulciſſima quædam æquota non haberet? Sit ergo

2. *De thermarum luxu.*

QVÆSTIO I. de thermarum luxu, ſplendote, & magnificentia; de Romanis autem ſolùm agemus, quippe quæ Græcorum balneis fuere magnificentiores, teſte Mercuriali *lib. 1. Gymnaſtices, c.* 10. Luxum hunc, & ſplendorem arbirror poſſe colligi ex ſequentibus capitibus.

Quarũ thermarum qui Principes auctores.

Primò ex Principibus, & Impetatoribus, qui ſtructas à ſe Romæ thermas, ex ſe ipſis denominarunt. Earum duodecim in primis celebres recenſent Polydorus *lib. 3. c.* 13. & Blondus *lib. 2. Romæ inſtaurata, initio*, nempè Agrippinas, Neronianas, Titi Veſpaſiani, Domitiani, Antonianas, Alexandrinas, Gordianas, Seuerianas, Diocletianas, Aurelianas, Conſtantinianas, Nouatianas. His multò plures Imperatoria maieſtate conſpicuas addit Roſinus *lib. 1. antiquitatum Romanarum, c.* 13.

Thermarum veterum multitudo.

Secundò ex numero horum ędificiorum. Namque balneæ in vrbe fuerunt plurimæ, cùm priuatæ, ex quo vſu venit, vt ciuis quiſque pro opibus proprias poſſideret, tum in ſingulis regionibus publicæ, Polydorus *lib. 3. cap.* 13. Blondus *ſuprà*, & Roſinus *lib. 1. c.* 14. M. Agrippa *in Ædilitate ſua*, vt placeret Populo, ſeptuaginta ſupra centum gratuita præbuit balinea, quæ poſtea in immenſum ſunt aucta. Plinius *lib. 36. c.* 15. Roſinus *ibid.* Alexandet ab Alexandro *lib. 4. Genialium, cap.* 20. & *ibi* Tiraquellus.

Thermarum moles.

Tertiò ex magnitudine, ſeu amplitudine thermarum, quòd eſſent extractæ in Prouinciarum modum, Roſinus, Polydorus, & Alexand. & Alex. præcitati. eæ autem, vel æſtiuæ fuerunt, vel hyemales, Roſinus *ibid.*

Quartò ex multiplici aquarum differentia, de qua *quæſt. vlt. ſectionis ſuperioris.*

Quintò ex effœminatis delitiis. C. Sergium Oratam penſilia balnea primum facere inſtituiſſe indignatur Valerius Maximus *lib. 9. c.* 1. & Macrobius *lib. 3. Saturnaliorum*. Heliogabalum nunquam in piſcinis ſe lauari paſſum eſſe, niſi illæ croco, aliiſve pretioſis vnguentis fuiſſent infectæ, auctor eſt Lampridius apud Mercurialem *lib. 1. cap.* 10.

Thermarum delitiæ.

Solia, & parietes balinearum vnguentis ſparſere non ſolùm potentiores, ſed etiã priuati homines. Plin. *lib.* 13. *c.* 3. Fuit hæc materia luxus è cunctis maximè ſuperuacui. Margaritæ enim, gemmæque ad hæredem tamen tranſeunt, veſtes prorogant tempus; vnguenta illicò expirant, ac ſuis moriuntur horis. Summa commendatio eorum, vt tranſeunte fœmina odor inuitet etiã aliud agentes, excedúntque quadragenos denarios libræ. tanti emitur voluptas aliena. Etenim odorem qui gerit, ipſe non ſentit. Sic Romanum carpit luxum Plinius *ibi.*

Sextò ex frequentia, & conditione eorum, qui ventitabant ad balneas, de qua re *ſuprà ſect. 6. quæſt. 5. dub.* 4.

Thermarum quàm pretioſa materia.

Septimò ex marmoribus, gemmis, pretioſis lapillis, aureis, argenteiſque vaſis, & ornamentis balnearum vſui dicatis, vt planè conſtat ex Seneca, Clemente Alexãdrino, Martiali, & Statio. Seneca enim *epiſt.* 87. quæ eſt prima libri 13. laudans modeſtiam Scipionis, & notans luxuriam balneorum ſui temporis,

Seneca de luxu thermarũ.

At nunc quis eſt, inquit, qui ſic lauari ſuſtineat? pauper ſibi videtur, ac ſordidus, niſi parietes magnis, & pretioſis orbibus refulſerint, niſi Alexandrina marmora Numidicis cruſtis diſtincta ſint, niſi illis vndiquè operoſa, & in picturæ modum variata circumlitio prætexatur, niſi vitro condatur camera, niſi Thaſius lapis, quondam rarum in aliquo ſpectaculum templo, piſcinas noſtras circumdederit, in quas multa ſudatione corpora exinanita dimittimus, niſi aquam argentea epiſtomia fuderint. Et adhuc plebeias fiſtulas loquor: quid cùm ad balnea libertinorum peruenero? quantum ſtatuarum, quantum columnarum eſt nihil ſuſtinentium, ſed in ornamentum poſitarum impenſæ cauſa? quantum aquarum per gradus cum fragore labentium? Eò delitiarum peruenimus, vt niſi gemmas calcare nolimus. Hæc Seneca. 3.

Clemens de luxu thermarum.

Iam verò audiamus Clementem, qui *lib. 3. Pædagogi, c.* 5. Cuiuſmodi, inquit, ſunt eis lauacra? Domus artificiosè compactæ, perſpicuæ, quæque circumferri poſſunt, teguntur ſindone; & cathedræ aureæ, argenteæ, & vaſa innumerabilia aurea, & argentea; quorum hæc quidem ad propinandum, illa verò ad veſcendum, alia autem ad lauandum circunferuntur; quin etiã carbonum craticulę. Eò enim veniunt intemperantiæ, vt cœnent, & ſint ebriæ dum lauantur, & argenteã ſupellectilem,

cum qua pompam tranſmittunt, arroganter in balneis proferunt, atque adeò fortaſſe etiam diuitias, propter immodicam ſuperbiam. Maximè autem voluntariam inſolentiam, per quam viros puſilli, & effœminati animi arguunt, vt qui victi ſint à fœminis, oſtentant, & quomodocumque ſe ipſas non poſſe conuenire, nec ſine multis vaſis poſſe ſudare, comprobant. Hactenus

4. *Luxus thermarũ Etruſci, ex Martiali.*

Clemens; cui ſubiiciamus teſtimonium Martialis *lib.6. epigr 42. de Etruſci thermis,*

Etruſci niſi thermulis lauêris,
Illotus morieris, Oppiane.
Nulla ſic tibi blandientur vnda,
Nec fontes Aponi rudes puellis,
Non molles Sinueſſa, feruidíque
Fluctus Paſſeris, aut ſuperbus Anxur,
Non Phœbi vada, principéſque Baiæ.
Nuſquam tam nitidum micat ſerenum:
Lux ipſa eſt ibi longior, diéſque
Nullo tardiùs à loco recedit.
Siccos pinguis Onyx anhelat æſtus.
Illic Taygeti virent metalla.
Et certant vario decore ſaxa
Quæ Phryx, & Libys altiùs cecîdit,
Et flamma tenui calent Ophitæ.
Ritus ſi placeant tibi Laconum,
Contentus potes arido vapore,
Cruda Virgine, Martiáque mergi:
Quæ tam candida, tam ſerena lucet,
Vt nullas ibi ſuſpiceris vndas,
Et credas vacuam nitere Lygdon.
Non attendis, & aure me ſupina,
Nam dudum quaſi negligenter audis:
Illotus morieris, Oppiane.

5. *Luxus thermarũ Etruſci, ex Statio.*

Ex pulcherrimis his Martialis verſibus meliùs intelligemus, quæ de balneis eiuſdem Etruſci elegantiſſime cecinit Statius Papinius *lib. 1. ſyluarum*, ibi,

Non huc admiſſa Thaſos, aut vndoſa Cariſtos.
Mœret onyx longè, queritúrque excluſus Ophites.
Sola nitet flauis Nomadum deciſa metallis
Purpura. Sola cauo Phrygiæ quam Synados antro
Ipſe cruentauit maculis lucentibus Atys:
Quáſque Tyrus niueas ſecat, & Sidonia rupes
Vix locus Eurota viridis; cum regula longo
Synada diſtinctu variat; non lumina ceſſant.
Effulgent Cameræ, vario faſtigia vitro
In ſpecies, animóſque nitent. Stupet ipſe beatus
Circumplexus opes, & parciùs imperat ignis.
Multus vbique dies, radiis vbi culmina totis
Perforat, atque alio ſol improbus vritur æſtu.
Nil ibi plebeium, nuſquam Temeſæa notabis
Æra, ſed argento felix propellitur vnda;
Argentóque cadit, labríſque nitentibus, inſtat
Delicias mirata ſuas, & abire recuſat.
Extra autem niueo qui margine cæruleus amnis
Viuit, & in fundum ſummo patet omnis ab imo.
Cui non ire lacu, pigríſque exoluere amictus
Suadeat: hoc mallet naſci Cytherea profundo.
Hic te perſpicuum meliùs Narciſe videres.
Hic velox Hecate, velit, & deprehenſa lauari.
Quid nunc ſtrata ſolo referam tabulata crepantis
Auditura pilas, vbi languidus ignis inerrat
Ædibus, & tenuem voluunt hypocauſta vaporem?
Nec ſi Baianis veniat nouus hoſpes ab oris
Talia deſpiciat. Fas ſit componere magnis
Parua, Neronea nec qui modò lotus in vnda
Hîc iterum ſudare neget. macte oro nitenti
Ingenio, curáque puer tecum iſta ſeneſcant;
Et tua iam meliùs diſcat fortuna renaſci.

Ex thermarum luxu ſimul innotuit earundem efficiens, & materia. Sed quod ſpectat ad materiam, rectè Mercurialis *proximè* citatus animaduertit balnea ſtructa eſſe non ex lapide ſolùm, vel marmore, aut ære, ſed & fuiſſe, qui lignea facere tentarint, qualem Tuccam ridet Martialis *lib.9. epigram. 56.* ibi, 6.

Balnea lignea Tuccæ ridet Martialis.

Non ſilice duro, ſtructilive cæmento,
Nec latere cocto, quo Semiramis longam
Babylona cinxit, Tucca balneum fecit:
Sed ſtrage nemorum, pineáque compage
Vt nauigare Tucca balneo poſſit.
Idem beatus lautus extruit thermas
De marmore omni, quod Chariſtos inuenit,
Quod Phrygia, Sinas, Afra quod Nomas mittit,
Et quod virenti fonte lauat Eurotas,
Sed ligna deſunt, ſubiice balneum thermis.

Non deſunt, qui velint Tongillum quendam ex Rhinocerotis cornu labrum conflaſſe, his Iuuenalis *Satyra 7.* adducti verſibus, 7.

Labrum ex cornu Rhinocerotis.

——————exitus hic eſt
Tongilli, magno cum Rhinocerote lauari,
Qui ſolet, & vexat lutulenta balnea turba.

Sed eorum ſententiam rectè refellit idem Mercurialis, ratus potiùs Rhinocerotis nomine naſutum aliquem à Satyrico Poëta notari. Sed iam ad thermarum formã, partéſque gradiamur.

Qᴠæsᴛɪᴏ II. eſt de thermarum partibus. Qua in re, miſſis iis, quæ de Græcorum thermis ſcripſit Vitruuius *lib.5. cap.10.* quæ de Romanis longè ſplendidioribus, fuſiore ſtylo obſeruauit Mercurialis *lib.1. Gymnaſtices, cap.10.* delibabimus. 8.

De thermarũ partibus.

Loca balneum vniuerſum conſtituentia (Balnearia proprio nomine vocata) plurima fuiſſe reperio, nempe frigidam lauationem, frigidarium, tepidarium, ſudationem calidam, & calidam lauationem. Quæ verò balneis inſeruiebant, fuerunt hypocauſtum, aquarium, & vaſarium. Hæc omnia fuiſſe concamerata, & fornicum modò fabricata, cognoſcere poterunt, qui Romanarum thermarum reliquias contemplari voluerint.

Frigida lauatio.

Frigida lauatio, Græcè λουτρόν, locus erat, in quo frigidæ aquæ lauacra, & præſertim piſcina, aliàs Baptiſterium vocitata, ad nandi vſum aſſeruabantur, ad æſtiui ardoris temperiem, ad eorúmque commodum, qui omni tempore illam aquam proſequebantur, ſiue ob valetudinem, ſiue deliciarum ergò

Ab hac erat frigidarium, in illorum gratiam fabricatum, qui ſtatim è tepidario, aut calidario egreſſi, frigidiore frui aëre optarent: neque verò vlla ibi aquæ vaſa reperiebantur, vt poſſent æſtate plures illuc conuenire. 9.

Frigidarium.

Frigidario annexum tepidarium inſeruiebat, tum illis, qui tepôre aëris, aut aquæ, vel vtriuſque, ad voluptatem, ſiue valetudinem recreari volebant, tum illis, qui aut frigida, aut calida lauari quærebant: hi enim, ne à frigidario ad calidarium, & è conuerſo, velut ab extremo ad extremum ſtatim prodeuntes, horrerent, aliterve offenderentur, mediocritate tepidarij diſponebantur, ad alterum eorum, citra noxam recipiendum.

Tepidarium.

10. *Calidarium, ſeu Laconicum.* Calidarium,ab aliis vocatum Laconicum,cella erat nullam intra ſe aquam continens,ad prouocandum ſudorem potiſſimum inſtitura; ob ídque calida ſudatio à pleriſque vocata. Maximos ciebat ſudores incluſus in hac vel vapor calidus,vel calor ſiccus;qualem exhalaſſe è Baia- *Baiana myrteta.* nis myrtetis ſcribit Celſus *lib.2. cap.17.* indicátque Horatius *lib.1.epiſt.ad Vallam*, ibi,

——— ſane myrteta relinqui
Dictaque ceſſantes neruus elidere neruos
Sulphura.

De vapore huius Laconici intellige Martialem *lib.6.epigram.42. de balneis Etruſci*, ibi,

Ritus ſi placeant tibi Laconum,
Contentus potes aridos vapore,
Cruda Virgine, Martiáque mergi.

11. *Cella calida.* Poſt Laconicum ſequebatur cella calida (primaria balnearum pars) labris aquæ continendæ poſitis referta. Atque hæc de publicorum in gymnaſiis balneorum partibus. Fuère & innumera ferè priuatorum balnea, quæ & aliquibus ex prædictis partibus caruiſſe, & alias habuiſſe veriſimile eſt.

12. Loca autem, quæ non eſſent intra balneas, ipſis tamen inſeruirent, tria erant, vt diximus, hypocauſtum,aquarium,vaſarium.

Hypocauſtũ. Hypocauſtum erat fornax ſubterranea,calidario, calidæ lauationi, atque vaſario ſuppoſita, in qua ad calefaciendum tum aquam,tum prædicta loca ignis ſuccendebatur. De lignis autẽ in hunc vſum adhibitis narrat Plutarchus *lib.3.ſympoſiacũn, q.10.* Ædiles cauiſſe, ne ignis balnearum ex *Ignis ex olea noxius.* olea ſuccenderetur,neque loliginis ſemel iniiceretur ſuffitibus,quòd horum nidores grauedinem capitis,& vertigines lauantibus inuehãt. Auctor eſt Seneca *lib.3.nat.quæſt.cap.24.* necnon *epiſt.91.* tempeſtate ſua inuentos eſſe parietibus impreſſos tubos,per quos circumfunderetur calor,qui ima ſimul, & ſumma foueret æqualiter, quorum veſtigia adhuc quamplurima Romæ conſpiciuntur in Diocletiani, atque Caracallæ gymnaſiis.

13. *Hypocauſti calor.* Porrò illum calorem per tubos diffuſum ex hypocauſto immitti conſueuiſſe exprimunt Statius, & Auſonius. Ille enim *lib.1.ſyluarum*, vbi de balneis Etruſci, ait,

——— vbi languidus ignis inerrat
Ædibus,& tenuem voluunt hypocauſta vaporem.

Hic verò *in Moſella,Edyllio* 11.

Quid qua ſulphurea ſubſtructa crepidine fumant
Balnea, feruenti cum Mulciber hauſtus operto
Voluit anhelatas tectoria per caua flammas,
Incluſum glomerans æſtu expirante vaporem.

14. *Aquarium.* Aquarium cella erat calidæ lauationi, atque calidario adnexa, in qua alueus magnus ædificatus erat ad continendam aquam ex aquæductibus,aut aliunde inuectam,atque inde in frigidam lauationem,& calidam per fiſtulas corriuandam.

Vaſarium. Non longè ab hoc ſitum fuit vaſarium, vbi vaſa ſeruabantur balneorum vſibus neceſſaria,& vbi aqua calefiebat. de qua re Vitruuius *lib. 5. c.10.* ſcribit,ahenea vaſa ſupra hypocauſtum tria cõpoſita fuiſſe,vnum calidarium,alterum tepidarium,tertium frigidariũ,& ita collocata,vt ex tepidario in calidarium,quãtum aquæ calidæ exiiſſet,influeret,de frigidario in tepidarium,ad eundem modum.Quem morem lepidiſſimo carmine innuit Martialis,dum *lib.5.epigr.66.* Fauſtino,ad temperiem feruentis balneæ,non mixtionẽ aquæ tepentis,ſed ingreſſum conſulit frigidi Rhetoris.

Si temperari balneum cupis feruens
Fauſtine, quod vix Iulianus intraret.
Roga, lauetur, Rhetorem Sabineum,
Neronianas is refrigerat thermas.

Vaſa, quibus lauabantur, alia immobilia, alia mobilia fuerunt. Quæ non mouebantur,ex lateribus, & marmore fiebant, alueíque, & labra in calida lauatione,in frigida piſcinæ,& baptiſteria nuncupabantur;adeóque magna erãt,vt etiam in ipſis aliquo pacto natare concederetur;atque horũ veſtigia adhuc Romę in aliquibus thermarum ruinis cõſpiciuntur.Quæ moueri poterãt,tametſi in priuatis balneis vtplurimum fierent; attamen in publicis quoque, ſed ob priuatorum forſan vſus,extitiſſe opinatur Mercurialis *loco præcitato.* 15. *Vaſa balneis dicata.*

Qværtio III.petit thermarum formam,figurámve. Varia fuit in thermis ædificationis forma,variaque diſpoſitio partium;ſed area ampliſſima,quæ in quadrum clauſa tribus veluti perpetuis circuitionibus diuiſa eſſet.In primo vndique ambitu,qui mœnium inſtar, totũ cingebat ædificium,erãt Gymnaſia exercitationũ,vario ordine. In altero longè, latéque Xiſti,& ſpacia platearũ, ſub dio. In medio, tota ipſa moles thermarum, atria, & palæſtrarum ampliſſimæ porticus, vbi athletæ per hyberna tempora, ſub tectis exerciti ſtadiis,ad balneas ſtatim tranſirent.Summa verò operis maieſtas, erat tota moles in medio, quæ communes cum balneis palæſtras miro habebat artificio. Nam,ſi ædificiorum perfectio proportionibus humani corporis reſpondere debet,hæc certè in thermis non deſiderabatur.In illis quippe fuit Theatridium, vbi erat veſtibulum, tanquã caput: Apodyterium,pectus:Hypocauſtum, ſtomachus:vmbilicus,Baſilica in medio: venter, Natatio.Denique vtrimque,brachiorum loco,& femorum,porticus,diætæ,baſilicæ,palæſtræ,balnea, & atria geminata. Hæc de thermarum forma,ex Roſino *lib.1.antiq.Rom.cap.14.*Addit Polydorus *lib.3. cap.13.* præter palæſtras,in quibus ſe athletæ exercebant, fuiſſe etiam in thermis porticus, & in illis exedras, cum ſedibus, in quibus Philoſophi, Rhetores, & reliqui, quibus ſtudia cordi erant,ſedentes diſputabant. Quod ſpectat ad figuram vaſorum mobilium,quibus ſe in balneis, vtplurimum priuatis, lauabant, varia illa fuit,vt libuiſſet,rotunda, vel oualis, vel quadrata,vel quadrilatera quidem,ſed altera parte longior. Mercurialis *lib.1.cap.10.* 16. *De thermarum forma.* *Xiſti.* *Theatridiũ.* *Apodyteriũ.* *Hypocauſtũ.* *Porticus.* *Exedra.*

Qværes IV. vbi loturi veſtes deponerent, ſeruaréntve,& quo illæ cuſtode tutæ eſſent à furibus? Reſpondeo locum aſſeruandis veſtibus deſtinatum fuiſſe apodyterium. Ibi exuebantur loturi,vt nudos ſe aquis darent. Illarum tutelæ, duplici prouiſum cautione,cuſtode, & lege. De cuſtode rectè Mercurialis *lib.1. cap.10.* intelligit, tum Martialem *lib.12.epigr.61.* 17. *De locis veſtium.* *Apodyteriũ.*

Lintea ferret apro vatius cum vernula nuper,
Et ſupra togulam luſca ſederet anus.

Tum Iuuenalem *Satyra* 10. eo verſu,

Quem ſequitur cuſtos anguſta vernula capſa.

Martiali, & Iuuenali concinit Ouidius *lib.3. de arte amandi*,

Cum cuſtode foris tunicam ſeruante puella,
Celent furtiuos balnea multa iocos.

18\. De lege habemus clariſſimum teſtimonium Ariſtotelis, qui *ſect.* 19. *problem. quæſt.* 14. dubitationem hanc ſic proponit, & ſoluit. Quam ob cauſam, inquit, qui ex balneis furatus eſt, aut ex palæſtra, aut ex foro, aut ex aliquo huiuſmodi loco, morte multatur: qui autem ex domo priuata, furti pretium duplum exoluit? An quia in domibus rem cuſtodire meliùs poſſumus? nam & pariès firmus, & clauis eſt; & familiaribus res domeſticæ curæ omnibus ſunt, vt tutò ſeruentur. At in balneis, cæteríſque publicis locis facilis cuique facinoris perpetratio eſt? nil enim ad cuſtodiam ſatis, qui ſua poſuerit, habes præter oculos; itaque facultas datur furandi, ſi aſpectum tantiſper diuerterit. Item in domu penes dominum ipſum eſt, quem velit, recipere, & cui minus credat, cauere. At ei, qui in balneis quicquam poſuit, prohibere neminem licet, nec ingredi, nec ingreſſum veſtem ſuam ibi deponere, vnde ſurrepturus ſit, ſed provt libitum eſt, eodem in loco ſurrepturi, & amiſſuri amicula promiſcuè iacent. Ad hæc eiuſmodi furtis, oon ſolùm priuatim qui ſuum amiſit, detrimento afficitur, verùm etiam tota Reſpubl. conuitiis laceſſitur, & maledictis. Præterea, qui ex domo priuata rem ſuam amiſerit, ſine vlla contumelioſa affectione domi manens ſuum perfert caſum. At qui in balneis, aut alio id genus loco amiſere, ægrè inde nudi diſcedunt, & plerique omnes irridentur; quod longè moleſtius, quàm rei iactura eſt. Cùm ergo grauius ſit furari ex balneis, quàm ex priuata domo, grauiori quoque pœnæ ſubiiciendum fuit illud delictum. Ita philoſóphatur Princeps Peripateticorum.

Pœna furtorum ex balneo.

19\. Q V Æ S T I O V. quid pretij ſoluerent, qui publicas balneas ingrediebantur loturi? Quamuis aliqui Principes publicas populo ſine mercede balneas quandoque exhibuerint, vt de Agrippa teſtatur Roſinus *lib.* 1. *cap.* 14. & de Antonino Pio Mercurialis *lib.* 1. *cap.* 10. At vt plurimùm ſolui aliquid ſolitum, tametſi minimum, quadrantem ſcilicet, notat *ibidem* Mercurialis. Ex quo iam liquet, cur rem quadrantariam vocet balnearum vſum Seneca *epiſt.* 87. & quid ſibi velint quadrantes ſequentium Poëtarum. Horatius *lib.* 1. *ſerm. Satyra* 3.

De pretio pro vſu balneorum.

Vſus balneorum cur res quadrantaria.

——dum tu quadrante lauatum
Rex ibis.

Iuuenalis *Satyra* 6.

Cædere Syluano porcum, quadrante lauari.

Pluris tamen ſibi balnea conſtitiſſe queritur Martialis *lib.* 10. *epigram.* 60.

Balnea poſt decimam laſſo, centúmque petuntur
Quadrantes.

Ab hoc tamen quadrantario pretio fuiſſe immunes pueros, qui nondum attigiſſent decimumquartum annum, probat Mercurialis ex illo Iuuenalis *Satyra* 2.

Immunes à quadrante.

Nec pueri credunt, niſi qui nondum ære lauantur.

Cùm ergo tam vili pretio pateret aditus ad balneas, nullum genus hominum ab illis arcebatur; pueri, iuuenes, viri, ſenes, nobiles, ignobiles lauabantur; ſed præ cæteris citharœdi, præcones, tragœdi, comœdi, vocem oblæſam, & aſperátas fauces aquarum dulcium humectatione curaturi, integrámque ſeruaturi. Mercurialis *ibid.*

Q V Æ S T I O VI. cur calidæ balneæ ſacræ habeantur? An propterea, quòd ſulphure, atque fulmine, rebus ingenuè ſacris proueniant? Ariſtot. *ſect.* 24. *probl. quæſt. vltima.* Quòd ſi calidæ balneæ Ariſtoteli ſunt ſacræ; quid non ſacratiſſimæ, quas Romæ ſuo tempore Seneca *epiſt.* 87. miratur fuiſſe ardentis temperaturæ, adeò quidem, vt conuictum, inquit, in aliquo ſcelere ſeruum, viuum lauari oporteret. Sed enim de aquis medicatis loqui videtur Ariſtoteles, Seneca verò de dulcibus, igne tamen æſtuantibus, & ideo ex ſanctitate illarum non probantur hæ ſacratiores. 20.

Cur balneæ calidæ habeantur ſacra.

Q V Æ S T I O VII. eſt de tempore ſe in thermis lauandi. In hac re ſic ſtatuendum cenſeo ex Seneca *epiſt.* 87. Vitruuio *lib.* 5. *c.* 10. Blondo *lib.* 2. *Roma inſtaurata*, Polydoro *lib.* 3. *cap.* 13. Mercuriali *lib.* 1. *c.* 10. Roſino *lib.* 1. *antiq. Rom. c.* 14. Alexandro ab Alex. *lib.* 4. *Genial. cap.* 20. & *ibi* Tiraquello. 21

De tempore ſe in thermis lauandi.

Qui priſcos Vrbis mores tradiderunt, cùm raræ eſſent balneæ, modicíque cultus, Romanos teſtantur brachia, & crura quotidie lauiſſe, quæ ſcilicet ſordes opere collegerant; cæterùm totos nundinis lotos, Seneca, Alexander, Tiraquellus. Poſt aliquot autem ætates balneæ, & thermæ publicis vſibus multimodæ fuere, magna mole, & ſumptu ſtructæ, Alexandrino, & Numidico marmore, latis ſpecularibus, mira cælatura, & arte, Alexander, & Tiraquellus; inde frequentior balnearum vſus. Nam poſt Pompeij ætatem, cœperunt ſingulis diebus toto corpore lauari, Mercurialis, & Polydorus. Quinimmò ſæpiùs in die id plerique iterarunt; Commodus quidem Imperator, ſepties ſingulis diebus; Gordianus verò, & Gallianus æſtate quinquies, hyeme bis in die, Roſinus, Blondus, Polyd. Alexand. Tiraq. 22.

Tempus lauandi, à meridie ad veſperam, conſtitutum fuit, Vitruuius. Id autem decreuit Hadrianus Cæſar. Alexander ab Alex. Cùm enim ſemel duntaxat in die ſaturarentur Maiores, nullum tempus hoc ipſo opportunius habebatur, Mercurialis. Ideo vſitato more ante cœnam, balneis vtebantur, Roſinus. Hinc plurium conſuetudo in thermis cœnitãdi, nõ ſolùm virorum, Polydorus, ſed etiam mulierum, Clemens *lib.* 3. *Pædagogi, c.* 5. Ex balnearum etiam vſu inuectus eſt mos, & ſemel ſolùm in die cœnandi, & in ſtratis accumbendi. Quare Homeri tempore, quando non adeò frequenter balneis vtebantur, cœnaturi ſedebant, vt benè Mercurialis *lib.* 1. *Gymnaſt.* *c.* 11. probat ex conuiuio Procorum *Odyſſea* 1. ibi, 23.

Conſuetudo in thermis cœnandi vnde orta.

Conſuetudo in ſtratis accumbẽdi vnde orta, & quàm antiqua.

Ingreſſi ſunt autem Proci ſuperbi, qui quidẽ poſtea
Per ordinem ſederunt per triclinia, & ſedes.

A Pompeij verò Magni ætate vſque ad Conſtantini Imperatoris tẽpora, cùm in frequentiſſimo vſu eſſent balnea, non ſolum penes diuites, & nobiles, verùm etiã quoſcunque alios, tũc omnes ferè, mulieres etiã cœnantes ſimul accumbebant; id quod innuit Ouidius *lib.* 1. *Amorum, Eleg.* 4. ibi,

Cùm premet ille thorum, vultu comes ipſa modeſto
Ibis, vt accumbas.

Idem *lib.* 1. *de arte amandi,*

Ergo, vbi contigerint poſiti tibi munera Bacchi,
Atque erit in ſocij fœmina parte thori.

Ex hoc more accumbendi in ſtratis inter cœnandum, proximè citatus Mercurialis explicat optimè, quomodo Maria Magdalena *Luc.* 7. dicatur ſtans retro pedes Chriſti cœnantis lauiſſe, 24.

Magdalena quo ſitu lauerit pedes Chriſti cœnantis.

quia

Digitized by Google

quia nimirum Hebræi, ad quorum mores ſe ea in re conformabat Dei Filius, Romanã accumbendi conſuetudinem imbiberant, frequenter enim & Romæ Iudæi, & in Iudæa Romani conuerſabantur, & alioquin vſu receptum eſt, vt populi Principum mores ſæpe æmulentur.

Hora lauãdi in balneis. Quod ſpectat ad horam, quamuis nonnulli à cibo lauarentur, omni poſthabita valetudinis ratione, vnde poſtea rigores ſine febre; ea tamen, vſque ab Homeri temporibus, plurimùm recepta, fuit paulò ante cœnam, quæ lauandi hora, Romæ fuit octaua diei circiter, vt probat Mercurialis *cap.* 10. ex Martiali, qui *lib.* 4. *epigram.* 7. ait,

Sufficit in nonam nitidis octaua palæſtris.

& *lib.* 11. *epigram.* 34.

Octauam poteris ſeruare: lauabimur vnà;
Scis quam ſint Stephani balnea iuncta mihi.

25. Hinc Hadrianus Cæſar ante octauam horam neminem, niſi ægrum, lauari voluit, Mercurialis, & Alexand. ab Alex. Conſtat tamen quoſdam ſeriùs vel extra gymnaſia, vel in gymnaſiis lauiſſe, vel ex conſuetudine, vel alicuius affectionis gratia. Martialis *lib.* 3. *epigram.* 36.

Laſſus vt in thermas decima, vel ſeriùs hora
Te ſequar Agrippæ, cùm lauer ipſe Titi.

Nocturna balnea aliquando conceſſa, aliquãdo vetita. Thermæ nocte, aut ante auroram nulli patuerunt: vtque ſine metu cuique lauare liceret, à primis tenebris ad poſteram auroram clauſæ erant; quippe lauari noctu veteribus interdictum. Alexander poſtea Seuerus, rerum potitus, ne quid populo incommodaretur, nocturna conceſſit balnea, oleo pro luminibus præbito. Mercurialis, & Alexand. ab Alex.

26. Etſi in thermis calida priùs abluerent, poſtea vt à balneis corpus ſtringerent frigida, conſtitutum ferunt, nec antea vngerent, quàm lauiſſent. Alexand. ab Alex. & Tiraquellus.

Loturi prius exercebãtur. Denique, quamuis nonnulli ſine exercitationibus lauarentur, at maior pars liberorum hominum ante balneorum vſum exercebatur, Roſinus, & Mercurialis. Adnorauit Galenus *lib. de paruæ pilæ ludo*, antiquos poſt pilæ luſum calidis balneis lauari conſueuiſſe; quod ſimiliter ante illum innuiſſe Martialem eo verſu putat Mercurialis, & Roſinus, *Poſt pilam ſequebantur balnea.*

Redde pilam, ſonat æs thermarum; ludere pergis?
Virgine vis ſola lotus abire domum.

Martialis *lib.* 14. *diſtich.* 163.

Tintinnabulũ ad quid in balneis. Nam imminens balnearum hora, tintinnabulo ſignificabatur, quo qui pila, aliiſve modis ſe exercebant, ſtatim adeſſent; alioqui clauſis iam thermis, gelidiſſima lauandi virgine, quam tactu iucundiſſimam refert Plinius *lib.* 31. *c.* 3.

27. *An nobiles cum plebeiis lauarentur.* QVÆSTIO VIII. an promiſcuæ eſſent balneæ nobilium cum plebeiis, & virorum cum fœminis?

Dico primò Carthaginenſibus diſtincta fuiſſe balnea patriciorum, & plebeiorum, morémque præualuiſſe, vt in quibus patricij lauarentur, ad illa plebeij non accederent. Valerius Maximus *lib.* 9. *cap.* 5. *in fin.* Græcis verò contrà: nulla enim diſtinctio ordinis fuit, aut perſonarum; diuites namque cum pauperibus lauare, & patricios cum plebeiis nullo diſcrimine licebat. Alexander ab Alexand. *lib.* 4. *Genial. cap.* 20. Promiſcuis etiam cum vulgo balneis vſos eſſe aliquot Cæſares, præſertim verò Hadrianum, auctor eſt Blondus *lib.* 2. *Roma inſtaurata.* Idem ſæpè factitaſſe Alexandrum Seuerum, & T. Veſpaſianum obſeruant Alexander ab Alexand. *ſupra*, & *ibi* Tiraquellus. Denique Polydorus *lib.* 3. *cap.* 13. ſcribit Principes Romanos ſolitos eſſe cum plebe promiſcuè lauari.

Dico ſecundò promiſcua ſæpè fuiſſe vtriuſque ſexus balnea, grauiſſimi ſcriptores planum faciunt. 28. *An viri cum fœminis lauarentur.* Namque Polydorus *lib.* 3. *cap.* 13. poſtquam dixit veteres in thermis cœnare ſolitos; admittebantur, inquit, & mulieres, idoneum voluptatis inſtrumentum. Blondus *lib.* 2. *Roma inſtaurata, ſub initium*, diſſerens de balneis Gordiani iunioris. Ibant, inquit, Præfecti, & Magiſtri officiorum, omnes adhibebantur conuiuiis, & natationibus lauabant ſimul cum Principe; admittebantur etiam ſæpe mulieres pulchræ & puellæ, & cum his anus deformes; idque cùm faceret, ſe iocari dicebat. Obſeruant Roſinus *lib.* 1. *Antiq. cap.* 14. & Alexander ab Alexand. *lib.* 4. *cap.* 20. malorum culpa Principum, fuiſſe aliquando viris æquè, ac mulieribus promiſcua lauacra, poſtea tamen ab Alexandro Seuero, in pudoris gratiam ſummota. Mulieres Lacedæmoniorum in balneis gymnaſiorum lauari conſueuiſſe, & quidem vnà cum viris promiſcuè, tradit Mercurialis *lib.* 1. *cap.* 10. Infandum hunc olim abuſum paſſim viguiſſe, indignantur, & lugent, *ſeq. quæſt.* referendi S. Hieronymus, S. Cyprianus, Clemens Alexandrinus, & Magnus Caſſiodorus, eúmque deteſtantur, & vetant ſacratiſſimæ leges, *C. de repudijs, l. finali, & Authent. de nuptijs, §. has itaque cauſas.* Iuuenalis *Satyra* 6. corruptæ Romanarum fœminarum mores carpens hæc ſcribit,

——Grauis occurſu, teterrima vultu
Balnea nocte ſubit, conchas & caſtra moueri
Nocte iubet, magno gaudet ſudare tumultu,
Cum laſſata graui ceciderunt bracchia maſſa
Callidus, & criſta digitos impreſſit Aliptes,
Ac ſummum dominæ femur exclamare coegit.

Clariùs hoc ipſum confirmat Martialis *lib.* 3. *epigram.* 91. *in Vetuſtinam*, ibi,

Cùm te, lucerna balneator extincta
Admittit inter buſtuarias mœchas.

Idem *lib.* 11. *epigram.* 48. *in Blataram*,

Omnia fœmineis quare dilecta cateruis
Balnea deuitat Blatara?

Quòd ſi roger cauſam damnati huius moris, de promiſcuis vtriuſque ſexus balneis, equidem non vereor affirmare, irrepſiſſe illum Veneris ſuaſu; ad id tamen iuuante thermarum ſtructura, quæ coniunctas poſcebat virorum, mulierúmque balneas, ſic enim mutuò hinc illuc facilis erat excurſus, & illapſus; virilia namque, muliebriaque caldaria, coniuncta, & in iiſdem debere eſſe regionibus collocata, ſtatuit inſignis ille Architecturæ Antiſtes Vitruuius *lib.* 5. *cap.* 10. 29.

QVÆSTIO IX. Vtrùm liceat, expediátve, ac deceat balnearum vſus? Affirmare cogitur, qui balneas per ſe ſpectat, & ex obiecto; nihil enim ea ratione inuoluunt turpe; ſecus ſi ex adiunctis perſonarum, locorum, temporúmque circumſtantiis, æſtimet. Pro qua re 30. *De honeſtate balnei.*

Dico primò, Monachos, & Dei ſeruos parum decere balnea, Sanctus enim Hieronymus *epiſt.* 4. 31. *An Dei ſeruos deceant balnea.*

Ruſtico Monacho præſcribens viuendi formam, Balnearum, inquit, fomenta non quærat, qui calorem corporis ieiuniorum cupit frigore extinguere, quæ & ipſa moderata ſint, ne nimia debilitent ſtomachum, & maiorem refectionem poſcentia, erumpant in cruditatem, quæ parens libidinum eſt, illas tamen, ſi forent neceſſariæ ad tuendam valetudinem, ne ipſe quidem tantus Eccleſiæ Doctor reprobaret; qui *epiſt.* 27. *ad Euſtochium virginem*, laudans ſanctitatem Paulæ matris, Balneas, inquit, niſi periclitans, non adiit.

32.
An virgines deceant balnea.

Dico ſecundò, virginibus, quandiu paruulæ ſunt, poſſunt vrgente neceſſitate, permitti balneæ. Sic enim docet S. Hieronymus *epiſt.* 7. *ad Latam*, de inſtitutione filiæ, quam Paula auia virginitati deſtinarat. Ante annos, inquit, robuſtæ ætatis, periculoſa eſt teneris grauis abſtinentia; vſque ad id tempus, ſi neceſſitas poſtulauerit, & balneas adeat, & vino vtatur modico propter ſtomachum, & carnium edulio ſuſtentetur, ne prius deficiant pedes, quàm currere incipiant. An autem adultæ virgini expediat lauari, etiam cum eunuchis, & maritatis fœminis, audi eundem Hieronymum, qui *eadem epiſt.* Scio, inquit, præcepiſſe quoſdam, ne Virgo Chriſti cum eunuchis lauet, nec cum maritatis fœminis; quia alij non deponant animos virorum, aliæ tumentibus vteris præferant fœditatem. mihi omninò in adulta virgine lauacra diſplicent; quæ ſe ipſam debet erubeſcere, & nudam videre non poſſe. Si enim vigiliis, & ieiuniis macerat corpus ſuum, & in ſeruitutem redigit; ſi flammam libidinis, & incentiua feruentis ætatis extinguere cupit continentiæ frigore; ſi appetitis ſordibus turpare feſtinat naturalem pulchritudinem; cur è contrario balnearũ fomentis ſopitos ignes ſuſcitat? Hæc S. Hieron. quæ ſi rectè perpendantur, non obſcurè indicant, non decere virginem adultam, vel ſolam in balneis lauari.

33.
Lauari cum mulieribus nocet ſanitati.

Dico tertiò lauari ſimul cum mulieribus, nocet corporali virorum ſanitati. Id affirmat clariſſimus Medicus Mercurialis, qui *lib.* 1. *Gymnaſtica*, *cap.* 10. citata illa Heſiodi ſententia, *neque in muliebri balneo corpus abluito, vir*, Fœminatum, inquit, lauationes, etiam antiquitus apud Græcos diſtinctas fuiſſe, & viris eas ingredi ob ſalubritatem vetitum apparet: quòd, præter turpitudinem, etiam à corporibus muliebribus, ac menſtruis recrementis effluxus quidam exeant, quibus ſi viri inficiantur, tam per aquæ communis, quàm per ſolius aëris ingreſſum, ſtatim eorum ſanitas inquinatur.

34.
Promiſcuè viros cum mulieribus lauari deteſtandum.

Dico quartò, promiſcuus vtriuſque ſexus balnearum vſus, eſt planè illicitus, deteſtandus, & execrandus: eſt quippe viris, fœminiſque certum temerandi pudoris periculum; qui autem amat periculum, peribit in illo, *Eccleſiaſtici* 3. Vnde adulter Dauid, niſi quia ex ſolario Regiæ vidit mulierem ſe lauantem? *Reg.* 2. *cap.* 11. Cur duo illi ſenes exarſerunt in concupiſcentiam caſtiſſimæ Suſannæ, nónne quia aſpexerunt illam lauare ſe in pomario meditantem? Species nimirum illos decepit. *Danielis* 13. Sunt oculi in amore duces, ait ille: & primi in omnibus præliis oculi vincuntur, vt optimè Tacitus *lib. de moribus Germanorum*, quod equidem veriſſimum

Oculorum damna.

reor de præliis non minus Veneris, quàm Martis. Sic mors aſcendit per feneſtras, *Ierem.* 9. per feneſtras, inquam, oculorum, interprete D. Hieronymo, qui *lib.* 1. *contra Iouinianum*, *cap.* 7. Si formis, inquit, mulierum quiſpiam delectatur, per oculorum feneſtras, animæ capta libertas eſt, & impletur illud propheticum Ierem. 9. *Mors per feneſtras*, &c. Quòd ſi Ariſtoteles 7. *Politicorum*, *cap. vlt.* pueris etiam amictis, vetuit aſpectum Veneris pictæ, quid viris nudis, de viua, & nuda Venere? nónne illud extimeſcendum, quod legimus apud Alexand. ab Alex. 4. *Genial. cap.* 20. tempus lauandi à meridie ad veſperam deſtinatum, quo proſtare meretricibus permiſſum? Hinc celebre illud Heſiodi monitum apud Clementem *lib.* 3. *Pædagogi*, *cap.* 5.

Obſcœna ſpectacula.

Corpus fœmineo non exhilarare lauacro.

Hinc ſeueriſſimæ illæ iuris Cæſarei leges, *Authentic. de nuptijs*, §. *has itaque cauſas*, & *C. de repudijs*, *l. fin.* quæ viris dant veniam lucrandi dotes, mittendique repudia vxoribus, quæ commune lauacrum cum viris libidinis cauſa habere voluerint. Sed vel nulla lege tam fœdum commercium prohibente, quàm id ſit ex ſe fugiendum, inſolito natura miraculo oſtendit ex Aponi fontis aquis, quas incendi, & ardere, ſi mulier in vndam, qua viri recreantur, deſcendere audeat, teſtatur Caſſiodorus *lib.* 2. *variarum*, *ex epiſtol.* 39. *Theoderic. Regis Italiæ*; tam graui pœna, tam impurum ſpectaculum vlciſcitur purior illius fontis vnda.

Aponi fontis proprietates.

35.
S. Cypriani ſententia de promiſcuis vtriuſque ſexus balneis.

Sed nemo melius, & vberius, nemo elegantius ponit ob oculos turpitudinem, & damna promiſcuarum vtriuſque ſexus balnearum, quam S. Cyprianus *tract.* 1. *de habitu virginum*, cuius illa eſt lactea eloquentia. Quid verò, inquit, quæ promiſcuas balneas adeunt, quæ oculis ad libidinem curioſis pudori, ac pudicitiæ corpora dicata proſtituunt, quæ cùm viros, atque à viris nudæ vident turpiter, ac videntur, nonne ipſæ illecebram vitiis præſtant? nónne ad corruptelam, & iniuriam ſuam deſideria præſentium ſolicitant, & inuitant? Viderit, inquis, qua illuc mente quis veniat, mihi tantùm reficiendi corpuſculi cura eſt, & lauandi. Non te purgat iſta defenſio, nec laſciuiæ, & petulantiæ crimen excuſat. Sordidat lauatio iſta, non abluit, nec emundat membra, ſed maculat. Impudicè tu neminem conſpicis, ſed ipſa conſpiceris impudicè. Oculos tuos turpi oblectatione non polluis, ſed dum oblectas alios, ipſa pollueris. Spectaculum de lauacro facis; theatra ſunt fœdiora, quo conuenis. Verecundia illis omnis exuitur, ſimul cum amictu veſtis honor corporis, ac pudor ponitur, denotanda, & contrectanda virginitas reuelatur. Iam nunc conſidera, an cùm veſtita eſt, verecunda ſit inter viros talis, quæ ad inuerecundiam proficit audacia nuditatis. Sic ergo Eccleſia frequenter virgines ſuas plangit, ſic ad infames earũ, ac deteſtabiles fabulas ingemiſcit, ſic flos virginitatis extinguitur, honor continentiæ, ac pudor ponitur, gloria omnis, ac dignitas profanatur, ſic ſe expugnatus inimicus per artes ſuas inſerit, ſic inſidiis per occulta fallẽtibus diabolus obrepit, ſic dum ornari cultiùs, dum liberiùs euagari virgines volunt, eſſe virgines deſinunt, furtiuo dedecore corruptæ, viduæ antequam nuptæ,

nuptæ, non mariti, ſed Chriſti adulteræ, quàm fuerant præmiis ingentibus virgines deſtinatæ, tam magna ſupplicia pro amiſſa virginitate ſenſuræ. Hæc S.Cyprianus.

36. *Clementis Alexandrini de promiſcuis vtriuſque ſexus balneis ſententia.*

His ſimillima habet Clemens Alexandrinus *lib. 3. Pædagogi, cap. 5.* teſtatus fœminas, non modò communes viris balneas, publicáſque in vſu habuiſſe, ſed externis etiam quibuſque, libidinis gratia, ſe ſe nudas in ipſis ſpectandas præbuiſſe, perinde ac ſi eis eſſet pudor in aquis ſubmerſus. Quæ verò non vſque adeò omnem exuerunt pudorem, de illis ita ſcribit. Externos quidem, inquit, excludunt; vnà autem cum ſuis miniſtris collauantur, & ſeruis nudæ exuuntur, & ab eis fricantur, perrimeſcenti libidini concedentes, vt ſecurè contrectet. Qui enim nudis dominabus ad lauacrum introducuntur, ſtudent ſe exuere, ad cupiditatis audaciam malo more metum circumſcribentes. Ac veteres quidem athletæ virum nudum oſtendere erubeſcentes, dum certamen peragebant accinctis ſubligaculis ſeruabant verecundiam; iſtæ autem cùm ſimul cum tunica pudorem exuerint, volunt quidem videri pulchræ, ſimiliter autem malę, vel inuitæ conuincuntur. Oportet ergo viros ſepulchrum veritatis exemplum fœminis præbentes, erubeſcere vnà cum eis exui, lubricúmque, ac periculoſum aſpectum effugere. Qui enim curioſiùs, inquit *Matth. 5.* reſpexit, iam peccauit. Quare opus eſt domi quidem parentum, & famulorum pudore affici; in viis autem, eorum qui fiunt obuiam; in lauacris verò, mulierum; in ſolitudine autem ſui ipſius; vbique antem Verbi, quod eſt vbique, & ſine ipſo factum eſt nihil. Hac enim ſolùm ratione fit vt quis nunquam labatur, ſi Deum ſibi ipſi ſemper adeſſe exiſtimet. Hactenus Clemens.

37. *De finibus balnearum.*

QVÆSTIO X. petit finem, cuius gratia inſtitutæ balneæ. Quatuor autem fines adeundi thermas agnoſcunt Clemens Alexandr. *lib. 3. Pædagogi, cap. 9.* & Mercurialis *lib. 1. Gymnaſticæ, cap.* 10. nempe vel cauſa munditiei, vel caloris, vel ſanitatis, vel poſtremò voluptatis. Polydorus *lib. 3. cap.* 13. ſcribit priſcos quotidie lauari ſolitos, quòd ea res putaretur ad proſperam valere conſeruandam valetudinem. Roſinus *lib. 1. Antiquitatum Rom. cap.* 14. Cùm apud Romanos, inquit, lini vſus eſſet rarior, ſudorem, ſordéſque ſæpiùs abluere neceſſe habebant: vſitato autem more ante cœnam balneis vtebantur. Mercurialis *proximè* citatus etſi plures balnearum fines fateatur, præcipuum tamen, & primum fuiſſe exiſtimat, vt quotidianas ſordes eluerent, poſſéntque mundo corpore cœnare, qui ſingulis diebus lauabantur; antiquitus enim, cùm nondum lineorum pannorum, qui corpora à ſorditie tuentur, vſus inuentus, aut ſaltem infrequens eſſet; magnáque ex parte corpora nuda ferrent, puluere, & cætera omni illuuie fœdabantur; atque inde vel ſaltem ter, quatérve in menſem, vel, ſi ſemper mundi cœnare gaudebant, quotidie lauari cogebantur; quòd poſteriores qui in gymnaſiis ante exercitationes vngebantur, & puluere, ſudoréque inquinabantur, ad eluendas ſordes factitaſſe ſemper, & ob id in ipſis gymnaſiis balnearum vſum eſſe inuectum, rationi conſentaneum cenſet præcitatus Mercurialis. Et quidem de munditie ſatis. Quod ſpectar ad calorem, illius cauſa lauari ſuperfluum putat Clemens, cùm quod frigore horridum euaſerit, poſſit aliter recreari: ſe autem voluptatis cauſa lauare reiiciendum monet idem auctor, quòd impudens voluptas ſit omnino exſcindenda. Sumendum autem, inquit, eſt lauacrum mulieribus quidem mundationis cauſa, & ſanitatis; ſolius autem ſanitatis cauſa, viris. Quoniam autem balneas ad ſanitatem conferre omnes conſentiunt; ea de re canones aliquot ex probatiſſimis auctoribus excerpam.

Ex Ariſtotele, Plinio, Vitruuio, & Cardano.

I. Balneum corpora perſtricta, duraque relaxat, agilioraque facit; humida verò, & mobilia diſſoluit, atque infirmat. Ariſtoteles *ſect. 3. Problem. q. 16.* 38. *Ariſtoteles de balnearum commodis, & incommodis.*

II. Aqua & frigida, & calida ex igne, commodum præſtat balneum; illa enim compeſcere, atque contrahere poteſt; hæc omninò vim coquendi, ſiccandíque obtinet. At quæ ſole tepuerit, ob ſui caloris imbecillitatem, præbere illorum neutrum habet, ſed humectat tantùm perinde ac luna; itaque minus ſalubris ad lauandum eſt aqua, quam ſol tepefecerit. Ariſtoteles *ſect. 24. Problem. q. 14.*

III. Vitioſæ aquæ remedium eſt, ſi decoquatur ad dimidias partes. Aqua frigida iniecta ſiſtitur ſanguis. Æſtus in balneis arcetur, ſi quis ore teneat Plinius *lib. 31. cap. 3.* *Plinius de balneis.*

IV. Omnis aqua calida ideo eſt medicamentoſa, quòd in præuiis rebus percocta aliam virtutem recipit ad vſum. Namque ſulphuroſi fontes neruorum labores reficiunt. Aluminoſi reficiunt corpora paralyſi diſſoluta. Bituminoſi autem interioris corporis vitia potionibus purgando, ſolent mederi. Vitruuius *lib. 8. Architecturæ, cap. 3.* *Vitruuius de balneis.*

V. Omnes aquæ, quæ feruent, natura leues ſunt, & medica præditæ facultate. Cardanus *lib. 2. de ſubtilitate, pag.* 100. Plinius tamen *lib. 31. cap. 6.* Nec verò omnes, inquit, aquas, quæ ſint calidæ, medicatas eſſe credendum, ſicut in Egeſta Siciliæ, Lariſſa, Troade, Magneſia, Melo, Lipara. *Cardanus de balneis.*

Ex Clemente Alexandrino, & Plutarcho.

39. *Clemēs Alexandrinus de balneis.*

VI. Balnearum frequentes vſus adimunt vires, naturalémque roboris vehementiam relaxant, ſæpe autem diſſoluunt, & vt quis animo linquatur, efficiunt. Quodammodo enim corpora, non ſecus ac arbores, non ſolùm ore, ſed etiam iis, qui ſunt in toto corpore meatibus inter lauandum bibunt. Huius autem rei eſt indicium, quòd qui ſæpe ſitierint, deinde in aquas deſcenderint, ſiti remedium inuenerunt. Clemens *lib. 3. Pædagogi, cap. 9.*

VII. Non ſemper eſt lauandum, ſed ſi ne paulò fueris inanior, vel rurſus paulò replerior, reſpuendum eſt balneum: ſed eo certè vtendum eſt habita ratione ætatis, corporis, & temporis anni. Non enim omnes ſemper, nec ſemper

iuuat,

iuuat, vt qui earum rerum ſunt periti, fatentur. Idem *ibid.*

Plutarchus de balneis.

VIII. Aquæ ſuapte natura calidæ remedium habent aduerſùs morbos. Plutarchus *opuſcul. de comparatione ignis, & aquæ*, aliquanto poſt initium.

IX. Nulli ad mutandum corpora nouóſque morbos creandum facultati cedit lauacrorum varietas, quibus corpus multis modis affectum, ferri inſtar emollitur, ac fluit, & à frigore deinde duratur, Plutarchus *lib.8. Sympoſiacōn, q.9. pag.* 738.

X. Ab exercitatione lauari, frigida quidem aqua, plus habet oſtentationis, quàm ad ſanitatem vtilitatis. Videtur ſanè hoc præſtare, vt minùs facilè ab externis rebus corpus lædatur, duritiémque corpori aliquam conciliari. Plutarchus *de ſanitate tuenda, pag.* 140.

XI. Vſus balnei calidi multò plus veniæ meretur. Non enim tantum vigoris, roboríſque aufert, quantum ad ſanitatem conducit, eo, quòd exordia concoctioni præbet, eaque lenia; occultáſque membrorum defatigationes mitigat. Idem *ibid.*

Ex Cornelio Celſo lib.1. de re medica, cap. 3.

40. *Cornelius Celſus bonis, & malis balnearum.*

XII. Communia omnibus ſunt poſt fatigationem eibum ſumpturis, vbi paulum ambulauerunt, ſi balneum non eſt, calido loco, vel in ſole, vel ad ignem vngi, atque ſudare; ſi eſt, ante omnia in tepidario reſidere, deinde vbi paulum conquieuerunt, intrare, & deſcendere in ſolium, tum multo oleo vngi, leniterque perfricari, iterum in ſolium deſcendere. Poſt hæc os aqua calida fouere, deinde frigida. Balneum his feruens idoneum non eſt.

XIII. Si alicui nimium fatigato penè febris eſt, huic abundè eſt loco tepido dimittere ſe inguinibus tenus in aquam calidam, cui paulum olei adiectum ſit; deinde totum quidem corpus, maximè tamen eas partes, quæ in aqua fuerunt, leniter perfricare ex oleo, cui vinum, & paulum contriti ſalis ſit adiectum.

XIV. Si aſſidua fatigatio vrget, in vicem modò aqua, modò vinum bibendum eſt, ratóque balneo vtendum.

XV. Qui ambulando fatigatur, hunc reficit in ipſo quoque itinere frequens frictio, poſt iter, primùm ſedile, deinde vnctio, tum calida aqua in balneo magis ſuperiores partes, quàm inferiores foueat.

XVI. Si quis verò exuſtus in ſole eſt, huic in balneum protinus eundum eſt, perfundendúmque oleo corpus, & caput, deinde in ſolium benè calidum deſcendendum eſt, tum multa aqua per caput infundenda, priùs calida, deinde frigida.

XVII. At ei qui perfrixit, opus eſt balneo primùm inuoluto ſedere, donec inſudet, tum vngi, deinde lauari.

XVIII. Qui toto die vel in vehiculo, vel in ſpectaculis ſedit, huic nihil currendum, ſed leniter ambulandum eſt. Lenta quoque in balneo mora, dein cœna exigua prodeſſe conſueuerunt.

XIX. Si quis in balneo æſtuat, reficit hunc ore exceptum, & in eo retentum acetum. Si id non eſt, eodem modo frigida aqua aſſumpta.

XX. Extenuat corpus aqua calida, ſi quis in eam deſcendit, magiſque ſi ſalſa eſt, & in ieiunio balneum.

XXI. Calida lauatio & pueris, & ſenibus apta eſt.

Ex eodem Celſo lib.2. de re medica, cap.17.

XXII. Balnei duplex eſt vſus. Nam modò diſcuſſis febribus initium cibi plenioris, viníque firmioris valetudini facit; modò febrem ipſam tollit, feréque adhibetur, vbi ſummam cutem relaxari, euocaríque corruptum humorem, & habitum corporis mutari expedit. 41. *Cornelius Celſus de balnearum malis, & bonis.*

XXIII. Quiſquis febre liberatus eſt, ſimul atque ea vno die non acceſſit, eo qui proximus eſt, poſt tempus acceſſionis, tutò lauari poteſt.

XXIV. At ſi circuitum habere ea febris ſolet, ſic vt tertio, quartóve die reuertatur, quandocunque non acceſſit, balneum tutum eſt. Manentibus verò adhuc febribus, ſi hæ ſunt lentæ, lienéſque iamdiu malè habent, rectè medicina iſta tentatur: cum eo tamen, ne præcordia dura ſint, néve ea tumeant, néve lingua aſpera ſit, néve aut in medio corpore, aut in capite dolor vllus ſit, néve tum febris increſcat.

XXV. At in his quidem febribus, quæ certum circuitum habent, duo balnei tempora ſunt, alterum ante horrorem, alterum febre finita.

XXVI. In his verò, qui lenis febriculis diu detinentur, cùm aut ex toto receſſit acceſſio, aut ſi id non ſolet, certè lenita eſt, iámque corpus tam integrum eſt, quàm maximi eſſe in eo genere valetudinis ſolet: imbecillus homo iturus in balneum, vitare debet, ne antè frigus aliquod experiatur.

Ex Hippocrate, & Galeno alij Aphoriſmi de balneis.

XXVII. Si febris non ex bile habeat, multa aqua calida capiti ſuperinfuſa, ſolutio fit febris. 42. *Hippocrates de balneis.*
Hic eſt quadrageſimus tertius Aphoriſmus Hippocratis *libri ſeptimi Aphoriſm.* ex quo Galenus *ibi* duo infert; primum, non omnes febres ex bile fieri; alterum, reliquas omnes, exceptis his, quæ ex bile factæ ſunt, aqua multa capiti ſuperinfuſa ſolui.

XXVIII. Balnea non ſunt incommoda iis, qui ſiccato plurimum corpore ſunt. Ita Galenus *lib.10. de morbis curandis, pag.* 113. *Galenus de commodis & incommodis balnearum.*

XXIX. Tertiana laborantibus balnea calida ex aqua potabili proſunt, tum quia aliquid bilis educunt, tum etiam, quia ſua qualitate plurimum iuuant; nam huiuſmodi balnea humectant, ac potentia refrigerant. Marinæ autem aquę, & ſalſæ, nitroſæ, atque ſulphureæ, plus quidem bilis educunt, ſed multò minus, quàm potabiles proſint; præſtat verò neque ipſas vtiles dicere, quandoquidem plus qualitate nocent,

quam

quàm euacuationibus iuuent. Galenus *lib. 1. artis curatiuæ ad Glauconem, pag.* 457.

XXX. Puer poſt primum ſeptennium lauetur calida potius, quàm gelida, vt qui nondum hanc citra nonam tolerauit. Galenus *lib. 1. de ſanitate tuenda, pag.* 159.

XXXI. In balneo cuicunque febri adhibendo, tres hi ſeruandi canones. I. quòd citra horrorem adminiſtretur. II. quòd nullum primæ notæ viſcus ſit imbecillum. III. quòd multitudo crudi humoris in primis venis non contineatur. Galenus *lib. 11. de morbis curandis, pag.* 126.

XXXII. Quibus mordax calor à natura eſt, adeò vt fumida gignat excrementa, his balneum ſalubre eſt; tum motus, qui & exiguus, & lentus ſit; multus autem, & celer aduerſiſſimus eſt. Galenus *lib. 5. de ſanitate tuenda, pag.* 194.

XXXIII. Ipſum quoque balneum, non in poſtremis conducit ad ſomnum. Galenus *lib 4. de ſanitate tuenda, pag.* 181.

XXXIV. Quæ fit per balneas euacuatio parua eſt, & ſolam ferè cutem euacuat. Galenus *in Hippocratis Aphoriſm lib. 3. aphoriſm.* 15.

XXXV. Optimum corpus, quoad augeſcit, non eſt frigida lauandum, ne eius inhibeatur incrementum. Vbi verò iuuenis abundè eſt auctus, iam frigidæ quoque aſſuefaciendus, vt quæ tum corpus vniuerſum roboret, tum cutem denſam, duramque efficiat; quod ſanè tutiſſimum eſt aduerſùs noxas quæ extrinſecus imminent. Galenus *lib. 3. de ſanitate tuenda, pag.* 173.

Galenus de iuuenum balneo. XXXVI. Vt iuuenis quiſpiam cum fructu frigida lauari primùm incipiat, auſpicetur æſtatis initio, die quàm maximè tranquillo, & quatenus id tempus ferat, calidiſſimo, eiúſque diei parte feruentiore. Attigerit ætas quarti maximè ſeptennij medium: nulla nec ipſo die, nec, quæ eam præceſſit, nocte, noua re alteratus, priſtinam ſalubritatem ſeruet ad vnguem. Eſto animo tam præſente, tum planè hilari. Ac primùm quidem linteis fricetur vberiùs; dehinc oleo, pro vt aſſueuit, fricetur; inde exercitetur. Ab his in aquam, frigidam quidem, at non gelidiſſimam, deſcendat, non tamen cunctanter, ſed celeriter, vel etiam ſemel tota inſiliat huc ſpectans, vt vno maximè tempore, omnibus corporis partibus humor circunfūdatur; horrore quippe corripiendus, ſi ſenſim mergatur. Iam verò ex aqua emerſus, fricetur oleo, quo ad cutis ipſa incaleat: poſt hæc cibum plus, quàm conſuetum, potionem intra conſuetudinem capiat, quæ ipſemet vel iniuſſus faciet, ritè modò omnia peracta ſint. Nam à frigida lauatione & plus appetunt, & meliùs concoquunt, ac minus ſitiunt; veniúntque ad exercitationes, poſtridie planè meliore habitu; corporis quidem mole pari ei quæ ante, cæterùm compacta, & muſculoſiore, ac vegetiore: cute verò duriore, ac denſiore. In hoc ergo, ſecūdo prætereà die ſimiliter omnia ſunt peragenda, etiam tertio, & quarto. Poſtea verò progreſſu temporis, ad eundem modum, frigidam iterum ingrediatur. Verùm tertiò eam ingredi, quod nonnullis placuit, non laudo. nam & iterum id feciſſe, abundè ſatis eſſe videtur. Galenus *ibidem.*

Sectio VIII.

De aquis thermalibus, ſeu metallicis, & medicatis.

QVas nos hactenus minerales aquas appellauimus, Gabriel Falloppius Mutinenſis, 1. *Falloppius de aquis thermalibus.*
clariſſimus Medicus, & Philoſophus, *tom. 1 lib. 4. cap. 1.* vocat thermales, medicatas, metallicas. Thermales quidem, quòd calefaciant; medicatas, quòd ſint præditæ vi medendi: metallicas autem, quòd ferè omnes habeant immixtum aliquid metallicum. Dixit, ferè omnes, vt excipiat paucas aliquot, ab omni metallica mixtione immunes, nempe aquas, tum balnei Piſani, tum eas, quæ in agro Lucenſi pertinent ad balneas, S. Ioannis vocatas. Porrò ex iis, quæ celeberrimus hic auctor *eo libro, à cap. 1. ad 16.* egregiè de thermalibus conſcripſit aquis, grato nos calamo legemus pulchriora; ſic noſtrum vel augentes mel ex alieno fauo, vel balneum decorantes ex aliorum fonte: abſit enim vlli de me illud conqueri licere,

Hos ego verſiculos feci, tulit alter honores;
Sic vos non vobis mellificatis apes.

Quanquam quid alienum à me putem, quod publici iuris fecit conciuis meus?

QVÆSTIO igitur I. petit, quas requirat conditiones natura thermalium aquarum? Reſpondeo nouem. 2. *De conditionibus aquarū thermalium.*
I. vt aptæ ſint fouere corpus humanum. II. vt perenni fluxu è terra proſiliant. III. vt ſint vel feruentiſſimæ, vel tepidæ, vel ſubtepidæ. IV. vt mixtione metallica ſint compoſitæ. V. vt coloratæ. VI. vt odoratæ. VII. vt craſſæ, & ponderoſæ. VIII. vt habeant ſaporem ſulphureum, vel huiuſmodi alium. IX. vt ſint ineptæ ad parandos cibos pro ſanis, lædendis alioqui, ſi illis veſcerentur.

Cur autem thermales è terra reſiliant, illa eſt 3. *Aquæ thermales cur reſiliant, & cur perennes?*
cauſa, quòd ortum ſitum habent in altiori loco. Hinc omnes thermæ aut in montibus, aut ad montium radices, aut non procul admodum à montibus. Sed quare perennes? an quia perpetuò & madet terra, & calor ſubterraneus effert vapores humidos ad caua montium, vbi illi addenſati, & compreſſi, abeunt in guttas, quæ deſcendentes ſufficiunt perennitatem fontibus?

Quamuis autem medicatæ hæ aquæ, in primo 4. *Aquæ thermales frigidane, an calidæ?*
ſui ortu, ſint frigidæ (argumento enim eſt, eas naturæ relictas ſuæ, ablatiſque impedimentis reddi frigidiſſimas) in decurſu tamen caleſcunt ex ſubiecto igne, quem ſub tellure, perenni alunt pabulo, vel ſulphur, vel bitumen accenſa. At vnde accenſa? nimirum ex calidis, ſiccíſque halitibus, qui in terræ ſpecubus concluſi, non inuenientes, quà erumpant, agitantur, atteruntur, rareſcunt, & rarefacti accenduntur, accenſíque thermales calefaciunt aquas, ſiue reperiantur in eiſdem cuniculis, vbi & illæ, ſiue alibi; alteratum enim dixeris, non longè à ſcopo aberraris. Hinc liceat reddere cauſam, cur thermalium aquarum aliæ erumpant feruentiſſimæ, aliæ mediocriter calidæ, aliæ tepidæ, vt ſubtepidæ, aliæ frigidæ, quæ tamen & ipſæ thermales ſint, facultate medendi præditæ; nimirum hanc

aquarum

Digitized by Google

aquarum varietatem efficit intenſior, vel remiſſior cunicnlorum calor? aut breuius, longiúſve inter labentium aquarum iter; plus enim æſtuantis caloris per longum, minus per breuem expirare tramitem nemo non videt.

De rebus, quibus miſcentur aquæ thermales.

5. QVÆSTIO II. quibus rebus miſceantur aquæ thermales? Genera quinque rerum cum aquis medicatis miſcibilium reperio; halitus, ſuccos, metallas, lapides, terras.

Halitus, quibus miſcentur aquæ thermales.

Halituum alij venenati, & noxij, ſalubres alij & benigni. Noxij enecant animalia, piſces præſertim. Sic in Germania, propè Salam fluuium eſt lacus, cuius aqua ſtatis quibuſdam temporibus interimuutur piſces: quam peſtem in illus graſſari ab immixtis virulentis vaporibus, illud probat, quòd vnda illa, etiam dum piſces tranant per mortis fauces, & puriſſima eſt, & limpidiſſima; atque vis ea lethalis ſubitò ſæuit, ſubitóque cedit. Vapores benignos experimur alios ſulphureos, alios bituminoſos. illis gaudent Aponitanæ, & Patauinæ aquæ omnes ſulphuratæ; his referta eſt aqua tum illius fontis, qui eſt in agro Parmenſi, tum D. Bartholomæi balnearum in ditione Patauina.

Succi, quibus miſcentur aquæ thermales.

6. Succos, quibus thermales inficiuntur aquæ, libet bipartitò diuidere; liquidos ſcilicet, vt alumen fluidum, naphtha, ſuccúmque lapideum; & concretos, qualis eſt materia omnis, aliquo conſpicua nitore, & facilè ab humido eliquabilis, vt alumen rotundum, vel ſciſſile, vt ſal, & omne chalcanthi genus. Succorum pariter alij virulenti, alij benigni. Illi ſunt triplicis generis: alij namque cum aqua mixti, enecant ſolùm bruta animantia, & præcipuè aues, vt in Germana fons in Hepogano, & riuulus è monte Ramebut ſcatens, & in Ochram amnem influens Alij alunt bruta, & homines ſolùm perimunt, vt aqua Stygia in Arcadia, & fons ille in Lydia, vocatus Nympharum ſtagnum. Alij interimunt homines, qui vel eas delibarint, vel ſe in illis abluerint, vt fons Neptunius, circa Tarracinam. Non deſuere, qui inueſtigata venenata horum ſuccorum natura, vel in chalcanthum, vel in lapideum ſuccum eam retulere. Sed his refragantur aliquot aquæ ſalutares, quæ ſuccum nihilominus habent admixtum, vel lapideum, vt aqua Aponi, in agro Patauino; & Elſæ fluuij, in Hetruria; vel chalcanticum, vt in agro Volaterrano, aqua illius balnei, quod vulgò dicitur, *Bagno al morbo*. Satius ergo ſit, tantæ culpæ inſimulate Cadmiam, vel alium virulentum ſuccum, hactenus ſoli Deo notum. Ex benigníoribus ſuccis, qui aquis permixti, varios humano generi præſtant vſus, in re præſertim medica, ſex ea laude excellunt. I. Succus lapideus, fluens ſcilicet humor, ex materia lapidoſa genitus, optiméque elaboratus, & coctus; cæterùm, ſi exſiccetur, concretus in lapidem abiturus; cuius rei fidem faciunt, Aponi, & Rancolani balnea. II. Succus bitumineus, vel naphthicus, quo celebres ſunt fontes & Baiani, & Mutinenſes, in monte Gibbo, vel Zibbo. III. Succus ſalis, in balneis agri Piſtorienſis, & Volaterrani. IV. nitroſus, Puteolis, in Apulia. V. aluminoſus, in agro Senenſi, & Lucenſi. VI. eſt chalcanthi ſuccus, in agro Volaterrano, & alibi.

7. Tertio loco, præter ſuccos, habent in ſe etiam aquæ thermales metalla ipſa, aurum, argentum, æs, ferrum, plumbum, hydrargyrum; hæc enim cùm ſunt in propriis ſub tellure venis, non ita dura ſunt, & ſolida, vt in extima terræ ſuperficie; poſſunt proinde præterlabentes aquæ, inde elimare, & abradere metallica ramenta, quorum viribus imbuantur, & inficiantur. Quamuis autem huiuſmodi balnea certò aſſignare difficillimum ſit; at, ſi verum fama refert, reperitur aurum in balneis, tum Piperinis in Germania; tum Fabariis in Rhætia propè Curiam ciuitatem: æs in balneo S. Mariæ in Flaminia; ferrum, in balneo Villenſi agri Lucenſis; & in balneo Calderiano agri Veronenſis. Teſtatur Conrados Geſnerus reperiri in Germania balneum, à plumbo, quod continet, vocatum Plumbumeum. Argentum cum aquis confundi medicatis & antiqui, & recentiores teſtantur auctores. Hydrargyrum quoque miſceri cum aquis thermalibus, eaſque reddere venenatas, minimè ambigendum. His proxima ſunt metalla quædam media, appellata, ſulphur, ſandaracha, ſtibium, & auripigmentum, cum aquis miſceri ſolita. Hinc ſulphureæ aquæ balnei Puteolani, Viterbienſis, & Volaterrani; inde aliæ variarum virium Lymphæ; ſic in aquas, quas inficit, refundit Sandaracha amatorem, &c.

Metalla, quibus miſcentur aquæ thermales.

Metallica media, quibus miſcentur aquæ thermales.

Ad hæc, inter ea, quæ cum aquis miſcentur medicatis, recenſentur lapides, gypſum, lapis calcarius, & marmor. Gypſo refertum eſt Montis Groti balneum in agro Patauino. Marmor thermalibus permiſcetur aquis, ſub forma vel ramenti, vel ſucci. Habet ramenta marmorea balneum de Agnano, cuius aquam ſi ſteriles bibant mulieres, fœcunditate donatæ concipiunt. Lapis quoque calcarius reperitur in medicatis aquis, immò omnes cineres, & calces, in aquis reperti, reducuntur vel ad lapidem calcarium, vel ad ramenta marmoris. 8.

Quibus lapidibus miſcentur aquæ thermales.

Denique thermalibus aquis commiſcentur terræ, vt argilla balneo montis Orthoni; & rubrica aquæ Calderianæ.

Terræ, quibus miſcentur aquæ thermales.

QVÆSTIO III. quotupliciter thermalibus aquis miſceantur vapores, ſucci, metalla, lapides, terræ? Tres agnoſco huius mixtionis modos. Primus eſt, cùm aqua & res illi permixtæ, nexu tam arcto ſociantur, vix vt diuelli ab inuicẽ poſſint, vnica, ac totali ex illis ita iunctis forma reſultãte, quę diuturnã aquę perennitatem impertiatur; qua tam longa, & felici vita fruitur Aquariana aqua. Item aqua nonnullorum fontium balnei S. Petri in agro Patauino; ſimiliter & aqua illius balnei, quæ Virginis dicitur, apud balneum Montis Orthoni. Alter eſt, quando metallica quædam cum aquis confunduntur verius, quàm propriè permiſcentur; ſic Aponenſi aquæ calcarium miſceri lapidem, illud prodit, quòd ea ſtatim, cùm erumpit, illum euomit, hauddubiè non euomitura, ſi perfectè illi eſſet commixta, ea ſcilicet lege, vt quælibet minima pars aquæ mixta eſſet cum qualibet particula metalli. Idem eſto indicium de aqua balnei Magni S. Petri; hæc enim cùm primùm reſilit, excernit ramenta cuiuſdam rubricæ. Talis etiam eſt aqua balnei de Corſena, quæ & ipſa, ſtatim cùm eruperit ex cuniculis, marmorei lapidis diſſeminat ramenta, in ſtirias tandem abeuntia. Tertius eſt inter

9.

Quot modis foſſilia miſceãtur aquis thermalibus.

inter vtrumque medius, ex mixtione, & confuſione compoſitus. is cernitur in aqua Aponitana, cum ipſa mixto ſale, confuſo autem calcario lapide; ille enim nequit ab ipſa diſſociari: hic ſtatim excernitur, cùm ea è cuniculis erumpit. Talis quoque eſt aqua balnei magni S. Petri, quia & ipſa verè cum ſale miſcetur; cum rubrica verò non eſt propriè mixta, ſed confuſa. Sed vnde hoc, inquies, vt cum aquis miſceantur aliqua, alia confundantur? Triplex huius varietatis occurrit cauſa; calor, mora, aptitudo miſcibilium ad eliquationem. Si enim calor, mixtionis effector, lãguidus fuerit; aut viuax quidem, at modica intra eius ſphæram, miſcibilium mora; vel etiam foſſilia fuerint nimium, vel dura, vt pura metalla, vel pinguia, vt bitumen, & ſulphur, non ſequitur mixtio, ſed confuſio. Contrà, ſi calor fuerit validus, ſi mora opportuna, & foſſilia facilè liquabilia, vt ſal aliíque omnes ſucci concreti, miſceri illa experiere, non confundi.

10 *Quot modis aquæ thermales veniãt in vſum.*

Qvæstio IV. petit, quos præſtet vſus, aquarum thermalium potus, quibuſque corporis partibus proſit; ánque omnes medicatæ aquæ ſint potui aptæ; & quæ præcepta ante potum, quæ inter bibendum, & quæ poſt potum ſint ſeruanda ab ægro, à Medico, ab aſtantibus? Pro ſolutione, præmitto aquas thermales octo modis venire in vſum; potu, inſeſſione, ſtillicidio, fomento, coquendis eduliis, diluendo vino, laconico luto. A poto autem exorſus

11. *Thermalium aquarum potus, quos præſtet vſus.*

Dico primò thermaliũ aquarum potus (quem non ſolùm nobis videmus, ſed etiam antiquis legimus fuiſſe Medicis tam Græcis, quàm Latinis, Barbariſque maximè familiarem) quattuor potiſſimum præſtat vſus. I. euacuat, detergítque inteſtina, & viſcera omnia, per quæ aqua ipſa interfluit, & hac præcipuè laude inſignes ſunt aquæ apud Senas in Hetruria. II. calefacit, & roborat viſcera, quæ percurrit, ventriculum præcipuè, dummodo aqua facilè permeet, nec diu moretur: colico etiam medetur affectui, quà expurgans, quà calefaciens. III. Renes, hepar, venam cauam, aliaque æſtuantia viſcera, moderata temperie refrigerat. Huc plurimi propinant Medici aquam, alij de Villa, alij Calderianam, alij Brandulanam; alij aquam fonticuli, qui eſt in balneo S. Petri, alij aquam Virginis vocatam, quę ſcatet apud montem Orthonem, alij aliam. IV. ſiccat, diſcutit, reſoluítque tumores, vt ſtrumas; digerit, iuuátque concoctionem.

12. *Potus thermaliũ aquarum quibus proſit partibus.*

Dico ſecundò humani corporis partium alias thermalium aquarum potu iuuari per ſe, hoc eſt, eſſentiam, vt fauces, os ventriculi, hepar, lienem, inteſtina, renes, & veſicam; per has enim aquæ ipſæ interlabuntur epotæ; alias per accidens, ſeu conſenſum aliarum partium, quatenus aliquæ permeantis aquæ illapſu per ſe roboratæ, & euacuatæ, cohibent generationem excrementorum, alias partes infeſtantium; ſic multi Medici capitis affectibus opem ferunt, dum hauſtu thermalium aquarum ventriculum curant. Sic Villenſis aqua, cui origo in agro Lucenſi, non ſolùm plurimos liberat ſputo ſanguinis, verùm etiam à marcore illo, ex quo phthiſis. Plerique etiam medendi periti fauſto ſucceſſu, exhibent in potum medicatas aquas pro affectibus vteri, thoracis, articulorum, per quas certè partes illæ non tranſeunt hauſtæ: nimirum per tacitam quandam conſenſionem, & ſympathiam, quam natura illis indidit partibus, mutuo auxilio vis ea ſalutaris vltrò, citróque inter eas communicatur.

13. *Thermales aquæ quæ ſalubres, quæ inſalubres potatu.*

Dico tertiò, permagni intereſt nouiſſe, quæ thermalium aquarum ſint ſalubris potus, quæ ſecus. In vniuerſum, quæ inuoluunt aliquid metallicum noxium, ſunt ad potandum exitioſæ: tales ſunt in primis plumbeæ in Germania. hæ namque, tametſi ad profligandos exteriores morbos ſint præſtantiſſimæ, nullo tamen modo ſunt bibendæ, ne plumbi natura in lithargyrum, vel aliud ſimile conuerſa, enecet hominem. Gypſeæ quoque, quales ſunt aquæ balnei Montis Groti in agro Patauino, præter modum refrigerant, & iugulant. Sulphureæ relaxant, emolliunt, ſubuertunt ventriculum. Neque æreæ exhibendę ob periculum æruginis, vel chryſocollæ. Illæ etiam fugiendæ, quæ bitumen habent liquidũ, naphtham præcipuè, deſtruũt enim ventriculi, viſcerúmque robur. dixi, liquidũ, quia ſi tranſirent per venam bituminis ſicci, poſſent, non ſine fructu, bibi. Has ſi excipias, reliquæ omnes ſunt potu ſalubres, nitroſæ præſertim, & ſalſæ, calefaciunt enim, ſiccant, roborant, expurgant. Ferreę proſunt ſtomacho, lieni, renibus, veſicæ. Aluminoſæ conferunt ad ſputum ſanguinis, ad relaxationem ventriculi, ad maximum menſtruorum profluuium, ad ſanguinis fluxum ex renibus. Laudantur etiam marmoreæ, niſi mixtum habeant gypſum.

14. *Potaturus aquas thermales quæ præcepta debeat ſeruare.*

Dico quartò plura eſſe ſeruanda præcepta in potu thermalium aquarum. Primùm, æger bibiturus ſit liber à febre. Latas habeat venas, exiles enim difficilè reddunt aquam. interdiu non dormiat. non omnia indiſcriminatim comedat, & qualibet hora. A potu ſe exerceat, vt aquæ paret exitum; id tamen priuilegij Villenſis eſt nacta, vt effluat, ægro vel ſemper quieſcente. Ætas ſit inter ſenectam, & pueritiam: neque enim ſenes ferunt hunc potum; nec pueris citra duodecimum annum, niſi vrgeat neceſſitas, debet is permitti. Caueat, ne, vni parti prodeſſe ſtudens, obſit alteri; qui enim habet ventriculum imbecillum ob frigiditatem ex prauo victu inductam, eſſet autem habitu corporis calido, & ſicco, ſi calefacientes aquas biberet, ſenili ſcabie corriperetur. Cõtrà ſi cui nimium calidi ineſſent renes, at frigidior ventriculus, totiúſque corporis habitus, illi neutiquam eſſent exhibendæ frigidæ, toti quippe habitui nocituræ. Qui Gallico laborat, ſi magnis purgationibus, & reliquis requiſitis, ritè præmiſſis, vtatur aquis his medicatis, non quidem inſeſſione, ſed potu, in priſtinam facilè poterit reſtitui valetudinem, contra quàm ſentiant plerique Medicorum.

15. *Tempus idoneum potui aquarum thermalium.*

Quod ſpectat ad tempus huic potui accommodatum, excludendum in primis eſt hybernum, conuulſionibus quippe obnoxium. Quare ſi ad hyemem ingruens aliqua cogat neceſſitas; quæſito arte calore, thalami aër æmuletur æſtiuum cœlum. Ex reliquis tempeſtatibus, alij æſtiuam, alij vernam præferunt, & autumnalem; ſed opus eſt diſtinctione.

16.

Aquarum thermaliũ aliæ ſunt poteſtate calidæ, aliæ frigidæ. Item temporũ anni, alia ſunt calidiſſima, alia præfrigida, alia moderatè calida. Iam tempora opportuna pro exhibendis aquis calidis erunt initia autumni, & æſtatis, & vltima

pars veris; ſunt enim temperata, vtpote media inter frigus,& magnum æſtum, quorũ illud addenſando partes, prohibet exitum aquæ, hic auctior, calore aquarũ, languorem fatiſcenti ęgroto inducit. Contrà, ſi ad reſtigerandum totum corpus, potanda eſſet frigida, qualis eſt aqua Calderiana, aqua Boræ in agro Florentino, aqua Brandulæ, aliæque ſimiles, eligendum eſſet tempus calidiſſimum. Vt enim aqua poſſit reſtigerare, debet poſſe permeare; vt queat permeare, totus corporis habitus præexigitur, maximè patulus, & apertus, talis autem non eſt niſi æſtuante cœlo.

17. *Biſſextilis annus an aptus potui thermalium aquarum.*

Hic mihi nequeo impetare, quin rideã nugas aliquorum Medicorum, qui Aſtrologię planè rudes probare contendunt, anno biſſextili vertẽte, aquarum thermalium potũ eſſe planè exitialem; ea quippe tempeſtate rerum omnium inuerti naturam, proinde mutari, & habitum corporũ, & vires aquarum. Verùm ſi ita eſt, annus iſte intercalaris vel ęquè ſæuit in vites, ſegetes, poma, nuces, & reliqua omnia; vel aliis parcens, eſt cęteris infauſtus. Si primum, iam panis, vinum, aqua, legumina, eiúſque generis alia erunt pro noxis habenda; quare prudentis erit ab iis abſtinere; nemo ergo ſani conſilij vel edet eo anno, vel bibet; qua in re deberent pro bono publico iſti Medici aliis prælucere exemplo; ſi alterum, afferenda eſt diſparis odij, vel amoris ratio. cur enim thermalibus aquis ſit infenſus, benignus fluuialibus? Præterea hunc annum faſtis addidit planè arbitraria Iulij Cæſaris inſtitutio, colligentis ſex quater horas, ex quattuor, qui præfluxere, ſolaribus annis reſiduas: an ergo ſupputatio paucarum horarum, earúmque in nouam diem collectio, merè ex libero hominis arbitratu inita, aſtrorum in hæc inferiora immutet influxus? Vnde mortalibus tantum in ſidera imperium? Quid ſi Cæſar deſiſteret ab ea ſupputatione, nunquid pro infauſto biſſextili, non rediret communis, íſque benignus? quid ſi elapſis aliquot menſibus, ab initio intercalaris, appetente iam vere, mutato conſilio, ſpretis illis horarum reſiduis, reuocaret communem annum, eſsétne is propitius, an exitioſus? an ſimul & vitam ſponderet, & mortem minaretur? faceſſant ergo hi imperiti.

Quo loco potanda aqua thermales.

Sed quid præcipiendum de loco, vbi potandæ aquæ thermales? Is ne ſit pluuius, nec paluſtris; non nimis frigidus, non nimis æſtuoſus, non nimis ventoſus. Aduertatur etiam eſſe aliquot aquas, quæ extra ſuam venam, exuunt vires aliquas, cuiuſmodi ſunt ſulphureæ, quæ à proprio fonte remotę, amittunt qualitatem illam ſulphuream, qua proinde qui velit iuuari, illas ad proprium fontem bibat. Sin verò aqua ſit conſtanter tenax ſuarum virium, vt Villenſis, & Aquariana, hæc vel procul à propria vena poterit bibi.

18. *De alijs vſibus aquarum thermalium.*

QVÆSTIO V. eſt, quid notandum ſit de balneatione, ſtillicidio, reliquíſque thermalium aquarum vſibus?

19. *Inſeſſio thermalis.*

Dico primò, Balneare, hoc eſt, balneas adire lauandi ergò, complectitur inſeſſionem, cùm quis ſolio intra aquas medicatas quietus inſidet; immerſionem, & emerſionem, ingrediente thermas ęgro, múxque egrediente; & natationẽ, apud eos olim frequentem, qui roboris laudẽ affectabant. Inſeſſio (eam hîc ſolam, vt frequentiorem, & celebriorem perſequemur) ad multa valet. Euacuat totum corpus, aqua præcipuè ſulphurea, nitroſa, & aluminoſa; emollit, lenítque neruorum rigorẽ; exſiccat, calefacit, conſtringit, aperit, iuuat facultates concoctrices, expultricéſque. Quamuis autem thermales aquæ vtplurimum exſiccent, & calefaciant; attamen aliquæ per ſe humectant, & refrigerant. Humectat aqua balnei de aquis in agro Piſano, & aqua balnei S. Ioãnis in agro Lucenſi; refrigerat aqua Calderiana, & aqua balnei de Agnano in agro Piſano. Porrò medicatę aquæ proſunt omnibus inſidentis partibus, quæ mediatè, vel immediatè fouẽtur, thoraci præſertim, ſtomacho, ventriculo, hepati, lieni, inteſtinis, renibus, veſicæ, neruoſis partibus, & articulis; nonnullæ etiã roborãt vterum; ſic plurimæ mulieres, prolis auidæ, at infœcundę, à balneo de Agnano, quod in agro Piſano eſt actu frigidũ, conſequuntur optatũ. Superiùs diximus ex medicatis aquis non omnes eſſe potui aptas: non ita eſt de balneis, quibus nullæ (ſolas excipe venenatas) ſunt noxiæ, gypſatæ, ſalſæ, aluminnſæ, ſulphureæ.

Dicu ſecundò ſtillicidium à Barbaris, ducia, vel gutta vocatum, à Græcis autem ἐμβροχὴ, inde ſuam repetit originem, quòd partes corporis ita aliquando indureſcãt, vt duricies nullu modo poſſit inſeſſione vinci. Ergo ſtillicidium inuexere Medici, vt aquę facultas motu adiuta, magis peruadat abditiores illarũ partium receſſus. Interdũ etiam eſt opus, vt aqua permeet cerebri caua; qua ergo arte illuc penetret, obſiſtente capitis, & cuti dura, & craſſo oſſe? nempe ſtillis cadentibus debetur iſta laus. Si enim gutta cauat lapidem, non bis, ſed ſæpè cadendo; quid è noſtro corpore non emolliant crebro caſu thermales ſtillæ? Sed quos præſtant vſus ſtillantes iſtæ aquæ? Exſiccant, diſcutiunt, calefaciunt, emolliunt, roborant; aliquot etiam ſimul ſiccant, & refrigerant. Partes autem iuuari guttis aptæ, ſunt illæ omnes, quæ ſubiici poſſunt cadentibus ſtillis, caput præcipuè, partes neruoſæ, & articuli. Hepar verò, & ventriculus, quamuis hinc etiam queant opem ſperare, melius tamen inſeſſione, quam ſtillicidio curãtur. Aquæ verò huic muneri dicatæ, ſunt omnes, exceptis iis, quæ humectando poſſunt refrigerare; huiuſmodi enim aquis rariſſimè vtimur pro ſtillicidio. 20. *Stillicidium thermale.*

Dico tertiò thermales aquas vſui etiam eſſe apud pleroſque, ad fomenta, ad parãda edulia, ad diluendum, vinum, ad laconica, & ad huiuſmodi alia. In primis etiam ſpongiæ aquis illis madidæ fouent corpus, qui vſus ſolet eſſe frequẽtiſſimus apud Medicos Veronenſes in aquis illis Calderianis. nonnulli etiam carnes coquunt in aquis medicatis, parántque alia edulia; ſed non placet hic vſus, quia tã parua aquæ facultas remanet in cibis, vt vix poſſit immutare corpus. Hydropi tamen curando congrueret aqua ſalſa. Aquis autẽ thermalibus diluere vinũ, quia alterum ex altero corrũpitur, non magnopere laudo. Hypocauſta, aliàs Laconica, Barbaris Stufæ, ſunt vapotariæ foueæ, calidis refertæ halitibus, quæ cõferunt ad euacuandum totum corpus per ſudorem, quẽ affatim prouocant ad calefaciendũ, ad ſiccandum, ad emolliendas, quæ indurueꝛunt, partes, ad extergendã ſcabiem Iuuant laconica cutim totam, omnes articulos, partéſque extremas; Iſchiadicis etiam, podagricis, & omnibus articularibus affectibus opitulantur. Denique thermale lutum, cuius vſu, apud omnes ferè nationes, celeberrimum eſt balneum D. Bartholomæi in agro Patauino, & balneum 21. *Fomentum thermale.* *Hypocauſta, ſeu Laconica.* *Lutum thermale.*

balneum de Aquis,calefacit,ſiccat , emollit,diſcutit, reſoluit,& tuborat; prodeſt partibus omnibus,neruoſis præcipuè , & articulis , capitique interdum , & thoraci vtiliter admouetur. Atque hæc de octo modis,quibus thermales aquę venire ſolent in vſum,potu ſcilicet, inſeſſione,ſtillicidio,fomento,laconico, &c. An autem , & quæ purgationes ſingulis ſint præmittendæ, quo victu vtendum , quot diebus repeti debeant,quoties in diem,qua hora,quo loco,quanta & qualis aqua ſit adhibenda,quę item ob potum ſymptomata contingere ſoleant , hæc omnia prudens omitto , quòd à Falloppiu *vbi ſuprà* egregiè declarata videri facilè poſſint,cęterùm ea tam multis refetta præceptis,vt nemo, me iudice , qui in apertum vitæ diſcrimen nolit adduci, eas aquas meditari debeat,niſi iugiter aſſidentibus doctiſſimis iuxtà,atque peritiſſimis Medicis. Sed iam thermalibus aquis abſolotis in genere,ad eaſdem in ſpecie tractandas faciamus gradum.

Sectio IX.

De aquis thermalibus ſpeciatim ; & primò de Aponenſibus.

1. *Medicati fontes multi numerantur.* Medicati , ſeu metallici thermalium aquarum fontes,teſte Cardano *lib.2.de ſubtilitate,pag.*98.& Agricola *lib.*1. *de nat.eorũ,quæ fluunt è terra,pag.*94.*& lib.*4.*pag.*159. tam multi toto ferè orbe ſcatent, vt ſingulos proſequi humano maius ſit ingenio. Sat nobis fuerit noſtratium aliquot celebriores indicare,ex Marchia Taruiſina, Patauinos,& Veronenſes:ex Hetruria,Lucenſes, Piſtoriẽſes,Piſanos, Volaterranos:ex Gallia Ciſalpina,Regienſes , ſeu Mutinenſes:ex Flaminia, S.Mariæ,S.Martini, S.Chriſtophori,&Dominarum thermas. Ex Patauinis,meritò primum ſibi vendicat locum Aponus,inclyta apud omnes illuſtris fama ; de quo nonnulla memoratu digna ſubiiciam ex Plinio *lib.*1. *c.*103. Suetonio *in vita Tiberij Cæſaris*,Caſſiodoro *lib.*1.*variarum,epiſt.*39. quæ eſt Theoderici Regis Italiæ,Lucano *lib.*7.*de bello ciuili*, Claudiano *Epigrammate* 3. Agricola *lib.*1. *de nat.eorum , quæ fluunt è terra , pag.* 105. & Falloppio *lib.de aquis thermalibus,cap.*17.

2. *Aponi etymõ.* Aponus fons,Græcis ἄπονος dictus, quòd ſine dolore medeatur,Caſſiodorus ; agrum nobilitat Patauinũ,Suetonius,Claudianus,Agricola. Media ſiquidem è valle,quæ lapide quinto diſtat ab Antenorio,& quà ſpectat Septentrionẽ, montibus cingitur,quà verò reſpicit vrbẽ, magna circundatur planitie,aſſurgit collis,crudo quaſi pumice cõpactus,ex quo per lapideas velut fiſtulas, vberi, perennique fluxu manat laudatiſſima illa aqua , Aponenſium thermarũ mater, Falloppius. Hic ille fons & Geryonis oraculo , & fatidicis, quas redderet ſortibus,apud veteres clariſſimus; id olim expertus Tiberius Cæſar,qui cùm Illyricum petens,iuxta Patauiũ adiiſſet Geryonis oraculũ,ſorte tracta,qua monebatur,vt de conſultationibus in Aponi fontem talos aureos iaceret, euenit,vt ſummũ numerum iacti ab eo oſtenderent ; quos talos Suetonius, dum hæc ſcriberet, teſtatur videri ſub aqua fuiſſe ſolitos; eos tamen eruditorum oculis poſtea eripuit furum auaritia, *Geryonis oraculum tali aurei.*

Falloppius. His affinis ea eſt laus, cuius meminit Falloppius,hunc fontem fuiſſe olim arbitrum ad componendas paſtorum lites. Fortè enim abacta aliqua pecus per furtum , adducebatur ad eum fontem;cuius aqua illi affuſa, ſi eam degluberet, indicabat ipſum non eſſe eius , qui ſceleris inſimulabatur,ſed alterius ; contrà verò , ſi intacta pelle æſtus vim euaderet. *Aponus arbiter litium.*

Ex eo colle,& fonte non defuiſſe, qui futura prædicerent idem eſt auctor,& hoc pacto bellum inter Cæſarem , & Pompeium ab Augure quodam fuiſſe prænunciatum, apud Lucanum *lib.*7. *de bello ciuili*,ibi, 3. *Aponus vaticinijs celebris.*

Euganeo(ſi vera fides memorantibus)augur
Colle ſedens,Aponus terris vbi fumifer exit,
Atque Antenorei diſpergitur vnda Timaui:
Venit ſumma dies,geritur res maxima,dixit:
Impia concurrunt Pompeij,& Cæſaris arma.

Sed omiſſis vel fabuloſis,vel moralibus huius fontis laudibus(inter quas facilè recenſeat quiſpiã illud Caſſiodori, aquam eam,quaſi ad inuiolatam intemeratæ pudicitiæ tutelã,vltrici flamma ſolito feruentiùs ardere,ſi procaces fœminę, quo tempore viri lauantur,illuc ingredi audeãt) ad phyſicas,verioréſque accedamus ; quarum *Aponi pudicitia.*

Prima,Plinio prorſus admiranda,eſt,calidis illius fontis aquis virentes herbas innaſci. Cuius rei fidem facit Falloppius, dum aſſerit ſe ex illis riuulis virides ac florentes excerpſiſſe plantas: quod magis mirere,ſi vndas illas, non ſolùm calidas cum Plinio,& Agricola, ſed etiam feruentiſſimas cum Falloppio,& Caſſiodoro fateare. 4. *Virentes herbæ in Apono.*

Alterum , quod aquas Aponenſes maximè commendat,eſt immixta illis eſſe plura metalla; Agricolæ quidem alumen,ſal, ſulphur ; Montagnanæ,ſulphur,& calcem:Sauonarolæ,ſal, & nitrum;alumen,calcem, & ſulphur ; Dondo, ſal,& gypſum. Sed Falloppius , mille doctus periculis, quæ accuratè fecit,ab his diſſentiẽs, ſtatuit aquis illis ineſſe, ſal quidem ex prædominio ; tum lapidem calcarium (qui ſcilicet coctus vertitur in calcem)denique vaporem ſulphureum:addit verò Aponi aquas calefacere in ſecundo gradu remiſſo ; exſiccare autem in ſecundo itidem, at intenſo. Quare Sauonarolam ſentientem eas calefacere,in tertio, & quandoque in quarto gradu, erroris coarguit ex vnanimi Medicorum ſenſu docentium , calidis in tertio gradu lædi partes, quibus fuerint admotæ; calida autem in quarto, calefactis membris exquiſitum inferre dolorem; neutrum porrò quadrare in aquas Aponenſes, quòd quotidie videamus ægros , vel exulceratas partes aquis illis emergere,magna cum voluptate,non ſolùm ſine dolore;quod & teſtatur Caſſiodorus , obſeruans balneas illas non minùs ſuaues eſſe & delicioſas,quàm ſalubres. 5. *Aponi metalla.*

Iam verò Aponus , quæ eſt tertia eius fontis gloria,quadruplici vſu, ægris opem affert , potu ſcilicet,inſeſſione,ſtillicidio,laconico. 6.

Stillicidium huius aquæ, exſiccando , calefaciendo , euacuando , roborandóque cerebrum, eiúſque membranas , & reliquas capitis partes, conducit primò ad capitis intemperiem frigidã, & humidam. Similiter ad catarrhum ex intemperie vel frigida tantùm , vel humida tantùm: ad vertiginem etiam,ſi intemperierum dictarum aliquam habeat coniunctam ; ad aurum ſibilum, *Aponi ſtillicidium.*

ad tinnitum,& ad ſurditatem,præſente intemperie frigida,& humida; ad reſolutionem linguæ, oculorum,& aliarum partium,infeſtante intemperie frigida,vel frigida, & humida. Necnon ad epilepſiam,ex eadem ortam intemperie. Eadem aqoa ſtillans ad principium medullæ, vel totum dorſum,ſpinæ refrigeratæ mirè prodeſt.

Aponi inſeſſio.

7. Thorax quoque iuuatur ex vſo iſtarum aquarum; quando enim pulmo humiditate læditur, nullam præſtantiorem experitur medelam,quàm diuturnam in Aponitana aqua inſeſſionem. Confert etiam inſeſſio ad aſthma,ſi æger diu moretur in balneo,ſed non ingrediatur balneum,niſi ceſſarit paroxyſmus. Prodeſt quoque inſeſſio in hac aqua reſolutioni inferiorum partium. Eadem aqua confert ſiue potu,ſiue inſeſſione, ſiue ſtillicidio ad omnes ventriculi affectus, ex frigiditate,& humiditate prouenientes, reſtituítque appetentiam, & concoquendi facilitatem. Facit quoque ad hydropem vniuerſalem totius corporis,quam Leucophlegmatiam vocant, necnon ad hydropem particularem,hoc eſt, ſolius ventris,ſi præcipuè æger vtatur huius aquæ vaporibus,id eſt,laconicis. Ad effectus,& dolores inteſtinorum confert ſummoperè hæc aqua in potum aſſumpta, vel per clyſteres iniecta. eius etiam potus maximè diſcutit tumores lienis,& hepatis frigidos.

Aponenſes aqua quibus morbis, & partibus proſint.

8. Vterum ex frigida, humidáque intemperie conceptui inhabilem ſterilitate liberat;ſic multę mulieres,planè infœcundæ, Aponenſis aquæ potu,vel inſeſſione, vel laconicis,ſeu hypocauſtis, matris honorem,& onus adeptæ. Inſuper laconicum potui eiuſdem aquæ adiunctum,vterũ profluuio ſoluit,quà remouendo intemperiem ventriculi,quà euacuando venas vteri. In iſchiadico affectu parum prodeſt potus,ſummoperè laconicum. Hæc eadem potata iuuat renes, & veſicam, quando ſcilicet renes repleti ſunt arenulis, vel pituitoſo humore,vel aliquo læduntur vlcere,citra tamen inflammationem. Cùm quis vlceratam gerit veſicam, vel reſoluto veſicæ muſculo,lotij impotens,diu,noctúque ſemper mingit,ex huius aquæ potu, & inſeſſione præſentiſſimum expectet remedium.

Aponus confert ad fœcunditatem.

Aponenſis aqua potus ad quid conferat.

9. Aquæ præterea iſtius tum laconicum,tum inſeſſio liberat articulos frigida humiditate, rigidóſque diſſoluit artus. Qui corporis habitum nimis obeſum timent,ſi victu tenuiore vſi,ad laconica Aponenſia ſudent,nullum præſentius experiantur remediũ. Sanat quoque aqua iſta vlcera cutis,pruritus,vlcera ſquamoſa,ſcabiẽ leproſam, pruriginoſam, vel ſalſam,herpetes etiã quoſdam contumaces,vel Gallici ſint,vel alterius rationis, qui ſolent oboriri vel in inguinibus, vel circa nares,vel in cruribus. Sed ſi cum vlcere cõiuncta ſit inflammatio, cauendum eſt ab vſu Aponenſis aquæ;quam etiam fugiant,qui ſunt habitu totius calidiſſimi,& ſicciſſimi, quique febre laborant, inciderent enim in hecticam. eandem quoque vitent,quibus hepar calidum eſt,& ſiccum; quique morbo Gallico recèns torquẽtur;tũc enim ęſtuat totum hepar: victa autem quadamtenus venerea hac lue,poterit admitti huius vſus aquæ. Denique caueat à ſtillicidio iſtius aquæ, qui laborat calida capitis intemperie, etiamſi eſſet adiuncta humiditas. Hæc de quadruplici Aponenſis aquæ vſu,in ægrotantium gratiam doctiſſimus Falloppius. Quæ cum aliis eius fontis præconiis, rudi vtcunque ſtylo,ſuperiùs deſcriptis,iucundũ fore cuique reor,intueri à Claudiano, Epigrammate tertio,tam venuſto depicta metro, vt Muſas videas animi ancipites ex Delphico Apolline ſciſcitari,expediat ne remanere ad Caſtalium Phocidis, an tranſmigrare ad Aponum Antenoris. Sed audi Claudianum de Apono ſic canentem, 10.

Aponi laconicum,& inſeſſio quos curent morbos.

Aponi deſcriptio ex Claudiano.

Fons, Antenorea vitam qui porrigis vrbi,
Fataque vicinis noxia pellis aquis,
Cùm tua vel mutis tribuant miracula vocem,
Cùm tibi plebeius carmina dictet honos,
Et ſi nulla manus cuius non pollice ducta
Teſtentur memores proſpera vota nota:
Nónne reus Muſis pariter, Nymphiſque tenebor,
Si tacitus ſoli prætereare mihi?
Indicium neque enim fas eſt,tacitúmque relinqui
Hunc qui tot populis prouocat ore loqui.
Alto colle minor,paruis erectior aruis,
Conſpicuo cliuus molliter orbe tumet.
Ardentis fœcundus aquæ,quacunque cauernas
Perforat,offenſo truditur igne latex.
Spirat putre ſolum,concluſa ſubter anhelo
Pumice rimoſas perforat vnda vias.
Humida flammarum regio Vulcania terra
Vbera ſulphurea feruida regna plagæ.
Quis ſterilem non credat humum? fumantia vernant
Paſcua: luxuriat gramine cocta ſilex.
Et cùm ſic rigido cautes feruore liqueſcant,
Contentis audax ignibus herba viret.
Præterea grandes effoſſi marmore ſulci
Saucia longinquo limite ſaxa ſecant.
Herculei,ſic fama refert,monſtratur aratri
Semita,vel caſus vomeris egit opus.
In medio pelagi latè flagrantis imago,
Cæruleus immenſo panditur ore lacus,
Ingenti fuſus ſpatio: ſed maior in altum
Intrat,& arcana rupis inane ſubit.
Denſus nube ſua,tactúque immitis,& hauſtu:
Sed vitreis idem lucidus vſque vadis.
Conſuluit natura ſibi,ne merſa lateret,
Admiſitque oculos,quò vetat ire calor.
Turbidus impulſu venti,cùm ſpargitur aër,
Glaucaque fumiferæ terga ſerenat aquæ;
Tunc omnem liquidi vallem mirabere fundi,
Tunc veteres haſtæ regia dona micant:
Quas inter nigræ tenebras obſcurus arenæ
Diſcolor abruptum flumen hiatus agit.
Apparent intrà latebræ; quas gurges opacus
Implet,& abſtruſos ducit in antra ſinus.
Tunc montis ſecreta patent: qui flexus in arcum
Æquora pendenti margine ſumma ligat.
Viua coronatos adſtringit ſcena vapores,
Et leuis exili cortice terra natat.
Calcatúmque oneri nunquam ceſſura virorum,
Suſtentat trepidum fida ruina pedem.
Facta manu credas: ſic leues circuit oras
Ambitus,& tenuis,perpetuúſque rigat.
Hærent ſtagna loco, plenas æquantia ripas,
Præſcriptúmque timent tranſiluiſſe modum.
Quod ſuperat,fluuius deuexa rupe volutus
Egerit & campi dorſa recurua petit.
Deuehit exceptum natiuo ſpuma meatu;
In patulas plumbi labitur inde vias.
Nullo cum ſtrepitu madidis infecta fauillis
Deſpumat niueum fiſtula cana ſalem.

Multifidas

Multifidas diſpergit opes, artémque ſecutus
Quà iuſſere manus, mobile torquet iter,
Et iunctos rapido fontes ſubteruehit aſtu,
Afflatóſque vago temperat igne tholos.
Acriùs interiùs rauci cum murmure ſaxi
Spumeus eliſo pellitur amne vapor,
Hinc pigras repetunt feſſi ſudore lacunas.
Frigora queis longa damna dedere mora.
10. *Aquæ deſcriptio ex Claudiano.* *Salue Paonia largitor nobilis vnda:*
Dardanij ſalue gloria magna ſoli.
Publica morborum requies, commune medentum
Auxilium, præſens Numen, inempta ſalus.
Seu ruptis inferna ruunt incendia ripis,
Et noſtro Phlegethon deuius orbe calet.
Sulphuris in venas gelidus ſeu decidit amnis,
Accenſúſque fluit, quod manifeſtat odor:
Siue pares flammas vndarum lance rependens,
Arbiter in fœdus mons elementa vocat.
Ne cedant ſuperata ſibi; ſed legibus æquis
Alterius vires poſſit vtrumque pati.
Quidquid erit cauſa, quocumque emitteris ortu,
Non ſine conſilio currere certa fides.
Quis caſum meritis adſcribere talibus audet?
Quis negat auctores hæc ſtatuiſſe Deos?
Ille pater rerum, qui ſæcula diuidit aſtris,
Inter prima poli te quoque ſacra dedit,
Et fragilem noſtri miſeratus corporis vſum
Telluri medicas fundere iuſſit aquas.
Parcarúmque colos exoratura ſeueras
Flumina laxatis emicuere iugis.
Felices, proprium qui te meruere coloni
Fas quibus eſt Aponum iuris habere ſui.
Non illos terrena lues, corrupta nec Auſtri
Flamina, nec ſæuo Sirius igne nocet.
Sed quamuis Lacheſis lethali ſtamine damnet,
Inde ſibi fata proſperiora petunt.
Quòd ſi fortè malus membris exuberat humor,
Languida vel nimio viſcera felle rubent.
Non venas reſerant, nec vulnere vulnera ſanant,
Pocula nec triſti gramine miſta bibunt.
Amiſſum lymphis reparant impunè vigorem,
Pacatúrque agro luxuriante dolor.

Sectio X.

De reliquis medicatis fontibus in particulari.

1\. ALiquot ſuperiori ſectione thermales fontes ex Marchia Taruiſina, Hetruria, Gallia Ciſalpina, & Flaminia, ſigillatim explicandos propoſuimus, & ſolùm hactenus Aponum contemplati ſumus. Iam reliquos, preſſiore tamen ſtylo, perſequemur ex eruditiſſimo Falloppio, *tract. de aquis metallicis, à cap.* 18. & deinceps.

Ex Marchia Taruiſina.

2\. *Marchia Taruiſina balnea.* Eſt hæc prouincia Patauinis, & Veronenſibus celebrata thermis. Patauinæ ſunt Aponus, Mons Orthon, D. Petrus, Domus noua, Mons Grotus, D. Bartholomæus, D. Helena. Veronenſes commendantur aquis Calderianis.

3\. *Balneū Montis Orthonis.* Ex Patauinis, Apono ſatis, ſupérque perluſtrato, proximus occurrit præaltus collis, cui nomen Orthoni, ab Apono, occiduum ſolem verſùs, centum & quinquaginta paſſibus diſtans; ad cuius radices, vbi cliuus molliter aſſurgit, eſt ædes Deiparæ Virgini ſacra, multis inclyta miraculis. In cuius veſtibulo viſitur cauerna, quo per lateritiam ſcalam patet deſcenſus. Hinc manat purior vnda, aqua Virginis dicta, nonnihil tepida, & mitiſſimo condita ſale, ſolo potu mederi apta. Ea eſt temperie, vt poſſit aquę frigiditatem, humiditatémque ſummã obtundere; feruorémque hepatis, ventriculi, renum, aliarúmque corporis partium temperare. *Aqua Virginis.* Inde etiam iuuantur, qui ex ſolo renum ardore, ſine Venere, laborant gonorrhæa; quique verrucoſa rubent facie. *Aqua Virginis prodeſt gonorrhææ.* Non procul ab aqua Virginis eſt ſcaturigo aquæ feruentiſſimæ, ſalſæ ſimul, & ſulphureæ, ad ſananda cutanea vlcera peridoneę. Ab hac ſcaturigine nõ longè abſunt duo Laconica, medicatis, ac tepidis vaporibus repleta, optimi vſus ad emolliendos artus. In lacuna autem illa, vbi feruens aqua ſcatet, eſt lutum argilloſum, & pingue, cuius vis ea eſt, vt ſiccet, digerat, roboret, & diſſolutas partes iungat. caue autem ne hoc, dum calidum eſt, affectæ parti illinas; ſed eam aqua illa priùs calefactam, mox oblitam friuido cœno, Soli exponito.

Ex Orthone deſcendentibus, per latam duorum milliarium planitiem, patet acceſſus ad amœniſſimum collem, Apono paulò celſiorem, 4. *Balneum D. Petri.* ad Meridiem ſitum; è cuius parte illa quæ reſpicit Patauium, erumpunt feruentiſſimæ aquæ, quæ copioſo ſali, & ſucco cuidam, qui Ochram æmulatur, Ochra tamen non eſt, permixtæ, efficiunt D. Petri balneas, ab æde, huic Apoſtolo inibi erecta, denominatas. Hæ autem moderatè calefaciunt, & ſiccant, leuitérque roborant, qua potu hauſtæ, qua inſeſſione vſurpatæ.

A Diui Petri colle, per eandem pergens vallem, Orientem verſùs ad quattuor milliaria, ob- 5. *Balnea Domus nouæ.* nium alterum habebis collem; in cuius altera parte, quæ obiacet Aquiloni, ſunt præcalidæ thermæ; ex altera verò, quæ reſpicit occidentalem plagam, ſcatent multi fontes, circa quos à Carraris, olim Patauij Dominis, condita fuit domus, ex cuius recenti tum ſtructura, balnea illa, Domus nouæ traxere appellationem. Hæc verò impræſentiarum, ex circunfuſa, eáque ſtagnante aqua, dubiæ iam, & penè morientis famæ, auia, & inuia obſoluerunt.

A colle Domus nouæ, dimidio milliaris di- 6. ſtat, Mons ægrotorũ, ita à frequentia ęgrotorum, *Balnea Montis Groti.* illuc proficiſcentium, denominatus; nunc verò, voce corrupta, Mons Grori, quaſi mons Ægrori. Hinc fluit thermalis aqua, ſulphuri, gypſo, & ſali permixta, quæ valdè ſiccat, & calefacit moderatè; & ſolùm noſcitur apta per inſeſſionem ſanare cutis vlcera.

In conualle quadam, arduis vndique cincta 7. collibus, duobus paſſuum millibus à D. Petri *Balneum S. Bartholomæi.* thermis diſſita, eſt Balneum S. Bartholomæi, ab æde huic Diuo ibi dicata, denominatum; toto autem ferè orbe celeberrimum, non quidẽ ratione aquæ, quæ metallica non eſt, ſed ob feruentiſſimum, & bituminoſum, cui illa ſupernatat, lutũ, emollire peridoneum, & artus induratos, & neruos rigidos, quibus ad natiuum fontem, dum adhuc calet, fuerit illitum. Has porrò vires nanciſcitur, ex præferuidis, quæ ſubſtrata ſunt, ſaxis, per occultas quotũ rimulas inferna flamma

bitumine alta,& igneum ardorem,& bituminoſum expirat halitum.

8. *Balneum S. Helenæ.*

Octo ab Antenoris vrbe milliaribus, duobus autem a balneo S.Bartholomæi, viſitur ſacellum D.Helenæ in colle dicatum, vnde nuncupatum D.Helenæ balneum; in quo,præter venuſta Laconica,& gemina ſtillicidia, eſt videre & fontes feruentis aquæ, & medicatum lutum. Aqua ſulphureis copioſè referta vaporibus,habet præterea ſal,at mite, modicúmque, & neſcio quid argilloſum, ad ochræ colorem vergens; moderatè autem & calefacit,& ſiccat, venítque in vſum per inſeſſionem. Lutum ſemel refrigeratum,vi medicata priuatur; proinde inutile, aliò aſportatum; quare & calidum extrahendum, & calidum oblinendum: neque verò pars oblita, Suli exponenda: partim emollit, partímque ſiccat; media, quoad hoc,natura, inter D. Bartholomæi, Montíſque Orthonis lutum, hoc ſummoperè deſiccante, illo quàm maximè emolliente. Hæc de Patauinis thermis, iam de Veronenſibus.

9. *Balneum Calderianū.*

In agro Veronenſi, decimo ferè ab vrbe lapide, eſt vicus Calderium, aliàs Gauderium, vnde tepentes fluunt aquæ Calderianæ, quibus Medici Veronenſes vtuntur ad potum, ad inſeſſionem, ad fomenta, ad coquenda pro ægtis cibaria,& ad vinum diluendum. Continent rubricam ſynopicam, vel fabrilem, portiunculam ſalis,& nonnihil ſulphuris; nec audiendi,qui illis tribuunt ferrum,alumen,nitrum. Siccant verò, refrigerant,roborant, aſtringúntque & aliquantulum ſubducunt aluum; proſunt ventriculo à calida cauſa diſſoluto. Vſui etiam ſunt ad fluxionem menſium rubrorum,& ad temperandum heparis, renúmque ardorem.Hactenus de thermis Marchiæ Trauiſinæ.

Ex Gallia Ciſalpina.

10. *Balneum Aquarianū.*

Balneum Regienſe, ſeu Mutinenſe.

Mutinæ Dux Sereniſſimus habet in ſua ditione,Aquarianas thermas, nomine Regienſes, re Mutinenſes; ſcatentes quippe ex agro Mutinenſi, at deñominatas ab Aquario Regij pago, qui propiùs funti abeſt. Quæ ſecum aqua hæc metalla vehat,non ſatis liquet. alij camphoram putant, alij alumen, ſal, vel nitrum. Sed veriùs ſal,& nitrum,& marmor, vel calcem ex marmore candidiſſimo factam. Ad centum, & ampliùs annos,extra proprium fontem ſeruatur incorrupta, vt in longinquas deferatur oras,Neapolim, Gallias,Hiſpanias.Habet Aquariana vim calefaciendi,& exſiccandi, magnam; prodeſt ad menſtruorum alborum fluxionem, ad omnia membra,quæ laxa ſunt,conſtringenda; calefacit ventriculum, & colon inteſtinum. Denique recipit omnes vſus,quos Aponitana.

Ex Hetruria.

11. *Balnea Hetruſca.*

Balnea Lucenſes.

Balneum Corſena.

Balneum de Ducys.

Thermales aquæ,quas fundit Hetrūtia, ſunt Lucenſes,Piſtorienſes,Piſanæ, Volaterranæ. Ex Lucenſibus laudatiores,Corſenianæ, & Villenſes.Corſenianæ, ita appellatæ à Monte Corſena, vnde fluunt, lapide decimoquinto à Lucis diſtant. Triplex conſtituunt balneum; vnum, de Corſena dictum: alterum de Duciis: tertium S.Ioannis. Aquæ primi balnei ſunt calidiſſimæ; continent ſal,calcem,nitrum,ſulphur. Inſeſſione,ſtillicidiis, & Laconicis calefaciunt, exſiccant,roborant, & probè euacuant neruos, illorum affectibus perquam ſalutares, ſurdaſtris autem ſaluberrimæ. *Balneum S.Ioannis.* Alterum de Duciis (cuius aqua nitro,& marmori combuſto permixta,valde ſiccat, & parum calefacit) habet quatuordecim ſtillicidia per ordinem digeſta, capitibus humidæ, & calidæ temperaturæ benigna, & benefica. Ex his vnum eſt, vocatum deſperatorum ſtillicidium, cui ægri in deſperationem penè acti, non ſine fructu ſubiiciuntur, vſque adeò illud feruidum, vt pulli ſtillis eius infuſi, nudati pennis implumes abeant, idem nihilominus humanis capitibus tam propitium, vt nullam his afferat noxam, ne crine quidem violato. *Balneum deſperatorum.* Aqua verò S. Ioannis, pleriſque ferro, aliis argento permixta videtur. Sed eſt re vera omnis expers metalli,dulcis,pura, potabilis, & ad omnes alios idonea vſus, quos communis præſtat aqua.

In eodem Lucenſi agro eſt balneum Villenſe, à Corſeniano mille paſſibus diſtans; cuius aqua, cui alij ferrum; alij,quod magis probo, alumen ſolum ineſſe putant, diu integra perdurans, omnibus ferè Italiæ vrbibus beneficas vires oſtendit ſuas, roborando, & laxas partes adſtringendo, præſertim verò, quando aperta in thorace vena expuitur ſanguis, nondum vel vlcere facto, vel obducto callo, cruſtáve enata. Roborat putata ventriculum,& viſcera omnia, confértque ad laxatas venas, necnon ad rubros vteri fluxus, & ad alios ſimiles affectus. Soluit etiam parum ventrem, permeátque facillimè. 12. *Balneum Villenſe.*

Montiſcatini,nobili Piſtorienſis agri oppido, ſcatent duo fontes ſale medicati, quorum alteri, Balneolo; alteri, Tectutiu, nomen. Illius poriùs roborat ventriculum, & reliqua viſcera; abſtergit inteſtina,& primas illas venas;prodeſt etiam ad miraculum dyſſenteriis, inteſtinorúmque vlceribus. Ad eundem confert affectum aqua Tectutij,at,quòd ſit validior,minuri quantitate exhibenda. 13. *Balnea Piſtorienſes.* *Balneū Montiſcatini.* *Balneum Tectuty.*

Sunt in Agro Piſano tria balnea. Vnum, quod vocitant Reginæ balneum, ad radices Muntis S. Iuliani, ſcrax aluminis ſolum, non etiam ferri, vt perperam volunt aliqui. Eius potus, & inſeſſio fugat lepram. 14. *Balnea Piſana.* *Balneum Reginæ.* Alterum, à Regina duobus circiter milliariis diſtans;quódque vocatur balneū de Agnano, ab eiuſdem nominis Monachorum Cœnobio, non procul ſito, habet aquam ſummè frigidam, marmoreo ſucco permixtam; quæ narinum ſtipat calorem; remouétque ſterilitatem, prouenientem ex ea vteri relaxatione, quam nimia genuerit caliditas, & humiditas. *Balneum de Agnano.* Tertium,quod nuncupatur Balneum de Aquis, vulgò, *Bagno dell' Acqua*, à Piſis diſtat ſeptemdecim milliaribus. *Balneum de Aquis.* Eius aqua ex amœna valle ſcatet, tepida quidem, at pura, dulcis, cocta, potabilis proinde metallica non eſt; quare illi minimè audiendi, qui ferream illam faciunt, vel aluminoſam, vel æream, vel gypſeam. Sola inſeſſione iuuat, & more qualiumcunque dulcium aquarum egregie humectat, refrigerátque

renes,

Digitized by Google

renes,hepar,veſicam,& cæteras partes, placidéque ſudorem prouocat.

15. *Balneum Volaterranum. Balneam ad morbum. Balneam caſei cocti. Balneam S. Michaëlis.*

Ex Hetruſcis balneis ſolùm ſupereſt Volaterranum,ſexdecim à Volaterris diſſitum milliaribus. Vocatúrque Balneum ad morbum, vulgò *Bagno al morbo*, & continet quinque veluti partes,ſtillicidium, balneum caſei cocti, balneum planitiei,Lacones,& balneum S.Michaëlis. Totum fuit olim ſanè celeberrimum;nunc verò ferè obſoletum,excepto S.Michaële,cuius aqua ex alumine,& ſulphure mixta, mirè confert ad affectus cutis,& ad lepram curandam.

Ex Flaminia.

16. *Balnea Romandiola. Balneum S. Mariæ. Balneum Dominarum. Balneum Medij. Balneum Turris.*

Inter Flaminiæ balnea ſatis celebre illud eſt, quod vocāt S.Mariæ,tribus diſtinctum thermis, Dominarū ſcilicet,Medij,& Turris;quarū aquæ omnes habent ſal gemmeum lucidiſſimum,portionem nitri. Vapores ſulphureos plurimos, & calcem marmoream;eóſque recipiunt vſus,quos aquæ Corſenæ. Non deſunt tamen, qui nunc aquas illas potare incipiant ad robur, caloremque viſcerum; ſed frequentior eſt pro capite,inſciſſionis,ſtillicidiique vſus.Non me latet Flaminiam aliis multis abundare balneis, S.Martini, S.Chriſtophori, & Meldulæ; quæ tamen prætereo,quòd illa ſolùm deſtinarim ſtylo, quæ accuratis experimentis Falloppius noſter examinarit. Iam verò noua quæramus aquarum miracula.

Sectio XI.

De mirabilibus aquarum.

1. Digreſſio de aquis mirabilibus.

Miracula aquarum ad quot capita reuocentur.

SAgax ille naturæ rimator Plinius, miracula aquarum penè humana fide ſuperiora ſuſpiciens, legentium quaſi vel gratiam, vel fidem præoccupaturus *lib.31.cap.2.* Si quis,inquit,fide carere ex his aliqua arbitratur, diſcat in nulla parte naturæ maiora eſſe miracula. Porrò miracula hæc reuocabuntur ad aquarum colores, ſapores,odores, grauitatem, leuitatem, ſpiſſitudinem,& ad vim, quam habent medendi vulneribus, mortem afferendi, eiendi lacrymas,riſum, ſternutamenta, inducendi caluitiem, obliuionem,amentiam; hebetandi ſenſus, & variis tingendi coloribus: quas affectiones planè miras quin haud dubiè referunt aquæ acceptas foſſilibus,neminem arbitror ſani fore iudicij, qui eas digredi putet à propoſitis mineralium commentariis. Sit autem

2. *De aquarum colore.*

Aqua perſpicua.

Qvæstio I. de aquarum colore, & perſpicuitate.In qua re illud pono in primis,aquam elementarem, quæ pura,ac ſincera ſit, diaphanam, ſeu perſpicuam, & pellucidam concedi ab Ariſtotele *de ſenſu, ac ſenſili,cap.*2. Galeno *lib.1.de facultatibus ſimplicium medicam. cap.*5. Matthiolo *in lib.5.Dioſcoridis,cap.*14.Cardano *lib.2. de ſubtilitate,pag.*100.Agricola *lib.1.de cauſis ſubterraneorū, pag.*13.aliíſque omnibus, quam perſpicuitatem opacari,vbi multum patiatur admiſtionis, auferri,vbi atro perfundatur ſucco,docet idem Agricola;rectè illud etiam monens, ſuccorum puritatem, nigroríſque priuationem, eſſe perſpicuitatis cauſam; at contrà impuritatem, & nigrorem,obſcuritatis.

De proprio aquarum colore non æquè conueniunt.Cardanus enim præcitatus,Optima, inquit,aqua colore, odore, ſaporéque caret; cui accinit Pontanus *in Meteoris*,ibi, 3. *Proprius aquarū color.*

Nec ſapor,aut color vllus aquis fluuialibus,&c.

Contrà Scaliger *exercitatione* 325. *in Cardanum ſect.*11.ſcribit colorem aqueum eſſe album.Agricola *lib.1.de cauſis ſubterraneorum,pag.*13. Aqua,inquit,quo purior,eò magis ſuus ipſi color candidus eſt; & *lib.1. de natura eorum, quæ fluunt ex terra,pag.*90.Aquis,inquit,vt eas Clearchus albas eſſe dicat,ſuus quidam color eſt,medius inter album,& nigrum. Quid ergo ſtatuemus de natiuo 4. purioris aquæ colore? Si eiuſmodi omnem cum Pontano, & Cardano ablegemus, aut aquam non videri, aut quod coloratum non eſt, poſſe ſpectari,fateamur neceſſe eſt;quod vtrumque pugnat cum experientia. An horum Philoſophorum ille eſt ſenſus,quo Dioſcorides *lib.5.cap.*14. ſcripſit aquam optimam eſſe dulcem, nullius tamen omninò qualitatis participem? quibus verbis ſibi videtur non conſtare. Eſt enim dulcedo qualitas, teſte Philoſopho *in prædicam. cap.de qualit.* aſcita ergo inter ſpecies qualitatis dulcedine,quomodo aqua optima,dulcis erit, expers nihilominus omnis qualitatis? An vtroſque contradictionis notæ eximero, ſi dixero aquam puram,ſuapte natura & dulcem eſſe, & albam,nullo præterea alio aut ſapore, aut colore infectam?

Maneat ergo naturalem aquæ puræ colorem 5. aliquem conuenire, illúmque vergere ad candidum. Iam duo ſuperſunt examinanda. Primum, quæ aquæ quibus extraneis imbuantur coloribus. Alterum, vnde illis peregrinorum colorum varietas.

Quod ſpectat ad primum, Athenæus *lib.2.* 6. *cap.*2.auctor eſt aquam, quæ eſt in ſtagno Babyloniæ, rubram fieri per aliquot dies: violaceam autem eſſe quibuſdam temporibus Boryſthenis aquam. Hoc clariùs exprimit Plinius *lib.*31. *cap.*5. ibi, Mutantur, inquit, colores aquarum, ſicut Babyloniæ lacus æſtate rubras habet diebus vndecim. Et Boryſthenes, æſtatis temporibus cærulus fertur.Plinio, quo ad vtrumque colorem,ſubſcribit Agricola mox citandus. Pauſanias *lib.4.Meſſenicorum,ſub finem* Aquam, inquit, maximè cæruleam in Thermopylis videre me memini, quamuis non totam,ſed quæ deſcendat in piſcinam,quam incolæ ollas muliebres nominant.Fuluam autem aquam, nec multum à colore ſanguineo recedentem, Hebræorum terra ad Ioppen oppidum exhibet. Mari aqua proxima eſt. Rationem de fonte talem incolæ afferunt: Perſeum perempto Ceto,cui Cephei filia expoſita erat,ſanguinem ibi abluiſſe.Aquam præterea nigram fontibus emergentem videre me memini in Aſtyris. Aſtyra autem, è regione Leſbi lauacra ſunt calida. Apud Romanos ſupra vrbem. Si quis Anienem fluuium traiiciat,aqua alba eſt. Aquæ hæ, quas Pauſanias apud Romanos dicit eſſe albas,ſunt Albulæ illæ,de quibus *infrà*, Cardanus *lib.2.de ſubtilitate, pag.*101. ſcribit aquam eſſe candidam ad ſecundum lapidem à Glauca Miſenæ oppido; rubeam, vt in Radera Miſenæ fluuio iuxta Radeburgum, & olim in Iudæa iuxta Ioppen: viridem in Carpato monte iuxta

Varij colores pluriū aquarum metallicarum. Aqua violacea,& rubra. Aqua cærulea. Aqua fulua. Aqua nigra. Aqua alba. Aqua candida. Aqua rubea. Aqua viridis.

Neuſolam; cæruleam, vt Blauam inter Feltrlam, ac Taruiſium, & in Thermopylis talem etiam fuiſſe: nigerrimam in Allera fluuio Saxoniæ, vbi in Viſurgim ſe exonerat. Lacum etiam eſſe in Suecia, qui & nigras contineat aquas, piſcéſque alat concolores, quibus nihilo ſecius veſcantur incolæ, obſeruat Scaliger *exercit.* 59. *ſect.* 1. Iſidorus *lib.* 13. *orig. cap.* 13. Fons, inquit, Iob in Idumæa quater in anno colorem mutare dicitur, id eſt, puluerulentum, ſanguineum, viridem, & limpidum, ſingulos ternis menſibus induens.

Aqua nigerrima.

Fons in anno quater mutăs colores.

7. Sed de aquarum coloribus optimè Agricola, qui *lib.* 1. *de natura eorum, quæ effluunt è terra, à pag.* 90. inter aquas coloratas recenſet candidas, luteas, flauas, fuluas, rubras, virides, glaucas, cæruleas, nigras, æreas, argenteas. Itaque earum aliæ ſunt colore lactis, quas Romani albas appellant; hæ verò vel infectæ ſunt creta, aliáve terra candida, vel gypſo, vel alumine, vel ſulphure. Creta, vel candida terra albet fons, inde lacteus dictus, ad ſecundum lapidem à Glaucha Miſenæ oppido. Talis eſt Oaxes Scythiæ fluuius, vnde Poëta *Ecloga* 1.

Aqua lactea.

Fons lacteus.

Oaxes fluuius.

Pars Scythiam, & rapidū cretæ veniemus Oaxem.

Talis Araxes Armeniæ: talis Erymanthus Arcadiæ, qui fluuiorum albiſſimus eſſe dicitur, inde etiam lacteſcit Albula, Larij amnis, ab albo colore aquæ ita dictus, poſtea Tyberis à Tyberino Syluio Albanorum Rege ibi extincto. de qua te Virgilius 8. *Æneid.*

Araxes, & Erymanthus fluuij.

Albula, ſeu Tyberis fluuius.

Tum Reges, aſpérque immane corpore Tybris:
A quo poſt Itali fluuium cognomine Tybrim
Diximus: amiſit veram vetus Albula nomen.

8. Nec terram tantùm, ſed gypſum etiam candidum, cum aqua permiſtum, lactis habere colorem videmus. Quòd alumine tinctæ lacteſcant, teſtantur aquæ, tum Labanæ in Numentano, tum Albulæ, quæ ſupra Romam ſunt, vltra Anienem in agro Tyburtino, à fonte Albunea, qui etiam ipſe ab aquarum albore traxit nomen, deriuatæ. Has Albulas eſſe iuxta Romam, mederi vulneribus aptas, teſtantur Galenus *lib.* 1. *ſimplicium medicamentorum, cap.* 7. Plinius *lib.* 31. *cap.* 2. & S. Iſidorus *lib.* 13. *originum, cap.* 13. eaſdémque eſſe aluminoſas, fatetur idem Galenus. de Albunea verò fonte intellige tum Virgilium 7. *Æneid.* ibi,

Albula vltra Anienem.

Albunea fōs.

——————lucóſque ſub alta
Conſulit Albunea: nemorum quæ maxima ſacro
Fonte ſonat.

Tum Horatium Flaccum *lib.* 1. *carminum, Ode* 7. ibi,

Nec tam Lariſſæ perculſit campus opimæ,
Quàm domus Albuneæ reſonantis,
Et præceps Anio, & Tyburti lucus, & vda
Mobilibus pomaria riuis.

9. Sulphur quuque candorem aliquem aquis dare ſolet; qualis eſt in Vmbria, 7. *Æneid.*

Sulphurea Nar albus aqua.

Et in Hildesheimio fons ſulphuratus ad Haſdam pagum. quin Danubius lactis diluti, ſiue ſeri colore eſt; etiam qua parte Vindeliciam, & Noricum à Germania diuidit. Deinde aquarum aliæ ſunt luteæ, vt ocra fluuius Saxoniæ, qui, quòd ochra ſit infectus, luteus eſt. Quædam flauæ ſunt, ſicut in Germania, aquæ Mœni; in Ætolia, Lycormas; in Italia, Tyberis; rectè enim Horatius *lib.* 1. *Ode* 2.

Danubij color.

Aqua lutea.

Ocra fluuius.

Aqua flaua.

Vidimus flauum Tyberim retortis
Littore Hetruſco violenter vndis.

& *lib.* 2. *Ode* 3.

Villaque flauus, quam Tyberis lauit.

Color Tyberis.

Sed quomodo à contradictione vindicabimus Agricolam, tribuentem Tyberi colorem, nunc flauum, at ſuperiùs album? an dicentes ſumpſiſſe flauum, vergens in album? an, quod veriſſimum eſt, dicta de albedine Tyberis, non ex Agricola, ſed ex aliis nos didiciſſe ſcriptoribus? 10.

Sequuntur aquæ fuluæ, qualis eſt in Sueuis acidula propè Goppingam oppidum, & in Lycia Xanthus, qui per Pataram fluit. Aliquæ ſanguinis ferè colore ſunt, ſicut ad Ioppam Hebræorum vrbem aqua fontis, qui proximus eſt mari; & in Lycia, iuxta Pataras oppidum, aqua Telephi fontis ſemper turbida, & cum cruore miſta videtur eſſe. aquæ etiam in Æthiopia rubræ ſunt, quas qui bibunt, in furorem incidunt. & vt ait Lucan. *lib.* 1. *de bell. ciuili,* 11.

Aqua fulua.

Aqua ſanguinea.

Fonte cadit modico, paruiſque impellitur vndis
Puniceus Rubicon.

At verò etiam in Germania Regneſus ad oſtium ſubruber eſt, eúmque colorem in Danubium infert: item Redera fluuius Miſenæ, qui propter Radebergum fluit. Aliæ virides, vt aqua Neuſolæ in Carpato monte; item Moſellæ: nonnihil etiam ad viride inclinant aquæ Rheni. Glauca verò eſt aqua in Thermopylis, non omnis, ſed ea, quæ defluit in lauacrum, quod accolæ muliebres Chytros appellant. Aliæ cæruleæ, ſicut amnis, qui fluit inter Taruiſum, & Feltriam, quem iccirco Germani prope habitantes, Blauam vocant. eiuſdem coloris eſt Bla Sueuorum fluuius, in valle ad Blabeuram oppidum. Cæruleus etiam eſt Iſara Norici fluuius, & Liger Galliæ Lugdunenſis, & lacus Armeniæ ſalſus, ub id ipſi genti Mantianus, id eſt, cæruleus dictus; & Indus, ex quo India nomen inuenit; & aquæ Auerni in cæruleo nigricant. Quædam nigræ ſunt, vt aquæ Ilzæ; qui ex Boëmicis montibus profuſus in Danubium influit è regione Bæoduri, etenim cùm Danubius ſeri colorem habeat, Ilza ad ſecundum lapidem niger fertur. Sunt alij præterea multi fluuij in Germania nigri, vt qui aquæ nigræ vocabulo Germanis nominatus in Miſena exoneratur in Muldam. Et niger Eliſter nomen partim ex colore repetit: is verò Liberdam, & Hercebutgum prætetfluens in Albim effunditur. At omnium nigerrimus eſt in Saxonia Allera, qui in Viſurgim exonerat. Sed rubore mixtus nigror eſt Spreuo, qui inter Perlinum, & Collam oppida medius defluit. Nec Italia caret nigris fluuiis: nam & in Inſubria propè amnem Adduam aquæ nigræ ſunt, & in Calabria apud Virgilium 4. *Georg.*

Aqua virides.

Aqua glauca.

Aqua cærulea.

12.

Aqua nigra.

13.

Quà niger humectat flauentia culta Galeſus.

Et in Lycia Æſopus, & in India Ganges. Aliis denique aquis decolor ſpecies æris, aut argenti eſt, vt nonnullis calidis. Interdum verò colores aquarum mutantur; nam præter lacum Babyloniæ, & Boryſthenem fluuium, de quibus *ſuprà*; Nili aquæ maxima aliquando ſiccitate æruginis colore fluxerunt; quædam etiam calefactæ mutant colorem, vt aqua fontis

Galeſus, Æſopus, & Ganges fluuij.

Mutantur colores aquarum.

Boryſthenes, Nilus.

fontis Tungrorum, quæ ſubditis ignibus efferueſcens rubeſcit.

14.
De cauſis colorum in aquis.
Color aquarum vel verus, vel apparens.

Hactenus de aquarum coloribus, primùm ex Athenæo, Plinio, Pauſania, Cardano, Scaligero, poſtremò ex Agricola. Iam iiſdem ducibus, perſcrutemur cauſas. de qua te ſic habeto. Aquarum colorem aut verum eſſe, aut apparentem. Verus permanet in aqua etiam extracta à fonte, vena, & alueo; apparens non niſi in ſuis viſitur fontibus, venis, alueiſque. Illius cauſam eſſe, vel eroſionem materiæ metallicæ, vel permiſtionem cum variis ſuccis, argillis, & ramentis ſaxorum, docent Athenæus, Cardanus, & Scaliger *præcitatis locis*, idémque teſtatur Agricola *lib.* 1. *de natura ſubterraneorum*, *&* 1. *item de natura eorum, quæ fluunt è terra*; ſicque aquas ex ochra luteas, ex gypſo, alumine, & ſulphure, fluere candidas: ex metallorum autem vel eroſione cæruleas, vel contagione virides.

Cur mutentur colores aquarum.

Sed quam ob cauſam mutant aquæ colores? Agricola poſteriori loco refert eam cauſam vel in ſiccitatem, vel in calorem; hoc enim pacto Nili aquas, maxima aliquando ſiccitate æruginis colore decurrere; aquam verò fontis Tungrorum, ſubditis efferueſcentem ignibus rubeſcere. Hoc verò faciliùs intelligemus, ſi animaduertamus cum eodem

Ex vario ſuccorum colore variantur colores aquarum.

Agricola priori loco, ipſorum quoque colorem ſuccorum, quibus inficiuntur aquæ, variari calore. Nam primùm calor rubentes ſuccos ex candidis efficere poteſt; ex rubentibus flauos; ex flauis virides, aut nigros: non ſecus ac ex pituita dulci fit ſanguis, propter coctionem: ex ſanguine flaua bilis, propter nimium calorem; ex flaua bile viridis, vel atra, propter aduſtionem.

Bitumen cădidum, flauum, nigrum.

Verbi cauſa. Bitumen quoddam liquidum iecit-co candidum eſt, quia mitis calor id ipſum ex terris expreſſit. Indicio eſt ſuccini candidi, quod ex eo coeſtat, dulcedo. Flauum, quia maior calor; quam ob cauſam acrimonia quadam guſtatum commouet. Nigrum, quia plerumque maximus. Deinde frigus etiam ex candidis, & pallidis ſuccis virides, & nigros efficere poteſt. quod non latet Medicos. extincto enim animantis calore vrina interdum exit viridis, vel nigra.

15.

Aliam quoque mutationis cauſam lego apud Agricolam *lib.* 1. *de natura eorum, quæ fluunt ex terra, pag.* 92. quòd quæ cum aquis permiſta ſunt, ea plerumque in fundo reſident, & ad lapides adhærent; quare cùm longiùs proceſſerint tam riui, quàm amnes, quia ipſa, etiam colores, deponunt.

16.
Vnde apparentes aquarum colores.

Sed videamus, vndénam apparentes aquarum colores. Equidem hos reor non aliunde oriri, quàm ex coloratis ſpeciebus, quæ ex alueis, ripiſve diffunduntur in aquas. Id verò planè euincit eruditiſſima Agricolæ *proximè* citati ratiocinatio.

Mare rubrũ.

Nec enim maris rubri aquæ, nec riui apud Iſenacum effluentis ex Rechela monte; quem riuum Toringi inſanum, ſuo tamen vocabulo, appellant, rubræ ſunt; tametſi hæ ob arenas aluei rubras, hæ ob eaſdem, & ſaxa rubra, quæ in ſinu Arabico, & littoribus exiſtunt, rubræ eſſe apparent.

17.
Peneus cur videatur viridis.

Et vt Peneus eſt viridis calculo, cùm aquæ eius exhauſtæ ſint argenteæ, ita quorundam riuorum, & amnium aquæ propter calculos nigræ, cæruleæ, cinereæ, flauæ videntur eſſe; cùm hauſtæ colore nihil à cæteris differant. Nec verò aquæ tantùm ab alueorum terris, arenis, calculis, ſaxis, colorem aſſumunt, ſed è ſtirpibus quoque, quæ labris fontium, & amnium ripis inhærent, eáſque veſtiunt. quocirca inter ſyluas virides, inter roſaria rubræ, vel candidæ, inter flores diuerſos apparent eſſe diſcolores. Etenim cùm ipſæ aquæ perſpicuæ ſint, non colores modò, ſed totas etiam imagines ſtirpium, & florum perinde reddunt, quaſi in eas merſi fuerint. Sed à coloribus tranſeamus ad ſapores.

Qvæstio II. quibus ex cauſis fiant aquæ ſapidæ, & quot ſaporum genera illis conueniant? 18.

De ſaporibus aquarum.
Aqua potabilis expers ſaporis.

Dico primò, aquam elementarem ſuapte natura, omnis eſſe ſaporis expertem. id docet Philoſophus *de ſenſu, & ſenſili, c.*4. Id Galenus *lib.* 1. *ſimplicium medicamentorum*, *cap.* 5. Matthiolus *in Dioſcoridem lib.* 5. *cap.* 14. Cardanus *lib.* 2. *de ſubtilitate*, *pag.* 100. aliíque cæteri. Nec rationibus fruſtrà eſt probandum, quod certiſſimo confirmatur palati teſtimonio. Atqui Dioſcorides clariſſimus Philoſophus *lib.* 5. *cap.* 14. aquam puriſſimam vocat dulcem; ſed nodum hunc colori cum ſapore communem diluimus *quæſtione ſuperiori*.

Cauſa ſaporum in aquis.

Hinc autem manifeſtè infertur ſapores contrahi ab aquis mixtura peregrinæ naturæ, calore ſcilicet terreum ſiccum aquis permiſcente, maturante, & concoquente. Hanc puto eſſe ſcotentiam Ariſtotelis, qui *lib.* 2. *Meteor. ſumm.* 1. *cap.* 3. Manifeſtum, inquit, eſt per multa ſigna, quòd ſit talis ſapor propter commixionem aliquam. Et *infrà*.

Quid ſenſerit Ariſtot. de ſaporibus aquarum.

Quæcunque, inquit, ſunt ſalſæ fluxiones fluuiorum, aut fontium, plurimas quidem calidas aliquando eſſe oportet putare, deinde principium quidem extingui ignis, per quam autem penetrant terram, adhuc manere exiſtentem, velut calcem, & cinerem. Sunt autem in multis locis & fontes, & fluxiones fluuiorum, omnifarios habentes ſapores, quorum omnium cauſam ponendum inexiſtentem, aut ingenitam virtuteio ignis. Cùm enim exuritur terra ſecundùm magis, & minus, omnifarias accipit formas, & colores ſaporum. aluminis enim & calcis, & aliorum talium fit plena viruutibus, per quæ percolantur aquæ, exiſtentes dulces, tranſmutantur. Hæc *ibi* Ariſtoteles, qui *cap.* 4. *de ſenſu, & ſenſili*, ſimilia docet;

Saporis materia & efficiens.

primò, materiam ſaporis eſſe humidum aqueum, & ſiccum terreum, calore ad certam temperiem permixta. deinde tranſmutari ſapores à calore; adhæc talem eſſe aquam, per qualemcunque tranſeat terram: & hoc pacto amaras eſſe aquas per amarum colatas cinerem; & eandem ob cauſam multos eſſe fontes vel amaros, vel acidos, vel aliis ſaporibus infectos. Quemadmodum ergo, inquit, qui lauant in humido colores, & ſapores, talem faciunt ſe habere aquam, ſic & oatura ſiccum, & terreum, & per ſiccum & terreum colans, & mouens calida, quale quid humidum facit. 19.

Ariſtotelem ſequuntur Vitruuius *lib.* 8. *cap.* 3. Cardanus *lib.* 2. *de ſubtilitate, pag.* 101. Scaliger *exercitatione* 59. *ſect.* 1. Conimbricenſes *lib.* 2. *de anima cap.* 10. *q.* 1. *art.* 1. quin etiam Plinius, & Seneca;

Aquæ quando dulcior, & quando minus dulcis.

ille enim *lib.* 31. *cap.* 4. Omnis, inquit, aqua hyeme dulcior, æſtate autem minus, autumno minimè, minúſque per ſiccitates. Neque æqualis

amnium

amnium plerunque guſtus eſt, magna aluei differentia. Quippe tales ſunt aquæ, qualis terra, per quam fluunt, qualéſque herbarum, quas lauant, ſucci. Mutant ſaporem & influentes riui; aliqui verò & imbre mutantur. Seneca *lib.3. natural. quæſtionum, cap.20.*

20. *Cauſa ſaporum in aquis, ex Seneca, Alberto, Agricola.*

Quare, inquit, aquis ſapor varius? propter quatuor cauſas. Ex ſolo prima eſt, per quod feruntur. Secunda, ex eadem ſimilitudine eius naſcitur. Tertia ex ſpiritu, qui in aquam transfiguratus eſt. Quarta ex vitio, quod ſæpe concipiunt corruptæ per iniuriam. Hæ cauſæ ſaporem dant aquis varium. Senecam laudat Albertus Magnus *lib. 2. Meteor. tract.3. cap.19.* ſicque explicat ſecundam cauſam, videlicet aliquando cauſam ſaporum in aquis deſumi ex ipſa ſimilitudine eius, ex quo illæ exprimuntur, vel naſcuntur; & eo pacto aquam roſaceam ſuum à Roſis mutuari ſaporem. Sed omnium clariſſimè de aquarum ſaporibus philoſophatus eſt Agricola *lib.1. de cauſis ſubterraneorum, pag.15.* docens materiam ſaporis eſſe terram, & aquam mixtas; calore verò ſubterraneo eas coqui, mutari, fingi; eiúſque agendi vices ſuſcipere ſolem, ſi materia aëri fuerit expoſita; his verò potiſſimum de cauſis aquas ſibi ſaporem acquirere; vel quòd miſtæ cum terra inſipida aliquantum à colore coquantur; vel quòd lambant terram inſigni aliquo ſapore præditam, aut ſuccum concretum, aut lapidem, aut metallum; vel quòd combibant liquidum ſuccum cuiuſcunque tandem ſaporis, vel denique quòd ex ſpirationibus inficiantur, vt fit in quibuſdam locis

21. ardentibus. Primo modo non pauci ſapores in aquis ingigni videntur; altero aquæ fiunt aſtringentes, per loca aluminoſa permeantes; ſalſæ, per ſalſa; amaræ, per nitroſa: acres, per plena chalciditis, miſyis, & ſimilium; ferratæ præterea per venas ferri; mali ſaporis, per loca ſul-

22. *Pontanus de ſaporibus aquarum.*

phurata, & bituminoſa. Ex his facile ſit intelligere Pontanum, qui in ſuis Meteoris, poſtquam calentium aquarum cauſam retulit in ſubterraneos ignes, illis etiam aſcripſit earundem ſapores, non excluſa tamen ſiccitate terrea.

Hinc etiam ſalſum fontes traxere ſaporem,
Et laticem linguæ ingratus infecit amaror
Tellure incocta exudans, cinerique maligno,
Quem liquit quondam accenſis fornacibus ignis.
Poſt ubi extinctus longo monimenta relinquit
Exuſtum cinerem, & cocto ſola ſubdita ſaxo.
Hinc alibi exhauſtos antris putealibus amnes
Vulcano feruente coquunt, dum craſſior humor
Stringitur, itque ſalem tepida ceſſere lacuna.
Aſt alibi in lapidem tranſit liquor, vſque adeò vis
Telluris variat. Videas lapideſcere Sarni
Cæruleo ſub fonte alnum, filicíſque maniplos,
Et paleæ intortos lento cum vimine culmos.

23. *De varijs pluriū aquarum ſaporibus.* *Dulcedo aquarum quomodo intelligenda.*

Age verò, cognitis ſaporum, quibus inficiuntur aquæ, cauſis, videamus quæ hac qualitate probatiſſimis ſcriptoribus ſint celebriores. Sapiet iſtud, crede, iucundiſſimam eruditionem. Dum verò dulces audieris, caue id intelligas de dulcedine guſtui grata, hæc enim eſt ſuauitas quædam conueniens aquæ potabili, puræ, & ſinceræ, qua laude excellere aquas Eulæi, Choaſpis, Nili, Tyberis, aquas item Marciam, Virginem, diximus *ſuprà ſect.5. quæſt.3.* Intelligas ergo cum Agricola *lib.1. de natura eorum, quæ effluunt è terra, pag.93.* de inſigni, & iniucunda dulcedine guſtatum commouente, hæc quippe thermalibus, ſeu metallicis aquis eſt peculiaris.

Aqua inſignis dulcedinis.

Ducto autem initio à Peripateticorum Principe, hic *lib.2. Meteor. ſumm.1. c.1.* Sunt, inquit, 24. *Aqua acida vſus pro aceto.*
in multis locis & fontes, & fluxiones fluuiorum, omnifarios habentes ſapores; & quidem in Sicania Siciliæ acidæ ſunt aquæ. ibi enim acida muria fit, qua vtuntur ſicut aceto ad quædam eduliorum ſuorum. Eſt autem & circa Lyncum fons quidam aquæ acidæ; circa Scythiam autem amarus. quod autem defluit ab ipſo, fluuium, in quem ingreditur, facit amarum totum. In Palæſtina verò ferunt eſſe ſtagnum ita amarum & ſalſum, vt nullus innaſcatur piſcis; veſtimenta autem purgari, ſi quis, cùm irrigauerit, quaſſauerit.

Aqua amara.

Athenæus *lib.2. cap.2.* Multis, inquit, in locis 25.
ſunt fontes potui apti, & magis vino ſimiles, velut qui circa Paphlagoniam, ad quem incolas dicunt ad bibendum accedere. Salſæ ſunt aquæ apud Sicanos Siciliæ, & cum acritate. In Mileto, inquit idem Athen. eſt fons Achilleus, cuius aqua fluens eſt dulciſſima; quæ conſiſtit, ſalſa. Hac Mileſij, vt refert fama, conſperſerunt heroëm, cùm Strambelum Lelegorum Regem interemit. Hypanis ex fontibus effluens, per quinque dierum ſpatium eſt exiguus, & dulcis, poſt alios dies quattuor, eſt amarus, quodam amaro fonte ſe illis adiungente. Ouid. *15. Metamorphoſ.*

Quid? non & Scythicis Hypanis de montibus ortus,
Qui fuerat dulcis, ſalibus vitiatur amaris?

Quid de hoc fluuio ſentiat Solinus *cap.24. Polyhiſtoris*, placet breuiter referre. Hypanis, in- *Aqua Hypanis amara.*
quit, amnis Scythicorum amnium princeps, purus, & hauſtu ſaluberrimus, vſque dum Callipedum terris inferatur, vbi fons Exampeus infamis eſt amara ſcaturigine, qui Exampeus liquido admiſtus fluori, amnem vitio ſuo vertit, adeò vt diſſimilis ſui in maria condatur. Eandem Hypani proprietatem tribuit Vitruuius *lib. 8. cap.3.* cauſam amaroris, putans Sandarachæ venas, quas perfluant aquæ illius fontis. Quàm ſcitè Cauſſi- 26.
nus *lib.1. ſapientia ſymbolicæ, ſymbolo* 48. aduertit hunc Hypanim eſſe hieroglyphicum voluptatis, quæ initio mellea, aceſcit ad extremum. Paululum mellis guſtaui, & ecce morior, ait ille Princeps *1. Reg.14.* extrema gaudij occupat luctus, *Prouerb.14.* Cui nouum in omnibus rebus, voluptatibus maximis faſtidium finitimum eſſe. nimirum, teſte Boëthio *lib.3. de conſolatione Philoſophiæ, metro 7.*

Hypanis voluptatis ſymbolum.

Habet omnis hoc voluptas,
Stimulis agit fruentes
Apiúmque par volantum,
Vbi grata mella fudit,
Fugit, & nimis tenaci
Ferit icta corda morſu.

In Troglodytis, vt ſcribit Plinius *lib.2. c.103.* 27. *Fons Solis.*
eſt fons Solis dulcis, & circa Meridiem maximè frigidus; mox paulatim tepeſcens, ad noctis media, feruore, & amaritudine infeſtatur. Idem auctor *lib.31. cap.2.* In Troglodytis, inquit, eſt *Lacus inſanus.*
lacus, inſanus, malefica vi appellatus, qui ter die fit amarus, ſalſúſque, ac deinde dulcis, totiéſque etiam noctu, ſcatens albis ſerpentibus

vicenùm

vicenûm cubitorum. Idem aduertit Iſidorus *lib.*13. *originum*, *cap.* 13. Hîc placet Apodoſis Cauſſini, qui *lib.* 1. *ſapientiæ ſymb. ſymbolo* 64. monet eo lacu ſignificari hominem dementis inconſtanriæ, & malitiæ, qui modò leuis videatur, modò acerbus, modò comis, modò auſterus, ad ſummum nunquam à malitia recedit. Quare Iuuenalis *Satyra* 13. rectè ſceleſtos, & inconſtantes carpir, ibi,

Lacus inconſtantiæ ſymbolum.

Iuuenalis de inconſtantia improborum.

Mobilis, & varia eſt fermè natura malorum,
Cùm ſcelus admittunt, ſupereſt conſtantia; quid fas,
Atque nefas, tandem incipiunt ſentire peractis
Crimininibus. Tamen ad mores natura recurrit
Damnatos fixa, & mutari neſcia. Nam quis
Peccandi finem poſuit ſibi? quando recepit
Eiectum ſemel attrita de fronte ruborem?

28\. Himereum cœleſtes mutanr plagæ. Amarus eſt dum in Aquilonem fluit, dulcis, vbi ad Meridiem flectitur. Solinus *cap.* 11. *Polyhiſtoris.* Vim conſuetudinis in hoc fluuio contemplare cum Cauſſino *lib.* 1. *ſymbolo* 49.

Himereus ſymbolũ conſuetudinis.

Non procul à Laodiceæ littoribus eſt inſula ſaxoſa, à mari circunfuſa ſeptem ferè ſtadiorum ambitu, habitationibus plena, tanta hominum multirudine, vt adhuc domus multis tabulatis ſublimes inhabitent: opus, vt ferunt, quorundam ex Sydone profugorum. Aquarum copiam partim ex ciſternis habent, partim è mari. Nam abundantis aquæ fontem in medio freto habent, in quem immerſa vaſa hautiendæ aquæ cauſa, ſalſam primo hauſtu rrahunt, eámque maritimam; reliquo autem hauſtu dulcem, & potabilem. id refert Strabo *lib.* 16. *de ſitu orbis, pag.* 136. Hinc Cauſſinus *ſymbolo* 46. *lib.* 1. putar ſignificari, virtutem initio difficilem, duram, auſteram, mox tam ſuauem, iucundam, & dulcem, vt mella, roſas, & balſama ſpirare videatur. Idem piiſſimus Philoſophus *ſymbolo* 35. *eiuſd. libri*, notat Briellij, Hollandiæ vtbe, ex multis puteis, & ſcaturiginibus, nullam prorſus, quantauis adhibeatur diligentia, reperiri aquam dulcem, prærer vnicum fontem, ad quem ponticulo eſt aditus, & inde vrbem totam ſibi vſum aquæ parare, cùm tamen circa hunc fontem foueæ, & putei omnes ſalſam contineant. In aquis huius fontis reueretur hîc ſcriptor MARIAM Virginem, quæ ſola in hac inquinati generis humani maſſa, pura permanſit. Vitruuius *lib.* 8. *c.* 3. Sunr, inquit fontes vti vino mixti, cuius generis eſt vnus in Paphlagonia, ex quo etiam ſine vino potantes, fiunt temulenti.

Fons virtutis ſymbolum.

Fons Briellij B. Virginis ſymbolum.

29\. Lynceſtis aqua, quæ vocatur acidula, vini modo temulentos facit. Item in Paphlagonia, & in agro Caleno. In Andro inſula, Templo Bacchi, fontem, cui nomen Diotecnoſiæ, Nonis Ianuariis ſemper vini ſapore fluere, memoriæ prodidit Mutianus ter Cos. Lacus Sinnaus in Aſia, circumnaſcente abſynthio inficitur. Hæc teſtatur Plinius *lib.* 2. *cap.* 103. Idem *lib.* 31. *cap.* 2. Tungri, inquit, ciuitas Galliæ fontem habet inſignem, plurimis bullis inſignem, ferruginei ſaporis, quod ipſum nonniſi in fine ſaporis intelligitur. Idem *cap.* 5. *eiuſdem libri.* In Caria, inquit, vbi Neptuni Templum eſt, amnis qui fuerat antè dulcis, mutatos in ſalem eſt. Quod diximus de aqua Lynceſtis, verſibus, quos ſubiiciam, quorum etiam meminit Seneca *lib.* 3. *nat. quæſtionum*, *cap.* 20. elegantiſſimè olim deſcripſit Ouidius 15. *Metamorph.*

Lynceſtis aqua inebrians.

Aqua vini ſapore.

Aqua ferruginei ſaporis.

Huic fluit effectu diſpar Lynceſtius amnis;
Quem quicunque parum moderato gutture traxit,
Haud aliter titubat, quàm ſi mera vina bibiſſet.

Ouidius de Lynceſtio.

In Cardiæ campo, cognomine Albo, calida aqua eſt iuxta vicum, quem Daſcyli cognominant, & bibendo lacte dulcior. Pauſanias *lib.* 4. *Meſſenicorum, in fine.* 30.

Aqua lacte dulcior.

Cardanus *lib.* 2. *de ſubtilitate*, *pag.* 101. notat iuxta Romam in villa Cardinalis Triultij, inuentam ſaporis auſteri aquam, atque eam ſaluberrimam, ob id ſolitam aſportari longiùs, vt vino miſceatur ad conciliandam gratiam. Addit aquas eſſe, quæ vinum referant, vt olim in Naxo inſula, vna ex Cycladibus Ægæi pelagi. Vnde *in tertio Elegiarum* Propertius, *Eleg.* 16.

Aqua ſaporis auſteri.

Aqua ſaporis vini.

En tibi per mediam benè olentia flumina Naxon,
Vnde tuum potat Naxia turba merum.

Sed audiamus Agricolam *lib.* 1. *de natura eorum, quæ effluunt ex terra*, *à pag.* 95. ex cuius ſententia, aquæ minerales ſunt vel dulces, vel pingues, vel ſalſæ, vel amaræ, vel acidæ, vel aſtringentes, vel acres, vel denique multarum rerum, quas lambunt, ſingularem habent ſaporem, vt ſulphuris, æris, ferri. 31.

Dulces ſunt aquæ, tum Cardiæ in campo Albo iuxta pagum Daſcyli; tum Puteolanæ propè antrum Sibyllæ, quæ etiam ius capi quodammodo ſapiunt; tum quæ iuxta Paphlagoniam vini ſaporem referunt.

Aqua Cardiæ & Puteolana, dulces.

Pingues, quaſi oleo perfuſæ nitent, vt in eis natantium, aut lauantium corpora oleo inuncta eſſe videantur. Tales ſunr fontes bituminoſi, in Germania ad Brunonis vicum, nobile oppidum Saxoniæ, & ad cœnobium Sueniæ, cui Degeræ lacus nomen eſt. In Italia, Amelphi ad maximum altare Templi S. Andreæ Apoſtoli. In Sicilia, in tractu Agrigentino. In Macedonia, circa Dyrrachium, & Apolloniam. In Phœnice, ad Sidonem. In Cilicia, iuxra Solos. Fluuij etiam, & lacus bituminoſi reperiuntur; fluuius in Theſſalia, Eurotas. Lacus multi; ſed maximè inſignes, in Iudæa Aſphaltites; in Babylonia, Limnaſphaltites. 32.

Aqua pingues, vt oleũ.

Salſæ, ſiue fontanæ, ſiue puteales, ſiue fluuiales, ſiue lacuſtres, vt omittam marinas, paſſim ſcatẽt; fontanæ autẽ puteales, plures in Hiſpania. In Germania, aliquot fonres ſalſos, nobilibus oppidis decoros, ob id Halas, vocabulo à Græcis deducto incolæ nominant, vt Halam Hermundurorum, quæ eſt ad Salam fluuium: Halam Sueniæ, quæ ad Cocherum: Halam Rhætiæ primæ, quæ ad OEnum. In ſinu maris Adriatici, vbi vergit ad Aquileiam, ſeptem ſunt fontes, omnes, vno excepto, ſalſi. In Italia, in Volaterrano putei ſunr, ex quibus ſalſa haurirur. Et in ditione Senenſi ad ſanctum Quiricum fons eandem effundit. Amnes autem ſalſi ſunt in Hiſpania aliquot. In Sicilia, Himetæ altera pars, quæ ſalſas Selinuntis aquas combibit: vnus in Caria, vbi Neptuni Templum: plures apud Caſpias portas, atque circa Mardos, & Armenios: apud Bactros Ochus, & Oxus. Lacus item multi ſalſi ſunt: in Germania, vnus inter Srapelam, & Seburgum. Cùm enim duo ſint finitimi, alrer ſalſus eſt, dulcis alter. Salſus etiam in Italia eſt Tarentinus: tres in Sicilia, Cocanicus, & Agrigentinus, ac tertius iuxta 33.

Fontes ſalſi.

Amnes ſalſi.

Lacus ſalſi.

Fontes, & amnes amari.

iuxta Gelam, & plures alibi. Amaras habent Hypanis Ponti fluuius; fontes inter Nilum, & Rubrum Mare; fons etiam emanans ex antro, quod propè Corycium eſt in Cilicia, amaras effundit aquas, quanquam puras & claras, quæ ſub terra labuntur in mare. Aquæ autem amaræ plerumque nitroſæ ſunt. Lacus autem in Letis Macedoniæ nitroſus eſt; & Armeniæ Arſenus, qui & Arethuſa dicitur, in quem influit Tigris, nitrum nebulis exhalat; atque iccirco veſtes abſtergit, & expolit. at in lacu Aſcanio, & quibuſdam circa Chalcida fontibus ſummæ aquæ dulces ſunt, potantúrque, inferiores nitroſæ.

Aquæ nitroſa.

35. *Acidi fontes.*

Acidi fontes plures reperiuntur in Germania, vnus ad arcem, nouam domum dictam, quæ eſt in VVeſtphalia: quattuor in Chattorum regione ad Valdungam oppidum: vnus ad Fridebergum: vnus in planicie ad Auram cœnobium, quod eſt inter Mœrſtadum, & Hamelburgum: multi in Elbogano: vnus ad calidas Caroli Quarti. Alter diſtat lapidem vnum à Culma pago, qua itur Egram. ab eo non longè abſunt aliquot fontes, acidi item, dicti inſani, quòd aqua ebullire videatur, cùm ſit frigida. Ab iiſdem ad quartum lapidem, etiam Egram versùs, acidula eſt furioſa nuncupata, quòd ebulliens magno ſonitu, tanquam tonitru quoddam effertur. Habet & Sicilia acidulam, & in Macedonia etiam nobilis eſt apud Lynceſtum.

36. *Aqua aſtringentes.*

At aſtringunt aquæ, quas emittunt loca aluminoſa; cuius generis eſt fons calidus in Volaterrano, & Albulæ in Tiburtino. Simili modo aquæ, infectæ vena atramenti ſutorij, melanteriæ, ſoreis, chalcitidis, miſyis aſtringunt. Sed hæ ipſæ magnam acrimoniam cum tali ſapore coniunctam habent; talis eſt Ochra fluuius apud metallum Goſelariæ in Saxonia; talis in Cepuſio Smolnicij aqua putealis, quæ ferrum erodit, & vertit in æs; talis videtur eſſe Styx fluuius circa Theſſalica Tempe, cuius aqua neque in argenteo vaſe contineri poteſt, neque in æneo, neque in ferreo; ſed id ſua vi corrodens erumpit.

Aqua æres erodentes. Styx.

37. *Odor aqua ſulphurea, ærata, ferrata.*

Quin etiam fontis ſulphurati, ærati, ferrati ſuus quidam eſt ſapor, & quidem iniucundus; at infecti auro, argento, plumbo vix ſenſu poteſt percipi: inter aquas aliquæ etiam ferruginei ſaporis ſunt, qualis eſſe perhibetur aqua fontis Tungrorum. Ex his igitur perſpicuum eſt aquis diuerſum eſſe ſaporem. is autem æquè, ac color mutatur. etenim dulces vertuntur in ſalſas; quod olim contigit in Caria amni, qui erat ad templum Neptuni; dulces in amaras; quod, cùm Georgius Deſpota Mœſis imperaret, accidit in Thracia inter Philipopolin, & Hadrianopolin fonti, qui Regius vocatur. Salſæ etiam dulcibus iunctæ emanant; ſicut ad Verram amnem, in tractu Creuceburgiano, quas vt à dulcibus poſſint ſecernere, non parum contendere ſolent, qui inde ſal conficiunt. Sic ſaporibus aquarum libuit ex Agricola addere extremam manum. Iam ad odores.

Aqua mutantes ſaporem.

Aqua ſalſa dulcibus iuncta.

38. *De aquarum odoribus.*

QVÆSTIO III. de aquarum odoribus, petit earum cauſas, & differentias. de qua re

Dico primò aquam elementarem, ſi pura & ſincera ſit, omnis eſſe expertem odoris. Ariſtot. *de ſenſu & ſenſili, cap.* 5. Plinius *lib.* 31. *cap.* 3. Galenus *lib.* 1. *ſimplicium medicamentorum, cap.* 5. Cardanus *lib.* 2. *de ſubtilitate, pag.* 100. & reliqui omnes, & facilè probatur, quia nullum ſimplex elementum eſt per ſe odorum; odor ipſe comitatur ſaporem, reſultátque ex primarum qualitatum concretione, calore humidum decoquente, & excitante, Ariſtoteles 2. *de anima, à t.* 92. *& de ſenſu, & ſenſili, cap.* 5. Sed aqua eſt ſimplex elementum, inſipidum; & ex primis qualitatibus caret calore, & ſiccitate, ad odores maximè neceſſariis; ergo, &c. Hinc infert primò Philoſophus *cap.* 5. *& ſenſu, & ſenſili*, lapides & aurum eſſe inodora, quippe inſipida; contrà, mare, ſal, ligna, æs, ferrum, argentum, & ſtannum odora eſſe, quòd ſaporem habeant, & ſiccitatem: infert ſecundò *ſect.* 13. *problem. quæſt.* 5. res malè olidas grauius olere, cùm calent, quàm cùm frigent; quòd odor ſuapte natura vapor quidam, & delatio ſit, quæ calore conſiſtunt; motus enim quidam ſunt, calor autẽ mouendi vim obtinet; frigus verò efficit, vt res concreſcat, & cõtrahatur. Deorſum etiã refrigerata omnia feruntur, calor autẽ odoréſque omnes ſurſum feruntur, tũ quia ſiti in aëre ſunt, tum quia ſenſorium eorum ſuprà, non infrà habetur, quippe cùm odor ad cerebrum penetrans mouere ſoleat ſenſionem. Cùm ergo aqua elementaris ſuapte natura nec calida ſit, nec ſicca, nec ſapida, inodora etiam ſit neceſſe eſt. Quare ſi quæ oleant aquæ, eæ non puræ ac ſimplices, ſed mixtæ habeantur, & impuræ. Iam verò, quoniam, teſte Ariſtotele *cap.* 4. *&* 5. *de ſenſu, & ſenſili*, cognatæ ſunt naturæ odorum, & ſaporum, ſeſéque inferunt mutuò, fœdere tã arcto copulatæ, vt iiſdẽ nominibus ſuas appellent ſpecies; proindéque, ſicut ſapores, ita etiam odores alij ſint dulces, alij amari, alij pingues, alij ſalſi, alij acres, alij acerbi, alij acuti, alij acidi; id quod etiã reperit 2. *de anima, ſumm.* 4. *c.* 5. *&* 6. propterea rectè mihi videntur philoſophati Seneca *lib.* 3. *natural. quæſt. cap.* 20. Albertus Magnus *lib.* 2. *Meteor. tract.* 3. *cap.* 18. *&* 19. Cardanus *lib.* 2. *de ſubtilitate, pag.* 102. Agricola *lib.* 1. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 15. & Conimbricenſes *tract.* 10. *Meteorolog. cap.* 2. dum in eaſdem retulere cauſas aquarum ſapores, odoréſque. Ergo olent aquæ, vel quòd lambant terram olidam, vnde ſulphureæ calidæ olent ſulphuris virus; vel quòd in ſe recipiant halitus aduſtos; vel quòd combibant ſuccum benè, aut malè habentem; vel quòd habeant admixtam terrenam portionem, & nonnihil coctæ ſint; vel denique, quòd in cauernis aliquandiu retentæ putreſcant; ex his enim cauſis ſuos quoque ſapores ſortiuntur aquæ. Ita præfati auctores. Sed quamuis cum ſapore odor ſuccorum conſentiat, modò percipi ſenſu poſſit, ij tamen præ cæteris olent, quos inſignis calor peperit: cuius generis eſt bitumen liquidum. Agricola *ibidem*.

Aqua pura ſine omni odore.

Connexio inter odorem, & ſaporem.

Lapides inodori.

Aurum inodorum.

Metalla quæ odora.

Calor excitat vim odorum.

Odoribus, & ſaporibus cõmunia vocabula.

Cauſa odorũ in aquis.

Dico ſecundò, quod ſpectat ad varios aquarum odores; ij aut benè olent, & propriè odores; aut malè, & propriè vocantur fœtores. Qui benè oleant, pauciſſimi ſunt. Nam Plinius *lib.* 31. *cap.* 3. Vnus, inquit, in toto orbe traditur fons aquæ iucundè olentis in Meſopotamia Caburæ. Fabulæ rationem afferunt, quoniam eo Iuno perfuſa ſit. Pauſanias *lib.* 4. *Meſſenicorum, ſub finem*. Mothonæ, inquit, in Peloponneſo, 39.

Varij aquarũ odores.

Odores iucũdi aquarum perrari.

Fontes benè olentes.

Peloponneſo, Dianæ templum eſt. Et aqua in puteo mixta eſt pice, cyziceno vnguento maximè ſimilis. Omnino enim ita fragrat, colorem item, & odorem refert. Porrò vnguentum hoc cyzicenum croco, myrrha, thure, & iride radice ſuaueolentibus conſtitiſſe auctor eſt præcitatus Cardanus. Aquæ verò tetri odoris plures paſſim obuiæ.

Fœtor Celonii ſtagni.

S. Iſidorus *lib. 13. originum, cap. 13.* Celonium, inquit, ſtagnum Siciliæ tetro odore abigit proximantes. Cardanus *vbi ſuprà*, Odores, inquit, aquarum plerunque ſunt iniucundi. Peſſimè olim fœtebat in Elide Anigri fluminis aqua, vſque ad perniciem, non ſolùm piſcium, ſed etiam hominum.

Anigri fœtor.

Fontes malè olentes.

Agricola *lib. 1. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag. 97.* In Germania, inquit, in Hildesheimio duo ſunt fontes malè olentes; quorum alter ad arcem Steureualdam effluit ex marmore, olente putidi oui virus; guſtu ſuauis, nec inſalubris, ſed ſi quis ieiunus eum biberit, ructus eit marmoris triti odorem exhalantes. Alter, qui abeſt à primo ad mille paſſus, odorem fœdum emittit; qualis eſt pulueris bombardæ extincti; aqua iſtius fontis lapides in alueo riuuli iacentes limo obducit; qui deraſus, & exſiccatus ſulphur eſt. In Pannonia inferiore Budæ frigidi fontis aquæ ſulphureo ſunt odore. Sulphure quoque fœtent frigidi fontes in agro Ardeatino. Idem olet in Sicilia Palicorum fons. At Peruſinæ calidæ, ob nigrum bitumen, quod eis innatat, fœtent. Similiter in Calabria ad Leucam fons eſt mali odoris, quem ficta fabula oriri ex ſanie Leuterniorum Gigantum Poëtæ tradiderunt. Fons item mali odoris in Ætolis ad collis Taphoſſi radicem; cuius aquæ emanant grumis plenæ; iterùmque naturam rei obſcurarunt fabulæ. Neſſi enim & aliorum centaurorum ſepulchrum ibi eſſe dixerunt; atque ex eorum putredine naſci fœtorem.

40\.

Riui fœtidi.

Quin in Iudæa non longè à lacu Aſphaltite, riui eadem de cauſa fœtidi feruent. Certè quidem calidæ pleræque omnes vaſtitate odoris iniucundæ ſunt; quocirca Puteoli ex puteorum putore nominantur.

Puteoli à puteorum putore.

Lacus autem inter Laodiceam, & Apamiam, fœtidum, & tetrum quiddam, etiamſi ſalſus ſit, expirat; & Arethuſam Siciliæ fontem ſtato tempore fimum redolere tradunt.

Arethuſa fons.

Et in Tyburtinis montibus Albunea, apud Virgil. *Æneid. 7.*

——Nemorum quæ maxima ſacro
Fonte ſonat, ſæuámque exhalat opaca Mephitim.

Mephitis hic ſumitur pro graueolentia, cuius illa erat Dea, ſicut quandoque Venus pro voluptate.

Quin etiam annô Caroli V. ſecundo & vigeſimo, ſexto Idus Decembris Conſtantinopoli trium fontium aquæ, vt perhibent, mutatæ ſunt, quorum vnus repentè ex liquido turbidus, & ex minimè putido, tam fœdi odoris factus eſt, vt habitatores ex tota illa vicinia exturbauerit. Hæc

41\.

Agricola, quibus ſimilia ſcribunt Conimbricenſes *tract. 10. Meteor. cap. 2.* addentes, aquarum tetri odoris quaſdam eſſe adeò noxias, vt tranſuolantes aues interimant; ſicut lacunis, inquiunt, Volaterranis contentæ, & aqua Auerni lacus in Campania propè Baias, antequam Agrippa ſyluis, quarum opacitate veſtiebatur, cæſis aërem flabilem redderet. Iccirco geminæ illæ columbæ, *Æneid. 6.* id periculi metuentes,

Auerni lacus.

——vbi venere ad fauces graueolentis Auerni,
Tollunt ſe celeres.

42\.

Lacus fœtens.

Sed aquarum odoribus finem imponat Ariſtoteles, qui *de admirandis auditionibus, num. 97.* Lacus, inquit, non procul ab amne Eridano conſtat, cuius aqua calida eſt, ac odorem grauem, moleſtúmque exhalat, ex qua nullum animal bibit, nulláque auis eum ſuperuolat, ſed intercipitur, pariterve moritur. Hic autem 200. ſtadia circuit, ac per decem latus eſt. Accolæ verò fabulantur Phaëthontem iam fulmine ictum in hunc decidiſſe; inibique crebras populos exiſtere, & ex iis electrum excidere.

Qvæstio IV. eſt de aquarum grauitate, & leuitate. Pro qua 43.

De aquarum grauitate, & leuitate.

Notandum primò indidiſſe naturam elementis & grauitatem, qua deorſum premant; & leuitatem, qua ſurſum ſuapte natura contendant: cùm autem virtutes hæ motricès ſint, aliæ ſimpliciter tales, aliæ ſecundùm quid; vtræque deſcribi poſſunt vel per motum, vel per quietem. Per motũ quidem, ſi cum Ariſtot. *4. cæli t. 6. & 31.* dicamus graue ſimpliciter ferri ad centrũ mundi; graue ſecundùm quid, centrum verſùs. Contrà leue abſolutè, moueri ad concauum lunæ; leue reſpectiuum, lunam verſùs.

Graue & leue ſimpliciter quid ſint.

Per quietem verò, ſi cum eodem, *1. cæli* 17. *&* 4. *cæli* 24. 26. 27. aſſeramus grauiſſimum ſubſtare omnibus, quæ deorſum nituntur; leuiſſimum ſupereminere omnibus, quæ ſurſum tendunt; graue verò & leue ſub, vel ſuper aliquibus eſſe.

Graue, & leue ſecundùm quid, quid ſint.

Ex his infer cum Philoſopho *4. cæli à t. 31.* Auerroë *ibi*, & aliis Peripateticis, ignem & terram ſimpliciter eſſe, illum leuem, hanc grauem; aërem autem, & aquam ſecundùm quid, grauem hanc, leuem illum.

Grauitas & leuitas an ſpecie differant.

Quamuis autem grauitatem, & leuitatem ſpecie differre putarint Toletus *2. de gener. cap. 3. q. 7. ad* 4. & Hurtadus *tom. 3. diſp. 3. de cælo, ſect. 5. §. 37.* eiuſdem tamen eſſe ſpeciei probabilius ſenſere alij, tum quia non variantur, niſi penes magis, & minus, tum quia ambæ, pro varia extrinſeci corporis connotatione, indiſcriminatim vel ſurſum mouent, vel deorſum; & alioqui nec motus, quorum ſunt principia, nec termini motuum, præciſè quà ſuperficies, diuerſæ ſunt ſpeciei, eſto differant ſpecie corpora, quorum ſunt ſuperficies.

Notandum ſecundò qualitatum, quæ cadunt in tactum, alias eſſe primas, calidum, frigidum, ſiccum, humidum; alias ex primis oriundas; denſum, rarum; graue, leue; durum, molle; lubricum, aridum; craſſum, tenue; aſperum, læue. Ariſtot. *2. de gen. t. 8. 9. 15. & 2. de partibus animal. c. 1.* 44.

Qualitates primæ, & ſecundæ.

Quia verò denſum & rarum ſunt qualitates, quæ conueniunt corporibus, quòd multum, vel parum materiæ habeant, ſub parua, vel magna mole, 4. *Phyſic. t. 84.* & ipſum quidem denſum graue, rarum autem leue eſt, 4. *Phyſic. t. 85.* monitum te velim, ſi credis Ariſtoteli 8. *Phyſic. t. 55.* denſitatem & raritatem eſſe cauſam grauitatis, & leuitatis.

Grauitatis & leuitatis cauſa.

Quia verò raritas, & denſitas conſequuntur ad calorem, & frigus, quæ enim incaleſcunt videmus rareſcere, addenſari autem, quæ infrigidantur, vt benè etiam obſeruat Auerroës *in lib. 2. de gen. t. 15.* ſatis liquet grauitatem, & leuitatem trahere ortum ex primis qualitatibus, poſita tamen in ſubiecto denſitate, & raritate; ſiue in eodem, ſiue, quod magis reor, in diuerſo genere cauſæ omnes influant, illæ efficiendo, hæ vt cauſæ materiales.

Notandum tertiò, mox dicenda de aquæ grauitate, & leuitate eſſe intelligenda de aqua mixta; puram enim ſimplicémque, & potabilem 45.

Aqua pura & ſimplex eſt leuis.

leuem eſſe, & quo leuiorem, eo ſalubriorem, late explicuimus *ſupra ſect.4.q.1. & ſect.5.q.2.& 3.* His prænotatis tria ſunt videnda, quæ grauium, leuiumque aquarum cauſæ, quæ indicia, quæ denique eius generis aquæ ſint celebriores.

Grauium, leuiúmque aquarum cauſæ.

46. Quod ſpectat ad primum. Ex dictis planum eſt, cauſas grauitatis, & leuitatis aquarum mixtarum eſſe qualitates; ex primis, calorem, & frigus; ex ſecundis, denſitatem, & raritatem. Quod ſi has remotas cenſes, & ob id requiris proximas, lege Senecam *lib.3.natur.quaſt.cap.*20. & Albertum Magnum *lib.2.Meteor.tract.3.cap.*18. qui, vbi docuere aquas variis inſici ſaporibus, & odoribus, vel ex ſolo, per quod feruntur; vel ex ſimilitudine eius, vnde naſcuntur; vel ex ſpiritu, qui in aquam transfiguratur; vel ex vitio, quod ſæpe concipiunt corruptæ per iniuriam, ſtatim addidere, eaſdem etiam eſſe in aquis grauitatis, & leuitatis cauſas.

Grauium, leuiúmque aquarum indicia.

47. Sed quot modis deprehendamus has eſſe graues, illas leues? Primò ſtatera pondus indicante, Plinius *lib.31.cap.3.* Plutarchus *opuſc.quæſt.natur. quæſt.7.* Athenæus *lib.2.cap.2.* Secundò aqua quæ citò calefit, & æquè celeriter frigeſcit, ſemper eſt leuior. Athenæus *ibid.* ex Hippocrate. Tertiò quæ ſupernatant, leuiores; grauiores, quæ ſub aliis labuntur. Athenæus *ibid.* Plinius *lib.2.c.*103. Seneca *lib.3.natur.quæſt.cap.*25. Albertus *proximè* citatus, Agricola *lib.1.de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 99. & Cardanus *lib.2.de ſubtilitate, pag.*102. Hinc Seneca *eo loci* reddit cauſam, cur aliqua, etſi grauia, in aquam proiecta, mergi non poſſint; Huius, inquit, rei palam eſt cauſa; quamcunque vis rem expende, & contra aquam ſtatue, dummodo vtriuſque par ſit modus; ſi aqua grauior eſt, leuiorem rem, quam ipſa eſt, feret; & tanto ſupra ſe extollet, quanto erit leuior: grauiora deſcendunt. At ſi aquæ, & eius rei quam contrà penſabis, par pondus erit: nec peſſum ibit, nec extabit, ſed æquabitur aquæ; & natabit quidem, ſed penè merſa, ac nulla eminens parte. Hoc eſt, cur quædam tigna ſupra aquam, penè tota efferantur; quædam ad medium ſubmerſa ſint, ad æquilibrium aquæ; quædam deſcendant. Namque cùm vtriuſque pondus par eſt, neutraque res alteri cedit, grauiora deſcendunt, leuiora geſtantur: graue autem, & leue eſt, non æſtimatione noſtra, ſed compara-

Grauia in aquam proiecta cur non merguntur.

48. tione eius quo vehi debet. Itaque vbi aqua grauior eſt hominis corpore, aut ſaxi, non ſinit id quo non vincitur, mergi. Sic euenit, vt in quibuſdam ſtagnis ne lapides quidem peſſum eant. De ſolidis, & duris loquor. Sunt enim multi pumicoſi, & leues, ex quibus quæ conſtant inſulæ in India natant. Ipſe ad Cutylias natantem inſulam vidi. Alia in Vadimonis lacu vehitur, alia in lacu Stationenſi. Cutyliarum inſula & arbores habet, & herbas nutrit, tamen aqua ſuſtinetur; & in hanc, atque illam partem non tantùm vento impellitur, ſed & aura. Nec vnquam illi per diem, & noctem in vno loco ſtatio eſt; adeò mouetur leni flatu. Huic duplex cauſa eſt. Aquæ grauitas medicatæ, ob hoc ponderoſæ; & ipſius inſulæ materia vectabilis, quæ non eſt corporis ſolidi, quamuis arbores alat. Forraſsè enim leues truncos, frondéſque in lacu ſparſas pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Itaque etiam ſi qua in illa ſaxa ſunt, inuenies aquoſa, & fiſtuloſa;

Inſulæ natantes.

Inſulæ aliquot cur fluctuent.

qualia ſunt quæ duratus humor efficit, vtique circa medicatorum fontium riuos; quæ vbi purgamenta aquarum coaluerunt, ex ſpuma ſolidantur. Neceſſariò leue eſt, quod ex ventoſo, inanique concretum eſt. Hæc eruditiſſimus Seneca.

Iam cognitis grauium, leuiúmque aquarum cauſis, & ſignis, iucundiſſimum erit indicatas ab egregiis auctoribus id genus aquas ſpectare. 49.

Ergo Seneca *proximè* ciratus, ſcribit quoſdam eſſe lacus, qui nandi imperitos ferant. Atque in Sicilia, & in Syria fuiſſe ſtagnum, in quo narent lateres, & mergi proiecta non poſſent, etſi grauia eſſent.

Lacus, in quibus mergi non poſſunt corpora etſi grauia.

Strabo *lib.15.de ſitu orbis, cap.*128. narrat apud Indos in regione montana Siliam flumen eſſe, cui nihil innatet. Aptum Silias, inquit Cauſſinus *lib.1.ſymbolo* 60. aptum ambitioſi hieroglyphicum, qui non patitur ſibi quenquam dari ſuperiorem, ne Deum quidem; tanta eſt, & tã vecors ſuperbiæ impudentia. Hoc vel ex Caligulæ Cæſaris ingenio ſatis patet, qui iratus cœlo, quod obſtreperet Pantomimis, quos imitabatur curioſius, quàm ſpectabat, quódque comeſſatio ſua fulminibus terreretur, ad pugnam vocauit Iouem, & quidem ſine miſſione, Homericum illũ exclamãs verſum, 50.

Aut tolle me, aut ego te.

Siliæ fluuio nihil innatat.

Silias ambitioſi ſymbolum.

Sirbon, vt legimus apud eundem Strabonem *lib.16.pag.*138. Palæſtinæ lacus permagnus eſt, cuius ambitum nonnulli mille ſtadiorum tradiderum, habet aquam profundam, & grauiſſimam, vt vrinatores in eo innatare non poſſint: verùm qui tenus vmbilico in eum procedit, non extollitur; plenus eſt bitumine, quod è medio fundo temporibus inordinatis, cum bullis quaſi feruentis aquæ efflatur. 51.

Sirbon lacus.

Athenæus *lib.2.cap.2.pag.*55. Boryſthenis, inquit, aqua quibuſdam temporibus eſt violacea, quamuis valdè ſit tenuis, cuius rei illud eſt argumentum, quòd in Borealibus ſupernatat ob leuitatem. Aquarum, quæ ſunt apud metalla circa Pangæum, hyeme vas ducens habet nonaginta ſex proportionem, at æſtate quadraginta ſex. De eodem Pangæo Plutarchus *opuſculo quæſt.natural. q.7.* narrat in Thracia apud Pangæum fontem eſſe, cuius aqua idem vas impletum, hyeme bis tantum appendat, atque æſtate. 52.

Boryſthenes fluuius.

Pangæus fluuius.

Ex Plinio *lib.2.cap.*103. Dulces aquæ mari inuehuntur, leuiores hauddubiè. Ideo & marinæ, quarum natura grauior, magis inuecta ſuſtinent. Quædam verò & dulces inter ſe ſuper alias fluunt. Sic fluuij aliquot lacus ſupermeant, vt Fucinum Marcia, Larium Addua, Verbanum Ticinus, Benacum Mintius, Seuinum Ollius, Lemanum Rhodanus. Quidam verò amnes odio maris ipſa ſubeunt vada, ſic in Arethuſa monte Syracuſano redduntur iacta in Alpheum, qui per Olympiam fluens, Peloponneſiaco littori infunditur. Subeunt terras, rurſúſque redduntur, Lycus in Aſia, Eraſinus in Argolica, Tigris in Meſopotamia. Et quæ in Æſculapij fonte Athenis immerſa ſunt, in Phalerico redduntur. Et in Atinate campo fluuius merſus, poſt 20.m.paſſ. exit. Et in Aquileienſi Timauus. Nihil in Aſphaltite Iudææ lacu, qui bitumen gignit, mergi poteſt: nec in Armeniæ maioris Arethuſa. Idem *lib.31.c.2.* apud Indos 54.
eſſe Siden ſtagnum, in quo nihil innatet, omnia merguntur, teſtatur; & in Auerno ait etiam folia ſubſidere. Contra in Africæ lacu Apuſcidamo 53.

Aqua marina grauior dulci.

Fluuij lacus ſupermeantes.

Amnes vada maris ſubeuntes.

Aſphaltites lacus Iudææ.

Sides ſtagnũ.

Auernus.

Apuſcidamus lacus.

omnia

omnia fluitare, nihil mergi: item in Siciliæ fonte Pythia, & in Medorum lacu, puteóque Saturni. Quod autem de Aſphaltite lacu, & Side ſtagno hic docuit Plinius, confirmat S. Iſidorus *lib. 3. originum, cap. 13.* addens in Aſphaltite nihil mergi poſſe, quod habeat animam. Vnde Cauſſinus *lib. 1. ſymbolo 33.* infert per Apodoſin eo lacu ſignificari voraginem mundi, & vanitatis, quæ permultos quidem abſorbeat, in eos tamen nihil iuris habeat, qui animam habeant, hoc eſt, prudentiam Chriſti, vel caritatem, qua omnes animantur actiones. *Symbolo* autem 58. *eiuſdem libri*, putat per Siden ſtagnum denotari mundi corruptionem, in qua raræ extant generoſæ animæ, auaritiæ, ambitionis, libidinis gurgite non immerſæ, iuxta illud *Æneid. 1.*

Aſphaltites ſymbolum mundi.

Sides ſymbolum vanitatis mundi.

Apparent rari nantes in gurgite vaſto.

55\. Contrà verò lacum Apuſcidamum, in quo omnia extant, nihil mergitur, cenſet *ſymbolo 31. eiuſdem libri*, eſſe hieroglyphicum Religionis, & cœleſtis Philoſophiæ, quæ eminentes animas, in hoc rerum humanarum ſalo, ſupra cupiditates ſtatuit, ſi diligenter excolatur.

Apuſcidamus ſymbolum Religionis.

Hic ſecura quies, & neſcia fallere vita,
Hic patiens operum, paruóque aſſueta iuuentus,
Sacra Deûm, ſanctique patres, extrema per illos
Iuſtitia excedens, terris veſtigia fecit.
Me verò primum ſacræ ante omnia Muſæ
Quarum ſacra fero ingenti percuſſus amore
Accipiant, cœlique vias, & ſidera monſtrent.

Liceat enim de hac vita Maronis ore loqui *Georgic. 2.*

56\. Penëus Theſſaliç fluuius inter Oſſam, & Olympum decurrens, vt ſcribit Plin. *lib. 4. c. 8.* intus ſua luce viridante allabitur, viridis calculo, amœnus circa ripas gramine, canorus auium concentu. Accipit amnem Euroton, nec recipit, ſed olei modo ſupernatantem, vt dictum eſt Homero *Iliad. 2.* breui ſpatio portatum abdicat; pœnales aquas diriſque genitas, argenteis ſuis miſceri recuſans. Hic ille Penëus, de quo Naſo *Metam. 1.*

Penëus fluuius Theſſaliæ.

Ouidius de Peneo.

Eſt nemus Æmoniæ, prærupta quod vndiq; claudit
Sylua, vocant Tempe, per quæ Penëus ab imo
Effuſus Pindo ſpumoſis voluitur vndis
Deiectúque graui tenues agitantia fumos
Nubila conducit, ſummiſque aſpergine ſyluis
Influit, & ſonitu plus, quam vicina fatigat.
Hæc domus, hæ ſedes, hæc ſunt penetralia magni
Amnis.

57\. Quem autem amnem Plinius Euroton, eum (iudice Agricola *lib. 1. de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, pag. 99*) Titareſum vocat Lucanus *lib. 6. de bello ciuili*, ibi,

Eurotos idem qui Titareſus amnis.

Titareſi deſcriptio ex Lucano.

Solus in alterius nomen cùm venerit vndæ
Defendit Titareſus aquas, lapsúſque supernè
Gurgite Penei pro ſiccis vtitur aruis:
Hunc fama eſt Stygys manare paludibus amnem,
Et capitis memorem fluuij contagia vilis
Nolle pati, ſuperúmque ſibi ſeruare timorem.

58\. Agricola *de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag. 99. & 100. lib. 1. & à pag. 118. lib. 1.* plura narrat de aquarum grauitate, & leuitate memoratu digna; Supermeant, inquit, aliqui fluuij fluuios, vt Arſanias vicinum Tigrim in regione Arhene, quoties vterque intumeſcens extra ripas diffluit. Pingues, ſeu bituminoſæ aquæ dulcibus innatant. Mixtę autem magis, quàm ſimplices inuecta ſuſtinent, quales ſunt ſalſæ, nitroſæ, aluminoſæ, atque aliæ multæ. Vaporibus tamen, ſucco item pingui, qui ſupernatare ſolet, infectæ, minus graues ſunt; contrà cum ſucco lapideſcente permixtæ omnium grauiſſimæ. In lacu Siciliæ Agrigentino nihil mergitur, ſed omnia fluitant. Lacus Æthiopiæ, adeò eſt liquidus, & ad ſuſtinenda quæ incidunt, aut immittuntur, infirmus, vt folia etiam proximis deciſa frondibus, innatantia non ferat, ſed paſſim, & penitus accipiat; item in lacu Auerno folia ſubſident, lacum etiam Alcyonium apud Lernam ſi quis natandi, vel alterius rei ſtudio, ſiue volens, ſiue nolens ingreditur, ſtatim mergitur, ad imum magna quadam vi tractus. In lacu Aſphaltite homo manibus, pedibúſque colligatus, & iniectus non mergitur, quòd eius aqua, propter multam ſalis amari mixturam, tantò grauior ſit marina, quantò hac fluuialis leuior. In aquis quæ multum mixtæ ſunt cum ſale, vel aliqua re, innatant oua: lateres etiam ad Pitanam vrbẽ Æolicam fluitans in aquis. Aqua marina non æquè vbique grauis, ſed alibi grauior, vt homines interdum ſuſtentet fluitantes. Quin etiam inſulæ quædam, quia earum materia leuior eſt aquis, in lacubus innatant, in Hetruria, vna in Vadimonis lacu; in Tarquinienſi, duæ; vna in Statonienſi; in Sabinis, vna in Cutiliæ lacu, qui eſt in agro Reatino. In Campania, vna in Cæcubo: in Lydia, Nympharum inſulæ, quæ & ſaltuares, ad ictus modulantium pedum mouentur: in Ægypti quodam lacu Chemnis inſula lucos, ſyluáſque, & Apollinis grande ſuſtinens Templũ natat, & quocunque venti agunt, pellitur: adde adhuc campos natantes: qualis eſt in Gallia Narbonenſi, non longè à Ruſcinone, minuta arundine, gracilíque peruiridis; cæterùm ſtagno ſubeunte ſuſpenſus. Hæc Agricola *de inſulis fluctuantibus*, ex Seneca *lib. 3. nat. quæſt. cap. 25.* Plinio *lib. 2. c. 95.* & Pomponio Mela *lib. 2. de ſitu orbis, c. 5.* Sed quæſtionem hanc de aquarum grauitate, & leuitate claudat Eulæus, celeberrimus ille Mediæ fluuius, cuius aquam fuiſſe aliis leuiorem decima quinta parte, ex Strabone obſeruat Cardanus *lib. 2. de ſubtilitate, pag. 102.*

Fluuij fluuios ſupermeantes.
Aqua bituminoſa, ſalſa, nitroſa, aluminoſa.
Aqua lapideſcentes.
Lacus Agrigentinus.
Lacus Æthiopia.
Lacus Alcyonius.
59\. *Lacus Aſphaltites.*
Aquis innatantia oua.
Lateres aquis innatantes.
Inſulæ aquis innatantes.
60\.
61\.
Eulai fluuij leuitas.

Sectio XII.

De alijs aquarum miraculis.

COgitanti mihi innumera aquarum miracula paucis complecti paginis, quàm vereor ne temerarium exprobret auſum Angelicus ille Puſio, qui in paruum olim nitens vaſculum immenſum corriuare Oceanum, ſapienti ænigmate ab incepto deterruit Auguſtinum, opus meditantem, humano maius ingenio. Ergo ſpe omnia aſſequendi abiecta, proſequar ſolùm aliqua ſelectione. Sit autem 1.

Qvæstio I. de medendi vi aquis indita, de qua tam multa ſuperiores docuere ſectiones, nihil vt ampliùs ſupereſſe videatur; ſuperſunt tamen aliquot memoranda. 2.

De aquis medicatis.

Apud Cynæthaënſes Arcadię Populos eſt fons gelidus, à medicamẽtis Alyſſus nominatus: ſupra eum Platanus excreuit. Si quis itaque ex canis morſu in rabiem eſt verſus, aut vlcere laboret, aut alioquin in periculum inciderit, pota hac

Alyſſus fons.

aqna ſanatur; auctor eſt Pauſanias *lib.* 8. *Arcadicorum,pag.*310.

3. *Albula.*

Aquæ aluminoſæ, quales ſunt in Italia vocatæ Albulæ, propè Romam, cùm aliis vlceribus idoneæ ſunt, tum verò quæcunque fluxionibus tentantur, ea perfacilè deſiccant. Galenus *lib.*1. *ſimplic. medicam.cap.*7. Plinius *lib.*31. *cap.*1. Iſidorus *lib.*13 *cap.*13.

Fontes Ciceroniani.

Digna memoratu villa eſt ab Auerno lacu Puteolos tendentibus impoſita littori; illinc eruperunt fontes Ciceroniani calidi, perquam ſalubres oculis.Plin.*lib.*21.*c.*1.Iſid.*lib.*13.*c.*13.

4. *Sinueſſana aqua. Lacus Alphion. Cydnus amnis. Tungri fons.*

In Campaniæ regione Sinueſſanæ aquæ ſterilitatem fœminarum,& virorum inſaniam abolere produntur. Lacus Alphion vitiligines tollit. Cydnus Ciliciæ amnis podagricis medetur. Contrà, aquarum culpa in Trœzene omnium pedes vitia ſentiunt. Tungri ciuitas Galliæ fontem habet inſignem, plurimis bullis ſtillantem, ferruginei ſaporis, quod ipſum non niſi in fine potus intelligitur; purgat hic corpora, tertianas febres diſcutit,calculorúmque vitia. Eadem aqua igne admoto turbida fit, ad poſtremum rubeſcit. Leucogæi fontes inter Puteolos, & Neapolim oculis, & vulneribus medentur. Reatinis paludibus vngulæ iumentorum indurantur. Erythris Aleos amnis pilos gignit in corporibus.In Scotuſſa lacus eſt,qui vulnetibus prodeſt,Plinius *lib.*31.*cap.*2.

Leucogæi fontes. Aleos amnis. Scotuſſa lacus.

5. *Zama fons. Gallus Phrygia fluuius.*

Zamæ fons in Africa canoras voces facit.Plinius,& Iſidor.*ibid.*Gallus Phrygiæ fluuius(ſi modicè bibas)medetur corporis malis, ſi immodicè, lymphatum animum agit. Plinius *lib.*31. *cap.* 2. Meritò proinde Cauſſinus *lib.* 1. *ſymbolo* 42. ait hunc fluuium eſſe Hieroglyphicum aureæ mediocritatis;cuius illud primum præceptum, *Ne quid nimis.* Rectè enim Horatius *Satyr.*1.*lib.*1.

Eſt modus in rebus,ſunt certi denique fines,
Quos vltra,citráque nequit conſiſtere rectum.

& *Ode* 10. *lib. primi,*

Aurea mediocritas.

Auream quiſquis mediocritatem
Diligit: tutus caret obſoleti
Sordibus tecti: caret inuidenda
Sobrius aula.

6. *Aqua fugans locuſta.*

Chuetch Scytarum Catainorum ciuitas eſt;in qua ſtagnum, cuius præſentia locuſtas arcet. Olim eam ob cauſam inde petitis à Cypri Rege aquis. quarum vaſe ſtanneo pleno turri appenſo,factum eſt, vt eo tempore non ſit à locuſtis inſula tentata, Scaliger *in Cardanum, exercit.*192. *ſect.*2.

Aqua Mercury.

Romæ, ad portam Capenam aqua Mercurij erat, magnis celebrata ſtudiis, qua mercatores, Idibus Maiis, ſe inſpergebant,& ſua,vberes quæſtus propterea facere arbitrati, Alexander ab Alexand.*lib.*4.*Genial.c.*16.

7. *Aqua acida. Aceti vis.*

Teani in Campania, aliiſque pluribus locis, nonnullæ acidæ funtũ aquæ, calculos in veſicis concretos diſcutiũt potatæ;ea eſt acrimoniæ vis; quam intuere vel in ouo,quod ſi in aceto diutiùs detineas,eius corticem molleſcere videas.Plumbum etiam aceto ſuffuſum, eóque ſubinde oblitum,& verò opertum,diluitur tandem, abitque in ceruſſam. Eodem artificio æs, ſolidioris licèt naturæ,vertitur in æruginem; margaritæ etiam, & ſilices,igne calefactæ,infuſo aceto fractæ diſſiliunt.Vitruuius *lib.*8.*cap.*3.

Margaritæ aceto ſoluuntur.

Tarſi,in Magneſia, & Iſmuci oppidi,non longè à Zama Afrorum ciuitate, ſiti, ſunt fontes, quorum potus egregias conciliat ad cantum voces: proinde qui harmonia delectabantur, tranſmarinos caraſtos emebant formoſos,nubiléſque puellas,ex quibus coniugio vinctis procrearetur ſoboles,non minus voce, quàm forma inſignis, Vitruuius *ibid.cap.*4. 8.

Fontes, qui perficiunt vocem.

Fontes in Sardinia inſula,ſanè calidi, & ſalubres aliquot locis efferueſcunt, qui medelas afferunt, aut ſolidant oſſa fracta, aut inſertum à Solifugis (eſt hoc venenatũ formicarum genus) abolent venenum, aut etiam ocularias diſſipant ægritudines,Solinus *c.*10. *Polyhiſtoris.* Vide quomodo vbi oritur Solifugæ virus, ibi quoque inueniatur in promptu remedium. nempe, vnde datum eſt vulnus, contigit inde ſalus. cùm permittit Deus mala graſſari, præſentia ſuggerit remedia. Sic furentibus noſtro ſæculo hæreticis, magna Eccleſiæ lumina oppoſuit,Doctores Catholicos, qui flammeo diuini verbi gladio, totam illam transfugarum catervam diuexare, & cædere non ceſſant,atque inſtillatum eorum pernicie virus ſalutaribus ſapientiæ, & virtutis remediis auertere, vt inde & maior ſapientiæ lux, & virtutis ardor fidelibus accreſcat.Ex Sardiniæ Solifuga huius lucem Apodoſis dat Cauſſinus *lib* 1.*ſymbolo* 55. 9.

Fontes contra Solifugas.

In Cracouia eſt lacus, in quem abiectus fuerat S.Staniſlai perempti digitus.Habet is aquas,quę ſi in quempiam vſum hauriantur,noxiæ ſunt;at ſi ad quaſlibet ægritudines ſumãtur,valdè proſunt, Surius *menſe May,in vita S.Staniſlai.* Verùm eam vim lacui illi, non naturæ prouidentia impreſſam,ſed Martyris merito fuiſſe supernè impertitam nemo non videt.Idem eſto iudicium de horto Balſami,quẽ Burchardus, natione Germanus (floruit is ante annos trecentos)in Ægypto vidit non edere vllum ex ſe fructum, niſi irrigetur fonte vicino,in quo MARIA ſæpiùs lauit IESVM, Sarracenóſque expertos fruſtrà irrigare aliis aquis; quamobrem duxiſſe in illum fontem aliunde aquam, vt virtutem diuinam inde hauriens,abundè ſufficeret ad irrigationem. Hinc MARIÆ fauorem ſignificari monet Cauſſinus *lib.*1.*ſymbolo* 65. omnia quippe noſtra cogitata, factaque, tanquam ſteriles plantas marceſcere, niſi illa vitæ aqua irrigentur, 10.

Lacus digito S.Staniſlai memorabilis. Balſami hortus in Ægypto. MARIÆ fauor.

Quæ rapitur de fonte tuo.

O ſola inter virgines Mater, & inter matres Virgo. Poterit igitur rectè confirmari emblema in Chriſtianam pubem,quæ Virginis Mariæ auſpiciis creſcit,& viget,cum hoc lemmate, *Creſcit quodcumque rigat.*

QVÆSTIO II. eſt,de aquis noxiis,& lethiferis. Ex his 11.

De aquis noxys,& lethiferis. Phenei aqua.

Primo loco occurrit aqua Phenei.Is eſt Arcadiæ lacus, cuius aqua nocturna tempore perniicioſa interdiu ſalutaris eſt. Ouid. *Metamorph.*15.

Eſt lacus Arcadiæ,Pheneum dixere priores,
Ambiguis ſuſpectus aquis; quas nocte timeto:
Nocte nocent potæ,ſine noxa luce bibuntur.

Deinde ſequitur Styx, de qua nonnulla ſunt prænotanda ex Platone *in Phædone*, Ariſt. *lib.*1. *Met.ſumm.*2. *cap.*1. Homero *lib.*2. *Iliad.* Pauſania *lib.*8. *Arcadicorum,pag.*310. Plinio *lib.* 2. *cap.*103. *& lib.*31. *cap.*2. Seneca *lib.* 3. *nat. quæſt. cap.* 15. 12.

Styx.

Plutarcho

Digitized by Google

Plutarcho *in vita Alexandri Magni, & in opuſculo de primo frigido.* Iuſtino *lib.* 12. Iſidor. *lib.* 13. *orig. cap.* 13. Vitruuio *lib.* 8. *Architect. cap.* 3. Alberto Magno *lib.* 2. *Meteor. tract.* 3. *c.* 18. Agricola *lib.* 2. *de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 114. & 115. Cardano *lib.* 2. *de ſubtilitate, pag.* 103. Alexandro ab Alexand. *lib.* 5. *Genialium, cap.* 10. Natali Comite *lib.* 3. *Mythologiæ, cap.* 2. Cauſſino *lib.* 1. *ſymbolo* 62. & aliis.

13. *Styx vnde dicta.* Dico primò, Styx, ſeu aqua Stygia, ab inſuauitate ſic denominatur, quaſi στυγερὸν, quod mœſtum, odioſúmque ſignificat apud Græcos, Natalis Com. Hæc è prærupta rupe ad Nonacrim in Arcadia in præcelſum ſaxum guttatim cadit, ac inde in fluuium Crathim delabitur, Plinius, Seneca, Vitruuius, Albertus, Pauſanias, Agricola, Plutarch. Iuſtinus. Sitne autem fluuius, an fons, an palus, lacúſve, non ſatis liquet; vſque adeò varij ſcriptores. *Styx an ſit fons, vel palus, vel amnis?* Sed enim nihil impedit, quominus primùm ſit fons, dein fluuius, tandem lacus, & palus.

14. *Stygis locus.* De Stygis loco eſt aliqua difficultas; plerique enim eam fluere autumant prope Nonacrim Arcadiæ, Seneca, Albertus, Vitruuius; Cardanus, iuxta Cyllenem montem; Plinius, Pauſanias, & Agricola, ad Pheneum. Plutarchus, ad Tænarum; alij relati à Natali, non procul à Lucrino portu, Auernóque lacu in ſinu Baiano. Sed frequentiorem ſecuti auctorum de Arcadia calculum, facilè conciliamus diſſidium. Namque, vt ſcribit Plinius *lib.* 4. *cap.* 5. & 6. in eadem Arcadia ſunt Pheneus oppidum; Nonacris, & Cyllene, montes; quia verò in Peloponneſo, vbi eſt Arcadia, eſt etiam Achaia, in qua Tænarus Promontorium; non repugnat eandem Stygem, penes aliqoid ſui, omnibus illis locis affinem eſſe. Quid ergo mirum ſi eam ſcriptores promiſcuè definiant per illorum quemlibet? ſic enim Pheneum, & Nonacrim indiſcriminatim vſurpant Pauſanias, Plinius, & Agricola; Tænarum, & Nonacrim Plutarchus. Hic ille Tænarus, de quo Horatius *lib.* 1. *Ode* 34.

Quo Styx, & inuiſi horrida Tænari
Sedes.

& Virgilius 4. *Georg.*

Tænarias etiam fauces, alta oſtia Ditis.

15. Hinc Plato *in Phædone* Stygem annumerat Tartaro, Acheronti, & Cocyto infernis fluuiis. Plutarchus etiam vbi de Socratis Genio, ſcripſit Stygem eſſe viam ad inferos; inde omnes, vt reor, moti, quòd per Tænari fauces infernè erumpat. Sed de loco Stygis hæc ſatis. Nunc de eiuſdem viribus.

16. *Stygem venenatam eſſe.* Dico ſecundò, Stygiam aquam præſentiſſimi eſſe veneni; epota enim illico necat tam homines, quàm reliquas animantes omnes, Pauſanias, Iſidorus, Alexand. Viribus addit inſidias, quippe quæ nec colore, nec odore ſuſpecta eſt, qualia ſunt magnorum artificum venena, quæ deprehendi niſi morte non poſſunt; quin ipſo aſpectu blanditur, fallítque aduenas; nec remedio locus eſt, quia ſumma celeritate corrumpit, quod vel

17. *Styx cur perimat.* protinus hauſta duretur, nec aliter, quàm gypſum ſub humore conſtringatur, alligétque viſcera, Seneca; vel ſummo frigore noxia profluens lapideſcat, Plinius; vel gelidiſſima acrimonia perrumpat, Plutarchus; vel qualitate atramentoſa corrodat, Agricola. Indomitam Stygij veneni vim illa teſtantur, quòd vaſa, & pocula omnia ſiue vitrea, ſiue cryſtallina, ſiue Murrhina, ſiue è lapide, aut teſta ſint fictili, aquæ illius vi fracta diſſiliunt. *Stygis vis indomita.* Quin etiam ferrum, æs, plumbum, ſtannum, argentum, & electrum ea aqua infuſa ſoluuntur. ipſum quoque aurum, quod neque ſitu, neque rubigine deteritur, aquæ tamen huius virus non ſuſtinet, Pauſanias, Plutarchus, Iuſtinus, Vitruuius, Agricola, Cardanus, Cauſſinus.

18. *Piſces lethales.* In eadem Styge ſunt piſces parui, lethales & ipſi, quod non in alio genere mortiferorum fontium, Plinius. Quis credat? Diuino conſilio eſt inſtitutum, vt quæ gloria maximè antecellerent, à rebus abiectiſſimis vincerentur. Partim enim margaritas acetum ſolet diſſoluere, partim adamantem gemmam ſolidiſſimam hircinus ſanguis liquefacit. Atqui Stygis aqua equi vngulam ſolam vi corrumpere non poteſt; ſed ſi infuſa ſit, & continetur ab ea, & vngulam aqua non deſtruit, Pauſanias. De quadrupedis vngula conueniunt omnes. Sed eam gloriam deferunt Pauſanias, & Cardanus equo: Plutarchus, & Cauſſinus aſino, Vitruuius mulo.

19. *Stygem ſola equi vngula, vel aſini, vel muli ſuſtinet.* Quia verò aſinus eſt patientiæ ſymbolum, ex vngula aſini aquæ Stygis reſiſtenti, piam eam colligit Apodoſim Cauſſinus *lib.* 1. *ſymbolo* 62. ad omnia ſpicula fortunæ obdurniſſe clypeum patientiæ, & nullum eſſe telum tam mortiferum, quod eius vim pertundere poſſit. Rectè enim Lucanus *lib.* 9.

Me calor æthereus feriat, mihi plena veneno
Occurrat ſerpens.
——*ſerpens, ſitis, ardor, arena*
Dulcia virtuti; gaudet patientia duris.

20. *Styge Alexander Magn. an peremptus.* An verò Alexander Magnus hoc veneno fuerit peremptus, nihil certi ſcio: dictum eſſe ſcio. affirmant Iuſtinus, & Vitruuius: hæret Pauſanias: fictum ſuſpicatur Plutarchus.

21. *Styx Deorum iuſiurandum.* Dico tertiò, ex Poëtarum fabulis refert Ariſtoteles *lib.* 1. *Met. ſum.* 2. *c.* 1. Stygiam aquam fuiſſe Deorum iuſiurandum. Ex illis porrò qui peieraſſet, à nectare, & ambroſia, cœlitúmque conſuetudine reliquorum, ad certum tempus abſtinebat in pœnam; dato Stygi hoc honore, quòd coniurantium Deorum aduersùs Iouem, cùm illum vincire voluerunt, inſidias patefecerit. Natalis ex Heſiodo, & Iſacio. Hinc Homerus *lib.* 2. *Iliados,*

——*manat ab ipſa inferna Styge,*
Cuius fluuij apud inferos ſanctiſſimũ iuſiurandũ eſt.

& Virgilius 6. *Æneid.*

Cocyti ſtagna alta vides, Stygiámque paludem,
Dij cuius iurare timent, & fallere numen.

Auſonius in monoſyllabis verſibus Deorum,

Quæque piat diuûm periuria nocticolor Styx.

& Statius *lib.* 8. *Thebaidos,*

——*& Styx periuria diuûm*
Arguit.

Plura de pœna Stygij periurij vide apud Alex. ab Alex. *lib.* 5. *Genial. cap.* 10. & *ibi* Tiraquellum.

Hactenus ex noxiis, lethiferíſque aquis Pheneum, Stygémque delibauimus; reliquas decurramus.

22. *Alcyonia palus.* In Græcia, Palus Alcyonia infinitæ eſt profunditatis; nec vllus homo reperitur, qui ad fundum potuerit vlla machina penetrare. Vnde & Nero multorum ſtadiorum funes connexuit, & plumbo appenſo, aliiſque inſtrumentis paratis,

quæ ad explorandam profunditatem conducere videbantur, demiſit; fundum tamen inuenire nullum potuit. Eius paludis aqua, quantum quídem oculis iudicari poteſt, placida eſt, ac tranquilla. Quæ cùm ſic appareat, & tranare quis audeat, attrahere eum aſſolet, exceptúmque in fundum vſque demergere. Ambitus paludis non ſpacioſus eſt, ſed tertiam fermè ſtadij partem adæquat. In ripis eius herbæ naſcuntur, & iunci. Pauſanias *lib. 2. Corinthiacor. fine.*

23. Iuxta Thraciæ Gelopes fonticulus exiſtit, cuius aqua aſpectu quidem ſincera, pellucidave incolis, ac pari modo cæteris apparet. Cæterùm ſi ex ea aliquod animal biberit, confeſtim obire diem aiunt. Ariſtot. *de admirandis auditionibus, num.* 116.

24. *Auernus.* Ad Auernum lacum quæ aduolauerint aues, emoriuntur. Plinius *lib. 31. cap. 2.* In quoſdam ſpecus qui deſpexere, moriuntur; tam velox malum eſt, vt tranſuolantes aues deiiciat; talis eſt aër, talis locus, ex quo lethalis aqua diſtillat. Quòd ſi remiſſior fuerit aëris, & loci peſtis, ipſa quoque temperatior noxa, nihil amplius, quàm tentat neruos, velut ebrietate torpentes. Seneca *lib. 3. natur. quæſt. cap.* 21. De his Auernis, præter ea quæ ſuperiori ſectione *num.* 41. *&* 42. diximus ex Ariſtotele, & Virgilio, audiamus Lucretium *lib. 6. de natura rerum.*

25. *Lucretius de Auernis.*

Nūc age, auerna tibi quæ ſint loca cumque, lacúſque,
Expediam, quali natura prædita conſtent.
Principio, quòd Auerna vocantur, nomen id ab re
Impoſitum eſt, quia ſunt auibus contraria cunctis.
E regione ea quòd loca cum venêre volantes,
Remigij oblitæ pennarum vela remittunt,
Præcipitéſque cadunt molli ceruice profuſæ
In terram, ſi fortè ita fert natura locorum,
Aut in aquam, ſi fortè lacus ſubſtratus Auerno eſt,
Is lacus eſt Cumas apud, &c.
Eſt & Athenæis in mœnibus, arcis in ipſo
Vertice, Palladis ad templum Tritonidos almæ;
Quò nunquam pennis appellunt corpora raucæ
Cornices, non, cùm fumant altaria donis.
Vſque adeò fugitant non iras Palladis acris
Peruigilij cauſa, Graiûm vt cecinêre Poetæ;
Sed natura loci hoc opus efficit ipſa ſuapte.
In Syria quoque fertur item locus eſſe videri,
Quadrupedes quoque quo ſimul ac veſtigia primùm
Intulerint, grauiter vis cogat concidere ipſa,
Manibus vt ſi ſint diuis mactata repentè.
Omnia quæ naturali ratione geruntur,
Et quibus è cauſis fiant apparet origo.

26. *Aqua in Theſſalia circa Tempe.* Eſt autem noxia aqua, in Theſſalia circa Tempe, quam & feræ, & pecus omne deuitat, pee ferrum, & æs tranſit; tanta vis illi ineſt, etiam dura molliendi; nec arbuſta quidem vlla alit, & herbas necat, Seneca *lib. 3. natur. quæſt. cap.* 25. De eadem aqua Plinius *lib. 31. cap.* 2. Circa Theſſalica, inquit, Tempe, fons viſus omnibus terrori eſt; tradúntque æs, ac ferrum erodi illa aqua: profluit breui ſpatio; mirúmque, ſiliqua ſylueſtris amplecti radicibus fontem eum dicitur, ſemper florens purpura. Vitruuius etiam *lib.* 8. *cap.* 3. teſtatur nullum pecus propiùs accedere ad eum fontem, & iuxta illum florere arborem purpureo colore.

27. *Duo riui ad tum... Euripidis.* In Macedonia, non procul ab Euripidis Poëtæ ſepulchro, duo riui confluunt, alter ſaluberrimi potus, alter mortiferi. Plinius *lib. 31. cap. 2.* Vitruuius *lib. 8. cap. 3.* Agricola *lib. 1. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 1 4.

28. *Aqua ſcabiem inferentes.* Creditum eſt quaſdam aquas ſcabiem afferre corporibus; quaſdam vitiliginem, & fœdam ex albo varietatem, ſiue infuſa, ſiue pota ſit; quod vitium dicunt habere aquam ex rore collectam. Seneca *lib. 3. natur. quæſtionum, cap.* 25. Quod autem Seneca de rore docuit, illuſtrat Plutarchus *quæſtione ſexta naturalium*; vbi quærens, quid cauſæ ſit, cur, ſi quis crebrò per roſcidas arbores tranſeat, membra materiam tangentia lepra corripiantur: reſpondet inde illud euenire, quòd vel roris humor ob tenuitatem de cute aliquid ſtringit; vel, ſicut rubigo humectatis ſeminibus incidit, ita à rore viridibus, ac tenuibus, quæ in ſuperficie ſunt, morſis, & colliquatis, aſpergo quædam noxia defertur, & affuſa corporis partibus, quæ maximè ſunt exſangues, earum ſuperficiem mordet, atque lancinat. *Roris vis noxia.* Nam rori natura ineſſe quandam rodendi vim, ſatis ex eo liquet, quòd potus graciliores facit; & pingues mulieres tenuibus veſtimentis, aut lanis rorem excipientes, videntur eo nimias carnes conſumere.

29. *Tres fontes mortiferi. Soractis fons.* In Beroſo Taurorum colle tres ſunt fontes, ſine remedio, ſine dolore mortiferi. Plinius *lib. 2. cap.* 103. Ad Soractem fons eſt, latitudinis quattuor pedum, qui ſole oriente, exundat feruenti ſimilis, auéſque quæ guſtauerint, iuxtà mortuæ iacent. Idem *lib. 31. cap.* 2. addens necare aquas & in Thracia apud Cychros; de qua re Vitruuius *lib. 8. cap. 3.* vberiùs, Apud Cychros, inquit, in Thracia eſt lacus, ex quo non ſolùm qui biberint moriuntur, ſed etiam qui lauerint.

30. *Fons apud Potnias Bœotiæ. Hierapolis antrum.* Apud Potnias Bœotiæ manat fons, ex quo equæ indigenæ haurientes, concitantur in rabiem. Hierapoli fertur antrum eſſe, quod cùm mortiferum exhalet, in eo intereunt omnia, niſi execta, & quæ virilitatem amiſere. Alexander ab Alexand. *lib. 6. Genial. cap.* 2. & Tiraquellus *ibi.* Verùm, quod diximus de aquis apud Potnias, paulò aliter narrat Plinius *lib. 25. cap.* 8. nempe circa Abderam, & limitem, qui Diomedis vocatur, equos paſtos inflammari rabie, circa Potnias verò aſinos. *Equorum & aſinorum rabies.* Porrò quæ de Hierapoli ſcripſimus, planiora facit Strabo *lib. 13. de ſitu orbis, in fine,* quo loco, Hierapoli, inquit, calidæ aquæ ſcaturiunt, & vbi Plutonium eſt; quæ vtraque non paruam admirationem præſtant. Nam aqua adeò faciliter in tuphum duratur, vt qui aquæ ductus deducunt, integra ſepta ex eo aquis efficiant. *Os Plutonium.* Os Plutonium eſt in paruo quodam imminentis montis ſupercilio, ita commenſuratum, vt hominem ſuſcipere poſſit, mira profunditate. Huic propoſitum eſt vallum quadratum; ambitu fermè ſemiiugero, quod nebuloſa, & craſſa caligine plenum eſt, vt vix ſolum diſcerni poſſit. Ad ſeptum appropinquantibus aër innoxius eſt, purus ab illa caligine, in tranquillitate ventorum. nam caligo intra ambitum manet: ſi verò animal introrſum progrediatur, ſtatim moritur. Quapropter tauri introducti cadunt, & mortui educuntur. Nos, inquit Strabo, paſſeres immiſimus, qui ſubitò mortui ceciderunt; galli verò execti illæſi accedunt, vt etiam vſque ad os appropinquent, & introſpiciant, & immergantur quouſque poſſunt ſpiritum continere. *Galli execti priuilegia.*

Tarracinæ

31. *Fons Neptunius.* Tarracinæ fons Neptunius fertur fuiſſe aqua tam peſtifera, vt qui imprudentes biberent, interimeret. quapropter ab antiquis obſtructus. Suſis, Perſarum vrbe, eſt fonticulus, ex quo qui biberint, dentes amittunt. Ergo epigramma Græco idiomate inſcripſerunt, quo monerent aquas illas eſſe quidem ad lauandum egregias, ſed quæ potantibus dentes radicitus excutiant. Vitruuius *lib.8.cap.3.*

Fons dentibus noxius.

Lacus Gadareaus. In Palæſtina eſt lacus Gardarenus, cuius aqua deguſtata pecora pilos, vngues, & cornua amittunt. Strabo *lib.16. de ſitu orbis, pag.*138.

32. *Fõtes Æthiopiæ Troglodyticæ.* Fontanas Æthiopiæ Troglodyticæ aquas tam eſſe gelidas ſcribunt Luſitani, vt incolarum dentibus vitium faciant, peregrinos torminibus necent. Scaliger *in Cardanum, exercit.54.ſect.1.*

33. *Gutturones.* Gutturis tumor, quem Ligures Taurini paulò corruptiore voce Gutturonem dicunt; Barbari Bocium gulæ; Itali Gos. Græci, Bronchocelem; Herniam, plerique Latinorum, aquarum vitio contrahitur; & quidem multis in locis, præſertim in Norico ſupra Iuuauium nobile oppidum, quod hodie nominatur Salzeburgum; atque in Alpibus duobus in locis, nempe in Cillera valle, quæ diſtat ab OEno ad octauum lapidem, Meridiem verſùs (incolit eam vallem natio Medullorum;) & in Sundera valle, quæ abeſt à Curia oppido Rhætiæ circiter duodecim millia paſſuum, vbi præterea fons eſt, cuius aquæ potæ adeò lædunt cerebrum, vt ſtolidos faciant; atque etiam in Italia Equicolis guttur intumeſcit aquarum, quas bibunt, culpa.

34. *Cur quædam aquæ gutturoſos efficiãt.* Sed quánam vi gutturoſos efficiunt huiuſmodi aquæ? an quà frigidæ, vel lacuſtres, vt ſcripſere aliqui? Sed neutrum caret difficultate. Principio non omnis lacuna gignit hoc. præterea non omnis aqua frigida. Nullum tale vitium in Syria, in Africa, Arabia, Perſide, India, Troglodytica, vbi mira aquarum frigiditas. Item vniuerſa Germania inferior, Sarmatia, Scythia, Nortuegia libera eſt. Et ex lacunis bibunt Arabes, bibunt Libyes: è gelidis Iſlandij. Nulli tamen ibi gutturones. Dixerim ergo id ab aqua fieri è niuibus liquefactis, quæ multum terreſtris, & crudi continet; crudum quippe repugnat reſolutioni, iccirco gutturis hæret muſculis, & glandibus terreſtre, quod propter aqueum ſe ſe inſinuauit, ibique concretum induruit. Iccirco qui ad Alpes habitant, & Pyrenæos, atque in Aruernis, hoc patiuntur: in locis autem frigidioribus niues rariùs, ac ſeriùs ſoluuntur: & quæ ſoluuntur, puſillo temporis ſpatio cedunt aliis citò ſubituris. Vitruuius *lib. 8. cap. 3.* Agricola *lib. 2. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 108. & Scaliger *in Cardanum, exercitat. 60, ſect.2.* Addit Maiolus *colloquio* 13.

35. *Monſtroſa fœminarum guttura.* ex Ortellio in Illyrico, mulieribus in Syria, aquarum potu adeò protendi guttur, vt poſt tergum perinde, ac ſaccum reiiciant, ne lactanti infanti impedimento ſit. Quod ſi ita eſt, videat Scaliger *loco citato*, quàm verè negarit Syriæ hos gutturis tumores.

36. *Fons mouens riſum lethalem.* Fortunatæ inſulæ abundant ſua ſponte genitis, & ſubinde aliis ſuper aliis innaſcentibus nihil ſolicitos alunt, beatius quàm aliæ vrbes excultæ. Vna ſingulari duorum fontium ingenio maximè inſignis; alterum qui guſtauere, riſu ſoluuntur in mortem; ita affectis remedium eſt ex altero bibere. Pomponius Mela *lib.3. de ſitu orbis, cap. vlt.* Errorem, & veritatem his fontibus ſignificari, quorum ille necat mortifero planè poculo, niſi ſe, ſuúmque liquorem limpidiſſimum veritas inſtillet, rectè monet Cauſſinus *lib.1. ſymbolo* 47. *Duo fontes ſymbolũ veritatis, & erroris.*

37. *De aquis lapideſcentibus.* QVÆSTIO III. de aquis duo ſciſcitatur, quæ ex illis lapideſcant, & quam ob cauſam?

Cetus amnis. Quod ſpectat ad primum. Apud Cumas in Italia amnem quendam reperiri aſſerunt, Cetum nuncupatum, in quem ſi quid proiectum fuerit, primùm naſci, pullulareque, ac poſtremò lapideſcere affirmant. Ariſtoteles *de admirandis auditionibus, num.*91.

Ciconum flumen. In Ciconum flumine, & in Piceno lacu Velino lignum detectum, lapideo cortice obducitur. *Surius amnis.* Et in Surio Colchidis flumine, adeò vt lapidem plerunque durans adhoc integat cortex. *Silaris fluuius.* Similiter in flumine Silari vltra Surrentum, non virgulta modò immerſa, verùm & folia lapideſcunt, aliàs ſalubri potu eius aquæ. *Palus Reatina.* In exitu paludis Reatinæ ſaxum creſcit. Plinius *lib.2.c.*103. Quod dixit Plinius de flumine Ciconum (hi ſunt Thraciæ populi) confirmant Seneca *lib. 3. nat. quæſt. cap.*20. Albertus Magnus *lib. 2. Meteor. tract.3. cap.*18. Agricola *lib.2. de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, pag.*111. & ante illos elegantiſſimè Ouid.15. *Metam.* ibi,

Flumen habent Cicones, quod potum ſaxea reddit
Viſcera, quod tactu inducit marmora rebus.

38. *Silarus ſymbolum ſtuporis improborũ.* De Silari idem teſtatur Agricola *ibid.* Cardanus *lib. 2. de ſubtilitate, pag.* 102. Strabo *lib. 5. pag.*50. & Cauſſinus *lib.1. ſymbolo* 59. addens proiecta in hunc fluuium mutari in ſaxum, manente colore, formáque iiſdem; hoc verò per ſymbolicam apodoſin, cadere in ſtuporem improborum, qui vitio obcæcati omnem humanitatis ſenſum amiſerunt, & cùm pectore lapidei ſint, & ferrei, ſpecie dumtaxat homines videntur. De eodem amne cecinit Silius Italicus *Punicorum* 8. ibi,

Nunc Silarus quos nutrit aquis, quo gurgite tradũt
Duritiem lapidum merſis inoleſcere ramis.

39. *Aquæ lapideſcentes.* In Perpatenis fons eſt, qui quæcunque rigat, lapideam facit terram: item calidæ aquæ in Eubœæ Delio, nam quæ alluit riuus, ſaxa in altitudinem creſcunt. In Eurymenis deiectæ coronæ in fontem, lapides fiunt. In Coloſſis flumen eſt, in quo lateres coniecti, lapides extrahuntur. In Scyretico metallo arbores quæcunque flumine alluuntur, ſaxa fiunt cum ramis. Diſtillantes quoque guttæ in lapides dureſcunt in antris Coryciis: nam Miezæ in Macedonia, etiam pendentes in ipſis cameris; at in Corintho cum decidère: in quibuſdam ſpeluncis vtroque modo, columnáſque faciunt, vt in Phauſia Cherſoneſi Rhodiorum in antro magno etiam diſcolori aſpectu. Plinius *lib.31. cap.2.* & Agricola *ſuprà.*

40. *Aquæ lapideſcentes.* Amplus eſt in Cappadocia lacus, in quem ſi demittas arundinem, vel alterius generis virgam, & poſtera die eximas, partem exemptam inuenies lapideam; reliquam non immerſam, ſuæ naturæ congenerem. Hierapoli Phrygiæ efferuet magna aquæ calidæ vis, qua ductis foſſis horti, vineæque irrigantur; ea autem poſt annum duratur in lapidem. Quare quotannis

dextrorſum, ac ſiniſtrorſum eductis è terra marginibus, illuc eam deriuant, ſepientes hoc pacto agros lapideis cruſtis, Vitruuius *lib.8. c.3.* Simile quiddam obſeruat Maginus *tabula ſecunda ſuæ Geographiæ*, euenire ad Amarcanum Hiberniæ

Aqua ligna vertit lignũ in ferrum, & lapidem.

vrbem, ibi enim eſſe ſtagnum, in cuius vadum defixa haſta, & poſt aliquot menſes reuulſa, pars quæ luto inhæſerat, in ferrum vertitur: quæ verò in aquã immerſa, in cotem; reliqua ſupra aquam in aërem eminente, lignea remanente. Idem *tabula* 13. ſcribit in Sabinia eſſe lacum Velinum, in quem defixa ligna intra paucos dies cortice lapideo obducantur.

Lacus Velinus.

41. Huc ſpectare arbitror quod notat Seneca *lib.3. nat. quæſt. cap.* 20. nempe Puteolanum puluerem, ſi aquam attingat, ſaxum fieri. Adiicit etiam in Italia in quibuſdam locis euenire, ſiue virgam, ſiue frondem in aquas demerſeris, vt lapidem poſt paucos dies extrahas; ſimili ratione Albulam, & ferè ſulphuratam aquam circa canales ſuos, ripáſque durari. Aquam etiam Stygiam eſſe inter lapideſcentes recenſendam aduertunt Plinius *lib.31. cap.2.* & Agricola *lib. 2. de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 111.

Albula.

Styx.

42. Plures aquæ res in ſe immiſſas in lapidem conuertunt, priore forma manente; vt in Iſlandia fons, qui non longè abeſt ab Hecla monte ardente; & alter in Germania non procul à Viadro: tertius in Hetruria, de quo Elſa fluuius oritur: quartus in Eurymenis: Crocanus fluuius Brutiorum: Sarnus Campaniæ, Silaris vltra Surrentum: Surius Colchidis; vnus in Coloſſis. nam in eorum aquas coniecta virgulta, folia, coronæ, lateres, oſſa, chirothecæ; quid plura? omnia, quæ foramina habent, lapides extrahuntur, Agricola *proximè* citatus. Alia lapideſcentium aquarum miracula retulimus *ſuprà ſect.3. num.10. & 11.* ex Alberto Magno, & Agricola de mari Danico, fonte Pothico, & fonte qui eſt Cepuſio Daciæ. quæ omnia refert etiam Cardanus *lib. 2. de ſubtilitate, pag.* 102. vide, ſi placet.

Alia aqua lapideſcentes.

43. Supereſt inueſtigare cauſas, ob quas aquæ lapideſcunt. Qua in re quid ſenſerint inſignes Philoſophi, paucis aperiam.

Cur aqua lapideſcant.

Seneca *lib.3. nat. quæſt. cap.* 10. cenſet idcirco pleraque in aquas proiecta ſolidari in lapides, quòd corpori limus circumfundatur, allinaturque paulatim. Vitruuius *lib.8. cap.3.* hoc inde euenire arbitratur, quòd ſuccus lapideſcens, coaguli inſtar, aquas, quibus permiſcetur, ſpiſſet, eáſque ita addenſatas Solis æſtus cogat, & duret.

44. Agricola *lib.2. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 110. refert hunc effectum in eundem ſuccum, qui in ſpeluncis, ex commiſſuris, & venis emanans, vel antequam deciderit dureſcit in lapides, vel cùm eius guttæ iam diſtillarint, aut per ſe effluens ex terra fit lapis, vt in Cepuſio Daciæ, non longè à fonticulo, quo etiam ſucco incolæ, cùm muros extruunt, calcis loco conglutinant cæmenta; aut cum aquis permixtus effluit, quæ vel ipſæ lapideſcunt etiam, ſicut Stygis aqua ad Nonacrin Arcadiæ. Vel denique res ipſæ conuertuntur in lapides, cùm ſuccum ipſum lapideſcentem combiberint; ſicut orto bello cùm opifices in metalla Lydiæ circa Pergamum confugiſſent, obſtructo ab hoſtibus exitu ſuffocati ſunt; ſed longo pòſt temporum interuallo, apertis rurſum, & repurgatis metallis inuentæ ſunt amphoræ, aliaque id genus vaſa, quæ ad vſus neceſſarios adhibuerant, repleta humore quodam, & in lapides durata, & iuxta etiam oſſa humana.

De ſucco lapideſcente.

Cardanus *lib.2. de ſubtilitate, pag.* 102. ſcribit lapideſcere aquas vel æſtu percoquente, vel cogente, & ſolidante gelu; eſſe autem ferè ſemper in fluminum alocis lapidum copiam, ob perennem motum, qui terram auſert, ni lento fluant motu. Illud addit præterea, ex fluctuum colliſione, ſpumam gigni, quæ ab aliis rurſus fluctibus coacta, & demum à ſalſugine, vel à frigiditate, quæ eſt loco ſalſuginis, ſiccata additaque arena tenuiore, concreſcat in lapidem, húncque eſſe lapidum ortum in mari, torrentibus aliiſque aquis. 45.

Lapideſcentiũ aquarũ cauſa ex Cardano.

Ex his ſententiis non facilè dixerim, quæ ſit anteferenda; cùm enim variæ poſſint eſſe lapidum cauſæ, ſingulas ſingulæ rectè aſſignant, & ita omnes probandæ. Tu verò æterne Deus, aquarum, lapidúmque conditor, qui tam benignè olim ſpopondiſti, Ezech. 11. *Et dabo eis cor vnum, & ſpiritum nouum tribuam in viſceribus eorum; & auferam cor lapideum de carne eorum, & dabo eis cor carneum, vt in præceptis meis ambulent*; longè fac à ſeruo tuo ſcelerum limum, fomitis æſtum, acediæ gelu, auaritiæ ſalſuginem, inconſtantiæ fluctus, faſtus ſpumam, diſſolutionis arenas, vt cor meum non ampliùs voci tuæ obdureſcat lapideum, ſed ſoli legi tuæ viuat carneum. Sequitur 46.

Cor carneum.

Cor lapideũ.

QVÆSTIO IV. de fonte Ammonis, ſeu Solis. Præmitto autem hanc illi duplicem conuenire appellationem; Solis quidem, quòd mutetur ad motum Solis, vt videbimus. Ammonis autem, quòd eſſet propior templo Iouis Ammonis, ſiue Arenarij (eſt enim ἄμμος, Græcis arena) quod in Cyrenaica, Libyæ regione, Ioui patri erexit Liber, grati animi ergò, ob ſibi, ſuóque exercitui extrema laboranti ſite, ab illo in forma arietis, demonſtratum hunc amœniſſimum fontem, cuius naturam plane admirabilem aperiemus ex Plinio, Solino, Pomponio Mela, Ouidio, Lucretio, Pontano. Plinius ergo *lib.2. cap.* 103. Iouis, inquit, Ammonis fons interdiu frigidus, noctibus feruet. 47.

De fonte Ammonis.

Ammonis fons, cur appelletur fons Solis.

Fontis Ammonis proprietates.

Solinus *cap.40. Polyhiſtoris*, Ammonis, inquit, templo fons proximat Soli ſacer, qui humoris nexubus humum ſtringit, fauillam etiam in ceſpitem ſolidat. In qua gleba non ſine miraculo locus viret vndique, ſecus agris arentibus. Illic & lapis legitur, Ammonis vocant cornu; nam ita tortuoſus eſt, & inflexus, vt effigiem reddat cornu arietini. Fulgore aureo eſt. Prædiuina ſomnia repræſentare dicitur ſubiectus capiti incubantium. Iſid. *lib.13. cap.* 13. idem affirmat de hoc fonte.

Pomponius Mela *lib.1. de ſitu orbis, cap.* 8. In Cyrenaica, inquit, prouincia ſunt Ammonis oraculum, fidei inclytæ; & fons, quem Solis appellant; & rupes quædam Auſtro ſacra. Hæc quum hominum manu tangitur, ille immodicus exurgit, arenaſque, quaſi maria agens, ſic ſæuit, vt æquor fluctibus. Fons media nocte feruet: mox & paulatim tepeſcens, fit luce frigidus. Tunc vt 48.

Fontis Solis proprietates.

Digitized by Google

ſol ſurgit, ita frigidior ſubinde, per Meridiem maximè riget. Sumit deinde tepores iterum, & prima nocte calidus; atque vt illa procedit, ita calidior: rurſus quum eſt media, perferuet. Hinc

Ouidius de fonte Ammonis. Ouid. 5. *Metamor.*

——————medio tua, corniger Ammon,
Vnda die gelida eſt, ortúque, obitúque caleſcit.

49. *Pontanus de fonte Ammonis.* Cauſam huius miraculi reddere conatur Pontanus *in Meteôris*, ibi,

Ammonem fama eſt medijs ſub noctibus altum
Feruere, & in medijs rurſum frigere diebus.
Cauſa quidem vel certa ſubeſt, nam frigora noctis
Intus alunt ignes. nocte & vapor æſtuat intus;
Vnde fluunt calidi noctis per tempora riui.
Luce autem cùm ſol terras populatur, & ardens
Exhalat vis, tum venæ recreantur hiantes,
Vnde redit gelidus ſua per veſtigia torrens.
Rara igitur natura Soli, quæ frigora luna
Quæ ſolens facile admittit reſoluta diurnum.
Hinc facilè & recreat ſe ſe, & feruefcit in horas.
Hinc terra varium mutat fons iſte tenorem
Longinquo veniens loca per variantia ductu.
Nam neque ſe ſe orbe ex alio vis torrida Solis
Immittens, penetrétque vterum, & grauida vbera terræ
Immenſúmque maris ſpatium, tantúmque profundi.

50. *Lucretius de fonte Ammonis.* Lucretius *lib. 6. de natura rerum*, de fonte Ammonis ſic philoſophatur,

Eſſe apud Ammonis fanum fons luce diurna
Frigidus, at calidus nocturno tempore fertur:
Hunc homines fontem nimis admirantur, & acri
Sole putant ſubter terras ferueſcere raptim:
Nox vbi terribili terras caligine texit.
Quod nimis à vera eſt longè ratione remotum.
Quippe vbi ſol nudum contrectans corpus aquâi,
Non quierit calidum ſupera de reddere parte,
Cum ſuperum lumen tanto feruore fruatur.
Qui queat hic ſubter tam craſſo corpore terram
Percoquere humorem, & calido ſociare vapori?
Præſertim cùm vix poſſit per ſepta domorum
Inſinuare ſuum radijs ardentibus æſtum?
Quæ ratio eſt igitur? nimirum terra magis quòd
Rara tenet circum hunc fontem, quàm cætera tellus:
Multaque ſunt ignis prope ſemina corpus aquâi.
Hinc vbi roriferis terram nox obruit vmbris,
Extemplo ſubtus frigeſcit terra, coitque.
Hac ratione fit, vt, tanquam compreſſa manu ſit,
Exprimat in fontem quæ ſemina cumque habet ignis,
Quæ calidum faciunt laticis tactum, atque ſaporẽ.
Vnde vbi ſol radijs terram dimouit obortis,
Et rarefecit calido miſcente vapore:
Rurſus in antiquas redeunt primordia ſedes
Ignis, & in terram cedit calor omnis aquâi.
Frigidus hanc ob rem fit fons in luce diurna.
Præterea Solis radijs iactatur aquâi
Humor, & in lucem tremulo rareſcit ab æſtu:
Propterea fit, vti quæ ſemina cunque habet ignis,
Dimittat, quaſi ſæpe gelu, quod continet in ſe,
Mittit, & exſoluit glaciem, neruóſque relaxat.

51. QVÆSTIO V. eſt de fonte Garamantum, Iouis Dodonæi in Epiro, Solis in Troglodytis, déque fonte frigido inflammante.

Fons Garamantum. Dico primò apud Garamantas, Libyæ populos, fontem eſſe, tam frigidum diebus, vt non bibatur, tam feruidum noctibus, vt non tangatur. S. Auguſtin. *lib. 21 de ciuit. Dei, cap. 5.* & S. Iſidorus *lib. 23. origin. cap. 13.* De eodem fonte eloquentiùs Solinus *cap. 42. Polyhiſtoris*, Garamantum, inquit, oppidum eſt Debris fonte miro, qui denique alternis vicibus die frigeat, nocte ferueat, ac per eadem venarum commercia, interdum ignito vapore æſtuet, interdum glaciali horrore algeſcat. Incredibile memoratu, vt tam breui temporis curriculo natura tam diſſonam ſui faciat varietatem, idque qui percontari velit, tenebris ineſſe flori illi æternam faciem credat. Qui rimetur die brumales ſcatebras, nunquam aliud exiſtimet, quàm perpetuò rigere. Vnde non immeritò per gentes Debris inclyta eſt, cuius aquæ ex cœleſti vertigine mutant qualitatem, quamuis controuerſa ſiderum diſciplina. Nam cùm mundum à calore veſper temperet, ab occaſu incipit ita incaleſcere, vt, ni tactu abſtineas, noxium ſit contigiſſe. Rurſus cùm ortus Solis incanduerit, & radiis ferueſacta ſint omnia, ſic glaciales euomit ſcaturigines, vt hauriri etiam à ſitientibus nequeat. Quis ergo non ſtupeat fontem, qui friget calore, calet frigore? Hæc Solinus. Plinius etiam *lib. 5. cap. 5.* teſtatur eundem fontem fluere, à medio die ad mediam noctem aquis feruentibus, totidémque horis ad medium diem rigentibus. Apud eos, qui commentariis illuſtrarunt Solinum, duas huius rei inuenio cauſas; vnam, ſolum, vnde ſcatet ille fons, eius eſſe naturæ, vt ſol præſens illi adimat vim calefaciendi aquam; abſens autem vim tribuat oppoſitam; alteram, alia eſſe venarum commercia per diem, alia per noctem; Solis quippe vi occulta euenire, vt interdiu per loca alia ſcaturiat eius fontis aqua, per alia noctu, ſulphurea, verbi gratia. Quis non videat eſſe hunc fontem ſymbolum eorum, qui inter aduerſa, per noctem adumbrata, deuotione feruent: inter proſpera, per lucem ſignificata, languore algent?

Dico ſecundò. In Epiro Græciæ regione fuiſſe inter alias vrbem Dodonam, & ibi nemus, à quo denominatus Dodonæus Iupiter, quòd in eo coleretur. Ergo non procul ab eo nemore fuit fons inſignis Ioui ſacer, de quo Plinius *lib. 2. cap. 103.* In Dodone, inquit, Iouis fons cùm ſit gelidus, & immerſas faces extinguat, ſi extinctę admoueantur, accendit. Idem Meridie ſemper deficit, qua de cauſa Anapauomenon vocant. Mox increſcens ad medium noctis exuberat; ab eo rurſus ſenſim deficit. Pomponius Mela *lib. 2. de ſitu orbis, cap. 3.* In Epiro, inquit, Dodonæi Iouis templum, & fons ideo ſacer, quòd cùm ſit frigidus, & immerſas faces, ſicut cæteri, extinguat, vbi ſine igne procul admouentur, accendit. S. Auguſtinus *lib. 21. de ciuit. cap. 5.* In Epiro, inquit, perhibent eſſe fontem, in quo faces, vt in cæteris extinguuntur accenſæ, ſed non vt in cæteris, accenduntur extinctæ. Solinus *cap. 12. Polyhiſtoris.* In Epiro, inquit, ſacer fons eſt, frigidus vltra omnes aquas, & ſpectatæ diuerſitatis. Nam ſi in eum ardentem immergas facem, extinguit: ſi procul, ac ſine igne admoueas, ſuopte ingenio inflammat. Idem teſtantur Iſidorus *lib. 13. origin. c. 13.* Alexander ab Alex. *lib. 6. Genial. cap. 2.* & *ibi* Tiraquellus, & Cauſſinus *lib. 1. ſymbolo 41.* addens eum fontem eſſe hieroglyphicum eloquentiæ, quæ frigidos inflammat, accenſos reſtinguit. Non diſſimilis eſt ille fons, de quo Plinius 52. *Fons Dodonæi.*

lib. 2.

*lib.*2.*cap.*103. In Illyriis, inquit, ſupra fontem frigidum expanſæ veſtes attenduntur. Lucterius *lib.*6. *de rerum natura*, Dodonæum fontem deſcribens, cauſam cur ille, cùm ſit frigidus, poſ-

53. *Lucretius de fonte Dodonæo.* ſit accendere, conatur oſtendere, vt benè aduertit præcitatus Tiraquellus. Lucretij verſus ſunt ij,

Frigidus eſt etiam fons, ſupra quem ſita ſæpe
Stuppa iacit flammas, concepto protinus igni,
Tedaque conſimili ratione accenſa per vndas:
Collucet, quocunque natans impellitur auris,
Nimirum quia ſunt in aqua permulta vaporis
Semina, de terráque neceſſe eſt funditus ipſa
Ignis corpora per totum conſiſtere fontem,
Et ſimul expirare foras, exireque in auras,
Non tam viua tamen, calidus queat vt fieri fons.

54. *Fons Solis.* Dico tertiò Solis fontem in Troglodytis, quem Plinius *lib.*2.*cap.*103. ait eſſe dulcem, & circa Meridiem maximè frigere; mox paulatim tepeſcentem, ad noctis media feruore, & amaritudine infeſtari, rectè monet Cauſſinus *lib.* 1. *ſymbolo* 61. quadrare in Petrum pœnitentem, qui ad prunas, & calotem refrixit; vbi ſe noctu è Pontificis domo protipuit, incaluit, & fleuit amarè, inuento lacrymans propriis in fontibus igne.

55. *Fons Salmacis.* QVÆSTIO VI. eſt de Salmaci fonte, & Sabbatio fluuio.

Dico primò Salmacem fuiſſe in Caria, iuxta Halicarnaſſum, quo veteres crediderunt bibentium, & lauantium animos vitio impudentiæ molleſcere, & effœminari. Strabo *lib.*14. *de ſitu orbis*, *pag.* 120. Pompeius Feſtus *lib.* 17. & Cauſſinus, cum iccirco fontem pro luxus hieroglyphico reputans, *lib.*1. *ſymbolo* 54. Hinc Ouidius *lib.*4. *Metam.*

Vnde ſit infamis, quare malè fortibus vndis
Salmacis eneruet, tactóſque remolliat artus,
Diſcite, cauſa latet. Vis eſt notiſſima fontis.

Idem *lib.*15.

Quódque magis mirum eſt, ſunt qui non corpora tantùm,
Verùm animos etiam valeant mutare, liquores.
Cui non audita eſt obſcœna Salmacis vnda?

56. Porrò Salmacem fuiſſe Nympham, cœli, & terræ filiam, ab eáque hunc fontem denominatum, & infami iniuſtum nota, obſeruat Feſtus. quam rem Ouidius latè perſequitur *lib.* 4. Sed enim ab ea nota hunc fontem vindicans Strabo, illius mollitiei cauſam, non in aquam refert, ſed in diuitias, & victus incontinentiam. Feſtus aliam cauſam huius rei affert. quam non vacat referre.

57. *Fons Sabbatius.* Dico ſecundò de Sabbatio fluuio non conuenire ſcriptores; maioris claritatis gratia referam ſententias, ipſis illorum verbis. Plin. *lib.*31. *cap.*1. In Iudæa, inquit, riuus Sabbatis omnibus ſiccatur. Iſidorus *lib.*13.*cap.*13. In Iudæa, inquit, quondam riuus Sabbatis omnibus ſiccabatur. Cardanus *lib.*2.*de ſubtilitate*, *pag.*103. ſcribit fuiſſe iuxta Syriam in Iudæa inter Arcas, & Raphanas vrbes Agrippæ ſubiectas Regi, fluuium nomine Sabbaticum, qui diebus ſingulis flueret, præterquam Sabbato, & inde Sabbaticum appellatum; cuius rei cauſam aſſignans, Tantum, inquit, aquarum cogebatur, vt in ſex dies ſufficeret, ſeptimæ non ſufficeret. Eadem enim cauſa in circuitibus febrium hominibus. Mundus autem homo magnus. Cauſſinus *lib.*1.*ſymbolo* 53. Miraculum, inquit, eſt Syriæ Sabbatius fluuius, qui licèt aliis diebus non interſiſtente vndarum curſu fluat vberiùs, ſingulis tamen Sabbatis, quaſi diei religionem ſentiret, quieſcit, & exſiccatur.

Ab his omnibus diſcrepans Flauius Ioſephus 58.
*lib.*7.*de bello Iudaico*, *cap.*24. teſtatur eum fluuium interpoſitis ſex diebus à fontibus deficere, & ſiccum alueum ſpectantibus exhibere. Deinde quaſi nulla mutatione facta ſeptimo die ſui ſimilem exoriri, non impetu quidem languidum, ſed pleniùs fluentem. Quid igitur in hac ſcriptorum varietate definiemus? Rectè Cauſſinus magis aſſentitur Plinio, Iſidoro, & Cardano; primùm ratione nominis fluuio inditi, quem antiqui Sabbatum, & Sabbaticum nunquam nominaſſent, niſi Sabbatinæ quietis imaginem præ ſe tuliſſet; fuit quippe typus illius diei, de quo Deut. 5. *Sex diebus operaberis. Septimus dies Sabbati eſt, id eſt, requies Domini Dei tui: non facies in eo quicquam operis.* deinde auctoritate Eliæ Teſbitis Iudæi, fatentis in ſuo Lexico, eum fluuium à ſapientibus Sabbatium vocatum, quòd fluens ſex hebdomadæ diebus, Sabbato quieſcat.

QVÆSTIO VII. eſt de fonte Clitorio, fon- 59. *Fons Clitorius.*
te Vmbriæ, fonte Siculo, & Aqua Salmonenſi.

Dico primò ex fonte Clitorio, à Clitore Arcadiæ oppido ita denominato, qui biberint, tanto iis vinum venire tædio, vt ne eius quidem odorem ferre queant, Plinius *lib.*31.*cap.*2. Athenæus *lib.*2.*cap.*2. Iſidorus *lib.*13.*cap.*13. Vitruuius *lib.* 8. *cap.* 3. addens ad eum fontem inſcriptum eſſe lapidi Græcum epigramma hac ſententia, aquam illam & inimicam vitibus eſſe, & ad lauandum minimè idoneam. Hinc Ouidius elegantiſſimè *lib.*15. *Metam.*

Clitorio quicumque ſitim de fonte leuarit,
Vina fugit, gaudétque meris abſtemius vndis.
Seu vis eſt in aqua calido contraria vino,
Siue, quod indigenæ memorant, Amithaone natus
Prætidas attonitas poſtquam per carmen, & herbas
Eripuit furijs, purgamina mentis in illas
Miſit aquas, odiúmque meri permanſit in vndis.
Huic fluit effectu diſpar Linceſtius amnis,
Quem quicunque parum moderato gutture traxit,
Haud aliter titubat, quàm ſi mera vina bibiſſet.

Dico ſecundò in Vmbria, non procul à Nar- 60.
nia fontem eſſe, qui nunquam ſcaturire viſus eſt, *Fons Vmbriæ.*
niſi cùm annonæ penuria propediem futura eſt. Hunc itaque eſſe liberalitatis ſeræ ſymbolum, rectè docet Cauſſinus *lib.*1.*ſymbolo* 67. Multi ſunt eo ingenio, vt nunquam riuulos benignitatis aperiant, niſi res in ſummum diſcrimen adductæ ſint. Audiant iſti indignantes Gratias apud Auſonium *epigrammate* 81.

Gratia quæ tarda eſt, ingrata eſt. Gratia namque *Gratia tarda eſt ingrata.*
Cùm fieri properat, gratia grata magis.
Si benè quid facias; facias citò, nam citò factum,
Gratum erit, ingratum gratia tarda facit.

Dico tertiò in Sicilia fontem eſſe vorticis 61.
forma, in quo aues ſuffocatæ, ſed & reliqua *Fons Siculus.*
animantia vbi fuerint immerſa reuiuiſcunt. Ariſtoteles *de admirandis auditionibus*, *num.* 28. Scitè igitur Cauſſino *lib.*1.*cap.*57. eſt ſymbolum pœnitentiæ.

Dico

62. *Aqua Sulmonenſis.* Dico quartò, in Sulmonenſi Italiæ agro Fabiano, vbi arua rigãtur, herbas aqua illa irrigatas necari, fruges verò ali, & irriguum pro ſatculo eſſe. Plinius *lib.* 17. *cap.* 16. Hoc verò quid aliud ſignificat, quàm doctrinam ſubtiliorem, quæ corroboratis ingeniis prodeſt, obeſſe rudioribus? Cauſſinus *lib.* 1. *ſymbolo* 63.

63. Qᴠæsᴛɪᴏ VIII. eſt de Clitore fluuio, de fonte Teni, fonta Dianæ, de fonte Tænari, de Cephiſo iam amne, & aquis mugientibus.

Clitor fluuius. Clitoris fluuij piſces vocales eſſe, auctor eſt Athenæus *lib.* 8. *cap.* 1. Hoc, ſi placet Cauſſini Apodoſis *lib.* 1. *cap.* 39. adumbratur Cullegium nobilium. Si enim Clitor fluuius vocales piſces efficit, & nobilis Academia eos, qui priùs erant infantiſſimi, facit eloquentes.

O mutis quoque piſcibus
Donatura Cygni, ſi libeat, ſonum,

Horat *Od.* 3. *lib.* 4.

Fons Teni. In Teno (eſt vna ex Cycladibus inſulis) eſt fons cuius aqua non miſcetur vino. Athenæus *lib.* 2. *cap.* 2.

64. *Fons Dianæ.* Fons Dianæ gignitur ex Camerina vnda, & ſi quiſpiam ex eo hauſerit manibus non caſtis, non poteſt aquam illam miſcere Baccho. Solinus *cap.* 11. *Polyhiſtoris*, cuius verba liber expendere. Dianam, qui ad Camerinam fluit, niſi habitus pudicæ hauſerit, non coibunt in corpus vnum latex vineus, & latex aquæ. Hæc ille. Quod ſi ita eſt, quomodo vinum illud germinans virgines, de quo *Zachar.* 9. miſcebitur impuris hominibus, qui non ſolùm labuntur vt aquæ, 2. *Reg. c.* 14. verùm etiam bibunt quaſi aquam iniquitatem, *Iob* 15. An alia pudicitiæ documenta expectas ab aquis? Vide quæ de Apono fonte, & lacu Anecigo, huc ſpectantia diximus *ſuprà ſect.* 6. *huius capitis, num.* 9. & 10.

65. *Fons Tænari.* Ad Tænarum promontorium eſt fons, qui nunc quidem nihil ampliùs miraculi exhibet. Priùs autem aquam inſpicientibus portus, & naues ſpectandas obtulit. Hæc ne in poſterum ita apparerent mulier perfecit, quæ pollutum veſtimentum aqua iſta eluit, Pauſanias *lib.* 3. *Laconicorum, pag.* 140.

Cephiſus amnis. Cephiſus amnis ex Lilæa oppido oriundus, non fluxu omnino tranquillo terra erumpit, ſed circa Meridiem potiſſimum ſtrepitum aqua edit; mugientem taurum eſſe diceres, Pauſanias *lib.* 10. *Phocicorum, pag.* 430.

Egra fluuius. Aqua furioſa. In Bohemia eſt iuxta flumen Egram, Aqua furioſa appellata, quæ ſic auribus cadendo obſtrepit, vt tonitru imitari videatur. Simili modo Rhenus, poſtquam Conſtantienſem lacum, iuxta Scaphuſiam euaſerit, è rupibus adeò altis præceps cadit, vt eminus ad multa milliaria fragorem exaudias, & cominus tonantem; Iouem credas. *Aqua mugiens.* Cardanus *lib.* 1 *de ſubtilitate, pag.* 100.

66. Qᴠæsᴛɪᴏ IX. eſt de lacu Polycriti, & de Albula.

Polycriti lacus. Polycritus, qui Siculorum res carmine cecinit, refert, teſte Ariſtotele *de admirandis auditionibus, num.* 108 in quodam loco mediterraneo lacum quendam inſtar immenſi clypei ineſſe, cuius aqua pellucida, at cæteris turbulentior extat. cæterùm, ſi quis eam lauandi gratia ingrediatur, in latitudinem creſcere; ſi verò rurſus ſe abluerit, longè eum diffundi, ac tanta magnitudine augeri, vt eius extremum quinquaginta hominum receptaculum occupet; cum verò hunc numerum latitudine attigerit, denuò extumeſcens abluentium corpora in ſublime elata ſuper ſolum extrà expellit, quo peracto ad priſtinam, mediocrémque formam redit. Hunc verò haud ſolùm homines, ſed etiam quadrupedes, cum in eum ſe iniecerint, effectum patiuntur. Hunc lacum contemplatus Cauſſinus *lib.* 1. *ſymbolo* 5.. ait per eum ſignificari profundam Theologiæ, ſeu Philoſophiæ immenſitatem, in qua, quò plus progrediare, eò tibi amplior aperiatur campus; talem quippe eſſe Dei naturam, qui, vt ait D. Gregorius Nazianzenus *oratione prima*, tantum recedit, quantum capitur. Sed vide an hoc dogma fuerit delineatum myſterio illius aquæ, quam Ezechiel *c.* 47. vidit altam primùm vſque ad talos, tum ad genua, deinde renum tenus, denique tam profundam, vt vado nuſquam tranſitus eſſet.

Albula, Romanorum aqua, argentea perſpicuitate ingredientibus quidem frigida, artubus infert horrorem, poſtmodum tam leniter calefacit, ac ſi potionem calidam ebibiſſent, qui eadem ſe abluunt. Strabo *lib.* 5. *de ſitu orbis, pag.* 48. & Pauſanias *lib.* 4. *de rebus Meſſeniorum, propè finem.* In hac aqua ſpectari virtutis effigiem, primùm ſeueræ, poſtea facilis, rectè obſeruat Cauſſinus *lib.* 1. *ſymbolo* 19. Id pulcherrimo ſimulacro adumbrarunt Romani, quibus placuit non patere ingreſſum ad Honoris ædem, niſi per virtutis Fanum, Roſinus *lib.* 2. *antiquit. Roman.* Non diſſimili artificio Antermus, Miciades, Nalas communi opera lapideam Dianam in Chio inſula fecerunt, quæ pro optica ratione intuitus ſeuera, ac propè irata appareret templum ingredientibus, ac exeuntibus iam placata, & benigna. Plinius *lib.* 36. *cap.* 5. & Natalis Comes *lib.* 4. *Myth. cap.* 16. Viden' virtutis radices amaras, fructus dulces? Forma & facies Virtutis, & Honeſti, ſi oculis cerneretur, mirabiles ſui amores excitaret, Plato *in Phædro, circa medium*, & M. Tullius *lib.* 1. *offic. paulò poſt initium.* Non terreant arcti, & aſperi tramites qui ducunt ad tantam pulchritudinem: celebre enim illud Pythagoreorum præceptum, *Delige vitæ rationem optimam, ſuauem eam conſuetudo faciet.* quod legimus in Plutarchi Exilio *pag.* 550. etiam hic ſapienter poteſt vſurpari. Heſiodus apud Xenophontem *lib* 2. *de factis & dictis Socratis*, Prauitatem quidem, inquit, ſimul turam licet eligere facilè; plana enim ad hanc ducit via, cùm valdè propè habitet; virtuti verò ſudorem præpoſuerunt Dij immortales. Longum enim & arduum iter ad eam, quod cùm aſperum primùm ſit, amœnum poſtea fit, cùm ad vltimum quis peruenerit. Epichannus quoque his verbis hoc idem teſtatur, *Laboribus omnia nobis Dij vendunt.* Nec non in alio loco idem ait, O improbe, nónne planè malus es, qui non habeas res aduerſas? Vtinam hæc maturè expenderent adoleſcentuli, quos, quemadmodum ſcribit S. Hieronymus *epiſtol.* 4. ad Ruſticum Monachum, vt attigerunt ſapientiæ annos, Pythagoræ littera Y. perducit ad biuium. Magnam eſſe eligendæ vitæ ambiguitatem conſtat, tum ex illa erudita conſultatione Pythagorica, *quod vitæ ſectabor iter?* &c. quam latè deſcribit

[Marginal notes, right column: 67. *Albula Romanorum aqua.* — *Albula virtutis ſymbolum.* — Digreſſio de virtute. — *Virtutis, & Honoris templa.* — *Diana ſtatua virtutis ſymbolum.* — *Virtutis pulchritudo.* — 68. *Heſiodi, & Epicharmi ſententia de virtute.* — *Pythagoræ littera Y.*]

deſcribit Auſonius *Edyllio* 15. tum ex Herculeo
69. biuio,de quo Cicero *lib.*1 *de officiis*; Hercules,in-
quit, cùm primùm pubeſceret (quod tempus à
natura ad deligendum,quam quiſque vim viuen-
di ſit ingreſſurus,datum eſt)exiit in ſolitudinem;
atque ibi ſedens, cùm duas cerneret vias, vnam
voluptatis,alteram virtutis,diu ſecum,multúm-
que dubitauerit, vtram ingredi melius eſſet;
quam rem antiquior Cicerone Xenophon *præ-*
citato lib.ſecundo,vt acceptam à Socrate fatente ſe
illam quoque didiciſſe ex Prodico, in illo quod
de Hercule,edidit opere,tam lepidè,tam venuſtè
ponit ob oculos, vt dum altercantes audis vir-
tutem & voluptatẽ,iurgiiſque ſe laceſſentes, at-
que aptiſſimis rationibus Herculem in biuio ſe-
70. dentem,ad ſuas quamque partes allicere conan-
tes, nihil credas audiri ſuauius poſſe. Iamque
animo deſtinaram pulcherrimam hanc concer-
tationem, eruditis refertam myſteriis, ex ipſo
Xenophonte hîc exſcribere. Sed conſilium mu-
tare coëgit Silius Italicus *lib.* 15. *Punicorum*, qui
certamen illud haud dubiè à Xenophonte mu-
tuatus,Scipionem blanditias,& fucum volupta-
tis auerſatum, virtutis autem rationibus fle-
xum, arduam ſuſcepiſſe Carthaginis expedi-
tionem, aureis planè hiſce verſibus elegantiſſi-
mè canit.

Hercules in biuio Ciceronis.

Hercules ex biuio Socrati, & Xenophõtis.

Virtutis, & voluptatis via.

Virtutis, & voluptatis certamen ex Silio Italico.

71. *Has lauri reſidens iuuenis viridante ſub vmbra*
Ædibus extremis voluebat pectore curas.
Cùm ſubitò aſſiſtunt dexera,læuâque per auras
Allapſæ,haud paulum mortali maior imago,
Hinc virtus,illinc virtuti inimica voluptas,
Altera Achemenium ſpirabat vertice odorem,
Ambroſias diffuſa comas,& veſte refulgens
Oſtrum quam fuluo Tyrium ſuffuderat auro.
Fronte decor quæſitus acu,laſciuaque crebras
Ancipiti motu iaciebant lumina flammas.
Alterius diſpar habitus,frons hirta,nec vnquam
Compoſita mutata coma,ſtans vultus,& ore
Inceſſúque viro propior,lætique pudoris
Celſa humeros niuea fulgebat ſtamine palla.
72. *Occupat inde prior promiſſis ſiſa voluptas:*
Quis furor hic non digne puer,conſumere bello
Florem æui? Cannæne tibi,grauiórque palude
Mœonius Stygia lacus exceſſere? Padúſque?
Quem tandem ad finem bellando fata laceſſes?
Tune etiam tentare paras Atlantia regna?
Sidoniáſque domos? moneo certare pericles
Deſine,& armiſonæ caput obiectare procellæ.
Ni fugis hos ritus,virtus te ſæua iubebit
Per medias volitare acies,medióſque per ignes.
Hæc patrem, patruúmque tuos, hæc prodiga Pau-
lum,
Hæc Decios ſtygias Herebi detruſit ad vndas
Dum cineri titulum, memorandaque nomina buſtis
Prætendit,nec ſenſura,quid geſſerit,vmbræ.
At ſi me comitére puer,non limite duro
Iam tibi decurret conceſſi temporis ætas.
Haud vnquam trepidos abrumpet buccina ſomnos,
Non glaciem arctoam,non experiere furentis
Ardorem Cancri,nec menſas ſæpè cruento
Gramine compoſitas, aberunt ſitis aſpera, &
hauſtus
Sub galea puluis,partique timore labores;
Sed current albíſque dies,horæque ſerenæ,
Et molli dabitur victu ſperare ſenectam.
Quantas ipſe Deus lætos generauit in vſus

Virtus & voluptas adoriuntur Scipionem.

Virtutis, & voluptatis deſcriptio.

Voluptas alloquitur Scipionem.

Res homini? plenaque dedis bona gaudia dextra?
Huc aduerte aures,curris mortalibus æuum,
Nec naſci bis poſſe datur, fugit hora,rapitque
Tartareus torrens,ac ſecum ferre ſub vmbras,
Si qua animo placuere,negat. quis luce ſuprema
Dimiſiſſe meas ſero non ingemit horas?
Poſtquam conticuit,finíſque eſt addita dictis.
Tum virtus: quáſnam iuuenem florentibus,inquit, 73.
Pellicis in fraudes annis,vitaque tenebras?
Cui ratio,& magna cœleſtia ſemina mentis
Munere ſunt conceſſa Deûm.
———————*Aſpice latè*
Florentes quondam luxus quas verterit vrbes.
Quippe nec ira Deûm tantum,nec tela, nec hoſtes,
Quantum ſola noces animis illapſa voluptas.
Ebrietas tibi fida comes,tibi luxus, & atris
Circa te ſemper volitans infamia pennis.
Mecum honor,& laudes,& læto gloria vultu, 74.
Et decus,& niueis victoria concolor alis.
Me cinctus lauro perducit ad aſtra triumphus;
Caſta mihi domus,& celſo ſtant colle penates.
Ardua ſaxoſo perducit ſemita cliuo
Aſpera principio(nec enim mihi fallere mos eſt)
Proſequitur labor,ad nitendum intrare volenti:
Nec bona conſcendunt,quæ ſors infida dediſſet.
Atque eadem rapuiſſe valet: mox celſus ab alto
Infra te cernes hominum genus,omnia contra
Experienda manent, quàm ſpondet blanda vo-
luptas.
Stramine proiectus duro patiere ſub aſtris
Inſomnes noctes,frigúſque,faméinque domabis.
Idem iuſtitiæ cultor,quacunque capeſſes,
Teſtes factorum ſtare arbitrabere diuos.
Tunc quoties patria,rerúmque pericula poſcent,
Arma feres primus,primus te in mœnia tolles
Hoſtica,nec ferro mentem vincêre,nec auro.
Hinc tibi,non Tyrio vitiatas murice veſtes,
Nec domum deforme viro fragrantis amomi.
Sed dabo,qui veſtrum ſæuo nunc Marte fatigat
Imperium,ſuperare manu,laurúmque ſuperbam
In gremio Iouis exciſis deponere Panis.
Quæ poſtquam cecinit ſacrato pectore virtus,
Exemplis lætum,vultúque audita probantem
Conuertit iuuenem,ſed enim indignata voluptas
Non tenuit voces: nil vos iam demoror vltra 75.
Exclamat,venient venient mea tempora quondam,
Cùm docilis noſtris magno certamine Roma
Seruiet imperiis,& honor mihi habebitur vni.
Sic quaſſans caput in nubes ſe ſuſtulit atras?
At iuuenis plenus monitis ingentia corde
Molitur,viſaque calet virtutis amore.

Virtus obiurgat voluptatem.

Virtus alloquitur Scipionem.

Voluptas victa indignatur.

Qvæstio X. eſt de aquis inebriantibus,& 76.
bibentes à ſenſu mentis abſtrahentibus, & vino
quadam ratione cognatis?

De aquis inebriantibus.

Apud Erganem fluuium eſt aqua aſpera,quam bibentes ebrij fiunt,tanquam vinum potauerint, Athenæus *lib.*2.*cap.*2.

Erganes fluuius.

In Æthiopia qui fonte rubro biberint, lymphatici aguntur. Plinius *lib.* 31. *cap.* 2. S. Iſidorus *lib.* 13. *origin. cap.* 13. Agricola *lib.* 2. *de natura eorum, quæ effluunt ex terra*, *pag.* 115. Seneca *lib.*3. *nat. quæſt. cap.* 20. Agricola putat bituminis aliquod genus cum aquis permiſtum ſolere inebriare, quanquam Seneca exiſtimat ſulphuream vim huiuſmodi aquæ, habere quiddam actius ex aëre noxio virus,quod mentem aut furore moueat, aut ſopore opprimat.

Fons rubens Æthiopia.

De

De his Æthiopiæ ſeu fontibus,ſeu lacubus,Ouidius 15.*Metam.*

Quòdque magis mirũ eſt,ſunt qui nõ corpora tantũ,
Verùm animos etiam valeant mutare,liquores.
Cui non audita eſt obſcænæ Salmacis vnda,
Æthiopéſque lacus? quos ſi quis faucibus hauſit,
Aut furit,aut patitur mirum grauitate ſoporem.

Aqua Lynceſtis.

77. Aqua Lynceſtis Macedoniæ fluuij potata,vini modo temulentos facit.Plinius *lib.2.cap.*103.Seneca,& Agricola *proximè* cit.& Lælius Biſciola *tom.2.horarum ſubſeciuarum,lib.*4. *c.*6. Hinc Ouid. 15.*Metam.* cuius verſus retulimus *ſuprà quæſt.* 7. *huius ſect.*Eſſe in Paphlagonia,& in agro Caleno aliquos fontes, qui inebrient inſtar vini potantes,teſtantur Plinius, Agricola, & Biſciola *locis proximè citatis.* Idem de fontibus Paphlagoniæ confirmat Vitruuius *lib.*8.*cap.*3.

Fontes Paphlagoniæ, & agri Caleni.

Fons Bacchi in Andro.

78. In Andro(inſula eſt vna Cycladum)in templo Liberi manat fons, qui Nonis Ianuariis vini ſaporem habeat. Quod ſi è conſpectu templi auferatur, rurſus in aquam tranſit. Nec defuere qui crederent apud Eleos in Bacchi quodam feſto tres lebetes in templo ſua ſponte repleri vino. Alexand.ab Alexand. *lib.*6.*Genial. cap.*2. Sed rem totam meliùs explicat Pauſanias *lib.*6.*Eliacorum, non longè à fine,* vbi ex Diis,inquit, Bacchum potiſſimùm colunt Elei. Locus ab vrbe diſtat ſtadiis circiter octo, in quo feſtum Thiam, vt vocant, celebrant. Lebetes autem numero tres in ædificium vt pertulerunt ſacerdotes, deponunt vacuos in præſentia & ciuium, & hoſpitum, ſi qui fortè peregrè aduenerint. Signa item tum ipſi ſacerdotes, tum alij, quibuſcunque placeat, foribus imprimunt. Poſtero die & ſigna agnoſcunt, & ingreſſi ædificium, vino repletos lebetes offendunt. Andrij item perhibent in Bacchi ſolemnitate vinum apud eos alternis annis ſponte ex templo effluere. Hæc Pauſan. ita dæmon ebriis ſuperſtitione gentibus falſitatem propinabat.

Lebetes ſua ſponte vino repleri.

79. De Andro Plinius *lib.*2. *cap.* 103. In Andro, inquit, inſula templo Liberi patris fontem Nonis Ianuariis ſemper vini ſapore fluere Mutianus credit. Idem *lib.*31.*c.*2.Mutianus,inquit, Andri è fonte Liberi patris, ſtatis diebus vinum fluere, ſi auferatur à conſpectu templi,ſapore in aquam tranſeunte.

Cranonis fons.

Cranone eſt fons calidus citra ſummum feruorem, qui in vinum additus, triduo calorem potionis cuſtodit in vaſis.Plinius *lib.*31. *cap.* 2. De eadem re Athenæus *lib.*2. *cap.*2. Eſt, inquit, aqua quædam in Cranone paulùm calida, quæ duos,vel tres dies vinum ſibi admiſtum conſeruat.

Fons apud Ligures.
Fons Naxi.

80. Aquas fontis cuiuſdam apud Ligures habere vim inebriandi,ſcribit Agricola *vbi ſuprà.* Fontem eſſe in Naxo,è quo vinum ſuauiſſimum emanet; & Phaſidis fluuij aquam, ſi die integro in vaſe conſeruetur,mutari in vinum ſuauiſſimum, ex Cteſia *lib.rerum Indicarum,* refert Biſciola *tomo* 2.*horarum ſubſeciuarum, cap.*6. animaduertens hæc ſi vera ſint,non referenda ad Chriſti Domini miracula, cùm diu ante Chriſtum acciderint, illi tamen aſcribenda, quatenus Deus naturæ opifex admirabilis.

Aqua in vino conuerſa.

Eadem hora, qua ad Chriſti imperium, ad Cana Galilææ factum eſt ex aqua vinum, *Ioan.*2. fontem Cariæ in vrbe Cybire vino fluxiſſe, & alterum ſimiliter fontem in Getara Arabiæ, ſéque de priore, de poſteriore autem fratres ſuos bibiſſe; & verò in Ægypto aquam ex Nilo hauſtam eadem die mutari in vinum, quocirca per illud tempus Ægyptios haurire illam aquam, & reponere teſtatur S.Epiphanius *lib.*2. *tomi* 2. *contra hæreſes, hæreſi* 51. Quæ certè vir ſanctus, & Doctor grauis non commemoraſſet, niſi ita eſſe re vera comperiſſet.

De fontibus memoriæ, & obliuionis.

Qvæstio XI. eſt de fontibus memoriæ, & obliuionis.In Bœotia ad oraculum Iouis Trophonij, iuxta flumen Orchomenon duo ſunt fontes,Mnemoſynes, & Lethes, quorum prior memoriam,poſterior obliuionem affert. Plinius *lib.*31.*cap.*2.Solinus *cap.*40.*Polyhiſtoris.* Pauſanias *lib.*9.*Bœoticorum,pag.*384.Iſidorus *lib.*13.*c.*13. Alexander ad Alex.*lib.*6.*Genial. c.*2. & *ibi* Tiraquell. Agricola *lib.*2. *de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, pag.*115. Cauſſinus *lib.*1. *ſymbolo* 51. Et quidem Letheæ aquæ, quas eſſe metallicas inde probat Agricola, quòd ſtolidos faciant, & omnes memoriæ igniculos ſoleant extinguere, rectè à Solino dicuntur apud Vates latice obliuionis memorabiles.Sic Virgilius 6.*Æneid.* 81.

Aqua Lethea.

——————animæ,quibus altera fato
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis vndam
Securos latices,& longa obliuia potant.

& Lucanus *lib.*9.*Pharſaliæ,*

Quem iuxta Lethes tacitus prælabitur amnis
Infernis,vt fama,trahens obliuia venis.

Ritus adeuntium oraculum Iouis Trophonij.

Porrò qui Trophonij oraculum adibant,inde fatidica relaturi reſponſa, primùm dies aliquot expectabant in Æde bono Genio, honæque fortunæ ſacra; tum ibi planè cælibes, victimis Triphonio Ioui,& Apollinis mactatis, cognito ſe placido vultu à Numine excipiendos,à duobus pueris,quos Hermas, ſeu Mercurios appellabant, oleo vncti, lotique; mox à ſacerdotibus ad geminos aquæ fontes,proximè ſibi inuicem coniunctos,adducti,bibebant tum ex Lethe, ad inducendam eorum memoriam, quæ antehac nouiſſent, tum ex Mnemoſyne, vt memores poſtea eſſent eorum,quæ in deſcẽſu viſuri eſſent.Deinde precibus fuſis, ſacri antrum adyti ingrediebantur venerabundi ſuorum arcana fatorum à propitio Deo audituri, Pauſanias *loco præcitato.* Hinc illud adagium, *In antro Trophonij vaticinatus eſt.* cadens in hominem vehementer triſtem,tetricúmque, propterea quòd olim crederetur, eum qui in Triphonij ſpecum deſcendiſſet,poſtea nunquam ridere. Manutius *in Adagijs.* Vide qualem animi præparationem debeat ferre Chriſtianus,verùm exoraturus Deum,quãdo tantam exhibebant Ethnici fictum cõſulturi Numen. 82.

Lethes, & Mnemoſynes.

In antro Trophonij vaticinari quid ſit.

S. Antonij ſententia de oratione.

Ante orationem præpara animã tuam, & noli eſſe,quaſi homo,qui tentat Deum,monet Sapiens *Eccleſiaſtici* 21.Antonij Magni proferam ſententiam, quam Caſſianus *in Abbatis Iſaac collatione* 9.*cap.*30. ſcribit ita nonnunquam in oratione perſtitiſſe, vt in exceſſu mentis frequenter orans, cùm Solis ortu cœpiſſet infundi, auditus ſit in feruore ſpiritus proclamare. Quid me impedis ſol, qui ad hoc iam oriris, vt me ab huius veri luminis abſtrahas claritate? Cuius etiam hæc quoque eſt ſuper orationis fine cœleſtis, & pluſquam humana ſententia. Non eſt,inquit, perfecta oratio,in qua ſe Monachus, 83.

vel quod ipſum quod orat, intelligit. Feliciora, Antoni, potaueras obliuia ex Lethe, ſed Lethe, quæ ſuperna, non inferna exundatione prorumpebat. Ex diuinis illis tuis diſcedens ſeceſſibus, hauddubiè cœleſtem imitabare Præceptorem, qui cùm ſæpiùs fleuerit, nuſquam legitur riſiſſe. quid mirum? Sapiens vix tacitè ridebit, *Eccleſ.* 21.

Lethis, & Mnemoſynis apodoſis de Gratiis.

Vis aliam Lethis, & Mnemoſynis apodoſin? Cauſſinus *lib.* 1. *ſymbolo* 51. Orchomenos, inquit, ſedes eſt Gratiarum. In Gratiis autem duo ſpectabilia ſunt, obliuiſci ſi quid dederis, meminiſſe ſi quid acceperis. Ideo fontes obliuionis, & memoriæ, ſunt in Gratiarum regno. Nihil in amicitia odioſius, quàm exprobratio beneficiorum. Cadit etiam in doctrinam, & Philoſophiam cœleſtem, in qua duo ſpectate oportet, obliuiſci priores vanitates, & in præſentia ſeriò incumbere.

84. Qvæstio XII. eſt de fonte ſaltante ad ſonum; de fontibus Luſitanis. de fontibus Indiæ aureis, & ferreis.

Fons tumens ad ſonum tibia.

In Haleſina regione fons aliàs quietus & tranquillus, cùm ſiletur, ſi inſonent tibiæ, exultabundus ad cantum eleuatur, & quaſi miretur dulcedinem vocis, vltra margines intumeſcit. Solinus *cap.* 11. *Polyhiſtoris.*

85. Fontium Luſitanorum aqua, vbi extrahitur, tepida eſt; itaque ad extinguendam ſitim minus apta, quanquam ſuauis alioquin, ac ſine vlla ſaporis, odoriſve offenſione. Ea poſtea ſeruata euadit gelida, cùm tamen ibi cœlum ſit paulò æſtuoſius. Ratio eſt, quia fontium illorum ſcatebræ haud ita profundæ ſunt. Igitur à terræ ſuperficie caleſiunt aquæ, noctis verò frigore poſtea victæ facilè deponunt calorem peregrinum. Noctes enim etiam æſtiuæ Luſitanis gelidiuſculæ. Scaliger *in Cardanum exercitat.* 54. *ſect.* 3.

Fontes Luſitani.

86. Eſt fons in India, vnde hauritur aurum fictilibus, quod ſtatim concreſcit, nec eo quiſquam potitur, niſi frangat fictile. Cauſſinus *lib.* 1. *ſymbolo* 44. cuius apodoſis eſt, *Beatitudo poſt fata.* Fictile quippe eſt corpus humanum, aurum beatitudo, cuius deliciis non eſt alia ratione frui, niſi ex iſtis compagibus exceſſerimus. Boeth. *lib.* 2. *de conſolat. Philoſoph. metro* 12.

Fons aureus in India.

Felix, qui potuit grauis
Terra ſoluere vincula.
Felix, qui potuit boni
Fontem viſere lucidum.

Idem *lib.* 4. *metro* 7.

Ite nunc fortes, vbi celſa magni
Ducit exempli via: cur inertes
Terga nudatis, Superata tellus
Sidera donat.

87. Fons eſt quadratus in India vnius vlnæ altitudinis, latitudinis verò ſexdecim cubitorum. Ex eo primum quidem aurum fictilibus hauritur: deinde ferrum educitur, ſed ferrum omni auro præſtantius, quòd in terram depactum nebulas, & grandines, turbineſque compeſcit. Ex eo ferro ſe duos gladios habuiſſe memorat Cteſias in Indicis. Hic fons Cauſſino *lib.* 1. *ſymbolo* 45. eſt ſimulacrum eloquentiæ perfectorum. Namque adoleſcentum eloquentia, primùm quidem auro proludit, inter Epidictici generis blandimenta, & delicias enutrita. Mox vbi iuuenari deſiit, ferreis armis pugnat, hoc eſt, vi quadam ineluctabili, qua hominum impotentes, & furioſos ſedat affectus, mentémque ſerenitate perfundit. Talis eſt Magiſtra ſummorum Oratorum eloquentia.

Fons aureus, & ferreus in India.

Qvæstio XIII. eſt de aquis, quæ vel mures alunt; vel frondes in piſces vertunt; vel carent piſcibus, vel piſces gignunt lethiferos. 88.

In Arcadia eſt fons, in quo muſculi terreſtres generantur, ac inibi interdiu, noctúve pernatant, degúntque. Hoc idem in Lampſaco inueniri aſſerunt Ariſtot. *de admirandis auditionibus, n.* 121. & Plinius *lib.* 31. *cap.* 2.

Mures in fonte Arcadia.

De Iuuernæ fluuio non ſilebo. In eum, quæ arboris vnius imminentis collapſæ frondes fuerint, piſcium formam induunt. Piſces viuunt deinceps. Quanquam ſubtiliùs conſideranti non tam eſſe videtur hæc fluuij vis, quàm arboris ipſius. nam quæ frondes in terram cadunt, animalia volucria effecta auolant. Singularis nunc miraculi ſubtexẽda hiſtoria eſt, vbi de aquis agimus. Allata eſt Franciſco Regio optimo maximo concha non admodum magna cum auicula totus penè perfecta, alarum faſtigiis, roſtro, pedibus, hærente extremis oris oſtraci. Viri docti, quorum ille pius parens fuit ſimul, & munificentiſſimus obſeruator, atque etiam conſeruator, mutatum in nauiculam oſtreum ipſum exiſtimarunt. Scaliger *in Cardanum, exercitat.* 59. *ſect.* 2. 89.

Iuuerna fluuius.
Frondes in piſces mutata.
Auis nata in concha.

In Carrinenſi Hiſpaniæ agro eſt fons, qui aurei coloris omnes oſtendit piſces, nihil extra illam aquam cæteris differentes. Plin *lib.* 2. *c.* 103.

Piſces aurei coloris.

Fons Limyrę tranſire ſolet in loca vicina, portendens aliquid; mirúmque quòd cum piſcibus tranſit. Reſponſa ab his petunt incolæ cibo, quem rapiunt annuentes. Si verò euentum negent, caudis abigunt. Cteſias in Armenia ſcribit eſſe fontem, ex quo nigri piſces illico mortem afferunt in cibis; quod & circa Danubij exortum contingit, donec veniatur ad fontem alueo appoſitum, vbi finitur id genus piſcium, ideóque ibi caput eius intelligitur fama. Hoc idem & in Lydia in ſtagno Nympharum tradunt. In Styge Arcadiæ ſunt piſces parui, & lethales. Plinius *lib.* 31. *cap.* 2. 90.

Fons Limyra.
Piſces lethiferi.

Cùm autem aquæ frigidæ plerunque piſces, & beſtias aquatiles alant, item herbas virentes, calidæ his carent. attamen piſces degunt in calidis ſulphuratis Pannoniæ inferioris, ad Budam; & in aluminoſis, ad Iulium Carnicum; & in Hetruria ad Vetulonios, non procul à mari, atque etiam in Piſanis ranæ ſunt, in Patauinis herbæ viuentes naſcuntur: frigidæ verò quædam carent piſcibus: vt aquæ lacus, quem & Aſphaltiten, & mare mortuum vocant; etſi is totus frigidus non eſt, quòd in medio eius ebulliat feruidum bitumen; & aquæ Anigri fluuij, qui ex Lapetho Arcadię monte defluit: non enim alit piſces priuſquam recipiat amnem Acidantem: ſed qui tum ex hoc in Anigrum ingrediuntur, non ſunt edules, cùm in Acidante ſint. Quin Ochra Saxonum fluuius, ab ortu vſque ad Ramelum montem alit piſces. Oritur verò in ſylua Meliboei, quam nunc etiam Herciniam vocamus; vt vbi riuulus ex illo monte effluens in ipſum exonerat, caret piſcibus; nec vllos alit, vſque dum ad Sladam arcem defluxerit. Arethuſa quoque 91.

Piſces in aquis calidis.
Aqua carentes piſcibus.

quoque lacus Armeniæ nitroſus vnum genus habet piſcium, quod tranſcurrenti Tigri non miſcetur; ſicut nec è Tigri piſces in lacum tranſnatant; quæ omnia rurſus propter miſturam aquarum accidunt; etenim multum bituminatæ, quales ſunt aquæ maris mortui: multum ſulphuratæ, quales Anigri; multum atramento ſutorio infectæ, quales Ochræ, non alunt piſces, ſiue calidæ, ſiue frigidæ fuerint; modicè, aut parum, alunt. Sed coctis ſapor eſt non bonus. at in ſalſis, & nitroſis aquis degunt piſces. Verùm quia amant dulces, iccirco ex mari catervatim per oſtia in fluuios ſolent ingredi. Quare mirum non eſt in Arethuſa lacu nitroſo vnum genus eſſe piſcium, vel nullum; cùm contrà in Tigris, qui eum permeat, aqua dulci multi ſint. Paludes etiam pleræque omnes, quòd aquas contineant corruptas, piſcibus carent, ranis, & ſerpentibus plenæ ſunt; atque interdum hirundinum nexibus, vt palus Agnana inter Puteolos, & Neapolim. Agricola *lib. 2. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag. 117.*

Paludes ſolẽt carere piſcibus.

92. QVÆSTIO XIV. de aquis quæ cient ſternutamenta, riſum, lacrymas, quæque caluitiem inducunt, bibentiúmque ſenſus aut ſubtiliores reddunt, aut hebetiores.

Aqua mouẽtes ſternutamenta.

Dico primò, equi Sybarim potantes agitantur ſternutamentis, quas atramentoſas eſſe ex eo perſpicuum eſt, quòd eædem nigros faciant, non tantùm boues, & oues, ſed etiam hominum capillos; atramentum enim ſutorium, vt alia res acerba, nigrore tingit; vt acris, ſternutamenta mouet. Si verò ſoli equi ſternunt, non etiam cæteræ animantes, formæ temperies in cauſa eſt; quo ſanè modo cicuta ſturno cibus, homini venenum eſt. Agricola *lib. 2. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag. 116.* & Strabo *lib. 6. pag. 51.*

93. Dico ſecundò, in Phrygia, non procul à Marſya, duo ſunt fontes Clæon, & Gelon, alterius quorum aqua ita videtur fuiſſe acris, vt lachrymas expreſſerit; alterius contrà dulcis ad potandum; vnde dictus eſt riſum concitare. an verò acris iſta aqua fuerit permiſta cum cadmia, an cum atramento ſutorio, an cum aliqua alia re foſſili, incertum. Agricola *ibid. in fine libri 2.* Huc ſpectant duo illi fontes inſularum fortunatarum, quorum vnum ſoluere bibentes riſu in mortem, alterum ſic ridentibus opem ferre, *ſuprà* ex Mela diximus *quæſt. 2. huius ſectionis, num. 36.*

Aqua mouẽtes lacrymas, & riſum.

94. Dico tertiò, quaſdam aquas eſſe, quas qui bibant, calui fiant: vt in Orgenipeorum regione, & in Ægypto, & in Gadaride; quam ſi potauerint pecora, non tantùm pilos amittunt, ſed etiam vngues, & cornua, quæ videntur cum auripigmento, aut ſimili re foſſili eſſe permiſtæ: nam id depilat, & ad quas pellitur, partes extremas putrefaciens, vngues, & cornua ab eis diuellit ac diſtrahit. Contrà vngulas iumentorum Reatinis paludibus indurari ferunt. Agricola *lib. 2. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag. 117.*

Aqua quæ faciunt caluos.

95. Dico quartò, in Cea inſula fontem eſſe, ex quo bibentium hebetes fiunt ſenſus. Plinius *lib. 31. cap. 2.* Vitruuius *lib. 8. cap. 3.* Iſidorus *lib. 13. cap. 13.* Agricola *lib. 2. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag. 116.* Ad hunc fontem eſt Græcum Epigramma inſculptum ea ſententia, iucundam eſſe potionem eius fontis, ſed qui biberit, ſaxeos habiturum ſenſus. Vitruuius, & Agricola *ibid.* Contra in Cilicia apud oppidum Ceſcum riuus fluit Nus, ex quo bibentium ſubtiliores fieri ſenſus Varro tradit apud Plinium *loco citato.* Plura de aquis, quæ potantium ſenſus obtundant, vide *ſuprà quæſt. 10. & 11. huius ſectionis.*

Aqua hebetantes ſenſus.

QVÆSTIO XV. eſt de aquis tingentibus, & colorantibus. 96.

De aquis tingentibus.

Vltra Peluſiacum oſtium Arabia eſt, ad Rubrum pertingens mare, in cuius littore Varro affirmat fontem eſſe, quem ſi oues biberint, mutent vellerum qualitatem, & antea candidæ, amittant quod fuerint vſque ad hauſtum, ac fuluo poſtmodum nigreſcant colore. Solinus *c. 46. Polyhiſtoris.*

Alia ſunt flumina, quæ pota inficiunt greges ouium; intraque certum tempus, quæ fuere nigræ, albam ferunt lanam, quæ albæ venerant, nigræ abeunt. Hoc etiam in Bœotia amnes duo efficiunt; quorum alteri ab effectu Melas nomen eſt: vterque ex eodem lacu exeunt, diuerſa facturi. In Macedonia quoque eſt flumen, ad quod qui facere albas oues volunt, adducunt. quod vt diutiùs potauere, non aliter, quàm infectæ mutantur. At ſi illis lana opus fuerit nigra, vel pulla, paratus gratuitus infector eſt, & ad Peneium eundem gregem appellant. Auctores habeo eſſe in Galatia flumen, quod idem in omnibus efficiat; eſſe in Cappadocia, quo poto equis, nec vlli præterea animali, color mutatur, & ſpargitur albo cutis. Seneca *lib. 3. natur. quæſt. cap. 25.* & Albertus Magnus *lib. 2. Meteor. tract. 3. cap. 18.* 97.

Aqua inficientes.

In Faliſco omnis aqua potata candidos boues facit: in Bœotia amnis Melas oues nigras. Cephiſus ex eodem lacu profluens, albas; rurſus nigras Penius, ruſáſque iuxta Ilium Xanthus, vnde & nomen amni. Plinius *lib. 2. cap. 103.* Idem *lib. 31. cap. 2.* ſcribit in Heſtiæotide duos fontes eſſe, Ceronem, ex quo bibentes oues nigras fieri: Melan, ex quo albas, ex vtroque autem varias. In Thuriis autem Crathim candorem facere, Sybarim nigritiam bobus ac pecori. Quin & homines ſentire differentiam illam. nam qui Sybarim bibant, nigriores eſſe, duriotéſque, & criſpo capillo. Qui ex Crathide candidos, molliorésque, ac porrecta coma. Item in Macedonia, qui velint ſibi candida naſci, ad Aliacmonem ducere; qui nigra, aut fuſca, ad Axium. Plinius *proximè* citatus. 98.

Melas, & Cephiſus. Xanthus.

In Theſſalia duo ſunt flumina; ex vno bibentes oues nigras fieri ferunt: ex altero albas, ex vtroque varias. Iſidorus *lib. 13. origin. cap. 13.* Idem de Bœotiæ Cephiſo, & Mela, de Troiæ Xantho, de Crathi, & Sybari in Thuriis docent Vitruuius *lib. 8. Archit. cap. 3.* & Agricola *lib. 2. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag. 116. & 117.* Idem de Axio Macedoniæ, Peneo Theſſaliæ, & alio flumine Galatiæ, confirmat Agricola *ibidem.* Sed aduerte ex Strabone *lib. 6. de ſitu orbis, pag. 52.* Thurios eſſe populos Magnæ Græciæ, quorum ciuitas nobiliſſima, Thurium, inter Crathim, & Sybarim amnes; *ibidem* teſtatur Strabo Crathim mederi multis morbis, & aqua illius lotos cæſarie candidos, & flauos effici. Maginus *tab. 14.* Geographia ait in inferiori Calabria 99.

Fontes qui inficiunt.

Crathis. & Sybaris fluuij.

eſſe Crathim, & Buſentum, amnes mirabili virtute præditos, quorum ille capillis flauum, & ſerico album colorem, hic nigrum, & fuſcum capillis, ſericóque inducat. Hinc facilè intelligemus illos Ouidij verſus ex 15. *Metamorph.*

Crathis,& hinc Sybaris veſtris conterminus oris
Electro ſimiles faciunt, auréque capillos.

100. *Ceron, & Melas.* Cauſſinus *lib.1.ſymbolo* 36.ad allegoricum ſenſum trahens id quod ſcripſit Plinius,bibentes ex Cerone oues nigreſcere;ex Mela,albere;ex vtroque,variari, ait per eas aquas denotari bonam, *Bona inſtitutio.* & malam inſtitutionem.Bona quippe candidos, praua improbos facit, miſcellanea verſipelles; quamobrem magnæ curæ eſſe debet recta iuuentutis inſtitutio,idque à teneris,vt herbeſcens ætas in bonam frugem adoleſcat. Ouid. 1. *de remed. amoris,*

Principijs obſtandum.

Principijs obſta; ſerò medicina paratur,
Cùm mala per longas conualuere moras:
Sed propera, nec te venturas differ in horas;
Qui non eſt hodie, cras minus aptus erit.

Lac nigrum equarum. In Ponto fluuius Aſtaces rigat campos, in quibus paſtæ nigro lacte equæ gentem alunt. Plinius *lib.2.cap.*103.Huc ſpectat fons oſtendens piſces aurei coloris, ex dicta *ſuprà quæſt.*13 *huius ſectionis.*

101. *Vnde aquis vis tingendi.* Sed vnde aquis tanta inficiendi vis? Quanquam non facilè ex his effectibus temperatio aquarum dignoſci poteſt; tamen quia in aquis quibuſdam nigris, quarum miſtura nobis prorſus non eſt ignota, nigriores piſces ſunt, hinc de ignotis aliquam coniecturam fieri poſſe arbitrot: ſunt verò ſalares ſubnigris maculis in Miſena, & in riuis ad Crotendorfum,& in fluuiolo, quem nigram aquam appellant. Is Suarceburgum præterfluens in Muldam infunditur;cuius tamen colorem hodie permultum mutant aquæ effluentes ex domiciliis, in quibus venæ metallicæ lauantur Blattæ, aliiſque in locis fluuiolo propinquis. Itaque primò nigras aquas colorem contrahere videmus ex foliis arborum putrefactis,quercus ſcilicet,ilicis, roboris, fagi, alni, & ſimilium: riui autem id genus in maximis ſyluis fluunt, quorum aquas ſi ſolas potarent greges ouium,nigræ perinde, ac piſces, qui in ipſis verſantur, fieri poſſent: deinde fluuij, qui multas capiunt aquas paluſtres, nigri fiunt, vt Allera, qui in Viſurgim influit, & Iſa, qui in Alleram in tractu Luneburgenſi;& Spreuus,qui in Hauelam, is tamen in nigro, nonnihil rubet. Aquæ autem pauco, & quod vix ſenſu percipi poſſit, atramento ſutorio, & melanteria, aliiſque infectæ, tametſi ipſæ non videantur eſſe multum nigræ, animantium lanas, ſetas, pilos nigros potæ efficere poſſunt. Quæ verò lambunt atramentum ſutorium, pariter & plumbi candidi, vel nigri venam, flauos; quæ alterius plumbi venam, candidos; qua parte ars tingendis capillis naturam imitari poteſt; atque etiam aluminoſæ, & atramentoſæ colorem æris dant ferro, cæteriſque metallis candidis, æs & aurum magis illuſtrant; quales ſunt in Boëmia calidæ ad arcem, cui nomen eſt noua domus; nam annuli in eis lauantium argentei, colorem æris contrahunt, aurei fiunt illuſtriores. Agricola *lib.2.de natura eorum,quæ effluunt ex terra, pag.*116. 117.

Qvæstio XVI. eſt de aquis periurij vltricibus. 102. *De aquis periurij vltricibus.*

Fons Palicorum. In Sicilia apud Palicos fons eſt, qui decem accubantium ſitum occupat. in hunc ſi inſcriptam iuſiurandi tabellam proiiciat iuraturus, ſi rectè iurarit, ſupernatat tabella; ſin minus,it illa peſſum, periuro combuſto. Ariſtot. *de admirandis auditionibus, num.*55. Quid verò ſibi velint Palici, ex mox dicendis conſtabit. interim fabulas agnoſce pro fabulis.

Iuxta Simetum Siciliæ fluuium Nympha Thalia compreſſu Iouis grauida, metu Iunonis optauit, vt ſibi terra dehiſceret, quod & factum eſt. Sed vbi venit tempus maturitatis infantum, quos aluo illa geſtabat, recluſa terra eſt, & duo infantes de aluo Thaliæ progreſſi emerſerunt, appellatíque ſunt Palici ἀπὸ τοῦ πάλιν ἵκεσθαι,quoniam priùs in terram merſi, denuo inde reuerſi ſunt. Nec longè inde lacus breues ſunt, ſed immenſum profundi, aquarum ſcaturigine ſemper ebullientes, quos incolæ crateras vocant, & nomine Dellos appellant, fratréſque eos Palicorum exiſtimant, & habentur in cultu maximo. Præcipuéque circa exigendum iuxta eos iuſiurandum, præſens, & efficax numen oſtenditur. Nam cùm furti negati, vel eiuſcemodi fides rei quæritur, & iuſiurandum à ſuſpecto petitur, vterque ab omni contagione mundi, ad crateras accedunt, accepto priùs fideiuſſore à perſona, quæ iuratura eſt, de ſoluendo eo quod peteretur, ſi addixiſſet euentus. Illic inuocato loci numine, teſtatum faciebat eſſe iuratot, de quo iuraret. Quòd ſi fideliter faceret, diſcedebat illæſus; ſin verò peieraſſet, mox in lacu vitam amittebat. Macrobius *lib.* 5. *Saturnalium, cap.*19.

Solinus *cap.*10. *Polyhiſtoris*, vbi de memorabilibus Sardiniæ. Fontes, inquit, ſanè calidi, & ſalubres aliquot locis efferueſcunt, qui medelas afferunt, aut ſolidant oſſa fracta. ſunt etiam qui oculis medeantur, & coarguendis valeant furibus. Nam quiſquis ſacramento raptum negat, lumina aquis attrectat. Vbi periurium non eſt, cernit clariùs. Si perfidia abnuit, detegitur facinus cæcitate, & captus oculis admiſſum tenebris fatetur. 103. *Sardiniæ fontes.*

Amnis Olachas in Bithynia Briazum alluit, hoc eſt & templo, & Deo nomen, cuius gurgite periuri notantur pati velut flammam vrentem. Plinius *lib.*31. *cap.*2. Iuxta Tyanam quoque fons Ioui ſacer, frigidus ebullire dicebatur, qui cùm cæteris foret innoxius, periuris ſolùm puſtulas liuentes, & vomicas faciebat calamitoſas. Alexander ab Alexand. *lib.*5. *Genial. cap.*10. *Olachas amnis.* *Fons apud Tyanam.*

Aſbamæa aqua fidem ſeruantibus dulcis, & aſpectu placida; periuris, & inſidis infeſta dicebatur. epota namque oculos, pedes, ac manus peierantium inuadebat, ſæua peierati numinis vltrix. Hæc ergo, ſi placet Apodoſis Cauſſini *lib.*1. *ſymbolo* 32. ſignificauit voluptatem, quæ, ſi honeſta ſit, vtentibus ſuauis; ſin turpis, fruentibus ſit pernicioſa. De pœna peieratæ Stygis vide præcitatum Alexandrum, & *ibi* Tiraquellum, præter ea quæ de hac diximus *ſuprà.* 104. *Aſbamæa aqua.* *Styx.*

Qvæstio XVII. eſt de aquis fatidicis. 105.

In

De aquis fatidicis. Fons Apollinis Clarij.

In Ionia eſt Clarum, vrbs celebris oraculo Apollinis Clarij. In eo oraculo fuit ſpecus, in ſpecu lacuna, cuius potu mira olim reddi credebantur oracula, Sacerdos enim hauſta fontis arcani aqua, ignarus plerunque litterarum, & carminum, edebat reſponſa, verſibus compoſitis ſuper rebus, quas quis mente concepiſſet. Tacitus *lib. 2. Annalium, pag. 113.* addit Muretus *in eum locum*, id accidere ſolitum, bibentium breuiori vita. Idem notat Plinius *lib. 2. cap. 103.*

106. *Fons Neminia.* In Reatino fons Neminiæ appellatus, alio atque alio loco exoritur, annonæ mutationem ſignificans. Plinius *ibid.*

Fons Cereris. In Achaiæ Cereris templo fons erat ceremoniis ſacer, in quem grauiore morbo impliciti, introſpicientes, ſpeculo in fontem demiſſo, euenta valetudinis internoſcebant. Alexander ab Alex. *lib. 6. Genial. c. 2.* Sed de hoc fonte elegantiùs Pauſanias *in Achaicis lib. 7. pag. 181.* Ante fanum, inquit, Cereris fons eſt. Huius in parte ante templum maceries ex lapidibus eſt facta. Parte autem exteriori deſcenſus ad eum patet. Oraculum ibi verum redditur, non quibuſlibet de rebus, ſed ægrotantium morbis. Speculum enim tenui funiculo alligatum demittunt, ita librantes, ne altè ſub fontem deſcendat, ſed ſpeculi orbis aquam vtcumque perſtringat. Voto dehinc ad Deum facto, ac ſuffitu, ſpeculum intuentur; id eis ægrotantem aut viuum oſtendit, aut mortuum; tanta certitudo ineſt huic aquæ. Hæc Pauſanias.

Zelotypia aqua. Sed ficta hæc, veriſſima illa de amariſſimis Zelotypiæ aquis, quæ hauſtæ à fœmina adulterij ſuſpecta, eam aut ſuſpicione violati tori liberabant, illæſa rea; aut temeratam euincebant fidem, bibentis ventre ad interitum intumeſcente, *Numerorum cap. 5.*

107. *De aquis amoris. Selemnus.* QVÆSTIO XVIII. eſt de aquis amoris, Selemni, Cyzici, Cupidinis, Bœotiæ.

Selemni aqua conducit viris, & mulieribus ad ſedandum amorem, & lotis in fluuio obliuionem amoris inducit. Quod ſi verum eſt, inquit Pauſanias *lib. 7. Achaicorum, pag. 184.* magna pecunia Selemni aqua pretioſior hominibus eſt habenda. Significat ea aqua Cauſſino *lib. 1. ſymb. 56.* Chriſti ſanguinem Selemno longè nobiliorem, & ad impuri amoris flammas reſtinguendas efficaciorem; eſt enim illud vinum germinans virgines, de quo *Zachar. 9.* Nullum, inquit Auguſt. *cap. 23. manual.* tam potens eſt, & tam efficax, contra ardorem libidinis medicamentum, quàm mors Redemptoris.

108. *Cyzicus. Fons Cupidinis.* Cyzici (vrbs eſt vel Bithyniæ, vel Propontidis in Cherſoneſo) eſt fons, Cupidinis fons vocatus, ex quo potantes Veneris amorem deponunt. Plinius *lib. 31. cap. 2.* Iſidorus *lib. 13. originum, cap. 13.* & Cauſſinus *lib. 1. ſymbolo 38. & 40.* Pulcherrimum Cauſſino hieroglyphicum amoris cœleſtis. Nimirum terrenas cupiditates ponunt qui ſe puro lauacro pœnitentiæ abluunt, & cœleſtis cupidinis facibus inflammantur; neque enim amorem Veneris vincit, niſi amor Chriſti. Rectè idem ait hoc fonte ſignificari ſacram Euchariſtiam. *Vis S. Eucharistia in Venerem.* Quare D. Bernardus *ſerm. in Cœna Domini*, Si quis, inquit, veſtrûm non tam ſæpè modò, nec tam acerbos ſentit iracundiæ motus, inuidiæ, luxuriæ, aut cæterarum huiuſmodi, gratias agat corpori, & ſanguini Domini, quoniam virtus Sacramenti operatur in eo, & gaudeat, quòd peſſimum vlcus accedat ad ſanitatem. In idem fermè argumentum cadit telum Cupidinis in templo Dianæ Epheſiæ, pendens in vacuo. In virtutis enim, & caſtitatis regno, quæ per Dianam ſignificatur, amor terrenus locum nullum inuenit, in quo defigatur. nil quod lædat, habet. Cauſſinus *ibidem.*

109. *Bœotia lacus furialis.* Bœotiæ lacus furialis eſt, de quo qui biberit facibus libidinis exardeſcit. Iſidorus *lib. 13. originum, cap. 13.* & Cauſſinus *lib. 1. ſymbolo 30.* Hunc Bœotiæ lacum nihil eſſe aliud, quàm vinum, quo libidinis faces ſuccenduntur, facilè intelliget, qui meminerit dictum, luxurioſam rem eſſe vinum, *Prouerb. 20.* *Vini mala.* In vino eſſe luxuriam, *Epheſ. 5.* Eſum & potum vini, ventríſque ſaturitatem ſeminarium libidinis eſſe. Hieronymus *lib. 1. in Iouinianum, cap. 6.* Sine Cerere, & Libero frigere Venerem, Terentius *in Eunucho*, actus quarti ſcena quinta. *Vinum lac Veneris.* Vinum eſſe lac Veneris, Ariſtophanes apud Athenæum *lib. 10. c. 15.* Eundem liquorem eſſe Metropolim malorum omnium, Pontianus apud Athenæum *ibid.* Denique Ouidius *lib. 1. de remedio amoris,*

Languor, & immodici ſub nullo vindice ſomni
Aleaque, & multo tempora quaſſa mero.
Eripiunt omnes animo ſine vulnere vires,
Affluit incautis inſidioſus amor.

110. *De aquis, quæ afferunt fœcunditatẽ, & ſterilitatẽ. Nilus.* QVÆSTIO XIX. de aquis fœcunditatem, vel ſterilitatem afferentibus.

Quorundam cauſa non poteſt reddi, quare aqua Nilotica fœcundiores fœminas faciat, adeò vt quarundam viſcera longa ſterilitate præcluſa, ad conceptum relaxauerit; quare quædam in Lycia aquæ conceptum fœminarum cuſtodiant, quas ſolent petere, quibus parum tenax vulua eſt. Seneca *lib. 3. nat. quæſt. cap. 25.*

111. *Milichus.* Non procul ab vrbe Patrenſium Milichus fluuius viſitur, à quo cùm fueris digreſſus, fluuius alius occurret Charader nomine. Ex quo ſi bibent pecora veris tempore, maſculos, vtplurimùm edunt. Hac de cauſa paſtores in alia regionis loca ea abigunt, exceptis vaccis, quòd tauri & ad ſacrificia, & ad facienda opera vacci ſint aptiores, Pauſanias *lib. 7. Achaicorum, pag. 183.*

Gelonium ſtagnum tetro odore abigit proximantes. Ibi, & fonte duo. Alterum ſi ſterilis ſumpſerit, fœcunda fiet; alterum ſi fœcunda hauſerit, vertitur in ſterilitatem. Solinus vbi de Sicilia, *cap. 11. Polyhiſtoris*, & Iſidorus *lib. 13. cap. 13.*

112. *Aqua Sinueſſana.* In Campaniæ regione Sinueſſanæ aquæ ſterilitatem fœminarum abolere dicuntur. Theſpiarum fons conceptus mulieribus repræſentat. Item in Arcadia flumen Elatum. Cuſtodit autem partum Linus fons in eadem Arcadia, abortúſque fieri non patitur. E diuerſo in Pyrrhea flumen, quod Aphrodiſium vocatur, ſteriles facit. Plinius *lib. 31. cap. 2.* idem de aquis Campaniæ Iſidorus *loco cit.*

Clitumnus. Clitumnus lacus in Vmbria maximos boues gignit, Iſidorus *ibid.* Non deſunt aliæ aquæ medicatæ, quæ conceptus, partúſque iuuent, ex dictis *ſuprà ſect. 8. & 9. huius cap.* vide, ſi libet.

113. QVÆSTIO XX. eſt de palude Aſcania, Mythepolis puteis, fonte Syracuſarum, fonte Gonij, fluuio Ponto, Rhodiorum fonte.

Palus Aſcania. Paludis Aſcaniæ aqua adeò nitroſa ex ſuapte natura extat, vt nulla alia purgatione pallia, quæ in ipſa remotantur, egere noſcantur. Si quis verò ea in eadem aqua aliquandiu permiſerit, intercidunt. Ariſtoteles *de admirandis auditionibus, num.* 51.

Putei Mythepolis. Iuxta eandem paludem eſt Mythepolis oppidum, vbi algore hyemis ingruente, putei omnes exſiccantur, æſtatis autem feruore exundant. Ariſtot. *de admir. audit. num.* 52.

In via, quæ Syracuſas ducit, fons in prato extat, qui nec magnitudine præſtat, nec multa aqua refertus eſt: cùm verò vehemens turbo è regione efflauerit, immenſam aquæ copiam accolis concedere ſolitus eſt. Ariſtoteles *ibid. num.* 54.

Fons Gonij. In Carthaginienſium Regno mons extat, cui Gonium nomen, multis, variiſque arboribus refertus, ac florum copia diſtinctus; in ea regione fons olei ſcatet, ad quem nemini accedere fas eſt, niſi naturæ fontis neſcius ſit; hac verò ignorantia ſeruata, fontem plurimam olei copiam efferuere inquiunt, adeò vt tutò id haurire liceat; aiúntque fontem propè, lapidem quendam magnum, ac ſponte natum ineſſe, qui ineunte æſtatis feruore, ignis flammam, at algore hyemis appetente aquam effundat adeò gelidam, vt cum niue de frigore certet. Ariſtot. *ibid. num.* 109.

114. *Pontus Thraciæ fluuius.* Pontus Thraciæ fluuius ardentes defert lapides, qui follibus excitati quàm citiſſimè extinguuntur; aqua autem reſperſi refulgent, pulchriorique flamma flagrant, contra, quàm faciant lignei carbones, Ariſtot. *ibid. n.* 110. Quidni in ardentibus hiſce lapidibus non agnoſcas caritatis ignem, quem ſuperbiæ flatus extinguit, perſecutionum aqua accendit? Neque enim aquę multæ poterunt extinguere caritatem, nec flumina obruent illam, *Cantic.* 8.

Fons Rhodiorum. Eſt in Cherſoneſo Rhodiorum fons, qui poſt magnum interuallum temporis, fœda quædam turbidus ex intimo fundat, donęc liberatus, eliquatúſque eſt. Hoc quibuſdam locis faciunt fontes, vt non tantùm lutum, aut folia, ſed teſtas quoque, & quicquid putre iacuit; expellant. Vbique autem facit mare; cui hæc natura eſt, vt omne immundum littoribus impingat. Omnis aquarum ſtantium, clauſarúmque natura ſe purgat. Nam in his, quibus curſus eſt, non poſſunt vitia conſiſtere, quæ ſua vis defert, & exportat. Illæ quæ non emittunt quicquid inſedit, magis, minúſve æſtuant. Mare verò cadauera, ſtramentaque, & naufragorum reliqua ſimilia, ex intimo trahit; nec tantùm tempeſtate, fluctúque, ſed tranquillum quoque, placidúmque purgatur. Seneca *lib.* 3. *nat. queſt. cap.* 26.

115. QVÆSTIO XXI. de lacu Manduriæ: de dulci hauſtu in mari; de lacu Lario: de fontibus Padi, & Tenedi: de fontibus Carrinenſis agri, Cydoniæ, Indiæ, Arabiæ, Phrygiæ, Cantabriæ; & de aquis Mattiacis.

Lacus Manduriæ. In Salentino iuxta oppidum Manduriam lacus ad margines plenus, neque exhauſtis aquis minuitur, neque infuſis augetur. Plinius *lib.* 2. *cap.* 103.

Dulcis hauſtus in mari plurimis locis reperitur, vt ad Chelidonias inſulas, & Aradum, & in Gaditano Oceano. Plinius *ibidem.* *Dulcis hauſtus in mari.*

Padi fons mediis diebus æſtiuis, velut interquieſcens ſemper aret. In Tenodo inſula, ſemper à tertia noctis hora in ſextam ab æſtiuo ſolſtitio exundat. Et in Delo inſula Inopus fons eodem quo Nilus modo, ac pariter cum eo decreſcit, augetúrque. Plinius *ibidem.* *Padi fons.* *Inopus fons.*

In Carrinenſi Hiſpaniæ agro duo fontes 116.
iuxtà fluunt, alter omnia reſpuens, alter abſorbens. In Comenſi iuxta Larium lacum, fons largus, horis ſingulis ſemper intumeſcit, ac reſidet. In Cydonia inſula ante Lesbon fons calidus, vere tantùm fluit. Plinius *lib.* 2. *cap.* 103. *Fontes Carrinenſes.* *Lacus Larius.* *Fons Cydoniæ.*

In Indiæ terris eſt fons, cuius aqua lucernæ ardeant. idem Ecbatanis traditur. In Arabia fons exilit tanta vi, vt nullum non pondus impactum reſpuat. Marſyæ fons in Phrygia ad Celenarum oppidum ſaxa egerit. Sunt Mattiaci in Germania fontes calidi trans Rhenum, quorum hauſtu triduo feruet. Plinius *lib.* 31. *cap.* 2. *Fons, cuius aqua lucernæ ardent.* *Fontes Arabiæ, & Phrygiæ.*

In Cantabria fontes Tamarici in augurio habentur. Tres ſunt octonis pedibus diſtantes. In vnum alueum coëunt vaſto amne. Singulis ſiccantur duodecies diebus, aliquando vicies, citra ſuſpicionem vllam aquæ, cùm ſit vicinus illis fons ſine intermiſſione largus. Dirum eſt non profluere eos aſpicere volentibus. Plinius *ibidem.* *Fontes Tamarici.*

QVÆSTIO XXII. eſt de aquis, quæ vltrici 117.
indignatione procellas excitant, ex Maiolo *colloquio* 12. & 13. *De aquis procellas excitantibus.*

In Hyberniæ Momonia fons eſt, qui ab homine tactus, mox cœlum ex ſereno vertit in nubilum, largo imbre inſequente. Sed veriùs venerei tactus, conſcientiæ ſerenitatem in atras libidinis nubes mutant, mox exprimendas in pœnitentiæ lacrymas. *Momonia fons.*

In vlteriore Hiſpania eſt mons valdè excelſus, cui nomen Canatus, in cuius vertice eſt lacus ſummæ profunditatis, colore niger, in quem ſi quis lapidem, vel durum quid iniecerit, magna prorſus oritur tempeſtas. Apodoſis, Reſponſio mollis frangit iram; ſermo durus ſuſcitat furorem, *Prouerb.* 15. Patientia lenietur Princeps; & lingua mollis confringet duritiam, *Prouerb.* 25. *Lacus Canati.*

Scafagiolus lacus in Apennino eſt, in quem ſi 118.
fortè lapis, lignúmve iniiciatur, mox aërem circumfuſum cogit in nubes, ac tanta procella fit, vt per diem perſeueret, & arbores conuellat, & proxima animantia perimat. *Scafagiolus lacus.*

Apud Heluetios eſt lacus, nomine Lucerna, qui, ſi in eum lapidem, lignum, vel quid aliud inieceris ſponte, fremit indignabundus, tumétque impetu tam furenti, vt è marginibus effluens agris, ſatíſque, & rebus quibuſuis obuiis perniciem afferat. Quòd ſi ea non dedita opera iniiciantur, ſed caſu illabantur, lacus non furit. Quare ad amoliendam furoris cauſam ab eo lacu, publícis edictis mandarunt Præfecti vrbium illius regionis, ne quis in eum quid iniiciat, *Lacus Lucerna.*

multis

multis eo nomine multatis. quod ego naturâ euenire non exiſtimo.

119. *Lacus qui ſine ventis excitant tempeſtates.*

Sed vide an magis ſint pauendi quidam lacus, qui ſponte abſque ventis tempeſtate concitantur, ad nauigantium naufragium; talem ferunt eſſe in Scotia; cui non multùm diſſimilis lacus ille ſalſus in Hiſpaniola, triginta milliariis longus, latus duodecim, procellis adeò minax, feróxve, vt nauigia abſorbeat, abſorptaque nec ipſa, nec vlla cadauera reddat, inutili tantis in caſibus qualibet peritia nandi.

120. *De aquis innato calore dapes coquentibus.*

Qvæstio XXIII. eſt de aquis innato calore dapes coquentibus. In Grœlandia inſula, vbi eſt hyems nouem menſium, eſt Monaſterium Ordinis Prædicatorij B. Thomæ dicatum, & in eo mons perpetuò igniuomus; ibi fons ſcatet aquis adeò calidis, vt non ſolùm fratrum cellas, perinde ac hypocauſta calefaciant, verùm etiam omne ciborum genus, quin & ipſum panem, nullo alio adhibito igne, tam probè excoquant, vt ſolet clibanis carbone calefactis. Maiolus *colloquio* 13. In Gottia etiam meridionali, propè Veſſonam vrbem eſt lacus, cuius infimum lutum omnia opſonia percoquit, ſi fune demittantur. Idem *colloquio* 12.

121. *Fons Arboreus.*

Qvæstio XXIV. eſt de fonte Arboreo, fonte Vltoniæ, fonte Linterni, & aliis pleriſque. In inſulis fortunatis, fons Arboreus, Arbor videlicet, quotidie exoriente ſole è ſtipite, & ramis, tantam aquarum vim profundit, vt eæ ſolæ (neque enim aliàs campis illis impertiuit natura) iumentis etiam ipſis, atque indigenis ſufficiant.

Fons Vltonia.

In Vltonia, Hyberniæ regione fons eſt, quo qui abluitur non caneſcit. Contrà in Momonia, eiuſdem Hyberniæ prouincia eſt alius, cuius aqua quem lauat, canum facit.

Fons Linternus.

In Linternio agro aquæ fontis ſunt, potabiles illæ quidem, ſed quæ inebrient inſtar vini.

Fons Volaterranus.

In agro Volaterrano eſt fons, cuius hauſtu mulieres lacte deſtitutæ, vbertimum recipiunt.

Fons Connachia.

In Hybernia in Connachia fons eſt omnibus animantibus lethifer, ſoli homini potabilis.

Fons Sardinia.

In Sardiniæ meditetraneis eſt fons, qui cùm ingenti ſcaturigine fluat amnis modo, dierum dimenſiones ſequitur, longioribus diebus fluens largiùs, parciùs breuioribus.

Lacus Geluchalat.

In prouincia Gorgianorum eſt lacus Geluchalat, in quo nullus vnquam toto anno reperitur piſcis, præter tempus Quadrageſimæ, quo expleto piſces omnes aliò remeant.

Lacus Buferus.

Lacus Buferus Britannicus piſcibus abundat, cùm retium vſus omnibus permittitur liber: ſin autem prohibeatur, fit ſterilis. Maiol. *colloquio* 12. & 13.

Sed non immenſum ſpacijs confecimus æquor,
Et iam tempus equum ſpumantia ſoluere colla.

CAPVT VII.

De Tellure, propria foſſilium patria.

Sectio I.

De terræ laude, beneficentia, magnitudine, figura, motu, quiete, loco, ordineque inter alias naturæ partes.

HActenvs peregrinas foſſilium ſedes, ignem, aërem, & aquam luſtrauimus; iam abditas in terra maternas rimemur. Quid dixerim maternas? Matrem veriùs foſſilium vocarim ipſammet tellurem, cuius vtero illa concipiuntur, & gignuntur; quod qua ratione fiat, eſt explicandum; nonnullis tamen breuiter prænotatis de terræ laudibus, & præſtantia. Quis enim diſſerat de matris gremio, conceptu, partu, prole, tacito generis ſplendore, ipſiúſque genitricis ingentibus celatis meritis? 1. *Digreſſio. Terra foſſilium mater.*

Ergo illa eſt Tellus, ait Plinius *lib.* 2. *cap.* 63. cui vni rerum naturæ partium, eximia propter merita, cognomen indidimus maternæ venerationis. Hæc nos naſcentes excipit, natos alit, ſemélque editos ſuſtinet ſemper, nouiſſimè complexa gremio, iam à reliqua natura abdicatos, tum maximè vt mater operiens; nullo magis ſacramento, quàm quo nos quoque ſacros facit, etiam monumenta, ac titulos gerens, noménque prorogans noſtrum, & memoriam extendens contra breuitatem æui. Hæc ſola nunquam iraſcitur homini. Aquæ ſubeunt in imbres, rigeſcunt in grandines, tumeſcunt in fluctus, præcipitantur in torrentes; aër denſatur nubibus, furit procellis. At hæc benigna, mitis, indulgens, vsúſque mortalium ſemper ancilla, quæ coacta generat? quæ ſponte fundit? quos odores, ſaporéſque? quos ſuccos? quos tactus? quos colores? quàm bona fide creditum fœnus reddit? quæ noſtri cauſa alit? Inter hæc, aliqua gignit venena, fateor, at quàm multas ſimul fundit medicas herbas? Quin & virus, noſtri miſerta inſtituiſſe credi poteſt, cuius facillimo hauſtu, dum vrgeret vitæ tædium, illibato corpore, nullo labore, ſitientibus ſimiles extingueremur, qualiter defunctos, non volucris, non fera attingeret, terræque ſeruaretur, qui ſibi ipſi periiſſet. Et tamen, proh dolor! quàm ingrati ſumus aduersùs tam benignam, prouidámque matrem. In maria iacitur, aut vt freta admittamus, eroditur aquis; ferro, ligno, igne, lapide, fruge, omnibus cruciatur horis: multóque plus vt delitiis, quàm vt alimentis famuletur noſtris. Et tamen quæ ſumma patitur, atque extrema cute tolerabilia videãtur: penetramus in viſcera, auri, argentíque venas, & æris, ac plumbi metalla fodientes, gemmas etiam, & quoſdam paruulos quærimus lapides, ſcrobibus in profundum actis. Viſcera eius extrahimus, vt digito geſtetur gemma, quam petimus. Quot manus atteruntur, vt vnus niteat articulus? Inter crimina ingrati animi & hoc duxerim, quòd naturam eius ignoramus. Hæc de laudibus terræ Plinius, quibus quid pulchrius, quidve cultius? Sed cæteras piæ matris dotes perſequamur, magnitudinem, figuram, quietem, locum, ordinem inter reliquas mundi partes, &c. 2. *Terræ laudes.* *Terra homini benefica.*

3. *Terra magnitudo.*

Quod ſpectat ad magnitudinem terræ, milliaria continet eius ambitus 11500. diameter 7159 tota conuexa ſuperficies 161079545. hunc enim eſſe Ptolemæi, & ferè communem Aſtronomorum ſenſum teſtatur Clauius *in c. 1. ſphæræ.* Ex quo infer non eſſe immenſum hoc elementum, ſed poſſe totum, & quidem modico tempore perluſtrari. Vt enim ſupputat Maginus *tom. 2. Geographiæ*, paulò ante primam Europæ tabulam, illud ſi eſſet vndique ſibi continuum, & ab aquis liberum, poſſet totum pedeſtri, vel equeſtri itinere ambiri intra dies nongentos, vicenis quinis quotidie confectis milliaribus. Quare cùm legis Eccleſiaſtici initio, *Latitudinem terræ, & profundum abyſſi quis dimenſus eſt?* non inde colligas non poſſe illam omninò peragrari totam, ſed facilè non poſſe: re enim vera eſt magna, ampla, capax, ſpatioſa, vaſta. quotus enim quiſque eſt, qui ſpectarit vtrumque polum? qui columnas Herculis, & Capitolium Romanum? qui Cancri & Capricorni ambos tropicos? qui ſuos Antipodas? qui ex Zonis quinque viderit, & illas duas, quæ infeſto rigore, æternóque gelu premuntur, & mediam illam, quà Solis orbita eſt, exuſtam flammis, & crematam?

Nec verò Alcides tantum telluris obiuit,
Fixerit æripedem ceruam licèt, aut Erymanthi
Placarit nemora, & Lernam tremefecerit arcu,
Æneid. 6.

4. *Terram reſpectu cæli eſſe punctum.*

Magna nimirum, & vaſta eſt terra. Sed quibus magna? terrigenis in hac lacrymarum valle degentibus. Cœlo enim comparata, quàm parua eſt: neque enim eſt maior puncto Ariſtoteli *2. de cælo, t. 112. & lib. 1. Meteor. ſumm. 1. c. 3. & ſumm. 2. cap. 5.* Ptolemæo *lib. 1. Almageſti, cap. 6.* Plinio *lib. 2. cap. 68.* Sacroboſco *cap. 1. ſphæræ*, & reliquis Aſtronomis, id ex eo demonſtrantibus, quòd ex qualibet Orbis terreni parte, eodem tempore à diuerſis Aſtronomis eadem magnitudo, & diſtantia eiuſdem ſtellæ deprehendatur, quódque è quacunque terræ plaga libeat intueri dimidium cœli, & ſex Zodiaci ſigna ſupra Horizontem oriri, totidémque infra deprimi. Hæc eſt materia gloriæ noſtræ, hæc ſedes; hîc honores gerimus; hîc exercemus imperia, hîc opes cupimus, hîc tumultuatur genus humanum, hîc inſtauramus bella etiam ciuilia, mutuíſque (vt optimè præcitatus Plinius) cædibus laxiorem facimus terram. Et, vt publicos gentium furores tranſeam, hæc in qua conterminos pellimus, furtóque vicini cæſpitem noſtro ſolo affodimus, vt qui latiſſimè rura metatus fuerit, vltráque fines exegerit accolas, quota terrarum parte gaudeat? vel cùm ad menſuram auaritiæ ſuæ propagauerit, quam tandem portionem eius defunctus obtineat? Hæc, opinor, mente reuoluebat Scipio ille Africæ domitor, quando apud Ciceronem de ſomnio inuictiſſimi huius Ducis, attentiùs contemplans tot ſtellarum globos, qui terrarum magnitudinem facilè vincebant; Iam verò, inquit, ipſa terra ita mihi parua viſa eſt, vt me Imperij noſtri, quo quaſi eius punctum attingimus, pœniteret.

Deploratur anguſtia cordis humani.

Scipionis Africani magnanimitas.

5. *Terræ figura.*

De terræ figura, non me latet veteres Philoſophos in diuerſa abiiſſe placita. Anaximenes menſæ figuram ei tribuit; Leucippus tympani; Anaximander eam lapideæ columnæ ſimilem fecit: Democritus diſco, ſed in medio cauam. Xenophanes verò ex parte inferiori in infinitam profunditatem radices miſiſſe credidit. Verùm eſſe illam ſphæricæ figuræ Ariſtoteli, & Ptolemæo, ex eáque, & aquæ elemento, vnum conflari globum, cuius medium ſit ipſiſſimum mundi centrum, ſatis clarè oſtendimus *cap. ſuperiori ſect. 3. num. 1.*

Iam venio ad telluris quietem, eiúſque infra alia elementa ſitum, quem eſſe immobilem aſtruunt cœleſtia oracula, Pſalm. 91. *firmauit orbem terræ, qui non commouebitur.* Pſal. 103. *qui fundaſti terram ſuper ſtabilitatem ſuam, non inclinabitur in ſæculum ſæculi.* lib. 1. Paralipomenon cap. 16. *ipſe fundauit orbem immobilem.* & Eccleſiaſtæ 1. *Terra in æternum ſtat.* Sacris paginis conſonat melior pars Philoſophorum, Ariſtot. 2. *de cælo, à textu 90.* Ptolemæus *lib. 1. Almageſti, cap. 7.* Tychon *lib. 2. de Cometa anni* 1577. 1. *p. cap.* 8. *& lib. 1. epiſtol. Aſtronomicarum, pag.* 188. Albertus Magnus *2. de cælo tract.* 4. Socroboſcus *cap. 1. ſphæræ*, & alij ferè omnes. Id verò manifeſtè euincit ſumma huius corporis grauitas, quæ ſicut illud mundi centro addicit, ita omnem eius reſpuit motum, ſaltem rectum. 6. *Terram eſſe immobilem.*

Inficias equidem non ierim vario ſæpè tremore terram quati, alibi proſtratis mœnibus, alibi profundo hauſtis, alibi egeſtis molibus, alibi emiſſis amnibus, nonnunquam etiam ignibus, calidíſve fontibus, alibi aduerſo fluminum curſu. Præcedit verò, comitatúrque terribilis ſonus, aliàs murmur ſimilis mugitibus, aut clamori humano, armorúmve pulſantium fragori, pro qualitate materiæ excipientis, formaque vel cauernarum, vel cuniculi per quem meat, exiliùs graſſante in anguſto, eodem rauco in recuruis reſultante, in duris fremente, in humidis fluctuante, & ſtagnantibus; item fremente contra ſolida. Itaque & ſine motu ſæpè editur ſonus. Nec ſimplici modo quatitur vnquam, ſed tremit, vibrátque. Hiatus verò aliàs remanet, oſtendens quæ ſorbuit, aliàs occultat ore compreſſo; rurſúſque ita inducto ſolo, vt nulla veſtigia extent, vrbibus plerunque deuoratis, agrorúmque tractu hauſto. Maritima autem maximè quatiuntur. Nec montoſa tali malo carent; nam, teſte Plinio *lib. 2. cap.* 80. exploratum eſt Alpes, Apenninúmque ſæpiùs intremuiſſe. Maximum terræ, memoria mortalium, extitiſſe motum, Tiberij Cæſaris principatu, duodecim vrbibus Aſiæ vna nocte proſtratis, auctor eſt idem Plinius *ibid. cap.* 84. De quo tremore Tacitus *lib. 1. Annal.* Eodem, inquit, anno duodecim celebres Aſiæ vrbes collapſæ, nocturno motu terræ, quò improuiſior, grauiórque peſtis fuit. neque ſolitum in tali caſu effugium ſubueniebat in aperta prorumpendi, quia diductis terris hauriebatur. Sediſſe immenſos montes, viſa in arduo, quæ plana fuerint, effulſiſſe inter ruinam ignes memorant. 7. *Terræmotus.*

Terræmotus Alpium & Apennini.

Duodecim vrbes in Aſia terræmotu proſtratæ.

8. *Pontanus de terræmotu.*

Ergo incerta ferens raptim veſtigia anhelus
Spiritus incurſat nunc huc, nunc percitus illuc,
Explorátque aditum inſiſtens, & ſingula tentat,
Si qua fortè queat victis erumpere clauſtris.
Interea tremit ingentem factura ruinam
Terra ſuis quatiens latas cum mœnibus vrbes,
Diſſiliunt auulſa iugis immania ſaxa.

Procum

Digitized by Google

Procumbunt turres, ſternuntur funditus arces,
Magnorúmque cadunt templa impolluta Deorum,
Excidium vt magni iam iam timeatur Olympi.
At poſtquam ſuperas victor peruaſit ad oras
Spiritus, immiſtus fumo, & caligine denſa,
Puluream ſpargit tremefacta per oppida nubem
Immundum & cinerem iactat vicina per arua;

Pontanus in Meteoris.

9. *Terram abſolutè non moueri.*

Hæc itaque eò ſpectant, vt libentes quidem fateamur aliquo terram tremore quati, pulsúque cieri; id tamen tanti non eſſe, vt eam abſolutè loco dimoueri aſſeramus: eſt enim ille tremulus motus, ſuperficie tenus; & planè nihili præ immenſa terrenæ molis profunditate; perinde ac ſi quem arcto occupatum ſopore, in molli ſtrato placidiſſimè quieſcentem, non ideo moueri affirmares, quòd pulſatiles temporum venæ, diaſtole, & ſyſtole attollerentur alterna vice, & deprimerentur. Quocirca faciliùs dixerim cerebrum Nicolai Copernici, nimio infeſtatum vino, delira rotari vertigine, quàm aſſerere, quod ille docuit, ſolem eſſe in centro mundi planè immobilem, & circa illum circumuolui terram. Ex hoc enim commentitio telluris gyro, eóque celerrimo, quis non videat (violato certæ experientiæ teſtimonio) ſagittam aliquam, magno impetu ſurſum directè iactam, nunquam in eundem redituram locum, veluti in naui aliqua ocyſſimè præteruolante accidere videmus?

Copernianus motus terræ impugnatur.

10. *Totam terrã non mutare centrum grauitatis.*

Iam agendum nobis eſt cum iis, qui exiſtimant totam terram mutare centrum grauitatis, atque adeò trepidatione aliqua, inſenſili tamen, titubare, ac vacillare, nouo aliquo illi aut pondere impoſito, aut impetu impreſſo, vt cùm quis ſaltat, vel in ſolum proiicit lapides. Id ſenſere clariſſimi Philoſophi, & Theologi (quorum cæteroquin ingenium, ſapientiam, ac pietatem veneramur) Gabriel Vaſquez *in 1.2. diſp.* 81. *cap.* 3. & Ferdinandus Quirinus, in illa verba ex cap. octauo Prouerbiorum Salomonis, *quando appendebat fundamenta terræ.* Atque hanc ſententiam non eſſe improbabilem ſatis ſignificat Plancanus 3. *parte ſphæræ, ſect.* 1. *tract.* 3. *cap.* 2. eam tamen riſit, & pluribus confutauit Hurtadus *tom.* 3. *diſp.* 3. *de cœlo, ſect.* 5. §. 43. & ſanè hac in re multò verius mihi videtur fuiſſe philoſophatus. Vt enim omittam rationes ab eo adductas, quicquid illud eſt, ſiue impetus, ſiue pondus, quo addito fingitur trepidare terram, id certè reſpectu totius terreni orbis eſt inſenſibile, ac proinde minus aptum efficere in eo talem motionem, quippe cum exiguo illius ponderis, vel impetus momento, ne deorſum premat, reluctentur grauiſſimæ totius profunditatis terrenæ partes, quæ tota per eum motum deberet violenter aſcendere, quod viribus naturæ fieri non poſſe nemo non videt. Neque obſtat quod illi obiiciunt de mutato grauitatis centro, hoc enim mutari præcisè poteſt ex eo quòd punctum aliquod corporis grauis, cui incumbebat officium centri, deſinat illo fungi, incipiente alio puncto exercere idem centri munus, quo antea non fungebatur; ad hoc autem non eſt neceſſarius motus localis, ſed ſufficit additio, vel detractio alicuius ponderis. Sed cõtrà, quia quæ manent in æquilibrio (vt dubio procul manet terra) quouis minimo ex vna parte addito, ablatóve pondere, ab æquilibrij ſitu dimouentur. Dic eſſe id verum, quando grauia æquiponderantia ſunt extra proprium locum naturalem, cuiuſmodi ſunt lances trutinæ in aëre libratæ; ſecus, ſi ſint in proprio loco naturali, in quo grauia deorſum non nituntur; lapides autem in terra iacentes, in ſuo eſſe naturali loco, arbitror neminem eſſe negaturum.

Terram non moueri motu trepidationis.

11. *Mutua elementorum generatio, & corruptio.*

Maneat ergo foſſilium matrem terram ingenita frui quiete; eámque & firmam, & ſtabilem nec velle, nec poſſe vel latum vnguem à ſua Regia recedere. Cùm autem omnia elementa inteſtino odio ſe ſe inuicem ad certamen laceſſant, mutuáque pugna acerrimè congredientia & vincant, & vincantur, vt cum Ariſtot. 2. *de gener. à t.*24. *ad* 30. docent interpretes omnes tam Græci, quàm Latini, tellus ipſa, in homines quidem benigna, at aduersùs alias naturæ partes generoſè ferox, non ſolùm conflictum haud detrectat, ſed campum etiam pugnæ libens aperit, arenámque ex ſe ipſa ſponte offert, & pandit. Atque hæc de terræ magnitudine, figura, motu, quiete, loco, ordine, beneficentia, laude, & fortitudine. Si fortè humilis diſplicuit ſtylus, en eos ad tædij leuamen offero clariſſimorum Poëtarum verſus.

12. *Manilius de terræ forma, & rotunditate.*

Manilius *lib.*1. *Aſtronomicorum*, de forma mundi, & terræ rotunditate,

Nec verò tibi natura admiranda videri
Pendentis terræ debet, cùm pendeat ipſe
Mundus, & in nullo ponat veſtigia fundo
Terraque aereas leges imitata pependit.
Eſt igitur tellus mediam ſortita cauernam
Aeris, & toto pariter ſublata profundo:
Nec patulas diſtenta plagas: ſed condita in orbem
Vndique ſurgentem pariter, paritérque cadentem.
Hæc eſt naturæ facies.

13. *Ouidius de elementorum ordine, & generatione.*

Ouidius *lib.*15. *Metamorph.*

Quattuor æternus genitalia corpora mundus
Continet: ex illis duo ſunt oneroſa, ſuóque
Pondere in inferiùs tellus, atque vnda feruntur:
Et totidem grauitate carent, nullóque premente
Alta petunt aer, atque aere purior ignis.
Quæ quanquam ſpatio diſtant, tamen omnia fiunt
Ex ipſis, & in ipſa cadunt; reſolutaque tellus
In liquidas rareſcit aquas; tenuatus in auras,
Aeraque humor abit: dempto quoque pondere, rurſus
In ſuperos aër tenuiſſimus emicat ignes.
Inde retro redeunt, idémque retexitur ordo.
Ignis enim denſum ſpiſſatus in aëra tranſit:
Hinc in aquas: tellus glomerata cogitur vnda.
Nec ſpecies ſua cuique manet, rerúmque nouatrix
Ex alijs alias reparat natura figuras.

Sectio II.

De cauernis terræ, ac de ſubterraneis ſpiritibus, & ignibus.

14. *Foſſilium pater cœlum, mater, terra.*

FOſſilium patrem eſſe cœlum, matrem autem terram, planum ex Triſmegiſto *ſuprà* fecimus *cap.*5. *ſect.*6. *num.*1. Par ergo eſt Philoſophi huius matris explorare, tum vterum in quo concipiatur, & vnde mortalibus fundatur tam pretioſus partus, tum venas, quibus alimenta trahat ad fœtus vitam, & incrementum. De paterno ſiderum

Terra vterus pro foſſilium partu.

tum influxu fusè *dicta ſect.6.* De venis *inferiùs.* Iam de vtero, in quo diſtinguimus multiplices cauernas, varióſque ſinus, ſpecus, & receſſus, in quos coëunt ex omnibus elementis plurimi vapores, ſpiritus, halitus, ſucci, quibus illapſi cœlitus ſiderei influxus, varias in eam materiam tam variè diſpoſitam inducunt formas, lapidum, marmorum, gemmarum metallorum, vt interim omittam varias aquarum ſcatebras magna vi inde erumpentes. Hinc metallorum opulentia tam varia, tam diues, tam fœcunda, tot ſæculis ſuboriens; cùm tantùm quotidie orbe toto populentur ignes, ruinæ, naufragia, bella, fraudes, tantum verò luxuria, & tot mortales conterant; gemmarum pictura tam multiplex, lapidum tam diſcolores maculæ; medicatorum fontium vis; ignium tot locis emicantium perpetua tot ſæculis incendia; ſpiritus lethales alibi, aut ſcrobibus emiſſi, aut ipſo loci ſitu mortiferi. Quibus in rebus putat Plinius *lib.2.c.93.* nihil aliud cauſæ afferri poſſe ab vllo mortalium, quàm diffuſæ per omne naturæ ſubinde aliter, atque aliter numen erumpens. At noſtra Philoſophia fide Chriſti imbuta, non aliud venerata numen, quàm vnum Deum, cœli, & terræ conditorem, illi aſcribit rerum omnium molitionem, non excluſis tamen cauſis ſecundis, quas in conſortium ſui influxus ſæpiùs dignatur vocare, qui ex nihilo ſolus poteſt ſemper omnia creare. Sed quæ de cauernoſo telluris vtero diximus, magis illuſtremus pulcherrimis Pontani verſibus, *in Meteoris,*

Foſſilium varietas, & opulentia.

15. *Pontanus de cauernis terra.*

Nec verò, quamuis ſolido ſtet robore tellus
Mole ſua grauis, & denſo ſe robore firmet,
Non vaſtis intus ſpecubus patet, atque hiat altè
Immenſum ductis abrupta ſede cauernis.
E quibus aut Euri ſparſim funduntur anhelis
Faucibus, adriacóſque attollunt flatibus aſtus,
Es ſtragem dant arboribus, tectíſque ruinam,
Aut amnes ſubter lapſi de montibus altis
Erumpunt curſu rapido, & ſolida æquora ſindunt.
Quippe aer antro incluſus lenteſcit in vndam
Frigida ſub loca, & æternum fluit abditus humor
Æterno de fonte liquens, hinc caſpia clauſtris
Antra, tot accipiunt fontes, tot flumina, móxque
Rurſum diuerſis emergunt partibus orbis
In mare, ſeu tacitis delapſa meatibus intrant.
Quin & quæ Herculei rident ſata læta Tarenti,
Qui piger humectat flauentia culta Galeſus
Saxa ſubit, tacitúſque cauo ſe condit in antro,
Condit & in latebris Nilus, poſt liber apertis
Inſultat campis, ſeptemo & gurgite fertur,
Felix fruge noua, fœcundiſque vber ariſtis.

16. *Ignis ſubterranei vſus.*

Quod autem è terræ cauernis nobis primùm incurrit in oculos, eſt ſubterraneus ignis, cuius fulgor abdita tenebrarum illuminabit, mentémque ad ſcrutanda terrenæ prolis pretioſa miracula accendet. Ergo illic prouidit natura ignem, tum ad calefaciendas thermales, & medicatas aquas, qua de re plura *cap. ſuperiori, ſect. 6.7.8.* tum vt cum reliquis eſſet elementis foſſilium materia, ex dictis *cap.4.ſect.2.num.8. & 15.* immo etiam ad ortum illorum, actiuum exhiberet influxum, cogendo nimirum, compingendo, ſolidandóque in terræ gremio terrenos, aqueóſque halitus in plures metallorum, lapidúmque formas, vt latiùs *suprà* docuimus *cap.5.ſect.5.arg.5.* *& ſect.7.num.13. & cap.6.ſect 1.num.17.* Quia verò capite præcedenti, triplici præcitata ſectione, dum de thermalibus aquis diſſeremus, multa, de ſubterraneo igne, eiúſque cauſa, origine, natura, & pabulo ſcripſimus, argumenti, alioquin ingentis, pars exigua illa ſolùm erit reliqua, vt ardentes aliquot percurramus terras, indicata breuiter incendij cauſa, quæ tamen eodem tandem recidet, quò cauſa ignis calefacientis aquas, nonnullis duntaxat ad eruditionem obiter adnotatis, ex Ariſtotele *de admirandis auditionibus, à num. 32.* & deinceps, S. Auguſtino *de ciuitate Dei, lib.3.cap.31. & lib.4. cap.2.* Seneca *lib.3. de beneficijs, cap.37. lib.2. nat. quæſtionum, cap.30. & lib.7. epiſtolarum, epiſt. 51.* Plinio tum maiori *lib. 2. cap. 103. 106. 107:* tum iuniori *lib. 6. epiſtolarum ad Tacitum*, Solino *cap.11. Polyhiſtoris*, Virgilio *3. Æneid.* Lucano *5. Pharſalia*, Ouidio *15. Metam.* Lucretio *6. de natura rerum*, Porta *lib.4. Meteor. cap.34. & 44.* Agricola *lib.4. de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, pag.153.* Cardano *lib.2. de ſubtilitate, pag.37.* Conimbricenſibus *tract. 12. Meteor. cap.3.* Biſciola *lib.19. cap.13.* & aliis.

Ignis ſubterranei cauſa, origo, natura, pabulum.

Ergo, cùm plurima loca euomant ignem, non tantùm edita, quod crebriùs euenit, videlicet, quia ignis in altiſſimum effertur, ſed etiam iacentia, Seneca *epiſt.51.* ex editis Ætna, nobiliſſimus ille Siciliæ mons, qua eum honorifica appellatione dignatur idem auctor *ibid.* primum ſibi meritò vendicat locum; omiſſis autem iis, quæ de incendio illius montis ſcribunt Ariſtot. Auguſt. Cardanus, Porta, Conimb. teſtatur Plinius ſenior, in montium miraculis ardere Ætnam noctibus ſemper, tantóque æuo ignium materiæ ſufficere, hybernis verò temporibus niualem eſſe, egeſtóſque cineres pruinis operire, arenas autem ad quinquagena & centena millia paſſuum eructare. Ex gemino eiuſdem montis cratere, ſeu hiatu erumpere flammarum globos, præmiſſo priùs fremitu, qui per æſtuantes cauernarum latebras, terrifico mugitu, intra terræ viſcera diu voluitur, auctor eſt Solinus. Seneca *lib. 2. nat. quæſt. cap.30.* ſcribit Ætnam aliquando multo igne abundaſſe. Ingentem vim arenæ vrentis effudiſſe; inuolutum puluere diem, populóſque ſubita nocte exterritos; illo etiam tempore plurima fuiſſe tonitrua, & fulmina, concurſu, non nubium, quas veriſimile eſt, in tanto ardore aëris nulla fuiſſe, ſed aridorum corporum, attritu arenæ ſe ſe affricantis. Sed de Ætna quis ſe credat ex Poëtis, quàm ex Philoſophis, ſubtiliora percepturum? Lucretius *lib.6. de natura rerum,*

17. *Loca ardentia.*

Ætna incendium.

Ætna crateres.

Lucretius de Ætna.

Nunc tamen illa modis, quibus irritata repente
Flamma foras vaſtis Ætna fornacibus efflet,
Expediam; primum totius ſubcaua montis
Eſt natura, ferè ſilicum ſuffulta cauernis.
Omnibus eſt porrò in ſpeluncis ventus, & aer.
Ventus enim fit, vbi eſt agitando percitus aër.
Hic vbi percaluit, calefecitque omnia circum
Saxa furens, quæ contingit, terrámque, & ab ollis
Excuſſit calidum flammis velocibus ignem;
Tollit ſe, ac rectis ita faucibus eijcit altè,
Funditque ardorem longè, longéque fauillam
Differt, & craſſa voluit caligine fumum,
Extruditque ſimul mirando pondere ſaxa.
Ne dubites, quin hæc animaï turbida ſit vis,

Præterea

Præterea magna ex parte mare montis ad eius
Radices frangit fluctus,æſtúmque reſorbet.
Ex hoc vſque mari ſpelunca montis ad altas
Perueniunt ſubterfauces,hac ire fatendum eſt,
Et penetrare mare,& penitus ſe cogier arcto,
Atque efflare foras,ideóque extollere flammas,
Saxaque ſubiectare,& arena tollere nimbos
In ſummo ſunt ventigeni crateres,vt ipſi
Nominitant,nos quas fauces perhibemus,& ora.

19. *De cauſis Ætnei incendij ex Ouidio.*

Ouid.15.*Metamor.*

Nec,quæ ſulphureis ardet fornacibus,Ætna
Ignea ſemper erit; neque enim fuit ignea ſemper.
Nam ſiue eſt animal Tellus,& viuit,habétque
Spiramenta locis flammam exhalantia multis,
Spirandi mutauere vias,quotiéſque mouetur,
Has finire poteſt,illas aperire cauernas;
Siue leues imis venti cohibentur in antris,
Saxaque cum ſaxis,& habentem ſemina flammæ
Materiam iactant; ea concipit ictibus ignem;
Antra relinquentur ſedatis frigida ventis.
Siue bituminea rapiunt incendia vires,
Luteaque exiguis ardeſcunt ſulphura fumis.

20. *Virgilius de Ætna.*

Virgilius *lib.3.Æneid.*

——Sed horrificis iuxta tonat Ætna ruinis,
Interdúmque atram prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo,& candente fauilla;
Attollitque globos flammarum,& ſidera lambit.
Interdum ſcopulos,auulſaque viſcera montis
Erigit eructans,liquefactaque ſaxa ſub auras
Cum gemitu glomerat,fundóque exæſtuat imo.

21. *Lucanus de Ætna.*

Lucanus *lib.5.Pharſaliæ,*

——Ceu Siculus flammis vrgentibus Ætnam
Vndat apex.

22. *Veſuuij deflagratio.*

Ex Ætna ad Veſænum, ſeu Veſuuium Campaniæ montem gradiamur. Hic miro ardeſcens incendio finitimæ regionis faciem vertit. Tacitus *lib.7.Annal.* Tito imperante contigit memorabilis illa Veſuuij conflagratio, cuius cinis affatim effuſus Plinium ſeniorem, improuidum nouæ rei ſpectatorem obruit, vrbéſque duas Herculanum,& Pompeios pumicibus oppreſſit, Turſellinus *lib. 4. epitome Hiſtor.* Tantæne montibus iræ? Quid tandem ſcelerum deprehendiſti in Plinio, Veſuui,vt in illum vſque adeò deſæuires implacabilis? nónne aurea tanti ſcriptoris eloquentia,quàm propria flamma clarior illuxiſſes æternitati? An in tui fulgore incendij, morituro paraſti tumulum, eius cineribus tuam aucturus gloriam, illius famam igne cumulaturus tuo? Parum dixiſti Plato in tuo Phædone, Philoſophiam eſſe mortis meditationem; ipſam eſſe mortem, vel mortis cauſam expertus eſt Plinius ſenior: nimirum hic vidit, at poſteris non prodidit igneos ardentis huius montis globos: hos nequaquam vidit, at litteris mandauit iunior,Miſeni tunc agens,cinereum auunculi obitum,ſuóſque,quos ſuſtinuit caſus,& metus Tacito ſignificans *lib.6. epiſtolarum.* Fama eſt, teſte Biſciola *lib.19. cap.13.* ante eam deflagrationem interdiu,noctúque horrida ſpectra, mole gigantea,humi atque in aëre per vrbes, & vicinas oras,huc illuc diſcurriſſe; tubas horrendũ inſonuiſſe;contremuiſſe terram,diſſiliiſſe montes,fremuiſſe mare,& terrificis mugitibus intonuiſſe cœlum; mox ignis eam, cineríſque vim tanto ſecutam impetu, penetrarit vt is cinis in Africam vſque,Syriam, & Ægyptum. An fama vires eundo acquiſierit,hîc non quæro; fides ſit penes auctorem. Sed de Veſuuio ſatis. Reliquorum ardores locorum percurramus.

Plinij ſenioris mors. *Deploratur mors Plinij.* *Philoſophiam eſſe mortis meditationẽ.* *Plinij iunioris metus, & caſus,ardente Veſuuio.* *Gigantes viſi flagrante Veſuuio.* *Cinis ex Veſuuio in Africam vſque, & Syriam.*

23. *Chimæra in Phaſelide.* *Hephæſtij montes.* *Ignium riui.* *Terra ardentes.* *Hiera flagrans.*

Flagrat in Phaſelide mons Chimæra, & quidem immortali diebus, ac noctibus flamma. Ignem eius accendi aqua, extingui verò terra, aut fœno tradunt. Eadem in Lycia Hephæſtij montes,tæda flammante tacti, flagrant adeò, vt lapides quoque riuorum, & arenæ in ipſis aquis ardeant, alitúrque ignis ille pluuiis. Baculo ſi quis ex iis accenſo traxerit ſulcos, riuos ignium ſequi narrant. Flagrat in Bactris Cophanti noctibus vertex. Campus Babyloniæ flagrat. Item Æthiopum iuxta Heſperium montem,ſtellarum modo campi noctu nitent. In Nymphæo exit è petra flamma,quæ pluuiis accenditur. Quis non miretur, in medio mari Hieram inſulam Æoliam iuxta Italiam cum ipſo mari arſiſſe per aliquot dies ſociali bello? Maximo tamen ardet incendio Theonochema dictum, Æthiopum iugum, torrentéſque Solis ardoribus flammas egerit. Tot locis,tot incendiis rerum natura terras cremat. Plinius *lib.2.cap.106.& 107.*

24. *Inſula Vulcania.*

In freto Siculo inſulæ Vulcaniæ (quæ numero ſeptem ſunt) ignea ſoli natura per occulta commercia aut mutuantur Ætnæ incendia, aut ſubminiſtrant. Hîc dicta ſedes Deo ignium. Ex his Hiera præcipuè Vulcano ſacrata eſt,& plurimùm colle eminentiſſimo nocte ardet. Solinus *cap.11.Polyhiſt.*

25. *Mons Hecla.* *Mons Crucis.* *Mons Helga.* *Mons carbonum.* *Prata flagrantia.* *Mons ardens ad Florentiolam.* *Ariciæ arua ardent.* *Lapis ardens.* *Gaurus, & Moderans montes ardentes.*

In Iſlandia tres ſunt montes in cœlum elati, quorum vertices perpetua niue candent, radices ſempiterno æſtuant igne: primus,qui Occidentem verſùs eſt,vocatur Hecla; alter Crucis: tertius Helga. Cùm furit Hecla,vt terribilia inſonuit tonitrua, proiicit ingentia ſaxa; ſulphur euomit; cineribus egeſtis terram tam longè quoquouerſus operit, vt ad vigeſimum lapidem nequeat coli; qui tanti naturam incendij cupiunt contemplari,ideoque ad montem propiùs accedunt,eos fallax vorago viuos abſorbet. Indidem emicat ignis, aquam conſumens, ſtupam non comburens. In Miſena, Germaniæ regione mons carbonum ſemper ardet in ſuperficie; materiam non prorſus admotam, ſed ex interuallo quattuor pedum diſtantem ignis accendit. Imperante Maximiliano Cæſare, in Styria, Pannoniæ ſuperioris regione,ad Ebiſualdam, cùm paſtores in exeſa ſalice ignem, Autumni tempore inſtruxiſſent, terra ardere cœpit; incendióque, quod incolæ ingeſta reſtinxere humo, longiùs ſerpente,prata flagrarunt. In Hetruria, ad Florentiolam, mons præaltus mixtas cum fumo flammas ſemper vomit. In Campania, vt prætercam Veſuuium,de quo paulò ſuperiùs,ſi candens carbo deciderit in ſubiecta Ariciæ arua, ardet terra; & in agro Sabino, & Sidicino vnctus flagrat lapis, Gaurus incendium alit, & apud Auernum lacum ardet mons, cui nomen Moderno. Ad Egnatiam, Salentinorum oppidum,ſaxum eſt, cui admotum lignum, protinus concipit flammas.

26. *Othij campi.* *Campeſtris tractus ardens.*

In Creta,Othij olim arſere campi. In Miſena ad Muldam fluuium, toto ferè illo campeſtri tractu,qui eſt inter Zuiccam,& Glaucham oppida,flammæ noctu, modò diſperſarum ſtellarum inſtar nitent; modò quaſi in manipulũ colligatæ emicant

Atlas ardens.
emicant aliò, atque alio loco. Atlantem etiam
noctu crebris micare ignibus quidam tradidere,
cùm interdiu ardere non videatur. Sed quis om-
nia ardentium terrarum percurrere nomina poſ-
ſit? Nec mihi ſi centum linguæ ſint, oraque
centum. Qui tamen cupit hæc fuſiùs declarata,
aliaque id genus plura, adeat Agricolam *lib.*4. *de*
natura eorum, quæ fluunt ex terra, *à pag.* 153. *& de-*
27. *Incendium inſula D. Georgij.*
inceps. Si placet, lege etiam apud Conimbricen-
ſes *tract.* 13. *Meteor. cap.* 3. Inſulam D. Georgij,
quæ vna eſt ex inſulis Oceani, quas tertias voca-
mus, ætate noſtra horribili terræmotu quaſſa-
tam, quo multa ædificia ſolo deiecta ſunt, multi
mortales igne conſumpti. Quippe patefacta,
erumpente ſpiritu, hiaribus terra tanta vi ar-
dentia ſaxa ingentis magnitudinis in altum ex-
tulit, vt libero cœlo paſſim volitantia diſſolue-
rentur. Minores verò lapides igniti, velut tor-
mento eiaculati, in ſublime ferebantur, quan-
tum oculorum acies ſequi poterat. Interdum
veluti noctis caligo diem obſcurabat. Formida-
biles mugitus, & immania tonitrua terra, ma-
ríque audiebantur. Montium fragmina igni
correpta, per rupium anfractus deuoluta, qua-
cunque decidiſſent, perfringebant omnia. Te-
terrimis fumi nubibus flammarum globi inter-
mixti, continenter è cauernis terræ erumpen-
tes, ita rapide ferebantur, vt quodam in loco de-
ceni homines, domeſtica ſupellectili plauſtro
impoſita fugientes, vnà cum bobus, plauſtróque
in cinerem momento temporis redegerint; eo-
démque impetu alios quinque, longo interual-
lo diſſitos, voraci incendio abſorbuerint. Sæpè
veluti dolia ſulphureo referta puluere hinc inde
eo ordine prouoluebantur, vt id non ſecùs ac
arte militari, cùm in vrbium oppugnatione ar-
ces tormentis quatiuntur, fieri videretur. Subin-
de multis eructantium flammarum ſcatebris
collectum incendium flagranti agmine latè flu-
xit, agros, vineta, hortos, & quicquid ei obuium
erat, quod præteritorum dierum ſæuitia nondum
abſumpſerat, deuaſtans. Denique poſtquam hæc
calamitas aliquandiu graſſata eſt, reſtincto in-
cendio quieuit.

28. *De ſubterraneis exhalationibus.*
Sed veniamus ad ſubterraneas exhalatio-
nes tam peſtiferas animantium generi, quàm
ſalutares, de quibus duo videnda occurrunt;
quæ ſcilicet loca ſint eo nomine inſignia;
quæque talium expirationum cauſæ, quas tan-
dem in foſſilium vires referendas eſſe, mecum
fatebere.

29. *Exhalationes ſalubres.*
Quod ſpectat ad primum; expirant halitus,
alicubi ſalubres, alicubi noxij. Salubres exha-
lant id genus loci, ſudationibus excauati; qua
Montes Cumani, & Baiani.
dote celebrantur montes Cumani, & Baiani;
omnium autem maximè mons Tritulus, ad cuius
Mons Tritulus.
radices ſcatent aquæ calidæ, quas Salucati vo-
cant; à quibus per quadraginta tres gradus
aſcenditur in montem, ad ſudationis locum,
omnium ampliſſimum, trium quippe circiter
milliarium. Hunc qui ingreditur, quò magis
ſe attollit, hoc maiorem vim æſtus ſentit; quò
magis ſe demittit in terram, hoc minorem. Hæ
autem exhalationes, dum calefactis ſudorem
cient, vndique ex membris pituitam euocant;
atque ita deſtillationibus capitis medentur, chi-
ragræ, podagræ, cæteríſque articulorum morbis;
ac verò etiam hydropicis proſunt. Alterum cal-
darium ſubterraneum eſt in eadem Campania,
Palus Agnana.
iuxta calidas, quæ exiſtunt ad paludem Agna-
nam, vel Aniam, vt alij; ſunt autem foſſæ ceſpite
contectæ, & lapidibus; quibus amotis calidus
vapor, fumúſque ingens emittitur; qui cum ex-
cipientibus ſtatim mouet ſudorem; & iiſdem
morbis affert remedium; ſanat præterea coxen-
dicum dolores, & vlcera interiora deſiccat; ex
quibus effectibus intelligimus ſulphureos eſſe
eos vapores. Eſt præterea locus in Ænaria in-
Locus dictus Coctus.
ſula, quem Coctum appellant, cuius vapor vti-
liſſimus ſudoribus euocandis, prodeſt articulo-
rum morbis, & ægritudinibus neruorum; valet
ad tumores ventris, & lienis. Non diſſimilis
Specus Plutonium.
conditionis videtur fuiſſe pars ſpecus Plutonij
in Caria ad pagum, non longè ab oppido Acha-
raca, in quem introducti ægroti ſedentes per
aliquot dies, & inediam tolerantés, à morbis li-
berabantur. Agricola *lib.*4. *de nat. eorum, quæ fluunt*
è terra, à pag. 141.

De expirationibus noxiis longè plura ſuper- 30.
De expirationibus noxijs.
ſunt, vincuntur enim meliora peioribus, vt ſcitè
Seneca *lib.*6. *nat. quæſt. cap.* 18. Hæ porrò cor-
pus, animúmque lædunt. Mileſias virgines atrox
animi, & abſurda olim inceſſit perturbatio; qua
de cauſa incertum; niſi quòd (ea eſt Plutarchi
Mileſiæ virgines.
coniectura, opuſculo *de virtutibus mulierum*) pu-
tabatur aëris temperies veneno infecta, & ad in-
ſaniam excitandam parata, mutationem iſtam
animorum, atque abalienationem effeciſſe. Su-
bitò omnes mortis cupiditas, & ad vitam ſu-
ſpendio finiendam furioſus impetus egit; &
multæ clam conſecutæ quod volebant. Verba, &
lacrymæ parentum, amicorúmque alloquia nihil
agebant, ſed ſe ſe interficiendis omnem ipſas
Metus ignominiæ quàm potens.
cuſtodientium induſtriam vincebant. Diu cala-
mitas hæc humanis remediis viſa maior; donec
vir quidam prudens legem promulgauit, quæ
iuberet omnes, quæ ſibi laqueo conſciuiſſent
mortem, nudas per forum efferri. Hæc lex ſan-
cita, non inhibuit modò, ſed & omnino abole-
nit illam, qua virgines laborabant mortis cu-
Fortis vt mors dilectio.
piditatem. Magnum verò argumentum eſt honæ
indolis, ac virtutis, metus ignominiæ. Dilectio-
nem fortem eſſe vt mortem, ait ille *Cant.*8. Hîc
metum ignominiæ video eſſe ipſa morte fortio-
rem. Si virgines illas, falſa religione deluſas,
breue dedecus, anguſto in foro, inter paucos,
poſt mortem, ipſis euenturum, ab illa impietate
reuocauit; quid nos vera fide imbutos, inflexi-
lis ſuperni iudicis lex, niſi à peccatis abſtinea-
mus, extremam minitans ignominiam, In am-
pliſſima Ioſaphat valle, cœlo, terráque ſpectante,
in æternum cruciaturam?

Fertur Hierapoli antrum eſſe, quod cùm mor- 31.
Hierapolis antrum.
tiferum exhalet, in eo intereunt omnia, niſi exe-
cta, & quæ virilitatem amiſere. Alexander ab
Alexand. *lib.*6. *Genial. cap.* 1. Idem hoc Hierapo-
lis in Phrygia tam illuſtre ſpecus multi ſcripto-
res, Græci, Latiníque celebrant; ſed omnium di-
ligentiſſimè Strabo, qui *lib.* 13. *de ſitu orbis, pag.* 116.
Plutonij os.
Plutonium, inquit, os in paruo eſt quodam im-
minentis montis ſupercilio; ita commenſura-
tum, vt hominem ſuſcipere poſſit mira profun-
ditate: & cætera, quæ ad verbum retulimus *ſuprà*
*cap.*6. *ſect.* 12. *quæſt.* 2. *num.* 30.

Neſſis

Neſſis inſula. Exhalationes Sinueſſana. & Puteolana. Charonea ſcrobes. Plutonia.

32. Neſſis Campaniæ inſula, inter Pauſilypum, & Miſenum montes, lethales expirat halitus. In Sinueſſano etiam agro, & Puteolano, ſpiracula planè tartarea, mortiferum exhalant ſpiritũ. Hæc Græci vocant vel charoneas ſcrobes, quòd Charontis cymbæ inſtar, homines deducant ad inferos; vel Plutonia, quòd per ipſa pateat deſcenſus ad Plutonem, quem Poëtæ fingunt Inferorum Regem. Amſancti (is locus eſt in medio Italiæ, apud Hirpinos, ad Mephitis ædẽ) ſunt valles, quæ fœtorem emittunt tam exitialem, vt propiùs accedentes eneeentur. Plin. *lib. 2. cap. 93.* & Agricola *lib. 4. de nat. eorum, quæ fluunt è terra, pag. 144. & 145.* Hinc de Amſancti vallibus Virg. 7. *Æneid.*

Amſancti valles.

Virgilius de valle Amſancti.

33. *Eſt locus Italiæ medio ſub montibus altis*
Nobilis, & fama multis memoratus in oris,
Amſancti valles. denſis hunc frondibus atrum
Vrget vtrinque latus nemoris, medióque fragoſus
Dat ſonitum ſaxis, & torto vortice torrens.
Hic ſpecus horrendum, & ſæui ſpiracula Ditis
Monſtrantur, ruptóque ingens Acheronte vorago
Peſtiferas aperit fauces.

Mephitis graueolentia Dea. Pontanus de valle Amſancti.

34. De eadem Amſancti in Hirpinis Mephite, fuit autem Mephitis apud priſcos graueolentiæ Dea, elegantiſſimè Pontanus *in Meteoris.*

Spirat ad Amſancti vallẽ ſpecus, hinc procul & grex
Et paſtor diuertit iter, procul euolat ales,
Incidat in ſæuam pennis ne lapſa Mephytim,
Et cadat infelix ſubita exanimata ruina.
Spiramenta Soli quondam tremor ille recluſit,
Exhalat vix vnde nocens per viſcera terræ
Conflictata diu, tetróque infecta veneno.
Hinc necat afflatu miſero, ſternitque animantes
Sæua lues, procul acta erebo, ſtygiiſque cauernis,
An non Harporum in campis Garganide terra,
Quáque celer dubijs ripas ſecat Aufidus vndis,
Effoſſa tellure vapor cerealibus horreis
Incluſus ſubitò exanimat? nec vt aera diuum
Accipiat, reddátve infoſſi exhauſtor acerui.
Vſque adeò incluſas peſtis dira occupat auras.

Exhalationes piſcibus, & auibus mortiferæ.

35. Sed perſequamur locos alios, peſtiferis exhalationibus venenatos. Harum aliæ piſcibus mortiferæ ſunt; vt illæ, quibus aqua lacus Srapelenſis interdum inficitur; quædam volucribus, & quas lacus in Sarmatis expirat, necant enim ſupetuolantes aues: lacunæ etiam Volaterranæ quiddam lethiferum auibus exhalant; quos locos iccirco Gręci appellarunt ab auibus, quibus careat, ἄορνος; atque inde rotũdus Campaniæ lacus Auerni nomen inuenit. Et in Epiro Aornus dicitur locus, qui peſtilenti exhalatione inſignis, nec ipſe ſinit volucres cœlo frui libero, ſed exanimatas deiicit. In India quoque non procul à Nyſa dicitur eſſe ſaxum aornum; quædam exhalationes, etſi terra nullos habet ſpecus, animantes ſolent necare, vt lepores in Ithaca; noctuas, in inſula Creta; canes, in Sigaro; ſcorpiones, in Galata circa Africã; item in Clupea: quædam fugant ſerpentes, vt in Ebuſo inſula.

Loca aorna.

Exhalationes noxia leporibus, noctuis, canibus, ſcorpionibus, ſerpentibus.

36. Aliæ præterea expirationes omnibus animantibus lethales ſunt, quarũ ſcrobes Græci nominant, vt dixi, vel Charoneas, vel Plutonias: tales ſunt, quæ non longè à Puteolis exhalant ad paludẽ Agnanam, quam alij lacum Anianum vocãt; quippe cuius parti, ad Meridiem conuerſę, mons continẽs eſt, in quo ſpelunca anguſta, & humilis clementer deorſum vergit, longa ad pedes octo. Eius ſolũ, cùm fuerit pede, vel manu tentatũ, reliquo calidius eſſe ſentitur; tã verò lethales expirationes emittit, vt omne animantiũ genus in ſe demiſſũ, ſi diu manſerit intus, exanimetur; ſin ſtatim rurſus extractũ fuerit, ita ſenſu, motúq; priuent, vt videatur mortuũ; quod tamen confeſtim vicinæ paludi immerſum, breui recreatũ, ad ſe ſe redit, & quaſi reuiuiſcit: periculum eius rei multi faciũt in animalibus de armẽto, vel grege raptis; plures in gallinis, canibus, felibus; plurimis in ranis, quarum magna circa paludem vis eſt.

Palus Agnana.

Peſtilentes exhalationes Vngariæ, & Daciæ.

37. Nec etiam pars Vngariæ, quondam Dacia dicta, libera eſt à peſtilentibus ſpiraculis, quæ à Neuſola oppido, æris metallis claro, abſunt circiter ſex millia paſſuum: hæc interdum aduolantes aues, reliquáſque, quæ acceſſerint animantes, ſolent necare. Specus quoque lethales expirationes emittunt, in Lydia, ad Sardos; in Ionia, ad Thymbriam pagum; in Cilicia, vltra Corycium ſpecum, quem vocant Typhoneum. Atque hæc de noxiis expirationibus, ex Agricola *lib. 4. de nat. eorum, quæ fluunt ex terra, à pag. 143.*

Lethales expirationes Lydiæ, Ioniæ, & Ciliciæ.

Noxiarum expirationum cauſa ex Agricola.

38. Supereſt tandem inueſtigare cauſas noxiarum expirationũ, quibus inficitur infernus aër. Ergo vitus, & tetrum odorem ingignunt in aëre ſubterraneo peſtilentes exhalationes, quas procreat vel internus terræ calor, vel vis ignium vrens ſaxa, & terras, aliáſque res foſſiles; nõ aliter, ac cùm metallorum foſſores duriſſima quæque ſaxa igne frangunt; tum enim aduſta, emittunt peſtiferos halitus, & vapores; quos qui hauriunt tumeſcentes, ſubitò ſenſum omnem, ac motum amittunt, & plerunque moriuntur. Sed materia, quę vritur, quo magis venenata fuerit, eò magis ſpirat graue quiddam, & mortiferum; in primis autem talis eſt vena pyritæ, cadmiæ, & ſimilium; iis igitur exhalationibus peſtilentibus, cùm inficitur aër, eáſque propter locorum anguſtias, ex quibus erumpit, deponere nequit, interimit animantes. Sed quòd ex peſtilentibus iſtis ſpiritibus alij volucribus tantùm mortiferi ſint; alij cæteris animantibus, excepto homine, alij ipſi etiam homini necem afferant, in cauſa ſunt partim inæquales animantium temperationes, partim materiæ vſtæ varietas. Ita de cauſis noxiarum expirationum philoſophatur Agricola *lib. 2. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag. 30.* & optimè.

Noxiarum exhalationũ cauſa ex Seneca.

39. Eaſdem cauſas tam felici ſtylo perſequitur Seneca *lib. 6. nat. quæſt. cap. 28.* vt ambigas vtrùm magis laudes, Philoſophiæ acumen, an eloquentiæ ſplendorem. Multa, inquit, terras habere mortifera, vel ex hoc intellige, quòd tot venena naſcuntur, non manu ſparſa, ſed ſponte: ſolo ſcilicet habente, vt boni, ita mali ſemina. Quid, quòd pluribus Italiæ locis per quædam foramina peſtilens exhalatur vapor, quem non homini ducere, non feræ tutum eſt. Aues quoque ſi in illum inciderint, antequam cœlo meliore leniatur, in ipſo volatu cadunt, liuéntque corpora, & non aliter, quàm per vim eliſæ fauces tument. Hic ſpiritus, quandiu terris continetur, tenui foramine fluens, non plus potentiæ habet, quàm vt deſpectantia, & vltrò ſibi illata conficiat. Vbi per ſæcula conditis tenebris, ac triſtitia loci creuit in vitium, ipſa ingraueſcit mora, hoc peior, quò ſegnior. Cùm autem exitum nactus eſt, æternum illud vmbroſi frigoris malum, & infernam noctem ſoluit, ac regionis noſtræ aëre infuſcat; vincuntur

enim meliora pecoribus. Tunc etiam ille ſpiritus puriot tranſit in noxium. Inde ſubitæ, continuæque mortes, & monſtroſa genera morborum, vt ex nouis orta cauſis, bteuis, aut longa clades eſt, ptout vitia valuere. Nec prius peſtilentia deſinit, quàm ſpiritum illum grauem exercuit laxitas cœli, ventorúmque iactatio.

Sectio III.

De foſſilium venis, & venulis.

1. *Vena nomen aptum foſſilium locis.*

EX terræ cauernis ſuperioti ſectione patefactis ſpectandi ſunt ſinus, ſeu vteri, foſſilium conceptui, ortuíque dicati, quos lego venas vocari apud grauiſſimos auctores, Senecam *lib.3.nat.quaſt.cap.*15. Plinium *lib.*33. *cap.*4. *&* 6. Dioſcoridem *lib.*5.*cap.*80.*&* 94. Vitruuium *lib.*7. *Architectura, cap.*7. Albettum Magnum *lib.*3. *mineral.tract.*1. *cap.*9. Cardanum *lib.*5. *de ſubtilitate, pag.*155.*&* 173.& Agrieolam *lib.*3. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum, à pag.*35.*& libris duodecim, de re metallica paſſim.* Ouidius etiam, deſcripta ttiplici ætate, aurea, argentea, ahenea, ferream aggrediens, metallicis fauet venis,

Ouidius de venis ferri, & auri.

——————De duro eſt vltima ferro.
Protinus irrupit vena peioris in æuum
Omne nefas.

De venis autem auri *lib.*11. *Metamorph.*

Nunc quoque iam veteris percepto ſemine venæ
Arua rigent auri madidis pallentia glebis.

Venas etiam auri, & argenti leges apud Lucretium *infrà citandum, quaſt.*5.

2. *Vena aquarum.*

Idem venatum nomen, quod propriè ſonat conceptaculum ſanguinis, aliis quoque rebus aptant Poëtæ. Pontanus *in Meteoris*, vbi de fluminibus,

Et cur perpetuis decurrant flumina venis,
——————niuibúſque liquatis.

& mox,

Auxilium accedit venis tellure ſub ipſa.

Vena ingenij. Hotatius *lib.*2.*Ode* 18.

At fides, & ingenij
Benigna vena eſt.

Idem *de arte Poëtica,*

———ego nec ſtudium ſine diuite vena,
Nec rude quid proſit video ingenium.

3. *De venis foſſilium.*

Qvæstio autem I. quæ de foſſilium venis obuia occurtit, eſt quid in ſubiecta materia veniat nomine venæ, quæve ſit illius appellationis ratio? Qua de re

Vena metallica quid.

Dico primò metallicas venas eſſe quaſdam fodinas, ſeu canales, vel vaſa, aut receptacula materiæ, quam ad foſſilium formationem, ceu materni vteri, ad prolis propagationem, concipiunt. Venarum autem vocabulo, quamuis frequentiùs nominentur ea, quæ terra in canalibus continet, tamen ipſos etiam canales eodem nomine appellare conſueuimus. Agticola *lib* 3. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.*35. 36. 37. De his venarum canalibus loquitut Plinius, cùm *lib.*33. *c.*4. aurum, quòd puteis foditur, obſeruat canalicium, ſeu canalienſe vocari.

Aurum canalicium quid.

4. *Metalla non viuere.*

Dico ſecundò qui cum Cardano *lib.*5. *de ſubtilitate, pag.*155. putaret metalla viuere, ſi ſibi conſtare vellet, foſſilibus tribuere debetet venas, non Metaphotæ adminiculo, ſed ſermonis proprietate. At nos qui meliorum, auſpiciis Philoſophorum, vitam illi denegauimus *ſupra c.*4. *ſect.*4. *q.*5. veriotem etiam putamus Agricolæ ſententiam, *pracitato loco* ſcribentis, venas foſſilibus competere, non alia ratione, quàm tranſlatione, ſumpta ab animantium venis. Vt enim hæ ſingulis membtis diſpertiuntur, vtque per eas ex iecore ſanguis in omne corpus diffunditur; ſic illę diſperguntur, cùm per totum terræ globum, tum maximè per montoſos locos, & aquæ pet eas manant, & effluunt. De venulis autem, & cõmiſſuris ſaxorum, quæ tenuiſſimę venulę ſunt, ſic ſtatuendum eſt, ex eiuſdem auctoris ſententia ſuas quaſdam venulas habent quidem venæ terræ, non ſecus ac animantis, ſed ferè contratiè: nam ex animantis venis ſanguis funditur in venulas: in terræ verò venas humor ex venulis plerunque infunditur; raro ex venis funditur in venulas. Sed pulcherrimam venarum Metaphoram foſſilibus aptatam, libet elegantiſſimè deſcriptam legere apud Senecam *lib.*3.*nat. quaſt.c.*15. vbi, Placet, inquir, natura regi tettam, & quidem ad noſtrorum corporum inſtar, in quibus & venæ ſunt, & arterię; illæ ſanguinis, hæ ſpiritus receptacula. In terra quoque ſunr alia itinera, per quæ aqua; & alia, per quæ ſpiritus curtit, adeóque illam ad ſimilitudinem humanorum corporũ natura formauit, vt maiores quoque noſtri aquarũ appellauerint venas. Sed quemadmodum in nobis non tantùm ſanguis eſt, ſed multi ptæterea humores, alij neceſſatij, alij corrupti, alij pinguiores, in capite cerebrum, in oſſibus medullæ, muſculi, ſaliuæque, & lacrymæ, & quiddam additum articulis, pet quod citiùs flectantur ex lubrico; ſic in terra quoque ſunt humoris genera complura. Quædam, quæ matura durentur. hinc eſt omnis metallorum humus, ex quibus aurũ, argentúmque petit auaritia; quædam, quæ in lapidem ex liquore vertuntur. In quibuſdam verò locis terra, humórque liqueſcit; ſicut bitumẽ, & cætera huic ſimilia. Hęc eſt cauſa aquarum, ſecundùm legem naturæ, voluntatémque naſcentium. Hactenus Seneca.

Venas competere foſſilibus metaphoricè.

Venulæ, & commiſſura ſaxorũ quid.

Venarum Metaphoram quomodo Seneca aptet foſſilibus.

Qvæstio II. eſt, vbi ſint fetaciores foſſilium venæ, in montibúſne, an in planis agrorum, valliúmque deuexis? vbi item nobiliores, ad Solis ortum, an ad occaſum? Montibus, & Otienti palmã defert Cardanus *lib.*6.*de ſubtilitate, à pag.*148. *ad* 158.*& lib.*6.*ſub initium*; montibus quidem primò quòd illorum vires non exhauriantur ligonibus, raſtris, atatro, humana proinde induſtria perſpirare non cogantur. Deinde, quòd ſolidior ſit montium ſubſtantia, atque adeò calor ille cœleſtis, de foſſilibus tam benè meritus, meliùs contineatur, qui in agris ob terræ molliriem difflatur. Tertiò quòd ſoleant niue candere montes, & diuturna rigere glacie, quæ calorem ad ima recondant, lætaque omnia propterea reddant, cùm in campeſtri planitie calor diſſoluatur ab externo aëris calore. 5.

Vbi ſint meliores foſſiliũ venæ.

Montes, & Orientem præfert Cardanus.

Ad hæc montium vis non ita arboribus, herbiſve exinanitur; iccirco montes arborum, vitiúmque feraces, vix metallicis abundare videas, niſi in profundo, quòd pingue humidum à plantis abſumatur. Aqua etiam, ex montium decliui magis defluit, cuius copia in ſuperficie agrorum, generatio metallorum impeditut; vbi verò lapides ſolidi, & prægrandes, humidum diu ſaxis 6.

conten

contentum, ac tenuiſſimum diſtillans, concreſcit in nobiles gemmas; ob id ſplendidiores gemmæ, plerunque inter duriſſima, & maxima ſaxa. Cæterùm montes altiſſimi, vt ad eruendum difficiliores, ita ad largiendum liberaliores; rarò enim in humilioribus collibus materia hæc copioſa. Montes etiam ſteriles, metallici omnes ſunt, quòd pinguis humor, quo gignendæ, alendæque eſſent plantæ, intus abſumatur; quódque noxij halitus vix dum natas plantas ſtatim perimant. Porrò aurum, & perfectiora foſſilia in Oriente naſci, ferrum autem in Occidente, ea ratione conficit Cardanus, quòd Oriens ſit aptior concoctioni, & generationi, quippe calidior, humidior, pinguior; nẽpe quia marinus vapor, in Occidente, Oceanum versùs; at in Oriente, ſuper terras defertur, vbi motu Solis concoquitur; hinc aromata, gemmæ, aurum, argentum, aliæque generis humani delitiæ. Quare ſi quis eiuſdem generis gemmas, vt carbũculos, & amæthyſtos, in Oriente, aut Meridie genitas, comparet illis, quas mittit Germania, longo illas interuallo pulchriores eſſe animaduertet, & ſplẽdiores. Hæc pro Orientis, montiúmque primatu Cardanus, quem nihilominus ridet, carpit, vellicat, mordet, lacerat,

7. contrariam ſecutus ſententiam Scaliger *exercitatione 98. & 99.* rationes, quibus ille philoſophatur, appellans futiles, debiles, ineptas, confuſas, nihili. Vtrùm hoc veritatis amore, an contradicendi pruritu, hîc non vacat diſquirere; tuũ eſto iudicium, candide lector. Equidem ſcio Agricolã rei metallicæ omnium peritiſſimum locos montoſos præferre planis, *lib. 3. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag. 36. & lib. 1. de veteribus, & nouis metallis, initio.* Albertus etiam Magnus *lib. 1. Miner. tract. 1. c. 7.* affirmat in locis montoſis eſſe ſedem generationis lapidum. Non me etiam præterit ſcribere Plinium *lib. 37. c. vltimo*, Indiam terrarum omnium eſſe maximè gemmiferam. Italiam verò, metallis auri, argenti, æris, ferri, quandiu libuit exercere, nullis ceſſiſſe regionibus. Ab ea autem, exceptis Indiæ fabuloſis, proximè habendam Hiſpaniam, quacumque ambitur mari. Vide ergo ne hæc de tanto primatu ſub iudice lis ſit.

Scaliger lacerat Cardanũ de venis foſſilium.

Agricola, & Albertus præferunt venas montium.

Plinius de celebrioribus foſſilium locis.

8. QVÆSTIO III. eſt, quid diſcriminis ſit inter metallum, mineram, fodinam, venã, & venulam? Metallum, cùm ſit vnum verbum, ſignificat Græcè, & Latinè res plures, genus ſcilicet quoddam foſſilium, quod aurum, argentum, & cætera complectitur. Voci autem, Mineræ, ſubiiciunt Arabes, rem, quam Græci nominant metallum, cuiuſcunque rei foſſilis fuerit. Fodina verò eſt, ex qua vnũ aliquod ex his foditur; vena, ex qua conflatur: venulæ, ſunt tenuiores venæ. Agricola *lib. 3. de cauſis ſubterraneorum, pag. 36. & lib. 4. pag. 52. & lib. 1. de veteribus, & nouis metallis, ipſo initio.*

In quo differant metallum, minera, fodina, vena, & venula?

9. QVÆSTIO IV. eſt, an in metallis diſtinguendæ ſint quattuor illæ partes, radix, cortex, ſubſtantia, & vena? Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate, pag. 156. 157. 159.* ratus viuere metalla, & lapides, id arguens, tum ex eorum maturitate, acerbitate, ſenio, & morte, tum ex venis, & inſtrumentis nutritionis, qui ſunt meatus non laxiores, ſed molliores, quibus, non ſecus ac plantæ, & oſſa in animalibus, nutriuntur; aſſerit metallica in montibus, perinde atque arbores, iacere, cum radicibus ſuis, trunco, ramis, & pluribus foliis, quàm ſunt tenues quædam partes; interdum etiam non ſine floribus, & fructibus; quibus tamen pleræque carent, id quod etiam contingit quandoque plantis, in puteis, vel in vmbra, vel in arido nimis loco natis; palàm enim eſt fructus, & flores luxuriantis arboris, ac fœcundæ ſigna eſſe; fœcunditas tum ab humore, tum à calore Solis fit; nil igitur mirum metallicis flores & fructus ſæpiùs deeſſe, ſole ſemper, humore etiam copioſiore plerunque deficiente. Diſtinguit præterea 10.
in metallis, ceu in plantis, quattuor neceſſarias partes, radicem, corticem, ſubſtantiam, & venas. Radix, inquit, lapidi lapis alius eſt, aut terra; metallo metallum, aut metallicum, vel terra. Cortex verò apertè diſſidet à reliqua ſubſtantia, loco, & duritie: venæ intra ſubſtantiam manifeſtè apparent. Quid igitur aliud, ait Cardanus, eſt fodina, quam planta, terra, & lapidibus obruta? Hîc verò aculeos tuos deſiderem, doctiſſime Scaliger, qui *exercitatione 104. ſect. 2.* rectè in hunc Philoſophum inueheris, illis verbis. Metalli, ais Cardane, radicem eſſe terram, & lapidi lapidem alium. Quibus verbis te ipſum prodis manifeſtè. Nam radix nulla eſt à ſuo ſtipite, neque genere, neque ſpecie diuerſa. Earum namque formæ, totius formæ partes ſunt, ſicuti ſua vtriuſuis materia materiæ vniuerſæ pars eſt. A terra diſtat lapis varia naturæ differentia, ſicuti etiam aurum. Quòd verò metallorum nulli cortex ſit, apparet è quibuſdam grummis manifeſtò, in quibus videmus nullum. Quamobrem in aliis quoque cruſta fuerit, non cortex auri, neque aurum excoctum, ſed inchoata materia per additamentum. Hæc Scaliger *in Cardanum.* Quid autem nos ſentiamus de foſſilium vita, ſatis contra eundem Cardanum diximus *ſuprà, cap. 4. ſect. 4. q. 5.*

De metallorũ radice, cortice, ſubſtantia, & vena.

Fodina Cardano eſt plãta terra, & lapidibus obruta.

Scaliger mordet Cardanũ philoſophantẽ de partibus metallorum.

QVÆSTIO V. eſt, quot modis inueniantur 11.
foſſiles venæ? Bifariam illas reperiri lego, caſu, & arte: hoc euenire vulgò ſolet; illud rarò. Vtrumque explicabo ex Agricola *lib. 2. de re metallica, pag. 25. 26. 27.*

De inuentione venarum metallicarũ.

Dico igitur primò metallicas venas interdũ, vi 12.
aliqua, ſeu dicas caſũ, ſeu fortunã malis, ſine hominis induſtria, & labore, aperiri non vno modo.

Vena metallica caſu ſex modis inueniuntur.

I. Eas cute nudat torrentis impetus, id quod olim accidit Fribergi argentariis.

Torrentis impetus.

II. Vis ventorum, radicitus extrahens, & extirpans arbores, quæ ſupra venas creuerunt.

Vis ventorũ.

III. Abruptio ſaxi è monte; id verò abrumpit vel diuturnus, & largus imber, vel terræmotus, vel ictus fulminis, vel violenta niuis deuolutio, vel impetus ventorum. Virg. *lib. 12. Æneid.*

Saxi abruptio.

Ac veluti montis ſaxum de vertice præceps
Cùm ruit auulſum vento, ſeu turbidus imber
Proluit, aut annis ſoluit ſublapſa vetuſtas.

IV. Aratro venas retegit; aratri enim vomere glebas auri excisas eſſe in Galecia Iuſtinus memoriæ tradidit.

Aratri vomer.

V. Syluarum incendium metalla prodit; quod argentariis Hiſpaniæ accidiſſe ſcribit Diodorus Siculus. Hinc Lucretius *lib. 5. de natura rerum,*

Syluarum incendium.

Quod ſupereſt, æs atque aurum, ferrúmque repertum eſt,
Et ſimul argenti pondus, plumbique poteſtas.
Ignis vbi ingentes ſyluas ardore cremarat

Montibus in magnis,ſeu cœli fulmine miſſo:
Siue quod inter ſe bellum ſyluestre gerentes
Hostibus intulerant ignem formidinis ergò:
Siue quòd induЀli terra bonitate,volebant
Pandere agros pingues; & paſcua reddere rura,
Siue feras interficere,& diteſcere præda.
Nam fouea,atque igni primis eſt venarier ortum,
Quàm ſepire plagis ſaltum,canibúſque ciere.
Quicquid id eſt,quacunque è cauſa flammeus ardor
Horribili ſonitu ſyluas exederat altis
Ab radicibus,& terram percoxerat igni.
Manabat venis ferventibus in loca terræ
Concaua conueniens argenti riuus,& auri,
Æris item,& plumbi.

Alia vis, vt equi vngula. VI. Denique venas reſerat alia quæpiam vis. etenim equus, ſi huic narrationi fides habenda eſt,Guſelariç venã plumbariam vngula patefacit. Iſtis igitur modis fortuna nobis venas largitur.

13. *Vena metallica arte inueniuntur 16. modis.* Dico ſecundò recõditas foſſilium venas poſſe humana arte,modis,qui ſequuntur, inueſtigari.

Scaturigo fontium. I. Obſeruandæ ſunt ſcaturigines fontium,quæ à venis longè abeſſe non poſſunt, quòd ex ipſis earum aqua manet.

E venarum fragmentis. II. Spectanda ſunt fragmenta venarum, quæ torrens ex terra eruit, longinquitas enim temporis aliquam eorum partem rurſus obruit terra. Verùm huiuſmodi fragmenta ſi ſupra terram iacuerint,aut ſint læuia,venæ ab ipſis plerunque abſunt longiùs, quòd torrens extracta procul à venis abripuerit, & ea propellendo, læuia fecerit, ſin terræ infixa, vel aſpera fuerint,ad venas propiùs adſunt.

Situs. III. Situs etiam conſiderandus; nam is in cauſa eſt, quòd & venæ magis, aut minus terra obruantur,& fragmenta longè, aut minùs longè protrudantur.

Pruina. IV. Obſeruandæ pruinæ, quibus omnes herbæ candicant, his exceptis, quæ creſcunt ſuper venas; venæ enim, quia ſiccum expirant, calidumque halitum, pruinæ concretionem impediunt; quo igitur loco herbæ humidæ non congelant pruinis, ſubeſt vena,quæ ſi ſpirarit valdè calidum,fert ea terra humiles herbas, & colore ſublanguido.

Arborum folia. V. Indicium venæ latentis eſt, ſi arborum folia,tempore verno,liuida ſint,vel ſubcærulea, ſi rami,præſertim ſuperiores, infecti nigrore, aut alio colore, minus naturali: ſi ſtipites bifidi, ſi rami nigri,aut diſcolores; ea namque opera efficiunt calidi,& ſicci venarum halitus,qui ne radicibus quidem arborum parcunt, ſed eas adurentes,prorſus infirmas reddunt; qua de cauſa vis ventorum frequentius huius generis arbores dat ad caſum,quàm reliquas.

Montium vertex. VI. Montium cacumina, quæ ad Meridiem tendunt, radicibus ad Boream ſpectantibus, argumentum metalli præbent, & maximè argenti, cuius fodinæ feraciores rectà ex Oriente in Occidentem tendere ſolent.

Montium, & lapidum color. VII. Color montium, & lapidum, ac terræ, non ſolùm metallica eſſe docet, ſed &, qualia ſint;viridis fit ære;niger,ab argento,& auro,purpureus,à pyritide; liuidus à plumbo,& ferro,luridus,à calchanto,& eiuſmodi ſuccis; cinereus, & obſcurus,à ſulphure.

Lapidũ odor. VIII. Recenſeri & odor poteſt inter venarum ſigna; cùm enim duos eiuſdem montis lapides ſimul attriueris, ſi metallum monti ſubeſt, olent ſulphuris non parum.

IX. Montes ſteriles, metallici omnes ſunt; nam humor abſumitur intus, vnde plantæ generari nequeunt, & mali halitus, iam natis etiam plantis vitam eripiunt. *Montium ſterilitas.*

X. Grauiores etiam lapides, aut terra, quàm ratio poſtulet, certum eſt metallicæ materiæ argumentum. *Lapidum grauitas.*

XI. Si aliqua etiam parte nimis ſplendeant lapides, vel ſolidi exiſtentes careant omni ſplendore, ſubeſſe metalli materiam certò ſcias. *Lapidum ſplendor.*

XII. Lapides ſi igne liquefeceris, deprehendes ſimul & metallum eſſe, & genus illius, & quantitatem. *Lapidum eliquatio.*

XIII. Aquæ etiam effluentes, leuem quandam huius coniecturam afferunt;quæ ſi odorem, aut colorem præ ſe ferant alienum, haud dubie metallum in monte eſſe pronunciabis. *Aquarum odor,& color.*

XIV. Fundum quoque alueì diligenter explorabis,nam partem metalli inuenies:vix enim fieri poteſt,ne longo temporis progreſſu,aliquid ſemper addente die,ex deſcenſu grauioris partis, veſtigium metalli non appareat. *Alueì fundus.*

XV. Præterea montium rimæ indicant acres metallicorum halitus. *Montium rimæ.*

XVI. Ad hæc,non deſunt plantæ, quæ metallorum ſocietate gaudent, raræ illæ quidem; at quò rariores,eò,ſi adſint, euidentius teſtimonium illorum præbent. Generatim tales ſunt, quæ fructum non edunt, aut exiguum:iuniperus humilis,hedera,caprificus,pinaſter etiam,& aculeatarum pleræque. Sunt etiam folia arborum, aut pallida, aut decidua, & trunci exiles, marcéntque omnia. Ex his ſexdecim metallicarum venarum ſignis, prima quinque accepi ab Agricola *lib. 2. de re metallica, pag. 25. & 26.* reliqua à Cardano *lib. 5. de ſubtilitate, pag.158.* An verò etiam virgula diuina numerari debeat inter venarum indicia, *ſectione ſequenti* oſtendam. *Quæ plantæ metallorum ſocietate gaudeant.*

Qᴠæꜱᴛɪᴏ VI. eſt de nomine inuentæ venæ imponi ſolito. de qua re,ſic habeo, repertas venas,vt etiam puteos,& cuniculos nomina ſortiri aut ex inuentoribus,quomodo vena Carbonaria Annebergi nominata eſt, quòd eam carbonarius inuenit; aut ex dominis, vt Gairica vallis Ioachimicæ à Gairicis ibidem partes poſſidentibus; aut ex effoſſis, vt vena plumbaria ibidem à plumbo nigro; aut ex caſu. Sæpiùs tamen primi inuentores eis,magis verò fodinis, nomina indunt aut perſonæ,vt Cæſaris Germanici,Apollinis,Iani; aut animantis, vt leonis, vrſi, arietis, vaccæ; aut rei inanimatæ, vt ciſtæ argentariæ, ſtabuli boum;aut ridiculi, vt helluo morionum: aut denique ominis boni cauſa, vt donum Dei. Agricola *lib.1. de re metallica, in fine.* 14. *De nomine venæ imponendo.*

Sᴇᴄᴛɪᴏ IV.

De vſu virgulæ diuinæ in inueniendis foſſilium venis.

Ex tot quærendarum venarum modis, ſuperiori ſectione recenſitis, nullus eſt incertior

vſu

Virgula diuina adagium.

vſu virgulæ diuinæ; de qua illud præmitto, vetus eſſe adagium, cuius etiam meminit Cicero *lib.* 1. *Officiorum, in fine*, virgulam illi diuinam præſtò eſſe, cui quicquid optet, id quaſi citra humanam operam, diuinitus contingat: exiſtimauit enim antiquitas, teſte Manutio in explicatione huius adagij, quemadmodum in anulis, ita & in virgis ferendis fatalem aliquam, ceu magicam ineſſe virtutem. Sed vnde origo tam nobili prouerbio?

Aſſueri virga.

nunquid ex aurea Aſſueri Perſarum, & Medorum Regis virga, cuius ſummitatem exoſculata Reginarum illa pulcherrima, protinus obtinuit quæcunque popoſcit, Rege etiam Imperij dimidium vltrò offerente? *Eſther* 5.

Aaronis virga.

an ex Aaronis virga, cuius turgentes gemmas, quæ erupere in flores, primatui dicauit Deus? *Numer.* 17. an potiùs ex illa Moyſi virga,

Moyſis virga.

cuius percuſſu, in ſanguinem verſæ fluminis vndæ, cyniphum magna vis inducta locuſtarum accitus ingens exercitus, & è dura ſilice vberes aquarum effuſi riui? *Exodi* 7. 8. 10. 17. vt non immeritò regius Vates *Pſalm.* 22. illud cecinerit, *virga tua, & baculus tuus, ipſa me conſolata ſunt.*

2\.

Homerica virga.

Sed vt vt iſta ſint, haud improbanda tamen eſt Manutij coniectura, illud adagium putantis ortum ex Homerica illa virga,

Palladis virga.

qua Pallas *Odyſſea* 13. & 16. Vlyſſem vel è ſqualidis ſene in formoſum vertit iuuenem, vel erepta iuuentæ ſpecie, pallido deformat ſenio.

Mercurij virga ex Homero.

Eundem ad modum Mercurio quoque *Odyſſea* 24. monſtrificam tribuit virgam, quam vocant *Caduceum.*

Tum manibus virgam capit aureolã, atque decorã.
Hac quibus eſt viſum, demulcet lumina ſomno;
Atque alijs rurſum diſſoluit lumina ſomno.

Eadem fermè repetit *Odyſſea* 5. & *Iliad.* 24.

Tum virgam capit, hac demulcet lumina ſomno
Quorumcunque velit, ſomnum quoque pellit eadem.

Mercurij virga ex Virgilio.

Homerum imitatus Maro *Æneid.* 4. de eod. caduceo,

Tum virgam capit; hac animas ille euocat orco,
Pallentes alias ſub triſtia tartara mittit.
Dat ſomnos, adimitque, & lumina morte reſignat.
Illa fretus, agit ventos, & turbida tranat
Nubila.

3\.

Circæa Metamorphoſis.

Quid de illa Circæa Metamorphoſi Vl yſſis ſociorum? *Æneid.* 7.

Hinc exaudiri gemitus, iræque leonum
Vincla recuſantum, & ſera ſub nocte rudentum,
Setigerique ſues, atque in præſepibus vrſi
Sæuire, ac forma magnorum vlulare luporum.
Quos hominum facie Dea ſæua potentibus herbis
Induerat Circe in vultus, ac terga ferarum.

4\.

Circæa virgula ex Homero.

Nónne hanc Circææ virgulæ aſcribunt clariſſimi Poëtarum? Homerus *Odyſſea* 10.

Compulit in numerum porcorum verbere virga
Percuſſos, & erant illis capita ecce ſuilla.

& mox,

Circe vbi te feriet prælonga verbere virga.

5\.

Circæa virgula ex Ouidio.

Ouidius 14. *Metamorph.*

Et tetigit virga ſummos Dea dira capillos:
(Et pudet, & referam) ſetis horreſcere cœpi;
Nec iam poſſe queri, pro verbiſque edere raucum
Murmur, & in terram toto procumbere vultu:
Oſque meum ſenſi pando occalleſcere roſtro,
Colla tumere toris; & quâ modò pocula parte
Sumpta mihi fuerant, illa veſtigia feci.
Cúmque eadem paſſis (tantum medicamina poſſunt)
Claudor in antra.

& mox,

———monitiſque ſimul cœleſtibus intrat
Ille domum Circes; & ad inſidioſa vocatus
Pocula, conantem virga mulcere capillos
Reppulit, & ſtricto pauidam deterruit enſe.

Fortaſſis huc pertinet, quòd Regibus etiam 6.

Regum ſceptra.

virga tribuebatur, quam ſceptrum vocant. Romanis certè Regibus (teſte Alexandro ab Alexandro *lib.* 1. *Genial. cap.* 28.) lituus cuſpide incurua, qui etiam virga auguralis erat, ſceptri loco eſt habitus.

Virga auguralis.

Hæc præmiſſis, quod vocamus in quæſtionem, eſt, vtrùm in venis foſſilium inueſtigandis liceat, & vtilis ſit diuinæ virgulæ vſus. 7.

Virgula diuina vſus an ſit licitus.

Multæ, & magnæ de hac virgula ſunt inter metallicos contentiones, aliis eã eſſe maximo vſui affirmantibus, aliis contrà id negãtibus; illos, maioris claritatis ergò virgularios, hos antiraudarios, quaſi virgulæ oſores, & impugnatores appellabimus.

Virgularij & antiraudarij.

Qui tractationem & vſum virgulæ probant, 8.

Virgulæ diuinæ figura.

eam furcatam omnes eſſe iubent. Porrò eorum alij, primùm furcam cultro reſecant colurnam; quam præ cæteris ad venas quærendas idoneam eſſe cenſent, præſertim ſi corylus ſupra venam aliquam creuerit; alij pro varietate metalli diuerſis virgulis ad venas inquirendas vtuntur; etenim coryli virgulas adhibent ad venas argenti; fraxini, ad æris; piceaſtri, ad plumbi maximè candidi; ex ferro, vel acie ferri factas, ad auri:

Virgulæ diuinæ materia.

deinde vtrique virgulæ cornua manibus prehendentes pugnos faciunt; neceſſe autem eſt, vt digiti compreſſi ad cœlum ſpectent, vtque virgula erigatur ea parte, quà cornua coëunt; tum huc, & illuc paſſim per locos montoſos vagantur; itaque dicunt ſimul atque ſupra venam pedem poſuerint, ſtatim virgulam verſari, & volui, ſibique prodere venam; vbi pedem retulerint, & ab ea diſceſſerint, rurſum virgulam immobilem manere. Verùm, vt ipſi aſſerunt, cauſa motionis virgulæ eſt vis venarum; eaque interdum tanta eſt, vt arborum, propè venas creſcentium, ramos ad ſe flectat.

Virgula diuina qualiter manibus tractanda.

Contrà, qui virgulam nulli viro bono, grauíque vſui eſſe poſſe dicunt, 9.

Impugnatur vſus virgulæ diuinæ.

hi vim venarum iccirco motionis eius cauſam eſſe negant, quòd omnibus non ſoleat moueri, ſed iſtis tantummodo, qui cantionibus, aut aſtutiis vtuntur; vim præterea venarum negant ad ſe trahere ramos arborum, ſed ſicca, calidáque exhalatione eos effici contortos autumant.

Defenditur vſus virgulæ diuinæ.

Ad hæc virgularij reſpondent, quòd vis venarum virgulam, cùm quidam è metallicis, aut cæteris hominibus eam tenent in manibus, nõ vertat, in cauſa eſſe ſingularẽ quandam hominis proprietatem, quæ vim venarum impediat, atque alliget; non ſecus atque magnes, allij ſucco oblitus, deſinit ferrum ad ſe trahere, quod tamen cæteroquin tanto naturæ impetu, ea liber qualitate, allicit. Quin etiam virgulam ita tractari iubent, vt digiti nec leniter ſtringantur, nec comprimantur acriter: ea enim leuiùs tacta decidet, antequam vi venarum torqueatur; ſin autem arctiùs cõſtringatur, vis manuum, viribus venarum reſiſtet, eáſque ſuperabit; addunt præterea vitari oportere immodicam virgæ molem, ingẽti enim baculo voluendo impar ſit vis venarum; eodẽ quoque ſpectat furcatæ virgæ figura,

Magnitudo, & figura virgulæ diuinæ.

volui quippe magis apta. Virgula igitur in peruestigandis venis viro bono, grauique vſui eſſe poteſt.

10. *Concluditur non licere vſum virgulæ diuinæ.*

Quid in tam graui controuerſia decerneret ſummus ille rei metallicæ Magiſter Agricola? Hic verò *lib. 1. de re metallica, pag.* 17. & 28. expenſis æqua iudicij lance vtriuſque ſententiæ momentis, antitandatiis aduerſus virgularios ſententiam adiudicat his verbis. Virgula, inquit, diuina, qua incantatores ſcrutantur venas, vt anulis etiam, ſpeculis, cryſtallis, quamuis forma furcæ figurari poſſit, nihil tamen ad rem intereſt, rectáne ſit, an in aliam figuram formata; non enim valet virgulæ figura, ſed incantamenta carminum, quæ mihi commemorare oon licet, neque libet. Veteres autem, non ea modò, quæ ad victum, & cultum attinent, virgula diuina conquiſiuerunt, ſed rerum etiam formas verterunt; etenim incantatores Ægyptiorum virgas, vt Hebræorum litteræ narrant, in ſerpentes mutarunt: & apud Homerum Minerua ſenem Vlyſſem virgula diuina repentè in iuuenem conuertit, ac rurſus reſtituit in ſenium. Circe quoque ſocios Vlyſſis mutat in beſtias, eíſque

11. *Caduceus Mercurij. Virgula diuina ex fontibus incantatorum.*

reddit hominis effigiem; quin etiam Mercurius virga, quæ Caduceus vocatur, vigilantibus ſomnum dat, è ſomno excitat dormientes. Itaque virgula diuina primò ex incantatorum impuris fontibus defluxiſſe videtur in metalla, deinde cùm viri boni abhorrerent ab incantamentis carminum, eaque reiicerent, virgula à ſimplici metallicorum vulgo eſt retenta, & in quærendis venis veſtigia antiqui vſus remanſerunt. Quoniam verò metallicorum virgulæ mouentur, etiamſi eas incantare non ſoleant, alij dicunt motionis earum cauſam eſſe vim venarum, alij

Virgula diuinæ motus.

tractationem, alij vtramque. Verùm, quæ vi ad ſe attrahendi prædita ſunt, ea omnia in orbem non torquent res, ſed eas ad ſe alliciunt. Verbi gratia. Magnes ferrum non voluit, ſed id ad ſe trahit; & ſuccinum attritu calefactum non vertit paleas, ſed ſimpliciter eas ad ſe allicit; ſimiliter vis venarum, ſi eandem cum magnete, aut ſuccino naturam haberet, virgulam toties non verſaret; ſed ſemel tantummodo ad ſpatium ſemicirculi verſatam rectà ad ſe traheret, & niſi compreſſio hominis, qui virgulam tenet manibus, ipſi venarum motioni repugnaret, virgulam ferret ad terram; quod cùm non fiat, neceſſariò ſequitur tractationem eſſe cauſam motionis virgulæ. Id verò hinc etiam perſpicuum

12. *Dolus virgulariorum.*

eſt, quòd callidi iſti tractatores rectam virgulam non capiunt, ſed furcatam, atque etiam colurnam, aut aliquam aliam ita flexibilem, vt ſic detenta manibus, vt eam tenere ſolent, omni homini, quocunque in loco ſteterit, in orbem vertatur: nec mirum, ſi virgula non verſatur, cùm inertes eam tenent. Etenim cornua eius acriter comprimunt, aut leniter ſtringunt; hoc autem ipſum vulgò metallicorum fidem facit, virgula venas inueniri, quòd ea vtentes caſu aliquas inueniunt, ſed iidem multò ſæpiùs perdunt operam, & vt venas inuenire poſſint, nihilominus in foſſis agendis defatigantur, quàm aduerſæ partis metallici. Metallicus igitur, quia eum virum bonum, & grauem eſſe volumus, virgula incantata non vtitur, quia rerum naturæ peritum, & prudentem, furcatam intelligit ſibi vſui non eſſe, ſed, vt ſuprà dixi, habet naturalia venarum ſigna, quæ obſeruat. Hæc non minùs piè, quàm eruditè Agricola.

Sectio V.

Rurſum de foſſilium venis diſſeritur; tum de fibris, & commiſſuris ſaxorum.

Venarum, & venularum natura hoc vſque declarata, modíſque pluribus inueſtigandi illas indicatis; aliquot ſuperſunt de eodem argumento enodandæ quæſtiones. 1.

Quæstio I. eſt de multiplici venarum differeotia. In qua re 2.

De venarum differentijs.

Dico primò venas multùm inter ſe differre altitudine, latitudine, longitudine; & ex ea triplici magnitudinis forma, denominari alias profundas, alias dilatatas, alias cumulatas. Profunda è ſummo telluris corio, in imam eius ſedem deſcendit. Dilatata, veluti media inter terræ ſuperficiem, eiúſque profundum, ſub terra latens, in multum ſpatij ſe dilatat: quæ verò magnam alicuius loci partem occupat in longum, & latum ducta, Cumulata vocatur: quod autem eſt medium inter duas venas, Interuenium nominatur. Atque id ipſum interuallum, ſi fuerit inter venas dilatatas; totum in terra occultatur; ſin inter profundas, ſumma eius pars palàm ante oculos omnium eſt; reliqua latet in occulto.

Vena profunda. Vena dilatata. Vena cumulata. Interuenium.

Dico ſecundò, venarum profundarum aliquæ paſſum vnum ſunt latæ; aliæ, duo cubita, quædam, vnum; nonnullæ, pedem; & has omnes vocant metallici latas. Quædam contrà latæ tantummodo ſunt palmum; aliæ, tres digitos; duos aliæ, quas Anguſtas nominant. Dilatatæ verò inter ſe differunt altitudine; etenim earum aliæ paſſum vnum, aut duos, aut plures ſunt altæ, aliæ cubitum, pedem aliæ, aliæ ſemiſſem, quas omnes appellare ſolent Altas. Quædam contrà, humiles nuncupatæ, altæ ſunt palmum, aliæ tres digitos, duos aliæ, aliæ vnum. 3.

Vena lata. Vena anguſta. Vena alta. Vena humilis.

Dico tertiò venas profundas inter ſe differre extenſione in longum: aliæ enim ex Oriente pertinēt in Occidentem. Aliæ contrà ex Occidente, in Orientem. Alię ex Meridie in Septentrionem. Aliæ contrà ex Septentrione in Meridiem. Verùm extendatúrne vena ab ortu, an ab occaſu, indicant nobis commiſſuræ ſaxorum; quippe quę ſi occaſum versùs, vergant in profundum, vena dicitur extēdi ab Oriente in Occidentē; ſin ortum versùs, ab Occidēte in Orientē: ſimiliter ex commiſſuris de Meridie, & Septētrione exiſtimamus. 4.

Venarum extenſio.

Dico quartò venas profundas, varietate locorum, per quos tendunt, multum inter ſe diſcrepare: nam aliæ de ſummo montis vertice, per deuexum deſcendunt in vallem; rurſúſque per accliue oppoſiti montis, aut collis aſcendunt: quædā de monte, aut colle deſcendentes, in camporum planitiem excurrunt; cæteræ per planitiem montis, aut collis, vel campi tendunt; deinde venæ profundæ, non parum inter ſe differunt in diuidendo; ſiquidem alia aliam tranſuerſa ſecat; alia aliam obliquè diffindit, & quaſi decuſſat. 5.

Differentia venarum penes varietatem locorum.

6. *Venarũ vnio & diuiſio.*

Dico quintò, cùm aliqua vena, duriſſimo ſaxo, quaſi roſtro finditur, & in plures diuiditur partes; has interdum contingit rurſus inter ſe coniungi, interdum verò manere diuiſas. Vtrùm autem diuidatur vena, an alteri iungatur, ex ſolis ſaxorum commiſſuris intelligi poteſt.

7. *Venæ origo, finis, caput, & cauda.*

Dico ſextò, venæ ineſſe profundæ originem, & finem, caput, & caudam. Origo dicitur ea pars, vnde eſt orta; finis, in quam terminatur; caput, quam effert in lucem; cauda, quam in terra occultat. Primam tamen venarum originem non neceſſe habent quærere metallici, quemadmodum Ægypti Reges quondam ortum Nili quærebant; ſed ipſis ſatis eſt aliquam venæ partem inueniſſe, eiúſque extenſionem cognouiſſe; rarò enim reperiri poteſt vel origo, vel finis. Sed versùs quam mundi partem proſerat vena caput in lucem, aut caudam tendat, eius ibi fundamentum, & tectum indicatur; hoc etiam pars pendens vocatur, illud iacens; fundamento autem vena nititur, tectum ipſi impendet; itaque cùm deſcendimus in puteum, pars ad quam ventrem vertimus, venæ fundamentum eſt & ſedes; ad quam dorſum, tectum. Vena autem dilatata originem ſolùm habet, & finem; loco verò capitis, & caudæ, duo latera. At cumulata habet originem, finem, caput, caudam, non ſecus ac profunda. Tam autem cumulatam, quàm dilatatam ſæpenumero vena profunda tranſuerſa ſecat. Quæ ſex præfatis theſibus docuimus, hauſimus ex venis Agricolæ *lib. 3. de re metallica, à pag. 29. ad 50.*

Venæ fundamentum, & tectum.

8. *De fibris venarum, & ſaxorum commiſſuris.*

Qvæstio II. petit, quid ſint foſſiles fibræ, & ſaxorum commiſſuræ, quótve earum genera? Ad hæc, ex Agricola *lib. 3. de re metallica, pag. 50. 51. & 52. & lib. 3. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag. 36.*

9. *In quo differant venula, fibra, & commiſſura.*

Dico primò, fibras non differre à venulis, quæ ſunt tenuiſſimæ venæ; ſaxorum autem commiſſuras nihil eſſe aliud, quàm tenuiſſimas fibras. Itaque tenuitate ſuperant & fibræ venas, & fibras commiſſuræ ſaxorum; quas commiſſuras duobus modis fieri intelligimus; vno, qui proprius ipſarum eſt, cùm ſaxa gignuntur; tum enim materiam tenacem calor coquit in lapidem; at non lenta, ſimiliter cocta, exhalat humorem, efficitúrque terra plerunque friabilis; altero, qui communis ipſis eſt cum venulis, & venis, cum aqua in vnum locum colligitur: ea enim ſaxa mollit ſuo liquore, ſua grauitate, & pondere perrumpit, & diuidit; quòd ſi dura fuerint, efficit commiſſuras ſaxorum, & venulas; ſin non nimis dura, venas.

10. *Fibrarũ differentia.*

Dico ſecundò, fibras diſtribui in tranſuerſas, in obliquè venam diffindentes, in ſocias, in dilatatas, in incumbentes. Tranſuerſa venam ſecat; obliquè diffindens, eam quaſi decuſſat; ſocia cum ipſa iungitur: dilatata venæ dilatatæ inſtar, per eandem penetrat; ſed fibra dilatata æquè ac profunda ſolet eſſe ſocia. At fibra incumbens altiùs in terram, vt cæteræ fibræ, non deſcendit; ſed quaſi ex dio vel tecti, vel fundamenti in venam incumbit; ex qua re etiam ſubdialis nominatur. Verùm, quod ad extenſionem, & coniunctionem, & partitionem attinet, fibræ non aliter, ac venæ, ſe habent. Poſtremò commiſſuris, quæ, vt dixi, tenuiſſimæ ſunt fibræ, nunc crebris, modò raris ſaxa diſtinguuntur. Ex qua autem mundi parte vena pertinet, eam versùs commiſſuræ ſua capitula ſemper proferunt in lucem.

Fibra incumbens, & ſubdialis.

11. *Fibra ſolida. Fibra cauernoſa.*

Dico tertiò, venas pariter, & fibras vel ſolidas eſſe, vel cauernoſas, vel propemodum vacuas rebus foſſilibus, & aquis peruias. Solidæ nihil aquæ, aëris parum in ſe continent: cauernoſæ rariùs aquam, ſæpiùs aërem: per vacuas rebus foſſilibus, aquæ plerunque manant. Solidæ autem venæ, & fibræ modò ex materia dura, modò ex molli, nunc verò ex mediocri conſtant.

12. *Quid inuenta vena faciendum ſit.*

Qvæstio III. eſt, quid facto opus ſit inuenta aliqua foſſilium vena? Multa hac in re ſpectare debet prudens metallicus, quæ breuiter hîc ſubiiciam.

I. Repertæ venæ nomen imponet, ſiue ab inuentore, ſiue à domino, ſiue ab re effoſſa, ſiue aliunde. *Venæ nomen.*

II. Areas venarum, & fodinarum dimetietur. *Area venarum.*

III. Fibrarum, venarúmque foſſiones aggredietur, ſeu illæ profundæ ſint, ſeu dilatatæ, ſeu cumulatæ. Eam ad rem callere debet præcepta fodiendi puteos, agendi cuniculos, & latentes foſſas. Tum nouiſſe bonitatis ſigna, quæ dantur à canalibus, quæ à materia foſſili, quæ à ſaxis. Verbi gratia, ſingulare auri indicium eſſe auripigmentum, argenti plumbum cinereum, & ſtibium; æris, æruginem: ferri, ferruginem; auri autem, & æris, commune ſignum, chryſocollam, & cæruleum. Argenti, & plumbi nigri, plumbaginem foſſilem. Deinde exploratum habebit, quomodo, & quibus ferramentis venæ, & ſaxa cauentur, vel exſcindantur; qua ratione venarum duritiem vis ignium frangat; quibus machinis aqua ex puteis hauriatur, quibus aura altiſſimis puteis, & longiſſimis cuniculis inſpiretur; nam alterius affluentia, alterius defectione impediuntur quandoque foſſiones. Tandem apparabit vaſa, tum ea, in quæ coniiciantur glebæ terrarum, ſaxorum, metallorum, aliarúmque rerum foſſilium, vt vel extrahi, vel euehi, vel efferri poſſint, tum ea, vel quibus aqua è puteis hauſta infunditur in alia, vel quæ aquarum plena extrahuntur. Hos ad vſus planum eſt exigi diuerſa machinarum genera, quæ proinde vt habeat perſpecta, curabit prouidus metallorum præfectus.

Venarum foſſio. *Indicia venarum metallicarum.* *Ferramenta ad foſſionem venarum.* *Vaſa, & machinæ ad foſſionem venarum.*

13. *Venarum experimenta.*

IV. Effoſſas iam venas experietur metallicus, vt excoqui illæ vtiliter, & ex ipſis à recremento purgatis metalla pura confici poſſint. Niſi enim hoc antea, quàm ex venis conflentur metalla, diligenter factum fuerit, non ſine magno dominorum detrimento excoquentur. Nam partes venarum, quæ non facilè igne liqueſcunt, metalla ad ſe rapiunt, vel ea conſumentes, in tenues auras euaneſcere cogunt. Aptiſſimæ ad experiendas venas ſunt fornaculæ, quæ non lignis, ſed ſubiectis carbonibus ardeant; hæ autem poſſunt eſſe vel ferreæ, vel fictiles, vel lateritiæ. Porrò venæ, antequam experimentis probentur, ſunt præparandæ; præparantur autem vrendo, torrendo, tundendo, lauando. Sed enim certum venæ pondus ſumere eſt neceſſum, vt ſciri poſſit, quotam eius partem iſtiuſmodi præparationes conſumpſerint. Verùm vritur durus lapis, cum metallo permixtus, vt duritie depoſita poſſit

Venæ quomodo præparandæ.

rundi,& lauari. Durissimus verò,priuſquam vratur, aceto perfunditur, vt citiùs igne molleſcat: ſed lapis mollis primò frangendus eſt malleo,& *Vena quomodo vrẽda,torrenda, tundenda,lauanda.* in mortario tundendus, atque redigendus in puluerem; deinde lauandus; tum rurſus ſiccandus. Si verò terra fuerit immixta metallo, lauatur in alueo, atque id quod reſedit, igne exploratur; etenim omnes res foſſiles, quæ lauantur, rurſus ſiccandæ ſunt. At vena cuiuſque metalli diues non vritur, neque tunditur, neque lauatur,ſed torretur tantùm,ne iſtis præparandi modis aliquid metalli depereat. Succenſis verò ignibus torretur in olla, quæ luto obſtructa eſt, incluſa. Vilior autem vena etiam in foco vritur carboni impoſita; non enim magnam metalli iacturam facimus, ſi quid ex ea perdamus.

14. *Metallorum experimenta. Vſus coticula.* V. Tentanda ſuo etiam examine ſunt metalla iam excocta; idque vel igne,vel coticulæ attritu. Nec magno caret fructu id experimenti. Nimirum exploratum ea ratione habemus, quota argenti portio inſit in æris,plumbive centumpondio (ſonat ea vox, centum librarum pondus) aut quotam auri particulam libra argenti in ſe contineat. *Vtilitas experimẽti metalla.* Et contrà quotam æris, vel plumbi portionem habeat argenti centumpondium; aut quota argenti particula ſit in auri libra. Atque ex ea re coniicere licet, vtiliter poſſit necne metallum pretioſum à vili ſecerni; quin etiam tale experimentum docet vtrùm nummi boni ſint, an adulterini; manifeſtóque deprehendit argentum, ſi id plus iuſto monetarij miſcuerint auro; aut æs, ſi eius plus, quàm fas ſit, iidem temperauerint cum auro, vel argento. Ex quibus intelligis vtile eſſe hoc experimentum, tum monetariis,& mercatoribus,qui metalla emunt, & vendunt; tum metallicis, ſed maximè dominis, & præfectis fodinarum, & officinarum, in quibus metalla excoquuntur; aut alterum ab altero ſeparantur.

15. *Venarum excoctio.* VI. Metallicæ venæ, vbi fuerint præparatæ, ſunt excoquendæ. Quanquam enim qui venas vrunt,& torrent, & cremant, aliquid detrahunt de his, quæ cum metallis mixta, vel compoſita eſſe ſolent; multum, qui tundunt pilis; plurimùm,qui lauant,cribrant,diſcernunt; adhuc tamen deſideratur excoctio, vt terræ, ſucci concreti, & lapides ſic ſeparentur à metallis, vt ſuus *Excoctio metallica quid.* cuique color purè inſideat. Eſt enim excoctio eorum,quæ antequam venæ excoquerentur,cum metallis erant permixta, ſecretio. Hæc autem igne peragitur, vel in fornace, vel extrà. Si in fornace,aut eius ore ad tempus clauſo,aut ſemper patente; ſi extra fornacem, vel in ollis, vel in canalibus.

16. *Metallorum ſeparatio.* VII. Excoctis foſſilium venis, diſſocianda ſunt metalla, pretioſum à vili; vel contrà vile à pretioſo: ſæpiùs enim illorum duo,rariùs plura ex vna, eademque vena conflati ſolent. naturaliter autem potiſſimum auri quædam portio ineſt in argento, & in ære; argenti quædam, in auro, in ære, in plumbo nigro, in ferro: æris aliqua, in auro, in argento, in plumbo nigro, in ferro. Plumbi nigri aliqua in ar- *Quomodo, & qua metalla ſeparentur abinuicem.* gento. Ferri denique quædam in ære. Vt autem diuerſa eſt metallorum natura, ita diuerſæ ſunt rationes illa diſiungendi. Aurum enim, exempli gratia, ab argento, & ab auro argentum, ſeu natura, ſeu ars permiſcuerit ea, ſecernitur aqua forti, ſeu valenti, ex atramento ſutorio, *Aqua fortis.* alumine, & hali nitro infecta, & confecta. Stibio etiam argentum ab auro ſeparatur; argento *Stibio vis ſeparandi metalla ineſt.* autem viuo aurum ab argenteis operibus inauratis: idem aurum ab argenteis poculis, aliiſque vaſculis, & operibus inauratis, integris manentibus, ſecernit puluis ex ſalis ammoniaci parte vna,ſulphuriſque dimidia compactus. Peracta hac metallorum ſeparatione, duo illa, quæ pretio, & æſtimatione cæteris antecellunt, ſunt peculiari ratione perpurganda, aurum, inquam, & argentum.

VIII. Ex venis non ſolùm eruenda metalla, 17.
Succi concreti quomodo è venis colligendi. ſed etiam colligendi ſucci concreti, ſal, nitrum, chryſocolla, halinitrum, alumen, atramentum ſutorium, bitumen, & ſi qui ſunt alij. Hi autem conficiuntur vel ex aquis, quas natura, aut ars, ſuccis infecit; vel ex ipſis ſuccis liquidis, vel ex lapidibus mixtis. Iam verò ſucci gratia, guſtandæ ſunt fontium aquæ, quarum ſex potiſſimum genera ex ſapore diſtinguit,& obſeruat excoctor, ſalſas, nitroſas, aluminoſas, atramentoſas, ſulphureas, bituminoſas.

IX. Caueant metallici ne, dum foſſilibus *Metallicorum morbi, & remedia.* eruendis auidiùs inhiant, vel iacturam valetudinis faciant, vel ſacram auri famem, in iuſtam auaritiæ pœnam, morte ſaturent. Mirum eſt, quàm multis ij ſint obnoxij morborum generibus, quorum alia affligunt artus, alia lædunt pulmones, alia oculis obſunt, alia denique homines interimunt. Itaque & præcauenda ſolerter mala, ne incurras; & curanda prouidè remedia, ſi fortè incidas.

X. Rei metallicæ opus, planè arduum, mul- 18.
Metallicorum officia. ta expoſcit perſonarum genera, quà ad imperandum, quà ad parendum; nempè Præfectum metallorum; Magiſtrum metallicorum, Iuratos, Scribas fodinarum, Præfectum fodinæ, vel cuniculi; & multam præterea operariorum turbam. Vt ſuum ritè munus ſinguli obire poſſint, ſuorum præcepta officiorum optimè teneant neceſſe eſt: ad hæc proderit in primis aſſiduus, & præſens ſummi metallorum Præfecti vultus, cæteros monentis, adhortantis, rogantis, increpantis, iiſque exemplo in ſuſtinendis laboribus prælucentis. Vrget enim præſentia Turni; &,vt *Apophthegma de equo ſaginando.* optime Perſa illa, apud Ariſtotelem *lib.1. OEconomicorum, cap.6.* equum maximè pinguem facit oculus domini.

Hæc ſunt decem ſumma capitā, ad quæ om- 19.
nem ſuam induſtriam, & ſolertiam, ſuúmque omne ſtudium reuocare debet metallorum Præfectus, vbi aliquam inuenerit metalli venam. Quæ omnia latiſſimè, & eruditiſſimè perſequitur Georgius Agricola 12. libris de re metallica; agens de nomine venæ imponendo, *lib.* 2. De arcis venarum, & fodinarum dimetiendis, *lib.*4. De fibrarum, venarúmque foſſione, *lib.* 5. & 6. De experiendis, & præparandis venis, *lib.*7. & 8. De metallorum experimentis, *lib.*7. De excoquendis venis, *lib.* 9. De ſeparandis à ſe inuicem metallis, *lib.*10. & 11. De conficiendis ſuccis concretis, *lib.*2. & 12. De metallicorum morbis, & remediis *lib.*6. De eorundem officiis, *lib.*4.

CAPVT

CAPVT VIII.

De Mineralogia, & Mineralium diuiſione.

1\. NON aliam coronidem deſiderat hic primus liber de mineralibus generatim, quàm ipſam foſſilium in ſuas ſpecies partitionem: ex hac enim ſtatim patebit noſtræ Mineralogiæ in ſuas partes ſectio; quippe cùm diuiſio obiecti redundet in eam ſcientiam, cuius eſt obiectum.

2\. *De foſſilium diuiſione.* Prima autem QVÆSTIO erit, quotuplex ſit foſſile communiſſimè ſumptum, ſiue quot ſint foſſilium genera. Qua in re referam primùm varias Philoſophorum ſententias; dein quam cenſuero optimam, explicabo.

3\. *Ariſt. ſent. de foſſiliū diuiſ.* Ariſtoteles *lib. 3. Meteororum, cap. vlt.* duo diſtinguit mineralium genera, foſſilia nimirum & metallica; quamuis enim foſſile latè acceptum pro omni eo, quod effoditur, comprehendat etiam metalla, quæ conſtat quotidie fodi; preſsè tamen ſumptum, diſtinguitur à metallicis; foſſilibus enim, vt ſunt cadmia, chryſocolla, vernix, ſulphur, minium, cinnabaris, denique pulueres omnes colorati, & lapides illiquabiles, exhalatio terreſtris, ſicca & fumida ortum præſtat; at vaporoſus halitus præbet materiam auro, argento, æri, ſtanno, ferro, aliiſque metallis, cogente, atque denſante frigore, vt fit in rore, gelu, grandine, & niue; hinc fit, vt ductilia, & liquabilia ſint, quæcumque in metalla concreſcant. Ita Ariſtoteles *loco cit.* quem ſequitur Franciſcus Vatablus *cap. 6. Paraphraſeos in eum Ariſt. librum.*

4\. *Theophr. ſent. de foſſilium diuiſ.* Theophraſtus, fidus Ariſtotelis diſcipulus, planè ſequitur Magiſtri ſententiam. Namque *in lib. de lapidibus,* Eorum, inquit, quæ in terra concreſcunt, alia ex aqua ſunt, alia ex terra; ac metalla quidem ex aqua; qualia aurum, argentum, & reliqua; ex terra autem & lapis, & quæcumque ſunt lapidum genera præſtantiora, & ſi quæ etiam ipſius terræ ſunt genera magis inſignia, aut læuore, aut colore, aut denſitate, aut aliqua alia facultate: Hæc Theophraſtus, quem nihil ab Ariſtotele diſcrepare iuraueris, ſi pro certo acceperis idem eſſe diſcipulo terram, & aquam, quod Præceptori exhalatio, & vapor.

5\. *Galeni ſent. de foſſilium diuiſ.* Galenus *lib. 9. de facultatibus ſimplicium medicamentorum, cap. de terra differentiis,* reuocans ad tria genera, omnia quæ effodiuntur, ait illa eſſe, aut terras varias, aut lapides varios, aut metalla varia.

6\. *Alberti ſent. de foſſilium diuiſ.* Albertus Magnus *lib. 5. mineralium, cap. 1. & ſequentib.* foſſilia diſtribuit in tria genera, lapides, metalla, & media mineralia. Media autem vocat ille mineralia, ſal, alumen, atramentum, nitrum, marchaſitam, & alia, quæ partim ſapiunt metalli naturam, partim lapidis, mediam quippe inter vtraque ſortita temperiem; cùm enim lapides ſint illiquabiles, & minimè ductiles; metalla autem & duci poſſint, & liquari, in illis prædominante ſicco terreo, in his humido aqueo; cur media non vocemus, quæ liqueſcere poſſunt, more metallorum, at nequaquam duci, inſtar lapidum? Plura de hac voce mediorum mineralium, ſeu foſſilium Agricola *1. foſſilium, pag. 179.* & Falloppius *lib. 4. de aquis thermalibus, c. 8. & lib. 5. foſſilium, cap. 10.*

Auicenna apud præcitatum Albertum diſtinguit quatuor foſſilium genera, lapides, metalla, ſulphura, & ſales. Gregorius Reiſchus, auctor Margaritæ philoſophicæ *lib. 9. cap. 14.* tria, nempe lapides, ſales, & metalla. Agricola *lib. 1. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, initio, & lib. 1. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, ipſo etiam initio, & lib. 1. foſſilium, pag. 180.* Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate, pag. 144. & 145.* Falloppius *lib. 5. foſſilium, c. 1.* Henricus Smetius *lib. 9. miſcellaneorum,* & Theophilus Raynaudus *gradu 7. ſcala ſymbolica,* partiuntur foſſilia in quatuor capita, in terras inſignes, in ſuccos cõcretos, in lapides, in metalla. Hancque diuiſionem, in actu, vt aiunt, exercito, ſequitur ipſe Dioſcorides *lib. 5. ſimplicium medicamentorũ.* 7. *Auicenna, & Agricola etc. de foſſilium diuiſione.* 8.

Eam verò eſſe ſufficientem ſic probat Cardanus *loco cit.* Foſſilia vel liqueſcunt, & redeuntia in propriam formam dura manent, & hæc metalla vocantur; nihil enim aliud eſt metallum, quàm quod liqueſcere poteſt, & cùm redit, durum manet. Durum autem duobus modis intelligo, quod ſcilicet nec facilè cedit, nec facilè frangitur; huiuſmodi autem eſt, quod duci poteſt: vnde bitumen ducitur, & non reſiſtit: cryſtallus reſiſtit, & meliùs ſtibium, ſed non ducuntur, ideò percuſſa facilè franguntur; quod verò liqueſcit, & dum redit durum non eſt, ſuccus vocatur. Quod omninò non liqueſcit, vel durum eſt, & vocatur lapis: vel molle, & facillimè in minima tranſiens, & vocatur terra. Exempla ſint, ſucci ſulphur, lapidis cryſtallus, terræ lemnia, metalli argentum. 9. *Cardani ſent. de foſſilium diuiſ. Metallum quid. Durum quid. Succus quid. Lapis quid. Terra quid.*

Præter hæc quatuor ſimplicium foſſilium genera, ex eorum mixtione oriuntur alia vndecim, quæ proinde rectè dixeris compoſita. Sunt autem hæc: Succus lapis, ſuccus terra, ſuccus metallum; metallum lapis, metallum terra, terra lapis; tum ſuccus terra lapis; ſuccus terra metallum, ſuccus lapis metallum; terra lapis metallum; demum ſuccus lapis terra metallum. Hæc Cardanus. 10. *Mixtorum foſſilium vndecim genera.*

Iam verò harum diuiſionum quænam cæteris ſit anteferenda? Vt quod ſentio, aperiam, 11.

Suppono primò diuiſionem fieri, aut per bimembrem contradictionem, aut per partitionem vel generis in ſpecies, vel totius integralis, in ſuas partes; vel voces, in ſuas ſignificationes; vel ſubiecti, in accidentia, vel accidentis, in ſubiecta, vel accidentis, in accidentia. *Diuiſio quot modis fiat.*

Suppono ſecundò diuiſionem, quocunque tandem modo fiat, non perfici ſine differentiis; quod enim vnum eſt, non ſecatur in multa, niſi per differentias; quæ aut faciunt aliud, & diuidunt genus in ſuas ſpecies; aut faciunt alterum, & hæ inſeruiunt diuiſioni accidentali. Porphyrius *cap. de ſpecie, & differentia.* 12. *Vis differentia in diuidendo.*

Suppono tertiò Philoſophos in diuidendo negligere differentias indiuiduales, infinitas quippe, ideóque ignotas: quæ fuit cauſa cur Plato, teſte Porphyrio *cap. de ſpecie,* vetaret diuiſionem deſcendere infra differentias ſpecificas. Cùm autem diuiditur genus in ſpecies, vel ſubalternas, vel infimas, habendum eſt præ oculis illud aureum Platonis præceptum *in Dialogo de* 13. *Platonis præceptum de diuiſione.*

Google

de Regno, vt tunc res ipſas in membra, inſtar victimæ, diuidere liceat, cùm in gemina ſecare non valemus, oportere enim in proximum ſemper numerum diſtribuere; cuius vis præcepti eò, me iudice, ſpectat, vt diuiſio ſit ipſa quidem bimembris, ſi citra obſcuritatem id commodè poſſis; ſin minus, per plura fiat membra, non tot tamen, quæ pariant confuſionem.

15. *Qua diuiſio ſit optima.* Suppono denique ex præcitato Platone, diuiſionem generis in ſpecies optimam eſſe methodum ad inueſtigandas definitiones; quippe quæ coaleſcant ex genere, & differentia; ope autem differentiarum diuidatur in ſpecies genus.

16. *Noſtra ſententia de diuiſione foſſilium.* His præmiſſis, aio omnes allatas diuiſiones eſſe vtiles; ſatis enim commodè diſtribuunt totum in ſuas partes, quod eſt munus bonæ diuiſionis. Quare rectè Falloppius, & Raynaudus laudant diuiſiones Ariſtotelis, Theophraſti, Galeni, Auicennæ, & Alberti; rectè etiam idem Falloppius, cui ego ſubſcribo, quadrimembrem illam Agricolæ in terras, ſuccos, lapides, & metalla, vtpote clariorem, cæteris præfert: præterquam quòd frequentiori Philoſophorum calculo eſt recepta, vt vidimus. *Scaliger impugnat Cardani rationē de foſſilium diuiſione.* Quàm autem mihi arridet quadripertita hæc foſſilium diſtributio, tam mihi negotium faceſſit allata à Cardano ratio, ad illam confirmandam. Eruditas dubitandi rationes mouet Scaliger *exercitatione* 88. *&* 89. trifariam contendens, non rectè definiri metallum (quod liqueſcere poteſt, & cùm redit, durum manet, & eſt ductile.) Nam etiam lapides plerique liqueſcunt, ac rurſus euadunt duri. Ad hæc in Funduribus, qui tractus eſt inter Mexicum, & Dariem, ſunt fodinæ Orichalci, quod nullo igne, nullis Hiſpanis artibus hactenus liqueſcere potuit. Præterea quibuſdam metallis conuenit quidem molleſcere, & non liquari. Eſt enim apud nos ferri duplex genus; alterum quod liqueſcit; idque ſemel, ex quo fiunt lebetes fuſiles, item alia multa ad vſum culinarum; poſt id operis, inutile eſt, neque funditur, neque ductile eſt. Alterum molleſcit tantùm, idémque iterum, atque identidem igne domitum, ad quoduis opus venit, ac nouam mallei vi formam induit. Sed de his fuſiùs ſuo loco.

17. *De foſſilium differentijs.* QVÆSTIO II. eſt, quàm multiplex ſit foſſilium differentia, & an ea peti rectè poſſit ex colore, aliiſque accidentariis dotibus ſenſilibus? Innumera planè ſunt eorum, quæ è terra eruuntur diſcrimina, eaque diſtinguere commodiſſimè queunt color, facilitas tranſlucida, fulgor, nitor, ſapor, odor, figura, forma, & hæ quæ partium ſitum declarant, qualitates à vi naturali, vel imbecillitate nominatæ.

§. I.

Foſſilium color.

18. *Foſſilium color. Creta, alumen. Amiantus, cryſtallus alba. Nigra, cinerea Cærulea, viridia.* STylo autem à coloribus orſo, quanta ſtatim varietas obuia occurrit. Nam creta, alumen, amiantus, arabiens plerumque ſunt alba: Parium marmor, cryſtallus, argentum, argentum viuum, plumbum candidum, aliaque plura ſemper: Pnigitis verò, ſory, morion, marmor luculleum, nigra. Terræ Eretria, & Melia, cinereæ: Cærulea Sapphirus, & Cyanus, atque ipſum cæruleum: at chryſocolla, & ſmaragdus ſemper virent, creta interdum, itémque atramentum ſutorium: *Lutea, flaua, rubea. Rufa, purpurea.* lutea eſt ochra; aurum flauum; rubet quoddam terræ genus, atque ex eo nomen inuenit; rubet ſarda; rubet carbunculus, rufus autem color eſt ſandarace; amæthyſto, purpureus. Verùm in his omnibus foſſilibus ſunt magnæ diſſimilitudines colorum. Exempli gratia; in viridium numero ſmaragdus valdè viret, minus creta: chryſocolla eſt inter hæc duo media. *Foſſilia ſui coloris.* Tum quædam foſſilia ſuo proprio gaudent colore, vt plumbum nigrum, & æs optimum; quædam verò aliorum imitantur colorem, vt multa quidem metallorum; auri enim auripigmentum, & ammochryſos; *Foſſilia imitantia alienū colorem.* argenti, aſpilates altera, æris, chalcitis; æris Corinthij, alterum balanitæ genus; plumbi nigri, lapis plumbarius; ferri, Idæi dactyli, & baſaltes; nonnullis animalium colorem videmus inſidere, quomodo Icterias gemma ſimilis eſt aui luteæ, aliis aliarum rerum: ſic hæmatites ſanguinis colorem exprimit: praſius, porri: aſpilates altera, ignis.

19. *Quæ foſſilia habeant duos colores.* Satis de vno foſſilium colore: multa duos etiam mixtos, aut etiam ſeparatos habent colores. Primùm autem eorum, quibus duo mixti, alia ſunt ex cæruleo candida, vt iaſpis: alia ex viridi cærulea, ſicut Armenium; quædam ex candido rufa, velut Aphrodiſiacæ; partim è fuluo candicant, vt Xanthos: partim è nigro rubent; ſicut tertia batrachitæ ſpecies; quædam cùm nigra ſint, ad purpuram declinant, velut Alabandicus lapis. Sed plura duos ſeparatos colores habent. Et quidem apſycton nigram diſtinguunt venæ rubentes: contrà Naſamonites, cùm ſit ſanguinis colore, nigris venis eſt decora. Venæ autem, quæ ſpeciem præ ſe ferunt ſanguinis, intextæ quodammodo ſunt heliotropij corpori, quod eſt porri colore: at in cærulea ſapphiro aurea puncta collucent.

20. *Foſſilia habentia tres colores.* Quin etiam quædam foſſilia tres ſeparatos habent colores; nam lapides, ex quorum arenis vitrum conficitur, modò ſunt albi, rubri, lutei; modò albi, cinerei, nigri; nunc verò albi, virides, cærulei; & per album Ægyprillæ corpus duæ venæ permeant, altera nigra, altera ſardæ inſtar, rubra.

21. *Foſſilia habentia plures colores.* Ad hæc Eupetalos, & Orca quattuor habent colores; Eupetalos cæruleum, ignis, minij, mali. Orca, nigrum, fuluum, viridem, candidam. Hexacontalithos, & panchros, etiam plures. Atque hi ipſi lapides nomina ex ea varietate duxerunt.

22. *Foſſilia mutantia colores ad inclinationes.* Poſtremò nonnullæ res foſſiles, non aliter ac collum gallinæ Numidicæ efferueſcentis iracundia vel pauonis, aut columbæ in ſole apricantis, verſicolores ſunt, vt pæderorum genera; ea enim ad inclinationes mutant colores.

§. II.

Foſsilium tranſlucida facilitas, fulgor, & nitor.

IAm etſi foſſilium quædam ſunt tranſlucida, tamen eorum pars maxima non pellucet; nam nulla terræ ſpecies, metalli nulla, nulla ſaxi. ex tanto enim mixtorum numero vnum argentum rude 1. *Foſſilium quæ tranſluceant, fulgeant, & niteant.*

rude coloris rubri tranſlucet, nec tamen ſemper;
atque in marmorum genere ſolus phengites rotus, paucorum aliqua pars; in lapidibus denique
propriè dictis tantummodo pellucet ſpecularis,
magnetis ex tenuibus cruſtis conſtans, gypſum;
Succi tranſlucentes. ſed id reliquis duobus rariùs. At in ſuccis quattuor ſunt qui ſæpiùs collucent, ſalem dico, nitrum, alumeo, atramentum ſutorium. In gemmis
Succinum an trãſlucidum. plurimæ; ſuccinum quoque non rarò eſt tranſlucidum. Sed è gemmis quæ pellucent, aliæ ad
inclinationes variant colorem, vt Eriſtalis: etenim cùm candida ſit, ad inclinationem rubeſcit;
aliæ ad inclinationes magis, aut minùs lucidæ
ſunt, ſicuti ſmaragdus Carchedonius: tum gemmæ quæ aciem recipiunt, maximè globoſæ, &
quæ oculi figura extuberant, quà Solis lumine
illuſtrantur, candidæ videntur eſſe; quà refulgent, eundem quem reliquum corpus, habent colorem, ſed magis lucidum; earum verò aliquæ
refulgent actiùs, languidiùs aliæ, partim lucidiùs, partim obſcuriùs; in primis autem in car-
2. buoculis hæ differentiæ obſeruari poſſunt. At
Foſſilium nitor. nitor ineſt in foſſilibus omnium generum; vtque è multis pauca dicam, nitet inter terras creta argentaria: inter ſuccos concretos qui tranſlucent, omnes; inter lapides item qui pellucent,
omnes: omnes gemmæ; inter metalla plerunque
quæ pura effodi videmus; ſed totum nitet corpus gemmatum plorimarum; item magnetis.
Nonnullæ verò res foſſiles totæ non nitent, ſed
habent micas quaſdam, quæ earum corpore interniteant; ſicut auri ſimiles miſy, argenti creta
argentaria. Sed ſunt etiam lapides, ad quos veri
auri tenuiſſimæ bracteæ adhærent, aut etiam ar-
Foſſilia quæ reddunt imaginem. genti, æris, & aliorum metallorum; quin ex nitentium genere aliqua etiam imagines reddunt,
vt ſmaragdus, carbunculus in Orchomeno Arcadiæ inuentus, cepites, cepionides, hephæſtites,
3. atque omnes lapides duri, ſi politi fuerint. Ob-
Foſſilia, quæ pro imagine reddunt vmbram. ſidianus verò lapis, qui idem gagates dicitur, pro
imagine vmbram reddit; quæ quanquam ita ſe
habent, tameo nitorem videmus multò ſæpius
ab arte, quàm à natura proficiſci; quæ ars polit
marmora, gemmas, metalla; terræ quoque glutinoſæ attritu vnguium fiunt nitidæ.

§. III.

Foſſilium ſapor.

4. HActenus de colore foſſilium, de facilitate
Foſſilium ſapor. tranſlucida, de fulgore, de nitore: nunc ab-
Foſſilia dulcia. eo ad ſaporem. Itaque foſſilium alia ſunt dulcia, vt melitites, & galactites: alia pinguia, ſicuti
Pinguia, amara. terra ſamia, & marga; quædam amara, veluti nitrum; partim ſalſa, cuiuſmodi eſt ſal foſſilis; par-
Salſa, acria. tim acria, cuius generis eſt Aſſius lapis, & ſpodes
Aſtringentia, acida. in fodinis nata; quædam aſtringunt, vt non rarò
rubricæ; aliqua ſunt acida, ſicut terræ, quæ ſuccum acidum combiberunt; nonnulla inſuper inueniuntur, quæ mixtum habent ſaporem, vt atramentum ſutorium, eique cognata; etenim, præterquam quòd aſtringunt, guſtatum acrimonia
5. quadam commouent; ſuccos autem concretos ad
linguam admotos, guſtatus ſentit; in primis verò
ſalem, nitrum, alumen; atramentum ſutorium,
eique cognata, item terras, quæ hos ipſos ſuccos
combiberunt; atque etiam lapides. Ad hæc terras *Terrarum ſapor quomodo explorandus.*
aſtringentes mox lingua deprehendit; reliquæ
verò terræ, immò omnes, ſi iniciantur in vas
aliquod, & aqua dulci affuſa ſubigantur manu,
ſuum ei dant ſaporem, quæ aqua quamprimum
fuerit colata, guſtu exploranda, tali enim ſapore
linguam imbuit, quali terræ cum ea permixtæ,
fuerint præditæ; at ex lapidibus quidem reddunt *Lapidum ſuccus.*
ſuccum, cùm coti atteruntur, vt hæmatites, &
ſchiſtos; quidam non reddunt, vt gemmæ, & lapides, qui igne liqueſcunt. Sed quem quodque
metallum habeat ſaporem, liquor quodammodo *Metallorum ſapor.*
indicat, cùm aliquandiu ſteterit in vaſe facto ex
metallo, nam in eum ſe induit metalli ſapor: eſt
autem æris vehementer ingratus, atque amarus;
deinde ferri; pòſt plumbi candidi; minùs verò
aliorum metallorum.

§. IV.

Foſſilium odor.

SEquitur odor, quem quædam ex ſeſe ſuapte 6.
vi, & natura emittunt, ſory certè tam terrum, *Foſſiliū odor.*
vt mox olfacienti moueat nauſeam; ex quibuſdam elicitur ferri, lapidúmve conflictu; quo ſanè *Foſſilia fœtentia.*
modo marmor Hildesheimium olet cornu virus
vſti; Mariebergi verò, non ita pridem, cum argentaria vena putei, cui nomen Diui Fabianus, &
Sebaſtianus intus in fodina excinderetur, aut extracta plagas acciperet, odorem aniſit, quam vl- *Foſſilia benè olentia.*
lum atoma gratiorem; qua de cauſa Henrico Saxonum Principi, qui tum aderat, libuit exclamare: Hic eſt Calecutum Indiæ; nam ex eo oppido
ad nos atomata afferuntur; ex quibuſdam odor
tum afflatur, cùm teruntur in mortario, ſic ſan- *Sandaracha, & ſuccini odor.*
daracha oler ſulphur; ex aliis cùm cremantur,
quomodo eadem ſandaracha iterum ſulphur
olet; ſuccinum ferè myrrham; gagates bitumen: camphora verò acre quiddam expirat:
eius autem acrimoniam ignis qui eam coxit, videtur auxiſſe. Lapides verò, qui ex bitumine non 7.
conſtant, in ignem coniecti ferè olent grauiter,
itémque terræ; at ex metallis aurum, cùm ſentit *Metallorum odor.*
ignes, odorem ex ſe emittit dulcem, ſed qui vix
ſenſu percipi poteſt; argentum, ſubfœtidum: æs,
& ferrum, magis fœtidum; hebetem plumbi geneta. Ex mixtis autem multa olent bitumen, multa ſulphur. Cadmia verò foſſilis quædam allium;
at Berningeri lapis, non ipſe olet violam, vt nec
Aldenbergij ſaxi fragmenta, ſed muſcus, qui ei
adhæreſcit.

§. V.

Foſſilium calor, frigus, humor, & ſiccitas.

IAm rerum foſſilium calor, & frigus, humor, & 8.
ſiccitas ita ſe habent. Pleræque omnes homini *Foſſilium primæ qualitates.*
qui eas leuiter tetigerit, frigidæ videntur eſſe; ſed
ex eis multæ corpus calefaciunt, ſi diu ipſi adhæſerint: quædam etiam re ipſa ſunt calidæ, quas
calefecit ignis, qui graſſatur in terra, cuius generis reperiuntur permultæ in locis ardentibus:
quin eas mitis quidam calor ſubterraneus calefacit interdum. Lapides autem duriſſimi quique
vt

Digitized by Google

vt natura frigidi ſint, mutuo attrita, conflictúque concaleſcunt, ſimiliter ſe habent metalla. Foſſilia autem etſi per ſe ſint ſicca; tamen non rarò partes eorum ſummæ madefiunt liquoribus; terræ verò interdum totæ, itémque ſucci quidam concreti permadeſcunt.

§. VI.

Foſſilium pinguitudo, macritudo, ſpiſſitudo, raritas, durities, mollitudo, aſperitas, læuor, grauitas, & leuitas.

9. *Foſſilium rerum quæ pingues, & macræ.*
His etiam qualitatibus, quæ tactu percipiuntur, & in hoc ſexto paragrapho numeratæ
ſunt, differunt res foſſiles. Ex illis enim quædam
ſunt pingues, vt marga, ſulphur, gagates; quædam macræ, vt ochra, ſal, arenaceum ſaxum, lapides ferè omnes; nam multò plures macræ ſunt,
quàm pingues; ſed ex pinguibus aliquæ totæ pingues, verbi cauſa, ſulphur, bitumen, ſuccinum,
10. *Quæ ſpiſſa, quæ rara.*
gagates; aliquæ partim, vt ſpiſſus. Deinde etſi
maxima pars foſſilium eſt ſpiſſa; tamen nonnulla ſunt rara, vt creta, qua pictores vtuntur, pumices, tophi; tum dura ſunt foſſilium plurima,
Quæ dura, quæ molles.
ſed maximè lapides, & metalla; mollia verò ſpodos, Aſſij lapidis flos, terræ etiam aquis madidæ;
Quæ aſpera, quæ læues.
ſed aſper eſt ſmiris, aſpera melia terra, aſpeta
terra, quam tripelam vocant, in Belgis ad Namurum effoſſa; his enim partes prominent; læues
verò ſunt ex gemmis multæ, item non rarò metalla pura, vel etiam rudia, quibus pattes ſunt
Quæ graues, quæ leues.
æquabiles; graues denique ſunt pleræque omnes: ſed leues gagates, ebenum foſſile, pumices, tophi.

§. VII.

Quæ foſſilia liqueſcant, quæ molleſcant, quæ humectentur.

11. *Quæ foſſilia humore liqueſcant.*
Foſſilium quædam liqueſcunt humore, vt terræ, ſal, nitrum, alumen, atramentum ſutorium, eíque cognata; quædam igne, ſicuti lapides, quos Græci τηκτὰ iccirco dicunt; metallici noſtri fluores, quorum non pauci gemmis ſunt ſimillimi; item gemmæ ipſæ tranſlucentes igne liqueſcunt, ac verò etiam ſilices, lapides, è quorum arenis vitrum conficitur, metalla, mixta ad-
12.
modum multa. Sed vtroque partim citò liqueſcunt, partim tarde. Terræ quæ molles, raræ, macræ ſunt, citò humore liqueſcunt: contrà, quæ duræ, ſpiſſæ, pingues, tardè, ſimiliter ſal, nitrum, alumen, atramentum ſutorium; attamen ſal factitius, item nitrum, alumen, atramentum ſutorium plerumque citò liqueſcunt; ſalis flos, & ſpuma nitri ſemper. Sed ea omnia non effodiuntur ex terra: eadem ratione facilè igne liqueſcunt plumbi genera, difficiliùs reliqua metalla, difficillimè ferrum, ſimiliter lapides gemmis ſimilli-
13. *Quæ liqueſcant igne, vel humore.*
mi citiùs, tardiùs gemmæ liqueſcunt. Quæ verò
liqueſcunt humore, ferè igne non liqueſcunt, ſed
aut comburuntur, aut rediguntur in puluerem:
Foſſilium quæ humore molleſcant.
contrà quæ igne liqueſcunt, non liqueſcunt humore. Tum res foſſiles quædam humore molleſcunt; vt terræ, lapides quidam, ſulphur; quædam igne, vt ferrum, æs: & quidem quæ molliuntur igne, duci poſſunt, & ideo rectè Græcis dicuntur μαλακτὰ, ſecus quæ humore molleſcunt.
Molleſcunt etiam præduri lapides, qui igne non *Marmor an molleſcat.*
liqueſcunt; nam referunt fide digni, ſe marmoris
duriſſimi partem inueniſſe intra terram aquis
mollitam, cùm reliquo eius corpori ſua maneret
duritia. Deinde rerum foſſilium aliæ humectan- 14.
tur, vt terræ, ſulphur; aliæ non humectantur, *Foſſilia quæ humectentur.*
ſicuti metalla, gemmæ tranſlucentes; ſed hæ tantùm humectantur, quę aquis aſperſæ molleſcunt: ſal, nitrum, alumen, atramentum ſutorium, quoniam non molleſcunt aquis aſperſa, non humectantur, ſed tantummodo liqueſcunt.

§. VIII.

Quæ foſſilium ſint lenta, glutinoſa, flexibilia, friabilia, quæ ſcalprum, quæ tornum, quæ limam ſentire poſſint.

At foſſilium aliqua ſunt lenta, & glutinoſa, 15.
vt molle bitumen, & terra pinguis, quæ *Foſſilia lenta, & glutinoſa.*
permaduit aquis. Contrà quædam illiſa humo
facilè diſſipantur, vt terræ macræ, item aquis
madidæ, quarum plures reperiuntur in metallis.
Rurſus foſſilium pauca ſunt flexibilia; etenim *Flexibilia.*
amiantus ſolùm qui netur, & texitur, atque metalla rudia, pura, quæ natura in virgularum figuram formauit; ea enim ſi directa fuerint nata, non rarò ſequuntur quocunque torqueas; ſin curua, & torta, dirigi poſſunt; reliqua foſſilia nec flecti, nec in rectum duci poſſunt. Res præterea
foſſiles pleræque omnes ſunt friabiles, id eſt, in *Friabilia.*
plures partes diuidi poſſunt percuſſæ, aut in mortario tritæ; perpaucæ verò ſunt fragiles, id eſt, in *Fragilia.*
duas partes diuidi poſſunt, vt magnetis lapis, qui
ex cruſtis conſtat. Ad hæc in quaſdam res foſſi- 16.
les imprimi poteſt, vt in terras quæ ſunt pingues, *Impreſſionis capacia.*
raræ, molles, aut aquis madidæ, in bitumen, in plumbum. eæ autem partim ſunt molles, ſicuti terræ, & bitumen; partim duræ, velut æs, argentum; at in lapides, & alia multa imprimi non poteſt; tum ex his, in quas imprimi poteſt, quæ molles ſunt, quia in eas manus, non ſolùm malleus imprimit, in varias figuras formari poſſunt; quæ duræ, fundi. Æs tamen & fundi, & malleo poteſt formari. Sed in quas res foſſiles non poteſt imprimi, earum aliæ ferro tractari queunt, vt qui lapides proprio nomine vocantur, vt marmora, vt ſaxa pleraque omnia; aliæ non queunt, vt ſili-
ces, & omnes ferè gemmæ tranſlucentes. Quæ 17.
ferro tractari queunt, hæ omnes ſcalpi poſſunt, *Sculptilia*
aliquæ verò etiam tornari, ſicuti in Miſena *Tornatilia.*
marmor Zeblicium, in Italia lapis Comenſis cineraceus, & ſubfuſcus; illud enim tornatur in pocula, hic in vaſa coquendis cibis vtilia. Quin aliquæ ſerra ſecantur, vt tophus Venetianus. Quæ autem ferro tractati non queunt, earum quædam vulneratæ diſſiliunt, veluti ſilices; quædam vix vulnerantur, ſicuti ſchiſti nodus, & baſaltes; quædam omnino non accipiunt vulnus, vt adamas. Sed gemmarum
partim ſentiunt limam, vt topazius; partim *Limabilia.*
non ſentiunt, vt ſapphirus, & carbunculus.
Omnes autem ſcalpi poſſunt puluere ſmiridis,
excepto

excepto adamante, qui non niſi propriis frag-
mentis ſcalpi poteſt.

§. IX.

Quæ foſſilium comprimi poßint, quæ denſari, quæ trahi, quæ duci, quæ findi, quæ ardere, quæ accendi, & non ardere?

18. *Foſſilium quæ poſſint comprimi.* TVm quædam res foſſiles comprimi poſſunt,
vt ſpodos, quę ſub terra gignitur, & nigrum
quiddam lanugini ſimile, ex quo interdum ar-
gentum, interdum argentum viuum excoquitur;
quædam non poſſunt comprimi, vt qui lapides
communi vocabulo vocantur, gemmæ, marmo-
ra, ſaxa, metalla.

Quæ denſari. Nonnullæ etiam denſari poſſunt, vt terræ quę
pingues, raræ, molles ſunt; compreſſæ enim in
Quæ trahi. ſe coëunt, & ita compreſſæ manent. Dein aliquæ
poſſunt trahi, id eſt, eorum eminentia verſus id,
quod obtinet mouendi vim, poteſt porrigi, vt
terræ pingues, humore madidæ, vt bitumen;
quædam trahi non poſſunt, vt quæ dura ſunt,
aut macra, aut ſicca.

19. Aliæ præterea duci poſſunt, quod genus ſunt
Quæ duci. aurum, argentum, æs; aliæ non poſſunt, cuiuſmo-
Quæ imprimi. di lapidum genera. In quędam imprimitur, & ea-
dem duci poſſunt, vt aurum, argentum, æs; quæ-
dam comprimi, & duci poſſunt, vt bitumen.

Quæ findi. Nonnullę ſunt fiſſiles, vt lapis ſpecularis; non-
nullæ fiſſæ ſunt, vt argentum rude, purum, capil-
lis ſimile, atque alumen. permultæ verò findi non
poſſunt, vt alij lapides, metalla.

20. Quædam accenſa ardent, ſicuti ſulphur, bitu-
Quæ ardere. men, gagates; quædam non ardent; veluti metal-
Quæ non ardere. la, lapides, terræ. Ex his verò quæ ardent, aliquæ
totę comburuntur, vt ſulphur, & bitumen; aliquę
partim, vt ſpinus. Omnes autem res foſſiles, quæ
ardent, quia pingues ſunt, fuliginem emittunt; ea
verò naſcitur ex copioſo halitu, & vapore, quos
Quæ comburi. res pingues ſimul expirant. At quæ non ardent,
earum partim igne accenduntur, vt metalla; quæ
omnia comburi poſſunt, excepto auro, partim
liqueſcunt, vt lapides gemmis ſimillimi, & gem-
mæ; partim in puluerem rediguntur, vt terræ, &
Quæ liquari. lapides, qui humore molliuntur. Sed igne modi-
co non liqueſcunt multæ gemmæ, aliqui lapides
dureſcunt, cuiuſmodi eſt lapis in Siphno, & in
tractu Comenſi. Ex quibuſdam ignis elici poteſt,
vt ex pyrite, ex molari, ex ſilice, ex cryſtallo.

§. X.

Quæ foſſilium moueantur in aceto; quæ aquis innatent; quæ ſuccum reddant; quæ tingant metalla; quæ colores ſuos largiantur; quæ ferrum acuant, quæ trahant, quæ abigant?

21. ALiæ res foſſiles in acetum coniectæ moue-
Quæ foſſilium in aceto moueantur. tur, vt aſtroites gēma, quā à victoria noſtri
Quæ in aqua bullas agant. appellant, vt non raro trochites; aliæ in aquam
demiſſę bullas agunt, vt quædam terrarū genera.
Nonnullæ in aquis integræ innatant, comminu-
tæ merguntur, ſicuti pumex, & lapis Thyreus, &
lateres facti è terra pumicoſa; quædam ſuccum
reddunt, cum coti atteruntur, vt galactites, vt *Quæ aquis innatent.*
ſchiſtos, vt hæmatites; ſed dulcem galactites, *Quæ ſuccum reddant coti attrita.*
eum qui aſtringit ſchiſtos, atque hæmatites, ga-
lactites verò candidum, ſchiſtos non raro cro-
ceum, hæmatites plerunque ſanguineum.

Aliquæ tingunt metalla, vt cadmia, & ma- 22.
gnetis, æs. etenim ſi cadmia æri additur, ori- *Quæ tingant metalla.*
chalcum fit; ſin magnetis, æs candidum, quod
Virg. *Æneid.* 12. album orichalcum nominat.

Ipſe dehinc auro ſqualentem, alboque orichalco
Circundat loricam humeris.

Aliæ quibuſuis rebus colores ſuos largiuntur, 23.
vt quædam terrarum, & lapidum genera; nam *Quæ colores ſuos alijs largiantur.*
creta candida lineas candidas ducit. Viridis,
quam Theodoſion appellant, virides. Pnigitis,
nigras; argentum quoque nigras ducit in ligno,
cùm ipſum ſit candidum. Altera verò Eretria, ſi
ad æs atteritur, violæ accipit colorem.

Aliæ denique acuunt ferrum, vt cos, vt ſaxum 24.
arenaceum. Magnes verò idem ad ſe allicit: con- *Quæ ferrum acuant, quæ trahant, quæ abigant.*
traque theamedes abigit. At ſuccinum, & gaga-
tes trahunt ad ſe paleas, pilos, feſtucas.

§. XI.

Quæ foſſilia proſint, vel obſint ſanitati.

RErum foſſiliū aliæ corpora, quæ peſtilentia 25.
ſunt affecta curant, vt ſmaragdus, ſigillum *Foſſilium quæ peſti proſint.*
lemnium, gleba Armenia; aliæ ſingulari vene- *Quæ venenis.*
no medentur, ſicuti ſcorpionum ictibus gem-
ma ſapphirus pota, ſulphur plagæ illitum: fungis
comeſtis nitrum potum, ſimiliter atramentum
ſutorium; aliæ pluribus aduerſantur venenis, vt
ſal morſibus viperæ, ceraſtæ, crocodili; ictibus
ſcorpionum, & veſparum; contagioni ſcolopen-
dræ; his autem emplaſtri modo imponitur: ſed
potum opio, & fungis reſiſtit.

Quædam ſiſtunt ſanguinis per ora venarum 26.
profuſionem, vt hieracites; aliæ os ventriculi, *Quæ ſiſtant ſanguinem.*
ſi ad id fuerint appoſitæ, corroborant; velut ia-
ſpis; partim ad ſiniſtrum mulieris brachium al-
ligatæ fœtum, ne excidat ex vtero, conſeruant, & *Quæ fœtum iuuent.*
continent, vt ætites; partim ad femora prægnan-
tis alligatæ pariendi celeritatem incitant, vt
idem ætites, & iaſpis; aliquæ craſſa ducunt, vt *Quæ vomitum moueāt.*
magnes; aliquæ vomitum cient, vt chryſocolla,
armenium, atramentum ſutorium.

Omnes res foſſiles exſiccant, ſed earum præ- *Quæ exſiccent.*
terea aliæ calefaciunt corpus, cuiuſmodi alu- *Quæ calefaciant.*
men, atramentum ſutorium, chalcitis, miſy, ſory,
melanteria; aliæ refrigerant, cuiuſmodi terra *Quæ refrigerent.*
Eretria, lapis plumbarius, ſtibi.

Foſſilium etiam quædam molliunt, quæ dura 27.
ſunt, vt gagates; quædam contrà dura faciunt *Quæ molliāt. Quæ durum reddant.*
quæ mollia ſunt, vt lapis plumbarius, & ſtibi.
Partim foramina, quæ oculorum effugiunt obtu-
tum reſerant, partim claudunt. Reſerat nitrum,
ſpuma nitri, aphronitrum: claudit Samius aſter,
& omnis terra glutinoſa.

Alia ea, quæ coierunt in aliquam corporis 28.
partem, diſcutiunt, vt pyrites, vt molaris, vt *Quæ tumores diſcutiant.*
bitumen; aliqua cicatricem inducunt, ſicuti *Quæ cicatricem inducant.*
chalcitis, miſy, alumen fiſſum; aliqua carnem ſu-
percreſcentem minuunt, vt Aſſiæ petræ flos, *Quæ minuant carnem.*
& ærugo, atque etiam ſi corpus fuerit molle

chalcitis & miſy. Alia putrefaciunt, vt ſandaracha, vt auripigmentum, vt chryſocolla.

29. *Quæ reprimant, & diſcutiant. Quæ abſtergant, & aſtringant.* Quin etiam ex foſſilibus aliqua diuerſis ſunt viribus prædita, vt cimolia, vt ſal. Etenim cimolia & reprimit, & diſcutit; ſal abſtergit, & aſtringit; aliqua vires habent eaſdem, vt chryſocolla, & armenium; auripigmentum, & ſandaracha; hæmatites, & ſchiſtos: atque etiam hæc quinque atramentum ſutorium, chalcitis, miſy, ſory, melanteria. Sed ex his chryſocolla vim faciendi maiorem obtinet, quàm Armenium; auripigmentum, quàm ſandaracha; hæmatites, quàm ſchiſtos; atramentum ſutorium, quàm reliqua, quæ cum eo habent cognationem.

30. *Quæ lethifera ſint.* At non paucæ res foſſiles per cibos, vel potiones corporibus ſæpiùs, aut copioſiùs inſertæ, vel ea affligunt, vel animantibus mortem afferunt; earum autem quædam vehementer erodunt, vt ſpodus quædam in fodinis nata, cadmia, chryſocolla; quædam obturant viſcera, vt gypſum, vt lapis ſpecularis.

§. XII.

De foſſilium figura.

31. *Foſſilium figura. Plana. Rotunda. Semiſphærica.* IAm verò foſſilium generi varias figuras, & formas dedit natura; terris exceptis, quarum glebæ, aut incerta figura ſunt; aut plana, tabuliſque ſimili, vt eius, quæ Samius aſter vocatur. Reliquarum autem rerum foſſilium aliæ ſunt rotundæ globi inſtar, ſed modò abſoluti, vt thyites qui inter Syenen, & Philas inuenitur; modò compreſſi, nunc verò aliquid habentis eminens aliquid lacunoſum, quales lapillos è venis erептos aquarum, vis ad ripas deferre ſolet, aliis dimidiati globi figura eſt, vt callai, & aſtroitæ. aliæ
Cylindrica. cylindri modo ſunt teretes, vt berylli, vt ſyenites.

32. *Meta. Turbo.* Quædam in metæ figuram, quædam in turbinis formatæ ſunt; illam exprimunt lapides, & ſucci concreti, ſtiriis ſimiles, qui ſtant in ſpeluncis. hanc qui ex earum cameris pendent.

33. *Triangularis. Quadrata.* Quædam ſunt angulatæ, vel ergo triangula naſcuntur figura, vt gemmę quædam; vel quadrata, & teſſeris ſimili, vt andromadas, & pyritæ nonnulli in riuis, & fluuiis reperti: vel quinque angulis, cuius figuræ eſt baſaltes Miſenus. Sed is variat numero angulorum, minimũ tamen quar-
Sexangula. tuor, ſummum ſeptem habet, vel ſexangula figura, vt cryſtallus, vel pluribus angulis, vt pangonius; aliis etiam mucro eſt ſexangulus, vt plerunque cryſtallo, interdum adamanti. Aliæ cùm in turbinem deficiant, cochlearum inſtar ſunt tortæ, qualis figura eſt lapidibus quibuſdam, partim planæ ſunt, vt lapis ſpecularis, vt magnetis, partim conuexæ, vt intus ætites, partim concauæ, vt nonnulli ſmaragdi.

34. *Quædam foſſilia exprimunt rerum figuras.* Ex aliquibus vndique quiddam ſimile verrucis eminet, qualis eſt myrmecias; aliarum corpora rerum figuras exprimunt, vt cornu, Ammonis cornu: nouæ Lunæ, in cornua curuatæ, rephrites: capillorum, amiantus, alumen, argentum rude purum: auriculæ, lapides interdum, qui gemmis ſimilès ſunt: cordis bubuli, bucardia; faui, pyrites interdũ: lentis, arena Africæ; & lapilli ad pyramides in Ægypto, & calculi in colle Cappadociæ.

35. Ad hæc arboris trunci ſimilis eſt ſtelechites: ſagittæ, belemnites: grandinis, chalazias gemma: glandis, lapis Iudaicus: molæ, lapis molaris Vulſiniis inuentus: trabis, ſaxa in Hildesheimio: tigni erecti, baſaltes Miſenus, & Syenites.

§. XIII.

De aliis foſſilium figuris, & de eorundem quantitate.

QVædam res foſſiles diuiſæ rerum effigies repræſentant, vt enorchis, Diphyis, ſic entrochos, rotarum: enoſtos, oſſium: cyamea quoque fracta ex ſe fabæ ſimilitudinem parit. 36. *Varias rerum figuras exprimunt foſſilia.*

In quibuſdam diuiſis, aut fractis conchæ reperiuntur, vt in conchitæ Megarico; in quibuſdam cochleæ, vt in ſaxis Gallicis, & in topho Myſeno.

At res incluſæ in ſuccino pellucido, conſpici poſſunt, cuiuſmodi ſunt culices, muſcæ, formicę, 37. *Quæ in ſuccino incluſa videantur.*
aranei, piſciculi, oua piſcium, foliola arborum, herbarum ſtipites, algæ, atque aliæ quædam res minutulæ; quæ ſucco, dum è promontorio deflueret in mare, vel etiam in ipſo mari, antequam concreſceret, fuerunt implicatæ.

Redeo ad res foſſiles. Non paucæ lineis inter ſe diſcurrentibus, & ſæpe numero colore variatis, effigies rerum exprimunt; oculi quidem humani, Leucophthalmos: caprini, ægophthalmos; lupini, lycophthalmos: ſtellarum, aſtroites; piſcium, lucij ſcilicet, percæ; paſſeris marini, lapis Eiſlebanus; aliorum animalium, galli ſcilicet, atque Salamandræ, idem lapis: montium, & conuallium, ponticæ; nemorum Achates, & marmor viride: fluminum idem Achates. 38. *Alia figura, quas exprimunt foſſilia.*

Quædam lineis diuerſi coloris ornatæ ſunt, ſed quæ effigies rerum non exprimunt; quædam punctis guttarum ſimilibus, tanquam ſtellis cœlum diſtinguuntur; vnde ea ſtellas quoque nominarunt; & quidem aureis, ſapphirus, corallachates, acopis; ſanguineis, aut atris, ponticæ. Vt autem quædam res foſſiles ſunt ſimiles capillis, ita aliæ oſſibus, cuiuſmodi eſt lapis Arabicus: aliæ medullæ quam continent oſſa, cuius generis eſt marga liquida candidi coloris. 39.

Foſſilia denique differunt quantitate, nam aliqua ſunt magna, vt marmora, & ſaxa; aliqua parua, vt quidem lapides, & gemmæ. Atque hæc de multiplici foſſilium differentia, de qua re plura, qui cupit, legat apud Galenum *lib. 9. de facultatibus ſimplicium medicamentor.* Dioſcoridem *lib. 5.* Agricolam *lib. 1. foſſilium.* Theophraſtum *lib. de lapidibus.* Cardanum *lib. 5. & 6. de ſubtilitate.* Scaligerum *exercitat. 90. 91. 92.* Falloppium *lib. 5. foſſilium, à cap. 1.* & deinceps per multa capita, & Henricum Smetium *lib. 9. miſcellaneorum.* Cæterùm vt aquæ eò refluant, vnde egreſſæ; ac ne alterius gloriã videar mihi arrogare velle; ſponte fateor pulcherrimas illas, & eruditiſſimas foſſilium partitiones; quæ tredecim his paragraphis adnotatæ fuere, non ex paupere ingenioli mei venula, ſed ex largiſſimis pręcitati Agricolæ fontibus effluxiſſe. Cui ſi obiicias mancam fuiſſe eam diuiſionem, quippe quæ prætereiit præſtantiſſimas illas vires, quas Perſarum Magi, & Arabes tribuunt lapidibus, & gemmis, rectè reſpondet præſtantiſſimus hic ſcriptor *d. 1. lib. foſſilium*, nugas eas eſſe Philoſopho 40. *Foſſilium quantitas.* 41. *Magica foſſilium vires.*

minimè

minimè dignas. De qua tamen re, quatenus inſeruite poteſt ſapientiæ ſymbolicæ, identidem, pro re nata, nos plura in ſequentibus libris.

De terra, ſucco, lapide, & metallo.

42. Qvæstio III. quid ſit terra, quid ſuccus, quid lapis, quid metallum? quæque ſingulorum diuiſio? longior iuſto euadat hic primus liber, ſi iſthæc omnia velim nunc impenſiùs perſequi. Ergo exacta eorum definitione, plenioréque diuiſione in ſequentes libros reiecta, leuius imprætentiarum ad interrogata adumbrarim reſponſum.

Terra mineralis quid.

43. Dico primò, nomine terræ hoc loco non intelligi corpus illud elementare ſummè frigidum, & ſiccum; ſed terram aliquo odore, vel ſapore, vel colore inſignem, quam Ariſtot. 3. *Meteor. cap. vlt.* ſignificat per puluerem coloratum. Hanc terram eſſe corpus foſſile, quod irrigatum ab humido, primùm emolleſcat in lutum, mox aucto humore reddatur liquidum, optimè deſcribit Falloppius *lib. 5. foſſilium, cap. 2.* Quare Galenus *lib. 9. ſimplicium medicamentorum, cap. de differentijs terræ*, & Agricola *lib. 1. foſſilium, pag.* 180. minùs ſatis videntur exprimere naturam huius terræ, dum eam definiunt eſſe corpus foſſile, quod aqua madefactum poſſit molliri, & manu perinde, ac lutum ſubigi; addendum eſt enim cum Falloppio, aucto humore poſſe etiam diſſolui, eliquatiuè; hac enim particula terra diſtinguitur à ſuccis. Nam ſal, verbi gratia, non poteſt dici terra, quia humido irrigatum non emolleſcit primò, ſed ſtatim eliquatur; diſtinguitur quoque à charta, ſtupa, lana, & ſimilibus; quoniam hæc aſperſa humido, primùm quidem molleſcunt, at poſtea non eliquantur. Maneat ergo quicquid effoditur, & addito ei humido, primò molleſcit in lutum, mox aucto humore abit in liquorem; ipſam eſſe terram, in cuius carbegoria eſſe recenſendas Ochram, Rubricam, Lemniam, Chiam, Eretriam, Samiam, Armenam, aliáſque plurimas huiuſcemodi terræ ſpecies, diſcimus ex Ariſtot. & Galeno *locis cit.* Dioſcoride *lib. 5. cap.* 101. Agricola *lib. 2. foſſilium*, Falloppio *lib. 5. foſſilium, cap. 5.* Henrico Smetio *lib. 9. miſcellaneorum*, & aliis.

Diuiſio terræ mineralis.

Succus concretus quid.

44. Dico ſecundò, ſuccus concretus eſt corpus fuſſile ſiccum, & ſubdurum, quod aquis aſperſum aut non mollitur, ſed liqueſcit; aut, ſi mollitur, multùm vel pinguedine differt à terra, vel materia, ex qua conſtat. Etſi verò interdum duritiam habet lapidis, tamen quia reſeruat formam, & naturam illius qui minus durus eſt, facilè à lapide poteſt internoſci. Is diuiditur in macrum, & pinguem. Macri, quia de tribus rebus diuerſis oritur, tres ſunt ſpecies. naſcitur enim ex liquore permixto, aut cum terra, aut cum metallo, aut cum mixto. Primi generis ſunt ſal, & nitrum. Secundi, chryſocolla, ærugo, ferrugo, cæruleum: tertij, atramentum ſutorium, alumen, ſuccus acris qui caret nomine: illa duo gignit pyrites, qui in mixtorum numero eſt habendus: hunc cadmia. Pingui verò ſucco ſubiciuntur hæ formæ, ſulphur, bitumen, ſandaracha, auripigmentum. Sed atramentum ſutorium, & alumen, vt habeant aliquam pinguitudinem, tamen ea non ardet; atque etiam ortu differunt à ſuccis pinguibus; etenim hi vi caloris exprimuntur ex terra, illa fiunt cùm humor pyritem mollit. Ita Agricola *lib. 1. foſſilium, pag.* 180. Idem *lib. 12. de re metallica*, inter ſuccos concretos numerat ſal, nitrum, chryſocollam, halinitrum, alumen, atramentum ſutorium, bitumen, vitrum. Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate, ſub initium.* Quod, inquit, liqueſcit, & dum redit, durum non eſt, ſuccus vocatur. Falloppius *lib. 5. foſſilium, cap. 2.* Succus, inquit, eſt, quod irrigatum humido non emolleſcit primù, ſed ſtatim eliquatur. Henricus Smetius *lib. 9. miſcellaneorum*, Succi, inquit, concreti ſunt, qui aqua, quàm igne commodiùs liquari, nec malleo lenteſcere poſſunt, vt argentum viuum, chryſocolla, ſiue borax, alumen, ſtibium, arſenicum, chalcitis, vitrum, ſal foſſile, ſulphur, chalcanthum.

Diuiſio ſucci concreti.

Lapis quid.

Dico tertiò, lapis eſt corpus foſſile ſiccum, & durum, quod vel aqua longinquo tempore vix mollit, ignis vehemens redigit in puluerem; vel non mollit aqua, ſed maximo ignis liqueſcit calore. Habet autem quattuor ſumma genera, quorum primum proprium nomen non habet, ſed communi vocabulo lapis nominatur, cuiuſmodi eſt magnes, hæmatites, aëtites. Alterum inſigniter durum, appellatur gemma; idque aut pellucet, aut valdè venuſto, varióque colore ornatum mirificè nitet. Tertium ferè politum tantummodo radiat, & marmor vocatur. Quartum dicitur ſaxum, quale habent lapidicinæ, ex quibus id ipſum excinditur, ad vſum ædificij neceſſarium, & formatur in varias figuras. Ita Agricola *lib. 1. foſſilium, pag.* 180. vbi, vt patet ex dictis, duas affert lapidis definitiones; vnam, Lapis eſt corpus fuſſile, ſiccum, quod ab aqua non emollitur, ſed ab igne conuertitur in puluerem. Alteram, Lapis eſt corpus foſſile, durum, ac ſiccum, quod non emollitur ab humido, ſed eliquatur à calido. Sed vtramque impugnat Falloppius *lib. 5. foſſilium, cap. 6.* priorem quidem, quòd ea conueniat etiam aliis à lapide, vt ferro, quod vt diutiſſimè intra aquam detineas, id emolleſcere minimè videas; poſteriorem verò, quia nullus lapis, quatenus lapis eſt, emolleſcit, liquatúrve, aut vi humidi, aut vi calidi; id quod confirmat longa inductione laterum, tophorum, marmorum, lapidum calcariorum, adamantis, carbunculi, aliorúmque lapillorum pretioſorum. Concludit igitur lapidem rectiùs poſſe definiri eſſe, vel corpus terreum, durum; foſſile, quod nec vi humidi, nec vi ignis liquari poteſt; vel (vt comprehendantur etiam vniones, corallia, aliíque lapilli, non è terra, ſed aliunde effoſſi) quodcunque corpus terreum, durum, friabile, quod nec humido, nec calido liquatur. Dixit autem friabile, ad differentiam ferri, & oſſis. Ab hac Falloppij ſententia videtur planè eſſe Cardanus dum *lib. 5. foſſilium, ſub initium*, definit lapidem eſſe corpus durum, quod omnino non liqueſcit. Sed vt ſententia Falloppij, quam amplector vt veriorem, magis roboretur, videamus quid pro Agricola poſſit opponi. 45.

Diuiſio lapidum.

Lapidis duplex definitio ex Agricola.

Falloppius impugnat vtramque definitionem Agricolæ.

46.

Lapis quid Falloppio.

Falloppij definitio approbatur.

Primò, Ariſtot. 3. *Meteor. ſumm. 3. cap. vlt.* Sicca, inquit, exhalatio, igniens facit foſſibilia omnia, vt lapidum genera ineliquabilia. Si ergo Philoſophus admittit aliqua genera lapidum illiquabilium, haud dubiè alia concedit, quæ poſſint liquari.

Obiectiones contra definitionem Falloppij.

Secundò, idem Ariſtot. 4. *Meteor. ſumm. 2. cap. 3.*

M a liqueſcit

Digitized by Google

Pyrimachus lapis poteſt liquari.

liqueſcit autem, inquit, & lapis Pyrimachus, vt ſtillet, & fluat. Plato etiam *in Timæo*, ſeu de natura, concedit terras & lapides fuſiles.

Tertiò, Theophraſtus *lib. de lapidibus*, Lapidum, inquit, ſunt qui liquari poſſunt, & qui nequeunt.

Alabandicus lapis liqueſcere poteſt.

Quartò, Plinius *lib.36. cap.*8. Lapis, inquit, Alabandicus liquatur igne, ac funditur ad vſum vitri.

Quintò, Agricola *lib.5. foſſilium, non longè à fine*, enumerat multos lapides, qui liquantur.

Sextò, Scaliger *exercitatione* 88. *ſect.*1. apertè concedit lapides liqueſcere.

Lapides iuuant metallorum liquationem.

Denique empirici, cùm volunt faciliùs eliquare metalla, lapides ipſis immiſcent, quod vtique non facerent, ſi lapides ipſi non liqueſcerent.

47. *Soluuntur argumenta contra Falloppium.*

Omnia hæc obiecta, vnica, eáque ſolidiſſima diſtinctione diluit doctiſſimus Falloppius *loc. cit.* liquari nimirum lapides, non quà lapides, ſed quà permixtum habent aliquod metallum. id quod haud dubiè ſignificanit etiam ipſe Theophraſtus, dum *in lib. de lapidibus*, Ad ignem, inquit, admoti nonnulli liquantur, & fluunt, quales ij, qui in metallis inueniuntur. Nam vnà cum argenro, ære, ac ferro fluit lapis, qui in iis eſt, ſeu propter humiditatem eorum, quæ in illo ſunt, ſeu etiam ſuapte natura. Eodem modo & Pyrimachi vocati, & molares lapides liquantur ſuper ea, quibus, qui comburunt, impoſuerint. Hæc Theophraſtus. Lapides verò ab empiricis ad liquanda metalla addi, non vt ipſi liquentur, ſed vt iidem reſoluti in calcem, tenues, & nitroſas partes habentem, incidendo reddant faciliorem metallorum eliquationem, obſeruat Falloppius *ibidem*. Hæc ſi animaduertiſſes Scaliger, non ita in Cardanum dentem exacuiſſes.

Theophraſti ſententia de lapidum eliquatione.

Lapides quomodo iuuent metallorũ eliquationem.

48. *Metallũ quid Falloppio.*

Dico quartò, metallum rectè definiri eſſe corpus foſſile, durum, igne liquabile, & in ſua natura conſiſtens, & malleo in omnem poſitionem ductile. Pro explicatione ſuppono duas celebriores circumferri metalli definitiones. Prior eſt, quam attulimus, eaque ſummopere commendatur à Falloppio *lib.5. foſſilium, cap.* 10. Poſterior affertur ab Agricola *lib.1. foſſilium, ſub finem, & lib.8. ſub initium*, & eſt ea. Metallum eſt corpus foſſile natura vel liquidum, vel durum quidem, ſed quod ignis liqueſcit calore: verùm id ipſum refrigerato, & extincto calore, rurſus ad duritiem reuocatur, propriámque formam; in quo ſanè differt à lapide, qui liqueſcit igne: nam is etſi ad duritiem redit, tamen iacturam facit priſtinæ formæ, atque dignitatis. Sed neutra caret difficultate.

Metallũ quid Agricolæ.

49. *Arguitur contra Falloppij definitionem.*

Nam Falloppio licet obiicere, ceram, & piſſaſphaltum non eſſe metalla, cùm tamen ſint ductilia; ad hæc non eſſe neceſſarium abſolutè ad rationem metalli, poſſe duci; ſed diſiunctiuè, nempe vel poſſe duci, vel fundi, vt innuit Ariſtoteles 3. *Meteor. cap. vlt.* ibi, *quæcunque metallica ſunt, aut fuſilia, aut ductilia, vt ferrum, aurum, æs.*

50. *Arguitur contra definitionem Agricolæ.*

Ipſum quoque Agricolam impugnat Falloppius. Primò, quia ſi corpus natura liquidum poſſet dignari appellatione metalli, maximè argentum viuum, atqui nullus eſt antiquorum Græcorum, aut Latinorum, qui hydrargyron aſſerat eſſe metallum, id quod nec ipſi affirmant Chymici probatiores, quin potiùs vocant ipſum vel excrementum, vel venenum. Secundò argento viuo ſemel inter metalla admiſſo, quis ab eorum numero excludat liquida illa foſſilia, naphtha, & alumen liquidum? Tertiò perperam affirmat Agricola ſufficere ad rationem metalli, quòd poſſit liquari vi caloris, & poſtea cogente frigore concreſcere in priſtinam formam, nam ſtibium, vitrum, ſulphur, ſandarachæ, & ſimilia dura ſunt; & vi ignis eliquata, mox refrigerata recipiunt priſtinam formam, & tamen illa metallis annumerare nemo audeat. Quartò pyrites, vitrum, ſtibium, ſulphur, & multa alia ſunt foſſilia, dura, & igne eliquabilia, quæ tamen metalla non ſunt, quòd duci nequeant; ergo ductile eſſe neceſſaria eſt conditio ad metalli naturam.

51. *Metalli definitio allata à Falloppio præfertur.*

His in vtramque partem diſputatis, vtrum ſequamur, Falloppium, an Agricolam? Vterque ſatis probabiliter videtur mihi philoſophari; at rationes Falloppij vrgentiores. Nec ille ægrè ſibi obiecta diluit, nimirum ceram, & piſſaſphaltum, quandiu conſtiterint in naturæ ſuæ ſtatu, non poſſe duci, ſed potiùs frangi; ſi verò emollita fuerint, tunc fieri ductilia: aliam etiam inſinuans ſolutionem, aſſerit ceram non eſſe foſſilem; piſſaſphaltum verò non poſſe malleo duci, niſi priùs eliquatum, ideóque neutrum eſſe metallum. Hinc collige quid ſit dicendum de metallorum diuiſione: ſi enim cum Agricola *lib.*1. *foſſilium, pag.*181. & Henrico Smetio *lib.9. miſcellaneorum*, ſentias metallum præſcindere à dura & ductili, atque à liquida, & minimè ductili natura; auro, argento, æri, ferro, plumbo aliiſque metallis, teneris annumerare hydrargyron, hoc enim & illi faciunt: ſin cum Falloppio *loco præcitato*, è choro metallorum liquida ableges foſſilia, argentum etiam viuum inde excludas neceſſe eſt.

Metallorum diuiſio.

Argentum viuum an ſit metallum.

52. *Ex dictis concluditur vniuerſa Mineralogia in ſuas partes distributio.*

Porrò ex dictis hoc cap.8. & reliquis ſuperioribus, ſatis liquet, poſſe vniuerſam Mineralogiam ſecari in duas præcipuas partes; quarum prior foſſilia generatim complexa, præmiſſa diſputatione de natura huius ſcientiæ, diſſerat primùm de cauſis eorum internis, & cauſis: deinde de locis, vbi gignuntur; tandem de commoda eorundem in ſumma quædam capita diſtributione; poſterior verò foſſilibus ſpeciatim dicata, terras inſignes, concretos ſuccos, lapides, & metalla perſequatur; primam, qualem qualem enixa eſt mearum tenuitas virium: alteram, auſpice cœlo, non diſſimili conatu, eodem diuinæ gloriæ amore, aggredior.

LIBER SECVNDVS
DE
TERRIS INSIGNIBVS.

CAPVT PRIMVM.
De terris inſignibus in genere.

1. *Propoſitio dicendorum.*

Prius vniuerſalia, deinde particularia.

NEXVS, ordiniſque ratio ſe ſe vltrò aperit obuia: cùm enim Philoſophi monitu 1. *Phyſic. t.4.& 57.& 3. Phyſic.t.1.* de re quapiam diſputaturos oporteat primùm communia perſequi, deinde aggredi particularia: ſuperiorem autem librum ex toto exhauſeriut foſſilia in genere; hunc, quem iam auſpicamur, necnon & reliquos, qui ſequentur, iiſdem ſpeciatim tractandis debere dicari nemo non videt. Naturam autem imitati, quæ ab imperfectioribus opera molitur ſua; ex terris orſi, ad ſuccos deinceps, & metalla, lapidéſque progrediemur, quæ ſunt ſumma omnium foſſilium capita; memures, quoad licuerit, & neceſſitas tulerit, Peripateticæ illius methodi 1. *poſter.t.2.& 2. poſter. t.1.* vt perfectam alicuius rei ſcientiam aſſequamur, de ea cognoſcendum eſſe, quid nominis, an ſit, quid ſit, qualis ſit, propter quid ſit. Quia verò ſæpenumero & ratio nominis conſtat, & rem, de qua agitur, eſſe in rerum natura, minimè ambigitur, omittendæ tunc eæ præcognitiones, ex præcepto Ariſtotelis 1. *poſter. t.25.* aliàs 76. & implicitè ſola mente, præmittendæ, vt doctè obſeruat egregius ille poſteriorum Analyticorum interpres Zabarella *lib. de tribus præcognitis, cap.*8. In huius exemplum præcepti veniat ipſiſſima terra, de qua cœpta eſt diſputatio; eius enim nomine intelligi, non corpus illud elementare, ſummè frigidum, & ſiccum; ſed foſſilem terram, aliquo odore, vel ſapore, vel colore inſignem, ſatis liquet ex *cap.* 8. *lib. ſuperioris, quæſt.* 3. quam etiam dari inter naturæ opera, eſt certo certius. Quare iis ſuppoſitis,

Quot de quaque re cognoſci poſſint.

Quæ præcognita, & quando omittenda.

2. *Quid ſit terra foſſilis.*

QVÆSTIO I. quæ attentis Logices regulis, diſcutienda occurrit, petit ipſam terræ foſſilis definitionem: ſed ea facilis eſt inuentu, quippe cùm 8. *cap. lib. præcedentis, quæſt.* 3. eam ſtatuerimus nihil eſſe aliud, quàm corpus foſſile, quod irrigatum ab humido, primùm emolleſcat in lutum, mox aucto humore, reddatur liquidum. Quam definitionem fuſiùs explicatam vide *ibi*, ſi libet. Terram hanc vocat inſignem Theophraſtus *lib. de lapid.* puluerem autem coloratum Ariſt. 3. *Meteor. cap. vlt.*

QVÆSTIO II. eſt de terræ foſſilis origine, principiiſque. Iſthæc quot, & quænam ſint, edocendi ſumus ab Ariſtotele 3. *Meteor. cap. vlt.* Theophraſto *lib. de lapidibus*, Agricola *lib.* 3. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 37. 38. 39. & Falloppio *lib.* 5. *foſſilium, c.* 3. & 4. Ariſtoteles putat materiam huius compoſiti eſſe terream exhalationem aqueo vapore adiuncto concretam. Idem ſibi voluit Ariſtotelis auditor Theophraſtus, dum terras ſcripſit gigni ex puræ, & æquabilis materiæ confluxione, & percolatione: hæc enim æqualis materia eſt aggregatio illa, quæ ex terreſtri halitu prædominante, & vaporoſo humore compacta obduruit in ſtabile corpus. Agrieola allatam iam materiam fortè ratus remotam, aliam aſſignat, haud dubiè propinquiorem, eámque triplicem, lapidem nempe calcarium, lapidem arenarium, & ipſum, vt ille vocat, terrenum. De lapide calcario (eo ſcilicet, qui in fornace abit in calcem) id probat, quia aqua vel pluuia, vel ſcatens, per montes calcario lapide refertos transfluens, ipſos abradit, exeditque; ac ſecum, quod fuit abraſum, conuoluens, in imas lacunas, humiléſve delapſa foueas, inibi ſtagnat: ea autem abſumpta vel Solis ardore, vel vi ventorum, ſupereſt lutum, quod tandem in aliquam terræ formam cogitur. Idem de lapide arenario (quales ſunt citra puluerem comminutæ petræ) oſtendit ex eo, quòd ſæpè videamus huiuſmodi lapides ab aqua lambi, quæ pariter in eo loco, vbi ſtagnat, relinquit terram, quæ quòd ſapiat arenæ naturam, dicitur arenoſa; cuius terræ multum reperies in torrentium alueis, ſtatim atque extimam arenæ ſuperficiem refoderis. Inſuper reperimus interdum foueas, & loca quædam, variis replera terris, rubea aliquando, hoc quandoque, vel illo colore infectis. Variæ iſtæ terræ abluuntur ab aqua, quæ abradens aliquid, ſecum deuehit ramenta eò, quò fluit; & ſic in locis, vbi reſtagnans illa aqua abſumpta eſt, videmus relinqui terram, quæ redolet naturam illius, à qua ramenta fuere ab aqua abraſa. His igitur tettis materiam præbet terreni ſolum. Triplicem hanc terrarum materiam, ab Agricola diſtinctam probat etiam Falloppius ipſe; ſed

3. *De principijs terræ foſſilis.*

Terra materia Ariſtoteli, & Theophraſto.

Terra materia Agricolæ.

4. *Lapis calcarius materia terræ.*

Lapis arenarius materia terræ.

5. *Terrarum materia Falloppio qua.*

addit prætereà illam quartam, quam iam retulimus ex Ariſtorele, & Theophtaſto, terreſtrem ſcilicer halitum, aqueo vapore cnncretum; ſicut enim iniecta terræ portio in vas vitreum anguſti orificij, at amplioris alui, ſi ad ignem admoueatur, expirat terreum halitum, qui non multò pòſt, circa vaſis oſeulum eonereſcit in quiddam terrenum, patre ealore, matre autem, gemina illa duplicis halitus materia; non ſecus terras ipſas

6. *Terrarum generatio Platoni qua.*

inſignes gigni eſt exiſtimandum. Præclarè huic Falloppij Philoſophiæ annuit diuious Plato, qui *in Timæo*, vel *de Natura*, docet terram calore attenuatam ex ſe fundere fumoſum, calidum, & ſiccum halitum, qui elatus in frigida aëris Regiua, grauiórque proinde effectus, in aliquem randem decidit locum, vbi poſtea humoris acceſſu coactus concreſcit, & ſic iterum fit terra.

7. *De cauſa varietatis terrarum.*

Qvæstio III. eſt, vnde oriatur tanta terrarum varietas, penes colorem, ſaporem, odorem, pondus, leuitatem, lentotem, læuorem, aliáſque plures qualitates, de quibus *infrà*, & quibus ſoleant locis illæ terræ generari.

8.

Dico primò oriri eam varietatem ex quinque cauſis, quas benè explicat Falloppius *lib. 5. c. 5.*

Cauſa prima varietatis terrarum.

Prima eſt, ipſa terreæ exhalationis, aqueo cõpactæ vapore, varietas; cũ enim in ſuis viſceribus terra ſit puriſſima, impurior autem ad extimam ſuperficiem, ſi vtraque calore agitetur, expirabit vtrimque variæ conditionis halitus; illinc quippe ſinceriores, ac puriores; hinc mixtos, & impuros, qui præſtabunt ortum, illi quidem candidæ, & puræ terræ, quæ non acris, non amara, quin potiùs dulcis ſit: hi contrà terræ impuriori, vt argillæ, & aliis id genus.

Cauſa ſecunda.

Secunda eſt calor, terrã in halitus attenuans; ſi enim hic blandior fuerit, ac tẽperatior, vt qui à ſole, vel motu efficitur, purior, candidior, & pinguior erit, terra inde genita; ſin vehementior, & acrior, qualẽ influit infetnus ignis, ſulphure, vel bitumine altus; terræ eiuſcemodi expirationibus concretæ, nigræ erunt, minùs puræ, amaræque.

9. *Cauſa tertia.*

Terria eſt varietas locorum, per quæ effertur exhalatio: ſi enim per anguſtas traiiciat rimas, & quidem magno impetu, abripiens aliquid è lapidibus, per quos tranſit, lapidoſam inæqualitatem impertitur terris; quarum pleriſque hinc inditos lapillos, aliis immixtas videmus lapideas ſquamas; ſin per latiores tranſmittat venas, vel cauernas, aut valles, conditionem alterius generis ſortientur terræ.

Cauſa quarta.

Quarta cauſa varietatis, eſt ratio mixtionis inter exhalationem, & vaporem: his enim optimè permixtis gignitur terra pinguis, benè compacta, & ſine rimis, vndique ſibi cohærens: iiſdem verò non probè commixtis, quæ generatur terra, fatiſcit hiulca.

Cauſa quinta.

Quinta eſt ipſe calor, non quà effector eſt exhalationis, vt diximus in cauſa ſecunda, ſed qua efficiens eſt ipſius terræ: illo enim placidiore, vel acriore, induit terra varias formas; ochræ, exempli gratia, æſtu blandè vrgente; at rubricæ, eodem acriter vrente.

10. *Minerales terræ vbi generentur.*

Dico ſecundò minerales terras generari in variis locis; aliquando, in commiſſuris ſaxorum; interdum in montium cauernis, venis, & fibris; quandoque in fontibus, canalibus, alueis, & ſcrobibus alicuius planitiei; denique non ſemel in ipſa terræ ſuperficie. Agricola *lib. 3. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag. 37. &* 38. & Falloppius *lib. 5. foſſilium, cap. 5.*

Qvæstio IV. ad quot capita reuocare liceat tot terrarum inſignium diſcrimina? Theophraſtus *lib. de lapidibus*, diſtinguit terras, in eas, quæ poſſint liquari, durari, molliri, lenteſcere, lapideſcere. Cardanus *de ſubtilitate, lib. 1. pag. 88. & 89. & lib. 5. pag. 145.* eaſdem diſcriminat ex vſu, ex colore, ex odore. Vſu quidem, quatenus communis probatur agricolis, argilla figulis, lignariis fabris rubrica, cimolia fullonibus, pictoribus cærulea, lemnia Medicis, argentaria fabris argentariis. Colore autem, quòd terræ colores totidem ſint, quot colorum genera: Ochra enim eſt candida; Sil (quoddam argillæ genus) luteum: Chryſocolla viret; rubet Sandaracha: Pnigitis nigricat: Eretria æri attrita, violam æmulatur. Odore etiam, quòd aliæ benè, aliæ malè oleant; ſed illæ quidem raræ; hæ verò frequentes. Scaliger *exercitat.* 90. Cardano ſemper infenſus, ſcribit nullam vnquam potuiſſe rudiorem, aut imperfectiorem, craſſioremve deſcribi diuiſionem à Philoſopho, eóque ſubtilitatum profeſſore. Imperfectam, inquit, eſſe demonſtrant aliæ multæ, abs te, Cardane, omiſſę qualitates: differunt enim etiam pondere terræ, etiam raritate, etiam tenacitate, etiam, quod maximum eſt, ſapore. Quis verò non dicat rudem, quæ accidentia pro differentiis afferat? Sic quæ vſu differunt, nequaquã vſu differunt, ſed vi, & forma, à quibus pendere videmus vſum, quemadmodum in aliis quoque rebus. Igitur vſus terræ lemniæ, alius à Cimolia, non quia homines vtuntur; ſed quia natura, huic hæc, illa illi. Sic Cardanum exercet Scaliger. Et ſanè terras vſu diſtingui, neque ipſi probatur Agricolæ, qui initio libri ſecundi foſſiliũ, docet non ſatis ea ratione terratũ formam, aliam ab alia ſecerni. Etenim Ægypria & colitur, & morbis medetur; rubrica vtilis eſt Medicis, fabris, pictoribus: Cimolia fullonibus, & Medicis ad vſus neceſſarios expetitur; itaque ſi terram in medicam, figularem, fabrilem, & cæteras diuidemus, vnam, & eandem terræ ſpeciem nunc hoc, nunc illud genus amplectetur; ſed cùm nihil de ſuo genere poſſit ad aliud genus transferri, terra medica, figularis, fabrilis, & cæteræ ſpecies eſſe non poſſunt Vt autem vulgò imperitorum conueniat, ita terram à terra diſtinguere, rerum naturæ peritis, quos perquirere oportet ipſas terrarum formas, nullo modo conuenire poteſt. Itaque Scaliger, & Agricola ſtatuunt, & quidem rectè, non ſatis vſu ipſo poſſe terras à ſe inuicem ſecerni. Sed intereſt notare diſcrimen inter hos Philoſophos. Scaliger, lacerata Cardani diuiſione, vt rudi, nullam affert ipſe meliorem. At Agricola, quantò modeſtior, tantò doctior, parcens nomini auctorum à ſe impugnatæ diſtributionis, aliam ipſe inſinuat abſolutiorem, de qua nos *infrà quæſt. 6.* Porrò nec ſatis commodè terras ipſas inter ſe diſtingui penes colorem, aliáſve qualitates à Theophraſto, & Cardano indicatas, omninò ex dictis liquet.

11. *De terrarum differentiis.*

Terrarũ differẽtia Theophraſto, & Cardano.

12. *Scaliger, Cardano diſcors circa differẽtias terrarũ.*

13. *Terra, an benè ex vſu diſtinguantur.*

14. *Modeſtia Agricolæ præ Scaligero.*

Terra an benè diſtinguãtur penes odorem, & ſaporem.

Qvæstio V. an terræ foſſiles rectè diſtinguantur ex regionibus? Sunt pleríque, qui terræ, vt generi, ſubiiciant ſpecies diſtinctas regionibus, & locis, è quibus & effodiuntur, & 15.

15. *De terrarum diſtinctione, ex regionibus.*

nomina

nomina inuenerunt, vt Samiam, Eretriam, Chiam, Selinuſiam; iidem etiam quaſdam interdum notas apponunt ad nomina, quibus terræ inter ſe differre noſcuntur. Ea in re placet cenſura Agricolæ, qui *lib. 2. de nat. foſſilium, pag.* 184. vt non reiicit eam loquendi conſuetudinem, quæ ſuſcepit, vt propter verborum inopiam, terræ non paucæ locorum vocabulis nominarentur; nec negat terras in aliis regionibus viles, in aliis pretioſas naſci, ita earum naturam ne ab ipſis quidem ſatis explicari putat, quòd ſcilicet primùm habeamus neceſſe principales enumerare differentias terrarum; deinde explanare ad quam quæque terra, quæ ex regione nomen reperit, pertineat. Id autem videtur præſtitiſſe Galenus, qui *lib. 9. ſimplicium medicamentorum, cap. de terræ differentijs*, cùm terrarum diſtinxiſſet aliam pinguem, & viſcoſam, quæ vtique omnino, & atra colore eſt; aliam verò friabiliorem, & pinguitudinis expertem, quam vocant argillam, quæ ſanè quodammodo candidior eſt; aliam autem lapidoſam, & arenoſam, ſtatim ſubdit tale quiddam in terra lemnia animaduerti, alias deinceps à variis regionibus denominatas terras perſequens.

16. *De primis terrarum differentijs. Terra ſimplex quid.*

QVÆSTIO VI. quot, & quænam ſint primæ inſignium terrarum differentiæ? Agricola *lib. 2. foſſilium, pag.* 184. putat eſſe illas duas, vt terra aut ſimplex ſit, aut compoſita. Simplicem nunc non dicit à cæteris elementis ſeparatam: vix enim vlla reperietur, quæ non quiddam aquæ, vel aëris, vel ignis complectatur; ſed cum nulla re foſſili permixtam, neque cum liquido ſucco: *Terra compoſita quid.* compoſitam contrà, quæ vel vnam aliquam rem foſſilem, vel plures in ſe continet, aut qui liquidum ſuccum combibit: verbi cauſa, Ochra plerunque ſimplex eſt, etiamſi vim caloris acceperit, & habeat acrimoniam quandam, vt ferè ſemper ſolet habere. Melia verò compoſita, quòd aluminoſa.

17. *Qua terra ſit particeps aquæ, qua aëris, qua ignis.*

QVÆSTIO VII. quibus notis internoſci poſſit, vtrùm ſimplex terra ſit aquæ particeps, an aëris, an ignis? Terra per ſe ipſa grauis eſt: in qua verò ineſt aër æqualiter in omni corpore fuſus, eſt leuis. Per ſe ipſa exſiccat; in qua ineſt æquæ frigus, aſtringit; in qua ignis, eſt acris: at in qua aqua ſimul, & aër, glutinoſa atque leuis; in qua aër, & ignis, leuis, & acris. Agricola *ibidem.*

18. *De differentijs terræ ſimplicis.*

QVÆSTIO VIII. quibus differentiis diſiungantur inter ſe terræ ſimplices, & quo pacto ſint illæ dignoſcendæ? Huic quæſtioni ſatisfaciam tribus aſſertionibus, ſumptis ex doctrina Agricolæ *lib. 2. foſſilium, pag.* 184. 185. 186.

19. Dico primò terras ſimplices multiplici diſcrimine inter ſe differre.

In primis enim aut macræ ſunt, vel pingues, mediocréſve: aut raræ, vel ſpiſſæ, mediocréſve; aut molles, vel duræ, mediocréſve; aut leues, vel aſperæ, mediocréſve.

Deinde colorum varietate diſtinguuntur, etenim ſunt albæ, nigræ, luteæ, rubræ, purpureæ, virides, cæruleæ, cinereæ, fuſcæ.

Tum differunt ſapore, qui in ipſis vel dulcis, vel pinguis, vel acris, vel in pingui dulcis, aut acris: multæ quoque aſtringunt.

Mox aliquam differentiam habent in odore, quem tamen ferè non emittunt, niſi tractatæ. is quanquam ſapori conſentit, tamen appellatur iucundus olfactui, & ſuauis; aut contra grauis, & ingratus.

Poſtremò inter ſe nonnihil diſtant figura; etenim quædam tabulis eſt ſimilis, quædam non eſt.

Atque hæ ſunt propriæ differentiæ ſimplicis terræ; ea verò frigida, & ſicca eſt; quocirca quæ calet, aut madet, quàm primùm fuerit refrigerata, vel exſiccata, ad ſuam redit naturam.

20. *Terrarum differentiæ quomodo cognoſcendæ.*

Dico ſecundò ex prædictis qualitatibus aliquas facilè ſenſibus deprehendi, vt oculis colores, lingua ſapores, ſi moleſtum non fuerit ipſas guſtare terras; ſiue magis placuerit eas cum dulci aqua permiſcere, & hanc colatam deguſtare; talem enim habet ſaporem, qualem ei dedit terra; tactu verò deprehendimus earum mollitudinem, & duritiem, lænitatem, & aſperitatem, atque in vtriſque mediocritatem. Sed terræ aquis mollitæ, manu ſubactæ, humo illiſæ, ſi diſſipantur, macræ ſunt; ſi non, pingues: mediocres, ſi tenent medium quiddam; certè quædam adeò ſunt pingues, vt, ad linguam admotæ, ferè butyri modo liqueſcant; at raras nobis leuitas oſtendit: ſpiſſas, grauitas: mediocres, mediocritas. Sed leues, an graues, an mediocres ſint, duobus modis noſcuntur, cùm aut manibus ponderantur; aut in lances impoſitæ examinantur trutina.

21. *De alijs terrarum differentijs.*

Dico tertiò ex varia prædictarum differentiarum coniunctione variæ, eæque plurimæ terrarum formæ oriuntur. Cùm enim ſimplex terra, primò ſit vel macra, vel pinguis, mediocríſve, tres eius efficiuntur differentiæ: deinde cùm quælibet ex his tribus ſit vel rara, vel ſpiſſa, mediocríſve, differentiarum numerus creſcit, & nouem fiunt; tum, cùm quæuis harum poſſit eſſe vel mollis, vel dura, mediocríſve, ſeptem & viginti emergunt differentiæ. Mox, cùm earum quæque eſſe poſſit vel læuis, vel aſpera, & harum cum aliis qualitatibus aliæ poſſint combinationes fieri; breui omnes differentiæ in vnum numerum congregatæ, fient vna, & octoginta; ad quas plurima aliarum differentiarum acceſſio fiet, ſi varij terrarum colores, ſapores, & odores variè tum inter ſe, tum cum aliis, quas recenſuimus, differentiis, coniungantur. Porrò harum differentiarum tot natura coniunctæ, quot coniungi poſſe indicauimus, terrarum ſpecies efficiunt; quarum plurimæ carent nominibus; aliquibus ea ſunt, quæ inuenerunt vel ex coloribus, quibus eas natura decorauit, vel ex regionibus, in quibus naſcuntur.

22. *Mathematica cõbinatio.*

Sed hîc quærat fortaſſe quiſpiam, quî fieri poſſit, vt ex variata differentiarum terræ coniunctione, tot terræ ſpecies exiſtant. Sunt hæc myſteria, ſanè mira, recondita in aurea illa Mathematicorum combinatione, ex qua habemus ſimilia ad ſtuporem paradigmata, exempli gratia, inter quattuor primas qualitates, non poſſe fieri plures combinationes, quàm ſex, ſi binæ tantùm ſemper ſumantur; qua ratione, reiecta duplici earum coniunctione, inutili quippe, ex quattuor aliis, quæ ſuperſunt, quaternarium elementorum numerum cõcludunt Philoſophi: *Combinationes primarũ qualitatum.*

Combinationes quinque prædicabiliũ.

inter quinque autem terminos, decem coniugationes, quot videlicet Porphyrius inter quinque prædicabilia inſtituit; pariter inter decem res, quadtagintaquinque comparationes; inter

23\. quindecim autem, quinque ſupra centum. Quòd ſi accipias coniunctiones, non ſolùm intelligendo, quando binæ ſumuntur, vt hactenus, ſed etiam, quando ternæ, quaternæ, quinæ, &c. hoc eſt, quótnam diſtinctis modis poſſint inter ſe comparari, diſces adhuc maiora miracula; verbi cauſa, quattuor primas qualitates poſſe coniungi vndecies: quinque prædicabilia, ſexies, & vicies: ſeptem planetas, centies, & vicies; in Alphabeti autem três & viginti litteras cadere diuerſas dictiones, ſeu coniugationes, 8388584. Sed eſt quod magis mirere, ſi termini coniugabiles ſumantur, non ſolùm, vt huc vſque factum eſt, penes omnes coniunctiones, quibus poſſunt inter ſe comparari, ſed etiam iuxtà omnes combinationes, quibus terminis ſingularum coniugationum, poſſunt, eodem ſeruato numero, inter ſe, quoad locum, & ordinem commutari. ea enim ratione, tres termini poſſunt ſatiari, ſexies: quattuor, vicies & quater: item res decem, poſſunt ordinem variare inter ſe, modis 3628800. res verò vndecim, modis 39916800. Denique viginti tres litteras Alphabeti licet eodem pacto variare in diuerſas dictiones, ſeu coniunctiones 25852016738884976640000. & tamen nulla littera bis in eadem dictione ſumetur, quod vix credibile eſt. Arithmeticas regulas horum miraculorum vide apud Clatium *in cap. 1. ſphæra.* Hoc artificio deuotiſſimus ille

Combinationes ſeptem planetarum. Litteræ Alphabeti quoties combinabiles.

24\. Poëta, in Deiparæ Virginis laudem variauit in verſus duos & viginti ſupra mille, monoſtichon illud,

Monoſtichon variabile in verſus 1022.

Tot tibi ſunt dotes Virgo, quot ſidera cœlo.

Eadem via alter ille, pietate, & doctrina clariſſimus, mihi verò ſumma neceſſititudine coniunctiſſimus, ſequens elaborauit diſtichon, cuius ſecundus verſus in tot carmina commeate poſſit, vt integræ, eæque ampliſſimæ impleri ex illis valeant Bibliothecæ.

Protea Tethy vnum, varium monoſyllaba Muſis
Protea dant an, o, cui, proin, dein, huic, ne, cor, hic, os, fac.

Verſus variabilis ferè in infinitum.

25\. Qvæstio IX. quid, & quotuplex ſit terra compoſita? & in quo differat à mixtis foſſilibus?

De diuiſione terræ compoſita. Terra compoſita quid.

Dico primò terram compoſitam illam eſſe, quæ vel vnam rem aliquam foſſilem continet, vel plures, aut quæ liquidum ſuccum combibit. Huiuſmodi autem terra eſt aut metallica, aut lapidoſa, aut ſuccoſa. Metallica quidem gignitur, cùm ſuccus metallicus in terram ſparſus frigore concreſcit, terra verò non mutatur. Lapidoſa autem fit, cùm terra lenta, & non lenta in vnum locum congregatæ fuerint, calórque eas coxerit; tum enim lenta abit in lapidem, non lenta ſiccatur tantùm. quomodo ſuccus etiam denſatus in gleba terræ ingigni poteſt. Rurſus metallica va-

Terra metallica. Terra lapidoſa. Terra ſuccoſa.

26\. riat metallo: aut enim id ipſum eſt aurum, propter quod Græcè nominatur γῆ χρυσῖτις, Latinè *terra auraria*: aut argentum, quæ Græcè ἀργυρῖτις, Latinè *argentaria*: aut æs, quæ Græcè χαλκῖτις, Latinè *æraria*: aut plumbum nigrum, quæ μολυβδῖτις, Græcè, *plumbaria* Latinè; aut ferrum, quæ Græcè σιδηρῖτις, Latinè *ferraria.* Sed argentaria duplex eſt, plumbaria triplex. nam illa complectitur vel argentum, vel argentum viuum: hæc plumbum vel candidum, vel cinereum, vel ni-

Terra metallica quotuplex ſit. Auraria. Argentaria. Æraria. Plumbaria. Ferraria.

grum. Deinde multiplices terrarum ſpecies permultas hìc efficiunt varietates, quas omnes metallici & cognoſcunt, & ſuis nominibus appellant. Multa etiam varietate inſignis eſt terra lapidoſa, ſeu lapides complectatur, ſeu eos habeat adhærentes: ſicut enim permultæ ſunt ſpecies lapidum, gemmarum, marmorum, ſaxorum, atque ita etiam glarearum, ſabuli, & arenæ, ita nos terras quaſdam dicimus eſſe ſaxoſas, alias marmoroſas, lapidoſas alias; partim glareoſas, ſabuloſas quaſdam, alias arenoſas, aliquas plenas gemmarum, quaſdam calculoſas. Supereſt terra ſuccoſa, ea videlicet, ad quam adiuncti ſunt ſucci concreti. Itaque ſi ſal cum terra conglutinatus fuerit, ſalſa nominatur: ſi nitrum, nitroſa: ſi alumen, aluminoſa: ſi atramentum ſutorium, atramenta plena: ſi ſulphur, ſulphurata: ſi bitumen, bituminoſa: ſi denique acris ſuccus, chryſocolla, ærugo, cæruleum, auripigmentum, ſandaracha, his ipſis dicetur infecta. Succi autem concreti, quos continet terra, cùm in grumos concreuere, aut palàm ante oculos omnium ſunt, aut terra fracta, cadunt ſub aſpectum; cùm eos adhuc liquidos terra combibit, vt ferè ſint æquabiliter in omne eius corpus fuſi. Coloribus nobiles, etiam oculorum ſenſu præcipimus, reliquos guſtatu tantùm. Quæque autem terra ſucco concreto infecta reperitur in locis, ex quibus vel effodiuntur ſucci, vel effluunt aquæ ſuccis infectæ. Agricola *lib. 5. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, ſub finem, lib. 2. foſſilium, pag. 184. & lib. 10. foſſilium, à pag. 371. ad pag 374.*

27\.

Terra lapidoſa quotuplex ſit.

28\.

Terra ſuccoſa quotuplex ſit.

Iam verò ſupereſt, vt videamus diſcrimen inter terras compoſitas, & mixta foſſilia; hoc autem planum fiet, ſi oſtenderimus, quid generatim inter ſe differant foſſilia tum mixta, tum compoſita: pro qua re 29.

In quo differat terra compoſita à mixto foſſili.

Dico ſecundò res foſſiles mixtas illas eſſe, in quibus ineſt, aut ſuccus concretus, & lapis; aut metallum, metallave, & lapis, aut metallum terra coloratum; ſicque duo, vel plura frigore concreuerunt, vt vnum corpus ſit confectum; qua nota diſtinguuntur à compoſitis, quòd e vnum corpus non ſint. Agricola *lib. 5. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, ſub finem.* Cuius ſententia breuiter eſt, mixtum foſſile ex pluribus mineralium formis coagmentatum, eſſe vnum per ſe; at compoſitum, eſſe aggregatum per accidens, quod ex pluribus foſſilium corporibus coaluit, cuiuſmodi ſunt terræ metallicæ, aut lapidoſæ, aut ſuccoſæ, de quibus in præcedenti propoſitione. Sed qualis eſt ortus mixtorum foſſilium, & quot eorum genera. 30.

Mixtum foſſile quid. Compoſitum foſſile quid.

Dico tertiò. Mixtum oritur, cùm vel ſuccus, ex quo vnum aliquod gignitur metallum, vel humor concretus cum altero ſucco, ex quo fit lapis, commixtus frigore denſatur: vel duo, pluréſve diuerſorum metallorum ſucci non ſucco, ex quo naſcitur lapis, permixti eodem frigore concreuerunt; vel ſucco metallico admiſcetur terra eius integram maſſam colore aliquo inficiens, ſicque abeunt in vnum corpus; mixtorum in numero habentur, verbi gratia, 31.

Ortus mixtorum foſſiliũ.

galena,

galena, & argentum rude rufum; illa enim ex ſucco plumbario, & ex eo, qui eſt materia lapidis, non perſpicui conſtat; hoc fit ex ſucco argentario, & ex ſucco, qui eſt materia lapidis tranſlucidi; cùm verò excoquitur in argentum purum, quia ab eo ſeparatur ſuccus perſpicuus, ratione cuius tranſlucidum erat, non ampliùs tranſlucet. Agricola *lib. 5. de ortu & cauſis ſubterraneorum, in fine.*

32. *Foſſilium mixtorum, & compoſitorum genera.*

Dico quartò. Mixtorum foſſilium ſex ſunt genera, quorum quodque ſpecies complectitur multas. primum conſtat ex lapide, & ſucco concreto: alterum ex metallo, & terra: tertium ex æqualibus lapidis, & metalli partibus: quartum & quintum ſimiliter conſtant ex lapide, & metallo, ſed alterum abundat metallo, alterum lapide: ſextum ex lapide, metallo, ſucco concreto. Hæc ſex mixtorum genera diſtinguit Agricola *lib. 1. foſſilium, in fine, & lib.* 10. *initio.* Idem diſtinguens mixta à compoſitis foſſilibus, *eodem lib.* 10. *pag.* 371. & deinceps explicat multa genera huiuſmodi compoſitorum, quæ vide, ſi placet.

33. *De ſaporibus terrarum.*

QVÆSTIO X. vnde ſit, vt foſſiles terræ ſint vel dulces, vel pingues, vel amaræ, vel ſalſæ, vel aſtringentes, vel acres, vel acidæ? Aſtringens fit terra, ſi hanc aquis madefactam, priuſquam calor eam multùm coxerit, frigus vi ſua conſtringat. Sic ſibi ſaporem acquirit rubrica, multæque aliæ terræ linguam aſtringentes. Quòd ſi terra ſuccum combibit aſtringentem, etiam ipſa aſtringit; quomodo aluminoſa inſignem aſtringendi vim obtinet, atque eandem plena atramento ſutorio; vtraque etiam cum ea vi acrimoniam quandam habet coniunctam; ſed aſtringens, paritérque frigida, calore relaxata dulcis efficitur. Aſtringentis quoque terræ madefactæ, & temperato, moderatóque calore concoctæ humor, qui eſt ex aqua, tranſit in dulcedinem; qui ex aëre, in pinguitudinem, cuiuſmodi eſſe ſolet optima quæque terra, quam excolimus. At vbi plus virium acceſſerit calori; quod fit, cùm occultis incendiis viſcera terræ conflagrant, terra dulcedine depoſita fit ſalſa. Quin etiam vis ignium adurens qualemcunque terram efficit ſalſam, aut amaram; ſed amara magis eſt à calore ſicco extenuata, & elaborata, quàm ſalſa; nitroſa autem amara eſt; ſalſa ſui nominis habet ſaporem. Plerunque verò acris terra fit, cùm acrem bibit ſuccum, qualis eſt ſoreis, chalcitidis, miſyis; quæ tamen vim aſtringendi habent coniunctam acrimoniæ; ſimiliter terra efficitur acida, quæ talem ſuccum per eam perpetuò manantem potat. Hi namque tres ſapores, acidus, acerbus, auſterus magis proprij eſſe videntur humorum, quàm terrarum, quòd non niſi in corporibus humidis inſint. Agricola *lib. 3. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 41.

34. *De odoribus terrarum.*

QVÆSTIO XI. quid notandum ſit de odore terrarum? obſeruat Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate, pag.* 145. terras omnes, quæ oleant, metallicis partibus commixtas eſſe; cæterùm quæ fragrent, raras; quæ fœteant, frequentes eſſe; & quidem inter has reponendam eſſe argenteam

Fodina fœtida Annæbergi.

Annæbergi fodinam, cui nomen olim erat Corona roſacea, cuius teterrimo odore duodecim homines repentè exanimes concidêre: inter eas verò, quæ benè oleant, eſſe recenſendam illam odoratam terram, ex qua, in Malacha Indiæ portu, elaborantur vaſa, quæ tamen vili væneunt, ſeu ob copiam, ſeu quia vaſa omnia quantumuis iucundi odoris, qui tamen à cibo ſit alienus, cibos reddunt inſuaues. Cibi enim iucundi ſunt proprio odore, & moderato: hic ab externo euocatus, ac victus expirat; quo fit, vt rem relinquat inſipidam, & inſuauem. Eſt verò notatu dignum, id quod animaduertit Agricola *lib. 3. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 41. quamuis ſapor, & odor (ſibi quippe cognati) aliarum rerum, inter ſe conſequantur; terras tamen, cuiuſcunque ſint ſaporis, ſine odore quodammodo eſſe videri. Quia enim tenues partes non habent, quòd exhalant, perpaucum eſt, & valdè craſſum, ac mole tertenum; quam ob cauſam ad ſuperiora non fertur, nec in cerebrum aſcendit, feritque ſenſum, vt ipſo percipi poſſit. Sed terrarum commotarum expirationes interdum non ſunt ſine odoribus, vt nec calidarum; cùm verò aduruntur, grauiter, & malè olent; præſertim ſi cum ſulphure, ſimilibúſque fuerint permixtæ.

Vaſa ex terra odorata.

Odores externi iucũdi, qui cibos reddũt inſuaues.

Terrarũ odor cur facilè non ſentiatur.

35. *Cur foſſiles terræ incaleſcant.*

QVÆSTIO XII. vnde incaleſcant foſſiles terræ? Reſpondeo, haud dubiè à ſubterraneo calore; ſed non ſine magna varietate, nam aliæ in fodinis calent; aliæ ex fodinis in aërem prolatæ. Quæ in ipſis fodinis calent, rarò reperiuntur; aër enim qui recluſis ſpecubus ingreditur, paulatim frigeſcens, earum calorem aut extinguit prorſus, aut ad interiora cõpellit; quam ob cauſam ſumma quæque, quodammodo frigent; quarum autem calor in interioribus ipſarum partibus concluſus eſt, eæ ex fodinis in lucem prolatæ caleſcunt; aëris enim ambientis tepor rurſus ex interioribus elicit calorem; iſtius generis fuiſſe videtur Liparæa tantopere calens: vis verò ignis occulti terras quaſdam adeò liquefacit, vt interdum offerant ſpeciem eorum, quæ ex ardentibus fornacibus fluxerunt, aliquas autem ſic exurit, vt quaſi carbones fiant. Agricola *lib. 3. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 41.

36. *De alijs terrarum qualitatibus.*

QVÆSTIO XIII. petit cauſas reliquarum qualitatum, quæ tactu percipi poſſunt, id eſt, pinguitudinis, macritudinis, lentoris, ſpiſſitudinis, raritatis, grauitatis, leuitatis, duritiæ, mollitudinis, aſperitatis, & læuoris, quibus etiam adiungito figuram. Has autem cauſas rectè mihi reddere videtur idem auctor, loco *proximè* citato; omnes verò calor, vel frigus efficit ex terra cum aqua variè permixta. Itaque terræ fiunt pingues, cùm humidæ temperato calore concoquuntur; tum enim humor, qui eſt ex aëre, tranſit in pinguitudinem: contrà verò macræ fiunt, ſi vel calor multus eas exuſſerit, vel propter frigus crudæ manſerint.

Terræ pingues, & macræ.

Terræ lentæ, & friabiles.

Lentæ autem gignuntur, cùm terras humori multo immixtas calor coquit ad pinguem aliquam ſpiſſitudinem; lentoris verò expertes, & friabiles fiunt, cùm ipſis, dum coquuntur, humor non eſt multus, aut ſi eſt, inconcoctæ, & quaſi crudæ manent.

37. *Terræ ſpiſſæ, & raræ.*

Sed ſpiſſæ efficiuntur, cùm humor immiſcetur terræ, cámque vel calor ſiccus coquendo condenſat, vel frigus cogit, & aſtringit: contrà

verò

verò raræ fiunt, ſi humorem non benè cum ipſa commixtum calor conſumit; reſolutæ etiam efficiuntur ex denſis, cùm earum glebas, quas calor ſiccus conſpiſſauit, humor relaxat; quas verò coëgit frigus, modicus calor reſoluit; quædam etiam reſolutæ ſunt, propter inopiam humoris, quam parit ſiccitas.

38. *Terra grauis, & leuis.* Quoniam verò terra per ſe grauis eſt, quò quæque fuerit ſincerior, eò eſt grauior: quò autem magis mixta, eò leuior. Itaque quæ in tota ſua temperatione participat aërem, fit leuis; atque is ipſe, quantò in vnaquaque terra fuerit copioſior, tantò fit leuior; aër enim leuitatis eſt cauſa. quòd ſi duas terras eiuſdem molis, & ponderis acceperis, vnámque ex eis imbueris aqua, vtraque appenſa, humidam inuenies grauiorem arida; quòd aqua aërem expulerit è foraminibus, eiúſque locum occuparit; quæ ipſo non paulò grauior eſt. Tum maxima ſpiſſitudo, & ſoliditas, quam efficit vehemens exſiccatio, cauſa eſt duritiæ terrarum; reſolutio verò, & humor, mollitudinis; atque iis de cauſis terræ duræ, molléſve fiunt.

39. *Terra aſpera, & leuis.* Aſperitatis verò terrarum, & læuoris cauſa eſt, quòd earum partes æquabiliter, aut inæquabiliter concreuerint ob materiæ varietatem; nam aſperis quibuſcunque duræ prominent partes: læuibus, omnes partes ſunt æquabiles.

Terræ liquabiles, & cremabiles. Quas humidas calor coquit primùm, deinde frigus aſtringit arctiùs, in iis, quòd multum retinuerint humorem, liqueſcendi vis ineſt: cremantur verò, quibus eſt pinguis humor; oleo autem accepto liqueſcunt, quæ conſtant ex multo bituminis ſucco.

Terræ quoque pingues, & glutinoſæ, plenæ aëris, in aquam impoſitæ ſtrident; aqua enim ingrediente in foramina, aër cum ſtridore exit.

40. *Terrarum figura.* Sed terræ quamuis ſingulares figuras non habeant multas, tamen aliquas habent: efformantur enim, verbi gratia, in globulos, cùm tempore æſtatis guttæ raræ ex aëre deferuntur in puluerem pinguis terræ, eóque obducuntur, qui globuli mox rurſus ardore Solis ſiccantur; poſtea, dum imbrium vi de montibus, vel collibus deuoluuntur per limum, membranis, quæ ex eo fiunt, quaſi veſtiuntur, tandem caloribus iterum dureſcunt.

Terrarum colores. Atque hæc de terris in vniuerſum; de varietate autem colorum, quibus decorantur, & de illorum cauſis ſupereſſet diſputare, niſi ſatius duxiſſem eam quæſtionem reiicere in caput tertium.

CAPVT II.

De terris foßilibus in ſpecie.

1. *Atoma differentia ignota.* PARTITIONE huius capitis liber magis vulgi gratiam aucupari, quàm Philoſophorum ſupercilium vereri: omiſſis enim atomis differentiis, & verò cui tandem mortalium notis? obuia, facilíque diſtributione contentus, terrarum ſpecies reuoco ad duo potiſſimum genera; ad vſum ſcilicet humanum, cui illa ſeruiunt; & ad regiones, vnde & ortum, & nomen ſortiuntur. *Terrarum duo genera.* Et quidem, quod ſpectat ad vſum, cui nouum, terrarum alias experi agricolis, vt eas colant; figulis aliquas, vt eis vtantur; nonnullas fullonibus, alias pictoribus, alias fabris tignariis, alias Medicis, alias denique reliquis artificibus? De his autem prænotabo nonnulla in ſequentibus ſectionibus, ex doctiſſimo Agricola *lib. 2. de natura foſſilium, à pag. 186. ad pag. 193.* De regionibus verò, quis neſciat Samiam, Eretriam, Chiam, Selinuſiam, è locis, è quibus effodiuntur, nomina mutuari? non deerunt autem grauiſſimi ſcriptores, ex quorum commentariis, harum regionum terras proferam in lucem.

SECTIO I.

De terris, quibus vtuntur agricolæ ad culturam, vbi de marga.

SPecies terræ, quas agricolæ obſeruant, primò ſunt nouem numero. 2. *Terrarum diuiſio ad culturam.* Ea enim aut pinguis eſt, & rara; aut pinguis, & ſpiſſa; aut pinguis, atque mediocris; aut macra, & rara; aut macra, & ſpiſſa; aut macra, atque mediocris; aut mediocris, & rara; aut mediocris, & ſpiſſa; aut mediocris in vtraque differentia.

Alia terrarũ diuiſio pro agricolis. Deinde, quia pingues ſunt, vel dulces, vel acres, vel aſtringunt; macræ, & mediocres, vel acres ſunt, vel aſtringunt, pinguium nouem ſunt ſpecies; macrarum ſex, & totidem mediocrium. itaque omnes terræ ſpecies, quas animaduertunt agricolæ, ſunt numero vna & viginti.

Eligunt autem ex his pingues: nam in ipſis, maximè ſi fuerint dulces, ſuccus ineſt, qui alere poteſt frumenta; ſed inter eas raris, magis verò reſolutis meritò primas bonitatis partes deferunt: in pinguibus enim reſolutis minimus labor conſumitur, ex eis capitur plurimus fructus: tribuunt mediocribus ſecundas, quòd modicam operarum abſumant; ſpiſſis, quæ plurimum, tertias.

3. *Quæ terræ proſint ſiligini, fabæ, hordeo, ciceri, & aliis leguminibus.* Pingues terræ omnes, ex ſeminum genere ſiliginem & trimeſtre triticum alunt commodè: ex leguminum fabam, phaſelum, linum, cicerculam, cicer, canabim. At ex ſeminum genere triticum pinguibus, & reſolutis terris lætatur, item hordeum: ex leguminum, piſum, lens, ſeſamum iiſdem gaudet.

Quæ terræ vtiles ſint frumento, rapis, lupinis, & aliis. Mediocres autem terræ omnes alunt eadem frumenta, & legumina; etſi non tam commodè, quàm pingues: ſola verò rapa mediocribus, & ſolutis lætantur aruis; napi verò terræ proprioribus, & item ſolutis. Verùm mediocribus hordeum non eſt ſerendum, ſed pinguiſſimo agro; aut macro, cui nihil aliud committitur. Macris autem per ſe nullum frumentum committitur, excepto hordeo. At ex leguminum genere ſola lupina exiles, & denſas amant terras. Hæc de terris culturæ deſtinatis, ex præcitato Agricola.

4. *Terra amara, & macra.* Iam verò de ſignis, quibus internoſci poſſint prædictæ terræ, optimè diſſerit Plinius, qui *lib. 17. cap. 5.* Terram, inquit, amaram, ſiue macram, ſi quis probare velit, demonſtrant eam atræ, degeneréſque herbæ. *Terra vliginoſa.* Item vliginoſam, triſtia; rubricam oculi, argillámque, operi difficilli-

Terra carioſa, caneſcens, & ſeneſcens. Terra optima qua.
Homerus fons ingeniorum.
Terra fertilis odor.

difficillimas, quæque raſtros, ac vomeres ingentibus glebis onerent; quanquam non quod operi, hoc & fructui ſit aduerſum. Eſt quædam, interpretatione vitiorum, non ætate (quæ nulla in ea intelligi poteſt) ſed natura ſua, anus terra; & ideo infœcunda ad omnia, atque imbecilla; illa nimirum, quæ carioſa eſt, arida, fiſtuloſa, ſcabra, caneſcens, exeſa, & pumicoſa. Contrà illa erit optima, & operi ſatior, quæ tenera ſit, & pulla; quæ temperatæ vbertatis, quæ mollis, facilíſque culturæ, nec madida, nec ſitiens; quæ poſt vomerem niteſcens, qualem fons ingeniorum Homerus in armis à Deo cœlatam dixit, addidítque miraculum nigreſcentis, quamuis fieret in auro; hanc recentem exquirunt improbæ alites vomerem comitantes, coruíque aratoris veſtigia ipſa rodentes. Illa etiam cenſetur optima, quæ ſapit vnguenta. Quòd ſi admonendi ſumus, quibus ſit terræ odor ille, qui quæritur, contingit ſæpè, etiam quieſcente ea, ſub occaſu Solis, in quo loco arcus cœleſtis deiecerit capita ſua; & cùm à ſiccitate continua immaduit imbre, tunc emittit illum ſuum halitum diuinum ex ſole conceptum, cui comparari ſuauitas nulla poſſit. Is eſſe odor in commotu debebit, repertúſque neminem fallet; ac de terra odor optimè iudicabit. Talis ferè eſt in noualibus cæſa vetere ſylua, quæ conſenſu laudatur. Hæc Plinius de ſignis terræ cultui aptæ, vel ſecus. De qua re vide plura alia apud Palladium *lib. 1. agricultura, cap. 5.* Sed audiamus ſummum illum & Poëtam, & Philoſophum, Virgilium, qui 2. *Georgic.* illud primùm ponit diuerſa eſſe terrarum temperamenta, nec omnia in omnibus oriri.

5. *Virgilius de varia terrarum conditione.*

Nec verò terræ ferre omnes omnia poſſunt.
Fluminibus ſalices, craſsiſque paludibus alni
Naſcuntur: ſteriles ſaxoſis montibus orni.
Littora myrtetis latiſſima: denique apertos
Bacchus amat colles: Aquilonem, & frigora taxi.
Diuiſæ arboribus patria. Sola India nigrum
Fert ebenum; Solis eſt thurea virga Sabæis.

6. & *lib. 1. Georg.*

Hic ſegetes, illic veniunt feliciùs vuæ,
Arborei fœtus alibi, atque iniuſſa vireſcunt
Gramina: nónne vides, croceos vt Tmolus odores;
India mittit ebur, molles ſua thura Sabæi?

7. *Virgilius de terra pingui, & macra.*

Idem optimè *lib. 2.* de ſignis terræ macræ, & pinguis; raræ, & denſæ; ſalſæ, & amaræ; humidæ, grauis, & leuis; & primùm de terra macra, & pingui.

Difficiles primùm terræ, colléſque maligni,
Tenuis vbi argilla, & dumoſis calculus aruis:
Palladia gaudent ſylua viuacis oliuæ.
Indicio eſt tractu ſurgens oleaſter eodem
Plurimus: & ſtrati baccis ſylueſtribus agri.
At quæ pinguis humus, dulcique vligine læta,
Quique frequens herbis, & fertilis vbere campus:
Qualem ſæpè caua montis conualle ſolemus
Deſpicere: huc ſummis liquuntur rupibus amnes,
Felicémque trahunt limum; quique editus Auſtro,
Et filicem curuis inuiſam paſcit aratris.

8. *Virgilius de terra vberi, & ſterili.*

Mox iterum de notis terræ vberis, & ſterilis.

Nigra ferè, & preſſo pinguis ſub vomere terra,
Et cui putre ſolum (namque hoc imitamur arando)
Optima frumentis: non vllo ex æquore cernes
Plura domum tardis decedere plauſtra iuuencis;
Aut vnde iratus ſyluam deuexit arator,
Et nemora euertit multos ignaua per annos,
Antiquáſque domos auium, cum ſtirpibus imis
Eruit. illæ altum nidis petiere relictis,
At rudis enituit impulſo vomere campus.
Nam ieiuna quidem cliuoſi glarea ruris
Vix humiles apibus caſias, rorémque miniſtrat;
Et tophus ſcaber, & nigris exeſa chelydris
Creta.
Quæ tenuem exhalat nebulam, fumóſque volucres,
Et bibit humorem, & cùm vult, ex ſe ipſa remittit:
Quæque ſuo viridi ſemper ſe gramine veſtit;
Nec ſcabie, & ſalſa lædit rubigine ferrum:
Illa tibi lætis intexet vitibus vlmos:
Illa ferax oleæ eſt: illam experiere colendo
Et facilem pecori, & patientem vomeris vnci.
Talem diues arat Capua, & vicina Veſeuo
Ora iugo.

Deinde de terra ſpiſſa, & rara *eod. 1. lib. Georg.* 9. *Virgilius de terra ſpiſſa, & rara.*

Nunc, quo quamque modo poſſis cognoſcere, dicam.
Rara ſit, an ſupra morem ſi denſa requiras:
(Altera frumentis quoniam fauet, altera Baccho;
Denſa magis Cereri, rariſſima quæque Lyæo.)
Antè locum capies oculis, altéque iubebis
In ſolido puteum demitti; omnémque repones
Rurſus humum, & pedibus ſummas æquabis arenas.
Si deerunt: rarum pecorique, & vitibus almis
Aptius vber erit: ſin in ſua poſſe negabunt
Ire loca, & ſcrobibus ſuperabit terra repletis,
Spiſſus ager: glebas cunctantes, craſſaque terga
Expecta, & validis terram proſcinde iuuencis.

Idem *ibidem* de terra ſalſa, & amara. 10. *Virgilius de terra ſalſa, & amara.*

Salſa autem tellus, & quæ perhibetur amara
Frugibus infelix (ea nec manſueſcit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis ſua nomina ſeruat)
Tale dabit ſpecimen. tu ſpiſſo vimine qualos,
Colaque prælorum fumoſis deripe tectis.
Huc ager ille malus, dulcéſque à fontibus vndæ
Ad plenum calcentur. aqua eluctabitur omnis
Scilicet, & grandes ibunt per vimina guttæ.
At ſapor indicium faciet manifeſtus; & ora
Triſtia tentatum ſenſu torquebit amaror.

Rurſus de notis terræ pinguis. 11. *Virgilius de terra pingui.*

Pinguis item quæ ſit tellus, hoc denique pacto
Diſcimus: haud vnquam manibus iactata fatiſcit:
Sed picis in morem ad digitos lenteſcit habendo.

Denique de ſignis terræ humidæ, grauis, leuis nigræ, & frigidæ. 12. *Virgilius de terra humida, graui, leui, nigra, & frigida.*

Humida maiores herbas alit: ipſaque iuſto
Lætior, ah nimium ne ſit mihi fertilis illa,
Neu ſe prævalidam primis oſtendat ariſtis.
Quæ grauis eſt, ipſo tacitam ſe pondere prodit;
Quæque leuis. promptum eſt oculis prædiſcere nigram,
Et quiſquis color: at ſceleratum exquirere frigus
Difficile eſt. piceæ tantùm, taxique nocentes
Interdum, aut hederæ pandunt veſtigia nigræ.

Quòd ſi quæras, quot modis terrarum maciei liceat mederi, & pingues ægros reddere vberiores: multos inuenies apud clariſſimos ſcriptores, qui agricolas inſtruxere; iſtos autem potiſſimùm, margam, fimum, aratrum, raſtrum, ignem, ſata, intermiſſam culturam. 13. *Terrarum maciei quomodo medendum.*

14. De marga, ex Plinio *lib. 17. cap. 6. 7. 8.* & Agricola

cola *lib. 2. de natura foſſilium, pag.* 188. *&* 189. hæc, quæ ſequuntur, adnotato.

Marga quid ſit. Margæ nomine ſignificatur terra pinguis, & ſpiſſa, fœcundandis agris aptiſſima: ſpiſſior vbertas in ea intelligitur; eſt enim quidam terræ adeps, ac velut glandia in corporibus, ibi denſante ſe pinguetudinis nucleo. Plinius *cap.* 6.

Marga quotuplex. Ea verò eſt multiplex; quædam ita alba, & fluida eſt, vt oſſium medullæ non diſſimilis eſſe videatur; atque ex eo medullæ nomen inuenit apud Germanos, aut certè eos Gallos, qui eadem lingua, qua Germani ſunt vſi. Eam ob rem Ger-
15. maniæ metallicis vel hodie vocatur Steinomar-
Steinomarga, id eſt, medulla ſaxi. ga, id eſt, medulla ſaxi; cui etymologiæ arridet margæ patria; ea quippe reperitur tum in venulis, commiſſuriſque ſaxorum, tum maximè
Marga vires. in ipſis includitur ſaxis; ſæpiúſque eſt dura. Hæc pota ſanguinis per ora venarum profuſionem ſiſtit; omninóque eaſdem quas Samia, vires habet; hac agricolæ non vtuntur, & quia non magna eius eſt copia, & quia non ferè niſi in me-
Marga vena. tallis, & lapicidinis ſolet inueniri. Alia verò quæ vſui eſt agricolis, in propriis reperitur venis, habétque multas ſpecies, nempè arenaceam, tophaceam, eámque quæ lapidis ſolidi habet duritiam. Parui verò refert vtrùm fuerit dura, an mediocris, an mollis: quin ea, ſiue exſiccata vertitur in arenam, vel tophum, vel lapidem duriorem, ſiue humore madefacta mutatur in quendam quaſi ſuccum, idem obtinet nomen. Agricola *pag.* 188.

16. Margæ autem ſpecies differunt colore; nam
Margæ ſpecies, & differentia. ſunt vel albæ, vel rufæ, vel in rubro nigræ, vel columbinæ, vel virides, vel cinereæ, vel luteæ, vel denique alterios coloris; differunt etiam læuore, aſperitate, mediocritate: nam arenoſæ, tophaceæ, lapidoſæ plerunque ſunt aſperæ; terrenæ verò læues, mediocréſve: differunt quoque figura; etenim quædam cruſtarum inſtar concreuerunt, quæ terrenæ ſunt plerunque lapidoſæ perraro: tophaceæ verò ſunt fiſtuloſæ; atque inter eas reperiuntur ſimillimæ fiſtulis; quòd & longæ ſint, & vnicum foramen habeant, quòd per totum earum corpus penetrat. Plinius *cap.* 7. & Agricola *pag.* 188.

17. Omnis autem marga aratro iniicienda eſt, vt
Marga quomodo agris inyicienda. medicamentum rapiatur, & fimi deſiderat aliquantulum quæ primò plus aſpera, & quæ in herbas non effunditur; alioqui nouitate quæcunque fuerit ſolum lædet, ne ſic quidem primo pòſt anno fertilis. Plinius *cap.* 7.

Marga fructus. Quantò autem quæque marga eſt pinguior, tantò magis ea pingueſcunt arua; quò durior, eò plures annos durat, anteaquam tota ſoluatur: atque inter duas vna eſt pinguior altera. Itaque agri, & breui tempore multùm impinguati, & longo paulatim, vtraque ratione multos in annos poſſunt fertiles eſſe. Sed intereſt quali ſolo quæratur marga; mollis, quæ terræ ſpeciem habet, melior eſt ſicco; dura, qualis arenacea, tophacea, lapidoſa, humido. Plinius *cap.* 8. & Agricola *pag.* 188.

18. Vſus margæ olim viguit in Britannia, Gallia,
Margæ vſus, vbi vigeat. & Græcia, teſte Plinio *cap.* 6. *&* 7. In magna Germania ſoli Saxones vtuntur marga. Toringi, & Boëmi pleriſque in locis lætius habent ſolum, quàm vt ea indigeant; cæteræ regiones abundant fimo, quare margam non perquirunt, atque etiam Campaniæ in Italia, & pleraque alia loca, adeò ſunt pinguia, vt margam non deſiderent. Agricola *pag* 188. *&* 189. Hæc de marga.

Iam de fimo, de quo hæc ex Plinio *lib.* 17. *c.* 9. 19.
ſic habeto. Struenda ſub dio eſſe fimeta conca- *Fimus, & fimeta.*
uo loco, & qui humorem colligat, ſtramento intecta, ne in ſole areſcant, palo e robore depacto; ita enim eueniet, ne innaſcantur his ſerpentes. Fimum miſcere terræ, plurimùm refert Fauonio flante, ac luna ſitiente: id plerique prauè intelligũt à Fauonij ortu faciendum, ac Februario menſe tantùm, cùm id pleraque ſata aliis poſtulent menſibus. Quocunque tempore facere li- 20.
beat, curandum vt ab occaſu æquinoctiali flante *Fimi differentia.*
vento fiat, lunaque decreſcente, ac ſicca. Mirum in modum augetur vbertas, effectúſque eius obſeruatione tali. Sed aduerte plures fimi eſſe differentias, ipſa re antiqua. Iam apud Homerum regius ſenex agrum ita ſuis manibus lætificans reperitur. Augeas Rex in Græcia excogitaſſe traditur. Diuulgaſſe verò Hercules in Italia, quæ Regi ſuo Stercurio Fauni filio ob hoc inuentum immortalitatem tribuit. M. Varro principatum dat turdorum fimo ex auiariis. quod etiam pabulo boum, ſuúmque magnificat; neque alio cibo celeriùs pingueſcere aſſeuerat. Proximum Columella columbariis, mox gallinariis facit, natantium alitum damnato. Cæteri auctores conſenſu humanas dapes ad hoc in primis aduocant. Proximè ſputcitias ſuum laudant. Columella ſolus damnat. Alij cuiuſcunque quadrupedis ex cytiſo. Aliqui columbaria præferunt. Proximum deinde caprarum eſt, ab hoc ouium, deinde boum, nouiſſimum iumentorum. Tot fimi differentiis alunt terram homines, Plinio. de eadem re vide plura apud Palladium *lib.* 3. *Agricultura, cap.* 1. *& lib.* 10. *cap.* 1. Quàm magna
verò ſit fimi vtilitas diſce ex Virgilio 1. *Georgic.* 21. *Fimi vtilitas ex Virgilio.*

———— arida tantum
Ne ſaturare fimo pingui pudeat ſola, néve
Effœtos cinerem immundum iactare per agros

Idem *lib.* 2. *Georg.* 22.

Quod ſupereſt, quæcunque premes virgulta per agros
Sparge fimo pingui, & multa memor occule terra:
Aut lapidem bibulum, aut ſqualentes infode cõchas,
Inter enim labentur aquæ, tenuiſque ſubibit
Halitus; atque animos tollent ſata.

De aratri, & raſtri vtilitate, vnus Virgilius ſit 23.
inſtar omnium Hic 1. *Georg.* *Virgilius de aratri & raſtri vtilitate.*

Vere nouo, gelidus canis cùm montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris ſe gleba reſoluit,
Depreſſo incipiat iam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & ſulco attritus ſplendeſcere vomer.
———— Ergo age terra
Pingue ſolum primis extemplo a menſibus anni
Fortes inuertant tauri, glebáſque iacentes
Puluerulenta coquat maturis ſolibus æſtas.
At ſi non fuerit tellus fæcunda: ſub ipſum
Arcturum tenui ſat erit ſuſpendere ſulco.
Illic, officiant lætis ne frugibus herbæ:
Hic, ſterilem exiguus ne deſerat humor arenam.
Multum adeò, raſtris glebas qui frangit inertes,
Vimineáſque trahit crates, iuuat arua; neque illum
Flaua Ceres alto nequicquam ſpectat Olympo;
Et qui proſciſſo quæ ſuſcitat æquore terga
Rurſus in obliquum verſo perrumpit aratro,

Exercétque

Digitized by Google

Exercêtque frequens tellurem, atque imperat arvis.

24\. *Virgilius de cultura agrorum.*

Idem *lib. 2. Georg.*

Eſt etiam ille labor curandis viribus alter,
Cui nunquam exhauſti ſatis eſt: namque omne quotannis
Térque, quatérque ſolũ ſcindendum; glebaque verſis
Æternum frangenda bidentibus: omne leuandum
Fronde nemus, redit agricolis labor actus in orbem;
Atque in ſe ſua per veſtigia voluitur annus.

25\. *Virgilius de agrorũ vbertate ex igne.*

Quod verò incendiis poſſint pingueſcere terræ, docet idem Poëta 1. *Georg.* quinque, aut ſex eius fœcunditatis afferens cauſas, ingenioſiſſimo Philoſopho dignas.

Sæpe etiam ſteriles incendere profuit agros,
Atque leuem ſtipulam crepitantibus vrere flammis:
Siue inde occultas vires, & pabula terræ
Pinguia concipiunt: ſiue illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor,
Seu plures calor ille vias, & cæca relaxat
Spiramenta, nouas veniat quà ſuccus in herbas:
Seu durat magis, & venas aſtringit hiantes:
Ne tenues pluuiæ, rapidive potentia Solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

26\. *Intermiſſam culturam valere ad vbertatem.*

Alternam autem quietem, & culturam prodeſſe non parum vbertati agrorum, non obſcurè docet Plinius, dum *lib. 17. c. 5.* In frugibus, inquit, ferendis eadem terra vtilior intelligitur, quoties intermiſſa cultura quieuit; quod in vineis non fit. Quæ autem ſata vberiorem terram faciant, & quæ vrant, declarat idem Plinius *cap. 9. eiuſdem libri*; vbi, Inter omnes, inquit, conſtat, nihil eſſe vtilius lupini ſegete, priuſquam ſi liquetur, aratro, vel bidentibus verſa. Vinea, ſi macruerit, ſarmenta ſua comburito, & ibidem in aratro. Segetem ſtercorant fruges, lupinum, faba, vicia. Sicut è contrario cicer, quia vellitur, & quia ſalſum eſt, hordeum, fœnum græcum, eruum, hæc omnia ſegetem exurunt, & omnia quæ velluntur: lino etiam ſegetem exuri, & auena, & papauere, Virgilij teſtimonio comprobat Plinius. De vtilitate autem intermiſſæ culturæ, & quæ ſata proſint, vel obſint, elegantiſſimè Virgilius *lib. 1. Georg.*

27\. *Virgilius de alterna cultura.*

Alternis idem tonſas ceſſare nouales,
Et ſegnem patiere ſitu dureſcere campum.
Aut ibi flaua ſeres mutato ſidere farra,
Vnde prius lætum ſiliqua quaſſante legumen,
Aut tenues fœtus viciæ, triſtiſque lupini
Suſtuleris fragiles calamos, ſyluámque ſonantem.
Vrit enim lini campum ſeges, vrit auena.
Vrunt lethæo perfuſa papauera ſomno.
Sed tamen alternis facilis labor.

Hactenus de terris culturæ dicatis: gratum, ni fallor, agricolis opus. At nunc de terris, quibus vtuntur figuli, & plaſtæ.

Sectio II.

De terris, quas tractant figuli, & plaſtæ.

1\. EX Cardano *lib. 5. de ſubtilitate, pag. 146. & 147.* & Agricola *lib. 2. foſſilium, à pag. 189. ad 192.* mutuabor nõnulla de his terris, obſeruatu digna; tum de figlina, & plaſtice, quæ circa illas verſantur, aliqua curſim ad eruditionem, ex Plinio *lib. 7. cap. 56. lib. 34. cap. 7. & lib. 35. cap. 12.* Polydoro Virgilio *lib. 2. cap. 25.* & Iulio Cæſare Bulengero Societ. IESV *lib. 2. de pictura, cap. 1. & 7.*

Ergo plaſtæ, & figuli terras pingues plurimùm amant; ſed vt agricolæ eligunt pinguem, & ſolutam, ita figuli pinguem, & ſpiſſam, atque mediocrem, non duram, vt ſolet eſſe marga; deinde eligunt pinguem, ſpiſſam mollem, qualis eſt Samia. Sed ſi figulis ſpiſſæ deſunt, mediocres vtiliores ſunt raris; in quibus iterum, quod ad duritiam, & mollitudinem pertinet, mediocres tenent primas, molles ſecundas; poſtremo loco ſunt raræ, ſolutis non vtuntur; atque hîc rurſus mediocres, & molles præſtant duris. 2. *Quas ament terras plaſtæ, & figuli.*

3\. *Ex pinguibus, & ſpiſſis terris quæ opera.*

Ex pinguibus & ſpiſſis terris finguntur opera, quæ vis ignium non citò frangit, cuiuſmodi ſunt ea, quibus vtuntur hi, qui venas, vel metalla in fornaculis excoquunt. ex iiſdem fiunt opera, quæ nec ſorbent, nec exudant liquores; & in quibus liquor, qui aurum ab argento ſeparat, & conficitur, & conſeruatur; attamen non ſolùm in ſpiſſitudine ſitum eſt, quòd vaſa non ſorbeant humores, ſed etiam in arenæ miſtura, cocturáque.

Ex pinguibus, & raris terris quæ opera.

Ex pinguibus autem, & raris finguntur opera, quæ liquores vel ſorbent, vel etiam exudant: hæc per ſe ſola omnino non vtuntur, nec enim ignis vim poſſunt ſuſtinere, ſed humore exſiccato, & pinguitudine conſumpta, vitium faciunt, & dehiſcunt; ac nonnunquam rediguntur in puluerem: quocirca amphoras, lances, vrceos, vt dureſcant, ex id genus cretis factos, figuli ad ſolem ſiccant, & variis pigmentis ornant, ac crudos vendunt.

4\. *Arena cur cretæ miſceatur.*

At ſi cum eiuſmodi cretis arena fuerit permixta, opera inde facta, cùm coquuntur cibi, vis ignium non tam citò frangit: quin argillis, quales tandem fuerint, ex quibus formant ollas ad coquendos cibos aptas, arenas ſolent admiſcere; veruntamen fictilia ex raris argillis facta, etiam ſi arena miſceatur, in fornacibus rurſus rara fiunt, & exudant liquores; arena verò cribrata figulari additur terræ, deinde pedibus calcatur, atque ſic commiſcetur.

5\. *Color cretarum figulariũ.*

Vario ſunt colore figulares cretæ; nam alia eſt candida, Latinorum pleriſque argilla dicta: quædam in candido cinerea; aliqua lutea; alia rubra; alia nigra; alia denique varia.

6\. *Lateres ex qua creta.*

Et quidem figulus pro vaſorum varietate terram modò hanc, modò illam eligit; plaſtes verò ſemper tractabilem. In plaſtarum numero ſunt etiam hi, qui lateres ducunt, quibus vtiles ſunt terræ pingues, & raræ; illæ enim facilè cohæreſcunt, hæ non ſunt in opere ponderoſæ. Hactenus Agricola.

7\. *Vaſa figlina laudata quot dotes habeãt.*

Obſeruat autem Cardanus, figlina vaſa, vt ſint laudata, dotibus quinque debere eſſe prædita; videlicet, vt ſint leuiſſima, vt non ſorbeant, vt non exudent, vt non facilè frangantur, vt ignibus reſiſtant. Quibus laudibus vel omnibus, vel pluribus haud dubiè credendum eſt fuiſſe inſignita illa opera, & vaſa, quæ nobilitarunt regiones, inſulas, oppida; vt Hiſpaniam ea, quæ fiebant Sagunti: Italiam, quæ Pollentiæ, quæ Aſtæ, quæ Mutinæ, quæ Aretij; calices, qui Surrenti: patinæ, quæ Rhegij, quæ Cumis. Ænariam inſulam, dolia. Aſiam verò nobilitarunt opera, quæ fingebantur Pergami, quæ Trallibus; non ignota ſunt Coa: Samia veteribus etiam decantata. Hæc, & alia de laude operum figlinorum leges apud Plinium *lib. 35. cap. 12.* quibus adde Valdeburgia *Quas regiones nobilitarint vaſa figlina.*

vaſa,in Germania Cardano, & Agricolæ probatiſſima,quippe quæ nec liquores ſorbeant,& diu ignem ſuſtineant,ideóque & pharmacopolis expetuntur, & iure meritò, quàm longiſſimè diſtrahantur.

8. *Inuentor figlinæ artis.* Sed quid tanta mora inter vaſa figlina?cur non gradimur ad ſtatuas,quæ eſt prima laus plaſtices? Plinius *lib.7.cap.56.*ſcribit figlinas artes fuiſſe inuentas à Chorœbo Athenienſi;at *lib.35.c.12.* aſſerit Dibutadem Sicyonium fuiſſe primũ figulum, qui Corinthi inuenerit artem fingendi ex argilla ſimilitudines; & quidem filiæ opera, quæ capta *Amaſij delineatio ex vmbra.* amore iuuenis,illo abeunte peregrè, vmbram ex facie eius ad lucernam in pariete lineis circumſcripſit,quibus pater eius impreſſa argilla typum fecit, & cum cæteris fictilibus induratum igne propoſuit,eúmque ſeruatum in nympheo donec Corinthum Mummius euerteret,tradunt. Sunt *Plaſtices inuentor in Samo.* qui in Samo primos omnium plaſticen inueniſſe Rhœcum, & Theodotum tradant, multò ante Battiadas Corintho pulſos. Demaratum verò ex eadem vrbe profugum, qui in Hetruria Tarquinium Priſcum Regem populi Romani genuit,comitatos fictores Euchitam, & Eugrammum, ab *Quis primus perſonas impoſuerit extremis imbricibus.* iis Italiæ traditam plaſticen.Dibutadis inuentum eſt,rubricam addere,aut ex rubrica cretam fingere. Primúſque perſonas tegularum extremis imbricibus impoſuit,quæ inter initia protypa vocauit. 9. *Hominis faciem ex gypſo quis primus finxerit.* Hominis autem imaginem gypſo è facie ipſa primus omniũ expreſſit,ceráque in eam formam gypſi infuſa emẽdare inſtituit Lyſiſtratus Sicyonius frater Lyſippi.Hic & ſimilitudinem reddere inſtituit.Idem & de ſignis effigiem exprimere inuenit. Creuitque res in tantum, vt nulla ſigna, ſtatuæve ſine argilla fierent. Ex quo colligit Plinius antiquiorem hanc fuiſſe ſcientiam, quàm *Plaſtice prior fuit ſtatuaria.* fundendi æris. Eandem plaſticen fuiſſe ſtatuaria priorem, & ad infinitum efflornisse ſcribit idem auctor *lib.34.c.7.* Similia de plaſtice eiuſque ori- 10. *Plaſtices, & ſtatuariæ inuentor ſecundùm ſacram Scripturam.* gine obſeruat Polydorus,ferè omnia è Plinio mutuatus. At Iulius Cæſar Bulengerus *cap.1.* altiùs repetens originem plaſtices, & ſtatuariæ,ex *c.31. Exodi* oſtendit eas artes fuiſſe à Deo traditas plenè hominibus, cùm arca fœderis extrueretur, & primos plaſtas, & ſtatuarios fuiſſe, Beſeleel, & Ooliab. Plura verò de harum artium materia, & partibus vide apud eundem Bulengerum *cap.7.*

Sectio III.

De fullonijs cretis.

1. *Fullonia inuentor.* FVlloniam artem inuenit Nicias Megarenſis,ſi habenda eſt fides Plinio *lib.7.cap.56.*Eam qui exercent, veſtimenta curantes, & tergentes, eadémque purgantes,& polientes, fullones nomi- *Fullones,qui.* nantur, Polydorus Virgilius *lib.3.c.6.* Ergo hanc *Fullonia præſtantia.* quoque partem hîc non pigebit paucis attingere, quod ferè tota foſſilibus nitatur cretis: non eſſe verò rem negligendam, ſatis oſtendit lex Metella, fullonibus dicta; quam, teſte Plinio *lib.35. cap.27.* C.Flaminius, & L.Æmilius cenſores dedere ad populum ferendam; adeò omnia maioribus curæ fuêre.

2. *Fullones,quibus terris vtantur.* Porrò terræ, quibus vtuntur fullones, & ipſæ ſunt pingues,Plinius *lib.17.c.8.*ita tamen,vt calore ſiccatæ, ſint in pingui acres factæ, atque ea de cauſa vim abſtergendi obtinuerint; nam ea vi præditæ tantummodo vtiles ſunt fullonibus, Agricola *lib.2.de natura foſſilium,pag.192.*

Verùm nonnulli earum pinguitudine contenti, addito lixiuio ſatis quod volunt, ſe efficere 3. *Cimolia terra.* poſſe credunt. Hoc autem genus terræ ab inſulis, & regionibus nomen inuenit. Nam Cimolia,quæ etiam Smectis ob vim abſtergendi dicitur,afferebatur de Cimolo,vna Cycladum:Sarda,de Sardi- *Sarda, & Vmbrica terra.* nia:Vmbrica de Vmbria; at ea,quam vocant ſaxum,quo in loco naſcatur, non traditur. Verùm fullonia ſic ſe habebat. Si veſtis erat varij coloris,primum in vaſe,in quo erat lixiuium,vnà cum *Fullonia operatione.* Cimolia ipſa, vel Vmbrica abluebatur; pro Cimolia tamen Græci gypſo Tymphaico vtebãtur; deinde fullones eam veſtem ſulphure ſolebant ſuffire;tum iiſdem Cimoliis rurſus deſquamabatur. Sin veſtis erat candida, loco Cimoliæ, vel Vmbricæ Sarda vtebantur; dein eam ſulphure ſuffire ſoliti erant; tum ſaxo deſquamare. Hæc Plinius *lib.35.c.17.*& Agricola præcitatus. Idem de gypſo Tymphaico pro Cimolia ſcribit Theophraſtus *lib.de lapidibus.*

Hodie pleriſque in locis Germaniæ reperiuntur tales terræ, vt Fuldæ in Tribochis: Hildes- 4. heimi in Saxonibus duplex; vna candida, & topho ſimilis, altera cinerea: Cadanæ in Boëmis, cinerea; Lipſiæ in Miſenis item cinerea, ſed di- *Fullones Germanici quibus terris vtantur.* lutior. Nec refert, cuius ſint coloris, modò habeant vim abſtergendi, & ſeuum è veſtibus poſſint eximere. Itaque pingues qualeſcunque, ſi acres fuerint, vtiles ſunt fullonibus, modò non ſint multum duræ. Agricola *ibidem.*

Lemniam etiam terram vſui eſſe fullonibus 5. *Fullonibus lemniam terram inſeruire.* ad purgandas veſtes, notat Galenos *lib.9. ſimplicium medicamentorum, cap.de differentijs terræ.*

Tandem ad laudes fullonum accedat,eos non 6. *Fullones non tentari podagra.* tentari podagra, vt obſeruat Plinius *lib.28.cap.6.* quo etiam loci,eius rei reddit rationem,eam verò perdifficilem, niſi fortè adſit, qui inſtruat, quiſpiam fullonicæ peritus.

Sectio IV.

De terris ad medendi artem ſpectantibus.

PLura terrarum genera ad medicinas pertine- 1. *Medicata terra Plinio.* re, planum faciunt clariſſimi ſcriptores; ex quibus Samiam, Eretriam, Chiam, Selinuſiam, Pignitim, & Ampelitim,multis opitulari morbis teſtatur Plinius *lib.35. cap.16.* Has, & præterea Cimoliam,Meliam, Ochram, Cinnabarim, Rubricam ſinopidem, & fabrilem rubricam, eadem *Medicata terra Dioſcoridi.* dignatur laude Dioſcorides *lib. 5. ſimplicium medicamentorum,cap.101.*& *ibi* Matthiolus. Dioſcoridem imitatus Galenus *lib.9. de facultatibus ſimplicium medicamentorum*, illuſtrem eiſdem terris *Medicata terra Galeno, Fernelio, & alijs.* locum inter medicamenta concedit. Idem faciunt alij magni nominis Medici,Fernelius *lib.2. de abditis rerum cauſis*, *cap.19.* Falloppius *lib. 5. foſſilium*, *cap. 5.* Braſauolus *in examine terrarum*, Henricus Smetius *lib. 9. miſcellaneorum*, & alij. Quamuis autem de earum viribus infrà ſigillatim diſputaturi ſimus, de his tamen impræſentiarum aliqua generatim prænotare, non ab re futurum duxi: id autem hauriam ex puriſſimo Agricolæ fonte *lib.2.de nat.foſſilium,pag.193.*

In

Terrarum vires medica in genere.

2. In primis omnis terra, quoniam eius corpus natura ſiccum eſt, exſiccandi vim obtinet. Quæ autem aſtringit, eſt frigoris particeps, atque adeò refrigerat, & repellit, & quo quæque magis aſtringit, eò magis refrigerat. aſtringit verò quædam adeò vehementer, vt retracta linguæ cutem diripiat, qualis eſt illa ſubuiridis in Hanoberano, prope Lindam pagum; quædam parum admodum aſtringit: mediocriter quædam.

Terrarum vires medica in genere.

3. Quæ verò terra acrimonia quadam guſtatum commouet, caloris eſt particeps, atque iccirco calefacit, & quò quæ fuerit acrior, eo magis calefacit. cui igitur acrimonia inſignis eſt, ea valdè calefacit, & mordet; cui mediocris, mediocriter hæc facit; cui tam pauca, vt vix ſenſu percipi poſſit, ea parum calefacit, nec vllum morſu dolorem efficit; abſtergit tamen.

4. At quæ guſtata pinguedine, quaſi quodã glutine afficit linguam, nec tamẽ aſtringit, nec acris eſt, ea illinendi vim obtinet, ac modicè refrigerat. Etenim cùm omnis terra, cui neque frigoris, neque caloris euidentia ſunt ſigna, illinendi vim obtineat, magis eam obtinet glutinoſa, ſimiliter ſe habens in calore, & frigore. Quæ autem cùm pinguis ſit, aſtringit, ea diuerſis eſt viribus prædita; nam & illinit, & aſtringit; quæ verò in pingui acris eſt, etiam diuerſas vires obtinet, illinit enim, & abſtergit. Hæc quicunque obſeruarit, de cuiuſque terræ ſimplicis, quæ ei in manus venerit, viribus poterit iudicare.

SECTIO V.

De terris, quibus pictores, fabri, & tonſores vtuntur.

1. MVlta petit prænotatus huius ſectionis titulus, quibus tamen breuiſſimè ſatisfaciam ex Agricola *lib. 2. de nat. foſſilium, pag. 192. & 193.*

Pictoribus quæ terra inſeruiant.

Terræ, quæ pictoribus vſui eſſe ſolent, macræ ſunt, mediocreſve, paucæ pingues: & inter eas pinguiſſima, quæ Paratonium vocatur. Siue verò fuerint raræ, ſiue mediocres, ſiue ſpiſſæ, eligunt molles, aut certè mediocres: nam duræ maiore indigent labore; neceſſe enim eſt, vt omnes reſoluant. Et ſi autem ferè madefactis tantùm vtuntur, tamen malunt ſiccas, quòd eas ſuo arbitratu temperare queant. Id verò genus terræ ob

Pictores vtũtur Paratonio, Melino, Eretria, Ochra, & alijs terris.

2. colores à pictoribus expetuntur, quibus vt cæteræ differunt. Nam aliæ ſunt candidæ, vt creta, Paratonium, Melinum, Eretria; aliæ rubræ, vt diuerſæ rubricæ; quædam luteæ, ſicut Ochra. quædam rufa, & ſandarachæ ſimilis, qualis in metallis interdum inuenitur; aliqua viridis, vt creta viridis; aliqua nigra, veluti creta nigra; aliæ denique alterius coloris. de quibus fuſè, dante Deo, *infrà cap. 3. & 4.* vbi de pigmentis.

Fabris tignarijs quæ terra inſeruiant.

3. Ex iiſdem terris aliquæ fabris tignariis vſui ſunt, vt rubrica fabrilis, vt creta viridis, vt creta nigra; quin alterius coloris terræ eundem vſum poſſunt præſtare, exceptis candidis; etenim candidæ lineæ, quas producunt, non ſatis videntur in candidis tignis.

4. Alij autem artifices, qui, ſicut fullones, terris abſtergendi vi præditis vtuntur, macras, & raras, quæ quandam habent acrimoniam, eligunt, ſiue molles, ſiue mediocres fuerint; nam duræ pſis non ſunt vtiles. Sic fabri argentarij vtuntur creta, quæ hinc vocatur argentaria, qualiacunque argentea opera abſtergant: tonſores terra, quæ tripela nominatur; cùm abſtergunt vaſa orichalcea, in quibus dum vel lauant, vel tondent, aquam calidam, & lixiuium continent. Qui gemmas, & arma poliunt, eandem tripelam vſurpant; eſt verò lutea, & aſpera. Reperiuntur prætcrea terræ, abſtergendi vi præditæ, quibus alius calor inſidet, ſicut candida in Hildesheimio ad Haſdam pagum, & ibidem rubigine infecta; tales autem terræ non rarò ſunt aſperæ. Hactenus dixi quot, & quæ formę ſint terrarum ſimplicium, quas habeant vires, quæ vtiles agricolis, quæ figulis, & plaſtis, quæ pictoribus, quæ fabris tignariis, quæ argentariis, quem denique in medicina quæque vſum præbere poſſit. Iam illud ſupereſt, vt non contenti generali terrarum notitia, particulares ipſarum naturas ſigillatim perſcrutemur, ab iis exorſi, quæ appellantur à loco, in quo naſcuntur; nam quæ à colore denominantur, de illis *cap. 4.*

Fabris argentarijs quæ terra inſeruiant.

5.

Tonſores vtuntur tripela. Gemmarij vtuntur tripela.

SECTIO VI.

De terra Samia.

DE hac terra Theophraſtus *lib. de lapidibus, circa finem*, Plinius *lib. 35. cap. 16.* Dioſcorides *lib. 5. cap. 101.* & *ibi* Matthiolus *cap. 130.* Galenus *lib. 9. de facultatibus ſimplicium medicamentorum*, S. Iſidorus *lib. 16. originum, c. 1.* Braſauolus *in examine terrarum, circa finem*, Agricola *lib. 2. de natura foſſilium, pag. 194.* Raphaël Volaterranus *lib. 27. Philologiæ*, vbi de pigmentis. 1.

Eſt Samos Magino *tabula 26. Coſmographiæ*, inſula in mari Icario, circa minorem Aſiam, ſeu Natoliam. illinc Iſidoro denominata ea terra, quam hîc dicimus Samiam. Cùm autem in Samo ſint Theophraſto plures terrarum differentiæ, de ea nos hîc agemus, quæ antonomaſticè dicitur Samia; illud ex eodem Theophraſto ad eruditionem præmittentes, foſſorem in metallis Samiis non poſſe rectum ſtare, ſed aut ſupinum, aut ad latus: vena quippe ad longum extenditur altitudine bipedali, latitudine multò maiori. Vtrimque verò ſaxis obſepitur, ex quibus ſecernitur. Eſt in media parte venula, melior illa, quæ extrà eſt; rurſus altera; deinde quarta, ſibi inuicem oppoſitæ. 2.

Samos inſula.

Samiæ terræ etymon.

Samia fodina deſcribuntur.

Duæ ſunt Samiæ ſpecies, quarum vna collyrion appellatur; aſter altera. Dioſcorides, Matthiolus, & Agricola. Galenus quoque inter Samias terras numerat Samium aſterem; id quod etiam facit Plinius; ſed alteram illam, quam Dioſcorides vocat collyrion, ipſe appellat ſyropicon. Porro collyrion, prima illa nuncupatur, quòd miſceri ſoleat oculorum medicamentis, quæ collyria Græcè nominantur; aſter autem altera, vel ab impreſſa illi aſtri, ſeu ſtellæ imagine, vel à multis quibus internitet velut ſidereis micis. Agricola. 3.

Samiæ ſpecies.

Syropicon, & collyrion.

Samia, cui nomen collyrion, candidiſſima eſt, nõ ponderoſa, mollis, boni ſucci, friabilis, & quę linguæ admota glutinoſo lẽtore ſentitur. At Samius aſter, globoſus eſt, & cotis modò denſus. Dioſcorides. Vtraque autẽ crematur, & lauatur, prodéſtque ſanguinem expuentibus, Plinius, & Dioſcor. Emplaſtris, quæ ſiccandi gratia componuntur, & oculorum medicamentis vtiliter miſcetur. 4.

Collyrij natura. Samius aſter.

Digitized by Google

ſcetur.Plin. Eadem teſtium,oculorúmque inflámationes ex acetu,& roſaceo inúcta ſedat;ſudores compeſcit,& contra venenatorũ morſus, lethaliaque venena vtiliter cũ vino bibitur.Dioſc.

5. Scribit Volaterranus Samiam cretam tam coloribus eſſe, quàm medicamentis aptam. Sed, quòd ſpectat ad colores,ei refragatur.Theophraſtus,qui *loco citato*,Samiam,inquit,quamuis pulchram, quòd pinguis,denſa, leuiſque ſit, non vſurpant pictores:nam rarum, aſperum, & macrum conuenientius picturæ.

6. *Collyrion aſteri comparatur.* Sed vtrum alteri præferamus,collytion aſteri, an contrà?Primos Medicorum duces ea in re video diſcordes;cùm primas dent, Galenus aſteri: at collyrio Dioſcorides;id quod ipſi etiam obſeruant Matthiolus, & Agricola. Sed enim quæ cauſa diſcrepantiæ? Placet coniectura Agricolæ, plures in Samo reperiri terrarum differentias, vt nos etiam ex Theophraſto aduotauimus:facilè ergo aliam terram Samiam in Dioſcoridis, aliam in Galeni manus venire potuiſſe.

Terra, quæ vulgò Pietra di S.Paolo. Matthiolo videtur probabile, eam terram vel Samiam,vel Samiæ ſimilem eſſe,quam magnifaciunt circulatores, qui ſerpentes circunferunt, à Melita inſula allatam, quámque vulgò vocant, *Pietra di S.Paolo*;ſiquidem hæc etiam calore candida ſpectatur, linguæ tangenti pertinaciter adhæreſcit; mollis præterea eſt, ſucco ſa faciléque friabilis, & aduersùs venena, & ſerpentium ictus,lemniæ vicem explet.

7. *Samius lapis in Samia terra.* Obſeruat Dioſcorides, in Samia terra inueniri lapidem ſamium,quo aurifices vtuntur,poliendo auro,vt reſplendeat.excellit bonitate qui candidus eſt,& ſolidus. Vis ei adſtrictoria, & refrigerans, bibitur vtiliter ab iis, qui cibum in ſtomacho non continent; ſenſus tamen hebetat.At fluxiones oculorum, & vlcera cum lacte efficax eſt.Partus adligatus accelerat, & conceptus fœminarum cuſtodit.Ita Dioſcorides.

8. *Talchus an differat ab aſtere.* Hic verò dubiæ eſt quęſtionis,vtrùm lapis ille, qui vocatur Talchus, ſit idem qui Samius aſter? Non deſunt,qui id affirment,& inter eos maximè Braſauolus; quos tamẽ rectè confutat Matthiolus, primò quia Talchus linguæ contactu nunquam glutinis modo adhæret, attritu contumax eſt;nec cotis inſtar prædurus viſitur.

Talchum ab aſtere differre probatur. Pręterea talchus non eſt cruſtoſus,ſed ſquamoſus,& tranſlucidus vt vitrum,ac læuis;nec niſi magno labore, & diutino igne comburi poteſt;nec id quidẽ per ſe fieri poteſt,niſi quibuſdam admixtis,quod tamen aſteri Samio haudquaquã conuenit, quippe qui facilè comburatur.DeniqueTalchus ebibitus ſtrãgulat,non ſecus ac gypſum,cũ tamen Samius aſter perinde,atque lemnia terra,contra venena, & venenoſorum ſerpentium ictus maximè auxilietur,& more illius,labiis, & linguæ adhæreat.

9. *Talchus vbi inueniatur.* Pro maiori autem notitia Talchi, tria de eo notare non pigeat ex Braſauolo. Primum, Talchum ad nos ex Germania afferri,& inueniri ſupra montes, præſertim poſt pluuias, & procul ſplendeſcere inſtar ſtellæ.

Talchus,ſtella terra. Alterum, Talchum ab antiquis Aſterem,à nobis ſtellam terræ, ex luce, quam habet, appellari, quamuis etiam, inquit, nonnulli ſtellam terræ vocent herbam,quæ vulgò Lunaria dicitur,habentem rotundum folliculum,in quo ſemina conduntur,quem noctu hiaſcentem,& lunares radios tam auidè recipientẽ, vt lucentes ſtellas æmulari videantur, aſpicientes incolæ imperiti,illúmque Diabolum rati,pauidi aufugiunt.

Lunaria herba putatur Diabolus.

Talchus vbi in Italia naſcatur. Denique obſeruat idem auctor Talchum etiam apud nos naſci in Apenninis Alpibus inter Regium,& Mutinam,è regione Herbetiæ,Arcis munitiſſimæ,& locũ,in quo inuenitur,vulgò nuncupari *il Zeſſo*.Hæc de Samia terra.

SECTIO VII.

De terra lemnia.

NOnnullas de hac terra dubitationes proponemus,& ſoluere contendemus, ex Galeno *lib.9. de facultatibus ſimplicium medicamentorum*.Dioſcor.*lib.5.c.67*.& Matthiolo *ibi c.67*.Plinio *lib.35.c.6*.Braſauolo *in examine terrarum, pag.* 472.& 473.Magino *tabula* 21.*Coſmographia*, Agricola *lib.2.de nat.foſſilium, pag.*197. Cardanu *lib.5. de ſubtilitate,pag.*147.& 148. Scaligero *exercitatione* 91.Falloppio *lib.5 foſſilium, cap.*38. & Fernelio *lib.2.de abditis rerum cauſis,cap.*19. 1.

Lemnia terra plura nomina. Prima autẽ dubitatio petit huius terræ nomina.Quę ſanè multa ſunt;ſed ea præcipua,terra lẽnia, Sphragis, Milton lemnia,rubrica lemnia,ſigillum lemnium, terra ſigillata. His nominibus illam appellant Galenus, Dioſcorides, Matthiolus,Agricola,& alij.Plinius etiam illam vocat lemniam terram,& ſphragidem,addens hanc terram, cum inſula,in qua naſcitur, fuiſſe multum antiquis celebratam.Quam autem Diſcorides nuncupat ſphragidem ægos, id eſt, capræ ſigillum,eam Braſauolus,ob rationem mox afferendam,nominat terram ſigillatam. 2.

Lemnia terra etymon. II Dubitatio quærit, quare ea terra vocetur lemnia? Dioſcorides, Plinius, Galenus, & alij communiter,teſtantur hoc ei nomen inditum,ab inſula Lemno, in quo naſcitur. 3.

Lemnos inſula. Eſt autem Lemnos,alio nomine Ophiuſa,maris Ægæi inſula, è regione Thracię,nunc Romaniæ.Ægæum autem mare eſt pars maris Mediterranei,Græciam,Europámque;ex hac parte ab Aſia diſterminans,vocaturque hodie à recentioribus Archipelagus,& à Turcis mare album: in hoc igitur mari iacet Lemnos, ſola terrarum ferax celebris illius cretæ,à patrio ſolo,lemniæ dictæ.Maginus.

Myrina & Hephæſtia Lemni vrbes. Duæ autem præcipuæ ciuitates ſunt in Lemno, Myrina ſcilicet,verſa ad Occidentem; & Hephæſtia,obiacens Orienti:in agro autem Hephæſtiæ eſt quidam collis,ex quo illa terra inſignis, lemnia dicta.Galenus.

Vulcani Hephæſtij fabula. Hinc Natali Comiti *lib.1. Mythologiæ,c.6*.orta illa Poëtarum fabula, Vulcanum Iouis,& Iunonis filium, quòd deformis eſſet, à patre in Lemnum præcipitatum,& eam inde inſulam Vulcano ſacram.

4. Galenus etiam huius figmenti memor,obſeruat Vulcanum Hephæſti cognomen traxiſſe ab Hephæſtia, Lemni vrbe; in cuius agro eſt ille collis,vbi ſphragis;cenſet quoque hic Philoſophus, huic fabulæ dediſſe occaſionem,illius collis conditionem,quippe qui totus colore fuluo, combuſtóque ſimillimus, nec plantam ex ſe vllam ferat,nec ſaxum,nec aliquid aliud.Plantam autem ea terra non alit, quia ſicciſſima:nec in lapidem coit,præ ſumma tenuitate. Cardanus.

Lemnia terra cur vocetur, Milton lemnia. III. Dubitatio citatur, cur terra lemnia vocetur, Milton lemnia? Reſpondet Galenus idem eſſe terram lemniam,& lemniam rubricam,ideóque à colore rubro fuiſſe eam appellatam Milton, 5.

ton,ſeu Rubricam. Plinius etiam,& Dioſcorides eam reuocant ad genus rubricæ. Non deſunt tamen aliqui apud Braſauolum,qui velint in Lemno ſeorſum naſci rubricam,& terram ſigillatam; eſſeque hæc duo diuerſa. Certè inter vtramque id diſcriminis agnoſcit Galenus, vt lemnia contactu non contaminet, vt facit rubrica, quod etiam diſcrimen ponit Agricola.Verùm hoc clarius mox explicabitur, vbi oſtenderimus ex tribus lemniæ generibus vnum eſſe rubricam.

6. *Lemnia terra cur vocetur ſphragis, & ſigillum lemnium.*

IV. Dubitatio rogat myſterium ſphragidis,& ſigilli lemnij. Idem eſt ſphragis.& ſigillum;quia ergo terra illa notatur quodam ſigno,ab eo ſigillo ſibi impreſſo denominatur ſphragis,ſeu ſigillum lemnium, ſeu terra ſigillata. Galenus, Plinius,Dioſcorides,Matthiolus,Braſauolus, Agricola, Falloppius. Sed quale fuit ſignum lemniæ terræ impreſſum? Dioſcorides ait fuiſſe imaginem capræ, ideóque dictam, ſphragidem ægos; at Galenus fuiſſe ſignum Dianæ autumat.verùm, quia capra ſigillum Dianæ erat, neuter ab altero diſcrepat. Sed nunc eam terram inſigniri ſigillo Turcicis litteris confecto obſeruant Braſauolus, Matthiolus, & Agricola. Porrò Turcarum Imperator, teſte Braſauolo, arcem condidit eo loci,vbi hæc terra reperitur;eáque,honoris ergò, Principes donat;id etiam ſignificat Falloppius.

Lemnia Turcico ſigillo obſignata.

7. *Lemnia terram,an hodie habeamus legitimam.*

V. Dubitatio eſt,veráne ſit, ſincera,& legitima lemnia illa terra, quam hodie Turcico obſignatam charactere ad nos conuehunt mercatores,an adulterata,& illegitima? Honore legitimæ prolis eam dignatur Agricola. At ſpuriam cēſent Matthiolus,& Braſauolus.Idem exiſtimat Falloppius,& probat, quoniam ex Lemno, inquit,nihil nunc defertur,quia loca illa ſunt prorſus deſtituta,& inhabitata,vt mihi relatum eſt à quibuſdam fide dignis,qui inibi fuerunt. Hinc autē duo colligit Falloppius; primum,lemniam verè non eſſe eam terram albam,quę inſignita Turcarum Regis ſigillo,pro terra ſigillata habetur in officinis;licèt enim reponatur inter pretioſa antidota aduersùs vermes,peſtiferos carbunculos,& febrim ipſam peſtilentem,cùm tamen alba ſit,nequit eſſe lemnia,quam omnes fatentur rubeam. Alterum, falſum eſſe,quod plerique dicunt, bolum orientalem officinarum eſſe veram terram lemniam; licèt enim vice lemniæ vti poſſimus hoc bolo, qui etiam rubrica eſt, habètque vires eaſdem, tum in edomando veneno,tum etiam in reliquis; hic tamen,quòd inficiat manus, longè differt ab illa, quæ tangentis manum inquinat.

Lemnia terra, an ſit bolus orientalis officinarum.

8. *Lemnia terra tres ſpecies.*

VI. Dubitatio. Quotuplex ſit terra lemnia? Triplex illa erat;prima ſacra,ſeu ſigillo obſignata, quam nemini alij, præter vnam ſacerdotem, contingere fas erat;& de hac iam diximus. Altera verè propriè rubrica, potiſſimùm ad vſus fabrorum. Tertia.extergendi vi prædita,vtilis fullonibus ad purganda lintea,& veſtimenta. Galenus, Matthiolus,Braſauolus,& Agricola. Hāc poſtremam addit Braſauolus explere in extergendo vicem ſmegmatis,ſeu ſaponis, ídque eos eſſe teſtatos,qui per aliquot menſes in lemno habitarunt. Ex dictis ſequitur terram ſigillatam,& rubricam, ambas quidem eſſe terras lemnias,differre tamen inter ſe,veluti duas ſpecies ſub eodē genere,cùm rubrica propriè non ſit terra ſigillata, etiam ſi ſit terra lemnia. Plura vide de hac re *infrà,ſect.*12.

Terra ſigillata.

9. *Terra ſigillata quomodo in Lemno cōficeretur.*

VII. Dubitatio,quomodo paretur terra ſigillata? Afferam modum, quo parabatur tempore Galeni,quémque refert,tanquam teſtis oculatus, idem Galenus *lib.9.de facultatibus ſimplicium medicamentorum.* Veneranda quædā,& ſacra ſacerdos, egreſſa in eum collem, huius terræ genitorem, quem ſuprà diximus eſſe in agro Hephæſtiæ, haud mactatis animalibus,ſed certo quodam tritici,hordeíque numero in terram coniecto,aliíſque quibuſdam,pro religione patria,perpetratis, plauſtrum totum terra illa ſacra implebat; quam cùm in vrbem conuexiſſet, aqua deinde maceratam,atque in lutum redactam, vbi multum conturbauerat, paulùmque inde quieſcere ſiuerat, ſupernatātem aquam auferens,mox quod ſub ea eſt lutū, tollebat,ac reliquum duntaxat,quod ad imū ſubſederat, lapidoſum quippe & arenoſum, relinquebat vt inutile, & ſuperuacaneum. Porrò lutū illud pingue,vſque eo deſiccabat,dum mollis ceræ cōſiſtentium acciperet,huiúſque exiguis particulis ſacrum Dianæ ſignum imprimebat: ac poſtea rurſum in vmbra ſiccādum reponebat,donec omni planè depoſita humiditate, fieret illud Medicis omnibus cognitum medicamen,lemniæ ſphragis,ſeu lemnium ſigillum. Galenus.

10. *Caprinus ſāguis an terra lemnia miſceretur.*

VIII. Dubitatio, vtrùm caprinus ſanguis miſceatur terræ lemniæ,dum conficitur,& in paſtillos conformatur? affirmat Dioſcorides;idque etiam Galenus ſe pro vero credidiſſe,motum auctoritate Dioſcoridis,& aliorum ſcriptorum teſtatur.Verùm erraſſe Dioſcoridem,& alios illum ſequentes certiſſima experientia deprehendit ipſe Galenus,tum quia cùm eſſet in Lemo,vide rétque modum,quo terra ſigillata conficiebatur, nullum ſanguinem animaduertit illi permiſceri; tum quia rogati ab eo periti,num eiuſmodi ſanguis illi cretæ miſceretur,omnes hoc audito, in riſum ſunt ſoluti, perinde ac ſi de re planè falſa, ridicula, & erudito viro minimè digna, fuiſſent interrogati. Ex dictis tamen ſequitur ſphragidem rubeam eſſe,alioquin Dioſcorides,& Galenus non putaſſent illi eſſe immixtum ſanguinem. Eandem ob cauſam vero eſt ſimile lemniam à Plinio vocari à rubro colore rubricam; certè illam rubeam eſſe oſtendit Braſauolus; idem ſcribunt Agricola,& Falloppius.

11. *Sphragidis color.*

12. *Lemnia terra vires.*

IX. Dubitatio eſt,quas habeat vires terra lemnia,ſiue ſigillata? contra lethalia venena egregij antidoti vires habet cum vino pota. Præſumpta eadem vomitione venena pellit. quin etiam lethalium ſerpentium ictibus,& morſibus accommodata eſt. Quidam ad religionē,& initiationes ea vtuntur. Inteſtinorum torminibus eadem vtilis eſt.Dioſcorides.Eadem ſphragis,quia eſt pinguis,eſt paululum glutinoſa, & lenta:quia ſpiſſa, grauis,quia mollis,& ſicca, facilè teritur, vt Samius aſter;pota cum poſca ſanat ſanguinis per ora venarum profuſionem; iniecta cum ſucco plantaginis,tormina. Sed hoc medicamentum efficaciorem vim habet, quàm Samius aſter: quare ſi inflammationi imponitur, eam ſolet exaſperare, præſertim cùm homines fuerint molliore carne. Agricola. Eidem ineſſe miras vires aduersùs venena ipſi etiam fatentur Fernelius,& Falloppius.

13. *Terra ſigillata an arte confici poſſit.*

X. Dubitatio eſt, num arte poſſimus efficere terram ſigillatam,quæ eaſdem ſcilicet vires poſſit habere,quibus prædita eſt ſphragis ex Lemno oriunda?

by Google

oriunda? Putat Cardanus id fieri poſſe, vt ſi argillam communem diu contundamus, ac aqua, in qua ſcordion, & iuniperi ſemen incocta ſint, aſpergamus, in tumulóſque formemus, denuò etiam tundentes, inſpergentes, ac in tumulos cogentes, ac ſiccantes. Eſt autem ſcordion herba quædam, de cuius natura vide Plinium *lib. 25. cap. 6. & lib. 26. c. 8.*

14. *Scaliger impugnat Cardanum de compoſitione terra lemnia.*

Factiriam hanc Cardani lemniam ridet de more, vt alia omnia, Scaliger, oſtendens argillam additam decocto ſcordij, & baccarum iuniperinarum, potius inſtare à tergo venenis, atque in cor vrgere, quàm ea à vitæ arce propulſare; verùm id, ſcripſeritne ſtudio quærendi in ſcirpo nodum, quo ſanè nomine eſt inſignis, an certa ductus experientia, incertum.

Lemnia terra, an oleat.

Sed quid de odore lemniæ? Illam quicquam olere negat Cardanus; at olere piſcinam, & paluſtre neſcio quid, affirmat Scaliger.

Sectio VIII.

De terra Armenia, & bolo Armenio, ſeu Armeno.

1. Galenus *lib. 9. de facultatibus ſimplicium medicament.* vbi de terra Samia, & Armenia; Matthiolus *in lib. 5. Dioſcoridis, cap. 73.* Braſauolus *in examine terrarum, pag. 475. 476. 477.* Falloppius *lib. 5. foſſilium, c. 32.* Agricola *lib. 2. foſſilium, pag. 199.* Cardanus *lib. 5. de ſubtilit. pag. 148.* Scaliger *exercitat. 94.* & alij, agunt de hac terra,

Armenia terra etymon.

quam vocant Armeniam, quòd afferatur ex Armenia, Cappadociæ finitima, Galenus, Matthiolus, Braſauulus, & Agricola. Cardanus tamen, neſcio qua ductus ratione, diſcedens à communi ſententia, negat eam ex Armenia vehi, atque verius illam eſſe Samiam, quàm Armeniam, aliunde ad nos allatam.

Bolus quid ſignificet.

Porrò eadem terra, vocatur etiam Bolus Armenus, ſeu Bolus Armenius Galeno, Matthiolo, & Braſauolo; qua voce (ne myſterij aliquid latere ſuſpiceris) nil aliud ſignificant, quàm fruſtum, vel glebam. Bolus ergo Armenus ſonat glebam ex Armenia allatam.

2. *Boli color qui.*

Bolum hunc eſſe colore pallido teſtantur Galenus, Matthiolus, Agricola, Braſauolus, Falloppius, & alij. Meritò ergo Scaliger arguit Cardanum, quòd illam adſtruat rubram.

3. *Armenia terra natura.*

Quod pertinet ad ſubſtantiam huius terræ, ea Agricolæ eſt ſpiſſior, & grauior Samio aſtere; nam ſpeciem habet lapidis; ſed mollis eſt, & friabilis. Galenus, Matthiolus, & Braſauolus obſeruant eam teri inſtar calcis, vel lapidis cocti, & propterea cùm in puluerem piſtillo comminuitur, eſſe veluti calcem, non arenoſam tamen. Eundem bolum lapidis potius præ ſe ferre, quàm glebæ faciem, teſtatur Scaliger. Cæterùm, iudice Galeno, nihil intereſt, quod ad præſentia attinet, lapidem, an terram vocites.

4. *Armenia terra vires.*

Sed audiamus hos Philoſophos vires huius terræ ſic explicantes. Galenus, Summè, inquit, deſiccat ea terra. Siquidem ad dyſenterias, & ventris profluuia, tum ſanguinis expuitiones, & catarrhos, ad hæc ad putreſcentia oris vlcera in primis competit. Quin & eos magnificè iuuat, quibus ex capite in thoracem fluxio decumbit; quamobrem illis, quibus ex tali occaſione aſſiduè difficilis eſt anhelitus, validè prodeſt. Hæc Galenus, cui adſtipulantur Matthiolus, & Braſauolus. Agricola verò in eandem fere ſen- 5.
tentiam, Quoniam, inquit, Armenia terra validiſſimè ſiccat, ſanat tormina, profluuia ventris, ſanguinis profuſionem, deſtillationes, oris vlcera, prodeſt tabe affectis, & peſtilentia correptis. 6.
Cardanus, Armenia, inquit, egregiè ſiccat; ob id peſtilentibus morbis, & tabi illi, quæ ex vlcere pulmonis prouenit, ſalutaris.

Peſti aduerſantur margarita, ſapphiri, & alia gemma.

Nam & ob eandem cauſam carbunculi, ſmaragdi, ſapphiri, hyacinthi, margaritæ, & corallia proſunt aduerſùs impetum peſtis quòd vehementer ſiccent. Eſt igitur Armenium lutum ſicciſſimum, ac moderatè frigidum, minimè acre, ſed tamen tenuiſſimum. Ob id etiam venenis erodentibus ſalutare, vt cantharidibus; item putreſacientibus, vt marino lepori. Ita Cardanus, cui conſonat Falloppius in explicandis huius terræ viribus.

7. *Armena terra, vel bolus Armenus, an ſit ipſe lapis Armenus.*

Exiſtimarunt nonnulli terram Armenam, vel bolum Armenum, eſſe ipſum lapidem Armenum; ſed hos decipi inde euincit Braſauolus, quòd terra Armenia ſit colore pallido, vti diximus; at lapis Armenus numeretur inter colores floridos, ſitque viridis in cæruleum inclinans, vt conſtat ex Plinio *lib. 35. cap 6.* Dioſcoride *lib. 5. cap. 65.* & Matthiolo *ibi.* Falloppius etiam Armeniam non eſſe propriè lapidem, ſed terram, ex eo probat, quòd aqua emollita diſſoluatur, quod quadrat in terram, non in lapidem.

8. *Lemnia, & Armenia terra adulterata.*

Hìc verò quot Matthiolo, & Braſauolo agendæ, & habendæ gratiæ, qui mercatorum dolos, fraudes, & adulteria, vt ab illis caueamus, benignè indicant; videlicet Lemni incolas, qui mercaturam exercent, cùm ſciant Armeniam terram, de qua hactenus dictum eſt, ad nos aduehi, lucri dulcedine illectos, dolo, & fraude, ex vna tantùm terra duas conficere; quippe ſinceriſſimam terram lemniam extra inſulam deferunt Conſtantinupolim, & pro terra Armena vendunt; emptoribus ſuadentes eandem eò ex Armenia comportari. Quam verò in Lemno pro lemnia exhibent, vt colore ab altera differat, eam cuidam albæ terræ inibi naſcenti admiſcent. quo fit, vt longè minus, quàm ſincera rufeſcat. Hanc itaque loco legitimæ ſphragidis, ſeu terræ ſigillatæ ſupponunt, hiſce adulteriis permixtam, quam etiam ſigillis obſignant, vt inde impoſturæ maius lucrum accedat, ſigno magis, quàm medicamento fidentes. Cæterùm, 9.
cùm hæc fraus, & impoſtura à pluribus modò deprehenſa ſit, qui fraudem non ignorant, relicta vulgaribus Medicis terra, quæ obſignata conuehitur, vbi lemnia ſphragide opus ſit, Armenium bolum falsò vocatum ſumunt, præſtantiſſimum ſcilicet, quòd pro certo habeant hunc bolum, legitimam eſſe ſphragidem lemniam, quam miris laudibus extulere veteres ad venena, & venenoſorum animalium ictus. Quare inuigilent diligentiſſimè Medici, quibus eſt cordi hominum ſalus, ne hac in re decipiantur, cùm perdifficile ſanè ſit, vt libro primo de Antidotis memoriæ prodidit Galenus, ſinceram ſphragidem dignoſcere ab adulterina. Hæc ſunt monita Matthioli, & Braſauoli.

Ex

10. *Armenia, & lemnia terra adulteria.*

Ex quibus colligo duo ex eadem lemnia terra fieri adulteria, vnum terræ Armeniæ, alterum terræ ſigillatæ; vtraque enim hoc tempore, ob mercatorum auaritiam, eſt adulterata; hoc tamen diſcrimine, vt terra illa, quæ ſigillo obſignata eſt, nec ſit vera terra Armenia, nec vera terra ſigillata: terra verò, quæ vulgò dicitur Armenia, vel bolus Armenius, non ſit quidem terra verè Armenia, ſit verè tamen illud lemnium ſigillum, cuius præſentiſſimas vires contra venena tot laudibus decorauere veteres.

Sectio IX.

De terris Eretria, Chia, & Selinuſia.

1. EX Dioſcoride *lib. 5. cap.* 101. Galeno *lib. 9. de facultatibus ſimplicium medicamentorum*, Plinio *lib. 35. cap. 6. &* 16. Agricola *lib. 2. foſſilium, pag.* 197. & Volaterrano *lib. 27. Philologiæ, pag.* 648. libet de Eretria nonnulla notare. Hæc terræ ſuæ habet nomen, nempe ſic ab vrbe Eubœæ Eretria, ſita prope Chalcidem, appellata. Plinius, & Agricola. Eadem numeratur inter pigmenta; éſtque duplex, candidiſſima altera, altera cinerea. Probatur, & candidæ præfertur, quæ cinereo colore, & molliſſima eſt, quæque per æs ducta violaceo colore lineam in eo relinquit. Plinius, Dioſcorides, Galenus, & Agricola, recenſetur etiam inter colores à Volaterrano. Ea eſt modicè pinguis; ſed denſáne, an rara, an mediocris fuerit, id adeò facilè ſciri non poteſt; nam nihil ea de re proditum eſt ab auctoribus; cùm autem, vt diximus, ipſi ſint duæ colorum differentiæ, valdè candida pictores vtuntur, cinerea Medici. Sed cùm cinerea differat in mollitudine, Medici eligunt admodum mollem. Agricola.

Eretria etymon.

Eretria eſt pigmentum. Eretria eſt duplex.

2. *Eretria vires.*

Eretriæ vires ſunt adſtringere, refrigeraréque leniter; concaua explere, & cruenta glutinare: Dioſcorides, Galenus, & Plinius. Quæ autem æreis operibus attrita, lineam violaceam refert, vim validiorem, quam terra lemnia obtinet; hactenus tamen, vt nondum mordeat; quòd ſi lauetur, validè moderata efficitur. Agricola. Terra pinguis, & viribus non diſſimilis Eretriæ reperitur Hanoberæ in lapidicina ſaxi calcis; quæ æreis operibus attrita, ipſorum refert colorem, ſed color ei in modico cæruleo cinereus. Agricola.

Terra Eretriæ ſimilis.

3. Sequitur terra Chia, de qua Dioſcorides *lib. 5. cap.* 101. Galenus *lib. 5. de facultatibus ſimplicium medicamentorum*, Plinius *lib. 35. cap.* 16. Agricola *lib. 2. foſſilium, pag.* 195. & Volaterranus *lib. 27. Philologiæ, pag.* 649. Hæc Agricolæ denominatur ex ſui nominis inſula, quæ, teſte Magino *tabula* 16. *Coſmographiæ*, ſita eſt in mari Icario, circa minorem Aſiam, ſeu Natoliam, olim Chios, & Pityuſa, nunc vulgò Chio, vel Scio. Candicat terra, eiúſque effectus ſunt qui Samiæ. Vſus ad mulierum maximè cutem; ſic naturam Chiæ aperit Plinius, ſed nimis preſsè. alios ergo audiamus. Dioſcorides, & Galenus ſcribunt Chiam Cretam eſſe illam vt meliorem eligendam, quæ ſit candida, vergens ad cinereum, Samiæ ſimilis; Samiæ quippe eaſdem vires habere, faciem extendere, erugare, & læuigare, ſplendidámque reddere, & reliquum corpus amabili coloris bonitate commendare; eandem quoque inſtar nitri vſui eſſe in balneis ad exterendum. Agricola, Pinguis, inquit, eſt Chia, rara, mollis, candida, vel ſubcinerea, in pingui ſubacris; atque ideo magis, quàm Samia abſtergit. Quare faciem, immò verò totum corpus erugat, læuigat, & grata coloris venuſtate decorat. Quamuis verò ſit Samiæ ſimilis, attamen minus habet efficacitatis in ſedandis inflammationibus mammarum, inguinum, teſtium. Porrò Chiæ eſſe locum inter medicamina docet Plinius, & conſtat ex aliis præcitatis auctoribus. Verum quidem eſt, vt obſeruat Volaterranus, Chiam albam, & cineream illam præferri in medicina, quæ ſi ære producatur, melinum reddit colorem. 4.

Chia terra etymon. Chios inſula, nunc vulgò Scio.

Chia vſus, & vires.

Sed veniamus ad Selinuſiam, quam ex Selinunta Siciliæ oppido nomen inueniſſe auctor eſt Agricola *lib. 1. foſſilium, pag.* 195. de hac Plinius *lib. 35. cap.* 16. Lactei, inquit, coloris eſt, & aqua dilui celerrima. Eadémque lacte diluta, & tectoriorum albaria interpolantur. Agricola. Optima, inquit, Selinuſia eſt, quæ maximè ſplendet, quæ candida, quæ friabilis, quæ ſi quando combiberit humorem, celeriter admodum mutatur in ſuccum; ea cæruleo inſecta, Indici imitatur colorem. Idem docent Dioſcorides *lib. 5. cap.* 101. & Galenus *lib. 9. de facultatibus ſimplicium medicamentorum*. Volaterranus verò *lib. 27. Philologiæ, pag.* 649. non alia, quàm illud Plinianum, Selinuſia, inquit, lactei coloris, tectoriis bona. Hîc aduerte ex Matthiolo *in lib. 5. Dioſcoridis, cap.* 137. 5.

Selinuſia etymon.

Selinuſia color & natura.

Selinuſiam, Cimoliam, Pnigitem, Meliam, Chiam, & Eretriam, veteribus quidem fuiſſe notiſſimas, & in vſu medico frequentiſſimas; ab his tamen, qui nos præceſſere, adeò neglectas fuiſſe, vt nulla ampliùs earum terrarum ad nos afferatur. Quæ fortè fuit cauſa, cur hic ſcriptor operæ pretium non duxerit latiùs de his diſſerere, contentus nudo Dioſcoridis textu. 6.

Sectio X.

De terris Cimolia, Pnigiti, Melia, Ampeliti.

DE Cimolia agunt Plinius *lib. 35. cap.* 17. Dioſcorides *lib. 5. cap.* 101. Galenus *lib. 9. ſimplicium medicamentorum*, S. Iſidorus *lib. 16. originum, cap.* 1. Theophraſtus *lib. de lapidibus, prope finem*, Volaterranus *lib. 27. Philologiæ, pag.* 649. & Agricola *lib. 2. de natura foſſilium, pag.* 192. *&* 195. 1.

Etymon Cimoliæ referri ſolet in inſulam, vnde aduehitur illa terra: ſed ea inſula Agricolæ eſt Cimolus, vna Cycladum: at Iſidoro, Cimæra, Italiæ inſula. Eadem creta dicitur Smectis, ob vim abſtergendi, qua pollet. Agricola. 2.

Cimolia etymon.

Cimolia eſt in pinguium numero, ſed inter eas, quæ modicè ſunt pingues. Agricola. Ea verò eſt duplex, candida vna, altera ad purpuriſſum inclinans, ſeu in candido purpurea. Plinius, Dioſcorides, Agricola, & Volaterranus. Cùm verò ſub tactum cadit, frigida ſentitur. Agricola, & Dioſcorides. 3.

Cimolia ſpecies.

Vtraque aceto diluta diſcutit ſecundùm aures abſceſſus, quos parotidas vocant, aliaque huiuſmodi tabernacula. Ambuſta igni, ſi ſtatim Cimo- 4.

Cimolia vires, & vſus.

lia oblinantur, puſtulas non ſentient. Dioſcorides. Eaſdem vtriuſque Cimoliæ vires vberiùs explicaos Plinius, Vis, inquit, vtrique ad diſcutiendos tumores, & ſiſteodas fluxiones aceto aſſumpto. Panos quoque & parotidas cohibet, & lichenas illita, puſtuláſque. Si verò aphronitrum, & nitrum adiieiatur, & acetum, pedum tumores ſanat, ita vt in ſole curatio hæc fiat, vt poſt ſex horas aqua ſalſa abluatur. Teſtium tumoribus Cypria cera addita prodeſt. Et refrigerandi quoque natura cretæ eſt, ſudoréſque immodicos ſiſtit illita: atque ita papulas cohibet ex vino ſumpta in balineis. Eſt & alius Cimoliæ vſus in veſtibus: veros enim, & pretioſos colores emullit, & quodam nitore exhilarat contriſtatos ſulphure. Græcia pro Cimolia tymphaico vtitur gypſo. Hæc Plinius *de viribus Cimoliæ.*

5. Cæterùm de vſu huius cretæ in purgandis veſtibus, plura diximus *ſupra ſect. 1. huius cap.* vbi etiam adnotauimus ex Theophraſto gypſum tymphaicum ſupplere vicem Cimoliæ. Viribus eiuſdem terræ addatur id quod ſcribit S. Iſidorus, ineſſe illi vim præſtandi nitorem gemmis. Eadem & aſtringit, & modicè acris eſt; nam partim refrigerat, partim parum quæ coierunt, digerit: eſt autem paulò efficacior, quàm vel Chia, vel Selinuſia, nec tamen mordet. Galenus, & Agricola.

6. *Cimolia raráne ſit an ſpiſſa.* Verùm raráne, an mediocris ſit Cimolia, an ſpiſſa, putat Agricola id nos non poſſe ſcire, quòd ea de re, vt etiam de leuitate, nec Dioſcorides, nec Galenus ſcripſerit quicquam, etenim, inquit, Medicis ſatis eſt terrarum ſaporem conſiderare, atque ex eo vires conicere mollem, vel mediocrem eſſe hinc coniicimus, quòd Plinius, cùm de terris fullonum ſcribit, ſaxi facit mentionem, quæ terra, ſaxum dicta, duritia à cæteris differebat. Quin etiam quia Dioſcorides Samium aſtera dicit eſſe ſpiſſum, & hanc diceret eſſe ſpiſſam, ſi eſſet ſpiſſa. Eſt igitur modicè pinguis, rara, mollis, candida, aut in candido purpurea: *Cimolia color, & pinguedo.* in pingui verò partim aſtringit, partim parum eſt aeris. Hæc Agricola de Cimoliæ raritate, pinguitudine, & mollitudine.

7. Secundo loco diſſerendum propoſuimus de Pnigiti, de qoa Dioſcorides *lib. 5 cap.* 101. Plinius *lib. 35. cap.* 16. Galenus *lib. 9. ſimplicium medicamentorum.* Agricola *lib. 2. de natura foſſilium, pag.* 197.

Pnigitis etymon. Ergo Pnigitis è Pnigeo vico Libyæ Mareotidis nomen duxit. Agricola. Eretriæ ſimillima eſt, grandioribus tantùm glebis, & glutinoſa, cui effectus idem, qui Cimoliæ, infirmior tamen. Plinius. Eadem ferè docet Dioſcorides his verbis. *Pnigitis color.* Quæ, inquit, Pnigitis terra appellatur, colore ad Eretriam inclinante eſt. Craſſiores habet glebas, & ipſa tactu manum refrigerans, linguámque adeò glutinans, vt penſilis hæreat. Poteſt eadem Cimoliæ, vires tamen infirmiores illi, quàm Cimoliæ ſunt: pro Eretriade quidam *Pnigitis vires.* eam vendunt. Galenus verò in explicanda natura huius terræ, nonnihil diſcrepat à Dioſcoride. Etenim Pnigitis, inquit, tota quidem facultate Cimoliæ aſſimilis eſt; cæterùm colore diuerſa. Eſt enim atra, perinde vt Ampelitis. Porrò viſcoſitatem, & tenacitatem non minorem, quàm Samia terra obtinet, immò nonnunquam etiam maiorem. 8. Hinc ſequitur Pnigitim Galeno eſſe nigram; Dioſcoridi autem eſſe concolorem Eretriæ: cùm autem Eretria alia ſit candida, alia cinerea, ſententiam Dioſcoridis, de conuenientia coloris explicat Agricola de Eretria: addit autem Paulum Æginetam ſubſcribere Galeno, de nigrore Pnigitis.

9. *Pnigitis natura.* Eſt verò, inquit Agricola, hæc creta, pinguis, ſpiſſa, mollis; partim aſtringit, partim autem eſt aeris: habétque diuerſas partes; alias ſcilicet, quæ abſtergant, & refrigerent; alias, quæ acres ſint, & calefaciant.

10. Propoſita tertio loco fuit Melia, de qua Theophraſtus *lib. de lapidibus, circa finem,* Plinius *lib. 35. cap. 6.* Dioſcorides *lib. 5. cap.* 101. Iſidorus *lib. 19. cap.* 17. Agricola *lib. 1. de natura foſſilium, pag.* 195. Volaterranus *lib. 27. Philologia, pag.* 649. Vitruuius *lib. 7. Architectura, cap. 7.*

11. *Melia terræ triplex nomẽ.* Triplici nomine vocatur hæc terra, Melina Theophraſto; Melia, Dioſcoridi, Volaterrano, Agricolæ; Melinum, Plinio, Iſidoro, Vitruuio, & eidem Agricolæ: hæc autem illi indita nomina, *Melia etymon.* ex Melo, vna Cycladum inſula, Iſidorus, Vitruuius, & Agricola; non quòd in Mela ſolùm naſcatur; nam in Samo quoque illam naſci teſtantur Plinius, & Agricola, ſed quòd in Melo ſit vel optima, Plinius; vel plurima, Vitruuius, & Iſidorus.

12. *Melia eſt pigmentum.* Eſſe autem Meliam colorem, ſeu pigmentum, conſentiunt omnes Theopht. Plinius, & alij; & quidem colorem metallicum, Vitruuius, & Iſidorus; ſed eo non vti pictores propter nimiam pinguedinem obſeruant Plinius, & Iſidorus. Verùm cum colorem vſui eſſe pictoribus fateantur Theophraſtus, & Agricola, contrario nixi principio, eſſe quippe macrum id pigmenti. Quid ergo Melia? eritne macra, an in pinguium numero? an illa duplex, pinguis vna, pictoribus inuiſa; altera macra, iiſdem grata?

13. *Melia color.* Quod ſpectat ad Meliæ colorem, candidam illam faciunt Plinius, Iſidorus, & Agricola. At Dioſcoridi, colore imitatur cineream Eretream. Volaterranus autem, Melia, inquit, colore melino ſimilis eſt Eretriadi.

Melia vires, & vſus. In medicina eundem vſum habet, quem Eretria creta. Præterea linguam tactu ſiccat, pilos detrahit, & mitigat. Plinius. Eſt etiam frictu aſpera, & ſonanti ſimilis. Volaterranus. Verùm de Meliæ viribus optimè Dioſcorides, Cinereæ, inquit, Eretriæ terræ ſimilis colore Melia terra eſt, aſpera, & quæ digitis confricata ſimilem confricato pumici ſtridorem reddit: vires alumini ſimiles, ignauiores tamen habet, idque guſtu indicat, linguam enim contactu leniter ſiccat. Repurgat corpus, & amabilem illi coloris bonitatem acquirit. Pilos extenuat. Vitiligines præterea, & lepras exterit. Vtilis eadem pictoribus ad diuturniorem colorum firmitatem. Emplaſtris viridibus, quæ Chloræ dicuntur, efficaciter inſeritur. Ex omni Melia terra, & omni alia in vniuerſum, eligi debet recens, mollis, non lapidoſa, friabilis, & quæ humoris contactu facillimè ſoluitur.

14. *Ampelitis terra alio nomine, Pharmacitis.* Supereſt ex propoſitis terris, Ampelitis, de qua Plinius *lib. 35. cap. 16.* Galenus *lib. 9. ſimplicium medicament.* Dioſcorides *lib. 5 cap. 101. & ibi* Matthiolus

Matthiolus *ad cap.* 138. & Agricola *lib.* 4. *foſſilium, pag.* 222. & 227.

Ampelitis color.

Terra hæc alio nomine dicitur Pharmaticis, Dioſcorides, & Agricola; & naſcitur in Syriæ Seleucia. Idem Dioſcorides. eſt autem colore atra. Galenus & Agricola; cuius nigrorem comparat Dioſcorides ipſis carbonibus; immò eius terræ glebas dici poſſe carbones terrenos notat Agricola.

15. *Ampelitis ſimilis bitumini.*

Bitumini ſimillima eſt Ampelitis. Plinius; quin immò tota eſt bituminoſa, & verius foſſile quoddam bitumen, vt iccirco ardeat accenſa. Agricola. Liqueſcit inſtar ceræ, ſi teratur, oleo tritæ inſperſo. Plinius, Dioſcorides, Agricola. Vſus eius ad molliendum, diſcutiendúmque. Ad hæc medicamentis additur, & inficiendis capillis. Plinius, & Dioſcorides.

16. *Ampelitis vires.*

Hæc eadem exiguis picearum carbonibus eſt ſimilis, aſſulatim ſciſſilis, æqualiter ſplendens. Vim diſſipandi, & refrigerandi haber: valet ad honeſtandas palpebras. Vtilis & eſt vngẽdis vitibus ſub germinationis tempus, antequã gemmas proferant. Vermes ſiquidem in illis enaſcentes necat. Dioſcorides, & Matthiolus. Hactenus autem dicta intellige de Ampeliti, quæ & optima probatur Medicis, éſtque nigra, & habet alias conditiones iam recenſitas; illa enim candida, & cinetea, quæ in liquorem non reſoluitur, vitioſa eſt Ampelitis, Dioſcorides, & Matthiolus. Plura de Ampelite, ſeu Pharmacite, vide *infrà lib.* 3. *cap.* 7. *ſect.* 19.

Sectio XI.

De Ochra, & Sile.

1. *Ochra eſt terra foſſilis & colorata. Ochra color ſimilis auripigmento.*

OChram eſſe terram foſſilem, & puluerem coloratum, ſcribit Ariſtoteles *lib.* 3. *Meteor. ſumm.* 3. *cap. vlt.* Idem teſtatur eius auditor Theophraſtus *in lib. de lapidibus*, addens eam nihil differre colore ab auripigmento. Nec plura de Ochra ſummi Philoſophorum. Reliqua ergo par eſt venari inter eruditas ſyluas Plinij *lib.* 35. *cap.* 6. Iſidori *lib.* 19. *originum, cap.* 17. Dioſcoridis *lib.* 5. *cap.* 62. Matthioli *in lib.* 5. *Dioſcoridis, cap.* 68. Vitruuij *lib* 7. *Architecturæ, cap.* 7. Falloppij *lib.* 5. *foſſilium, cap.* 35. Volaterrani *lib.* 27. *Philologiæ, pag.* 648. Agricolæ *lib.* 2. *de natura foſſilium, pag.* 199. *lib.* 2. *de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 118. & *lib.* 9. *foſſilium, pag.* 347. & 356. & *in dialogo de re metallica*, qui inſcribitur, *Bermannus, pag.* 444. 445. & 446. Cardani *lib.* 5. *de ſubtilitate, prope finem*, Braſauoli *in examinatione terrarum.*

2. *Ochra, alio nomine Sil. Ochra color.*

In primis autem à nomine exorſi, cum Agricola *in Bermanno*, prænotamus hanc terram Latinis Sil dici; Græcis autem à luteo colore Ochram. Omnium conſenſu reputatur inter colores, ſeu pigmenta: nonniſi tamen inter viliores colores, Plinius: quare quoquomodo vſui eſſe poteſt pictoribus. Agricola *ibidem*, & Matthiolus. Dioſcoridi, Falloppio, Volaterrano, & Agricolæ tum *in Bermanno*, tum *lib.* 2. *foſſilium*, eſt lutea, & ſubpallida. Matthiolo, & eidem Volaterrano eſt aureo colore; Theophraſto, æmulatur colorem auripigmenti; ideóque pictores loco auripigmenti, vtuntur Ochra. Agricola 2. *foſſilium*; neque diſſentit Cardanus, Ochræ colorem pronuncians flammeum, quippe & ipſum aurum vibrat, & eiaculatur flammas.

Ochra duplex eſt, natiua vna, altera factitia, ſeu artefacta. Iſidorus, Matthiolus, Cardanus, Falloppius, & Agricola tum *in Bermanno*, tum 2. *foſſilium*. Natiua oritur non tantùm in metallis, ſed etiam in propriis venis. Agricola 2. *foſſilium*, & ante ipſum Theophraſtus, & Vitruuius. 3. *Ochræ ſpecies.*

Hanc verò diuidit Falloppius in duo genera, aliam ſiquidem ſubluteam, & inſipidam, aſtringentem, & refrigerantem eſſe, ex proprio metallo, fodinave erutam, olim ex Cappadocia, nunc autem ex Germania, & quibuſdam Italiæ locis afferri ſolitam; aliam verò planè luteam eſſe, quæ non ſolùm refrigeret, ſed etiam ſiccet, detergat, habeátque vim cauſticam; hàncque ait deferri tum ex Germania, tum ex Vicentinis montibus, eruíque ex æris, plumbíque fodinis. *Ochra natiua quibus locis reperiatur.*

Verùm & alios Ochræ locos, pro natali ſolo prouidit natura; in primis autem, Topazum inſulam maris Rubri, Plinius, & Iſidorus. Deinde Atticam, Achaiæ regionem, Dioſcorides; & quidem Attica Ochra cæteris præſtabat, Dioſcorides, Vitruuius, & Agricola 2. *foſſilium*; quæ tamen ceſſauit Vitruuij tempore, vt ipſe teſtatur *lib.* 7. *cap.* 7. huius ceſſationis eam reddens rationem, quòd Athenienſium familiæ non ampliùs haberent tunc temporis fodinas argenti, cuius effodiendi occaſione ipſam etiam Ochram quærebant. Nunc verò, inquit Agricola *proximè* citatus, foditur Ochra in Hungariæ parte, quæ olim Dacia fuit nominata, in Norico, in Rhætia, in Germaniæ metallis argentariis. Præſtantiſſimam etiam Ochram non longè à Tridento effodi ſcribit Matthiolus. Ad naturæ quoque Ochræ patriam ſpectat, id quod obſeruat Braſauolus, Ochram in fodinis inuentam flauam eſſe, rubram autem cùm vritur. 4. *Ochra Attica iampridem ceſſauit.*

Probatur Ochra, quæ leniſſima eſt, & vndique lutea, non calculoſa: ea verò crematur, lauaturque Cadmiæ modo. Illius vires ſunt adſtringere, excedere, collectiones, & panos diſiicere, excreſcentias carnium reprimere, & cum cera concaua explere, &, quas Græci poros dicunt, concretas circa oſſa lapidoſas durities frangere. Dioſcorides. *Ochræ natiuæ vires.*

Inter vires Ochræ recenſet Falloppius, quòd refrigeret, ſiccet, detergat, habeátque etiam, ſi nata fuerit in æris fodinis, vim cauſticam. De iiſdem viribus Agricola *in fine ſecundi foſſilium*; Ochra, inquit, acrimonia guſtatum commouet; in Medicina tumores, & panos diſſipat, excreſcentem carnem reprimit; cum cera concaua explet, & articulorum tophos comminuit. Idem docet *in Bermanno, pag.* 446. Idem *lib.* 2. *de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 118. Aquæ, inquit, multùm atramento ſutorio infectæ, quales Ochræ, non alunt piſces ſiue calidæ, ſiue frigidæ fuerint; modicè, aut parum alunt. 5.

Hactenus de Ochra natiua: iam ſequitur factitia, de qua Agricola *lib.* 9. *foſſilium, pag.* 356. Ex plumbo, inquit, nigro fit Ochra, quam plumbariam vocamus: ea à Chymiſtis inuenta fit hoc modo. plumbum in ampullam vitream oblongam coniicitur; eaque in fornacem, quali vtuntur Chymiſtæ, imponitur; dein ſubiecto igne 6. *Ochra factitia quot modis fiat.*

coquitur,

coquitur, vſque dum Ochræ traxerit colorem; pictores autem hac Ochra vtuntur. Ita Agricola. Eodem fere modo Cardanus docet arte fieri Ochram, plumbo nigro tandiu in vaſe excocto, donec colorem Ochræ cõtraxerit. Falloppius etiam ſcribit Ochrã fieri poſſe duobus modis.

7. Nos quoque, inquit, factitiam Ochram habemus, ex Germanis delatam cupioſam, quæ eſt multùm cocta, & colorem accepit à fumo, dum plumbum eliquatur, hacque vtuntur pictores, quando volunt facere colorem mellinum, non ſplendeſcentem, ideſt, ſine viuacitate, atque hæc copioſa eſt. Alteram Ochram factitiam habemus, ex Germania pariter delatam, quæ fit ex plumbo vſto emollito, & macerato. Primò enim exurunt plumbum, macerántque; deinde iterum exurunt, & macerant, & ſic faciunt, donec acquiſiuerit colorem illum, quem volunt. Hæc Falloppius. Arte etiam Ochram ex plumbo confici, quæ coloris uitore foſſitiam ſuperet, docet Matthiolus.

8. *Ochra vtrùm fiat ex vſta rubrica, vel contrà?*

Petes, an inter modos factitiæ Ochræ, illum etiam recenſere liceat, vt fiat ex rubrica? id enim expreſsè aſſerit Plinius *lib.35. c.6.* ibi, Fit Ochra ex vſta rubrica in ollis nouis luto circumlitis, quò autem magis arſit in caminis, hoc melior. Plinium imitatus Iſidorus *lib.19. originum, cap.17.* idem docet iiſdem verbis. Idem haud dubiè ſibi voluit Cardanus, dum *lib.5. de ſubtilitate, pag.177.* Fit, inquit, ex rubrica Ochra, dum vaſe fimo oblito torretur.

Rubrica ex Ochra fieri ſtatuitur.

Reſpondeo nihilominus, non Ochram ex rubrica, ſed contrà ex Ochra fieri rubricam; id enim docent Philoſophi, qui iſthæc ſubtiliùs examinarunt. Nam Agricola *in Bermanno, pag.454.* Rubrica, inquit, fabrilis, quæ foſſilis apud nos eſt, & ex Ochra vſta fit, quod Theophraſtus, & Dioſcorides ſcripſerunt. Plinius verò negligentia quadam innertit. Ita Agricola. Idem teſtatur Falloppius *lib.5. foſſilium, c.38.* illis verbis.

Plinij error de Ochra factitia.

Artificialis, inquit, rubrica fit ex Ochra vſta, vt teſtatur Plinius, Theophraſtus, & Dioſcorides. adduxi in teſtimonium ipſum Pliniũ; ſed aduertatis, quòd puto locum apud ipſum eſſe corruptum, & eſt *in lib.35. cap.6.* vbi dicit Ochram fieri ex rubrica, ſed oppoſito modo eſt legendum, videlicet rubricam fieri ex Ochra. nam Plinius accepit ea omnia à Theophraſto; attamen Theophraſtus non dicit, ex rubrica fieri Ochram, ſed ex Ochra fieri rubricam, ſicut & Dioſcorides teſtatur. Ita Falloppius. Idem ſentire cenſendus eſt Braſauolus, dum *in examine terrarum, pag. 476.* ait Ochram, quæ in mineris inuenitur, flauam

9. eſſe, & cùm vritur, rubram. Quòd autem Agricola, & Falloppius fideliter citauerint Theophraſtum, & Dioſcoridem, patet, quia Theophraſtus *in lib. de lapidib.* Rubrica, inquit, fit ex Ochra combuſta.

Rubricam ex Ochra fieri quis primus animaduerterit.

Cydiæ inuentum hoc fuit, qui tabernæ incendio id animaduertit, cùm vidiſſet Ochram ſemiuſtam rubeſcere. Dioſcorides verò *lib.5. cap.66.* Fabrilis, inquit, rubrica fit ex Ochra vſta, mutato colore in rubricam tranſlata. Maneat ergo non Ochram ex rubrica, ſed ex Ochra rubricam fieri, vt placet præſtantiſſimis Philoſophis, qui ſi tam ſcitè Plinij teſtimonium eluſere, quantò faciliùs eluctarentur auctoritatem Iſidori, & Cardani, qui ex Plinio hauſere.

10. *Ochra vſus.*

Ex dictis licet rectè cum Falloppio *lib.5. c.35.* inferre, vſui Ochram eſſe tum ad pingendum, tum ad medendum; porrò Medicos nunc Ochra non vti, aut negligentia, aut quòd habeant Ochræ loco præſtantius aliquod medicamentum, cùm tamen & optimum ſit ipſa Ochra. Agricola etiam *in Bermanno, pag.445.* ait Ochram factitiam, quæ è plumbo fit, hodie pictoribus magis eſſe in vſu; qui verò foſſilem vſurpent, malle eos Dacica, ſiue magis Hungarica vti, quòd cæteris præſtare credatur, nec ita magno pretio vendatur.

Sectio XII.

De Rubrica.

IAm inde à Troianis temporibus rubrica in honore erat, Homero teſte, qui apud Plinium 1.
lib.33. cap.7. naues ea commendat, alias circa picturas, pigmentaque rarus. Sed quid de laude huius terræ ſcripſiſſet Plinius, ſi legiſſet *Sapientiæ 13.* Idola, pro Diis habita, hoc pigmento perlita irrubuiſſe, vt addito rubricæ colore, maieſtatis honor augeretur? Ergo non pigeat de tam præſtanti terra diſſerere, præſerim verò ex clariſſimis ſcriptoribus, Theophraſto *in lib. de lapidibus,* Plinio *lib.35. cap.6.* Dioſcoride *lib.5. cap.65. & 66.* & Matthiolo *ibi, cap. 71. & 72.* Vitruuio *lib.7. Architecturæ, cap.7.* Iſidoro *lib.19. originum, cap.17.* Falloppio *lib.5. foſſilium, c.vlt.* & Agricola *lib.1. de nat. foſſilium, pag.198. & lib.3. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag. 40. & 41. & in Bermanno, pag.454.*

Rubrica vſus inde à Troianis temporibus.

Rubrica vſus in Idola antiquiſſimus.

Rubrica, quam inter terras cum Theophraſto 2.
omnes numerant, à rubeo colore ſortita eſt id nominis, Iſidorus, Agricola 2. *foſſilium,* & Falloppius; à Græcis μίλτος, id eſt, terra rubri coloris dicitur, Dioſcorides, Agricola, & Falloppius; à Barbaris autem, vt ab Auicenna, Serapione, & aliis, Magra, vt obſeruat idem Falloppius; qui etiam animaduertit eandem terram Celſo ob coloris ſimilitudinem appellari Minium, quamuis ab eo longè differat. Quare omnis rubrica eſt rubea, & ſi qua non rubeat, ea non dicenda rubrica. Falloppius.

Rubrica etymon.

Rubrica, Græcis μίλτος.

Rubrica, Barbaris, Magra.

Rubrica, Celſo Minium.

Duplex ea eſt, natiua, & artificialis. Theo- 3.
phraſtus, & alij omnes. Illa gignitur in metallis aurariis, argentariis, ærariis, ferrariis, quin etiam non raro reperitur in propriis venis. Theophraſtus, Plinius, Agricola, Falloppius, & Matthiolus.

Rubrica ſpecies.

Loca verò ex quibus effoditur optima, quon- 4.
dam fuerunt, primò Cappadocia in quibuſdam ſpecubus, vnde Sinopen Ponti vrbem afferebatur, & hæc cæteris præſtabat. Deinde Lemnus, maris Ægæi inſula; tum Ægyptus; poſtea Africa; poſtremò Baleares inſulæ. Theophraſtus, Plinius, Dioſcorides, Iſidorus, Vitruuius, Falloppius, & Agricola 2. *foſſilium.* Nunc autem in magnæ Germaniæ metallis reperitur, propriiſque venis; atque etiam in Germania prima, ad oppidum, cui nomen eſt Diuus Vendelinus. Agricola *ibid.* Hinc attenta locorum varietate, multiplex rubrica, Sinopica, Lemnia, Ægyptia, Africana, Germana, &c. Quam Sinopicam vocant Theophraſtus, Plinius, & Dioſcorides, à Sinope Ponti vrbe, Ponticam vocat Iſidorus, ab ipſa Ponti regione;

Rubrica quot locis reperiatur.

Rubrica Sinopica, Pontica, Lemnia, Ægyptia, Africana, Germana.

regione: quam verò Plinius appellat Africanam, eam Dioſcorides nominat Carthaginienſem.

5. *Rubricarum optima quæ.*

Cùm autem tot eſſent rubricæ ſpecies, non omnibus par erat boniratis gradus, ſed omnium præſtantiſſima erat Lemnia; tum Sinopica; deinde quæ ex Africa, aliiſque locis afferebatur; tandem artificialis. Falloppius. Diſtinguit autem hic auctor plures ſpecies lemniæ rubricæ, & præcipuè tres eas, rubricam ſabrilem, ad inficienda ligna: fulloniam, ad detergenda veſtimenta; & ſphragidem, ſiue terram ſigillatam, ad vſus medicos; hinc autem concludit ſphragidem eſſe propriè rubricam, quòd ſit terra ab intrinſeco rubra, quæ eſt deſcriptio rubricæ, & ita etiam loqui Theophraſtum, & Plinium; ille enim *in lib. de lapidibus*, rubricas vocat omnes ſpecies lemniæ terræ; hic verò *lib. 35. cap. 6.* nominatim ſphragidem, ſeu terram ſigillatam appellat rubricam.

Rubrica lemnia tres ſpeciis.

Sphragidem eſſe propriè rubricam.

6. Scio equidem non deeſſe, qui negent ſphragidem eſſe verè rubricam, eo ducti argumento, quòd rubrica inquinat tangentis manum, quod non facit ſphragis, vt diximus *ſuprà ſect. 7. huius cap.* Verùm hæc ratio, licèt probabilem faciat eam ſententiam, vt etiam inibi ſignificauimus, eam tamen eſſe certam non euincit. quid enim prohibet, quominus rectè dicam, ſphragidem, quòd ſit terra ab intrinſeco rubra, eſſe verè ſub genere rubricæ, cui omninò generatim acceptæ accidat inficere tangentis manum?

7. *Rubricam ſinopicam naſci etiam in Italia.*

Itaque ratione loci habemus multa genera rubricæ. Sinopicam, ſiue ſinopidem; lemniam, Ægyptiam, Carthaginienſem, Balearicam; quibus adde Germanicam ex Agticola, & Brixienſem ex Falloppio, qui dicit rubricam delatam ex Sinope erui etiam ex ferrariis ſodinis agri Brixienſis, & Ilnæ inſulæ.

8. *Rubricæ tres ſpecies penes vſum diſtinctæ.*

Ratione autem vſus diſtinguit idem Falloppius ttes tubricæ ſpecies; vnam qua vtuntur Medici tantùm, & eſt terra lemnia; ſecundam, qua vtuntur fullones; tertiam, qua fabri lignarij, & Medici etiam aliquando. Addit verò Agricola *lib. 2. foſſilium*, omnes rubricas eſſe picturis vtiles; ſabris verò Ægyptiam, & Africanam; Medicis Sinopidem. Idem de Ægyptia, & Carthaginienſi, ſeu Africana docent Dioſcorides, & Plinius, ſcilicet fabrilium optimas illas eſſe, ſi tamen friabiles, nec calculoſæ ſint. Dioſcorides.

Rubrica quæ ſint vtiles pictoribus; quæ fabris, quæ Medicis.

9. *Rubrica fabrilis qualis ſit.*

Eſt autem in cunctis ignauior ſinopide fabrilis tubrica. Dioſcorides; quæ iccirco vocatur fabrilis, quòd ea vti ſoleant fabri materiarij, ſeu lignarij ad lineas protrahendas, infectis in ea funiculis, Matthiolus, & Falloppius. Fabrilis autem ab aliis differt, quòd magis permeet, nec ſit ita pinguis; & ideo eſt vſui ſabris lignariis ad ſecandum ſerra lignum; contrà verò aliæ, quia non penetrant, valent ad vſus medicos. Falloppius. An verò communis vſus rubricæ, quæ vulgò Italis propriè dicitur, *terra Roſſa*, ea ſit fabrilis rubrica, de qua hîc meminit Dioſcorides *lib. 5. cap. 66.* Matthiolus *vbi ſuprà* putat incertum.

Terra Italis, terra Roſſa, qualis ſit.

10. *Rubrica quæ optima.*

Omnis verò rubrica, quæ ad ſaxa adhæſit, eſt vnicolor plerunque; quare longè cæteris antecellit; quæ verò non adhæſit, ſed concreuit in glebas, extrà maculoſa eſſe ſolet. Plinius, & Agricola *2. foſſilium.*

11. *Rubricæ Sinopidis tres ſpecies.*

Dari tres ſpecies rubricæ, tubram ſcilicet, minùs rubram, & inter has mediam concedunt Theophraſtus, Plinius, Iſidorus, Agricola *2. foſſilium*, & Falloppius, quam diuiſionem Sinopidi aptant omnes, excepto Agricola, è cuius mente videtur ea diſtributio cadere in rubricam generatim acceptam.

12. *Rubrica picturis apta, vbi naſcatur.*

Non videtur autem omittendum, id quod obſeruat Plinius, rubricam picturis aptam naſci & in ſerrariis metallis.

13. *Rubricæ Sinopidis natura, & vires.*

Naturam, & vires Sinopidis rubricæ optimè explicat Dioſcorides *lib. 5. cap. 65.* ibi, Probatur, inquit, Sinopis rubrica quæ denſa, ponderoſa, iocinoris colore, non calculoſa, ſibique ipſi tota concolor, & quæ, cùm diluitur, copioſè diffunditur. Habet ſiccandi vires, opplet, aſtringitque; ea propter vulnerariis emplaſtris miſcetur, paſtilliſque, qui ſiccando, & adſtringendo ſunt. Siſtit præterea aluum in ouo hauſta, aut clyſtere infuſa. datur eadem iocineroſis etiam. Ita Dioſcorides; eaſdem vires, & notas Sinopidi tribuunt Agricola *lib. 2. foſſilium, & in Bermanno*, & Falloppius; verùm illis notis hanc aliam addit Falloppius, qoòd valdè adhæreat linguæ.

14. *Rubricæ ſapor.*

De ſapore rubricæ in vniuerſum Agricola *lib. 3. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 41. Terra, inquit, à terra ſapore differt; dulcis enim, pinguis, amara, ſalſa, aſtringens, acris, acida reperitur; aſtringens autem fit, ſi quis madefactam terram, priuſquam calor eam multùm coxerit, frigus ſua vi conſtringat; ſic ſibi ſaporem acquirit rubrica, multæque aliæ terræ linguam aſtringentes.

15. *Rubricam Sinopidem naſci etiam in Italia.*

Eſt autem maximè notandum, triplicem illam Sinopidem rubricam, rubram ſcilicet, minùs rubentem, & inter illas mediam, haberi apud nos non ſolùm allatam ex Sinope Ponti vrbe, ſed etiam erutam ex fodinis ferrariis agri Brixienſis, & Iluæ inſulæ. Quin immò bolus Armena, & bolus Orientalis ſunt ſpecies rubricæ Sinopidis. Falloppius.

16. *Rubricam factitiam fieri ex Ochra vſta.*

De rubrica factitia, illud ſolùm occurrit notatu dignum, fieri illam ex vſta Ochra. quod latè oſtendimus ſectione ſuperiori, & docet Agricola *lib. 3. de ortu, & cauſis ſubterraneorum*, *pag.* 40. illis verbis. Ex terra alba, & ignita fit flaua, cognatique coloris terra, qualis eſt fulua, lutea, pallida; maior verò vis caloris ex flaua efficit rubram; quo ſanè modo ex auripigmento Sandaracham fieri veriſimile eſt; nam ſic ex Ochra fieri rubricam, & experimentum nos docet, & Theophraſtus auctor eſt. Hæc Agricola. Sed quænam eſt illa rubrica, cui conuenit fieri ex Ochra vſta? Dioſcorides id exprimit de fabrili, *lib. 5. cap. 66.* An autem hoc etiam conueniat reliquis rubricæ ſpeciebus, hactenus legi apud neminem.

17. *Cui rubricæ fieri conueniat ex Ochra vſta.*

Sectio XIII.

De Paratonio, & puluere Puteolano.

1. *Paratonij nomen.*

De Paratonio ſolùm obſeruat Vitruuius *lib. 7. Architectura, cap. 7.* illud trahere nomen è locis vnde effoditur. Quænam autem ſit iſta

iſta Paratonij parens, non explicat hîc auctor; quæratur ergo apud alios & patria, & natura
Paratonij genus, & patria, & natura. huius pigmenti. Plinius *lib.* 35. *cap.* 6. ſcribit Parætonium eſſe ſub genere illorum colorum, qui dicuntur auſteri, nec fiunt, ſed naſcuntur, & quidem nomen habere ex Ægypto, & nihil eſſe aliud, quam maris ſpumam ſolidatam cum limo, & ideo conchas minutas inueniri in illo;
2. fieri & in Creta inſula, atque Cyrenis. Adulterari Romæ creta Cimolia decocta, conſpiſſataque; è candidis coloribus pinguiſſimum, & tectoriis tenaciſſimum propter læuorem. *lib.* autem 35.
Paratonij vſus. *cap.* 5. Parætonium, inquit, quoniam eſt natura pinguiſſimum, & propter læuorem tenaciſſimum, atramento aſpergitur, ne parætonij candor pallorem chryſocollæ afferat. Volaterranus et-
Paratonij etymon. iam *lib.* 27. *pag.* 648. teſtatur Parætonium ex Ægypti ciuitate eius nominis afferri, tectoriis tenaciſſimum ob pinguedinem; adulterari autem Romæ Cimolia decocta. Vt autem hæc naturalis hiſtoria Plinij meliùs intelligatur,

3. Notandum eſt primò ex Agricola *lib.* 2. *de na-*
Paratonij nomen, loca, & vſus. *tura foſſilium, pag.* 196. & 197. Parætonium, ita à portu extra Ægyptum, in Cyrenaica regione appellatum, naſci non ſolùm in Cyrenaica, in Ægypto, ſed etiam in inſula Creta; eſſeque terram pinguem, ſpiſſam, candidam, & propter læuorem tenaciſſimam; de eius verò ſapore nihil repetiri ſcriptum, quòd ea vſui ſit non Medicis, ſed ſolis pictoribus, ad quos non ſpectat ſaporum cura.

4. Notandum ſecundò non videri verum, quod
Paratonij materia ex qua. ait Plinius, Parætonij terram ex ſpuma maris eſſe compactam; ea enim, vt ſalſa tectoriis eſſet inutilis: veriùs ergo dicatur eſſe terra è pinguibus ſaxis, qualia ſunt calcis, reſolutis orta: quod Alfeldæ in Saxonia licet videre; vbi id genus terræ etiam conchas interdum continent. Ita Agricola tum *loco citato*, tum *lib.* 3. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 38.

5. Age verò, de Puteolano videamus quid memorabile poſteris commendarint Plinius *lib.* 33. *cap.* 13. & *lib.* 35. *cap.* 6. & 13. Iſidorus *lib.* 16. *c.* 1. Vitruuius *lib.* 2. *Architectura*, *cap.* 6. Agricola *lib.* 10. *de natura foſſilium, pag.* 373. & Volaterranus
Puteolani nomine tria ſignificari. *lib.* 27. *Philologia*, *pag.* 649. In primis animaduertendum eſt, Puteolanum eſſe nomen æquiuocum, quo tria potiſſimùm ſignificantur; nimirum primò ſpecies quædam Cærulei. Plinius *lib.* 33. *cap.* 13. Deinde præſtantiſſimum genus purpuriſſi; idem Plinius *lib.* 35. *cap.* 6. Præterea puluis quidam, de quo ſolo hîc diſſerere cogita-
6. mus. Ergo Puteolanus puluis, ita denominatus à
Puteolani pulueris etymon. collibus Puteolanus, in quibus reperitur (tantum pulueri ineſſe virium quis credat) opponitur maris fluctibus, merſúſque protinus fit lapis, inexpugnabilis vndis, & fortior quotidie. Plinius *lib.* 35. *cap.* 13. Iſidorus, Volaterranus, Vitruuius, & Agricola. Id ipſum explicatiùs perſe-
Puteolani vires. quens Vitruuius, ait hunc puluerem naſci in regionibus Baianis, & in agris municipiorum, quæ ſunt circa Veſuuium montem, eúmque immixtum calci, & cæmento, non modò cæteris ædi-
7. ficiis firmitatem præſtare, ſed etiam conſtructas
Puteolani natura. in mari moles, ſub aqua ſolidare. Putat Agricola hunc puluerem conſtare ex alumine, bitumine, & ſulphure. Idem ſignificat Vitruuius, ſimúlque hinc conatur reddere cauſam indomitæ Puteolani conſtantiæ. Hoc, inquit, fieri hac ratione videmus, quòd ſub his montibus, & terra, feruentes ſunt fontes crebri, qui non eſſent, ſi non in imo haberent aut de ſulphure, aut alumine, aut bitumine ardentes maximos ignes. Igitur penitus ignis, & flammæ vapor per interuenia permanans, & ardens efficit leuem eam terram, & ibi qui naſcitur tophus exugens eſt, & ſine liquore. Ergo cùm tres res conſimili ratione ignis vehementia formatæ in vnam peruenerint mixtionem, repentè recepto liquore vnà cohæreſcunt, & celeriter humore duratæ ſolidantur, neque eas fluctus, neque vis aquæ poteſt diſſoluere. Ardores autem eſſe in his locis, etiam hæc res poteſt indicare, quòd in montibus Cumanorum, & Baianis ſunt loca ſudationibus excauata, in quibus vapor feruidus ab imo naſcens, ignis vehementia perforat eam terram, per eamque manando in his locis oritur, & ita ſudationum egregias efficit vtilitates. Hæc Vitruuius.

Ne autem putes tam inexpugnabilem ſoliditatem conuenire ſoli Puteolano, audi Plinium, 8.
qui *lib.* 35. *cap.* 14. Eadem, inquit, eſt terræ natura, *Terra in aquis lapideſcentes.* & in Cyzicena regione, ſed ibi non puluis, verùm ipſa terra qualibet magnitudine exciſa, & demerſa in mare, lapidea extrahitur. Hoc idem circa Caſſandriam produnt fieri. Et in fonte Cnidio dulci, intra octo menſes, terram lapideſcere. Ab Oropo quidem Aulidem vſque, quicquid terræ attingitur mari, mutatur in ſaxa. Non multùm à puluere Puteolano diſtat è Nilo arena tenuiſſima ſui parte, non ad ſuſtinenda maria, fluctúſque frangendos, ſed ad debellanda corpora palæſtræ ſtudiis. Litus etiam Palæſtinæ, & 9.
Ægypti eodem modo dureſcere teſtatur Agricola, hinc concludens neceſſe eſſe, vt id genus terræ ſint aluminoſæ, vel atramento ſutorio infectæ, & præterea bituminoſæ.

Sectio XIV.

De creta, argilla, & luto Apuliæ.

Hic vereor, ne quem fortè offendat argilloſus, & luteus, vt ita dicam, prænotatæ ſe- 1.
ctionis titulus. Quorſum enim terrena hæc, & *Mentis humana dignitas.* cretoſa? quid humanæ menti aſtris celſiori, cum terra, & luto? Annon Deus, cùm prona

———ſpectent animalia cætera terram,
Os homini ſublime dedit, cœlúmque tueri
Iuſſit, & erectos ad ſidera tollere vultus?

Ouid. 1. *Metam.* Nimirum, qui iſthæc dedi- 2.
gnaris, oblitus & generis tui. Nónne puluis, & *Hominis terrena & caduca conditio.* vmbra ſumus? Quò pius Æneas, quò Tullus diues, & Ancus? Horat. *lib.* 4. *Od.* 7. Quòd ſi Lyrico non credis, crede tuo Conditori, tuæ te conditionis monenti *Geneſ.* 3. puluis es, & in puluerem reuerteris. Iam verò, ſi quod Medicorum eſt,

Promittunt Medici, & tractant fabrilia fabri, *Tractant fabrilia fabri.*

teſte Flacco *lib.* 2. *epiſt. ad Auguſtum*, cur non 3.
arrideat argumentum naturæ cognatum tuæ? cur homini terræ filio diſpliceat de terra philoſophari? Neque ingenti fructu carebit iſta Philoſophia. Ex quadam argillæ analogia primùm *Creta, & Argilla ſymbola ſalutaria.* diſces, mollem cretum, plaſtæ nutu, varias induere,

inducere,& exuere figuras,nec querulam,ſi in viles; nec iactabundam,cùm in generoſas fingitur formas,paratam deſinere in deteriorē, cui optimā ſpondebant initia. Horat. *lib. 2. epiſt. ad Florum,*

——argilla quiduis imitabitur vda.

Idem *de arte Poëtica,*

——————Amphora cœpit
Inſtitui,currente rota cur vrceus exit?

4. *Argilla typus humilitatis, & obedientiæ.*

Sicut lutum in manu figuli,ſic homo in manu Dei.

Planè cæcutis, niſi argillam humilitatis, & obedientiæ typum fateare. Equidem memini, Hieremiam,vt ipſe ſcribit *c.*18.iuſſu primi Protoplaſtæ deſcendiſſe in domum figuli opus ſuper rotam formantis, & vaſe diſſipato, quod è luto moliebatur, alterum ſtatim quod magis placuiſſet,effingentis : quo viſo, audiit Dominum ſibi dicentem : Nunquid,ſicut figulus iſte, non potero vobis facere domus Iſraël? ecce,ſicut lutum in manu figuli,ſic vos in manu mea. Væ,qui contradicit fictori ſuo, minatur Iſaias *c.*45. nunquid dicet lutum figulo ſuo,Quid facis, & opus tuum abſque manibus eſt? O homo, monet Paulus *Rom.*9.Tu quis es,qui reſpondeas Deo? nunquid dicit figmentum ei,qui ſe finxit, Quid me feciſti ſic? annon habet poteſtatem figulus luti,ex eadē maſſa facere,aliud quidem vas in honorem,aliud verò in contumeliam? Rurſus dum Hieremias *c.*19.per terream figuli laguncularn,quam fregit, interitum Iudęorum prænunciauit;dum Ezechiel *c.*4.iubetur deſcribere in latere obſidionem Hieroſolymorum, quid aliud prædicant ſacra hæc Prophetarum oracula, quàm timorem Domini, quem noſtrorum paueamus ſcelerum vltorem?Si ergo ex luto,& argilla diſcis timorem Domini, quem eſſe ſapientiæ initium legis *Pſalmo* 110. ipſa autem Sapientia regis eſt potior, & omne aurum illi comparatum exigua eſt arena, *Sap.* 7. vide terra,& cinis,qui faſtigium affectas honoris, vnde maiorem debeas expectare gloriam, quàm ex luto, & creta : ſcilicet manet alta ſuperni Regis mente repoſtum factum illud,quod caue credas,flecti vnquam poſſit,qui ſe humiliat exaltabitur,& qui ſe exaltat humiliabitur, *Luc.*14.

5. *Terrea laguncula à Hieremia fracta quid ſignificet.*

6. *Obſidio Hieroſolymorum deſcripta in latere quid ſignificet. Propria infirmitatis cognitio via ad ſapientiam.*

7. *Argillæ ſenſus tropologici ex Berchorio.*

Dum hæc ſcriberem,incidi neſcio quo pacto in Berchorium Pictauienſem, qui *lib.*11.*reductory moralis*, *cap.* 33. ſenſus allegoricos, eóſque ſanè pulcherrimos ex argilla traxit; libeat ex illis hunc vnum prægustare. Obſeruat,& rectè, argillam eſſe terram tenacem,glutinoſam, viſcoſam, ideóque ſigillorum impreſſionis aptiſſimam;eam tamen quandoque in lapidem ſolidari, humorem quà æſtu percoquente,quà gelu cogente;tale verò quiddam animaduerti in impiis, qui recepto beſtiæ charactere, de quo *Apoc.* 14. virorem gratiæ conſumente vel libidinis ardore, vel acediæ frigore, durantur in lapidem malæ conſuetudinis; & in eis fit, quod legimus *Iob* 41. cor eius indurabitur tanquam lapis. Sed miſſis huiuſcemodi myſteriis,

8. *Argillæ & cretæ etymō.*

Quæramus primò etymon argillæ, & cretæ. Qua in re ſat ſit ex S. Iſidoro *lib.* 16. *originum*, *cap.*1.obſeruare, argillam denominari ab Argis, apud quos primùm vaſa ex ea confecta ſunt; cretam verò ab inſula Cretæ, vbi illa melior : hanc tamen non deſunt, qui putent trahere appellationem à creſcendo, quòd macerata creſcat. At non iccirco credas vel argillam apud ſolos Argos, vel cretam in ſola Cretæ inſula reperiri; ſicut enim inquit Agricola *lib.* 2. *foſſilium*, *pag.* 195. Melinum, quod ex inſula Melo nomen inuenit,reperitur etiam in Samo;ita creta non modò in inſula Creta, vnde nomen traxit,ſed etiam alibi naſcitur, & effoditur; & eadem eſt argillæ ratio.

Videamus deinde argillæ naturam, colores, ſpecies,vſus,& loca, vbi naſcitur. Galenus *lib.*9. *ſimplicium medicament.* vbi de terræ differentiis, ſcribit terram, aliam eſſe pinguem, viſcoſam,& atram colore; aliam verò, quam,inquit, vocant argillam, friabiliorem eſſe,pinguitudinis expertem, & candidiorem. Hanc Agricola *lib.* 3. *de ortu*, *& cauſis ſubterraneorum*, *pag.*38. ait fieri ex ſaxis calcis, aqua ſolutis. Quod ſpectat ad colores argillæ, Plinius *lib.*17. *cap.* 7. Græci, inquit, Leucargillon vocant candidam argillam. Agricola *lib.*2.*de natura foſſilium*, *pag.* 190. Cùm terræ, inquit, pingues non vno colore ſint præditæ, figulares etiam variant; nam alia eſt candida, quæ ſola apud Græcos nomen inuenit: & quidem ex candore; nam ἄργιλλος dicitur; vnde etiam Latini eam vocant argillam, qualis eſt Eiſlebana; cui micæ internitent argenteæ. Idem *in Bermanno*, *pag.* 444. Reſtant, inquit, inter cætera argillarum varia genera, quæ colores diſcernunt; ſunt enim candidæ,nigræ,luteæ,puniceæ,purpureæ, virides, cæruleæ, cineraceæ. Idem *in eodem Dialogo*, Terræ,inquit, albæ genera ſicca perrarò in metallis reperiuntur, ſed ſuis effodiuntur locis, vnde & nomina habent. Argillæ verò candidæ ſæpè, quæ ſiccatæ aliquem in pictura vſum præbere poſſent. Porrò argillam reperiri pluribus locis,præſtantiſſimam verò Argis,iam diximus.

9. *Argillæ natura, & materia, ex qua.*

10. *Argillæ colores.*

11. *Argillæ vſus & vires.*

Inter Argillæ vſus, recenſere hos poſſumus. I. eſſe plaſtices materiam ad vaſa, & ſimulacra conficienda. Plinius *lib.*35. *cap.*12. Iulius Cæſar Bulengerus *lib.* 2. *de pictura*, *c.*7. II. pictoribus inſeruire ad colorandum. Agricola *proximè cit.* III. tollere vibices, ob vim,quam habet attrahendi. Ariſtot. *ſect.* 9. *problem.* *q.* 6. IV. impura trahere, quòd tenax ſit,nec calore diſſoluatur, ſed denſetur. Cardanus *lib.* 17. *de ſubtilitate*, *pag.*515. Denique Plinius *lib.*14.*cap.*19. Græcia, inquit, argilla aut marmore, aut ſale, aut mari lenitatem vini excitat; & *lib.*17.*cap.*4. Cretam,inquit,in Albenſium Pompeianorum agro,& argillam cunctis ad vineam generibus anteponunt.

12. *Creta materia, ex qua.*

Creta quibus locis reperiatur.

Iam ipſius quoque cretæ naturam, colores, ſpecies, loca, & vſus perſcrutemur. Agricola *lib.* 3. *de ortu*, *& cauſis ſubterraneorum*, *pag.*38. putat materiam, ex qua fiunt cretæ, eſſe calcis ſaxa, aquis ſoluta. Quod ſpectat ad loca, vbi naſcitur creta, multa illa eſſe ſcribit Vitruuius *lib.*7. *cap.*7. optimam autem Zmyrnæ reperiri. Iſidor. *lib.*16.*c.*1.obſeruat hoc genus terræ excellere in Cretæ inſula. Plin. *lib.*37.*c.*17.inter paternos Cretę lares numerat Theſſaliā,Lyciam, Sardiniam,Vmbriam. Agricola *lib.*2. *de nat. foſſilium*, *pag.*196. Habent, inquit,pleræque regiones cretæ colles,vt Gallia, Britannia, Muna deſerta maris Balthici inſula, quà è Pomerania nauigatur ad Coppenhagam Daniæ. Zmyrnæ etiam naſcitur,& quidem optima; præterea effoditur in Brabantia inter Lyram,& Diſtum; eaque ruſtici caſarum parietes tingunt.

13\. *Creta plura genera: nempe, Sarda, Cimolia, Vmbrica, Theſſalica, ſaxum, argentaria, & alia.*

Plura eſſe cretæ genera teſtatur Plinius *lib.35. c.17.*& Volaterranus *lib.27.Philologia,pag.*649. & ille quidem inter hæc recenſet Cimoliam, Sardam, Vmbricam, Theſſalicam, ſaxum,& argentariam, ita appellatam, quòd nitorem argenro reddat; his adiungit quandam aliam viliſſimam cretam, qua ad victuriæ notam venalium ſeruorum pedes dealbabantur. Idem Plin.*lib.17.c.7.* meminit cretæ ſulloniæ; vt etiam argentariæ, quam dicit eſſe albam cretam. Volaterranus cretę generibus annumerat ſardam, rubricam, argentariam,& viridem.

14\. *Cretarum varij colores.*

Agricola *lib.2.de nat.foſſilium,pag.*193. præter cretam argentariam, qua docet vti ſabros argentarios, vt abſtergant opera argentea, admittit alias cretas, virides, nigras, & aliorum colorum; *pag.eiuſdem libri* 196. addit viridem cretam ſanè optimam, Zmyrnæ naſci,& Græcis dici Θεοδότιον, quòd Theodotus nomine fuerit, cuius id fundo id genus cretæ primùm eſt inuentum; hodie verò reperiri in venis metallicis, longè, quod ad colorem,& vires pertinet, infra chryſocollam. Hæc autem creta, quam Theodoſion appellamus, virides ducit lineas, teſte eodem Agricola *lib.1.foſſilium,pag.*174. ante quem multò ante hiſtoriam de Theodoſij inuentione ſcripſit Vitruuius *vbi ſupra.* Qualis autem ſit Cimolia, Sarda, Vmbrica, & illa creta, cui nomen ſaxum, *ſect.3. huius cap.* explicuimus.

Theodoſios creta viridis.

15\. *Cretarum vſus.*

Cretarum vſus ſunt qui ſequuntur. I. eſſe materiam artis figlinæ, vt patet ex dictis *ſect.2.* II. vſui eſſe pictoribus ad colorandum; Vitruuius,& Volaterranus *ſupra.* III. Fullones iuuare ad purgandas veſtes. Plin.*lib.35.c.17.* & Agricola *lib.2. foſſilium,pag.*192. qua de re vide ſectionem tertiam huius capitis. IV. inſeruire fabris tignariis, argentariis,& tonſoribus, ex *ſect.5 huius cap.* V. valere ad vſus medicos, vt patet ex *ſect.* 10. vbi de Cimolia,& *ſect.*12. vbi de rubrica.

16\. *Apuliæ lutum. Armenij luti vires.*

Supereſt, quod poſtremo loco propoſitum fuit, Apuliæ lutum, de quo Cardanus *lib.5.de ſubtilitate,pag.*148. duo docet; primùm, Armenium lutum ſicciſſimum, ac moderate frigidum, minimè acre, ſed tamen tenuiſſimum eſſe; ob idque etiam venenis erodentibus ſalutare, vt cantharidibus; item putrefacientibus, vt marino lepori. Deinde præſcribit modum faciendi lutum Armenium artificioſum naturali præſtantius; hoc autem Armenium artificioſum dicit eſſe ipſum lutũ Apulum, de quo ſic ſcribit.

17\. *Lutum Apuliũ eſſe ipſum Armenum artificioſum. Apulum lutum quomodo fiat.*

Eſt, inquit, & Apuliæ lutum rubrum, & Armenio viribus non abſimile, eo tamen longè imbecillius. Quid tamen prohibet, ne melius reddatur etiam Armenio? Elue igitur Apulicum lutum, repurga ab arena, inde diligenter ſiccatum aceto acerrimo, & olei parte ſexta excipe, vt in formam pultis redigatur. Sepelies autem vdo loco in multos annos. Ergo aduersùs venena medicamenta, tum vermes hac ratione conficies, terra argillacea puriſſima, oleo, aceto, ſcordio, iuniperi ſemine, gentiana, diptamo, contundendo diu, inde ſepeliendo in multos annos. Hæc Cardanus; cui, ſi quæris, an habenda ſit fides, ſi meo vtêre conſilio, adibis Scaligerum

18\. *Apuliũ Cardani lutum ridet Scaliger.*

qui *exercitat.*97. Somnia, inquit, ſunt hæc Cardane: ex aceto, & oleo, ac luto, cœlum, terrámque Armeniæ in circumpadanos ſubuehere campos. Dabo tibi igitur pro tua noua Armenica, Armenicæ glebæ veriſſimam definitionem. Terra Apula, lota, ſiccata, acetata, oleata, in multos, ſed neſcio quot, annos ſepulta, Cardani ſomnium, ſapientum indignatio, riſus poſteritatis.

Sectio XV.

De terris Galata, Clupea, Balearica, Ebuſitana; item de Maltha, & Lithocolla.

Cvmulum plurium terrarum exhibet ſectio præſens; ex quibus primo loco incurrunt in oculos Galata, Clupea, Balearica, & Ebuſitana, terræ ita denominatæ à regionibus, in quibus reperiuntur. Sed de his quod notemus, nihil aliud inuenimus, quàm id, quod pauciſſimis indicat Plin.*lib.35.cap.*19. nempe Balearica & Ebuſitana ſerpentes necari; ſcorpiones autem terra ex Galata inſula; & terra, quæ eſt circa Clupeam Africæ. Nota autem Baleares, Maioricam ſcilicet,& Minoricam eſſe duas Hiſpaniæ inſulas, Maginus *tab.3.Coſmographia.* Ebuſus etiam, eſt inſula, à qua terra Ebuſitana, Plinius *lib.3.cap.5.* Clupea eſt oppidum Africæ. Plinius *lib.5.cap.4. & lib.6. cap.*34. Galatam autem eſſe inſulam Africæ,& eius terra perimi ſcorpionem, dirum Africæ animal, obſeruat idem Plinius *lib.5.cap.7.* 1.

Terra Balearica & Ebuſitana. Terra Galata. & Clupea.

Maiorica, & Minorica inſulæ.

2\. *Maltha nomine duo ſignificantur.*

Sequitur Maltha, cuius nomine duo Plinio ſignificantur; primò quidem mixtura quædam ex calce recenti, adipe ſuillo, & fico, *lib.36.c.24.* Deinde limus flagrans, de quo Plinius *lib.2. cap.*104. In Comagenes, inquit, vrbe Samoſata ſtagnum eſt, emittens limum, quem Maltham vocant, flagrantem: hic cùm quid attigit ſolidi, adhæret. tactus ſequitur ſugientes; aquis etiam accenditur; terra tantùm reſtinguitur.

3\. *Maltha alia natiua, alia factitia.*

Hinc colligo duplicem maltham Plinio fuiſſe perſpectam, ſactitiam vnam, alteram natiuam. Vtramque nouit Agricola; natiuam quidem *lib.1.de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, pag.*101. *& lib. 4. foſſilium, initio*, quibus locis ait maltham eſſe pinguem,& craſſum limum, bituminis ſpeciem; factitiam verò *lib.7.foſſilium,pag.* 321. *&* 322. cuius duo genera veteribus cognita fuiſſe commemorat, vtrumque ex calce, & adipe ſuillo compoſitum; ſed ab altero præterea ſuccum fici recipi, ab altero picem liquidam; glebam autem calcis primùm reſtingui vino, mox tundi cum adipe ſuillo,& ficu, aut cum eodem, & pice; & quidem quæ habet picem, nigriorem eſſe, & facilè ſic colore ab altera diſtingui; quod autem malthatur, oleo perſricari; ſicut autem maltha naturali extruuntur muri firmiſſimi; ita factitia hac, quæ non minus quàm illa eſt tenax, aquæductuum, caſtellorum, ac piſcinarum rimæ, per quas aqua effluit, obſtruuntur,& ſaxa quaſi incruſtantur.

Maltha factitiæ duo genera.

4\. *Quod malthatur oleo perſricatur.*

5\. *Maltha qua vtuntur metallici.*

Suum etiam malthæ genus habent metallici, quo rimas, quæ ſunt in fundo magni catini, obſtruunt, ne metalla liquefacta, per eas dilabantur, ſi quando is cinere inſtructus, vitium fecerit,& fuerit ruptus: vt enim maltha vetus aquæ liquorem coërcet, & continet; ita hæc recens liquidum metallum; componitur verò ex calce viua, ſanguine bouillo, polline. Hæc Agricola *proximè* cit.

6\. Lithocullam autem & compoſitione, & vſu

differre

Lithocolla, in quo differat à maltha.

differre ab vtraque veterum maltha, auctor eſt
idem Agricola *lib. eodem*; quòd hæ conſtent ex
calce,& adipe, & potiſſimum eis obturentur ri-
mæ aquæductuum,ciſternarum,piſcinarum, ea-
que incruſtentur; illa ex puluere marmoris fiat,
& glutine tauri;atque ea cæmentarij marmoris,
vel ſaxi fragmenta cum reliquo corpore con-
glutinent;item ſtatuarij.Addit idem ſcriptor ho-
17. die duo lithocollæ genera eſſe in vſu, quorum
vtrumque capiat puluerem id genus marmoris,
vel ſaxi,qualis fragmenta cum maiore mole con-
iungimus:ſed vnum inſuper albumen oui; alte-
rum picem:ſuum etiam,inquit,lithocollæ genus
habēt gemmarum ſcalptores,ex pice, & laterum
puluere facta,in qua bacillo illita,figunt gemmā.

Lithocollæ duo genera.

Lithocolla gemmariorū.

18. Hîc libet attexere, quæ de malthæ materia,
compoſitione, & vſu ſcribit Cardanus *lib. 7. de
ſubtilitate, pag.* 214. Fit,inquit,maltha perpetua ex
calce, & ſuillo adipe,vel pice, aut oui candido.
Hæc præcipuè reſiſtit aquis; vnde etiam canales
producendis aquis iunguntur ea. Alia ad eundem
vſum optima,conſtat calce, oui candido, oleo,
ferri ſcobe, marinis vmbilicis: at canales ipſi
fiunt ex lignis abietis, vel alni,aut piceæ,vel pi-
ceaſtri;habent enim hæc ligna humidum pingue
valdè,& calidum, vnde aquarum iniuriis maxi-
mè reſiſtunt;fiunt & è plumbo,ſed optimi,atque
æterni ex ære. Pro regula enim haberi poteſt,
19. omnia quæ ignis plus iuſto exuſſit, vt carbones,
æs,ſulphur,ab aqua nunquam, etiam ſi millibus
annorum in ea perſiſterent, corruptum iri. Sed
ad iungendos lapides, aut marmoris fragmenta
maltha ſufficit,ex puluere marmoris, & oui can-
dido,aut pice confecta. Hæc Cardanus. De aliis
terris *ſect. ſequenti*.

Maltha materia, compoſitio, & vſus.

Sectio XVI.

De Myrrhinis, Porcellanis & Maiolicis.

1. Myrrhinæ,ſeu Murrhinæ vocabulo intelli-
git Feſtus *lib.* 11. genus potionis,quæ Græ-
cè dicitur *μύῤῥινη*,& Biſciolæ *tom. 1. horarum*, *c.* 10.
ipſum eſt nectar. Verùm ea voce ſignificari vaſa
quædam pretioſa,auctor eſt Plin. qui *lib.* 37. *c.* 2.
de eorum materia,& coloribus differens;Oriens,
Oriens, inquit, murrhina mittit. Inueniuntur
enim ibi in pluribus locis,nec inſignibus, maxi-
mè Parthici regni;præcipuè tamen in Carmania.
Humorem putant ſub terra calore denſari. Am-
plitudine nuſquam paruos excedunt abacos.
Craſſitudine verò, quanta dictum eſt vaſi poto-
rio. Splendor his ſine viribus, nitórque verius,
quàm ſplendor: ſed in pretio varietas colorum,
ſubinde circumagentibus ſe maculis in purpu-
ram,candorémque, & tertium ex vtroque igne-
ſcentem,velut per tranſitum coloris purpura ru-
beſcente,aut lacte candeſcente. Sunt qui maxi-
mè in iis laudent extremitates,& quoſdam colo-
rum repercuſſus, quales in cœleſti arcu ſpectan-
tur. His maculæ pingues placent, tranſlucere
quicquam,aut pallere vitium eſt. Item ſales,ver-
rucæque non eminentes,ſed vt in corpore etiam
plerumque ſeſſiles. Aliqua & in odore commen-
2. datio eſt. Hæc Plinius de myrrhinis.

Myrrhina, ſeu Murrhina vox quid ſignificet.

Myrrhina vaſa Plinio quid.

Quibus maturè perſpectis, Cardanus *lib.* 5.
de ſubtilitate, pag. 147. tria docet. Primùm ex
tenuiſſima argilla, ſi leuis natura ſit, & pin-
guis, atque benè, & diu ſubigatur, poſſe effici
vaſa myrrhinis proxima. Alterum, myrrhina
à Plinio deſcripta eſſe vaſa figlina. Deinde ab
his Plinij myrrhinis non differre terras illas,
quas hodie Porcellanas appellare ſolemus. Hoc 3.
autem ille probat, expendendo Porcellanarum
loca, originem, materiam, colorem, aliaſque
dotes. Ergo quis non videt, inquit Cardanus,
myrrhina Pliniana figulina eſſe, eaque eſſe,
quæ hodie vocantur Porcellanæ? conſtant enim
& hæ ex ſucco quodam ſub terra denſato, &
ex Oriente vehuntur. At noſtra pallidiora ſunt,
& odore carent; & quæ ex eis etiam trans-
lucent, magis probantur,foliíſque, ac imagini-
bus placent; nullúmque purpuræ veſtigium;
quæ omnia videntur ab antiqua myrrhina diſſi-
dere; verùm temporum varietas, & opificum,
tum vſus hoc pepererunt. Nam pretium fecit 4.
copiam, dum multitudinem augere ſtudent:
cùm verò materia deeſſet nobilior,aliam ſuppo-
ſuere; inde excogitata pictura, reſarciendæ vti-
litatis cauſa, ita honos,ac ſinceritas vaſis deceſ-
ſit. Aut enim vilior materia,aut non eadem,vel
omninò impurior; vt non adeò elaborata, aut
vaſa ipſa ante tempus eruta, ob lucri cupidita-
tem moræ impatientibus: vtcumque res ſe ha-
beat, & pretium, & locus, & materia, & mo-
dus,quo fiunt, eadem eſſe docet hæc myrrhinis. 5.
Nunc longo Indiæ tractu fiunt, maximè apud
Chinam (hi olim Seres.) Fieri autem dicuntur
ex conchyliorum,atque ouorum corticibus, ſe-
peliuntúrque conſtanti fama in 80. vel 100.
annos,quaſi hæreditatum loco. Inde eruta obdu- 6.
cuntur vitro, ne combibant. Succi autem, qui-
bus cortices excipiuntur, non ſatis noti ſunt.
Pinguntur etiam, antequam vitrum ſuperad-
datur. Incertum eſt, an excoquantur, ob ni-
torem, ac duritiem. Maiora in pretio ſunt,
ſed multùm ab antiquis degenerant. Et quam-
uis ita ſit, non tamen minus eſt ſuperbum
his cœnare, quàm auratis, atque ex argento
vaſis.

Vaſa myrrhinis proxima, quomodo fieri poſſint.

Myrrhina Plinij non differre à noſtris Porcellanis.

Porcellanarū materia, color, loca, & pretium Cardano.

Indi abundāt Porcellanis.

Porcellanis neceſſaria eſt diuturna ſepultura.

Porcellana pinguntur, & vitro obducuntur.

Ipſe etiam Scaliger *exercitatione* 92. aſſen- 7.
tiens Cardano, Porcellanas huius temporis non
differre natura,& genere ab antiquis Plinij myr-
rhinis,quattuor docet. Primùm Porcellanas fie-
ri, ouorum putamina, & marinorum conchas
vmbilicorum in tenuiſſimum redigendo polli-
nem,quem,inquit,aqua ſubactum,vaſorum facie
informant;ſubtúſque terram condunt. Centeſi-
mo anno pro perfecto effodiunt,ac venale opus
habent. Quod eorum vitæ ſupereſt, hæredi teſta-
mento tranſcribunt. Quotannis conficiunt, at-
que infodiunt, referúntque tempora in com-
mentarios,ex quibus erunt natura. Ex prouincia
China optima aduehuntur. Alij putant,non va-
ſa, ſed materiæ condi maſſam; qua extracta
conflant vaſa. Secundò Porcellanis quattuor 8.
dotes tribuit: in primis enim picturas, quæ vix
apparent,ſi luci obieceris, emergere viſui lucu-
lenter: deinde quantum iuſcula intus occu-
parint, tantum calefieri; cæterùm vicinas par-
tes non calefieri. Ad hæc ex colliſis Porcella-
næ fruſtulis excuti ignem; tandem (niſi ſubeſt
ſuperſtitio, atque impoſtura mercatorum) va-
ſa hæc veneno non poſſe infici; diſrumpi enim.

Porcellanarū materia, compoſitio, & loca Scaligero.

Porcellana vires Scaligero.

9. *Porcellanas noſtrates præſtare antiquis.*

Tertiò cùm Plinij ſæculum viliora putaret ea myrrhina, quæ tranſlucerent; viſa ſunt Cardano noſtra, quia tranſlucent, ex materia eſſe viliore, ac fortaſſe ſuppoſititia; itémque artem propterea defeciſſe. Scaligero autem longè alia eſt ſententia, nempè noſtra myrrhina multò eſſe antiquis commendatiora, eo nomine, quo illa damnat Cardanus. Quis enim, inquit, non plurimi fecerit eiuſmodi operam, quæ ſuapte natura non tranſlucentem materiam ex opaca pellucidam fecerit? Quare pugnemus Cardane, pro ſæculi noſtri artibus, atque ingeniis, quorum induſtria tum materia purior effecta ſit, cùm oſtendat artificem præſtantiorem.

10. *Maiolicarum laus, & pretium.*

Poſtremò notat Scaliger Porcellanarum pretia cùm & opes, & patientiam, quin etiam ipſam fidem excederent, nouo ingenio tam bellè imitatos eſſe in inſulis Maioricis, vt ſæpè difficile iodicatu ſit, vtra vera, vtráve adulterina. Profectò nec forma, nec ſpecie, nec nitore cedunt; aliquando etiam ſuperant elegantia. In Italia, inquit hic ſcriptor, nunc audio tam perfecta venire, vt cuiuis Caſſitero, quod ibi vocatur Peltrum, antefeRantur. Ea, corrupta vna litera, à

11. *Maiolica ex Maiorica.*

Balearibus, vbi dicuntur fieri excellentiſſima, Maiolica nominantur. Hæc Scaliger: & verò ſunt magni æſtimanda, quòd hiſtoria hæc, teſte eodem Scaligero, haud vulgaris ſit. Quod autem ille dixit de Balearibus, meliùs capies, ſi in memoriam reuocaris, quæ adnotaui *ſcil. ſuperiori*, eſſe Baleares duas Hiſpaniæ inſulas, Maioricam ſcilicet, & Minoricam. Maiorica ergo eſt illa vna Balearium, à qua, corrupta vna litera, Maiolica denominari putat Scaliger. Aliam Porcellanarum materiam, & compoſitionem vide apud Ramuſium *tom. 1. nauigationum, lib. 1. cap. vlt.* fieri ſcilicet ex terra foſſili durata ad ſolem, & ventum per quadraginta circiter annos, & deinde picta.

Sectio XVII.

De Adarce, & fæce.

1. *Adarcem, & fæcem reuocari poſſe ad terras.*

Adarcem, & fæcem eſſe quiddam terreum, ac proinde terris poſſe adnumerari, mihi eſt compertum. Si quis fortè minùs benignus, inuideat gloriam contubernij, & obmurmurando litem intentet, quò tandem hæc expellet? quóve recipiet? Sed enim tellus, cui vni rerum naturæ partium, teſte Plinio *lib. 2. cap. 63.* eximia propter merita, cognomen indidimus maternæ venerationis, inter ſuos partus recenſebit Adarcem, & fæcem, ſuotúmque iure latium dignabitur, ſuppletura ex benignitate, quicquid iuſtitiæ rigor ad naturam terrarum poſſit exigere.

2. *Adarces quid, & vbi naſcatur.*

Ergo qui Adarces dicitur, naſcitur in Cappadocia. Eſt is veluti gelata ſalſugo, in humidis, paluſtribúſque locis proueniens. Eſt vtilis extergendis lepris. Aſperam, & ceu ab æſtiuo ſole diſcolorem cutem, impetigines, lenriginéſque, aliaque huiuſmodi vitia emendat. Habet acrimoniam. Humorem euocat, qui in alto concreuit. prodeſt & coxendicis doloribus. Ita Dioſcorides *lib. 5. c. 91.* & *ibi* Matthiolus ad *c. 94.* Adarcis etiam meminit Plinius *lib. 16. c. 36. & lib. 32. c. 10.* aitque Adarcem repetiri iu Italia, & naſci circa arundines tenues è ſpuma aquæ dulcis, ac marinæ, vbi ſe miſcent; Plinium autem ſic intelligit Matthiolus, addens ſe hactenus non vidiſſe legitimum Adarcem, qui Dioſcoridis, & Plinij placitis reſpondeat. Galenus quoque *lib. 11. ſimplicium medicamentorum*, vbi de iis, quæ in mari, & 3.

Adarcis vires.

aquis ſalſis prouenіunt, de Adarce nonnulla notat. Primò, eſſe veluti ſpumam aquæ ſalſæ concretam circa arundines. Deinde acerrimum illum eſſe, & calidiſſimum, proinde per ſe inutilem; ſolere verò commiſceri iis, quæ vim eius retundant, ſicque fieri vtiliſſimum iis affectibus, qui excalefieri poſtulant, idque foris impoſitum, quippe vt intrò in corpus ipſum ſumatur, fieri non poſſe, ob virium vehementiã. Eadem ferè de Adarce ſcribit Agricola *lib. 4. foſſilium, pag. 241.* Ex quibus colligo Adarcem eſſe ſub genere ſpumæ concretæ, vel ſalſuginis gelatæ.

4. *Fæx alia vini, alia aceti.*

Venio ad fæcem, dignam iure ſuo capitis vel fundo, vel calce. Eam hic cum Dioſcoride *lib. 5. cap. 86.* & *ibi* Matthiolo *cap. 90.* duplicem conſidero, vini vnam, alteram aceti. Ex vetere Italicu vino eligenda fæx eſt, præ omnibus aliis vinis;

Fæx cuius vini ſit præeligenda.

ſin minus, ex quo potuetis, maximè ſimili. Fæx aceti vitibus longè aerior eſt. Fæx autem ſeu vini, ſeu aceti, priùs diligenter ſiccata, cremanda; eadem verò vtriuſque cremandæ eſt ratio. Huius combuſtionis notam vulgò eſſe rationem monet Matthiolus. Sed legitimæ coctura nota

5. *Fæcis coctæ nota.*

eſt candidus, aut aereus color, & cum refrigerata linguæ impoſita, eam quaſi vrit. Dioſcorides *ſupra*, & Plinius *lib. 23. cap. 1.*

6. *Fæcis vires, & proprietates.*

Fæci conueniunt quæ ſequuntur propriæ affectiones.

I. Validiſſimè adurit, exterit, ad cicatricem perducit, adſtringit, ſiccátque: vtendum verò eſt fæce recenti; citiſſimè enim efflata vi languet; eámque ob cauſam diligentiſſimè operculanda, nec niſi vaſe aliquo clauſa eſt ſeruanda. Dioſcorides, & Plinius.

II. Fæx cruda, vſtionem ſcilicet nondum experta, tumores & per ſe ſe, & cum myrto cohibet. Dioſcorides.

III. Eadem cruda ventris, ſtomachique fluxiones illita ſiſtit; panos diſcutit nondum exulceratos, & tubercula. Contra copiam lactis, rigentes mammas, ſuíque lactis impatientes, 7.
cũ aceto peruncta extinguit. Dioſcorides, & Plinius. Nota panum eſſe tumorem non altum, ſed latum, in quo eſt quiddam puſtulæ ſimile, non ſine acri dolore.

IV. Cremata fæx, vngues ſcabros cum reſina aufert; addito lentiſcino oleo, illita nocte tota capillum rufat. Dioſcorides, & Plinius. 8.

Fæcis proprietates, & vires.

V. Lauatur cremata fæx, miſcetúrque oculorum medicamentis, eorum albugines, & cicatrices exterens. Dioſcorides, & Plinius.

VI. Fæx iuuat contra crocodili, & canis morſus. Plinius *lib. 23. cap. 2.*

VII. Fæx vini recipit ignes, ac ſine alimento per ſe flagrat. Cinis eius nitri naturam habet, 9.
eaſdémque vites, hoc ampliùs, quò pinguior ſentitur. Plinius *lib. 14. cap. 20.* Infectores etiam, qui nitro carent, eius loco vti fæce vini ſicca teſtatur Agricola *lib. 3. de nat. foſſilium, pag. 208.*

Infectores fæce vtuntur pro nitro.

10. *Fæcis ſacra ſymbola.*

Quis de fæce tam miranda crediditſet? Verùm maiora ſpondent ſacri vates, dum ex ea efformant

mant ſymbola humano generi ſalutaria. Fæx enim apud illos ſignificat, primò ærumnas humanæ fragilitatis. Pſal. 39. *Exaudiuit preces meas, & eduxit me de lacu miſeriæ, & de luto fæcis.* Deinde humiliationem, qua Deus deprimit impios. Pſal. 74. *Hunc humiliat, & hunc exaltat; quia calix in manu Domini, vini meri plenus miſto. Et inclinauit ex hoc in hoc: verumtamen fæx eius non eſt exinanita: bibent omnes peccatores terræ.* Tertiò, homines Deo viles, & abiectos. Iſaiæ 49. *Parum eſt, vt ſis mihi ſeruus ad ſuſcitandas tribus Iacob, & fæces Iſrael conuertendas.* Quartò grauem, & longam Dei iram, Iſaiæ 51. *Conſurge Ieruſalem quæ bibiſti de manu Domini calicem iræ eius; vſque ad fundum calicis ſoporis bibiſti, & potaſti vſque ad fæces.* Denique ipſa etiam peccata denotat. Hierem. 48. *Fertilis fuit Moab ab adoleſcentia ſua, & requieuit in fæcibus ſuis.* & Sophroniæ 1. *Scrutabor Ieruſalem in lucernis, & viſitabo ſuper viros defixos in fæcibus ſuis.* Fæces etiam mœroris inuenies Ezech. 23. ibi, *Calicem mœroris, & triſtitiæ bibes vſque ad fæces.*

CAPVT III.

De coloribus, & pigmentis in genere.

SECTIO I.

An rectè terræ, & pigmenta tractatione iungantur.

1. *Pigmenta, & colores rectè terris annecti.* TERRIS inſignibus attexo foſſiles colores, ſeu metallica pigmenta, auſpice Ariſtotele, qui *lib. 3. Meteor. c. vlt.* mineralibus annumerat pulueres coloratos, Sandaracham, Ochram, Minium, Cinnabarim, & id genus alia, nihil eſſe aliud, quàm coloratas terras, & pigmenta metallica nemo non videt. Ille etiam egregius Ariſtotelis auditor Theophraſtus *lib. de lapidibus*, Dioſcorides *lib. 5. ſimplicium medicam. c. 101.* & Galenus *lib. 9. ſimplic. medicam.* terras vocant Rubricam, Ochram, Meliam, Eretriam, Sinopiden, & reliquas huiuſcemodi cretas, omniū conſenſu, de genere pigmentorum. Plin. quoque *lib. 33. c. 5. 6. 7. & 13. & lib. 34. c. 18. & lib. 35. cap. 6.* Iſidorus *lib. 19. originum, cap. 17.* & alij clariſſimi ſcriptores inter colores recenſent Armenium, Chryſocollam, Indicum, Parætonium, Eretriam, auripigmentum, & alia, quibus competere naturam terræ, ambigit nemo. Iure ergo tractationis, adiiciemus terris, cognata illis pigmenta metallica.

2. *Color in abſtracto quid.* Cùm autem colores bifariā ſpectari queant, in abſtracto ſcilicet primùm, vt aiunt; attenta nuda eorum veluti Metaphyſica eſſentia, ab omni ſubiecto præciſa; vt ſi de rubore, candore, & virore ſecundùm ſe, ac de eorundem genere, differentia, & diuiſione in ſuas ſpecies diſputare velimus.

Color in concreto quid. Secundò, in concreto, ratione phyſica, quatenus ij ad certum contracti ſubiectum, obtinent inter corpora naturalia determinatum atomæ ſpeciei gradum; vt ſi de rubedine Minij, & Sinopidis; de Ceruſſæ, & Eretriæ albedine; atque de Chryſocollæ viriditate agendum ſit; vtraque ratione de pigmentis diſſerendum eſt nobis; poſteriori, *cap. ſequenti*, priori autem, *hoc præſenti.* Et verò iucunda iuxtà, atque vtilis erit iſta diſſertatio; plurimum enim conferet ad intelligendam naturam, non pigmentorum modò, verùm etiam aliorum quorumlibet foſſilium: ſucci enim concreti, marmora, gemmæ, lapilli pretioſi, metalla, nihil æquè, ac colores, ſpectabile habent.

SECTIO II.

Quid ſit color, quid lux, quid diaphanum.

1. *Digreſſio de colore & luce.* QVia in confeſſo eſt apud omnes, colorem eſſe qualitatem viſu perceptibilem: is autem ſine lumine non eſt viſibilis: porrò ſine diaphano, nec luminis, nec colorum formæ ad aſpectum noſtrum porriguntur; ante coloris definitionem neceſſum eſt nonnulla præmittere de viſus obiecto, de luce, de diaphano.

2. *Viſus obiectū quotuplex ſit.* Notandum eſt ergo primò viſibile bipartitò diuidi. Vnum enim per ſe aſpectum mouet; alterum ex accidente. Id quod per ſe, aliud proprium, aliud commune. Proprium quidem illud, quod nullo alio ſenſu percipitur; commune verò, quod aliis quoque ſenſibus ſui notionem impertit, vt ſunt motus, quies, numerus, figura, & magnitudo, de quibus Philoſophus 2. *de anima*, *t. 64.* Rurſus proprium viſibile, aliud primò, & per ſe viſum mouet, vt lux; aliud per ſe quidem, ſed lucis tantùm acceſſiune, vt color. Ex accidenti videri dicuntur corporeæ ſubſtantiæ, quæ niſi ſpectabili qualitate obſignentur, nullo per ſe modo ſub viſum cadunt.

3. *Perſpicuum quot modis accipiatur.* Notandum ſecundò ex Ariſtot. *de ſenſu, & ſenſili, c. 3.* perſpicuum vno modo accipi pro corpore luminoſo, quod nempe luminis eſt particeps; alio modo, pro diaphano, quod tranſluceat. Hoc, perſpicuum indefinitum, ſeu interminatum vocari ſolet; quòd nimirum aſpectus in illius extremitate non ſubſiſtat, ſed vlteriùs videndo commeet, ac totum peruadat. Illud verò appellatur perſpicuum terminatū, ſub quo comprehendi etiam poteſt omne corpus colore infectum, vt ſit idem perſpicuum atque conſpicuum.

4. *Opacū quid.* Notandum tertiò, hoc diſcriminis potiſſimùm eſſe inter opacum, & diaphanum quòd illud non eſt viſile intra profunditatem, ſed ſolùm ſuperficie tenus, & vt videatur, non eget externo, ſed proprio eſt ſpectabile colore; hoc verò, etiam intra profundum inſpici poteſt, non vt tamen proprij, ſed coloris ſolùm beneficio externi. *Diaphanum quid.* Diaphanum enim eſſe, id quod non per ſe, ſed alieno lumine, & externo colore viſile eſt, definiuit Ariſt. 2. *de anima, t. 68.* vt notant interpretes in eum textum, Tolerus, Conimbricenſes, & alij. Quæ definitio ſi minus clara tibi videtur, cape faciliorem ex Franciſco Aguilonio *lib. 1. opticorum, propoſit. 30.* & dic, diaphanum illud eſſe, quod lumini, rerumque formis, ſeu ſpeciebus eſt peruium.

5. *Diaphanorū varij gradus.* Notandum quartò magnam eſſe diaphani varietatem, ex ea latitudine quæ ſecundùm magis, & minus æſtimatur, prouenientem. Nam omnium maximè diaphanum eſt cœlum; ſecundo loco ſupernus ignis, ſi tamen aliquis ſit ſupra

aëtis regionem conſtitutus ; hinc aër , demum aqua,eodémque ordine , quæ ex horum permixtione conſtant,vt cryſtallus , vitrum, ac gemmæ quamplurimæ. Eius ordinis ratio eſt, quoniam ab terrena craſſitie,& opacitate longiſſimè abeſt natura cœleſtis,tum ignis,inde aër , ac deinceps cætera .Quemadmodum autem lumini, ita quoque coloribus , rerúmque aſpectabilium formis peruium eſt diaphanum , quo fit vt viſioni accommodatiſſimè obſeruiar.Rerum namque imagines cum lumine per corpus diaphanom ad oculos tranſmiſſæ,id efficiunt , vt res etiam ipſæ per interiectum,licèt denſiſſimum,corpus tranſpareant. Quod neutiquam accideret , ſi denſitas corporum rerum ſimulacris obſiſteret.Aguilonius *ibidem*.

6. *Lucem non eſſe corpus.*

Notandum quintò lumen, ſeu lucem non eſſe corpus , vt benè contra Empedoclem ſcripſit Ariſtot *lib. 2. de anima* , *t.69. & 70.* tum quia cùm lumen peruadat corpora , daretur peuertatio ſubſtantiarum corporearum ; tum quia lucis diffuſio eſt inſtantanea. ergo ſi lux corpus eſſet, daretur corporis motus in inſtanti , vtrumque *Lucem non eſſe defluxus à corpore lucido.* autem horrent Philoſophi; neque eſt lumen defluxus quidam corpuſculorum à corpore lucido, vt optimè contra nonnullos teſtatur *ibid.* Ariſtoreles, quia iampridem ſol,ob tam perennem fluxum, eſſet ſua luce exhauſtus. Neque eſt forma ſubſtantialis,ſed accidentalis, in genere qualita- *Lucem non eſſe formam ſubſtantialē.* tis ; Tolctus *lib. 2. de anim.*, *q.18.* Conimbricenſes *lib. 2. de cœlo* , *c.7.q.1.* & alij communitet,tum quia lux viſu percipitur , nulla autem ſubſtantia per ſe cadit ſub aſpectum ; tum quia lux intenditur,& remittitur, quod in ſubſtantiam minimè quadrat. Quid ergo propriè eſt lumen?

7. *Lumen quid.* Iudice Ariſtotele *2. de anima* , *t.69.* eſt actus corporis perſpicui , quà perſpicuum eſt. Hic autem nomine perſpicui intelligitur corpus diaphanum , per quod formæ viſiles tranſmittuntur à viſibili ad aſpectum ; eſt ergo lumen actus perſpicui,vt perſpicui,quia perſpicuum actu illuminatum eſt proximè aptum,vt eo modo fiat viſio, vniatúrque viſus viſili. Definiri etiam hoc modo lumen poteſt cum Aguilonio *lib.1.propoſit.32.* Lumen eſt , quod per ſe abſque alterios præſidio ſui eſt diffuſiuum. hæc enim præcipua eſſe videtur luminis proprietas , vt etiam in tenebris radiet , ſeu potiùs fugatis tenebris per ſe primò colluceat. His prænotatis examinandæ ſunt aliquot controuerſiæ de natura coloris.

8. *Quid ſit color.*

QVÆSTIO I. eſt,quid ſit color? Varias Platonis , Ariſtotelis , & Plutarchi definitiones afferemus data Lectori optione ad legendam optimam.

Color quid Platoni.

Plato *in Timæo* , vel *de natura* , Color , inquit, eſt veluti flammula quædam,fulgórque à ſingulis corporibus emanans , partes habens viſui ad ſentiendum accommodatas.

Color quid Ariſtoteli.

Ariſtot. duas affert coloris definitiones, vnam *2. de anima*, *t.67. & 73.* alteram *de ſenſu , & ſenſili*, *cap.3.* Prior eſt huiuſmodi. Color eſt motiuus eius,quod eſt ſecundùm actum perſpicui, ea autem ſoler à pleriſqoe ſic concinnari. Color eſt,quod mouet actu perſpicuum. Poſterior traditur in hunc modum. Color eſt perſpicui in corpore determinato extremitas ; hæc autem à nonnullis ſic exprimitur , Color eſt extremitas perſpicui terminati.

9. *Color quid Plutarcho, & Pythagoreis.*

Plutarchus *lib. 1. de placitis Philoſophorum*, *c.15.* afferens ex variis Philoſophis plures coloris deſcriptiones , exorſus autem ab ea, quam vt ſuam videtur agnoſcete,Color,inquit,qualitas corporis eſt,quæ viſu poteſt percipi. Pythagorei colorem appellauerunt ſuperficiem corporis. Empedocles , id quod congrueret meatibus viſui inſeruientibus. Plato flammam à corporibus emicantem , coius partes proportione reſpondeant viſui. Zeno Stoicus colores primam materiæ figurationem eſſe dixit.

10. *Color quid Scaligero.*

Scaliger *exercit. 325. in Cardanum*, *ſect.4.* monito haud facile eſſe definire quid ſit color, latere quippe naturam eius in profundiſſima caligine inſcitiæ humanæ ; eam nihilominus definitionem aggreſſus. Color,inquit,eſt qualitas in toto ſuo corpore ſubiecto, ſua ſpecie , quæ educitur à luce,pingens aërem ad viſionem faciendam. Dico autem , inquit, in toto corpore ; quia multi, inter quos & Auerroes,& Auempace , dixerunt, eſſe tantùm actum corporis terminati. Alij etiam odioſiùs, ſuperficiem. Quare in medio corpore, puta,caſtaneæ , non eſſet color. quod ridiculum eſt. Mox ſectione ſequenti , dato ſe coloris ſolùm formulam quandam hactenus adumbraſſe, exactiorem meditatus, Color,inquit,eſt qualitas ex elementorum qualitate,& luce conflata,quatenus lux eſt. Hanc putar eſſe à priori , illam autem à poſteriori ; propterea autem ait colorem fieri ex luce , quatenus lux eſt; nam etiam, inquit , ſapor conficitur ex elementorum qualitate , & ex luce ; non tamen quatenus lux eſt , ſed quatenus calefacit. Superficiem verò, aut extremitatem notat ſe non poſuiſſe in definitione , quòd etiam intra corpora , vbi ſuperficies in potentia eſt , nihilominus color actu ſit , & actu quidem viſibilis , licèt actu non videatur.

Ex tot iam allatis coloris definitionibus , ſolam Ariſtotelicam , quam ſequuntur Peripatetici, libet hîc explanare ; id quod faciam ex Aguilonio *lib.1.propoſit.37.* 11.

Coloris prima Ariſtotelis definitio explicatur.

Ergo prima definitio ex *2. de anima*, *t.67. & 73.* Color eſt , quod mouet actu perſpicuum , eam haber explicationem. Color mouet medium diaphanum , quod Iam actu lumine illuſtratur. Diſtinguitur ergo color à lumine , quòd lumen dum medium diaphanum mouet , facit ipſum perſpicuum , ſeu luminoſum ; at color ſupponit medium actu illuminatum , vt illud moueat. Aduerte autem non ſupponi medium prius tempore colluſtratum , quàm à colore moueatur; ſed vno , eodémque tempore , quo inficitur colore, etiam lumine colluſtratur, illo, inquam, lumine , quod à corpore colore conſpicuo ad viſum remittitur,ſecúmque coloris imaginem , ac formam defert. Nam formas rerum aſpectabilium luminis ope ad viſum tranſportari eſt pro certo habendum.

12. *Coloris ſecunda definitio Ariſtotelis explicatur.*

Poſterior autem definitio ex *cap. 3. de ſenſu, & ſenſili*, petita, color eſt terminus perſpicui in corpore definito , ſeu terminato , de colore , quà ſpectabilis eſt,intelligitur,non autem abſolutè, quemadmodum Pythagoras colorem eſſe extimam corporis ſuperficiem cenſuit , hanc ob

cauſam,

cauſam, quòd color ſectilem naturam habeat, non tamen ſit corpus, aut linea: ſuperficiem ergo eſſe concluſit, non quamuis, ſed extimam, quæ ſe palàm in conſpectum dat. Verius itaque Ariſtoteles ea duntaxat ratione colorem ad ſuperficiem corporis retulit, quà ſpectabilis eſt: ſolus namque viſibilis color in termino corporis inhabitat. Quare etſi color intimè totam corporis ſubſtantiam peruadat, eò quòd ex primarum qualitatum permixtione conſurgat; tamen is ſolùm eſt proximè aptus videri, qui extimam illius ſuperficiem occupat.

13. *Gemmarum colores intra profunditatē conſpicui.*

Si quis obiiciat multarum gemmarum colores etiam in profunditate conſpicuos eſſe; itémque in ſuccinis incluſas muſcas, & culices, ac formicas, aliaque eiuſmodi, ſubinde ſpectari, quæ, dum recens ac fluida etiamnum materia eſſet, lentore capta temporis decurſu pariter ſiccata, conſtrictaque fuere, ac velut perpetuæ ſepulturæ mandata. Dicito id fieri, quòd corpora illa non penitus opaca ſint, ſed parte aliqua diaphana, quamobrem etiam ex profunditate illorum colores emergunt, & ſpectabiles fiunt.

14. *Coloris, & luminis conuenientia.*

Ex his infert Aguilonius, colorem cum lumine magnam cognationem habere. Vti namque lumen, ita & color ſimilem ſui ſobolem progignit, ac per tranſparens medium quoquo verſus latè diffundit. Quæ vis nulli alteri ineſſe competitur. Si quæ enim effectum aliquem ex ſe fundunt, ea ferè aut ſurſum, aut deorſum, aut in vnam tantummodo rectam lineam vim, facultatémque exerunt. Differt verò color à lumine, quòd lumen per ſeſe, at color nonniſi luminis adminiculo per ſuæ virtutis ſphæram traiiciatur.

15. *Lux & color an ſint corporis opaci affectiones.*

Qvæstio II. eſt, vtrùm lux, & color ſint corporis opaci proprietates? Ratio dubitandi eſt, quia Ariſt. *lib. de ſenſu, & ſenſili, cap.* 3. ait lumen quidem in indefinito eſſe, colorem verò in definito. Vnde non pauci Philoſophi in eam ſententiam prolapſi ſunt, lucem quidem corpori ineſſe diaphano, colorem verò opaco. Reſpondeo nihilominus in ſolo opaco hæc ſedem habere, eámque ita firmam, vt lucidum & coloratum cum opaco reciproco nexu conuertatur. nam ſi per ſingula diſcurrere velimus, comperiemus omne corpus, quod vel proprio nitet fulgore, vel quod colore aliquo infectum eſt, opacum eſſe, nullúmque corpus opacum extare, quod non vel luce, vel colore conſpicuum ſit. Id etiam euincit ratio, quia cùm diaphanum lucem, coloréſque tranſmittat, fieri non poteſt, vt in eo quidpiam lucis, vel coloris ſubſiſtat. Cuius rei hoc quoque certum affert indicium Aguilonius *lib.* 1. *propoſit.* 31. quòd lumen ipſum per medium diaphanum effuſum, quamuis inter cætera viſibilia ſit maximè conſpicuum, tamen eò minùs cernatur, quò medium purius, atque ab omni opacitatis contagione liberius exiſtit.

16. *Cicindelæ ſplendor.* *Quercus putres quomodo ſplendeant.*

Ariſtoteli in contrarium adducto reſpondeant cicindelæ, & putres quercus, & piſces, igníſque ipſe, & quæcumque demum in ſublunaribus ſuapte vi ſplendent. Hæc enim omnia ſi vel extinguantur, vel maiore lumine abſorbeantur, corpus opacum exhibent; falſum eſt ergo lucem ineſſe corpori diaphano; ſed neque oppoſitum docuit Ariſt. quippe qui eo loci, per indefinitum, intelligit corporis profunditatem, per definitum verò, extimam eius ſuperficiem. Agens enim de iis, quæ actu videntur, ait eorum, quæ ſuapte natura fulgent, nitorem in profunditate conſpicuum eſſe, colorem verò in extima duntaxa corporis ſuperficie.

17. *Diaphanum perfectum an detur.*

Qvæstio III. Vtrùm in ſublunaribus detur aliquod corpus perfectè diaphanum? Hac in re placet ſententia Aguilonij *lib.* 1. *propoſit.* 31. id negantis; diaphanum enim vnumquodque videmus opaco permixtum eſſe, aliud quidem magis, aliud verò minùs. Quà opaca ſunt, lumen, coloréſque admittunt, & eorum ope ſub aſpectum cadunt; quà verò diaphana, his omnibus peruia ſunt. *Opacitatis varij gradus.* Rurſus quæ eiuſmodi ſunt, vt nec lumen, nec rerum imagines tranſmittant, ea abſolutè opaca nuncupamus, vt ſunt ligna, terræ, ac plurimi lapides. *Diaphana quæ.* Quæ verò tum lumen, tum ſpectra rerum accuratè traiiciunt, ea diaphana cenſemus, vt ſunt aër, aqua, cryſtallus, vitrum, & gemmæ non paucæ; quæ demum lumen quidem, ſed non perfectas rerum formas reddunt, media dicimus, &, ſi placet, nebuloſa poſſunt appellari, cuiuſmodi ſunt cornu in laminas extenuatum, charta oleo perlita, & inter gemmas chalcedonius, agates, pluréſque aliæ.

18. *Diaphanum nullum carere opacitate.*

Eorum, quæ abſolutè diaphana appellamus, nil ita exquiſitè perſpicuum reperitur, vt omninò opacitate careat. Quinimò non pauca etiam manifeſtum colorem ingenitum habent, vt carbunculus, ſmaragdus, ſapphirus, hyacinthus, aliæque gemmæ; quarum proinde color non in ſumma tantùm ſuperficie, ſed etiam in profunditate conſpicitur. Nam cùm in his rebus tinctura pertenuis ſit, in profundiore quidem corpore copioſior apparet, & color ſaturatior; in minus profundo verò dilutior, ac proinde minùs conſpicuus. Sic aquæ tinctæ in amplo vaſe colorem robuſtum, in anguſto languidum exhibent. *Aqua & aëris color, in parua, vel magna mole.* Eadémque eſt cauſa, cur aër, non eundem cominus, quem eminus colorem referat, quòd eius color in magna tantùm profunditate conſpiciatur. Idem experiuntur, qui mare, aut ingentem lacum intuentur.

19. *Claudianus de Pergo lacu.*

Quare Claudianus *lib.* 2. *de raptu Proſerpinæ,*

Haud procul inde lacus, Pergum dixere Sicani,
Panditur, & nemorum frondoſo margine cinctus
Vicinis palleſcit aquis. admittit in altum
Cernentes oculos, & latè peruius humor
Ducit inoffenſos liquido ſub gurgite viſus,
Imaque perſpicui prodit ſecreta profundi.

20. *Diaphanum perfectum videri nō poteſt.*

In profunditate autem conſpicuus eſt color, quia lumen, à parte opaca quantulacumque ea eſt, colorem refert ad ſenſum. Eodémque modo lumen in horum corporum profunditate ſpectatur, eóque magis, quo corpus aut profundius, aut opacius fuerit. Perfectè autem, atque omni ex parte diaphanum dicimus videri non poſſe, quòd nec lumen, nec colorem vllum retinere poſſit.

21. *Lumen nullū eſſe omnis coloris expers.*

Ex dictis rectè colligit Aguilonius *lib.* 1. *Opticorū, propoſit.* 35. nullum lumen omnis coloris eſſe expers: cùm enim lux ſit corporis opaci proprietas, & corpus omne opacum colore aliquo ſit affectum, vt diximus, ſequitur colorem lumini permiſceri, ceu quandam eius affectionem, vnde quàm plurimæ luminum differentiæ exoriuntur.

Niſi enim vnumquodque lumen colore aliquo affectum ſit,nihil ſupereſt, quo vnum ab altero diſtingui poſſit, cùm lumen qualitas ſit, quam præter nihil in rebus ipſis aſpectabile ſit. Neceſſum igitur eſt,natiuum colorem corporis cum lumine in vnam ſpeciem, vnúmque aſpectum coaleſcere,ex qua quidem concretione, & contemperatione pro colorum varietate multiplex

Lucis varia differentia. luminis differentia procreatur. Hinc enim lux Solis aurea eſt; Lunæ argentea; Mercurij rubicunda; Flammæ ſulphureæ cærulea; Æruginis accenſæ viridis. Nec obſtat auctor libri de coloribus, ſiue is ſit Ariſtoteles, ſiue, quod alij malunt, Theophraſtus, dum *cap. 1. eius lib.* ſcribit igni colorem nullum alium, præter lucem conuenire; hæc enim rectè dicuntur, cùm nec color ignis ſine lumine, nec lumen niſi colore affectum videri poſſit.

SECTIO III.

An eadem coloris, & lucis natura ſit, nec ne.

1\. *Argumenta probantia colorem non differre à luce.*

Colorem nil aliud eſſe,quàm lumen, his rationibus oſtendi poſſe videtur.

Argum 1. ex auium, nubium, & maris colore.

Primò, quia colores, qui in nubibus conſpiciuntur, præſertim circa Solis ortum, atque occubitum, non aliam habere cauſam videntur, quàm diuerſam Solis irradiationem; vnde nunc albæ,nunc obſcuræ,nunc rubentes, ac velut ſanguineæ apparent. Mare item ob eandem cauſam nunc purpuraſcit, nunc caneſcit, & eminus album, propiùs ex obſcuro viridem colorem repræſentat. Videmus etiam columbarum ceruices,& pauonum caudas,diuerſo lucis aſpectu colores mirum in modum variare. Ex quibus omnibus hoc neceſſariò inferri videtur, nil differre colores à lumine,ſed vnam, eandémque rem eſſe,quæ diuerſo aſpectu omnem hanc varietatem producat.

2\. *Argum. 2. ex albedine.*

Secundò ex omnibus coloribus nullus ita officit viſui, ſicuti albus; hunc enim ſi diutiùs oculi aſpexerint, fatiſcunt; nec ſanè aliam ob cauſam,quàm quia candor multum habet de lumine,quo potiſſimùm cenſent Philoſophi organum viſus diſſipari; igitur & cæteri pro rata portione,alij plus,alij minus, de natura luminis perceperunt.

3\. *Argum. 3. ex eo quòd ſine luce color nō videatur.*

Tertiò abſente lumine vniuerſa corpora deliteſcunt, nec vllum eorum ſuapte vi ſpeciem aliquam exerit, qua cerni poſſit. Ergo nullus color in rebus ante appulſum luminis conſpicuus exiſtit; ſed tantùm prima quædam coloris materies, qui ex luminis conſortio in diuerſis corporibus omnem hanc, quæ nunc extat,colorum varietatem exhibet. Quare verus, perfectúſque color nil differt à luce; quæ eius perfectio,actus, ac forma, iure optimo dici poteſt, & debet.

4\. *Argum. 4. in tenebris colores non eſſe neceſſarios.*

Quartò prouida,& ſapiens natura,vt non deficit in neceſſariis, ita res non multiplicat ſine neceſſitate,vt fatentur omnes Philoſophi;ſed in tenebris nulla eſt colorum neceſſitas; quorſum enim illi,ſi cerni nequeunt?vel ergo à lumine nō differunt, vel non niſi præſente luce exiſtunt.

Quintò tritum eſt Philoſophorum axioma, colorem eſſe commune, & adæquatum viſus obiectum; quod minime verum foret, ſi color, & lux inter ſe diſtinguerentur. Nam cùm lux ſub aſpectum cadat, non omne viſibile eſſet color.

Varia de modò, quo colores exiſtunt in rerum natura,lego Philoſophorum placita. Epicurus apud Plutarchum *in opuſculo aduerſus colorem,* negauit corporibus innaſci colores, ſed generari ſecundùm quaſdam ordinationes, & poſitus reſpectu viſus, eos proinde non eſſe qualitates abſolutas, ſed reſpectiuas, quæ viſui ortum aſcribant ſuum. 5. *1. Sent. Epicuri.*

Plato *in Timao*, vel *de natura*, colorem genus quoddam luminis abſolutè pronunciauit, ipſius autem verba retulimus ſuprà quæſt. prima ſectionis ſuperioris. *2. Sent. Platonis.*

A Platone non videtur diſſidere Ariſtoteles; namque *de ſenſu, & ſenſili, cap. 1.* ait omnia corpora colore participare; *lib.* autem *de anima, t. 67. & 73.* definiuit colorem eſſe id, quod mouet actu perſpicuum; quæ definitio tam lumini, quàm colori conuenit; cùm vtrumque moueat, ideſt, propria ſimilitudine afficiat, obtineátque perſpicuum. 6. *3. Sent. Ariſtotelis.*

Auerroës *lib. 1. de anima, comment. 67.* ſcripſit colorem nihil aliud eſſe, niſi admixtionem corporis lucidi cum corpore diaphano. 7. *4 Sent. Auerroes.*

Auempace apud Auerroëm *ibid.* aſſeruit abſente externo lumine nullum ſupereſſe colorem in corporibus, ſed luminis tantùm appulſu colores ſuſcitari. quò etiam ſpectare videtur illud Poëtæ *lib. 6. Æneid.* 8. *5 Sent. Auempacis.*

——*Rebus nox abſtulit atra colorem.* *Virgilij, & Prudentij.*

Huc etiam pertinet hymnus ille Aurelij Prudentij, ab Eccleſia Romana, ad laudes Fer. IV. vſurpatus.

Caligo terræ ſcinditur
Percuſſa Solis ſpiculo,
Rebúſque iam color redit
Vultu nitentis ſideris.

Albertus Magnus *in lib. de ſenſu, & ſenſili, tract. 2. cap. 1.* putat colorem eſſe lucem in perſpicuo terminato, ita tamen, vt abſcedente lumine maneat qualitas quædam ex primis qualitatibus oriunda, quæ coloris velut materia ſit, eius verò forma lux. Sic autem Albertum interpretantur Conimbricenſes *lib. 2. de anima, c. 7. q. 2. art. 1.* 9. *6. Sent. Alberti Magni.*

Franciſcus Aguilonius *lib. 1. optic. propoſit. 38.* & Conimbricenſes *proximè* citati (quorum ſententiam ſequor hîc vt veriorem) veluti, tam diſcordes Philoſophorum ſententias conciliaturi, apparentes colores à lumine non diſtingui; veros diſtingui autumant. *7 Sent. Aguilonij & Conimbricenſis.*

Apparentes colores hîc vocamus,quibus ſenſus illuditur, vti ſunt illi, verbi gratia, quos triangulare vitrum in modum priſmatis efformatum maximè viuaces exhibet; quóſque in Iride,Halone,atque Pareliis, ſimilibúſque luminis infractionibus cernimus. Hos à lumine non differre inde eſt perſpicuum, quòd à ſolo lumine ſecundùm diuerſum modum inflexo, infractóve conſurgant, & veluti penduli in medio diaphano oberrent: non verò,vti ſinceri illi,qui in corpore ſolido,& opaco cernūtur, firmi,ſtabiléſque conſiſtant. 10. *Colores apparentes à luce non differre.*

conſiſtant. Et ſanè, quòd penes varium aſpectum, diſtantiam, & ſitum ad corpus luminoſum, variè ſeſe viſui repræſentent, quid indicat, niſi eos nihil eſſe aliud, quàm ipſam lucem in corpore receptam?

11. *…ores veros …luce diſ…re.* Ex aduerſo autem veros colores diuerſam à luce ſortiri naturam, hiſce rationibus confici poteſt.

…ma ratio, …i nil con…rium. Prima, candor nigrori eſt contrarius; atqui lux eſt cœleſtis qualitas, cui proinde nil contrarium, cùm cœleſtia corpora à contrariis qualitatibus natura exemerit, teſte Ariſtot. 1. *cæli*, *t*. 20.

…unda ra…. Deinde, ſi veri colores nihil aliud eſſent à luce, eadem in illis accideret phænomen diuerſitas, quæ in apparentibus cerni conſueuit; ſiquidem vnius conceduntur eſſe naturæ; at hi maximè fugaces ſunt, & verſatiles, cùm ad omnem penè aſpectus diuerſitatem perſpicuè mutentur; illi autem ſtabiles ac fixi, cùm non à luce, ſed à primarum qualitatum ſocietate, atque complexu gignantur; non ſunt igitur colores de natura lucis.

12. *…rtia ratio.* Præterea lux vnius duntaxat ſpeciei eſt; argumento eſt lucem luce intendi; at colores, cyaneus, luteus, puniceus, cæterique ſpecie differunt; igitur hi aliud ſunt, quàm lux.

Quarta ratio. Ad hæc color mouet diaphanum actu illuſtratum; igitur non eſt idem, quod lux; alioquin idem ab eodem moueretur, quod inter abſurda numerari ſolet.

13. *Colores an …ne in tene…ris.* Atenim, dicet quiſpiam, His coactus rationibus, libenter admitto, diſtingui à luce colores. At colores, quamuis à luce diſcretos, vnde probas in ipſis quoque eſſe tenebris? Cur non dicis, ſicut calorem, ita etiam colorem à luce promanare? Vtique calorem à lumine diuerſum fatebere, & tamen ab eo progignitur, eóque abſente nullus eſt, cur non eodem modo de coloribus philoſophere? Hoc punctum difficultatis; hoc opus, hic labor. Equidem qui hac in re ſatis mihi fecerit, adhuc inueni neminem; adeò latet veritas in imo putei fundo. Neque ego primus eam mihi arrogabo ſoluti nodi laudem. Verùm ſat fuerit (ingenuè fatebor enim) non diſſimilia in ſimili inferre abſurda; dici nimirum pariter poſſe, nec odores vllos eſſe, niſi aliquo olfaciente; nec ſapores, nullo prægustante; ſed nec æſtum, vel gelu, ſine tangentis ſenſu. Quo poſito quis fore non videat, vt non minus, quàm lilij candor, noſtram rideant Philoſophiam, & roſæ fragrantia, & mellis dulcedo, igniſque calor, ac frigus niuis?

14. *Colores tunc ſolum eſſe, cùm cernuntur, ſenſit Epicurus.* Hinc verò etiam Epicurum aſſerentem colores tunc eſſe ſolùm, cùm cernuntur, vrgentiore premit argumentatione Plutarchus *vbi ſuprà*; illud ſequi nimirum, vt res eadem dici poſſit eſſe, & non eſſe colorata. Namque ſæpenumero, inquit Plutarchus, aëre tenebroſo circumfuſo, alij ſentiunt diſcrimen colorum, alij non ſentiunt ob viſus hebetudinem. *Epicurum redarguit Plutarchus de coloribus.* Deinde ingreſſi in domum tenebricoſam, initio nullum colorem videmus, parua mora ibi facta, videmus. Ergo vnumquodque corpus dicemus non magis habere, quàm non habere colorem. Si autem color ex eorum eſt cenſu, quæ aliò referuntur, albedo quoque reſpectu alterius albedo erit, & cæruleum. Et ſi hæc, etiam amarum, & dulce; fiétque vt de nulla non qualitate verè dicatur, eam non magis eſſe, quàm eſſe; talis enim erit quæuis, qualis eſt ſentientis affectio. Hæc clariſſimus hic Philoſophus in eo aduerſùs colotem opuſculo; quo etiam loci abſurdum reputat negare in tenebris eſſe colores; vt hinc læteris tantum Philoſophum eſſe à nobis. Iam ad argumenta in oppoſitum.

Ad primum, ſi colores illi, qui in nubibus, denſatiſque vaporibus, & qui in mari, atque auium plumis ſole radiante viſuntur, ſint apparentes, quod putant Conimbricenſes, quid mirum illos à luce non diſtingui? Sin verò ſint veri, quod cum Aguilonio probabilius reor, & infrà oſtendam, exiſtimandi ſunt aliam habere cauſam, quàm Solis aſpectum, vel irradiationem. 15. *Ad 1. argum. reſp.*

Ad ſecundum fateor è veris coloribus albedinem ſimilitudine quadam, at non proprietate naturæ, ad lucem proximè accedere; vnde neutiquam ſequitur, eandem colorum, ac lucis naturam eſſe, cùm eiuſmodi acceſſus non pertingat ad conuenientiam in ſpecie. 16. *Ad 2. argum. reſp.*

Ad tertium non eſt mirum abſente luce colores obliteſcere, & veluti oculis eripi, cùm tunc vicariæ illorum imagines de medio tollantur; ſicque intelligendum illud Poëtæ, quòd nox colorem ab oculis, non ex rebus ipſis ſuſtulerit. Non enim concedimus abſceſſu lucis colores funditus interire, aut ex ſe viſibiles non eſſe, tametſi niſi lucis conſortio, actu non videantur. Quæ proinde externa quidem ipſorum forma dici poteſt, quatenus ſui perfuſione illos actu aſpectabiles facit; non verò interna, quaſi ex ipſa colores, ceu ex proprio, atque eſſentiali actu componantur, cùm lux & color ſpecies ſint in ſuo quæque genere perfectæ, atque completæ, quæ proinde in naturam vnam coire minimè poſſunt, vt optimè Conimbric. & Aguilonius. 17. *Ad 3. argum. reſp.*

Ad quartum retorque argumentum, & perimes ipſum. Nos ſemel cuique corpori, dum incipit eſſe inter naturæ opera, ſuum fatemur innaſci colorem, & quidem fixum, ſtabilémque; cùm verò toties gigni, totiéſque interire dicunt aduerſarij, quoties oritur, occidítque ſol, aut, quod magis mirere, quoties reſeratur, vel occluditur feneſtra; vtri ergo res augent abſque neceſſitate, nos, an illi? Sed quorſum, inquis, colores in tenebris, cui vſui? At quorſum, amabo te, quorſum in dormiente habitus? nónne, vt expergefactus, poſſis ex illis operari? non ſecus in tenebris colores, vt luce excitati, ad videndum te & inuitent, & iuuent. 18. *Ad 4. argum. reſp.*

Ad quintum rectè reſpondent Conimbricenſes *d. quæſt.* 2. *art.* 2. colorem interdum ſumi latiore ſignificatu; ita vt tam lucem, quàm colores omnes complectatur; quomodo adæquatum viſus obiectum eſt, ab eóque omnia colorari dicuntur; quia corpora omnia aut colore, aut luce, aut vtroque participant. 19. *Ad 5. argum. reſp.*

Ad id quod dicebatur in explicatione ſententiæ Ariſtotelicæ, colorem ab eo definiri eſſe id, quod mouet actu perſpicuum, dic proprium eſſe coloris preſsè ſumpti mouere perſpicuum, non quouis modo, ſed ita, vt ipſum actu perſpicuum non reddat, quod luci conuenit. 20.

SECTIO

Sectio IV.

De colorum diuiſione.

1. *Colores hic ſpectari in cõcreto, non in abſtracto.*

HIc te iterum Lector præmonitum velim, non agi hoc loco de coloribus concretis, quales ſunt, minium, purpuriſſum, cinnabaris, indicum, ochra, auripigmentum, ceruſſa, ac cæteri, quos pictores tabulis inducunt; id enim reiecimus in caput ſequens; ſed de coloribus, vt ita dicam, à materia abſtractis, quatenus præcisè ſunt viſibiles qualitates. Occurrunt autem pulcherrimæ clariſſimorum Philoſophorum partitiones, quæ, quód multam redoleant eruditionem, & colbtum theſauros mirè aperiant, ſingulæ ſunt expendendæ.

2. *Colorum diuiſio Platonis.*

Prima diuiſio eſt Platonis, qui *in Timao*, vel *de natura*, tria conſtituit genera viſilium coloratorum, quædam viſui æqualia, quædam maiora, quædam minora. Æqualia ſunt diaphana, ſeu pellucida; hæc enim tranſmittunt formas terum, quæ ſpectantur, nec videntur ipſa. Maiora vocat, quæ viſum lædunt, vel diſſipant, vt alba: minora verò, quæ viſum congregant, vt nigra. Scaliger *exercitat.* 325. *ſect.* 6. parum ratus Cardanum exagitare, ipſum etiam non veretur Platonem laceſſere;

Plato defenditur contra Scaligerum.

cuius hac colorum partitione acriùs impugnata, Hæ ſunt, inquit, Platonis picturæ; quæ tamen inuenerunt amaſios ſuos, veluti pupæ improuidas ætates. Equidem non diffiteor eſſe in illa diuiſione, quæ ægrè congruant trutinæ philoſophicæ; at nouitio ſcriptori parcendum fuit nomini tanti Philoſophi. Sapientum enim, quos tot retrò ſæcula in veneratione habuere, ambigua dicta, vel obſcura, in bonum ſunt detorquenda ſenſum, non calumniis proſcindenda. Porrò ad rem noſtram, quid tam expeditum, quàm coloratorum aliqua eſſe, quæ viſum diſgregent, vt alha; alia quæ congregent, vt nigra: quædam verò, quæ medio modo ſe habeant, vt diaphana?

3. *Colorum diuiſio Ariſtotelis.*

II. Diuiſio Ariſtoteles *de ſenſu, & ſenſili, cap.* 3. partitur colorem in ſimplicem, vt album, & nigrum; & mixtum, ex illis compoſitum, vt purpureum. Eandem diuiſionem colotis ſimplicis, & mixti ſequitur Theophraſtus *lib. de coloribus, c.* 1. & quidem ſimplices vocat, qui elementa ſequuntur, ignem, aërem, aquam, & tetram; quorum tria poſtrema ait aſſe alba; ignem verò flauum, vt etiam ipſum ſolem; nigrorem autem putat conſequi ad elementa, cùm in ſe inuicem mutantur; at alios colotes ex his facilè intelligi, eóſque fieri mixtione ſibi inuicem temperatorum. Multa non ineruditè aduersùs hanc Theophraſti diuiſionem, & colores elementis ah eo attributos opponit Scaliger *exercitat.* 325. *ſect.* 7. quæ hîc prudens omitto, quòd ſint præter noſtrum inſtitutum. Tu vide, ſi lubet.

4. *Colorum diuiſio Pythagoreorum.*

III. Diuiſio eſt Pythagoreorum, qui apud Plutarchum *lib.* 1. *de placitis Philoſophorum, cap.* 15. coloris genera faciunt alhum, nigrum, rubrum, pallidum; diſcrimina colorum deducentes à certis mixtionibus elementorum: & in animalibus, ob varietates locorum, atque aëris.

5. *Colorum diuiſio Scaligeri.*

IV. Diuiſio eſt Scaligeri, qui *exercitatione* 325. *in Cardanum, ſect.* 8. docet, quattuor eſſe in elementis primarios colores. Album in ſicco, cuius primum ſubiectum ſit terra; idque ex cinctibus, & ſaxis, & arenis igne, aut ſole exuſtis palàm eſſe. Viridem in humido craſſo; cuius matricem videmus aquam; ea enim craſſeſcens virideſcit. Cæruleum in humido tenui qui fit in aëre, vt videtur manifeſtò. Flauum in calido. Ignem namque condenſatum ſtatim ſequitur flauedo. Porrò inſpiſſatis cæruleo, & vitidi nigrorem fieri Quibus variis gradibus, ac nobis ignotis cum luce mixtis, alios deinde fieri compoſitus. Idem *ſect.* 11. *eiuſdem exercitat.* ad colorem album, reuocat lacteum, niueum, candidum, aqueum, vitreum, marmoreum, eburneum, argenteum, gypſatum, ceruſſatum. *Sect.* 12. ſub flauo collocat, mellinum, palearem, pallidum, luteum, galbaneum, buxeum, cirrium, croceum, icterum, aureum, ruffum, ſuluum, ſuaſum, hiſpanum, mutinenſem, impluuiatum, æneum, muſtellinum, rubiginoſum, ferrugineum, pullum, roanum, tanatum, regium, leonatum, cereum. Rubro, teſte Scaligero *ibid. ſect.* 13. ſunt hi comites, vel ſucceſſores, rubidus, rubicundus, rutilus, ruſſus, ſanguineus, roſeus, giluus, ſpadix, igneus, flammeus, puniceus, vinoſus, balauſtinus, xerampelinus, purpureus, dihaphus, heluus. *Sect.* 15. eidem ſubiicit generi, plumbeum, cinereum, glaucum, cæſium, glaſtinum, cæruleum, ſilatum, indicum, venetum, griſeum, leucophæum, blauum, turchinum, perſum. *Sect.* 16. cognationem quandam agnoſcit inter viridem, feſtucinum, æruginem, herbaceum, praſinum, luridum. Denique *ſect.* 17. affines cenſet nigrum, atrum, fuſcum, piceum, prannium, murinum.

6. *Colorum diuiſio Cardani.*

V. Diuiſio eſt Cardani, qui *lib.* 4. *de ſubtilitate à pag.* 134. *ad* 137. colores non alia ratione diuidit, quàm numerando illorum ſpecies, nempè niueum, candidum, lacteum, alhum, nigrum, prannium, argenteum, plumbeum, aqueum, cinereum, liuidum, palearem, flauum, aureum, luteum, croceum, flammeum, purpureum, ſubrubentem, rubeum, roſeum, vinoſum, puniceum, viridem, citreum, praſſinum, æruginuſum, luridum, ceruleum, cæruleum, ferrugineum, pullum, melongeneum, lacceum. Ex his autem, iuxta Ariſtotelis ſententiam ait ſeptem eſſe primarios colores, ſcilicet alhum, croceum, purpureum, puniceum, viridem, cæruleum, nigrum.

7. *Colorum diuiſio Conimbricenſium.*

VI. Diuiſio eſt Patrum Conimbricenſium *lib.* 2. *de anima, cap.* 7. *quæſ.* 3. *art.* 1. & 2. quo loci diuiſis coloribus in apparentes, & veros; hos ſubdiuidunt in extremos, candorem ſcilicet, & nigrorem, & medios. Mediorum autem ſpecies aiunt eſſe propè innumeras, ſed præcipuas quinque, ita vt numeratis extremis, ſeptem ſint quaſi capita, ad quæ cæteri colores reduci debeant; nimirum albus, purpureus, ruher, flauus, viridis, cærulens, niger; & horum magna varietas. Nam purpurei triplex potiſſimum diſtinctio celebratur.

Purpurei coloris gradus.

Vna, quæ in roſis, & croco viſitur. Altera, quæ in violis, & amathyſto lapide. Tertia, quæ propria eſt conchylij, ad mouendum aſpectum viuaciſſima.

8.

Rubro etiam comites rubidus, rubicũdus, rutilus, ſanguineus, giluus, ſpadix, igneus, flammeus, puniceus, vinoſus, & alij. Sub flauo, vel poſt ipſum ad flauedinem vergentes, numerantur mellinus, pallidus, luteus, galbaneus, buxeus, citrius, croceus, icterus, aureus, ruffus, fuluus,

Digitized by Google

fuluus,æneus, muſtellinus, ferrugineus, pullus, roanus,tanatus, regius, leonatus, cereus, & alij. Ad viridem pertinent ærugineus,herbaceus,praſineus,luridus. Ad cæruleum cæſius, plumbeus, glaucus,colores,& alij. Sed miſſis aliis colorum diuiſionibus, quas videre liceat apud Barrbolomæum Caſſanæum *in catalogo gloriæ mundi, parte* 12.*conſiderat*.93.& Nicolaum Perotum *in ſecundum Martialis epigramma.*

VII. & vltima diuiſio, quæ omnium maximè nobis probatur, eſt Aguilonij, qui *lib*.1. *Opticorum,propoſit*.39.præmiſſo,colores alios eſſe extremos,alios medios, alios ſimplices, ex quorum permixtione cæteri gignuntur, alios compoſitos, qui ex ſimplicibus, ſtatuit quinque eſſe ſimplicium colorum ſpecies,ac tres compoſitas, ad quas deinde reuocentur innumeri alij colores. Simplices ſunt albus,flauus, rubeus, cæruleus,& niger. quorum primus, & quintus, ſunt extremi:tres reliqui,medij. Porrò ex tribus mediis ter combinatis totidem naſcuntur compoſiti. Nempe aureus ex flauo,& rubeo. Purpureus ex rubeo,ac cæruleo; demum ex flauo, cyaneóque,viridis. Ex trium verò ſimplicium mediorum permixtione ingratus quidam color enaſcitur, liuidus, lucidúſque,& velut cadaueroſus.Sic vt præter iam dictas tres compoſitionum ſpecies(quas flammeas vocat, ſeu Ariſtot.ſeu Theophraſt. *lib.de coloribus*. Plinius autem floridas *lib.* 35.*cap*.6.) nulla alia dari poſſit aſpectu iucunda, ac venuſta;ſunt enim cæteræ omnes ſordidæ, atque, vt *ibi* Plinius loquitur, auſteræ. His enim idem accidit,quod conſonantiis. Vnde Philoſophus diuino quodam mentis acumine colorum ſymmetrias ita deſcribit *lib.de ſenſu, & ſenſili,c*.3. Colores, inquit, miſceri videntur, quemadmodum ſoni:ita enim, qui eximium quoddam proportionis genus ſeruant, hi conſonantiarum more omnium ſuauiſſimi ſunt,ceu purpureus,& puniceus. Atque eius modi paucos oportet eſſe eadem, qua concentus pauci ſunt, cauſa. Hæc Ariſtot.

Extremi colores cum mediis omnibus tam ſimplicibus, quàm compoſitis amicam ſocietatem ineunt. Videntur tamen ſpeciem illorum, quibus permiſcentur, minimè immutare, ſed tantùm illos intendere, ac remittere. Albus enim cùm ſit omnium intenſiſſimus, cæteros, quibus adiungitur,attollit. Niger verò infimus, ac tenebris proximus alios ſuapte natura offuſcat,& obſcuros vtroſque reddit, ſeruata tamen ſingulorum ſpecie,atque eſſentia.Vnde fortè putabit non nemo candorem, atque nigredinem veros colores non eſſe,ſed tantùm quoſdam colorum gradus, quibus ſinguli ſecundùm magis, ac minùs euariant.Hinc enim illa multiplex colorum diuerſitas, quæ in vnaquaque ſpecie reperitur:ſub flauo quidem luteus, citrius, ruffus, muſtelinus,ferrugineus,pullus, roanus,tanatus, regius,leonatus.Sub rubeo, roſeus,rubidus,rubicundus, rutilus, ſanguineus, giluus, ſpadix, igneus,flammeus.Sub cæruleo, cæſius,ſeu glaucus,plumbeus, venetus, quæ omnes differentiæ potius ex quadam intenſione, & remiſſione, quàm ex ſpecifica ratione, ſeu naturæ principiis originem ducunt.

Et quemadmodum ſimplices, ita compoſiti colores ſuas habent accidentarias differentias. Nam aureo competunt arantius,croceus,fuluus. Ad viridem ſpectant ærugineus, herbaceus,praſinus,cymatilis,ſeu marinus,à κῦμα dictus,id eſt, vnda,illúmque colorem ſignificat, qui in aqua marina cernitur ex cæruleo vergens in viridem. Purpureus comites habet roſaceum, balaſium, amæthyſtinum,puniceum,violaceum:inter quos primo loco cenſeri debet is, qui proprius eſt conchylij,ad mouendum aſpectum viuaciſſimus, deinde qui ex cocco baphica, ſeu grano tinctorio prouenit,tum qui ex coccinilla fit (vermiculi genus eſt,nuper ex India aſportari cœptum) denique cæteri,quos enumerauimus. Hæ compoſitorum colorum differentiæ non tantùm ex albi, nigrique varia aſperſione, verùm etiam ex inæquali mixtilium proportione obueniunt.Herbaceus enim viror plus habet flaui coloris, quàm ærugineus;& puniceus plus cyanei, quàm amæthyſtinus; & plus rubedinis croceus, quàm fuluus;itàque in cæteris.Hæc de colorum differentiis Aguilonius;quæ reor, vt ſunt ingenioſiſſimè dicta,ita omnibus eruditis probatum iri;niſi fortè cuipiam acutiori faceſſat negotium, tot colores, qui ex mixtione extremorum cum reliquis mediis tum ſimplicibus, tum compoſitis, non ſpecie, ſed diſcrimine ſolùm accidentario inter ſe diſcerni.Hinc enim periculum fore, vt ne ipſi quidem ſimplices ſpecie differant; id Aguilonio nequaquam conceſſuro, quòd tamen admittere cogetur, inexorabili vrgente rationis paritate: cur enim flauus, & rubeus ſpecie,at verò aureus, & fuluus;roſeus,& violaceus; cæſius, & plumbeus accidentariè differant? 13.

Colorum compoſitorum differentia. *Cymatilis color.* *Purpurei coloris comites.* *Coccinilla color.* *Arguitur contra Aguilonium.*

Sectio V.

De colorum nomenclatura.

Colorum multitudo tanta eſt, tam multiplex eorum reciproca miſtio, vt non alibi natura vberiùs, aut maiori ambitione opes ſuas commendaſſe videatur;quandoquidem animantes,ſtirpes,herbas,flores,metalla,gemmas, marmora;denique omnia quæ genuit, picturata colorum varietate induit, diſtinxítque. Quis ergo non flagret deſiderio eius partis Philoſophiæ, quæ eſt de coloribus?Verùm,quis colorum ſcrutetur naturas,ignoratis eorum nominibus? Sanè inquiſitio nominis,eſt initium ſpeculationis;nec res tractare datur,non intellectis priùs nominibus,vt habet communis Philoſophorum ſchola, cuius præcepti memor Cardanus *lib*.4. *de ſubtilitate,pag*.134. de coloribus diſputaturus, eam ob cauſam fatetur præmittendam eſſe eorum nomenclationem,quod eo loci ipſe præſtat pro virili.At enim facilis eſt eorum notitia nominum; 2.
quorſum ergo in re cuique obuia teratur tempus?facilem vocas eam curam? Si credis Cardano *loco citato*, agere de colorum nominibus, maximè iuxta antiquorum ſententiam, res eſt difficillima, & immenſi negotij. Sed eſto ſit facilis, erit in tenui labor;at tenuis non gloria, & fructus vberrimus:nam, teſte Scaligero *exercit*.325. *ſect*.10. colorum nomine quorundam oſtendunt eſſentiam, & quaſi pro differentia ſumi poſſunt ad ſpeciem deſcribendam; id quod aliis quoque naturis

1. *Colorum multitudo.* *Colorum nomenclaturam eſſe neceſſariam.*

natutis aliquando conuenit. Eadem nomina iuuare ad inueſtigandam colorum naturam fatentur Conimbricenſes *lib.2. de anima,c.7.q.3. art.2.* Sit autem

3. *Colores vnde nomen accepiant.* Qværtio I. Vnde colores nomina ſortiantur ſua? Reſpondeo coloribus vt plurimùm imponi nomina à rebus, in quibus primò inuenti fuerint, aut in quibus excellunt. Scaliger *exercitatione* 325*.ſect.*10. Aguilonius *lib.1. opticor. propoſit.*39. Conimbricenſes, & Cardanus *proximè* citati. Addit Scaliger, hæc nomina aliquando cadere de fonte Græcæ linguæ, interdum etiam deriuari è regionibus, quæ in vſu habuerint. Breui, & pulchra inductione id probant Conimbricenſes; ſic enim ab herbis, à papauere, à roſa, à cro co, à cœlo, vocari herbaceum, papaueratum, roſæum, eroccum, cæruleum. Ab elementis igneum, aëreum, aqueum, torreum. A metallis plumheum, æneum, argenreum, aureum.
4. A lapidibus hyacinthinum. Ab animantibus aquilum; ab eorum partibus eburneum. Hæc omnia admittir Scaliger, ſed hæc inſuper adiicir; album flecti à voce Græca ἄλφος; ſic & Alpes à niue. A eœlo, eœſium. Hyalinum, ſeu vitreum, ab Hyalo, quæ vox Græca, latinè ſonat vitrum. A marmore matmoreum, pro candido. A einere eineteum; viridem à vegeto aſpectu, à virore. A regionibus, quæ in vſu habuerint; Hiſpanum, Mutinenſem; & nunc vulgò Perſum à Perſis; & in Italia Turchinum à Turcis, vnde Turcheſiæ. Ab animalibus vt aquilum; ab animalium partibus, ebutneum. Ab iis, quæ ex animalibus, vt luteum ab ouo, & à lacte lacteum. A plantis etiam, inquit Scaliger, & plantarum partibus mutuantur ſua nomina colores; à foliis quidem,

Xerampelinus color. Xerampelinus; fructibus, μήλινος; floribus, Coloſſinus; denique à plantarum

Galbaneus color. excrementis, galbaneus: vnde Gabam, inquir idem auctor, pro penula: quem colorem in eiuſmodi amiculo videmus etiamnunc. Quòd aurem Sea-

5. *Hyalinus, ſeu vitreus color.* liger colorem hyalinum rectè dixerit eſſe vitreum, probatur ex illo Virgilij *Georgic.*4.

——————Mileſia vellera Nymphæ
Carpebant, hyali ſaturo fucata colore.

6. *Hyalum eſſe vitrum.* Quo loci Poëtam nomine hyali ſignificare vitrum, ſeribit ad eum verſum Ludouicus Cerda, idque probat tum quia vitrum, Græcè dicitur ὕαλος, rum quia vitri color datur aquis, vt quæ vitreæ ſint, & cryſtallinæ. Quia verò Poëta non quomodocunque dixit fuiſſe vellera illa fucata hyali colore, ſed ſaturo hyali colore, rectè obſeruat Cerda eum colorem eſſe cæruleum aquarum proprium, hunc quippe fieri ex vitrea ſaturitate. Idem teſtatur Perorus *in epigram.66. Martialis in Baſſam*; vbi, Vitrum, inquit, Græci ὕαλον vocant, hoc eſt, hyalum, qua voce etiam Latini vtuntur. Virgil.

——————Mileſia vellera Nymphæ,
Carpebant hyali ſaturo fucata colore.

7. hoc eſt, colore vitri, qui naturalirer viridis eſt. Ab hyalus fit hyalinus, hoc eſt, vitreus; & hyalurgus, vitrarius. Hæc Perorus. Quæ cùm ita ſint, equidem miror, Erythræo potuiſſe in mentem venire, hyali colorem, cuius meminit Virg. 4.*Georg.* illum eſſe, qui vulgò dicirur, *giallo*. Hyali colorem eſſe vitreum, quin hyalum eſſe vitrum, docet etiam Bulengerus *lib.2. de pictura, cap.*4. Sed fortaſſe ingratum non fuerit, ſi ex claris Poëtis oſtendero hyalinum, ſeu vitreum

eſſe aquarum colorem. In primis Virgil.4. *Georg.* 8. *Aquarum colorem eſſe hyalinum, ſeu vitreum.*
vitrea vocat Nympharum ſedilia.

——————vitreiſque ſedibus omnes
Obſtupuere: ſed ante alias Arethuſa ſorores
Proſpiciens ſumma flauum caput extulit vnda.

Hic obſerua flauum Arethuſæ caput; cùm enim fuerit vna Nympharum, vtique debuit eſſe concolor aquis, quibus præerat; atqui flauo erat capite; qua ergo ratione diximus maris vndas, eſſe hyalinas, virides, cæruleas? Sed facilis eſt ſolutio, maris vndas flaueſcere ex viridi; vel virere ex flauo; & ſic admitti poſſe Erythræi explicationem de hyalino colore. At pergamus.

Horatius *lib.1.Carm.Ode* 17. Circen Deam ma- 9. *Horatius de vitrea Circe.*
ritimam, vitream vocat, ibi, *vitreámque Circen.* Idem *lib.3.Ode* 13.

O fons Blanduſiæ ſplendidior vitro.

Starius *lib.1.ſyluarum*, de balneo Etruſci, Nym- 10. *Statius de aquis vitreis.*
phis fontium dat crinem vitreum.

Ite Deæ virides, liquidóſque auertite vultus,
Et vitreum teneris crinem redimite corymbis.

Idem *lib.3. ſyluarum, ad Metium Celerem,*

Surgite de vitreis ſpumoſa Doridos antris.

Sannazarius *lib.3.de parte Virginis*, vrnam Ior- 11. *Sannazarius de Iordane vitreo.*
danis fluuij deſcribens, ait,

——————nitet vrna nouis variata figuris
Cryſtallo ex alba, & puro perlucida vitro.

Sed quoniam huc euaſimus; ex vitreo aqua- 12.
rum colore, ne pigeat inter Poëtarum ſyluas, aliarum quoque rerum proprios venari colores, iis notatis, quibus excellunt, vel qui magis congruunt. Ouidius *lib.3.de arte amandi,* *Ouidius de proprio rerum colore.*

Aëris ecce color, tum cùm ſine nubibus aër,
Nec tepidus pluuias concitat Auſter aquas.
Hic vndas imitatur, habet quoque nomen ab vndis,
Crediderim Nymphas hac ego veſte tegi.
Ille crocum ſimulat, croceo velatur amictu
Roſcida luciferos cùm Dea iungit equos.
Hic Paphias myrtos: hic purpureos amethyſtos,
Albentéſque roſas, Threiciámve gruem
Nec glandes Amarylli tuæ, nec amygdala deſunt,
Et ſua velleribus nomina cera dedit.
Quot noua terra parit flores, quot vere tepenti
Vitis agit gemmas, pigraque fugit hyems,
Luna tot, aut plures ſuccos bibit; elige certos:
Nam non conueniens omnibus vnus erit.
Pulla decet niueas.
Alba decent fuſcas.

Claudianus *lib.2.de raptu Proſerpinæ,* 13. *Claudianus de rerum colore.*

Quáque volat, vernus ſequitur color; omnis in herbas
Turget humus, medióque patent conuexa ſereno:
Sanguineo ſplendore roſas, vaccinia nigro
Induit, & dulci violas ferrugine pingit.

Qværtio II. petit reliquorum colorum 14. *De colorum nomenclatura.*
nomenclaturam: arduum ſanè, & operoſum eſt, ſingulorum reddere rationem. Quod apud probatos auctores inuenero, breuiter referam.

Ex Cœlio Rhodigino libris antiquarum lectionum.

Byſſinus color refert byſſum. eſt autem byſ- 15. *Byſſinus.*
ſus herba, & genus candidiſſimi lini Eſt & nomine eodem pretioſior lana, colorem præferens

auri,

auri, ac nitorem. Phæus color ex albo nigricans, lugubre quiddam ſapit. Thapſinus color eſt funereus. Hunc ſunt qui flauum putent, ab thapſo, vnde inficiuntur lanæ, quin & capilli, quod eſſe ſcythicum arbitrantur. *lib.*23.*cap.*8. Cillius color, aliàs ooagrius, refert colorem Aſini, à Dorica voce ita dictus; nam cillon Dores Aſinum vocant, & Aſinarium cillantera. Phæos color, & niger affines admodum ſunt. Phæum tamen ex albo, & nigro concinnatum volunt plerique, myinon item nuncupatum. Leucophæus eſt ipſe phæus, cui tamen plus paulò inſit albicantis qualitatis. Phlogoleucus eſt flammeus quidem, ſed alboris habens plurimum. *lib.*16.*cap.*10.

16. Melinus color, aliquando accipitur pro luteo, interdum pro candido à Melo inſula. *lib.*22.*c.*32. Non ignoro tamen, inquit Cœlius, Seruium *Georgicôn* 3. giluum colorem melinum interpretari, illud Virgilianum de colore equi *Georg.*3.

——————*glaucique color deterrimus albis,*

Et giluo.

Giluum verò ſunt, qui ex Palladio cinericium accipiant. *lib.*22.*c.*32. Præcipui autem equorum colores ſunt, badius, aureus, albinus, ruſſeus, mureus, ceruinus, giluus, ſcutulatus, albus, guttatus, candidiſſimus, preſsè niger. *lib.*21.*cap.*31.

17. Batrachidas, veſtis erat virilis, quam floridam plerique interpretantur, ſic de colore nuncupatam. Batrachos certè rana eſt. Batrachion verò coloris ſpecies, quo ante excogitatas perſonas, faciem obungerent. Propterea Horatius,

Quæ facerent, agerentque peruncti facibus ora. *lib.*16. *cap.*10.

Muſtelinus color ſubliuidus eſt, ac lentiginoſus, cuiuſmodi in veſtibus comparet cruore commaculatis. *lib.*14.*cap.*18.

18. Rauus color, fuluus eſt, nigroris aliquid habens; ideo Horat. *lib.*3.*Carminum, Ode* 27. Rauam dixit lupam, à rauis eius oculis. Oculi charopi ſunt ſubnigri, & nigri. Ægopi autem ſunt ſubglauci oculi, ſeu caprini. *lib.*13.*cap.*8.

Ex Feſto, Verrio Flacco, Aguilonio.

19. Burrum dicebant antiqui, quod nunc dicimus rufum. pari modo rubens cibo ac potione ex ptandio burrus appellatur. Feſtus *lib.*2.& Verrius *annotationibus in Feſtum.*

Cymatilis, ſeu marinus color à *κῦμα* dictus, id eſt, vnda, ſignificat illum colorem, qui in aqua marina cernitur, ex cæruleo tendens in viridem. Aguilonius *lib.*1.*opticor. propoſit.*39.

Ex Perotto in Martialem.

20. Natiuus color eſt, qui nulla arte, ſed natura producitur; modò in albedinem tendens, modò in nigredinem, non tamen perfectè, vt albus, vel niger. Natiuus color albus, leucopus dicitur, vilis, atque vulgaris, nomen trahens à Græcis, apud quos *λευκὸς albus* dicitur. Hinc leucopeari, qui rudiori alba veſte, ac vili, & natiui coloris induti ſunt. Si leucopo ars addatur, fit candor. Caltulus color, à calta viola coloris albi. Galbaneus color eſt albus, vnde Galbana veſtes albæ. Olorinus, ſeu cygneus, eſt candidus.

21. Obſcurus verò natiuus color, leucopo contrarius, propriè pullus vocatur, quòd pulli ouium ferè eo colore naſcantur. Virg. 3. *Georg.*

Nigra ſubeſt vdo tantum cui lingua palato
Reijce, ne maculis infuſcet vellera pullis.

Hinc pulligo, ipſe natiuus color vocitatur. Hic color ad nigredinem tendit, alicubi plenior, alicubi dilutior. Plenior, vt in Hiſpania. Hinc pullati dicuntur viliores perſonæ, & rudes, atque imperiti homines, hoc eſt, pullo colore, id eſt, natiuo induti. Aliquando hic color Hiſpanus, ſiue Bæticus dicitur; quippe & Beticam pro Hiſpania capimus, quòd Betis amnis eam mediam diuidat, à quo pullati etiam beticati dicuntur. quia autem natiuus color in Hiſpania eſt ſubnigrior, ideo minus vilis. Hic idem pullus color impluuiatus etiam vocatur, quaſi fumato ſtillicidio implutus. Item ſuaſus. Item Mutinenſis à Mutinenſibus lanis, ex quibus natiuo colore panni fiunt. Aliquando tamen pullati dicuntur lugubrem habitum ferentes, quòd Hiſpano colore indui in luctu mos erat; & pullum pro nigro metaphoricè vſurpatur. Hunc colorem pictores quidam è vinaceis fecere, & ſtygnon appellarunt; Græci enim *στυγνὸν*, triſtem vocant; fitque ex fornacium, balnearúmque fuligine. Item ex ebore combuſto, quod elephantinum vocant. 22.

Pullo proximus eſt niger color, qui & fuſcus dicitur. Ater, vnde atræ veſtes, & fuſcæ appellatæ; & atrati, qui lugubri habitu induti ſunt. Item anthracinus color, à carbone, quem Græci *ἄνθρακα* vocant, ſiue quòd carboni ſimilis ſit, ſiue quòd huiuſmodi color è tedis ſit ligno combuſto, tritíſque in mortario carbonibus. Hic color à pictoribus vocatur atramentum. 23.

Cæſius color dicitur, qui cæli ſpeciem habet, dictus quaſi cælius; Græcè glaucopis dicitur, ab oculis noctuarum. *γλαὺξ* enim, *noctua* appellatur, *ὄψις, viſus*: vnde à noſtris glaucus vocatur. Hinc glauci equi dicti, qui felineis oculis ſunt, vulgò glaucioli dicuntur. Virg. *Georg.*3. 24.

——*Glaucique color deterrimus albis.*

Item cæruleus, quaſi cælulcus. Dicitur etiam cumatilis color, quòd Græci *κύματα fluctus* vocēt. Item cyaneus, & cyanus. Color porraceus ita dicitur à viriditate ſucci foliorum porri, alio nomine vocatur praſinus, à voce Græca *πράσον*, quæ *porum* ſignificat.

Rubeus, & ruſus, generalia nomina ſunt ad omnia, quæ quomodolibet rubent. Etenim fuluus, flauus, rubidus, phæniceus, rutilus, luteus, ſpadix rubei, ſeu rufi ſunt, ſiue etiam rubri. Rutilæ veſtes ſunt ita rubræ, vt aliquid nigroris habeant admixtum, quæ & hyacinthinæ dicuntur; & hyſginæ ab hyſga herba; & ferrugineæ, à ferri igniti colore. Hinc ferruginei Hyacinthi apud Virg. *Georg.*4. quamuis aliquãdo ferrugineus pro rubiginoſo accipitur, & ab ipſius rubiginis ſimilitudine pro fuſco. Veſtes etiã burræ ſunt rubeæ, quia veteres burrum rubrum dicebant; vnde burranica potio, appellatur lac ſapa mixtum. Nam Græci *πυῤῥὸν rufum* dicunt. Color verò, qui eſt inter rufum, & nigrum, qualem in bobus præcipuè cernimus, heluus dicitur, à quo Heluatia genus ornamenti Lydij à veteribus vocabatur. Balauſtinus color denominatur à flore mali punici, qui balauſtium dicitur, & non modò medicinis, ſed etiam veſtibus tingendis eſt vtilis. 25.

26. *Coccinus. Coccus.* Coccinus color eſt, qui exuberantiam quandam, ac ſpleudorem ruboris oſtendit, ita dictus à cocco, qui latinè granum dicitur. Eſt enim coccus veluti granum, quod vel ex arbuſcula ilici ſimili, vel ex rubenti gramine naſcitur. Olim in Galatia, Africa, ac Luſitania, poſtea & in Gallia tranſalpina, nunc etiam in Peloponeſo, atque aliis Græciæ locis. *Spadicus. Phœniceus. Spadica.* Hic & ſpadicus, & phœniceus vocatur, quòd non diſſimilis ſit fructui palmæ arboris, nondum ſole incocto. Spadica enim, Græci nominant auulſum à palma cum fructu ramum; φοῖνιξ verò palma appellatur, à qua Græci φοινικὸν, vocant. Hinc coccina, & coccinæ veſtes dicuntur. *Roſeus.* Idem color roſeus, à roſarum ſimilitudine dicitur.

27. *Purpureus.* Purpureus color eſt, qui nigricante roſæ ſplendore ſublucet, cæterorum omnium colorum gratiſſimus, & tingendis veſtibns maximè expetitus, à purpura piſci, è cuius ſucco ſumitur, vocatus. Summa laus huius coloris eſt, ſi ſanguini concreto ſimilis ſit, aſpectu nigricanti. Hinc veſtes purpureæ dictæ, & Tyriæ, à loco vbi fit purpura, & color ipſe à matre vocatur purpura. *Porphyriacus. Murex, oſtrũ.* Et quoniam purpura Græcè πόρφυρα vocatur, porphyriacus quoque pro purpureo accipitur. Muricis, ſiue conchylij liquor, qui & oſtrum dicitur, temperatura artificis adhibita, ferè purpureus fit, hoc eſt, in violaceum tendens; ſed hæc apud auctores ſæpè confunduntur, muricem, & oſtrum, & tyrium pro purpura ponentes. Eſt autem & murex conchæ, ſeu conchylij genus, à

28. *Oſtrina veſtis. Sarrana veſtes pro tyrys, & purpureis.* purpura diuerſum, quod ponitur pro ipſo colore, & dicitur oſtrum ab oſtreis. Ab oſtro oſtrinæ veſtes, hoc eſt, purpureæ dicuntur; eædem ſarranæ, hoc eſt, tyriæ veſtes vocantur, quòd Sarra olim Tyrus dicebatur. Virgilius *lib.4 Æneid.*

———Tyrióque ardebat murice lana
Demiſſa ex humeris: diues quæ munera Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreuerat auro.

Idem *Georgic. 2.*

Vt gemma bibat, & Sarrano dormiat oſtro.

29. *Violaceus. Dibapha.* Purpura in violæ colorem tendens, violacea dicitur. A quo violarij dicuntur, violacei coloris infectores. Huic ſucceſſit dibapha tyria; hoc eſt, purpura bis tincta. *δὶς* enim apud Græcos ſignificat *bis*, *βαφὴ tincturam*. *Ianthina.* Eadem dicitur ianthina. Græci enim cùm cætera violarum genera propriis nominibus vocent, vt *ἴον μέλαν*, *violam nigram*; *ἴον λευκὸν*, *violam albam*; *ἴον ξανθὸν*, *violam luteam*, *Violarũ plurũ nomina.* ſolam purpuream, generali vocabulo *ἴον ἄνθον* appellant, hoc eſt, *violam florem*. Hunc igitur ianthina dicimus. Hinc ianthina veſtis, quæ item amethyſthina appellatur à colore violæ. *Amethyſtinus. Ianthinus.* amethyſtinus enim color, qui & ianthinus, in viola micat in purpureum.

30. *Tyrianthinus.* Eſt etiã alius color, qui tyrianthinus vocatur, quando abſolutus amethyſtus, rurſus tyrio inebriatur, & geminata luxuria facit ex vtroque improbũ nomen. Pœnitentia hoc primum inuenit, dum artifex, qood damnabat mutare conatur.

Molochinus. Iam alius color eſt in purpuram inclinans, qui molochinus dicitur, quod maluæ flori ſimilis ſit, quaſi malachinus. Græci enim *μαλάχην*, *maluam* appellant. Hinc molochinatij, infectores molochini coloris.

31. *Fuluus. Luteus.* Fuluus color eſt, ex rubro ac viridi mixtus, hinc fului leones dicuntur. Luteus eſt dilutior rutilus, quaſi eſt color auri; vnde luteus dictus videtur, quaſi dilutus. Hinc violæ, eius coloris luteolæ appellatæ. Et lutea herba, qua chryſocolla tingitur. Et vitellum in ouo, qui luteum appellamus. Idem color cerinus vocatur à ceræ colore. *Cerinus.* Et à muſtela muſtelinus. *Muſtelinus.* Et à meli colore, ſiue à melo inſula, vnde afferebatur melinum, & pigmentum ipſum neutro genere melinum. *Melinus.* Quidam tamen melinũ colorem volunt eſſe medium inter album, & fuſcum, qui dicitur giluus. *Giluus.*

Et à croco croceus; vnde veſtes crocotæ, vel crocotulæ; huiuſmodi autem veſtium infectores, crocotarij. Idem color, & flammeus appellatur. 32. *Croceus. Flammeus.* Hinc flammea appellabant veſtimenta lutei coloris, quibus Flaminica Flaminis Dialis vxor vtebatur. Inde etiam flaminicæ vocabantur veſtes, quibus amiciebantur nouæ nuptæ, boni ominis gratia; quòd flaminicæ non liceret facere diuortium. *Flaminica.* Huc ſpectans Lucanus *lib. 2. Pharſalia*, de Marcia iterum nubente Catoni, *Marcia vxor Catonis.*

Non timidum nuptæ leuiter tectura pudorem
Lutea demiſſos velarunt flammea vultus.

Color ſandaracinus, à ſandaraca; ſandicinus, à ſandice denominatur. 33. *Sandaracinus. Sandicinus.* Sandaraca autem adulteratur ex ceruſſa in fornace cocta. Hæc ſi torreatur, æqua parte rubrica admiſſa ſandicem facit. Hactenus Perottus *in cap. 2. Martialis.*

Colorem cameli habent pullum, atque natiuum, ob id vulgo colorem pullum, camelinum vocant. 34. *Camelinus.* Idem *in cap. 6. Martialis.*

Veteres rauum obtuſum dixerunt. *Rauus.* Vnde raua vox obtuſa, & parum liquida; à quo rabula, quaſi raula; & rauus color obtuſus, hoc eſt, miſtus, niger cum fuluo, à quo fit diminutiuum, rauiſtellus. Idem *in epigramma* 16.

Aquilus color eſt ſubniger, ita dictus, quòd 35. *Aquilus.* cùm antiqui duos omnino naturales colores noſſent, album, & nigrum, interueniret autem is quoque, qui ita neutri ſimilis eſt, vt ab vtroque proprietatem trahat, eum potiſſimum ab aqua denominarunt, cuius incertus eſt color. *Aquila etymon.* A colore ſubnigro, & aquila appellata, quamuis aliqui ab acute videndo dictam potiùs aquilam velint. Ab aqua etiam dicitur color aqueus. *Aqueus.* Idem *in 1. Martialis epigr.* Eandem aquili coloris, & aquilæ etymologiam aſſignat Feſtus *lib.* 1.

Ex Caſſanæo, & Aulo Gellio.

36. Nomina plurium colorum doctè explicuit Caſſanæus *in catalogo gloriæ mundi, parte* 12. *conſiderat.* 93. quam tamen explanationem, quia eſt à Perotto mutuatus; Perotti autem ſummam eruditionem iam vidimus, ſuperuacaneè hîc non iteramus; ſed ad nonnulla prænotanda, quæ de eadem re ſcripſit A. Gellius *lib. 2. noctium Atticarum, cap.* 26. gradum facimus.

37. *Fuluus, flauus, rubidus, phœniceus, rutilus, luteus, ſpadix.* Fuluus, & flauus, & rubidus, & phœniceus, & rutilus, & luteus, & ſpadix appellationes ſunt rufi coloris, aut acuentes eum, quaſi incendentes, aut cum colore viridi miſcentes, aut nigro infuſcantes, aut virenti ſenſim albo illuminantes. Nam phœniceus, quem Græci dicunt φοίνικα, & rutilus, & ſpadix, phœnicei συνώνυμα, exuberantiam, ſplendorémque ſignificat ruboris; quales ſunt fructus palmæ arboris, non admodum ſole incocti, vnde ſpadici, & phœnicei nomen eſt.

eſt. Spadica enim Dorici vocant auulſum è pal-
ma termitem cum fructu.
8. Fuluus autem videtur de ruſo, atque viridi
mixtus, in aliis plus viridis, in aliis plus ruſi ha-
bere. Sic Poëta verborum diligentiſſimus, ful-
uam aquilam dicit, & iaſpidem; fuluos galeros,
& fuluum aurum; & arenam fuluam, & fuluum
leonem.
Flauus contrà videtur ex viridi, & ruſo, & al-
bo concretus; ſic flauentes comæ.
39. Rubidus autem eſt ruſus atrore, & nigrore
multo miſtus. Luteus contrà ruſus color eſt di-
lucidior. Vnde eius quoque nomen eſſe factum
videtur.
uleus, ca- Ad colorem viridem ſpectant cæruleus, glau-
, glaucus. cus, cæſius. & quidem Latinis veteribus cæſia di-
cta eſt, quæ à Græcis γλαυκῶπις, vt Nigidius ait,
de colore cœli, quaſi cœlia.

Ex Cardano lib. 4. de ſubtilitate, pag. 134. & 135.

40. Niueus color, qualis ſinceræ niui in cumulum
ueus. congregatæ, candore eximiu, ac ſplendore non
ndidus. leui. Candidus in calce eſt, colore niue non in-
cteus. ferior, ſed ſplendore. Lacteus in lacte, candore
minore, ſplendore fermè nullo; nam nullus can-
dor abſque ſplendore. Hi tres albi nomine intel-
iger. liguntur. Huic niger è directo opponitur, qualis
amnius. in carbonibus. Pramnius à gemma, quæ talis eſt,
rgenteus. vocatur. Argenteus ab argento dictus, multum
lumbeus. habet ſplendoris, candoris parum. Plumbeus ve-
rò minio candido eximius; nam obſcurior eſt, &
quens. minus habet lucis. Aqueus aquæ ſimillimus, non
quidem maris, ſed fontium, atque fluminum;
ſplendoris habet multum, candoris parum; ex
diametro contrarius cinereo, cui candoris plus,
iuidus. lucis ferè nihil. Plumbeo proximus liuidus, qua-
lem refert ad vnguem caro puerorum, qui loris
vapularunt; eſt enim veluti plumbeus abſque
41. vllo ſplendore, accurrente ad cutim ſanguine,
Palearis. nec exeunte. Palearis, qualis tritici paleæ. Flauus,
Flauus. qualis maturis ariſtis. Aureus parum differt à
Luteus. flauo, eſt tamen longè ſplendidior. Inde luteus,
qualis ouorum vitellis, quæ lutea etiam ſolemus
Croceus. vocare. Splendidior eſt eo croceus, ac paulò ru-
Flammeus. bicundior. Quo flammeus à flamma dictus, vt à
Purpureus. croco croceus, longè clarior eſt. Eſt purpuræ no-
ſtræ color purpureus, rubeo clarior. Nam rubro
etiam ſubrubens proximus eſt. Hic qualis vino
Roſeus. rubenti clariori. Ex albo, rubeóque mixtis ro-
ſeus componitur, qui in roſis, pueriſque, ac puel-
Vinoſus. lis effloreſcit. Vinoſus, qualis amethyſto gemmæ,
non à vino dictus, ſed ab acinis vuarum originem
Puniceus. traxit. Rubens pallidior, qualis floribus mali pu-
Viridis. nici, puniceus vocatur. Viridis, qualis in pratis,
42. veris tempore antequam floreant. Citreus à ci-
Citreus. tro, ſeu malo medico non valde maturo, ex viridi
Praſſius. & paleari intermixtus. Praſſius à praſſio, quod
marrubium vocant, deductus, viridi paulò obſcu-
Æruginoſus. rior. Cui æruginoſus aduerſatur, tantò viridi
clarior, qualis in ærugine purgata videri ſolet.
Luridus. Luridus venenis, ac ſerpentibus, quaſi peculia-
ris, ex viridi, & nigro intermixtus, addito ſplen-
Ceruleus. dore. Poſt hos ſunt obſcuriores; ceruleus à cera.
Cœruleus. A cœlo, cœruleus, & cœleſtis, idem eſt qui cya-
Cyaneus. Ferrugineus. neus. Ferrugineus à ferro. Pullus, ſimilis terræ,
Pullus.
quam nuper vomere inuertit agricola, ferru-
gineóque obſcurior. Melongeneus, qualis ad *Melongeneus*
vnguem carcinomatibus, à fructu herbæ, qui
eius coloris eſt, ſic appellatus. Quem autem dixi
ferrugineum, appellationem trahit à ferro, non
qualicunque, ſed quod contraxit rubiginem.

Ex Scaligero exercitat. 325. in Cardanum, à ſect. 10. ad 17.

Color ſuaſus ita dicitur, quod ſine vaſis, id eſt, 43.
ſine tinctorum cortinis, ſua natura talis eſſet, ta- *Suaſus.*
lis eſt lanæ pullæ color. *ſect.* 10.
Vulgus album dicit, *Blanc*; à Græca voce, *Albus.*
βλὰξ, *languidum* ſignificante. Sic vmbratilis co-
lor primùm à militibus exprobratus. Lacteus *Lacteus.*
à Græca dictione γαλακτινὸν, prima ſyllaba
dempta. Vitrum à videndo veteres nomina-
runt. nos à vitro vitreum pro candido, vt Vir- *Vitreus.*
gilius à Græco ſub viridem in lana intellexit,
Georg. 4.
Carpebant hyali ſaturo fucata colore. *Hyalinus.*
Marmoreum à Græco μαρμαίρειν, quod ſignifi- *Marmoreus.*
cat *ſplendorem iaculari*. Candidus ab albo, ſplen- *Candidus.*
dore differt, quem ei addit, qualis in niue, argen-
to polito, margarita. *ſect.* 11.
Flauus, à flamma, quam imitatur. Palearis à 44.
palea. A Paleari pallidus; hic color Græcis, *Flauus, palearis.*
Icterus, Taurinis, Aureolus; Plinio, luridus, & *Pallidus, icterus.*
galgulus. Oui vitellum eſt luteum, & ab eo cæ-
tera lutea. Buxeus luteo dilutior eſt; Græca *Luteus, luri-*
vox πυξὸν μύλινον, à malorum pallore, qualia *dus, galgu-*
ſunt Cydonia. Melinus à melle. A citro ci- *lus, buxeus.*
trius, à barbaris citrinus. Citrangularis rubi- *Melinus, citrinus.*
dior eſt, ab Arancio, quem vulgus ita vocat. *Citrangularis.*
Galbanatum, à Gummi colore. Croceus à flo-
re nobiliſſimo. Aureus fit ex flauo, & multo *Croceus, galbanatus.*
lumine; & nomen habet à Græco vocabulo,
quod deſitum eſt, vnde Aurora. Byſſinum à *Aureus, byſſinus.*
byſſo lini genere. Xanthus, flauus è rubeo, de *Xanthus.*
pilis potiſſimum, à Græca voce ξανθὸν, Balium 45.
deauratum vulgus vocat. Cereus cum melleo *Balius, cereus.*
habet neceſſitudinem; quanquam non idem
conſtat gradus in omni melle, aut in quauis ce-
ra. Obſcurior flauo ruffus, ruffo fuluus. Ruffus *Ruffus, fuluus.*
in boue eſt; fuluus in leone. Hunc in pannis leo- *Leonatus.*
natum vocant Itali. Fuluum eſt vulpis dorſum,
& Martis. Quo in genere etiam muſtelinum, ru- *Muſtelinus,*
biginoſum, fuliginoſum, & ferrugineum poni- *rubiginoſus,*
mus. Æneus rubidior eſt, minúſque obſcurus. Pro *ferrugineus. Æneus.*
ruffo veteres; cùm ænobarbos appellabant. Pul- *Pullus.*
lus obſcurus eſt, in lanis tantùm natiuus; hic
etiam Hiſpanicus, Bœticus, & Mutinenſis è lo- *Hiſpanus, Mutinenſis*
cis. Color rauus, quem Itali Roan, eſt ſubniger, *rauus, roan.*
qualis in Galli, caniſque oculis. Obſcuriorem 46.
Franci, Tanè. Vaſconia, Roſſet. Regius color à *Tanè, Roſſet.*
Gallis dicitur, quem, vbi auro propior eſt, Aran- *Regius, aranciatus.*
ciatum nuncupant Franci ab aranciorum corti-
ce, quam ſuprà vocauimus Citrangularem. Illum
verò Hiſpani in equis Aleſanum; Itali ceruatum *Aleſanus,*
à ceruis; alij caſtaneum à cortice caſtanearum, ſi *ceruatus. Caſtaneus.*
fuſcior ſit. Dilutiorem fabaceum Galli. In Ale- *Spadiceus.*
ſano ſi ſublucet ſpadiceum quidpiam, maximam
facit equis indicaturam. Impluuiatus autem no- *Impluuiatus.*
men inuenit à parietum rubigine, quam contra-
hunt ex pluuiæ defluxione. Flauo ſi fulgor ad-
datur, Hyacinthinus fit. *ſect.* 12. *Hyacinthinus.*

Ruber. Balauſtinus.

47. Ruber color habet plutes gradus, qnibus ordo eſt ſtatuendus ex coluris vi, inchoata, procedente, vegeta, perfecta, ſatura. Balauſtinus imitatur flures Punici mali. Rubidus remiſſior; rubicundus intenſiot.

Flammeus. Igneus, rutilus. Incarnatus.

Cum ſplendore flammeus, quoties exit è flauedine. Igneus rubicundior eſt, qui & rutilus dicitur. A carne Incarnatus dicitur, qui valdè dilutus.

Xerampelinus. Sanguineus.

Ab hoc colore aſcendamus ad coccum, quod ſcarlatum vocant; inde ad Xerampelinum, quem Veneti Roſam ſiccam, cuiuſmodi in autumnalibus vitis frondibus. Sanguineus admodum vegetus eſt, & plenus.

Roſeus, gilnus.

Roſeus, à Principe florum. Giluus eſt, qualis lateri ſemicocto; hunc

Figlinus, heluus. Sorus, balius. Spadiceus, baliardus. Galliardus. Spadix.

48. ſiglinum vocant quidam, alij heluum, ſorum in equis vocant Itali. Meliorem in equis colorem Græci vocant, baliũ; in quo ſi fulgeat nitor ſpadiceus, ab eo quaſi ardore, Baliardum vulgus nominat; ſicut à Gallica audacia Galliardus nuncupatur is, qui fortiter adit pericula. Spadix verò ille eſt in equis commendatus, penè ſanguineus fulgor, à colore palmacei ſurculi, qui dictus ita fuit ab antiquis. ab eadem palma, quæ Græcè φοῖνιξ, *puniceus* dicitur, quem & roſæ attribuerunt, & ſanguini.

Puniceus. Coloſſinus.

Haud abſimilis coloſſinus color à Cyclamini flore, non autem à coloſſi oppidi officinis, vt putarunt quidam.

Hiſginus. Mulleus. Vinoſus.

Hyſginus quoque eſt puniceus. Eſt & mulleus rubeus ſubniger; vnde & piſcis barbatus Mullus. Vinoſus

Morellus. Pauonaceus. Coccinus.

49. autem illis omnibus addit nigrorem. Morellus à moris; à pauone pauonaceus. Coccinus à coccobaphico, id eſt, grano tinctorio, quod legunt, atque ex eius aggeſtis cumulis aſperſis eliciunt, quod tincturæ ſeruent. Chermes vocant Arabes;

Chermeſinus. Vermilius.

vnde nos Chermeſinum. Sed & Vermilium vſurparunt quidam, à vermiculis exemptis à radice Pimginellæ, *ſect.* 13.

Purpura coccinea. Purpura violacea. Ianthinus. Blattus. Purpureus. Dibaphus. Heluus, giluus.

50. Purpura alia eſt coccinea, altera violacea: hinc intelligimus Theophraſtum, & Plinium dicentes, Purpuram irati maris faciem referre. Vbi violacea innuitur purpura: rubor enim ibi nullus. Similis huic Ianthinus à violis Martiis. Blattum etiam purpureum dictum aiunt. Ex cæruleo igitur, & rubro purpureus fiet. Color dibaphus eſt ex iterata purpuræ tinctura. Heluus neque purpureus, neque niger, ex Columellæ tertio. Varro bobus ſtatuit inter rubrum, & album; vt ſit cum Giluo idem, *ſect.* 13. *&* 14.

Cæruleus, caſius, glaucus.

51. A cœlo cœruleus: hunc etiam dixere cæſium; ſed cœruleum viridiorem Neptuno, cæſium hilariorem Mineruæ attribuerunt; cæſius non differt à glauco; idem etiam ſunt cæruleus, & cærulus.

Cyanus, glaſtinus, indicus, perſus, turchinus.

Cyanus fit ex lucido candido, & leuiter nigro. glaſtinus non differt à cæruleo, ſicut nec indicus, quem iccirco malè quidam ſub purpura collocarunt. Etiam ex rubro ſucco Braſilij excocto, pulcherrimus exit cæruleus.

Auirrus. Lazul, ſilatus.

52. Cærulei coloris ſunt gradus, Perſus, Turchinus, Auirrus. Maura vox hæc, & Arabica, Lazul, à gleba, ſeu lapide, quem κυανὸν Græci, nos cœruleum priuato vocabulo. Eiuſdem generis eſt color ſilatus, ita dictus à ſile luto.

Venetus, thalaſſinus. Cymatilis.

Idem Venerus, & Thalaſſinus à mari. Venetus fortaſſe ab vſu gentis. Sic Cymatilis ab vndis. His ſi addatur fulgor, ſapphirinum efficiet colorem:

Leucophaus. Griſus, beretinus.

qui verò eſt remiſſior, cinereus appellatur, Græcè Leucophæus; vulgò Griſus. Itali Beretinum voce Gothica. Germani Ghrau.

Murinus, glaucus, leardus. Plumbeus, oliuaſter.

Columella in Aſino Murinum. In eqnis Glaucum Virgilius, Leardum vulgus Italiæ. Quod eo fuſcius erit, fiet plumbeum, & liuidum, qui color eſt in vibicibus. Oliuaſter ab oliuis Venetus non differt à cymarali, neque hic ab vndis, *ſect.* 13.

Feſtucinus. Porraceus. Praſinus.

53. Color feſtucinus (vox Veneris vulgaris) leuior eſt viridi, cuinſmodi in palea nondum matura, & in citrio matureſcente. Porraceus, aliàs Praſinus à porrurum caudis. fit ex flauo, & nigro viridis; praſinus ex ruffo, & nigro, *ſect.* 16.

Ater. Niger.

Niger color, in ſuo ſummo faſtigio ater vocatur, quaſi à terra. dici etiam poteſt eſſe vocem Chaldæam, quæ apud eos fumum ſignificat Nigrum, quando eſt citra illud obſcuritaris faſtigium, fuſcum dicitur. Hunc aëris colorem in tenebris ζοφερὸν nominarunt. ὄρφνος autem non eſt ſolùm crepuſculum ſuo cum rubore, ſed etiam id in aëre, quod Brunum vocant

Brunnus. Murinus. Piceus. Prannius.

54. Thuſci. Murinus à muribus; ſicut & muſtilinus. Piceus nigerrimus à pice, quæ pini, aut piceæ lacryma excocta eſt. Prannius verù color, non eſt à nigro diuerſus; ſed ater cum ſplendore. Eſt autem ab indica gemma, de qua Plin. *ſect.* 17.

Citrius.

55. Quoniam autem colorem citrium à citro denominari diximus ex Cardano, & Scaligero; id vt magis intelligatur, qualis ſit ipſe citri color explicabimus ex Iouiniano Pontano, qui *lib.* 1. *de hortis Heſperidum*, ſiue *de cultu citriorum*, qualis ſit citri arbor, & vnde oriunda, graphicè in hunc modum deſcribit:

Citrorum color ex Pontano.

Orbe etenim Heſperio, Niaſique ad littora quondã
Oceani, auriferis primum ſe ſe extulit hortis
Citrius, arboreæ referens præconia palmæ.
Illi perpetuus frondis decor: inter opacum
Albeſcunt nitidi flores nemus. Atque ita latè
Spirat odoratus Zephyris felicibus aër.
Ipſa quidem lauro, foliiſque, & cortice, & ipſo
Stipite tum ſimilis, tum frondeſcente iuuenta,
At cono inferior, ramiſque valentibus impar,
Nam florum longè candore, & odoribus anteit.
Quin grauida è ramis, triplici, & diſtincta colore
Mala nitent, virides primùm referentia frondes,
Hinc rutilant, fuluóque micant matura metallo,
Flore nouo ſemper, ſemper quoque fœtibus aucta.

SECTIO VI.

De colorum ſignificationibus.

Pudoris rubor.

1. EX iam præmiſſa colorum nomenclatura facile, iucundúmque fuerit nonnulla de eorum indiciis, quà ad hominum mores, affectionéſve, quà ad diuinum cultum ſpectantibus, percipere. Primus autem in medium prodeat, roſeus pudoris rubor, qualem in illa Regina laudauit Poëta *Æneid.* 12.

Lauinia erubeſcentia.

Accepit vocem lacrymis Lauinia matris
Flagrantes perfuſa genas, cui plurimus ignem
Subiecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum ſanguineo veluti violauerit oſtro
Si quis ebur, vel miſta rubent vbi lilia multa
Alba roſa: tales virgo dabat ore colores.

Horatius *Epodon Ode* 17. ait,

Fugit iuuentus, & verecundus color.

Pudoris ſedes in genis.

2. Eſſe enim in genis pudoris ſedem, eáſque quum pudet, primùm rubore ſuffundi; hincque

que ingenuam argui adoleſcentum indolem,ge-
r ex pu- nεroſámque in tenera ætate virtutis, & integri-
landa- ratis ſpeciem emicare, nemo ambiget, qui inter
profanos,ſacróſque ſcriptores, vel mediocriter
ſit verſatus. Id apertè teſtatur Peripateticorum
Princeps *lib. 4. Ethic. cap. 9. problematum, ſect. 11. quæſt. 32. & 53. & ſect. 31. quæſt. 3. & Phyſiognomicæ, cap.* 10.

3\. *oris laus.* Cato apud Plutarchum *opuſculo de vitioſo pudore, ſub initium*, dicebat ſe eos adoleſcentes ma-
gis probare, qui erubeſcerent, quàm qui palle-
ſcerent. Scitum eſt illud Terentij *in Adelphis*
buit. ſalua res eſt. *actus 4. ſcena 5.* Erubuit, ſalua res eſt. Et *in Andria, actus 5. ſcena 3.* Vide, num eius color pudo-
ris ſignum vſquam indicat: Plinius *lib. 11. cap.* 37.
Infra oculos, inquit, malæ, quas priſci genas
vocabant. Pudoris hæc ſedes: ibi maximè oſten-
ditur rubor. Seneca *lib. 2. epiſtolarum, vndecima*
4\. *ad Lucilium*, Inter hæc, inquit, & ruborem eſſe
ſcio, qui grauiſſimis quoque viris, ſubitus of-
funditur. Magis quidem in iuuenibus apparet,
quibus & plus caloris eſt, & tenera frons; ni-
hilominus veteranos, & ſenes tangit. Quidam
nunquam magis quàm cùm erubuerint, timen-
di ſunt, quaſi omnem verecundiam effuderint.
Sylla tunc erat violentiſſimus, cùm faciem eius
ſanguis inuaſerat. Nihil erat mollius ore Pom-
peij, nunquam non coram pluribus erubuit, vti-
que & in concionibus. Fabianum, cùm in Se-
natum teſtis eſſet inductus, erubuiſſe memini:
& hic mirè illum pudor decuit. Non accidit
hoc ab infirmitate mentis, ſed à nouitate rei,
quæ inexercitatos etſi non concutit, mouet na-
turali in hoc facilitate corporis pronos.

5\. Adoleſcenti cuidam erubeſcenti, atque ob
Rubor, virtutis color. id perturbato, Bono animo ſis, inquit Diogenes
Cynicus, fili; iſtiuſmodi eſt virtutis tinctura.
Auctor eſt Laërtius *lib. 6. de vita Philoſophor.* Py-
thias Ariſtotelis filia rogata, quis eſſet color
Color pulcherrimus quis. pulcherrimus? Is, inquit, quem in ingenuis gi-
gnit pudor. Agnoſcas vel ex hoc dicto Philoſo-
phi filiam. Solent autem fœminæ aliis colori-
bus aliæ delectari. Refert id Manutios *lib. 8. Apophth.* S. Gregorius Nazianzenus *ad Olympia-*
6\. *dem*, Cura vt virgineus pudor egregium ſub pal-
Rubor ex pudore laudatur à Gregor. Nazianz. pebris tuis ruborem marito fundat; atque etiam
ad hominum aſpectum erubeſcas, oculos cæ-
cos, ſuperciliúmque humi depreſſum habens.
Idem aduerſùs mulieres ambitioſiùs ſe ornan-
tes, Vnicus, inquit, color in mulieribus amabilis
eſt; nimirum rubor ille, quem pudor gignit: da-
bimus etiam, ſi ita lubet, & alterum; nempe vt
7\. pulchritudini tuæ pallorem aſciſcas, Chriſtíque
Rubor ex pudore laudatur à S. Bernardo. laboribus intabeſcas. S. Bernardus *ſerm. vlt. in Cantica.* Rubor ipſe genarum, quem fortè inue-
xerit pudor, quantum gratiæ, & decoris ſuffuſo
afferre vultui ſolet?

8\. Porrò de rubore ex verecundia duo ſunt ad-
Rubor laudatur in iuuene, non in ſene. uertenda. Primum, colorem illum commendari
in iunioribus, ſecus in ſenioribus; id docet Ari-
ſtotel. 4. *Ethic. cap.* 9. aſſértque hanc eius rei ratio-
nem pulcherrimam. Rubeſcunt, inquit, qui pu-
dore afficiuntur; qui mortem timent, pallent.
At non omni ætati affectus hic conuenit, ſed iu-
uenili tantùm; nam qui ea ſunt ætate, oportere
eſſe verecundos, exiſtimamus; propterea quòd
cùm ex perturbatione viuant, ob idque in mul-
tis peccent, à verecundia peccare prohibentur;
ac iuuenes quidem, qui verecundi ſunt, lauda-
mus: ſeniorem quòd ſit pudibundus, laudaue-
rit nemo; nihil enim eum quicquam agere de-
bere cenſemus, in quo pudor conſiſtat: nam
pudor probi viri eſſe nullo pacto poteſt, cùm
ob malas res exoriatur, neque enim agendæ hu-
iuſmodi res. Hæc Ariſtot. Alterum eſt, rubo- 9.
rem in auriculis eſſe conſcientiæ læſæ, & ad- *Rubor in auriculis quid ſignificet.*
miſſæ turpitudinis ſignum; id ſcribunt Alexan-
der ab Alexand. *lib. 2. Genial. cap.* 19. & *ibi* Tira-
quellus, & ante illos Ariſtot. *ſect. 31. problematum, quæſt.* 3. qui ſupponens id, quod antea do-
cuerat *lib. 2. Rhet. cap.* 6. pudorem eſſe de iis, quæ
in oculis, & quæ in aperto ſunt, & icirco dici
prouerbio, in oculis hærere pudorem; *dicta*
ſect. 31. quærens, cur homines irati oculis ma- *Irati oculis rubeſcunt.*
ximè erubeſcant, pudefacti auribus? reſpondet
eam eſſe cauſam, quòd oculi refrigerantur eo-
rum quos puduit; pudor enim in oculis eſt, nec
reſpicere valent, quos pudor tenet, & timor
quoque refrigeratio loci eiuſdem eſt; calor au-
tem in partem tranſit aduerſam, quæ poſterior
eſt; aures verò ſatis ex aduerſo poſitæ ſunt; ita-
que pudore maximè erubeſcunt. Iratis porrò
præſidium in eam partem tanquam violatam
tranſmittitur, quæ & ſenſu, & motu facilior eſt,
nam & in metuendo calor eam ipſam maximè 10.
deſerit. Iuuenalis etiam *Satyra* 11 *paulò ante finem*,
inter veſtigia peractæ libidinis recenſet calentes
auriculas, & vexatas comas.

——nec prima ſi luce egreſſa, reuerti
Nocte ſolet, tacito bilem tibi contrahat vxor
Humida ſuſpectis referens multitia rugis,
Vexatáſque comas, & vultum, aurémque calentem.

Certè M. Antonius apud Suetonium *in Au-* 11.
guſto, cap. 69. ſuper feſtinatas Liuiæ nuptias ob-
iecit, & fœminam conſularem è triclinio, viro
coràm in cubiculum abductam, rurſus in con-
uiuium, rubentibus auriculis, incomptiorem re-
ductam. Sed qua ratione hîc in auriculis pudo-
ris ruborem locamus, cui ſedem in genis paulò
antè aſſignauimus? An moderati pudoris rubor
genas amat; ingentis autem, qualis ex recentio-
re Venere, aures occupat, quaſi verò in aula cerni
erubeſcens, aufugiat indignatus in poſticum?
Sed hæc ſatis de pudoris rubore.

Iam ad alios colores obtutum intendamus. 12.
Plato *in Timæo*, vel *de natura*, apud Alexandrum *Colorũ ſignificatio ex Platone.*
ab Alexand. *lib. 2. Genial. cap.* 19. homines rubicun- *Color albus*
dos dixit animoſos; nigriores, viriles; albos, *Deo gratus.*
Deo deuotos; mellei coloris, & decoloris vul-
tus, nimiùm amatores. Simile quiddam de al-
bore ſenſit Cicero; namque *2. de legibus*, Color,
inquit, albus præcipuè decorus Deo eſt, tum in
cæteris, tum maximè in textili; idem planè ante
Ciceronem ſcripſit Plato *dialogo* 12. *de legibus.* id
autem verum eſſe, facilè ex ſacris diſcemus ora-
culis; propterea enim *Thren.* 4. Nazaræi candidio-
res niue, nitidiores lacte. Et Chriſti veſtimenta
facta ſunt alba, ſicut nix, *Matth.* 17. Et, Angelus *Albi coloris laus.*
Dominicæ præco reſurrectionis viſus eſt ſtola
indutus candida, *Marci vltimo.* Cúmque intue-
rentur Apoſtoli in cœlum euntem Chriſtum, ec-
ce duo viri aſtiterunt iuxta illos in veſtibus albis,
Act. 1. Et cœlites in conſpectu Agni, amicti ſtolis
albis, & palmæ in manibus eorum, *Apoc.* 7.

13. Hîc mentem ſubit vetus ille mos apud ple-
Albus color vſitatus in funere & luctu apud multas nationes.
raſque nationes amiciendi defunctos veſte alba,
& proſequendi funus in candido amictu. Nam
Homerus *lib.*18. *Iliad.* de cadauere Patrocli lo-
quens, ait,

In lectis autem ponentes tenui panno operuerunt
In pedes ex capite, deſuper amictu albo.

14. Argis in luctu albas gerere veſtes aqua elutas
Argiuorum color in luctu.
morale erat, teſte Socrate *apud Plutarchum Ro-*
*manarum quæſt. cap.*26. Romanos etiam fuiſſe ſo-
Romanorum color in luctu.
litos defuncti cadauer albo inuoluere tegmine;
& apud eos, mulieres in luctu albas geſſiſſe ve-
ſtes, albáſque vitras, eo loci aſſerit Plutarchus.
Idem *in Arato, ad finem*, de funere huius Ducis,
Hoc,inquit, allato reſponſo, cùm cæteri Achæi,
tum verò Sicyonij delectati ſunt, mutatóque in
feſtiuitatem luctu, coronati, albiſque induti ve-
ſtibus corpus eius ſtatim ab Ægeo Sicyonem
deportarunt, pæanes choris accinentes; ac loco
delecto, qui omnium conſpectui pateret, tan-
quam conditorem,ſeruatorémque vrbis ſepelie-
runt. Suetonius *in Nerone cap.*50. Funeratus,in-
quit, eſt impenſa ducentorum millium ſtragulis
albis auro intextis, quibus vſus Calendis Ianua-
riis fuerat. Idem alias factitaſſe gentes obſeruat
15. Alexander ab Alexand. *lib.* 3. *Genial. cap.* 7. vbi,
Spartanorũ, & aliorũ color in luctu.
Apud Spartanos,inquit,audito Regis obitu,mu-
lieres proxima affinitate,in veſte candida, & ca-
pite aperto ritu Romano eiulantes, funus cele-
brabant. Apud Græcos fœminæ, viríque in can-
dida veſte cum coronis ampliſſimi viri exequias
proſequebantur. Quod fuit in more Syracuſanis,
qui candido amictu velati, & fronde coronati,
Timoleonem extulere, cui perpetuos honores,
16. atque in foro ſepulcrum decreuere. Non me
Colores alij varij in funere vſitati.
latet alios quoque apud alios populos fuiſſe in
luctu, & funere vſitatos colores, pullum, cæ-
ruleum, & phæum, qui medius eſt inter al-
bum, & nigrum, quos commemorat præcitatus
Alexander, nec ſuo ſingulos myſterio caruiſſe
eſt putandum, præſertim verò alborem, vt videre
eſt apud Plutarchum *cap.* 26. *Romanarum quæſt.*
quo loci eruditiſſimè, de more, plures affert ra-
17. tiones vſurpati candoris in funeſto luctu; quibus
Albus color cur Deo gratus.
miſſis, vero eſt ſimile pleraſque gentes, cœleſti
nouiſſe inſtinctu,eſſe alborem, vt aiebat Cicero,
Deo gratum; quòd ſit veluti ſymbolum ingenui
illius candoris,quem habent probi,& integrita-
tis amantes; omniúmque colorum proximè ac-
cedat ad illam ætheris lucem,qua fruuntur bea-
ti; ergo vſurpati hunc colorem, tum ad ſignifi-
Albus color cur à pleriſque in funere vſurpatus.
candum defuncti candorem, tum in feſtiuitatis
argumentum,quòd caliginoſæ huius vitæ ærum-
nis liberatus, ad lucidas beatorum ſedes euola-
rit: icciteo enim apud nonnullas nationes lu-
ctuoſa ſunt puerperia; recentem natum fletu pa-
18. rens excipit; contrà læta ſunt funera, adeò vt
Thracibus vita luctuoſa, mors feſtiua.
exemptos gaudio proſequantur; hinc vitæ con-
temptus,& ex quadam naturalis ſapientiæ diſci-
plina concors omnium propenſio ad interitum,
dum putant obeuntium animas non extingui,
ſed beatas magis fieri; id quod de Thracibus
ſcribit Solinus *cap.*15. *Polyhiſtoris.* Sed perga-
19. mus ad alios colores.
Colores legalium veſtium veteris Teſtamenti quid ſignificarent.
Quattuor fuiſſe legalium indumentorum ve-
teris Teſtamenti colores, byſſinum, hyacinthi-
num, purpureum, & coccinum; & per byſſum
candoris eximij, claritatem famæ; per hyacin-
thum coloris aërei,conſcientiæ ſerenitatem; per
purpuram regiæ dignitatis, Pontificiam poteſta-
tem; per coccum verò ignei coloris, Pontificis
ſignificari doctrinam,ſcribit Durandus *lib.*3.*Ra-*
*tionalis diuinorum offic. cap.*19. De coloribus au-
Colores noui Teſtamenti.
tem albo,rubeo,nigro,viridi,& violaceo,quibus
vtitur Eccleſia, in ſacris veſtibus, ac de eorum
ſignificatione; vide eundem auctorem *cap.*18.
præcitati lib.
Porrò candorem eſſe pacis indicem; purpu- 20.
ram,ſanguinis; atrorem,vltimi excidij,ſuæ ſæui-
Tamerlanus Rex Tartarorum.
tiæ exemplo docuit Tamerlanus, inuictiſſimus
ille Tartarorum Imperator; qui etſi humili loco
natus,at clarus bellicis artibus;primùm Parthos
domuit, pulſis inde Perſis; mox Aſſyriis, ac de-
mum toti Aſiæ iura dedit, ſemper victor; felix
ad miraculum. Habebat ſub ſignis quadringenta
Tamerlani vexilla trium colorum quid.
equitum millia,& peditum ſexcenta millia.Ergo
ad deditionem ciuitates vrgens, ſolebat ponere
vexilla, primo die candida; poſtero, purpurea;
tertio, atra: nec hominis impetum gens vlla
frænare potuit. Gordonius *tomo* 2. *Chronologiæ,*
ad annum Chriſti 1401.
Candori,& nigrori tributam olim fuiſſe ſym- 21.
bolicam quandam iudiciariæ poteſtatis ſignifi-
Lapilli albi, & nigri quid priſcis.
cationem, inde conſtat, quòd antiquitus, teſte
Manutio *in adagys*, miſſis in vrnam calculis, ita
ferebantur à iudicibus ſententiæ, vt albis abſol-
uerent, nigris damnarent; qui ſi fortè fuiſſent
æquales, nihilominus liberabatur reus. Hinc
ortum adagium, *Album calculum addere*, pro, libe-
rare. De hac conſuetudine Ouidius 15. *Meta-*
morph. ita cecinit,

Mot erat antiquis, niueis, atriſque lapillis,
His damnare reos, illis abſoluere culpa.

Ad hanc formam pertinet etiam illud ada- 22.
gium, *vnione ſignare*, quod ſæpiùs apud auctores
Vnione ſignare quid.
vſurpatur pro eo, quod eſt inter proſpera nume-
rare,ductum à veterum ſuperſtitione (cuius me-
minit Plinius *lib.*7. *cap.* 40.) qui vnamquamque
anni diem,miſſis totidem in vrnam, aut,vt apud
Scythas, pharetram, calculis, ſignabant, quam
arbitrabantur fluxiſſe proſperam, candido cal-
culo; quam egregiè felicem, vnione; contrà,
quam inauſpicatam, nigro lapillo notabant. Id
moris haud dubiè non ignorabat ille, cuius ocu-
lis omnia ſunt aperta, quique *Apoc.* 2. vincenti
ſpopondit daturum ſe manna abſconditum, &
Calculus candidus Apocalypſeos quid ſit, & quid ſignificet.
calculum candidum,& in calculo nomen nouum
ſcriptum, quud nemo norit niſi qui acceperit.
Quidni igitur putetur ad priſcum illum morem
alludere candidus iſte Apocalypſeos calculus? In
quem locum Ludouicus Alcaſar, per candidum 23.
calculum intelligit pretioſam carbunculi gem-
mam; per nouum nomen illi inſcriptum, ſacra-
tiſſimum IESV nomen, virtute cuius imitator
Chriſti, ſuíque victor, egregia quæque facino-
ra aggrediatur,atque perficiat; perinde ac ſi Rex
cuipiam fido miniſtro conceſſerit anulum re-
gium, data facultate efficiendi quæcunque velit.
Imitatio enim Chriſti hominem quodammodo
omnipotentem efficit. Nam & Paulus ait; *Om-*
nia poſſum in eo,qui me confortat, Philipp.4. Verùm
altiora hæc myſteria Theologis relinquamus; &
ad colores reuertamus, de quibus illud ſupereſt
inquirendum, quomodo ex variis coloribus, va-
riæ

riæ hominum affectiones, ptopenſiones, & conſtitutiones coniici poſſint. de qua re optimè Ariſtoteles, Alciatus, & ſchola Salernitana.

4. *um ſi- tio gnomi- Ariſto-* Ariſtoteles igitut *cap.* 10. *Phyſiognomica*, ita ex coloribus de re propoſita arguit. Qui valde nigri ſunt, timidi, referuntur ad Ægyptios, & Æthiopes: valdè autem albi, timidi ſunt, referuntut ad mulieres. Color autem qui confett ad ſortitudinem, medius horum debet eſſe. Flaui, magnanimi ſunt, referuntur ad leones. Rubei valdè, aſtuti, reſeruntur ad vulpes. Pallidi, colore turbati, timidi ſunt, referuntur ad paſſionem, quæ fit ex timore. Qui autem mellei coloris, ſunr ſrigidi; frigida autem mobilia difficulter; mobilibus autem difficulter exiſtentibus iis, quæ iuxta ſunr corpus, erunt vtique tardi. Quibus color tuber eſt, acuti ſunt; quoniam omnia quæ ſunt ſecundùm corpus, à motu caleſacta erubeſcunt. Quibus color flammeus eſt, maniaci; quia ea quæ ſunt in eotpore, vehementer caleſacta, flammeum colorem habent. Qui autem extremè caleſacti, maniaci vtique eſſent. Quibus autem eſt flammeus color circa pectus, difficiles iræ ſunt, reſeruntur ad paſſionem, iratis namque ſuperaſcenduntur ea, quæ ſunt circa pectus. Quibus autem circa collum, & tempora venæ diſtenſæ ſunr, difficilis itæ, referuntur ad paſſionem, quia iratis hæc accidunt. Quibus facies ſupererubeſcens eſt, verecundi ſunt, referuntur ad paſſionem, quia verecundatis ſupererubeſcit facies. Quibus genæ ſupererubeſcunt, amatores ſunt vini, reſeruntut ad paſſionem, quia ebriis erubeſcunt genæ. Quibus autem oculi ſupererubeſcunt, extra ſe feruntur ob iram; reſeruntur ad paſſionem, quia qui ab ira effetuntur, erubeſcunt oculis. Quibus autem oculi valdè nigri, timidi; niger enim color valde, videtur timiditatem ſignificare. Qui autem non ſunt valdè nigri, ſed declinant ad flauum colorem, boni animi ſunt. Quibus autem oculi glauci, aut albi, timidi ſunt; viſus eſt enim albus color timiditatem ſignificare. Qui autem non ſunt glauci, ſed charopi, boni animi ſunt, referuntur ad Leonem, & Aquilam. Quibus autem vino colore ſimiles ſunt, ſtolidi ſunr; referuntur ad capras. Quibus ignei ſunt, inuerecundi, reſeruntur ad canes. Qui autem oculos diſcoloratos habent, & turbatos, timidi, reſeruntur ad paſſionem, quia qui timuerint, pallidi fiunt colore non æqualiter. Quicunque oculos lucentes habent, luxurioſi; reſeruntur ad gallos, & coruos. Hæc Ariſtoteles.

Andreas Alciatus *Emblemate* 117. in colores, de eorum ſignificatione ſic habet. *ſi- ex*

Index mœſtitiæ eſt pullus color: vtimur omnes
Hoc habitu, tumulis cùm damus inferias:
At ſinceri animi, & mentis ſtola candida pura:
Hinc Sindon ſacris linea grata viris,
Nos ſperare docet viridis. Spes dicitur eſſe
In viridi, quoties irrita retrò cadit.
Eſt cupidis flauus color; eſt & amantibus aptus,
Et ſcortis, & queis ſpes ſua certa fuit.
At ruber armatos equites exornet amictus;
Indicet & pueros erubuiſſe pudor.
Cæruleus nautas, & qui cœleſtia vates
Attoniti nimia relligione petunt.
Vilia ſunt giluis, natiuaque vellera burrhis:
Qualia ligni pedes ſtragula habere ſolent.
Quem cura ingentes crucians, vel zelus amoris;
Creditur hic fulua non malè veſte tegi. *Fuluus.*
Quiſquis ſorte ſua contentus ianthina geſtet; *Ianthinus.*
Fortunæ æquanimus tædia quique ferat.
Vt varia eſt natura coloribus ingignendis,
Sic aliis aliud: ſed ſua cuique placent.

Quæ hìc dicit Alciatus de pudoris rubore, conſonant iis, quæ initio ſcripſimus de colore huius affectionis; & confirmari poſſunt ex ingenioſiſſima illa Ariſtidæ ſtatua; cùm enim Athamas Rex Thebarum, furiis agitatus, ex errore Learchum filium ſaxo illiſiſſet, & occidiſſet, Ariſtonides autem exprimere vellet Athamantis furorem Learcho filio præcipitato reſidentem, pœnitentiâmque, ſerrum, & æs miſcuit, vt rubigine eius per nitorem æris relucente exprimeretur verecundiæ rubor. Plinius *lib.* 34. *cap.* 14. 30. *Ruber Athamantis Regis Thebarum.*

Iam ex ſchola Salernitana videamus colorum ſigna ad tem medicam ſpectantia. De temperatura ſanguinea *cap.* 88. 31. *Colorum ſignificatio ex ſchola Salernitana. Sanguinei color.*

Largus, amans, hilaris, ridens, rubeique coloris,
Cantans, carnoſus, ſatis audax, atque benignus.

De temperatura bilioſa, *cap.* 89. 32. *Bilis color.*

Hirſutus, fallax, iraſcens, prodigus, audax,
Aſtutus, gracilis, ſiccus, croceique coloris.

De temperatura phlegmatica, *cap.* 90. 33. *Phlegmatis color.*

Hic ſomnolentus, piger, & ſputamine plenus.
Eſt huic ſenſus hebes, pinguis, facie color albus.

De temperatura melancholica, *cap.* 91. 34. *Melancholicus color.*

Inuidus, & triſtis, cupidus, dextraque tenacis,
Non expers fraudis timidus, luteique coloris.

De coloribus, *cap.* 92. 35. *Humorum colores.*

Hi ſunt humores, qui præſtant cuique colores.
Omnibus in rebus ex phlegmate fit color albus.
Sanguine fit rubeus, cholera rubea quoque rufus.
Si peccet ſanguis, facies rubet, extat ocellus.
Humorum pleno dum fax in corpore regnat,
Nigra cutis.

Sectio VII.

De colorum viribus.

Colores omnes propriis pollere facultatibus, quibus obtutum variè afficiant, ſectione hac oſtendemus à rubore exorſi. 1.

§. I.

De rubore.

Lacones punicea veſte in bellis vtebantur: nam & color virilis videbatur; & ob ſimilitudinem ſanguinis, formidinem imperitis oblaturus, vtiliſque ad fallendum hoſtem ob eandem rem, ſi quis vulnus accepiſſet. Plutarchus *de Laconicis inſtitutis, opuſculo Apophthegm. ſub finem.* 2. *Laconum punicea veſtis in bello.*

Qui ad elephantos accedunt, ſplendido, qui ad tauros, puniceo veſtitu non vtuntur, quòd his coloribus animalia iſta in rabiem vertantur. Idem Plutarchus *opuſculo de coniugalibus præceptis, ad finem.* Iccirco Perſæ, vt obſeruat Valleſius *cap.* 83. *ſacræ Philoſophiæ*, ſoliti erant in prælio, irritare elephantos, poſito illis ob oculos ſangui- 3. *Elephantis, & tauris color rubeus infeſtus.*

neo vuæ,& mori ſucco. Atque hoc illud eſt, quod legimus *lib.*1. *Machabæorum*, *cap.* 6. Elephantis oſtenſum ſanguinem vuæ, & mori, ad acuendos eos in prælium.

4. *Rubor irritat feras.* Certe multarum gentium opinione conſtat, pugnaces feras intuitu rerum rubrarum irritari: nam & in Hiſpania qui tauros agitant, rubris tunicis induti in forum proſilire conſueuerunt, quaſi illos ita magis irritaturi. Valleſius *ibid.*

5. *Leo timet ignem, & gallum.* Leonibus etiam igneam rubedinem terrori eſſe, eſt apud ſcriptores in confeſſo. Namque, vt ex Homero docet Ariſtoteles *lib.9.de historia animal. cap.*44. Leo ignem formidat. Et Plin. *lib.* 8. *cap.*16. Leonem, inquit, etſi tam ſæuum animal, rotarum orbes circumacti currúſque inanes, & gallinaceorum criſtæ, cantúſque etiam magis terrent, ſed maximè ignes. Hinc leones conſpecto gallo gallinaceo fugere ſcribit Lucret. *lib.* 4.

6. *de rerum natura.*

Quin etiam gallum noctem explaudentibus alis
Auroram clara conſuetum voce vocare
Nenu queunt rapidi contra conſtare leones,
Inque tueri, ita continuò meminere fugai.
Nimirum quia ſunt gallorum in corpore quadam
Semina, quæ cùm ſunt oculis immiſſa leonum
Pupillas interfodiunt, acrémque dolorem
Præbent, vt nequeant contra durare feroces.

7. *Leo cur timeat gallum.* Addunt autem Pierius *lib.*1. *Hieroglyphicorum*, & Aguilonius *lib.*1 *opticorum, propoſit.*40. tunc potiſſimùm terreri leonem, cùm viſus ab eo gallus eſt albus. Sed vnde quadrupedum regi tantus horror ex galli aſpectu? Duas eius rei rationes aſſignat Pierius; primam quam etiam magis probat, quòd in gallo ſit occulta quædam ſpecies diuinitatis, quam ſuo illo timore revereatur leo; alteram ex Proclo libello *de Magia*, ſcilicet gallum, & leonem eſſe ſolaria animalia, plus tamen ſolaris virtutis gallo eſſe tributam, quàm leoni; ideóque illum nocturno cantu properanti ad noſtrum Hemiſphærium ſoli applaudere, quaſi verò iubar illius aduocet, eo præſertim tempore, quo ex medio Antipodum cœlo ad nos deflectit.

8. *Gallus præſertim albus cur terreat leonem.* Sed magis philoſophicè Aguilonius dicit rutilantem eſſe criſtæ rubedinem, in corpore albo maximè conſpicuam, quæ occulta quadam proprietate, & velut igneo quodam mucrone leonum oculos perſtringit. Et ſanè, vt demus Proclo plus gallum ſolaris virtutis ſortiti, quàm leonem, quomodo illud ſequitur, vt eo viſo hic aufugiat? nónne potiori ratione, vulpes, & canes criſtatum alitem refugere deberent, contra quàm euenire nemo non videt?

9. *Rubeus color nocet ſanguinem expuentibus.* Colorem etiam rubeum, ad alios cæteroquin morbos ſuperfluum, at ſanguinem expuentibus nocere, auctor eſt Galenus libello *de ſubfiguratione empirica*, *pag.*5. Et verò intuitu rerum rubrarum agitari, & commoueri ſanguinem, teſte præcitato Valleſio, eſt receptiſſimum ab omnibus Medicis, qui proinde ſpuentem, aut fundentem ex naribus ſanguinem, vetant ipſum ſanguinem, & res alias omnes rubras intueri, & ad cærulea, aut nigra potiùs iubent oculos con-

10. uertere. Contrà exanthematis ſecundùm cutem laborantes, iubent rubris indumentis operiri, atque cubiculi, in quo decumbunt, parietes rubris aulæis regi, vt ſcilicet rubra deſpectent. In illis quidem timentes, ne ſanguis ampliùs agitatus erumpat, in his ſperantes fore, vt ita abundantiùs ad cutem emergat. Scribit idem Valleſius ſe nouiſſe quendam, qui oculos in rem quampiam cum rubore ſplendentem aliquantiſper attentiùs intendens, non aliter oculis, ac toto vultu afficiebatur, ac ſi vino æſtuaret, aut eryſipelate corripi inciperet. *Rubeus color noxius quibus ſit.*

Quæ cùm ita ſint, meritò quærat quiſpiam tanti cauſam miraculi; cur ſcilicet ſeu in homine, ſeu in brutis ad intuitum rei rubræ commoueatur ſanguis. Vulgus cenſet inde hoc oriri, quòd ſanguinis intuitu ad ſanguinis effuſionem prouocentur. Sed enim cùm ira ſit feruor ſanguinis, quem cier vindictæ appetitus, quid cauſæ eſt, vt ſanguinis effuſi phantaſia, appetitum inferat vindictæ? hunc enim appetitum nihil, niſi contemptus, vel acceptæ iniuriæ æſtimatio, in animantibus, quibus honoris eſt ſenſus, aut doloris illati, vel prohibitionis rei expetitæ, in omnibus inferre poteſt; atqui in ſanguinis obiectu nihil horum eſſe videtur. Meliùs ergo philoſophatur Valleſius, qui eam ſanguinis agitationem aſcribit ſympathiæ, vi cuius conſpecta ſanguineo colore, cernentis ſanguis calidiſſimis, iiſque tenuiſſimis delatus ſpiritibus, ſtatim accurrat, igneſcátque, vel ad vltionem, ſi alioqui ſit præſens iræ occaſio, vel ad alium videntis finem: ſic enim mulieres, quibus pulchritudinis eſt cura, ſi quidem albæ ſint, purpureis vtuntur indumentis, non ſolùm quòd ſpecierum apparens quidam rubor exoriatur, ſed etiam quòd hunc apparentem inſequatur verus color incitatis ſpiritibus, & cum eis ſanguine. Sæpè tamen ille ſanguinis concurſus obeſt inſpicienti: namque, vt obſeruat idem Valleſius, & qui faciei eryſipelate laborant, & qui ophthalmia, vel ſuffuſione cruenta, ſplendoris rubei conſpectu plurimùm læduntur. 11. *Sanguis cur commoueatur ad aſpectum rei rubræ.* 12.

§. II.

De candore, & nigrore.

Extremos duos colores album, atque atrum Philoſophi omnes cum Platone *in Timæo*, vel *de natura*, & Ariſtotele *lib.* 10. *Mèt. t.* 23. ita definiunt, vt candor ſit color diſgregans viſum; contrà nigror ſit color congregans viſum. Hinc ſequitur alborem aſpectui officere, quod omnium experientia compertum eſt, & luculenter teſtatum faciunt illuſtria illa exempla, quæ refert Galenus *lib.* 10. *de vſu partium*, *cap.*3. militum in primis Xenophontis, qui per multam niuem iter facientes, non leuem iacturam oculorum acceperunt; deinde illorum, qui à Dionyſio Siciliæ Tyranno ex obſcuriſſimo carcere in ſplendidiſſimam domum calce illitam, & læuigatam adducti, ſubitò occæcati fuerunt, minimè ferentes repentinum luminis, atque exquiſiti candoris occurſum; præterea multorum, qui explicatis oculis fixiùs eclipſin Solis intueri conati, viſu ſunt deſtituti; & eam ob rem ſolem ipſum ſi quis oculis inconniuentibus velit intueri, oculos eum celeriter amiſſurum pronunciat *ibidem* Galenus, addens ophthalmia laborantes luce redargui, ac lædi. Ad hæc libello *de ſubfiguratione empirica*, 13. *Candor quid.* *Nigror quid.* *Xenophontis militibus nix nocuit.* *Lux obcæcauit è carcere eductos.* 14. *Eclipſis Solis inſpicientes excæcat.* *Albedo lippis aduerſatur.*

empirica, cap. 5. monet album, & ſplendidum colotem lippientibus ſummè aduerſari. Sed non egemus tot Galeni teſtimoniis ad comptobandam rem notiſſimis innixam experientiis. Cui enim quotidianum non ſit intenſiotis lucis aſpectu ita retundi, atque hebetati oculorum aciem, ſi diutiùs immorentut, vt aliquanto pòſt tempore nihil diſcernant, donec quiete, ac temporis mora in priſtinum ſtatum teſtituantut? Præterea qui ad accenſas fotnaces opus faciunt,
15. quales ſunt qui ferrum cudunt, aut vitta conflant, aut metalla ſeeernunt, aliúdve quid præſtant ſimile, plutimùm viſu hebetantur, propter continuum ignei fulgoris aſpectum, qui poſt aliquot annorum ſpatium organum quoque ipſum, inſitámque organo facultatem peſſumdat.

16. Libuit autem candoris, & lucis mixtim teceuſere incommoda, tum proptet natutæ ſimilitudinem, tum proptetea, quòd candot quantumuis excellens ſit, nunquam tamen vllum ſenſui nocumentum ſit allaturus, niſi inſignitet illuſtretur. Ac tunc organum, cui eernendi facultas inhæret, duarum ſimul ingtuentium qualitatũ exceſſu, luminis ſcilieet, atque candoris euerti contingit. Similia tefert Albertus Magnus *lib.* 2. *de anima, tract.* 3. *cap.* 13. & hoc inter alia, ſi quis cryſtallum ſupet atgentum viuum feruens ponat; & diu motum argenti viui ſub cryſtallo, vel vitro intueatur, fore vt viſu multùm lædatut, & fortaſſis obcæcetur propter viſus diuaticationem; idem aſſetit euenire, ſi inſpiciat aurum politum; vel quid aliud fulgens, quod ſit ignitum.

[…]andor, & […]x excellens […]u obeſt.

17. Contratiorum verò quia contratia eſt ratio, ſi candot viſum diſgtegat; vtique illum nigredo colliget; quod docent Plato, & Ariſtoteles *precitatis locis*; & eſt per ſe verum. Nihilominus, vt rectè annotauit Albertus Magnus *lib.* 2. *de anima, tract.* 4. *cap.* 9. etiam ſuo modo officit aſpectui nigrot; quatenus longiore eius intuitu ſpiritus ſe ſe in intima abdunt, ac nimia frigiditate partes oculi coguntur, & conſtipantur. Hanc ob cauſam quoſdam videmus obſcuro carcere paucorum annorum tantam hebetudinem oculorum contrahete, vt vix quidquam perſpiciant. Albertus *ibi.*

[N]igredo viſu[m c]olligit.

Nigror quomodo viſui noceat.

§. III.

De viridi, cæruleo, aliiſque medijs coloribus.

18. Ex flauo, cæruleóque mixtus virot, omnium eſt colorum longè gratiſſimus, quod excluſo pernicioſo rubore, è duobus tantùm conſurgat, quorum neutet viſui aduetſetur. Hic plane ad voluptatem datus videtur, vt illo ſe ſe homines oblectent, atque oculos paſcant; quamobrem hetbæ, ae plantæ, quas præcipuè oblectamenti cauſa naturæ auctot inſtituit, iucundiſſimo vi-
19. tore perfuſæ conſpiciuntur. Hunc Philoſophus *ſect.* 31. *problem. quæſt.* 20. teſtatur conſpectum noſtrum, cùm cætetas intuemut res, fatiſcete, teddique deteriotem; cùm verò vitides, & herbeſcentes inſpicimus, vt olera, & gramina, & alia his ſimilia, recreati, meliorémque euadere. Id quod etiam obſeruauit Plinius *lib.* 37. *cap.* 5. vbi de ſmaragdina viriditate, Nullius, inquit, coloris aſpectus iucundior eſt. Nam herbas quoque virentes, frõdéſque auidè ſpectamus. Smaragdos verò tantò libentiùs, quoniam nihil omnino viridius comparatum illis viret. Præterea ſoli gemmarum contuitu oculos implent, nec ſatiant. Quin & ab intentione alia obſcurata, aſpectu Smaragdi tecreatut acies. Scalpentibúſque gemmas non alia gratiot oculorum tefectio eſt, ita viridi lenitate laſſitudinem mulcent. Eam ob cauſam Medici ad recteationem viſus conſulunt aſpectum terum vitentium, teſte ſchola Salernitana *cap.* 2. *de conſeruanda valetudine*, ibi,

[V]irror laus [e]t vtilitas.

20\.

Smaragdi viror iucundiſſimus.

21\.

Fons, ſpeculum, gramen, hæc dant oculis releuamen.
Mane igitur montes, ſub ſerum inquirito fontes.

Gramen oculis vtile, manè montes, ſerò fontes.

22\.

Nec ſine vitore queunt Poëtæ deſctibere amœnitatem alicuius loci. Hinc Virg. *Eclog.* 1.

Non ego vos poſthac viridi proiectus in antro.
Hic tamen hac mecum poteras requieſcere nocte
Fronde ſuper viridi.

Vireta, & fontes inter iucundiſſima.

& *Æneid.* 6.

Deuenere locos latos, & amœna vireta
Fortunatorum nemorum.

Horat. *lib.* 1. *Carm. Ode* 1.

——nunc viridi membra ſub arbuto
Stratus, nunc ad aquæ lene caput ſacræ.

Idem *lib.* 2. *Ode* 3.

Quò pinus ingens, albaque populus
Vmbram hoſpitalem conſociare amant
Rami; quo obliquo laborat
Lympha fugax trepidare riuo.

Flauus præterea, ac cæruleus color ſuapte vi aſpectum attemperant, quod Galenus in primis 23.
teſtatur *lib.* 10. *de vſu partium, cap.* 3. exemplo illorum, qui in albis coriis depingunt, à quibus viſus offendi ſolet. Hi enim, inquit, colores fuſcos, & cæruleos iuxtà ponunt, in quos dum ſubinde oculos conuertunt, recreantur, & à labore, ac fatigatione releuantur. Et ſanè tanta illa iucunditas, qua perfruimur, dum cœlum intuemut, vt illuc ad ſui aſpectum, & contemplationem nos alliciat, argumento eſt, eſſe cyaneum, vel cæruleum intet ſuauiſſimos colotes connumerandum.

Color flauus, & caruleus oculis vtilis.

Pingentes coria alba quo colore recreentur.

§. IV.

Quo pacto albedo viſum diſſipet, nigredo colligat, rubedo inflammet, cæteri oblectent.

Cur lux, lucíque cognatus candor viſui officiant, explicare non poſſumus, quin præmitta- 24.
mus diſgtegare viſum nihil eſſe aliud, quàm diſſipare ſpiritus viſotios, qui ad pupillam à cerebro confluunt; quæ diſſipatio tunc obuenit, cùm lux, vel impenſus candot internas oculi partes occupat. Oportet enim, vt benè explicat Aguilonius *lib.* 1. *optic. propoſit.* 40. cauum oculi quod choroide, & vuea continetur, omni tum lumine, tum colote liberum eſſe, vt ſenſus vigeat, & titè proprio munere defungatur. Nam ſi lumine, vel colore pars illa oculi præter natutæ

Viſus diſgregatio quid ſit.

naturæ modum ſit affecta, omnia confuſa quadam luce, vel tenui colore reſperſa conſpiciuntur. Hic igitur quærimus, cur appulſu obiecti valdè candidi, & lucidi patiamur hanc viſus diſſipationem.

25. *Albedo cur viſum diſgreget ex Ariſtotele.*

Ariſtot. 2. *de anima*, *t.* 123. refert hunc effectum in ſenſibilem exuperationem ſuperantem vires. Ex quo fit, vt ratio inſtrumenti diſſoluatur, non ſecus atque concentus, nimia fidium intenſione. Apta enim organi compoſitio, quam propria functio poſtulat, non ſolùm in figura idonea; ſed etiam in exquiſita quadam primarum, ſecundarúmque qualitatum ſymmetria, ac moderatione, quam inſtrumenti rationem appellat Philoſophus, conſiſtit: hanc verò cùm excellens ſenſibile penitus, aut ex parte labefactat, fit vt facultas ipſa organo inſidens pariter vitietur. Eandem huius diſgregationis cauſam innuit Ariſtot. *ſect.* 31. *probl. quæſt.* 10.

26. *Albedo cur viſum diſgreget ex Aguilonio.*

Aguilonius 1. *opticor. propoſit.* 40. aſſerit albedine viſum diſſipari, tum quia eius aſpectu pupillæ ambitus arctiſſimè ſtringitur, ſic vt nequeant rerum ſpecies in propriam viſionis officinam liberè commeare; tum quia exquiſita albedo, dum oculi cauitatem implet, ceu lumen quoddam, aliarum rerum formas minùs per ſe efficaces ita offuſcat, vt illas velut obuolutas, obrutaſque ab aſpectu ſurripiat. At nigredo contraria quadam ratione viſum colligit, firmátque. Nam eius aſpectu oculus quodammodo obtenebreſcit. Quocirca tanquam in opaco conſtitutus, liberiùs cætera contuetur.

27. *Albedo cur viſum diſgreget ex Platone, Alberto, & Conimbricenſibus.*

Conimbricenſes *lib.* 1. *de anima*, *cap.* 7. *quæſ.* 3. *art.* 2. docent eam diſgregationem effici à luce interuentu caloris, cuius illa eſt parens; itémque ſuo modo à candore, qui ad lucem propè accedit; exiſtimandum enim eſt, facta in centrum viſus radiorum collectione per infractionem, quæ accidit in humore aqueo, calorem quendam excitari, qui ſpiritus animales diſſipet,
28. & cryſtalloidis ſubſtantiam exſugat. Hæc ratio non placet Aguilonio *lib.* 1. *propoſit.* 36. quippe qui exiſtimat eam refractionem non eſſe natam accendere calorem; mihi tamen valdè probatur, quòd compertum ſit calorem excitari à luce, & ſuo modo à candore luci affini, calorem autem oculis obeſſe ſit æquè exploratum. Et verò ratio hæc altas agit radices in Philoſophia Platonis, & Alberti Magni. Ille enim *in Timæo*, vel *de natura*, Sic vtique, inquit, appellanda ſunt iſta; quòd viſum diſgregat, album; nigrum verò, quod congregat. Motionem profectò acutiorem, alteriúſque generis ignis, incidentem, diſpergentémque viſum vſque ad oculos, orbéſque ipſos oculorum, meatúſque vi diuerberantem, liquefacientémque ignem eſſe dicimus ex oppoſito obuiantem, cuius occurſu lacryma, corpus ex igne, & aqua mixtum, effunditur. Hæc
29. Plato. Albertus autem Magnus *lib.* 1. *de anima*, *tract.* 3. *cap.* 13. Lux, inquit, Solis fortiſſima ſuper oculum ſphæricum, & politum multas facit radiorum reflexiones ad medium oculi; vbi eſt humor glacialis, in quo ſigillantur formæ viſibilium; & reflexio illa calefacit, & diſſoluit humorem illum, & fortè conſumit; vel fortè fluere facit humidum alienum diſſolutum circa oculum; & tunc generat maculam in oculo, vel aliud impedimentum viſus inducit; & hæc eſt cauſa, quare lacrymantur oculi, quando excellens lucidum viderit aliquis. Hæc Albertus.
Omnes hæ rationes ſunt probabiles, & benè 30.
oſtendunt, cur lux, & candor viſum lædat. Cur verò nigredo colligat viſum, eique per accidens aliquo modo officiat, patet tum ex fine paragraphi ſecundi; tum ex iis, quæ paulò antè diximus in hoc ipſo paragrapho. De rubedinis effectibus, eorúmque cauſa, ſatis multa paragrapho primo. Cur autem viror oblectet, recreetve oculorum aciem, illam aſſignat cauſam Ariſtot. *problem. ſect.* 31. *quæſt.* 20. quòd color ille modicè ſe conſpectui offerat; quam rationem ſi minùs probas, recurre ad occultam ſympathiam, fidum caligantis Philoſophiæ refugium.

Nigredinis, rubedinis, & viroris effectus ex quibus oriantur cauſis.

Sectio VIII.

De colorum ortu, & cauſis.

Plato *in Timæo*, vel *de natura*, contemplatus multiformem colorum varietatem, & arcanas generationis eorum cauſas, dignam Platone ſententiam enunciauit illis verbis. Quo autem menſuræ modo ſinguli colores ſingulis miſceantur, etiam ſi quis nouerit, narrare prudentis non eſt, præſertim cùm neque neceſſariam, neqoe veriſimilem de his rationem afferre vllo modo poſſit. nimirum ingenuus Philoſophus non erubuit aperire imbecillitatem mentis ſuæ, & propria experientia fateri, quod poſtea Ariſtoteles 2. *Met. cap.* 1. docuit, quemadmodum veſpertilionum oculi ſe habent ad lumen diei, ita intellectum animę noſtræ ad ea, quæ omnium ſunt manifeſtiſſima, ſe habere. Nimium itaque 2.
ſibi arroget non ſolùm non Sophus, ſed ne quidem Philoſophi nomine dignus, ſi putet colorum cauſas exactè ſe tradere poſſe, quod nec ipſi quidem tentarunt Philoſophorum ſummi. Ergo in altum vela minimè dabimus, ſed radentes littora, cymbam agemus circa terram, ſat rati ea in re ſapientum placita vtcunque indicare; illud maioris claritatis ergò præmittentes, quod ex hactenus dictis ſatis liquet, colorum alios eſſe ſimplices, alios mixtos; alios extremos, medios alios; aliquos naturales, artificiales nonnullos. Sit autem

1. *Platoni difficillimum iudicare de coloribus.*

Intellectus noſter quomodo ſimilis veſpertilionibus.

Qvæstio I. an ſingulis elementis ſimplex, & proprius innaſcatur color? Conimbricenſes *lib.* 2. *de anima*, *cap.* 7. *q.* 3. *art.* 1. putant puris elementis nullos veros colores ineſſe; ídque probant, quia illi naſcuntur ex primarum qualitatum permixtione; neque obſtare noſtratem ignem flauo colore perfundi, id enim effici ab opaci terrei admiſtione, de qua nihil habet ignis elementaris in propria regione, vbi ſincerus eſt, & à fæce terrena liber. Contrariam tamen ſententiam ſequuntur alij; in primis Aguilonius *lib.* 1. *optic. propoſit.* 39. vbi concedit colores ſimplices elementorum proprios. Deinde Scaliger qui *exercitat.* 325. *ſect.* 8. admittit quattuor primarios colores, ſingulos in ſingulis elementis; album quidem in ſicco, cuius ſubiectum primum ſit terra; id quod ex cineribus, & ſaxis, & arenis igne, aut ſole exuſtis palàm eſt. Viridem in humido craſſo, cuius matricem videmus aquam

3. *De coloribus ſimplicibus.*

Elementis ſingulis an ſuus innaſcatur color.

hæc

hæc enim craſſeſcens virideſcit. Cæruleum in humido tenui, qui fit in aëre; flauum in calido; ignem namque condenſatum ſtatim ſequitur flauedo. Idem ſentire videtur Ariſtot. namque libello *de ſenſu, & ſenſili, cap.* 3. Videntur, inquit, aër, & aqua colorata; quòd ſi aëri, & aquæ conceſſit colores, vtique terræ & igni non negabit. Id verò expreſsè docet aureo illo *de coloribus* libello, quem plerique Theophraſto tribuunt. Siquidem *cap.* 1. Simplices, inquit, colores ſunt, qui elementa, puta ignem, aërem, aquam, & terram ſequuntur. Aër enim, & aqua per ſe ſunt natura alba; ignis autem, & ſol, flaui; terra verò natura alba eſt; at propter tincturam multi color apparet, quod in cinere fit manifeſtum; nam exuſtus calore, albus euadit; non tamen omni ex parte; quòd fumo, qui niger eſt, tingatur. Quocirca etiam lixinium efficitur flauum; flammeo, & nigro aquam colorante. Niger autem color, conſequitur elementa, cùm in ſe inuicem mutantur. Hæc Ariſtot. ſeu Theophraſtus, quibus quid clarius? Nec probabili ratione deſtituitur hæc opinio; ſuo enim elementis colore negato, ſequitur corpora phyſica, omnium maxima, inſtituta ad vſum tot animantium viſu & oculis præditorum, ſuapte natura eſſe inuiſibilia, quod certè videtur valdè abſonum: nec vrget Conimbricenſium ratio; ſiquidem fateor ex primarum qualitatum congreſſu oriri colores; at eos mixtos, non ſimplices. Neque enim calor, frigus, ſiccitas, & humiditas, abſolutè ſunt primæ qualitates; ſed primæ in genere qualitatum tangibilium. Cur ergo pari ratione in ordine viſibilium non dentur primæ qualitates, nempe primi illi colores ab Ariſtotele; vel, ſi mauis, à Theophraſto aſſignati. Probabiliorem ergo fateamur hanc poſteriorem ſententiam, quæ ſuos elementis ſingulis concedit colores.

QVÆSTIO II. quot modis generatim producantur colores? Ariſtoteles *de ſenſu, & ſenſili, cap.* 3. tres potiſſimùm aſſignat, ſimplicem generationem, quomodo ſimplices colores ab elementorum formis, veluti earum propriæ affectiones manant: mixtionem, quo pacto medij reſultant ex mixtura extremorum candoris, & nigroris; denique ſuperpoſitionem, quemadmodum interdum pictores vt aliquem colorem faciant apparere, eúmque reddant manifeſtiorem, alium ſuperimponunt; vt cùm in aqua, vel in aëre volunt aliquid apparere; non ſecus ac ſol ſecundùm ſe quidem albus videtur, per caliginem verò & fumum puniceus apparet.

QVÆSTIO III. quotupliciter componantur, vel miſceantur colores? Reſpondeo tribus, ſcilicet re ipſa; quoad intentionem; & quoad aſpectum. Primus compoſitionis modus fit in materia, ſecundus in medio peruio, tertius in oculo. Singulos explicabo ex Aguilonio *lib.* 1. *optic. propoſit.* 39.

Realis compoſitio colorum tunc accidit, cùm materiæ coloribus affectæ inter ſe permiſcentur; tunc enim ex ipſis quoque coloribus pariter commixtis vnus fit ex omnibus cinnus, quem re ipſa compoſitum dicimus. Vt ſi auripigmento indicum interatur, color compoſiti viridis erit, nempe ex flauo, cæruleóque mixtus.

Intentionalis compoſitio eſt, cùm in medio diaphano intentionales colores congrediuntur, vt ſi picturæ flauæ indicum, quod quadam tenus perſpicuum eſt, tenui litura inducatur, neuter quidem color re ipſa permiſcetur; tamen alter per alterum tranſparet: vnde fit, vt in medio peruio flaui coloris intentio, quæ indicum penetrauit, cærulei coloris intentioni permixta colorem viridem repræſentet, compoſitum quidem ſecundùm intentiones, non autem re ipſa. Idem euenit, cùm crocus, aut curcumæ radix cæruleo panno affricatur: nam qui antè cæruleus erat, nunc viridis apparet, ſic quoque cæruleum lumine candelæ perfuſum ſubuiride cernitur: flauedo enim luminis, mixta intentione cærulei, viridis ſpeciem refert. Hinc etiam pictores, cùm ſub aquis repræſentare aliquid volunt, aut velut per caliginem tranſparens, aqueum, vel nebuloſum colorem rei priùs depictæ inducunt.

Colorum intentionalis compoſitio in quo conſiſtat.

Tertia compoſitio, notionalis dici poteſt; veluti cùm pannus maculis diuerſorum colorum reſperſus eſt, ita exiguis vt viſum fugiant: tum enim etſi ſingulorum intentione diſtinctæ per medium deferantur, tamen in oculo quoad ſenſum conueniunt, ita vt ex omnibus mixtus quidam color reſultet à ſingulis per ſe communi oculorum notione receptus.

9. *Colorum notionalis compoſitio in quo conſiſtat.*

Ex dictis ſequitur primò quomodo ſint intelligendi Ariſtoteles *lib. de coloribus, cap.* 3. & Cardanus *lib. 4. de ſubtilitate, pag.* 135. dicentes colores omnes gigni ex tribus, nempe ex materia, vel ſubiecto, ex lumine, ex medio; in primis enim ſunt explicandi de coloribus mediis, ſeu mixtis; deinde non eſt ſenſus ſingulos ex tribus illis ſimul ſumptis coaleſcere, ſed ſingulos ex aliquo illorum trium; quo pacto mixti reali compoſitione fient ex materiis coloratis permixtis; qui autem pertinent ad mixtionem intentionalem, orientur ex intentionalium colorum congreſſu in medio diaphano. Lumine etiam mutari colores ſatis probat columbæ collum, quod diuerſis coloribus pro lucis varietate nitet.

10. *Colores ex tribus gigni, materia, lumine, & medio.*

Sequitur ſecundò Conimbricenſes *lib. 2. de anima, cap. 7. quæſ. 3. art.* 1. aſſerentes oriri veros colores ex temperatione primarum qualitatum, non tamen quauis, ſed certa; veram quidem colorum cauſam aſſignare, non tamen proximam, & adæquatam, ſed remotam, & inadæquatam.

11. *Colores oriri ex primis qualitatibus quomodo ſit intelligendū.*

QVÆSTIO IV. petit quid ſenſerit Plato de ortu ſingulorum colorum mediorum? Huic quæſtioni exiſtimo non ſatis poſſe fieri melius, quàm verba ipſius Platonis proferendo in medium. Ergo *in Timæo*, vel *de natura*, Ex ipſa, inquit, ignei radij ad humorem oculi admixtione, ſanguineus, vel rubeus creatur color; ſplendidum, albúmque rubeo mixtum flauum procreat. Rubeum cum albo nigróque purpureum generat. Paulò obſcurior pullus, luteolúſque fit color, quando his inuicem conflatis, aduſtíſque magis eſt adiuncta nigredo. Fuluum flaui, fuſcíque temperatione producitur. Fuſcum verò albi, & nigri confuſione. Pallorem albi, flauíque copula generat. Splendidum albo adiunctum, plurimáque obfuſum nigredine cæruleum efficit. Cæruleum cum albo glaucum creat. Fului,

12. *Colores quomodo generentur ex Platone.*

nigrique

nigríque temperie color viridis naſcitur. Cætera fermè ex his omnia manifeſta fiunt. Si quis enim ſuperiores mixtiones imitatus reliquos colores exequatur, probabilibus rationibus diſputabit. Hæc Plato.

13. *Colores medij an fiant ex extremis.*

QVÆSTIO V. an ex coloribus extremis albo, & nigro fiant medij vlli colores? Ratio dubitandi eſt, quia contraria permiſceri nequeunt, quippe quæ ab eodem ſe excludant. Reſpondeo nihilominus ex candore & nigrore poſſe progigni alios medios colores, non ſolùm ſi aliis permiſceantur, quod certum eſt apud omnes; ſed etiam ex illis ſolis, quod affirmant Ariſtot. *de ſenſu, & ſenſili, cap.* 3. & Scaliger *exercitat.* 325. *ſect.* 9. addit hîc tamen ex albo, & nigro ſolis, nullum alium colorem poſſe componi, præter fuſcum, & cinereum. & ſanè ſi ex calore, & frigore ſimul iunctis, tepor inter vtrumque medius oriri poteſt; cur non item ex albedinis, & nigredinis mixtione, medius alius quidam color? neque enim contraria ſe extrudunt in gradu remiſſo, ſed ſolùm intenſo, vt aliàs docuimus in Phyſicis.

14. *Colores quomodo generentur ex Ariſtotele.*

QVÆSTIO VI. poſcit Ariſtotelis ſententiam de colorum generatione. Quid ea de re ille ſcripſerit primis capitibus libelli de coloribus, hîc paucis ſubiiciam.

Nigrum quot modis aliquid videatur.

Tripliciter aliquid apparet nobis nigrum; aut quòd ſit tale ſuapte natura; aut à quo nullum prorſus lumen feratur ad oculos; nam quod non cernitur, viſo ambiente loco, nigri reddit apparentiam; aut à quo rarum, & paucum repercutitur lumen; hoc pacto nigræ appareot vmbræ; & item exaſperatæ aquæ hortentis maris, aut fluminis; nam propter ſuperficiei aſperitatem, paucis radiis incidentibus, & diſſipato lumine, vmbroſum apparet nigrum. Nigrum autem colorem fieri contingit, cùm aër, & aqua ab igne comburuntur; quare & omnia ambuſta nigreſcont, velut ligna, & carbones igne extincto. Nigra præterea & hæc fiunt, per quæ fluit aqua, cùm vbi muſcoſa facta fuerint, primum humidum exſiccatur; quemadmodum & parietum tectoria, itidem & lapides, qui ſunt in aqua; etenim hi facti muſcoſi, ac poſtea exſiccati, euadunt colore nigri. *cap.* 1.

15. *Colorum aliorum qualis ſit ortus.*

Candor, & nigror mixti, ſuſcum pariunt. Niger & vmbroſus lumini mixtus generat puniceum: nam nigrum immixtum lumini tum à ſole, tum ab igne emicanti, cònſpicimus ſemper eſſe puniceum; etenim fumoſæ flammæ, & carbones, quando ſunt accenſi, cernuntur colorem habere puniceum. Halurgus verò floridus fit, & ſplendidus, quando cum mediocri albo, & vmbroſo infirmi Solis radiis temperatur. Vndè & circa Orientem, ac Occidentem aër purpureus eſt, ſi quando Oriente, Occidéntеque ſole apparet vmbroſus. *Mare purpureum quando fit.* Videtur præterea mare purpureum, cùm vndæ ſublatæ in inclinationem vmbrantur. Nam imbecilles Solis radij eò illabentes, efficiunt vt color appareat halurgus. Puniceus cùm floridus eſt, & coruſcans, in flammeum mutatur; *cap.* 2.

16. *Aureus color vnde oriatur.*

Aureus color fit, quando corpus flauum, ac denſatum ſolaribus radiis vehementer coruſcat. Res autem alba, & diaphana, cùm fuerit valdè rara, apparet colore aërea. In denſis verò omnibus apparet quædam caligo, quemadmodum in aqua, & vitro, & aëre, quando fuerit craſſus; radiis enim propter denſitatem vndequaque deficientibus, nequimus quæ intra eos ſunt exactè perſpicere. Aër autem cominus inſpectus, nullum videtur habere colorem; nam propter raritatem à radiis vincitur, ab iis ſeparatur cùm denſiores ſint, & per eum appareant. Cùm verò in profundo cernitur, proximè apparet colore cyaneus, propter raritatem; vbi enim deficit lumen, ibi tenebris interceptus apparet cyaneus; condenſatus autem, quemadmodum & aqua, omnium albiſſimus eſt. *cap.* 3.

17. *Colores quomodo generentur ex Cardano.*

QVÆSTIO VII. quomodo in Cardani
Philoſophia generentur colores? Argenteus
color, inquit hic auctor *lib.* 4. *de ſubtilitate,*
pag. 136. fit ex cinereo, cùm multum lucis exceperit;
ſicut niueus ex albo multo lumini mixto;
& puniceus ex nigro multa luce pleno, vt in pruna.
Purpureus, cùm album obſcurum radiis miſcetur
Solis, velut in aurora. Vinoſus è puro, nec
diluto nigro aëri, ac ſplendori immixto. Aureus
è flauo multa pura luce referto conſtat. Viridis
fit duobus modis, aut humido multo ſenſim excocto,
vt in arborum foliis; vel cùm humidum
nigrum vlteriùs coquitur, vt cùm aquarum ſtantium
nigra ſuperficies, aut terra ſub impluuiis
nigra facta vireſcunt. Candidus ex albo fit puro
mediocri luce conſperſo. Aqueus ex mediocri
luce, & perſpicuitate. Si obſcuritas quædam
aqueo adiungatur, fit cœleſtis, vel cæruleus co-
lor, vt in cœlo. Ater eſt niger, omni ſplendore 18.
carens, vt atramentum, & carbo. Eſt color nomine
carens, qualis in lacca rubeus obſcurus,
hunc lacceum vocabimus. Albus fit, cùm humida
exareſcunt, vt folia; vel ſi ſitum contrahant,
vt panes, & pili in ſenibus, & in morbis, & generaliter
in imbecillis. Canities enim fit, cùm humidum
putreſcit, & ob putredinem rareſcit, &
ob raritatem aër ingreditur. Fiunt & alba à ſicco
nimio, vt in calce, oſſibúſque combuſtis. Niger 19.
fit aduſtione aërei, vel terrei humidi; aërei quidem,
vt atramentum pro typis, quod fit fumo
olei ſeminis lini: terrei autem, vt carbones, &
fuligo. Fit & nigrum excluſo omni aëre ob terram,
& aquam mixtam, vt ſub impluuiis vmbroſis.
Hæc Cardanus de colorum ortu, ex ſua illa
generali regula, quam ibi tradit, generari colores
ex tribus, ex ſubiecta materia, ex luce,
ex medio. Suos in hac Cardani doctrina næ- 20.
uos agnouit Scaliger *exercitatione* 325. *ſect.* 20.
quos vide apud eum, ſi placet; nec enim hîc
vacat referre: nec eſt operæ pretium; quicquid
enim ille obſtrepat, ſubſiſtit Cardani Philoſophia.
Ipſe verò Scaliger, quamuis non perſequatur
ſigillatim colorum ortus, eos tamen ex
ſola elementariom qualitatum complexione
non progigni docuit; etenim *dicta exercit.* 325.
ſect. 5. Color, inquit, eſt qualitas ex elementorum
qualitate, & luce conflata, quatenus lux
eſt: & *ſect.* 8. enumeratis quattuor primariis coloribus,
albo ſcilicet, viridi, cæruleo, & flauo, ſic
concludit. Quibus variis gradibus, ac nobis
ignotis cum luce commiſtis, alij deinde fiunt
compoſiti colores.

21. *De coloribus artificialibus.*

QVÆSTIO VIII. quid notandum ſit de coloribus artificialibus? Artificiarij colores appellantur,

appellantur, qui, arte applicante actiua paſſiuis, oriuntur, vt illi quos commemorat Aguilonius *optic.* 1. *propoſit.* 39. nempe gallarum, & chalcanthi diluta per ſe ſcorſum clara, atque perſpicua, ſi

... artiſ... qui.

conſundantur, momentanea conuerſione impenſiſſimam nigredinem contrahere; violarum infuſum, iniecta guttula olei ex fæce vini, confeſtim ex puniceo in viridem colorem mutari; cupri tincturam inſigni viriditate conſpicuam, iniecto ſale ammoniaco euadere cyaneam; fumum argenti viui ſulphure mixti eſſe rubeum; quorum, & aliorum huiuſmodi rationem reddere, arduum ſanè eſt negotium, & in quo plura eſſe exiſtimo, quæ ſub occultioribus cauſis lateant, quàm quæ ſciantur; pluraque quæ dubitationem, quàm quæ cognitionem pariant. Materiam autem colorum artificialium breuiter tangit Ariſtot. *lib. de coloribus, cap.* 4. ibi, Porrò, inquit, quæ tinguntur,

...rum ar... alium ...ria.

omnia colores à tingentibus ſumunt: multa enim floribus, & terra naſcentibus, & radicibus tinguntur, & corticibus, & lignis, & foliis, & fructibus; præterea multa terra, multa ſpuma, multa & atramento; quin etiam nonnulla animalium ſuccis, quemadmodum halurgus purpura, alia vino, quædam fumo, aliqua lixiuio, nonnulla mari, ceu pili maritimorum; etenim hi à mari rufi euadunt. Atque hæc de colorum ortu.

Sectio IX.

De nubium coloribus.

1. *...lores phă... ...ci à ve... ...in quo ...ferant.*

PHantaſtici colores ita ſunt veris affines, vt de eorum genere ſępe etiam docti ambigant. tradenda eſt ergo certa regula vtroſque internoſcendi. Et, ne pluribus te morer, ea eſt; colores, qui apparentes vocantur, à veris ſubiecto, & effectrice cauſa diſtingui. Breuis eſt, vt vides, faciliſque; ſed non minùs explorata. Meliùs autem intelligetur, vocatis ad examen illis coloribus, de quibus dubitatur ſintne phantaſtici, an ſecus. Primo loco occurrunt illi, qui ſub auroram, Soliſque occaſum in nubibus apparent; de quibus tria breuiter ſunt videnda, quales ſint, ex quibus oriantur cauſis, & vtrùm ſint veri.

2. *...ubium colores quinam ...int.*

Quod ſpectat ad primum; oculo iudice, liquet nubes aliquando rutilas, interdum flauas, quandoque cinereas, interdum obſcuras, ac velut opacas, alias alio ſæpe colore imbutas videri. Horum ergo colorum quod ſubiectum, quæ cauſæ? Peracutè vtrumque, & peruenuſtè explicat Pontanus *in ſuis Meteoris*, ibi,

3. *...ubium colores ex qua cauſa proueniant ſecundum Pontanum.*

Nubibus eſt etiam color & ſuus: hoc age vt omnem
Aera percipias, vt ventos denique noſcas.
Alba parum denſa eſt, raróque immiſta vapore,
Quam ſol irrumpit radijs, & ad intima tranat.
Nigra grauem traxit denſa caligine fumum
Non illam vt penetrent Nemæi lumina Phœbi
Puniceam multus ſubit calor; occupat humor
Cæruleam, grauidámque imbri, longéque madentẽ,
Has collidentes ſequitur fragor, & ſimul ingens
Porta tonat cœli, rumpitque ad tartara clamor.
E quibus vt ſe ſe emiſit violentior ignis,
Fulgurat, & denſas rutilus diſcriminat auras;
Nonnunquam vt longum nubes diducat hiatum,
Ac nigri pateant prorſus penetralia nimbi,
Nonnunquam leuis ipſe leuem ſine vulnere nubem
Euadit, tamen & ſplendet qua ſemita monſtrat,
Ac micat, vt celeri fallantur lumina ſenſu.
Flamma rubeſcens multum ſaturata colore
Admonet admiſtas fluuiali e corpore vires,
Humidaque ingentem præbere alimenta vigorem.
Quod probat exiliens lignis viridantibus ardor.
Albeſcens tenuem ſuccum, atque arentia monſtrat
Fomenta, & celerem peracuti luminis auram.
At cui ſanguineus color inſidet, & nigrantem
Præ ſe fert latè obſcura ſub luce cruorem,
Hæc validas terra vires, durat atque iactat
Robora, & immanem vaſta cum mole ruinam,
Fulminis hinc varians, & tanta potentia fertur.

Ex eruditiſſimo hoc iuxtà atque elegantiſſimo 4.
Pontani carmine perſpicuum eſt veros eſſe nubium colores, quòd proprio inſint corpori, nempe exhalationi, quæ permixta vapori vnà cum lumine tranſparet. Illa enim ſi pinguis ſit, & caumatica, rubicundæ quidem nubes ſi copia adſit; ſin minus, ſubflauæ videntur: at, ſi exhalatio terrea ſit, ſubcineritiæ nubes cernuntur; pallidæ quidem, ſi rara conſtent materia; ſi copioſa, obſcuræ. His enim idem per omnia accidit, quod aquarum infectionibus. Si aqua modico croco tingatur, color flauus quidem, ſed pallidior erit; ſi verò tinctura vberior ſit, color quoque ſaturatior euadet, atque ad rubedinem verget. Rurſus ſi terra aquæ inſpergatur, eaque modica, cinericius color, at pallidus naſcetur; ſi multa, iam in obſcurum
color mutabitur. Rectè igitur Aguilonius his 5.
rationibus motus *lib.* 1. *opticor. propoſit.* 41. ſtatuit nubium colores eſſe veros, atque exhalationibus congenitos; non autem de genere illorum, qui apparentes vocantur. Vt enim per aquam infectio, ita natiuus exhalationis color in nubibus per medium vaporem ſole aduerſo tranſlucet.

Nubium colores veros eſſe, non apparentes.

Sectio X.

De coloribus, qui in auium plumis per Solis irradiationem ſpectantur.

DIuerſo lucis aſpectu colores mirificè variant, & columbarum ceruices, & caudæ pauonum; ſeu ea colorum, ſeu gloria ſit auium. Hinc Regius Vates *Pſalm.* 67. pennas columbæ deargentatas, & poſteriora eius in pallore auri deſcribit. Hinc Nero Cæſar apud Senecam *lib.* 1. *quæſt. natural. cap.* 5. 1.

Columba colores ex Pſal. 67.
Columba colores ex Nerone, & Seneca.

Colla Cytheriacæ ſplendent agitata columbæ.

Et ipſe Seneca *ibidem*, Et variis, inquit, coloribus pauonum ceruix, quoties aliquò deflectitur, nitet. Sed multò clariùs de vtriuſque auis miraculo ſic habet Lucretius *lib.* 2. *de rerum natura.*

Præterea quoniam nequeunt ſine luce colores 2.
Eſſe, neque in lucem exiſtunt primordia rerum:
Scire licet quàm ſint nullo velata colore.
Qualis enim cæcis poterit color eſſe tenebris?
Lumine qui mutatur in ipſo propterea quòd
Recta, aut obliqua; percuſſus luce refulget?
Pluma columbarum quo pacto in ſole videtur,
Quæ ſita ceruices circum collúmque coronat;
Namque aliàs fit vti claro ſit rubra pyropo;

Columbæ colores ex Lucretio.

Interdum quodam ſenſu fit, vti videatur
Inter cæruleum virides miſcere ſmaragdos.
Caudaque pauonis, larga cum luce repleta eſt,
Conſimili mutat ratione obuerſa colores:
Qui quoniam quondam gignuntur luminis ictu,
Scire licet ſine eo fieri non poſſe putandum.

De horum variatione colorum nonnullæ emergunt dubitationes.

3. *Lux recta, & obliqua quid.* Prima eſt, quid ſit illa recta, vel obliqua lux, ad cuius radios variari eos plumarum colores ſcribit Lucretius? Commodùm Rhodiginus *lib.* 17. *c.* 7. explicans ipſiſſimum hunc Lucretij locum, obſeruat idem eſſe apud hunc Poëtam lucem rectam, & obliquam, quod apud Mathematicos lumen primarium, ſecundarium, tertiarium, & ſic deinceps. Et primarium quidem intelligit, vbi illapſus ſunt radioſi. Secundarium, vel accidentale, in loco illuſtrato ab illapſu eiuſmodi, qui obliquè per omnem partem medij diffunditur, vt eſt cubiculum totum. Tertiarium, cùm ex ipſo cubiculo lucem recipit locus alius, alioqui opacus.

4. *Columbarum colores ſintne veri.* Secunda dubitatio eſt, an prædicti auium colores ſint re vera tales, quales videntur, an potiùs de apparentium genere? Hoc poſterius cenſent Rhodiginus præcitatus, Conimbricenſes *lib.* 2. *de anima, cap.* 7. *q.* 2. *art.* 1. & alij, eam maximè ob cauſam, quòd ad omnem penè aſpectus diuerſitatem in aliam ſpeciem commutentur, ac tum potiſſimùm, cùm inſignis lux affulget, conſpicui ſint.

5. Sed hos quoque veros eſſe colores, auium plumis connaturales, probabilius aſſerit Aguilonius *lib.* 1. *optic. propoſit.* 41. Cùm autem mutato aſpectu, ipſi quoque variant; id ex eo euenit, quòd plumarum villi non vno vndique colore reſperſi ſint; ſed vna parte vnum, alia alium exhibeant; quod ars naturæ æmula, ſagaciores quoſdam homines, qui hoc naturæ opus curioſiùs ſunt perſcrutari, docuit imitari. Nam hac tempeſtate multæ extant ſericæ texturæ ex diuerſorum colorum ſtaminibus, tramiſque intertextis ita compoſitis, vt vno oculi ſitu quæ vnius coloris ſunt filamenta appareant, ac viciſſim viſu translato, ea in conſpectum prodeant, quæ priùs latebant; vnde eadem conſequitur colorum varietas ex oculi permutatione, quam natura columbarum, & pauonum plumis inſeuit. Quòd verò hi exquiſito lumine ſpectabiliores fiant, id ea cauſa fit, quòd minutæ illæ plumarum ſuperficies, quibus ſinguli colores inſident, exactè planæ ſint, à quibus proinde ad ſpectantium oculos repercuſſum lumen colores deuehit; quamobrem deſerta ſtatione pariter viuidi coloris aſpectus euaneſcit, nouâque admiſſa luminis repulſione nouus itidem color repræſentatur, qui antea aliarum partium occurſu fuerat adumbratus.

6. *Pauonum colores ſintne veri.* Ex hac Aguilonij ratiocinatione, ſanè ſolida, ſequitur illos columbarum, & pauonum colores, non ſolùm eſſe veros, & reales, ſed etiam eſſe plures vno, contra quàm ſcripſit Rhodiginus, ſentiens illum re eſſe vnum, videri tamen varium, pro varia vel inclinatione plumarum, vel luminis irradiatione. Et ſanè ſi ſola illa inclinationum, & irradiationum varietas parit illam colorum diuerſitatem in ceruice columbarum, & pauonum; cur eo priuentur honore, corui, milui, accipitriſque plumæ, peræquè inclinati, & irradiati aptæ? Colores, qui lucis appulſu nitent in ceruice columbarum, ſcio cenſeri inter falſos à Seneca *lib.* 1. *nat. quæſt. cap.* 7. doleóque tantum ſcriptorem à nobis non eſſe. Sed enim potior eſt veritatis ratio.

Sectio XI.

De coloribus Iridis, maris, & chamelæontis.

Rectè Plato *in Theæteto*, Irim Thaumantis, id eſt, admirationis filiam pronunciat: quid enim mirabilius, quàm multicolor ille cœli arcus? Sed rectiùs Eccleſiaſticus *cap.* 43. ab admiratione Iridis, ad conditoris laudem inuitans, Vide, inquit, arcum, & benedic eum qui fecit illum, valdè ſpecioſus eſt in ſplendore ſuo; gyrauit cœlum in circuitu gloriæ ſuæ, manus excelſi aperuerunt illum. Tres in eo arcu colores agnoſcit Ariſtot. *lib.* 3. *Meteor. ſumm.* 2. *cap.* 1. & 3. vbi propterea Irim vocat tricolorem, ſcilicet in ſuperiori parte puniceum, quem alij croceum, alij citrium dicunt; in media viridem; in infima purpureum, quem alij cæruleum, alij violaceum appellant. Hunc tamen ternarium intellige, ſi placet, de coloribus huius arcus magis conſpicuis; cùm enim in confinio nonnihil varient, eos habe plures tribus. 1. *Iris Thaumantis, id eſt, Admirationis filia.* *Iris inuitat ad Dei laudem.* *Iridis colores præcipui tres.*

2. *Iridis colores tribus plures.* Certè inter puniceum, & viridem, cùm Iris ob maiorem nubis opacitatem illuſtrior, & expreſſior eſt, ſatis perſpicuè apparet color flauus, ſeu Xanthus. Eodem modo alij colores in confinio paulatim commeant ſuperni in inferiores; croceus enim ſenſim flaueſcens tranſit in viridem, viridis in cæruleum, cæruleus paulatim rubeſcens in puniceum. Ita ex illa affinitate tanta varietas, vt non immeritò Poëta 4. *Æneid.*

Iridis deſcriptio ex Virgilio.

Ergo Iris croceis per cœlum roſcida pennis
Mille trahens varios aduerſo ſole colores.

& Pontanus *in Meteor.*

3. *Iridis deſcriptio ex Pontano.*

——————fit protinus arcus
Ille quidem, varios ducens è nube colores,
Vt viridi quoties ligno celer hæſerit ignis
Flamma rubet, madida referens à matre virorem.
Forſitan & cum nube cana ſe oſtentat imago,
Cæruleum videas, qui non eſt, ipſe colorem.
Nec flaueſcentem aſpiciens miraberis arcum
Puniceo viridem ſi addas, rareſcit vterque;
Nam ſimul & flauum miſcent vtrinque colorem.

4. *Iridis colores ſintne veri.* Iſti ergo tam varij arcus cœleſtis colores verìne cenſeantur, an ficti, & phantaſtici? Pro illorum veritate acerrimè pugnat Rhodignus *lib.* 22. *cap.* 30. Achilles eius eſt, quòd Iris concipiat colores ex luce immixta perſpicuo aëris humidi, vel roris cadentis, atqui veros eſſe colores, quos pariant tincti radij in perſpicuo denſo; iccirco meras eſſe nugas à Peripateticorum ſchola alienas, varietatem colorum quibus pictuṙatur Iris apparentem eſſe, non veram. Contrà ætherei arcus colores, vt fluxos, & fugaces, ita ſolùm apparentes eſſe, non veros, inde ſuadent Conimbricenſes 2. *de anima, cap.* 7. *q.* 2. *art.* 2. *ad* 1. & Aguilonius *lib.* 1. *opticorum, propoſit.* 41. quòd nulli proprio ſubiecto inſint; neque enim nubi, aut aëri connaturales ſunt; ſed penduli in medio diaphano oberrant, ceu extemporaneæ quædam,

quædam, vti verè ſunt, lucis affectiones, ex certa quadam radiorum infractione prognatæ. Id expreſsè ſentit Aguilonius; Conimbricenſes autem, quatenus generatim nubium colores ex irradiatione lucis ortos, cenſet apparentes.

5. His fauet ſummopere Plutarchus, qui *lib. 3. de placitis Philoſophorum, c. 5.* Quæ in ſublimi, inquit, ſiunt, partim per ſe ſubſiſtunt, vt pluuia, vt grando; partim videntur duntaxat eſſe, cùm non ſubſiſtant, quomodo moueri terra nobis nauigantibus videtur. Iris quoque tantùm ſpecies apparens eſt.

6. *...u colores ...diuerſa ...one eſſe ...es, & rea-*

Equidem reor poſſe hos Philoſophos inter ſe conciliari, ſi dicamus, colores apparentes non abſolutè vocati tales quòd à reali ordine rerum ablegati, ſint quid chimæricum, ſolius ope phantaſiæ; habent enim reales ſui cauſas, nempe lucis mixtionem cum opacitate, & ſenſum etiam, vel rectè diſpoſitum, immutant; ſed comparatione dici phantaſticos, quòd non ſint ita diuturni, ac illi, qui ex primis orti qualitatibus, firmum, fixúmque ſtatum ſunt ſortiti, proinde ex tam fluxa, fugacíque vita apparere potius, quàm eſſe videantur. Ergo colores Iridis vocentur veri, quòd ſint nemine cogitante, & circa intellectus opus; iidem nihilominus dicantur etiam apparentes, quà euanidi, & fugientes. De realibus cœleſtis huius picturæ cau-

7. *...ia colorũ ...uſas reales ...e.*

ſis, nemo ambigat, qui legat apud Plinium *lib. 2. cap. 59.* colorum in Iride varietatem mixtura nubium, aëris, igniúmque fieri, radio Solis cauæ nubi immiſſo, & repulſa acie in ſolem refracto. Ex quibus verbis conſtat lucem opacitati immixtam matrem eſſe illorum colorum, quorum primus, altiſſimum locum ad peripheriam arcus obtinens, eſt puniceus dicitúrque à quibuſdam citrinus, quòd talis ſit color mali citrei. Medius, qui mediam ſcilicet pingit nubem, eſt viridis, qualis apparet in herbeſcente viridi-

8. tate. Tertius infimam habens ſedem, deſcribénſque minorem circulum, eſt purpureus. Horum talis eſt ortus; nimirum radius lucis cum exigua opacitate efficit colorem puniceum; cum mediocri viridem; cum maiore purpureum; at opacitas nubis exigua eſt in parte externa, mediocris in media, maior in interiori; quia externæ partes nubis versùs medium decumbunt. Eadem eſt proportionis ratio de aliorum minùs præcipuorum generatione; namque in arcu, præter puniceum, viridem, & purpureum, apparet aliquid flammei, aliquid lutei, aliquid crocei; aliaque viſuntur mira, quaſi ſubtilibus lineis ducta, & indiſcriminata varietate, in ipſis præſertim commiſſuris ambitioſa natura ſolertiam oſtentante; vt an diſſimiles colores ſint, ſcire non poſſis, niſi cum primis extrema contuleris; ſcilicet decipiente commiſſura, quippe quæ tanto artificio à ſimillimis exorſa, in diſſimillima deſinit, vt elegantiſſimè Seneca *lib. 1. nat. quæſt. cap. 3.*

9. Verùm de multiplici horum colorum varietate, de commiſſurarum fallaci arte audiamus ſequentes Poëtas; quorum verſus ex obliquo obſerues velim, colorum arcus veritati non parum ſuffragati. Virgilius præter locum ſuperiùs citatum, ſic habet *Æneid. 5.*

Irim deſcribit Virgilius.

Irim de cœlo miſit Saturnia Iuno.
Illa viam celerans per mille coloribus arcum.

10. Ouidius 1. *Metamorph.*

Irim deſcribit Ouidius.

Nuntia Iunonis varios induta colores
Concipit Iris aquas, alimentaque nubibus affert.

11. Idem 6. *Metamorph.*

Qualis ab imbre ſolet, percuſſis ſolibus arcus
Inficere ingenti longum curuamine cœlum,
In quo diuerſi niteant cum mille colores;
Tranſitus ipſe tamen ſpectantia lumina fallit;
Vſque adeò quod tangit idem eſt: tamen vltima diſtant.

12. Seneca *in OEdipo,*

Irim deſcribit Seneca.

Imbrifera qualis impleat varios ſibi
Iris colores, parte quæ magna poli
Curuata picto nunciat nimbos ſinu.

13. Lucretius *lib. 6. de rerum natura,*

Irim deſcribit Lucretius.

Hinc vbi ſol radijs tempeſtatem inter opacam
Aduerſa fulſit nimborum aſpergine contrà,
Tum color in nigris exiſtit nubibus arcus.

14. Iam verò, quod ſecundo loco propoſitum fuit, ab Iride deſcendamus ad mare, quod nunc purpuraſcere, nunc caneſcere videmus, idem interdum cæruleum, quandoque ſubuiride intuemur. quos colores oriri ex diuerſa lucis irradiatione indicat Theophraſtus, vel, ſi mauis, Ariſtot. *lib. de coloribus, c. 2.* idémque clarè adſtruunt Conimbricenſes *lib. 2. de anima, c. 17. q. 2. art. 1. & 2.* hinc eos propterea ad apparentium genus reuocantes; & quidem qua ratione veri eſſe poſſint, cùm nullus eorum marinæ aquæ propriè inſit: At veros illos

Maris colores, qui.

15. eſſe probabilius cenſet Aguilonius *lib. 1. opticor. propoſit. 41.* idque ſic probat; quia ſubuiridis color non planè herbaceus, ſed cæruleus virore permixtus, aquæ proprius eſt, & naturalis, qui proinde à κῦμα, id eſt, *vnda*, cymatilis nuncupatur, latinè marinus, ſeu vndoſus. Hic mare pacatum cominus adſpectantibus ſe ſe offert, ex ea parte, qua nulla fit luminis repercuſſio ad oculos, etſi in lacubus, quàm in mari ſaturatior ſit; eminus autem ex auerſa Solis parte cæruleum magis conſpicitur propter aërem interiectum: eſt enim aër natura ſubcæruleus, vt mare ſubuiride. Caneſcit verò, cùm ſpumantes vndæ è longinquo cernuntur; tunc enim cùm nil præter extantes vndarum criſtas conſpicuum ſit, continuus quidam candor viſui occurrit; eſt enim ſpuma omnis candida, vt & nix, propter aërem aquæ inſertum. Cùm demum ex aduerſo Solis radio eminus mare proſpicitur, purpuraſcit; tum enim cæruleo rubedo miſcetur, quæ ab exhalatione aëri permixta cum ſole tranſlucet. Quare occiduo potiſſimùm hic color in mari conſpicitur, cùm plurima exhalatio diurno calore in ſublime euecta nubes occupauit. Verùm de coloribus maris plura vide apud Rhodiginum *lib. 26. cap. 18.*

Maris colores veros eſſe.

16. Superſunt Chamæleontis colores. Hic figura, & magnitudine lacerti, hianti ſemper ore, ſolus animalium nec cibo, nec potu alitur, nec alio, quàm aëris alimento. Mutat ſubinde colorem & oculis, & cauda, & toto corpore; redditque ſemper quemcunque proximè attingit, præter rubrũ, & candidum. defuncto pallor eſt. Hybernis menſibus latet, vt lacerta. Ita chamæleontem deſcribit Plin. *lib. 8. c. 33.* quæ duobus verſiculis elegantiſſimè Ouid. 15. *Metamorph.* perſtringit,

Chamæleontis deſcriptio.

Id quoque quod ventis animal nutritur, & aura,
Protinus aſſimulat tetigit quoſcunque colores.

17. De eodem fusè Ariſtoteles *lib. 2. de hiſtoria animalium, cap.* 11. & inter alia, hæc. Motat, inquit, ſuum colorem inflatus, mutatur color toto in corpore; nam & oculi concolores reliquo corpori redduntur, & caudæ eundem colorem accipit. Motus ei piger admodum, vt teſtitudinis eſt: palleſcit cùm moritur, defunctúſque eundem colorem ſeruat. Sed ſcrutemur cauſas huius mutationis; de qua te Seneca *lib. 1. natur. quæſt. cap.* 5.

Chamelaon cur mutet colore.

Non minus, inquit, nubes diuerſam ſpeculis naturam habent, quàm ceruices columbarum, & pauonum plumæ, & chamæleontes, & reliqua animalia; quorum color, aut ex ipſis mutatur, cùm ira, vel cupidine accenſa, cutem ſuam variant, humore diffuſo; aut poſitione lucis, quam pro vt rectam, vel obliquam receperint, ita colorantur.

18. Plutarchus opuſculo *de ſolertia animalium*, Chamæleon, inquit, mutatur; non vt moliatur aliquid, aut ſe ſe occulat; ſed ob metum ita vertitur, natura meticuloſus, & id mutationis conſequitur, vt ait Theophraſtus, ſpiritus multitudinem; parum enim abeſt, quin totum eius corpus pulmone impleatur, quo indicatur ipſum ſpirituum plenum, & mutatu facilem eſſe. Idem *lib. de diſcrimine adulatoris, & amici*, Adulatori, inquit, euenit, quod chamæleonti.

Chamæleon adulatoris ſymbolum.

Hic enim omni colori ſe poteſt ſimilem præſtare, dempto albo; & adulator in iis, quæ operę pretium habent, ſimilem ſe ſe præbere non valens, nihil non turpe imitando exprimit.

19. Argumenti affinitas hic me cogit attexere quiddam planè ſimile, de Tarando, & Polypo.

Tarandi colores quemodo mutentur.

Tarando, inquit Plinius *lib.* 8. *cap.* 34. magnitudo, quæ boui, caput maius ceruino, nec abſimile; cornua ramoſa, vngulæ bifidæ, villus magnitudine vrſorum. Tergori tanta duritia, vt thoraces ex eo faciant. Colorem omnium arborum, fruticum, florum, locorúmque reddit metuens, in quibus latet, ideóque rarò capitur; ſed cùm libuit ſui eſſe coloris, aſini ſimilis eſt.

20. Polypus autem, vt colorem ſuum mutet, Pindarus apud Plutarchum *de ſolertia animalium*, notum fecit, ac celebre, ſic canens,

Polypus quomodo colores mutet.

Marina beſtiæ colori
Aduerte mentem, & ſic vafer omnibus
Verſare in vrbibus.

21. & Theognis,

Polypodis fac morem imiteris verſicoloris:
Cui ſubit is, ſemper ſit ſimilis, lapidi.

Mutat enim ſe dedita opera Polypus, hac arte fugiens quæ timet, & apprehendens quibus alitur; decipiendo capiens non fugientia, & euitans prætereuehentia. Hæc de Polypo Plutarchus.

22. Hic verò petat quiſpiam, veríne ſint illi chamæleontis colores? ſubitam enim illam colorum productionem putarit fortaſſe nonnullus phantaſticam, ſeu apparentem eſſe, quòd nihil in illis firmum, ac ſtabile reperiatur.

Chamaleontis colores suntne veri.

Sed veros eſſe genuina ipſorum cauſa demonſtrat. Quemadmodum enim ratiocinatur Aguilonius *lib.* 1. *opticor. propoſit.* 41. ita in hoc animali generantur, vt in hominibus metu perculſis pallor, & in pudibundis rubor. cùm enim ſanguis in interiora recipitur, fit pallor; rubor verò cùm exteriora petit. Ita nimirum ex animi affectione, quæ in chamæleonte multiplex, ac frequens eſt, concitatur humor, vnde neceſſe eſt extimam corporis partem colore mutari. Atque ex his patet quid de Tarando, & Polypo ſit dicendum, quòd eadem omnium ſit ratio.

Sectio XII.

An lux ſit colorum hypoſtaſis.

1. ESſe lumen veluti quandam colorum hypoſtaſin, rectè docent Rhodiginus *lib.* 12. *cap.* 30. & Aguilonius *lib.* 1. *opticor. propoſit.* 41. Aſſertio obſcura, ſed vera.

Colores lux ſuſcitat.

Sunt enim otioſi, & ſegnes, ſine luce colores. ergo eos lumen ſuſcitat, & ceu propria hypoſtaſis, ſeu ſubſtratum vehiculum deciſos ab obiectis per medium vehit ad viſum. Ea enim eſt natura luminis, vt quemcunque attigerit colorem, mox illo tingatur; ac iam non purum, ſed infectum per medium diaphanum propagetur; niſi enim ita lumen colore affici dicamus, nulla exiſtet probabilis ratio, qua lumen à lumine diſcrepare oſtendamus, cùm tamen certò conſtet, vnum albidum, aliud flauum, aliud rubicundum, aut alio colore picturatum eſſe; hinc lux Solis aurea; Lunæ argentea; Mercurij rubicunda; flammæ ſulphureæ cærulea; æruginis accenſæ viridis.

Lucis varietas oritur ex colorum varietate.

2. Cùm autem diximus colores ab obiectis deciſos luce per medium vehi, caue id intelligas de realibus ipſis coloribus; talis enim colorum defluxus à rebus coloratis, à priſcis manare creditus, apertè repugnat Ariſtoteli *de ſenſu, & ſenſili, cap.* 3. Itaque accipias illam propoſitionem de coloribus intentionalibus, ſeu notionalibus; ſicut enim à corpore lucido per ſe lumen emanat, ac trans medium diaphanum fertur; item vt à calore igni inſidente, calor alius vndequaque propagatur; ita à coloribus corporeis, colores alij velut exuuiæ decidunt, ac luminis ope feruntur, quocunque luminis radij penetrant.

Colores notionales & intentionales qui.

Sunt verò hi colores longè tenuioris eſſentiæ, quàm corporei illi à quibus proueniunt; vt & lumen, quod per medium diaphanum oberrat, ſubtilius primæuo illo, quod in corpore lucido firmum, fixúmque natura conſtituit. Neque diutius in perſpicuo corpore perſeuerant, quàm lumen adſit, cuius præſidio labilis illorum natura fulciatur. Hæc propria eſt ipſorum nota, qua à corporeis, ſeu materialibus dignoſcuntur. Vocantur autem intentionales, ſeu notionales, quòd ſint veluti formæ, ſeu imagines rebus viſu dignoſcendis idoneæ. De his Lucret. *lib.* 4. *de rerum natura*,

3. *——Tenuis quoque debet imago*

Colores notionales deſcribit Lucretius.

Ab rebus mitti ſummo de corpore earum
Non ſolùm ex alto, penitúſque, vt diximus antè,
Verùm de ſummis ipſum quoque ſæpe colorem.
Et volgò faciunt id lutea, ruſſaque vela,
Et ferraginea, cùm magnis intenta theatris
Per malos volgata, trabéſque trementia fluitant.
Namque ibi conſeſſum caueaï ſubter & omnem
Scenaï ſpeciem patrum, matrúmque, deorúmque
Inficiunt, cogúntque ſuo fluitare colore.

Huius rei luculentiſſimum æquè, ac iucundiſſimum experimentum lubet adſcribere; de 4.

quo

quo Blancanus *in loca Ariſtotelis Mathematica, num.* 345. vbi de lucis figuratione, & Aguilonius *lib. .. opticor propoſit.* 42.

Colores per foramen conclauis obſcuri in obiectam chartam tranſmiſſi.

Conclaue ita occluſum ſit, vt nullum omnino lumen admittat, præter orbiculare foramen, quo feneſtra pertuſa ſit. Huic aptetur vitrum circulare in medio paulò craſſius, quàm in ambitu, quales ſunt vulgares dioptræ, quæ ad res augendas conficiuntur; qualia item vitra illa, quibus ignis excitari ſolet radiorum ſolarium tranſmiſſione. His ita comparatis, charta candida intus vitro obiiciatur, ea diſtantia, qua radij ſolares nati ſunt in vnum locum coire. Hic enim quæcunque foris ſunt, propriis velut coloribus depictá in charta conſpicientur, non ſine magna aſpectus illecebra, atque animi oblectatione, nihílque à re ipſa diſcrepabit imago, niſi ſola magnitudine, ac ſitu. Hic enim ex neceſſitate inuerſus erit; illa verò eò ſemper minor, quò

Necromantia ſimulata ex coloribus apparentibus.

5. res à vitro fuerit remotior. Ita plebem imperitam circumuenire ſolent vani quidam præſtigiatores, qui vt ſe Necromantiæ peritos oſtendant, cuius vix nomen ſciunt, iactant ſe poſſe dæmonum ſpectra ab inferis euocare, & aſpectantium oculis ſiſtere. Introducunt illi curioſos rerum occultiorum in obſcurum conclaue, quò nullum omnino lumen adſpirat, niſi tantillum, quantulum exilis vitri orbis immittit. Ibi ſilentio ſeuerè indicto, ſimulatíſque myſteriis rerum, ac verborum, atque adeò expectatione ipſa, dæmonem mox affutu-

6. rum denuntiant. Interea clanculum de eorum ſodalibus vnus dæmonis perſonam induit, qua is vulgò pingi ſolet, vultu horrido, ac monſtroſo, cornibus è fronte ſurgentibus, lupina pelle, & cauda, manicis, calceíſque vngulatis; tum is furis meditabundus eo obambulat loco, ex quo ſuus & color, & figura per vitreum orbem in conclaue transfundi poteſt. Rebus ita callidè comparatis ſilentium ſeuerius imperatur, quaſi prodíturus quiſpiam ſit è machina Deus. Hîc pallere alij, alij ſudare metu rei euenturæ. Profertur chartacea tabula, opponitúrque radio luminis in conclaue immiſſi. Prodit in ea dæmonis ſimulachrum obambulantis ſpecie, cernunt timidi, intuentur, contemplantur. Ita rudes illi homines, vt vmbram videant hiſtrionis, operam perdunt & pecuniam; nihilo profectò infantibus doctio-

7. res. Porrò colores, qui hîc apparent, non alij certè ſunt, quàm illi ipſi, quos ſuprà à veris reſecari, atque vnà cum lumine per medium diaphanum deferri diximus. Hi enim vitri ipſius denſitate infracti, tanquam per anguſtum foramen in obiectam chartam dilabuntur, in qua proinde conſpicui apparent, qui aliàs in medio peruio nullo modo perſpici poterant propter eſſentiæ tenuitatem. Sunt enim hi colores tantùm intentionales, non verò corporei, eiuſdem omnino naturæ cum illis, qui à coloratis rebus cum lumine in vicinos parietes remittuntur; tametſi in his ob vicinitatem vis maior deprehendatur, ac tanta etiam, vt in aëre illi ſtrato ſubinde cernantur, alioquin longè efficaciùs in tenebris.

Sectio XIII.

Diluuntur aliquot quæſtiones de coloribus.

Colorũ ſcientia difficillima.

Sectione hac poſtrema expediemus preſſiore 1.
ſtylo nonnullas, quæ ſuperſunt de coloribus difficultates; neque eas omnes vel pollicemur, vel audemus: ſiquidem colorum natura, teſte Scaligero *ſect.* 325. in Cardanum *ſect.* 20. omnium Philoſophiæ partium difficillima eſt.

Colorum proprietates quot & quæ.

Qvæstio autem I. eſt de colorum affecti- 2.
bus. Quattuor potiſſimum colorum affectiones agnoſcit Scaliger *d. exercitat ſect.* 18. ſplendorem nimirum, atque pelluciditatem; quibus addit floridum, & dilutum. floridum vocat illum, qui ſine ſplendore hilaris eſt, alio nomine plenus, vel ſatur dictus; cui contrarius eſt color dilutus; quia & dilutum vinum deponit coloris aliquid; & elotę veſtes æquè non implent viſum; idcirco vocari poteſt remiſſus, & per metaphoram leuior. Splendor, & pelluciditas quid ſint patet ex dictis.

Color floridus qui.

Color dilutus qui.

Colores quot modis mutentur.

Qvæstio II. eſt de colorum mutatio- 3.
ne. Qua in re aſſero mutari colores aut re vera, aut per repræſentationem. Mutantur re vera, cùm abolentur toti; vt in argento viuo, cùm excoquitur; aut eorum pars, vt in cera, cùm albeſcit: aut in fronde, cùm rubeſcit; & in cancris cùm vruntur. Aut vbi miſcentur; vt in Tyriamethyſtino. Aut cùm ſuperinductione teguntur; veluti nunc albedo faciei à minio; ipſa enim ſubtus etiam nunc alba eſt; ſed non apparet candor minio tectus. Per repræſentationem verò ſunt in ſpeculo colores; neque enim meus ibi color eſt, ſed coloris imago; mutantur ergo hi ad verorum mutationem. Alij verò per actus mutationem variantur, non per vllum ſubiectum; vt immoto pauonis collo, ſi lumen aliorſum transferatur. Scaliger *exercitatione* 315 *ſect.* 19.

Colores mundi vniuerſales qui.

Qvæstio III. petit, quot ſint, & qui vni- 4.
uerſales mundi colores? Sunt ex Platonicis non ignobiles, qui tres eſſe vniuerſales, præcipuóſque mundi colores arbitrentur, viridem, aureum, ſapphirinum, tribus cœli Gratiis dedicatos. Et viridem vtique Veneris eſſe volunt, atque item Lunæ; aureum Solis, ab Ioue tamen, Veneréque non alienum: ſapphirinum vero Ioui maximè accommodatum prædicant, cui & ſapphirus dicatur conſecratus. Hinc formulam mundi compingentibus præcipiunt, expedire ad Gratiarum cœleſtium munera capeſſenda tres potiſſimùm hos contueri colores frequentiſſimè; atque ſapphirinum quidem mundi ſphæris inſerere; antea verò ſphæris ad ipſam cœli ſimilitudinem addere ſidera; ipſam verò Veſtam, ſiue Cererem, id eſt, terram viridi excolere indumento. Rhodiginus *lib.* 1. *cap.* 21.

Fortis viri color qui.

Qvæstio IV. quinam ſit viri fortis co- 5.
lor? Plutarchus opuſculo *de virtute morali, ſub finem*, ſcribit fortem ſemper eſſe eiuſdem coloris; ideóque laudat illud Homeri, ex *Iliad.* 13.

Semper at eſt forti color idem: nec grauis illum
Pertentat metus.

vúltque immutatum hunc colorem eſſe conſtantis viri ſymbolum, qui modo perturbationibus impoſito nec deiiciatur aduerſis, nec proſperis efferatur. & certè ſi meticuloſam Chamæleonis ignauiam indicat variatus ſubinde color; idem immutatus ſignificabit viri fortis conſtantiam.

Fortem, & iuſtum deſcribit Horatius.

Sperat infeſtis, metuit ſecundis
Alteram ſortem benè præparatum
Pectus,

Horat. *lib.* 2. *Ode* 10.

6. Idem *lib.* 3. *Ode* 3.

Iuſtum & tenacem propoſiti virum
Non ciuium ardor praua iubentium,
Non vultus inſtantis tyranni
Mente quatit ſolida; neque Auſter
Dux inquieti turbidus Adriæ,
Nec fulminantis magna Iouis manus
Si fractus illabatur orbis,
Impauidum ferient ruinæ.

Iuſti laus. Breuiùs fortis & iuſti laudes complectitur Sapiens *Prou.* 12. ibi, *Non contriſtabit iuſtum quicquid ei acciderit.*

7. *Pilorum colores quot modis, & quas ob cauſas mutentur.* QVÆSTIO V. eſt de pilorum coloribus. fit niger pilus, cùm deuſto vi caloris vapore, excrementum in exactam fuliginem mutatur; flauus verò, cùm vapor minùs torretur, quippe quod tum eſt impactum, flauæ bilis, non nigræ fæculentum excrementum eſt. Albus verò pilus ex pituita naſcitur. Rufus ſicuti coloris flaui, albíque eſt medius; ſic eius generatio ex pituitoſæ, bilioſæque fæcis media quadam natura prouenit. Criſpi pili fiunt vel propter ſiccitatem temperamenti, (argumento ſit eos igni admotos, protinus intorqueri) vel propter obliquitatem meatuum, in quibus inflectuntur. Quod ſpectat ad canitiem, quibus ad ſummam ſiccitatem, cutis capitis non peruenit, imbecilli his omnino, albíque pili fiunt, quos vulgò canos appellant; imbecilli quidem, conuenientis alimenti penuria; albi verò propterea quòd alimentum quo aluntur, veluti ſitus eſt pituitæ, quæ ſpatio *Capilli criſpi vnde.* computruit. Ægypti, Arabes, Indi, & omnes qui calidam, & ſiccam regionem incolunt, nigros, exiguíque incrementi, ſiccos, criſpos, & fragiles pilos habent. Contrà qui humidam, frigidámque regionem habitant, Illyrij, Germani, Sarmatæ, & omnis Scythica plaga, modicè auctiles, & graciles, & rectos, & ruffos obtinent. Qui verò inter hos temperatum colunt tractum, hi pilos plurimi incrementi, & robuſtiſſimos, & modicè nigros, & mediocriter craſſos, tum nec prorſus criſpos, nec omnino rectos edunt. Hæc de pilorum colore, & qualitate Galenus *lib.* 2. *de temperamentis*, *pag.* 20. De eadem re vide Ariſtotelem, ſiue Theophraſtum *lib. de coloribus*, *cap.* 6.

8. Hinc intelliges illud Martialis ex *lib.* 1. *epigram.* 3. niſi malis criſpos, vel aliter arte intortos cincinnos

Crinibus in nodum tortis venire Sicambri,
Atque aliter tortis crinibus Æthiopes.

9. *Pueri cur nõ caneſcant.* QVÆSTIO VI. Cur pueri non caneſcant, cùm humidi, excrementoſique eſſe ſoleant? Illa eſt ratio, quòd humidi, & calidi ſint; pituita autem, vnde canities, humida, & frigida eſt. Alexander Aphrodiſienſis *lib.* 1. *problem. quæſt.* 4.

QVÆSTIO VII. Cur mulieres, & ſpadones caneſcere celeriter ſoleant? An mulieres, quia natura frigidæ ſunt, atque ex otij cauſa? Sic enim plus materiæ inutilis contrahi poteſt, præſertim ſi menſtrua defuerunt. Spadones, quia non ampliùs ſemen excernunt, ſed excrementum illud ſeminis genitale, quod pituitoſum eſt, per totum corpus mixtum cum ſanguine gerunt. Alexander *ibid. quæſt.* 5. 10. *Caneſcere citò mulieres, & ſpadones.*

QVÆSTIO VIII. Quam ob cauſam piſcatores, & omninò qui rem exercent marinam, ruffo ſunt omnes colore? Vtrùm quòd mare ſua ſalſugine calidum, & ſqualidum eſt? tale autem quódque pilos conficere ruffos poteſt, vt lixiuia, vt auripigmentum? An parte exteriore calidiores, interiore frigidiores reddantur, eò quòd ſumma corporis viciſſim modò madefiunt, modo à ſede reſiccantur, idque perpetuò agitur? Itaque pili aſſiccati extenuantur, & rutilantur; & omnes quidem incolæ plagæ ſeptentrionalis ruffo ſunt pilo, & tenui. Ariſtot. *ſect.* 38. *problem. quæſt.* 2. 11. *Piſcatores cur ruffi.*

QVÆSTIO IX. Quare qui mediocriter inſudarint, ſtatim ab exercitatione, colore hilarantur amœno, athletæ verò pallidi longè euadunt? An quia labor mediocris colorem leuiter prouocat, & ad corporis ſumma inuitat? nimius verò cum ſudore, & ſpiritu extrudit, dum corpus inter laborandum rareſcit, atque laxatur. Cùm igitur calor per ſumma reſidet corporis, color ille exultat, quemadmodum calefactis, aut pudefactis euenire ſolitum eſt. Vbi verò inde euanuit, pallor continuò ſuccedit. cæteri itaque mediocriter ſe exercent, athletæ prorſus vehementer laborant. Ariſtot. *ibidem, quæſt.* 5. 12. *Athletarum color.*

QVÆSTIO X. Cur homines cùm ſeneſcunt nigriores reddantur? An quia res omnes, excepto ſitu, nigriores, cùm putreſcunt, euadant? Senectus autem non niſi quædam putredo eſt? Ad hæc cùm ſanguis ſicceſcens nigrior reddi ſoleat, meritò ſenes ſunt nigriores; ſanguis enim eſt, qui noſtra corpora colore intingere valeat naturali. Ariſtot. *ibid. quæſt.* 9. 13. *Senum color.*

QVÆSTIO XI. eſt, quam ob cauſam pallidi, qui metuerunt, efficiantur? Alexander Aphrodiſienſis *lib.* 1. *problem. quæſt.* 12. reſpondet ex ea id oriri cauſa, quòd natura humana, víſque interior, quæ corporibus noſtris conſulit, ne quid extrinſecus capiat detrimenti, continuò fugit, & ſe ad loca confert penitiora cuſtodiæ gratia, quemadmodum nos quoque domum eadem de cauſa petere ſolemus: quò cùm properat, ſanguinem ſecum trahit, quo ſolo vehiculo, alimentóque vti conſueuit, vt pote qui ex ſuccis omnibus ſit bonus ſolus; hic autem eſt, qui florem noſtro largiri corpori poteſt. 14. *Pallidi cur ſint qui metuunt.*

QVÆSTIO XII. quamobrem rubeſcere ſoleant, qui gaudent? Quoniam natura ſponte rei occurrit, quæ grata extrinſecus occurrit. Quemadmodum nos amicis, aut liberis obuiam vltrò feſtinamus; naturam autem ſanguis comitatur, qui ſuo colore pingere faciem poteſt. Alexander eiuſdem *lib.* 1. *quæſt.* 14. 15. *Rubri cur fiant qui gaudent.*

QVÆSTIO XIII. cur rubore ſuffundantur, quos puduit? Ruborem ex pudore ortum, latè *ſupra ſect.* 6. inſpectum, & perpenſum, hic 16. *Rubor cur ex pudore.*

iterum

iterum quæſtioni ſubiicimus, quòd apud Alexandrum Aphrodiſienſem *lib.1.problem.quæſt.*15. nouam eius affectus cauſam inuenerimus: Quoniam, inquit, natura ſua naturali quadam, non arbitrali conſcientia, verecundatur, ac reueretur; quod honorandum, colendúmque ſenſerit. Itaque more pudicæ, nobiliſque puellæ compeſcitur: & ſe ad loca penitiora corporis recipit, atque occulit: quod cùm agitur, ſanguis concitus liberaliùs fluitat, cutémque ſuo colore pertingit. Sunt tamen, qui naturam ſeſe protegere copia ſanguinis aſſeuerent, quomodo & manum naturali ingenio tantiſper facies admouere ſolemus, dum pudore afficimur. Hæc ille.

17. *Malarum rubor cur ex pulmonis inflammatione.* QVÆSTIO XIV. Cur hominum malæ rubeant, quorum pulmo inflammatione laborat? Alexander *lib.2.problem. quæſt.*4. aſcribit eum colorem ſanguini in pulmone ebullienti, vaporémque ſibi ſimilem emittenti. Hic igitur, cum præ ſua leuitate ad malas ſe extulit, conſiſtit; atque ita per cutis tenuitatem, veluri per vitrum colorem ſuum oſtendit.

CAPVT IV.

De pigmentis, ſeu coloribus metallicis in ſpecie.

SECTIO I.

Quid, & quotuplex ſit color metallicus, ſeu mineralis.

1. COLORES materiæ exutos, exhibuere in abſtracto nudos, ſuperioris capitis ſectiones. Iam tandem magis phyſicè ſpectentur in concreto, ſuis inhærentes ſubiectis.

2. *Coloris etymon.* Principio autem triplex coloris occurrit etymon. Namque S. Iſidorus *lib.19.Originum, cap.*17. Colores, inquit, dicti ſunt, quòd calore ignis, vel Solis perficiuntur; ſiue quòd initio colabantur, vt ſummæ ſubtilitatis exiſterent. Et Perottus *in tertium Martialis epigramma.* A colo, inquit, fit colos, ſiue color, quia coloribus faciem, veſtes, domos, & reliqua omnia ornamus. Cùm autem inter legendum tibi inſonat colos, nil myſterij ſuſpicere: priſcæ ſolùm linguæ veſtigiũ agnoſce; vt idem ſit, (quòd præmonuit Perottus) & color,

3. *Color, & colos idem.* & colos Nonius etiam Marcellus, vbi de mutata declinatione, Vapos, inquit, & vapor; & timor, & timos; & labos, & labor; ita ſunt, vt color, & colos. Lucretius *lib.4.de natura rerum,*

Præterea omnis odos, fumus, vapor, atque alia res.

4. Idem *lib.6.*

Peruolitant, permanat odos, frigúſque, vapóſque.

Virg.1.*Æneid.*

Hic pietatis honos? ſic nos in ſceptra reponis?

Idem *Æneid.3.*

Nam quæ prima ſolo ruptis radicibus arbos.

5. *Coloris nomine quid intelligatur.* Porrò coloris nomine cùm intelligi poſſit, tum qualitas accidentaria viſu ſpectabilis, tum ſubſtantia corporea, quæ ita ſit in ſe colorata, vt ſuo alia etiam poſſit colore inficere; ſicut priorem ſignificationem aſciuit ſibi caput præcedens; ita poſteriorem vendicabit id præſens: hoc quippe propriè erit, quod polliciti ſumus, agere de coloribus in concreto. Non omnes tamen *Color concretus, & abſtractus.* meditamur concretos florum, auium, quadrupedum, hominum, aliarúmque rerum colores, ſed eos duntaxat, quos contractos viderimus ad foſſilium naturam; ſúntque ipſa pigmenta, & colores metallici, ſeu minerales; vnum tamen, aut alterum, vt purpuram, argumenti affinitate ex alio ordine interſeremus.

Quattuor potiſſimum metallicorum colorum 6. *Colorum metallicorum differentia.* differentias inuenio: floridum, auſterum; natiuum, factitium. Floridi ſunt, minium, armenium, cinnabaris, chryſocolla, indicum, purpuriſſum. cæteri auſteri. Naſcuntur ſinopis, rubrica, *Colores floridi qui.* parætonium, melinum, crettia, auripigmentum; cæteri finguntur, ochra, ceruſſa vſta, ſandaracha, *Colores auſteri qui.* ſandix, ſyricum, atramentum, & alij Ita Plinius *lib.35.cap.6.* Et quidem coloris partitio illa, in naturalem, & artificialem, vt facilis captu eſt, ita recepta communiter eſt apud alios, Iſidorum *Colores natiui, & factitij.* præcitatum, Vitruuium *lib.7.Architectura, cap.7.* Volaterranum *lib.27.Philologia, pag.*648.*&c.* Priorem verò illam coloris in floridum, & auſterum inueni etiam apud Scaligerum *exercitat.*325. *ſect.*18. Bulengerum *lib.1. de pictura, cap.*4. & Aguilonium *lib.1.Opticorum, propoſit.*39. Explicare 7. tamen quid ſit color floridus, quid auſterus, non *Color floridus, & auſterus quid.* eſt ita facile. Plinius ait illos eſſe floridos, quos dominus pingenti præſtat: cæteros auſteros: ſpecie, clariſſima; re, obſcuriſſima explicatio. Scaliger *exercitat.*325.*ſect.*18. Floridum vocat illum, qui ſine ſplendore hilaris eſt, alio nomine plenum, vel ſaturum; cui contrarium dicit eſſe dilutum. Aguilonius *loco citato*, floridos colores vocat eos, qui ſunt aſpectu iucundi, ac venuſti; vt aureus ex flauo, & rubeo; ex cæruleo, & rubeo purpureus; ex flauo, cyaneóque, viridis; cæteros non ita ſuaues, auſteros appellat.

Perfectè autem explicare ortum colorum me- 8. *Colorum metallicorum cauſa* tallicorum, planè arduum eſt, & operoſum, meíſque, vt ingenuè fatear, impar viribus: præſertim quòd ea in re ſcriptores ſint valdè parci, aut etiam ieiuni. Paucula quædam de hac generatione obſeruauit Agricola *lib.2.de ortu, & cauſis ſubterraneorum, ſub finem*; & quidem inter alia. Chryſocollam in venis gigni, cùm materia metallica imbuitur aquis, rurſúſque ſiccatur: cuius indicia, inquit, oſtendit labrum, aliúdve vas æneum, quod eſt in balneo, id enim ſi diu, ac multùm aqua madidum manſerit, poſt areſcens effloreſcit inſigni viriditate, quòd ſi ſuccus, vehementer acidus, concluſus circumſteterit æris materiam, ipſam erodens, æruginem efficit. 9. Similiter in metallis gigni videtur cæruleum, cùm ſalſus, & acidus humor corroſerit metallicam materiam, ad vtriuſque autem experientiam natura nos excitauit, didicimúſque conficere tam æruginem raſilem, quàm cæruleum. Hæc Agricola, ex quibus coniicere licet, quid de reliquorum geneſi philoſophari poſſimus: de qua tamen plura fortè infrà, vbi de ſingulis fuerit ſermo. Omnes autem colores calcis admixtione *Colores calce corrumpi.* corrumpi notat Iſidorus *lib.19.cap.17.* 10.

Interim ſupereſt recenſere pigmenta omnia, *Pigmentorũ, ſeu colorum mineralium enumeratio.* coloréſve metallicos, de quibus ſpeciatim mox inchoanda diſputatio, ea ſunt Minium, Arme-

nius,Cinnabatis,ſanguis Draconis, Chryſocolla,Indicum,Putpuriſſum,Purpura,Sinopis , Rubrica,Patætonium,Melinum , Erettia, Auripigmentum,Arſenicum,Sandaracha, Sandyx , Vernix, Sil , Cæruleum , lapis Lazulus , Cyaneum, Azurrum vlttamontanum, Neſtotianum,Puteolanum, Stibium,ſiue Antimonium , Ochra , Ceruſſa,Syricum,Atramentum, Chalcanthum , Vi-

11. *Colores metallicos qui ſcriptores tractarint.* triolum , Appianum , Anulate, Myſi , Chalcitis, Pſoricum , Melanteria , Theodoſios , Ærugo, Oſtrum ; de his habemus clariſſimos ſcriptores, Ariſtotelem 3. *Meteor.ſumma 3.cap.vltimo*,de Sandaracha, Ochra,Minio , Cinnabari. Theophraſtum *lib.de lapidibus*,de Minio,Ærugine, Ceruſſa, Cæruleo,Ochra, Rubtica , Chryſocolla , Auripigmento, Sandaracha. De eorum plurimis Plinius *lib.33.cap.5.6.7.& 13.& lib.34.c.*18.*& lib.35. cap.6.* Iſidorus *lib.19. originum , cap.*17. Albertus Magnus *lib.5. mineralium*, Vitruuius *lib.7. Architectura,à cap.7.* Volatertanus *lib.*27. *Philologia* , & *locis citandis inferiùs* , Dioſcorides , Matthiolus, Braſanolus,Agricola,Cardanus,Falloppius, Sca-

12. *Colores inter terras tractati.* liger,Biſciola , Bulengetus , & alij. Quia autem pletique colores metallici , quòd ſint colorati pulueres , habent etiam domicilium inter inſignes terras , de iis verò egimus *cap.2. huius libri*, ne actum agere videamur velle , iis omiſſis ad alios properabimus. Porrò diſſetuimus , *ſect.* 9. de Eletria. *ſect.*10. de Melino. *ſect.*11. de Ochra. *ſect.*11.de Sinopide,*ſect.*13.de Patætonio. *ſect.*14. de Theodotio. De Sile verò licèt ſectione vndecima dixerimus multa , adhuc tamen ſupererunt pauca,quæ addantur.

Sectio II.

De Minio.

1. *Minium eſt color floridus, & rubeus.* Minium eſſe pigmenrum , ſeu colorem floridum, manifeſtè docet Plinius *lib.35. c.6.* Idem eſſe ſub genere coloris rubei,teſtantur Vitruuius *lib.7. Architectura , cap.* 8. Theophraſtus *lib.de lapidibus*.Plin.*lib.33. cap.7.* Agticola *in Bermanno,pag.*450. & res per ſe eſt clara. Rubor autem minij Theophraſto æmulatur colorem cocci,qui,teſte Plinio *lib.*21.*cap.*8.in roſis micat,eóque gratius nihil traditur aſpectu. Eundem colorem tribuit illi Virg.*Eclog.*10.

Pan Deus Arcadia venit,quem vidimus ipſi
Sanguineis ebuli baccis,minióque rubentem.

2. *Minij auctoritas,& laus.* Non ſolùm maximæ, ſed etiam ſacræ auctoritatis fuiſſe apud priſcos Romanos hoc pigmentum,auctor eſt Plinius *lib.33. cap.7.* ipſius quippe Iouis ſimulacri faciem diebus feſtis minio illini ſolitam , triumphantúmque corpora ; ſic triumphaſſe Camillum ; addique in vnguenta cœnæ ttiumphalis ; ad hæc idem expeti Æthiopum populis,totóſque eo tingi proceres,húncque ibi Deorum ſimulacris colorem eſſe.Similia de laud.bus minij commemorant Alexander ab Alexand. *lib. 6.genial. cap.* 6. & Tiraquellus *ibi* , & Agricola *lib.*10. *de natura foſſilium* , *pag.* 364. Hic verò inter alia obſeruat , Arcades quoque eo pigmento Panis Dei effigiem coloraſſe ; quod & *loco citato* cecinit Poëta.

3. *Minij etymol.* Per Aſturiam Hiſpaniç regionem fluit Minius amnis. Maginus in deſcriptione huius prouinciæ. Vtrùm autem ab hoc fluuio nomen traxerit minium ; an ab hoc pigmento amnis ille dictus ſit Minius, incertum. Vtrumque lego, nec diſparia video rationis momenta.Vitruuius *lib.7. cap.9.* ait minium nomine ſuo indicare quo in loco procreetur. Falloppius *lib.5.foſſilium,cap.*36. ductus Iuſtini auctoritate,contendit hunc colorem ex Hiſpaniis afferri ſolitum , illíque dediſſe nomen , minium eius regni flumen. Contrà S. Iſidorus *lib.19. originum , cap.* 17. Hiſpanias præ cæteris regionibus,abundaſſe hoc pigmento , & hinc nomen Minio fluuio. Franciſcus Vatablos *de ortu foſſilium,& metallorum , cap.6. paraphraſtos, & annotationum in lib.* 3. *Ariſtotelis Meteororum*, & Plinius *lib.33. cap.7.* obſeruant minium quibuſdam dici cinnabarim , Græcis autem μίλτον. Verùm vtrùm minium differat à cinnabari,néc-ne , grauis eſt controuerſia , ſequenti ſectione examinanda. *Minij nomina.*

De prima autem minij inuentione , & vbi abundet , ſic habeto. Theophraſtus *lib. de lapidibus , non longè à fine* , cùm dixiſſet minium factitium paulò ſupra Epheſum ex quodam loco colligi , ſubdit commonſtraſſe hoc , & inueniſſe conficiendi artificium Calliam quendam Athenienſem in metallis argentariis , qui cùm propter ſplendorem putaret aurum in arena eſſe, ſtudioſè collegerit. Cùm verò animaduertiſſet nihil eſſe auri , miratus arenæ proptet colorem, pulchritudinem,hoc modo ad huiuſmodi deuenerit artificium. Nec vetus adeò inuentum hoc eſt ; fuit enim nonaginta annis ante magiſtratum Athenis Praxibuli. Hæc Theophraſtes; cu- 5. us paraphraſte Plinius *lib.33. cap.7.* Theophraſtus , inquit , 90. annis ante Praxibulum Athenienſium magiſtratum , quod tempus exit in vrbis noſtræ 249. annum , tradit inuentum minium à Callia Athenienſe,initio ſperante aurum poſſe excoqui arena rubente in metallis argenti. hanc fuiſſe originem eius. Reperitur autem tum in Hiſpaniis , tum apud Colchos ; item ſupra Epheſum in agris Cilbianis ; præterea in Carmania, & Æthiopia. Hæc Plinius. Vitruuius *lib.7.cap.*8.Bermannus *pag.*450.& Iſidorus *lib.19. cap.*17. aiunt minium primò fuiſſe inuentum in agris Epheſiorum Cilbianis. Dioſcorides *lib. 5. cap* 63.meminit ſolius minij Hiſpani. 4. *Minij primus inuentor.* *Minium vbi reperiatur.*

Sed veniamus ad minij diuiſionem , videamúſque , num natura,an arte,an vtroque modo perficiatur. Theophraſtus *lib. de lapidibus* , Minium , inquit , alterum natiuum , alterum factitium. Natiuum quod in Hiſpania oritur valdè durum , & lapidoſum , & quod inuenitur in Colchis. Hoc ferunt inacceſſis ineſſe rupibus , quòd decutiant iaculantes. Factitium verò paulò ſupra Epheſum ex quodam loco colligi. Arena tantum eſt , quam ſplendentem cocci colore colligunt , atque in lapideis vaſis leuiſſimè tritam lauant paulum in vaſis æneis. Quod verò ſubſidet , ſumunt iterum , & terunt , & lauant. Atque in hoc eſt minium arte confectum. Et alij quidem ex pari materia multum conficiunt , alij minus, alij nihil ; ſed lotura ſumma vtuntur ſigillatim illinentes : fit verò , quod infrà ſubſidet, minium , quod autem ſupernatat, & plus eſt, lotura. Hæc Theophraſtus, addens(quod nos etiam adnotaui 6. *Minij aliud natiuum, aliud factitium.*

adnotanimus)auctorem huius artificij fuiſſe Calliam Athenienſem.

7\. Plinius *lib.33. cap.7.* agnoſcit quattuor minij differentias, natiuum, factitium, primarium, ſecundarium. quod ſpectat ad natiuum, concedit minium naſci in Carmania, & Æthiopia. Reperiri verò tum in Hiſpaniis, ſed durum, & arenoſum; tum apud Colchos in rupe quadam inacceſſa, ex qua iaculantes decuterent, & id eſſe adulterum. ait etiam minium non aliunde Romam vehi ſolitum, quam ex Hiſpania; celeberrimum verò ex Siſaponenſi regione in Bœtica, vnde teſtatur Romam perferri ſolitum miniarium metallum, & ſignatam minij venam, quæ vocabula ſonant foſſile natiuum; idem ſunant rubentes minij arenæ, quas in metallis argenti dicit fuiſſe, in Cilbianis agris ſupra Epheſum.

Minium natiuum.

8\. Quod attinet ad alias ſpecies minij, animaduertit optimi minij arenam erui ex Cilbianis agris ſupra Epheſum, eam cocci colorem habere, teri, deinde lauari farinam, & quod ſubſidat iterum lauari; differentiam verò artis eſſe, quòd alij minium faciant prima lotura; apud alios id eſſe dilutius, ſequentis autem loturæ optimum, & ſincerum. Eſt autem alterum minij genus in omnibus ferè argentariis, itémque plumbariis metallis, quod fit exuſto lapide venis permixto. Et hoc eſt ſecundarium minium, multum infra naturales illas arenas, quod in officinis adulteratur. Hæc Plinius; ex quibus conſtat, minium ſincerum, ſeu primarium ab illo appellari, quod fit ex arenis minij rubentis inſtar cocci; adulteratum autem, & ſecundarium, quod fit ex plumbo vſto, & abluto, & rectè ſecundarium dicitur, quòd obtineat ſecundum præſtantiæ locum, nec ſit æquè ho-

Minium ſincerum, ſeu primarium. Miniū adulteratum, ſeu ſecundarium.

9\. num, ac illud prius ex arena factum. Et ita Plinium intelligit Falloppius *lib.5. foſſilium, cap.36.* Quomodo autem fiat minium tam primarium, quàm ſecundarium, fusè explicat Agricola *lib.9. de natura foſſilium, pag.357. & lib.10. pag.363. & 365. lib.* autem *ſecundo de veteribus, & nouis metallis, pag.405.* commemorat tres metallicas minij venas, vnam in Hiſpania, alteram in Attica, tertiam in Ionia; addit autem Orientem, & totam Africam carere minio, & argento viuo. Idem in dialogo illo, qui inſcribitur, *Bermannus*, plura notat de minio.

10\. Porrò minij materiam, naturam, modúmque quo gignitur, & perficitur, meliùs adhuc cognoſcemus ex Dioſcoride, Braſauolo, & Vitruuio. Dioſcorides enim *lib.5. cap.63.* Minium, inquit, in Hiſpania ex lapide quodam, argentariæ arenæ mixto conficitur. Braſauolus *in examine metallorum*, Minium, inquit, duplex eſt, natiuum florido colore inſignitum, & factitium, in viui argenti venis gleba ἄνθραξ nuncupata: effinditur ſubruffo colore, quæ circa ſe rubrum puluerem habet; hic puluis verum minium eſt. natiuum in vſu non videtur; fortè quia paucum, & in magno pretio; factitium, id eſt, quod habetur in officinis, ex accenſa arena coccinea argentariæ arenæ mixta; in primis autem pluribus loturis lauant, & aliis rubris adulterant. Probatiſſimum minium, quod igne fit, guttas argenti viui mixtas habet, antequam colorem per vim ignis acquirat. Hæc ex viſu dicta ſunt nobis, & non auditu, vidimúſque Venetiis adulterari ru-

Minij natura, & materia.

Minij generatio.

Minium probatiſſimum.

11\. brica quadam ſimul mixta. Hæc Braſauolus. Minium etiam adulterari calce, aduertit Plinius *lib.33. cap.7.* & Vitruuius *lib.7. cap.9.* Vt autem, quod promiſeram, indicem, quid ſenſerit Vitruuius de natura, & ortu minij; hic *lib.7. cap.8. & 9.* Foditur, inquit, gleba, quæ ἄνθραξ dicitur, antequam tractationibus ad minium perueniat. Vena vti ferreo magis ſubruffo colore, habens circa ſe rubrum puluerem. Cùm id foditur, ex plagis ferramentorum crebras emittit lacrymas argenti viui, quæ a foſſoribus ſtatim colliguntur. Ipſæ minij glebæ, expreſſo argento viuo, iam aridæ, pilis ferreis contunduntur, & moluntur; lotionibuſque, & coctuiris crebris naturam coloris naciſcuntur. Hæc Vitruuius.

Minium quomodo adulteretur.

Minij generatio.

12\. Perſimile eſt minium ſandarachæ, rubet enim vtrumque; id verò inter illa eſt diſcriminis, quòd ex minio, ſiue iam elaborato, ſiue rudi, conficiatur argentum viuum, quod è ſandaracha fieri non poteſt. Agricola *in Bermanno, pag. 452.* & Cardanus *lib.5. de ſubtilitate, pag.173.*

Minium ſandarachæ in quo ſimile, & diſſimile.

13\. Iam verò minij affectiones, vſúſque perſcrutemur. Præcipui ſunt ij, qui ſequuntur.

I. Minij deſtillatio gignit argentum viuum. Iſidorus *lib.19. cap.17.* Dioſcorides *lib.5. cap.64.* Vitruuius *lib.7. cap.8. & 9.* Plinius *lib.33. cap.8.* Agricola, & Cardanus *proximè* citati.

Minij diſtillatio parit argentum viuum.

II. In fornace excoctum minium, floridum, & fulgentiſſimum colorem contrahit. Dioſcorides *lib.5. cap.63.*

Minij color ex fornace.

III. Minium eſſe venenum docet Plinius *lib.33. cap.7.* cap. verò eiuſdem libri 8. id clariùs explicans, Quod cùm, inquit, venenum eſſe conueniat, omnia quæ de minio in medicinæ vſu traduntur, temeraria arbitror; præterquam fortaſſe, quòd illitum capiti, ventríve ſanguinem ſiſtit, dum ne quid penetret in viſcera, ac vulnus attingat; aliter vtendum non equidem cenſeam. Idem *lib.29. cap.1.* Comperi, inquit, vulgò pro cinnabari Indica in medicamenta minium addi, inſcitia nominis, quod eſſe venenum docebimus inter pigmenta.

Minium eſſe venenum.

14\. IV. Qui minium in officinis poliunt, faciem laxis veſicis illigant, ne in reſpirando pernicialem puluerem trahant, & tamen vt per illas ſpectent. Plinius *lib.33. cap.7.* Dioſcorides etiam *lib.5. cap.63.* ait minium habere in fodinis exitialem, & qui ſtrangulet halitum; ideóque faciem veſicis munire, qui in officinis id tractant, ne reſpirando lethalem aërem trahant, & nihilo ſecius per eas videant. Vim huius veneni, & veſicarum remedium perpendens Agricola *in Bermano, pag.452.* Profectò, inquit, hæc illigandi ratio ſalutaris eſſet noſtris, qui in aridis fodinis laborant. nam hi hauſto puluere difficultate anhelitus, & tabe pereunt, maximè in Carpati metallis, quæ noſtri etiam fodiunt; vt ibi mulierem inuenias, quæ ſeptem nupſerit viris, quibus omnibus iſta tabe confectis, mors immatura accidit.

Minium colligentes, & tractantes quomodo muniantur aduerſus vim illius.

V. Minium in voluminibus ſcriptura vſurpatur, clarioréſque litteras vel in auro, vel in marmore etiam in ſepulcris facit. Plinius *lib.33. cap.7.*

Minij vſus in ſcriptura & ſepulcris.

VI. Minium olim fuit vſui Deorum idolis, triumphantúmque corporibus; vt diximus ad initium huius ſectionis.

Minij vſus in triumphis & idolis.

Minij vſus in parietum te-ctorijs.

VII. Vtuntur minio pictores in elegantioribus parietum tectoriis. Dioſcorides *lib.5.cap 63.*

15. *Minio inimica lux Solis, & Lunæ.*

VIII. Secundarij minij ſplendor in patietibus ſentit vliginem: iiſdem miniatis Solis, atque Lunæ contactus inimicus: remedium, vt parieti ſiccato cera punica cum oleo liquefacta candens ſetis inducatur, iterúmque admotis gallæ carbonibus aduratur ad ſudorem vſque. Poſtea candelis ſubigatur; ac deinde linteis puris, ſicut & marmora nitеſcunt. Plinius *lib.33.cap.7.* Hanc eandem affectionem clariùs explicat Vitruuius *lib.7. cap.9.* ibi, Itaque minium, inquit, cùm eſt in expolitionibus conclauium tectoriis inductum, permanet ſine vitiis ſuo colore. Apertis verò, id eſt, periſtyliis, aut exedris, aut cæteris huiuſmodi locis, quò Sol, & Luna poſſit ſplendores, & radios immittere, cùm ab iis locus tangitur, vitiatur, & amiſſa virtute coloris, denigratur. Itaque cùm & alij multi, tum etiam Faberius Scriba, cùm in Auentino voluiſſet habere domum eleganter expolitam, periſtylij parietes omnes induxit minio, qui poſt dies triginta facti ſunt inuenuſto, varióque colore. Itaque primo locauit inducendos alius colores. At

16. *Minij color quomodo cera beneſi io conſeruetur.*

ſi quis ſubtilior fuerit, & voluerit expolitionem miniaceam ſuum colorem retinere, cùm paries expolitus, & aridus fuerit, tunc ceram punicam igne liquefactam paulo oleo temperatam ſeta inducat; deinde poſtea carbonibus in ferreo vaſe compoſitis eam ceram apprimè cum pariete calefaciendo ſudare cogat, fiátque, vt peræquetur; deinde cum candela, linteíſque puris ſubigat, vti ſigna marmorea nuda curantur. Ita obſtans ceræ punicæ lorica non patitur, nec Lunæ ſplendorem, nec Solis radios lambendo eripere ex his politionibus colorem. Hæc Vitruuius.

17. *Minium ſincerum, & adulteratum quomodo dignoſcatur.*

IX. Cùm minium adulterent vel rubrica, vel calce, vt diximus *ſuprà num.11.* huius ſectionis, afferendus eſt modus quo probari poſſit, ſítne ſincerum, an fucatum? Plinius *lib.33.cap.7.* Minium, inquit, auri modo probatur. Auro candente fucatum nigreſcit; ſincerum retinet colorem. Adulteratur etiam calce. Ac ſimili ratione ferri candentis lamina, ſi non ſit aurum, deprehenditur illico. Vitruuius *lib.7.cap.9.* Vitiatur, inquit, minium admixta calce. Itaque ſi quis velit experiri id ſine vitio eſſe, ſic erit faciundum. Ferrea lamina ſumatur, in ea minium imponatur, ad ignem collocetur donec lamina candeſcat, cùm è candore color immutatus fuerit eritque ater, tollatur lamina ab igne, & ſi refrigeratum reſtituatur in priſtinum colorem, ſine vitio ſe eſſe probabit; ſin autem permanſerit nigro colore, ſignificabit ſe eſſe vitiatum. Braſauolus *in examine metallorum*, idem ſentit.

18. *Minium verum cur hodie ignoratur.*

Hîc quærit Agricola *in Bermanno, pag.453.* quid in cauſa ſit, quòd hodie verum minium ignoramus, cùm olim magni vſus fuerit, & nunc eſſe poſſit in pictura? reſpondétque hoc inde prouenire, quòd Chymiſtæ factitium in ipſius locum ſubſtituerunt, quod ex argento viuo, & ſulphure conficiunt. Sed ego, inquit, malim vti natiuo, nam pulcherrimum illum ruborem ſulphuris fœditate nonnihil corrumpi arbitror; appellant verò factitium cinnabarim. Hæc Agricola. Ex quibus colligo, eſſe perdifficile aſſequi perfectè naturam veri minij; augétque difficultatem cenſura illa doctiſſimi Braſauoli, qui *in examine metallorum, pag.431.* Minium, inquit, eſt res pluribus ignota, etiam celeberrimis viris, qui de ipſo ſcribunt, cùm nihil viderint, aut experientia didicerint.

Minium etiā doctis ignotum.

Sectio III.

De cinnabari, & ſanguine Draconis.

1. *Cinnabarim eſſe Draconis ſanguinē vetus eſt opinio.*

Cinnabarim nihil eſſe aliud, quàm Draconis ſanguinem, peruetus eſt nonnullorum opinio. quia verò res iucundiſſimam redolet eruditionem, paulò altiùs repetenda origo. Inter Elephantos, & Dracones iugis eſt diſcordia; inſidiæque hoc aſtu præparantur. Serpentes propter ſemitas deliteſcunt, per quas Elephanti aſſuetis callibus euagantur, atque ita prætermiſſis prioribus poſtremos adoriuntur, ne qui anteceſſerint, valeant vltimis opitulari; ac primùm pedes nodis illigant, vt laqueatis cruribus impediant gradiendi facultatem. Nam Elephanti niſi præuenti hac ſpirarum mora, vel arboribus ſe, vel ſaxis applicant, vt pondere nitibundo attritos necent angues. Dimicationis præcipua cauſa eſt, quòd Elephantis, vt aiunt, copioſior, & frigidior ineſt ſanguis, & ob id à Draconibus auidiſſimè torrente captantur æſtu. Denique nunquam inuadunt niſi potu grauatos, vt venis propenſiùs irrigatis maiorem ſumant de oppreſſis ſatietatem. Nec aliud magis, quàm oculos petunt, quos ſolos expugnabiles ſciunt; vel interiora aurium, quòd is tantùm locus defendi non poteſt proboſcide. Itaque cùm ebiberint ſanguinem, dum ruunt belluæ, Dracones obruuntur; ſic vtrimque fuſus cruor terram imbuit, fitque pigmentum quicquid ſoli tinxerit, quod cinnabarim vocant. Hæc de cinnabaris ortu Solinus *cap.38.* ſui *Polyhiſtoris*; cui planè conſentit Plinius, qui *lib.8.cap.11.& 12.* non minori elegantia, deſcripto harum ferarum conflictu, poſtea *lib.33. cap.7.* μίλτον, inquit, vocant Græci minium, quidam cinnabari. Vnde natus error Indico cinnabaris nomine. Sic enim appellant illi ſaniem Draconis eliſi Elephantorum morientium pondere, permixto vtriuſque animalis ſanguine. His præmiſſis

Draco cur appetat ſanguinem Elephanti.

2.

I. Quæstio eſt, vtrùm cinnabaris ſit ſanguis Draconis eliſi Elephantorum morientium pondere, mixto vtriuſque feræ cruore, vt deſcripſere Plinius, & Solinus? de qua ſe requiramus ſcriptorum placita. Sed vide, ne puerile putes, ſi te cum Lælio Biſciola *tom.1.lib.2.cap.16.* præmoneam, eſſe cinnabarim maſculini, & fœminini generis; at cinnabari, neutrius. 3.

Draconis, & Elephātis pugna deſcribitur.

Cinnabaris an ſit ſanguis Draconis ſerpentis.

Cinnabaris cuius generis apud Grammaticos.

Solinus teſtatur cinnabarim pigmentum, vocari ſanguinem draconis. Idem præſtat Plinius *lib.33.cap.7.* 4.

Solini & Plinij opinio.

S.Iſidorus, Cinnabaris, inquit, à Dracone, & Barro, id eſt, Elephanto cognominatur. Aiunt enim Draconum eſſe ſanguinem, dum implicant Elephantos. Ruunt enim beluæ, & Dracones obruuntur, quorum fuſus cruor terram inficit, fitque pigmentum quicquid ſolo tinxerit.

Iſidori opinio.

Dioſcorides *lib.5.cap.63.* Multi, inquit, crediderunt, Draconis ſanguinem cinnabarim eſſe.

Dioſcoridis opinio.

Hanc

Hanc verò ipſe opinionem nec refellit, nec approbat.

5. *Scaligeri opinio.* Scaliger *exercitat.* 172. De ſanguine, inquit, Draconis tota fabula eſt.

Braſauoli opinio. Eiuſdem opinionis, vel hiſtoriæ à Plinio, & Solino conſcriptæ meminit Braſauolus tum *in examine ſuccorum Pradenſium, à pag.* 360. tum *in examine metallorum, pag.* 432. additque ex illo Draconis ſanguine terram infici, illámque terram ſic infectam, & mixtam in paſtillos, ac rotundos orbes conformari, eſſeque hinc illum puluerem, qui dicitur ſanguis Draconis, vel cinnabaris: huius autem opinionis ſolùm meminit Braſauolus, non eam aſſertiuè proponit, aut defendit.

6. *Vatabli opinio.* Vatablus *cap.* 6. *Paraphraſeos in tertium Ariſtotelis Meteor* vbi *de ortu foſſilium*, Cinnabaris, inquit, propriè cenſetur ſanguis Draconis, elephãtium morientium pondere eliſi, vnà cum elephantino ſanguine concretus, qui antidotis, medicamentiſque vtiliſſimus eſt.

7. *Tres ſententiæ de propoſita quæſtione.* Sed ne longior ſim, quàm par eſt, in ſingulis recenſendis; eos reuoco breuiter ad tres claſſes. In prima repono, Dioſcoridem, & Braſauolum, qui, vt vidimus, commemorata vulgi opinione, prudentes ſilentio inuoluunt propriæ ſententiam cenſuræ. Ad alteram refero Plinium, Solinum, Iſidorum, & Vatablum, qui aſſerunt vt verum cinnabareos ortum ex cruore Draconis eliſi pondere morientis elephanti. In tertia ſunt, qui vero parum ſimile ducunt progigni ex eo ſanguine hoc pigmentum, Scaliger *exercitat.* 172. Falloppius *lib.* 5. *foſſilium, cap.* 36. Matthiolus *in Dioſcoridem, lib.* 5. *cap.* 69. Agricola *in Bermanno, pag.* 453. & Lælius Biſciola *tom.* 2. *lib.* 2. *cap.* 16. Agricola autem, quamuis dicat, ſe loquentem de re, cuius ortus locum nec viderit ipſe, nec aliquid certi de eo acceperit; malle ſuſtinere aſſenſum, (quod & Dioſcoridem, Galenum, alióſque feciſſe teſtatur) potius, quàm aliquid dicere, quod poſteri, veritate comperta, meritò irrideant; mox tamen apertè fatetur ſe pronum propendere in ſententiam longè diuerſam ab illo Draconis ſanguine: id quod ipſe quoque probabilius exiſti-

8. *Cinnabarim non eſſe ſanguinem Draconis ſerpẽtis ſtatuitur.* mo, ob eam rationem, quam affert Matthiolus, videlicet conſentaneum minimè videri, vt Draconis ſanguis extra vaſa in terram diffuſus, puluere, & lapillis commiſtus, ſitu, & putredine obductus, contabefactúſque, viuum, ac verum ſanguinis colorem referre poſſit, quem tamen à cinnabari referre omnes affirmant. Confirmatur, quia Medicorum chorus, teſte Agricola *proximè* citato, fortiter reclamat oppoſitæ ſententiæ, de ſanguine Draconis ſerpentis, aſſeritque id eſſe mercatorum commentum.

9. *Cinnabaris an ſit ſanguis Draconis arborei.* Qvæstio II. eſt, vtrùm cinnabaris, quem negauimus eſſe ſanguinem Draconis ſerpentis, dici eſſe verè poſſit ſanguis Draconis in alio ſenſu? Reſpondeo affirmatiuè, ſi nimirum ſanguis Draconis ſupponat pro ſucco, ſeu gummi, vel lacryma, cuiuſdam plantæ. Ita Matthiolus *in lib.* 5. *Dioſcoridis, cap.* 69. Braſauolus *in examine ſuccorum Pradenſium, pag.* 360. 361. 361. *& in examine metallorũ, pag.* 433. Agricola *in Bermanno, pag* 453. Falloppius *lib.* 5. *foſſilium, cap.* 36. Biſciola *tom.* 2. *lib.* 2. *cap.* 16. & alij. Pro declaratione illud ex Fal-

10. *Sanguinis Draconis arboris multæ ſpecies.* loppio præmitto, quattuor dari ſpecies ſanguinis Draconis; quarum primam obſeruat vocari ſanguinem Draconis Arabum, tres verò reliquas ſanguinem Draconis in lacryma officinarum. *Sanguis Draconis Arabũ.* Arabes igitur, vt videre eſt apud Auicennam, & Serapionem, aiunt ſanguinem Draconis nihil eſſe aliud, quàm ſuccum Anchuſæ ſideritidis.

11. *Sanguines Draconis in lacryma multi.* Tres alij Draconis ſanguines in lacryma officinarum, ſunt vnus verus & naturalis; alter factitius; tertius veterinariorum. Verus, & naturalis ſanguis Draconis in lacryma, eſt cuiuſdam plantæ ſuccus, qui defertur ex Africa, & in inſula ſanctæ Crucis colligitur. Ea verò planta fortaſſe vocabatur Draco, vel illiſi; & inde forſitan origo fabulæ, de ſanguine Draconis illiſi; aut ea fortè lacryma exprimebatur torculari ex arbore illa, ideóque dicta ſanguis illiſi Draconis. Factitius ſanguis Draconis in lacryma fit, ex decocto Sandalorum, aut Verzini, & ex gummis quibuſdam; & in eo differt à naturali, quòd habeat venulas quaſdam albicantes, quia poſtquam eſt paratus, effloreſcit, breui temporis ſpatio gummis.

12. *Sanguis Draconis veterinariorum.* Alius Draconis ſangois in lacryma ille eſt, quo Veterinarij equis, aliiſque beſtiis medentur. *Sanguinis Draconis quinta ſpecies.* Quattuor hiſce Draconis ſanguinis ſpeciebus à Falloppio recenſitis, addamus quintam ex Cardano, qui *lib.* 8. *de ſubtilitate, pag.* 245. Inter lacrymas, inquit, pulchritudine ipſa nobilis eſt ſanguinis Draconis ſuccus, à ſimilitudine ſanguinis animalis dictus. Hic oritur in inſula Soquotra, ambitus 60. m. paſſuum in Æthiopico mari poſita iuxta Gingin Promontorium. Arbor ipſa mirabilis; ſenſim enim in cuſpidem aſcendit, velut ſalis, aut ſacchari conus, ex lato ab imo in anguſtum tendens.

13. *Sanguinis Draconis noua ſpecies.* Aliam ſpeciem ſanguinis Draconis ex planta lacrymantis agnoſcit Biſciola proximè citatos; ait enim in inſula Madera eſſe arborem, ab Luſitanis Draconem dictam, ſatis proceram, ſempérque virentibus ramis; eam verò non cædi ferro, ſed ſponte per æſtum Caniculæ humorem emittere, qui in rubentem denſatus lacrymam, Draconis ſanguis vocatur; *Draco arbor quomodo fundat ſanguinẽ.* addit verò Nicolaum Monardem ſcripſiſſe ſe intra fructum huius plantæ, cute ſublata, vidiſſe Draconis effi-

14. *Draconis effigies, an ſit intra fructum Draconis arboris.* giem; quod ſi verum eſſet, ſtatim conſtaret ratio, qua lacryma illa Draconis ſanguis ſit appellata; non eſt tamen certum; reuocatur enim in dubium à Cluſio, qui teſtatur apud Biſciolam *ibidem*, ſe eam plantam Olyſipone vidiſſe, nec tamen intra eius fructum Draconis imaginem animaduertiſſe.

15. Braſauolos meminit ſanguinis Draconis ex arbore quadam lacrymantis, cúmque è Libya in Ægyptum, & inde Venetias ferri, porrò qualis ſit illa arbor, ſe vſpiam nondum legiſſe. Id aſſerit *in examine ſuccorum Pradenſium, pag.* 362. *In examine* verò *metallorum, pag.* 433. meminit quoque illius ſucci, qui dicitur ſanguis

16. *Sanguis Draconis Africanus quomodo colligatur.* Draconis Arabum. Matthiolus etiam *proximè* citatos, admittit quendam ſuccum, colore ſanguinis, pellucidum, leuem, & fractu minimè contumacem, ex quadam arbore in Africa reſudantem, lacrymámque ſanguinis Draconis, ait ab officinis appellari; qua autem ratione ita illum appellent, fatetur ſe neſcire; niſi id eueniat, inquit, quòd fortaſſe ſua lingua plantam, à qua defluit, draconem appellent. Addit deinde ex Aloyſio Muſto Patritio Veneto in ſuis in Africam nauigationibus, hoc gummi collacrymare quidem

quidem ex quadam arbore, inciſo tamen priùs ab incolis plantæ cortice, vt fuſiùs inde fluat; hoc verò æneis cacabis exceptum, igni, reſinæ modo, decoqui, quoóſque conſiſtat, & hunc eſſe ſanguinem Draconis in lacryma.

Cinnabari eſt ſanguis Draconis arborei.

17. His præmiſſis probanda eſt aſſertio propoſita, videlicet cinnabarim eſſe ſanguinem Draconis arborei; id enim adſtruunt plures, iíque doctiſſimi Philoſophi; rametſi non in vnum, eundémque (plures enim diximus eſſe) conſpirant ſanguinem.

Cinnabari Agricola quid.

Agricola *in Bermanno, pag.* 453. putat cinoabarim eſſe ſanguinem Draconis Arabum; & quidem eſſe ſuccum, ſiue lacrymam arboris, ait indicari guſtu ipſo. Ad hæc, Mercator, inquit, quidam mihi retulit in Libya, & finitimis regionibus arborem à ſe viſam ſatis proceram, ex qua ſanguis Draconis manaret, perinde atque in Rhetis è larice reſina, quam medicamentarij, etiam Itali, pro terebinthi reſina vendunt.

Cinnabari Braſauolo quid.

Braſauolus *in examine metallorum, pag.* 433. concedens cinnabarim eſſe ſanguinem Draconis in lacryma, negat eſſe ſuccum Arabicum; at verò eſſe gummi, plantæ in Libya collacrymantis affirmat in examine ſuccorum Prædenſorum, *pag.* 362.

Cinnabari Biſciola quid.

Biſciola *tom.* 2. *lib.* 2. *c.* 16. probabile cenſet verum cinnabari, eſſe gummi arboris in inſula Madera, quæ à Luſitanis Draco nominatur, eiúſque ſuccum eſſe Draconis ſanguinem.

Cinnabari Falloppio quid.

18. Falloppius *lib.* 5. *foſſilium, cap.* 36. duo docet, primùm, ſanguinem Draconis Arabum, ſuccum ſcilicet Anchuſæ, non eſſe cinnabarim Dioſcoridis; ídque probat, quia cinnabaris Dioſcoridis eſt genus pigmenti ſatis præſtantis, & coloris rubri valdè intenſi; at ſuccus ille Arabicus, eſt rubeus quidem; at coloris minùs intenſi. Deinde ait cinnabarim Dioſcoridis eſſe Indicum, eamque eſſe verum, & naturalem ſanguinem Draconis in lacryma officinatum, idque probat primò auctoritate recentiorum, quibus addit Ludouicum Muſtum Venetum, qui teſtatur ſanguinem Draconis in lacryma colligi in inſula ſanctæ Crucis. Secundò, quia ſicut cinnabaris Dioſcoridis eſt pigmentum; ita etiam hic ſanguis Draconis in lacryma; quando enim pictores volunt exprimere ſanguinem manantem ex vulneribus Seruatoris noſtri Iesv Christi, nihil aliud adhibent, quàm ſanguinem Draconis in lacryma, ratum ſanè pigmenti genus: præterea, cinnabaris Dioſcoridis refrigerat, aſtringit, & cohibet, quæ omnia etiam præſtat hic Draconis ſanguis; exhibetur enim ad cohibendum ſanguinis fluxum, & ad ſupprimendum fluxum ſanguinis per aluum. Ita Fallop.

Sanguis vulnerum Chriſti quo pigmento exprimatur.

Cinnabari Matthiolo quid.

19. Matthiolus *in lib.* 5. *Dioſcoridis, c.* 69 aſſerit ſanguinem Draconis in lacryma, ex arbore quadam reſudantem in Africa, eſſe legitimam cinnabarim Dioſcoridis, & probat, quia huic ſanguini competūt omnes affectiones, quas Cinnabari tribuit Dioſcorides *lib.* 5. *c.* 63. ibi, Cinnabaris, inquit, ex Libya affertur, pretium illi ingēs eſt, támque exiguum affertur, vt vix variandis in pictura lineis, pictoribus ſufficiat. Profundi coloris eſt; eámque ob cauſam credidere multi Draconis ſanguinem cinnabarim eſſe. Vis illi eadem, quæ hæmatiti, id eſt, ſanguineo lapidi, oculorum medicinæ accommodata, verùm efficaciori vi; validiùs enim adſtringit, & ſanguinem ſiſtit. Ambuſta, & puſtulas cera excepta cinnabaris ſanat.

Cinnabaris vires ex Dioſcoride.

Quòd ſi quis fortaſſe illud obtrudat, cùm hoc 20.
loco ſcribat Dioſcorides de metallis tantùm, ac foſſiriis tum coloribus, tum medicamentis, conſentaneum minimè videri, vt his inſeruerit arborum lacrymas, quarum hiſtorias, & facultates, fuſiùs 1. *lib.* tractauit; & ob id omnino credendum eſſe, cinnabarim foſſile eſſe medicamentū. Hæc obiicienti ita vult reſponſum Matthiolus, cùm ea hoc loco recenſeat Dioſcorides, quæ ob colorum nitorem, in pictorium veniunt vſum, nempe ceruſſam, chryſocollam, Armenium, cæruleum, Indicum, Ochram, & alia pleraque, non mirum, nec præter inſtitutum fuiſſe, quòd his etiam cinnabarim adiunxerit, quanquam arboris fuerit lacryma. Videmus enim inter hæc Indicum quoque à Dioſcoride connumeratum eſſe, quod tamē nec foſſile, nec metallicum eſt, ſed in India ſpumæ inſtar, ex arundinum quarundam germinatione ſponte prouenit.

Cinnabaris lacryma cur metallicis inſeratur.

Ex dictis colligo communiorem eſſe ſententiam, cinnabarim, ſaltem Dioſcoridis, eſſe verum, 21.
ac naturalem ſanguinem Draconis in lacryma officinatum, ex Africæ plantis quibuſdam reſudantem: hanc ergo ſequamur.

Cinnabari Dioſcorida quid.

Qvæstio III. eſt, quotuplex ſit cinnabaris? Reſpondeo plura eſſe cinoabareos genera; 22.
prima & ſumma ſunt illa duo; cinnabaris lacrymoſa, & cinnabaris metallica, ſeu foſſitia: illa eſt ſuccus ex quibuſdā plantis in Africa reſudans, & eſt propriè ſāguis Draconis in lacryma officinarū, modo in præcedenti quæſtione deſcripto; hæc verò vel eruitur ex fodinis, vel paratur ex foſſilibus. Omnia probo ex clariſſimis ſcriptoribus.

Cinnabari quotuplex.

Cinnabari lacrymoſum, & metallicum.

Agricola *in Bermanno, pag.* 453. diſtinguit duplicem cinnabarin, vnam metallicam ex argento viuo, & ſulphure confectam; alteram non metallicam, quam dicit eſſe ſanguinem Draconis in lacryma manantem ex quibuſdam Libyæ plantis. *lib.* etiam 8. *foſſilium, pag.* 333. & *lib.* 10. *pag.* 363. meminit cinnabaris metallicæ, quæ fit argento viuo.

Cinnabari quotaplex Agricola.

Lælius Biſciola *tom.* 2. *lib.* 2. *c.* 16. agnoſcit du- 23.
plex cinnabari; Indicum vnum, ſiue Africū, quod propriè eſſe cinnabari, aítque eſſe cinnabari primæ ſignificationis, ſiue cinnabari Dioſcoridis, idque nihil eſſe aliud, quàm lacrymam, ſiue gummi, par virtute hæmatiti lapidi, & ipſo ad oculos curandos efficacius, quòd magis adſtringat, & ſanguinem coerceat: medetur item ambuſtis igni, & papularum eruptionibus, & poteſt non modò abſque periculo, ſed ſumma etiam cum vtilitate ad internas corporis medicinas vſurpari. Alterum, inquit, ſecundæ ſignificationis appelletur cinnabari, ſcilicet Theophraſti, ſeu Galeni, qui primum illud genus non videntur agnouiſſe; & hoc quidem lapidoſum eſt, & metallicum, ac naturale, & verum minium Plinio, cuius vena, argentum eſt viuum, cuius & gleba anthrax dicitur à Vitruuio *lib.* 7. *cap.* 8. quòd vniuersè Græci μίλτον appellant, eiúſque duas diſtinguunt ſpecies; vnam, quam vocant Ammion, arte videlicet factam ex arenis cocci colore; alteram, quæ fit in venis omnibus argenti, ac plumbi exuſto lapide venis permixto; cum quo videtur reponendum vulgare, ac tritum apud officinas cinnabrium,

Cinnabari quotuplex Biſciola.

Cinnabari primæ ſignificationis.

Cinnabari ſecundæ ſignificationis.

cinnabrium, quod fit ex argento viuo,& ſulphure ſublimatis, vel ex plumbo, & ceruſſa vſta hodie,vt plurimum; quæ omnia genera, ſi intus aſſumerentur,afferrent mortem,venena enim ſunt; magno tamen fructu miſceri iis poſſunt, quæ exteriùs adhibentur,vt ſuffimentis ad luem Gallicam detergendam, & nonnullis aliis vnguen-
24. tis. Hæc Biſciola. Quòd ſi quis petat, quid cauſæ ſit, cur cinnabari primæ ſignificationis vocetur Indicum, ſiue Africum? Indicum quidem ab Arriano, & Plinio, Africum verò, ſeu Libycum ab aliis, hunc optimè ſcrupulum eximit eo loci Biſciola,dicendo,quam huius lacrymæ experientiam habuerit Arrianus in India, eandem poſteriores habuiſſe in Africa. Quid enim, inquit, repugnat duabus eandem plantam in regionibus inueniri?

25. *Cinnabari quotuplex Falloppio. Cinnabari indicum & Dioſcoridis quid. Cinnabari ſimpliciter & metallicum quid. Cinnabari naturalis tres ſpecies.*

Falloppius *lib.5.foſſilium,cap.*36. admittit duos cinnabares; vnum, quem vocat cinnabarim Indicum, & cinnabarim Dioſcoridis, húncque ait eſſe illum ſanguinem Draconis in lacryma officinarum,quem,vt vidimus in ſuperiori quæſtione, dicit eſſe verum & naturalem ſanguinem Draconis in lacryma; alterum,quem appellat cinnabarim ſimpliciter,&cinnabarim metallicum; hunc verò partitur in duo genera, nimirum in cinnabarim naturalem, & cinnabarim factitium, ſeu artificialem. Sub genere cinnabaris naturalis collocat tres ſpecies, quas ait fuiſſe notas Theophraſto; prima eſt prædurus lapis,qui in fodinis argentariis effodiebatur, & vocatur cinnabaris mineralis. Secunda, iam nobis ignota, decutiebatur ex rupibus illis inacceſſis apud Colchos,de quibus diximus *ſect. præced.* Tertia erat cinis coloratus, qui in eiſdem fodinis reperiebatur; &
26. eſt ille, qui deſcribitur à Theophraſto. Generi autem cinnabaris artificialis ſubiicit quinque ſpecies,tres antiquorum,duas recentiorum. Triplex enim apud antiquos fuit ſpecies cinnabaris artificialis: vna quæ fiebat ex arena quadam ſubrubra, & ſplendeſcente, quam ex Cilbianis agris propè Epheſum effoſſam emolliebant, abluebántque. Secunda fiebat ex plumbo vſto, & optimè abluto. Tertia conficiebatur ex lapide illo, qui vocatur anthrax, id eſt, carbunculus, éſtque coloris ſubrubri, inclinantis in ſpeciem ferri; ex hoc ergo lapide, vi ignis extrahebatur argentum viuum, quo expreſſo, vi iterum ignis ex eo quod ſupererat fiebat cinnabaris. Duæ verò ſpecies cinnabaris artificialis, notæ, & vſui ſunt noſtris recentioribus in officinis; vna quæ fit ex ceruſſa exuſta, & nihil aliud eſt, quàm veta Sandyx antiquorum; altera, cui nomen cinnaprium,vel cinnabrium,reperta eſt à Chymicis, argentum viuum cum ſulphure admouentibus igni;eo enim pacto extinguitur hydrargiros, rubeſcítque, & aſcendens ad ſummum vaſis, inibi colligitur,fítque cinnabrium admodum præſtãs, quod eſt in frequenti vſu in officinis;primò quidem pro pictoribus; deinde etiam pro Medicis quibuſdam empiricis, qui ex ipſo,ex ligno aloës, ex myrrha,& quibuſdam aliis, faciunt ſuffimen, quo laborantes morbo Gallico vtuntur bis, ter, quater, donec excitetur copioſum ſputum, vel fluxus alui. Hæc Falloppius, addens cinnabarim metallicum, diuiſum in octo prædictas ſpecies, tres naturales, & quinque artificiales, eſſe idem, quod antiquorum minium, de quo actum eſt *ſectione præcedenti.*

Cinnabari artificialis quinque ſpecies. Sandyx antiquorum quid. Cinnabrium quid. Gallicæ luis remedium. Cinnabari, quódnam ſit idem cum minio.

27. *Cinnabari quotuplex ex Matthiolo.*

Matthiolus *in lib. Dioſcoridis 5. cap.69.* præter Dioſcoridis cinnabarim, quam ſcripſit eſſe ſanguinem Draconis in lacryma officinarum, docet duplicem aliam cinnabarim hodie apud nos vulgo eſſe in communi vſu, factitiam vnam, foſſilem alteram. factitia fit ex ſulphure, & argento viuo diu arte quadam igne torrefactis. Foſſilis eſt lapis purpureus ad rubedinem declinans,hæmatitæ lapidi æmulus, non admodum durus, impensè tamen grauis, tantóque plerumque argento viuo prægnans, vt per ſeſe, nulla ignium vi guttatim exiliat. Factitia paratur ex argento viuo, & ſulphure, fictilibus quibuſdam concluſis, & flagrantiſſimo igni admotis, donec ad
28. ſaturitatem rubeſcant. Huius duplicis cinnabaris nullus eſt vſus in medicamentis, quæ intus in corpus ſumuntur,quòd pernicioſæ ſint, & venenoſæ; iis tamen vtiliter admiſceri poſſunt, quæ exteriùs adhibentur, nempe ſuffimentis, quæ fiunt ad delendam Gallicam luem, vbi cætera non profuerint remedia, vnguentis item nonnullis ad idem facientibus. Ita Matthiolus *ibi*,addens ſe frequenter vidiſſe cinnabarim foſſilem in argenti viui fodinis in Hydria monte, qui vna tantùm dieta à Goritia diſtat,circa Carniolæ fines; inſuper adiicit prædictam duplicem cinnabarim eſſe in vſu apud pictores.

Gallicæ luis remedium.

29. *De cinnabrio. Cinnabrium quid. Cinnabrij materia & confectio.*

Qᴠæꜱᴛɪᴏ IV. quid ſit cinnabrium,& quomodo fiat? Reſpondeo eſſe ſpeciem cinnabareos, non illam tamen antiquorum, quæ dicitur vel ſanguis Draconis pondere morientis elephanti, eliſi; vel ſanguis Draconis in lacryma officinarum, ſed eam quæ eſt ſub genere cinnabaris metallicæ artificialis, fitque ex argento viuo, & ſulphure ſublimatis, vel ex plumbo, & ceruſſa vſta. Ita Braſauolus *in examine metallorum, pag.* 432. Falloppius, & Biſciola citati *in ſuperiori quæſt.* quibus adde Cardanum, qui *lib.5. de ſubtilitate, pag.*174. recenſens cinnabrium inter metallica factitia, modum quo poſſit parari, aperit illis verbis. Sulphur, inquit, in ollam pone, liqua, duplum adde argenti viui, perpetuò miſce ſuppoſito igne, donec argenti viui nulla ſpecies appareat,inde refrigerari permitte. Denuò vetù excoques, & ſenſim vſquequo non ſtrideat; tunc autem ignibus auctis idem coquere expedit, donec exeat ruber fumus; ſic paratum, faciet ad ſcribendum, ac pingendum rubro colore, natiuámque cinnabarim æmulabitur. Hæc Cardanus.

30. *Cinnabari quomodo adulteretur.*

Qᴠæꜱᴛɪᴏ V. quomodo adulteretur illa antiquorum cinnabaris, quæ putabatur cruor Draconis eliſi pondere morientis elephanti? Plinius *lib.*33. *cap.* 7. ait adulterari ſanguine caprino, aut ſorbis tritis. Hanc fraudem clariùs explicans Matthiolus *in lib.5. Dioſcoridis, cap.69.* dicit impoſtores ſuo fingere arbitrio factitium cruorem Draconis eliſi, primò reſinas, rubræ infectoriæ radices, braſilij decoctum, tragacanthæ lacrymam, rubricas, & alia permulta immiſcentes; deinde ex hircino ſanguine, rubrica ſinopica, vel fabrili, contuſis lateribus, & ſorbis, diutiùs inſolatis; alios etiam modos huius doli parandi ſignificat ibi dari Matthiolus.

31. *Cinnabaris, & minij conuenientia, & differentia.*

Qvæstio VI. vtrùm minium, & cinna-
bari ſolo nomine, an etiam re ipſa, & natura
differant? Ariſtoteles *lib. 3. meteor. ſumma 3. cap.
vlt.* de iis loquitur, velut de diuerſis. Dioſcorides
lib. 5. cap. 63. Falsò, inquit, exiſtimant quidam
minio eandem cinnabarim eſſe. Plinius *lib. 29.
cap. 1.* Comperi, inquit, vulgo pro cinnabari In-
dica in medicamenta minium addi, inſcitia no-
minis, quod eſſe venenum docebimus inter
pigmenta. Idem *lib. 33. cap. 7.* *μίλτον*, inquit, vo-
cant Græci minium, quidam cinnabari. Vnde
natus error Indico cinnabaris nomine. Sic enim
appellant illi ſaniem Draconis eliſi elephanto-
rum morientium pondere. Illa cinnabaris anti-
dotis, medicamentiſque vtiliſſima eſt. At Me-
dici quia cinnabarim vocant, pro ea vtuntur
hoc minio, quod venenum eſt. Iſidorus *lib. 19.*
32. *originum, cap. 17.* Hoc, inquit, minium quidam
dicunt eſſe cinnabarim; rectè autem, nécne, non
definit hic ſcriptor. Braſauolus *in examine me-
tallorum, pag. 432.* ait ſurda aure audiendos, qui
aſſerunt cinnabarim apud antiquos idem eſſe
cum minio, diuerſa enim, inquit, ſunt, vt
Dioſcorides cenſet. Vatablus *cap. 6. paraphraſeos
in 3. Ariſtotelis meteor. de ortu foſſilium*, Minium,
inquit, quidam vocant cinnabarim; attamen
cinnabaris propriè cenſetur ſanguis Draconis
elephantium morientium pondere eliſi. Hæc
cùm ita ſint, nihilominus non deſunt, qui con-
fundant minium cum cinnabari; vtrumque pro
eodem accipientes, vt obſeruant Plinius, Dioſco-
rides, Iſidorus, Braſauolus, & Vatablus *locis ci-*
33. *tatis.* Verùm hanc litem optimè dirimunt Mat-
thiolus *in lib. 5. Dioſcoridis, cap. 69.* Falloppius
lib. 5 foſſilium, cap. 36. & Biſciola *tom. 2. lib. 2. cap. 16.*

Cinnabari Indicum, ſeu Africum, & Dioſcoridianum.

diſtinguentes duplicem cinnabarim, vnam, quam
vocant Indicam, ſeu Africam, & Dioſcoridia-
nam, eámque eſſe ipſum verum, & naturalem
ſanguinem Draconis officinatum; alteram me-

Cinnabari metallicum, ſeu foſſitium.

tallicam, ſeu foſſitiam, & hanc eſſe idem cum
minio antiquorum, vt fuſiùs explicuimus *quæſt. 3.
huius ſect.* Id ipſum noua obſeruatione confir-
mat Matthiolus *loco citato*, quia ſicut, teſte Dio-
ſcoride *lib. 5. cap. 63.* Minium in metallis eructat
halitum ſtrangulantem, ob idque foſſores veſi-
cis ſibi faciem obuelant, vt per illas ſpectent,
nec reſpirando noxium vaporem attrahant; ita
vbi cinnabaris in Hydria monte foditur (vt ego,
inquit Matthiolus, *vidi*, & teſtari poſſum) arti-
fices eam decoquentes fictilibus quibuſdam ad
id conflatis, & conuerſo ſimul ore argilla cir-
cumlitis, vt inde argentum viuum eliciant, na-
res, & os linteis ſibi obſtruunt, ne noxio vapori
liber pateat aditus; quod non modò huiuſce ha-
litus noxa, anhelosi fiant, qui hauſerunt, ſed ple-
rumque dentes vniuerſos amittant, putreſcenti-
bus circumquaque gingiuis, vt quidam apertiſſi-
mè teſtantur, qui ſpreto narium, & oris velamen-
to, vt cæteris viderentur fortiores, edentuli pror-
ſus facti ſunt, continuo tremore concuſſi.

34. *Cinnabaris vires & vſus.*

Qvæstio VII. petit proprietates, vſúſ-
que cinnabaris. Ad colorem, & vim medicam
reuocantur proprij omnes cinnabareos vſus.
De colore, citra controuerſiam eſt, illum eſſe
rubrum, vt teſtantur omnes præcitati auctores;
ſiue cinnabari confundatur cum minio, quod
rubeum deſcripſit ſectio præcedens; ſiue ſuma-
tur pro ſanguine Draconis, cuius tot ſpecies
diſtinximus *quæſt. 2.* omnes haud dubiè ita ap-
pellatas, à colore ſanguinis, quem inter rubeos
referre palmam, ſolos latet cæcos. Et quidem
Solinus *cap. 38. Polyhiſtoris*, Iſidorus *lib. 19. cap. 17.*
loquentes de cinnabari, credito ſanguine Dra-
conis eliſi, illud vocant pigmentum. quod eſſe
coloris rubri addit Iſidorus. De eodem loquens
Plinius *lib. 33. cap. 7.* Nullus, inquit, eſt alius
color, qui in picturis propriè ſanguinem red-
dat. Dioſcorides autem *lib. 5. cap. 63.* loquens de
ſuo cinnabari, quod *ſuprà* interpretati ſumus
ſanguinem Draconis in lacryma officinarum,
Cinnabaris, inquit, ex Libya affertur; pretium
illi ingens eſt, támque exiguum affertur, vt vix
variandis in pictura lineis pictoribus ſufficiat.
Profundi coloris; eámque ob cauſam credi-
derunt multi Draconis ſanguinem cinnabarim
eſſe. Hunc eundem Dioſcoridis cinnabarim vo- 35.
cans Falloppius *lib. 5. cap. 36.* Draconis ſangui-
nem in lacryma, ait eſſe rarum pigmentum, val-
de pictoribus familiare ad exprimendum ſan-
guinem manantem ex vulneribus Iesv Christi
è Cruce pendentis. De eodem Dioſcoridiano cin-
nabarico pigmento diſſerens Matthiolus *lib. 5.
cap. 69.* Pictoribus, inquit, expetitur, vt in-
tento eius colore purpureas, rubentéſque con-
cinnent vmbras, vbi priùs picturas rubro, vel
purpureo infecerint.

Quod ſpectat ad medicos vſus, Matthiolus 36.
proximè cit. vbi de cinnabari Dioſcoridis, Ad-

Cinnabaris vſus medici.

ſtringendi, inquit, vi pollet, & maiore quidem,
quàm hæmatites; quo fit, vt feliciùs eo vtantur
Medici ad muliebres, & dyſentericas fluxiones,
ad cruentas excreationes, ad firmandos commo-
tos dentes, & roborandas gingiuas. Verùm de
pluribus medendi viribus, quas habent variæ
cinnabari ſpecies, ſiue illæ ſumantur intus, ſiue
exteriùs applicentur, vide quæ diximus *ſuprà
quæſt. 2. 3. 4. 5. & 6. huius ſect.*

Sectio IV.

De Indico.

Locum inter colores floridos habet Indicum, 1.

Indicum eſt color floridus.

teſte Plinio *lib. 35. cap. 6.* Naſcitur in India,
vt obſeruat S. Iſidorus *lib. 19. cap. 17.* ideóque re-
ctè Vitruuius *lib. 7. cap. 9.* ait, hoc pigmentum ſuo
nomine indicare, qua in regione procreetur. Cu-
ius autem ſit naturæ, quam recipiat diuiſionem,
quas habeat affectiones, explicabimus tum ex
auctoribus citatis, tum ex Dioſcoride *lib. 5. cap. 61.*
aliàs 67. & Matthiolo *ibi*, quibus addamus Fal-
loppium *lib. 5. foſſilium, cap. 34.*

Plinius *eo loci*, Sunt, inquit, qui & vini fæcem 2.

Indici materia, & ortus Plinio.

ſiccatam excoquant; affirméntque, ſi ex bono
vino fæx fuerit, Indici ſpeciem id atramentum
præbere. Apportatur & Indicum ex India, in-
exploratæ adhuc inuentionis mihi. Et mox, In-
dicum, inquit, ex India venit, arundinum ſpu-
mæ adhæreſcente limo, cùm teritur nigrum. At
in diluendo mixturam purpuræ, cæruleíque mi-
rabilem reddit. Alterum genus eſt in purpu-
rariis officinis innatans cortinis, & eſt pur-
puræ ſpuma. Qui adulterant, vero Indico
ſtercora columbina, aut cretam Selinuſiam,
vel

vel anulariam vltrò inficiunt. Probatur carbone; reddit enim quod ſincerum eſt flammam excellentis purpuræ, & dum fumat odorem maris olet. Ob id quidam è ſcopulis id colligi putant. In medicina Indicum rigores, & impetus ſedat. Siccat oris vlcera. Hæc Plinius.

3. *Indici natura Vitruuio.* Vitruuius *lib. 7. cap.* 10. præſcribens modum conficiendi plura atramentotum genera. Si fæx, inquit, vini areſacta, & cocta in fornace fuerit, & ea contrita cum glutino in opere inducatur, pet quàm ſuauem efficit atramenti colorem, & quo magis parabitur ex generoſo vino, non modò atramenti, ſed etiam Indici colorem æmulabitur.

4. *Indici natura Dioſcorid.* Dioſcorides *lib. 5. cap.* 61. Duo, inquit, ſunt Indici genera; alterum ſponte ſua in India naſcitur, in arundinibus regionis eius ſpumæ modo erumpens; alterum quod infectiuum vocant, veluti flos purpuræ, hoc eſt, æreis cortinis ſupernatans, quem deſpumantes infectores ſiccant. Probatur qui cærulei ſpeciem habet, & cum læuore ſuccoſus eſt. In genere leniter adſtringentium, inflammationéſque, & tumores erumpentium Indicus lapis eſt; purgat præterea, & reprimit vlcera.

5. *Indici natura Iſidoro.* Iſidorus *lib. 19. cap.* 17. Indicum, inquit, in Indicis inuenitur calamis, ſpumæ adhærente limo. Eſt autem coloris cyanei, mixturam purpuræ, cæruliſque mirabilem reddens. Eſt alterum genus in purpurariis officinis, ſpuma in æreis cortinis ſupernatans, quam infectores detrahentes ſiccant. Mox idem ſcriptor meminit cuiuſdam atramenti parati ex ſiccata fæce generoſi vini, quod, inquit, atramentum præbet ſpeciem Indici.

6. *Indicum an ſit lapis.* QVÆRES I. Vtrùm Indicum ſit lapis? Tractat hanc difficultatem Falloppius *lib. 5. cap.* 34. tuetúrque partem negantem, eo ductus argumento, quòd Indicum nec figuram lapidis habeat, neque duritiem, neque effodiatur. Quod ſi obiicias Dioſcoridem, qui *lib. 5. cap.* 61. & Indicum vocat lapidem, & capiti præponit eam inſcriptionem, *De Indico lapide.* Reſpondet Falloppius non carere mendo Dioſcoridis illam inſcriptionem, cùm enim in textu doceat Indicum eſſe ſpumam ex arundine concretam, vel purpuræ florem, qua ratione conſequens eſt, vt lapis dici poſſit. laudo coniecturam Falloppij; ſed quid prohibet ſpumam illam, vbi indurerit eſſe inſtar lapidis, proinde & lapidem aliquo modo dici? Limo præſertim illi mixto, vt notat Plinius?

7. *Indicum cur cum metallicis explicetur.* QVÆRES II. cur, cùm Dioſcorides propoſuerit ſe in hac parte libri quinti acturum de re metallica, inibi etiam agat de Indico, quod non ex terra effoditur, ſed ex plantis ortum ducit? quid arundineæ ſpumæ cum metallis? Facilis, & vera eſt Falloppij reſponſio, inſeruiſſe Dioſcoridem in metallica Indicum, conſecutione & ſimilitudine quadam huius pigmenti, & medicamenti cum præcedentibus, & ſubſequentibus ceruſſa, chryſocolla, armeniaco, cæruleo, ochra, & cinnabari, quæ pigmēta ſunt medicis vſibus peridonea. Meritò igitur his medicamentis annumerauit Indicum, quippe quòd ſit, ſi minùs metallicum, at certè medicum pigmentum, quo in genere cum illis conuenit. Simili de cauſa Matthiolus *lib. 5. cap.* 69. obſeruat Dioſcoridem adiunxiſſe metallicis pigmentis cinnabarim illam, quæ eſt ſuccus arboris Libycæ, ſeu ſanguis Draconis in lacryma.

8. *Indici color qualis ſit.* QVÆRES III. qualis ſit color Indici? omnes præcitati auctores conueniunt Indicum eſſe quoddam pigmentum; & quidem ſub genere atramenti, vt ſcribunt Plinius, Vitruuius, Iſidorus, & Falloppius, & apud ipſum Galenus 4. *de compoſitione medicament. cap.* 4. & 7. & Paulus *lib.* 7. Sed contrà, quia atramentum eſt coloris nigri; id enim quis vel neget, vel in dubium reuocet? atqui Indicum cæruleum, vel cyaneum eſſe teſtantur Dioſcorides, Iſidorus, Falloppius. Vix huic difficultati ſatis poteſt fieri, niſi ex doctrina Alberti Magni, qui *lib. 5. mineralium, cap.* 3. apertè diſtinguit atramentum aliud album, aliud rubeum, aliud citrinum, aliud fuſcum declinans ad nigredinem, aliud viride. Eſto igitur primarium atramenti analogatum ſit nigrum, quippe ab atro colore denominatum atramentum; at alias eſſe eius coloris ſpecies dilatiores fatendum eſt, vt ab atrore, vel nigrore variè deſciſcentes, ita ad variam colorum faciem deflectentes. Hac philoſophia haud dubiè nititur Falloppius dum reponens Indicum ſub genere atramenti, natiuo ex ſpuma arundinum indicarum concreto tribuit colorem purpuræ nigrioris, quem colorem, inquit, vocamus vulgò *pauonazzo.* Indico autem arte facto, vt ſubiicit varias ſpecies, in varios concedit colores; namque aliud, inquit, eſt valdè cæruleum, vulgò *azurro*, aliud minùs, ita vt quodammodo albicet: & illud quod habet colorem cæruleum, eſt præſtantius apud pictores. In re medica autem ſiue magis, ſiue minus cæruleum ſit, nihil refert; vtrumque enim æquè bonum eſt. Hæc Falloppius.

9. *Indicum quotuplex ſit, & qua conſtet materia.* QVÆRES IV. quotuplex ſit Indicum, & qua conſtet materia? Indicum eſt aliud naturale, aliud factitium, aliod ſincerum, aliud adulteratum. Natiui materia, eſt concreta Indicæ arundinis mixto limo ſpuma. Artefacti, quod quidem ſit legitimum, & ſincerum, materia, eſt purpuræ ſpuma collecta ex ebullienti purpurarum cruore in cortinis, ſeu infectorum vaſis poſito, ad lanarum tincturam. Fucatum, ſeu adulteratum paratur, dum ſtercus columbinum, aut creta Selinuſia, vel Anularium vero Indico inficitur. Plinius, Iſidorus, Dioſcorides, & Falloppius, *locis citatis.* Sed circa materiam Indici ſinceri artificiarij videtur eſſe aliquod diſſidium inter Plinium, & Dioſcoridem; hic enim pro materia huius pigmenti ſufficit florem purpureæ, ille ſpumam purpuræ. Qua in re Matthiolus *lib. 5. cap.* 67. reprehendit Plinium, tum quòd ex purpurarum ſanguine, quo Regum veſtes olim tingebantur, nulla proferatur ſpuma, tum quòd non rectè aſſecutus videatur vel verba, vel mentem Dioſcoridis, qui ſcripſit Indicum fieri non ex purpurarum ſpuma, ſed ex purpurea ſpuma, quæ eſt veluti flos purpuræ. Benignior erga Plinium fuit Falloppius, qui eum ab vngue Matthioli tueri nitens, rectè aduertit dixiſſe Plinium, non purpuras facere ſpumam, ſed ſpumam

ſieri ex purpurarum eruore in cortinis infecto-
rum ebulliente. Quòd ſi petas, vnde paretur
purpurea illa ſpuma, ſeu ille purpuræ flos, quam
Indici factitij materiam vult eſſe Dioſcorides?
reſpondent Matthiolus, & Falloppius parari ex
Iſatide herba, quæ & glaſtum vocatur, vulgò

Iſatis, ſeu glaſti vires.

Guado, non autem ex humore purpurarum. Id
autem probat Falloppius ex eo, quòd vires om-
nes, quas Dioſcorides aſcribit Indico, quadrent
etiam in Iſatidem, ſeu glaſtum, nimirum adſtrin-
gere, cohibere vlcera ſerpentia, & maligna, tu-
moréſque reprimere, & purgare.

Iſatis, ſeu glaſtum herba, ex qua fit indicū, qualis ſit, & vbi reperiatur.

10. Qværas V. qualis ſit Iſatis herba, ſeu gla-
ſtum, cuius ſpuma fit Indicum, & vbi reperiatur?
Quibus ea herba viribus polleat ad medendum,
paulò antè diximus. Eadem eſt in vſu ad inficien-
das Lunas, & efficit ſpumam eiuſdem coloris,
cuius eſt Indicū. Hęc multa eſt in Flaminia, aliiſ-
que multis locis. Sæpè quotannis colligitur: mo-
la maceratur; in cumulum coacta Soli exponi-
tur; & macerata formatur in panes; quibus in lo-
co tecto diſpoſitis affundunt aquam ad maiorem
macerationem. Eo modo coaceruata induit colo-
rem nigrum. Iſatis ſic affecta in cortinis infecto-
riis ebulliens, efficit coloris cærulei, vulgò azur-
ro, ſpumam, quæ poſtea ſiccata ſubminiſtrat no-
bis Indicum, quod nihil aliud eſt, quàm ſiccata
11. illius herbæ ſpuma. Eſt autem Indicum hoc in
vſu apud pictores, pro pigmento; apud Medicos
autem non eſt nunc in vſu; quod mirum eſt, cùm
ſit medicamentum præſtantiſſimum, ad affectus
oris, ad vlcera maligna, & ad alia: nam ſiccat, &
detergit ſine mordicatione. Hæc Falloppius *lib.
5. cap.* 34. Plura autem Indici artefacti genera vi-
de *ſuprà quæſt.* 3. *huius ſect.* De Iſatide verò conſule
12. Dioſcoridem *lib.* 2. *cap.* 177. & 178. De eadem her-

Iſatis ſatiua, vulgò Guado.

ba Matthiolus *lib.* 5. *cap.* 180. Iſatis, inquit, ſatiua,
quam in Hetruria vulgò *Guado* appellamus, tin-
gendis lanis fullonibus, & infectoribus maxi-
mè expetitur, quòd lanarum infectus, quibus
cum admiſcetur, firmet, & nunquam deperdi pa-

Glaſtum herba, vbi reperiatur.

tiatur. Huiuſce maximus habetur prouentus in
Vmbria circa Noceram, vbi oppidum eſt Gua-
dum, ideo appellatum, quòd ibi Iſatis frequen-
tiſſima ſeratur. Fit ex Iſatide cæruleus ille color
pictoribus expetitus, quem Indicum vocant.
13. Hæc Matthiolus *ibi*; *lib.* autem 5. *cap.* 67. Indicus,
inquit, color, quo hodie pictores vtuntur, tametſi
in ſeplaſiis vbique venalis habeatur; fit tamen
in officinis infectoriis ex glaſti recremento, &
ſpuma, cùm lanæ glaſto ipſo inficiuntur. Quod
autem ſponte naſcitur, tanquam ſpuma germi-
natione arundinibus exiens, quòd ſciam, ad nos
non defertur. Falloppius etiam *lib.* 5. *cap.* 34. ob-
ſeruat Indicum natiuum ex concreta Indicarum
arundinum ſpuma genitum, rarum fuiſſe apud
antiquos, mirum proinde non eſſe, ſi & nos ipſo
prorſus careamus; porrò in eius locum ſucceſſiſ-
ſe Indicum illud artefactum, de quo hacte-
nus.

Indicus lapis an differat ab Indico pigmento.

14. Qværes VI. an lapis Indicus differat
ab Indico pigmento? Aëtius *lib.* 2. *cap.* 30. memi-
nit cuiuſdam lapidis Indici, qui licèt videa-
tur ſimilis Indico pigmento; ab eo tamen
genere, & natura diſcrepat, teſte Falloppio
lib. 5. *cap.* 34.

Sectio V.

De Cæruleo, lapide Lazulo, Cyaneo, Azurro vltramarino, lapide Armenio, Neſtoriano, & Cilono.

AGunt de his coloribus Theophraſtus *lib. de* 1.
lapidibus. Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 60. & *ibi*
Matthiolus *cap.* 66. Plinius *lib.* 33. *cap.* 12. & 13. &
lib. 35. *cap.* 6. Braſauolus *in examine metallorum,
pag.* 418. & 429. Falloppius *lib.* 5. *foſſilium, cap.* 33.
Cardanus *lib.* 5. *de ſubtilitate, ſub finem*, & Agrico-
la *lib.* 3. *de nat. foſſilium, pag.* 217. & 218. & aliis lo-
cis *infrà* citandis.

Qværstio autem I. de re propoſita, petit 2.
quot, & quæ ſint huius pigmenti nomina? Quat-

Cærulei nomina quot.

tuor reperio inditas illi nuncupationes, nempè
lapidem Lazulum, ab Arabibus; Cyaneum, à
Græcis; cæruleum, à Latinis. Vulgò Azurrum vl-
tramarinum. Matthiolus, Braſauolus, & Fal-
loppius. Videtur autem hic color vocari vltra-
marinus, quòd vel ſit magis intenſus, quàm co-
lor aquæ marinæ, quod placet Braſauolo; vel ex
locis vltra mare, vt ex Cypro deferatur, quod
magis arridet Falloppio.

Qværstio II. eſt vtrùm cæruleum ſit la- 3.
pis, vel arena? Plinius *lib.* 33. *cap.* 13. dicit eſſe are-

Cæruleum an ſit lapis.

nam. Matthiolus eſſe lapidem. Dioſcorides ait
plurimum huius coloris ex littorali arena para-
ri, quæ in cauernis ſpeluncarum modo in mari
factis inuenitur; illam autem arenam præ cæte-
ris eligendam, quæ ſit craſſiſſima. Agricola *lib.* 3.
foſſilium, pag. 217. Cæruleum, inquit, foſſile æquè
ac chryſocolla in venis, venuliſque ortum, aut
per ſe reperitur ſabulo, arenæve duræ ſimile;
aut abraditur à materia metallica, plerumque
ſimilius arenæ. Sed enim hi ſcriptores videntur
poſſe conciliari, ſi dicamus vel eſſe plura cærulei
genera, vt verè ſunt, vel cæruleum eſſe lapidem
ex arenis compactum.

Qværstio III. Quotuplex ſit cæruleum, 4.
& quibus in locis reperiatur? Reſpondeo eſſe

Cæruleū quotuplex ſit, & vbi reperiatur.

multiplex, vt patebit ex ſequētibus diuiſionibus.
Prima eſt Braſauoli diſtinguentis cæruleum,
penes antiquos, in perfectius, & imperfectius;

Cæruleum aliud mas, aliud fœmina.

iuxta recentiores, quod eodem recidit, in ma-
rem, & fœminam.

Cæruleum aliud natiuū, alium faſtitium.

Altera eſt, cæruleum aliud eſſe natiuum, aliud
faſtitium, ſeu artificiarium. Theophraſtus, &
Agricola *lib.* 3. *foſſilium, pag.* 217. De natiuo lo-
quens Dioſcorides; Naſcitur, inquit, in Cypro
cæruleum in ærariis fodinis. De eodem Plinius
lib. 33. *cap.* 12. In argenti, inquit, & auri metal-
lis naſcitur cæruleum pigmentum. Agricola
etiam *proximè* citatus ait cæruleum foſſile, ſiue
naturale in venis, venuliſque ortum, aut per
ſe reperiri ſabulo, arenæve duræ ſimile; aut
abradi à materia metallica, plerumque ſimilius
arenæ; addit quoque hoc pigmentum reperiri
non modò in ærariis venis, ſed in argentariis
etiam, & aurariis. De factitio *infrà* diſſere-
mus.

Tertia cærulei partitio petitur ex varietate 5.
regionum. De qua re Theophraſtus, Sunt, in-

Cæruleū Ægyptium, Scythicum, Cyprium.

quit, tria eius genera. Primum Ægyptium; Scy-
thicum alterum; tertium Cyprium. Optimum
Ægyptium

Google

Ægyptium ad lomenta mera; Scythicum ad dilutiora. Plinius *lib. 33. cap. vlt.* Cæruleum, inquit, arena eſt. Huius genera tria fuere antiquitus. Ægyptium, quod maximè probatur. Scythicum, hoc diluitur facilè. Præfertur huic etiamnum

Carulei Puteolanum, & Hiſpanum. Cyprium. Acceſſit his Puteolanum, & Hiſpanienſe, arena ibi confici cœpta. Ex cæruleo fit quod vocatur lomentum; perficitur id lauando, terendòve, & hoc eſt cæruleo candidius. Hæc

Lomentum quid ſit. Plinius. Ex quibus colligitur, lomenrum eſſe quoddam pigmentum, quod ex cæruleo perficitur, éſtque ipſo candidius. Sed de hac diuiſio-

6. ne audiamus etiam Agricolam, qui loco *proximè* adducto, Græcis, inquit, tria fueruot cærulei genera in vſu, nationibus diſtincta; duo natiua, Scythicum, & Cyprium; vnum factitium, Ægyptium ſcilicet. Romanis eadem; & ex natiuis pratetea Hiſpanienſe, ex factitiis Puteolanum;

Caruleum Carthaginienſe. fuit eriam Carthaginienſibus ſuum natiuum; quod ex metallis inſulæ Damoneſi erutum eſſe tradunt. hodie natiuum in Germaniæ, Daciæ, Norici, Rhætiæ colligitur metallis, ſed raro, quòd magis in vſu ſit factitium: attamen non parum in altiſſima Suditorum montium parte, quam falsò piniferum montem appellant; & in Boëmis Perſibtanæ, & in Lygiis ad Goldebergum. Agricola.

7. *Carulei ſincerum, & adulteratum.* Quarta diuiſio diſtinguit cæruleum in ſincerum, ſeu legitimum, de quo hactenus; & fucatum, quod bifariam adulteratur; nempe aut Indico in aqua reſoluto, & in cretam tritam infuſo; aut viola arida decocta in aqua, ſuccóque per linteum expreſſo in Eretriam cretam, vt benè docent Plinius *lib. 33. cap. vlt.* & Agricola *lib. 3. foſſil. pag.* 217. Cærulei autem ſinceri experimentum eſt, vt in carbone flagret. Plinius *ibidem*.

8. *Carulei fodina qua ſint.* Qvæstio IV. eſt, è quibus fodinis ernatur cæruleum? Solutio patet ex ſecunda huius coloris diuiſione, allata *in præcedenti quæſtione*; quibus adde teſtimonium Theophraſti aſſerentis id pigmenti inueniri in fodinis ærariis, rariſſimè tamen.

9. *Carulei materia & ortus.* Qvæstio V. quomodo & vnde fiat cæruleum? In metallis gigni videtur cæıoleum, cùm ſalſus, & acidus humor corroſerit metallicam materiam. Ad cuius generationis experientiam natura nos excitauit; didicimúſque conficere cæruleum. Ita Agricola *lib. 3. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, in fine.* Idem *lib. 9. foſſilium, pag.* 347. Extra fornaces, inquit, metallica conficiuntur ex metallis, vel aceto maceratis, & comminutis, vt ærugo, cæruleum, ceruſſa; vel aduſtis, vt ochra plombaria, & minium ſecundarium. Idem *lib. 1. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 13. Color, inquit, qui gignitur ex eroſione metallorum, vel materiæ metallicæ, cæruleus; aut ex eorum contagione viridis; non aſſimilatur colori, neque rei corrodentis, vel tangentis; neque corroſæ, vel tactæ; ſed ex ipſarum permiſtione fit talis.

10. *Carulei quomodo conficiatur.* Qvæstio VI. quomodo conficiatur cæruleum? Multis paratur modis hoc pigmentum, ſed præſtantiſſimum fit hoc modo. In vaſculum quernum infundunt libras tres acerrimi aceti, in quo factitij ſalis ammoniaci, in puluerem triti, quadrans fuerit diſſolutus; atque in vaſculi medio bacillum ſtabiliunt; déque eo laminas argenteas rimulis plenas ſuſpendunt, vt modò non attingant acetum; rimulas autem priùs argento viuo oblinunt; deinde vaſculum operculo obturant, vt expirare non poſſit; ſicque obturatum obruunt fimo, aut in foſſam locatum in terra. Poſt viginti dies vaſculum aperientes, id quo laminæ veluti ſitu ſqualent, deradunt; ac vaſculum iterum, atque iterum fimo, terráve obruunt, viciſsimque deradunt, vſque dum laminæ deficiant; tum nouas de bacillo ſuſpendunt; quæ vbi etiam ipſæ fuerint vi aceti conſumptæ, id quod collectum eſt in catinum, intus ſpuma argenti obductum, iniiciunt, ſubiectiſque carbonibus ardentibus, paululum vrunt; mox ablatum, & refrigeratum, lauant aqua pura. Poſtquam verò omne ſubſederit, aquam effundentes, Soli exponunt, vt ſiccetur, faciúntque hoc modo cæruleum præſtantiſſimum. *Carulei conficiendi prior modus.*

11. *Carulei conficiendi poſterior modus.* Alij parcentes impenſis in argenti laminas faciendis, cæruleum ex argenti viui partibus tribus, ſulphuris partibus duabus, factitij ſalis ammoniaci parte vna conficiunt hoc modo. Sulphur in puluerem tritum, liquefaciunt in catino, ſpuma argenti obducto; mox adiicientes ſalem ammoniacum, item in puluerem tritum, & argentum, omnia bacillo agitant, donec commiſceantur: deinde mixturam refrigeratam terunt in puluerem, & iniiciunt in vitrum, quod vndique luto chymiſtarum, duos digitos craſſo, veſtiunt; ſic tamen vt eius os parumper pateat. Poſtquam verò lutum exſiccatum fuerit, tum vitrum imponunt in tripodem ferreum, foramen ferrea lamina tegunt, puluerem mixturæ lento ex carbonibus igne coquunt. Vbi laminam, quam interdum auferunt, & reponunt, ampliùs madidam inferiùs non eſſe conſpexerint, etiam foramen luto chymiſtarum obturant; vehementioréque igne ad horæ ſpatium coquunt. deinde iterum vehementiore vſque dum fumum cæruleum exhalarit; tum in vitri refrigerati fundo reſidet cæruleum. Duos hos conficiendi cærulei modos præſcribit Agricola *lib. 9. de nat. foſsilium, pag.* 355. Alterum ex illis priori loco explicatum docet etiam Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate*, addens fimum illum, quo tegenda eſt materia cærulei gignendi, debere eſſe equinum. Id Cardanus *ſub finem illius lib.*

Qvæstio VII. qualis ſit color cærulei, & quæ illius laus, præſtantiave? Aiunt qui pigmenta terunt, cæruleum quattuor ex ſe colores facere, primum ex tenuiſſimis partibus candidiſſimum; ſecundum ex craſſiſſimis nigerrimum. Theophraſtus *vbi ſuprà*. De Scythico cæruleo loquens Plinius *lib. 33. cap. vlt.* Hoc, inquit, diluitur facilè; cúmque teritur, in quattuor colores mutatur, candidiorem, nigrioremve, craſſiorem, tenuiorémve. 12. *Carulei color quis.*

Ad laudem huius pigmenti illod maximè facit, quod notat Theophraſtus *lib. de lapidibus*, qui Regum Annales ſcribunt, hoc etiam tradidiſſe, quis primus ex Regibus cæruleum factitium natiui imitatione confecerit. Ad hæc tum aliunde, tum è Phœnicia munera pro tributo mitti ſolita cærulei tum viui, tum ignem paſſi. 13. *Carulei laus.*

14. *Cærulei pretium.* Quòd ſi ex pretio res æſtimantur, legatur Falloppius, qui *lib.5. foſſilium, cap.33.* aduertit centum aureis venire vnam cærulei vnciam; porrò tam caro vendi pretio, tum propter difficiliorem, & longam admudum eius pigmenti præparationem; tum quòd color ille non ſolùm ſit venuſtiſſimus, & pulcherrimus, ſed etiam igni, fumóque reſiſtat; ita vt pictura hoc effurmata colore, non ſolùm fumo haud inficiatur, ſed etiam coloratior, pulchriórve reddatur.

15. *Cæruleũ perfectiſſimum quod.* QVÆSTIO VIII. quódnam ſit cæruleum perfectiſſimum? Reſpondeo illud, quod habet maculas aureas admixtas, nec facilè frangitur, nec habet admixtum lapidem alterius generis, & dicitur Azurrum vltramarinum. Matthiolus, & Braſauolus. Addit Matthiolus cæruleum præſtantiſſimum, ſcilicet Azurrum vltramarinum fodi ſolùm ex auri minetis, in regionibus orientalibus.

16. *Cærulei vires, & vſus.* QVÆSTIO IX. petit proprietates, vſúſve, vel vires cærulei. Dioſcorides *lib. 5. cap. 60.* ait ineſſe cæruleo vim reprimendi, leniter exedendi, exulcerandi, & cruſtas ignis modo inducendi. Agricola *lib. 3. de natura foſſil. pag.* 217. Differt, inquit, cæruleum à cæruleo, quòd alterum altero multò nigrius ſit, vel candidius. Sapor verò ei eſt miſtus, nempe acris, & qui parum aſtringit. Pictores tam natiuo, quàm factitio vtuntur: Medici natiuo tantùm, eligúntque, quod ſaturo eſt colore; digerit verò, & carnes minuit excreſcentes.

17. *Lapis Lazulus eſt materia cærulei. Lazulus eſt materia Azurri vltramontani.* QVÆSTIO X. quid notandum ſit de lapide Lazuli? Nonnulla occurrunt ex iis, quæ ſcripſit Falloppius *lib.5. cap.33.*

Primum, Cæruleum, vulgò Azurrum vltramarinum, fieri ex lapide Lazuli, qui colore eſt cæruleo, micátque quibuſdam ſcintillis, veluti ſtellis, inter lapides proinde ſtellatos recenſetur à Meſue.

18. Deinde ſcintillantes illas ſtellas aliquando eſſe ex marmore albo; interdum ex lapide pyritide, qui & Marcheſita vocatur; nonnunquam ex auro; prout lapis Lazulus oritur in metallo vel marmoreo, vel aureo, vel pyritico; lapidem autem illum, qui ſtellantibus fulget micis, liquet eſſe habendum inter pretioſos.

19. *Azurri vltramontani materia. Lazulus vrſa minoris imago.* Ad hæc Azurrum vltramarinum non fieri ex eo Lazuli lapide, qui aureis micat ſtellis, ſed ex eo, qui marmoreis, vel pyriticis fulget micis. Hîc teſtatur Falloppius ſe aliquando vidiſſe pretioſum Lazulum, in quo ſeptem veluti ſtellæ radiabant conſpicuæ, eo ordine diſpoſitæ, quo ſunt in cœlo illæ ſeptem, quæ vrſam minorem, ſiue cynoſuram conſormant; ita vt à ſummo opifice factæ eſſe viderentur.

20. Poſtremò obſeruat hic ſcriptor aureas ſcintillas ab aliis eo dignoſci indicio, quòd Lazulo ſtellato in ignem coniecto, móxque refrigerato, aureæ illæ ſcintillæ pulchriores euadant, ardentiúſque fulgeant, quòd aliis non accidit; illud etiam adiicit, lapidem hunc haberi apud nos; ſecus illum, qui colligitur ex ea arena, vt ait Dioſcorides *lib.5. cap.60.*

21. *Cæruleum, & Armeniũ in quo conueniant, & differant.* QVÆSTIO XI. in quo conueniant, differántque cæruleum, & Armenium? Cærulei natura, viréſque ſatis ex dictis patent. De Armenio Plinius *lib.35. cap.6.* Armenia, inquit, mittit, quod eius nomine appellatur. Lapis eſt hic quoque chryſocollæ modo infectus. Optimúmque eſt, quod maximè viride eſt, communicato colure cum cæruleo. Inuenta per Hiſpanias arena eſt, ſimilem curam recipiens. Diſtat à cæruleo candore modico, qui teneriorem hunc efficit colorem. Vſum in medicina ad pilos tantùm alendos habet, maximéque in palpebris. Hæc Plinius.

Dioſcorides *lib. 5. cap. 59.* ſcribit probari Armenium lapidem, in quo læuor, & cæruleus color aliquis eſt: qui æqualiter communicato ſibi eo colore ſplendet. Non calculoſus, inquit, & friabilis eſt. Præſtat eadem, quæ chryſocolla, viribus tamen ea infirmior. In genere eorum eſt, quæ in medicina alendis tantùm palpebrarum pilis vſum habent. 22. *Armenij lapidis vires.*

Tanta porrò eſt inter Armenium, & cæruleum ſimilitudo, vt, teſte Falloppio *lib.5. cap.33.* Arabes egerint de vtroque ſimul, & ſub eodem nomine Lazuli lapidis, vtrumque complexi fuerint; quoniam eadem eſt vtriuſque materia, & ſolùm differunt penes magis, & minus in coctione; iuxta colorem etiam eſt aliquid diſcriminis, quod color cærulei, metallici medicamenti, ex cæruleo albicet; at verò armenium vireſcat in cæruleum. Falloppius *ibi.* 23.

Hactenus de Armenio, ex Plinio, Dioſcoride, & Falloppio, prænotatis ſubſcribit Agricola *lib. 3. de natura foſſilium, pag.* 217. & 218. iiſque ea, quæ ſequuntur, adiicit. 24.

Primò Armenium vocari, ab aliis Armenium colorem, ab aliis opandica, à Galeno, & Medicis eum ſecutis Armeniacum; ita illud vocat Galenus *lib. 9. ſimplic. medic.* vbi de Armeniaco. Deinde, Armenium, & cæruleum, licèt in eo conueniant, quod ex Plinio, Dioſcoride, & Falloppio diximus, differre tamen loco, in quo gignuntur, ſapore, & viribus. Illud enim ex Armenia, vt indicat nomen, affertur, cùm cæruleum multis in locis ſoleat inueniri. Sapor verò quanquam ei etiam, vt cæruleo mixtus, tamen & parum acre eſt, & minimum aſtringit; cùm cæruleum huic ipſi comparatum, ſit multum acre, & plus aſtringat; in medicina autem abſtergit; quocirca miſcetur cum ophthalmicis, & tritum in puluerem tenuiſſimum, palpebríſque inſperſum, earum pilos auget; potum verò purgat atram bilem, quod tradunt Græci iuniores, & Mauri. *Armenij nomina. Armenij, & cærulei ſapor. Armenij vires.*

Præterea ait Medicos eligere Armenium, in quo læuor, quod cæruleum, quod non calculoſum, quod facilè teri poſſit.

Denique cæruleum illud, quod eſt candidius, in Armenij locum ſubſtitui poſſe per fraudem; quin etiam Armenium optimum, maximè viride, communicato colore cum cæruleo, iterum per fraudem in eius locum ſubſtitui poſſe, id quod, inquit, Agricula, in noſtris fodinis reperitur, aſſimili colore præditum, quo pictores vtuntur; quare mirum non eſſe inuentam per Hiſpanias arenam, ex qua color fieret Armenio ſimilis. De Armenio vide plura *ſect.16. huius cap.* 25.

QVÆSTIO XII. quid ſit Neſtorianum, quid item Puteolanum, & Cilonum? Reſpondeo hæc eſſe quædam pigmenti cærulei genera; quorum Neſtorianum, ita ab auctore appellatum, 26. *Neſtoriano quid. Puteolanum quid.*

fit

Cilonũ quid. ſit ex leuiſſima parte cærulei Ægyptij. Cilonum verò, ſeu Cœlon videtur eſſe idem cum Puteolano, quod & ipſum eſt quoddam cærulei genus, Plinius *lib.* 33. *cap.* 13. Porrò de cæruleo Ægyptio, & Puteolano, vide plura *quæſt.* 3. *huius ſect.* Puteolani autem nomine plura alia ſignificantur, vt diximus *ſuprà cap.* 2. *huius lib. ſect.* 13.

Sectio VI.

De Chryſocolla, & Borace.

1. *Chryſocolla color eſſe floridus.*
PLures eſſe floridos colores, quos Dominus pingenti præſtet, iterum atque iterum diximus: florido hoc pigmentorum honore Chryſocollam dignatur ſagax ille naturæ rimator, Plinius *lib.* 35. *cap.* 6. Ne autem laboremus in æquiuoco (Philoſophorum Scylla hæc eſt, & Charybdis,) ex ſynonyma hac Chryſocollæ voce, *Chryſocolla nomine æquiuoca tria ſignificantur.* tria diſtinguimus; primùm, gemmam quandam, de qua Plinius *lib.* 37. *cap.* 10. Amphitane, inquit, alio nomine Chryſocolla, in ea Indiæ *Chryſocolla gemma quæ.* parte, vbi formicæ eruunt aurum, inuenitur auro ſimilis, quadrata figura; affirmatúrque natura eius, quæ magnetis, niſi quòd trahere quoque aurum traditur.

2. *Chryſocolla, quæ à ſanterna quid ſit.*
Deinde gluten quoddam, ex Cypria ærugine, & pueri impubis vrina, compactum, addito nitro, ad ferruminandum aurum peridoneum, quod Græcis Chryſocollam, Latinis dici ſanternam obſeruat Plinius *lib.* 33. *cap.* 5. Agricola *lib.* 3. *de natura foſſilium, pag.* 216. & Falloppius *lib.* 5. *foſſilium, cap.* 31. Quam ſanternam, ſeu chryſocollam numerari inter ſpecies æruginis à Dioſcoride *lib.* 5. *cap.* 47. vbi agit de raſili, & vermiculari ærugine, aduertunt præcitati Agricola, & Falloppius. *Chryſocolla metallica quæ.* Tertiò, metallicam quandam ſaniem, ſeu corruptam, & putrefactam metalli venam, vel iuxta aurum poſitam, vel per auri venas defluentem. Plinius *lib.* 33. *cap.* 5. Iſidor. *lib.* 19. *cap.* 17. & alij.

3. *Chryſocollæ etymon.*
Hinc ſtatim conſtat chryſocollæ etymon trahi ex auro quod Græcè dicitur χρυσὸς, quòd nimirum ea vel auro ſimilis ſit, aurúmque trahat; vel vſui ſit ferruminando auro: vel per venam auri defluat, craſſeſcátque in aurariis. Quare Plinius *proœmio lib.* 35. Eruitur, inquit, aurum, & chryſocolla iuxtà, vt pretioſior videatur, nomen ex auro cuſtodiens. Et Iſidorus *proximè* cit. Chryſocolla, inquit, colore praſino eſt dicta, quòd vena eius aurum habere tradatur. Galenus etiam *lib.* 10. *ſimplicium medicament.* vbi de vrina humana, & Agricola *lib.* 3. *de nat. foſſilium, pag.* 208. *&* 215. fatentur id nominis chryſocollæ inditum, quòd conglutinet aurum cum auro; addit Agricola *pag.* 215. Chryſocollæ nomen primò à Græcis fuiſſe impoſitum factitiæ, qua aurum cum auro conglutinatur; atque inde in natiuam, & alterius generis factitiam deriuatum, propter quandam coloris ſimilitudinem, quæ his ſolet eſſe cum illa.

4. *Chryſocolla cur ab auro, non ab argento denominetur.*
Verùm cùm chryſocolla ferruminet non ſolùm aurum auro, ſed etiam argentum argento, teſte Agricola *lib.* 3. *foſſilium, pag.* 208. cur potiùs chryſocolla appellatur, quàm argyrocolla? an res à potiori denominantur? Magna omnino res eſt aurum, quando ab eo & ipſa foſſilia denominari certant. An verò rectè chryſocolla à pleriſque vocetur Borax, vltima huius ſectionis quæſtione examinabimus.

Ex triplici autem, quam attulimus, chryſocollæ acceptione; prima, quæ ad gemmas pertinet, in ſequentem librum reiecta, duas poſtremas, ſanternam ſcilicet, & metallicam perſequemur impræſentiarum. Sit autem in hoc ſenſu 5.

6. *Chryſocolla quotuplex ſit.*
QVÆSTIO I. quotuplex ſit chryſocolla? Duplicem illam eſſe, natiuam vnam, alteram factitiam aſſerit communis Philoſophorum opinio Plinij *lib.* 33. *cap.* 5. Matthioli *in lib.* 5. *Dioſcoridis, cap.* 64. Agricolæ *lib.* 3. *foſſilium, pag.* 215. Falloppij *lib.* 5. *foſſilium, cap.* 31. & aliorum. Prior dicitur metallica, poſterior ſanterna, vt patet ex dictis.

QVÆSTIO II. quid ſit chryſocolla natiua, quæ illius materia, quis ortus, quis color, & vſus; demum quotuplex illa ſit? 7.

8. *Chryſocolla natiua quid.*
Dico primò chryſocolla eſt putris æruginis humor, per auri venam defluens, móxque ſtagnans, & craſſeſcens. Eſt hæc aſſertio ex Philoſophorum placitis comprobanda.

Chryſocolla natiua quid Plinio.
Plinius *lib.* 33. *cap.* 5. Chryſocolla, inquit, humor eſt in puteis, per venam auri defluens craſſeſcente limo rigoribus hybernis, vſque in duritiam pumicis. Laudatiorem eandem in ærariis metallis, & proximam in argentariis fieri compertum eſt; inuenitur & in plumbariis.

Chryſocolla natiua quid Vatablo.
Vatablus *cap.* 6. *paraphraſeos in lib.* 3. *Ariſtotelis Meteoror. de ortu foſſilium.* Chryſocolla, inquit, in metallicis venis craſſo humore coacto, ac in duriciem pumicis rigente, gignitur, éſtque vt vena putris.

9. *Chryſocolla natiua quid Theophraſto, Iſidoro, & alijs.*
Theophraſtus *lib. de lapidibus*, ait chryſocollam reperiri in fodinis ærariis. Eandem fodi ex metallis æris ſcribit Iſidorus *lib.* 19. *cap.* 17. Hanc etiam perfici in mineris non ſolùm auri, ſed etiam argenti, æris, & plumbi, præter Plinium iam allegatum aſſerunt Matthiolus *lib.* 5. *cap.* 64. & Braſauolus *in examine terrarum, pag.* 482. quibus ſubſcribunt Agricola *lib.* 3. *foſſilium, pag.* 216. & Falloppius *lib.* 5. *foſſilium, cap.* 31.

10. *Chryſocolla natiua quid Agricolæ.*
Agricola *lib.* 1. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 9. Cùm humor, inquit, concluſus circumſteterit metallicam materiam, in primis autem ærariam, eámque corroſit, ea ratione fit ſuccus, ex quo gignitur chryſocolla. Idem *lib.* 3. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 45. Chryſocolla, inquit, in venis gignitur, cùm materia metallica imbuitur aquis, rurſúſque ſiccatur; cuius indicia oſtendit labrum, aliúdve vas æneum, quod eſt in balneo; id enim, ſi diu, ac multùm aqua madidum manſerit, pòſt, areſcens effloreſcit viriditate; quòd ſi ſuccus, vehementer acidus, concluſus circumſteterit æris materiam, ipſam erodens, æruginem efficit. Idem *lib.* 3. *de natura foſſilium, pag.* 215. Chryſocolla, inquit, quam natura gignit in venulis, & venis, aut reperitur per ſe plerumque arenæ ſimilis, aut materiæ metallicæ adhæret, atque hinc abraſa ſimilitudinem gerit eiuſdem arenæ, quæ tamen interdum ita modicè aſperſa eſt chryſocolla, vt nulla, vel admodum exigua abradi poſſit; aut cum aquæ iam dictas ſpecies lambunt, puluerí ſimilior ſubſidit.

11. *Chryſocollæ vena, ſeu fodina quæ.*
Dico ſecundò venas, in quibus gignitur chryſocolla, eſſe vel ærarias, vel aurarias, vel argen-

Digitized by Google

tarias, vel plumbarias. Patet ex dictis. Primatum tamen in ea generatione obtinent ærariæ, vt non obſcurè indicant Theophraſtus, & Iſidorus *locis citatis.* Idem clariſſimè adſtruunt Falloppius *lib.5.cap.*31.& Agricola *lib.3.de natura foſſilium,pag.*216.

12. *Chryſocolla natiua metallica materia tam remota, quàm proxima.* Dico tertiò chryſocolla natiua metallica, ex ære tantùm fit; quo circa ſi in argentariis, aurariis,& plumbariis oriatur, nec ſolùm in ærariis, eorum venas certum eſt eſſe cum ære permixtas. Ita Agricola *proximè* cit. Hinc fit vt chryſocolla ſit indicium æris,vt docet idem ſcriptor *lib.5. de re metallica,pag.*78.addit tamen eam eſſe commune indicium tam auri,quàm æris. Falloppius etiam *lib.5. cap.* 31. ſcribit manifeſtiſſimum eſſe, materiam chryſocollæ eſſe æs; neque obſtare, quòd ea quoque gignatur in aurariis, argentariis,& plumbariis, quippe cùm illis aliis metallis,in quibus reperitur chryſocolla, ſoleat reperiri aliqua æris portio; eam ergo eſſe chryſocollæ materiam. Sed contrà,quia chryſocolla ſolet aurum in ſe continere; illius ergo materia, præter æs,erit etiam aurum. Antecedens eſt Agricolæ *lib.5.de re metallica, pag.*76. conſequentia verò per ſe eſt clara. Reſpondeo chryſocollam ſimpliciter, & neceſſariò conſtitui ex ære; ex auro autem ſecundùm quid,& contingenter;ideóque illius materiam abſolutè dici æs, non aurum. Verùm, cùm materia alia ſit remota, alia propinqua; cùm diximus chryſocollæ materiam eſſe æs, id cape de remota; nam propinqua, ipſa eſt ærugo putris,modo ſuperiùs explicato.

13. *Chryſocolla natiua color.* Dico quartò quod ſpectat ad chryſocollæ natiuæ colorem,Dioſcorides *lib.5.cap.*58. ait optimam ex Armenia afferri, colore vſque ad ſatietatem virente. Plinius *lib.*33.*cap.* 5. ſcribit illam eſſe laudatiſſimam, quæ colorem herbæ ſegetis lætè virentis,quàm ſimillimè reddat; qua occaſione obſeruat Neronem Imperatorem quibuſdam ſpectaculis iuſſiſſe arenam Circi chryſocolla ſterni, cùm ipſe concolori panno aurigaturus eſſet. Iſidoro *lib.*19.*cap.*17. color chryſocollæ eſt praſinus,ideſt, poraceus. Idem ſentit Falloppius *lib.* 5.*cap.* 31. aduertit tamen id eſſe intelligendum de foliis porri, non de caule, quòd color chryſocollæ ſit viridis in cæruleum,ideóque ſaturatior virore foliorum porri. Matthiolus, & Braſauolus præcitati putant chryſocollam vendicare ſibi varium colorem, pro metallorum, in quibus foditur,ratione; atque hoc pacto, quæ ſaturato colore viret,in ærariis tantùm metallis fodi; qui nigricat,in plumbeis; quæ albicat, in argenteis; & quæ palleſcit, in aureis. Agricola *lib.3.de natur.foſſilium,pag.*216.Color,inquit c m omni natiuæ ſit viridis; tamen eo multùm differt; etenim alia viret ad ſatietatem, quæ cùm adhuc materiæ metallicæ adhæreſcit;ad ſmaragdi viriditatem videtur accedere, quam longè optimam eſſe cenſent: alia habet viriditatem multùm dilutam,quam viliſſimam;alia mediam, quæ tenet medium locum.

14. *Chryſocolla vires & vſus.* Dico quintò inter chryſocollæ vires,vſus, & affectiones recenſenda eſſe,quæ ſequuntur.

Ex Plinio lib.33.cap.5.

Chryſocolla vires ex Plinio.

1. Purgat vulnera cum cera, & oleo. Eadem per ſe arida ſiccat,& contrahit.

2. Datur & in angina,orthopnœave,miſcenda cum melle. concitat vomitiones.

3. Miſcetur & collyriis ad cicatrices oculorum; ac viridibus emplaſtris, ad dolores mitigandos,& cicatrices trahendas.

Ex Dioſcoride lib.5.cap.58.

Chryſocolla vires ex Dioſcoride.

1. Vlcera extergit, carnium excreſcentias reprimit,repurgat,adſtringit,calefacit.

2. Leniter cum eroſione aliqua exeſt. Vomitiones ciet,& in genere lethalium eſt.

Ex Agricola.

Chryſocolla vires ex Agricola.

1. Aquæ infectæ cæruleo, ærugine, chryſocolla, ſi potentur, vomitiones mouent. *lib. 2. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 108. Idem *lib. 2. de natura foſſilium, pag.* 217. Chryſocolla, inquit, mouet vomitiones, modica pota; interficit multa.

2. Aurifices chryſocollam ad auri ſcobem, cùm ex ipſa conflare volunt maſſam, addunt, vt citiùs igne liqueſcat. *lib.3. de natura foſſilium, pag.*108.

3. Omni chryſocolla pictores vtuntur; aurifices verò ea ſola qua aurum cum auro, aut argentum cum argento ferruminatur. Medici eadem, foſſilique: ac quidem vtraque digerit, & exſiccat; & cùm carnes liquefaciat, non tamen vehementer mordet; icciteo aptiſſima vlceribus, quæ curationi contumaciter reſiſtunt; atque factitia quantò magis exſiccat, minus verò mordet, quàm natiua, tantò magis tenues habet partes; quòd ſi vſta fuerit, multò tenuior fit, ſicut res aliæ foſſiles. *pag.* 217. *eiuſdem lib.*

4. Chryſocolla adeò gaudet cæruleo, vt hi duo ſucci concreti frequentiſſimè ſimul nati vni, eidémque glebæ metallicæ adhæreant; videatúrque alter, propè appoſitus, alterum incluſum ſepire, atque complecti; & modò plus cærulei concreuiſſe, modò chryſocollæ plus. idem *ibid.* *Chryſocolla, & cærulei ſocietas.*

Dico ſextò naturalem chryſocollam duplicem fuiſſe apud antiquus; vnam quæ prædita erat colore impensè viridi; alteram colore luteo: illa in vſu erat ad pingendum; hæc verò apud Medicos; ſed nunc non eſt in vſu, quòd eius vice vtamur ærugine æris. Lutea porrò & ipſa parabatur à pictoribus, ita vt acquireret viridem colorem; nam tundebatur, cribrabatúrque,& macerabatur aceto, vt magis attenuaretur, deinde ſiccabatur, & rurſus tundebatur, lauabatúrque; tum admiſcebant ſciſſile alumen, atque ſuccum illius herbæ, quam luteam appellat Plinius *lib.* 33. *cap.* 5. Hæc de natiuæ chryſocollæ diuiſione Falloppius *lib.5.foſſilium, cap.*31. addens herbam illam à Plinio vocatam luteam, ipſum eſſe glaſtum; adiicit inſuper chryſocollam porraceam in maximo olim pretio fuiſſe apud pictores, nunc verò obſoleuiſſe; quippe in eius locum irrepſiſſe Azurrium, ſeu Lazurrium vltramarinum. 15. *Chryſocolla natiua quotuplex.* *Chryſocolla porracea quæ.*

QVÆSTIO III. quibus in locis repetiatur chryſocolla, & quæ maximè aliis antecellat? 16. *Chryſocolla vbi reperiatur.*

Dioſcori

Chryſocolla optima quæ.

Dioſcorides *lib.5.cap.58.* Bonitate,inquit,omnes alias antecedit,quæ ex Armenia affertur chryſocolla,colore vſque ad ſatietatem virente.Secundæ bonitatis eſt, quæ ex Macedooia ; poſtremæ, quæ ex Cypro. Anteferenda in vniuerſo hoc genere eſt,quæ pura eſt. Reprobanda è diuerſo, quæ terra,& calculis plena eſt. Plinius *lib.33.c.5.* Laudatiſſima,inquit,eſt in Armenia. Secunda in Macedonia. Largiſſima in Hiſpania. Summa commendationis eſt , vt colorem herbæ ſegetis lætè virentis,quàm ſimillimè reddat. Laudatior eſt in ærariis metallis , proxima in argentariis, vilior in aurariis.Agricola *lib.3.foſsilium,pag* 216. Reperitur,inquit,chryſocolla multis in locis, in Hiſpania ,& quidem largiſſima ; in Germania, non multa ; in Dacia Neuſolæ copioſa. In Macedonia,in Cypro,in Armenia,in Carthaginienſium inſula Damoneſo ; ſed allata ex Armenia, quæ ad ſatieratem colorem praſij imitatur ,omnibus præfertur ; ſecundas verò tribuunt Macedonicæ.

Chryſocolla factitia quotuplex.

Chryſocolla factitia prima ſpecies explicatur.

17. Qvæstio IV. quotuplex ſit factitia chryſocolla? Duplex mihi ea innotuit. Prior fit ex dura natiua,tingitúrque lutea herba ; ob id herbacea dicta ; atque ea laudatiſſima eſt,natiuáque pretioſior ; eius conficiendæ ratio hæc eſto. Natura illi eſt,quæ lino , lanæ ve ad ſuccum bibendum ; tunditur in pila , deinde tenui cribro ſecernitur,poſtea molitur,ac deinde tenuis ſic cribratur ; quicquid non tranſmeat, repetitur in pila,deinde molitur ; puluis ſemper in catinos digeritur,& ex aceto maceratur , vt omnis duritia ſoluatur , ac rurſus tunditur ; dein lauatur in conchis , ſiccatúrque ; tunc tingitur alumine ſchiſto ,& herba ſupradicta , pingitúrque antequam pingat. Refert quàm bibula, docilíſque ſit ; nam niſi rapuit colorem, adduοtur & ſcythanum , atqui turbyſtum ; ita vocant medicamenta ſorbere cogentia ; cùm tinxere pictores, orobitin vocant,eiúſque duo genera faciunt;luteam quæ ſeruatur in lomenta ,& liquidam globulis ſudore reſolutis. Hæc vtraque genera in Cypro fiunt. Sic Plinius *lib.33.cap.5.* Agricola *lib.3 .de natura foſsilium* , *pag.*215. Matthiolus *in lib.5.* Dioſcoridis *cap.64.* Lutea autem illa herba eſt glaſtum Falloppio *lib.5.foſsilium,cap.31.*

Chryſocolla factitia ſecunda ſpecies, id eſt, ſanterna explicatur.

Santerna ortus quis ſit Dioſcoridi.

18. Poſterior chryſocolla factitia, cuius potiſſima vis eſt,ferruminare aurum,& argentum , dicitur ſanterna , vt patet ex dictis ad initium huius ſectionis. Eius porrò materia,& ortus explicandus eſt ex ſequentibus Philoſophis. Dioſcorides *lib.2.cap.73.*vbi de animalium vrinis.Conficitur, inquit,Cyprio ære,& vrina accommodatum auro gluten. & *lib. 5. cap.* 47. vbi de vermiculari ærugine , Eſt, inquit , præter hanc etiam ærugo alia , quæ ab inducentibus aurum operibus ſuis in mortario,piſtillóque ex Cyprio ære , & pueri vrina fit,qua aurum inducunt.Galenus *lib.10.ſimplicium medicament.* vbi de vrioa humana. Medicamentum , inquit, quod ex vrina pueri conficitur,quod quidam vocant chryſocollam, quia eo ad auri glotinationem vtuntur , ad vlcera difficilia ſanatu optimum eſſe aſſero ; fit autem hoc modo ; confecto mortario ex ære rubrò,habente piſtillum eiuſdem materiæ , in quod meiente puero piſtillum circumages identidem , vt non tantùm à mortario quid deradat,ſed etiam à ſe ſe nonnihil deterat ; id quod pluribus deinceps diebus peragitur , donec vrina craſſitudinem aſſequatur mellis.Faciendum verò id in ſole ; nam faciliùs in aëre eiuſmodi a mortario quid deteritur . Aut ſi ſol abſit , calidas eſſe ædes ſaltem conuenit. Hoc medicamento mixto iis , quæ curandis vlceribus rebellibus ſunt idonea , vtimur ceu optimo. Hæc Galenus. De eadem Plinius *lib.33.cap.5.* Chryſocollam , inquit , & aurifices ſibi vendicant agglutinando auro,& inde omnes appellatam ſimiliter vtentes dicunt.Temperatur autem ea Cypria ærugine, & pueri impubis vrina,addito oitro. Teritur Cyprio ære in Cypriis mortariis ; ſanternam vocant noſtri. Ita ferruminatur aurum , quod argentoſum vocant. Signúmque eſt,ſi addita ſanterna niteſcit.E diuerſo ærosum contrahit ſe, hebetatúrque , & difficulter ferruminatur. Hæc Plinius. His conſonat Matthiolus qui *lib.5. cap.64.* Fit , inquit,chryſocolla ex puerorum vrina in æreo mortario , piſtillo item æreo ſub calenti ſole tandiu ducta , vt vnguenti modo craſſeſcat.

Santerna ortus quis Plinio.

Santerna qua melior.

Vrina eſt nitroſa.

Ex dictis colligo primò ſanternam confici poſſe,vel ex Cypria ærugine , pueri impubis vrina,& nitro,vt vult Plinius ; vel , vt placet Dioſcoridi,& Galeno,ex illa ærugine, & vrina, abſque nitro. Quem modum vtrumque obſeruarunt etiam Agricola *lib.3. foſsilium* , *pag.* 116. & Falloppius *lib.5. cap. 31.* Addit verò hic Plinianam ſanternam, ratione adiuncti nitri , eſſe meliorem,eſto illa Galeni, & Dioſcoridis , ratione vrinæ ſit & ipſa nitroſa. 19.

Vrina pueri cur neceſſaria ad ſanternam.

Colligo ſecundò vrinam requiſitam ad ſanternæ confectionem , debere eſſe impubis pueri, non viri ; cuius rei illam reddit rationem Falloppius , quòd vrina illius craſſior ſit , quàm huius , habeátque in ſe plus excrementi , & ſedimenti ; atqui craſſiore egent ſanternæ artifices , vt ramenta illa æruginoſa magis conſpiſſentur. 20.

Santerna vſus.

Auri ferruminatio qua facilis , qua difficilis.

Ferruminatio metallorum qualis.

Colligo tertiò ſanternam valere non ſolùm ad vſus medicos , vt diximus ex Galeno ; ſed etiam ad ferruminandum aurum , vt præter Galenum *loco citato*,autumant reliqui allati initio huius ſectionis, ante primam quæſtionem ; ex quibus Agricola *lib.4.foſsilium,pag.*208. docet chryſocolla conglutinari non ſolùm aurum auro,ſed etiam argentum argento. Sed illud aduerte ex Falloppio *lib.5.cap.31.*aurum,ad cuius ferrumen veteres vtebantur ſanterna , vel fuiſſe argentoſum,ideſt,argento immixtum ; vel æroſum, non ſine ſcilicet mixtura æris ; ſi argentoſum , commodiſſimæ fuiſſe ferruminationis ; ſin æroſum, difficillimæ ; id quod etiam indicat Plin. *lib.* 33. 21.
cap. 5. Addit Falloppius *eodem loco* ſanternam nunc non eſſe in vſu apud aurifices , nec apod Medicos ; porrò in eius locum irrepſiſſe æruginem æris. Hîc duo,maioris claritatis ergò , ſunt notanda. Primum ex Matthiolo *lib.5. cap.64.* In medicamentorum vſu præferri chryſocollam viridem ; in auro autem ferruminando luteam, ſeu flauam. Alterum,ex Plinio *lib.33. cap.5.* & Braſauolo *in examine terrarum,pag.*482.Auri quidem gluten eſſe tale. At verò,inquiunt, Argilla ferro,Cadmia æris maſſis,Alumen laminis , Reſina plumbo,& marmori , ſed plumbum nigrum albo iungitur , ipſúmque album ſibi oleo. Item 22.

ſtanoum

Google

ſtannum æramentis, ſtanno argentum. Sed nos, inquit Braſauolus, alios plures modos ferruminandi metalla ſcimus, ab his quos commemorat Plinius, arte inuentis ſemper addente.

23. *Chryſocollæ generatio hyeme inchoata, æſtate perficitur.*

QVÆSTIO V. de cuius chryſocollæ (factitiæne, an natiuæ?) ortu, loquatur Plinius *lib.33. cap.5. ibi.* immiſſis in venam aquis leuiter hyeme tota vſque in Iunium menſem, dein ſiccatis in Iunio, & Iulio, vt planè intelligatur nihil aliud chryſocolla, quàm vena putris. Agricola *lib.3. foſſilium, pag.*215. & Falloppius *lib.5. cap.*31. rectè reſpondent loqui Plinium de generatione chryſocollæ naturalis, quam *ſupra* diximus eſſe nihil aliud, quàm putrem æruginis humorem concretum in puteis, ſenſim per brumam fluente aqua, alióve liquore in venam metalli, ibíque æſtiuis menſibus craſſeſcente, & ſicceſcente.

24. *Chryſocolla aſpera, media, & attrita quæ ſit.*

QVÆSTIO VI. quomodo ſit intelligenda ea chryſocollæ diuiſio in aſperam, mediam, & attritam, quam affert Plinius *lib.33. cap.5.* Haud dubiè cadit ea partitio in chryſocollam natiuam; &, interprete Agricola *lib.3. foſſil. pag.*216. recipit eam explicationem. Aſpera eſt, arenæ duræ ſimilis. Media, quæ aquis rapta ſubſidit, aut quæ eſt manu contuſa. Attrita, quæ contuſa, & lutea herba contuſa eſt.

25. *Chryſocollæ facultas.*

QVÆSTIO VII. Cuius facultatis ſit Chryſocolla? Calida ea eſt, & ſicca in quarto gradu; ideóque iure nos eius loco vtimur ærugine æris; quia & ærugo calefacit, & ſiccat in tertio ſatis intenſo, vel in quarto incipiente. Eadem ſoluit aluum, ciétque vomitionem ad interitum, perinde atque bulbus vomitorius. Falloppius *lib.5. foſſilium, pag.*31. Sed de viribus chryſocollæ plura aſſertione quinta quæſtionis ſecundæ. Suis verò non caret illa adulteriis, de quibus vide Agricolam *lib.3. foſſilium, pag.*216.

26. *De Borace.*

QVÆSTIO VIII. an ſit idem chryſocolla Græcorum, quod Borax officinarum? Affirmant aliqui. Sed eos benè refellit Fallopius *lib.5. foſſil. cap.*31. Pro explicatione

Boracis vox quid.

Præmittendum eſt æquiuocam eſſe Boracis vocem, eáque duo potiſſimùm ſignificari. Primò enim, ex Alberto Magno *lib.2. mineral. tract.* 2. *cap.*2. Cardano *lib.7. de ſubtilitate, pag.*216. & Braſauolo *in examine terrarum, pag.* 481. ſignificatur

Borax pro oſſe bufonis.

lapis vel os inuentum in capite bufonis. Hoc, teſte Alberto, duplex eſt, vnum album ex fuſco, alterum nigrum; viuóque ac palpitanti adhuc extractum bufoni, in medio habet oculum, quaſi cæruleum, qui deglutitus fertur purgare ſordes inteſtinorum. Cardanus diſtinguit duplicem huiuſmodi lapidem; cauum vnum, oſsique perſimilem, colore fuſco pallente, & alterum, qui in oſſe lapidem continet; verùm os capitis eſt, quod vetuſtate concreſcit, quia terra alitur. Quidam huic Boraci putant ineſſe vires aduersùs calculum; at id eſſe planè incertum teſtatur idem Cardanus.

27. *Borax pro glutine auri.*

Deinde nomine Boracis ſumitur quoddam gluten auro ferruminando peridoneum. De quo quid ſentiant auctores debeo referre. Matthiolus *in lib.5. Dioſcoridis, cap.*64. Seplaſiarij, inquit, quemadmodum aurifices, chryſocollam, vulgò

Borax Matthiolo & Braſauolo quid.

Borrace, vocant Mauritanos ſecuti. Braſauolus *in examine terrarum, pag.*482. ſcribit Boracem eſſe lapidem artificialem ex infantis vrina compactum; ſine illo aurum ferruminari non poſſe. A Dioſcoride, Plinio, & Galeno nuncupari chryſocollam, quaſi auri collā, & gluten; & propterea ab Auicenna capiſtrum auri vocari; Arabicè *Tincar* appellari; à Serapione autem numerari inter ſpecies ſalis. Agricola *lib.3. de natura foſſil.*

*pag.*206. Nitrum, inquit, natiuum in terra repertum, cæditur aliorum foſſilium modo, éſtque durum, & ſpiſſum, ac lapidi ſimilius; quod genus eſt id, ex quo chryſocollam, ſic vocu boracem, Venetiis conficiunt. *Ibid. pag.*207. Alterum, inquit, nitrum factitium etiam hodie ex nitro foſſili, quod Arabicè vocant *Tincar*, conficitur, id ego, vt dixi, ſoleo chryſocollam, vt re vera eſt, Græco vocabulo nominare, boracem Arabico. Idem *lib.9. de natura foſſilium, pag.*355. Hodie, inquit, aurifices magis vtuntur chryſocolla, quam boracem nominant; ea ex nitro quidem fit, ſed æruginis nihil habet. Falloppius *lib.5. foſſilium, cap.*31. de Borace officinarum tria docet. Pri- 28. *Borax Agricolæ quid.*

29. *Borax Falloppio quid.*

mum, rectè eum vocari ab Agricola chryſocollam ab vſu, quòd ſcilicet ferruminet aurum, non ſecus ac chryſocolla; non tamen icciro eſſe idem cum chryſocolla Dioſcoridis, Galeni, & Græcorum. Deinde non eſſe mirum Boracem inter ſpecies nitri recenſeri ab Agricola; at verò à Serapione inter ſalis ſpecies; quòd nimirum nitrum ſit quoddam genus ſalis. Tertiò, vnum ſcrupulum huiuſce boracis in decocto alicuius rei calefacientis, vt matricariæ, vel ſabinæ, vel alterius ſimilis, exhibitum mulieribus parere non valentibus, eſſe præſentiſſimum remedium ad extrahendum fœtum vel viuum, vel mortuum. His præmiſſis,

30. *Borax bufonicus an ſit idem cum chryſocolla.*

Dico primò, Borax bufonicus non eſt idem cum chryſocolla Græcorum. In hoc conueniunt omnes; & patet, quia ille eſt lapis, vel os concretum in capite bufonis; hæc autem eſt ſuccus ex æris ærugine, vrina pueri, & nitro compactus.

31. *Borax officinarum an ſit idem cum chryſocolla.*

Dico ſecundò Boracem officinarum, attento illo vſu, quem recipit, auri ferruminandi, rectè appellari poſſe chryſocollam. patet ex dictis.

32.

Dico tertiò Boracem officinarum abſolutè non eſſe idem, quod chryſocollam antiquorum. Diſcrimen autem liquet ex præmiſſis; quòd ſcilicet boraci ſat ſit vrina pueri cum nitro, abſque æris ærugine; quæ tamen ærugo neceſſaria eſt ad chryſocollam antiquorum.

SECTIO VII.

De Ceruſſa.

1. *Ceruſſa varia nomina.*

PIgmentum hoc, quod inter viliora recenſet Plinius *lib.35. c.6.* variis appellatur nominibus. Primò quidem ceruſſa à Plinio *lib.34. c.vlt.* Galeno *lib.9. de ſimplicium medicam. facultatibus, in fine*, Dioſcoride *lib.5. cap.57.* Iſidoro *lib.19. cap.17.* & aliis paſſim. Secundò Pſimmythium à Plinio, Galeno, & Dioſcoride; ſic verò à Græcis vocari obſeruant Agricola *lib.9. de natur. foſſilium, pag.* 355. & Volaterranus *lib.* 27. *Philologiæ, pag.* 648. Tertiò à Chymicis Album ſimpliciter, vel Album Hiſpanicum, teſte Falloppio *lib.5. foſſilium,*

Google

*foſſilium, cap.*28. Quartò à Gallis, *ceruſe*; à Germanis, *Bleivveis*, id eſt, albugo plumbi, vt notat Braſauolus *in examine metallorum, pag.*423. Denique, ea præcitatis Falloppio, & Braſauolo, Italicè *Bianca*, & per apocopen, *Biacca*. Ea quo ſtatim patet eſſe ceruſſam coloris albi.

2. *Ceruſſæ materia & ortus.* Qvæstio autem I. eſt, qua materia conſtet ceruſſa, & quis eius ſit ortus, quæve generatio, ſeu præparatio? Communis eſt opinio ceruſſam fieri ea plumbo, & acero aſpertimo, ſeu acerrimo. conficitur autem mulris modis, quorum præcipuos hîc referam ex probariſſimis ſcriptoribus.

3. *Ceruſſæ natura & ortus Theophraſto.* Theophraſtus *lib. de lapidibus*. Ceruſſa, inquit, arte conſtat: ponitur enim plumbum ſuper aceto in fictilibus, & quando craſſamentum acceperit lamina (accipit autem vt plurimùm decem diebus) adaperiunt, & deradunt veluti cariem aliquam ex eo; rurſus idem rei petunt, donec abſumatur omnino plumbum; quod itaque abraſum ſit, terunt in tudicula, & continuè coquunt, quódque ad imum ſubſidet, ceruſſa eſt.

4. *Ceruſſæ natura, & ortus Plinio.* Plinius *lib.*34. *cap. vlt.* Pſimmythium, inquit, hoc eſt, ceruſſam, plumbariæ dant officinæ. fit autem ramentis plumbi tenuiſſimis ſuper vas aceti aſperrimi impoſitis, atque ita diſtillantibus. Quod ex eo cecidit in ipſum acetum, areſactum molitur, & cribratur, iterúmque aceto mixto in paſtillos diuiditur, & in ſola ſiccatur æſtate. Fit & alio modo, addito in vrceos aceto, plumbo obſcuratos per dies decem, deraſóque ceu ſitu, ac rurſus deiecto donec deficiat mareria. Quod deraſum eſt, teritur, & cribratur, & coquitur in patinis, miſcetúrque tudiculis, donec ruſeſcat, & ſimile ſandarachæ fiat. Dein lauatur dulci aqua, donec nubecuiæ omnes eluantur. Siccatur poſtea ſimiliter, & in paſtillos diuiditur.

5. *Ceruſſæ natura, & ortus Vitruuio.* Vitruuius *lib.*7. *Architecturæ, cap.* 12. De ceruſſa, inquit, non eſt alienum, quemadmodum comparetur dicere. Rhodi enim in doliis ſarmenta componentes acetum ſuffundunt, & ſupra ſarmenta plumbeas maſſas collocant, deinde dolia operculis obrurant, ne ſpiramentum obrurata emittant; poſt certum tempus aperientes inueniunt è maſſis plumbeis ceruſſam.

6. *Ceruſſæ natura, & ortus Dioſcoridi.* Dioſcorides *lib.*5. *cap.*57. Ceruſſa, inquit, fit hoc modo. In dolium patentiſſimi oris, aut in fictilem gaſtram (ventroſi vaſis id genus eſt) acerrimum infundito acetum. Subiectáque ea arundinibus fictilis ori ſtorea, plumbeam ſuperimpoſito tegulam, & ne ſpiret acetum, iniectis ſtragulis diligentiſſimè operito, vſque dum plumbea illa tegula ſoluatur, & ſoluta ceciderit. Tunc quod erit purum, & in ſummo fluitabit, per colum traiicito; quod verò limoſum ſubſederit, in aliud vas transſerendum, & in ſole ſiccandum. Truſatili deinde mola terendum, aut alia ratione ſriandum, & cribro eacernendum erit.
7. Poſt hæc quod durius ſupererit, mola repetendum, cribróque iterum excernendum eſt; eadémque omnia alternis ter, quatérque facienda. Antecedit bonitate cæteras quæ cribro primùm eacuſſa ceruſſa eſt, oculorum medicinæ ſeruata. Secundæ bonitatis eſt, quæ ſecunda cri-
8. bro eacuſſa fuerit, deincépſque aliæ. Quidam in medio vaſis ligna ſuſpendunt, plumbúmque in eo, quod ſtratum illi vocant, ſic tamen ne acetum tangat, imponunt, operculatóque, & circumlito vaſis ore dimittunt; tum poſt dies aliquot amoto operculo contemplantur; & ſi ſolutum plumbum fuerit, antedictis ſimiliter omnia faciunt.

Agricola *lib.*9. *de natura foſſilium, pag.*355. Ceruſſa, inquit, quam pſimmythium Græci appellant, hoc modo conficitur ea nigro plumbo. 9. *Ceruſſæ natura, & ortus Agricolæ.* Primùm in dolium fictile ſarmenta imponuntur: deinde tantum aceti acerrimi infunditur, vt altitudine palmi emineant ſarmenta; mox plumbum dilatarum ſuper ipſa collocatur; quidam non vtuntur ſarmentis; ſed ſic ſtabiliunt ligna vt ferè attingant acetum, eiſque plumbum imponunt; quæque verò eius bractea pendet libram. Tum dolium, ne acetum expiret, operculo item fictili clauditur, & luto obdutatur. Æſtate autem dolium ſtatuitur in ſole; hyeme ſuper furnum, vel ſornacem, vel balneum. Qui radunt bracteas, decimo quoque die reſerant dolium, & id faciunt donec plumbum deficiat: qui non radunt, trigeſimo, hi ſi viderint bracteas vi aceti non eſſe conſumptas, denuo dolium claudunt, idque faciunt vſque dum bracteæ totæ diſſipentur Tum liquor purus qui ſupernatat, colatur: glutinoſum verò, quod in dolij fundo reſidet, in aliud vas transfuſum in ſole ſiccatur: deinde mola truſatili teritur, aut alio modo comminuitur, poſtea cribratur; at reliquiæ ſolidæ, & duræ iterum, & ſæpiùs comminuntur, ac cribrantur. Hæc Agricola.

Alios parandæ ceruſſæ modos, vel etiam prædictos eoſdem, variè tamen explicatos, vide apud S. Iſidorum *lib.*19. *cap.*17. Braſauolum *in examine metallorum, pag.*423. Cardanum *lib.*5. *de ſubtilitate, pag.*176. Volaterranum *lib.*27. *Philologiæ, pag.*648. & Falloppium *lib.*5. *foſſilium, cap.*28. 10. *Ceruſſæ ortus ſecundùm alios auctores.* Neque verò me incuſes proliai nimium, ac otioſi laboris, iiſdem veluti ſæpiùs reperitis ſententiis; aut enim diuerſa ſinguli illi Philoſophi de ceruſſa animaduertêre; aut idem clariùs explicuêre. Qua ratione quis hîc illud omittat ex Cardano, ſi acri aceto in vas iniecto ſarmenta imponas; dein ſarmentis plumbeas bracteas; tum in fimo ſepelias equino, fore vt vigeſima quinta die ceruſſam colligas? *Ceruſſa quomodo paretur Cardano.*

11. *Ceruſſa quomodo in paſtillos redigatur.* Qvæstio II. quomodo in paſtillos redigenda ſit ceruſſa, & quo tempore paranda? Si eam in paſtillos conformate volueris, acri priùs aceto illam macerato; tum diuidito, & ad ſolem ſiccato. Porrò æſtate agenda ſunt omnia iſthæc; ſic enim candida, & efficax ceruſſa fit. Conficitur tamen & hyeme, ſurnis, balneiſve, aut ſornacibus ſuperpoſitis doliis; qui enim ſurſum ſertur calor, pro ſole eſt. Hæc Dioſcorides *ſuprà*. Tempus etiam æſtiuum conficiendæ ceruſſæ aſſignat Plinius. Idem Falloppius, exprimit tamen caniculam. Agricola admittit menſes tam hybernos, quàm æſtiuos, & quid vtriſque ſit faciendum præſcribit, vt iam vidimus. *Ceruſſa æſtate quomodo paranda: & quomodo hyeme.*

12. *Ceruſſa ſitne artificialis ſolùm, an etiã naturalis.* Qvæstio III. Sitne ceruſſa ſolùm artificialis, an etiam naturalis? Solam arteſactam videntur agnoſcere Theophraſtus, & Matthiolus; ille namque libello de lapidibus, explicatis cærulei generibus, ceruſſam aggreſſurus; hæc, inquit, arte conſtant, vt etiam ceruſſa. Hic verò

lib.5.

lib.5.cap.63. Ceruſſa, inquit, medicamentum eſt omnibus notum. Factitia tamen res eſt. Solius etiam artificialis meminere Galenus, Dioſcorides, Vitruuius, Iſidorus Plinius, Cardanus, Agricola, & plerique alij. Nihilominus Falloppius *lib.5.cap.28.* agnoſcit etiam natiuam. Nam duplex, inquit, eſt ceruſſæ genus; alterum quod eſt quaſi plumbum purridum, & arte factum; alterum verò effoditur; quod licèt ſit ſub forma ſaxi, tamen color albus, eadémque prorſus facultas in ipſo eſt, quæ & in arte facto; & vocatur ceruſſa metalli, vel minetalis.

13. *Ceruſſa color qui.*

QVÆSTIO IV. perit ceruſſæ colorem. Habebat ceruſſa apud antiquos differentias quaſdam; nam quædam erat candidiſſima; quædam non ita candida; quædam rubeſcens; quædam liuida; quæ differentiæ non ſunt apud nos; & ratio eſt, quia cùm in ceruſſa affectetur candor; ſi prima vice, dum ſeplaſiarij ipſam conficiunt, vident eam rubeſcentem, vel alio colore præditam, abluunt, & macerant aceto diebus canicularibus, donec eam reddant candidiſſimam. Falloppius *lib.5.cap.28.*

14. *Ceruſſa vbi reperiatur, & qua ſit optima.*

QVÆSTIO V. vbi reperiatur ceruſſa, & quæ ſit optima? Dioſcorides *lib.5. cap. 57.* Probatur, inquit, præcipuè quæ Rhodi, Corinthi ve, aut Lacedæmone confecta fuerit. Secundæ notæ eſt, quæ Dicæarchia affertur. Braſauolus *in examine metallorum, pag.* 414. ait eam parari Venetiis. Puteolis etiam conficitur, & aliis in locis, qui plumbo abundant, præſertim verò Venetiis, & quidem optima, & copioſa. Falloppius *lib.5.cap.28.* Sed noſtris temporibus in omnibus Europæ regionibus conficitur Agricola *lib. 9. foſſilium, pag.* 356. Ex Hiſpania etiam candidiſſimam illam afferri obſeruat Cardanus *lib.5. de ſubtilitate, pag.*176.

15. *Ceruſſa Hiſpanica quomodo paretur.*

QVÆSTIO VI. quomodo paretur ceruſſa Hiſpanica? Falloppius *lib.5.cap.*18. Ceruſſa, inquit, quæ fit ex plumbo albo, vocatur à chymiſtis Album Hiſpanicum, eo quòd præſtantior ex Hiſpania deferatur; & hac vtuntur mulieres ad dealbandam ſibi faciem, & ad fucos. Cardanus *proximè* citatus, Aliud, inquit, genus fuco aptiſſimum, candidiſſimúmque vehitur ex Hiſpania. In vrinam bracteas pone tenues è plumbo candido (hoc autem nos vocamus ſtannum) & diſtilla vrinam totam; interim plumbum tranſit in ceruſſam, ſiccatur, teritur, cribratur. De eadem Agricola *lib.9.pag.*356. Dant etiam, inquit, officinæ plumbi candidi ceruſſam; quæ, quia Hiſpani eam conficiunt, Album Hiſpanicum nominatur. fi- autem hoc modo. Vrina in vaſe coquitur; & in eam, qua ſtillarit naris operculi, deſtillatam vocant, plumbum candidum coniicitur; quod vbi totum fuerit diſſipatum, vrina colatur; glutinoſum verò, quod reſidet in fundo, alterius ceruſſæ modo, in ſole ſiccatur, comminuitur, cribratur; hæc etiam fœminarom cutem ſolet dealbare.

16. *Ceruſſa cinerea quomodo paretur.*

QVÆSTIO VII. quomodo conficiatur ceruſſa, quam quidam cineream, quidam cinerem plumbarium nominant? Modum, quo illa paretur, hunc tradit Agricola *lib.9. foſſilium, pag.* 356. Teſta noua in ardentes carbones imponitur, & in eam ceruſſa trita coniicitur; quæ rudiculis continenter mouetur, donec cineris colore ſimilis fiat; tum exempta refrigeratur. Quidam non ceruſſam, ſed ipſum plumbum nigrum acri igne coctum in furno redigunt in cinerem; quem figuli cum aliis quibuſdam rebus, quæ liquatæ vitri ſpeciem gerunt, permiſcentes vaſa fictilia lacteo colore tingunt.

17. *Ceruſſa quotuplex ſit.*

QVÆSTIO VIII. quotuplex ſit ceruſſa? Ex variis capitibus poteſt ſumi ea diuiſio: ex generationis modo; ex materia; ex colure; & locis. Et quidem attento ortus modo, ceruſſa alia eſt natiua, alia artefacta; patet id ex quæſtione tertia. Ratione verò materiæ alia fit è plumbo albo, quod caſſiteron vocatur, & eſt ſtannum, alia è nigro. Agricola, Cardanus, & Falloppius *locis cit.* alia item ex aceto, alia ex vrina. Hiſpanica ex vrina; aliæ ex aceto; liquet ex dictis. Eadem penes colorem ſumpta alia eſt candidiſſima, alia minùs candida, alia rubeſcens, alia liuida, conſtat ex *quæſt.* 4. Denique ſpectatis locis, vbi illa paratur, alia eſt Rhodia, alia Corinthiaca, alia Puteolana, alia Hiſpana, alia Veneta, &c. Id etiam ex dictis eſt manifeſtum. Verùm quod ſpectat ad materiam plumbeam, aduertatur ceruſſam cineream plumbi candidi eodem modo, quo ex nigro, confici; ſed quoſdam plumbum candidum non aliter ac nigrum, acri igne in furno coctum, redigere in cinerem; cui, in corium coniecto, ferreum inſtrumentum, quo aurifices, & fabri plumbi candidi ſua poliunt opera, affricatur, vt læue fiat. Agricola *lib.9. foſſilium, pag.*157. Ad ceruſſæ colorem pertinet, id quod ſcribit Plinius *lib.34.cap.vltim.* eam ſi coquatur rufeſcere; quomodo autem coqui debeat ceruſſa, pete ex Dioſcoride *lib.5.cap.*57.

Ceruſſa quomodo coquenda.

18. *Ceruſſa vires, & vſus.*

QVÆSTIO IX. eſt de ceruſſæ affectionibus, viribus, & vſibus. Habet ceruſſa ſub diuerſa ratione naturam pigmenti, medicamenti, & veneni.

Ceruſſam eſſe pigmentum.

Et primò quidem eſſe illam pigmentum patet, tum quia pictores ea frequentiſſimè vtuntur in ſuis operibus, teſte Matthiolo *in lib.5. Dioſcoridis, cap.*63. tum quia eſt quotidianus fœminarum fucus, ex dicendis *quæſt. ſequenti.*

19. *Ceruſſam eſſe medicamentum.*

Quòd autem eadem præſtet aliquos vſus medicos, ſcribit Galenus *lib.9 de facultatibus ſimplicium medicament. c. de pſimmythio, ſeu ceruſſa,* Dioſcorides *lib.5.cap.*57. & Falloppius *lib. 5. cap.*28. addens ceruſſam ex plumbo nigro eſſe magis medicam, quàm ex candido. Matthiolus etiam *proximè* citatos ait eſſe medicamentum omnibus notum; *lib.* autem *6. in Dioſcoridem, cap.*22. aſſerit ceruſſam, tametſi ad vlcerum medicamenta, quæ exteriùs illinuntur, ſalubre plerumque ſit medicamentum; ſi tamen ſumatur intus in corpus, interficere. Quos autem ſpeciatim in re medica vſus recipiat ceruſſa exteriùs admota, docet Dioſcorides *lib.5.cap.*57. ibi, Lauator, inquit, ceruſſa cadmiæ modo, habétque refrigerandi, opplendi, molliendi, explendi, extenuandíque vires. Leuiter præterea excreſcentia reprimit, & ad cicatricem perducit, ceratis, emplaſtriſque, quas liparas, id eſt, lenes dicunt, & paſtillis mixta. Hæc Dioſcorides; dixerat autem ad initium eiuſdem capitis, illam eſſe optimam ceruſſam, quæ cribro primùm excuſſa eſt, eámque oculorum medicinæ ſeruandam.

20. *Ceruſſam eſſe venenum.*

Ceruſſam verò intus ſumptam lethale eſſe venenum,

venenum, conuenit inter omnes. Plinius *lib.* 34. *cap. vlt.* loquens de ceruſſa; Eſt, inquit, lethalis potus, ſicut ſpuma argenti. Agricola *lib.* 9. *de nat. foſſilium, pag.* 356. Ceruſſam, inquit, qui bibit, letho perit. Braſauolus *in examine metallorum, pag.* 414. Mulieres, inquit, Italæ plures, pro fuco ceruſſa vtentes halitus fœtorem incurrunt, & dentium putredines, & ante tempus facies vniuerſa rugis aratur. Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 57. Lethalis, inquit, ceruſſa eſt, & veneni maleficium habet.

21. *Ceruſſæ lethales effectus.* Idem *lib.* 6. *cap.* 22. Non poteſt, inquit, latêre ob dolorem ceruſſa; quamprimum enim ſumpta palatum, linguam, gingiuas, & dentes, qua ſe contingunt, candido colore inficit; ſingultus præterea, tuſſim, linguæ ſiccitatem, & extremarum corporis partium perfrictiones cum mentis alienatione, inertique corporis motu facit. Hæc Dioſcor. Alia incommoda, quæ ceruſſam haurientibus adueniunt, refert ex Auicenna, & Nicandro Matthiolus *in lib.* 6.

22. *Dioſcor. cap.* 22. ea ſunt, animi deliquium, faucium aſperitas, ventriculi, & alui compunctio, præcordiorum tenſio, anhelitus difficultas, præfocatio ſpirituum, albedo totius corporis, vrina modò nigra, modò cruenta. Item qui id veneni ſumpſere, capite non parum turbantur, gemunt præ triſti labore; ſæpiſſimè in ipſa luce vanum phantaſma, quod re ipſa nullum ſit, cernunt; ſomnolenti toto corpore frigent; neque, vt antea, membra, potiſſimùm manus, & pedes, ſuo funguntur officio, adeò vt, ni eis ſuccurratur, pereant. Hæc Matthiolus. Quæ autem antidota proſint aduersùs hoc venenum, explicant *proximè* citati Dioſcorides, & Matthiolus. Aduerte autem, quæ nos ex Braſauolo attulimus incommoda ex fucis ceruſſæ, non eſſe lethalia, eo quippe pigmento externæ ſolùm cuti illito; neque à nobis eo fine eſſe recenſita, id vt credatur, ſed vt ex noxio fuco exteriùs admoto arguamus vim huius veneni, ſi intus ſuſcipiatur.

23. *Ceruſſam pro fuco inſeruire.* QVÆSTIO X. quid notandum ſit de fuco ex ceruſſa parato? Genas ceruſſa pingi ad ſpeciem, ad candorem, & ad vultus nitorem, benè norunt fœminæ omnes, vt propterea ſuperuacaneum ſit ad id probandum, longum ſcriptorum attexere catalogum. Id autem non eſſe nouitium inuentum, ſed peruetuſtum, vel ex ſolo liquet Plinio, teſtante *cap. vlt. lib.* 34. vſui eſſe hoc pigmentum ad candorem fœminarum; qua in re valde excellere ceruſſam Hiſpanicam obſeruant Cardanus *lib.* 5. *de ſubtilitate, pag.* 176. Agricola *lib.* 8. *de nat. foſſil. pag.* 356. *&* 357. & Falloppius *lib.* 5. *foſſil. c.* 28. Quomodo autem ad fucos paretur hæc ceruſſa, & quàm conferat ad decorem, explicat eo loci Falloppius his verbis. Illa, inquit, ceruſſa, quæ fit ex plumbo albo, vocatur à Chymiſtis Album Hiſpanicum, eo quòd præſtantior ex Hiſpaniæ deferatur, & hac vtuntur mulieres ad dealbandam ſibi faciem, & ad fucos; & ex hac Chymiſtæ ſolent extrahere liquorem quendam lucidiſſimum, quo nihil præſtantius eſt ad dealbandam, ac lucidam reddendam faciem; nam cùm ſiccatur ſupra faciem, reddit ipſam lucidiſſimam, veluti cryſtallum. Hanc eandem ceruſſam abluunt mulieres, & macerãt aceto ſub ſole diebus canicularibus pro fucis; ſolent etiam ſeplaſiarij ipſam parare, & ſiccare pro fucis. Sic autem abluta, & aceto macerata ad ſolem diebus canicularibus redditur candidiſſima, & ob partium tenuitatem maximè penetratiua. Hæc Falloppius. *Digreſſio de abuſu fucorum.* Eundem fucum eſſe familiarem mulieribus Italis notat Braſauolus *in examine metallorum, pag.* 414.

QVÆSTIO XI. vtrùm ex ceruſſa, purpuriſſo, vel aliunde paratus fucus ſit licitus? Similitudinem ſcribendi, quæ in omni genere ſolet eſſe ſatietatis mater, quæſtione hac Theologica libet interpellare. Et quidem leuia non ſunt argumenta, quæ fœminas his fucis deditas, grauis culpæ reas eſſe probent. 24. *Fucus ex ceruſſa & purpuriſſo an liceat.*

In primis ſunt irritamenta Veneris; quorſum enim picturatæ meretricum genæ? Hinc Sapiens. Prou. 7. *Ecce*, inquit, *occurrit illi mulier ornatu meretricio, præparata ad decipiendas animas.*

Deinde vſus ceruſſæ, teſte Braſauolo *proximè* citato, inducit fœtorem halitus, dentium putredinem, & ante tempus vniuerſam faciem rugis exarat. *Ceruſſa damna.* Viden' per quæ quis peccat, per hæc & torqueri? vt dicitur Sapientiæ 11. Quis à peccato excuſet ſpontaneam, & quidem ſine iuſta cauſa, tanti boni iacturam?

Ad hæc, mulieres, ideo ſe fucis pingunt, vt vel ſpecioſæ putentur, cùm ſint deformes, vel certè vt pulchriores, quàm re vera ſunt, videantur; eſt ergo ea fucatio quædam fictionis ſpecies, quam ſi licitam non vereris aſſerere, poteris & ipſum pariter mendacium à peccato liberare. 25. *Fucorum damna.*

Præterea terere tempus in hoc ornatus genere, identidem conſulere ſpeculum, an rectè ſis picta, oſtentare te ſpectandam, velle laudari vt formoſam, tanta auiditate aucupari gloriam de re tam fluxa, ac fugaci; velle præferri aliis, quibus cum de pulchritudine certas, ſi vacat inanis gloriæ culpa, quæ alia erit actio, in quam cadat crimen iſtud?

Verùm nihil eſt, quod æquè hos fucos reddat exoſos, vſúmque eorum oſtendat illicitum, deteſtandum, & execrandum, ac vnanimis Patrum Hieronymi, Auguſtini, Nazianzeni, Tertulliani, Cypriani, & Clementis Alexandrini conſenſus; ex quorum cœleſti planè facundia carpe, ſi libet, vel cape quos tibi offero floſculos, ad curandas ab hac labe mulieres aptiſſimos. 26.

Hieronymus *epiſtola* 10. *ad Furiam*, Meretrix, inquit, illa in Euangelio baptizata lacrymis ſuis, & crine, quo multos antè deceperat, pedes Domini tergens, ſaluata eſt, *Luc.* 7. non habuit criſpantes mitras, nec ſtridentes calceolos, nec orbes ſtibio fuliginatos, quantò fœdior, tantò pulchrior. Quid facit in facie Chriſtianæ purpuriſſus, & ceruſſa? quorum alterum ruborem genarum, labiorúmque mentitur; alterum candorem oris, & colli, ignis iuuenum, fomenta libidinum, impudicæ mentis indicia. Quomodo flere poteſt pro peccatis ſuis, quæ lacrymis cutem nudat, & ſulcos ducit in facie? Ornatus iſte non Domini eſt, velamen iſtud Antichriſti eſt. Qua fiducia erigit ad cœlum vultus, quos conditor non agnoſcit? Fruſtrà obtenditur adoleſcentia, & ætas puellaris aſſeritur. Idem *epiſt.* 23. *ad Marcellam*, Illæ, inquit, Chriſtianos oculos ſcandalizant, quæ purpuriſſo, & quibuſdam fucis ora, oculóſque depingunt, quarum 27. *Fucorum damna S. Hieronymo.*

facies gypſeæ, & nimio candore deformes, idola mentiuntur; quibus ſi prouidè improuidis lacrymatum ſtilla eruperit, ſulco defluit; quas nec numerus annorum poteſt docere, quòd vetulæ ſint, quæ capillis alienis verticem ſtruunt, & præteritam iuuentutem in rugis anilibus poliunt. Hæc Hier.

28. *Fucorũ damna S. Auguſtino.*

Auguſtinus *epiſt. 73. ad Poſſidium*, & refertur *de conſecrat. diſt. 5. cap. fucare*, Fucari, inquit, pigmentis, quo vel rubicundior, vel candidior appareat, adulterina fallacia eſt, qua nō dubito etiam ipſos maritos ſe nolle decipi, quibus ſolis permittendæ ſunt fœminæ ornari, ſecundùm veniam, non ſecundùm imperium. Nam verus ornatus maximè Chriſtianorum, & Chriſtianarum, non tantùm nullus fucus mendax, verùm ne auri quidem, veſtiſqoe pompa, ſed mores boni ſunt. Execranda autem ſuperſtitio ligaturarum, in quibus etiam inaures virorum, in ſummis ex vna parte auriculis ſuſpenſæ deputentur, non ad placendum hominibus, ſed ad ſeruiendum Dæmonibus adhibetur.

29. *Fucorũ damna Gregorio Nazianzeno.*

Gregorius Nazianzenus libello aduersùs mulieres ambitioſiùs ſeſe ornantes, O mulieres, inquit, ſi naturæ beneficio formæ elegantia vobis conceſſa eſt, pigmentis eam ne occultate; verùm puram eam ſolis maritis veſtris conſeruate. Sin autem pulchritudo vobis à natura negata eſt, ſecundam deformitatem fugite. Sic enim pulchritudioem eam voco, quæ manibus, atque arte comparatur à triuialibus mulierculis, & quidem paucis obolis. Pulchritudinem, inquam, quæ abſterſa, in terram fluit, nec ad riſum conſiſtere poteſt, ſimul atque effuſior lætitia genas totas ſoluerit; quæ etiam lacrymarum riuulis proditur, & humido timore, guttiſque exiguis adeò labefactatur, atque deletur, vt gena, quæ priùs gratiſſimo quodam nitore prædita erat, eadem repentè non ſine magno hominum riſu bicolor, ſubatra, marmorea, nigra, minióque tincta appareat. Turpe, & flagitioſum eſt portatilem formam, multiſque modis delebilem habere. Verendum eſt, ne Deus iratus te huiuſmodi verbis alloquatur. Dic, age, ô aliena mulier, ecquis tandem, & vnde eſt tuus fictor, & procreator? Non te depinxi, canis: ſed imaginem mei
30. finxi. Quî fit igitur, vt pro cara imagine idolum habeam? & mox. Breui perſpicies, quantus ex aliena, atque adulterina pulchritudine mœror exiſtat. Nam ſi vera ſunt, quæ audio, hoc commodi fucus babet, quod poſteaquam ſenilis ætas formam priùs florentem rugis contraxerit, tum demum, cùm iam fucus, ac pigmenta membris adhiberi deſierunt, carnis reliquias velut igni aduſtas relinqui. Túmque, ſed nimis ſerò, anus illas fraudem ſuam impoſturámque deplorare, cùm id quod ſupereſt carnis denſiſſimis rugis ſimiam propulerit. Hæc artificia non pudicitiæ ſunt, ſed laſciuiæ, ac libidinis; quicquid enim in virorum gratiam commniniſceris, corporis libidinem prodit. Ferunt inſolentem pauonem, cùm curuato collo, penniſque gemmantibus circulum efficit, fœminas clangore ſuo ad venerem inuitare. Eodem modo admodum admirabor, ſi tu aliam ob cauſam formam pingas, quàm vt nitidorum, & ſalacium vi-
31. rorum oculos ad te conuertas. Vt ignis de auri puritate certiſſimus index eſt; ſic animi tui, ô mulier, pudicitiam, ad incomptam, fucique expertem formæ elegantiam ego expendo. Verendum enim alioqui, ne te fuliginoſus ille Belial pingat. Aut enim totam in cineres rediget; aut certè nomini tuo fumum offundet; ac pro exigua voluptate miſerè te deformabit. Colores parietibus relinquamus, iiſque mulierculis, quæ cœno ſuo iuuenes in rabiem agunt. Quis primus Dei figmentum illinere aggreſſus eſt? pereat quiſquis ille fuit, qui primus coloribus, atque pigmentis impudentiam adiunxit. Vt enim impudentes vrinatores, larua primùm faciem tegunt, atque ita deinde ſequuntur, quæ inhoneſtæ rei conueniunt, ſaltationes videlicet, ac turpis membrorum ſolutio ſtultis hominibus gratiſſima; ad eundem modum hæ quoque, poſtquam alienam formam externè induerint (ſcenicum nempe, non ſacrum pudoris integumentum) ita demum vt picta illa, & fucata forma dignum eſt, mouentur.

Simiam vocat ementitã pulchritudinem, qua vera pulchritudo videri volebat.

32. *Fucorũ damna Tertulliano.*

Tertullianus *lib. de cultu fæminarum*, Non de integra, inquit, conſcientia venit ſtudium placendi per decorem, quem naturaliter inuitatorem libidinis ſcimus. Cùm igitur & noſtra, & aliorum cauſa verſetur in ſtudio periculoſiſſimi decoris, iam non tantùm confictæ, & elaboratæ libidinis ſuggeſtum eſt recuſandum, ſed etiam naturalis ſpecioſitatis obliterandum, diſſimulatione, & incuria, vt proinde oculorum incurſibus moleſtum. In Dominum delinquunt, quæ cutem medicaminibus vngunt, genas rubore maculant, oculos fuligine collinunt. Diſplicet illis nimirum plaſtica Dei; in ipſis redarguunt, reprehendunt artificem omnium. Reprehendunt enim, cùm emendant, cùm adiiciunt, vtique ab aduerſario artifice ſumentes additamenta iſta, id eſt, Diabolo. Nam quis corpus monſtraret mutare, niſi qui & hominis ſpiritum malitia transfigurauit? ille indubitatè huiuſmodi ingenia concinnauit, vt in nobis quodammodo manus Deo inferret. quod naſcitur, opus Dei eſt.

33. Ergo quod fingitur, diaboli negotium eſt. Diuino operi, Satanæ opera ſuperducere quàm ſceleſtum eſt? Quàm indigna nomine Chriſtiano, faciem fictam geſtare, quibus ſimplicitas omnis indicitur; effigiem mentiri, quibus lingua non licet; ſpeciem exercere, quibus ſtudium pudicitiæ eſt. Video quaſdam & capillum croco vertere. Pudet eas etiam nationis ſuæ, quòd non Germanæ, aut Gallæ ſint procreatæ, ita patriam capillo transferunt, malè ac peſſimè ſibi auſpicantur flammeo capite, & decorum putant qood inquinant. Atquin & detrimentum crinibus medicaminum vis inurit, & cerebro perniciem, etiam cuiuſlibet ſinceri humoris aſſiduitas reſeruat, tum Solis animando ſimul, & ſiccando capillo exoptabilis ardor? Quis decor cum iniuria? Erubeſcit ætas exoptata votis, furtum confitetur, adoleſcentia in qua delinquimus, ſuſpiratur. Abſit à ſapientiæ filiabus ſtultitia tanta.
34. *Senectus quò plus occultatur, plus detegitur.* Senectus cùm plus occultari ſtuduerit, plus detegetur. Hæc eſt æternitas noſtra, de capitis iuuentute. Atque vtinam miſerrimus ego, in illo die Chriſtianæ exultationis, vel inter calcanea veſtra caput eleuem, videre, an cum ceruſſa, & purpuriſſo,

purpuriſſo, & eroeo reſurgatis; an taliter expiectam Angeli in nubila ſubleuent obuiam Chriſto. Si nunc bona, & Dei ſunt, tunc quoque occurrent reſurgentibus corporibus, & ſua loca agnoſcent. Sed non poteſt reſurgere niſi caro, & ſpiritus ſolus, ac putus; damnata ſunt igitur, quæ in carne, & ſpiritu non reſurgunt, quia Dei
35. non ſunt. Damnatis hodie abſtinete. Prodite vos iam medicamentis, & ornamentis extructæ Apoſtolorum, ſumentes de ſimplicitate candorem, de pudicitia ruborem, depictæ oculos verecundia, & ſpiritus taciturnitate, inſerentes in aures ſermonem Dei, annectentes ceruicibus iugum Chriſti. Caput maritis ſubiicite, & ſatis ornatæ eritis. Manus lanis occupatæ, pedes domi figite, & plus, quàm in auro placebunt. Veſtite vos ſerico probitatis, byſſino ſanctitatis, purpura pudicitiæ. Taliter pigmentatæ Deum habebitis amatorem.

36. *Fucorum damna S. Cypriano.*
Cyprianus *tract. de habitu virginum*, Ornamentorum, inquit, ac veſtium inſignia, & lenocinia fucorum nonniſi proſtitutis, & impudicis fœminis congruunt. Apoſtatæ Angeli oculos circumducto nigrore fucare, & genas mendacio ruboris inficere, & mutare adulterinis coloribus crinem, & expugnare omnem oris, & capitis veritatem corruptelę ſuæ impugnatione docuerunt. Et quidem iſto in loco pro timore, quem nobis fides ſuggerit, pro dilectione, quam fraternitas exigit, non virgines tantùm, aut viduas, ſed & nuptas puto, & omnes omnino fœminas admonendas, quòd opus Dei & factura eius, & plaſma adulterari nullo modo debeat, adhibito flauo colore, vel nigro puluere, vel rubore. Dicit Deus, *Facia-*
37. *mus hominem ad imaginem, & ſimilitudinem noſtram*, & audet quiſquam mutare, & conuertere quod Deus fecit? Manus Deo inferunt, quando illud, quod ille formauit, reformare, & transfigurare contendunt, neſcientes quia opus Dei eſt omne quod naſcitur, diaboli quodcunque mutatur. Si quis pingendi artifex vultum alicuius, & ſpeciem, & corporis qualitatem æmulo colore ſignaſſet, & ſignato iam, conſummatóque ſimulachro, manus alius afferret, vt iam formata, iam picta quaſi peritior reformaret, grauis prioris artificis iniuria, & iuſta indignatio videretur. Tu te exiſtimas impune laturam tam improbæ temeritatis audaciam, Dei artificis offenſam? Vt
38. enim impudica circa homines, & inceſta fucis lenocinantibus non ſis; corruptis, violatíſque quæ Dei ſunt, peior adultera detineris. Dominus tuus *Matth. 5.* dicit, *Non potes facere capillum vnum album, aut nigrum*, & tu ad vincendam Domini tui vocem vis te eſſe potiorem? Audaci conatu, & ſacrilego contemptu crines tuos inficis. Non metuis oro, quæ talis es, ne, cùm reſurrectionis dies aduenerit, artifex tuus te non recognoſcat? ad ſua præmia, & promiſſa venientem remoueat, & excludat? increpans vigore cenſoris, & iudicis dicat, Opus hoc meum non eſt, nec hæc imago noſtra eſt, cutem falſo medicamine polluiſti, crinem adultero colore mutaſti; expugnata eſt mendacio facies, figura corrupta eſt, vultus alienus eſt, Deum videre non poteris, cùm oculi tibi non ſint, quos Deus fecit, ſed quos diabolus
39. *Fuci nuptis an liceant.* infecit. Illum tu ſectata es, rutiles, atque depictos oculos ſerpentis imitata es, de inimico tuo compta, cum illo pariter arſura. Viderint quid ſibi nuptæ per placendi ſtudium de coniugum ſolatio blandiantur, quos dum in excuſationem ſuam proferunt, ad ſocietatem criminoſæ conſenſionis aſciſcunt. Virgines certè quibus iſte ſermo nunc conſulit, quæ ſe eiuſmodi artibus compſerint, inter virgines non putem debere numerari, ſed tanquam contactas oues, & morbidas pecudes à ſancto, & puro grege virginitatis arceri, ne contagio ſuo cæteras polluant, dum ſimul degunt.

Clemens Alexandrinus *lib. 1. pædagogi, cap. 8.* 40.
ait deſipientes mulieres, quæ canos quidem tingunt, capillos autem vngunt, celeriùs caneſcere propter aromata deſiccatoria.

Hem quàm longam, auream tamen Patrum 41. *Fucorum damna Clementi Alexandrino.*
catenam nexuimus aduersùs ceruſſæ abuſum, alióſque muliebres fucos; quis non acquieſcat tam verendi ſenatus tam graui cenſuræ? Hæc Sanctorum placita, veluti cœlitus immiſſa prædicemus; hæc ſalutis monita aperiamus illis, quas fucorum laqueis irretitas viderimus. Planè enim euincunt illus non ſolùm non prodeſſe, nec expedire; ſed etiam corporis, animique ſaluti aduerſari; ac proinde citra peccatum vix vnquam poſſe adhiberi.

De qualitate autem culpæ ſic habeto, eos fu- 42. *Fucatio qualis ſit culpa.*
cos lethales eſſe, ſi ad laſciuiam dirigantur, vel in contemptum Dei vſurpentur, vt cum S. Thoma 2. 2. *quæſt.* 169. *art.* 2. & Caietano *ibi* omnes docent, accipientes in hunc ſenſum præfatas Patrum ſententias. His autem vitatis ſcopulis, ſi fœminæ ſe fucis pingant ſolùm ad iactantiam, & vanam gloriam, vt cenſeantur inter pulchras, & laudentur vt pulchræ; tametſi ea ſit aliqua venialis culpa, plus fugienda, quàm Tartari flamma; per ſe tamen non eſt lethifera, eſto quæſitis coloribus fingatur quæ non habetur forma; neque enim ea fictio per ſe continet grauem inordinationem, nec excedit limites mendacij officioſi. S. Thomas Caietanus *ſupra*, Nauarrus *in manuali, c. 23. num.* 18. *& ſequent.* Leſſius *de iuſtitia, & iure, lib. 4. dubitat. vlt.* & alij paſſim: ídque verum eſſe, etiam ſi in eo ornatu modum notabiliter exce- *Fuci an liciti S. Thoma, & Caietano.*
dant, aſſerunt præcitati, Caietanus, Nauarrus, & 43.
Leſſius. Quia verò fucos in hoc caſu lethiferos eſſe quidam ſcripſere, qua in ſententia fuiſſe Alexandrum Halenſem obſeruat Angelus *verb. ornatus, num.* 4. hos trepidaſſe timore, vbi non erat timor, & naturam peccati mortalis ignoraſſe pronunciat Caietanus *ſuprà*, addens idem eſſe dicendum, etiam ſi fœmina putet aliquos occaſione illius fuci peccaturos; neque enim id eſſe datum, ſed acceptum ſcandalum, neque eum ornatum per ſe, & directè, ſed ſolùm remotè, & ex occaſione in alterius peccatum influere; Caietano autem ſubſcribunt Nauarrus, & Leſſius *locis*
cit. Quoniam autem inter ornatus muliebres 44.
peſſimum tenet locum fucatio, teſte Caietano 2. 2. *q.* 169. *art.* 2. *ad* 4. dubium ex iis, quæ dicta ſunt de eiuſmodi fucis, licet inferre quid de reliquis huius generis ornatibus ſit dicendum, vt de comis adoptiuis, & pretioſis veſtibus. Quin immò poſſe fœminas in aliquo caſu licitè abſque vllo peccato ſe fucare, ad occultandam ſcilicet oris deformitatem, ex ægritudine, vel ex aliqua huiuſmodi alia cauſa prouenientem, apertè docet Angelicus Doctor 2. 2. *q.* 169. *art.* 2.

Fucatio peſſima inter omnes ornatus muliebres.

Fucatio quibus caſibus ſit licita.

45. *ad* 2. In duobus aliis caſibus eos fucos ab omni peccati labe immunes cenſet Leſſius *loco cit.* Prior eſt, ſi maritus ira iubeat, nimirum vt vxor inter alias magis decora appareat; etſi enim mariti non cupiant adulterina illa fallacia decipi; ſæpe tamen vxores ſuas ſic ornari cupiunt; poſterior eſt, ſi aliqua alia rationabilis ſubſit cauſa; ſicut Iudith, & Heſther omni genere ornamentorum ſibi pulchritudinem ſanctè conciliarunt. Atqoe hæc de ceruſſa, ciuſque vſu, & abuſu, aliiſque fucis.

Sectio VIII.

De ſandaracha, ſandyce, & vernice.

1. *Sandaracha nomine quot ſignificentur.* Sandarachæ nomine quattuor potiſſimùm video ſignificari. Primùm foſſile, & metallicum quoddam medicamen, & pigmentum, cuius meminit Ariſtot. *lib. 3. meteor. ſumm. 3. cap. vlt.* & Theophraſtus *lib. de lapidibus*; hócque inter auſteros, vilioréſque colores recenſetur à Plinio *lib. 35. cap. 6.* Deinde quoddam ceraginoſi mellis genus, de quo Ariſtot. *lib. 9. de hiſtoria animal. cap.* 40. Plinius *lib. 11. cap.* 7. & Matthiolus *in lib. 5. Dioſcoridis, cap.* 81. Tertiò, ſandycem è combuſta ceruſſa confectam, Matthiolus *ibidem*. *Sandaracha voce ſignificari vernicē.* Deníque vernicem, quæ eſt gummis iuniperi, Vatablus *de ortu foſſilium, & metallorum, cap. 6. paraphraſeos in lib. 6. Ariſt. Meteor.* Braſauolus *in examine gummium, pag.* 389. 390. 391. 392. & Matthiolus *ſuprà*.

Omiſſa autem ſandaracha mellea, & ceraginoſa, quòd huc non ſpectet, reliquas tres breuiter percurremus.

§. I.

De Sandaracha.

2. Qvæstio I. quid ſit ſandaracha, ex quibus eruatur fodinis; & quibus in locis reperiatur?

Sandaracha quid. Sandaracha eſt ſuccus concretus, qui habet pinguitudinem quandam; & interdum vim ignis tuliſſe, ac quaſi vſtus eſſe videtur. Agricola *lib. 3. foſſilium, pag.* 219. Hinc Theophraſtus *lib. de lapidibus*, numerat ſandaracham inter foſſilia, quæ ignem videntur paſſa, & veluti combuſta. Atque hæc de genere huius pigmenti. Eiuſdem differentiam dabit complexio quotundam accidentium, ex quibus complebimus illius deſcriptionem.

3. *Sandaracha fodinæ quæ.* Naſcitur ſandaracha in iiſdem quibus & auripigmentum fodinis, nempe in aurariis, & argentariis. Dioſcorides *lib. 5. c. 75.* Plin. *lib. 34. c. vlt.* Iſidorus *lib. 19. origin. c.* 17. Braſauolus *in examine gummium, pag.* 388. Agricola *lib. 3. foſſil. pag.* 219. *& in Bermanno, pag.* 447. Hinc tanta inter vtrumque foſſile affinitas, vt ea ſimul mixta reperiantur, teſte præcitato Braſauolo. Idem docet Scaliger *exercitat.* 104. *ſect.* 22. ibi, Quæ, inquit, fruſtilla rubicunda inter auripigmenti materiam nactus fueris, eam ſcito eſſe ſandaracham.

4. *Sandaracha vbi reperiatur.* In Topazo, maris rubri inſula, naſci ſandaracham, ſed inde ad nos non peruehi, auctor eſt Plinius *lib. 35. cap. 6.* & Iſidorus *lib. 19. cap. 17.* Alia loca, pro patrio ſandarachæ ſolo indicant Dioſcorides *lib. 5. cap.* 75. & Agricola *lib. 3. foſſilium, pag.* 220. ea ſunt in Myſia Helleſponti; in Ponto ad flumen Hypanim: in Aſia minore, in finibus Magneſiæ, & Epheſi; in Cappadocia; in Pimoliſeno Paphlagoniæ tractu; & in Carmania.

Qvæstio II. quotuplex ſit ſandaracha? Duplicem illam omnes ſtatuunt, natiuam, & factitiam. 5. *Sandaracha quotuplex ſit.* Dioſcorides *lib. 5. cap. 57. & 75.* Plinius *lib. 34. cap. vlt. & lib. 35. cap. 6.* Iſidorus *lib. 19. cap.* 17. Vitruuius *lib. 7. Architecturæ, cap.* 12. Braſauolus *in examine gummium, pag.* 388. & 389. Agricola *lib. 3. foſſilium, pag.* 220. Scaliger *exercit.* 104. *ſect.* 22. Idem docet Falloppius; nam *lib. 5. foſſilium, cap.* 28. Duplex, inquit, eſt ſandaracha apud Vitruuium *lib. 7. cap.* 12. vna foſſilis, & nihil eſt aliud, quàm arſenicum rubrum; altera eſt arte facta; & eſt ſandyx Dioſcoridis, & Galeni; hæc eadem eſt ſandaracha adulterina apud Plinium. Quòd autem Falloppius rectè ſit aſſecutus mentem Vitruuij, Dioſcoridis, Galeni, & Plinij, patet; quia Vitruuius *lib. 7. cap.* 12. Ceruſſa, inquit, cùm in fornace coquitur, mutato colore ad ignis incendium efficitur ſandaracha: id autem incendio facto ex caſu didicerunt homines, & ea multò meliorem vſum præſtat, quàm quæ de metallis per ſe nata foditur. Dioſcorides *lib. 5. cap.* 57. In nouum, inquit, fictile friatam ceruſſam coniicito, carbonibúſque ſeu prunis imponito, & ferulacea rude moueto, donec colore ſimilis ſandarachæ fiat, extractaque ad vſus miniſtretur; quæ verò ita parata eſt, ſandyx à quibuſdam dicitur. Galenus *lib. 9. ſimplicium medicament. cap. de pſimmythio, & ceruſſa*, Porrò, inquit, ceruſſa aduſta, in ſandyca, quam vocant, tranſit, medicamentum ſe ipſo tenuius, nondum tamen excalfaciens. Plin. *lib. 35. cap.* 6. Sandaracha, inquit, adulterina fit ex ceruſſa non in fornace cocta.

Qvæstio III. cuiuſmodi ſit ſandaracha 6. natiua? *Sandaracha natiua qualis ſit.* Ea eſt vel gleba, qualis plerumque inuenitur; vel puluis. In locis autem, quæ ſunt inter Magneſiæ, & Epheſi fines effoditur parata, quam nec molere, nec cernere opus eſt; ſed ſic eſt ſubtilis, quemadmodum ſi qua eſt manu contuſa, & ſubcreta; Agricola *lib. 3. foſſil. pag.* 220. De natiua etiam loquitur Scaliger *ſupra*, dum ait ſandaracham eſſe fruſtilla rubicunda inter auripigmenti materiam inuenta. Vitruuius *lib. 7. cap.* 7. explicat naturam ſandarachæ eodem modo, quo Agricola.

Qvæstio IV. quomodo paretur ſandaracha artificialis, & ex qua materia? 7. *Sandarachæ materia, & confectio artificialis.* Plinius *lib. 34. c. vlt.* verè, ſed obſcurè ait ex eadem eſſe materia ſandaracham, atque arſenicum, ſiue auripigmentum. Reliqui explicatiùs aſſerunt illam fieri ex auripigmento. Nam Scaliger *exercitatione* 104. *ſect.* 22. Eſt, inquit, ſandaracha excoctum arſenicum vel ab arte, vel à natura. Braſauolus *in examine gummium, pag.* 389. Sume, inquit, auripigmentum & vitreato vaſi impone, ſuppoſito igne vt liqueſcat, & accendatur; accenditur ferè vt ſulphur, ſi per aliquod ſpatium combuſſeris, inde frigeſcat. Videbis oculata fide per hanc decoctionem auripigmentum ſandaracham euaſiſſe. Agricola 8.
lib. 3. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag. 40.

Ex

Ex tetta, inquit, alba, & ignita fit flaua, cognatíque coloris terra, qualis eſt fulua, lutea, pallida; maior verò vis caloris ex flaua efficit rubram; quo ſanè modo ex autipigmento ſandaracham fieri veriſimile eſt; nam ſic Ochra fieri rubricam & experimentum nos docet, & Theophraſtus auctor eſt; quare cùm ex alba efficitur rubra, ſiue cognati coloris terra, eam priùs fieri luteam intelligimus; vt eùm ex ceruſſa fit ſandyx, albus ceruſſæ color ante vertitur in luteum, quàm puniceum. Idem *lib. 3. de natura foſſilium, pag.* 220. Ex auripigmento, inquit, ſandaracha fit hoc modo; auripigmenti mediocres particulæ in ollam, cuius os obruratur, coniectæ quinque horis coquuntur in furno, contrahúntque ſandarachæ colorem.

9. *Sandaracha odor quis.* QVÆSTIO V. petit odorem ſandarachæ, eiúſque colorem. Quod ſpectat ad odotem, redolet ſulphureum virus, Plin. *lib. 34. cap. vlt.* Dioſcorides *lib. 5. cap. 76.* Iſidorus *lib. 19. cap.* 17. Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate, pag.* 167. Braſauolus *de examine gummium, pag.* 391. Agricola *lib. 1. foſſil. pag.* 170. & alij. Quare nonnullos id negaſſe miratur Braſauolus eo loci. Si ipſi, inquit, tractaſſent, & manibus fricuiſſent, ſulphuris odorem euitare non potuiſſent; immò ſi (vt nos feeimus) accendiſſent, oculis fumum ſulphuris vidiſſent, & nidorem naribus perſenſiſſent.

10. *Sandaracha color quis.* Quod ſpectat ad colorem, illum eſſe rubrum teſtantur Plinius *lib. 34. cap. vlt.* & Scaliger *exercitatione* 104. *ſect.* 22. Cardanus *vbi ſupra* ait ſandaracham exteriùs eſſe croccam, non ſplendentem; intus autem eſſe rubram, & ſpleudidam. Iſidorus *lib.* 19. *cap.* 17. tribuit illi colorem cinuabaris. Dioſcorides doeet ſandaracham, ſi optima ſit, flammeo colore ruffeſcere ad ſatietatem, non ſioe aliquo einnabaris colore. Agricola *lib. 3. foſſilium, pag.* 219. Differt, inquit, ſandaracha colore; nam aut ad ſatieratem rufa eſt, & cinnabaris imitatur colorem, aut minus rufa, & partim ſublutea: idem affirmat *in Bermanno, pag.* 444. *&* 447. Braſauolus *in examine gummium,*

11. *pag.* 389. Si auri pigmento, inquit, pinxeris, & ſandaracha, eundem fetè colorem faciunt, niſi quòd in ſandaracha intenſior eſt, quàm luteus; in autipigmento magis floridus; nam ſandarachæ color in eum, qui vulgò *ranzo* appellatur, inclinat, in quem etiam is dependet qui ab auripigmento vſto fit, vt auripigmentum vſtum in ſandarachæ naturam ttanſiuiſſe deprehendi poſſit. Nec mouearis, quòd ſandaracha rubra dicatur, quoniam rubra quidem eſt viſu, ſed eùm teritur, & aqua miſcetur, hoc eſt, aptatur ad picturæ opus, hunc colorem luteum intenſum facit, non rubrum; vnde minio ſimilis eſt viſu ſandaracha, non autem opete, cùm ea pictutæ fiunt; vt manifeſtè cognoſcas ſandaracham veram eſſe auripigmentom à natura magis coctum; quod ſi arte coxeris, eundem colotem inſigniri videbis. Hæc Braſauolus.

12. *Sandaracha optima quæ.* QVÆSTIO VI. quibus notis optima cognoſcatur ſandaracha? Dioſcorides *lib. 5. cap. 76.* Anteferenda, inquit, omnibus aliis ſandaracha eſt, quæ ad ſatietarem flammeo eolore ruffeſcit, fragilis, puraque, & cinnabaris colore aliquo, ſulphuris virus olens. Plinius *lib. 34. cap. vlt.* Melior, inquit, quo ruffa, quóque magis virus redolens, ac pura, friabiliſque. Idem aſſerit Iſidorus *lib. 19. cap.* 17. Vitruuius *lib. 7. cap.* 11. ait illam eſſe multò meliorem, quæ atte paratur, quàm quæ de metallis per ſe nata foditur. Factitiam etiam eſſe natiua longè rubicundiorem, auctor eſt Scaliger *exercitatione* 104. *ſect.* 21. Naturalem autem eſſe Medicis aptiorem, pictoribus artefactam reſtatur Braſauolus *in examine gummium, pag.* 388. Agticola *lib. 2. de natura foſſilium, pag.* 220. Quanquam, inquit, ſandaracha plerumque ſulphur olet per ſe, magis tamen id olet trita, maximè vſta; luteum autem emittit fumum. Sed optima eſt, quæ pura, quæ ad ſarietarem ruffeſcit, quæ etiam ſi non teratur, nec ardeat, olet ſulphur, quæ facilè poteſt teri, qualis naſcitur in Ponto.

QVÆSTIO VII. quas habeat vires, & facultates ſandaracha, quóſque vſus præſtet? Vtentis eſt facultatis, ceu Arſenicum, quod vocant. Meritò itaque ea digerentibus facultatibus commiſcetur, atque extergentibus. Galenus *lib. ſimplicium medicament. cap. de ſandaracha.* Marthiolus *in lib. 5. Dioſcorides, cap.* 81. & Agricola *lib. 3. foſſilium, pag.* 220. Vires in vſu medendi eaſdem cum autipigmento habet. Dioſcorides *lib. 5. cap. 76.* & Braſauolus *in examine gummium, pag.* 388. 13. *Sandaracha quos habeat vires, & quos vſus.*

Sandaracha, ſi reſina excipiatur, capilli defluuia, quas alopecias vocant, explet. cum pice ſcabros pellit vngues. Pedieuloſis ex oleo prodeſt. Panos cum adipe diſcutit. Narium, & oris vlceribus aecommodata eſt; & cum roſaceo cæteris puſtularum etuptionibus, & condylomatis. Datur & contra purulentas excreationes cum mulſo, & contra veterem tuſſim cum reſina incenditur, per fiſtulam vapore eius in os attracto. Eadem cum melle lincta vocem purgat, & ſuſpirioſis cum reſina vtiliſſimè deuoratur. Dioſcorides *lib. 5. cap. 76.* Similia habet Plinius *lib. 34. cap. vlt.* ibi, Valet, inquit, purgare, ſiſtere, excalfacere, perrodere. Summa eius dos ſeptica. Explet alopecias ex aceto illita; additur oculorum medicamentis. Fauces purgat cum melle ſumpta. Vocem limpidam, ac canoram facit. Suſpirioſis, tuſſientibúſque iucundè medetur, cum reſina terebinthina in cibo ſumpta. Suffita quoque cum cedro, ipſo nidore itidem medetur. 14.

His lucem non exiguam affert Agricola *lib. 3. foſſilium, pag.* 320. Vbi ſandaracha, inquit, vtuntur pictores; vtuntur tornatores, cùm circum vaſcula lineas ducunt, vtuntur Medici, quòd vim habeat vrendi; ſed liquoribus, reſiniſque temperata multis morbis medetur; mulſo quidem purulentæ excreationi; reſina, ſuſpiriis; melle, raucitati, ſi lingatur, & deuoretur; reſina, veteri tuſſi, ſi accenſæ vapor per fiſtulam in os trahatur. Idem *lib. 2. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 113. tradit Zamæ in Africa fontem eſſe, quo eanoræ voces fiant; cuius rei illam ait eſſe cauſam, quòd eæ aquæ ſint infectæ ſandaracha, quæ vocem purgat. 15. *Sandaracha vſus pictoribus, tornatoribus, & medicis.*

Obiicies, perperam dici ſandaracham præſtare vſus medicos, cùm inter venena numeretur à Dioſcoride *lib. 6. cap.* 29. vbi, Faciunt, inquit, 16. *Sandaracham eſſe venenum, & medicamentum.*

 alui,

alui, & inteſtinorum cum grauiſſima eroſione dolores pota calx, ſandaracha, & auripigmentum; danda ideo ſunt quæcunque mixta illis temperare ea poſſint, ſimúlque vomitiones faciles, & lubricam aluum faciant, qualis hibiſci, & maluæ multæ lubricitatis ſuccus eſt. Ex his ſimul vides ſandarachæ & venenum, & antidotum. Videt hanc difficultatem Braſauolus *in examine gummium, pag.* 392. reſponditque id non eſſe mirum, quòd multa venenata aliis mixta mitiora fiant, & apta medullæ.

17. *Sandaracha, & auripigmenti conuenientia.*
QVÆSTIO VIII. in quo conueniant, differántve ſandaracha, & auripigmentum? Nobilis eſt hæc quæſtiu; ſed commodior ei locus erit in ſectione ſequenti.

§. II.

De Sandyce.

18. *Sandyx quid, & quotuplex.*
QVÆSTIO I. quid, & quotuplex ſit Sandyx, quomodo, & ex qua materia fiat? Varias ea de re Philoſophorum ſententias primùm referam; tum eas conciliare (diſſidere enim videntur) qua potuero arte, conabor. Ergo Galenus *lib. 9. ſimpliciũ medicam. cap. de ceruſſa*, Ceruſſa, inquit, aduſta in ſandyca, quam vocant, tranſit, medicamentum ſe ipſo tenuius, nondum tamen excalfaciens. Dioſcorides *lib. 5. c.* 57. In nouum, inquit, fictile friatã ceruſsã coniicito, carbonibúſque in fictili ſuperpoſitam ferula miſceto, donec ſandarachæ colorem duxerit; amotaque ab igni vtere. Quę ſic curata ceruſſa fuerit; ſandyx a quibuſdam appellatur. Vitruuius *lib 7. c.* 12. Ceruſſa, inquit, cùm in fornace coquitur, mutato colore ad ignis incendium efficitur ſandaracha. Plinius *lib.* 35. *cap.* 6. Sandaracha, inqoit, adulterina fit ex ceruſſa cocta. Hæc ſi torreatur, æqua parte rubrica admixta
Sandycis materia, & ortus.
ſandycem facit. Iſidorus *lib.* 19. *c.* 17. Sandycis ortum, & materiam, non ſecus ac Plinius explicat. Eandem è ſandaracha, & rubrica æquis partibus fieri ait Volaterranus *lib.* 27. *Philologiæ, pag.* 648.
19. Praxim verò illam conficiendi, hanc ſubiicit Cardanus *lib. 5. de ſubtilit. p.* 176. docens ex ceruſſa fieri ſandycem, & quidem ex optima optimam. ſi ceruſſa in ferream patinam coniecta, agitetur iuxta ignem tandiu, donec rubeſcat, ac ſplendeat. Agricola *lib. 3. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 40. teſtatur, ex ceruſſa fieri ſandycem. Idem *lib. 9. foſſilium, pag.* 356. Sandyx, inquit, fit hoc modo. Patina caua in prunas imponitur, inque eam ceruſſa friata coniicitur: quæ iterum rudiculis agitatur, vſque dum traxerit ruſſum ſandarachæ colorem. Idem *in Bermanno, pag.* 447. Id quod, inquit, fit ex ceruſſa in fictile coniecta, ac ſuper carbonibus, quo ad colorem rubrum duxerit, cremata, Dioſcorides ſandycem appellari à quibuſdam ſcribit. Sed Plinius ſandycem aliter fieri vult, vtpote ſi adulterina ſandaracha torreatur, æqua parte rubrica ammixta.

20. Matthiolus etiam *in lib. 5. Dioſc. cap.* 63. ſcribit ex aduſta ceruſſa fieri ſandycem.

Denique, vt alios omittam, Falloppius *lib. 3. foſſil. cap.* 28. & ipſe fatetur ſandycis materiam eſſe ceruſſam ex toto combuſtam; ſententiis autem maturè perpenſis Dioſcoridis, Galeni, Vitruuij, & Plinij, quaſi icto inter illos fœdere, ſtatuit ſandycem Dioſcoridis, & Galeni, ſandaracham factitiam Vitruuij, & ſandaracham adulterinam Plinij, vnum & idem prorſus eſſe; & placet Falloppij ſententia.

QVÆSTIO II. quis ſit color ſandycis? 21. *Sandycis color quis.*
Dioſcorides *lib. 5. cap.* 57. ait illi ineſſe colorem ſandarachæ. Eidem colorem rubicundum venuſtiſſimum tribuit Cardanus *loco cit.* Falloppius *ibidem* aſſerit ſandycem rubeſcere inſtar ſanguinis, & nihil aliud eſſe, quàm minium officinarum. Agricola *vbi ſupra*, rubrum colorem, qualis ſandarachæ, cognoſcit in ſandyce. Quæ cùm ita ſint, neſcio quî fieri poſſit, vt præcitatus Volaterranus aureum, pallidúmque colorem ſandyci tribuat. Verùm qualis qualis ille ſit, inter viliores numeratur a Plinio *lib.* 35. *cap.* 6. Atenim Cardanus venuſtiſſimum illum vocat; quid tum? An nouum de eadem re variè ſentire ſcriptores. Cùm verò in rebus aliis, rum præcipuè, vbi agitur de polchritudine, prout quiſque affectus eſt, ita iudicat.

QVÆSTIO III. petit vires ſandycis. Ga- 22. *Sandycis vires quæ.*
lenus *lib. 9. ſimplic. medicam. cap. de ceruſſa*, ait aduſtam ceruſſam tranſire in ſandycem, medicamentum ſe ipſo tenuius, nondum tamen excalfaciens. Falloppius *lib. 5. foſſilium, cap.* 28. Sandyx, inquit, exuſta ſiccat quidem, ſed non refrigerat, nec calefacit; ſi verò abluatur, ſiccat, & refrigerat. Matthiolus *in lib. 5. Dioſcoridis, cap.* 63. docet ſandycem, & ſandaracham maximè inter ſe facultatibus pugnare; hæc namque Galeni, inquit, & Dioſcoridis teſtimonio, Arſenici modo carnem exurit, & cruſtas ſua vehementi vredine, ac caliditate, morſúque violento excitat: illa verò nulla ſui parte excalfacit, ſed potiùs refrigerat.

QVÆSTIO IV. quid nomine ſandy- 23. *Sandyx Virgilio quid.*
cis intelligat Virgilius *Ecloga 4. Bucolicorum*, ibi,

Sponte ſua ſandyx paſcentes veſtiet agnos.

Plinius *lib.* 35. *cap.* 6. explicat locum hunc Virgilij de herba, vt videlicet agni colorentur fuco illius herbæ, quam paſcebant. Plinio ſubſcribunt Volaterranus *lib.* 27. *Philologiæ, pag.* 648. & Cerda *in eam Eclogam*; id autem probat Cerda, pri-
mùm auctoritate Turn. *lib.* 15. *cap.* 20. Heſychij, *Sandyx herba ne ſit, an metallum.*
& Vopiſci *in Probo*, aſſerentium florem ſandycis habere colorem ſimilem cocco. Deinde perpenſa ea voce Poëtæ, *paſcentes*; quæ quodammodo videretur otioſè poſita, niſi ad herbam referretur. Neque enim, vt rectè Scaliger *exercitat.* 105. *ſect.* 4. quod naſcitur metallum, veſtire pecus poteſt, nec eſt metallum ci-
bus pecorum. Contrà ſandycem Virgilio *ibi*, 24.
non herbam, ſed metallicum pigmentum eſſe, putant Matthiolus, Scaliger, & Falloppius *locis citatis.* id verò optimè probat Falloppius, quia ſicut in eo verſu dixit Poëta paſcentes agnos ſandyce colorandos eſſe, ita in verſu, qui immediatè præceſſit, ait arietes in pratis rubenti murice inficiendos; ſed murex non eſt herba, quæ cedat
in pabulum pecorum; ergo nec ſandyx. Quor- 25.
ſum ergo ibi Poëta de murice, & ſandyce? Deſcribebat *ibi* Virgilius felicitatem aureæ ætatis; omnia proinde ex voto fluxura; ac inter alia, naſcitura animalia cum velleribus tinctis coloribus illis, qui in ſummo eſſent pretio.

Mirabar

Mirabat aliquando, inquit Scaliger, cur non coccum potius, quàm ſandycem dixiſſet Virgilius. Sed cùm ille non ab herbæ, quod facilius, atque affinius naturæ fuiſſet, ſucco, ſed à ſæculi felicitate tracturas ſine cortinis ipſis, ſponte ſua lanas prædicaret; maiore ſanè miraculo, quod ab arte fit per metallum, occulto naturæ tranſmiſſu fu-
26. turum credi voluit. Scaligeri & Falloppij interpretationem eſſe vero ſimilem, ipſe oſtendit verſuum contextus eiuſdem *Eclog.* 4. ibi,

Nec varios diſcet mentiri lana colores;
Ipſe ſed in pratis aries iam ſuaue rubenti
Murice, iam croceo mutabit vellera luto;
Sponte ſua ſandyx paſcentes veſtiet agnos.

27. *Sandycis nomine herbam, & metallum ſignificari.* Quia verò, teſte Cerda *ſuprà*, ſandyx nomen eſt tam herbæ, quàm pigmenti; vt ſit probabilius Virgilianam ſandycem eſſe colorem metallicum; at eam quoque herbam eſſe, non ita à veritate eſt alienum. Quàm autem rectè ex eo Virgilij verſu inferat Cardanus *lib.* 5. *de ſubtilitate, pag.* 176. dati quoddam genus ſandycis metallicæ natiuæ, conſule Scaligerum, qui, *loco citato*, ridet hanc Cardani illationem.

§. III.

De Vernice.

28. *Vernicem ſignificari nomine ſandaracha.* Vernicem etiam venire ſandarachæ nomine, ad initium huius ſectionis obſeruauimus ex Vatablo, Braſauolo, & Matthiolo. Ne ergo mireris, hanc illi attexi. Sed quæ de illa adnotemus, pauca occurrunt ex Braſauolo *in examine gummium, pag.* 391. Cardano *lib.* 8. *de ſubtilitate, pag.* 280. & 392. Matthiolo *in lib.* 5. *Dioſcoridis, cap.* 81. & Volaterrano *lib.* 27. *Philologiæ, pag.* 647.

29. *Vernicis nomina.* Succus ille, qui Latinis, & Gallis vernix; Hiſpanis dicitur *verniz*, Germanis autem *vernis*, Braſauolus; nihil eſt aliud, quàm gummis iuriperi. Matthiolus, & Braſauolus. *Vernicis etymon, & materia.* Quia verò vere potiſſimùm fit, & æſtate perficitur, præſertim ex rorida ſubſtantia, ob id appellatur vernix, quaſi vernus ros. Braſauolus.

30. *Vernicis vſus.* Ex hac gummi iuriperina fit pulois, quem vernicem vulgò nuncupamus, ad delinendas chartas, ne bibulæ ſint. Braſauolus & Cardanus; eam propterea vernicem ſcriptoriam officinæ appellant. Matthiolus.

31. Vernicem etiam vocant pictores compoſitionem quandam, ex gummi iuniperina, aloë, & oleo nucum, aut lini confectam, qua vtuntur vt lucem coloribus tribuant. Braſauolus. Quidam apud Volaterranum putant vernicem fieri ex reſina arboris cedri, & hanc etiam dici ſandaracham.

32. *Vernix cur vocetur ſandaracha.* Quòd ſi petas, quam ob cauſam recentiores quidam hoc gummi appellarint ſandaracham; reſpondent Matthiolus, & Braſauolus, ex errore id illos feciſſe, Mauritanorum nomina ſecutos; cùm enim Mauritanis gummi iuniperinum ſandarax dicatur, neoterici turpiter confundentes voces, idem gummi vocarunt ſandaracham. Quamobrem ne detur errori locus, rectè monet
Sandaracha Arabum quæ. Matthiolus, vbi in Arabum momentis, vel eorum qui Arabicam factionem in omnibus ſequuntur, medicamentum aliquod repertum fuerit, quod ſandaracham excipiat, de iuniperi gummi perperuò id eſſe intelligendum; vbi verò id in Græcis codicibus inuentum fuerit, eam quidem, citra omnem controuerſiam, eſſe aſſumendam ſandaracham, de qua agit Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 76. *Sandaracha Græcorum quæ.*

Neque verò eſt prætereundum id, quod obſeruat Braſauolus, Arabes à Serapione adductos, eaſdem vires huic gummi videri attribuere, quales Dioſcorides, & auctores veræ ſandarachæ attribuunt. Sed de his ſatis. 33. *Vernicis vires.*

Sectio IX.

De Auripigmento, & Arſenico.

Eſſe auripigmentum colorem metallicum teſtatur Theophraſtus *lib. de lapidibus*, & quidem de genere illorum qui dicuntur auſteri, nec fiunt, ſed naſcuntur, auctore Plinio *lib.* 35. *cap.* 6. 1. *Auripigmentum eſt color auſterus.* Idem verò pigmentum Latinis auripigmentum, at Græcis dici Arſenicum, obſeruant S. Iſidorus *lib.* 19. *originum, cap.* 17. Vitruuius *lib.* 7. *Architectura, cap.* 7. Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 75. Agricola *lib.* 3 *de natura foſſilium, pag.* 219. Braſauolus *in examine terrarum, pag.* 465. & alij communiter. *Auripigmenti varia nomina.* A Galeno autem *lib.* 9. *ſimplicium medicamentorum, pag.* 94. & *pag.* 100. vocatur non ſolùm auripigmentum, & arſenicum, ſed etiam Arrhenicum, & Arrhenice, vt etiam aduertit Matthiolus *in lib.* 5. *Dioſcoridis, cap.* 81. 2. *Auripigmenti etymon.* Auripigmenti autem etymon illud cuique reor obuium fore, quod notat Iſidorus, appellari videlicet auripigmentum, quòd ſit aurei coloris pigmentum. His præmiſſis, ſit

3. *Auripigmentum vbi reperiatur.* Qvæstio I. vbi reperiatur auripigmentum, & ex quibus fodinis eruatur? Iſidorus, Dioſcorides, Vitruuius præcitati, & alij ſcribunt naſci in Ponto; addit Dioſcorides etiam gigni in Helleſponti Myſia, & Cappadocia. Agricola *vbi ſuprà* ait reperiri quoque in Carmania. Plinius *lib.* 33. *cap.* 4. aſſerit auripigmentum quod eſt vſui pictoribus, fodi in Syria. *Auripigmenti fodinæ.* Quod ſpectat ad fodinas, eruitur auripigmentum ex iiſdem, quibus & ſandaracha, fodinis, nempè in aurariis, & argentariis, vt docent plures ſcriptores allati *ſect. præcedenti*, §. 1. *quæſt.* 1. quibus adde Theophraſtum *in lib. de lapidibus.*

4. *Auripigmenti materia, natura, & diuiſio.* Qvæstio II. quæ ſit auripigmenti materia, & natura, & quotuplex illud ſit?

Theophraſtus *lib. de lapidib.* ait auripigmentum numerandum eſſe inter foſſilia ignem paſſa, & veluti combuſta, eiúſque materiam eſſe exhalationem ſiccam.

Plinius *lib.* 34. *cap. vlt.* & Iſidorus *lib.* 19. *cap.* 17. adſtruunt optimum eſſe illud auripigmentum, quod gracili venatum diſcurſu eſt fiſſile, tranſitque in purum auri colorem; quod verò pallidius, aut ſandarachæ ſimile eſt, deterius cenſeri. Ad hæc eſſe & tertium genus, ſquamoſum, cui miſceatur aureus color: addit Plinius ſandaracham, & Arſenicum, ſiue auripigmentum eſſe ex eadem materia.

5. Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 75. diſtinguit duplex genus auripigmenti. Primum, quod vocat primæ bonitatis, ait eſſe cruſtaceum, & aureo colore, haberéque cruſtas ſquamarum modo ſibi inui-

cem ſupetiacentes; altetum, ſecundæ bonitatis, glandium inſtar concretum, pallidum, ſandarachæ colore, globoſúmque.

6. Albertus Magnus *lib. 5. mineralium, cap. 5.* ſcribit arſenicum eſſe terreæ naturæ, aduſtum, vnctnoſum, ſulphureum; idque eſſe triplex, album videlicet, citrinum, & rubeum; ex illis verò citrinum vocari auripigmentum.

7. *Auripigmenti materia, natura, & diuiſio.*

Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate, pag.* 168. Auripigmentum, inquit, & ipſum videtur auri particeps eſſe, ſed impenſa ſuperat lucrum. Eius tria genera ſunt; candidum, quod Arſenicum vocatur; croceum, quod nomen retinuit auripigmenti; & luridum, quod appellant Roſagallum. Hoc autem è duobus prioribus conſtat; fit enim & arte. Hanc Cardani partitionem expendens Scaliger *exercitat.* 104. *ſect.* 22. ait Roſagallum fieri ex valida ignitione, rubrúmque eſſe, non luridum; luridum porrò colorem eſſe liuidum ex pallenti, & viridi mixtum, ita à lori percuſſione dictum; cius autem coloris eſſe veſtutas vibices concreto ſanguine; lurida proinde venena Poëtis dici.

8. *Auripigmenti materia, natura, & diuiſio.*

Agricola *lib. 3. de ortu & cauſis ſubterraneorum, pag.* 40. ait ingenti caloris vi terram ex flaua effici rubram, & eo modo ex auripigmento fieri ſandaracham. Idem *in Bermanno, pag.* 447. aſſerit auripigmentum eſſe ſimile lapidi ſpeculari, niſi quòd lapis ſpecularis eam pinguitudinem non habet. Clariùs *lib. 3. de natura foſſil. pag.* 219. auripigmentum conſtituit ſub genere ſucci concreti, vſti, & pinguis; illúdque ſecat in duo genera, natiuum ſcilicet, & factitium; illius quidem tres, huius verò duas ſpecies diſtinguens: illas autem in hunc modum explicat. Natiui, inquit, auripigmenti ſpecies differunt colore, & figura. etenim vnum eſt, quod imitatur auri colorem, quódque ita conſtat ex multis, ſicuti magnetis, tenuibus cruſtis, tanquam ſquamis, vt altera alteri impoſita videri poſſit, & findi vt idem magnetis, & lapis ſpecularis; ſed auripigmenti cruſtæ faciliimè ſeparari, frangi, in puluerem teri poſſunt: atque id, ſi cum re foſſili alterius generis non fuerit permixtum, præſtantiſſimum cenſetur, quale eſt in Helleſponti Myſia natum. Alterum magis etiam auri imitatur colorem, ſed eſt puluis, de quo Theophraſtus ſcriptum reliquit; id verò tenet ſecundas. Tertium colorem ſandarachæ quodammodo exprimit, & ſimile eſt glebæ. Ex Ponto & Cappadocia affertur, & reliquis duobus eſt vilius. Sunt prætetea duo factitij genera, quorum vtrumque ſplendet; ſed alterum album eſt, quod venulis in albo ſubluteis, aut in eodem diſtinguitur ſubrubris; alterum luteum, quod variatur nigris, ſubruffis, plus minúſve luteis venulis. Hæc Agricola.

9. *Auripigmentum artificiale quomodo paretur.*

QVÆSTIO III. quomodo conficiatur artificiale auripigmentum? Duplex factitij auripigmenti genus diſtinximus quæſtione ſuperiori. Illorum vtrumque ex cruſtis auripigmenti foſſilis conficitur; ad quas quidam tantumdem ſalis foſſilis adiiciunt. Hæc trita in duobus fictilibus vaſis, patellarum inſtar latis, nec admodum profundis, intus plumbo illitis, & quà committuntur obturatis luto, coquuntur vſque dum totum auripigmentum in ſublime elatum ſuperiori vaſi adhæſerit. Dein iterum, ac ſæpiùs teritur, & coquitur, donec candidum fiat; luteum verò tanti laboris non indiget. Agricola *lib. 3. foſſil. pag.* 210. Hæc etiam habet Matthiolus *in lib. 5. Dioſcoridis, cap.* 8. de modo conficiendi auripigmenti factitij, ab eo vocati Arſenici cryſtallini. Arſenicum, inquit, officinis cryſtallinum vocatum, ideo quòd cryſtalli modo pelluceat, non fit per ſe ſe, nec ſponte naſcitur in auripigmenti fodinis, ſed arte ex auripigmenti ſcobe admiſto ſale. Sumunt enim artifices auripigmenti ſcobem, & cum pari ſalis pondere miſcent, terúntque ſimul, & ſubinde operculatis fictilibus huic operi inſeruientibus, ignium vi tandiu coquunt, quo vſque id omne in ſublime feratur, & operculo adhæreat, concreſcátque in lapidem; idque toties repetunt, donec adeò purum efficiatur, vt cryſtallum referat. Hæc Matthiolus. Modum autem cremandi auripigmenti, hunc tradit Dioſcorides *lib. 5. cap.* 75. ibi, In nouam, inquit, teſtam coniectum auripigmentum, ignitis carbonibus ſuperponitur, miſcetúrque continuè. Cùm verò candens colorem mutauerit, refrigeratum teritur & reponitur.

QVÆSTIO IV. quódnam cenſendum ſit præſtantiſſimum auripigmentum; quidque de illius colore notatu dignum occurrat? Cui auripigmenti generi debeatur prima excellentiæ laus, aperuit quæſtio ſecunda. Ibi multa de colore huius pigmenti, quibus hæc addimus. 10. *Auripigmenti color.*

Primùm, pictores vti Ochra loco auripigmenti, eo quòd colore nihil differant, quamuis differre videantur. Theophraſtus *lib. de lapidibus.* *Auripigmentum optimum quod.*

Tum, auripigmentum eſſe coloris aurei, & pallidi; illúdque cenſeri optimum, quod ſit & ita coloratum, & prætetea ſquamoſum. Volaterranus *lib. 27. Philologia, pag. 647. &* 648. & Iſidorus *lib. 19. cap.* 17.

Prætetea, natiuo vtuntur pictores; eodem, vt quondam minio, tingunt libros conglutinatores. Agricola *lib. 3. de natura foſſilium, pag.* 219. 11.

Ad hæc; ex pluribus Arſenici generibus, vnum in alterius colorem tranſire poteſt; quandoquidem iuxta caloris, & humidi multitudinem colores in vnaquaque ſpecie natura, vel arte mutantur. Nam & igne, non ſecus ac natura auripigmentum vertitur in ſandaracham, colore quidem, non autem ſubſtantia. Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate, pag.* 168.

Denique auripigmentum, quod ſubcitrini coloris eſt, in vitreo vaſe excoctum, donec adhæreat vaſi, rubeſcit, ac vires præcipitati ſuſcipit: ſolent enim pleraque metalla, vel ſolo igne, variare colorem. Cardanus *ibid. pag.* 174. Sed de hoc colore vide plura *ſect. 8. num.* 11. 12.

QVÆSTIO V. an omnino idem ſit auripigmentum, & arſenicum? Confunduntur haud dubiè hæc duo aliquando, & indiſcriminatim vſurpantur, vt patet ex dictis ad initium huius ſectionis. Nihilominus illa non eſſe omnino idem, facilè crediderim, quòd arſenicum latiùs patere videatur; ita vt omne auripigmentum ſit arſenicum, non contrà. Id mihi perſuadeo ex illis, quæ ſcripſit Albertus *lib. 5. mineral. cap. 5.* nempe triplex eſſe arſenicum, album, rubeum, & citrinum, 13. *Auripigmentum an idem cum arſenico.*

citrinum, & hoc vltimum dici auripigmentum. Simile quiddam docet Braſauolus *in examine*
14. *gummium, pag.*390. his verbis. Recentes, inquit, Chymiſtæ arſeniei nomine tria intelligunt, auripigmentum riſagalum, & quod particulari nomine arſenicum vulgò dicimus. Chymiſtarum nomina hæc ſunt, arſenicum croceum, quod eſt auripigmentum; arſenicum rubrum, quod eſt ſandaracha; arſenicum album, quod ita ſimplici nomine à nobis vulgò dicitur. Sed in vno decipiuntur, quia arſenicum album non eſſe minerale arbitrantur, ſed inquiunt Venetiis eſſe, qui vi ignis ita parent, & arte ex auripigmento faciant; qood falſiſſimum eſſe vel ipſi norunt inexpertes agyrtæ; nam ex mineta defoditur noſtrum arſenicum. Hæc Braſauolus.

Arſenicum an idem cum auripigmento.

15. Qvæstio VI. in quibus inter ſe conueniant, & differant auripigmentum, & ſandaracha? Scaliger *exercitat.*104.*ſect.* 22. Sandaracha, inquit, eſt excoctum arſenicum vel ab arte, vel à natura. Itaque, iudice Scaligero, hæc non videntur differre, niſi penes magis, vel minus coctum. Idem diſcrimen clariùs explicat Matthiolus *in lib.*5. *Dioſcoridis, cap.*81. ibi, Auripigmentum, inqoit, & ſandaracha, medicamenta ſunt eiuſdem tum generis, tum facultatis, nec inter ſe in alio differunt, quàm quod alterum magis, alterum verò minus excoctum fuerit in terræ viſceribus, vbi gignuntur. Vnde etiam ſequitur, quòd alterum altero tantùm virium tenuitate præſtet. Quandoquidem nil aliud eſt ſandaracha, quàm auripigmentum, quod maiori naturæ coctione colorem rubeum contraxit, & tenuius effectum eſt. Id quod periculo arte facto verum deprehenditur: quippe ſi fictili, vel vitreo vaſe vratur auripigmentum, ſubſtratis candentibus prunis, breui (vt mihi pluries experientia compertum eſt) flammeum, & ſummè rubentem contrahit colorem, perinde ac ſandaracha; eóque magis, quò plus calorifici ignis arte fuerit expertum, quam ipſa ſandaracha naturæ vi fuerit aſſecuta. Hæc Matthiolus. Idem iiſdem penè verbis docet Braſauolus *in examine gummium, pag.*389. vbi etiam pulchertima quædam de aoripigmenti, & ſandarachæ coloribus obſeruat; quæ nos retulimus *ſuprà ſect.* 8. §. 1. *quaſt.* 5. Huc facit, quod notat Volaterranus *lib.*27. *Philologia, pag.*647. ex eadem ferè materia eſſe ſandaracham, & arſenicum, & vtrique eandem ineſſe vim. Illud quoque nequeo hîc omittere, quod animaduertit Agricola *in Bermanno, pag.*448. Arabes ſandaracham cum arſenico confundere, atque vno nomine vtrumque cenſere, ſolo verò colore diſtinguere; nec Medicos ſolùm, ſed & Chymiſtas; appellant enim arſenicum rubrum, quod nos modò ſandaracham, luteum, quod auripigmentum.

Auripigmentum, & ſandaracha in quo conueniant, & differant.

16. Qvæstio VII. petit vires, & vſus auripigmenti, ſiue arſenici.

Auripigmenti vires & vſus.

Aoripigmenti vis eſt eadem vt ſandarachæ, ſed acrior. Iſidorus *lib.*19. *cap.*17. Vtrique etiam ineſſe eandem vim docent Matthiolos *in lib.* 5. *Dioſcor. cap.*81. & Volaterranus *lib.*27. *Philologia, pag.*647.

Arſenicum eſt natura ſulphureum, adurens, calidum, & ſiccum, plus tamen calidum, quàm ſiccum, ideóque putrefactiuum, & mordicatiuum. Albertus Magnus *lib.*5. *mineraleg. cap.*5. causticæ, ſiue vrentis facultatis eſt arſenicum, idque tam combuſtum, quam vſtionis expers. Cæterùm id conſtat vſtione reddi tenuiorum partium. Vtuntur porrò eo ceu adurente, ad denudandam pilis partem quamuis. Galenus *lib.*9. *ſimplicium medicament. pag.*94. vbi de auripigmento, & *pag.*100. *cap. de ſandaracha*; & Matthiolus *in lib.*5. *Dioſcor. cap.*81.

Habet excdendi vim, adſtringit, cruſtas ignis 17.
modo cum feruore, & violenta eroſione inducit. quin etiam in genere reprimentium eſt, & præter hæc omnia depilat. Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 75. De eadem affectione loquens Agricola *lib.*3. *de natura foſſil. pag.*219. Auripigmento, inquit, Medici pilos auferunt, ſed ſi diutiùs inhæſerit cuti, eam lædit; etenim vim habet erodendi, exedendi, adurendi.

Auripigmento ſapor acris eſt. Vſtum olet ſulphur, ſed minus, quàm ſandaracha. Agricola *ibid.* Auripigmentum, vt acre ſit venenum, tamen linteo inuolutum, & cordi ſuperpoſitum aiunt hominem à peſte tueri. Agricola *ibidem.*

Auripigmenti ſapor & odor.

Singulare auri indicium eſt auripigmentum. 18.
Agricola *lib.*5. *de re metallica, pag.*78. Aquæ auripigmento infectæ calefaciunt, & aſtringunt. Agricola *lib.*2. *de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.*108.

Auripigmentum eſt auri indicium.

Ex auripigmento fit ſandaracha. Agricola *lib.*3. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 40. De vſu auripigmenti ad colorandum vide quæſtionem quartam.

Auripigmentum eſt materia ſandarachæ.

Scribunt quaſdam aquas homines, qui eas bibunt, caluos facere; vt in Orgenipeorum regione, & in Ægypto, & in Gadaride; quam ſi potarint pecora, non tantùm pilos amittunt, ſed etiam vngues, & cornua; quæ videntur cum auripigmento, aut ſimili re foſſili eſſe permixtæ, nam id depilat, & ad quas pellitur partes extremas putrefaciens, vngues, & cornua ab eis diuellit, ac diſtrahit. Agricola *lib.* 2. *de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.*117.

Aurum faciendi eſt etiam vna ratio ex auri- 19.
pigmento, quod in Syria foditur pictoribus, in ſumma tellure, auri colore, ſed fragili lapidum ſpecularium modo; inuitaueràtque ſpes Caium Principem auidiſſimum auri, quamobrem iuſſit excoqui magnum pondus; & planè fecit aurum excellens, ſed ita parui ponderis, vt detrimentum ſentiret. Plinius *lib.*33. *cap.*4.

Aurum & auripigmento.

Eſſe arſenicum venenum, & quidem peſſimum, & præſentaneum, docent Dioſcorides *lib.*5. *cap.*19. & *ibi* Mathiolus, Agricola *lib.*23. *de natura foſſil. pag.*219. Falloppius *lib.*13. *de tumoribus, c.*14. & *lib.* 14. *de morbo Gallico*, *cap.* 75. & Cardanus *lib.*5. *de ſubtilitate, pag.*168. & primò quidem illud eſſe venenum hominibos omnes fatentur; & patet, quia, teſte Dioſcoride, & Matthiolo iam citat. ſi potetur, facit alui, & inteſtinorum cum grauiſſima eroſione dolores. Illud idem eſſe venenum plantis, brutis, & metallis, auctor eſt eo loci Cardanus. Quare ſuffitæ arſenico plantæ pereunt. Mures, lupique, ſi ex eo ederint, nec aquam bibere poſſint, non ſolùm moriuntur, ſed in rabiem adeò efferuntur, vt ſui generis animalia inuadant, & quæcunque momordetint, eadem corripiantur rabie, vt totum genus breui peſſum eat. Hac arte domum muribus ſcatentem facilè expurga

Arſenicū eſſe venenum hominibus.

Arſenicū eſſe venenū plantis, brutis, & metallis.

Google

expurgabis, eadem ſyluas, & nemora liberabis lupis; difficiliùs tamen hoc veneno interimes lupos, quippe qui celeriùs inueniant aquam. Cæterùm caueto prudens, ne inſidiis, quas pernicioſis paras feris, inuoluas etiam cicures, & inno-
20. xias beluas. Quis credat? ipſi etiam auro, argentóque auripigmentum eſt venenum; iiſdem quoque eſt venenum ſtibium, ærugo, & ſulphur, contraria ratione, qua plumbum illis eſt ſalutare: nam illorum humidum abſumunt, vt non poſſint benè liquari; verùm agente igne, cùm non ſit quod reſiſtat illius ſiccitati, vritur metalli ſubſtantia, & in fumum abit. Vt enim magni arborum nodi non vruntur per ſe, adiunctis autem lignis ardent; non ſecus humidum auri, & argenti, quod per ſe vri non eſt aptum, addito auripigmento, ſulphure, ac talibus ardet, & conſumitur. Ex horum igitur genere eſt quod monetam decorticat, non ſecus, ac ſerpens ſolet corticem amittere, manente imagine. Hæc Cardanus.

21. *Auripigmentum eſſe & venenum, & medicamentum.*

Obiicies ex Matthiolo *in lib. 5. Dioſcoridis cap.* 81. auripigmentum, & ſandaracham eſſe medicamenta eiuſdem tum generis, tum facultatis. & ex Falloppio *cap. 75. de morbo Gallico*, ſuperari affectionem gallicam ſuffitu ex auripigmento. qua ergo ratione inter venena numeretur auripigmentum? Argumentum hoc commune auripigmento, ſandarachæ, aliíſque venenis, eiúſque ſolutionem attulimus *ſect. 8. huius cap.* §. 1. *quæſt. 7. num.* 16. vide *ibi.*

22. *Auripigmenti ſymbola.*

Qvæstin VIII. quæ ſymbolica myſteria lateant in natura auripigmenti, ſeu arſenici? Nonnulla indicabo ex Petro Berchorio *lib.* 11. *reductorij moralis, cap.* 37.

Auripigmentum carnis humanæ ſymbolum.

I. Auripigmentum colore aureo, at fragili natura, virus olet ſulphureum, cauſticæque eſt facultatis, qua omnia, præter aurum, metalla exurit; ſignificat ergo tum carnem humanam, quæ, licèt in ſpeciem videatur aurea, ob formæ decorem, at fragilis eſt ad vitia, & fœtore luxuriæ ſordida, ſolis parcens Sanctis, reliquos ſuis & capit illecebris, & vrit incendiis; tum fœminam, quam auream putes, ob pulchritudinis ſplendorem, quem eiaculatur; ſed voraci libidinis flamma, quàm paucos non corripit? Si excipias eximiè Sanctos, quotus quiſque eſt, qui immunis ſit à venenato huius arſenici ardore, bona fortunæ, iuuentæ florem, corporis robur, pudicitiæ honorem, animíque vires omnes planè exedente, corrodente, & comburente? Vix quis in aliquam conuertit oculos, & ecce vulnus alit venis, & cæco carpitur igni. Vis ſcire ita eſſe, vt dicimus? accipe exempla à S. Hieronymo collecta, *epiſtola ad Euſtochium, de cuſtodia virginitatis.* Sampſon, leone fortior, & ſaxo durior, qui & vnus, & nudus mille perſecutus eſt armatos, in Dalilæ moleſcit amplexibus, *Iudic.* 16. Dauid, ſecundùm cor Domini electos, & qui venturum Chriſtum ſancto ſæpe ore cantauerat; poſtquam deambulans ſuper tectum domus ſuæ, Bethſabeæ captus eſt nuditate, adulterio iunxit homicidium, 2. *Reg.* 11. Vides nullum eſſe etiam in domo tutum aſpectum? Salomon, per quem ſe cecinit ipſa ſapientia, qui diſputauit à cedro Libani vſque ad hyſopum, quæ exiit per parietem, receſſit à Domino, quia amator mulierum fuit, 3. *Reg.* 4. & 11. Et ne quis ſibi de ſanguinis propinquitate confideret, in illicitum Thamar ſororis Amnon frater exarſit incendium, 2. *Reg.* 13.

Auripigmentum fœminæ ſymbolum.

Digreſſio. Sampſonis caſus Dalilæ amore. Dauidis peccatum.

Thamar ſtuprum.

23. *Hieronymi pœnitentis incendium inteſtinum.*

Sed quid de ſe ipſo teſtatur integerrimus ille eremi cultor in eadem epiſtola? O quoties, inquit, ego ipſe in eremo conſtitutus, & in illa vaſta ſolitudine, quæ exuſta Solis ardoribus horridum monachis præſtat habitaculum, putabam me Romanis intereſſe delitiis. Sedebam ſolus, quia amaritudine repletus eram. Horrebant ſacco membra deformia, & ſqualida cutis ſitum æthiopicæ carnis obduxerat: quotidie lacrymæ, quotidie gemitus; &, ſi quando repugnantem ſomnus imminens oppreſſiſſet, nuda humo vix oſſa hærentia collidebam.; de cibis verò, & potu taceo, cùm etiam languentes monachi aqua frigida vtantur, &, coctum aliquid accepiſſe, luxuria ſit. Ille igitur ego, qui ob gehennæ metum, tali me carcere ipſe damnaueram, ſcorpionum tantùm ſocius, & ferarum, ſæpe choris intereram puellarum; pallebant ora ieiuniis, & mens deſideriis æſtuabat in frigido corpore; & ante hominem ſua iam carne præmortuum, ſola libidinum incendia bulliebant. Si autem hoc ſuſtinebat Hieronymus, qui exeſo corpore, ſolis oppugnabatur cogitationibus, quid patientur cæ-
teri mortalium, deliciis dediti? Salutaria planè 24.
antidota aduersùs venenatam auripigmenti vim præſcribant Dioſcorides *lib. 6. cap.* 29. & *ibi* Matthiolus; at reſtinguendæ flammæ, quam excitat vrens fœminarum arſenicum, nullum efficacius remedium, cuſtodia oculorum, & fuga otij. Quare Hieronymus *ad Nepotianum*, Hoſpitiolum, inquit, tuum aut rarò, aut nunquam mulierum pedes terant. Omnes puellas, & virgines Chriſti aut æqualiter ignora, aut æqualiter dilige. Nec ſub eodem tecto manſites, nec in præterita caſtitate confidas. Nec ſanctior Dauid, nec Sampſone fortior, nec Salomone potes eſſe ſapientior. Memento ſemper, quòd paradiſi colonum de poſſeſſione ſua mulier eiecerit. Gregorius Nazianzenus *aduersùs mulieres ambitioſius ſe exornantes*, Impudentis, inquit, amoris origo, impudens aſpectus eſt; quem ſi quis fugerit, idem proculdubio ſcelus quoque fugiet. Id didicere Sancti ex illo Iob 31. *Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine.* Sed & accinentes Poëtas audi. Propertius *lib.* 3. *Elegiarum ad Cynthiam,*

Oculorum cuſtodia.

Occaſio peccati fugienda.

25. *Aſpectus impudens impudentis amoris origo.*

Propertius de oculis.

26 *Oculorũ cuſtodia amoris remedium.*

Creſcit enim aſſiduè ſpectando cura puellæ,
Ipſe alimenta ſibi maxima præbet amor.
Vnum erit auxilium mutatis, Cynthia, terris
Quantum oculis, animo tam procul ibit amor.

27. *Otij damna.*

De otio, quid tam tritum, quàm eſſe illud omnium vitiorum patrem? Ouidius *lib.* 1. *de remed.*

Otio fouetur Venus. Cupidinis arcus quomodo infringatur.

Otia ſi tollas, periere Cupidinis arcus,
Contemptæque iacent & ſine luce faces.
Quàm platanus riuo gaudet, quàm populus vnda,
Et quam limoſa canna paluſtris humo:
Tam Venus otia amat finem qui quæris amoris;
Cedit amor rebus; res age tutus eris.

28. *Auripigmenti vires ſymbolicæ explicata.*

II. Auripigmento vis ineſt calefaciendi, diſſoluendi, emundandi, corrodendi; inde valet contra noxias, eáſque non paucas corporis habitudines: aptiſſimum hieroglyphicum pœnitentiæ, quæ peccatorem dilectione accendit; delectatione diſſoluit; confeſſione purgat, corporis macera

maceratione corrodit, proin efficax ad curandos malos animi habitus.

29. *Auripigmentum quomodo ſymbolũ memoria mortis.* III. Sicut auripigmentum calce viua illi immixta depilat; ita mortis memoria, adiuncta dilectione Dei, & proximi diuitiarum pilos abradit: facilè enim contemnit omnia, qui ſe cogitat moriturum. Sed plura ſapientiæ ſymbolicæ documenta, ex auripigmento petita, vide apud Berchorium *ſuprà*.

Sectio X.

De Stibio, ſeu Antimonio.

1. *De ſtibio qui ſcripſerint.* MVlta de Stibio, ſeu Antimonio, quà pigmento, quà medicamento, & veneno ſuppeditabunt memoratu digna clariſſimi Philoſophi, ac Medici Plinius *lib.33.cap.6.* Dioſcorides *lib.5. cap.53.* & *ibi* Matthiolus *cap.59.* Galenus *lib.9. ſimplicium medicament. cap. de ſtimmi, pag.97.* Braſauolus *in examine lapidum, circa finem.* Agricola tum *in Bermanno*, tum in libris *de natura foſſilium, & de re metallica.* Cardanus *lib.5. de ſubtilitate, pag.167.* & in libro *de Æthere, circa finem.* Fernelius Ambianus *lib.6. de methodo medendi, c.3. 16.17.* Falloppius *lib.5. foſſilium, cap.29.* Hieronymus Mercurialis *lib.2. de compoſitione medicamentorum, cap.8.* Ioannes Baptiſta Codronchius *tract. de Antimonio*, quem collocat poſt librum 2. *de Chriſtiana, ac tuta medendi ratione.* Henricus Smeſius *lib.3. miſcellaneorum medicorum, quæſt.2.* & *lib.9.* Thomas Eraſtus apud prædictum Smetium *lib.2. cap.65.* & *66.* Iacobus Greuinus *lib.1. de venenis, cap.34.* Ioannes Crato *tomo conſiliorum medicinalium, de vera præcauendi, & curandi febrem peſtilentem, & contagioſam ratione, parte prima, de adultorum præſeruatione, col.1083. linea 36.* Ramuſius *tom.1. nauigationum parte 9. Africa, pag.95.* & alij.

2. *Stibij, ſeu antimonij plura nomina.* QVÆSTIO I. de nominibus huius ſiue pigmenti, ſiue medicamenti. Plurima conſtat illi indita nomina; appellatur enim ſtibium, ſtibi, ſtimmi, alabaſtrum, Larbaſon, Platyophthalmon, Gynæcion, Chalcedonium, Antimonium, tetragonon, aitruad, achman, ahiman, chamadium. Plinius, Matthiolus, & Braſauolus nuncupant, ſtibium, ſtimmi, alabaſtrum, larbaſon. Dioſcorides ſtibium, ſtimmi, ſtibi, Platyophthalmon, larbaſon, Gynæcion, Chalcedonium; Galenus *lib.9. ſimpl. medic. ſtimmi*; & *lib.6. de ſanitate tuenda, pag. 101.* ſtibium. Hippocrates apud Agricolam *lib.10. foſſil. pag.366.* & Falloppium *lib.5. cap.19.* tetragonon. Falloppius *ibid.* aitruad, achman, ahiman, chamadium. A recentioribus autem Medicis, & Chymiſtis vocatur Antimonium; itaque ab iis nominatur Antimonium, quod à priſcis appellabatur ſtibium, & ſtimmi, vt notant Matthiolus, Braſauolus, Mercurialis, Codronchius, Falloppius, Antimonium etiam vocatur à Greuino, Cratone, & aliis.

3. Ex his vocibus aliæ ſunt Arabes, aliæ Græcæ. Arabes ſunt aitruad, & achman, vel achiman; vnde chymiſtæ, & ſeplaſiarij deduxere Achmadium, & ab hac voce poſtea antimonium, & nihil aliud eſt, quàm ſtibium. Falloppius. Græcas eſſe ſtimmi, & ſtibi, obſeruat Dioſcorides. Græcum etiam eſt nomen tetragonon; cùm enim tempore Hippocratis, qui fuit auctor illius nominis, vſtum ſtibium formarent in paſtillos, quibus erat quadrata teſſeratum figura, ab ea tetragonon fuit appellatum ſtibium. Agricola *lib.10. foſſil. p.366.* & Falloppius *proximè* citatus. Larbaſon præterea dictum eſt ſtibium, quòd co- *Stibium cur vocetur tetragonon.*
pioſum reperiatur, ea quippe vox, copioſum nobis ſonat. Falloppius *ibidem.* De aliarum vocum ſignificatione nonnihil *infrà*.

QVÆSTIO II. quid ſit ſtibium, & ſub quo 4.
genere? Greuinus *lib.2. de venenis, cap. vlt.* quod eſt *Stibium quid ſit.*
de viribus antimonij, definit ſtibium eſſe rem *Stibij genus quod.*
foſſilem, quæ Marcheſitam, ſeu pyritem, vel lapidem plumbarium referat; magis tamen niteat, & radiet, ceu argenti ſpuma, & proximè ad naturam plumbi accedat. Thomas Eraſtus *cap.65.* ait ſtibium eſſe medicamentum naturæ vitri non expers, ſplendidum, & pellucens inſtar vitri, rubrum pariter ac fragile. Smetius *lib.9. miſcellaneorum*, vbi de medicamentis foſſilibus, aſſerit antimonium eſſe ſuccum concretum, qui aqua, quàm igne commodiùs liquari, nec malleo lenteſcere poſſit; quo in genere reponit etiam argentum viuum, chryſocollam, alumen, arſenicum, ſal foſſile, & ſulphur. Plinius *lib.33. cap.6.* deſcribit ſtibium eſſe lapidem ſpumæ candidæ, nitentíſque, non tamen tranſlucentis. Braſauolus *in fine examinis lapidum*, Stibium, inquit, eſt ſpumæ candidæ lapis, nitet, & non tranſlucet; in hoc à plumbo differt, quia teritur, & non funditur, at plumbum funditur, & non teritur. Verùm Braſauoli 5.
ſententiam, qua ſcilicet ſtibium non liqueſcere ignium vi, falſam eſſe bifariam oſtendit Matthiolus; primò quidem experientia ſæpiùs à ſe animaduerſa, qua obſeruauit ſtibium igni admotum, perinde ac plumbum colliqueſcere, & fluere. Deinde quia ſtibium cuilibet metallo, ſiue ferrum ſit, ſiue chalybs, in fictili fuſorio, permixtum, ea celeriùs eliquandi præbet materiam; eam ob cauſam, qui ferreos, ſphæricóſque globos bombardis immittendos è fuſo ferro conformant, ſtibium ferro admiſcere, ſecus nunquam ſanè, vt pro certo affirmant, id fluxum facturos. Falloppius media quadam progrediens via, ar- *Stibium an ſit lapis, vel metallũ, vel medium minerale.*
guit erroris tam Braſauolum præceptorem ſuum, tam eos, qui putant ſtibium eſſe metallum; illúdque ſtatuit de genere foſſilium, quæ ſapiunt naturam & metalli, & lapidis; quà enim liquatur, metallici, quà teritur, & friatur, lapidei generis eſſe. Arridet mihi, nec parum, hæc Falloppiana Philoſophia, vel eo nomine, quòd diſſidentium Philoſophorum conciliatrix poſſe eſſe videatur, ſeu lapidem velint eſſe ſtibium, ſeu metallum. Statuamus ergo remotum ſtibij genus, eſſe foſſile; propinquum eſſe, medium minerale, ſeu tale foſſile, quod quodammodo ſit & ſemilapis, & ſemimetallum, naturæ quippe vtriuſque particeps tam lapideæ, quàm metallicæ. Quænam autem ſit conditio mediorum mineralium, diximus *cap.8. lib.1.* Atque hæc de genere ſtibij; ſupereſt differentia, quam dabit complexio plurium affectionum, de quibus *infrà*. Hæ inuento generi additæ, qualemqualem ſtibij deſcriptionem complebunt. atomas enim, vltimáſque rerum differentias ſpecificas, ſoli eſſe Deo vtplurimum notas, optimi quique norunt Philoſophi.

QVÆSTIO III. vbi reperiatur ſtibium, & 6.

è

Digitized by Google

Stibium è quibus fodinis eruatur.

è quibus fodinis etuatur? Plinius *lib. 33. cap. 6.* ait reperiri in atgenri metallis. Idem affirmat Braſanolus *in examine lapidum, ſub finem*, addito ex Germania ad nos illud afferri, cæterùm Venetiis quoddam adulterinum confici. Matthiolus *lib. 5. cap. 59.* teſtatur ſtibij fodinis plutibus locis haberi in Senenſi agro, ſed præſtantiſſimum fodi in maritimis Maſſano ſolo, ac Suanenſi; quinetiam in comitatu Sanctæ Floræ prope Syluenam oppidum; porrò Venetias adferri ex Germania, fornacibus priùs fuſum, & in maſſas concretum. Falloppius *lib. 5. c. 19.* Stibium, inquit, reperitur in fodinis argenteis, ſed raro; frequentiùs autem reperitur in vena propria, vbi nihil aliud inuenitur, quàm ſtibium. Oriebatur olim in Bithynia, ad Chalcedonem vrbem, & inde copioſum, & præſtantiſſimum deferebatur. Nunc autem copioſum ſatis habetur in agro Senenſi, in comitatu Sanctę Floræ, prope caſtellum Seluena vocatum, & prope Maſſam oppidum. Sed quicquid huius medicamenti habetur Venetiis, deferrur ex Germania, vbi ſunt fodinæ ſtibij fera-

Stibium quibus in locis reperiatur.

7. ces. Hæc Falloppius. Agricola *in Bermanno, pag. 456.* ſcribit ſtibium ita interdum eſſe cum argento permixtum, vt nonniſi vi ignis ſeparetur: in propriis verò venis permagnam ipſius copiam eſſe, cùm in aliis locis, tum Fichtelbergi, in quo monte fluuij Mœnus, Sala, Niger, Nabus, oriuntur, & Plauæ, oppido Boëmiæ. Idem *lib. 10. de nat. foſſil. pag. 366.* In argentariis, inquit, metallis in Miſena reperitur Hoëſteini, quod ad decimum lapidē abeſt à Kempnicio; in Herciniis Ilfeldæ: in Boëmia ad Planam, & Perzibramam oppida: in Norico; in multis Italiæ locis, ſed in primis ad Senenſis ditionis oppida Maſſam, Marennam, Sooanam, & in Seluena regione Comitatus Sanctæ Floræ. Olim in Bithynia, ad Chalcedonem, vnde Chalcedonium: in Italia, vnde Italicum dictum. Hæc Agricola. Ex quibus colligo, cur Dioſcorides *lib. 5. c. 53.* ſtibium vocet Chalcedonium; quia nimirum vis ſtibij magna, & quidem præſtantiſſima Chalcedone parabatur, vt diximus ex Agricola, & Falloppio. Antimonium etiam vberi copia gigni ad pedem montis Atlantis, qua parte obiacet meridiei, & in aliis oriri Africæ locis in plumbi fodinis, & ſulphure diſcerni à plumbo obſeruat Ramuſius initio huius ſectionis citatus.

Stibiū Chalcedonium, & Italicum.

8. QVÆSTIO IV. quot ſint genera ſtibij, & eorum quódnam ſit præſtantiſſimum? Duo ſunt genera ſtibij, mas & fœmina; magis probatur fœmina; horridior eſt mas, ſcabriórque, & minùs ponderoſus, minúſque radians, & arenoſior; fœmina contrà nitet, friabilis, fiſſuriſque, non globis dehiſcens. Plinius, Matthiolus, Braſauolus, Falloppius *ſuprà*, & Agricola *lib. 10. foſſil. pag. 366.* Illud autem eſſe probatiſſimum ſtibium, quod maximè radiat, fulgétque & cùm frangitur, cruſtaceum videtur, nihil terræ, aut ſordium habens, quódque facillimè frangitur, notant ibidem Dioſcorides, & Agricola.

Stibium quotuplex ſit.

Stibium optimum quod.

9. QVÆSTIO V. quomodo cremetur, & præparetur ſtibium? De propoſita difficultate Dioſcorides *lib. 5. cap. 53.* ita habet. Crematur ſtibium pinſita farina circumlitum, & carbonibus obtutum, donec in carbones cruſta tranſierit. Amotum deinde ab igne vetere vino, aut mulieris, quæ marem peperit, lacte reſtinguitur. Crematur & carbonibus impoſitum, flatúque accenditur, donec igneſcat; ſi enim diutiùs vratur, in plumbum tranſit. Lauatur æris, & cadmiæ modo. Quidam tamen quo plumbi recrementum modo lauatur, ſtibium hoc idem lauant. Hæc Dioſcorides.

Stibium quomodo præparetur Dioſcoridi.

Plinius *lib. 33. cap. 6.* Vritur, inquit, ſtibium offisbubuli fimi circumlitum in clibanis.

Stibium quomodo præparetur Plinio.

Dein reſtinguitur mulierum lacte, teritúrque in mortariis, admixta aqua pluuiali. Ac ſubinde turbidum transfunditur in æreum vas, & mundatur nitro. Fæx eius intelligitur plumboſiſſima, quæque ſubſidit in mortario, abiicitúrque. Dein vas in quo turbida transfuſa ſunt, opertum linteo per noctem relinquitur, & poſtero die quicquid innatat effunditur, ſpongiaque tollitur. Quod ibi ſubſidit, flos intelligitur, ac linteolo interpoſito in ſole ſiccatur, non vt peraręſcat. Iterúmque in mortario teritur, & in paſtillos diuiditur. Ante omnia autem vrendi modus neceſſarius eſt, ne plumbum fiat. Quidam non fimo vtuntur coquentes, ſed adipe. Alij tritum in aqua triplici linteo ſaccant, fæcémque abiiciunt, idque quod defluxit transfundunt, quicquid ſubſidat colligentes, emplaſtris quoque, & collyriis miſcent. Hæc Plinius. 10.

Ex hoc Plinij loco duos torrendi ſtibij modos colligit Falloppius *lib. 5. cap. 19.* vnum, quo inuoluebatur ſtibium bubulo fimo, igníque admotum exurebatur, mox reſtinguendum muliebri lacte; alterum, quo larido incluſum ſupra carbones accendebatur, & adipe combuſto, muliebri lacte reſtinguebatur. 11.

Thomas Eraſtus apud Smetium *lib. 2. miſcellaneorum, c. 65.* innuit duos præparandi antimonij modos; vnum per calcinationem, ſolo illi admixto ſale; alterum ex adiuncto ſulphure, argento viuo, & argento vero. Calcinatio autem, ſi fortè petas, quid ſibi velit, eſt vox chymica, quæ ſignificat coctionem ſiccam, & adurentem; itaque antimonij calcinatio eſt eius præparatio, quæ coctione ſicca, & adurente perficitur, vt notat Greuinus *lib. 2. de venenis, cap. vlt. pag. 161.* 12.

Stibium quomodo præparetur Eraſto.

Calcinatio chymicis quid.

Plerique probant hunc præparandi antimonij modum. Primùm Antimonium crudum in puluerem redigunt, & in vas fictile ad id deſtinatum ponunt, & ad ignem aſſant. Quo facto in tenuiſſimum pollinem redigunt, & igni rurſus apponunt, & tamdiu coquunt, dum nullum ampliùs fumum emittat. Deinde vnciam Antimonij crudi, cum libræ ſemiſſe aſſati commiſcent, adiecta vnciæ medietate boracis, & omnia ſimul denuò coquunt. Hunc conficiendi ſtibij modum Greuinus *proximè* cit. *pag. 258.* aſcribit Matthiolo *in quintum Dioſcorid. lib.* Quomodo autem ſtibium continens in ſe argentum, ſit excoquendum, vide apud Agricolā *lib. 8. de re metallica, pag. 316.* Modum autem, quo ſtibij vena ſit excoquenda, diſces ex eod. Agricola *lib. 9. de re metallica, pag. 345.* 13.

Stibij præparandi alius modus.

QVÆSTIO VI. quo fine corrigatur, ſeu præparetur Antimonium? Præparationis finis ille eſt, quem affert Eraſtus *lib. 2. miſcellaneorum, cap. 65.* nimirum vt quæ ſtibio ineſt malefica qualitas, eo modo ablata, vel correcta, minore deinceps periculo vſurpatur. Namque, vt rectè obſeruat Greuinus *lib. 2. de venenis, c. vlt. de antimonio*, morale eſt peritis Medicis, malefica medicamenta 14.

Stibium cur præparetur.

Digitized by Google

Medicamenta quinque modis preparant.

medicamenta, quæ ſcilicet vel veneno participant, vel aliqua ſaltem ex parte naturæ noſtræ aduerſantur, præparare, ſeu corrigere; idque vel mixtione, vel coctione, vel lotione, vel inſuſione, vel tritura.

Mixtionis fructus in preparandis medicamentis.

Mixtionis fructus illi ſunt, I. vt occultæ facultati, quæ tenuiorum furtaſſe ſit virium, nonnunquam robur addamus. II. vt malignitatem immutemus eorum, quæ partibus principibus noſtri corporis inimica ſunt, illis adiunctis, quæ propria ſua vi eas roborare, & ab omni moleſtia tueri poſſint. III. vt ea meliora, & efficaciora reddamus, & ad partes, per quas humor educi debet, deducamus. IV. vt primis qualitatibus reſiſtamus, veluti cùm frigida calidis, vt inuicem inter ſe temperentur,
5. permiſcemus. V. vt incommodis occurramus, quæ ex vſu horum medicamentotum ſequi ſolent, vt ſunt animi deliquium, ventriculi morſus, tormina, & excoriationes inteſtinorum. Ita res ſuaui odote miſcere ſolemus, ad mitiganda hæc incommoda, & cor roborandum, & ſpiritus. Pati modo quandoque ſaporibus ad exceſſus medicamenti frangendos vtimur; acri, & amaro, vt flatus diſſipemus, & ventriculum roboremus; ſalſu, vt medicamento ſtimulum addamus, ſi fortè ſegniùs actionem ſuam perficete vellet: vnctuoſo, vt viæ reddantur magis lubricæ; dulci, vt acrimonia illotum frangatur; acidu, & aſtringente, vt vebemenria illornm retundatur, & purgatio laudabilior ſequatur, & partes, quæ nutritioni ſeruiunt, & alendo corpoti ſunt deſtinatæ, integræ, & illæſæ conſeruentur.

Coctio, elixatio, aſſatio, calcinatio chymicis quid.

Atque hæc de mixtione. Sequitur coctio, quæ perficirur aut elixatione, aut ſola vi ignis abſque vllo bumore, & hæc aſſatio appellarur, chymicis autem barbarè
6. calcinatio: vtraque vim babet minuendi excrementoſum medicamentorum hnmorem, præcipuè verò poſtrema, quæ ea acriora reddit.

Lotio medicamentorum.

Lotio verò eaodem facultatem habet, ſed longè præſtantiorem, ſi aqua contrariam vim medicamento, quod lauatnr, habeat.

Maceratio, ſeu infuſio medicamentorum.

Maceratio, ſen infuſio idem ferè præſtat; ſed hoc tamen ampliùs, vt quæ infunduntur, vires ſuas liquori, cui ſunt infuſæ, impertiantur.

Tritura medicamentorũ.

Denique tritura illud aſſequimur, vt medicameota meliùs inuicem permiſceantur, vtque tenuiora reddita promptiùs deferantur per corpus; hæc etiam aliquando maleficam illorum vim obtundit, & aufert prorſus. Hæc de corrigeudis medicamentis libuit ex Greuino adnotare; vt neceſſitas, modúſque præparandi antimonij, & qui inde fructus ſperari queat, magis clareſcat.

Stibij ſapor.

7. Qvæstio VII. de antimonij ſapore, frigiditate, ſiccitate, acrimonia. Quod ſpectat ad ſaporem, Greuinus *lib. 1. de veneno, cap. vlt. de antimonio, pag. 246. & 272.* obſeruat nullam ſtibio conuenire manifeſtam qualitatem guſtu perceptibilem, & propterea cenſendum illud eſſe malignius.

Stibij ſulphurea acritudo.

Falloppius *lib. 5. cap. 29.* agnoſcit in ſtibio quaſdam partes acres, & ſulphureas; illud propterea, quando ex officinis, tametſi paratum, accipitur, eſſe nihilominus ter, & quater aceto abluendum;

Stibium eſſe aſtrictiuum.

eidem tribuit vim refrigerandi, aſtringendi, & ſiccaudi, in ſecundo gradu ſatis intenſo; ideóque parum putat dixiſſe Auicennam, dum ſcripſit antimonium refrigerare in primo gradu, & ſiccare in ſecundo. Codronchius *tract. de Antimonio, pag. 178.* ſubſcribit Auicennæ aſſerenti, Antimonium in primo gradu frigidum, & ſiccum in ſecundo exiſtere, proinde ſtibium penes manifeſtas qualitates non eſſe cenſendum venenum aſſerit.

Stibium eſſe frigidum & ſiccum.

Stibio ineſſe vim refrigerandi docer Dioſcorides *lib. 5. cap. 53.* at quoto gradu, non explicat. Eidem, non explicato intenſionis gradu, facultatem deſic-
cantem aſcribit Galenus *9. ſimplic. medic.* Greui- 8.
nus *lib. 2. de venenis, cap. vlt.* vt ſententiam aperiat ſuam de primis, & manifeſtis ſtibij qualitatibus, illud præmittit, in ſchola Medicorum, calida dici in primo gradu, quæ patum calorem noſttum exceſſerint, & calefacere quidem inceperint, ſed non ita manifeſtò, vt nulla præterea opus ſit probatione. Idem ſentiendum de frigidis, quæ parum itidem exceſſerint; quæ verò ad quartum vſque gradum vel calida ſint, vel frigida, omnino calori noſtro eſſe aduerſa; ea autem, quæ ad ſecundum accedunt gradum, manifeſto ſenſu percipi poſſe, vt illa etiam, quæ ad tertium,
cùm vehementer agunt. His præmiſſis Greuinus 9.
pag. eius capitis 246. de manifeſta antimonij facultate ſic habet.

Stibium quo gradu ſit frigidum, & ſiccum.

Quia, inquit, antimonium vim aſtringentem, ſed nullam tamen manifeſtam in guſtu qualitatem habet, ſequitur illud, non tantùm terreum, & ſiccum, ſed frigidum, & aqueum, idque ad tertium gradum eſſe; quemadmodum omnia id genus adſtringentia, ferè ad quartum gradum accedunt. Idem *pag. 248.* Antimonij, inquit, operationes, non aliunde, quàm ex frigiditare, & ſiccitare proficiſcuntur, tam ob propriam, quàm communem omnium metallorum naturam, ob quam & frigidius, & ſiccius eſt, quàm reliqua omnia; nec enim tam exactè induruit, & ſubſtantiæ inæqualitate, ingrato odore, quem emittit, facile ſe detegit, & ſub aſpectum cadit. Hæc Greuinus. Ex quibus patet conuenire auctores de frigida & ſicca ſtibij natura; at de intenſionis gradu diſſidere; proinde latitudinem gradualem illius eſſe planè incertam. De frigore ſtibij vide plura *ſect. ſequenti, quaſt. 2. rat. 6.*

Stibij oleum.

Qvæstio VIII. de ſtibij oleo, & æthere, ſiue vitali aqua. Matthiolus *in lib 5. Dioſcoridis, cap. 59.* Oleo, inquit, quod ex ſtibio conficimus, magno ſucceſſu vtimur ad contumaciæ, ſinuoſáque vlcera ſananda; ad id autem ſtibium pluries fundere oportet, vt ſincerius, puriúſque reddatur. Cæterùm admonitos lectores volumus, oleum hoc noſtrum è ſtibio paratum non illud eſſe, quo chymiſtæ argentum in aurum mutari fabulantur, ſed aliud ab eo longè diuerſum; tametſi hoc noſtrum ex ſe ſe plus auri ſundat, quàm illud chymiſtarum. 10.

Stibium olet ſulphur.

Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate, pag. 167.* Oleum, 11.
inquit, ex ſtibio elicitur rubrum, acutúmque valdè; quod ſulphur olet, & vim eius retinet.

Stibij æther.

Idem *in lib. de æthere, ſiue de vitali aqua, in fine,* docet æther, quod ex ſtibio conficitur, ad omnia externa vlcera eſſe omnino incomparabile, & mirabile.

Stibium quomodo diſtilletur.

Quod, vt meliùs intelligas, aduerte ex Cardano *ibidem*, metallica, vt ſtibium, aut plumbum, duplici ratione diſtillari; vna quidem, adiuncto ſicco corpore, vt calce, arena, lateribus, cinere, atque eo modo in oleum tranſire, ſed exuſtum, & à primigenia natura alienum;

alteta verò talis eſt, vt ad ætheris naturam ſet-
mè tranſeant. Sub fimo in aceto acerrimo con-
trita tenuitet ſepeliuntut ad aliquot dies; pòſt
ſublato aceto aliud ſuper infunditur, ſepelitut-
que, inde hoc detracto rurſus, ac coniuncto prio-
ri, aliud additur eidem matetiæ; atque id toties
reperitur, donec acetum ex coniunctione me-
tallici colotem mutare deſierit; tum demum to-
tum acetum diſtillatur, at quod relinquitur, li-
quoti ſimile pro materia ætheris habendum eſt.
Toto autem illo libro intelligit Cardanus no-
mine ætheris, aquam æthercam, ſiue vitalem,
atte paratam, valdè ſiccam, & calidam, inno-
xiam, & efficaciſſimam, non ſolùm ad vitam
producendam, ſed etiam ad corpus præſeruan-
dum ab omni genere morbi. Ex qua autem ma-
teria, & quomodo conficiatut, vide Catdanum
ibi. Falloppius *lib.5.cap.29.* Chymiſtæ, inquit,
vtuntur copinſo ſtibio ad conficiendum quod-
Stibij oleum quo ſit colore.
dam oleum, quod dicunt tingere colore aureo;
verùm an poſtea conficiant, & ipſi ſciunt, & eu-
tum marſupium, quod vacuum nummis rema-
net. Fit & oleum quoddam, quod ratione ru-
Stibij ſanguis quis.
bedinis nominatur ſanguis ſtibij, quod oleum
præſtantiſſimum eſt ad vlcera ſerpentia, & ma-
ligna; ſiccat enim, & auſert omnem malignita-
tem. quomodo autem conficiatur, vide apud
Falloppium *ibi*.

12. *Stibij color, & fucus.*
QVÆSTIO IX. de ſtibij colote, ac de fu-
co inde parato. Plinius *lib.33.c.6.* & Braſauolus
in fine examinis lapidum, dum ſcribunt ſtibium eſſe
lapidem ſpumæ candidæ, nitentiſque, ſatis in-
dicant colorem ſtibij. Plinij interpres Agricola
lib.10. de natura foſſilium, pag.366. Stibium, in-
quit, colore nonnihil ſimile eſt lapidi plumba-
rio, ſed magis nitet, & candidius eſt, à Plinio
ſpumæ lapis candentis dicitut propter ſimilitu-
dinem, quæ in colore, & nitore ei eſt cum ſpuma
atgenti. Cardanus *lib.5.de ſubtilitate, pag.167.* ait
ſtibium, vt plumbi particeps eſt, ita eſſe coloris
plumbei, & ſplendido fulgore; porrò ipſi ſtibio
ineſſe quandoque argentum, quod tamen ſolo
igne ſeparari queat. Thomas Eraſtus *cap.65.* aſſe-
rit ſtibium calcinatione præparatũ eſſe rubrum,
& pellucere inſtar vitri. De colore olei ex ſtibio
confecti patet ex præcedente quæſtione.

13. *Stibij vſus ad fucum oculorum.*
Quod ſpectat ad ſtibiacum fucum, placet re-
ferre ipſamet Scriptorum verba. Galenus *lib.6.
de ſanitate tuenda, pag.201.* Oculis, inquit, ipſis
robur adiicies, ſi ſicco collyrio, quod ex frigi-
do lapide componitut, vtare; ac ſic palpebris
ſpecillo inducas, ne oculi membranam intus
contingas; ita namque mulieres quotidie fa-
ciunt, quum ſtibio oculis gratiam conciliant.
Dioſcorides *lib.5.cap.53.* Stibium, inquit, ſunt
Stibium cur dicatur gynæcion.
qui, quòd oculos dilatet, platyophthalmon vo-
cent; ſunt & qui, quòd fœminæ eo vtantur, gy-
næcion, id eſt, muliebre, appèllent. Plinius *lib.33.
cap.6.* Vis, inquit, principalis ſtibij eſt circa ocu-
los. Namque ideo etiam plerique platyophthal-
mon appellauere, quoniam in calliblepharis
mulierum dilatet oculos. Braſauolus *in examine
Stibium cur dicatur platyophthalmon.
lapidum, ſub finem*; Stibium, inquit, appellatur
tum platyophthalmon, quia oculos dilatat; tum
gynæceum, quòd eo mulieres fucentur eliquata
aqua nunc in aliqua Italiæ parte. Dioſcoridis
autem, & Plinij tempote aptabant ſibi oculo-
rum ſupercilia antimonio, præſertim mulieres
Hiſpanæ, quibus nullæ in luxum magis pronæ.
Stibij fucus familiaris fœminis Hiſpanis.
Mercurialis *lib.2. de compoſitione medicamentorum,
cap.8.* Antimonio, inquit, non vſi ſunt maio-
res noſtri ad purganda corpora, ſed ſolùm ad or-
nandos oculos, ad denigranda ſupercilia. Agri- 14.
cola *lib.10. foſſilium, pag.366.* Stibium, inquit,
nigro tingit colore, atque icciteo id mulieres
ciliis illinunt; qua de cauſa Græcis, gynæcion
dictum; quia verò artificioſa hæc tinctura ocu-
los dilatare videtur, iidem Græci platyophthal-
mon appellarunt. Porrò fuiſſe hunc antiquiſſi- 15.
Stibium quomodo dilatet oculos.
mum morem apud mulieres Hebræorum pin-
gendi oculos ſtibio, ſacri ſæpe teſtantur Codi-
ces. Nam *lib.4. Regum, cap.9.* dicitur, Iezabel de-
pinxit oculos ſuos ſtibio, & ornauit caput ſuum.
Stibij mentio in ſacra Scriptura.
Ezechielis autem 23. *Ecce venerunt*, inquit Pro-
pheta, *quibus te lauiſti, & circumliniſti ſtibio oculos
tuos, & ornata es mundo muliebri. Sediſti in lecto pul-
cherrimo, & menſa ornata eſt ante te, thymiama meum,
& vnguentum meum poſuiſti ſuper eam.* Et *Hieremiæ*
Stibij fucus familiaris fœminis Hebræis.
4. legimus, *cùm veſtieris te coccino, cùm ornata fueris
monili aureo, & pinxeris ſtibio oculos tuos; fruſtrà com-
poneris, contempſerunt te amatores tui, animam tuam
quærent.* In quem Hieremiç locum S. Hieronymus,
Stibij vſus eſt ...us res ſymbolum.
Sub figura, inquit, mulieris adulteræ loquitur
Propheta. Cùm ſemel offenderis Deum, & quaſi
virum tuum reliqueris Creatorem, fruſtrà orna-
menta requiris. Contempſerunt te Dæmones
amatores tui, & nequaquam ſtupri immunditiam,
ſed animæ tuæ quærent interitum. Hoc idem in-
telligendum ſpiritualiter contra eos, qui coniu-
gales affectus, & veræ fidei pudicitiam perdide-
runt. Si te, inquit, veſtieris coccino, id eſt, ſangui-
nis Chriſti aſſumpſeris fidem. Si monili ornaue-
ris aureo, id eſt, meditationem habueris ſenſus, &
intelligentiæ ſpiritualis; & pinxeris oculos tuos
ſtibio, id eſt, habueris ſtudium myſteriorum, &
Dei ſecreta noſcendi, fruſtrà componeris. Hæc
enim etiam tuis amatoribus præpararas, & iccir-
co lectus anguſtus vtrumque capere non poteſt;
nec recipit ornamenta Deus, quibus amatoribus
tuis ante placuiſti. Hæc maximus Doctor, quæ
eſſe ab re minimè dixeris, ſi memineris præci-
puum noſtræ mineralogiæ finem eſſe, non Philo-
ſophum agere, non Medicum, ſed ſymbolicos
eruere ſenſus ex metallicis, foſſilibúſque venis.

QVÆSTIO X. de ſtibij facultatibus, viri- 16.
bus, affectionibus, vſibus.
Stibij vires, & vſus.

Stibij vſus ad fucos.
I. Vſui eſt mulieribus ad oculorum fucum.
patet ex dictis *quæſt.9.*

Stibij oleum, ac æther.
II. Ex eo conficitur oleum, ac æther, hominum
ſaluti peridoneum. id fuit explicatum *quæſt.8.*

Stibij ſapor, frigus, & ſiccitas.
III. Omni caret ſapore; & vim habet refrige-
randi, & exſiccandi. hoc declarauimus *quæſt.7.* &
auctoribus *ibi* citatis adde Plinium, & Agricolam,
quorum ille *lib.33.cap.6.* tribuit ſtibio faculta-
tem refrigerantem; hic autem *lib.10. foſſilium,
pag.366.* exſiccantem.

Stibium liquari.
IV. Ignium vi fundi, & liquari poteſt. patet
ex dictis *quæſt.2.*

Stibij odor qualis.
V. Sulphur olet, maximè vſtum, cenſetur pro-
inde habere aliquas partes ſulphureas. Braſauo-
lus *in examine lapidum, ſub finem.* Cardanus *lib.5.de
ſubtilit. pag.167.* & Falloppius *lib.5.cap.29.*

Stibij vires quomodo domentur.
VI. Scobs ferri eliuata, vel eius ſquama frangit
vires ſtibij. Agricola *lib.9.de re metallica, pag.324.*

VII.

Stibij amicitia cum argento.

17. VII. Stibio quandoque ineſt argentum, quod tamen ſolo igoe ſeparari queat. Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate, pag.* 167. & Agricola *lib. 8. de re metallica, pag.* 326.

Stibium argenti ſignum.

VIII. Stibium in venis inuentum, argenti eſt ſignum. Agricola *lib. 5. de re metallica, pag.* 78.

Stibij vitreus ſplendor.

IX. Præparatum cum ſale redditur ſplendidum, ac pellucens inſtar vitri, rubrum pariter, ac fragile. Eraſtus *apud Smetium lib. 2. miſcell. c.* 65.

Stibium particeps Mercurij.

X. Stibium videtur eſſe particeps Mercurij, ſeu argenti viui, tum quia ſuperiora petit; atque alia quædam facit, quæ illud facere conſueuit; tum quia cæteroqui non tam citò, tam violenter, tam multos, tam varios, tam craſſos, lentóſque humores per vomitum, ac ſeceſſum expurgaret. Eraſtus *ibid.*

Stibio purgantur metalla.

XI. Solum ſtibium metalla cuncta purgat à ſordibus, & aurum quidem maximè omnium. Hoc enim innoxiè purificat; cætera corrumpit, ac perdit. Ita ex Paracelſo notant Greuinus *lib. 2. de venenis, cap. vlt. de antimonio, pag.* 269. & Eraſtus *lib. 2. miſcell. cap.* 66.

Stibium eſſe naturæ plumbeæ.

XII. Stibium eſt plumbeæ naturæ particeps; quin immò eſt plombi materia; hinc fit, vt in vaſe excoctum tranſeat in plumbi quoddam genus, quod quartum dici poteſt. Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate, pag.* 167. Plumbo etiam affine eſſe ſtibium, eaſdémque cum illo facultates habere, & eſſe quartam plumbi ſpeciem, ideóque venenis annumerandum docet Greuinus *lib. 2. de venenis, cap. vlt. de veneno, pag.* 256. & 258.

Stibium vtile campanis eſſe.

18. XIII. Aiunt artifices, qui campanas conflant, has ſonitum edere magis concinnum, magíſque auribus gratum, ac ſonorum, ſi ſtibij nonnihil cæteris admiſceatur metallis, dum vnà in fornace liquantur; iis etiam expetitur, qui vaſa è ſtanno conficiunt; item iis, qui metallica faciunt, & poliunt ſpecula. Matthiolus *in lib. 5. Dioſc. cap.* 59. & Falloppius *lib. 5. cap.* 19.

Stibium vtile imprimendis characteribus.

XIV. Illi quoque vtuntur ſtibio, qui imprimunt litteras ſtanno, vel ſimili metallo ad perennitatem characterum; idem illi faciunt, qui ex ſtanno conflant patinas, vt eæ ſono æmulentur lances argenteas. Falloppius *ibid.*

Stibium vtile fundendis metallis.

XV. Quibuſlibet metallis, in fictili fuſorio permixtum, ea celeriùs eliquandi præbet materiam; quam ob cauſam, qui ferreos, ſphæricóſque globos tormentis bellicis immittendos conformant, ferro admiſcent ſtibium, ferrum alioqui, proculdubio, non facturi fluxum. Matthiolus *proximè* citatus. Aliæ vires, aliíque vſus ſanè nobiles, ad rem medicam pertinentes, competunt ſtibio, de quibus mox.

Sectio XI.

Digreſſio de diuiſione medicamentorum.

An, & quos medicos vſus præſtet ſtibium?

Medicamenti, & alimenti diſcrimen.

1. NOtandum primò id eſſe diſcriminis inter alimentum, & medicamentũ, quòd alimentum ſubſtantiæ humani corporis quodammodo ſimile, in eam tandem faceſſit, atque conuertitur; quam tum alit, tum interdũ auget. Id ſi ita ſimile eſt, vt in corporis ſubſtantiam conuerſum, nulla interim aliena qualitate illam inſigniter afficiat, ſimpliciter, & abſolutè alimentũ dicitur, vt panis, vt caro, vt ouum. At ſi ſubſtantia quodam modo ſimile, exuperante qualitate corpus immutat, alimentũ eſt medicamentoſum, vt lactuca, vinũ generoſum, meſpilũ, coroneũ malum. Quod porrò ſubſtãtia prorſus eſt diſſimile, ſimúlque nulla eſt præditũ qualitate, qua corpus manifeſtè afficiat, id neque alimentum, neque medicamentum cenſeri debet. At ſi in ſubſtãtia nobis prorſus diſpari qualitates nimium exuperantes obtinet, ſiue a temperamento, vt hyoſcyamus, vt pyrethrum, ſiue à materia, vt thus, galla, & alumen, ſiue à forma profectas, vt ſcammonium, vt arrhenicum, & veneni atque deleterij genus vniuerſum, id prorſus, & vſquequaque medicamentum eſt.

Medicamentum ſimplex quid. Medicamentum compoſitum quid.

Notandum ſecundò, medicamentũ aliud ſimplex, aliud compoſitũ eſſe. Simplex appellamus, 2. quod ſponte, ſoliúſque naturæ beneficio emerſit, cuiuſmodi ſunt roſa, & abſynthiũ. Compoſitum, quod arte, & induſtria ex multorum permixtione conſtat, vt Theriaca, & Mithridatium. Omnes autem ſimplicium medicamentorum vires, atque facultates in tres ordines diſtribui cõmodè poſſunt. Aliç enim ſunt, quæ primæ qualitates appellantur, aliæ quæ ſecundæ, aliæ quæ tertiæ.

Medicamentorum vires in tres ordines diſtribui.

Medicamentorum prima facultas.

Prima qualitas, ſeu facultas ex primorum elementorum permixtione, & qualitatum ſimplicium temperamento proficiſcitur, eiúſque qualitatis vim, & naturam imitatur, quæ cæteris in tẽperamento antecellit. Ea enim licèt contrariarum vi ſit repreſſa, quia tamen ſuperior eſt, vim agendi præcipuã obtinet, & medicamento nomen ſuum impertit. Aliàs autem vnica dominatur, & vincit, aliàs verò duæ. Ab vna, & ſimplici quattuor fiunt medicamentorum facultates, à quibus aliud calidum exiſtit, vt piper, aliud frigidum, vt mandragora, aliud humidum, vt oleum, aliud ſiccum, vt aqua marina. Ex duabus qualitatibus quattuor quoque prodeunt coniugatæ facultates, à quibus medicamentorum aut calidum, ſiccúmque eſt, aut calidum, & humidum, aut frigidum ac ſiccum, aut frigidum, & humidum. Quoniam verò eorum, quæ verbi gratia calida appellantur, non 3. vna eſt omnium vis, quattuor earum gradus diſtinxit vſus. In primum ea gradũ referuntur, quæ obſcurè, nec dum manifeſtè agunt; in ſecundum, quæ iam manifeſtè; in tertium, quæ vehementer; in quartum, quæ ſummè, atque extremè, vt quæ in calidorum genere deurunt.

Medicamentorum ſecunda facultas.

Secunda medicamentorum facultas ex eorum materia temperamenti, ſiue qualitatis primæ vi perfuſa ſuſcitatur. Eſt autem materia alia tenuis, quæ tum in corpus, tũ in humores ſe ſe promptè infert, & inſinuat; alia craſſa, atque lenta, quæ hęret ac ſubſiſtit, nec altè penetrare poteſt; alia mediocris, quæ ambarum medias vires ſortitur. Calor verò in quamcunque materiam inciderit, agendi vim, atque celeritatem auget; quemadmodum & ſiccitas; at frigus, & humiditas reprimunt, & cohibent. Ex horum porrò commixtione varia, ſecundæ medicamentorum facultates emergunt, quarum hæ ſunt præcipuæ. Incidens, ſeu attenuans, & incraſſans, detergens, exaſperans, læuigans, aperiens, occludens, dilatans, coarctans, adſtringens, rarefaciens, denſans, relaxans, contendens, corroborans, attrahens, digerens, diſſoluens, repellens, emolliens, obdurans, maturans, corrumpens, agglutinans, exulcerans, exedens, diſrumpens, & ſi quæ ſunt aliæ.

4. *Medicamentorum tertia facultas.*

Tertia medicamentotum facultas non è temperamento,non è materia,ſed è tota rei ſubſtantia,atque forma primùm, ac per ſe pruficiſcitur; ac proinde occulta totius ſubſtantiæ proprictas appellari ſolet. Ab hac duæ medicamentorum differentiæ prodeunt;alia enim euacuantia ,alia duntaxat alterantia. Euacuant, quæ totius ſubſtantiæ familiaritate,atque ſimilırudine peculiare ſibi quiddam proliciunt. Horum rurſus alia è toto corpore,alia ex vna quapiam particula trahunt;quæ è toto corpore, purgantia dicuntur;& eorum quædam attractum humorem vomitione reddunt,vt aſarum,& veratrum album, quædam deiectione,vt rbeumbarbarum,& ſcammonium.

Medicamẽta alterantia,& euacuantia.

5. Quæ ex vna quapiam parte , aut ex cerebro per os , atque palatum , vt apophlegmatiſmi , aut per nates , vt errhina , aut ex vtero per ceruicem ſuperuacuum humorem trahunt , vt ariſtolochia. Cæterùm quæ vel vrinas cient , vt petroſelinum , vel menſtruas purgationes , vt attemiſia, vel excreationes mouent,vt hyſſopus, quoniam non attrahendo , ſed vel detergendo, vel extenuando , atque penetrando excrementa depellunt , quodammodo euacuantia , non tamen purgautia ritè dici poſſunt, non enim ſimilitudine trahunt. At verò alexiteria , & alexipharmaca, id eſt,quæ aut venenum , aut deleterium medicamentum proliciunt,amoliuntúrque ſimilitudine, vt ſchiſtum lac , agaricum , diſſecti pulli gallinacei calentes percuſſæ parti applicati , ſcorpius ipſe proprij inflicti veneni alexiterium,iure inter euacuantia connumerantur.Huius quoque claſſis ſunt, quæ vulneri foris impoſita , tela, atque ſpicula euellunt,& euocant , vt radix arundinis.

Medicamẽta alexiteria,& alexipharmaca.

6. Hæ ſunt igitur eorum differentiæ , quæ totius ſubſtantiæ proprietate euacuant. Quanquam autem quæ primis , aut ſecundis qualitatibus agunt , alterantia propriè nuncupantur , multa tamen tertiis etiam facultatibus , ſeu tota ſubſtantia alterant. Ea ſunt, quæ abdita proprietate totum rei ſubſtantiam immutant , atque rem ípſam demoliuntur , ac prorſus corrumpunt. Horum alia ſunt deleteria, alia antidota , & antipharmaca. Deleteria quidem ſunt,quæ propriè venena dicuntur. Antidota verò , & antipharmaca deleteriis planè contraria ſunt , eaque totius ſubſtantiæ diſſidio ſic immutant , & obtundunt , vt ne minimum dein nos queant offendere. Horum alia hauſtum, vel iniectum venenum , aut etiam deleterium medicamentum, totius ſubſtantiæ contrarietate,ac diſſidio frangunt, obtundúntque, aut prorſus extinguunt.

Medicamẽta deleteria.

7. *Medicamentorum externorum facultates in quot genera diſtribuantur.*

Notandum tertiò, ſummas externorum medicamentorum facultates tot omninò ſtatuendas eſſe,quot & ſumma externorum affectuum genera. Porrò earum aliæ calidis affectibus,fluxionibúſque ſuccurrunt, quales ſunt refrigerans , repellens,emplaſtica,ſeu infarciens, anodyna,narcotica.Aliæ tumoribus,affectibúſque frigidis,vt rarefaciens, emolliens, attenuans,abſumens,vel exſiccans , attrahens, atque reſoluens. Aliæ abſceſſibus, & vlceribus,vt ſuppuratoria vis, ſarcotica,agglutinans,detergens,ſeu expurgans. Aliæ contrà,ſoluendæ cuti, & aperiendæ conueniunt, vt veſicans , cathæretica,ſeptica,eſcharotica , & cauſtica.

8. *Medicamentum emplaſticum.*

Ne autem pendulus hæreas difficultate vocum,nonnullas magis abſtruſas reſerabo.Emplaſticum medicamentum,ſiue glutinoſum,compactum ex partibus tenaciter inuicem cohærentibus,in quácunque corporis partem impegerit,& ei firmiùs adhæreſcit,eam oblinit;atque etiam,ſi caua eſt,obſtruit,infarcit,& inquinat.In interiores corporis ductus inſertum,eos obſtruit,& infarctu implet ; cutis meatibus illitum tenaciter hæret,eóſque pariter obſtruit;denique è diametro opponitur medicamento detergenti.Anodynum,ſeu paregoticum medicamentum eſt,quod, perſiſtente cauſa doloris , dolorem ipſum lenit, & mitigat. Dolorem iccirco narcotica leniunt, quòd inducto ſtupore,partis ſenſum obtundant, torpidiorémque reddant , vt doloris vrgentem cauſam minimè percipiat.Sarcotica medicamenta deficientem carnem in vulnere, aut in vlcere cauo progignit , ipſúmque cauum carne implet. Epulotica medicamenta , ſeu cicatricem inducentia impleti iam vlceris ſummam carnem vehementer ſiccant,& obdurant , & in cicatricem cuti ſimillimam cogunt. Cathæretica , ſiue exedentia inutilem tum putridam , tum excreſcentem carnem abſumunt , & polypos , tubercula, verrucas,callóſque detrahunt;non quaſi vninerſim, ac repentè,ſed quaſi liquefacientes , ac ſenſim tabefacientes,citra vllam vicinæ carnis corruptionem,aut putredinem. Septica ſunt , quæ tum humorum , tum corporis materiam labefactant , & cum fœtore quodam corrumpunt.

Medicam. anodynum.

Medicam. narcotica.

Medicam. ſarcotica.

Medicam. epulotica.

Medicam. cathæretica.

Medicam. ſeptica.

9. Exulcerans medicamentum , dictum Græcis Eſcharoticum , non modò nudam carnem, vt cathæreticum abſumit , ſed & cutem ipſam diuellit. Veſicans id quodammodo efficit, ſed leuius, & ignauius,quòd ardoris vi humorem proliciat, & ſolùm puſtulas excitet. Eſcharoticum multò vehementiùs vrit , vt iam cruſtas inducat , nec tamen infra cutem ſubit. Cauſticum non modò ſummam cutem, & eſcharoticum , ſed & veram quoque ſoluit , atque diſrumpit ; nonnunquam & in ſubiectam carnem cauterij inſtar penetrat, non id quidem ſenſim colliquans , & exedens, ſed repentè exurens,cruſta denſiore inducta ; id quàm eſcharoticum vehementius eſt , feruentiſſimo calore præditum in craſſa, terrenáque ſubſtantia.

Medicam. eſcharotica.

Medicam. veſicantia.

Medicam. cauſtica.

10. Notandum quartò,medicamenta alia eſſe purgantia,& quæ ſolutiua dicuntur ; alia lenientia, quæ benedicta,ac benigna appellantur. Solutiua ſubdiuiduntur in medicamenta , tum maligna, venenata,praua,& admodum valida,ſicut eſt colocynthis,ſcammonium, elleborum, mezereon, & ſimilia,tum in mediocria,& media, nõ ex toto mitia,& placida,nec omnino vehementia,ac prana,vt rhabarbarum, agaricum,aloë , ſenna, & id genus alia.Iam verò priora proptet ſuæ ſubſtantiæ proprietatem,vel à tota ſua ſubſtantia,vel ex occulta , & abdita eorum proprietate euacuant. Secundi autem ordinis medicamenta non ſolùm ex occulta qualitate,verùm etiam ratione qualitatum apertarum habent ſuos educere humores , cuiuſmodi eſt aloë , quæ euacuat partim ratione facultatis abſtergentis , quippe amara, & mordicans , partim à tota ſubſtantia , quòd inſertam habeat facultatem attrahendi, tametſi languidiorem.

Medicam. purgentia,& ſolutiua.

Medicam. lenientia.

Medicam benedicta , ac benigna.

Medicam. maligna , ac venenata.

Notandum

11. *Medicamenti purgantis genera.*

Notandum quintò vocem medicamenti purgantis de omnibus illis rebus debere intelligi, quæ excrementa corporis vacuare poſſunt; hinc aliqua, omni prorſus delectu & diſcrimioe poſthabito, quodlibet illorum expurgant; quædam id tantùm, quod ipſis familiare eſt, ita vt quodlibet ferè medicamentum humorem ſuæ ſubſtantiæ quàm maximè accommodatum educat. Primi generis ſunt, non quæ propria vi, ſed interiectu alterius rei purgant, aluum ſua humiditate ſoluentes, & vias calore obſtructas, aperientes. Alia deinceps propriè medicamenta purgantia appellantur, quæ humorem attrahunt, non ſecus ac Magnes ferrum, & arbores è terra ſugunt, quod ipſis maximè familiare eſt. Medicamenta verò, quæ humorem ſimilitudine ſubſtantiæ trahunt, id vel per vomitionem, vel ſeceſſum facere conſueuerunt.

12. *Medicamenta quot modis aſſumantur.*

Notandum ſextò, medicamenta biſariam poſſe vſurpari, nimirum ſi vel intro per os aſſumantur, vel foris exteriùs applicentur. His prænotatis ex Fernelio *lib. 4. 5. & 6. de methodo medendi*, Greuino *lib. 2. de venenis, cap. vlt.* quod eſt de antimonio, & Codronchio *tract. de Antimonio*, medicas ſtibij vires ad examen vocamus.

13. *Stibium exterius applicatum an ſit vtile medicamentum.*

Qvæstio I. an, & quos in re medica vſus præſtet ſtibium, foris exteriúſve humano corpori applicitum? Eſt in confeſſo apud omnes, & citra omnem controuerſiam, plures eius generis vſus conuenire ſtibio. Id oſtendam ex ſequentibus auctoribus, quorum etiam ipſamet verba non pigebit referre, vt quæ dixero, plus ponderis ſint habitura.

14. *Stibij vis medica Plinio.*

Ex Plinio *lib. 33. c. 6.* Vis ſtibij eſt adſtringere, ac refrigerare, principalis autem circa oculos. Fluxiones inhibet oculorum, exulcerationéſque farina eius, & thuris gummi admixto; ſiſtit, & ſanguinem è cerebro defluentem. Efficacior, & contra recentia vulnera, & contra veteres canum morſus inſperſa farina; & contra ambuſta igni, cum adipe, ac ſpuma argenti, ceruſſáque, & cera. Emplaſtris quoque, & collyriis miſcetur.

15. *Stibij vis medica Dioſcoridi.*

Ex Dioſcoride *lib. 5. cap. 53.* Eſt ſtibio vis opplere, adſtringere, refrigerare, carnium excreſcentias compeſcere, vlcera ad cicatricem perducere, ſordéſque, & exulcerationes oculorum purgare. Compeſcit idem ſanguinis ex cerebri membranis profluuia. Eſtque in vniuerſum vis eius cremato plumbo æqualis. Priuatim & hoc ampliùs habet. Non ducunt cruſtam, quæ addito recenti adipe ambuſta eo inunguntur. Quæ verò cruſtam duxerunt, additis cera, & exigua ceruſſa, ad cicatricem perducuntur.

16. *Stibij vis medica Galeno.*

Ex Galeno *lib. 9. ſimplicium medicam. cap. de ſtimmi, pag. 97.* Stimmi, ad facultatem deſiccantem adiunctam habet hoc medicamen adſtrictionem; quamobrem & ocularibus medicinis commiſcetur, & illis ſcilicet, quæ conformantur in collyria quæ vocant, & ſiccis, quæ vtique ſicca collyria cognominant. Idem *lib. 6. de ſanitate tuenda, pag. 201.* Oculis, inquit, ipſis robur adiicies, ſi ſicco collyrio, quod ex frigido lapide componitur, vtare, ac ſic palpebris ſpecillo inducas, ne oculi membranam intus contingas; ita namque mulieres quotidie faciunt, quum ſtibio oculis gratiam conciliant.

17. *Stibij vis medica Agricolæ.*

Ex Agricola *lib. 10. de natura foſſilium, pag. 366.* Exſiccat ſtibium, & aſtringit; quocirca ad oculorum collyria additur.

Stibij vis medica Fernelio.

Ex Fernelio *lib. 6. de methodo medendi, cap. 3.* Stibium, vulgò antimonium, valenter adſtringit, refrigerat, meatus obſtruit, fluxiones oculorum in collyriis inditum, & ſanguinem manantem, quod præſertim coctum fuerit, ſiſtit; eſt enim roſionis expers, & vim habet vſto plumbo ſimilem; ambuſta igni in puſtulas erumpere non patitur cum adipe recenti illitum, & maligna vlcera comprimit, nec latiùs ſerpere ſinit.

Idem *cap. 16. eiuſd. libri*, Scoria, inquit, ferri, plumbum vſtum, ſtibium, quod & antimonium vſtum, calx viua, alumen vſtum, vitriolum vſtum, æris ſquama, æs vſtum, omnia quidem acria ſunt, & verè cathæretica, ſed quæ tamen ſæpiùs lota dum omnem acrimoniam depoſuerint, epulotica redduntur, optima ſanè malignis vlceribus cicatrice obducendis in durioribus corporibus; idque modò trita, & inſperſa, modò excepta cerato ex oleo roſacco, melino, myrtino, omphacino, aut maſtichino. Idem Fernelius *cap. 17. eiuſd. libri.* Quod epuloticum, inquit, medicamentum ſiccando, comprimendóque ſine doloris ſenſu facit, id cathæreticum non ſine acrimonia, & ſenſu doloris excedit, hoc genere continentur, teſtarum, concharum, & rerum cauſticarum, vt tithymalorum cinis, pumex crematus, ſal torrefactus, aut melle duplo exceptus, olláque noua exuſtus; alumen vſtum, pompholyx, plumbum vſtum, ſtibij, ſeu antimonij cinis, qui peculiariter cancros abſumit. 18.

19. *Stibij vis medica Falloppio.*

Ex Falloppio *lib. 5. foſſilium, cap. 29.* confert ſtibium ad apertionem oculorum; nam quando in oculis eſt inflammatio, vel fluxio, non poſſunt teneri aperti; ceſſante autem affectione illa, vt ſolet opera huius medicamenti, aperti manent. Cùm igitur medicamentum hoc proſit ad lippitudinem remouendam, ad fluxionem coërcendam, & ad alios oculorum affectus, meritò vocatum fuit platyophthalmon. Refrigerat, aſtringit, & ſiccat. Quando ex officinis accipitur, etiam ſi fuerit paratum, ter, & quater abluatur aceto; habet enim quaſdam partes acres, & ſulphureas. Pro affectibus oculorum melius eſt ſtibium exuſtum cum larido; quia laridum aufert ſtibio aſperitatem; difficilius tamen, & minus exuritur cum larido, quàm cum paſta. Oleum autem ex ſtibio confectum valet ad vlcera ſerpentia, & maligna. Quid ſentiat de vtilitate huius olei Matthiolus diximus *ſect. ſuperiori, quæſt. 8.* Ibidem de æthere ſtibij ex Cardano, quàm ſalubre ſit.

20. *Stibium intus ſumptum ſitne venenum, an vtile medicamentum purgans.*

Qvæstio II. inter Neotericos apprimè controuerſa, vtrùm ſtibium vtiliter intrò per os aſſumi queat, atque adeò mereatur locum inter pharmaca innoxiè purgantia, an verò recenſendum ſit inter venena, & deleteria medicamenta? Ne autem quis poſt tabulam Apelles, illud mihi exprobret, ſutor ne vltra crepidam; præſertim quòd parum deceat ſacerdotem Theologum, animarum ſaluti dicatum, diutiùs in his immorari, quæ ad curam corporeæ valetudinis pertinent; quid de propoſita difficultate ſentiant medendi periti, afferam in medium, nihil ipſe definiens, ſed id muneris, erudite Lector, arbitrio tuo relinquens; neque enim vel medicam affecto pra-

xim,vel Medicos inſtruere audeo, abſit tam prodigioſa arrogantia, ſed ex ipſa Medicorum concertatione,naturam ſtibij vel faciliùs diſcere, vel certiùs explorare philoſophicè meditor. Duas autem in hac controuerſia inuenio Medicorum è diametro ſibi oppoſitas ſententias;

21. *Stibium venenum eſſe, prior ſententia.*

Prior non ſolùm non dignatur ſtibium honore pharmaci innoxiè purgantis, ſed etiam inter deleteria, venenata, & peſtifera medicamenta illud ablegat. Hanc fulciamus, quibus poſſumus & teſtimoniis, & rationibus.

22. *Mercurialis quid ſenſerit de ſtibio.*

Hieronymus Mercurialis *lib. 2. de compoſitione medicamentorum,cap.*8. Antimonio,inquit,non vſi ſunt maiores noſtri ad purganda corpora, ſed ſolùm ad ornandos oculos,ad denigranda ſupercilia. Tempore noſtro Theophraſtus Paracelſus primus cœpit vti hoc diabolico medicamento non ad purganda corpora, ſed ad iugulandos homines. Doſis,qua vtitur,eſt à gr.2. vſque ad 4. ſed conſulo vobis, vt omnino abſtineatis ab hoc medicamento, quia tametſi videatur per aliquod tempus prodeſſe,tamen rariſſimi ſunt, qui vtentes hoc medicamento perueniant ad primam ſenectam, & hoc non ſolùm Eraſtus, qui contra Paracelſum ſcribit, quàm plurimis exemplis demonſtrauit; verùm etiam ego aliquot exempla habeo eorum, qui immaturè perierunt vſi hoc medicamento. Hæc Mercurialis.

23. *Crato quid ſenſerit de ſtibio.*

Ioannes Crato *tomo Conſiliorum medicinalium, de vera præcauendi, & curandi febrem peſtilentem, & contagioſam ratione, part. 1. de adultorum præſeruatione, colum.*1083. Cùm, inquit, corporum magna differentia ſit, non modò in temperaturis, verùm etiam in indiuidualibus proprietatibus, monendi hìc omnes, quibus hoc per facultates ſuas licet, vt tum de purgando corpore, tum venæ ſectione, præſeruationis gratia conſilium eruditi Medici ſequantur, non eorum, q i temerè, & audacter præcipitatum, & antimonium præbent, hoc prætextu, quòd omnem impuritatem è corpore tollant, & corpora ipſa viuida faciant. Scio ego etiam quibuſdam Medicis perſuaderi,antimonium eſſe ſingulare alexipharmacum contra infectiones. Sed quia arſenico non valde diſſimile eſt,& natura ab eo, tanquam à veneno abhorret,& cum inutilibus humoribus etiam bonos exturbat,fieri poteſt,vt in tanta exagitatione, & hypercatharſi corpus eo veneno liberetur, & putredo propter fortem exſiccationem deſinat. Carere autem periculo, aut omnibus tutò præberi poſſe, non facilè adducor, vt credam. Nam certo certius eſt præcipitatum, & antimonium peſtifera eſſe pharmaca. Nec ſequitur, ob id omnibus eſſe danda, quia paucis, vel aliquibus, vt iſti putant, profuerint. Verùm de his ſatis. volui eos monere, qui moneri ſe patiuntur. Hæc Crato.

24. *Smetius quid ſenſerit de ſtibio.*

Henricus Smetius Flander, Medicinæ Profeſſor Ordinarius in Academia Heidelbergenſi, *lib. 3. miſcellaneorum medicorum, quæſt. 2. pag.*160. Antimonij, inquit, violentia, ſiue inimica qualitate adeò incitatur ventriculus, vt non abſque periculo conetur quicquid in eo eſt, aut ad ipſum affluit,exturbare. Et ne fortè putes à virtute tractice quadam, iſta ſic, vt diximus, prouenire; ſciendum eſt vomitum ſimiliter ab aliis moueri, in quibus vim talem ineſſe nullus crediderit; ſæpe numero oleum,& aquam mixta exhibemus,item decoctum raphani,& anethi cum aceto, & huius generis omnino plurima. Ab omnibus iſtis interdum totum corpus purgatur. Addere his potes antimonium (quo vix eſt aliud violentius poſt præcipitatum) quod tractice illa vi donatum à nemine docto adhuc affirmatum obſeruaui. Idem *eadem quæſt.eiuſd.libri,pag.*166. Propter diuerſam, inquit, partium temperiem, vna quælibet aptior eſt pati ab hac re quapiam,quàm ab alia quauis. Sicut enim differunt ſubſtantia, & temperie, ita læduntur ſingulæ à rebus quibuſlibet faciliùs, aut difficiliùs. Ita rabioſi canis ſaliua minus carnes offendit,quàm cerebrum. Ita plurima venena cordi magis, quàm ventriculo pernicioſa exiſtunt. Sic antimonij vitrum ori ventriculi inimiciſſimum exiſtens, in venas raptum, & per corpus diſtributum imbecillius, ac leuius, partes reliquas laceſſit, ac vellicat. Ita Smetius.

25. *Eraſtus quid ſenſerit de ſtibio.*

Thomas Eraſtus, primarius Medicinæ Profeſſor in Academia Heidelbergenſi, apud prædictum Smetium *lib. 1. miſcellaneorum medicorum, cap. 65. & 66.* Stibium, inquit, non videtur eſſe naturæ vitri expers, quo mihi nomine magis eſt ſuſpectum; magno impetu vomitum ciet; abſque delectu omnes humores vacuat. Quare communi quadam deleteria virtute agit, non propria quadam; calor in eo etiam concinnè præparato nullus, aut perpuſillus eſt: temperamentum obtinuit,corpori noſtro prorſus inimicum; hinc ei tantæ irritandi vires, quæ expultricem facultatem cogant tanto cum impetu ex corpore bona ſimul cum malis eiicere inſtar præcipitati Mercurij, ac ſimilium venenoſorum pharmacorum; participat naturam Hydrargyri,& Mercurij: multis fuit interitus cauſa; quare non minùs tutum cenſeo ſtimmeos vſum, ſi intra corpus ſumatur, quàm vel hydrargyri, vel præcipitati, vel ſublimati,& ſimilium, quoniam in exigua quantitate vires maximas habet. at quas vires? prorſus maleficas, & noxias, ac tantò nobis inimiciores, quantò in minore quantitate, tanta cum vehementia perturbare corporis noſtri facultates poteſt. Hoc de vitro Antimonij appellati quouis modo præparato concedunt peritiores; at de oleo, & Mercurio, ex eo extracto non perinde concedunt. At fruſtrà effugium quærunt. Nam ſtibij oleum manifeſtè retinet corporis ſui proprietates, & temperamentum. Quammobrem non Medici, ſed impij carnifices ſunt, qui pharmacum antimoniacum ægrotis propinant. Qui Deum credit malefactorum vindicem, vltorémque, is à noxiis medicamentis, cùm ad manum ſunt alia, diligenter abſtinebit, ne quando homicidij, accuſante conſcientia, reus fiat. Itaque vnuſquiſque tutis vtatur potius remediis, quàm hiſce periculoſis; præſertim cùm idem illis abſque periculo efficere poſſimus, quod his ſine certo ſalutis, ac vitæ diſcrimine conſequi non valemus.

26. *Greuinus quid ſenſerit de ſtibio.*

Iacobus Greuinus Pariſienſis Medicus *lib. 2 de venenis, cap. vlt.* quod eſt de antimonio, poſtquam latè oſtendit,& validis argumentis probauit ſtibium, venenum eſſe, non medicamentum, euulſis, & euerſis aduerſariorum fundamentis, Optarem, inquit, hoc loco, vt Magiſtratus, cui

admini

Google

adminiſtratio Reipub. commiſſa aſt, auctoritatem ſuam interponeret,& grauiſſimè in hæc animadnerteret; viamque præcluderet his, qui hoc medicamento, id quod peſſimè animo conceperunt, ad exitum perducere facillimè poſſint; nec vllum eſt veneni genus, quo quis hominem occultiùs necare poſſit, ſiue ad quanritatem, ſiue qualitatem eius reſpiciamus, ita vt fabæ magnitudo ſatis apta ſit, vt interimat; & cùm nullo ſit vel ſapore, vel odote, non tam facilè, cùm vel medicamentis, vel vino, vel iuſculis eſt permixtum, percipi poteſt. Et vt ſummatim complectar omnia, nihil eſt in rerum natura, quo quis maiori cum pernicie poſſit abuti, quàm hoc medicamento. Quid igitur prodetit (ad te Magiſtratus orationem dirigo) prohibere, ne Pharmacopolæ cuiquam vel argentum viuum, vel auripigmentum vendant, cùm hoc permittas,& conniueas tacitè,& tucaris quaſi? interim vnum quemque moneo, vt ſibi caueat, & Magiſtratum precibus omnibus oro, & obteſtor, immo ceu iuramento aſtrictum volo, vt ſuam bac in re auctoritatem interponete velit. Hæc Greuinus.

27. *Fernelius quid ſentiat de ſtibio.* Fernelius *lib. 5. de methodo medendi, cap.* 14. obſeruat pleraque veterum monimentis celebrari purgantia medicamenta, quæ tempore, dierúmque numero, vt ſuperuacua exoleuerunt, alia quòd commoditate, vſúque minimo naturam vehementiùs conturbarent, alia quòd nulla, aut certè quàm minima deiiciendi vi ſine fructu moleſta ægrotis eſſent;& quidem prioris generis ait eſſe lapidem armenium, lapidem cyaneum, nitrum, aliáſque ſalis ſpecies, denique antimonium, de quo hîc agimus.

28. *Stibium eſſe medicamentũ venenoſum, & deleterium probatur rationibus.* Teſtimoniis tam illuſtrium auctorum adiiciamus rationes, ex eorum principiis potiſſimum deductas, quibus oſtendamus ſtibium, in genere purgantium medicaminum, eſſe inutile, noxium, deleterium, venenoſum.

29. *1. Ratio.* I. Maiores noſtri, quibus natura ſtibij fuit optimè perſpecta, ſtibio vſi ſunt, non ad purganda corpora, ſed ſolùm ad fucos oculorum; nouitium boc ergo pharmacum, quod ſuperiori ſæculo, anctore Theophraſto Paracelſo emerſit, ſuſpectum eſſe debet; an ea vis purgandi, ſi ineſſet ſtibio, latuiſſet tam ſolertes, ſagaces, & oculatos Medicorum Principes, Hippocratem, Galenum, Dioſcoridem, Auicennam? Hæc colligitur ex Mercuriali *loco cit.*

2. Ratio. II. Eſto olim lapſis retro ſæculis fuerit in vſu apud pleroſque veterum, at teſte Fernelio *proximè* allaro, exoleuit eo nomine, quòd naturam nullo fructu, vehementiùs conturbaret; &, ni Paracelſus reuocaſſet ab Orco, iaceret ignobile alta ſepultum obliuione.

3. Ratio. III. Pauciſſimis prodeſt, at obeſt plurimis; rari ſtibio vſi primam vident ſenectam, immatura rapti morte; multi violentia huius pharmaci, exulceratis, ruptíſque venis, efflant animam: quam rem ita eſſe longa certorum exemplorum ſerie, oſtendunt Mercurialis, Eraſtus, Greuinus; quidni igitur cenſeatur inter venena?

4. Ratio. IV. Antimonium eſt frigidum, ſiccúmque in tertio gradu, teſte Greuino *lib. 2. de venenis, cap. vlt. pag.* 246. ſed quæ huiuſmodi ſunt, vehementer agunt, vt obſeruant Greuinus *ibi*, & Fernelius *lib. 4. de methodo medendi, cap.* 2. quæ autem tanta agunt vehementia, inimica ſunt noſtræ naturæ, ergo, &c. Verùm hæc ratio meliùs explicabitur mox in argumeoto ſexto.

V. Vis ſtibij eſt cremato plumbo æqualis, ex Dioſcoride *lib. 5. cap.* 53. immò ſtibium & eſt naturæ plumbeæ, & eſt quoddam plumbi genus, ex dictis *ſect. præcedenti, quæſt.* 9. & 10. Hinc verò venenis eſſe annumerandum optimè infert Greuinus *lib. 2. de venenis, cap. vlt. pag.* 256. & 258. Nonne, inquit, ſola hæc cauſa ſufficit, vt inter venena numeretur, & quidem iure optimo? Nam ſi coctione in plumbum mutatur, confiteri quoque oportet illud plumbo venenoſius eſſe, quòd ſit materia inæquali magis, & minùs compacta. Quod facilè comprobari poteſt ex inſuaui odore, qui tum, cùm aſſatur, effiuat, & cùm ſubtilior illius, & humidior pars ab igne ſurſum fertur, & fumum intolerabili fœtore (nam auripigmentum aliqua ex parte refert) emittit, & partes duriores, & magis terreas relinquit, quibus malefica vis, ſeu ſubſidiis quibuſdam potiſſimùm fulcitur. *5. Ratio.* *Stibij vis plũbo cremato æqualis.*

VI. Venenum appellamus omne id, quod cùm in corpus ingreſſum eſt, vim naturæ infert, illámque vincit, non ſecus ac corpus cibum, quo quotidie alitur, aggreditur, illúmque ſuperat. Quod fit aut ob qualitates manifeſtas, aut naturæ quadam proprietate, quæ interdum ſola eſt, interdum etiam ab illis iuuatur. Quòd verò venenum tale eſt ob qualitates manifeſtas, id verò maximè remotum eſt à calore naturali, dulci, benigno, & humido, quale eſt arſenicum extremè calidum, & ſiccum, & quæcumque ſimplicia medicamenta ad hanc ſummitatem quàm proximè accedunt, quam nos quartum gradum appellauimus, quæ & nos extrinſecùs corpori applicare poſſemus, ſed intrinſecùs illis vti optimo iure prohibemur, niſi malefica illorum vis ſit ſublata penitus, vel ſaltem perfectè correcta; ſed antimonium frigidum eſt in quarto, & ſiccum in tertio; ergo, &c. Mandragora tertium frigiditatis gradum non excedit, ob hanc vnicam tamen cauſam inter venena recenſetur; quid de ſtibio vltra tertium frigido? Quòd ſi medicamenta ſimplicia hoc periculoſiora ſunt, quò plures periculi cauſas habent, profectò ſtibium in ordine primum collocabitur, tanquam frigidum, & ſiccum, quæ duæ qualitates è diametro ſibi inuicem oppoſitæ ſunt, & calori noſtro, ſeu humiditati ſubſtantificæ inimicæ ſunt. Ita philoſophatur Greuinus *lib. 2. de venenis, cap. vlt. pag.* 250. & 251. Quare cùm *ſect. præcedenti, quæſt.* 7. & ratione quarta huius quæſtionis, ex eodem Greuino diximus ſtibium eſſe frigidum, & ſiccum, vſque ad tertium gradum; cadat ille tertius gradus in ſiccitatem ſolam; namque illius frigus eſſe in quarto gradu, apertè hic aſſerit. 30. *6. Ratio.*

VII. Argentum viuum eſt venenum, vt affirmant Dioſcorides *lib. 5. cap.* 64. Plinius *lib.* 33. *cap.* 6. & 8. & alij plures: ſed ſtibium eſt particeps argenti viui, vt docet Eraſtus *proximè* citatus, *cap.* 65. & probat tum quia ſuperiora petit, atque alia quædam facit, quæ illud facere conſueuit, tum quia alioqui non tam citò, tam violenter, tam multos, tam varios, tam craſſos, lentóſque humores per vomitum, & ſeceſſum expurgaret; 31. *7. Ratio. Argentum viuum eſſe venenum.*

garet ; ergo etiam ſtibium vel venenum erit, vel planè venenatum.

8. Ratio. Stibium vitro affine.

VIII. Quamuis antimonium præparatum non exactè vitrum ſit effectum, nam ſupra carbones poſitum, fumum adhuc emittit, propterea quòd antimonium crudum etiam denuò fuit adiectum, hoc tamen negauerit nemo, id cùm ex opaca, & vmbroſa natura in pellucidam abierit, cum vitro aliquam habere affinitatem, ſaltem in primo gradu. Quomodo igitur natura noſtra hanc duritiem, & vitream ſiccitatem diſſoluet, & diluet? & tamen hoc fieri oportet in quolibet medicamento, antequam inſurgat ad expellendum vitioſos humores, alioqui illud degeneret in venenum. Verùm ſi fortè minùs ſatisfaciat ratio, euincat ſenſus, & experientia. *Vitrum eſſe venenum.* Vitrum tenuiſſimè tritum obiice cani vorandum, & eoſdem ferè cum antimonio præparato effectus videbis. Ita ratiocinatur Greuinus *lib. 2. de venenis, cap. vlt. pag.* 263. Hinc Eraſtus *dicto lib. 1. cap.* 63. ſcribit ſtibium eo etiam nomine ſibi eſſe ſuſpectum, quòd vitreæ naturæ ſit particeps.

9. Ratio.

IX. Violentam, & præcipitem eſſe antimonij actionem illud prodit inter alia, quòd dimidiæ ferè horæ lapſu maximam ſeri copiam educit ſtatim, & grauiora ſymptomata inducit, quàm vllum aliud vel peſtilentiſſimum veneni genus, quod duplex maiori pondere ſumeretur, & cui argentum quoque viuum ineſſet. Greuinus *lib. 2. cap. vlt. pag.* 265.

32.
10. Ratio. Stibium ſine delectu vacuare omnes humores.

X. Antimonium abſque delectu omnes humores vacuat, quemlibet ex æquo obuium exturbans; potiſſimùm tamen magnam ſeri copiam supernè, infernéque educit è corpore, ægrum vtrimque fatigando; nec artis induſtria cū deduci poteſt, vt vel naturæ, vel morbi, vel humoris motum ſequatur; namque in diuerſis morbis, in omni ætate, ſexu, & quouis anni tempore, indiſcriminatim exhibitum, ſtatim exerit vires ſuas, & quemlibet humorem citra delectum adorſus, in ſerum tamen impenſiùs agit, quod ex tabido æquè, ac hydropico; tam ſano, quàm ægro; *Stibio potiſſimum educi ſerum.* nec minùs è bilioſo, quàm e melancholico, vel pituitoſo, affatim euocat, pertinaciter ſemper huic humori inhærens; nec eum qui facilior eſt ſolutu, educens; qua ergo ratione peccantem purgarit humorem? annon ſanitas conſiſtit in perfecta humorum temperie? quo ergo pacto hanc humorum ſymmetriam non inuertat ſtibium, dum cum peccante humore, reliquos, in quos impegerit obuios, tam violenter eiicit? Greuinus *lib. 2. de venenis, cap. vlt. pag.* 250. 253. 254. 255. 256. & Eraſtus *lib. 1. miſcellaneorum, cap.* 65.

33.
11. Ratio. Aduerſariorum rationes confutantur.

XI. Et vltima ratio eſt, aduerſariorum pro ſtibio fundamenta admodum infirma, & fluxa eſſe; aiunt in primis veteres, cùm de venenis ſcripſere, nullam tamen antimonij mentionem feciſſe: deinde obtrudunt auctoritatem Matthioli, & Galli pro ſtibio ſtrenuè pugnantium.

Tandem obiiciunt experientiam multorum, qui ſtibij ope conualuere. Verùm hæc fundamenta facilè conuellit Greuinus *lib. 2. de venenis, cap. vlt. de antimonio, à pag.* 266. & deinceps.

34.
Soluitur prima ratio fauens ſtibio.

Ad primum ait, ex veterum ſententia eſſe & plumbum venenum, & ſtibium quoddam plumbi genus; idque ſufficere, vt ſtibium ab eis inter venena cenſeatur, eſto id non expreſſerint, vt pote non neceſſarium.

35.
Soluitur ſecunda ratio fauens ſtibio.

Ad ſecundum. Vtrumque ſanè ob excellentem doctrinam & admiratur, & veneratione proſequitur Greuinus: veritati tamen, inquit, plus tribuo, vterque homo eſt, & errare poteſt, vt & alij; nec diffido fore, vt eùm rationes meas probè intellexerint, alia ſint opinione futuri. Quod ad Matthiolū attinet, multos habet locos in ſuis commentariis, in quibus illum deceptum eſſe ſcio, ſed ex innumeris duos præcipuè obſeruaui, de quibus in libris meis de venenis copioſè diſſerui, &, vt mihi quidem videtur, modeſtè oſtendi, quæ mihi a veritate aliena videbantur.

Nec Launæus pro dignitate ſatis hoc clypeo ſe defendere poteſt, contra rationes ſuprà poſitas. De Launæo, & Gallo, qui fuerint, explicabimus infrà, in explanatione ſecundæ ſententiæ.

36.
Soluitur tertia ratio fauens ſtibio.

Ad tertiam de experientia, trifariam reſpondet Greuinus. Primùm, ratione illam deſtitui, fortuitam proinde eſſe. Deinde iis, quibus opem tulit ſtibium, opponit plurimos, qui ex eo peius habuere, & mortem etiam, quod caput eſt, obiere. Præterea antimonium aliquam ſanè quandoque vtilitatem afferre, ſed eam, quam maritus ille è peruerſis moribus, & maligna vxoris natura cepit. Hæc cùm venenum illi obtuliſſet, at vereretur fortaſſe, ne ſatis idoneum ad interimendum illum eſſet; aliud illi, quod huic primo contrarium erat, propinauit: verùm illis inter ſe colluctantibus, natura ſuperior facta, vtrumque à ſe expulit. Hinc Auſonius *in Eumpinam adulteram*, elegantiſſimè, 37.

Auſonius de veneno adultera. Antidotum ex duplici veneno.

Toxica zelotypo dedit vxor mœcha marito:
Nec ſatis ad mortem credidit eſſe datum.
Miſcuit argenti lethalia pondera viui;
Cogeret vt celerem vis geminata necem.
Diuidat hæc ſi quis; faciunt diſcreta venenum;
Antidotum ſumet, qui ſociata bibet.
Ergo inter ſe ſe dum noxia pocula certant;
Ceſſit lethalis noxia ſalutifera.
Protinus & vacuos alui petiere receſſus,
Lubrica deiectis qua via nota cibis.
Quam pia cura Deûm, prodeſt crudelior vxor:
Et quum fata volunt, bina venena iuuant.

38.
Stibium quomodo iuuet.

Non ſecus antimonium, inquit idem Greuinus, vbi corpus eſt ingreſſum, tam miſerè naturam exagitat, vt recolligere ſe coacta, illud primùm vomitu reiiciat, & ex conſequenti vias ad priorem morbi cauſam diſponat, quæ mota deinde quoque & ipſa expellitur.

39.
Paracelſicorum fundamentum pro ſtibio euertitur.

Ad corroborandam hanc primam ſententiam ſupereſt demoliri primarium illud fundamentum Paracelſi, qui proportione neſcio qua nixus ait antimonium, ſicut auro metallorum Principi eſt ſalubre, dum illud innoxiè expurgat, cætera autem & vitiat, & corrumpit, ita homini animalium Regi cenſendum eſſe innocuum, & ſalutare. Verùm argumentum hoc ex ea petitum analogia meritò ridet Greuinus *lib. 2. de venenis, cap. vltimo de antimonio, pag.* 269. & Thomas Eraſtus apud Smetium *lib. 2. miſcellaneorum medicorum, cap.* 66. Et quidem Greuinus, Nulla, inquit, prorſus eſt naturæ cognatio inter antimonium, & corpus humanum, quemadmodum eſt inter aurū, & antimonium, vel quid cum illo habet coniunctum?

iunctum; vtrumque enim corpus eſt inanimum,
terreſtre, frigidum, ſiccum, & immobile; corpus
verò humanum & viuit, & plenum eſt calore, &
humiditate fœcunda, & mouetur; & ferè tan-
40. tum à metallis, quantum ignis à terra, diſtat. Era-
ſtus verò omnia hæc inepta, putida, & falſa vo-
citans, ſic arguit aduersùs eam Paracelſi ratioci-
nationem. Primùm ſi rectè argumentantur Pa-
racelſici, firmè quoque liceat inferre, ignem citra
noxam hominem ab omni ſorde purgare; etenim
ignis eadem facit; aurum ſcilicet abſque detri-
mento, & læſione aliqua maximè omnium puri-
ficat, cùm reliqua metalla vniuerſa tandem per-
dat. Hoc de homine qui affirmare audeat, haud
aliam reſponſionem mereatur, quàm vt vel in
ignem coniectus, vel igne hauſto ab immunditia
41. purgetur. Deinde, cur valeat potius argumentum
hoc, Pharmacum tale aurum ſine damno pur-
gat; ergo etiam homines: quàm illud, Purgat
hoc medicamen homines; ergo & aurum. quam
ob cauſam illud probant Paracelſici, hoc impro-
bant, cùm ratiocinationis modus idem vtrobi-
que cernatur? Atqui falſum poſterius eſſe nul-
lus ibit inficias, puto. Quippe Rhabarbarum,
Scammonium, Colocynthis, & huius generis
alia plurima; item æs vſtum, flos æris, &c. deni-
que Mercurius præcipitatus, ſublimatus, &c. nos
purgant; quæ an aurum ſimiliter perficiant ipſi
viderint. Si non eſt neceſſe, vt quæ nos abſque
vitio mundant, aurum quoque ſine iactura pu-
rius efficiant; ne illud quidem fuerit neceſſa-
rium, vt, quod aurum purificat, etiam homines
abſque læſione purget. Præterea, ſi non homini
ſemper confert, aut officit, quod animalibus qui-
buſdam vtile eſt, vel inutile; quoniam ſunt ve-
nena nobis quædam, quæ aliquibus alimenta
exiſtunt; qua lege cogemur aſſerere id iccirco
42. hominibus eſſe ſalubre, quòd proſit auro? De-
nique ſi rectè colligere voluiſſent huius medi-
camenti laudatores, ſic eos ratiocinari decebat.
Stibium omnibus metallis, excepto auro, nocet;
propterea quòd non æquè miſta ſint; ergo ho-
mini quoque exitium afferet, cùm in eius cor-
pore ſicca cum humidis perfectè adeò vnita non
ſint; neque enim potuiſſent animalia nutriri, vi-
uere, & operari, ſi membra inſtar auri habuiſſet
rigida, & dura. Si ergo ſtibium metalla omnia,
auro excepto, purgando perdit, nos quoque per-
det potius, quàm purgabit. Hæc Eraſtus contra
Paracelſicos.

43. Poſterior ſententia eſt Paracelſicorum, qui
Poſterior ſententia Paracelſicorum ſtibium non eſſe medicamentum venenoſum, ſed vtile.
putant ſtibium rectè præparatum, venenum non
eſſe, & poſſe innoxiè intus per os ſumi, ac inter
medicamenta vtiliter purgantia connumerari.
Auctor huius ſententiæ primus, qui cœpit vti
ſtibio ad purganda corpora, fuit Theophraſtus
Paracelſus, teſte Mercuriali *lib. 2. de compoſitione*
medicamentorum, *cap.* 8. Greuinus etiam *lib. 2. de*
Paracelſus quid ſenſerit de ſtibio.
venenis, cap. vlt. de antimonio, pag. 269. fatetur Para-
celſum fuiſſe vnum ex præcipuis antimonij au-
44. ctoribus, & fautoribus. ab hoc denominati Pa-
racelſici, huius ſententiæ propugnatores, con-
tra quos, vt vidimus, acerrimè agit Eraſtus apud
Smetium *lib. 2. miſcellaneorum, cap.* 66. Eandem ſe-
Matthioli ſententia de ſtibio.
quuntur ſententiam Matthiolus, Codronchius,
Launæus, Gallus, Petrus Salius & alij. Et quidem
Matthiolum eſſe in ea ſententia obſeruant Co-
dronchius *tract. de antimonio, pag.* 176. & Greuinus
proximè citatus, *pag.* 258. & 274. Codronchius au-
tem eo loci fatetur ſtibium præparatum, eſſe vti-
liſſimum ad purganda corpora, ſéque in eam ve-
niſſe ſententiam, tum motum auctoritate non-
nullorum, & verò doctiſſimi præſertim Mat-
thioli, tum coactum plurimis experimentis, &
ratione ipſa. Poſt eum Codronchij de antimo-
nio tractatum extat epiſtola Petri Salij ad eun-
dem, ſubſcribentis eidem ſententiæ de vtilitate
ſtibij præparati ad purganda corpora. Verùm 45.
acerrimus ſtibij propugnator fuit Launæus, qui
edidit librum de facultate huius medicamenti,
cuius ſynopſin graphicè deſcripſit Greuinus
lib. 2. de venenis, ante caput eius libri vltimum,
quod eſt de antimonio.

Inſcriptio illius libri ea eſt, De facultate, & *Launæi ſynopſis de ſtibio.*
admirabili vi antimonij, cum reſponſione ad
quaſdam calumnias, auctore Ludouico Launæo
ad Portum Santonum Medico.

Deinde, vbi de origine metallorum diſſeruit,
addit definitionem antimonij, & differentias
eius ſubnectit.

Vt autem demonſtret antimonium non eſſe
venenum, rationem affert, quòd quicunque au-
ctores de venenis vnquam ſcripſerint, nullam
eius vſpiam mentionem fecerint; & quòd Pe-
trus Andreas Matthiolus à cura valetudinis 46.
Principi Ferdinando, Auſtriæ Archiduci, alioqui
facultates eius minimè deſcripturus fuiſſet. Ali-
ter enim ſi ſenſiſſet, cum optimo iure inſcitiæ, &
malignitatis accuſari potuiſſe.

Ad hæc multa medicamenta huius tempo-
ris, quæ antiquis incognita fuerunt, profert,
quale eſt Guaiacum, Sinarum radix, & alia quæ-
dam, in quorum numero antimonium quoque
poni debere contendit.

Præterea, à quibuſdam Mercurij puluerem
in peſte, & Calchantum (quod vitriolum vulgò
dicitur) & oleum ipſius in febre quartana, quam-
uis à veteribus venena appellentur, exhiberi
infert.

Poſtea experientiam introducit; & fatetur
præterea ineſſe neſcio quid malignitatis in an-
timonio, ob eam, quam cum plumbo naturæ co-
gnationem habet, ſed eam præparatione emen-
dari. Deinceps ad boracem veniens, quem admi- 47.
ſcent, illam nec venenoſum, nec malignum eſſe
probat; negat autem antiquorum eſſe, & è nitro
foſſili, & natiuo conflatum eſſe, & lacte caprino
emendari dicit.

Exinde ad medicamenti definitionem acce-
dit; & tacitæ obiectioni de vomitu reſpondens,
dicit non eſſe rem contra naturam, nec medica-
menta, quæ vomitum mouent, violenter agere.

Tum damnat noſtra medicamenta purgan-
tia, ſcammonium nimirum, Rhabarbarum, Tur-
bith, Agaricum, & reliqua. Dicit quædam eſſe
adulterata, & ſuppoſititia tantùm, quædam verò
omnino nihil valere.

Poſtremò gradum facit ad exempla, & expe- 48.
rimenta; pertinaciùs inſiſtens cuidam epiſtolæ, *Gallus Archiducis Auſtriæ Medicus quid de ſtibio notauerit.*
quam Gallus Archiducis Auſtriæ Medicus ſcri-
bit, in qua antimonio, à graui, & acuto morbo
liberatum ſe eſſe ſubitò affirmat. En ſynopſis
libri Launæi pro ſtibij vtilitate, à Greuino re-
dacta in ordinem, *lib. 2. de venenis*, & quo ad ea,

quæ

Stibium eſſe innocuum medicam. probatur.

quæ Launæus *ibi* aſſerit de ſtibij commodis, latè confutata *c. vlt. illius lib. 2.* His addamus Bouium Patritium Veronenſem, clariſſimum Medicum, qui in ſuo fulmine edito contra Medicos putatitios M. D C I I. innumeris nixus experimentis laudat vſum antimonij aduersùs grauiſſimas ægritudines. Sed veniamus ad rationes, quæ ſuadere videantur eſſe antimonium innocuum, & ad purgandum vtile medicamen, ſi fuerit & rectè præparatum, & debita quantitate exhibitum.

1. Ratio.

I. Venenum naturæ humanæ adeò eſt infenſum, vt ad eius interitum perpetuò tendat, nec ex eo boni quicquam redundet in illam; atqui ſtibium, ritè correctum, & conuenienti doſi propinatum, & fæces, & noxios humores, citra ægri læſionem, euocat. Codronchius *tract. de antimonio.*

49. *2. Ratio.*

II. Si venenis ſit annumerandum ſtibium, ea nota illi innatur, vel ob manifeſtas qualitates, vel ex occulta proprietate; vel ex vehementia attractionis, quali in nos vtrumque ſæuit elleborum; vel remouendo calorem vitæ, vt ea, quæ ſanguinem purgant; non primum, eſt enim id medicamenti in primo ſolùm frigidum, & ſiccum in ſecundo gradu. Nec ſecundum, namque latentes vires ſola prodit experientia; at hæc nonniſi optimos ſtibij effectus arguit in dies; Dioſcorides verò, Galenus, Auicenna, veteréſque eorum ſectatores, ſeu ex profeſſo de ſtibio diſſerant, ſeu de metallicis agant venenis, deleteriam ſtibij vim ſilentio inuoluunt, haud quaquam profectò id facturi, ſi venenatam eius naturam credidiſſent; vehemens illa verò vel attractio, vel vitalis caloris diminutio non ſatis probatur; calumniatum ergo poſtulandus, qui in ſtibium ſic innehitur. Codronchius *ibidem.*

50. *3. Ratio.*

III. Si iſtud medicamentũ ſit è medica explodendum arte, quòd cenſeatur præualidè purgans, ac velnti deleterium; cætera haud dubiè pariter purgantia, vt elleborum, turpetum, elaterium, colocynthis, ſcammonium, & id genus alia, quibus antiqui vſi ſunt, & nos frequentiſſimè vtimur, fuerint è noſtris ableganda pharmacopœis. Namque rarum, & nullum fortè reperitur medicamentum, aluum electiuè ſubducens, quod venenatam vim non adipiſcatur; quódque, ſi ſua vacuatione fruſtretur, peccantem humorem viroſa non inficiat qualitate: quæ incommoda minimè cadunt in noſtrum ſtibium; quippe quòd & moderatè purget, & nullum, ex cuius terreate periculo, inferat ſymptoma; quinimmò placidè quandoque remaneat intus, eſto ſua fuerit operatione fruſtratum. Hæc verò comprobari poſſunt variis hiſtoriis, quas ex Marthiolo, & aliunde commemorat eo loci Codronchius.

4. Ratio.

IV. Cùm pauca in corporibus reperiuntur exerementa, parua reſpondet ſtibij euacuatio, quin etiam interdum nulla, ſi inteſtina noxiis ſint vacua humoribus, vt teſtantor plerique; quod tamen non eueniret, ſi deleterium eſſet medicamentum; cui peculiare eſt, proprio, quem educat, humore non inuento, propinquiorem illi prolectare; nullo autem reperto, in benignos & naturales ſæuire, ac debacchari. Codronchius *ibidem.*

5. Ratio.

V. Spernenda non videtur Paracelſica illa ratiocinatio, ſperandum videlicet ſtibium fore homini animantium Regi, medicamen innocuum, quando purgando auro metallorum præſtantiſſimo inuenitur idoneum.

6. Ratio.

VI. Paracelſicorum cauſam iuuat non parum, poſſe aduerſariorum argumenta facilè dilui. Obiiciunt enim eſſe ſtibium vel nuperum medicamentũ, cum Paracelſo exortum; vel, ſi antiquius, at deſuetudine iã abolitum. Tum frigidum illud eſſe in quarto gradu, & ſiccũ in tertio; ad hæc eſſe particeps vitri, plumbi, & Mercurij; quæ omnia euincunt venenatam, & deleteriam ſtibij facultatem; mirum proin non eſſe, ſi hauſto illo tot vitam cum morte commutent. Ad hæc argumenta.

51. Aduerſarior. rationes contra ſtibium ſoluuntur.

Soluitur prima ratio contra ſtibium.

Ad primum, ſi Theologia, ſi Philoſophia, ſi cæteræ artes, & diſciplinæ ſua in dies accipiunt incrementa, quidni fateamur idem euenire medendi arti, cuius illud eſt proprium, Ars longa, vita breuis, occaſio præceps, experimentum periculoſum, iudicium difficile? Hippocrates *Aphoriſmorum ſect. 1.* Rhabarbarum, Sena, Manna, Moſcus, Ambra, Sandali, Camphora, lignum Guaiacum, Sarza, China, & ſexcenta alia, antiquioribus Medicis fuere ignota, & nihilominus ingentes ægris vtilitates afferunt, ac ſæpiùs viam morti præcludunt, vt docet quotidiana experientia, cuius luculentus teſtis eſt Codronchius *tract. de baccis orientalibus, ſub initium.* Quid ergo demum, quid tantum miraculi, ſi inter hæc ipſum quoque recenſeamus antimonium? At enim eius vſus abiit in deſuetudinem. quid tum? abierit ſcilicet ſuperioribus ſæculis, at rediit veluti poſtliminio, vel etiam reuixit. An nouum ipſas etiam opiniones & naſci, & mori, ac reuiuiſcere? nónne Philoſophus *1. cæli t. 22.* Neque enim, inquit, ſemel, neque bis, ſed infinities oportet putare eaſdem peruenire opiniones ad nos? Sic dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat ſcientiam, *Pſal.* 18. Sic dum truditur dies die, & nouæ pergunt interire Lunæ, veritas temporis filia facit vt ætas ætate ſit ſapientior.

Medicamenta, quæ antiquis ignota, neotericis familiaria.

Ad ſecundum, ea gradualis latitudo non eſt ita certa, vt non ſit etiam probabilis ea ſententia, quæ, vt vidimus *ſect. præcedenti, q. 7.* tribuit ſtibio pauciores frigoris, & ſiccitatis gradus. 52.

Soluitur ſecunda ratio contra ſtibiũ.

Ad tertium fateor ſtibij facultatem illis nominibus eſſe veneni planè ſuſpectam. At ea ſuſpicio prorſus purgatur & congrua præparatione, & doſis moderamine, ſicque morti, & vitæ obuiam itur, aditum illi præcludendo, huic aperiendo, vt multorum teſtatur felicior curatio. Liceat id declarare pulcherrimo exemplo. Galenus *in lib. definitionum medicarum,* numerat phrænitidem inter morbos acutos. Quis ergo ea febri laborantibus non præſcriberet aquam ad potum, vt contraria contrariis curaret? vinũ autem non vetaret, ne oleo ignem videretur velle extinguere? Et tamen Thomas Groſſius Sypontinus, in Academia Ferrarienſi, Medicinę Practicæ Profeſſor Primarius, *tomo de morbis capitis, & thoracis,* vbi de phrænitide, Potus, inquit, in phrænitide ſit, vinum oligophorum, ab aqua verò tanquam ab igne fugiant phrænetici, non ſecus ac à vino poliphoro, & vinoſo. Viden' vinũ phræneticis prodeſſe oligophorum, obeſſe poliphorum? Nõ ſecus ægris dic ſtibium rude, & crudum, ac immodica exhibitũ quantitate, venenoſum eſſe; at ritè præparatum, & moderata propinatũ doſi, eſſe innocuum, & ſalubre. Quare dum obſeruas ſtibij hauſtum 53.

Soluitur tertia ratio contra ſtibium.

Phrænitidem eſſe morbum acutum.

Phræneticis quo vino ſit opus.

Vinum oligophorum, & poliphorum quibus dandum, vel non dandum.

Stibium præparatum eſſe ſalubre; lethale autem non præparatum.

ſtum

54. ſtum eſſe pleriſque lethalem, dicito vel inelucta-bilem fati horam aduentaſſe; vel fuiſſe in cauſa aut doſis exceſſum, aut prauam medicaminis præparationem. Alioqui, ſi ex ſecuta morte liceat inſimulare pharmaca deleteriæ facultatis, actum eſt de omnibus etiam canonicis medicamentis: namque ægrorum, qui auſpice Medico valetudinem recuperare nituntur, mortem tamen obeunt, pauciſſimi antimonio, plurimi ſcammonio, Rhabarbaro, Agarico, aliiſque ab arte medica approbatis medicamentis curantur; hæc ergo iccirco dixeris deleteria venenata?

55. *Auctoris ſententia de medica ſtibij facultate.*

His in vtramque partem de purgatrice antimonij facultate diſputatis, fortè expectas qui hæc legis, vt ego, quid ea de re ſentio, aperiá; ſubſcribámne Paracelſicis, an aduerſariis? Equidem ſi de celebri aliqua controuerſia Theologica, vel Philoſophica, viderem duas ſecú pugnantes ſententias, ambas verò & munitas auctoritate grauium ſcriptorum, & ſuffultas pondere rationum, quæ probabiles illæ quidem eſſent, at ſolui nihilominus poſſent (vt contigit in hac quæſtione, de ſtibij vi purgatoria) dubio procul eſſent ambæ mihi inſtar problematis, & vtramque probabilem eſſe affirmarem: at quia medicum eſt argumentum, memor, tenáxque propoſiti, veritus ſubſannantem aliquem poſt tabulá Apellem, quicquid illud eſt vel oneris, vel honoris, tibi relinquo, peritiſſime Lector. Illud ſolùm, per tuam humanitaté hîc velim mihi liceat ingenuè fateri; ex hac diſſertatione nonnulla me præclara collegiſſe documenta. Primùm, nefas planè eſſe vel leuiter ſuſpicari, (id quod plerique imperiti temerè effutiunt) Medicos tam ægrè permittere ſtibij vſum, quòd ita pepigerint cum Myropolis, Seplaſiatiis, Pharmacopolis, quorum lucra peſſum irent, ſi daretur locus medicamento, quod dicto citiùs, omni liberaret morbo. Tum Medicorum, alios ſtibij hauſtum ſeuero inhibere ſupercilio, vel liuore inuidiæ, vel auaritiæ labe, alios illud idem concedere propenſiùs, inanis gloriæ ſtimulo, vtrumque apertá eſſe calumniá; probabiles enim ad vtrumque non deeſſe rationes ſatis ſupérque liquet ex dictis. Denique eſſe omni acceptione dignú decretum illud, quo quædá Religioſa familia ſetiò filiis ſuis interdicit vſum ſtibij, ni accedat conſilium, & venia periti Medici. Multa enim ad eius medicamenti vel doſim, vel præparationem deſiderátur, quæ ſi abſint, ſalute periclitentur infirmi. Quare ſi alibi vnquam, hîc maximè vrget illud Eccleſiaſtici 38. *Honora Medicum propter neceſſitatem.*

Medici ſtibium concedentes, vel negantes à calumnijs vendicantur.

56. *Stibium ſumpturo quæ cautiones neceſſaria.*

QVÆSTIO III. quid facto opus ſit, vel quæ cautio neceſſaria, vbi eruditi Medici cenſeát expedire vſum ſtibij? Hoc ſiue parergon, ſiue conſectariú breuiter expediam ex Codtonchio, & Greuino, clariſſimis Medicis, & Philoſophis; ex quorú ſententia breuiter ſubiciá ſequentes canones.

Stibij præparatio qualis requiratur.

I. Non permittatur ſtibium, niſi correctum illa præparatione, quam diuturna comprobarit experientia.

Stibium quibus propinandum.

II. Non temerè cuique citra delectum, exhibeatur. Neque enim illis, qui anguſto ſunt thorace, qui ad vomendum ſunt difficiles; nec aſſueti, quíque graciles, & macri, eſt propinandum; neque illis, qui deiecto, & puſillo ſunt animo; neque iis, qui conſueuere vel deliquio deficere, vel ore ventriculi, & torminibus affligi: nullo autem pacto vtero gerentibus, contrà quàm nonnulli nimis audacter faciunt; quamuis enim nec fœtum, nec matrem ob prauam aliquam qualitatem lædere poſſet; at abortum valeret inferre ratione vomitus, qui eſt motus concuſſiuus, aptus proinde diſrumpere vincula, quibus fœtus vtero colligatur; illis enim diſruptis immaturus fœtui exitus imminet.

Stibium quibus morbis concedendum.

III. Cùm vires eius, hepar non tranſcendant, miniſtrandum eſt duntaxat ad illorum medelam morborum, qui ſedem ſuam habent in ventriculo, inteſtinis, meſenterio, & primis illis venis; ea propter in melancholia hypochódriaca pro mirabili præſidio comprobatur; vti etiam in diuturnis febribus, quæ ex obſtructionibus validis, & humoribus craſſis, frigidiſque multùm ad illas partes oriuntur, atque in plurimis aliis deploratis, & longiſſimis morbis ex pituita, vel melancholica, vel ex vtroque genitis, bis, ter, ſæpe ac ſæpiùs (intermiſſis tamen aliquibus diebus) exhibitum ſalutare inuenitur.

57. *Stibij doſis quomodo variando.*

IV. Varianda ſtibij doſis, pro diuerſitate virium, temperamentorum, habituum, ætatú, morborum, ac anni temporum; quapropter robuſtis hominibus, & in morbis inueteratis, ſex grana in ſubſtantia exhiberi poſſint; tria languidiuſculis; quattuor mediocritatem virium ſortitis; adiecto ſemper ſaccharo roſato, & modico maſticis, vel alio ſimili medicamento, arbitrio prudentis Medici; ſicut autem cætera medicamenta in dilato propinata, ſolent augeri à Medicis, ita & de ſtibio erit faciendum, ſiue in vino optimo, vel maluatico, vel aqua aliqua, vel decoctione cordiali, prout opus erit, infundatur.

Stibio curandi ægri priùs præparandi.

V. Quamuis hoc medicamentum ſit mite, ac placidum; aperiendæ nihilominus ſunt viæ, humoréſque præparandi, cùm à tota ſubſtantia vires habeat purgandi; quare nulla laude videntur digni, qui illud abſque vlla præparatione propinare audent.

Stibium ſolſtitijs non permittendum.

VI. Nec eſſet fortaſſe niſi tutiſſima cautio (quando commodè fieri poſſit) ab hoc etiam medicamento, duobus ſolſtitiis, æſtiuo præſertim, abſtinere, ob rationes doctiſſimas ab Hip. *in lib. de aere, aquis, & locis, text.* 30. & alibi adductas. Hæc Codtonchius *tract. de antimonio.*

58. *Stibio ſumpto quid ſeruandum, ne obſit ægro.*

VII. Qui verò cum Antiparacelſicis ſentiret vſum ſtibij, etiam præparati deleterium, ac venenoſum eſſe, ea poſſet vti cautione, quam præſcribit Greuinus *l.b. 2. de venenis, cap. vlt. de antimonio, in fine*, Vbi, Quia, inquit, antimonium hoc modo concinnatum, tantam in ventriculo perturbationem, ſeu ſubuerſionem inducit, vt ea non poſſit excogitari maior, in tam breui temporis ſpatio, conſuleré certè illi, qui fortè ſumpſiſſet, & medicamentis ventriculú roboraret, quorú alia per os ſumi, alia extrinſecùs applicari poterunt. Poterit etiá conſilio adhibito prudentis Medici, iis quæ per os ſumuntur, medicamentis, ea quæ acrimoniam rumperent, admiſcere, & clyſteribus vti, qui vim habent mitigandi illam, & partes nutritioni deſtinatas roborare poſſunt. Nam hæ, vel omniú maximè hoc veneno, vt accidentia facile teſtantur, offenduntur. Delicatè præterea nutrire illum oportet; & cibos concoctu faciles, & multi nutrimenti, vt humiditas naturalis illarum partium reſtauretur, offerre oportet. Hæc Greuinus.

QVÆSTIO

59. *Medici quam opinionem in miniſtrando ſtibio tutò ſequi in conſcientia poſſint.*

Qᴠᴀ́ꜱᴛɪᴏ IV. Medico, vtramque partem probabilem exiſtimanti, ſtibium ſcilicet eſſe medicamentum, & léthale, & ſalubre, roganti autem quid ſibi tutò in conſcientiæ foro liceat, quid conſilij det peritus Theologus? Sayrus *lib. 1. Clauis Regiæ, cap.* 10. generatim diſſerens de opinione, quam ſequi debeant Medici in præſcribendis medicamentis, optimè ait, ſi alia adſint remedia & faciliora, & citra opinionem ſalutifera, eſſe illa, incertis omiſſis, præeligenda; porrò Medicum, ſi ſecus faciat, & reum homicidij futurum, & charitatis legis ſatis minus facturum; ſi autem omnia ſint incerta, cum hoc peccaturum, ſequendo opinionem, quam probabiliter duxerit eſſe ſalutarem. Atque hæc de ſtibio.

Sectio XII.

De purpuriſſo, purpura, murice, oſtro, purpurina, concha pictorum, vaccinio, & lacca.

Diſputaturis, tum de præſtantiſſimo purpuræ colore, quem non vnum duntaxat maris piſcium genus fundit, tum de cognatis aliis pigmentis, erudito æquè ac iucundo opus eſt apparatu. Ergo

1. *Animalium exanguium quattuor eſſe genera.*

Notandum eſt primò, exanguium animalium quattuor diſtingui genera Peripateticorum Principi *lib.4.de hiſtor. animal. cap.*1. 2.3 4. nimirum, Molle, vt polypum, ſepiam, loliginem. Cruſtatum, vt ſquillam, locuſtam, cancrum. Teſtaceum, vt purpuram, buccinum, muricem, conchylium turbinem, cochleas, conchas, oſtrea. Inſectum, vt centipedas, apes, veſpas, ſcarabeos, formicas.

Concha, & oſtrei nomine quid veniat.

Notandum ſecundò, quamuis ex Aldrouando *lib.3. de teſtaceis, cap.*41. & deinceps, concha ſit certa, ac determinata ſpecies eorum animalium, quæ teſta operiuntur; id quod etiam de oſtreo affirmat *cap.66. eiuſdem libri*; nihilominus oſtrei, aut conchæ nomine venire & cochleas, purpuráſque, quin & reliqua omnia teſtaceorum genera, auctor eſt Ariſtoteles *de hiſtoria animalium, lib.4. cap* 4.

2. *Conchylij nomine quid veniat.*

Notandum tertiò, nomen conchylij & pro vniuerſo teſtaceorum genere, & priuatim pro vnica tantùm ſpecie eorundem apud veteres accipi; cùm verò ſpecies eſt priuata, nec purpuram ſignificare, neque etiam buccinum, ſed ab his concham eſſe peculiarem, buccino valdè diſſimilem, & nullis purpurarum more aculeis muricatis circumuallatam; muricis tamen eſt ſpecies, cùm ſcilicet murex pro colore ſumitur. Aldrouandus *lib.3. de teſtaceis, cap.* 15. Buccinum Plinio *lib.9.cap.*36. videtur eſſe quoddam purpuræ genus, ad ſimilitudinem eius buccini, quo ſonus editur, vnde & cauſa nomini.

3. *Muricis nomine quid veniat.*

Notandum quartò, muricis vocabulum eſſe commune, non buccino ſolùm, ſed & purpuræ, nec non & conchylio propriè dicto. Item muricem accipi paſſim pro omni purpureo colore, ſitne vel purpuræ, vel buccini, vel conchylij, vt ſit idem murice infectum, quod purpura, vel conchylio tinctum. Porrò murices, ita à murorum aſperitate denominatos, illos eſſe propriè qui & turbinati ſunt, & longos, firmóſque aculeos, ſiue clauos habent. Hæc Aldrouandus *lib. 3. de teſtaceis, cap.* 8. cui conſonat Iſidorus *lib.12.originum, cap.*6. vbi, Murex, inquit, cochlea eſt maris, dicta ab acumine, & aſperitate, quæ alio nomine conchylium vocatur. His prænotatis,

Qᴠᴀ́ꜱᴛɪᴏ I. eſt de purpuræ etymo, & an ex vno, vel pluribus maris piſcibus colligatur hic color? 4. *De purpuræ etymo, & quorum ea ſit piſcium.*

Dico primò. Is color, Græcè πορφύρα, Latinè purpura, à puritate lucis appellatur. Iſidorus *lib.19.originum, cap.*28. Non diſſimilem etymologiam ex Cymbrorum lingua mutuatur Goropius Becanus apud Aldrouandum *lib.3. de teſtaceis, cap.5.§. de genere purpuræ*, nempe purpuram, quò magis ad ignem vergas, eò haberi præſtantiorem, idque ex vetuſtiſſimo eorum populorum idiomate deduci, quibus purpura purpur, quaſi *pur uur*, id eſt, purus ignis vocabatur. Ex hac, opinor, puritate factum eſt, vt purpureus color accipiatur pro puro colore, quiſquis ille ſit. Hinc apud Horatium Flaccum *lib.* 4. *Ode* 1. purpurei olores; inde apud Aldrouandum *eo loci*, ex aliis Poëtis, nix purpurea, ſal purpureum. *Purpuræ etymologia.*

Dico ſecundò purpuræ nomine vocari non ſolùm teſtaceum illum maris piſcem hac eadem voce ita appellatum, ſed etiam colorem vel ex eo factum, vel qui ſit ei ſimilis; item veſtimentum eo tinctum colore. Aldrouandus *lib.3.de teſtaceis, cap.*5. vbi de æquiuocis purpuræ. Et quidem id nominis inditum eſſe cuidam marinæ teſtæ certo eſt certius ex Ariſtotele *de hiſtoria animal.lib.8.cap.*10.*& lib.9.cap.*37. Plinio *lib.* 9. *c.*36. Plutarcho *de ſolertia animalium*, vbi de purpuris, Alberto Magno *lib.24. de animalibus*, & aliis. Veſtem etiam purpureo infectam colore, vocari purpuram eſt citra controuerſiam. In primis ſacri paſſim codices ita loquuntur. Prou.31 *byſſus, & purpura indumentum eius.* Dan.5. *iubente Rege indutus eſt Daniel purpura.* Luc.16. *Homo quidam erat diues, & induebatur purpura.* & Marci 15. *poſtquam illuſerunt ei, exuerunt illum purpura.* Neque ad id deſint clara Poëtarum teſtimonia. Virgilius *Georg.* 2. 5. *Purpuræ nomen quot ſignificet.* *Purpura nomen ſignificat teſtam marinam.* *Purpura ſignificat aliquando certum genus veſtis.* 6.

Illum non populi faſces, non purpura Regem
Flexit.

Idem 5.*Æneid.*

Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura Mæandro duplici Melibæa cucurrit.

Idem 7.*Æneid.*

——————ſolóque immobilis hæret
Intentos voluens oculos; nec purpura Regem
Picta mouet.

Horatius *lib.3.carminum, Ode* 1.

Nec purpurarum ſidere clarior
Delenit vſus.

Boëthius *de conſolatione Philoſophiæ lib.4.metro* 2.

Quos vides ſedere celſo
Solij culmine Reges
Purpura claros nitente.

Quòd præterea inter rubeos colores detur quidam, qui vocetur purpura, eſt planè compertum. Nam *Exodi* 21. iubentur Hebræi ad ornatum Templi offerrre hyacinthum, purpuram, coccum bis tinctum, & byſſum. Et 2.*Paralip.c.*2. 7. *Purpura interdum ſignificat certum colorem.*

Salomon

Salomon ad Hiram Regem Tyri, *Mitte*, inquit, *mihi virum eruditum, qui nouerit operari in purpura, coccino, & hyacintho.* Et 1. *Machab.* 4. ſcribitur Iudam reuerſum ad ſpolia caſtrorum, accepiſſe cum auro multo, & argento, hyacinthum, & purpuram marinam. In hunc ſenſum Horatius *Epodon Ode* 2.

Vt gaudet inſitiua decerpens pyra,
Certantem & vuam purpuræ.

Idem *Ode* 5. *eiuſd. lib.*

Per hoc inane purpuræ decus precor.

Boëthius *de conſolatione Philoſophiæ, lib.* 3. *metro* 8.

Quæ gemmis niueis vnda feracior,
Vel quæ rubentis purpuræ.

8. *Purpura nomine venire etiam alios colores ſimiles.*

Tandem colores alios purpuræ ſimiles, eodem comprehendi purpuræ vocabulo, facile eſt probatu. In primis enim ſi color coccinus cum purpureo confunditur, coccus & purpura poterunt eodem nomine venire; atque prius illud indubitatum eſt; nam vbi *Ioannis* 19. dicitur, *veſte purpurea circundederunt eum.* Matth. 27. dicitur, *chlamydem coccineam circundederunt ei.* ergo etiam poſterius hoc debebit eſſe exploratum; eſto purpura, & coccus propriè ſumpti, omnino diſtinguantur, vt conſtat ex *cap.* 25. & 35. *Exodi.* Sed à cocco veniamus ad violam; de hac Virg. *Georg.* 4.

Viola quomodo nigra, & purpurea.

———In folijs, quæ plurima circum
Funduntur, violæ ſublucet purpura nigræ.

9. *Purpura quomodo nigricet.*

Atenim purpura eſt ſpecies rubedinis; à rubedine autem longè diſtat nigror; qualis ergo violæ nigræ erit purpura? an nigra, & rubra ſimul erit? Sed non eſt nouum, fuſciorem purpuram quadantenus nigricare. Nam Plinius *lib.* 9. *cap.* 38. Laus, inquit, purpuræ ſumma, color ſanguinis concreti, nigricans aſpectu, idémque ſuſpectu refulgens. & Matthiolus *cap.* 107. *in lib.* 1. *Dioſcoridis*, Purpureus, inquit, color à compluribus niger intelligitur. Id libeat confirmare exemplo vaccinij; quod inter flores recenſet Matthiolus *proximè* citatus; at inter arbuſculas Plinius *lib.* 16. *cap.* 18. & Dioſcorides *lib.* 4. *c.* 61. & quidem eius comam purpureo flore eſſe plenam obſeruat Dioſcorides; eandem vocat purpuream Plinius, addens illam vſui fuiſſe ſolitam tingendis ſeruitiorum veſtibus. Eiuſdem purpureum ſuccum inſeruiiſſe ad ornatum librorum, clariſſimum eſt teſtimonium Ouidij *lib.* 1. *de Triſtibus, elegia* 1. ibi,

Vaccinij color qualis.

Nec te purpureo velent vaccinia ſucco,
Non eſt conueniens luctibus ille color.

10. Nunc vide quomodo vaccinij color, qui apud Ouidium purpuraſcit, ob allatam paulò antè rationem, apud alios Poëtas nigreſcat. Virgilius *Ecloga* 2.

Alba liguſtra cadunt, vaccinia nigra leguntur.

Idem *Ecloga* 10.

Et nigræ violæ ſunt, & vaccinia nigra.

Claudianus *lib.* 2. *de raptu Proſerpinæ*,

Sanguineo ſplendore roſas, vaccinia nigro
Induit, & dulci violas ferrugine pingit.

11. *Colores alios purpuræ ſimiles vocari purpureos.*

Sed pergamus referre alios colores, ob quandam cum purpura cognationem, purpureos vocitatos. De coccineo iam vidimus ex *Ioan.* 19. & *Matth.* 27. Alij abundè ſuppetunt. Virgilius *Æneid.* 6.

Largior hîc campos æther, & lumine veſtit
Purpureo.

———manibus date lilia plenis
Purpureos ſpargam flores.

Æneid. 9.

Purpuream vomit ille animam.

Æneid. 12. Dictamnum deſcribens, ait,

Puberibus caulem folijs, & flore comantem
Purpureo.

Horatius *lib.* 3. *Carm. Ode* 3. 12.

Purpureo bibit ore nectar.

Idem *Ode* 15. *eiuſd. libri*,

Nec flos purpureus roſæ.

Idem *lib.* 2. *Carm. Ode* 12.

Nec dirum Annibalem, nec Siculum mare,
Pœno purpureum ſanguine mollibus
Aptari citharæ modis.

Boëthius *lib.* 1. *de conſolatione Philoſophiæ, metro* 6. 13.

Nunquam purpureum nemus
Lecturus violas petas.

14. *Purpura nomine venire etiam quoddam medicamentum.*

Dico tertiò præter hactenus dictos purpuræ ſignificatus, illc etiam legitur apud Dioſcoridem *lib.* 5. *cap.* 4. & Galenum *lib.* 11. *ſimplicium medicam. cap. de purpuris*, nempe purpuræ nomine venire medicamentum ex vſtis purpurarum teſtis confectum; quippe earum cineres dentifriciis eſſe vtiles; prætetea habere facultatem ſiccandi, carnium excreſcentias reprimendi, vlcera repurgandi, & ad cicatricem perducendi; porrò buccinorum carnes ori eſſe ſuaues, & ſtomacho accommodatas, aluum tamen non mollire. Sed plures alios medicos purpurarum vſus vide apud Aldrouandum *lib.* 3. *de teſtaceis, cap.* 5.

15. *Purpura color ex quot teſtis colligatur.*

Dico quartò purpureum colorem, non è ſola purpura, ſed etiam è conchylio, murice, buccinóque colligi; id quod non paucis viris doctis dedit anſam, marinas eas omnes conchas vel ſimul confundendi, vel ſaltem non rectè diſtinguendi. Aldrouandus *lib.* 3. *de teſtaceis, cap.* 5. §. *de æquiuocis purpuræ*; apud quem toto eo libro paſſim vide earum inter ſe teſtarum diſcrimina.

16. *De purpurarum hiſtoria.*

QVÆSTIO II. de purpurarum hiſtoria, quatenus inter marinos piſces ſunt animatæ conchæ. Quamuis, vt diximus, purpureum fundant colorem, non purpuræ ſolæ, verùm etiam conchylia, muricéſque, & buccina, omiſſis tamen cæteris, purpuras duntaxat perſequemur, vel quòd ab eis hic regius color denominationem ſortiatur ſuam; vel quòd purpura turbinatorum generis nobiliſſima ſit concha, teſte Aldrouando *lib.* 3. *de teſtaceis, ad initium, cap.* 5. & alioqui digreſſiones, ſi nimiæ ſint, reprehendi iure poſſint, & in vitioſa degenerent parerga. Ne autem Scriptorum turba paginas infarciam, ſtis impræſentiarum fuerit, aliquid de purpurarum natura breuiſſimè adnotare ex Ariſtotele *de hiſtoria animal. lib.* 4. *cap.* 7. *lib.* 5. *cap.* 12. & 15. *lib.* 8. *cap.* 2. 13. & 20. & *lib.* 9. *cap.* 37. & *de partibus animal. lib.* 2. *cap. vlt.* Plinio *lib.* 9. *cap.* 35. 36. 37. & deinceps. Alberto Magno *lib.* 24. *de animalibus*, & Athenæo *lib.* 3. *cap.* 7. Ergo purpuræ viuunt annis plurimùm ſeptenis. Latent ſicut murices circa canis ortum tricenis diebus. Congregantur verno tempore, mutuóque attritu lentorem cuiuſdam ceræ ſaliuant. Similì modo & murices. Sed purpuræ florem illum tingendis expetitum veſtibus in mediis habent faucibus. Liquoris hic minimi eſt in candida vena, vnde pretioſus ille bibitur nigrantis

17. *Purpurarum hiſtoria ex Plinio.*

roſæ colore ſublucens. Reliquum corpus ſterile. Viuas capere contendunt, quia cum vita ſuccum eum euomunt. Et maioribus quidem purpuris detracta concha auferunt; minores trapetis frangunt, ita demum rorem cum excipientes Tyrij. Præcipuus hic Aſiæ, in Meninge Africæ, & Getulo littore Oceani, io Laconica Europæ. Lingua purpuræ longitudine digitali, qua paſcitur perforando reliqua conchylia; tanta duritia aculeo eſt. Aqua dulci necantur, & ſicubi flumen immergitur; alioqui captæ, diebus quinquagenis viuunt ſaliua ſua. Conchæ omnes celerrime creſcunt, præcipuè purpuræ, anno magnitudinem implent; quot annos habeant, tot cuniculatim
18. in earum teſta deſcribuntur orbes. Capi eas poſt canis ortum, aut ante vernum tempus, vtiliſſimum. Capiuntur autem paruulis, rariſque textu veluti naſſis in alto iactis. Ineſt iis eſca, cluſiles, mordacéſque conchæ, ceu mitulos videmus. Has ſemineces, ſed redditas mari auido hiatu reuiuiſcentes appetunt purpuræ, porrectiſque linguis infeſtant; at illæ aculeo exſtimulatæ claudunt ſe ſe, comprimúntque mordentia; ita pendentes auiditate ſua purpuræ tolluntur. Rubens purpuræ color nigrante deterior; laus ei ſumma, color ſanguinis concreti, nigricans aſpectu, idémque ſuſpectu refulgens. Vnde & Homero purpureus dicitur ſanguis. Hactenus de purpuris Plinius *lib.9. cap.*36. 37. 38. quæ ferè omnia ante
19. illum ſcripſit ipſe Ariſtoteles *locis citatis*. Ex quibus hæc præterea diſcimus; purpuras vere generari, & buccina hyeme abeunte, *lib.5. de hiſt. anim. cap.*12. Eaſdem è limo ferè, & putreſcente materia oriri; in arena aliquandiu latere, *cap.*15. *eiuſdem libri*. Illis victum ex piſciculis eſſe, & quidem capi huiuſmodi eſca, quanquam iis etiam, quæ mari pullulant, alliciantur. *lib.*8. *de hiſt. anim. cap.*2. Denique *cap.*20. *eiuſdem lib.*8. Alit, inquit purpura altera alteram, eo quòd ſua teſta gnatum, veluti algam, muſcúmve gerit; quæ autem pro cibo iis afferunt, ponderis cauſa adhiberi aiunt, vt in libra ſint grauiores. Et *lib.9. de hiſt. anim. cap.*17.

Purpurarum hiſtoria ex Ariſtotele.

20. Purpuræ, inquit, parum admodum progrediuntur. Addit Albertus Magnus *lib.* 14. *de animalibus*, purpuras ſemiuiuas redditas mari conualeſcere, & viuere; fœtidis autem oduribus delectari, & allici. Plutarchus *de ſolertia animalium*,

Purpurarum hiſtoria ex Alberto Mag.

21. admirans communitatem vitæ purpurarum, Purpuræ, inquit, gregatim conſueſcentes, fauum quidem communiter, apium inſtar conficiunt; in quo dicuntur generare. Muſci, & algæ quicquid eſt eſui ita in ſuas teſtas recipiunt, vt iis in orbem exertis, quaſi circularem conuinationem præbeant, vna alterius alimentum depaſcente.

Purpurarum hiſtoria ex Plutarcho.

22. Qvæstio III. de origine purpuræ. Tyrij ferunt captum amore Herculem cuiuſdam Nymphæ indigenæ, cui nomen Tyros. Quadam fortè die, canis eum ſequi ſolitus, irrepantem ſcopolis purpuram conſpicatus, pereſa caruncula, ſua ſibi labra cruore puniceo infecit. Cùm igitur ad puellam adiiſſet Hercules, illa delectata inſueta tinctura, affirmauit ſibi cum illo poſthac nihil fore, niſi ad ſe veſtem afferret, etiam canis illius labris ſplendidiorem. Quocirca Hercules inuenta animante, collectóque ſanguine, munus puellæ detulit, primus, vt Syrij dictitant, punicæ infectutæ auctor. Huius ſeu hiſtoriæ, ſeu fabulæ meminere Scaliger *exercit.*325. *ſect.*14. Polydorus *lib.3. de inuentoribus rerum, cap.*6. Alexãder Sardus *de rerum inuentoribus, lib.*2. & Aldrouandus *lib.3. de teſtaceis, cap.*5. Sed quid ſi fabuloſam hanc inuentionem eſſe dicamus? Nam Georgius Cedrenus *in compendio hiſtoriarum Nympha*, 23.
nulla facta inuentione, etiam Herculem purpuræ inuentorem Philoſophum fuiſſe ſcribit, his verbis, vt ex eo refert Aldrouandus iam citatus. Inferioribus, inquit, temporibus, (poſt regnantem Mercurium in Ægypto) Phœnice regnante, Hercules fuit Philoſophus, cognomento Tyrius. Is purpuram inuenit; cùm enim in eam Tyri partem aſcendiſſet, quę ad mare pertinet, paſtoris canem vidit concham vorare; paſtorem à cane ſanguinem emitti putantem, lana ab oue accepta, quod ex ore canis defluebat, abſtergete. At Hercules qui rem obſeruaret, tincturam eius lanæ egregiam admirabundus vidit; animaduerſúque liquurem eum ex concha iſta fluxiſſe, lanã iſtam magni doni loco ad Regem Tyri Phœnicem attulit. Is ſpectaculo tincturæ illius attonitus, iuſſit eo modo lanam infici, atque ex ea ſibi regiam veſtem parari; qua primus hominum indutus, omnibus admirationi fuit. Hæc Cedrenus. Similem purpuræ inuentionem deſcribit Caſſiodorus *lib.*1. *variar.* ex *epiſtola* 2. Theodorici Regis.

Purpura inuentor quis.

Qvæstio IV. de vſu, & laude purpuræ. 24.

I. Purpuras præſtare egregios vſus medicos patet ex dictis *aſſertione* 3. *quaſtionis* 1. quibus adde ex Plinio *lib.*32. *cap.*6. prodeſſe purpuras contra venena.

De vſu, & laude purpuræ.

Purpura vſus medici.

II. Salſum in carne ſuccum continent, qui aluum ſubducat: duriori autem ſunt carne, quæ illis propterea exhiberi ſolet, quibus ex malorum ſuccorum copia cibus in ventriculo vitiatur. Aldrouandus *lib.3. de teſtaceis, cap.5. §. de vſu purpura in cibis.*

Purpura ſuccus ſalſus.

III. Quod in purpuris appellatur collum, præ duritie dentibus ægrè conficitur; parciorem verù generat ſuccum, eúmque ſtomacho gratiorem. Aldrouandus *ibi.*

Purpura collum quale.

IV. Ex purpura conficitur fucus ille muliebris, qui dicitur purpuriſſum, vt conſtabit ex dicendis *quaſt ſequenti*.

Purpura purpuriſſi materia.

V. Cunchylia, & purpuras omnis ora atterit, quibus eadem mater luxuria paria penè etiam margaritis pretia fecit. Purpuræ faſces, ſecuréſque Romanæ viam faciunt; idémque color pro maieſtate pueritiæ eſt. Diſtinguit ab equite curiam, Diis aduocatur placandis, omnémque veſtem illuminat, in triumphali miſcetur auro. Plinius *lib.9. cap.*35. *&* 36. 25.

Purpura laudes.

VI. Nepos Cornelius, qui Augusti principatu obiit, apud Plinium *lib.9. cap.*39. Me, inquit, iuuene violacea purpura vigebat, cuius libra denariis centum venibat; nec multò poſt rubra Tarentina. Huic ſucceſſit dibapha Tyria, quæ in libras denariis mille non poterat emi. Dibapha autem, inquit Plinius, tunc dicebatur, quæ bis tincta eſſet, veluti magnifico impendiu, qualiter nunc omnes penè commodiores purpuræ tinguntur. Huius loci interpres Polydorus *lib.* 3. *de inuentoribus rerum, cap.*6. ait centum denarios reſpondere decem noſtris coronatis aureis; ac proinde mille denarios centum coronatis.

Purpura pretium.

Purpura dibapha, & Tyria.

V II.

Purpura patricia, & plebeia.

VII. Plebeia purpura diſtincta à pattieia in vſu fuit; erat enim fuſca, & obſoleta, non murice, & cocco, ſed de herbarum ſuccis infecta. Alexander ab Alexandro *lib. 5. genialium dierum, cap.* 18.

Purpura Regum inſigne.

VIII. Purpura Regum veſtes inſici ſolent. Albertus Magnus *lib. 24. de animalibus, cap. de purpuris.* Ad id probandum adduximus *quæſt. 1. aſſertione* 2. plura S. Scripturarum, & Poëtarum teſtimonia. His alia addamus. Cantic. 7. *Coma capitis tui, ſicut purpura Regis, iuncta canalibus.* Et *Iudic.* 8. dicitur Reges Madian veſte purpurea vti ſoliros. Virgilius 4. *Æneid.* de Didone Regina venatum eunte,

Cui pharetra ex humero, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream ſubnectit fibula veſtem.

Horatius *lib. 1. Carminum, Ode* 35. ad Fortunam,

Te Dacus aſper, te profugi Scythæ:
Vrbéſque, gentéſque, & Latium ferox,
Regúmque matres barbarorum, &
Purpurei metuunt tyranni.

27. Denique tam certum eſt, Regum inſigne eſſe purpuram, vt, qui petit purpuram, Regni faſtigium, apud Latinos affectare dicatur, vt obſeruat Aldrouandus *lib. 3. de teſtaceis, cap.* 5.

28. *Purpura vſus ad cultum diuinum.*

IX. Vſui etiam fuiſſe purpuram ad cultum, non modò ficti Numinis, vnde ille Veneris veſtitus apud Claudianum *lib. 2. de raptu Proſerpinæ,*

Fibula purpureos gemma ſuſpendit amictus.

Verùm etiam ad ſacros veræ Religionis ornatus, planum eſt ex *cap. 18. Exodi*, vbi de Summi Pontificis ſuperhumerali, & rationali, ſic legimus, *Facient ſuperhumerale de auro, & hyacintho, & purpura, coccóque bis tincto, & byſſo retorta. Rationale quoque iudicij facies ex auro, hyacintho, & purpura, coccóque bis tincto,* &c.

29. *De purpuriſſo.* *Purpuriſſi materia, & vſus.*

QVÆSTIO V. de purpuriſſo. E reliquis floridorum colorum, quos ob magnitudinem pretij Dominus pingenti præſtat, ante omnes eſt purpuriſſum è creta argentaria; cum purpuris pariter tingitur, bibitque eum colorem celeriùs lanis. Præcipuum eſt primum, feruenti aheno rudibus medicamentis inebriatum. Proximum egeſto eo addita creta in ius idem. Et quoties id factum eſt, leuatur bonitas pro numero dilutiore ſanie. Quare Puteolanum potius laudatur, quàm Tyrium, aut Getulicum, vel Laconicum, vnde pretioſiſſimæ purpuræ. Ita Plinius *lib. 35. cap.* 6. Iſidorus *lib. 19. originum, cap.* 17. Aldrouandus *lib. 3. de teſtaceis, cap.* 5. vbi de purpuræ denominatis.

Purpuriſſum eſſe fucum muliebrem.

Inter fucos muliebres recenſent purpuriſſum S. Hieronymus *epiſtola 10. ad Furiam*, Tertullianus *lib. de cultu fœminarum*, Scaliger *exercit. ad Cardanum, ſect.* 13. & Aldrouandus *proximè* citatus. Eiſdem fucis annumerat purpuriſſum, ceruſſam, & melinam. Plautus tum *in Moſtellaria, actu* 1. tum *in Truculento, actu* 2. Hoc fuco labra, & genas, fœminas colorare fuiſſe ſolitas putat Aldrouandus *eo loci*, id confirmans ex Plautino illo *in Truculento, actu* 2.

Quia adeò fores noſtras vnguentis vncta es auſa accedere,
Quiaque iſtas buccas tam bellè purpuriſſatas habes.
Buccas rubrica, cera omne corpus intinxit tibi.

QVÆSTIO VI. de oſtro, murice, & conchylio. Oſtrum, purpuram, muricémque, & conchylium, dum agitur de coloribus, ſæpè apud Latinos promiſcuè ſumi, ſatis hic fuerit ex probatis auctoribus indicaſſe; ex quibus ſimul eorum præſtantia magis patebit. 30.

De oſtro, murice, & conchylio.

Murex, & conchylium quid S. Iſidoro. *Oſtrei etymũ.*

Ex S. Iſidoro *lib. 12. originum, cap.* 6. Murex eſt maris cochlea, quæ alio nomine dicitur conchylium; hæc circumciſa ferro, lachrymas coloris purpurei emittit, ex quibus purpura tingitur, & inde oſtrum appellatum, quòd hæc tinctura ex teſtæ humore eliciatur. Oſtrea dicta eſt à teſta, qua mollities interior carnis munitur. Græci enim teſtam ὄστρακα vocant. Oſtrea autem neutro, carnes eius fœminino dicuntur genere. Idem *lib. 19. cap.* 28. Conchylium, inquit, dictum, eò quòd ex conchulis marinis color eius colligatur. Idem & oſtruoı vocatur. Oſtrum autem, quod pro colore purpuræ temperatur, plurimis quidem in locis, ſed optimum in inſula Cypro gignitur; ſiue in iis, quos propior Solis curſus illuminat. Conchylia verò ſunt maris, quæ circumciſa ferro, lacrymas purpurei emittunt coloris. His collectis color purpureus temperatur. Et oſtrum exinde appellatum dicunt, quòd ex teſtæ humore elicitur. Hæc Iſid.

Oſtrum quid Iſidoro.

31. *Oſtri natura ex Vitruuio.*

Ex Vitruuio *lib. 7. Architectura, cap.* 13. Oſtrum cariſſimam, & excellentiſſimam habet præter has colores aſpectus ſuauitatem. Id autem excipitur ex conchylio marino, è quo purpura inficitur, cuius non minores ſunt, quàm cæterarum naturæ rerum conſiderantibus admirationes, quòd habeat non in omnibus locis, quibus naſcitur, vnius generis colorem, quippe Solis curſu naturaliter temperetur. Quod itaque legitur per Pontum, & Galliam (quæ ſunt Septentrioni proximæ regiones) eſt atrum; progredientibus inter Septentrionem, & Occidentem inuenitur liuidum. Quod autem legitur ad æquinoctialem Orientem, & Occidentem, inuenitur violaceo colore. Quod verò meridianis plagis excipitur, rubra procreatur poteſtate; ideóque hoc rubrum in Rhodo etiam inſula creatur, cæteriſque eiuſmodi regionibus, quæ proximæ ſunt Solis curſui. Ea conchylia cùm ſunt lecta, ferramentis circa ſcinduntur, è quibus vulneribus purpurea ſanies, vti lacryma profluens excuſſa in mortariis, terendo comparatur, & quod ex concharum marinarum teſtis eximitur, ideo oſtrum eſt vocitatum; id autem propter ſalſuginem citò fit ſiticuloſum, niſi mel habeat circumfuſum. Hæc Vitruuius.

Oſtrum variari ad curſum Solis.

32. *Purpurã variari ad curſum Solis.*

Quòd autem dixit variari oſtri colorem ad variationem ſolaris curſus, confirmari poteſt ex eo, quod docet Ariſtoteles *lib. 5. de hiſtor. animal. cap.* 15. vbi, Partes, inquit, Aquiloniæ nigras; auſtrinæ rubras magna ex parte ferunt purpuras.

33. *Oſtrum Polydoro quid.*

Ex Polydoro *lib. 3. de inuentoribus rerum, cap.* 6. E purpuris legitur purpureus color, qui nigrantis roſæ ſplendore ſublucet. Eſt eiuſdem generis concharum, ſed oon idem murex piſcis, qui & conchylium dicitur, cuius cruore cooficitur color etiam purpureus, quem oſtrum appellant. Ex quo à bonis auctoribus eiuſcemodi piſcium purpuræ, muricis, conchylij nomina, pro ipſo colore paſſim vſurpantur. Polydorus.

34. *Oſtrum Scaligero quid.* Scaliger *exercitat. 325. ad Cardanum, ſect. 13.* Oſtrum,inquit,eſt purpura,& dicitur Oſtrum ab Oſtracodermo genere.

35. *Oſtrum Perotto quid.* Ex Perotto *in ſecundum Martialis epigramma ad Domitianum.* Oſtrum dicitur ab Oſtreis. Quapropter conchylium, muricem, oſtrum in eadem ſignificatione accipimus. Oſtrea verò ſimiliter à Græco appellata ſunt. nam , ſicut nos à teſta teſtudinem vocamus,ſiue animal , quod veluti teſta rectum eſt ; ſic Græci oſtrea ἀπὸ τῦ ὀςράκυ nominauerunt ; oſtracum quippe teſta à Græcis vocatur. Hæc Perottus. Et quidem cùm dicat Ariſtoteles *lib. 4. de hiſtor. animal. cap. 4.* omnia marinarum teſtarum genera, comprehendi nomine oſtrei , ab oſtreo autem denominetur oſtrum; quid probabilius,quàm oſtrum eſſe ſuccum muricis,vel purpuræ,vel conchylij;ſic autem appellari,veluti liquorem earum teſtarum,quæ ab excellentia antonomaſticè dicuntur oſtrea?

36. *Purpura varia nomina.* Ex Aldrouando *lib. 3. de teſtaceis, cap. 5. §. de genere , & differentia purpurarum.* Color ille purpurarum vocatur flos,ſuccus ,purpura,liquor , ros, ſanies,pelagium,fucus,& oſtrum. *Omne oſtrum eſt purpura, non contrà.* Omne quidem oſtrum purpura eſt , ſed non omnis purpura eſt oſtrum;ſiquidem oſtrum exuberantiam,ſplendorémque ruboris habet, hoc eſt, illuſtratur ſplendore,quo reliqua purpura caret. Hunc ſplendorem cocco incendi tradunt. Placet nonnullis oſtrinum colorem diſtingui à muriee (qui & ipſe pro purpura ſæpe accipitur) quòd oſtrinus color ſit ſubrubeus, murex purpureus. Sed enim hæc confundunt ſcriptores, indiſcriminatim pro eodem purpureo colore vſurpantes couchylium, muricem,& oſtrum ; dictum verò eſt oſtrium ἀπὸ

37. *Oſtri etymon.* τῦ ὀςράκυ, quòd à purpuris teſta tectis nominetur. Sarranum autem vocatur oſttum à Sar vrbe *Oſtrum cur vocetur Sarranum.* Phœoiciæ, quæ poſtea Tyrus appellata eſt. Vnde & Sarranus,& Tyrius hic idem flos à Latinis dicitur. Porrò purpuræ genera tria inuenio à varietate coloris ſumpta apud veteres ; πορφυρίζα, coloris violacei ſaturati,& ſubnigricantis ; talis fuit amethyſtina , & quæ è pelagiis purpuris ſo- *Purpurarum tria genera.* lis fiebat, & buccinis. φοινικίζα, puniceam rubentem, colore cocci, qualis fuit Tyria, & Tarentina. ἁλουργίζα,colore glauco,irato mari ſimili, auſtero,diluto, qualis fuit conchyliata. Tyria omnium celeberrima , quæ oſtrum quoque dicebatur,quò obſcurior,& nigricantior,eò erat carior, à qua ſanguis dicitur purpureus , admodum ſplendida , & fulgore luminoſa , quæ nempe ad Solis radios ignem repræſentabat. Splendentium purpurarum quædam niſi altiùs tollerentur,non ſpleodeſcebant , nec implebant oculos intuentium.

38. *Augusti iocus de obſcuritate purpura.* Hinc ille Auguſti iocus,cui querenti de obſcuritate Tyriæ purpuræ,emi iuſſæ; Erige,inquit venditor, & ſuſpice. Ad quem Princeps , Quid? Ergo vt me Populus Romanus dicat benè cultum,in ſolario ambulaturus ſum? Aldrouandus.

Sed oſtro addant ſplendorem aurea aliqua Poëtarum carmina. Virg. *Georg. 2.*

Vt gemma bibat,& ſarrano dormiat oſtro.

39. *Oſtri vſus Virgilio.* Idem *Georg. 3.*

Illi victor ego,& Tyrio conſpectus in oſtro.

Idem *Æneid. 1.*

Arte laborata veſtes,oſtróque ſuperbo.

& infrà ibid.

Conuenium,ſtratóque ſuper diſcumbitur oſtro.

Æneid. 4.

———*oſtróque inſignis,& auro*
Stat ſonipes,& fræna ferox ſpumantia mandit.

Æneid. 7.

Inſtratos oſtro alipedes,pictiſque tapetis.

& infrà ibid.

———*vt regius oſtro*
Velet honos læues humeros.

Æneid. 11.

Tum geminas veſtes oſtróque,auróque rigentes.

& infrà ibid.

Ipſe peregrina ferrugine clarus, & oſtro.

Æneid. 12.

Indum ſanguineo veluti violauerit oſtro
Si quis ebur,

Idem *Ecloga 4.* *Muricis vſus Virgilio.*

Ipſe ſed in pratis aries iam ſuaue rubenti
Murice,iam croceo mutabit vellera luto.

Idem *Æneid. 4.*

———*Tyrióque ardebat murice lana*
Demiſſa ex humeris;diues,quæ munera Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreuerat auro.

Horatius *lib. 2. Carminum, Ode 16.* 40. *Muricis vſus Horatio.*

Te bis Afro murice tincta
Veſtiunt lanæ.

Idem *Epodon Ode 12.*

Muricibus Tyriis iterata vellera lana.

Boëthius *lib. 3. de conſolatione Philoſophiæ , metro 4. de Nerone.* 41. *Oſtri vſus Boëthio.*

Quamuis ſe Tyrio ſuperbus oſtro
Comeret, & niueis lapillis.

QVÆSTIO VII. de purpurina. Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate, in fine* , Purpurina,inquit,coloris eſt fului, aurúmque imitatur , ſi optima fuerit ; hoc ſolo differt , quòd non reſiſtit iniuriis cœli,nec diuturna admodum eſt. Conſtat autem ex plumbi albi , argentique viui paribus portionibus;ſalis rurſus ammoniaci, & ſulphuris paribus iterum inter ſe portionibus , ſed quæ ſint priorum ſextantes,aut quadrantes. Sal,& ſulphur ſubtiliter teruntur , plumbum album , & argentum viuum miſcentur;nam plumbum album tenuiſſima in folia redactum eſſe oportet;miſcentur omnia in vitreo vaſe, diſtillárúrque;& quod in imo remanſerit,purpurina vocatur. Hæc Cardanus ; quæ expendens Aldrouandus *lib. 3. de teſtaceis, cap. 5. §. de purpura denominatis* ; Neſcio,inquit, vnde hoc purpurinæ vocabulum mutuatus ſit Cardanus ; ſed neque Latinum eſt,aut in purpureum colorem aliquo pacto quadrat. Quorſum ergo hîc de purpurina? Solùm ob qualem qualem ſimilitudinem inter eas voces , purpuram,& purpurinam. 42. *De purpurina.* *Purpurina materia, natura, & generatio.*

QVÆSTIO VIII. de vaccinio, & lacca. Ab his , quæ ſuprà *quaſt. 1. aſſert. 2.* de vaccinio diximus , aliud nihil de eo colore hîc occurrit. De lacca aliqua obſeruabimus ; eiúſque naturam inueſtigabimus, ex iis,quæ graues auctores ſcripſere. 43. *De vaccinio, & lacca. Vaccinij natura qualis.*

Ex Cardano *lib. 4. de ſubtilitate, pag. 136.* Eſt color quidam nomine carens, qualis in lacca rubeus obſcurus , hunc lacceum vocabimus. Idem *lib. 8. de ſubtilitate, pag. 274.* Naſcitur,inquit,arbos in inſula Portus Sancti, quæ prima eſt ab Hiſpania in Indiam tendentibus,fructum ferens ceraſo perſimilem,ſed coloris cærulei ; exiſtimo eam ex genere ceraſi eſſe ; ſed regionum varietas efficit, *Lacca Cardano quid.*

vt

vt illius lacryma pro lacca in vſu ſit, admodum enim ruber, ac ſplendet; digeritur in paſtillos, creditúrque tum maximè antiqua firmare dentes. Sed lacryma hæc vel ſponte fluit, vel etiam ſauciata arbore. Hæc Cardanus.

44. *Lacca Aguilonio quid.*
Ex Aguilonio *lib.1.opticorum, propoſit.39.* Colores, quos tabulis inducunt pictores, multi ſunt, minium, purpuriſſum, lacca, cinnabaris, indicum, ochra, auripigmentum, ceruſſa & alij; cæteris autem omiſſis, rubei inſtar ſint lacca factitia, cinnabaris, & ceruſſa vſtulata, quam hoc tempore minium plumbi vocant. Quæ verò his inſunt qualitates, non omnes æquè ad ſimplicem ruborem pertinent. Lacca ſiquidem nonnihil habet admixtum cærulei, quo purpureum imitatur; ceruſſa verò vſta flaui habet pluſculum, quo in aureum tendit; cinnabaris autem medio loco conſtituta ad exquiſitam rubedinem proximè accedere videtur, quare & laccæ, & ceruſſæ vſtæ concinnè admiſcetur. Plurimum verò intereſt, an lacca, an ceruſſa vſta in aurei, purpureive compoſitionem adſumatur, ſandaracha namque ceruſſæ toſtæ indita aureum iucundum gignit, non item verò commiſta laccæ, quòd hæc cærulei portionem habeat, quæ iuncta natiuo rubori, flauæque ſandarachæ, trium ſimplicium miſcellam producit auſteram, ac inuenuſtam. Rurſus laccæ rubedo, quæ cærulei quadamtenus eſt particeps, adiuncto quidem indico in viuidum purpureum commutatur; ſandarachæ verò intrita, ob trium ſimplicium congreſſionem, liueſcit, & prorſus auſtera euadit. Hæc Aguilonius.

45. *Lacca Scaligero quid.*
Ex Scaligero *exercitat. ad Cardanum* 172. *ſect.* 1. Lacca eſt nomen Arabicum; nempe *lach* ipſi etiam nunc Arabes vocant. Quin communis Indiæ quoque vox. Nam quæ in Martabane Indiæ oritur, cognomen habet à loco appoſitum nomini Laccomartabani; ibi enim optima: eſt autem odorata, atque etiam ſuffitionibus expetita, prouocat præterea menſes. Eſt porrò lacca ſuccus, ſeu lacryma Cancami; cancamum autem eſt arbor ſimillima iuglandi noſtræ. Hæc Scaliger. Cancamum etiam eſſe lacrymam cuiuſdam arboris arabicæ, quæ ſit myrrhæ quodammodo ſimilis, ſcribit Dioſcorides *lib.1.cap.*13. apud quem plura vide de medicis vſibus eius lacrymæ.

46. *Lacca Matthiolo quid.*
Matthiolus *in lib. primum Dioſcoridis, cap.*23. de Cancamo, & lacca quattuor docet.

Cancamum Dioſcoridi quid.
Primùm deſcribit Cancamum ex Dioſcoride in hunc modum. Cancamum, inquit, Arabici ligni eſt lacryma, myrrhæ quodammodo ſimilis, viroſi guſtus, quam ad ſuffimenta vſurpant. Vim obtinet extenuandi obeſos, lienoſis datur, comitialibus, & ſuſpirioſis.

Cancamum Dioſcoridis vtrùm ſit apud nos.
Secundò proponit eam quæſtionem, vtrúmne habeamus nos Dioſcoridis cancamum, an non? Et duas proponit ſententias, quas ambas probabiles cenſet; alteram, nos omnino Dioſcoridis cancamo eſſe deſtituros; neque illud ex Arabia, nec aliunde ad nos aduehi. Alteram, idem eſſet Græcorum cancamum, & Arabum laccam.

47. Tertiò ait pro Dioſcoridis cancamo, à plerisque oſtendi gummi quoddam rufum, ac pellucens, quod ſurculos incognitæ arboris vndique circumueſtiat, myrrhæ quadantenus ſimile; experti autem id gummi genus hoc tempore maximè infectoribus, ad inficienda rubeo colore ſerica ſtamina; idque vulgari ſermone pleriſque in Italia appellari laccam; aliis diminutè lacchetam; *Lacchetta quid.* eius porrò duo eſſe genera, quorum præſtantius vulgò appellant, lacca ſumetri; *Lacca ſumetri quid.* quod verò deterius eſt, lacca comberti; *Lacca comberti quid.* cognomentis fortaſſe à locis Arabum, à quibus deferuntur, acceptis. Primum ſurculis perpetuò obuolutum viſitur; alterum abſque ſurculis in glebas concretum myrrhæ modo, quod etiam viliori pretio vendunt.

48. *Laccæ plura eſſe genera.*
Quartò aſſerit plura eſſe factitiæ laccæ genera, quæ ex diuerſarum infectionum ſedimento parantur. Aliam namque confici ex pimpinellæ bacca, quam vulgò vocant *cremeſe*, & *cremeſina*: ex infectorio cocco aliam; aliam ex natiua Serapionis lacca, quæ eſt illud gummi, de quo paulò antè; aliam denique ex ligno, quod braſilium vocant, omnium deterrimam; *Laccam aliquam fieri ex braſilio.* earum autem nullam ad medicamenta ſumi. Hæc Matthiolus.

49. *De concha pictorum. Concha pictorum qualis ſit.*
QVÆSTIO IX. de concha pictorum. Ariſtoteles *lib.5. de hiſtoria animal. cap.*15. Concha, inquit, quæ pictoribus vſui eſt, craſſitudine plurimum excedit; & florem illum, non intra teſtam, ſed foris habet. comperiri id genus locis Cariæ potiſſimùm nouimus. Quem Ariſtotelis locum interpretans Aldrouandus *lib.3. de teſtaceis, c.*48. Inter conchas, inquit, eam numerat Ariſtoteles, qua pictores vtebantur, non in diluendis, aut aſſeruandis coloribus, ad quam rem hodie pictores muſculorum teſtis vtuntur; ſed cuius teſtæ radebantur, quòd conficiendis coloribus vtiles eſſent, ne quis exiſtimet ex interno corpore ſaniem aliquam veluti ex purpuris, aut buccinis, infecturæ, vel picturæ vtilem colligi.

SECTIO XIII.

De cocco, chremeſino, vermiculo, rubia, ſcarlatto, hyſgino, verzino, braſilio, croco, & anchuſa.

VT à marina purpura ad terrenam faciamus gr dum, ſit

1. *Purpura an ex ſolo mari colligatur?*
QVÆSTIO I. vtrùm purpuram ſola maris vnda progignat, an etiam ipſa tellus? Conchylia, buccina, murices, purpuráſque, marinarum teſtarum principes, eſſe purpurei coloris feraces, planè liquet ex ſectione ſuperiori; eiuſdem procreatricem, altricémque eſſe ipſam quoque tellurem, ſeu terræ herbas, flores, animalia, non difficile eſt probatu. Quorſum enim 1. *Machab.* 4. ſcribitur Iudam reuerſum ad ſpolia caſtrorum, accepiſſe cum auro multo purpuram marinam? nónne vt marinam à terreſtri diſtingueret? alioqui ſi ex ſolo mari colligitur iſte color, ſuperuacaneum ſit illud marini epitheton. Coccum non eſſe maris concham, ſed terræ herbam, vel fruticem omnes *2. Purpuram etiam ex herbis colligi.* norunt, & tamen cocci ſuccum confundi cum purpuræ colore teſtantur ſacra Euangelia, vbi differunt de veſte qua Iudæi induerunt Seruatorem noſtrum IESVM CHRISTVM. *Cocci ſuccum eſſe purpurā.* Nam vbi *Marci* 27. dicitur, *chlamydem coccineam circundederunt ei*, Marci 15. habetur, *induunt eum purpura.* & *Ioannis* 19. ſcribitur, *veſte purpurea circundederunt eum.*

3. Prǽterea ex Virgilio habemus, violæ purpu-
ram, *Georgic.* 4. purpureum lumen, & purpu-
reos flores, *Æneid.* 6. purpuream animam,
Æneid. 9. purpureum dictami florem, *Æneid.*
12. Ex Horatio, purpureum roſæ florem, *lib.* 3.
carminum, *Ode* 15. Ex Boëthio, purpureum
nemus, *lib.* 1. *de conſolat. Philoſ. met.* 6. Vitru-
uius poſtquam *lib.* 7. *Architecturæ*, *cap.* 13. egit
de purpura conchylij marini; mox *cap. ſequenti*,
Fiunt etiam, inquit, purpurei colores infecta
creta rubiæ radice, & hyſgino, & ex floribus alij
Purpureos colores fieri etiam ex herbis.
colores. Tectores etiam vaccinium temperan-
tes, & lac miſcentes, purpuram faciunt elegan-
tem. S. Iſidorus *lib.* 17. *originum*, *cap.* 9. ait anchu-
ſæ radicem eſſe colore ſanguineo, ideóque etiam
pictoribus ad purpuram efficiendam vſui eſſe.
Eadem herba tractata inficit manus ſanguineo
colore, teſte Dioſcoride *lib.* 4. *cap.* 23. & Matthio-
lo *ibi.* Scaliger *exercit.* 325. *ſect.* 13. duplicem di-
Purpura alia coccinea, alia violacea.
ſtinguit purpuram, alteram coccineam, viola-
ceam alteram; putat ergo etiam ex cocco colli-
gi purpuram. Sed vbi relinquimus purpureum
vaccinij ſuccum, ex Ouidio *lib.* 1. *de triſtibus*, *ele-
gia* 1. Aguilonius *lib.* 1. *opticorum*, *propoſ.* 39. recen-
ſet inter purpureos colores, primo loco eum, qui
proprius eſt conchylij, ad mouendum aſpectum
viuaciſſimum; deinde qui ex cocco prouenit;
Coccinilla pro purpura.
tum qui fit ex coccinilla, quæ eſt vermiculi ge-
nus, nuper ex India aſportari cœptum. Denique
4. Aldrouandus *lib.* 3. *de teſtaceis*, *cap.* 5. §. *de purpuræ
tinctura*, *pag.* 304. 305. 306. apertè docet colligi
purpuram, non ex teſtis ſolùm marinis, quibus
etiam annumerat vrticam, quæ eſt quoddam
zoophytorum genus, ſed prǽterea ex quibuſdam
Purpuram colligi etiam ex rubia, hyſge, & anchuſa.
herbis, vt ex cocco, anchuſa, rubia, hyſge; item ex
nonnullis floribus, & vermibus Indicis, oriri
ſolitis ad fontes Hyparchi amnis per Indiam
fluentis. Memini me quondam legiſſe apud Ma-
gnum Caſſiodorum *lib.* 9. *variarum*, *epiſtola* 25.
Athalarici Regis ad Senatum Romanum, neſcio
Purpuratæ laudes.
quid de purpuratis laudibus. Hîc mihi liceat af-
firmare, purpuratas laudes deberi, non ſolùm
mari, ſed etiam terræ, quòd vtrimque proueniat
vberior purpuræ copia.

5. QVÆSTIO II. de cocco.

De cocco. Cocci nomen Græcis, & Latinis quid.
Coccus, ſeu coccum, Græcè κόκκος, genera-
tim Latinis ſignificat granum; contractum au-
tem ad granum, purpurei coloris patrem, infe-
ctorium, ſeu tinctorium granum dicitur. Quia
verò lanæ colorem hunc, vt viuacior eſſet, itera-
to potu bibebant, inde appellabatur coccus di-
Coccus dibaphus quid.
baphus, Latinè granum bis tinctum; δὶς enim
apud Græcos, ſignificat bis, βαφὴ tincturam; ab
hac geminata purpuræ infectura, purpura bis
tincta, vocabatur, purpura dibapha. Plinius *lib.* 9.
Granum bis tinctũ quid.
cap. 39. & *lib.* 21. *cap.* 8. Dioſcorides *lib.* 4. *cap.* 43. &
ibi Matthiolus, Scaliger *exercitat.* 325. *ſect.* 13.
& 14. Perottus *in cap.* 2. *Martialis ad Domitia-
Granum tinctorium.
num, vbi de purpura, & cocco, Aguilonius *lib.* 1.
opticorum, *propoſit.* 39. Biſciola *tom.* 2. *lib.* 16. *cap.* 8.
Aldrouandus *lib.* 3. *de teſtaceis*, *cap.* 5. §. *de purpuræ
tinctura*; & alij. Hinc cocci bis tincti frequen-
tiſſima mentio in ſacro codice, *Exodi cap.* 25. 26.
6. 27. 28. 35. 36. 39. & *Numerorum* 19. Quem lo-
Coccus quomodo bis tingeretur.
quendi modum à ſacra Scriptura vſurpatum ex-
planans Cornelius à Lapide *in cap.* 25. *Exodi*,
Coccus, inquit, eſt granum tinctorium, vnde &
granum ſubinde vocatur. Quia autem ſolebat
lana, vt magis ruberet, bis coccineo colore im-
bui; ſcilicet primò, cùm adhuc tantùm eſſet
lana; & ſecundò cùm nendo in fila eſſet dedu-
cta, ideo dicebat bis tincta, & Hebraicè
tolaat ſcani, id eſt, coccus iteratus. Hinc etiam
τò *ſcani* nudè poſitum, coccum dibaphum, ſeu
bis tinctum ſignificat, quem ſeptuaginta διπλοῦν,
id eſt, duplum vocant. Hæc Cornelius. Nec 7.
Coccum & purpuram bis tingi ſolitam.
deſunt apud Poëtas teſtimonia de iterata pur-
puræ tinctura. Ouid. *de medicamine faciei*,

Vellera ſæpe eadem Tyrio medicantur aheno.

Horatius *lib.* 2. *Carm. Ode* 16.

Apta quadrigis equa: te bis Afro
Murice tinctæ
Veſtiunt lanæ. mihi parua rura, &c.

Idem *Epodon Ode* 12. 8.

Muricibus Tyrijs iterata vellera lanæ
Cui properabantur?

Seneca *in Hercule OEtæo*, *actu* 2. 9.

Nec ſidonio mollis aheno
Repetita bibis lana rubores.

Hactenus de cocci nomine; iam de illius 10.
colore, quem eſſe purpureum etſi ſatis conſtet
ex ſuperiori quæſtione, ad id tamen magis ex-
plicandum, adiicienda ſunt nonnulla. Plinius
Cocci color Plinio quis.
lib. 21. *cap.* 8. Colores, inquit, animaduerto tres
eſſe principales; vnum in cocco, qui in roſis mi-
cat; gratius nihil traditur aſpectu, & in purpu-
ras Tyrias, dibapháſque, ac Laconicas. Alium in
Amethyſto, qui in viola. Tertius eſt, qui pro-
priè conchylij intelligitur multis modis. Vnus
in Helitropio, & in aliquo ex his plerumque ſa-
turatior. Alius in malua, ad purpuram inclinans.
Alius in viola ſerotina, conchyliorum vegetiſſi-
ma. Hæc Plinius. De eodem colore Leuinus 11.
Cocci color Leuino quis.
Lemnius *lib. de plantis biblicis*, *cap.* 11. Coccus, in-
quit, ſeu granum tinctorium, colorem rubrum
ac rutilantem exhibet aſpectu gratiſſimum, ocu-
liſque amabilem; cuius ſucco imbuta lana, aut
byſſus, roſeo rubore ſplendet ad miraculum; me-
ritò proinde color iſte Imperatorum ac Regum
paludamentis dicatur; & ſponſæ labia vittæ
coccineæ comparantur *Cant.* 4. Matthiolus *in
lib.* 1. *Dioſcoridis*, *cap.* 23. ſcribit quoddam laccæ
Laccam aliquam fieri ex cocco.
genus confici ex cocco infectorio. Perottus *in
Martialis ſecundum epigramma ad Domitianum*,
Coccinus, inquit, color exuberantiam quandam
ac ſplendorem ruboris oſtendit. Biſciola *tom.* 2.
lib. 16. *cap.* 8. coccum affirmat eſſe valdè rubrum,
cúmque confundit cum eo colore, quem no-
ſtrates vocant, *ſcarlatto.* A cocco Perottus, & Bi-
ſciola *proximè* citati obſeruant denominari ve-
ſtes coccinas, vel coccineas, Poëtis coccina. Vnde 12.
Coccina Poëtis quæ.
Martialis *lib.* 1. *epig.* 29.

Coccina non læſum cingit aluta pedem.

Idem *epig.* 39. *eiuſdem lib.*

Coccina famoſa donas, & ianthina mœchæ.

Idem *epig.* 43. *eiuſdem lib.*

Non vendes nummis coccina noſtra tribus.

Coccinum etiam colorem appellari chreme-
ſinum, & vermilium, ſeu vermiculum, conſtabit
ex ſequenti quæſtione.

Sed vnde cocco laus, & pretium, vt cæteris 13.
Cocci potiſſima laus.
prælatus coloribus, omnem illuminet veſtem,
triumphali miſceatur auro, Regúmque paluda-
mentis expetatur? Aldrouandus *lib.* 3. *de teſtaceis*,
cap. 5.

cap. 5.§.1. faciens hoc problema commune cocco, purpuræ, ſtatuit palmam inter colores iccirco deberi purpureo, & coccineo, quòd ij lanis permixti, ab illis ſeparari non poſſint; idque iampridem ceciniſſe naturæ ſcientiſſimum Lucretium *lib.6.de rerum natura*, ibi,

Purpura potiſſima lanis.

Purpureúſque colos conchyly iungitur vnà
Corpore cum lana, dirimi quia non queat vnquam,
Non ſi Neptuni fluctu renouare operam des,
Non mare ſi totum velit eluere omnibus vndis.

Purpura regni inſigne. Purpuram adorari ſolitam.

14. Ad purpuræ, atque adeò cocci laudes illud accedat, quod animaduertit Caſſiodorus *lib.9. var.epiſt.*1. pro regia dignitate poni dignitatem purpuream; &, quod planè eſt mirandum, ipſam purpuram adorari. Nam idem Caſſiodorus *lib.*11. *var.epiſt.*10. vbi de Primiſcrinio, Inter Tribunos, inquit, & Notarios, venerandam purpuram adoraturus accede, vt per ſacros aſpectus Principis tuæ ſubſiſtat firmitas dignitatis. Idem *epiſt.*31. vbi de officio Primicerij, Inter Protectores, inquit, ſacram purpuram adoraturus accedat. Idem *lib.*1. *var.ex epiſtola* 2. *Theodorici Regis*, magna de

Purpura color diuturnus.

15. purpuræ præſtantia teſtatur. Mirum eſt, inquit, ſubſtantiam illam (de purpura loquitur) morte confectam, cruorem de ſe poſt ſpatia tam longi temporis exudare, qui vix ſolet viuis corporibus vulnere ſauciatis effluere. Nam cùm ſex penè menſibus marinæ delitiæ à vitali fuerint vigore ſeparatæ, ſagacibus naribus neſciunt eſſe grauiſſimæ; ſcilicet ne ſanguis ille nobilis aliquid ſpiraret horroris. Hæc cùm infecta ſemel ſubſtantia perſeuerat, & neſcit ante ſubtrahi, quàm ve-

Purpura amica caſtitas.

ſtis poſſit abſumi. In illis autem rubicundis fontibus cùm albentis comas ſerici doctus moderator intinxerit, habere debet corporis puriſſimam caſtitatem, quia talium rerum ſecreta refugere dicuntur immunda. Hæc Caſſiodorus.

16. Age verò, auditis tot purpuræ laudibus, vtrum data optione eligeres, pauperúmne tabernas, an purpuras Regum? Si æquum æſtimatorem, iuſtúmque arbitrum Senecam cenſes, audi quid ille dicat *in Hercule OEtæo, actu* 2.

Purpura ſomno inimica.

Caſpes Tyrio mollior oſtro
Solet impauidos ducere ſomnos:
Aurea rumpunt tecta quietem,
Vigiléſque trahit purpura noctes.
O ſi pateant pectora ditum,
Quantos intus ſublimis agit
Fortuna metus.

Paupertatis ſecuritas.

Pectora pauper ſecura gerit.
Tenet è patulo pocula fago;
Sed non trepida tenet ipſe manu,
Carpit faciles, viléſque cibos,
Sed non ſtrictos reſpicit enſes,
Aurea miſcet pocula ſanguis.
Nec ſibi felix pauper habetur.
Niſi felices cecidiſſe videt.

17. Vis videre ſanguinem illum eſſe, qui aurea
miſcet pocula? Baltaſar Rex Chaldæus, qua no-
cte bibit in vaſis aureis, quæ Nabuchodonoſor
ipſius pater aſportauerat de Templo Hieroſoly-
mitano, poſt fulmineam illam ſententiam, *Ma-*
ne, Thecel, Phares, cœlitus vibratam, interfectus
18. eſt, *Danielis* 5. Purpuram verò eſſe quieti, & ſom-
no infeſtam, ſatis olim teſtatus eſt Rex Antio-
chus, dum accitis amicis, Receſſit, inquit, ſom-
nus ab oculis meis, & concidi, & corrui corde
præ ſolicitudine; & ecce pereo triſtitia magna in
terra aliena, *lib.*1. *Machab.cap.*6. Olim etiam Io-
uis iuſſu apud Homerum *Iliad.*2. ſomnium indu-

Somnus parcus Regem decet.

ta ſibi effigie Neſtoris, ingreſſum Agamemnonis, leni tum ſoporati quiete, Auguſtale, dormienti Regi ait, 19.

Dormis Atrei ſolertiſſimi, ſtrenuiſſimique Imperatoris
Nate? Haud decet virum primarium, cuius tutelæ
Populi ſunt commiſſi, & in cuius cura pendent
Rerum tanta momenta, ſolidam dormire noctem.

Cuius arboris granum ſit coccus, & de vi eius medica.

Qvæstio III. cuius herbæ, vel fruticis, vel arboris granum ſit coccus, vbi gignatur, & quos in re medica præſtet vſus? Propoſitæ quæſtioni ſatisfaciamus ex iis, quæ ea de re periti ſcriptores memoriæ prodidere. 20.

Coccus ex qua arbore oriatur.

Ex Plinio *lib.9.cap.*41. Coccum Galatiæ rubens granum, aut circa Emeritam Luſitaniæ in maxima laude eſt. Verùm vt ſimul peragantur nobilia pigmenta, anniculo grano languidus ſuccus, idem à quadrimo euanidus; ita nec recenti vires, neque ſeneſcenti. Idem *lib.*16.*cap.*8. Coc-

Coccus quibus locis proueniat.

cum, inquit, granum, ceu ſcapus fruticis paruæ aquifoliæ ilicis, gignitur in Galatia, Africa, Piſidia, Cilicia, peſſimum in Sardinia. Idem *lib.*22. *cap.*2. Iam verò, inquit, infici veſtes ſcimus admirabili fuco. Atque, vt ſileamus Galatiæ, Africæ, Luſitaniæ granis, coccum Imperatoriis dicatum paludamentis, Tranſalpina Gallia herbis tyrium, atque conchylium tingit, omnéſque alios colores; nec quærit in profundo murices; ſeſéque obiiciendo eſcam, dum præripit belluis marinis, intacta etiam anchoris ſcrutatur vada, vt inueniat per quod faciliùs matrona adultero placeat, corruptor inſidietur nuptæ. Stans & in ſicco carpit.

Cocci vis medica Galeno.

Ex Galeno *lib.7.ſimplicium medicament. cap.de cocco baphico, ſeu grano tinctorio.* Granum tinctorium, adſtringentem, ſimúlque amaram qualitatem poſſidet. Vtraque ſine morſu deſiccat; proinde ad ingentia vulnera conglutit, & ad neruorum vulnerationes. 21.

Coccus vbi naſcatur, & quos in re medica præſtet vſus Dioſcoridi.

Ex Dioſcoride *lib.4.cap.46. de cocco, ſeu grano quod tingendo eſt*, Surculoſus paruus frutex eſt, cui grana, ceu lentes adiacent. Ea collecta reponuntur, & ſeruantur. Probatiſſimus coccus in Galatia, & Armenia naſcitur: poſt hunc in Aſia, & Cilicia; poſtremæ notæ Hiſpanus eſt. Adſtringendi vires coccus habet, vulneribus ſimpliciter, & neruorum vulneribus accommodatus, in quem vſum tritus ex aceto emplaſtri modo imponitur. Naſcitur & in roboribus in Cilicia exiguis cochleis ſimilis, quem incolæ mulieres ore euulſum colligunt, coccum vocantes.

Coccus infectorius eſt materia lacca.

Ex Matthiolo *in lib.*1. *Dioſcoridis, cap.*23. Lacca factitia alia conficitur ex pimpinellæ bacca, quam vulgò vocant *Chremeſe*, & *Chremeſino*; ex infectorio cocco alia; alia ex natiua Serapionis lacca; alia ex ligno, quod braſilium vocant. Non tamen deſunt, qui credant, chremeſinum infectoribus vocatum eſſe arboris gummi; immò illud idem, quod Serapio ait, eſſe rem rubeam, quæ tenuibus lignorum ſurculis inhæreat, & quòd ea inficiantur panni rubeo colore, quem chermes appellant; ſed hi rem non videntur exactè exploraſſe, quippe chermeſinum, quo puniceo, & purpureo colore ſerica ſtamina 22.

Chermeſinum eſt bacca pimpinellæ.

inficiuntur, eſt (vt Itali optimè norunt) pilula, vel bacca exigua pimpinellæ radicibus, in Orientalibus regionibus adnaſcens, nõ autem gummi,
23. vel roſcidum, vel aliud per ſe manans. Idem Matthiolus *in lib. 4. Dioſcoridis, c. 43.* Etſi, inquit, coccum, ſeu granum tinctorium ſeplaſiariis, & infectoribus notiſſimum ſit, quod & medicamentis admiſceatur, & eo plurima tum ſericea, tum lanea ſtamina infici ſoleant; neſcio tamen, an eius arbuſcula in Italia proueniat. Nos autem eam, cuius picturam damus, vidimus ex Byzantio allatam. Porrò coccum tinctorium communis vſus conſtat rotunda, inaníque bacca, quæ nullam profectò lentis faciem refert, vt Dioſcorides aſſerit. Vt hinc planè conijcere liceat, coccum hoc diuerſorum eſſe generum; noſtrúmque facilè illud eſſe, quod Plinius in Attica, & Africa prouenire tradit, ſcolecion ideo vocatum, quoniam ex eius medulla tenues exoriuntur vermiculi; argumento quòd hoc inane intus deprehendatur. Huius puluere non infeliciter vtuntur mulieres Italicæ ad prohibendum aborſum, ipſum grauidis in ouo ſorbili propinantes pauco addito thure, vel maſtiche. Cæterùm contendunt Monachi illi reuerendi,
24. qui in Meſuem commentarios ediderunt, aliud eſſe coccum, aliud verò chermeſinum vulgò vocatum, quo ſerica ſtamina roſeo colore inficiuntur. Etenim aſſerunt ij legitimum chermeſinum è quibuſdam fieri granulis, quæ vt plurimùm vulgati pimpinellæ radicibus adhærentia reperiuntur; vocaríque hæc propriè Mauritanis Chermes; & hinc iſti colligunt deinde, minimè credendum eſſe, quòd Græcorum coccum vulgò Grana tinctorum nũcupatum, ſit Mauritanorum Chermes; quandoquidem magna omnino inter colorem coccineum, & chermeſinum intercedat differentia. Sed hos Patres hallucinari (pace tamen eorum dixerim) ex eo equidem euidentiſſimum fieri arbitror, quòd hactenus neminem Arabicæ ſectæ inuenerim, qui eorum adſtipuletur ſententiæ. Siquidem Serapio per Chermes nihil aliud intelligit, quàm coccum tinctorium à Græcis appellatum, cùm de Chermes agens ea ſanè omnia in eius hiſtoria refe-
25. rat, quæ Dioſcorides ſuo cocco tribuit. Quapropter ſcirem libentiſſimè qua ratione, quáve auctoritate nixi ij reuerendi Monachi in hanc vanam, & erroneam deuenerint opinionem. Verùm non ob id negauerim ego noſtrum chermeſinum à cocco minimè differre, quòd certù ſciam, aliud eſſe coccum, aliud chermeſinum, vnde & infectores differentiæ cauſa coccum Granam appellant, chermeſinum autem, quod è pimpinellæ radicibus decerpitor; ſed negauerim quidem Mauritanorum chermes noſtri vſus chermeſinum eſſe, quòd nil aliud chermes eſſe putem, quàm coccum, cuius hîc meminit Dioſcorides. Chermeſinum nouum iampridem conuehitur in Italiam ex Hiſpaniis ab Occidentali India importatum, quod cùm copioſiſſimum afferatur, chermeſina ſtamina nunc vileſcere cœ-
26. perunt. Hæc Matthiolus. Locus autem Plinij, quem *hic* citauit Matthiolus, eſt ex *lib. 24. cap. 4.* vbi, coccum, inquit, ilicis, vulneribus ex aceto recentibus imponitur. Epiphoris ex aqua, & oculis ſuffuſis ſanguine inſtillatur. Eſt autem genus ex eo in Attica ferè, & Aſia naſcens, celerrimè in vermiculum ſe mutans, quod ideo ſcolecion vocant, improbántque. Hæc Plinius. Græcis vermis σκώληξ dicitur; vermiculus autem σκωλήκιον. Rectè igitur Plinius ait vermiculum vocari ſcolecion.

Cocci arbuſcula vbi naſcatur Matthiolo.

Coccum vocari ſcolecion à vermibus.

Coccus differt à chermeſino.

Chermes Mauritanorũ non differt à cocco.

Vermiculum vocari ſcolecion.

Ex Leuino Lemnio *lib. de plantis biblicis, cap. 11.* 27.
Frutex eſt puſillus exilibus ramis, folio aculeato, cui annaſcitur coccus, ſeu granum tinctorium, quod colorem rubrum ac rutilantem exhibet, aſpectu gratiſſimum. Inuenitur etiam in aquifolio, vel acrifolio potiùs, qualis eſt arbor Belgis vulgaris, folio læuore perpolito, quaquauerſum aculeato, perenni virore, vt cui nunquam folia decidant. Ex hoc grano coccinea veſtis nomen obtinet, cuius in Bibliis ſæpè fit mentio vermicula, muricata, qualis eſt roſis rubore perfuſis, oſtrina, quiſquiliata quæ purpureo colore flagrat, atque amabili rubore collucet, oculíſque blanditur, qui color Imperatorum, ac Regum paludamentis dicatus eſt.

Cocci arbuſcula Leuino.

Vermiculata veſtis.

Ex Cornelio à Lapide *in cap. 25. Exodi.* Coc- 28.
cus eſt granum tinctorium (vnde & granum ſubinde vocatur) naſcens ex frutice fullonia, quæ ilici ſimilis eſt; hoc granum intra ſe progignit vermiculum rubei coloris, cuius ſanguine rubricantur lanæ, quæ iccirco coccus, & Hebraicè vermis, vel vermiculus vocantur. De hoc cocco, ſiue vermiculo dicitur Iſaiæ 1. *Si fuerint peccata veſtra vt coccinum, quaſi nix dealbabuntur; & ſi fuerint rubra, quaſi vermiculus, velut lana alba erunt.*

Cocci arbuſcula Cornelio à Lapide.

Vermiculus.

Ex Perotto *in Martialis ſecundum epigramma* 29.
ad Domitianum, Coccus eſt veluti granum, quod vel ex arbuſcula ilici ſimili, vel ex rubeoti gramine naſcitur. Olim in Galatia, Africa, ac Luſitania, poſtea & in Galla tranſalpina, nunc etiam in Peloponneſo, atque aliis Græciæ locis. Idem *in tertium Martialis epigramma ad Domitianum*, Sunt, inquit, quiſquilia purgamenta terrarum, & quicquid ex arboribus, herbis, floribus minutim cadit; à quo quiſquilium vocant exiguum fruticem ilicis, producentem coccum, quod granum eſt ad tingendum veſtes gratiſſimum.

Cocci arbuſcula Perotto.

Ex Biſciola *tom. 1. lib. 16. cap.* 8. Coccus ſigni- 30.
ficat granum cuiuſdam plantæ valdè rubens, vnde noſtrum, quod vocamus, *ſcarlatto*; eſt enim aliod ſimile, quod vermiculus dicitur; quoniam è verme procedit; ab vtroque denominantur coccineæ veſtes.

Cocci arbuſcula Biſciola.

Scarlattum.

Ex Rhodigino *lib. 16. antiquarum lectionum, cap. 11.* Vermiculatam veſtem apud Hieronymum ſunt qui interpretentur dici, ex aquifoliæ grano, quod locis quibuſdam, Plinio ſuadente, vermiculi ſpecie viſitur. nam & coccineam veſtem ſcolecidatam vocari tradunt, velut vermiculatam; etiam ſi quiſquilium eſt cocci granum, vnde corriuari quiſquiliata videri poteſt.

Cocci arbuſcula Rhodigino.

Ex Scaligero *exercitat. 325. ſect. 13.* Coccum 31.
baphicum, ſeu granum tinctorium legunt Prouinciales; atque ex eius aggeſtis cumulis aſperſis eliciunt, quod tincturæ ſeruent. Chermes vocant Arabes; vnde nos chermeſinum; ſed & vermilium vſurparunt quidam, à vermiculis exemptis à radice pimpinellæ; coccum autem alio nomine dicitur ſcarlattum.

Coccus baphicus Scaligero.

Chermeſinũ, vermilium, ſcarlattum.

Ex

32. *Purpura ex bibinella vermiculis.*

Ex Cardano *lib. 9. de ſubtilitate, pag.* 293. Aduehuntur ad nos nunc ſemina pro purpureo colore ſerici conficiendo, ſimilia cimicibus, à quibus ſublata ſunt capita, vnde pretium ſerico rubenti imminutum fermè ad dimidium, cùm olim è bibinellæ herbæ tubcribus radici adnaſcentibus fieret. Animalia eſſe & quæ deferuntur, & quæ ex bibinella colliguntur, indicio eſt, pinguedo fœda in bibinellæ, etiam vermiculis fœtida admodum. Eſt autem pinguis hæc materia, vt tenaciter hæreat, & ſanguinea, vt viuidum colorem retineat; nam & purpuræ color olim ex animali ſumebatur. Cæterùm vermiculi è bibinella in Germania oriuntur, miſcentúrque butyro, ita tamen vt nihil præter putrem ſordem percipere poſſis. Addi ſolent multa, dum conficitur hæc purpura; atque inter reliqua, arſenicum, alumen, vini fæx, galla mirabolani, zedoaria, ſaponis ſpuma, & furfuris cremor.

33. *Cocci varia nomina Aldrouando.*

Ex Aldrouando *lib. 3. de teſtaceis, cap. 5. §. de purpure tinctura.* Coccum à Dioſcoride *κόκκος βαφικὴ* dictum eſt, id eſt, granum infectorium, cuius ſatis magna copia colligitur in Gallia Narbonenſi, vocatúrque à Gallis *vermillon*, ab Arabibus *Kermos*, vnde Kermeſinus color. Hiſpani coccum granam à grano fruticis; & à grana Granatam vrbem appellant propter cocci copiam.

34. *Cocci, chermeſini, & vermiculi natura Braſauolo.*

Ex Braſauolo *in lib. de ſyrupis apud Aldrouandum lib. 3. de teſtaceis, cap. 5. eodem §.* Coccum vulgò grana dicitur, & eſt veluti ſemen fruticis ilicem referentis. Chermes verò ab antiquis cocci nomine compreheodi videtur, vt ſit fortè coccus ſcolecius, id eſt, vermicularis, ſumitúrque ex radicibus quarundam herbarum, atque ex eo tingitur chermeſinus color, coccineo fluridior. Ad radices illarum herbarum colliguntur quædam granula, quæ breui tempore in vermiculum tranſeunt; dum enim aperitur ſemen, parua quædam formica alata exit, quæ auolat; exterior verò cortex inanis relinquitur, ad tincturam inutilis.

35. Hic eſt cocci vermiculis, qui apud D. Hieronymum reperitur, & in ſacris litteris legitur tinctura ex vermiculo. Sunt autem plures herbæ, quarum radicibus inhæret chermes. Vna inter alias parua, inciſa multum, quæ pimpinellæ folia imitatur, ſed magis inciſa. In multis Germaniæ locis colligitur, excellentiùs verò in Polonia, circa Cracouiam. In Hetruria quoque naſcitur; putántque Hetruſci genus pimpinellæ eſſe, ſtrellam vulgò appellant, alij thrialmum.

Chermes è quibus herbis oriatur.

36. Naſcitur autem & ſub aliis herbis. Nam Poloni tres herbas habent, ſub quibus naſcitur. Vna eſt, quam ipſi appellant *Hiedoſpialek*; putant eſſe auriculam muris, ſed non eſt illa, quam Dioſcorides ſic vocat. Naſcitur & ſub parietaria, & ſiligine (ſecali potiùs) quam Græci *Olyram*, Poloni *Ziro*, nos *Segala* vocamus. Sed hanc non excauant, quia maior eſt prouentus ex ſiligine, quàm ex chermes. Porrò chermes illud, cuius meminerunt Arabes ſcriptores, non aliud eſſe videtur, quàm coccum Græcorum, è frutice videlicet ilicis aquifoliæ pumilo; cuius grana matura vermiculum aliquem emittunt, ſi non vbique, & cuiuſuis, alicubi tamen, & ſpeciei alicuius in eodem genere, vt coccus ſcolecius, vel ſcolecias cognominari mereatur; grana verò illa de radicibos herbarum, corúmque vermiculos, & ex eis tincturam, veteribus planè incognita fuiſſe cenſet *loco citato* Braſauolus, cui contrarius

Chermes Arabum non differt à cocco Græcorum, nec à vermiculo.

37. Aldrouandus *lib. 3. de teſtaceis, cap. 5. pag.* 306. putat iſthæc fuiſſe veteribus cognita, quòd legat apud Cteſiam in Indicis, ad fontes Hyparchi amnis per Indiam fluentis, naſci purpureum florem, quo purpura tingitur; ad hæc ibidem videri animalcula, rubro cinnabaris colore pedibus prælongis, & vermis inſtar mollia; oriri autem in arboribus ſuccinum ferentibus, earúmque fructibus veſci. Porrò Indos vermibus hiſce tritis, purpureo colore inficere veſtes, tunicas, & quæcunque voluerint, quæ Perſicis etiam tincturis præferantur.

Purpurã colligi apud Indos ex vermibus, & floribus.

38. Denique Hermolaus apud Aldrouandum *lib. 3. de teſtaceis, cap. 5. pag.* 305. Saxifragam, inquit, aliqui eandem eſſe putant, quæ pimpinella, & ſanguiſorba dicitur, &c. E radice, vt ferunt, quibuſdam locis eruitur vermiculus, qui curatus ſericis præcipuè tingendis, purpuram facit incomparabilem, cæteros colores ſplendore quodam, & hilaritate ſoperans. Quidam Carmaſinum appellant colorem; quoniam vermiculus ille Punica lingua *carmes* appelletur, quemadmodum & coccus.

Saxifraga, pimpinella, & ſanguiſorba, herba.

Purpura è vermiculis.

Carmaſinus color non differt à vermiculo.

39. Poteſt & ab vrbe Charmi, quæ Sardibus eſt, nomen accepiſſe color is, quòd lanas inficere Sardibus cœptum ſit, vt inquit Plinius. De hoc vermiculo nihil apud veteres inuenias. Hieronymus in ſacris litteris vermiculum, & vermiculatas veſtes nominat, granum, vt opinor, aquifoliæ ſignificans, quod auctore Plinio quibuſdam locis vermiculi ſimilitudine conſpicitur. Hinc deriuatum arbitror, vt coccinea veſtis ſcolecidata (ſcarlata quaſi ſcolecata) hoc eſt vermiculata, vulgò diceretur; ſiue quaſi quiſquiliata (etenim granum cocci, etiam quiſquilium vocatur Plinio) à quiſquiliis opinor. Sunt enim quiſquiliæ, vt Feſtus ait, quicquid ea arburibus minimum cadit. Hæc Hermolaus.

Scarlata veſtis, quaſi ſcolecata, id eſt, vermiculata.

40. QVÆSTIO IV. de chremes, chremeſino, vermiculo, vermiculato, vermilio, ſcarlatto, pimpinella, bibinella. Quid de his omnibus ſit dicendum, patet ex *præcedenti quæſtione.* De herba pimpinella, ſeu bibinella, qui plura cupit, conſulat Matthiolum *in lib. 4. Dioſcorid. cap.* 45. & Braſauolum *in examine herbarum, pag.* 108. *&* *in examine radicum, pag.* 290. *&* 291. Hic ſolùm de vermiculo obſeruabimus quoſdam Biblicos textos. *Exodi* 35. dederunt hyacinthum, purpuram, & vermiculum, ac byſſum. *Exodi* 36. fecit & velum de hyacintho, & purpura, vermiculo, ac byſſo retorta. *Exodi* 28. fecit tentorium ex hyacintho, purpura, vermiculo, ac byſſo. *Exodi* 39. De hyacintho verò, & purpura, vermiculo, ac byſſo fecit veſtes. *Leuitici* 14. In purificatione eius ſumet vermiculum, atque byſſopum. *Iſaiæ* 1. Si fuerint peccata veſtra vt coccinum, quaſi nix dealbabuntur; & ſi fuerint rubra quaſi vermiculus, velut lana alba erunt.

De chremes, chremeſino, vermiculo, vermiculato, vermilio, ſcarlatto, pimpinella, & bibinella.

41. QVÆSTIO V. de coccinilla, rubia, hyſge, & anchuſa.

De coccinilla, rubia, hyſge, & anchuſa.

Coccinilla eſt vermiculi genus, nuper ex India aſportari cœptum, cuius ſanies purpurea, non poſtremum inter purpureos colores locum obtinet. Aguilonius *lib. 1. opticorum, propoſit.* 39. Sed cur vermiculus ille appellatur coccinilla? an quia eius

Coccinilla vermis è ſanguine fieri purpuram.

eius liquor ſit cocco ſimillimus? Hinc verò confirmari poteſt id quod diximus quæſtione tertia ex Cteſia de illis vermibus Indicis.

42. *Hyſginus color purpureus ſit ex hyſge herba.*

Hyſge eſt herba, à qua denominatur color hyſginus, coccino quàm ſimillimus; hyſginum etiam appellatur color ex cocco, & purpura mixtus. Aldrouandus *lib.3. de teſtaceis, cap.5. pag.* 306. & 307. Hyſginum colorem eſſe puniceum ſcribit Scaliger *exercitat.* 325. *ſect.* 13. Eundem eſſe coccineo proximum, non tamen adeò hilarem teſtatur Cardanus *lib.* 13. *de rerum varietate, cap.* 67. Purpureos colores fieri etiam creta infecta ex rubiæ radice, & hyſgino, docet Vitruuius *lib.7. architecturæ, cap.* 14. Sed de hyſgino audiamus Plinium, qui *lib.9. cap.*41. terrena, inquit, miſcere, coccóque tinctum tyrio tingere, vt fieret hyſginum. Et *lib.*21. *cap.* 26. Hyacinthus, inquit, in Gallia eximiè prouenit. Hoc ibi pro cocco hyſginum tingitur. Et *lib.*35. *cap.6.* loquens de purpuriſſo; Puteolanum, inquit, potius laudatur, quàm Tyrium, aut Getulicum, vel Laconicum, vnde pretioſiſſimæ purpuræ. cauſa eſt, quòd hyſgino maximè inficitur, rubiámque cogitur ſorbere.

43. *Rubia herba color qualis.*

De rubia Plinius *lib.*19. *cap.*3. Rubia, inquit, tingendis lanis, & coriis neceſſaria. Laudatiſſima Italica, & maximè ſuburbana, & omnes penè prouinciæ ſcatent ea; ſponte prouenit, ſeritúrque ſimilitudine eruiliæ. Verùm ſpinoſus ei caulis; geniculatus hic eſt, quinis circa articulos in orbe foliis. Semen eius rubrum eſt. Idem ferè repetit Plinius *lib.* 24. *cap.*11. addens plures rubiæ in medicina vſus. Vitruuius *lib.7. cap.*14. Fiunt etiam, inquit, purpurei colores infecta creta rubiæ radice, & hyſgino. S. Iſidorus *lib.*17. *originum, cap.* 9. Rubia, inquit, dicta quòd radix eius ſit rubea, vnde & colorare lanas perhibetur. Eſt & vtilis puluis ex eius radice factus, ſiue in cibum ſumptus, ſiue potui datus, ad eos qui rabiem patiuntur. Scaliger *exercitat.*172. *ſect.*1. Rubiæ, inquit, colorem Garanciam vulgus infectorum vocat; qui tanto in pretio eſt, vt & nunc regium colorem multi nominent, & celebratus ſit inter colores militares à Principe Poëtarum *Æneid.*9. ſub Iberæ ferruginis commendatione,

Rubia color vulgò Garancia.

Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Ibera.

44. *Rubia varia nomina.*

Dioſcorides *lib.* 3. *cap.*151. de rubia quattuor præſtat. Primùm explicans ipſius nomina, ait illam vocari, Græcis Erythrodanum, aliis cinnabarim; Ægyptiis Sophobi, Thuſcis lappam minorem, Romanis rubiam ſatiuam; deinde illam eſſe tingendo aptam: tum ſyluestrem alteram, alteram ſatiuam eſſe, qualis in Thebana Galliæ, & Rauennæ in Italia naſcitur. Denique commemorat plures illius in re medica vſus. Matthiolus *in lib.3. Dioſcoridis, cap.*143. Rubia, inquit, quam Græci Erythrodanum dicunt, Hetruſcis nullis non cognita; neque Medicis ſolùm, ac ſeplaſiariis cognoſcitur; ſed etiam mulierculis, ac ruſticis, iis præſertim, qui in locis habitant, vbi lanificio opera impenditur; quandoquidem inficiendis, tingendiſque lanis aptiſſima eſt. Quapropter ruſtici, & agreſtes mulieres, quòd lanarum infectores rubiæ quotannis plurimum emant, huius radices effodiunt, & vendunt, vnde tantum quæſtus faciunt, vt ſibi, ſuíſque victum ſuppeditent. Mittit hanc abundè Hetruria, præcipuè Senenſis ager. Expetuntur folia noſtratibus mulieribus, quòd aſperrima ſint, ad ſtannea vaſa detergenda; ſiquidem mirum quàm pulcherrimè niteſcant, quæ rubiam fuerint experta.

Rubia vſus, & vtilitas.

Rubia vtilis ad detergenda vaſa ſtannea.

Braſauolus *in examine radicum, pag.*154. & 155. Notiſſima, inquit, eſt rubia, adeò vt etiam infantes Ferrariæ in promptu ea habeant, qua ſingulis annis noſtræ mulieres in feſto Paſchæ Reſurrectionis oua tingant. Duas habet ſpecies, ſyluestrem, & ſatiuam; ſatiua vtilis eſt; ſylueſtris nullius momenti. Abundat Ferraria ſyluestri; ſatiua ob ruſticorum ignauiam rara; magno quæſtu per totam Æmiliam ſeminatur. Rauennæ ingens copia habetur. Tota Italia hanc optimè cognoſcit; & pro tingendis lanis ea vtitur, & aptandis pellibus. 45.

Rubia colorantur oua Paſchalia.

Quia verò rubia eſt herba notiſſima, habétque plurimas facultates medicas, has non pigeat breuiter indicare. Plinius *lib.*24. *cap.*11. Rubia, inquit, in medicina vrinam ciet, morbum regium ſanat ex aqua mulſa, & lichenas ex aceto illita; & iſchiadicos, & paralyticos, ita vt bibentes lauentur quotidie. Radix, ſeménque trahunt menſes, aluum ſiſtunt, & collectiones diſcutiunt. Contra ſerpentes rami cum foliis imponuntur. Folia, & capillum tingunt. Inuenio apud quoſdam morbum regium ſanari hoc frutice, etiam ſi ad alligatus ſpectetur tantùm. Dioſcorides *lib.* 3. 46. 47.

Rubia vires medica.

*cap.*151. Radix, inquit, rubiæ vrinam ciet; eámque ob cauſam ſuffuſis felle cum mulſa aqua vtiliter bibitur; coxendicis doloribus itidem, & reſolutis. Copioſam, & craſſam ducit vrinam, aliquando etiam ſanguinem. Lauari tamen quotidie oportet in balneo bibentes, & excrementorum, quæ redduntur, differentiam ſpectare. Succurrit & viperarum morſibus radicis rubiæ ſuccus, ſimúlque foliorum potus. Minuit lienes ſemen in aceto mulſo potum. Quinetiam appoſita radix, fœtus, ſecundas, & menſes trahit. Sanat eadem etiam vitiligines albas, ex aceto emplaſtri modo impoſita. Galenus *lib.6. ſimplicium medicamentorum, cap. de rubia.* Eſt, inquit, tinctorum rubiæ radix acerba, & guſtu amara, lienem, & iecur expurgat, & vrinas craſſas, multáſque, ac nonnunquam etiam ſanguinolentas mouet. Quin & menſes ciet, vitiligines albas cum aceto illita iuuat.

De anchuſa herba ſatis diximus *quæſt.*1. *huius ſectionis*, quibus addimus ex Aldrouando *lib.*3. *de teſtaceis, cap.5. pag.*307. mulierculis familiare eſſe anchuſæ ſucco, tanquam purpuriſſo malas, quò rubicundæ fiant, inficere. 48.

Anchuſa ſucco vti mulierculas loco purpuriſſi.

QVÆSTIO VI. de braſilio, & verzino. Matthiolus *in librum primum Dioſcoridis, cap.*23. docet quattuor eſſe factitiæ laccæ genera; atque ex iis vnum eſſe, quod conficitur ex eo ligno, quod vocant braſilium. Braſauolus *in examine lignorum, pag.*326. Decipiuntur, inquit, qui verzinum rubrum ſandalum eſſe arbitrantur; nam diuerſæ ſunt arborum ſpecies, quarum copiam Luſitanorum triremes, & celoces in Hiſpaniam portarunt. Apud Tarnaſarim Indiæ vrbem verzinum naſcitur. De hoc apud antiquos non habeo quid certi dicam. 49.

De braſilio, & verzino.

Cardanus *lib.8. de ſubtilitate, pag.*264. Certauit, inquit, in his colorum varietate laudatiſſimum 50.

Braſily & verzini arbor, qualis, & vbi.

mum braſilium, alij verzinum vocant. Prouincia eſt Braſilia à nemoribus, quæ hoc ligno conſtant vocata, arbos non magna, enzinæ ſimilis, ſed tenuior, & magis obliqua: folium quercinum, non tamen aſperum; cortex ex arbore propter robur, ſeu potiùs ſiccitatem ſpontè excidit. At quia diximus enzinæ ſimilem, eſt enzina quercus in Hiſpania genus, minus, & non adeò rectum, cuius glandes ob ſuauitatem eduntur. Vetuſtate braſilium fit melius, rubeſcitque magis, quo differt ab adulterino: leue eſt, ſubdulce, aſtringentiſque ſaporis. Præclara vis ad tincturam, & ad ſcribendum, multiſque modis hoc rubrum attamentum paratur; alij lixiuio potenti, & adhuc feruenti illius ſcobem immittunt.

Verzinū quo modo fiat Cardano.

Deraſum vitro ſufficit ligni pars octaua, additóque modico aluminis inter cineres calidos, per horam excoquitur, protinúſque in vſum admittitur; conſueui & aliter præparare. Lignum in tenuiſſima fila deductum ſeco in fruſtula, quæ aquæ decuplo pondere immitto, relinquens infuſum horis ſaltem ſex; inde excoquitur aqua cum ligno, donec tres è quattuor partibus decedant, fitque color ruber, ſplendidus; ſi paulò plus excoquas, ſanguineus ruber; ſi adhuc diutiùs, cæruleus. Neutro tamen modo, ni protinus in vſum admittatur, diu ſeruari poteſt. Proprium eſt enim omnibus coloribus, qui è plantarum fiunt partibus, tempore mutari, nec purum omnino eſſe, quòd materia plantarum imbecillis ſit, & humoris plena. Vnde ex eadem planta Indi omnes colores coquendo diutiùs, aut breuiori tempore excipiunt. Hæc Cardanus.

51. *De croco. Croceus color à croco.*

Qvæstio VII. de croco. Agimus hîc de croco, non quòd ad purpuram ſpectet, ſed vt notemus aliqua de croceo colore, qui, teſte Cardano *lib. 4. de ſubtilitate, pag.* 135. denominatur à croco; &, iudice Scaligero *exercit.* 315. *ſect.* 12. collocatur ſub flauo, aut certè inter colores vergentes ad fuſcedinem, aut rubedinem obſcuriorem, & à nobiliſſimo flore trahit appellationem.

Crocum florem denominatum à croco puero.

Porrò crocum, ſeu crocus, Græcè *κρόκος*, eſt flos, quem fingunt Poëtæ traxiſſe nomen à Croco puero, qui cum Smilacem puellam tenerrimè deperiret, amoris impatientia verſus eſt in florem ſui nominis, canente Ouidio *lib. 4. Metam.*

Et Crocon in paruos verſum cum Smilace flores
Prætereo.

52. *Smilax in fruticem mutata amore croci. Crocus vbi naſcatur.*

Cuius fabellæ alteram attingens partem Plinius *lib. 16. cap.* 35. ederam, quæ vocatur Smilax, ait eſſe lugubrem, virgine eius nominis, propter amorem iuuenis Croci, mutata in hūc fruticem. Hic flos vbique terrarum cognoſcitur; in Italia, & præſertim in Hetruria, Mauritanorum modo vulgò vocatur *zaffarano*, nec deſunt rura in Senenſi agro, quæ corrupto à croco vocabulo ipſum appellant *gruogo*, vt notat Matthiolus *in cap.* 26. *lib. 1. Dioſcoridis*.

Croci varia nomina.

De eiuſdem floris nomine Braſauolus *in examine herbarum, pag.* 39. Galli, inquit, Arabico nomine vtuntur, vt nos etiam, vulgò *zaffaran* dicentes, ſed ſequenti modo ſcribunt *ſaffran*; ita enim, & apud Mauritanos ferè dicitur. Germanorum verò pars etiam *ſaphran*. Hiſpanorum autem *cafran* appellant.

53. *Croci vſus ad tingendum.*

Croci verò ſuccum vſui eſſe ad tingendum, docet Dioſcorides *lib. 1. cap.* 25. ibi, Ob humoris, ſuccíque copiam, & coloris bonitatem in Italia ex mortario ad infectiones eo vtuntur; éamque ob cauſam magno venditur. Venuſtas autem, & præſtantia huius coloris, inde potiſſimùm colligi poteſt, quòd pulcherrimæ res ex eo quàm maximè commendentur. Cùm enim crocus, vt ſcriptum reliquit Leuinus Lemnius *lib. de plantis Biblicis, cap.* 38. ſuccos, liquores, lintea, veſtes, lanam, colore vel luteo, vel flauo, vel fuluo imbuat, aut ſi exuberantiùs affuſus eſt, rutilanti, rubentíque, ac rubicundo, fit vt iſti colores rebus, in quibus apparent, atque ſe proferunt, ex croco nomen ſortiantur. Roboremus hanc Leuini doctrinam tum ex Ierem. *Thren.* 4. ibi, *qui nutrie-
bantur in croceis, amplexati ſunt ſtercora.* tum ex 54.
Poëtarum Principe *Æneid.* 9.

Crocei coloris præſtantia.

Vobis picta croco, & fulgenti murice veſtis.

Georg. 4.

Et glaucas ſalices, caſiámque, crocúmque rubentem.

Æneid. 11.

Aureus ex humeris ſonat arcus, & aurea vati
Caſſida; tum croceam chlamydem.

Georg. 4.

Inuitent croceis halantes floribus horti.

Æneid. 4.

Ergo Iris croceis per cœlum roſcida pennis.

Æneid. 6.

Et croceo fœtu teretes circundare truncos.

Æneid. 9.

Tithoni croceum linquens Aurora cubile.

Quibus in locis proueniat crocum, & qua 55.
præſtantia, indicat Dioſcorides *lib. 1. cap.* 25. ibi, Probatiſſimum, inquit, in medicinæ vſu Corycium ex Cilicia eſt. Secundæ bonitatis à Corycio eſt quod ex agro ad Lyciam, & ex Olympo Lyciæ monte affertur. Tertiæ deinde, qui ex Ægis Ætoliæ vrbe. Cyrenaicum autem, & Siciliæ Centuripinum ignauius. Matthiolus autem *in hoc caput Dioſcoridis*. Crocum, inquit, Coryceum, & Lycium è monte Olympo decerptum, (quod ſciam) ad nos non aduehitur. Quapropter quod ab Aquila Veſtinorum vrbe affertur, primum ſibi locum vendicat in Italia. Conſtat optimum eſſe, & Aquilano longè præſtantius, quod in Germania oritur, è Vienna Auſtriæ metropoli deuectum. Sed huiuſcemodi ſanè perexiguum eſt, ídque difficulter tranſit ad Italos, ob eius frequentiſſimum in cibis vſum apud Pannonios, & Germanos.

Crocus quibus locis proueniat, & vbi ſit optimus.

Floret crocum Vergiliarum occaſu, paucíſ- 56.
que diebus; confeſtim verò cum folio, florem quoque expellit, quinimo priùs. Radix multa, carnoſa, in totúmque viuax; gaudet calcari, & meliùs ita euadit radice attrita pede inferiùs; idem iuxta ſemitas, fontéſque pulcherrimum exit. Hæc Theophraſtus *lib. 6. de hiſtoria plantarum, c.* 6. ex quo mutuatus Plinius *lib.* 21. *c.* 6. idem iiſdem ferè verbis repetens, Floret, inquit, crocum Vergiliarum occaſu, paucis diebus, folióque florem expellit. Viret bruma, & colligitur. Siccatur vmbra, meliùs etiam hyberna. Carnoſa & illi radix, viuaciórque, quàm cæteris. gaudet calcari, & atteri, pereundóque meliùs prouenit, ideo iuxta ſemitas, ac fontes lætiſſimum. Idem *cap.* 7. *eiuſdem libri*, Roſa, inquit, & crocum odoratio-
ra, cùm ſerenis diebus leguntur. Nónne in hoc 57.
flore, cuius naturam deſcripſere Theophraſtus, & Plinius, celeberrimi illi Philoſophi, intueris clariſſi

Crocus quo tempore floreat.

Crocus gaudet calcari, & atteri.

Crocus humilitatis ſymbolum.

clariſſimum ſymbolum illius oraculi Euangelici Ioan. 12. *Niſi granum frumenti cadens in terram, mortuum fuerit, ipſum ſolum manet; ſi autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Qui amat animam ſuam, perdet eam; & qui odit animam ſuam in hoc mundo, in vitam æternam cuſtodit eam.* Dum etiam vides crocum calcari gaudere, meliúſque pereundo prouenire; annon ſtatim venit in mentem illud ex Lucæ 14. *Omnis qui ſe exaltat, humiliabitur; & qui ſe humiliat, exaltabitur?*

Crocum vſui eſſe ad condiendos cibos.

58. Ad tria capita reuocantur croci vſus; ad condiendos cibos, ad tingendum, ad medendum: de duobus ptimis ſatis diximus. De poſtremo aliqua ſubiiciamus, ex Dioſcoride, Plinio, Galeoo, Leuino, & Scaligero.

Croci vis medica Dioſcoridi.

59. Ex Dioſcoride *lib. 1. cap. 25.* Marurat crocus, mollit, leniter adſtringit, vrinam cit, & amabilem coloris bonitatem facit. Arcet idem crapulam cum paſſo potus. Inungitur contra oculorum diſtillationes, ſiſtitque eas ex humano lacte inunctus. Venerem ſtimulat. Aurium remediis vtiliſſimus eſt.

Croci vis medica Plinio.

60. Ex Plinio *lib. 21. cap. 6.* Croci vſus in coronis nuſquam. Vino mirè congruit, præcipuè dulci, tritum. Idem *cap. 20 eiuſdem libri*, Crocum, inquit, melle non ſoluitur, nullóque dulci. Facillimè autem vino, aut aqua, vtiliſſimum in medicina. Adſeruatur cornea pyxide. Diſcutit inflammationes omnes quidem, ſed oculorum maximè ex ouo illitum. Vuluarum quoque ſtrangulatus. Stomachi exulcerationes, pectoris, & renum, iocinerum, pulmonum, veſicarúmque, peculiariter inflammationi earum vehementer vtile. Item tuſſi, & pleureticis. Tollit & pruritus. Vrinam ciet. Qui crocum priùs biberint, crapulam non ſentiunt. Ebrietati eo reſiſtunt. Coronæ quoque ex eo mulcent ebrietatem. Somnum facit. Caput leniter mouet. Venerem ſtimulat. Flos eius igni ſacro illinitur cum creta cimolia. Ipſum plurimis medicaminibus miſcetur. Collyrio vni etiam oomen dedit, ex eo quoque expreſſo vnguento crocino, quod crocomagma appellant.

Croci vis medica Galeno.

61. Ex Galeno *lib. 7. ſimplicium medicamentorum, cap. de croco.* Crocus paulùm etiam adſtringens quid obtinet, quod terreum, frigidúmque oſtendimus; ſed ſuperat in eo calefaciens. & qualitas, & facultas, vt tota eius eſſentia ſecundi ſit ordinis excalſacientium, & primi exſiccantium, proinde concoquendi quoque vim quandam obtinet, abiuuante ſcilicet in hoc, & paucula illa adſtrictione.

Croci vis in pediculos.

Ex Scaligero *exercitat. 246. ſect. 5.* Scoti aduerſùs pediculos induſia croco tingunt.

Croci fragrantia. Crocus cor recreat.

62. Ex Leuino Lemnio *lib. de plantis biblicis, cap. 38.* Crocus ſtagrantiſſimi eſt odoris, adeóque intenſi, vt cerebro vi ſoporoſa officiat. Cor verò ita recreat, vt digito annulari ſiniſtræ manus aſtrictus confeſtim ad cor penetret; tanta eſt illi cum corde ſocietas, vt vel foris, vel intus adhibitus abſque mora per arterias illuc perferatur.

Croci immoderatus vſus perpetuum riſum excitat.

Quo fit vt corpori venuſtatem adſerat, & colorem floridum conciliet; modò ne ſit immodicus eius vſus; nam immoderatus riſum perpetuum homini excitat, & (vt tradunt Medici) nimio gaudio hominem conficit, ſi trium drachmarum
63. pondere exhibeatur. Cùm itaque tantopere croco hominis cor reficiatur, non ſine ratione ſponſæ hortulo, ac viridariis crocus odoratiſſimis aliis herbis interſeritur, *Cant. 4.* ibi, *nardus, & crocus, fiſtula, & cinnamomum cum vniuerſis lignis libani, myrrha, & aloe cum omnibus primis vnguentis*, quibus deſignatur decor, atque ornatus omnium virtutum, oratio quoque Eccleſiæ, & piorum hominum, qui ſuauiſſimum odorem Dei naribus offundunt; iuxta illud Pſalm. 140. *Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo.* & Eccleſiaſtici 45. *ipſum elegit ab omni viuente, offerre ſacrificium Deo, incenſum, & bonum odorem.* & Apoc. 5. *Habentes ſinguli citharas, & phialas aureas plenas odoramentorum, quæ ſunt orationes Sanctorum.*

Crocus ſymbolum orationis.

Sectio XIV.

De ſymbolis purpuræ.

Pretioſum ſymbolicæ ſapientiæ tributum pendent purpuræ ex Plutarcho *de ſolertia animalium*, S. Hieronymo *ad Ageruchiam viduam, epiſt. 11. de monogamia, cap. 4.* Pierio *lib. 28. Hieroglyphicorum, propè finem*, Manutio *in Adagiis*, Aldrouando *lib. 3. de teſtaceis, cap. 5.* Cauſſino *lib. 8. myſtica ſapientia, ſymbolo 73.* & aliis. 1.

Digreſſio.

I. Significant purpuræ communitatem vitæ ſeruorum Dei, qui nihil proprium retinentes, conſerunt in commune quicquid habent, & de eo viuunt; ſic enim purpuræ, inquit Plutarchus *eo loci*, gregatim conſueſcentes, fauum quidem communiter, apium inſtar, conficiunt; in quo dicuntur generare; muſci, & algæ quicquid eſt eſui, ita in ſuas teſtas recipiunt, vt iis in orbem exertis quaſi circularem conuiuationem præbeant, vna alterius alimentum depaſcente. Et verò quis in hiſce non admiretur communitatem? Plutarchus *ibi*. 2.

Purpura ſignificãt communitatem vitæ ſeruorum Dei.

II. Coccineus color, quem pro purpureo ſumi ſolere aduertimus *quaſt. prima, ſectionis præcedentis*, ſanguinis Chriſti Domini typus fuit. Legimus *Geneſis* 38. inſtante partu Thamar, quæ ex Iuda conceperat, apparuiſſe geminos in vtero; atque in ipſa effuſione infantium vnum protuliſſe manum, in qua obſtetrix ligauit coccinum, dicens, Iſte egredietur prior; illo verò retrahente manum egreſſus eſt alter, quem vocauit Phares; poſtea egreſſus eſt frater eius, in cuius manu erat coccinum, quem appellauit Zara. Hoc myſterium expendens S. Hieronymus *in dicta epiſtola.* Quid loquar, inquit, de Thamar, quæ Zaram, & Phares geminos fudit infantes: In quorum natiuitate diuiſa maceria duos populos ſeparauit; & ligata manus coccino, conſcientiam Iudæorum iam tunc Chriſti paſſione reſperſit. 3.

Coccineus color ſymbolum eſt ſanguinis Chriſti Domini.

III. Eſt purpura Hieroglyphicum heluonis, qui de gula multatur. Pierius, Manutius, Aldrouandus, & Cauſſinus *locis citatis*; qui id probant primùm ex trito illo prouerbio, *Purpura voracior*; deinde ex natura purpuræ, vnde ortum illud adagium. nam, vt ait Plinius *lib. 9. cap. 36.* Lingua purpuræ longitudine digitali eſt, qua paſcitur perforando reliqua conchylia; tanta duritia aculeo eſt. Idem *cap. 37. eiuſdem lib.* Capiuntur, inquit, purpuræ paruulis, rariſque textu veluti naſſis in alto iactis. Ineſt iis eſca, cluſiles, mordacéſque conchę; has ſemineces, ſed redditas 4.

Purpura ſymbolum heluonum.

Purpura voracior, quid ſignificet hoc adagium.

maxi

mari auido hiatu reuiuiſcentes, appetunt purpuræ, porrectiſque linguis infeſtant; at illæ aculeo extimulatæ claudunt ſeſe, comprimúntque mordentia; ita pendentes auiditate ſua

Purpura quomodo capiantur.

purpuræ tolluntur. Alium modum capiendi purpuras afferunt Pierius, Aldrouandus, & Cauſſinus. Nempe paruam naſſam denſo contextu, exiguis maculis purpurarij piſcatores contexunt. intus in media naſſa ſtrombus piſcis illecebra appenditur, ad eam alliciendam: purpura maiorem in modum linguam diſtendere contendens, eò pertinere, & ſtrombum ipſum aſſequi conatur; & ne ab eſca quam ligurit, aberret, omnem eam neceſſe habet exerere. Itaque ipſa exerta ſugit eſcam, quoad plenitudine intumeſcentem retrahere non quit: vnde fit, vt eam piſcator liguritione irretitam comprehen-

5\. dat. Hæc illi ſcriptores, quæ optimè oſtendunt eſſe purpuram ſymbolum heluonum, qui gula pereunt. Hiſce verò quantum auctoritatis tribuit ille epulo purpuratus, de quo S. Lucas *cap.* 16. Homo, inquit, quidam erat diues, & induebatur purpura, & byſſo, & epulabatur quotidie

6\. ſplendidè? Vidiſti purpuram vorantem; iam vide & purpuram gulæ pœnas luentem; mortuus eſt diues, inquit Euangeliſta, & ſepultus eſt in

7\. inferno. Mannutius in illud adagium, *Voracior*

Purpura voracior, myſticus ſenſus huius adagij.

purpura, nouo quodam alio ſenſu (quem myſticum iure dixeris) interpretatur purpuræ voracitatem, nempe de colore, non de animante, quòd nimirum purpura tincta, omnia, quibus admota fuerit, velut ad ſe ſe rapiat, ſuóque co-

8\. lore res vicinas inficiat, addátque lucem. Alciatus etiam ſequenti emblemate, quod eſt quartum ſupra nonageſimum, elegantiſſimè deſcribit eos, qui lautioris victus ergò, in opulentiorum domos irrumpunt, vnde nihil præter damnum, aut etiam interitum conſequantur. Vel eos, qui luxus & gulæ intemperantia mortem præproperam ſibi accerſunt, ſuúmque in dentibus tumolum faciunt; ait enim,

Alciati emblema in capiunt ob gulam.
Gula ſymbolum.

Regnatórque penus, menſaque arroſor herilis
Oſtrea mus ſummis vidit hiulca labris.
Queis tenerā apponens barbam, falſa oſſa momordit:
Aſt ea clauſerunt tacta repentè domum;
Deprenſum, & tetro tenuerunt carcere furem,
Semet in obſcurum qui dederat tumulum.

9\. IV. Ariſtoteles *lib. 2. de partibus animalium, cap.*

Purpura eſt ſymbolū hominis maledici.

vlt. In purpuris, inquit, tantam obtinet vim lingua, vt teſtas conchyliorum tranſigere valeat, velut turbinum, quorum eſca capiuntur; his lingua pro aculeo habetur. Idem ſcribit Plinius *lib. 9. cap. 36.* Rectè igitur Pierius, & Aldrouandus aduertunt purpuræ lingua ſignificari maledicum hominem, qui probos, improbóſque æquè carpat.

10\. V. Sunt qui receſſum per purpuram oſten-

Purpura eſt ſymbolum receſſus.

dant; propterea quòd purpura nonniſi in imo reperiatur pelago, vnde verbum apud Apollonium Argonauticon primo πορφύρουσιν, quod purpuraſcere dicere poſſumus, vbi profundum eſſe interpres exponit, ea quam memorauimus purpuræ natura repetita. Ita *locis citatis* Pierius, & Aldrouandus, hinc colligentes Poëtas ſæpiùs

Purpureum, vice profundi.

ponere purpureum, pro profundum; & in hunc ſenſum dixiſſe Virgilium *Georg. 4.*

In mare purpureum violentior influit amnis.

VI. Hominem vno exanimatum ictu oſtendere qui volunt, purpuram ſaxo eliſam pingunt; 11.

Purpura eſt ſymbolum hominis vno ictu exanimati.

ſiquidem infectores aiunt, quas purpuras in artis ſuæ vſum parant, ſaxi vno ictu collidendas, vnde ſubitaneus ille ſanguis ad tinctum optimus emanat; quòd ſi ictus fefellerit, neque purpura ſtatim interempta fuerit, fruſtrà repeti, quia præ dolore ſanguis in vniuerſum corpus diffuſus euaneſcat. Hinc aiunt Homerum toties

Purpura cur vno ictu collidatur.

de iis, qui valido aliquo vulnere perempti fuerint, purpurea eos morte ſublatos dicere, quem imitatus Maro nunc (purpuream vomit ille animam, *Æneid. 9.*) quid huiuſmodi ſæpe profert: quamuis ad ſanguinem, in quo anima ſedem habeat, Seruius hoc referri putat. Pierius, & Aldrouandus *vbi ſuprà.*

VII. *Simia purpurata.* Adagium hoc ex ſimia, 12.

Purpurata ſimia quid ſignificet.

veſte purpurea induta deſumptum, in varios quadrat vſus, nempe vel in hos, qui tametſi magnifico cultu ſint ornati, tamen cuiuſmodi ſint, ex ipſo vultu, moribúſque cognoſcitur; vel in hos, quibus dignitas indecora additur; vel quoties rei per ſe fœdæ, aſcititia, peregrinaque ornamenta indecenter admouentur. Aldrouand.

VIII. Non minùs pulchrum à purpuris 13.

Purpura iuxta purpuram dijudicanda, quid ſignificet hoc adagium.

etiam ortum illud eſt prouerbium, *Purpura iuxta purpuram diiudicanda.* certiſſimum quippe iudicium ex collatione naſcitur. Vnde emptores, mercaturi purpuram, ne fallantur, alteram adhibent purpuram. Eo licebit vti, quoties negabimus, inſaniam, aut inſcitiam indoctorum plenè deprehendi, niſi cum eloquentium, & eruditorum ſcriptis conferantur. Etenim, ſi vel Salluſtium conferas cum Cicerone, iam velut obmuteſcit ille, alioqui per ſe diſertiſſimus. Ex Aureliano Flauij Vopiſci habemus, fuiſſe in Templo Iouis Capitolini pallium breue purpureum, laneſtre; ad quod cùm matronæ, atque ipſe Aurelianus iungeret purpuras ſuas, cineris ſpecie decolorari videbantur cæteræ, diuini comparatione fulgoris. Hoc munus Rex Perſarum, ab Indis interioribus ſumptum, Aureliano dediſſe perhibetur, ſcribens, Sume purpuram, qualis apud nos eſt. Nam poſtea diligentiſſimè & Aurelianus, & Probus, & proximè Diocletianus, miſſis diligentiſſimis confectoribus, requiſiuerunt tale genus purpuræ, nec tamen inuenire potuerunt. Aldrou. & Manut.

IX. Purpuram eſſe ſymbolum regiæ digni- 14.

Purpura eſt ſymbolum regiæ dignitatis, ex Chryſ. homil. 32 in epiſtolam 2. ad Corinth.

tatis notat Caſſiodorus *lib. 9. var. epiſt. 1.* Quem in ſenſum Gregorius Nazianzenus *orat. 12.* De ſe ipſo altera, Vos, inquit, Imperatores purpuram reuerenter habete. Sed vnde tantus honos purpuræ, vt ſceptri ſit ſignum? num quòd ſupremus color, ſupremæ quoque poteſtatis ſit index? an quia, vt liquet ex eruditis commentariis Eliæ Cretenſis Epiſcopi in hunc locum Nazianzeni, Reges debent eſſe parati ad obeundam pro ſubditis mortem; id enim myſterij eo maximè colore denotari?

X. Denique, vt purpuræ adiungamus cro- 15.

Crocus eſt ſymbolū humilitatis.

cum, quódnam expreſſius humilitatis ſymbolum requiras, quàm hunc florem, qui gaudet calcari, & atteri, pereundóque melius prouenit, ideo iuxta ſemitas, ac fontes lætiſſimus, vt teſtantur Theophraſtus *lib. 6. de hiſtoria plantarum, cap. 6.* & Plinius *lib. 21. cap. 6.*

Sectio XV.

De Atramento, Chalcantho, Vitriolo, Miſy, Sory, Chalcite, Melanteria, Pſorico, & Sepia.

1. *Atramenti etymon.* QVÆSTIO I. eſt de atramenti generatim accepti etymo, colore, genere, materia, vſu.

Atramentum ita denominatur ab atro, quem habet colore. S. Iſidorus *lib.* 19. *originum*, *cap*.17. Braſauolus *in examine terrarum, pag*.469. Agricola *lib*.3. *de nat. foſſilium, pag*.212. & Perottus *in ſecundum Martialis epigramma ad Domitianum*. Atrum autem propriè nigrum ſignificat, vnde atritas à veteribus nigredo dicebatur; ex hoc atramentum deducitur. Perottus *ibidem*. Verùm cùm plura ſint diuerſorum colorum atramenta, vt patebit ex mox dicendis, planum eſt eam etymologiam non quadrare in genus atramenti, quatenus id ſpargitur in omnes ſuas ſpecies, ſed in primariam ſolùm ſpeciem atramenti, quod antonomaſticè eſt tale, éſtque inter atramenta principale analogatum.

2. *Atramenti genus.* Eſſe autem atramentum numerandum inter viliores, eóſque factitios colores, teſtantur Plinius *lib*.35. *cap*.6. & Volaterranus *lib*.27. *Philologia, pag*.648. Idem inter colores, qui arte fiunt, recenſet Vitruuius *lib*.7. *Architectura, cap*.10. cùm autem ſint plura atramentorum genera, vt oſtendet ſequens quæſtio; omnibus commune eſt, ſole perfici. Plinius, & S. Iſidorus *ibid*. Hinc ſequitur proximum genus atramenti eſſe colorem, ſeu pigmentum; an autem ſuccus concretus ſit remotum eiuſdem genus, ſaltem pro aliqua illius ſpecie, *infra* dicemus.

3. *Atramenti materia.* Materiam ſaltem remotam atramentorum in genere indicat Albertus Magnus *lib*.5. *mineralium, c*.3. ibi, Atramenta, inquit, omnia ex terra, & aqua ſunt; & primò ſunt liquida, & poſtea coagulata; & iterum poſtea calido, & humido diſſolubilia; calorem autem accipiunt. Secundùm maiorem, & minorem ſubtilitatem terrei, & decoctionem eius in humido, & maiorem, & minorem perſpicui aëris immixtionem, quando terreum in aqua decoquitur: eſt autem hoc medium lapidum, & metallorum; quoniam & compoſitionem habet lapidis, & aliquando ſplendorem metallorum. Hæc Albertus.

4. *Atramenti vſus.* Præcipui vſus atramenti ſunt ſcribere, imprimere, tingere, pingere, mederi. Id verò magis perſpicuum fiet, cùm atramentorum genera iam iam recenſebimus.

5. *De atramẽti diuiſione.* QVÆSTIO II. de atramenti diuiſione. Plura eſſe atramentorum genera conſtat ex duplici, quæ ſequitur, diuiſione, quæ ſumitur penes varietatem tum vſuum, tum colorum ipſius atramenti. *Atramenti genera quot ſint.* Et quidem attenta diuerſitate vſuum huius pigmenti, atramentum aliud eſt ſcriptorium, aliud librarium, ſeu impreſſorium, aliud ſutorium ad tingendas pelles, aliud tectorium ad coloranda ædificia, aliud pictorium, aliud tinctorium. Plinius *lib*.34. *cap*.12 meminit ſutorij, *libro* autem 35. *cap*.6. librarij, & tectorij. Huius vtriuſque Vitruuius *lib*.7. *cap*. 10. Librarij & ſutorij Dioſcorides *lib*.5. *cap*.68. & *cap*.103. & *ibi* Matthiolus. Scriptorij, & ſutorij Galenus *lib*.9 *ſimplicium medicam. pag*.96. & 98. Sutorij, ſcriptorij, & pictorij Braſauolus *in examinem terrarum, pag*.271. & 272. S. Iſidorus *lib*.19. *cap*.17. ſcribit atramentum eſſe neceſſarium picturæ, & quotidiano vſui. Atramentum verò ſutorium vſui eſſe denigrandis coriis, lanis, & capillis, docet Agricola *lib*.3. *de natura foſſilium, pag*.214.

Colorum etiam varietas varia parit atramenti genera; namque, vt obſeruat Albertus Magnus *proximè* citatus, atramentum aliud eſt album, aliud rubeum, aliud citrinum, aliud fuſcum declinans ad nigredinem, aliud viride, à plerìſque vitriolum appellatum. Efficacius autem, inquit, in genere fuſci atramenti eſt, quod ſplendorem quendam auri prætendit, perinde ac ſi puluis aureus, in ipſo ſparſus, obſcurè reluceat. Braſauolus *in examine terrarum*, *pag*.469. & 470. ait atramentum aliud eſſe nigrum, aliud album, aliud rubrum, aliud flauum. Cardanus *lib*.8. *de ſubtilitate, pag*.281. meminit atramenti nigri, rubri, aurei, & cærulei.

Differentias etiam atramenti candidi, pallidi, viridis, & cærulei agnoſcunt Plinius *lib*. 34. *cap*.12. & Agricola *lib*. 1. *de natura eorum, qua effluunt ex terra, pag*. 103. & *lib*.3. *de nat. foſſilium, pag*.213.

QVÆSTIO III. de atramento ſcriptorio, tectorio, & librario. Vt meliùs ea intelligantur, quæ de his atramentis dicturi ſumus, 6. *De atramento ſcriptorio, tectorio, & librario.*

Supponimus primò ex Perotto *in ſecundum Martialis epigramma ad Domitianum*, atramentum ſcriptorium dici etiam librarium, & à tectoriis tectorium; eóque nos vti in ſcribendo, ac pingendo. Atramentum autem librarium imprimendis typis dicatum, Braſauolus *in examine terrarum*, *pag*.472. appellat pictorium, atque alio nomine chalcographorum. *Atramenti ſcriptorij, librarij, & tectorij etymon.*

Supponimus ſecundò ex Braſauolo *ibidem* atramentum ſcriptorium compoſitionem quandam eſſe, non terram mineralem nigram, qua atramentum ad ſcribendum fiat. *Atramentum ſcriptorium non eſſe terrã mineralem.*

Supponimus tertiò ex Cardano *lib*.8. *de ſubtilitate, pag*.280. & 281. vernicem, iuniperi ſcilicet lacrymâ, chartis commodè illini, ne diffluat atramentum; quippe illa ſicca, ac tenuis, combibit liquorem, ac ſiſtit. Porrò è ſicca vernice, & lini oleo fit liquida vernix, ad omnes cœli impetus coërcendos aptiſſima; vnde picturis addi ſolet. Probatur autem pura, quæ colores non vitiet, perſpicua, tenuiſſima, ſplendida; adeò vt colores illuminet, non obtundat; lumen verò ipſum repercutiat; & ſolida, ac firma, ſic vt aquæ vdo, ſalſugini, ventis, pulueri, ſolíque incorrupta maneat, & æterna. Olim loco eius cera tenuiſſima, vel oui albo ac ſandyce factitia, vel creta cum nitro vtebantur. Cardanus. Plura de vernice vide *ſect*.8. *huius cap*. 7. *Vernicis materia, & vſus.*

His præmiſſis, videndum eſt quæ ſit horum atramentorum materia, quomodo conficiantur, & quibus ſint deſtinata vſibus. Quicquid autem eruditionis redolet atramentum, hauriemus ex ipſis Scriptorum fontibus. 8.

Ex Plinio *lib*.35. *cap*.6. Atramentum numeratur inter factitios colores; quanquam eſt & terra geminæ originis. Aut enim ſalſuginis modo emanat, aut terra ipſa ſulphurei coloris ad hoc probatur. Inuenti ſunt pictores, qui è ſepulchris 9. *Atramenti materia, generatio, & vſus ex Plinio.*

carbones

carbones infectos effoderent. Sed importuna hæc omnia, ac nouitia. Fit enim, & fulgine pluribus modis, reſina, vel pice exuſtis. Propter quod officinas etiam ædificauere, fumum eum non emittentes. Laudatiſſimum eodem modo fit è tædis. Adulteratur fornacium, balineatúmque fuligine, quo ad volumina ſcribenda vtuntur. Sunt qui & vini fæcem ſiccatam excoquant; affirmántque, ſi ex bono vino fæx fuerit, Indici ſpeciem id attamentum præbere. Polygnotus, & Mycon celeberrimi pictores Athenis, è vinaceis fecere, tryginon appellant. Apelles commentus eſt ex ebore combuſto facere, quod elephantinum vocant. Apportatur & Indicum ex India, inexploratæ adhuc inuentionis mihi. Fit etiam apud infectores ex flore nigro, qui adhæreſcit æreis corticis. Fit & è tædis ligno combuſto, tritíſque in mortario carbonibus. Mira in hoc ſepiarum natura, ſed ex his non fit. Omne autem atramentum ſole perficitur, librarium gummi, tectorium glutino admixto. Quod autem aceto liqueſactum eſt, ægrè eluitur. Hæc Plinius.

10. *Atramenti materia, generatio, & vſus ex Dioſcoride.*

Ex Dioſcoride *lib. 5. cap.* 102. aliàs 139. quod eſt de fuligine pictoria. Fuligo, qua pictores vtontur, ex vitrariis officinis colligi ſolet; ſiquidem ei palma tribuitur. Vis ei ad adſtringendum, & erodendum efficax. Fracta cum roſaceo cerato ad cicatricem perducit. Idem *cap.* 103. aliàs 140. *eiuſd. libri.* Atramentum, inquit, librarium, quo ſcribimus, fuligine è tædis coacta colligitur. In ſingulas libras gemmis, ternę fuliginis vnciæ adiiciuntur. Fit etiam è reſinarum, & pictoria fuligine, de qua paulò antè diximus. Aſſumitur autem fuliginis mina, gummi ſeſquilibra, glutinis taurini, atramenti ſutorij, ſingulorum ſeſcuncia. Additur conuenienter erodentibus medicamentis, ambuſtis, ex aqua commodè craſſiùs illinitur, ſed non ante ſoluatur, quàm cicatricem ioduxerit; ſanatis ſiquidem vlceribus, ſua ſponte decidit. Hæc Dioſcorides.

11. *Atramenti vſus ex Galeno.*

Ex Galeno *lib. 9. ſimplicium medicam. cap. de atramento ſcriptorio, pag.* 96. Atramentum, quo ſcribimus admodum & ipſum deſiccat aqua ſolutum; vlcera autem igni ambuſta protinus illitum iuuat; at ſi acetum quoque babeat, multò magis.

12. *Atramenti materia, generatio & vſus ex Vitruuio.*

Ex Vitruuio *lib. 7. Architectura, cap.* 10. Vt conficiatur atramentum, cuius vſus in operibus magnas habet neceſſitates; ædificandus eſt locus, vti laconicum, & expoliendum marmore ſubtiliter, & læoigandum. Tum ante id fiat fornacula habens in laconicum nares, & eius præfurnium magna diligentia comprimatur, ne flamma extrà diſſipetur. Dein in fornace reſina collocetur. Hanc autem vis ignis vrendo cogat emittere per nares intra laconicum fuliginem. Quæ circa parietem, & cameræ curuaturam adhæreſcit, inde collecta partim componitur ex gummi ſubacto ad vſum atramenti librarij, reliquo tectores glutinum admiſcentes in parietibus vtuntur. Si autem hæ copiæ non fuerint paratæ, ita neceſſitatibus erit adminiſtrandum. Sarmenta, aut tædæ ſchidiæ comburantur, cùm erunt carbones extinguantur. Deinde in mortario cum glutino terantur, ita erit atramentum tectoribus non inuenuſtum. Non minùs ſi fæx vini areſacta, & cocta in fornace fuerit, & ea contrita cum glutino in opere inducatur, per quam atramenti ſuauem efficiet colorem, & quò magis ex generoſo vino parabitur, non modò atramenti, ſed etiam Indici colorem dabit imitari. Hæc Vitruuius.

13. *Atramenti materia, generatio, & vſus ex Iſidoro.*

Ex Iſidoro *lib. 19. originum, cap.* 17. Atramentum, quod picturæ, & quotidiano vſui inſeruit, fit fuligine plurimis modis ſuper ardentes tædas reſina adiecta, lacuſculo ædificato, qui fumum retineat. Huic pictores cum aqua miſcent gluten, vt illuſtrius reſplendeat. Ad feſtinationem autem operis etiam ſarmentorum veterum carbones cum glutino triti inducendis parietibus atramenti ſpeciem reddunt. Sunt & qui vini fæcem ſiccatam excoquant, affirméntque ſi ex bono vino fæx fuerit, Indici ſpeciem id attamentum præbere. Sed & ſarmentum vuæ nigtæ vino optimo tinctum, poſtea quàm ſiccitate aruerit ſi exuras, & conteras, adiecto glutino, nitorem Indici reddet. Hæc Iſidorus.

14. *Atramenti vſus ex Fernelio.*

Ex Fernelio *lib. 6. de methodo medendi, cap.* 20. Seu igni, ſeu aqua, oleóve feruente ambuſta fuerit corporis pats quæpiam, ardorem extinguet, & inflammationem ſedabit atramentum ſcriptorium, ſi ab vſtione protinus atripiatur, & ex aqua tepida applicetur.

15. *Atramenti materia, generatio, & vſus ex Braſauolo.*

Ex Braſauolo *in examine terrarum, pag.* 471. & 472. Atramentum ex fuligine tædarum fit; temperatúrque in libram gummi, quadrante addito fuligiois; fit & de fuligine reſinarum, & pictoria, huius pondo, gummi pondo ſemis, taurini glutinis denarius ſemis, atramenti ſutorij tantumdem. Et hoc quidem atramentum erat in vſu apud antiquos. Cùm autem à noſtris pharmacopolis diuerſa fiant atramenta; vnum eſt valde commune, ex gallis, vittiolo, gummi, & vino; cuius compoſitionem indicant ſequentes verſiculi.

Vitrioli quarta, media ſit vncia gummi.
Integra ſit galla, ſuperaddas octo phalerni.

16. *Vitrioli vox æquiuoca.*

Vt autem aſſequaris, qoid intelligat Braſauolus *eo loci*, nomine vitrioli; aduerte æquiuocam eſſe eam vocem, duóque illa ſignificari; primùm, ſuccum quendam concretum, foſſilémque, qui alio nomine dicitur chalcanthum, ſeu atramentum ſutorium, de quo *quæſt. ſequenti.*

Vitrioli herba qualis.

Deinde herbam quandam notam, quæ, vt obſeruat fabrica mundi, naſcitur in muris, & valet ad purganda vaſa fæculenta; atque Græcè dicitur ἑλξίνη, Latinè parietaria, Italicè, *vitriolo.*

Helxine herba qualis.

De hac herba Dioſcorides *lib. 4. cap.* 37. aliàs 81. Helxine, inquit, naſcitur in parietinis, 17. ſepibus, & maceriis; folia ei Mercurialis inſunt, hirſuta; cauliculi ſubrubentes, & circa eos veluti ſemina aſpera, adhærentia veſtibus; folia refrigerandi, ſpiſſandiqoe naturam habent; qua ex cauſa ſanant illitu ſacros ignes, aduſta, panos incipientes, tumores, inflammationéſque. Succus eius cum ceruſſa, ignibus ſacris, & vlcetibus quæ ſerpunt, commodè illinitur; imponitútque podagris cum hircino adipe, aut cerato Cypriano; veterem tuſſim emendat, cyathi pondere hauſtus; tonſillis inflammationem ſentientibus vtiliter & gargarizatur, & oblinitur; aurium dolorem cum roſaceo, inſtillatus leuat. Matthiolus *in lib. 4. Dioſcoridis, cap.* 81. Helxinen, inquit,

Parietaria herba qualis.

Vitrioli herba vſus.

herbam omnibus notiſſimam, à Dioſcoride hîc deſcriptam. Officinarum vulgus Parietariam appellat; quòd in ædificiotum parietibus naſcatur, alij, quòd detergendis vitreis poculis ſit aptiſſima, vitreolam nominant. Eidem herbæ Galenus *lib.9. ſimplicium medicam.cap.de helxine*, plures tribuit medicos vſus, & præterea vim extergendi vaſa vitrea;obſeruátque illam pleriſque appellari Helxinen, aliis Perdicium, aliis Partheoiom, aliis Sideritin, aliis Heracleam.

18. *Vitriolum atramento neceſſarium quale.*

His præmiſſis, cùm legis atramentum ſcriptorium fieri ex vitriolo, nomine vitrioli nequaquam accipias Helxinen, ſeu Parietariam, ſed chalcanthum, vel,quod idem eſt, atramentum ſutorium; nam auctores docentes modum parandi atramenti ſcriptorij, pro vitriolo, ponunt atramentum ſutorium, vt patet ex citatis Dioſcoride, & Braſaoolo. Idem patet ex Cardano *lib*.8. *pag*.281.

19. *Atramenti materia & generatio ex Cardano.*

Supereſt videamus, quid de ſcriptorio atramento ſcripſerit Cardanus. Ergo *lib*.4. *de ſubtilitate*, *pag*.136. Fit, inquit hic auctor, niger colur aduſtione aërei, vel terrei bumidi; aërei quidem, vt atramentum pro typis, quod fit fumo olei ſeminis lini; tum verò carbones, & fuligo, terrei. Idem *lib.8. de ſubtilitate, pag*. 264. deſcribit modum conficiendi rubri atramenti, ex braſilio, ſeu verzino; ſed eum nos retulimus *ſuprà ſect*. 13. *huius cap. quæſt*. 6. Idem *pag*. 281. *eiuſd. lib*. 8. differens de modo parandi atramenti ſcriptorij aurei, cærulei, & nigri. Cæruleum, inqnit, fit è cærulea terra, vel lapide cyaneo, tum aureum è purpurina, vel auro. At nigrum, quod commune eſt, ſic fit. Gallæ confractæ recentis lib.1. lacrymæ Arabicæ, florum cum corticibus mali punici, ſingulorum libræ dimidium, octo diebus in 6. libris aquæ macerentur; pòſt coquantur donec aquæ pars tertia decedat feruenti, amotóque ab igne addantur chalcanthi tenuiſſimè triti lib. 1. miſceantútque omnia, donec frigeſcat, & poſt dies decem linteo denſiore coletur, ac ſeruetur. Antiquo tempore pro ſcribendis libris fuligo balneorum, & fornacum in vſu erat. Et nunc ad excudendos libros fuligine olei lini cum ipſo oleo vtuntur. Scio qui fecerit optimum, quod tamen poſt ſex menſes ex toto euaneſceret è chartis magna fraude. Quærenda igitur ratio huius. Scimus quoniam terrea manent, humida non manent; & quæ tenuia ſunt, euaneſcunt celerrimè; vnde aqua ardens ſtatim diffugit. Chalcanthum igitur in ſpiritum redactum, & humidæ, tenacique materiæ mixtum, hoc efficere poteſt. Vnde quæ pro magno miraculo referuntur de Apollonio Tyanæo, quòd bis eo accuſato, chartam ſinceram, ac puram accuſator inuenerit, ſeu Imperator, ſeu Tigillinus, ſi modò vera ſunt hæc inter tot Philoſtrati impudentia mendacia, & meras fabulas, miraculo omni carere potuit. Sed litteræ quæ arte hac carent, multis modis delentur; aut tenuiſſimo gladio chalybeo,aut puluere noſtri aluminis, quem ſæpè vtilem expertus ſum, aut aqua diſtillationis chalcanthi, & halinitri. Delentur & aqua ſecunda, quæ inferiùs deſcribetur ad tollendos pilos. Sed plus eſt ſcientiæ in vſus modo, quàm in inuentione. Siquidem ſi puluere delendæ ſunt, affricandus eſt digitis molliter; ſi ferro, celerrimè, & leuiſſimè tractandus gladius; ſi aqua, caue ne dum litteras ſtudes abradere, chartam laceres. Hæc Cardanus.

Atramenti rubri materia.

Atramentum cæruleum. Atramentum aureum.

Atramenti nigri materia.

20. *Atramentum cur è charta aliquando euaneſcat.*

21. *Littera ſcripta quo arte deleantur.*

22. *Characteres qui euaneſcant, vel qui primùm inuiſibiles, deinde viſibiles fiant.*

Quomodo autem fieri poſſint characteres qui vel conſtitutis diebus è papyro euaneſcant, vel papyrum corrodant, vel citò euaneſcant; quomodo item litteræ formari poſſint, quæ primùm inuiſibiles, at poſt aliquod tempus viſibiles fiant, lege apud Portam *lib*.16. *magia naturalis*, *cap*. 9. Sed totus ille liber ſcatet his miraculis; vide ſi placet. Vnde verò habeat vitriolum, vt nigrorem impertiat atramento ſcriptorio, explicabimus *quæſt. ſequenti* ex Cardano *lib.5. de ſubtilitate*, *pag*.167.

23. *De chalcantho, ſeu vitriolo, vel atramento ſutorio.*

QVÆSTIO IV. de chalcantho,ſeu vitriolo, vel, quod idem eſt, de atramento ſutorio. Quæ de hoc atramento ſunt dicenda, ſpectabunt ad eius nomen, genus, materiam, colorem, venam,generationem, ſpecies, oleum, vires,vſus, figuram.

24. *Vitrioli plura nomina.*

Dico primò huic atramento plura eſſe impoſita nomina; ea ſunt chalcanthum, vitriolum, atramentum ſutorium. Illud vocant chalcanthum, & atramentum ſutorium Plinius *lib*. 34. *cap*.12. Dioſcorides *lib*.5. *cap*. 68. aliàs 74. & *ibi* Matthiolus, Galenus *lib*. 9. *ſimplicium medicamentorum*, *cap. de chalcantho*, *pag*. 98. Braſauolus *in examine terrarum*, *pag*. 470. Agricola *lib*. 3. *de natura foſſilium*, *pag*. 212. Perottus *in Martialis Epigramma ſecundum ad Domitianum*, Falloppius *lib*. 5. *foſſilium*, *cap*.1. *&* *cap*.11. *ſub finem*, & alij. Vitriolum appellant Albertus Magnus *lib.5. mineralium*, *cap*. 3. & *locis citatis* Matthiolus, Braſauolus, Perottus, & Falloppius: eodem nomine vtuntur Agricola *lib*. 3. *de natura foſſilium*, *pag*. 213. Cardanus *de ſubtilitate lib*. 5. *pag*.165. 166. *&* 167. & Fernelius *lib*. 6. *de methodo medendi*, *cap*.12. *&* 16. idem Fernelius *lib*. 4. *de methodo medendi*, *cap*. 7. & Cardanus *dicto libro quinto*, *pag*.165. *&* 166. vitriolum vocant chalcanthum, vtroque vſi nomine. Sed enim alias etiam appellationes ſufficiunt alia idiomata; quippe, teſte Matthiolo *cap*. 74. *in lib*. 5. *Dioſcoridis*, vulgo chalcanthum vocatur *Coppa roſa*. Et Braſauolus *in examine terrarum*, *pag*. 472. Hiſpani, inquit, vitriolum *coparoſa*; Galli *couperoſze*; & Germani *Kupfer vvaſſer*, id eſt, aqua cupri, vocant; & re vera condenſatur; quod abſoluto vocabulo vitriolum nos dicimus, & ab auctoribus chalcanthum. Cuperoſa etiam vocatur Cardano *lib*. 5. *de ſubtilitate*, *pag*. 166. Sed, quoad fieri poteſt, reddenda eſt ratio aliquorum, ex iam allatis, nominum. Pro qua re

25. *Vitrioli plura nomina, & eorum etymologia.*

Dico ſecundò atramentum ſutorium Græcis vocari chalcanthum,à voce Græca *χαλκὸς*, quæ ſignificat æs; à quadam ergo æris ſimilitudine vocatur hic ſuccus chalcanthum. Perottus *in ſecundum Martialis Epigramma ad Domitianum*, & Agricola *lib*.3. *de natura foſſil. pag*.212. Idem videtur indicaſſe Plinius *lib*.34. *cap*.12. ibi, Græci cognationem æris nomine fecerunt & atramento ſutorio; appellant enim chalcanthum. Idem appellatur atramentum ſutorium, quòd inficiendis coriis, & pellibus vſurpetur à ſutoribus,

toribus, Plinius, Agricola, Perottus *locis citatis*, & Braſauolos *in examine terrarum*, *pag.* 466. Nuncupatur autem vitriolum, ſeu vitteolum à vitri ſimilitudine, quòd ſcilicet vitri modo pelluceat. Braſauolus *in examine terrarum*, *pag.* 465. Perottus *proximè* citatus, Agricola *lib.* 3. *de natura foſſilium*, *pag.* 213. & Matthiolus *in caput* 74. *libri* 5. *Dioſcoridis*; quam vitrioli appellarionem licèt Agricola eo loci dicat promanaſſe à ſuperiori ætate, eam tamen non eſſe tam nuperam, & nuuitiam inde pater, quòd ea vox erat in vſu tempore Alberti Magni, eam ipſo vſutpante *lib.* 5. *Mineral. cap.* 3. Habet verò illud nomen magnum fundamentom in Plinio; hic enim *lib.* 34. *cap.* 12. Color, inquit, chalcanthi eſt cæruleus per quàm ſpectabili nitore, vitrúmque eſſe creditur; diluendo fit atramentum tingendis coriis. Cùm autem Albertus, & Matthiolus ſcribant, *vitreolum*; reliqui ſcribunt, *vitriolum*. De nominibus atramenti ſitorij duo addit Braſauolus *in examine terrarum*, *pag.* 465. & 466. primum, hoc atramentum, ab antiquis vocatum chalcanthum, à recentioribus, nec iis Arabibus corrupto vocabulo, appellari colchotar. Alterum, id quod à Serapione *Zeg* dicitttt, à recentioribus cenſeri eſſe vitriolum; eos tamen falli, quod *Zeg* Serapionis non ſit chalcanthum, ſed antiquorum miſy; at noſtrum vitriolum ſit & chalcanthum, & atramentum ſurorium. Atque hæc de nomine vitrioli; iam verò pergamus ad illius genus.

Chalcàthum vocari etiam colchotar.

26. Dico tertiò, vitriolum, ſeu chalcanthum eſt ſuccus concretus, ſeu ſub genere ſucci concreti. Agricola *lib.* 3. *de natura foſſilium*, *pag.* 212. & *lib.* 12. *de re metallica*, paſſim toto eo libro, præſertim autem *pag.* 465. *ſub initium*, Falloppius *lib.* 4. *de aquis medicatis*, *cap.* 8. *pag.* 215. & *lib.* 5. *foſſilium*, *cap.* 1. & 2. Probatur autem id primò ex Dioſcoride, qui *lib.* 5. *cap.* 68. Omne, inquit, atramentum ſutorium eſt gelatus liquor; atqui gelatus liquor, & ſuccus concretus non differunt. Secundò ſuccum concretum appellamus materiam omnem facilè eliquabilem ab humido, quæ præterea habeat in ſe nitorem, ſeu luciditatem aliquam, vt patet ex alumine, ſale, aliiſque ſuccis concretis, ſed huiuſmodi eſt omne chalcanthi genus; ergo, &c. Maior, & minor huius ſyllogiſmi eſt Falloppij *lib.* 4. *de aquis medicatis*, *cap.* 8. Tertiò illud eſt peculiare ſuccis concretis, vt ſemper in ipſorum fodinis reperiatur aliqua portio ſucci nondum concreti, eiuſdem ſpeciei cum ipſo ſucco concreto, teſtatur Falloppius *lib.* 5. *foſſilium*, *cap.* 11. *pag.* 296. ſed huiuſmodi eſt chalcanthum, ex eodem auctore *ibidem*; ergo. Denique idem confirmabitur *infrà*, vbi de generatione vittioli diſſeruerimus.

Vitriolum eſſe ſuccum concretum.

27. Dico quartò, vittioli materiam perdiſcere potiſſimùm debemus ex Agricola, qui *lib.* 1. *de ortu*, & *cauſis ſubterraneorum*, *pag.* 9. Cùm, humor, inquit, cotroſit pyriten ærosum, & friabilem, fit ſuccus acerbus; ex quo oritur atramentum ſutorium, & interdum alumen liquidum. Idem *lib.* 5. *de ortu*, & *cauſis ſubterraneorum*, *pag.* 62. Atramentum, inquit, ſutorium ſubuiride, quod ſpeciem gerit capillorum, naſcitur è pyrite pallido, etiam cùm domi in ciſta incluſus aëre humido reſoluitur. Idem *in Bermanno*, *pag.* 413. affirmat atramentum ſutorium confici ex pyrite, ſiue, quod pro eodem reputat, ex marchaſita. Idem *lib.* 3. *de ortu*, & *cauſis ſubterraneorum*, *pag.* 44. Pyrites, inquit, non eſt terra, ſed potiùs miſtum quoddam ex lapide, & ære conſtans; cùm igitur aqua pyritæ offuſa, vel frigore congelaſcit, vel exſiccatur calore, fit atramentum ſutorium, quod proinde terra nulla ratione dici poteſt. Et quidem ſicut ſalſus ſuccus condenſatur in ſalem; amarus in nitrum; ita aſtringens & calidus alter in alumen, alter in atramentum ſutorium. Porrò artifices non diſſimiliter, ac natura, aquas id genus ſuccis imbutas, ad ſpiſſitudinem decoquunt, & ex ſalſa conficiunt ſalem: ex aluminoſa alumen: ex ea, quæ atramento ſutorio infecta eſt, atramentum ſutorium; imitantur verò artifices naturam calore conſpiſſantem ſuccos liquidos, frigore condenſantem eoſdem imitari non poſſunt. Sed ex ſucco aſtringente non tantùm fit alumen, & atramentum ſutorium, verùm etiam ſory, chalcitis, miſy, quòd flos eſſe videtur atramenti ſutorij; cùm autem humor cortoſerit pyriten ærosum, & friabilem, fit talis ſuccus aſtringens; id quod experimentum docet: nam atramentum ſutorium viride, in capilli figuram formatum, ſæpenumero ab eiuſmodi pyrite procedit per melanteriam, quæ eum vndique complectitur; & ex tali pyrite non atramentum modò ſutorium, ſed etiam alumen excoquunt artifices; magnam enim inter ſe cognationem habent. Idem *lib.* 12. *de re metallica*, à *pag.* 461. *ad pag.* 465. docet atramentum ſutorium fieri ex triplici materia, nempe vel ex aqua atramentoſa, vel ex melanteriæ, & ſoryos, & chalcitidis diluto; vel ex terris, aut lapidibus, aut miſtis atramentoſis. Idem *lib.* 3. *de natura foſſilium*, *pag.* 212. Pyrites, inquit, ærosus, qui & chalcites dicitur, ſoreis, & melanteriæ, quam etiam atramentum metallicum vocant, parens eſt, & effector; atque ea ruſus atramentum ſutorium, & alia ſibi ipſis cognata gignunt; quod in primis Goſelariæ licet videre, vbi glebam ſubrotundam cinerei coloris, ſed obſcuri, vocant lapidem atramenti: etenim in eius medio reſider pyrites ille pallidus, & ferè reſolutus, magnitudine nucis, plerunque iuglandis; quem vndique complectitur interdum ſory, interdum melanteria; per cuius omnes partes ad eundem pertinent venulæ atramenti ſubuiridis, quod præſefert ſpeciem capillorum ſimul extentorum, & inter ſe cohærentium; atque atramentum ſutorium tam ars, quàm natura efficit ex aqua, & eo, quod ſory nominatur, & melanteria, chalcitide etiam; ſed fuſſile ex huiuſmodi humore conſtat, qui gelu concreuit, aut in venis, vel venulis, vel commiſſuris ſaxorum. Atque hæc de vitrioli materia ex Agricola, quem ſolum citauimus; ſed ille vnus eſt inſtar omnium. Sed Agricolæ liceat illud vnum addere ex Matthiolo *in lib.* 5. *Dioſcoridis*, *cap.* 74. nempe chalcanthi materiam, quoniam guſtantibus linguam vellicat, aſpero, adſtringentique ſit ſapore, à pleriſque exiſtimatam eſſe conſtare ſulphureis, ferreis, ac æreis qualitatibus, quia etiam aluminis, nitri, ſaliſque.

Vitrioli materia qualis.

Vitriolum fieri ex pyrite, ſeu marcaſita.

28.

Vitriolum fieri ex ſucco aſtringente.

29.

Vitrioli triplex materia.

Pyrites pater vitrioli.

Vitriolum aliud natiuum, aliud factitium.

30.

Vitrioli acritudo, & ſapor.

31. *Vitrioli vena, & fodina.*

Dico quintò cùm vitriolum non ſolùm patetur arte, ſed etiam fodiatur, ex *infrà* dicendis, oportet eſſe venas aliquas, fodináſve, vnde eruatur; de his ergo aliqua adnotemus ex Matthiolo, qui *in lib. 5. Dioſcoridis, cap.* 74. Chalcanthi, inquit, vena, quæ foditur in agro Senenſi, pluribus ſanè locis, præſertim maritimis in ſyluestribus plerunque vallibus, terrea potius, quàm ſaxea viſitur, colore ſubcinereo, maculis nonnullis reſperſa, quarum aliæ ferri rubiginem, aliæ æruginem, colore referunt.

Vitrioli dum eruitur fœtor.

Hæc dum foditur, fœtidum, graucolentémque halitum eructat, ſulphuris ferè inſtar: quam ob cauſam in concluſis, concameratíſque cuniculis nuſquam foditur, ſed aperto vndique cœlo. Quippe ſi in ſubterraneis foderetur ſpeluncis, metallorum modo, ob acerrimum, fœtidiſſimúmque vaporem, foſſores noxio concluſo ſpiritu facilè interirent.

32. *Vitriolum an ſit finis fodiendi.*

Hæc Matthiolus. Sed notatu dignum eſt, quod obſeruat Falloppius *lib. 5. foſſilium, cap.* 11. vbi, Omnes, inquit, venæ metallorum finiunt in chalcanthum, & cùm metallum vſque adeò effoſſum eſt, vt appareat vitriolum, non eſt vlteriùs procedendum, quia vitriolo indicatur inibi nihil plus metalli ineſſe, vt teſtatur Plinius *lib. 33. cap. 6.* vbi ait apud antiquos finem effodiendi metalla, fuiſſe venam aluminis repertam, illam quippe indicaſſe, nihil amplius metalli inibi ſupereſſe, proinde ea viſa, ab effoſſione deſiſtere ſolitos; atqui per alumen nonnulli exponunt terram quandam vſtam in terræ viſceribus, quæ eſt vitriolum vulgare. Hæc Falloppius, non ex ſua, ſed aliorum ſententia, quam ipſe non magnopere approbare videtur. Et ſanè durum videtur, nomine aluminis intelligi vitriolum. Porrò de alumine Plinius *loco citato*, Finis, inquit, antiquis fodiendi ſolebat eſſe alumen inuentum, vltrà nihil quærebatur. Nuper inuenta æris vena infra alumen alba, nullum finem ſpei fecit. Hæc Plinius.

33. *Vitrioli genera multa eſſe. Vitriolum vulgare, ſeu cõmune quod. Vitriolũ Romanum quod.*

Dico ſextò, multa eſſe vitrioli genera, vt patet ex ſequentibus diuiſionibus.

Prima eſt, vitriolum aliud eſſe, quod vitriolum vulgare, aliud, quod vitriolum Romanum dicitur. Braſauolus *in examine terrarum, pag.* 465. Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate, pag.* 165. *&* 166. & alij, nomine vitrioli vulgaris, intelligentes vitriolum commune, quod & abſolutè dicitur tale, ipſum ſcilicet chalcanthum, ſeu atramentum ſutorium; nomine autem vitrioli Romani, intelligentes non chalcanthum, ſeu atramentum ſutorium, ſed antiquorum miſy, id quod magis claré explicat Braſauolus *ibidem pag.* 467. *&* 468. Idem *pag.* 471. Venetiis, inquit, vitriolum emas, & id quod Romanum appellatur, non quia Romà ad nos conuehatur, ſed ex Cypro; eſt autem antiquorum miſy. Quod autem ex Germania affertur, minimè curarem. Cardanus autem *proximè* citatus, Chalcantho, inquit, ſeu vitriolo vulgari, elegantius eſt miſy, quod Romanum vocant vitriolum. Verùm de miſy *infrà*.

34. *Vitrioli ſpecies, ſunt ſory, miſy, chalcitis, & melanteria.*

Altera diuiſio eſt Falloppij, qui *lib. 4. de aquis medicatis, cap. 8. pag.* 217. Sextus, inquit, ſuccus, qui reperitur in aquis, eſt ſuccus chalcanthi, & per chalcanthum intelligo omnes ſpecies chalcanthi, videlicet ſorym, miſym, chalcitim, & melanteriam: nam aquæ, quæ habent ſuccum huius, vel illius ſpeciei chalcanthi, eundem ferme habent ſaporem, eandemque naturam, differunt tantùm ſecundùm magis, & minus; immò tantum eſt conſortium inter has quattuor ſpecies chalcanthi, vt facile ex vna ſpecie corrupta generetur altera.

35. *Vitriolum foſſile, ſeu natiuum.*

Tertia diuiſio eſt Plinij *lib. 34. cap. 12.* & Agricolæ *lib. 3. de nat. foſſilium, pag.* 212. *&* 213. qui vitriolum partiuntur in foſſile, ſeu natiuum; atque in factitium, ſeu artefactum. Hanc explicatius declarans Matthiolus *in lib. 5. Dioſcor. cap.* 74. Vitreoli, inquit, duo ſunt genera in Hetruria. Vnum foſſile, per ſe ſe in terræ viſceribus concretum, quod vulgò appellant *Coppa roſa*.

Vitriolum factitium, ſeu artefactum.

Alterum factitium, cuius paſſim eſt vſus, infectoribus expetitum. Præſtat hoc plus, minúſve tam pro regionum, locorum, ac cœli diſpoſitione, quàm ipſius foſſilis materiæ, à qua arte conficitur. Veruntamen compertum eſt, Romanum cognomento (quanquam colore conſtet dilutiore) cætera factitij genera præcellere. Secundum locum obtinet Cyprium, tametſi huic apud antiquos palma. Quod autem è Germania adfertur, omnibus in Italia infirmius habetur; ſed quòd ſit colore cæruleo, nonnullos fallit.

36. *Vitriolũ ſtalactis dictum quod.*

Quarta diuiſio eſt Dioſcoridis, qui *lib. 5. c. 68.* aliàs 74. Chalcanthum, inquit, ſeu atramentum ſutorium tres tantùm habet differentias; aliud enim diſtillante in cuniculos quoſdam humore, ſtiriarum modo concreſcit, vnde ab his, qui Cypria metalla tractant, ſtalactis, vel ſtalacticum, id eſt, ſtillicidiare nominatur.

Vitriolũ ſtalacticum, ſeu ſtillicidiare, quale. Vitriolum pecton, ſeu gelatum. Vitriolum hephthon, ſeu decoctum.

Eſt aliud itidem, quod ſimpliciter in ſpeluncis fit, idque in foſſas deriuatum concreſcit, & gelatur; hoc pecton, id eſt, gelatum priuatim nominant. Eſt tertium poſtremò, vocatúrque Hephthon, id eſt, decoctum. conficitur in Hiſpania, inutile, & viribus infirmum, habétque confectionem ſuam huiuſcemodi. Aqua diluentes id coquunt, tum in ciſternas tranſlatum dimittunt; gelatúrque certis diebus in multas diuiſum partes, cuborum ſpecie inuicem, vuæ modo, cohærentes. Probatur cærulei coloris, ponderoſum, pellucidúmque, quale ſtillicidiare illud eſt, quod ab Hiſpanis etiam *loncheton* dicitur. Secundæ bonitatis eſt, quod gelatum vocant.

Vitriolũ quod optimũ, quod minus bonũ.

Quod autem decoctum fuit, tingendo, & denigrando aptius eſſe videtur; ſed in medicinæ vſu infirmius experientia deprehendit. Hæc Dioſcorides. quæ etiam commemorat Agricola *lib. 3. de natura foſſil, pag.* 212.

37. *Vitriolũ quibus locis proueniat.*

Ex allatis diuiſionibus tria colliguntur; vitrioli genera; quódnam ex illis magis, quod minùs præſtet, denique quibus locis proueniat tale atramentum. de qua re plura videantur apud Agricolam *proximè* citatum, qui pro natali ſolo multa aſſignat vitriolo loca, in Hiſpania primùm; deinde in multis Germaniæ locis, in Saxonia; in Hercinia ſylua, in Miſena, in Boëmia, in ea Hungariæ parte, quæ quondam Dacia. In Cypro, in Cilicia, in Ægypto, in Africa; denique in Italia circa lacunas in Volaterrano, ad oppidum Maſſam, ad Trauelam, ad montem rotundum, ad ſanctum Philippum, ad Souanam, quæ, inquit, ſunt in ditione Senenſium. Plinius *lib. 34. cap.* 12. non meminit niſi Hiſpaniæ, & Cypri; ſed

Google

Vitriolum Cyprium maximè probatur.

ſed Cyprium, inquit, maximè probant in medicinæ vſu. Galenus *lib. 9. ſimplicium medicam. cap. de chalcantho*, *pag.* 98. ſolius Cyprij mentionem facit.

Vitrioli conficiendi duo priores modi.

38. Dico ſeptimò. Atramentum ſutorium quattuor modis confici poteſt; duobus ex aqua atramentoſa, vno ex melanteriæ, & ſoryos, & chalcitidis diluto; item vno ex terris, vel lapidibus, vel miſtis atramentoſis. Aquam autem atramentoſam in lacunis collectam, ſi inde deriuari non poteſt, operarij vel ſitulis hauſtam ex ipſis aſportent, & in calidis regionibus æſtiuo tempore in ſubdiales areas, ad aliquam altitudinem depreſſas infundant; vel machinis è puteis extractam in canales ſundant; per quos in areas influat, & in eis Solis calore concreſcat. In frigidis autem regionibus, & hyeme eadem aqua atramentoſa, & dulcis, pari menſura primò in plumbeis cortinis quadrangulis decoquantur; deinde refrigeratæ infundantur in cupas, vel in lacus (piſcinas ligneas vocat Plinius *lib.* 34. *cap.* 12.) ex quibus quædam quaſi tranſtra ſuperiùs ſic incluſa ſint, vt immobilia maneant: ex his pendent reſtes lapillis extentæ, ad quas humor ſpiſſus adhæreſcens denſatur in tranſlucentes atramenti ſutorij vel cubos, vel acinos, qui vuæ ſpeciem gerunt. Tertio modo atramentum ſutorium conficitur ex melanteria, & ſory; nam chalcitem, magis verò miſy, ſi fodinæ melanteriæ, & ſory copiam ſuppeditant, reiicere conuenit; quòd ex eis, præſertim ex miſy, atramentum ſu-

Vitrioli conficiendi duo poſteriores modi.

39. torium fiat maculoſum. Quarto denique fit ex terris, aut lapidibus atramentoſis, in hunc modum. Effoſſam chalcanthi venam in aceruum in longitudinem protractum, quandam ſuper aream exaggerant, vbi aperto cœlo ſex ad minus menſibus, imbribus, roribus, pruinis, Solibúſque, die, noctúque macerandam relinquunt; quo tempore ſtatutis quibuſdam diebus ligonibus, & raſtris aceruum dilacerant, ſubuertúntque, & iterum in eandem congerunt aceruationem, vt faciliùs hæc imbribus macerentur, coquatúrque Solis ardoribus. Poſt hæc tectum aceruo ſuperponunt, ne ampliùs in poſterum pluuiis diluatur, neque Solibus plus quàm par eſt, inareſcat; & ita aliis ſex menſibus materiam hanc fermentari patiuntur. Eligunt deinde locum, quò faciliùs è propinquis fluuiis, vel fontibus ducantur aquæ; ibíque ſub conſtructo tecto foditur alueus, qui ligneis aſſeribus, vel lateribus, & calce adeò ſtipatur, vt indita intus aqua nullo pacto prolabi poſſit. In hunc igitur alueum puriſſimam aquam deducunt, cui demum tantum illius chalcanthi materiæ addunt, quantum huic negotio addicti miniſtri ſatis eſſe cenſent; poſtea miſcent aliquo tempore ligneis quibuſdam inſtrumentis ad id paratis, quouſque aqua in ſe omne quod ineſt chalcanthi receperit. Deinde excrementa ſubſidere ſinunt, donec aqua chalcantho prægnans

Vitriolum quomodo conficiatur.

40. claritatem concipiat. His peractis foramina quædam prope aluei fundum in latere facta recluduntur; & inde exiliens aqua in magnum excipitur receptaculum. Hanc itaque ſumunt, & in plumbeos alueos coniiciunt, (cætera enim metalla ab ea eroduntur) fornacibus quibuſdam ſuperpoſitos, & igne ſubdito feruorem excitant, ſtatutis horis. Demum ferri fruſtum immittunt,

Atramentoſa aqua erodit omnia metalla præter aurum.

vel æris; ſiquidem aiunt chalcanthum nunquam concreſcere, niſi huiuſmodi imponantur metalla, quæ iniecta paruo tempore colliqueſcunt in aquam. Poſtquam autem debito tempore coxerint, ignem quàm primum è fornace eximunt, permittúntque quieſcere decoctum, quouſque egelidum reddatur, ne plumbeus alueus, eo ſublato, fornacis calore colliqueſceret. Omnibus itaque tepefactis, decoctam materiam eximunt, & in alueolos quoſdam ligneos digerunt, vbi tandem concreſcit, aluminis rupei modo, fitque chalcanthum. Si verò aliquid ſuperſit decocti, quod concreſcere nequeat, id totum iterum re-

Vitriolum nõ concreſcit, niſi immiſſo ferro, vel ære.

coquunt, eadem ſeruata ratione. Quattuor hos 41.
efficiendi vitreoli modos aſſert Agricola *lib.* 12. *de re metallica*, *à pag* 461. & deinceps. Quartum etiam ex illis approbat, & deſcribit Matthiolus *in lib. 5. Dioſcoridis*, *ad cap.* 74. Eoſdem quoque, vel ſimiles alios exhibent Plinius *lib.* 34. *cap.* 12. Galenus *lib. 9. ſimplic. medicam. cap. de chalcantho*, *pag.* 98. & Perottus *in Martialis epigramma ad Domitianum ſecundum.* Sed veniamus ad colorem.

Vitrioli colores varij.

Dico octauò non vnius ſemper, ſed varij co- 42.
loris eſſe vitriolum. Nam Alberto *lib. 5. mineral. cap.* 3. aliud eſt album, aliud rubeum, aliud citrinum, aliud fuſcum declinans ad nigredinem, aliud viride; quamuis autem viride ſolum appellet vitreolum, reliqui tamen colores comitantur varias ſpecies chalcanthi, quod iam vocatur vitreolum. Braſauolo *in examine terrarum*, *pag.* 469. aliud eſt nigrum, aliod album, aliud rubrum, aliud flauum; & *pag.* 470. Vitriolum, inquit, ſi vras, album efficitur. Dioſcoridi *lib. 5. c.* 68. aliàs 74. eſt cærulcum, & pellucidum. Plinio *lib.* 34. *cap.* 12. aliud eſt cæruleum, per quàm ſpectabili nitore, inſtar vitri; aliud candidum, colore ſentiente violam, leucoion appellatum. Perotto *in Martialis epigramma ſecundum ad Domitianum*, eſt cæruleum, ac nitidum. Cardano *lib. 5. de ſubtilit. pag.* 165. & 167. aliud cinereum, aliud cæruleum. Agricola *lib. 1. de natura eorum, quæ effluunt ex terra*, *pag.* 103. Vitriolum, inquit, plerumque eſt viride, aut cæruleum, aliquando, ſed raro
candidum. Idem *lib. 3. de natura foſſilium*, *pag.* 213. 43.
atramentum, inquit, ſutorium variis coloribus eſt præditum: nam aut candidum, quod Græci, quoniam color ei eſt ſimilis violæ albæ, λευκόϊον appellant; aut pallidum, aut viride, aut cæruleum; ac quoniam hi colores modò ſaturi ſunt, modò diluti, multæ in eis differentiæ ſunt; candidum etiam quoddam potiſſimùm ſtiriæ figura reperitur Goſelariæ, tranſlucidum, cryſtalli inſtar; nec cæruleum, nec viride caret perſpicuitate, vnde ſuperior ætas atramento ſutorio vitrioli nomen impoſuit, cæruleum præterea mirandum in modum ſolet nitere. Hæc Agricola.

Vitriolum cur reddat nigrum atramentum ſcriptorium.

Cæterùm mirari ſubit de vitriolo, quo- 44.
modo impenſum nigrorem communicet atramento ſcriptorio, cùm ipſum tali colore non ſit præditum in ſe ipſo. an ergo det, quod non habeat? Cauſam huius miraculi quærens Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate*, *pag.* 165. Chalcanthum, inquit, vulgò vitriolum, adeò denigrat, vt ex ipſo fiat atramentum, quo ſcribimus. Puluis hic cinerei coloris eſt, poſtquam triueris immiſſum vino, vel aquæ, illicò nigerrimam efficit.

Cauſa hoius eſt, quòd ſuccus eſt, atque denſus admodum, tum ex partibus conſtans tenuibus, arque exuſtis; quia ſuccus eſt, ideo reſoluitur in humidam ſubſtantiam,& hætere poteſt, nec calamo negotium faceſſit; quod non coutingeret terreo exiſtenti, etiamſi in puluerem tenuiſſimum redigeretur. Cùm verò deuſtus ſit, lumen prohiber,& nigrum efficit;quia verò ex tenuiſſimis pattibus conſtat,glutinoſum minimè reddit ſcriptotium atramenrum. Abeo ad oleum vitrioli.

Vitrioli oleũ quomodo fiat Porta.

45. Dico nonò, ex virtiolo poſſe oleum extrahi. Modum docent Porta, & Cardanus. Ille *lib.10. Magiæ natur.cap.*20. In lati, inquit,oris fideliam fictilem iniicitur vitriolum, pauco igne liqoeſcit, expiret phlegma ſacito; mox aucto igne comburito;vt totum rubeſcat, ex quattuor partibus,vna abſumitur, rubificatum in obtortam virteam inditur, & multiplici luto loricatam, & reſiccatam reuerberationi ignis accommodabis, paulatim augendo ignem, ſuperauctus per tres dies continetur,& liquabitur vas, & oleum, ſiue aquam paulatim guttas extillabit,ex ſingulis tribus libris,ſingulæ liquoris vnciæ prodibunt,extractum in vaſe vitreo calidis cineribus exponetur,vt exudet;ſi quid humiditatis in oleo fuerit, ſic validiotis erit operationis. Argumentum optimæ extractionis,ſi iniecto ligno, fumum excitabit,ac ſi combureret. Cardanus *lib.5 de ſubtilit. pag.*166.

Vitrioli oleũ quomodo fiat Cardano, & quas habeat vires.

46. Exuſto, inquit, calcantho,aut miſy, vi ignis per vitrea vaſa oleum detrahitur acutiſſimum, & calidiſſimum; aliter chalcanthi libras binas in vitreo vaſe,vas vitreum in fetreo reponito. Diſtilla,vbi ampliùs aqua non exit, collum vaſis alterius vitrei collo inſerito, ſic vt non reſpiret.Lutum vtrique,ignibus inuiolabile,obducito, & ſollibus oleum educito; ita totum hoc opus die vna abſoluere licebit: ſi quis iam ſauciatas verrucas tangat, abſcedent illæ. Idem guſtatum ſerit linguam haud ſecus, quàm candens ſerrum. Eſt tamen illius vſus ad ſiccanda vlcera interiora deplorata, vbi non multùm ſordida fuerint. Facit ad præſcindeudos cancros,& corrupta membra,ligno oliuæ illito ex eo.Hæc Cardanus.De oleo vitrioli plura *infrà lib.3.c.11.ſect.1.*

Vitrioli figura.

47. Dico decimò atramenti ſutorij figuram variam eſſe. Vittiolum enim foſſile, aut ſimilitudinem habet eum capillis, vel plumis;aut ſtitiarum modo concreuit, aut habet glebæ figutam; quæ figura etiam factitio eſt, cuius glebæ plerumque uon aliter ex corpuſculis quibuſdam, quibus ferè cubi ſpecies eſt,coagmentatis,ac vuæ ex acinis inter ſe cohærentibus conſtant. Atramentum præterea ſutorium,quod ſubpingue eſt, dum torretur, in bullas tumet æquè ac nitrum atque alumen;quod non eſt ſubpingue,fit ſiccum tantùm;vtrumque autem toſtum faciliùs teritur. Agricola *lib.3.de nat.foſſilium,pag.*214.

Vitrioli vſus, & vires.

48. Dico vltimò varios eſſe vitrioli vſus, viréſque. Id autem facile eſt oſtendere ex ſequentibus capitibus.

Vitriolo inſici coria.

I. Vitriolum vſui eſt inficiendis, denigrandiſque coriis, & pellibus, quibus vtuntur ſutores,& ideo vocatur atramentum ſutotium. patet ex dictis *ſupra quaſt.2.& quaſt.4.concl.2.*

Vitriolo perſici atramentũ ſcriptorium.

II. Nigrorem impertit atramento ſcriptorio, ex dictis *quaſt.3.& quaſt.4.concl.6.diuiſ.4.& cõcl.8.*

III. Lanis etiam denigrandis vſum præbet,ſi fuerit liquore reſolutum. Quin immò inſectores,cùm pannos radice rubiæ tingunt, vt obſcurent eum colorem,vtque is fiat iecoris colori ſimillimus,in aqua,qua atramentum fuerit liquatum, iterum concoquunt. Agricola *lib.3. de nat. foſſil. pag.*214.

Vitriolo inſici lanas.

IV. His quoque compoſitionibus admiſcetur,quæ capillos inficiunt nigrore;ſed non ipſum modò,verùm etiam ſory, & melanteria; coctum autem atramentum ad hæc omnia eſt vtilius. Agricola *ibidem.*

Vitriolo inſici capillos.

V. Ex vitriolo extrahitur oleum,cui miræ vires, ex dictis *aſſertione 9.huius quaſt.*

Vitrioli oleũ.

VI. Aqua chalcantho prægnans claritatem concipit,& ea eſt acrimonia,vt ſoli plumbo parcens,cætera erodat metalla. Quare metallici decocturi aquam atramentoſam,eam coniiciunt in plumbeos alueos, fornacibus quibuſdam ſuperpoſitos,& igne ſubdito ſeruorem excitant,ſtatutis horis. Demum ferri ſtuſtum immittunt, vel æris; quòd experti ſint chalcanthum nunquam concreſcere, niſi huiuſmodi imponantur metalla, quæ iniecta paruo tempore colliqueſcunt in aquam.Matthiolus *in lib.5.Dioſcorides,cap.*74.

Vitrioli acrituda,qua metalla corrodat.

Vitriolum quomodo concreſcat.

VII. Dum foditur,fœtidum, graueolentémque halitum eructat,ſulphuris ferè inſtar: quam ob cauſam in concluſis, concameratíſque cuniculis nuſquam foditur, ſed aperto vndique cœlo. Quippe ſi in ſubterraneis foderetur ſpeluncis,metallorum modo,ob acerrimum, fœtidiſſimúmque vaporem, ſoſſores noxio concluſo ſpiritu facilè interirent.Mathiolus *ibidem.*

Vitrioli fœtor.

VIII. Aſpero, adſtringentíque eſt ſapore;ea propter guſtantibus vellicat linguam. Matthiolus *ibidem.*

Vitrioli ſapor adſtringens.

IX. Ea vitriolo eſt vis aſtringendi, vt, ſi vrſorum,& leonum ora eo aſpergantur, mordere non poſſint.Plinius *lib.34. cap.12.* & Perottus *in Martialis epigramma ſecundum ad Domitianum.* 49.

Vitriolo aſtringi ora leonum, & vrſorum.

X. Alumen, & atramentum ſutorium, ſucci ſunt cognati, eo ſolùm differentes, quòd illud minùs,hoc magis ſit terrenum. Agricola *lib.12.de re metallica,pag.*465.

Vitriolum,& alumen ſucci cognati.

XI. In atramento ſutorio continetur alumen Nam ſi lutum eius aqua diluatur, concreſcit in eo alumen, & oleum atramenti odorem aluminis ſpirat. Cardanus *lib.5. de ſubtilitate, pag.*167.

Vitrioli & aluminis affinitas.

XII. Si vitriolum vras,album efficitur. Braſauolus *in examine terrarum,pag.*470

Vitriolum vſtum ſit album.

XIII. Vitriolum temporis lapſo tranſit in chalcitin.Galenus *lib.9.ſimpl.medicam.cap.de chalcantho,pag* 98. Verùm hoc an ſit verum, & quo ſenſu ſit intelligendum, & vtrùm vitriolum in chalcitin conuerſum, diſſolura chalcite, in vitriolum reuertatur, *infrà quaſt.6.* diſcutietur.

Vitriolum tranſit in chalcitin.

XIV. Vitriolum in ſpiritum tedactum, & humidæ,tenacíque materiæ mixtum,efficere poteſt optimum atramentum ſcriptorium, quod tamen poſt ſex menſes ex toto euaneſcat è chartis magna fraude.Cardanus *lib.8.de ſubtilit.p.*281.

Vitriolũ qua arte ſcriptas literas faciat euaneſcere.

XV. Qui conficiunt atramentum ſutorium, illud coquunt in caldario plumbeo;&,ſi coxerint ipſum vſque ad certum terminum, eliquatur; ſed,ſi coquendo vlteriùs progrediantur, concreſcit. Falloppius *lib.5.foſſilium,cap.*6.

Vitriolũ quomodo concreſcat, & liquatur.

XVI.

Digitized by Google

Vitrioli aqua quomodo dignoſcatur.

XVI. Aqua chalcanthoſa, id eſt, habens in ſe chalcanthum, cognoſcitur guſtu, & olfactu; quia eſt adſtringens, & cum aſtrictione illa adeſt etiam acredo, & quidem intenſa; prætetea dum chalcanthoſa aqua guſtarur, percipitur odor abominabilis; qui tamen odor non percipitur, niſi guſtetur; ex colore nou coguoſcitur ralis aqua; quia chalcanthum in propria vena non ſeruat colorem illum, quem videmus ipſum habere, cùm eſt extra venam; nam dilotum aqua in propria vena inficit ipſam colore albo, ſicuti & ſal. Falloppius *lib. 4. de aquis thermalibus, cap. 9.*

Vitrioli in virgas formati vſus.

XVII. Si eliquatum chalcanthum infundatur in fiſtulas, & inde formentur virgæ, vſui illæ erunt ad ſiſtendum ſanguinem fluentem ex loco abdito, & remoto, quò nec medentis manus, nec aliud medicamen pertingere poſſit; illa enim parte eiuſmodi virgis tacta, cohibebitur ſanguinis fluxus. Falloppius *lib. 5. foſſilium, cap. 6.*

Vitrioli odor, & vis aſtringens.

XVIII. Atramentum ſutorium vehementiſſimè aſtringit; & quando eſt natiuum, expirat odorem eius, quem emittit fulmen. Agricola *lib. 3. de nat. foſſil. pag. 213.*

Vitrioli vſus medici.

XIX. Præſtat multos vſus medicos, vt oſtendam *quæſt. ſequenti.*

De vi medica vitrioli. Vitrioli vis medica Dioſcoridi.

50. QVÆSTIO V. de medica vi chalcanthi, ſeu vitreoli, vel, quod idem eſt, atramenti ſutorij.

Ex Dioſcoride *lib. 5. cap. 68.* Sicut chalcanthum, quod fuit decoctum, tingendo, & denigrando eſt aptius, ita eſt in medicinæ vſu infirmius: adſtringit autem omne atramentum ſutorium, calefacit, exulcerat, lumbricos latos pellit potum drachmæ pondere, aut cum melle linctum. Vomitiones idem cit, & contra fungos cum aqua potum remedio eſt. Purgat caput dilutum aqua ſutorium attamentum, naribus cum lana infuſum.

Vitrioli vis medica Galeno.

51. Ex Galeno *lib. 9. ſimplic. medicam. cap. de chalcantho, pag. 98.* Vehementiſſimæ adſtrictioni huius medicamenti admixta eſt caliditas non inſtrenua; quare omnium maximè condire, ſeruaréque carnes humidas poteſt, nimirum caliditate humiditatem abſumens, & adſtrictione ſubſtantiam contrahens, atque conſtipans. Hoc enim opere nonnihil etiam humiditatis ipſius exprimit. Conſtringit verò, deſiccat, atque contrahit in ſe ſe totius ſubſtantiam carnis.

Vitrioli vis medica Plinio.

52. Ex Plinio *lib. 33. cap. 12.* Sumitur chalcanthum ad depellenda ventris animalia drachmæ pondere cum melle. Purgat & caput dilutum, ac naribus inſtillatum. Item ſtomachum, cum melle, aut aqua mulſa ſumptum. Medetur & oculorum ſcabriciei, dolorique, necnon & caligini, & oris vlceribus. Siſtit & ſanguinem narium. Item hæmorrhoidum. Extrahit oſſa fracta cum ſemine hyoſcyami. Suſpendit epiphoras, penicillo fronti impoſitum. Efficax & in emplaſtris ad purganda vulnera, & excreſcentia vlcerum. Tollit & vuas, vel ſi decocto tangantur. Cum lini quoque ſemine ſuperponitur emplaſtris ad dolores tollendos; quódque ex eo candicat, in eo vſu præfertur violaceis, & grauitati aurium per fiſtulas inſpiratur. Vulnera etiam per ſe illitum ſanat, ſed ſtringit cicatrices.

Vitrioli vis medica Agricola.

53. Ex Agricola *lib. 3. de natura foſſilium, pag. 214.* Coctum chalcanthum ad inficiendum eſt vtilius; contrà in medicinæ vſu præſtat foſſile, cæruleum, graue, ſpiſſum, pellucidum. Secundas tenet, quod propriè concretum dicitur. aſtringit vehementiſſimè, & inſigniter calefacit; quare ſanguinem profluentem è venis quibuſcunque inſpergi poteſt, ſiſtit. Vlcera purgat putrida, excreſcentia minuit, ſoluit aluum cùm ipſum in melle, & aqua mulſa drachmæ pondere potum, tum in vino maximè oleum inde confectum; in collyriis candidum, tranſlucidúmque præferri ſolet cæteris.

Vitrioli vis medica Fernelio.

54. Ex Fernelio *lib. 4. de methodo medendi, cap. 7.* æs, chalcanthum, alumen, aliaque metallica vſtione tenuitatem, acrimoniámque naucitcuntur. Idem *lib. 6. cap. 12.* Miſy, inquit, ſory, chalcitis, & chalcanthum vſta, lotaque, maligna vlcera, fiſtuláſque valenter detergunt; cruda verò, aut non lota vim habent exedentem, & cathæreticam. Pro iis, quòd nobis deſint, ſubſtituitur vitreolum vſtum, atque elotum. Idem *lib. 6. cap. 16.* Vitreolum, inquit, vſtum, acre quidem eſt, & verè cathæreticum, quod tamen ſæpiùs lotum, dum omnem acrimoniam depoſuerit, epuloticum redditur, optimum ſanè malignis vlceribus cicatrice obducendis in corporibus durioribus; ídque modò tritum, & inſperſum, modò exceptum cerato ex oleo roſaceo, aut myrtino.

Vitrioli vis medica Falloppio.

55. Ex Falloppio *lib. 1. ſimplicium medicam. purgantium, cap. 22.* atramentum ſutorium eſt medicamentum *ἔρρινον*, quia in nares iniectum purgat cerebrum, non per accidens mouendo ſternutamentum, ſed per ſe, trahendo ab ipſo cerebro; trahit autem alliciendo, & euacuando tota ſua ſubſtantia. Idem *tract. de cauterys, cap. 3.* agens de cauteriis potentia igneis, inter ea numerat miſy, chalcitim, vitriolum, ſeu chalcanthum, cadmiam, & calcem non extinctam; hæc autem, inquit, valdè calida cùm ſint, ingentem inflammationem inducunt, & vehementiſſimum dolorem, maxima cum reuerentia corpori ſunt applicanda; ſui enim mala qualitate, ſi diutiùs permaneant, non ſolùm exulcerãt, ac inflammationem, dolorémque ingentem efficiunt, verùm & ipſum membrum, ac denique corpus ipſum totum corrumpunt. Vitrioli etiam oleum vehementiſſimè ignit, atque comburit, verenda proinde eius applicatio. Idem *tract. eiuſd. c. 4.* Vitrioli, inquit, oleo inciduntur abſceſſus, & quælibet duriſſima caro. Vſus eſt, vt conficiamus gladiolum ex ligno oleæ, & cum illo, tacto vix oleo, ſecemus, perforemus, & reliqua opportuna agamus. Idem *lib. 1. ſimplicium medicam. purgantium, cap. 18.* inter medicamenta vomitoria, quæ validiſſimè euacuant per ſuperiora ab vniuerſo corpore, enumerat æruginem æris ſiccam, vel dilutam exhibitam, chalcanthum dilutum aqua, & helleborum album.

Vitrioli vis medica Cardano.

56. Ex Cardano *quæſt. præcedenti, concl. 9.* nonnulla notatu digna obſeruauimus de vitreoli oleo, eiúſque medicis vſibus.

Vitrioli vis medica Braſauolo.

Ex Braſauolo *in examine terrarum, pag. 466.* Ex chalcantho fit oleum adeò vrens, vt pro igne potentiali vtamur; eſt enim cauſticæ naturæ, & cum paruo dolore incidit membra, ſi ex olea cultro inuncto tangantur. Dum oleum paratur, fumum cauere oportet, quoniam non ſolùm homines interficit, ſed & vicinas arbores exſiccari

ſiccari cogit. Atque hæc de chalcantho, ſeu vitriolo; nunc de miſy, ſory, ebalcite, & melanteria.

57\. *De miſy, ſory, chalcite, & melanteria.*

Qvæstio VI. de miſy, ſory, chalcite, & melanteria. Duo potiſſimùm de propoſitis foſſilibus videnda ſunt. Primum, nexus inter hæc & chalcanthum, ne illa vitriolo ineptè videamur ſubieciſſe. Alterum, quid conuenientiæ, quídve diſcriminis ſit, tum inter illa inter ſe, tum inter illa, & ipſum chalcanthum, ſeu vitriolum, vel atramentum ſutorium.

58\. *Vitriolum affine miſy, ſory, chalciti, melanteriæ.*

Dico ergo primò, magnam prorſus connexionem eſſe, ſeu potiùs affinitatem, & cognationem inter hos quinque concretos ſuccos, nempe inter chalcanthum, miſym, ſorym, chalcitin, & melanteriam. Id autem probatur

Primò ex Plinio, qui *lib.* 34. *cap.* 12. ſimul tractatione iungit chalcitin, miſym, ſorym, & chalcanthum, aitque miſym, & ſorym eſſe quædam chalcitis genera.

59\. *Miſy affine vitriolo ſory, chalciti, melanteriæ.*

Secundò Galenus *lib. 9. ſimplicium medicam. cap. de miſy, pag.* 96. duo docet, primùm ſe in eodem Cypri metallo vidiſſe quaſdam in longiſſimum porrectas, veluti zonas alias ſuper alias, numero tres; & quidem infimam fuiſſe ipſius ſoryos, mediam chalcitos, ſupremam miſyos. Alterum, tria hæc medicamina, nempe ſorym, miſym, & chalcitim eiuſdem genere facultatis eſſe. Capite autem *de chalcantho, pag. eiuſdem libri* 98 dum itidem obſeruat, & chalcanthum temporis lapſu in chalcitin tranſire, & chalcitin in miſym.

60\. *Sory affine vitriolo miſy, chalciti. melanteriæ.*

Tertiò Matthiolus *in prolegomenis ad quintum librum Dioſcoridis, ſub finem,* Chalcanthum, inquit, miſy, chalcitis, ſory, melanteria, inter ſe viribus conſentiunt. Verumtamen ex his chalcanthum vim efficaciorem obtinet, quàm reliqua ſibi cognata; omnia hæc calefaciunt; chalcanthum facit vomitum; cicatricem inducunt chalcitis, & miſy. Carnem excreſcentem minuunt chalcanthum, chalcitis, miſy.

Chalcitis affinis vitriolo, miſy, ſory, melanteriæ.

Quartò Falloppius *lib. 4. de aquis medicatis, cap. 8. pag.* 217. ait chalcanthi ſpecies eſſe, miſym, ſorym, chalcitin, & melanteriam, eáſque non differre niſi penes magis, & minùs, quin immò illas tanta eſſe inter ſe cognatione coniunctas, vt facilè ex vna ſpecie corrupta generetur altera.

61\. *Melanteria affinis vitriolo, miſy, & ſory, & chalciti.*

Quintò Agricola *lib. 3. de nat. foſſil. pag.* 217. Pyrites, inquit, qui & chalcites dicitur, ſoryos, & melanteriæ parens eſt; atque ea rurſus chalcanthum, & alia ſibi ipſis cognata pigmenta, & quidē chalchantū tam ars, quàm natura efficit ex aqua, & ſory, & melanteria, chalciti etiam. Et *pag.* 213. *eiuſdem libri,* Ex his, inquit, ſucci concreti ſpeciebus, quæ ſunt melanteria, ſory, chalcitis, miſy atramentum ſutorium, quibuſdam in locis multæ, in quibuſdam reperiuntur omnes; nam aliæ oriuntur ex aliis; ex pyrite enim, qui eſt quaſi ſtirps horum ſuccorum omnium, gignuntur, vt dixi, ſory, & melanteria; ex ſory chalcitis; ex eodem melanteria; ex chalciti diuerſæ ſpecies atramenti ſutorij, nempe vel candidi, vel viridis, vel cærulei; at miſy non tantùm ex eo, quod ſory dicitur, melanteria, & chalciti efflorescit, ſed ex omni atramenti ſutorio tam factitio, quàm foſſili,

Zeg Arabum quid.

Sextò Braſauolus *in examine terrarum, pag.* 470. *&* 471. Vno, inquit, nomine Arabico, *Zeg*, dicuntur hæc omnia, miſy, ſory, chalcitis, chalcanthum, melanteria; *Zeg* autem apud Arabes ſignificat atramentum. Porrò ſi vitriolum vras, album efficitur, vt chalcitis eſſe videatur; tamen ſi aqua diſſoluas, in vitriolum reuertitur; immò ſi ex ætate chalcanthum, id eſt, vitriolum in chalcitim tranſeat, diſſoluta chalcitis vitriolum efficitur, quod non animaduertit Galenus, cùm ex chalcantho per tempus chalcitim fieri monuit; tamen animaduerſione dignum erat, quia ex hoc facilè excipitur chalcitis ex chalcantho facta, chalcitidis perfectionem non habere, alioquí per ſolam aquæ ablutionem non reuerteretur in chalcanthum; vnde arbitror potiùs chalcanthum ob ſenium glaucedinem ſuam amittere, & album videri, quàm proprias vires perdere, & chalcanthi proprietates deſerere; remittitur potiùs, quia omnia tempore corrumpuntur; quamobrem eo pro chalcitide non vterer, ſalua ſemper Galeni reuerentia, niſi aliquo eſſem loco, vbi deficeret chalcitis; nam in eaſdem vires ferè inclinant. Hæc Braſauolus. Locus Galeni ab ipſo citatus eſt *lib. 9. ſimplicium medicam. cap. de miſy, pag. 96. & cap. de chalcantha, cap* 98. eúmque nos paulò antè attulimus. Cæterùm Matthiolus *in librum 5. Dioſcoridis, cap.* 74. Galenum ab vngue Braſauoli acriter tuetur, aſſerens ipſum Braſauolum non rectè percepiſſe verba Galeni; quomodo autem id probet, non vacat hîc referre; vide *ibi*, ſi placet.

Vitriolum vſtum fit album.

Vitriolum vt tranſeant in chalcitim.

Braſauolus diſſentit à Galeno in materia vitrioli.

Matthiolus vindicat Galenum à cenſura Braſauoli in materia vitrioli.

Ex dictis ſequitur maximam eſſe inter prædictos ſuccos familiaritatem, affinitatem, & cognationem, ſiue ſpectentur Scriptorum tractatus, quibus iunguntur; ſiue fodinæ, vnde eruuntur; ſiue vires, quibus pollent; ſiue cognationis gradus, quibus copulantur, ducto genere ex pyrite, veluti communi omnium ſtipite. 62.

63\. *Vitriolum, miſy, ſory, chalcitis, & melanteria in quo differant, & conueniãt.*

Dico ſecundò chalcanthum, ſeu vitriolum, miſym, ſorym, chalcitin, & melanteriam, in multis & differre, & conuenire. Magna ex parte hoc patet ex præcedenti aſſertione; id rurſum probemus magis. Galenus *lib. 9. ſimplic. medicam. c. de miſy, pag.* 96. vbi dixit ſe in metallo Cypri vidiſſe in longiſſimum porrectas zonas alias ſuper alias, numero tres; infimam ſoryos, mediam chalciteos, ſupremam miſyos, Non eſt mirum, inquit, tria hæc medicamenta, ſorym, chalcitin, & miſym eiuſdem genere facultatis eſſe, tametſi tenuitate, & craſſitudine inter ſe diuerſa, craſſiſſimum enim eſt ſory, tenuiſſimum miſy, mediam vtriuſque facultatem habet chalcitis. Adurunt vniuerſa hæc tria, & eſcharas quas vocant efficiunt. Attamen etiam ſi vrant, nonnihil quoque adſtringunt. Cæterùm miſy admotum corporibus duris minùs chalcite mordicat, quamuis ea non minùs ſit calidum; verùm id habet beneficio tenuitatis. Porrò cùm vtraque hæc in decoctionibus fundantur, & magis chalcitis, quàm miſy, ſory tamen non liqueſcit, nimirum quòd lapidoſius ſit, ac vehementiùs compactum; ſicut rurſum miſy, quia à congenito calore elaboratius eſt, ac proinde ſiccius chalcite, iccirco meritò quoque ægriùs liqueſcit. Hæc Galenus.

Dioſcorides *lib. 5. cap.* 69. Probatur, inquit, 64.

chalcitis,

Miſy, ſory, vitriolum, chalcitis, & melanteria in quo differant, & conueniãt.

chalcitis, quæ æris ſpeciem habet; quæ friabilis, non calculoſa; nec veruſta etit, per quã longę, fulgentéſque diſcurrunt venæ. Et *c.*71. Cyprium, inquit, eligendum eſt miſy, quod auri ſpecié præfert; durum eſt, & cùm friatur aureas ſcintillas mittit, & ſtellarum modo ſplender. Suot illi eædem, quæ chalcitidi vires. Et *cap.*62. Cuncreſcit, inquit, melanteria ſalſuginis modo alicubi, alibi foſſilis eſt; excellítque bonitate, quæ ſulphureo colore eſt, læuorem habet, & in contactu aquæ celerrimè nigreſcit; vires in vrendo miſyi eaſdem habet. Et *cap.*73. Falsò, inquit, crediderunt aliqui melanteriam ſory eſſe, proprium enim geous ſory habet, non tamen diſſimile illi penitus eſt.

Sory, miſy, vitriolum, chalcitis, & melanteria in quo differant, & conueniãt.

Grauius enim ſory olfactu virus mittit; eóque naoſeam cit. Inuenitut in Ægypto, Libya, Hiſpania, & Cypro. Anteferendum omnibus Ægyptium; quódque fractum nigrius apparet; & multis foraminibus peruium, pinguéque eſt; quod item adſtringit, potúque aut olfactu vitoſum ſentitur, & ſtomachum ſubuertit. Quod autem fractum non minus, quàm miſy ſplendet, alterius generis, & inefficax æſtimandum eſt. Hæc Dioſcorides.

65\. Agricola *lib.*3. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.*44. *&* 55. Ex ſucco, inquit, aſtringente non

Chalcitis, miſy, ſory, vitriolum, & melanteria in quo differant, & conueniãt.

tantùm fit alumen, & atramentum ſutorium, verùm etiam ſory, chalcitis, miſy; quod flos eſſe videtur atramenti ſutorij, vt ſoryos melanteria quædam; cùm autem humor cortoſerit pyriten, ærosum, & friabilem, fit talis ſuccus aſtringens; id quod experimentum docet; nam atramentum ſutorium viride, in capilli figuram formatum, ſæpenumero ab eiuſmodi pytite procedit per melanteriam, quæ eum vndique complectitut; & ex tali pyrite non atramentum modò ſutorium, ſed etiam alumen excoquunt artifices; magnam enim inter ſe cognationem habent. Idem *lib.*1. *de natura earum, quæ effluunt ex terra, pag.*103. Alumen, inqoit, ferè ſemper candidum eſt, atramentum ſutorium raró, ſed pletunque viride, aut cæruleum; quin etiam ex his, quæ ipſi ſunt cognata, miſy auri habet colorem, chalcitis æris, ſory nigrum ferè eſt, ſimiliter melanteria, quæ tamen
66\. exſiccata plerumque cinerea fit. Idem *lib.*3. *de natura foſſilium, pag.*213. 214. *&* 215. Quinque, inquit, hi ſucci concreti eo inter ſe differunt, qoòd ſory, melanteria, chalcitis, miſy, natiua ſemper ſuot, ſolum atramentum ſutorium & natiuum eſt, & factitium. At ſory, & melanteria differunt quidem aliis quibuſdam, ſed eoſdem habent colores cinereum, & nigrum, chalcitis verò rubra eſt, & æris colore; miſy luteum; & aurl attamentum ſutotium multicolor, pallidum, candidum, viride, cætuleum. Ad hæc omnes dicti ſucci aſtringunt, ſed vehementiſſimè chalcanthum. Omnes inſuper, quando ſunt natiui, odorem eius, quem emittit fulmen, expirant, ſed omnium acerrimum ſory. At mollia & tenuia ſunt atramentum ſutorium, plumatum ſimile, & capillare; melanteria, quæ ſpeciem lanuginis præſe fert, & quæ gerit ſalſuginis ſimilitudinem quandam; quæ omnia quoque ſunt rara, & leuia; ſed ſory, chalcitis, miſy, ſic habent intet ſe collata. Sorei lapidis eſt duritia, ob vehementem concretionem; iccirco craſſiſſimatum partium; miſy tenuiſſimarum; chalcitis tenet medium quiddam; ſory igitur craſſitudine, & odoris vehementia differt à melanteria, cùm non differat colore; reliqua autem atramenti ſutorij genera, ſeu factitium illud ſit, ſeu foſſile, dura ſunt, atque craſſa; ſed ex eis aliqua ſunt ſpiſſa, & grauia; ali-
qua rara, & leuia. Quod verò attinet ad figuram 67.

Melanteria, miſy, ſory, chalcitis, & vitriolum in quo differunt, & conueniãt.

ſory, chalcitis, miſy, melanteria ſunt plerunque glebæ. Sed ſory habet multa foramina interdum; quod ipſi in hoo genere peculiare. Miſy cùm non multùm effloruerit ex aliis, ſpeciem gerit pollinis; alioqui eſt gleba; melanteria modò lanugini ſimilis eſt, modò ſalſugini. At atramentum ſutotium foſſile, aut ſimilitudinem habet eum capillis, vel plumis; aut ſtiriarum modo concreuit; aut habet glebæ figuram, quæ figura etiam factitio eſt; euius glebæ pletunque non aliter ex corpuſculis quibuſdam, quibus ferè cubi ſpecies eſt, coagmentatis, ac vuæ ex acinis inter ſe
cohærentibus conſtant. Præterea omnes prædi- 68.
cti quinque ſucci aqua liquantur; ſed duri, & ſubpingues multò tardius, quàm molles, macrique. Sory autem, chalcitis, miſy, melanteria aſtringunt quidem, ſed minùs atramento ſutorio, quod aſtringit vehementiſſimè, & inſigniter calefacit; illa verò licèt non ita aſtringant, tamen adeò vrunt, vt cruſtas cauterij modo inducant; quanquam etiam ex atramentis foſſilibus quædam eadem vi ſunt prædita. Sory probatur, quod, dum frangitur, & nigrius apparet, & ſplendet; cui foramina multa; quod eſt ſubpingue; quod valdè oler fulminis virus; quod olfactum ſtomachum ſubuertit; at chalcitis optima eſt, quæ recens, quæ præ ſe ſpeciem æris fert; cui oblongæ, & reſplendentes ſunt venulæ, quæ facilè poteſt teri; miſy verò eligitur, cui color auri; quod cùm frangitur, auti politi, & ſtellatum inſtar ſparſim ſcintillat, quod durum eſt. Sed melanteria probatur, cui color ſulphuris; quæ cùm tangit aquam, celeriùs nigreſcit; quæ eſt

Vitriolum, miſy, ſory, chalcitis, & melanteria in quo differunt, & conueniãt.

æqualis, & puta. Idem *in Bermanno, pag.*457. teſta- 69.

Vitriolum in miſy tranſit.

tut atramentum ſutorium Cyprium reliquis vitriolis prę ferri, ſéque Veoetiis illud emiſſe, quod aliqua ex parte in miſy mutatum fuetit. Hactenus Agricola.

Dico tertiò chalcanthum, chalcitin, miſym, 70.
ſorym, & melanteriam, præclata eſſe medicamenta; & quidem de medicis viribus chalcanthi ſatis *quæſtione præcedenti*; de reliquis præter ea, quæ ſpatſim *ſuprà*, nonnulla breuiter indicabo.

De chalcite Dioſcotides *lib.*5. *cap.*69. Natura, 71.

Chalcitis vis ... Dioſcoridi, & Galeno.

inqnit, illi, & vis eſt repurgare, calefacere, exulcerare; quæ in oculis, & oculorum angulis vitioſa ſunt, abſtergere. In genere præterea leniter exedentium chalcitis eſt. Facit ad ſacros ignes, & d vlceta quæ ſerpunt, efficax eſt. Sanguinem è œminarum locis, naribúſque erumpentem cum ſucco porri ſiſtit. Gingiuarum vitia, depaſcentia vlcera, tonſilláſque eius farina compeſcit. Cremata, tritaque cum melle, oculorũ medicamentis vtilior; calloſas, & aſperas palpebras, minuit; fiſtulas etiam ſanat collyrij modo inſetta. Galenus *lib.*9. *ſimplicium medicam. cap. de chalcite, pag.*98. Chalcitis, inquit, mixtas haber, adſtringentem, acrémque facultates. Cæterùm vincit acris, vt quę adeò eſt vehemens, vt carné vrat, voeatámque eſcharam efficiat. Melior eſt autem

non

non vſta, quàm quæ non eſt vſta. Porrò vſta omnia ſi lauentur, modetatiora tedduntut, minúſque mordacia.

Miſyos vis medica Dioſcoridi, & Fernelio.

72. De miſy. Sunt illi eædem, quæ chalcitidi vires. Ægyptium bonitate alia omnia antecedit, maiore efficacia præditum eſſe Dioſcorides *lib.5.cap.71.* Fernelius autem *lib.6.de methodo medendi, cap.11.* Miſy, inquit, ſory, chalcitis, & chalcanthum vſta, lotaque, maligna vlcera, fiſtuláſque valenter detergunt; cruda verò, aut non lota vim habent exedentem, & cathæreticam. De melantetia. Hæc eſt ex medicamentis multùm adſtringentibus, cum hoc, quòd omnia propemodum adſtringentia tenuitate ſuperet. Galenus *lib.9. ſimplicium medicam. cap. de melanteria, pag.96.*

Melanteria vis medica Galeno.

73. Sory verò dentium doloribus medetur, cauis eorum inditum. Eoſdem mobiles confirmat; & cum vino clyſtere infuſum, coxendicis coloribus opitulatur. Contra varos ex aqua vtiliter inungitur, eóſque delet. Miſcetur his etiam, quæ denigrandis capillis conficiuntut. Hæc autem ferè omnia, & alia quæ vſtionem experta non ſunt, peruſtis validiora eſſe exiſtimantur; præter ſalem, & vini fæcem, nitrum, calcem, & conſimilia, quæ cruda remiſſiora ſunt; combuſta enim viribus efficaciora redduntur. Dioſcorides *lib.5.cap.73.*

Soryos vis medica Dioſcoridi.

74. Dico quartò chalcitin, miſym, ſorym, & melanteriam, Plinij, Galeni, & Dioſcoridis tempore fuiſſe medicamenta nota, vt patet ex eorum ſcriptis; at noſtra ætate, præſertim in Italia, vix, aut ne vix quidem clariſſimis Medicis perſpecta. Ea propter Matthiolus *in lib. 5. Dioſcoridis, cap.78.* Chalcitis, inquit, miſy, & ſory, longis iam ſæculis latent, adcò vt perpauci, vel potiùs nulli ſint in Italia, qui hæc legitima ſe vidiſſe affirment. Verùm inſcitiam hanc non coërceri intra fines Italiæ, ſed longiùs etiam vagari teſtatur Agricola, qui *in Bermanno, pag.415.* Quis, inquit, hodie molibdænam, pyriten, chalcitida, miſy, ſory, atque recrementa quædam metallorum, & alia multa nobis indicare poteſt? Præter ſtibi enim, ſpumam argenti, arſenicum, ceruſſam, atque pauca quædam alia, nihil hodie neque officinæ, in quibus cuiuſque generis medicamenta conficiuntur, habent, neque Medici norunt, vera liceat dicere. Pudeat nos eas voces toties legere, toties in ore habere, & res quas ſignificant, non noſcere. Idem *pag. 456. eiuſdem Bermanni.* Quæ, inquit, melanteria dicta foſſilis in Cilicia, & aliis quibuſdam locis reperitur, coloris eſt ſulphurei, aquæ contactu nigreſcens, vt Dioſcorides dicit, apud nos, quod ſciam, non eſt.

Chalcitin ignorari hoc tempore.

Sory ignorari hoc tempore.

Miſy ignorari hoc tempore.

Melanteriam ignorari hoc tempore.

75. QVÆSTIO VII. de atramento metallico. Solum vocabulum oporter explicare, de re enim conſtat; ergo atramentum metallicum nihil eſt aliud, quam ipſa melanteria, vt obſeruant Dioſcorides *lib.5. cap.72.* & Agricola *lib.3. de natura foſſilium, pag. 212.* quæ meritò vocatur atramentum, quòd contactu aquæ celerrimè nigreſcat, teſte Dioſcoride *ibidem*, & Agricola *pag.215. eiuſd. libri*; cùm igitur de melanteria ſat diſſeruimus *quæſtione precedenti*, de metallico atramento nihil ampliùs ſupereſt.

De atramento metallico.

Atramentum metallicum non differre à melanteria.

76. QVÆSTIO VIII. vtrùm chalcanthum, ſeu vitriolum Romanum vocatum, ſit ipſum miſy antiquorum? Affirmant Cardanus *lib.5. de ſubtilitate, pag. 165.* & Braſauolus *in examine terrarum, pag.165.* Sed meliùs negat Matthiolus *in lib. 5. Dioſcoridis, cap.74. & 78.* & probat primò, quia miſy aurum colore refert, & cùm frangitur, aureis fulget ſcintillis; atqui hoc non præſtat vitriolum Romanum, quod vitream tantùm refert ſubſtantiam; ergo, &c. Secundò miſy factitium non eſt medicamentum, ſed ſponte, & per ſe factum in terræ viſceribus, teſte Galeno *lib.9. ſimplicium medicam. pag. 98. cap. de chalcantho, in fine*, ſed factitium eſt vitriolum Romanum, vt omnes norunt; ergo, &c. Addit *ibid.* Matthiolus *cap. 74.* Vitriolum cognomento Romanum, quanquam colore conſtet dilutiore, cætera factitij genera præcellere. Sed mirum quomodo Braſauolus velit omnes dictas affectiones miſyos ineſſe vitriolo Romano.

Vitriolum Romanum an ſit miſy antiquorum.

QVÆSTIO IX. de pſorico. Ne mireris hîc inſeri pſoricum, imitamur enim Plinium *lib. 34. cap.12.* Dioſcoridem *lib.5.cap.70.* aliàs 75. Braſauolum *in examine terrarum, à pag.469.* & alios pſoricum cum chalcantho & chalcite coniungentes; & iure id quidem merito, quòd ex chalcite, (quam *ſuprà* diximus eſſe chalcanthi ſpeciem) conficiatur pſoricum, vt docent tres prædicti auctores, idque confirmant Galenus *lib. 9. ſimplicium medicam. in fine*, Cardanus *lib. 5 de ſubtilitate, pag.174.* & Agricola *lib.9. de natura foſſilium, in fine.* 77.

De pſorico.

Pſoricum cum vitriolo tractatu iungatur.

Pſoricùm fieri ex chalcite.

Quotuplex autem ſit pſoricum, & quomodo fiat ex chalcite, & quas habeat vires, explicat Agricola *loco citato*, ibi, Pſoricum, inquit, triplex eſt; vel enim duæ chalcitidis partes cum vna cadmiæ fornacum miſcentur; vel etiam duæ chalcitidis cum vna ſpumæ argenti; vel pares chalcitidis, & cadmiæ. Deinde primi, & ſecundi generis pſoricum teritur inſtillato aceto; tertij vino; tum vnumquodque eorum cum canicula exoritur, & omnia Solis ardore torrentur, in fictile coniectum diebus quadraginta obruitur fimo; in teſta verò noua ſubiectis carbonibus ardentibus torretur vſque dum rubrum fiat; omne pſoricum exſiccat, & omne calefacit; ſed minùs, in quo ineſt ſpuma argenti; minus etiam mordet vino, quàm aceto temperatum Hæc Agticola. Hunc, vel ſimilem parandi pſorici modum admittunt etiam Plinius, Dioſcorides, Galenus, & Braſauolus, qui omnes inter medicamenta illud recenſent; & quidem, teſte Braſauolo, valet contra ſcabrities, & cutis aſperitates, ſcabiémque mirificè ſanat. Galenus etiam eò loci aſſerit hoc medicamen deſiccatorium eſſe, chalcite tamen minùs mordax, quòd partibus ſit tenuioribus. Atque hæc de pſorico, non quà pigmento, ſed quà trahit genus à chalcantho per chalcitem; quod tamen chalcanthum debere pigmentis annumerari ſatis patet ex dictis. 78.

Pſoricū quotuplex ſit.

Pſorici materia, & generatio.

Pſorici vſus, & vires.

QVÆSTIO X. de artamento ſepiæ. Ariſtot. *lib.4. de hiſtor. animal. cap. 1.* Ater, inquit, ille humor, cui nomen atramentum, plurimus in ſepia eſt; hunc autem effundunt omnia mollia metu perculſa, ſed præcipuè ſepia; & *lib. 9. de hiſtor. animal. cap.37.* Mollium, inquit, aſtutiſſima eſt ſepia; ſola hæc vtitur ſuo atramento, non modò cùm metuit, verùm etiam ſe abſcondendi gratia; 79.

De atramento ſepiæ.

Sepiæ atramentum.

Sepiæ aſtus.

cùm

cùm enim progreſſa paululum ſe oſtenderit, redit in atramentum ad ſe occulrandam. Plin. *lib.* 9. *c.* 29. Sepiæ, inquit, vbi ſenſere ſe apprehendi, effuſo artamento, qood pro ſanguine his eſt, infuſcata aqua abſconduntur. Idem *lib.* 32. *cap.* 10. *in*

Sepia atramenti vis.

fine, Sepiæ, inquit, atramento tanta vis eſt, vt in
80. lucernas addito. aſtantes, ablato priore lumine, videantur Æthiopes. Dioſcorides etiam *lib.* 2. *cap.* 20. Sepiæ ſuccum vocat arrameutum. Idem præſtat Iſidorus *lib.* 12. *originum*, *cap.* 6. confirmans illud Plinianũ de ſpectro Æthiopum. Quæ cùm ita ſint, cui poſſit eſſe dubium, illum ſepiarum ſuccum, rectè appellari atramentum? Atenim nulli eſt ad ſcribendũ vſui, quî ergo ſit atramentum?
81. Sed amabo te, vnde id habes? cur ater ille humor inutilis exarandis litteris? certè lego apud Lælium Biſciolam *tom.* 2. *hor. ſubſec. lib.* 17. *c.* 17. Afros è ſepia piſce habuiſſe ſcriptorium atramentum; hoc ergo etiam ipſum liceat connumerare inter reliqua atramenti genera, de quibus *ſuprà*, eſto cæteroqui ſit minus vſitatum. Verùm ſi id, quo ſcribimus, atramentum poteſt dici, vide an nouum atramentum genus ſuppeditet nobis, non Galeni, vel Dioſcoridis Philoſophia, ſed Pauli

Sepia atramentum ad ſcribendum an ſit idoneũ? id affirmat Aldrouandus lib. 1. de Mollibus, cap. 4. pag. 45. & 63. & alij apud ipſum.

82. Theologia, qui 2. Cor. 3. *Epiſtola*, inquit, *noſtra vos eſtis, ſcripta in cordibus noſtris, quæ ſcitur, & legitur ab omnibus hominibus, manifeſtati quòd epiſtola eſtis Chriſti, miniſtrata a nobis; & ſcripta non atramento, ſed ſpiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus.* Hoc atramento prædeſtinati ſunt deſcripti in eo vitæ libro, de quo *Apoc.* 21. dicitur in ciuitatem Dei non admiſſum iri, niſi qui ſcripti fuerint in libro vitæ. Hoc ergo attamentum cœleſténe, an diuinum appellemus? alterutrum dixeris, rectè dixeris.

Atramentum D. Pauli. Atramentum diuinum, & cæleſte.

Sectio XVI.

De eretria, melino, ochra, ſinopide, paratonio, theodotio, ſile, appiano, anulari, puteolano, ſyrico, ærugine, Armenio.

1. TErreat fortaſſe quemplam huius ſectionis inſcriptio, tot pigmentis grauida; ſed mittat timorem; vno, facilíque partu, quicquid concepiſſe videtur, enitetur proſperè. Prolem, magna ex parte, numerabit potius, quàm fundet. Enimuerò pleraque ex illis, quòd habeant naturam inſignium terrarum, inter eas fuere recenſenda; quòd eadem pingendo ſint idonea, annumerari pigmentis debuere, vt methodi, ordiníſque ratio conſtaret. Hæc porrò ſunt, eretria, melinũ, ochra, ſinopis, paratonium, theodotium, & ſil; de quibus diſſeruimus *ſuprà c.* 2. *huius lib.* 2. quod fuit de terris foſſilibus in ſpecie; & quidem *ſect.* 9. de eretria; *ſect.* 10. de melino; *ſect.* 11. de ochra; *ſect.* 12. de ſinopide; *ſect.* 13. de paratonio; *ſect.* 14. de theodotio. De ſile verò licèt *ſect.* 11. *capitis*
2. *ſecundi huius libri* dixerimus multa, adhuc tamen ſuperſunt pauca quæ addantur ex Plinio *lib.* 33. *cap.* 12. & 13. nempe ſil eſſe pigmentum de genere limi, eſt quippe propriè limus; naſci in argenti, & auri metallis. Optimum eſſe Atticum; proximum marmoroſum; tertium genus eſſe preſſum, quod alij ſcyricum vocát ex inſula Scyro. Sile pingere inſtituiſſe primos Polygnotum, & Myconem; Attico duntaxat ſile ſequentem ætatem eſſe ad picturæ lumina; ad vmbras autem Scyrico, & Lydio. Hæc de ſile Plinius *ibi*. Cùm autem ſil, de quo egimus *ſuprà dicta ſect.* 11. ſit idem quod ochra, vt *ibi* diximus, an differat ab hoc ſile, de quo impræſentiarum, tuum ſit iudicare, alterum alteri conferendo. Sil etiam, de quo *hîc* ex Plinio *lib.* 33. *cap.* 12. & 13. inter colores numeratur à Bulengero *lib.* 1. *de pictura*, *cap.* 4. addítque hîc, ſil indicum in pictura vſui eſſe ad inciſuras, hoc eſt, ad vmbras diuidendas ab lumine; verùm ante ipſum id docuerat Plinius *cap.* 13. *citati libri.*

Silis natura, & vſus.

Scyricum ſil.

Sil an differat ab ochra.

Veniamus ad Appianum, & anulare. de vtroque Plin. *lib.* 35. *c.* 6. Sunt, inquit, etiamnum noui- 3.
tij duo colores è viliſſimis, viride quod Appianũ vocatur, & quod chryſocollam mentitur, fit ex creta viridi. Anulare quod vocant, candidum eſt, quo muliebres picturæ illuminantur; fit & ipſum ex creta admixtis vitreis gemmis ex vulgi anulis, vnde & anulare dictum. Hæc Plinius. Eodem modo anulare colorem explicat S. Iſidorus *lib.* 19. *originum*, *cap.* 17. De puteolano, præter ea, quæ obſeruauimus *cap.* 2. *huius libri*, *ſect.* 13. nihil aliud, quod dicamus, occurrit.

Appianum.

Anulare.

Puteolanum.

Sequitur ſyricum, quod Plin. *lib.* 35. *c.* 6. nume- 4.
rat inter colores viliores, & factitios, aítque illud fieri ſinopide, & ſandyce mixtis. Idem docet S. Iſid. *lib.* 19. *originum*, *c.* 17. addens ſyricum eſſe pigmentum rubri coloris, ex quo & librorum capita ſcribuntur; aduertit etiam ſyricũ appellari Phœniceum, eò quòd in Syria colligatur in littoribus maris rubri, vbi Phœnices inhabitent De eodem colore Agricola *lib.* 9. *de natura foſſilium, in fine.* Syricum, inquit, qoo pictores vtuntur, fit cùm ſinopis cum ſandyce pari pondere permiſcetur; hodie verò, vt nunquam ceſſat fraus, lateres teruntur in farinam, qua ſandyx adulteratur. Hæc Agricola.

Syricum.

De ærugine agunt Theophraſtus *libello de la-* 5.
pidibus, ſub finem. Plinius *lib.* 34. *c.* 11. & 12. Vitruuius *lib.* 7. *architecturæ*, *c.* 12. Dioſcorides *lib.* 5. *c.* 47. aliàs 51. & 52. & *ibi* Matthiolus. Galenus *lib.* 9. *ſimplicium medicam. cap. de ærugine, pag.* 91. Braſauolus *in examine metallorum*, Cardanus *lib.* 5. *de ſubtilitate, pag.* 175. Agricola *lib.* 3. *de natura foſſilium, pag.* 118. Scaliger *exercitatione* 325. *ſect.* 12. *in fine*, & alij Quia autem illa eſt quædam æris affectio, æris quippe putreſcentis effloreſcentia, commodiùs reficietur in quintum Mineralogiæ librum, qui erit de metallis; ibi ergo explicata, dante Deo, æris natura, de ærugine, eius affectione diſſeremus. Interim duo ſufficiat hîc breuiter indicare; primum eſſe æruginì locum inter pigmenta; inter illa enim recenſetur à Vitruuio *lib.* 7. *cap.* 12. vsúſque pictoribus eſſe aſſeritur ab Agricola *lib.* 3. *foſſilium, pag.* 218. Alterum, eſſe illam coloris viridis; namque Scaliger *loco citato*, æruginem, inquit, ſolius æris eſſe; eámque viridem, etiam mulierculæ ſciunt, quæ eam venalem parant. Matthiolus *vbi ſuprà*, Æruginem, inquit, quòd colore ſit viridi, officinæ, ac Medici in Italia æs viride nuncupant, & vulgari ſermone, *verde rame.* Eádem vocari à recentioribus viride æris, obſeruat Braſauolus *in examine metallorum, pag.* 420. & 421. Agricola *eodem illo loco*,

Iuxta natura, & color.

Ærugini, inquit, ſuus eſt color in cæruleo ſubcandidus, ſapor acris; omni pictores, Medicique vtuntur; aurifices ea ſola, quæ aurum conglutinat cum auro. Cæterùm, quæ ſit æruginis materia, quomodo conficiatur, & quas habeat ad medendum vires, quinti erit libri explicare, vt diximus.

6. *Armenium, cuius ſit coloris.* Supereſt Armenium, quod; teſte Plinio *lib.35. cap.6.* locum habet inter floridos colores, quos dominus pingenti præſtat; numeratúrque inter pigmenta viridis coloris à Volaterrano *lib. 27. Philologiæ, pag.* 648. Quia verò de hoc ſatis multa diximus *ſect.5. huius cap. quæſt.* 11. iis contenti; pauca quædam addemus ex Galeno, & Matthiolo, inter medicamenta illud recenſentibus.

7. *Armenium Galeno quid.* Ergo Galenus *lib.9. ſimplicium medicam pag* 94. *c. de Armeniaco,* (ſic enim vocat quod nos Armenium hic appellamus,) Armeniacum, inquit, vim habet extergentem cum leuicula acrimonia, & leniſſima adſtrictione. Itaque tale cùm ſit, ocularibus miſcetur facultatibus. Et ipſo per ſe ſe quoque ad pollinis læuorem redacto vtuntur ſicco ad pilorum in ſuperciliis incrementum, nempe vbi præ humorum acrimonia partim excidunt, partim verò nec creſcunt, nec aluntur.

8. *Armenium Matthiolo quid.* Matthiolus *in lib.5. Dioſcoridis, cap.* 65. Lapis, inquit, armenius colore eſt viridi, ad cæruleum inclinante; talis autem eſſe comperitur, qui in argenti fodinis, in compluribus Germaniæ locis foditur; & è quo colorem illum ad pictorium vſum parant, quem vulgò vocant *verde azurro,* ac ſi diceres viride cæſium, vel viride cæruleum. Namque is colore chryſocollam refert, ſed duritie præcellit. Quamobrem crediderim ego, eos non longè abeſſe à veritate, qui dicerent, Germanicum hunc lapidem illi congenerem eſſe, quem Armenia mittit; ſiquidem patrium Armenij nomen genus non immutat. Neque obſtat, quin & in aliis regionibus lapis hic gigni poſſit; *Phrygius lapis vbi reperiatur.* quippe Phrygius etiam lapis à Phrygia regione dictus, optimus in Cappadocia foditur; id quod facilè oſtendit, Armenium, præter Armeniam, alias quoque regiones gignere poſſe. Nec refert quòd ſcripſerit Manardus Ferrarienſis *lib. 3. epiſtola* 3. Armenium lapidem hodie non facilè inueniri poſſe. 9. *Armenium an & vbi hodie reperiatur.* Quandoquidem cùm certò ſciam, multa in officinis ferè omnibus deeſſe medicamenta, eaque præſertim, quæ ex metallorum fodinis expetuntur, quæ tamen ſuo natali ſolo, vbi proueniunt, copioſa reperiuntur, mirum certè non fuerit, ſi Armenio etiam lapide careant ſeplaſiarij. Hac itaque ratione ductus, haud quaquam dubitauerim affirmare, quin & hic in Germaniæ metallis proueniens, in Armenij lapidis genere legitimè recenſeri queat, quemadmodum in Gagatis, Phrygij, Aſſiíque genere nobis recipiuntur, qui alibi, quàm in Gaga fluuio, in Phrygia, & Aſſo inueniuntur: præſertim cùm notis omnibus ac viribus Armenio per omnia ſimilis hic habeatur. Notis quidem, quòd ſummè vireat, & ad cæſium colorem proximè accedat; viribus autem, quòd atra bile vexatis maximè conferat, iis vomitum, & aluum ciens. Hæc Matthiolus, quæ ſi expendiſſet, vel præuidiſſet Braſauolus, nequaquam affirmaſſet hoc Armenij pigmentum reperiri in ſola Armenia; hoc verò ille ſcripſit *in examine metallorum, pag.* 429.

SECTIO XVII.

De coloribus vſtis.

COlores, quibus pictores vtuntur, Poëtis vſtos dici, rectè monet Iulius Cæſar Bulengerus Societatis noſtræ *lib.1. de pictura, cap.4.* Hinc Ouidius *lib.1. Faſtorum,* 1. *Color vſtus Poëtis quid.*

Quique moues cœlum, tabuláſque coloribus vris,
Quique facis docta mollia ſaxa manu.

Idem *lib.4. Faſt.*

Mille manus coeunt, & picta coloribus vſtis
Cœleſtem matrem concaua puppis habet.

Nec vacat ratione ea vſti coloris appellatio, 2. *Color vſtus cur ita dictus.* quippe cùm, teſte Bulengero *ibidem,* omnes penè factitij colores, optimi præſertim, iique tenaciſſimi, adhibito igne conficiantur; idque confirmat hic auctor, tum quia atramentum pictores faciāt vel ex fuligine olei nucum, vel ex ebore cremato, vel, quod eſt præſtantiſſimum, ex oſſibus Perſicorum vſtis; tum quia viderit ipſe ex hydrargyro, & ferri bracteolis, ex chalcantho, ex ære, ex plumbo vi ignis rubrum effici, quo nullus color natiuus ſit tenacior, aut penetrabilior. *Colores vſti plures enumerantur.* Sed ingenioſiſſimi Poëtæ epitheton roboremus veterum teſtimoniis. Theophraſtus *lib de lapidibus,* Rubrica, inquit, fit ex Ochra combuſta, Cydiæ inuentū hoc fuit, qui tabernæ incendio id animaduertit, cùm vidiſſet Ochram ſemiuſtam rubeſcere. *Rubrica fit ex Ochra combuſta.* Dioſcorides *lib.5. c.66.* Fabrilis, inquit, rubrica fit ex ex Ochra vſta, mutato colore in rubricā tranſlata. Nec refert oppoſitum aſſeri à Plinio *lib.35. c.6.* 3. Ochrā ſcilicet fieri ex vſta rubrica; vel enim textū eſſe corruptū, vel eo loci lapſum eſſe oculatiſſimū alioqui ſcriptorem, clariſſimi animaduertere Philoſophi, qui iſthæc ſubtiliùs examinarūt, Agricola *in Bermanno, pag.* 554. & Falloppius *lib.5. foſſil. c.38.* Galenus *lib.9. ſimplicium medicam. cap. de ceruſſa,* ait ceruſſam vſtam tranſire in ſandycem. *Ceruſſa vſta tranſit in ſandycem.* Plin. *lib.35 c.6.* Sādaracha, inquit, adulterina fit ex ceruſſa cocta. Hæc ſi torreatur, æqua parte rubrica admixta, ſandycem facit. Dioſcorides *lib.5. c.57.* Vitruuius *lib.7. c.12.* & S. Iſid. *lib.19. c.17.* affirmant ceruſſam ignis incendio commutari in ſandaracham. Auripigmentum etiā, ſeu Arſenicum non parari ſine igne, docuimus *ſuprà ſect. 9. huius cap.* Sed audiamus Plinium, qui *lib.35. cap.6.* reponens atramentū inter colores factitios, illiúſque conficiendi plures præſcribens modos; *Atramentum eſſe colorem vſtum.* Fit, inquit, & fuligine pluribus modis, reſina, vel pice exuſtis; propter quod officinas etiam ædificauere, fumum eum non emittentes; laudatiſſimum eodem modo fit è tædis. Adulteratur fornaciū, balinearúmque fuligine, quo ad volumina ſcribenda vtūtur. Sunt qui & vini fæcem ſiccatam excoquant; affirméntque, ſi ex bono vino fæx fuerit, Indici ſpecie id atramentum præbere. Apelles quoque commentus eſt ex ebore combuſto facere, quod elephantinum vocant. Fit etiam apud infectores ex flore nigro, qui adhæreſcit æreis cortinis. Fit & è tædis ligno combuſto, tritiſque in mortario carbonibus. Mira in hoc ſepiarum natura, ſed ex his non fit. Hæc Plinius, ex quibus planum eſt pleroſque colorum igne perfici. 4.

Sepiarū ſuccus an ſit apta materia atramenti ſcriptorij. Sed neſcio quo pacto iterum incidimus in ſepias, ex quibus fieri poſſe atramentum ad ſcribendum idoneum ſtatuimus *ſect. 15. huius cap. quæſt.* 10.

*queſt.*10.quòd tamen negare videtur Plin.*proximè* citatus. Quid igitur:an perſiſtemus in ſententia, repugnante Plinio:Sed enim dici poteſt modum illum parandi atramenti ſcriptorij ex ſepiarum ſucco, fuiſſe vel Plinio minùs notum, vel illius ſæculo minùs vſitatum; cæterùm illius piſcis atramentum eſſe ſcriptioni idoneum non poſſumus inficiari; vrgent enim clara Scriptorum teſtimonia.

5. *Sepia atramentum quomodo paretur.*

In primis Lælius Biſciola *tom.2.hor.ſubſec.c.*17.*lib.*17.teſtatur Afros è ſepia piſce habuiſſe ſcriptorium atramentum. Bulengerus *lib.*1.*de pictura,c.*4. fatetur ex ſanguine ſepiæ, addito tantillo aluminis,fieri optimum atramentum. Aldrouandus *lib.*1.*de mollibus,cap.*4.§.*de æquiuocis ſepiæ*, notat Latinos veteres poſuiſſe ſepiam pro atramento ſcriptorio;*ibid.*§.*de vſibus ſepiæ*,ex Dalechampio obſeruat Septentrionales populos nigro ſepiæ,addito tantillo aluminis atramenti loco ſcribere, nec incommodè; illud etiam ibidem addit ex Rondeletio atramentum ſepiarum pro atramento ſcriptorio in vſum cedere poſſe, quòd niger ſit humor,& glutinoſus. Idem confirmat ex Angelo Politiano. Sed pro ſcriptorio ſepiarum atramento afferamus egregios duos Poëtas,Perſium,& Auſonium.

6. *Sepia atramentum Perſio.*

Perſius enim *Satyra* 3.ait,

Iam liber,& bicolor poſitis membrana capillis,
Inque manus chartæ,nodoſaque venit arundo
Tum querimur craſſus calamo quòd pendeat humor,
Nigra quòd infuſa vaneſcat ſepia lymphæ;
Dilutas querimur,geminat quòd fiſtula guttas.

7. *Sepia atramentum Auſonio.*

Auſonius *epiſtola* 4.*ad Theonem*,

Aut adſit interpres tuus,
Ænigmatum qui cognitor
Fuit meorum; quum tibi
Cadmi nigellas filias,
Melonis albam paginam,
Notáſque furuæ ſepiæ
Gnidióſque nodos prodidit;
Nunc adſit, & certè modò
Præſul creatus litteris
Enucleabit protinus
Quod militantes ſcribimus.

8. *Littera cur Cadmi filia dicantur.*

Pro explicatione hîc aduerte ex Aldrouando *lib.*1.*de mollibus*, *cap.* 4. vbi de æquiuocis ſepiæ, Cadmi filias hîc ab Auſonio vocari litteras,quòd is è Phœnice in Græciam ſexdecim tranſtulerit litteras, teſte Plinio *lib.*7.*cap.* 56. Melonis paginam papyrum Niloticam (nam Nilus olim Melo dicebatur) notas ſepiæ,atramentum.

Gnidij nodi qui.

Gnidios nodos,calamum. Sic Auſonij ænigma interpretatur ex Angelo Politiano *in miſcell.cap.*39. Aldrouandus *eo loci.*

CAPVT V.

Digreſſio de pictura vſque ad c.6.

De Pictura.

SECTIO I.

Pictura viuens.

1. *Pigmentorum finis quis.*

HACTENVS de pigmentis.Eorum finis,colorate.Pingimus tabulas vel viuas,vel inanimas.Viuentem tabulam voco,humanam faciem. Hæc fucis inficitur ad venandos amores,vel caſtos;quæ enim nupſit, cogitat quomodo placeat viro, 1.*Cor.*7. hoc ſtudio ſe vnxiſſe crediderim & Suſannam,*Dan.*3.& Ruth,libri ab ea denominati *c.*3.vel impuros,teſte illa muliere, ornatu compta meretricio,præparata ad decipiendas animas, *Prou.*7.cui ſimilis meretrix alia *Apoc.* 17. amicta purpura,& coccino,auro fulgens,margaritis, lapilliſque pretioſis nitens, in cuius manu poculũ aureum,& fronti nomen eius inſcriptum,Myſterium,Babylon magna,mater fornicationum Mirũ,ſi Iezabel,alio fine,quam placendi Iehu Iſraël Regi,ſtibio ſibi oculos pinxit *lib.*4.*Reg.c.*9.procaces enim fœminas eo ſibi fuco ſulere decorẽ augere,haud obſcurè indicatur *Ezechiel* 23. *& Hieremiæ* 4. Prorſus in muliebres fucos quadrat, quod de vnguentis ſcripſit Clemens Alexandrinus *lib.*2.*Pædagogi,c.*7.ſicut boues anulis,& funibus,ita etiam intemperantes ſuffitibus, & vnguentis, & ſuaueolentibus coronarum odoribus trahi; & quemadmodum canes,qui naribus ſunt ſagacibus,feras ex odore venantur;non ſecus petulantes ex nimis curioſa vnguentorum fragrantia à moderatis inueſtigari.

Tabula viuens quæ. Pictura viuens quæ.

Fucorũ vſus quis licitus, qui verò ſit illicitus.

Vnguentorum pericula, & damna.

2. *Fucos interdum imperari, non à Venere, ſed ab ambitione.*

Non inficias tamen ierim, pleraſque interdum,abſque vllo Veneris ſenſu, ſibi colorare genas, vel ſua captas forma, qua nimium delectantur, vel inanis dumtaxat oſtentationis ergò. Verum enim illud arbitror Naſonis *de medicamine faciei*,

Eſt etiam placuiſſe ſibi quæcunque voluptas:
Virginibus cordi grataque forma ſua eſt.
Laudatas homini volucris Iunonia pennas
Explicat; & forma muta ſuperbit auis.

Pulchritudinis propria ſtudium.

3. *Fucos quandoque parari licitè.*

Non me etiam fugit illud quandoque euenire poſſe,vt nonnullæ,auſpice Deo, non terris, ſed cœlo ſpeciem,& formam arte parent. At iſtæ extra ſidera raræ, *Æneid.*6.

Extra anni,Solíſque vias,vbi cælifer Atlas
Axem humero torqueat ſtellis ardentibus aptum.

4. *Iudithæ forma pudica, & caſtus ornatus.*

Laudatur eo nomine caſtiſſima iuxta, atque pulcherrima Iudith,quæ depoſito cilicio, exuta viduitatis veſtibus,lauit corpus ſuũ, optimóque ſe vnxit myrto;tum crinem diſcriminauit,impoſita capiti mitra;dein induens amictum iucunditatis ſuæ,inſuper ſandalia aptauit pedibus,aſſumpſitque dextrariola,& lilia,& inaures,& anulos, omnique mundo ſe ornauit ſuo; cui etiam Deus contulit ſplendorem,quòd eum ornatum non libido ſuaderet, ſed imperaret virtus, ampliante Domino illius pulchritudinem,vt incomparabili decore omnium oculis appareret. nimirum ſpecie ſua proſtrauit,& vicit Holofernem,patriámque ab hoſtibus vindicauit, *Iudith* 10. Si huius matronæ ornatum fuiſſet iuſſus deſcribere inſignis ille Poëta *Triſt.*4.*eleg.*10. cui

5. *Sulmonis deſcriptio.*

Sulmo ( ) patria gelidis vberrimus vndis
Millia qui nouies diſtat ab vrbe decem;

quid aliud cecinilſet, quàm illud ex medicamine faciei?

Mundi muliebris deſcriptio ex Ouidio.

At veſtræ teneras matres peperere puellas,
Vultis inaurata corpora veſte tegi:
Vultis odoratos poſitu variare capillos:
Conſpicuam gemmis vultis habere manum:
Induitis collo lapides oriente petitos:
Et quantos onus eſt aure tuliſſe duos.

6. *Fuci an liceant.*

De ceruſſa,ſtibio,purpuriſſo,aliiſque fucis,qui ſunt mulieribus familiares, latè *ſuprà ſect.* 7.10. *&* 12. *capitis ſup.* Ibi an, & quatenus, citra con-

Digitized by Google

ſcientiæ labem liceant, quæſiuimus, ſtatuentes vix permitti coniugibus ad conciliandam immaculatam tori intemerati gratiam. O ſi illi rectè intelligerent, mutuum amorem, puto dignum thalamo, firmiùs hætere, ex concordia morum, & probitate vitæ, quàm ex fucis iuuenilis ætatis. Quàm caduca adoleſcentiæ roſa, quàm fluxus ceruſſæ, & purpuriſſi lacteſcens rubor: contrà, quàm ſtabilis, quàm certa morum ſymmetria, vel ſympathia. Audi coniugalis beneuolentiæ peri-

7. rum præceptorem, *de medicamine faciei.*

Coniugum ſtabilis concordia, unde paranda.

Prima ſit in vobis morum tutela; puellæ
Ingenio facilè conciliante placent.
Certus amor morum eſt, formam populabitur ætas;
Et placitus rugis vultus aratus erit.
Tempus erit, quo vos ſpeculum vidiſſe pigebit:
Et veniet rugis altera cauſa dolor.
Sufficit, & longum probitas perdurat in æuum;
Pérque ſuos annos hinc benè pendet amor.

Speculi pœnitentia.

8. Quàm ſatius eſſet, ſacra illa recolere oracula *Oſeæ* 2. Et ſponſabo te mihi in ſempiternum, & ſponſabo te in iuſtitia, & iudicio, & in miſericordia, & in miſerationibus, & ſponſabo te mihi in fide. & 2. *Cor.* 11. Deſpondi vos vni viro, Virginem caſtam exhibere Chriſto, eorúmque memores, attigere aures cœleſti illi inuitamento, *Cant.* 4. Veni de Libano ſponſa mea, veni, coronaberis. Vin' ſcire æthereos huius ſponſæ fucos? Sicut vitta coccinea labia tua, & fragmen mali punici, genæ tuæ, abſque eo, quod intrinſecùs latet, *Cant.* 4. Nec mirere tantum ſponſæ decorem; quando illi ſuppetit mundus vniuerſi pulueris pigmentarij, cum omnibus primis vnguentis, *Cant.* 3. & 4. Talibus decorata pigmentis Agnes, inclyta illa virago, decantabat; Ipſi ſum deſponſata, cui Angeli ſeruiunt, cuius pulchritudinem Sol, & Luna mirantur, ſanguis eius ornauit genas meas. Hæc ſeruabat illud Clementis Alexandrini *lib.* 2. *Pædagogi*, *cap.* 8. Spiret fœmina Chriſtum, qui eſt regalis vnctio, non vnguenta; hæc illud Gregorij Nazianzeni, qui aduersùs mulieres ambitioſiùs ſe ornantes, Vnicus, inquit, color in mulieribus amabilis eſt; nimirum rubor ille, quem pudor gignit. Dabimus etiam, ſi ita lubet, & alterum; nempe vt pulchritudini tuæ pallorem aſciſcas, Chriſtíque laboribus intabeſcas. At ſponſi fucus quis? Dilectus meus candidus, & rubicundus; caput aureum; comæ nigræ; oculi lacte loti; labia lilia, genæ velut areolæ aromatum conſitæ à pigmentariis: venter eburneus, *Cantic.* 5. Hinc diſcant Chriſti ſponſæ, quibus ſe condecorent fucis, vt illi placeant. Sedulæ præuenientes ortum Auroræ, abluant conſcientiæ vultum ad æneum illud labrum, de mulierum ſpeculis compactum, *Exodi* 38. Atque illa conſulentes ſpecula, abſterſis vitiorum maculis, virtutum colores illinant.

Sponſa Chriſti quæ.

Fuci ſponſarū Chriſti qui.

Sponſarum Chriſti qui ſint fuci.

Sponſi cœleſtis pulchritudo quæ, & qui fucus.

9.

Specula ſponſarum Chriſti quæ.

10. Nempe mulier, quæ ſe ſuámque ætatem ſpernit, ſpeculo ei vſus eſt; vt eleganter Plautus *in Moſtellaria, actu* 1. Ex ſponſis Chriſti nulla eſt, quæ ſit immunis ab huius neceſſitate vſus. Illarum nulli congruit illud Plauti *ibidem*,

Quid opus eſt ſpeculo tibi, quæ tute ſpeculo ſpeculum es maximum.

11. Omnes egemus candore illo lucis æternæ, & ſpeculo ſine macula, de quo dicitur *Sapientiæ* 7. Huic ſpeculo nulla ſponſarum, vt pulcherrima ſit, poteſt eſſe ſpeculum. Neque enim pulchritudinis illius vllus eſt finis, & humana pulchritudo innumeris ſcatet nęuis. Prô dolor! quā viris iuxta atque fœminis propriæ cordi eſt cultura formæ; id videt præſens ætas, & præterita id videre ſæcula, ſi credimus Naſoni, *de medicamine faciei.*

Speculi myſtici vſus, quibus neceſſarius.

Nec tamen indignum, ſi vobis cura placendi;
Cùm comptos habeant ſæcula noſtra viros.
Fœminea veſtri potiuntur lege mariti:
Et vix ad cultus nupta quod addat, habet.

Viros pulchritudinis cultores.

Et illi quidem ob formæ decorem, qui quaſi flos egreditur, & conteritur, *Iob.* 14. vana eſt enim pulchritudo, *Prou.* 31. Et alioqui omnis caro fœnum, & omnis gloria eius, quaſi flos agri, *Iſaiæ* 40. nos verò ad venandos parthenios æterni decoris amores lāguidi, frigidi, ſtupidi; vel vbertim oblato cœlitus immortalis pulchritudinis mundo. Pudeat diuinum amorem vinci ab humano. Interim libeat ex Ouidio *de medicamine faciei*, ſubiicere induſtriam amoris humani, vt, præter quàm quòd illius carmina non leuem redolent eruditionem, & quidem citra vllam honeſtatis iacturam, deploratis illius triumphis, pro diuino inſtauremus bellum ad victoriam. Ergo ingenioſiſſimus Poëta ſic fatur, 12.

Pulchritudinis vanitas.

13.

Dic age, cùm teneros ſomnus demiſerit artus,
Candida quo poſſint ora nitere modo.
Hordea, quæ Libyci ratibus miſere coloni,
Exue de palea, tegminibúſque ſuis.
Par erui menſura, decem madefiat ab ouis;
Sed cumulent libras hordea nuda duas.
Hæc vbi ventoſas fuerint ſiccata per auras,
Lenta iube ſcabra frangat aſella mola.
Et quæ prima cadent viuaci cornua ceruo
Contere; in hæc ſolida ſexta fac aſſis eat.
Námque vbi puluerea fuerint confuſa farina,
Protinus in mundis omnia cerne cauis.
Adyce Narciſſi bis ſex ſine cortice bulbos;
Strenua quos puro marmore dextra terat.
Sextantémque trahat gummi cum ſemine Tuſco,
Et nouies tanto plus tibi mellis eat.
Quæcunque afficiet tali medicamine vultum,
Fulgebit ſpeculo læuior illa ſuo.
Nec tu pallentes dubita nudare lupinos;
Et ſimul inflantis corpora frige fera.
Vtraque ſex habeant æquo diſcrimine libras,
Vtraque da nigris comminuenda molis.
Nec ceruſſa tibi, nec nitri ſpuma rubentis
Deſit, & Illyrica quæ venit iris humo.
Da validis iuuenum pariter ſubigenda lacertis;
Sed iuſtum tritis vncia pondus erit.
Addita de querulo volucrum medicamina nido,
Ore fugant maculas: Halcyonea vocant.
Pondere ſi quæris quo ſim contentus in illis;
Quod trahis in partes vncia ſexta duas.
Vt coeant, aptéque lini per corpora poſſint,
Adyce de flauis Attica mella fauis.
Quamuis thura Deos, irataque numina placent,
Non tamen accenſis omnia danda focis.
Thus vbi miſcueris radenti corpora nitro;
Ponderibus iuſtis fac ſit vtrumque trahens.
Parte minus quarta direptum cortice gummi,
Et modicum è myrrhis pinguibus adde cibum.
Hæc vbi contrieris, per denſa foramina cerne;
Puluis ab infuſo melle premendus erit.
Profuit & marathos bene olētibus addere myrrhis,
Quinque parent marathi ſcrupula; myrrha nouē.

Fuci Ouidiani.

Aremiſque

Arentiſque roſa quantum manus vna prehendat,
Cúmque amoniaco maſcula thura ſale.
Hordea quem faciunt illis infunde cremorem,
Æquent expenſus cum ſale thura roſas.
Tempore ſit paruo mulier licèt illita vultum,
Hærebit toto nullus in ore color.
Vidi quæ gelida madefacta papauera lympha
Contereret; teneris illinerétque genis.

Atque hæc de fucis picturæ viuentis: iam de vitæ expertibus tabulis videamus ecquid occurrat.

Sectio II.

Pictura tabulæ inanimæ.

1. *Picturæ etymon.*

PIcturæ nomen, genus, definitionem, partes & inſtrumẽta exhibebit hic paragraphus. Quod ſpectat ad nomen, S. Iſidor. *lib. 19. originum, cap.* 17. ait picturam dici quaſi ficturam; imaginem quippe fictam eſſe, non veritatem; hinc & fucata, id eſt, quodam colore illita nihil fidei, & veritatis habentia. Porrò Græcis pictura dicitur γραφὴ, communi cum ſcriptura nomine, teſte Bulenge-
2. ro *lib. 1. de pictura, cap.* 3. Atque huc haud dubiè reſpexit Statius *lib. 1. ſyluarum, de equo Domitiani*, ibi,

—— *Apellea cuperent te ſcribere cera.*

Vnde ſicuti ſcripta perlegi dicuntur, ita & picta. Sic Virg. 6. *Æneid.* de rebus à Dædalo pictis,

—— —— *quin protinus omnia*
Perlegerent oculis.

3. *Picturam eſſe ſub genere artis imitatricis.*

Eſſe autem picturam ſub genere imitatricis artis eſt concors ſapientum ſenſus, Platonis dialogo 10. *de repub.* vel *de iuſto*, ſæpè *à pag. meæ impreſſionis* 395. *ad* 401. Ariſtotelis *poetica cap.* 1. Plutarchi *de audiendis Poetis*, *pag.* 13. Iſidori *lib.* 19. *cap.* 17. Robortelli, & Eugubini *in cap. primum poetica Ariſtotelis.* Cardani *lib. 4. de ſubtilitate*, *pag.* 133. Vitruuij *lib. 7. Architectura, cap.* 5. Mazzonij *Iſagoge ad Apologiam pro Dante.* Bulengeri *lib. 1. de pictura, cap.* 1 *&* *lib. 2. cap.* 1. addentis priore loco idem ſenſiſſe Socratem. Quia verò obiectum artis imitatricis eſt idolum vt repræſentabile, idolum autem, quà imitantis facultatis terminus, eſt ſimulachrum artificiale ortum ab intellectu, & phantaſia, non ſine voluntatis electione, tale idolum concipiat, formétve pictor, neceſſum eſt, quod deinde exprimat; penes autem exprimendi modum, ſpeciem deſumet ſuam ars pingendi; ſicut enim imitari res metro ad auditum eſt poëtices; ita illas viſui coloribus exprimere proprium eſt picturæ, vt docent omnes cum
4. Platone *præcitato*, *pag.* 400. Definiatur ergo pi- *Pictura definitio.*
ctura ars imitatrix, res coloribus exprimens viſui; ſic enim eam videntur deſcribere egregij auctores. Namque Vitruuius *lib. 7. cap.* 5. Pictura, inquit, imago eſt eius, quod eſt, ſeu eſſe poteſt. Socrates apud Bulengerum *lib. 1. de pictura*, *cap.* 2. Pictura, inquit, eſt imitatio, & repræſentatio eorum, quæ videntur. S. Iſidorus *lib.* 19. *cap.* 17. ait picturam eſſe imaginem, quæ exprimat ſpeciem alicuius rei, quæ dum viſa fuerit, mentem reducat ad recordationem. Cardanus *lib. 4. de ſubtilitate, pag.* 133. Quid aliud, inquit, eſt pictura, quàm imitatio affectuum, quæ ſunt in corporibus, ad luminis comparationem ex ſolo plano? Nam, etſi animi etiam diſpoſitiones ex
pictura liceat coniectare, non tamen aliter, 5. *Picturæ proprium eſt fallere aſpectum.*
quàm vt per corporeos affectus exprimuntur. Nemeſius *lib. de natura hominis*, *cap. 7. apud Aguilonium*, *lib. 4. opticorum*, *hypotheſi* 4. ſcribit pictoriæ artis opus eſſe, fallere aſpectum non veria eminentiis, & lacunis. Idem Aguilonius *in argumento lib. 6. opticorum*, De pictoria, inquit, nil attinet dicere, cùm per ſe conſtet propriam eius definitionem, non eſſe aliam, quàm ſolidorum in planas tabulas proiectionem. Bulengerus *lib. 1. de pictura, cap.* 3. docet pingere nihil eſſe aliud, quàm penicillo lineas ducere, & colores addere, quibus homines, bruta, plantæ, arbores, aliæque res exprimantur.

6. *Picturæ partes eſſe quattuor.* *Delineatio quid ſit.*

Præcipuæ picturæ partes quattuor ſunt, delineatio, lumen, vmbra, & color. Aguilonius *in argumento lib. 6. opticorum.* Delineatio, ſeu deſignatio, aliàs proiectio, Græcè γραμμὴ, Anaglyptices, & ſculptoriæ, & cælatoriæ, & ſtatuariæ, & plaſticæ eſt mater. Hinc qui ſigna facere inſtituunt, primùm planas eorum delineationes calamo, creta, aut carbone ducunt; deinde è cera, aut figulina proplaſmata effingunt, quibus propoſitum veriùs adumbrant; tum ad horum ſimilitudinem ſigna ipſa quàm poſſunt accuratiſſimè perficiunt. Hæc præcitatus Aguilonius; quæ confirmari poſſunt ex Plinio *lib.* 35. *cap.* 12. apud quem Paſiteles, cùm in ſtatuariæ, ſcalpturæ, cælaturæque artibus ſummus eſſet, nihil vnquam fecit, antequam finxit. Igitur ectypa ex protypis fiunt, hæc verò ex deſignationibus, quæ vox propria vſurpatione proiectiones ſignificat, teſte Aguilonio *ibidem.*

7. *Colorum diſpoſitio qualis requiratur in pictura.*

De coloribus, ſeu pigmentis fusè in ſuperioribus ſectionibus; his addamus nonnulla ex Cardano *lib. 4. de ſubtilitate*, *pag.* 134. primùm, colores non eſſe obiter diſponendos, ſed ita vt inter claros obſcuri, inter obſcuros clari ſedem habeant; hac enim arte augetur picturæ decor; ergo rubeus inter cæruleum, & viridem, candidus inter cinereum, & croceum interponendus erit. Alterum, cauendum eſſe, ne multus in pictu- *Candor picturæ venenum.*
ris ſit candoris vſus, quòd is color ſit illarum venenum, quippe qui ſplendore ſuo venuſtatem primò, ac grauitatem quandam ab artis opere auferat, colores autem reliquos obſcuret, vmbráſque rerum vitiet. Vmbris autem multum *Vmbrarum neceſſitas in picturis.*
gratiæ conciliari picturæ, res ipſa per ſe teſtatur; idque eleganter oſtendit *lib. 3. epiſt.* Plinius iunior *epiſt.* 13. *ad Voconium*, inde aperiens ſi orationis luminibus ſuæ inſpergantur vmbræ, eius ornatum mirificè augeri. Nec verò, inquit, affectanda ſunt ſemper clara, & excelſa; nam vt in picturis lumen non alia res magis, quàm vmbra commendat; ita orationem tam ſummittere, quàm attollere decet.

8.

Sed cum Bulengero *lib. 2. de pictura*, *cap.* 2. redeamus ad delineationem, illíque addamus aliqua de pictoriis luminibus, vmbris, & inſtrumentis. Illud ſtatuamus initio, aliud eſſe leui manu ſine coloribus adumbrare creta, ſiue rubrica, *Molybdena quid.*
carbone, terra ſanguinea, molybdena, ſeu galena, *Galena quid.*

Delineatio quomodo fiat. quæ Plinio *lib. 34. cap.* 18. vena eſt plumbi, & argenti communis; aliud coloribus adhibuis pingere. Delineatio illa ſine coluribus fit in charta, tela, aut ligno non colorato. *Pictoris ſtylus qualis.* Pictoris ſtylus, ſeu cretacea graphis, eſt fruſtum oblongum rubricæ, aut terræ ſanguineæ, aut carbo oblongus, aut plumbea graphis, ſeu deſignatrix galena pictoris. Opus graphide adumbratum, rubrica, aut plumbo deſignata pictura. Priùs enim tantùm animi conceptus delineatur, oculi, digiti, alia membra graphicè, & diſertè non exprimuntur. Mox etiam carbone oculi, digiti, nares adumbrantur; quia quod carbone expreſſum eſt, facilè deletur, aut reformatur; quæ dicitur totius, ac partium expreſſior facta carbone, aut rubrica figuratio, ſeu expolita graphide operis deſignatio, cum principibus, ac palmariis ductibus informis figurationis carbo fuerit inductus, & obliteratus. Tandem expreſſæ figurationi membrorum rubrica vmbras adiiciunt, & graphidem expolitione abſoluunt. *Deſignatio quid.* Eſt igitur prima deſignatio futuræ picturæ, quæ in breue colligi poteſt, ſi acu, aut veruculo pungatur, vt ſupra telam impreſſam, aut fundum applicetur. tunc autem dicitur puncta.

9. *Deſignatio quomodo fiat.* Pingimus autem, cùm colores adhibemus, poſtquam rudi Minerua carbone, rubrica, vel galena, ſine coluribus adumbrauerimus. Quidam penna delineant, & deſignant, quod non eſt vſquequaque facile, quòd opus ſit tenuiſſimis lineis, quæ cancellatim ſe interſecent, vt vmbra fiat figuris, quæ delineantur.

Deſignationis inſtrumenta. In rudi illa deſignatione, quæ carbone fit, aut creta, vtimur cretacea graphide, ſtylo rubricato, vel fruſto oblongo rubricæ, carbone, plumbo, plumario è plumis auium, regula, amuſſi. Circino rotundamus, metimur, figuras ad amuſſim exigimus.

10. *Picturæ inſtrumenta.* In pictura, quæ fit coloribus, vtimur penicillo, qui fit ex ſetis porci, vel ex pilis aſini. Propriè peniculus, & penicillus caudam ſignificat, aliàs fit ex cauda ſuis, aut gruis, aut ex goſſipio, ſeu xylo. Interdum penicillus anguſtior eſt, & longior, ſed incidit; nonnunquam latior eſt ad leniendas, & molliendas vmbras, fitque ex muris Armenij pilis, aut ex ſetis porci. *Penicilli materia.* Item opus eſt legula legendis coloribus, qui probè triti ſunt, & culullo ſamio, ſeu gutto teſtaceo; vt colores triti vel in aqua, vel in oleo nucum protropo collocentur. Colores ex oleo collocantur in pugillari axiculo pictorio, cùm manus interea, vt firmetur, bacillo innitatur.

11. *Colores quomodo miſceãtur.* Colores autem à pictoribus variè miſcentur, teruntúrque in abaco, ſeu forma ſaxea ex lapide porphyretico firmiſſimo, vnde terendo nihil deteratur. Habent quoque coticulam pigmentarij tritus. Miſcéntur autem colores cum oleo nucum prodromo limpidiſſimo ad diuturnitatem, vt ab iniuria pulueris, aëris, & humoris ſarti ſint. Interdum pro oleo aliquid aquæ admiſcetur, vt meliùs culores in abaco pigmentariæ trituræ terantur, & in vnum quaſi corpus tranſeant.

12. *Colores quomodo terantur.* Sæpe colores teruntur cum glutino, quod factum eſt ex corio, aut pergamena pello, ſeu membrana, adhibetur gummi, quo aliquid luminis coloribus accedat. Miſcentur ſimul tres, aut quatuur colores, è quibus vnus aliquis ſuauiſſimus effloreſcit.

Diluta ſandaracha, vulgò vernix, fit è liquida iuniperi lacryma, ſeu gummi, dat nitorem, & gratiam tabulis pictis ex oleo. *Vernix quomodo fiat.*

Aquarij ſubactus picturæ nihil ſublinitur. Ad olearij ſubactus picturam linteum priùs temperatur, & expolitur glurino, icónque diagraphicis lineis exaratur, linteum ad oleariam picturam albo priùs maceratur bis, térve, deterſumque olearij pigmenti ſecundo, aut tertio illitu imbuitur, quam vocant impreſſionem. 13. *Pictura aquarij ſubactus.*

Qui parietem recèns gypſo inductum, ſeu albarium opus pinguut, habent in charta diagraphica operis lineamenta, quæ recenti gypſo admouent, & acu, vel veruculo gypſum compungunt; tum eidem gypſo colores inducunt, qui altè imbibuntur, vt nonniſi gypſo collabente poſſint interire. Interdum paries recèns gypſatus penicillo coloratur, tum veruculo compungitur in varias imagines, vt colores intus ſubeant. Colores autem qui adhibentur, non ſunt vulgares, & artificioſi, ſed è terra varij coloris. Album fit è calce, nigrum è carbone trito, rubrum è terra ſanguinea; itaque colores nun euaneſcunt, niſi cęmentum deſtruatur. Penicilli, quibus vtuntur, ſunt oblongi, vt abundè colores contineant, & crebrò fiunt è pilis aſini. Coloribus oleum, glutinum, gummi nun adhibentur, ſed aqua duntaxat. 14. *Pictura parieti recèns gypſo inducti.* *Penicilli materia.*

Interdum vitrea ſpecularia pinguntur, & diagraphici operis compuncta charta ex archetypo traducitur. Encauſto verò pingunt, qui ferro candenti ceram, vitrum, ebur, metallum inurunt. 15. *Encauſte pingere.*

Vt recens albarium compungatur, cæmentum, aut gypſum carbone perſunditur, & paries vbi gypſo recenti inductus eſt, ferro variè delineatur, ac cumpungitur. 16.

Vt pingas ex oleo, tela, aut tabula priùs bellè imprimatur, & præparetur, deinde colores cum oleo nucis protropo triti, tabellæ, vel telæ, rubrica, plumbo carbone delineatæ admoueantur, aliaque fiant eminentiora, alia reductiora, quædã attollantur, adumbrentur, rutundentur, mollientur. Minium, chryſocolla ſublinatur, quia quò crebrius tabellam ſubleueris, ſplendidiorem, diuturnioremque feceris. Picturá igitur vmbræ opacant, mox picturæ vmbris aduerſum lumen obtendunt, tum idoneam concurrentium armogen picturæ adhibent, & apto nexu extrema variorũ colorum inter ſe committunt. Lumen fit ex coloribus claris, & floridis, admiſſo die; vmbra ex obſcuris. Tunc opus dicitut inchoatum, quod ſinunt ſenſim exſiccari, vt deinde iterum nouos colores floridiores, vegetioréſque inducant, quibus veſtium natiua elegantia exprimatur. *Pingere ex oleo, tela, aut tabula, quomodo poſſimus.*

In aquario ſubactu glutino vtuntur, quod fit ex corio, aut membrana pergamena, vt colores imbuantur. Pictura aquaria vno illitu perficitur, nec vt pictura ex oleo inchoatur, vt pòſt perficiatur. In aquario ſubactu colores ſunt rudiores, denſiores, minus triti, quàm in oleario. Lumen datur, cùm in membrana pictura in breue colligitur, & colores adhibentur puriſſimi, clariſſimi, ſimpliciſſimi, bellè triti. Eminentia, quæ vocantur exaltationes, fiunt ex auro, 17. *Gluten pro ſubactu aquario, quale.* *Picturæ aquaria quomodo perficiatur.*

&

& argento molito, ſeu trito. Colores imbuuntur gummi. Per opticam quæ longè abſcedunt, propè accedere videntur, vt paſcant oculos, & in breue colliguntur. Pictor interdum cogitationibus indulgens ſuis, veluti errabundus, penicillo ad flores, coronas, ſerta, ſatyros, aues, animantia, infantes adumbrandos, vt eum animi fert impetus, abutitur: ludit in vagis ſuis, & errantibus hallocioationibus, quieſcente in iis manu. Equuleus pictorius, qoo tela pingenda ſuſtentatur, cantherius pigmentarius vocatur. fundum, & tabellas impreſſas vulgò vocant.

Pictorum luſus.

Equuleus pictorius. Cantherius pigmentarius.

18. Hactenus de inſtrumentis pictoriis ex Bulengero *lib.2. de pictura, cap.2.* pergamus ex eodem, *lib. 1. cap. 13. 14. 15. & 16.* explicare nonnulla vocabula eòdem ſpectantia. Ergo pinxere veteres aut cera, aut penicillo, aut veruculo, ſeu cæſtro, in ebore. Penicillus à pene dictus, è caudarum extremis ſolet fieri, vocatúrque arundo Martiali *lib.9.epigram.14.* ibi,

Penicilli etymon, & materia.

Nomen Acidalia meruit quod arundine pingi.

19. Cæſtrum propriè veruculum eſt, qoo cauatur ebur, Plinius *lib.33. cap.11.* pleriſque placet eſſe veruculum ignitum, aliis ipſum eſſe ſtylum.

Caſtrum, ſeu veruculum quid.

Tabulæ propriæ ſunt pictorum, ſigna ſculptorum, qui vtuntur ſcalpro, ſcalpello, cœlo.

Tabula pictorum propria.

Pergula eſt proiecti, ſeu mæniani genus in publicum ſpectans, vbi pictores opera ſua exponebant.

Pergula quid.

20. Pinacotheca dicta, in qua tabulas pictas reponebant. Pegmata, ſunt compacta tabulata, in quibus pictores, aut fictores imagines effingunt.

Pinacotheca quid. Pegmata quid.

Ocribas, aut ealybas dicitur lignum tripes, in quo tabulæ fulciuntur, cùm pinguntor; Latini vocarunt machinas.

Ocribas quid.

21. Cinnabus eſt idolum, io quod pictores, & fictores intuentes ſe diſponunt ad opus. Cæterùm qui plura cupit de modo miſcendi colores, & pingendi telas, vel parietes, vel lapides ex oleo, vel alia ratione, conſulat Georgium pictorem Aretinum, *parte 1. de pictorum, & ſculptorum vitis, à cap.15.* & deinceps.

Cinnabus quid.

Sectio III.

Picturæ finis.

1. POtiſſimus picturæ finis, teſte S.Iſidoro *lib.19. originum, cap.17.* eſt memoriæ rem abſentem ſiſtere. Hinc in luctu, ad ſolatium orbitatis, tabulæ parentum, filiorum, coniugum, nepotum, affinium, & amicorum, qui è viuis exceſſerint; qoaſi viuere videantur, notáſque audire, & reddere voces, quorum in tela expreſſos intuemur præſentes vultus.

Pictura finis memoriam iuuare.

2. Ea propter Senecæ *lib. de conſolatione ad Martiam, cap.2.* ſingulare exemplum effræniſſimi doloris fuit, Octauia Auguſti ſoror, quæ amiſſo illo pignore, cui ſpes altera Romæ, Imperiique onus incumbere cœperat, de quo Poëta *Æneid.6.*

Octauia Auguſti ſororis luctus.

Heu miſerande puer, ſi quà fata aſpera rumpas,
Tu Marcellus eris; manibus date lilia plenis.
Purpureos ſpargam flores, animámque Nepotis
His ſaltem accumulem donis.

Nullum finem per omne vitæ ſuæ tempus flendi, gemendíque fecit. Nec vllas admiſit voces, ſalutare aliquid afferentes. Nec auocari quidem ſe paſſa eſt, intenta in vnam rem, & toto animo affixa. Talis per omnem vitam fuit, qualis in funere; ex tanto luctu alleuari recuſans; ſecundam orbitatem iudicans, lacrymas omittere: nullam habere imaginem filij cariſſimi voluit, nullam ſibi fieri de illo mentionem. 3.

Lacrymarum delectatio.

Quia verò, ex vnanimi Scriptorum calculo, eſt pictoria maximè affinis poëticæ, vt oſtendet ſequens paragraphus, pictoribus planè congruat neceſſe eſt, quod Poëtis accommodat Horatius *de arte poetica*, ibi, 4.

Pictura affinis poëtica.

Aut prodeſſe volunt, aut delectare Poëtæ;
Aut ſimul & iucunda, & idonea dicere vitæ.
Omne tulit punctum, qui miſcuit vtile dulci,
Lectorem delectando, paritérque monendo.

Et ſanè picturam conferre ad ornatum, & delectatiooem ſolis cæcis ambigere datum. Quorſum enim in parietibus Templi Salomonis Cherubim, & palmæ, & picturæ variæ, quaſi prominentes de pariete, & egredientes? *3.Reg.6.* Quorſum in regio Aſſueri nemore, lectuli illi aurei, & argentei, ſuper pauimentum, ſmaragdino, & pario ſtratum lapide, diſpoſiti erant, quod mira varietate pictura decorabat? *Eſther* 1. 5.

Picturæ finis eſt delectare.

Eius autem ingentes vtilitates, & fructus paucis complexus Bulengerus *lib.1. pictura, cap.3.* Ea, inquit, eſt vita memoriæ, lux vitæ, teſtis temporum, nuncia virtutis, mortuorum à morte reſtitutio, famæ, gloriæque immortalitas, viuorum propagatio; quæ facit, vt abſentes præſtò ſint, & variis diſſitíſque locis vno tempore repræſententur. 6.

Pictura commoda.

Sed non maiora aliunde picturarum expectes commoda, quàm ex ſacro Concilio Tridentino, quod *ſeſſ.25. decreto, de veneratione ſacrarum imaginum*, docet per hiſtorias myſteriorum noſtræ Redemptionis, picturis, vel aliis ſimilitudinibus expreſſas, erudiri, & confirmari populum in articulis fidei commemorandis, & aſſiduè recolendis, tum verò ex omnibus ſacris imaginibus magnum fructum percipi, non ſolùm quia admonetur populus beneficiorum, & munerum, quæ à Chriſto ſibi collata ſunt, ſed etiam, quia Dei per Sanctos miracula, & ſalutaria exempla oculis fidelium ſubiiciuntur, vt pro iis Deo gratias agant; ad Sanctorúmque imitationem vitam, moréſque ſuos componant; excitentúrque ad adorandum, ac diligendum Deum, & ad pietatem colendam. 7.

Pictura vſus ſacri ex Cõc. Tridentino.

Non diſſimilia leges in Concilio Nicæno II. *actione quarta*, vbi obſeruat temporibus S.Ioann. Chryſoſtomi Sanctorum imagines pingi ſolitas; & ipſum Chryſoſtomum habuiſſe tabulam, quæ contineret picturam cædis Aſſyriorum veteris Teſtamenti. Recenſet etiam Gregorij Nyſſeni patheticam orationem de pictura, in qua à patre immolabatur Iſaac; in ea verò ita loquitur Gregorius. Vidi, inquit, ſæpiùs inſcriptionis imaginem, & ſine lacrymis tranſire non potui, cùm tam efficaciter ob oculos poneret hiſtoriam, &c. Quibus verbis auditis aliqui Patres dixerunt: Si tanto Doctori hiſtoria inſpecta peperit vtilitatem, & lacrymas, quanto magis rudibus, & idiotis vtilitatem, & commoditatem afferet. Alij verò ſic dixerunt, Si Gregorius vigilantiſſimus ad diuina oracula, inſpecta hiſtoria Abrahæ fleuit, quanto magis œconomia incarnati Domini noſtri IESV 8.

Pictura vſus ſacri ex Cõc. Nicæno.

Chriſti Verbi Dei noſtri à nobis inſpecta ad lacrymas,& vtilitatẽ contemplantes nos adhortabitur? Et Cyrillus eandem picturam ſuo tempore extitiſſe probat *in epiſtola ad Acacium Epiſcopum*. Hæc Concilium Nic. *loco cit*.

9. *Pictura ſacra quomodo colenda.*

Imagines porrò Chriſti, Deiparæ Virginis,& aliorum Sanctorum, in templis præſertim habendæ ſunt,& retinendæ, vt eis debitus honor, & veneratio impertiatur, non quòd credatur ineſſe aliqua in iis diuinitas,vel virtus, propter quam ſint colendæ, vel quòd ab eis ſit aliquid petendum, vel quòd fiducia in imaginibus ſit figenda,veluti olim fiebat à Gentibus,quæ in idolis ſpem ſuam cullocabant; ſed quoniam honos, qui eis exhibetur,refertur ad prototypa,quæ illa repræſentant; ita vt per imagines, quas oſculamus,& coram quibus caput aperimus, & procumbimus, Chriſtum adoremus; & Sanctos, quorum illæ ſimilitudinem gerunt, veneremur. Id quod ſancitum eſt decretis Concilij Nicæni ſecundi, *actione* 4. 5. *&* 6. & Tridentini *loco citato*.

10. *Pictura procaces dedecet locos ſacros.*

Quod verò ſpectat ad qualitatem picturarum, quas Eccleſia ſancta permittit in Templis, Concilium Nicænum II. *actione* 4. Templa, inquit, non nugacibus, & vanis picturis ornanda ſunt, ſed hiſtoriis veteris,& noui Teſtamenti parietes Templi replere conuenit, vt hi qui litteras non norunt, nec ſacram Scripturam legere queunt, contemplatione picturæ, in memoriam reducant, quinam germanè illi Deo per fortia facta ſeruierunt, atque in certamen excitentur laudatorum facinorum,per quæ cum cœlo terram cõmutauerunt.Tridentinum etiam *loco cit*.In ſacro, inquit,imaginum vſu omnis laſciuia vitetur, ita vt procaci venuſtate imagines non pingantur, nec ornentur. Dubio procul hæc Concilia non prohibuiſſent modò,verùm etiam flammis addixiſſent picturas illas, quibus Chærephanem expreſſiſſe impudicam mulierum cum viris conſuetudinem, auctor eſt Plutarchus *opuſc. de audiendis Poetis*, *pag.* 13. O ſi noſtra ætate vigeret Thebana illa lex, quæ, vt obſeruat Bulengerus *lib.*1 *de pictura,cap.*2. vetabat aliquid obſcœni aut pictura,aut plaſtice fingere.

11. *Verba obſcœna quàm fugienda cenſuerit Ariſtoteles.*

Ariſtoteles *lib.*7. *politicorum, cap.vlt.* Omnino, inquit, obſcœnitas verborum, vt & quicquam aliud,per legiſlatorem exterminãda eſt de ciuitate, ex turpiter enim loquendi licentia ſequitur & turpiter facere. Potiſſimùm igitur ſtatim à pueris neque dicant, neque audiant turpe. Si quis verò dicere, aut facere quicquam prohibitorum deprehenſus fuerit,is,ſi liber ſit,ſed nondum in conuentum comeſſatorum dignatus aſſumi, honore prohibeatur, & verberibus caſtigetur; ſed ſi ſit maioris ætatis,ſeruili infamia afficiatur,admiſſi ſeruilis officij gratia.Quòd ſi honeſtæ iuuenum inſtitutioni audire turpia verba

12.

repugnare putauit Ariſtoteles,quid cenſuiſſet de obſcœnis picturis? certum enim illud eſt Horatij *de arte Poetica*,

Segnius irritant animos demiſſa per aurem,
Quàm quæ ſunt oculis ſubiecta fidelibus,& quæ
Ipſe ſibi ſpectator.

13. *Pictura obſcœna exterminanda Ariſtoteli.*

Neque verò hæc conſecutio latuit acutiſſimum Philoſophorum,qui eo loci, cùm verò,inquit, dicere quicquam obſcœni interdixerimus, clarum eſt, quòd & aſpicere aut picturas, aut actus deformes prohibemus. Sit igitur cura magiſtratibus, nullam neque picturam, neque ſtatuam eſſe talium rerum imitatricem. Vereantur Chriſtiani pictores,& Magiſtratus Chriſtianam Ethnici Philoſophi ſapientiam.

14. *Picturarum aſpectus afficit fœtum in vtero matris.*

Libeat inter vſus picturarum, referre illud miraculum, aſpectu earum ſuſcipi ſolere prolem, ſimilem picturæ, quam ſub ipſo vxor conceptu, crebro inſpectet obtutu; ſic ex vtroque parente albo, filium nigrum fuiſſe prognatum, quòd mater Æthiopem, quem in cubiculo depictum habebat, imaginatione verſaret; ſic coniugibus de pulchra prole ſolicitis, inſignes conſuluiſſe Medicos, pulcherrima pictura concipienti matri poneretur ob oculos; & verò rem fluxiſſe ex voto; nempe picturæ curioſiùs inſpectæ imago ſub ipſo hauſta conceptu, acriùs afficit matris imaginationem; hæc autem ſpiritus, ſanguinem, ac humores ciet, ex quorum vario motu, congreſſúque, variæ in corpore qualitates exiſtunt, quæ dirigant vim formatricem ad exprimendam cupitam ſimilitudinem.Ita philoſophantur Feroelius *lib.*7.*Phyſiologiæ,cap.*12.Thomas Gianninius *de ſubſtantia cœli, parte* 2.*cap.*24. *&* 25.Conimbricenſes *lib.*1. *de gener.c.*4.*quæſt.*30. 15.
& alij. Hoc,opinor, nixus principio Iacobus, vt oues acquireret coloris diuerſi, virgas variis coloribus diſtinctas ouibus obiecit, quæ in congreſſu diuerſos colores intuentes, hóſque imaginatione accipientes, verſicolores fœtus produxere. Quod factum tropologicè exponens S. Gregorius 21.*moral.cap.*1.Virgas,inquit, virides, &c. ante oculos gregium ponere, eſt per ſacræ Scripturæ ſeriem antiquorum Patrum vitas, atque ſententias,in exemplum populis ponere, vt tales fœtus operum procreent, qualia exempla præcedentium in vocibus præceptorum vident, & diuerſum colorem proles boni operis habeat.

Exempli vis.

16. *Picturæ delectatio vnde.*

Sed quærat hîc quiſpiam, cùm pictoriæ finis ſit delectare, vnde illi tanta vis oblectandi? an quia eſt facultas imitatrix? ob hanc enim rationem poëticæ ineſſe vim delectandi ſcribit Scaliger *lib.*1.*poëtices,cap.*1. Id ipſum de vtraque facultate clariſſimè explicans Plutarchus *opuſc. de audiendis Poetis*, *pag.*12. Sicut,inquit, in picturis color plus afficit, quàm lineæ, propter ſimilitudinem corporis, & fallendi aptitudinem; ita in poëmatibus mendacium probabilitate temperatum magis percellit, & gratius eſt apparatu carminis,& dictionis fabula,& figmento carentis.

Poëſeos delectatio vnde.

Sectio IV.

Quid opis pictoria à reliquis facultatibus, optica præſertim,recipiat.

PIngendi ars, vt reliquis deſtituta facultatibus iacet planè inculta, ita earum ſuffulta præſidio mirum, ſplendoris quantum acquirat: de qua re optimè Cardanus *lib.*17. *de ſubtilitate, ſub initium*. In primis à Philoſophia morali hoc habent pictores (id rectè obſeruat Bulengerus *lib.*1. *de pictura,cap.*1.)vt animum, ſenſus omnes, 1.

Pictori neceſſaria eſt Philoſophia.

pertur

perturbationes, mores exprimant, vt hominem iracundum, iuſtum, inconſtantem, clementem, miſericordem, excelſum, gloriæ auidum, humilem, ferocem, fugacem penicillo delineent. Hinc ethicæ, ſeu moratæ picturæ. Rhodigioo *lib. 29. antiquarum lectionum, cap. 24.* ſcitè illæ dicuntur, quibus non imagines modò exprimuntur, ſed mores quoque, vt tantùm non ſpirare videantur. De affectibus autem, ac ætatum moribus optimè Ariſtoteles *lib. 2. Rhetoricorum*, & Horatius Flaccus *de arte poëtica*.

Picturas ethicas eodē modo explicat Eugubinus in poeticam Ariſt. c. 1.

2.

Pictori neceſſaria eſt phyſiognomonia.

Phyſiognomonia pictoribus neceſſaria.

Arbitror etiam ad pictoriæ perfectionem facere phyſiognomoniam, quòd hæc animi propenſiones, affectúſque coniectet ex figura, & colore corporis, & qualitate partium, quas poſſe ingenioſè pigmentis exprimi palàm eſt. Exempli gratia, Fortis corporis ſigna, ſi credimus peritis huius ſcientiæ, ſunt, pili duri, figura corporis erecta; oſſa, & coſtæ, & extrema corporis fortia, & magna; & venter amplus, armi lati, & diſtantes, nec valdè colligati, nec omnino diſſoluti; collum forte, non vehementer carnoſum, pectus carnoſum, & latum; ſuræ deorſum contractæ, oculus charopus, nec valdè expanſus, nec valdè clauſus; ſqualidior color in corpore; acuta frons, recta, non magna. Contrà, timidi ſigna, pili molles; corpore inclinatus, non erectus; ſuræ ſurſum contractæ; circa faciem ſubpallidus; oculi imbecilles, & nimium conniuentes; & extrema corporis imbecilla, & crura parua; manus longæ, & graciles; lumbi parui, & imbecilles; mos qui eſt in facie mœſtus. Quæ cùm ita ſint, quis ſine phyſiognomoniæ ope aptè pingat fortem, vel timidum? Sed & ex ſuis peculiaribus notis dignoſcuntur ingenioſi, inuerecundi, modeſti, iucundi, triſtes, amari, iracundi, manſueti, ſimulatores, puſillanimi, amatores munerum, miſericordes, voraces, luxurioſi, amatores ſomni, memores, quas notas egregiè explicat Ariſtoteles *in libello de Phyſiognomonia*; has ergo conſulant pictores.

3.

Anatome pictoribus neceſſaria.

Anatomen quoque eſſe pictoribus apprimè vtilem ad artis perfectionem, veriſſimè ſcriptum reliquit clariſſimus ille & Philoſophus, & Medicus *lib. 1. Anatomiæ, cap. 7.* Andreas Laurentius; vt enim cætera omittam, cuique obuia, quomodo non ſine erroribus mille exprimant abſque anatome & venas, & muſculos? Idem cenſet Cardanus, *initio* citatus.

4.

Pictura neceſſaria Geometria, & Arithmetica, ex Plinio lib. 35. c. 10.

Ad hæc pictura ſumit figmenta à poëſi, à Geometria regulam, circinum, lineas, proportiones, ac ſymmetriam; & ipſa plaſtice, vt ſtatuariæ, ſculpturæ, cælaturæque, ita & picturæ eſt parens. Ab optica verò ſumit pictoria facultas rationes, quibus conſideret quomodo quæ longiùs abſunt, minora appareant, quæ ſupra caput, quæ infra minora, quomodo aciem oculorum fallant. Item pictores ab optica vmbras, receſſus, lucem, radios ſumunt. Bulengerus *lib. 1. de pictura, cap. 1. & 2.* Porrò neceſſitatem opticæ ad pingendum, eleganter indicauit Horatius *de arte poëtica*, vbi de picturæ cum poëſi affinitate, ait.

5.

Optica pictoribus neceſſaria.

Vt pictura poëſis erit: quaſi propiùs ſtes,
Te capiet magis; & quædam ſi longiùs abſtes.
Hæc amat obſcurum, volet hæc ſub luce videri.
Iudicis argutum quæ non formidat acumen;
Hæc placuit ſemel, hæc decies repetita placebit.

6.

Verùm, quoniam huc euaſit ſtylus, ex opticis Aguilonij libris, aperiamus breuiter nonnulla commoda, quæ ex optice præceptis refert pictura.

I. Ab aëris colore arbores, & rupes, & quæcunque demum remotiora ſunt, cærulea videntur; cœlum verò tantò impenſiùs, quantò maiore à nobis interuallo diſtat, vnde hic color à cœlo nomen accepiſſe videtur. Hinc pictores, qui naturæ veſtigia proximè ſequuntur, cùm ea quæ longè diſſita ſunt, repræſentare moliuntur, non ſolùm minora omnia, vt illos opticus radius edocet, ſed etiam cærulea pingunt. *lib. 1. propoſit. 41.*

Pictores quo colore pingāt procul ſita.

Digreſſio de ſenſuum fallacia.

II. Pingendi artis opus eſt, fallere aſpectum non veris eminentiis, & lacunis. Idem Aguil. *lib. 4. hypotheſi 4.* Omnes verò, teſte Bulengero *lib. 1. cap. 1.* qui volunt eminentias videri, candicantia faciunt, coloréque condiunt nigro, magna prorſus in æquo extantia oſtendentes, & in confracto ſolida omnia.

Pictoriæ proprium eſt fallere aſpectū.

Sed quærat hîc quiſpiam, an fallaciæ aſpectus poſſint ope alterius ſenſus corrigi? rationes dubitandi præclarè proponit Lucretij Muſa *lib. 4. de natura*, ibi,

7.

Aſpectus fallacia an poſſint alio ſenſu corrigi.

An poterunt oculos aures reprehendere? an auris
Tactus? an hunc porrò tactum ſapor arguet oris?
An confutabunt nares, oculive reuincent?
Non, vt opinor, ita eſt. Nā ſeorſum cuique poteſtas
Diuiſa eſt: ſua vis cuique eſt; ideóque neceſſe eſt,
Quod molle, aut durum eſt; gelidum, feruénſve, ſeorſum.
Id molle, aut durum, gelidum, feruénſve videri:
Et ſeorſum varios rerum ſentire colores,
Et quæcunque coloribus ſunt coniuncta neceſſe eſt.
Seorſus item ſapor oris habet vim; ſeorſus odores
Naſcuntur; ſeorſum ſonitus; ideóque neceſſe eſt,
Non poſſint alios alij conuincere ſenſus.

Lucretij Muſis ſatisfiet, ſi præmittamus ex Philoſopho *2. de anima, textu 64.* præter obiecta propria ſingulorum ſenſuum, dari quoque ſenſibilia communia, à pluribus ſenſibus percipi apta, nimirum motum, quietem, numerum, figuram, & magnitudinem; ergo licèt diſtincta ſint ſingulorum ſenſuum obiecta propria, at quæ dicuntur ſenſibilia communia, ad plures pertinent ſenſus; itaque error ſenſus circa proprium obiectum, vt viſus circa lumen, aut colores, haud alio ſenſu dignoſci poterit, aut emendari; ſed circa communia obiecta alterius errores altero poſſe quandoque corrigi, nemo inficias ibit. Quare in illis rebus, quæ pluribus ſenſibus ſeſe offerunt, ſi vnus fallatur, alter verò rectè ſentiat, non erit à ratione alienum exiſtimare, illum qui falſa imagine decipitur, alterius incorrupto iudicio poſſe reſtitui; non ita quidem, vt ſenſus ille, qui errat, rectius iam ſentiat, quàm priùs; ſed vt primaria facultas vtriuſque ſenſus functionem ſuperiori potentiæ tranſcribat, quæ poſtea litem dirimit, atque alterum ex alterius veriore ſenſu erroris reum pronuntiat. Hoc pacto quod in picturis prominere oculo videtur, id tactus planum iudicat; & vnum percipit idem tactus, quod diſtracta luminum ſocietate geminum conſpicitur. Eodem modo, ſi vera rei diſtantia mente, internóve ſenſu perſpecta ſit, & vera eius magnitudo cognita erit; nam tum ſolùm res minor, quàm re vera eſt, apparet, cùm eius diſtantia ignoratur, vt optimè præcitatus Aguilon.

8.

Senſibilia communia quot, & quæ.

Senſus vnus quomodo ab altero poſſit corrigi.

III. Immo

9.
Diſtantia immoderata quæ.

III. Immoderata diſtantia illa eſt, qua partes ſenſibilem habentes proportionem ad totum, deliteſcunt. Aguilonius *lib. 4. opticorum, definitione* 1.

Diſtantiæ videri minores, quàm ſint.

IV. Diſtantiæ minores ſemper, quàm re ipſa ſint, conſpiciuntur. Idem *lib. 4. propoſit.* 1.

Intercapedines, quæ minores videantur.

V. Eorum, quæ in directum longo ordine exponuntur æquales intercapedines, quò remotiores, eò ſemper minores apparent. Ex hac autem fallacia ille quoque error emanat, quo in ædificiis ſuperiores ordines reſupinari, hoc eſt, poſteriorem in partem reclinari videntur. Ob hanc rationem, picturis, quæ editiori loco collocantur, id magnam affert venuſtatem, ſi anteriorem in partem nonnihil inclinentur; ſic enim aſpectantibus ab imo propenſiores fiunt, & tamen à perpendiculi rectitudine minimè abeſſe videntur. *lib. 4. propoſit.* 2.

Columnarum diſtantiæ, quæ coniunctæ videantur.

VI. Arborum, & columnarum anteriorem in partem longo ordine expoſitarum, quæ longiſſimè diſtant, coniunctæ videntur. *lib. 4. propoſit.* 3.

10.
Picturarum ſymmetria.

VII. Res minimæ, breui interuallo ab aſpectu disiunctæ, depereunt; cuius rei luculenta habemus ſigna in picturis, ſculptiſque ſignis. His ſi maiora, præcipuaque membra adſint, ſecundùm conſtitutas artis ſymmetrias, aut ad viuum expreſſa, at partes deſint minutiores, quibus illa perficiuntur, & quodammodo definiuntur, eminùs ſpectata imago elegans apparebit, ſed cominùs turpis, ac fœda, quia minores partes malè efformatæ maiorum obtegunt venuſtatem.

Pictura quæ cominus, vel eminus pulchra, aut deformes.

Sanè ita res depingere magnæ artis eſt opera, & ni pictor arte penicillum ducat, errabit omnino à vera idea, fallacem tantummodò oculi æſtimationem è propinquo ſecutus. Contrà verò ſi minimæ partes magno ſtudio ſint elaboratæ, partes autem principales ab artis præſcripto deſciſcant, cominus venuſta, & elegans imago videbitur, oculi verò receſſu in aliam aſpectu deformem, atque ingratam commutabitur. Eiuſmodi picturæ eæ plerumque ſunt, quibus artis parum, plus autem ineſt laboris. Quod in picturis, ſigniſque, id etiam in rebus ipſis experimur. Humanus ſiquidem vultus à prima origine ſpecioſus, poſtea lentigine, aut variolarum cicatricibus horrendum in modum fœdatus, tametſi è propinquo turpis videatur; ex interuallo tamen non minus formoſus apparet, quàm ſi nullum in eo extaret morbi veſtigium, quia nimirum maiores partes tum etiam propriam formam retinent, cùm minores omnem effugiunt oculorum aciem. Idem Aguil. *lib. 4. propoſit.* 11. *confect.* 2.

Variolarum cicatrices ex interuallo non dignoſci.

11.
Videndi ratio triplex.
Anoptica munus.
Catoptica vſus.
Optica vſus.

VIII. Omnis videndi ratio diſtributa eſt in Opticam, Anopticam, & Catopticam. Anoptica ſuſpectamus; catoptica deſpectamus; optica aciem directè in Horizontem intendimus. Anopticæ vſus eſt in iis rebus deſignandis, quæ vel in montibus, vel in ſublimi æthere, vel in ſuperioribus domorum contignationibus exiſtunt; has enim ſuſpectando ab imo intuemur. Catoptica verò res illas exhibet, quæ in vallibus, aut ſub terra, aliiſve inferioribus locis ſunt, cùm nos eas è ſuperioribus locis deſpectamus. Quæ autem medio loco ſunt conſtituta, ad Opticam pertinent, in qua duplex iterum diſcrimen reperitur: aut enim oculi altitudo humanam ſtaturam exæquat, aut ab ea ſuperatur; ſi exæquat, perſpicuum eſt omnium erectorum hominum capita in eam rectam lineam, quæ Horizontis proiectura eſt, incidere oportere; ſi verò inferior eſt oculis, altiores videbuntur homines propinqui remotioribus. Hic verò modus, quo hiſtoriæ è medio loco inter elatum, & depreſſum ſpectantur, magis probatur, vſurpatúrque à peritioribus, & iure quidem merito, quòd plurimum ſupra humanam altitudinem pictæ tabulæ collocari ſoleant. *lib. 6. in fine*, vbi de ſcenis.

Picturæ quomodo collocandæ.

IX. Tum verò pictura intuentium oculis facit ſatis, cùm eum ſitum habet, ſecundùm quem eius deſignatio inſtituta eſt; quare ſi immiſſum lumen ex ea parte proueniat, qua depictæ ſunt vmbræ, imago oculos offendet, cùm neceſſe ſit vmbras lumini aduerſas eſſe. Rurſus ſi facta ſecundùm catopticam imago ex inferiore loco videnda proponatur, non eam oſtendit venuſtatem, quàm ſi è ſuperiore loco conſpiciatur; atque eodem modo quæ ſecundùm anopticam facta eſt, ſi ex alto deſpiciatur, minus apparet perfecta. Similis fallacia contingit, cùm ex obliquo aſpicitur id, quod ex directo intuitu eſt deformatum. Vnde videre licet imagines quaſdam ſecundùm lateralem, ſeu obliquum aſpectum deſignatas, quæ ex aduerſo quidem ſpectatæ nihil repræſentant, at ex obliquo viſæ, radio per exile foramen tranſmiſſo ne extra regionem primæ inſtitutionis vagetur, rem propria, ac naturali forma exhibent. Idem *ibidem.*

12.
Pictura vt quoquouerſus ſpectātes quomodo pingendi.

X. Admirabilis planè eſt illa ratio, qua humanus vultus ita exprimitur, vt intuentem, quocumque loco ſteterit, defixa ſemper acie contueatur, haud ſecus, ac ſi mobiles oculos haberet imago, quos ad omnem locum, quò ſe ſpectator conuertit, propria virtute circumferat; id verò tum euenire neceſſe eſt, cùm pictor ſe intuentem humanum vultum ad viuum imitatur; ita ſiquidem expreſſa effigies oculis ſequi intuentem quocumque videtur. Aguilonius *lib. 6. opticorum, in fine*, vbi de ſcenis.

Lumen in picturas quomodo ducendum.

XI. Vt lumina in proiectas iam formas aptè ducantur, primò aduertatur aliter à lucernis, aliter à ſole effuſos radios luminis admitti; non vno item modo illuſtrari ea, quæ in aperto ſunt aëre, & quæ feneſtris obiiciuntur in concluſo; alia denique ratione à pluribus luminaribus, alia ab vno lumen ſuſcipi. Nam quæ à lucernis, aut ſuſcepto per feneſtras lumine in concluſo illuſtratur, ſic exprimi debent, vt lumine quidem parciùs, vmbris verò vberiùs perfundantur; quæ autem directos Solis radios admittunt, orthographicè ſunt deſignanda; ita vt parallelis radiis ex æquo lumen, vmbrámque deſcriptæ formæ participent. Denique quæ in aperto ſunt aëre, pari vndique lumine circumfuſa exhiberi debent, vtpote quæ omni propemodum parte vmbram excludunt. Idem *ibid.*

Pictura in pictura quomodo exhibenda.

XII. Hoc præterea ſedulò eſt adnotandum, quod ad opticen ſpectat, ſi pictura in pictura exhibenda ſit, non ſecundùm eum intuitum, quo antè facta eſt, illam deſignari oportere, ſed vt in præſenti aſpicitur; qua in re pictores plurimi haud vulgares, at rerum opticarum imperiti, fœdè labuntur, cùm nimirum eis ſancti Lucæ argumentum proponitur Dei Matrem cum IESV filio

Digitized by Google

ſilio in tabula exprimentis; ij namque expreſſam à S. Luca Virginis effigiem ita tranſcribunt, quemadmodum à S. Luca Virgo cum puero cernebatur*, cùm potiùs ſecundùm proprium aſpectum eam repræſentare debuiſſent; ſiquidem Virginis ſimulachrum, quod ſancto Lucæ ectypum erat, ipſis archetypum eſt, eo proinde ſitu exprimendum, quo aſpectui ipſorum offertur. *lib* 6. de ſcenis.

13. *Pictura in tabulis ſulcatis.*

XIII. Quæ toto hoc proiectionis genere tradita ſunt, de æquabili plano ſunt intelligenda; fiunt verò in quibuſdam etiam infractis planis laborioſæ potius, quàm ingenioſæ deſignationes, quarum ratio ex optices principiis conſtat. Eiuſmodi in primis eæ ſunt, quæ in ſulcatis tabulis exhibentur; ſpectatæ namque ex vno latere vnam reddunt imaginem, ex alio autem aliam, quod mirum planè iis videtur, qui nihil eiuſmodi vnquam ſunt experti, & cauſam mutatæ apparentiæ ignorant. Res autem ſic ſe habet. Lignea tabula ſulcis perpetuis, ſibique cohærentibus excauatur; atque in porcarum lateribus hinc vnum, inde aliud ſimulachrum propriis lineamentis, coloribúſque exprimitur, ſic vt qui tabulam obliquè intuentur, ab vno latere vnam, ab altero aliam videant imaginem. Idem Aguil. *lib.6 opticorum*, vbi de ſcenis.

Pictura ex diuerſo ſpectata reddentes diuerſas imagines.

Speculi vſus ... in picturis.

XIV. Si porrò ducti iam ſulci alij tranſuerſim incidantur, atque in horum rurſus parte ima vna imago, in ſumma alia depingatur, ac ſupra tabulam ſpeculum pronum dependeat, vnde ad intuentis oculos forma redeat, quattuor videre licebit imagines, tres quidem recto aſpectu, quartam verò à ſpeculo repercuſſam. Simile quiddam in porticibus videre licet, cùm columnarum ſcapis figuræ quædam ſic inſcribuntur, vt omnium lineamenta ſimul ex obliquo ſpectata perfectam quandam imaginem oculis reddant; è directo autem nullius rei ſpeciem præſeferant. Quo genere practici quidam homines ſimpliciorum oculos perſtringunt, ac ſumma adminiſtratione captos tenent; fieri namque haud poſſe credunt, vt certo oculi ſitu imago quædam appareat, quæ nuſquam in rebus exiſtit. Idem *ibidem*.

14. *Pictura fallentes aſpectũ quomodo fiãt.*

XV. Huius quoque generis ſunt deſignationes illæ, quæ in cameris, fornicatiſque, teſtudinibus oſtentationis cauſa figurari ſolent ad fallendum aſpectum comparatæ. Fit enim, vt cùm ea loca multis angulis infracta ſint, planiſque conſtent, è quibus alia antrorſum prouolant, alia introrſum recedunt, in latera alia obliquantur, formæ quoque ipſæ ex vno duntaxat aliquo loco perfectè videantur, quem vbi mutas, ob diuerſum partium adſpectum incondita colorum, atque linearum permixtio viſui ſe. ſe offert. Quare qui eiuſmodi opus faciunt certo loco conſtituti, oculóque immoto, rudem primùm formæ delineationem imprimunt oblongi radij beneficio, cuius extremitati hæreat adſtrictus carbo; vel certè noctu lucernam in oculi vicem ſubſtituunt, eique formam, quam deſcribere moliuntur, minore modulo efformatam obiiciunt eo ſitu, atque interuallo, vt vmbra illius in oppoſitam teſtudinem profundatur; hanc proinde vt fortè in varia loca incidit carbone deſignant, ac tandem perfectæ deſignationi colores inducunt. Idem Aguilon. *6. optic.* vbi de ſcenis.

15. *Pictura & ſtatua in excelſo ſita, quomodo collocanda ex præſcripto optica.*

XVI. Planæ ſuperficies libella expenſæ, cùm viſus altitudinem ſuperant, apparent alueatæ, ſiue alueolatæ, id eſt, in modum aluei, ſeu alueoli excauatæ. Quæ animaduerſio ſtatuas, ſignaque factis adiectionibus, detractionibúſque ad naturam loci moderari docuit, vt cùm de conſtituta ſymmetriarum ratione, & commenſu detractum, aut adiectum ſit, res ita appareant, vt perfectæ aſpectu videantur. Harum rationum peritiſſimus Phidias de Alcamene victoriam reportauit. Ambo ſtatuariam exactè callebant, (ſed ille Præceptor, hic diſcipulus,) & Phidias quidem Mathematicus cùm eſſet, atque optices peritus, ad aſpectus, locique naturam ſigna facere erat ſolitus; Alcamenes verò ad conſtitutas tantùm partium ſymmetrias. Quare cùm aliquando oporteret populum Athenienſem duas ſtatuas Mineruæ in excelſis columnis conſtituere, vtrique commiſſum eſt opus. Alcamenes ſpeciem effinxit gracilem, fœmineam, & cominùs venuſtam; at Phidias haud ignarus breuiſſima apparere, quæ in ſublimi ſunt, fecit ſtatuam hiantibus labris, & naſo diſtracto, ac cæteris membris ad conditionem loci deformatis, quæ in excelſo collocata magnam præ ſe tulit artis dignitatem; Alcamenis autem opus cunctis riſui fuit, ac ludibrio. Hæc Aguilonius *lib. 4. opticorum*, poſt propoſitionem 42. quo loci ſubiicit pulcherrimũ epigramma de horum ſtatuariorum certamine, quod, quia redolet præcepta ſpectantia non minus ad pictores, quàm ad ſtatuarios, libuit hic attexere.

Minerua Phidiæ, & Alcamenis.

16. *Phidiæ, & Alcamenis certamen.*

Epigramma de Phidiæ, & Alcamenis certamine.

Alcameni patrias olim dedit inſula curas,
Fingere in ære homines ars dedit Alcameni:
Et ſimul ars tantos tribuit conatibus auſus,
Vt cum Phidiaco moueret arma ſtylo.
Sedulus in formam; ſed in artem, & cætera ſignis,
Nec Perſpectiuus, nec Geometra fuit.
Captabat tamen immeritus per compita plauſum;
Et plauſum, immeritò, compita multa dabant.
Non hac Phidiacam vulgi poppyſmata mentem
Flexere, aut populi mouit inane ſophos.
Aſt ſeruans oculique, reique, locique, decorique
Ipſe ſibi laudis ſcena ſat ampla fuit:
Nempe platearum, vulgique abſtemius, arti
Et placuiſſe ſibi, crediderit eſſe ſatis.
Tandem igitur patuere aditus ambobus honorum,
Pallada cùm geminam iuſſit Athena ſirui.
Alcameni altera, Phidiaco datur altera cælo;
Vtraque mox alta conſtituenda baſi,
Alcamenes facit arridentia comminus ora,
Qualia credideris poſſe decere Deam:
Contrà alter gnarus, quantum vicina remota
Altaque quantum iterum diſtet imago humili;
Ora facit, quorum non laudes comminus artem,
Sed ſi conſpicias eminus, arte placent.
Nempe, labra expanſit diducit hiantia buccis
Et nares patulo fingit vtrinque ſinu.
Adycit & longum moderata cuſpide naſum,
Luminaque excelſis cincta ſupercilijs.
Mox vt in arbitrium ciues venere vocati,
Phidiaca Alcamenis præpoſuere manum.
Sed poſtquam in celſa ſtetit æs vtrumque columna,
Phidiaca Alcamenis poſtpoſuere manum.

Alcamenis, & Phidiæ certamen.

Tum

Digitized by Google

Tum ſuus artifici decor, & data fama merenti,
Et riſum Alcamenes, ludibriúmque tulit.

Sectio V.

Pictura confertur cum Poëſi.

1. *Picturam, & poeſin eſſe artes imitatrices.*
PIcturæ natutam nihil æquè declarat, ac inſi-
gnis quædam, ac omnium penè Scriptorum
calculis inter ipſam, & poëſin celebrata analo-
gia; vtramque ſcilicet eſſe artem imitatricem,
& in modo imitandi, alteram alteri quàm ſimil-
limam. Id docuere primùm Philoſophorum
Principes, Plato *de repub. dialogo* 10. *a pag.* 393.
ad 401. & Ariſtoteles *de arte poetica*, *cap.*1. quos
ſecuti alij omnes, idem adſtruxere. Hinc Cicero
*lib.*5. *quæſt. Tuſculanarum*, *ſub finem*, de Homero
perinde ac de pictore loquens. Traditum eſt, in-
quit, Homerum cæcum fuiſſe, at eius picturam,
non poëſim videmus? quæ regio, quæ ora; qui
locus Græciæ, quæ ſpecies formæ, quæ pugna,
quæ acies, quod remigium, qui motus hominum,
qui ferarum, non ita expictus eſt, vt quæ ipſe
non viderit, nos vt videremus effeeerit. Horatius
de arte poetica, ait,

Vt pictura poëſis erit.

2. Plutarchus *opuſc. de audiendis Poëtis*, *pag.* 13.
ſcribit poëticam eſſe artem imitatricem, quæ
pingendi arti quaſi ex altera parte reſpondeat;
illud verò eſſe omnium ſermone tritum, loquen-
tis picturæ nomine poëſim, picturam tacentis
poëſeos affici. Idem *opuſc. de gloria Athenienſium*,
Pictura eſt poëſis tacens.
*pag.*545. Dixit, inquit, Simonides picturam eſſe
poëſin tacentem, poëſin picturam loquentem.
Nam quas res tanquam ſi coram agerentur, pi-
ctores repræſentant, hæ vt præteritæ oratione
Poëſis eſt pictura loquens.
narrantur, atque conſcribuntur. Ac eùm picto-
res idem coloribus, & figuris exprimant, quod
ſcriptores verbis, & dictionibus; tantum hi ma-
teria, & modo imitationis differunt; vtriſque
idem eſt finis propoſitus, iſque optimus hiſto-
riæ ſcriptor habetur, qui narrationem perſonis,
animóque monendo aptatis figuris ita confor-
3. mat, vt picturam referat. Ad hanc quidem Thu-
cydides euidentiam ſemper enititur, vt audito-
rem tanquam ſpectatorem faciat: & quæ ani-
morum perturbationes, atque conſternationes
ſpectantibus accidiſſent, in eaſdem lectorem
conijciat. Hæc Plutarchus. In eundem ſenſum
Eugubinus *in poeticam Ariſtotelis*, *cap.* 1. *pag.*46.
Pictura eſt oculorum poëſis.
Poeſis eſt aurium pictura.
Pictura, inquit, & ſculptura, quæ imitatione oc-
cupatur, ſunt finitimæ poëſi, ita vt pictura dica-
tur muta poëſis, poëſis loquens pictura; ac rur-
ſus pictura oculorum poëſis, poëſis aurium pi-
ctura; *ibidem pag.* 5:. Pictura, inquit, imitatione
excellit; & eſt poëſis tacens, ſeu poëſis oculo-
rum. Similes loquendi formulas, quibus pictura
& poëſis propria ſibi inuicem communicant no-
mina, retenta tacentis, vel loquentis differentia,
vſurpant Mazzonius *in Apologia pro Comœdia
Dantis*, Tiraquellus *cap.*34. *de nobilitate*, Biſciola
*tom.*1. *hor.ſubſec.lib.* 3. *cap.* 3. & alij. Robortellus
etiam *in cap.*1. *poetices Ariſtotelis*, fatetur pictu-
ram, & poëticen eſſe artes imitantes; quibus om-
nibus ſubſcribit Bulengerus *lib.*1. *de pictura*, *c.*1.
4. His addamus Iulium Cæſarem Scaligerum, qui
teſtatur *lib.* 1. *poetices*, *cap.*1. finem poëtices eſſe
imitari; *lib.* 2. *cap.* 34. poëſim eſſe imitationem
naturæ; & *lib.*3. *cap.*1. poëma eſſe quandam imi-
tationem; fateor equidem cùm ibi nil de pictu-
ra; at luculentum tanti ſcriptoris teſtimonium,
de imitatrice poëſi, cui ſimilem picturam faci-
mus, minimè fuit prætereundum.

Agedum, quando picturæ in choro imitan- 5.
Imitatio alia icaſtica, alia phantaſtica.
tium artium locus datur; imitatio autem, teſte
præcitato Mazzonio, alia eſt icaſtica, quæ effin-
git res, quæ verè vel ſunt, vel fuerunt; alia phan-
taſtica, quæ artificis arbitrio molitur idolum,
quod exprimat, vtra congruit picturæ? Solam
icaſticam videtur illi concedere Vitruuius *lib.* 7.
Architecturæ, *cap.*5. ibi, Pictura, inquit, eſt imago
eius quod eſt, ſeu poteſt eſſe, vti hominis, ædifi-
cij, nauis, reliquarumque rerum, è quarum for-
mis, certiſque corporum finibus figurata ſimili-
Imitationis quod genus conueniat picturæ.
tudine ſumuntur exempla; pinguntur etiam
portus, promontoria, littora, flumina, fontes, eu-
ripi, fana, luci, montes, pecora, paſtores, & ſimi-
lia; neque enim picturæ probari debent, quæ
non ſint veritati ſimiles. Contrà Plato *dialo-* 6.
go 10. *de Repub.* vel *de Iuſto*, phantaſticam, non
icaſticam videtur pictoribus tribuere. Namque
*pag.*393. Quid in ſingulis, inquit, intendit picto-
ris induſtria? vtrùm vt ſe habent, res ſingulas
imitari? an, quod apparet potiùs, vt apparet, ima-
ginis apparentis, vel veritatis potiùs imitatio?
Apparentis imaginis. Procul igitur à vero eſt
imitatio; atque, vt videtur, propterea omnia
poteſt facere, quia exiguum quiddam cuiuſque
attingit, nimirum ſimulachrum; & *pag.* 400. Pi-
ctura, inquit, & omnis imitandi facultas procul
veritate poſita, ſuum opus exercet. Sed vtrùm
talis eſt ea duntaxat, quæ ad viſum ſpectat? an ea
etiam, quæ ad auditum? quam poëſim vocamus?
probabile eſt hanc inſuper eſſe talem. Ne igitur
ei ſoli credamus quod ex pictura veriſimile no-
bis apparet, ſed ad eam ipſam cogitationis na-
turam, cui ſe ſe accommodat poëtica imitatio,
veniamus. Hæc Plato.

Verùm dicendum eſt, vtrumque imitationis 7.
Imitationem [illegible] & phantaſticam [illegible] picturæ.
genus cadere in picturam. Primus à nobis ſit,
qui contra nos maximè eſſe videbatur, Plato
ipſe. Hic *in Sophiſta, vel de ente*, *pag.*527. inuenta
celeberrima illa diſtinctione imitationis icaſti-
cæ, & phantaſticæ, vtramque apertè accommo-
dat picturæ; & verò vtramque ei aptandam eſ-
ſe, ex opticæ principiis probat; quia qui pin-
gunt, aut fingunt, ſi veram pulchrorum com-
menſurationem ſimulachris præberent, minora,
quàm decet ſuperiora membra, maiora verò, quæ
infrà ſunt, apparerent, propterea quòd illa emi-
nùs, hæc comminùs à nobis conſpiciantur. Qua-
re ſi 10. *de Repub.* contrarius videtur; id ita in-
terpreteris velim, non vt [illegible]caſticam excludat, ſed
vt icaſtica ſola non ſufficiat.

Eodem planè modo exponendus Vitruuius, 8.
quòd *loco citato* fateatur, laudabiliter poſſe pingi
non ſolùm Troianas pugnas, ſeu Vlyſſis erratio-
nes, quæ eſt imitatio icaſtica, ſed etiam diſpoſi-
tas fabularum explicationes, quæ eſt phantaſti-
Imitationis icaſtica pictura eſt Virgilio.
ca. Vtramque intueri lubet in Meronis Æneide;
icaſticam quidem *lib.*1. ibi,

Namque ſub ingenti luſtrat dum ſingula templo
Reginam opperiens; dum quæ fortuna ſit vrbi,
Artificúmque manus inter ſe, operúmque laborem
Miratur,

Miratur; videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaque iam fama totum vulgata per orbem
Atridas, Priamúmque, & ſæuũ ambobus Achillem,
Conſtitit, & lacrymãs Quis iã locus, inquit, Achate,
Quæ Regio in terris noſtri non plena laboris?
Sic ait; atque animum pictura paſcit inani.

9. Phantaſticam verò *lib.6.* Dædaleum remigium alarum Phœbo ſacratum; lethum Andtogei, Cecropidas pendete pœnas iuſſos; ductis ſtantem ſottibus vrnam. Præterea

Imitationis phantaſticæ pictura ex Virgilio.

Hic crudelis amor tauri, ſuppoſtaque furto
Paſiphae, miſtúmque genus, proléſque biformis
Minotaurus ineſt, Veneris monumenta nefandæ.
Hic labor ille domus, & inextricabilis error.
Magnum Reginæ ſed enim miſeratus amorem
Dædalus, ipſe, dolos tecti, ambagéſque reſoluit,
Cæca regens filo veſtigia.
——————quin protinus omnia
Perlegerent oculis.

10. Vtramque imitationem, icaſticam ſcilicet, & phantaſticam pictoribus æquè ac Poëtis concedunt Horatius *de arte*, Mazzonius *introductione in Apologiam pro Dante*, Bulengerus *lib. 1. de pictura cap.1.* & alij.

11. At, quod ſpectat ad phantaſticam, in id planè conſpirant omnes, vt ſit vero ſimile quicquid à pictore, Poëtáve fingatur delectationis ergò. Id docet Plutarchus *opuſc. de gloria Athenienſium*, & probat ex illo Homeri *Odyſſ.τ.203.*

Pictura imitatio phantaſtica nititur veriſimili.

Plurima narrabat conficta, ſimillima veris.

Idem ſignificat Horatius *de arte Poetica*, ibi,

Poëſeos imitatio phantaſtica nititur veriſimili.

Ficta voluptatis cauſa, ſint proxima veris;
Nec quodcunque volet, poſcat ſibi fabula credi.

In eadem ſententia eſt Mazzonius, qui cùm
12. *introductione in Apologiam pro Dante*, pictoriam,
& poëticen ſimiles faciat quoad genera imitationis, & imitandi modum, deinde *lib.3. cap.5.* ſtatuit poëtices obiectum eſſe credibile, ſiue veriſimile, ſiue illud poſſibile ſit, ſiue impoſſibile; proinde ridendos Poëtas, ea canentes, quæ fidem excedant; idque confirmat pulchto epigrammate Lucilij, quod è Græca in Latinam lin-
13. guam tranſtulit Auſonius in hunc modum,

Fauſtulus inſidens formicæ, vt magno Elephanto
Decidit, & terra terga ſupina dedit.
Móxque idem ad mortẽ eſt mulctatus calcibus eius,
Perditus vt poſſet vix retinere animam.
Vix tamen eſt fatus. quod rides improbe liber,
Quòd cecidi, cecidit non aliter Phaëton.

14. Huc promiſcuè de pictoria, & poëſi ſpectant, decantata illa Flacci *de arte*,

Pictores, & Poëtæ veriſimilia ſectantur.

Humano capiti ceruicem pictor equinam
Iungere ſi velit, & varias inducere plumas,
Vndique collatis membris, vt turpiter atrum
Deſinat in piſcem mulier formoſa ſuperne:
Spectatum admiſſi riſum teneatis amici?
Credite Piſones iſti tabulæ fore librum
Perſimilem, cuius velut ægri ſomnia, vanæ
Fingentur ſpecies; vt nec pes, nec caput vni
Reddatur formæ. Pictoribus, atque Poëtis
Quidlibet audendi ſemper fuit æqua poteſtas.
Scimus, & hãc veniã petimúſque, damúſq; viciſſim;
Sed non vt placidis coeant immitia; non vt
Serpentes auibus geminentur, tigribus agni
Qui variare cupit rem prodigialiter vnam,
Delphinum ſyluis appingit, fluctibus aprum.
In vitium ducit culpæ fuga, ſi caret arte.

Sed audiamus Vitruuium, qui *lib.7. cap.5.* ex phanſtaticis picturis, illas abiiciens, quæ veritatis ſpeciem nullam præſeferant, ſolas autem illas approbans, quæ ſint vero ſimiles. Hæc, inquit, quæ à veteribus ex veris rebus exempla ſumebantur, nunc iniquis moribus improbantur. Nam pinguntur tectoriis monſtra potius, quàm ex rebus finitis imagines certæ. Pro columnis enim ſtatuuntur calami. Item candelabra ædicularum ſuſtinentia figuras, ſupra faſtigia earum ſurgentes ex radicibus cum volutis coliculi teneri plures, habentes in ſe ſine ratione ſedentia ſigilla, non minus etiam ex coliculis flores dimidiata habentes ex ſe exeuntia ſigilla, alia humanis, alia beſtiarum capitibus ſimilia. Hæc autem nec ſunt, nec fieri poſſunt, nec fuerunt. At hæc falſa videntes homines non reprehendunt, ſed delectantur, neque animaduertunt, ſi quid eorum fieri poteſt, necne, iudiciis autem infirmis obſcuratæ mentes non valent probare, quod poteſt eſſe cum auctoritate, & ratione decoris. Neque enim picturæ probari debent, quæ non ſunt ſimiles veritati. Hæc Vitruuius. 15.

Picturæ vero ſimiles ſola approbantur.

Hæc ſi ad vnguem ſeruentur, ſi vera ad fidem pingantur; ſi ficta, vt veroſimilia exprimantur, ſtatim eluceſcet ſplendor illius decori, quod tantopere exoptant, in poëſi tacente Vitruuius *lib.7.cap.5.* in pictura loquente, Ariſtoteles *de arte poetica cap.12. &* 14. Flaccus *de arte*, ibi, 16.

Pictura decorum vnde pendeat.

Tu, quid ego, & populus mecum deſideret, audi,
Si plauſoris eges aulæa manentis, & vſque
Seſſuri, donec cantor, vos plaudite, dicat:
Ætatis cuiuſque notandi ſunt tibi mores,
Mobilibúſque decet naturis dandus, & annis.

Alioqui, ſi ſpreta veriſimilis texturæ lege, temerè quicquid in mentem veniat, & Muſæ effutiant, & pictores exprimant. 17.

Aut in auem Progne vertatur, Cadmus in anguem,
Quodcunque oſtendis mihi ſic, incredulus odi,

Flaccus *de arte*.

Vtile porrò non minus Poëtis, quàm pictoribus eſt illud præceptum Ariſtotelis, qui *cap. 12. artis poeticæ*, Cùm, inquit, Tragœdia præſtantiorum imitatio ſit, par fuerit quoque nos ab excellentium pictorum more non diſcedere; qui dum proprias, veriſque ſimillimas imagines referre ſtudent, pulchriores ſanè depingunt; ita etiam Poëta, iracundos videlicet, deſidéſque dum imitatur, huiuſmodique alia circa mores habentes, probitatis quidem, atque iracundiæ ſibi exemplum proponere debet, velut fortem Achillem, vt ipſe Homerus. 18.

Ex hoc imitantium artium decoro, naſcitur ingens illa oblectatio in audiendis pictoribus, & Poëtis aſpiciendis. Namque, quòd pictam lacertam, aut ſimiam, aut Therſitæ faciem videntes delectamur, miramúrque, non pulchritudinis, ſed ſimilitudinis eſt cauſa. Snapte enim natura fieri id, quod turpe eſt, pulchrum, non poteſt: imitatio, ſiue pulchræ, ſiue turpis rei ſimilitudinem exprimat, laudatur. Plutarchus *opuſc. de legendis Poetis, pag.13.* 19.

Picturæ oblectatio vnde. Poëſeos oblectatio vnde.

Contrà, tabulæ decoro deſtitutæ, peritorum dentibus iure patent. Sic Lyſippus fictor Apellem pictorem reprehẽdit, quòd is imaginẽ Alexandri Magni fulmen manu tenentem pinxiſſet, ipſe haſtam; huius, inquiẽs, gloriam, quæ vera Alexãdro, 20.

Alexandri fulminigeri picturam carere decoro.

& propria eſſet, nullo tempore abolitum iri. Id refert Plutarchus *opuſc. de Iſide, & Oſidide, pag. 360. & in Alexandro, ſub initium.*

21. *Picturæ quo fructu aſpicienda.*

Quo autem fructu & picturas intueri, & Poëtas liceat legere, docet præclarè Plutarchus *opuſc. de audiendis poëtis, pag.* 13. Pingunt, inquit, quidam actiones abſurdas, vt Timomachus Medeam liberos necantem, & Oreſtem matri necem inferentem Theo, Parrhaſiúſque Vlyſſis ſimulatam inſaniam, & Chærephanes mulierum cum viris impudicam conſuetudinem. In his adoleſcens maximè eſt adſuefaciendus, vt diſcat rem, quæ imitatione eſt expreſſa, non laudari; ſed artem, quæ id quod propoſitum erat, rectè repræſentauerit. Quando igitur poëtica etiam ars ſæpenumero turpes actiones & prauas affectiones, moréſque imitando exponit; adoleſcentis eſt, id quod in his præclarè elaboratum admirationem meretur, neque probare vt verum, neque amplecti vt pulchrum; ſed eatenus laudare, quatenus argumento congruit. Quomodo enim porci grunnitum, & trochleæ ſtridorem, & venti fremitum, & maris ſtrepitum, non ſine moleſtia audimus: ſi quis verò commodè ea imitetur, vt ſitem Parmeno, & trochleas Theodorus, delectamur. Et morbo captos homines, aut ſuſpectæ valetudinis, tanquam ſpectaculum iniucundum fugimus. Ariſtophontis verò Philoctetam, & Silanionis Iocaſtam ad ſimilitudinem contabeſcentium, & morientium effectos; cum gaudio videmus. Sic adoleſcens, vbi leget quæ Therſites ſcurra, aut Siſyphus corruptor, aut Batrachus leno, agens vel loquens in poëmate introducitur, ſciat artem imitatricem laudandam; quæ verò iſta imitatione affectiones, & facta exprimuntur, reiicienda eſſe, atque vituperanda. Non enim idem eſt, rem aliquam eſſe pulchram, & eam imitari pulchrè; quorum hoc in decoro, & conuenientia conſiſtit, turpibus autem turpia conueniunt. Hæc Plutarchus.

Poëta quo fructu legendus.

Pictura pulchra rei deformis eſſe poteſt.

22. *Pictura obſcœna vitandus aſpectus.*

Quibus ego libenter addiderim, oblata fortè obſcœna aliqua vel ſtatua, vel tabula, cohibendum ſtatim aſpectū; ne, dum artem curioſior requiris in opere, cupidinis facibus incautus exurare. Huius incendij periculum audi ex Plinio, qui *lib. 36. cap.* 5. Veneris, inquit, ſigno Praxiteles ſtatuarius nobilitauit Gnidum. Ædicula eius tota aperitur, vt conſpici poſſit vndique effigies Deæ, fauente ipſa, vt creditur, facto. Nec minor ex quacunque parte admiratio eſt. Ferunt amore captum quendam, cùm delituiſſet noctu ſimulacro cohæſiſſe, eiúſque cupiditatis eſſe indicem maculam. Hoc cauentes Græci, teſte Durando *lib. 1. Rationalis diuin. Offic. c.* 3. ab vmbilico ſurſum imagines tantùm pingebant, non inferna parte, ad tollendam omnem minùs caſtæ cogitationis occaſionem. Sint ergo picturæ, vel ſtatuæ virtutum ſtimuli, non irritamenta vitiorum, quales requirit Gregor. Magnus *lib. 9. epiſt. epiſt. 9.* & refertur *cap. perlatum. diſt. 3. de conſecrat.* vbi inter alia, Pro lectione, inquit, pictura eſt; nam quod legentibus ſcriptura, hoc idiotis præſtat pictura cernentibus; quia in ipſa etiam ignorantes vident quid ſequi debeāt; in ipſa legunt, qui litteras neſciunt. Hæc Greg. *in ea epiſt. ad Serenum Epiſcopum Maſſilienſem.* Similia habet Plinius iunior *lib. 2. epiſt. ad Macrinum*, laudans ſtatuas,

Picturas obſcœnas inſpicientis periculum.

Picturam rudibus eſſe pro lectione.

23. *Pictura vtilitas.*

quæ non modò defuncti memoriæ, & patris dolori, verùm etiam exemplo proſpiciant, acuentes iuuentutem ad bonas artes; talem verò ait fuiſſe imaginem Coceij, quem, dum eſſet inter viuos, vnicè dilexit; de qua, Erit, inquit, mihi pergratum hanc effigiem eius ſubinde intueri; ſubinde reſpicere; ſub hac conſiſtere; præter hanc commeare; etenim ſi defunctorum imagines domi poſitæ dolorem noſtrum leuant; quantò magis hæ, quibus in celeberrimo loco non modò ſpecies, & vultus illorum, ſed honor, & gloria refertur? Atque hæc de analogia inter pictoriam, & poëticen, ac de artis pictricis decoro, quo nituntur ethicæ, ſeu moratæ picturæ, exprimentes omnes animi ſenſus, quarum primum fuiſſe inuentorem Ariſtidem Thebanum leges apud Plinium *lib. 35. c. 10.*

Sectio VI.

An fortuna locum habeat in pictura.

SI huius arbitrum controuerſiæ eligamus Ariſtotelem, dubio procul dabit fortunæ pictura locum; is enim *lib. 6. Ethicorum, c.* 4. Quodammodo, inquit, circa eadem verſatur & ars, & fortuna; idque confirmat ex illo Agathonis, 1. *Fortuna, & artis mutuus amor.*

Fortunam amat ars, artem ipſa fortuna inuicem. *Artis, & fortunæ mutuus amor.*

Egregium alterum fortunæ patronum habemus Plinium, qui *lib. 35. c. 10.* ſcribit Romæ fuiſſe canem mirè factum, vt quem pariter caſus, & ars pinxerit; (eum autem pinxit Protogenes.) De hoc ergo ſic habet. Non iudicabat, inquit, ſe exprimere in eo ſpumam anhelantis poſſe, cùm in reliqua omni parte (quod difficillimum erat) ſibi ipſe ſatisfeciſſet. Diſplicebat autem ars ipſa, nec minui poterat, & videbatur nimia, ac longiùs à veritate diſcedere, ſpumáque illa pingi, non ex ore naſci, anxio animi cruciatu, cùm in pictura verum eſſe, non veriſimile vellet; abſterſerat ſæpiùs, mutauerátque penicillum, nullo modo ſibi approbans. Poſtremò iratus arti quòd intelligeretur, ſpongiam eam impegit inuiſo loco tabulæ, & illa repoſuit ablatos colores, qualiter cura optabat; fecítque in pictura fortuna naturam. Hoc exemplo ſimilis, & Nealcem ſucceſſus in ſpuma equi ſimiliter ſpongia impacta ſecutus dicitur, cùm pingeret popyzonta retinentem equū. Canem ita Protogenes monſtrauit, & fortuna. Plutarchus libello *de fortuna* (incertum idémne, an aliud deſcribat fortunæ miraculum,) Ferunt, inquit, quendam, cùm equum cæteras ad partes quod attinebat, lineis, & coloribus probè expreſſiſſet, ſpumam tantùm quæ fræno concuſſo cum anhelitu efflabatur, non ita pinxiſſet, vt ſibi ſatisfaceret, itaque ſæpiùs deleuiſſet, & denuo conatus eſſet perficere, ad extremum præ ira ſpongiam vt erat plena pigmentorum in tabulam coniecïſſe; eámque non ſine miraculo operi id quod deſiderabatur addidiſſe. Hoc vnum fortunæ artificioſum facinus narratur. Hæc Plutarchus. Hic verò quis non videat, ferto aliquando caſum repentinum, quod ars, & ſapientia denegauit? Pater autem in Protogenis dextram reor quadrare illud de Scæuolæ dextra, ex Martiali *lib.* 1. *epigramm.* 22.

2. *Protogenis canis.*

Canis, quem pinxit ars & fortuna.

3. *Nealcis equus.*

Equus, quem pinxit ars, & fortuna.

Spuma anhelantis equi à fortuna picta.

4. *Scæuola, & Protogenis dextra comparantur.*

Maior

Maior decepta fama eſt, & gloria dextra:
Si non erraſſet, fecerat illa minus.

Fortuna, & artis concordia impugnatur.

5. Atenim Mineruam operum præfectam, non fortunam patronam agnoſcunt artes. Ad hæc artifices regulis, amuſſibus, menſuris, ac numeris vbique vtuntur, ne quis caſui locus in opere relinquatur, illa etiam ſpuma anhelanti equo caſu impacta, vnum fortunæ artificioſum facinus narratur (quæ omnia teſtatur præcitarus Plutarchus.) Falſum ergo illud Agathonis de mutuo fortunæ, & artis amore. Verùm ad Ariſtotelem pertinet, qui Agathonis laudauit dictum, ipſum quoque Agathonem tueri. Ergo

Eadem defenditur.

2. *Phyſic.t.52.& 56.* Fortunam definit eſſe cauſam per accidens earum rerum, quæ non neceſſariò, aut plurimùm, ſed rarò proueniunt, & quidem in iis duntaxat, quæ ex electione operantur propter finem. Eſto igitur artes vt plurimùm Mineruæ, hoc eſt, ſapientiæ auſpiciis operentur; at nil prohibet, quominus interdum, pertarò tamen, cœcum fortunæ ductum ſequantur; non ita tamen rarò, vt velle eſt viſus *citato loco* Plutarchus, cui illa equi ſpuma, vnicum fortunæ artifi-
6. cioſum narratur facinus. Vt enim omittam Protogenis canem, de quo paulò antè; non caret medendi ars crebris fortunæ remediis, ſic hauſtus odorati vini, in quo exanimata eſt vipera, propinatus pro veneno cuidam in Aſia, qui contagioſa laborabat elephantiaſi, non mortem, quam illaturus putabatur, ſed ſalutem attulit, & integram valetudinem, vt auctor eſt Galenus libello *de*
7. *ſubfiguratione empirica, c.12.* Sic adultera illa apud Auſonium in Eumipinam, conata toxico interimere virum, vt mors & certior eſſet, & celerior; rata geminatum iri vim lethalem, ſi adderet argentum viuum, hoc miſcuit; & ecce præter ſpem, pro veneno antidotum dedit. Ariſt. etiam 1. *Rhet. cap.16.* ait valetudinem poſſe oriri, tum à fortuna, tum ab arte medendi.

Fortunam nō ſolùm in pictura, ſed etiā in alijs artibus locum habere.

Sectio VII.

Picturæ honos.

Picturam nō videri artem liberalem.

1. Seneca *epiſt.* 89. quæ eſt vltima libri decimi tertij, fatetur ſe adduci non poſſe, vt in numerum liberalium artium pictores recipiat, non magis, quàm ſtatuarios, aut marmorarios, aut cæteros luxuriæ miniſtros. Iuriſconſultus etiam *l. ſi non ſortem. §. libertus. ff. de condictione indebiti*, reponit picturam inter fabriles operas. Præterea, ſi conſulamus decantatum illud diſtichon,

Lingua, tropus, ratio, numerus, tonus, angulus, aſtra,
Rus, nemus, arma, faber, vulnera, lana, rates.

non hexametrum inter liberales, ſed pentametri faber, inter mechanicas pictoriam aſcribet.

Pingere non licere die feſto.

2. Denique, quod caput eſt, graues Theologi, rationum momentis vtrimque accuratè perpenſis, ſtatuunt pingendi opus abſolutè ſeruile eſſe, proinde die feſto prohibitum, ſiue pretio, ſiue liberaliter fiat, Suarius *tom.1. de religione, tract.2. lib.2. cap.16.* & alij.

Hîc tamen pauliſper ſubſiſte, nec putes iccirco pictoriam à nobis cenſeri ſordidam, abiectámque, non enim tales eſſe neceſſum eſt mechanicas artes; actum alioquin ſit de militaris honore, cui
3. Principum, Regúmque purpuræ, vbique gétium, plurimum ſplendoris adiiciunt. Exiſtimamus enim cum Tiraquello *c.34. de nobilitate*, eos nobilitati ſuæ præiudicium nullum facere, qui pingendi artem exerceant, non quæſtûs, ſed animi cauſa; huiuſmodi fuit Polygnotus, qui, teſte Plutarcho *in Cimone*, pictorio artificio non faciebat lucrum, neque operam pingendæ porticus locauerat; ſed gratis, liberalitatémque ſuam vrbi oſtentandi cauſa; id quod & alij ſcriptores narrant, & ita Melanthius Poëta apud eundem Plut.

Picturam nō præiudicare nobilitati.

Polygnotus pingebat gratuitò.

Ipſe ſuo ſumptu diuorum templa, forúmque
Cecropium ornauit, ſemideûm effigie.

Picturam artem eſſe nobilem.

4. Porrò de honore picturæ egregia habemus teſtimonia. Plin. *lib.35. c.1.* Primùm, inquit, dicemus de pictura, arte quondam nobili, tunc cùm expeteretur à Regibus, populíſque, & illos nobilitante, quos eſſet dignata poſteris tradere. Idem *c.4.* Apud Romanos, inquit, honos maturè huic arti contigit. Siquidem cognomina ex ea pictorum traxerunt Fabij clariſſimæ gentis, princépſque eius cognominis ipſe ædem ſalutis pinxit anno vrbis conditæ 450. quæ pictura durauit ad noſtram memoriam, ęde Claudij principatu exuſta. Proximè celebrata eſt in foro boario æde Herculis, Pacuuij poëtæ pictura. Ennij ſorore genitus hic fuit; clarioremque eam artem Romę fecit gloria ſcenæ. Fuit & principum virorum non omittendum de pictura celebre conſilium. Q. Pedius, nepos Q. Pedij conſularis triumphalíſque, à Cæſare Dictatore cohæredis Auguſto dati, cùm natura mutus eſſet, eum Meſſala orator, ex cuius familia pueri auia erat, picturam docendum cenſuit; idque etiam D. Auguſtus comprobauit. Puer magni profectus in ea arte obiit. Idem *cap.10. eiuſdem libri*, Effectum, inquit, eſt Sicyone primùm, deinde & in tota Græcia, vt pueri ingenui, ante omnia diagraphicen, hoc eſt, picturam in buxo docerentur, reciperetúrque ars ea in primum gradum liberalium. Semper quidem honos ei fuit, vt ingenui eam exercerent, mox vt honeſti, perpetuo interdicto ne ſeruitia docerentur.

Picturam exercitam à Principibus viris.

Pictoria apud Græcos fuit ars liberalis.

Principes picturæ dediti numerantur.

5. Non latuit Ciceronem Fabij ſtudium, de quo diximus. Namque *lib.1. Tuſculanarum quæſtion.* ſtatim ſub initium; An cenſemus, inquit, ſi Fabio nobiliſſimo homini laudi datum eſſet, quòd pingeret, non multos etiam apud nos futuros Polycletos, & Parrhaſios? Tres etiam Imperatores, Hadrianum, Marcum Antonium egregium philoſophum, & Alexandrum Seuerum fuiſſe picturæ ſtudio deditos, obſeruat Tiraquell. *c.34. de nobilitate.* Quæ cùm ita ſint, quid mirum, ſi pictores excuſentur à muneribus perſonalibus *l.1. C. de excuſationibus artificum, lib.10.*

6. Verùm hîc ego, quàm tela retorta vereor. Si enim, inquies, res ita habet, erit ergo pictoria digna conſortio artium liberalium, contrà quàm ex Seneca viſi ſumus ſtatuere. quid igitur? an cauenda palinodia? Sed non eſt opus: quippe eo loci iſte Philoſophus vſurpauit nomen ſtudij liberalis preſſius, quàm cęteri Scriptorum, ipſis etiam excluſis Muſica, Arithmetica, Geometria, & Aſtrologia, quas tamen obuiis alij calculis dignantur honore liberalium diſciplinarum. Vis videre, quàm preſſiùs ſoli ſapientiæ, ſeu Philoſophiæ morali id honoris conceſſit. Hoc ergo ſenſu

Pictoriam eſſe nobilem, & honeſtam.

liberalis non erit ars pingendi; alio erit, quà viro digna libero, & ingenuo; ac licèt actu pingere, non benè congruat religioſo feſtorum cultui, vt hac ratione quid mechanicum redoleat; at hoc nec ſordidum eſt, nec politicæ, ſeu ciuili nobilitati vel minimùm derogat, abſit modò & quæſtus, & mercedis finis.

Sectio VIII.

Picturæ origo, ac ætas.

Pictura à quo inuenta in Ægypto, & Græcia.

1. Gyges Lydius picturam primus in Ægypto inueniſſe fertur; in Græcia verò Euchir Dædali cognatus, vt Ariſtoteli placet; vt Theophraſto, Polignotus Athenienſis. Plinius *lib.7.cap.50.*

Clypeorum dicandorum auctor.

2. Suorum verò clypeos in Sacro, vel publico priuatim dicare primus inſtituit App. Claudius, qui conſul cum Seruilio fuit anno Vrbis 259. Poſuit enim in Bellonæ æde maiores ſuos, placuítque in excelſo ſpectari, & titulos honorum legi. Decora res, vtique ſi liberorum turba paruulis imaginibus ceu nidum aliquem ſobolis pariter oſtendat, quales clypeos nemo non gaudens, fauénſque aſpicit. Poſt eum, idem alij præſtitere. Scutis enim, qualibus apud Troiam pugnatum eſt, continebantur imagines; vnde & nomen habuere clypeorum. Origo plena virtutis, faciem reddi in ſcuto cuiuſque qui fuerit vſus illo. Pœni ex auro factitauere & clypeos, & imagines, ſecúmque in caſtris tulere. Plinius *lib.35, cap.3.*

Pictura origo incerta.

3. De picturæ initiis incerta, nec inſtituti operis quæſtio eſt. Ægyptij ſex millibus annorum apud ipſos inuentam, prius quàm in Græciam tranſiret, affirmant, vana prædicatione, vt palàm eſt. Græci autem alij Sicyone, alij apud Corinthios repertam, omnes vmbra hominis lineis circunducta. Itaque talem primam fuiſſe: ſecundam ſingulis coloribus, & monochromaton dictam, poſt quam operoſior inuenta erat; durátque talis etiam nunc. Inuentam linearem dicunt à Philocle Ægyptio, vel Cleanthe, Corinthio. Pri-

Monochromaton ex ſingulis coloribus fuiſſe.

4. mi exercuere Ardices Corinthius, & Telephanes Sicyonius, ſine vllo etiamnum colore, iam tamen ſpargentes lineas intus. Primus inuenit eas colorare, teſta, vt ferunt, trita, Cleophantus Corinthius. Iam Tarquinij Priſci Romani Regis tempore abſoluta erat pictura etiam in Italia. Lanuuij Atalanta, & Helena comminus pictæ ſunt nudæ, vtraque excellentiſſima forma, ſed altera vt virgo, ne ruinis quidem Templi concuſſæ. Pontius Legatus Caij Principis eas tollere conatus eſt, libidine accenſus, ſi tectorij natura permiſiſſet. Fatebitur quiſquis eas diligenter æſtimauerit, nullam artium celeriùs conſummatam, cùm Iliacis temporibus non fuiſſe eam appareat. Plinius *lib.35. cap.3.* Sed ante Herculem picturam fuiſſe ſub Moſe, & ante Moſem

Pictura linearis à quo inuenta.

Pontij libido in pictam Helenam.

Pictura an fuerit Iliacis temporibus.

5. ſub Abrahamo, obſeruat Bulengerus *lib.1. de pictura.* Si autem ad memoriam reuoces Achillis clypeum, à Vulcano cælatum, *Iliados* 18. equidem neſcio vtri plus habiturus ſis fidei, Plinióne, an Homero; ferè enim æquales videntur fuiſſe cælatura, & pictura.

6. Tandem ſe ars ipſa diſtinxit, & inuenit lumen, atque vmbras, differentia colorum alterna vice ſeſe excitante. Deinde adiectus eſt ſplendor, alius hic, quam lumen; quem, quia inter hoc, & vmbram eſſet, appellauerunt tonon; commiſſuras verò colorum, & tranſitus, armogen. Plinius *lib.35. cap.5.*

Pictura tonos, & armoge quid Plinio.

Ex omnibus primus Eumarus Athenienſis, figuras omnes imitari auſus, in pictura marem, fœminámque diſcreuit. Cimon Cleoneus catagrapha inuenit, hoc eſt, obliquas imagines, & variè formare vultus, reſpicientes, ſuſpicientéſve, & deſpicientes. Articulis etiam membra diſtinxit. Venas protulit, atque in veſte & rugas, & ſinus inuenit. Plin. *lib.35. cap.8.*

Marem, fœminamque quis primus pingendo diſcreuerit.

Corinthi, ac Delphis inſtitutum eſt certamen picturæ, florente Panæo Phidiæ fratre, qui primus omnium certauit cum Timagora Chalcidenſe, ſuperatus ab eo Pythiis. Ante nonageſimam Olympiadem claruit Polygnotus Thaſius, qui primus mulieres lucida veſte pinxit, capita earum mitris verſicoloribus operuit, plurimúmque picturæ primus contulit. Siquidem inſtituit os adaperire, dentes oſtendere, vultum ab antiquo rigore variare. Apollodorus Athenienſis nonageſima tertia Olympiade primus ſpecies exprimere inſtituit, primúſque gloriam penicillo iure contulit. Eius eſt Sacerdos adorans, & Aiax fulmine incenſus, qui Pergami ſpectatur hodie: neque ante eum tabula vllius oſtenditur, quæ teneat oculos, Plinius *lib.35. cap.9.* 7.

Pictura certamen primum.

Pictor qui primus mulieres lucida veſte pinxerit.

Parrhaſius Epheſi natus primus ſymmetriam picturæ dedit, primus argutias vultus, elegantiam capilli, venuſtatem oris, confeſſione artificum in lineis extremis palmam adeptus. Hæc eſt in pictura ſumma ſubtilitas. Corpora enim pingere, & media rerum, eſt quidem magni operis, ſed in quo multi gloriam tulerint. Extrema corporum facere, & deſinentis picturæ modum includere, rarum in ſucceſſu artis inuenitur. Ambire enim debet ſe extremitas ipſa, & ſic deſinere, vt promittat alia poſt ſe, oſtendátque etiam 8.

Pictura ſymmetriam quis primus inuenerit.

quæ occultat. Hanc ei gloriam conceſſere Antigonus, & Xenocrates, qui de pictura ſcripſere. Ariſtides Thebanus, Apellis æqualis, omnium primus animum pinxit, & ſenſus omnes expreſſit, quos vocant Græci Ethe; item perturbationes. Ludius Auguſti ætate primus inſtituit amœniſſimam parietum picturam, villas, & porticus, & topiaria opera, lucos, nemora, colles, piſcinas, euripos, amnes, littora, qualia quis optarat, varias ibi obambulantium ſpecies, aut nauigantium, terráque villas adeuntium aſellis, aut vehiculis. Plinius *lib.35. cap.10.* 9.

Pictor quis primus animum pinxerit, & animi ſenſus.

Pictor quis primus colles pinxerit.

Ceris pingere, ac picturam inurere quis primus excogitauerit, non conſtat. Quidam Ariſtidis inuentum putant, poſtea conſummatum à Praxitele. Sed aliquanto vetuſtiores encauſticæ picturæ extitere, vt Polygnoti, & Nicanoris. Pauſias Sicyonius lacunaria primus pingere inſtituit, nec cameras ante eum taliter adornari mos fuit. Euphranor Iſthmius primus videtur expreſſiſſe dignitates heroum, & vſurpaſſe ſymmetriam. Plinius *lib.35. cap.11.* Pleraque de picturæ ortu, progreſſúque adnotarunt Polydorus *lib.2. de inuentoribus rerum, cap.24.* Alexander Sardus *lib.* itidem 2. *de rerum inuentoribus*, & Bulengerus *lib.1. & 2. de pictura*, ſed ex præcitato Plinio ferè omnia mutuati. 10.

Pictor quis primus pinxerit lacunaria.

Sectio

Sectio IX.

Clari pictores, & celebres picturæ.

1. *Polygnotus pictor.*

POlygnotum miris extulere ad cœlum laudibus veterum præſtantiſſimi. Plato enim *in Io*, vel *de furore Poetico*, non longè ab initio. Vidiſtine, inquit, aliquem, qui & ea quæ rectè, & quæ non rectè Polygnotus Aglaophontis filius pinxit, ſufficienter oſtendere potuit, quæ verò pictores alij non potuit; & ſi quis aliorum pictorum opus oſtenderit, obdormiat, neque facultas illi ad dicendum aliquid, coniiciendúmque ſuppetat; cùm verò de Polygnoto, vel de vno quouis pictore ſit iudicandum, expergiſcatur, & mentem adhibeat, & facultatem dicendi habeat? Platonis diſcipulus Ariſtoteles *cap. 1. de arte poetica*, ex quadam analogia, quam agnouit inter poëſim, & pictoriam, diſtincturus varia imitandi genera, tres diſcreuit pingendi formulas,

Pingendi tres formæ ex Ariſtotele.

quibus ſingulos præfecit pictores, eóſque inſignes, nempè Polygnotum, Pauſonem, Dionyſium. Quoniam verò, inquit, qui imitantur, agentes ipſos imitantur, hoc autem vel probos, vel improbos eſſe oportet, vt quos duntaxat ferè ſemper ipſi mores concomitentur (etenim per vitium, atque virtutem motibus omnes differunt) neceſſe eſt (quod etiam pictores faciunt) vel meliores, vel ſimiles, vel deteriores imitari:

Polygnotus pingendo meliores imitabatur.

Polygnotus quidem meliores. Pauſon deteriores, Dionyſius verò ſimiles effingebat. Quem locum eruditis illuſtrans commentariis Robortellus,

2. *Pauſon pingendo deteriores imitabatur.*

Polygnotus, inquit, Pauſon, Dionyſius pictores fuerunt. Sumit igitur ſimilitudinem à pictoribus Ariſtoteles, quod ſæpè facit. Ea verò ita ſe ſe habet. Poëtæ id efficiunt, quod pictores; nam hi aut imitantur præſtantiores, aut ſimiles hominibus noſtræ ætatis, aut deteriores;

Dionyſius ſimiles ſuæ ætatis pingendo imitabatur.

Polygnotus præſtantiores, Dionyſius ſimiles ſuæ ætatis hominibus, Pauſon deteriores imitabatur. Pictores effingunt præſtantiores, cùm aut Heroas, aut eos viros exprimunt, cuiuſmodi ætate noſtra non reperiuntur. Sicuti adhuc his temporibus faciunt plerique pictores, qui maxime excellunt in imaginibus ſanctorum hominum, qui è vita exceſſere, pingendis; qui tamen in aliis pingendis operam infeliciter ponunt ſuam. Alij rectè pingunt ea, quæ communis quidam ætatis ſuæ vſus fert, vt habitum perſonarum, armaturam, cincturam, equitationem. Alij politè deteriora pingunt, ea ſcilicet, quæ ſpeciem habent rerum malarum, & turpium; cuiuſmodi ſunt pictores, qui homines pingunt, aut diſtorquentes os, & inflantes buccas, vel quid obſcœni molientes. Per deteriores tamen poſſunt etiam viles, & ignobiles intelligi. Hæc Robortellus. Polygnoti laudes ex Plutarcho, recenſuimus ſuprà §. 7. *huius ſect.* Adiiciamus & Plinium, qui *lib. 33. cap. vlt.* Sile, inquit, pingere

Mycon pictor.

inſtituere primi Polygnotus, & Mycon; quos præterea nobiliſſimos, celeberrimóſque pictores vocat *lib. 34. cap. 8. & lib. 35. cap. 6.* Atque hæc de Polygnoto, & eius occaſione de Mycone, Pauſone, & Dionyſio.

3. *Parrhaſius pictor ex Plinio.*

Parrhaſius maximus pictor, Epheſi natus, eundem habuit patrem, & præceptorem Euenorem: primus ſymmetriam picturæ dedit, primus argutias vultus, elegantiam capilli, venuſtatem oris, confeſſione artificum in lineis extremis palmam adeptus. Pinxit Demon Athenienſium, argumento planè ingenioſo; volebat namque varium, iracundum, iniuſtum, inconſtantem, eundem exorabilem, clementem, miſericordem, excelſum, glorioſum, humilem, ferocem, fugacémque, & omnia pariter oſtendere. Idem pinxit & Theſea, qui Romæ in Capitolio fuit. Et in vna tabula, quæ eſt Rhodi, Meleagrum, Herculem, Perſea. Pinxit & Philiſcum, & Liberum patrem aſtante virtute, & pueros duos, in quibus ſpectatur ſecuritas, & ſimplicitas ætatis. Sunt & duæ picturæ eius nobiliſſimæ, Hoplitides; alter in certamine ita decurrens, vt ſudare videatur; alter arma deponens, vt anhelare ſentiatur. Laudantur & Æneas, Caſtórque, ac Pollux in eadem tabula; item Telephus, Achilles, Agamemnon, Vlyſſes. Zeuxide, cum quo in certa- 4.

Zeuxis pictor ex Plinio.

men deſcendit, deferente vuas pictas tanto ſucceſſu, vt in ſcenam aues aduolarent, ipſe pictum tulit linteum, ita veritate repræſentata, vt Zeuxis alitum iudicio tumens, flagitaret tandem remoto linteo oſtendi picturam, atque intellecto errore concederet palmam ingenuo pudore, quoniam ipſe volucres feſelliſſet, Parrhaſius autem

Parrhaſius iterum ex Plinio.

ſe artificem. Fœcundus planè artifex Parrhaſius, ſed quo nemo inſolentiùs, & arrogantiùs ſit vſus gloria artis. Namque & cognomina vſurpauit Abrodiætum ſe appellando, aliiſque verbis principem artis, & eam ab ſe conſummatam. Super omnia Apollinis ſe radice ortum; & Herculem, qui eſt Lyndi, talem à ſe pictum, qualem ſæpe in quiete vidiſſet. Ergo magnis 5.

ſuffragiis ſuperatus à Timanthe Sami in Aiace, armorúmque iudicio, herois nomine ſe moleſtè ferre dicebat, quòd iterum ab indigno victus eſſet. Pinxit & minoribus tabellis libidines, eo genere petulantis ioci ſe reficiens. Hæc de Parrhaſio Plinius *lib. 35. cap. 9. & 10.* Eundem pinxiſſe ſimulatam Vlyſſis inſaniam refert Plutarchos *opuſc. de audiendis Poetis*, *pag.* 13. Inter claros pictores eundem retulit Horatius *lib. 4. ode* 8.

Parrhaſius pictor ex Plutarcho.

Parrhaſius ex Horatio.

Scopas pictor.

——diuite me ſcilicet artium,
Quas aut Parrhaſius protulit, aut Scopas,
Hic ſaxo, liquidis ille coloribus
Solers nunc hominem ponere, nunc Deum.

6. *Parrhaſius pictor ex Athenæo.*

Sed de Parrhaſio etiam audiamus Athenæum, qui *lib. 12. cap.* 11. Delitiarum, inquit, magnificentiæque ſtudium apud antiquos vigebat, vt vel Parrhaſius pictor purpuream veſtem geſtare conſueuerit, & coronam habuerit auream in capite. Hic enim cùm ob picturæ concinnitatem ineptè deliciis oblectaretur, verbo quidem virtutem ſibi vendicabat, atque in operibus à ſe perfectis hæc inſcribebat.

Parrhaſij faſtus.

Hæc pinxit mollis, virtutis cultor, & idem,
Clara Parrhaſius ex Epheſo patria.
Nec patris ignarus præſtantis, qui edit Achiuis
Legitimum, ipſe artis præmia prima fero.

7.

Gloriatus eſt citra inuidiam in his, cùm audientibus incredibilia dixiſſet,

Iam dico, profectò——————
Huius adeſt artis meta reperta mihi.
Hoc noſtra valuere manus; præſtantia fingunt,
Inculpata tamen nulla reperta viris.

8. *Parrhaſij Aiax victus,*

Cùm in Samo aliquando cum Aiace inferiore decertaſſet, ac victus fuiſſet, condolentibus vnà amicis inquit, quòd ipſe parum curaret, at eum Aiace condoleſceret, qui iterum vincendus ſit. Geſtabat purpuream veſtem ob delicias, atque in capite ſtrophium habebat album, baeillóque ſe firmabat aureas lineas habente eircumuolutas, ae aureis vittis crepidas ſtringebat. *Parrhaſij delitia.* Ea verò, quæ ſpectant ad artem, non inſuauiter faciebat, ſed facillimè, ita vt caneret aliqoando dum pingeret. Mentiebatur etiam, vbi in Lindo Heteulem pingeret, quoniam *Parrhaſij faſtus.* Deus illi in ſomnis apparuiſſet; atque ieeireo eius quàm maximè fieti poſſet, aſpectum pictura imitaretur; quare effectum eſt, vt in tabula ſcriberet,

Talis adeſt ſpecie, qualem per ſomnia vidit,
Parrhaſius pictor, culta figura Dei.

9. *Apollodorus pictor.*

Hæc de Parrhaſio Athenæus. At de Apollodoro, & aliis pictoribus, Plutarchus *opuſc. de gloria Athenienſium*, Apollodorus, inquit, pictor, primus hominum inuenit colorum temperationem diuerſorum, & vmbræ coloribus exprimendæ rationem Athenis natus fuit, cuius operibus inſcriptum fuit,

Faciliùs hac culpabit quis quàm imitabitur.

10. *Euphranor pictor. Nicias pictor. Aſclepiodorus pictor.*

Tum Euphranor, Nicias, Aſclepiodorus, Pliſtænetus frater Phidiæ: quorum alij Ducum victorias pinxerunt, alij pugnas, alij beroas, vt Euphranor, qui Theſeum à ſe pictum Parrhaſio Theſeo comparans, hunc dixit roſas ediſſe, ſuum autem buhulas carnes. Re vera enim Parrhaſij pictus, effictúſque fuit nitidè, & ſimilis nonnihil alterius eſt.

Apollodorus pictor. Euphranor pictor.

Hæc Plutarchus. Eundem Apollodorum ſummè laudat Plin. *lib. 35. c. 9.* ah eo artis fores apertas autumás. De ſupradicto Euphranore Plinius *lib. 35. c. 11.* Euphranor, inquit, primus videtur expreſſiſſe dignitates heruum, & vſurpaſſe ſymmetriam. Opera eius ſunt, equeſtre prælium, duodecim Dij. Theſeus, in quo dixit, eundem apud Patrhaſium roſa paſtum eſſe, ſuum verò carne. Nobiles eius tabulæ Epheſi, Vlyſſes ſimulata veſania bouem cum equo iungens, & palliati cogitantes, & Dux gladium condens.

11. *Timanthes pictor.*

Timanthes æqualis Zeuxidis fuit, illiúſque æmulus, teſte Pliniu *lib. 35. c. 9.* De eius celeberrimis tabulis, Iphigenia, Cyclope, Satyríſque ex Plinio *ibid. c. 10.* diximus ſuprà *lib. 1.* noſtræ Mineralog. *cap. 2. ſect. 2.* vbi de ſeptimo Mineralogiæ fructu.

Polygnoti tabula.

Inter nobiles picturas fuit olim Polygnoti Thaſij tabula illa in porticu Pompeij ſita, quę ante curiam eius fuerat, in qua dubitabatur, aſcendentem cum elypeo pinxiſſet, an deſcendentem. *Pictura dubij aſcenſus, vel deſcenſus.* Plinius *lib. 35.* Nónne dixeris eam tabulam eſſe ſymbolum pigri, qui vult, & non vult, *Prouerb. 13.* vel eius, cui habens clauem Dauid, ſtelláſque ſeptem, horrendum illud minator, quia tepidus es, & nec frigidus, nec calidus; incipiam te euomere ex ore meo, *Apoc. 3.* *Polygnoti tabula myſteriorum.* Iacob per ſoam illam myſticam ſcalam aſeendentes, vel deſcendentes Angelos vidit, ſtantes nullos vidit, *Gen. 28.* Nempe in via vitæ non progredi, regredi eſt. Bernardus *ſerm. 2. de purificatione B. Mariæ.*

12. *Zeuxis Heracleotes pictor.*

Sed veniamus ad Zeuxidem Heracleotem, qui artis pictoriæ fores ab Apollodoro Athenienſi apertas ingreſſus eſt Olympiadis nonageſimæ quintæ anno quarto, & fauſto penicilli auſu ad magnam eſt euectus gloriam, vt in eum Apullodorus ſupradictus fecerit verſus, artem aliis ablatam Zeuxim ferre ſecum. *Zeuxidis faſtus.* Opes porrò tantas acquiſiuit, vt in oſtentatione earū, Olympiæ aureis litteris in palliorum teſſeris intextum nomē ſuum oſtentarit. Poſtea donare opera ſua inſtituerit, quòd ea nullo ſatis digno pretio permutari poſſe diceret, ſicuti Alemenam Agrigentinis, Pana Archelao. Fecit & Penelopen, in qua pinxiſſe mores videtur, & athletam; adeòque ſibi in illo placuit, vt verſum ſubſcriberet, celebrem ex eo, inuiſurum aliquem facilius, quàm imitaturum.

13. *Zeuxidis opera.*

Magnificus eſt Iuppiter eius in throno aſtantibus diis. Et Hercules infans dracones ſtrangulans, Alcmena matte coram pauente, & Amphitryone. Tantus fuit diligentia, vt Agrigentinis facturus tabulā, quam in Templo Iunonis Laciniæ publicè dicarent, inſpexerit virgines eoram nudas, & quinque elegerit, vt quod in quaque laudatiſſimum eſſet, pictura redderet. Vuas expreſſit tanto ſucceſſu, vt aues aduolarent. Fertur & poſtea pinxiſſe puerum vuas ferentem, ad quas cum aduolaſſet auis, ingenuè proceſſit iratus operi, & dixit, Vuas meliùs pinxi, quàm puerum: nam ſi & hoc conſummaſſem, auis timere debuerat. Eiuſdem manu Romæ Helena eſt in Philippi porticibus. Æquales eius, & æmuli fuere Timanthes, Androcydes, Eupompus, Parrhaſius; hic ille Parrhaſius, cum quo in certamen deſcendit, ſuperatus ab illo. Plinius *lib. 35. c. 9. & 10.*

14. *Agatharchus pictor.*

Ferunt quondam Agatharcho pictori iactanti ſe, quòd facilè & celeriter ſua animalia pingeret, Zeuxin dixiſſe, ſua ſe multo tempore elaborare; id videlicet innuens, facilitate & celeritate in efficiendo neque diuturnitatem, neque perfectam pulchritudinem operibus conciliari; at tempus ad elaborandum opus mutuò quod ſumitur, ipſius operis abſoluti firmitate perſolui. *Zeuxis pingens æternitati.* Plutarchus *in Pericle, pag. 51.* Ex hac tanta Zeuxidis diligentia aureum illud documentum collegit idem Plutarchus, libello *de amicorum multitudine*; Sicut, inquit, Zeuxis quibuſdam culpantibus, quòd tardè pingeret, reſpondit, fateri ſe, multum ſe temporis inſumere pingendo, quia in multum tempus vellet ea durare, quæ pinxiſſet; ita multo tempore probata amicitia, perdurabit.

15. *Zeuxidiana æternitatis apodoſis.*

Ex eodem Zeuxide æternitati pingente didicit Cauſſinus *lib. 12. ſymbolo 41.* ea diutiùs opera eſſe limanda, quæ ad æternam poſteritatis memoriam ſcribuntur; eſſe enim verum illud Boëthij *de conſolat. Philoſ. lib. 1. metr. 6.*

—Quod præcipiti via
Certum deſerit ordinem,
Lætos non habet exitus.

16. *Zeuxis Antonio Magno comparatus.*

Ferunt hiſtoriæ Antonium Magnum tanto virtutum ſtudio fuiſſe incenſum, vt quemcunque videret aliqua virtutis laude excellentem, illum imitari ſtuderet. Iam confer Antonium, penicillo induſtriæ imitationis, Sanctorum virtutes in ſe exprimere ſatagentem, cum Zeuxide ſparſam in illas virgines formam, in vnam collecturo Helenam; nec dubites pronunciare, Dei ſeruum ad perfectionis faſtigium anhelantem, alterum futurum Zeuxim, vel *Zeuxidiana Helena apodoſis.* pictorem, huius artis gloriam affectantē, alterum

fore

fore Antonium. Aliam, nec contemnendam, ex Zeuxide apodoſin infert Cauſſinus *lib.1. ſymbolo 3.* nempe illius Helenam eſſe ſymbolum pulchritudinis abſolutiſſimæ, quippe cui non apponeret, *faciebat*, quod alij conſueuerant, ſed ἐποίησεν, quaſi vellet dicere, opus eſſe extra

Syria Dea ſymbolum perfectæ pulchritudinis. aleam. Hue Dea facit Syria, pro omnibus vna; de qua Lucianus apud Cauſſinum *ibidem*, librum ſcripſit, in quo tradit ſe vidiſſe in Syria ſtatuam in Templo Deæ multiformem, quæ quidem eſſet Iuno, haberet tamen aliquid Palladis, & Veneris, & Lunæ, & Rheæ, & Dianæ, & Nemeſeos, & Parcarum, quæ altera manu tenebat ſceptrum, altera fuſum, in capite radios ferebat, & ignem, & Ceſton.

17. *Corui aduolant ad pictas tabulas.* Habuit & ſcena ludis Claudij Pulchri magnam admirationem picturæ, cùm ad tegularum ſimilitudinem corui decepti imagine aduolarent. Plinius *lib. 35. cap. 4.*

18. *Ariſtidis tabula ingens pretium ſymbolum dignitatis animarum.* Tabulis autem externis auctoritatem Romæ publicè fecit primus omnium L. Mummius, cui cognomen Achaici Victoria dedit. Namque cùm in præda vendenda Rex Attalus 6. mill. ſeſtertium emiſſet Ariſtidis tabulam, Liberum patrem continentem, pretium miratus, ſuſpicatúſque aliquid in ea virtutis quod ipſe neſciret, reuocauit tabulam Attalo multum querente, & in Cereris delubro poſuit. Plinius *ibidem*. Agnoſce ô Chriſtiane, diceret hìc S. Leo *ſerm. 1. de natura*, dignitatem tuam, & diuinæ conſors factus naturæ, noli in veterem vilitatem degeneri conuerſatione redire. Si ſapienter, inquit idem,

Serm. 1. de ieiunio decimi menſis. creationis noſtræ intelligamus exordium, inueniemus hominem ideo ad imaginem Dei conditum, vt imitator ſui eſſet auctoris; & hanc eſſe naturalem noſtri generis dignitatem, ſi in nobis quaſi in ſpeculo quodam diuinæ benignitatis forma reſplendeat. Si ergo L. Mummius, rectè ex pretio æſtimata dignitate picturæ, eam reuocauit Attalo Regi, nos ex immenſo diuini ſanguinis pretio, quod Rex regum perſoluit pro animabus noſtris ad imaginem, & ſimilitudinem Dei conditis, earum dignitatem, & magnitudinem non æſtimabimus, nec eas in libertatem vindicabimus, profligata Tartarei Regis tyrannide, dura eas prementis ſeruitute?

19. *Tabula oſtendens puberem filium ſeni patri ſimilē, ſalua ætatis differentia.* Alterius tabulæ admiratio fuit, puberem filium ſeni patri ſimilem eſſe, ſalua ætatis differentia, ſuperuolante Aquila Draconem complexa. Philochares hoc ſuum opus eſſe teſtatus eſt. Immenſa, vel vnam ſi quis tantum hanc tabulam æſtimet, potentia artis, cùm propter Philocharem ignobiliſſimos alioquin Glaucionem, filiúmque eius Ariſtippum, Senatus Populúſque Romanus tot ſæculis ſpectet. Plinius *lib. 35. cap. 4.*

20. *Pictores priſci quattuor ſolum coloribus vſi.* Cùm tanta ſit colorum varietas, ſubit antiquitatem mirari. Quattuor coloribus Solis immortalia illa opera fecere, ex albis melino, ex ſilaceis Attico, ex rubris ſinopide Pontica, ex nigris atramento, Apelles, Echion, Melanthius, Nicomachus, clariſſimi pictores, cùm tabulę eorum ſingolis oppidorum venirent opibus. Nunc & purpuris in parietes migrantibus, & India conferente fluminum ſuorum limum, & Draconum, & Elephantorum ſaniem, nulla nobilis pictura eſt. Omnia ergo meliora tunc fuere, cùm minor copia. Ita eſt, quoniam rerum, non animi pretiis excubatur. Plin. *lib. 35. cap. 7.*

Circa ætatem Romuli, Bularchi pictoris tabula, in qua erat Magnetum prælium, à Candaule Rege Lydiæ Heraclidarum nouiſſimo, qui & Myrſilus vocitatus eſt, repenſa eſt auro; tanta iam dignatio picturæ erat. Plinius *lib. 35. cap. 8.* 21. *Bularchi tabula auro repenſa.*

Ariſtides Thebanus Apellis æqualis, pinxit ægrum ſine fine laudatum. Huius eſt & pictura, oppido capto ad matris morientis ex vulnere mammam adrepens infans; intelligitúrque ſentire mater, & timere ne emortuo lacte ſanguinem infans lambat; quam tabulam Alexander Magnus tranſtulerat Pellam in patriam ſuam: fecit & alia multa. Qua in arte tantum valuit, vt Attalus Rex vnam tabulam eius 100. talentis emiſſe tradatur. Plinius *lib. 35. cap. 10.* 22. *Ariſtides pictor.*

Simul cum Ariſtide floruit Protogenes: patria ei Caunus, gentis Rhodiis ſubiectæ. Summa eius paupertas initio, artiſque ſumma intentio, & ideo minor fertilitas. Quis eum docuerit, non conſtat. Quidam & naues pinxiſſe vſque ad annum 50 argumentum eſſe, quòd cùm Athenis celeberrimo loco Mineruæ delubro propylæon pingeret, vbi fecit nobilem Paralum, & Hemiunida, adiecerit paruulas naues longas in iis, quæ pictores paterga appellant, vt appareret à quibus initiis ad arcem oſtentationis opera ſua perueniſſent. Palmam habet tabularum eius Ialyſus, qui eſt Romæ, dicatus in templo Pacis; quem cùm pingeret, traditur madidis lupinis vixiſſe, quoniam ſimul famem ſuſtinerent, & ſitim, ne ſenſus nimia dulcedine obſtrueret. Huic picturæ quater colorem induxit ſubſidio iniuriæ, & vetuſtatis, vt decedente ſuperiore inferior ſuccederet. Propter hunc Ialyſum, ne cremaret tabulas Demetrius Rex, cùm ab ea parte ſola poſſet Rhodum capere, non incendit, parcentémque picturæ fugit occaſio victoriæ. Erat tunc Protogenes in ſuburbano hortulo ſuo, hoc eſt, Demetrij caſtris. Neque interpellatus præliis inchoata opera intermiſit omnino, ſed accitus à Rege, interrogatúſque qua fiducia extra muros ageret, reſpondit, ſcire ſe illi cum Rhodiis bellum eſſe, non cum artibus. Diſpoſuit ergo Rex in tutelam eius ſtationes, gaudens quòd poſſet manus ſeruare quibus iam pepercerat; & ne ſæpiùs auocaret, vltro ad eum venit hoſtis; relictíſque victoriæ ſuæ votis, inter arma, & murorum ictus ſpectauit artificem. Sequitúrque tabulam eius temporis hæc fama, quòd eam Protogenes ſub gladio pinxerit. Satyrus hic eſt, quem Anapauomenon vocant, ne quid deſit temporis eius ſecuritati, tibias tenens. Fecit & imaginem matris Ariſtotelis Philoſophi; qui etiam ſuadebat, vt Alexandri Magni opera pingeret, propter æternitatem rerum. Impetus animi, & quædam artis libido in hæc potiùs eum tulere. Nouiſſimè pinxit Alexandrum, ac Pana. Hæc de Protogene Plinius *lib. 35. cap. 10.* De eodem pleraque adiicit Plutarchus *in Demetrio*; primùm Apellem, conſpecta ea Ialyſi pictura, ita obſtupuiſſe, vt vox eum deficeret; ſerò autem dixiſſe, ingens labor eſt, & admirabile opos; deſunt tamen ei gratiæ, quæ ſua opera ad cœlum extollant; tum Proto- 23. *Protogenes pictor.* *Protogenis Ialyſus.* *Ialyſi pictura qualis fuerit, narrat recenſet epiſcopus Biſciola tom. 1. lib. 3. c. 13.* 24. *Demetrius pepercit Rhodys propter Ialyſum Protogenis.* 25. *Protogenem laudat Apelles.*

 genem

genem ſeptem impendiſſe annos illi operi; Demetrium autem Regem (qui per id tempus, quo hic pictor ſummam admouebat manum Ialyſo, Rhodum obſidebat) deprecantibus Rhodiis, vti parceret tanto operi, reſpondiſſe prius ſe patris ſui imagines crematurum, quàm tantum artis laborem. De illo Protogenis cane, cui fortuna exoptatam adiecit ſpumam, diximus §.6. de lineari certamine, quo victus eſt ab Apelle, ſequenti §.

Protogenis canis. *Protogenis certamen.*

26. *Pyreicus pictor. Rhyparagraphos.*

Pyreicus, humilia quidem ſecutus, humilitatis tamen ſummam adeptus eſt gloriam. Tonſtrinas, ſutrináſque pinxit, & aſellos, & obſonia, ac ſimilia, ob hoc cognominatus Rhyparagraphos, in iis conſummatæ voluptatis. Quippe eæ pluris veniere, quàm maximè multorum. E diuerſo meniana omnia operiebat Serapionis tabula. Hic ſcenas optimè pinxit, ſed hominem pingere non potuit; contrà Dionyſius nihil aliud, quàm homines pinxit, ob hoc Antropographus cognominatus. Antiphilus iocoſo nomine Gryllum ridiculi habitus pinxit. Vnde hoc genus picturæ grilli vocantur. Fuit & Atellius Romæ celeber, paulò ante Auguſtum, niſi flagitio inſigni corrupiſſet artem, ſemper alicuius fœminæ amore flagrans, & ob id Deas pingens, ſed dilectarum imagine. Itaque in pictura eius ſcorta numerabantur. Non multò pòſt floruit Amulius; cuius fuit Minerua ſpectantem aſpectans quacunque aſpiceretur; paucis diei horis pingebat, id quoque cum grauitate, quòd ſemper togatus, quanquam in machinis. Carcer eius artis domus aurea fuit. Plinius *lib.35. cap.10.*

27. *Dionyſius pictor antropographus. Antiphilus pictor. Grylli in pictura quid. Atellius obſcœnus pictor. Amulius pictor. Minerua ſpectans ſpectantem quacunque aſpiceretur.*

28. *Draco pictus auium cantus compeſcit.*

Non eſt omittenda in picturæ mentione celebris circa Lepidum fabula. Siquidem in triumuiratu quodam loco deductus à magiſtratibus in nemoroſum hoſpitium, minaciter cum iis poſtero die expoſtulauit, ſomnum ademptum ſibi volucrum concentu. At illi Draconem in longiſſima membrana depictum circundedere loco. Eóque terrore aues tum ſiluiſſe narratur, & poſtea cognitum eſt ita poſſe compeſci. Plinius *lib.35. cap.11.*

29. *Pauſias pictor.*

Pauſias eam primus picturam inuenit, quam poſtea imitati ſunt multi, æquauit nemo. Ante omnia cùm longitudinem bouis oſtendere vellet, aduerſum eum pinxit, non tranſuerſum, vnde & abundè intelligitur amplitudo. Dein cùm omnes, quæ volunt eminentia videri, candicantia faciant, colorémque condiant nigro; hic totum bouem atri coloris fecit, vmbræque corpus ex ipſa dedit, magna prorſus arte in æquo extantia oſtendens, & in confracto ſolida omnia. Sicyone & hic vitam egit, diúque fuit illa patria picturæ. Niceas Athenienſis proſpertimè eanes expreſſit; diligentiſſimè mulieres pinxit. Lumen, & vmbras cuſtodiuit, atque vt eminerent è tabulis picturæ maximè curauit. Opera eius Liber pater in æde concordiæ. Hyacinthus, quem Cæſar Auguſtus delectatus eo ſecum deportauit Alexandria capta, & ob id Tiberius Cæſar in Templo eius dicauit hanc tabulam: & Diana. Niceæ comparatur, & aliquanto præfertur Athenion Maronites Glaucionis Corinthij diſcipulus, & auſterior colore, & in auſteritate iucundior, vt in ipſa pictura eruditio placeat. Inter alia pinxit Achillem virginis habitu occultatum, Vlyſſe deprehendente. Et in vna tabula, quáque maxime inclaruit, agaſonem cum equo. Quod niſi in iuuenta obiiſſet, nemo ei compararetur. Plinius *ibidem.*

Niceas pictor. *Athenion pictor.*

30. *Pictorum tabula imperfecta plurimo æſtimata.*

Illud verò per quàm rarum, ac memoria dignum, etiam ſuprema opera artificum, imperfectáſque tabulas, ſicut Irin Ariſtidis, Tyndaridas Nicomachi, Medeam Timomachi, & Venerem Apellis, in maiori admiratione eſſe, quàm perfecta. Quippe in iis lineamenta reliqua, ipſæque cogitationes artificum ſpectantur, atque in lenocinio commendationis dolor eſt. manus cùm id agerent extinctæ deſiderantur. Pinxere & mulieres, ex quibus Lala Cyzicena perpetua virgo M. Varronis iuuenta Romæ tum alia pinxit, tum ſuam quoque imaginem ad ſpeculum. Plin. *lib.35. cap.11.*

Lala pictrix.

31. *Turpilius pictor. Pictor læua pingens.*

Turpilius eques Romanus, pulchra pinxit opera, & læua quidem manu, quod de nullo antè memoratur. Plinius *lib.35. cap.4.*

32. *Mallius pictor.*

Seruilius Geminus cœnans apud Mallium, qui Romæ pictor inſignis habebatur, quum videret filios illius deformes. Haud ſimiliter, inquit, Malli fingis ac pingis. Et Mallius, Non mirum, inquit, in tenebris enim fingo, luce pingo. Manutius *lib. 6. Apophth.* ex variè mixtis *num.16.*

33. *Pictores recentiores.*

Sed mei non eſt inſtituti, hîc perſequi omnes, vel etiam inſignes pictores, quos priſca venerata eſt ætas, nec quotquot poſteriora laudauere ſæcula. eſſem quippe iuſto longior. De illis plura Plin. *lib.35.* per plura ab initio capita. De his verò Georgius Aretinus, qui triplici tomo complexus eſt clariores, quos Italia peperit, pictores, orſus à Ioanne Cimaboue, Florentiæ nato, anno à Virginis partu 1240. ad noſtra vſque tempora. Ex eis fuiſſe noſtra ætate ſex valdè eximios, qui ſuum cuique ſeruarent, aut redderent, Raphaëlem Vrbinatem, Michaëlem Angelum Bonarotam Titianum, Antonium Corrigienſem, Sebaſtianum Venetum, Iulium Romanum, & Andream Sartorium, teſtatur Bulengerus *lib.1. de pictura, cap.1.* De Raphaële Vrbinate, loquens Polydorus Virgilius Vrbinas *lib.2. de rerum inuentoribus, c.24.* Non ſilebo, inquit, de ciue meo, qui nobis ſua induſtria, & ingenio picturam velut de integro in præſentia reſtituit, atque eos qui in ea olim claruere nouiter vel arte refert, vel peritia æquat, adeò proprios ducit de coloribus vultus. Is eſt Raphaël cognomine Sanctus, vnde eius quoque metiri poſſes & mores, & vitam.

Ioannes Cimabues pictor.

34. *Raphaël Vrbinas. Michaël Angelus Bonarota.*

35.

Sectio X.

De Apelle.

1. *Apelles.*

VErùm, teſte Plinio *lib. 35. cap.10.* omnes priùs genitos, futuróſque poſtea ſuperauit Apelles, eouſque Olympiade CXII. in pictura prouectus, vt plura ſolus propè, quàm cæteri omnes contulerit, voluminibus etiam editis, quæ doctrinam eam continent. Meritò proinde Alexander, Regum ille maximus, nonniſi à maximo pictorum pingi voluit. Namque, vt legimus apud Horatium *lib.2. epiſtol. ad Auguſtum,*

Apelles ſolus pinxit Alexandrum.

Edicto vetuit, ne quis ſe, præter Apellem,
Pingeret.

Recen

2\. *Pictores à Propertio recenſiti.*

Recenſetur etiam inter clariſſimos pictores à Propertio *lib.3. Elegiarum ad Mæcenatem,*

Omnia non pariter rerum ſunt omnibus apta,
Fama nec ex æquo ducitur vlla iugo.
Gloria Lyſippo eſt, animoſa effingere ſigna,
Exactis Calamis ſe mihi iactat equis.
In Veneris tabula ſummam ſibi ponit Apelles,
Parrhaſius parta vindicat arte locum.
Argumenta magis ſunt Mentoris addita formæ,
At Myos exiguum flectit acanthus iter.
Phidiacus ſigno ſe Iuppiter ornat eburno,
Praxitelem proprius vindicat arte lapis.

3\. *Apelles increpat imperitũ pictorem.*

Apelles (ſoli enim illi hunc dicauimus paragraphum) cùm vidiſſet quendam ex ſuis diſcipulis pinxiſſe Helenam multo auro ornatam, O adoleſcens, inquit, cùm non poſſes pingere pulchram, feciſti diuitem. Tales ſunt Helenæ, quæ nunc ſunt mulieres non verè pulchræ, ſed multis effictæ, & ornatæ delitiis. Eis prædicit Spiritus per Sophoniam *cap.1.* argentum, & aurum ipſarum, non poſſe eas eximere in die iræ Domini. Hæc hiſtoria, eiúſque apodoſis eſt Clementis Alexandrini *lib.2. Pædagogi, cap. vlt.*

4\. *Apelles increpat aliũ imperitum pictorem.*

Ferunt quendam ineptum pictorem Apelli imaginem oſtendiſſe, quam ſubitò à ſe pictam diceret; tuliſſeque id ab Apelle reſponſi: Video, vel te tacente, eam eſſe feſtinanter pictam, ſed id miror, quòd non plures tales eo ſpatio tempus pinxeris. Plutarchus *opuſcul. de educandis liberis, pag. 5.* In eum pictorem rectè quadraſſet illud Auguſti apud Suetonium in vita illius Principis *cap.25.* Nil minùs imperfecto Duci, quàm feſtinationem, temeritatémque conuenire; & ſat celeriter fieri, quicquid fiat ſatis benè.

Celeriter fieri quicquid bene fiat.

5\. *Apellis Alexander fulminiger.*

Alexandri Magni tempore vixere etiam Apelles pictor, & Lyſippus fictor. Horum Apelles fulminigerum Alexandrum pinxit ita perſpicuè, & attemperatè, vt diceret duos eſſe Alexandros, vnum Philippi filium, inſuperabilem, alterum Apellis inimitabilem. Lyſippus autem cùm finxiſſet primum Alexandrum facie ſurſum conuerſa in cœlum intuentem, ſicut ſolebat ſuſpicere Alexander leniter inflexo collo; ſubſcripſit quidam non abſurdè,

Lyſippi Alexander.

Æreus inſpiciens, diuóſque, hominéſque regentem,
Velle mihi eſt viſus talia verba loqui:
Magne tene Iupiter, neq; enim prohibemus, Olympũ,
Dum toto tellus pareat orbe mihi.

6\. *Lyſippũ alijs prætulit Alexander.*

Itaque etiam ſolum Lyſippum Alexander fabricari iuſſit imagines: quòd nimirum is ſolus ære ingenium ipſius exprimeret, ſimúlque cum forma etiam virtutem proponeret: reliqui inclinationem ceruicis, oculorúmque renidentem volubilitatem imitari volentes, maſculum eius, leoninúmque vultum non ſeruabant. Plutarchus *de fortuna, vel virtute Alexandri.*

7\. *Apelles increpat Megabyzum.*

Adſidenti ſibi quondam Megabyzo Apelles, & de linea neſcio quid, vmbráque volenti diſſerere: Nónne vides, ait, puerulos iſtos, qui melidem terunt? tacenti tibi admodum ij ſuerunt intenti, porpuram, aurúmque admirantes. nunc te rident orſum loqui de rebus iis, quas non didiciſti. Id refert Plutarchus *opuſc. de diſcrimine adulatoris, & amici, pag. 85. & opuſc. de animi tranquillitate, pag. 417.* Quàm verum illud *Prou. 17.* ſtultum, ſi tacuerit, ſapientem reputatum iri.

Silentij fructus.

8\. *Apellis, & Protogenis certamen lineare.*

Deus in hac rerum vniuerſitate, quaſi in tabula ſubtiliſſima operum ſuorum duxit lineamenta, ex quibus agnoſci poteſt. Nemo enim eſt tam ferus, & ferreus, qui cùm primùm in cœlum ſuſpexerit, Mundi Rectorem Deum non videat. Atque vt ex vngue leonem, ex linea Apellem, vel Protogenem licet deprehendere; ſic ex minimis etiam rebus Dei magnitudinem poſſumus colligere. Nimirum Mundus eſt Dei liber, & tabula, teſte Cauſſino *lib.1. ſymbolo 2.* cuius documenti præclarum putat fuiſſe ſignum lineas illas Apellis, & Protogenis. Notum eſt illud lineare certamen, de quo Plinius *lib. 35. cap. 10.* Protogenes, inquit, Rhodi viuebat; quò cùm Apelles adnauigaſſet, auidus cognoſcendi opera eius, fama tantùm ſibi cogniti, continuò officinam petiit. Aberat ipſe, ſed tabulam magnæ amplitudinis in machina aptatam picturæ, anus vnà cuſtodiebat. Hæc Protogenem foris eſſe reſpondit, interrogauítque à quo quæſitum diceret? Ab hoc, inquit, Apelles; arreptóque penicillo lineam ex colore duxit ſummæ tenuitatis per tabulam. Reuerſo Protogeni quæ geſta erant anus indicauit. Ferunt artificem protinus contemplatum ſubtilitatem, dixiſſe Apellem veniſſe; non enim cadere in alium tam abſolutum opus. Ipſum tunc alio colore tenuiorem lineam in ipſa illa duxiſſe, præcepiſſeque abeuntem, ſi rediſſet ille, oſtenderet, adiiceretque hunc eſſe, quem quæreret, atque ita euenit. Reuertitur enim Apelles, ſed vinci erubeſcens, tertio colore lineas ſecuit, nullum relinquens amplius ſubtilitati locum. At Protogenes victum ſe confeſſus in portum deuolauit, hoſpitem quærens. Placuítque ſic eam tabulam poſteris tradi, omnium quidem, ſed artificum præcipuo miraculo. Conſumptam eam conſtat priore incendio domus Cæſaris in palatio, auidè antè, inquit Plinius, à nobis ſpectatam, ſpatioſiore amplitudine nihil aliud continentem, quàm lineas viſum effugientes, inter egregia multorum opera inani ſimilem, & eo ipſo allicientem, omníque opere nobiliorem.

Protogenis & Apellis lineare certamen.

Mundus eſt Dei liber.

Linea Apellis, & Protogenis.

9\. *Apellis propria venuſtas.*

Sed quæ de Apelle ſuperſunt, proſequamur ex Plinio *eo loci.* Præcipua eius pictoris in arte venuſtas fuit, cùm eadem ætate maximi pictores eſſent; quorum opera cùm admiraretur, collaudatis omnibus, deeſſe iis vnam illam Venerem dicebat, quam Græci *Charita* vocant, cætera omnia contigiſſe, ſed hac ſoli ſibi neminem parem. Et aliam gloriam vſurpauit, cùm Protogenis opus immenſi laboris, ac curæ ſupra modum anxiæ miraretur. Dixit enim omnia ſibi cum illo paria eſſe, aut illi meliora, ſed vno ſe præſtare, quòd manum ille de tabula neſciret tollere; memorabili præcepto, nocere ſæpe nimiam diligentiam.

Apelles, in quo ſuperior Protogene.

10\. *Apellis ſimplicitas.*

Fuit autem non minoris ſimplicitatis, quàm artis. Nam cedebat Amphioni de diſpoſitione, Aſclepiodoro de menſuris, hoc eſt, quanto quid à quo diſtare deberet.

Apelli nulla dies ſine linea.

Apelli fuit perpetua conſuetudo, nunquam tam occupatam diem agendi, vt non lineam ducendo exerceret artem, quod ab eo in prouerbium venit.

Apelles latens poſt tabulam.

Idem perfecta opera proponebat in pergula tranſeuntibus, atque poſt ipſam tabulam latens,

vitia

vitia quæ notarentur auſcultabat, vulgum diligentiorem iodicem, quàm ſe præferens. Ferúntque à ſurote reprehenſom, quòd in crepidis vna intus pauciores feciſſet anſas; eodem poſtero die ſuperbo emendatione priſtinæ admonitionis cauillante circa crus, indignatum proſpexiſſe denunciantem, ne ſutor ſupra crepidam iudicaret; quod & ipſum in prouerbium venit.

11. Fuit & comitas illi, propter quam gratior Alexandro Magno erat, frequenter in officinam ventitanti; nam ab alio pingi ſe vetuit edicto. Sed & in officina imperitè multa diſſerenti ſilentium comiter ſuadebat, rideri eum dicens à pueris, qui colores tererent. Tantum erat authoritati iuris in Regem, alioquin iracundum: quanquam Alexander ei honorem clariſſimo præbuit exemplo. Namque cùm dilectam ſibi ex pallacis ſuis præcipuè nomine Campaſpen nudam pingi ob admirationem formæ ab Apelle iuſſiſſet, cúmque tum pari captum amore ſenſiſſet, dono dedit eam. Magnus animo, maior imperio ſui, nec minor hoc facto, quàm victoria aliqua. Quippe ſe vicit, nec thorum tantùm ſuum, ſed etiam affectum donauit artifici; ne dilectæ quidem reſpectu motus, vt quæ modò Regis fuiſſet, modò pictoris eſſet. Sunt qui Venerem Anadyomenen illo pictam exemplari putant. Apelles & in æmulis benignus, Protogeni dignationem primus Rhodi conſtituit. Sordebat ille ſuis, vt plerumque domeſtica: percontantíque, quanti licitaretur opera effecta, paruum neſcio quid dixerat; at ille quinquagenis talentis popoſcit, famámque diſperſit ſe emere, vt pro ſuis venderet. Ea res concitauit Rhodios ad intelligendum artificem, nec niſi augentibus pretium ceſſit. Imagines adeò ſimilitudinis indiſcretæ pinxit, vt incredibile dictu Apion Grammaticus ſcriptum reliquerit, quendam ex facie hominum ad diuinantem (quos metopoſcopos vocant) ex iis dixiſſe aut futuræ mortis annos, aut præteritæ.

Apellis comitas.
Apelles Alexandro Magno familiaris.
Apelles increpat Alex. Magnum.
Alexandri victoria ſui ipſius.
Apelles benignus in amulos.
Apellis picturæ ſeruiunt metopoſcopis ad diuinandum.

12. Non fuerat ei gratia in comitatu Alexandri cum Ptolemæo, quo regnante Alexandriam vi tempeſtatis expulſus, ſubornato fraude æmulorum plano regio inuitatus, ad Regis cœnam venit. Indignantique Ptolemæo, & vocatores ſuos oſtendenti, vt diceret à quo eorum inuitatus eſſet, arrepto carbone extincto è foculo, imaginem in pariete delineauit, agnoſcente vultum plani ex inchoato protinus.

Apelles carbone delineat in pariete planum regium.

Pinxit & Antigoni Regis imaginem altero lumine orbam, primus excogitata ratione vitia condendi: obliquam namque fecit, vt quod corpori deerat, picturæ potiùs deeſſe videretur; tantúmque eam partem è facie oſtendit, quam totam poterat oſtendere.

Apelles excogitat rationẽ condendi vitia picturarũ.

13. Venerem exeuntem è mari Auguſtus dicauit in delubro patris Cæſaris, quæ Anadyomene vocatur, verſibus Græcis tali opere, dum laudatur, victo, ſed illuſtrato. Inchoauerat aliam Venerem Cois, ſuperaturus etiam ſuam illam priorem. Inuidit mors peracta parte, nec qui ſuccederet operi ad præſcripta lineamenta inuentus eſt.

Apellis Venus.

14. Pinxit & Alexandrum Magnum, fulmen tenentem in templo Epheſiæ Dianæ. Digiti eminere videntur, & fulmen extra tabulam eſſe. Sed legentes meminerint, omnia ea quattuor coloribus facta.

Apellis Alexander fulminiger.
Apelles pingit quatuor coloribus.

Eiuſdem arbitrantur manu eſſe, & in Antoniæ templo Herculem auerſum, vt (quod difficillimum eſt) faciem eius oſtendat verius pictura, quàm promittat. Pinxit & Heroa nudum, eáque pictura naturam ipſam prouocauit. 15.

Apellis Hercules auerſus.

Eſt & equus eius, ſiue fuit, pictus in certamine, quod iudicium ad mutas quadrupedes prouocauit ab hominibus. Namque ambitu æmulos præualere ſentiens, ſingulorum picturas inductis equis oſtendit: Apellis tantum equo abhinniuere; idque poſtea ſemper illius experimentum artis oſtentatur. 16.

Apellis equus.

Peritiores artis præferunt omnibus eius operibus, Dianam ſacrificantium virginum choro mixtam, quibus viciſſe Homeri verſus videtur id ipſum deſcribentis. 17.

Apellis Diana.

Pinxit & quæ pingi non poſſunt, tonitrua, fulgetra, fulguraque. Inuenta eius, & cæteris profuere in arte. Vnum imitari nemo potuit, quòd abſoluta opera atramento illinebat ita tenui, vt id ipſum repercuſſu claritates colorum excitaret cuſtodirétque à puluere, & ſordibus. Hæc de Apelle Plinius. Alias Apellis laudes vide apud Galenum *opuſc. de optimo medico*. 18.

Apelles pinxit quæ pingi non poſſunt.
Apellis vernix.
Apelles is fuit inter pictores, qui Phidias inter ſtatuarios, & Hippocrates inter Medicos, teſte Galeno opuſc. de optimo medico.

Sectio XI.

Symbolicæ picturæ, vel ſtatuæ.

De amore ex Propertio *lib. 2. Elegiarum.* 1.

Amoris pictura ex Propertio.

Quicunque ille fuit, puerum qui pinxit Amorem,
Nónne putas miras hunc habuiſſe manus?
Hic primum vidit ſine ſenſu viuere amantes,
Et leuibus curis magna perire bona.
Idem non fruſtrà ventoſas addidit alas,
Fecit & humano corde volare Deum:
Scilicet alterna quoniam iactamur in vnda,
Noſtraque non vllis permanet aura locis.
Ei meritò hamatis manus eſt armata ſagittis,
Et pharetra ex humero Gnoſia vtroque iacet.
Ante ferit quoniam, tuti quàm cernimus hoſtem,
Nec quiſquam ex illo vulnere ſanus abit.

Echo ad pictorem, ex Auſonio *Epigram.* 11. 2.

Echus pictura ex Auſonio.

Vane quid affectas faciem mihi ponere pictor,
Ignotámque oculis ſollicitare Deam?
Aeris, & linguæ ſum filia, mater inanis
Iudicij, vocem quæ ſine mente gero.
Extremos pereunte modos à fine reducens,
Ludificata ſequor verba aliena meis.
Auribus in veſtris habito penetrabilis Echo:
Et ſi vis ſimilem pingere, pinge ſonum.

De ſimulachro occaſionis, & pœnitentiæ, ex Auſonio *Epigram.* 12. 3.

Occaſionis ſimulachrum ex Auſonio.
Pœnitentiæ ſimulachrum, ex Auſonio.

Cuius opus? Phidiæ qui ſignum Palladis, eius,
Quique Iouem fecit, tertia palma ego ſum.
Sum Dea, quæ rara, & paucis occaſio nota.
Quid rotulæ inſiſtis? ſtare loco nequeo.
Quid talaria habes? Volucris ſum Mercurius, quæ
Fortunare ſolet, tardo ego; quum volui.
Crine tegis faciem, cognoſci nolo. Sed heus tu,
Occipiti caluo es. Ne tenear fugiens.
Quæ tibi iuncta comes? Dicat tibi, dic rogo, quæ ſis.
Sum Dea, cui nomen nec Cicero ipſe dedit.

Sum

Sum Dea quæ facti, non factique exigo pœnas,
Nempe vt pæniteat, ſic Metanæa vocor.
Tu modò dic, quid agat tecum. Si quando volaui,
Hæc manet, hanc retinent, quos ego præterij.
Tu quoque dum rogitas, dum percontando moraris;
Elapſam dices me tibi de manibus.

4\. Ruſus de occaſionis ſimulachro, ex Alciati *Emblemate* 121.

Occaſionis ſimulachrum ex Alciato.

Lyſippi hoc opus eſt, Sicyon cui patria, tu quis?
Cuncta domans capti temporis articulus.
Cur pinnis ſtas? vſque rotor talaria plantis
Cur retines? paſſim me leuis aura rapit.
In dextra eſt tenuis dic vnde nouacula? acutum
Omni acie hoc ſignum me magis eſſe docet.
Cur in fronte coma? occurrēs vt prendar. At heus tu,
Dic cur pars calua eſt poſterior capitis?
Me ſemel alipedem ſi quis permittat abire,
Ne poſſim apprenſo poſtmodo crine capi.
Tali opifex nos arte tui cauſa edidit, hoſpes:
Vtque omnes moneam, pergula aperta tenet.

5\. In ſimulachrum ſpei, ex Alciato *Emblemate* 44.

Spei ſimulachrum ex Alciato.

Quæ Dea tam læto ſuſpectans ſidera vultu?
Cuius penicilis reddita imago fuit?
Elpidy fecere manus. Ego nominor illa,
Quæ miſeris promptam ſpes bona præſtat opem.
Cur viridis tibi palla? quod omnia me duce vernēt,
Quid manibus mortis tela refracta geris?
Quod viuos ſperare decet, præcido ſepultis.
Cur in dolioli tegmine pigra ſedes?
Sola domi manſi volitantibus vndique noxis,
Aſcræi vt docuit Muſa verenda ſenis.
Quæ tibi adeſt volucris? Cornix fidiſſimus oſcen;
Eſt benè cùm nequeat dicere, dicit, erit.
Qui comites? bonus euentus, precépſque Cupido,
Qui præeunt? Vigilum ſomnia vana vocant.
Quæ tibi iuncta aſtat? ſcelerum Rhamnuſia vindex,
Scilicet vt ſperes nil, niſi quod liceat.

6\. In ſimulachro fidei, ex Alciato *Emblemate* 9.

Fidei ſimulachrum ex Alciato.

Stet depictus Honos tyrio velatus amictu,
Eiuſque iungat nuda dextram veritas.
Sitque Amor in medio caſtus, cui tempora circùm
Roſa it, Diones pulchrior cupidine.
Conſtituunt hæc ſigna fidem, Reuerentia Honoris
Quam fouet, alit Amor, parturitque veritas.

7\. De Gratiis, ex Alciato *Emblemate* 162.

Gratiarum ſimulachrum ex Alciato.

Tres Charites Veneri aſſiſtūt, dominámq; ſequūtur,
Hincque voluptates, atque alimenta parant.
Lætitiam Euphroſyne, ſpecioſum Aglaia nitorem,
Suadela eſt Pithus, blandus & ore lepos.
Cur nudæ? mentis quoniam candore venuſtas
Conſtat, & eximia ſimplicitate placet.
An quia nil referunt ingrati, atque arcula inanis
Eſt Charitum? qui dat munera, nudus eget.
Addita cur nuper pedibus talaria? bis dat
Qui citò dat: minimi gratia tarda pretii eſt.
Implicitis vlnis cur vertitur altera? gratus
Fœnerat: huic remanent vna abeunte duæ.
Iuppiter iis genitor, cœli de ſemine diuas
Omnibus acceptas edidit Eurynome.

Gratias priſcè pinxere & ſculpſere veſtitas, non nudas Pauſanias lib. 9. in Bœoticis pag 380.

8\. Rurſus de imagine Amoris, ex Alcato *Emblemate* 113.

Amoris imago ex Alciato.

Quis ſit Amor, plures olim cecinere Poëtæ
Eius qui vario nomine geſta ferunt.
Conuenit hoc, quòd veſte caret, quòd corpore paruus;
Tela, aláſque ferens lumina nulla tenet.
Hæc ora, hic habitúſque Dei eſt. Sed dicere tantos
Si licet in vates, falſa ſubeſſe reor.
Eccur nudus agat? Diuo quaſi pallia deſint,
Qui cunctas domiti poſſidet orbis opes.
Aut qui quæſo niues, Boreámque euadere nudus
Alpinum potuit, ſtrictaque prata gelu?
Si puer eſt, puerúmne vocas, qui Neſtora vincit?
An noſti Aſcræi carmina docta ſenis?
Inconſtans puer hic obdurans pectora, quæ iam
Trans adijt, nunquam linquere ſponte poteſt.
At pharetras, & tela gerit, quid inutile pondus?
An curuare infans cornua dira valet?
Alas curuè tenet, quas neſcit in æthera ferre?
Inſcius in volucrum flectere tela iecur.
Serpit humi, ſempérque virûm mortalia corda
Lædit, & haud alas ſaxeus inde mouet.
Si cæcus, vitámque gerit, quid tædia cæco
Vtilis eſt? ideò num minùs ille videt?
Quiſve ſagitti ferum credat qui lumine captus?
Hic certa, ac cæci ſpicula vana mouet.
Igneus eſt, aiunt, verſátque in pectore flammas,
Cur age viuit adhuc? omnia flamma vorat.
Quin etiam tumidis cur non extinguitur vndis
Naiadum, quoties mollia corda ſubit?
At tu ne tantis capiare erroribus, audi.
Verus quid ſit Amor, carmina noſtra ferent.
Iucundus labor eſt, &c.

Hic valdè miror, Alciato, viro alioqui graui, diſplicuiſſe priſcam eruditionem de Amoris ſymbolo; arriſiſſe autem nouitium, idque turpiſſimum, quod referre pudeat, eiuſdem Hieroglyphicum.

De tabula, vbi erat picta imago Rufi Rhetoris, ex Auſonio *Epigram.* 45. 9.

Rufi pictura ex Auſonio.

Elinguem quis te dicentis imagine pinxit?
Dic mihi, Rufe, taces. nil tibi tam ſimile eſt.

De eadem tabula, ex eodem *Epigram.* 46. 10.

Hæc Rufi tabula eſt. nil verius. ipſe vbi Rufus?
In cathedra. quid agit? Hoc, quod & in tabula.

De ſtatua Rufi Rhetoris ſemiuiri, & elinguis, ex Auſonio *Epigram.* 44. 11.

Rhetoris hæc Rufi ſtatua eſt, nil verius ipſa,
Ipſa adeò linguam non habet, & cerebrum.
Et riget, & ſurda eſt, & non videt, omnia Rufi.
Vnum diſſimile eſt; mollior ille fuit.

De imagine Rufi Rhetoris, ex Auſonio *Epigram.* 50. 12.

Ore pulchro, & ore muto ſcire vis, quæ ſim? volo.
Imago Rufi Rhetoris Pictauici.
Diceret, ſed ille vellem Rhetor hoc mi. Non poteſt.
Cur? ipſe Rhetor eſt imago imaginis.

De fauoris pictura. Hic ab antiquis in Deorum numerum relatus eſt, & à fortuna diſcriminatus, cuius venuſtiſſimam imaginem Apelles pinxit, quam apud Cauſſinum *lib. 2. ſymbolo* 15. Lilius Giraldus in ſuos commentarios retulit his verſibus. 13.

Fauoris pictura ex Giraldo.

Pictor Apellæa, qui pingis ab arte fauorem,
Vnde illi generis ſemina, nota parum?
Hic genitum forma, fortuna hic dicit alumnum:
Caſus ille; illa animi dotibus eſſe ſatum.
Qui comes aſſiduus lateri? Aſſentatio; & ecqua
Pone ſubit lentis paſſibus? Inuidia.
Ecqui circumſtant? Opulentia, Faſtus, Honores.
Leges & ſcelerum, ſæpè Libido parens.
Cur facis aligerum? fortuna elatus ab aura
Aduolat alta, imo neſcius eſſe gradu.
Quare oculis captum pingis? non nouit amicos
Improbus ex humili cùm petit alta loco.

Quid

Quid rotulæ inſiſtit? fortunam imitatur, & infert
Se ſocium inſtabiles qua tulit illa pedes.
Cur timet, atque extra ſe ſe ambitioſius effert?
Occæcare animos fata ſecunda ſolent.

Sectio XII.

De fortunæ ſimulachro.

1. *Fortuna quid ſit Ariſtoteli.* Miſſis Poëtarum multis de ſortuna figmentis, de quibus Natalis Comes *lib. 4. Mythologiæ, cap. 9.* & Franciſcus Piccolomineus *gradu 8. Philoſophiæ moralis, c. 49. & 50.* illud præmittam ex Ariſtotele *2. Phyſic. t. 52. & 56.* & *ibi* Themiſtio, Simplicio, & S. Thoma, fortunam eſſe nihil aliud, quàm cauſam per accidens earum rerum, quæ non neceſſariò, aut plurimùm, ſed quæ raró proueniunt, atque iis duntaxat conuenit, qui ex electione operantur propter finem. *Fortuna cæcitas Ariſtotelis.* Meritò autem Ariſtot. *ſect. 29. problem. q. 8.* fortunam appellat cæcam, quòd effectus fortuiti ſupponant in humano intellectu cæcitatem quandam, impedientem quominus illi poſſint præuideri ab egente ex electione. Veritatem hanc, cui ſacri etiam annuunt Theologi, eruditis adumbrarunt inuolucris, & elegantibus delinearunt ſimulachris priſci ſapientes; aliqua hîc lubet adnotare.

2. *Fortuna ex Pauſania.* Ex Pauſania *Bæoticorum lib. 9. pag. 361.* Habent Thebani poſt Hammonis ædem, & locum auguriorum Tireſiæ. Et in propinquo fortunæ Templum. Plutonem infantem gerit. Manus ſimulachri, & vultum Xenophon Athenienſis abſoluit; reliqua Calliſtonicus indigena. Sapiens ſanè conſilium, Plutonem fortunæ tanquam matris, aut nutricis manibus imponere.

3. *Fortuna ex tabula Cebetis Thebani.* Ex Cebetis Thebani tabula. Quæ eſt illa mulier, quæ cæcæ, & furenti ſimilis, ſaxo rotundo inſiſtit? Vocatur illa quidem Fortuna; neque cæca ſolùm eſt, ſed & inſana, & ſurda. Ea ergo quo munere fungitur? paſſim, inquit, vagatur; & aliis, quod habent, rapit, aliíſque largitur; iiſdémque ruſſus eripit, quæ dedit, eaque donat aliis, temerè, & inconſtanter. Rectè igitur ſignum eius naturam declarat. Quod nam illud, inquam, quod rotundo ſaxo inſiſtit? Id verò quid ſibi vult? Non tuta & firma eius eſſe munera ſignificat. Magnæ enim, & graues iacturæ fiunt, cùm quis ei fidem habet. Quid? magna illa turba, quæ eam circumſtat, quid petit, & qui vocantur? Dicuntur hi inconſiderati. Singula verò ea petunt, quæ illa abiicit. Quî ergo fit, vt non eodem ſint vultu, ſed alij lætari, alij mœrere paſſis manibus videantur? Qui lætari, & ridere videntur, ij ſunt, inquit, qui aliquid a fortuna acceperunt, iidémque fortunam proſperam eam vocant. Qui verò plorantium ſpecie manus extendunt, ij ſunt, quibus ea eripuit, quæ antè dederat. Hi contrà malam fortunam eandem appellant. Quæ ſunt ergo illa, quæ largitur, cùm & ij, qui ea accipiunt, ita lætentur, & qui amittunt, plorent? Hæc quæ vulgò bona cenſentur; diuitiæ ſcilicet, gloria, nobilitas, liberi, imperia, regna, & id genus alia pleraque.

4. *Fortuna ex Seneca.* Ex Seneca *in Agamemnone, actu 1.*

O Regnorum magnis fallax
Fortuna bonis, in præcipiti,
Dubiéque nimis excelſa locas.
Nunquam placidam ſceptra quietem,
Certumve ſui tenuere diem.
Vt præcipites Regum caſus
Fortuna rotat, metui cupiunt,
Metuique timent,
—————licèt arma vacent,
Ceſſéntque doli, ſidunt ipſo
Pondere magna, ceditque oneri
Fortuna ſuo.
—————quidquid in altum
Fortuna tulit, ruitura leuat.

5. *Fortuna ex Pacuuio.* Ex Pacuuij Tragici fragmentis, in choro Poëtarum.

Fortunam inſanam eſſe, & cæcam, & brutam perhibent Philoſophi,
Saxique globoſi inſtar prædicant volubilem.
Quia quo ſaxum impulerit fors, eò cadere fortunam autumant.
Cæcam ob eam rem eſſe iterant, quia nihil cernat quo ſe ſe applicet.
Inſanam autem aiunt, quia atrox, incerta, inſtabiliſque ſit.
Brutam, quia dignum, atque indignum nequeat internoſcere.

6. *Fortuna ex Ouidio.* Ex Ouidio *epiſt. ad Liuiam,*

Fortunam arbitrys tempus diſpenſat vbique,
Illa rapit iuuenes; ſuſtulit illa ſenes.
Quáque ruit, furibunda ruit; totúmque per orbem
Fulminat; & cæcis cæca triumphat equis.

7. Ex eodem *lib. 4. de Ponto, Elegia 3. ad amicum inſtabilem.*

Quid facis ah demens? cur ſi fortuna recedat,
Naufragio lacrymas eripis ipſe tuo?
Hæc Dea non ſtabili quàm ſit leuis orbe fatetur,
Quæ ſummum dubio ſub pede ſemper habet.
Quolibet eſt folio, quauis incertior aura,
Par illi leuitas improbe ſola tua eſt.
Omnia ſunt hominum tenui pendentia filo,
Et ſubito caſu, quæ valuere, ruunt.

8. *Fortuna ex Tibullo.* Ex Tibullo, *Elegia 6. libri 1.*

Verſatur celeri fors leuis orbe citò.

9. *Fortuna ex Horatio.* Ex Horatio *lib. 3. Carminum, Ode 29.*

Fortuna ſæuo læta negotio, &
Ludum inſolentem ludere pertinax,
Tranſmutat incertos honores,
Nunc mihi, nunc alij benigna.
Laudo manentem: ſi celeres quatit
Pennas, reſigno quæ dedit, & mea
Virtute me inuoluo, probámque
Pauperiem ſine dote quæro.

10. *Fortuna manens quid.* At quid Flaccus eo loci intelligit nomine fortunæ manentis? an quam vocabant Romani viſcatam fortunam? ita planè. Sed fortunæ vnde nomen viſcatæ? Varij varia. Plutarchus *de fortuna Romanorum*, Fuit, inquit, in Capitolio templum fortunæ viſcoſæ; *Fortuna viſcoſa quid.* quod etſi ridiculum eſt cognomen, contemplandam tamen exhibet fortunæ naturam, eminus ad ſe trahentis, & tangentia retinentis. Alexander ab Alexandro *lib. 1. genial. cap. 13.* Ferunt, inquit, fuiſſe viſcatæ fortunæ templum, inde denominatæ, quòd eius illecebris multi capiantur. Cauſſinus *lib. 2. ſymbolo 28.* ratus fortunam viſcatam fuiſſe ſignum felicitatis conſtantis, Fortuna, inquit, apud Populum Romanum nomine viſcatæ culta, quòd nos eminus captet, vt nonnulli interpretantur, ſed perperam.

Digitized by Google

perperam. Sic enim nominata ſuit, quaſi firma, conſtans, & viſco, glutinòve illigata Hæc Cauſſinus, cuius expoſitio pulchrè quadtat in manentem Horatij fortunam. Non viſcoſæ igitur, ſed alterius fortunæ imaginem cenſendus eſt expteſſiſſe Apelles, qui roganti, cur ſedentem pinxiſſet fortunam; quoniam, inquir, ſtarc non poteſt. Alexander *ibid.* & Piccolomineus *ſuprà c.*49.

Fortuna ſedens Apellis.

11. Sed pergamus nouis ſymbolis cæcam fortunę inſtabilitatem, prodigámque temeritatem referre. Lactantius Fitmianus *lib.*3. *diuinarum inſtitut.* c.19. ſcribit ab imperio vulgò creditam fortunā, tribuere hominibus bona, & mala, propterea ſimulachrū eius cum copiæ cornu, & gubernaculo fictum, tanquam hæc & opes tribuat, & humanarum retum regimē obtineat. Verùm Philoſophi, ne aliquando non ettent, in re ſtulta volunt eſſe ſapientes, qui fortunæ ſexum mutant, eámque nō Deam, ſed Deum eſſe dicunt; quod quàm longè à ſapientia ſit remotum, declarat Lactantiu. ex illis Iuuenalis vetſibus *ſatyræ* 14.

Fortuna ex Lactantio.

Fortuna ſexus.

Nullum numen abeſt, ſi ſit prudentia: ſed nos
Te facimus fortuna Deum, cœlóque locamus.

Stultitia enim, inquit Lactātius, error, cæcitas, ignorario rerum, atque cauſarum, fortunæ nomen induxit; ſeu Deam illud ſonet, ſeu Deum; re enim vera fortuna nihil eſt aliud, quàm accidentium rerum ſubitus, atque inopinatus euentus.

12. Ex Piccolomineo 8. *gradu Philoſophia moralis*, c.50. Fortunam multi pingunt bifrontem, ac partim nigtam, partim albam; vel potiùs præditam facie poſtetiote nigta, anteriore alba, vt denotēt diuiſionē eius in bonam, & malam. Apud Scythas ſimulachrū eius ſine pedibus formabatur, quòd munera fortunæ, cū ex ſe iaceant, alienis egeant quaſi pedibus; vt rectà meent, & ſuo fungantur munere. Fingitut fœmina, & quidem alata, ob eius leuitatē, & inconſtantiam; rectè enim illud,

Fortuna ex Piccolomineo.

Quid leuius vento? fulmen: quid fulmine? fama:
Quid fama? mulier: quid muliere? nihil.

13. Ob eandem rationem fortunæ imaginē vel in rota, vel in rotundo lapide, ſiue ſtantem, ſiue ſedentem pingunt. Alij autem inter vndas maris ſupra anguillam eam collocarunt, vela variis vēris dantem, vel in ſcopuli vertice, montíſve cacumine. Nec defuere, qui eam ſetpeuri impoſuete; vt indicarent fortunā frequenter ſibi hominum prudentiam ſubiicere.

Fortuna variæ imagines.

14. Nonnulli quoque in dorſo currentis equi eam formarunt, quam fatum ſequeretur, eíque immineret: fato enim demum fortuna ſuccumbit. Apud Smyrnęos idolum fortunæ pingebatur, ita vt polum capite fulciret, manuum altera ſuſtineret Amaltheum cornu. Nonnulli eam pingunt rectè ornatam, alij incōpoſitam, confuſámque, ob varietatem conditionum eius. Nec deſunt, qui ei tribuant clypeum, vt pateſaciant vites eius in bello. Alij fortunam eandem cum occaſione finxere; ideo eam formarunt fronte crinitam, occipitio caluam, pedibus alatam, manu nouaculam gerentem; pilæque inſiſtentem. Nonnulli eam finxete velatam, alij cæcam, & ſurdam, ac triumphare dixere, cæcis vectam equis. Non deſuere, qui fortunæ aſſignarūt rotam manu reuoluendam; per quam homines agerentur in orbem, ea conditione, vt qui in infima rotæ parte eſſent homines, ad culmen elati, forent aſini, in locis mediis medio modo ſe haberent. Cenſerem ego, inqnit, Piccolomineus, nō imperitè fortunæ idolum poſſe effingi, ſi in nube appareret vmbra, variis prædita vultibus, extrinſecus leuiter fulgens, inter duas ſita vrnas, è quibus dextra, læuaque ſortes educeret. 15.

16. Apud Scythas, fortunæ idolum, pedibus carens, manus tamen habebat, pennáſque; vt ſi manus pottigetet, pennas comprehendere non ſineret. Q. Curtius *lib.*7. in oratione Legatorum è Scythia ad Alexandrum.

Fortuna apud Scythas imago.

17. Pleraque ex dictis eutumant, etiam Alexander ab Alexand. *lib.*1. *genial.* c.13. & *ibi* Tiraquellus, & illud præſertim de Smyrnæa fortuna, cuius deſcriptionē omnes accepere à Pauſania, qui *lib.*4. *Meſſenicorum, pag.*178. Bupalus, inquit, homo, & in extruendis templis induſtrius, & effingendis animantibus, primus apud Smyrnæos fortunę ſimulachrū elaborauit. Supra caput polum habet, & altera manu copiæ cornu continet. hoc ſimulachro vir iſte ſignificauit huius Deę opera. Idem *lib.*7. *Achaicorum, pag.*189. Ædificium, inquit, memini me videte Ægiræ, in quo fortunæ ſimulachrum eſt, copiæ cornu tenens. Aſtat ei Cupido alatus, qui indicat, & in rebus amatoriis plus poſſe fortunam, quàm pulchritudinem.

Fortuna Smyrnæa ex Pauſania.

Fortuna Ægiræ qualis ex Pauſania.

18. Breuiſſimè Peterius *lib.*9. *Phyſic. cap.*5. aduettit fortunæ idolum fuiſſe à veteribus fictum rotæ inſidens, illúdque cæcum, atque ex vna parte album, nigrū verò ex altera, vt rota eius volubilitatem, imprudentiā cæcitas indicaret; albor autem & nigror proſperam eam aliquando denotaret, aliquando aduerſam. Huc fortè pertinet illud, apud Alexandrum, & Piccolomineum, fortunam à pleriſque, vitream fictam, quòd frangatur puncto temporis.

Fortuna deſcriptio ex Peterio.

Fortuna vitrea qua.

19. Porrò, cùm ſit fortuna non volubilis ſolùm, & cæca, vt vidimus, ſed etiam infida, & fallax. Verè enim Boëthius *de conſolat. Philoſophia, lib.*1. *metro* 1.

Fortuna quā fallax.

Dum leuibus maleſida bonis fortuna faueret,
Pene caput triſtis merſerat hora meum.
Nunc quia fallacem mutauit nubila vultum,
Protrahit ingratas impia vita moras.

20. Cui non ſit valde mirum id quod ex grauibus ſcriptoribus obſeruant Alexander ab Alex. *lib.*1. *genial.* c.13. & *ibi* Tiraquellus, & Cauſſinus *lib.*2. *ſymbolo* 27. & 29. Fortunæ aureæ effigiem in cubiculo Principum poni ſolitam, quæ iiſdem morientibus in ſucceſſorum manus transferebatur, ſemper vaga, & rarò diutiùs in eodē reſidens loco; ex iis autem morientem Seuerum, ita eam in duos filios iuſſiſſe diuidi, vt alternis eſſet apud vtrumque? An eo veluti ænigmate, vel inuiti ſignificauere, auream quidem eſſe Principum fortunam, ſed mutatoriam, & nuſquam perpetuam?

Fortuna aurea qua.

Fortuna mutatoria Principum.

21. Sed nihil diximus hactenus de fortunę imagine, ſi ſpectandam non proferamus in medium pulchertimam eiuſdem picturam, de qua Plutarchus *opuſc. de fortuna Romanorum*, virtutis & fortunæ certamen deſcribens. Iam verò, inquit, tanquam è ſpecula proſpicere mihi videor ad collationem accedentes virtutem, & fortunam. Sed virtutis quidem placidus eſt ingreſſus, & vultus conſtans, & in facie ruboris nonnihil ob vincendi in hoc certamine, & honoris ſtudium cōcepti apparet. Longo hanc poſt ſe interuallo relinquit fortuna. Ducunt autem virtutem, ac ſtipant,

Fortuna, & virtutis certamen.

Virtutis, & fortuna certamen.

Arma caterua gerens conſperſa cruore virorum
Magnanimûm, ſæua quos ſtrauit cæde gradiuus.

22. *Virtutis pictura.*

Hi aduerſorum vulnerum pleni, ſtillantes ſanguine permixtum ſudorem, ſemifractis innituntur ſpoliis hoſtium. Libétne ſcitari qui ſint? Fabricij ſumus, aiunt, & Camilli, & Lucij, & Cincinnati, & Maximi Fabij, & Claudij Marcelli, & Scipiones. C. quoque Marium conſpicio fortunæ iratum, & Mucius ibi Scæuola ardentem oſtentat manum, vociferans, Num & hanc fortunæ largiris? & M. Horatius, qui rem pulcherrimè ad flumen geſſit, Etruſcis grauatus telis, & pedem claudum trahens è profundo gurgite obloquitur, Num & ego fortuito caſu mutilatus ſum? Talis eſt virtutis chorus ad contentionem proficiſcés,

Terror caſuris hoſtibus armipotens.

23. *Fortuna pictura ex Plutarcho.*

Fortunæ autem incitatus eſt greſſus, ferox geſtus, ſpes arrogans, & poſt ſe relicta virtute propè adeſt. Non ea vel leuibus alis ſe ſe librans, neque qualis veſtigiis ſummis globo impoſitis præceps, & ambigua fertur accedere, & abitu mox euaneſcere ſuo. Sed, ſicut Spartani Venerem perhibent, vbi Eurotam tranſiit, ſpeculis, ornatu, ceſtóque depoſitis, in Lycurgi gratiam ſumpta haſta, & ſcuto ſe ornare. Ita fortuna Per-

24. *Fortuna benigna in Romanos.*

ſis, & Aſſyriis deſertis, cùm leuiter peruolaſſet Macedoniam, celeritérque abieciſſet Alexandrum, Ægyptúmque deinde, & Syriam peragrando regna diſtuliſſet, & ſæpe conuerſa Carthaginienſes tuliſſet, poſtquam tranſmiſſo Tiberi ad Palatium appropinquauit, alas depoſuit, talaria exuit, ac infideli, & verſatili illo globo miſſo facto, ita Romam intrauit, vt manſura. Ac talis iam adeſt ad iudicium. Non enim incerta eſt, qualis apud Pindarum, neque geminum verſat gubernaculum; ſed rectiùs dicitur Iuſtitiæ, &

25. Suadæ ſoror, ac Prouidentiæ filia. Illud verò omnium ſermonibus celebratum copiæ cornu in manu habet, non frugibus ſemper florentibus refertum, ſed largiſſimè omnia profundens, quæ omnis terra, omne mare, omnia flumina, metalla, portúſque ferunt. Plures autem, eóſque illuſtres, & præclaros viros, qui fortunam comitabantur, recenſet eo loci Plutarchus, quos vide, ſi placet.

SECTIO XIII.

Quædam de pictura problemata.

1. *Pictoris optimi indicium.*

QVÆSTIO I. Quo ex indicio deprehendi poſſit optimus pictor? Id, meo quidem iudicio, innuit Plato *dialogo 10. de repub. pag.* 394. ibi, Si peritus, inquit, ſit pictor, expreſſeritque fabri ipſius imaginem, quam procul oſtendat, pueros, dementéſque homines ita decipiet, vt verus eſſe faber illis appareat. Sed Platonico addere indicio illud liceat, pingendi peritiam inde quoque argui, ſi fallat pictura non pueros modò, amentéſque, verùm etiam rationis expertes animantes, & prætereà, quod maius eſt, peritos artifices. Nēpe pictoria ars tota in vi imitatrice ſita, ex propria ratione habet fallere aſpectum, ex dictis *ſect.* 2. Hinc ad Zeuxidis vuas aduolauere aues; picto Apellis equo, equi abhinniuere viui; pictum à Parrhaſio linteum, pro vero Zeuxidi creditum. Quid plura? ex plurium imaginibus indiſcretæ ſimilitudinis ab eodem Apelle pictis Metopoſcopi prædixere, aut futuræ mortis annos, aut præteritæ. Ex dictis *ſuprà ſect. 9. & 10.*

2. *Pictura quomodo probanda.*

QVÆSTIO II. Quomodo probandæ picturæ? Cardanus *lib. 4. de ſubtilitate, pag.* 134. reſpondet ad hanc quæſtionem his verbis, Speculo, inquit, picturæ ſunt probandæ. Nam ſpeculum cùm euerſas res oſtendat, multa quæ iam latuerant detegit. Vt enim ordo multa abſcondit, vnde gemmarij margaritas certo ordine collocant, in medio maculatas conſtituentes, ac pulcherrimas in extremis terminis, ac ſeoſim à pulcherrimis ad turpiores deſcendunt, ne comparatione turpes agnoſcantur; quaſdam interdum vitiorum mutatione gratiam retinentês, iuxtà ponunt; ita contraria ratione ſpeculum detegit mendas, conuerſo ordine priore ob quem placebat pictura. Ita ſpeculo, quòd omnia contrario ordine, ac præpoſtero oſtendat, litteras contrario ordine ſcriptas, rectè illas eo repræſentante legimus.

3. *Pictores quo colore pingāt mare, lacus, flumina.*

QVÆSTIO III. Quo colore exprimant pictores flumina, mare, lacus? flumina pallida; mare cæruleum, lacus candidos pingere ſolent. Ariſtoteles *ſect. 13. problem. quæſt. 6.* cur id autem, rationem vide apud eundem *ibi.*

4. *Pictorum methodus qualis.*

QVÆSTIO IV. Qua progredi ſoleant methodo pictores? Æmulari naturam hi conſueuere. id quod obſeruat Ariſtoteles *lib. 2. de generat. animal. cap.* 4. vbi, Natura, inquit, in formatione animalis, pictoris fungitur officio, qui vbi lineis primùm deſcripſerit animantem, mox vario illinit colore, ac perficit; ſic membra animalium omnia lineamentis primùm deſcribuntur, deinde colores recipiunt, & mollitiem, & duritiem. Ariſtoteli ſubſcribit Aguilonius, qui *lib. 1. opticor. propoſ.* 98. Pictores, inquit, ea quæ animo concepere, primo rudioribus lineamentis in tabula deſignant; deinde craſſiori penicillo, emortuíſque coloribus velut prima inducta forma adumbrant; poſtremò tandem vltima adhibita manu, ſingula perficiunt, donec exactam ſimilitudinem ſint adepta. Porrò initio naſcentis picturæ, rudis adeò illa fuit, vt ex lineis vultus hominis, aut animalis agnoſci non poſſet, niſi nomen adſcriberetur, teſte Bulengero *lib. 1. de pictura, c.* 3. Praua enim tum fuere pictorum opera, & rudia, ex Ariſtotele *probl. ſect. 10. q.* 44.

5. *Pictoribus ſingulis quæ pingendi forma magis placeat.*

QVÆSTIO V. In quam pingendi formam ſinguli pictores magis procliues ſint? in eam, quæ vniuſcuiuſque ingenio, ac propenſioni ſit magis accommodata. Ergo natura melancholici grauitatem in omnibus affectant; manſueti ac phlegmatici quandam etiam in rebus ferocibus modeſtiam, ac ſuauitatem; quorum ingenium acre, & audax, hi figuras magnas, geſtus liberales, veſtes profuſas, & omnia maiori efficacia, atque energia depingunt; quibus anguſtus eſt animus, pectúſque ſuppreſſum, his paruæ figuræ magis arrident, in quibus res ipſas mutilas contractáſque efformant. Qualia nempe vnuſquiſque animo concipit iuxta naturæ inclinationem, talibus delectatur, & capitur, eadémque præ cæteris ſibi effingit, deligit, atque collaudat. Aguilonius *lib. 3. optic. propoſit.* 60.

QVÆSTIO

Digitized by Google

6. *Pictorem loqui quid Picturam loqui quid.*

Qvæstio VI. Quid ſit pictorem, quidque picturam loqui? Artis pingendi præclarum eſt elogium. Pictorem, cùm loquitur, loqui malè; at quum pictura, benè vtique. Vani quippe ſit artificis, aliunde, quàm ab opere plauſum expectare. Rhodiginus *lib. 29. antiq. lect. cap. 14.*

7. *Pictura ethica qua.*

Qvæstio VII. Quæ ſint Ethicæ picturæ? Illæ, quibus non imagines modò exprimuntur, ſed mores quoque, vt tantùm non ſpirare videantur. Rhodiginus *ibid.*

8. *Pictores quid difficilius pingant.*

Qvæstio VIII. Quid difficiliùs exprimant pictores? Rectè Cardanus *lib. 17. de ſubtilitate, ſub initium*, id eſſe arbitratur faciem humanam; homines quippe belluis, & belluas plantis, & plantas regionibus difficiliùs pingi; ex hominis autem partibus, faciem difficillimè reddi. Cùm autem trifariam liceat exprimere faciem, vel totam, vel mediam, vel ſeſquidimidiam, ægriùs totam pingi, ſeu ex duplo labore, ſeu ex multiplici errato, quod facilius in vtramque medietatem, quàm in alteram duntaxat irrepere queat; ſcitè autem obſeruat, eſſe miraculo propius, faciem quaquauerſum reſpicientem pingere.

9. *Pictura præfertur alijs repræſentandi generibus.*

Qvæstio IX. Cùm tria ſint repræſentandi genera, primum quidem in ſuperficiebus; vocatúrque pictura; alterum in corporibus iam factis, cælando, ſculpendóque; tertium, quod ipſa efficit corpora, vocatúrque plaſtice, horũ quódnam difficilius, nobiliúſve ſit? Palmam in certamine propoſito defert picturæ Cardanus *vbi ſupra*; quippe cùm, quicquid plaſtices, aut ſculptura conetur, mirabiliùs fingat pictura; additis vmbris, & coloribus, atque optice ſibi aſcita; nouis etiam quibuſdam adiunctis inuentionibus; pictorem enim, quòd omnia imitetur, omnia quoque neceſſum eſt ſcire.

10. *Color quis oſtendat res maiores, quiſve minores.*

Qvæstio X. Vter color res maiores oſtendat, candor, an nigror? Albus color res minores oſtendit, at niger maiores. Argumento ſunt libri impreſſi, quorum atramentum vt dilutius fuerit, eò litteras minores videri facit. Ob id quæcunque minima pingere volumus, albo pingimus; Cardanus *ibidem*.

11. *Colores qui vdo non inducantur.*

Qvæstio XI. Qui colores vdo non inducantur? Ex omnibus coloribus cretulam amare, vdóque illini recuſant, purpuriſſum, indicum, cæruleum, melinum, auripigmentum, appianum, & ceruſſa. Plinius *lib. 35. cap. 7.*

12. *Colores priſcorum qui.*

Qvæstio XII. Quibus coloribus pinxerint antiqui? Patet ex dictis *ſect. 9. huius cap. num. 10.*

13. *Pictura aſini funem vorantis.*

Qvæstio XIII. Quid ſibi velit pictura aſini, funem vorantis apud Inferos? Stolidi bona etiam præſentia non cernunt, neque curant; quòd cogitationes ſuas ſemper futuris habent intentas. Prudentes ea quoque quæ deſierunt, memoriæ perſpicacitate ſibi præſentia faciunt. Quippe ſtultis id quod præſens eſt, & exiguo temporis interuallo ſe tangendum præbens, deinde ſenſum effugit, non iam ampliùs ad ipſos pertinere videtur. Sed quemadmodum apud Manes pingitur quidam funem torquens, & id quod contexuit aſino vorandum permittens; ita multorum ſtupida quædam, & ingrata obliuio omnem actionem, omnes res præclarè geſtas, omne iucundum otium, omnem conuiuiorum, & voluptatum fruitionem abolens, non ſinit vitam eſſe continuam, præſentibus ad præterita adiunctis; ſed heſternam ab hodierna, hanc à craſtina diuidens, quicquid euenit obterens, tanquam non factum redigit. Plutarchus *de animi tranquillitate, pag. 419.*

Qvæstio XIV. Cur pictores colorum mixtionem, corruptelam appellent? Eam reddit rationem Plutarchus *ſympoſiacôn lib 8. q. 5.* quòd omnia mixta faciliùs ſinceris putreſcant; mixtione pugnam, hac mutationem inferente, eſt autem putrefactio de mutationum genere. 14. *Colorum mixtio cur vocetur corruptio.*

Qvæstio XV. Quomodo ſe recreent defeſſi pictores? Plutarchus de comparatione duorum Poëtarum, Ariſtophanis, & Menandri, hunc illi præferens, pulcherrima vſus ſimilitudine, Sicut, inquit, pictores, oculis defeſſis ad floridos, & virides colores ſe auertunt; ita Philoſophis, & laborioſis requiem grauium, atque continentium meditationum eſſe Menandrum, qui inſtar prati pulchrè florentis, & opaci, atque auræ pleni excipiat animum. 15. *Pictores defeſſi quomodo recreent oculos.*

Qvæstio XVI. Quomodo ſint ſpectandæ pictæ tabulæ? Id memorabili docuit dicto inſignis quidam pictor, qui apud Plutarchum *initio opuſculi, de Genio Socratis*, ait rudes, & artis ignaros ſpectatores, ſimiles eſſe eorum, qui magnam ſimul turbam ſalutant; ſcitos autem, & artificij ſtudioſos, eorum, qui ſingularim obuios compellarent; illos nimirum non exactè in artificum opera inſpicere, ſed informatam quandam eorum concipere imaginem; hos iudicio partes operis perluſtrantes, nihil inſpectatum, nihil non obſeruatum relinquere eorum, quæ vel benè, vel malè facta ſunt. Sed iam dicendi ſit finis de pictura, quam pigmentis, ſeu coloribus adiunximus, ea in re imitati Plinium *lib. 35.* per multa ab initio capita, Vitruuium *lib. 7. architecturæ, cap. 5. & ſequentibus*, S. Iſidorum *lib. 19 originum, cap. 16. 17. & 18.* Cardanum *de ſubtilitate, lib. 4 & 17.* & noſtrum Bulengerum *lib. 1. & 2. de pictura.* 16. *Pictura quomodo ſpectanda.*

Quòd ſi ex his nonnulla cuipiam fortaſſe minùs ab re dicta eſſe videantur, is meminerit pictoribus, quibus præcipuè dicatum voluimus hoc caput, familiaria eſſe parerga, atque pergrata; ſed nulla fortaſſis irrepſere.

CAPVT VI.

De arena, ſabulo, glarea, cinere.

Sectio I.

De Arena.

MEDICATIS, coloratiſq; terris (quod fuit huius libri argumentum, huc vſque per varia capita deductum) mirabitur nemo inſterni arenas, ſabulum, glaream, cinerem, cognata quippe illis additamenta. Sit autem

Qvæstio I. de arenæ etymo. Nonnullis placet, eam denominari ab adhærendo fabricis; quos tamen falli, & potiùs ab ariditate illam 1. *Arenæ etymon.*

 dici

dici cenſet S. Iſidorus *lib.* 16. *originum*, *cap.*1. *& lib.* 19. *cap.* 10. cui etymologiæ eleganter adſtipulatur Poëta Lyricus *lib.* 3. *Carminum*, *Ode* 4. ibi,

——Tentabo & arentes arenas.

Arena ariditas vnde. Porrò hæc ariditas oritur ex ſumma ſiccitate; erit ergo optima arena, quæ fuerit maximè ſicca. Huius probatio, ſi manu compreſſa ſtridat; aut, ſi in veſtem ſparſa candidam, nihil ſordis relinquat. Vitruuius *lib.* 2. *de architectura*, *cap.*4. & Iſidorus *proximè* citatus. *Arena optima quæ.* Contrà imperfecta, terroſaque arena, caret aſperitate, & manu confricata non facit ſtridorem, inſupérque candidam veſtem, ſi in eam fuerit iniecta, inquinat. Agricola *lib.* 7. *de natura foſſilium*, *pag.*316. Et quidem ſiccam eſſe arenam, & res per ſe loquitur; & teſtatur Maro *Georgic.*1. ibi,

Et ſola in ſicca ſecum ſpatiatur arena.

2\. *Arena cur bibula.* Ex arida hac ſiccitate, oritur in arena vis ſugendi, & ſorbendi infuſum liquorem, vt rectè iccirco cecinerit Boëthius *lib.* 2. *de conſolatione Philoſophiæ*, *metro* 4.

—— ——bibulas vitet arenas.

Et Virgilius *Georgic.*2.

—— ——quique paludis

Collectum humorem bibula deducit arena.

3\. *Amphitheatri cauea quare ſpargeretur arena.* Notum eſt illud, quod obſeruat Roſinus *lib.*5. *antiquitatum Romanarum*, *cap.*4. Amphitheatrorum aream, ſeu caueam, in qua gladiatorij ludi, & concluſarum venatus ferarum exhibebantur arena ſpargi ſolitam; ſed cur id? Vtrùm, quod putat hic auctor, vt certantes ſine offenſione caderent; an, quod magis reor, vt bibula arenæ ſiccitas, effuſum cruorem auidè reſorbendo, dirum ſtatim feraléque ſpectaculum humanis oculis ſubduceret? *Arena prouerbia.* Ex hoc more abiit in prouerbium, *in arenam deſcendere*, pro eo quod eſt, certamen inire, tranſlatum ab hac gladiatoria arena, de qua Flaccus *lib.* 1. *epiſt. ad Mecœnatem*,

Ne populum extrema toties exoret arena.

Hinc etiam prodiit illud adagium, de quo Manutius, *arena cedere*, pro deſiſtere à certamine, & victoriam vltro concedere, quo ſenſu Horatius *lib.*3. *Carminum*, *Ode* 8. ait,

Iam Scytha laxo meditantur arcu
Cedere campis.

4\. *Arenæ ardor.* Quoniam autem ſiccitas auget calorem, fit vt arenæ Solis æſtu facilè inardeſcant, iuxta illud Boëthij *lib.* 2. *de conſolatione Philoſophiæ*, *metro* 6.

Torret ardentes recoquens arenas.

5\. *Arenarum differentia.* QVÆSTIO II. de arenarum differentiis. Peti hæ poſſunt vel ex locis, vnde eruuntur, vel ex earum coloribus, aliiſve qualitatibus.

Attento originis loco, triplex ea eſt, foſſitia, fluuiatilis, marina. Plinius *lib.*36. *cap.*23. Vitruuius *lib.*2. *de architectura*, *cap.* 4. *Arena foſſitia.* Cardanus *lib.*2. *de ſubtilitate*, *pag.* 89. Agricola *lib.* 7. *de natura foſſilium*, *pag.*317. & Volaterranus *lib.*27. *Philologia*, *pag.*653. Foſſitia ex arenariis eruitur, qualis eſt Pelgrana in Miſena, & Glogouienſis in Lygiis; *Arena fluuialis.* fluuiatilis reperitur ad amnes, & riuos. *Arena marina.* Marina in littore maris. Agricola *ibidem*. Ex his foſſitia vtilior eſt ſtructuris, Vitruuius, Agricola, & Volaterranus.

Lauandæ riuorum, ac fluminum arenæ: nam ex his ſæpe numero colliguntur auri ramenta; aut lapides nigri, ex quibus conflatur plumbum candidum; aut etiam gemmæ; illæ aperiunt venas, quæ interdum abundant metallis, in ſummo ceſpite inuentis. Siue igitur arte, ſiue caſu in manus tales arenæ, aut venæ inciderint, quæſtũ ſibi metallicus inſtituere poterit ſine impendio, & ex paupere diues repente fieri. Agricola *lib.* 2. *de re metallica*, *initio*. 6. *Arena fluminum lauanda.*

Cùm autem fontes ſint ora venarum, eos primùm metallicus conſideret, vtrùm habeant arenam cum metallis, aut gemmis permiſtam, necne; ſi quid enim metallorum, vel gemmarum in fontium lacunis ſubſederit, non ipſorum arenæ ſunt lauandæ, ſed etiam riuorum, qui ab eis deducuntur, & fluminum, in quæ rurſus illi exonerant. 7. *Arena metallis & gemmis mista.* Quia verò fontes effundunt aquas in mare, lacum, paludem, flumen, riuum, arena littoris marini rarò lauatur; etſi enim aqua ex fontibus defluens in mare ſecum rapit aliquid metallorum, gemmarúmve, quia tamen id per immenſum aquarum corpus diſpergitur, & cum arenis permiſtum aliud aliò latè diſſipatur, aut ſubſidit in profundo maris, colligi ferè non poteſt; atque ob eaſdem cauſas lacuum arenæ perrarò ſatis commodè lauari poſſunt. Metallicus igitur primò fontis arenas lauat; deinde riui ab eo deducti; tum fluuij, in quem riuus exonerat; ſed arenas amnis longiùs à montibus diſcedentis in campeſtrem planitiem lauare operæ pretium non eſt. Verùm quò plures fontes metalliferi aquas effuderint in vnum flumen, eò maior ſpes eſt lauacrum fructuoſius fore. Porrò ne arenas quidem riuorum, apud quos metalla effoſſa lauantur, metallicus negligit. Agricola *lib.*2. *de re metall.* *pag.*24.

Arenarium in locis metallicis repertum, in bonis ſignis habetur; maximè ſi ex tenuioribus partibus conſtiterit. Agricola *lib.*5. *de re metallica*, *pag.*78. Vbi autem, & quomodo lauentur arenæ riuorum, in quibus auri particulæ inſunt, explicat idem auctor *lib.*8. *eiuſdem operis*, *pag.*256. 8. *Arenarum in locis metallicis repertum quid ſignificet.*

Deinde arenarum alia eſt tenuis, alia craſſa; tenuem plerumque dant arenariæ; fluuij verò, & mare ſæpiùs craſſam, & cum ſabulo permixtam, quod cribro ſecernendum erit; multò verò magis glarea, quæ interdum in iiſdem ineſt. Præterea alia eſt pinguis, qualis plerumque eſt foſſitia; alia macra, qualis eſt fluuiatilis, & marina. Agricola *lib.*7. *de nat. foſſilium*, *pag.*317. 9. *Arena alia tenuis, alia craſſa.* *Arena alia pinguis, alia macra.*

Arenæ etiam differunt colore, perinde ac ſaxa, ex quibus reſoluuntur; nam candida eſt Pelgrana; lutea Glogouienſis. Romæ etiam Ianiculum montem à fuluo arenæ colore, nunc appellant montorium, id eſt, montem aureum; cinerea plerumque eſt ad flumina; reperitur etiam nigra, & rubra, & aliorum colorum. Agricola *ibidem*. Meminit arenæ nigræ, canæ, & rubræ Vitruuius *lib.* 2. *de architectura*, *cap.* 4. Nigræ, fuluæ, & candidæ Scaliger *exercitatione* 140. *ſect.*1. Nigræ, & rubræ Volaterranus *ſuprà*; aureæ Boëthius *lib.*3. *de conſol. Phil. metr.* 10. ibi, 10. *Arenarum varios eſſe colores.*

Non quicquid Tagus aureis arenis.

Nigræ, flauæ, & fuluæ, Virgilius *Æneid.*9. de nigra ait,

Miſcent

Miſcent ſe maria,& nigra attolluntur arena.
*Georg.*3.de nigra,
——————*ac ima exæſtuat vnda*
Verticibus,nigrámque alte ſubiectat arenam.
*Georg.*3.de flaua,
Turbidus,& torquens flauentes Iſter arenas.
De fulua ſequentibus locis, *Æneid.*5.
Perculit,& fulua moribundum extendit arena.
*Æneid.*6.
Contendunt ludo,& fulua luctantur arena.
*Æneid.*12.
Transfadigit coſtas,fuluáque extendit arena.
*Georg.*1.
Nec mora,nec requies; vt fulua nimbus arenæ.

12. *Arenarum ortus,& materia. Arenam cur lacus vel nullam faciat, vel minus, quàm mare,& flumina,explicat Ariſtot. ſect. 23 problem. quæſt.3.*

Qvæstio III. de arenarum ortu, & materia. Inter ſaxorum genera vnum eſt arenaceum, ita dictum, quòd ex arena quodammodo concreuerit. Hoc ergo ſeu æſtu, ſeu gelu frangatur, ſeu, quod ſæpiùs accidit, aquarum impetu comminuatur, arenas procreat. Sed ſolus non eſt hic arenarum ortus, quippe quæ etiam fiant ex lapide, ex quo conficitur vitrum; ex margalapidea; ex calcis ſaxo, pinguis, imò ex omnibus ferè lapidibus, & ſaxis duris ipſorum ſimilis; adeò vt etiam ex bitumine terreno, in lapidem non durum mutato, fiat genus arenæ, quod carbunculum nominant. Agricola *lib.4. de ortu,& cauſis ſubterraneorum, pag.*55. *lib.*7. *de natura foſſilium,pag.*317.*& in Bermanno, ſub finem.* Lutum verò natiuum eſſe arenæ radicem, ait Ariſt.2. *de plantis cap.*1.

13. *Arena ſtructuris idonea qualis ſit.*

Qvæstio IV. Qualis debeat eſſe arena cum calce miſcenda ad ſtructuras? Non ſatis eſt arenam cum calce miſcendam carere ſabulo, & glarea; verùm etiam neceſſe eſt non eſſe terroſam, & ſuccis concretis infectam; etenim terra calcis tenacitati, & lentori contraria tantopere eius vim frangit, vt non poſſit continere cæmenta, quin vitium faciant, & ruant; maximè cùm paries onera ſuſtinet. Succi præterea ex muris exudātes, tectoria diſſoluunt, bitumen tantūmodo ſtructuras facit firmiores. Sed ſuccis infectam guſtandi ſenſus in primis deprehēdit. terroſa caret aſperitate, nec affricata ſtridit; nec veſtis candorem, cui inſpergatur, polluit; tum arenarum quædam eſt ſicca, quæ ſtructuris eſt vtilior, qualis foſſitia eſſe ſolet; quædam humore madefacta, quæ minùs vtilis, qualis fluuiatilis, & marina. Vtraque enim, quòd difficulter ſiceſcat, vbi eſt, neque onerari ſe, continenter paries patitur, niſi intermiſſionibus requieſcat, neque concamerationes recipit. Vitruuius *lib.*2. *de architectura, c.*4. & Agricola *lib.*7.*de nat. foſſilium, pag.*317. Quòd ſi arena tenuiſſima ſit, & quidem pura, cæmenta facit ad æterna murorum fundamenta. Cardanus *lib.*2.*de ſubtilitate, pag.*89.

14. *Arenam ſine calce ſtructuris inutilem.*

Ex dictis liquet arenam ſine calce ſtructuris inutilem eſſe, quippe abſque illa non cohæſuram: id quondam voluit innuere Caligula Cæſar, ſeuera illa cenſura, qua, vt refert Suetonius *in vita huius Principis, cap.*53. Senecæ orationem, ſine calce arenam ſolitus erat appellare, tanquam diſſolutam, ac neruis carentem, & methodo, quæ quodammodo compages eſt totius ſermonis, ſuo quidque loco diſponens.

15. *Arenam ineptam eſſe ſuſtinendis ædificij fundamentis.*

Quamuis autem arena ſit vſui ad ſtructuram ædificij, ipſa tamen non eſt apta, cui innitantur futuræ fabricæ fundamenta. Neque enim conſiſtit, quod ſuper arenam ſtruxeris. Hinc illud adagium apud Manutium, *In arena ædificas*, quod proinde rectè vſurpari poteſt, vbi quis negotium aggreditur inutile futurum, vtpote non rectè iactis antè fundamentis. Quare ſapientiſſima fuit illa parabola Chriſti Domini, qui *Matth.* 7. Omnis, inquit, qui audit verba mea, & non facit ea, ſimilis erit viro ſtulto, qui ædificauit domum ſuam ſuper arenam; & deſcendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit.

Qvæstio V. de affectionibus arenæ. 16. *De arenæ affectionibus. Arenæ figura.*

I. Lentis eſt ſimilitudine; hoc verò non intelligas de quauis arena, ſed de illa, quæ eſt in maiore parte Africæ. Agricola *lib.* 7. *foſſilium, pag.*317.

II. Nitroſa eſt. Hæc etiam affectio non cadit in omnem arenam, ſed in tenuiſſimas Nili arenas, aptas proinde ad dealbanda corpora; teſte Agricola *lib.*3.*foſſilium, pag.*208. *Arena nitroſa qua.*

III. De arenæ ſiccitate, coloribus, tenuitate, craſſitie, pinguitudine, & macritudine patet ex dictis. *Arenæ qualitates.*

IV. Sterilis eſt, & culturæ minimè idonea, nimia ſiccitate fœcunditatē impediente; hinc origo illis adagiis, *littus arare*, & *arenis ſemina mandare*, inanis laboris typis; perinde ac ſi diceres, *Oleum, operámque perdis, laterem lauas, lapidem elixas, Æthiopem dealbas, in aqua ſcribis.* Huc illud Auſonij *ad Theonem, epiſt.*4. *Arena ſterilis.*

Quid geris extremis poſitus telluris in oris
Cultor arenarum vates, cui litus arandum?

Eodem ſpectat illud Ouidij *epiſt.* 5. quæ eſt OEnonis ad Paridem. 17.

Quid facis OEnones? quid arena ſemina mandas?
Non profecturis littora bobus aras.

V. Vaga eſt, & facilè poteſt diſpergi. Rectè propterea Virgilius *Georg.*3. *Arena vaga.*
——*& ſparſa ad pugnam proludit arena.*
& Horatius *lib.*1.*Carminum, Ode* 28.
At tu nauta vagæ ne parce malignus arenæ.

VI. Non eſt idonea ad ſuſtinenda ædificiorum fundamenta; vt oſtendimus *quæſt. ſuperiori.*

18. *Arena innumerabilis.*

VII. Innumerabilis eſt. *Geneſis* 31. Tu locutus es, quòd benefaceres mihi, & dilatares ſemen meum, ſicut arenam maris, quæ præ multitudine dinumerari non poteſt. *Iudicum* 7. Cameli innumerabiles erant, ſicut arena, quæ iacet in littore maris. 2. *Reg.* 17. Congregetur vniuerſus Iſraël, quaſi arena maris innumerabilis. 3. *Reg.* 4. Iuda, & Iſraël innumerabiles, ſicut arena maris. *Ieremiæ* 33. Sicuti enumerari non poſſunt ſtellæ cœli, & metiri arenæ maris, ſic multiplicabo ſemen Dauid ſerui mei. Hinc adagium, *Arenam metiri*, hoc eſt, rem infiniti laboris aggredi; aut fruſtrà conari, quod nequeas perficere. Huic affine eſt illud aliud, *vndas numeras*, quod eundem cum proximo ſenſum habet. Vtrumque eleganter attigit Virgilius 19.
*lib.*2.*Georgic.* ibi,

Sed neque quàm multæ ſpecies, nec nomina quæ ſint,
Eſt numerus, neque enim numero comprendere refert:
Quem qui ſcire velit, Libyci velit æquoris idem
Diſcere quàm multæ Zephyro turbentur arenæ.

Digitized by Google

Aut vbi nauigijs violentior incidit Eurus,
Noſſe quot Ionij veniant ad littora fluctus.

20. *Arena numerata ab Archimede.*

Hic ſubit illud problema plane admirabile,& ingenioſum,quod tractauit Archimedes *in lib. de arenæ numero*,arrepta occaſione à quibuſdam Philoſophis,qui coram Gelone Siciliæ Rege diſputantes de numero arenæ maris, in varias diſtracti ſententias, dixerunt, alij arenam,non ſolùm quæ toto orbe,ſed etiam,quæ littoribus tantùm Syracuſanis contineretur, infinitam eſſe; alij contra,infinitam illam eſſe negantes, aiebant tamen nullum poſſe reperiri determinatùm numerum,qui illius arenæ multitudini explicandæ par foret.Diu iam proceſſerat diſſeratio, nec tamen certi quicquam ſtatui videbatur; cùm Archimedes rogatus à Rege ſententiam, reſpondit mathematicis poſſe rationibus demonſtrari, inueniri,pronunciarique certum,ac determinatum numerum, non ſolùm qui omnem totius orbis terræ arenam complectatur, verùm etiam ſi totus Mundus,quantus quantus eſt, vſque ad concauam firmamenti, minutiſſimis arenulis compleretur.Id ipſum, vt promiſit, egregiè præſtitit Archimedes; ergo ille numerus eſſet,

10000000000000000000000000000000000000000000000000000.

decies mille milliones millionum millionũ millionum millionũ millionũ millionũ millionum. cuius numeri ſubtiliſſimam demonſtrationem, quam cum Rege illo ſummopere tota antiquitas ſimul ac poſteritas admirata eſt, vide optimè declaratam a Clauio *in cap. 1. ſphæræ*, & Blancano *3. parte ſphæræ, ſect. 1. tract. 3. in fine*. Monitum te tamen velim, numerum ſupputatum à Clauio, maiorem eſſe numero Blancani, quòd ſphærarum diametri,quibus illa vtitur ad demonſtrandum, ſint maiores diametris ab hoc adhibitis. Cæterùm, ſi voluiſſent, vt poterant, iiſdem, exempli gratia,vti diametris,in numeri ſupputatione minimè diſcrepaſſent. Porrò in Archimedem Syracuſium videtur quadrare poſſe illud

21. *Archimedes, & Archytas comparantur.*

Architæ Tarentini, de quo Horatius *lib. 1. Carminum,Ode 18.*

Te maris,& terræ,numeróque carentis arenæ
Menſorem cohibent, Archyta,
Pulueris exigui prope littus parua matinum
Munera; nec quicquam tibi prodeſt
Aerias tentaſſe domos,animóque rotundum
Percurriſſe polum morituro.
——— omnes vna manet nox,
Et calcanda ſemel via lethi.

22.

Et ſanè ſi Philoſophia eſt mortis meditatio, vide quàm bonus Philoſophus fuerit hic Poëta, cui morale ſit vel inter Nymphas,& Muſas Lyræ fides ad poſtrema fata attemperare.Atenim

Arena qua ratione poſſit, & non poſſit numerari.

certo arenæ numero refragari videntur ſacra, quæ attulimus, oracula; cùm ergo error in illa cadere nequeat, deceptus ſit neceſſe eſt Archimedes, vel Architas, ſeu quicunque fuit ille arenæ menſor. Bonum eſt argumentum,ſed facilè dilues, ſi dicas fieri quidem non poſſe,vt abſolutè ineatur certus omnium arenarum numerus, ſingulas ordinatè vnam poſt aliam percurrendo, licèt enim ſint finitæ, tot tamen ſunt, vt earum dinumeratio ſit maior omni vi humana, & hoc ſibi voluere ſacri textus; at earum numerum ſyllogiſticè inferre, & verò ex hypotheſi, quòd tot arenæ eſſent æquales vni grano papaueris,v.g.& tot grana papaueris congruerent vni digito,& tot milliaria diametro terræ,& tot diametri terræ diametro Mũdi(qui fuit Archimedis progreſſus) nec vllam inuoluit repugnantiam, nec aduerſatur citatis è ſacra Scriptura locis.

QVÆSTIO VI. de arenæ vſibus. Multi ij ſunt. 23.

Arenæ vſus. Arena ſecatur marmor.

I. Vſui eſt ſecando marmori. Agricola *lib. 7. de nat foſſilium,pag. 317.* Hunc vſum fuſiùs explicat Plinius *lib. 36. cap. 6.* ibi, Quiſquis,inquit,primùm inuenit marmora ſecare, luxuriámque diuidere,importuni ingenij fuit. Arena hic fit, & ferro videtur fieri, ſerra in prætenui linea premente arenas verſando, tractúque ipſo ſecante. Æthiopica hæc maximè probatur. Nam id quoque acceſſit, vt ad Æthiopas vſque peteretur, quod faceret marmora, immò verò etiam in Indos, vnde margaritas quoque peti ſeueris moribus indignum erat; hæc proximè laudatur.Mollior tamen,quæ ex Æthiopia. Illa nulla ſcabricie ſecat. Iudica non æquè læuigat,ſed ea combuſta polientes marmora fricare iubentur. Hæc fuere antiqua genera marmoribus ſecandis.Poſtea reperta eſt arena non minùs probanda,ex quodam Adriatici maris vado,æſtu nudante obſeruatione non facili. Iam quidem quacunque arena ſecare è fluuiis omnibus fraus artificum auſa eſt, quod diſpendium admodum pauci intelligunt. Craſſior enim arena laxioribus ſegmentis terit, & plus erodit marmoris, maiúſque opus ſcabritia polituræ relinquit.

II. Arena calci permixta vtilis eſt ad ſtructuras ædificiorum. patet ex dictis *q. 1. & 4.* 24.

III. Eadem inſeruit ad ſternendas Amphitheatrorum caueas pro ludis gladiatoriis. patet ex dictis *quæſt. 1.*

Arena pro horologijs.

IV. Arenarum ope horas dimetiuntur clepſydræ, vaſcula ſcilicet illa, quæ in medio inſtar duorum turbinum coarctantur, ex quibus arenula per anguſtum foramen ſenſim supernè delapſa deorſum,legitimum horæ tempus metitur.

Arena quibus vaſis ſit vtilis.

V. Non ſolùm in ſpiſſitudine terrarum ſitum eſt, quòd vaſa non ſorbeant liquores, ſed etiam in arenæ miſtura, coctur áque; quibus de cauſis Valdeburgia vaſa maximè probantur; à pharmacopolis expetuntur; quàm longiſſimè diſtrahuntur; in ipſis enim eclegmata conduntur,& liquores; atque ad longum tempus durant in igni; ex pinguibus autem, & raris finguntur opera,quæ liquores vel ſorbent, vel etiam exudant; hæc per ſe ſola omnino non vtuntur, nec enim ignis vim poſſunt ſuſtinere, ſed humore exſiccato, ex pinguetudine conſumpta, vitium faciunt, & dehiſcunt; ac nonnunquam rediguntur in puluerem; at ſi cum eiuſmodi terris arena fuerit permixta, opera inde facta, cùm coquuntur cibi, vis ignium non tam citò frangit; quin argillis, quales tandem fuerint, ex quibus formant ollas ad coquendos cibos aptas, arenas ſolent admiſcere. Verumtamen fictilia ex raris argillis facta, etiamſi arena miſceatur, in fornacibus turſus rara fiunt, & exudant liquores; arena verò cribrata figulari additur terræ; deinde pedibus calcatur, atque ſic commiſcetur; quin quædam argillæ per ſe arenoſæ ſunt, aut ſabuloſæ.

ſabuloſæ. Agricola *lib. 2. de natura foſſilium, pag. 190.*

Arena ſterilitas.

VI. Infert ſterilitatem agris, quibus affatim inſternitur; patet ex dictis *quæſt. 5.*

Arena vitraria.

25. VII. Quoddam arenæ genus eſt vitri materia. Plinius *lib. 36. cap. 26.* Iſidorus *lib. 16. cap. 15.* Polydorus Virgilius *lib. 2. cap. 22.* Agricola *lib. 12. de re metallica, pag. 470. & lib. 5. de nat. foſſilium, pag. 269.* & Galenus *lib. 9. ſimplic. medicam. cap. de terra ſamia, pag. 91.*

Arena nitroſa.

VIII. Arena Nili cùm ſit nitroſa, nitri vſum aliquo modo præſtat, in eluendis corporis ſordibus. Agricola *lib. 3. foſſilium, pag. 317.*

Arena ſymbolo.

IX. Arenarum multitudine maris impetus ſiſtitur, & ad eius cumulos refractus impeditur quominus transgrediatur præfinitos à Deo terminos. Berchorius *lib. 11. reductorij moralis, cap. 32.* cuius pia illa eſt apodoſis, duris & aſperis arenis ſignificari pœnitentiam, vel tribulationem paupertatum, vel mortis conſiderationem, fluxum autem maris ſymbolum eſſe vel vitiorum, vel proſperæ fortunæ; illis ergo arenis coërceri hunc fluxum, ad noſtri ſubmerſionem alioqui exundaturum; quas autem gratias debeamus Deo pro obiectu huius myſticæ arenæ, intelligemus ex horrore intumeſcentium fluctuum, qui ad illam refringuntur, iuxta illud *Hieremiæ 5.* Me ergo non timebitis, ait Dominus, & à facie mea non dolebitis? Qui poſui arenam terminum mari, præceptum ſempiternum, quod non præteribit; & commouebuntur, & non poterunt; & intumeſcent fluctus eius, & non tranſibunt illud.

26. X. Arena aggregata ad fluminum oſtia, impedit fluxum aquæ in mare, vt videre eſt in Nilo. Berchorius *loco citato*, inde colligens pulcherrimum documentum, non ſecus mortis memoriam, vel tribulationem, vel pœnitentiam retinere homines, ne decidant in mare peccati, vel inferni.

XI. Aqua per arenam colata, fit dulcior, clarior, & ſapidior. Berchorius *ibidem*, addens pro ſymbolo, non aliter per tribulationem, vel pœnitentiam, vel paupertatem, vel mortis memoriam, reddi ipſam animam, & clariorem, & ſuauiorem. Sed Berchorij miſſa multiplici arenarum apodoſi, ſat fuerit ex ſacro Codice indicare, eſſe arenas ſymbolum, prudentiæ, inconſtantiæ, infidelitatis, multitudinis innumeræ, exiguitatis, & moleſti oneris. De prudentia dicitur *3. Reg. 4.* Dedit Deus ſapientiam Salomoni, & prudentiam multam nimis, & latitudinem cordis, quaſi arenam quæ eſt in littore maris. De inconſtantia, *Matth. 7.* Qui audit verba mea, & non facit ea, ſimilis erit viro ſtulto, qui ædificauit domum ſuam ſuper arenam.

27. De infidelitate, *Deut. 33.* Populos vocabunt ad montem; ibi immolabunt victimas iuſtitiæ. Qui inundationem maris quaſi lac ſugent, & theſauros abſconditos arenarum. De innumerabilitate *3. Reg. 4.* Iuda, & Iſraël, innumerabiles, ſicut arena maris. De exiguitate, *Sapientiæ 7.* omne aurum in comparatione ſapientiæ, arena eſt exigua. De graui, & moleſto onere, *Iob 6.* quaſi arena maris hæc grauior appareret. & *Prouerb. 27.* graue eſt ſaxum, & oneroſa arena, ſed ira ſtulti vtroque grauior. Sed de arena ſatis.

Sectio II.

De ſabulo, glarea, & cinere.

QVÆSTIO I. de ſabulo. 1.

Sabuli materia & ortus.

Sabulum eſſe quandam arenæ ſpeciem auctor eſt Scaliger *exercitat. 140. in Cardanum, ſect. 1.* illi autem cum arena eſſe eundem ortum, eundémque generationis modum, ſcribit Agricola *lib. 4. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag. 55.* quomodo autem procreetur arena, diximus *quæſt. 3. ſuperioris ſectionis.*

Sabulum quotuplex.

Porrò eſt ſabulum craſſius arena; ídque vel durum, vel molle; illud marem, hoc fœminam appellant. Maſculum vtilius ſternendis viis; ſubſternitur autem ſilicibus, & ſaxorum cruſtis, ſimul & interſeritur. Subſternitur etiam in hortorum viis, in quibus domini ambulare ſolent, vt quondam in magnis periſtyliis. Agricola *lib. 7. de nat. foſſilium, pag. 318.*

Sabuli proprietas.

Valdeburgiis vaſis quibuſdam, antequam igne durentur, ieiunum ſabulum imponitur, vt aſpera fiant, & aliquam erinacei ſpeciem præſeferant. Agricola *lib. 2. foſſilium, pag. 190.*

Sabuli diuiſio.

Sabulum autem aliud eſſe album, aliud nigrum, aliud rubrum, ídque etiam pingui terræ permixtum, infœcundum eſſe, teſtatur Plinius *lib. 17. cap. 4.*

Glarea ortus, & materia.

QVÆSTIO II. de glarea. Glaream vocamus fragmenta lapidis, marmoris, ſilicis, tofi, ſaxi non adeò magni. Agricola *lib. 7. de nat. foſſilium, pag. 318.* efficitur autem iiſdem modis quibus ſabulum, & arena. Idem *lib. 4. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag. 55.* Nec de glarea aliud occurrit. 2.

Cinis quid ſit.

QVÆSTIO III. Quid ſit cinis? eſt puluis ex incendio reſiduus, in quem res vſta redigitur. S. Iſidorus *lib. 16. originum, cap. 1.* Galenus *lib. 8. ſimplicium medicament. pag. 85.* & Perottus *in trigeſimum Martialis epigr.* Alio nomine dicitur lix; namque Plinius *lib. 36. cap. vlt.* Lix, inquit, cinis eſt foci. Et Nonius Marcellus *de verborum ſignificationibus*, Lix, inquit, cinis dicitur, vel humor cineri miſtus; nam etiam nunc id genus lixiuium vocatur. Idem obſeruat Perottus *in ſecundum Martialis epigr. ad Domitianum.* Ex dictis 3.

Lix quid ſit.

Calx eſt cineris ſpecies.

Infer primò, cum præcitato Galeno, calcem eſſe quandam cineris ſpeciem, cæterùm tenuioris eſſentiæ, quàm qui ex lignis fit; nimirum quantò lapides exactiùs torreri vt cinis fiant, poſtulant.

Cinerem eſſe natura calidum.

Infer ſecundò cum Ariſtotele *lib. 2. de partibus animal. cap. 2.* cinerem eſſe natura ſua calidum; cuius rei hanc rationem eo loci reddit Philoſophus, quia aduſta, inquit, ferè omnia aliquid habent caliditatis, vt calx, cinis, ſedimenta animalium, & inter excrementa fel, eò quòd feruore nimio exaruerint, relictúmque ſibi contineant aliquid caliditatis.

Cinerem humanum propriè eſſe cinerem.

Infer tertiò puluerem, in quem reſoluta fuerint humana cadauera, propriè vocari cinerem, 4.
quippe reliquum ex incendio; priſci enim fuit moris defunctorum corpora, rogo, vel pyra

Digitized by Google

cremate, vt latè proſequitur Alexander ab Alexandro *lib.* 3. *genialium*, *cap.* 7. & Iacobus Gutherius Patricius Romanus *lib.* 1. *de iure Manium*, *cap.* 28. Hinc Virgilius 6. *Æneid.*

Poſtquam collapſi cineres, & flamma quieuit
Relliquias vino, & bibulam lauere fauillam,
Oſſaque lecta cado texit Corineus aheno.

& *lib.* 11. *Æneid.*

Tertia lux gelidam cœlo dimouerat vmbram
Mœrentes altum cinerem, & confuſa ruebant
Oſſa focis.

Siue ergo hominum, quadrupedúmve auiúmque corpora, ſiue ligna, vel id genus alia cremarentur, qui inde ſupereſt puluis, propriè nuncupatur cinis.

5. *Cinis an ſpectet ad mineralogiam.*

Qvæstio IV. an cinis ſpectet ad mineralogiam? Affirmantem euincunt partem quæ ſequuntur. Primùm, metalla pertinere ad hanc ſcientiam, eſt citra controuerſiam; atqui eorum materiam eſſe cinerem aqua madidum docuit olim Gilgil Maurus apud Agricolam *lib.* 5. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum*, *pag.* 61. & 67. De cenſura tamen huius ſententiæ vide dicta *ſuprà lib.* 1. *cap.* 4. *sect.* 2.

Cinis an ſit materia metallorum.

Deinde plures dari ſubterraneos in terræ cauernis ignes, eóſque eſſe intra ſphæram huius ſcientiæ, liquet ex dictis *ſupra lib.* 1. *cap.* 7. *sect.* 2. at illi aluntur, & vſtum pabulum abit in cinerem; ergo, &c. Hinc cinis ex Veſuuio in Africam vſque, & Syriam eructatus, teſte Biſciola *lib.* 19. *cap.* 13.

6. Tertiò, foſſilia cadere ſub mineralogiæ facultatem neminem arbitror negaturum; at quid aliud foſſilia, niſi quæ infodiantur, vel effodiantur, magníque ea pretij, digna proinde quæ recenſeantur inter metalla, gemmas, lapillos? Iſthæc autem quadrare in cineres, ſaltem humanos, ſic oſtendo.

Cineres in vrna condi, vel humari ſolitos.

Et quidem cineres in vrna recondi ſolitos, vel gleba humari iniecta, atque ita ſitos dici aduertit Gutherius *lib.* 3. *de iure Manium*, *cap.* 26. Et cremato cadauere Cæſaris Auguſti, reliquias eius legerunt primores equeſtris Ordinis, tunicati, & diſcincti, pedibúſque nudis, ac in Mauſoleo condiderunt, vt ſcribit Suetonius *in Auguſto*, *cap. penult.* Aliquarum etiam Prouinciarum ciuitates finiebantur terminis, viis, & ſepulturis, qui fines cineracij dicebantur, ex Gutherio *ibidem.*

Cineracij termini qui eſſent.

7. *Cineris æſtimatio.* *Digreſſio de ritu cremãdi cadauera.* *Cadauerum cremandorũ ritus,*

De pretio, & æſtimatione cinerum non leuia ſuppetunt argumenta. In primis dum igne accenſo corpus ardebat pro dignitate, próque opibus, quibus quiſque potens erat, ita amici, & affines, quíque coniunctiſſimi aderant, quæ chara habebant, & præcipui cultus, cum gemitu, & queſtu mirabili, in luctus, & grauiſſimi doloris ſignum, in flammas iaciebant. Itaque multi veſtes triumphales, enséſque, & baltheos, nonnulli arma militaria; mulieres verò, ne ſtudio vincerentur ornamenta ſua, armillas, zonas, mundúmque muliebrem, vittaſque virginalis comæ; alij retortos cincinnos, & torques, ac bullas, prætextaſque liberorum ignibus indidere; thuraque, vnguenta, & odores omnium generum, quos lancibus ferebant. Quæque defuncto chariſſima, & cordi fuiſſe arbitrabantur in vita, quarúmque rerum mirum, & efficax ſtudium fuerat, vt ſcuta, gladios, arma, canes, dilectos equos, auéſque ad eundem rogum trucidatos, vt vnà cum defuncto cremarentur, igni tradebant, plerique verò ſe ipſos. Græcorum etiam, Æthiopumque præcipuus fuit mos, vt comas ad rogum diſſecarent, ignique & corpori imponerent; inſuper boues, & pecora, equóſque, & canes in ignem mittebant, vinúmque, & oleum fundebant. Rege autem ſublato, familiares, & qui cum eo coniunctiſſimè vixerant, caritate Principis vim vitæ ſibi ad rogum afferebant, vnáque morte interirant. Indorum peruulgata hiſtoria eſt, vt viro defuncto, quæ chariſſima coniux in vita fuerat, eodem igne abſumeretur, vnaque cremaretur. Thracibus, & Getis morale erat, vt viro defuncto, præcipuè dilecta coniux, maximo cultu ornata, ad tumulum ducta, à propinquiore mactaretur, eodémque tumulo humaretur. Gallis verò, vt ſerui, clientéſque cum dominis, patroniſve vnà cremarentur viuentes, eadémque pyra interirent. Alexander ab Alexandro *lib.* 3. *genial. cap.* 7. & *ibi* Tiraquellus. Horum veſtigia morum habemus elegantiſſimè depicta apud Virgilium 6. *Æneid.* de funere Miſeni.

8. *Cineres humanos in vrnu conditos in Toringia ob loci naturam in lapidem ferè fuiſſe mutatos, ait Agricola lib. 7 foſſil fine.*

9. *Cadauerum cremandorum ritus.*

Nec minus interea Miſenum in littore Teucri
Flebant, & cineri ingrato ſuprema ferebant.
Principio pinguem tedis, & robore ſecto
Ingentem ſtruxere pyram; cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales ante cupreſſos
Conſtituunt, decorántque ſuper fulgentibus armis
Pars calidos latices, & ahena vndantia flammis
Expediunt, corpúſque lauant frigentis, & vnguunt.
Fit gemitus; tum membra toro defleta reponunt;
Purpureáſque ſuper veſtes, velamina nota
Conijciunt. pars ingenti ſubiere pheretro.
Triſte miniſterium; & ſubiectam more parentum
Auerſi tenuere facem; congeſta cremantur
Thurea dona, dapes, fuſo crateres oliuo.

10. Idem 11. *Æneid.* de funere Pallantis.

Conijciunt igni galeas, enséſque decoros,
Frænaque, feruentéſque rotas; pars munera nota,
Ipſorum clypeos, & non felicia tela.

11. *Vxorum pietas in viros.*

Quod diximus de vxoribus Indicis confirmat M. Tullius *lib.* 5. *Tuſculan. quæſt.* ibi, Mulieres, inquit, in India, cùm eſt cuiuſuis earum vir mortuus, in certamen, iudiciúmque veniunt, quam plurimùm ille dilexerit (plures ſolent eſſe ſingulis nuptæ) quæ victrix, ea læta proſequentibus ſuis vnà cum viro in rogum imponitur. illa victa mœſta diſcedit. Idem obſeruant Plutarchus in opuſc. cui titulus eſt, *An vitioſitas ad infelicitatem ſufficiat*, Solinus *polyhiſtoris*, *cap.* 65. & Strabo *lib.* 15. *de ſitu orbis.* De eodem more graphicè Propertius *lib.* 3. *eleg.* 11. de auaritia puellarum.

Vxores vbi cum viris defunctis comburerentur viua.

12.

Felix Eois lex funeris vna maritis,
Quos aurora ſuis rubra colorat equis.
Namque vbi mortifero iacta eſt fax vltima lecto,
Vxorum fuſis ſtat pia turba comis:
Et certamen habent lethi, quæ viua ſequatur
Coniugium; pudor eſt non licuiſſe mori.
Ardent victrices, & flammæ pectora præbent,
Imponúntque ſuis ora peruſta viris.

Ecce quàm pretioſa rogi, pyræque flamma; annon

annon ergo ex eius pretio liceat arguere pretium cineris inde reſidui.

13. *Cineres & oſſa quomodo è rogo legerentur.*

Sed eſt vnde magis augeatur cinerum æſtimario; quippe nono die reliquias defuncti, & cremati cineres, mater, ſoror, & propinqui, affinéſque nigra in veſte, & effuſis comis, aut Pontifices, & Sacerdotes, nonnunquam primores patrum perſoncti bonoribus, tunicati, & diſcincti, lotis manibus, & nudis pedibus oſſa à cinere ſeparare, & colligere, eaque lacte, & vino lauare, & vnguento inſpergere ſolebant, tum oſculari, & ſinu fouere. Virgilius 6. *Æneid.* de funere Miſeni, Suetonius *in Auguſto, cap. penult.* Alexander ab Alexand *lib.* 3. *genial. c.* 7. & *ibi* Tiraquellus, & Gutherus *de iure manium, lib.* 1. *cap.* 24. & 18. addens honeſtioribus fueribus plerunque præfuiſſe mulierem, cui nomen Funera, & hanc diſtinctam, pedibus nudis, nigra veſte, crinibus paſſis, lacrymiſque ora rigantibus, cineres, & oſſa colligere ſolitam. De cinerum oſculo, cultu, & complexu audi ſequentes Poëtas. Ouidius *Faſtorum* 3. in Anna Didonis.

Funera mulier quæ.

14. *Cineris oſculo, cultus, & amplexus.*

Mixta bibunt molles lacrymis vnguenta fauillæ
Vertice libatas, accipiúntque comas;
Térque vale dixit, cineres ter ad ora relatos
Preſſit, & eſt illis viſa ſubeſſe ſoror.

15. Et Tibullus *lib.* 1. *Eleg.* 3. ad Meſſalam.

Abſtineas mors atra, precor, non hîc mihi mater
Quæ legat in mæſtos oſſa peruſta ſinus.
Non ſoror Aſſyrios cineri quæ dedat odores,
Et fleat effuſis ante ſepulchra comis.

16. *Regum funebres tunicæ quæ.*

Quid ergo mirum, ſi Agrippina regreſſura in vrbem, aſcenderit claſſem cum cineribus Germanici, feraléſque reliquias ſinu tulerit, vt legimus apud Tacitum 2. *Annal.* Fuit verò ſeruatum apud Indos, & Ægyptios, Regum funebres tunicas, quò cineres cremati à reliqua fauilla diſtincti iacerent, ex lino quodam, quod igne non abſumebatur, conficere, eiſque ad rogum defunctum corpus induere. Plinius *lib.* 19. *c.* 1. Alexander ab Alex. *lib.* 3. *c.* 7. & *ibi* Tiraquellus. Tum oſſa cum cineribus adhuc calentibus condebantur vnà cum odoribus, & lacrymis, quæ vitreo vaſculo vtplurimum iniectæ eſſent. Porrò vitrea lacrymarum phiala habebat figuram oblongiorem, patulo ore, & incuruo ad excipiendas lacrymas. Gutherius *lib.* 1. *de iure Manium, c.* 28. addens hinc poſſe intelligi, quid ſit in antiquis lapidibus, lacrymas ponere, cum lacrymis ponere, lacrymis, & opobalſamo condere, tumulum lacrymis plenum dare. Græci etiam apud Alexandrum *ſupra* effuſi in lacrymas, cineres cum odoribus in vrna condebant. De his lacrymis, & odoribus intelligo præcitatos Ouidium, & Tibullum; & fortè id innuit Maro 11. *Æneid.* de funere Pallantis, ibi,

Lacrymæ funebres quomodo ſepelirentur.

Spargitur & tellus lacrymis, ſparguntur & arma.

17. *Sepulchrorum magnificentia.*

Ex magnificentia etiam ſepulchrorum liceat inferre æſtimationem cinerum; qua de re Alexander ab Alex *lib.* 6. *genial. c.* 14. obſeruat Ægyptiis tria fuiſſe ſepolchrorum genera; vnum præcipuum, & maximi ſumptus, quod argenti talento taxabatur; medium, minarum viginti; humile verò, ex leui materia minimæ impenſæ; clariora fuiſſe Æthiopibus addit; ditiorum quippe, ex auro; tenuiorum, ex argento; at inopum fictilia fuiſſe monumenta. Gutherius etiam *lib.* 2. *de iure Manium, cap.* 32. adnotat priſcos conſueuiſſe tumulari cum iis rebus, quas dilexerant: porrò pro varia mortalium voluntate, varia quoque fuiſſe eiuſmodi ornamentorum genera nummos, gemmas, margaritas, & alia quæque pretiuſa; ſic regia Macedonum, Perſarúmque ſepulchra, vt pleraque etiam Romanorum, auro argentóque fuiſſe plena.

Ex hoc more Semiramis, inuictiſſima illa Aſſyriorum Regina, vt legimus apud Plutarchum *lib. de Regum Apophth.* arrepta occaſione deludendi humanam auaritiam, cùm ipſa ſibi condidiſſet ſepulchrum, inſcripſit hæc: Si quis Rex pecunia indiguerit, is recluſo hoc monimento, ſumat quantum volet. Darius aperto eo, nullam inuenit pecuniam, ſed in aliam incidit inſcriptionem, cuius hic erat ſenſus: Niſi malus fuiſſes homo, & pecuniæ inſatiabilis, nunquam ſanè loculos mortuorum innaſiſſes. Cùm ergo aurum, argentum, gemmæ, & margaritæ deſtiuentur ad ornatum, decúſque cinerum, quàm pretioſi ij erunt? Cæteroqui autem infodi iidem ſolent, proinde & refodi queunt, ſi ita libeat, quidni ergo recenſeantur inter foſſilia? An marga, ochra, rubrica, eretria, & creta, foſſilibus annumeretur terris; ab illis autem excludatur humanus cinis, terra omnium nobiliſſima? Huc refert, pro ſymbolo memoriæ mortis, oſſa mortuorum, pro nummis apud aliquos vſurpata, Cauſſinus *lib.* 12. *ſymbolo* 38. 18. *Semiramidis ſepulchrum.*

QVÆSTIO V. de cinerum vſibus, viribus, & affectionibus. Duo hic præmitto ex Galeno *lib.* 8. *ſimplicium medicam. cap. de cinere*; primum, cineri ineſſe quiddam partim terrenum, partim velut fuliginoſum: & quidem partes illas eſſe tenues, quæ maceratis aqua cineribus, & percolatæ vnà abeunt; quod verò reliquum eſt, terreum, & infirmum eſſe, in cinerem calida facultate depoſita. Alterum, non omnem cinerem eadem temperatura præditum eſſe, ſed pro combuſtæ materiæ diuerſitate variari. His prænotatis, 19. *Cineris vſus, vires & affectiones.*

Cineres varios eſſe.

I. Ficus etſi fructum producit dulciſſimum, at amariſſimi ſaporis eſt arbor; eius folium ob aſperitatem *thrion* nominatur; lignúmque ſucci plenum, crematum edit fumum acerrimum, & cinis ob acrimoniam ſumma eſt ad tergendum vi præditus; & quod maximè mirum eſt, cùm floreant omnia, quæ germinant, fructúmque edunt, ſola ficus flore caret. Plutarchus *ſympoſiacôn lib.* 1. *quæſt.* 9. *Cinis ficulneus.*

II. Fit ex cinere ficus tam ſylueſtris, quàm ſatiuæ lixiuium, crematis ramorum cauliculis; oportétque cinere ſæpiùs idem repetere, & repetitum inueterare; miſcetúrque tunc aptè his, quæ vrendo ſunt; & in gangrænam tranſeuntibus prodeſt; repurgat enim, & abſumit quæ ſuperabundant; vtuntúrque, ſpongiam ea madentem continuè imponentes. Sunt & in quibus clyſtere eam infudiſſe oporteat, vt in inteſtinorum torminibus, & antiquis alui fluoribus, cuniculoſis, & profundis vlcerum ſinibus; purgat enim, glutinat, & carne explet, & oras committit, non ſecus atque emplaſtra, quæ cruentis vulneribus iniiciuntur. Bibitur ad diſcutiendum ſanguinem concretum, & contra præcipitationes, rupta, conuulſa, cum cyatho aquæ recenter colatum, addito olei exiguo; cœliacis, dyſentericis, per ſe 20. *Cineris ficulnei lixiuium.*

cyathus

cyathus datus prodeſt; neruorum vitiis, conuulſionibus, commodè illinitur ex oleo, vtpote quòd ſudores moueat. Aduerſus gypſi potum, & phalangiorum murſus bibitur. Hæc eadem præſtant reliqua lixiuia, præſertim quernum; omnia tamen adſtringunt. Dioſcorides *lib.* 1. *cap.* 49. aliàs 145.

Cineris ex acerbis lignis vires.

III. Cinis ex acerbis lignis factus, non parum adſtringit, ſanguiniſque ſupprimit eruptionem. Galenus *lib.* 8. *ſimplicium medicamentorum, cap. de cinere.*

Cineris purpurarum vires.

IV. Siccat purpurarum cinis. Dentificiis idem vtilis eſt. Carnium excreſcentias reprimit. Vlcera repurgat, & ad cicatricem perducit. Poteſt eadem & buccinorum cinis, maiore vi tamen vrendo exulcerat. Si quis præterea ſale plena in crudo fictili buccina cremauerit, dentificiis vtiliſſimum cinerem fecerit. Quin etiam ambuſtis vtiliſſimè hic cinis illinitur; dimittendúſque illitus cinis vſque dum in teſtæ duritiem tranſierit; poſt inductam enim ambuſtis cicatricem, ipſe ſponte ſua decidet. Dioſcorides *lib.* 2. *cap.* 4.

Cineris vitiū vires.

V. Sarmentitius vitium cinis vrendi vim habet; cum axungia autem, vel oleo illitus, fractis neruis, articulorum colliſionibus, & neruorum nodis prodeſt; cum nitro, & aceto excreſcentias carnis in ſcroto reprimit. Serpentium, canúmque morſibus illitus ex aceto medetur; cruſtis obducentibus medicamentis admiſcetur. Fit ex eo lixiuium contra præcipitationes, & fungorum venena, cum aceto, ſale, & melle. Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 89. aliàs 93.

21.

Cineris, & aqua tantumdem ſimul vas idem capit.

VI. Cineris, & aquæ tantumdem ſimul vas idem capere poteſt, quantum plurimum vtriuſque ſeorſum infuſi capiat. Cineris enim complura caua, & inania eſſe videntur, quibus aqua ſe ſe inſinuat, vt quæ tenuior ſit; conſtipat verò, ſpiſſatque arctiſſimè; quod cùm fit, cinis collabitur, & ſubſidet, ſimùlque humorem in ſe per cauorum ſuorum opportunitatem admittit. At ſi cinis, qui in aquam immittitur, calidus eſt, aquam dirimit, vertitque in aërem: idem illud etiam agetur, ſi primùm aqua infundatur, pòſt cinis iniiciatur. Vnde aquam etiam ipſam caua quædam, & hiantia in ſe continere putaueris. An non aqua cinerem ſibi admittat, ſed cinis aquam? quod enim tenuius eſt, ſubire id poſſe congruum eſt. Conſtat item experimento, cùm enim cinis inſpergitur, eodem reliqua aqua confluit, quo loco inſperſum eſt, cuius contrarium certè fieri debuit, ſi aqua cineris eſſet capiens. An ſi priùs aqua vas ex toto impleuerit, nihil præterea capiet, ſed addito quolibet effundetur? Sin autem vbi ſemel aliquid aquæ infuſum eſt, cinis deſcenderit, iam tunc quod dixi eueniet; quippe cùm cinis ſit ipſe, qui capere valeat. Ariſtot. *ſect.* 25. *problem. quaſt.* 8.

Cinis phrygius qualis.

VII. Cinis phrygius oculis medicandis efficax eſt. Ariſtoteles *de admirandis audition. n.* 57.

Cinis dulcis, & amarus.

VIII. Cineris dulci portione conſumpta puluis amarus relinquitur. Ariſtot. *ſect.* 4. *probl. quaſt.* 13.

Cinere ſuffita aromata acrius olent, quàm igne.

IX. Acrius aromata olent cinere ſuffita, quàm igne, & pleniùs, ac diutiùs ſuum ſeruant odorem, cùm cinere ſuffiuntur; quippe in cinere minùs concoqui odor poteſt; itaque plenior eſt; ignis autem, quòd celeriter vires eorum domet, & concoquat, odorem commutat. Ariſtot. *ſect.* 11. *probl. quaſt.* 7.

Cinis luxatis medetur.

X. Cinis luxatis potus medetur; vt videre licet gladiatores, cùm deluſerint, hac iuuari potione. Plinius *lib.* 36. *cap. vlt.*

22.

Cinis pyrorum qualis.

XI. Pyrorum ligni cinis, contra fungos efficaciùs proficit; cinis autem ficulneus non ex alia arbore aciem purgat acrior, conglutinat, replet, aſtringit. Plinius *lib.* 23. *cap.* 7. Fæx vini ſiccata recipit ignes, ac ſine alimento per ſe flagrat. Cinis eius nitri naturam habet, eaſdémque vires. Plinius *lib.* 14. *cap.* 20.

Cinis fæcis vini.

Cineris vſus in agricultura.

XII. Tranſpadanis cineris vſus adeò placet, vt anteponant fimo iumentorum. Sunt qui puluere quoque vuas ali iudicent, pubeſcentéſque puluerent, & vitium, arborúmque radicibus aſpergant. Quod certum eſt Narbonenſi Prouinciæ, & vindemias certiùs ſic eo coqui, quia plus puluis ibi, quàm ſol confert. Plinius *lib.* 17. *cap.* 9.

XIII. Salis vim & cinis, ſed leniorem habet. Vitium radicibus aquam ſalſam iubent affundi, ſi ſint lacrymoſæ. Si verò fructus earum decidant, cinerem aceto aſpergi, ipſáſque illini, aut ſandaracha, ſi putreſcat vua. Si verò fertiles non ſint, aceto acri ſubacto cinere rigari, atque oblini. Plinius *lib.* 17. *cap. vlt.*

XIV. Cineribus ſemina aſpergenda ante ſationem, aduersùs multa frugum vitia. Plinius *lib.* 18. *cap.* 17.

XV. Nonnulli cinerem tenuiſſimum, vt optimum ſtercus prædicant oleribus, quòd naturali calore non ſolùm terram recreet, ſed & omnia pulicum, vermiúmque genera, ac eiuſmodi beſtiulas enecet. Aldrouandus *tom.* 2. *Ornithologia lib.* 15. *cap.* 1.

XVI. Cinis omnium auium, præcipuè verò caudæ tremulæ, ſeu motatillæ, prodeſt ad renum calculum, Aldrouandus *lib.* 17. *eiuſdem tomi, cap.* 22.

Cinis capillorum muliebrium qualis.

XVII. Capillorum muliebrium, ſi crementur, odore ſerpentes fugari, & vuluæ morbo ſtrangulatas reſpirare; illo autem cinere, ſi in teſta ij ſint cremati, vel cum ſpuma argenti, ſcabricias oculorum, ac prurigines emendari. Item verrucas, & infantium vlcera cum melle. Capitis quoque vulnera, & omnium vlcerum ſinus, addito melle, ac thure. Panos, podagras, cum adipe ſuillo ſacrum ignem, ſanguinémque ſiſti illicò, & formicationes corporum, auctor eſt Plinius *lib.* 18. *cap.* 7.

23.

Cinis ad formandos catillos metallicos qualis ſit.

XVIII. Ex cinere formantur à metallicis catilli, ob id cinerei dicti, vt in eis aurum, vel argentum à plumbo ſeparent; & quidem alij formant ex ſimplici omnis generis cinere, alij ex cinere fagino, aut ex aliis lignis, quibus accretiones annuæ tenues ſunt; alij vtuntur cinere, qui fit ex oſſibus comboſtis, præcipuè verò ex capitis animantium oſſibus; tum qui fit ex cornibus ceruorum, & ex ſpinis piſcium. Poſtremò aliqui capiunt cinerem, qui fit ex ſcobe corij combuſta; nam coriarij, & alutarij corium, à pilis purgatum radunt, & diſcobinant. Nonnulli verò vti malunt compoſitionibus, quarum hæc laudatur, quæ habet cineris ex oſſibus animantium, vel ex ſpinis piſcium partem vnam, & dimidiam

midiam, cineris fagini partem vnam, cineris ſcobis corij combuſtæ, partem dimidiam; ex hac enim miſtura fiunt boni catilli, qui igni reſiſtant; ſed multò meliores conficiuntur ex paribus portionibus cineris ſcobis corij combuſtæ, cineris oſſium capitis ouilli, vel vitulini, cineris cornu ceruini; at omnium optimi formantur ex ſolius cornu ceruini vſti puluere; nam is propter vehementem ſiccitatem metalla minimè combibit; cæterùm omnis cinis, quò vetuſtior, eò ad hunc effectum eſt melior; ſiccitatem namque ſummam ipſi eſſe neceſſe eſt. Agricola *lib. 7. de re metallica*, *pag.* 181. & 182. Porrò de cinere, quo infectores lanarum vtuntur in ſalis artificioſi confectione, vide Agricolam *pag.* 185. *eiuſdem lib.* De cinere autem plumbario, qui fit ex cinerea plumbaginis parte, conſule eundem *lib. 9. de natura foſſilium*, *pag.* 353. & 356.

24\. *Cineris ſymbola.* *Cinis ſymbolum humilitatis.* QVÆSTIO VI. de cineris ſymbolis. Reuoluenti mihi ſacra diuinarum Scripturarum oracula, trium ſymbola rerum videntur eſſe cineres, humilitatis, pœnitentiæ, miſeriæ. De humilitate intellige illud *Gen.* 18. loquar ad Dominum, cùm ſim puluis, & cinis. & *Leuitici* 6. Hæc eſt lex holocauſti, cremabitur in altari tota nocte, vſque manè, ignis in eodem altari erit, veſtietur tunica ſacerdos, & feminalibus lineis; tollétque cineres, quos vorans ignis exuſſit, & ponens iuxta altare, ſpoliabitur prioribus veſtimentis, indutúſque aliis, efferet eos extra caſtra, & in loco mundiſſimo vſque ad fauillam conſumi faciet. & *Thren.* 2. Sederunt in terra, conticuerunt ſenes filiæ Sion; conſperſerunt cinere capita ſua, accincti ſunt ciliciis, abiecerunt in terram capita ſua virgines Ieruſalem. & *Ezech.* 27. clamabunt amarè, & ſuperiacient puluerem capitibus ſuis, & cinere conſpergentur. De pœnitentia, *Iudith* 4. vt qui offerebant Domino holocauſta, præcincti ciliciis offerrent ſacrificia Domino, & erat cinis ſupra capita eorum. *Iob* 16. operui cinere carnem meam. & *cap. vlt.* Ipſe me reprehendo, & ago pœnitentiam in fauilla, & cinere. *Ieremiæ* 6. Filia populi mei accingere cilicio, & conſpergere cinere, luctum vnigeniti fac tibi. *Matth.* 11. Væ tibi Corozain, væ tibi Bethſaida, quia ſi in Tyro, & Sidone factæ eſſent virtutes, quæ factæ ſunt in vobis, olim in cilicio, & cinere pœnitentiam egiſſent. *Cinis ſymbolum pœnitentiæ.* De miſeria, *Deuter.* 28. Det Dominus imbrem terræ tuæ puluerem, & de cœlo deſcendat ſuper te cinis, donec conteratis. *Cinis ſymbolum miſeriæ.* & 2. *Regum cap.* 13. Quæ aſpergens cinerem capiti ſuo, ſciſſa talari tunica. & *Iob* 13. Memoria veſtra comparabitur cineri, & redigentur in lutum ceruices veſtræ. & *Pſalm.* 101. cinerem tanquam panem manducabam, & potum meum cum fletu miſcebam. & *Iſaiæ* 61. vt darem coronam pro cinere. & *Ezech.* 28. producam ignem de medio tui, qui comedat te, & dabo te in cinerem ſuper terram. Atque hæc de cineribus ac de terris inſignibus, & coloratis. Superſunt ſucci concreti, quos ſibi vendicat tertius, qui iam ſequitur, liber.

LIBER TERTIVS DE SVCCIS CONCRETIS.

CAPVT PRIMVM.

De ſuccis concretis in genere.

1. *Mineralogiæ diuiſio.*

AD initium,& calcem primi libri ſtatuimus vniuerſam Mineralogiam in duas ſectam eſſe præcipuas partes ; vnam, quæ foſſilia generatim ; alteram,quæ eadem complectatur ſpeciatim ; hanc verò quadrifida partitione, in coloratas, inſignéſque terras,in ſuccos concretos,in lapides, & metalla , ceu in ſumma capita diremptam eſſe. Ergo in primo libro, explicata in communi foſſilium natura ; in ſecundo autem, abſoluto inſignium terrarum tractatu, reliquum eſt huic tertio demandemus concretos ſuccos ; de quibus, eadem vti methodo, primùm in genere, tum in ſpecie itidem diſſeremus.

2. *Succi,& ſicci etymon.*

Præmittimus autem primò, nomine ſucci id intelligi,quod opponitur ſicco; ſiccum quippe à ſucco deducitur per antiphraſin,quaſi ſine ſucco; quia ergo quod ſicco aduerſatur, humidum eſt, ſuccus ſit humor quidam neceſſe eſt ; cui obſeruationi fauet vocis etymon;namque ſuccus à ſugo deriuatur,à quo ſuctus,ipſa,vt ita dicam,ſorbitio humoris.Perottus *in Martialis Epigr.55.ad Sextilianum.*

Succus & lacryma an differant.

Quamuis autem qui herbariam ex profeſſo tractandam ſuſceperunt,ſuccum diſtinguant a lacryma, & liquore ; vt lacryma ſit, quæ ſpõte profluit;liquor,qui ſcarificato cortice emanat;ſuccus,qui ex planta contuſa exprimitur ; id tamen diſcriminis nõ adeò religioſè obſeruatur à ſcriptoribus, de qua re vide Theophraſtum *lib.1. de hiſtoria plantarum,cap.3.& 19.*& Plinium *lib.14. cap.20.lib.15.cap.28.& 29.lib.16.cap.38.*

3. *Succi varias eſſe ſignificationes.*

Præmittimus ſecundò, æquiuocam eſſe ſucci vocem, eámque multis grauidam ſignificatibus. Notum eſt quattuor eſſe humores, ex quibus conſtituitur animal, ſanguinem, pituitam, flauam,atrámque bilim. Id docet Galenus *lib.definitionum medicarum*; id autumant omnes Philoſophi,medicique.In primis ergo accipitur ſuccus pro hoc quadruplici humore,vt obſeruãt Fernelius *lib.6.Phyſiologia,cap.9.*& Falloppius,*de ſimplicibus medicamentis purgantibus, c.11.*

Succus pro humore animalis.

In hunc ſenſum Galenus *lib.4. de ſanitate tuenda,pag.181.& lib.4.de morbis curandis,pag.62.*ait ex corporis colore perſpicuum eſſe,quis redundet ſuccus; & in Hippocratis aphoriſmorum *lib.5.aphor.64.* bonum ſuccum generare dici, quæcunque poſt coctionem tranſmutantur in ſanguinem ; & 4. *de ſanit.tuenda,pag.*180.vrinam ſuccorum,qui in vaſis ſunt,qualitatem prodere.

Deinde ſumitur ſuccus pro humore, vel liquore qui ex arboribus, herbis, foliis,ſtirpibúſque vel lacrymantibus colligitur, vel expreſſis extrahitur. Ariſtot. *lib.1. de plantis, cap. 2.* Theophraſtus *lib.1. de plantarum hiſtoria, cap.19.* Galenus *lib.7.ſimplic.medicam.cap.de myrto,& lib.8. cap. de ſucco*, Plinius *lib.14. cap.20. lib.15. cap.28. & lib.16. cap.38.* Fernelius *lib.4. de methodo medendi, cap.11.* & Virgilius *Georg.1.* 4.

Succus pro humore herbarum, & plantarum.

———— & cæca relaxat
Spiramenta,nouas veniat quà ſuccus in herbas.

& *Georg.2.*

Pomaque degenerant ſuccos oblita priores.

Mox *ibidem,*

Media fert triſtes ſuccos,tardúmque ſaporem
Felicis mali.

Serenus Samonicus *de medicis præceptis*,vbi de venenis datis,

Quòd ſi hedera ſuccos,quæ truncos implicat altos
Inſtilles pateris.

Præterea, etſi plures habeantur ſucci ; quauis namque radice inciſa, aut caule,quod ex vulnere craſſum,ac lentum effluit,ſuccus eſt ; attamen per quandam excellentiam, antonomaſticè ita nuncupant Cyrenaicum, & Medicum, & Syriacum : ſuccus autem Cyrenaicus omnes & caliditate, & tenuitate exuperat, ac proinde etiam omnium maximè per halitum digerit. Galenus *lib.8.ſimplic.medicam.cap.de ſucco.* 5.

Succus Cyrenaicus.

Animaduerto etiam nectar, & ambroſiam comprehendi nomine ſucci. Nam Virg.*Æn.12.* 6.

Ambroſiam eſſe ſuccum.

———— ſpargitque ſalubres
Ambroſiæ ſuccos.

& Horatius *lib.3.Carminum,Ode 3.* 7.

Nectar eſſe ſuccum.

———— Illum ego lucidas
Inire ſedes,ducere nectaris
Succos, & aſcribi quietis
Ordinibus patiar Deorum.

Denique certũ eſt ſucci vocabulo venire ipſos quoque foſſiles humores,ſeu liquidi illi ſint, ſeu concreti,vt alumen,bitumen, ſulphur,ſal, nitrũ, vitriolum,vitrum, & alios huiuſmodi.Cardanus *lib.5.* 8.

Succos foſſiles,eu minerales dari.

Digitized by Google

*lib.5.de ſubtilitate,pag.*159. *&* 160. Scaliger *exercitat.*88. *ſect.*2. Matthiolus *in lib.5. Dioſcoridis*, ad calcem procemij, Agricola *de re metallica lib.*2. *pag.*24. *& lib.5.pag.*76. *&* 77. *& lib.*8. *initio*, *& lib.* 12. paſſim. Idem *lib.3.de nat.foſſilium, per totum*,& ſæpè alibi, Falloppius in præfatione tractatus, *de aquis thermalibus*, *& cap.*8. *eiuſdem operis,pag.* 215. *&* 217. *& cap.*6.7. *&* 8. *foſſilium.* Henricus Smetius *lib.* 9. *miſcellaneorum medicorum*, & alij communiter, idque manifeſtè liquet ex dictis *lib.*1.*c.*8. *quæſt.*1. *&* 3. vbi oſtendimus ſuccos metallicos per ſe ſpectare ad obiectum Mineralogiæ. Neque verò quiſpiam Falloppium ſibi, vel nobis contrarium exiſtimet, dum *cap.6.de foſſilibus,pag.*277. ita habet. De ſuccis, inquit, nihil dicam, quia licèt eos poſuerim pro quarto genere foſſilium, tamen id feci perſpicuitatis potius gratia, imitatus Agricolam, quàm quòd conſtituam proprium genus; quia ſucci ſunt partes humidæ, quæ abſorbentur à terris, & lapidibus, & ita tria tantùm erunt vera genera foſſilium, terræ, lapides, & metalla. Ex dictis enim perſpicuum eſt non negare hunc ſcriptorem metallicos, vel foſſiles ſuccos, quos ſæpè conceſſit alibi, vt vidimus; ſed ſolùm inficiari, eos conſtituere quartum foſſilium genus, à reliquis diſtinctum; quæ eſt ratio alterius indaginis, de qua inferiùs.

9. *Succi qui hic ab auctore ſint explicandi.*

Præmittimus tertiò nos hoc libro non eſſe diſputaturos de ſuccis, peoes omnem eius vocis acceptionem, longiùs enim digrederemur à finibus huius diſciplinæ; ſed ſolùm de metallicis ſuccis, iiſque tum concretis, tum liquidis; à concretis tamen, quippe nobilioribus, denominabimus hunc librum; cæterùm, quà argumenti ſimilitudine, quà conuenientia generis, nonnulla ſub finem attexturi de arboreis ſuccis, vt de balſamo, rhure, gummi, pice, reſina. Hoc verò capite ea ſolùm perſequemur, quæ metallicis, ſeu foſſilibus conueniunt in genere. Sit ergo

Succi arborei reductiuè ſpectare ad hoc opus.

10. *Succus concretus quid. Succus concretus an ſit quartum foſſilium genus.*

QVÆSTIO I. Quid ſit ſuccus concretus, & an conſtituat quartum foſſilium genus? Vt huic ſatisfaciam quæſtioni,

Illud primùm pono ex Agricola *lib.*1. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum*, *initio*, humorem in duas diuidi ſpecies, aquam ſcilicet, & ſuccum, atque aquam tenuem eſſe, & ferè ſimplicem; ſuccum verò craſſum, & miſtum ſemper.

11. *Succus ab aqua in quo differat.*

Pono ſecundò, craſſitudine ipſa diſtingui ſuccos ab aquis; & verò, quemadmodum aqua craſſeſcit propter corporis terreni admixtionem, vel ſucci ſimiliter grauis, ita ſuccorum craſſitiem prouenire ex multa coctione, quæ rurſus grauitatis ſit cauſa. Idem auctor *pag.*9 *&* 15. *eiuſdem libri*. Ex quo ſequitur ſuccum eſſe ſub genere humoris craſſi. His poſitis,

Aperiendum eſſet quid ſit ſuccus concretus. Verùm, quia id præſtitimus *lib.*1. *c.*8.*q.*3. pluribus eius allatis definitionibus, ex Agricola, Cardano, Falloppio, & Smetio, ne actũ agere videamur velle, eo loci te remittimus, qui iſthęc cupis.

Succum concretum eſſe quartum foſſilium genus.

Iam verò vtrùm ſucci concreti conſtituant quartum foſſilium genus, diſtinctum ab inſignibus terris, lapidibus, & metallis; quamuis id neget Falloppius *cap.6 de foſſilibus,pag.*277. at nobis magis arridet pars affirmans, quam ſequuntur ſcriptores graues, relati *ſuprà lib.*1.*cap.*18.*quæſt.*1. & patet, quia quattuor hæc dicta genera, ſingula ſingulis ſibi propriis deſcribuntur definitionibus, vt perſpicuum eſt ex eodem *cap.*8.*lib.*1. *quæſt.*3. Neque eſt difficile conuellere fundamentum Falloppij, exiſtimantis ſuccos à terris, & lapidibus genere non diſtingui, quòd ab illis abſorbeantur, quippe cùm quattuor pariter elementa ſint partes integrantes mixtorum naturalium, & tamen ab illis diuerſum conſtituant corporis genus. Videatur Agricola *lib.*3. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum,pag.*43. vbi ſcribit ſuccos concretos eſſe res foſſiles, quæ humore non difficiliter reſoluantur; lapides verò, & metalla, etſi etiam ipſa ex ſuccis conſtent, quia tamen ea frigus vehementer compegit, difficile, aut nunquam reſolui poſſe.

QVÆSTIO II. de inuentione ſuccorum concretorum. Initio ſolertes homines, cùm viderent aquas quorundam lacuum, natura ſucci plenas, Solis ardoribus ſiccatas conſpiſſari, atque ex eiſ fieri ſoccos concretos, veriſimile eſt eos aquas aſſimiles aliis in locis infudiſſe, vel corriuaſſe in areas, ad aliquam altitudinem depreſſas, vt ipſas etiam Solis calores condenſarent. Deinde, quia viderent iſta ratione ſuccos cooơretos tantummodo æſtate confici poſſe, nec tamen in omnibus regionibus, ſed in calidis, & temperatis ſolùm, in quibus æſtiuo tempore rarò pluit, eas quoque in vaſis igne ſubiecto coquere ad ſpiſſitudinem cœpiſſe: quomodo omnibus anni temporibus in omnibus regionibus, etiam frigidiſſimis ex aquis ſuccoſis, ſiue natura, ſiue ars eas infecerit, coctis ſocci concreti confici poſſunt. Poſtea cùm quoſdam lapides vſtos ſtillare ſuccis viderent, eos in ollis coxiſſe, vt etiam ſic aliquos ſuccos concretos efficerent. Hæc de inuentione ſuccorum concretorum Agricola *lib.*12.*de re metallica,initio.* 12. *Succi concreti quomodo inuenti.*

QVÆSTIO III. de materia, & ortu ſuccorum concretorum. Ea de re ſcripſere perpauci; nec vſpiam de huiuſmodi ſuccorum ortu meminit Ariſtoteles, teſte Agricola *lib.*3.*de ortu,& cauſis ſubterraneorum,pag.*43. Quare hîc breuiter ſubiiciam, ſi quid notatu dignum apud probatos auctores inuenero. Ad id autem inueſtigandum, duo non parum conferent, locus, & genus. 13. *Succi concreti materia & ortus qualis.*

Quod ſpectat ad locum, rectè aduertit Agricola *lib.*1.*de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.*1.*&* 15. ſuccos concretos effodi plurimùm ex terra; eorum nihilominus pinguiores, ob aëream portionem, quæ ipſis ineſt, reliquis leuiores eſſe, atque adeò aquis innatare. *Succorum concretorũ locus.*

De genere autem concreti ſucci, quamuis conſtet quid ſit dicendum, ex allata illius definitione, maioris tamen claritatis ergò, adiiciam ex Agricola *lib.*4. *de ortu*, *& cauſis ſubterraneorum,in fine*, rerum foſſilium alias eſſe mixtas, alias compoſitas; & mixtas quidem eſſe, quibus ineſt aut ſuccus concretus, & lapis, aut metallum, metalláve, & lapis, aut metallum terra coloratum; ſicque duo, vel plura frigore concreuerunt, vt vnum corpus ſit confectum, compoſitas verò ea nota à mixtis diſtingui, quòd vnum corpus non ſint: hoc pacto, verbi cauſa, mixtorum in numero habentur pyrites, galena, argentum rude rufum; compoſita verò dicimus terras metallicas, aut lapidoſas, aut ſuccoſas; vel lapides, ad quos adhæreſcit metallum, vel ſuccus concretus, aut in quibus terra continetur. Hæc Agricola, quibus non aduer- *Succi concreti genus quod.*

ſatur Falloppius, dùm *cap.12 libri, de compoſitione medicamentorum*, docet quàm plurima arte parari, & tamen ſimplicia eſſe, non compoſita, vt aquas omnes ſtillatitias, omnia olea, omnes cineres, & ſuccos; cùm enim compoſitum aliud ſit ſimilare, aliud diſſimilare; de hoc loquitur Falloppius, de illo Agricola; erunt ergo ſucci concreti compoſita ſimilaria, ſeu humogenea, non erunt compoſita, diſſimilaria, ſeu heterogenea. His poſitis ſatis conabor facere propoſitæ quæſtioni ipſiſmet verbis Agricolæ rei metallicæ periciſſimi.

Succos concretos eſſe compoſita homogenea.

14. Ergo *lib.12. de re metallica, initio*, Succi, inquit, concreti conficiuntur vel ex aquis, quas natura, aut ars, ſuccis infecit, vel ex ipſis ſuccis liquidis, vel ex lapidis miſtis.

Succi concreti materia, & ortus.

Idem *lib.1. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 9. Succi, inquit, quos craſſitudo ab aquis diſtinguit, variis modis gignuntur; aut enim cùm calor rem ſiccam immiſcet humidæ, & per miſtionem coquit; qua ratione multò maxima ſuccorum pars, non modò intra terram, ſed etiam extra oritur; aut cùm aquæ lambentes terram aliquantulum craſſæ efficiuntur; quo ſanè modo plerunque fit ſalſus, & amarus; aut cùm humor concluſus circunſterit metallicam materiam, in primis autem ærariam, eámque corroſit; atque hac quidem ratione fit ſuccus, ex quo gignitur chryſocolla; ſimiliter cùm humor corroſit pyriten ærosum, & friabilem, fit ſuccus acerbus, ex quo oritur atramentum ſutorium, & interdum alumen liquidum; aut denique ſucci ab ipſa vi caloris ex terris exprimuntur; ea verò vis ſi magna fuerit, ſuccus ex terris manat, & fluit, quemadmodum ex piceis crematis pix, ſin magna non fuerit, vt expirationes calidæ eſſe ſolent, terræ ſucco ſtillant, vt larix, abies, & quæ ſunt generis eiuſdem arbores, reſina; quomodo bituminis genera in terra fieri intelligimus. Vt autem in corporibus animantium varij gignuntur humores, ita etiam aquas diuerſis qualitatibus præditas terra parit, ſimiliter ſuccos.

15. Idem *lib.3. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 44. Succi, inquit, qui condenſantur, interdum ex permiſtione halitus, & vaporis oriuntur; multò tamen frequentiùs aliter eos gignit natura. Nam ſucci aut gignuntur cùm calor rem ſiccam immiſcet humidæ, & per miſtionem coqui; aut fiunt, cùm aquæ lambunt terram; aut cùm humor concluſus metallicam materiam corrodit, aut ab ipſa vi caloris ex terris exprimuntur; itaque ſuccus dēſatus oritur ex ſucco liquido, quem vel calor, vel frigus coëgit, dēſauitque; ſed quem calor exſiccauit, eum ignis redigit in puluerem, humor verò reſoluit. Verùm non tantùm aqua calida, vel frigida quoſdam ſuccos concretos reſoluit, ſed aër etiam humidior. At quem ſuccum frigus compegit, eum ignis & aqua calida reſoluit. Salſus autem ſuccus condenſatur in ſalem; amarus in nitrum; aſtringens, & calidus alter in alumen; alter in atramentum ſutorium. Artifices profectò non diſſimiliter, ac natura aquas, id genus ſuccis imbutas, ad ſpiſſitudinem decoquunt, & ex ſalſa conficiunt ſalem; ex aluminoſa alumen; ex ea, quæ atramento ſutorio infecta eſt, atramentum ſutorium; imitantur verò artifices naturam calore conſpiſſantem ſuccos liquidos; frigore condenſantem eoſdem imitari non poſſunt.

Porrò ſuccum, ex quo formantur metalla, varij pariunt motus; quorum proximi ſunt, aquæ fluxus terram molliens, aut ſecum rapiens; terræ cum aqua permiſtio, vis caloris agens in miſturas vt gignat id genus ſuccos. Agricola *lib.5. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.72.* 16.

Succus, ex quo formantur metalla.

Quem verò ſuccum picturæ vtilem habent lapides, eum color mox indicat, quo inficiuntur vel chryſocollæ, vel cærulei, vel æruginis; ac verò etiam vel auripigmenti, vel ſandarachæ: quod genus lapides reperiuntur potiſſimùm in aurariis, argentariis, ærariis metallis; ſicut ſalſi, nitroſi, halinitro referti, aluminoſi, eique cognatis pleni, acres in propriis earum fodinis. Hos autem ſuccos aqua ex lapidibus elicit; pingues, ignis calor; picturæ vtiles, vis ignium ſimul cum aqua. Agricola *lib.10. de natura foſſilium, ſub initium.*

Ad concretorum ſuccorum generationem pertinet explicare modum, quo illi concreſcant. Qua de re Falloppius *cap.8. de foſſilibus*, ait corpora dupliciter concreſcere à calore; primò quidem ea ratione, vt iterum poſſint liquari à calore, & pariter ab humido, & verò priùs eliquari, quàm emolliti, & eius eſſe modi ſal, & nitrum; ſecundò ita, vt priùs emolliantur, quàm liqueſcant, atque eo pacto indureſcere lutum. Ad hæc docet corpora duobus itidē modis concreſcere à frigore; vel nimirum ita, vt deinceps calore liquentur, vt glacies, ſaccharum candi, & ſucci concreti; vel ea conditione, vt concreſcant quidem à frigore, ſed tota redundans humiditas abſumatur, ita vt in concreto corpore non remaneat niſi humidum lentum conglutinans, & hæc aſſerit eliquari à calido. 17.

Succi concreti quomodo concreſcant.

Qvæstio IV. de ſuccis ad aquas relatis. 18.
Etſi metallici ſint valdè ſtudioſi ſuccorum concretorum, qui reperiuntur in venis tam metallicis, quàm propriis, vt aduertit Agricola *lib.5. de re metallica, pag.77.* hîc tamen agam de iis non vbicumque, ſed tantùm in aqua repertis; quos ab aqua diſtingui ſolæ craſſitudine docet idem ſcriptor *lib. 1. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.9. & 15.*

Iam verò ſucci gratia guſtandæ ſunt aquæ fontium, vt perſpicuum ſit quo illæ ſucco ſint infectæ, & qua ratione ſint excoquendæ. Cùm autem inter ſe multùm differant in ſapore, ſex earum genera excoctor potiſſimùm obſeruat, & animaduertit; ſalſas, ex quibus ſal excoquir; nitroſas, ex quibus nitrum; aluminoſas, ex quibus alumen; atramentoſas, ex quibus atramentum ſutorium; ſulphuroſas, ex quibus ſulphur; bituminoſas autem, ex quibus bitumen coquitur, color ipſe coctori prodit. Sed aqua marina, ideircò quòd ſalſæ fontanæ ſimillima ſit, deriuata in areas modicè depreſſas, & Solis coloribus cocta in ſalem ſponte abit; tum etiam lacuum quorundam aqua ſimiliter ſalſa æſtiuis ſolibus ſiccata fit. Itaque hominis induſtrij, & diligentis eſt hæc notare, & ex eis capere vſum, atque afferre aliquid ad communem vtilitatis fructum: rigor præterea maris liquidum bitumen, quod ex occultis fontibus influit in ipſum,

Succi ad aquas relati.

denſat

denſat in ſuccinum,& gagatem; vtrumque verò idem mare certis ventorum flatibus commotum,in littora eiicit; quocirca etiam captura illa ſuccini, vt corallij, aliquam curam deſiderat. Agricola *lib. 2. de re metallica, pag. 24.*

19. *Succi in ordine ad aquas conſiderati.*

Omnes ſucci concreti,ſi copiosè,& abondanter cum aquis fuerint permiſti (id quod etiam intellige de omnibus inſignibus terris) reſident in fontibus, & in riuorum, ac fluminum alueis; atque lapides,in his iacentes eis obducuntur,nec indigent vllo Solis, aut ignis calore, quo concreſcant. Quod cùm viri ſagaces conſideraſſent, excogitarunt rationes,quibus reliquos quoſdam ſuccos concretos,& terras quaſdam inſignes colligerent;etenim talem aquam, ſiue ex fonte,ſiue ex vinculo defluat, aliquot lacubus ligneis, vel caſtellis ex ordine collocatis excipiunt; in eis enim reſident; quare ſingulis annis detaſi colliguntur, vt in monte Carpatho chryſocolla, in Meliboeo ochra. Agricola *lib. 12. de re metallica, pag.469.*

20. *Succus pinguis ab aquis quomodo ſeparetur.*

Aquæ verò, quæ quaſi oleo perfuſæ nitent,ſic aſſumunt pinguem ſuccum,vt plerumque ab eis facilè ſeparari poſſit. quomodo alis anſerum colligitur bitumen liquidum; tales ſunt fontes bituminoſi, & quidem multis in locis orbis terrarum mèmorabiles; de quibus vide Agricolam *lib. 1. de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, pag. 93.* Succus autem pinguis, propter leuitatem aëris, quæ in ipſo ineſt, aquæ innatat,& cum ea non facilè permiſcetur. Agricola *lib. 1. de ortu,& cauſis ſubterraneorum,pag. 14. & 15.*

Succos concretos vires dare aquis.

Porrò ſucci concreti vires aquis inſignes dare ſolent. vt obſeruant Plinius *lib. 31. cap. 6.* Vitruuius *lib. 8. cap. 3.* Agricola *lib. 2. de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, ab initio*, per aliquot paginas, & Matthiolus *in lib. 5. Dioſcoridis, cap. 14.* de qua re latè nos diximus *lib. 1. cap. 6. ſect. 5. quæſt. 5.*

21. *Succi concreti quomodo in aquis dignoſcendi.*

Quomodo autem ſucci concreti poſſint dignoſci in aquis, optimè explicant Agricola *lib. 1. de nat. eorum quæ effluunt ex terra, duabus poſtremis eius libri paginis*, & Falloppius *cap. 9. tract. de aquis thermalibus, pag. 210. & 211.* id quod nos etiam,qua poſuimus breuitate,præſtitimus *ſuprà lib. 1. cap. 6. ſect. 4. quæſt. 4.*

Succi lapideſcentis damna.

Quæ aquæ multum ſuccum lapideſcentem combiberunt,potu mortem afferunt;is enim non aliter, ac gypſum in aqua diſſolutum, ſub humore dureſcit, quocirca & viſcera alligat,& venas ſic obſtruit, vt per eas neque ſuccus in iecur influere, neque ſanguis à iecore in corpus diffundi poſſit. Vt autem ex eis aliquæ mox non afficiant morte potantem;tamen viſceribus nocent; quæ verò paucum ſuccum lapideſcentem combiberunt,tam noxiæ non ſunt.Quòd ſi is ipſe in imo fluit, vt, quia grauior, fluere ſolet, ſuperior aqua ſalubris eſſe poteſt. Agricola *lib. 2. de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, initio.* De aquis autem lapideſcentibus multa diximus *lib. 1. cap. 6. ſect. 12. quæſt. 3.*

22. QVÆSTIO V. de ſuccis in ordine ad gemmas,metalla,& lapides.

Succos concreſcere non ſecus ac lapillos pretioſos.

Concreſcunt ſucci non ſecus, ac pretioſi lapilli,nempe non in orbem,ſed in angulos,vt perſpicuum eſt in ſalibus gemmeis,atramento ſutorio,& aliis, quos non ſine mira varietate videas vel triangulos, vel quadrangulos, vel quinquangulos,vel ſexangulos,vel ſeptangulos.Falloppius *cap. 7. foſſilium, pag. 183.*

Vnionũ materia quiſnam.

Vnionum materia eſt purus quidam ſuccus, quem attrahunt oſtreæ ex lapidibus, quibus hærent,eúmque excoquunt in ſpectabiles illas gemmas; id verò ſuadent ipſæ oſtrearum teſtæ, quòd & ipſæ lapidoſæ ſint, & quoad concauam ſuperficiem aſſimilentur vnionibus; vt meritò propterea vocitentur Matriperlæ, quaſi perlarum, ſeu vnionum matres. Falloppius *ibid. pag. 281.* quo etiam loci habet materiam lapillorum pretioſorum eſſe ſu■cum quendam puriſſimum, & limpidiſſimum.

23. *Succi concreti qui quæ metalla contineant.*

Quod ſpectat ad metalla,hi ſucci concreti aurum in ſe continere ſolent,cæruleum,chryſocolla, auripigmentum, ſandaracha. Agricola *lib. 5. de re metallica, pag. 76.*

Metalla ſeparanda à terris, ſuccis, & lapidibus.

Cùm autem natura metalla plerumque procreare ſoleat impura, & miſta cum terris, & ſuccis concretis, & lapidibus, neceſſe eſt eas res foſſiles, pleraſque à venis metallicis anteaquam excoquantur, quoad fieri poteſt, ſeparare. Itaque periti metallici, cùm venas fodiunt, mox in ipſis puteis, aut cuniculis materiam metallicam diſcernunt à terris, ſuccis concretis,lapidibus, pretioſamque in alueis, vilem in vaſis reponunt. Quod ſi foſſor aliquis rerum metallicarum imperitus non fecerit, aut peritus etiam neceſſitate, cui parendum fuit, coactus facere non potuerit, quam primùm id quod effoſſum eſt, ex fodinâ fuerit extractum, omne luſtrari debet, venæque pars metalli diues diſcerni ab eius parte metalli experte, ſiue terra, ſiue ſuccus concretus, ſiue lapis fuerit.

Venam inutilem non excoquendam cum vtili.

Nam venam inutilem ſimul cum vtili excoquere damnoſum eſt; ſi quidem impenſæ pereunt, quòd ex terris, & lapidibus conflentur, recrementa tantummodo inania, & inutilia; ex ſuccis concretis quidam impediant metallorum excoctionem, & damnum dent. Agricola *lib. 8. de re metallica, pag. 208.* Succum verò, ex quo formatur metallum, varij pariunt motus, in primis aquæ fluxus terram molliens,aut ſecum rapiens;terræ cum aqua permiſtio; vis caloris agens in miſturas ad exprimendos id genus ſuccos. Agricola *lib. 5. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag. 72.*

Succorũ varietas eſt cauſa varietatis metallorum.

Cùm autem differant inter ſe metalla colore, ſplendore,ſapore, odore,pondere, naturali vi, & imbecillitate, eorum cauſa diſcriminum aſcribenda eſt materiæ, quæ eſt ſucci varietas. Agricola *pag. 77. eiuſdem libri.* Hinc ſucci metallici, argentarios, plumbarios,& alij huiuſmodi,de quibus idem auctor *in fine eiuſdem libri.*

24. *Vitrum conflari ex ſuccis concretis.*

Ex ſuccis etiam concretis conflari vitrum teſtatur Agricola *lib. 12. de re metallica, pag. 470.* quinam autem ij ſint, infrà vbi de vitro, explicabitur.

Succi lapideſcentis vires, & miracula.

Venio ad lapides, in qua re Agricola *lib. 7. de nat. foſſilium, ſub finem,* obſeruat pluribus in locis, quos ibi commemorat, contingere, vt ſuccus lapideſcens tam is, qui extra terram eſt cum aqua permiſtus, quàm qui intra terram latet, res omnes, quibus foramina ſunt eius capacia, vertat in lapides, dentes & oſſa animantium, ſpinas piſcium, ſtirpes, & arbores,

earúmque partes,radices,ſtipites, ramos, cortices, folia,flores, & fructus. His libet duo attexere ex Fallopio *cap.7.tract.de foſſilibus*; primum, materiam lapidum, qui generantur in capitibus cochlearum,& bufonum, eſſe quendam ſuccum, quem è terra, & ſaxis attrahant hæ animalia; alterum,lapides in piſcium capitibus genitos,ex lapideo maris ſucco procreari; ex ſimili enim materia,in lapidoſas concreſcere ſtirias palos illos,qui Venetiis ſuſtinent pontes.Sed de lapideo ſucco, & aquis lapideſcentibus, plura *vide ſuprà lib.1.cap.6.ſect.12.quæſt.3.*

25. QVÆSTIO VI. de ſuccorum excoctione. Quamuis ars ſuccos liquidos coquendi ad ſpiſſitudinem eſſe ſecreta à metallica poſſit videri, tamen quia iidem ſucci effodiuntur etiam in terra denſati, aut excoquuntur ex quibuſdam terrarum, lapidúmve generibus, quæ metallici effodiunt, & quorum quædam metallis non carent,ab ea ſeparari non debet; quæ excoctio iterum nō eſt ſimplex;etenim alia eſt ſalis,alia nitri, alia aluminis,alia atramenti ſutorij,alia ſulphuris,alia bituminis. Agricola *lib.1.de re metallica, initio.* Idem *lib.1.de natura eorum, quæ effluunt ex terra, ſub finem*, Aquæ, inquit, vno ſucco infectæ ad vſum decoqui poſſunt; ſalſæ in ſalem, quòd multis in locis Germaniæ fit: nitroſæ in nitrum;id verò minùs vſitatum,apud nos quidem, quia magis abundamus terris halinitro refertis, quàm vel nitro, vel aquis nitroſis; apud alios verò, quia ipſis ſint aquæ nitroſæ ſine viribus denſandi, aluminoſæ etiam decoquuntur in alumen; vt fit in tractu Volaterrano; atramentoſæ in atramentum ſutorium; ſulphuratæ in ſulphur; vt in Pannonia inferiore ad Budam, bituminatæ in bitumen. Sed vt res rectiùs ſuccedat, quicquid poſt decoctionem in fundo vaſis ſubſederit, id omne primùm lento igne per pluſculum temporis in eodem vaſe relinquens exſiccat peritus metallicus; deinde eximit, & ſupra tabulam amplam ſpargit, & in ſole, non in vmbra, magis exſiccat; nam ſol particulas ſalſas, nitroſas, aluminoſas coagulat; ſulphuratas, & atramentoſas illuſtrat, & ſplendidiores reddit; terras, ramenta metallorum, miſtorum, & lapidum magis ante oculos ponit. Hæc ibi Agricola, addens ſe in libris *de re metallica*, diſſeruiſſe de his omnibus rationibus decoquendi ſuccos.Id autem potiſſimum perſequitur *lib.12.*

Succorum excoctiones varias eſſe.

Succis excoctis quid ſit faciendum.

26. QVÆSTIO VII. de ſuccorum qualitatibus.Hæ omnes,me iudice,qualitates,reuocantur ad ſuccorum colores, odores, ſapores, figuras, fulgorem, nitorem, calorem, frigus, humorem, ſiccitatem poſſe liqueſcere, lenteſcere, friari, flecti, glutinari, denſari, trahi, duci, findi, ardere, de quibus latè diximus *ſuprà lib.1.cap.8.quæſt.2. per totam*;his addamus ſequentes affectiones.

Succorū qualitates quot, & quæ.

I. Succos pingues ab aquis ſeparari facilè poſſe Agricola *lib.1.de nat.eorum,quæ effluunt ex terra, pag.93.*

Succos pingues ſeparari ab aquis.

II. Aquis innatare ſuccos pingues ingenita leuitate.Agricola *lib.1.de ortu, & cauſis ſubterraneorum,pag.14.& 15.*

Succos pingues aquis innatare.

III. Succos concretos aquis vires communicare ſuas,patet ex dictis *lib.1.cap.6.ſect.5.quæſt.5.*

Succos concretos aquis vires communicare.

IV. Aquam nigram eſſe, cum qua ſuccus niger permiſcetur,& flauam,cum qua flauus,itémque alias aliorum colorum; prout ſucci, quibus inficiuntur,ſunt colorati,aut terræ, aut ramenta ſaxorum.Agricola *lib.1.de ortu, & cauſis ſubterraneorum,pag.13.*

Succos eſſe cauſam coloris aquarum.

V. Color autem ſuccis inſidet multis de cauſis. Nam primùm calor rubentes ex candidis efficere poteſt; ex rubentibus flauos; ex flauis virides, aut nigros; non ſecus ac ex pituita dulci fit ſanguis, propter coctionem;ex ſanguine flaua bilis, propter nimium calorem; ex flaua bile viridis, vel atra, propter aduſtionem. Verbi cauſa. Bitumen quoddam liquidum iccirco candidum eſt, quia mitis calor id ipſum ex terris expreſſit; indicio eſt ſuccini candidi, quod ex eo conſtat, dulcedo; flauum, quia maior calor quam ob cauſam acrimonia quadam guſtatum commonet. Nigrum, quia plerumque maximus. Deinde frigus etiam ex candidis, & pallidis ſuccis virides, & nigros efficere poteſt, ſic obſeruant Medici, extincto animantis calore vrinam interdum exire viridem, vel nigram; tum materia, quæ cum aquis miſcetur vt ex vtriſque ſuccus fiat,ſuccis dat colorem.Poſtremò res ſuccum,iam ortu generatum, inficiens, colorem parit ſibi ſimillimum,aut remiſſionem, tum ob eius paucitatem, tum ob ipſius infecti ſucci natiuum colorem.Agricola *ibidem.*

Succorum color.

VI. Succorum puritas,nigroríſque priuatio, perſpicuitatis ſunt cauſa;vt contrà impuritas, & nigror obſcuritatis.Agricola *ibidem.*In ſuccis autem quattuor ſunt, qui ſæpiùs pellucent, ſal, nitrum, alumen, atramentum ſutorium. Agricola *lib.1.de nat.foſſil.pag.168.*

Succorum perſpicuitas.

VII. Omnibus concretis ſuccis vim natura dedit igneam;itaque cùm terra pura exſiccet, & refrigeret, ſalſa exſiccat quidem, ſed præterea modicè & aſtringit,& abſtergit, nitroſa validiùs abſtergit,aluminoſa validiùs aſtringit; atramentoſa non modò multum aſtringit,ſed etiam mordet; ſulphuratæ & bituminoſæ diſcutiendi vi præditæ ſunt; in quibus ineſt acris ſuccus, qui caret nomine,chryſocolla,ærugo,cæruleum, auripigmentum, ſandaracha, mordent; atque ita variant terræ propter ſuccos concretos eis adiunctos. Agricola *lib.10.de nat.foſſilium, pag.372.*

Succorum concretorum vis ignea.

VIII. Saporem intra terram gigni declarant fontes,& ſucci concreti.Vinoſus etiam ſuccus, qui dulci ſubiicitur, effluit ex terra; acrem quoque ſuccum procreari à terra, comprobat ſtyx fluuius,nam quia in aliquod vas argenteum, vel æneum, vel ferreum infuſus, id ipſum perrumpit, acerrimum eſſe intelligimus, & ſimillimum aquæ factitiæ, quæ aurum ſecernit ab argento. Agricola *lib.1.de ortu, & cauſis ſubterraneorum,pag.14.* Succum autem acrem cadmia plerumque parit,ex eodem auctore *lib.3.de nat.foſſilium,pag.215.*

Succus vinoſus.
Succi acres.
Stygia aqua vis.
Cadmia eſt parens ſucci acris.

IX. Varietas colorum cuiuſque gemmæ,ſiue laudi, ſiue vitio ipſi data ſit, à ſuccorum oritur permiſtione. Agricola *lib.4.de nat.foſſilium, pag.57.*

Succorū miſtio eſt cauſa coloris gemmarum.

QVÆSTIO VIII. de ſuccorum diuiſione. Ex Fallopio,Agricola,Smetio, & Matthiolo perſequar ſuccorum genera. 27.

Ex

Succorum diuiſio Fallopij.

Ex Fallopio *c.* 8. *tractatus de aquis thermalibus*, Succus aut liquidus eſt, aut concretus; liquidum voco humorem in terræ ſinu compoſitum, qui etſi fluidus ſit, aqua tamen dici nequit, præ mixtione. Huiuſmodi eſt alumen liquidum, napbtha, ſuccus lapideus; concretum autem appello materiam omnem, aliquo conſpicuam nitore, faciléque ab humore eliqoabilem, vt ſal, & omne chalcanthi genus. Quemadmodum autem vaporum, ita ſuccorum alij ſunt benigni, alij virulenti qui interimant bomines, aues, cæteráſque animantes; inter benignos cenſentur lapideus, bitumioosus, naphthicus, ſalſus, nitroſus, alùminoſos, atramentoſus, ſeu chalcanthicus, ſumpto chalcantho cum ſuis ſpeciebus, ſory, miſy, chalciti, & melanteria.

28. *Succorum diuiſio Agricolæ.*

Ex Agricola *lib.*1. *de natura eorum, quæ effluunt ex terra*, *pag.* 100. Etſi aquæ ſalſæ, nitroſæ, aluminoſæ, atramentoſæ ſuccorum in numeto haberi poſſunt, quòd vbi calor eas ſiccauerit, vel frigus coëgerit, ſucci fiaot concreti; tamen qoia ſuſcepit vetus, & communis loquendi cóſuetudo tam Græcorum, quàm Latinorum, vt aquarum nomine appellarentur, eam immotare noo decet; duo autem ſunt ſucci liquidi, quos nec veteres ſcriptores nominarunt aquas; nec nos eo vocabulo nominare poſſumus, bitumen dico, & alumen; quorum alterum aquis innatat, alterum differt ab aqua aluminoſa, quòd ex hac alumen fieri poſſit, illud iam ſit alumen, quibus duobus ſuccis annumerabitur tertius lapideſcens. Idem *lib.*1. *de nat. foſſilium*, *pag.* 180. Succus, inquit, concretus, diuiditur in macrum, & pinguem. Macri, quia de tribus rebus diuerſis oritur, tres ſunt ſpecies. Naſcitur enim ex liquore permixto, aut cum terra, aut cum metallo, aut cum miſto. Primi generis ſunt ſal, & nitrum. Secundi, chryſocolla, ærugo, ferrugo, cæruleum. Tertij, atramentum ſutorium, alumen, ſuccus actis, qui caret nomine. Illa duo gigoit pyrites, qui in mixtorum numero eſt habendus; hunc cadmia: pingui verò ſucco ſubiiciuntur hæ formæ, ſulphur, bitumen, ſandaracha, auripigmentum. Idem *lib.*3. *de nat. foſſilium*, *initio*, Succorum, inquit, concretorum quatuor ſunt geoera; voum complectitur ſalem, & nitrum; alterum alumen & atramentum ſutorium, eíque cognata; item ſuccum actem; tertium, ſulphur, bitumen, ſandaracham, autipigmentum; quartum chryſocollam, æruginem, cæruleum, ferruginem; ſucci autem atramento ſutorio cognati ſunt miſy, ſory, chalcitis, melanteria, vt docet idẽ auctor *pag.* 213. *eiuſdem libri*. Inter ſuccos concretos idem Agricola *lib.*12. *de re metallica*, numerat ſal, nitrum, chryſocollam, halinitrum, alumen, atramentum ſutorium, bitumen, vitrum.

29. *Succorum diuiſio Smetio.*

Henticus Smetius *lib.* 9. *miſcellaneorum*, ſuccis concretis annumerat argentum viuum, cryſocollam, ſiue boracem, alumen, ſtibium, arſeoicum, chalcitim, vitrum, ſal foſſile, ſulphur, chalcanthum. Matthiolus etiam *in lib.* 5. *Dioſcoridis*, *ad calcem proœmij*, ſuccis concretis annumerat, ſal, nitrum, alomen, chalcanthum, ſulphur, ſandaracham, auripigmentum, chryſocollam. Cùm ergo, quas attulimus, hæ ſint ſuccorum ſpecies, ex dictis eſt perſpicuum, de quibus particulatim ſuccis ſit inferiùs diſputandum; ſicut autem nonnullos ab enumeratis alios adiiciemus, ita ex recenſitis aliquot omittemus; namque *cap.* 4. *lib.* 2. fusè diſſeruimus de chryſocolla, borace, cæruleo, ſandaracha, autipigmento, arſenico, ſtibio, chalcantho, ſeo vitriolo, eiúſque ſpeciebus; licèt enim ſint ſucci concreti, ſunt tamen etiam pigmenta; rectè ergo potuere coloribus annumerari; quod cùm iam fecerimus, nihil ſupereſt aliud, quod de illis dicamus.

Succorum diuiſio Matthiolo.

CAPVT II.

De ſale.

SECTIO I.

Salis etymon, præſtantia, & natura.

SAL, ſeu ſalem, tertiam ſuæ appellationis agnoſcere etymologiam, auctor eſt S. Iſidorus *lib.* 16. *originum*, *cap.* 2. vel nimirum à ſaliendo, quòd in ignem proiectum ſaliat, exiliátve; vel à ſalo, ſeu mari, quippe quod ex ſali, ſeu maris vnda conficiatur; vel à ſole, quòd fiat ex maris ſpuma, ad extrema littorum, aut ſcopulorum derelicta, & Solis æſtu decocta. 1.

Salis etymon.

Par eſt autem hunc tractatum trahere initium à ſale, omnium quippe concretorum ſuccorum præſtantiſſimo. Hic ille ſuccus, quem diuinum vocauit Homerus *Iliad.* 1. 214.

Salis dignitas.

Sal diuinum Homero.

Diuino ſale conſperſit.

Eundem eſſe amicum Deo corpus ſcripſit Plato *in Timæo*, vel *de natura*. Plinius *lib.* 31. *c.* 7. Maximè, inquit, in Sacris intelligitur ſalis auctoritas, quando nulla conficiuntur ſine mola ſalſa. Ouidius *Faſtorum* 1.

Sal amicum Deo corpus Platoni.

Inde vocor Ianus, cui cùm cereale Sacerdos
Imponit libum, farraque miſta ſale.
Ante, Deos homini quod conciliare valeret,
Far erat, & puri lucida mica ſalis.

Salis vſus in ſacris.

Plutarchus *lib.* 5. *ſympoſiacôn*, *quæſt.* 10. laudans illud Homericum epitheton, ait ſcitè à Poëta ſal vocari diuinum, tum quòd homines diuinitatis titulo dignentur, quæ volgata ſunt, ſuíſque vſibus totum genus humanum peruadant, vt aquam, vt lucem, vt anni tempeſtates, & eius haud dubiè naturæ eſſe ſal; tum quòd carnibus inſperſum, eas à corruptione vendicet, quæ eſt quædam veluti immortalitatis particula, & imago; denique Deum eſſe rerum omnium principium; proinde id videri diuinum, quod ſit genitabile; eius autem naturæ eſſe ſal; namque qui canibus alendis operam dant, cùm eos ſegniores ad coitum vident, ſalſis cibis, ſalſamentiſque carnium excitant languentem eorum libidinem. Naues quoque ſal veheotes incredibilem murium copiam producuot, ſalſugine ad coitum mores extimulante; atque ea fortaſſe de cauſa mulieris pulchritudinem venuſtam, vocari ſalſam atque acrem. Pnto etiam, inquit Plutarchos, Venerem à Poëtis è mari ortam fingi, fabulámque de ipſa editam fuiſſe tanquam è ſalo natæ, vt ſub hoc inuolucro ſalis vim genitabilem proponerent. Omnino autem marinos Deos fœcundos, & multorum liberorum parentes faciunt 2.

Sal cur diuinũ ſit ab Homero dictum.

Sal an generationi aptũ.

Venus cur à mari orta fingatur.

Demum de terreſtribus, & volucribus nullum planè inuenies animalibus, quod fœcunditatis gratia, vel cum quouis marinorum comparare liceat.

Salis laus ex ſacris Scripturis.

Sed quid profana exquirimus teſtimonia, quando diuina ſuppetunt oracula de ſacratiore ſalis natura? *Leuitic.* 2. Quicquid obtuleris ſacrificij, ſale condies, nec auferes ſal fœderis Dei tui de ſacrificio tuo; in omni oblatione offeres ſal. & *Marci* 9. omnis victima ſale ſalietur. Bonum eſt ſal; quod ſi ſal inſulſum fuerit, in quo illud condietis? Habete in vobis ſal, & pacem habete inter vos. & *Matthæi* 5. Vos eſtis ſal terræ.

3. *Sales pro Gratijs.*

Ad dignitatem quoque ſalis illud facit, eſſe id condimentorum iucundiſſimum, & quidem reliquorum condimentorum condimentum; quo factum eſt, inquit Plutarchus *proximè* citatus, vt Gratiarum nomen ſalibus imponeretur, videlicet ſale neceſſitatem cibi in ſuauitatem conuertente. Hinc Plautini ſales apud Horatium *de arte poetica*,

Plautini ſales.

At noſtri proaui Plautinos & numeros, &
Laudauere ſales.

4. *Sales pro voluptatibus.*

Huc etiam pertinet Plinianum illud ſalis elogium *lib.* 31. *cap.* 7. vitam ſine ſale non poſſe humaniorem duci; adeòque neceſſarium eſſe elementum, vt tranſierit intellectus ad voluptates animi quoque; namque ita ſales appellari, omniſque vitæ leporem, & ſummam hilaritatem, laborúmque requiem non alio magis vocabulo conſtare. Sal quoque eſſe prudentiæ ſymbolum, inficietur nemo, qui recolat illud D. Pauli *ad Coloſſenſ.* 4. Sermo veſter ſemper in gratia ſale ſit conditus; vt ſciatis quomodo oporteat vos vnicuique reſpondere.

Sal prudentiæ ſymbolum.

5. *Salis laus ex militia.*

Ad hæc honoribus, militiæque interponitur, ſalariis inde dictis, magna apud antiquos auctoritate, ſicut apparet ex nomine ſalariæ viæ, quoniam illa ſal in Sabinos portari conſuerat. Ancus Marcius Rex, ſalis modia ſex millia in congiario dedit populo, & ſalinas primus inſtituit, Plinius *lib.* 31. *cap.* 7. Sed de iis, quæ augent dignitatem ſalis, plura inferiùs. Hîc tantùm libet adiicere nouum argumentum, quo Plutarchus *ſympoſiacôn* 5. *quæſt.* 10. eleganter ſacram ſalis arguit naturam, nempe & fulminis ignem ſacrum, diuinúmque dici, quòd corpora de cœlo tacta per multum temporis putrefactioni reſiſtere videamus; quid ergo, inquit, miri, ſi & ſal priſci diuinum ſuſpicati ſint eſſe, quando eiuſdem ſit cum diuino igne naturæ, cadauera, quibus fuerit inſperſum, putredinis ſecura, & durabilia adſeruans?

Salis laus ex fulminis igne arguitur.

6. *Salis natura, & materia qua.*

Age verò perſcrutemur naturam tam præſtantis ſucci, & videamus qua ex materia compingatur. Nonnullis placet conſtare ſal non ex terra, ſed ex aqua & igne. Namque S. Hilarius *can.* 4. *in S. Matthæum*, in illa verba, *Matth.* 5. Vos eſtis ſal terræ; Sal, inquit, vt arbitror, terræ nullum eſt: quomodo ergo Apoſtolos ſal terræ nuncupauit? ſed proprietas quærenda eſt dictorum, quam & Apoſtolorum officium, & ipſius ſalis natura monſtrabit. Sal eſt in ſe vno continens aquæ, & ignis elementum; & hoc ex duobus eſt vnum. Vincentius Beluacenſis *lib.* 11. *ſpeculi doctrinalis*, *cap.* 118. Sal, inquit, eſt aqua, quam coagulauit ſiccitas ignis; huius natura calida, & ſicca eſt.

Salis materia S. Hilario qua.

Sal terra ex detur.

At verius videtur in ſalis compoſitionem venire ipſam quoque terram, & hanc in eo mixto prædominari: id mihi ſuadent telluris affectiones, in ſale animaduerſæ. Enim verò quem lateat illud Ariſtotelis 4. *Cœli, à textu* 31. terram eſſe ſimpliciter grauem, ideóque infra omnia corpora, in mundi medio ſitam? atqui ſalis grauitas quanta ſit, diſce, ſi experiri dedignaris, ex *cap.* 22. *Eccleſiaſtici*, vbi conferens ſal cum arena, & ferro, quod ad pondus attinet, Arenam, inquit, & ſal, & maſſam ferri facilius eſt ferre, quàm hominem imprudentem, & fatuum, & impium. Ad hæc ſiccum eſt, quod proprio termino facilè, alieno difficilè terminatur. Humidum verò contrà proprio termino difficilè, alieno facilè terminatur, Ariſtot. 1. *de gen. t.* 9. terram autem eſſe ſiccam docet idem Philoſophus *t.* 16. *eiuſdem libri*, addens *t.* 23. eſſe hoc elementum magis ſicci, quàm frigidi. Porrò ſiccitatem ſalis teſtantur durities illius, & conſiſtentia; duritiem autem, & conſiſtentiam arguunt illa, tum pleraque ſalis genera eſſe foſſilia, tum verò ſæpè ſal ſolidari in prædurος lapides ædificiorum ſtructuris peridoneos, ſigniſque ſculpendis accommodatos. Hinc Polyhiſtoris *cap.* 11. Solinus vbi de Sicilia, Cætera, inquit, ſalinarum metalla, quæ ſunt aut Agrigentino, aut Centuripis proximantia, funguntur cautium miniſterio. Nam illinc excidunt ſigna ad facies hominum, vel Deorum; & *cap.* 41. Inter Naſamonas, inquit, & Troglodytas gens Hammanientum eſt, quæ ſalibus domos extruunt, quos in modum cautium è montibus excitatos, ad vſum ædium cæmentitiis nectunt ſtruibus. Tanta ibi huiuſce venæ copia eſt, vt tecta faciant è ſalinis. Deníque, vt obſeruat Agricola *lib.* 3. *de natura foſſilium, pag.* 203. Sal omne cùm ſubiectis ignibus in vaſe torretur, nihil aut parum admodum de amplitudine ſua deperdit: amat enim ſiccitatem, quæ cum calore, vel frigore coniuncta eum conglutinauit; contrà humor illi inimicus eſt; nam in ipſum poſitus liqueſcit, & diffunditur; quin etiam expoſitus in aëre humido, aliquam molis iacturam facit. Quocirca qui integrum volunt ſeruare, neceſſe habent eum ſiccis in locis reponere. Attamen ſalis aceruι, qui à Siculis prope Drepanum promontorium conſtruuntur, ad quindecim annos ſub dio durant; qui ab Afris iuxta Vticam tam alti, vt collium habeant ſpeciem, ſolis caloribus adeò obdureſcunt, vt imbribus non liqueſcant, ferro difficulter cædantur. Atque hæ rationes, ſatis, ni fallor, oſtendunt in ſale terram prædominari, aut certè non deſiderari. Neque erit difficile reperire graues ſcriptores, qui id ſentiant. Plato ipſe in primis *in Timæo*, vel *de natura*, Quandoque etiam, inquit, humore relicto, terraque fuſili per ignem facta, ac deinde accedente gelu, niger fit lapis, quando verò idipſum ſimiliter ex commixtione multo priuatur humore, ſed tenuioribus terræ partibus conſtat, ſalſúmque eſt, & ſemiglaciale fit, pérque aquam emergit, partim quidem olei, terræque purgatorium genus, nitrum dicitur, partim verò quotidiano victui commodiſſimum legitimè, ſal, Deo amicum corpus. Hæc Plato. Ariſtoteles autem *de ſenſu, & ſenſili, cap.* 4. Sal, inquit,

Salis materia ex prædominio eſſe terram ratione probatur.

Salis grauitas quanta.

Sicci, & humidum quid.

Sal ſolidari in lapides ſtructuris ædificiorum habiles.

7. *Sali amica ſiccitas, & inimica humiditas.*

Salis colles.

Sal quòd ferro vix cædatur.

8. *Salis natura Platoni.*

9. *Salis natura Ariſtoteli.*

inquit, quædam terræ ſpecies eſt. & 4. *Meteor. ſum.* 2. *cap.* 3. Craſſantur, inquit, ab igne ſolùm, quæcumque aquæ plus habent, quàm terræ, concreſcunt autem, quæcumque terræ; quapropter & nitrum, & ſales terræ ſunt magis & lapis, & fictile. & *ſect.* 23. *probl. quæſt.* 32. Cur, inquit, mare ſolum omnium aquarum deuri poteſt? non enim pluuia, non fluuialis, nun aliqua potu idonea. Vtrùm, quia multum continet terræ, quod ſalia ipſius argumento conſtat? Albertus Magnus

10. *Salis natura Alberto Magno.*

lib. 5. *mineralium, cap.* 2. ſcribit naturam ſalis conſiſtere in mixtione humidi cum exhalatione terreſtri calore aduſta, non tamen decocta. Galenus

Salis natura Galeno.

lib. 11. *ſimplic. medicam. cap. de ſale*, Sal, inquit, eiuſdem generæ facultatis eſt, ſiue foſſilis ſit, ſiue marinus. Verùm hoc differunt, quòd ſalis ex terra effoſſi ſubſtantia magis ſit compacta, ac proinde in hoc maior eſt, & partium craſſities, & adſtringendi potentia; itaque marinus affuſa aqua protinus liqueſcit; at foſſili hoc non euenit. Val-

11. *Salis natura Valleſio.*

leſius *cap.* 77. *de ſacra Philoſophia*, Sal, inquit, inſignem habet naturam, vix vlli alteri ſimilem. Siquidem neque in metallis eſt, quia non diſſoluitur calore, neque in lapidibus, quia diſſoluitur aqua, neque in terræ generibus, quia totus diſſolutione abit in aquam, non quidem in ea ſubſidens, ſed ſolutus in aquam craſſiorem, neque verò eſt aqua, quia non abſumitur ab igne, ſed vritur potiùs vt terra; quid ergo illum eſſe dicas, niſi ſui generis? Quod ſit autem id genus, ſeu

12. *Salſum ſaporem remiſſione amari fieri.*

qui modus miſtionis, inueſtigandum. Primùm quidem, ſalſum ſaporem remiſſione amari fieri, & amarum fieri terræ vſtione, apertè indicat Galenus, nam exuſtis rebus ſupereſt cinis, qui nihil eſt aliud, quàm terrea exuſtarum rerum pars, ignitionem retinens. Hic amarus ſentitur, qui depoſita in aquam ignitione fit frigida terra, aqua verò vertit in ſalſum lixiuium. Itaque amatum fit maxima terræ vſtione, ſalſum hoc ipſo adiectione humoris, aliquatenus attemperato. Sal verò eſt illud terreum vſtum, quod cum aqua permiſcetur facilè, permiſtum verò ipſam reddit ſalſam. Id apertè percipitur, quia ex aqua ſalſa, quæ colligitur ſiue ex mari, ſiue ex ſalinis, per deſtillationem ſeparatur ſal, & fit ſuccus potui aptus; quandoquidem igitur ſeparatione ſalis dulceſcit, permixtione illius erat ſalſa, éſtque ſal terra illa exuſta, quæ cum aqua facilè permiſcetur, non eſt autem vſta vſque ad amaritudinem, ſed infra. argumento, quòd vbi vſtio plurimum creuit, mare ipſum pro ſalſo eſt amatum, vt quod mortuum appellatur. Non eſt autem ſal, terra vtcunque exuſta, neque qualiſcunque, ſed talis; nimirum, quæ ſenſim vrenda exhalatione, atque cum aqua miſcenda, conſtitit; neque priùs eſt ex terra facta, deinde in aquam demiſſa, aut ex terræ ſordibus, vt quidam dicunt, in mare congeſta, ſed ſimul vi Solis eleuata, vſta, & immiſta, vnde illud miſti corporis genus, vix vlli ſimile conſtitit, maxima ex parte terreum, & graue, facilè verò miſcibile cum aqua, neque ſubſidens, ſed retinens miſtionem, vt primæ ſuæ generationi congruentem. Hæc Valleſius.

Sectio II.

Salis genera, & diuiſiones.

Salis genera dabunt, quæ ſequuntur, diuiſiones, ex claris petitæ ſcriptoribus, qui eum ſpectarunt ſuccum, penes multiplicem eius vel ſubſtãriam, vel generationis modum, vel locum, vel colorem, vel ſaporem, vel odorem, vel alias qualitates. Prudens autem neglexi leges bonæ diuiſionis, ſatius ratus ſubinde repetere aliqua diuidentium membrorum, quàm eadem auctorum nomina, ad plures partitiones transferre, vt ita expeditius conſtet, quam quiſque diuiſionem ſit ſecutus. 1.

I. Sal omne aut eſt naturale, & gignitur; aut arte factum, ſiue factitium. Vtrumque autem dupliciter contingere poteſt; nempe humore coacto, vel ſiccato. En duplex ſalis origo. At eius materia, & loco attentis ſal aliud marinum, aliud lacuſtre, ſiue ſtagnaticum, aliud fluuiale, aliud puteale, aliud fontanum, aliud arenarium, aliud ammoniacum, aliud bituminoſum, aliud montanum, aliud lignarium, ſiue carbonarium, aliud terrenum. Si autem ſpectes varias qualitates ſalis, ſal vel eſt rubeum, vel candidum, vel rufum, vel purpureum, vel ſplendens, vel croceum, vel tranſlucidum, vel odoratum, vel acre, vel ſiccum, vel ſincerum, vel adulteratum, vel durum, vel tenerum, vel foſſile, vel dulce, vel amarum, vel fœtidum. Plinius *lib.* 31. *cap.* 7. *Salis diuiſio Plinio.*

II. Sal aliud eſt maris, aliud fontium, aliud naphthicum, aliud cryſtallinum, quod non differt à ſale gemmæ, aliud armoniacum, aliud amarum, aliud vrinarium, quod fit ex vrina humana. Albertus Magnus *lib.* 5. *mineralium, cap.* 2. *Salis diuiſio Alberto Magno.*

III. Sal aliud eſt ſuaue, aliud ſalſiſſimum, aliud rufum, aliud purpureum, aliud ſplendidum, & lucidum, aliud crocinum. S. Iſidorus *lib.* 16. *originum, cap.* 2. *Salis diuiſio S. Iſidoro.*

IV. Eſt Dioſcoridis *lib.* 5. *cap.* 80. 81. 82. 83. diſtinguentis ſal foſſile, ſal paluſtre, ſal ammoniacum, ſal candidum, & pellucidum, ſalis florem, ſalis ſpumam. *Salis diuiſio Dioſcoridi.*

V. Eſt Galeni *lib.* 11. *ſimplicium medicamentorum, pag.* 114. & 115. vbi diſtinguit ſal marinum, foſſile, ſtagnans, Tragaſium, Sodominum, amarum, vſtum, ſalis florem, & ſalis ſpumam. 2. *Salis diuiſio Galeno.*

VI. Eſt Matthioli *lib.* 5. *cap.* 88. ſal aliud eſſe marinum, aliud fluuiatile, aliud lacuſtre, aliud foſſile, aliud cryſtallinum, aliud fontanum, aliud montanum, aliud ammoniacum, aliud naphthicum, item ſal Alchali, ſal gemmæ, ſalis ſpumam, ſalis florem, ſal indum, ſal nitrum. *Salis diuiſio Matthiolo.*

VII. Eſt Braſauoli, qui *in examine ſalium*, inter ſalis genera recenſet ſal marinum, ſal foſſile, ſal metallicum, ſal ſaxeum, marmoreum, & ammoniacum, ſal dulce, & indicum, ſal nitrum, ſal naphthicum, ſal ſodominum, ſal gemmæ, ſal Alchali. *Salis diuiſio Braſauolo.*

VIII. Eſt Agricolæ, qui *lib.* 3. *de nat. foſſilium, initio*, Sal, inquit, aut natura gignit, aut ars facit. A natura generatum reperitur vel in terra, vel extra terram. In terra repertum, aut æditur in montibus; aut è campis effoditur; aut ex iiſdem eximitur arenis, quibus tegitur, priùs remotis. *Salis diuiſio Agricola.*

3. *Salis diuiſio Fallopio.*

IX. Eſt Fallopij, qui *cap.8. tract. de aquis thermalibus*, ait ſal aliud eſſe gemmeum, ita dictum à luciditate, aliud commune; ratione verò ſubſtantiæ, compactum aliud eſſe, aliud rarum; at ſapore ſpectato, aliud acre valdè, aliud mitius, aliud mitiſſimum, ac veluti inſipidum.

Salis diuiſio Cardano, & Porta.

X. Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate, pag.* 164. & 165. inter ſalis genera recenſet ſal foſſile, natiuum, factitium, ſal petræ, ſal gemmæ, ſal ammoniacum, halinitrum, & ſal chali, ſeu alumen catinæ. Tot ſalis generibus ſi addidero ſal Tartari, de quo Porta *lib.6. magiæ, cap.* 1. & ſal Sodæ, de quo idem *lib.* 10. *cap.* 19. & ſal agrigentinum, de quo S. Auguſtinus *lib.* 21. *de ciuit. Dei*, *cap.* 5. & 7. Si minùs omnia, at præcipua ſalium genera videri poſſim percutriſſe. De ſingulis autem acturus, ordiar à marino.

Sal Tartari. Sal Soda. Sal agrigentinum.

SECTIO III.

De ſale marino, & de ſalſedine maris.

1. Digreſſio de ſalſedine maris.

MAri eſſe ingenitam ſalſuginem, & ex eius aqua elici ſal vſque adeò eſt tritum, vt Poëtis morale ſit ſal, & ſalum ſubinde pro ipſo mari vſurpare. Vt enim cæteros omittam, Virg. *Æneid.* 1.

Sal pro mari Poëtis.

Vela dabant læti, & ſpumas ſalis ære ruebant.

Æneid. 3.

Et ſalis Auſonij luſtrandum nauibus æquor.

Æneid. 5.

Mene ſalis placidi vultum, fluctúſque quietos
Ignorare iubes?

Æneid. 10.

Tot lecti proceres ter denis nauibus ibant
Subſidio Troiæ, & campos ſalis ære ruebant.

Æneid. 1.

Pérque vndas, ſuperante ſalo, pérque inuia ſaxa.

Æneid. 2.

Fit ſonitus, ſpumante ſalo; iámque arua tenebant.

Et Boëthius *lib.* 1. *de conſolatione Philoſophiæ, metro* 5.

——*Quatimur fortunæ ſalo.*

2. *Salis marini materia. Salis marini duo eſſe genera. Sal è marina ſpuma quomodo fiat.*

Porrò ſal marinum illud eſt, quod fit ex ſalſa maris aqua extracta, & ſiccata; Albertus Magnus *lib.* 5. *mineral. cap.* 2. idque eſt duplex, aut ſponte genitum, aut arte paratum; Agricola *lib.* 3. *de nat. foſſil. pag.* 201. & 202. Interdum enim mare feruens æſtu, ſpumas agit, eáſque ad litora, & ſcopulos appellit; hæ autem abſciſſæ, & in illis depoſitæ, atque exſiccatæ, nonnullis in locis in ſal conuertuntur, quod nos ſiccam maris ſpumam poſſumus dicere, aut etiam rectiùs ſal è marina ſpuma genitum; iuniores Medici nominant ſalis ſpumam, Agricola *ibidem*. Idem obſeruat Iſidorus *lib.16. originum, cap.* 2. Plinius etiam *lib* 31. *cap.*7. de eodem ſale. Aliud, inquit, genus ex aquis maris ſponte gignitur, ſpuma in extremis littoribus, ac ſcopulis relicta. Atque hæc de ſale marino ſponte nato.

Salis ſpuma quæ. Sal maris natiuum.

Sal marinum factitiū quomodo paretur.

Iam verò factitium paratur, deriuatis in ſalinas marinis aquis. Dum autem aquæ ſalſæ, quas continent ſalinæ, ſolæ coquuntur, ſi magni, & crebri imbres effluxerint, ſpiſſitati ſunt impedimento; ſi rari, ſal ſaporem gratiorem contrahit; vt etiam, cùm ſalinæ alia aqua dulci rigantur, Agricola *lib.* 12. *de re metallica, ſub initium*, apud quem vide, ſi placet, exactam praxim conficiendi ſalis ex aqua marina.

3. *Salis marini vſus in Italia.*

In Italia vtimur ſale marino, quod partim ſponte naſcitur, partim paratur areis ea arte factis, vt aqua Solis feruore exſiccari poſſit; fertiliſſimæ ſunt ſalinæ conuallium Comaclienſium, vt ferè tota Hetruria, Inſubria, & Flaminia eo ſale veſcatur; quod vt ſit bonum, debet eſſe candidum, ſpiſſum, & planum; Braſauolus *in examine ſalium*, ad initium. Calabri autem, præter marinum, abundant etiam ſale foſſitio, & quidem pulcherrimo. Matthiolus *in librum* 5. *Dioſcorides, cap.*88. vbi, Marino, inquit, ſale vtitur vniuerſa ferè Italia, exceptis Calabris, qui foſſitio quàm pulcherrimo abundant, quo etiam vtitur vniuerſa Pannonia. Sal autem marinum in ſcopulis inuentum, acrius eſt ſale ex aqua marina arte parato, Plinius *lib.*31. *cap.*7.

Sale foſſitio veſcũtur Calabri. Sal maris acrius quod.

4. *Salſedinis marinæ de origine qui ſcripſerint.*

Sed ecce ex marino ſale emergit grauiſſima iuxta, atque pulcherrima controuerſia de origine marinæ ſalſedinis; vnde ſcilicet aqua maris nanciſcatur ſuam illam ſalſuginem, quam tractant Ariſtoteles *lib.* 2. *Meteor. ſumm.* 1. *cap.*3. & *ibi* interpretes, Plinius *lib.*2. *cap.*100. Plutarchus *lib.*3. *de placitis Philoſophorum*, *cap.*16. Albertus Magnus *lib.* 2. *Meteor. tract.* 3. *cap.*1. 4. 7. 14. 15. 16. 17. Cardanus *lib.* 2. *de ſubtilitate, pag.* 95. & 96. Scaliger *exercit.* 51. *in Cardanum*. Molina *de opere ſex dierum*, *diſput.* 11. Conimbricenſes *tract.*10. *Meteor. cap.*4. & 5. Ambroſius Floridus *in dialogo de mari*, *cap.* 3. Zanardus 3. *parte de vniuerſo elementari*, *quæſt.* 31. Lorinus *in cap.* 1. *Eccleſiaſtes*, Ioannes Franciſcus Picus Mirandulanus *lib.* 1. *de examine vanitatum*, *cap.* 11. & alij, tum veteres, tum recentiores, quorum varias ſententias proferamus in medium, & optimam ſeligamus.

5. *Salſedinis marinæ de origine veterum ſententia.*

Plutarchus *lib.* 3. *de placitis Philoſoph. cap.*16. quid de propoſita difficultate ſenſerint Anaximander, Anaxagoras, Empedocles, Antiphon, Metrodorus, & Platonici, aperit in hunc modum. Anaximander, inquit, mare ait primi humoris eſſe reliquias, quarum maior pars ab igne exſiccata, reliquum ob ardorem mutatum ſit. Anaxagoras, cùm humor ab initio ſtagnans à ſolari motu eſſet aduſtus, exhalaſſétque eius pinguedo, reliquum ſalſugine, & amarore infectum ſubſtitiſſe. Empedocli mare eſt ſudor terræ, adultæ à ſole, eúmque ſudorem nimia ſui compreſſione emittentis. Antiphon ſudorem calidi, à quo excretum eſt, quod ſupererat humidi, elixando in ſalſuginem conuerſum, quod in quouis fit ſudore. Metrodorus quia mare ſit percolatum per terram, ideo craſſitiem eius participaſſe; ſicut euenit iis, quæ per cinerem colantur. Platonici aquæ elementaris partem aliam ex aëre frigore coactam extitiſſe dulcem, aliam quæ à terra ex ardore, & incendio exhalaſſet, ſalſam.

Has eaſdem opiniones, quas de maris ſalſedine refert Plutarchus, recenſet etiam ferè omnes Picus *loco cit.* præſertim verò illam de terræ ſudore combuſtæ Solis ardoribus, quam tamen aſcribit Anaxagoræ; eiuſdem meminit Ariſtot. 2. *Meteor. ſum.*1. *cap.*3. vbi tamen illius auctorem cum Plutarcho facit Empedoclem. 6.

Plinius *lib.*2. *cap.*100. Solis, inquit, ardore ſiccatur liquor. eſt hoc maſculum ſidus, torrens 7.

cuncta,

cuncta, ſorbénſque. Sic mari latè patenti ſapor incoquitur ſalis, aut quia exhauſto inde dulci, tenuique, quòd facillimè trahar vis ignea, omne aſperius, craſſiúſque linquatur; ideo ſumma æquorum aqua dulciorem profundam; hanc eſſe veriorem cauſam aſperi ſaporis, quàm quòd mare terræ ſudor ſit æternus, aut quia plurimum ex arido miſceatur illi vapore, aut quia terræ natura medicatas aquas inficiat. Hæc Plinius. Sed omiſſis obſoletis opinionibus, inter quas primum locum obtinet illa de ſudore terræ, quam meritò Ariſtot. *loco citato* ridiculam cenſet, dignioremque poëticis figmentis, quàm Philoſophica trutina, tres ſunt ea de re celebriores hoc tempore auctorum ſententiæ.

8. *Salſedinis marina de origine. Prima ſententia.* Prima eſt eorum, qui dicunt à Deo, vt auctore naturæ, ſalſedinem mari in ipſo mundi naſcentis exordio inditam eſſe. Ita inter alios ſentiunt Molina *de opere ſex dierum*, *diſp.* 11. Conimbricenſes *tract.* 10. *Meteorologia*, *cap.* 5. & Lorinus *in cap.* 1. *Eccleſiaſtes*; quorum illud eſſe videtur fundamentum aut vnicum, aut præcipuum, quòd nequeat alia vlla marinæ ſalſedinis cauſa aſſignari, id quod magis perſpicuum facient argumẽta aduersùs alias ſententias afferenda. Sed quorſum Deus indidit maribus ſalſuginẽ? nempè ob multa commoda, quæ inde percipiuntur, de quibus Conimbricenſes *loco citato*, & nos fusè *infrà*. Quoto autem die creationis mundi aquas illas reddiderit Deus ſalſas, recte Conimbricenſes, & Lorinus putant, non primo die,

9. *Maris aqua quo creationis die ſalſa reddita.* ſed tertio id fuiſſe factum, idque ex eo probabile videri aſſerunt, quia ſi iam aqua prima die ſalis auſteritate fuiſſet imbuta, multum incommodaſſet terræ, cui vndequaque incubabat; neceſſariò namque terra contraxiſſet ab ea ſalſedinem, quæ ſterilitatem affert; vnde & terra ex aquarum illuuione ſub Noë, multum ab ſe degeneraſſe, & à priſtino vigore defeciſſe creditur, adeò vt ob id putent nonnulli factam à Deo facultatem Noë, eiúſque poſteris, vt carnibus veſcerentur, quod in poſterum terræ frugibus minùs commodè vitam agere, & tueri poſſent. Cùm ergo Deus, vbi primùm terram ex illo quaſi naufragio liberauit, confeſtim eidem præceperit, vt herbam virentem germinaret, non videtur cum diuinæ prouidentiæ ordine congruere, vt iam tunc aqua maris ſalſa eſſet.

Sed ſcatet hæc ſententia difficultatibus nec paucis, nec paruis.

10. *Prima ſententia de origine ſalſedinis marina impugnatur.* Prima eſt, non eſſe è Philoſophi dignitate, effectuum naturalium cauſam in ſolum Deum referre, quando ſuppetit cauſa naturalis; poſſe autem marinæ ſalſedinis naturales aſſignari cauſas, oſtendent infrà dicenda.

Secunda eſt, ſi Deus initio mundi ſalſedinem mari, ob vtilitates, quæ ex aqua ſalſa percipiuntur, indidit, non fore vnum mare ſalſius alio, contra quàm teſtatur experientia. At enim maiorem vni mari Deus, quàm alij indidit ſalſedinem. Sed iſtud gratis omnino comminiſceris, quippe cùm non quælibet maria, ſed magis ſeptentrionalia, cæteris paribus, ſint minus ſalſa, eiúſque rei naturalis ratio reddi poſſit, vt *infrà*.

11. Tertia eſt, tanta perpetuò dulcis aquæ copia in mare decurrente, futurum iampridem fuiſſe, vt omnem mare ſalſedinem exueret; quòd nulla quodammodo ſit proportio inter aquæ dulcis, quæ à mundi primordio in mare defluxit, & aquæ marinæ copiam. Et quamuis demus, quod concedere non poſſumus, hanc eſſe illa maiorem; at negare non eſt integrum, hanc ab illa, tot ſæculorum decurſu, quadantenus temperandam fuiſſe; niſi fortè Deum perpetuo alio miraculo id impedire fingeremus, cuius tamen temperiei in maris ſalſedine nulla hactenus obſeruata veſtigia.

Secunda ſententia, quam Conimbricenſes tribuunt Theophraſto, ſequitúrque Cardanus *lib.* 2. *de ſubtilitate*, *pag.* 96. aſſerit ſalſedinis maris cauſam eſſe fundum, ſeu concauitates ipſas maris, quæ multis in locis ſalſæ ſunt ob venas, & fontes, quin etiam montes ſalis ibi exiſtentes; probatur autem proportionaliter, vt prima, quia non poteſt afferri alia ſufficiens cauſa ſalſedinis maris. Sed huic etiam ſententiæ obſtare videtur, 12. *Salſedinis marina de origine. Secunda ſententia.*

Primò, quòd ſequeretur mare aut magis, aut ſaltem æque ſalſum eſſe, versùs fundum, vbi ſal liquefieret, quàm versùs partem ſuperiorem, contra Ariſtotelem *ſect.* 23. *probl. quaſt.* 30. & 31. & experientiam. *Impugnatur ſecunda ſententia de origine marina ſalſedinis.*

Secundò, quòd maris aquis iampridem diſſolutum eſſet ſal omne in eius fundo exiſtens, etiamſi ibi eſſent maximi montes ſalis, vt ponit Cardanus, nec abnuit Vicomercatus hic, cùm perpuſilla aqua poſſit ſal multum diſſolui, vt notat Scaliger *exerc.* 51. Sed præſtat audire ipſum Scaligerum quàm lepidè, quàm falsè, rideat eo loci hoſce ſalis montes à Cardano inuectos. Prudens, inquit, appoſuiſti montes: quos cùm æternos facias cum maris ſalſedine, dare item eis æternitatis cauſam neceſſariò cogeris. An non vidiſti perpuſilla diſſolui aqua ſalem plurimum? Vnde igitur enaſcentur montes illi inſtaurabiles, quos tanta moles aquarum non abſumat? Vnde reponetur tantundem, quantum contabuerit? quandoquidem ab aqua maris ſaxei montes ipſi exeduntur. At in maris ſinum ex æterno tempore fluentes tot, tantæque humoris illius colluuiones, profectò montes iſtos ſalis euerterint. Quocirca ſalſedinis alia cauſa quærẽda erit. Hæc Scaliger. Denique contra hanc ſententiam facit, magnæ difficultati de ſalſedine maris alias æquè magnas de origine illarum venarum, & fontium, aut etiam montium ſalis ſuperaddi.

Tertia ſententia ſuſtinet ſalſedinem maris oriri tum ex multitudine terreſtrium exhalationum, quæ actione Solis mari permiſcentur, tum ex eo quòd partes aquæ marinæ dulciores, & ſubtiliores eadem actione Solis eleuentur, relictis aliis. Ita philoſophantur peripatetici communiter, duce Ariſtot. *lib.* 2. *Meteor. ſum.* 1. *cap.* 3. quibus ſubſcribit Scaliger *proxime* citatus. Sed vide quàm multa huic obſtent ſententiæ. 13. *Salſedinis marina de origine. Tertia ſententia.*

Primò non apparet vndénam tanta terreſtrium exhalationum multitudo mari aduenire poſſit, quanta requiritur, vt tam ingens aquarum moles ſalſa reddatur. *Impugnatur tertia ſententia de origine ſalſedinis marina, primò.*

Secundò etiamſi prædicta terreſtrium exhalationum multitudo mare imbuere facilè poſſet; ad ſalſedinem tamen requiritur, vt ſiccum, quod humido *Impugnatur ſecundò.*

homido admiſceri debet, coneoquatur, itaut fiat valdè ſubrile,& exactiſſimè cum humido miſceatur. At Solis ardor extra tropicos (vbi tamen etiam ſalſeſcit mare) non eſt tanti, vt terrenos halitus mari permiſtos ita queat concoquete, vt poſtulat ſalſilago.

14. *Impugnatur tertiò.* Tertiò non poteſt teddi diſpar ratio, cur, non vt maria,ita & lacus, & ſtagna, immò & flumina omnia exhalationum admiſtione,ſalſa efficerentur. Reſpondent aliqui primò mare non habere fontes ex Ariſtotele *lib.1. Meteor. ſumm.1. cap.1.* lacus aotem, & flumina propriis fontibus ſemper innouari.Sed hoc nec eſt verũ vniuerſaliter, nam etiam mare alicubi ſontes habet, vt teſtantur ſcriptores fide digni; & etiamſi verum eſſet, non ſatis propterea faceret, tum quia multa ſont ſtagna, quæ ſontes non habent, & tamen ſalſa non ſunt: nec recurri poteſt ad pluuias, quia hæ copioſiores in mare, quàm in ſtagna, etiam adhibita ratione magnitudinis, decidunt, tum quia plurima, & ingentia flumina, quæ in mare continenter influunt, inſtar omnium fonrium eſſe poſſunt. Reſpondent ſecundò, lacus eſſe profundiores mari, & ſolem diutius inſiſtere mari, quàm lacubus, aliiſve aquis. Sed hutum primum non eſt vniuerſaliter verum,nec in fluminibus,& pleriſque ſtagnis locum haber,vt patet.Secundum autem verum quidem illud eſt,ſed non obſtat, quominus & lacus, & aliæ aquæ,ſi minus tantam, quantam mare, at aliquam certè ſalſedinẽ contrahere eadem ratione debeant,cũ tamen pleræque nullã contrahant.

15. *Impugnatur quartò.* Quartò ſi maris ſalſedo ex admixtione exhalationum, & eleuatione partium dulciorum à ſule facta oriretur, mare non ſemper fuiſſet eodem modo ſalſum, ſed ab initio mundi ſuiſſet dulce, deinde paulatim ſalſedinem contraxiſſet; ſed hoc diei non poteſt, tum quia ex nulla conſtat hiſtoria mare minus aliquando ſalſum fuiſſe, quàm nunc ſit;cùm tamen extent hiſtoriæ de rebus, quæ ab origine mundi fuerunt: tum quia ex *Geneſis* 1. liquet, die quinta creatos fuiſſe piſces, & quidem marinos etiam, vt patet ex illis verbis (creauit Deus cete grandia) piſces autem marini in aqua dulci diu viuere non poſſunt, vt pater experientia; & ratio eſt, quia cùm ſint ſolidiotis ſubſtantiæ, requirunt humidum ſicci admixtione valdè temporum, euiuſmodi non eſt aqua dulcis.

Impugnatur quintò. Quintò ſi maris ſalſedo à ſole fieret,vt dictum eſt, ſole eodem modo ſemper agente, mare ſemper ſalſius fieret, non ſecus ac in culinis, continua ignis actione, iuris ſalſedo ſemper intenditur: atque ita ſi mundus æternum durarer, maris ſalſedo infinitum caperet incrementum; atqui hiſtoriarum teſtimonio conſtat mare mundi primordiis, eodem ſemper modo ſalſum fuiſſe.

16. *Impugnatur ſextò.* Sextò graues ſunt exhalationes,terreæ quippe, petent ergo maris fundum;ſalſior ergo erit aqua in fundo, contra Ariſtotelem *ſect. 23. problem. quæſt.*30.& 31. & contra experientiam, qua conſtat tum vrinatorum induſtria,tom vaſis occluſis in maris fundum demiſſis,& ibi artificio quodam recluſis aquam dulcem extrahi.

Impugnatur ſeptimò. Septimò eadem ratione,qua dicitur ſalſum reddi mare,quia partes dulciores aquæ actione Solis eleuantur; videtur etiam poſſe dici, dulce reddi, quia eadem actione Solis eleuantur ex ipſo exhalationes.

Octauò ſiue ex prædicta,ſiue ex alia cauſa maris ſalſitas oriatur, non poteſt afferri ratio, cur tanta dulcis aquæ vi, quanta perpetuò in mare defluit,præſertim hyeme,cùm ſol minùs agit non penitus diluatur,aut certè temperetur. 17. *Impugnatur octauò.*

Ex dictis patet, quocumque te vertas, magnis omnem ſententiam premi difficultatibus. Vt tamen quid probabilius ſtatuendum videatur, aperiamus,

Aduertè primò, ex Ariſtot. *de ſenſu, & ſenſili, cap.* 4. oriri omnes ſapores ex miſtione ſicci, & humidi,ſalſedinem autem gigni ex miſtione ſicci non omnino concocti cum humido, vt docet idem Ariſtot. *lib.2. Meteor. ſum.1. cap.*3. & patet ex ſudore, vrina, & lixiuio, quæ ob talem miſcelam ſalſa, & amara ſunt; nihil enim horum purus humor eſt,ſed aliquid ſicci inconcocti,ſeu caloris vi non omnino euicti,& concocti admixtum babent, quod iis ſalſitatem, & amaritiem impertit.Idem confirmar Ariſtot.*proximè* citatus ex quodam Chaoniæ fonte; ex eius quippe decocta,& frigefacta aqua,vbi humidum vna cum calido euaporarit,effici ſal. 18. *Aduertendũ primò. Saporum materia & ortus.* *Chaoniæ fons.*

Aduerte ſecundũ non quamlibet ſicci minùs concocti cum humido permiſtionem ad ſalſedinem ſufficere,ſed requiri,vt ſicci partes admodũ ſubtiles ſint,& cum humido exactè permiſceantur: hinc enim cinis aquæ admixtus,eam ſalſam non reddit,niſi poſt aliquam concoctionem. 19. *Aduertẽdum ſecundò. Salſedo quid requirat.*

Aduerte tertiò,ambigi nequaquam poſſe,quin multum ſicci terrei incocti, ſeu,quod idem eſt, exhalationum terrearum calidarum quidem, & aduſtarum,non tamen omnino concoctarum mari permiſtum ſit;id enim multa,eaque non dubia euincunt indicia. In primis enim aqua marina calefacit,& exſiccat,vt docent Medici cum Galeno *lib.1.ſimplicium medicam.cap.*4.6.& 7. vtique ob exhalationes calidas,& ſiccas mari permiſtas. Deinde loca maritima ferè ſint minùs frigida, ob eandem rationem. Præterea aqua marina eſt grauior dulci, vt ſcribit Ariſtotel. 2. *Meteor. ſum.* 1. *cap.*3. & patet experientia, quia dulcis ſupernatat, nec aliam ob cauſam marina eſt grauior, niſi ob terreas exhalationes in magna copia admixtas. Inſuper eadem aqua marina eſt etiam craſſior dulci, ideóque ferendis nauibus aptior, ex Ariſtotele *proximè* citato, qui; Craſſities, inquit, differt in tantum, vt naues ab eodem pondere rerom, quæ vehunrur, in fluuiis quidem ferè ſubmergantur, in mari autem mediocriter ſe habeant, & nauigabiliter; quapropter aliqui in fluuiis onerantium naues propter hanc ignorantiam damnum paſſi ſunt, coniectura autem eſt admixti alicuius, quòd craſſior eſt moles. Si enim aliquis aquam ſalſam fecerit valdè, miſcens ſal, ſupernatant oua, etiamſi ſint plena: ferè enim, ſicut lutum fit; tantam babet corpulentam multitudinem mare. Idem autem hoc operantur & circa ſalituras. Si autem eſt, ſicut fabolantur quidam, in Palæſtina tale ſtagnum, in quod ſi quis immiſerit colligatum hominem, aut iumentum, ſupernatat, & non ſubmergitur in aqua, teſtimonium vtique erit aliquot dictis; dicunt enim amarum 20. *Aduertẽdum tertiò. Mari miſceri multas exhalationes terreas.* *Aqua marina vires. Maritima loca cur calidiora. Aqua marina grauior dulci.* *Aqua marina craſſior dulci.* *Aqua marina cur aptiſſima nauigationi.* *Palæſtinæ ſtagnum amarũ eſſe,& dulce.*

ſic

ſic eſſe ſtagnum & ſalſum, vt nullus piſcis innaſcatur; veſtimenta autem purgari, ſi quis, cùm irrigauerit, quaſſauerit. Suot autem & talia ſigna omnia dictorum, quòd ſalſedinem facit corpus aliquod, & terreſtre eſt, quod inexiſtit. Hæc Ariſtot. ex quibus patet etiam, cur facilius quis in mari, quàm in fluuiis innatet. Taodem ſeparatis ab aqua marina partibus terreſtrioribus, ſecernitur etiam ſalſedo, vt patet tum ex puteis ad mare effoſſis, è quibus aqua, quæ tamen à mari deriuatur, ſed per arenas, meatúſque ſubterreaneos percolata partes craſſiores relinquit, dulcis hauritur, tum ex velleribus circa naues expanſis, ex quibus halitu maris madentibus dulcis humor exprimitur, quia aſcendens halitus nihil ferè habet ſicci aduſti permixtum, tum denique ex cereis, vel terreis, ſed non coctis vaſis, quæ occluſa, & in mare demiſſa, dulci aqua replentur, ſubtilioribus maris partibus, per ceræ, vel terræ poros iogredientibus, quod obſeruant Ariſtot. 2. *meteor. ſumm.* 1. *cap.* 3. & Plinius *lib.* 31. *cap.* 6. Sed vndénam tanta halituum terrenorum vis mari ingruit? & à quo ita aduritur, marique permiſcetur, vt illud ſalſum reddat? Pro hac re

Mari, quàm fluuijs facilius innatari.

Aqua dulcis è mari quomodo hauriatur.

21\. *Aduertendum 4. Mari vnde aduenaiant tot exhalationes terreſtres.*

Aduerte quartò halitus mari aduenire, primò ex pluuiis, quæ multas ſemper habent intermixtas exhalationes, vt docet Ariſtot. *loco proximè citato.* Secundò, ex niuibus, riuis, torrentibus, fluminibus, quæ multum terrei ſecum deferunt. Tertiò ex ventis mare agitantibus; eſt quippe ventus exhalatio, ex prædominiu ſicca, circa terram agitata, ex Ariſtot. 2. *meteor. ſumm.* 2. *cap.* 1. Quartò ex fundo ipſo maris, à quo exhalationes terreæ, tum vi Solis, & aſtrorum, tum fluctuum agitatione eleuantur.

22\. *Aduertendum 5. Mare vbi magis abundet terrenis exhalationibus.*

Aduerte quintò, eadem vi Solis prædictas omnes exhalationes attenuari, aduri, & permiſceri, eiúſque ſubtiliores, dulcioréſque partes extrahi potiſſimùm ſub Zona torrida, vbi & mare latiſſimè patet, & ſol fortiùs agit; atque ex ea præcipuè maris parte ſic ſalis ſapore imbuta inſici reliquas per communicationem. Neque eſſe impoſſibile, ſed vero valdè ſimile, tum ſub eadem Zona torrida, tum etiam alibi reperiri in maris fundo certis in locis venas, & fontes ſalis, vt ex ſolutione contrariorum argumentorũ patebit; ex quo totum mare per communicationem magis adhuc ſalis ſapore inficiatur, cùm parum ſalis multum aquæ poſſit inficere.

23\. *Authoris ſententia de origine marinæ ſalſedinis.*

His animaduerſis, ſtatuo probabilius videri ſalſedinem maris, non eſſe à ſolo Deo, initio mundi, mari inditam, vt dicebat prima ſententia, quæ argumentis contra illam allatis ſatis refellitur, ſed generatam partim, & præcipuè vt dicit tertia ſententia, partim etiam vt dicit ſecunda ſententia. Atque hanc ſententiam eò amplector lubentiùs, quò magis eam vides in ſuis arridere Meteoris P. Petro Antonio Rauizzio, clariſſimo noſtræ Societatis Philoſopho, & Theologo; tanti enim viri nomine libuit exornare hoc opuſculum; ex cuius etiam principiis ad argumenta aduerſariorum.

24\. *Reſp. ad 1. contra 2. ſententiam.*

Ad primum contra ſecundam ſententiam reſpondeo, concedi poſſe ſequelam de locis, vbi venæ illæ, & fontes ſalis reperiuntur; neque hoc eſſe contra Ariſtotelem, aut experientiam; quia huiuſmodi loca, reſpectu vaſtitatis maris non multa eſſe, & ob eandem vaſtitatem, & profunditatem non facilè, vbi ſint, cognoſci poſſe veriſimile eſt.

25\. *Reſp. ad 2. contra 2. ſententiam.*

Ad ſecundum dic, ſal impurum, & terræ permiſtum, quale eſſe probabile eſt io prædictis venis, & fontibus, noo ita facilè aquis dilui; vel, datis iis fontibus, per meatus ſubterraneos nouum ſemper ſal mari ſuppeditari; vel certè non inuolui vllam repugnantiam, quominus, vt extra mare multis in locis, ita etiam in maris fundo conſumptis veteribus venis ſalis, gignantur nouæ actione Solis, ſicut in profundiſſimis alicubi terræ viſceribus procreatur aurum, & ipſum ſal lapidis ferè inſtar ſolidum.

26\. *Reſp. ad 3. contra 2. ſententiam.*

Ad tertium reſponſio ferè patet ex dictis. Addi tamen poteſt, ab ipſa etiam terræ, & montium ſuperficie per ſubterraneas vias poſſe fontes, puteos, & venas ſalis in Sicilia, in Calabria, in Hiſpania, in Germania, aliiſque multis in locis erumpentes in mare deriuari, ſicut deriuantur quibuſdam in locis fontes, & flumina aquæ dulcis in medium ipſum mare, vi & impetu quo feruntur dulcedinem ſuam retinentia, ex Plinio *lib.* 2. *cap.* 103. *& lib.* 6. *cap.* 17. Solino *cap.* 30. *Polyhiſtoris*, & hiſtoriis Indicis, de quibus vide, ſi placet, Conimbricenſes *tract.* 10. *meteorologia*, *cap.* 5.

27\. *Reſp. ad 1. 2. & 3. contra 3. ſententiam.*

Ad primum contra tertiam ſententiam, reſponſio patet ex dictis *in aduertendo quarto.*

Ad ſecundum, reſponſio patet ex *aduertendo quinto.*

Ad tertium, reſpondeo lacus communiter non eſſe ſalſos, tum quia venas & fontes ſalis in fundo communiter non habent, tum quia pro ratione ſuæ magnitudinis plus aquæ dulcis continenter recipiunt, quàm mare, vt ex eo patet, qoùd multi emittunt ex ſe flumina, quæ non receperunt, alij maiora emittunt, quàm receperunt, in aliis multæ cernuntur ebullitiones ob fontes è fundo ſcaturientes. Idem proportionaliter dicendum de ipſis fluminibus. De ſtagnis verò, & lacunis, quæ ex pluuialibus aquis, vel fluminum inundationibus colliguntur, nec vllis fontibus, aliiſve dulcibus aquis innouantur, non eſt dubium, quin calore Solis, etiam ſi non omnino ſalſedinem contrahant, quia nec ita Soli expanduntur, vt mare, & breui exſiccantur, inſuaui tamen quodam ſapore afficiantur, quod etiam de lacubus, vt plurimùm, ſaltem comparatione fontium, & fluminum dici poteſt. Quod ſi quis eſt lacus ſalſus, vt de Mexicano in noua Hiſpania, & de Galilæo in Palæſtina multi teſtantur, id vel naturæ ſoli, venis, & fontibus ſalis ſcatenti, vel communicationi cum mari per vias ſubterraneas laxiores, quàm vt per eas aqua marina percolari, & purgari poſſit, tribuendum eſt.

28\. *Reſp. ad 4. contra 3. ſententiam.*

Ad quartum, reſpondeo primò nullum eſſe abſurdum concedere aquam marinam initio mundi per aliquod non longum tempus, quo nec ſol multum agere, nec ſal, de quo *ſuprà*, in mare multum diffundi potuerit, non adeò ſalſam fuiſſe, vt poſtea, & nunc eſt. Nec mirum eſſe, ſi in ſacra hiſtoria à Moyſe conſcripta, qua null[a] putatur antiquior, nulla huius rei mentio facta ſit, cùm multa alia maioris momenti vel breuiſſimè,

Piſces marini an in aqua dulci viuere poſſint.

breuiſſimè, & obſcuriſſimè indicata, vel omnino prætérita fuerint. Neque hinc ſequi piſces marinos non potuiſſe viuere, cùm eorum multæ æquè in aqua dulci, atque in ſalſa viuant; & alioqui cauſa, cur quædam nunc in aqua dulci diu viuere non poſſint, tribui poſſit aſſuetudini, quæ tunc non erat, & animalium naturæ vehementer alteratæ; eſſe autem magnam vim aſſuetudinis, eámque naturæ æquiparari, docet Ariſtot. *lib. de memoria, & reminiſcentia, cap. 3.* id quod fuſiùs *explicat. 7. Ethic. cap.* 10. vbi conſuetudinem, inquit, mutare eſt difficile, quia naturæ perquam ſimilis eſt, quemadmodum etiam Euenus inquit,

Conſuetudinē eſſe alteram naturam.

Conſuetudo quidem rerum tractatio longa eſt:
Quam procedentem naturam dicimus eſſe.

29. Reſpondeo ſecundò nullum item abſurdum eſſe, dicere Deum initio mundi, ſicut mixta perfecta independenter ab actione Solis, aliorúmque agentium naturalium produxit, ita aduſtarum exhalationum admixtione aliquam mari ſalſedinem, independenter ab actione Solis, indidiſſe, vt marinorum piſcium vitæ peculiari prouidentia tantiſper conſuleret, donec vi agentium naturalium, Solis ſcilicet, & ſalis, præſtari idem poſſet.

30. *Reſp. ad 5. contra 3. ſententiam.*

Ad quintum, negatur conſequentia; ſicut enim calor in his inferioribus, licèt à ſole potiſſimùm proueniat, & ſol eodem ferè modo ſemper agat, non tamen in infinitum creſcit, quia frigus terræ, & aquæ reſiſtit, & ſol ipſe acceſſu, & receſſu, multitudine, & paucitate macularum, nuper in eo, tubſpicillij beneficio, deprehenſarum, itémque vaporibus, quos eleuat, calorem valdè variat, ac temperat; ita etiam maris ſalſedo, licèt à ſole, & venis, ac fontibus ſalis modo ſuprà dicto proueniat; non tamen in infinitum creſcit; quia maxima aquæ dulcis copia, quæ in mare ſemper effluit, temperatur. Nec ſol in maria, nec omni anni tempore, eodem modo ſemper agit; vehementiùs enim, vt plurimùm agit in maria, Zonæ torridæ ſubiecta, vel ei propiora, quàm in alia; & æſtate, quàm hyeme, quæ cauſa eſt, cur maria magis ſeptentrionalia, vt Mæotis, Pontus Euxinus, mare Caſpium, & Germanum minùs ſalſa, quàm alia eſſe dicantur; & alia etiam maria communiter minùs ſalſa ſint per hyemem, quàm per æſtatem.

Maria quæ magis, & quæ minus ſalſa.

31. *Reſp. ad 6. contra 3. ſententiam.*

Ad ſextum, reſpondeo exhalationes fundum maris non ita petere, vt non plurimæ ſemper ſint in ſuperiori maris parte, tum propter agitationem eiuſdem maris, quæ non patitur eas ſubſidere, vt videre eſt in cyatho aquæ turbidæ pleno, ſi agitetur, tum propter actionem Solis, qui exhalationes calefaciendo extrahit ad ſuperiora. Dixi, non ita petere, quia negari non poteſt, quin plurimæ exhalationes partim aquæ, in qua ſunt, partim & ſuo frigore, aduentitium calorem, & conſequenter leuitatem expellant, atque ad ſuum ſtatum reductæ fundum petant.

32. *Aquam marinam eſſe in ſummo ſalſam, in fundo dulcem.*

Verùm hinc oritur non leuis dubitatio; ſi enim aqua marina in ſummo eſt ſalſa, in fundo dulcis, vt dictum eſt *in argumento ſexto*; quomodo diximus in aduertendo tertio aquam ſalſam eſſe grauiorem dulci; annon quod grauius eſt, ima petit? Hanc diſſonantiam ſic conciliato, aquam ſalſam eſſe grauiorem dulci, cæteris paribus; ſi enim in dulci ſint multæ partes terreæ, ſeu exhalationes grauiores, vt ex dictis patet illi ineſſe, quæ eſt in fundo maris, illa erit grauior. Sed contrà, quia ſalſum eſt calidius, quàm dulce, ex Ariſtot. *ſect. 23. probl. quæſt.* 30. at quod eſt calidius, eſt etiam leuius. Dic eodem modo, calidius eſſe leuius, cæteris paribus; ſi enim quod eſt calidius, plus habeat terrei admixti, vt habet aqua marina, quæ eſt in ſummo, reſpectu fluminum, non reſpectu eius, quæ in fundo maris, erit grauius, non leuius.

Aquam ſalſam eſſe grauiorem dulci.

Aquam ſalſam eſſe calidiorem dulci.

33. *Reſp. ad 7. contra 3. ſententiam.*

Ad ſeptimum, dic halitus ex mari difficiliùs vi Solis extrahi, tum quia grauiores, tum quia tenaciùs cum humido concreſcunt. Hinc vapor è mari aſcendens eſt dulcis; hinc pluuia, quæ haud dubiè è mari maxima ex parte eleuatur, non ſalſa, ſed dulcis.

Reſp. ad 8. contra 3. ſententiam.

Ad octauum, ſolutio patet ex dictis, præſertim ad quintum.

34. *Salſedinis marinæ finis.*

Atque hæc de marinæ ſalſedinis materia, & efficiente. Sed quid de finali eius cauſa? Vnus è proximis finibus, quorum gratia mare procreatum fuit, eſt, vt ſit piſcium, qui in eo nutriuntur, commune domicilium, & aliquo etiam modo nutrimentum. Conſtat autem, marinos piſces maiori ex parte, extra aquam ſalſam non diu viuere. Itaque vt Deus ob terreſtrium animantium vitam, & commoditatem vnum in locum aquam ſeiunxit, licèt eius natura poſtularet, vt terram vndique ambiret; ita propter aquatilium commoda ſalſedinem mari iniecit, tametſi mare in ſuo naturali ſtatu nullum poſtulet ſaporem. Eſt autem aqua ſalſa ad marinos piſces ſuo modo alendos idonea, quia habet admiſtam quaſi olei pinguedinem. Alter finis eſt nauigatio, ad quam aptior eſt aqua ſalſa, ex Ariſtot. 2. *meteor. ſumm. 1. cap. 3.* tum quia, cùm ſit craſſior, & grauior, multò meliùs nauium pondera ſuſtinet, tum quia eſt calidior, proinde multò minus brumæ frigoribus ſtringitur, quàm amnes, qui dum algore pigreſcunt, nauigiorum curſum, per id tempus, ſolito magis demorantur, vt ait Plutarchus *de cauſis naturalium quæſtionum. quæſt. 7.* Accedit tertiò, ne aqua maris perpetuo Solis calore computreſceret, attribuendam ei fuiſſe ſalſedinem, quæ putredinem inhiberet, vt optimè Conimbricenſes *tract. 10. meteor. cap. 5.* Sed alias marinæ ſalſedinis vtilitates vide apud Dioſcoridem *lib. 5. cap.* 11. alia autem ad aquam ſalſam ſpectantia problemata, apud Ariſtotelem *ſect.* 23.

Aqua ſalſa cur aptior ad alendos marinos piſces.

Salſedinem marinam conferre ad ſalſedinem.

Salſedinis marinæ vtilitates.

35. *Maria omnia num ſint ſalſa.*

Hîc quærat quiſpiam, an omnia maria ſint ſalſa? Ratio dubitandi eſt, primò, quia aliqua eſſe dulcia, conſtat ex dictis ſuprà ad tertium contra ſecundam ſententiam. Secundò, quia Plutarchus *quæſtionum natural. cap.* 9. quærit cur per hyemem ſit minùs amarum guſtatu mare? & congruam reddit rationem eius amaritiei, quam vide, ſi libet. Et S. Iſidorus *lib. 13. originum, cap.* 14. ait mare, ſic appellari ab aquarum amarore. Mare etiam mortuum eſſe amarum ſcribit Ambroſius Floridus *dialogiſmo, de natura maris, cap.* 3. idque ipſum tot ſæculis antè docuit Ariſtoteles ipſe *lib. 2. meteor. ſumm. 1. cap. 3.* Dicendum nihilominus omne mare eſſe ſalſum; hanc enim

Maris etymol.

puto

puto eſſe expreſſam ſententiam Ariſtotelis, qui *loco proximè citato*, Mare, inquit, eſt omnis fluuialis aqua, in nullo enim differt, niſi eò quòd ſalſum ſit, à fluuiis; ſi ergo ſola ſalſedine differt mare à fluuiis, ſequitur omne mare eſſe ſalſum, cùm omne mare differat à fluuiis.

Maria amara cur & quomodo ſint.

36. Neque vrgent obiecta; non primum, quia illa maria per ſe ſalſa ſunt, habent tamen aliquam aduentitiam dulcedinem, merito ingentium fluminum, quæ impetu decurrentia in mare, retinēt ad aliquē tractum, innatam dulcedinem. Neque ſecundū cum reliquis, quæ omnia diluit Ariſtot. *ſect.* 23. *probl. q.* 35. ibi, Cur mare, inquit, ſimul ſalſum, & amarum eſt? An plures eſſe in mari ſapores nihil prohibeat, quippe cùm genus ſalſum amaro coniungit, eſſeque ſimul latiſſimè pateat?

37. Sed maris ſalſugo, & amaror dulceſcat tandem ex caſtaliis vndis, quas melliflua Pontani Muſa *in ſuis meteoris* ſuauiſſimè ita fundit, de maris ſalſedine.

Salſedinis marina deſcriptio ex Pontano.

Vos etiam maris vndiſoni fluitantia monſtra,
Et ſolem rapidum, & latices ſentitis amaros,
Quandoquidem obiectas vrens ſol diū coquit vndas,
Et radijs infeſtas agens Neptunia regna,
Aſſiduè dulces epulat, tenuémque liquorem,
Haurit aquis, ſuccóſque rapit populator amicos
Grata ſequens, ſenſum longè indignatus amarum,
Hinc ſalſus ſapor, atque aſper fluit æquore amaror,
38. *Quippe etiam vt noſtro fluitat de corpore ſudor,*
Ille quidem dulci è Baccho, melliſque liquore
Excluſus venis, etenim ſitis ipſa, caloręque
Lenibus indulgent ſuccis, & amara recuſant.
Quin etiam fama eſt captum telluris amore
Oceanum, tacitos primùm occuluiſſe dolores.
Poſt vbi concepit flammam, penitúſque medullis
Arſit, & ipſa imis hæſere incendia venis,
O quoties primo fixit ſua munera poſti,
Pinxit & è vario non mollia limina flore,
Ac cecinit miſeram lacrymoſa voce querelam,
Longaque per vacuas rupit ſuſpiria rimas,
Inde vbi iam longo patientia victa dolore eſt,
Multa quoque iratus foribus conuitia dixit,
Crudelem & dominam per verba indigna notauit.
Nunc ſupplex veniam petit, & connubia poſcit,
Et thalamum optatum, & ſocij ſua gaudia lecti.
At poſtquam nil dona mouent, promiſſæ magni
Dos pelagi, atque preces fruſtra ceſſere mariti.
Non vlla ſupra ſpes, tum furiatus, & amens
Perculit aduerſam nodoſo verbere Calpen,
Ingemuit, traxitque grauem à radice ruinam
Mons cauus, ille imo victor ciet æquora fundo.
Agmina denſentur campis; tum rupe ſoluta
Irrumpit pelago, & terris inſultat apertis.
At tellus tremefacta metu confugit in altos
Nube caua montes, totóque in vertice ſiſtit.
Exanimem excipiunt Nymphæ, reſouéntq; pauentē;
Vt vires rediere, deóſque exciuit agreſtes,
Et quæ ſit dubijs nota eſt ſententia rebus,
Continuò è medijs terræ penetralibus actam
Alloquitur Saliam, & precibus noua munera iūgit.
Tum Dea conuentu in medio dux ipſa repoſtas
Exoluit venas, totóque è viſcere terra
Eructat ſale ſaxa ſuper ſudantia amaro.
Quidquid vbiq; aſprum egeritur, fluitátq; malignus
Æquora per, ſapor inficiens vndáſque, deóſque
Ipſe etiam Oceanus retro dare ſigna coactus.
Inde manet ſenſu ſapor aſpernandus amaro.

Pontanus de ſalſedine maris.

Sectio IV.

De ſale lacuſtri, ſtagnatico, fluuiali, puteali, fontano, & vrinario.

Sal lacuſtre, ſtagnaticum, fluuiale, puteale, & fontanum, illud eſſe, quod fit ex aqua ſalſa lacus, ſtagni, fluuij, putei, & fontis, ſatis ſuperque vel ſolæ ipſæ voces teſtantur. Hos autem ſales ex ſalſis eiuſmodi aquis obſeruo dupliciter confici; primò, extracta è lacubus, ſtagniſve, fluuiis, puteis, & fontibus, atque in ſalinas ingeſta, ibique ſole ſiccata aqua ſalſa, Plinius *lib.* 31. *c.* 7. & S. Iſidorus *lib.* 16. *originum, cap.* 2. Secundò aqua illa in cortinis ad ignem excocta; de qua re fusè Agricola *lib.* 12. *de re metallica*, exactam deſcribens praxim conficiendi ſal ex omnibus illis aquis; addit autem *pag.* 446. *eiuſd. libri*, omnes, qui dant operam excoquendo ſali in cortinis, capita tantummodo pileolis ſtramineis, & verenda ſubligaculis tegere, cætera nudos incedere præ nimio officinarum æſtu; porrò ſi ligna crementur, vel faſces ramorum, aut virgultorum, ſal prouenire candidum; ſin ſtramina, non rarò ſubnigrum; quòd eorum fauillæ cum fumo in operculum ſublatæ, rurſus decidant in aquas, eáſque nigrore inficiant. Modum autem conficiendi ſalis, ex ſalſis aquis, quæ feruentes ex terra effluunt, exhibet idem auctor *pag.* 448. *eiuſd. libri.* 1.

Sal ex ſalſis aquis dupliciter fieri.

Sal conficientes in cortinis nudos incedere.

Sal candidū, & nigrum quando proueniat.

Vnde autem fontes, ſtagna, lacunæ, trahant illam ſalſedinem, eleganter docuit Pontanus *in ſuis meteoris*, vbi de amaris fontibus,

Hinc etiam ſalſum fontes traxere ſaporem.

Salſedinis fontium, & lacuum cauſa.

Sed cætera huius Poëtæ carmina, de origine ſalis, retulimus *ſupra lib.* 1. *cap.* 6. *ſect.* 11. *mem.* 12. vbi de aquarum ſaporibus.

Ergo nil ſupereſt aliud, quàm breuiter, & veluti hiſtoricè, recenſere, qui lacus, qui fluuij, qui putei, qui fontes ſalſedinis fama celebrentur.

Ducto autem à lacubus initio, quos hic cum ſtagnis confundimus, Plin. *lib.* 31. *c.* 7. Sal, inquit, ſiccatur in lacu Tarentino æſtiuis Solibus, totúmque ſtagnum in ſalem abit, modicum alioquin, altitudine genua non excedens. Item in Sicilia, in lacu, qui Cocanicus vocatur, & alio iuxta Gelam; horum extremitates tantùm inareſcunt, ſicut in Phrygia, Cappadocia, Aſpendi, vbi largiùs coquitur, & vſque ad medium lacum. Aliud etiam in eo mirabile, quòd tantundem noctu ſubuenit, quātū die auferas. In Bactris duo lacus vaſti, alter ad Scythas verſus, alter ad Arios, ſale æſtuant. Sicut ad Cittiū in Cypro, & circa Memphin, extrahunt lacu, dein ſole ſiccant. Sunt & in Africa lacus, & quidem turbidi, ſalem ferentes. Hæc Plinius, quæ omnia etiā refert Matthiolus *in lib.* 5. *Dioſcoridis, c.* 88. His Galenus *lib.* 11. *ſimplic. medicam. c. de ſale*, addit lacum, ſeu ſtagnum Tragaſium, cuius ſal ſcribit eſſe eiuſdem ſpeciei cum marino, nec eſſe eum lacum procul à Sminthio. Eiuſdem Tragaſij meminit Matthiolus *proximè* citatus. Agricola *lib.* 3. *de natura foſſilium, ſub initium.* Lacus, inquit, in ſalem mutatur, vel ſale æſtuat. 3. In ſalem vertitur diuerſo modo. nam aut totus, vt in Apulia Tarentinus, & in Æolide Tragaſæus, qui eſt iuxta Amaxitum, non longè à Smintheo Templo; aut medius, vt in Phrygia dictus Tatta,

2. *Lacus ſalſi qui.*

Stagna ſalſa quæ.

Lacus Tarentinus, Cocanicus, & Aſpendi.

Lacus Tragaſius.

Sal Tartaus. vnde ſal Tartæus, in Cappadocia, in Pamphylia. Aſpendi; aut eius extremitates, vt in Sicilia Cocanici, & alterius iuxta Gelam; æſtuat verò ſale lacus in Cypro ad Citrium, in Iudæa *Aſphaltites.* Aſphaltites, cuius ſal *Sal Sodomenus.* Sodomenus vocatur; in Bactris duo vaſti, alter ad Scythas verſùs, alter ad Arios, in Ægypto vnus circa Memphin, in Africa plures. Idem Agricola *lib. 1. de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, pag. 95.* Lacus, inquit, multi ſunt ſalſi; in Germania vnus inter Srapclam, & Seburgum; cùm enim duo ſint finitimi, alter ſalſus eſt, dulcis alter. Salſus etiam in Italia eſt Tarentinus; tres in Sicilia, Cocanicus, & *Lacus Agrigentinus.* Agrigentinus, ac tertius iuxta Gelam; rurſus vnus inter Leucadem, & Ambraciom ſinum, cui nomen Myrtuntius; circa Mæotides paludes, qui aliquot ſtadia diſtat à Cherſoneſitarum muro: in Phrygia Tartæus; in Cypro iuxta Citrium: in Cappadociæ parte, Dacia dicta; in Pamphylia Aſpendi; inter Laodiceam, & Apamiam; in Armenia, qui *Lacus Mantianus.* Mantianus vocatur, omnium maximus: in Media Atropatia, cui ſputa nomen eſt: in Babylonia *Lacus Thopetis.* Thopetis, in quem Tigris labitur; duo in Bactris, vnus ad Scythas verſùs, alter ad Arios. Rurſus vnus ad Pytholai promontorium maris rubri; in Iudæa Aſphaltites: in Ægypto circa Memphin; in Cyrenaica regione, non longè ab Ammonis oraculo; in inſula ſinus, qui Heſperium cornu dicitur. Hæc Agricola *de lacubus ſalis*, quos etiam omnes commemorant Conimbricenſes *tract. 10. meteor. cap. 3.*

4\. *Amnes ſalſi.* Sed veniamus ad amnes ſale inſignes. De qua re Plinius *lib. 31. cap. 7.* Sed & ſumma, inquit, fluminum denſantur in ſalem, amne reliquo veluti ſub gelu fluente, vt apud Caſpias portas, quæ ſalis flumina appellantur. Item circa Mardos, & *Ochus, & Oxus flum. ſale inſignes.* Armenios. Præterea apud Bactros amnis Ochus, & Oxus, ex oppoſitis montibus deferunt ſalis ramenta. Hæc Plinius *ibi*, quem ſequuntur Matthiolus *in cap. 88. lib. 5.* Dioſcoridis, Conimbricenſes *tract. 10. meteor. cap. 3.* & Agricola *lib. 3. de nat. foſſilium, ſub initium.* Plura etiam flumina denſari in ſal, concedit Iſidorus *lib. 16. originum, cap. 2.* Idem Agricola *lib. 1. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag. 95.* Amnes, inquit, ſalſi ſunt in Hiſpania aliquot, id quod Strabo tradit; in Sicilia, quod Vitruuius, Himeræ altera pars, quæ ſalſas Selinuntis aquas combibit; vnus in Caria, vbi Neptuni templum; plures apud Caſpias portas, atque circa Mardos, & Armenios; apud Bactros Ochus, & Oxus; eſt etiam flumen ſalſum non longè ab Euphratis oſtio, quod præcluſerunt Orcheni.

5\. *Putei ſalſi.* Quod ſpectat ad puteos ſalſos Plinius *lib. 31. cap. 7.* Sal, inquit, fit & è puteis in ſalinas ingeſtis. Prima denſatio Babylone in bitumen liquidum cogitur, oleo ſimile, quo & in lucernis vtuntur; hoc detracto ſubeſt ſal. Et in Cappadocia è puteis, ac fonte aquam in ſalinas ingerunt. Agricola *lib. 1. de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, pag. 94. & 95.* aſſerit in Hiſpania eſſe puteos ſalſos; item in Italia in Volaterrano, & in Cappadocia. Hos & alios commemorant Conimbricenſes *tract. 10. meteor. cap 4.*

6\. *Fontes ſalſi. Fontes Pegaſæi.* De fontibus ſalſis, Plinius *lib. 31. cap. 7.* Sal, inquit, ferunt calidi fontes, ſicut Pegaſæi. In Chaonia excoquunt aquam ex fonte, refrigerandóque ſalem faciunt inertem, nec candidum. Idem de hoc fonte Chaoniæ affirmat Ariſtot. *lib. 2. meteor. ſumm. 1. c. 3.* Agricola *lib. 1. de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, pag. 94. & 95.* Salſulæ, inquit, fons eſt in *Salſulæ fons.* Narbonenſi prouincia, ſalſior mari. Germania plurimùm ſcatet aquis ſalſis, quarum aliquot fontes nobilibus oppidis decoros, ob id Halas, vocabulo à Græcis deducto noſtri nominant; vt *Fons ſalſior mari.* Halam Hermundurorum, quæ eſt ad Salam fluuium: Halam Sueuiæ, quæ ad Cocherum: Halam Rhetiæ primæ, quæ ad OEnum. Sunt alij prætereа ſalſi fontes non pauci in Saxonia, vt Luneburgi, cæteris nobiliores; ſub Deſtero monte ad *Fontes ſalſi in Saxonia.* oppidum Minder: Staſphurdi ad Bodam fluuium, & in nonnullis aliis locis, quos ſalzas vocant. Quin etiã in Toringia in oppido, quod ex Frãcis nomen reperit. In Chattorũ quoque regione ad Verram Aldendorfi fons eſt ſalſus; & in Tribochis ad quintum lapidem à Fulda oppido. Hi autem fontes multò maxima ex parte, aut ad putei modum ſunt incluſi, vt ſemper aquarum copiam ſuppeditare poſſint, aut re vera ſunt putei, atque ex eorum ferè omnium aquis ſal excoquitur. In ſinu etiam maris Adriatici, vbi vergit ad Aquileiam, ſeptem ſunt fontes, omnes, vno excepto, ſalſi; in ditione Senenſi ad ſanctum Quiricum *Fons ſalſus Senis.* fons aquam ſalſam effundit. Et in Illyria eſt Salſulæ fons in finibus Autiatarum, & Ardiæorum. Hæc Agricola. Notat quoque Albertus Magnus *lib. 5. miner. c. 2.* in diuerſis Theutoniæ partibus eſſe *Fontes ſalſi Theutoniæ.* plures huiuſmodi fontes ſalſos, ex quorum aquis coquatur ſal bonum. Et Pomponius Mela *lib. 2. de ſitu orbis, c. 5.* ſcribit in Gallia Narbonenſi eſſe fontem Salſulæ, non dulcibus, ſed ſalſioribus, quàm marinæ ſint, aquis defluentem. De fontibus *Fontes Pegaſæi.* Pegaſæis vide Agricolam *lib. 3. foſſilium, initio.*

Reſtat ſal vrinarium, quod ex vrina hominis, & præcipuè puerorum excoqui per chymicas operationes ſublimationis, & diſtillationis, obſeruat Albertus Magnus *proximè* citatus. 7.

Sectio V.

De ſale terreno, foſſili, arenario, ammoniaco, armeniaco, armoniaco, & montano.

SVccum ſalis aut natura gignit, aut ars facit; à natura generatus reperitur vel in terra, vel extra terram; in terra repertus aut ceditur in montibus; aut è campis effoditur; aut ex iiſdem eximitur arenis, quibus tegitur, priùs remotis; extra terram natiuus reperitur aut in fonte, aut in fluuio, aut in lacu, aut ad mare. Agricola *lib. 3. de natura foſſilium, ſub initium.* Ex his duobus natiuis ſalis generibus, illud quod fit extra terram, duæ, quæ proximè præceſſere, complexæ ſunt ſectiones: supereſt ergo id, quod reperitur in terra, meritóque proinde impræſentiarum vocatur terrenum. De *Sal terrenus qui.* hoc Plinius *lib. 31. cap. 7.* Sal, inquit, effoditur & è terra, vt palàm eſt humore denſato in Cappadocia: ibi quidem ceditur ſpecularium lapidum modo. Idem notat cum Plinio Matthiolus *in lib. 5. Dioſcoridis, cap. 88.* Hoc autem terrenum *Salis terreni diuiſio.* aut ceditur, aut effoditur, aut eximitur; ceditur 1.

ex

ex montibus è campis effoditor, eruiror ex arenis. Agricola *ibid.* verùm ſiue cæduum ſit, ſiue foſſile, ſiue alio modo vocetur, vſus obtinuit, cuius luculentus eſt teſtis Galenus *lib. 11. ſimplic. medic. c. de ſale*, vt foſſile generali qoadam ratione appelletur, ſal quodcunque in terra à natura productum ea nota ab illis ſalibus ſectetum, quæ ex marinis, aliiſque ſalſis aquis, ſole, vel igne cooreſcunt. Non eſt autem negligendum id quod monet Agricola *lib. 12. de re metallica, cap. 447. de ſale foſſili generatim*, nempe in locis, in quibus ſal effoditur, eius impura fragmenta, & ramenta coniici in aquam dulcem, ipſámque decoctam in ſal ſpiſſati.

Sal foſſilis qui.

2. De cæduo, & foſſili ſale, Plinius *lib. 31. cap. 7.* Sunt, inquit, & montes natiui ſalis, vt in Iodis Oromenus, in quo lapidicinarum modo cæditur renaſcens; maiúſque Regum vectigal ex eo eſt, quàm ex auro, atque margaritis. Effoditur & è terra, in Cappadocia. Ibi quidem cæditur ſpecularium lapidum modo. In Hiſpania quoque citeriore Egelaſtæ æditur, glebis penè tranſlucentibus, cui iam pridem palma à pleriſque Medicis inter omnia ſalis genera perhibetur. Africa circa Vticam conſtruit aceruos ſalis ad collium ſpeciem; qui vbi ſole, lunáque induruere, nullo humore liqueſcunt, vixque etiam ferro cæduntur. Solinus etiam *Polyhiſtoris, cap. 11.* & S. Iſidorus *lib. 16. originum, cap. 2.* cædui, & foſſilis ſalis meminere; ſed fuſiùs Agricola *lib. 3. de natura foſſilium, ſub initium*, vbi, Salis, inquit, montes multi, & illuſtres ſunt in orbe terrarum. In Germania iuxta Seburgum, & lacum ſalſum, quà itur versùs Septentriones; eiuſdem cautes exiſtunt ad Caſpias portas; ſed neutro in loco cæditur; quòd ex hoc effluant fluuij, qui ſalis deferunt ramenta; illi finitimæ regiones ſiut, quæ puteos habent ſalſos; è quibus artifices ſalis conficiendi tam affluentes aquas hauriunt, vt foſſili facilè carere poſſiut; at cæditur copioſiùs in Carpato monte, qua parte eum Sibenburgij, Ceculique incolunt, Salzeburgi, Torrenburgi, Aderhellæ, Halæ ad OEnum; cæditur in Germania prima iuxta Thuſam. oppidum; cæditur in Germaniæ quodam monte, vt Oneſicritus tradit, in Oromeno Indiæ, & in Africæ montibus, apud Amanientes. Effoditur verò è campis in ea Sarmatiæ parte, qoam hodie Poloniam vocamus, tribus io locis. Primos, qui nuperrimè cœptus eſt effodi, ad ſecundum ferè lapidem abeſt à Cracouia: alter, cuius oppidum Veliſcum nominant, ab eadem diſtat circiter octo millia paſſuum; tertius, cuius oppidum Bnchniam, circiter 30. Quin etiam ſal Staſphurdi in Saxonibus fodi poſſet; nam & æſtiuo tempore campi ſale aſperſi videntur eſſe, & ſemper effluunt ſalſæ. Effoditur præterea Colomæ, quod eſt in confiniis Rutenorum, atque Valachorum. Similiter duobus in locis Cappadociæ; quorum alter eſt ad Colopenam, & Camiſenam oppida, propinqua Armeniæ minori; alter in regione Ximena; è quo loco Halys fluuius nomen inueniſſe Straboni videtur. Effoditur præterea in Britanis, vt Ambroſius ſcribit: in Hiſpania citeriore Egelaſtæ, vt Plinius: in Arabibus, vt Poſidonius; in Meroe inſula, vt Strabo. Hæc Agricola *de ſale cæduo, & foſſili.*

Sal cæduus, & foſſilis.
Salis montes.
Salis colles.
3. *Salis montes.*
Salis ramenta deferentes fluuij.
Sal cæduus in Germania.
Sal foſſilis Sarmatiæ.
Sal foſſilis alibi.

4. De ammoniaco, ſeu arenatio ſale, aliqua prænotabimus ex Plinio *lib. 31. c. 7.* Iſidoro *lib. 16. c. 2.* Matthiolo *in lib. 5. Dioſcoridis, c. 88.* Alberto Magno *lib. 5. mineral. cap. 2.* Dioſcoride *lib. 5. cap. 80.* Agricola *lib. 3. de nat. foſſilium, pag. 201.* & Braſauolo *in examine ſalium, pag. 481.*

Sal ammoniacus, ſeu arenarius.

Ex Plinio. Inter Ægyptum, & Arabiam, etiam ſqualentibus locis, cœpium eſt inueniri ſal, detractis arenis; qualiter & per Africæ ſitientia vſque ad Ammonis oraculum. Id quidem creſcens cum Luna noctibus. Nam Cyrenaici tractus nobilitantur ammoniaco, & ipſo, quia ſub arenis inueniatur, appellato. Simile eſt colore alumini, quod ſchiſton vocant, longis glebis, neque perlucidis, ingratum ſapore, ſed medicinæ vtile. Probatur quàm maximè perſpicuum, rectis ſciſſuris. Inſigne de eo proditur, quòd leuiſſimum intra ſpecus ſuos, in lucem vniuerſam prolatum, vix credibili pondere ingraueſcat. Cauſa euidens, cuniculorum ſpiritu madido ſic adiuuante molientes, vt adiuuant aquæ. Adulteratur Siculo, quem Cocanicum appellauimus, necnon & Cyprio mirè ſimili.

Sal ammoniacus Plinio.

5. Ex Iſidoro. Alibi quoque ſal dettactis arenis colligitur, creſcens cum Lunæ noctibus: nam in Cyrenea ammoniacum ſub arenis inuenitur.

Sal ammoniacus Iſidoro.

Ex Dioſcoride. In toto ſalis genere efficaciſſimus eſt foſſilis, communitérque in hoc, qui candidus, pellucidus, denſus, concretione ſua æqualis, nec lapidoſus eſt. Priuatim verò genere ammoniacus, ideſt, arenarius, ſciſſilis, venis per longitudinem rectis.

Sal ammoniacus Dioſcoridi.

Ex Agricola. Sub arenis inuenitur iuxta Peluſium in Ægypto, inter eandem, & Arabiam, in regione Cyrenaica, in ſitientibus Africæ locis; qui ſal omnis cùm ammoniacus dici poſſet, Cyrenaicus id nomen pro ſuo vendicauit.

Sal ammoniacus Agricolæ.

6. Ex Braſauolo. Sal ammoniacus, ſeu arenarius, ita appellatur, quia ſub arena inuenitur in Africa, apud Ammonis oraculum, vbi loca ſitientiſſima ſunt, & in Cyrenaica regione. Ibi arena defoſſa, fruſta ſalis oblonga, extrànigra, vel æruginoſa, intos alba, & ad ſimilitudinem aluminis ſciſſilis, non multùm lucet, & adeò ſalſus eſt, vt ingrato ſapore guſtetur, tamen medicinæ vtilis pro balanis fingendis in difficilioribus morbis, quibus opus eſt ad oppoſita deriuare. Venetiis emes, quamuis ex Germania ſimile genus ſalis portetur, qui ſapore ingrato adeò ſalit, vt eo pro ammoniaco vtamur. Quidam hunc ſalem vocant Armeniacum, quòd ex Armenia portetur; ſed perperam. nam, vt dixi, ammoniacus, ſeu arenarius ab arenis, è quibus eruitur, eſt appellandus.

Sal ammoniacus Braſauolo.

7. Ex Matthiolo. Ammoniacus ſal, qui legitimus ſit, ad nos conuehi deſiit; quippe factitius, adulterinúſque eſt, qui paſſim in ſeplaſiariorum officinis venditur, plerunque è Germania allatus, nigricantibus exteriùs glebis. Non deſunt tamen, qui credant conflari hunc ex camelorum vrinis, artificio quodam concretis. Sed cur his adſtipulari debeam, non equidem video, præſertim cùm Germania, vnde Venetias cõuehitur factitius, camelos nõ habeat. Seplaſiarij, paritérque chymiſtæ ſal Armeniacum appellant, quòd fortaſſe exiſtimeot ex Armenia adferri, vbi innumeri ſunt camelorũ greges. Sed iſti, mea quidem

Sal ammoniacus Matthiolo.
Sal armeniacus Matthiolo.

 ſententia,

ſententia, hallucinantur. Serapio ſcribit ſalem ammoniacum fieri è lapidibus duriſſimis, & tranſlucidis. Sed & is fallitur, meo iudicio; ſiquidem Ammoniaci nomen non aliunde ſibi comparauit, quàm ab arena, quæ ἄμμ☉ Græcis dicitur, ſub qua in laminas concretus, inuenitur in Cyrenaica regione.

Sal armoniacus Alberto Magno.

8. De ſale armoniaco (quo nomine appellatur ab Albertus Magno) nihil aliud occurrit, quàm ſuſpicari illud videri eſſe, quod ex errore à pleriſque dicitur armeniacum, cùm tamen ſit dicendum ammoniacum, vt diximus. Quod autem *ſuprà* notaui de oraculo Ammonis, intellige de Ioue, qui in deſertis Libyæ ſub arietis forma colebatur, & ab arenis Ammon dicebatur, quòd eius Templum eſſet in arenis.

Ammonis oraculum quod.

Sal montanus.

9. De ſale montano, præter ea, quæ de ſalis montibus, & collibus diximus *num. 1. & 3. huius ſect.* quibus etiam ſubſcribunt Iſidorus *lib. 16. c. 2.* & Matthiolus *in lib. 5. Dioſcoridis, c. 88.* notatu ſunt digna, quæ ea de re retulimus *ſect. 1. huius cap. n. 6.* ex Polyhiſtore Solini *cap. 11. & 41.* His verò liceat addere, quæ obſeruarunt plerique alij. Braſauolus *in examine ſalium, initio*, In Germaniæ, inquit, aliquibus partibus, Pannoniæque foſſili ſale, atque metallicu veſcuntur. Montes vſque ad duo milliaria in profundum excauant, ſurſum ingentes ſalis maſſas funibus trahentes. Saxeus dicitur hic ſal, & marmoreus, ferreis piſtillis teritur, & optimè ſalit; probatur in hoc genere, qui candidus, pellucidus, & denſus. Ex colloquio autem decimooctauo Maioli obſeruo, in Hiſpaniæ Alpibus circa Iberum eſſe montes ex ſale. In minore Polonia ſal ſolidum lapidea duritie inſtar ingentium ſaxorum in ſubterraneis ſpecubus altè, latéque excauatis ferro exſcindi, & mola teri ad hominum vſum. Saxa ingentia è ſale, ſcopulorum inſtar, circa littora S. Michaëlis in orbe nouo comperta eſſe ab iis, qui eò nauigarunt. In Africa, & Arabia eſſe montes ſalis, ex quo muri, & domus conſtruantur. In oppidu Gerra, in ſinu Capæo Arabici maris turres eſſe ſtructas è quadratis ſalis molibus. Circa Vticam in Africa conſtitui aceruos pulueris ſalis ad collium ſpeciem, qui vbi ſole, lunáque indurnere, nullo humore liqueſcunt, vixque etiam ferro cæduntur. Ormutium, inſulam Perſici ſinus, totam, quanta eſt, è ſale conſtare, fluerêque perpetuò, atque in montes concreſcere, adeóque ſal illud mordax eſſe, vt præ maximo acumine, quicquid eo conditur, abſumitur; nullam proinde in inſula naſci herbam, auem nullam, neque feram, immò nec cicures animantes, fontem nullum potabilem eſſe, & totam inſulam tanto feruere æſtu, vt indigenæ perpetuò in aquis degant, toto corpore, collo tenus, immerſo.

Salis montes. *Sal metallicus.* *Sal ſaxeus.* *Sal marmoreus.* *Salis montes ex quo muri, & domus extruuntur.* *Ormutij inſula tota ex ſale.*

Sectio VI.

De ſale lignario, ſeu carbonario, ſale bituminoſo, ſale naphthico, ſalis fauilla, ſalis flore, & ſalis ſpuma.

Sal ex lignis Tacito, & Lipſio.

1. POſſe ex lignis combuſtis confici ſal, memoria prodidere grauiſſimi ſcriptores. Tacitus *lib. 13. Annalium, ad calcem*, Inter Hermunduros, inquit, Cattóſque certatum magno prælio, dum flumen gignendo ſale fœcundum, & conterminum vi trahunt, ſuper libidinem cuncta armis agendi, religione inſita, eos maximè locos propinquare cœlo, precéſque mortalium a Diis nuſquam propiùs audiri. Inde indulgentia numinum illo in amne, illiſque ſyluis ſalem prouenire, non vt alias apud gentes, eluuie maris areſcente, ſed vnda ſuper ardentem arborum ſtruem fuſa, contrariis in ſe elementis, igne atque aquis, concreta. Lipſius *in hunc Taciti locum*, ſcribit in Gallia Tranſalpina eſſe aliquas regiones, quæ ſalem nec foſſitium, nec maritimum habeant, ſed ex quibuſdam lignis combuſtis, carbonibus ſalſis pro eo vtantur. Plinius *lib. 31. cap. 7.* Gallicæ, inquit, Germaniæque ardentibus lignis aquam ſalſam infundunt. Hiſpaniæ quadam ſui parte è puteis hauriunt, muriam appellant: & illi quidem etiam lignum referre arbitrantur. Quercus optima, vt quæ per ſe cinere ſincero vim ſalis reddat; alibi corylus laudatur; ita infuſo liquore ſalſo, carbo etiam in ſalem vertitur. Quicunque ligno confit ſal, niger eſt. Agricola *lib. 12. de re metallica, pag. 450.* Eos autem, qui ſalem ardentibus lignis, aquas ſalſas infundendo conficiunt, foſſas, in quibus collocent ligna, facere oportet; quas conuenit eſſe longas pedes duodecim, latas ſeptem, altas duos, & dimidium, ne aquæ infuſæ effluant; vndique lapidibus ſalſis, quàm primùm haberi poſſint, conſtructas, vt nec aquas ſorbeant, neque terra ex earum fronte, tergo, lateribus decidat. Sed quoniam carbones vnà cum liquore ſalſo mutantur in ſalem, Hiſpani etiam lignum referre arbitrantur. Quercus optima, vt quæ per ſe cinere ſincero vim ſalis reddat. Alibi corylus laudatur. Attamen ſal, quicunque ligno confit, non multùm probatur, quòd niger ſit, & parū ſincerus: quocirca iſta ſalis conficiendi ratio à Germanis, & Hiſpanis repudiata. Idem *lib. 3. de nat. foſſil. pag. 202.* repetit nigrum eſſe ſalem, qui fiat è ligno.

Sal ex lignis Plinio. *Sal ex lignis Agricolæ.* *Sali conficiendo ligna quæ aptiora.* *Salem, qui fit ex lignis, nigrum eſſe.*

2. De ſale bituminoſo, Plinius *lib. 31. c. 7.* auctor eſt, Babylone cogi bitumen liquidum, oleo ſimile, quo & in lucernis vtantur; & hoc detracto ſubeſſe ſal. Idem ſcribit Braſauolus *in examine ſalium, pag. 489.* vbi tamen hoc ſal appellat naphthicum. Albertus etiam Magnus *lib. 5. miner. cap. 2.* ait ſal naphthicum eſſe nigrum ob admixtam naphtham, ideóque cùm ſuffitur, albeſcere, quippe cùm liqueſcens naphtha ab eo excernatur. Matthiolus quoque *in lib. 5. Dioſcoridis, cap. 88.* meminit ſalis naphthici, illúdque cæteris præfert ſalibus.

Sal bituminoſus. *Sal naphthicus.*

3. De ſalis fauilla, & flore ſic habeto. Plinius *lib. 31. cap. 7.* Salinarum, inquit, ſinceritas fecit ſuam differentiam quadam fauilla ſalis, quæ leuiſſima ex eo eſt, & candidiſſima; appellatur & flos ſalis, in totum diuerſa res, humidiotíſque naturæ, & crocei coloris, aut rufi, veluti rubigo ſalis; odore quoque ingrato, ceu gari, diſſentiens à ſale non modò à ſpuma. Ægyptus inuenit, videtúrque Nilo deferri. Et fontibus tamen quibuſdam innatat. Optimum ex eo quod olei quandam pinguitudinem reddit. Eſt enim etiam in ſale pinguitudo, quod miremur. Adulteratur autem, tingitúrque rubrica, aut plerunque teſta trita; qui fucus

Salis fauilla. *Salis flos.*

aqua

aqua deprehenditur, diluente factitium colorem, cùm verus ille non niſi oleo reſoluatur, & vnguentarij propter colorem eo maximè vtantur. Hæc Plinius *ibi*, & Matthiolus *in lib. 5. Dioſcoridis, cap.* 88. quibus duo addit Matthiolus; *Salis flos.* primum, colorem rufæ rubiginis inſtar pictoribus expeti, è Germaniæ ſalinis aduectum, & cum fortè florem ipſum ſalis eſſe, quòd colore, & ſapore illi non obſcurè reſpondeat; vulgò autem *Morello di ſale.* appellari *Morello di ſale*; alterum, ſibi non conſtare, quid veteribus fuerit flos ſalis. Dioſcorides *lib. 5. cap.* 83. Defertur, inquit, Nilo Ægypti flumine ſalis flos. Innatat & paludibus quibuſdam. Probatur qui ſit croceo colore, odore ingrato, ceu gari, nonnunquam etiam grauiore; maiore in guſtu erodendi vi, cum pinguetudine aliqua. Improbatur qui rubricæ colore rubet, grumoſúſque eſt. Sincerus oleo tantùm diluitur. Adulteratus iniecta aqua, defluente colore reſoluitur. Galenus *lib. 11. ſimplicium medicam. ſub finem*, teſta- *Salis flos tenuior ſale vſto.* tur ſalem floris eſſe medicamen liquidum, tenuius etiam ſale vſto; tum aeris qualitatis, & admodum digerentis facultatis. Aliter de flore ſalis philoſophatur Braſauolus, de cuius ſententia mox *ſect. ſequenti*.

4. *Salis ſpuma.* Supereſt ſalis ſpuma, quæ, teſte Dioſcoride *lib. 5. cap.* 81. nihil eſt aliud, quàm ſpumoſa maris lanugo; inuenitúrque in ſaxis eaſdem ſali vires habens. De eadem Matthiolus *in lib. 5. Dioſcoridis, cap.* 88. Salis, inquit, ſpumam pluries legi quibuſdam in ſcopulis Tyrrheni maris. Cùm enim procella exoritur, intumeſcitque pelagus, ſpumantes aquæ in altum ſublatæ, ſcopulorum cauitates replent; quo fit, vt ibi ſub diu remanentes ſolibus, & rore, æſtiuis caloribus, in ſalem album concreſcant. Plura de hac ſpuma, ex Plinio, Iſidoro, & Agricola diximus *Maris ſpuma.* *ſuprà ſect. 3. huius cap. num.* 2. vbi etiam ex Agricola adnotauimus, ſalis ſpumam, poſſe rectè quoque appellari, maris ſpumam. De eadem ſpuma vide Galenum *lib. 11. ſimplic. medic. in fine.*

Sectio VII.

De ſale gemmæ, ſeu cryſtallino, ſale Alchali, ſale Indo, ſale Sodæ, & ſale Tartari.

1. *Sal gemmæ.* AVdiamus primùm, de ſale gemmæ quid ſcribant auctores. Albertus Magnus *lib. 5. mineralium, cap.* 2. ait ſal gemmæ, ſiue, quod idem eſt, ſal cryſtallinum, abundantiſſimè inueniri in Hungaria, eſſe pellucidum, facilè radi in puluerem, & craſſorum humorum eſſe conſumptiuum. Matthiolus *in cap. 88. lib. 5. Dioſcoridis*, *Sal cryſtallinus.* Foſſitium, inquit, ſalem officinæ, Arabas ſecutæ, ſalem gemmæ vocant. Huius fodinas vidimus apud Calabros agentes, loco, qui vulgò dicitur *Altomonte*, vbi lapidum modo exciditur, tranſlucidus cryſtalli modo. Hic in ignem coniectus, præter cæterorum naturam nec diſſilit, nec crepitat, ſed vt ferrum igneſcit. Agricola *lib. 3. foſſilium, pag.* 202. & 203. obſeruat ſalem Dacicum eſſe figuræ quadratæ, & adeò interdum pellucere, vt cum quauis cryſtallo de facilitate tranſlucida certare poſſit; rectéque talem gemmam dici. Braſauolus *in examine ſalium, initio*, In Germania, inquit, vbi ſalem effodiunt, & Pannonia, quandoque inter globos ſalis ingentes, aliqua ſalis gemmæ portio ſex, octo, & quindecim librarum plus, minus inuenitur; hic verò eſt perfectiſſimus ſal foſſilis, & velut flos eius, qui rarus, & paucus in tam magnis, & frequentibus maſſis inuenitur, propterea gemma dicitur. Ex Germania Venetias comportatur. Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate, pag.* 164. Sal, inquit, gemma ſplendet cryſtalli in morem, acutiùs ſale factitio.

De ſale Alchali, cui etiam nomen, ſal Sodæ, 2. *Sal Alchali.*
& alumen catinum, hæc occurrunt notatu digna.

Ex Matthiolo *in librum 5. Dioſcoridis, cap.* 81. *Alumen catinum eſt idē cum ſale Alchali.*
Alumen, quod catinum appellant, ex cuiuſdam plantæ cinere, chali Mauritanis vocatæ, conficitur, ad vitra in fornacibus expurganda. Plantam hanc nos vulgò vocamus Soda. Prouenit hæc in littoribus maris, ſalſo admodum ſapore. Idem *cap. 88. eiuſd. libri*. Venit, inquit, in Medicorum vſum ſal, quem Arabes Alchali cognominant, item alumen catinum.

Ex Cardano *lib. 5. de ſubtilitate, pag.* 165. Inter *Sal ſoda idem eſſe cum ſale Alchali & alumine catino.*
ſalis genera, ſal chali, ſeu alumen catina reponi ſolet, nitri non ſolùm medicamentum, vt quod ductile efficiat, ſed etiam materia. Aduehitur ex Oriente; ſed Braſauolus Ferratienſis affirmat ex herba fieri poſſe optimum, quæ iuxta Comaclum in ripa ſalſarum aquarum exoritur. Quòd ſi, vt illi credimus, vera eſt hiſtoria, propagata herba non paruum compendium rei pecuniariæ fieret, eſſétque hæc ars admodum lucroſa. Illud ſatis conſtat, hoc ſalis genus fieri ex vſnen herba arboreæ magnitudinis, ſaporis ſalſi, quam quidam exiſtimant eſſe Anthyllidis primum genus.

Ex Braſauolo *in examine terrarum, pag.* 460. 3.
& 461. Factitium eſt alumen catinum, & non *Sal Alchali, ſeu alumen catinum quomodo fiat.*
ſponte naſcens, quo vitrum purgatur, & purius efficitur, ex catino, in quo fit, quod eſt genus vaſis, catinæ alumen dicitur; vel cathinum dicitur, quaſi catharon, quia purum reddat vitrum: praxis autem eſt huiuſmodi. Herba eſt, quam Arabes *cali* vocant, in littoribus maris ſponte naſcens, & ab aliquibus gentibus ſeminatur, vt in Gallia fit; ad nos enim ex Nurſia, & Gallia alumen catinum defertur; herbam cali exſiccatam accipiunt, & comburunt, poſtea ex illo cinere lixiuium fit. Quòd ſi aut vi ignis, aut Solis indurueriт, cùm ſubtiliores partes exhalarint, id ſal Alchali appellatur; cinis verò ille induratus, alumen catinum dicitur; fortè catinum dictum, quaſi ex cali factum, quandoque & ſal, & cinis mixta ſunt. Ea autem herba, quam Cali Arabes vocant, *Cali herba eſt ſpecies vſnæ.*
apud Græcos eſt ſpecies vſnæ, quam nos frequentiſſimè Comacli vidimus circa ſalſarum aquarũ riuos. Mirórque noſtros vitrearios alumen catinum aliunde quærere, cùm propè fieri poſſit, & eadem ratione ſal alcali, quo & frequenter Chymiſtæ vtuntur, ſalem, & impenſam perdẽtes. Optimũ ſmegma, quod ſapo nũcupatur, fieri poteſt, ad pannos nitidos reddendos optimum. Imò, vt Serapio inquit, herba eſt, qua panni lauantur, eſt enim multùm abſtergens, vt pote qua mulieres

ad fucandas facies vtantur. Hæc Braſauolus. Idem *in examine ſalium*, *pag.*489. Sal alcali, inquit, arte fit, ex herba cali combuſta, quæ vſnæ aſſimilatur; addit autem ex pluribus aliis herbis, & carbonibus, ac lignis, varia ſalis genera fieri poſſe, pro diuerſarum gentium moribus.

4\. *Sal ſoda ingreditur gemmarum compoſitiones.*

Porta *lib.* 6. *magia naturalis*, *cap.*1. agens de quibuſdam ſalibus, & præcipuè de ſale ſodæ, gemmarum compoſitiones ſubingredientibus, quomodo fiat ſal ſodæ, explicat his verbis. Kali, inquit, herbam in cinerem verſam, ſodam appellat vulgus. Sodam hanc molis terito, & ſubterito, & incerniculo in tenuem puluerem ſubcernito, æneis cortinis imponito, vt aqua diluta coquatur, & menſura erit, pro ſingulis ſodæ libris, ſingulæ aquæ amphoræ infundantur. Ferueat ad horas quattuor, vt aqua ad tertias redacta ſit, mox ex igne deponito, & duodecim horarum ſpatio interiecto reſideat, fæces ſubſident, omnique exempto ſedimine, aqua fiet nitidiſſima; inde laneis liciniis ſtillatim in ſubiectum vas amplum ſecernatur, in cortinas nouam aquam infundunt, denuò coquitur, ac frigefactam, & omni abſterſo inquinamento, limpidam redditam iterum extillamus, tantumdem & tertia vice faciunt, eam curam ſubinde habendo, vt lingua experimentum aſſumant, ſi ſal non ſalir ampliùs. Tandem excolata aqua figularem ollam plenam igni apponunt, congerendo prunas, atque ſubminiſtrando, vſque donec iam ferè abſumpto humore, aqua corpulentior craſſeſcit, & in ſalem denſatur, qui mox ferreo cochleari eximitur, & ex quibuſuis ſodæ libris vna ſalis exprimitur.

Sal ſoda quomodo fiat Porta.

Quomodo autem paretur oleum ex ſale ſodæ, vide apud eundem Portam *lib.* 10. *magia*, *cap.*19.

5\. *Sal Tartari ingreditur compoſitiones gemmarum.*

Idem Porta *lib.*6. *magia nat.* *cap.*1. ait, ſal Tartari venire in compoſitiones gemmarum, & modum quo fiat, his verbis explicat. Eligenda eſt, inquit, fæx è vino vetere, & diligenter ſiccanda, Tartarum vocatur vulgò, eam in clibanum imponito, & artificio fabricatum, vt in ſuperioribus cameris flammæ eluctentur, vt retrogradiendo maximum æſtum efficiant, illic combuti patiaris, inalbeſcere videbis, ferreis forficibus teuoluendo, vt ſuprema pars, quæ iam excanduerit, reuoluta, dorſum igni exponat, vbi ceſſarit fumus, exemptam forficibus partem confringito, ecquid niueum colorem omni ex parte conceperit, id enim argumentum eſt legitimæ vſtionis, fit enim ſæpenumero, vt ſumma tantùm toga combuſta ſit, reliqua parte cruda. Ergo protinus, quàm calcis colorem contraxerit, eximito, & vbi refrixerit, terito; dein in vaſe patuli oris madeſcat per diei quadrantem; vbi exclaruit aqua, penicillo lineo defæcatam in aliud vas decolare opus eſt, & denuò aquam ſuper fæces infundere, cætera eadem ſeruans, vſque dum ſalem omnem ademerit aqua, quod tertiò, aut quartò eueniet. Aquas iam ſeruatas vitreo vaſe transfundas: & omnibus paratis, carbones ſubiicias accenſos, operi aſſiſtendo, quouſque aqua in auras abitura, vi ignis abſumatur: abſumpta ferè aqua, ſal in fundo hærebit; ita factum ſicco loco ſeponito, ne in oleum abeat. Hæc Porta *de Tartaro*; de quo vide etiam, ſi placet, Braſauolum *in examine rerum memorabilium*, *pag.*495.

Salis Tartari materia, & ortus.

6\. *Sal Indus quid ſit Matthiolo.* *Zuccharum canditum quid.*

Sal Indus nil aliud antiquis extitit, quàm ſaccharum in ſacchariferis arundinibus in India gummi modo concretum, cuius nunc loco vtimur ſuppoſititio, quod Seplaſiæ Zuccharum cãditum vocant. Veruntamen animaduertendum eſt, quòd quanquam Paulus, & Auicenna eum fortè ſecutus, concretum natura ſaccharum ſalem Indum appellant; non tamen fuerit putandum, quòd Indi legitimum ſalem non habeant; quandoquidem, vt auctor eſt Plinius *lib.*31.*c.*7. in Oromeno Indiæ monte lapicidinarum modo foditur ingentibus glebis; proinde dicebat Meſues de ſale Naphrhicum, & Iodicum, cæteros ſales præcellere. Hæc de ſale Indo Matthiolus *in cap.*88. *lib.*5. *Dioſcoridis*, de qua re fuſiùs etiam diſſerit *lib.*2. *cap.* 75. De eodem ſale Braſauolus *in examine ſuccorum pradenſorum.* Mel, inquit, apum, eſt noſtrum mel. Mel roris, eſt manna quam habemus, quæ & mel ſylueſtre dicitur, & fit ſupra robora. Mel cannæ, eſt ſaccharum antiquorum noſtro cando ſimile, quod in Ægypto, & India innaſcitur, & conglobatur ſupra cannas. Nos per expreſſionem cannarum, vocatum à nobis ſaccharum paramus, & per cocturam in varias ſpecies diſtribuimus. Mel cannæ ab Auicenna dicitur ſaccharum alhuſar, & ſal Indus appellatur. De eodem ſale idem Braſauolus *in examine ſalium*, *pag.*487. Sal, inquit, Indus in India naſcitur in cannarum extremitate; nam calore Solis exudat, & extra cannas duratur, & noſtro ſaccharo cando ſimilis videtur, vocatur etiam mel ſupra cannas inuentum, ad nos non defertur, & eius vice ſaccharo dicto cando vtimur, arte parato, quamuis noſtri pharmacopolæ neſcio quid, extranigro, pro hoc ſale vtantur; quid verò ſit, incompertum habeo. Hæc Braſauolus *de ſale Indo.*

Sal Indus quid ſit Braſauolo.

Saccharum cãdum quid.

Sectio VIII.

De ſale Agrigentino, Sodomino, Tragaſio, lixiuiaco: item de ſale Petræ, ſale metallico, ſale nitro, ſale vſto, ſale toſto, & ſale artificioſo.

1\. *Salis agrigentini etymon.*

SAlem, ex Agrigento Siciliæ vrbe, agrigentinum denominatum, mirum eſt, quantopere celebrent ſcriptores, ob decantatam illius qualitatem, communi ſali contrariam; de qua Plinius *lib.*31.*c.*7. Agrigentinus, inquit, ſal ignium patiens, ex aqua exilit. Solinus *cap.* 11. *Polybiſtoris*, vbi de Sicilia, Salem, inquit, agrigentinum ſi igni iunxeris, ſoluitur vſtione; cui ſi liquor aquæ proximaueris, crepitat, veluti torreatur. S. Auguſtinus *lib.*21. *de ciuitate Dei*, *cap.*5. Agrigentinum, inquit, Siciliæ ſalem perhibent, cùm fuerit admotus igni, velut in aqua flueſcere; cùm verò aquæ, velut in igne crepitare. Iſidorus *lib.*16. *cap.*2. Agrigentinum, inquit, Siciliæ, flammæ patiens, in aqua exilit, in igne fluit contra naturam. Agricola *lib.* 3. *de natura foſſilium*, *pag.*103. obſeruat aliquos ſales, nec in igne crepitare, nec exilire, quales, inquit, ſunt plerique,

Salis agrigentini natura.

qui

Digitized by Google

qui in lacubus ſalſis, ardore Solis ſiccatis gignũtur, vt Agrigentinus, & Tragaſæus. Idem *lib.* 1. *de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 95. inter lacus ſalſos numerat Agrigentinum Siciliæ. Idem miraculum refert Rbenius apud Iacobum Mazzonium *lib.* 3. *Apologiæ pro Dante, cap.* 4. illis verſibus,

At ſalis hic Agragas miracula poſſidet vnus,
Naturas in quo proprias mutare videtur
Ignis, & vnda: ſalem namque illum ſoluere flamma,
Vnda ſolet crepitus illi coniuncta mouere.

2. *Solis agrigentini proprietates in dubium reuocantur.*

Quæ cùm ita ſint, quis dubitet de veritate huius hiſtoriæ, cui adſtipulantur tam inſignes auctores? & tamen Mazzonius *eo loci*, ob experientiam noſtrorum temporum, falſam illam pronunciat. Quod ſi ita eſt, faciliùs crediderim, lapſu tot ſæculorum euanuiſſe aliquam Agrigentini lacus qualitatem, ex qua ſali illi in igne quietum ſilentium, in aqua impatiens crepitus obueniebat, quàm viros tam claros aut decepiſſe, aut deceptos fuiſſe. Cauſſinus *lib.* 9. *ſymbolo* 74. ait hoc ſal, quod aqua induratur, igne liqueſcit, eſſe ſymbolum acris ingenij, quod nimia interdum manſuetudine deprauetur, paulo autem ſeueriùs tractatum iuuetur.

Sal agrigentinus cuius rei ſymbolum.

3. *Sal Sodominus. Aſphaltitis, ſeu maris mortui proprietates.*

Sequitur ſal Sodominus, cuius etymologiam, & naturam vt percipias, aduerte eſſe in Syria Palæſtina lacum, ſeu ſtagnum Aſphaltiten, à pleriſque Mare mortuum dictum. Hic nihil præter bitumen, gignit, vnde & nomen; quo circa vt piſces ex ſe nullos patit, ita nec fert circa ſe aues. Nullum corpus animalium recipit; tauri, camelique fluitant impunè. Inde fama nihil in eo mergi, vel ſi homines manus, pedéſque vincti in eum coniiciantur. Ariſtot. *lib.* 2. *Meteor. ſum.* 1. *cap.* 3. Plinius *lib.* 1. *cap.* 103. *& lib.* 5. *cap.* 15. *&* 16. Solinus *cap.* 48. *Polyhiſtoris*, Galenus *lib.* 4. *ſimplicium medicam. cap.* 19. *& lib.* 11. *cap. de ſale.* Iſidorus *lib.* 13. *orig. cap.* 19. Matthiolus *in lib.* 5. *Dioſcoridis, cap.* 88. Ptolemæus *lib.* 5. *Geographiæ, tabula quarta Aſiæ*, vbi de ſitu Palæſtinæ, Maginus tum *ibi*, tum *tabula* 30. *ſua Geographia.* Non procul ab Aſphaltite pomum gignitur, quod, vt auctor eſt Solinus, habeat ſpeciem licèt maturitatis, mandi tamen non poteſt. Nam fuliginem intrinſecus fauillaceam ambitio tantùm extimæ cutis cohibet, quæ vel leui tactu preſſa, fumum exhalat, & fatiſcit in vagum puluerem.

Pomum Sodomorum.

Iordanis fons & ortus.

Iam verò Iordanis amnis, eximiæ ſuauitatis, oriundus è Libani montis radicibus, Peneade fonte demiſſus, amœniſſimas Iudææ præterfluens regiones, lacum hunc naturâ dirum petit, à quo poſtremo ebibitur, aquáſque laudatas perdit peſtilentibus mixtas. Plinius, Solin. Ptolem. & Maginus præcitati. Cur autem nul-

Iordanis influit in mare mortuum.

4. lum animal in Aſphaltiten immerſum, ſubmergatur, ſed emergat, ac enatet, cauſam refert Ariſtoteles in ſummam illius aquæ craſſitiem, & grauitatem; id quod luculentiùs explicat Galenus *lib.* 4. *ſimpl. medic. cap.* 16. ibi, Aqua, inquit, quæ eſt in lacu Palæſtinæ, quem alij mare vocant mortuum, alij ſtagnum bituminoſum, guſtantibus non ſalſa modò, ſed & amara eſt. Salem verò etiam babet ex ſe ſe natum, perinde amarum primóque ſtatim aſpectu vnà cum vniuerſo mari tum candidior, tum craſſior apparet, ſalſugini meræ ſimilis, in quam ſi ſalem iniicias, ne liquari quidem etiam poſſit; plurimum enim eius in ſe habet; ac ſi quis in eam ſe mergat, continuò ſale tenuiſſimo velut conſperſus vndique emergere conſpicitur. Quapropter etiam aqua illa, quàm cætera marina grauior eſt, idque tanto pondere, quanto fluuiali marina. Itaqua ne ſi concretis quidem, inſiliens in profundum deferri poſſis; ita attollit, eleuátque aqua; non ſanè quia natura leuis ſit, quod quidam veterum ſophiſtarum prodidit; ſed, vt cenſuit Ariſtoteles, propter grauitatem inſtar luti quæ leuiora ſunt geſtans. Proinde ſi hominem ligatis manibus, pedibúſque in ſtagni illius aquam conieceris, deorſum haud feretur: quin verò ſicut naues in mari onera plura, quàm in fluuiis citra ſubmerſionem portare valent, eundem in modum in ſtagno mortuo multò plura, quàm in mari. Tantò enim eſt quæ in illo eſt aqua, marina grauior, quantò marina lacuſtri, aut fluuiali. Ineſt enim ei ſalis ſubſtantia, quæ terrea, grauiſque eſt. Hæc

Aſphaltitis aqua cur ſuſtineat fluitantia animalia ne ſubmergantur.

Maris mortui, ſeu aſphaltitis proprietates.

Aſphaltitis aqua quàm grauis ſit.

Galenus. Porrò ad Aſphaltitis lacum triſtis 5.
ſinus panditur, quem de cœlo tactum teſtatur humus nigra, & in cinerem verſa, Solinus *ſuprà*, & Strabo *de ſitu Orbis*, *lib.* 16. nempe illic quinque vrbes, quarum præcipuæ Sodoma, & Gomorrha, imbribus ardentis ſulphuris, cum incolis ſimul deflagrarunt, atque ita pœnas ſcelerum, iuſto Dei iudicio, perſoluerunt homines impuri, & nefarij, infami præpoſteræ Veneris incendio priùs combuſti. Agricola *lib.* 4. *de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 152. Maginus *tab.* 30. *Geographiæ*, Chriſtianus Adrichomius Delphus *in theatro Terræ ſanctæ*, in deſcriptione Tribus Iudæ, & alij omnes; idque luculenter teſtantur ſacræ litteræ, *Geneſis* 19. De ſitu tamen exuſtæ Pentapolis non conueniunt præciſè ſcriptores; illum enim eundem eſſe, in quo nunc eſt aſphaltites, autumant præcitati Delphus, & Maginus; at aſphaltiten adiacuiſſe Pentapoli, Sodomæ ſcilicet, reliquiſque illis vrbibus quinque, ſignificant Solinus, Galenus, & Agricola *ſuprà*; Delpho autem fauet S. Scriptura *Gen.* 14. ibi, Conuenerunt in Vallem ſylueſtrem, quæ nunc eſt mare ſalis; mare enim ſalis eſſe ipſum mare mortuum, & aſphaltitem, oſtendit Delphus *ibi.* Rectè autem Delphus obſeruat Aſphaltiten vocari *Ioſuæ* 3. mare mortuum, quòd nihil in eo viui reperiri queat, aptiſſimo etiam vocabulo appellatur à Ioſue *ibidem*, lacus ille, mare ſolitudinis, vt planum cuique cenſeo. En quò miſeriarum deuenit deliciarum locus; en quam gehennæ ſpeciem induit tractus ille Sodomorum, qui *Gen.* 13.

Pentapolis incendium. Sodoma deflagratio.

Aſphaltitis ſitus an idem qui Sodoma.

Mare mortuum cur ſic dictum.

dicitur fuiſſe, ſicut Paradiſus Domini. I nunc in- 6.
ſana libido, & turpi indulge amori, quando cœcas Veneris flammas tanta manent præmia. Obſeruat Iſidorus *lib.* 13. *originum*, *cap.* 19. nihil quod viuat mergi poſſe in Aſphaltitis lacũ; quod miraculum Cauſſinus *lib.* 1. *ſymbolo* 33. pulcherrima illuſtrans apodoſi, Aſphaltites, inquit, vorago eſt mundi, & vanitatis, quæ permultos quidem abſorbet, in eos tamen nihil iuris habet, qui animam habent, hoc eſt, prudentiam Chriſti, vel charitatem, qua omnes animantur actiones. Notat præterea Iſidorus *ibidem*, lucernam accenſam ſupernatare Aſphaltiti, at extinctam ſubmergi; in quam etiam affectionem dicta Cauſſini apodoſis cõmodè cadere videtur poſſe.

Aſphaltitis aqua cuius ſit ſymbolum.

Aſphaltiti ſupernatare lucernam accenſam.

7\. *Aſphaltitis aquam ſalſam, & amaram eſſe.* Sed miſſis allegoriis, ad illum redeamus ſalem, cuius ergò & Sodomam Palæſtinæ peragrauimus, & aſphaltiten, magnúmque Iordanis tranauimus amnem. Iam aquam illius lacus & ſalſam eſſe, & amaram fatentur omnes, cum Ariſtotele 2. *meteor. ſumm.* 1. *cap.* 3. Galeno *lib.* 4. *ſimplic. medicam. cap.* 19. & Adrichomio Delpho *in theatro Terræ ſanctæ*, vbi de Tribu Iuda; amarus ergo ſit oportet ſal ex tali aqua confectus; ídque aſſerunt Galenus *loco citato*, & Agricola *lib.* 3. *de natura foſſilium, pag.* 101. & 102. *Salis Sodomini materia.* Quia autem Aſphaltites, cuius aqua eſt huius ſalis materia, non longè abeſt à Sodoma, quæ, ad memorabilem mortalium terrorem, irato cœlo ſulphureum pluente incendium, deflagrauit; *Sal Sodominũ amarum eſſe.* quid mirum ſalem illum fuiſſe à Sodoma Sodominum denominatum? ſic enim dicitur Braſauolo *in examine ſalium, pag.* 489. facta autem *Sal Sodominũ vocari etiam Sodomenum, & Sodomiticum.* modica immutatione vocis, Sodomenus dicitur Agricolæ *proximè* citato; Sodomiticus verò, & Sodomenus Galeno *lib.* 4. *ſimplic. medic. cap.* 19. de quo ſale Galenus *eo loci*, Salem, inquit, So-

8\. domenum, à Sodoma ita appellitatum, multi accolæ ad omnia, ad quæ nos alio vtimur ſale, ac- *Salis Sodomeni natura, & vis.* commodant. Vis eius non modò plus, quàm cuiuſuis alterius ſalis exſiccatoria eſt, ſed & extenuare nata; quia ſcilicet plus, quàm alius exaſſatus eſt. Omni enim ſali obſcura quædam adſtringendi vis ineſt, qua eas quæ condiuntur carnes conſtringit, denſátque potiſſimùm, vbi durus, & minimè fragilis extiterit. Talis eſt exactiſſimus quidem foſſilis ferè omnis; minùs autem illo marinus; tum qui multis in locis aquis leuiter ſalſis areſcentibus prouenit, tertium locum obtinet, abſtergere magis, quàm adſtringere, contraheréque potens; proximas his vires habet Sodomiticus, æquè atque marinus durus: cæterùm ob admiſtam amaritudinem, facultatem valentius abſtergentem ac digerentem quàm marinus poſſidet. Hæc Galenus.

9\. Monet autem Braſauolus *proximè* citatus, nos *Sale Sodomino nos carere.* carere quidem hoc ſale, non eſſe illum tamen neceſſarium, quòd facillimum ſit ſine illo viuere, & ab omni ægritudine liberari.

10\. *Salis Tragaſij, ſeu Tragaſæi locus, & natura.* Sed veniamus ad ſalem Tragaſium, ſeu Tragaſæum, ita denominatum à lacu Tragaſio, ſeu Tragaſæo, qui, teſte Agricola *lib.* 3. *de natura foſſilium, pag.* 201. eſt in Æolide, iuxta Amaxitum, non longè à Smintheo Templo, & totus mutatur in ſalem: id autem contingere æſtate, aquis ardore Solis exſiccatis, animaduertunt Galenus *lib.* 11. *ſimpl. medic. cap. de ſale*, Matthiolus *in lib.* 5. *Dioſcoridis, c.* 88 & Agricola *pag.* 103. *præcitati libri.* Huic verò ſali, quemadmodum & agrigentino illud conuenire, vt in igne nec crepitet, nec exiliat, ſcribunt Plinius *lib.* 31. *c.* 7. S. Iſidorus *lib.* 16. *originum, cap.* 2. & Agricola *proximè* citatus; eandem affectionem competere *Sal Acanthium.* ſali Acanthio, ab oppido ita appellato, aduertit Plinius *ibidem*, illud addens de ſalibus Traga- *Sal Bæticũ.* ſæo, & Bætico, illos vtiles eſſe iumentorum, & boum oculis.

11\. *Salis lixiniaci materia, & ortus.* Sed lixiuiacum, quod ſcilicet fit ex lixiuio, quomodo paretur, aperit Agricola *lib.* 12. *de re metallica, pag.* 451. ibi, Dilutum, inquit, ex quo conficitur ſal, fit ex terra ſalſa, vel ſalis, & halinitri fœcunda; lixiuium verò ex cinere arundinis, vel iunci. Verùm ex terra ſalſa oritur dilutum, ex quo decocto ſal tantummodo conficitur. At ex cinere naſcitur lixiuium, ex quo etiam ſal ſolus fit. Tam autem cinis, quam terra primò coniiciatur in magnam cupam; deinde aqua dulcis ei affundatur; quæ cinere, vel terra perticis agitata, horarum fermè duodecim ſpatio imbibit ſalem; tum turbine ex cupa extracto, colata excipiatur labro, mox ſiue dilutum fuerit ſalſum, ſiue lixiuium vaſculis hauſtum infundatur in paruas cupas; ad extremum transfundatur in cortinam ferream, vel plumbeam, & coquatur, donec aquis exhalatis ſuccus denſetur in ſalem. Hæc Agricola, ex quibus patet quomodo ſal ex diluto, vel lixiuio fiat.

De ſale metallico, ſaxeo, & marmoreo diximus *ſect.* 5. *huius cap. num.* 9. De ſale petræ, Cardanus *lib.* 5. *de ſubtilitate, pag.* 164. Eſt, inquit, genus ſalis foſſile, vt quod ſal petræ dicimus, & ammoniacum. Plura de ſale petræ vide apud Scaligerum *exerc.* 104. *ſect.* 15. 12. *Sal metallicus. Sal ſaxeus. Sal marmoreus. Sal petra.*

De ſale nitro, vt de Nitro, & Aphronitro, atque de Halinitro, *infrà* proprio capite. 13. *Sal nitrum.*

Proximè accedit ſal vſtum, de quo Galenus *lib.* 11. *ſimplicium medicam. propè finem*, Sal, inquit, vſtum digerit quidem potentius, quàm vſtionis expers, quantò ſcilicet ſubtilius ipſum corpus accepta ab igne facultate redditur, velut & in aliis, quæ combuſta ſunt, euenire videmus; verùm, non perinde ei quod non eſt vſtionem expertum, ſolidam ipſam ſubſtantiam contrahere, conſtringeréque poteſt. *Sal vſtum.*

Salis toſti meminit Agricola *lib.* 7. *de re metallica, pag.* 184. illúdque inter ea recenſet, quæ metallici nominare ſolent additamenta, quòd adiiciantur ad venas non modò experiendas, ſed etiam excoquendas. 14. *Sal toſtum.*

Supereſt ſal artificioſus, ad experiendas metallicas venas aptus, quem multis modis confici poſſe docet Agricola *lib.* 7. *de re metallica, pag.* 185. primò ex paribus portionibus aridæ vini fæcis, aceti, hominis vrinæ ſimul decoctis, donec in ſalem vertantur. Secundò item ex paribus portionibus cineris, quo infectores lanarum vtuntur, calcis, aridæ vini fæcis purgatæ, ſalis liquati: etenim ſingulorum libra coniicitur in hominis vrinæ libras viginti, deinde omnia decocta ad tertias colantur; tum ad reſiduum ſalis non liquati libra adiicitur, & eiuſdem unciæ quattuor, atque lixiuij libris octo ſuperfuſis ſimul in olla, argenti ſpuma intrinſecus obducta, coquuntur vſque dum exſiccata ſal fiant. Tertiò ſic conficitur; ſal non liquatus, & ferrum, quod rubigine infeſtatur, iniiciuntur in vas; quod hominis vrina ſuperfuſa operculo tegitur, ac triginta diebus reponitur in loco tepido; poſtea ferrum vrina lauatur, & ſeponitur, reliqua verò tandiu coquuntur quoad in ſalem mutantur. Quartò, ſal artificioſus hoc modo fit. In lixiuio ex calcis, & cineris, quo infectores lanarum vtuntur, paribus portionibus facto, pares portiones ſalis, ſaponis, aridæ vini albi fæcis, halinitri coquuntur vſque ad eum finem, dum in ſalem abeant; is tamentum lotura collectum miſtum, liquefacit. Aliam materiam ſalis artificioſi, aliúmque modum illius 15. *Sal artificioſus.* *Salem artificioſum fieri multis modis.*

Google

illius conficiendi, vide apud eundem Agricolam *lib.* 10. *de re metallica, pag.* 368.

Sectio IX.

De ſalium oleis, aquis, & extractionibus.

1.
Mare vri poſſe.
Mare pingue eſſe.
Oleum ex ſale elici poſſe.
Oleum ex rebus omnibus elici poſſe.

ARiſtoteles *ſect.* 23. *problematum*, *quæſt.* 13. quærit cur aqua deuri non poſſit, mare poſſit; & inter alia reſpondet, deuri quidem & aquam, ſed mari minùs ignem extingui, quòd pinguius ſit; cuius, inquit, rei indicium oleum facit, quod ex ſale depromi poteſt. Certum eſt ergo in ſententia Ariſtotelis, poſſe oleum ex ſale excerni; id quod etiam concedunt Cardanus *lib.* 5. *de ſubtilitate*, *pag.* 164. Scaliger *exercitat.* 104. *ſect.* 14. & Porta *lib.* 10. *magia naturalis*, *cap.* 19. Verùm id honoris Cardanus non ſali ſolùm, ſed aliis quoque rebus defert, aſſerens vi ignis poſſe oleum extillari omnibus ex omnibus rebus. Porta autem *eo loci*, ait oleum ex ſalibus extrahi, vt potentiùs, tenuiùs, & penetrantiùs operentur; praximque extrahendi oleum ex ſale Tartari, & ſale Sodæ ibi deſcribit.

Oleum ex ſale Tartari.
Oleum ex ſale Soda.

Sed ſi oleum manſuetudinis, ſal ſeueritatis eſt ſymbolum; dum ſapiens natura oleum ſali indidit, quid aliud docuit, quàm rigorem ſeueritatis temperandum lenitudine manſuetudinis? Hæc aurea illa diſcretionis mediocritas, illorum propria, quibus incumbit regimen animarum, qui dicuntur *Matth.* 5. ſal terræ, & 4. *Reg.* 2. currus, & auriga Iſraël.

2.
Oleum manſuetudinis ſymbolum.
Sal ſeueritatis ſymbolum.
Mediocritatis laus, & neceſſitas.

Hac ſit iter. manifeſta rota veſtigia cernes.
Vtque ferant æquos & cœlum, & terra calores,
Nec preme, nec ſummum molire per æthera currum.
Altius egreſſus cœleſtia tecta cremabis,
Inferius terras: medio tutiſſimus ibis.
Neu te dexterior tortum declinet ad anguem,
Néve ſiniſterior preſſam rota ducat ad aram:
Inter vtrumque tene.

His monitis prudentiſſimè inſtruxit Phœbus Phaëthontem, dum paternum regere moliretur, apud Ouid. *Metam.* 2.

3.
Aqua fortis ſalis.
Salis aqua fortis.
Sales ex rebus extrahi poſſe.

Aquam etiam fortem poſſe elici ex ſale minerali, docet Porta *lib.* 10. *magia nat. cap.* 20. praxinque, qua id fieri poſſit, præſcribit.

Notum eſt inter metallicos poſſe ſales ex rebus extrahi. Diu autem ab antiquis quæſitum, vtrùm ſales vires rerum retineant, an ex igne alias amittant, alias acquirant. Sed Porta *lib.* 10. *magia nat. cap.* 16. teſtatur ſales, rerum vires, ex quibus extracti ſunt, conſeruare, & plerunque acutiores; ſéque innumeris id periculis factis didiciſſe; idque confirmat apponendo exempla à ſe animaduerſa, afferens praxim extillandi ſalem è limonibus, è cumino, ex imperatoria, ex ſaxifragia.

4.
Salis quinta eſſentia.

Quomodo autem quintam eſſentiam ex ſalibus poſſis extrahere, lege apud eundem Portam *lib.* 10. *cap.* 13.

Sectio X.

De coloribus ſalium.

1.
Salis colores varij.
Sal Sarmaticus, Carpaticus, Dacicus, Tarentinus, Luneburgenſis.

SAlem à ſale differre penes colorem eſt exploratum. Nam in foſſilium genere Sarmaticus, qui tranſlucet, eſt candidus; ſimiliter qui affertur ex Carpato, ſiue Dacia: ex lacuſtribus omnium candidiſſimus Tarentinus: ex factitiis Luneburgenſis. Flos etiam ſalis ſiue in fodinis efflornerit, ſiue in ſalinis, candidus eſt plerunque, cinereus verò non rarò eſt, vt Sarmaticus; & Dacicus non tranſlucidus. Sed idem varius interdum, vtpote partim candidus, partim niger, partim cinereus.

Sal Noruegius.

At niger tantum eſt Noruegius is, qui coquitur in ferreis ollis, quo ruſtica plebs vtitur. Niger etiam eſt foſſilis Sarmaticus, qui reperitur, vt candidus quoque tranſlucidus in quibuſdam venis, & venulis, quæ venam ſalis cumulatam ſolent interſecare. Niger etiam interdum effoditur Halæ ad OEnum. Eiuſdem coloris foſſilem in India reperiri Arabes tradunt. Sal præterea quicunque ligno conficitur, niger eſt.

Sal qui fit è lignis niger eſt.
Salis Hiſpani color.

Sed in Cappadocia foſſilis eſt croceus: ruſus apud Bactros circa Oxum; rubet Dacicus interdum & Halæ ad OEnum effoſſus, & in Ægypto Memphi: in Hiſpania purpureus eſt, veruntamen, cùm teritur, albeſcit. Similiter purpureus eſt Centuripis in Sicilia.

2.

Tum ſal à ſale differt facilitate tranſlucida, & nitore. Etenim cùm omnis alius ſal non pelluceat, cruſtæ lapidi ſpeculari aſſimiles, quales ſunt foſſili Cappadocico, & Ammoniaco, plerunque ſunt tranſlucidæ. Et Sarmaticus teſſeræ potiſſimùm figura, item Dacicus, adeò interdum perlucet, vt cum quauis cryſtallo de facilitate tranſlucida certare poſſit, rectéque talis gemma dici videtur. Hiſpanicus etiam foſſilis pellucet. At lacuſtris, qui gignitur in Sicilia circa Gelam, tanti eſt ſplendoris, vt recipiat imaginem. Hæc de colore ſalis Agricola *lib.* 3. *de nat. foſſilium*, *pag.* 201. quorum pleraque pauciſſimis complexus Plinius *lib.* 31. *cap.* 7.

Sal rubet Memphi.
Sal in Cappadocia croceus.

Sal, inquit, rubet Memphi; ruſus eſt circa Oxum, Centuripis purpureus. Circa Gelam in eadem Sicilia tanti ſplendoris, vt imaginem recipiat. In Cappadocia croceus effoditur, tranſlucidus. Hæc Plinius, quibus etiam ſubſcribit Iſidorus *lib.* 16. *originum*, *cap.* 1.

Sectio XI.

De ſalis ſapore, odore, figura, duritie, aliiſque qualitatibus.

1.
Salis ſapor.

CVm omnis ſal ſit eius ſaporis, qui inde habet nomen, ſalſi ſcilicet, & tantò magis ſalſus, quantò fuerit ſiccior, factitius qui ex aqua ſalſa decocta conficitur, plerunque eſt præterea ſuauis, vt etiam lacuſtrium Tarentinus, ammoniacus verò ingrato ſapore. Sodomenus eſt amarus, qui ex maris ſpuma in ſcopulis concreuit, acris. Columæus autem inſuper ferè guſtatum commouet oui toſti ſapore. Atque magis quidem ipſe, quàm flos eius, aut ramenta, cùm in placentæ quadratæ figuram formata fuerint, variis ſigillis vtrinque in ea impreſſis.

2.
Salis odor.

Suauem etiam, & iucundum odorem quidam ſales expirant, quo ſanè modo Arabicus eſt odoratus, Cappadocicus odoratiſſimus.

3.
Salis duritia, & lenitas.

Quoniam verò ſal foſſilis magis, quàm cæteri, eſt compactus, & durus, ob id craſſiores habet partes; marinus verò, & lacuſtris minùs ferè eſt, & compactus, & durus, iccirco minùs etiam partes habet craſſas. Omnes tamen ſales iſti craſſa-

rum

rum ſunt partium; contrà tenuium ex aqua ſalſa excocti; nempe plerunque minuti, & molles. Sed maximè tenuium partium eſt flos ſalis. Eſt enim non modò tanquam fauilla tenuiſſimus, & leuiſſimus, ſed etiam candidiſſimus; at maris flos ab eo totus eſt diuerſus; etenim humidus, pinguis, croceus, vt qui ſit ſemen balenarum.

4. *Salis figura.*

Differt quoque ſal à ſale figura: nam alius eſt quadratus, vt Sarmaticus, & Dacicus, quem gemmam appellant; cuidam eſt figura pyramidalis, ſicut Indico candido; qui aut foſſilis non eſt, aut ſi eſt, ex eius flore, vel puluere formatur, quod indicat ſigillum in baſi eius impreſſum. Cuidam eſt figura cruſtæ, vt Cappadocico, ammoniacóque. Aliquibus etiam foſſilis ſalis generibus figuras dant foſſores, vt quadratam Sarmatæ micis, quarum aliquæ circiter duo millia pondo pendent. Factitiis verò excoctores, metæ modò magnæ, ſicut Halæ Hermundorum: mediocris modò, vt Staſphurdi in Saxonibus; nunc verò paruæ, vt Aldedorfi apud Chattos. Hactenus de ſalis ſapore, odore, figura, aliiſque qualitatibus ex Agricola *lib. 3. de natura foſſilium, pag.* 202. & 203. quibus adde Braſauolum, qui *in examine ſalium, pag.* 487. concedit quendam ſalem, ſalſum ſimul, & dulcem, ſalem ſcilicet Indum, de quo nos *ſuprà ſect.* 7. Plinius etiam *lib.* 31. *cap.* 7. obſeruat ſalſiſſimum eſſe ſalem ſicciſſimum; ſuauiſſimum autem omnium, atque candidiſſimum Tarentinum; at verò Cappadocicum eſſe odoratiſſimum.

Sal dulcis ſimul & ſalſus. Sal ſalſiſſimus qui. Sal odoratiſſimus qui.

Sectio XII.

An differant ſpecie ſales, & quibus illorum debeatur excellentiæ palma.

1. *Sales non differre ſpecie qui ſentiant.*

Galenus *lib.* 11. *ſimplicium medicam. cap. de ſale*, apertè ait eiuſdem ſpeciei cum marino eſſe ſalem, qui in ſtagnis quibuſdam ſalſedinem habentibus naſcitur, æſtate videlicet aquis æſtu ex iis abſumptis; & *lib.* 4. *cap.* 19. aſſerit omni ſali ineſſe vim adſtringendi. Sed clariùs Albertus Magnus *lib.* 5. *miner. cap.* 2. Quocunque, inquit, modo fiat ſal, in communi tamen vnius eſt naturæ, quæ componitur ex terreſtri, quod humidum fuit mixtum combuſto. Nihilominus dicendum videtur ſales, ſin minùs omnes, at plures ſpecie inter ſe differre. Id mihi perſpicuè euincunt diuerſæ eorum proprietates, quæ haud dubiè ex vnanimi Philoſophorum calculo, diuerſas quoque indicant eſſentias; ſi enim labaſcat hoc fundamentum, carebit ſtatim Philoſophia omnibus principiis arguendi ſpecificam naturarum

Sales inter ſe differre ſpecie probabilius eſſe.

2. diuerſitatem. Porrò diuerſas eſſe ſalium affectiones, quoad colores, ſapores, odores, grauitatem, leuitatem, duritiem, raritatem, & alias eiuſmodi qualitates; patet tum ex duplici proximè præcedenti ſectione, tum ex *infra* dicendis de ſalium viribus. Verùm iſthæc confirmantem audiamus Agricolam, qui *lib.* 3. *foſſilium, pag.* 203. Natura, inquit, ſalibus eſt varia. Etenim qui ſunt compacti, & ſpiſſi, in igne crepitant, & exiliunt; quales ſunt foſſiles, & ferè marini; qui minuti, & ſpiſſi, crepitant tantùm, vt maxima ex parte factitij ex ſalſa excocti. Qui rari, ſiue compacti, ſiue reſoluti fuerint, nec in igne crepitant, nec exiliunt: quales ſunt plerique, qui in lacubus ſalſis, ardore Solis ſiccatis, gignuntur; vt Agrigentinus, & Tragaſæus: item, qui in litoribus maris, vt Æantius; ſimiliter Indicus candidus, cui figura pyramidis eſt, & Colomæus in tabulas formatus; flos etiam ſalis, & cuiuſuis ramenta. quid plura? nullus ſal rarus, aut minutatim diſſolutus in igne crepitat, & exilit; atque ſic ſe habet ſal candentibus carbonibus impoſitus: aquæ verò ſi iniicitur diſſolutus, & mollis, facilè liqueſcit, ac diffluit; ſin compactus & durus, difficiliùs; omnis tamen liqueſcit: ſed compactorum ex ſalſa excoctus, citiùs liquefactus diffunditur; lacuſtris, & marinus tardiùs; tardiſſimè foſſilis; tametſi in quoque genere particulæ aliquæ inueniantur interdum diſſolutæ, interdum compactæ, quare citiùs, aut tardiùs liqueſcunt. Vnum Agrigentinum ex aqua exilire Plinius ſcribit. Hæc Agricola; quæ ſatis, ni fallor, intentum probant. Neque verò admodum vrgent obiecta ex Galeno, & Alberto; ille enim non omnes, ſed aliquos ſolùm eiuſdem ſpeciei facit ſales, quod & verum eſt, & nos vltro damus: hic verò non loquitur de vnitate naturæ ſpecificæ, ſed genericæ; omnes enim ſales in eo conueniunt, vt habeant naturam compoſitam ex terrena exhalatione, & aliqua humiditate non omnino concocta.

Salium diuerſas eſſe proprietates.

Sal Agrigentinus, ſal Tragaſæus.

Verùm ex tot ſalibus, cuinam dignitatis palma debeatur? Ea de re conſulamus Plinium, & Dioſcoridem. Ille *lib.* 31. *cap.* 7. obſeruat ad medicinæ vſum, ſalem Tarentinum fuiſſe antiquis maximè laudatum; ad obſonium, & cibum vtiliorem eſſe, quicunque facilè liqueſcat; item humidiorem, quòd minorem habeat amaritudinem, vt Atticum, & Euboicum; ſeruandis autem carnibus aptiorem eſſe acrem, & ſiccum, vt Megaricum; addit autem in Hiſpania citeriore Engelaſtæ cædi ſalem, cui plerique Medici dent palmam inter omnia ſalis genera. 3. *Salium qui ſit optimus.*

Dioſcorides verò *lib.* 5. *cap.* 80. In toto, inquit, ſalis genere efficaciſſimum eſt foſſile, illúdque præcipuè, quod candidum, pellucidum, denſum, & concretione ſua æquale eſt, nec lapidoſum. In marino probandum maximè denſum, candidum, & æquale ſine aſperitate. Optimum hoc eſt in Cypro, & Cypri ſalamine. Inter ſalium genera, cunctis anteferendum eſt ſal paluſtre, validiſſimúmque in hoc genere eſt Phrygium, quod Tattæum vocant. Ita Dioſcor. Idem Plinius *ibid.* Marinorum, inquit, ſalium maximè laudatur Cyprius à ſalamine; at è ſtagnis Tarentinus, ac Phrygius, qui Tattæus vocatur. 4. *Sal efficaciſſimus qui.*

Sal Phrygius. *Sal Tattæus.*

Sectio XIII.

De vſu ſalis in ſtruendis ædificijs; & ſale alio alios vti populos.

Qvod ſpectat ad ſalis vſum in fabricis, Plinius *lib.* 31. *cap.* 7. Carrhis, inquit, Arabiæ oppido muros, domóſque maſſis ſalis faciunt, aqua ferruminantes. Agricola *lib.* 3. *de nat. foſſilium, pag.* 204. Arabes, inquit, Carrhis, & Gerræ ſalis, tanquam ſaxi, quadratis maſſis, cum aqua calcis loco conglutinatis, extruunt domos, muros, 1. *Salis muri, & domus vrbs.*

Salis turres, vbi. muros,turres. Similiter in Africa Ammanientes
domos. Sed plura huc ſpectantia diximus *ſupra*
ſect. 1. huius cap. num. 6. & ſect. 5. num. 9. quæ vi-
de, ſi placet.

2. *Sale alio alios vti populos.* At verò quoniam omni in tegione omnia ſa-
lis genera in promptu non ſunt, alio aliis in lo-
cis vtuntur in cibo; prout quæque regio, aut eius
pars quęque ſuppeditat: etenim marinus eſt ma-
ritimis regionibus, & inſulis pleriſque omnibus,
exceptis frigidis, quibus non ſunt tanti Solis ar-
dores, vt marinas ſiccare poſſint, etiam ſi in ſali-
nas factas immittantur. Sed in Hiſpania inſu-
per copia eſt foſſilis, & ex ſalſa excocti: in Italia
3. præterea Tarenti, lacuſtris; Volaterris eius qui
fit ex ſalſa, quo bona Hetruriæ pars vtitur. Præ-
ter marinum Gallia habet ex ſalſa excoctum. Si-
cilia, & Phrygia, lacuſtrem. Cappadocibus eſt
ex ſalſa excoctus, lacuſtris, foſſilis. Germani, &
Chaones tantùm ex ſalſa excocto vtuntur: Sar-
matæ, foſſili & excocto ex aqua ſalſa, & foſſilium
fragmentis. In Æolide, & Pamphilia eſt tantùm
lacuſtris. Africa, & India abundant foſſili; nec
tamen maritimæ vtriuſque regiones carent ma-
rino, nec Africæ mediterraneæ lacuſtri, qui
etiam Ægypto eſt circa Memphin. Agricola *lib. 3.*
de natura foſſilium, pag. 205.

Sectio XIV.

De ſalis vſu in re medica.

1. *Salis vſus medici Dioſcoride, & Matthiolo.* EX Dioſcoride *lib. 5. cap. 80. 81. & 83.* & Mat-
thiolo *ibi.* Omnes ſales communiter adſtrin-
gunt, extergunt, repurgant, diſiiciunt, repri-
munt, extenuant, & cruſtas vrendo inducunt, &
ſolùm inter ſe differunt ſecundùm magis, & mi-
nùs. Exedentia compeſcunt; miſcentur & his,
quæ ad exterendas cutis aſperitates, & ſcabies
conficiuntur; reprimunt quæ in oculis excre-
ſcunt; vngues oculorum abſumunt; tollunt om-
nes alias carnium excreſcentias; clyſteribus vti-
liter miſcentur. Contra laſſitudines ex oleo pari
vtilitate inunguntur. Eodem etiam modo ſali-
bus inunguntur ſubeuntium cutem aquarum
tumores; calentes ſaccis inditi, impoſitique
dolores leniunt. Prurigines ſedant ex oleo, &
aceto vſque ad ſudorem propè ignem inuncti.
Impetigines quoque, lepras itidem, & ſcabies;
contra anginas ex melle, aceto, & oleo vtiliter
2. inunguntur. Contra tonſillas cum melle toſti,
& humore diffluentes gingiuas cum polenta
emplaſtri modo imponuntur. Scorpionum icti-
bus cum lini ſemine: viperarum verò morſibus
cum origano, melle, & hyſſopo, emplaſtri modo
impoſiti, medentur. Contra veſpas, crabronéſque
vitulino adipe excepti proſunt. Crocodilorum
morſibus remedio ſunt triti, & in linteolo colli-
gari, tum in aceto demerſi, in quem vſum vincu-
lis locum adſtrinxiſſe priùs oportet. Venenato-
rum morſibus ſuccurrunt. Sugillata, id eſt, mem-
bra liuore maculata, ex melle curant, liuore de-
leto. Luxatis cum farina, & melle imponuntur.
Bullare ambuſta ex oleo impoſiti prohibent. Po-
dagris vtiliter etiam imponuntur, & in dolorem
aurium ex aceto. Sacros ignes cum aceto inun-
cti, aut cum hyſſopo impoſiti compeſcunt. Hæc
Dioſcorides *lib. 5. cap. 80.* Idem *cap. 81. eiuſd. lib.*
ait ſalis ſpumam, aut lanuginem habere eaſdem
ſali vires: *capite* autem 83. Salis, inquit, flos pu-
rulentas aures, & hebetes oculos; cicatrices, albu-
gineſque eorum tollit; ſudorem ciet. Aluum
turbat cum vino, & aqua ſumptum, ſtomacho
nocet.

Ex Plinio *lib. 11. cap. 7.* Iumentorum, & boum 3.
oculis vtilis eſt ſal Tragaſæus, & Bæticus. Floris *Salis vſus medici à Plinio.*
natura eſt aſpera, excalfactoria, ſtomacho inuti-
lis, ſudorem ciet, aluum ſoluit in vino, & aqua;
detrahit & ex palpebris pilos efficaciſſimè.

Ex eodem Plinio *lib. 31. cap. 9.* Sal corpora
aſtringit, ſiccat, alligat; defuncta à putreſcendo
vendicat, vt durent ita per ſæcula. Eſt in me-
dendo mordens, adurens, repurgans, extenuans,
diſſoluens; ſtomacho tantùm inutile is præter
quàm ad excitandam auiditatem. Valet aduerſùs
ſerpentium morſus cum origano, melle, hyſſopo
aduerſùs ſcorpionum ictus, cum quarta parte
lini ſeminis ex oleo, vel aceto illitus. Aduerſùs
crabrones verò, vel veſpas, ſimiliáque ex aceto.
Valet ad capitis vlcera, & puſtulas papuláſve, & 4.
incipientes verrucas cum ſeuo vitulino; prodeſt
etiam oculorum remediis, & ad excreſcentes ibi
carnes, totiúſque corporis pterygia; ſed in ocu-
lis peculiariter, ob id collyriis, emplaſtriſque ad-
ditur. Ex ictu ſuffuſis cruore oculis, ſugillatiſ-
que cum myrrhæ pari pondere, ac melle, aut cum
hyſſopo ex aqua calida prodeſt, vtque foueantur
ſalſugine. Prodeſt vlceribus oris. Vtilis eſt gin- 5.
giuarum tumori infricatus; & contra ſcabri-
tiem linguæ comminutus. Aiunt dentes non
erodi, neque putreſcere, ſi quis quotidie manè
ieiunus ſalem contineat ſub lingua, donec lique-
ſcat. Eligitur ad pruritus ſedandos. Tonſillis
cum melle prodeſt. Emollit aluum in vino mix-
tus. Si verò linguæ ſubdatur, præſtat vt con-
ualeſcentes tolerare poſſint æſtus balneorum
Neruorum dolorem maximè vſurpanda obſer-
uatione circa humeros, & renes in ſaccis aqua
feruenti crebrò madefactus leuat. Sal candens
leuat colum, torminàque, & coxarum dolores
potus, & in iiſdem ſaccis impoſitus. Leuat
etiam podagras cum farina ex melle, & oleo tri-
tus, ibi maximè obſeruanda vſurpatione, qua
quidem totis corporibus nihil eſſe vtilius ſale,
& ſole dicunt; itaque cornea videmus corpora
piſcatorum. Tollit clauos pedum, & perniones.
Ambuſtis ex oleo imponitur, aut commanduca- 6.
tus, puſtuláſque reprimit. Reſiſtit verò ignibus
ſacris, vlceribúſque, quæ ſerpunt ex aceto, aut
hyſſopo. Morbo regio laborantes, donec ſudent
ad ignem; contra pruritus, quos ſentiunt, ex
oleo, & aceto infricatum iuuat, & fatigatos ex
oleo. Multi hydropicos ſale curauere, feruo-
réſque febrium cum oleo perunxere, vt tuſſim
veterem linctu eius diſcuſſere. Vlceribus eun-
dem excreſcentibus, vel putreſcentibus impo-
ſuere. Prodeſt crocodilorum morſibus ex aceto;
prodeſt item extuberationibus. Luxatis vtiliter
imponitur cum farina, & melle. Dentium dolori
cum aceto, & illitus cum reſina prodeſt; ad omnia
autem ſpuma ſalis iucundior, vtiliórque. Peco-
rum quoque ſcabiē, & boum illitus tollit; datúr-
que lingendus, & oculis iumentorum inſpuitur. 7.

Ex aliis, & primò ex S. Iſidoro *lib. 16. originum,* *Salis vſus medici S. Iſidoro.*
cap. 2. Sal aſtringit corpora, ſiccat, & alligat.

Defuncta

Salis vſus medicis Alberto Magno.

Defuncta etiam à putteſcendi labe vindicat, vt dicent. Ex Alberto Magno *lib. 5. mineral. cap.* 2. omnis ſal eſt exiccatiuus, à putredine conſtrictiuus, abſterſiuus, penetratiuus, conſumptiuus, diſſolutiuus; & hæc quidem habet omnis ſal, ſed ſecundùm magis, & minus. Ex Galeno *lib. 4. ſimplicium medicam. cap.* 19. Omni ſali obſcura quædam adſtringendi vis ineſt, qua eas, quæ condiuntur carnes, conſtringit, denſarque potiſſimùm vbi durus, & minime fragilis fuerit. Talis eſt foſſilis ferè omnis; minùs autem illo marinus; tum qui multis in locis aqois leoiter ſalſis areſcentibus prouenit, tertium locum obtinet, abſtergere magis, quàm adſtringere, contrahereque potens. Quid autem ſentiat Galenus *de ſale vſto, ſalis flore, & ſpuma ſalis*, docuit ipſe *lib. 11. ſimplic. medicam. in fine*; ipſiuſque hac de re ſententiam nos retulimus *ſuprà ſect. 6. & 8. huius capitis.*

Salis vſus medici Galeno.

8\. De medico autem vſu, quem præſtant aquæ ſalſæ, vide quæ diximus *ſuprà lib. 1. c. 6. ſect. 5. q. 5.* Ne autem medica ſalis vires abſoluamus ſine Ariſtotele; hic *ſect. 9. problem. q.* 1. ſali ex aceto perfricato concedit vim tollendi inflammationem. & *ſect.* 1. *q.* 38. in eudem agnoſcit facultatem tollendi dentium ſtuporem.

Salis vſus medici Ariſtotelis.

9\. Ex artis etiam medendi principiis prodiit conſuetudo illa, cuius meminit Agricola *lib. 3. de nat. foſſil. pag.* 204. nempe infantis iam nati corpus ſale aſpergi ſolere, vt cutis ſpiſſior, & ſolidior fiat. Eiuſdem multò antè meminit S. Hieronymus in illa verba Ezechielis *cap.* 16. (nec ſale ſalita) vbi, Tenera, inquit, infantium corpora, dum adhuc vteri calorem retinent, & primo vagitu laborioſæ vitæ teſtantur exordia, ſolent ab obſtetricibus ſale contingi, vt ſicciora ſint, & reſtringantur.

Salis vſus medici Agricolæ, & S. Hieronymo.

Sectio XV.

Vtrùm ſal conferat ad fœcunditatem.

1\. *Sal an conferat ad fœcunditatem. Prima ſententia. Salem obeſſe plantis, & ſeminibus. Salem obeſſe viſui.*

SAlem officere fœcunditati his videtur ſuaderi poſſe; quandoquidem omnis locus, teſte Plinio *lib. 31. c. 7.* in quo reperitur ſal, ſterilis eſt, nihilque gignit. Plutarchus *quæſtionum naturalium quinta*, auctor eſt ſalem ſeminibus, & plantis ad alimoniam eſſe inutilem. Schola Salernitana *de curanda valetudine, c. 52.* Vrunt, inquit, res ſalſæ viſum, ſeménque minorant; cuius rei rationem reddit ibi, eius ſcholæ illuſtrator Arnoldus, quòd ſal omnes corporis exſiccet, & conſumat humores, proinde ſperma quoque neceſſariò exhauriat, ac minuat. Præterea ab antiquiſſimis ſæculis increuit conſuetudo, cuius meminit Valleſius *de ſacra Philoſophia, c. 34.* & ante illum Hieron. *in c. 5. Matth.* vt ſolo, quod ob patrata ibi facinora, & proditiones deuouetur, ſal inſpergatur, in ſignum vaſtitatis, & ſterilitatis, quam rerum potiti Reges, rebellibus populis, prælio attritis, portendi ad vltionem volunt; id quod *Iudicum* 9. feciſſe legimus Abimelech Regem, cùm deleta Sychimorũ vrbe, ſalem in ea diſpergi iuſſit. Sed videamus, nũ ex ſacris Bibliis alias huiuſce rei coniecturas venari poſſimus. In primis *Gen.* 14. dicitur Regem Sodomorum, & Regem Gomorrhæ cum tribus aliis Regibus conueniſſe in vallem ſylueſtrẽ, quæ nunc eſt mare ſalis; porrò Adrichomius Delphus *in Theatro Terræ ſanctæ*, vbi de Tribu Iuda, ait mare ſalis eſſe mare Sodomiticum, alias mare mortuũ, ſiue Aſphaltiten lacum, maximè ſalſum, & rectè dici mortuũ, quòd nihil in eo viui reperiri queat, ibique fuiſſe olim vallem, & locũ Pentapolis ſulphureo incendio combuſtæ; idémque obſeruat Maginus *tab. 30. Geographiæ.* His conſonant Iſidor. *lib. 13. origin. c.* 19. & Valleſius *de ſacra Philoſ. cap.* 34. aſſerentes Aſphalriten meritò dici mare mortuum, quòd eius aquæ, præ nimia ſalſedine, nihil viuum generent, ac, ſi quid in ipſum incidat, necent. Ad hæc *Pſalmo* 106. Poſuit, inquit Propheta, terram fructiferam in ſalſuginem, à malitia inhabitantium in ea; in quem locum S. Auguſtinus pro ſalſugine legit *ſalinas*; ibi autem pro ſterilitate vſurpari ſalſuginem, nempe metonymicè, cauſa pro effectu, quippe cùm ſalis inſperſio inferat ſterilitatem, aduertunt communiter interpretes in eum Pſalmum, Ianſenius, Titelmãnus, Placidus, Vgo Cardinalis, Emmanuel Sà, Marianus, & qui olim Incognitus, nunc verò Cognitus P. Michaël Ayguanus Bonon. Ordinis Carmelitarum.

Sal inſpergi ſolo victo in ſignum ſterilitatis S. Hieronymus ſcribit in cap. 5. D. Matthæi.

Mare ſalis, & mare mortuum, ſiue Sodomiticum idem eſſe. 2.

Aſphaltiten non differre à mari mortuo.

Salſuginem poni pro ſterilitate.

3\. In eundem ſenſum *Sophoniæ* 2. illud legimus, Viuo ego, dicit Dominus exercituũ, Deus Iſraël, quia Moab, vt Sodoma erunt, & filij Ammon, quaſi Gomorrha, ſiccitas ſpinarũ, & aceerui ſalis, & deſertum vſque in æternum; illos enim ſalis aceruos fuiſſe poſitos ad denotandã ſterilitatem, ibi obſeruant Emmanuel Sà, & Marianus. Et ſanè ſi ſemen eſt neceſſarium ad fœcunditatem, ſemen verò eſt ſuperfluum alimenti benè concocti; ſal autem, auctore Fernelio *lib. 6. methodi medendi, c. 8.* cui omnes ſubſcribunt, humores ſuperuacuos tenuat, & abſorbet, & quicquid in corporibus præter naturam humidum eſt, id totum abſumit, reliquam ſolidiorem ſubſtantiam cogens, contrahens, & impensè exſiccans; quid vero eſt ſimilius, quàm prolificas ſeminis vires ſalis acrimonia imminui? Annon ſemen natura eſt humidum, & aquoſum, vt placet Ariſtoteli *lib. 2. de gen. animal. cap.* 3. huic ergo aquoſæ ſeminis humiditati noceat neceſſe eſt ſiccitas ſalis. Quare generationi vel plantarum, vel animalium nimis aduerſari videtur ſalis natura.

Salis vires.

4\. Contrà ſale arceri ſterilitatem, acceſſi autem fœcunditatem, illa ſint argumento. Primò aquæ Hierichótis planè ſteriles, immiſſo ab Eliſeo ſale ſanantur, vt legimus *lib. 4. Regum, c.* 2. ibi, Dixerũt viri ciuitatis ad Eliſeum: Ecce habitatio ciuitatis huius optima eſt, ſicut tu ipſe domine perſpicis, ſed aquæ peſſimæ ſunt, & terra ſterilis. At ille ait, Afferte mihi vas nouum, & mittite in illud ſal. Quod cùm attuliſſent, egreſſus ad fontem aquarum, miſit in illum ſal, & ait, Hæc dicit Dominus, Sanaui aquas has, & non erit vltrà in eis mors, neque ſterilitas. Sanatæ ſunt ergo aquæ vſque in diem hanc, iuxta verbum Eliſei, quod locutus eſt: En ſterilitas terræ immiſto aquis ſale curata. At enim in eo Eliſei miraculo nulla eſt habita naturæ ratio, ſed adhibita eſt res prorſus aduerſa, & noxia, maioris portenti cauſa; tantum ergo abeſt, vt ſal natura ſua ſuffragetur fœcunditati, vt ex hoc facto potiùs inferatur oppoſitum. Fateor equidem hanc coniecturam ſatis eſſe probabilem,

Sal prodeſſe fœcunditati. Secunda ſententia. Aquarum ſterilitas ſale ſanatur.

babilem,

babilem, at ea non eſt neceſſaria; ſiquidem, vt rectè animaduertit Valleſius *de ſacra Philoſophia, cap.* 34. Deus in patrandis rebus admirandis plerunque vtitur aliqua naturali cauſa, id quod præſtare potuit in hoc caſu, ſi vitium aquæ Hierichontinæ, non fuerit ſalſugo, ſed corruptio putrida, & olida: hæc enim, vt aliis omnibus in rebus, ita etiam in aqua, ſalis admiſtione corrigitur; nam ſal calidæ, & ſiccæ naturæ cùm ſit, & facilè cum aqua diſſolutus commiſceatur, putres in ea ſiue vapores, ſiue partes abſumit, & putredinem emendat, atque integritatem facit diutiùs retinere; teſtantur enim nautæ, aquas nonnihil ſalſas, aptas verò adhoc potui, vtiliores eſſe nauigantibus, quòd diutiùs incorruptæ ſeruari poſſint, ac proinde ſe eas ex puteis mari vicinis ſolere haurire. Quin etiam, teſte Valleſio *ibidem*, qui naturas rerum diligenter ſcrutantur, affirmant puteos malè olentes, & prauo aliquo ſapore infectos, nulla ratione melius expurgari, quàm ſale in eos iniecto.

Miraculis deſeruire naturam.

Aquas ſale ſeruari incorruptas.

Puteos malè olentes ſale corrigi.

Secundò, Aponenſis aqua, licèt ſulphurea ſit ex parte, at ſalſa eſt ex prædominio; eam verò conferre ad fœcunditatem inde liquet, quòd multæ mulieres planè infœcundæ, huius aquæ potu, vel inſeſſione, vel laconicis, ſeu hypocauſtis, filios genuere, vt teſtatur Falloppius *lib. de aquis thermalibus, cap.* 17. idque nos etiam obſeruauimus *lib.* 1. *cap.* 6. *ſect.* 9. *num.* 5. 6. 7. 8.

Aponenſes aquas conferre ad fœcunditatem.

5. Tertiò, ſunt qui apud Ariſtotelem *lib.* 6. *de hiſtoria animal. cap.* 37. vehementer confirment mures, ſi ſalem lambant, impleri ſine coitu; id quod etiam aduertit Pierius *Hieroglyphicorum lib.* 31. §. *de nequitia.*

Mures ſal lambendo impleri ſine coitu.

Quartò, ſalis vſu magis fœcundum fit pecus, & ad coitum pronius. Canes quoque ſalſamento eſo celeriùs concipiunt. Et naues, quibus ſal vehitur, plures alunt mures, ob frequentiorem coitum. Plutarchus *quæſtionum naturalium tertia.*

Sale fœcundari canes, & pecora.

Naues ſal vehentes muribus abundare.

6. Quintò, Ægyptij ipſum ſal ita auerſabantur, vt ne pane quidem ſalito veſcerentur, quippe cùm viuendi puritatem in primis adamarent, id fixum, immotúmque animo gerebant, vt omnia nequitiæ irritamenta ſummouerent; itaque ſal ipſum ſummo ſtudio reiiciebant, quòd meram eſſe nequitiam intelligebant, cùm propter calorem ſal irritare libidinem, ſeminalémque vim expergefacere, & acuere feratur, vnde ſalacitas petulantiæ nomen. Hinc ſaligena Venus, illíque ſalacitatis ergò fanum ad portum maris aruſpices poni apud veteres iubebant. Et marini Dij omnes laſciuiores, fœcundioréſque ponuntur à Poëtis. Pierius *vbi ſuprà.* Idem de ſacerdotibus confirmat Agricola *lib.* 3. *de nat. foſſil. pag.* 204. ibi, In Ægypto, inquiens, Iſidis Sacerdotes, his diebus, quibus ieiuni erant, ſale abſtinebant; ne ſi multum cibi, & potionis adhiberent, atque hinc humores redundarent in corpore, ad vitia eſſent procliuiores.

Ægyptij cur ſal auerſarentur.

Venus cur ſaligena.

Marinos Deos haberi fœcundiores.

Iſidis Sacerdotes cur ſale abſtinerent.

7. Verùm quia ex Plutarcho hauſere Pierius, & Agricola, relictis riuulis, adeamus fontem. Ergo Sacerdotes, inquit Plutarchus *opuſc. de Iſide, & Oſiride, ſub initium*, ſalem cibis detrahunt, quo tempore ſanctè, ac purè viuunt, cùm aliis hoc de cauſis, tum quòd ſal appetitu exacuendo magis bibulos, & voraciores reddit. Idem *lib.* 5. *ſympoſiacôn, quæſtione* 10. Ad generandum, inquit, haud parum facere ſales creditur. Namque Ægyptiorum Sacerdotes caſtiſſimi cùm ſint, ſale in vniuerſum abſtinent, adeò vt pane quoque inſulſo veſcantur. Fortaſſe autem qui caſtitati ſe deſtinarant, ſalibus abſtinebant, quòd ij ob calorem ad rem incitent veneream. Præterea qui canibus alendis operam dant, cùm eos ſegniores ad coitum vident, ſalſis cibis, ſalſamentíſque carnium excitant languentem eorum libidinem. Naues quoque ſalem vehentes, incredibilem murium producunt copiam. Hoc fieri dicunt nonnullis fœmellis, citra maris coitum, ſalem duntaxat lingentibus. Eſt autem probabilius ſalſugine ad coitum mures vtrinque ſtimulari. Atque hac fortaſſe de cauſa pulchritudinem mulieris non otioſam, aut inuenuſtam, ſed gratioſam, & ad permouendum aptam, ſalſam vocant atque acrem.

Canes ſalſamentis excitari ad Venerem.

Naues ſal vehentes muribus abundare.

Pulchritudinem mulieris ſalſam vocari.

8. Puto etiam Venerem à Poëtis è mari ortam fingi, fabulámque de ipſa editam, fuiſſe tanquam è ſalo natæ, vt ſub hoc inuolucro ſalis vim genitabilem proponerent. Omnino autem marinos Deos fœcundos, & multorum liberorum parentes faciunt. Denique de terreſtribus, & volucribus nullum planè inuenies animalibus, quod fœcunditatis gratia vel cum quouis marinorum comparare liceat. Hæc Plutarchus, addens huc ſpectare eum Empedoclis verſum,

Venus cur orta è mari.

Piſces marinos eſſe fœcundiſſimos.

Fœcundos piſces inſcitam ducere gentem.

9. His in vtramque partem de fœcunditate, & ſterilitate ſalis diſputatis, vtram in partem magis propendeam anceps ſum animi. Sed vide an ſoluat nodum Valleſius *de ſacra Philoſophia, c.* 34. ſalis vſu immodico ſterilitatem, moderatiore inferri fœcunditatem; ſic mare Sodomiticum præ nimia ſalſugine nihil procreare, at reliqua maria, temperie ſalſedinis eſſe fœcundiſſima; & inde locum eruditis Poëtarum fabulis, de orta è mari Venere. Sic Horatius Flaccus *Carminum lib.* 3. *Ode* 26.

Sal ſub diuerſa ratione conferre, & non conferre ad fœcunditatem concluditur.

Læuum marina qui Veneris latus
Cuſtodit.

10. Idem *lib.* 4. *Ode* 11.

Venus marina Horatio.

Vt tamen noris, quibus aduoceris
Gaudijs: Idus tibi ſunt agenda,
Qui diem menſem Veneris marinæ
Findit Aprilem.

11. & Tibullus *lib.* 1. *Elegiarum, Elegia* 2.

Venus marina Tibullo.

Nam fuerit quicunque loquax, is ſanguine natam,
Is Venerem è rapido ſentiet eſſe mari.

Et Muſæus *in Leandro apud Natalem Mythol. lib.* 4. *cap.* 13.

Venus marina Muſæo.

An neſcis Venus orta maris de ſemine quòd ſit?
Imperat hæc vndis, noſtriſque doloribus vna.

12. Huius myſterij haud ignarus Apelles, eximium illud pictorum decus; Venerem pinxit exeuntem è mari, vt refert Plinius *lib.* 35. *cap.* 10. cuius tabulæ admirabilem præſtantiam ita apud Natalem præcitatum expreſſit Sidonius Antipater,

Venus cur picta è mari exiens.

Venus marina Sidonio.

Egreſſam nuper Venerem de marmoris vndis
Aſpice, præclari nobile Apellis opus.
Exprimit æquoream manibus de crinibus vndam,
E longis ſpumas exprimit illa comis.

Dd *Hæc*

Hac viſa Pallas ſic cum Iunone locuta eſt:
De forma Veneri cedere iure decet.

13. *Veneris nomẽ Graium eſt ἀφροδίτης, teste Valleſio de ſacra Phil. c 34. à voce Græca ἀφρόδης, quæ ſignificat ſpumeam.*

Ipſa etiam Venus ſe è maris ſpuma natam fatetur *Metamorphoſ.4.*

—In medio quondam concreta profundo
Spuma fui, Graiúmque manet mihi nomen ab illa.

Sectio XVI.

De ſalis vſu in Dei cultu, hominum victu, & pecudum paſtu.

1. Digreſſio. *Salis vſus in diuino cultu. Salis vſus in ſacrificiis.*

Diuinus cultus multis ſalem dignatur honoribus. Primus ſpectat ad ſacrificia, de quo ſatis multa *ſect.1.huius cap.* Quibus addo ex Agricola *lib.3. de nat. foſſilium, pag.*104. Romanos in Sacris ſalem adhibuiſſe; ex illis quippe ſine mola ſalſa nulla petagi ſolita; ſaltem verò fertea ſerra Veſtales virgines ſecuiſſe. De hoc ſalis vſu plura Philo *lib. de victimis.* Alter pertinet ad ſacros ritus, Baptiſmi ſacramento præuios, ex quibus ille eſt, vt ſal in illius os, qui ad Baptiſmum adducendus eſt, inſeratur, vt conſtat ex Concilio III. Carthagineuſi *can.5.* Origene *homil.6.ſuper Ezechielem,* S.Hieronymo *in illa Ezechielis verba, cap.*16, Nec ſale ſalita es; Rabano, & Beda relatis *de conſecratione, diſt.4.can.ex hinc, & can. ſequenti.* Catechiſmo Pij V. & Rituali Pauli V. Et fortè ad hunc ſalem alluſit Auguſtinus, cùm de ſe puero ait, *lib.1. Confeſſ. cap.*11. Signabar iam ſigno crucis eius, & condiebat eius ſale, iam inde ab

2. vtero matris meæ. Hoc autem ſale docet Catechiſmus, vbi de ceremoniis Baptiſmi, myſticè ſignificari baptizandum fidei doctrina, & gratiæ dono conſequuturum eſſe, vt à peccatorum putredine liberetur, ſaporémque bonorum operum percipiat, & diuinæ ſapientiæ pabulo delectetur; proinde ex præſcripto Ritualis Pauli V. vbi de ritu huius Sacramenti, Sacerdos in exorciſmo ſalis, monito eum eſſe ad tutelam humani generis procreatum; mox baptizando, Accipe, inquiens, ſalem ſapientiæ, propitiatio ſit tibi in vitam æternam, Deum precatur, vt guſtantem hoc primum ſalis pabulum non diutiùs eſurire permittat, quo minùs cibo expleatur cœleſti. Et Rabanus *de inſtitutione Clericorum, lib.1.c.27.* relatus *can.ex hinc, de conſecrat. diſt.4.* Datur, inquit, baptizando ſal benedictum in os, vt per ſal typicum, ſapientiæ ſale conditus fœtore careat inquitatis, & nec à vermibus peccatorum vltrà putreſiat, ſed magis illæſus ſeruetur ad maiorem gratiam

Salis exorciſmus in Baptiſmo.

Salis ſymbola in Baptiſmo.

3. percipiendam. Sed plura de ſale baptiſmali vide apud Bellarminum *tom.2.controuerſia 2.gener.lib.1. de baptiſmo, c.25.* Durandum *lib.6. Rationalis diuin. Officiorum, cap.85.* & Franciſcum Coſterum *lib.4. Chriſtianarum inſtitutionum, cap.4.* Tertius ſalis vſus, planè ſacer, attinet ad aquam luſtralem, ſeu benedictam; de qua B. Alexander I. Pontifex Martyr, qui ſextus poſt B. Petrum Romanam texit Eccleſiam, *epiſtola ſua prima,* quæ refertur *de conſecrat. diſt.3.can. aquam ſale,* hęc habet. Aquam, inquit, ſale conſperſam populis benedicimus, vt ea cuncti aſperſi ſanctificentur; quod & omnibus Sacerdotibus faciendum eſſe mandamus. Nam ſi cinis vitulæ aſperſus populum ſanctificabat, atque mundabat; quantò magis aqua, quæ ſale aſperſa, diuiniſque precibus ſacrata eſt, populum ſanctificat, atque emundat. Et ſi ſale aſperſo per Eliſeum Prophetam ſterilitas aquæ ſanata eſt 4. *Reg.2.* quanto magis diuinis precibus ſacrata aqua; ſterilitatem rerum aufert humanarum, & coinquinatos ſanctificat, atque purgat, & cætera bona multiplicat, & inſidias Diaboli auertit, & à phantaſmatum verſutiis hominem defendit? Hæc Summus Pontifex. Porrò de ritibus, myſteriis, & effectibus aquæ luſtralis, plura videantur apud Durandum *lib.4. Rationalis diuinorum Officiorum, cap.4.* Coſterum *lib.4. diuinarum inſtitutionum, cap.8.* Sed multò magis hæc petantur ex Miſſali Rom. vbi de ordine conficiendi aquam luſtralem. Sed & de hoc argumento plura idem Durandus *lib.1.cap.6.* quod eſt de Eccleſiæ dedicatione.

Salis vſus ad aquam luſtralem.

Aquæ luſtralis vires.

4. *Sal neceſſarius ad victum humanum.*

Non ſacris ſolùm, vt diximus, vſibus, ſed etiam humanis ſal eſt neceſſarius, iis præſertim, qui pertinent ad victum; quod eleganter innuit Lyricus *lib.2. carminum, Ode 16.* ibi,

Viuitur paruo benè, cui paternum
Splendet in menſa tenui ſalinum.

5. *Salis commoda, & incommoda ſchola Salernitana.*

Sed clariùs ſchola Salernitana *de conſeruanda valetudine, cap.52*

Vas condimenti proponi debet edenti;
Sal virus refugat, rectè inſipidúmque ſaporat:
Non ſapit eſca probè, quæ datur abſque ſale.
Vrunt res ſalſæ viſum, ſeménque minorant,
Et generant ſcabiem, pruritum, ſiue vigorem.

6. *Salis vſus in menſa.*

Tria hîc de ſale docet Salernitana ſchola, interprete Arnoldo *ibi.* In primis generale tradit præceptum, nemini hactenus humaniori ſaltem, atque ciuiliori non obſeruatam; nempe vt vas condimenti, hoc eſt, ſalinum primùm in menſa apponatur; ídque adeò vulgatum vbique eſt, vt hiſce etiam verſiculis decantetur,

Sal primò poni debet, priméque reponi.
Non benè menſa tibi ponitur abſque ſale.

7. *Sal venenis reſiſtere.*

Duo deinde ſalis recenſet commoda. Ac primùm quidem, quòd venenis reſiſtat; cuius duplex aſſignari poteſt ratio, vel quòd ſal vim habeat vehementer ſiccam, & adſtringentem, atque ob id quicquid in corporibus humidum eſt, id omne depaſcat, reliquum adſtrictione leniter contrahat, vel quòd non ſolùm humores è corpore educendos liquet, incidat, tenuet, purget, & exſiccet; ſed poros etiam, per quos veneni vis in interiora corporis irruere ſolet, & denſet, ac conſtringat, adeóque penetrationem eius intercipiat, & excludat. Secundum verò, quòd cibos condiat, id eſt, ſapidiores reddat: nulla ſiquidem cibaria citra ſalis commiſtionem ſapere, quotidiano diſcimus experimento. Tertiò demùm loco ſalis, ſiue ſalſorum eduliorum quattuor enumerat nocumenta; quorum primum eſt, vſu eorum immoderatiore hebetem reddi viſum; ſeu quia res ſalſæ aqueam oculorum naturam exſiccent, & conſumant, ſeu quòd à cibariis perſalſis in ventriculo exiſtentibus, mordaces admodum atque acres reſoluantur fumi, qui ad oculos ſublati ipſos acrimonia ſua rodant, ac rubefaciant. Atque hinc ſanè eos, qui

Sale cibos conditi.

Sal obeſſe viſui.

Sale minui ſperma. *Scabiem, & pruritum ſale generari.* *Sal ebrietati quomodo reſiſtat.* *Sale reſtitui ciborum appetitum.* *Sal amicitiæ ſymbolum.*

qui ſalem excoquunt, rubros ferè oculos habere conſpicimus. Secũdum, quòd præ nimia ſiccitate ſperma minuant, exhauriántque. Tertium, quòd ſcabiem generent: acrem enim mordacémque procreant ſuccum, ac ſanguinem adurunt, vnde poſtea ſcabiei ardor. Quartum, quòd pruritum etiam excitent, mordacia enim, & prurituoſa generant excrementa. Præterea ſi ſal cum aceto, & ſucco rutæ permiſtus, pedum plantis diligenter infricetur, fertur non ooxam tantùm ex vini crapula contractam curare, ſed iis etiam, qui cibos auerſantur, auiditatem reſtituere. Hæc inſignis Medicus, & Philoſophus Arnoldus in ſalem huius nobilis ſcholæ. Notat etiam Alexander ab Alexandro *lib. 5. genial. cap. 21.* Græcos vino madentes, oleo perungi, & ſale, atque ante reliquas dapes ſalem, velut amicitiæ ſymbolum, hoſpitibus apponere.

8. *Sacerdotes Ægypty cur ſalem cibis nõ adhiberent.*

Verùm cùm hæc ita ſe habeant de communiſſimo ſalis vſu inter edendum, duo emergunt valdè admiratione digna. Primum, Sacerdotes Ægyptios ſalem cibis non adhibuiſſe, vt teſtatur Alexauder ab Alexandro *lib. 6. genial. c. 12.* Verùm huius rei ab aliis quoque narratæ rationem reddidimus *ſupra ſect. 16. huius cap.* Alterum, ſalem deeſſe in conuiuiis Magorum, vt obſeruat Delrius *tom. 1. diſquiſitionum magicarum, lib. 2. quæſt. 12.* cuius ſuperſtitionis cauſam quærens hic auctor, Sal, inquit, vt plurimùm deeſt, ſæpè panis, fortè an vt diuinis myſteriis orgia Dæmon inſtituat contraria? oam in veteri Teſtamento, panes propoſitionis quotidie coram Dominuo ponebantur, *Leuit. 24.* & omnis victima, atque oblatio ſalibatur, *Leuit. 2.* nunc etiam Baptiſmo ſal miſcetur, & in Euchariſtia paſcimur viuifica Chriſti Domini carne panis ſpeciebus velata, an hæc odij cauſa in ſalem, & panem.

Sal cur deſit in conuiuÿs Magorum.

9. *Salis laudes à vi condiendi.*

Sed pergamus referre alias ſalis laudes ex vi condiendi erutas. Plinius *lib. 31. cap. 7.* Ad opſonium, ioquit, & cibum vtilior ſal quiſquis facilè liqueſcit: item humidior, minorem enim amaritudinem habet, vt Atticus, & Euboicus. Seruandis carnibus aptior acer, & ſiccus, vt Megaricus. Conditur etiam odoribus additis, & pulmentarij vicem implet, excitans auiditatem, inuitánſque in omnibus cibis, ita vt ſit peculiaris ex eo intellectus inter innumera condimenta. Ergo vita humanior ſine ſale nequit degere; adeóque neceſſarium elementum eſt, vt tranſierit intellectus ad voluptates animi quoque. Nam ita ſales appellantur; omníſque vitæ lepos, & ſumma hilaritas, laborúmque requies, non alio magis vocabulo conſtat. Simillima habet Iſidorus *lib. 16. cap. 2.* concludens ideirco, & rectè ſale, & ſole nihil eſſe vtilius; quod pulcherrimum dictum haud dubiè eſt mutuatus à Plinio *lib. 31. cap. 9.* Eadem recenſet Agricola *lib. 3. de nat. foſſilium, pag. 204. & 205.* addens ſale craſſo, & duro, quia totus non diſſoluatur, cibum noo multum condiri; eúmque dentibus propter duritiam eſſe ingratum. Alios autem populos alio vti ſale, animaduertit *ibi* Agricola; nóſque *ſuprà ſect. 13. huius cap.* id magis explicuimus.

Sal ad opſonià quis vtilior. *Salem condiri odoribus.* *Sales pro lepore & hilaritate.* *Sale, & ſole nihil vtilius.* *Sal ingratus quis.*

10. Et ſi autem hactenus dicta de hoc argumento, ſatis videri poſſint, nequeo tamen præterire quæ de eadem re adnotat eruditiſſimus Plutarchus *lib. 4. ſympoſiacõn quæſt. 4.* in hunc modum. Sicut, inquit, Philoſophi, qui à ſpe quam vniè prædicabant, Elpiſtici dicti ſunt, nihil eſſe pronunciauerunt, quod vitam magis contineat, atque ſpes, qua non condiente eam vita ſit intolerabilis; ita etiam ad alimentum id ponemus appetitum continere, ſine quo id planè ingratum, & incommodum ſit futurum. At eorum quæ terra ſuggerit, nihil tale inuenies. Mare verò ſalem ſuppeditat. Primùm abſque ſale nihil omnino eſt eſui, qui admixtus ipſum etiam panem condit. Itaque eodem in fano Neptunus, & Ceres habentur. Deinde reliquis opſoniis ſales dulcius ſunt opſoniom. Nam heroës tenui, & frugali vſi, & exercitatione adſueti victui, omnémque adſcititiam, & otioſam voluptatem à menſis arcentes ſuis, ita quidem vt caſtris ad Helleſpontum poſitis, tamen piſcibus abſtinerent, carnea nihilominus abſque ſale edere non ſuſtinuerunt, teſtantes id ſolum opſonium repudiari non poſſe. Vt enim colores lumine, ita ſapores ſale opus babent vt ſenſum afficiant. Præterea cadauera magis ſunt eiicienda, quàm fimus. Omnis verò caro mortua eſt cadaueris pars; ſalis autem vis tanquam anima ſuperueniens, gratiam ei ac voloptatem conciliat. Itaque etiam acria, & ſalſa ante cibum ſumunt, & omnino quibus plurimum ſalis adeſt; hæc enim alliciunt appetitum ad alia opſonia, hiſque ille delinitus ad reliqua alacris, recénſque ſe confert. Si verò ab aliis incipiat, mox elangueſcit. Non ad cibum proinde dumtaxat, ſed ad potum quoque condimenti vim ſales habent. Cibi enim ſalſugo mediocris, vini omne genus guſtu ſuaue, & mite reddit, omnem verò aquam gratam potu. Quin & digerit ſal reliquos cibos, molliorèſque, & obſequentiores concoctioni reddit; vt & condimenti gratiam, & vim medicamenti ſales corpori conferant. Hæc Plutarchus. Idem *lib. 5. ſympoſiacõn, quæſt. 10.* ſalem appellat condimentorum iucundiſſimum, & reliquorum condimentorum condimentum; & mox, Sal, inquit, alimento in corpus recipiendo præſidium eſt, efficìtque, vt cum appetitu ſit nutrimenti concinnitas: id etiam diuinum ſali contingit, quòd cadauera putredinis ſecura, & durabilia adſeruans, aliquanto tempore morti reſiſtit; neque patitur id quod mortuum eſt, penitus aboleri. Sed quemadmodum anima, noſtrarum rerum diuiniſſima, diffluere non ſinit molem animalis; ſed eam continet; ita ſalis natura imitatur animæ opus, dum cadauera arripiens, id quod ad interitum vergebat, conſtringit atque cohibet, partibus quandam inter ſe concionitatem, atque amicitiam indens. Itaque Stoicorum etiam nonnulli carnem tum demum veram aiunt eſſe carnem, quando anima ſalis inſtar per eam diffuſa, facit vt conſiſtat, & permaneat.

Elpiſtici Philoſophi ita à ſpe dicti. *Neptunus, & Ceres in eodẽ fano cur.* *Sal heroibus familiaris.* *Sale ſapores egere vt ſenſũ afficiant.* *Sal anima carnis.* *Sale acui appetitum.*

11. *Sal reddit vinum guſtu ſuaue.* *Sal condimẽtorum condimentum.* *Sal putredini reſiſtit.*

12. *Sal imitatur opus animæ.*

13. *Salis vſus in pecudũ paſtu Ariſtoteli.*

Iam verò nos expectant pecudes, quæ quantum vtilitatis ex ſale percipiant, diſcamus ex ſequentibus ſcriptoribus.

Ex Ariſtotele *lib. 8. de hiſtoria animalium, cap. 10.* Pingueſcit potiſſimum ouis ex potu: quamobrem æſtate ſalem dare die quinto ſoliti ſunt, ſingulis centenis ſingulos modios, ſic enim pecus incolume, atque pinguius redditur. Frequena

igitor ſalis vſus eò pertinet,quando & paleis copiam ſalis admiſcent, vt ſitibundæ plus aquæ hauriant; & autumno cucurbitam ſale contactam affetunt, quod lac etiam auget; & agitatæ quoque meridie, plus poſtmeridianis bibunt; fœtis diſtenta vbera pendent, quibus ſalis abundè eſt. Opimat pecus olea, Oleaſter, aphaca, palea, herba, quæ omnia efficaciora ſunt ex ſalſugine reſperſa; pingueſcunt & hæc pleniùs præfatigata inedia triduo. Hæc Ariſtotel. qui & ſimilia habet *de admirandis auditionibus, num.* 134.

14. *Salis vſus in pecudū paſtu Plinio.*

Ex Plinio *lib.* 31.*cap.*7.Pecudes, armenta, & iumenta, ſale maximè ſollicitantur ad paſtum, multò largiore lacte, multóque gratiore etiam in caſeo dote. Plinio ſubſcribit iiſdem verbis S.Iſidorus *lib.*16.*orig.cap.*2.

Salis vſus in pecudū paſtu Plutarcho.

Ex Plutarcho *quæſtionum naturalium tertia.* Cur pecori paſtores ſalem proponunt? An, vt plerique putant, vt eo ampliùs alantur, atque craſſeſcant? nam & appetitum cibi acuit ſalis acrimonia, & meatus reſerando cibum faciliùs deduci ad digeſtionem. Itaque etiam graciles, & qui parum nutrirentur, Herophili diſcipulus Apollonius dulcibus veſci, & alica nolebat, ſed ſalſamentis, & ſalſuginem habentibus pro cibo vti iubebat; quorum tenuitas tanquam in fricationis locum ſuccedens, alimentum per meatus corpore apponeret. Aut valetudinis potiùs gratia, & vt abundantia incideretur nutrimenti, ad lingendum ſalem oues adſuefaciunt? Ægrotant enim pinguedine nimia contracta; eam verò ſales colliquant, ac diffundunt; idque adeò obſeruant, vt faciliùs poſſint eas cute exuere; quæ enim agglutinat, & conſtringit cutem pinguedo, tenui infirmáque redditur ab acrimonia; tenuatur enim ſanguis ſalem lingentium; neque coëunt, quæ intus ſunt, ſalibus admixtis. Hæc Plutarchus, addens pecudes ipſo quoque ſale reddi fœcundiores; id quod etiam ex eodem adnotauimus *ſuprà ſect.*16.*huius cap.*

15. *Salis vſus in pecudū paſtu Agricola.*

Ex Agricola *lib.*3.*de nat.foſſilium*, *pag.*204. Sal non homini ſolùm eſt irritamentum gulæ, ſed eo pecudum quoque, & armentorum faſtidio paſtores occurrunt: iumentorum, aratores, & vectores: ceruorum, venatores. etenim cùm canalibus ligneis, aut areolis impoſitum lingunt, vel cùm pabulo miſtum vorant, & ad paſtum capeſſendum excitantur, & bibendi cupiditatem concipiunt.

16. *Salis vſus in pecudū paſtu Virgilio.*

Hæc non ignorabat doctiſſimus Poëta, cùm *Georg.*3.paſtores inſtruens, ait:

At, cui lactis amor, cythiſum, lotóſque frequentes
Ipſe manu, ſalsáſque ferat præſepibus herbas.
Hinc & amāt fluuios magis, & magis vbera tēdunt,
Et ſalis occultum referunt in lacte ſaporem.
Multi iam excretos prohibent à matribus hœdos,
Primaque ferratis præfigunt ora capiſtris.
Quod ſurgente die mulſere, horíſque diurnis,
Nocte premunt; quod iam tenebris, & ſole cadente
Sub lucem exportans calatis adit oppida paſtor;
Aut parco ſale contingunt, hyemique reponunt.

17. *Salis vſus in pecudū paſtu S.Gregorio.*

Denique, vt reliquos omittamus, Gregorius Magnus *hom.*17.*in Euangelia*, Petra, inquit, ſalis brutis animalibus anteponitur, vt ex eadem ſalis petra lambere debeant, & meliorari. Quid autem myſteriorum hinc eruat tantus Doctor, patebit ex *infrà* dicendis *ſect. vltima.*

Sectio XVII.

De ſtatua ſalis.

1. *Digreſſio. Salis ſtatua.*

SVlphurea Sodomæ deflagratio fuit oecaſio miræ & veræ metamorphoſi incredulæ fœminæ in memorabilem illam ſalis ſtatuam; de qua *Geneſis* 19. dicitur, Igitur Dominus pluit ſuper Sodomam, & Gomorrham ſulphur, & ignem à Domino de cœlo; & ſubuertit ciuitates has, & omnem circà regionem, vniuerſos habitatores vrbium, & cuncta terræ virentia; reſpiciénſque vxor eius poſt ſe, verſa eſt in ſtatuam ſalis.

Lothi vxor verſa in ſtatuam ſalis.

Et *Sap.*10. Hunc, inquit, Spiritus ſanctus, iuſtum à pereuntibus impiis liberauit fugientem, deſcendente igne in Pentapolim; quibus in teſtimonium nequitiæ fumigabonda conſtat deſerta terra, & in certo tempore fructus habentes arbores, & incredibilis animæ memoria ſtans figmentum ſalis. Et *Lucæ* 17. Sicut, inquit, Chriſtus Dominus, factum eſt in diebus Loth; edebant, bibebant, emebant, & vendebant, plantabant, & ædificabant; qua die autem exiit Loth à Sodomis, pluit ignem, & ſulphur de cœlo, & omnes perdidit; ſecundùm hæc erit, qua die filius hominis reuelabitur. In illa hora qui fuerit in tecto, & vaſa eius in domo, ne deſcendat tollere illa, & qui in agro ſimiliter, non redeat retrò. Memores eſtote vxoris Loth. Sed de hac Lothi vxore in ſalis ſtatuam verſa quæ occurrit

2. *Lothi vxor cur verſa in ſtatuam ſalis.*

QVÆSTIO I. eſt, cur Deus vxorem Lothi, quòd reſpexerit ea, quæ retrò erant, tam atroci, & horribili vindicta puniuerit? Multas ſanè ob cauſas, eáſque iuſtiſſimas, præcipuè verò tres. Primū, egredienti illi ex vrbe Sodoma præcepit Deus *Gen.*19.in hūc modum, Salua animam tuam, noli reſpicere poſt tergum, nec ſtes in omni circà regione, ne & tu ſimul pereas.

Lothi vxoris inobedientia.

Meritò ergo ob inobedientiam profectam ex animo ingratiſſimo erga Deum, qui tam amanter, & benignè tantis ex malis eos extraxerat; atque illud ipſum præceptum non reſpiciendi retrò, propterea eis tam ſeuerè iniunxerat, quod ad eorum incolumitatem, & ſalutem plurimum conduceret, punita eſt præuaricatrix fœmina. D.Ioannes Chryſoſt. *hom.*43. *in cap.Geneſeos* 19.Ioſephus *lib.*1 *antiquitatum Iudaicarum*, *cap.* 12. & Rupertus *lib.* 6. *comment. in Geneſim*, *cap.*12.

3. *Lothi vxoris incredulitas.*

Deinde punita eſt mulier propter incredulitatem, ex qua ſcilicet nata eſt inobedientia: non enim credidit quicquam referre ad incolomitatem ipſorum, ſi reſpicerent retrò, nec ne. Quapropter auctor *Sapientiæ cap.*10. vxorem Loth appellat animam incredibilem, id eſt, incredulam, id enim ſignificat ibi verbum Græcum ἀπιςούσης, vt obſeruat Pererius *in cap.* 19. *Geneſ. num.* 23.

4. *Salis ſtatua ſalutare myſterium.*

Poſtremò, vt miſſas faciamus nugaces Hebræorum fabulas, quas refert Lyranus *in cap.* 19. *Geneſ.* retrò reſpicienti fœminæ contra cœleſtia mandata, eam inflixit pœnam iuſtiſſimus, & ſapientiſſimus Deus, ad illuſtre quoddam, & admodum ſalutare documentum, ſimul & exemplum iis, qui ex vitioſa, & mundana vita, & conuerſatione vocati, & adducti ſunt ad ſpiritualis, & religioſæ, ac propè cœleſtis vitæ, ac diſciplinæ inſtitutionem, atque exercitationem, quam vtique præfigurauit mons ille

ad

Digitized by Google

ad quem iuſſus ab Angelis eſt Loth confugere, quo vrgituentiæ mala effugere poſſet. Huiuſmodi enim viris conuenit, vt, B. Paulum imitantes, *ad Phil.* 3. omnia quæ retrò ſunt obliuiſcantur, & ſemel iam ab ipſis relicta, & abiecta, quaſi ſtercora, & damna æſtimantes, prorſus auerſentur; ac ſe ad anteriora ſemper extendẽtes, ad verticẽ montis, id eſt, culmen euangelicæ perfectionis acerrimo ſtudio, & indefeſſa ſedulitate contendant. Sed audiamus D. Auguſt. quàm apertè ex ea ſalis ſtatua id myſterij colligat. Namque *lib. 16. de ciuit.*
6. *c.30.* Quò pertinet, inquit, quòd prohibiti ſunt, qui liberabantur ab Angelis retrò aſpicere, niſi quia non eſt animo redeundum ad veterem vitam, qua per gratiam regenerati exuimur, ſi vltimum iudicium euadere cogitamus? Denique vxor Loth vbi reſpexit, remanſit; & in ſalem conuerſa hominibus fidelibus quoddam præſtitit condimentum, quo ſapiant aliquid, vnde illud caueatur exemplum. Idem *in Pſalmum* 83. Qui, inquit, conuerſi ad Deum, cùm hîc non inuenerint requiem, quam quærebant, & gaudia quæ promittebantur, tanquam in itinere deficientes, & longum ſibi quiddam donec hoc ſæculum, vel hæc vita finiatur, reſtare arbitrantes, & quærentes hîc aliquam requiem, quæ, ſi habetur, falſa eſt; reſpiciunt retrò, & decidunt à propoſito, nec attendunt, cum quanto terrore dictum eſt *Lucæ* 17. Mementote vxoris Loth. Vt quid enim in ſtatuam ſalis verſa eſt, ſi non homines condit, vt ſapiant? Ergo exemplum illius malum, tibi ſit bonum ſi caueris. Memeotote, inquit, vxoris Loth. Reſpexit enim retrò, vnde liberata erat à Sodomis, & ibi remanſit vnde reſpexit, ipſa in loco manſura, & tranſeuntes alios conditura. Liberati ergo à Sodomis præteritæ vitæ, non reſpiciamus retrò.
7. Hæc ſanctus Auguſtinus. Idem myſterium in prædicta ſalis ſtatua agnoſcunt reliqui Patres, Philo Iudæus *lib. de ſomnijs, in fine; lib. de profugis, circa medium, lib. 2. Allegoriarum, ſub finem, & lib. de temulentia, pag.* 175. Beatus Iſidorus Hiſpalenſis Archiepiſcopus *commentariorum in Geneſim, cap.* 15. Rupertus *in Geneſim, lib. 6. ſuorum commentar. cap.* 12. Lyranus, Gloſſa ordinaria, & interlinearis, Emmanuel Sà, Pererius, Cornelius à Lapide, Marianus, & alij interpretes *in cap.* 19. *Geneſis*, vbi de verſa Lothi vxore in ſtatuam ſalis.

Salis ſtatua myſteria ex D. Auguſtino.

Lothi vxoris memoria à Domino commendata.

Salis ſtatua myſteria ex Philone, Iſidoro, Ruperto, & alijs.

8. Qvæstio II. Vtrùm Lothi vxor verè, & propriè verſa fuerit in ſalis ſtatuam. Ratio dubitandi eſt, quia S. Chryſoſt. *hom. 43. in cap. 19. Gen.* ita legit, Et reſpexit vxor eius poſt tergum, & facta eſt columna ſalis. Verùm, cùm non columnam, ſed ſtatuam legat vetus, & vulgata editio Latina, quam ſolam pro authentica habendam eſſe decreuit Tridentinum *ſeſſ.* 4. ea de re nefas eſt dubitare; præſertim cùm non repugnet fuiſſe vtrumque, ſcilicet vel ſtatuam columnæ inſiſtentem, vel columnam ſtatuæ ſubiectam; niſi fortè malis inſculptam in columna ſtatuam. Eos autem, qui hanc ſalis ſtatuam, non propriè, vt ſonat littera, accipiunt, ſed ad figuratam locutionem deflectunt, referunt, & refellunt præcitati Pererius, & Cornelius. Pro maiori autem intelligentia eorum, quæ dicta ſunt,

Lothi vxor an verè verſa fuerit in ſalis ſtatuam.

9. Aduerte primò, ſtatuam hanc fuiſſe effigie muliebri; fuit enim ſtatua vxoris Loth, cuius proinde formam retinuit. Cornelius à Lapide *in cap. 19. Gen. verſ.* 25.

Lothi vxoris ſtatua qualis fuerit.

Aduerte ſecundò, ſal hoc fuiſſe metallicum, quod pluuiis non liqueſcit, & ædificiis duritie ſua, & ſoliditate eſt vtile, Emmanuel Sà, Marianus, & Cornelius *in cap. 19. Gen.*

Lothi vxoris ſtatuam fuiſſe ex ſale metallico.

Aduerte tertiò, eam ſtatuam perduraſſe ad multa ſæcula, vt teſtantur Pererius, Marianus, & Cornelius *ſupra.* Et confirmatur primò, quia Ioſephus *lib. 1. antiquitat. Iudaicarum, cap.* 12. teſtatur, ſtatuam illam, quo tempore ipſe ſcriberet, extitiſſe. eandem perduraſſe ad Hieronymi ætatem ſcribit Marianus. Sequens etiam Tertullian. teſtimonium, in carm. de Sodoma refert Cornelius. 10.

Lothi vxoris ſtatua quandiu durauerit.

Ipſaque imago ſibi formam ſine corpore ſeruans
Durat adhuc, nunquam pluuijs, nec diruta ventis:
Quin etiam ſi quis mutilauerit aduena formam,
Protinus ex ſe ſe ſuggeſtu vulnera complet.
Dicitur & viuens alio iam corpore ſexus,
Munificos ſolito diſpungere ſanguine menſes.

Lothi vxoris ſtatua qualis fuerit Tertulliano.

Dicitur autem, inquit Cornelius, hæc ſtatua viuere, non quòd verè viuat; ſed quòd viuentis more quaſi menſtrua quædam effundat, quod æquè mirum eſt; atque alterum, quod aſſerit hîc Tertull. ſtatuam hanc, ſi à quopiam mutiletur, mox hoc mutilum quaſi vulnus ſuum ſarcire, & implere. Sed horum fides ſit penes Tertull. Quin & Borchardus, qui vixit ab hinc trecentis annis, teſtatur ſtatuã hanc ſua ætate adhuc extitiſſe, inter Engaddi, & mare mortuum, eámque etiamnum extare docet Adrichomius. Quin & Targum Hieroſolymitanum addit, ſtatuam hanc duraturam vſque ad diem reſurrectionis, & iudicij. Hinc de hac ſtatua ſalis vxoris Loth eſt ænigma, 11. 12.

Lothi vxoris ſtatuam mutilatam ſponte reſarcire.

Salis ſtatua vbi fuerit, & an duratura vſque ad diē iudicij.

Cadauer nec habet ſuum ſepulchrum;
Sepulchrum nec habet ſuum cadauer:
Sepulchrum tamen, & cadauer intus.

Salis ſtatua ænigma.

Quia ſcilicet ipſa ſibi cadauer eſt, & ſepulchrum. Ita ex Tertull. Borchar. Adrichom. & Targo Cornelius de perennitate huius ſtatuæ. Idem ex Borchardo, & Targo, citatis horum Scriptorum verbis confirmat Pererius *in cap. 19. Gen. num. 25. & 31.* 13.

Sectio XVIII.

De pacto ſalis.

Libri Numerorum *cap. 18. verſ.* 19. dixit Dominus ad Aaron, Omnes primitias Sanctuarij, quas offerunt filij Iſraël Domino, tibi dedi, & filiis, ac filiabus tuis iure perpetuo: pactum ſalis eſt ſempiternum coram Domino tibi, ac filiis tuis. Hîc vides pactum ſalis appellari, fœdus inuiolabile, vt declaratur adiuncta voce illa, ſempiternum. Cur autem pactum inuiolabile, ac ſemper duraturum, dictum ſit pactum ſalis, fatetur ingenuè Caietanus in hunc locum, ſibi eſſe incompertum: conſulamus ergo reliquos interpretes. Lyranus *in cap. 18. Numerorum*, huiuſmodi cauſam reddit. Præceperat Deus *Leuitici* 2. in omni ſacrificio, & oblatione adhiberi oportere ſalem, idque perpetua lege ſanciuit. Inde natum eſt, vt quia 1.

1. Digreſſio.

Pactum ſalis idem eſſe quod pactum ſempiternum.

Salis pactum quid ſignificet.

præceptum diuinum de ſale adhibendo in omni oblatione firmum, atque irreuocabile erat, idcirco etiam alia pacta hominum, vt ſignificarentur ſemper duratura, dicta ſint pacta, vel monu-
2. menta ſalis. Eodem modo exponit Lyranus illa verba ex *cap.13. lib.2. Paralipomenon, verſ.5.* Deus Iſraël dedit Regnum Dauid ſuper Iſraël in ſempiternum ipſi, & filiis eius in pactum ſalis. Arridet etiam hæc interpretatio Valleſio *de ſacra Philoſophia, cap 6.* Pereſio *in cap.19. Gen. num.25.* Emmanueli Sà *in 2. Paralip. cap.13.* & Cornelio à
Sal fœderis quódnam fuerit.
Lapide *in illum verſiculum, ex cap.2. Leuitici,* Quicquid obtuleris ſacrificij, ſale condies, nec auferes ſal fœderis Dei tui de ſacrificio tuo, in omni oblatione offeres ſal. Cur vocetur ſal fœderis, iosulſam, & ſtultam cauſam dat R. Salomon, ſcilicet hanc, Aquæ, inquit, terreſtres in principio creationis rerum omnium, ægrè tulerunt ſe ab aquis cœleſtibus ſeparari per interpoſitum firmamentum; vt ergo Deus illas placaret, promiſit ſe effecturum, vt aquarum ſacer vſus eſſet in tabernaculo fœderis; deinde vt ſal quod ex aquis fit, ſacrificiis perpetuò adhiberetur. Ita iſte Iudio, qui hìc nec micam ſalis habet, & carens cerebro indiget helleboro; quam illi notam inurit & meritò Cornelius, ſubdens rectè hanc legem ſalis, vocari ſal fœderis; quia ſale, inquit, ſignificabatur firmitas legis, & fœderis, ideóque in fœderibus ſal adhiberi ſolebat; nam victimæ cum mola ſalſa immolabantur ad ſanciendũ fœdus. Vnde *Num. 18. v.19. & 2. Paral. 13. v.5.* vocatur pactum ſalis,
3. pactum firmum, & ſtabile. Quin etiam nonnullis
Sale pacta firmari ſolita.
fit credibile priſcis illis temporibus, in firmandis pactis conſueuiſſe homines vti ſale, propter naturalem eius virtutem impertiendi rebus longiſſimam durationem, & velut quandam ſpeciem
Sal ſignum perpetuitatis.
incorruptionis; proinde ſal ab innata affectione eſſe aptiſſimum perpetuitatis ſymbolum, atque adeò ſapientiſſima metaphora, pactum perpetuum vocari pactum ſalis; atque hæc poſterior expoſitio placet Valleſio, & Pereſio *locis citatis,* Emmanueli Sà *in 2. Paralip. cap.13.* Mariano *in cap.18. Num. & in 2. Paralip. cap.13.* & Cornelio à Lapide *in Leuit. cap. 2. verſ. 13. & in Numeros*
Sal hoſpitibus apponi ſolitũ in ſignum beneuolentia.
cap.18. verſ.19. Eadem de cauſa, inquit Cornelius, in dictum Leuitici locum, olim hoſpitibus, ante alios cibos apponi ſolebat ſal, vt ſcilicet ſale ſignificaretur amicitiæ firmitas, ac perſeueran-
4. tia. Quare multi Ethnici ominoſum habebant, ſi
Sal in mẽſam profundi ominoſum.
ſal in menſam profundi contigiſſet, quaſi per hoc amicitiæ euerſio, vel reſciſſio portenderetur; contrà verò fauſtum, ſi vinum atque id merum effuſum ſit; id quod ante ipſum obſeruauit Pierius *lib.31. Hieroglyphicorum,* vbi de amicitia firma. Atque hæc de pacto ſalis.

Sectio XIX.

De proprietatibus ſalis.

1. Affectionibus ſalis affatim refertæ ſunt quæ præceſſere ſectiones. Quare paucas aliquot, veluti extra ordinem hic reſiduas, breuiter recenſebimus.

Sal qui crepet ocyus.
I. Sal exiguus ocyus crepat, & exilit: vehementius autem & crepat, & exilit qui plenior eſt. Plenior autem ille lentiùs domatur, quòd plus negotij eſt magnum diſrupiſſe, quàm paruum. Ariſtot. *probl. ſect.11. quæſt.42.*

II. Crepat paruus ſal parum, quia paruus inuehitur ictus: maior magis, quia magno agitur ictu: crepitus autem ictus eſt: quod etiam robuſtius eſt, magis exilit, quoniam minus cedit. Idem *ibid.*
Sal qui crepet parum.

III. Si ſalem eadem magnitudine, qua modico igni ingeſtus crepat, nimio inieceris igni, vel nihil, vel minus crepat: quippe prius ab igne corrumpitur, quàm rumpi poſſit; comburitur enim humor, quòd conſumptus eſt, crepat quòd diſciſſus, diſruptuſque eſt. Ariſtot. *ibid. quæſt 43.*
Sal nimio igni iniectus quomodo crepet.

IV. Sal eliquari ocyus aqua ſalſa, qoàm dulci poteſt: vix enim illa eliquant, quæ facilè tranſmeant: contrà celerrime dirimunt, quæ per vim ſe intrudunt. Atqui vt dulcis aqua tenuior, ita ſalſa craſſior eſt; ergo altera ſua tenuitate facilè penetrans vix liquefacit, altera ſubit quidem, ſed minus propter ſuarum partium magnitudinem, itaque cogere, & proinde dirimere celeriùs poteſt. Ariſt. *ſect.23. problem. quæſt.22.*
Sal citius aqua ſalſa quàm dulci liquari.

V. Aqua ſalſa frigida bibi non poteſt; calida, refrigeratáve, poſtquam calefacta eſt, meliùs poteſt: cuius rei illa eſt ratio, quòd cùm aqua ſalſa caleſcit, portio ſalis decoquitur, cùm refrigeratur, in imum defertur, & ſubſidet. Idem *ibid. quæſt.18.* 2.
Aqua ſalſa quomodo bibi poſſit.

VI. Nequit aqua ſalſa profluere, ſtabile enim eſt quod graue; ſalſa autem aqua grauis eſt. Quapropter calidæ tantummodo ex ſalſis profluere poſſunt: habent enim ſibi leuitatem, quæ pondus ſalſuginis ſuperat, calidum namque leuius eſt. Ariſtot. *ibid. quæſt.10.*
Aqua ſalſa nequit profluere.

VII. Vt ſalſum graue, ita dulce leue eſt atque ita efficitur, vt ſint dulces, quæ profluunt. Hæc eadem cauſa eſt, cur aqua ſalſa, cùm mouetur, mutatúrque, dulcior fiat; leuior enim per motum, atque ſincerior redditur. Ariſtot. *ibid. quæſt.10.*
Salſum graue eſſe, & dulce leue.

VIII. Qui ſe abluunt mari, ocyus reſiccantur, quàm qui ſe lauerint aqua dulci; cùm enim mare craſſius & terroſius ſit, parum habet humoris, ac proinde ſiccari celeriùs poteſt. Ariſtot. *ibid. quæſt.8.*
Mari qui ſe lauant citius ſiccari, quàm qui aqua dulce.

IX. Mare pinguius eſt aqua dulci; quocirca flammam æquè extinguere, atque cæteræ aquæ non poteſt. Ariſtot. *ſect.23. probl. quæſt.7.*
Mare pinguius eſſe aqua dulci.

X. Salibus ineſt pingue quippiam, & lucernæ meliùs ardent ſale iniecto; & iniecta in flammam aqua marina vna exardeſcit: neque vlla eſt alia aqua, quæ perinde incendatur; icirco etiam eſt calidiſſima. Plutarchus *lib. 1. ſympoſiacôn, quæſt.9.*
Sale iniecto meliùs ardere lucernas.

XI. Aqua potabili magis eluuntur veſtes, quàm marina. Plutarchus *ibidem.* Sumit autem aquam marinam pro ſalſa: quo etiam ſenſu accipietur in duabus ſequentibus proprietatibus.
Marina aqua melius ablui veſtes, quàm dulci.

XII. Mare oleo conſperſum, pellucidum fit, & tranquillum; quippe ſpiritus à leuitate delabens, ictum nullum infert, neque fluctum ciet. Vrinatores etiam dicuntur oleum in os ſumere, eóque efflato lucem in fundo habere, ac pellucidam reddere aquam. Plutarchus *quæſtionum naturalium 12.* & Plinius *lib.2. cap.103.*
Mare oleo conſperſum pellucidum fieri, & tranquillum.

XIII.

Google

3. XIII. Mare,rametſi grauius ſit, quàm aqua potu idonea, nihilominus eſt & clarius, atque perſpectius. Hoc autem ideo, quia pinguius eſt. Nam ſi oleum affuſum efficere poteſt, vt meliùs per aquam incernere ſit,meritò cùm ipſum mare in ſe pinguis aliud habeat perſpectius, & dilucidius ſit. Ariſtot.*probl.ſect.*23.*quæſt.*38.

Mare clarius eſſe aqua dulci.

XIV. Græcia argilla, aut marmore, aut ſale, aut mari, leoiratem vini excitat. Plinius *lib.* 14. *cap.*19.

Salo vina condiri.

XV. Pluuiæ ſalinis aquæ vtiliores ſunt,quàm reliquæ, nec ſal fit niſi admixtis dulcibus. Plinius *lib.*2.*cap.*103. Idem *lib.*31.*cap.*7. Pluuia, inquit,dulceſcit omnis ſal;ſuauiorem tamen rores faciunt. Sed copioſum Aquilonis flatus. Auſtro non naſcitur.Flos ſalis non fit,niſi Aquilonibus. Sed de hac re, vide an maior fides ſit habenda Scaligero mox citando in vltima ſalis proprietate.

Sal non fieri ſine aqua dulci.

XVI. Sal ammoniacum in deſertis Africæ creſcit noctibus cum luna, Plinius *lib.*31. *cap.*7. & Iſid.*lib.*16.*cap.*2.

Sal qui creſcat noctu cū Luna.

XVII. In vrbe Aſpendi eſt lacus ſalſus, cui tantundem ſalis noctu addatur,quantum die auferas.Plinius *lib.*31.*cap.*7.

Salis vbi tātum noctu addatur, quantum die auferas.

XVIII. Sal ammoniacus eſt leuiſſimus intra ſpecus ſuos;at in lucem prolatus,vix credibili pondere ingraueſcit.Plinius *lib.*31.*cap.*7.

Sal qui leuis intra ſpecus, at grauis extra.

XIX. In Cappadocia reperitur ſal foſſilis ſpecularis,qui inſeruit vice ſpeculi.Præterea circa Gelam in Sicilia tanti eſt ſplendoris, vt imaginem recipiat.Plinius *lib.*31.*cap.*7.Idem obſeruat de ſale Pachyni in Sicilia Iſidorus *lib.*16.*c.*2. Idem de ſale, qui in Italia fit apud Camerinum, Maiolus *colloquio* 18.

Sal ſpecularis vbi.

XX. Ramuſius *tom.*1.*nauigationum, cap.*39.*&* 52. *itineris Æthiopici*, ait ſal æſtimari tanquam aurum, & eſſe loco monetæ. Idem vſu venire in prouincia Teberhana obſeruat *tom.* 2. *lib.* 2. *cap.*38.

Sal pro moneta vbi.

4. XXI. In Creta, & alibi ſine imbribus fit ſal. In Aremoricis verò corrumpitur ſal imbribus; tantum abeſt vt concreſcat eis. Scaliger *in Cardanum, exercit.*51. Idem *exercit.* 104.*ſect.*19. Sal, inquit, quare non ſine aqua dulci fiat, fruſtrà quærunt. falſum enim eſt. In Creta ſine aqua dulci concreſcit, vt dictum eſt. Ad Epidaurum Achaiæ,quod oppidum nunc ab anguſtiis acceſſus Monembaſia, vulgò corrupta voce Maluaſia dicitur; ad eius,inquam, rupes inuenias paſſim maris aſſultibus exeſas, atque excauatas ſpecus. Quas vbi Ægæum iiſdem impreſſionibus,quibus illas excauauit, aqua complet: ea in ſalem coit ibi,atque ſolideſcit. Quo ſale militum ſtationes vſas eſſe, pro comperto habeo. In Apennino, aiunt è fonte agri Palauicinorum hauſtam aquam in ſalem concreſcere,ita demum,ſi quid ſanguinis admiſceatur. Addunt & fabulas de ſuillo, & humano. Vbi verò nonniſi admiſta pluuia poteſt maris aqua ſaleſcere: id fit, quia nimis ibi terreſtre mare, neque tenax, quantum ſatis. In Aremoricis ſudo cœlo ſalis prouentus maior, pluuio minor.

Sal vbi fiat ſine imbribus.

Sal an fiat ſine aqua dulci.

Sal qui fiat nō ſine ſanguine.

Sectio XX.

De ſymbolis ſalis.

Ex ſacra Scriptura.

SAle tria potiſſimum inter alia in ſacris eloquiis ſignificari animaduerto,ſapientiam,diſcretionem,& prælatum. 1.

Digreſſio. Salis ſymbola ex ſacra Scriptura.

De ſapientia intelligo ſequentes loquos *Gen.* 19. Reſpiciénſque vxor poſt ſe, verſa eſt in ſtatuam ſalis. & 2.*Paralip.*13. Num ignoratis, quòd Dominus Deus Iſraël dederit Regnum Dauid ſuper Iſraël in ſempiternum,ipſi, & filiis eius in pactum ſalis? & *Eſdræ* 1. *cap.*7. Ego Artaxerxes Rex ſtatui, vt quodcunque petierit à vobis Eſdras Sacerdos, ſcriba legis Dei cœli, abſque mora detis, vſque ad argenti talenta centum, & vſque ad frumenti coros centum,& vſque ad vini batos centum,& vſque ad batos olei centum, ſal verò abſque menſura.& *Eccleſiaſtici* 22. Arenam, & ſalem, & maſſam ferri facilius eſt ferre, quàm hominem imprudentem,& fatuum,& impium; & *Marci* 9. omnis victima ſale ſalietur. Bonum eſt ſal:quòd ſi ſal inſulſum fuerit,in quo illud condietis?Habere in vobis ſal,& pacem habete inter vos.

Sal ſapientiæ ſymbolum.

De diſcretione interpretor, qui ſequuntur textus *Leuitici* 2. Quicquid obtuleris ſacrificij, ſale condies, nec auferes ſal fœderis Dei tui de ſacrificio tuo. In omni oblatione offeres ſal. & *Ezechiel.*16.Quando nata es,in die ortus tui non eſt præciſus vmbilicus tuus,& aqua non es lota in ſalutem, nec ſale ſalita, nec inuoluta pannis. & *Coloſſ.*4. ſermo veſter ſemper in gratia ſale ſit conditus. 2.

Sal diſcretionis ſymbolum.

De Prælato dicitur *Matth.* 5. Vos eſtis ſal terræ. Quòd ſi ſal euanuerit, in quo ſalietur? ad nihilum valet vltrà, niſi vt mittatur foras, & conculcetur ab hominibus. Idem dicitur *Marci* 9.*&* *Lucæ* 14.

Sal Prælati ſymbolum.

Ex Gregorio Magno.

Hic ſanctus Eccleſiæ Doctor *lib.* 7. *moralium*, *c.*5.in illa verba ex *cap.*6.*B.Iob*, (aut poterit comedi, inſulſum, quod non eſt ſale conditum?) inſulſum cibum ab eo comedi,qui legem carnaliter accipit, oſtendit his verbis. In lege, inquit, ſal litteræ,eſt intelligentiæ virtus occultæ.Quiſquis ergo obſequiis carnalibus intentus, hanc intelligere ſpiritaliter noluit, quid aliud, quàm inſulſum cibum comedit? Sed hoc in cibo ſal cognita veritas miſit, cùm latere in lege ſaporem occultæ intelligentiæ docuit, dicens *Ioan.* 5. Si crederetis Moyſi, crederetis vtique & mihi: de me enim ille ſcripſit.& rurſum *Marci* 9.Habere ſal in vobis,& pacem habete inter vos. Sed quia ante mediatoris aduentum, Iudæa legem carnaliter tenuit, præceptis eius dura iubentibus gentilitas ſubdi recuſauit. Inſulſum ergo cibum comedere noluit,quæ priuſquam ſpiritus condimentum perciperet, ſeruare vim litteræ expauit. 3.

Salis ſymbola ex Gregorio Magno. Sal litteræ quid ſignificet.

* Idem *homilia* 17.*in Euangelia*, Debemus, inquit, penſare continuò,quòd SS.Apoſtolis dicitur,& per Apoſtolos nobis, *Matth.*5.Vos eſtis ſal 4.

terræ. Si ergo ſal ſumus, condire mentes fidelium debemus. Vos igitur, qui paſtores eſtis, penſate, quia Dei animalia paſcitis; de quibus profectò animalibus Deo per Pſalmiſtam dicitur *Pſal.* 67. Animalia tua habitabunt in ea. Et ſæpè videmus quòd petra ſalis brutis animalibus anteponitur, vt ex eadem ſalis petra lambere debeant, & meliorati. Quaſi ergo inter bruta animalia petra ſalis debet eſſe Sacerdos in populis. Curate namque Sacerdotem neceſſe eſt, quæ ſingulis dicat, vnumquemque qualiter admoneat: vt quiſquis Sacerdoti iungitur, quaſi ex ſalis tactu, æternæ vitæ ſapore condiatur. Sal enim terræ non ſumus, ſi corda audientium non condimus. Quod profectò condimentum ille veraciter proximo impendit, qui prædicationis verbum non ſubtrahit. Sed tunc verè aliis recta prædicamus, ſi dicta rebus, & exemplis oſtendimus, ſi nos ipſi diuino amore compungimur, & humanæ vitæ, quæ ſine culpa tranſiri nequaquam poteſt, quotidianis lacrymis maculas lauamus. Idem mox *circa finem einſdem homiliæ*, Sicut, inquit, paulò ſuperiùs præfati ſumus, miſſis prædicatoribus dicitur *Matth.* 5. Vos eſtis ſal terræ. Si igitur cibus Dei eſt populus, condimentum cibi Sacerdotes eſſe debuerunt. Sed quia dum nos ab orationis, & eruditionis ſanctæ vſu ceſſamus, ſal infatuatum eſt, condiri non valet cibus Dei: atque iccirco ab auctore non ſumitur, quia exigente fatuitate noſtra, minimè conditur. Hæc Gregorius Magnus.

Salis petram lambere animalia quid ſit myſticè.

Sacerdos eſt ſal fidelium.

Sal quomodo myſticè infatuetur.

Ex S. Hieronymo.

5\. Maximus hic Eccleſiæ Chriſti Doctor, in verba illa ex *c.* 16. *Ezech.* aqua non es lota in ſalutem, nec ſale ſalita. Tenera, inquit, infantium corpora, dum adhuc vteri calorem tenent, & primo vagitu laborioſæ vitæ teſtantur exordia, ſolent ab obſtetricibus ſale contingi, vt ſicciora ſint, & reſtringantur. Porrò Hieruſalem, quæ de malis parentibus nata eſt, nihil ſaporis, nihil diligentiæ conſecuta eſt. Qui autem renaſcuntur in Chriſto, dicitur ad eos, Vos eſtis ſal terræ, *Matth.* 5. Et præcipitur eis ab Apoſtolo, *Coloſſ.* 4. Sermo veſter ſemper in gratia ſale ſit conditus. Vnde & vulgò ſapientes ſalſi, & ſtulti vocantur inſulſi. Et *in Leuitico cap.* 2. lege ſancitur, Omne ſacrificium veſtrum ſale ſalietur. Non ceſſabit ſal teſtamenti Domini de ſacrificiis veſtris; in cunctis muneribus veſtris ſal offeretis. Qui hoc ſale conditus fuerit, & omnem putorem, humorémque noxium huius admiſtione ſiccauerit, vltrà non dicet: Computruerunt, & corruptæ ſunt cicatrices meæ à facie inſipientiæ meæ, *Pſalm.* 37. Scio me legiſſe in quodam volumine de Domino Saluatore, quòd ipſe ſit ſal cœleſte, & non ſolùm terrena, & inferna, ſed cœleſtia quoque ſuo ſapore condiuerit; & implicatur illud quod ſcriptum eſt *Luc.* 2. Gloria in excelſis Deo, & ſuper terram pax hominibus bonæ voluntatis. Idem *in cap.* 5. *Matth.* ex *Iudic.* 9. notat vrbes quaſdam ita victorum ſale ſeminatas, vt nullum in ipſis germen orietur.

Salis ſymbola ex S. Hieronymo.

Sale infantium recèns natorũ corpora cur inſpergantur.

Salſi dicuntur ſapientes, & ſtulti inſulſi.

Sal cœleſtis Chriſtus. Sal cœli.

Ex Origene.

Origenes *hom.* 6. ſuper illa verba ex *cap.* 16. *Ezechielis*, nec ſale ſalita. Et hoc, inquit, crimen eſt Hieruſalem, quia non fuerat digna ſale Dei. Ego ſi credidero Domino meo IESV Chriſto, ipſe ſatisfaciet, dicétque mihi, Vos eſtis ſal terræ. Si credidero ſpiritui, qui in Apoſtolo locutus eſt, ſale condior. Et poſſum præceptum cuſtodire, dicens: Sermo veſter ſit ſemper in gratia ſale conditus. Grande opus eſt inſaliri. Qui ſale conditur, gratia plenus eſt. Nam & in communi prouerbio, ſalſus dicitur gratioſus; & è contrario inſulſus, qui non habet gratiam. Si igitur gratia nobis à Deo venit, & complemur dono eius, ſale ſalimur. 6.

Salis ſymbola ex Origene.

Ex S. Hilario.

S. Hilarius *canone* 4. *in Matthæum*, in illa verba *Matth.* 5. Vos eſtis ſal terræ, Sal, inquit, vt arbitror, terræ nullum eſt; quomodo ergo Apoſtolos ſal terræ nuncupauit? Sed proprietas eſt quærenda dictorum, quam & Apoſtolorum officium, & ipſius ſalis natura monſtrabit. Sal eſt in ſe vno continens aquæ, & ignis elementum, & hoc ex duobus eſt vnum. Hic igitur in omnem vſum humani generis effectus incorruptionem corporibus, quibus fuerit aſperſus, impertit, & ad omnem ſenſum conditi ſaporis aptiſſimus eſt. Apoſtoli autem ſunt rerum cœleſtium prædicatores, & æternitatis velut ſatores, immortalitatem omnibus corporibus, quibus eorum ſermo aſperſus fuerit, conferentes. Meritò igitur ſal terræ ſunt nuncupati, per doctrinæ virtutem ſalſendi modo æternitati corpora reſeruantes; ſed natura ſalis ſemper eadem eſt, nec immutari vnquam poteſt; verùm quia conuerſioni homo ſubiacet & ſolus beatus, qui vſque ad finem in omnibus Dei operibus permanſerit, ideo eos ſal terræ nuncupatos monet in traditæ ſibi poteſtatis virtute perſiſtere, ne infatuati nihil ſaliant, & ipſi ſenſu accepti ſaporis amiſſo viuificare corrupta non poſſint, & proiecti de Eccleſiæ promptuariis, cum his, quos ſalierint, pedibus incedentium proterantur. 7.

Salis ſymbola ex S. Hilario.

Ex S. Ioanne Chryſoſtomo.

Chryſoſtomus *hom.* 15. *in cap. Matthæi* 5. ad illa verba, Vos eſtis ſal terræ. Dicendo, inquit, vos eſtis ſal terræ, oſtendit omnium infatuatam eſſe naturam, conculcatámque peccatis, & iccirco illas ab eis maximè virtutes requirit, quæ cunctis neceſſariæ, atque vtiles ſint futuræ. Vos eſtis ſal terræ. Quid igitur? Ipſine putrefacta medicati ſunt? Nequaquam; nec enim poſſibile eſt, vt ea quæ corruptæ ſunt, ſalis perfricatione reparentur. Non hoc fecerunt ergo, ſed ante ſe mota, ſibíque tradita, atque ab illa iam putredine liberata, perfricabant, ſale, inquam, hac nouitate ſeruabant, quam à Domino vtique ſuſceperant; quippe à peccatorum putredine liberare Chriſti profectò virtutis eſt: vt autem non ad illa iterum reuertantur, Apoſtolorum curæ eſt, ac laboris. Vides quemadmodum paulatim etiam Prophetis eos meliores eſſe patefecerit? 8.

Salis ſymbola ex S. Io. Chryſoſt.

fecerit?

fecerit? Non enim illos filios veteris Teſtamenti, neque mediocres ponit magiſtros: ſed ſeueros quoſdam, atque terribiles. Hoc eſt enim omninu mirabile; quia non adulantes, neque palpantes; ſed è diuerſo ſalis inſtar vrentes, ferè omnibus ſe tam deſiderabiles reddiderunt.

Ex S. Auguſtino.

9. *Salis ſymbola ex S. Auguſt.* S. Auguſtinus *lib. 1. de ſerm. Domini in monte, cap. 10. & 11. ſcm. 4.* Rectiſſimè, inquit, ſequitur, Vos eſtis ſal terræ, oſtendens fatuos eſſe iudicandos, qui temporalium bonorum vel copiam ſectantes, vel inopiam metuentes amittunt æterna, quæ nec dari poſſunt ab hominibus, nec auferri. Itaque ſi ſal infatuatum fuerit, in quo ſalietur? id eſt, ſi vos, per quos condiendi ſunt quodammodo populi metu perſecutionum temporalium amiſeritis Regna cœlorum: qui erunt homines, per quos à vobis error auferatur, cùm vos elegerit Deus, per quos errorem auferat cæterorum. Ergo ad nihilum valet ſal infatuatum, niſi vt mittatur foras, & conculcetur ab hominibus. Non itaque calcatur ab hominibus, qui patitur perſecutionem, ſed qui perſecutionem timendo infatuatur. Calcari enim non poteſt niſi inferior, ſed inferior non eſt, qui quamuis corpore multa in terra ſuſtineat, corde tamen fixus in cœlo eſt, Vos eſtis lux mundi. Quomodo dixit ſuperiùs, ſal terræ, ſic nunc dicit, lux mundi. Nam neque ſuperiùs iſta terra accipienda eſt, quam pedibus corporeis calcamus; ſed homines, qui in terra habitant, vel etiam peccatores, quorum condiendis, & extinguendis putoribus, Apoſtolicum ſalem Dominus miſit. Et hîc mundum, non cœlum, & terram, ſed homines, qui ſunt in mundo, vel diligunt mundum, oportet intelligi, quibus illuminandis Apoſtoli miſſi ſunt.

Ex Hieroglyphicis Pierij, adagijs Manutij, & Reductorio Berchorij.

10. *Salis ſymbola ex Pierio.* Pierius *lib. 31. Hieroglyphicorum, §. de nequitia, & §. de amicitia*, tria ſale ſignificari autumat; primò, fœcunditatem, ſale enim irritari libidinem, ſeminalémque vim exacoi, & ſale abroſo mures prægnantes reddi, & marinos Deos omnes laſciuiores, fœcundioréſque poni à Poëtis. Porrò cœli virilia Saturni falce reſciſſa, & in mare prolapſa, Veneri dediſſe ortum, inde Venerem ſaligenam, qoaſi ex ſali, ſeu maris ſpuma progenitam. Deinde Euangelicam doctrinam; idque ſibi velle, quod *Leuit.* 2. dicitur, Quicquid obtuleris ſacrificij ſale condies, nec auferes ſal fœderis Dei tui de ſacrificio tuo; in omni oblatione ſal offeres, quaſi dicere velit legiſlator, Quodcumque docueris, qoodcumque correxeris, in quacumque virtute verſatus fueris, ad Apoſtolicam æmulationem, atque imitationem acommodato. Denique amicitiæ firmitatem; cæteris enim corporibus diuturnam ſoliditatem impertiri, ideòque hoſpitibus ante alios cibos ſolere apponi.

11. *Salis ſymbola ex adagijs Manutij.* Ex moltis etiam, iiſque pulcherrimis adagiis, præclara ſalis ſymbola colligere licet. præcipua ſunt ea. Sale emptum mancipium. Sale, & aceto. Sale defricare. Salem apponito. Sal & faba. Salem, & caſeum edere. Salem, & menſam ne prætereas. Salem, & oleum oportet emere. Salem lingere. Sale nihil vtilios. Salem vehens dormis. Sale perunctus hic adiuuabitur. Salillum animæ. Salis modius abſumendus, prius quàm fidas. Salis onus vnde venerat, illuc abit. Sed eruditiſſimam eorum explanationem vide apud Manutium. Plutarchus *libello de multitudine amicorum*, Nos, inquit, amicum quidem eſſe vnicum non volumus; ſed inter reliquos ſit tarde comparatos, ac qui prouerbio vulgatum illum ſalis modium nobiſcum ederit: non ita adſcitus, vt hodie qui ſemel vnà potauerint, aut pila luſerint, vel alea, aut ex caupona, palæſtra, foróve vna diſceſſerint, amici leguntur.

12. *Salis ſymbola ex Reductorio Berchorij.* Berchorius *lib. 11. Reductorij moralis, cap. 124.* multa ſymbolica piè admodum de ſale tangit. Ex iis ſeligo duo. Primum, mare ſymbolum eſſe mundi tot ærumnarum vorticibus fluctuantis; puteum autem carnis; verum enim illud eſſe ex *Prouerb.* 23. Fouea profunda eſt meretrix, & puteus anguſtus aliena. ergo, ſicut ſal fit vel ex maris aquis ad extrema littora, Solis æſtu obdurcatis, vel aqoa ex ſalſis puteis hauſta & vehementis decoctionis vi in ſalem verſa; non ſecus ſal myſticus, viri ſcilicet iuſti, qui *Matth. 5.* dicuntur eſſe ſal terræ, tunc conficitur, cùm peccatores de mari mundi, & puteo carnis, per conuerſionem, & diuinam inſpirationem extracti, ſolidantur in ſalem aliis proficuum, quà Solis iuſtitiæ Chriſti ardore exſiccati, quà tribulationis igne excocti. *Salis agrigentini ſymbola.* Alterum eſt, Agrigentinum Siciliæ ſalem, flammæ patientem, in aqua exilire, in igne fluere, contra naturam, ex Iſidoro *lib. 16. cap. 2.* ita pleroſque eſſe, qui per mala deſideria in tentationum igne liqueſcant; ab aqua autem deuotionis reſilientes obſtrepant, & obſtridant, quandocunque aliquid, quod ad deuotionem pertineat, eis iniungitur, contra quàm faciant probi, qui ab igne tentationis, & mondani ardoris refugientes, in aquam deuotionis merſi, ibi per contritionem penitus liqoeſiunt.

Ex alijs.

13. *Salis ſymbola ex alijs ſcriptoribus.* Aliarum quoque rerum eſſe ſymbolum ſalem ſatis innuimus ſuperioribus huius capitis ſectionibus; nimirum I. Gratiarum, *ſect. 1.* ex Plutarcho *lib. 5. ſympoſiacôn, queſt.* 10. & Horatio *de arte Poetica*, vbi de Plautinis ſalibus. II. Vitæ leporis, ſummæ hilaritatis, & animi quietis, *ſect.* 1. ex Plinio *lib. 31. cap.* 6. III. Seueritatis, *ſect.* 9. IV. Sapientiæ, *ſect.* 16. V. Amicitiæ, *ſect.* 16. & 18. VI. Perpetuitatis, *ſect.* 18. VII. Agrigentino autem, qui aqua dureſcat, ac liqueſcat igne, ſignificari acre, & difficile ingenium, obſeruauimus *ſuprà ſect.* 8. ex Cauſſino *lib. 9. ſymbolo* 74. Denique in ſtatua ſalis vxoris Loth latere pulcherrima myſteria, ex grauiſſimis ſcriptoribus adnotauimus *ſect.* 17. Adde etiam ſale portendi ſterilitatem, ex dictis *ſect.* 15 *num.* 1.

Sal ſymbolum Gratiarum, amicitiæ, ſeueritatis, ſapientiæ, & perpetuitatis.

CAPVT

CAPVT III.

De muria, & garo.

SECTIO I.

De muria.

1. Muriam, & garum ſali rectè ſubijci.

Muria, & gari de argumento qui ſcripſerint.

MVRIAM, & garum rectè ſali ſubiicimus, quòd ſint veluti quadam illius effecta. Argumentum non contemnendam redolet conditionem; & planè inſignes, quibus vetmnt, ſcriptores, Plinius *lib.31.cap.7.& 8.& lib.32.cap.7.8.& 10.* Cato *de re ruſtica, cap.88.* Iunius Columella *lib.12.de re ruſtica, cap.25.& 53.* Horatius Flaccus *lib.2.ſermonum Satyra 4.* Martialis *lib.4.epigr.72. in diſſimulatorem, & lib.6. epigr.vlt. de Thaide malè olente, & lib.7.epigr.26. de apro à ſe occiſo, eiuſque condimento, & epigr.93. de papilo, qui impuro ſuo afflatu odoratiſſima vnguenta corrumpebat, & lib.13. diſticho 39. de ouis, & diſt 81. de oſtreis, & diſt.101. de garo ſcombrorum, & diſt.102. de muria,* Mathæus Raderus Soc.Ieſu *in prædicta Martialis epigrammata,* Perſius *Satyra 6. ad Caſium Baſſum,* Cornelius Celſus *lib.4.cap.15.* Dioſcorides *lib.2.cap.31.de garo,* & *ibi* Mathiolus *c.33.* Idem Dioſcorides *lib.5.cap.82.* aliàs *87.de muria,* & *ibi* Mathiolus *cap.88.* Galenus *lib.11 ſimplic medicam fine, cap.de garo, & cap.de halme, ſeu ſalſugine,* S.Iſidorus *lib.19.originum, cap.3.* Sextus Pompeius *lib.10.* Alexander ab Alexandro *lib.4.genial.cap.17.* Fernelius *lib.6.methodi medendi, cap.8.* Scaliger *exercitatione 303.ſect.3.* Vlyſſes Aldrouandus *lib.2.de piſcibus, cap.53.* & Lælius Biſciola *tom.2.horarum ſubſecinarum, lib.17.cap.17.& in appendice de muria, & garo,* quæ habetur *in fine prædicti 17.libri.*

2. Muria & garum quid.

En quot & quanti ſcriptores de muria, & garo. Atenim parturient montes, naſcetur ridiculus mus. Quid enim mutia, quid garum, niſi ſalſa ſanies, & putridum liquamen? Leuiſſimum ſanè argumentum, iudice Biſciola *in fine appendicis.* Verùm, ſi mira placent, planè autem ſit admirabile, grauiſſimos auctores in re leuiſſima tanto ſtudio immotari, vide quantam expectare debeas delectationem ex muria, de qua in præſenti, & garo, de quo *ſequenti quæſtione* diſſeremus; præſertim, cùm hæc cognitio, licèt ſit rei leuiſſimæ, ipſa tamen non ſit leuis, ſi credimus Biſciolæ *ibid.* Porrò de muria quæremus quid nomiois, quid rei, materiam, ortum, genera, vires, vſus.

De muria quot agenda.

3. Muria Plinio quid.

Plinius *lib.31.cap.7.* diſſerens de modo conficiendi ſalis, Galliæ, inquit, Germaniæque ardentibus lignis aquam ſalſam infundunt. Hiſpaniæ quadam ſui parte è puteis hauriunt, muriam appellant. Quin & è muria ſalſamentorum recoquitur, iterúmque conſumpto liquore ad naturam ſuam redit, vulgò è mœnis iucundiſſimus. Idem *lib.31.c.8.* Laudatur, inquit, muria Antipolis, ac Thurij, iam verò, & Dalmatia. Vitium huius eſt alex, imperfecta, nec colata fæx; cœpit tamen & priuatim ex inutili piſciculo, minimóque confici. Apuam noſtri, aphyen Græci vocant, quoniam is piſciculus è pluuia naſcitur. Foroinlienſes piſcem, ex quo faciunt, lupum appellant. Tranſiit deinde in luxuriam, creuerúntque genera ad infinitum. Sic alex peruenit ad oſtreas, echinos, vrticas, cammaros, mullorum iocinera. Innumeriſque generibus ad ſaporem gulæ cœpit ſal tabeſcere. Hæc obiter indicata ſint deſideriis vitæ, & ipſa tamen nonnulli vſus in medendo. Namque & alece ſcabies pecoris ſanatur, infuſa per cutem inciſam, & contra canis morſus, draconiſque marini prodeſt. Moria quoque, ſiue illa ſalſugo, ſpiſſat, mordet, extenuat, ſiccat. Dyſentericis vtilis eſt. Iſchiadicis, cœliacis veteribus infunditur. Fotu quoque apud mediterraneos aquæ marinæ viceni penſat. Idem *cap.7. eiuſdem libri,* loquens de muria, Appellatur, inquit, in ſalinis ſalſugo, ab aliis ſalſilago, tota liquida, marioa aqua ſalſior, vi diſtans. Idem *lib.32. cap.10.* Tradunt, inquit, polypum muriam ex ſe ſe emittere, & ideo non debere illi addi in coquendo.

Murenarum muriatio conceditur Plinius lib.32.cap.8.

4. Sal candidus quomodo fiat.

Ex Catone *de re ruſtica, cap.88.* Salem candidum ſic facito, amphoram defricato, colloitóque, puram impleto aqua pura, in ſole ponito, ibi fiſcellam cum ſale populari ſuſpendito. & quaſſato, ſuppletóque identidem. Id aliquoties in die facito vſque adeò, donec ſal deſiuerit tabeſcere biduum. Id ſigni erit, ouum demittito, ſi natabit, ea muries erit, qua vel carnem, vel caſeos, vel ſalſamenta condias. Eam muriam in labella, vel in patina in ſole ponito. Vſque adeò in ſole habeto, donec concreuerit. Inde flos ſalis fiet. Vbi nubilabitur, noctu ſub tecto ponito. Quotidie, cùm ſol erit, in ſole ponito.

Muria Catonis quid, & quomodo fiat.

5. Muria Columella quomodo fiat.

Ex Columella *lib.12. cap.25.* Quoniam ferè omnes Græci aqua ſalſa, vel muria muſtum condiunt, eam quoque partem curæ non omittendam putaui. In mediterraneo, quò non eſt facilis aquæ marinæ inuectio, ſic erit ad condituras conficienda muria. Huic rei vel maximè idonea eſt cœleſtis aqua, ſi minùs ex fonte liquidiſſimo profluens. Harum ergo alterutram curabis quàm plurimam, & quàm optimis vaſis conditam ante quinquennium in ſole ponere: deinde cùm computruerit, tandiu pati, donec ad priſtinum modum perueniat. Quod cùm factum fuerit, alia vaſa habeto, & in ea ſenſim aquam eliquato, donec ad fæcem peruenias; ſemper enim in requieta aqua craſſamen aliquod in imo reperitur. Sic curata cùm fuerit, in modum defruti ad tertias decoquenda eſt; adiiciuntur autem in aquæ dulcis ſextarios quinquaginta, ſalis ſextarius, & mellis optimi vnus ſextarius. Hæc pariter decoqui, & omnem ſpurcitiam expurgari oportet; deinde cùm refrixerit, tum quantumcunque humoris eſt, tantum in amphoram moſti portionem adiici. Quòd ſi ager maritimus eſt, ſilentibus ventis de alto quàm quietiſſimo mari ſumenda eſt aqua, & in tertiam partem decoquenda, adiectis, ſi videbitur, aliquibus aromatis ex iis, vt ſit odoratior vini curatio. Muſtum autem ante, quàm de lacu tollas, vaſa rore marino, vel lauro, vel myrto ſuffumigato, & largè repleto, vt in efferueſcendo vinum ſe benè purget. Poſtea vaſa nucibus pineis ſuffricato: quod vinum volueris dulcius eſſe, poſtero die, quod auſterius quinto die, quàm ſuſtuleris, condire oportebit, & ita ſupplere, & oblinire vaſa.

Nonnulli

Nonnulli etiam ſuffumigatis ſerjis priùs condi-turam addunt, & ita muſtum infundunt.

Muria Horatio quid.

6. Ex Horatio Flacco *lib. 2. ſermonum, Satyra 4.*

Eſt opera pretium duplici pernoſcere iuris
Naturam. Simplex è dulci conſtat oliuo:
Quod pingui miſcere mero, muriáque decebit;
Non alia, quàm, quâ Byzantia putruit orca.
Hoc vbi confuſum ſectis inferbuit herbis:
Corycióque croco ſparſum ſtetit: inſuper addes
Preſſa vena frana quod bacca remiſit oliua.
Picenis cedunt pomis Tiburtia ſucco.
Nam facie præſtant. Vennucula conuenit ollis,
Rectiùs Albanam fumo duraueris vuam.
Hanc ego cum malis, ego facem primus, & alec,
Primus & inuenior piper album cum ſale nigro
Incretum, puris circumpoſuiſſe catillis.

Orca Byzantia quid. — Alec Horatio quid.

7. His verſibus Horatius, Lambino interprete, duo proponit iuris genera; vnum ſimplex, quod ex ſolo oleo conſtat; alterum duplex, quod ex oleo, vino, muria, herbis conciſis, croco, conflatum eſt; & hoc ait non alia muria miſceri, ſeu temperari decere, quàm ea, quâ, orca Byzantia, verbi cauſa, thynnus Byzantius putruit, hoc eſt, liquefactus eſt; laudabatur enim muria ex thynno Byzantio liquefacto; ſed longè erat laudatiſſima ex ſcombris, quæ proprio nomine garum appellabatur. Eſt autem orca, teſte Plinio *lib. 9. cap. 6.* infeſta balenis bellua; & cuius imago nulla repræſentatione exprimi poſſit alia, quàm carnis immenſæ dentibus truculentæ. Alec autem, ſiue halec, de quo hîc Horatius, genus eſt liquaminis ex piſcium inteſtinis ſale colliquefactis, & tabefactis. fiebat etiam alec ex muriæ fæce.

Iuris duo genera. — Thynnus Byzantius muriæ materia. — Orca Plinio quid. — Halec, ſiue Alec quid.

8. Ex Martiali *lib. 4. Epigr. 72. in diſſimulatorem.*

Antipolitani, nec qua de ſanguine thynni
Teſta rubet.

Idem *lib. 13. diſticho* 102. *de muria.*

Antipolitani, fateor, ſum filia thynni:
Eſſem ſi ſcombri, non tibi miſſa forem.

Muria Martiali ex thynno. — Muria Martiali ex thynno, vel ſcombro.

9. Hos verſus rectè explicat Raderus in hæc Martialis epigrammata. Ex cuius doctiſſimis commentatiis

Muria Radero ex qua materia fieret.

Aduerte primò, ibi à Martiale deſcribi muriam, quæ Antipoli Aſiæ, vel, vt alij malunt, Galliæ Narbonenſis vrbe optima fiebat, nobiliorem tamen fuiſſe muriam ſcombri, ſeu garum. Aduerte ſecundò, muriam eſſe genus ſalſi liquaminis ex thynni piſcis ſanguine confectum, vocaríque iccirco illam filiam thynni, quòd fiat ex eius ſanguine, vt homo ex ſanguine hominis. Aduerte tertiò tria fuiſſe liquaminum genera, primum quod è ſcombro garum appellabant, & hanc fuiſſe nobiliorem muriam diuitum propriam: alterum ex thynno piſce factum; tertium quod ex quouis minutiore, halece nempe, ídque alec dicebant, iuxta illud Horatij *Satyr. 4. ſerm. 2.* ego fæcem primus, & alec inueni. Primum, vt dixi, non differebat à perfectiſſima muria: alterum erat vilior ipſa muria, pauperum donum. Poſtremum fuit viliſſima, & deterrima muria, ex fæce colata. Aduerte quartò etiam ex thynno fieri ſalſamentum, quod Thynninum appellant.

Muria thynni filia cur dicatur. — Muria à garo, & alece in quo differat. — Thynninum quid.

Perſius *Satyra 6. ad Baſſum,*

10. *——————Solis natalibus eſt qui*
Tingat olus ſiccum muria vafer è calice empta
Ipſe ſacrum irrorans patinæ piper.

Muria Perſio.

Hic Perſius videtur vocare ſiccum olus, quod tali muria tinctum penè ſiccum manet, vt aduertit Biſciola *lib. 17. cap. 17. & in appendice de muria.* Videntur enim pauperes ediſſe olera è muria, quod aliquando præcipiebant Medici, vt conſtat ex Celſo *lib. 4. cap. 15.* qui pro torminibus imperat portulacam vel ex dura muria edere. Biſciola *ibidem.* 11.

Olera è muria qui ederent. — Muriam duram torminibus prod. ſſe.

Dioſcorides *lib. 5. cap. 81.* aliàs 87. Halmen, inquit, Romani muriam dicunt. Habet autem muria eaſdem ſali in exterendo poteſtates, & vires. Contra exulcerata inteſtinorum tormina, vetuſtóſque coxendicum dolores clyſtere vtiliter infunditur. Fouentur ea etiam pari vtilitate quæcunque maris aqua foueri præcipiuntur. 12.

Muria Dioſcoridi Halmen ipſam eſſe muriam.

Matthiolus *in cap. 88. ex lib. 5. Dioſcoridis,* Muria, inquit, qua innumera aſſeruantur edulia, nota omnibus res eſt, vt quæ ſale tantùm, & aqua conficiatur. 13.

Muria Matthiolo quid.

Ex Galeno *lib. 11. ſimplicium medicam. cap. vlt.* Halme, ſeu ſalſugo piſcium ſalſorum ſimiliter garo, & ad putredines accommodatur, & ad iſchiadas, dyſenteriáſque infunditur. Et acrimonia quidem humores coxam infeſtantes attrahit, ac proinde per inteſtina euacuat. Putreſcentia verò vlcera in dyſenteria colluit, atque deſiccat. Maximè verò ſalſugine ſalſorum ſilurorum, & mænidum ad talia vti Medici quidam aſſolent, & nos ſanè ad vlcera in corpore putrida accommodauimus. Hæc Galenus *de halme,* quam eſſe ipſam muriam, paulò antè ex Dioſcoride monuimus. 14.

Muria Galeno quid. — Muria vires Galeno.

Ex S. Iſidoro *lib. 19. originum, cap. 3.* Liquamen dictum, eo quòd ſoluti in ſalſamento piſciculi eundem humorem liquant; cuius liquor appellatur ſalſugo, vel muria; propriè autem muria dicitur aqua ſale commixta, affectaque guſtu in modum maris. 15.

Muria Iſidoro quid.

Ex Sexto Pompeio *lib.* 10. Muria eſt ea, quæ fit ex ſale ſordido in pila pinſato, & in ollam fictilem coniecto, ibíque operto, gypſatóque, & in furno percocto, cui virgines Veſtales ſerra ferrea ſecto, & in ſeriam coniecto, quæ eſt intus in æde Veſtæ in penu exteriore, aquam iugem quamlibet, quæ per fiſtulas venit, addunt, atque ea demum ſacrificiis vtuntur. 16.

Muria Sexto Pōpeio quid.

Ex Fernelio *lib. 6. methodi medendi, cap. 8.* Muria, & aqua marina ſalis effectus exhibent: iſchiadicis, & podagricis, fotu conueniunt. 17.

Muria vires Fernelio quæ.

Scaliger *exercit. 103. ſect. 3.* Quid eſſet, inquit, garum, recentiorum quidam, non indiligentes auctores, cùm ignorarent, apud Dioſcoridem in ſuam Thuſcam linguam ad muriæ nomen tranſtulere. Tria tamen diuerſa ſunt; duo imprimis, garum è ſale, & inteſtinis: muria è ſale, & viru piſcium ſalitorum: quid etiam manat ab integris, à Græcis ἅλμη. Tertium eſt. Muria non exquiſita, ſed cum fæce, quæ à Plinio dicitur Alex, vt vulgò ſcriptum eſt. Alij ex Horatio, Alec. 18.

Muria Scaligero. — Garum, & Alec Scaligero quid.

Ex Aldrouando *lib. 2. de piſcibus, cap. 53.* Halme, ſiue muria eſt ſalſugo piſcium inueteratorum, aut ſale conditorum, hoc eſt, ius ſalſum, in quo ſeruantur, quod vulgò ſalimuriam vocamus. 19.

Muria, ſiue Halme Aldrouando quid.

Ex

20. Ex Biſciola *lib.17.cap.17.tom.1. & in appendice eiuſdem libri*. Muria, ſiue Muries, Italicè *Salamoia*, quaſi ſalamuria, ſiue ſaliſmuria, eſt quædam ſalſilago, ſeu ſalſugo, & ſignificat, attento eius nomine, vel aquam ſalſam, ſeu ſale commixtam, guſtui ſaporem maris reddentem, in qua aliquid maceretur, aut ſeruetur, vt muria capparis; vel ius, ſiue liquamen, aut liquorem ex piſcium mixtione. Hinc duplex muria; vilior vna, ex aqua marina, vel quomodolibet ſalſa; altera nobilior ex piſcibus, & aqua ſalſa, in quam tamen inderentur varia condimenta ex odoratis herbis, & aromatibus. Et quidem quæ ex piſcium iure conficiebatur, gradibus ſuis differebat, nempe ex thynno vilior, ex ſcombro nobilior. Item muria alia liquida, & potabilis; coacta alia, ſeu dura (Thonninam nos vocamus) & comeſtibilis. In eo verò differt muria à garo, & haloe, ſeu halece, quòd garum erat locupletiorum, & fiebat ex ſcombrorum ſanie; at muria ex liquamine thynnorum, eratque pauperiorum. Halex verò è vitio, & quaſi fæce Gari reſiduum quid erat. Atque hæc de muria; ſequitur garus, ſeu garum; genere enim & maſculino, & neutro effertur ea vox apud Græcos, & Latinos, teſte Biſciola *in appendice de garo*.

Muria Biſciolæ quid Muries, Italicè Salamoia, quaſi ſaliſmuria.

Muria gradus.

Thonninam eſſe ſpeciem muriæ.

Garum generis eſſe maſculini & neutrius.

SECTIO II.

De Garo.

1. DE gari nomine, materia, natura, ortu, ſpeciebus, viribus, & vſibus, ex iiſdem diſſeremus ſcriptoribus, quos ſectione ſuperiori ad explicandam muriam adhibuimus.

2. Ex Plinio *lib.31.cap.7.* Sal conditur etiam odoribus additis, & pulmentarij vicem implet, excitans auiditatem, inuitánſque in omnibus cibis, ita vt ſit peculiaris ex eo intellectus inter innumera condimenta. Ita eſt in mandendo quæſitus garo. Et mox, *in fine capitis*, Aliud, inquit, etiamnum liquoris exquiſiti genus, quod Garon vocauere, inteſtinis piſcium, cæteriſque, quæ abiicienda eſſent, ſale maceratis, vt ſit illa putreſcentium ſanies. Hoc olim conficiebatur ex piſce, quem Græci *γάρον* vocabant, capite eius vſto, ſuffitu extrahi ſecundas morantes.

Garum Plinio.

Gari materia, & ortus Plinio.

3. Idem Plinius, poſtquam *loco citato* diſſeruit de garo, quod fit ex eiuſdem nominis piſce, ſtatim *cap.8. eiuſd. libri*, aggreditur nobilius gari genus quod fit ex ſcombro, vbi etiam nonnulla tangit de muria, & alece. Sic autem habet. Nunc, inquit, è ſcombro piſce laudatiſſimum in Carthaginis Spartariæ cetariis Sociorum id appellatur. Nec liquor vllus penè præter vnguenta maiore in pretio eſſe cœpit, nobilitatis etiam gentibus. Scombros quidem, & Mauritania, Bæticaque, & Carteia ex Oceano intrantes capiunt, ad nihil aliud vtiles. Laudantur & Clazomenæ garo, Pompeiíque, & Leptis, ſicut muria Antipolis, ac Tharij, iam verò & Dalmatia. Tranſiit deinde in luxuriam, creuerúntque genera in infinitum; ſicuti garum ad colorem mulſi veteris, adeóque dilutam ſuauitatem, vt bibi poſſit; aliud verò ad caſtimoniarum ſuperſtitionem, etiam ſacris Iudæis dicatum, quòd fit è piſcibus ſquama carentibus. Garo ambuſta recentia ſanantur, ſi quis infundat, ac non nominet garum. Contra canum quoque morſus prodeſt, maximéque crocodili, & vlceribus quæ ſerpunt, aut ſordidis. Oris quoque, & aurium vlceribus, aut doloribus mirificè prodeſt. Idem *lib.32.c.7.* Sunt, inquit, qui præcipuè contra omnia aurium vitia laudent gari excellentis ſociorum cyathum, mellis dimidio ampliùs, aceti cyathum in calice nouo lenta pruna decoquere, ſubinde ſpuma pennis deterſa, & poſtquam deſierit ſpumare, tepidum infundere. Idem *cap.8. eiuſd. lib.32.* Vnæ, inquit, medetur garum cochlearibus ſubditum. De halece, & muria diximus *ſect. præcedenti* ex Plinio *lib.31. cap.8.*

Garum ſociorum.

Garum vbi optimum.

Gari multa genera.

Gari vires Plinio.

Sed quæres quid ſit illud ſociorum garum confectum in Carthaginis Spartariæ cetariis, cuius meminit Plinius *lib.31. cap.8. & lib.32. cap.7.* Pro ſolutione 4.

Garum ſociorum Plinio quid.

Aduerte primò duplicem fuiſſe Carthaginem, vnam totius Africæ in Libya celeberrimam, à Didone conditam, & tertio bello Punico à Scipione penitus euerſam, Plinius *lib.5. cap.4.6. & 19.* Ptolemæus *lib.4. Geographiæ, tab.2. Libyæ*, Solinus *cap.40. Polyhiſtoris*, Pomponius Mela *lib.1. de ſitu orbis, cap.7.* & Strabo *de ſitu orbis, lib.17. pag.561.* alteram in Hiſpania Tarraconenſi, quam Aſdrubal condidit, quæ Noua dicitur, ad differentiam Carthaginis Libycæ. Plinius *lib.3. cap.3. & 5.* Ptolemæus *lib.2. Geograph. tab.2. Europæ*, vbi de Hiſpania Tarraconenſi. Solinus *Polyhiſt. cap.36.* Strabo *de ſitu orbis, lib.3. pag.111.* & alij.

Carthago vetus in Libya.

Carthago noua in Hiſpania.

Aduerte ſecundò Carthaginem à Plinio hìc dictam Spartariam, ab aliis Spartiferacem, eſſe Carthaginem nouam Hiſpaniæ Terraconenſis; ſic autem dici à ſparti copia, quod in eius agro copioſiſſimè prouenit. Quæ etymologia licèt non probetur Aldrouando *lib.2. de piſcibus, c.53.* arridet tamen Biſciolæ *in appendice de garo*; & meritò, quòd habeat ſtabile fundamentum in doctrina Plinij, qui *lib.19. cap.2.* fusè agit de vberi prouentu ſparti in Carthaginenſi tractu Hiſpaniæ; eſt autem ſpartum genus iunci ad nexus vtilis, de quo latè Plinius *proximè* citatus, Dioſcorides *lib.4. cap.152. & ibi* Matthiolus. 5.

Carthago noua cur dicatur Spartaria.

Sparti quid.

Aduerte tertiò, cetarias eſſe loca iuxta mare, ſtagnante lacu, in quibus ceti, thynni, & alij huiuſmodi marini piſces maiores capiuntur, & ſaliuntur. Plinius *lib.37. cap.5.* & Biſciola *in appendice.* 6.

Cetaria quid.

Aduerte quartò, garum ex ſcombro piſce in Carthaginis Spartariæ cetariis confectum, ſociorum garum appellari à Plinio *lib.31. cap.8. & lib.32. cap.7.* quòd à Populi Romani ſociis (hi fuere Hiſpani Carthaginis Spartariæ incolæ) Romam deferretur. Socios autem Romani appellabant, quos ita fœdere coniunctos habebant, vt & belli, & pacis eſſent participes, quales Plinij tempore fuiſſe Hiſpanos nemo ignorat. Ita, reiectis aliis huius appellationis Plinianæ commentis, ſentiunt Aldrouandus *lib.2. de piſcibus, cap.53.* Biſciola *in appendice de garo*, & Raderus *in Martialis diſtichon 97. ex lib.13.* Veritas autem huius expoſitionis probatur. Primò, quia Plinius apertè loquitur de garo ex ſcombro piſce confecto, atqui Carthaginem Nouam 7.

Garum ex piſce ſcombro cur appelletur garum ſociorum.

Hiſpaniæ

Carthago noua cur Scombroaria.

Hiſpaniç citerioris, vocari Scombroariam à multitudine captorum ſcombrorum, & ex iis condiri garum, optimum ſalſamenti genus, aduertunt Strabo *de ſitu orbis*, *lib.3. pag.*111. & Athenæus *lib.3. cap.* 20. Secundò, quia Horatius Flaccus *lib.* 2. *ſermonum Satyra vlt.* deſcribens cœnam Naſidieni, interprete Lambino *ibi*, & Biſciola *de garo*, *in appendice*, per garum piſcis Iberi intelligit garum ſcombri piſcis, quo abundat Iberia, ſeu Hiſpania, cùm dicit,

Scombrum dici piſcem Iberum.

Garum Horatio.

His miſtum ius eſt oleo, quod prima Venafri
Preſſit cella, garo de ſuccis piſcis Iberi.

8. *Scombri liquor, cur Heſperius Martiali.*

Eodem alluſit Martialis *lib.*13. *diſticho* 39. *de ouis*, ibi,

Candida ſi croceos circumfluit vnda vitellos,
Heſperius ſcombri temperet oua liquor.

9. *Heſperius pro Hiſpano.*

Rectè enim Poëta, vt aduertit Raderus *ibid.* garum vocauit heſperium liquorem; ad Occidentem enim eſt Hiſpania, quare Heſperius pro Hiſpano ponitur. Nam Hiſpania vocatur Heſperia, ad Heſperum ſita: idémque innuit Biſciola *ſuprà*. Sed pergamus ex aliis auctoribus de garo diſſerere.

Garum Martiali.

Martialis *lib.6. Epigram. vlt.* de Thaide malè olente,

10. *Gari odor Martiali.*

Tam mihi Thais olet.

Mox,

Pullus abortiuo nec cùm putreſcit ab ouo
Amphora corrupto, nec vitiata garo.

11. *Garum falerno mixtum Martiali.*

Idem *lib.7. Epigr.*24. de apro à ſe occiſo, eiúſque condimento,

Sed coquus ingentem piperis conſumet aceruum,
Addet & arcano miſta falerna garo.

12. *Gari fœtor Martiali.*

Idem *Epigr.*93. *eiuſd. libri*, de Papilo, qui impuro ſuo afflatu odoratiſſima vnguenta corrumpebat,

Vnguentum fuerat, quod onyx modò parua gerebat:
Olfecit poſtquam Papilus, ecce garum eſt.

13. *Garum nobile Martiali.*

Idem *lib.*13. *diſticho* 81. de oſtreis.

Ebria Baiano veni modò concha Lucrino,
Nobile nunc ſitio luxurioſa garum.

14. *Garum faſtoſo Martiali.*

Idem *diſticho* 101. *eiuſd. libri*, de garo ſcombrorum.

Expirantis adhuc ſcombri de ſanguine primo
Accipe faſtoſum, munera rara, garum.

15.

Vt autem meliùs intelligantur, quæ de garo ſcripſit Martialis,

Garum corruptum & ouum corruptum ſimiliter fœtere.

Aduerte primò, Thaidem malè olentem comparari vitiato garo, *lib.6. Epigr. vlt.* quia, vt in eum locum animaduertit Raderus, corrupto garo, perinde nares, ac ouo vitiato, torquentur. eſſe autem ingratum gari odorem, fatetur Plin. *lib.* 31. *c.*7. Cuius rei rationem reddit Biſciola *in appendice de garo*, his verbis, Si liquamen, inquit, ſolum, aut ſuccum ex piſcibus preſſum, ſiue ius, gari nomine ſumamus, nonniſi grauiter olere poteſt: nam & piſcium ferè omnium ingratus eſt odor crudorum: condimenta erant, quæ & ſaporem iucundum, & odorem reddebant; alioqui tabes illa, & ſanies fœtida.

Garum arcanum quid.

Aduerte ſecundò, miſta arcano garo falerna apud Martialem *lib.7. Epigr.*24. aliàs 26. eſſe generoſa vina miſta garo nobili & pretioſo, hoc enim intellexit nomine arcani gari; quippe arcana, meliora cæteris, nobilioraque putantur: & œnogarum fortè innuit, id eſt, garum falerno miſtum, cùm vini meminit, voce, falerna. Raderus *in hunc locum Martialis*, & Biſciola *in appendice de garo.*

16. *Gari plura genera. Hydrogarum. OEnogarum. Elæogarum. Garelæum. Oxygarum.*

Aduerte tertiò eſſe plura gari genera, hydrogarum, œnogarum, elæogarum, garelæum, oxygarum, & quidem miſta, & conflata, additis aqua, vino, oleo, oliuis, & aceto. Biſciola *in appendice de garo*, & Raderus *in diſtichon* 97. aliàs 161. *lib.*13. *Martialis*. Oxygari, id eſt, gari cum aceto miſti meminit Athenæus *lib.9.c.*1. Cæterùm plura eſſe gari genera, etiam ratione piſcium aqua ſalſa maceratorum conſtat ex Plinij locis initio huius ſectionis adductis; ídque teſtantur Aldrouandus *lib.2. de piſcibus, cap.*53. & Biſciola *in appendice de garo*; ſed optimè S. Iſid. qui *lib.*19. *originum, c.*3. Garum, inquit, eſt liquor piſcium ſalſus, qui olim conficiebatur ex piſce quem Græci γάρον vocabant, & quamuis nunc ex infinito genere piſcium fiat, nomen tamen priſtinum retinuit, à quo initium ſumpſit. Scaliger *exercit.*303. *ſect.*3. meminit hydrogari, & elæogari, aperítque diſcrimen inter muriam, garum, & alecem; id quod ex ipſo & nos *ſect. ſuperiori* retulimus.

17. *Garum Dioſcoridi quid, & quotuplex.*

Ex Dioſcoride *lib.2. cap.* 31. & Matthiolo *ibi c.*33. Siſtit omne ex ſalſis piſcibus, itémque animalium carnibus garum, quæcunque paſcendo ſerpunt, ſi eo foueantur. Medetur idem rabidorum canum morſibus. Iniicitur præterea, & infunditur in inteſtinorum torminibus, & dolore coxendicis; in illis quidem, vt quæ exulcerata ſunt, ſiſtat, & emendet; in his verò, vt quæ exulcerata non ſunt, ad exulcerationem proritet.

18. *Gari vires Galeno.*

Ex Galeno *lib.* 11. *ſimplicium medicam. cap. de garo*. Garus facultatem habet multùm & calidam, & ſiccam; ac proinde eo quidam ad vlcera vſi ſunt putreſcentia; tum dyſentericis, iſchiadicíſque iniiciunt. Galeno conſonat Alexander, qui *lib.1. probl. quæſt.*128. Garum, inquit, aut nunquam, aut raro congelaſcit, quia tenue, & calidum eſt.

Gari vires Alexandro.

19. *Garum Alexandro ab Alexandro.*

Alexander ab Alexandro *lib.4. genialium, c.*17. Nonnullis, inquit, garo ex piſcibus, qui ſquamam non habent, quòd incendia libidinum reprimeret, & irritos conatus faceret, in Sacris vſi ſunt; quòd Ageſilaus putabat Deos non minus religioſis operibus, quàm ſacrificiis caſtis delectari. Plura de garo, quod fit ex piſcibus ſquama carentibus, vide apud Plinium *lib.* 31. *cap.*8. & Aldrouandum *lib.* 2. *de piſcibus, cap.*53.

20. *Gari vſus deſiit apud nos; at viget apud Turcas.*

Aldrouandus *proximè* citatus, Deſiit quidem, inquit, gari vſus apud nos; apud Turcas verò, potiſſimùm Conſtantinopoli non deſiit, nam cùm piſces pleroſque frixos vendant, iis inteſtina, & branchias eximunt, immittúntque muriæ, vt in garum vertantur; nec diu eſſe videtur, quòd nos quoque garo careamus, quandoquidem eius vocis vulgò adhuc extant veſtigia; nam qui piſces ſale inueteratos vendunt, compoſito ex piſcibus, & garo nomine, piſcigarolos appellamus, & in gari locum ſucceſſere ſale conditi Encraſicholi, fortè quòd minùs oleant.

Piſcigaroli etymon.

21. *Gari ſpecies Biſciolæ.*

Biſciola *in appendice de garo*, diſtinguit ſex gari ſpecies, quas ait fieri, primam è garo piſce; alteram ex ſcombro itidem piſce; tertiam ex Apua, & hic eſt ignobilis, & inutilis piſciculus; quartam, ex lupo piſce; quin-

tam, ex aliorum piſcium inteſtinis, cæteriſque, vt ſanguine, branchiis, capitibus, enctaſſicolis, lycoſtomis, inutilibúſque, & minutis piſciculis, quales ſunt, quos vocamus, *Enchioue ſardelle*, & ſimilibus additis; ſextam, ex gari fæce, & hanc eſſe alecem. Gari etiam generibus annumerat oxigarum, elæogarum, gatelæum, hydrogatum, & ſimilia, quæ ait non eſſe diſſimilia iis iuribus, quæ nos Itali vocamus, *ſalſe, ſapori, intingoli, guazzetti*, &c. Addit autem interdum veteres hæc verba confundere muriam, & garum; quamuis inter ea ſit aliquid diſcriminis, vt patet ex dictis in hac, & ſuperiori ſectione.

22. *Garum pretioſa ſanies Seneca.* Verùm cùm ex tot gari generibus, præſtantiſſimum ſit garum ſociorum, audi quid de illo ſcribat Seneca *epiſt.* 96. quæ eſt prima libri 15. vbi, Quid, inquit, illud ſociorum garum, pretioſam malorum piſcium ſaniem, non credis vrere ſalſa tabe præcordia? Atque hæc de garo dicta ſufficiant.

CAPVT IV.

De nitro, ſalnitro, aphronitro, & halinitro.

1. QVEMADMODVM ſali ſubiecimus muriam & garum, quòd ſint quidam illius effectus, ita eidem adnectimus nitrum, ſalnitrum, aphronitrum, & halinitrum, quòd eius naturam, viréſque referre videantur.

SECTIO I.

De nitro, & litro.

2. *Nitri nomen, etymon, & fodina.* QVÆSTIO I. petit, huius ſucci quid nominis, etymon, & fodinam. Ad hæc. Nomine nitri intelligitur foſſile quoddam, ſali perquam affine; quod, teſte Magno Alberto *lib. 5. mineral. cap.* 7. eam ſortitur appellationem à Nitrea inſula, vbi primò fuit inuentum. *Nitraria fodina nitri.* Sanctus etiam Iſidorus *lib. 16. originum, cap.* 2. ait denominari à Nitria Ægypti regione, vbi naſcitur: fodina autem, vnde eruitur, proprio vocabulo, nuncupatur Nitraria. *Nitri, & ſalis ſimiles eſſe naturas.* Porrò ſalis, & nitri ſimiles eſſe naturas, omnes fatentur. Hinc Plato *in Timæo*, vel *de natura, pag.* 573. nitri, & ſalis ortum, ex ſimilibus cauſis, tractatione iungit. Similes vtrique affectiones attribuit Ariſtoteles, vt ſolui humido, & eos quidem ſuccos eſſe concretos, ac molleſcere aptos, & terræ magis eſſe, quàm aquæ, 4. *meteor. ſumm.* 3. *cap.* 2. Eaſdem fermè priùs dixerat *eiuſd. libri ſumm.* 2. *cap.* 3. Plinius *lib.* 31. *cap.* 10. Iſidorus *ſuprà*, & Matthiolus *in lib. 5. Dioſcoridis, cap.* 89. naturam nitri non multum diſtare à ſale ſcribunt. eos ſuccos ſibi eſſe cognatos affirmat Agricola *lib. 3. de natura foſſilium, pag.* 206. Albertus *ibid.* docet nitrum eſſe de genere ſalis, obſcurius quidem, quàm ſit ſal gemma, perlucidum tamen, ac tenue. Ad hæc, nitrum & ſalem eodem penè fieri modo autumant Plinius, & Iſidorus; & hic prætetea vires ſalis nitro concedit. Hinc meritò Maiolus *colloquio* 18. vbi de ſale ait nitrum ſpectare ad ſalem; idémque haud dubiè cenſent, qui nitrum vocant ſalnitrum, Plinius *lib.* 31. *cap.* 10. Matthiolus *in Dioſcoridem, lib. 5. cap. 88. num.* 50. & Braſauolus *in examine ſalium, pag.* 488. quaſi nitrum ſit quædam ſalis ſpecies.

3. *Nitrum quibus locis inueniatur.* QVÆSTIO II. vbi inueniatur nitrum? Albertus Magnus diſtinguit triplex nitrum à triplici loco, in quo abundè inuenitur, nempe Armenicum, ab Armenia; Africanum, ab Africa; Theutonicum, à Theutonica. Iſidorus ait naſci in Nitria, Ægypti regione. Plinius *lib.* 31. *c.* 10. obſeruat aquas nitroſas pluribus locis reperiri; & apud Ægyptios eſſe egregias Nitrarias, vbi nitrum abundanter conficiatur; *Nitraria copioſa.* apud Medos etiam, & in Thracia iuxta Philippos fieri nitrum, non tamen copioſè; optimum autem, copioſiúmque haberi in Clytis Macedoniæ, *Nitrum vbi optimum.* quod vocant chalaſtricum, illúdque eſſe candidum, purúmque, & proximum ſali. Idem docet Matthiolus *c. 89. præcitati libri*. Mirum eſt autem id quod addit Plinius in lacu Aſcanio *Lacus Aſcanius nitroſus.* (eſt hic in Myſia ſuperiori, ſiue Bithynia) & quibuſdam circa Chalcida fontibus, ſummas aquas dulces eſſe, potatique, inferiores verò eſſe nitroſas.

4. *Nitri loca ex Agricola.* Sed de loci nitri fuſiùs differentem audiamus Agricolam, qui *lib. 3. de natura foſſilium, pag.* 206. & 207. Nitrum, inquit, ſimiliter ac ſal, aut naſcitur, aut conficitur. Natiuum reperitur in terra, vel extra terram; in terra repertum aut cæditur aliorum foſſilium modo, éſtque durum, & ſpiſſum, ac lapidi ſimilius. quod genus eſt id, ex quo chryſocollam, ſic voco boracem, Venetiis conficiunt, aut in ſpeluncis colligitur; ex quarum cameris vel pendens ſtiriarum inſtar concreuit, vel excidens liquidum adhuc in terram defertur; id verò eſt molle, laxum, cādidius, atque ſimilius ſpumæ. Vtrumque, hoc eſt, tam id, quod effoditur, quàm quod in ſpeluncis colligitur, à Græcis vocatur Aphronitrum; cum molle modo, ac ſpumæ ſimilius ſub hac voce ſubiici rectè poſſit, durum, & ſpiſſum non poſſit; ſed ipſi vnum ab altero bonitate, & prauitate diſtinguunt. Effoditur autem nitrum, aut colligitur potiſſimùm in Aſia, patriámque habet Philadelphiam Lydiæ, & Magneſiam Cariæ; *Gallieni iocus de Aſia aphronitra.* qua de re Gallienus Imperator, cùm Aſiam Scytharum incurſionibus vaſtatam eſſe litteris, & nuntiis accepiſſet, per iocularem quandam licentiam dixit; quid? ſine aphronitris eſſe non poſſumus? At extra terram reperitur vel in conuallibus, & campis, vel in lacu. *Halmirhaga genus nitri.* Quod ſua ſponte ex terra effloreſcit, halmirhaga Græci appellant, nomine ducto partim ex ſapore, quem habet ſubſalſum; partim ex eo, quòd ex terra eruperit, quo per æſtatem caneſcunt conualles apud Medos; ac verò etiam in ſumma terræ cute ineſſe videtur Thracium iuxta Philippos. Lacus verò Macedoniæ nitroſus, qui eſt in agro Letæo, circa canis ortum gignit nitrum, quod veteres ſcriptores *Nitrum chalaſtræū quódnam ſit.* Chalaſtræum vocant, ab oppido Chalaſtra, quod eſt in proximo ſinu è quo euehebatur. Hæc Agricola. Sed de nitri locis plura inferiùs.

5. QVÆSTIO III. de nitri generibus, materia, & ortu.

Dico

Nitri genera, materia, & ortus.

Dico primò, nitrum, attenta ortus ratione, aliud natiuum, aliud eſſe factitium. Plin. *lib.* 31. *c.*10. Agricola *lib.* 3. *de natura foſſilium*, *pag.* 206. *& lib.* 11. *de re metallica*, *pag.* 453. Matthiolus *in Dioſcoridem*, *lib.* 5. *cap.* 89. Natiuum reperitur in terra, vel extra terram; in terra repertum aut cæditur, aut in ſpeluncis colligitur; at extra terram inuenitur vel in conuallibus, & campis, vel in lacu. Agricola 3. *foſſilium, loco citato*. De nitro natiuo loquitur Cardanus *lib.* 5. *de ſubtilit. pag.* 164. dum ſcribit illud inueniri præcipuè in arena Nili; & in Goſelaria aquam collectam in imo montis, qui cyprio abundabat ære, dum cogitur in nitrum verti. De natiuo etiam diſſerit Scaliger *exercit.* 104. *ſect.* 15. ibi, Nitrum, inquit, quod erumpit in nitrarias, commendabilius eſt; quod in ſtirias exudat, ſpecuum rimas occupans, tenuius, ſi partes ſpectes; ſi Solis opus deſideras, minùs coctum. Quod hæret rupibus, in quibus inſolatur, ac propterea ſalpetræ dicitur, analogiam habet, atque affinitatis naturam cum ipſo nitro, ſed aëreum magis eſt; atque ad aphronitri veterum ſpeciem potiùs vrgens. Denique Plinius *lib.* 31. *cap.* 10. de nitro, quod naſcitur, ita philoſophatur. Exiguum, inquit, fit apud Medos, caneſcentibus ſiccitate conuallibus, quod vocant halmirhaga. Minus etiam in Thracia iuxta Philippos, ſordidum terra; quod appellat agrium. Nam quercu cremata nonquam multùm factitatum eſt, & iampridem in totum amiſſum. Aquæ verò nitroſæ pluribus locis reperiuntur, ſed ſine viribus denſandi. Optimum, copioſúmque in Clytis Macedoniæ, quod vocant chalaſtricum. Lacus eſt nitroſus, exiliente è medio dulci fonticulo; ibi fit nitrum, circa canis ortum nouenis diebus, totidémque ceſſat, ac rurſus innatat, & deinde ceſſat. Quò apparet ſoli naturam eſſe, quæ gignat, quoniam compertum eſt nec Soles proficere quicquam, cùm ceſſet, nec imbres. Mirum eſt & illud, ſcatebra fonticuli ſemper emicante, lacum nec augeri, nec effluere. iis autem diebus, quibus gignitur, ſi fuere imbres, ſalſius nitrum faciunt, Aquilones deterius, quia validius commouent limum. Hæc de nitro natiuo; ſequitur factitium.

Nitrum natiuum.

Nitroſus lacus.

6\.

Nitrum factitium, vbi, quomodo, & ex qua materia fiat Plinio.

Dico ſecundò de factitio nitro videndum eſſe, vbi, & quomodo, & ex qua materia fiat, de qua re Plinius *lib.* 31. *cap.* 10. In Ægypto, inquit, conficitur nitrum multò abundantius, ſed deterius. Nam fuſum, lapidoſúmque eſt. Fit penè eodem modo, quo ſal, niſi quòd ſalinis mare infundunt, Nilum autem nitrariis. Excedente Nilo ſiccantur, decedente madent ſucco nitri 40. diebus continuis, non (vt in Macedonia) ſtatis. Si etiam imbres affuerint, minùs de flumine addunt; ſtatímque vt denſari eſt cœptum, rapitur ne reſoluatur in nitrariis. Sic quoque olei natura interuenit, ad ſcabiem animalium vtilis. Ipſum autem conditum in aceruis durat. Nitrariæ egregiæ Ægyptiis. Nam circa Naucratim, & Memphin tantùm ſolebant eſſe, circa Memphin deteriores. Nam & lapideſcit ibi in aceruis, multique ſunt tumuli ea de cauſa ſaxei. Faciunt ex eis vaſa. Necnon frequenter liquatum cum ſulphure coquentes in carbonibus. Ad ea quoque quæ inueterari volunt, illo nitro vtuntur. Sunt ibi nitrariæ, in quibus & ruſum exit à colore terræ. Spumam nitri, quæ maximè laudatur, antiqui negabant fieri niſi cùm ros cecidiſſet, prægnantibus nitrariis, ſed nondum parientibus. Itaque non fieri incitatis, etiamſi caderet. Proxima ætas Medicorum aphronitrum tradidit in Aſia colligi, in ſpeluncis mollibus diſtillans. Specus eos colycas vocant, dein ſiccant ſole. Optimum putant Lydium. Probatio vt ſit minimè ponderoſum, & maximè friabile, colore penè purpureo. Hoc in paſtillis affertur. Ægyptium in vaſis piccatis, ne liqueſcat. Vaſa quoque ea ſole inareſcentia perficiuntur. Nitri probatio, vt ſit tenuiſſimum, & quàm maximè ſpongioſum, fiſtuloſúmque. Adulteratur in Ægypto calce. Deprehenditur guſtu. Sincerum enim facilè reſoluitur; adulteratum pungit. Calce aſperſum reddit odorem vehementem. Hæc Plinius de nitro factitio.

Nitraria egregia in Ægypto.

Vaſa ex nitro.

Aphronitrum vbi colligatur.

Aphronitrum quod optimũ.

Nitri probatio.

Nitri adulterium.

Nitri odor.

Agricola *lib.* 3. *de natura foſſilium*, *pag.* 207. Factitij, inquit, nitri plura ſunt genera. Vnum fit in Ægypto ex Nili aquis, quæ nitroſæ ſunt, in nitrarias infuſis. Hæc exiſtunt ad Naucratim, Nitriam, Memphim. In iiſdem nitrariis, vt in ſalinis tenuiſſimum, & leuiſſimum ſpuma, ſiue flos appellatur; ſed multò frequentiùs ſpuma. Eam Græci duobus vocabulis ſeparatis nominant, ἀφρὸν νίτρου, vt diſtinguant à foſſili, item ſpumæ ſimili, quod compoſita voce ἀφρόνιτρον appellant. Dioſcorides tamen aphronitrum, & ſpumam nitri vocat ἀφρὸν νίτρου; atque bonitate alterum ab altero diſcernit; primas enim tribuit Lydio, quod eſt aphronitrum; ſecundas Ægyptio, quod eſt ſpuma nitri; alterum nitrum factitium etiam hodie ex nitro foſſili, quod Arabicè vocant, *Tincar*, conficitur. Id ego ſoleo chryſocollam, vt re vera eſt, Græco vocabulo nominare, boracem Arabico: quod ipſi cum reliquis nitris eſt commune. Tertium fit ex quercu cremata, aut robore, quas nitri faciendi rationes etiam in libris de re metallica explicabo. Ita Agricola. Idem *lib.* 9. *de re metallica*, *pag.* 324. obſeruat nitrum factitium nominari chryſocollam. 7.

Nitri factitij genera Agricolæ.

Aphronitri gradus bonitatis.

Nitrum tincar quod.

Nitrũ quoddam eſſe chryſocollam.

Nitrum ex quercu, aut robore.

Modum autem conficiendi nitri his aperit Agricola *lib.* 11. *de re metallica*, *pag.* 452. *&* 453. Nitrum, inquit, fieri ſolet vel ex aqua nitroſa, vel ex diluto, vel ex lixiuio. Vt autem aqua maris, aut alia ſalſa in ſalinas infuſa, calore Solis coquitur, & mutatur in ſalem, ita nitroſa Nili in nitrarias infuſa, ſiue deriuata, & eodem ardore Solis decocta vertitur in nitrum: quin etiam ſicuti mare ſua vi influens in eiuſdem Ægypti ſolum, abit in ſalem, ita Nilus, cùm circa Caniculæ ortum exundat, in nitrarias influens in nitrum conuertitur. At dilutum, ex quo conficitur nitrum, fit ex aquis dulcibus terra nitroſa percolatis: lixiuium ex iiſdem percolatis cinere roboris, vel quercus. Vtrumque labris exceptum, & in æreas cortinas quadrangulas ingeſtum coquitur vſque ad eum finem, dum in nitrum ſpiſſetur. Sed nitrum tam natiuum, quàm

Nitrum factitium quomodo pararet Agricola.

Nili aqua quomodo in nitrum vertatur.

Nitrum perfecò vrina ſuori in pubi.

ſactitium in cupis pueri impubis vrina temperatum decoquitur in iiſdem cortinis. Decoctum infunditur in cupas, quibus ſunt fila ænea, ad quæ adhæreſcens concreſcit, & fit chryſocolla, quam boracem Maurorum vocabulo nominamus.

Nitrum dictum borax, vel chryſocolla.

Quondam nitrum præter vrinam Cypria ærugine temperatum fuiſſe, & tritum Cyprio ære in Cypriis mortariis, Plinius auctor eſt. Quin etiam quidam chryſocollam ex alumine foſſili, & ſale ammoniaco conficiunt. Hæc Agricola. Atque hæc de generibus nitri, ſpectata varia illud gignendi ratione.

8\. *Nitri genera ex locis diſtincta.*

Dico tertiò ſi habeatur ratio locorum, in quibus naſcitur nitrum, plura etiam eius inde genera exiſtunt, nempe Armenicum, Africanum, & Theutonicum; de quibus diximus *ſuprà quæſt.* 1.

Sal & nitrũ vnde educi poſſint.

Dico quartò ſal & nitrum poſſunt educi ex quocunque metallo, & non ſolùm ex quocunque metallo, verùm etiam ex ligno, & quolibet exuſto corpore; quia ex aduſto corpore poteſt fieri lixiuium ſalſum, cùm ſalſedo naſcatur ex admixtione partium terreſtrium aduſtarum cum humido aqueo; ex lixiuio autem prodeſt educi ſal, & nitrum. Falloppius *tract. de foſſilibus, c.* 11. *ſub finem.*

9\. *Nitri color, ſapor, & odor.*

QVÆSTIO IV. de nitri colore, ſapore, & odore. Nitrum differt à nitro primùm colore. nam aliud candidum eſt, vt Chalaſtræum. aphronitrum ſpumæ ſimilius, ſpuma nitri: quoddam roſeum, quod ſimul cum candido Dioſcorides cæteris præfert; quoddam in candido purpureum, vt interdum aphronitrum; aliud fuſcum, vt Ægyptum deterius. Quod verò ad perſpicuitatem attinet, ex foſſilibus tranſlucet id ex quo fit chryſocolla; ex factitiis ipſa chryſocolla. Deinde nitrum differt à nitro ſapore. Ægyptium enim amarum eſt, eius ſpuma amarior. Foſſilia quædam tam modicam habent amaritudinem, vt vix ſenſu percipi poſſit; in quorum numero eſt id, ex quo chryſocolla conficitur. In halmirhage autem ſalſedinem deprehendere linguam ipſo ſignificatur verbo. Sed Chalaſtræum in amaro ſalſum eſt. At nullum nitrum per ſe odorem expirat, vſtum, eum qui vix ſenſu percipi poſſit: calce tamen inſperſa adulteratum, vehementem. Agricola *lib.* 3. *de natura foſſilium, pag.* 107.

10\. *Nitri figura, duritiæ, & mollities.*

QVÆSTIO V. de nitri figura, duritie, & mollitie. Nitris varia eſt figura. etenim natiui, vel glebæ ſunt incerta figura, vel ſtiriæ. Sed aphronitrum Lydium in paſtillos formatur. Ex factitiis autem chryſocollæ cùm figura ſit quadrata, ſuperiore parte eſt acuta. Ægyptium verò interdum ſpongiæ modo perforatum eſſe ſolet. Inſuper nitrum quoddam eſt laxum, & reſolutum, vt ſpuma nitri, aphronitrum ſpumæ ſimilius, id quod halmirhaga nominant; quoddam, etiamſi aſtrictum, & compactum ſit, tamen ita eſt molle, vt facilè teri poſſit, ſicut optimum quodque Ægyptium, & chryſocolla; aliquod durum & ſpiſſum, vt maxima ex parte foſſile aphronitrum lapidis ſimilius, & Ægyptium, quod lapidis inſtar induruit in aceruis, qui, quòd ſpeciem habeant collium, *βουνοὶ* Græcis dicuntur.

Nitri aceruũ ſpeciem collibũ habentes.

At pulueris ſimiliora, & reſoluta omnia ſunt rara, & leuia, ſicuti quod halmirhaga vocant, & ſpuma nitri: ex compactis verò aliqua, vt aphronitrum, & chryſocolla. Aliqua contrà ſunt ſpiſſa, & grauia, vt non pauca in genere foſſilium. Agricola *ibidem.*

QVÆSTIO VI. quódnam nitrum ſit præſtantiſſimum? Reſpondeo illud, quod leue; & ſine pondere eſt, roſeo colore, aut albo, & ſpongiarum modo fiſtuloſum. Dioſcorides *lib.* 5. *c.* 84. 11.

Nitrum optimum quod.

Plinius & Matthiolus præferunt nitrum tenuiſſimum, & quàm maximè ſpongioſum, fiſtuloſúmque, & ob hanc rationem dicunt ſpumam nitri eſſe meliorem ipſo nitro: id quod etiam fatetur Albertus. Hæc eſt, quam diximus, nitri probatio. Adulteratur in Ægypto calce; deprehenditur guſtu; ſincerum enim facilè reſoluitur; adulteratum pungit; calce aſperſum reddit odorem vehementem. Plinius *ſuprà*, & Agricola 3. *foſſilium, pag.* 208.

QVÆSTIO VII. de medicis nitri vſibus. 12.

Nitri vſus medici.

Ex Plinio *lib.* 31. *cap.* 10. Nitrariæ ſalubres, oculorúmque claritati vtiles; in nitrariis non lippiunt. Vlcera allata eò celerrimè ſanantur; ibi facta, tardè. Ciet & ſudorem cum oleo perunctis, corpúſque emollit.

Nitri vſus medici Plinio.

Calefacit, extenuat, mordet, ſpiſſat, ſiccat, exulcerat. Vtile his, quæ euocanda ſunt, aut diſcutienda, & leniùs mordenda, atque extenuanda, ſicut in papulis, puſtulíſque. Quidam in hoc vſu accenſum vino auſtero reſtinguunt, atque ita trito in balineis vtuntur ſine oleo. Sudores nimios inhibet cum arida iride, adiecta oleo viridi. Extenuat & cicatrices oculorum, & ſcabritias genarum cum fico illitum, aut decoctum in paſſo ad dimidias partes; item contra argema oculorum. Vngues decoctum cum paſſo in mali punici calice adiuuat nitrum; claritatémque viſus cum melle inunctum.

Nitrum prodeſſe dentium dolori.

Prodeſt dentium dolori ex vino, ſi cum pipere colluantur. Item cum porro decoctum. Nigreſcentes dentes crematum dentifricio ad colorem reducit. Capitis animalia, & lendes necat, cum ſamia terra illitum ex oleo. Auribus purulentis vino liquatum infunditur. Surdes eiuſdem partis erodit ex aceto. Sonitus, & tinnitus diſcutit ſiccum additum. Vitiligines albas cum cimolia creta, æquo pondere ex aceto, in ſole illitum emendat. Furunculos admixtum reſinæ extrahit, aut cum vua alba paſſa, nucleis eius ſimul tritis. Teſtium inflammationi occurrit: item eruptionibus pituitæ in toto corpore, cum axungia.

Nitrum valere contra canis morſus.

Contráque canis morſus, addita reſina, initiis cum aceto illinitur. Sic & ſerpentium morſibus. phagedænis, & vlceribus, quæ ſerpunt, aut putreſcunt, cum calce ex aceto. Hydropicis cum fico tuſum datur, illinitúrque.

Nitro diſcuti tormina.

Diſcutit & tormina, ſi decoctum bibatur pondere drachmæ cum ruta, vel anetho, vel cumino. Reficit laſſitudines cum oleo ex aceto perunctorum. Et contra algores, horroréſque prodeſt, manibus, pedibúſque confricatis cum oleo. Comprimit & pruritus ſuffuſorum ſelle, maximè cum aceto datum. Succurrit & venenis fungorum ex poſca potum; aut ſi bupreſtis paſta ſit, ex aqua; vomitionéſque euocat. His qui ſanguinem tauri biberint cum laſere datur. In facie quoque exulcerationes ſanat cum melle, & lacte bubulo. Ambuſtis toſtum donec nigreſcat, tritúmque illinitur. Infunditur ventris, & renum

dolorihus

doloribus, aut rigori corporum, neruorúmque doloribus. Paralyſi in lingua cum pane imponitur. Suſpirioſis in ptiſana ſumitur. Tuſſim veterem ſanat, flore mixto galbano, reſinæ terebinthinæ, pari pondere omnium, ita vt fabæ magnitudo deuoretur. Coquitur, dilutúmque poſtea cũ pice liquida ſorbendum in angina datur. Flos eius cum oleo Cyprio articulorum doloribus in ſole iucundus eſt. Regium quoque morbum in vino extermioat potum, & inflationes diſcutit. Sanguinis profluuium è naribus ſiſtit ex ſeruenti aqua vapore naribus rapto. Prutiginem alumine permixto tollit. Alarum virus ex aqua quotidiano fotu. Vlcera ex pituita nata ceia permixtum; quo genere neruis quoque prodeſt. Cœliacis infunditur. Perungi ante acceſſiones frigidas nitro, & oleo multi præcepere. Sic & aduerſùs lepras, lentigines. Podagricis in balneis vti ſolio nitri prodeſt, atrophis, opiſthotonis, tetanis.

Nitro tuſſim ſanari.

13. *Nitri vſus medici Galeni.*

Ex Galeno *lib. 8. ſimplic. medic. pag. 96. cap. de nitro.* Nitrum eſt in medio aphronitri, & ſalis vitium; cæterùm vſtum propiùs ad aphronitrum accedit; vtpote ex vſtione tenuius redditum; deſiccat itaque, ac digerit. Et ſi intrò in corpus ſumatur, ſecat, & extenuat craſſos, lentóſque ſuccos potentius multò, quàm ſal. Aphronitrum verò, niſi grauis vrgeat neceſſitas, deuorandum non eſt, nimirùm inimicum ſtomacho; quandoquidem plus etiam litro incidit. Sanè ad fungos ſoffocantes ruſticus quidam vti eo aſſolet; & ſemper profuiſſe probatum eſt. Cæterùm nitro vſto ſimul, & non vſto, & multò etiam magis eius ſpuma in talibus vti conſueuimus. Idem *lib. 11. ſimplicium medicam. pag. 114. cap. de litro, & nitro.* Oſtenſum, inquit, eſt & hoc medicamentum in medio ſalis, & aphtolitri vires habere. Idem eſſe litrum, & nitrum docet Braſau. *in exam. ſalium.*

Litrum idem quod nitrum.

14. *Nitri vſus medici Dioſcoridi.*

Dioſcorides *lib. 5. cap. 84.* aliàs 89. Nitrum, inquit, vires ex alto in ſummum euocandi habet. Sed plura de nitri medicis vſibus ex Dioſcoride referemus *infrà ſect. 3. num. 5.*

Nitri vſus medici Matthiolo.
Nitrum antiquorum an nos habeamus.

Ex Matthiolo *in lib. 5. Dioſcoridis, cap. 89.* Nitrum, & ſpuma nitri, quorum antiquis maximus fuit in medicamentis vſus, diu ſanè eſt, quòd ad nos conuehi deſierunt. Proinde hallucinantur, mea quidem ſententia, qui putant ſalnitrum vocatum, quo ad tormentorum bellicorum puluetes vtuntur, & ad fortiſſimas aquas conficiendas, quibus argentarij fabri aurum ab argento ſeparant, verum ac legitimum eſſe nitrum, cuius meminere Theophraſtus, Dioſcorides; Galenus, Plinius, & antiquorum alij. Ex quorum ſcriptis liquidò conſtat, noſtri vſus ſalnitrum, antiquorum nitrum non eſſe, & ſi inficias eundum non ſit, quin aliquas nitri habeat qualitates. Veruntamen nemini vnquam perſuaſum velim, vt medicamentis, quæ intus in corpus ſomuntur, nitri loco ſalnitrum abſque noxa imponi poſſit. Et quamnis contrarium aſſerant, ſcriptiſque tradant Monachi illi reuerendi, qui Meſuem commentati ſunt; non tamen credo, hoc id priùs in ſe ipſis expertos eſſe. Quod nihilominus eos facere decebat, ſi fraterna charitate docti ſunt, vt aliis ſuaderent ſalnitrum tutò aſſumi poſſe, cùm prima charitas (quod dictum frequenter vſurpant) incipiat à ſe ipſo. Hæc Matthiolus.

Salnitrum noſtrum an differat à nitro antiquorum.
Salnitrum noſtrum, an valeat ad medendum.

15. *Nitri vſus medici Agricola.*

Ex Agricola *lib. 3. foſſilium, pag. 208.* A Medicis expetitur nitrum maximè amarum: nam id ſiccat, digerit, abſtergit. Sed validiùs eius ſpuma, validiſſimè aphronitrum præſtantiſſimum, quale quidem eſt, rarum, leue, molle, tenue, in candido purpureum, ſpumæ aſſimile Nitrum verò ad medicinam eligitur leue, ſpongiæ modo perforatum, roſeum, aut candidum, cuiuſmodi reperitur in aceruis, quos Ægyptij conſtruunt; at ſpuma candidiſſima, & leuiſſima; quam, vt etiam nitrum candidum, iidem adulterant calce; ſed & lingua, & nares deprehendunt fraudem; etenim ſincerum facilè reſoluitur, adulteratum difficiliùs, & præterea pungit. Sincerum cùm vritur, odorem reddit leuem, adulteratum vehementem.

16. *Nitri vſus medici Falloppio.*

Ex Falloppio *tract. de ſimplicibus medicamentis purgantibus, cap. 14. propè finem.* Medicamenta nitroſa habent vim magnam attenuandi, & detergendi humorem craſſos, & lentos. Idem *cap. 16. eiuſdem tract.* tribuit nitro vim purgandi, ſed lenem. Et *cap. 22. eiuſdem tract. in fine,* Sunt, inquit, quædam medicamenta, quæ non a qualitate manifeſta, ſed à tota ſua ſubſtantia educunt ex cerebro, & vocantur ſternutatoria à tota ſubſtantia, & ſunt iſta, helleborus albus in pollinem tenuiſſimum redactus, nitrum, &c. Et *cap. 23. eiuſdem tract.* obſeruat nitrum rubeum eſſe aptum medicamentum ad vterum euacuandum. Idem *cap. 60. eiuſdem tract.* Sales, inquit, non ſunt in vſu ad purgandum, ſed miſcentur cum purgantibus ad detergendum. Idem dico de nitro.

17. *Nitroſa aquæ vbi reperiantur.*

Qvæstio VIII. de aquis nitroſis. Plinius *lib. 31. cap. 10.* ait aquas nitroſas pluribus locis reperiri, ſed fine viribus denſandi; & adiicit pleraque alia de huiuſmodi aquis ſcitu digna, quæ nos adnotauimus *ſuprà quæſt. 2. & 3. huius ſectionis.* Agricola *lib. 1. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag. 103.* Aquæ, inquit, nitroſæ amaritudine aliqua guſtatum commouent; nec aſtringunt, ſed abſtergunt potiùs: immò ſi multùm fuerint nitroſæ, cutem lauantium mordent. Et *lib. 2. ſub initium,* Aquæ, inquit, nitroſæ potæ aluum turbant, & pituitam trahunt; vuluas præterea faciunt conceptioni habiles, & ſtrumarum tumores minuunt: earum balneæ malum habitum, qui eſt ex pituita, emendant; proſunt neruorum vitiis; pectori quod diſtillationibus infeſtatur; omninóque eaſdem vires habent, quas ſalſæ; ſed multò efficaciores; attamen non aſtringunt, ſed abſtergunt; quare cutem emendant, & ſcabiem ſanant; ad hæc inſtillatæ medentur purulentis auribus, earúmque inflationibus, & tinnitibus. Idem *pag. 113. & 114. eiuſdem 2. libri de nat. eorum, quæ effluunt ex terra,* docet aquas nitroſas exſiccare, integram cutem leniter mordere, & vuluam ad concipiendum aptam facere. Quoniam verò nitroſa aqua colata quotidianum, & ſalutarem potum præbet Ægyptiis, ſatis intelligi modicè cum nitro eam eſſe permiſtam. Falloppius *tract. de aquis thermalibus, cap. 8. pag. 217.* ſcribit aquarum nitroſarum alias eſſe acerrimas, quales ſunt Puteolanæ in Apulia, alias mites, quæ nihil erodant, & *c. 11. eiuſd. tract. pag. 233.*

Nitroſa aquæ vires.

Nitroſa aqua prodeſt capiti, & thoraci rheumatizanti, & ſtomachum humidum habenti. Oribaſius in compendio Medicina, vbi de balneis.

air aquas nirtoſas eſſe aptas ad potum. Plura de aquis nitroſis vide *lib.1. noſtræ mineralogiæ, cap.6. ſect.4. quæſt.3. & 4. ſect.5. quæſt.5. & ſect.8. q.2.*

18. *Nitri affectiones.*

QVÆSTIO IX. de affectionibus nitri. Præter eas, quas magno numero recenſuimus *ſuprà*, præſertim verò *quæſt.7.* vbi de medicis nitri vſibus, adhuc ſuperſunt aliquot aliæ.

Dentium ſtuporem ſal tollit, non nitrum.

I. Dentium ſtuporem ſal tollere poteſt, nitrum non poteſt, quia ſal macerat, liquefacitque, atque ita acrorem quoque extrudit; at nitruoı ob ſuam acerbitatem aſtringit, non liquefacit. Ariſtoreles *ſect.1. problem. quæſt.38. & 39.*

Nitrum lanæ tincturam.

II. Sicut faba purpuræ, ita nitrum cocci tinctutam expedit admixtum. Plutarchus *opuſc. de oraculorum defectu, pag.278.*

III. Spiritum calidum, acrem, incidendique vi præditum ficus emittit; iſque incidit, & concoquit carnem auis. Idem fit, ſi frumenti aceruo imponatur, aut iuxta nitrum, calore id efficiente. Idem *lib.6. ſympoſiacôn, quæſt. vltima.*

Nitrum eſt materia vitri.

IV. Nitrum eſt materia virri. Plinius *lib.31. cap.10. & lib.36. cap.16.* & Agricola *lib.12. de re metallica, pag.470.*

Nitri vim quis cinis habeat.

V. Fæx vini ſiccata recipir ignes, ac ſine alimento per ſe flagrat; cinis eius nitri naturam habet, eaſdémque vires; hoc ampliùs, quò pinguior ſentirur. Plinius *lib.14. cap.20.*

Nitro perfundi ſemina.

VI. Vino ſemina perfuſa, minùs ægrotare exiſtimant. Virgilius nitro, & amurca perfundi iubet fabam, ſic etiam grandeſcere, promittit Plinius *lib.18. cap.17.* Id verò de ſeminibus, generatim videtur docere Virg. *Georg.1.* ibi,

Semina vidi equidem multos medicare ſerentes,
Et nitro prius, & nigra perfundere amurca;
Grandior vt fœtus ſiliquis fallacibus eſſet.

Nitrum ſordidum ad quid proſit.

VII. In nitro optimum quod tenuiſſimum, & ideo ſpuma melior. Ad aliqua tamen ſordidum, tamquam ad inficiendas purpuras, tincturáſque omnes. Plinius *lib.31. cap.10.*

19. *Nitrariæ egregiæ vbi.*

VIII. Nitrariæ egregiæ Ægyptiis. Nam circa Naucratim, & Memphin tantum ſolebant eſſe, circa Memphin deteriores. Nam & lapideſcit ibi in aceruis, multíque ſunt tumuli ea de cauſa ſaxei. Faciunt ex eis vaſa. Necnon frequenter liquatum cum ſulphure coquentes in carbonibus. Ad ea quoque, quæ innectari volunt, illo nitro vtuntur. Idem *ibidem.*

Vaſa ex nitro.

Nitrum nil gignere.

IX. Vritur nitrum io teſta opertũ ne exultet; aliàs igni nou exilit nitrum; nihílque gignit, aut alit, cùm in ſalinis herbæ gignantur. Idem *ibid.*

Nitrariæ calceos conſumunt, at oculis proſunt.

X. Nitrariæ calceamenta protinus conſumunt, aliàs ſalubres, oculorúmque claritati vtiles. Idem *ibidem.*

Sal nitrum in lapidem.

XI. Sal nitrum ſulphuti concoctum in lapidem vertitur. Plinius *lib.31. cap.10.*

Nitrum ſanat, & abluit.

XII. Ex nitro & medicinæ fiunt, & ſordes corporum, veſtiúmque lauantur. S. Iſidor. *lib.16. originum, cap.2.*

Nitrum in ore leonum quid.

XIII. Nitrum in leonum, vrſorúmque ora ſparſum tantam vim habet, vt mordere nequeant. Maiolus *colloquio* 18.

Nitrum eſt calidum, & ſiccum.

XIV. Nitrum eſt calidum, ſiccum, inciſiuum, lauatiuum, excoriatiuum, corroſiuum. Albertus Magnus *lib.5. mineral. cap.7.*

Nitroſas aquas eſſe amaras.

XV. Aquæ amaræ plerunque ſunt nitroſæ; ſed earum amaritudinem, niſi in ipſis fuerit nitrum copioſum, goſtatus oon ſentit. Agricola *lib.1. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.96.*

Nitrum exhalat lacus Arſenus.

XVI. Lacus Armeniæ Arſenus, qui & Arethuſa dicitur, in quem influit Tigris, nitrum nebulis exhalat; atque iccirco veſtes abſtergit, & expolit. Idem *ibidem.*

Nitrum in igne non crepitat, nec ex eo exilit.

XVII. Nitrum nec in igne crepitat, nec ex eo exilit; verùm natiuum ioſlatum penitus tumeſcit; ſimilirer ex factiriis Ægyptium, & chryſocolla, in aqua quidem omne liquatur, ſed tardiùs quod durum eſt, & craſſarum partium. Agricola *3. de nat. foſſilium, pag.208.*

Nitro abſtergi ſordes.

XVIII. Nitro, quia abſtergit ſordes in lixiuio reſoluto, fullones maculas veſtium eluunt; & infectores cum eodem in aqua coquunt lanas, vt ſorbeant colores. Idem *ibidem.*

Nitrum vſui eſſe infectoribus.

Nili aqua nitroſa.

XIX. Tenuiſſimæ Nili arenæ, quia nitroſæ erant, ad dealbanda corpora palæſtræ, Patrobio Neronis Principis liberto, aduehebantur; vt auctor eſt Plinius apud Agricolam *ibidem.*

Nitrum ſordidum ad tincturas vtilius.

XX. Ad tincturas ſordidum nitrum vtilius eſt. Sed infectores, qui nitro carent, eius loco vtuntur fæce vini ſicca; quin etiam ex Ægyptio, quod lapidis duritia in aceruis reperitur, fieri vaſa auctor eſt Plinius *lib.31. cap.10.* apud Agricolam *ibidem.*

Nitrum pro ſale ad panem faciendum.

XXI. Macedones aliquid de nitro chalaſtræo pro ſale addunt ad farinam, cùm eam ſubigunt, vt faciant panem. Agricola *ibidem.*

Nitro pro ſale raphanos aſpergi.

XXII. Ægypti ſuo nitro raphanos aſpergunt, non aliter ac nos ſale. Agricola *ibidem.*

Nitrum quomodo concreſcat, & liquetur.

XXIII. Sunt aliqua, quæ concreſcunt à calido ea ratione, vt iterum à calido poſſint eliquari, & prius quidem eliquari, quàm emolliri, cuiuſmodi eſt ſal, & nitrum; nam hæc liquantur à calore, etiamſi à calore concreuerint; liquantur quoque ab humido. Falloppius *tract. de foſſilibus, cap.8.* Idem *tract. de morbo Gallico, cap.35.* Quæcunque, inquit, à calido coagulantur, ab humido diſſoluuntur: hæc autem terrena ſunt, vt ſal, & nitrum, quæ à calido, nimirum ſole, concreuere. Nitrum etiam ſolui, & liquari humido, docet Ariſtoteles *4. meteor. ſumm.2. cap.3. & ſumma 3. cap.2.*

Nitrum aceto aſperſum ferueſcit.

XXIV. Si acetum mittatur in nitrum, ferueſcit nitrum protinus, & ebullit. S. Hieronymus *in cap.25. Prou.* ad illum verſiculum, Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi peſſimo. Lyranus *in eund. locum,* Nitrum, inquit, eſt ſpecies quædam ſalis, quæ perfuſa aceto crepitat, & fumat, ſicut calx viua in aqua poſita. Gloſſ. ordin. *ibidem.* Crepitat, inquit, in aqua quaſi calx viua, & deperit, ſed aquam lauationi habilem reddit. Idem obſeruat S. Iſidorus *lib.16. originum, cap.2.*

QVÆSTIO X. Quo ſenſu dignoſcatur nitrum? Ea de re Falloppius *tract. de aquis thermalibus, cap.9.* ita philoſophatur. Nitrum, inquit, guſtu cognoſcitur; difficile tamen eſt ex guſtu diſcernere, an aqua habeat in ſe nitrum, quia nitri ſapor in huiuſmodi aquis vix diſcernitur; attamen ſi aliqua nota eſt, quæ indicet adeſſe nitrum, hæc vna eſt; quòd ſi aqua nitroſa reneatur io ore, percipitur ſapor acris, quæ acredo ſtatim permeat totam linguæ ſubſtantiam, & ad partes etiam inferiores, & cum acredine percipitur quoque neſcio quid, quod videtur 20.

Nitrum quo ſenſu dignoſcatur.

erodere;

Google

erodere; quod etiam poteritis experiri, ſi accipiatis in os micam nitri. Viſu, & olfactu nullo modo cognoſcitur aquam habere nitrum. tactu autem aliquo modo, quia aquæ nitroſæ detergunt, nec relinquunt aliquam aſperitatem. Cognoſcuntur etiam nitroſæ aquæ ex effectu, quia validius ſoluunt ventrem, quam ſalſæ, ita vt aliquando ſubuertant ſtomachum, & faciant nauſeam. Sed præcipuus earum effectus, quòd euacuant non modò pituitoſum humorem, & illum quidem à locis vicinis, vt faciunt aquæ ſalſæ, ſed etiam humores mixtos, & varios, illóſque à remotis venis, & ita varios humores euacuant, vt aliquando appareant nigri, aliquando virides, aliquando alio, atque alio colore præditi, & quandoque in eodem humore euacuato varij iſti colores conſpiciuntur. In ſapore nitroſæ aquæ recentiores valdè decipiuntur; nam cùm primùm ſentiunt ſaporem ſalſum, putant aquam illam eſſe ſalſam ratione admixti ſalis, non aduertentes, & nitroſis aquis ineſſe ſaporem ſalſum, ſed hoc intereſſe, quòd ſapor aquæ nitroſæ citò permeet totam linguam, ſalſæ autem non citò. Hæc Falloppius.

21. *Digreſſio de ſymbolis nitri. Nitri ſymbola. Nitri etymũ, & ortus S. Hieronymo.*

QVÆSTIO XI. de ſymbolis nitri.

Pulcherrimum nitri ſymbolum ponit Spiritus ſanctus *Prou.* 25. *verſ.* 20. ibi, Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi peſſimo. In quem locum S. Hieronymus, Nitrum, inquit, à Nitria prouincia, vbi maximè naſci ſolet, nomen accepit. Nec multùm à ſalis ammoniaci ſpecie diſtat; nam ſicut ſalem in littore maris feruor conficit Solis, durando in petram aquas marinas, quas maior vis ventorum, vel ipſius maris feruor in littoris vlteriora proiecerit: ità in Nitria, vbi æſtate pluuiæ prolixiores tellurem infundunt, adeſt ardor ſideris tantus, quòd ipſius aquas pluuiales per latitudinem arenarum concoquat in petram; ſalis quidem, vel glaciei aſpectui ſimillimam; ſed nil gelidi rigoris, niſi ſalſi ſaporis habentem; quæ tamen iuxta naturam ſalis, in caumate durare, & in nubiloſo aëre fluere, ac liquefieri ſolet. Hanc indigenæ ſumentes ſeruant; & vbi opus extiterit, pro lomento vtuntur. Vnde Iudææ peccanti dicitur *Hier.* 2. Si laueris te nitro, & multiplicaueris tibi herbam borith, maculata es, iniquitate tua, dicit Dominus Deus. Crepitat autem in aqua quomodo calx viua; & ipſum quidem diſperit, ſed aquam lauationi habilem reddit, cuius natura cui ſit apta figuræ, cernens Salomon ait, Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi peſſimo. Acetum quippe, ſi mittatur in nitrum, ferueſcit nitrum protinus, & ebullit; & peruerſa mens, quando per increpationem corripitur, aut per prædicationis dulcedinem bona ſuadentur, de correptione fit deterior, & inde in murmurationis iniquitatem ſuccenditur, vnde debuit ab iniquitate compeſci. Hæc S. Hieronymus, quæ etiam *in eum Prouerb. locum* affirmant Lyranus, vtraque Gloſſa, & alij. Ibi etiam Emmanuel Sà, notat acetum additione nitri fieri aſperius, & acrius, ſic eſſe importunam correptionem peſſimo, id eſt, mœſto, ſeu afflicto. Sancto Hieronymo ad verbum ſubſcribit S. Iſidorus *lib.* 16. *originum, cap.* 2.

Nitrum crepitat in aqua.

Acetum in nitro quid myſticè.

Nitri ſymbola S. Hieronymo.

22. *Nitri ſymbola ex Hierem. Proph.*

Alia nitri ſymbola habentur *Hieremiæ* 2. *v.* 22. vbi Propheta, Si laueris, inquit, te nitro, & multiplicaueris tibi herbam borith, maculata es in iniquitate tua coram me, dicit Dominus Deus. Quem in locum S. Hieronymus, Borith, inquit, eſt herba fullonum, quæ eandem vim habet, quam & nitrum: nitrum autem noſtrum, & herba fullonis pœnitentia eſt. Eccleſiaſticus quoque ſermo, Qui arguit, increpat, & corripit delinquẽtes, mordacioris nitri habet ſimilitudinem: qui verò leui peccatorum ſorde maculatus eſt, leuioribus purgatur monitis. Porrò peccata grauia, quæ ad mortem trahunt, nec nitro, nec herba borith dilui poſſunt, ſed grauioribus tormentis indigent. Hæc S. Hieronymus, quem ſequitur Gloſſa ordinaria *ibi.* Lyranus *in eundem locum*, Nitrum, inquit, eſt ſpecies terræ, qua vtuntur purgatores veſtium; & dicitur à niteo nites, quia facit veſtes nitidas.

23. *Nitri alia ſymbola ex Berchorio.*

Præterea ex Petro Berchorio *lib.* 11. *reductory moralis, cap.* 101. aliqua nitri hieroglyphica addiſcere poſſumus. Primum eſt, hunc ſuccum eſſe ſymbolum pœnitentiæ, ſicut enim nitrum eſt amarum, habétque virtutem attractiuam, diſſolutiuam, conſumptiuam, & abſterſiuam, ideóque aptum eſt tum ad medicos vſus, tum ad eluendas veſtium ſordes; ita pœnitentia, quæ eſt animæ medicina, peccata contritione diſſoluit, confeſſione abſtergit, ſatisfactione conſumit, veſtiúmque ſordes, id eſt, anteactæ vitæ maculas abluit. Alterum eſt, nitro ſignificari bonum Prælatum, vel quemlibet virum perfectum, vel contritionem, vel memoriam mortis, vel correctionem; ſicut enim nitrum pediculos capitis perimit; vermes aurium necat; caliginem oculorum detergit, hydropiſin, & paralyſin ſanat; non ſecus bonus paſtor caliginem ignorantiæ diſcutit, fideles Chriſti ſibi creditos inſtruens, paralyſin pigritiæ fugat, auaritiæ hydropiſin curat, & intentionis caput prauarum affectionum pediculis liberat. Quomodo autem viribus nitri poſſit & memoria mortis ſignificari, vel contritio, vel correctio, non explicat Berchorius, ſed Lectori id relinquit cogitandum. Plura vide *infrà ſect.* 3. *in fine.* Ad nitri ſymbola referre poſſumus illud adagium, *Aſini caput ne laues nitro.* cuius ſenſus, teſte Manutio eſt, non multum ſumptus, operæve impendendum in rem vilem, ac ſordidam.

Nitro aſini caput ne laues, quid.

24. *Nitrum verum an hac tempeſtate reperiatur.*

QVÆSTIO XII. Vtrùm hac tempeſtate reperiatur ampliùs verum nitrum, an potiùs omninò perierit? Matthiolus in Dioſcoridem *lib.* 5. *cap.* 89. Nitrum, inquit, & nitri ſpuma, quorum antiquis maximus fuit in medicamentis vſus, diu ſanè eſt, quòd ad nos conuehi deſierunt. Braſauolus *in examine ſalium, pag.* 488. Vos, inquit, nitro caretis, & antiqui veſtrum non habebant. Cardanus *lib.* 5. *de ſubtilitate, pag.* 164. loquens de nitro, & aphronitro; Vtrumque, inquit, horum periiſſe noſtra tempeſtate falsò creditum eſt. Scaliger *exercitat.* 104, *ſect.* 15. Quod, inquit, garriunt recentiores, nitrum interiiſſe, falſum eſt. eſt enim in Aſia paſſim venale, & in Ægypto. Et ſi vera narrauit mihi Ioannes Pardus, in Ethruriæ agro, ad oppidum, cui Collis nomen eſt, ſub præfectura vallis Elſæ, etiam foſſile. Nam quemadmodum ſal aliud foſſile, aliud ex aqua maris, aliud è fontibus, aliud è cineribus; item vitrum aliud è lapide, aliud è ſilice: ita nitro potuit à natura comparari. Itaque etiam è ſpecubus reſu-

Nitrum interiiſſe, falſum eſt.

dat apud Plinium. Vulgare, quod è terra exudans in ſalis modum concreſcit à ſole.

Sectio II.

De ſalnitro, & halinitro.

25. Salnitrum, & halinitrum quid ſint; ac an, & quomodo differant tum inter ſe, tum a nitro, non ita facile eſt ſtatuere, quòd ſcriptores ſubobſcurè ea de re loquantur. Eorum ſententias breuiter referam; vt inde lux aliqua oboriatur.

Salnitrum cum nitro confundit Plinius.

Plinius *lib. 31. cap. 10. in fine*, ſalnitrum vel cum nitro confundens, vel nitri ſpeciem faciens, ita habet, Salnitrum ſulphuri concoctum in lapidem vertitur.

Salnitri vis, & natura Matthiolo.

Matthiolus *in lib. 5. Dioſcoridis, cap. 88.* Quod, inquit, ſalnitrum vocant, tormentorum bellicorum pulueribus expetitum, vulgaris notitiæ. Idem *initio cap. ſequentis*, Nitrum, inquit, & nitri ſpuma, quorum antiquis maximus fuit in medicamentis vſus, diu ſanè eſt, quòd ad nos conuehi deſierunt. Proinde hallucinantur, mea quidem ſententia, qui putent ſalnitrum vocatum, quo ad tormentorum bellicorum pulueres vtuntur, & ad fortiſſimas aquas conficiendas, quibus argentarij fabri aurum ab argento ſeparant, verum ac legitimum eſſe nitrum, cuius meminere Theophraſtus, Dioſcorides, Galenus, Plinius, & antiquorum alij. Et mox, Noſtri, inquit, vſus ſalnitrum, antiquorum nitrum non eſſe liquidò conſtat, & ſi inficias eundum non ſit, quin aliquas nitri habeat qualitates. Veruntamen nemini vnquam perſuaſum velim, vt medicamentis, quæ intus in corpus ſumuntur, nitri loco ſalnitrum abſque noxa imponi poſſit. Et quamuis contrarium aſſerant Monachi illi, qui Meſuem commentati ſunt; non tamen credo, hoc id priùs in ſe ipſis expertos eſſe.

Salnitri vſus pro bombardis.

Salnitri vſus ad aquas fortes.

Salnitrum an Medicis vtile.

26. Braſauolus *in examine ſalium*, *pag* 448. de ſalnitro ita diſſerit. Sequitur, inquit, ſalnitrum. Nitrum, & litrum à Græcis dicitur: vos nitro caretis, & antiqui veſtrum non habebant. Nitrum nunc terra, & ſcrobibus circa parietes inuentis paratur. Antiquum nitrum ſponte in aqua fit, & illac tranſeuntes aquæ nitroſæ efficiuntur. Antiquorum nitrum colore roſæ, aut candido erat: noſtrum verò aut candidum eſt, ſi perfectum ſit, aut ſubnigrum, ſi perfectionem non ſumpſerit, & nondum exquiſitè ebullierit. Antiquum nitrum à Germanis *ſalpeter* nuncupatur. Antiqui pro ſanandis hominibus, & in vita ſeruandis vtebantur: nos pro necandis, pro eruendis vrbibus, depopulandis gentibus noſtrum nitrum paramus. Ex renuitare, & eſſe ſpongioſo, ac fiſtuloſo antiqui ſuum nitrum probabant; nos quòd parum crepitet. In machinis bellicis, quas Bombardas vocatis, bombum facit nitrum; nec vehemens eſſet ictus, niſi nitrum adderetur. Iamque puluis inuentus eſt, qui glandem ſine bombo projicit, non tamen vehementer, vt vel pullum interficere poſſet. Illuſtriſſimus Alphonſus Ferrariæ Dux inclytus, in omnibus rebus diligentiſſimus, hunc puluerem inuenit, qui ſine bombo glandem emitteret.

Nitrum idem quod litrum.

Salnitri natura Braſauolo.

Puluis ſine bombo glandem emittens.

27. Cardanus *lib. 2. de ſubtilitate, pag. 82 & 83.* explorans terræmotus cauſas, explicánſque cur halinitrum maiorem ſtrepitum ſulphure faciat; cùm ſulphur, inquit, ſalnitrum, ſeu halinitrum, & bitumen accenduntur, nec exitum inueniunt, vt in cuniculis, machinìſve, terram mouent, & quatiunt, peſſimè quidem halinitro; mediocriter bitumine, tenuiter ſulphure. Cur autem halinitrum, cùm difficilius vratur, ac ſegnius, quàm ſulphur, attamen magis concutiat, & quatiat machinas, & maiorem facit ſtrepitum, cauſa eſt, quoniam halinitrum ſiccius eſt, ideo etiam cùm purum fuerit, celeriùs ardet; nec ſegniùs vritur, niſi quia eſt impurum. Sed dum purum eſt, cùm ſiccum ſit, momento ardet. Non ſic ſulphur pingue exiſtens, mora vt ardeat indiget. Alia cauſa eſt, quòd cùm terreum ſit, maius, dum in flammam conuertitur, occupat ſpatium; ideo duplici cauſa, & quòd celeriùs ardet, & quòd terreum, ac denſum eſt, atque ob id maius occupat ſpatium, maiorem ſulphure impetum facit. Nam ſulphur pingue eſt, & aëreum, & minimè terreum; conſtat enim halinitrum denſa, ac tenuiſſima ſubſtantia.

Halinitri, ſeu ſalnitri vis Cardano.

Halinitrum magis quatit, quàm ſulphur.

Quomodo autem repurgetur halinitrum, docet Cardanus *pag. 83. eiuſdem libri*, ibi, Purgatur, inquit, halinitrum hoc modo. Cineris, oſſium, olinarum partes tres, calcis viuæ vnam, aluminis liquidi partem mediam, & quartam, aquæ partes 120. ferueant, & coquantur, donec dimidium fermè decreſcat: huius poſtmodum aquæ percólatæ, libræ duæ, vel quattuor halinitro dum cogitur aqua feruente adduntur, eo tempore quo vehementi æſtu ſpuma è cacabo exilire videtur. Alius nobilior modus, ſed damnoſior. Vaſe ferreo halinitrum excipitur, vaſe ferreo etiam tegitur; admotis prunis adeò torretur, donec liqueſcat: ſi non perfectè liquatum fuerit, quod deprehenditur remoto tegmine, adhuc repoſito tandiu ignibus vrgeatur, donec liqueſcat perfectè; poſt tenuiſſimo ſulphuris puluere inſpergatur, qui ſi nòn ſponte accenditur, accendatur. Permittatur igitur quicquid eſt pingue exurere, hoc enim ſupernatat; inde amotum ab igne, fæce terrea in fundo relicta, totum cogitur in candidi marmoris ſpeciem. 28.

Halinitrum quomodo purgetur Cardano.

Idem Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate, pag. 164. & 165.* pleraque de halinitro ſcitu digna adiicit in hunc modum. Tenuiſſimum, inquit, inter ſalis genera halinitrum eſt: hoc medium inter ſal eſt, ac nitrum. Amarius eſt ſale nitrum, & minus ſalſum, in quorum medio, vt dixi, halinitrum. Tenuibus partibus, ac ſicciſſimis conſtat, quòd putredine quadam coaleſcat; vnde à cæmentis vetuſtis exoritur, & vbi excrementa iumentorum in terra computruerunt. Nitrum illud, quòd detracto halinitro è terra, ſi illa in cumulum redigatur, poſt quinque, aut ſex annos copioſiùs fœnus reddit. Nec omninò abſurdum dici debet, ſalem ſerere. Nam, vt dixi, ſeu cumuli terræ, è quo detractum fuerit, ſub tuguriis ſeruentur, ſeu halinitrum aqua diſſolutum in cumulos terræ ſpargatur, non ſecus ac ſato tritico, poſt quinquennium copioſior fructus redditur. Excipitur autem hoc modo halinitrum. In ciſtas perforatas, plenáſque bouino, equinóve fimo, aut, quod melius eſt, columbino ſtercore 29.

Halinitrum medium inter ſal, & nitrū.

Nitrum ſale amarius eſſe. Halinitri ortus, & materia.

Halinitrum quomodo excipiatur.

ſtercore aqua ſuperfunditur, quæ deinde excepta conſumitur ad tertiam ſui partem. Inde hæc tertia pars alteri fimo ſuperfunditur, atque excoquitur, excepta denuò, demum relicta tertia pars ſub dio poſita, concreſcit in halinitrum. Quod verò elutum eſt, denuò alia aqua repurgatur, atque eadem ratione quod vtile eſt excipitur. Quòd ſi voluptatis gratia, halinitrum in aquam tranſierit, excocta per horam fermè aqua excipitur cochleari; cúmque primùm in pauimento gelaſcere cœperit, ab igne amota concreſcere finitur. Itaque, vt ad halinitri naturam redeam, in eo tenuis pars eſt, tum in ſale aquæ & terræ immiſta, quæ dum ardet, cogit terreas partes diſſipari; ideóque ſubſilit ſal, & halinitrum in igne poſitum, & crepitat. Et cum ſocero meo igni aſſiſtenti, tegulæ peruetuſtæ fruſtum igni impoſitum eſſet, repente crepuit, & in diuerſas partes magno impetu fragmenta proſilierunt, nemine ex adſtantibus, quod mirum fuit, læſo. Cuius rei cauſa fuit, vt reor, modica halinitri pars (quòd tegula antiqua eſſet) illi incluſa. Hæc Cardanus.

Halinitrum in igne poſitū, crepitat.

30. *Halinitri natura Agricola.*

Agricola *lib.1.de nat.eorum, quæ effluunt ex terra, pag.*104. Nitroſæ, inquit, aquæ in nitrum decoquuntur: id verò minùs vſitatum, apud nos quidem, quia magis abundamus terris halinitro refertis, quàm vel nitro, vel aquis nitroſis. Idem *lib.1.de nat.foſſilium, pag.*172. Salnitrum, inquit, non molleſcit aquis aſperſum, ſed ſolùm liqueſcit. Idem *lib.10.pag.*372. Halinitrum, inquit, in Germaniæ campis non longè à Staſphurdo ex terra effloreſcit. Idem *lib.3. de nat.foſſilium, pag.*208. recenſet plures locos, in quibus terra plena eſt halinitro.

31. *Halinitrū ex quibus rebus fiat Agricola.*

Ex quibus autem rebus conficiatur halinitrum, docet idem Agricola *lib.3.de nat.foſſil. pag.*209 ibi; Ex his, inquit, duobus, ſiue halmiragas, ſiue nitra licebit nominare, conficitur id, quod halinitrum ſolemus appellare, quanquam in hoc genere longè optimum eſt, cui ſal maximè fuerit ademptus. Sed nominet quo quiſque vocabulo velit, modò de re conſtet inter nos; verùm halinitrum non ſolùm excoquitur ex his duobus natiuis, ſed etiam ex molli, & tenuiſſima materia, quam exudant ſaxa montium; qualis in montibus ad Salam adhæret ſaxo calcis, & gypſo; excoquitur inſuper ex dura, & craſſa, cuius ſtiriæ pendere ſolent ex cameris cuniculorum, & ſpeluncarum, vt videre licet Neoſchonburgi, quæ eſt arx Bohemiæ: ibi enim pendet ex cella vinaria, in ſaxo inciſa. Sed vtraque materia plerunque eſt, nec multùm amara, nec multùm ſalſa, verùm modò parum, modò multùm acris; color inſidet ei diuerſus, candidus ſcilicet, luteus, ſubrufus. Sed quod exudant parietes, interdum eſt cinereum, interdum candidum. Quod effloreſcit ex terra, ſemper eſt candidum, vt etiam ipſum halinitrum. Id verò quod tranſlucet, ſalſum eſt, & ſubacre, rarum, leue, facilè poteſt teri, cui figura quadrata, ſed ſuperiore parte acuta. Ignem admodum concipit, & in flammam mutatur; tenue enim eſt, & multum aërem continet. Quocirca vtile eſt ad compoſitionem pulueris, qui accenſus miſſiles globos tormentorum, quæ bombardas vocant, extorquet. Nec verò tantummodo halinitrum conuertitur in flammam, ſed etiam id, quod exudant parietes. Quanquam autem halinitrum multùm differt ab amaro, & vero illo nitro, tamen etiam abſtergit. Quomodo autem, & ex qua materia fiat halinitrum, explicat Agricola *lib.12.de re metallica, pag.*454. At in qualibus coquatur ollis, & quot expurgetur modis, aperit *eiuſd.libri pag.*455. Denique de præparatione halinitri ad venas experiendas, & qua ratione ingrediatur additamenta (vocant autem metallici additamenta quæ adiiciuntur ad venas non modò experiendas, ſed etiam excoquendas) conſule eundem Agricolam *lib.7. de re metallica, pag.*184. & 185.

Halinitrum facilè concipit ignem.

Halinitrum vſus eſſe ad bombardas.

Halinitri additamēta.

32. *Salnitrum, & halinitrum non differre.*

Ex dictis, ni fallor, colligi poteſt, idem eſſe ſalnitrum, & halinitrum; & quidem vtrumque differre à nitro antiquorum, non tamen à nitro noſtri temporis.

Sectio III.

De aphronitro, & aphrolitro.

1. *Aphronitrū, & aphrolitrum eſſe idē.*

NOnnulli agnoſcunt aliquod diſcrimen inter aphronitrum, & aphrolitrum, à quibus tamen recedit, contendens hæc re ipſa inter ſe non diſſidere, Matthiolus *in Dioſcoridem lib.5. cap.*89. cuius ſententiam ſecutus, vtrumque pro eodem ſumens, vtar tamen potiùs aphronitri voce, quippe vſitatiore.

2. *Aphronitri nomina. Aphronitrum eſſe ſpumam nitri.*

QVÆSTIO autem I. ſit de ipſo aphronitri nomine. Qua in re Iſidorus *lib.16. originum, c.2.* Aphronitrum, inquit, Græcè, Latinè ſpuma nitri eſt, de quo ait Martialis *lib.14. diſticho* 58.

Ruſticus es, neſcis quid Græco nomine dicar.
Spuma vocor nitri; Græcus es? aphronitrum.

Dioſcorides *lib.5.c.*85. Aphronitri, inquit, Romani ſpumam nitri dicunt. Braſauolus *in examine ſalium, pag.*488. Nitri, inquit, ſpuma, à Græcis aphronitrum, ab Arabibus *baurach* appellatur. Cardanus *lib.5.de ſubtilitate, pag.*164. Nitri, inquit, candidior pars quædam ac laxa pendet in ſpeluncis ſtiriarum inſtar; quandoque etiam è ſolo reſudat, vocatúrque aphronitrum, quaſi nitri ſpuma; vtrumque horum periiſſe noſtra tempeſtate falsò creditum eſt. Plinius etiam *lib.31. cap.*10. & Matthiolus *in lib.5. Dioſcoridis, cap.*89. confundunt aphronitrum cum ſpuma nitri & ita eſſe faciendum euincit vox Græca ἀφρὸς, quæ Latinis ſpumam ſonat. Illud autem te monitum velim, nullum, teſte Alberto Magno *lib.5. Mineral.c.*7. eſſe diſcrimen inter ſpumam nitri, & florem nitri; nempe veluti vel ſpumare florem, vel ſpumam florere. Ex dictis ſequitur, aphronitrum nihil eſſe aliud, quàm ſpumam nitri.

Nitri ſpumā non differre à nitri flore.

3. *De nitri locis.*

QVÆSTIO II. vbi colligatur aphronitrum; quódnam cenſeatur præſtantius, & quæ ſit eius natura, & materia.

Nitrum vbi reperiatur.

Quod ſpectat ad locos, vbi reperitur, Iſidorus *proxime* citatus, Colligitur, inquit, in Aſia, in ſpeluncis diſtillans, dehinc ſiccatur ſole. Sed magis diſtinctè Dioſcorides *lib.5.cap.*85. & Agricola *lib.3. de nat. foſſilium, pag.* 206. 207. & 208. pro natali aphronitri ſolo nominant Ægyptum, Philadelphiam Lydiæ, & Magneſiam Cariæ.

Aphronitri optimi nota.

Cui autem aphronitro debeatur excellentiæ palma, his explicat iam citatus Dioſcorides.

Probatiſſi

Digitized by Google

Probatiſſima, inquit, nitri ſpuma, quæ leuiſſima, & ſine pondere eſt, quæ cruſtacea, friabilis, colore penè purpureo, ſpumoſa, guſtúmque erodens, qualis ex Philadelphia Lydiæ affertur. Secundam bonitatis æſtimationem habet Ægyptia. Naſcitur & in Magneſia Cariæ. Idem affirmat Agricola *ſuprà*; & Iſidorus *lib.16. cap.* 2. Optimum, inquit, putatur aphronitrum, ſi minimè fuerit ponderoſum, & maximè friabile, colore penè purpureo. Sed hos bonitatis gradus, & notas omnes accepere ex Plinio *lib.31. cap.*10.

4. *Aphronitri natura qua.*

In explotanda aphronitri natura, non eſt cur magnopere laboremus; quòd ex dictis conſtet eſſe illud nihil aliud, quàm nitri ſpumam, ſeu florem; vtrumque enim dici poſſe liquet ex ſuperiori quæſtione; idque etiam aduertit Agricola *lib.3. de nat. foſſil. pag.* 207. quo tamen loci monet aphronitrum frequentius appellari nitri ſpumam, quàm florem. Plinius *lib.31. cap.*10. In nitro, inquit, optimum quod tenuiſſimum, & ideo ſpuma melior. Albertus Magnus *lib.5. miner.cap.*7. Nitri, inquit, ſpuma, ſeu flos, ſubtilioris eſt ſobſtantiæ & virtutis, quàm ipſum nitrum; melior autem eſt ſpuma illa, quam prætendit color marmoris, & eſt multùm frangibilis. Multa de aphronitri natura ſcripſit Galenus *lib.9. ſimplicium medicam. cap.de nitro, pag.96.* quæ nos etiam retulimus *ſuprà ſect.1 huius cap. quæſt.*7. vt meliùs aperiremus naturam nitri, de quo *ibi* ille auctor; quæ tamen cautè ſunt intelligenda. Namque Matthiolus *in lib. 5. Dioſcoridis cap.* 89. ex ſententia doctiſſimorum Medicorum contendit aphrolitrum, ſeu aphronitrum Galeno *eo loci*, ſpumam nitri non eſſe; quid tamen aliud ſit, ingenuè, inquit Matthiolus, fateor me ignorare, neque id alius, quòd ſciam, hactenus explicauit.

Aphronitrũ, & aphrolitrũ Galeno non eſſe ſpumam nitri.

5. *Nitri vſus.* *Aphronitri vſus Dioſcoridi.*

QVÆSTIO III. de aphronitri, ſeu ſpumæ nitri vſibus, & affectionibus. De hac re Dioſcorides *lib.5. cap.*85. Vires, inquit, habent & nitrum, & nitri ſpuma ſali æquales; cremantúrque illi ſimiliter. Ampliùs tamen id nitrum, nitrique ſpuma poſſunt, vt tormina finiant trita, & in aqua dulci addito cymino pota, aut cum decocto aliquo eorum, quæ inflationes diſiicere poſſunt, quale eſt rutæ, anethive, aut aniſi. Iuunguntur his etiam in ſuſpicione acceſſionis circulares febres. Miſcentur emplaſtris, quæ diſcutiendo, extrahendo, extetendo, & extenuando ſint. Medentur purolentis auribus, earúmque inflationibus, & tinnitibus cum calida aqua vinóve illis inſtillata. Purgant & ſordes cum aceto iiſdem, inſtillata. Cum ſuillo, aſininóve adipe rabidorum canum morſus, & abſceſſus, quos dothienas vocant, terebinthina reſina excepta ſanant. Cum caricis contra cutem ſubeuntes aquas emplaſtri modo imponuntur. Exceptis melle ad claritatem inunguntur eis oculi. Bibuntur, & contra fungos vtiliter in poſca; in aqua, contra bupreſtim; contra taurinum ſanguinem, cum ſilphio. Imponuntur emplaſtri modo etiam vtiliter his qui cibum non ſentiunt: cum cera luxatis, & in ſcapulis rigentibus in deceſſione, & cùm iam decreſcit malum. Miſcentur pani etiam vtiliter, dantúrque veſcenda ad linguam reſolutam. Coquunt quidem prædicta, nitrum ſcilicet, & nitri ſpumam in noua teſta ignitis carbonibus, donec candeant ſuperpoſita. Hæc Dioſcorides, de proprietatibus aphronitri; quibus vel hoc vnum addere liceat ex Plinio, qui *lib.35.* *cap.*17. Si Cimoliæ, inquit, (ea eſt Cretæ genus) nitrum, & aphronitrum adiiciatur, & acetum, pedum tumores ſanat, ita vt in ſole curatio hæc fiat, vt poſt ſex horas aqua ſalſa abluatur. Hîc ego non præteribo pulcherrimam apodoſin Valleſij, qui *cap.61. de ſacra Philoſophia*, expendens eam nitri affectionem, quam retulimus ex Diuſcoride *lib.5. cap.*85. aliàs 89. nempe nitrum purulentas aures, & ſonitus earum ſanare, ſordéſque expurgare cum aceto inſtillatum; vt, inquit, nitrum cum aceto inſtillatum in aures, earum eluit ſordes, & ſonitus, ſeu tinnitus earum ſanat, ita exhortationes ſanctæ ſæpiùs inſtillatæ in aures, etiam peſſimis, ſordes animi eluunt, & varias perturbationes, quaſi ſonitus aurium prohibentes audire veritatem ſanant. Mordent verò, neque ſine magna moleſtia ab ægro animo ſuſcipiuntur, non aliter ac acetum, & nitrum. Vtrumque enim per ſe, ac ſimul ambo, vbi in purulentas, & exulceratas aures inſtillatur, mordet, duràtque ea mordicatio, vſque dum pars ſaneſcit, & cute obducitur: ita Valleſius, addens id myſterij fuiſſe à Salomone explicatum *Prou.* 25. ibi, Acetum in nitro qui cantat carmina cordi peſſimo. Sed de nitri ſymbolis plura vide *ſuprà ſect.1 huius cap. quæſt.*11.

6. *Aphronitri vis Plinio.*

Nitri apodoſis ex Valleſio.

CAPVT V.

De alumine.

SECTIO I.

De aluminis nomine, definitione, & locis, vbi reperitur, & fit.

POST ſalem, ſaliſque tum effectus, muriam, & garum; tum reductiua illius ſucci veluti genera, nitrum, halinitrum, & aphronitrum, ſequitur alumen; quod, teſte Agricola *lib.3. de nat. foſſilium, pag.*209. magis eſt atramento ſutorio cognatum, quàm etiam nitro ſal; & nihil eſt aliud, quàm terræ ſalſugo, quæ efficitur hyeme ex aqua, & limo, & æſtiuis Solibus maturatur, Plinius *lib.35. cap.*15. S. Iſidorus *lib.16. originum, cap.* 2. & Braſauolus *in examine terrarum, pag.* 460. quibus fauet Albertus Magnus *lib. 5. miner. cap.* 4. vbi ſcribit concreſcere alumen ex duplici parte, terrea vna, & quidem craſſa, altera verò humida; ita autem accedere ad naturam argenti viui, vt tamen ab illius perfectione deficiat; coagmentari verò vi quadam, non quidem ſulphuris, ſed re alterius ſulphuri ſimilis. 1.

Aluminis cũ atramẽto ſutorio cognatio.

Alumen quid ſit. *Aluminis materia.*

Vocatur hic ſuccus Græcis, Stypteria, vt teſtantur Dioſcorides *lib.5. cap.* 17. Galenus *lib.9. ſimplicium medicam. pag.97. cap. de alumine.* Plinius *lib.35. cap.15.* & Agricola *lib.3. de nat. foſſil. pag.*211. addens hoc illi nomen ex eo inditum, quòd vehementer aſtringat, *στύφω* enim græcè, latinè ſonat *obturo*, vel *aſtringo*. At ſi quæris etymon vocis 2.

Stypteria quid.

Alumẽ Græcis quomodo vocetur.

Google

Aluminis etymon.

cis Latinæ, Iſidorus *proximè* citatus; Alumen, inquit, ita vocatur à lumine, quòd lumen coloribus præſtet tingendis.

3. *Aluminis loca ex Plinio, & Dioſcoride.*

Gignitur autem in Hiſpania, Ægypto, Armenia, Macedonia, Ponto, Africa; inſulis Sardinia, Melo, Lipara, Strongyle. Plinius *lib.35. cap.15.* Sed audiamus alios ſcriptores de aluminis loco differentes. Dioſcorides *lib.5. cap.77.* aliàs 82. In Ægypto, inquit, aluminis ferè omne genus in iiſdem inuenitur fodinis; ſiquidem quod ſciſſile vocant alumen, glebosi quod bolitidem nominant, veluti flos eſt. Naſcitur aliis locis etiam, Macedonia, inſulis Melo, Lipara, Sardiniáque, Hierapoli Phrygiæ, Libya, Armenia, pluribúſque aliis locis rubricæ modo.

4. *Aluminis loca ex Agricola.*

Agricola *lib.3. de nat. foſſilium, pag.209. & 210.* Alumen, inquit, tum natura, tum ars facit; & quidem vtraque ex aqua, terráque aluminoſa, vel ſaxo aluminoſo; cuios permulta ſunt metalla in Orbe terrarum, in Hiſpania, vbi etiam in argenti reperitur metallis. In Germania multis in locis, in Saxonibus ad Albim Brambecci: in Miſenis Zuenicij in ericeto, & vltra Albim Radebergi, & in ripa lacus cuiuſdam Meſoni, qui pagus ad quattuor millia paſſuum diſtat à Senſtenbergo oppido. In Voitlandis ad Blauam: in Toringis ad Lobeſteinum, & Salfeldam. In Bohemis Schachicij, quod ferè eſt in medio interuallo inter Cometauium, & Launam. In Norico ad Iulium Carnicum: in Hetruria apud forum Claudij, in Maſſano, in Volaterrano; in Apennino ad caſtellum Tolpam; in Vulcani foro, quod eſt inter Puteolos, & Neapolim: in Scilia Meſſanæ, in Ponto, in Phrygia Hierapoli: in Iudæa non longè à Machærunte: in Armenia, in Babylone, in Ægypto, in Africa. In inſulis verò Sardinia, Melo, Strongyle, Lipara. Tot ſunt aluminis metalla nobis nota, vel litteris celebrata. Hæc Agricola.

5. *Aluminis loca ex Braſauolo.*

Braſauolus *in examine terrarum, pag.460.* Pluribus, inquit, locis naſcitur alumen. Nos ex Germanis fodinis accipimus; quippe vbi fodinæ ſunt, ibi alumen, aut propè reperitur. Idem *infrà* loquens de quodam alumine, Catino vocato, docet illud poſſe fieri apud nos in Italia, ex herba cali, quæ frequentiſſimè viſitur Comacli, circa ſalſarum aquarum riuos.

Sectio II.

Enumerantur aluminis genera.

1. *Aluminis genera. Alumen ſpiſſum, & liquidum. Alumen concretum triplex. Alumen plumoſum. Alumen Rochæ. Alumen Zucharinum. Alumen Plumæ. Alumen Scaiolæ.*

MVlta ſunt aluminis genera, quæ tamen variè à ſcriptoribus recenſentur. S. Iſidorus *lib.16. orig. cap.1.* duo ponit, liquidum, & ſpiſſum. Eadem admittit Plinius *lib.35. cap.15.* ſed ſpiſſum, ſeu concretum triplex facit, ſchiſton, trichitin, ſtrongylen; ſubdiuidit autem ſtrongylen in alumen fungoſum, & pumicoſum. Albertus Magnus *lib.5. mineral. cap.4.* quattuor numerat, plumoſum, rotundum, petroſum, humidum, & quaſi bituminoſum. Dioſcorides *lib.5. cap.77.* aliàs 82. Sunt, inquit, aluminis plura genera, ſed in medicina vſum habent ſciſſile, rotundum, & liquidum. Hæc eadem tria concedit Galenus *lib. 9. ſimplic. medicam. cap. de alumine.* Braſauolus *in examine terrarum*, quinque agnoſcit, alumen Rochæ, alumen Zucharinum, alumen Plumæ, alumen Scaiolæ, alumen Catinum. Cardanus *lib 5. de ſubtilitate, pag.160.* meminit aluminis Rochæ, Scaiolæ, & Plumæ. Scaliger *excercit.104.* de quatuor differit; *ſect. 6.* de alumine Rochæ; *ſect. 7.* de alumine Scaiolæ; *ſect.18.* de alumine Catini, & de alumine Zucharino. Agricola *lib.3. de nat. foſſilium, pag.209. 210. 211.* ait alumen aliud eſſe natiuum, aliud factitium, aliud liquidum, aliud concretum; liquidum autem partitur in purum, & inquinatum; at concretum, in ſchiſton, trichitin, & ſtrongylen. rurſus ſubdiuidit ſtrongylen in tria genera, de quibus *infrà*; *pag.* etiam 211. meminit ſacchatini. Matthiolus *in Dioſcoridem lib.5. cap.82.* hæc diſtinguit aluminis genera, ſciſſile, rotundum, liquidum, rupeum, vulgò, *allume di Rocca*, ſquamoſum, vulgò *allume ſcagliolo*; Catinum, Plumeum, Placites, & Plinthites: ſed & Galenus *ſuprà* citatus meminit placitis, & plinthitis. Iam verò de ſingulis differamus.

2. *Alumen Catini.* — *Alumen natiuum, & factitium.* — *Alumen ſchiſtos.* — 3. *Alumen rupeum.* — *Placites, & Plinthites.*

Sectio III.

De alumine liquido, phorimo, & paraphoro.

1. *Aluminis liquidi probatio. Alumen phorimon. Alumen paraphoron. Aluminis liquidi vires.*

EX Plinio *lib.35. cap.15.* Liquidi aluminis probatio eſt, vt ſit limpidum, lacteúmque, ſine offenſis fricantium, cum quodam igniculo caloris. Hoc phorimon vocant. An ſit adulteratum, deprehenditur ſucco punici mali. ſincerum enim mixtura ea nigreſcit. Alterum genus eſt pallidæ, & ſcabræ naturæ, & quod inficitur galla. Ideóque hoc vocant paraphoron. Vis liquidi aluminis eſt aſtringere, indurare, rodere. Melle admixto ſanat oris vlcera, papulas, pruritúſque. Hæc curatio fit in balineis duabus mellis partibus, tertia aluminis. Virus alarum, ſudoréſque ſedat. Sumitur pilulis contra lienis vitia, pellendúmque pruritum, ac per vrinam ſanguinem. Emendat & ſcabiem nitro, ac melanthio admixtis. Hæc Plinius de alumine liquido, eiuſque generibus.

Alumen liquidum Plinio.

2. *Alumen liquidum Dioſcoride.*

Ex Dioſcoride *lib.5. cap.77.* aliàs 82. In liquido alumine pellucens, & lacteum præcipuè probatur, quódque ſine aſperitate eſt, omni ſui parte ſuccoſum, non lapidoſum, cum quodam igniculo caloris.

3. *Alumen liquidũ Matthiolo.*

Ex Matthiolo *in Dioſcoridem lib.5. cap.82.* Liquidum alumen, inquit hic ſcriptor, quin & ſciſſile, rotundum, placites, & phinthites nuper ad me miſit Bartholomæus Maranta Apulus, Medicus apprimè eruditus, & medicæ materiæ ſtudioſus, atque diligentiſſimus Inquiſitor, qui ex ſe ſe Puteolis Campaniæ iampridem hæc omnia aluminum genera comperit, quæ ſanè nullis, ni me fallit iudicium, notis à legitimis diſſident. Liquidum item alumen ex Ilua Tirrheni inſula aduectum, quódque manibus ductum lenteſcit, antea ad me miſerat clariſſimus Medicus Lucas Ghinus, Plinianæ deſcriptioni notis omnibus reſpondens, adeóque adſtringens, vt nunquam meminerim medicamentum aliquod deguſtaſſe, quod guſtui tantum adſtrictionis relinqueret.

Alumen liquidum vbi.

4. *Alumen liquidũ Agricola.*

Ex Agricola *lib.3. de natura foſſilium, pag.210.* Omne alumen aut eſt liquidum, aut concretum; prius naſcitur plerunque, perrarò fit: poſterius ſæpe naſcitur, nec minùs ſæpe conficitur. Liqui-

di

Digitized by Google

Aluminis liquidi genera.

di duo ſont genera;qoorum alterum purum eſt, lactei coloris, limpidum, quiddam, quod oler ignem,expirat,etiam cùm quis ipſum, poſtquam iuduruit, manibus verſet. id,quia propter puritatem in primis eſt vtile, φαίμυραν nuncupant Græci: alteıom eſt impurum, pallidum, ſcabrum; quod quia ſordibus inquinatum eſt, & peruerſum, σχιφορον appellant; adulteratur verò lapillis, & galla inficitur.Hæc Agricola. Sed hinc emergit celebris quæſtio, *ſequenti ſectione* agitanda, vtrùm alumen liquidum, ſit ipſnm alumen rupeum, quod vulgò vocant, *Alume di rocca?*

Sectio IV.

An alumen rupeum, vulgò alume di rocca, *ſit liquidum.*

1. *Alumen rupeum, ſeu rocha eſſe liquidum. Prima ſententia.*

DVas in propoſita quæſtione video ſententias. Prior aſſerit alumen rupeum, ſeu rochæ,ipſum eſſe alumen liquidum, habétque hæc non ignobiles auctures,Cardanum, & Braſauolum:ille enim *lib. 5. de ſubtilit.pag* 160.De notioribus,inquit,ſuccis ſermo erit, inter quos eſt alumen liquidum,Rochę vocatum,aſtringentis virtutis. Braſau. *in examine terrarum, pag.*464. Alumen, inquit, rochæ, liquidum alumen appellare oportet;oam cùm defoditur,liquidum eſt,poſtea dureſcit: huius rei experimentum ſumere poteris,ſi igni admoueas,ſtatim liqueſcit. Si fruſtum aluminis rochæ tuæ lucernæ admoueris, ſtatim ebullire, & diſſolui videbis; quare alumen rochæ à loco,io quo naſcitur,ita vocatum, ab antiquis alumen liquidum dicitur, quamuis & integrum reperiatur. A Gallis *alun de roche* nuncupatur. Germani nomen commune omnibus aluminibus habent *Alaun.*

Alumen rupeum Cardano,& Braſauola.

2. *Alumen rupeum non eſſe liquidum. Secunda ſententia.*

Poſterior ſententia negat alumen rupeum, ſeu rochæ eſſe liquidum. Id in primis teſtatur Scaliger *exercitat.* 104. *ſect.* 6. vbi, Si alumen, inquit, quid eſſet,notum habuiſſes Cardane,neutiquam inter ſuccos abs te fuerit enumeratũ.Vel nomen ipſnm te mouere potoit rupium illarum è quibus fit. Vulgo enim audis,Alumen rochæ. Quæ Græca vox maximæ Europæ parti ſeruit ad rupem ſignificandam. Tantum abeſt vt idem ſit cum alumioe liquido, quod deſcribit Dioſcorides. Non eoim liquidum colligitur lactis ſpecie;quod ſole ſiccatum deinde ſit hoc durũ,vulgo vrile. Sed è ſaxo fit,ſiue exciſa rupe,atque redacta in calcẽ. Eam calcem in cumulis diſpoſitam aſpergunt aqua,ſæpe in die quoad in luti ſpeciem tabeſcat. Id quod paulo minus ſeſquimenſe perficitur. Tum in lebete cum aqua conturbatum coquunt. Coctum per canales in alueos deriuant; quorum ad parietes concreſcit. Alumen inæquale, ac grandibus puſtulis faſtigatis. Eæ exempta aqua ferramentis decutiuntur,è rutila rupe rutilum,ex alba candidum fit. Hæc Scaliger. Eiuſdem opinionis acerrimus patronus eſt Matthiolus, qui *in Dioſcoridem,lib.5.cap.*82.propria edoctus experientia rupei aluminis locum, materiam illiúſque conficiendi modum,contendit aduersùs Braſauolum,alumen rupeum neqoaquam eſſe liquidum. Sic autem philoſophatur. Braſauolus, inquit,de alumine diſſerens in ſuo ſimplicium medicamentorum examine, nil aliud liquidum eſſe contendit, quam rupeum, quod vulgò vocant, *Alume di rocca.* Sed ab eo, licet viro eruditiſſimo, variat opinio noſtra. Nam quòd ego in Alumeriis Pontificis Maximi in Romano agro prope Tolfam per biennium moram duxerim,eo nimirum tempore,quo Auguſtinus Chiſius,opulentiſſimus mercator,ciuis meus, illas aluminis fodinas à Pontifice emerat,ampla ſanè mihi fuit facultas tum videndi, tum etiam diſcendi, quo artificio,quáve ratione, rupeum conflaretur alumeo. Quamobrem facilè teſtari poſſum rupei aluminis materiam liquidam, fluxilémque non reperiri, ſed lapideam; quin etiam non exponi æſtiuis Solibus exſiccandam, vt putat Braſauolus,quod ſic (vt ipſe inquit) ſcripſerit Plinius liquidum fieri, & addenſari. Fit itaque rupeum alumen ex duriſſimo quodam lapide, cuius duo obſeruauimus genera; alterum durius, & ruſeſcens; alterum verò mitius, & candicans. Quod autem è candido fit lapide, albedinem ſeruat, & cryſtalli inſtar tranſlucens conſpicitur. Alterum verò contrà ruſeſcit,& maiore acrimonia pollet, viſitúrque ſordidius. Expetitur candidum ſericeorum ſtaminum infectoribus:item iis,qui pręſtantiora lanarum vellera coccineo colore tingunt,quòd altero nitidius,minúſque aere habeatur. Foditur aluminis lapis è rupe quadam aperto vndique cœlo, non autem in cuncumeratis cuniculis. Ingens ibi foſſorum caterua perpetuò commoratur, qui partim mucronatis ligonibus ex validiſſimo chalybe temperatis,partim ferreis malleis, ipſíſque iogentibus,partim acutiſſimis cuneis hunc lapidem frangunt,lacerant,ſciodũt, conterunt;ac diducunt, ea demum ratione, qua lapicidæ operantur in ingentibus lapidum,marmorúmque fodinis, quæ ad magna effodiuntur ædificia. Transferuntur deinde confracti lapides in fornaces calcariis ſimiles, vbi validiſſimis ignibus,eo ſanè modo, quo calx,nocturno præſertim tempore inuruntur duodecim, aut ad ſummum quattuordecim horarum ſpatio: quippe ſi diutiùs vrerentur, cuncta aluminis materia ioareſceret.Poſtquam autem refrixerint,plauſtris in ampliſſimas areas ſub dio, & Solibus eos cõportant, ibíque in planos componunt aceruos, hortorum toris perſimiles, ſed longè, latéqoe grandiores, latiore fundamento, quàm vertice. Compoſitis igitur hoc modo in areis aceruis, aquam quæ vtrimque continuò excurrit,in lapidum aceruos mittunt, quibuſdam excauatis iuſtrumentis,è ligno conflatis, iis perquam ſimilibus,quibus oautæ ſuis è ſcaphis aquam eximunt; id tribus,aut qoatuor vicibus quotidie repetentes,donec diuturna aquæ affuſione, peruſti lapides vſque adeò macerentur, vt in terram quandam lentore madidæ argillæ ſimile, permutentur; quod tamen non fit,niſi aqua perluantur,ad trigeſimum ſextum, aut quadrageſimum vſque diẽ.Excauant præterea ligonibus terram hanc,& ad fornaces,cortináſque, qoas caldarias vocant, currihus item conuehunt. Sunt autem caldariæ ſic dictæ cortinę admodum capaces,& ſuper ampliſſimum æneũ fundum,parinę inſtar,ſuppoſitã fornacem priùs extructam vndique operientẽ,ex lateribus, & calce fabricatæ, & cruſta quadam pertinaci

Alumen rupeum Scaligero.

Alumen rupeum Matthiolo.

3. *Alumeria Romana.*

Aluminis rupei materiam eſſe lapideam.

Aluminis rupei duo genera.

Aluminis rupei vſus & vires.

Alumineus lapis qui eſt materia aluminis rupei, quomodo effodiatur.

4.

Cortina ad conficiendum alumen rupeum.

pertinaci vndique circumlitæ. Has itaque aqua replent aquæ ductibus eò deducta; deinde in ſubſidentem fornacem, validiſſimum ſuccendunt ignem, vt demiſſa ferueat aqua. Hoc cùm factum fuerit, comportatam ex areis terram in feruẽtem aquæ alueum coniiciunt. Aſtant vtrimque bini robuſtiſſimi artifices, qui veluti remigantes, magnis quibuſdam ligneis inſtrumentis (palas vocant) continuò immiſſam terram aquæ commiſcent, quouſque aqua omnem aluminis materiam in ſe conceperit. Subinde terræ recrementum, inſtrumentis iam dictis trahunt ex aluei fundo, & per propinquam ibi feneſtram in quendam aquæ riuulum proiiciunt aliò deducendum. Quo facto iterum nouam ſuperinduunt terram, modo quo diximus commiſcentes, & recrementum auferentes, quod tandiu proſequuntur, quouſque intelligant aquam tantum aluminis materiæ ſibi aſciuiſſe, quantum ſat fuerit. Demum parumper quieſcere dimittunt, vt ſi quid recrementi ſit,
5. in imum deſcendat. Mox calentem aquam alumine refertam extrahunt, & ſuis aquæ ductibus ad id paratis in magnas quaſdam capſas ex quercina materiæ factas transferunt. Ibi enim octo dierum termino alumen conficitur internis parietibus inhæreſcens adamantinis mucronibus ſimile, & cryſtalli inſtar pellucidum, ad quatuor, aut quinque digitorum craſſitiem. Alumine porrò ita concreto, lixiuij reliquum (ſic enim vocant decoctum) à quo ſeceſſit alumen, iiſdem aquæductibus è capſis illis eximentes, ad caldarias, ita eis vocatas, remittunt, id ſcilicet, quod clarum, defæcatúmque ſit: nam turbidum, & recrementitium, aperto foramine in receptaculi fundo, tanquam inutile per riuulum deferri, & delabi ſinunt. Poſt hæc aluminoſum recrementum, quod minutis particulis granorum tritici inſtar ad fundum reſedit, ad cortinas illas magnas iterum diſcoquendum comportant. Demum capſæ fundo ſcopis omni ex latere mundato, quibuſdam ferreis, ligneiſque inſtrumentis concretum in parietibus alumen diducunt, diductúmque eximunt, & exemptum in vimineas fiſcellas coniiciunt, & in quodam aquæ alueo lauant, fiſcellis in aquam demerſis. Eximũt poſt-
6. ea, & aqua excolata in aceruum domibus aſſeruant, ſalis modo. Ex his itaque omnibus apertiſſimè cognoſci poteſt, rupeum alumen nullam habere cum liquido cognationem. Quandoquidem aſſerit Plinius *lib. 35. cap. 15.* fieri liquidum ex aqua, limóque, hoc eſt, terræ exudantis naturæ; corriuatum hyeme, æſtiuis Solibus maturari; probari autem quòd limpidum, lacteúmque ſit, ſine offenſis fricantium, cum quodam igniculo caloris. Si verò adulteratum ſit, deprehendi ſucco mali punici; quod ſincerum ea miſtura nigreſcat. Sed hæc non inueniuntur in rupeo, vt quod magis glaciem, cryſtallúmque referat, quàm lac; fiat item ex duriſſimo lapide, non ex limo; nec affuſo punici ſucco nigreſcat, ſed longè magis pelluceat. Hinc igitur fit, vt nõ modò à Braſauolo diſſentiam; verùm etiã à Fuſchio viro alioqui citra controuerſiam doctiſſimo, necnon à Cornario, quòd ſcripſerint, Braſauolum fortaſſe ſecuti, rupeum alumen, quod vulgò vocant *Alume di rocca*, eſſe liquidum Græcia vocatum. Hæc Matthiolus de alumine rupeo; quibus planè aſſentior. Et verò quem vel inuitum in ſuam non trahat ſententiam oculata clariſſimi Philoſophi experientia? Atque hæc de alumine liquido; iam veniamus ad concretum.

Alumen rupeum adamantinis mucronibus ſimile.

Alumen rupeum inſtar cryſtalli pellucidum.

Aluminis liquidi materia, & probatio.

Alumen rupeum an ſit liquidum auctoris ſententia.

SECTIO V.

De alumine concreto, ſchiſto, trichiti, ſtrongyli, placite, & plinthite.

EX Plinio *lib. 35. cap. 15.* Concreti aluminis 1.
vnum genus ſchiſton appellant Græci, in capillamenta quædam caneſcentia dehiſcens; vnde quidam trichitin potiùs appellauere. Hoc fit è lapide, ex quo & chalcitin vocant, vt ſit ſudor quidam eius lapidis in ſpumam coagulatus. Hoc genus aluminis ſiccat, minúſque ſiſtit humorem inutilem corporibus. Sed auribus magnopere prodeſt infuſum, vel illitum, vel oris vlceribus, dentibúſque, ſi ſaliua cum eo contineatur. Et oculorum medicamentis inſeritur aptè, verendiſque vtriuſque ſexus. Coquitur in patinis, donec liquari deſinat. Inertioris eſt alterum generis, quod ſtrongylen vocant. Duæ eius ſpecies, fungoſum, atque omni humore facile dilui, quod in totum damnatur. Melius pumicoſum, & foraminum fiſtulis ſpongiæ ſimile, rotundúmque natura, candido propius, cum quadam pinguedine ſine arenis friabile, nec inficiens nigritia. Hoc coquitur per ſe carbonibus puris, donec cinis fiat.

Aluminis concreti genera Plinio.

Aluminis concreti vires.

Galenus *lib. 9. ſimplicium medicam. pag. 97.* alu- 2.
men vocat ſtypterian; alumen fiſſile, ſchiſten; & alumen rotundum, ſtrongylen; déque iis ita diſſerit. Stypteriæ, inquit, nomen ab adſtrictione deductum eſt; nam adeſt illi vehementiſſima. Cæterùm cùm ſit craſſarum partium, tenuior quodammodo eſt, quæ vocatur ſchiſte, hoc eſt, fiſſilis; proxima eſt ſtrongyle, & aſtragalote. Admodum autem craſſa eſt tum liquida, tum placites, & plinthites appellata.

Aluminis concreti genera Galeno.

Dioſcorides *lib. 5. cap. 77.* aliàs 82. duo illa 3.
alumina à Galeno vocata ſchiſten, & ſtrongylen, vocat ipſe, ſciſſile, & rotundum; ac de iis ita habet. Omnium, inquit, probatiſſimum alumen ſciſſile, & in hoc genere quod recens, candidiſſimum, nec lapidoſum: quod validiſſimè aſtringit; itémque non glebæ modo, aut aſſulatim concretum, ſed ſigillatim quaſi in capillamenta caneſcentia diuiſum, quale eſt, quod priuatim trichite, id eſt, capillare nominant. Naſcitur hoc in Ægypto. Inuenitur eodem loco, & lapis illi maximè ſimilis, qui guſtu deprehendendus erit, non adeò adſtringens. In rotundo alumine, quod manu hominis eam formam acceperit, reprobandum: ex figura autem cognoſcitur. Anteferendum quod naturaliter rotundum, bulloſúmque eſt, modicè candidum, validiſſimè adſtringens, palloris, & pinguedinis aliquid habens, & præter hæc non lapidoſum, friabiléque.

Aluminis concreti genera Dioſcoridi.

Alumen optimum Dioſcoridi quod.

Ex Agricola *lib. 3. de nat. foſſil. pag. 210. & 212.* 4.
Concretum alumen figura multùm differt. Nam aut ſcindi poteſt, aut ſciſſum eſt, quod à Græcis χιστὴ nominatur. Id verò eſt cuiuſque gleboſi,

Aluminis concreti genera Agricolæ.

& natiui veluti flos. Nec tamen ex eo oritur dat & creſcit, ſed etiam ex attamento ſutorio, vbi in vna, eadémque vena reperiuntur; pyrites enim reſolutus tunc eſt vtriuſque parens: ſed ſciſſile glebarum inſtar aſſerúmve compreſſum eſt: ſciſſum ſingulatim efflo͏ruit ſimile canorum capillorum; atque iccirco id ipſum Græcia τριχῖτις, Latinis dici poteſt capillare, aut rotundum eſt, quod vocatur σφογγώδη. id triplex eſt; vel enim bullarum modo intumuit, vel foraminum fiſtulis quandam ſpongiæ gerit ſpeciem: vel cum globi figura, ſolidum exiſtit; aut tali ſimile eſt, quod ἀστραγαλωτὶ nominatur; aut lateris, quod πλινθῖτις. aut denique ex cruſtis conſtat, quod πλακῖτις. At ex glebis natiuis, qualeſcunque fuerint, hodie in metæ figuram formant id, quod ſaccharinum nominatur. Hæc Agricola.

5. *Placitis, & plinthitis Matthiolo.* Matthiolus *in lib. 5. Dioſcoridis, cap.* 82. teſtatur, duo illa aluminis genera, placiten, & plinthiten, Puteolis Campaniæ reperta, ad ſe fuiſſe miſſa.

Alumen ſciſſile Braſauolo. Braſauolus *in examine terrarum, pag.* 462. & 463. nonnulla notatu digna animaduertit de alumine ſciſſili, quod vocant ſchiſtin, & trichitin, quæ referemus *ſect. ſequenti*, vbi de alumine plumæ, à quo hic auctor non putat differre ſchiſtin, & trichitin.

Sectio VI.

De alumine Catini, plumæ, Scaiolæ, ſquamoſo, ſaccharino, petroſo, & pituminoſo.

1. *Aluminis Catini natura. Aluminis Catini idem eſſe quod ſal Soda, vel ſal Chali.* ALumen Catinum, ſeu Catini alumen, idem eſt quod ſal Sodæ, ſeu ſal Alchali, aliàs ſal Chali, vt docuimus *cap. 1. huius libri, ſect. 7.* vbi laté de hoc alumine, ſeu ſale ex Matthiolö, Cardano, Braſauolo, & Porta; quibus adde Scaligerum, qui *exercit.* 104. *ſect.* 18. De ſale, inquit, Chali quæ ſcribis, Cardane, produnt te parum, quæ ſcribas, noſſe. Nam Chali Arabes plantam vocant, quam nos Sodam. Frutex eſt in prouincia Narbonenſi, eo trito, & preſſo id efficiunt, quod Sali cornum dicunt, alij Sodam, nonnulli alumen Catini, à peluia facie, in quam diſtillat ſuccos. Hæc Scal.

2. *Alumen plumæ Alberto Magno.* Sequitur alumen plumæ, ſeu alumen plumeum, aliàs plumoſum, de quo Albertus Magnus *lib. 5. mineral. cap.* 4. tria docet; primum, alumen plumoſum, quod confundit cum ſciſſili, eſſe calidum, & ſiccum, & multùm exſiccatiuum, & conſtrictiuum; tum eſſe valdè ſciſſile, plumoſúmque apparere in ſciſſuria; deinde eſſe longum, colorémque habere argento ſimilem. *Alumen plumæ Matthiolo nō eſſe ſciſſile, nec differre ab amianto.* Matthiolus *in lib. 5. Dioſcoridis, cap.* 82. Alumen, inquit, quod plumeam appellant, legitimum ſciſſile non eſt, etſi iamdudum cum cæteris rei metallicæ ſtudioſis crediderim ſciſſile alumen nil aliud eſſe, quàm quod vulgò officinia vocatur *Alume di piuma*. Sed hoc nil aliud cenſemus nunc eſſe, quàm lapidem amiantum, quòd guſtu non ſit adſtringenti, ſed acri, quódque igne nunquam comburatur, quod eſt amianti lapidis proprium. Legitimum alumen ſciſſile Piſis miſit ad me hoc anno clariſſimus Medicus Lucas Ghinus, notis omnibus refertum, quas illi reddidit Dioſcorides, & guſtu admodum adſtringens. Quo poſtea factum eſt, vt diligentiùs exploratis plumei aluminis tum notis, tum qualitatibus, facilè deprehenderim plumeum hoc non eſſe ſciſſile. Hæc Matthiolus.

De eodem alumine Braſauolus *in examine terrarum, pag.* 462. & 463. Alumen, inquit, plumæ, quod a Plinio, & Dioſcoride alumen ſciſſile vocatur, à Græcis ſchiſtos, & trichitis, quoniam in capillamenta diuiditur. Hoc genus ab omnibus, præſertim Dioſcoride, cæteria præfertur: ex lapide etiam fit, propterea dicitur chalcitis. Vnde, vt Plinius inquit, eſt ſudor quidam eius lapidis in ſpumam coagulati, quantò minus commixtos lapides habet, tantò exquiſitius putatur. Pruritum maximè cauſat, ſi inter humeros alicuius imponatur. Nonnullæ mulieres eo ſibi fricant genas vt rubeſcant, qui rubor ad tertiom vſque diem perdurat, adeò intenſus, vt ignem in genis habere videantur, immò ipſi pulchrum nomen inuenere mulieres ex natura rei, fortè magis aptum, quàm Latinum, & Græcum, florem lapidis appellantes: nam propriè quidam canus flos ex lapide exiens videtur. Adde nos, perfectionem rei, florem appellare. Nec nomen, quo vtimini vos, ineptum eſt, alumen plumæ, quia ſi frangatur, capillamenta illa veluti ploma eſſe videntur; propterea ab antiquis alumen ſchiſtos, dicitur ſciſſile, trichitia, chalcitis: ſed duo potiſſimùm nomina in vſu ſunt, ſchiſtos, & ſciſſile. Sunt qui alumen ſciſſile pro lapide amianto ſumant, cùm non ſit; tamen & hoc alumen inflammatur quidem, & non vritur, ſed paulatim conſumitur, quod non facit amiantus lapis. In maioribus fruſtulis lapidis amianti venæ quædam ſunt in modum ligni, vt multi lignum eſſe putarint: immò res adeò incaluit, vt plures pro ligno Crucis, ſupra quam Saluator noſter infixus fuit, accipiant, ducti hoc experimento, quia non vritur, ac ſi neceſſarium ſit, lignum ex quo Crux facta eſt, non vri. Nobis fruſtulum à quibuſdam Religioſis magna veneratione datum eſt, pro ligno Crucis, ſed eos admonentes lapidem eſſe oſtendimus, non lignum, cuius natura ſit inflammari quidem, ſed non vri. Eos quoque Chriſtiana caritate exorauimus, ne deinceps quenquam fallerent, ſuadentes lignum Crucis non eſſe, cùm ſit lapis. Illi verò vt probi rem agnoſcentes paruere. A Gallis *Alun de plume* nuncupatur. Arabes alumen iamenom appellare videntur. Hactenus Braſauolus de alumine plumeo, de quo duo potiſſimum docet. Primùm, eſſe idem, quod ſchiſton, trichitin, ſciſſile: alterum, differre à lapide amianto. Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate, pag.* 160. Alumen, inquit, plumæ non eſt ex ſuccorum genere; conſtat ex terrenis partibus, atque ideo tenuiter ſi teratur, lectóque inſpergatur, pruritum commouet aſſiduum, acutas enim, ac pungentes partes habet. Quòd ſi ex eo ellychnia fiant, haud ardet, ſed perpetuò oleum conſumitur, ipſa autem manent. Commune eſt hoc omni fermè generi cruſtati lapidis. Nam & in Eiſleba ex pyritide, tum lapide alio ſciſſili

3. Alumen plumæ Braſauolo eſſe ſciſſile, & differre ab amianto.

Amiantum lapidem falsò creditū Chriſti Crucem.

4. Alumen plumæ Cardano quid.

Aluminis plumei vires Cardano.

pyræ

pytæ impoſito, liquot viridis emanat, qui eum igne extincto cogitur, ignem amplius non ſentit. Sic & ex amiãnro lapide Romæ mappas, & in Verebergo Bohemiæ mantilia eſſe affirmat.

Amiantum lapidem igni reſiſtere.

Agricola *lib. 5. foſſilium, pag. 253.* quæ non aqua, ſed ignibus eluantur. Et ex Magneſia lapide ſquatomoſo, argentei, & plumbei coloris in Boldecrana menſæ fiunt,

Menſa qua igne purgantur, non vitiantur.

quæ igne purgantur, nec viriantur; ex tenuiore autem parte thryalides pro lucernis. Videbuntur hæc quibuſdam incredibilia dictu, quæ tamen non ſolùm vera, ſed etiam neceſſaria ſunt, ac facili inuentu. Nam cùm omnes fermè lapides igni præſertim haud diuturno reſiſtant, ſqoamoſi plerunque nentur ob fila. Si igitur neas iam igni materiam contumacem, mappas, mantilia, & thryalides efficere licebit, ignibus non obnoxias. Texi verò quæcunque nentur quis dubitat? Vnde etiam non

Alumen plumæ Cardano differre ab amianto.

ſolùm ex lino, & canabe, ſed ex ſparto quoque, ſeu geniſta mappæ conficiuntur. Nunc geniſta vtimur ſolùm ad vertendum: ſed ſi artifex non deſit, vtilis eſt etiam ad conficienda lintea: quicquid enim doctile eſt, nere licet: quod nere licet, licet & texere. Ductile verò eſt, quicquid humido conſtat tenaci, ac minimè fragili. Alumini verò plumæ non tantum

Aluminis ope turris lignea ab igne tuta.

ineſt ſucci, vt nere poſſis. Neque igitur pro miraculo ducendum, quòd turris lignea ignibus immiſſis extiterit incorrupta, hoc aluminis genere inſperſa.

5. Hæc Cardanus, ex quibus duo ad rem noſtram colligito; primum, differre amiantum lapidem ab alumine plumæ; alterum, etiam plumæ alumen, amianti inſtar, reſiſtere igni. Agricola *lib. 5. de natura foſſilium, pag. 153.* teſtatur amiantum differre ab alumine ſciſſo, ſeu ſciſſili (quod notauimus *ſuprà* à Braſauolo vocari alumen plumæ) eſſe tamen illi ſimile, & ideo à pleriſque cum illo confundi.

Alumẽ ſciſſile differre ab amianto Agricola, & Dioſcoridi.

Differre etiam amiantum ab alumine in ſententia Dioſcoridis eſt ſatis exploratum, quippe qui *lib. 5. cap. 77.* concedat omnia alumina cremari chalcitidis modo; at *cap. 100. einſd. libri* fateatur amiantum eſſe quidem ſimilem ſciſſili alumini, igne tamen non comburi.

Alumen plumeum differre ab amianto communior ſententia.

6. Ex dictis ſequitur primò communiorem ſententiam contra Matthiolum eſſe, alumen ſciſſile, & plumeum ab amianto differre, licet illi ſit perſimile, vt propterea à pleriſque promiſcuè pro illo vſurpetur.

Aluminis memorabilia aduerſus ignem.

7. Sequitur ſecundò, quo ſenſu ſint accipienda duo illa memorabilia, quæ ex veterum hiſtoriis eruderauit Simoo Maiolus *colloquio 18. & 22.* Primùm, ligneam virgam in ignem proiectam, nec combuſtam fuiſſe, nec inflammatam, propterea quòd alumine eſſet illita; alumen enim, inquit, omnia ab igne tuetur; ipſum enim non ſolùm non admittit ignem, verùm etiam aliquando accenſum extinguit; immò ipſum eſt ſolùm ferè neceſſarium ad ignem quendam extinguendum. Alterum eſt, cùm Sylla oppugnaret in regione Attica Piræum, & contra Archelaus Regis Mithidatis Præfectus ex eo oppido propugnaret turrim ligneam defendendi gratia ſtructam, eùm ex omni latere igni circumplexa foret, incendi & ardere non quiuit, quòd ab Archelao alumine oblita fuiſſet. Hæc Maiolus, & vere mira; ſed quo pacto intelligenda? Equidem crediderim auctorem hunc vel loqui de amianto, quem tamen nonnullorum more confundat cum alumine plumeo; vel de alumine plumæ, & tunc non eſſe incredibilia, quæ aſſerit, quòd etiam id aluminis ſit ab igne tutum, vt aduertimus ex Cardano.

Alumẽ Scaiolæ, ſeu ſquamoſum Cardano.

8. Venio ad alumen Scaiolæ, ſeu ſquamoſum; de quo Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate, pag. 160.* Alumen, inquit, quod Scaiolæ vocant, eſt Aſtrum Samium apud veteres, nec eſt ex ſuccorum genere, vt nec alumen plumæ. Hanc Cardani ſententiam examinans Scaliger *exercitat. 104. ſect. 7.* De alumine, inquit, quod Scaiolæ vocant, ita ſentis Cardane; eſſe illud Aſtrum Samium. Putatunt alij Scaiolam eſſe

Alumẽ Scaiola Scaligero.

lapidem ſpecularem. Itala vox eſt, ſcaia enim, & ſcalia cruſtam ſignificat à ſquama corruptis elementis. Auicenna dicit, Aſtrum Samium eſſe Tallx. Tallz autem non eſſe Scaiolam propterea ſcimus, quòd Scaiola vritur in gypſi ſpeciem. Tallz autem non calcinatur, niſi igne valentiſſimo. Ex quo etiam oleum extrahendi artem habemus nos ſine alembico. Vter igitur ſit Aſter Samius, Tallx, an Scaiola, videndum eſt. Vbi vnum in primis animaduertendum. Cùm terra Samia ad glutinandum, propter viſciditatem, atque tenacitatem in vſu fuerit apud antiquos; atque ex duabus, ſcilicet Collyrio, & Aſtere, Galenus Aſterem, tanquam potiorem laudarit, magis eſſe glutinoſum Aſterem, dicendum eſt. In Scaiola nihil viſcidi. Hæc Scaliger de alumine Scaiolæ.

Alum.ẽ Scaiola Braſauolo.

9. De eodem diſſerens Braſauolus *in examine terrarum, pag. 464.* Hæc tria, inquit, alumen ſchiſtum, de pluma, & Scaiolæ, à Pandectario idem eſſe exiſtimantur, quod res ipſa falſum oſtendit: nam quod Scaiolæ alumen dicimus, lucens ſicuti vitrum, in capillamenta non diſſoluitur; ſed ex gypſi minera defoditur; immò in gypſi maſſis, quæ Ferrariam portantur, alumen hoc pellucet, eſt enim gypſi exquiſitiſſima pars: vnde & ab antiquis flos gypſi appellari videtur. Fortè genus illud gypſi eſt, quod à Galeno *lib. 9. ſimplicium medicamentorum, cap. de alumine*, Plinthitis vocatur, hoc eſt, laterculatium, ex ſimilitudine quam habet, quæ niſi ſatisfecerint, perfectiorem partem crudi gypſi eſſe iudicaro. In gypſo reperiri certum eſt, & ego frequenter ex gypſo alumen Scainla collegi.

Alumẽ Scaiola Matthiolo.

10. Denique Matthiolus *in lib. 5. Dioſcoridis, cap. 82.* de eodem alumine ita ſcribens, Squamoſum, inquit, (ſic enim voco alumen illud, quod vulgò dicitur *Alume ſcagliola*) ex ſquamoſo quodam fit lapide, & vitri modo pellucidum, quem quidam falsò ſpecularem appellauit, quòd fortaſſe Seleniris modo ſpeculi

Aſini ſpeculum.

præbeat effigiem. nos aſini ſpeculum dicimus. Hunc itaque in ignem coniiciunt, aut ferri laminis candentibus ſuperimponunt. Incenſus enim illico claritatem deperdit, diſſilitque in tenuiſſimas laminas, & gypſi modo albeſcit, eiúſque induit ſpeciem. Quamobrem

Talcum differre à lapide ſpeculari.

maximè falluntur, qui ſibi perſuadent, inter lapidem ſpecularem, & Talcum vocatum nullam intercedere differentiam. Quippe (vt mihi quidem experientia compertum eſt) non

Lapis ſpecularis.

ſine magno labore, & flagrantiſſimo fornacis igne. Talcus inuri poteſt. Specularis lapidis puluis nondum ignem experti, miris laudibus quibuſdam effertur ad dyſentericos, in vino auſtero potus: exuſtum enim non probauerim, quòd gypſi ſpecie induta, fumentes ſtrangulet. Hæc Matthiolus de alumine Scaiolæ.

Alumen ſaccharinum, ſeu Zuccharinum Agricolæ. *Alumẽ zuccharinum Scaligero.* *Alumẽ zuccharinum Matthiolo.* *Alumẽ zuccharinum Braſauolo.*

11. Iam de alumine ſaccharino, aliàs zuccharino, videamus quid auctores dicant. Agricola *lib. 3. de natura foſſilium, pag.* 211. Ex glebis, inquit, natiuis qualeſcunque fuerint, hodie in metæ figuram formant illud alumen, quod ſaccharinum nominatur. Scaliger *exercitat.* 104. *ſect.* 18. Nominant, inquit, alumen zucchatinum à metæ zucchatinæ faſtigiata forma, in quam ſolidatur materia ex alumine Rochæ, oui albumine, aqua roſacea. Matthiolus *in lib. 5. Dioſcoridis, cap.* 82. Quod, inquit, rotundum alumen vocant Græci, tametſi non deſint, qui ſibi perſuadeant, id eſſe quod officinæ à ſacchari effigie Zuccharinum appellant, ex crudo alumine rupeo, ouorum albo, & ſtillatitia roſarum aqua paratum; cùm tamen non inueniatur rupeum veteribus cognitum fuiſſe, cur eorum iudicio ſubſcribam non habeo, præſertim quòd legitimum nunc apud me ſit. Braſauolus *in examine terrarum, pag.* 462. Alumen, inquit, zucchatinum factitium eſt, ex alumine liquido, aqua roſacea, & albumine oui. Maſſas quaſdam turbinatas in modum globorum ſacchari fingitis, ex cuius forma Zucchatinum alumen nuncupatur; tamen nec ſaccharo ineſt illa forma, quam habet, à natura, ſed ab arte datur; habet etiam miram albedinem, vt exquiſitum ſaccharum, quod vulgò finum vocamus, videatur. Mulieres, ad dealbandas, & abſtergendas facies eo vtuntur. Idem *pag.* 464. *& 465. eiuſdem examinis*, Aliud, inquit, aluminis genus apud Dioſcoridem, & Plinium inuenio, quod ipſi alumen rotundum vocant; quid autem ſit ignoro. Pandectarius alumen zuccharinum eſſe arbitratur magno errore, quia zuccharinum artificiale eſt. At ipſi nominibus vtantur, vt lubet, & hoc rotundum zucchatinum vocent, hoc nihil ad nos, modò id noſcamus alumen rotundum non eſſe apud nos frequens; formam rotundam habent, qualem multi calculi qui in montibus reperiuntur. Nonnunquam alumen rotundum inter figulorum lapides vidimus, quibus vſtis, & plumbo mixtis vitrum paterarum, & lancium parant. Hoc etiam genus rotundum, aſtragoliotem à Galeno vocatum, id eſt, talare, comprehendit. Hæc Braſauolus.

Alumen rotundum Braſauolo.

Alumen rotundum, petroſum, & bitumenoſum Alberto Magno.

12. De alumine rotundo, petroſo, & bituminoſo (quæ ſunt tria diſtincta genera) hæc doce Albertus Magnus *lib. 5. mineral. cap.* 4. Rotundum quidem eſſe veluti lapidem mollem, haberéque ſplendorem argenteum, & candore parum deficere à plumoſo, neque eſſe ita efficax, ac illud. Petroſum verò non habere ſtipticitatem; ideſt, vim ſtipandi, ſiue denſandi. Alumen autem humidum eſſe ſicuti bitumen vnctuoſum, quod multùm eſt cremabile, odore deficiens aliquantulum à ſulphuris vnctuoſitate, & cremabilitate; huius verò aluminis ſpeciem quandam dici eſſe naphtha.

Alumen ex vini fæce Matthiolo.

Hæc de tam multis aluminis genaribus, qui- 13.
bus nihilominus quod addamus, ſupereſt hoc vnum poſtremum, apud Matthiolum repertum, qui *lib. 5. in Dioſcoridem, cap.* 82. Alumen, inquit, quod ex vini fæce paratur, fit conformatis è fæce panibus, deinde ſole ſiccatis, & igne tandiu peruſtis, quouſque candorem conceperint.

Sectio VII.

De aluminis colore, ſapore, odore, figura, duritie, craſſitie, pinguedine, vi calefactiua; quomodo differat ab atramento ſutorio? Et quódnam ſit optimum?

Aluminis color. *Aluminis ſapor.* *Aluminis odor.* *Aluminis figura.* *Aluminis pinguitudo & craſſities.* *Alumen quãdo tumeat, & quando liqueſcat.*

PLurium varietate qualitatum natura diſtinxit 1.
multa genera aluminum. Etenim quod attinet ad colorem, eſt vel candidum vt præſtantiſſimum quodque: vel in candido cinereum, ſiue parum admodum fuſcum, quod nigrum vocarunt, cùm non multùm colore à candido differat; vel in candido rubrum, vt quod ex Regno Neapolitano ad nos affertur: vel pallidum, vt interdum rotundum, atque etiam capillare, quod in Bohemia Schacbicij effoditur: tam autem factitij, quàm foſſilis glebæ interdum pellucent; ſed cùm hæ non ſint craſſæ, omnes tamen tenues non tranſlucent. Quod verò pertinet ad ſaporem, alumen vehementer aſtringit, atque ex eo apud Græcos στυπτηρίας nomen inuenit. Quod ad odorem, nec li- 2.
quidum modò, quod altero præſtat, ſed etiam tam ſciſſile, quàm ſciſſum ſua ſponte quiddam expirat, quod ita ignem olet, vt lapides, ſi quando eorum conflictu idem elicitur: contrà factitij genera parum, aut nihil olent: molle autem, & tenue eſt capillare; deinde rotundum, quod bullarum modo intumuit; & quod foraminum fiſtulis quandam ſpongiæ ſimilitudinem gerit; tum globi figura. poſtea tali ſimile. Reliqua verò plerunque dura, & craſſa ſunt, vt factitia omnia, & ex natiuis, quod lateris eſt ſimile, quod ex cru- ſtis conſtat, ac verò etiam reliqua ſolida. Quod- 3.
dam præterea eſt multum pingue, vt liquidum; quoddam parum, vt factitium plerunque: deinde aliud eſt craſſum, vt quodcunque liquidum, & aliqua ex concretis: aliud tenue, ſicuti ſciſſile, & ſciſſum, & rotundum quod inſtar bullarum intumuit: aut quod foraminum fiſtulis eſt ſpongiæ ſimile. item cui figura eſt tali; nam id etiam foraminibus eſt refertum. Alumen autem, cùm in carbones ardentes impoſitum, vel ollæ incluſum ſuccenſis ignibus torretur, in bullas tumet non aliter ac nitrum, & aliquid de ſua ſubſtantia deperdit; ſed aqua, vt reliqui ſucci concreti, liqueſcit: & quidem facillimè rotundum, quod in bullas intumuit, quod cùm globi figura ſit, molle eſt. Hactenus de aluminis qualitatibus Agricola *lib. 3. de natura foſſilium, pag.* 211. Plura de aluminis figura, vide *ſuprà ſect. 5. huius cap.* 4.

Alumen verũ ſit calefactiuum, plures ſententiæ.

Dubiæ autem quæſtionis eſt, vtrùm alumini inſit vis calefaciendi, an potiùs refrigerandi?

Neque

Neque enim deſunt, qoi Dioſcoridem ſecuti, alumeo omne noo parum excalfacere opinentur; is eoim *lib.5.cap.77.* aliàs 81. Habent, inqoit, alumina omnia calefaciendi, adſtringendi, repurgandíque vires. Contrà verò plerique id falſum rati, potiùs exiſtimant alumen frigefacere, Galeni auctoritate freti, qoippe qui *ſimpl. medic. lib.4.c.6.* Adſtringentia, inquit, terrena ſunt, & craſſa corporis conſiſtentia, qualitate verò frigida; *lib.* autem *9.cap. de ſtypteria, ſeu alumine*, apertè docet vehementiſſimam adſtrictionem ineſſe alumioi. Verumtamen, vt rectè philoſophatur Matthiolus *in lib.5. Dioſcoridis, cap.82.* ſi rectè diligentérque expendantur aluminum quorumcunque effectus, & facultates, quibus in corpus noſtrum agunt, nemo quidem inficias ire poterit, quin aluminis omne geous non obſcurè calefaciat, quemadmodum chalcanthum, chalcitis, & miſy: quæ cùm valenter adſtringant, non tamen refrigerant, ſed maximè excalfaciont, vt idem teſtatur Galenus *lib.1. ſimplic. medicam. cap.33.* vbi, Quin verò, ioquit, & Aſclepiades Metrodorus, tanquam illum etiam ſuperare contenderet, afferendis de ſenſu mendaciis, cùm alia, tum teſinam, & bitumen calfacere nos denegat, atque adſtringentia omnia refrigerare dictitat, quum ſi oihil aliud, ſaltem chalcitis, chalcantbos, & miſy, quæ vehementer aſtringunt, tantam aſſecuta ſint caliditatem, vt nos etiam exurant. Nihil eſt ergo mirum, ſi prolixa quædam nugentur, ſe ipſóſque nonnulli fallant, cùm de manifeſto apparentibus verum fateri non audeant.

Alumen omne calefactiuum eſſe ſtatuitur.

Aſtringentia omnia non refrigerare.

5. Ex boc loco colligit Matthiolus *proximè* citatos, & quidem rectè, Galenum, etſi *lib.4. ſimplic. medicam. cap.6.* ſcribat omnia adſtringentia eſſe frigida, non tamen illis annumerare chalcanthum, chalcitio, miſy, diphryga, æruginem, & omnia alumina, præſertim qoòd facilè compertum ſit, aluminis cuiuſcunque ſtillatitiam aquam, maximè rupei, non modò carnem exedere, ſed etiam metalla.

Aluminis aqua ſtillatitia vis.

6. Sed qoomodo differat alumen ab atramento ſotorio, explicat Agricola *de re metallica, pag.465.* ibi, Pyritæ, inquit, atramentoſi, qui in oumero miſtorum ſunt, vt aluminoſi vtantur, aquis diluantur, dilutum eoquatur in cortinis plumbeis donec denſetur in attamentum ſutorium. Quanquam ex his alumen, & atrameotum ſutorium plerumque conſiunt: nec mirum; ſucci enim ſunt cognati, & in hac ſolùm differunt, quòd illud minùs, hoc magis ſit terrenum. Idem *lib.3. de natura foſſilium, pag.209.* Alumen, inquit, magis eſt atramento ſutorio cogoatum, quàm etiam nitro ſal. Vt enim horum vtrumque abſtergat, tamen ſal præterea parum aſtringit: illorum verò vtrumque multum aſtringit. Sed differunt in hoc, quòd atramentum magis ſit terrenum, minus alumen. id autem vel ex eo poteſt intelligi, quòd ex atramento ſutorio fiat alumen; cùm enim oleum ex illo conficitur, expirat alumen; quod lutum, quo vitrum vitro iungitur, concipit; atque eiuſmodi lutum cùm opere perfecto aqua pura maceratur, in eam alumen deponit; quod paulatim cubi inſtar concreſcit. Hæc Agricola.

Alumen ab atramento ſutorio quomodo differat.

Alumen fit ex atramento ſutorio.

Iam ſupereſſet explicare, quódnam inter alumina cenſeatur præſtantiſſimum, ſed id commodiùs reiicietur in nonam ſectionem, vbi de medica aluminis facultate.

Alumen optimum quod.

Sectio VIII.

In qua diluuntur aliquot quæſtiones de alumine, ad rem metallicam ſpectantes.

Qvæstio I. eſt, quomodo factitium alumen paretur; qua ratiooe ſeparetur ab atramento ſutorio, & quid facto opus ſit, vt aluminis venæ valdè bonæ fiant? Trimembri huic quæſtioni ſatisfaciam ex doctiſſimo Agricola *lib.12. de re metallica, pag.456. & 457.* 1.

Alumẽ factitium quomodo paretur.

Et primò quidem, quod ſpectat ad rationem conficieodi aluminis, ea nec ſimplex eſt, nec vnius modi. Etenim fit ex aqua aluminoſa decocta vſque dum denſetur io alumen, vel ex diluto aluminoſo, quod ex id genus terra, vel ſaxo, vel pyrite, vel alio miſto, conficitur. Terra effoſſa primò tanta, quanta trecentis ciſiis vehi poteſt, coniiciatur io duo caſtella: deinde aquis in ea deriuatis, &, ſi atramenti ſutorij particeps fuerit, vrinis puerorum impubium ſuperfuſis diluatur. Operarij autem quotidie ſæpiùs venam perticis oblongis, & craſſis commoueant, vt cum aquis, & vrinis permiſceaot: tum turbine ex vtroque caſtello extracto dilutum excipiatur lacu, ex voa, vel duabus arboribus cauato. Si verò locus aliquis talium venarum copiam ſuppeditauerit, ipſæ ſtatim non cooiiciantur in caſtella, ſed primò conuehantur in areas, atque cumulentur; quantò enim diutiùs aëri, & pluuiis expoſitæ fuerint, tantò meliores fiunt. Nam in eiuſmodi cumulis, aliquot 2.
pòſt menſibus, quàm venæ in areas fuerunt congeſtæ, naſcuotur fibræ longè venis bonitate præſtantes: deinde vehantur in ſex, plurave caſtella, longa, & lata ad oouem pedes, ad quinque alta, mox aquis, in ea derioatis, ſimiliter diluantur: poſtea quàm aquæ eumbiberunt alumen turbinibus extractis, dilutum excipiat lacuna rotunda, lata pedes quadragiota, alta tres: tum venæ ex his caſtellis euectæ cooiiciantur in alia caſtella, & aquis denuò in ea deriuatis, atque puerorum impubium vrinis ſuperfuſis commoueantur perticis: quod dilutum turbinibus extractis eadem lacuna excipiat: ſiue verò hæc, ſiue lacus dilutum contineat paucis pòſt diebos, caniculis infundstur in plumbeas cortinas quadrangulas, & io eis coquatur, donec moltò maximam aquæ partem exhalarit, atque terra ab eo ſecreta fuerit, quæ in fundo cuiuſque cortinæ reſidens pinguis eſt, & aluminoſa, ac ex minimis cruſtis conſtare ſolet; in quibos oon rarò candidiſſimus, & leuiſſimus amianti, vel lapidis ſpecularis pulois ineſt. Tum dilotum farinæ ſimile
videtur. Sunt qui modicè coctum effun- 3.
dunt in cupam, vt limpidum, & purum fiat: deinde in cortinam refuſum recoquant, vſque dum farinæ ſimile euadat: vtro modo ſpiſſatum fuerit, mox transfundatur in vaſa lignea, io terra defoſſa; vt refrigeſcat: deinde refrigeratum effundatur in cupas, in quibus

Aluminis materia.

Aluminis venæ quomodo bonæ fiant.

ſurculi recti, & tranſuerſarij ſunt incluſi, ad quos adhæreſcens denſatur in alumen, ſúntque cupi parui, & candidi, & tranſlucidi, qui in hypocauſtis repoſiti ſiccentur. Si venæ aluminoſæ atramenti ſutorij participi, cum aquis diluerentur, vrinæ ſuperfuſæ non fuerint, eas in dilutum limpidum, & purum, cùm recoquitur, infundere neceſſe eſt; ipſæ enim atramentum ſutorium ab alumine ſeparant: quomodo illud in fundo cortinæ ſubſidet, hoc ſupernatat: vtrumque ſeorſum effundere conuenit in vaſa minora, & ex his in cupas, vt ſpiſſetur. Si verò, dum dilutum recoquitur, ſeparata non fuerint, mox ex minoribus vaſis infundatur in maiora, eáque concludantur: in quibus item atramentum ſutorium ſeparatum ab alumine concreſcit, vtrumque exciſum, & in hypocauſto ſiccatum diuendatur dilutum, quod in vaſis, & cupis non concreuit in cortinam refuſum recoquatur: ſed terra, quæ in fundo cuiuſque cortinæ reſedit, ablata in caſtello vnà cum venis, denuo aqua, & vrina diluatur. At terra, quæ in caſtellis diluto, poſtquam effluxit, ſuperfuit egeſta, & coacetuata quotidie, rurſus magis ac magis fit aluminoſa, non aliter atque terra, ex qua alinitrum fuit confectum, ſuo ſucco plenior fit: quare denuo in caſtella conijcitur, & aquæ affuſæ ea percolantur.

Alumen quomodo ſeparetur ab atramento ſutorio.

4.

5. *Aluminoſa ſaxa quomodo vrantur.*

Qvæstio II. Quomodo vrantur ſaxa aluminoſa, & qua ratione fiat alumen tum candidum, tum roſeum?

Vruntur ſaxa aluminoſa in fornace calcariæ ſimili hoc pacto. In ſundo fornacis ex id genus ſaxis fiat teſtudo; quæ ſit ignis receptaculum: reliqua fornacis pars vacua compleatur tota iiſdem ſaxis aluminoſis. mox igne continenter vrantur, donec rubeſcant, & fumum ſulphureum exhalent: quod eis ſecundùm diuerſam ipſorum naturam ſpatio decem, vel vndecim, vel duodecim, vel plurium horarum accidit. Hoc vnum magiſtro maximè cauendum eſt, ne ſaxa plus minus, quàm oportet, vrat: nam altero modo aquis conſperſa non molleſcunt, altero vel duriora fiunt, vel in cinerem reſoluuntur: neutro ex eis alumen copioſum conficitur, quia vires, quas habent, ipſa deficiunt: deinde refrigerata extrahantur, & in aream conuehantur, aliaque aliis ſuperponantur, vt ſtrues fiat longa ad pedes quinquaginta, lata octo, alta quattuor; quibus aquæ cochleari alto hauſtæ inſpergantur diebus quadraginta: vernis quidem manè, & veſpere, æſtiuis etiam meridie; tanto temporis ſpatio madefacta calcis inſtar reſtinctæ reſoluuntur, oriturque noua quædam aluminis futuri materia, quæ mollis eſt, atque ſimillima liquidæ medullæ in ſaxis repertæ; & quidem candida, ſi ſaxa ante fuerunt candida, quàm vrerentur: roſea, ſi rubor candore miſtus eis inſedit: ex illa fit alumen candidum, ex hac roſeum: tum fornax ſit rotunda; cuius pars inferior, vt vim caloris ſuſtinere poſſit, fiat ex ſaxis, quæ igne neque liqueſcunt, nec in puluerem reſoluuntur, cratis inſtar conſtructis: ab his altè duobus pedibus in muro, iiſdem ſaxis ducto, collocetur grandis cortinæ fundum; quod conſtet è laminis æreis: eius fundi concaui, & rotundi linea dimetiens, pedum ſit octo: in locum vacuum, qui eſt ſub fundum, imponentur ligna igne accendenda. Super marginem fundi cortina ſaxis extruatur, figura turbinata, vt eius fundi linea dimetiens fiat pedum ſeptem, oris decem; ipſa alta octo: quæ intus oleo perfricetur, deinde malthetur, vt aquas bullientes continere poſſit: maltha fiat è calce recenti, cuius glebæ vino ſit reſtincta, è ſquama ferri, ex vmbilicis cum albumine ouorum, & oleo tuſis atque permiſtis: margini cortinæ ſuperponatur ligneus circulus, craſſus pedem, altus ſemipedem: in quo excoctores reponant batilla lignea, quibus aquas à terreno, & glebis ſaxorum non reſolutis, quæ reſident in cortinæ fundo purgant. Cortina ſic præparata ferè tota compleatur aquis, in eam per canaliculum infuſis, quas acri igni coquere conuenit vſque dum bulliant: deinde materiæ, ex ſaxis vſtis, & aqua conſperſis ortæ, ciſia octo paulatim à quattuor excoctoribus conijciantur in cortinam, qui batillis, quæ vſque ad fundum pertingant, materiam ab imo reuoluant, & cum aquis miſceant: iiſdem glebas ſaxorum non reſolutas è cortina eximant: quo modo ter, aut quater omnem materiam inijcient horis plus minùs duabus, vel tribus interpoſitis: quibus aquæ, ſaxea illa materia refrigeratæ; rurſus incipient feruere: aquas tandem ſatis purgatas, & ad congelandum aptas altis cochlearibus effuſas per canaliculos ducant in triginta lacus roboreos, vel querneos, vel cerreos; quorum pars vacua ſit longa pedes ſex, alta quinque, lata quattuor. In his aquæ congelant, 7.
& in alumen denſantur verno tempore diebus quattuor, æſtiuo ſex: poſtea foraminibus quæ in lacuum fundo ſunt, apertis, aquæ non congelatæ excipiantur vaſculis, & refundantur in cortinam, vel reſeruentur in vacuis lacubus, vt cùm magiſtro excoctorum viſum fuerit, eas miniſtri in cortinam refundant: quæ quia non carent alumine, meliores ſunt aquis eius prorſus expertibus: tum alumen ſcalpro, vel cultro excindetur: quod craſſum, & præſtans erit ſecundùm ſaxi vires: candidum, vel roſeum ſecundùm eiuſdem ſaxi colorem. At terrenus puluis, qui aluminis particeps in fundo lacuum reſidet craſſus ad digitos tres, aut quattuor, denuo cum noua aluminis materia conijciatur in cortinam, atque recoquatur: poſtremò alumen exciſum lauetur, & ſiccatum diuendatur. Hæc de propoſita quæſtione Agricola *lib.* 12 *de re metallica, pag.* 458. 459. & 460.

Aluminis materia.

6. *Alumen candidum quomodo fiat. Alumen roſeum quomodo fiat.*

Aquæ in alumen quanto tempore denſentur vere, quanto æſtate.

Qvæstio III. Quomodo ex pyritis crudis, aliiſve miſtis aluminoſis alumen fiat. Primò 8.
in areis vrantur: deinde aliquot menſibus aëri exponantur, vt molleſcant: tum in cupas coniecti diluantur; poſthæc dilutum in plumbeas cortinas quadrangulares infuſum coquatur donec ſpiſſetur in alumen: ſi pyritæ, aliique lapides miſti non aluminis modo, ſed atramenti etiam ſutorij participes fuerint, vt plerumque eſſe ſolent, ex ipſis vtrumque eo, quo dixi, modo, conficiat. Poſtremò ſi in pyritis, aliiſque mixtis lapidibus dilutis fuerit metallum, ſiccentur, & ex eis in fornace coctis ipſum, ſiue aurum, ſiue argentum, ſiue æs fuerit, conficiatur. Agricola 9.
ibid. pag. 461.

Alumen ex miſtis aluminoſis quomodo fiat.

Qvæstio IV. An, & quomodo alumen valeat ſeparare aurum ab argento? Secernitur aurum

Alumen quomodo aurum ſeparet ab argento.

Digitized by Google

aurum ab argento aqua valenti, & puluere, qui ferè ex iiſdem rebus, ex quibus aqua, conſtat. In omnibus autem ferè compoſitionibus ad hunc finem adhibitis ineſt atramentum ſutorium, vel alumen, quòd ſola per ſe, magis tamen cum halinitro coniuncta valeant ad ſeparandum argentum ab auro, cùm cæteræ res, vt eis adiumento ſint, ſolæ ſua vi, ſuáque natura ea metalla ſecernere non poſſint, ſed vix multæ coniunctæ. Ita Agricola *lib. 10. de re metallica, initio.* Idem non multò pòſt explicat quomodo alumen ſit in puluerem reſoluendum, vt aurum ſecernat ab argento. Quomodo autem alumen coctum fungatur munere additamenti (vocant metallici additamenta, quæ adiiciuntur ad venas non modò experiendas, ſed etiam excoquendas) explicat idem Agricola *lib. 7. de re metallica, pag. 184.*

Alumen quomodo fungatur vice additamenti.

Sectio IX.

De aluminis medicis viribus, & vſibus.

1\. *Aluminis vſus medici Plinio.*

EX Plinio *lib. 35. cap. 15.* Optimum eſt alumen ex omnibus, quod Melinum vocant, ab inſula Melo denominatum. Nulli vis maior neque aſtringendi, neque denigrandi, neque indurandi. Nullum ſpiſſius. Oculorum ſcabritias extenuat, combuſtum vtilius epiphoris inhibendis. Sic & ad pruritus corporis. Sanguinem quoque ſiſtit intorum foris illitum. Vulſis pilis ex aceto illitum, renaſcentem mollit lanuginem ſummam. Omnium generum vis in aſtringendo. Vnde nomen Græcis, ob id oculorum vitiis aptiſſima ſunt. Sanguinis fluxiones inhibet cum adipe. Sic & infantium vlcera. Putreſcentia vlcerum compeſcit cum adipe, & hydropicorum eruptiones ſiccat. Et aurium vitia cum ſucco punici mali. Et vnguium ſcabritias, cicatricúmque duritias, & pterygia, perniones. Phagedænas vlcerum ex aceto, aut cum galla pari pondere cremata. Lepras cum ſucco olerum. Cum ſalis verò duabus partibus vitia quæ ſerpunt. Lendes, & alia capillorum animalia permixtum aquæ. Sic & ambuſtis prodeſt, & furfuribus corporum cum ſero, & pice. Infunditur, & dyſentericis. Vuam quoque in ore comprimit, ac tonſillas. Ad omnia, quæ in cæteris generibus diximus, efficaciùs intelligitur ex melo aduectum. Hæc Plinius, qui etiam *eodem loco*, affert nonnullos medicos vſus aluminis tum liquidi, tum concreti, de quibus nos *ſuprà ſect. 3. & 5.*

2\. *Aluminis vſus medici Dioſcoridi.*

Ex Dioſcoride *lib. 5. cap. 77.* aliàs 82. Sunt aluminis plura genera, ſed in medicina vſum habent ſciſſile, rotundum, & liquidum. Probatiſſimum omnium ſciſſile, & in hoc genere, quod recens, candidiſſimum, nec lapidoſum: quod validiſſimè adſtringit; itémque non glebæ modo, aut aſſulatim concretum, ſed ſigillatim quaſi in capillamenta caneſcentia diuiſum, quale eſt, quod priuatim trichite, id eſt, capillare nominant. Naſcitur hoc in Ægypto. Inuenitur eodem loco, & lapis illi maximè ſimilis, qui guſtu deprehendendus erit, non adeò adſtringens. In rotundo alumine, quòd manu hominis eam formam acceperit, reprobandum: ex figura autem cognoſcitur. Anteferendum quod naturaliter rotundum, bulloſúmque eſt, modicè candidum, validiſſimè adſtringens, palloris, & pinguedinis aliquid habens, & præter hæc non lapidoſum, friabiléque. Natione præfertur aliis ex Melo inſula, & Ægyptium: in liquido pellucens, & lacteum præcipuè probatur, quódque ſine aſperitate eſt, omni ſui parte ſuccoſum, non lapidoſum, cum quodam igniculo caloris. Habent alumina omnia calefaciendi, adſtringendi, repurgandíque vires. Extergunt quæ claritati oculorum officiunt. Abſumunt palpebrarum carnoſa vitia, aliáſque carnium excreſcentias. Rotundo
ſciſſile efficacius eſt. Cremantur chalcitidis modo alumina omnia. Compeſcunt exedentia, profluuia ſanguinis, humentes gingiuas cohibent, mobiléſque dentes ex aceto, aut melle confirmant. Oris vlceribus, quas aphthas dicunt, cum melle proſunt; proſunt & papularum eruptionibus, itémque aurium diſtillationibus, cum ſeminalis herbæ, quam polygonon dicunt, ſucco: lepris autem cum braſſicæ ſucco, aut cum melle cocta. Pruriginibus itidem, ſcabris vnguibus, digitorum pterygiis, & pernionibus ex aqua illita. Contra vlcera, quæ phagedænica nominant, cum aceti fæce, paríque gallæ cinere inunguntur. Contra verò ea, quæ paſcendo ſerpunt, cum duplo ſale. Furfures cum pice, & eruo inuncta exterunt. Contra lendes, pediculóſque, & ambuſta ex aqua inunguntur. Inunguntur iiſdem præterea ad arcendum odoris virus, alæ, & inguina. Ex Melo inſula alumen priuatim ſterilitatem, impedito conceptu facit, naturalium oſtio ante coitum appoſitum. Quin etiam fœtus ex vtero pellit. Oris vlceribus quas epulidas nominant, vuæ, tonſilliſque acommodata ſunt. Ex melle etiam ori, auribus, & genitalibus inunguntur. Hæc Dioſcorides.

3\.

Galenus *lib. 9. ſimplic. medicam. cap. de alumine*, illi tribuit vim adſtringendi vehementiſſimam. 4.

Aluminis vſus medici Galeno.

Fernelius *lib. 6. methodi medendi, cap. 8.* Alumen, inquit, validè adſtringit, ſiccat, & abſumit, excreſcentem carnem, putreſcentia vlcera, gingiuas humore prægnantes, oris vlcera, oculorum epiphoras, aurium fluxiones, pruritus, atque lepras ſiccat, & coërcet.

Aluminis vſus medici Fernelio.

Falloppius *tract. de cauterijs, c. 10.* numerat alumen combuſtum, ſquamam æris; æruginem æris raſilem, æs vſtum, florem æris, atque lapidem lazulum, & virentem, inter medicamenta calida vltra tertium gradum, & ſicca, quæ cauſticam aliquam in ſe vim habeant, & terreſtri craſſáque ſubſtantia conſtent, atque aſtringenti, vt idcirco in profundum non poſſint permeare, ſed ſuperficiem tantùm erodant, & eliquent, à Galeno καθαιρετικὰ dicta, deradentia ſcilicet, & detrahentia. Sed plura de vi medica aluminis *ſect. ſequenti*, vbi de aquis aluminoſis. Ibidem obiter aliqua de terris aluminoſis, & de vi medica aluminis ex Agricola. 5.

Aluminis vſus medici Falloppio.

Sectio X.

De aquis aluminoſis, de viribus terræ aluminoſæ; & iterum de vi medica aluminis.

1. QVoniam aquas aluminoſas exhauſit caput ſextum lib. 1. noſtræ Mineralogiæ, vbi diſſeruimus de aquis metallicis, & medicatis; nec tibi, amice lector, hoc loco geminabo tædium, nec mihi ſuperfluum iterabò laborem; quia tamen iure tractationis huc etiam commode ſpectare videbantur, ecquid de illis egerim ibi, hîc breuiſſimè indicabo.

2. *Aqua aluminoſa conſideratio.* Ergo illius capitis *ſect.* 3. *quæſt.* 3. oſtendit dari aluminoſas aquas; & *quæſt.* 4. attuli modos illas diſcernendi. Quo autem modo aqua aluminoſa ſit à puteariis vitanda, *ſect.* 5. *quæſt.* 4. De viribus eiuſdem *quæſt.* 5. *eiuſd. ſect.* Alumen miſceri aquis thermalibus *ſect.* 8. *quæſt.* 1. De ſalubri eius aquæ potu *ibidem, quæſt.* 4. *concl.* 3. De commodis eiuſdem in balneis, *quæſt.* 5. *eiuſdem ſect. concl.* 2. Aquam aluminoſam aſtringere *ſect.* 11. *quæſt... num.* 36. Denique plura de hac aqua *quæſt.* 4. *dicta ſect. num.* 58.

3. *Aluminoſa aqua magiſtralis Falloppio quæ.* His adde, quæ Falloppius *tract. de morbo Gallico, cap.* 93. agit de aqua, quam vocat, aluminis, vel aquam aluminoſam magiſtralem, cuius & vires, & artificioſam compoſitionem *ibidem* etiam deſcribit. Porrò de quibuſdam aquæ aluminoſæ proprietatibus dicam *ſect. ſeq.* vbi de aluminis affectiomibus.

4. *Aluminoſa terra quæ.* Interim venio ad terram aluminoſam, de qua Agricola *lib.* 3. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 41. Si, inquit, terra combibit ſuccum aſtringentem, etiam ipſa aſtringit; quomodo aluminoſa inſignem aſtringendi vim obtinet; atque eandem plena atramento ſutorio; vtraque etiam cum ea vi acrimoniam quandam habet coniunctam. Idem *lib.* 10. *de natura foſſilium,* *Aluminoſa terra vbi reperiantur.* *pag.* 372. Aluminoſæ, inquit, terræ ex quibus conficitur alumen, effodiuntur in Saxonia prope Lunebergum, nobile oppidum, & ad Albim Brambecci: in Voitelandia iuxta Salfeldam: in eadem ad Blaam oppidum: in Miſena ad Radebergum: in Bohemia Schachicij. Quin terra, quæ eſt in Taurorum peninſula in ciuitate Paraſino, quia ea ſanantur omnia vulnera, aluminoſa videtur eſſe. Sed in Saxonia Goſelariæ reperitur rubrica atramenti ſutorij ſucco infecta, ſimiliter ochra. Sulphurata autem reperitur in campania in Vulcani foro: in ſubiectis Aticiæ aruis, quæ ſi carbo deciderit, ardet: in Narnienſi, ſed ibidem & aluminoſa, quæ imbribus ſiccior fit: aluminoſa enim, vt in quibuſdam Hildesheimij locis conſpicere licet, non facilè diluitur imbribus. Hæc Agricola de aluminoſis terris, de quibus etiam plura ſcripſit *lib.* 3. *de nat. foſſilium, pag.* 209. & 210. quæ nos attulimus *ſuprà ſect.* 1. *huius cap.*

5. *Aluminis vſus medici Agricola.* Supereſt, quod polliciti ſumus ad calcem ſuperioris ſectionis, his attexere, nonnullos qui memoria exciderant, medicos aluminis vſus ex Agricola *lib.* 3. *de natura foſſilium, pag.* 212. vbi, poſtquam monuit veteres in medicina vſos eſſe ſciſſili, rotundo, & liquido, Longè, inquit, præſtat cæteris ſciſſile; & quidem in hoc genere, ſi fuerit Ægyptium natione, purum, recens, candidum, validéque aſtrinxerit. In rotundis verò optimum eſt nariuum, quod in bullas intumuit, ſi fuerit ſincerum, natione Melinum, aut Ægyptium, in candido pallidom, modicè pingue, molle, ſi validè aſtringit. Ex liquidis eligitur ſincerum, lactei coloris, pellucens, quod quiddam ignem olens expirat. Hæc Agricola.

Sectio XI.

De aluminis vſibus, & proprietatibus.

ALuminis naturam, formáſque dum *ſuprà* explicareinus, multa de illius affectionibus, viribúſque effluxere; præſertim verò *ſect.* 7. vbi de eius qualitatibus, & *ſect.* 9. quo loci de medica eiuſdem facultate; quibus nunc miſſis, quæ de eodem ſuperſunt argumento, paucis perſtringemus. 1.

Ex Plinio *lib.* 35. *cap.* 15. In Cypro reperitur alumen candidum, & nigrum, exigua coloris differentia, cùm ſit vſus magna; quoniam inficiendis claro colore lanis candidum, liquidúmque vtiliſſimum eſt, contráque fuſcis, aut obſcuris nigrum. Et aurum nigro purgatur. Laudatiſſimum naſcitur in Melo, ídque duplex, liquidum, & ſpiſſum. Liquidi probatio, vt ſit limpidum, lacteúmque ſine offenſis fricantium, cum quodam igniculo caloris, an ſit adulteratum, deprehenditur ſucco punici mali. ſincerum enim mixtura ea nigreſcit. 2. *Aluminis vires Plinio.*

Ex Alberto Magno *lib.* 5. *mineral. cap.* 4. Alumen tam plumeum, quàm rotundum, & petroſum, facilè poteſt in puluerem reſolui. Aqua, in qua ſæpiùs lauatur plumeum (ſi vetus ſit) & quæ ſæpiùs per ipſum colatur, efficitur vltra modum conſolidatiua, & coagulatiua diuerſorum corporum; propterea chymici vtuntur hac aqua in illa lotura, quam lac Virginis appellant. Rotundum, & plumeum, ſeu ſciſſile ſunt calida, & ſicca, multúmque exſiccatiua, & conſtrictiua. 3. *Aluminis vires Alberto Magno.*

Ex Braſauolo *in examine terrarum.* Alumen catinum habet vim purgandi vitrum, illúdque purius reddendi. Alumine zucchariuo vtuntur mulieres ad dealbandas, & abſtergendas facies. Eædem ſciſſili fricant ſibi genas, vt rubeſcant, qui rubor ad tertium vſque diem perdurat, ſatur adeò ignis vt in genis ardere videatur. Alumen porrò ſciſſile inflammatur quidem, & non vritur, ſed paulatim conſumitur. 4. *Aluminis vires Braſauolo.*

Ex Matthiolo *in lib.* 5. *Dioſcoridis, cap.* 82. Alumen plumeum igne nunquam comburitur, quod eſt proprium lapidis amianti, à quo non videtur differre. Rupeum alumen aliud eſt durius, & rufeſcens; alterum mitius, & candicans. Expetitur candidum ſericeorum ſtaminum inſectoribus; item iis, qui præſtantiora lanarum velleta coccineo colore tingunt, quòd altero nitidius, minúſque acre habeatur. Idem rupeum magis glaciem, cryſtallúmque refert, quàm lac; nec affuſo punici ſucco nigreſcit, ſed longè magis pellucet, contrà quàm faciat liquidum. quod præterea Catinum appellant, ex cuiuſdam plantæ cinere, chali Mauritanis vocatæ, conficitur ad vitra in fornacibus expurganda. 5. *Aluminis vires Matthiolo.*

Aluminis

Aſini ſpeculum quod.

Aluminia cuiuſcumque ſtillatitia aqua, maximè rupei, non modò carnem exedit, ſed etiam metalla. Lapis, ex quo fit alumen ſquamoſum, vitri modo pellucet, aſiníque ſpeculum dicitur. Is in ignem coniectus, illico claritatem deperdit incenſus, diſſilitque in tenuiſſimas laminas, & gypſi modo albeſcit, eiúſque induit ſpeciem. Hæc Matthiolus, cuius ſententiam ſi probas quo ad eam partem non differre alumen plumeum ab amianto lapide, qui nunquam igne comburatur, vide an placeat gemina illa Cauſſini *apodoſis lib.* 11. *ſymbolo* 19. *&* 20. hoc vel alumine, vel amianto myſticè ſignificari ieiunium, & caſtitatem. Sed quid de aſini ſpeculo? Legimus *Deuteronomy* 4. Deum ipſum, ignem eſſe. Qui diuinus ignis *Lucæ* 12. Ignem, inquit, veni mittere in terram, & quid volo niſi vt accendatur. Si ergo aſini ſpeculum igni impoſitum, ſtatim claritatem deperdit; annon aſini ſpeculum, vel aſinum potiùs dixeris illum, qui indignè accedens ad ſacrum Euchariſtiæ ignem, cuius figura fuit ille ignitus calculus, quem forcipe tulit de Altari vnus de Seraphim, *Iſaiæ* 6. exutus omni innocentiæ candore, denigratur ſuper carbones? Homo cùm in honore eſſet, non intellexit: comparatus eſt iumentis inſipientibus, & ſimilis factus eſt illis, *Pſal.* 48.

Aluminis apodoſis. *Speculũ aſini quid myſticè.*

6. *Aluminis vires Cardano.* Ex Cardano *lib.* 5. *de ſubtilitate, pag.* 160. Alumen liquidum, Rochæ vocatum, aſtringentis eſt virtutis, adeò vt ſi aquæ incoxeris, vſquequò diſſoluatur, charta noſtra aquæ illi immerſa, inde ſiccata, atramentum optimè retinet: nec diffundi, aut ſpargi perperam patitur, etiamſi peſſima fuerit. Indicium eſt alumen combibiſſe, quòd ſplendeat. Eadem ratione pennas anſerum reddit meliores, & coria; prohibétque vina ne turbentur in vaſis. Alumen quod Plumæ vocant tenuiter tritum, lectóque inſperſum, pruritum commouet aſſiduum. Et ellychnia ex eo facta, haud ardent, ſed perpetuò oleum conſumitur, ipſa autem manent.

7. *Aluminis vires Agricola.* Ex Agricola *lib.* 3. *de nat. foſſil. pag.* 211. Alumen aliquem vtilitatis fructum præbet aurificibus, infectoribus, & librariis. Etenim aurifices eo purgant aurum, & eiuſdem bracteas æri inducunt. Infectores in aqua coquunt lanas, in qua reſolutum fuerit alumen; ſimiliter pannos; quomodo fit, vt & faciliùs accipiant, & diutiùs retineant colores. Sed cùm inficiendis claro colore lanis candidum liquidúmque vtiliſſimum ſit, contráque nigrum, vt ſcribit Plinius *lib.* 35. *c.* 15. fuſcis, aut obſcuris, hodie infectores, quia liquido carent, ſemper candidum præferunt. Alumine etiam vtuntur, qui coria coloribus tingunt. Ac librarij chartas in aquis, quibus liquatum fuerit alumen, mergentes, ita eas firmas, & valentes reddunt, vt atramenti ſcriptorij acrimoniam ferre poſſint: quod aliàs ſolet diffluere, & penetrare
8. per chartas. Hactenus Agricola *lib.* 3. *de nat. foſſil.* Idem *lib.* 1. *de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 103. Alumen, inquit, non ſolùm linguam aſtringit, ſed dentes quoque obtuſos reddit. Idem *lib.* 10. *de re metallica, ſub initium*, ſcribit alumine
9. ſeparari aurum ab argento. Idem *lib.* 2. *de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 117. Aquæ, inquit, aluminoſæ, & atramentoſæ colorem æris dant ferro, cæteriſque metallis candidis, æs, & aurum magis illuſtrant; quales ſunt in Bohemia calidæ ad arcem, cui nomen eſt noua domus; nam annuli in eis, lauantium argentei colorem æris contrahunt, aurei fiunt illuſtriores. Similiter aquæ aluminoſæ, & atramentoſæ ad tingendas lanas accommodæ ſunt, quòd tinctorum officinæ oſtendunt. Aluminis inſuper, & atramenti mixtura ferrum indurat. Hæc Agricola.

Alumen dentes obtuſos reddit. *Alumen ſeparat aurum ab argento.*

CAPVT VI.

De ſulphure.

SECTIO I.

De ſulphuris nomine, & præſtantia.

AB alumine gradior ad ſulphur, cuius vel maximè mira eſt natura, quo plurima domantur, teſte Plinio *lib.* 35. *c.* 15. Hunc autem ſuccum in primis aduerto variè nuncupari, θεῖον Græcis, *ſulphur* Latinis, Italis *Solfo*, Gallis *Souffre*, Germanis *Schwebel*, Luſitanis *Enxufre*. De Græco idiomate teſtantur, Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 78. Galenus *lib.* 9. *ſimplicium medicam. cap. de ſulphure, pag.* 95. Plutarchus *lib.* 4 *ſympoſiacon, quæſt.* 2. & Falloppius *tract. de aquis thermalibus, cap.* 5. De Latino, & Italico obiter paſſim auctores. De reliquis appellationibus Braſauolus *in examine terrarum, ſub initium.* 1. *Sulphuris vis domitrix.* *Sulphuris varia nomina.*

Quibus miſſis, quærat quis rationem Græcæ, Latinæque vocis. S. Iſidorus *lib.* 16. *originum, c.* 1. Sulphur, inquit, vocatum, quia igne accenditur, πῦρ enim ignis eſt. Nam vis eius in aquis feruentibus ſentitur, nec alia res faciliùs accenditur. Quæ Iſidori etymologia ſi placet, fateamur neceſſe eſt, Romanos vocem eam eſſe mutuatos à Græcis. 2. *Sulphuris etymon.*

Sed alterum illud Græcorum nomen, θεῖον maioris eſt indaginis, quàm ſua ratus eruditione dignam Plutarchus *loco citato*; Sulphur, inquit, Græcis θεῖον, inde puto nominatum, ob ſimilitudinem odoris ignei, & aëris, quem edunt icta fulmine corpora, ob quem puto canes etiam, auéſque abſtinere cadaueribus fulmine percuſſorum; *libro* autem *ſympoſiacôn* 5. *quæſt.* 10. icirco fulminis ignem ſacrum, diuinúmque dici notat, quòd corpora de cœlo tacta per multum temporis putredini reſiſtant; itaque huic Philoſopho ſacrum, diuinúmque eſt ſulphur, quòd cognatam fulmini naturam ſortiatur; Falloppio etiam placet ſulphur dici θεῖον, quaſi diuinum; ſed & ipſe Peripateticorum Princeps ſulphur inter res ſacras, diuináſque recenſet, namque *ſect.* 24. *problematum, quæſt. vlt.* apertè ſcribit calidas balneas propterea haberi ſacras, quòd ſulphure, inquit, & fulmine rebus ingenitè ſacris proueniant. Plinius quoque in ſulphure neſcio quid diuini, & ſacri agnoſcit, dum *lib.* 35. *cap.* 15. ſcribit illud eſſe vſui in Religionibus ad expiandas ſuffitu domos. 3. *Sulphur cur Græcis θεῖον.* *Fulmine icta cadauera ferè exoſa.* *Sulphur cur ſacrum, diuinúmque habeatur.* *Balnea calida cur ſacra.*

Verùm, vndénam ſulphuri tam honorificum ſacri, diuinique epitheton? Operæ me pretium reor facturum, ſi nonnullas huius rei expoſuero cauſas 4. *Sulphur cur ſacrum ſit, prima ratio.*

cauſas. Prima, homines diuinitatis titulo dignantur, quæ vulgata ſunt, ſuiſque vſibus totum genus humanum peruadunt, vt aquam, vt lucem, vt ſalem, Plutarchus *lib. 5. ſympoſiacôn, quæſt.* 10. atqui ſulphure quid vtilius, quid vulgarius ad vſus ſeu medicos, ſeu domeſticos?

5. *Sulphur cur ſacrum ſit, ſecunda ratio.* Secunda, ſi Plutarcho *proximè* citato id videtur diuinum, quod multarum rerum, earúmque pulcherrimarum ſit origo, quippe quod propiùs accedat ad Deum, rerum omnium principium, quidni diuinum dixeris ſulphur, quod, teſte Triſmegiſto Hermete apud Albertum Magnum *lib. 4 mineral. cap.* 1. *Sulphur eſſe patrem metallorum.* ſit pater metallorum, nempe ad generationem metallorum coire, & ſulphur quaſi patrem, & argentum viuum, veluti matrem, quia nimirum in huiuſmodi ortu habeat ſe & ſulphur quaſi ſubſtantia ſeminis paterni, & argentum viuum, ſicut matris menſtrua in embrionem concreta. Cùm verò multa queunt huius partus aperire pretium, ac dignitatem, tum illud potiſſimùm, ex metallis conflari pecuniam, *Pecunia vis.* cui omnia obediunt, *Eccleſiaſtæ* 10. & quæ omnia meritur, 5. *Ethicorum, cap.* 5.

6. *Sulphur cur ſacrum ſit, tertia ratio.* Tertia, negauerit nemo illud meritò dici poſſe diuinum, quod Deo peculiariter inſeruiat ad vltionem ſcelerum, & ad manifeſtationem diuinæ iuſtitiæ. Eiuſcemodi autem eſſe ſulphur planum eſt ex ſacris oraculis. Enim verò *Geneſis* 19. Dominus pluit ſuper Sodomam, & Gomorrham ſulphur, & ignem à Domino de cœlo. Et *Pſal.* 10. Pluet ſuper peccatores laqueos, ignis, & ſulphur, & ſpiritus procellarum, pars calicis eorum. Et *Iſaia* 30. Nutrimenta eius, ignis, & ligna multa, flatus Domini ſicut torrens ſulphuris ſuccendens eam. Et *Ezechielis* 38. Ignem, & ſulphur pluam ſuper eum, & ſuper exercitum eius, & ſuper populos multos, qui ſunt cum eo. Et magnificabor, & ſanctificabor, & notus ero in oculis multarum gentium, & ſcient quia ego Dominus.

7. *Sulphur cur ſacrum ſit quarta ratio. Sulphuri vim domos expiandi tribuit Homerus Odyſſ. lib. 22. fine.* Quarta (huius tamen fides ſit penes Plinium *lib. 35. cap.* 15.) Habet ſulphur & in Religionibus locum ad expiandas ſuffitu domos. Quod magis explicans Agricola *lib. 3. de natura foſſilium, pag.* 221. Græci, inquit, & Romani, veteres illi admodum ſuperſtitioſi, ſulphuris ſuffimentis crediderunt ſe expiare poſſe religionem ædium. Idem notat Falloppius *ſuprà*.

8. *Sulphur cur ſacrum ſit, quinta ratio. Fulmen habere inter ſacra.* Quinta, inſitum eſt mortalium menti, ineſſe fulmini neſcio quid diuini, & ſacri, id apertè teſtantur Ariſtoteles *ſect. 24. probl. quæſt.* 18. & Plutarchus *lib. 5. ſympoſiacôn, quæſt.* 10. quibus accinit Seneca *nat. quæſt. lib.* 1. *c.* 31. vbi, Mira, inquit, fulminis, ſi intueri velis, opera ſunt, nec quicquã dubij relinquentia, quin diuina inſit illis, & ſubtilis potentia. Iam verò exploratum illud eſt magnã eſſe affinitatem ſulphuri cum fulmine, quippe cùm ſulphurea ſit ipſa fulminis materia. *Sulphuri cum fulmine affinitatis.* Hinc Seneca *lib. 2. nat. quæſt. c.* 31. Quocũque, inquit, decidit fulmen, ibi odorem ſulphuris eſſe certum eſt, qui quia natura grauis eſt, ſæpiùs hauſtus alienat. Et Plinius *lib. 35. cap.* 15. Fulmina, inquit, & fulgura quoque ſulphuris odorem habent, ac lux ipſa eorum ſulphurea eſt. Quæ cùm ita ſint, nónne affirmatis optimè argumentatum Plutarchum, *Sulphur materia fulminis.* dum *ſympoſiacôn lib. 4. q. 2. & lib. 5. q.* 10. ex eo infert ſacrum eſſe ſulphur, quòd perſimilem fulmini naturam obtineat? Idem etiam fortaſſe innuit Philoſophus *proximè* citatus, dum loquens de ſulphure, & fulmine, & iunxit vtrumque, & vtrumque ſacrum appellauit. Hand dubiè ipſe quoque Poëtarum princeps *Æneid.* 3. neſcio quid cœleſte in ſulphure agnoſcens, cecinit, 9. *Sulphur cæleſte Virgilio.*

Vix ea fatus erat ſenior, ſubitóque fragore
Intonuit læuum, & de cælo lapſa per vmbras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam ſumma ſuper labentem culmina tecti,
Cernimus Idæa claram ſe condere ſylua,
Signantémque vias, tum longo limite ſulcus
Dat lucem, & latè circum loca ſulphure fumant.

Porrò illud tandem diſquirendum ſupereſt, 10. *Sulphur cur ſacrum. Fulmen cur ſacrum.* quando ſulphur ideo ſacrum, quia fulmini affine, fulmen ipſum vndénam vulgo habeatur ſacrum? num quòd ad ſacras nos cogat preces; etſi enim paucorum periculo, at omnium metu vibratur? an quòd ſit veluti fatale telum, quo æquiſſimus Mundi Rector & ſontes plectit, & mortales terret? Heu nimium nota experimenta. Vno, vel altero, ne longior ſim, contentus ero. *Fulmine iſtæ diuinitus.* M. Aurelius Antoninus Verus, cognomento Philoſophus, Marcomanicum bellum, Vandalis, Sarmatis, Sueuis, aliiſque barbaris nationibus perdomitis, feliciter confecit. Quo bello Romanis copiis ſiti enectis, Chriſtianæ legionis pietas ſalutem, & victoriam peperit. *Legio fulminatrix.* Quippe Chriſtianarum cohortium preces, coactis repentè nubibus, imbrem ſuis, fulmina in hoſtes excuſſere. Ex quo legioni fulminatrici nomen inditum. Ergo Philoſophus Imperator Chriſtianorum beneficio de hoſtibus triumphauit. Tertullianus *Apologetici cap.* 5. Euſebius *lib. 5. Eccleſiaſticæ hiſtoriæ, cap.* 5. & Turſellinus *lib. 4. Epitomæ hiſtoriarum, anno à Chriſto nato* 163. *Anaſtaſius Imperator fulmine interimitur.* Anaſtaſius Dicorus, qui Orientis Imperium tenuit, Eutychiana infectus peſte, Catholicis infeſtus, fulmine ictus interiit, inter pauca cœleſtis iræ exempla memorandus. Fama eſt ei ſub mortem horribilis viri ſpeciem in ſomnis oblatam librum tenentis manu, & ſimul increpantis, En ob tuam improbitatem quatuordecim tibi vitæ annos deleo, vt appareret, improborum vitam, Dei nutu, ſæpe fieri breuiorem. Turſellinus *ibidem anno Chriſti* 492. Fulmineas has, vltore Deo, *Fulminis cauſa finalis.* impiorum pœnas optimè nouere & ipſi Ethnini Poëtæ, ſed eas fulminantis Iouis velauere figmentis. Nonnulla proferam ad eruditionem. Virgil. *Æneid.* 1. 11. *Iuppiter fulminans Virgilio.*

——ô qui res hominúmque, Deúmque
Æternis regis imperijs, & fulmine terres.

Idem *Æneid.* 4.

Aſpicis hæc? an te Genitor, cum fulmina torques,
Nequicquam horremus? cæcique in nubibus ignes
Terrificant animos? & inania murmura miſcent?

Idem *Æneid.* 6.

Vidi & crudeles dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Iouis, & ſonitus imitatur Olympi.
Quattuor hic inuectus equis, & lampada quaſſans
Per Graium Populos, mediaque per Elidis vrbem
Ibat ouans, diuûmque ſibi poſcebat honores.
Demens, qui nimbos, & non imitabile fulmen
Ære, & cornipedum curſu ſimularat equorum.

At

At Pater omnipotens, denſa inter nubila telum
Contorſit: non ille faces, nec fumea tædis
Lumina, præcipitémque immani turbine adegit.

Iuppiter fulminans Horatio.

Horatius *lib.3. Carminum, Ode 3.*
Nec fulminantis magna Iouis manus.
Idem *lib.4. Ode 4.*
Qualem miniſtrum fulminis alitem,
Cui Rex Deorum Regnum in aues vagas
Permiſit, expertus fidelem:
Iuppiter in Ganymede flauo.

13. *Iuppiter fulminans Ouidio. Phaëthon: is incendium.*

Ouidius *Metamorph. lib.2.* de Phaëthontis incendio,
At Pater omnipotens Superos teſtatus, & ipſum
Qui dederat currus, niſi opem ferat, omnia fato
Interitura graui, ſummam petit arduus arcem,
Vnde ſolet nubes latis inducere terris,
Vnde mouet tonitrus, vibrataque fulmina iactat.
Sed neque quas poſſet terris inducere, nubes
Tunc habuit, nec quos cœlo demitteret imbres.
Intonat, & dextra libratum fulmen ab aure,
Miſit in aurigam, pariterque animáque, rotiſque
Exuit, & ſæuis compeſcuit ignibus ignes.
Excipit Eridanus, fumantiaque abluit ora.
Naiades Heſperiæ trifida fumantia flamma
Corpora dant tumulo, ſignant quoque carmine ſaxū.
Hic ſitus eſt Phaethon currus auriga paterni:
Quem ſi non tenuit, magnis tamen excidit auſis.

14. *Iuppiter fulminans Ouidio.*

Idem *lib.2. de Triſtibus, ad Auguſtum Cæſarem, ſub initium.*
Si quoties peccant homines, ſua fulmina mittat
Iuppiter, exiguo tempore inermis erit.

15. *Fulmina an excutiantur Dei nutu Lucretio.*

Sed Lucretius videtur hanc opinionem irridere, & fulmina phyſicis cauſis, non ex voluntate Dei mitti; quippe illis ſæpè conflagrare innocentes, Quercus, Templa, non periuros, non nefarios homines, contra quàm par eſſet fieri ſi iuſto irati Numinis decreto excuterentur; ſic autem ille ſcribit *lib.6. de rerum natura.*

Fulmina qua vi torquentur Lucretio.

Hoc eſt ſigniferi naturam fulminis ipſam
Perſpicere, & qua vi faciat rem quamque videre.
Non Tyrrhena retro voluentem carmina. Fruſtrà
Iudicia occulta Diuûm perquirere mentis.
Vnde volans ignis peruenerit, aut in vtram ſe
Verterit hic partem; quo pacto per loca ſepta
Inſinuarit; & hinc dominatus vt extulerit ſe:
Quidve nocere queat de cœlo fulminis ictus.
Quòd ſi Iuppiter, atque alij fulgentia Diui
Terrifico quatiunt ſonitu cœleſtia templa,
Et iaciunt ignes, quò ducit quemque voluptas.
Cur quibus incautum ſcelus auerſabile cunque eſt,
Non faciunt icti flammas vt fulguris edant,
Pectore præfixo documen mortalibus acre?
Et potius nulla ſibi turpis conſcius rei,
Voluitur in flammis innoxius, inque peditur,
Turbine cœleſti ſubito correptus, & igni;
Cur etiam loca ſola petunt? fruſtraque laborant? &c.

16. *Fulmina an Dei decreto feriant Seneca.*

Lucretio ſubſcribit Seneca *lib.2. nat. quæſtionum*, cùm enim *cap.41.* memoraſſet ſentire Hetruſcos fulmina à Ioue mitti; mox *cap. ſequenti*; Errat, inquit, antiquitas. Quid enim tam imperitum eſt, quàm credere fulmina è nubibus Iouem mittere, columnas, arbores, ſtatuas ſuas nonnunquam petere, vt impunitis ſacrilegis, percuſſis ouibus, incenſis aris, pecudes innoxias feriat. Deinde *cap.46.* At quare, inquit, Iuppiter ferienda tranſit, aut innoxia ferit? In maiorem me quæſtionem vocas, cui ſuus locus, ſuus dies dandus eſt. Interim hoc dico, fulmina non mitti à Ioue, ſed ſic omnia diſpoſita, vt ea etiam, quæ ab illo non fiunt, tamen ſine ratione non fiant. Vis eorum, illius permiſſio eſt. Nam etſi Iuppiter illa nunc non facit, Iuppiter non fecit, vt non fierent. Singulis non adeſt: ſed ſignum & vim, & cauſam dedit omnibus.

Verùm nec Lucretij, nec Senecæ teſtimonium ſat eſt ad labefactandam planè firmam, ratámque fidem de fulminante Numine. Miſſis enim Iouis fabulis, & redacta controuerſia ad verum, quem colimus, Deum; vel ab eo torqueri fulmina negant hi Philoſophi, quòd putent Deum mortalia non curare, nec pœnam ab impiis de commiſſis delictis repetere, meróque fieri caſu, vt plerique fulmine icti intereant, & manifeſtè delinquunt in diuinam prouidentiam, eóſque erroris arguit doctiſſimum illud Plutarchi opuſculum *de ſera Numinis vindicta*; & alioquio argumentum *ſuprà* petitum ex fulminatrice legione, tanti eſt roboris, vt mereatur recenſeri inter ea, quæ tecmeria vocat Ariſtoteles *lib.1. Rhetoric. cap.9.* vel ſolùm volunt ignita hæc, & meteorologica tela, conflari quidem cauſis phyſicis, cæterùm ſubeſſe iuſto vltoris Dei nutui, nec niſi illo ſanctiſſimè iuxtà atque ſapientiſſimè annuente excuti è nubibus ad quicquam feriendum, & tunc rectè ſentiunt, ſi tamen illud etiam fateantur, variato interdum conſueto naturæ curſu, fulmina à prima cauſarum cauſa, miris fieri, iacique modis. Atque hæc de fulmine in gratiam ſulphuris, quippe quòd & illius ſit materia, & illi acceptum referat ſacræ, diuinæque appellationis decus. Declarata autem in hunc modum excellentia, & dignitate ſulphuris, iam ad eiuſdem materiam, & naturam inueſtigandam tranſeamus. 17. *Fulminare Deum contra Lucretium, & Senecam.*

Sectio II.

De materia, & natura ſulphuris.

EX Philoſophorum ſcriptis effodienda eſt ſulphuris materia, & natura. Galenus *lib.9. ſimplicium medicamentorum, cap. de ſulphure, pag.95.* Sulphur, inquit, omne trahendi vim poſſidet, éſtque temperamenti calidi, atque eſſentiæ tenuis, adeò vt ad multa venenatorum animalium reſiſtat. Plinius *lib.35. cap.15.* teſtatur ignium vim magnam ſulphuri ineſſe. Falloppius *tract. de aquis thermalibus, cap.8. ſub finem*, vbi verba fecit de propriè vocatis metallis. Iam, inquit, ſuccedunt metalla media appellata, de quorum numero ſulphur eſt. Idem *tract. de foſſilibus, cap.10.* excluſo ſulphure à metalli eſſentia, ſubdit non benè definiri metallum eſſe corpus durum, quòd poſſit liquari vi caloris, & à frigore concretum recipere priſtinam formam. Stibium, inquit, vitrum, ſulphur, ſandaracha, & ſimilia dura ſunt, & eliquantur vi ignis, & eliquata cùm ſint, ſi refrigerentur, recipiunt priſtinam formam, & tamen illa eſſe metalla nullus dicere auderet; ergo eſt inepta allata metalli definitio. Fernelius *lib.4. Phyſiologiæ, cap.3.* Sulphur, inquit, quicunque metallorum naturas perſcrutantur, terræ adipem, 1. *Sulphuris materia, & natura Galeno.* *Sulphuris materia & natura Plinio, & Falloppio.* 2. *Sulphuris natura Fernelio.*

adipem, vel oleum appellant, quod moderato calore coctum cogitur, atque concreſcit. Agricola *lib.3. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.44.* Non exhalatio, inquit, ſicca exardeſceus ſulphur, & ſandaracham gignit, ſed illud vis caloris exprimit ex terra ſulphurata, hæc ex ſulphureo ſucco & acri terra naſcitur. Idem *eiuſdem libri pag. 45.* Sulphur, inquit, eſt pinguitudo terræ, quam vis caloris er ipſa expreſſit. qua de cauſa ad locos ardentes plerunque reperitur: quin etiam noſtri ex proprij generis pyrite, & lapide fiſſili ſulphur in ollis excoquere, & in alias ſuperioribus ſubiectas eliquare, ſolent. tam autem in bituminis tota temperatione, quàm ſulphuris, ineſt aër, & ignis; atque ideo facilè ignem concipiunt, & ex interuallo trahunt: naphtha verò in primis, quia in ea plus ignis ineſt, quàm in cæteris, ipſum ad ſe ex longinquo rapit; flos enim bituminis videtur eſſe, vt ſulphur luteum reliqui ſulphuris. auripigmentum autem, & ſandaracha oriuntur ex pingui & ſulphureo ſucco cum acri terra permixto. Vnde tametſi non ita pingues, & puri ſucci, ſicuti ſulphur, & bitumen, ſint, tamen cùm vruntur, ob ſulphuream pinguedinem ſulphur olent; cùm guſtantur, ob acrem terram guſtatum acrimonia commouent.

Sulphuris materia & natura Agricola.

Sulphur luteum flos ſulphuris.

3. Idem *lib.10. de natura foſſilium, pag.369.* Mixtum, inquit, ex lapide, & metallo in ſe continet vel ſulphur, vel bitumen, vel alumen, vel atramentum ſutorium, vel ſalem, vel nitrum, vel aliquem alium ſuccum concretum. Primæ formæ eſt in Chattis ad Verram Sunteri lapis fiſſilis ærosus; qui certo modo vſtus, ſulphureo ſudore manat. Et in Bohemis Cromenæ ſubniger, ex quo primò ſulphur, deinde argentum excoquunt. Similiter ex pyrite ſulphur eliquatur ad Hercyniam ſyluam Hazekerodi, & ad Albim Brambecci. Hæc Agricola, apud quem *lib.3. foſſil. citando ſect. ſeq.* vide plura de hac re.

4. Verùm de ſulphuris ſubſtantia, & natura optimè omnium philoſophatus videtur Albertus Magnus *lib.4. mineral. cap.1.* cuius inculta verba, aſperum ſonantia (contempſit ſummus ille Philoſophus elegantiam ſtyli) vti iacent, referam. De ſubſtantia, inquit, & generatione ſulphuris, metallorum patris, notandum eſt, quòd cùm liqueſcat ad calidum ſiccum, & coaguletur frigido, oportet ipſum habere aquam. Cùm autem ſit comminuibile in puluerem, quando cuditur, oportet ipſum habere ſubſtantiam terreſtrem, ſiccam valdè: cùm illud ſit facilè inflammabile, & adhærens, oportet quòd habeat ſubſtantiam vnctuoſam, viſcoſam valdè, & per vnctuoſam ſubſtantiam ſit inflammabile, & per viſcoſam ſit adhærens; flamma autem ipſius eſt multùm fumoſa, quaſi ad ſapphirinum declinantem habens nigredinis colorem. Ex his igitur ſcimus ipſum eſſe compoſitum quaſi de quattuor ſubſtantiis, aut de tribus ad minus; quoniam, cùm penetratiuum ſit, & attractiuum, vt dicit Auicenna in ſua ſimplici medicina, oportet quòd in ipſo ſit ſubſtantia ignis, propter quod etiam calidum & ſiccum in quarto gradu pronunciatur. Cùm autem ſit facilè inflammabile, oportet ipſum habere ſubſtantiam aëream, & cùm ſit liquabile calido ſicco, oportet ipſum habere ſubſtantiam humidam aqueam, & cùm ſit comminuibile, & elixabile, oportet quòd ſit ſubſtantia terreſtris; omnes autem has ſubſtantias habet ita abundè, quòd in operibus, & paſſionibus eius expreſsè, & euidenter manifeſtantur. Sicut autem in antehabitis diximus, oportet quòd habeat humiditates tres; duas extrinſecas, & vnam intrinſecam, & hoc hîc repetere non oportet. Sed hoc obſeruandum eſt, quòd fumus eius indicat terreſtrem ſubſtantiam, quæ eſt in ipſo, valdè ignibilem, & cremabilem, & fœtor eius indicat ipſam eſſe valdè indigeſtam, & non terminatam. Cùm autem ſit calidum, neceſſariò erit aperitiuum, & terminatiuum humidi ſe tangentis, & cùm ſit cum hoc ſiccum, erit acutum, quia calidum, & ſiccum eſt acutum; & ideo habet virtutes ſigillantis, & formantis, & non recipientis, propter quod & patris, & maſculi ſemen ponitur a Triſmegiſto Hermete; & ideo ſagax natura abundat ſulphure vbicunque eſt locus generationis metallorum; eorum enim patrem eſſe ſulphur Chymici aiunt, matrem verò argentum viuum, quòd nimirum in commixtione metallorum ſulphur ſit quaſi ſubſtantia ſeminis paterni, & argentum viuum, ſicut menſtruum, quod coagulatur in ſubſtantiam embrionum. Hæc Albertus Magnus *ibi* de ſulphuris natura, de qua plura vide apud Matthiolum in Dioſcoridem *lib.5. cap.83.*

Sulphuris natura Alberto Magno.

Sulphur eſt penetratiuũ, & attractiuum.

Sulphur eſt aperitiuum.

Sulphur abũdat in venis metallicis.

Sulphur pater metallorum.

Argentum viuum mater metallorum.

Sectio III.

De ſulphuris locis, & generibus, & qualis ſit eorum ortus?

QVod ſpectat ad ſulphuris loca, illud generatim monet Albertus Magnus *lib.4. mineral. cap.1.* vbicunque generantur metalla, ibi & ſulphur abundare, quippe quòd ſit illorum pater. Plinius *lib.35. cap.15.* explicatiùs de iiſdem particulatim, Naſcitur, inquit, in inſulis Æolus inter Siciliam, & Italiam. Sed nobiliſſimum in Melo inſula. In Italia quoque inuenitur in Neapolitano, Campanóque agro, collibus qui vocantur Leucogæi; quod eſt cuniculis effoſſum perficitur igni. Dioſcorides *lib.5. cap.78.* aliàs 83. teſtatur plurimum naſci in inſulis Melo, & Lipara. Iſidorus *lib.16. originum, cap.1.* Naſcitur, inquit, in inſulis Æoliis inter Siciliam, & Italiam, quas ardere dicunt. Inuenitur & in aliis locis effoſſum. Matthiolus *in citatum Dioſcoridis locum,* aduertit ſulphur tam ſponte, & per ſe naſcens, quod viuum appellant, quàm arte in fornacibus factum, frequentiſſimum haberi in Italia. Agricola *lib.3. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.45.* 2. ait ſulphur plerunque reperiri ad locos ardentes. Idem *lib.4. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.154.* notat ab Hecla Iſlandiæ inſulæ monte non longè abeſſe fodinas ſulphuris, penè vnicum incolarum mercimonium, & vectigal inſulæ; mercatores quippe naues eo onuſtas euehere: montem verò ipſum, cùm furit, vt horribilia tonitrua inſonat, proiicere ingentia ſaxa; ſulphur euomere; cineribus egeſtis terram tam longè circum circa operire, vt ad vigeſimum lapidem coli non poſſit; ad hæc qui naturam tanti incendij contemplari cupiunt, & ob id ad montem

1. *Sulphuris loca generatim.*

Sulphuris loca in particulari.

Leucogæi colles ſulphurei.

Æolia inſula ſulphurea.

Sulphuris plura loca Agricola.

montem propius accedunt, eos vna aliqua voragine viuos abſorberi; multas enim illas eſſe, & cineribus ita tectas, vt ab ipſis ſibi ſatis cauere nemo poſſit; atque etiam propè exire ignem, qui conſumat aquam, ſtupam non comburat.

Ignis aquam conſumens, ſtupam non comburens.

3. Idem Agricola *lib. 3. de natura foſſilium, pag.* 220. Sulphur, inquit, viuum effoditur copioſum in Iſlandia ad Heclam montem ardentem, quod paruo pretio mercatoribus vendunt, paucum verò reperitur in fodinis Bohemiæ argentariis Bildertzi: rurſus multum in Italia foditur, in Volaterrano ſcilicet: in Ceſenaticis montibus: in Narnienſi: in Phlegræis campis inter Puteolos, & Neapolim, vbi ſunt Leucogæi colles: in Lipara, aliiſque inſulis Æoliis: in Melo. Eſt etiam ſulphuris metallum in Iudæa, non longè ab oppido Machærunte.

Machærun ſulphure abundat.

At factitium variis modis fit. Nam aut ex aquis excoquitur, vt in Pannonia inferiore ad Budam; aut ex gleba effoſſa, & in vaſis cocta perficitur igni; ſicut in multis Italiæ locis, in Volaterrano, in portu Ceſenæ, Puteolis. Aut eo pyrites ſtillat, item in ollis coctus: quod cernere licet in Saxonia Branbecci, & Harzkerodi, vterque locus eſt in ditione Principum Anhaldinorum: in Bohemia Cromenæ: aut ſimiliter atque pyrites lapis, qui ex cruſtis conſtat, coctus ſtillat ſulphure; quomodo in Chattis ad Verram conficitur Sunteri.

Pyrites ſtillat ſulphure.

Idem Agricola *lib. 10. de natura foſſilium, ſub initium*, Sulphuroſus, inquit, eſt lapis Sabinus, Sidicinus, Salentinus ad Egnatiam oppidum; hæc enim loca plena ſunt ſulphure; nec tamen nego in iiſdem lapides bituminoſos inueniri poſſe: quantò autem in vno quoque lapide plus ineſt ſulphuris, tantò leuior eſt, magis ardet, magis olet ſulphur: quantò minùs, tantò contrà eſt grauior, minùs ardet, minùs olet ſulphur.

Lapides ſulphuroſi.

Idem *pag. 372. eiuſd. libri*, docet ſulphuratam terram reperiri in Campania in Vulcani foro; & in ſubiectis Ariciæ aruis; quæ, ſi carbo deciderit, ardeat. Hæc de locis ſulphuroſis.

Sulphurata terra.

4. Iam veniamus ad ſulphuris genera, apyron, pepyromenon, viuum, foſſile, natiuum, fuſum, artefactum, factitium, glebam, egulam, caballinum, virgineum, chymicum, ſeu philoſophicum; quæ tamen non putes eſſe tot, quot protuli verba; plures enim voces vni inditæ generi, vt iam explico.

Sulphuris genera.

Sulphur ignem non expertum Græcis vocatur ἄπυρον, Plinius *lib. 35. cap. 15.* Cornelius Celſus *lib. 5. cap. 18.* & Agricola *lib. 3. de natura foſſilium.* Idem Latinis vocatur viuum, Plinius & Agricola *ibidem.* Dioſcorides *lib. 5. c. 78.* alias 83. & *ibi* Matthiolus, Albertus Magnus *lib. 4. mineral. cap. 1.* & Braſauolus *initio examinis terrarum.*

Sulphur ἄπυρον, ſeu viuum.

Hoc idem foſſile appellat Agricola; ſponte, & per ſe naſcens Matthiolus. Plinius fatetur hoc naſci ſolidum; Albertus, eſſe tale, quale de terra accipitur Braſauolus eſſe id, quod ex vena ſua ſine aliqua coctura ſumitur.

Sulphur viuū eſt foſſile.

Viuum etiam fodi teſtatur S. Iſidorus *lib. 16. originum, cap. 1.* Viuum, vt dixi, effoditur, tranſlucétque, & viret. Plinius, & Iſidorus *ibidem.*

Sulphur viuū optimū quod.

Illud probatiſſimum, quod ſplendeat, pelluceat, nec ſit calculoſum, Dioſcorides, Braſauolus *ſuprà*, & Agricola *in fine lib. 3. de nat. foſſilium*, vbi loquens de vſibus ſulphuris medicis, ad hos ait eligi viuum, cuius color luteus reſplendeat, quod tranſlucidum ſit, & cui non ſit lapidis duritia.

Sulphur natiuum.

Matthiolus *loco citato*, Sulphur, inquit, viuum, exteriùs colore eſt ſubcineteo, interiùs verò cùm frangitur, ſubluteo, nitedulæ modo ſplendens; iiſdemque oritur locis, vbi factitij vena foditur. Atque hæc de ſulphure viuo, ſeu natiuo.

A ſulphure viuo non niſi per accidens differt ſulphur fuſum, quod eſt ipſum viuum, poſtquam eſt liquefactum. Albertus Magnus *lib. 4. mineral. cap. 1.* Omnes verò concedunt ſulphur non viuum illud eſſe, quod ſit expertum ignem, Dioſcorides *lib. 5. cap. 78.* aliàs 83. Braſauolus *in examine terrarum, ad initium*, & Agricola *lib. 3. de nat. foſſilium, pag.* 220. 5.

Sulphur fuſum.

Sulphur factitium.

Hoc idem notat Agricola *ibid.* Latinis dici factitium, Græcis autem πεπυρωμένον, id eſt, ignem expertum. Idem artefactum vocat Matthiolus in Dioſcoridem *proximè* citatum.

Sulphur pepyromenon.

In eo autem, quòd ignem expertum fuerit, primam bonitatis æſtimationem habere, quod viride, & pinguiſſimum eſt, teſtatur Dioſcorides, & Braſauolus *ibid.* Plinius *lib. 35. cap. 15.* diſtinctis quattuor ſulphuris generibus, explicatóque primo, quod viuum appellauit, ſubdidit cætera liquore conſtare, & confici oleo incocta.

Porrò factitium variis fit modis. Nam aut ex aquis excoquitur, aut ex gleba effoſſa, & in vaſis cocta perficitur igni; aut eo pyrites ſtillat, item in ollis coctus; aut ſimiliter atque pyrites lapis, qui ex cruſtis conſtat, coctus ſtillat ſulphure; quomodo in Chattis ad Verram conficitur Sunteri. 6.

Sulphur factitium quomodo fiat.

Factitij etiam ſpecies eſt, quod ex ſulphure, & ſquama ferri fit, concoctis, & in vrceos transfuſis. Id, quoniam equorum ſcabiem eo ſanant, caballinum ſolent nominare, quod, vt etiam Pannonicum, luteo obducitur ſulphure. Agricola *lib. 3. de nat. foſſil. pag.* 220. & 221. Idem *lib. 12. de re metallica, pag.* 465. explicat eodem modo generationem ſulphuris caballini; additque *ibidem* ſulphur confici ex aquis ſulphuroſis, ex venis ſulphureis, ex mixtis item ſulphureis.

Sulphuris caballini materia, & vſus.

De gleba, & egula (quæ ſunt alia duo ſulphuris genera.) Plinius *lib. 35. cap. 15.* Alterum, inquit, genus appellant glebam, fullonum tantùm officinis familiare. Tertio quoque generi vnus tantùm eſt vſus ad ſuffiendas lanas, quoniam candorem tantùm, mollitiémque confert. 7.

Sulphur gleba dictum.

Egula vocatur hoc genus. De eadem re Agricola *lib. 3. de natura foſſilium, ſub finem.* Fullones, inquit, veſtes ſarda, & lixiuio priùs ablutas, ſuffire ſolent eo ſulphuris genere, quod propriè vocatur gleba: infectores lanas eo, quòd Egula nominatur; eis enim candorem, & mollitudinem confert. Idem de gleba, & egula ſcribit S. Iſidorus *lib. 16. originum, cap. 1.*

Sulphur egula.

Cùm autem Plinius diſtinxiſſet quattuor ſulphuris genera, explicatis tribus primis, nempe apyro gleba, & egula, de quarto ſolùm hoc notat, eſſe illud vſui ad ellychnia maximè conficienda, vt conſtat ex *cap. 15. lib. 35.* Idem obſeruat Iſidorus *ſuprà.* Sed ea de re explicatiùs Agricola *in fine tertij foſſilium*, Sulphuratis, inquit, quoque ellychniis inſeruit ſulphur, cùm ſilicis, & ferri conflictu elicimus ignem, vt arida ligna, & candelas accendamus. Sed primò fomes rapit flammam, deinde eandem concipit ſulphur; conſtant 8.

Sulphurata ellychnia ex qua materia.

autem ea ellychnia ſulphurata, vel ex funicolis ſtupeis, aut canabinis, vel ex lignis exilibus ſulphure obductis.

9. *Sulphur virgineum.* *Sulphur profuso.*

Luteum ſulphur, quale reperitur in planicie illa ſulphurata, inter Puteolos, & Neapolim ſita, à Campanis Virgineum appellatur, quòd purum ſit: tametſi ex eo nominatum videri poſſit, quòd virgines, vt etiam mulieres, eo faciem pingant, quale etiam Aquiſgrani adhæret fonti calidarum, quas regias nominant. Agricola *lib.3. de natura foſſilium, pag.*220.& 221.

10. *Sulphur vulgare, ſeu commune.* *Sulphur chymicum, ſeu philoſophicū.*

Supereſt poſtrema ſulphuris diuiſio, in vulgare, ſeu commune, & in chymicum, ſeu philoſophicum, ab ipſis chymicis excogitata, qui mordicus aſſeuerantes metallorum materiam eſſe ſulphur, & argentum viuum, vt hanc ſententiam à multis, quibus obnoxia eſt, difficultatibus tueantur, neſcio quoddam commenti effugium, ſulphur duplex inuexere, duplexque itidem argentum viuum: vulgare vnum, ſeu commune, omnibus notum; alterum chymicum, ſeu philoſophicum; & hoc nihil aliud eſſe, quam duplicem halitum ex vitriolo in terræ viſceribus ebullientem experientem, qui petras petens, ipſáſque permeans, in illis concretus abit in metalla. Porrò ex illis eum qui eſt humidus, viſcidus, & tenax, non eſſe quidem, at dici tamen argentum viuum, quòd illius materiam contineat; alterum verò ſiccum, pinguem, magíſque terreum, ab ſulphuris ſimilitudine, ſulphur vocari. Cùm ergo dicitur ſulphur, & argentum viuum eſſe materiam metallorum, contendunt id eſſe intelligendum non de vulgari, & communi, ſed de chymico, ſeu philoſophico, hac ratione explicato. Hæc Falloppius *tract. de foſſilibus, cap.*11.*pag.*101.& 303. de ſulphure & argento viuo, tum vulgari, tum philoſophico, ex chymicorum ſententia, quæ ex profeſſo examinanda erit *lib.* 5. vbi de metallis. Hîc nil aliud libuit, quàm præcipua ſulphuris genera percurrere.

Sulphur, & argentum viuum philoſophica eſſe materiam metallorum.

Sectio IV.

Quomodo conficiatur factitium ſulphur?

1. *Sulphur vbi ordinariè gignatur.*

NOn hîc loquimur de arcanis modis, quibus ſagax natura molitur ſulphur viuum. Sat quæ ea de re indicauimus *ſect. ſuperiori.* Illud tantùm monemus, licèt Alberto Magno *lib.4. mineral. cap.*1. & Braſauolo *initio examinis terrarum,* vbicunque gignuntur metalla, ibi abundè proueniat ſulphur, id tamen vſquequaque non probari rei metallicæ peritiſſimo Agricolę, quippe qui *lib.5. de ortu, & cauſis ſubterraneor. pag.*66. affirmet ſulphur quidem in venis quibuſdam gigni, non tamen in omnibus; illi enim plerunque naturam ſuas prouidiſſe natales fodinas, quas etiam commemorat *lib. 4. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.*154. à nobis quoque *præcedenti ſectione* recenſitas. Ergo de factitio ſolùm, ſeu artefacto eſt ſermo, de quo illud quærimus, quomodo fodiatur, paretur, & conficiatur?

2. *Sulphur quomodo fodiatur.*

Dico primò fodi ſulphur aperto vndique cœlo, non autem in cuniculis, & ſubterraneis ſpecubus. In his namque tum vehementi calore, tum fœtidiſſimo terræ halitu, foſſores illico deperirent. Porrò effoſſa ſulphuris vena, fictilibus quibuſdam magnis imponitur, Romanis hydriis non abſimilibus, longo ab ore dependente roſtro, intus vacuo, ac in humum ſpectante, vitrei pilei inſtar, quo ſtillatitiæ aquæ conficiuntur. His itaque fictilibus ſulphurea vena repleris, fictilibus pariter operculis ad id diligenter conflatis, conteguntur, ſtipantúrque tenaciſſimo luto, creta, & equino ſtercore compoſito, ne tantillum quidem expirare poſſit ſulphureus vapor. His peractis, in fornacem crates duas ferreas intus habentem, fictilia deferuntor, & in ſuperiorem cratem firmantur, eodem luto vndique ſtipata, adeò vt ignis flamma, qui in infima accenditur crate ſub fictilium fundo, nullo pacto in ſublime ferri poſſit. Ad hæc fictilium roſtrum in aliud vacuum fictile inſerunt, per quoddam in latere orificium, & eadem creta quàm diligentiſſimè circumliniunt, obducúntque maximè. Demum ignem ſuccendunt ſub fictilium fundo, cuius vi depuratum ſulphur in ſublime fictilium fertur, & per roſtri concauitatem in vacuum ſibi adnexum deſcendit receptaculum; à quo tandem fluens eximitur, aperto in fundo foramine, & aliis vaſis excipitur, vbi in magnos coit globos. Hac ſanè ratione ſulphur fieri in agro Senenſi in montibus non longè à balneis Diui Philippi, & in maritimis apud Petriolum, conſpexiſſe ſe teſtatur Matthiolus *in Dioſcoridem, lib.5. cap.*83.

Dico ſecundò ſulphur confici ex aquis ſulphuroſis, ex venis ſulphureis, ex miſtis item ſulphureis. Et quidem aquæ ingeruntur in cortinas plumbeas, & coquuntur, donec decoquantur in ſulphur. Ex hoc plerumque, & ſquama ferri concoctis, ac in vrceos transfuſis, atque poſtea factitio ſulphure luteo obductis fit aliud ſulphur factitium, quod caballiuum nominamus. Venæ verò, quæ ferè conſtant ex ſulphure, & terra, ex aliis foſſilibus rarò, coquuntur in ventroſis ollis fictilibus. Sed miſta ſulphurea, ſiue ex lapide & ſulphure tantummodo conſtiterint, ſiue ex lapide, & ſulphure, & metallo coquuntur in ſimilibus ollis, ſed in fundo perforatis. Qualis verò ſint fornaces, ſuper quas imponendæ ſint dictæ ollæ, vide apud Agricolam *lib. 12. de re metallica, pag.* 465. & 466. ex quo accepi hunc ſulphuris conficiendi modum; quem etiam tangit *lib. 3. de natura foſſilium, pag.* 220. & 221. cumque nos retulimus *ſectione ſuperiore.* 3. *Sulphur ex aquis ſulphureis quomodo fiat.* *Sulphur caballinū quomodo fiat.* *Sulphur ex venis, & mixtis ſulphureis quomodo fiat.*

Sectio V.

De aquis, terris, & oleis ſulphureis.

AN, & quomodo ex aquis ſulphureis parari poſſit factitium ſulphur, diximus *hoc cap. ſect.3. num.3. & ſect.4. num.3.* De natura verò, & viribus earundem aquarum plura obſeruauimus *lib. 1. cap.6. ſect.4. quæſt.3. & 4. & ſect.5. quæſt.4. num.12. & quæſt. 5. num.19. & ſect.8. quæſt.2. num.7. & quæſt.4. num.13. & ſect.9. num.5. & ſect. 10. num 9. &* 11. Sulphur quoque impertiri candorem aquis, adnotauimus *ſupr. ſect.11. eiuſdem cap.6. num.9.* id quod etiam teſtatur 1. *Sulphur ex aquis ſulphureis.* *Sulphureæ aquæ vbi ſint, & quarum ſint virium.*

Agricola

Agricola *lib.* 1. *de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 90. cui accinit Poeta *Æneid.* 7. ibi,

——————audyt amnis
Sulphurea Nar albus aqua, fontéſque Velini.

2. *Sulphurata terra vbi ſint, & quarum vitium.*

De terris ſulphuratis tria ſunt breuiter videnda, vbi ſint, quarum ſint vitium, & quomodo ex iis cunficiarur ſulphur. Sed ad duo prima reſpondet Agricola *lib.* 10. *de natura foſſilium, pag.* 372. dum ſcribit huiuſmodi terras, eſſe diſcutiendi vi præditas, eáſque reperiri in Campania, in Vulcani foro; in ſubiectis Ariciæ aruis, quæ propterea ſi carbo deciderit, ardeant; item in Natnienſi. De tertio patet ex dictis *ſect.* 3. *&* 4. *huius cap.* Ad terras ſulphuratas pertinent lapides ſulphuroſi, de quibus *ſuprà ſect.* 3. *num.* 3.

3. *Sulphur oleũ terra appellari.*

Poſſe autem ex ſulphure elici oleum nemo mirabitur, qui meminerit, id quod obſeruat Fernelius *lib.* 4. *Phyſiologia, cap.* 3. ſulphur ab iis, qui metallorum naturas perſcrutantur, terræ oleum appellari. Modum verò illius conficiendi accipiam ex Cardano, & Porta. Ille *lib.* 8. *de ſubtilitate, pag.* 257. teſtatur ſulphur ardendo tranſire in oleum; fumum quippe, qui colligitur, dum refrigerator, oleum effici; opus autem eſſe vaſe vnico tantùm vitreo, quod Nolam vocant, & vt ſenſim vratur, induſtriè eſſe curandum.

Sulphuris oleum quomodo fiat Cardano.

Porta autem *lib.* 10. *magiæ naturalis, cap.* 20. Hæc eſt, inqoit, peculiaris ratio extrahendi à ſulphure oleum, ſiue aquam. Vas vitreum habeto oris ampli, concauum in campanæ formam, quæ ferreo ſuſpendatur filo. Infrà amplum receptaculum locato, vt è campana extillans oleum excipiat. In cuius medio terreum vas ſuſpendatur, & ſulphure repleatur; tum ignem accendito, vt ardeat ſulphur, &, dum comburitur, fumus per campanæ fornices, & corporaſcens, & reciprocans per eius ora abeat in oleum. Si ſulphur abſumitur, ſuperaddatur, donec olei quæſitam quantitatem nactus fuerit.

Sulphuris oleum quomodo fiat Porta.

Oleum ſulphuris.

Poſſumus & alio modo vbériorem quantitatem extrahere. Magnum vitreum receptaculum fiat, quale in olei vittioli, & aquarum fortium extractione expoſuimus, per medium ſecetur ſmiri lapide, ora in dentes efformentur, ex quibus fumus foras elabatur, hoc ſupra labrum fictile accommodabimus, in cuius medio ſulphur incenſum euaporet. Supra hoc vas aliud indatur maioris capacitatis, vt palmati longitudine à primo diſtet, ora profundioribus laciniis ſecentur, vt fumus è primo dilabens, per ſecundum circumuoluens, ex vtroque vaſe extillet, ſic poterimus tertium, & quartum vas ſupra accommodare: oleum hoc in aliud vas transfundes, & calidis cineribus phlegma extillet, nam adeò validius reddetur, vt argentum erodat, nec verear aurum dicere, ſi optimè operatus fueris.

4. Fumus ſulphuris in ſal ammoniacum congelatur, vt in Phlegræis montibus excerpſimus, & in ſalem coëgimus, nil ab orientali differens, & ſic ammoniacus ſal, qui huc vſque ignotus delituit, noſtris regionibus habetur, ſcilicet

5. *Sulphuris oleum Braſauolo, & Falloppio.*

ſulphuris ſal, & oleum hoc, aqua eſt ſalis ſulphuris, ſiue ammoniaci. Hæc Porta *ibi.* Braſauolus etiam *in examine oleorum, pag.* 513. notat oleum ſulphuris igne fieri. Falloppius verò *tract. de tumoribus præter naturam, cap.* 18. differens de hoc oleo; In gummi..., inquit, gallicis ſulphur optimè diſcutit, & illo ...or, & eius loco aqua ſulphuris, quæ ſulphuris ...eum dicitur, in quo medicamento multùm fi... Idem *cap.* 4. *de cauteriis*, affert nouum, & pulchru... modum olei conficiendi ex ſulphure.

De oleo ſulphuris plura infrà lib. 3. *c.* 11 *ſect.* 3.

Sectio VI.

De ſulphuris calore, ſiccitate, colore, odore, ſapore, figura, &c.

1. *Sulphur eſt calidum Plinio, Galeno, & Dioſcoridi.*

Svlphur calidæ eſſe naturæ fatentur Plinius *lib.* 35. *cap.* 15. Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 78. Galenus *lib.* 9. *ſimplicium medicamentorum, cap. de ſulphure*, & Fernelius *lib.* 6. *methodi medendi, cap.* 9. at quoto gradu, non explicant. Agricola etiam, tacito gradu, *lib.* 3. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag* 45. ſcribit in tota ſulphoris temperatione eſſe aërem, & ignem, & inde oriri, vt facilè ignem concipiat, & ex interuallo trahat. Albertus Magnus *lib.* 4. *mineralium, cap.* 1. aſſerit illud eſſe in quatto gradu calidum, & ſiccum; idémque cenſent Auicenna, & Arabes, quos ſequuntur recentiores, teſte Braſauolo *in examine terrarum, ſub initium.*

Sulphur Alberto eſſe in quarto gradu calidum, & ſiccum.

2. Atque hæc ſententia videtur placuiſſe Matthiolo, quandoquidem *in Dioſcoridis librum* 5. *cap.* 83. Eſt, inquit, ſulphur foſſilium medicamentum, è pingui quadam terræ ſubſtantia prognatum, vt in compluribus viſitur locis, quæ impensè calida ſit, & ſicca; adeò vt à chymiſtarum auctoribus, igni natura ſimile ſulphur dicatur. Vocant id ij maſculum ſemen, & primum naturæ agens ad omnia metalla procreanda.

Sulphuris caliditas, & ſiccitas Matthiolo.

Cùm autem calidum ſit, & ſiccum, quin etiam pingue (vt diuturna conſtat experientia) maximam cum igne trahit cognationem; ſiquidem non flammæ ignium modo, ſed prunis quoque admotum, ſtatim accenditur, nec vnquam accenſum extinguitur, quouſque pinguis, & oleoſa eius ſubſtantia in vniuerſum igni abſumatur. Verùm enim verò etſi præ ſe ferat ſulphur temperamentum non obſcurè calidum, & ſiccum; non tamen credendum fuerit tam puram, ſinceràmque id eſſe materiam, vt per ſe tantùm conſiſtere queat; neque etiam cogitandum, ei non eſſe neceſſarium, vt ſibi humiditatem aſciſcat, qua formam congruam ſuſcipiat, quemadmodum miſt quælibet expoſcunt. Id enim nobis indicat eius velociſſima, ac facillima diffuſio, cùm ſtatim igni admotum colliqueſcat, metallorum modo. Hæc Matthiolus.

3. *Sulphur tertio ſolùm gradu eſt calidum Braſauolo.*

Verùm quo gradu calidum, ſiccúmque ſit ſulphur, meliùs veriúſque explicuiſſe videtur Braſauolus, qui *loco citato* autumat erraſſe veterum, recentiorúmque illos, qui ſulphuri tribuere quartum caloris, & ſiccitatis gradum; atque id probat, quia veneria, inquit, ſunt, quæ quarto gradu calida exiſtimantur. Nos tamen ſulphur quotidie propinandum exhibemus. Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 83. in ouo ſuſpirioſis tribuit, quantitate cochlearis, quæ duos homines interficeret, ſi in quarto gradu calidum eſſet; in ouo etiam ſorbili

ſellis ſuffuſiones ha..nti exhibet; & Plinius per os ſulphur deglu..endum tradit; nóſque in ouo ſorbili quoti..e ſcabioſis damus, & ſanantur, quamobi..er in tertio gradu calidum tantùm iudicamu.. Nec refert quòd ardeat, quoniam alia terti.., immò ſecundo gradu calida facillimè ig..m admittunt. Hæc Braſauolus.

4. *Sulphuris color Alber. Magn.*

De ſulphuris colore Albertus Magnus *lib.4. mineral. cap.1.* Eſt, inquit, ſulphur in colore citrinum, & aliquando albidum, quaſi palearem habens albedinem; hoc eſt, ſicut eſt albedo palearum tritici: cuius cauſa eſt calidum, quod eſt decoquens humidum, & conuertens ipſum ad citrinitatem, & propter hoc videtur eſſe ſulphur, quod reſultat in viſceribus terræ. Inuenitur autem ſortè aliquod ad rubedinem, & ſortè nigredinem declinans, & hoc eſt, propter calorem adurentem, & vincentem in ipſo. Matthiolus *in Dioſc. lib.5. cap.83.* ait non omni ſulphuri vnum tantùm eſſe colorem, quippe aliud viride, aliud luteum, aliud cinereum, aliud pallidum ſpectetur; viuum autem exteriùs colore eſſe ſubcinereo; at interiùs, cùm frangitur, ſubluteo, nitedulæ modo ſplendens. Agricola *lib. 12. de re metallica, pag. 467.* concedit ſulphur eſſe aliud rubeum, aliud luteum, aliud viride: & *lib. 3. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag. 45.* ait ſulphur luteum eſſe florem ſulphuris. Sed hac de re fuſiùs diſſerens *lib.3. de natura foſſilium, pag. 221.* Sulphur, inquit, à ſulphure differt colore; aliud enim eſt luteum; quale repetitur in planicie illa ſulphuroſa à Campanis virgineum appellatum, quòd putum ſit; tametſi ex eo nominatum videri poſſit, quòd virgines, vt etiam mulieres, faciem eo pingant, quale etiam Aquiſgrani adhæret fonti calidarum, quas regias nominant; ſed & factitium pluteum eſt luteum; quoddam cinereum, vt item natiuum; atque etiam factitium Pannonicum; quoddam foſſile cinereum liuore decoloratur; aliud eſt rubrum, vt natiuum minio ſimile, & puriſſimum factitium, quod plerunque pellucet, videtúrque eſſe argentum rude rubrum pellucens; quin etiam luteum tam factitium, quàm natiuum interdum tranſlucet.

Sulphuris color Matthiolo. — *Sulphuris color Agricola.*

5. *Sulphuris odor Agricola.*

Sui quoque, & non iucundi odoris eſt ſulphur. Agricola *lib.1. de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, pag. 104.* quem etiam odorem fulmina, & fulgura, & res quædam foſſiles vſtæ ex ſe emittunt. is quoque, cùm ſulphur vritur, magis ferit nares. Idem *lib.3. de nat. foſſilium, pag. 221.* Inſuper ſandaracha olet ſulphur, ſeu cùm crematur, ſeu cùm teritur in mortario, teſte eodem Agricola *lib.1. de nat. foſſilium, pag. 170.*

6. *Sulphuris ſapor Agricola.*

At ſapor ſulphuri eſt ſubpinguis, ſed iniucundus, Agricola *lib. 3. de natura foſſilium, pag. 221.* fontis etiam ſulphurati iniucundum eſſe ſaporem, idem aduertit *lib.1. de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, pag. 96.*

7. *Sulphuris pinguedo, raritas, & leuitas.*

Omne autem ſulphur cùm pingue ſit, rarum, leue; tamen aliud alio inuenitur pinguius, rarius, & leuius, prout purius, vel impurius fuerit. Etenim foſſile infectum eſſe ſolet terra, alumine, atramento ſutorio, aliiſque. Nec verò minùs factitium à pyrite diſtillans, aliquando cum alumine, aut atramento ſutorio permiſcetur; cuidam inſuper foſſili eſt lapidis duritia, quod cæteris craſſius. Quæ omnia ſunt tenuium partium; cuidam aliqua mollitudo, vt interdum ſubcandido; reliqua tenent medium quiddam. Agricola *lib.3. de natura foſſilium, pag. 221.* Idem *lib. 8. de re metallica, pag. 216.* docet modum conficiendi ſulphur tam leue, vt difflari ſpiritu poſſit.

Sulphur quod ſpiritu difflari poſſit.

8. *Sulphuris figura.*

Sed quod ad figuram attinet, ſulphur foſſile non multum variat, nam ipſius eruuntur globæ; perrarò decutiuntur ſtiriæ de ſpeluncis, vel cuniculis pendentes. At factitium modò in teretis baculi, modò in cruſtæ figuram formatur; nunc verò guttatim per ollarum foramina diſtillans fit rotundum; aliquando ſingulæ guttæ ad ſimilitudinem, & magnitudinem grani dolichi, cui cauda ſit ſimiliter rotunda, figurantur. Agricola *lib.3. de nat. foſſilium, pag. 221.*

SECTIO VII.

De medica ſulphuris vi.

1. *Sulphuris vis medica Virgilio.*

Medicos ſulphuris vſus libet auſpicari à Poëtarum principe, qui *Georg. lib. 3.* de ouium medicamine, ſic paſtores inſtruit.

Turpis oues tentat ſcabies, vbi frigidus imber
Altiùs ad viuum perſedit, & horrida cano
Bruma gelu; vel cùm tonſis illotus adhæſit
Sudor, & hirſuti ſecuerunt corpora vepres.
Dulcibus idcirco fluuijs pecus omne magiſtri
Perfundunt, vdiſque aries in gurgite villis
Merſatur, miſſúſque ſecundo defluit amni.
Aut tonſum triſti contingunt corpus amurca:
Et ſpumas miſcent argenti, viuaque ſulphura,
Idæáſque piſces, & pingues vnguine ceras,
Scyllámque, helleboróſque graues, nigrúmq; bitumen.

2. *Sulphuris vis medica Ouidio.*

Salutaria etiam monita ex ſulphure petita dat paſtoribus Ouid. *Faſtorum lib.4.*

Paſtor oues ſaturas ad prima crepuſcula luſtret,
Vnda priùs ſpargat, virgaque verrat humum.
Frondibus & fixis decorentur ouilia ramis;
Et tegat ornatas longa corona fores.
Cærulei fiant puro de ſulphure fumi,
Tactaque fumanti ſulphure balet ouis.

3. *Sulphuris vis medica Calpurnio.*

Calpurnius *Ecl. 5.* relatus à Cerda *ad verſum 449. ex 3. Georgic.* imitatus Virgilium, de ſulphurea ouium medela, ita canit.

Prouidus hæc moneo, viuentia ſulphura tecum,
Et Scyllæ caput, atque intacta bitumina porta,
Vlceribus laturus opem, nec brutia deſit
Dura tibi, liquido picis vnguine terga memento,
Si ſint raſa, linas; vini quoque pondera melle
Argenti coquito.

4. *Sulphuris vis medica Q. Sereno.*

Q. Serenus Samonicus *lib. de præceptis medicinæ*, vbi de porrigine depellenda.

Aut tu fœniculum, nitrúmque, & ſulphura viua
Contere, deinde caput permiſtis ablue cunctis.

5. *Sulphuris vis medica ſchola Salernitana.*

Schola Salernitana *lib. de conſeruanda valetudine, cap.83.* de curatione fiſtulæ hæc præcipit.

Auripigmentum, ſulphur miſcere memento.
His decet apponi calcem, coniunge ſaponi.
Quattuor hæc miſce, commixtis, quattuor iſtis
Fiſtula curatur, quater ex his ſi repleatur.

6. *Sulphuris vis medica Plinio, & Iſidor.*

Ex Plinio *lib.35. cap.15.* Sulphuri tanta vis eſt, vt morbos comitiales deprehendat nidore impoſitum igni. Natura eius calfacit, concoquit,

coquit, & diſcutit collectiones corporum, ob hoc talibus emplaſtris malagmatibúſque miſcetur. Renibus quoque, & lumbis in dolore cum adipe, mirè prodeſt impoſitum. Aufert & lichenas à facie cum terebinthi reſina, & lepras. Harpacticon vocatur à celeritate auellendi, auelli enim ſubinde debet. Prodeſt & ſuſpirioſis linctom. Putulenta quoque ex tuſſientibus, & contra ſcorpionum ictus. Vitiligines viuum nitro mixtum, atqoe ex aceto tritum, & illituoi tollit. Item lendes in palpebris, aceto ſandarachato admixto. Ex omnibus autem ſulphuris generibus, ſolo viuo vtuntur Medici. Hæc Plinius. Quod autem docuit de vi ſulphuris ad deprehendendos comitiales morbos, notat etiam S.Iſidorus *lib.16. originum, cap.1.*

7. *Sulphuris vis medica Dioſcoridi.*

Ex Dioſcoride *lib.5. cap.78.* aliàs 83. Probatiſſimum habendum ſulphur, quod quia ignem expertum non eſt, viuum appellant, quódque in eo genere ſplendet, pellucet, nec calculoſum eſt. In eo autem quod ignem expertum fuerit, primam bonitatis æſtimationem habet quod viride, & pinguiſſimum eſt. Plurimum naſcitur in inſulis Melo, & Lipara. Caleſacit antedictum ſulphur, diſcutit, & celerrimè maturat. Tuſſi prætetea, purtuleotis excreationibus, ſuſpitioſiſque ſuffitu, & in ouo ſumptum opitulatur. Suffitu etiam fœtus trahit. Lepras, itémque impetigines, & ſcabros vngues pellit, terebinthina reſina exceptum. Ex aceto idem contra lepras vtiliter inungitur, & vitiligines tollit. Medetur ſcorpionum ictibus reſina mixtum. Ex aceto eadem vtilitate, contra ſcorpij, & marini draconis ictus vtiliter inungitur. Sedat & toto corpore pturitus cum nitro confricatum. Fellis ſuffuſiones purgat cochlearis pondere fronti inſperſum, aut in ſorbili ouo ſumptum. Facit præter hæc ad narium mucum, & in ſubiectas partes à capite diſtillationes. Sudores idem compeſcit corpori inſperſum. Podagræ eo ex aqua vtiliter inunguntur. Grauitati aurium medetur per fiſtulam ſubeunte in aures vapore eius. Prodeſt eodem ſuffitu veternoſis etiam. Sanguinis profluuia cobibet. Sanat & contuſas aures, ex vino addita myrrha eo inunctas.

8. *Sulphuris vis medica Galeno.*

Ex Galeno *lib.9. ſimplicium medicam. cap. de ſulphure, pag.95.* Sulphur omne trahendi vim poſſidet, éſtque temperamenti calidi, atque eſſentiæ tenuis, adeò vt ad multa venenatorum animalium reſiſtat. Siquidem ego aduersùs turturem matinum, & draconem ſæpe numero eo ſum vſus. & quum id piſcatores quoſdam docuiſſem, reuerſo poſt aliquantum temporis magnificè medicamentum hoc commendarunt. Vſus eius eſt, vt & ſiccum ictui inſpergatur, & cum ſaliua miſtum. Nam quum & hoc excogitaſſem, ab experientia comprobari reperi. Sed & vrina maceratum idem effecturum excogitaui. Docebam enim piſcatores medicamenta maximè parabilia; dixíque pulchrè illos & cum oleo veteri, & melle, & reſina terebinthina vſuros. Et ſanè horum omnium experientia iudicium præſtitit. Quin & pſoras, & lichenas, & lepras non raro hoc medicamento cum reſina terebinthina ſanaui. extergit enim omnes id genus affectus, abſque eo vt in profundum repellat, quum alia multa medicamenta quæ illos cutent, miſtam habeant potentiam, nempe vt digerant pariter, & repercutiant.

9. *Sulphuris vis medica Agricolæ.*

Ex Agricola *lib.3. de natura foſſilium, pag.221. & 221.* Optimus eſt ſulphutis in medicina vſus; quia enim vi eſt præditum extrahendi, medetur ictibus ſcorpionis marini, & turturis, & draconis, ſiue ſiccum ipſis inſpergatur, ſiue cum ſaliua, vel oleo veteri, vel melle, vel reſina terebinthina illinatur: quia vi abſtergendi, ſedat pruritus cum nitro. Vitiligines ex aceto illitum rollit, aufert lepras, & impetigines terebinthi reſina exceptum; atque ad hæc eligitur viuum, cuius color huius reſplendet, quod tranſlucidum eſt, cui non eſt lapidis duritia; illud autem, quod Caballinum nominant, equòrum ſcabiem ſanat.

10. *Sulphuris vis medica Fernelio.*

Ex Fernelio *lib.6. methodi medendi, cap.9.* Sulphur calfacit, trahit è profundo, diſcutit, tergit: ſaliua, vel lotio, vel vetere oleo, vel melle ſubactum ictibus venenatis prodeſt: pſoras, lichenas, lepras cum terebinthina tergendo, & diſſipando perſanat.

11. *Sulphurea aqua vis medica.* *Sulphurei olei vis medica.*

De medica facultate aquarum ſulphurearum, vide quæ diximus *ſect.5 huius cap.* An autem oleo ſulphuris inſit aliqua medendi vis, conſule Falloppium, qui *tract. de cauterys, cap.3. & 4.* aſſerit oleum ex ſulphute, necnon oleum vitrioli, eſſe quidem medicamenta, ſed maximè violenta, ac deteſtanda, quippe quæ vehementiſſimè igniant, atque comburant: praxim autem vtrumque parandi, explicat eo loci idem auctor.

Sulphuris vis medica Braſauolo, & Cardano.

Illud addiderim ex Braſauolo *in examine terrarum, ſub initium,* ſulphur in ouo ſorbili ſcabioſis dari, eóſque ſanari. Denique Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate, pag.164.* Sulphur, inquit, illitum, & potom ſcabies, lepras, & Gallicum morbum tollit, ſed vehementiore vi oleum eius.

SECTIO VIII.

De ſulphuris vſibus, & proprietatibus.

I. SVlphuris odore genera inſectorum multa intereunt. Ad hæc formicæ origani, ſulphuriſque puluiſculo inſperſo, ſuas relinquunt cauernas, alióque migrant. Ariſtot. *lib.4. de hiſtoria animal. cap.8.* 1. *Sulphur noxium formicis, & inſectis.*

II. Sulphur illitum, ac ſuffitum ſerpentes, formicas, ac culices necat, prohibet, fugat. Cardanus *lib.5. de ſubtilitate, pag.164.* *Sulphur quibus animalibus noxium.*

III. Præſtat plurimos ad medendum vſus: patet ex *ſect. præcedenti.* *Sulphuris vis medica.*

IV. Ordinarium, ac potiſſimum ignis ſubterranei pabulum eſt ſulphur cum bitumine; vt patet ex dictis *lib.1. cap.6. ſect.6. q.4. num.24.* *Sulphur pabulum ignis ſubterranei.*

V. Eſt ſulphur fulminis materia, vt adnotauimus *ſect.1. huius cap. num.8.* *Sulphur ignis materia.*

VI. Eſt metallorum pater; quæ eſt Chymicorum ſententia, quam didicere ex Triſmegiſto, teſte Alberto Magno *lib.4. mineral. cap.1.* de qua tamen re nos *infra lib.5.* plura. *Sulphur pater metallorum.*

VII. Habet apud ſuperſtitioſos in Religionibus locum ad excipiendas ſuffitu domos. Plin. *lib.35. c.15.* & Agricola *lib.3. de nat. foſſil. pag.221.* & ante illos Homerus 22. *Odyſ. fine.* *Sulphuris vis ad expiandas domos.*

VIII. Sulphur prunis ſubditis ſi circunferatur in calice vini, dum exardeſcit, ſui reper- 2.

Sulphur pallorem dirum quomodo offundat.

cuſſu pallorem dirum, velut defunctorum, offundit conuiuis. S. Iſidorus *lib. originum, cap.* 1. Sed ante illum Plinius *lib.* 35. *cap.* 15. Luſit, inquit, Anaxilaus ſulphure, candens in calice nouo, prunaque ſubdita circumferens, exardeſcentis repercuſſu pallorem dirum, velut defunctorum, offundente conuiuiis. Idem clariùs explicans Porta *lib.* 10. *magiæ naturalis, cap.* 9. Anaxilaus, inquit, Philoſophus ſic ludere ſolebat. Sulphur calici nouo immiſſum, carbonibus ſubditis circumferens in medio conuiuarum, exardeſcentis repercuſſu pallorem dirum effundebat. Id mihi ſæpè accidit caſu, dum Neapolitano in agro Leucogæis collibus noctu deambularem; nam ſponte ardens ſulphur tales dabat vultus. Hæc Porta.
3. *Leucogæi colles ſulphurei.*
Hîc autem quis in textu Iſidoriano non ſuſpicetur lapſum Typographi, legentis, *vini calicem, quem calcem nouum dicunt Plinius, & Porta?* Leucogæi autem colles, quorum etiam meminit Plinius *ſuprà* citatus, ſunt in agro Campano inter Neapolim, & Puteolos, è quibus præſtantiſſimum ſulphur effoditur.

IX. Fullones veſtes ſarda, & lixiuio priùs
4. *Sulphuris vſus fullonibus, & infectoribus.*
ablutas, ſuffire ſolent, eo ſulphuris genere, quod propriè vocatur gleba: infectores lanas eo, quòd Egula nominatur; eis enim candorem, & mollitudinem confert. Plinius *lib.* 35. *cap.* 15. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 1. & Agricola *lib.* 3. *de nat. foſſilium, pag.* 221.

Sulphur pro fuco.

X. Sulphure virgineo mulieres faciem pinguot. Agricola *lib.* 3. *de nat. foſſil. pag.* 121.

Sulphur pro ellychnyi.

XI. Tritus eſt eius vſus ad ellychnia ſulphurata conficienda. Plinius, Iſid. & Agric. *cit.*

Sulphur materia pulueris tormentary.

XII. Recipitur in compoſitionem pulueris, qui accenſus lapideos, ferreos, æneos noui tormentorum generis globos extorquet. Agricola *lib.* 3. *de natura foſſilium, pag.* 222. Refert Maiolus *colloquio* 21. hodie in nouo orbe, in Prouincia Quahutemulam ſulphur adinueniri, quod abſque vlla arte id efficiat, quod puluis tormentarius.

Sulphur materia pulueris pyry.

XIII. Ex ſulphure fit pyrius puluis, nec abſque eo; materia eſt enim omni igni apta. Reſiſtit etiam aquis, vt illis immerſum multis maneat ſæculis; ab hoſte, quod pleriſque nunc contingit, tutius aqua, quàm ab amico igne. Cardanus *lib.* 5. *de ſubtilitate, pag.* 104.

XIV. Idem cælatas figuras gemmis liquefactum, ſi quid aliud, ad amuſſim reddit. Cardanus *ibidem.*

Sulphur auri admotum crepitat.

XV. Sulphur purum auri admotum leniter, carbonum inſtar ardentium crepitat. Cùm enim prope ab ignis naturam accedat, aëre præſertim motum ciente, vapores remittit. Vnde non ſemper, ſed cùm frangitur, id contingit. Cardanus *ibidem.*

XVI. Duobus de cauſis vruntur venæ me-
5. *Sulphur quibus metallis nocoat.*
tallicæ: vel vt ex duris molles, & fragiles factæ faciliùs aut tundi malleis, piliſve, aut mox excoqui poſſint: vel vt res pingues comburantur, ſulphur ſcilicet, bitumen, auripigmentum, ſandaracha; ſed ſulphur ſæpiùs in venis metallicis ineſt, & plerunque plus, quàm cætera, nocet metallis omnibus, excepto auro: verùm maximè nocet ferro, minus plumbo candido, quàm vel cinereo, vel nigro, vel argento, vel æri. Agricola *lib.* 8. *de re metallica, pag.* 213.

XVII. Quoniam verò rariſſimè inuenitur 6.
Sulphur in cinerem reſoluit metallum.
aurum, in quo non ſit argentum, etiam venæ auri ſulphur in ſe continentes vrendæ ſunt, prius quàm excoquantur: etenim ſulphur in cinerem reſoluit metallum in vehementiſſimo fornacum igni, atque ex eo recrementum efficit: idem agit bitumen; immò interdum argentum conſumit; quod in cadmia bituminoſa videre licet. Agricola *ibidem.*

Sulphur ſecernit aurum ab argento.

XVIII. Sulphuri ineſt vis ſecernendi auri ab argento. quod qua ratione fieri poſſit, explicat Agricola *lib.* 10. *de re metallica, pag.* 361.

Sulphuris oleum.

XIX. Ex ſulphure poteſt confici oleum, de quo multa *ſect.* 5. *huius cap.*

Sulphur dat candorem aquis.

XX. Sulphur candorem aliquem aquis dare ſolet. Agricola *lib.* 1. *de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 90. ex illo *Æneid.* 2.

Sulphurea Nar albus aqua.

XXI. Sulphur, quod præ multa pinguedi-
ne facilè accenditur, ſolent Chymici tandiu 7.
Sulphuris pinguedo ablutione tollitur.
abluere lixiuio aliquo acri, vt non ampliùs igniatur; ídque non ob aliam rationem, niſi quia per illam ablutionem auferuntur partes illæ pingues, quæ erant in ſuperficie, & remanent illæ, quæ ſunt maximè colligatæ cum aliis, vt ob maximam colligationem non poſſint per ablutionem ſeparari, nec etiam igniri, ſi admoueatur flamma. Falloppius *tract. de foſſilibus, c.* 11. *pag.* 298.

Sulphur aptũ ſuffitus pro thorace.

XXII. Sulphur eſt aptum ſuffitui ad purgandum thoracem per palatum. Falloppius *tract. de ſimplicibus medicamentis purgantibus, cap.* 21.

Sulphuris ſymbola.

XXIII. Vſui eſt Theologis ſulphur ad multa ſymbolicè ſignificanda, ad virtutes, & vitia ſpectantia; de qua re vide Berchotium *lib.* 11. *reductory moralis, cap.* 123.

CAPVT VII.

De aſphalto, ſeu bitumine.

SECTIO I.

De bituminis nominibus.

BITVMINIS vocabulo intelligi- 1.
Bituminis nomine quid. Bitumen ſulphuri affine.
mus ſuccum admodum pinguem, & calidum, humoris oleacei, alendo igni aptiſſimum; cuius naturam ſulphuri eſſe vicinam, eíque naturali pinguitudinis cognatione affinem, autbores ſunt Plinius *lib.* 35. *cap.* 15. & Agricola *lib.* 4. *de nat. foſſilium*, initio; meritò proinde vtrumque tractatione iungimus.

Sed illud hîc in primis aduertimus, hunc ſuc- 2.
Bitumen idẽ quod aſphaltum.
cum, Latinis Bitumen, at Græcis dici Aſphaltum, vt obſeruant Dioſcorides *lib.* 1. *cap.* 83. aliàs 84. Galenus *lib.* 11. *ſimplicium medicamentorum, cap. de Aſphalto, pag.* 115. Agricola *proximè* citatus, Braſauolus *in examine terrarum, pag.* 452. & Falloppius *de aquis thermalibus, cap.* 22. Hinc traxit appellationem celeberrimus ille Palæſtinæ lacus, Aſphaltites, qui

qui gignit bitumen, teſte Solino *cap.48. Polyhiſtoru*, & Tacito *lib.5. hiſtoriarum, pag.781.* quam rationem breuiſſimè complexus Plinius *lib.5. cap.16.* Aſphaltites, inquit, nihil præter bitumen gignit, vnde & nomen. Rectè propterea Fallopius *eo loci* carpit quendam Medicum Patauinum diſtinguentem bitumen ab Aſphalto. Sed de Aſphaltite multa diximus *ſupra lib.1. cap.6. ſect.11. n.53.54. & lib.3. c.2. ſect.8.* & plura etiam *inferius.*

Aſphaltites lacus, vnde ſit dictus.

3\.
Bituminis plura nomina.
Piſſaſphaltū. Gagates.
Bitumini cur tot indita nomina.

Iam verò alia huius ſucci nomina è Scriptorum ſyluis venemur. Notiora, fateor, ſunt aſphaltum, & bitumen; at alia non deſunt, nempe Naphtha, Camphora, Maltha, Piſſaſphaltum, Gagates, Samothracia gemma, Thracius lapis, Obſidianus lapis, foſſiles carbones, terra Ampelitis; ſuccinum inſuper, & ambra. Tot autem, & tam diuerſis vocabulis appellatur ſuccus ille propter varietatem, & qualitatem, quibus diſtinguitur, & ſermonis gentium, in quarum terris oritur, diuenditúrve. Primò enim liquidus (quem rerum naturæ periti rectè vocant liquidum bitumen, diſtillat enim plerunque à concreto) quia oleo ſimilis maximè propter pinguetudinem eſt; & à quibuſdam ſcriptoribus quondam oleum eſt nominatus, & nunc vocatur petroleum, quòd effluat ex ſaxis. Eundem ſuccum nigrum, ſi liquidus ſit, quidam appellant picem, ob coloris ſimilitudinem, quam habet ad picem. Ex quo apparet ipſius naturam, & nomen aliis fuiſſe manifeſtum, & notum, aliis fuiſſe obſcurum, & ignotum. Qua ſanè de cauſa vni, eidémque rei nomina poſuerunt multa; quorum deinde numerus creuit ex diuerſarum gentium vocabulis, quibus eundem ſuccum nominant, in commentarios relatis. Etenim Babylonij ſuo nomine appellant naphtham. Samoſathæi, maltham. Mauri, Arabico, nam ab hinc aliquot ſæculis fuerunt Arabicis litteris eruditi, Haſtal. Huius etiam generis eſt, quod iidem Mauri, Indico, vt videtur, vocabulo nominant camphoram. Quæ hoc numero tertio diximus de bituminis nominibus, accepimus ab Agricola *lib.4. de nat. foſſilium, pag. 222. & 223.* quæ idem confirmans *pagina eiuſdem libri 226. & 227.* Bitumini, inquit, foſſili terreno ſcriptores varia nomina poſuerunt. Nam Galenus appellat lapidem, non aduertens idem eſſe cum terra pharmaciti, quam paulò antè explicauit. Idem bitumen à rei ruſticæ ſcriptoribus vocatur terra ampelitis, quòd vermes oculos vitium rodentes (ea eſt vis vocis Græcæ) enecet, vt Galenus ſcribit. Vocatur à Medicis eodem nomine, ſed & pharmacitis, quòd præ cæteris terris efficacem habeat vim medendi. Theophraſtus appellat carbones, quòd ei color ſit, qui carbonibus; quòd æquè, ac illi igneſcat, atque ardeat, quòd vſum præbeat eundem. Germani vocabulo ex lapide, & carbone compoſito nominant; Germanus enim ſermo, non minùs ac Græcus facilis eſt ad duplicanda verba. Idem bitumen, ſi fuerit ita durum, vt poliri poſſit, Gagates vocatur, quod nomen inuenit à Gaga Lyciæ fluuio, qui non longè à Plagiopoli infunditur in mare; etenim ad oſtium eius naſcitur. Gagatem Strabo vocauit Gangitin, à Gangi eiuſdem Lyciæ oppido; quod etiam eodem nomine cum prędicto fluuio dicebatur Gaga. Idem bitumen durum, & politum. Plinius nominat Samothraciam gemmam, quòd diceretur in inſula Samothrace naſci. Nicander verò Thracium lapidem vocat, quòd eum paſtores à Thracio fluuio, quem appellant Pontum, afferant. Ignotus Græcus Pontum fluuium, qui defert id genus lapides apud Scythas, & Medos eſſe dicit; attamen vtrùm Thracius lapis ſit ille, quem Theophraſtus Spinon nominat, an is, de quo nunc loquor, quærendum; nam vterque bituminoſus eſt, ſed hic ſimplex, ſpinus miſtus, de quo dicam in decimo libro. Idem deñique bitumen durum dicitur lapis Obſidianus, quòd in Æthiopia inuentum ſit ab Obſidio; ex quo fiunt gemmæ, quæ Obſidianæ nominantur. Tot quidem nominibus appellatur vna, eadémque res, id eſt, bitumen terrenum nigrum, quòd effoditur è terra non ratò durum. Hæc Agricola *ibi*, quę etiam latè roborat ipſis Scriptorum verbis. Vide, ſi lubet. Idem *pag.225. eiuſdem lib.4. de foſſilium natura*, notat illud, quod ex pice, & bitumine Græcis dicitur Piſſaſphaltum, Mauris vocari Mumiam. Braſauolus *in examine terrarum, pag.454.* docet Mumiam eſſe aſphaltum Iudaicum; ſed à Braſauolo diſcedens Matthiolus *in lib.1. Dioſcoridis, cap.85.* putat eam potiùs eſſe piſſalphaltum; addit autem ibi piſſaſphaltum Germanico ſermone vocari *Triſchemblut*. Hæc de bituminis nominibus.

Petroleum.
Naphtha. Maltha.
Camphora.

4\.
Pharmacitis eſt bitumen foſſile terrenum.
Ampelitis genus bituminis.
Carbo foſſilis genus bituminis.
Bitum. quod ſit gagates.
Gagates quod bitumen.
Bitum. quod ſit gēma ſamothracia, & Thracius lapis.
Spinus lapis bituminoſus.
Bitum. quod ſit lapis obſidianus.

5\.
Mumia ſpecies bituminis.

6\.
Bituminis plura & nomina, & variùs genera

Verùm cuipiam fortaſſis minùs videatur credibile, vni huic, eidémque ſucco tot indita nomina; præſertim quòd res illis ſignificata, non vna, ſed multiplex eſſe videatur. Quis enim vnam prorſus rem eſſe putet ſuccinum, gagatem, naphtham, & camphoram? Annon veroſimiliùs philoſophetur, qui dicat eſſe bitumen vnum ſucci genus, cui ſubiectæ ſint tot, quas diximus, ſpecies? Id verò video fuiſſe aſſertum clariſſimè à Cardano, qui *lib.5. de ſubtilitate, pag.160.* Non vnum, inquit, eſt genus bituminis, ſed eſt quod propriè aſphaltum dicitur, & piſſaſphaltum, & naphtha, Gagates, Ampelites, Maltha, Thracius lapis, carbones foſſiles, ſuccinum, ambra, petroleum, camphora. Hæc Cardanus, quibus adde Samothraciam gemmam, Obſidianum lapidem, & Mumiam, de quibus omnibus infrà ſigillatim, neque excepta terra Ampeliti, ſeu Pharmaciti, de quo diximus *ſuprà lib.2. c.2. ſect.10. num.14.15. & 16.* de eadem rurſus *infrà, ſect.19.*

Sectio II.

De bituminis natura, locis, generibus, & de illorum optimo.

1\.
Bituminis, & ſulphuris vis eadem.
Bitumen igni cognatum.
Bituminis natura Plinio, Iſidoro, Galeno.

QVod ſpectat ad bituminis naturam, ea eſt vicina ſulphuri, & vis vtriuſque eadem, teſte Plinio *lib.35. cap.15.* Eiuſdem naturam eſſe ardentem, & igni cognatam autumat S. Iſidorus *lib.16. originum, cap.2.* Galenus *lib.11. ſimplicium medicamentor. cap. de bitumine, pag.115.* Bitumen, inquit, vnum & ipſum eſt ex iis, quæ in aqua marina proueniunt, & in alia quapiam, quæ non eſt marinæ diſſimilis, vt in Apollonia Epiri, & per alia id genus loca multa aquis ſponte naſcentibus, ceu ſpuma quædam innatans hoc medicamen reperitur; & molle quidem eſt, dum innatat,

Digitized by Google

poſtea verò reſiccatum pice ſicca durius efficitur.

2. *Bituminis natura Straboni, & Braſauolo.*

Strabo *de ſitu Orbis, lib.16. pag.* 138. aliàs 518. Bitumen, inquit, eſt terræ gleba, quæ à colore liquefacta efflatur, atque diffunditur, rurſúmque in glaciem fortiſſimam ab aqua frigida immutatur, qualis eſt lacuum aqua, vnde & ſectione, & inciſione opus eſt. Id poſtea in ſummo fluitat, propter eam naturam, quam diximus, ingredientem nec innatare, nec immergi poſſe, ſed attolli.

3. *Bituminis natura Tacito.*

Tacitus *lib.5. hiſtor. pag.* 781. ait bitumen Aſphaltitis eſſe atrum natura liquorem, eúmque ſparſo aceto concretum innatare. Braſauolus *in examine terrarum, pag.*452. Græci, inquit, aſphalton, Latini bitumen generali vocabulo, omnem materiam craſſam, & lentam, quæ ſponte vel ex montibus, & lapidibus, vel ex terra ſcaturit, vel in lacum, aut terram ipſam deſcendit, dicunt. Matthiolus *in Dioſcor. lib.*1. *cap.* 85.

4. *Bituminis natura Matthiolo, & Pererio.*

loquens de bitumine Aſphaltitis, ait illud eſſe pingue quiddam lacus illius aquis ſupernatans, quod vndis ventóque agitatum in littore concreſcit, denſatur, coit, tenaciſſimúmque redditur. Pererius *lib.*10. *in Geneſim, diſp.*2. ad illa verba, ex *cap.*6. & bitumine linies intrinſecùs, & extrinſecùs; ſcribit bitumen eſſe feruentiſſimum, & violentiſſimum gluten, cui ſit vis incorrupta, aquíſque contumax. Falloppius *tract. de compoſitione medicamentorum, cap.*8. notat bitu-

5. *Bituminis natura Falloppio, & Agricola.*

men tantam habere ad ignem propenſionem, vt ſtatim ignis efficiatur. Agricola *lib.*4. *de nat. foſſilium, initio,* affirmant bitumen eſſe ſuccum pinguem, naturali cognatione iunctum cum ſulphure; & *pag. eiuſdem lib.* 225. Omne, inquit, bitumen eſt pingue, & in tota eius temperatione ineſt aër, & ignis, atque ideo facilè accenditur. Sed hæc ſatis generatim de bituminis natura, quæ haud dubiè patebit magis ex *infrà* dicendis, tum de illius affectionibus, & vſibus, tum de eiuſdem generibus.

6. *Bituminis loca Ariſtoteli.*

Iam veniamus ad bituminis loca, & genera, quæ iungimus vtraque ſimul, quòd nimis operoſum ſit ea à ſe inuicem diſſociare, quippe quæ in Scriptorum ferè omnium libris permixtim confuſa videantur. Ariſtoteles *de admirandis auditionibus, num.* 123. ſcribit in Apollonia, quæ regioni Atlantinorum proxima extat, bitumen foſſile enaſci; nec longè ab ea regione ignem omnibus anni temporibus flagrare. Galenus *proximè* citatus ait illud prouenire in Apollonia Epiri, & in Mari mortuo, quod eſt ſtagnum ſalſum in Syria.

7. *Bituminis loca Galeno, Iſidoro, Solino, & Tacito.*

Iſidorus *lib.* 16. *orig. cap.*2. aſſerit bitumen in Iudæa de lacu Aſphaltite emergere, eiúſque glebas ſupernatare; in Syria autem eſſe velut limum è terra exæſtuantem; porrò vtraque ſpiſſari, & denſitate coire, ac vtraque Græcis appellari Piſſaſphaltum. Solinus *cap.*48. *polyhiſt.* & Tacitus *lib.5. hiſtor. pag.* 781. in Aſphaltite Iudææ lacu agnoſcunt celebre admodum huius ſucci natale ſolum. Plutarchus *in Alexandro,* obſeruat Ecbatanis Babyloniæ reperiri naph-

8. *Bituminis loca Dioſcoridi.*

tham bitumini ſimilem. Dioſcorides *lib.*1. *c.*83. aliàs 84. vbi meminit bituminis Iudaici, addit prætetea illud naſci in Phœnice, Sidone, Babylone, & Zacyntho; ad hæc gigni in Sicilia, Agrigentinorum agro, liquidum, fontibus ſupernatans, falsóque appellari Siculum oleum, quippe quòd liquidi bituminis genus ſit. Idem *cap.*84. aliàs 85. *eiuſdem lib*, affirmat piſſaſphaltum naſci ad Apolloniam, quæ in Epiro eſt, fluminúmque impetu ex Ceraunijs montibus delatum in littora eructari, glebatim modo concretum, odore picis bitumini miſtæ, proinde picibitumen dici, compoſita ex pice, & bitumine re, & rei appellatione, atque adeò eſſe in bituminis genere. Idem *libri eiuſd. cap.*85. aliàs 86.

9. *Bituminis loca Straboni.*

docet naphtham eſſe quoddam bituminis genus, quod diſtillat è bitumine Babylonio. Strabo *de ſitu Orbis, lib.*16. *pag.*134. aliàs 506. In Babylonia, inquit, bitumen multum innaſcitur; liquidum, quod naphtham vocant, in Suſiano agro; aridum verò, quod congelare poteſt, in Babylonio, cuius fons eſt prope ipſum Naphtham. Hoc autem inundante ex liquefactione niuium & ipſe augetur, & effuſionem in fluuium facit. Hîc glebæ maximæ concreantur ad ædificia idoneæ, quæ ex coctilibus lateribus fiunt. Sunt qui liquidum etiam in agro Babylonio innaſci dicant. Poſidonius dicit ex fontibus Naphthæ Babylonij, quoſdam nigrum Naphtham, quoſdam album producere, atque ex iis alios eſſe liquidi ſulphuris, eos ſcilicet qui album naphtham habent, quem & flammæ arripiant. Eos verò, qui nigri bituminis ſint, liquidos eſſe, & pro oleo lucernis vti. Idem *pag.*138. aliàs 518.

10. *Sirbonis lacus bituminoſus, Straboni.*

ait in Palæſtina eſſe Sirbonem lacum bitumine plenum, qui in ſummo eurtuatus, montis ſpeciem præbeat, fauillæque multum emittat, atque fumoſus, & aſpectu ater æri, & argento, & nitidis ac terſis omnibus rubiginem inducat, vſque ad aurum; vnde cùm vaſa ſitum contrahunt, iam accolæ intelligunt bituminis eruptionem incipere, ac ſeſe arundineis ratibus ad id inquirendum accingunt. Plura ex eodem Strabone de hoc lacu diximus *lib.*1. *cap.*6. *ſect.*11. *quæſt.*4. *num* 51.

11. *Bituminis loca, & genera, Plinio.*

Pergamus referre alia bituminis loca, & genera. In Comagenes vrbe Samoſata ſtagnum eſt, emittens limum (maltham vocant) flagrantem; Plinius *lib.*2. *cap.*104. Similis eſt natura Napthæ: ita appellatur circa Babyloniam, & in Auſtagenis Parthiæ profluens bituminis liquidi modo. Plinius *ibid. cap.* 105. Flagrat in Phaſelide mons Chymæra, & quidem immortali diebus, ac noctibus flamma; ignis eius accenditur aqua, extinguitur verò terra, aut fœno. Eadem in Lycia Hephæſtij montes, tæda flammante tacti, flagrant adeò, vt lapides quoque riuorum, & arenæ in ipſis aquis ardeant. Campus Babyloniæ flagrat, quadam veluti piſcina iugeri magnitudine. Nymphæi crater dira Apolloniatis ſuis portendit. Augetur imbribus, egeritque bitumen, temperandum fonte illo inguſtabili, aliàs omni bitumine dilutius. Plinius *ibid. cap.* 106. Bitumen ſequax, ac lenta natura, in lacu Iudææ, qui vocatur Aſphaltites, certo anni tempore ſupernatat, ex Plinio *lib.*7. *cap.*15. & *lib.*28. *cap.*7. In hoc Aſphaltitis lacu nihil præter bitumen

12.

gigni teſtatur idem ſcriptor *lib.*5. *cap.*16. Sed fuſiùs de bitumine diſſerens *lib.* 35. *cap.* 35. Bitumen, inquit, alibi limus, alibi terra. Limus è Iudææ lacu, vt diximus, emergens: terra in Syria circa Sidonem oppidum maritimum. Spiſſantur hæc vtraque, & in denſitatem coeunt. Eſt verò liquidum bitumen, ſicut zacynthium, &

quod

quod à Babylone inuehitur. Ibi quidem & candidum gignitur. Liquidum eſt & Apolloniatum, quæ omnia Græci piſſaſphalton appellant ex argumento picis, & bituminis. Gignitur & pingue, liquotiſque oleacei in Sicilia, Agtagantino ſonte inficiens riuum. Sunt qui & naphtham, de qua in ſecundo diximus volumine,
Bituminis putei in valle ſylueſtri.
bituminis generi aſcribant. Hæc Plinius. Ad aſphaltiten reuoca multos vallis ſylueſtris pu-
13. *Bituminis genera Braſauolo.*
teos bituminis, quibus *Gen.* 14. Braſauolus *in examine terrarum*, *pag.* 452. & deinceps. Aſphaltus, inquit, aliquo loco liquidus eſt, aliquo vt limus, aliquo vt terra, aliquo vt cera. Vt terra naſcitur in Cœleſyria, circa Sidonem oppidum maritimum. Limus è lacu Iudææ emergit. Eſt autem liquidum bitumen io Sicilia, in regno Neapolitano, quodam loco, qui dicitur *Il Tocho*. Eſt autem Piſſaſphaltum duplex, arte factum, vt ſi quis picem, & bitumen ſimul iungat; aliud natutale. Sed & bitumina aliqua ceræ formam habent. In Pannonia bitumen eſt, quo funalia patant, & mitum in modum ardet. Idem Braſauolus *pag.* 452. *eiuſdem examinis*, Petroleum reuocat ad bitumen, & *pag.* 454. mumiam.

14. *Bituminis genera Cardano.*
Cardano *lib.* 5. *de ſubtilitate*, *pag.* 160. bituminis genera ſunt aſphaltum, piſſaſphaltum, naphtha, gagates, ampelites, maltha, thracius lapis, carbones foſſiles, ſuccinum, ambra, petroleum, camphora.

Bituminis genera Agricolæ.
Agricola etiam inter bituminis genera recenſet aſphaltum, piſſaſphaltum, naphtham, camphoram, maltham, gagatem, ſamothraciam gemmam, thracium lapidem, obſidianum lapidem, foſſiles carbones, terram ampelitim, ſuccinum, ambram, & mumiam. Hæc Agricola *lib.* 4. *de nat. foſſilium*, *pag.* 222. 223. 224. 225. 226.
Carbones foſſiles eſſe bitumen Theophraſto.
227. Carbones autem foſſiles eſſe quoddam genus bituminis probat hic auctor *pag.* 226. & 227. teſtimonio Theophraſti; id verò docuit Theophraſtus *lib. de lapidibus*, non procul ab initio.

15. Sed iſthæc profundiùs à primario mineralogiæ Præceptore Agricola ediſcere præſtat. Ergo *lib.* 1. *de natura eorum, quæ effluunt ex terra*, *pag.* 100.
Bituminis loca, & genera Agricolæ.
& 101. fusè agens de genetibus, & locis bituminis, loca illa nominat, Babylonem, Demetriadem; Parthiam in Auſtagenis, Meſopotamiam, Gibium montem In agro Mutinenſi, Mare Germanicum, Sichrin matitimum Atabiæ felicis oppidulum; littus ſinus Sudinorum, Sueniæ fontem; Saxones in Germania; Apolloniatarum fines, ad Nymphæum; montem Deſterum, Crateam Carthagiois fontem, & vrbem Samoſatam. Ibidem diſtinguit multa bituminis genera, ex varietate coloris, odoris, ſaporis, caloris, frigoris, & craſſitudinis, de quibus ſectione ſequenti. *Pagina* autem 13. *libri* 1. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum*, reddit cauſam colorum bituminis. At *lib.* 4. *de natura foſſilium, per tot.* de bituminis genetibus, & locis, vt partim diximus, partim dicemus ſectione quæ mox ſequetur. De terra verò bituminoſa *lib.* 10. *de natura foſſilium*, *pag.* 372.
Bituminis loca, & genera Matthiolo.
& 373. Plura de locis, & generibus bituminis, vide apud Matthiolum *in lib.* 1. *Dioſcor. cap.* 88.

16. Verùm, cùm ſint tot bituminis genera, quærat quis, quódnam cæteris præcellat? Ad id reſpoodebo ipſis Scriptorum verbis.

Bitumê optimum quod.
Plinius *lib.* 35. *cap.* 15. Bituminis, inquit, probatio eſt, vt quàm maximè ſplendeat, ſitque ponderoſum, ac graue. Leue autem modicè, quoniam adulteratur pice. Galenus *lib.* 11. *ſimplicium medicamentorum*, *cap. de bitumine*, *pag.* 115. Optimum, inquit, bitumen in mari, quod mortuum vocant, prouenit.

Dioſcorides *lib.* 1. *cap.* 83. aliàs 84. Bitumen, inqnit, omne alind antecedit Iudaicum. Probatur, quòd purpuræ modo ſplendet, ponderoſúmque, & fimo odore eſt. Damnatur contrà, qnod nigto colore ſordet. Adulteratur enim admiſta pice. Idem aſſerit Matthiolus *in dictum Dioſcoridis locum*; ſed enim illud addit deinde, legiti-
Bitumen Iudaicum nunc in Italiam non vehi.
mum Iudaicum bitumen hoc æuo (quod ipſe ſciat) in Italiam non aduehi; quippe, quo vtuntur officinæ, impoſturam quandam eſſe, pice, petroleo, & aliis nonnullis paratam; proinde mitari non licere, ſi id Dioſcoridis hiſtoriæ minimè correſpondere videatur. Braſauolus *in examine terrarum*, ſimilia habet *pag.* 453. Meo autem iudicio bitumen Iudaicum illud eſt, de quo *Geneſ.* 14. dicitur, (vallis ſylueſtris habebat multos puteos bituminis.) ea enim vallis ceſſit in mare ſalis, ſeu mortuum, ex dictis *ſuprà cap.* 2. *ſect.* 8. *huius lib.*

Sectio III.

De bituminis colore, odore, ſapore, calore, frigore, craſſitudine, liquiditate, duritie.

DEclarata vtcunque bituminis natura, qua- 1. *Succi concreti vnde colorentur.*
litates illius aggrediamur. Exorſi autem à colore, præmittimus cum multis de cauſis inſidere ſuccis; ſed cæteris omiſſis, ſolum calorem conſideramus impræſentiarum, qui, vt ſcriptum reliquit Agricola *lib.* 1. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum*, *pag.* 13. ſuccos rubeotes ex candidis efficere poteſt; ex rubentibus flauos; ex flauis virides, aut nigros; non ſecus ac ex pituita dulci fit ſanguis, propter coctionem; ex ſanguine flaua bilis, propter nimium calorem; ex flaua bile viridis, vel atra, propter aduſtionem. In hunc er-
Bituminis colores varij ex varietate caloris.
go modum, bitumen quoddam liquidum iccirco candidum eſt, quia mitis calor idipſum ex terris expreſſit. Indicio eſt ſuccini candidi, quod ex eo conſtat, dulcedo; flauum, quia maior calor; quam ob cauſam acrimonia quadam guſtatum commouet. Nigrum, quia plerumque maximus; id enim terra fundit; non aliter atque teda, ignis vi coacta, picem nigram; cùm reſinæ, quas ſol elicit ex iſtius generis atbotibus plerunque candidæ ſint, aut ſubflauæ, aut mellei coloris, aut rubræ, ratò nigræ. Ita de cauſis colorum bituminis philoſophatur hic ſcriptor;
Bituminis colores varij.
iam ex eodem ſpectemus varietatem colorum huius ſucci. In primis autem *lib.* 3. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum*, *pag.* 40. obſeruat bitumen 2.
Bitumen nigrum, candidum, flauum.
liquidom, quod aquæ innatat, è terræ venis effluere ſolere, modò nigrum, modò candidum, modò flauum. *lib.* 1. *de natura eorum, quæ effluunt ex terra*, *pag.* 94. ait bitumen nigrum innatare in quodam lacu apud Medos. Et *eiuſdem lib. pag.* 100. & 101. Bitumen, inquit, liquidum differt colore. nam aliud candidum eſt, quod præcipuum naph-

thæ

thæ genus, etiamſi Poſidonius cenſeat eſſe ſul-
phur liquidum, effluit in Babylone, non longè
à Demetriade: in Auſtagenis Parthiæ: in Me-
ſopotamia: in agro Mutinenſi ex monte, quem
Sucini colores varij. Gibium vocant: effunditur quoque in mare Ger-
manicum, atque ex eo fit ſuccinum candidum;
quoddam eſt in cinereo candidum; quale ema-
nat ad maritimum Arabiæ felicis oppidulum,
3. quod Sicbrin appellant. Id ipſum etiam concre-
tum Atabes ambram vocant. Ex eiuſdem colo-
ris bitumine fit ſuccinum concretum, quod cum
teliquis in littote ſinus Sudinorum effoditur;
aliquod eſt fuluum; cuius colotis fluit ex fonte
Sueuiæ, qui eſt ad cœnobium, cui nomen De-
geræ lacus; & in India ex loco, quem Salachiten
Bitumen colore ceræ, & mellis decocti. nontinant: aliud item eſt rufum, quod effluit ex
agro Mutinenſi. aliud ceræ, aliud mellis decocti,
aliud falerni colore in mare Germanicum effun-
ditur, quod ſatis indicant ſuccini genera iiſdem
coloribus ornata. aliud eſt nigrum, quale ex
multis fontibus manat: in Germania in Saxo-
nibus ad ſecundum lapidem à Brunonis vico,
quà itur Scheningam, & in paloſtribus locis cir-
citer tertium lapidem a Burgedorfo: in Apollo-
niatarum finibus ad Nymphæum: in Babylo-
ne: aliud in nigro rufum, ſicut id, quod effluit
è fonte, qui eſt in radice montis Deſteri, diſtans
ab Hanobera circiter quindecim millia paſſ.
verſùs Meridiē non rectà, ſed ad Occaſum, quod
Bitumen purpureum, & cæruleum vbi. bitumen clariſſimæ fontis aquæ innatat: aliquod
purpureo colore ſplendet; vt Iudaicum: ali-
quod nonnihil eſt cæruleum; quale interdum
non longè a Brunonis vico inuenitur. Idem Agri-
cola *lib. 4. de natura foſſilium*, *pag.* 222. obſeruat
bitumen liquidum nigrum, ab coloris ſimilitu-
4. dine, picem vocari. & *pag.* 226. & 227. bitumen
nigrum terrenum, ſeu foſſile ſplendere vt pi-
cem, & aſſimilari exiguis piceæ carbonibus, &
idcirco vocari etiam carbones; & *pag.* 237. ſucci-
num aliud eſſe candidum, aliud ſubalbum, aliud
Bitumen cinereum, & cereum. cinereum, aliud cereum, aliud fuluum, aliud fa-
lernum, quod decocti mellis colorem præ ſe fe-
rat. Nimis multa de colore.
5. Venio ad odorem; quem à nullo Græcorum
Bituminis odor. fuiſſe traditum ſcribit Braſauolus *in examine ter-*
rarum, *pag.* 457. ipſe verò approbat ſententiam
Bitumen olēs picem. Auicennæ bitumini tribuentis odorem picis.
Sed de hoc odore non ita parcus Agricola, qui
lib. 1. *de natura eorum, quæ effluunt ex terra*, *pag.* 101.
docet bituminis genera differre odore; quippe
nigrum grauis odoris plerunque eſſe; candidum
iucundi, reliqua medio modo ſe habere, & ferè
Bitumen olēs myrrham. olere myrrham; attamen quod effluit ad Car-
thaginem ex Cratea fonte, vt ſit nigrum, odore
citreo eſſe tradi. Apolloniatarum verò ad Nym-
phæum olere picem miſtam cum bitumine, at-
que inde Græcis piſſaſphaltum nominari. Idem
Bituminis alij odores. ferè repetit *pag. eiuſd. lib.* 104. nempe bitumen
candidum boni eſſe odoris, atque interdum qui-
dem dulcis, interdum acris: luteum mediocris;
Petrolei odor peſſimus. nigrum quandoque fœtere. Hîc prætereo aquas
bitumen olentes; de iis enim *infra*, vbi de aquis
bituminoſis. Miſſum etiam facio petroleum,
Diaboli ſtercus. quod, teſte Braſauolo iam citato, præ magno fœ-
tore, appellari ſolet ſtercus diaboli.
6. Deinde bitumen differt ſapore, quod ex ſuc-
Bituminis ſapores. cino intelligitur; nam cùm nigrum omne exili
quadam amaritudine guſtatum commoueat, can-
didum in pingui dulce eſt, minùs eo aliis colori-
bus præditum. Agricola *lib.* 1. *de nat. eorum, quæ*
effluunt ex terra, *pag.* 101.
Quod pertinet ad qualitates, quæ primò 7.
tangendi ſenſum feriunt, ſi credimus Agricolæ
lib. 1. *de nat. eorum, quæ effluunt ex terra*, *pag.* 101.
Bitumen frigidum. bitumen alibi frigidum effluit, vt in nonnullis
Bitumen tepidum. Germaniæ locis; alibi tepidum, vt ad Nym-
phæum; alibi calidum, vt in lacu Iudææ Aſphal-
tite, inordinatis, & incertis temporibus; *lib.*
Bitumen calidum. autem 2. *eiuſdem operis*, *pag.* 118. ait frigidas qui-
dem eſſe aquas Aſphaltitis, cæterùm totum la-
cum frigidum non eſſe, quòd in medio eius
ebulliat feruidum bitumen. Plinius *lib.* 2. *cap.* 105.
teſtatur è ſtagno in Comagenes vrbe Samoſata,
emitti limum (maltham vocant) flagrantem. &
cap. 106. *eiuſd. lib.* in Lycia Hephæſtios montes,
tæda flammante tactos, flagrare adeò, vt lapides
quoque riuorum in ipſis aquis ardeant, ignémque
que illum ali pluuiis; ad hæc, ſi qui bacu-
lo ex iis accenſo traxerit ſulcos, riuos ignium
ſequi.
De aliis bituminis qualitatibus, quæ è primis 8.
Bitumen liquidum non eſſe vocandum aquam. oriuntur, hæc cape. Primùm duos eſſe liquidos
ſuccos, quos, veteres ſcriptores non appella-
runt aquas, ita nec nos eo vocabulo nomina-
re debemus, bitumen dico, & alumen, quorum
alterum in aqua innatat; alterum differt ab aqua
aluminoſa, quòd ex hac alumen fieri poſſit, il-
Bituminis craſſitudo. lud iam ſit alumen: bituminis autem liquidi
omnis, non eadem eſt ſpiſſitudo; nam in alio
craſſitudo olei eſt, vt in Sueuico; aliud adeò
eſt craſſum, vt limus videatur eſſe, quale eſt,
quod emittit ſtagnum in vrbe Samoſata, voca-
Bituminis leuitas. tum maltha, & Iudaicum. Quoniam autem bi-
tumen pinguis eſt ſuccus, leue exiſtit, & in aqua
tanquam oleum innatat. Agricola *lib.* 1. *de nat.*
eorum, quæ effluunt ex terra, *pag.* 100. & 101. Ex hac
Bitumen ſuperiora petit. leuitate facilè oritur, vt bitumen ſurſum aſcen-
Bitumen lædit caput. dens ſuperiora petat, & ſic caput lædat; nam,
vt aduertit Agricola *lib.* 2. *de natura eorum, quæ*
effluunt ex terra, *pag.* 115. aquæ bituminoſæ caput
lædere ſolent, atque ita furore inflammare;
præterea bituminis aliquod genus cum aquis
permiſtum ſolet inebriare; odor enim vel vſti
adeò petit caput, vt comitialem morbum de-
prehendat. Prætereaex eodem Agricola *lib.* 4.
nat. foſſilium, *pag.* 226. & 227. Bitumen ſpiſſum,
cùm igne liqueſcit, propter craſſitiem quam ha-
Bitumen ſiccum. bet, facile concreſcit rurſus: ſiccum verò, ſiue
natura tale genuerit, ſiue fecerit ars, varium
vſum præbet, de quo infrà. Iam bitumen vel in-
tra terram, vel extra denſatur, mutatúrque in
aliquam lapidis duritiam, & aſſulatim eſt ſiſ-
ſcile, eiúſque genera ſunt, carbones foſſiles,
Bitumen durum. gagates, Samothracia gemma, Thracius lapis,
Obſidianus lapis. Denique, vt affirmat idem 9.
Agricola *lib. eodem* 4. *pag.* 240. vbi Viſtula exone-
rat ad læuam in littore Pucici ſinus, non longè
à cœnobio, quod appellant Oliuam, reperiuntur
Bituminis glebæ ouo maiores. concreti bituminis glebæ ſatis duræ, ouo maio-
res, minoréſve, quarum aliæ luteæ, aliæ cineteæ,
partim ſubrubræ, partim alterius coloris, ſed
nullæ ſuauis, iucundique; omnes ardent accen-
ſæ. His adnaſcuntur arbuſculæ pallidæ, & quæ
piſces olent, quercus ſcilicet, atque buxi; alteæ
tres,

tres, aut ſummum, quattuor palmos; carent verò radicibus, & glebis adhærent; tales eſſe videntur lapides, quibus in mari, vt Theophraſtus ſcribit, adnaſcuntur quercus, & abietes, tametſi ille eaſdem oſtreorum teſtis dicit adnaſci: ſed vt id genus arbuſculæ à lapidibus bituminoſis ali poſſint, ita tam benè à teſtis ali poſſe non videntur. Agricola *proximè* citatus.

Sectio IV.

Vnde, & quomodo effodiatur terrenum bitumen.

1. *Bitumen foſſile vbi ſit.*

QVibus è lucis, & qua ratione effodiatur terrenum bitumen, aperit Agricola *lib. 4. de nat. foſſilium, pag.* 229. & 230. vbi, Terrenum, inquit, bitumen in ea Britanniæ, ſiue Albionis parte, quam à Scotis Germanis, qui in inſulam immigrarunt, Scutiam appellamus, effoditur ad vigeſimum lapidem ab Edinburgo in loco Ericeti Deiſertij, quem aream carbonum appellant; atque is partim ardet. Solinus etiam in Britannia gagaten inueniri ſcriptum reliquit. Effoditur in citeriore Hiſpania durum, quod Romani obſidianum lapidem vocabant; ex quo formantur vel hodie imagines, quas plures noſtri in Gallæciam peregrinati, ſecum attulerunt. Effoditur in Gallia in Sedunis. Effoditur in interiore Germania, maximè in ditione Leodienſi. ex quo, ſi durum fuerit, potiſſimum fiunt globuli, quibus numeramus preces. In eadem ad Aquiſgranum. At in magna Germania reperitur in multis locis: in Veſtofalia ad Eſſenam oppidum: in Saxoniæ pago, qui Oberhirca nominatur. Is diſtat ab oppido, cui nomen Munder, circiter XX. M. paſſ. versùs Septentriones ſitus. Reperitur in Miſenæ celebri monte carbonum, qui abeſt à Zuicca oppido paſſus duo millia quingentos; vbi foſſores primò ad paſſus altitudinem eruunt terram, deinde dilatatam mollium carbonum venam inueniunt, ferè altam paſſus tres, & dimidium; tum ſaxa ſatis craſſa excidunt: mox iterum reperiunt venam carbonum, ſed durorum, quibus nomen ex pice poſuerunt, cui ſimiles eſſe videntur ob nigrorem, & ſplendorem. Sub hac vena ſubeſt Cadmia bituminoſa, ſub qua ſparſim. inuenitur pyrites aluminoſus, æs purum, carbones; quoniam verò mons ille quibuſdam in locis ardet, carbones, quos ignis depaſcitur; terra in caminos incidente, extincti, in nigrum puluerem mutantur: qualis etiam videtur eſſe, qui vltra Nigrum fluuium eſt per ſolitudines Africæ, quòd ex eo emineant exuſtæ cautes. Reperitur idem bituminis genus ad quintum lapidem à Dreſda eiuſdem Miſenæ oppido; quà itur Friburgum, ad ſiniſtram, & in tribus Elbogani locis circa Satelum pagum, non longè ab oppidulo, quod nomen ex accipitrum genere, quos Falcones appellamus, inuenit, in loco editiore, qui vocatur ardens collis, quòd quondam arſerit, inter iam dictum oppidum, & pagum Culmam. Idem bitumen effoditur in Italia in Samnio, vt Xenocrates: iuxta Liguriam, vt Theophraſtus ſcribit: in Theſprotia: in Elide, quà itur Olympiam per montem, vt idem, qui tale bitumen carbones nominat, ſicut etiam Germani. Politeum verò apud nos mutat nomen; nam gagates vocatur; nec tamen omnis carbo foſſilis poteſt politi, ſed durus tantùm, nec omnis gagates eſt carbo, id eſt, foſſile bitumen. Sed idem nomen etiam habet nigrum bitumen in mari induratum, quod æſtus eiicit in littora Aeſtyorum ſimul cum ſuccino, quanquam rariſſimè. Idem aiunt & in Leucola expelli mari, & infra duodecim ſtadia colligi. Idem bitumen, vt videtur foſſile, reperitur ad Pontum Thraciæ flumen, quod è Nicandro, & Dioſcoride Thracius lapis dicitur: in Samothrace inſula, quod politum Plinius Samothraciam gemmam nominat: in Lycia ad Gagas oppidum, quod Dioſcorides gagatem: in Meſopotamia, quod Strabo Gangitin: in Iudæa ad lacum Aſphaltiten, de quo Galenus ſcribit: in Seleucia primo Syrorum oppido, in Pieria, quod Strabo, & Dioſcorides terram ampelitin vocant, quæ ſi dura fuit, qualem fuiſſe ex Galeno intelligimus, non differebat à carbonibus duris, & gagate impolito; ſi mollis à mollibus. Idem bitumen durum reperitur in India, & Æthiopia; vt Xenocrates ſcriptum reliquit; quod Plinius, obſidianum lapidem nominauit. Hæc Agricola *de bitumine foſſili*; iam de liquido.

Bitumē Britannia, & Scotia.

Bitumē Hiſpania, & Gallia.

2. *Bitumen Germania inferioris.*

Bitumen Saxonia.

Bitumen Miſena.

3. *Cadmia bituminoſa.*

Bitumen foſſile quibus Italia locis.

4. *Bitumen politum dicitur gagates.*

Bitumen foſſile in Thracia.

5. *Bitumen in Lycia, Meſopotamia, Iudaa, & Seleucia.*

Bitumen in India, & Æthiopia.

Sectio V.

Quomodo bitumen, Aſphaltitis præſertim, colligatur, & paretur?

1. *Bitumen arundinum paniculis legitur.*

LIquidum bitumen, de quo hîc loquimur, arundinum paniculis colligi, citiſſime ſic adhæreſcens, obſeruat Plinius *lib. 35. cap* 15. & quidem nimis preſsè. Fuſior ea de re eſt Agricola, qui *lib. 1. de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 83. ait alis anſerum colligi bitumen liquidum aquis quibuſdam permixtum; & *lib. 2. eiuſdem operis, pag.* 109. aſſerit bitumen ſic aquis innatare, vt facilè colligi poſſit: id verò, ſi copioſum cum aqua fontana effluat, vaſis hauriri; ſin paucum, colligi alis anſerum, & linteolis, ac verò etiam arundinum paniculis; nam his citiſſimè adhæreſcit. Et *lib. 4. de nat. foſſilium, pag.* 125. Bitumen, inquit, quod effluit ex fontibus, interdum ita craſſum eſt, vt limus poſſit videri: quod tamen, dum adhuc innatat in aquis, eſt molle, vbi fuerit exemptum, paulò pòſt fit durius pice ſicca. Quin prorſus liquidum, ſi diu in vaſe contineatur, & ſeruetur, ſolet conſpiſſari. Liquidum autem hauſtum, aut collectum coquitur in cacabis æneis, aut ferreis, vt inſpiſſetur; quod cùm fit, ſolet accendi, ſed reſtinguitur lineo panno, qui aquis madidus in ipſum iniicitur: ſic liquidum Germani, qui habitant in Dacia, & Saxones concoquunt. Quidam picem bitumini miſcent, idque eſt præcipuum ad ſcabiem pecorum remedium, aut ſi fœtus mammas læſerit. Saxones verò miſcentes axungiam veterem, eâ bituminis lentorem temperant, vt alij picis. Effoditur etiam ſpiſſum in colle agri Apolloniatarum, vt Theopompus, & Poſidonius tradiderunt; atque ille picem foſſilem nominauit, hic fodinam ſcripſit rurſus impleri ingeſta terra, eámque temporis ſpacio in bitumen mutari. Verùm ad certiorem conficiendi bituminis methodum nos inuitans

Bitumen alis anſerum legitur.

Bitumen etiā linteolis legitur.

2. *Bitumen liquidum quomodo coquatur.*

Bitumē apiſſ ad ſcabiem pecorum.

Bituminis lentor axungia temperatur.

idem

Google

idem auctor *lib. 12. de re metallica, pag.* 468. Bitumen, inquit, fit ex aquis bituminoſis, ex bitu-
4.
Bitumen fit ex aqua bituminoſa.
mine liquido, ex mixtis bituminoſis: nam aqua bituminoſa ſimul, & ſalſa Babylone, & è puteis in ſalinas ingeſta, & flagrantiſſimo ſole cocta denſatur partim in bitumen liquidum, partim in ſalem. Sed bitumen, vt leuius, ſuperiorem; ſal, vt grauius, inferiorem locum obtinet. Bitumen
Bitumen fit ex bitumine liquido.
verò liquidum, ſi multum aquis fontium, riuorum, fluminum, innatarit, ſitulis, aliiſve vaſculis hauſtum: ſi paucum, alis anſerum, linteolis, rallis, arundinum paniculis, & aliis, ad quæ facilè adhæſerit, collectum in magnis ollis æreis, vel ferreis coquatur, & igne ſpiſſetur. Verùm, qui ad diuerſus vſus experitur, quidam eum liquido miſcent picem, quidam axungiam veterem, vt eius lentorem temperent. Sed hi, quanquam ipſum coquunt in ollis, duram non effi-
Bitumen fit etiā ex miſtis bituminoſis.
ciunt. At miſta, in quibus ineſt bitumen, eo modo, quo ea, in quibus eſt ſulphur, in ollis iuxta fundum terebratis coquuntur; etſi rariùs hoc fieri ſolet, quòd tale bitumen non magni æſtimetur. Hæc Agricola.

5.
Bitumen Iudaicum quomodo paretur.
Supereſt explicare modum colligendi bitumen Iudaicum ex Aſphaltite. Vbi autem gentium reperiatur iſte lacus (aliàs Mare mortuum) & quantus, qualiſve ſit, latè deſcripſimus *lib. 1. cap. 6. ſect. 11. num. 53. & 54. & lib. 3. cap. 2. ſect. 8.*
Aſphaltitis lacus vbi.
Quibus poſitis, ſat fuerit, rationem parandi huius aſphalti, indicare ex veterum libris. Plinius *lib. 7. cap. 15.* mira narrat de menſtruis mulierum, ſpeciatim autem monſtrifici profluuij ſu-
Menſtruorum peſtiferum virus.
peruentu aceſcere muſta, ſterileſcere tactas fruges, mori inſita, exuri hortorum germina, fruges arborum, quibus inſedit, decidere; ſpeculorum fulgorem aſpectu ipſo hebetari, aciem ferri præſtringi, eborisque nitorem, aluei apes emori; æs etiam, ac ferrum rubigine protinus corripi; & in rabiem agi guſtato eo canes, atque inſanabili veneno morſus infici; formicis etiam, minimo animali, ineſſe ſenſum eius, quippe quæ abiiciant guſtatas fruges, nec poſtea re-
Bitumen Iudaicum ſolis menſtruis diſiungi.
petant. Quin, inquit, & bituminum ſequax alioquin, ac lenta natura, in lacu Iudææ (qui vocatur Aſphaltites) certo tempore anni ſupernatans, nequit ſibi auelli, ad omnem contactum adhærens, præter quàm filo, quod tale virus in-
6.
Bitumen Iudaicum quomodo paretur Plinio.
fecerit. Idem Plinius *lib. 28. cap. 7.* diſſerens de exitiali muliebrium menſium violentia, Certum, inquit, eſt apes tactis aluearijs fugere, linaque cùm coquantur nigreſcere, aciem in cultris tonſorum hebeteſcere, æs contactum graue virus accipere, & æruginem; equas, ſi ſint grauidæ, tactas abortum pati. Quin & aſpectu omnino, quamuis procul viſas, ſi purgatio illa poſt virginitatem prima ſit, aut in virginea ætate ſpontanea. Nam bitumen in Iudæa naſcens, ſola hac vi ſuperari, filo, veſtis contactæ, docuimus. Ne igne quidem vincitur, quo cuncta, einiſque etiam ille, ſi quis aſpergat lauandis veſtibus, purpuras mutat, florem coloris adimit. Plinio con-
7.
Bitumen Iudaicum quomodo paretur Solino.
ſonans Solinus *cap. 4. polyhiſtoris*, Mulier, inquit, ſolum animal menſtruale eſt, cuius non paruis ſpectata documentis, inter monſtrifica meritò numerantur. Contactæ his fruges non germinabunt, aceſcent muſta, morientur herbæ, amittent arbores fœtus, ferrum rubigo corripiet, nigreſcent æra; ſi quid canes inde ederint, in rabiem efferabuntur, nocentes morſibus, quibus lymphaticos faciunt. Parua hæc ſunt. Bitumen,
Menſtruorum vis in bitumen Iudaicum.
quod in Iudæa Aſphaltites gignit lacus, adeò lentum eſt mollitie glutinoſa, vt à ſe nequeat ſeparari. Enimuerò ſi abrumpere partem velis, vniuerſitas ſequetur, ſcindique non poteſt, quoniam in quantum ducatur extenditur. Sed vbi admota fuerint cruore illo polluta fila, ſponte diſcerpitur, & applicita tabe diducitur, paulò ante corpus vnum, fitque de tenacitate connexa cõtagione partitio repentina. Fœminæ ipſæ, qui-
Menſtruorum venenata qualitas.
bus minus eſt neceſſitatis huiuſmodi, quandiu ſunt in ſua lege, non innocentibus oculis contuentur. Aſpectu ſpecula viriant, ita vt hebetetur viſu fulgor offenſus, & ſolitam æmulationem vultus, extinctus ſplendor amittat, faciéſque obtuſi nitoris quadam caligine nubiletur. A Plinio, & Solino naturam aſphalti Iudaici edoctus Iſidorus *lib. 16. cap. 2.* Bitumen, inquit, 8.
in Iudæa de lacu Aſphaltite emergit, cuius glebas ſupernatantes nautæ ſcaphis appropinquantes colligunt: natura eius ardens, & igni cognata, nec aqua nec ferro rumpitur, niſi ſolis mulie-
Bitumen Aſphaltitis quomodo legatur Iſidoro, & Pererio.
bribus inquinamentis. Idem obſeruat Pererius 9.
lib. 10. in Geneſim, diſp. 2. ad illa verba ex *cap. 6.* & bitumine linies intrinſecus, & extrinſecus. Sed optimè omnium, meo quidem iudicio, Tacitus *lib. 5. hiſtoriarum, non longè a principio*, modum quo Iudaicum bitumen ex Aſphaltite colligitur, ſuauiſſima hac narratione deſcribit. Nec Iorda- 10.
Bitumen Iudaicum quomodo legatur Tacito.
nes, inquit, pelago accipitur; ſed vnum atque alterum lacum integer perfluit; tertio retinetur. Lacus immenſo ambitu, ſpecie maris, ſapore corruptior, grauitate odoris accolis peſtifer, neque vento impellitur, neque piſces, aut ſuetas aquis volucres patitur. Incertæ vndæ ſuperiactæ, vt ſolido feruntur, periti, imperitique nandi, perinde, attolluntur. Certo anni, bitumen egerit; cuius legendi vſum, vt cæteras artes, experientia docuit. Ater ſuapte natura liquor, & ſparſo aceto concretus, innatat. Hunc manu captum, quibus ea cura, in ſumma nauis trahunt. Inde nullo iu-
Menſtruorum vis in bitumen.
uante influit, oneratque, donec abſcindas. Nec abſcindere ære, ferróve poſſis: fugit cruorem, veſtemque infectam ſanguine, quo fœminæ per menſes exſoluuntur. Sic veteres auctores. Sed gnari locorum tradunt, vndantes bitumine moles pelli, manúque trahi ad litus: mox vbi vapore terræ, vi Solis inaruerint, ſecuribus cuneiſque vt trabes, aut ſaxa diſcindi. Haud procul inde campi, quos ferunt olim vberes, magniſque vrbibus habitatos, fulminum iactu arſiſſe, & manere veſtigia, terrámque ſpecie torridam, vim frugiferam perdidiſſe. Nam cuncta ſponte edita, aut manu ſata, ſiue herba tenus, aut flore, ſeu ſolitam in ſpeciem adoleuere, atra, & inania velut in cinerem vaneſcunt. Hæc Tacitus. His 11.
Bitumen Sirbonis lacus quomodo [illegible] Strabo-ni.
ſimillima de Sirbone lacu tradit Strabo *lib. 16. de ſitu orbis, pag.* 138. nempe eſſe plenum fetuido bitumine, quod accolæ ratibus arundineis colligant, quantum quiſque velit; lotia tamen priùs, & alios huiuſmodi fœtidos humores inſpergi, quibus bitumen coaguletur; mox ſectionem, & inciſionem adhiberi. de Sirbone plura *ſect. 2. huius cap. num. 2. & 10.* nec eum lacum differre ab Aſphaltite facile negauerit, qui citatum Strabo-
nis

12\. nis teſtimonium conſiderans, attentè perpendat quæ anteeedunt, & conſequuntur, id quod ipſe quoque Braſauolus *in examine terrarum, pag.* 452. *&* 453. non obſcurè ſignificat; quo loci & ipſe meminit vulgatæ illius opinionis, bitumen illud adeò glutinoſum, non poſſe abſque mulieris menſtruo ſeiungi: pronunciat tamen, mirabile dictu, eius oppoſitum experientia oſtendi; an ergo menſtrui mulierum eruoris vis in Iudaieum aſphaltum notior Braſauolo, quàm

Bitumē menſtruis ſeiungi negat Braſauolus.

13\. Plinio, Solino, Tacito, Straboni, aliiſque? Sed eſt, quod magis mirere. Nonnulli, teſte Braſauolo *proximè* citato, fabulantur bitumen illud aſphaltitis eſſe virorum ſemen, ac proinde eſſe lentoris tam ſequacis, vt niſi menſtrua fœminarum tabe auelli à ſe nequeat. Mera fabula. Sed an ea fortè vera, in ſenſu, vt loquuntur Philoſophi, non formali, ſed cauſali, quippe Sodomam, aliaſque vrbes præpoſtera Venere infames, vindiee cœlo, in bituminoſum hunc Aſphaltitis lacum, aliàs Mare mortuum, verſas eſſe? Id quod adſtruunt Matthiolus *in lib.* 1. *Dioſcoridis, cap.* 85. Braſauolus *in examine terrarum, pag.* 452. & alij à nobis relati *ſupra hoc lib.* 3. *cap.* 2. *ſect.* 8. Portò lacus ille, ſi credimus Plinio *lib.* 5. *cap.* 16. longitudine excedit 100. mill. paſſuum, latitudine maxima 25. implet, minima ſex.

Bitumen Iudaicum eſſe ſemen humanum fabula.

Aſphaltitis magnitudo.

14\. Caue autem ne confundas Aſphaltitem eum Sirbone, ſunt enim diſtincti lacus, eiuſdem tamen Palæſtinæ, auctore Plinio *lib.* 5. *cap.* 15. *&* 16. Quare id quod paulo antè ex Strabone aſſerui non differre alterum ab altero, ita velim intelligas, non vt numero, & ſitu non differant, hoc enim eſt alienum à veritate, ſed vt conueniant tum in qualitate bituminis, cuius ſunt feraces, tum in modo, quo ab incolis colligitur.

Sirbonem, & Aſphaltitem eſſe lacus diſtinctos.

SECTIO VI.

De aquis, terris, arenis, & lapidibus bituminoſis.

1\. DE aquis bituminoſis tria potiſſimum quæri poſſunt, vbi ſint locorum, quibus polleant viribus, & quo ſenſu dignoſci poſſint. Qua de re, quia ex probatis ſcriptoribus ſatis multa ſuprà *lib.* 1. *cap.* 6. *ſect.* 4. *quæſt.* 3. *&* *ſect.* 4. *quæſt.* 4. *&* *ſect.* 5. *quæſt.* 5. *num.* 20. *&* *ſect.* 8. *quæſt.* 2. *num.* 6. *&* *ſect.* 11. *quæſt.* 2. *num.* 32. *&* *quæſt.* 4. *num.* 58. huc ſolùm referam, quæ erudite de hoc argumento adnotauit doctiſſimus foſſilium rimator Agricola, qui in primis *lib.* 1. *de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 89. ait aquas bifariam fieri bituminoſas,

Bituminoſa aqua vbi ſint.

Bituminoſa aqua quo ſenſu dignoſcatur.

2\. vel quòd combibant bitumen liquidum, quod tamen magis eis ſupernatet, vel quòd multum abradant e concreto bitumine, illique permiſceantur. Deinde *eiuſd. lib. pag.* 93. *&* 94. Aquæ, inquit, quæ quaſi oleo perfuſæ nitent, ſic aſſumunt pinguem ſuccum, vt plerumque ab eis facile ſeparari poſſit, quomodo alis anſerum colligitur bitumen liquidum. Tales ſunt fontes bituminoſi, & quidem multis in locis orbis terrarum innumerabiles, in Germania ad Brunonis vicum nobile oppidum Saxoniæ, & ad cœnobium Sueuiæ, cui Degeræ lacus nomen eſt, in Iutaſſi montis valle, quæ ex lepore nomen inuenit, Gerſedorſi: in Italiæ agro Mutinenſi, & in Pelignis non longè ab Aterno amne, vbi oppidulum ad montem: & Amalphi ad maximum altare Templi Andreæ Apoſtoli. In Sicilia in tractu Agrigentino. In Macedonia circa Dyrrachium, & Apolloniam: in Phœnice ad Sidonem: in Zacyntho inſula: in Aſia calidarum iuxta Tralles iuxta fluuium Characometen, iuxta Nyſſam oppidum, quæ omnes ita ſunt pingues, vt qui in eis lauentur, non indigeant oleo. Similiter pingues ſunt calidæ iuxta Daſcyli pagum.

Aquas bifariam fieri bituminoſas.

Bituminoſi fontes.

Bituminoſus fons Amalphi in D. Andreæ.

3\. Eſt præterea fons bituminoſus in Cilicia, iuxta Solos, qui adeò pingue reddit flumen Liparim, vt & in eo natantium, aut lauantium corpora oleo vncta eſſe videantur, & inde nomen inuenerit. In Bactriana inſuper regione ad Oxum fluuium. In Babylonia ad Memniom vrbem. In Media Ecbaranis: in India: in Troglodyrica regione ad Carambin: in Æthiopia: in Africa ad Carthaginem. Fluuij etiam, & lacus bituminoſi reperiuntur: fluuius in Theſſalia Eurotas. Lacus multi, ſed maximè inſignis in Iudæa, ob id Aſphaltites dictus: in Babylonia Limnaſphaltites. In Auſtagenis Parthiæ: apud Medos, in quo innatat nigrum bitumen: in Diarbis Scytharum gente, in agro oppidi, quod Teos dicitur, cui calidis, & tranquillis diebus maxima bituminis vis ſupernatat: in India, qui, vt Vitruuius ſcribit, ſereno cœlo emittit olei, ſic etiam ipſe interdum vocat bitumen, magnam multitudinem: in Æthiopia.

Bituminoſus fons in Cilicia, Bactriana, India, Media, & alibi.

Bituminoſus fluuius in Theſſalia.

Bituminoſus lacus.

4\. Idem Agricola *pag.* 97. *eiuſdem libri*, Aquæ, inquit, ſimplicis odor nullus eſt: miſtæ raro benè, plerumque malè olent. Bonus odor eſt calidis quæ abſunt à Rhegio Lepidi, oppido Æmiliæ 26. millia paſſuum, olent enim præſtantiſſimum bitumen, quod ardore ignis ſubleuatum camphoram Arabes appellant: & in Peloponneſo Methone, quod oppidum ditionis Meſſeniorum, puteus erat ad ſacram Dianæ ædem, cuius aquæ cum bitumine permiſtæ, odorem vnguenti Cyziceni reddebant, ſed & colorem.

Bitumē aquas olentes.

5\. *Libro* autem 2. *de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 108. ſcribit aquas bituminoſas potas interioribus corporum viriis mederi, earum balneas neruos ſenſim calefacere, & in aliquo temporis ſpacio mollire; ſed caput replere, & ſenſus, potiſſimum verò oculos lædere.

Bituminoſa aqua viſus medens.

6\. *Eiuſdem libri, pag.* 115. ait aquas bituminoſas ſolere caput lædere, & furore inflammare; *pag.* autem 118. aquas multum bituminatas, quales in Mari mortuo, carere piſcibus, ſiue illæ frigidæ ſint, ſiue calidæ. Hæc de aquis bituminoſis. Cætera proſequamur, quæ initio propoſuimus.

Bituminoſam aquam capiti, & oculis nocere.

Bituminoſas aquas carere piſcibus.

7\. Nulla terra pinguis ardet, niſi ſulphurata fuerit, aut bituminoſa. Agricola *lib.* 1. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 12. Terra autem bituminoſa reperitur ſub Hala Hermundorum, maximè in foſſa Meridiem verſùs: in Elbogano propè Sarelum pagum. Omnibus verò ſuccis concretis vim natura dedit igneam; itaque cùm terra pura exſiccet, & refrigeret, ſalſa exſiccat quidem, ſed præterea modicè & aſtringit, & abſtergit: nitroſa validiùs aſtringit: aluminoſa validiùs aſtringit: atramentoſa non modò multum aſtringit, ſed etiam mordet; ſulphuratæ, & bituminoſæ diſcutiendi vi præditæ ſunt. Agricola *lib.* 10. *de natura foſſilium, pag.* 172.

Bituminoſa terra ardet.

Bituminoſa terra vbi ſit.

Bituminoſa terræ vires.

8. *Bituminoſa arena.*

Lapides etiam, ad Ephæſtios Lyciæ montes in ipſis aquis ardentes, bituminoſos eſſe intelligimus, & ſimili modo arenas. Agricola *lib. 1. de ortu, & cauſis ſubterraneorum*, *pag.* 12. Verùm quibus ſignis dignoſcantur lapides bituminoſi, clariùs explicans idem auctor *lib* 10. *de nat. foſſilium*, *pag.* 359. Lapides, inquit, qui pingues habent ſuccos, ardent accenſi: & quidem multum, qui ſulphur, vel bitumen; parum qui auripigmentum, vel ſandaracham. Bituminoſus eſt lapis, qui multus reperitur in ſumma montium parte, quam Erincadem appellant; lapis iuxta Binas, quem fluuius defert: lapis liparæus: lapis in inſula prope Liparam inuentus: lapis, quem Marithan Græci nominant. Sed lapides qui toti conſtant ex bitumine, qualis eſt gagates, & id genus miſti, hoc differunt inter ſe, quòd illos totos ignis conſumat, horum tantùm partem. nam bitumen in fuliginem mutatur, lapides remanent pumici ſimiles: id quod in primis contingit liparæo. Quin etiam differentia eſt in his lapidibus bituminoſis; etenim quo quiſque plus habet bituminis, eo & leuior eſt, & magis ardet, & magis olet bitumen, qualis eſt repertus in Erineade: contrà quo quiſque minùs bituminis in ſe continet, eo grauior eſt, & minus ardet, & minus olet bitumen, quales lapides defert fluuius iuxta Binas. Nam ſi prunæ in eos imponuntur, flamma flatu follium excitata, ardent. deinde flatu deſinente, protinus emorientes extinguuntur. Tum recoquuntur iterum, ac ſæpiùs accenſi; atque ita longo tempore fabri eis vtuntur.

9. *Bituminoſi lapides vbi reperiantur.*

Bituminoſi Lapides quibus notis dignoſcantur.

Lapidis bituminoſi duplex genus.

10. *Bituminoſi lapides ſunt leues, & ardent.*

11. *Bituminoſi lapides vſui ſunt fabris.*

Idem Agricola *eiuſdem* 10. *libri*, *pag.* 369. & 370. Vt, inquit, facile ignem concipere ſignum ſit bitumini cum ſulphure commune; tamen paruæ puri, & nigri bituminis venæ interdum eiuſmodi bituminoſos lapides diſtinguunt: & cùm ardent, talem odorem emittunt, qualem carbones bituminoſi, cùm flagrant, emittere ſolent. Præterea ſi quando in ardentes mediocris pluuia decidit, magis ardent, & citiùs molleſcunt. Qui etiam vbi ventus fumum, qui surſum fertur, in proximam aquam ſtantem deiecerit, mox in ea innatare aliquid inſtar liquidi bituminis licet cernere, quod vel nigrum eſt, vel fuſcum, vel purpureum; quæ omnia ſatis declarant eos lapides eſſe bituminoſos. Atque id genus lapidum, ad Hercynium nemus inuentum, cruſtæ interdum ſcintillis pyritæ aurei coloris adhærentibus, & diſcurrentibus exprimunt varias animantium ſpecies, vt in genere piſcium paſſeres marinos, lucios, percas: in auium, gallos gallinaceos. nonnunquam ſalamandras. Immò Pontificis Rom. barbati, & triplicem coronam in capite habentis, effigies reperta eſt, quam multi viderunt, præterea Beatæ Virginis puerum manibus geſtantis. Reperiuntur etiam in Chattis interdum ſpecies piſcium in iſtius generis cruſtis. In Eiſlebano præterea, & in cæteris ad Hercynium effoſſis, interdum reperitur cæruleum eiuſdem lapidis duritiem habens. Nuper etiam Annebergi effoſſa eſt cadmia bituminoſa, quæ in prunas coniecta ardet, ac olet allium ſylueſtre, & tandem in cinerem abit, parum verò argenti in ſe continet. Hæc Agricola. Et de his ſatis.

Bituminoſi lapides ardentes, cadente pluuia magis ardent.

12. *Bituminoſi lapides miris inſigniti figuris.*

Lapides bituminoſi mirè, & variè figurati.

Cadmia bituminoſa olet allium ſylueſtre.

Sectio VII.

De vi medica bituminis.

1. *Bituminis vis medica Plinio.*

EX Plinio *lib.* 35. *cap.* 15. Bituminis vis, quæ ſulphuris: nec minor, aut ab eo diſſimilis eſt aluminis opera. Ergo bitumen ſiſtit, diſcutit, contrahit, glutinat. Serpentes nidore fugat accenſum. Ad ſuffuſiones oculorum, & albugines Babylonium efficax traditur, item ad lepras, lichenas, pruritúſque corporum. Illinitur & podagris. Omnia autem eius genera incommodos oculorum pilos replicant. Dentium doloribus medentur ſimul cum nitro illita. Tuſſim veterem, & anhelitus cum vino potum emendat. Dyſentericis etiam datur eodem modo, ſiſtitque aluum. Cum aceto verò potum diſcutit concretum ſanguinem, & detrahit. Mitigat lumborum dolores, item articulorum. Cum farina hordeaca impoſitum, emplaſtrum peculiare facit ſui nominis. Sanguinem ſiſtit. Vulnera colligat. Glutinat neruos. Vtuntur etiam ad quartanas bituminis drachma, & hedyoſmi pari pondere cum myrrhæ obolo ſubacti. Comitiales morbos vſtum deprehendit. Vuluarum ſtrangulationes olfactum diſcutit cum vino, & caſtoreo. Procidentia ſedis ſuffitu reprimit. Purgationes fœminarum in vino potum elicit. Bitumine autem, quod oleacei liquoris gignitur in Sicilia, vtuntur incolæ ad iumentorùm ſcabiem. Hæc Plinius. Porrò bitumen prodeſſe ad curandam ouium ſcabiem ipſe etiam docuit Virgilius *Georg.* 3. ibi,

2. *Bituminis vis medica Virgilio.*

Turpis oues tentat ſcabies. Mox,
Et ſpumas miſcent argenti, viuaque ſulphura,
——— *nigrúmque bitumen.*

3. *Bituminis vis medica Dioſcoridi.*

Ex Dioſcoride *lib.* 1. *cap.* 85. aliàs 86. Naphtha, quæ eſt Babylonij bituminis diſtillatio, efficax eſt contra oculorum ſuffuſiones, & albugines. Poteſt autem omne bitumen inflammationes arcere; glutinat, diſcutit, mollit, facit ad muliebrium locorum in fœminis ſtrangulationes, & procidentias: in quem vſum apponitur, ſuffitur, & olfactandum naribus admouetur. Suffitu idem comitiales quo lapis gagates modo deprehendit. Bibitur ciendis menſibus cum vino, & caſtoreo vtiliter. Prodeſt diutinis tuſſibus, ſpiritus anguſtiis, ſuſpiriis, ſerpentum morſibus; coxendicis, & lateris doloribus. Datur deglutiendum cœliacis, & ad diſiiciendum concretum ſanguinem cum aceto vtiliter bibitur. Clyſtere infunditur contra inteſtinorum tormina, cum priſana liquefactum. A capite in ſubiectas partes diſtillationes ſuffitu ſanat: & dentium dolores circunlitum mitigat. Quod in bituminis genere concretum eſt, palpebrarum pilos glutinat, calens ſpecillo impoſitum. Idem podagris, articulorúmque doloribus, & veternoſis, cum cera, nitróque, & hordei farina hydrelæo macerata, vtiliter inungitur. Poteſt piſſaſphaltum, ſeu picibitumen omnia quæ poſſunt miſta ſimul pix, & bitumen.

4. *Bituminis vis medica Galeno.*

Ex Galeno *lib.* 11. *ſimplicium medicam. cap. de bitumine*, *pag.* 115. Optimum bitumen in Mari mortuo prouenit. Huius medicaminis vis eſt tum reſiccatoria, tum excalfactoria in ſecundo ordine. Meritò itaque eo vtuntur, & ad glutinationes.

tiones vulnerum cruentorum, & ad alia omnia, quæ exſiccari debent cum modica excalfactione.

5. *Bituminis vis medica Agricolæ.* Ex Agricola *lib.2. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.*110. Bitumen medicinæ vſum præbet: potum enim, vt aqua bituminata, diſcutit ſanguinem concretum, & fœminarum porgationes elicit. Illitum pecoribus, & iumentis eorum ſcabiem ſanat, ad ſuffuſiones oculorum, & albugines Babylonium efficax traditur. Item ad lepras, lichenas, pruritus corporum; illinitur etiam podagris. Serpentes autem vſtum nidore fugat, & comitialem morbum deprehendit. Idem *lib.4. de nat. foſſilium, pag.* 125. dicit quoſdam picem bitumini miſcere, idque eſſe præcipuum ad ſcabiem pecorum remedium, aut ſi fœtus mammas læſerit; Saxones verò miſcentes axungiam veterem, ea bituminis lentorem temperare, vt alios picis. Idem *pag. eiuſdem lib.*126. Bitumine, inquit, in ſuffitus aſſumpto, Sabæi ſibi medentur, cùm ipſorum capita ſuis odoribus fuerint aggrauata. Sed vſtum comitiales morbos deprehendit. In medicina verò calfacit, & exſiccat in ſecundo gradu, & ob id cruenta glutinat vulnera, & ſanguinem ſiſtit. Idem *pag.*130. *eiuſdem libri*, ait bitumen nigrum durum, in medicinæ vſu exſiccare, & digerere.

6. *Bituminis vis medica Pererio. Mumia vis medica. Bituminoſæ aquæ vis medica. Bitumẽ optimum quod.* Pererius *lib.10. in Geneſim, diſp.2. num.*12. agnoſcit in bitumine vim colligandi vulnera, neruóſque conglutinandi. Mumia pollet vi mira medendi, vt videre eſt apud Matthiolum *in lib.1. Dioſcoridis, cap.*85. Sed de mumia, aliiſque bituminis generibus, & de medica illorum facultate, *infrà* ſuo loco. Quem autem vſum præſtent Medicis aquæ bituminoſæ, pete ex ſectione præcedenti. At quod ſit optimum bitumem vide *ſectione* 2.

Sectio VIII.

De bituminis vſibus, & affectionibus.

Bituminis vis medica. I. POllet miris medendi viribus. id quod patet ex *ſectione præcedenti*. Aquæ nihilominus bituminoſæ, ſi potentur, nocent capiti, & oculis. ex dictis *ſect.6. num.*6.

Bituminoſæ aquæ carent piſcibus. Bitumen pabulum ignis ſubterranei. II. Aquæ bituminatæ carent piſcibus, ſeu frigidæ illæ ſint, ſeu calidæ. Agricola *lib.2. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.*118.

III. Ordinarium, ac potiſſimum ignis ſubterranei pabulum, eſt bitumen cum ſulphure, vt diximus *lib.1. cap.6. ſect.6. quæſt.4. num.*24.

Bituminis vſus in luſtrationibus. IV. Oleum, & bitumen marinum inſperſum aqua, admiſto ſulphure, atque æs, in luſtrationibus, expiationibúſque adhiberi ſolebat. Alexander ab Alexandro *lib.*17. *Genialium, c.*17.

Bituminis lentor quomodo temperetur. V. Bituminis lentor vel pice, vel veteri axungia temperatur. Agricola *lib.4. de nat. foſſilium, pag.*225.

1. *Bituminis lentor cedit menſtruis.* VI. Sequax ac tenax bituminis lentor ſolis fœminarum menſtruis cedit, cùm enim ferro domari non poſſit, at eorum tactu facilè à ſe diuellitur, & diſiungitur. Plinius *lib.7. cap.15. & lib.28. cap.7.* Solinus *cap.4. polihyſtoris*, Tacitus *lib.5. hiſtor. non procul ab initio*, Iſidurus *lib.16. cap.2.* Pererius *lib.10. in Geneſim, diſp.2.* ad illa verba ex *cap.6. Gen.* & bitumine linies intrinſecus, & extrinſecus. Idem docet Gloſſa Interlinearis in illa verba ex *cap.* 11. *Gen.* bitumen pro cæmento (nam bitumen, inquit, diſſolui non poteſt aqua, nec aliqua re, niſi menſtruo mulieris, poſtquam ſiccatum fuerit.) Hoc etiam teſtatur Lyranus in illa verba ex *cap.14. Geneſ.* vallis autem ſylueſtris habebat multos puteos bituminis. Nam bitumen, inquit, eſt genus cæmenti fortiſſimi, ita quòd non diſſoluatur niſi ſanguine menſtruo. Sed plura de hac bituminis proprietate, vide *ſect.5. huius cap.* *Menſtruorum vis in bitumen.*

VII. Bitumen ſerpentes nidore fugat accenſum. Plinius *lib.35. cap.15.* & Agricola *lib.1. de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, pag.*110. *Bituminis nidor fugat ſerpentes.*

VIII. Gignitur in Sicilia, Agrigentinorum agro liquidum, fontibus ſupernatans, quo ad lucernarum lumina, vice olei, incolæ vtuntur. Plinius *lib.35. cap.15.* Dioſcorides *lib.1. c.*84. aliàs 83. Idem in aliis etiam locis vſu venire teſtantur Strabo *lib.16. de ſitu orbis, pag.* 134. & Agricola *lib.2. de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, pag.*110. Addunt Dioſcorides & Agricola hinc eſſe factum, vt bitumen hoc liquidum, dicatur vulgò, oleum Siculum; ſed falsò, inquit, Dioſcorides, ſiquidem liquidi bituminis genus eſt. 2. *Bituminis vſus vice olei pro lucernis. Oleum Siculum.*

IX. Saxonum ruſtica plebs hodie non tantùm vtitur bitumine liquido ad lucernarum lumina, ſed & inde nuptiales faces aridi verbaſci caulibus in ipſum intinctis, facit: & eo curruum axes inungit. Agricola *ibidem*. *Bitumen ad lucernas, & nuptiales faces.*

X. Valet ad ſtructuram ædificiorum. Nam *Geneſis* 11. ædificaturi turrim Babel dicuntur habuiſſe lateres pro ſaxis, & bitumen pro cæmento. & Lyranus in ea verba ex *cap.14. Gen.* multos puteos bituminis ait bitumen eſſe genus cæmenti fortiſſimi. Idem aſſerit Strabo *proximè* citatus. Calcis quoque vſum præbuit Semiramidi Reginæ, ita ferruminatis latere teſtaceo Babylonicis muris. Plinius *lib.35. cap.15.* Ammianus Marcellinus *lib.23. hiſtor.* Agricola, & Pererius *proximè* citati. & *lib.4. foſſil. pag.*216. 3. *Bituminis vſus ad ſtructuram ædificiorum.*

XI. Nauigia contexuntur, quæ bitumine illita conſtipantur. Strabo *lib.16. de ſitu orbis, pag.* 134. eſt enim vtile ad compages nauium, teſte S. Iſidoro *lib.16. cap.2.* Hinc ad arcendum ingreſſum aquæ iuſſus eſt Noë bitumine arcam linire intrinſecùs, & extrinſecùs, *Gen.*6. Eodem intuitu mater Moyſis fiſcellam ſcirpeam liniuit bitumine, ac pice, poſuitque intus infantulum, *Exodi* 2. Atque ita intelligunt hunc Exodi textum Lyranus, & Gloſſa Ordinaria; illum verò Geneſeos locum Pererius, & Cornelius à Lapide *ibi*. Cornelius autem, Pice, inquit, aptius erat bitumen ad tabolas conglutinandas, & conſolidandas, & ad fœtorem, ex ſtercore tot animalium prouenientem, diſpellendum. *Bituminis vſus pro nauigiis.*

XII. Bitumen eſt feruentiſſimum, & violentiſſimum gluten; cuius hæc eſt virtus, vt ligna quæ eo lita fuerint, nec vermibus exedi, nec Solis ardore, nec ventorum flatibus, nec aquarum poſſint violentia diſſolui. Nempe incorrupta eſt vis bitumini, aquiſque contumax; ideóque ligna conſeruat, ne combibant humorem noxium, neque patitur aërem penetrare, & tineas, teredinem, aliaque à lignis vitia prohibet; propter quæ diuturnitatẽ operibus maximè 4. *Bitumen eſt gluten.*

præſtat. Peterius *lib. 10. in Gen. diſp. 2.* in illud *capitis* 6. bitumine linies.

Bituminis vſus ad mortuorum conditurus.

XIII. Ægyptij bitumine ad mortuorum condituras vtuntur. Strabo *lib. 16. de ſitu orbis, pag.* 138. & Braſauolus *in examine terrarum, pag.* 454. Idem notant Agricola *lib. 4. de nat. foſsilium, pag.* 226. & Matthiolus *in lib. 1. Dioſcoridis, cap.* 85.

5. *Bitumine oblinire tela apud Perſas.*

XIV. Perſas bitumine illinire tela, ipſiſque incenſis, & lentiùs emiſſis hoſtium tecta cremare, author eſt Ammianus apud Agricolam *lib. 2. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 110.

Sirbonis lacus bituminoſus.

XV. Sirbonis lacus plenus eſt bitumine. In ſummo autem incúruatus, montis ſpeciem præbet: fumoſus, & aſpectu ater æri, & argento, & nitidis, ac retſis omnibus rubiginem inducit vſque ad aurum. Vnde cùm vaſa ſitum contrahunt, iam accolæ intelligunt bituminis eruptionem incipere. Strabo *lib. 16. de ſitu orbis, pag.* 138.

Bitumẽ quibus metallis inducat rubiginem.

Bitumen cur illinatur æramentis.

XVI. Æramentis illinitur, firmátque ea contra ignes. Ex eodem tingi ſolent ſtatuæ, & illini. Plinius *lib. 35. cap.* 15.

Bituminis vſus pro ferrariis, & ſtatuariis.

XVII. Placet & ferrariis fabrorum officinis tingendo ferro, clauorúmque capitibus. Plinius *ibidem.* Id quod magis explicans Agricola *lib. 2. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 110. Ferreis, inquit, & æreis operibus illinitur, firmátque ea contra ferruginem, & æruginem. Quin Saxones ex eo poſtes ligneos tingunt, vt ab iniuria imbrium defendant: iiſdem de cauſis ſtatuas eo illini quondam ſolitum fuit.

6. *Bitumẽ quod rapit ignem.*

XVIII. Naphtha quoddam bituminis genus, admotum ignem ad ſe rapit. Plinius *lib. 2. cap.* 105. Dioſcorides *lib. 1. cap.* 85. aliàs 86. Strabo *lib. 16. de ſitu orbis, pag.* 534. & Agricola *proximè* citatus, & Plutarchus *lib. 5. ſympoſiacôn, quæſt.* 7.

Maltha aquis accenditur.

XIX. Maltha (limoſum bituminis genus) flagrat: cùm quid attigit ſolidi, adhæret. & tacta ſequitur fugientem. aquis accenditur, terra reſtinguitur. Plinius *lib. 2. cap.* 104.

Bitumen ardet in aquis.

XX. Bitumen ardet in aquis, earúmque humore paſcitur, vt quàm diutiſſimè permaneat; quam ob cauſam qui ignes apparant iſtos admirabiles, quos in aquas coniectos non extingui videmus, compoſitionibus ſemper admiſcent aliquid bituminis, aut piſſalphalti, aut eorum, quæ ex bitumine conſtant. Agricola *lib. 1. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 12. & Porta *lib. 12. magiæ naturalis, per totum,* præſertim *cap.* 6.

Bituminis vſus ad ignes artificiales.

7. *Bituminis ignis quomodo extinguatur.*

XXI. Ignis flagrantis bituminis, naphthæ præſertim, aqua nullo pacto extingui poteſt; ſed magis ardet, niſi valdè multam infuderis. Cœno, & aceto, & alumine, & viſco oppreſſus extinguitur. Strabo *lib. 16. de ſitu orbis, pag.* 134. Idem fatetur Agricola *lib. 5. de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 109. vbi, Ignium, inquit, vis adeò magna bitumini ineſt, vt corpus aliquod eo maximè, quod naphtha vocatur, perunctum, ſi ad ignem admoueris, exuratur, nec aqua reſtinguatur, niſi admodum multa, verumtamen luto, terra, puluere, atque omnino quibuſuis aridis ſuffocatur. Similia teſtatur Tacitus *lib. 13. Annalium, in fine,* de illo incendio, quod imperante Nerone Cæſare exarſit Coloniæ Agrippinæ, illud quippe potuiſſe reſtingui, non aqua, ſed ſaxis, fuſtibus, & indumentis, profanis præſertim, vſúque pollutis.

Incendium Coloniæ Agrippinæ ſub Nerone quomodo extinctum.

8.

Verùm hic arbitror ab re non futurum, ſi quæ *lib. 1. cap. 6. ſect. 6. quæſt.* 4. de bitumine, quà pabulo ignis ſubterranei, leuiùs attigi, nunc vberiùs explicem: id quod præſtabo ex Agricola, qui *lib. 2. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, ad finem,* Bitumen, inquit, primas omnis materiæ, qua ſubterraneus ignis alitur, facilè tenet, vt perſpicuum eſt ex quibuſdam locis ardentibus. Chimæræ enim montis in Phaſelide ignis, quoniam accenditur aqua, extinguitur verò terra, & fœno, ex Plinio *lib. 2. c.* 100. bituminoſum eſſe intelligimus. Similiter bitumen ardens, ad Heclam Iſlandiæ montem emittit ignem illum admirabilem, qui conſumit aquam, ſtupam non comburit. Nam bitumen rebus ſiccis extingui, aquis ali, ipſa res demonſtrat. Et in Lycia, vt ſcribit *ibidem* Plinius, Ephæſtij montes tæda flammante tacti flagrant adeò, vt lapides quoque riuorum, & arenæ in ipſis aquis ardeant, alitúrque ignis ille pluuiis; tales autem lapides, & arenas riuorum ardentes ex bitumine conſtare quiſque rerum naturalium non imperitus intelligit; iterúmque bituminis nota eſt, ignem montium pluuiis ali. Quin etiam Nymphæi crater augetur imbribus, & egerit bitumen. Poſtremò mons carbonum, qui ardet in Hermunduris, quos Miſenos hodie vocant, & abeſt à Zuicca oppido ad duo millia paſſuum, terreni bituminis plenus eſt. Id autem carbones appellant noſtri, quòd fabris ferrariis loco carbonum ſit: cui ardenti paulatim aquas, vt cæteris carbonibus, inſtillant, ne ignis eos citò conſumat, & luculentiùs ardeant. Sulphur autem ſecundas fert. Nam nullum eorum, quæ effodiuntur omnium, bitumine, & ſulphure faciliùs ignem concipit, propter eorum pinguitudinem. Quia verò ſulphur incenſum extinguitur aqua, & citò conſumitur, vt loci quidam ardentes id ipſum eructent, & in iiſdem ardeat; cauſa tamen non eſt perpetuitatis ignium, ſed magis bitumen flagrans in cauernis, quæ aqua non carent. Quemadmodum enim oleo ad ignem addito alitur flamma, ita ſi flagranti bitumini aquas inſtillas, nôn extinguitur ignis, ſed augetur. Hæc Agricola. Falloppius etiam *de aquis thermalibus, cap. 5. pag.* 205. aduertit bitumen, & camphoram ardere in aqua; & bitumen non ſolùm ardere in aqua, ſed etiam nutriri ab aqua. Id verò ita probat. Accipite, inquit, naphthæ guttam, & in aquam proiicite; mox accendite, & videbitis flammam accenſam in ea naphthæ portiuncula diu perdurare ad miraculum, quod non poſſet fieri, niſi pabulum illius flammæ augeretur ratione humiditatis aquæ, quam naphtha attrahit, & in ſui naturam tranſmutans, ſuggerit diutius alimentum flammæ; id ipſum poteritis experiri de camphora, & aliis huiuſmodi rebus. Hæc Falloppius.

Bitumen eſſe pabulũ ignis ſubterranei.

Bituminoſi loci ardentes.

9. *Lapides, & arenæ ardentes.*

Mons carbonum ardens.

Sulphur etiã eſſe pabulum ignis ſubterranei.

10. *Bituminis ignem aquis augeri.*

Bitumen & camphoram ardere in aquis, & aqua ali.

XXII. Bitumen habet virtutem ſimilem virtuti aluminis. Plinius *lib. 35. cap.* 15. Id quod etiam confirmari poteſt ex Alberto Magno, qui *lib. 5. mineralog. cap.* 4. docet inueniri

11. *Bituminis virtus ſimilis virtuti aluminis.*

quoddam

Google

quoddam alumen vnctuoſum valdè cremabile, additque naphtham eſſe quandam ſpeciem huiuſmodi aluminis: naphtham autem eſſe bituminis genus, liquet ex *ſect. 1. & 2. huius cap.* Cùm autem plura ſint bituminis genera, pleraque ex illis ſunt miris inſignita affectionibus, de quibus *infra* in reliquis ſectionibus.

Sectio IX.

Digreſſio.

De bituminis ſymbolis.

Bitumē amoris ſymbolum Plutarcho.

1. OMnes, quotquot vidi, amoris ſymbolum bitumeo adſtruunt. Dux aliorum Plotarchus *lib. 5. ſympoſiacôn, quæſt. 7.* Viſus, inquit, cùm multis cieatur motibus, cum ſpiritu quem emittit, ſimul mirabilem quandam igneam vim diſſeminat; cuius opera homo multa cùm patitur, tum agit. Voluptatibus quippe moderatis, & item moleſtiis afficitur homo à viſibilibus rebus, quæ offeruntur; & amores quibus nullus vehementior animis motus accidit, ab aſpectu principium ducunt; adeò vt fluat, & quaſi liqueſcat amans, cùm intuetur in id quod amat, inque id veluti tranſit. Itaque maximè puto miretur aliquis eos, qui lædi videndo hominem cùm ſentiant, agere, & lædere itidem, id verò negant. Mutui enim formoſorum obtutus, & quod per oculos excidit, ſiue id lumen eſt, ſiue fluxus quidam, amatores colliquat, atque perdit dolore voluptati permixto, quem ipſi Glycypicron, id eſt, dulcamarum nominant. Nam neque tangentes, neque audientes ita vulnerantur, & afficiuntur, vt cùm inſpiciunt, & inſpiciuntur; adeò enim diditur incendium ab oculis, vt neceſſe ſit planè ignaros eſſe amoris, qui medicam naphtham mirantur ignem ex interuallo ad ſe rapere; cùm formoſorum corporum adſpectus etiam è longinquo reſpicientium ignem in animis amore captorum accendant. Hæc Plutarchos.

Viſus vis.

Viſus amoris initium.

Formoſorum mutuus aſpectus quid efficiat.

Glycypicron quid.

Naphtha vis & ſignificatio.

Bituminis vſus pro Arca Noe quid myſticè.

2. Sacri etiam Doctores agnoſcunt quandam analogiam inter naphtham, & caritatem; illud enim diuinum præceptum *Geneſis 6.* datum ſanctiſſimo illi Arcæ fabro, & bitumine linies intrinſecùs, & extrinſecùs, tropologicè illuſtrant hunc in modum. Gloſſa quidem Ordinaria, Ex bitumine, inquit, conglutinantur ligna intrinſecùs, & extrinſecùs, vt ex compage vnitatis ſignificetur tolerantia caritatis, ne concuſſa Eccleſia ab his, quæ intus ſunt, vel ab his, quæ foris, cedat à fraterna iunctura. Eſt enim bitumen feruentiſſimum, & violentiſſimum gluten, & ſignificat dilectionis feruorem, vi magnitudinis ad tenendam ſocietatem omnia tolerantem. Lyranus, Bitumine, inquit, id eſt, caritate, linies eam intrinſecùs, id eſt, caritate ad Deum: & extrinſecus, id eſt, caritate ad proximum. & benè dicitur *linies*, quia caritas eſt forma virtutum. Gloſſa interlinearis ait bitumen eſſe gluten feruentiſſimum, quo linita ligna nulla violentia diſſoluuntur, atque adeò congruè illo ſignificari dilectionis ardorem; iuberi autem Noë arcam intus & exteriùs oblinire, ne diſſoluatur vel ab his, quæ intus, vel ab his, quæ foris ſunt.

Bitumē ſymbolum caritatis.

Bitumen ſymbolum Berchorio.

3. Similem apodoſin ex bitumine infert Berchorius *lib. 11. reductory moralis, cap. 53.* bitumen ſcilicet, Iudaicum præſertim, natura ardere, & tam ſequacis eſſe tenacitatis, vt nec ferro cedat, nec aquæ, menſtruis duntaxat diſſoluendum ſanguinibus, valere proinde ad iongendas, liniendáſque naues: ad hæc pollere vi attrahendi, conſolidandi, & conſumendi; aptum propterea eſſe caritatis ſymbolum, quæ indomito prorſus ignita ardore, nec aquarum illecebris, nec ferri minis victa iacet, ſemper victrix, niſi interdum terreni ſanguis amoris præualeret; vtile iccirco hoc eſſe myſticum bitumen, ad ſeruandam nauium compagem, concordiam ſcilicet ſtatuum Eccleſiaſticorum, maximè verò familiarum Religioſarum. Eodem loci hic ſcriptor ex bituminis affectionibus alia conficit, pia admodum ſymbola; nimirum eius tenacitate ſignificari perſeuerantiam; ardore, fœtore, & nigrore, luxoriæ labem, & impudicam fœminam.

Bitumine ſignificari caritatem, perſeuerantiam, & alia.

Denique, vt miſſo tropologico ſenſo, alle- 4.
goricè aliquid dicam, reperio viles Iudæorum traditiones, bitumine ac pice adumbrari. Notum eſt ex *cap. 2. Exodi*, Moyſen intra ſcirpeam fiſcellam bitumine ac pice oblitam, aquis expoſitum, & inde extractum, ac à matre ſua nutritum iuſſu filiæ Pharaonis, quæ poſtea ipſum adoptauit. Gloſſa *in hunc locum*, Filia, inquit, Pharaonis, Eccleſia eſt de Gentibus congregata, quæ quamuis nunc vero gaudeat parente, hoc eſt, Deo Patre, tamen ante alium, quando idolis ſeruiebant, ſecuta eſt patrem. De qua per diuinam vocem *Pſalm. 44.* ad ipſam dictum eſt: Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam, & obliniſcete populum tuum, & domum patris tui. Hæc ergo exiuit de domo patris, & venit ad aquas Baptiſmi, vt lauaretur à peccatis quæ contraxerat in domo patris ſui, veniénſque ad Baptiſmum, ſuſcepit legem, quæ lex tunc intra fiſcellam erat ſcirpeam ex multis virgultis, ſiue ex papyro contextam, ac linitam pice & bitumine, quia vilibus vtique, & terreſtribus Iudæorum ſordebat ſepta traditionibus, vſquequo Eccleſia ſumpſit illam de paluſtribus, & luteis loculis carnalium ſenſuum, & intra ſapientiæ veræ aulas, & regalia tecta hìc infantiam ſuam apud ſuos tranſegit, apud illos ſcilicet, qui ſpiritualiter eam intelligere neſciebant paruula, & lactantium cibus, cùm verò ad Eccleſiam venit, & per eam ritè intellecta eſt, fortior efficitur.

Bitumen illitum fiſcella Moyſis quid myſticè.

Bitumē ſymbolum traditionum Iudaicarum.

Pharaonis filia Eccleſiæ ſymbolum.

Sectio X.

De Camphora.

HActenus de Aſphalto in genere; iam de 1.
illius ſpeciebus, è quibus primo loco venit obuia Camphora, ſeu Caphura; vtrumque enim inditum illi vocabulum ſatis liquet ex Cardano *lib. 5. de ſubtilitate, pag. 160. & 161.* & Scaligero *exercitatione 104. ſect. 8.* Altero autem ſolo vtuntur, Caphuræ quidem Porta *lib. 12. magia naturalis, cap. 10.* at Camphoræ Falloppius *de aquis thermalibus, cap. 5. pag. 205.* & Agricola *lib. 4. de ſubtilitate, pag. 223.*

Camphora varia nomina.

Camphora vox Indica quid ſignificet.

addit autem hic camphoram videri vocem Indicam, factam deinde familiarem Mautis ad ſignificandum hunc ſuccum, quem inter omnes conuenit eſſe naphthæ, vel bitumini quàm ſimillimum: non eſt ramen explotatum, an re vera ſit camphora bituminis genus. Quare ſit

2. *Cāphora genus ſitne bitumen, vel gummi.*

QVÆSTIO I. Vtrùm camphora, ſeu caphura ſit bituminis ſpecies, an porius alicuius arboris lacryma, vel gummi? Ea in re valde inter ſe diſſident iam citati auctores. Falloppius quorundam ſententiam refert, & non refellit, eſſe camphoram bituminis ſpeciem. Porta apertè teſtatur eſſe illam naphthæ ſpeciem. Cardanus ſcribit illam non minus quàm ſuccinum eſſe è bituminis genere, & probat, quia ſuccinum, citra omnem controuerſiam, eſt bitumen, atqui ſi ſuccinum ardeat, eiúſque fumus excipiatur mappà, quæ madeat aqua, camphoram olet. Agricolæ etiam placet hæc opinio, eamque ſic probat.

Camphoram eſſe ſpeciem bituminis prima opinio.

Primum argumentum.

Primò quòd Auerrois dicat ambram eſſe ſpeciem camphoræ; ambram autem eſſe genus bituminis concreti conſtat.

Secundum argumentum.

Secundò quòd Serapio ſcribat copioſam gigni camphoram, cùm terra crebris motibus conquaſſatur, quæ tum non rarò magnam vim tam ſulphuris, quàm bituminis ſolet profundere.

Tertium argumentum.

Tertiò quòd medicatæ quædam aquæ Æmiliæ oleant camphoram, ex quo ſequitur illam eſſe ſub genere foſſilium, non lacrymarum.

Quartum argumentum.

Quartò quòd linum xylinum, aquis madidum, cùm ex ſuccino conficitur oleum, ſi imponatur in operculum, fumum camphoram olentem emittat, et non ſine cauſa dixerit Auicenna in ſuccino odoratam camphoræ vim ineſſe.

Quintum argumentum.

Quintò quòd camphora non minùs ac reliquum bitumen & facilè ignem concipiat, & ardeat.

Sextum argumentum.

Camphora natiua.

Sextò quòd mercatores affirment ſe vidiſſe locum Indiæ camphoram exudantem, vt natiua Indorum camphora non colore, ſed tenuitate, & ſubtilitate partium, differat à candida Babyloniorum naphtha. Nam quæ ad nos affertur in paſtillis eſt factitia, fit verò hoc modo. Bitumen Indicum, quod ex natiua effloreſcit camphora, in vaſe ſubiectis carbonibus ardentibus coquitur; eiúſque partes tenuiſſimæ in candidum colorem verſæ in operculum feruntur, quod ipſis collectis eam, quam videmus, dat figuram. Ex quo euenit vt mercatores interdum quaſdam bituminis particulas ſimul cum camphora ab Indis ad nos apportent. Atque in hunc modum philoſophatur Agricola; & iis fundamentis nititur prior opinio, nempe camphoram eſſe ſub genere, non lacrymæ, vel gummi, ſed bituminis; id quod roborari poteſt non contemnenda illa Falloppij ratiocinatione, quòd accenſa camphora in aquam proiecta, perinde ac bitumen, nil minus ardeat, quàm ſi eſſet extra aquam.

Camphora factitia quomodo fiat.

3. *Camphoram eſſe ſpeciem gummi. Secunda opinio.*

Poſterior opinio aſſerit camphoram non eſſe bitumen, vel foſſilem ſuccum, ſed arboris lacrymam, vel gummi. Id primùm cenſuere quidam, ea ducti coniectura, quam tacito auctorum nomine refert Cardinus *præcitato loco*, videlicet in camphora inueniri ligna, proinde eſſe vero ſimilius non illam eſſe bitumen, ſed lacrymam arboris; arboris, inquam, Capar nomine, quæ prouenit in inſula Butei vocata, quæ ab Æquinoctiali Boream versùs partibus quinque cum quadrante diſtat, à Fortunatis centum octoginta ſex. Eidem ſententiæ mordicus adhæret Scaliger, qui *exercit.* 104. *ſect.* 8. impetens Cardanum diuerſa ſentientem, Arboris, inquit, lacryma eſt caphura, ne bitumen credas, ſicuti ſuccinum bitumen credidiſti. Ex arboribus enim delapſum, maris appulſu defertur in litiora, quorum arena obrutum effoditur poſtea, eo toto tractu, qui à Memel protenditur ad Gedan. De arenarum verò cumulis non erit mirum, cui notæ fuerint plagæ illæ; quíque viderit ad Hollandiæ latus occidentale arenarum tumulos extantes à ſuperficie maris. Non igitur foſſile, quia natum, ſed quia obrutum. Camphoram verò falsò bitumen arbitrati ſunt; idque miſero admodum argumento. Quia, inquiunt, ardet. Nam & reſina, & oleum, & thus idem quoque patiuntur. Hæc Scaliger. Mauri etiam, & iuniores Græci, qui eos ſequuntur, exiſtimarunt, teſte Agricola *lib.* 4 *de nat. foſſilium*, *pag.* 223. & 224. camphoram eſſe gummi, aut lacrymam arboris adeò patulis diffuſæ ramis, vt poſſit opacare tantum locum, quantus capiat homines centum; eiúſque lignum, quod ſit album, ſerulaceum, leue; quódque in fungoſa intus medulla interdum camphoram contineat, ſcribunt à ſe viſum, atque iſtam arborem naſci in montibus mari vicinis; afferunt & iidem Mauri illud lacrymantis arboris indicium, camphoram natiuam, cum qua fuerunt ligni fragmenta permiſta, fuiſſe ad ſe allatam.

Camphoram eſſe lacrymam arboris Capar, in Butei inſula aut Ramuſium tom. 1. nauigat. pag. 364.

Camphora quomodo ſit lacryma, & foſſilis.

4.

Arboris vnde manat lacryma camphora deſcriptio.

5. *Auctoris ſententia de camphora genere.*

Ex duabus his de genere camphoræ opinionibus, vt neutra certis eſt fulta rationibus, ita probabilibus eſt vtraque munita coniecturis; leuiores tamen illæ, quæ pro lacryma, vel gummi afferuntur, ipſo Agricola iudice, qui propterea meritò propendet magis in priorem. Et ad miſerum illud argumentum de ligneis fragmentis camphoræ immiſtis, reſpondet fieri poſſe vt ea vel caſu adhæſerint bitumini ex terra effluenti, aut exudanti, quòd ſit pingue; vel Indi ad camphoram addiderint, vt Mauros defraudarent, aut credulos illuderent. Quare hoc argumentum, inquit, quo vtuntur Mauri ad probandum ex arbore camphoram gigni, ſatis graue, & firmum non eſt; vt nec ſi quis ſuccinum idcirco dicat eſſe arboris ſuccum, quòd Archelaus id ex India cortice inhærente tradiderit aduehi rude. Ex alio etiam capite Maurorum lacrymam laceſſit Agricola *ibidem pag.* 223. quia non vident, inquit, Mauri, ſi camphoram vel lacrymam, vel reſinam volunt eſſe, vel gummi, Indos nihil cauſæ habere, cur opificio ignis ex ea eliciant tenuiſſimas partes; quòd qualiſcunque arborum ſuccus tum placeat maximè, & vtilis ſit, cùm talis fuerit, qualem natura gignit. Itaque & myrrha, & bdellium, & benzoum, ac reliquæ lacrymæ ſic, vt eas fudetunt arbores, ad nos afferuntur. Similiter thus, & ſtyrax, & cæteræ reſinæ; nec etiam gummi hederæ, iuniperi, perſici, aliarúmque arborum immutantur. Verùm ex rebus foſſilibus partes ſubtiliſſimas hoc modo extrahimus: verbi

Camphoram eſſe bitumen probabilius.

Maurorum argumentum quòd camphora ſit gummi, ſoluitur.

Camphoram non eſſe lacrymam contra Mauros oſtenditur.

Succi arborū quales maximè placeant.

verbi cauſa, ex argento viuo, & ex cadmia foſſili; veriſimilius igitur eſt, quod narrant quidam mercatores, eodem modo ex bituminis quodam

6. genere camphoram eſſe factam. Hæc Agricola, qui deinde *pag. ſeq.* omnino prudenter ſtatuit cũ iſta Maurorum opinione acriùs nõ pugnare, tum quia locum, in quo naſcitur camphora, coràm non vidit, tum ne ſibi contendendum ſit cum illis Medicis, qui Maurorum ſcripta tenent mordicus. Braſauolus *in exam. ſuccorum purgantium*, ait certum eſſe, camphoram eſſe gommi arboris.

7. *Camphora Cardano alia foſſilis, alia arborea.*

Sed hîc vide, an placeat conciliatio Cardani, qui *lib. 5. de ſubtilitate, pag.* 161. tametſi cenſeat camphoram eſſe genus bituminis, vt ſe expediat ab illo argumento de fragmentis ligneis illi immiſtis, diſtinguit duplicem camphoram, vnam foſſilem in viſceribus terræ genitam, alteram ex arborum cortice lacrymantem, & ab hac foſſilem primam ducere originem. Atque hæc de genere, ortu, & materia camphoræ.

8. *Camphora color ſapor, & odor.*

Qvæstio II. de colore, ſapore, & odore camphoræ. Color natiuæ non vnus; nam aut alba eſt, & dilucida, habens maculas ſubrubras; aut alba, & obſcura, aut fuſca: factitia verò ſemper eſt alba. Sapor eidem miſtus, acris enim, & amara; à quo non multùm diſſentit odor ille iucundus. Agricola *lib. 4. de natura foſſilium, pag.* 224. Idem *lib. 1. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 97. ait bitumen ardore ignis ſubleuatum, camphoram Arabibus appellari. Et *lib. 1. de natura foſſilium, pag.* 170. Camphora, inquit, acre quiddam expirat; eius autem acrimoniam ignis, qui eam coxit, nam ſublata eſt in operculum, videtur auxiſſe. Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate, pag.* 161. ait camphoram non eſſe adeò albam natura, ſed talem diſtillatione fieri; diſtillationem quippe dealbare ſolere, non tantùm quia ſordes omnes detrahat, ſed quòd ſubſtantiam efficiat ratam, atque adeò luci peruiam.

Diſtillationis vis in dealbando.

Oleum etiã ex camphora effici odoratiſſimum, auctor eſt Porta *lib. 10. magiæ naturalis, cap.* 11. Eandem camphoram odoratiſſimam vocat Scaliger *exercitat. 104. sect. 8.*

Camphora oleum odoratiſſimum.

9. *Camphora plura genera.*

Qvæstio III. An camphora ſit vnius modi? Aliam eſſe natiuam, aliam factitiam, aliam foſſilem, aliam arboream, conſtat ex dictis duplici præcedenti quæſtione; at alias eiuſdem differentias proſequitur præcitatus Scaliger *ibi.* Arbor, inquit, maxima ex qua lacrymatur camphora; rami adeò patuli, vt vmbram quàm latiſſimè iaciat. Ligni materia leuiſſima, & rariſſima, eaque candida. Camphoræ probitas prout vel vi extracta fuerit à matrice, vel expulſa à natura. Nam quædam è venis eximitur, in quibus hæret quaſi cruſta quædam. Aliquando rupto exit cortice, & concreſcit; reſinatum modo primùm colorata: deinde ſole, aut arte candida fit. Melior hæc, quàm prior. Præſtantiſſima, quæ ſole albeſcit. Nam & igni fit hoc. Factúmque primum ad naturæ imitationem à loci Rege Riach: vnde ei cognomen Riachinæ. Stillatitia diutiùs ſeruat dotes ſuas, & defæcacior eſt. Quare & pellucida. Illa incluſa non item, & color ei ſuſcior. Duæ præterea ſpecies viliores. Vna inæqualis, grummoſa, gummoſa. Altera fuſci coloris. Adulteratur ſeuo, & maſtiche, & aqua vitæ. Deprehenditur indita in panis internam partem, atque poſita in furno. Si liquatur, vera eſt: ſi ſiccatur, adulterata. Sinceram etiam aiunt facilè euaneſcere. Marmoreis in thecis ſeruari affuſo lini, aut pſyllij, aut milij ſemine. Hæc Scaliger.

Camphora præſtantiſſima.

Camphora Riachina.

Camphora quomodo adulteretur.

Camphora quomodo aſſeruetur.

Qvæstio IV. An vera ſit tanta vulgò credita inter camphoram, & Venerem antipathia, vt hæc in ſinu Virginum geſtata, iuuenes ad Venerem reddat impotentes? Aſſerit id apertè Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate, pag.* 161. eúmque effectum aſcribit magnæ illius ſucci ſiccitati. Camphora, inquit, eſt immodicè ſicca, adeò vt in ſinu virginum geſtata, iuuenes ad Venerem reddat impotentes. Eiuſdem opinionis meminit Agricola *lib. 4. de natura foſſilium, pag.* 225. non explicans tamen vtrùm illa ſit vera, vel falſa. Vt, inquit, odor camphoræ refragetur Veneri, vt pota extinguat genituram, non ſequitur eam eſſe frigidam; nam etiam ruta, quæ multùm calida eſt, pota idem facit. Ab his planè diſſentit Scaliger *exercit. 104 sect. 8.* In primis enim huius antipathiæ impugnat cauſam illam à Cardano allatam de ſiccitate. 10.

Camphora an Veneri aduerſetur.

Prima opinio.

11. *Secunda opinio.*

Ex quibus ſequitur dubias eſſe camphoræ vires aduerſùs Venerem. Quantò certiora illa remedia, in primis abſtinentia, & ieiunium? quippe friget Venus ſine Cerere, & Baccho. Deinde timor Dei, iuxta illud *Pſalm.* 118. confige timore tuo carnes meas. Ad hæc cuſtodia oculorum, teſte caſtiſſimo *Iob cap.* 31. ibi, Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine. Præterea deuotus ſacrarum Reliquiarum vſus. Sic Bernardum quendam Ordinis Ciſtercienſis Monachum, vt refert Cæſarius *lib. 8. cap.* 67. cùm illecebræ carnis ad delectationem mouerent, Reliquię BB. Martyrum Ioannis, & Pauli, quas theca ille collo ſuſpenſas geſtabat, pectus libidinis face correptum ſemel, atque iterum tundentes, & officij monuere, & incendio liberauere. 12.

Camphora vis in Venerem dubia ſtatuitur, & ad ſymbola detorquetur.

Camphora ſymbola in Venerem.

Qvæstio V. de vi medica camphoræ, & an ea ſit calida, vel frigida? Eam valere ad vſus medicos, teſtatur Agricola *in Bermanno, pag.* 434. Eidem ineſſe vim ſiccandi vlcera, & dealbandi, quòd nimirum ſit tenuiſſimæ ſubſtantiæ, hácque de cauſa ſomnum etiam accendi, auctor eſt Cardanus *lib. 1. de ſubtilitate, pag.* 161. Sed quid opis præſtet medendi peritis vberiùs explicans idem Agricola *lib. 4. de natura foſſilium, pag.* 224. & 225. Factitia, inquit, in medicinæ vſu calfacit, & exſiccat; quod experientia docet, & ſapor comprobat. Quare ex Mauris quidã non malè ſcripſit eam in ſecundu gradu eſſe calidam, & ſiccam. Natiua verò, vt ſit minus calida, quàm factitia, tamen eam quoque eſſe calidam eſt neceſſe; non enim poſſet ignis, cùm iſto magno conficitur, tantum ingignere in ea calorem, ſi eſſet frigida in gradu tertio, quod Mauri plerique omnes ſcribunt. Atque quî multus camphoræ vſus, vt iidem tradunt, vigilias faciet, ſi erit in gradu tertio frigida? vt autem odor illius refragetur Veneri, vt pota extinguat genituram, non ſequitur eam eſſe frigidam; nam etiam ruta, quæ multùm calida eſt, pota idem facit. Sed quia camphora fertur ad caput, vt bitumen omne, ſi rapuerit ſecum frigidos humores, & gignere poteſt ſomnũ, & homines, antequam ſeneſcant, 13.

Camphora de vi medica.

Camphora an ſit frigida.

Camphora an ſit ſicca.

Ruta Veneri aduerſatur.

Camphora quomodo ſomnum, & vigilias, quomodo item canitiem inducat.

canos facere. Relliqua autem ferè omnia, quæ camphoram dicunt efficere, non ipſa efficit, ſed medicinæ cum quibus permiſcetur; earum tamen agendi celeritatem, quòd ſit tenuis, incitat multum. Hæc Agricola.

14. *Camphora Indica Arabicè Cuſoralgent.*

Sed de camphoræ frigiditate ita diſſerit Scaliger *exercitatione* 104. *ſect.* 8. Camphoram, inquit, cùm ſapientum maxima pars frigidiſſimam ſtatuat, Auerrois agnoſcit aliam camphoram Indicam, Arabicè dictam Cuforalgent, eamque ait calefacere, & deſiccare in ſecundo gradu. Diuerſæ igitur fuerint, niſi ſit aut in codice mendum, aut error in opinione. Negant innouatores eſſe frigidam. Sanè accendi facillimè, atque etiam in aquis ardere, præterquam quòd eſt odoratiſſima. *Camphora an ſit frigida.* Verùm odor eius ab aëreis partibus, quarum vi ardet etiam. Aquæ tamen habet tantum, quanta poteſt ſub ea forma frigiditas conſeruari. Ardet autem propter pinguedinem. Stultitia eſt inſcitiæ parens, aut filia. Quis enim dixerit calidiſſima quæque facillimè ardere? Non enim ſimilitudine ſemper euocatus tranſit ignis in corpora; ſimilitudinem caloris intelligo; ſed & allicitur aliqua materia, quæ eum propter raritatem admittere facilè queat. Hæc Scaliger.

15. *Camphoræ vſus, & proprietates. Veneri refragatur. Canitiem infert. Somnum arcet. Somnum conciliat.*

QVÆSTIO VI. De camphoræ vſibus, & proprietatibus.

I. Refragatur Veneri. ex dictis *quæſt.*4.

II. Præproperam canitiem inducit ante ſenectam. Agricola *lib.4.de nat.foſſilium,pag.*225.

III. Præ nimia ſiccitate ſomnum arcet. Cardanus *lib.5.de ſubtilitate,pag.*161.

IV. Nihilominus camphora, quia fertur ad caput, vt bitumen omne, ſi rapuerit ſecum frigidos humores, gignere poteſt ſomnum. Agricola *ibidem.*

Præſtat vſus medicos.

V. Præſtat aliquot vſus medicos. conſtat ex *præcedenti quæſt.*

Eſt materia olei.

VI. Ex camphora elicitur odoratiſſimum oleum. Porta *lib.*10.*magiæ naturalis,cap.*11.

Eius flamma flagrat. Vigilias facit.

VII. Accenſa flammam ex ſe emittit lucidam, & odoratam. Agricola *lib. 4. de natura foſſilium, pag.*214. Arteriis cum aceto illita, minùs prodeſt oculis, at vigilare facit. Cardanus *lib.*18. *pag.*529.

16. *Miſcetur compoſitionibus, quæ in aqua ardent.*

VIII. Camphoræ natura adeò eſt amica ignibus, vt ſi eos ſemel conceperit, vſque dum tota conſumatur, ardeat. Quin ſi ſtiria ea fuerit oblita, accenſa non extinguitur, dum vlla camphoræ particula fuerit reliqua; ideo ad compoſitiones, quæ accenſæ ardent in aquis, ſolet addi. Agricola *ibid.* Eandem ardere in aquis, perinde ac extra aquam, teſtatur Falloppius *de aquis thermalibus*, *cap.*5. *pag.*205. *Ex ea fiunt ignes artificiales.* Ex eadem fieri artificiales ignes docet Porta *lib.* 12. *magiæ nat. cap.*2.6. & alibi; vt latiùs patebit ex *ſect. vltima huius cap.*

Facilè euaneſcit.

IX. Quoniam verò camphora conſtat ex tenuiſſimis partibus, in aërem ſublata, & ſuſpenſa ſenſim diſſoluitur, & euaneſcit; quod cùm ſciant medicamentarij, in vaſe includunt milium, aut lini ſemen, eòque camphoram obruunt; atque ita plurium annorum ſpatio integram ſeruant. *Camphora quomodo aſſeruetur.* Mox reſoluitur in vino, quod eſt vi ignium in vaſis ſublime ſublatum, in ſuffitus pro thure, aut myrrha aſſumitur. Agricola *lib.4.de nat.foſſil pag.*224.

SECTIO XI.

De piſſaſphalto, ſeu picibitumine.

Eſſe piſſaſphaltum bituminis genus auctores ſunt Plinius *lib.24. ſect.7. & lib.* 35. *cap.*15. Dioſcorides *lib.*1. *cap.*84. aliàs 85. & *ibi* Matthiolus, S. Iſidorus *lib.*16. *originum, cap.*2. Agricola *lib.4. de nat. foſſilium, pag.*222. & 225. Cardanus *lib.5.de ſubtilitate, pag.* 160. & alij, ex quorum ipſiſmet verbis breuiter animaduertam nonnulla de huius ſucci nomine, loco, partitione, materia, natura, & vſu. 1. *Piſſaſphaltum eſſe bituminis genus.*

Ex Plinio *lib.*24. *cap.*7. Eſt piſſaſphaltos, mixta bitumini pice, naturaliter ex Apolloniatarum agro. Quidam ipſi miſcent, præcipuum ad ſcabiem pecorum remedium, aut ſi fœtus mammas læſerit. Naturale optimum ex eo, quod cùm ferueat, innatat. Idem *lib.*35. *cap.*15. Eſt, inquit, liquidum bitumen, ſicut zacynthium, & quod à Babylone inuehitur. Ibi quidem & candidum gignitur. Liquidum eſt & Apolloniaticum, quæ omnia Græci piſſaſphalton appellant ex argumento picis, & bituminis. 2. *Piſſaſphalti loca, & vires medicæ.*

Ex priore illo Plinij loco haud obſcurè colligitur diuiſio piſſaſphalti in natiuum, & factitium; quam apertiùs aſſignans Braſauolus *in examine terrarum*, *pag.*455. Eſt, inquit, piſſaſphaltum duplex, arte factum, vt ſi quis picem, & bitumen ſimul iungat; aliud naturale. *Piſſaſphaltum aliud natiuū, aliud factitium.*

Ex Dioſcoride *lib.*1. *cap.*84. aliàs 85. Vocatur & in bituminis genere piſſaſphaltum, quaſi picibitomen dicas, compoſita ex pice, & bitumine re, & rei appellatione. Naſcitur ad Apolloniam, quæ in Epiro eſt, fluminúmque impetu ex Cerauniis montibus delatum in littora eructatur, glebarum modo concretum, odore picis bitumini miſtæ. 3. *Piſſaſphaltum cur dicatur picibitumen Dioſcoridi, & Agricolæ.*

Agricola *lib.*4. *de natura foſſilium*, *pag.* 225. Bitumen, inquit, effluens Epiri, ad Apolloniam, ex pice & bitumine, à Græcis nominatur piſſaſphaltum; non quòd naturaliter ex vtroque conſtet, vt ſcribit Plinius, neſcio quem ſecutus, ſed quòd vtrunque oleat, vt rectè Dioſcorides tradit: hoc Mauri vocant mumiam; verùm Serapio non ipſum ſolum ita vocat, ſed compoſitionem etiam, qua mortuorum corpora condiuntur. Idem *lib.*1. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum*, *pag.*12. ſcribit eos, qui apparant ignes admirabiles in aqua ardentes, huiuſmodi compoſitionibus ſemper admiſcere aliquid bituminis, aut piſſaſphalti, aut eorum, quæ ex bitumine conſtant. 4. *Piſſaſphaltum Mauris dici mumiam. Piſſaſphaltum vſui eſſe pro igne artificiali.*

Ex Matthiolo *in lib.* 1. *Dioſcoridis*, *cap.* 85. Ex Apollonia Epiri, quam vulgò Valonam nuncupant, Venetias piſſaſphaltum pro picandis nauigiis copioſum importatur; quippe quòd pineæ pici commixtum, valentiſſime id muneris præſtet. Nuper ex Dalmatia afferri cœpit, vbi propè Leſinam non longè à Narenta foditur; cuius amicus quidam mihi copiam fecit. Foditur & in Pannonia, vbi id incolæ foſſitiam ceram eſſe exiſtimant. Scribit Fuſchius *lib.* 1. *de componendis medicamentis*, piſſaſphaltum nunc etiam tribus ferè milliaribus ab Inſpruck reperiri, vocarique Germanico ſermone, *Triſchenblut*, cuius portionem aliquam adhuc ſe habere fatetur, ſibi à Georgio Collimitio tranſmiſſam, quæ 5. *Piſſaſphaltum vſui eſſe picandis nauigijs.*

ſuccenſa

ſuccenſa bitumen, ac picem veriſſimè redolet. Sed equidem vereor, ne ipſe quoque decipiatur, quemadmodum Ioannem Tranſtetterum clariſſimum Medicum in Inſpruck deceptum eſſe ſcio vnà cum Georgio illo. Is enim lapidem gagatem, qui ferè tribus ab ea ciuitate Germanicis milliaribus, vt Fuſchius inquit, in littore cuiuſdam torrentis frequentiſſimus reperitur, pro piſſaſphalto oſtendebat. Sed illius error, dum ego in Inſpruck eſſem, à clariſſimo Ioanne Petro Merendio, Medico Regio, & à me pariter deprehenſus eſt, quòd lapis Germanica lingua *Triſebenblut* vocatus, etſi lapidis gagatæ modo conflagret, & bitumen redoleat accenſus; nunquam tamen vt pix, & aſphaltus igne liqueſcit, ſed ligni, vel tedæ modo comburitur. Hæc Matthiolus. Quid de piſſaſphalto ſentiat Scaliger, mox *ſect. ſeq.*

Gagates vbi ſit frequentiſſimus.

Sectio XII.

De Mumia.

1. *Mumia vox Arabica, & Maura.*

MVmia, nomen Arabicum, & Maurum, ſignificat vtiliſſimum ad medicos vſus ſuccum, quem varia Scriptorum placita, eſſe voluere vel piſſaſphaltum, vel ſepulcrale aſphaltum Sodomeum, ſiue Iudaicum; vel aridum Ægyptij, vel Syriaci cadauer, vel omnem mortuorum conditura cum ſua pinguedine; vt videre eſt apud Agricolam *lib. 4. de natura foſſilium, pag. 125.* Cardanum *lib. 18. de ſubtilitate, pag. 530.* Scaligerum *exercit. 104. ſect. 9.* Braſauolum *in examine terrarum, pag. 454. 455. 456. & 457.* & Matthiolum *in lib. 1. Dioſcoridis, ad cap. 85.* Sed audiamus ipſos auctores. Agricola, Mauri, inquit, piſſaſphaltum vocant mumiam: verùm Serapio non ipſum ſolum ita vocat, ſed compoſitionem etiam, qua mortuorum corpora condiuntur. Cardanus, Ex corporibus, inquit, noſtris multa ſumi poſſunt ob ſympathiam fida. Mumia olim concretus erat ſanguis corporum Ægypriorum, myrrha, aloë, atque aliis odoribus conditorum, qualia ſunt caſſia, amomum. Hoc medicamenti genus vndecunque ſanguis flueret, & ad confracta, colliſaque viſcera, vtiliſſimum erat. Adeò reclamarunt, quibus mores cum litteris Græcorum placent, vt malint ægros perire, quàm auxiliis, quæ illi non cognouerint, vti, vt vſus eius exoleuerit. Auxítque contemptum, quòd nunc fruſta deſcrantur cadauerum, quæ in mari rubro, ob ventorum calorem, ac ſiccitatem, tum regionis æſtum, in nauibus mortuorum, ac ſiccatorum, ad nos, tum eorum, qui in arena ſuffocati ſunt, pro mumia deferuntur; quanquam nec hoc genus mumiæ inutile ſit medicamentum ad ſiſtendum ſanguinem, modò applicetur loco, tametſi fœdum, & triſte. Horret enim omne ſimile maximè ſimile, cùm corruptum eſt; vt canes canum corpora plus quàm hominum, vel luporum. Hæc Cardanus. Scaliger, Piſſaſphaltum, inquit, multis in locis è montibus deuolutum fluitat in oſtiis fluuiorum. Id mumia eſt Serapionis. Mumia ſepulcrorum apud Arabas, Syros, & Ægyptios, longè res eſt vtilior, atque pretioſior, ſcilicet ex myrrha, & aloë, & illorum materia corporum, quæ iis condita ſunt. Quocirca ruptis, & contuſis mirificè prodeſſe compertum eſt. Vtramque deſcripſit Serapio. Quæ verò ad nos mumia defertur ex Ægypto, non ex aloë, & myrrha condimentum eſt corporum, ſed ex aſphalto. Illis enim vtuntur nobiles, quorum effodere corpora capitale eſt. Aſphalto plebeios aduersùs corruptionem munire conſueuiſſe, Strabo author eſt apud Scaligerum *ibi*.

Mumiæ nomen quid.

2. *Mumia Agricolæ quid.*

3. *Mumia Cardano quid.*

4. *Mumia Scaligero quid.*

5. *Mumia Braſauolo quid.*

Braſauolus *loco citato*, quid ipſe ſentiat de mumia, ſatis obſcurè, & confusè ſignificat. Quantum tamen mentem eius aſſequi licuit, ea ad tria puncta poteſt reuocari. Primum eſt, Mumiam eſſe nomen Arabicum, quod ſignificet exſiccatum cadauer, aliis Mauritani, aliis Syriaci, aliis Ægyptij, propriè tamen eo intelligi vocabulo omnem mortuorum conditura cum ſua pinguedine. Alterum eſt, Ægyptios ad mortuorum conditura vti ſolere aſphalto, ſeu bitumine, præſertim Iudaico, & Babylonico. Syriacos verò, Hebræorum adhuc morem ſeruantes, ſi diuites ſint, mortuos condire ſuos aloë, myrrha, croco, & balſamo; at pauperiores, bitumine ſitos farcire, vt magis conſeruentur; hinc autem fieri, vt mumia ſignificet liquorem in mortuorum corporibus iouentum, conſtantem vel ex bitumine, & humana pinguedine; vel ex myrrha, aloë, croco, balſamo, & aliis huiuſmodi generis pluribus, vel pancioribus cum humana pinguedine, & hanc poſteriorem mumiam probatiſſimam eſſe. Ad hæc, Mumiæ nomen quandoque vſurpari pro aſphalto, ſeu bitumine Iudaico, quòd eo ſæpe condiantur prædicti mortui; ideóque in ſinceri bituminis Iudaici defectum poſſe hanc mumiam ſubſtitui. Tertium eſt, Mumiæ etiam nomine venire non ſolùm ipſam compoſitionem ex myrrha, aloë, croco, balſamo, & pinguedine humana, ſed etiam eandem compoſitionem, antequam ingreſſa ſit corpus humanum, abſque vlla pinguedine; cùm autem ad nos vehitur mumia, integros afferri homines bitumine plenos, Iudaico præſertim, & Babylonico; eámque nunc Mumiam ex Ægypto apportari, & Venetiis apud pharmacopolas haberi.

Cadauera condiendi mos Ægyptiorum, Iudæorum, & Syriacorum.

Mumiæ nomine interdum venire aſphaltum.

Mumiam Venetas ex Ægypto vehi.

6. *Mumiã vulgarem non poſſe ſubſtitui pro legitimo aſphalto Iudaico.*

A Braſauolo diſſentiens Matthiolus, ſecutus ſententiam Arabum Auicennæ, & Serapionis, contendit mumiam vulgarem haud poſſe ſubſtitui in defectum legitimi aſphalti Iudaici in componendis medicamentis, quòd pauperũ & ignobilium cadauera confarciantur aut piſſaſphalto, aut aſphalto pice mixto; ideóque apertiſſimè falli, qui pro legitima mumia arefactam iſtiuſmodi cadauerum carnem aſſumant, non autem eorum infarctum, veluti ſeplaſiorum quàm plurimos, qui carnes, & oſſa contundunt, eaque medicamentis admiſcent, quæ mumiam expoſcunt. Neceſſum igitur fore legitimam mumiam expetentibus, vt in Hoſpitalibus noſtris cadauera obeuntium aloë, myrrha, & croco repleri curatent, eámque deinde ſuo tempore eximi.

Mumia legitima quomodo paranda.

7. *Mumiæ facultates Matthiolo.*

Porrò mumia, vt ex Arabum ſententia tradit Matthiolus *ſuprà*, quàm plurimis pollet facultatibus: ſiquidem ſecundo ordine tum ſiccat, tum excalfacit; capitis dolores frigiditate obortos abſque humorum præſentia mulcet. Medetur hemicraneæ, paralyſi, oris diſtractionibus, comitialibus, vertiginoſiſque, ſi ex amaraci aqua naribus immittatur. Leucoij oleo, ſiue hyoſcyamino grani pondere ſubacta, ad aurium dolores frigidos

vtiliter

vtiliter in earum concauitatem inſunditur.Pro-
deſt quattuoi granorum pondere ex thymbræ
Mumia plurima vires medica.
decocto reſoluta,gulæ cruciatibus. Epota ex zi-
zipharum, hordei, & myxorum decocto tribus
diebus continuis, tuſſientibus opem non modi-
cam præſtat. Granorum item quattuor pondere
ſumpta ex aqua menthę cordis affectus remouet:
cum decocto verò cumini, ammi, & cari, tum
ventriculi,tum inteſtinorum flatus diſcutit.Bibi-
tur vtiliter ab alto deuolutis ex ſiliquæ Ægyptię
medulla,additis lemnia ſphragidæ, & rubiæ ra-
8. dice.Hauſta trium, vel quattuor granorum pon-
dere ſingultum inhibet, ſi tamen ex cumini, &
apij decocto aſſumatur. Etinis impoſita, additis
moſcho,caſtoreo,caphura,& oleo balanino nari-
bus commodè inditur ad diuturnos capitis dolo-
res,præſertimque cùm adhibitis aliis contumax
morbus non ſoluitur.Gargarizatur cum oxyme-
lite aduersùs anginam; & ad lienis affectus ex
cari decocto vtiliter bibitur; & contra lethalia
venena ex decocto tribuli marini, & fœtidi la-
ſerpitij gummi iuuamento non modico ſumi-
Mumiam valore contra ſcorpionum ictus.
tur. Item ex mero contra ſcorpionum ictus bibi-
tur, ictiſque locis cum recenti bubolo butyro
vtiliſſimè imponitur. Aſtringit mumia illita ex-
terna ſanguinis profluuia, pota verò interna:
proinde perutilis ad cruentas excreationes. Ex
caprillo lacte pota opitulatur exulceratæ veſi-
cæ, internis penis deſquamationibus, & vri-
Oſſa mortuorum in puluerē redacta quàm vtilia.
nam ægrè continentibus. Non deſunt qui cre-
dant humanorum cadauerum oſſa in puluerem
redacta, & in potu exhibita variis corporis lan-
guoribus prodeſſe, os ſuum vnicuique membro
Crany humani puluis quàm vtilis.
tribuentes. Quod penitus refellendum non eſt;
ſiquidem ipſe pluries vidi in comitiali morbo
cranium humanum in puluerem redactum ma-
ximè profeciſſe, ſicuti etiam calculoſis renibus,
& eorum doloribus. Hæc Matthiolus.

9. Sed quid tandem fructus, deuote lector, ad
Mumia ſymbola.
Digreſſio de mortis memoria.
rem noſtram colligamus, ex tam multiplici vti-
litate, quam præſtat cadaueroſa, & ſepulcralis
mumia, & humani puluis cranij? quis humanæ
morti credat ineſſe tanta remedia pro humana
ſalute,& vita? An ſapientiſſimus rerum omnium
conditor, velut è ſymbolo nos erudiens, voluit
mortis memoriam, & meditationem tot pollere
viribus ad vitiorum expulſionem, & virtutum
Mortis memoria ad quid vtilis.
adeptionem?Prima laus huius medicaminis inde
enituit à primi parentis lapſo,cui cœleſtis Medi-
cus *Geneſis* 3.Puluis,inquit,es,& in puluerem re-
uerteris. Hinc ille Aphoriſmus *Eccleſiaſtici* 7. In
omnibus operibus tuis memorare nouiſſima tua,
Nouiſſimorum memoria quàm vtilis.
& in æternum non peccabis; & *cap.* 28. Memen-
to nouiſſimorum,& deſine inimicari. Huc, teſte
Ioan. Franciſco Pico Mirandulano *lib.* 2. *de morte
Chriſti,cap.*8.ſpectat ritus ille,quo Eccleſia diui-
ni Medici ſponſa, in ipſis celebrati ieiunij pri-
mordiis, cinere per Sacerdotem in caput effuſo,
10. his nos affatur, Memento homo, quia puluis
Cinis in caput fuſus initio Quadrageſimæ quid.
es, & in puluerem reuerteris. Ægyptij apud Plu-
tarchum *in conuiuio ſeptem Sapientum, non procul ab
initio*, in conuiuia inferre ſolebant ſceletum, id
eſt, exſiccata hominis, atque inter ſe compacta
oſſa, hortarique conuiuas, vt meminerint ſe
Sceletus Ægyptiorū quid ſignaret.
non ita multò poſt tales fore. Is quanquam in-
gratus,& intempeſtiuus comeſſator,tamen ſuum
habet locum,non ad potum, & voluptates, ſed
ad mutuum amorem, dilectionémque cohor-
tans, monénſque vitam breue tempus ſortitam
non debere malis rebus longam reddi. Hac au-
rea apodoſi mumiam Ægyptiam illuſtrat hic
Philoſophus; qui idem *de opuſculo de educandis li- 11.*
Philoſophia vtilitas.
beris, Sola, inquit, Philoſophia medetur ani-
mi motibus, atque ægritudinibus. Hac duce, &
comite datur cognoſcere, quid honeſtum ſit,
quid turpe; hæc præſcribit vt neque rebus ſe-
cundis efferamur gaudio, neque aduerſis nimio
luctu deiiciamur. At enim quid iſtic Philoſo-
phiæ cum mortis memoria? quid inquis? Audi
Platonem *in Phædone* aſſerentem, eſſe Philoſo-
Philoſophia mortis meditatio.
phiam mortis meditationem. Quid ſit autem
mortis meditatio, diſce ex Clemente Alexan-
drino, qui *lib.* 2. *ſtromatum*, *pag.*131. Hoc fuerit,
inquit,mortis meditatio, ſi ſolis iis quæ ſunt ſe- 12.
Mortis meditatio quid Clementi Alexādrino.
cundùm naturam dimenſæ appetitionibus, quæ
ea quæ ſunt ſecundùm naturam nihil excedunt,
declinando ad id quod exuperat, vel quod eſt
præter naturam, in quo peccandi enaſcitur po-
teſtas, contenti eſſe velimus. Sed egregiè de
hac meditatione Seneca *epiſt.* 26. Incertum,
inquit, eſt quo te loco mors expectet. Itaque 13.
Mortis memoria vtiliſſima Senecæ.
tu illam omni loco expecta. Meditare vtrum
commodius ſit vel mortem tranſire ad nos, vel
nos ad eam. Hic patet ſenſus. Egregia res eſt,
mortem condiſcere.Superuacuum forſitan putas
Mors vbique expectanda.
id diſcere,quo ſemel vtendum eſt.Hoc eſt ipſum
quare meditari debeamus. Semper diſcendum
eſt, quod an ſciamus, experiri non poſſumus.
Meditare mortem. Qui hoc dicit, meditari li-
bertatem iubet. Qui mori didicit, ſeruire dedi-
dicit. Quid ad illum carcer, & cuſtodia, &
clauſtra? Liberum oſtium habet. Vna eſt cate-
na, quæ nos alligatos tenet, amor vitæ; qui vt
non eſt abiiciendus, ita minuendus eſt: vt, ſi
quando res exiget, nihil nos detineat, nec im-
pediat, quo minùs parati ſimus, quod quando- 14.
Mors cogitata vtilis ad virtutes aſſequendas.
que faciendum eſt, ſtatim facere. Idem *epiſto-
la* 105. Nihil, inquit, æquè tibi profuerit ad
temperantiam rerum omnium, quam frequens
cogitatio breuis æui, & huius incerti.Quicquid
facias, reſpice ad mortem. Idem Seneca *lib.* 3.
de ira, *cap.*42. Careamus,inquit,hoc malo,pur-
gemuſque mentem, & extirpemus radicitus ea
vitia, quæ quamuis tenuia vndecunque hæſe-
rint, renaſcentur, & iram non temperemus, ſed
ex toto remoueamus.Quod enim malæ rei tem-
Mortis memoria iræ remedium.
peramentum eſt? Poterimus enim, adnitamur
modo. Nec vlla res magis proderit, quàm cogi- 15.
tatio mortalitatis. Picus *precitato libro de morte
Chriſti*, contendit *cap.* 4. cogitationem mortis
efficere,vt nos ipſos magni non faciamus, & ab-
ducamor à vitiis;& *c.*5. cogitationem mortis in-
ſinuari nobis per celebre illud Apollinis Pythij
oraculum,*Noſce te ipſum*;& *c.*7. ſapientis eſſe co-
Mortis reminiſci ſapientes, fatuos obliuiſci.
gitare de extremo vitæ momento; inſipientis,il-
lius obliuiſci;& *cap.*8. ſanctiſſimos homines,nec
non Philoſophos ethnicos mortis meditatione
frequentiſſimè vſos fuiſſe,tanquā præclaro om-
nium vitiorum antidoto.Quis non credat ex hac 16.
Domitiani cœna funebris.
mortis memoria inſtructam fuiſſe illam fune-
brem cœnā,quam,vt ex Xiphilino teſtatur Cauſ-
ſinus *lib.* 3. *ſymbolo* 31. Domitianus primoribus
Senatorum, & equeſtris Ordinis in hūc modum
fecit?Apparauit ædes omni ex parte nigerrimas:
erant

erant enim atra laquearia, parietes, ac paui-
mentum, in eóque ſedes nudæ eo modo colloca-
tæ erant. Quibus paratis rebus, eos de nocte in-
troduci iubet, abſque comitibus, ac primum
omnium iuxta vnumquamque columnam collo-
cat, factam inſtar ſepulcri, in qua nomen eius
ſcriptum erat, pendebátque de ea lychnochus
Cœna funebris Domitiani.
paruus, vt aſſolet in monumentis. Tum nudi
pueri, atramentóque obliti, tanquam ſpectra
quædam ingrediuntur, eóſque horribili ſaltatio-
ne circumeunt, eóque facto ad ipſorum pedes
conſiſtunt, ad extremum omnia, quæ in exſequiis
mortuorum adhiberi ſolent in vaſis eodem mo-
do eis appoſita fuerunt. Cœna interim perage-
batur magno omnium ſilentio, vt qui timore
penè exanimati eſſent, Domitiano inſuper ſer-
monem, de iis quæ ad mortes, & funera pertine-
rent, ſuper menſam ingerente.

Christi paſſionis memoria vtiliſſima.
17. Quòd ſi tot fructus obueniunt ex cogitatione
propriæ mortis, innumeri haud dubie redun-
dabunt ex iugi memoria mortis Chriſti Domini,
quod argumentum piè proſequitur deuotiſſimus
ille iuxta, atque doctiſſimus Mirandulæ Prin-
ceps Franciſcus Picus *lib. 3. de morte Chriſti, per*
Mumia probatiſſima qua, & cuius ſit ſymbolum.
18. *totum.* Si è memoria non excidit quòd ſuprà ani-
maduertimus, Medicorum ſchola illam ſtatuit
probatiſſimam mumiam, quæ facta ſit ex aloë,
& myrrha. Hanc tu myſtice eam eſſe crede, de
qua Diſcipulus, quem diligebat IESVS, *cap. 19.*
ſui Euangelij, Venit, inquit, & Nicodemus, qui
venerat ad IESVM nocte primùm ferens mi-
ſturam myrrhæ, & aloës quaſi libras centum.
Acceperunt ergo corpus IESV, & ligauerunt
illud linteis cum aromatibus, ſicut mos eſt Iu-
dæis ſepelire. Vin' ſcire medicos huius mumiæ
Christi Paſſionis fructus S. Auguſtino.
19. vſus? Audi ſanctum Auguſtinum, cuius illi cer-
tiſſimi aphoriſmi Manualis *cap.* 21. In omnibus
aduerſitatibus non inueni tam efficax reme-
dium, quàm vulnera Chriſti; in illis dormio
ſecurus, & requieſco intrepidus. Chriſtus mor-
tuus eſt pro nobis. Nihil tam ad mortem ama-
rum, quod morte Chriſti non ſanetur. Et *cap.* 13.
Nullum, inquit, tam potens eſt, & tam efficax
contra ardorem libidinis medicamentum, quàm
Christi Paſſionis fructus S. Bonau.
20. mors Redemptoris mei. Sed quid Seraphicus
S. Bonauentura? Is prima parte ſtimuli diuini
amoris *cap.* 1. Paſſionis, inquit, Chriſti meditatio
continua mentem eleuabit; quid agendum,
quid meditandum, quídque ſciendum, & ſen-
tiendum ſit, indicabit, te deinde ad ardua in-
flammabit, téque vilificari, & contemni, &
affligi, faciet affectare, & tam in cogitatione,
quàm in locutione, ac etiam operatione regula-
bit. Et mox, vbi de vulneribus Chriſti, Ecce,
inquit, aperta eſt apotheca, omnibus aromati-
bus plena, & medicinalibus opulenta. Per vulne-
rum ergo feneſtras intra; & accipe medicinam
ſanatiuam, reſtauratiuam, præſeruatiuam, &
conſeruatiuam. Ibi quaſcunque volueris ſpecies,
accipe. Ibi quæcunque delicata appetieris ele-
Bernardi Philoſophia IESVS crucifixus.
21. ctuaria, ſume. Meritò proinde mellifluus Ber-
nardus *ſerm. 43. ſuper Cantica*, iſthæc expendens,
nec contentus Platonica mortis noſtræ Philoſo-
phia, Hæc mea, inquit, ſublimior interim Philo-
ſophia, ſcire IESVM, & hunc crucifixum.

SECTIO XIII.

De petroleo, ſeu oleo ſaxi.

DE huius ſucci nominibus, locis, genere & 1.
natura, breuiſſimè ex ſequentibus auctori- *Petroleum Agricola.*
bus. Agricola *lib. 4. de nat. foſſilium, pag.* xxx. ſcribit
petroleum eſſe liquidum bitumen, à concreto
plerumque diſtillans; ídque propter pinguitudi-
nem eſſe oleo maximè ſimile; proinde quibuſdam
ſcriptoribus oleum vocatum quondam; nunc
verò petroleum nuncupari, quòd effluat è ſaxis.
Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate, pag.* 160. recenſito 2.
petroleo inter genera bituminis, *pag.* 161. teſta- *Petroleũ, ſeu ſaxi oleum Cardano.*
tur petroleum eſſe oleum, quod ex bitumine,
caloris vi ſponte fluat, tenuiſſimum, & calidum
grauiter olens; vulgò autem vocari, oleum de
ſaxo; doloribus frigidis, etiam diuturnis præſens
auxilium. Matthiolus *in lib. 1. Dioſcoridis, cap.* 85. 3.
docet dari quoddam bituminis genus, quod *Petroleum Matthiolo.*
naphtham vocant, hócque Plinio *lib. 2. cap.* 105.
inueniri in Auſtagenis Parthiæ, tantæ autem
ſympathiæ erga ignes, vt ij tranſiliant proti-
nus in ipſum vndecunque viſum. Quod etſi, in-
quit, in Italiam aliunde non inferatur; inibi ta-
men pluribus in locis erumpit id generis, quod
eoſdem cum igne præſtat effectus: quale eſt,
quod in agro Mutinenſi ſcaturit, petroleum,
ſiue ſaxeum appellatum. Braſauolus *in examine* 4.
terrarum, pag. 457. 458. & 459. fuſiùs agens de *Petroleum Braſauolo.*
hoc oleo, tria inter alia, potiſſimum notat.
Primum, omne oleum è petris fluens, dici poſſe
petroleum, quaſi petræ oleum; quamobrem eo
nomine appellari poſſe, tum oleum montis Zilij,
tum oleum ſaxi, quod in Mutinenſi agro ſcaturit.
Alterum, peculiari quadam ratione petroleum
dici quoddam bitumen liquidum, igne, aut ſenio
induratum, quod propter magnum fœtorem à
Germanis *Deufels dreck*, id eſt, ſtercus Diaboli *Petroleum ob fœtorem vocari ſtercus Diaboli.*
appellatur; ídque naſci partim ex agro Siciliæ
Agrigentino; partim ex Liguria; partim ex loco
in Neapolitano agro, qui vulgò dicitur, *il Tocho*.
Tertium, petroleum, etſi ex petra ortum ducat,
nihilominus fontibus innatare, quòd ex petris,
& montibus aquæ impetu tractum in fontes
eliquetur.

Sed videamus an è petroleo elici poſſit pium 5.
aliquod deuotionis oleum. Legimus apud S. Iob *Petrolei ſymbola.*
cap. 29. Quando lauabam pedes meos butyro,
& petra fundebat mihi riuos olei. quibus verbis,
interprete S. Thoma *ibi*, ad litteram deſignatur
abundantia, & fructus bonitas. Sed omiſſa litte- 6.
ra requiramus myſterium. S. Gregorius *lib.* 19. *Petra oleum fundens Iob 29 quid myſtice.*
moral. cap. 11. Sancta, inquit, Eccleſia ipſam Prædi-
catorum ſuorum vigilantiam plenius exequens,
ſubdit. Et petra fundebat mihi riuos olei. Quia
petræ nomine Chriſtus accipitur, Prædicator
egregius fatetur, dicens 1. *Cor.* 10. Petra autem
erat Chriſtus. quæ videlicet petra nunc ad vſum
S. Eccleſiæ olei riuos fundit, quia in ea loquens
Dominus prædicamenta vnctionis intimæ ema-
nat. De hac petra olei riuus exiit, liber Matthæi,
liber Marci, liber Lucæ, & liber Ioannis. In di-
uerſis huius mundi partibus quot prædicamenta
edidit, tot petra hæc per ora Apoſtolorum om-
nium olei riuos fudit. Toties adhuc de petra hac *Olei riuos eſſe Prædicatores.*
olei riuus funditur, quoties à ſancto Spiritu vn-
geodis

gendis mentibus auditorum, ea quæ in libtis veteribus de Chriſto dicta ſuut, explanantur. Et riui vocantur olei, quia decurrunt, & vngunt. In quibus quiſquis tingitur, quiſquis vngitur, interiùs impinguatur; de qua nimirum pinguedine Pſalmiſta ait *Pſalm.* 62. Sicut adipe, & pinguedine repleatur anima mea.

7\. *Olei nomine ſignari vnctionem Spiritus ſancti.*

Poteſt nomine olei, ipſa S. Spiritus vnctio deſignari, de qua *Iſaiæ* 10. dicitur, computreſcet iugum à facie olei. iugum quippe à facie olei computreſcit, quia dum Spiritus ſancti gratia vngimur, à captiuitatis noſtræ ſeruitute liberamur; dumque maligni ſpiritus dominatio ſuperba repellitur, iugum conteritur, quo libertatis noſtræ colla premebantur. S. Hierouymus *in idem Iob cap.* 29. ad illum verſiculum, & petra fundebat mihi riuos olei: Ioxta bunc ſenſum, inquit, Moyſes ait *Deuter.* 32. Suxerunt mel de petra; & oleum de firma petra, ſecundùm delectatiooem volentium, ore ſapiebat. Et cùm petra illa Chriſtum ſecund m Apoſtolum figuraret, in oleo tamen iſto dona Spiritus ſancti, S. Iob largiter ſibi effuſa voluit demonſtrare. Hic eſt ergo oleum viuum, & verum, qui eſt Spiritus ſanctus Patri, & filio conſubſtantialis. Hoc ergo oleo ſanctus Iob abundabat, quo & caritatis pinguedine replebatur. Hæc S. Hieronymus. Ex quibus perſpicuum eſt, quo ſenſu debeat accipi illud ſaxi oleum, de quo vulgata verſio *Deut.* 32. ita habet. Vt comederet fructus agrorum; vt ſugeret mel de petra, oleúmque de ſaxo duriſſimo. Plura de petroleo vide infrà *cap.* 11. *ſect.* 3.

8\. *Mel de petra quid Deut. 32.*

9\. *Oleū de ſaxo duriſſimo quid Deut. 32.*

Sectio XIV.

De naphtha.

1\. *Naphtha Babylonica Ecbatanis viſa Alexandro Magno.*

MAgnus ille Macedonum Rex Alexander, quoodam Babyloniam peragrans, quæ ſtatim ſe ei dediderat; Ecbatanis non ſine admiratione inſpexit hiatum ignis continenter, tanquam de fonte ſe ſe efferentis; ſtagnúmque copioſæ naphthæ haud procul eo hiatu naphtha bitumini ſimilis eſt, ita igni obnoxia, vt prius quàm flammam contingat, ab ipſo ſæpe ſplẽdore, qui circa lumen accenſum fulget, iguem concipiat, mediúmque aërem inflammet. Eius vim, & naturam Barbari vt demonſtrarent, angiportum quod ad Regis diuerſorium ducit, paucis modò naphthæ guttis irrorauerunt: inde in extremo ſtantes faces imbutis naphtha particulis admouerunt (iam nox oborta erat) ac ſubitò, & momento temporis ita omnia flamma corripuit, vt totus angiportus in alteram vſque partem ignis cõtinuus eſſe videretur. Erat quidam Athenophanes, patria Athenienſis, vnus de iis qui vngere, & lauare Alexandrum ſolebant, animúmque eius ad hilaritatem à curis auocare. Is tum in balneo cùm forte puer aſpectus lepidi, & canens ſcitè, nomine Stephanus Alexandro adſtaret: Viſne, inquit, Rex medicamẽti iſtius periculum in Stephano hoc faciamus? Si enim hunc quoque tangat, neque corpore eius teſtinguatur, vehementiſſimam omnino vim eius eſſe fatebor: neque illibenter ipſe etiam puer eos periclitari in ſe id paſſus eſt. Simul verò naphtha inunctus eſt, & ignis admotus, tantum flammarum illico edidit corpus, totúmqoe igne correptum eſt, vt Alexander ad ſummum ſolicitudinis, metuſque peruenerit. Quòd niſi commodùm adfuiſſent multi vaſa aquæ plena lauacri cauſa manu tenentes, nullum profectò auxilium depaſcentem ignẽ inhibuiſſet; ſic quoque vix corpus pueri totum ardens extinctum eſt, maléque is poſtea habuit. Itaque non abſurde quidam fabulam veritati aſſerunt, id dicentes venenum Medeæ fuiſſe, quo coronam, & peplum (de quibus in tragœdiis multus ſermo) inunxerit: neque enim ex his ipſis, neque vltrò emicuiſſe ignem, ſed flammam appoſitam ab his tanta celeritate, vt omnem ſenſum falleret, correptam, propagatamque fuiſſe. Ignis enim radios, & fluxus cùm in reliqua corpora incidant, lumen tantùm iis, & calorem afferre; aſt vbi ſicci ſpiritus, humórque pinguis, & igni alendo ſufficiens ineſt, ea tum collecta, ignisque auida celerem materiæ mutatiooem afferunt. Iam quomodo generetur naphtha, in quæſtionem venit, vtrùm humoris quaſi ignis alimentum effluat ex terra, cuius natura pinguis eſt, ignisque ferax. Eſt enim admodum feruida Babylonia, ita vt hordei grana humi proiecta ſæpe ſubſultent, & moueantur, quòd ea loca quaſi pulſum quendam præ caloris vehementia obtineut, & incolæ æſtus tempore ſuper vtribus aquæ plenis dormiunt. Et Herpalus gubernator eius regionis relictus, cùm elegantiæ ſtudens Græcis plantis regias, & ambulationes exornare laboraret, ſolam hederam ferere non potuit, quin eam perperuò tellus perderet ob diuerſitatem temperamenti; ipſi enim ignea eſt natura, hederæ frigida amant loca. Hæc de naphtha Plutarchus *in Alexandro.* Similia de eadem habet *lib.* 5. *ſympoſiacôn, quæſt.* 7. à nobis ſuperiùs notata *ſect.* 9.

2\. *Naphtha rapit ignem.*

3\. *Angiportus naphtha irroratus totus repentè exardeſcens.*

Naphtha vis & periculum in Stephanum puerum Alexandrum.

4\. *Medea naphtha.*

5\. *Naphthæ generatio.*

Babylonia eſt feruida.

6\. *Hordei grana humi proiecta vbi ſubſultet.*

Hedera frigida loca amat.

Ex his è Plutarcho de naphtha animaduerſis, colligitur eius ſucci vis, natura, natale ſolum, & præterea eiuſdem genus, quod huic ſcriptori patet eſſe bitumen; quod ipſum clariùs fatentur Strabo *lib.* 16. *de ſitu orbis, pag.* 134. Plinius *lib.* 2. *cap.* 105. & *lib.* 35. *cap.* 15. Dioſcorides *lib.* 1. *cap.* 85. aliàs 86. & *ibi* Matthiolus, Agricola *lib.* 4. *de nat. foſſilium, initio,* Cardan. *lib.* 5. *de ſubtilitate, pag.* 160. Falloppius *lib. de aquis thermalibus, cap.* 5. *pag.* 105. Maiolus *colloquio* 18. vbi de alumine; eiuſdem opinionis aſſertor inter antiquos recenſendus Albertus Magnus *lib.* 5. *mineral. cap.* 4. Sed naphthæ natura, & vis meliùs inclaruerit, ſi quod de illa nonnulli ex præcitatis auctoribus prodiderint paucis retulero.

7\. *Naphtha vis, & natura Plutarcho.*

Naphtā eſſe genus bituminis.

Ergo Strabo iam citatus; Liquidum, inquit, bitumen, quod naphtham vocant, admirabilem quandam naturam habet; nam igni admotum eum corripit; & ſi corpus eo illitum igni admoueris, deflagrat; nec aqua vllo pacto extingui poteſt; ſed magis ardet, niſi valdè multam ſuper infuderis. Cœno, & aceto, & alumine, & viſco oppreſſum extinguitur. Vnde Alexandrum tradunt, experientiæ gratia puero cuidam in balneo naphtham inſperſiſſe, ac lucernam admouiſſe, vt prope puer totus deflagraret; niſi circunſtantes multa aqua flammas eiiciſſent, ac puerum ſeruaſſent. Poſidonius dicit ex fontibus naphthæ Babylonij quoſdam nigrum naphtham, quoſdam album producere; atque ex iis alios eſſe liquidi ſulphuris, eos ſcilicet qui album naphtham habent,

8\. *Naphtha vis, & natura Straboni.*

habent, qui & flammam attipiant. Eos verò, qui nigri bituminis ſunt, liquidos eſſe, & pro oleo in lucernis vti.

9. *Naphtha Plinij.* Plinius *lib.2.cap.105.* Malthæ, inquit, ſimilis eſt naphtha; ita appellatur circa Babyloniam, & in Auſtagenis Parthiæ profluens, bitumiois liquidi modo. Huic magna cognatio ignium, tranſiliúntque protinus in eam vndecunque viſam. Ita ferunt a Medea pellicem crematam, poſtquam ſacrificatura ad aras acceſſerat, corona igne rapta. Et *lib.24. cap.17.* Aproxis, inquit, herbæ radix è longinquo concipit ignes, vt naphtha. & *lib.35. cap.15.* Sunt, inquit, qui naphtham, de qua in ſecundo diximus volumine, bituminis generi aſcribant. Verùm ardens eius vis ignium naturæ cognata, procul ab omni vſu abeſt.

10. *Naphtha Dioſcorid.* Dioſcorides *lib.1.cap.85.* aliàs 86. Vocatur, inquit, & quoddam bitumen naphtha, quæ Babylonij bituminis diſtillatio eſt colore candidum; inuenitur & nigrum. Trahendi ad ſe ignes tantam vim habet, vt ex interuallo etiam ad ſe rapiat; contra oculorum ſuffuſiones, & albugines efficax. Naphthæ, vt cuiuis alij bitumiois ſpeciei, tribuit ibidem Dioſcorides plures medicos vſus à nobis relatos ſuprà *ſect. 7. huius cap. num.3.*

11. *Naphtha Agricolæ.* Agricola *lib.3. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.45.* Tam in bituminis, inquit, tota temperatione, quàm ſulphuris, ineſt aër, & ignis; atque ideo facilè ignem concipiunt, & ex interuallo trahunt; naphtha verò in primis, quia in ea plus ignis ineſt, quàm in cæteris, ipſum ad ſe ex longinquo rapit; flos enim bituminis videtur eſſe, vt ſulphur luteum reliqui ſulphuris. Et *lib.1. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.100.* Bitumen, inquit, candidum, præcipuum naphthæ genus, effluit in Babylone, non longè à Demetriade. in Auſtagenis Parthiæ; in Meſopotamia: in agro Mutinenſi ex monte, quem Gibium vocant; effunditur quoque in mare Germanicum, atque ex eo fit ſuccinum candidum. Idem *lib.2. de nat. eorum quæ effluunt ex terra, pag. 109. & 110.* ſcribit ignium vim adeò magnam ineſſe naphthæ, vt corpus aliqood eo perunctum, ſi ad ignem admoueris, exuratur, nec aqua reſtinguatur, niſi admodum multa; veruntamen luto, terra, puluere, atque omnino quibuſuis aridis ſuffocari. Quoniam verò facilè ignem concipit, eo vtendi ad lucernarum lumina olei vice veterem eſſe morem, ſicut in Sicilia in Agrigentino agro; in Cilicia, in Babylone; in Ecbatanis; in India, in Æthiopia, & alibi. Meminit & ipſe illius pueri, qui iuſſu Alexandri naphthico incendio, experimenti gratia excitato, penè exuſtus eſt, vt ſuprà retulimus ex Plutarcho, & Strabone; addit naphtham Græcis vocari Medeæ oleum, quòd hæc eo bitumine pellicem cremarit, poſtquam ſacrificatura ad aras acceſſerat, corona igne rapta; illi quippe ineſſe vim admotum ad ſe ignem rapiendi.

12. *Naphtha Falloppij.* Falloppius *opuſc. de compoſitione medicamentorum, cap.13.* ſcribit olea ſtillaritia, vt naphtham, oleum Philoſophorum, oleum fœniculi, anethi, & huiuſmodi, habere vires nimis reſolobiles, neceſſum proinde eſſe, vt cum eis aliqood aliud olei genus viſcidum admiſceatur, ne tam facilè euaneſcant. Idem *de aquis thermalibus, cap.5. pag.205.* Naphtha, inquit, ſi recens fuerit, arripit flammam e longinquo; ita vt in agro Mutinenſi, vbi copioſiſſima gignitur, & colligitur, ſit neceſſe illis, qui eam legunt, relinquere lucernam procul ſatis à loco vbi eſt; colligunt autem in ſubterraneis quibuſdam locis, quo deſcenditur per multos gradus, iis verò tàm obſcuris, vt lumen ſecum ferre cogantur. Porrò ſi naphthæ gutta proiiciatur in aquam, móxque accendatur, erumpens flamma in ea naphthæ portiuncula tam diu perdurabit, vt ſit mirum, quòd vtique fieri non poſſet, niſi pabulum illius flammæ augeretur, ratione humiditatis aquæ, quam naphtha attrahit, & in ſui naturam tranſmutans, ſufficit diutiùs alimentum flammæ. Et *cap.8. eiuſdem tract. pag.215.* vocat naphtham ſuccum liquidum. Denique *cap. 5. de foſſilibus*, ait naphtham eſſe frequentem in quibuſdam montibus Mutinenſibus. His ferè omnibus de naphtha notatis ſubſcribit Maiolus *colloquio* 18. illud inculcans, flammam è naphtha excitatam aqua infuſa magis inardeſcere; reſtingui autem luto, aut aceto, aut alumine. *Naphtha Maiolo.*

A naphtha denominatur ſal naphthicum, de quo vide ſuperiùs dicta *cap. 2. ſect. 6.* Obſeruaui ſuprà *ſect. 9. huius cap.* eſſe naphtham amoris ſymbolum. quod ipſum hîc nouo cogor repetere argumento. Chaldæi, teſte Cauſſino *lib. 1. ſymbolo* 20. ſub Conſtantino Magno totum terrarum orbem luſtrabant, vt Deum, quem ſub ignis ſpecie colebant, omnibus Diis præſtantiorem re ipſa conuincerent. Sed enim ignem eſſe diuinitatis Hieroglyphicum vſque adeò exploratum eſt, vt Moyſes *Deuteron.* 4. & Paulus *Hebr.* 12. aſſeruerint Deum noſtrum eſſe ignem, & quidem conſumentem; de quo, vt placet Gregorio Magno *homil.* 30. *in Euangelia*, Veritas dixit *Luc.* 12. Ignem veni mittere in terram, & quid volo, niſi vt accendatur? Porrò hunc miſit, & accendit, quando apparuerunt Diſcipolis eius diſpertitæ linguæ tanqoam ignis, ſedítque ſupra ſingulos eorum, & repleti ſont omnes Spiritu ſancto, *Actor.* 2. Hac flamma ardere cupiens Chriſti ſponſa; Veni, inquit, Creator ſpiritus. Et mox: Qui Paraclitus diceris, donum Dei altiſſimi, fons viuus, igois, caritas. Verùm, ſi naphtha rapit ignem, etiam ex interuallo vndecunque viſum, vt autumant tot præcitati ſcriptores; Deus autem eſt ignis, an non caritas, cuius typus eſt oaphtha, alliciet, quin immò trahet, rapiétque Deum, etiam ex ſummo cœli vertice, rapiet, inquam, ad ipſum amatorem Dei, ciúſque cor cœleſti flamma accendet? Planè id ita eſt affirmandum. Sed myſtica hæc caritatis naphtha, id pluribus aſſequitur modis. Præcipuus eſt, ſeruando diuina præcepta. Quippe ſcriptum eſt *Ioannis* 14. Qui habet mandata mea, & ſeruat ea, ille eſt qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifeſtabo ei me ipſum. Et mox: Si quis, inquit, diligit me, ſermonem meum ſeruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & manſionem apod eum faciemus. Alter eſt, pro

13. Naphthicum ſal.

Naphtha amoris ſymbolum.

Ignis pro Deo Chaldæis.

Deus ignis conſumens.

Ignis à Chriſto in terram miſſus.

Ignem eſſe ſymbolũ Dei.

14. Naphtha caritatis rapit Deum ignem tribus modis.

Deo ſummè dilecto Crucem patienter ferre; namque ignis ille diuinus *Pſalm.*90. Cum ipſo, inquit, ſum in tribulatione. Tertius, ex humili dilectione conteri, & tremebundum veteri ſermones Dei, atteſtante *Iſaia cap.*66. Ad quem autem reſpiciam, niſi ad pauperculum, & contritum ſpiritu, & trementem ſermones meos? Poſtremus eſt, ex ardenti deſiderio placendi Deo

Naphtha caritatis rapit Deum ignem nouo, & quanto modo.

15. anxia,& deuota fame eſurire panem Angelorum. Hoc ſæpe experta Catharina Senenſis, qua languente præ amore & voto illius cibi (cuius figura fuit ille ignitus calculus, quo forcipe de Altari ſublato aduolans vnus de Seraphim, Prophetæ labia tetigit,& mundauit, *Iſaiæ* 6.) hoſtia è Sacerdotis digitis imperu elapſa, ocyſſimè à ſemetipſa in Virginis os tranſuolabat, ita inde quandoque aucta refectæ forma, vt vultus clarioribus coruſcans radiis, neſcio quid humana ſpecie maius ſignificaret, teſte ipſomet ſponſæ Chriſti Confeſſario Raymundo *lib.*2. *de vita huius ſanctæ, cap.* 32.*&* 33. Diceres ad Virginis votum, Altiſſimum inclinare cœlos, & aſcendentem ſuper Cherubim vulare ſuper pennas ventorum, *Pſalm.* 17. vſque adeò verum eſt, eſurientes repleri bonis, *Luc.* 1. & qui iuſtitiam eſuriunt, & ſitiunt,

Catharina Senenſis voſcitur Euchariſtia miraculosè.

16. eos ſaturari, *Matth.* 5. Hic ego mortalium miſerrimus,

O quàm te memorem Virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis: nec vox hominem ſonat.
Sis felix, noſtrúmque leues quæcumque laborem.

Æneid.1.

17. Heu me infelicem; non ego ex illis, in pia quorum ora lætabundum IESVM, formoſi ſpeeie pueri ſponte properate, ſed illorum vnus, quorum pectora ſubire illum quidem, ſed aduerſum, ſed indignabundum, ſed reluctanrem, & renitentem, & planè innitum, tempore Paſchalis communionis, apud Catholicos Caroli Magni exercitus, vidit Saxonum ille Dux VVedechindus, iode ex hæretico Catholicus, teſte Alphonſo Rodriquez *part.*2.*tract.*8.*cap.*13. Id mea meruere peccata. Nempe frigidum ſtomachum ignitus horret cibus. O mihi ſi tuis precibus, quod te enixè rogo, inclyta Virgo, inſigne Senarum decus, à Deo liceret impetrare pulchras genas, velut turturis, murænulas aureas vermiculatas argento, collum monilia, faſciculum myrrhæ dilectum meum mihi inter vbera mea commorantem, & nardum meam ſuum in accubitu Regis dantem odorem, forſan clementiſſimus ſponſus introduceret me in cellam vinariam, & ordinaret in me caritatem, & in ſignum veniæ, diceret animæ meę, Fornicata es cum amatoribus multis, tamen reuertere ad me, dicit Dominus. Forſan candidus ille, & rubicundus, qui paſcitur inter lilia, cernés floridum cordis mei lectulum, pro me etiam ſaliens in montibus, & tranſiliens colles, ſtans poſt parietem, reſpiciens per feneſtras, proſpiciens per cancellos, illod amore languenti inclamaret animæ, Surge, amica mea, ſpecioſa mea, & veni. Columba mea in foraminibus petræ, in cauerna maceriæ, oſtende mihi faciem tuam, ſo-

Saxonū Dux VVedechindus quo miraculo ad fidem conuerſus.

Euchariſtia qua præparatione ſumenda.

Cant.1.

Ierem.3.

Cant.1.& 2.

18. net vox tua in auribus meis; vox enim tua dulcis, & facies tua decora.

Hactenus vidimus naphtham amorem, & Deum ignem, huiúſque ignis mirabilem raptum.

Digreſſio de amore,& pulchritudinis periculis.

Iam intueamur ipſum ignem amorem, & vires naphthæ in eius flammam. Illud planè tritum, notúmque omnibus puto, ignem eſſe amoris ſymbolum, ſeu terreni, ſeu diuini. De terreno illa euincunt. Veteribus duæ faces, vt auctor eſt Pierius *lib.*46. vbi de facibus, vinculo conſtrictæ, diuaricatæque, mutui amoris fuere Hieroglyphica, pictæ tamen accenſa parte ſurſum verſus erecta; ſin inuerſæ fuiſſent pictæ, funera amatorum indicabant. Romanis Genialis lectus, in Genij honorem parabatur eximiè, ad quem noua nupta quinque facibus noctu admittebatur; quas quidem pronubæ, & quæ vni ſemel nupſerant, ante congreſſus coniugales nouæ nuptæ ferebant. Græcis verò nubentium matribus tenere faces

Ignem eſſe amoris ſymbolum teſtatur Valleſius de ſacra Philoſophia cap. 1.

Genialis lectus Romanis.

in nuptiis negotium fuit. Alexander ab Alexandro *lib.*2. *Genialium, cap.*5. Cyrus Rex Perſarum apud Xenophontem *lib.* 5. *de Pædia Cyri, ſub initium*, diſſerens cum Araſpa Medo ſodali ſuo, de periculo, quod imminet ex aſpectu mulieris pulchræ, affirmanti ipſi Araſpæ ſe fuiſſe intuitum pulcherrimam fœminam, citra pudoris iacturam, ita medius fidius, inquit Cyrus, fortaſſis enim celerius abiſti, quàm in quanto tempore amor ſolet hominem irretire. Nam fieri poteſt, vt quis tangens ignem non continuò vratur, & ligna non continuò flammas tollunt. Ipſe tamen neque ignem vltro tango, neque pulchros intueor, nec etiam tibi conſulo Araſpa, vt ſinas in pulchris oculos verſari; quòd ignis quidem vrit homines tangẽtes, at formoſi eos etiam accẽdant, qoi procul ipſos ſpectant, ita vt amore æſtuent. Hæc Rex ille caſtiſſimus. Ad preces Abbatis Apollinis, teter Æthiops ignita olim direxit iacula aduersùs ſeniorem Monachum, quem ſtatim Veneris flamma accendit in pœnam, quòd iuniorem libidinis face correptum, non ex caritate demulceret, at ſeuero ſupercilio obiurgaret, Caſſianus *collatione* 2. *Abbatis Moſ, cap.*13. Hinc intelligimus Apoſtolum Paulum, qui *ad Epheſios* 6. iubet nos in omnibus ſumere ſcutum fidei, in quo poſſimus omnia tela nequiſſimi ignea extinguere. Ouidius *de igne Narciſſi, Metam.*3.

19.

Fœminas intueri periculoſum.

Pulchri accēdunt procul ipſos ſpectantes.

20.

Ignita iacula iacit Æthiops in Monachū.

Vror amore mei, flammas moueoque, feróque.

21.

Narciſſi amātis incēdium.

Virgilius *Georg.*3. de equarum amore.

22.

Equarū amātium incendium.

Scilicet ante omnes furor eſt inſignis equarum;
Et mentem Venus ipſa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra abſumpſere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, tránſque ſonantem
Aſcanium; ſuperant montes, & flumina tranant;
Continuóque auidis vbi ſubdita flamma medullis,
Vere magis (quia vere calor redit oſſibus) illæ
Ore omnes verſæ in Zephyrum ſtant rupibus altis
Exceptántque leues auras; & ſæpe ſine vllis
Coniugiis vento grauidæ.

Idem *Æneid.*4. de incendio,& amore Didonis. 23.

Didonis ardētis flamma.

Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni.

Ibidem infrà,

Ardet amans Dido, traxitque per oſſa furorem.

Ibidem,

——— Eſt mollis flamma medullas
Interea, & tacitum viuit ſub pectore vulnus,
Vritur infelix Dido, totáque vagatur
Vrbe furens.

Hîc mitto Cupidinis faces, de quibus Naſo 24.
*lib.*1.*de remedio amoris.* Ab amore, & igne terreno tranſeo ad diuinum. De igne caritatis dicitur

Cupidinis faces.

*Cantic.*8.

Cantic. 8. Fortis eſt, vt mors, dilectio, dura
ſicut infernos æmulatio, lampades eius, lampa-
des ignis, atque flammatum; aquæ multæ non
Amorem etiã diuinum eſſe quendam ignem.
poterunt extinguere caritatem. Quid aliud ſo-
nat tertia illa ſecundi Nocturni benedictio,
ignem ſui amoris accendat Deus in cordibus
noſtris? Verùm Deus ipſe, qui *Deut.* 4 *& ad
Hebr.* 12. dicitur ignis, idem nominatur caritas
1. *Ioan.* 4. Et Spiritus ſanctus, qui eſt amor, te-
ſte S. Gregor. *hom.* 30. *in Euangelia*, & D. Thom.
Ignem eſſe ſymbolum amoris etiam diuini.
1. *p. quæſt.* 37. *art.* 1. ſub ſpecie ignis apparuit die
Pentecoſtes, *Actor.* 2. Vtrumque de illo fatetur
S. Eccleſia in Hymno, *Veni Creator Spiritus*, ibi;
Fons viuus, ignis, charitas. Gregorius Magnus
hom. 30. *in Euangelia*, Foris, inquit, apparentibus
linguis igneis, *Act.* 2. intus facta ſunt corda flam-
mantia, quia dum Deum in ignis viſione ſuſce-
25. *Lingua ignea neceſſaria Prædicatoribus.*
perunt, per amorem ſuauiter arſerunt. Et *infrà*, In
linguis igneis apparuit Spiritus ſanctus, quia om-
nes, quos repleuerit, ardentes pariter, & loquen-
tes facit; linguas igneas Doctores habent, quia,
dum Deum amandum prædicant, corda audien-
tium inflammant; nam & otioſus eſt ſermo Do-
ctoris, ſi præbere non valet incendium amoris.
Deut. 33. dicitur, In dextra eius ignea lex, quia
electi mandata cœleſtia nequaquam frigidó
corde audiunt, ſed ad hæc amoris intimi faci-
bus inardeſcunt. Et *infrà*, Veritas dicit *Luc.* 12.
ignem veni mittere in terram, & quid volo, niſi
vt accendatur. Terra enim vocata ſunt corda
terrena, quæ dum ſemper infimas in ſe cogita-
tiones congerunt, à malignis ſpiritibus conculc-
antur; ſed ignem Dominus in terram mittit,
cùm afflatu Spiritus ſancti corda carnalium in-
cendit. Et terra ardet, cùm cor carnale in ſuis
prauis voluptatibus frigidum, relinquit concu-
piſcentias præſentis ſæculi, & incenditur ad
amorem Dei. Hæc S. Greg.

26. *Naphtha rapiens ignem eſt pulchritudo rapiens amorem.*
Ex amoris facibus, flammis, & incendiis pla-
num eſt, eſſe ipſum amorem quendam ignem.
Quia verò naphtha rapit ignem, etiam ex inter-
uallo, vndecunque viſum; quænam erit amoris
naphtha? An forma, & pulchritudo? nihil enim
æquè ac forma rapit amorem. Pulchritudo
ſola, inquit Plato *in Phædro*, vel *de Pulchro*,
pag. 451. hanc habuit ſortem, vt maximè
Pulchritudinis vis Platoni.
omnium, & perſpicua ſit, & amabilis. For-
ma, & facies honeſti, ſi oculis cerneretur,
mirabiles amores excitaret ſapientiæ. vt ſcri-
ptum reliquit M. Tullius *lib.* 1. *officiorum*, *pau-
lo poſt initium*. idémque ante ipſum docuit
præcitatus Plato, addens eandem eſſe ratio-
Virtutis pulchritudo.
nem de cæteris, quæ ſunt amabilia. Hic idem
quoties hominem amore irretitum videret, aie-
bat eum proprio in corpore mortuum eſſe, at
viuere in alieno, vt obſeruat *in ipſius vita* Mar-
Pulchritudinis vis Ariſtoteli.
ſilius Ficinus. Pulchritudinem dicebat Ari-
ſtoteles, plus, quàm epiſtolas omnes vale-
re ad commendationem, & cæci interrogatio-
nem eſſe, percontari cur honeſta forma præ-
ſtantes præferamus ad conuictum, vt refert
Diogenes Laërtius *lib.* 5. *de vita Philoſopho-*
27. *Pulchritudinis vis Socrati, & alijs Philoſophis.*
rum, vbi de vita Ariſtotelis. Et quidem, te-
ſte Diogene *ibidem*, dixere pulchritudinem eſ-
ſe, Socrates modici temporis tyrannidem; Pla-
to, naturæ priuilegium; Theophraſtus, taci-
tam deceptionem; Theocritus verò eburneum
detrimentum; Carneades, regnum ſolitarium.
Cyrus apud Xenophontem *lib.* 5. *Pædia*, For-
moſi, inquit, eos etiam accendunt, qui procul
ipſos ſpectant, ita vt amore æſtuent. Plutar-
Formoſorum aſpectus, inſtar naphthæ ignem accendit.
chus *lib.* 5. *ſympoſiacõn*, *quæſt.* 7. Neceſſe eſt,
inquit, plane ignaros eſſe amoris, qui naph-
tham mirantur ignem ex interuallo ad ſe rape-
te; cùm formoſorum corporum aſpectu etiam
è longinquo reſpicientium ignem in animis
28. *Pulchritudo Zenoni.*
amore captorum accendant. Adoleſcenti cui-
dam formoſo dicenti, ſibi non videri futu-
rum, vt ſapiens amaret. Nihil, inquit Zeno
Citticus, vobis formoſis eſſet infelicius; re-
fert id Laërtius *lib.* 7. *de vita Philoſophorum*,
vbi de Zenone. Sed hîc operæ pretium reor
explicare aliqua ex dictis de pulchritudine
vel apophthegmata, vel ænigmata, idque ex
Pulchritudo cur tyrannis.
Manutio *lib.* 7. *mem.* 15. Ergo Socrates appel-
lauit pulchritudinem, exigui temporis tyran-
nidem, quòd formæ gratia mox deflorefcat.
Plato naturæ prærogatiuam, quòd paucis
contingat; Theophraſtus, ſilentem fraudem,
Pulchritudo cur ſilens fraus, & regnum ſolitarium.
quòd abſque verbis perſuadeat. Theocritus
eburneum detrimentum, quòd grata quidem
ſit aſpectui, ſed multum incommodorum
cauſa; Carneades verò, regnum abſque ſa-
tellitio, quòd formoſi impetrent, quicquid
29.
volunt, nulla adhibita vi. Afranius vetus Co-
micus, vt legimus *in illius fragmentis*, *ſub fi-
nem*, vbi de Vopiſco, ait formam puellarum eſ-
ſe præſentiſſimum venenum amatorium; ſic au-
tem ille cecinit.

Pulchritudo eſt venenum amatorium.

Si poſſent homines delinimentis capi,
Omnes haberent nunc amatores anus.
Ætas, & corpus tenerum, & morigeratio,
Hæc ſunt venena formoſarum mulierum;
Mala ætas nulla delinimenta inuenit.

30. *Pulchritudo cur breuis tyrannis, & regnum ſolitarium.*
Verùm ex dictis nihil ſic hæret animo, ac il-
lud eſſe pulchritudinem breuem tyrannidem, vel
regnum ſolitarium, quòd ſola pulchritudo vi-
ribus ſuis breuiter id aſſequatur, quod Tyrannus
regia tremendus maieſtate, & potentia vix mul-
to tempore obtineat. Et fortaſſe in hunc ſenſum
legis *Pſalm.* 44. Specie tua, & pulchritudine tua,
intende, proſperè procede, & regna. & *Cantic.* 6.
Pulchra es amica mea, ſuauis, & decora ſicut
Ieruſalem, terribilis vt caſtrorum acies ordi-
nata. & *Geneſis* 2. Perfecti ſunt cœli, & ter-
ra, & omnis ornatus eorum; vbi, interprete
Cornelio à Lapide, pro ornatu, Hebraicè eſt
tſaba, ideſt, exercitus, acies, militia, virtus,
ornatus. Vide quomodo ornatus, ſeu pul-
chritudo confunditur cum acie, & militia.
Pulchritudo Ariſtoteli.
Quid plura? Ariſtoteles *lib.* 1. *Rhetoric. cap.* 16.
ad virilem pulchritudinem requirit, eſſe ido-
neum ad labores bellicos, & iucundum viſu
cum terrore.

31. *Pulchritudinis naphtha quot amoris ignes rapuerit.*
Supereſt ſpectemus aliquot amoris ignes, à
naphthæ pulchritudine raptos. Et miſſis pro-
fanis intueamur ſacros, è quibus formæ capti
decore, facibus amoris arſere, filij Dei in filias
hominum, *Gen.* 6. Pharao in Saram, *Gen.* 12.
Vxor Putipharis in Ioſephum, *Geneſ.* 39.
Samſon in Philiſthæum, *Iudicum* 14. Dauid
in Bethſabeam, Vriæ coniugem, 2. *Reg.* 11.
Amnon in Thamar ſororem, 2. *Reg.* 13. Ho-
lofernes in Iuditham, *Iudith* 10. Aſſuerus in

Eſther, *Eſth.*5. Duo illi ſeniores in Soſannam, *Danielis* 13. Herodes in filiam Herodiadis, cui & in oculi ictu ſpopondit dimidium regni, *Marci* 6. vt vel hinc videas celerrimam pulchritudinis tyrannidem.

32. *Pulchritudinis diuinæ vis.*

Quòd ſi formæ humanæ tanta vis ineſt in alienum amoris ignem, quanta inerit diuinæ pulchritudini, cui humana comparata, fœda potius deformitas, quàm decora ſpecies eſt dicenda? id dicat S. Auguſtinus, qui *Soliloquiorum c.*41. Serò, inquit, te amaui pulchritudo tam antiqua, & tam noua, ſerò te amaui; & tu intus eras, & ego foris, & ibi te quærebam, & in iſta formoſa quæ feciſti deformis irruebam. Mecum eras, & ego tecum non eram; væ tempori illi quando non amaui te. Cùm autem pulchritudo animæ Deo gratæ ſit incredibilis; ſumma autem, & immenſa illa, quæ eſt ipſius Creatoris; æſtima, ſi potes, ex mutuo vtriuſque pulchritudinis rapto, cœleſte, qua ſe diligunt, mutuæ caritatis incendium. E cœlo vide reciprocam hanc facem, *Cantic.* 1. Ecce tu pulchra es, amica mea; ecce tu pulcher es dilecte mi. & *Cantic.* 7. Ego dilecto meo, & ad me conuerſio eius. & *Ioan.*14. Qui diligit me, ego diligam eum. Et quidem ſponſa dicitur pulchra vt luna, *Cantic.* 6. At ſponſi pulchritodinem ſol & luna mirantur, teſte Agnete; ea quippe vincit omnem fidem, & amorem; nempè ſpecioſus forma præ filiis hominum, pulchritudine ſua proſperè procedit, & regnat, *Pſalm* 44. atque confeſſionem, & decorem induit, amictus lumine ſicut veſtimento, *Pſal.*103. Vnde autem anima poſſit fieri pulchra, & placere Chriſto ſponſo, & ab eo amari, optimè D. Auguſtinus, qui *in Pſalmum.*103 *concione* 1.

Pulchritudo Dei, & anima mutuum inter ipſos parit amorē.

33. *Pulchritudo animæ vnde incipiat.*

Confeſſionem, inquit, & decorem induiſti. Ante decorem confeſſionem poſuit, decus in pulchritudine. Quæris pulchritudinem, bonam rem quæris. Sed quare quæris pulchritudinem, ô anima? vt amet te ſponſus tuus, etenim diſplices ei fœda. Ille autem qualis eſt? Specioſus forma præ filiis hominum. Oſculari vis fœda pulchrum, ſed non attendis, quia tu iniquitatibus plena es. Et quidem formoſus ille, eſt quidem pulcher præ filiis hominum. Huic tu placere vis ô anima humana, ô vna in multis. Vis ei placere?

34.

non potes, quandiu deformis es. Quid facies, vt pulchra ſis? priùs tibi diſpliceat deformitas tua, & tunc ab illo ipſo, cui vis placere pulchra, mereberis pulchritudinem. Ipſe enim reformator tuus. Ergo priùs attende quæ ſis, ne audeas ire fœda in pulchri oſcula. Et quid intuens, inquis, me videbo? Poſuit tibi in ſpeculum Scripturam ſuam: legitur tibi, Beati mundi corde, quoniam ipſi Deum videbunt, *Matth.*5. Speculum in hac lectione propoſitum eſt, vide ſi hoc es, quod dixit, ſi nondum es, geme vt ſis. Renunciauit tibi ſpeculum faciem tuam. Sicut ſpeculum non ſenties adulatorem, ſic nec te palpes. Hoc tibi oſtendit nitor ille quod es, vide quæ es; & ſi tibi diſplicet, quære vt non ſis. Si enim, cùm fœda ſis, tibimetipſi diſplices, pulchro iam places. Quid ergo? Quoniam diſplicet tibi fœditas tua, incipis ei in confeſſione, ſicut alibi dicitur, *Pſalm.*94. incipite Domino in confeſſione. Primò accuſa fœditatem tuam, fœditas enim animæ de peccatis, de iniquitatibus; accuſando fœditatem tuam incipis confiteri, à confeſſione incipis decorari. Ergo anima decora eſſe non poteſt, niſi confeſſa fuerit fœditatem ei, qui ſemper pulcher. Hæc S. Auguſtinus, cui ſubſcribit S. Thomas, qui 1.2. *q.*110. *art.*2. diſſerens de

Oſcula ſponſi qua via ſperare poſſit anima.

Speculo ſimilis ſacra Scriptura.

Confeſſio fœditatis initiū pulchritudinis.

35. *Gratia gratū faciens eſt animæ pulchritudo.*

gratia gratum faciente, Gratia, inquit, eſt nitor animæ ſanctum concilians amorem; & ille nitor animæ eſt quædam qualitas, ſicut & pulchritudo corporis. Sed nimis fortaſſe multa de pulchritudine, & amore, cuius ſymbolum eſt naphtha. Iam ſequitur maltha, ſimilis naphthæ.

Sectio XV.

De maltha.

1. *Maltha eſt ſimilis naphtha.*

Maltham eſſe naturâ ſimilem naphthæ, auctor eſt Plinius *lib.*2. *cap.*105. eandem bituminis ſpeciem eſſe teſtatur Cardanus *lib.* 5. *de ſubtilitate, pag.*160. & Agricola *lib.* 4. *de natura foſſilium, initio, & lib.* 1. *de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.*101. vbi ait differre bitumen ſpiſſitudine, quòd in alio craſſitudo olei ſit, vt in Sueuico; aliud adeò craſſum, vt limus videatur eſſe, quale eſt quod emittit ſtagnum in vrbe Samoſata, vocatum Maltha, & Iudaicum. Id didicit haud dubiè ex Plinio, qui *cap.*104. *præcitati libri*, paucis complexus naturam malthæ, In Comagenes, inquit, vrbe Samoſata ſtagnum eſt, emittens limum (Maltham vocant) flagrantem; cùm quid attigit ſolidi, adhæret; præterea tactus ſequitur fugientes. Sic defendêre muros oppugnante Lucullo, flagrabátque miles armis ſuis: aquis etiam accenditur. Terra tantùm reſtingui docuere experimenta. Idem *cap.*106. *eiuſdem lib.* obſeruat in Lycia Hephæſtios montes, tæda flammante tactos, flagrare adeò, vt lapides quoque riuorum, & arenæ in ipſis aquis ardeant, alique ignem illum pluuiis; tum baculo ſi quis ex iis accenſo traxerit ſulcos, riuos ignium ſequi. Cerne hîc ſuperbe in maltha, inſiſtentem fugientibus gloriam. Horre, caro mollis, accenſæ Veneris tactum, quando hæc vel fugientes ad extremam ſæpe inſequitur deflagrationem. Sed aduerte nomine Malthæ venire non ſolùm hoc, quod diximus, bituminis genus, ſed etiam mixturam quandam artefactam, quam Plinius *lib.*36. *cap.*34. ait fieri ex calce recenti; & quidem glebam vino reſtingui; mox tundi cùm adipe ſuillo, & ficu, duplici linamento; eamque rem eſſe omnium tenaciſſimam, & duritiam lapidis antecedere; quod autem malthatur, oleo perfricari antè. Agricola *lib.* 12. *de re metallica, pag.* 444. docet modum conficiendi maltham ex cinere, & taurino iecore, taurinóque ſanguine, qua oblinuntur cortinarum iuncturæ. Idem *pag.* 459. *eiuſdem lib.* monet fornacem, in qua alumen conficitur, malthandam eſſe maltha, quæ fiat è calce recenti, cuius gleba vino ſit reſtincta, è ſquama ferri, ex vmbilicis cum albumine ouorum, & oleo tuſis, atque permiſtis. Sed de factitia maltha vide plura apud Cardanum *lib.*7. *de ſubtilitate, pag.*214. & Agricolam *lib.* 7. *de natura foſſilium, pag.* 311. & 325. quorum doctrinam ſuprà retulimus *lib.*1. *cap.*2. *ſect.*15.

Maltha eſt bituminis genus.

2. *Malthæ natura & proprietates.*

3. *Maltha cuius rei ſit ſymbolum.*

4. *Maltha nomine plura venire.*

Maltha artificialis quomodo paratur.

5.

SECTIO XVI.

De gagate.

1. *Gagates genus bituminis. Gagata nomina.* HVic ſucco, quem eſſe bituminis genus perſpicuè mox cernes, non pauca indita nomina. Gagates in primis Plinio *lib.36.cap.19.* Solino *cap.35. Polyhiſtoris*, Dioſcoridi *lib.5.c.99.* & alij communiter, Gangetis, vel Gangiris Straboni *lib.16.de ſitu orbis, pag.509.* aliàs 135. & Agricolæ *lib.4. de natura foſſilium, pag.* 226. Aëtites eidem Plinio *lib.10.cap.3.* Obſidianus lapis Agricolæ *lib.1. de natura foſſilium, pag.169.* vulgo Ambra, teſte Cardano *lib.5 de ſubtilitate, pag.161.* Denique Samothracia gemma Plinio, & Thracius lapis Nicandro apud Agricolam *lib.4. de nat. foſſilium, pag.* 226. quo loci obſeruat gagatem inueniſſe nomen vel à Gaga Lyciæ fluuio, ad cuios oſtium naſcitur, vel à Gangi einſdem Lyciæ oppido, vbi multus reperitur. Sit autem

2. *Gagates vbi gignatur.* QVÆSTIO I. vbi gignatur, vel reperiatur gagates? Plinius *lib. 36. cap.* 19. aiens gagatem nomen habere loci, & amnis Gagis Lyciæ, prodit non obſcurè illius patriam. Dioſcorides *lib.5. cap.99.* ſcribit naſci bunc lapidem in Lycia, non longè ab oſtiis fluminis in mare exeuntis, quod prope Plagyopolim ciuitatem Gagam vocant. At buius ſcriptoris dubiam reddens fidem Galenus *lib.9. de facultatibus ſimplicium medicam, cap. de gagate*, Dioſcorides, inquit, nonnullíque alij gagatem in Lycia inueniri prodiderunt ad fluuium nomine Gagatem, vnde & ipſi lapidi nomenclaturam inditam dicunt. Ego tamen eum fluuium non vidi, tametſi parua nauicula totius Lyciæ littora legerim, quò videlicet, quæ in ea ſunt, inſpicerem. Nibilominus Agricola *lib.4. de nat. foſſilium, pag.226.* Dioſcoridem ſecutus, coniicit amnem illum nomen fortaſſe mutaſſe, ideóque facilè potuiſſe fieri, vt à prætereunte Galeno fuerit viſus, at non agnitus. Strabo *præcitato loco* dicit natale ſolum huius lapidis eſſe in Meſopotamia. Idem etiam eſſe in Britannia teſtantur Solinus *ſuprà*, & S. Iſidorus *lib.16. originum, cap.4.* Sed hæc addit, gagatem primùm inuentum fuiſſe in Sicilia, Gagatis fluminis flore tectum, vnde & nominatum, in Britannia tamen eſſe plurimum. Matthiolus *in lib.5. Dioſcoridis, cap.*103. obſeruat gagatem ſcatere in Flandria, Cimbriáque; fodi etiam in Italia, in agro Brixiano, & præterea in Comitatu Tirolenſi Germaniæ, non longè ab OEniponte, aliàs *Inſpruck*, in quodam torrentis alueo.

3. *Gagatis genus, & materia.* QVÆSTIO II. de gagatis genere, & materia. Concors Scriptorum ſenſus eſſe gagatem eſſe ſub genere lapidis. id enim ſcripſere Plinius *lib.36. cap.19.* Dioſcorides, Galenus, Solinus, Iſidorus, Matthiolus, & Cardanus *locis citatis*, & Agricola *lib.4. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 49. *Gagatem eſſe lapidem.* Eundem autem eſſe lapidem bituminoſum, vel etiam bituminis genus, facilè probatur, quandoquidem vſtus bitumen olet, vt fatentur Dioſcorides, & Galenus *locis citatis*; idem teſtatur Matthiolus ſuprà, addens illam eſſe adeò bitumine prægnantem, vt accenſus picis ferè modo flagret, & nigerrimum emittat fumum. *Gagatem eſſe bituminis genus.* Cardanus *lib.5 de ſubtilitate, pag.160.* & 161. apertè eum recenſet inter bituminis genera. Scaliger *exercitatione* 104. *ſect.*5. ait gagatem eſſe ſolidum bitumen. Denique Agricola *lib.4. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.44.* Gagates, inquit, gignitur ex liquido bitumine; & *pag.59. einſdem libri*, Quos, inquit, lapides ex luto genuit calor, ignis terit in puluerem, propter terrenam ſiccitatem; ipſius verò flamma, cos conſumit, qui ex ſuccis bituminoſis conſtant, cuius generis eſt gagates. Et *lib.1. de natura foſſilium, pag.* 170. Gagates, inquit, eſt totus pinguis, & cùm crematur, olet bitumen. Et *lib.4. de nat. foſſilium, pag.* 222. Gagates, inquit, conſtat, ex ſucco pingui, & eſt ſpecies bituminis; & *pag.230. einſdem libri*, Politum, inquit, bitumen, vocatur gagates.

4. *Gagata durities.* Ex dictis liquet ſatis, durities gagatis quanta ſit, nempe lapidea. At, inquies, gagates ſæpè à nobis inter ſuccos eſt relatus, qui ergo nunc aſtruitur lapis? Dic bitumen eſſe ſuccum concretum, ſed abire in lapidem, ſi nimis dureſcat; eam ob rem Agricola *lib.4. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.*49. gagatem recenſens inter lapides, eundem vocat ſuccum *lib.4. de natura foſſilium, pag.* 222. Quid? nónne ſæpe diximus lapides coaleſcere ex ſucco lapideo? miraris ergo gagatem lapideſcere ex ſucco bituminoſo? Porrò gagatem non differre à thracio, & obſidiano, dicemus *ſect.18. quæſt.3.*

5. *Gagates optimus quis.* QVÆSTIO III. Quiſnam gagates cenſeatur optimus? Ille ſolet probari; qui celerrimè accenſus flammas agit, & in vrendo bituminis odore ſentitur. Dioſcorides *lib.5.cap.99.* Eundem in Britannia plurimum, optimúmque naſci teſtatur Solinus *cap.35. Polyhiſtoris.*

6. *Gagata vis medica.* QVÆSTIO IV. de vi medica gagâtis.

Ex Plinio *lib.36. cap.19.* Gagates deprehendit ſonticum morbum, & virginitatem ſuffitus; idem ex vino decoctus dentibus medetur, ſtrumíſque ceræ permixtus. Idem *lib.10. cap.3.* Aëtitem lapidem, quem nonnullis gagatem aduertit appellari, ait eſſe ad multa remedia vtilem. Sed de Aëtite plura ex profeſſo *lib. ſequenti*; inde conſtabit differre illum toto cœlo à gagate. *Gagata vis medica Plinio. Sonticus morbus.* Nota autem morbum ſonticum, cuius hìc meminit Plinius, à veteribus illum eſſe appellatum, qui ita grauis eſſet, vt ſolitas functiones impediret, quem qui pateretur, iuſtam excuſationem habere putabatur, quo minus in iudicium accitus, ſi ſiſtere cogeretur: breuiter ſonticus morbus idem eſt, qui comitialis Dioſcor. & Matth. mox citandis.

7. *Gagata vis medica Dioſcorid.* Ex Dioſcoride *lib.5. cap.99.* Molliendi, diſcutiendíque vires babet. Comitiales ſuffitu deprehendit. Cardanns *lib.5. de ſubtilitate, pag.*161. Creditum eſt, inqnit, nec fruſtrà, gagatem comitiales excitare, vt ſuccinum. Sed & antiquis ſcripſerunt illum prouocare morbum; potéſtque vtrumque facere. Vtrique cauſa communis eſt caliditas moderata, tenuitas, ac ſiccitas.

8. *Gagata vis medica Matthiolo.* Ex Matthiolo *in lib.5. Dioſcoridis, cap.*103. Si igne inflammatur gagates, meróque reſtinguatur, exbibeatúrque id vinum cardiacis potandum, confeſtim leuantur, repreſſo ſudore, excitatóque arteriarum pulſu. Nonnulli gagatem ad pollinis tenuitatem terunt, ſeptémque diebus continuis colicis è vino propinant,

drachmæ vnius pondere, & integram reſtituunt valetudinem; poculum interim, quo laborantes bibunt, eiuſdem vapore ſufficientes; præterea oleum gagatis commendauit Meſues dæmoniacis, epilepticis, paralyticis, ſpaſmicis, tetanicis, arthriticis, ab vtero ſuffocatis, & conceptum non admittentibus.

9. QVÆSTIO V, de affectionibus, & vſibus gagatæ.

Gagatæ vſus, & proprietates.

I. Præſtat non contemnendos vſus medicos; vt patet ex *ſuperiori quæſtione.*

II. Niger eſt, planus, pumicoſus, non multùm a ligno differens, leuis, odore, ſi teratur, grauis. Plinius *lib. 36. cap.19.* eundem eſſe nigrum, planum, & leuem, ait Iſidorus *lib.16. originum, cap.4.*

Gagates optimus. III. Præferendus, qui celeriter accenditur, & odorem bituminis reddit. Niger eſt plerunque, & ſqualidus, cruſtoſus, per quàm leuis. Dioſcorides *lib.5.cap.99.* aliàs 103. & *ibi* Matthiolus.

Gagates gemmeus. IV. Si decorem requiras, nigro gemmeus; ſi qualitatem, nullius ferè ponderis. Solinus *cap.35. Polyhiſtoris.*

Paleas trahit. V. Attritu calfactus applicita detinet, æquè vt ſuccinum. Solinus *ibidem*. Paleas trahit. Card. *ibidem.*

Serpentes fugat. VI. Incenſus fugat ſerpentes nidore. Dioſcorides, & Iſidorus *ſuprà*, & Strabo *lib. 16. de ſitu orbis, pag.509.*

Ardet igni, & fumum ſpirat ſulphureum. VII. Ardet igni admotus. Iſidorus *ibidem*; & cùm vritur, odorem ſulphureum reddit. Plinius *loco præcitato.*

10. VIII. Fictilia ex eo inſcripta non delentur. Plinius, & Solinus *ibidem.*

IX. Hoc dicuntur vti magi in ea, quam vocant Axinomantiam, & peruri negant, ſi euenturum ſit, quod aliquis optet. Plinius *ibidem.*

Accenditur aqua, & oleo reſtinguitur. X. Accenditur aqua, oleo reſtinguitur. Plinius, Solinus, & Iſidorus *locis citatis*, Cauſſinus *lib.11.de lapillis, ſymbolo* 34. Zanardus *de vniuerſo elementari, quæſt.53.* Maiolus *colloquio 18. pag.309.* & Cardanus *lib.5. de ſubtilitate, pag* 161. Hic ego valdè miror Matthiolo falſam videri hanc affectionem; ſed quo fundamento nititur? quia, inquit, Dioſcorides *lib.5. cap.99.* aliàs 104. vbi memoriæ prodidiſſet Thracium lapidem iiſdem viribus eſſe præditum, quibus & gagates; ſubdidit Thracio illud peculiare aſcribi, quòd aqua demerſus accendatur, & oleo reſtinguatur, quod tamen in gagate non accidit; ſed pace tanti viri, non fuere deſerendi tot clari ſcriptores, ob vnum Dioſcoridem, præſertim quòd hîc eam proprietatem tribuat quidem Thracio, & gagatæ non deneget; namque apertè ait bitumini generatim conuenire, accendi aqua, & oleo reſtingui; atqui gagatem eſſe bituminis ſpeciem euicimus *quæſt.* 2. ex communi auctorum ſenſu, quibus non obſcurè annuit idem Dioſcorides *lib.5. cap.99.* aliàs 104. At ſalis granum hîc libet

11. capere à Cardano, qui *loco citato*, Bitumini, inquit, hoc generale eſt ac proprium fermè, aqua accendi, & oleo reſtingui; ſed non ab omni aqua tutus is eſt ignis, nec ab omni oleo extinguitur: multa enim aqua omnem ignem ſuffocat, & paucum oleum nullum extinguit, vt quaſi hæc per metaphoram dicta videri poſſint.

Gagates quomodo ardeat aqua, & oleo reſtinguatur.

Ex eo fiunt globuli ad preces numerand. XI. Ex gagate fiunt globuli pro precibus; & ex Hiſpania peregrini imagines ad nos deferunt. Cardanus *ſupra.*

XII. In Flandria, & Cimbria lignorum penuriâ incolæ hoc tantùm lapide ignem ſibi comparant. Matthiolus *lib.5. in Dioſcor.cap.*103. *Ligni vſum præſtat ad ignem.*

XIII. Accenſus picis modo flagrat, & nigerrimum emittit fumum. Matthiolus *ibidem.* *Gagatæ fumus.*

XIV. Copioſum reddit oleum, vbi vitreis organis concluſus, ignium vi peruritur. Matthiolus *ibidem.* Vtilitas huius olei patet ex *ſuperiori quæſt.* De eo plura vide *infra cap.11.ſect.3.* *Gagatæ oleũ.*

XV. Dæmoniacos prodit. Iſidorus *lib.16.c.4.* eiuſdem oleum commendari Dæmoniacis fatetur Matthiolus *ibid.* 12. *Dæmoniacos prodit.*

XVI. Ex nitentium genere aliqua imagines reddunt rerum, vt ſmaragdus carbunculus. Obſidianus verò lapis, qui idem gagates dicitur, pro imagine vmbram reddit. Agricola *lib.1.de natura foſſilium, pag.169.* *Gagates vmbram reddit pro imagine.*

XVII. Virginitatem ſuffitus deprehendit. Plinius *lib.36. cap.19.* Iſidorus *lib.16. originum, cap.4.* Idem teſtatur Berchorius *lib.11. Reductorij moralis, cap.*80. & reddit hanc rationem: quia pota eius aqua virginem non cogit meiere; at corruptam cogit vel inuitam. Hac de re Cardanus *lib.5. de ſubtilitate, pag.*161. Gagates, inquit, fertur virgines, epotus cum aqua, non cogere ad meiendum, corruptas cogere; res propior fabulæ, quàm veriſimili. Quaſdam magis irritare, atque eas, quæ vitiatæ ſunt, nihil prohibet. Nam cùm collum veſicæ collo vteri inſeratur, quæcunque corruptæ ſunt, vexantur magis ab his, quæ moleſtiam veſicæ afferre conſueuerunt. *Gagates virginitatem deprehendit.* *Gagates quas mulieres cogat meiere.*

XVIII. Suffitus recreat vuluæ ſtrangulationes. Dioſcorides *lib.5. cap.99.* aliàs 103. & Plin. *lib.36. cap.19.* *Digreſſio.*

QVÆSTIO VI. de ſymbolis gagatæ. 13.

I. Gagates accenditur aqua, oleo reſtinguitur. Apodoſis. In aduerſis vera virtus feruet, repet in proſperis, & affuſo voluptatis oleo paulatim langueſcit, ac tandem obruitur. Cauſſinus *lib.11. de lapillis, ſymbolo* 34. Nempe virtus, teſte Lactantio Firmiano *lib.3. Inſtitutionum diuinarum, cap.29.* eſt perferendorum malorum fortis, atque inuicta patientia; ex quo fit, vt virtus nulla ſit, ſi aduerſarius deſit. S. Ioannes Chryſoſtom. *hom. 33. in cap.13. epiſt. 2. ad Corinth.* Patientia, inquit, omnium bonorum cauſa eſt, & vniuerſæ Philoſophiæ radix. Silius Italicus *lib.9. Punicorum,* 14.

Gagatæ ſymbola. *Gagates virtutis ſymbolum.*

——— Nam virtus futile nomen,
Ni decus adfuerit patiendo, vbi tempora lethi
Proxima ſint, pulchrámque petat per vulnera laudem.

Patientia Philoſophiæ radix.

Scitum planè illud, gloriam eſſe virtutis vmbram. Ergo ſi aues ſcire quò proiiciat virtus ſuam iſtam vmbram, obſerua quò, & quà progrediatur: quænam eſt virtutis via? diſce ex Horatio *lib.3. Ode* 24. ibi, 15 *Virtutis vmbra eſt gloria.*

Virtutiſque viam deſerit ardua.

Ardua igitur eſt via virtutis; & talis proinde erit etiam gloria, illius vmbra. Vnde ingenioſiſſimus Poëta, *Virtutis iter eſt arduum.*

Ardua per præceps gloria vadit iter.

Vt celſa graditur virtus via, ita ardua, aſpera, ſublimia ſpectat, teſte Flacco *lib. 3. Ode 2.* 16.

Virtus

Virtus repulſa neſcia.

Virtus repulſa neſcia ſordida
Intaminatis fulget honoribus:
Nec ſumit, aut ponit ſecures
Arbitrio popularis auræ.

Virtus alta petit.

Virtus recludens immeritis mori
Cœlum, negata tentat iter via:
Cœtúſque vulgares, & vdam
Spernit humum fugiente penna.

Idem *Epodon Ode* 16.

Vos quibus eſt virtus, muliebrem tollite luctum.

17. Plato, vt in eius vita refert Ficinus, iuuentutem ad beatam vitam hac ratione ſæpiſſimè incendebat, contrariam virtutis, ac voluptatis naturam animaduertite. Huius enim momentaneam dulcedinem ſubita pœnitentia ſequitur, dolórque perpetuus; illius verò breues labores, æterna voluptas. Huc pertinet ſacrum illud, & arcanum litteræ Y, myſterium, de quo pulcherrimum Virgilij epigramma.

Platonis hortatio ad beatam vitam.

Virtutis & voluptatis diuerſa natura.

Pythagora littera Y, ſymbolum vitæ humanæ.

Virtutis via quæ.

Voluptatis via quæ.

Littera Pythagoræ diſcrimine ſecta bicorni
Humanæ vitæ ſpeciem præferre videtur.
Nam via virtutis dextrum petit ardua callem,
Difficilémque aditum primùm ſpectantibus offert:
Sed requiem præbet feſſis in vertice ſummo.
Molle oſtentat iter via lata; ſed vltima meta
Præcipitat captos, voluitque per ardua ſaxa:
Quiſquis enim duros caſus virtutis amore
Vicerit, ille ſibi laudémque, decúſque parabit.
At qui deſidiam, luxúmque ſequetur inertem,
Dum fugit oppoſitos incauta mente labores,
Turpis, inópſque ſimul miſerabile tranſiget æuum.

18. Fuerit ergo gagates ardens aqua, & oleo emoriens, ſymbolum virtutis, inter aduerſa florentis, inter proſpera languentis; inter dura & aſpera feruentis; inter mollia, & amœna frigentis. At cætera gagatæ ſymbola proſequamur ex Berchorio *lib.* 11. *Reductorij moralis, cap.* 80.

Gagates ſymbolum pœnitentiæ & caritatis.

II. Gagates niger, aut glaucus, facilè ardet, inſtar thuris; & fumus eius Dæmonibus infenſus, Dæmoniacos prodit, fugátque ſerpentes: ſignificat ergo hominem, qui ſit humilitate niger, rudis vilitate exterioris habitus, glaucus pœnitentiæ auſteritate, & caritatis flamma facilè cremabilis; orationis fumus inde emanans, & ad Deum elatus, agit in fugam angues, ideſt, venenatas carnis illecebras, & iniectas à cacodæmone tentationes; vnde *Tobiæ* 6. fumus eius extricat omne genus dæmoniorum.

19. III. Dum corruptas cogit ad mictum, ſecùs virgines, nobilis eſt virginitatis index; ſignificat ergo proſperam fortunam, quæ largiens delitias, & diuitias, iuſtis, integris, tenacibúſque propoſiti viris innoxia, impios cit ad fœdam peccatorum luem. Olim zelotypiæ lege, *Num.* 5. mulier ſuſpecta temerati thori, hauſtu amariſſimæ aquæ probabatur, vel caſta, nil inde paſſa; vel adultera, diſrupto præ tumore vtero. Non ſecùs anima, fornicata cum amatoribus multis, vt dicitur *Hierem.* 3. potata fluxæ huius proſperitatis aqua, faſtu tumida tandem perit infelix; ſic *Apoc.* 8. multi plorantur mortui præ aquarum amarore; ſin autem ſeruauerit æterno ſponſo fidem, ore inoffenſo, intra aureæ mediocritatis limites, de illo haurit fonte.

Gagates ſymbolum proſperæ fortunæ.

Zelotypiæ lex in ſuſpectas adulterij.

20. IV. Quemadmodum gagates, vbi attritu incaluit, paleas attrahit, ita Sancti caritate feruidi, bonis exemplis peccatorum paleas ad bonam alliciunt frugem.

Gagates ſymbolum boni exempli.

V. Videtur etiam gagates aptum eſſe ſacræ Scripturæ ſymbolum; quippe valet contra nocturna Dæmonum ſpectra, munit aduersùs faſcina, & in puluerem tritus ſubſultantes roborat dentes; ſic ſacra pagina eſt probatum amuletum contra diabolicas vexationes, & hæreticorum ſophiſmata, dentéſque, ideſt, homines in fine vacillantes roborat, & confirmat. Plura de gagate vide *ſect.* 18. *quæſt.* 3.

Gagates ſymbolum ſacræ Scripturæ.

Sectio XVII.

De thracio lapide.

Eſſe & thracium lapidem bituminis genus, didici ex Cardano *lib.* 5. *de ſubtilitate, pag.* 160. Eundem eſſe bituminoſum, quin immò conſtare ex bitumine, teſtatur Agricola *lib.* 4. *de natura foſſil. tum initio, tum pag.* 127. idémque clariùs adſtruit *lib.* 4. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 48. & 49. affirmans eum gigni ex liquido bitumine; neque id eſſe mirum, quippe cùm craſſi, & lenti ſucci facilè abeant in lapides; ex ſimili enim materia in renibus, & veſica coaleſcere calculos, iuxta veterum placita Medicorum. 1.

Thracius lapis eſt bituminis genus.

Hic lapis nominatur Thracius, quòd eum paſtores à Thracio fluuio, quem appellant Pontum, afferant; ſic tradit Nicander apud Agricolam *lib.* 4. *de natura foſſilium, pag.* 226. *Ibidem* Agricola ex ignoto Græco, dicit Pontum fluuium, qui defert id genus lapides, apud Scythas, & Medos eſſe. Dioſcorides *lib.* 5. *c.* 100. aliàs 104. ſcribit hunc lapidem naſci in Ponto Scythiæ fluuio; at eum oriri in flumine, cuius nomen eſt Pontus in Equitia, affirmat S. Iſidorus *lib.* 16. *originum, cap.* 4. Verùm qui thracium lapidem oſtenderit in Italia, hactenus profectò neminem ſe inueniſſe fatetur Matthiolus in locum ex Dioſcor. citatum, nec compertum habere, qui illum aliis in regionibus ſe inueniſſe, aut vidiſſe teſtetur; quamobrem eius hiſtoriam potius fabuloſam, quàm veram cenſet. 2.

Thracij lapidis etymon.

Thracius lapis vbi ſit.

Thracij vires eædem ſunt, quæ gagatæ, teſte Dioſcoride *proximè* citato. Verùm eius lapidis nullum eſſe in medicina vſum, aſſerit Galenus *lib.* 9. *ſimplicium medicam. cap. de gagate, pag.* 93. 3.

Thracij vires.

Tria autem de Thracio notatu digna reperio apud auctores. Primum eſt, eſſe illum nigrum, & ſonorum, ex Iſidoro *lib.* 16. *cap.* 4. Alterum, graueolere, & ſuffitu fugare feras, ex Nicandro apud Galenum *proximè* citatum. Tertium, aqua accendi, oleo autem reſtingui, id quod obſeruant Plinius *lib.* 33. *cap.* 5. Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 100. aliàs 104. Maiolus *colloquio* 18. *pag.* 309. *litt. B.* Daniel Mylius *lib.* 4. *Baſilica Chymica, c.* 28. *pag.* 460. & Nicander apud iam citatum Galenum his verſibus, 4.

Thracij proprietates.

Si lapis vratur candenti Thracius igne, &
Poſt madefiat aqua, flagrabit totus; at idem
Mox oleo affuſo penitus reſtinguitur: adfert
Thracius hunc ad nos paſtor de flumine, nomen
Cui Pontus.

Plura de lapide thracio videto *infrà ſect. ſeq. quæſt.* 3.

Sectio XVIII.

De ſpino, obſidiano, & ſamothracia gemma.

1. Bituminoſos eſſe hos lapides ex moa dicendis perſpicuum fiet; mirabitur igitur nemo bitumini eos annecti. Sit autem

2. Quæstio I. de ſpino. Quæ de hoc lapide occurrunt, paucis complectar ex Ariſtotele, Theophraſto & Agricola.

De ſpino lapide.

Spinus Ariſtoteli.

Ariſtoteles *de admirandis auditionibus*, *cap.*39. Lapis, inquit, in Thracia eſt, ſpinus nomine, qui interciſus ardet, idque iuxta ſe poſitus (ſeu ſmarillus) reddit; iſti igitur lapides apud ſe inuicem compoſiti, aquáque conſperſi flagrant; idémque maritham agere aſſeuerant.

Smarillus.

Maritha.

3. Theophraſtus *lib. de lapidibus, non longè ab initio.* Lapis, inquit, quem dicunt ſpinum, in metallis reperitur, qui diſſectus, & in ſe congeſtus, ad ſolem ſi ponatur, vritur; quod vel magis euenit, ſi inſpergat, & irroret aliquis.

Spinus Theophraſto.

4. Agricola *lib.*4. *de nat. foſſilium*, *pag.*117. comparans inter ſe duos illos lapides thracium, & ſpinon, ait vtrumque eſſe bituminoſum, ſed illum ſimplicem, hunc miatum. Quod magis explicans *lib.*10.*de nat. foſſilium*, *pag.*169. Accedo, inquit, ad ſextum mixtorum genus, quod conſtat ex lapide, & metallo, ac præterea ſucco cnncreto; cui item ſubiiciuntur formæ inter ſe ſuccis concretis diſtinctæ; nam mixtum ex lapide, & metallo in ſe continet vel ſulphur, vel bitumen, vel alumen, vel atramentum ſutorium, vel ſalem, vel nitrum, vel aliquem alium ſuccum concretum: primæ formæ eſt in Chattis ad Verram Sunteri lapis fiſſilis æroſus; qui certo modo vſtus, ſulphureo ſudore manat; & in Bohemis Cromenæ ſubniger, ea quo primo ſulphur, deinde argentum excoquunt. Secundæ formæ eſt ſpinos in Thraciæ metallis repertus, qui non valde grauis eſt, nec difficulter manibus prehendi poteſt; cùm enim lapides, in quibus metallum ineſt, graues ſint, in quibus bitumen, leues, is ex vtroque commixtus mediocris eſt: diffiſſus autem, & coaceruatus, ac igne accenſus, in ſole ardet; ac magis quidem, ſi quis aut ei aquam inſtillauerit, aut eum aqua aſperſerit; ex quo intelligimus & metallicum, & bituminoſum eſſe: nam illi compoſiti cremantur in ſole, hi, ſi guttæ imbrium ceciderint interuallis diſtinctæ, magis ardent.

Spinus lapis Agricola.

Spinus lapis vbi ſit.

Spini lapidis natura, & affectiones.

5. Spino ſimilis, ſi non idem eſt lapis fiſſilis ad radices Meliboci montis, ſiue, vt nunc vocant, ad Hercynium effoſſus Eiſlebæ Mannesfeldi, Hoſtedi. Is niger, bituminoſus, æroſus, primùm ex puteis extractus in aream effunditur; atque ita ex iſta coaceruatione oritur tumulus; deinde inferior tumuli pars circundatur ſarmentis, in quæ ſimiliter iniiciuntur id genus lapides; tum ſarmentis admoto igne accenſis, ignem etiam concipiunt lapides ſuper ea coniecti. Hi proximis quibuſque impertiunt ignem, atque omnino omnes qui iam ardent, eis proximè adiunctis; vt autem facilè ignem concipere ſignum ſit bitumini cum ſulphure commune; tamen paruæ puri, & nigri bituminis venæ interdum eiuſmodi lapides diſtinguunt; & cùm ardent, talem odorem emittunt, qualem carbones bituminoſi, cùm flagrant, emittere ſolent; præterea ſi quando in ardentes medioctis pluuia decidit, magis ardent, & citiùs molleſcunt; quin etiam vbi ventus fumum, qui ſurſum fertur, in proaimam aquá ſtantem deiecerit, mox in ea innatare aliquid inſtar liquidi bituminis licet cernere, quod vel nigrum eſt, vel fuſcum, vel purpureum, quæ omnia ſatis declarant eos lapides eſſe bituminoſos: atque id genus lapidum, ad Hercynium nemus inuentum, cruſtis interdum ſcintillis pyritæ aurei coloris adhærentibus, & diſcurrentibus exprimunt varias animantium ſpecies, quas ex eodem Agricola deſcripſimus *ſuprà*, *ſectione ſexta huius cap. num.*51. & 12.

Spinus eſt lapis bituminoſus.

Quæstio II. de obſidiano lapide. Agri- 6.
cola *lib.*1.*de nat. foſſilium*, *pag.*169. Obſidianus, inquit, lapis, qui idem gagates dicitur, pro imagine vmbram reddit. Idem *lib* 4. *eiuſdem operis initio*, ait obſidianum lapidem conſtare ex bitumine; & *pag.*117.*eiuſdem libri*, Bitumen, inquit, durum dicitur lapis obſidianus, quòd in Æthiopia inuentum ſit ab obſidio, ex quo fiunt gemmæ, quæ obſidianæ nominantur. Idem *pag.*128. & 129. *eiuſdem libri quarti*, Obſidianum, inquit, lapidem eundem eſſe, qui gagates, ex eo poteſt intelligi, quòd nigerrimus ſit, quòd in ſpeculis parietum pro imagine vmbras reddat, quòd ex eo ſint imagines factæ; hæc enim, & cætera eiuſmodi, ſunt notæ quibus gagates à reliquis
lapidibus internoſcitur. Id autem de obſidiano 7.
hoc lapide illud nobis liquet, quod, iudice Agricola *proximè* citato, ſcripſit Plinius *lib.*36.*cap.*26. vbi de vitro diſſerens, In genere, inquit, vitri & obſidiana numerantur, ad ſimilitudinem lapidis, quem in Æthiopia inuenit Obſidius, nigerrimi coloris, aliquando, & tranſlucidi; craſſiore viſu, atque in ſpeculis parietum pro imagine vmbras reddente; gemmas multi ex eo faciunt; videmúſque & ſolidas imagines diui Auguſti, capti materias huius craſſitudinis; dicauitque ipſe pro miraculo in Templo Concordiæ obſidianos quatuor Elephantos. Remiſit & Tiberius Cæſar Heliopolitarum cæremoniis repertam ibi in hæreditate eius, qui præfuerat Ægypto, obſidianam imaginem Menelai; ex quo apparet antiquior materiæ origo, nunc vitri ſimilitudine interpolata, Xenocrates obſidianum lapidem in India, & in Samnio Italiæ, & Oceanum in Hiſpania naſci tradit. Idem Plinius *lib.*37. *cap.* 10. De obſidiano, in-
quit, lapide diximus *ſuperiore libro.* Inueniantur 8.
& gemmæ eodem nomine, ac colore, non ſolùm in Æthiopia, Indiáque, ſed etiam in Samnio, & in littoribus Hiſpanienſis Oceani. Hæc Plinius, quæ ad verbum retulit *proximè* citatus Agricola, & de hoc bituminoſo lapide, dicto obſidiano, intellexit S. Iſidorus *lib.*16. *originum*, *cap.*4. corrupto nomine, fortè ex errore typographi, eadem cum Plinio de hoc lapide adnotans, ſed breuius; Obſiua, inquit, vel obſidius lapis niger, tranſlucidus, & vitri habens ſimilitudinem, ponitur in ſpeculis parietum propter imaginum vmbras reddendas. Gemmas multi ex eo faciunt, naſcitur in India, & in Samnio Italiæ.

Obſidiani etymon.

Obſidianus idem qui gagates.

Obſidiani lapidis proprietates.

Obſidianus lapis vbi reperiatur.

Obſidiani vires & natura Iſidoro.

Quæstio

9. *In quo differant gagates, thracius, & obſidianus.*

Qværstio III. Quid differunt inter ſe gagates, thracius, & obſidianus? Reſpondeo non eſſe eius tres lapides diſtinctos, ſed vnum eundémque tribus appellatum nominibus; quod Agricola *lib. 4. de nat. foſsilium, pag.* 228. ſic docet, & probat. Gagates, inquit, eſt niger, tabulæ inſtar latus, admodum leuis, accenſus ardet, ac bituminis odorem reddit: quo verò quiſque citiùs accenditur, eò eſt melior: ſi aqua aſpergitur, citiùs, acriùs, luculentiùs ardet; ſin oleo, reſtinguitur. Eum verò Nicander ſcribit ab igne non domari, vel quòd eiuſmodi bitumen intra terram perpetuò ardeat multis in locis; vel quòd Magi, qui illo vtuntur in ea quam vocant axinomantiam, negant, vt ſcribit Plinius, peruri, ſi euenturum ſit, quod aliquis optet. eius ſuffitu fugantur ſerpentes; attritu calefactus res minutas, & leues, tanquam ſuccinum, ad ſe trahit. Sed hoc non facit niſi is, qui vel per ſe nitet, vel politus eſt, quem Solinus gemmeum eſſe dicit; Impolitum contrà Dioſcorides, ſqualidum. Plinius autem eum non multùm à ligno differre ſcribit, & quòd tabularum modo latus gignatur, & quòd cùm diſrumpitur, facilè autem cùm cadit, frangitur, planus fiat. Quin etiam idem eſt cum gagate thracius lapis; nam niger eſt, vt Euax Maurus ſcribit; aqua inſperſa, perinde ac bitumen, dilucidè ardet, ac exuritur, oleo reſtinguitur, vt eſt apud Nicandrum, & Dioſcoridem, cùm ardet odorem bituminis ſimilem ex ſe emittit, atque adeò prauum, & acrem, vt ſerpentes in eo loco manere non poſſint. Obſidianum verò lapidem eundem eſſe cum gagate contendit *ibidem* Agricola, cuius probationem retulimus quæſtione ſuperiori. Verùm plura de gagate, & thracio, vide *ſuprà ſect. 16. & 17. huius cap.*

10. *Gagates idē eſt quo thracius lapis.*

Obſidianus lapis eſt idem qui gagates.

11. Qværstio IV. de Samothracia gemma. Plinius *lib. 37. cap.* 10. Samothracia, inquit, inſula eiuſdem nominis gemmam dat nigram, ac ſine pondere, ligno ſimilem. Hanc Agricola *lib. 4. de nat. foſsil. pag.* 222. ait conſtare ex bitumine; & *pag.* 226. eſſe ipſum bitumen durum, & politum. Eandem gemmam non differre à gagate polito ſcribit *pag.* 228. *eiuſdem libri*; idque inde probat, quòd ei Plinius *lib. 37. cap.* 10. tribuat eundem colorem, eandem leuitatem, eandémque ligni ſimilitudinem.

Samothracia gemma eſt genus bituminis.

Sectio XIX.

De Carbonibus foſsilibus, ampelite, & pharmacite.

1. TRia ex ſequentibus ſcriptoribus, de ampelite, pharmacite, & foſſilibus carbonibus oſtendemus. Primum, eſſe ſub genere bituminis. Alterum, non differre inter ſe. Tertium, vſus quos præſtant, explicabimus.

2. *Carbones foſsiles Theophraſto.*

Theophraſtus *lib. de lapidibus, non procul ab initio*, Nonnulli, inquit, fragilium lapidum, dum franguntur, in carbones euadunt, & diutiùs permanent; quales ſunt ad Benas in metallo, quos flumen defert. Comburuntur autem iniectis carbonibus, & inflante aliquo, donec opus ſit; dein ſiccantur, & vtuntur iterum. Quocirca & diutinus eſt illorum vſus; odor autem grauis, ac teter eſt. Porrò lapis, qui in promontorio Erineade multus oritur, perinde atque ille, qui in Benis eſt, combuſtus bituminis odorem emittit; quod autem ex vſtione remanſerit combuſtæ terræ ſimile fit. Quos autem carbones vocant, qui propter vſum franguntur, terreni ſunt; vtuntur autem, & incenduntur, vt carbones. Sunt hi in Liguria, vbi etiam ſuccinum eſt; & in Elide Olympiam per montes petentibus. Quibus & vtuntur fabri. Inuentus & in Scaptiſulæ metallis lapis putrido ligno non abſimilis; qui, cùm oleum affunderes, vrebatur; vbi crematus eſſet, incendium deſinebat lapidis, tanquam eſſet impatibilis.

Plinius *lib. 35. cap. 16.* Bitumini, inquit, ſimillima eſt ampelitis. Experimentum eius, ſi ceræ modo accepto oleo liqueſcat, & ſi nigricans colos maneat toſtæ. Vſus ad molliendum, diſcutiendúmque. Ad hæc medicamentis additur, præcipuéque in calliblepharis, & inficiendis capillis. 3.

Ampelitis vires, & natura Plinio.

Dioſcorides *lib. 5. cap.* 101. aliàs 138. Eſt &, inquit, ampelitis terra, quam plerique pharmacitim vocant, in Syriæ Seleucia naſcentem. Nigra in hoc genere cæteris omnibus anteferenda eſt, exiguis picearum carbonibus ſimilis, aſſulatim ſciſſilis, æqualiter ſplendens, & quàm primùm tritæ aliquid olei inſpergitur, liqueſcens. Diſſiciendi, refrigerandique vires habet. Vſus eius ad honeſtandas palpebras, tingendúmque capillum. Vtilis & vngendis vitibus, antequam gemmas proferant: vermes ſiquidem in illis naſcentes enecat. 4.

Ampelitis vires, & natura Dioſcoridi.

Ampelitim non differre à pharmacite.

Galenus *lib. 9. de facultatibus ſimplic. medicam. cap. de terra Samia, pag.* 91. Ad medicaminoſam, inquit, terram reuertor, quæ proinde quòd aqua irrigata facilè in lutum ſoluitur, terra appellatur: quia verò ea vtimur velut aliis medicamentis, iccirco non iniuria Græcè pharmacitis, Latinè medicaminoſa ſola vocatur, nempe quia aut ſola eſt eiuſmodi, aut euidentiorem vim medicaminoſam poſſidet. Id quod ſanè verum eſt. Nominatur autem ampelites, non quòd vitem in ea ſerere præſtat, ſed quòd viti circumlita interimat naſcentes in ea vermes, quos ſcnipes apud nos vinitores cognominant. Naſcuntur porrò hi ineunte vere, quum germinare vites, turgeréque earum pars vnde germen exit (quem oculum nominant) incipiunt. Hos igitur oculos ſcnipes depaſcentes, non leuem viti noxam afferunt, ac proinde oculorum iſtorum radices, qui hæc ſapiunt, inungunt, ac illinunt. Hac itaque ratione ampelitis, & pharmacitis id genus terra, colore atra, appellata eſt, vel ex eo quòd ſcnipes perdat, quantum habeat facultatis medicaminoſæ indicans. Sed & à reliqua terra, qua ad curationes vtimur, multùm diuerſa eſt; quippe quæ proximè ad lapideam perueniat: quamobrem miſceri eam in medicaminum ſcriptionibus comperies, vbi exſiccare, atque digerere quid opus eſt. Nec enim mordacitatis expers eſt, nec moderata, nec mitigandi vim obtinet, velut Chia, Samia, & Selinuſia. 5.

Ampelitis vires, & natura Galeno.

Pharmacitis terra cur ita nominatur.

Vitibus vtilis ampelitis.

6.

Ampelitis facultates.

Matthiolus *in Dioſcoridem lib. 5. cap.* 138. Ampelitis, inquit, hoc ſibi nomen vendicauit, quòd antiquis in frequenti haberetur vſu, ad præſeruandas ab erucis vitium gemmas prima earum 7.

Ampelitis vires, & natura Matthiolo.

germina

germinatione, quemadmodum nos viſco circumlito noſtras tuemur in Hetruria. Pharmacitis verò dicitur, quòd medicamentoſa maximè ſit; ſiquidem non modò vermiculus ad vites aſcendere inhibet, ſed etiam eos interficit. Hæc vſque adeò bitumine plena eſt, vt Plinius, & Poſidonius bitumini ſimilem ipſam fecerint; cuius experimentum eſt, ſi facilè in oleo impoſita, liqueſcat. Neque verò ab re fuerit credere, ampelitim terram non admodum à gagate lapide differre; quippe quòd vtræque ex terra, & bitumine ſuam traxerint originem. Ampelitis nuperrimè è Carniola, vbi foditur, ad me allata eſt, nullis reclamantibus notis.

Ampelitim parum differre à gagate.

8. Cardanus *lib.5. de ſubtilitate*, *pag.* 160. inter genera bituminis recenſet ampelitin, & foſſiles carbones; & *pag.* 163. *eiuſdem libri*, Carbones, inquit, conſtant terra pingui, leui, atra: per totam Miſenam effodiuntur in monte iuxta Zuiccam vrbem ad Muldam ſitam. Fabris in vſu ſunt. Virtus minor, quàm aſphalto, ſed tamen generis eiuſdem.

Carbones foſſiles eſſe genus bituminis.

9. Agricola *lib.4. de natura foſſilium*, *pag.*222. teſtatur foſſiles carbones, & ampelitim conſtare ex bitumine; & *pag.*216. Bitumen, inquit, foſſile terrenum à rei ruſticæ ſcriptoribus vocatur terra ampelitis, quòd vermes oculos vitium rodentes enecet. Vocatur à Medicis eodem nomine, ſed & pharmacitis, quòd præ cæteris terris efficacem habeat vim medendi. Idem Theophraſtus appellat carbones, quòd ei color ſit, qui carbonibus; quòd æquè ac illi, igneſcat, atque ardeat; quòd vſum præbeat eundem. Et *pag.*227.

Ampelitis Agricolæ.

Carbones foſſiles Agricolæ.

10. Hoc, inquit, terrenum bitumen eſt nigrum, & exiguis piceæ carbonibus ſimile; ſplendet vt pix, eſt modò molle, modò durum, aſſulatim tamen ſubſciſſile, lene, accenſum ardet. molli trito in puluerem, ſi quid olei affunditur, citò liqueſcit. Terra ampelitis eſt foſſile bitumen, ſed optima, quam eligere ſolent Medici; quæ verò terra nimis infecta, eſt alterius coloris, vt eſſe ſolet, huc non pertinet. Carbones autem foſſiles à terra ampeliti non differre, palàm ante oculos eſt. Quare Theophraſtus, qui carbonum fecit mentionem, nihil ſcripſit de ampeliti; & contrà qui de hac ſcribunt, illorum mentionem non fecerunt; atque idem Theophraſtus eos terrenos quidem eſſe dicit. Noſtri propiùs ad naturam lapidis, quàm terræ accedere putarunt, atque ideo appellarunt nomine ex lapide, & carbone compoſito; certè alij aliis multò ſunt duriores; quare vtrique ſcriptores conſuetudinis appellandi, & ſententiæ rationem poſſunt reddere. Idem *pag.* 230. *eiuſdem libri quarti*,

Carbones foſſiles eſſe genus bituminis.

Ampelitim non differre à carbonibus foſſilibus.

11. Theophraſtus, inquit, quem imitantur Germani, foſſile bitumen, carbones nominat; politum verò apud nos mutat nomen; nam gagates vocatur; nec tamen omnis carbo foſſilis poteſt poliri, ſed durus tantùm; nec omnis gagates eſt carbo, id eſt, foſſile bitumen: ſed idem nomen etiam habet nigrum bitumen in mari induratum, quod æſtus eiicit in littora Æſtyorum ſimul cum ſuccino, quanquam rariſſimè; idem aiunt & in Leucola expelli mari, vt Plinius commemorat, & infra duodecim ſtadia colligi. Idem bitumen, vt videtur foſſile, reperitur ad Pontum Thraciæ flumen, quod à Nicandro, & Dioſcoride Thracius lapis dicitur; in Samothrace inſula, quod politum Plinius Samothraciam gemmam nominat, in Lycia, ad Gagas oppidum, quod Dioſcorides gagatem: in Meſopotamia, quod Strabo gangitin; in Iudæa, ad lacum aſphaltiten, de quo Galenus ſcribit; in Seleucia primo Syrorum oppido; in Pieria, quod Strabo, & Dioſcorides terram ampelitin vocant; quæ ſi dura fuit, qualem fuiſſe ea Galeno intelligimus, non differebat à carbonibus duris, & gagate impolito; ſi mollis, à mollibus. Idem bitumen durum reperitur in India, & Æthiopia, vt Xenocrates ſcriptum reliquit, quod Plinius obſidianum lapidem nominauit. De locis, in quibus naſcitur, ſatis. Nunc

Gagates aliquis eſt carbo.

Ampelitis nõ differt à carbonibus, & gagate impolito.

12. dicam de vſu, quem varium præbet. Etenim fabri ærarij, & ferrarij carbonum, quòd eis multò diutius duret, vice, ipſo vtuntur; ſed quia ſua pinguitudine inficit ferrum, & fragile facit, qui ſubtilia opera efficiunt, hoc non vtuntur, niſi eorum qui ex ligno fiunt, magna fuerit penuria. Eodem bitumine hi quos ligna deficiunt, cibos coquunt; caldaria, in quibus hyeme degunt vitam, calfaciunt, calcem vrunt.

Bituminis durivſus.

13. Vitium verò fœtoris plerunque ſale, in ignem iniecto, corrigunt: agricolæ eodem vites oblinunt, quòd vermes illarum oculos rodentes, interficiat; eodem decoris gratia quidam tingunt palpebras, & capillos; in medicinæ verò vſu exſiccat, & digerit; at ea duro polito figurantur effigies hominum: globuli, quibus numerantur preces; gemmæ anulis inſerendæ, aut funda claudendæ. id noſtris temporibus gagates dicitur; qui tritu calefactus res minutas, & leues, ſi ſiccæ fuerint, ad ſe allicit; ſin oleo, alióve liquore madidæ, eas mouet, non trahit; nec ipſe ſucco alij oblitus ad ſe trahit ſiccas. idem diuturnus genuum tumores inflatos cum cæteris medicamentis, quæ eandem vim habent, miſtus diſcutit; cruenta vulnera glutinat. Hactenus Agricola.

Vitibus vtilis ampelitis. Palpebris tingẽdis vtilis ampelitis.

Gagates quid, & quomodo trahat.

14. Atque hæc de ampelite, ſeu pharmacite, & foſſilibus carbonibus dicta ſufficiant; quæ caue ſuperuacanea ducas, quòd ea de re nonnulla attigerimus *ſuprà lib.2.cap.2.ſect.*10. *n.*14.15.16. Ibi enim pauca & preſsè; hic plura, & fuſiùs, & alioquin Ampelitis, quippe vel terra ſuccoſa, vel terreus ſuccus, ad vtrumque librum ſpectare potuit, tum ad illum qui de terris, tum ad hunc, qui de ſuccis.

Gagates vis quomodo impediatur.

Sectio XX.

De ignibus artificialibus.

1. NE excurram vltra præfixos Mineralogiæ fines, cohibebo ſtylũ intra flammas ignium, quibus ars humana ſufficit foſſile pabulũ: neque enim mei eſt conſilij perſequi omnes ignes, qui vel arte quoquomodo parantur, vel ea inſolita quacunque excitantur materia. Ergo mittam ignem, tum qui ex concuſſis leonis oſſibus, velut è ſilice eliditur, teſte Ariſtotele *lib.3. hiſtor.anim. cap.*7. tum quem accendunt Solis radij, concauo excepti ſpeculo, de quo Plinius *lib.2.cap.*107. Illum etiam prætereibo, ſeu qui è lapidibus euocatur, cuius cauſam explicat egregiè Cardanus *lib.2. de ſubtilit. pag.*47. ſeu qui ex ſputo accenditur, quem proinde furibus maximo eſſe vſui

Digreſſio. Ignes artificiales nõ omnes ſpectare ad Mineralog.

Ignis ex oſſibus leonis, & ex ſilice.

Ignis è ſpeculo, & ſole.

Ignis qui ſputo accẽditur.

leges

2. leges apud Scaligerum *exercit.* 13. *ſect.* 3. Cùm præterea in Hiſpania, vt obſeruat Falloppius *de foſſilibus, cap.* 14 paſſim præ inopia lignorum, fiant ignes ex ſtercore animalium, vt equorum, boum, & ſimilium. Ad hæc, cùm auctore Plinio *lib.* 16. *cap.* 40. igniaria efficiantur, ex quibuſdam calidis arboribus, vti ſunt morus, laurus, hedera, & huiuſcemodi aliæ; exploratorum quippe hoc vſus in caſtris, paſtorumque reperit, quòd ad excutiendum ignem non ſemper ſit lapidis occaſio. Teri ergo lignum ligno, ignémque concipere attritu, excipiente materia aridi fomitis, fungi, vel foliorum facillimè conceptum; ſed nihil eſſe hedera præſtantius, quæ teratur lauro, laurúmque terat; nihil tamen de hiſce ignibus, quòd ſint alieni à noſtro inſtituto, ad quod ſolùm illi pertinent, quos metallica nutriunt alimenta, ſulphur, pix, halinitrum, bitumen, piſſaſphaltum, camphora, maltha, naphtha, petroleum, & ſimilia; atque hinc manifeſtè patet nexus inter hanc, & ſuperiores huius capitis ſectiones. Sit autem de propoſito argumento,

Ignis ex quo ſtercore. *Ignis ex attritu lignorũ.* *Ignes artificiales qui ſpectant ad Mineralogiam.*

3. QVÆSTIO I. Quid, & quotuplex ſit ignis artificialis, & num ille veteribus perinde, ac recentioribus fuerit cognitus, & familiaris?

Ignis artificialis quid, & quotuplex. *Ignis artificialis materia.*

Dico primò ignem antonomaſticè artificialem (neque enim reliquis vel arte quoquomodo paratis hic locum libuit dare) illum eſſe, cui ortum, & alimentum poriſſimum præbent plerique foſſiles, ſeu metallici ſucci, nempe ſulphur, ſalnitrum, halinitrum, bitumen, naphtha, piſſaſphaltum, camphora, maltha, & alij his affines, ex quibus vel accenduntur flammæ in aquis ardentes, & flatibus obluctantes, vel componitur pyrius puluis, dirus & fatalis Martis æquè ac Vulcani miniſter, cuius rei luculentos habemus teſtes Matthiolum *in lib.* 5. *Dioſcoridis*, *cap.* 88. Braſauolum *in examine ſalium, pag.* 488. Agricolam *lib.* 1. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 12. *lib.* 3. *de nat. foſſilium, pag.* 209. *&* 22● *& lib.* 4. *eiuſdem operis, pag.* 224. *&* 225. Cardanum *lib.* 10. *de rerum varietate*, *pag.* 375. *& deinceps*, *& lib.* 2. *de ſubtilitate à pag.* 36. *& ad* 57. *& eiuſdem libri*, *pag.* 82. *&* 83. Polydorum *lib.* 2. *de rerum inuentoribus, cap.* 11. Portam *lib.* 12. *magiæ naturalis, per totum*, Scaligerum *exercit.* 13. *ſect.* 2. *&* 3. Maiolum *colloquio* 22. *ſub finem*, Godeſcalcum *in Vegetij de re militari lib.* 4. *ad cap.* 8. 18. *&* 44. Adamum Contzen, noſtræ Soc. *lib.* 10. *Polit. cap.* 46. *&* 47. & Lipſium *lib.* 5. *Polyorcticôn, dialogo* 2. 5. *&* 6.

4. Dico ſecundò ignem artefactum recipere quidem aliquas partitiones, eas verò potius peti ex circumſtantiis, quàm ex ipſius ſubſtantia. Ergo alij vſui ſunt ad prælia ſeu terra, ſeu mari inita, vt cùm tubis, & ollis flammiuomis accendimus hoſtem, æneis tormentis mœnia quatimus, rotatis, vel funariis fiſtulis ferream extorquemus glandem nitribus grauidam ignitiſque pilis, telis, malleolis, ac aliis machinis Vulcanum inferimus in caſtra aduerſariorum; nonnulli ardent in aquis; quidam ventis obnituntur; plerique flagrant ad publicam feſtiuæ lætitiæ ſignificationem; alios ſol inflammat, alios aqua, alios reſtinguit oleum; alios inſeruire videas ſubterraneis cuniculis, qui, quòd vltimum minentur excidium, meritò vocantur Minæ; alios Hydradaſipis (hi ſunt cuniculi ſub aqua acti) mirere dicatos. Mox de ſingulis pauca quædam indicabimus.

Ignis artificiales diuiſio.

5. Dico tertiò ignes artificiales non æuo ſolùm noſtro eſſe vbique ferè in vſu, quòd vſque adeò exploratum eſt, vt oculi, aureſque ſingulorum reſpuant vt ſuperuacaneam omnem aliam probationem, ſed etiam plurimis ab hinc ſæculis maximè fuiſſe mortalibus familiares; quorum ſcintillas ignium placet nunc effodere ex vetuſtatis monumentis; & primò quidem ex Babylonica fornace, quam Babylonis Rex Nabuchodonoſor incendi iuſſit, de illa enim dicitur *Dan.* 3. Et non ceſſabant, qui miſerant eos miniſtri Regis ſuccendere fornacem, naphtha, & ſtupa, & pice, & malleolis, & effundebatur flamma ſuper fornacem cubitis quadraginta nouem. in quem locum S. Hieronymus, Scribit, inquit, in hiſtoriis Saluſtius, quòd naphtha ſit genus fomitis apud Perſas, quo vel maximè nutriantur incendia. Alij oſſa oliuarum, quæ proiiciuntur cum amurca arefacta, naphtham appellari putant, vnde & Græcè *πυρὴν* dicitur, ab eo, quod *πῦρ*, id eſt, ignem nutriat. Sed de naptha fusè *ſuprà ſect.* 14. *huius capitis*; quæ ſanè illuſtrari queunt ex Ammiano Marcellino *lib.* 23. *hiſtoriarum*, vbi, In Aſſyria, inquit, Perſidos regione, naphtha gignitur picea ſpecie glutinoſa, ſimilis ipſa quoque bitumini, cui etiam ſi auicula inſederit breuis præpedito volatu ſubmerſa penitus euaneſcit. Et cùm hoc liquoris ardere cœperit genus, nullum inueniet humana mens, præter puluerem, extinguendi commentum.

Ignes artificiales priſcis noti. *Ignis artificialis fornacis Babylonicæ.* *Naphtha ſancto Hieronymo quid.*

6. Sed quid ſibi volunt Babylonici illi malleoli? quid illis cum igne artificiali? Equidem arbitror fuiſſe machinas bellicas, incendia miſcere aptas, quas ad trium puerorum deflagrationem inuidiæ flamma iniqui furor Regis incendit. A me habeo probatos auctores. Ammianus Marcellinus *lib.* 23. *hiſtor.* Malleoli, inquit, teli genus figurantur hac ſpecie. Sagitta eſt cannea, inter ſpiculum & arundinem multifido ferro coagmentata, quæ in muliebris coli formam, quo nentur linea ſtamina, concauatur; ventre ſubtiliter, & plurifariam patens, atque in alueo ipſo ignem cum aliquo ſuſcipit alimento, & ſic emiſſa lentiùs arcu inualido (ictu enim rapidiore extinguitur) ſi hæſerit vſquam, tenaciter cremat; aquiſque conſperſa acriores excitat æſtus incendiorum, nec remedio vllo, quàm ſuprà iacto puluere conſopitur. Vegetius *lib.* 4. *de re militari, cap.* 18. Malleoli, inquit, velut ſagittæ ſunt, & vbi adhæſerint (quia ardentes ſunt) vniuerſa conflagrant. Nonius Marcellus, *tractatu de genere armorum*, Malleoli, inquit, ſunt manipuli ſpartei pice contecti, qui incenſi, aut in muros, aut in teſtudines iaciuntur. Feſtus *lib.* 12. Malleoli, inquit, vocantur non ſolùm parui mallei, ſed etiam ij, qui ad incendium faciendum aptantur, videlicet ad ſimilitudinem priorum dicti. Hæc de malleolis. Iam alia C. Iulius Cæſar Dictator

Malleoli Ammiano. *Malleoli Vegetio, Nonio, & Feſto quid.*

7. *lib.* 5. *de bello Gallico*, Septimo, inquit, oppugnationis die, maximo coorto vento, feruentes fuſili ex argilla glandes, fundis, & feruefacta iacula in caſas, quæ more Gallico ſtramentis erant tectæ, iacere cœperunt: hæ celeriter ignem comprehenderunt, & venti magnitudine, in omnem caſtrorum

Ignis artificialis Cæſari Dictatori, & Hirtio.

rum

rum locum diſtulerunt hoſtes. Ad hæc A. Hirtius, vel Oppius, *in commentarijs de bello Hiſpanienſi, confecto ſub auſpicijs Cæſaris aduerſus Pompeium*, ſcribit, dum acerrima gliſceret pugna, multum ignis fuiſſe miſſum, ſicut & omne genus teloru, quibus ignis per iactus ſolitus eſt mitti. Plura de
8. hoc igne Cæſar *lib. 3. de bello ciu.* Cn. Scipio, vt eſt apud Iulium Frontinum *lib. 4 ſtratagematum, c. 7.* bello nauali amphoras pice, & teda plenas in hoſtium claſſem iaculatus eſt, quarum iactus, & pondere foret noxius, vt diffundendo quæ continuerant, alimentum præſtarent incendio. Plinius *lib. 2. cap. 104.* prodit malthæ incendium ad defenſiones vtile eſſe: Sic, inquit, defendere muros oppugnante Lucullo, flagrabátque miles armis ſuis.

Ignis artificialis Frontino, & Plut.

9. Plutarchus *in Alexandro*, narrat angiportum, quod ducebat ad diuerſorium, vbi tunc Ecbatanis Babyloniæ degebat inuictiſſimus ille Macedonum Princeps, paucis naphthæ guttis irroratum, repentè admota face exarſiſſe totum; ſic Barbaros Magno Regi, vim naturámque naphthæ oſtendiſſe. Plura de igne artificiali Galenus *lib. 3. de temperamentis, ſub initium.* Ammianus Marcellinus *lib. 23. hiſtor.* In Perſide, inquit,
10. oleum conficitur medicum, quo illitum telum, ſi emiſſum lentiùs laxiore arcu (nam ictu extinguitur rapido) hæſerit vſquam, æſtus excitat acriores incendiorum, nec remedio vllo, quàm iactu pulueris, conſopitur. paratur autem hoc modo: oleum vſus communis herba quadam infectum condiunt harum rerum periti, ad diuturnitatem ſeruantes, & coaleſcens durant, ex materia venæ naturalis, ſimilis oleo craſſiori; quæ ſpecies gignitur apud Perſas, quam, vt diximus, naphtham vocabulo appellauere gentili. De igne miſſili, & incendiariu vide Lucium *lib. 4.* & Salluſtium *de bello Iugurth.*

Ignis artificialis Ammiano.

11. Vegetius *lib. 4. de re militari, cap. 8.* Pro defenſione, inquit, murorum, bitumen, ſulphur, picem liquidam, oleum, quod incendiarium vocant, ad exurendas hoſtium machinas, conuenit præparare; & *cap. 18. eiuſdem libri*, docet turres deambulatorias ad murum admotas, poſſe ab obſeſſis oppidanis incendi, ſi maiores baliſtas, malleolos, vel phalaricas cum incendio deſtinent, vt perruptis coriis, vel centonibus, intrinſecus flamma condatur; & quidem malleolos veluti ſagittas eſſe, & vbi adhæſerint, quia ardentes ſunt, vniuerſa conflagrare; phalaricam autem, ad modum haſtæ, valido profigi ferro; inter tubum, & haſtile ſulphure, reſina, bitumine, ſtupiſque conuolui infuſo oleo, quod incendiarium vocant, & baliſtæ impetu deſtinatam, perrupto munimine, ardentem figi ligno, turritámque machinam frequenter incendere. Idem *cap. 44. eiuſdem libri quarti*, diſſerens de bello nauali, Oleo, inquit, incendiario, ſtupa, ſulphure, bitumine obuolutæ, & ardentes ſagittæ, per baliſtas in hoſticarum nauium alueos infiguntur, inunctáſque cera, & pice ?& reſina tabulas tot fomentis ignium repentè ſuccendunt. Denique fomenta flammarum neceſſaria eſſe ad cuniculos, quibus aut murus defoditur, aut ciuitas penetratur, ſcribit idem
12. Vegetius *cap. 24. eiuſdem lib. 4.*

Ignis artificialis Vegetio.

Oleum incendiarium.

Cùm milites Cæſariani, vt memoriæ prodidit Dio *lib. 50. de bello Actiaco*, ab Antonianis, qui in nauibus multò excelſioribus, atque turritis conſtituti erant, contis, ſecuribus, atque omni telorum genere conciderentur, Cæſar ignem petiit, quo neceſſariò ſibi vtendum videbat. Ibi illius milites vndecunque appropinquantes, tela ignita in hoſtes coniiciebant, facéſque ardentes emittebant; etiam ollas carbone, picéque refertas eminus machinis inijcere, qua re (cauentibus interim ſibi, ſatiſque remotis Cæſarianis) id effectum eſt, vt quod antè viribus non quiuerant, ſolo igne victoriam facerent ſuam.

Ignis artificialis Dioni.

Lucanus *lib. 3. Pharſalia*, 13.

Nulla tamen plures hoc edidit æquore claſſes,
Quàm pelago diuerſa lues: nam pinguibus ignis
Affixus tedis, & tecto ſulphure viuax
Spargitur, ac faciles præbent alimenta carinæ:
Nunc pice nunc liquida rapuere incendia cera.

Ignis artificialis Lucano.

Idem *lib. 6. Pharſ.* 14.

Tum piceos voluunt immiſſa lampadis ignes;
Tum quaſſæ nutant turres, lapsúmque minantur.

Sed minùs lucebunt iſti ignes artificiales, ni 15.
affulgeat Muſa Maronis, qui *Æneid. 5.*

Sed non iccirco flammæ, atque incendia vires
Indomitas poſuere: vdo ſub robore viuit
Stupa vomens tardum fumum; lentúſque carinas
Eſt vapor, & toto deſcendit corpore peſtis.

Ignis artificialis Virgilio.

Idem *Æneid. 8.* 16.

Alta petunt, pelago credas innare reuulſas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos.
Tanta mole viri turritis puppibus inſtant.
Stupea flamma manu, teliſque volatile ferrum
Spargitur.

Idem *Æneid. 9.* 17.

Inuadit, ſocióſque incendia poſcit ouantes,
Atque manum pinu flagranti feruidus implet.
Atque omnis facibus pubes accingitur atris.
Diripuere focos; piceum fert fumida lumen
Teda, & commiſtam Vulcanus ad aſtra fauillam.

QVÆSTIO II. An artificialis ignis ſit idem, 18.
qui Græcus ignis? Eſſe id ita affirmandum obſeruant Scaliger *exercit. 13. ſect. 3.* Porta *lib. 12. magiæ naturalis, cap. 2.* & Maiolus *colloquio 22. ſub finem.* Quamuis autem Porta aſſerat ignem Græcum, qui in aquis ardet, & omnem adurit materiem, fieri ex bullitione ſaligni carbonis, ſalis, ardentis aquæ vitis, ſulphuris, picis, thuriſque cum mollis Æthiopum lanæ filo, & caphura. Maiolus tamen ſignificatu paulò latiore, putat ignem quemcumque dici Græcum, qui ſit arte confectus, & aquis haud reſtinguatur. Scaliger ex Arabicis libris deſcribit in hunc modum
duas praxes conficiendi ignis Græci. Prior aptus 19.
deſtruendo ferro, eſt is. Picis liquidæ, gummi iuniperi, ſandaracis, olei è lacryma terebinthi, olei ex bitumine, olei de ſulphure, olei de nitro, olei ex ouorum vitellis, olei laurini, ſingulorum partes ſenas; pulueris lauri ſiccæ, caphur, vtriuſque in aqua vitæ macerati, ana partes quatuordecim; ſalis petræ, ad pondus omnium. Indita in vas vitreum oris anguſti, benè lutato, & obturato, infodiantur in ventre equino per menſes ſex. Quarto quoque die agitentur, deinde diſtillentur in Seraphino. Poſterior eſt eiuſmodi. Re-
crementi, inquit, lacrymæ laricinæ, quod reſidet 20.
ex olei diſtillatione, olei eiuſdem picis liquidæ, picis

Ignis Græcus quid.

Ignis Græcus non differt ab igne artificiali.

Ignis Græci prior modus Scaligero.

Ignis Græci poſterior modus Scaligero.

picis cedri, camphoræ, bituminis, mummiæ, ceræ ouuæ, adipis anatis, ſtercoris columbini, olei ex viuo ſulphure, olei iuniperini, laurini, lini, canabis, petrolei, olei Philoſophorum, olei vitellini, ſingulorum ſemilibram. Salis petræ libras decem; ſalis ammoniaci vncias ſeptem. Imbuantur aqua ardenti omnia ita, vt cooperiantur; tum ſepulta in equi ventre tertio quoque die; & lectus renouetur. Poſt hæc extrahatur anima à Seraphino; quam ſpiſſabis bubuli ſtercoris puluere tenuiſſimo. Hæc mixtura pertinaciter inuicta ardebit in ipſa aqua; ignem vel Solis radiis concipiet. Neque id, in quo eſt, vret; ſed admota. Sola autem vrina, aut aceto extinguetur, iniectáve terra ſuffocari poterit. Deinde

21. *Ignis qui ſputo accenditur.* Scaliger *ibidem* docet modum conficiendi ignem, qui ſputo accendatur. Olei, inquit, ſulphurini, laricini, cedrini, piſcis liquidæ ana vncias quatuordecim; ſalis petræ vncias ſexdecim; ſalis ammoniaci, vitrioli, tartari calcinatorum, ana vncias octo. Magnetis calcinati, calcis viuæ ex ſilicibus fluuialibus, ana ſemunciam. Seui adipis anatis, ana vncias ſex. Aqua vitæ cooperta omnia ſepeliuntur in equi ventre per menſes tres. Quarto quoque die conturbantur; tum igne decoquuntur, quoad abeat liquor, & remaneat fæx. Ea vaſe ropto extrahitur, ac teritur. Hoc aſperſa puluere ſi aqua perfundantur, igne concepto ardebunt.

22. *Ignis Græci vis.* Maiolus *colloquio* 32. *loco citato*, teſtatur ignem Græcum tanta vi eſſe præditum, vt adurat æra, lapides, muróſque ipſos etiam ferreos, & nullo, præter quàm aceto, liquore extingui poſſit; aquis autem, præſertim marinis, accendi, & iccirco pleriſque maritimum appellari, quod maritimo bello conficiendo ſit aptiſſimus; vulgò autem nominari Græcum, quòd Græco inuentore prodierit in orbem, anno à Christi ortu 664. vel, vt

Ignis Græci inuentor. aliis placet, 679. Porrò auctorem fuiſſe quendam Gallinichum architectum, qui ab Heleopoli Syriæ ad Romanos confugiens, ingenio ignem à ſe compoſitum edidit, quo vſi in Saracenos Romani, illorum naues exuſſerunt. Eandem Græco igni originem tribuit Porta præcitatus. Quod minùs abhorret à vero, ſi ita intelligatur, vt in prædictum tempus apud Græcos inciderit iterata origo ignis artificialis, qui fortè per antiqua deſuetudine extinctus, reuixerit arte Gallinichi; nam alioquin multò antiquiorem fuiſſe eius vſum euincit & fornax Babylonica, & Actiaca pugna, de quibus in ſuperiori quæſtione, & teſte ipſomet Maiolo *vbi ſuprà*, aliis viſum eſt probabile Amulium Romanum fuiſſe inuentorem ignis artificialis.

23. Quæstio III. de puluere pyrio, ſeu tormentario.

Pulueris pyrij, ſeu tormentarij materia, & ortus. Vocatur hic puluis, tum pyrius, quòd ignem facillimè concipiat; πῦρ enim Græcis ignem ſonat; tum verò etiam tormentarius, quòd tormentis æneis ad explodendos tanto impetu & fragore globulos ferreos ſit vſui; alterutro autem modo indiſcriminatim appellatur

24. *Pulueris pyrij materia Portæ.* à citandis auctoribus.

Si quæris compoſitionem pyrij pulueris, is conſtat quatuor halinitri partibus, ſulphuris ſingulari, ſingularique carbonis ſalicis; ſed oportet halinitrum repurgatum ſit ex ſale communi, pinguedine, & terreis partibus; nam id cæterorum fundamentum, & baſis eſt. Omnia enim oportet ſint benè côtuſa, omnia optimè incerniculo ſecreta, & quàm optimè ſimul remiſta Porta *lib.* 12. *magiæ nat. cap.* 3. De quo etiam argumento diſſerens Cardanus *lib.* 2. *de ſubtilitate, pag.* 43. Pyrius, 25. *Puluis pyrij materia Cardano.*
inquit, puluis conſtat ex tribus partibus halinitri, & duabus ſalignei carbonis, atque vna ſulphuris, conuenítque magnis machinis. Sed mediocribus halinitri partes decem, ſalignei carbonis tres, ſulphuris duæ. Paruis verò halinitri partes decem, carbonis lignorum nucis auellanæ abſque nodis; tum ſulphuris, pars vna ſingulorum. Contundantur hæc ligneo malleo, madefacta priùs aqua putei, ne ignem, dum tunduntur, concipiant. Sunt qui acetum addant, qui ardentem aquam, ac ſiccent in ſole, ſed non tundunt tunc; facilè enim ignem poſſet concipere. Verùm tota cura eſt, vt omnia ſic à terrena parte expurgata ſint, maximè halinitrum, vt totum ardeat, nec quicquam ſuperſit. Deinde, vt ad tenuiſſimas partes redigatur, ſic enim partes partibus optimè hærebunt; hoc fiet, ſi ſæpiùs contundatur, madeſcat, ſiccetúrque. Tertiò, vt cùm perfectus fuerit, in ſole ſiccetur; nam iuxta ignem apponere periculoſiſſimum eſt.

Ergo iam tanti effectus quæratur cauſa, duce 26. *Pulueris pyrij impetus vnde ſit, ratio philoſophica.*
Cardano *ibid.* Impoſitus hic puluis in machinam, ſphærulâque obducta, adiecto ab imo machinæ extrinſecus igne, illico fermè totus accenditur, ac maius, quam centuplum ſpatium occupare nititur. Quòd enim exiguus puluis in vola manus non minus, quàm centuplum ſpatij occupet, experimẽtum oſtendit, cùm, ſi quantum eſt granum milij, ex hoc puluere accẽdatur, locum nucis igne compleat. Oſtendit & ratio; nam ignis rara materia, ac tenuis magnis limitibus continetur, cùm terra, & puluis ſolida ſint, ac denſa. Itaque accenſus iam puluis cùm in arcto ſit, violenter excutit machinam vndique, nec alicubi faciliorem exitum inueniẽs, quàm vbi ſphærula vi incluſa fuit, eam magno conatu elidit, primò per canalis ſpatium; inde ea ſeruata vehemẽtia foras expellit, & continuato inde impetu ſpatia terrarum longa ſuperat, & obuia quæque euertit, ac diruit. Par eſt etiam cum magno ſtrepitu hæc fieri, cùm ignis ille affatim, & tanto impetu exeat, & aërem repentè concutiat; ipſa quoque ſphærula ſtridulum quendam ſonum, dum velox aërem diuidit, excitat. Tum verò halinitrum, & omne ſalis genus, ſponte etiam in libero igne poſitum, non leuem crepitum excitat. His tribus cauſis, ſed prima præcipuè, dum exoneratur machina, fragor tantus, ac tonitru non abſimilis cietur. Sed ſi pul- 27. *Puluis pyrius qualis eſſe debeat.*
uis non cõfertim ardeat, aut quia lentus, aut impurus, vel non elaboratus, vel quia parum habeat halinitri, lentè emittit, debiliter, & paruo cum ſonitu. At ſi iuſto tenuior fuerit, tota ſimul ardens, frangit machinam. Igitur non ſolùm puluerem licebit conficere, qui omnes machinas effringet, ſed tenuiore impoſito maioribus machinis illæ peribunt; & rurſus craſſiore tenuibus, ac paruis, vix ſphærulam excutere poterunt. Igitur intra limites certos, atque anguſtos poſita hæc eſt

ratio, quæ cum tractantium machinas periculo coniuncta eſt: ille verò tutus, & maximo cum impetu tractabit eas, & ictus diriget, qui qualem oportebit prq machinarum ratione pulueremefficiet, & adminiſtrabit.

28. *Puluis pyrius in infinitum ſperſus an in momento accendi poſſit.*

Sed hinc oritur non leue diſſidium inter Cardanum, & Scaligerum; ille enim *lib.* 2. *de ſubtilitate, pag.* 44. Maoifeſtum, inquit, eſt, quòd cùm celeritas tranſitus in ignem ex proportione pendeat, caloris ad pulueris repugnantiam, attenuato autem puluere repugnantia minuatur, quòd in infinitum hæc perfectio pulueris progredi poteſt, ſic vt momento tota accendatur; tunc verò cùm repentè non inuenire exitum poſſit, quippe cùm motus omnis tempus poſtulet, machinam franget. At verò Scaliger *exercit.* 13. *ſect.* 2. docet dictum pyrij pulueris progreſſum in infioitum odioſum eſſe ipſi oaturæ, quæ dolet ſe ſnuita, in puluere poſſe infinitum arte poni, quod ne in cœlo quidem potuit.

29. *Puluis pyrius magni ſtrepitus, & impetus qualis eſſe debeat.*

Quid autem facto opus ſit ei, qui velit pyrium puluerem vehemeotis ſtrepitus, & operationis, oſtendit Porta *lib.* 12. *cap.* 3. mooens addendas halinitro plures partes, ſcilicet ſingularibus carbonis, & ſulphuris ſex, vel octo halinitri, ſed optimè repurgati, & remiſti. Plus enim operaotur quattuor halinitti partes optimè repurgati, remiſtique, quàm decem fœculenti, impermiſtique. Ex halinitro, vis, flammæ rumor, ex ſulphure incenſio, ex carbooe cita incenſio proueniunt.

30. *Puluis pyrius pilam proijciſs ſine ſtrepitu.*

Contrà, capiens puluetem pyrium, qui ſine ſtrepitu pilam proiiciat, is, auctore Porta *ibidem*, oportet halinitrum debiliter, ſed pingui aliqoo, quod præſtat auri glutioum, & butyrum, ſecundùm notam, debitámve proportionem admiſcendo, & remiſcendo, ſic ſine rumore, vel paucissimo, vt vix ipſe audias, pilam emittit, & ſi non tam vehementi impetu, profectò paulò minùs. Modum tamen, inquit Porta, non declaramus, ne anſam impiis malè operandi præbeamus. Ea de re diſſerens Braſa-

31.

uolus *in examine ſalium, pag.* 488. In machinis, inquit, bellicis, quas bombardas vocant, bombum facit nitrum; nec vehemens eſſet ictus, niſi nitrum adderetur; iámque puluis iouentus eſt, qui glandem ſioe bombo proiicit, non tamen vehementer, vt vel pullum interficere

Puluis pyrius operans ſine ſtrepitu à quo inuentus.

poſſet. Illuſtriſſimus Alphonſus Ferrariæ Dux inclytus, in omnibus rebus diligentiſſimus, hunc puluerem inuenit, qui ſine bombo glandem emitteret. De eadem etiam re hæc aduertit Car-

32.

danus *lib.* 2. *de ſubtilitate, pag.* 57. Pyrius, inquit, puluis ſtrepitum edit propter halinitrum, ideóque conati ſunt quidam detracto halinitro puluerem componere, qui ſine ſtrepitu ſphærulam emitteret. Quod, etſi lentè, & ſine magna vi, fieri poteſt. Atque hunc Braſauolus refert Ferrariæ Ducem inueniſſe, ſed qui ſine impetu, ac ad duodecim fermè tantùm paſſus extenderet ictum; cum magna aotem vi penitus eſt impoſſibile. Detracto enim halinitro, adhuc adeò elaborari poterit puluis pyrius, vt ſphærulam emittat, & ſine ſtrepitu. Sed in vniuerſum, quantum è ſtrepitu, tantum ex impetu detraxeris. Hæc Cardanus.

33. *Puluis pyrius quomodo aſſeruandus.*

Quomodo autem in caſtris tempore belli ſit cuſtodiendus pyrios puluis, vide apud Adamum Contzen *lib.* 10. *politic. cap.* 32.

34. *Pila ſaxea bõbardis apta ſponte nata.*

Illud eſt hoc loco memoratu dignum, naturam artis æmulam viſam eſſe in orbe nouo; valles quippe inuentas eſſe ſaxis ſphæricis oppletas, quæ non aliter ac abſoluti globi eſſe ſolent, ex his autem alia exigua eſſe, alia paulò maiora, alia maxima, adeò militaribus vſibus apta, vt bombardis imponantur ad profligandos hoſtes, vti ferrei globi in Europa adhibentur. Et, quod admirabilius eſt, natura, velut quæ expectaſſet Chriſtianorum in eas regiones aduentum, poſt globos adeò ingenti copia adiecit & tormentarium puluerem non minore copia, etiam ſulphuream materiam

Sulphur præſtans vſum pulueris pyrij.

ſuppeditans, in prouincia Quahutemulam, vbi naſcitur ſulphur, quod abſque vlla arte in ipſis bombardis præſtet eandem efficaciam, quam apud nos abſolutiſſimus tormentarius puluis, teſte Petro Hiſpalen. *parte quinta, cap.* 23. apud Maiolum *colloquio* 18. & 22.

35. *Ignis fomes, ſeu eſca quomodo paretur.*

QVÆSTIO IV. Quomodo paretur ignis fomes, vulgò eſca? Fungi arborum maximi, exactè à lignoſa parte mundantur, ac ſic lixiuio longo tempore decoctos ſiccari facies, ac cuilibet libræ ipſorum addes ſulphuris vncias duas, ſalis nitri vnciam mediam; ac ſic lixiuio eouſque incoques, donec abſumatur lixiuium, ſiccatóſque in ſole, rorabis aqua vitæ (alij appellant ardentem) ſiccahíſque denuò: quanto frequentiùs efficies, eò meliores euadent: ſeruantur aut olibano, aut vulgari ſandaracha. Alius fomes longè paratu facilior, ſed qui minùs concipiat, & ſi multum ſatisfaciat, eſt ſi lintea è goſſipio, præcipuè nigra, leuiter comburantur, & dum comburuntur, ſuffocentur, & ſeruentur.

36. *Aues incendiariæ. Ignis artificialis aues adminiſtra.*

Cardanos *lib.* 10. *de rerum varietate, cap.* 49. Iſtorum ope fungorum per domeſticas interdum aues, periti ſtratagematum Duces vrbes incendunt, nempe ſi volucres, quæ vrbi obſeſſæ familiares, ac domeſticæ ſunt, ínque illius domibus nidificant, per aucupes captantur, & pedibus, penníſque iſtarum fungi igniti appendantur, & ſic dimittantur. Iſtæ enim ad domorum conſueta hoſpitia reuerſæ vrbem paſſim incendent. Cæterùm incendium non ſolùm ingentem vrbi cladem afferet; verùm etiam oppidanos côget, vt ad reſtinguendum ignem vndique accurrentes ſtatiooes ſuas pro muris, ac portis ſuis defendendis, relinquant; quæ propugnatoribus ſuis deſtitutæ tum expugnari poterunt. Hoc artificio Haddingus Grami Regis Daniæ filius, Dunam vrbem expugnauit, vt obſeruat noſter Adamus *lib.* 10. *politicor. cap.* 46. Sues etiam, mirum dictu, repe-

37. *Sues incendiarij turbant elephantes.*

rimus inſeruiſſe hoſtili incendio; nam, vt refert Porta *lib.* 12. *cap.* 4. cùm ab Antipatro Megarenſes circumſederentur, acerriméque Macedones incumberent, primò in ſues pice oblitos incendium Megarei excitarunt; deinde ſic incenſos in hoſtes immiſerunt, ij furore inflammati, cùm in elephantorum agmina incurrerent, tum clamantes, nempe igne flagrantes, quaſi quibuſdam furiis elephantos incitarunt, & grauiter perturbarunt.

QVÆ

38. *Ignes artificiales pro feſtiuis diebus. Cãdela multis quomodo vno filo ſimul omnes ſtatim accendantur.*

Qvæstio V. de igneis compoſitionibus pro feſtiuis diebus.

Multas candelas vnico filo accendens, ſi priùs aqua madefactum ſulphure, & auripigmento cum oleo diſſolutis illinas; ſed vtrumque purgatum eſſe oportet; nihil enim vritur à tenui, vel exiguo igne, donec aqua maduerit. Vnguentum hoc Hermetis vocant. Cardanus *lib.*10. *de rerum varietate, cap.*49. Idem teſtatur Porta *lib.*12. *cap.*11. his verbis. Sulphur, inquit, & auripigmentum cum oleo coques, & in eis filum ebullite ſirito, reſiccatum per candelarum ellychnia ligetur, tranſeátque, nam ex vno tapire accenſo, accurret per omnia flamma, & incendet. Eſt id feſtiuis diebus apud Turcas fieri ſolitum, hócque Hermetis vnguentum pleríque vocant.

39. *Candela mirabilis flagrans, fragrans, & ſtridens.*

Quòd ſi partem vnam halinitri ſumpſeris, addideríſque thuris, olei communis, & lactis lathiridis quintam ſingulorum partem, decimam ſulphuris, ceræ dimidiam, candelam conficies, quæ colore, odore, motu, ac ſtrepitu erit admirabilis; neque hæc ratione carent; alij verò calce dimidiam corticis oui implent, partémque pyrij pulueris ſuperaddentes, cera concludunt, imponúntque aquæ frigidiſſimæ; nam perſæpè ignis accenditur, & emicat flamma. Cardanus *ibidem.*

40. *Flãma quomodo eminus proijciatur.*

Sed ſi flammam eminus proijcere quæſieris, colophoniam, thus, vel ſuccinum ſubtiliter contunde, & manus palmæ crede, tum inter digitos accenſa tranſeat candela, & dum in altum proiicis puluerem, peruadat candelæ flammam, nam ſe in ſublime extollet flamma. Porta *lib.*12. *cap.*11.

41. *Ignei ſerpentes quomodo parentur. Serpentes ignei.*

Si caphura in aqua vitæ diſſoluta fuerit, & ex ea perlinantur tæniolæ chartæ pergamenæ, & reſiccatæ accendantur, atque ex alta cadant, ignei ſerpentes per aëra repere non ſine iucunditate conſpicientur. Porta *ibid.*

42. *Ardere totũ cubiculum quomodo videri poſſit.*

Vt autem, tuum te ingrediente cubiculum, totus illius aër igniatur, ſumes multum aquæ vitæ optimè repurgatæ, & in eam proiicies caphuram minutim conciſam, nam breui in ea diluetur; hac iam ſoluta, feneſtras, & fores cubiculi claudito, ne exhalans vapor foras expiret; tum vas ea plenum aqua, ſubiectis ſine flamma carbonibus ferueat, vt tota aqua diſſoluatur in fumum, qui expleat cubiculum, & ſit adeò tenuis, vt vix conſpici poſſit. Cogatur quis accenſam geſtans candelam cubiculum ingredi; nam aër viſa candela, totus in flammam erumpens, totum incendet cubiculum; & ad maximum introeuntis terrorem, ſpeciem præſeferet ardentis fornacis. Soluto autem in aquam moſcho, vel minimo ambaræ, flammam inſequetur gratiſſimus odor. Porta *ibidem.*

43. *Scintillæ diſcurrentes ex ore comedentis.*

Ex ore alicuius videbuntur ſcintillæ emicare, ſi is in tenebris confractum edat ſaccharum candum; ex dentium enim attritu, perinde ac ſi perfricetur titio, ſcintillabont fauillæ. Porta *ibidem.*

44. *Cuniculi in aquis quomodo parandi.*

Qvæstio VI. quomodo ignei in aquis cuniculi agi poſſint ad triremium, nauiúmve excidium? In aquis, dixi, vt hîc eos omittam, qui in terræ ſinu ſuffodiuntur ad euertendas vrbes, & arces, veteribus ſanè perſpectos, vt obſeruant Cæſar *lib.* 7. *de bello Gallico*, Vegetius *lib.* 4. *de re militari*, & *ibi* Godeſcalcus, Adamus *lib.*10. *politic. cap.*46. quamuis eorum, quos pyrio completos puluere, accendit funis, aceto totus, ſulphuréque, & halinitro incoctus, atque is etiam pyrio puluere intectus, Cardanus *lib.* 2. *de ſubtilitate*, *pag.* 44. Auctorem faciat Franciſcum Georgium Senenſem, eiúſque ductu ſcribat Hiſpanos Arcem Lucullianam iuxta Neapolim, quam Galli tuebantur, nunc ouum vocatam, euertiſſe, ſacra illius æde, vnà cum Gallis, qui intus erant, ex monte in mare præcipiti iactu effuſa. 45. *Cuniculorum auctor.* Cuniculos igitur in aquis hoc pacto parabis. Quò hoſtium triremes, aut naues aquatum venerint, ibi ages cuniculos. 46. *Cuniculi pro excidio nauium, & triremium.* Plures in primis trabes decuſſatim transfixas, retis in modum diſpones in plano; tum ligneas quæſitæ magnitudinis trabes decuſſationibus aptabis, affigéſque eas vero puluere pyrio plenas; trabes excauatæ, ac ellychuiis, & puluere erunt referta, vt arcis ignem communicare poſſint; at ſolerti diligentia arcas, trabéſque pice oblinito, & ſæpè loricato, ne aquæ pateat exitus, & puluis humeſcat; nam alioquin oleum, operámque perdideris. Deinde relicto loco, ex quo ignis immitti poſſit, machinamentum, paulò ante aduentum hoſtium, ponderibus, & lapidibus ſub aquas deprimes, lutóque, & algis cooperies. Adſit explorator, qui, cùm naues, aut triremes ſupra inſidias ſteterint, admoueat ignem: dum flammiuomum Vulcanum indignatus Neptunus ſub aſtra fugit, naues aut in mille diſſilient partes, aut peſſum quàm ocyſſimè ibunt, nihil vt viſu, vel factu vix cogitare queas mirabilius; cuius ſtratagematis ſe ſub aquis, & lacubus feciſſe periculum, illúdque optimè ſuum eſſe finem ſortitum teſtatur Porta *lib.* 12. *magiæ natural. cap.* 8. quo etiam loci docet modum effodiendi paruo labore, & temporis momento, 47. *Cuniculi in conſpectu hoſtium quomodo parandi.* & quidem in hoſtium conſpectu, cuniculos, in eo campi plano, in quo hoſtium vtrimque futurus congreſſus. Cardanus quoque *loco citato* graphice deſcribit praxim ſuffodiendi in terræ viſceribus cuniculos, prodigioſi eorum impetus ratione philoſophicè declarata. Noſtro ſæculo periti Duces pelues, aut tympana militaria ponunt erecta, iíſque piſa, fabas, aut aleas imponunt, quæ exſultent ad ictus ſubterraneos, ſicque deprehendunt inſidias hoſtium, cuniculos ſub terra agentium, Godeſcalcus, & Adamus *ſuprà*. *Cuniculos ſub terra agi quo ſigno deprehendamus.* Sed aliud audi inuentum fabri ærarij, qui cùm Perſæ Barcam obſiderent, clypeum æreum intra muros circumferens, & pauimento admouens tandem, ex ſono edito locum, qui ſuffodiebatur, arguit. Godeſcalcus *ibidem.*

48. Digreſſio. *Machina bellica, quæ quatiunt puluere pyrio.*

Qvæstio VII. de bellicis machinis, quæ pyrio puluere Martem accendunt. Eiuſmodi ſunt plures, ænea tormenta, ſelopi, moſqoettæ, rotatæ fiſtulæ, igniuomæ tubæ, metallicæ pilæ, petarta, ſuffoſſiones, de quibus Polydorus *lib.* 2. *cap.* 11. Gordonius *tom.* 2. *Chronologia ad annum Chriſti* 1380. Cardanus *lib.* 2. *de ſubtilitate*, *pag.* 41. & 42. Scaliger *exercitatione* 11. *ſect.* 1. & *exercitatione* 99. *ſect.* 1.

Porta *lib.12.magia nat.*& Adamus *lib.10.polit.cap.* 19.41.*&* 59.Hic impræſentiarum pauca ſolùm ex iis de tormento æneo adnotabimus, cui etiam à bombo ardente inditum bombardæ nomen.

Bombarda etymon.

Hæc eſt Adamo machinarum machina, qua mœnia quatiuntur, & turritæ vrbes ſolo æquantur. Hæc Scaligero *exercit.*99. Fulminantis Iouis iram, minâſque imitamur; tantum porrò impetus nanciſcitur ex rarefactione, attenuata enim in raritatem materia, Vulcanus cùm repentè proxima loca nititur occupare, pellit, vt optimè idem Scaliger *exercit.*11. Illi robur, & æs triplex circa pectus erat, qui homines docuit celſas his fulminibus iaculari arces.

Bombarda impetus vnde.

49. Germaniæ debetur iſta laus, teſte Polydoro, quippe inuentorem huius terreni fulminis fuiſſe perhibent hominem Germanum, admodum ignobilem, cui caſu in mentem venit tale quid efficere.

Bombarda inuentor quis.

Fertur enim homo ad exitium humanum natus, ſeruaſſe aliquando domi in mortario puluerem ſulphureum, cuiuſdam medicinæ faciendæ cauſa, illúdque texiſſe lapide, ac inde contigiſſe, vt dum ignem ex ſilice propè excuteret, ſcintilla intrò cecidetit, ſubitóque flamma eruperit, atque lapidem in altum tulerit; & ille eius rei caſu doctus, poſtea facta ferrea fiſtula, & puluere confecto, machinam reperiſſe, ac eius vſum Venetiis in illo bello primùm oſtendiſſe, quod ad Foſſam Clodiam eſt cum Genuenſibus geſtum, qui fuit
50. annus ſaluris humanæ MCCCXXX. hunc autem Germanum, cuius nomen ignorari aſſerit Polydorus, Bertholdum fuiſſe nuncupatum, quibuſdam putatum Monachum, ab eóque portentoſum hoc prodiiſſe inuentum, anno à Virginis partu 1354. vel penes alios, 1380, teſtatur Gordonius.

Bombardica pila oleo vncta magis penetrant.

51. Quòd ſi vis bombardicæ pilæ profundiùs penetrent, in cauum potius arctè, quàm laxè ſubintrent, ſed ante madeant oleo, quàm iniiciantur; ſic enim vi ignis diſploſæ, duplo plus introrſum penetrabunt; cuius rei hanc rationem ingenioſè reddit Porta, quòd oleum faciat, vt aëri tranſpirandi tollatur occaſio; quippe omni obſtructo ſpiramento maiori violentia obluctantes intus flammæ pilam explodunt; eodem artificio ſclopi, larido perunctis pilis, grauis armaturæ milites tranſiiciunt.

Bombardica pila apodoſis.

52. Quid ex Porta, deuote lector, obiter hìc ad rem tuam diſcis? annon diuini Verbi ſphærulas, vt profundiùs audientium corde penetrent oleo veræ miſericordiæ, & deuotionis prius inungendas, quàm ex ardente charitatis flammis Concionatoris pectore diſplodantur, oleo, inquam, illo, de quo *Cantic.*1.dicitur, oleum effuſum nomen tuum: Hoc enim nomen, fons eſt perennis, vnde manus feruidum charitatis, miſericordiæ, & deuotionis oleum.

Bombarda fracturæ obnoxia ſex ſignis cognoſcitur.

53. Porrò ſex ſigna recenſet Cardanus, ex quibus arguas, num bombarda fracturæ ſit obnoxia. I. eſt, ſi machina vehementer terrò agatur; quod ne accidat, foramen, vbi ignis accenditur, fundi partem obtineat. II. ſi menſura non conueniat, vt cùm tenuior fuerit, aut arctior, quàm oporteat, vel inæqualis, vel obliqua, quo nihil fermè deterius. III. cùm materia ipſa fuerit ſquamoſa, aut minimè tenax, aut veſicis plena, aut rimam obduxerit. IV. cùm æruginem contraxerit, aut aqua maduerit. V. ſi plus pulueris, aut tenuiorem pro craſſiore immiſeris; nimis enim aucto igne, nec moram ad exitum inueniente, frangitur machina. VI. ſi ſphærula nimis violenter intrudatur; eſt autem machinæ ad ſphærulam ponderis ratio centupla, vt ſi ſphæra, quam emittere debet, ſit pondo 20. erit machina pondo 2000. Has autem machi- 54.
nas neque arctiores, aut latiores in imo eſſe decet, quippe latiores à pila non exactè eluduntur, & ideo minus habent impetus; quòd ſi eludantur, periculum fracturæ ſubeunt, ob pulueris multitudinem; ferrea verò pila, non deſcendente, quantum oportet, vacuo relicto, languidior redditur ictus, & machina agitatur, ac etiam quandoque diſrumpitur. Et tamen artifices, magno Principum malo, ne apertiſſima ratio vilior videatur, menſuras quaſdam fingunt, arctiores alij in imo, alij latiores perperam facientes, cùm vna ſit ratio, vt vndique æquales ſint, optima & tutiſſima.

Bombardæ ad pilam proportio.

Auxilium præſtat, ne frangatur machina iam ſuſpecta, ſi, dum excutere ſphærulam debet, in terra iaceat. Nam ea libertate in eam partem agitur, ad quam ignis impellit; ſed tum valdè incerto ictu, & dubio exitu. Ob id magnas machinas in curribus mobilibus ita collocant, vt ſolo, ac Horizonti æquè diſtent; atque ita, dum ignem conceperint, rectà retrò, citra periculum agantur. Hæc clariſſimus Medicus de militari machina, mortalium terrori conflata.

Bombarda ne frangatur industria.

Hìc quærat fortaſſe quiſpiam, num æneo tor- 55.
mento, & manuali ſclopo plures ictus inferri poſſint, abſque noua pulueris repletione? Poſſe id fieri, & quidem præclaris militibus eſſe vſitatum, declararo modo, quo id præſtari queat, teſtatur Porta *lib.12.magia nat.cap.*12.qui etiam *ibidem* docet artificium traiiciendi pila vtrimque hominem, ſine introitus, vel exitus pilæ veſtigio: *ibidem cap.*4.docet modum, quo bombarda ſemel accenſa decem ictus diſplodat.

Bombarda ſemel accenſa quomodo diſplodat decem ictus.

Pila quomodo faciat ſigno non relicto.

Qvæstio VIII. quomodo parandus fu- 56.
nis, qui incenſus nec fumum, nec odorem faciat? In diurnis, nocturniſque clandeſtinis congreſſibus, conſucuere milites, vel venatores funem concinnare, qui incenſus neque odorem expiret, neque fumum; quod ſcite permagni intereſt, quippe cùm & milites non ita facilè deprehendi poſſint, & feræ eo odore actæ, alta montium petant. Ergo noua olla ſumatur, & fune nouo ſpiratim coarctato tota vſque ad ſummum repleta tegatur, & luto térque, quatérque, ne reſpiret, oblinatur; tum igne in gyrum paulatim accenſo, primùm caleſcat, mox ferueat, tandem igneſcat; & fumo fortè exhalante, argilla continuò obducatur; tandem carbonibus tumulata, ex ſe frigeſcat. Hac aperta, funem reperies nigrum, veluti carbonem, fumi, & fœtoris expertem. Porta *lib.*12.*cap.*10.

Funis, qui incenſus nec fumum, nec odorem edat, quomodo parandus.

Qvæstio IX. de facibus, quæ ventis non 57.
extinguantur. Hæ fiunt ex ſulphure, id enim difficilè reſtinguitur, vbi flammam conceperit; vnde faces ex ſulphure, & cera viciſſim oblitæ, victrice flamma inter ventos, & tempeſtates geſtâtur. Alij ſic parant. Facum ellychnium

Faces, quæ ventis non extinguuntur, quomodo paranda.

halinitro

halinitro ebulliunt, & aqua; & exſiccatum ſulphure, & ardenti aqua madefaciunt, inde candelas efficiunt miſtura ſulphuris, capburæ, terebinthinæ reſinæ, colophoniæ, & ceræ, tum ex his quattuor ſimul componunt, ſulphure viuo in medij vacuum iniecto. omnium pertinaciſſimè hæ faces reſiſtunt. Porta *ibid.*

58. *Ignis, quem ſol accendat.*

Qvæstio X. de ignea miſtura, quam ſol incendere poſſit. Oleum terebinthinæ reſinæ, viui ſulphuris, iuniperi, napbthæ, lini, culophoniæ, & capburæ, pix, halinitrum, atque anatis pinguedo, omnium duplum aqoæ vitæ, omni à phlegmate repurgatæ, tuſa omnia, & remiſta, vitreo vaſe condita duobos menſibus ſub fimo fermententur, fimo ſemper innouato, ſimul & remiſto; elapſo hoc tempore diſtillentur; tum liquor pyrio puluere, vel ſtercore columbaceo tenuiter cribrato inſpiſſetur; hac miſtura oblita ligna, & æſtiuis ſolibus oppoſita, ex ſe ipſis accenduntur. Anatis pinguedo ad incendiarios ignes mirè valet, quòd maximè ſubtilis, penetrans, & calida ſit; fæx verò excrementitia columbarum facilè ignem ex ſolaribus radiis concipit. Porta *lib.* 12. *cap.* 10.

59. *Pila, & olla ignifera in hoſtium naues proiicienda.*

Qvæstio XI. De pilis, olliſque in hoſtium naues proiiciendis. Pulueris pyrij, halinitri, ſulphuris, picis, lacrymæ pini, granorum vernicis, thuris partes æquales, caphuræ dimidium, hæc omnia remiſceantur contuſa, mox olei kitram, vernicis liqnidæ, terebinthinæ reſinæ etiam partes æquales liquabis, & omnibus ſimul remiſtis, replebis ollas, inter hoſtilia nauigia proiiciendas. Vel, ſi ex his confeceris pilam, & religaueris ad caput malici, cui ſit & dens pedalis acutus, & manubrium tripedale, cúmque dentem, dum feruet conflictus, leui prætervolans cymba, hoſtilium alueo nauium vno ictu infixeris, ingens excitabis incendium, non aquis, noo aliis rebus reſtinguendum. Porta *ibid. cap.* 6.

60. *Pila ſub aqua ardentes.*

Qvæstio XII. De pilis ſub aqua ardentibus. Modum, quo parari poſſint eiuſmodi pilæ, hunc ingenioſè refert Magiæ nat. Antiſtes Porta *lib.* 12. *cap.* 6. Puluis primò ſumatur pyrius, qui ſi fuerit granulatus, optimè teratur, & incerniculo ſecernatur; ſeptem huius partibus duæ addantur colophoniæ, tres halinitri, vna ſulphuris; omnia conterantur, permiſceantúrque, non ſine naphthæ aſpergine, ſiue liquidæ picis kitran; tandiu humectando, donec pugno conſtrictus puluis per ſe cohæreat. Hac miſtura ſtramentis, vel linteis obuoluatur, vel certè loculis indatur, ex dictis rebus confectis, & funiculis quàm arctiſſimè reuinciatur; tum feruenti immergatur pici, & ſiccescere curetur, ac denuò ſtraminibus munita, pice illinatur, ne vel aquæ humiditate diluatur, vel ignis vi diſrumpatur. Vbi autem ritè ſiccuerit, paruo foramini, quo peruia fuerit, pyrius indatur puluis, igniſque immittatur, ſtatímque, dum voraci flamma incipit ardere, proiiciatur in aquas. Ipſa ſuo pondere fundum petet; ſed impetu flammiuomo obluctans aquis, & eas quoquouerſus à ſe arcens, atro inuoluta fumo, deſuper feruere videtur; leuior inde reddita, per flexus, & ſinuoſas ambages ſurſum effertur, ad aquæ ſuperficiem, vt vndæ iucundiſſimo ſpectaculo ardere videatur, Neptuno Vulcanum, ſibi in ſui ditione imperij arma inferentem, vndique obſidente, & tandem, præ inopia pabuli languentem, ad victoriam & interitum vrgente, & conficiente.

61. *Tuba igniuoma.*

Qvæstio XIII. de igniuomis tubis, diſcurrentibus per aëra pilis, & metallicis pilis teſſeras eminus ferreas proiicientibus. Hæc ignis Græci miracula latè proſequitur Porta *lib.* 12. *cap.* 4. 5. *&* 7. facili ſingulorum deſcripta praxi; nos aliqua indicabimus, vt ſuæ, qui hæc legit caritatis ignem ad aliqua huiuſmodi myſtica incendia excitet.

62. *Tubæ igniuomæ aliæ ſimplices, aliæ armatæ.*

Et quidem tubæ longè ignem eiaculantes, duplices diſtinguuntur, ſimplices aliæ, aliæ armatæ. Priores illæ foris ligneæ, at intus ferrea ſubtili bractea munitæ, replebuntur miſtura, quæ pyrij pulueris partes ternas habeat, colophoniæ verò, tutiæ, & ſulphuris dimidiam, nec iis deſit olei lini aſpergo. Poſteriores verò, quæ perpetua igneorũ globorum emiſſione, ac plumbearum glandium, ferrearum fiſtularum diſploſione, aſtantium ora transfodient, conflantur, igneis globulis tubæ cauo immiſſis, quorum miſtura ſit ex terebinthina reſina, pice liquida, vernice, thure, caphura, ſulphure viuo, halinitro repurgato, aqua ardente, oleo naphthæ, & pyrio puluere. Teſtatur hic ſcriptor ſe vidiſſe tubam decempedalis longitudinis, & capacitatis humani capitis, repletam globulis igneis, lapidibus, & rebus aliis, ac totam ſclopis armatam, imæ nauigij antennæ alligatam, quæ funibus hinc inde, ad præliantium votum, in hoſtiles triremes directa, ferè totas diſiecit.

63. *Pila ignea per aëra diſcurrentes.*

Quod pertinet ad igneas pilas, quæ æneis tormentis proiiciantur, vel cremandis nauigiis, vel noctu aliquibus illuminandis, vel, vt feſtiuis diebus accenſæ, inſtar cadentis ſtellæ per aëra diſcurrere videantur, teres libram pyrij pulueris, tertiam halinitri partem, ſulphuris vncias binas, & totidem colophoniæ, ſimúlque permiſcebis; tum miſturam loculis, ex denſiore linteo in pilæ formam conſutis, obuolues, indéſque cauis è ligno hemicyclis, ligneóque tandiu percuties malleo, donec abeat in lapidis duritiem; mox funiculis reuinctam liquidæ pici immerget ter, vel quater, vt ſolidè loricata, dum exploditur, non diſſiliat in partes, ænei tormenti violentia. Ea poſtremò ligneo ſtylo ter per centrum traiiciatur, ac pyrio puloere repleatur, ſiccetúrque io ſublime proiicienda. Oblata vſus occaſione, erigantur ænea tormenta, vel potiùs eorum caudæ; & pila forficibus ferreis capta, & admoto foraminibus igne accenſa, dum in cauum tormenti dextrâ iniicitur, læuâ ignem inferno tormenti foraminulo admoue, illa enim accenſa ſtatim reſiliet, & vi ignis ſublata, ardens per aëra diſcurrere videbitur.

64. *Pila metallica iaculantes ignem, & ferreas teſſeras.*

Venio ad metallicas pilas, quæ ignem, & ferreas teſſeras iaculentur, & pyrio repletæ puluere, obſtructis vndique ſpiramentis, violentia obluctantis intus flammæ, in plures diſſilientes partes, obuios vtrimque vel loricatos traiiciant; gratum opus Ducibus, dum in vrbium expugnationibus, in confertam proiectæ turbam, plurimos vel ſauciant, vel perimunt.

Fiat igitur metallica pila palmaris diametri, ſemidigitalis ſoliditatis ex metallo, quòd conſtet tribus partibus æris, & vna ſtanni, quippe ea ratione pila adeò fragilis proueniet, vt facilè ignis impetu in minutas diſſiliat partes. Hæc pila erit æqualis ſpiſſitudinis, vt omni ex parte æqualiter frangatur; faciliùs autem conſtruetur, ſi ex duobus hemicyclis componatur, qui ſimul iungantur vel pyxidatim, vel cochleatim, vno intra alterum circumuoluto. Inde tenaciùs conſtringatur, digitalis craſſitiei clauo per medium adacto, vt omnes aliæ partes prius, quàm commiſſuræ fractiuni ſint obnoxiæ. Deinde tubulus digitalis magnitudinis, & palmaris longitudinis, ſolidè ad centrum ſphæræ glutinetur, iſque eſto pyramidalis, condito intus cono, & baſi foris extra conuexum eminente. Clauo vtrimque ſuperficiem ſuperanti, annectantur ferrea fila, quæ transfixos habeant ferreos taxillos, lato foramine peruios, vt ſingulis filis inſint triceni, ſic enim pila ignis vi diffracta, filiſque diſruptis, ferrei taxilli diſiicientur, eminúſque tanto impetu torquebuntur, vt ſclopis, aut baliſtis exploſi videantur. Poſtremò ſphæra ſimplici, eóque optimo pyrio puluere repleatur, ſed tubulus ea miſtura, quæ lentiùs ardeat, vt, cùm ei ignis admotus fuerit, tandiu manu teneatur, quandiu lenta illa miſtura ad centrum appropinquauerit, & illico in hoſtes proiiciatur, ea namque cum ferri filis in mille diſſiliente partes, ferrei taxilli, & ſphæræ fragmina, eminus tam valido & iactu, & ictu diſploduntur, vt tabulas, & muros penetrent ad palmum. Quid ergo in vrbium expugnationibus, & hoſtilibus aſſultibus, vtilius fuerit horriſono, & terrifico iſto fulmine quod in conſertam vibratum multitudinem, vel vno impetu ducentos proſternat? Verùm tubulos impleturus, cautè vnum ſine pila manu teneas, miſtura plenum, & periculum ſumas, quanto temporis interuallo conſumatur, vt tempus iactui congruum addiſcas, ne te, & amicos interimas.

65. *Ignes artificioſi qui in aquis ardent.*

Qvæstio XIV. de ignibus artificioſis, qui aqua accenduntur. Naphtham in aquis ardere, & eius ſpeciem caphuram, & ſæpiùs diximus in ſuperioribus, & teſtatur Porta *lib.* 12. *Magiæ, cap.* 10. addens ex Liuio, quaſdam olim vetulas, in ludis earum, accenſis facibus, ex hac materia confectis, Tyberim tranaſſe, vt miraculum expectantibus, & cernentibus oſtentarent. Tres modos conficiendi huiuſmodi ignes commemorat Cardanus *lib.* 2. *de ſubtilit. pag.* 36. *&* 37. his verbis. Conſtant, inquit, pice nauali, & Græca, ſulphure, vini fæce, quam vocant, tartarum, ſarcocolla, halinitro, bituminis ſpecie illa, quam vocant petroleum; additur calx viua duplo pondere, & cum ouorum luteis pariter miſcentur omnia, & in fimo equino ſepeliuntur. Aliud. Sulphurei olei, petrolêi, iuniperini olei, & halinitri æquales ſingulorum partes; nigræ picis, pinguedinum anſeris, & anatis, ſtercoris columbini, eius liquoris, quem vocant liquidam vernicem, conſtat autem oleo ſeminis lini, rurſus ſingulorum tantundem; aſphalti partes quinque, excipe aqua ardenti, & in fimo equino ſepeli. Aliud etiam. Vernicis liquidæ, ſulphurei olei, & iuniperini, & eius quod fit ex lini ſemine, & petrolei, & lacrymæ larignæ partes æquas ſingulorum, aquæ ardentis tres, ac mediam, tum halinitri, ligni lautini ſicci in puluerem redactorum, quantum ſufficit, vt omnia ſimul mixta luti ſpiſſitudinem recipiant. Hæc omnia vitreo vaſe excipe, & in fimo equino tribus menſibus ſepeli. Si igitur ex his pilæ, lignis hæreant, ſponte imbribus accenduntur; ſed hoc non ſemper euenit; illud autem ſemper euenit, vt iam accenſus nullis aquis extinguatur. Hi ſunt Cardano ardentes in aquis ignes, à quibus non magnopere differunt, quos ex Scaligero *ſuprà* retulimus, *quæſt.* 2. Huc etiam ſpectant pilæ ſub aqua flagrantes, de quibus *quæſt.* 12.

Tyberim tranantes vetulæ facibus accenſis.

66.

Ignes in aquis ardentes Cardani.

67. *Ignes ſub aqua ardentes apodoſis.*

Sed fortè hîc expectas ex ardentibus ſub aqua ignibus emicantem aliquam ſymbolicam apodoſin. Nec ego abnuo. Flamma ſub aquis flagrans, eſto caritatis ignis, qui tribulationum fluctibus non ſolùm non extinguitur, teſte ſponſo his incendiis aſſueto *Cant.* 8. ibi, Fortis eſt, vt mors dilectio: dura ſicut infernus æmulatio, lampades eius lampades ignis, atque flammarum. Aquæ multæ non poterunt extinguere caritatem, nec flumina obruent illam, ſed etiam multò magis accenditur; quod benè illi norunt, quibus cœlitus datum eſt cum Apoſtolo *Rom.* 5. dicere, Gloriamur in tribulationibus. Quid verò ſignificabit miſtura illa ex naphtha, colophonia, caphura, & aqua ardente, quæ ex dictis quæſtione decima, oppoſita Soli igneſcit? an pœnitentis, vel amantis lacrymam, quam elicit vel amor Dei, vel memoria cruciatuum Redemptoris noſtri, vel dolor de patratis culpis? hæc enim obiecta Soli iuſtitiæ Chriſto, incaleſcere facit cor meditantis, & in eo diuinum exardeſcere ignem, *Pſal.* 38. Et cæteroqui, auctore Platone *in Timæo*, ſeu *de natura*, lacryma eſt corpus ex igne, & aqua mixtum; & 2. *Machab.* 1. legimus ſacrum ignem, tempore captiuitatis, de Altari acceptum, & in alto, ſiccóque puteo abſconditum concreuiſſe in aquam craſſam, quæ tamen aliquando Nehemiæ iuſſu hauſta, atque ſacrificiis, & ſubiectis lignis illa reſperſis, refulgente ſole, qui priùs erat in nubilo, ingentem repentè ignem exarſiſſe ad miraculum.

Ignis quem ſol accendit apodoſis.

Lacryma Platoni ignea, & aquea.

Aqua craſſa ſole accenſa.

68. *Ignis perpetuus arte humana an dari poſſit.*

Qvæstio XV. Num arte humana poſſit dari ignis perpetuus? Non deſint fortaſſe, qui facile iſtud affirment; quòd in priſcis hiſtoriis extent non dubia eius rei veſtigia.

Ignis perennis Hebræorum.

Primò, Moyſi Deus *Leuitici* 6. præcepit hanc perennitatem, Ignis, inquiens, in Altari ſemper ardebit, quem nutriet Sacerdos, ſubiiciens ligna manè per ſingulos dies, & impoſito holocauſto, deſuper adolebit adipes pacificorum. Ignis eſt iſte perpetuus, qui nunquam deficiet in Altari.

69. *Lucernas cur nō extinguerent priſci.*

Secundò, quia ſacer iſte ignis in alto abſconditus puteo, ſeruatus eſt ad multum temporis, vt legimus 2. *Machab.* 1. Ecquod maius perennitatis argumentum requiris?

Tertiò, veteres Romani, nunquam lucernam à cœna extingui ſinebant; cuius rei ſi roges cauſam, hanc reddet Plutarchus *lib.* 7. *ſympoſiacôn, quæſt.* 4. *&* *problem. cap.* 75. quòd ij ob cognationem cum ſacro, & perenni igne, omnis ignis interitum abominarentur.

Quartò,

Ignis Veſta Virgilio.

Quartò, omnium penè Scriptorum libris nobilitatus eſt peruigil, & æternus Veſtæ ignis. Virg. 2. *Æneid.*

Sic ait, & manibus vittas, Veſtámque potentem
Æternúmque adytis effert penetralibus ignem.

70. Ouid. *lib. 6. Faſtorum,*

Ignis Veſta Ouidio.

Nec tu aliud Veſtam, quàm viuam intellige flammã,
Nataque de flamma corpora nulla vides.
Iure igitur Virgo eſt, quæ ſemina nulla remittit,
Nec capit, & comites virginitatis amat.
Eſſe diu ſtultus Veſtæ ſimulacra putaui,
Mox didici curuo nulla ſubeſſe tholo,
Ignis inextinctus templo ſeruatur in illo,
Effigiem nullam Veſta, nec ignis habet.

71. Numa perpetuo Veſtæ igni alendo ſacras legit Virgines, teſte Liuio *lib.* 1. Et idem *lib* 5. Quid, inquit, de æternis Veſtæ ignibus, ſignóque, quod Imperij pignus cuſtodia eius Templi tenetur, loquar? Plutarchus *in Numa*, Sacerdotij, inquit, Virginum veſtalium, totiúſque de igne perpetuo, quem eæ cuſtodiunt, ritus auctorem faciunt Numam; ſiue is puram, & incorruptam ignis naturam ſinceris, atque caſtis corporibus curandam dare voluerit, ſiue rem fructu, & fœtu carentem virginitatis accommodauerit. Sed plura de æternitate Veſtalis ignis videto apud Valerium Maximum *lib. 1. cap. 1.* Tertullianum *lib. 1. ad vxorem*, S. Auguſtinum *lib* 3. *de ciuit. Dei, cap.* 18. Ludouicum Viuem *in S. Auguſtini de ciuit. lib.* 4. *ad cap.* 10. Lipſium *ſyntagmate de Veſta, & Veſtalibus, cap.* 8. & Alexandrum ab Alexandro *lib. 5. Genialium, cap.* 12. & Scaligerum *exercit.* 258. *ſect.* 1.

Ignis Veſta Liuio, Plutarcho, & Valerio Maximo.

Ignis Veſta Tertulliano, Auguſtino, & alijs.

72. Quintò, æternos in Britannia fuiſſe ignes teſtatur Solinus *lib. Polyhiſtoris, cap.* 35. his verbis, Circuitus, inquit, Britanniæ quadragies octies ſeptuaginta quinque millia paſſuum ſunt; in quo ſpatio magna, & multa flumina, fontes calidi opiparo exculti apparatu ad vſus mortalium; quibus fontibus præſul eſt Mineruæ numen, in cuius æde perpetui ignes nunquam caneſcunt in fauillas, ſed vbi cinis tabuit, vertitur in globos ſaxeos.

Ignis perennis in Britannia.

Sextò, ignem in Libya pro Deo habitum, quem Veſtalium ritu perpetuum ſeruarent, ex hiſtoriis Africanis animaduertit Scaliger *exercitatione* 258. *ſect.* 1. idémque teſtatur Lipſius *ſyntagmate de Veſtalibus, cap.* 15. Hinc Silius *lib* 3. *Punicorum bellorum, ſub initium.*

Ignis perennis in Libya Scaligero, & Lipſio.

Ignis afer perennis Silio.

Diſcinctis mos thura dare, atque è lege parentum
Sacrificam lato veſtem diſtinguere clauo;
Pes nudus, tonſæque comæ, caſtúmque cubile,
Irreſtincta focis ſeruant Altaria flammæ;
Sed nulla effigies, ſimulacraue nota Deorum;
Maieſtate locum, & ſacro impleuere timore.

73. Sed paulò altiùs repetamus originem ignis in Libya æterni. Iarba, filius Nymphæ Garamantidis, quam Iuppiter Ammon raptam à patre Garamante, Apollinis filio, compreſſit, in honorem Ammonis patris ædificauit templa centum, aras centum, ſingula in templis ſingulis; ad hæc in omnibus ſacrauit ignem æternum, illíque ſeruando æternas excubias; id quod noſter Cerda ſcribit ſignificaſſe Virg. 4. *Æneid.* ibi,

Ignis in Libya perennis origo.

Ammonis vigil ignis Virgilio.

Protinus ad Regem curſus detorquet Iarbam
Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.
Hic Ammone ſatus rapta Garamantide Nympha,
Templa Ioui centum latis immania regnis,
Centum aras poſuit, vigilémque ſacrauerat ignem,
Excubias Diuûm æternas.

Porrò Maroni dici vigilem ignem, & excubias æternas, non ex ornamento, ſed ex veritate, prudenter coniicere poſſumus ex Plutarcho, qui *de oraculorum defectu, ſub initium*, diſſerens de Cleombroto Lacedæmonio, quem laudat vt hiſtoriæ, & Philoſophiæ deditum: Hic, inquit, quia nuper apud Ammonem fuerat, ſatis præ ſe ferebat cætera non ſe valde admiratum: de lucerna autem perpetuò ardente rem narrabat dignam animaduerſione, de qua ex Sacerdotum ſermone percepiſſet: ſubinde enim quouis poſteriore anno minus abſumi, quàm præcedente; atque hoc illos pro certo argumento annorum inæqualitatis ducere, quæ ſequentem annum ſemper breuiorem ſuperiore faceret, quòd probabile ſit minori tempore minus abſumi. Hæc de afro igne. 74.

Ammonis templum deſcribit Lucanus lib. 9. Pharſalia.

Ammonis vigil ignis Plutarcho.

Septimò, Brachmanes apud Indos ferunt ignem cœlitus lapſum apud ſe ſempiternis foculis cuſtodiri, eiúſque portionem exiguam, vt fauſtam præiſſe quondam Aſiaticis Regibus, Ammianus Marcellinus *lib. 23. hiſtoriarum.*

Ignis perennis Indorum.

Octauò, apud Perſas, teſte Plutarcho *de primo frigido*, genus ſupplicandi erat acerrimum, & repulſæ ſecurum, ſi ſupplex cum igne in fluuium deſcendens, minaretur ignem ſe in eum abiecturum, niſi impetraret quod volebat; fiebat enim compos voti, ſed puniebatur propter comminationem, vtpote iniuſtam, & naturæ contrariam. Sed eam pœnam ignis vindicem nemo miretur, qui legat apud Strabonem *lib. 15. de ſitu orbis*, & Alexandrum *lib. 6. genial. dierum, cap.* 4. Ignem à Perſis pro Deo cultum; quem ipſum quoque fuiſſe peruigilem, & perpetuum autumant Lipſius *ſyntagmate de Veſta, & Veſtalibus, cap.* 15. & Alexand. *lib. 5. genial. cap.* 11. Sed audiamus Pauſaniam, qui *Eliacorum priore lib. ad fin.* loquens de igne, quem Magi ſuis præſtigiis ex cinere eliciunt. Sunt, inquit, Lydis templa, cognomine Perſicis, tum in vrbe Hierocæſarea, tum Hypæpis. In vtroque templo domicilium eſt, & in domicilio ad aram cinis, qui communem cineris colorem non refert. Ingreſſus autem domicilium Magus, illatis ad aram lignis aridis, tiaram primùm capiti imponit; deinde ad cognomentum Dei cuiuſdam, quicunque tandem ille ſit, cantilenas accinit barbaricas, quæ à Græcis intelligi minimè poſſunt; accinit autem eas ex libro prælectas. Quibus factis neceſſe omnino eſt, ſtruem incendi, & flammam ex ea conſpicuam prolucere. Hæc Pauſanias, quæ etiam de igne Perſico intelligit Tiraquellus *in Alexandrum proximè citatum.*

75.

Perſa adorat ignem.

Ignis Perſarum perennis.

76.

Perſa quomodo accenderent ignem ſacrum.

Nonò, in Græcia, Delphis, & Athenis ignem perennem fuiſſe ſeruatum, & quidem non à virginibus, ſed à mulieribus, quæ iam per ætatem ad coniugium ineptæ illius cultui præficiebantur, auctores ſunt Plutarchus *in Numa*, Viues, Lipſius, Alexander, & Tiraquellus *proximè citati.* Lychnum, inquit, Alexander *lib. 5. cap.* 12. in arce Athenis Mineruæ conſecratum ferunt, quem ſemel oleo repletum, aſſiduè lumini alimenta ſufficere ad inſequentis anni eundem diem prodiderunt. Idem *ibid.* ſcribit in Attica 77.

Ignis perennis Delphis, & Athenis.

fuiſſe Poliadis Mineruæ Templum multa religione inclytum, atque in eo virgines aſſiduè degere, & lychnum inextincti luminis, ac Palladium exiſtere, multorum fuiſſe opinionem. Qua de re Strabo *lib. 9. de ſitu orbis, pag. 175.* Vrbs, inquit, ipſa ſaxum eſt in plano quaquauerſum habitato, quo in ſaxo vetuſtum Mineruæ Templum Poliadis ſurgit, in quo lucis inextinctæ lychnus eſt, & virginum domus, quam Ictinus condidit, vbi Palladium eſt ex ebore perfectum opus Phidiæ.

78. *Ignis perennis ad Megarum.*

Decimò, ſupra Megarum, nemus eſt Deſpœnæ ſacrum, ambitu lapideo circundatum ſupra nemus, equeſtris Neptuni, & aliorum Deorum ſunt aræ. Inde per ſcalas aſcendes in ædem Panos, apud quem ignis incenditur, qui nunquam deleatur. Pauſanias *in Arcadicis, pag. 330. lib. 8.*

Ignis perennis Chaldæorum, Medorũ, & Aſſyriorum.

Vndecimò, Chaldæi quoque, Medi, & Aſſyrij ignem peruigilem habuere, vt Deorum maximum, illique velut ſacro numini hoſtias mactare, & ſacra facere, atque ex eo euenta rerum interpretari aſſuêrant. Alexander ab Alex. *lib. 5. genial. cap. 12.* Sed enim morem ſeruandi ignem perpetuum, cœleſti ſimilem, ab Ægyptiis natum, ad alias dimanaſſe gentes, Græcas, ac Barbaras, ex Diodoro obſeruant Viues *in lib. 4. de ciuit. Dei, ad cap. 10.* & Lipſius *ſyntagmate de Veſta, & Veſtalibus, cap. 15.* Ex Ilio autem in Latium fuiſſe tranſlata ſacra Veſtæ, hinc Romam per Romulum, addit Viues *ibidem.*

Ignis perennis origo apud Ægyptios.

79. *Ignis vigil Statio.*

Duodecimò, Statius *lib. 2. Thebaidos, in fine.*

Peruigilémque focis ignem longæua ſacerdos
Nutriet, arcanum nunquam inſpectura pudorem.

Ignis ſtellarum materia Plinio.

Tertiodecimò, aſtra eſſe æterna certum eſt in Liceo Ariſtotelis; atqui, ſi rectè eſt philoſophatus Plinius *lib. 2. cap. 5.* ex igne tot collucentium ſtellarum oculi.

80. *Promethei ignis, & ferula.*

Quartodecimò, fingunt Poëtæ Prometheum, Mineruæ auxilio, aſcendiſſe in cœlum, ibique ferula ad currum Solis admota, ignem rurſus in terras detuliſſe, quò alludit Horatius *lib. 1. Carm. Ode 3.* ibi,

Audax Iapeti genus
Ignem fraude mala gentibus intulit.
Poſt ignem ætheria domo
Subductum.

Ignis Promethei.

81. *Ignis Promethei an fabuloſus.*

Quidni ergo ex immortali Solis curru perennis ardeat ignis? Atenim ex figmentis poëticis non decet fulciri dogmata philoſophica. Iſtud me non fugit, at ſpecto velatam illis veritatem. namque Plutarchus *de comparatione ignis, & aquæ*, dicit non eſſe merè à Poëtis confictum, quod dicitur ignem à Prometheo repertum, quòd ſint quædam hominum gentes, abſque igne vitam degentes, domibus, fociſque carentes, & ſub diuo agentes; & Plinius *lib. 7. cap. 56.* ſcribit primum Prometheum docuiſſe aſſeruare ignem in ferula; idémque *lib. 13. cap. 22.* ait ignem ferulis optimè ſeruari, eáſque in Ægypto præcellere. Vitruuius etiam *lib. 1. Architecturæ, cap. 1.* prodit homines veteri more, vt feras, in ſyluis, ſpecubus, & nemoribus natos, agreſtíque altos cibo; ignis autem prorſus & expertes, & ignaros, donec quodam fortè loco, arbores crebro ventorum turbine agitatæ, ita inquieto ramorum attritu ignem concepere, ex quo vehemens erumpens flamma, primùm qui aderant, exterruit, fugauítque, mox alma ſua luce, & benigno calore allexit admirabundos, & diſcuſſa ignorantiæ caligine, fido & grato fructuum, quos ſpondebat, experimento, in ſuam traxit familiaritatem. Cùm ergo habeamus ignem & arborum tritu natum, & Ægyptiis ferulis optimè aſſeruatum; atque ex Ægypto dimanaſſe apud exteras Nationes peruigilis ignis vſum, quid perennem in Ægyptiaca ferula ignem verearis concedere?

Ferulis optimè ſeruari ignem.

Ignis inuentor Vitruuio.

82. *Ignis perennis vrna Patauina.* *Vrna Patauina cũ igne perenni.*

Quintodecimò, ſi minus fidei habuiſti Promethei ferulæ, plus habeto Patauinæ vrnæ. Namque, vt prodit Porta *lib. 12. magiæ natur. cap. vlt.* in agro Patauino, non procul ab oppido Ateſtino (eſt Patauium, & Ateſte, in regione Veneta, Ptolemæo *tabula ſexta Europæ*, & Plinio *lib. 3. cap. 19.*) reperta legitur vrna fictilis, intra quam erat altera vrnula, & intra eam lucernula adhuc ardens, qua ruſticis manibus imprudenter profuſa, & rupta, ſtatim euanuit flamma. Et noſtris temporibus, ſubdit *ibid.* Porta, circiter annum 1550. in Neſide inſula, in Neapolitano cratere ſita, ſepulcrum marmoreum repertum eſt cuiuſdam Romani, quo recluſo, phiala intus reperta eſt, in qua lucerna adhuc ardebat; rupta & viſo aëre extincta eſt, quæ ante Seruatoris noſtri aduentum clauſa fuit. Aliæ quoque ab amicis narratæ ſunt, repertæ, & oculis cognitæ; vnde colligimus hoc fieri poſſe, & à maioribus factitatum. Hæc Porta.

Ignis perennis phiala Neapolitana.

His animaduerſis, quid tandem ſtatuemus de igne æterno? æterno, inquam, non à parte ante, hæc enim laus in eum cadit ſolum, qui *Deut. 4.* & ad *Hebræos 12.* dicitur ignis conſumens, ſed à parte pòſt, vt loquuntur ſcholæ.

83. *Ignem perennem arte humana dari poſſe.*

Dico primò non repugnare viribus naturæ ignem arte humana perennem, qui ſit per æquiualentiam perpetuus. Dixi, per æquiualentiam, vt perennitas ignis in hac parte imitetur perennitatem fluminum; quæ dicuntur eadem numero perennare, non eiuſdem ſingularis aquæ curſu, ſed continuato ſimilium, & æquipollentium vndarum fluxu; non ſecus perpetuum dixeris ignem, quem artificium humanum non in iiſdem numero flammis, vel prunis aſſeruet, ſed pabulo continuè ſuffecto, in noua, & alia ſubinde propaget, & alat incendia Id non eſſe humana maius arte, illud euincit, quòd generatio vnius, eſt corruptio alterius, & contrà, ex quo principio colligit Philoſophus *1. de generat. à textu 13. & deinceps*, rerum naturalium ortus, & interitus poſſe æternum durare; ſi ergo conſtans hominum induſtria vigili & continuata cuſtodia, igni ſemel accenſo, noua ſubinde nutrimenta ſuppeditaret, quidni aliùs, & aliùs ſemper ignis perennaret continua ſucceſſione propagatio?

84. *Ignes perennes plures olim fuiſſe.*

Dico ſecundò, eſſe citra omnem controuerſiam, plures ignes, explicato ſenſu perennes (inchoata ſaltem perennitate) illuxiſſe mundo; quales nemo inficietur fuiſſe, Moſaicum Hebræorum, Indum Brachmanum, Perſicum Magorum, Afrum Ammonis, Iliacum & Romanum Veſtæ, Athenienſem Mineruæ; denique Delphicum, Chaldæum, Medum, Aſſyrium, & aliorum originem Ægyptium; clariſſima, quæ ſunt allata,

Scripto

Scriptorum teſtimonia. Porrò hos ignes fuiſſe
per æquiualentiam perpetuos patet, quia de Mo-
ſaico dicitur *Leuit.6.* Ignis in Altari ſemper ar-
debit, quem nutriet Sacerdos, ſubiiciens ligna
manè per ſingulos dies. De Romano Veſtalium
85. S.Auguſtinus *lib.3. de ciuit.Dei,cap.*18. Iſtam, in-
quit, peſtem ignis pernicioſior ſubſecutus eſt,
qui correptis circa forum quibuſque celſiori-
bus, etiam Templo Veſtæ ſuo familiariſſimo
non pepercit, vbi ei velut vitam perpetuam dili-
gentiſſima ſubſtitutione lignorum, non tam ho-
noratæ, quàm damnatæ virgines donare con-
ſueuerant. Libycum Ammonis fuiſſe oleo nu-
tritum, ſcribit Plutarchus *de oraculorum defectu*;
idémque de eo, qui Athenis Mineruæ ſacer erat,
obſeruat Alexander ab Alex. *lib. 5. genial. cap.*12.
Et ſimile de reliquis eſto iudicium. Miraculo
autem tribuendum, quòd Moſaicus ignis diu
ſine pabulo vixerit, in alto illo, ſiccóque puteo
deliteſcens, de quo 2. *Machab.*1. Sed enim nul-
los eorum fuiſſe perfectam perennitatem, ſed
inchoatam duntaxat, facile eſt probatu: nam
Moſaicum fuiſſe iampridem extinctum, non
86. ampliùs reparandum, cùm Hebræi, deſtructo
Templo, exuerunt Deum, & veram fidem, eſt
certo certius. Sacram Athenis lucernam, Ari-
ſtione tyrannidem tenente, extinctam fuiſſe; &
Delphis, incenſo à Medis Templo, bellóque
Mithridiatico, & ciuili etiam, ſimul & aram, &
ignem periiſſe, affirmat Plutarchus *in Numa*;
quo etiam loci animaduertit, vigilem hunc
ignem, aliquo extinctum caſu, non licuiſſe ac-
cendere ab alio igne, ſed renouari ſolitum, flam-
ma à ſolaribus radiis euocata. At verò Veſtæ
ignis, quoties extinctus? Liuius *lib.*28. Plus, in-
quit, omnibus, aut nunciatis peregrè, aut viſi
87. domi prodigiis, terruit animos hominum ignis
in æde Veſtæ extinctus; ob quam cauſam cæſa
flagris eſt Veſtalis, cuius cuſtodia noctis eius
fuerat, iuſſu P. Licinij Pontificis; Valerius Ma-
ximus *lib. 1. cap.*1. P. inquit, Licinio Pontifice
Max. Virgo Veſtalis, quæ quadam nocte parum
diligens æterni ignis cuſtos fuiſſet, digna viſa
eſt, quæ flagro admoneretur. Hunc autem Veſtæ
ignem dum contingeret extingui, iterum tali
pacto accendebant, vt obſeruat Lipſius *ſyn-
tagmate de Veſta*, *cap.*8. Tabulam felicis mate-
riæ tandiu terebrabant, quouſque exceptum
ignem cribro æneo Virgo in ædem ferret. Tan-
dem ſub Chriſtianis Principibus, extremo Theo-
doſij ſenioris æuo, Virgines cum igne ſacro Ve-
ſtales omnino deſiiſſe, affirmat Lipſius *ibidem*
88. *cap.* 14. & Arnobius *lib. 2. contra Gentes*; Nun-
quid, inquit, magiſtratus per populum creatis?
in poteſtatibus obeundis leges conſeruatis An-
narias? in penetralibus Veſtæ ignis perpetuos
ſeruatis focos? quas interrogationes omnes ne-
gandi mente ſuſcipi, palàm eſt. Et S. Auguſti-
nus *lib.4. de ciuit. Dei*, *cap.* 10. Eandem, inquit,
terram Cererem, eandem etiam Veſtam volunt,
cùm tamen ſæpiùs Veſtam nonniſi ignem eſſe
perhibeant pertinentem ad focos, ſine quibus
ciuitas eſſe non poteſt, & ideo illi Virgines ſo-
lere ſeruire, quòd ſicut ex Virgine, ita nihil ex
igne naſcatur. Quam tòtam aboleri vanita-
tem, & extingui vtique ab illo oportuit, qui eſt
natus ex Virgine. En quàm breui Veſtalis ignis
æternitas. Idem de Ægyptij, Perſici, Medi, alio-
rúmque ignium per interpolatam æquipollen-
tiam fatiſcente perennitate exiſtimato.

Ignes priſcorū fuiſſe perennes per æquipollentiam.

Ignium priſcorum perennitatem defeciſſe.

Ignis Veſtæ ſæpè extinctus.

Ignis Veſtalis quando ceſſarit omnino.

Quod dicebatur ignem eſſe ſtellarum mate- 89.
riam; in primis hinc magis colliges, aſtra cor-
ruptioni obnoxia, quam ignem æternum; de-
inde certum eſt in ſententia Ariſtotelis aſtra
nec eſſe vllum ex vulgatis elementis, nec quid
ex illis compoſitum, vt conſtat ex *1. cœli t.5.13.
16.18. 1. de gener. t.23. & 14. & 2. de gener. t.6.24.25.
& 26.* Fruſtrà ergo ad id imploratur patrocinium
Ariſtotelis.

Stellarū materiam non eſſe ignem.

Quod ſpectat ad Promethei ferulam, laudo 90.
ingenioſa Poëtarum figmenta; quibus crede af-
finem illam ramorum colliſionem ex Vitruuio.
Quid ſentiam de vrna Patauina, & phiala Nea-
politana, mox aperiam.

Promethei ferula fabuloſa.

Dico tertiò, non apparere vllam repugnan- 91.
tiam, cur ars humana moliri nequeat lampadem,
vel candelam, quæ perpetuò ardeat; idque à
priſcis eſſe aliquando factum, rectè *lib. 12. magiæ
natur. cap.* 13. colligit Porta ex vrna Patauina,
& ex Neapolitana phiala, de quibus *ſuprà quin-
todecimo argumento.*

Lampas perpetuò ardens poteſt dari. Candela perpetuò ardens poteſt dari.

Iam verò videamus, an & nos idem conficere 92.
poſſimus. Sunt qui dicant oleum metallorum
diutiùs, & quaſi perpetuò durare poſſe; ſed hoc
eſt falſum, quum metallorum oleum non ar-
deat. Alij aſſeuerant oleum iuniperi ex ligno
multùm durare, quòd eiuſdem ligni carbones
ſub cineribus per annum ardentes contineantur;
at à vero hoc eſt alieniſſimum, quippe, expe-
rientia teſte, carbo ſub cinere detentus, non ſo-
lùm biduo, ſed nec per diem aſſeruatur, & alio-
quin oleum ex ligno vehementiſſimè ardet, &
quidem citius, quàm oleum commune abſumi-
tur. Non deſunt qui iactent ex amianto lapide
elici oleum, quod flamma nequeat abſumi; ſi-
militer enim contortum ex eo ellychnium nun-
quam comburi, etſi perpetuò ardeat, ſi oleum
perpetuò ei addatur. Sed eſto amiantino ellych-
nio parcat ignis, at hinc non inferas extractum
ex eo oleum perenni flamma ardere, ſine ſui con-
ſumptione, nemine cæteroqui adhuc reperto,
qui ex amianto elicuerit oleum, quod ardeat.
Alij putant ex ſale communi oleum exuctum 93.
perpetuò ardere, ſale enim in oleum iniecto
effici, vt duplo ampliùs in lucerna duret oleum;
verùm rudis eſt ingenij, credere oleum dari,
quod continua flagratione non abſumatur. Ple-
rique exiſtimant, nec ſanè perperam, in phiala,
vbi latet ignis, conditam eſſe miſturam quan-
dam, quæ vix aëre viſo, illico accenditur; ita
ergo fieri, vt flamma tunc ſolùm nata, antea
ſemper arſiſſe videatur; id ſæpe experiuntur tra-
ctantes res chymicas; ſic quidam, cùm lithargy-
rum, tartarum, calcem, & cinnabarim ex aceto,
vehementi igne excoxiſſet, donec in fumum
euaneſceret, vas inde opertum, lutatúmque, &
repoſitum quouſque frigeſceret, poſt aliquot
menſes reſerans, vt ſuum reuiſeret opus, repentè
vidit flammam è vaſe exilientem, quæ ſibi, &
verò præter opinionem, cilia combuſſit; ſi-
militer quidam Alchymiæ peritus, quum lini 94.
oleum coqueret ad prælum, vbi flammam con-
cepiſſet intus, pannis ollam operuit, vt extin-
gueretur, at vaſe poſt aliquod tempus recluſo,
oleum,

Ignes perennes quo pacto dari poſſit.

Metallorum oleum non ardet.

Oleum ex ligno ardet.

Amianti oleū quale.

Salis oleum quale.

Ignis qui aëre viſo accenditur.

Oleum viſo aëre accenſum.

oleum, viſo aëre, iterum accenſum, in flammam erupit; ſed neque hæc opinio quadrat in experientiam, nam qui lucernam vitreo vaſe clauſam videre, conſpienam intus flammam optimè conſpexere; putabant enim priſci, vt cineres in ſepulcro, ita animam perpetuò ibi quieſcere, proinde ne in tenebris iacerent, ſummo enitebantur ſtudio perenne lumen inuenire, vt defunctorum animæ perpetua luce fruerentur.

Lumen ad ſepulchra cur adhiberent, & quidem perenne.

95. Nouum ergo tentandum experimentum, quod nititur ſolidiſſimo, eóque ab omnibus Philoſophis receptiſſimo principio, vacuum in rebus non dari, & in eius odium, fugámque vniuerſam armari naturam, atque ſæuiſſimo Marte in communem conſpirare hoſtem, paratam, flectere ſi nequeat ſuperos, Acheronta mouere. Inde tot veluti prodigia, præter ſolitum ordinem, tritúmque curſum, prorſus ad ſtuporem, ad miraculum.

Vacuo infenſa natura.

Breuiter igitur, ne te morer, aio flammam vitro clauſam, omnibus interclus ſpiramentis, ſi momento durauerit, æternum duraturam, proinde nec extinctum iri.

Ignis perennis quomodo parandus.

96. Sed qua arte intus flamma accendatur? hoc opus, hic labor. Vitrea phiala impleatur liquore tenuiſſimæ ſubſtantiæ, & minimæ euaporationis; tum ſpeculis, vel igne, vel qua potueris, induſtria, accendatur, hæc optimè vndique occluſa, haud extinguetur, quum alicunde non poſſit immitti aër, inane phialæ repleturus; vel certe pabulum continuò ſoluetur in fumum, hic quum ſolui nequeat in aërem, abibit in oleum, & denuò accendetur, ſic alimentum perpetuo fluxu miniſtraturus. Reliquis relatis, & reiectis, hunc, vacuo nixum, perennis ignis modum, præfert, & iure quidem merito, ingenioſiſſimus Porta *lib.12. magia nat. cap. vlt.*

Ignis æternũ duraturus quomodo accendendus.

97. qui ſi fortè minùs tibi arrideat, ne hæc diſſertatio de igne perenni ſuperuacanea fuiſſe videatur, recurre ad cœleſtem diuini amoris flammam; namque & S. Ambroſius *hymn.* 11. ad tertiam diei horam, rogat, flameſcat igne caritas, accendat ardor proximos; & S. Auguſtinus *lib. meditat. cap.* 1. Rex, inquit, meus, extingue in me deſideria carnis, & accende ignem tui amoris; iam verò hæc flamma recondatur in pellucido cordis noſtri vitro, cui quoque & ipſi vacuum ſummo eſt in horrore; vult enim ſemper altero æſtuare amore, vel diuino, vel terreno; mox præcludatur aliis amoribus omnis aditus, (minùs enim te amat Domine, qui tecum aliquid amat, & ſucceſſore nouo vincitur omnis amor, Ouid. *lib.2. de Remedio,*) ſi volueris, quod certè potes, in te perennare conſtantem hanc excubiarum cuſtodiam, peruigilem, ac æternum tibi ſpondeo caritatis ignem; caritas enim nunquam excidit, teſte Apoſtolo *1. ad Corinth.* 13. At quo artificio id aſſequare?

Ignis perennis myſticè quid.

98. Vitream cordis tui phialam imple lacrymis, quas elicuerit feruens amor Dei ſuper omnia dilecti; tum hanc oppone Soli iuſtitiæ, quo nuncupatur nomine Chriſtus IESVS *Malachia* 4. Nec paueas, cor enim contritum, & humiliatum Deus non deſpicit, teſte regio Vate *Pſalm.* 50. diúque ſiſte ad tantum ſplendorem, adhibito etiam, ad certiorem, & celeriorem flammam, miro illo ſine macula Deiparæ ſpeculo, *Sap.* 7. donec ad ſenſum Prophetæ, *Pſal.* 38. ſentias cor tuum intra te concaluiſſe, & in meditatione tua exarſiſſe ignem; quidni ſperes, ingenti tuo bono, renouari miraculum illius aquæ craſſæ, quæ 2. *Machab.* 1. legitur olim; tempore ſacrificij, irradiata Solis fulgore, in magnam erupiſſe flammam?

Ignis perennis myſticè quomodo accendendus.

Eſſe autem perennem hunc caritatis ignem, crede experto Paulo, qui *Rom.* 8. Quis, inquit, nos ſeparabit à caritate Chriſti? 99.
tribulatio? an anguſtia? an fames? an nuditas? an periculum? an perſecutio? an gladius? Sed in his omnibus ſuperamus propter eum, qui dilexit nos. Certus ſum enim, quia neque mors, neque vita; neque Angeli, neque principatus, neque virtutes, neque inſtantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos ſeparare à caritate Dei, quæ eſt in CHRISTO IESV Domino noſtro. Sed de his ſatis.

QVÆSTIO XVI. Quæ valeant ad ignem extinguendum? Multa ſunt quæ lego pollere his viribus, acetum, alumen, amiantum, linum ardens, oua gallinacea, æs viride, cœnum, terram, puluerem, viſcum, coria cruda, centones, larices, & alia huiuſmodi, de quibus ipſos tibi exhibebo differentes auctores. 100.

Ignem extinguere quæ valeant.

Ex Vegetio *lib.4. de re militari, cap.4.* cauetur, ne portæ ſubiectis ignibus exurantur, propter quod ſunt coriis, & ferro tegendæ. Et *cap.* 17. *eiuſdem libri*, Turres, inquit, ambulatoriæ, dicuntur machinamenta, ad ædificiorum ſpeciem, ex trabibus, tabulatiſque compacta: & ne tantum opus hoſtili concremetur incendio, ex crudis coriis, vel centonibus communitur. 101.

Ignis extinguitur coriis crudis, ferro & centonibus.

Ex Plutarcho *lib. 3. ſympoſiacôn, queſt. 5.* Acetum vini quædam natura eſt, & vis. De omnibus autem reſtinguentibus nihil eſt, quod igni magis aduerſetur; omnium maximè id flammam vincit, & comprimit ob exuperantem frigiditatem.

Ignis extinguitur aceto.

Ex Strabone *lib. 16. de ſitu orbis, pag.* 134. Ignis flagrantis bituminis, naphthæ præſertim, aqua nullo pacto extingui poteſt, ſed magis ardet, niſi valde multam infuderis: cœno, & aceto, & alumine, & viſco oppreſſus extinguitur. 102.

Ignis extinguitur cœno, aceto, alumine, & viſco.

Tacitus *lib.13. Annal. fine*, prodit incendium, quod imperante Nerone exarſit Coloniæ Agrippinæ, haud aqua potuiſſe reſtingui, ſed ſaxis, fuſtibus, indumentis, profanis præſertim, vſúque pollutis.

Ex Plinio *lib.2. cap.* 104. maltha aquis etiam accenditur, & terrâ tantùm reſtinguitur. Et *lib.19. cap.*1. Inuentum, inquit, eſt linum, quod ignibus non abſumeretur. Viuum id vocant, ardentéſque in focis conuiuiorum ex eo vidimus mappas, ſordibus exuſtis ſplendeſcentes igni magis, quàm poſſent aquis. Regum inde funebres tunicæ, corporis fauillam ab reliquo ſeparant cinere. Naſcitur in deſertis, aduſtiſque ſole Indiæ, vbi non cadunt imbres, inter diras ſerpentes: aſſueſcítque viuere ardendo, rarum inuentu, difficile textu propter breuitatem. Rufus de cætero colos, ſplendeſcit igni. Cùm inuentum eſt, æquat pretia excellentium margaritarum. Vocatur autem à Græcis asbeſtinum ex argumento naturæ. Anaxilaus auctor eſt, linteo eo circundatam arborem, ſurdis ictibus, & 103.

Linum viuũ non comburitur.

Lini viuũ pretium.

qui

104. *Oui albumen igni reſiſtit.* qui non exaudiantur, cædi. Ergo huic lino principatus in toto orbe. Et *lib. 29. cap. 2.* Ne quid, inquit, deſit ouorum gallinæ gratiæ, candidum ex his admixtum calci viuæ glutinat vitri fragmenta. Vis verò tanta eſt, vt lignum perfuſum ouo non ardeat, ac ne veſtis quidem contacta aduratur. Et *lib. 10. cap. 67.* Salamandræ, inquit, *Salamandra extinguit ignem.* tantus rigor, vt ignem tactum extinguat, non alio modo, quàm glacies. Et *lib. 33. cap. 5.* Calx, *Thracius lapis oleo extinguitur.* inquit, accenditur, & Thracius lapis, idémque oleo reſtinguitur; ignis autem aceto maximè, & viſco, & ouo; dixerat autem *lib. 23. cap. 1.* aceto ineſſe ſummam vim io refrigetando, nec minorem in diſcutiendo. Et *lib. 37. cap. 11.* Chalacias,

105. *Ignis extinguitur aceto, viſco, & ouo. Chalacias gemma igne non caleſcit.* inquit, gemma grandinum & colorem, & figuram habet, adamantinæ duritiæ; narrant etiam io ignem additæ manere ſuum frigus. Et *lib. 36. cap. 19.* Aniantus, inquit, alumini ſimilis, nihil igni deperdit. Denique *lib. 16. de larice arbore, cap. 10.* Larix, inquit, nec ardet, nec carbonem facit, nec alio modo ignis vi conſumitor, quàm lapides; vis illi incorrupta, emori contumax.

106. *Larix reſiſtit igni.* Eaſdem larici vires tribuit Vitruuius *lib. 2. Architecturæ, cap. 9.* eáſqoe teſtatur fuiſſe deprehenſas a Diuo Cæſare, dum circa Alpes, expugnaturus Larignum caſtellum, iactis affatim faſcibus, & facibus ardentibus in rutrim, obiacentem portæ oppidi, ex larigna compactam materia, eam animaduertit planè inoictam flammis reſiſtere; & à copia naſcentis ibi laricis, Larignum vocatum illud oppidum. Verùm Plinio, & Vitruuio apertè aduerſatur Porta *lib. 12. magiæ nat. cap. 9.* Laricem igne non lædi falſiſſimum pronuncians, quòd illa reſinifera ſit, & oleoſa, atque adeò igne facilè concepto ſtatim ardeat, & difficillimæ ſit extinctionis; quare valdè miratur, oppidum illud à multa latice denominatum Larignum, obſidenti Cæſaris flammæ potuiſſe citra oocumentum ſupereſſe.

107. *Coria cruda tuentur ab igne.* Certior ille fuerit arcendi ignis modus, quem idem Vitrooius exhibet *lib. 10. Architect. cap. 20. fine*, ibi, Citcum, inquit, tabulata collocentur erates ex tenuibus virgis creberrimè textis, maximéque recentibus percrudis coriis duplicibus conſotis, farctis alga, aot paleis aceto maceratis, eircà tegatur machina tota; ita ab his reiicientur plagæ baliſtarum, & impetus incendiorum.

108. *Coria recentia valent aduerſus ignem.* Cardanus *lib. 10. de rerum varietate, initio*, Experimento, inquit, compertum eſt, nihil tam facere ad ignium artificioſorum vim arcendam, quàm eoria recentia. Ammianus hoc refert, qui etiam aluminis experimentum comprobat, cùm ipſe defenſioni, & expugnationi præſeos adeſſet.

109. *Alumen liquidum valet contra ignem? Æs viride, & acetum valet contra ignem.* Ex Porta *lib. 12. magiæ nat. cap. 9.* Alumen liquidum contra ignem valere antiquitus memoratum legimus. Ligna enim alumine illita, & viridi ære, ſioe poſtes, ſiue lacunaria fuerint, dummodo cruſta aliqua obducantur, inuicta ignibus maneot; at liquidum huiuſmodi alumen hactenus igootum pletiſque doctioribus; alumen certè noſtrum tali dote caret. Acetum autem valere

110. *Oui albumen reſiſtit igni. Cruor cū ſanguine reſiſtit igni.* contra ignem multi ſunt qui comprobent. Præterea albumeo ooi ea eſt vi præditum, vt ligna eo perfuſa non ardeant, ac ne veſtis quidem contacta aduratur. Mos etat priſcis operire teſtudines coriis animalium recèns occiſorum, & connexiones lignorum munire creta, aut cinere cum ſanguine admiſto, vel argilla cum capillo ſubacta, vel paleis, & algis acetn macetatis ſic arcere incendiorum impetum conſueuere. Carchedonius recentibus bubulis coriis vineas, & *Argilla cum capillo ſubacta reſiſtit igni.* arietes primus integere docuit. Audiuimus a fide dignis, in ædium etiam tabulatarum incendiis, iniectis inquinatis primo mulieris meoſtruo pannis, illico deflagrationem reſtingui, ſoa peculiari proprietate. Sueci etiam ſpiſſi, & mucilaginoſi contra ignem valent, vt althææ. Ob id *Bubula coria, & mulieris menſtrua reſiſtunt igni.* non ſatis abſurde ab Albetto ſcriptum, ſi quis imbuat manus ſucco althææ, albumine oui, & *Argentum viuum cū aceto, & albumine reſiſtunt igni.* alumine ex aceto, eum poſſe ignes ſine læſione pertractare: at, me iudice, argentum viuum aceto, & albumine reſtinctum, & oblitum rem ab igne tueri poteſt. Hæc Porta.

Ex Agricola *lib. 9. de re metallica, ſub initium*, 111. Natiui, inquit, quidam lapides iniuriis ignium *Lapides igni reſiſtentes.* reſiſtunt, & ad longum tempus durant; maximè verò hi ipſi, qui molles ſunt, & fibrarum expertes; contrà duri, & quibus multæ ſunt fibræ, igni diſſiliunt, & diſſipantur. Et *lib. 2. de nat. eorum, quæ effluunt ex terra, pag. 109.* Ignium, inquit, vis *Ignem naphtha extingui puluere, & aridis.* adeò magna bitumini ineſt, vt corpus aliquod eo maximè, quod naphtha vocatur, perunctum, ſi ad ignem admoueris, exuratur, nec aqua reſtinguatur, niſi admodum multa: veruntamen luto, terra, puluere, atque omnino quibuſuis aridis ſuffocatur. Hæc Agricola, ex quo diſcis, *Ignis quanta aqua extinguatur.* quoſdam ignes artificiales, aqua non ſolùm reſtingui, ſed etiam magis ardere, eoſdem tamen tandem extingui, ſi multa infundatur aqua; id quod etiàm fatentur Strabo *lib. 16. de ſitu orbis, pag. 134.* & Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate, pag. 161.* Generatim autem aquam valere extinguendis communibus ignibus non expreſſi, quòd rem nimis notam obſeruare erubuerim.

Gagatem accendi aqua, & oleo reſtingui ſeri- 112. bunt Plinios *lib. 36. cap. 19.* Solinus *cap. 35. Polyhi- Gagates oleo reſtinguitur. ſtoris*, Iſidorus *lib. 16 originum, cap. 4.* & alij.

Ignem illum, qui malleolis iacitur, aquis con- *Ignis è malleolis iactus puluere conſopitur.* ſperſum magis excitari, nec remedio vllo, quàm ſuprà iacto puluere conſopiri, auctor eſt Ammianus Marcellinus *lib. 23. hiſt.* flammam è naphtha excitatam aqua infuſa magis inardeſcere, reſtingui autem luto, aut aceto, aut alumioe, & ipſe docet Maiolus *colloquio* 18.

Denique, quod vincit omnem fidem, eſt ignis, 113. qui extioguit ignem. Quærit Ariſtot. *ſect. 3. probl.* *Ignis maior extinguit minorem.* *quæſt. 22.* cur qui antè extenuatus, merum inde multum hauſerit, morte occumbat? & reſpon- *Sol extinguit modicū ignē.* det, quomodo ab igne nimio, aut ſole exiguos ignis extinguitur; ſic intimum corporis calorem à vini calore, ſi minus eſt, ſuperari, & extingui. Idem *ſect. 33. probl. quæſt. 2.* Cur, inquit, ſi *Sternutamentum cur inhibeatur oculo perfricato.* quis ſternutaturus oculum perfricuerit, minus ſterontet? an quod ſtetoutamentum à qoodam exeitatur calore, fricatio aotem calorem eiere poteſt, qoi ealor, quoniam locus, quo ſternutamus, oculis in propinquo eſt, alterum ſternuendi calorem tollit, quemadmodum minor ignis ab 114. ampliori emarceſcit, atque abſumitur. *Digreſſio.*

Qvæstio XVII. planè ardua, & nobilis, *Ignis artificialis ſymbola.* tractanda in gratiam caſtarum aurium, vt impuro extincto,

extincto, putus excitetur amor, eſt de ſymbolis ignis, & amoris artificialis. Nec mitere nomen amoris artificialis: quippe amot eſt quidam ignis, pruinde ſi artem ignis ſarere, & ipſius quoque amoris fateare. Hinc is, quem Venus artificem tenero præfecit amuri, t. *de Arte* proluſit,

Amoris artificialis ſymbola.

Amorē artificialem dari.

Si quis in hoc artem populo non nouit amandi
Me legat, & lecto carmine, doctus amet.
Arte cita veloque rates, remóque reguntur,
Arte leues currus, arte regendus amor.

115. In ſacris etiam litteris extant veſtigia huius artis. Sic *Gen* 38. Thamar depoſitis viduitatis veſtibus, aſſumpſit theriſtrum; & mutato habitu ſedit in biuio. Quam cùm vidiſſet Iudas, ſuſpicatus eſt eſſe meretricem; operuerat enim vultum ſuum, ne agnoſceretur: ingrediénſque ad eam, ait, &c. Et *Ruth* 3. Noëmi hac arte inſtruxit Ruth nurum ſuam: Filia, quæram tibi requiem, & prouidebo, vt benè tibi ſit. Booz iſte, cuius puellis in agro iuncta es, propinquus noſter eſt, & hac nocte aream hordei ventilat. Lauare igitur, & vngere, & induere cultioribus veſtimentis, & deſcende in aream, non te videat homo, donec eſum, potúmque finierit. Quando autem ierit ad durmiendum, nota locum, in quo dormiat; veniénſque diſcooperies pallium quo operitur à parte pedum, & proiicies te, & ibi iacebis, ipſe autem dicet tibi, quid agere debeas. Et *lib.* 4. *Reg.*

Amor artificialis quem accēdit Thamar, Ruth, & Iezabel.

116. *cap.* 9. Iezabel depinxit oculos ſuos ſtibio, & ornauit caput ſuum. Et *Hieremiæ* 4. Cùm veſtieris te coccino, cùm ornata fueris monili aureo, & pinxeris ſtibio oculos tuos, fruſtrà componeris; contempſerunt te amatores tui. Et *Prou.* 7. Ecce occurrit illi mulier ornatu meretricio, præparata ad decipiendas animas, garrula, & vaga, quietis impatiens, nec valens in domo conſiſtere pedibus ſuis, nunc foris, nunc in plateis, nunc iuxta angulos inſidians; apprehenſúmque deoſculatur iuuenem, & procaci vultu blanditur, dicens: Victimas pro ſalute deuoui, hodie reddidi vota mea, icirco egreſſa ſum in occurſum tuum, deſiderans te videre, & reperi; intexui funibus lectulum meum, ſtraui tapetibus pictis ex Ægypto; aſperſi cubile meum myrrha, & aloë, & cinnamomo. Veni, &c. Prò, Deus immortalis, quot artes ex Veneris prodiere ſchola! Væ illis qui in ea docentem audiunt Venerem. Pericula illius ludi (vt tibi caueas, & ex luto margaritas pudicitiæ capias) ingenioſis Poëtarum fabulis velata indicabo. Iuno quondam ad Venerem, vt legimus apud

Amor artificialis meretricum.

117. Homerum *lib.* 4. *Iliados*, Da mihi nunc, inquit, amorem, ac cupidinem, quo tu mortales omnes, immortaléſque domitas. Volo enim me conferre ad extremos terrarum terminos viſura Oceanum, vnde Dij genus trahũt, & matrem Tethym, qui, dum Iupiter Saturnum ſubter terras, ac maria detruſit, à Rhea me acceperunt, ſtudioſè erudierunt, ſedulò educarunt. Cur autem eos nunc inſtitui viſere? vt ex diſcordia valdè acerba, valdéque diuturna in gratiam, & a diuortio, in quo poſt contracta odia perſeuerarunt, in mutuum amorem reducam. Quod ſi tum verbis meis, tum beneficio tuo effecero, ſemper me poſthac dilectam, ſemper venerandam vterque nominabunt. Ad hanc reſpondens Venus inquit: Præfectò neque officij, neque decoris fuerit, iſtud quod petis abnuere tibi, quæ in ſummi Iouis cubas amplexu.

Ceſtus Veneris Homero deſcriptus.

Hæc locuta Ceſton diſcolorem baltheum, quem circa pectus gerebat, teninctum ſoluit. Ibi inſunt amores, ibi cupidines, ibi illecebræ, ibi blandæ ſuadelæ, ibi denique omnia amatoria lenocinia, ac veneficia, quæ quantumcunque prudentem declinant mentem. Hunc Ceſton in manus Iunonis Aphrodita tradens, ait: Abde tibi intra ſinum hoc cingulum, per quod recipiis tibi, quicquid in animo habes, effectum reportabis. Ita in eo ſunt omnia ad conciliandum amorem pertinentia. Ad hæc verba cùm riſiſſet Iuno, venereum baltheum in ſinu abdidit. Virgilius etiam 1. *Æneid.* 118.

Iuno petit ceſtum à Venere.

Amores, & blandæ ſuadela prudentē à ceſto Veneris.

119. de igne amoris artificialis, hæc cecinit, quæ ſi caſta perceperis aure (omnia enim munda mundis) & metaphoræ veluti dedignatus corticem, omnia retuleris ad arcana diuinæ gratiæ myſteria, mortalium mentes ad diuinum accendentis amorem, neſcio quo ſenties pacto, diligentibus omnia cooperari in bonum, & vel inuitam experiere Venerem cordis munditiei inſeruire. Audi ergo quo artificio Didonem Æneæ conciliare moliatur.

At Cytherea nouas artes, noua pectore verſat 120.
Conſilia, vt faciem mutatus, & ora Cupido
Pro dulci Aſcanio veniat, doniſque furentem
Incendat Reginam, atque oſſibus implicet ignem.
Ergo his aligerum dictis affatur amorem.
Nate, meæ vires, mea magna potentia ſolus,
Ad te confugio, & ſupplex tua numina poſco;
Frater vt Æneas pelago tuus omnia circum
Littora iactetur odijs Iunonis iniquæ,
Nota tibi, & noſtro doluiſti ſæpe dolore.
Nunc Phœniſſa tenet Dido, blandiſque moratur
Vocibus; & vereor, quò ſe Iunonia vertant
Hoſpitia, haud tanto ceſſabit cardine rerum.
Quo circa capere ante dolis, & cingere flamma
Reginam meditor, ne quo ſe numine mutet,
Sed magno Æneæ mecum teneatur amore:
Quo facere id poſſis, noſtram nunc accipe mentem.
Regius accitu cari genitoris ad vrbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens pelago, & flammis reſtantia Troia.
Hunc ego ſopitum ſomno, ſuper alta Cythera,
Aut ſuper Idalium ſacrata ſede recondam;
Ne qua ſcire dolos, mediúſve occurrere poſſit.
Tu faciem illius, noctem non ampliùs vnam
Falle dolo, & notos pueri puer indue vultus.
Vt cùm te gremio accipiet lætiſſima Dido,
Regales inter menſas, laticémque Lyæum;
Cum dabit amplexus, atque oſcula dulcia figet,
Occultum inſpires ignem, falláſque veneno.
Paret amor dictis caræ genitricis, & alas
Exuit, & greſſu gaudens incedit Iuli.

Veneris ars ad conciliandum amorē Virgilio.

Cupido filius Veneris.

Cupido Veneris arte Didonem Æneæ concilias.

Cupido induit vultus Aſcanij.

En ignis artificialis amoris. Iam ex ſuperiori quæſtione petamus remedia ad extinguendum. Et inde, ſi tulerit occaſio, varias eruamus apodoſes. 121.

I. Acetum valere extinguendis ignibus ſat liquet ex Plutarcho *lib.* 3. *ſympoſiacôn, quæſt.* 5. Vitruuio *lib.* 10. *cap.* 20. & Plinio *lib.* 33. *cap.* 5. idémque ore contentum, vim æſtus arcet in balineis, ex eodem Plinio *cap.* 1. *lib.* 33. Si quando te corripuerit flamma Cupidinis, adi eum, cuius ori oblata ſpongia aceto plena, *Ioan.* 19. & ſupplex pete irrorare velit os, cor, renes; certam experiere medelam. Ad hæc acetum ſaxa rumpit infuſum, 122.

Acetū Chriſti extinguit ignem Veneris.

inſuſum,quæ non ruperit ignis antecedens, teſte Plinio *proximè* citato. Chriſtum eſſe petram,& lapidem angularem ſacra Scriptura nõ ſemel enunciat;porrò vim aceti in hanc petram vide *Ioan.*19. Cum accepiſſet,inquit,Ieſus acetum,dixit, Conſummatum eſt, & inclinato capite tradidit ſpiritum. Lapideum etiam cor tuum, difficile attritu, reſperſum hoc aceto myſtico,memoria videlicet paſſionis Chriſti, facilè contritum diſſiliet, & mundùm creabitur ſecundùm cor Dei.

123. *Puluis mortis extinguit ignẽ Veneris.*

II. Quoſdam ignes nulla facilius te extingui, quàm animalium recèns coriis, vel ſupra iacto puluere, vel cinere cum ſanguine mixto, notant Vegetius *lib.* 4. *de re militari*, *cap.* 4. Ammianus *lib.* 23. *hiſtor.* Porta *lib.* 12. *magiæ*, *cap.* 9. & Agricola *lib.* 2. *de nat. eorum, quæ effluunt ex terra*, *pag.* 109. Sic ardorem libidinis nihil reprimit magis puluere, & cinere mortis, eiúſque memoria. Perpendat qui hoc ebullit ardore, in quam cineris voraginem citò hæc incendia ſint interitura. Hor. *lib.* 4. *Carm. Ode* 7.

Mors ineuitabilis. Vita quàm incerta.

Quò pius Æneas, quò Tullus diues, & Ancus?
Puluis, & vmbra ſumus.
Quis ſcit an adyciant hodiernæ craſtina ſummæ
Tempora Dy ſuperi?
Cuncta manus auidas fugient hæredis, amico
Quæ dederis animo.
Cùm ſemel occideris, & de te ſplendida Minos
Fecerit arbitria,
Non Torquate genus, non te facundia, non te
Reſtituet pietas.
Infernis neque enim tenebris Diana pudicum
Liberat Hippolytum.
Nec lethæa valet Theſeus abrumpere caro
Vincula Perithoo.

124. *Linum viuũ pudicitia non vritur igne Veneris.*

III. Veſtes, quæ ex viuo textæ lino, in ignem coniectæ, non abſumuntur, ſed ſplendeſcunt magis, Plinio *lib.* 19. *cap.* 1. quid aliud, quàm inſignem pudicitiam innuunt, Veneris flamma tentatam, nec victam, magis coruſcare? Sic non arſit, ſed magis enituit continentia Alexandri Magni, qui Darij vxorem, quam inter captiuas habebat, omnium Reginarum formoſiſſimam,

Alexandri continentia mirabilis.

ſe ipſum vincere, quàm hoſtes magis regium ratus, tantum abeſt vt viderit, vel videre voluerit, vt ne ſermones quidem de elegantia eius referentium admiſerit; reliquas autem forma & ſtatura eximias cùm venderet, per iocum dixerit, Perſides oculorum dolores eſſe, & quidem formæ earúm ſpectaculo ſuæ continentiæ,& temperantiæ pulchritudinem opponens, tanquam exanimes imagines prætermiſerit. Plutarchus *in Alexandro.* Armenia, vxor Tigranis Armeniorum Regis, ab illo rogata, num ſibi videretur pulcher Cyrus Rex Perſarum, à quo bello capta, regia etiam apud eundem cœna, honoris ergò dignata fuit; at illum, inquit vxor, non ſpectaui, ſed eum ſolum, qui dixit ſe anima ſua empturum libertatem meam; is autem fuerat ipſe idem Tigranes, tam pudicæ Reginæ coniux. Xenophon *lib.* 3. *de Pædia Cyri Regis Perſarum.* Scipio Africanus, capta Carthagine Hiſpaniæ, cùm quandam adulto flore virginem pulcherrimam cumprehendiſſet, eam paterna pietate ſeruauit, concedens parentibus, vt eam redimerent; ad ſe etiam puellæ ſponſum, nobiliſſimi generis virum, venire perſuadens, ei ipſam quaſi pius in matrimonium genitor tradidit; dotiſque nomine puellæ pretium, quod à parentibus eius acceperat, condonauit; pro quibus factis, maximè annitente puellæ ſponſo, eiuſque parentibus, omnes fere Hiſpani ad eum tranſieruot. Eutropius *lib.* 3. *de geſtis Romanorum*, vbi de ſecundo bello Punico. Ecce quantus continentiæ ſplendor illuxit, ex imminenti ingentis incendij periculo.

Armenia Reginæ pudicitia.

Scipionis continentia.

IV. Quod teſtantur Strabo *lib.* 16. *de ſitu Orbis*, *pag.* 134. Cardanus *lib.* 5. *de ſubtil. pag.* 161. & Agricola *lib.* 2. *de natura eorum, quæ effluunt ex terra*, *pag.* 109. quoſlibet tandem ignes extingui, ſi multa infundatur aqua; eſto ſymbolum lacrymarum, quæ ſi vbertim cadant, incendia ſcelerum extinguere queant. Hinc Hieremias 9. Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrymarum? Huius rei non ignara S. Eccleſia, ſupplex, & gemebunda ad Patrem miſericordiarum verſa, Produc, inquit, de oculis noſtris lacrymarum flumina, quibus debita flammarum incendia valeant extingui. Quòd ſi aqua eſt ſignum tribulationis, vt omnes fatentur; an non multa tribulationis aqua prorſus extinguet libidinis ardorem? Hinc ea trita, & celebris vox illius monachi, quem penè incenderant contumaces Veneris faces; interroganti ſeniori, an remiſiſſet incitatrix flamma? At viuere, inquit, non licet, & fornicari libet? S. Hieron. *epiſt.* 4. *ad Ruſticum Monachum.* 125. *Lacrymarum aqua extinguit ignem Veneris.*

V. Ignis minor, quem abſumit ignis maior, teſte Philoſopho *probl. ſect.* 3. *quæſt.* 22. & *ſect.* 33. *quæſt.* 2. innuit amorem minorem vinci à maiori. Chriſti autem amorem, eſſe amore carnis maiorem quis ambigat? idcirco Regius Propheta *Pſalm* 25. Proba, inquit, me Domine, & tenta me: vre renes meos, & cor meum. Quod myſterium ab eodem edocta Eccleſia Chriſti, Vre, inquit, igne ſancti Spiritus renes noſtros, & cor noſtrum, Domine, vt tibi caſto corpore ſeruiamus, & mundo corde placeamus. Cor autem niſi flamma Chriſti non vrit, iudice S. Auguſtino *ſerm.* 30. *de Sanctis*; quo etiam loci ait B. Laurentium, accenſum igne, quem Chriſtus miſit in terram, flammarum non ſenſiſſe incendium. Ergo S. Auguſtini teſtimonio, & beatiſſimi Leuitæ experimento, ignis maior vincit minorem: cùm autem palàm ſit renes eſſe ſedem venereæ facis, & hos vrat ignis Spiritus ſancti, cui dubium quin amor diuinus vincat amorem carnis? At obiicies illud Virgilianum *ecloga* 10. 126. *Amor Dei vincit amorẽ carnis.*

Cor non vrit niſi flamma Chriſti.

Omnia vincit amor; & nos cedamus amori.

Si omnia vincit amor, quid victum iactas amorem? An idem amor amorem poteſt triumphare, & ab amore vinci? Ita planè omnia vincit amor, ſed à ſolo vincitur amore; ſic, teſte Ouidio 2. *de remedio*, ſucceſſore nouo vincitur omnis amor.

Amor an omnia vincat. Amor nõ vincitur niſi ab amore.

VI. Veneris ceſtus, in quo, teſte Homero 14. *Iliad.* ſunt omnes amores, blandæque ſuadelæ, ſit candido, & erudito cordi Hieroglyphicum diuinæ Gratiæ, quæ attingit à fine vſque ad finem fortiter, diſponitque omnia ſuauiter, *Sap.* 8. & illæſa humani libertate arbitrij, in ſibilo auræ tenuis, blandiſſimo illapſu inclinat corda noſtra quocunque velit. Tu autem Deus noſter, ſuauis, & verus es, 127. *Veneris ceſtus cuius ſit ſymbolum.*

patiens, & in miſericordia diſpooens omnia,
*Sap.*15. & omnia nutrici gratiæ tuæ deſeruiunt
ad voluntatem eorum, qui à te deſiderati ſunt,
*Sap.*16. Venite ad me omnes, clamat *Matth.*11. qui
laboratis, & onerati eſtis, & ego reficiam vos.
Gratia diuina ſuauitas.
Tollite ingum meum ſuper vos, & diſcite à me,
quia mitis ſum, & humilis corde, & inuenietis re-
quiem animabus veſtris. Iugum enim meum ſua-
ue eſt, & onus meum leue. Vis videre quàm facilè
ignea eius verba igneum inſpirent amorem?
Iugum Chriſti quàm ſuaue.
oónne cor noſtrum ardens erat, dum loqueretur
nobis io via? *Luc.*24. S. Auguſtinus *ferm.*5. *de ver-
bis Apoſtoli*, Suauis, inquit, es Domine, & in
128. tua ſuauitate doce me iuſtitias tuas. Tunc diſco
Suauitas veritatis.
vt faciam, ſi io tua ſuauitate doceas me. Quan-
diu blanditur, ac dulcis eſt iniquitaa, & amara
eſt veritas, in toa ſuauitate doce me; vt ſuauis
ſit veritas, & dulcis contemnatur iniquitas,
quia multò melior, & ſuauior eſt veritas. Idem
tract. 16. *in Ioan. poſt initium*, ad illa verba ex
129. *cap.* 6. huios Euangeliſtæ, Nemo poteſt venire
Amore trahitur animus.
ad me, niſi Pater, qui miſit me, traxerit eum.
Noli, inquit, te cogitare inuitum trahi. Tra-
hitur animus & amore. Nec timere debemus,
ne ab hominibus, qni verba perpendunt, &
à rebus maximè diuinis intelligendis longè
remoti ſunt, in hoc Scripturarum ſanctarum
euangelico verbo forſitan repreheodamur, &
dicatur nobis, Quomodo voluntate credo, ſi tra-
Delectationes ſpirituales quaptæ.
hor? Ego dico, parum eſt voluotate, etiam volu-
ptate traheris. Quid eſt trahi voluptate? Dele-
ctare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis
Voluptatis vis.
tui, *Pſalm.*36. Eſt quædam voluptas cordis, cui
panis dulcis eſt ille cœleſtis. Porrò ſi Poetæ
Trahit ſua quemque voluptas.
Ecloga 2. dicere licuit, trahit ſua quemque volu-
ptas, non neceſſitas, ſed voluptas; non obligatio,
ſed delectatio; quanto fortiùs nos dicere debe-
mus, trahi homioem ad Chriſtum, qui dele-
ctatur veritate, delectatur beatitudine, delecta-
tur iuſtitia, delectatur ſempiterna vita, quod to-
tum Chriſtus eſt? An verò habent corporis ſen-
ſus voluptates ſuas, & animus deſeritur à vo-
Voluptates animi.
luptatibus ſuis? Si animus non habet volupta-
tes ſuas, vnde dicitur *Pſalm.*35. Pilij autem ho-
minum, ſub tegmine alarum tuarum ſperabunt.
Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & tor-
rente voloptatis deliciarum tuarum potabis
eos: quoniam apud te eſt fons vitæ, & in lumine
130. tuo videbimus lumen? Da amantem, & ſentit
quod dico, da deſideraotem, da eſurientem, da in
iſta ſolitudine peregrinantem, atque ſitientem,
& fontem æternæ patriæ ſuſpirantem, da talem,
& ſcit quid dicam: ſi autem frigido loquor, neſcit
Ramo trahitur ouis.
quid loquor. Ramum viridem oſtendis oui, &
trahis illam; nuces puero demonſtrantur, & tra-
Nucibus trahuntur pueri.
hitur, & quod currit trahitur, amando trahitur,
ſine læſione corporis trahitur, cordis vioculo
trahitur. Si ergo iſta, quæ inter delicias, & vo-
luptates terrenas reuelantur amantibus, trahunt,
quoniam verum eſt, trahit ſua quemque volu-
ptas; non trahit Chriſtus reuelatus à Patre?
Quid enim fortiùs deſiderat anima, quàm ve-
131. ritatem? Hæc S. Auguſtinus. Ego verò hîc quàm
lætor illuxiſſe mihi tam aptum diuinæ gratiæ
ſymbolum, tam gemo foiſſe illod ereptum Ve-
neri: quæ enim conuentio Gratiæ ad Veoeris ce-
ſtum? Chriſti ad Belial? 2. *Corinth.*6. Sed enim
Ægyptiorum ſpolia decuit immolare vero Deo.
Ægyptiorum ſpolia decet immolare Deo.
Et labrum æneum cum baſi ſua factum eſt de
ſpeculis mulierum, quæ excubabant in oſtio ta-
bernaculi. *Exodi* 38. Et Iſraëlitæ iuſſu Moyſia
obtulerunt mente promptiſſima ad faciendum
opus tabernaculi, quicqoid ad cultum, & ad
veſtes ſanctas neceſſarium erat, armillas, in-
aures, annulos, dextralia, vaſa aurea, hyacin-
thum, purpuram, lapides onychinos, & gemmas.
Exodi 35. Quid plura felix illa peccatrix, pre-
tioſa vnguenta erepta Veneri dicauit pedibus
Chriſti, *Luca* 7. nimirum omnia ſeruiunt tibi 132.
Pſalm. 118. Atque hæc de ignibus artificialibus,
Maria vnguenta Veneri erepta, Chriſto donata.
ac de bitumine, eiúſque generibus, potiſſima
eorum ignium materia dicta ſufficiant. Supereſt
præſtauriſſima bituminis ſpecies, nempe ſucci-
num, ſiue electrum; cui, veluti extra ordinem,
proprium, quod ſequitur, dicauimus caput. Eſſe
autem ſuccioum bituminis genus, proinde & re-
ctè annecti reliquis illius ſpeciebus, patebit ex
2. *ſect. ſequentis cap.*

CAPVT VIII.

De ſuccino, ſeu electro.

SECTIO I.

De nominibus ſuccini.

MVLTA huic ſucco iodita nomina; 1.
Succini multa nomina.
ea præcipua, ſuccinum, electrum,
gleſſum, karabe, pterygophoron,
ſacal, harpaga, chryſophoron, lyn-
curion, ambarum, ſiue ambrum,
vel ambra. Et quidem ſuccinom dicitur Theo-
Electri multa nomina.
phraſto *lib. de lapidibus, pag.*5. Alexand. Aphrod.
*lib.*1. *probl. in præfatione*, Plinio *lib.*37. *cap.*2. & 3.
Solino *cap.*33. *Polyhiſtoris*, Plutarcho *lib.*2. *ſympo-
ſiacôn, q.*7. S. Hierooymo *lib.*1. *comment. in Matth.*
*cap.*9. S. Iſidoro *lib.*16 *orig. cap.*8. Lipſio *in Tacitum,
de moribus Germanorum, ad pag.*823. Agricolæ *lib.*4.
*de nat foſſilium, pag.*230. & aliis commoniter; ita
Succini etymon.
autem appellari, quod ex ſucco concreſcat, rectè
aduertunt Plinius, Iſidorus, Agricola, & Lipſius.
Deinde gleſſum appellatur Plinio *lib.* 37. *cap.* 3. 2.
Solino *cap.* 33. *Polyhiſt.* Tacito *de moribus Ger-
Gleſſum dictum ſuccinum.
manorum, pag. 823. Agricolæ *pag.* 231. *præcitati
libri*, Matthiolo *in lib.* 1. *Dioſcoridis, ad cap.*93.
qui omnes addunt eam vocem eſſe propriam
veterum Germanorum; eius autem etymolo-
giam perſcrutatus Agricola Germanus ſcriptor,
Succinum, inquit, veteres Germani appellarunt
Gleſſum, quod noſtræ gentis lingua vitrum ſigni-
ficat; quædam enim è ſuccinis fuluis, & falernis
vitri inſtar pellucent; quos Græci qui noncupa-
runt ὕαλον, imitari videntur: hinc inferunt Pli-
nius, & Matthiolus, quandam Oceani Septen-
Auſtrania inſula.
trionalis inſulam, quæ priùs à Barbaris dicebatur
Auſtrania, poſtea Romanis fuiſſe vocatam Gleſ-
ſariam, ob copiam gleſſi, ſiue ſucci. Solinus
Gleſſaria inſula.
etiam *cap.*33. vbi de Germanicis inſulis, Gleſſa-
ria, inquit, dat cryſtallum, dat & ſoccinum;
quod Germani gentiliter vocant *Gleſſum*.
Tertiò, vocatur electrum Ariſtoteli *de ad- 3.
mirandis auditionibus, num.* 79. Alexandro *ſuprà*,
Plutarcho

Electrum dictum succinum. Plutarcho *de Platonicis quæſtionibus*, q.6. Pauſaniæ *in Eliacis*, *lib.5.pag.*200. Plinio *lib.37. cap.*2. Dioſcoridi *lib.1.cap.*98. Iſidoro *lib.16.cap.*8. Agricolæ *lib.4. de nat. foſſilium*, *pag.*230. & aliis. Eam autem eſſe vocem Græcam obſeruant Dioſcorides, Iſidorus, & Agricola. Sed quæ electri etymologia: Agricola Græci, inquit, vocant ἤλεκτρον, quòd tritu calefactum ad ſe trahat paleas,
Electri etymon. aliáſque res tenues, & minutas. Plinius, Electum, inquit, appellatum, quoniam ſol vocitatus ſit Elector, at quo pacto electri etymon petit è ſole? an quòd ſole, vt paſſim legimus apud Poëtas, propriè currus habenis Phaëthonti temere conceſſis, ſorores imperiti aurigæ, caſum fratris deplorantes, in populos verſæ, electrum collacrymarint? Hîc non prætetibo, quod obſeruat Agricola *pag.231. præcitati libri*, veteres Græcos bitumen, quod in lapidem fuit mutatum, cuiuſuis coloris, præter nigrum,
4. *Karabe aliud succini nomẽ.* ἤλεκτρον nuncupaſſe. Quartò, vocari *Karabe* quæ eſt vox Perſica, & ſignificat rapiens paleas (quæ dos ineſt ſuccino.) Auctor eſt Matthiolus *in Dioſc. lib.1. cap.93.* Verùm de hac appellatione Scaliger *exerc.*104. *cap.*12. Succinum, inquit, apud Arabas vocatur, *Carabe*; quod Princeps Aboali rapiens paleas, interpretatur. Et Agricola *lib.4. de nat. foſſil. pag.* 230. Mauri, inquit, Perſico vocabulo, quod ſignificat, trahens paleas, ſuccinum nominant, caraben; ſi fuerit Germanicum; ſin Arabicum, aut Indicum
5. *Pterygophoron.* Arabico ambram. Quintò, nominatur pterygophoron, ab eo quòd plumas, ſeu pennas ad ſe alliciat. Dioſcorides *lib.2. cap.73.* & *ibi* Matthiolus. Sextò, Ægyptiis vocari *ſacal*, teſtantur Plinius *lib.37.cap.2.* & Agricola *lib.4. de nat.*
Harpago. *foſſil. pag.*231. Septimò, in Syria fœminas verticillos ex ſuccino facere, & vocare Harpaga, quòd folia, & paleas, veſtiúmque fimbrias trahat, & rapiat, produnt Plinius *lib.37.c.2.* Iſidorus *lib.16.cap.8.* & Agricola *proximè* citatus.
6. *Chryſophoron.* Octauò, à colore auri chryſophoron appellatur Dioſcoridi *lib.1.cap.98.* Nonò, Scythæ omne ſuccinum nominant ſacrium, fuluum autem ſualternicum. Agricola *ibidem.* Plinius
Sacrium eſſe ſuccinum. etiam *lib.37. cap.2.* Xenocrates, inquit, non ſuccinum tantùm in Italia, verùm etiam thicum vocari, à Scythis verò ſacrium, quoniam & ibi naſcatur, animaduertit. Decimò, hodie duo-
7. *Sualternicũ.* bus nominibus appellatur à Germanis, quorum alterum idem eſt, quod lapis Gagates, nam etiam is conſtat ex bitumine; alterum ex eo, quòd ardeat, inuenit; ſed ipſis Pruſſis dicitur
Gentarus. gentarus. Agricola *ibidem.* Vndecimò, voca-
8. tur Ambarum, ſiue Ambrum, Braſauolus *in examine gummium*, *pag.398. & 399.* Mauris etiam, & iunioribus Græcis ſuccinum Arabicum
Ambarum, ambrum, ambra. & Indicum vocari ambram, atque eodem etiam nomine appellari Serapioni Germanicum, notat Agricola *lib.4. de nat. foſſil. pag.*231. Quicquid autem ſit de diſcrimine, quod certè nonnulli agnoſcunt cum Cardano *lib.5. de ſubtil. pag.*160. inter ſuccinum, & ambarum, ſiue ambram, aliis tamen quandoque confunduntur eæ voces, vna pro alia promiſcuè accepta, vt liquet ex Agricola *ſuprà*, & clariùs ex Biſciola,
9. qui *tom.2. hor. ſubſec. lib* 17. *cap.*14. Electrum, inquit, quod nos vocamus, ambra. Denique demonſtratus apud Plinium *lib* 37. *cap.*2. ſuccinum vocat Lyncurion, quòd putet illud concreſcere ex vrina lyncum beſtiarum, cuius appellationis meminere etiam Dioſcorides *lib.2. cap.73.* Rueius *lib.2. de gemmis*, *cap.*16. Agricola *lib.4. de nat. foſſilium*, *pag.*233. Braſauolus *in examine gummium*, *pag.* 393. & clariſſimè Strabo, qui *lib.4. de ſitu orbis*, *pag.*42. vbi de Liguria, & Liguribus, Abundat, inquit, apud eos lyngurium, quod electrum quidam appellant. Tandem Alcaſar, nobiliſſimus noſtræ Soc. ſcriptor, *in cap.21. Apocalypſ. verſ.20. notatione* 31. Lyncurium, etſi ex lyncis vrina fieri neget, eſſe tamen gemmam, & ſuccini ſpeciem putat. *Lyncurium aliud nomen ſuccini.*

Ex tot ſuccini nominibus, electrum non ca- 10.
ret aliqua difficultate; ſiquidem apud omnes in *Electrum an ſit ſuccinum.* confeſſo eſt ſuccinum eſſe ſuccum, & ab eo ita denominatum; electrum autem eſſe vel metallum, vel ex pluribus conflatum metallis, grauiſſimi ſcribunt auctores, Plinius *lib.33.cap.*4. S. Iſidorus *lib.16. originum*, *cap.*3. Albertus Magnus *lib.5. mineral. cap. vlt.* Pauſanias *in Eliacis*, *lib.5. pag.200. ad finem.* Strabo Baſileæ impreſſus *lib.3. Geographicorum*, *pag.*102. Vincentius Beluacenſis *lib.17.cap.*57. Margarita Philoſophica *lib* 9.c.24. & alij, qui volunt in mixturam electri venire aurum, & argentum; idémque etiam ſenſit Gregorius Magnus *tom.2 in Ezechielem*, ad illa verba ex *cap.*1. huius Prophetæ, (& de medio eius quaſi ſpecies electri. Sed nodum doctè ſoluit Braſauo- 11.
lus, dum *in examine gummium*, *pag.*397. quadru- *Electri quatuor acceptiones.* plicem diſtinguit ſenſum, in æquiuoca electri voce, ea nimirum quattuor ſignificari, primò ſuccinum ipſum; deinde lapidem ex vrina lyncis factum; præterea quoddam metallum naturale, habens quintam partem argenti in auro; denique quoddam metallum artificiale conſtans ex tribus partibus auri, & vna argenti; addit autem electrum in tertia, & quarta ſignificatione chymicis dici Phaëthôtem. Si excipias ſecundum ex lynce petitum, eoſdem electri ſignificatus diſtinguunt Iſidorus, & Margarita *præcitatis locis.* Qua poſita diſtinctione, obiectam difficultatem per ſe euaneſcere nemo non videt. Hæc de ſuccini nominibus. Iam de re ipſa.

Sectio II.

De ſuccini materia, & ortu.

EXplicatu perdifficilem eſſe materiam, or- 1.
túmque ſuccini, argumento ſint opiniones, quibus ea de re ſcatent libri, quàm multæ, tam prodigioſæ, & pleræque fabuloſæ; omnes tamen recenſendæ, quippe multa eruditione grauidæ; nec omnino careat fructu, ſcire poſteros quicquid Poëtarum priſci finxere mirandum.

Prima, cuius meminere Ariſtot. *de admirandis* 2.
auditionibus, *num.*79. Ouidius *lib.2. Metamorph.* *Prima ſententia ſuccinum eſſe lacrymas ſororũ Phaëthontis.* Martialis *lib.1. epigr.95. de ape electro incluſa*, & *epigram.*118. *de vipera in ſuccino ſepulta*, & *lib.6. epigramm.*12. de formica electro itidem incluſa, Plinius *lib.37. cap.2.* S. Iſidorus *lib.16. originum*, *cap.*8. Matthiolus *in lib.1. Dioſcoridis*, *cap.* 93. Braſauolus *in examine gummium*, *pag.* 392. & alij paſſim, fingit, Phaëthontem ex Phœbo, & Clymene genitum, in pœnam paterni currus

paterni currus temerariè ambiti, & imperitè ducti, fulmine indignati Iouis ictum decidiſſe in Eridanum: porrò Nymphas Heliades, Phaëtuſam, Lampetien, & Phœben, fletu extincti fratris mutatas in arbores populos, lacrymis electrum omnibus annis fundere iuxta Eridanum amnem, quem Padum vocamus; id plurimi commenti ſunt Poëtæ, primíque, vt Plinio placet, Æſchylus,
3. Philoxenus, Nicander, Euripides, Satyrus. Non
Phaëthontis caſus Poëtis. deſunt tamen, qui apud Plinium *ibidem* dicant, Phaëthontem in Æthiopia Ammonis obiiſſe, ob id delubrum ibi eſſe, atque oraculum, electrúmque gigni: at hanc laudem plures deferunt
Phaëthontis caſus Ariſtoteli. Eridano, inter quos Ariſtoteles *loco cit.* Lacus, inquit, non procul ab amne Eridano conſtat, cuius aqua calida eſt, ac odorem grauem, moleſtúmque exhalat, ex qua nullum animal bibit, nullaque auis eum ſuperuolat, ſed intercipitur, paritérve moritur. Hic autem 100. ſtadia circuit, ac per 10. latus eſt. Accolæ verò fabulantur Phaëthontem iam fulmine ictum in hunc decidiſſe; inibique crebras populos exiſtere, ex quibus electrum excidere; quod nec abſimile gummi eſſe aſſeritur, cùm lapidis duritiam ferè ſortiatur; collectum verò hoc ab accolis ad Græcos transferri. Huc etiam crediderim reſpexiſſe Pauſaniam, cùm in
4. *Eliacis lib. 5. pag. 200.* ſcripſit electrum reperiri
Electrum in arenis Eridani reperiri. in Eridani arenis. Sed præſtat audire Ouidium *lib. 2. Metam.* rem totam ab ouo elegantiſſimè ſic deſcribentem.

5. *Solis Regia.*

Regia Solis erat ſublimibus alta columnis,
Clara micante auro, flammiſque imitante Pyropos
Cuius ebur nitidum faſtigia ſumma tegebat,
Argenti bifores radiabant limine valuæ.
Materiam ſuperabat opus.
6. *Quò ſimul acclini Clymeneia limite proles*
Venit, & intrauit dubitati tecta parentis,
Protinus ad patrios ſua fert veſtigia vultus,
Conſiſtitque procul: neque enim propiora ferebat
Lumina: purpurea velatus veſte ſedebat
In ſolio Phœbus claris lucente ſmaragdis.
Inde loco medius rerum nouitate pauentem
Sol oculis iuuenem, quibus aſpicit omnia, vidit.
7. *Sol alloquitur Phaëthontem filium.* *Quæque via tibi cauſa? quid hac, ait, arce petiſti*
Progenies Phaëthon haud inficianda parenti?
Ille refert. O lux immenſi publica mundi
8. *Phœbe pater, ſi das vſum mihi nominis huius,*
Nec falſa Clymene culpam ſub imagine celat,
Pignora da genitor, per quæ tua vera propago
Phaëthon rogat ſolem patrem. *Credar, & hunc animis errorem detrahe noſtris.*
Dixerat: at genitor circum caput omne micantes
Depoſuit radios, propiúſque accedere iuſſit:
9. *Amplexúque dato, nec tu meus eſſe negari*
Dignus es, & Clymene veros, ait, edidit ortus.
Quóque minùs dubites, quoduis pete munus, & illud
10. *Me tribuente feres. promiſſis teſtis adeſto*
Solis iuſiurandum. *Dys iuranda palus, oculis incognita noſtris.*
Vix benè deſierat; currus petit ille paternos.
Phaëthon petit currus paternos. *Pœnituit iuraſſe patrem; qui térque, quatérque*
Concutiens illuſtre caput, Temeraria, dixit,
Vox mea facta tua eſt; vtinam promiſſa liceret
Non dare: confiteor, ſolum hoc tibi nate negarem.
Magna petis Phaëthon, & quæ non viribus iſtis
11. *Munera conueniunt, nec tam puerilibus annis*
Solis pœnitentia. *Non honor eſt pœnam Phaëthon pro munere poſcis.*
Quid mea colla tenes blandis ignare lacertis?
Ne dubita: dabitur (Stygias iurauimus vndas)
Quodcunque optaris: ſed tu ſapientiùs opta.
Finierat monitus; dictis tamen ille repugnat,
Propoſitúmque premit, flagrátque cupidine currus. 12.
Ergo quà licuit genitor cunctatus, ad altos
Deducit iuuenem, Vulcania munera, currus.
Tum pater vt terras, mundúmque rubeſcere vidit,
Cornuaque extrema velut euaneſcere Lunæ,
Iungere equos Titan velocibus imperat Horis, *Horæ equos Solis iungunt.*
Iuſſa Dea celeres peragunt, ignémque vomentes
Ambroſiæ ſucco ſaturos præſepibus altis
Quadrupedes ducunt, addúntque ſonantia fræna
Tum pater ora ſui. 13.
Poſcimur, & fulget tenebris Aurora fugatis.
Corripe lora manu: vel, ſi mutabile pectus
Eſt tibi, conſiliys, non curribus vtere noſtris.
Occupat ille leuem iuuenili corpore currum,
Státque ſuper, manibúſq; datas contingere habenas
Gaudet, & inuito grates agit inde parenti.
Interea volucres Pyroeis, & Heous, & Æthon 14.
Solis equi, quartúſque Phlegon, hinnitibus auras *Solis quatuor equi.*
Flammiferis implent, pedibúſque repagula pulſant.
Vt verò terras deſpexit ab æthere ſummo
Infelix Phaëthon penitus, penitúſque iacentes, *Phaëthontis*
Palluit, & ſubito genua intremuere timore: *timor.*
Súntque oculis tenebræ per tantum lumen obortæ.
Et iam mallet equos nunquam tetigiſſe paternos:
Iam cognoſſe genus piget. 15.
Tum verò Phaëthon cunctis è partibus orbem
Aſpicit accenſum, nec tantos ſuſtinet æſtus.
Quóque eat, aut vbi ſit, picea caligine tectus
Neſcit, & arbitrio volucrum raptatur equorum. 16.
At Pater omnipotens, ſuperos teſtatus, & ipſum, *Phaëthon*
Qui dederat currus, niſi opem ferat, omnia fato *fulmine ictus.*
Interitura graui.
Intonat, & dextra libratum fulmen ab aure
Miſit in aurigam, paritérque animáque, rotiſque
Exuit, & ſæuis compeſcuit ignibus ignes.
At Phaëthon rutilos flamma populante capillos, 17.
Voluitur in præceps, longóque per aera tractu *Phaëthontis*
Fertur. *caſus in Eridanum.*
Quem procul à patria diuerſo maximus orbe
Excipit Eridanus, fumantiáque abluit ora. 18.
Naiades Heſperiæ trifida fumantia flamma
Corpora dant tumulo, ſignãt quoq; carmine ſaxum. *Phaëthontis*
Hic ſitus eſt Phaëthon currus auriga paterni: *epitaphium.*
Quem ſi non tenuit, magnis tamen excidit auſis. 19.
Nec minùs Heliades lugent, & inania morti *Heliadum*
Munera dant lacrymas, & cæſa pectora palmis *lacrymæ.*
Non auditurum miſeras Phaëthonta querelas
Noctéque, diéque vocant, aſternuntúrque ſepulcro.
Luna quater iunctis implerat cornibus orbem.
Illæ more ſuo (nam morem fecerat vſus)
Plangorem dederant; è queis Phaëthuſa ſororum *Heliades in*
Maxima, cùm vellet terra procumbere, queſta eſt *arbores ver-*
Diriguiſſe pedes; ad quam conata venire *ſæ.*
Candida Lampetie, ſubita radice retenta eſt. 20.
Tertia cùm crinem manibus laniare pararet,
Auellit frondes. hæc ſtipite crura teneri,
Illa dolet fieri longos ſua brachia ramos:
Dúmque ea mirantur, 21.
Inde fluunt lacrymæ, ſtillatáque ſole rigeſcunt *Electri ortus*
De ramis electra nouis; quæ lucidus amnis *ex nouis ra-*
Excipit, & nuribus mittit geſtanda Latinis. *mis.*

En Phaëthontis caſus, en Heliadum ploratus, & Metamorphoſis. Sed eſto fabula, vt rectè loquitur Polydorus *lib. 2. cap. 23.* electrum fieri ex lacrymis ſororum Phaëthontis: at hoc *Succini ortus, ex nouis ramis.*

commento quid ſibi voluere Poëtæ? haud dubiè ex populeis lacrymis, ad Eridani ripas concreſcere electrum; quod ipſum quàm verum ſit, breuiter diſpiciamus, examine ſequentis opinionis.

23. *Secunda ſententia. Succinum eſſe lacrymam populi arboris.*

Secunda igitur ſententia, ait ſuccinum eſſe vtriuſque populi, albæ ſcilicet, & nigræ, quæ circa Eridanum flumium plurima eſt, diſtillatam, & concretam lacrymam. & videtur poſſe probari, primò auctoritate tot Poëtarum, apud quos Heliadum lacrymæ, non aliud profectò ſignificarunt. Secundò, quia Dioſcorides *lib.* 1. *cap.* 98. aliàs 93. Fertur, inquit, vtriuſque populi lacryma circa Eridanum fluuium in diſtillando denſari, fieríque, quod electrum Græci, Romani ſuccinum vocant. Tertiò, quia electrum gummi eſſe populi nigræ, Serapio, & Auicenna ſentire viſi ſunt, teſte Braſauolo *in examine gummium*, *pag.* 392. Denique non

Electrum in Eridani arenis reperiri Pauſania.

contemnenda coniectura eſt, id quod obſeruat Pauſanias *in Eliacis lib.* 5. *pag.* 200. reperiri electrum in Eridani arenis. Verùm hæc non ſunt tanti, vt in eam nos trahant ſententiam; quin potiùs plura, & grauiora in oppoſitum flectunt aſſenſum; nec nobiles deſunt duces. Solinus *cap.* 32. *Polyhiſtoris*, Pretium, inquit, operæ eſt ire longiùs, ne Padaneæ ſyluæ credantur ſuccinum lapidem fleuiſſe. Hanc ſpeciem in Illyricum barbari intulerunt; quæ cùm per Pannonica commercia vſu ad Tranſpadanos homines foret delata, quòd ibi primùm noſtri eam viderunt, ibi & natam putauerunt. Plinius

24. *Electrum non naſci ad ripas Eridani probabilius eſſe.*

lib. 37. *cap.* 2. relata ſententia, quæ aſſerit electrum gigni ex lacrymis, quas fundunt populi arbores iuxta Eridanum, ſed hoc, inquit, falſum eſſe, Italiæ teſtimonio patet. Diligentiores Poëtarum, Electridas inſulas in mari Adriatico eſſe dixerunt, ad quas dilaberetur Padus. Qua appellatione nullas vnquam ibi fuiſſe certum eſt. Nec verò vllas ibi appoſitas eſſe, in quas quicquam curſu Padi deuehi poſſit. Nam quod Æſchylus in Iberia, hoc eſt, in Hiſpania, Eridanum eſſe dixit, eundémque appellari Rhodanum, & Padum, faciliorem veniam facit ignorari ſuccini in tanta orbis ignorantia. Modeſtiores, ſed æquè falſum prodidere, in extremis Adriatici ſinus rupibus inuiis arbores ſtare, quæ canis ortu hoc effunderent gummi. Hæc Plinius, cui, quod ſpe-

25. *Electrida inſula an dentur.*

ctat ad Electridas, reſtagatur Ariſtoteles *de admirandis auditionibus*, *num.* 78. vbi, In Electris, inquit, inſulis, quæ in Adriatico ſinu extant, ſimulacra gemina adiacere ferunt. Et mox Antedictas, inquit, inſulas ab Eridano aſtrui aſſeuerant. S. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 8. Conſtat, inquit, ſuccinum non eſſe ſuccum populi, ſed pineæ arboris; idem affirmat Matthiolus

26. *Succinum nõ eſſe populi lacrymam Agricola.*

in Dioſc. lib. 1. *cap.* 93. Verùm ſuccinum nec populi lacrymam, nec vllius omnino eſſe arboris ſuccum, pugnaciſſimè contendit Agricola *lib.* 4. *de natura foſſilium*, *pag.* 231. & 232. duo autem præmittit; primum, omnem ſuccum, quem arbores ſudant, eſſe vel lacrymam, vel gummi, vel reſinam; alterum, auctores, qui ſuccum arboreum ſtatuunt electri materiam, non conuenire inter ſe, vel de arbore, vel de ſucco; quippe Poëtarum pleroſque tam Græcos, quàm Latinos id honoris deferre lacrymis populi; alios ex iiſdem Poetis, gummi arborum, quas non nominant; Plinium reſinæ arboris pineæ, Mithridatem reſinæ cedrinæ; quibus poſſumus addere alnos, quòd teſte Matthiolo *in Dioſcorid. lib.* 1. *cap.* 93. non deſint Poëtæ, qui Phaëthontiadas non in populos, ſed in alnos mutata fabulentur. His præmiſſis, Agricola, Omnes, inquit, has ſententias ad vnam falſas eſſe hinc intelligimus, quòd neque in hoc littore, neque in aduerſo nobis, neque in intermediis inſulis, quarum ſcopuli multi, & magni eminent, à mari vllæ ſtant arbores reſinis ſtillantes, quæ decidant in mare, vt ex eis ſuccinum fieri poſſit; cùm tamen id non rarò fluctus, & procellæ ad littora expellant, vſque adeò ex altera parte, vel intus molle, vt longiùs veniſſe non poſſit videri, nec delituiſſe in maris fundo iam ab illo tempore, cùm arbores, quæ eſſent in littoribus, ſucco ſtillarunt. Quin etiam ſi ſuccinum gignerent arbores reſina ſtillantes, in guttas ſingulas, aut in plures coniunctas, ſicuti ceteræ reſinæ, concreſceret, non in ſolidas, & integras magnitudinis non æqualis micas; ſuum quoque colorem haberet, non inæquabilem tot colorum, quot videmus, varietatem; odorem etiam reſinæ magis, quàm generum bituminis, ex ſe ſe afflaret: reſinæ denique vires, non bituminis, in eo ineſſent: vt enim gagates, qui ſine controuerſia durum bitumen terrenum eſt, tritu calefactus res minutas, & leues ad ſe trahit; ſic ſuccinum, item tritu calefactum, eaſdem ad ſe allicit; nec vllos præterea Pruſſiæ fluuios, aut riuos, reſinam, ex qua ſuccinum fieret, in mare deferre, ex eo perſpicuum eſt, quòd accolæ nullam eius partem in eorum ripis relictam inueniant; arbores igitur ſuccinum non ſudant. Hæc Agricola, & ſanè probabiliter.

Succum arboreum vel eſt gummi, vel lacryma, vel reſina.

27. *Heliades vel in populos, vel in alnos verſa.*

Succinum nullius arboris ſuccum eſſe Agricola.

Neque verò obiecta aliquid concludunt; 28.
namque fabuloſa Heliadum metamorphoſis inepta eſt ad ſtabiliendam philoſophicum dogma. Dioſcoridis verò teſtimonium per ſe quidem graue eſt; at id ille ſcriptor ibi non aſſerit, ſed ſolùm ab aliis dictum commemorat; fertur, inquit, vtriuſque populi lacryma, &c. quem dicendi modum expendens Matthiolus, Dioſcorides, inquit, qui Poëtarum fabellis adhibere fidem haudquaquam cenſebat, noluit pro comperto fabuloſam ſuccini hiſtoriam aſſerere, ſed dubiam, & ſuſpenſam tenere; incertam etiam eſſe Serapionis, & Auicennæ ſententiam, ipſi quoque præcitati fatentur Matthiolus, & Braſauolus; quod verò affirmat Pauſanias, reperiri electrum inter arenas Padi, non euincit quod intendunt aduerſarij, quippè cùm dici poſſit, non eſſe lacrymam, vel reſinam, quæ ex ramis arborum diſtillarit, ſed quendam bituminoſum ſuccum, amnis fluctibus illuc eiectum.

Succinum eſſe lacrymam probantia argumenta ſoluuntur.

Sed operæ pretium eſt, diſquirere quæ fuerit 29.
occaſio vel Poëtis fingendi electrum eſſe lacrymas Heliadum, vel Philoſophis aſſerendi eſſe populorum reſinam, ad Eridani ripas concretam. Qua in re Plinius *lib.* 37. *cap.* 3. Pado, inquit, annexa fabulæ videtur cauſa, hodiéque tranſpadanorum agreſtibus fœminis, monilium vice ſuccina geſtantibus, maximè decoris gratia; ſed

Succinum eſſe lacrymas Heliadum qua occaſione finxerint Poëtæ.

& medicinæ; quando tonſillis creditur reſiſtere, & faucium vitiis, vario genere aquarum iuxta illos infeſtante guttura, ac vicinas carnes. Solinus *cap.33. Polyhiſt.* Succinum, inquit, Barbari in Illyricum intulerunt; quæ cùm per Pannonica commercia vſu ad Tranſpadanos homines foret delata, quòd ibi primùm noſtri eam viderant, ibi & natam putauerunt. Matthiolus *in lib.1. Dioſcoridis, cap.93.* Huic, inquit, fabulæ datus eſt locus ob ſuccini innumeros glubulos, qui olim filo traiecti ab Eridani accolis collo ſuſpendebantur. Quippe cùm plerique ipſorum, præſertim verò fœminæ, ob nimis humidum regionis aërem in gulæ morbos, ac ſtrumas incurrerent, his exiſtimabant ſuccinum aduerſari. Quod futtaſſe non erat ab omni ratione alienum; namque cùm facultatem habeat ſuccinum ſiſtendi fluxiones, collo etiam geſtatum, facilè inhibere poterat, ne capitis diſtillationes in guttur defluerent. Quo fit, vt non demirer, ſi etiamnum Germani in oculorum defluxionibus magno ſucceſſu ſuccineos globulos occipitio adnectant. Eandem huius fabulæ, vel ſententiæ originem agnoſcit Agricola *lib. 4. de nat. foſſilium, pag.233.*

Succinum eſſe reſinam populneam qua occaſione aſſuerint Philoſophi.

30. *Tertia ſententia. Succinum eſſe ſudorem arboreum Solis radijs expreſſum.*

Tertia ſententia eſt Cornelij Taciti, qui *de moribus Germanorum, pag.823.* ait ſuccinum eſſe ſudorem arboreum, qui Solis radiis expreſſus in proximum mare labitur, ac vi tempeſtatum exundat in aduerſa littora. Vbi autem, & quomodo legant Germani ſuccinum, elegantiſſimè ibi explicat Tacitus in hunc modum. Germani, inquit, ſoli omnium ſuccinum, quod ipſi Gleſſum vocant, inter vada, atque in ipſo littore legunt. Nec quæ natura, quæve ratio gignat, vt Barbaris, quæſitum, compertúmve; diu quin etiam inter cætera eiectamenta maris iacebat, donec luxuria noſtra dedit nomen; ipſis in nullo vſu, rude legitur; informe perfertur, pretiúmque mirantes accipiunt; ſuccum tamen arborum eſſe intelligas; quia terrena quædam, atque etiam volucria animalia plerumque interlucent, quæ implicata humore, mox dureſcente materia, cluduntur. Fœcundiora igitur nemora, lucóſque, ſicut Orientis ſecretis, vbi thura, balſamáque ſudantur, ita Occidentis inſulis, terríſque ineſſe crediderim; quæ vicini Solis radiis expreſſa, atque liquentia in proximum mare labuntur, ac vi tempeſtatum in aduerſa littora exundant; ſi naturam ſuccini admoto igne tentes, in modum tedæ accenditur, alítque flammam pinguem, & olentem, mox vt in picem, reſinámve lenteſcit. Hæc Tacitus.

Succinum tranſlucere.

Succini flamma pinguis, & olens.

31. *Quarta ſententia. Succinum eſſe lacrymas Meleagridum auium.*

Quartæ ſententiæ (veram dixeris fabulam, Heliadum lacrymis planè affinem) auctor fuit Sophocles Tragicus Poëta, quod equidem miror, tanta grauitate cothurni, & præterea vitæ fama, alias principe loco genitus Athenis, rebus geſtis, exercitu ducto. Hîc vltra Indiam fieri dixit è lacrymis Meleagridum auium Meleagrum deflentium. Quod & crediſſe eum, vel ſperaſſe aliis perſuaderi poſſe, quis nun miretur? quámve pueritiam tam imperitam poſſe reperiri, quæ auium ploratus annuos credat, lacrymáſve tam grandes, auéſque è Græcia, vbi Meleager periit, ploratum iſſe in Indos? Quid ergo? non multa æquè fabuloſa produnt Poëtæ? Sed hoc ea in re, quæ quotidie inuehatur, atque abundet, & hoc mendacium coarguat, ſeriò quemquam dixiſſe, ſumma hominum contemptio eſt, & intoleranda mendaciorum impunitas. Ita Sophoclis figmentum refert, & refellit Plinius *lib.37. c.2.* ídque, vt Poëtæ fingere licuerit, neminem omnium mortalium, cui fuerit mens integra, vnquam credidiſſe, quòd perſpicuè ſit falſum, obſeruat Agricola *lib.4. de nat. foſſilium, pag.231.*

32. *Quinta ſententia. Succinum eſſe ſperma ceti, vel iecur piſcis.*

Quintam ſententiam, & ipſam fabuloſam recenſet, & refutat Braſauolus *in examine gummium, pag.399.* his verbis. Fabulantur, inquit, qui ſperma ceti eſſe contendunt, & qui fructum cuiuſdam arboris ſub mari exiſtentis, & qui iecur piſcis, aut piſcis ſtercus eſſe putant; conſtat enim ſcaturire variis locis ſicut bitumen, & ſulphur, in India, & Arabia. Eiuſdem opinionis meminit Cardanus *lib.5. de ſubtilitate, pag.163.* ibi, Creditum eſt, inquit, eſſe ſemen piſcis horrendi, monſtroſíque ex cetaceo genere, cuius caput lapidis referat duritiem. Meminit & Scaliger *exercitat.104. ſect.10.* ibi, Qui balænæ, inquit, ſemen eſſe autumant, è lumbis, quibus hæreat, excipi prodidere. Hoc nondum mihi pro certo eſt. nihil enim tale eſt inuentum in venationibus Callaicis, & Baionenſibus. Hîc tamen velim te monitum, Cardanum & Scaligerum loqui de ambro, quod diſtinguunt à ſuccino; Braſauolum autem ita ambigue loqui, vt dubites, vtrùm de ſuccino, an de ambro id intelligat; quia tamen nonnulli confundunt ambrum cum ſuccino, eam iccirco opinionem hîc retuli.

33. *Sexta ſententia. Succinum eſſe concretam lyncis vrinam.*

Sexta ſententia aſſerit ſuccinum, eſſe glaciatam, ſeu concretam lyncis, alias lupi ceruarij vrinam, & inde appellari Lyncurium; quia verò eſt valdè celebris hæc ſententia, & multam redolet eruditionem, ipſa clariſſimorum Scriptorum profertam verba, ex quibus vnuſquiſque videbit, & quæ ſit lyncurij natura, & ortus, & an ſit ſuccini genus, necne. Theophraſtus *lib. de lapidibus, aliquanto poſt initium,* Lyncurium, inquit, eſt ſolidiſſimum, lapidum modo, ex eo ſigilla ſcalpuntur; trahit vt & ſuccinum; ferunt autem non modò feſtucas, & lignum trahere, verùm etiam æs, & ferrum, ſi tenuia ſint, vt etiam dicebat Diocles. Ad hæc ſunt lyncuria valdè pellucida, ac ignea, meliora verò, quæ è feris, quàm è cicuribus, & è maribus, quàm è fœminis; quippe quo veſcantur alimento, & quantum laborent, valdè intereſt; inueniunt autem fodientes periti. Nam quando minxerit lynx, terram aggerit, & cooperit. ponitur in hoc expoliendo multum operæ: cùm autem & ſuccinum lapis ſit, eſt enim foſſile, quod in Lyguria eſt, hunc etiam trahendi vis conſequatur eſt neceſſe. Ouid. *lib.15. Metam.*

Lyncurij natura Theophraſto.

34. *Lyncu natura Ouidio.*

Victa racemifero Lyncas dedit India Baccho:
E quibus, vt memorant, quicquid veſica remiſit,
Vertitur in lapides, & congelat aere tacto.

35. *Lyncurij & lyncis natura Solino.*

Solinus *cap. 8. Polyhiſtoris*, In hoc, inquit, genere luporum ceruariorum numerantur & lynces, quarum vrinas coire in duritiem pretioſi calculi fatentur, qui naturas lapidum exquiſitiùs ſunt perſecuti. Iſtud etiam ipſas

lyuces

lynces perſentiſcere, hoc documento probatur, quòd egeſtum liquorem illico arenarum cumulis, quantum valent conregunt, inuidia ſcilicet, ne talis egeries tranſeat in noſtrum vſum, vt Theophraſtus perhibet; lapidi iſti ſuccini color eſt, pariter ſpiritu attrahit appropinquantia, dolores renum ſanat, medetur morbo regio λυγκούριον Græcè dicitur.

36. *Lyncurij & lyncu natura Plinio.* Plinius *lib.37. cap.2.* loquens de electro, ſeu ſuccino; Demonſtratus, inquit, lyncurion id vocat, & fieri ex vrina lyncum beſtiarum; è maribus fuluum, & igneum, è fœminis languidius, atque candidum. Alij dixere langurium, & eſſe in Italia beſtias langurias. Zenothemis langas vocat eaſdem; & circa Padum iis vitam affirmat. Idem Plinius *cap. 3. eiuſdem libri*, De lyncurio, inquit, proximè dici cogit auctorum pertinacia. Quippe etiam ſi non electrum id eſſet, lyncurium tamen gemmam eſſe contendunt. Fieri autem ex vrina quidem lyncis, ſed egeſtam terra protinus beſtia operiente eam, quoniam inuideat hominum vſui. Eſſe autem qualem in igneis ſuccinis colorem, ſcalpique. Nec folia tantùm, aut ſtramenta ad ſe rapere, ſed æris etiam, ac ferri laminas, quod Diocles quidem, & Theophraſtus credidit. Ego falſum id totum arbitror, nec viſam in æuo noſtro gemmam vllam ea appellatione, & quod de medicina ſimul proditur, calculos veſicæ eo epoto elidi, & morbo regio occurri, ſi ex vino bibatur, aut ſi portetur.

37. *Lynx & lyncurium Plutarcho.* Plutarchus *de ſolertia animalium*, vbi de lynce, Antipater, inquit, ouibus, & aſinis neglectionem munditiæ exprobrans, neſcio cur lynces prætererit, & hirundines; nam lynces lyncurium ſuum planè è medio remouent, occultántque; hirundines pullos ſuos docent foras auerſos excernere.

Lyncurij & lyncu natura Iſidoro. S. Iſidorus *lib.16. originum, cap.* 8. Lyncurion, inquit, ita vocatur, quòd fiat ex vrina lyncis beſtiæ tempore indurata. Eſt autem ſicut & ſuccinum fulua, attrahens ſpiritu folia propinquantia.

38. *Lyncurij & lyncis natura Dioſcoridi.* Dioſcorides *lib.2. cap.73.* aliàs 74. Lyncis, inquit, vrina, quam Lyncurion dicunt, creditur eiecta ſtatim lapideſcere, ſed falsò, eámque ob cauſam inanem, & inutilem habet hiſtoriam. Eſt enim lyncurion, quod à quibuſdam electrum dicitur, cognomento pterygophoron, quod eſt plumas trahens; id in aqua potum ſtomacho, & fluenti aluo accommodatum eſt.

39. *Lyncurij, & lyncu natura Matthiolo.* Matthiolus in prædictum Dioſcoridis textum, Illud, inquit, profectò vanum, ac fabuloſum eſſe manifeſtè deprehenditur (vt *hic* Dioſcorides ſcribit, & nos eum ſecuti *ſuperiori libro ad cap. 93.* in ſuccini mentione oſtendimus) quòd vrina lyncis, ſimul ac excernitur, duretur, coëatve in lapidem illum, quem Lyncurium vocant. Quippe quòd is inter ſucci genera ab omnibus fide dignis auctoribus recenſeatur, quòd ſuæ proprietate naturæ pennas ad ſe trahat, quemadmodum & cætera ſucci genera paleas, feſtucas, ac leuiſſima quæque alliciunt. Quantum verò à legitimo lyncurio vulgaris ille lapillus differat, qui officinis lapis lyncis appellatur, & cuius eſt vſus apud ſeplaſiarios, & Medicos, qui ſimplicium medicamentorum ſcientiam negligunt, ij diiudicent qui ſimplicium hiſtorias, & facultates optimè norunt; quandoquidem is, quem pro fabuloſo lapide lyncis venditant impoſtores, lyncurium ſuccini genus haudquaquam eſt, nec alius quiuis lapis ei viribus reſpondens, nec ſi quidem vrinam cieat, & renum, veſicæque calculos comminuat, vt ſeplaſiariorum, & medicorum vulgus opinatur; qui parum Dioſcoridis, aliorúmque in re medica bonorum auctorum familiaritatem curant. Hæc Matthiolus, quem ſequitur Mazzonius *lib. 3. Apologiæ, cap.4.*

Agricola *lib.4. de nat. foſſilium, pag.* 231. Demonſtrati, inquit, opinio eſt, ſuccinum eſſe glaciatam lyncis vrinam; vnde ipſe lyncurium appellat; alij langurium, quòd beſtiæ languriæ, vel Langæ dicantur; ſed eam opinionem æquè falſam eſſe, ac tragici Poëtæ de lacrymis meleagridum auium, res ipſa demonſtrat. Idem *pag. 233. eiuſdem libri*, affirmat nullum vnquam ſuccinum ex lyncis vrina concreuiſſe. 40. *Lyncurij, & lyncu natura Agricolæ.*

Scaliger *exercit.* 104. *ſect.* 12. Lyncurium, inquit, eſſe ſuccinum, neque ab vrina lyncium quicquam concreſcere, ſatis ſcimus. In Germaniis inferioribus, Scythiis, & Sarmatiis eius animalis magna frequentia. Nuſquam ibi gentium lapis eiuſmodi: vereor, ne hoc ſit, quod apud Cteſiam reprehendit Ariſtoteles *in 2. de generat. animalium.* Etenim ſcripſerat ille Batrorum vrinã euadere electro ſimilem, poſteaquam concreuerit, atque tranſierit in lapidis duritiam. Scaligero ſubſcribit Pererius *tom. 1. in Gen. lib.* 11. *num.* 50. negans lyncurion aut eſſe ſuccinum, aut ab vrina lyncum concreſcere; mouetur autem ratione à Scaligero allata. 41. *Lyncurij, & lyncu natura Scaligero.*

Rueius *lib. 2. de gemmis, cap.* 26. Succini, inquit, genere lyngurium, vel, vt aliis placet, lyncurium contineri, coloris, ſubſtantiæ, & proprietatum congenea germanitas, multis perſuaſit; forſitan enim fuerit ſecundi generis, hoc eſt, Phalerni ruborem referentis, ſpecies quædam ardentior. Fabuloſum omnino eſſe ſuſpicio eſt, quod pleriſque gemmarum perſcrutatoribus videtur, lyncurium ex lyncis animalis vrina mox à deiectu contecta, Solis deinde ardore concreta, ac durata conſiſtere. 42. *Lyncurij, & lyncis natura Rueio.*

Denique, vt alios omittam, Alcaſarius *in cap. 21. Apocalypſ. verſ. 20. notatione* 31. ſcribit lyngurium, ſeu lyncurium eſſe gemmam illam, quæ dicitur electrum, ſeu ſuccinum durios, pretioſius, & rarius; ex lyncis tamen vrina minimè concreſcere. 43. *Lyncurium eſſe gemmam.*

Ex tam multis, támque diuerſis de lyncurio opinionibus, duo videntur colligi poſſe magis probabilia; primum, lyncurium eſſe ſuccini genus; alterum non concreſcere ex lyncis vrina; lyncurium tamen nuncupari, ex impoſitorum fabulis de lyncis vrina fictis. *Lyncurium eſſe genus ſuccini, nec fieri ex vrina lyncis.*

Septima ſententia eſt eorum, quibus placet ſuccinum naſci, defluente medulla arboris e pinearum genere; quemadmodum è ceraſo, gummi, & ex picea, reſina redditur. Erumpere namque humoris abundantia, ſuccoſúmque primùm eſſe, dein verò vel rigore, vel tempore autumni denſari, atque durari, & intumeſcentibus tandem marinis æſtibus rapi, ac in littora nonnunquam tranſportari aduerſa; ex pini autem ſucco 44. *Septima ſententia. Succinum eſſe lacrymam pinei generis.*

trahere originem, argumento eſſe quod attritum referat pineum odorem, accenſúmque tedæ modo ac nidore flagret; at liquidú primò ſtillare indicio quidem eſſe, quædam intus tranſlucentia. Hæc, licèt impugnetur ab Agricola *lib. 4. de nat. foſſilium, pag.* 231. & 232. habet tamen plures, eóſque patronos, Plinium *lib.* 37. *cap.* 3. Solinum *cap.* 33. *Polyhiſtoris*, S. Iſidorum *lib.* 16. *originum cap.* 8. Matthiolum *in lib. primum Dioſcoridis, cap.* 93. Rueium *lib. 2. de gemmis, cap.* 26. & Braſauolum *in examine gummium*, *pag.* 395. Sed libet referre verba Solini, & Plinij. Ille *loco citato*, Gleſſaria, inquit, dat cryſtallum, dat & ſuccinum, quod Germani gentiliter vocant Gleſſum. Qualitas materiæ iſtius ſummatim antea, Germanico autem Cæſare omnes Germaniæ oras ſcrutante, comperta arbor eſt pinei generis, cuius mediale (medullam interpretare) autumni tempore ſuccino lacrymat. Succum eſſe arboris, de nomine qualitate capeſſas. Pinum verò vnde ſit genitum, ſi vſſetis, odor indicabit. Plinius *lib.* 37. *cap.* 3. Naſcitur, inquit, ſuccinum defluente medulla pinei generis arboribus, vt gummi in ceraſis, reſina pineis. Erumpit humoris abundantia. Denſatur rigore, vel tepore autumnali. Cùm intumeſcens æſtus rapuit ex inſulis, certè in littora expellitur, ita volubile, vt pendere videatur, atque conſidere in vado, quod arboris ſuccum eſſe priſci noſtri credidere, ob id ſuccinum appellantes. Pineæ autem arboris eſſe indicio eſt pineus in attritu odor, & quòd accenſum tædæ modo ac nidore flagret. Liquidum primò diſtillare, argumento ſunt, quædam intus tranſlucentia, vt formicæ, aut culices, lacertæque, id ita eſſe vidit & perhibuit Eques Romanus, in Germaniam miſſus ad id cumparandum à Iuliano curante gladiatorium munus Neronis Principis, tanta copia inde inuecta, vt retia arcendis feris podium protegentia ſuccinis nodarentur, arma verò, & libitina, totúſque vnius diei apparatus eſſet ex ſuccino. Porrò quid contra hanc ſententiam obiici poſſit, ex Agricola diximus *ſupra*, in explicatione ſecundæ ſententiæ.

S. Ambroſius lib. 3. Hexaemer. cap. 15. Electrum, inquit, lacryma virgulti in lapidea natura ſoliditatem dureſcit.

Succinum eſſe ſuccum pineæ arboris quomodo probetur.

45\. Octaua ſententia eſt Niciæ hiſtorici, qui apud Plinium *lib.* 37. *cap.* 2. & Matthiolum *in lib.* 1. *Dioſc. cap.* 2. ſuccinum voluit eſſe Solis radiorum ſuccum; quippe hos circa Occaſum credidit vehementiores in terram actos, pinguem ſudorem in ea parte Oceani relinquere, deinde æſtatibus in Germanorum littora eiici. Et in Ægypto naſci ſimiliter, & vocari *ſacal*: item in India, gratiúſque thore eſſe Indis. Verùm Agricola *lib. 4. de nat. foſſilium, pag.* 131. Niciæ exiſtimationi conſulens, explicat eius ſententiam, ad ſenſum Philoſopho digniorem. Quidam, inquit, ſuccinum terræ eſſe ſuccum dicunt, creduntque Solis radios circa Occaſum vehementiores in terram actos, pinguem ſudorem ex ea elicere, ex quo fiat ſuccinum, nam hæc videtur fuiſſe ſententia Niciæ; quis enim radiorum Solis, qui ſunt calidi, & ſicci, ſuccus eſſe poteſt? itaque Nicias rectè ſentit, ſuccinum pinguem terræ eſſe ſuccum, ſiue, vt ipſe loquitur, ſudorem; ſed non rectè ſentit, Solis radios eum ex terra elicere; cùm aut internus terræ calor vel liquidum exprimat ex terris pinguibus, vel liquefaciens iam concretum refundat; aut aquæ, quæ concretum madefaciunt, & lambunt, liquidum ex venis terræ ſecum efferant, qui verò ſol ex locis frigidis, & ad Septentriones reiectis eliceret ſuccum? ex pleriſque calidis, & ſub curſu ſuo ſubiectis, non eliceret? cùm certè calores in his æſtate ſint maximi, in illis mites, vt dies ſint longiores. Quòd ſi ſol tam vehementes radios in noſtras regiones iacere poſſit, qui ſuccum liquefacerent concretum, eum modò liquefacerent, qui aëri eſſet expoſitus; ſed is, ex quo fit ſuccinum, rariſſimè aëri eſt expoſitus, verùm plerumque latet in terra, ex qua liquefactus cum aquis effluit; Solis igitur radij eum ſuccum non efficiunt; attamen Nicias rem ex qua fieret ſuccinum, patefecit magis, quàm vel cæteri Græci, vel Latini; atque etiam Aſurabas, & noſtri, qui è limo fieri dicunt, eam nonnihil oſtenderunt. Sed nec hi qualis ſit limus explicarunt, nec Nicias qualis ſuccus. Hæc Agricola de cenſura Nicianæ opinionis.

Octaua ſententia. Succinum eſſe ſuccum radiorum Solis.

Nona ſententia eſt Theophraſti, qui *lib. de lapidibus, non procul ab initio*, ſcribit ſuccinum in Liguria foſſile eſſe. Verùm hic libet ex Plinio *lib.* 37. *cap.* 2. attexere congeriem plurium aliarum opinionum de ſuccini generatione. Philemon ait ſuccinum foſſile eſſe, & in Scythia erui duobus locis. Candidum atque cerei coloris, quod vocaretur electrum; in alio loco fuluum, quod appellaretur ſualternicum. Sudines arborem, quæ gignat in Liguria. In eadem ſententia & Metrodorus fuit. Sotacus credidit in Britania arboribus effluere, quas electridas vocauit, Pytheas Guttonibus Germaniæ genti accoli æſtuarium Oceani Mentonomon nomine, ſpacio ſtadiorum ſex millium. Ab hoc diei nauigatione inſulam abeſſe Abalum. Illò vere fluctibus aduehi; & eſſe concreti maris purgamentum; incolas pro ligno ad ignem vti eo, proximíſque Teutonis vendere. Huic & Timæus credidit, ſed inſulam Baltiam vocauit. Philemon negauit flammam ab electro reddi. Theophraſtus Oceano id æſtuante ad Pyrenæi promotorium eiici, quod & Xenocrates credidit, qui de iis nuperrimè ſcripſit. Viuit adhuc Aſarubas, qui tradidit iuxta Atlanticum mare eſſe lacum Cephiſida, quem Mauri vocant electrum. Hunc ſole excalfactum è limo dare electrum fluitans, Mneſias Africæ locum Sycionem appellatum, & Cratin amnem in Oceanű effluentem è lacu, in quo aues quas meleagridas, & penelopas vocat, viuere. Ibi naſci ratione eadem, qua ſuprà dictű eſt de Electride lacu. Theomenes dicit, iuxta Syrtim magnam hortum Heſperidum eſſe, ex quo in ſtagnum cadat, colligi verò è virginibus Heſperidum. Cteſias Indis flumen eſſe Hypobarum, quo vocabulo ſignificetur omnia vaſa ferre bona, fluere à Septentrione in exortiuum Oceanum iuxta montem ſylueſtrem arboribus electrum ferentibus. Arbores eas aphytacoras vocari, qua appellatione ſignificetur prædulcis ſuauitas. Mithridates in Germaniæ littoribus eſſe inſulam, vocaríque eam Oſerictam, cedri genere ſyluoſam, inde defluere in petras. Xenocrates non ſuccinum tantùm in Italia, verùm etiam thieum vocari, à Scythis verò ſacrium, quoniam & ibi naſcatur. Alios putare in Numidia gigni. Tam multa Plinius *de ſuccini ortu*, ex quibus pleraque etiam attingunt Matthiolus *in librum primum Dioſc.*

46\. *Nona ſententia. Succinum eſſe foſſile.*

Succinum eſſe ſuccum arborum electridarum qui dixerit.

Succinum eſſe maris concreti purgamentum.

Succinum fluere ex lacu Electro.

Succinű naſci è lacu in quo viuunt aues meleagrida, & penelopa.

Succinű legi ab Heſperidű virginibus.

Heſperidum virgines ſuccinum legere.

Dioſc. ad cap. 93. & Agricola *lib.* 4. *de nat. foſſilium, à pag.* 231. *ad pag.* 235.

47. *Decima ſententia. Succinum eſſe genus bituminis Cardano.*

Decima ſententia ſuſtinet ſuccinum eſſe genus bituminis. Ita expreſsè Cardanus *lib.* 5. *de ſubtilitate*, *pag.* 160. vbi ſuccinum recenſet inter bituminis genera; & clariùs *pag.* 161. De ſuccino, inquit, magna ad hanc vſque diē cootentio fuit: bitumen eſt, & pinguedo quædam terræ è maris æſtu. copioſa eius piſcatio in Sudinis Pruſſiæ, cum herba quæ illi concreſcit pulegio ſimili. Quòd ſi etiam è lacryma herbarum, aut arborum duceret originem, bitumen tamen eſſet pinguedine maris, & terrarum coactum, ac illorum calore temperatum. Hanc opinionem oon eſſe aſpernandam, teſtatur Matthiolus *in lib.* 1. *Dioſcoridis*, *cap.* 93. Eidem fauere videtur Braſauolus *in examine gummium*, licèt enim *pag.* 396. aſſerat decipi illos, qui ſuccinum è terra veluti bitumen concreſcere dicuut; attamen *pag.* 399. Conſtat, inquit, ſcaturire variis locis ſicut bitumen, & ſulphur, in India, & Arabia. Verùm enim verò acerrimus huius ſententiæ patronus eſt Agricola; namque *lib.* 2. *de re metallica*, *pag.* 24.

48. *Succinum eſſe genus bituminis Agricolæ.*

Rigor, inquit, maris liquidum bitumen, quod ex occultis fontibus influit in ipſum, denſat in ſuccinum, & gagatem: vtrumque verò idem mare certis ventorum flatibus commotum, in littora eiicit, quo circa illa captura ſuccini, vt corallij, aliquam curam deſiderat; & *lib.* 4. *de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 49. Ex liquido, inquit, bitumine conſtat ſuccinum; idem affirmat *lib.* 1. *de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 100. & 101. & *lib.* 4. *de natura foſſilium, tum initio, tum pag.* 233. quo poſtremo loco, Quoniam, inquit, pingue eſt ſoccinum, atque ardet, neceſſe eſt, vt ſit aut ſulphur, aut bitumen; ſed bitumen potius eſſe, quàm ſulphur indicant fontes varij coloris bitumen effuudentes, candidum ſcilicet, luteum, rufum, oigrum, in nigro purpureum, in nigro cæruleum; indicat artificioſa illa eoquendi ratio, qua vertitur partim in oleum ſui coloris; partim in bitumen nigrum, quod attritu ſit purpureum, quódque adeò eſt ſimile in Iudæa nato, vt ab eo diſtingui non poſſit; partim in cinerem nigrum; partim deniqoe in candidum quiddam, & tenue, quod ſimilitudinem quandam gerit, ſpeciémque ſalis. id, vt aliud quoduis tenue ſuccinum, igni accenſum ex flamma cum fumo euolans euaneſcit.

Succinū pingue eſſe, & ardere.

49. *Succinum ortum, vt plurimum, ignorari.*

Hæ ſiut, quas reperi Scriptorum de ſuccini ortu ſententiæ; quas tam multas, támque varias, quis iure non miretur? Sed enim eſt hæc rerum natura incertarum, difficiliúmque, torquere mortalium ingenia; talem verò eſſe electri geneſim omnes conueniunt. Plinius *lib.* 37. *cap.* 2. Faciliorem, inquit, veniam facit ignorati ſuccini in tanta orbis ignorantia. Cardanus *lib.* 5. *de ſubtilitate*, *pag.* 161. De ſuccino, inquit, magna ad hanc vſque diem contentio fuit. Braſauolus *in examine gummium*, *pag.* 393. Res, inquit, adeò inconſtans eſt, vt ferè me explicare non ſciam. Matthiolus *in* 1. *Dioſc. cap.* 93. Reperio, inquit, in enarranda ſoccini hiſtoria, auctores complures, ſed re vera admodum varios, qui etſi grauiùs (vt hiſtoricos decet) hac de re loquaotur; cùm tamen ipſi ſuccini origiuem nuſquam viderint, & quicquid de eo ſcripſerunt, aliis acceptum referant, his nulla, aot ſanè pauca adhibetur fides. Et mox, Noo deſunt, inquit, plures præter hos, qui de ſuccino diſſetentes in diuerſas iuerint ſententias, quas nunc, vt potè non probandas, ſilentio inuoluam. Vnde iure dici poteſt, ſuccinum apud eos vel cereum, vel figulino luto ſimilem haberi, cùm ipſum in tot varias formas, ac imagines transmutauerint. Et mox, Quo fit, inquit, vt de ſuccini hiſtoria adhuc lis ſub iudice pendeat. Nónne ergo arrogantiæ arguendus ego videar, ſi inter ingeniorum Phœnices pendente lite de electri ortu, fæx ingeniorum agere audeam vel iudicem, vel arbitrum? Si tamen rogarer, vel cogerer, calculum libentiùs candidum darem primo loco Agricolæ, tum Plinio, & Solino, deinceps Tacito; hanc probabilitatis differentiam eo ordine mihi videntur habere. 50.

Succinū quid ſit auct. vis ſententia.

Sectio III.

De ſuccini loco, & pretio.

Theophraſtus *lib. de lapidibus*, ſcribit ſoccinum in Liguria ſodi. Solinus *cap.* 33. *Polyhiſt.* India, inquit, habet ſuccinum, ſed plurimum, optimúmque Germania. Tacitus *de moribus Germanorum, pag.* 823. Occidentis inſulas, terráſque natale ſuccini ſolum facit. Plinius *lib.* 37. *cap.* 2. varia ex variis ſcriptoribus aſſignat ſuccino domicilia; ex Nicandro, & Euripides ripas Eridani, id quod etiam obſeruat Ariſtot. *de admirandis auditionibus, num.* 79. ex aliis Poëtis, Electridas inſulas in mari Adriatico: ex aliis, arbores in extremis Adriatici ſinus rupibus inuiis; ex aliis, Æthiopiam Ammonis; ex Philemone, Scythiam: ex Sudine, & Metrodoro, arbores in Liguria; ex Sotaco, electridas arbores in Britannia; ex Pythea, Abalum Germanici Oceani inſulam, Timæo Baltiam vocatam; ex Nicia, Ægyptum, Indiam, Syriam, & occidentalem Germaniæ Oceanum: ex Theophraſto, & Xenocrate, Pytenæi promontorium: ex Aſaruba, lacum Cephiſida, Maoris dictum Electrum, iuxta Atlanticum mare. Ex Mneſia, Africæ locum Sycionem appellatum, & Cratin amnem in Oceanum effluentem è lacu, io quo viuaot aues meleagridæ, & penelopæ; ex Theomene, Hortum Heſperidum iuxta Syrtim magnam. Ex Mithridate, Oſerictam Germaniæ inſulam; ex Xenocrate, Italiam; ex Sophocle, meleagridas, vltra Indiam; ex aliis, Numidiam. *cap.* autem 3. *eiuſd. libri*, ex propria ſententia, Certum eſt, inquit Plinius, electrum gigni in inſolis Septentriooalibus Oceani, & à Germanis appellari Gleſſum, itaque & à noſtris vnam inſularum ob id Gleſſariam appellatam, Germanico Cæſare ibi claſſibus rem gerente, Auſtrauiam à Barbaris dictam. Affertur verò à Germanis in Pannoniam maximè prouinciam. Inde Veneti primùm, quos Græci Henetos vocant, rei famam fecere, proximi Pannooiæ, id accipientes circa mare Adriaticum. Hæc Plinius.

1. *Succini loca Theophraſto, Solino, Tacito.*

Succini loca Plinio & alijs.

Electrum lacum ſuccini feracem.

Heſperidum hortum ſuccino abundare.

2. *Succinū gigni in inſulis Septentrionalibus.*

De locis, in qoibus electrum gignitur, latiſſimè Agricola *lib.* 4. *de natura foſſil. à pag.* 233. *ad* 239. vbi, Plinianis locis, aliiſque, quos alij recenſuere, accuratè examinatis, maternas electri ſedes 3.

Succini loca Agricolæ.

Succinum Europæum. Succinum Africanum, Aſiaticum, & Indum.

ſedes ad certa reuocans capita, ſuccinum inde diſtinguit aliud Europæum, aliud Africanum, aliud Aſiaticum, Indum, Arabicum, &c. Et Europæum quidem, multis legi locis, at copioſum ad littora Sudauiæ, quæ eſt præcipua Pruſſiæ regio; Italiam verò, ſi excipias Græcos, qui eam electri altricem dixere, nec veterum Romanorum teſtimonio, nec eorum, qui noſtra, & ſuperiore memoria cogitationem ſuam poſuere in rerum naturalium conſideratione, laude tam pretioſi partus gaudere. Cardanus & ipſe *lib. 5. de ſubtilitate, pag.* 161. vberem electri piſcatum apud Sudinos Pruſſiæ teſtatur. Hæc de ſuccini locis.

Succinum nõ naſci in Italia.

4. *Succini pretium.*

Iam de pretio, quod non vulgare intelligas, quippe cùm electrum ſit gemma, teſte S. Iſidoro *lib. 16. originum*, Rueio *lib. 1. de gemmis, cap.* 26. & Alcaſario *in cap. 21. Apocal. verſ. 20. notat.* 31. & quidem gemma, quæ inſigni polleat medendi facultate, vt *infrà*. Quòd ſi gemmarum pretium commendat magnitudo; Eques olim Romanus attulit è Germania Neronem principem, maximum electri pondus, & quidem inter alia, glebam tredecim librarum, vt auctor eſt Plinius *lib. 37, cap.* 3. Ex electro etiam factam fuiſſe Auguſti ſtatuam, prodit Pauſanias *in Eliacis, lib. 5. pag.* 200. Sed audiamus Plinium, qui *cap. 2. præcitati libri*, Mirè, inquit, ad ſimilitudinem acceſſere vitrea, ſed prodigij modo, vt ſuum pretium auxerint cryſtalli, non diminuerint. Proximum locum in delitiis, fœminarum tamen adhue tantùm, ſuccina obtinent, eandémque omnia hæc, quam gemmæ authoritatem, ſane maiorem aliquibus de cauſis cryſtallina, & murrhina, rigidi potus vtraque. In ſuccinis cauſam ne delitiæ adhuc excogitauerunt; *cap.* autem 3. *einſd. libri*, Succini, inquit, taxatio in delitiis tanta, vt hominis quamuis parua effigies, viuorum hominum, vigentiúmque pretia ſuperet, prorſus vt caſtigatio vna nõ ſit ſatis. In Corinthiis æs placet auro, argentóque mixtum, in cælatis ars, & ingenia. Murrhinorum, & cryſtallinorum diximus gratiam. Vniones, quòd capite circunferuntur, gemmæ digitis, in omnibus denique vitiis oſtentatio, aut vſus placet, in ſuccinis delitiarum tantùm conſcientia. Domitius Nero in cæteris vitæ ſuæ portentis, capillos quoque coniugis ſuæ Poppeæ in hoc nomen adoptauerat, quodam etiam carmine ſuccina appellando. Et quoniam nullis vitiis deſunt pretioſa nomina, ex eo tertius quidam hic colos cœpit expeti à matronis. Vſus tamen ſuccinorum inuenitur aliquis in medicina, ſed non ob hoc fœminis placent. Hæc Plinius. Meritò igitur præcitatus Pauſanias affirmat electrum multis de cauſis eſſe in pretio.

Succinum eſſe gemmam.

5. *Succinum materia ſtatua Auguſti.*

Succini pretium Plinio.

Succina Nero appellauit capillos Poppeæ.

Sectio IV.

Quomodo ſuccinum colligatur.

1. *Succini pretium Solino.*

Electri pretio illud addiderim, ex Solino *cap. 33. Polyhiſt.* munere Neronis Principis apparatum omnem abſque ſuccino inornatum fuiſſe, neque verò id difficulter, quòd per idem tempus 13. millia librarum Rex Germaniæ dono ei miſerit. Magni ergo referat nouiſſe rationem excipiendi ex ſinu, vel vtero materno tam nobilem fœtum. Hic autem non libet deſcribere modum, quo legatur ſuccinum, vel id, quod in Liguria foſſile autumat Theophraſtus *lib. de lapidibus*; nec quòd ex horti Heſperidum, in ſubiecta lapſum ſtagna, legunt ipſæ Heſperidum virgines, apud Plinium *lib. 37. cap.* 2. nec quòd inter Eridani arenas latet Pauſaniæ *in Eliacis, lib. 5. pag.* 200. neque illud, quod lacrymat pinei generis arbor, Solino *cap. 32. Polyhiſtoris*; ſed neque id, quod Archelaus rubeum corticibus arboris, ex qua defluit, inhærens ſe vidiſſe affirmat apud Matthiolum *in primum Dioſcoridis, c.* 93. Miſſa hæc facio omnia; modo ſolùm illo impræſentiarum declarato, quo Sudini ad maritimum Pruſſiæ tractum ſuccini magnam vim expiſcantur, vt teſtatur Cardanus *lib. 5. de ſubtilit. pag.* 161. aptè vſus piſcandi vocabulo, quòd illi populi, ſuccinum vt piſces capiant, vt mox declarabo ex Agricola *lib. 4. de natura foſſilium, pag. 235. &* 236. vbi deſcripturus rationem huius piſcationis, duo præmittit; primum, Samlandiam, præcipuam Pruſſiæ regionem, initium capere à Pregela, aliàs Chrono fluuio, & pertinere vſque ad mare; & ibi vocari Sudauiam, atque accolas inde Sudinos; porrò hunc maritimum tractum, qui ſpectat Septentrionem, longum circiter 35. mill. paſſ. à cornu peninſulæ occidentali, quod Bruſta nuncupatur, pertinere ad alterum cornu, quod ex Curis populis nomen inuenit; id verò habens paulò maiorem, quàm Sudauia longitudinem, valdè anguſtum in Orientem excurrere; flecti tamen parumper in Septentriones, ad peninſulæ littus, quod Occaſum ſpectat, longum circiter triginta duo millia paſſuum; alterum, in huius peninſulæ littora, maximè quæ ſunt circa Bruſtam, expelli ſuccinum; & illud quidem copioſum reperiri in Sudauia; minus in reliquis Pruſſiæ littoribus, quæ vel ſupra Sudauiam ad Memelam vſque fluuium, & vltrà pertinent, vel infrà ad Viſtulam; paucum in Regione Liuonum; minimum in locis cæteris. En locus ſuccini dicatus piſcationi, quam Agricola *dicta pag.* 236. in hunc modum deſcribit. Sudinorum, inquit, & aliorum, qui in illa peninſulæ parte iuxta Bruſtam, & vicina loca habitant, ſupra triginta ſunt vici, quorum incolæ iam inde à vetuſtiſſimis temporibus ſuccinum tanquam piſces, omni anni tempore, quo mare ibi non conglaciat, reticulis capiunt hac ratione. Cùm Fauonius, aut Corus, aut Africus, mare vehementiùs vnum, & alterum diem commouerit, eaque vis tempeſtatis ſuccinum, è canalium fundo abruptum, & excitatum, in planitie, quæ ſub mari eſt ad cuiuſque ſinus littus, agitauerit, omnis Sudinorum, & aliorum, qui in ſuccino piſcando dant operas, multitudo, è vicis à præfecti famulis, qui in littoribus equitantes obſeruant tempeſtates, euocata certatim noctu æquè, ac interdiu concurrit ad eam regionem littoris, ad quam iſtorum ventorum quiſque ſolet fluctus impellere, & ferunt viri reticula lino texta, & affixa ad priores longarum perticarum partes, furcarum inſtar ita diductas, vt paulò plus pateant, quàm cubitum vnum; mulieres ad victum neceſſaria; itaque ventis, magniſque tempeſtatibus ſedatis, ſed

Succini copia ingens.

Succinum varijs modis legi poſſe.

2.

Sudauiam Pruſſiæ regionem ſuccini eſſe feracē.

3. *Sudini Pruſſiæ populi quomodo legant ſuccinū.*

Succinum retibus tanquã piſces capi.

Succinum quomodo piſcentur Sudini.

mari

mari æſtibus adhuc feruente, alibi nudi, alibi veſtiti cum fluctu recedente incurrunt in mare, atque ex eius fundo ſuccinum, quod appellit ſecundus fluctus, hauriunt reticulis; ſimulque cum veteri euellunt herbam, quæ in mari creuit, mentaſtri non multum diſſimilem foliis, ex quibus dependent cordis ſpecie folliculi, humore lento, & putido referti; cum recenti verò eandem herbam, & alteram præterea nigrantem, atque foliis ericæ ſimilem, vel eaſdem comminu-
4. tas. Quàm primùm autem hauſerint ſuccinum, vnà cum ſecundo fluctu accedente ad littus redeunt; in quo vxor cuiuſque ipſum è reticulo effuſum ſeruat, & ab herbis, & aliis ſecernit. Quæ vxor etiam tempore anni frigido veſtibus ad ignem calefactis, nudum algentis mariti fouet corpus, ne frigore nimium lædatur, & vt repentè denuo in mare poſſit incurrere; incurrit verò vſque ad eum finem, dum recens ſuccinum defecerit: nam ſudinus ſi prima in mare incurſione haurit tantummodo vetus, & herbam mentaſtri ſimilem, de proſperis ſucceſſibus deſperans in mare non recurrit. Omne autem quod ceperit, quémque afferre ad præfectos oportet; à quibus tantum ſalis, quantum attulit ſuccini, eadem reci-

Succinum piſcantes ſudinos quomodo propria eorum vxores iuuët.

5. pit menſura. Tale præmium pro tanta opera, & tam moleſto labore eis veteri conſuetudine inſtitutóque maiorum debetur, datúrque; Nec verò cuiuis conceditur libertas adeundi ſudinos, ne fiat ſuccini furtum; in quo qui deprehenditur manifeſtò, is rei capitalis damnatus, mox corripitur, & ſuſpenditur de arbore. Ex hac autem ſuccini captura, quaſi ex piſcatu, Germani, cuius iuri ſubduntur Sudini, magnos capiunt fructus; ſingulis enim annis id vendunt aureorum Rhenenſium millibus plus minus decem. Sed primò in aliquot Sudauiæ vicinos vicos importatur: deinde in vaſa collectum conuehitur Locheſtedum; vbi micæ magnæ à mediocribus, mediocres à paruis, paruæ à minoribus, minores à minimis ſeparantur, & in diuerſis vaſis reponuntur. Tum vehitur ad Regium montem; ibique viri his muneribus præpoſiti, acceptum, Dantiſcum tranſportant, atque vendunt mercatoribus, qui in varias figuras torno, cœlóque formatum, & politum, atque aliud ab alio, pro colorum, quorum plures, quàm centum ſunt, varietate ſecretum diuendunt, potiſſimum Antuerpianis. Hi denique ipſum in diuerſiſſimas orbis terrarum partes diſtrahunt. Hiſtoriam hanc ſuccineæ piſcationis ab Agricola enarratam, ſi rectè expenderis, nouo confirmabis argumento eiuſdem ſcriptoris opinionem, de bituminoſa ſuccini materia, id quod notauimus *ſuprà ſect.* 2.

Succini piſcatoribus ſal dari in mercedem.

Succini furti pœna.

Succini prouentus quantus Germanis.

Succinũ Germani quomodo diſtrahant.

6. Hactenus de ſuccino piſcabili; iam de foſſili pauca attingamus, duce eodem Agricola *lib.4. de nat. foſſilium, pag.* 237. qui explicato ſuccini piſcatu, ad maritimum Pruſſiæ tractum fieri ſolito: at in reliquis, inquit, locis, in quorum littora etiam eiicitur ſuccinum, raro reticulis hauritur; ſed à fluctibus deſertum, & relictum in ſiccis arenis colligitur; aut cùm mare tranquillum fuerit, grandibus fuſcinis prehenſum, extrahitur ex eius fundo; aut detractis arenis ex littore eximitur; vt quod olim, cùm neglectum iaceret, hîc fuerit obrutum: quomodo in littoribus Dantiſco vicinis nuper fodi cœpit; non omnino igitur falſum eſt eſſe foſſile, quod ſcripſit Philemon, & in Scythia duobus locis erui. Succini autem micæ, non ſolùm in Pruſſia ſunt effoſſæ, ſed etiam in Meliboco, & Deſtero Saxonum monte, aliiſque in locis.

Succinum piſcabile.

Succinum foſſile.

Sectio V.

De ſuccini differentijs.

1. Electri diſcrimina, quæ ſanè non ſunt pauca, ex variis peti queunt principiis; ex locis, vbi naſcuntur; ex qualitate partus; ex legitimis, vel adulterinis natalibus; denique ex colorum, odorum, & figurarum diuerſitate.

Succini differentia unde ſumenda.

Ergo attentis laribus paternis, eſt electrum aliud europæum, aliud afrum, aliud aſiaticum, aliud indicum, aliud arabicum; tot enim locis gignitur hic ſuccus; is verò multis exceptus incunabulis, ſeu marinis, ſeu arboreis, ſeu arenariis; quæ perſpicuè patent ex *ſect.* 2. 3. *&* 4.

Succini differentia penes loca.

2. Ad qualitatem partus reuoco diſcrimen foſſilis, & fluxilis; aliud enim è terra, vel arena fodi, obſeruat Theophraſtus *lib. de lapidibus*, Plinius *lib.*37. *cap.*2. Pauſanias *in Eliacis*, *lib.*5. *pag.*200. & Agricola *lib.*4. *de nat. foſſilium*, *pag.* 237. aliud exſudare, vel lacrymare ex arboribus, teſtantur Tacitus *de moribus Germanorum*, *pag.*823. Solinus *cap.*33. *Polyhiſt.* Plinius *lib.*37. *cap.*3. Dioſcorides *lib.*1. *c.*93. aliàs 98. & *ibi* Matthiolus, S. Iſid. *lib.*16. *cap.*8. & alij. Hinc ſequitur ſuccinum aliud eſſe concretum, aliud liquidum; de concreto vide Agricolam *lib.*1. *de nat. eorum, quæ effluunt ex terra*, *pag.*102. de liquido conſule eundem *lib.*4. *de nat. foſſilium*, *pag.*233. 234. *&* 235. Quam diſtinctionem non capias, vt generis in diuerſas ſpecies, ſed vt in varios eiuſdem ſpeciei ſtatus, vt optimè docuit Plinius *lib.*37. *cap.*3. vbi, Liquidum, inquit, ſuccinum primò diſtillare, argumento ſunt quædam intus tranſlucentia, vt formicæ, aut culices, lacertæque, quas adhæſiſſe muſteo non eſt dubium, & incluſas indureſcenti. Idem Matthiolus *in lib.*2. *Dioſcor. cap.*93. & alij ferè omnes.

Succinum foſſile, & fluxile.

Succinũ aliud liquidũ, aliud concretum.

3. Porrò rude primùm naſcitur ſuccinum, & corticuſum, deinde incoctum adipe lactentis ſuis expolitur ad quem videmus nitorem. Solinus *cap.* 33. *Polyhiſt.* Idem verbis ferè iiſdem obſeruant Plinius *lib.*37. *cap.*3. & Rueius *lib.*2. *de gemmis*, *cap.*26.

Succinum naſcitur rude.

Succinũ quomodo poliatur.

4. Succinum, quale vel exſudant arbores, vel exundat è mari in obiecta littora, purum, legitimúmque cenſetur; adulterinum autem, ſi immiſceatur aliena materia; quam Cardanus *lib.*5. *de ſubtil. pag.* 263. declarat his verbis; Adulteratur, inquit, ſuccinum melleum oui candido, & croco, & dragaganti lacryma. Vnde qui ſolertiùs agunt, formicas, culices, muſcas, & ſcobem ferri, tum ramenta, paleáſque, hinc, illíncque remiſcent; tum ſuccini veri partem tenuiſſimam in puluerem redactam addunt, vt benè oleat, & feſtucas trahat. Sunt etiam qui affirment non ſolùm candidum oui, quod veriſſimum eſt, ſed etiam luteum coctum auræ expoſitum ſuper lapidem, adeò dureſcere, vt in lapidis ipſum etiam ſpeciem tranſeat. De legitimo autem, & adulterino ſuccino ſic diſſerit Braſauolus *in examine gummium*, *pag.*397.

Succinum legitimũ quod.

Succinũ quomodo adulteretur.

pag. 397 Præter dictos, inquit, colores nos nigrum ambrum habemus, ſed atte factum eſt; nam tingitur omni colore, præſertim Plinij tempore, ſeuo hædino, & radice Anchuſæ tingebatur; quippe etiam conchylio inficiebantur; quum ſit ambrum tinctum, an verum ambrum ſit, id eſt, ſuccinum, vel electrum, igne deptehendes, quoniam verum ambrum flammeſcit, odorem pineæ

Succini adulterium quomodo deprehendatur.

ſpitans. Si verò ex re dicta ſmaltum ſit, non flammeſcit, nec odorem pineæ habet, quamuis ſuccinum alio colore infectum ægrius flammeſcat, quàm purum; tamen non poſſunt non habere etiam ſuccina tincta proprietatem eam, feſtucas, paleas, & ſicca folia ad ſe trahendi, quum attritu digitorum, aut veſtis caleſeuot; hoc etiam vnum eſt indicium cognoſcendi verum ambrum tinctum à non vero. Hæc Braſauolus. Venio ad colo-

5. *Succini differentia penes colores.*

rum differentias; qua de re Braſauolus *in examine gummium, pag.* 396. Vnus, inquit, tantum eſt ſuccini color, ſed differt per magis, & minus. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 8. Quocunque, inquit, libeat modo tingitur ſuccinum; nam Anchuſæ radice, conchylióque inficitur. Solinus *cap.* 33. *Polyhiſt.* Succinum, inquit, pro facie habet nomina. Melleum dicitur, & Falernum; vtrumque de ſimilitudine aut vini, aut vtique mellis. Plinius *lib.* 37. *cap.* 3. Genera, inquit, ſuccini plura. Candida odoris præſtantiſſimi. Sed nec his, nec cereis pretium. Fuluis maior authoritas. Ex his etiamnum amplior tranſlucentibus, præterquam ſi nimio ardore flagrent, imaginémque igneam ineſſe, non ignem placet. Summa laus falernis à vini colore dictis, molli fulgore perſpicuis. Sunt & in quibus decocti mellis lenitas placeat. Verùm hoc quoque notum fieri oportet, quocumque modo tingi libeat, hædorum ſeuo, & anchuſæ radice, quippe etiam conchylio inficiuntur. Rueius *lib.* 2. *de*

6. *Succinũ melleum. Succinum falernum. Succinũ candidum.*

gemmis, cap. 26 Succinorum, inquit, tria eſſe præcipua genera litteris proditum eſt. Primum, quod melleo colore conſpicitur: ſecundum, quod falernum vinum: tertium, quod candidum refert, quod & odore præſtantiſſimum eſt. Præferunt quidam falernum, fuluum ſcilicet, ac tranſlucens, conſimili vndequaque ſubſtantia, & concremento, ea tamen lege, vt non nimio ardore flagret, ſed léuem tantùm ignis oſtentet anhelationem, non autem igneum fulgorem adſequatur. Apud multos autem album odoris illecebra commendat.

7. *Succinis candidis hodie maximũ pretium.*

Agricola *lib.* 4. *de nat. foſſil. pag.* 237. Succinum, inquit, aliud ab alio, pro colorum, quorum plures, quàm centum ſunt, varietate ſecernitur. Candidis hodie maximum pretium, & quòd odoris ſint præſtantiſſimi, & quòd vires maximè habeant efficaces in medendo, & quòd rariùs ſoleant inueniri. deinde fuluis perſpicuis, & falernis, tum ſubalbidis, & quibus eſt decocti mellis lenitas; minimum reliquis. Quod autem Philemon ſcribit, in altero loco etoi candidum, & cerei coloris, in altero fuluum, veritati conſentaneum non eſt; etenim in iiſdem locis colorum omnium reperitur ſuccinum; hoc eſt, candidum, ſubalbum, cereum, fuluum, falernum, quod decocti mellis colorem præ ſe fert; cinereum, cuius

Succinum vinoſum. Succinum aureum.

coloris non rarò rude eſt propter maris rigorem, qui ipſum coëgit. Ex his fuluum, & falernum perſpicua ſunt plerumque. Cardanus *lib.* 5. *de ſubt.* à *pag.* 161. diſtinguit ſuccinum melleum, & vinoſum, tum aureum, quod è quodam Sueuiæ fonte, tum candidum, quod è mari Germanico legitur.

Quod ſpectat ad odorem, ſuccinum ferè myrrham olet, teſte Agricola *lib.* 1. *de nat. foſſil. pag.* 170. 8.

Succini odor. Succini ſuffitus peſti aduerſatur.

& lib. 4. *eiuſdem operis, pag.* 238. Differt, inquit, ſuccinum odore, quòd cùm reliqua omnia ſint odoris iucundi, & nonnihil oleant myrrham, candidum eſt præſtantiſſimi. Certè cum ramentis ſuccini, peſtis cauſa, conclauia ſolemus longiùs, & prolixiùs ſuffire, odor ille ad tertium diem durat. Cardanus *lib.* 5. *de ſubtilit. pag.* 161. Candidum, inquit, ſuccinum pretioſiſſimum, guſtu dulce, & optimè olens, adeò vt ſuffitum in conclauibus contra peſtem (iuuat enim) ad tertiam vſque diem conclaue olere benè faciat.

De cæteris qualitatibus electri, Agricola *lib.* 4. 9.

Succini ſapor. Succini leuitas, durities, mollities.

de nat. foſſil. pag. 238. Succinum, inquit, etiam à ſuccino differt ſapore, quòd candidum in pingui dulce ſit; minùs dulce, cui reliqui colores inſederunt; ſuccinum autem perrarò eſt molle, ſed plerumque durum; non parum tamen infra lapidis duritiam: omne prætcrea leue; ſed candidiſſimum quodque leuiſſimum, vt id ex quo fiunt teſſerulæ, quibus noſtri ludunt; at ſuccino ars varias dat figuras, vt dicemus *infrà*, vbi de viribus ſuccini.

Sectio VI.

De tranſlucentibus in electro.

Diaphanum, ſeu perſpicuum eſſe electrum, ac proinde quædam intra illud tranſlucere, 1.

Digreſſio: Succinum eſſe diaphanũ, ſeu perſpicuum.

vnanimis eſt ſcriptorum ſenſus. Plinius *lib.* 37. *cap.* 3. Liquidum, inquit, primò diſtillare ſuccinum, argumento ſunt quædam intus tranſlucentia, vt formicæ, aut culices, lacertæque, quas adhæſiſſe muſteo non eſt dubium, & incluſas induteſcenti. Matthiolus *in lib.* 1. *Dioſcor. ad cap.* 93. Succinum, inquit, liquorem eſſe copioſè ſtillantem, tenacem, ac lentum, argumento ſunt quædam intus implicita, vt formicæ, culices, ac etiam lacertæ, feſtucæ, ac paleæ, quæ tranſparentia inſpiciuntur. Cùm enim hæc animalia, & alia ſtramenta humoris lentore facilè implicentur, doreſcente deinde materia, veluti carcere includuntur. Idem teſtantur Rueius *lib.* 2. *de gemmis, cap.* 26. & Braſauolus *in examine gummium, pag.* 395. Hic autem addit, ſe habuiſſe domi ſuccinum, in 2.

Succini ſtillãs lentor quid implicet.

quo adeò mirè formica, & integrè ineſſet, vt ne minimum quidem crus deſideraretur. His ſubſcribit Cardanus *lib.* 5. *de ſubtilit. pag.* 163. dicens muſcas, formicas, piſciculos, & huiuſmodi alia electro incluſa, æterno tranſlucere ſepulcro, ac nobiliore, quàm Artemiſia Mauſoleo conſtruxerit.

Hanc porrò dotem non conuenire ſuccinis 3.

Succinũ quodnam ſit diaphanum.

omnibus, ſed fuluis dumtaxat, & falernis, animaduertit Agricola *lib.* 4. *de nat. foſſilium, pag.* 237. ibi, Ex his, inquit, fuluum, & falernum perſpicua ſunt plerumque, & in eis interdum tranſlucent, aut beſtiolæ volucres, vt muſcæ, culices, apes; vel agreſtes, vt formicæ, vermiculi rubri, aranei, lacertæ, viperæ; vel natantes, vt piſciculi, aut beſtiolarum partes, vt alæ muſcarum, oua

piſcium,

piſcium, aut res inanimatæ, vt ſtipites herbarum, folia ſtirpium, quæ omnia priùs in mare inuolaruot, vel irrepſerunt, vel inciderunt, poſteriùs ea præſtantiſſimum illud bitumen, cum ex terra proflueret in mare, corripuit, & in ſe inclu-
4. ſit; atque ſic incluſa ſimul cum eo in lapidem ſunt mutata. Idem elegantiſſimè Tacit. *de moribus Germ. pag.* 823. Iam verò iucundiſſimam lucem his afferent pulcherrima tria Martialis epigrammata. Namque *lib.* 1. *epigramm.* 95. de ape electro incluſa ſic luſit.

Succino apis incluſa Martiali. Apis ſuccino incluſa.

Et latet, & lucet Phaëthontide condita gutta,
Vt videatur apis nectare clauſa ſuo.
Dignum tantorum pretium tulit illa laborum;
Credibile eſt ipſam ſic voluiſſe mori.

5. Idem de vipera electro incluſa, *epigram.* 118. *eiuſdem primi libri.*

Succinũ gemma Martiali. Succino incluſa vipera.

Flentibus Heliadum ramis, dum vipera ſerpit,
Fluxit in obſtantem ſuccina gemma feram.
Quæ dum miratur pingui ſe rore teneri,
Concreto riguit vincta repentè gelu.
Ne tibi regali placeas, Cleopatra, ſepulcro,
Viperea ſi tumulo nobiliore iacet.

6. Idem *lib.* 6. *epigram.* 12. de formica electro incluſa.

Succino incluſa formica.

Dum Phaëthontæa formica vagatur in vmbra
Implicuit tenuem ſuccina gutta feram.
Sic modo, quæ fuerat vita contempta manente,
Funeribus facta eſt nunc pretioſa ſuis.

SECTIO VII.

De ſuccini vi attractiua.

1. MIram hanc electri dotem vt grauiùs explicem, non grauabor exhibere ipſamet clariſſimorum Scriptorum verba.

Succini vis tractiua Plinio, & Solino.

Plinius *lib.* 37. *cap.* 2. In Syria fœminæ verticillos è ſuccino faciunt, & vocant Harpaga, quia folia & paleas, veſtiúmque fimbriàs rapiat. Et *cap.* 3. Succina attritu digitorum accepta vi caloris attrahunt in ſe paleas, & folia arida, vt magnes lapis ferrum.

2. Solinus *cap.* 33. *Polyhiſtoris.* In aperto eſt, quòd ſuccinum rapiat folia, quòd trahat paleas.

Succini vis tractiua Plutarcho.

Plutarchus *lib.* 2. *ſympoſiacon, quæſt.* 7. Succinum omnia leuia ad ſe trahit, ocimo dempto, & iis quæ oleo ſunt imbuta. Idem repetit *opuſc. de Platonicis quæſtionibus, quæſt.* 6. Ocimum autem, vulgò *baſilico*, vt obſeruat Matthiolus *in lib.* 2. *Dioſcor. ad cap.* 135. eſt herba illa quemadmodum odoratiſſima, ita & omnibus notiſſima; quòd perraræ ſint vbique ædium feneſtræ; perraraque cœnacula, ac viridaria, quæ ocimo non redoleant, vtpote quòd frequens ſeratur, & foueatur, in figulinis vaſis.

3. Alexander *lib.* 1. *problem. in præfatione*, Electrum, ſeu ſuccinum floccos, feſtucaſque ſibi ita coniungit, vt hærentes poſſit attrahere.

Succinũ quid trahat Theophraſto.

Theophraſtus *lib. de lapidibus, pag.* 5. Lyncurium trahit vt & ſuccinum; feruot autem non modò feſtucas, & lignum trahere, verùm etiam æs, & ferrum, ſi tenuia ſint.

S. Hieronymus *lib.* 1. *comment. in Matth. cap.* 9. In magnete lapide, & ſuccinis hæc eſſe vis dicitur, vt annulos, & ſtipulas, & feſtucas ſibi copulent.

S. Iſidorus *lib.* 16. *originum, cap.* 8. Vocatur à quibuſdam harpaga, eò quòd attritu digitorum accepta caloris anima folia, paleáſque, & veſtium fimbriàs trahat, ſicut magnes ferrum. 4.

Succinũ quid trahat Rueio, & alijs.

Rueius *lib.* 2. *de gemmis, c.* 26. Attritum, & calfactum feſtucas, quiſquilias, & leuiſſima quæque allicit, & trahit, præter ocimi tamen ſurculos, quos, authore Plutarcho, reiicit, repellítque, vnà etiam cum iis quæcunque oleo perfuſa fuerint.

Braſauolus *in examine gummium, pag.* 397. Succina habent proprietatem, feſtucas, paleas, & ſicca folia ad ſe trahendi, quum attritu digitorum, aut veſtis caleſcunt; & hæc proprietas fecit, vt Arabes *charabe* nuncuparent, quod lingua Perſica ſignificat paleas ad ſe trahere. 5.

Agricola *lib.* 4. *de nat. foſſil. pag.* 238. tritu caleſactum plumas, pilos, paleas, folia, aliáſque res leues, & minutas, tanquam magnes ferrum, & ad ſe trahit, & retinet; atque etiam, quod contra Theophraſtum eſt, allicit ad ſe ocimum comminutum; allicit inſuper metallorum ramenta, quam vim lyncurium obtinere quidam ſcribunt. Ipſum autem digitorum quidem attritu, aliquam accipit vim caloris, ſed maiorem ſi atteratur panno rudi, ligno, lapidi, ferro, cæteriſque rebus duris. Sed plura de hac re Agricola, vt mox referemus *num* 9. 6.

Succinũ quid trahat Agricolæ.

Dioſcorides *in lib.* 2. *Dioſcor. cap.* 73. aliàs 74. Eſt quod à nonnullis vocatur ſuccinum pterygophoron, ideo dictum, quòd pennas ad ſe alliciat. 7.

Succinũ quid trahat Matthiolo, & alijs.

Matthiolus *in prædictum locum Dioſcoridis*, Lyncorium, inquit, inter ſuccini genera ab omnibus fide dignis auctoribus recenſetur, quòd ſuæ proprietate naturæ pennas ad ſe trahat, quemadmodum & cætera ſuccini genera paleas, feſtucas, ac leuiſſima quæque alliciunt. Idem *in lib.* 1. *Dioſc. cap.* 91. Compertum eſt, inquit, quòd ſicuti magnes ferrum reſpuit, ſi adſit adamas, vel ſi allio affricetur; ita nec ſuccinum ad ſe paleas allicit, quæ ſint oleo perfuſæ: verùm eorum opinio vana eſt, qui ſuccinum tradiderunt peculiari dote ocimum reſpuere: nam ipſe ſæpe, ac ſæpiùs huius rei periculum feci, & ſemper ſuccinum ad ſe ocimum trahere comperi.

Succinũ quid trahat Cardano.

Cardanus *lib.* 5. *de ſubtil. pag.* 161. Succinum trahit omnia leuia, paleas, feſtucas, ramenta tenuia metallorum, & ocimi folia, perperam contradicente Theophraſto. Cauſa eſt huius, quòd humidú habeat pingue, & glutinoſum, quo emiſſo ad leuia quæcunque fertur, vt etiam ignis ad pabulum. Vnde, ſi fricetur, vehementiùs trahit ob calorem. Indicio eſt, quòd omnis gemma laneo panno affricta, & feſtucas, & arborum, ſicca folia ad ſe rapit; quæ vbi adhæſerint, mouentur: quoniam pingue quod in laua latet gemmæ annectitur, & affricando concaleſcit, in ſuccino verò diſſoluitur. Proprerea gemmæ, lioteorum affrictu non trahunt, ſuccinum trahit. Neque enim lapidis magnetis, & ſuccini eadem trahendi ratio; nam ſuccinum omne leue trahit, magnes ferrum ſolùm. Succinum interpoſito corpore non mouet paleã. Magnes ferrũ. Succinum nõ trahitur viciſſim à palea. Magnes trahitur à ferro etiam. Palea à ſuccino in nullam partẽ dirigitur; ferrũ modò ad Boream, modò ad Auſtrum contacta magnetis tẽdit. Denique ſuccini attractio calido, & frictione iuuatur multũ, magnetis eo ſolũ quòd putiur 8.

Succinum à magnete quomodo differat in trahendi vi.

Magnes à ſuccino quomodo differat in trahendo.

pars lapidis redditur. Quid tandem ? Succini attractio haud dubie eſt ſimilis illi, quæ à cucurbitula ab igne,& cæteris calidis, ob pingue illud calidum innatum,quod etiam adhærens parietibus, conclauia etiam in tertium diem benè olere facit. Eſt enim in omni bitumine humidum, pingue,calidum,ob quod etiam facilè ardet. Sed in trahendo inter bitumina ſuccinum, inter ſuccini genera cinereum, quod citra oſtium viſtulæ ad Pucecam in littore maris effoditur;hoc enim, vt Agricola refert,dum ferro attereretur,folia ex humo ad duos pedes in ſublime ad ſe traxit:hoc igitur vnguentis aptiſſimum.

9. *Succinũ quid trahat Agricola.*

Locus autem Agricolæ à Cardano citatus, eſt ex *lib.4.de nat foſſilium,pag.*238.vbi,Nuper,inquit, ſuccinum cinereum citra oſtium viſtulæ in littore ad Pucecam eſt effoſſum, quod poſtquam ferro fuit attritum, folia quæ humi iacerent, cùm ita manu teneretur, vt ab eis ſpatio duorum pedum diſtaret, in ſublime ſublata, ad ſe traxit: attamen nullum ſuccinum vllas res liquoribus, ſed maximè oleo, madefactus ad ſe allicit.

10. *Succinũ, quid trahat Scaligero.*

Scaliger *exercit.*104.*ſect.*12. A ſuccino non ſola ſicca trahuntur,ſed & lactucæ viridia folia, quæ etiam recentiſſima (nouo noſtro periculo facto) & appulerunt,& adhæſerunt. Si autem feſtucula, ſiue palea, oleo liniatur, non fit attractio. Hoc loco Scaliger examinat, & impugnat quædam de ſuccino à Cardano dicta; quæ vide, ſi placet.

11. *Succinum non trahit oleo illita.* *Succinum an trahat ocimũ.* *Ocimum an trahatur à ſuccino.*

Ex hactenus dictis de vi tractrice electri, duo ſunt citra controuerſiam;primum, ineſſe illi vim trahendi paleas, & feſtucas, in quo omnes conueniunt: alterum, oleo imbuta ab eodem non attrahi, id quod aſſerunt Plutarchus, Agricola, Matthiolus,Scaliger,& Rueius.De ocimo res eſt in ancipiti, quippe id trahi à ſuccino aiunt Agricola,Matthiolus,& Cardanus; at negant Plutarchus, & Rueius, atque apud Agricolam, & Cardanum Theophraſtus;quamuis pro hac ſententia allegari Theophraſtum miretur Scaliger, quòd ipſe apud eum id nuſquam legerit.

12. *Succini vis tractiua Platonis qualis.*

Hìc verò de ſuccinea vi trahendi ſe ſe aperit pulcherrima Platonis quæſtio, quam Plutarchus *opuſc. de Platonicis quaſtionibus*, *queſt.* 6. proponit, & ex ſententia Platonis ſoluit his verbis. Qua tandem,inquit,ratione ait Plato motus circum reſiſtentiam(hoc enim nobis antiperiſtaſis) eò quòd nuſquam ſit quicquam inane, cauſam eſſe eorum, quæ eueniunt Medicorum cucurbitulis,glutitioni, onerum iactationi,aquarum fluxui, fulminibus, ſuccino, & Herculeo lapidi res ad ſe trahentibus, & ſonorum conſonantiæ ? videtur enim abſurde tam multorum, támque diuerſorum effectuum vna cauſa adferri. Nam quomodo ob circumreſiſtentiam aëris reſpiratio fiat, ipſe ſatis explicauit; reliqua omnia dicens mirabiliter effici, nihilque eſſe, atque ipſa ſe ſe inuicem contrudere, & viciſſim impellendo ſuas ſedes petere, ſingula nobis explicanda reliquit. Primùm, de cucurbitula res ita

13. *Cucurbitula Medicorum.*

habet. Aër carni proximus, ab ea cum calore comprehenſus, & inflammatus, rariórque, quam ſint æris meatus redditus, excidit non in vacuum ſpatium (quod nullum eſt) ſed in eum aërem, qui foris ambit cucurbitulam, eúmque impellit;is ante ſe ſitum,atque ita ſemper aërem aer impellit cedentem, appetens ſuccedere in locum vacuatum prioris ceſſione. Sic autem aër accidens ad carnem à cucurbitula comprehenſam, atque efferueſcens, ſimul humorem in cucurbitulam elidit.

Eadem eſt deglutiendi ratio; cauitates enim, quæ circa os ſunt, & ſtomachum, aëris ſunt plenæ;cùm ergo cibus in eas deprimitur à lingua ſimul, & tonſillis intentis, eliſus aër cedentem inſequitur,vnáque cibum detrudit. Pondera autem iactata aërem ſcindunt,cum ictu incidentia, ac diſſipant:is autem retrò circumfluens,eo quòd eius natura eſt hæc, vt vacuatum ſequatur, impleátque locum, ſubinde impulſum inſequitur, motúmque accelerat. Fulminum autem caſus ipſi quoque ſimiles ſunt iactationi. Ab ictu enim, qui in nube fit, ignea materia exploſa in aërem exſilit, iſque contrà ruptus cedit, ac rurſum in ſe ſe concidens deſuper, vi deorſum, & contra naturam fulmen deprimit. Electrum verò nihil eorum attrahit, quæ ei appoſita ſunt, vt neque Herculeus lapis,neque quicquam ad ea ſponte ſua adſilit. Sed lapis hic halitus emittit graues, quibus continens aër impulſus, eum qui ante ſe eſt trudit, iſque in orbem agitatus, ac ad vacuatum reuertens locum, vi vnà trahit ferrum. Electro quippiam ineſt flammeum, aut ſpiritus habens naturam; atque hoc attritione ſuperficiei recluſis meatibus emiſſum, idem agit quod magnes; trahit quippe ſecum proximorum corporum leuiſſima, atque ſicciſſima, ob tenuitatem, & imbecillitatem; non enim ita validum eſt, neque grauitate impetúve præditum, quò multum aëris impellere, & maioribus magnetis in morem vim facere poſſit. Cur verò neque lapidem aër, neque lignum, ſed ferrum modò ad Herculeum promouet lapidem?Hæc enim eſt quæſtio communis,& horum qui tractione lapidis, & eorum qui incitatione ferri exiſtimant, iſtorum corporum fieri coitionem. Ferrum neque adeò rarum eſt, vt lignum, neque ita ſolidum omnino, vt aurum, vel lapis;ſed meatus habet quoſdam,& tranſitus,atque aſperitates,quæ ob inæqualitatem aëri proportione reſpondent,quibus efficitur,vt non elabatur aër, ſed ſedibus quibuſdam receptus, & à ferro moderatè reluctante comprehenſus,cùm in id ad lapidem reuertens incidiſſet,vnà ſecum rapiat atque perferat. Hæc ex Platone Plutarchus de ſuccini,& magnetis vi tractrice,vt abſtruſa,& recondita,ita memoratu digna.

14. *Deglutiendi ratio.* *Fulminũ caſus.*

15. *Magnes an & quomodo trahat ferrum.* *Succino ineſt quid flammeum.* *Succinũ quomodo trahat leuia.*

16.

Sectio VIII.

De medica vi ſuccini.

1. *Succini vis medica Solino, & Plinio.*

SVccinum mederi multis vitalium incommodis, idque medentium docuiſſe diſciplinam, ſcriptum reliquit Solinus *cap.* 33. *Polyhiſtoris*. Eiuſdem aliquem vſum in medicina inueniri teſtatur Plinius *lib.* 37. *cap.* 2. quippe agreſtes tranſpadanarum fœminas monilium vice geſtare ſuccina, maximè decoris gratia,ſed & medicinæ, quòd tonſillis credatur reſiſtere, & faucium vitiis, vario genere aquarum iuxta illos infeſtante guttura,ac vicinas partes. Præterea, infantibus

ad

adalligari amuleti ratione prodeſt. Calliſtratus &c cuicuique ætati cõtra lymphationes prodeſſe tradit; & vrinæ difficultatibus potum, adalligatumque. Hoc collo adalligatomi medetur febribus, & morbis, tritum cum melle ac roſacco aurium vitus: & ſi cum melle attico conteratur, oculorum quoque obſcuritatibus. Stomachi etiam vitiis vel per ſe ſatioa e us ſumpta, vel cũ maſtice ex aqua pora. Hęc Plinius. Idem tritum, potumque ſtomachi, & alui fluores ſiſtere obſeruat Dioſcorides lib. 1. c. 93; aliàs 98 Matthiolus autẽ in prædictum Dioſcoridis locum; Huic, inquit, fabulæ, quod ſuccina ſint populneæ lacrymæ ad Padi ripas fuſæ, datus eſt locus, ob ſuccini innumeros globulos, qui olim filo traiecti ab Eridani accolis collo ſuſpendebantur. Quippe cùm pleriſque ipſorum, præſertim verò fœminæ, ob nimis humidum regionis aërem in gulæ morbos, aeſtrumas incurrent, his exiſtimabant ſuccinum aduerſari. Quod fortaſſe non erat ab omni ratione alienum; namque cùm facultatem habeat ſuccinum ſiſtendi fluxiones, collo etiam geſtatum, facilè inhibere poterat, ne capitis diſtillationes in guttur defluerent. Quo ſit vt non demiret, ſi etiamnum Germani in oculorum defluxionibus magno ſucceſſu ſuccineos globulos occipitio adnectant. Rueius lib. 2. de gemmis, cap. 16. Succinum, inquit, infantibus pro amuleto ligari, lymphationibus prodeſſe, ac lotij difficultatibus inuenio. Præterea in polline exhibitum albos menſes, ſtomachi fluxiones, ventriſque profluuia ſiſtere, crebro didici experimento. Cor & cerebrum, vel odoris præſtantia propalam recreat. Ex melle tritur ad oculorum ſinendas humiditates.

3. Agricola lib. 4. de nat. foſſil. pag. 238 & 239. Succinum, inquit, calfaciendi, & ſiccandi, & glutinandi vim obtinet; atque ob id potum ſiſtit ſanguinẽ vndecunque profluentem: ſiſtit ventriculi vomitum; ſiſtit alui flores; ſiſtit fluxiones quibus vlcera infeſtantur; ſiſtit capitis diſtillationes, atque ita tonſillis, & faucium vitiis reſiſtit. Quia verò roborat viſcera, & cæteras corporis partes, ſi humoribus non redundauerint, cum vino potum hominẽ tuetur à morbo comitiali, & à neruorum reſolutione, conuulſione, diſtentione: ſtomachi dolores ſedat; ad quæ omnia oleũ, quo ſuccinum coctum ſtillat, efficacius exiſtit, quia odoratum eſt, cordi eſt vtile, & eius tremori medetur, quæ de cauſa non ſolùm potui datur, ſed etiam de collo ſuſpenditur, maximè infantium, quin eiuſdem ſuffimentum pituitam capitis exſiccat, parturientes celeriùs ſoluit; peſtilentis aëris putredinem debilitat; candidum eſt præſtantiſſimi odoris; certè cùm ramentis ſuccini, peſtis cauſa, conclauia ſolemus longiùs, & prolixius ſuffire, odor ille ad tertium diem durat. Candidi præterea ſuffimentum pellit comitialem morbum. Hæc Agricola, quibus ſubſcribit Cardanus lib. 5. de ſubtilitate, pag. 161. vbi, Candidum, inquit, ſuccinum pretioſiſſimum, guſtu dulce, & optimè olens adeò vt ſuffitum in conclauibus contra peſtem (iuuat enim) ad tertium vſque diem conclaue olere beneficiat. Omne enim benè olens dum ſuffitur, vapores abſumendo corruptos, aërem ab omni vitio liberat; liberant ergo magis, quæ magis fragrant, & quæ tardiùs conſumuntur; quæ verò calida, & ſicca ſunt, vapores celeriùs abſumunt.

Sed quid de lyncurio, quod eſſe ſuccini genus diximus ſect. 2. num. 4. Hoc in aqua potum ſtomacho, & fluenti alno prodeſſe teſtatur Dioſcorides lib. 2. cap... Quod verò quidam prodiunt Medici, calculos veſicæ ſuccino poto eludi, & morbo regio occurri, ſi ex vino bibatur, ait ſi potetur, falſum cenſet Plinius lib. 37. cap. 3.

Sectio IX.

De proprietatibus, & vſibus ſuccini.

I. IN ſuccino teſtena quædam, atque etiam volucria animalia plerunque interlucent, quæ implicata humore, mox dureſcente materia, clauduntur. Tacitus de moribus Germanorũ, pag. 823. ſed diaphanũ eſſe electrũ, & plura diuerſi generis ſolere in eo trãſlucere, fuſe explicuimus ſuprà ſect. 6.

II. Paleas, feſtucas, arida folia, veſtiumque fimbrias trahit, at oleo imbuta reſpuit; an ocimum rapiat, diuerſa obtrudunt ſcriptores experimenta, patet ex dictis ſect. 7.

III. Inſigni pollere medendi facultate, liquet ex præcedenti ſect.

IV. Attritu frictum ſuaue fragrat. Dioſcorides lib. 1. cap. 98. Verùm de electri odore, colore, & ſapore vide quæ diximus ſect. 5 huius capitis.

V. Rude primùm naſcitur, & corticoſum, deinde incoctum adipe lactentis ſuis expolitur ad quem videmus nitorem. Plinius lib. 37. cap. 3. & Sollinus cap. 33. Polyhiſtoris.

VI. Si naturam ſuccini admoto igne tentes, in modum tedæ accenditur, aliquę flammam pinguem, & olentem; mox vt in picem, reſinamve lenteſcit. Tacitus proximè citatus.

VII. Electrum eſſe pineæ arboris ſuccum indicio eſt pineus in attritu odor, & quod accenſu tedæ modo, ac nidore flagret. Plinius lib. 37. cap. 3.

VIII. Fœminæ geſtant ſuccina monilium vice decoris gratia, Plinius lib. 37. cap. 3. S. Iſidorus lib. 16. cap. 8. Braſauolus in examine gummium, pag. 396. & Agricola lib. 4. de nat foſſil. pag. 233.

IX. Ramenta ſuccini oleo addito flagrant dilucidius, diutiùſque, quàm lini medulla. Plinius lib. 37. cap. 3.

X. Genus illud electri, chryſoelectrum quaſi coloris aurei, & matutino gratiſſimi aſpectus, rapaciſſimum ignium, & ſi iuxtà fuerint, celerrimè ardeſcens. Plinius ibid.

XI. Ex ſuccino fiunt globuli, quibus numerantur preces. Agricola lib. 4. de nat. foſſil. pag. 238. Braſauolus in examine gummium, pag. 395. & Matthiolus in lib. 1. Dioſc. cap. 93.

XII. Omne ſuccinum eſt leue; ſed candidiſſimum quodque leuiſſimum, vt id ex quo fiunt teſſerulæ, quibus luditur; ex ſolo autem candido fiunt teſſerulæ, vt ſimillimæ ſint his, quæ ex animalium oſſibus ſunt factæ. Agricola ibid.

XIII. Succino ars varias dat figuras; etenim ex eo, cuiuſcunque coloris fuerit, fiunt globuli, quibus numerantur preces, anuli, cochlearia, vaſcula, effigies cùm multarum rerum, tum hominum maximè. Sed hæ ex candido hodie pretioſiſſimæ, quondam, cùm eas Romani in deliciis adeò haberent, vt hominis quamuis parua effigies, viuorum hominum „vigentium que pretia ſuperaret, ex fuluis, & falernis. Vt enim

Mm 2 fios

Digitized by Google

nos illius probamus candorem, bonitatémque, ita Romani hæc a[illegible] præfe[illegible]b[illegible]t, propter [illegible] rem, & facilitatem tranſlucidam. Agricola *ibid.*

Succinum ardere vt bitumen.

XIV. Suc[c]inum admot[o] igne accendi[t]ur, & ardet, vt reliqua bitumin[a] [illegible] quemadmodũ veteres Pruſſi, quos Cornelius Tacitus Æſty[o]s vocat, pro ligno ad ignem vſi ſunt. Idem *ibid.*

3. Succini ramenta ardere, ſaltar pulueris pyrij.

XV. Succini ramenta, quæ ſuperſunt à politura, cùm accenſa fuerint, non aliter ac pulu[er]is, quo [illegible]torquentur pila bombardarum, exiliunt, propter [illegible] [illegible] quam contraxerunt. Agricola *lib. 4. de nat. fo[ss]il. pag. 48.*

Succini ramenta pro thure.

XVI. [illegible] in ramenta in ſuffitus pro thure, quo gratius eſt Indis, a[illegible]tur, vt fœtidum, aut peſtilentem aërem [c]orrigant; in lucernas, vt dilucidius, diutiúsque flagrent. Agricola *ibid.*

Succini vſus pro rogis defunctorum, & libris typographorum.

XVII. Eiuſdem particulas a rudi primùm abſciſſas, & ita in oleo incoctas, vt ruſus in ſolidum coëant, Africanæ gentes, quæ defunctorum corpora comburunt, in ardentes rogos iniiciunt, aut eaſdem particulas, qui libros excudunt, cum ſuo atramento, cùm id coquunt, permiſcent, alij cum oleo ex lino, faciúntque liquorem, qui operibus, aliquo colore tinctis, illitus ad ſplendorem, & perpetuitatem prodeſt. Rutem cum ol[e]o ex betulla, conficiúntque liquorem, quo cum coloribus permiſto coria tingunt. Agricola *lib. 4. de nat. foſſilium, pag. 249.*

Succinũ manuum ornamentum.

XVIII. Manum quoque ornat. Martialis *lib. 11. epigr. 9.* Suc[ci]na virg[i]ne[a] qu[o]d religata manu,

Sectio X.

De ſymbolis ſuccini.

1. Digreſſio. Succinum ſymbola S. Hieronymo.

I. SAnctus Hieronymus *lib. 1. comment. in Matth. cap. 9.* ad illa verba, *Vidit* IESVS *hominem ſedentem in telonio, Matthæum nomine, & ait illi; Sequere me*, &c. Si in magnete, inquit, lapide, & ſuccinis hæc eſſe vis dicitur, vt annulos, & ſtipulas, & feſtuc[as] ſibi copulent; quanto magis Dominus omnium creaturarum ad ſe trahere poterat quos vocabat?

Succini ſymbola Cauſſino.

II. Electrum, quà folia, paleáſque trahit, hieroglyphicum eſt diuinitatis, vel eloquentiæ, vel cuiuſque rei potentiſſimæ, quæ homines trahat, vt folia, & paleas. Cauſſinus *lib. [illegible] ſymbolo [illegible]*.

Succini ſymbola Berchorio.

III. Quemadmodum electrum, ex pineo ſtillans cortice, primò gummis inſtar liquidum, mox æſtu, vel gelu concretum tranſlucido nitore ſplendens, lapidea, vel cryſtallina duritie riget; haud ſecus caro noſtra à primo ſui ortu, fluxa nimium, molliſque ad vitia, [illegible] in profligata morte, præpotentis virtute Dei rediuiua, ignisque calore ſolidata, perſpicua claritate fulgebit immortalis, ſic in ſimilitudinem lapidis aquæ durantur *Iob 38.* Sed quæ aquæ? annon illæ, de quibus *2. Regum 14.* dicitur, Omnes morimur, & quaſi aquæ dilabimur in terram? Berchorius *lib. 11. reductorij moralis, cap. 69.*

Succinum Chriſti ſymbolum.

IV. S[ucc]inum [illegible] di[illegible] [illegible] [illegible], dum paleas, & fenia quæque arida trahit, quid aliud deſi[gnat], quàm CHRISTVM Dominum, qui c[illegible] [illegible] [illegible] paleas, id eſt, vanos peccatores tr[illegible] [illegible] illud O[ſe]æ 11. In [illegible] [illegible] Adam tr[a]h[a]m eos, in vinculis caritatis. Berchorius *loc. citato*.

V. Idem electrum, quatenus [illegible], & d[illegible] [illegible]um affrictu incaleſcens [illegible] [illegible] pit, impoſi[tas] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], *F[illegible]* [illegible], moréſque [illegible] & be[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], & exuunt, [illegible] flammam [illegible], pale[as] [illegible] [illegible] dibono [illegible] [illegible], & [illegible]. In cuius rei ſignum, d[illegible] [illegible] olim legitur popul[us] per omnem terram Ægypti ad colligendas paleas, *Exodi 5.* Berchorius *ibidem*.

2. Succinũ ſymbolum ſtudij.

VI. Ioannes à S. Geminiano, Ordinis Prædicatorum, *lib. 2. de rerum ſimilitudinibus, cap. [illegible]* ex eo quòd electrum manu preſſum incaleſcat, rapiatque ad ſe omnia folia, & paleas, & veſtimentorum fimbrias, ex deuota infert apodoſin, non aliter iuſtum deſiderio progrediendi in via Domini inflammatum, quicquid videat, vel audiat, ad ſuum deriuari profectum, ſeu folia verborum; ſeu paleas bonorum, ſed minoris momenti exemplorum; ſeu extrema, & [illegible] [illegible] tutum opera, quæ hic dicantur veſti[illegible] [illegible] [illegible].

3. Succinũ [illegible] Deum.

VII. Sicut electrum primùm [illegible] [illegible] raſcit; deinde æſtu, vel frigore con[illegible], in [illegible] lucentem durescit lapidem; ita iuſti [illegible] ad Deum conuerſionis, deuotione teneri, & more molles, tum ardore caritatis [illegible] lidantur in perſpicuam cordis mu[illegible] rectè in illos quadrat, quod dicitur *Ezech[iel]* [illegible]. Ab aſpectu lumborum eius, & deorſum [illegible] & a lumbis eius, & ſurſum quaſi aſpectu[m] [illegible] doris, vt viſio electri, vt intelligamus [illegible] inferiùs ardere vt ignem, dilectione pr[illegible], et ſuperiùs ſplendere vt electrum, contemplatione Dei. Ioannes à S. Geminiano *ibidem*.

VIII. Naſcens ſuccinum fluit vt lac [illegible] mox adoleſcens, tenaci cogitur lentore; tandem [illegible] dea interlucet ſoliditate, perinde ac de cryſ[tallo] Spiritus S. *Eccleſiaſtici 43.* Frigidus, inquit, [ven]tus Aquilo flauit, & gelauit cryſtallus ab aqu[a] [illegible] adoleſcens à teneris annis nimium m[olli]s, & [illegible]ens in vitium [illegible], monitoribus [illegible], a[illegible] [illegible] timoris algore coactus, in [per]ſpi[cu]am duret perſeuerantiæ firmitatem. Berchorius *ibidem*.

Sectio XI.

De ambaro, ſiu ambro, vel am[br]a.

1. Ambar [illegible]

TOt modis vnum, & eundem app[e]llari ſuccinum; [illegible] [illegible] [illegible] cum [ſu]ccino confundi, aliis diuerſum eſſe [d]ifferre ſupra obſeruauimus *ſect. [illegible] huius cap.* Iam ruſus h[o]c ipſum meliu[s] examinantes, differentias præterea [illegible] [illegible] genere, materia, or[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], & vſibus, ex Matthiolo, Ag[ric]ola, Braſſauolo, Ca[illegible], & Scaligero, & [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ergò quippe eſt res dubia, & difficilis, aliàtis [illegible] rummer verbis.

2. Ambra [illegible] [illegible] hala.

Ex Matthiolo *in lib. 1. Dioſcoridis, cap. [illegible]o.* Ex quo ambarum, odoramen[illegible] [illegible] [illegible], quod nos v[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ric opinantur Alij [illegible] [illegible] ris al[illegible] non ſeou [illegible] [illegible] ac deinde [illegible] [illegible] el[illegible] & in [illegible] [illegible] pi[illegible] [illegible] Ambaru, hoc a[illegible] [illegible] p[illegible] cuius eluceccem ſib[illegible] ſtatim con[illegible]

Quod

Quod cùm ſciant piſcatores huius rei periti, piſcem hunc mortuum, vndiſque fluctuantem, coniectis vncis,& funibus extrahunt; & ambarum ſciſſo animalis ventre eruunt. Quod verò, vt perhibent, proximè dorſi ſpinam inuenitur, id maximè præfertur alij.

Ambra tria genera.

Quidam præterea in fontibus quibuſdam ambarum natare ſcribunt, qui bituminis modo illud eructant. Tria ambari faciunt genera. Præfertur colore fuluum è Sclachito Indiæ peritum. Aliud ſubalbidum, quod è Sinchrio felicis Arabiæ oppido aduehitur. Tertium atrum,& cæteris viribus imbecillius. Excalfacit ambarum, & ſiccat; cerebrum, & cor olfactu roborat. Senibus, & natura frigidis opem mirificè præſtat. Quare iiſdem potius, quàm iuuenibus chirothecæ ambaro imbutæ concedi deberent. Vino infuſum temulentos efficit.

3\.

Ambra conſideratio Agricola.

Agricola *lib. 1. de natura eorum, quæ effluunt ex terra, pag.* 100. Bitumen, inquit, liquidum in cinereo candidum, emanat ad maritimum Arabiæ felicis oppidulum, quod Sichrim appellant, idipſum etiam concretum Arabes ambram vocant. Idem *lib. 4. de nat. foſſilium, initio*, ſuccinum, & ambram numerat inter bituminis genera; & *pag. 113. eiuſdem libri*, ait Auerroi ambram eſſe camphoræ ſpeciem. & *pag. 231. eiuſd. libri*, Mauri, inquit, ſuccinum Perſico vocabulo vocant carabeu, ſi fuerit Germanicum; ſin Arabicum, aut Indicum, Arabico ambram; quanquam Serapio etiam Germanicum ambram videtur vocare. Iuniores autem Græci, ſimiliter atque Mauri ſuccinum Indicum, & Arabicum vocāt ambram. Idem *pag. 239. & 240. eiuſdem libri*, Succinum, inquit, in Arabia felici Pſelus, & quidem iuxta maritimum oppidulum Sichri nominatum, ſubcandidum eſſe dicit.

Ambra an naſcatur vt fungus in terra, ſub mari.

In India idem Nicias, ſed nec eum locum nominat. Pſelus verò Silachiten vocat, idque dicit eſſe fuluum; tam autem Arabicum, quàm Indicum, vt dictum eſt, Mauri appellant ambram. Ea autem, vt eſt apud Serapionem, dicitur è terra, quæ ſub mari eſt, oriri, non aliter ac fungi oriuntur ex ea quæ eminet à mari. ipsámque partim fluctus, & tempeſtatem vnà cum lapillis eiicere, atque ita colligi in littoribus; partim piſces deuorare, quos cùm interfecerint, ex ipſis eximi; ſed eam quæ in ventre reperitur eſſe prauam; meliorem quæ iuxta ſpinam dorſi. Rectiùs verò Auicenna, & Pſelus ipſam in mare effluere è fontibus ſentiunt; neuter tamen negat reperiri in piſcibus.

4\.

Ambra an reperiatur in balænis.

At M. Paulus Venetus aſſerit in balænis ad inſulam Madaigaſcar inueniri, vt fortè inuenitur; tametſi in noſtris piſcibus repertum eſſe ſuccinum neſcio. Itaque etiam Aſiaticum ſuccinum, vt Europæum in mare è fontibus defluit, ibíque induratum eiicitur in littora.

Ambra factitia quomodo fiat.

Sed ad nos non affertur, verùm in eius locum ſubſtituitur ambra factitia, muſcum, vel cibetum redolens, quæ fit aut ex benzoo, cera candida noui cyminis, carie fraxini, arborum muſco; aut ex ſtyrace, ladano, ramentis xyloaloes; additúrque ad vtramque compoſitionem muſcus, vel cibetum, atque omnia cum aqua roſacea commiſcentur; ſed facilè fraus deprehenditur; etenim natiua non ita celeriter vt factitia, aquis molleſcit; & ab eadem colore, & odore differt. Denique idem Agricola *in Bermanno pag.* 434. teſtatur ambram pollere aliqua virtute medendi.

Braſauolus *in examine gummium, pag.* 397. & 398. Quid, inquit, ſit ambarum, dictum apud nullum antiquorum inuenire potui; quanquam arbitratus ſim antiquos aliquos ſub ſuccino hoc, ambarum noſtrum intellexiſſe, eo argumento, quia nonnulli odoratiſſimum ipſum fecere,& ex terra veluti bitumen prodire, tamen incertus ſum. 5.

Ambra conſiderata Braſauolo.

Tria genera ambari apud recentes inueniuntur. Vnum, rufum, & pingue, quod cæteris præfertur, quod Sclachiticum à loco Indiæ, vbi naſcitur, appellatur. Aliud ſubalbidum, quod ſechra dicitur ex Arabia felici aſportatum. Tertium, nigrum, quod cæteris ineptius eſt. Primum vidimus Genuæ, vbi manicæ odoratiores ſunt,& fiunt, quàm in alio loco Italiæ. Secundum,& tertium, frequentiſſima ſunt Venetiis. Auicenna & ipſe in capite de ambra, tria genera numerat; intelligit autem per ambram, ambarum; laudat & ipſe primum genus, quod (ſuis vocabulis) ipſe dicit eſſe griſei coloris; nigrum vilipendit, quod fuiſſe in ventre piſcis aſſerit. Idem Serapio *de ambra*, id eſt, re illa odorata, quam ambarum nuncupamus.

Cardanus *lib. 5. de ſubtilit. pag.* 160. ſuccinum,& ambram numerat, vt diſtincta genera bituminis; 6.

Ambra conſideratio Cardano.

& *pag.* 163. Succino, inquit, fragrantior eſt ambra, vt cum pretioſiſſimis conferatur mercibus. Naſcitur iuxta Sichrim Arabiæ felicis oppidulum. Mira illius vis ad cerebrum: multa graue olet propter odoris magnitudinem; tenues habet craſſis partes immixtas. Creditum eſt eſſe ſemen piſcis horrendi, monſtroſíque ex cetaceo genere, cuius caput lapides reſecat duritiem. Hic in Africæ Oceano oritur, eiúſque nomen Ambar, vnde thymiamati nomen inditum. Sunt illius tria genera, colore, odore, atque pondere ſibi inuicem reſpondentia. Album leuiſſimum, odoratum, optimúmque: nigrum grauiſſimum, odore carens, atque ignauum; cinereum omnibus his mediocre. Sultanus olim Ægypti Tyrannus ſolebat cereis immiſcere ambram, voluptati, atque valetudini conſulens. Nos, quibus carior eſt ambra, nec opes regiæ, laſeris ſuccum, aut thus poſſemus immiſcere; nam vt illa Regibus, ita hæc priuatis magnifica, atque decora, ac delitiis apta.

Scaliger *exercit.* 104. *ſect.* 10. De ambra, inquit, non idem ab omnibus ſcriptum eſt. Quidam bitumen ex maris fontibus putant eructari. 7.

Ambra conſideratio Scaligero.

Aliis marini fungi ſpecies videtur eſſe, fundo, vbi naſcitur, eruta maris agitatu. Qui rem propiùs putauerunt, omnes penè aliquid è balæna eſſe arbitrantur. Inſulæ ſunt Indici maris Palanduræ nomine: quarum incolæ ambar arbitrantur eſſe ſtercus auium, quod maris alliſionibus è ſcopulis abradatur.

Ambra genera.

Eius agnoſcunt genera tria. Album quod vocant Porambar, maximi pretij. Aiunt enim, haud diu fluitaſſe. Proxima commendatione fuſcum, ideo Puambar nominatum. Eiuſmodi colorem à mari traxiſſe ferunt, diuturna mora. Tertium vilius, quod à balænis deuoratum, atque excretum, iccirco nigrum ſit. A colore Pinambar appellant. Sed & in Mauritanorum libris hæc inueni. Ambar ab incolis Maroc-

 chi,

8. *Ambram eſſe aliquid è balæna.* chi, & Fez, balænam dici. Quod ſi verum eſt, haud procul à vero abfuerit, incolas illos exiſtimaſſe, ambar eſſe aliquid ex balæna. Ad eorum littora tempeſtatibus afflictæ in vadis, & ſcopulis appelluntur. Eis longitudo, vt aiunt pedum ſexagenum. *Balænarum magnitudo.* Capitis durities penè ſilicis. Ad Meſſam illoturam vrbem littoralem tanta capitum multitudo, vt ex earum coſtis ædium contignationes componantur. Ibi quoque ambræ copia maxima; quare non dubitant eſſe aliquid balænæ ambram. Aliquando vna ex coſtis tanta fuit, vt camelo inſidens Maurus ſine offenſione, aut corporis flexu, liberè ſub eius tranſmitteret curuatura. Fabula ſanè eſt, balænam, quam Azel Indi vocant, ambra deuorata extingui; eámque ad littus cadauere delato, eximi. Namque in Oceano Britannico multum ambræ legitur, balænæ multæ viuæ quotannis expugnantur. Nullum reperitur cadauer, niſi quod venabulis, & iaculis, & dolabris fecerint ipſi Cantabri. *Ambram à vulpe appeti.* Apud eos paſſim & iactatur, & pro comperto receptum eſt; ambram à vulpe mirum in modum appeti, integram deuorari, nec confici, aut coqui. Quapropter integram quoque per excrementa deiici. *Ambra an ſit balænæ ſemẽ.* Fuſcam eſſe tunc, ſtrigoſam, odore vitiato. Qui balænæ ſemen eſſe autumant, è lumbis, quibus hæreat, excipi prodidere. Hoc nondum mihi pro certo eſt. Nihil enim tale eſt inuentum in venationibus Callaicis, & Baionenſibus. Mercatores Orientis afferunt ambram optimam ex Indiæ Selenchit, ſublutei coloris. Secundo loco albicantem, è Senchri felicis Arabiæ. Tertiam ni-

9. *Ambra optima quæ.* gram, & nequã. Quæ planè ſententia à ſuperioribus diuerſa eſt. Hæc omnia ex libris peregrinis, & littoribus Aremoricorum. Et mox in fine ſectionis, Cùm igitur, inquit, tot ſæculis nulla ſit in illis ambra viſa, id eſt, in balænis, faciliùs inclinat animus, vt credamus fungi eſſe ſpeciem. Cortice ſiquidem obductam maſſam vidimus, nec ſine ſquammularum veſtigiis, vt in fungo vetulo. Intus globulorum cohæſionibus potiùs accedit ad Tuberum naturam quorundam, quæ papillatim concreta ſunt. Si quid ad perſuaſionem facere poteſt, illud huc adducendum cenſui. In Rutenis fungillos naſci perpuſillos, valdè odoratos, ad Pyrenæos etiam odoratiores, quos Moſſeronos vocant. Hæc Scaliger.

10. Ex dictis ſapiens Lector inferre queat, eſſe materiam, geneſimque ambrę explicatu difficillimam. Et ſanè tot, iiſque clariſſimis Philoſophis, ambigua opinionum incertitudine fluctuantibus, cui tantum audaciæ, vt ſuo ipſe ingenio de- *Ambra an ſit bituminis genus.* cernere quid ſit ſtatuendum poſſe credat. Cæterùm, neminem reor inficias iturum, ambram eſſe bituminis genus, probabile quidem, at minùs certum debere videri. Sed de ſuccino ſatis.

Sectio XII.

De antachate, aromatite, myrrhite, zanthene, bapte, libanochro, atizoe, catochite, lipare, myrſinite.

1. *Gemmæ bituminoſæ.* NE quid ad bituminis attinens genera, quibus hoc & ſuperius caput dicauimus, omiſiſſe videamur, ex gemmarum tractatu ereptas huc retulimus antachaten, aromatiten, & reliquas huius ſectionis titulo prænotatas, quòd videantur vel ex bitumine concretæ, vel ſaltem illis affines, teſte Agricola *lib.4. de nat. foſſilium, pag.240. & 241.* ex cuius ſententia breuiter de ſingulis aliquid ſubiiciam.

Antachates, quia cùm vritur, myrrham redolet, vt ſuccinum, vel lapis alterius coloris bituminoſus. *Antachates gemma.*

2. *Aromatites gemma.* Aromatites etiam gemma, quæ ex odoris præſtantia nomen reperit, nam olet myrrham, conſtat ex bitumine. Ipſa, vt inquit Plinius *lib.37. c.10.* in Arabia traditur gigni, ſed & in Ægypto circa Piſas; vbique lapidoſa, & myrrhæ coloris, & odoris, ob id Reginis frequentata.

Similiter Myrrhites gemma, quæ myrrhæ colorem habet, faciémque minimè gemmæ, vnguenti odorem, attrita etiam nardi videtur eſſe bituminoſa. *Myrrhites gemma.*

Iſtius etiam generis eſt zanthene, & quòd ceræ modo lenteſcat, & quòd odorata. Eam in Media naſci Democritus tradit, electri colore; & ſi quis terat in vino palmeo, & croco, ceræ modo lenteſcere, odore magnæ ſuauitatis. *Zanthene gemma.*

3. Hodie quoque gemmæ ex ſuccino non tincto formantur; quondam etiam ex eo quòd anchuſæ radice eſſet infectum, qualis videtur fuiſſe baptes, quæ mollis excellit odore, nam ex tinctura nominatur; quanquam Plinius *lib. 37. cap. 10.* vbi de bapte, non explicat quo colore fuerit tincta. *Baptes gẽma.*

Atque etiam lapides in India effoſſos, thuris colore, ficu, aut melle dulciores, eiuſdem generis eſſe hinc intelligimus, quòd ſuccinum candidum dulce ſit, & interdum ad thuris colorem propiùs accedat. *Lapides melle dulciores. Succinũ candidum eſſe dulce.*

4. *Atizoë gemma.* Ex his autem lapidibus gemmam libanochron fecit Plinius *lib.37. cap.10.* Quin atizoë, (quam Democritus in India, & in Perſide, ac Ida monte naſci tradit, argenteo nitore fulgentem, magnitudine trium digitorum, ad lenticulæ figuram, odoris iucundi) eſt gemma bituminoſa; *Libanochros gemma.* vnde enim lapidi talis odor eſſe poſſet, ſi non eſſet bituminoſus?

5. *Catochites gemma.* Poſtremò eiuſdem generis eſt catochites Corſicæ lapis, qui impoſitam manum veluti gummi retinet, vnde nomen traxit: & lipare, quo ſuffitio omnes beſtiæ euocantur; *Lipare gẽma.* vterque enim lapis eſt pinguis. Certè ſuccini, maximè non politi, tamen ſinceri pinguitudo, ſi fuerit diutiùs manu compreſſum, tactu percipitur, & nonnihil ad manum adhæreſcit, ſic minùs duri lapides bituminoſi, quales fuiſſe videntur iſti, lenteſcunt, & adhærent ad manum magis.

At myrſinites gemma, quæ melleum colorem habet, myrti odorem, qualis ſit in dubium vocatur; nam mellis color eſt ſuccini; odor myrti non eſt. Atque hæc de bitumine, eiúſque generibus omnibus, quibus explicandis totum hoc præſens, ſuperiúſque caput inſumpſimus. *Myrſinites gemma.*

CAPVT

CAPVT IX.

De vitro, & cryſtallo.

SECTIO I.

Vitri etymon, genus, materia, & origo.

1. *Succos concretos ſpectare ad obiectũ mineralogiæ.*

OBIECTVM huius tertij mineralogiæ libri, ſuccos eſſe concretos ſæpiùs inſinuaui. Ex iis hactenus de ſale, muria, garo, nitro, ſalnitro, aphronitro, halinitro, alumine, ſulphure, bitumine, & ſuccino. Iam ſequitur vitrum, quod concretis annumerat ſuccis Henricus Smetius *lib. 9. miſcellaneorum*, & Agricola *lib. 12. de re metallica*; & hic quidem *pag. 470. citati libri*, probat ad metallicum pertinere conſecturam vitri, quòd ex ſuccis quibuſdam concretis, & ſabulo, vel arena vi ignis, & arte ſubtili exprimatur; & quòd expreſſum, vt ſucci concreti, & gemmæ, atque lapides quidam, tranſluceat; vt lapides liqueſcentes, & metalla fundi poſſit.

Vitrum eſſe ſuccum concretum.

Vitri etymon.

Vitrum, ſi quæris etymologiam, inde appellatum, quòd viſui perſpicuitate tranſluceat. In aliis enim metallis quicquid intrinſecùs continetur abſconditur; in vitro verò quilibet liquor, vel ſpecies, qualis eſt interiùs, talis exteriùs declaratur, & quodammodo clauſus patet. S. Iſidorus *lib. 16. originum, cap. 15.* Ex hac facilitate tranſlucida, diaphana pleraque vitrea denominata, vt vitrea vnda Boëthio *lib. 1. de conſolatione Philoſophia, metro 7.* & vitreus Pontus Horatio *lib. 4. Ode 2.* & vitreus oculi humor, Medicis; qua de re conſule Andream Laurentium *lib. 11. anatomiæ, cap. 7.*

Vitrea quæ à vitro denominata.

2. *Vitri genus quod.*

Quod ſpectat ad vitri genus, id Smetio, & Agricolæ eſt, vt vidimus, ſuccus concretus; at Vincentio Belluacenſi *lib. 11. ſpeculi doctrinalis, cap. 121.* lapis. Falloppius *de foſſilibus, cap. 10.* aſſerit vitrum, eſſe quidem durum, & vi ignis liquari, dein refrigeratum denuò ſolidari, nequaquam tamen metallum eſſe, quòd malleo non ſit ductile ad omnem poſitionem, rectiùs autem referendum eſſe in numerum eorum, quæ vocantur metalla media, ſeu mediã foſſilia, quippe quod ſortitum ſit mediam quandã naturam inter vera metalla, veróſque lapides. Verùm enim verò vitrum, ſeu concretum putes ſuccum, ſeu lapidem, ſeu medium genere metallum, ne opus naturæ credas, ſed artis effectum aſſeras. Vis conflandi vitrum non naturæ, ſed arti tributa ab Auctore naturæ. Agricola *lib. 5. de ortu, & cauſis ſubterraneorũ, pag. 67.* & Cardanus *lib. 5. de ſubtilit. in fine.* His tamen refragatur Falloppius *de foſſilibus, cap. 11. pag. 295.* ibi, ab Agricola, inquit, affirmante vitrum eſſe arte factum, metallum autem naturale, quæro de quo vitro loquatur, an de eo, quod eſt in propria ſodina, & in proprio lapide, an de puro vitro, & iam ex lapide extracto? ſi de hoc purificato, aio id non eſſe magis arte factum, quàm ſit metallum extractum pariter ex propria ſodina, & purificatum; ſi verò intelligat de eo, quod eſt in primo lapide; tum dico, ſicut metallum in ſodina, & lapide proprio eſt naturale, ita & vitrum, in lapide vitreario exiſtens, eſſe naturale. Hæc Falloppius, cui forſan facilè reſpondeat Agricola, vitrum non niſi eſſe arte factum, quòd in ſodina repertum, non ſit tale in propria ſpecie, vitrea ſcilicet præditum forma, ſed ſolùm materialiter, in potentia lapidis vitrearij; ſecus autem metallum, quod propria abſolutum ſorma, propriaque perfectum ſpecie, natura in ſuis progenuit venis, eſto & ipſum interdum artis ope è ſinu ſoſſilis venæ educatur.

Vitrum ſitne artis opus, an naturæ.

3. *Vitri materia Plinio, Iſidoro, Polydoro, & alÿs.*

De vitri materia, referam, quæ reperi, Philoſophorum placita. Plinius *lib. 36. cap. 26.* Iſidorus *lib. 16. cap. 15.* Polydorus *lib. 2. cap. 12.* Sardus *lib. 2. de rerum inuentoribus, cap. 19.* & Pineda *tomo 2. in Iob, cap. 28.* ad ea verba, non adæquabitur ei aurum, vel vitrum; docent vitri materiam eſſe nitrum, arenas ſoſſiles, magnetem, ſplendentes calculos, conchas, & fractam cryſtallum. Ioſephus *lib. 2. de bello Iudaico, cap. 9.* vitream Beli amnis arenam. Cardanus *lib. 5. de ſubtilit. fine*, lucidos lapides, vel arenam, ſalem chali, & ſydeream. Vincentius Belluacenſis *lib. 11. ſpeculi doctrinalis, cap. 121.* cinerem quarundam plantarum, qui forti fuſus igno[illegible]bit in vitrum. Falloppius *de foſſilibus, cap. 6.* agnoſcit plures lapides vitrearios, qui liquati funduntur in vitrum, & talem ait eſſe lapidem Alabandicum; quin immò hunc ait eſſe vitri ſpeciem; & *cap. 11. eiuſd. operis, pag. 296.* Falſum, inquit, eſt vitrum fieri ex cinere, & licèt vitrearij conflantes vitrum, addant cinerem delatum Alexandria, vel aliunde, tamen dico cinerem addi loco nitri, quod etiam addebatur ab antiquis, vt faciliùs educerent vitrum ex lapide metallico; non tamen iccirco dicendum miſceri cum vitro cinerem, vt fiat vitrum, ſed ſolùm poni in ſornacibus, vbi vitrum conflatur, vt vitrum educatur faciliùs ex minimis etiam, & intimis partibus lapidis vitrearij, ideſt, proprij metalli vitrei. Falſum itaque eſt, materiam vitri eſſe cinerem, vel calcem, & verum eſt vitrum conſtare eadem materia, qua & metalla, licèt ſit aliqua varietas. Hæc Falloppius.

Vitri materia Ioſepho, Cardano, & Falloppio.

4. *Vitri materia Agricola.*

Sed videamus, quid ea de re ſcripſerit doctiſſimus metallicorum præceptor Agricola. Hic *lib. 12. de re metallica, pag. 470.* Primò, inquit, mihi dicendum eſt de materia, ex qua vitrum conficitur. Conſit autem ex lapidibus liqueſcentibus, & ex ſuccis concretis, aut ex aliarum rerum ſuccis, qui cum his naturali cognatione iunguntur. Lapides quidem liqueſcentes, ſi fuerint candidi, & tranſlucidi, cæteris præſtant; quibus de cauſis ad cryſtallos primas deferunt; ex his enim fractis in India fieri vitrum tam tranſlucida facilitate præcellens, vt nullum cum eo comparari poſſit, auctores eſſe ſcribit Plinius *lib. 36. cap. 26.* Secundas tribuunt lapidibus, qui, tametſi eis duritia cryſtallorum non ſit, tamen ſimili modo candidi ſunt, & tranſlucent; tertias dant his lapidibus candidis, qui tranſlucidi non ſunt. Eos autem omnes priùs vrere neceſſe eſt; poſtea pilis ſubiectos ſic frangere, & comminuere, vt inde ſabulum fiat; tum cribrare: quocirca, ſi tale ſabulum, vel arena, ſe vitrariis ad oſtia fluminum oſtendit, eos vrendi, & tundendi labore leuat. Quod verò ad ſuccos con-

Vitro conficiendo qui lapides aptiores.

Vitro conflando apti lapides quomodo præparandi.

Digitized by Google

etetos attinet, primæ deſeruiunt nitro: ſecundæ ſali foſſili candido, & tranſlucido; tertiæ ſali, qui conficitur ex lixiuio, ex cinere anthyllidis, aut alterius herbæ ſalſæ facto. Sunt tamen, qui huic ſali, non illi, ſecundas tribuunt.

Vitro conficiendo qui ſucci apti.

Verùm ſabuli, vel arenæ, ex lapidibus liqueſcentibus confectæ, portiones duæ cum nitri, vel ſalis foſſilis, aut ex herba ſalſa facti vnà commiſceantur; ad quas adiiciatur minuta magnetis particula; certè ſingularis illa vis noſtris etiam temporibus, æquè ac priſcis ita in ſe liquorem vitri trahere creditur, vt ad ſe ferrum allicit; tractum autem purgat, & ex viridi, vel luteo candidum facit, ſed magnetem poſtea ignis conſumit:

Magnetis vſus vitro conficiendo.

qui verò iam dictis ſuccis carent, ipſi ditas portiones cineris quernei, vel ilignei, vel roborei, vel cerrei, aut, ſi hi in promptu non fuerint, fagini, vel abiegni cum vna ſabuli, vel arenæ permiſcent, & addunt, modicum ſalem, ex aqua ſalſa, vel marina factum, atque exiguam magnetis particulam; ſed iſti minùs candidum, & tranſlucidum vitrum conficiunt,

Vitri varia materia quomodo permiſcenda.

verùm cinis ex antiquis arboribus fit, quarum truncus, vbi aſſurrexit ad altitudinem ſex pedum, cauatur, & iniecto igne tota arbor comburitur, ac in cinerem vertitur; quod fit hyeme, cùm niues diutinæ ſedent, vel æſtate, cùm non pluit; nam imbres aliis anni temporibus, quòd cineres cum terra miſceant, impuros reddunt; quamobrem tunc ex iiſdem arboribus in plures partes ſectis, & ſub tecto combuſtis, cinis conflat. Idem Agri-
5. cola *lib. 5. de ortu & cauſis ſubterraneorum, pag. 68.* ſcribit vitri materiam eſſe humorem rei combuſtæ, & ad cinerem redactæ, inſitum, & innatum.

Vitro conflando apti lapides ſunt varÿ coloris.

Idem *lib. 1. de natura foſſilium, pag. 168.* Lapides, inquit, ex quorum arenis vitrum conficitur, modò ſunt albi, rubri, lutei; modò albi, cinerei, nigri; nunc albi, virides, cærulei; & per album Ægyptillæ corpus duæ venæ permeant, altera nigra, altera Sardæ inſtar rubra.

Lapidum liqueſcentium tria genera.

Idem *lib. 5. de natura foſſilium, pag. 268. 269. & 270.* Lapidum, inquit, qui in ardentes coniecti fornaces, facilè liqueſcunt, tria ſunt genera; vnum gemmis ſimillimum tranſlucidis: alterum eis non multùm ſimile; nam plerunque non pellucet, raro ex aliqua parte, rariùs totum; illud ferè ſparſum reperitur in argentariis, & cæteris metallis; hoc in propriis venis ſæpè copioſum. Tertium eſt ex quo conficitur vitrum; quanquam etiam ex aliis duobus poteſt confici.

Vitrarÿ lapides qui.

Arenam lapidis tertij generis, ex qua conflatur vitrum, Græci vocant ὑαλῖτιν ψάμμον. Porrò hic lapis modò habet proprias venas; modò ſparſus reperitur in metallis. Silice minùs eſt durus, quapropter ex eo ignis elici non poteſt; non tranſlucet, ſed ipſi multi inſident colores; candidus ſcilicet, ſubluteus, cinereus, fuſcus, niger, viridis, cæruleus, rutilus, ruber. præfertur lapis candidus, hic vritur, tunditur, & cribro ſecernitur, atque ex eo conficiuntur arenæ, ex quibus vitrea conflantur, quæ quanto candidiores fuerint, tantò ſunt vtiliores.

Vitro conficiendo quæ arena apta. Ammonitrũ quid.

6. Nec tamen ex hac ſola arena fit vitrum, ſed tribui eius partibus vna additur nitri: ex quibus ſimul liquatis oritur maſſa, quam vocant ammonitrum: ſi verò deeſt nitrum, tantundem ſalis foſſilis ad arenam adiicitur; ſi hic quoque defuerit, ſalis marini, aut alterius factitij, aut cineris herbæ anthyllidis combuſtæ; quanquam nonnulli cinerem, qui fit ex arboribus combuſtis addunt; quin etiam in India ex cryſtallo fracta fieri vitra auctores eſſe Plinius ſcribit; quo ſanè modo ex genere lapillorum quoque, qui gemmis ſimillimi igne liqueſcunt, & altero, de quorum vtroque iam dixi, confici poſſunt. Hæc Agricola.

Anthyllidis herba cinis vitri materia.

Cinis qui materia vitri.

Anthyllidem autem herbam, cuius meminimus, notat Matthiolus *in librum tertium Dioſcorides, ad cap. 136.* naſci in terris ſalſis, & plerisque dici ſalſolam, quòd ex ea ſalem fieri memoriæ proditum ſit. Sed ſatis de vitri materia.

Vitri origo.

Ex quattuor propoſitis, hac ſectione diſcutiendis, ſupereſt vitri origo, quæ eiuſmodi fuiſſe fertur. 7.
Pars eſt Syriæ, quæ Phœnice vocatur, finitima Iudææ, intra montis Carmeli radices paludem habens, quæ vocatur Cendeuia.

Beli arena vitri materia.

Ex ea creditur naſci Belus amnis in mare influens iuxta Ptolemaidem coloniam. Lentus hic currit, inſalubris potu, ſed cærimoniis ſacer, limoſus, vado profundus. Non niſi refuſo mari arenas fatetur; fluctibus enim volutatæ niteſcunt, detritis ſordibus. Nunc & à marino creduntur aſtringi morſu, non priùs vtiles.

Arena Beli amnis vitri materia.

Quingentorum eſt paſſuum, non amplius littoris ſpatium; idque tantum multa per ſæcula gignendo fuit vitro. Fama eſt appulſa naue mercatorum nitri, cùm ſparſi per littus, epulas pararent, nec eſſet cortinis attollendis lapidum occaſio, glebas nitri è naue ſubdidiſſe; quibus accenſis permixta arena littoris, tranſlucentes nobilis liquoris fluxiſſe riuos, & hanc fuiſſe originem vitri.

Nitrum materia vitri.

Mox, vt eſt aſtuta, & ingenioſa ſolertia, non fuit contenta nitrum miſcuiſſe, cœptus addi & magnes lapis; quoniam in ſe liquorem vitri quoque, vt ferrum trahere creditur. Similí modo, & calculi ſplendentes multifariam cœpti vri, deinde conchæ, & foſſiles arenæ.

Vitrum optimum ex cryſtallo fracta.

Auctores ſunt, in India è cryſtallo fracta fieri, & ob id nullum comparari Indico. Hæc fuit origo vitri Plinio *lib. 36. cap. 26.* ex quo idem adnotarunt S. Iſidorus *lib. 16. cap. 15.* Polydorus, & Sardus *ſupra.*

Sectio II.

De vitri locis, & generibus.

Vitri locus Ioſepho.

ESt Ptolemaïs ciuitas Galilææ littore in magno campo ſita: circundatur autem montibus ab Orientali plaga per ſexaginta ſtadia diſparatis, ſed ad Galilæam pertinentibus; à meridiana autem, Carmelo, qui abeſt ſtadiis centum viginti; à ſeptentrionali quoque, monte qui eſt altiſſimus, quem vocant incolæ ſcalam Tyriorum; & hic autem diſtat ſtadiis centum. Ab ea autem vrbe diſtans duobus ſtadiis præterlabitur fluuius, quem vocant Beleum; exiguus prorſus; cui propè eſt ſepulcrum Memnonis, habens iuxta ſe centum ferè cubitorum ſpatium, ſed admiratione digniſſimum. Eſt enim ſpecie vallis rotundæ, vitream emittens arenam; quam cùm exhauſerint multæ naues, pariter accedentes, locus idem rurſus impletur. Venti ſiquidem, quaſi dedita opera, conuehunt illuc de circunſtantibus ſupercilii s arenam iſtam, vtique communem; locus autem metalli, ſtatim in vitrum

quod

quod ſuſceperit mutat. Mirabillus quoque illud mihi videtur, quod iam conuerſæ arenæ in vitrum, quæcunque pars ſuper margines loci ipſius iacta fuerit, in vulgarem arenam denuò conuertitur. His verbis locum vitreæ arenæ feracem deſcribit Ioſephus *lib. 2. de bello Iudaico, cap. 9.* Idem de arenis Beli, Syriæ fluuij, teſtatur Plinius *lib. 36. cap. 26.* addens è fracta cryſtallo fieri in India vitrum; ait præterea Sidonem quondam fuiſſe vitrariis officinis nobilem. Iam verò, inquit, & in Vulturno mari Italiæ arena alba naſcens, ſex mill. p. littore inter Cumas atque Lucrinum, quæ molliſſima eſt, pila, molaque teritur. Dein miſcetur tribus partibus nitri pondere, vel menſura, ac liquata in alias fornaces transfunditur. Ibi fit maſſa quæ vocatur ammonitrum; atque hæc recoquitur, & fit vitrum purum, ac maſſa vitri candidi. Iam verò & per Gallias, Hiſpaniáſque ſimili modo arenæ temperantur. Hæc Plinius, quibus aſtipulatur Iſidorus *lib. 16. cap. 15.* Sed hæc clariùs explicans Agricola *lib. 5. de nat. foſſilium, fine*; Arenas, inquit, vitri fertiles amnis Belus, in radice Carmeli montis ortus in Phœnice, inter Ptolemaidem coloniam, & Tyrum vrbem deſert ad littus marinum, quæ fluctibus volutatæ nitreſcunt, detritis ſordibus. Deſert item tales arenas in Campania Vulturnus; quæ fluctibus ruſæ reperiuntur in littore inter Cumas, & Lucrinum. Non deſunt etiam qui dicant in India ex cryſtallo fracta fieri vitra. Verùm, vt quondam Sidon ex vitro, quod ibi conficiebatur, nobilis fuit, & clara, ita noſtris temporibus ex eodem, quod conflatur Murani, nobilitamur Venetiæ, quæ omnes ampliſſimæ, atque ornatiſſimæ vrbis laudes habent. Idem Agricola *lib. 12. de re metallica, fine*, teſtatur ſe Murani Venetorum vidiſſe vitrarias officinas omnium celeberrimas, & inde Venetias ferri multa vitri opera, & præclara, & admiranda. Hæc de vitri locis.

Arena in vitrum verſa ... in arenam vertitur. — 2. ... loca Plinio. — Ammonitrum quid ... — Vitri loca Agricola.

Non vnum autem duntaxat eſſe vitri genus, apertè ſignificant Plinius *lib. 36. cap. 26.* Iſidorus *lib. 16. cap. 15.* & Agricola *lib. 5. de nat. foſſilium, in fine*, dum obſeruant obſidiana eſſe in genere vitri; & præterea maximum eſſe honorem vitris in candido tranſlucentibus, quàm proxima cryſtalli ſimilitudine. Vitrum præterea Plinius *ibidem* diſtinguit, aliud, quod flatu figuratur, aliud quod torno teritur, aliud quod argenti modo cælatur. Iam verò, ſi obſidianus lapis, de quo latè egimus *cap. 3. huius libri, ſect. 18.* verè & propriè vitrum eſſet; vtique negare non poſſemus, quin vitrum aliud natiuum, ipſe ſcilicet obſidianus lapis; aliud autem eſſet artefactum, nimirum id quod eſt fuſile ex nitro, & arena conflatum. Cùm autem cryſtallum audis recenſeri inter genera vitri, id non intelligas de cryſtallo gemma, ſed de eo concreto ſucco, qui, quòd ex puriore, & candidiore ſit compactus materia, quàm proximè referat cryſtalli ſpeciem; quare vulgata cryſtallus, genere non differt à vitro, ſed ſola perfectione accidentali purioris candoris. Poſſem hîc commemorare plura vitri genera, ex colorum varietate diſtincta; ſed ea de re commodiùs *infrà*, vbi de vitri coloribus.

3. Vitri genera quæ. — Obſidianus lapis an ſit vitrum. — Vitrum an ſit aliud artificiale aliud natiuum. — Cryſtallus gemma diſtat à cryſtallo vitreo.

SECTIO III.

De vitri pretio, & æſtimatione.

SApientia vbi inuenitur, & quis eſt locus intelligentiæ? Neſcit homo pretium eius, nec inuenitur in terra ſuauiter viuentium. Abyſſus dicit, non eſt in me; & mare loquitur, non eſt mecum. Non dabitur aurum obryzum pro ea, nec appendetur argentum in commutatione eius; non conferetur tinctis Indiæ coloribus, nec lapidi ſardonycho pretioſiſſimo, vel ſapphiro: non adæquabitur ei aurum, vel vitrum. His S. Iobus *cap. 28.* nobis ob oculos ponit miram vitri æſtimationem, quâ illud auro, gemmis, Indiæque coloribus annumerat, quâ eius comparatione vtitur ad amplificandum ſapientiæ pretium. 1. Vitri æſtimatio ex ſacra Scriptura.

Clemens etiam Alexandrinus *lib. 2. Pædagogi, cap. 3.* dum vitri luxum, faſtúmque diſſuadet, haud obſcurè ſignificat, eſſe rem non vulgaris æſtimationis; nullus enim eſt vilium luxus. Argenteorum, inquit, & aureorum, gemmeorumque poculorum irritus, & inutilis eſt vſus, vt qui ſit viſus ſolùm deceptio. Quin etiam curioſa, ac ſuperflua tornatorum in vitro vana gloria, ad frangendum propter artem paratior, quæ ſimul docet & timere, & bibere, eſt à bonis noſtris inſtitutis, & legibus exterminanda. 2. Vitri æſtimatio Clemens Alexandrinus.

Neronis principatu, reperta vitri arte, modicos duos calices, quos appellabant pterotos, H-S ſex millibus fuiſſe venditos, auctor eſt Plinius *lib. 36. cap. 26.* quo etiam loci inter vitri genera recenſet obſidiana, qui ſunt gemmei lapides. Idem *lib. 37. c. 2.* poſt eximiam cryſtalli commendationem, Mirè, inquit, ad ſimilitudinem acceſſere vitrea, ſed prodigij modo, vt ſuum pretium auxerint cryſtalli, non diminuerint. 3. Vitrei calices Neronis temp. quanti æſtimati.

S. Iſidorus *lib. 16. originum, cap. 15.* non dubitauit pronuntiare, vitrum, ſi non frangeretur, auro, & argento pluris habitum iri. Vitri pretium S. Iſidoro.

Sed commodùm hîc quæret quiſpiam, num arte poſſit humana reddi vitrum & maximè flexile, & minimè fragile: id verò ſi fieri poſſit, nihil vitri pretio accreſcere poſſe videatur. Si de propoſita quæſtione conſulamus Ariſtotelem, is *ſect. 11. problematum, quæſt. 61.* negabit vitrum, præ nimia ſuorum meatuum anguſtia, flecti poſſe. Sed enim Philoſophus veritatis magis amans, quàm ſententiæ tenax ſuæ, protinus experientiæ, ſi qua ſit in oppoſitum, & quidem libenter, ſubmittet faſces. Hanc ergo videamus, an forte erudetare detur è veterum commentariis. Ferunt, inquit Plin. *lib. 36. cap. 26.* Tiberio Principe excogitatum vitri temperamentum, vt flexibile eſſet; & totam officinam artificis eius abolitam, ne æris, argenti, auri metallis pretia detraherentur: eaque fama crebrior diu, quàm certior fuit. Id inuentum clariùs explicans Iſidorus *lib. 16. cap. 15.* Fertur, inquit, ſub Tiberio Cæſare quendam artificem excogitaſſe vitri temperamentum, vt flexibile eſſet, & ductile. Qui dum admiſſus eſſet ad Cæſarem, porrexit phialam Cæſari, quam ille indignatus in pauimentum proiecit. Artifex autem ſuſtulit phialam de pauimento, quæ complicuerat ſe tanquam vas æneum; deinde malleum de ſinu protulit, & phialam correxit. Hoc facto Cæſar dixit artifici, 4. Vitrum ductile & flexibile an fieri poſſit.

artifici, nun [illegible] hanc condituram vitrorum. Poſtquam ille [illegible] hoc ſcire, iuſſit eum Cæſar decollari, ne, dum hoc cognitum fieret, aurum pro luto haberetur, & omnium metallorum pretia detraherentur. Re vera, quia ſi [illegible] vaſa vitrea non frangerentur, meliora eſſent, quam aurum, & argentum. Hæc S. Iſidorus. Sed quanti fieret flexile, & ductile vitrum, quando tanti vel fragile æſtimatur? Apud Indos, quam primum innotuit vitrum, rebus omnibus eſt prælatum, permutatumque [illegible] mabile [illegible] tio, ita vt pauci vitrei calices, [illegible] qui dem ruſticiores, ſub æſtimationem ſolidorum aureorum ducentorum permutati memorentur in regno Tidore Orientalis plagæ, vt ex Antonio Pigafetta obſeruat Maiolus *colloquio* 19. Vitrum etiam plurimi fieri in inſulis maris Pacifici animaduertit Ramuſius *tomo* 1. *nauigationum*.

5. At vero humanam prorſus vincit fidem mira, ſed vera apud Sinas trigoni vitri æſtimatio; [illegible] vitrum, quod in modum [illegible] tis efformatum, maximè viuaces exhibet colores, non eos tamen veros, ſed phantaſticos, ſeu apparentes, quòd nulli proprio inſint ſubiecto, vt optimè philoſophatur noſter Aguilonius *lib.* 1 *opticorum propoſit.* 41. Ergo P. Matthæus Riccius, Soc. IESV, vt ſcriptum reliquit P. Nicolaus Trigautius, eiuſdem Soc. *lib* 4. *de Chriſtiana expeditione apud Sinas, cap.* 4. dum ſtrenuè [illegible] CHRISTI fidem diſſeminare in [illegible] tiſſimo Sinarum Imperio, ex itineris laboribus, & incommodis, in vrbe Tanian, in ægritudinem incidit tam ſæuam, vt eo in loco moriturus videretur; ſed tantis obſequiis ab amico ſuo, cui nomen Chiutaiſo, affectus eſt, vt intra menſem quo tempore ibi ſubſtitit vires ita reciperarit [illegible] robuſtior ſibi, quàm priùs videretur. Hæc obſequia P. Matthæus, tum aliis munuſculis, tum vitreo [illegible] ono remuneratus eſt, quo in primis amicus [illegible] tus fuit; & vt illi vitro adderet maieſtatem, in argenteam thecam recluſit, & aureas catenulas in extremis nodulis illigauit, addidit etiam elegantem in eius encomium [illegible] ptionem, qua probare nitebatur, eam gemmam fragmentum eſſe materiæ illius, è qua cœli conſtant. His ornamentis multorum cupiditatem incitauit; nam non ita multo poſt, quin [illegible] tos aureos in pretium viuus aliquis dicitur [illegible] tuliſſe: verùm ille tum quidem vendere [illegible]; tametſi maximè optaret, ea ſolùm ex cauſa [illegible] non neſciret, id generis vitrum inter munera [illegible] computari, vereretúrque [illegible] P. Matthæum miſſo ad Regem vitro præueniret, & eius deflorata nouitate minoris ab Rege haberetur [illegible] poſtmodum tamen vbi [illegible] ta Regi [illegible] aucto etiam aliquantulum pretio, demum vendidit [illegible] multa [illegible] nomina [illegible], & nouis apud [illegible] epiſtilligatus, benefi [illegible] nouit.

6. Ad [illegible] mationem facit etiam quod obſeruat Cardanus, qui *lib.* [illegible] *de ſubtilitate*, *in fine*, [illegible] multa plane admi [illegible], de quibus [illegible] rer, Succedit inquit [illegible] pu [illegible] vt [illegible] pauitae, at [illegible] quòd cum

omnes illæ ſeorſum, candidum, cæruleum, nigrum, purpureum, viride; vitrum hos [illegible] lores [illegible] fieri. Memini me vidiſſe olim ſplendore, ac colorum varietate, tenacitatéque adeo elegans, [illegible] Achateum. Mo [illegible] genio, nunc candido, adeò [illegible] ac o [illegible] è diſtinguitur, vt dicere poſſis non fac [illegible] ſubtilius ceram elaborari poſſe.

7. Verùm [illegible] dotes, [illegible] eius pretium declarant, tum [illegible] maxim [illegible], quod Hydrargyros, ſiue argentum viuum [illegible] aurea, argentea, ærea, ferrea, lapidea, & cæteras naturas perforat, vitrum [illegible], vt teſtatur Plinius *lib.* 33. *cap.* 6 S. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 18. Matthiolus *in Dioſcoridem, lib.* 5. *cap.* [illegible]. Maiolus *colloquio* 19. & alij paſſim; id quod expendens Cauſſinus *lib.* 11. *ſymbolo* 63. breui, quod ſubiiciam, poëmatio, eam vitri laudem eſt proſequutus.

Conſpicuos inter naturæ ſplendet honores
Fuſilis argenti ſpecies, cui plurimus Hermes
Incubat, & pleno liquidum ſe numine fundit
Nempe Deus geſtit viuis animare metallum
Flatibus, & tenues argento claudere vitas.
Ignea vis infuſa micat, leníque fluentem
Materiam tractu penetrat; non indutus [illegible]
Terrenive hebetant ortus, minutaque maſſ[illegible]
Quod ſi conſtrictum vinclis, & carcere cæco
Impedias, furit vſque tamen, luciſque cupido
Indignata premi vacuas ſe librat in auras,
Mulciberi cum vis infeſta admota [illegible]
Et tumidum irritat cæcis feruoribus [illegible]
Siue auri retinere paras, ſiue ag[illegible] re ferri,
Siue etiam aſſini vinclum ſociare metallo,
Emicat, obſtantémque ingrato pondere molem
Rumpit ouans, magnóque pote[illegible] omat omnia [illegible]
Aſt vbi viuaces motus conſtringere vitro
Fert animus, ſentit quaſſas hoc obice vires.
Corpora fruſtra no perſentat vitrea morſu.
Ceu quando alliſi ponunt ad littora fluctus.
Aut vis indocil[illegible] Borea, cum flamine rauco
Præludit [illegible] iam, [illegible] orte ſeuero
Aeolus hunc adamante ligat, [illegible] impr[illegible]
Impetus, [illegible] fra[illegible] am [illegible] equi [illegible] pell[illegible] m.
V[illegible] tenui tam magna poteſtas [illegible].
Quis Deus i[illegible] tam miti corpore [illegible]
Armat in audaces occulti ſideris iras?
Nulla [illegible] bit, quamquam [illegible] lis, contagia [illegible] rma,
S[illegible] impatiens, & ami[illegible] numine ful[illegible]

SECTIO IV.

Quo igne liquetur vitrum, & an poſſit comburi?

IGne conflatur vitrum, vna eſt omnium [illegible] quis [illegible] ignis huic [illegible] h [illegible] mi [illegible] ant, Plutarchus [illegible] *mpoſiacôn, quæſt.* [illegible]. Multa, inquit, [illegible] facultates nulla inter ſe conuenientes [illegible]. N[illegible] rum fundunt, flamma de [illegible] un domant. Medici pal[illegible] me dicamenta concoquenda len[illegible] calefaciunt, flammam e myri[illegible] ll[illegible] & formandum vitrum ai[illegible] commodiſſimam. L[illegible] ob [illegible] corporibus [illegible] calefaciendis [illegible] is aduectum eſt, cortinque

eorúmque contignationi, & fundamentis nocet crematum.

2. *Vitrum quo igni coquatur Plinio.*

Plinius *lib.36.cap.26.* Leuibus, inquit, vitrum, aridíſque lignis coquitur, addito cyprio, ac nitro, maxime ophitio. Continuis fornacibus vt æs liquatur, maſſæque fiunt colore pingui nigricantes. Acies tanta eſt quacumque, vt citra vllum ſenſum ad oſſa confecet quicquid afflauerit corporis. Ex maſſis rurſus funditur in officinis, tingitúrque; & aliud flatu figuratur, aliud torno teritur, aliud argenti modo cælatur. Hæc fuit antiqua ratio vitri. Iam verò & in Italia arena alba, quæ molliſſima eſt, pila, moláque teritur. Dein miſcetur tribus partibus nitri pondere, vel menſura, ac liquata in alias fornaces transfunditur. Ibi fit maſſa, quæ vocatur ammonitrum; atque hæc recoquitur, & fit vitrum purum, ac maſſa vitri candidi. Arenis autem in vitrum liquandis humana ſolertia non ſolùm miſcuit nitrum, ſed & magnetem lapidem addere cœpit; quoniam in ſe liquorem vitri quoque, vt ferrum trahere creditur. Hæc Plinius, ex quo eadem exſcripſit ſanctus Iſidorus *lib.16. cap.15.*

Ammonitrum materia vitri.

3. *Vitrum quo igne coquatur Cardano.*

Cardanus *lib.5. de ſubtilitate, in fine*, Conſtat, inquit, vitrum ex tribus lapidibus, ſcilicet lucidis, vel arena, ſale chali, & ſyderea. Trita hæc omnia magno igni mandantur in vaſis, coguntúrque vi ignis in vitrum, quod extractum denuò vaſis minoribus in fornace excoquitur, & elaboratur. Idem *pag.169. eiuſdem libri*, Syderea, inquit, quam Manganenſem Itali vocant, terra eſt repurgando vitro aptiſſima, illud tingens cæruleo colore. Eſt alia etiam, quæ ſic vitrum tingit, cærulæi coloris, quam zapheram quidam appellant.

Vitrum purgatur ſyderea terra, & Ζaphera. Zaphera, & ſyderea. Syderea, & Zaphera.

4. *Vitrum quomodo purgetur Scaligero.*

Scaliger *exercit.104. ſect.23.* id, quod ex Cardano de ſyderea, & zaphera adnotauimus, eſſe ſibi ignotum fatetur: addit autem ad Salodianos montes effodi neſcio quid, ferruginei coloris, quod auehatur Venetias, vnde vitrum candidiſſimum reddatur, ad eam adeò puritatem, vt cryſtalli tueatur appellationem: ad hæc ait ſe à Ioanne Iucundo præceptore ſuo didiciſſe, ferruginei colori miſcella candeſcere vitrum, propter vtriuſque ſubſtantiæ vehementem cohæſionem; quamobrem compoſitis materiarum partibus colores quoque inter ſe mutuò ſubire; & quidem ferrugineam illam naturam, ignis impatientem exhalare, ſecúmque vitri ſordes illas auferre, haud ſecus, a que lixiuium, quo lintea emaculantur. Agricola *lib.5. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.67. & 73.* aduertit igne vehementiſſimo vitrum exprimi è cinere: & *lib.12. de re metallica, pag.475.* vitrum excoqui aridis lignis, quæ flammam, non fumum emittant. At ſi hæc vera ſunt, quid Plinius fundendo vitro leuia exigit ligna? an ex leuibus lignis vehementiſſimus ignis excitari queat? an exponendus Agricola de igne vehementiſſimo, non quolibet, ſed quem leuia, aridáque ligna dare poſſint?

Vitrum quo igne excoquatur Agricolæ.

5. *Vitrum an comburi poſſit. Vitro combuſto frangi lapidem veſicæ.*

Sed dubiæ quæſtionis eſt, an vitrum, ſicut igne liquatur, ita etiam comburi poſſit: Id paſſim affirmant auctores; ignota tamen comburendi ratio, vt teſtatur Falloppius *de foſſilibus, cap.11. pag.300.* ibi, Humidum, inquit, vitri reſiſtit humido, quod eſt in vitro, vt nondum potuerim reperire modum comburendi vitrum; & licèt auctores commendent vitrum combuſtum in frangendo lapide veſicæ, tamen non docent poſtea modum, quo vitrum comburatur, &, ſi quem modum docent, eſt ineptus, nec re vera poteſt vlla ratione, quòd ego ſciam, comburi, ſed eliquatur ſolùm.

Sectio V.

De fornacibus in quibus conflatur vitrum, & de eius conficiendi ratione.

Vitrariis, aliis tres ſunt fornaces, aliis duæ, aliis vna; quibus tres, hi in prima coquunt materiam, in ſecunda eam recoquunt, in tertia refrigerant vitrea vaſa, & cætera opera candentia: eorum prima fornax concamerata, & furnô ſimilis ſit; in cuius ſuperiori camera, longa pedes ſex, lata quattuor, alta duos lignis aridis accenſis res miſtæ coquantur acri igne, donec liqueſcant, & in maſſam vertantur vitream, etſi nondum ſatis à recremento purgatam; ea refrigerata extrahatur, & in partes diuidatur. In eadem fornace ollæ, quæ continebunt vitrum, calefiant. 1. *Fornaces vitrariorum.*

Secunda fornax rotunda, & lata pedes decem, alta octo, extrinſecus, vt ſit firmior, cingatur, quinque arcubus ſeſquipedem craſſis: ea item conſtet ex duabus cameris; quarum inferioris teſtudo ſit craſſa ſeſquipedem; ipſa camera habeat à fronte os anguſtum, vt ligna in focum, qui eſt in eius ſolo, imponi poſſint; in ſumma verò, & media eiuſdem teſtudine magnum foramen rotundum; quod ab ea pateat ad ſuperiorem cameram, vt flammæ in ipſam penetrare poſſint. At in ſuperioris cameræ muro inter arcus ſint octo feneſtræ tantæ, vt per eas ollæ ventroſæ in ſolo cameræ circum magnum foramen collocari poſſint; quarum ollarum craſſitudo ſit ad digitos duos, altitudo ad totidem pedes, latitudo ventris ad ſeſquipedem, oris, & fundi ad pedem. In poſteriori fornacis parte ſit foramen quadrangulum, cuius altitudo, atque etiam latitudo ad palmum; per quod calor penetret in tertiam fornacem, cum hac coniunctam: ea quadrangula, & longa pedes octo, lata ſex ſimiliter conſtet ex duabus cameris; quarum inferior à fronte habeat os, vt ligna in focum, qui etiam eſt in eius ſolo, imponi poſſint; ab vtroque oris latere in muro ſit oblongi vaſis fictilis receptaculum, longum circiter pedes quattuor, altum duos, latum ſeſquipedem. Superior verò camera habeat duo foramina, alterum à dextro latere, alterum à ſiniſtro, tam lata, & alta, vt vaſa illa commodè in eam imponi poſſint; quæ vaſa ſint longa pedes tres, alta ſeſquipedem, lata inferiori parte pedem, ſuperiori rotundata: in his opera vitrea iam conflata recondantur, vt mitiori calore refrigerentur; quæ ni ita paulatim fuerint refrigerata, diſrumpuntur. Deinde vaſis iſtis ex ſuperiori camera extractis, & repoſitis in receptaculis prorſus refrigerentur.

2. *Fornaces, vbi vitro conficiendo tres ſunt vſui, deſcriptum quales, & quanta ſint.*

At quibus duæ ſunt fornaces, eorum partim in prima coquunt miſturam, & in ſecunda non modò eandem recoquunt, verùm opera etiam vitrea

3. *Vitrarij, quibus duæ ſunt fornaces, quomodo vitrum coquant, & quales ſint illæ.*

Digitized by Google

vitrea reponunt; quamquam in diuerſis cameris partim in ſecunda materiam coquunt pariter, & recoquunt, in tertiam verò opera vitrea recondunt; atque ita illi carent tertia fornace, hi prima, ſed iſtius modi fornax ſecunda differt ab altera fornace ſecunda: etenim rotunda quidem eſt, ſed eius caua pars lata pedes octo, alta duodecim, quòd conſtet ex tribus cameris; quarum infima non diſſimilis eſt inferiori alterius ſecundæ fornacis. In mediæ verò cameræ muro ſunt ſex fornices, qui cùm ollæ calefactæ in eam impoſitæ fuerint, etiam luto obſtruuntur, relictis modicis feneſtellis: in huius mediæ cameræ ſumma, & media parte eſt foramen quadrangulum, cuius longitudo, itémque latitudo ad palmum; per id calor penetrat in ſupremam cameram: quæ poſteriori parte habet os, vt in oblongum vas fictile, in ea locatum, opera vitrea paulatim refrigeranda reponi poſſint. Ea autem parte ſolum officinæ eſt altius, aut ſcamnum habet appoſitum, vt vitrarij conſcendentes commodiùs opera poſſint recondere.

4\. *Vitrarij, quibus vna ſolùm eſt fornax, quomodo vitrum coquãt.*

Sed qui carent prima fornace, hi, cùm munus diurnum perfecerint, veſperi materiam in ollas iniiciunt; quæ noctu cocta liqueſcit, & in vitrum abit. Duo autem pueri interdiu, noctúque alternatim ignem alunt aridis lignis in focum impoſitis. At quibus vna tantummodo fornax eſt, vtuntur ea ſecunda, quæ ex tribus cameris conſtat: nam vt proximi materiam veſperi iniicunt in ollas; manè verò recrementis detractis opera vitrea conficiunt; quæ in ſupremam cameram, vt alteri, recondunt. Verùm ſecunda fornax, ſiue ex duabus, ſiue ex tribus cameris conſtiterit, atque etiam prima, fiant ex lateribus crudis in ſole ſiccatis: qui ducti fiunt ex terra, quæ facilè igne neque liqueſcit, nec in puluerem reſoluitur; & quæ à lapillis purgata ſit, atque bacillis verberata: eadem terra calcis loco lateres interlinantur; ex eadem figuli forment tam vaſa, quàm ollas, eáque in vmbra ſiccent. Duabus partibus abſolutis, reſtat tertia.

5\. *Vitrea maſſa quomodo recoquatur.*

Maſſa vitrea in prima fornace eo, quo dixi modo, confecta, & fracta, miniſtri ſecundam excalfaciunt, vt ea fragmenta recoquant. Dum verò hoc agunt, interea ollæ in prima fornace primùm lento igne caleſiunt, vt humorem exhalent; deinde acriori, vt ſiccatæ rufeſcant: mox vitrarij huius os aperiunt, & ollas forcipe prehenſas, ſi timis non fatiſcunt, celeriter in ſecunda reponunt; & recalfactas fragmentis vitreæ maſſæ, vel vitri complent: deinde feneſtras omnes luto, & lateribus obſtruunt; cuiúſque loco duabus tantummodo feneſtellis relictis, de quarum altera inſpectant, & fiſtula recipiunt vitrum, quod ollæ in ſe continent; in altera reponunt alteram fiſtulam, vt calida fiat; vtraque orichalcea, vel ænea, vel ferrea eſt, tres pedes longa; quin ante feneſtellas cruſta marmoris fornici imponitur; atque ei rurſus terra aggerata, & ferrum: hoc fiſtulam in fornacem immiſſam retinet, illa oculos vitrarij ab ignis calore tuetur. His omnibus ordine factis, vitrarij opus perficiendum aggrediuntur.

Vitrum recoquendum lignis aridis, quæ fumum non emittant.

Lignis autem aridis, quæ flammam, non fumum emittunt, fragmenta recoquunt, ſed quantò diutiùs recoxerint, tantò puriora, & magis tranſlucida ex eis fiunt opera; tantò minùs maculoſa, & veſiculis turgeſcentia; tantò denique faciliùs vitrarij ſuum munus exequuntur.

6\. *Vitrũ eò purius, quò magis excoctum.*

Quocirca qui materiam, ex qua vitrum conficitur, vnam modò noctem coquunt, at mox ex ea opera vitrea efficiunt, minus pura, & tranſlucida, quàm qui duos dies, noctéſque eam recoquunt; atque hi etiam minus pura, & tranſlucida, quàm qui primò maſſam conficiunt vitream, dein eius fragmenta, diem, noctémque recoquunt.

Vitri bonitas non ſolùm à materia, ſed etiam ex coctione petitur. Vitrum liquidum quomodo ex olla recipiatur.

Nam vitri bonitas non ſolùm in materia, ex qua conficitur, ſita eſt, ſed etiam in coquendo. Sæpiùs autem vitrarij fiſtulis capiunt experimentum, ſed quamprimum ex eo didicerint fragmenta recocta ſatis eſſe purgata, quiſque altera fiſtula in ollam demiſſa, & paulatim verſata, recipit vitrum: quod tanquam lentus aliquis, & glutinoſus ſuccus ad eam adhæreſcit, & quidem globoſum. Recipit verò tantum, quantum ad opus, quod efficere vult, ſatis eſt; id marmori impreſſum voluit, & reuoluit, vt adunetur; atque per fiſtulam inſpirans veſicæ inſtar inflat; quam fiſtulam quoties inſpirat (ſæpiùs verò inſpirare neceſſe eſt) toties eam repentè remotam ab ore ad maxillam admouet, ne flammam ſpiritu reducto in os trahat.

Vitrum quomodo figuretur.

Mox fiſtulam ſublatam circum caput in orbem torquens vitrum facit longũ; aut idem in æreo inſtrumẽto cauo verſans figurat; tum recalfaciendo, inflando, premendo, amplificando in poculi, vel vaſis, vel alterius rei figuram mente conceptã, format: deinde rurſus marmori imprimit, atque ſic fundum dilatat; quod altera fiſtula in partem interiorem compellit; poſtea forfice eius os amputat; atque, ſi res hoc poſtulat, pedes & anſas aſſingit, quin etiam, ſi ei libitum fuerit, inaurat, & variis coloribus pingit.

7\. *Vitrum quomodo inaurandum, & pingendum.*

Poſtremò in oblongo vaſe fictili, quod eſt in tertia fornace, vel in ſuprema ſecundæ camera, reponit, ſinitque refrigerari; quod cùm talibus operibus ſenſim refrigeratis plenum fuerit, bacillo ferreo loto, ſub ipſum acto, ſublatum in ſiniſtrum brachium in altero receptaculo collocat. Hæc de fornacibus vitri, & de eius conficiendi ratione Agricola *lib. 12. de re metallica, à pag 471.* & deinceps.

Vitrea vaſa igni expoſita quomodo non rumpantur.

Cur autem vitrea vaſa igni expoſita ſurculo ſuppoſito non rumpantur, vide apud Cardanum *lib. 15. de ſubtilitate, initio.*

Sectio VI.

De vitri coloribus, & pictura.

1\. *Vitri color proprius.*

PRoprium vitri colorem, Hyali colorem vocat Virgilius *lib. 4. Georgic.* ibi,

——— *Hyali ſaturo fucata colore.*

Vitrum nondum purgatũ eſt ſubuiride.

vt obſeruant Cerda *in eum locum*, & Bulengerus *lib. 2. de pictura, cap. 4.* idémque notat Aguilonius *lib. 1. opticorum, propoſit. 41.* addens vitrum nihil eſſe aliud, quàm aquam terreæ portiuncula admixtione denſatam, illúdque, niſi emendetur, ſubuiride ex fornace prodire. Alienos autem colores faciſlimè combibit vitrum, & quidem omnes, teſte Vincentio Belluacenſi *lib. 11. ſpeculi doctrinalis, cap. 121.*

Vitrum picturæ aptiſſimũ.

Quo fit, vt nulla materia ſit picturæ accommodatior, vt ſcribunt Plinius *lib. 36. cap. 26.* & S. Iſidorus *lib. 16. cap. 15.*

Portò

2. *Vitrum piſtura aptiſſimum. Vitra priſcis picta.*

Porrò vitra iam olim etiam à priſcis pingi fuiſſe ſolita ſcribit Bulengerus *præcitato loco*, idque colligit ex Martiali *lib.14. diſticho 94.*

Non ſumus audacis plebeia toreumata vitri,
Noſtra nec ardenti gemma feritur aqua.

3. *Vitrum quot coloribus pingatur.*

Plinius *lib.36. cap.26.* vbi dixit in genere vitri obſidiana numerari; Fit, inquit, & tincturæ genere obſidianum, ad eſcaria vaſa, & totum rubens vitrum, atque non tranſlucens, hæmatinon appellatum. Fit & album, & murrhinum, aut hyacinthos, ſapphiróſque imitatum, & omnibus aliis coloribus. nec eſt alia materia non ſequacior, aut etiam picturæ accommodatior. Maximus tamen honos in candido tranſlucentibus, quàm proxima cryſtalli ſimilitudine. S. Iſidorus *lib.16. cap.15.* Multis, inquit, modis tingitur vitrum, ita vt hyacinthos, ſapphiróſque, & alios gemmarum imitetur colores. Quid prodiderit Cardanus *de varietate, & pulchritudine colorum vitri*, adnotauimus *ſect.3. huius cap.*

Vitrum imitans colores gemmarum.

4. *Vitrum quomodo coloretur ſanguine Draconis.*

Hodie vitrum volgò pingunt, & ſanguine Draconis, aut aliis coloribus penicillo delineant, tum in fornacem per quindecim, aut viginti dies vitrum ita pictum coniiciunt, donec colores penitus imbibantur; ſæpe eum iactura opificum, nunquam ſine periculo iacturæ, quia opus nimio igne perit, modico non imbibit colores. Bulengerus *lib.2. de pictura, cap.4.*

5. *Vitrum quomodo imitetur hyacinthum.*

Sed qoid facto ſit opus, vt vitri color æmuletur hyacinthum? Fictili olla, & dura plumbum immittatur, ac vitrariorum fornacis igni accommodetur, immoretúrqoe per aliquot dies, ſic plumbum in vitrum vertitur, & hyacinthinum colorem imitabitur. Porta *lib.6. de gemmis, cap.7.* Quomodo autem vitrum variis coloribus tingere poſſimus, explicat *ibid.* Porta in hunc modum. Non omittam, inquit, rem animaduerſione dignam narrare, quę caſu, dum hæc experiremur, acciderat. Calx ſtanni colorem perſpicuum vitri cryſtallini tollit, & variè colorat, nam dum viciſſim inſpergitur vitris cryſtallinis rota perpolitis, & ſuccenſo igni expoſitis, variè colorat, & tenebricoſos reddit; nam pars vna lapideſcit, altera coloratur variè, vt opalus videatur. Sed oportet ſæpiùs ex igne eximere, & accommodare, vſque dum voti compos fias.

Vitrum variè colorari calce ſtanni.

6. *Vitrum quomodo inauretur.*

Agricola *lib.12. de re metallica, pag.475.* docet modum inaurandi vitrum, variiſque pingendi coloribus. Idem *lib.5. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.65.* ſcribit arte effici, vt vitra tincta gemmas exprimant coloribus. Idem *lib.5. de natura foſſilium, pag.271.* Vitra, inquit, quæ cryſtalli modo candida ſont, & pellucent, maximè probantur. At clariſſimum, & puriſſimum vitrum duobus modis tingitor; etenim cum eo pulnerem trito aut paucus color foſſilis permiſcetur, aot multus, ſimúlque igni liqueſcunt, priore modo oritur vitrum, quod colore exprimit gemmas; non modò adamantem, ſmaragdum, carbunculum, amethyſtum, hyacinthum, cyanum, gagaten, & reliquas vnius coloris, ſed etiam verſicolores, pæderotas ſcilicet, & in his opalum. Altero modo ſemper naſcitur maſſa nigra, ſed ex qua, ſi Soli fuerit obuerſa, color quo tingere poteſt, relucet; nam iccirco tingitur, vt poſſit tingere; itaque aliud tiogit argentum albo colore; aliud nigro; quoddam viridi; partim cæruleo; partim purpureo. quomodo nobile, & pretioſum ſit genus tincturæ, quo aurum claro rubri carbunculi pingitur colore; ac verò etiam vitrea opera his omnibus coluribus tinguntur; atque hic nigrum obſidianum nominatur, quòd obſidiani lapidis, qui idem Gagates dicitur, ſit ſimillimum; totum verò rubens, atque non tranſlucens, hæmariton appellatur. Quod genus ſunt vrceoli, ex quibus bibimus muſta, eſcariaque vaſa. Idem Agricola *lib. 6. de natura foſſilium, pag 275.* Vitrum, inquit, tingitur variis coloribus, imitaturque ſmaragdum, callaida, amethyſtum, hyacinthum, cyanum, chryſolithum, topazium. Sed id genus factitiæ gemmæ, vt viſu diſcerni non poſſint à veris, lima, tactu, pondere deprehenduntur. Nam vitreæ, quia molles, & fragiles, limam ſentiunt; veræ, quia duræ, & reſiſtunt; excepta topazio, & ſmaragdo, qol tamen ſi fuerit Scythicus, aut Ægyptius, ne ipſe quidem vulnus accipit. Tactus verò deprehenditur tepidior in vitreis, in veris frigidior pondus etiam minus eſt vitreis, maius veris; quibus duabus rationibus topazium veram à falſa diſtinguere poſſumus; ſimiliter ſmaragdum; ſed & oculi in vitreis deprehendunt puſtulas, quæ in profundo apparentes, aliquando argenti modo relucent; ac fulgor qoi in veris emicat, conſtans permanet, atqoe implet oculos: qui in vitreis conſpicitur, priuſquam ad eos perueniat, deſinit, & euaneſcit; quod in ipſis euidens eſt, cùm & interdio matutino, & noctu ad lumen lucernæ admotas ſpectamus; vitreis præterea plerunque eſt ſcabritia in cute. Similiter ex cryſtallo tinguntur gemmæ tranſlucentes: ſed fraudem & oculorum acies, & lima deprehendit; falſæ enim multò languidius, quàm veræ fulgent, & ſentiunt limam. Deinde minùs callidè ad ſimilitudinem carbunculi accedunt duo vitra conglutinata, ac magis etiam duæ cryſtalli, cinnabari, quam ſanguinem Draconis vocant officinæ, interlitæ. Sed quia cryſtallus, æquè ac vitrum limam ſentit, iſti factitij carbunculi non difficulter à veris ſecernuntur, etiam annulo, aut funda clauſi. Quòd ſi ex his eximantur, vtraque conglutinatio ſub aſpectum venit, & vna ab altera facilè internoſcitur. Hæc Agricola.

Vitra candida optima.

Vitrum quomodo colore exprimat gemmas.

Vitrea opera quomodo tingantur.

7. *Vitrea, & factitia gemma quomodo à veris diſcernantur.*

Gemma è cryſtallo tincta quomodo à veris diſcernantur.

Sectio VII.

De vitri vſibus, & affectionibus.

I. PEr vitrum, tametſi denſiſſimum tranſpicere licet. Ariſtot. *ſect.11. problem. quæſt.61.* 1. *Vitrum eſt diaphanum.*

II. Præ anguſtia meatuum flecti non poteſt. Ariſtot. *ibid.* An autem arte humana reddi poſſit & ductile, & flexile, diximus *ſuprà ſect.3.* de eadem re vide *infrà* vſum vigeſimum. *Vitrum an poſſit reddi flexile.*

III. Dum per vitra infecta proſpicimus, eorum colore tincta omnia videntur. Lumen ſiquidem dum rerum formas per vitrum defert, eius colore fœdatur, & ad oculos prouectum, eorum humores, tunicáſque inficit, ex quo tandem fit, vt eadem affectio rebus ipſis, qoæ cernuntur, adſperſa eſſe videatur. Aguilonius *lib. 1. opticorum, propoſit.14.* *Vitrum tinctum, lumen traiectum inficit.*

Cryſtallus, ſu[illegible]ſita argẽti e bractea colore infecta tota tincta videtur.

IV. Cryſtallus ſuppoſito colore, cùm ex aduerſo ſpectatur, tota infecta videtur. Perſpicua autem eſt huius fallaciæ cauſa ex natura diaphani. Calor enim per cryſtalli denſitatem fractis radiis tranſmiſſus, in ipſa tantiſper hærere, ac fluitantis in morem ludere videtur, priuſquam ad obtutum perueniat. Deinde ea cryſtalli planities, quæ ſubiecto colori e diametro oppooitur, radios coloris ſurſum elatos ab interna, ſeu caua ſui parte ſuſcipit, eoſdémque ad infimam cryſtalli ſuperficiem remittit; qui dum hinc rurſus ad oculos redeunt primis radiis permixti, ſaturatiorem colorem in cryſtalli denſitate, quàm in circumfuſo aëre oſtendunt, quò fit vt cryſtallus ipſa vnioersè tincta videatur. Eximium ſanè huius fallaciæ exemplum in factitiis gemmis habemus. Cryſtalli fragmentum natiuæ gemmæ forma cælatur, ſubſtratáque argentea bractea inſigoiter læuigata, ac colore proprio infecta, ſuo loculamento committitur quàm fieri poteſt arctiſſimè, ne temerè excidat; ita enim fit vt cryſtallus vera ac naturalis gemma eſſe videatur. Aguilonius *lib. 4. opticorum, propoſit.* 150. Quomodo autem è cryſtalli fruſtulis imitari poſſimus veras gemmas, explicat idem auctor *ibidem.*

Cryſtalli fruſtulis quomodo imitari poſſimus veras gemmas.

2\.
Vitrea patera vino plena quomodo illudat bibere volentes.

V. Iucunda hac interdum fallacia Indificantur homines aſpectus errore circumuenti. Patera ex vitro conflatur, duplicata ea ratione, vt duæ quodammodo ſint, quarum vna alteram complectitur exiguo ſpatio inter vtramque relicto, quod cùm vino impletur, ita oculis imponit, vt ſimplex ipſa patera, vinóque pleoa eſſe videatur, ex qua tamen bibere volentibus oihil ſequitur. Quod faciliùs intelliges, ſi fiogas vitream bullam adhuc à fornace candentem, ductilémque tenui primùm foramine pertundi; deinde media ſui parte reflecti, ſic vt altera medietas alterius cauitatem ſubeat, pari vndique diſtans ioteruallo, ſic item vt foramen priùs factum in ſummitate ambitus relinquatur: hoius is erit, quem dixi, fallax vſus. Per foramen, quod in ipſius vaſis ambitu relictum fuit, ſiphunculo impoſito, aqua infunditur, quæ interſtitium nequaquam ad ſummum expleat. Pateram hanc qui intuentur, ex eadem illa parte qua lumen ſuſcipit, ſimplicem putaot, cuius cauum aqua infuſa oppletum ſit, ac tum præcipuè oculos fallit, cùm minimè quieſcit; ſiquidem aqua interſtitio coërcita dum pariter agitatur, ſpeciem aquæ io medio pateræ fluitantis exhibet, haud ſecus ac ſi patenti ipſius conceptaculo infuſa eſſet. Nec minùs iucunda eſt hæc impoſtura, cùm in vicem aquæ rubens ex atro merum infunditur; rubello ſiquidem plena patera exiſtimatur, quæ dum epotanda alicui porrigitur, foramine ab ore procul remoto, nihil profundit, moleſtè ferentibus iis, qui bibere ex conantur. Facilè tamen error detegitur, q[illegible] do ex aduerſo incidentis luminis inſpi[illegible] Si enim è pateræ cauo nullus lumiois [illegible] ad oculos intuentis porrigitur, tanquam [illegible]na ſuperficie innatantis liquoris reperc[illegible]ſus, [illegible]uincibile eſt inanis vacui argumentum; nullum enim dubium eſſe poteſt, quin ab extima liquoris ſuperficie, ſi quis intra pateræ cauum exiſtat, luminis radium in aduerſam partem remitti, ac proinde etiam videri oporteat. Aguilonius *ibidem.*

Vitrea patera alio modo illudens viſui.

VI. Ex vitro fiunt ſpecilla, quæ oculis apponimus, vt meliùs videamus. notiſſima experientia. De his inſtrumentis vide Portam *lib. 17. magiæ nat. cap.* 10. & Maiolum *colloquio* 19. Porta *cap.* 11. *eiuſdem libri*, agit de ſpecillo, quo luſcioſi, vltra quàm credi poſſit, longiſſimè coospicere queant; meminitque cuiuſdam ſpecilli, quo Ptolemæus per ſexcentena millia peruenientes naues coospiciebat.

3\.
Vitrea ſpecilla, quibus longiſſimè videamus.

VII. Vitrea ſpecilla viſus ſubſtaotiam conſeruant, adeóque præſtant, ne oculi minutioribus rebus contuendi victi fatiſcant, néve ſpiritus reſoluantur. Atque hinc certè gemmarum ſculptores, & aurifices ſubtiliter quidpiam, ac ingenioſè ſculpturi, eiuſmodi vtuntur conſpiciliis. Cur verò ita viſus non defatigetur, in cauſa eſt, quòd ſpecies de medio clariori ad denſiùs permeantes maiores ſimul, & craſſiores appareant, adeóque viſum conſeruent. Arnoldus *in cap. 2. ſchola Salernitana, de conſeruanda valetudine*, vbi de recreatione viſus.

Vitrea ſpecilla oculos proſunt.

VIII. Vitrum ſulphuri concoctum ferruminatur in lapidem. Plinius *lib.* 36. *cap.* 26. & Agricola *lib. 5. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 65.

4\.
Vitrum quomodo ferruminetur in lapidem.

IX. Ne quid deſit gratiæ ouorum gallinæ; candidum ex his admixtum calci viuæ, glutinat vitri fragmenta. Plinius *lib. 29. cap.* 3.

Vitri fragmenta quomodo glutinentur.

X. Vitrum quàm facilè, tam variè & colorari poteſt, & pingi. patet ex *præcedenti ſect.*

Vitrum facile colorari.

XI. Opera vitrea paulatim mitiori calore refrigeranda, ſecus diſrumpantur. Agricola *lib.* 12. *de re metallica, pag.* 472.

Vitrea opera quomodo refrigeranda.

XII. Argentum viuum, vaſa aurea, argeotea, ærea, ferrea, lapidea, & cætera id genus erodit, vitrum tamen minimè lædit. Id liquet ex *ſect. 5. huius capitis.*

Vitro parcit argentum viuum.

XIII. Vitrum calore ignis liqueſcit; frigore autem, ſiue ipſum fuerit aqueum, ſiue aëreum, congelaſcit. Agricola *lib. 5. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.* 67.

Vitrum quomodo liqueſcat, & concreſcat.

XIV. Magnes ita in ſe liquorem vitri trahere creditur, vt ad ſe ferrum allicit. Plinius *lib.* 36. *cap.* 26. Agricola *lib.* 11. *de re metallica, pag.* 470. & Maiolus *colloquio* 19.

Vitrum perficit magnes.

XV. Vitrum recenſetur inter ea, quæ metallici appellant additamenta, quòd adiiciantur ad venas non modò experiendas, ſed etiam excoquendas, in quibus magna vis cernitur. Agricola *lib. 7. de re metallica, pag.* 184. Idem crediderim fuiſſe ſignificatum à Vincentio Belluacenſi *lib.* 11. *ſpeculi doctrinalis, cap.* 121. vbi, Vitrum, inquit, ſic liquefacit ferrum, & omnia corpora, facitque ea currere infuſione. Et mox, Vitrum, ioquit, molli[illegible]cat, & mundificat, atque liquefacit omnia cor[illegible]a; deinde ſubtrahit ſe ab eis per fuſionem, [illegible] ſal per lotionem.

5\.
Vitri additamentum metallicum.

XVI. Vitrum citò in igne ſoluitur, & citò ad [illegible]ideitatem ſuam reuertitur. his verbis id Vin[illegible]tius *loco præcitato.*

Vitrum igne citò ſoluitur.

XVII. Vitrum aliud flatu figuratur, aliud [illegible] teritur, aliud argenti modo cælatur. Plin. [illegible].cap. 26. & S. Iſidorus *lib. 16. cap.* 15.

Vitrum quomodo figuretur

XVIII. Ex vitro conflantur vitreæ pilæ luſoriæ. Quod vt intelligas animaduerte ex Mercuriali *lib. 2. Gymnaſtica, cap.* 5. quattuor apud Romanos fuiſſe ludicræ pilæ generæ, follem,

Vitrea pila luſoria.

Pila, follis dicta.

Trigonalem, Paganicam, Harpaſtum. Follis erat pila magna ex aluta confecta, vento tantùm, & anima inflata, quæ ſi maior eſſet, brachiis impellebatur. Minor, pugnis eiiciebatur, follis proin pugillatis dictus. Trigonalis pila parua erat, non triquetrâ figurâ, ſed à loco trigono, vel à numero, figura, ſitu ludentium denominata; ſtabant enim in trigono tres ſphæromachi, hoc eſt, ſpatio, & figura trigonum exprimente, manu ad ludum vtraque parata, vti modò pilam pulſam exciperent, modò exceptam pellerent, cauerentque ne pila excideret, terrámve contingeret, quæ quidem ſumma laus erat huius ludi. Paganica, maior erat trigonali, minor folle: pluma farciebatur, mollior pila, durior folle; nominis hæc etymologiam trahebat inde, quòd vel paganis hominibus, vel pagis vrbanis eſſet in vſu. Nam vrbs olim in quatuor erat diuiſa Tribus, quæ pagi, & incolæ pagani appellabantur. A villis ergo, vel pagis vrbicis dicta paganica pila eſt. Harpaſtum, pila erat parua ex corio facta, quam ludentes alter alteri eripiebat, Græcis proinde dicta harpaſtum, à verbo *ἁρπάζω*, quod, *rapio*, ſonat. His quatuor pilarum formis addit quintam vitream itidem luſoriam noſter Matthæus Raderus *ad decimumquartum Martialis epigramma, ex lib.* 4. Vbi vitreæ, inquit, pilæ inuentor fuit Vrſus Togatus, vt ex priſcis monumentis antiquitatis ſcientiſſimus M. Velſerus II. vir Auguſtanus oſtendit, cuius hæc in monumentis Auguſtanis verba. Corollarij vicem ſermoni, qui a ternis cœpit, non negabo, verſus aliquot concinnos, feſtiuos, ſcitos totos, inſcriptos marmori, ante annum vnum, aut alterum Romæ ad D. Petri effoſſo, qui in primis lucem inferent balneari exercitario à paucis ſcriptorum memorata, à nullo lectorum ante hoc intellectæ: iudicium Abr. Ortelio debeo.

6. *Pila, harpaſtum dicta.*

Vitreæ pilæ inuentor.

7. *Vrſus Togatus, vitreæ pilæ inuentor.*

Vrſus Togatus, vitreâ qui primus pilâ
Luſi decenter cum meis luſoribus,
Laudante populo maximis clamoribus,
Thermis Traiani, Thermis Agrippæ, & Titi
Multum & Neronis, ſi tamen mihi creditis,
Ego ſum, ouantes conuenite pilicrepi,
Statuámque amici floribus, violis, roſis,
Folióque multo, atque vnguento marcido
Onerate amantes, & merum profundite
Nigrum falernum, aut Setinum, aut Cæcubum
Viuo ac volenti de apotheca dominica.
Viſúmque canite voce concordi ſenem
Hilarem, iocoſum, pilicrepum ſcholaſticum,
Qui vicit omnes anteceſſores ſuos,
Senſu, decore, atque arte ſubtiliſſima.
Nunc vera verſu verba dicamus ſenes.
Sum victus ipſe, fateor, à ter Conſule
Vero patrono, nec ſemel, ſed ſæpius,
Cuius nunc libenter dicor exodiarius.

Hæc de vitrea pila luſoria marmor antiquum ex Velſero, & Radero.

Vitrei calculi pro abaco luſorio.

XIX. Vitreos interdum calculos fieri ſolitos pro luſorio latrunculorum abaco, ſeu alueolo, non obſcurè colligimus ex Ouidio, & Martiali: ille enim *lib.* 2. *de Arte,*

Siue latrocinij ſub imagine calculus ibit,
Fac pereat vitreo miles ab hoſte tuus.

8. Martiali, *lib.* 7. *epigramm.* 60. ad Paulum.

Vitreus miles qui.

Mandris, & vitreo latrone clauſos.

Vitreus latro qui.

Idem *lib.* 14. *diſticho* 17.

Inſidioſorum ſi ludis bella latronum;
Gemmeus iſte tibi miles, & hoſtis erit.

9. *Gemmeus miles, idem qui vitreus.*

Quòd ſi quæras quid hic Poëta intelligat per gemmeum militem, & hoſtem? reſpondet Raderus in eum locum, ſic vocari vtriuſque partis calculum, quòd vitreus vterque eſſet, tantùm colore candido alter, alter cæruleo, alióve diſtinctus. At ſciſciteris vlteriùs, quid propriè fuerint vitrei calculi? Vt quod ſentio aperiam, præmitto calculos, latrunculorum ludo dicatos, priſcis etiam fuiſſe diſcolores. Hinc Martialis *lib.* 14. *diſticho* 14. quod eſt de tabula luſoria.

Calculos luſorios etiam priſcis diſcolores.

Hic mihi bis ſeno numeratur teſſera puncto:
Calculus hic gemino diſcolor hoſte perit.

Sed clariùs Vida *de ludo ſcacchiados,*

10. *Scacchiados calculi diſcolores à Vida deſcripti.*

Ludimus effigiem belli, ſimulataque veris
Prælia, buxo acies fictas, & ludicra regna.
Vt gemini inter ſe Reges albúſque, nigérque
Pro laude oppoſiti certent bicoloribus armis
Ordinibus paribus, nec non forma omnibus vna
Sedibus æquale & ſpatium, ſed non color vnus:
Alternant ſemper varia, ſubeúntque viciſſim
Albentes nigris, teſtudo picta ſupernè.

11. *Vitrei latrunculi, ſeu calculi quid Ouidio, & Martiali.*

His præmiſſis Raderus *in Martialem, ad* 60. *libri* 7. *epigramma*, cenſet vitreos latrunculos, ſeu calculos Ouidio, & Martiali poni pro colore cæruleo, cuius eſt nondum bene purgatum vitrum, idémque repetit *ad diſtichon* 17. *lib.* 14. hac enim ratione, vitreum quoque mare, pro cæruleo dici; porrò Poëtas, citra vllum myſterium, meminiſſe potius cærulei, quàm aliùs; perinde enim, ſi libuiſſet, potuiſſe vel album, vel nigrum, vel alium nominare colorem, dummodo eſſent duo diuerſi; quippe hoc poſtulabat neceſſariò latrunculorum ludus. Sed enim, vt non ſit improbanda doctiſſimi interpretis expoſitio, at non video, quare calculi non poſſint exiſtimari dicti eſſe vitrei, quòd verè ex vitro forent: cùm enim tale opus non ſuperet vires artis, ídque apertè ſonent Poëtarum verſus, cur, ſpreta verborum proprietate, figuras ſectamur? præſertim cùm Petronius apud eundem Raderum priori loco citatum, ſcribat in ſimili genere ludi fuiſſe pleriſque in vſo tabulam terebinthinam, teſſeras cryſtallinas, & pro calculis, aureos, argenteóſque denarios?

Teſſera cryſtallina.

Vitrum reddi poſſe flexile, & ductile.

XX. Ex ductili vitro fieri queunt, & iampridem conflari ſunt calices, qui proiecti in terram, non magis frangerentur, quàm ſi fuiſſent aurei, vel argenti. Id teſtatur Trimalcius apud Raderum noſtrum *in Martialem ad diſtichon* 84. *libri* 14. Idem apertiſſimè affirmat Cardanus *lib.* 17. *de ſubtilitate, pag.* 483. vbi, Sunt, inquit, chymica inuenta, vitrum ducere in longiſſimas lineas, tenax, aut prædurum efficere poſſe. Dudum conſtat ſanè vidiſſe me ſphæram exiguam è vitro, quæ illiſa omni conatu ſolo lapideo non comminuebatur, ſed reſiliebat ad trabes. Multò clariùs de tenaci, & ductili, atque flexili, at minimè fragili vitro idem fatentur S. Iſidorus *lib.* 16. *originum, cap.* 15. & Maiolus *colloquio* 19. & ante illos idem ſignificauit Plinius *lib.* 36. *cap.* 26. Vide quæ hac de re diximus *ſuprà ſect.* 3. & *num.* 1. *huius ſectionis.* Quæ ſi vera ſunt, data optione,

Vitri æſtimatio, ſi non eſſet fragile. *Gemmatus calix aureus.* crede mihi ambigas, vtrum magis eligas, vitreáſne phialas, hac dote affectas, an illos gemmatos calices, de quibus Martialis *diſticho* 109. *lib.* 14.

Gemmatum Scythicis vt luceat ignibus aurum,
Aſpice quot digitos exuit iſte calix.

12\. *Vitri vſus apud chymicos.* XXI. Chymicæ facultatis eſt, vitrum albis lineis interſtinguere, cælare in eo imagines, falſas fabricare gemmas, purgare caphuram, metalla miſcere, immutare, aut nobiliora imitari. Cardanus præcitatus, & Peretius *lib.* 1. *de magia, cap.* 12.

Vitrea pila quomodo ignē excitet. XXII. Vitreæ pilæ addita aqua, ſole aduerſo in tantum excandeſcunt, vt veſtes exurant. Plinius *lib.* 36. *cap.* 26. Idem obſeruat Maiolus *colloquio* 19. addito, radiorum illo repercuſſu ſolarium flagrare quicquid incendio fuerit aptum. Similia de cryſtallinis pilis infrà *ſectione ſequenti.* Vide etiam, quæ mox *num.* 31. referemus.

Vitrum apta materia pro ſpeculis. XXIII. Speculis conficiendis non eſt aptior alia vitro materia. Plinius *lib.* 36. *cap.* 26. & S. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 15.

Vitri vſus ad potandum. XXIV. Vitri vſus ad potandum, pepulit auri, argentique metalla. Plinius, & Iſidorus iam citati, & Clemens Alexandrinus *lib.* 2. *Padagogi, cap.* 3.

Vitri varia opera. XXV. Vitrarij res diuerſas è vitro conficiunt, vt cyphos, phialas, vrceos, ampullas, lances, patinas, ſpecularia, animantes, arbores, naues; qualia opera planè admiranda vidiſſe ſe Veneriis teſtatur Agricola *lib.* 12. *de re metallica, in fine.*

13\. *Vitrea fortuna.* XXVI. Vitream nonnulli ſtatuère fortunam, quòd puncto temporis frangatur. Alexander ab Alexandro *lib.* 1. *dierum genial. cap.* 12.

Vitro qui mortuos cuderent. XXVII. Æthiopes, vbi quiſque ſuo fuerit functus fato, exanima corpora in flumen deiiciunt, vel vitro operta, vt integra ſpectentur, & poſteris ſpectaculo ſint, aſſeruantur. Alexander ab Alexand. *lib.* 3. *gen. cap.* 2.

Vitrea ſcena. XXVIII. M. Scaurus fecit in ædilitate ſua opus maximum omnium, quæ vnquam fuere humana manu facta, non temporaria mora, verùm etiam æternitatis deſtinatione: Theatrum hoc fuit. Scena ei triplex altitudine 360. columnarum. Ima pars ſcenæ è marmore fuit, media è vitro, inaudito etiam poſtea genere luxuriæ. Summæ tabulis inauratis columnæ; imæ duodequadragenum pedum. Signa aurea inter columnas fuerunt tria millia numero cauea ipſa cepit hominum 80. millia. Plinius *lib.* 36. *cap.* 15.

Vitrea columna. XXIX. Dignum planè ſcitu eſt, quod de vitreis quibuſdam columnis D. Clemens *lib.* 7. *recognitionum*, narrat his verbis. Poſt hæc, inquit, vnus ex adſtantibus Petrum rogare cœpit, vt die craſtina maturiùs ad inſulam proximam, quæ ſex non ampliùs ſtadiis aberat, Aradum nomine, pergeremus, videndi in ea gratia mirum aliquod opus, columnas vitreas magnitudinis immenſæ; cui Petrus, vt erat clementiſſimus, adquieſcit, ſed monuit nos, vt, cùm nauim deſcendiſſemus, non vnà omnes concurrere ad videndum: nolo enim, inquit, notari vos à turba. Cùm ergo die poſtera naui ſub momento horæ veniſſemus ad inſulam, continuò ad locum, in quo erant columnæ mirabiles, properamus. Erant autem in æde quadam poſitæ, in qua Phidiæ opera permagnifica habebantur, quibus intento vnuſquiſque noſtrûm detinebatur aſpectu: Petrus verò vbi ſolas columnas miratus eſt vitreas, nequaquam raptus picturæ gratia, egreſſus eſt.

XXX. Vitreæ feneſtræ, admiſſa luce, reſpuunt ſolem, ventum, pluuiam. Maiolus *colleq.* 19. *Vitrea feneſtra.*

XXXI. Orbem vitreum plenum aquæ ſi tenueris in ſole, de lumine, quod ab aqua refulget, ignis accenditur, etiam in duriſſimo frigore. Lactantius *lib. de ira Dei, cap.* 10. Vide quæ paulò ante ea de re adnotauimus *num.* 22. idem docet Ariſt. 1. *Poſt. t.* 43. & benè explicatur à Blancano *ibi.* *Vitrea pila quomodo ignē accendat.*

XXXII. Adamantes vincuntur à vitro in pleriſque rebus; aliqui enim adamantes, non quidem ferro, ſed altero adamante perforari poſſunt. Vitrum verò nunquam niſi igne perforatur, potiùs frangitur. Adamas quoque corrigitur, complanatur, in formáſque plurimas transfertur, cælatúrque. Vitrum autem, donec frigidum eſt, non admittit ferrum, nullius effigiei efformandæ patiens eſt, lineas ſolùm leuiſſimas ſibi ab adamante appingi ſuſtinet; atque ita ipſum quoque cælari poteſt. Eſt igitur hoc mirum, id quod eſt fragiliſſimum non poſſe ferro in aliam efformari figuram; & quod ferrum non patitur, poſſit tamen ab alia gemma cælari: quanquam cælatura illa nil aliud eſt, quàm linearum deductio in ipſa vitri ſuperficie; excauari autem vel minimùm quidem non poteſt; cælatura autem, quam per linearum deductionem diximus in ipſo fieri, nullo quamuis acutiſſimo chalybe, aut ferro quolibet fieri poterit, ſed adamante ſolo, à quo ſolo ſe vinci dignatur. Maiolus *colloquio* 19. 14. *Vitrum vincit adamantes.* *Adamantes à vitro vict.* *Vitrum quomodo cælatur.*

XXXIII. Sapor Rex Perſarum cœleſtem ſphæram è vitro conflari iuſſit, eámque tam amplam, vt in eius ipſe centro ſedens, ſub pedibus oriri, occideréque aſtra ſpectaret. Porrò priſci potius ex vitro, quàm metallo ſtruebant huiuſcemodi machinam, quòd ea eſſet æmula cœlo, tali proinde compingenda materia, quæ diaphana eſſet, vt diſcurſus ſiderum interlucere poſſet, & orbium diſtinctio infernè deprehendi. Nos verò vitri fragilitatem verentes, ad id operis metallica vtimur materia. Ex quo liquet veterum ſphæras fuiſſe nobiliores, & pulchriores, at noſtras diuturniores. Quòd ſi ex materia dura, ac perſpicua fierent, vti è cryſtallo, cui immiſtum ſit argentum, tunc & naturali rotundæ formæ, & orbium ſtructuræ, qua vnus alteri includitur; atque perſpicuitati, ac pulchritudini cum diuturnitate conſultum eſſet. Hæc Cardanus *lib.* 17. *de ſubtilitate, pag.* 478. & 479. quo etiam loci patefacit rationem, qua vitreæ illæ ſphæræ tot orbium, aſtrorúmque motibus cieri poſſint, incluſóne ſpiritu, an rotis, & ponderibus? Perantiquum autem fuiſſe vitreæ ſphæræ vſum, ſatis probat celebris illa Archimedis ſphæra, de qua optimè Claudianus, *Vitrea ſphæra Regis Perſarum.* *Sphæra vitrea Regis.* 15. *Archimedis vitrea ſphæra.*

Iuppiter in parua cùm cerneret æthera vitro,
Riſit, & ad ſuperos talia dicta dedit.
Huccine mortalis progreſſa potentia curæ?
Iam meus in fragili luditur orbe labor.

Iura

Iura poli, rerúmque fidem, legémque virorum,
Ecce Syracuſius tranſtulit arte ſenex.
Vitrea ſphæra Archimedis.
Incluſus varijs famulatur ſpiritus aſtris,
Et viuum certis motibus vrget opus.
Percurrit proprium mentitus ſignifer annum,
Et ſimulata nouo Cynthia menſe redit.
Iámque ſuum voluens audax induſtria mundum
Gaudet, & humana ſidera mente regit.
Quid falſo inſontem tonitru Salmonea mirer?
Æmula naturæ parua reperta manus.

16. *Beli arena vitrea.* XXXIV. Belus amnis Iudaico mari illabitur; circa cuius os collectæ arenæ, admixto nitro, in nitrum excoquuntur; modicum id littus, ſed egerentibus inexhauſtum. Cornelius Tacitus *lib. 5. hiſtoriarum, pag.* 781. Plinius *lib. 36. c. 26.* Ioſephus *lib. 2. de bello Iudaico, cap. 9.* S. Iſidorus *lib. 16. cap. 15.* & alij.

Vitrum caloris impatiens. XXXV. Vitrum eſt caloris impatiens, ni præcedat frigidus liquor. Plinius *loco præcitato.*

Horologia vitrea. XXXVI. Eximius vitri vſus elucet in eo, dum traiectu minutioris puluiſculi per anguſtum foramen metitur horas; bono mortalium, qui ita labentis temporis memores, æternitati inhiant. Supereſſet vitrum trigonum, ſed de hoc *ſuprà ſect. 3.* ſatis.

Sectio VIII.

De cryſtallo.

§. I.

Cryſtalli nomen genus, & pretium.

1. *Cryſtallus pro vitro. Cryſtallus pro glacie.* Homonyma cryſtalli vox tria potiſſimùm ſignificat, primò genus quoddam purioris, & candidioris vitri; vt obſeruauimus *ſuprà ſect. 2. huius capitis*: tum glaciem, ſeu aquam gelu concretam, quam Græco κρύσταλλον appellant, teſte Perotto *in ſecundum Martialis Epigramma ad Domitianum*; vt enim animaduertit Oliuatius *in Solinum ad cap. 25. Polyhiſtoris*, cryſtallus componitur à κρυμὸς, quod eſt *gelu*, & στέλλω, quod eſt *contraho*, quòd cryſtallus ſit concretum gelu: glaciem etiam Græcis dici cryſtallum, plures alij, iique grauiſſimi prodidere ſcriptores; Plinius *lib. 37. cap. 2.* Seneca *lib. 3. nat. quæſt. cap. 25.* S. Iſidorus *lib. 16. originum, cap. 13.* S. Hieronymus *in cap. 1. Ezechielis*, ad illa verba, *aſpectus cryſtalli horribilis.* Agricola *lib. 6. de natura foſſilium, pag.* 277. Scaliger *exercitat.* 119. *ſect.* 1. Bellarminus, & Marianus *in Pſalmum* 147. ad illum verſiculum, mittit cryſtallum ſuam ſicut buccellas, ante faciem frigoris eius quis ſuſtinebit? *Cryſtallus Gallis, Hiſpanis, & Germanis dicitur cryſtal, teſte Braſauolo in examine lapidū. Cryſtalli etymon.* Tertiò eadem vox accipitur pro candidiſſima illa gemma, *cryſtallo* vulgò dicta, Plinius, Iſidorus, & Perottus præcitati, Albertus Magnus *lib. 2. mineralium, tract. 2. cap. 3.* Agricola *lib. 4. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag. 56. & lib. 6. de natura foſſilium, pag.* 277. Cardanus *lib. 7. de ſubtilitate, pag.* 210. Vincentius Belluacenſis *lib. 17. ſpeculi doctrinalis, cap.* 36. Matthiolus *in lib. 5. Dioſcoridis, cap.* 116. Claudianus ſequenti paragrapho citandus, & alij; & meritò id quidem; quippe cryſtalli ſplendor, pulchritudo, perſpicuitas, ſoliditas, puriſſimus liquor ex quo concreſcit, & miræ eius dotes, gemmeam planè produnt nobilitatem. His tribus cryſtalli ſignificatibus poteſt addi ille quartus ex Emmanueli Sà, & Mariano *in præfatum Pſalmum* 147. ad illa verba, *mittit cryſtallum ſuam*, &c. nempe vt ea voce ipſa quoque grando ſignificetur, quæ perinde, ac glacies gelu induruit. 3.

2. Cryſtallus pro gemma. *Cryſtallus pro grandine.*

Ex tot cryſtalli acceptionibus, cæteris miſſis, ſolam tertiam, quæ ad rem facit noſtram, vſurpamus in præſentiarum; petes quem ſenſum, proximum cryſtalli genus, eſt gemma. Quia verò gemma eſt lapis, ſequitur remotum cryſtalli genus eſſe lapidem; quo eam nomine commodùm appellant Seneca, Albertus Magnus, & Vincentius *ſuprà.* 4. *Cryſtallus quo ſenſu à nobis explicanda. Cryſtalli genus remotum & proximum.*

At enim ſuccis hic liber concretis eſt deſtinatus, ſequens gemmis; quale ergo parergon cryſtallus gemma inter ſuccos? Omnino decuit hæc licentia, eam approbante vel vitri & cryſtalli ſimilitudine, cuius teſtis eſt tum Plinius *lib. 37. cap. 2.* tum, & quidem luculenter, cuiuſque ſpectantis oculus, vt non immeritò *Apocalypſis* 4. dicatur fuiſſe in conſpectu ſedis, tanquam mare vitreum, ſimile cryſtallo; vel quadam materiæ cognatione, quippe cùm vitrum, etſi conflatur ex foſſili arena, ex dictis *ſect. 1.* huius capitis, fiat nihilominus etiam ex fracta cryſtallo, vt ſcribunt Plinius *lib. 36. cap. 26.* & Agricola *lib. 12. de re metallica, pag.* 470. 5. *Cryſtallus gemma, cur inter ſuccos relata.*

Quod ſpectat ad cryſtalli pretium, ex multis illud poteſt æſtimari capitibus. 6. *Cryſtalli æſtimatio.*

I. Ex genere ipſo: eſt enim gemma, vt aſſeruere tot auctores *num. 2.* relati, & ante illos Theophraſtus *lib. de lapidibus, pag.* 5. *Cryſtallus eſt gemma.*

II. Ex pretioſo, quo conſtat humore, qui eſt ille idem, quo in terræ viſceribus gignitur beryllus, & adamas, eum enim eſſe omnium humorum puriſſimum facilè inde conſtat, quòd cryſtallus ſit omnium gemmarum clariſſima, & tranſlucidiſſima. Matthiolus *in lib. 5. Dioſcoridis, cap.* 116. *Cryſtallus quo conſtet humore.*

III. Ex dictis *ſect. 3. de vitri æſtimatione*; illa enim multò magis quadrant in cryſtallum.

IV. Liuia Auguſti ad magnitudinem centum quinquaginta librarum inter Capitolina donaria cryſtallum dedicauit. Solinus *cap. 25. Polyhiſtoris.* Huc pertinent duo illi cryſtallini calices, quos Nero, amiſſarum rerum nuncio accepto, in ſuprema ira fregit illiſos, ne quis alius ex his biberet. Plinius *lib. 37. cap. 2.* *Cryſtalli moles magna. Cryſtallini calices Neronis.*

V. Dario ſuper tabernaculum imago Solis cryſtallo incluſa, ſigni loco fulgebat in caſtris; Alexander ab Alexandro *lib. 4. genialium dierum, cap. 1.* *Cryſtallo incluſa Solis imago.*

VI. Comparationes nonnullæ è cryſtallo petitæ innuunt non mediocrem illius æſtimationem, ſacrarum præſertim litterarum accedente authoritate. Namque *Apocalypſis, cap. 21.* dicitur, & lumen eius ſimile lapidi pretioſo, tanquam lapidi iaſpidis, ſicut cryſtallum? & *c. 22.* Oſtendit mihi, inquit, fluuium aquæ viuæ, tanquam cryſtallum, procedentem de ſede Dei, & Agni. *Cryſtalli æſtimatio ex comparatione ſacræ Scripturæ.*

Sed plura de cryſtalli æſtimatione ſuppeditabit decurſus ſequentium paragraphorum.

§. II.

Cryſtalli ortus, & materia.

1. *Cryſtallum eſſe aqueam glaciem diuturno gelu concretam. Prima opinio.*

IN propoſita controuerſia duæ ſunt valdè celebres opiniones. Prior aſſerit cryſtallum nihil eſſe aliud, quam niuem, aut aqueam glaciem diuturno gelu concretam, & ſolidatam. Hanc ſequuntur plures, iique grauiſſimi ſcriptores, quorum ſi referam verba, omnibus pergratum fore arbitror.

2. *Cryſtalli ortus, & materia Seneca.*

Seneca *lib.1. nat. quæſt. cap.* 25. Quis, inquit, non grauiſſimas eſſe aquas credat, quæ in cryſtallum coëunt? Contrà autem eſt: tenuiſſimis enim hoc euenit, quas frigus ab ipſa tenuitate facillimè gelat. Vnde autem fiat eiuſmodi lapis, apud Græcos ex ipſo nomine apparet: κρύσταλλον enim appellant, æquè hunc perlucidum lapidem, quàm illam glaciem, ex qua fieri creditur. Aqua enim cœleſtis minimum in ſe terreni habens, cùm induruit, longioris frigoris pertinacia ſpiſſatur magis, ac magis, donec omni aëre excluſo in ſe tota compreſſa eſt, & humor qui fuerat, lapis effectus eſt.

3. *Cryſtalli ortus & materia Plinio.*

Plinius *lib.* 37. *cap.* 2. Cryſtallus, inquit, fit gelu vehementiore concreto. Non alibi certè reperitur, quàm vbi maximè hybernæ niues rigent; glaciémque eſſe certum eſt, vnde & nomen Græci dedere. Cœleſti humore, paruáque niue fieri neceſſe eſt, ideo eſt caloris impatiens.

4. *Cryſtalli ortus, & materia S. Baſilio.*

S. Baſilius Magnus *homil.* 3. *Hexaemeronis*, Nec ipſum, inquit, firmamentum, cùm iuxta communem, & vulgatam acceptionem ex qua videatur ortum habuiſſe ſuum, aut aquæ in glaciem concretæ, aut materiæ cuiquam tali, quæ ſui principium ortus ex humore percolato, ſumit, ſimile credendum eſt eſſe, qualem cryſtalli lapidis naturam eſſe conſtat; quem ob exuperantem aquę congelationem in eam eſſentiam quam obtinet, aſſeuerant tranſmutari, aut ſpecularij lapidis, qualis eſt natura, qui inter metalla concreſcit. Eſt ſanè lapis hic tranſparens, ac pellucidus, & peculiari quadam ac puriſſima perſpicuitate prænitens, adeò vt ſi is ſuæ naturæ numeris omnibus reſponderit; neque vlla exeſus putredine, ſed nec vlla ſui parte perruptus, cum aëre contendit, eique ferè perſpicuitate ſimilis eſſe videtur. Ex his igitur nulli ſimile firmamentum eſſe cenſemus. Eſt enim puerilis, ſimpliciſque profectò mentis, tales de corporibus cœleſtibus opiniones habere.

5. *Cryſtalli ortus, & materia S. Auguſtino.*

S. Auguſtinus *in Pſalmum* 147. ad illa verba, mittit cryſtallum ſuum ſicut buccellas, ante faciem frigoris eius, quis ſuſtinebit? Eſt, inquit, cryſtallus ſpecies quædam in modum vitri, ſed candida eſt; hoc autem genus traditur ab eis qui nouerunt, vnde dubitare non debemus, quoniam fideliſſima Scriptura teſtimonium dicit. Traditur enim cryſtallus durata per multos annos, & non reſoluta niue ita congelaſcere, vt reſolutio non facilis ſit. Niues præteritæ hyemis facilè diſſoluit æſtas adueniens: non enim eis ad confirmandam duritiam acceſſit annoſitas. Vbi autem niues multæ per annos multos ſuper inuicem miſſæ fuerint, & copia ſua violentiam æſtatis euicerint, non æſtatis vnius, ſed multarum, præſertim in his terræ partibus, id eſt, in Aquilonia plaga, vbi nec æſtate ſol ferventiſſimus inuenitur, ipſa diuturna, & annoſa duritia reddit hanc ſpeciem, quæ cryſtallus dicitur. Quid eſt ergò cryſtallus? nix eſt glacie durata per multos annos, ita vt à ſole, vel igne facile diſſolui nõ poſſit. Et *infra*, Nix, inquit, multorum annorum tempore durata, & ſerie ſęculorum, cryſtallus dicitur. Idem S. Auguſtinus *lib.* 1. *de mirabilibus ſacræ Scripturæ, c.* 24. De aqua, inquit, in principio lapides factos, qualiter ignorat, qui cryſtalli naturã, niue per multum temporis congelante, incõmutabilem lapidis duritiã procedere non ambigat?

6. *Cryſtalli ortus, & materia S. Gregorio.*

Gregorius Magnus *homil.* 7. *in Ezechielem*, ad illa verba ex *cap.* 1. *aſpectus cryſtalli horribilis*, Cryſtallum, inquit, ex aqua congelaſcit, & robuſtum fit.

Cryſtalli ortus, & materia S. Hieronymo.

S. Hieronymus *in cap.* 1. *Ezechielis*, Cryſtallum, inquit, eſt puriſſimum, & ex aquis mundis, atque lucentibus, nimio frigore concreſcere dicitur, in tantum vt etiam gelu conſtricta aqua, Græco ſermone κρύσταλλος nominetur.

7. *Cryſtalli ortus & materia S. Iſidoro, & alijs.*

S. Iſidorus *lib.* 16. *originum, cap.* 13. Cryſtallus, inquit, eſt nix glacie durata per multos annos. Vnde & nomen ei Græci dederunt. In eandem veniunt ſententiam Gloſſa, Lyranus, & Marianus noſter in illud *Pſalmi* 147. mittit cryſtallum ſuam, &c. Scaliger *exercit.* 119. *ſect.* 1. Braſauolus *in examine lapidum*, Vincentius Belluacenſis *lib.* 17. *ſpeculi doctrinalis, c.* 36. & Perottus *in* 1. *Martialis Epigr. ad Domitianum.* Albertus Magnus *lib.* 2. *mineral. tract.* 2. *cap.* 3. *de cryſtalli ortu*, nil aliud notat, quàm eam aliquando vi frigoris cogi, interdum autem in terra gigni. Verùm huic priori ſententiæ de cryſtalli ortu, quam approbant tot, tàmque inſignes Patres, & Philoſophi, accinit Claudiani Muſa elegantiſſimis his verſibus, qui recenſentur inter eius epigrammata.

8. *Cryſtalli ortus, & materia Claudiano.*

Poſſedit glacies naturæ ſigna prioris
Quæ fit parte lapis, frigora parte negat.
Solers luſit hyems, imperfectoque rigore
Nobilior, mitis gemma tumeſcit aquis.
Lympha, quæ tegitis cognato corpore lymphas,
Et quæ nunc eſtis, quæque fuiſtis aqua.
Quod vos ingenium iunxit? quæ frigoris arte
Torpuit, & maduit prodigioſa ſilex?
Quis tepor incluſus ſecuras vindicat vndas?
Interior glacies quo liquefacta Noto?
Gemma quibus clauſtris arcano nobilis æſtu
Vel concreta fuit, vel reſoluta gelu?
Solibus indomitum glacies Alpina rigorem
Sumebat, nimio iam pretioſa gelu.
Nec potuit toto mentiri corpore gemmam:
Sed medio manſit proditor orbe latex.
Auctus honor, liquidi creſcunt miracula ſaxi,
Et conſeruata plus meruiſtis aqua.
Aſpice correptam ſplendenti fragmine venam;
Quà trahitur limes lucidiore gelu
Hic nullum Boream, nec brumam ſentit opacus
Humor, ſed varias itque, reditque vias.
Non illum conſtrinxit hyems, non Sirius axis:
Ætatis ſpatium non tenuauit edax.
Clauditur immunis conuexo tegmine riuus,
Durat ſęque vagus fons operitur aquis.
Nonne vides propriis vt ſpumet gemma lacunis,
Et reſiduos ducant pocula bina ſinus?
Vdaque pingatur radijs obſtantibus Iris,
Secretas hyemes ſollicitante die?

Mira

Mira ſilex,miruſque latex,qui flumina vincit,
Et lapis eſt meritò,quod fluit,& lapis eſt.
Dum cryſtalla puer contingere lubrica gaudet,
Et gelidum tenero pollice verſat onus,
Vidit perſpicuo deprenſas marmore lymphas,
Dura quibus ſolis parcere nouit hyems.
Et ſiccum relegens labris ſitientibus orbem,
Irrita quæſitis oſcula figit aquis.
Marmoreum nec ſperne globum;ſpectacula tranſit
Regia,nec rubro vilior iſte mari.
Informis glacies,ſaxum rude,nulla figura
Gratia : ſed raras inter habetur opes.

9. *Cryſtalli ortus,& materia ex ſacra Scriptura.*

Accedat poſtremò ad confirmationem huius ſententiæ teſtimonium ſacri Codicis. Namque Eccleſiaſtici *cap.43.verſ.22.* dicitur, Frigidus ventus Aquilo flauit, & gelauit cryſtallus ab aqua, ſuper omnem congregationem aquarum requieſcet,& ſicut lorica induet ſe aquis. Et *Pſalmo* 147. vbi Vulgata legit, mittit cryſtallum ſuam, ſicut buccellas; textus Hebraicus habet, proiicit glaciem ſuam, quaſi buccellas; vt notat Bellarminus *ad eum locum*, & ante illum S. Hieronymus *in hunc eundem Pſalmum*, quem teſtatur ſe vertiſſe ſecundùm Hebraicam veritatem. Chaldaicam etiam lectionem habere pro cryſtallo glaciem, obſeruat Emmanuel Sà *in dictum Pſalm.* Hæc ſunt ad hanc primam de ortu cryſtalli ſententiam roborandam quæ attulimus diuina, humanaque teſtimonia, quæ dum recenſuimus, ſimul rationes, quibus illa fulciri queat, indicauimus.

10. *Cryſtallum non eſſe glaciem concretam. Secunda ſententia. Cryſtalli ortus,& materia Solino.*

Poſterior ſententia, è diametro priori oppoſita, ſuſtinet cryſtallum nec glacie fieri, nec niue, ſed puriore alio, & nobiliore humore conſtare. Hanc probant ſequentes, quas mixtim referam authoritates, & rationes.

Solinus *cap.25. Polyhiſtoris*, Putant, inquit, quidam glaciem coire, & in cryſtallum corporari; ſed fruſtrà. Nam ſi ita foret, nec Alabanda Aſiæ, nec Cyprus inſula hanc materiam procrearet, quibus regionibus incitatiſſimus calor eſt.

11. *Cryſtalli ortus,& materia Agricolæ.*

Agricola *lib.4. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag.56.* Cryſtallus, inquit, ex ſucco puriſſimo conſtat, qua de re maximè clara, & perſpicua eſt. Idem *lib.6. de nat. foſſilium, pag.*277.& 278. Cryſtallus, inquit, ex ſimilitudine, quam ad glaciem habet, idem quod ea nomen apud Græcos inuenit; atque id etiam de Græco ſermone Latini tranſtulerunt in ſuum; nec tamen cryſtallus, vt quidam voluerunt, eſt glacies, id eſt, aqua cœleſtis, gelu vehementiore concreta: ſed magis ſuccus frigore denſatus; etenim ſi eſſet aqua gelu concreta, in frigidiſſimis quibuſque regionibus; in quibus non riui modò, ſed etiam maximi amnes, vſque ad vada glaciantur, plurima fieret, ac Solis calore liqueſceret rurſus; quorum neutrum fieri videmus; nec glacies, quæ multis annis, immo ſæculis, perpetuo frigore induruit in altiſſimis Alpibus, mutatur in cryſtallum; nam, vt lapidis modo dura fiat, vbi deciderit, etiam ipſa tandem Solis liqueſcit calore. Cryſtallus igitur eſt ſuccus, quem frigus intra terram conglutinauit; quocirca ex marmorum, ſaxorúmve canalibus effoditur; ac verò etiam, & aratro excitatur, & torrentibus defertur; vtroque modo venis, aut venulis detectis. Quòd ſi quando è cautibus veluti extuberat, vt in Alpibus, & in altiſſima Meliboci montis parte videre licet, reliquas tes-

Cryſtallum aratro interdum erui.

foſſiles, quæ circum eam erant, vim aquarum eluiſſe certum eſt: quò fit, vt, qui eas è cautibus in viis extrahunt, plerunque fune pendeant.

12. *Cryſtalli ortus,& materia Matthiolo.*

Matthiolus *in lib.5. Dioſcoridis, cap.*116. Nos, inquit, rationibus non obſcuris innixi, cryſtallum cenſemus, nec glacie, nec niue fieri vnquam; ſed eo ipſo humore, quo in terræ viſceribus gignitur beryllus, adamas, & alij id genus lapides: gigni autem cryſtallum ex humore omnium puriſſimo ſanè conſtat, quòd omnium gemmarum clariſſimum, tranſlucidiſſimúmque ſit. Probatur ſic gigni, non autem ex glacie, vel niue: quoniam vnaquæque glacies, quantumuis longo tempore concreta in algidiſſimis montibus, à quibus nec hyeme, nec æſtate nix vnquam recedit, etiamſi è profundis partibus eruatur, liqueſcit tamen in calidis locis repoſita, non modò ignis, ſed Solis etiam calore. Namque id ipſum cryſtallo eueniret, igni, vel ſolibus admoto, ſi è niue, vel glacie concreſceret; reperiretúrque tantùm in montibus perpetuò niuoſis. Verùm enimuero cùm reperiatur etiam in marmorum, aliorúmque lapidum, & metallorum fodinis in Hiſpania, Germania, Scythis, Cypro, Carmania, atque in Chiti, & Nerone, rubri Maris inſulis, quin & in agris, vbi ſeges ſeritur, vbi aratro ſæpiùs magnas cryſtalli glebas fodere bubulci, liquidò ſanè conſtabit, ex alia materia gigni cryſtallum, quàm glacie. Siquidem id, quod in prærnptis montium ſcopulis inuenitur, ſuperficie tenus cohærens, ex puriſſimo lapideſcente humore in viſceribus terræ concreſcere non dubitauerim: quod tamen tractu temporis à pluuiarum impetu, quæ in præruptis montium vniuerſam deradunt terram, denudari crediderim. Quapropter non temerè dixit Plinius, liquidò ſe affirmare poſſe in cautibus alpium naſci adeò in viis, vt plerunque fune pendentes id extrahant homines. Huic alia accedit ratio, quòd glacies per aquas innatet, cryſtallum verò illico ſubſidat. Hæc Matthiolus.

13. *Cryſtalli ortus,& materia Cardano.*

Cardanus *lib.7. de ſubtilit. pag.*210. Dicendum, inquit, eſt cryſtallum non fieri ex glacie, quamuis inter niues ſoleat inueniri, ſed humore ſui generis. Nam glacies, quæ è montibus pendet, cùm deciderit, igne calefacta liqueſcit; non ſic cryſtallus, niſi ignibus circumdetur, aſſiduéque vento, & flamma vrgeatur. Quòd promineat è ſummis montium cacuminibus, non ob id contingit, quòd ita genita ſit, aut quòd glacies vnquam fuerit; ſed quoniam terra, & lapides molliores imbribus, ventis, & niue liquefacta defluunt, & ſaxum nudatur; quamobrem cryſtallus, quæ inter lapides, ac ſub terra genita eſt, quomodocunque hæreat, pendêre videtur.

14. *Glacies ænigma.*

Corroborari hæc poſterior ſententia poteſt ex eo, quòd in cryſtallum non quadrent illæ glaciei proprietates, quas graphicè deſcribit Sympoſius Poëta *ænigm.*10. quod eſt de glacie.

Vnda fui quondam, quod me citò credo futuram,
Nunc rigidi cœli duris connexa catenis,
Nec calcata pati poſſum, nec nuda teneri.

Cryſtalli materia, & generatio quæ ſit in ſententia authoris.

His in vtramque partem de ortu cryſtalli diſputatis, ita ſtatuendum videtur, eſſe quidem authoritates pro ſententia priori maioris ponderis, at ſolidiores rationes à poſteriori; cui proinde, pace tam inſignium Scriptorum, ſubmittendos faſces recta dictat ratio. Neque verò putet

quiſpiam ſacra nobis aduerſari oracula; quippe quæ obiectis locis non loquantur de cryſtallo gemma; ſed de glacie, quæ Græcis habet idem cum ea cryſtalli uomen,& meritò id quidem, ob magnam, quam oculus videt, inter vtramque ſimilitudinem, vt perſpicue patet ex hoc,& ſuperiori paragrapho. Sed de his ſatis.

§. III.

Cryſtalli loca.

1\. *Cryſtalli loca Plinio.*

ORiens cryſtallum mittit, ſed Indicæ nulla præfertur. Naſcitur & in Aſia, viliſſima circa Alabandam, & Orthoſiam, finitimiſque montibus, item in Cypro. Sed laudata in Europæ Alpium iugis. Iuba auctor eſt & in quadam inſula rubri maris ante Arabiam ſita naſci, quæ Neron vocetur. Et in ea, quæ iuxta gemmam topazion ferat, cubitalémque effoſſam à Pythagora Ptolemæi Regis Præfecto. Cornelius Bocchus, & in Luſitania naſci per quàm mirandi ponderis, immenſis iugis depreſſis ad libramentum aquæ puteis. Mirum & quod Xenocrates tradit Epheſius, aratro in Aſia,& Cypro excitari. Non enim inueniri in terreno, nec niſi inter cautes creditum fuerat. Similius vero eſt, quod idem Xenocrates tradit, torrentibus ſæpe deportari. Sudines verò negat niſi ad Meridiem ſpectantibus locis naſci, quod certum eſt, non enim reperitur in aquoſis, quanquam in regione prægelida, vel ſi ad vada vſque glacientur amnes. Nos liquidò affirmare poſſumus, in cautibus Alpium naſci adeò inuiis, vt plerumque fune eam extrahant. Hæc de cryſtalli locis Plinius *lib.37.cap.2.* addens peritis nota eſſe eius rei ſigna.

2\. *Cryſtalli loca Solino.*

De eadem re diſſerens Solinus *cap.25. Polyhiſtoris.* Cryſtallum, inquit, licèt pars maior Europæ, & particulæ Aſiæ ſubminiſtrent, pretioſiſſimam tamen Scythia mittit. Hanc etiam procreant materiam Alabanda Aſiæ, & Cyprus inſula, quibus regionibus incitatiſſimus calor eſt.

3\. *Cryſtalli loca Iſidoro, Alberto, & Matthiolo.*

Præterea inter paternas cryſtalli ſedes recenſent, Albertus Magnus *lib.2.mineral.tract.1.cap.3.* multa Germaniæ loca; Iſidorus *lib.16.c.13.* Aſiam, & Cyprum: Matthiolus *in lib.5.Dioſcoridis,c.116.* Hiſpaniam, Germaniam, Scythiam, Cyprum, Carmaniam, & inſulas maris rubri, dictas Neronem,& Chitim; his autem locis ait Matthiolus reperiri cryſtallum in marmorum, aliorúmque lapidum,& metallorum ſodinis; vel in agris, vbi ſeges ſeritur, vel in prætuptis montibus.

4\. *Cryſtalli loca Agricola.*

Agricola *lib.6.de natura foſſilium, pag.278.* Reperitur, inquit, cryſtallus in venis tam metallicis, quàm propriis; & quidem in multis regionibus, in Hiſpania, in Gallia, in Germania, in Alpibus, in Scythia, in Cypro, in Aſia, in Carmania, in duabus maris rubri inſulis, ante Arabiam ſitis, quarum altera Neron, altera Chitis vocatur, in India. Alia de cryſtalli locis, ex ſententia Agricolæ, vide *ſuprà §.ſuperiori, num.11.* Præcitatus Iſidorus ait cryſtallum naſci tum in locis à ſe nominatis, tum verò maximè in Septentrionum Alpibus, vbi nec æſtate ſol ferueutiſſimus inuenitur. Maiolus *colloq.18.* ait reperiri in monte Ætna, vallibus Corſicæ,& montibus Calabriæ.

§. IV.

Cryſtalli magnitudo.

CRyſtallo varia eſt magnitudo, variúmque propterea pondus; etenim cùm breuiſſima non ſit alta dimidiam digiti tranſuerſi partem, à Pythagora Ptolemæi Regis Præfecto, in inſula, quæ Chitis vocatur, cubitalem effoſſam eſſe Iuba memoriæ tradidit; cùm tenuiſſima non ſit craſſa quartam digiti partem, in India vnam tam amplam iouentam eſſe ſcribit Plinius, vt ex ea fieret vas, quod caperet ſextarios quattuor, & Xenocrates vas è cryſtallo amphorale viſum; cùm minima vix ſcrupulum pendat; Liuiam Auguſtam in Capitolio dicaſſe vnam, quæ erat librarum circiter quinquaginta, idem Plinius auctor eſt. Hæc Agricola *lib.6. de nat. foſſilium, pag.278.* Locus autem Plinij, quem citat, eſt ex *lib.37.cap.2.* Huc ſpectant cryſtallini Neronis calices, ex Plinio *ibid.* Quod autem de cryſtallo Liuiæ Auguſtæ ſcripſit Plinius, obſeruauit etiam Solinus *cap.25. Polyhiſtoris.*

1\. *Cryſtalli magnitudo.*

Cryſtallus cubitalis.

Cryſtallinum vas amphorale.

Cryſtallus 50. librarum.

Cryſtallini calices.

2\. *Cryſtalli, vbi magna naſcantur.*

Sed duo valdè notatu digna refert Maiolus *colloquio 18.* de cryſtalli magnitudine, ex Olao *lib 2.cap.18.& lib.12.cap.1.* Primum, non procul à Sudercopia Oſtrogottorum vrbe cryſtalli fruſta paſſim reperiri hexagona forma, quorum magnitudo ſit æquanda hominis pugno, eſſeque percommoda ad domorum egregium ornarum: alterum, iuxta Gotticum mare in Oſtrogottorum montibus lapides gigni adamantina duritie, hexagona forma, cryſtallina luciditate, paſſimque ibi reperiri, & copiam eorum tantam eſſe, vt percommodè ex eis ſplendidiſſimæ ædes extrui poſſint ſi eius rei ſtudio homines illi tenerentur.

§. V.

Cryſtalli forma, ſeu figura.

1\. *Cryſtalli plures ſociatæ vna radice niſâ.*

CRyſtalli non frequenter inueniuntur ſolitariæ, ſed ferè plures ſociatæ vna radice nituntur, modò ſeparatim aſſurgentes, modò iunctim, nunc rectà, nunc obliquè; nonnunquam iacent in radice, ita hærentes, vt ab ea facile ſeparari non poſſint; nec minus ipſæ ſic iacentes ita aliquando inter ſe connectuntur, vt vna ab altera difficulter poſſit ſeiungi, vtroque modo interdum vni cryſtallo magnæ, & perfectæ agnaſcantur, plures paruæ, & imperfectæ, ac quaſi dimidiatæ, quibus triangula latera videntur eſſe, cùm alioqui cryſtallis ſexangula ſint, ſed maxima ex parte inæqualia; etenim ex eis ſæpiùs bina tantùm lata ſunt, quaterna angusta; rariùs quaterna lata, bina anguſta; quódque verò latus anguſtum, eſt è regione anguſto; quódque latum, lato. Omnis inſuper cryſtalli mucro, ſimiliter ac reliquum corpus, eſt ſexangulus, ſed in hoc differt, quòd latus anguſtum non ſemper eſt aduerſum anguſto, ſed interdum latum eſt contrarium anguſto, ac mucro plerumque exiguam partem habet cryſtalli, magnam reliquum corpus angulatum. Veruntamen quibuſdam cryſtallis, quæ Blochebergi inueniuntur, rupibus adhærentes, contrà magnus eſt mucro, corpus exiguum;

Cryſtalli figura.

Cryſtalli mucro qualis.

2\.

Digitized by Google

exiguum; lateribus præterea tam mucronis, quàm reliqui corporis, niſi ſcabricie infeſtentur, fermè tantus eſt læuor, vt vix arte poſſit æquari. Hactenus Agricola *lib. 16. de natura foſſilium, pag.*278. *&* 279.

Cryſtalli læuor.

3. *Cryſtalli figura eſt hexagona.*

Eſſe autem cryſtalli figuram hexagonam, ſeu ſexangulam, omnes conueniunt, Plinius *lib.* 37. *cap.* 2. Solinus *cap.* 25. *Polyhiſtoris*, Agricola *iam citatus*, Cardanus *lib.* 7. *de ſubtilitate, pag.* 109. & Scaliger *exercit.* 118. & alij.

4. *Cryſtallus cur hexagona.*

At cur hexagona naſcatur cryſtallus, vix, aut ne vix quidem reddat humana Philoſophia rationem: eam tamen aſſignare auſus eſt Cardanus *præcitato loco*, vbi, Cur, inquit, cryſtallus habeat ſex ſuperficies (vix enim vnquam plures, aut pauciores habet) nunc dicendum. Cauſa eſt, quòd velut & apum caſulæ ab aliis circundantur, atque ideo & ipſæ hexagonæ ſunt, cryſtalli fruſta ab aliis fruſtis. Sed cur quæ ab aliis circundantur, ſunt hexagona forma, cùm ſphæra à quattuordecim ſimilibus ſphæris, non autem ſenis circumambiatur? Melius igitur erit vim hanc in naturam corporis referre; nam corpus omne, quod ſuperficiebus rectilineis circumambitur, longitudine, latitudine, & altitudine diſtinguitur; at hæc conſtat ſenis oppoſitis ſuperficiebus, quamobrem ſenas ſuperficies habent cryſtallus, & reliquæ huius generis gemmæ, vt beryllus. Hæc ille. Cardanus, cui nihil arduum, omnia plana. Eum porrò acriter exagitat Scaliger *exer-*

Cryſtallus cur naſcatur ſexangula Cardani ſententia.

5. *Cryſtalli figura Scaligero contra Cardanum.*

cit. 118. in hunc modum. Quare cryſtalli ſuperficies ſex ſint; cauſa, inquis Cardane, eſt, quòd velut & apum caſulæ, ab aliis circundantur; atque adeò & ipſæ hexagonæ ſunt; ſic cryſtalli fruſta ab aliis fruſtis. Si tibi Ariſtotelicæ ſententiæ in mentem veniſſet, alia ratione fultus loquerere. At ille in tertio Phyſicorum, Omne tangens finitum eſt; non autem omne finitum tangens. Sic non omnis cryſtallus ſex finita ſuperficiebus ab alia tangitur: non enim ire licet in infinitum. Non igitur vltimi fruſti vltima ſuperficies à tangente fit ſuperficie. Præterea non eſt ratio, quare ſic finiatur altera ab altera potius, quàm obliquè, aut difformibus corporibus; ſicut eſt in clauis, & pyxidibus oſſium. Et ſanè triangula, & quadrata, & alia mutuò cohærentia affinia eſſe poſſunt. Ad hæc ſupereſt quæſtio. Nam præter illa ſena latera habet item capita cryſtallus, quæ ſuperficiebus faſtigiantur. Quónam igitur modo mucrones illi coniunguntur? Quod verò affers exemplum, id verò nullum eſt. Quandoquidem fauorum cellæ à pedum numero quot illæ fundatæ primùm, deinde etiam ſunt extructæ, parietum totidem conſtant an-

6. *Pyritæ lapidis ſuperficies ſex.*

gulis. Altera quoque ratio peſſima. Omne, inquis, corpus, quod rectilineis ſuperficiebus circumambitur, longitudine, latitudine, & altitudine diſtinguitur; at hæc conſtant ſenis oppoſitis ſuperficiebus; quamobrem ſenas ſuperficies habet cryſtallus? Siccine Cardane placuit obturbare? Nam teſſeræ pyritæ lapidis ſex terminantur ſuperficiebus, binis ad vnamquamque dimenſionem. At latera cryſtalli ſex ſuperficiebus duas tantùm explent dimenſiones, latitudinis, & profunditatis. Quarum vtraque per ipſam porrigitur longitudinem, cuius meta ſtatuitur aliis ſuperficiebus ad mucronem pertinentibus. Itaque optimo, atque exercitatiſſimo Mathematico, peſſima excidit matheſis. Hæc Scaliger *in Cardanum.*

7. *Cryſtallus cur ſexangula naſcatur Plinio.*

Quantò igitur conſultiùs Plinius *lib.* 37. *cap.* 2. Quare, inquit, cryſtallus ſexangulis naſcatur lateribus, non facilè ratio inueniri poteſt, eò magis, quòd neque mucronibus eadem ſpecies eſt, & ita eſt abſolutus laterum læuor, vt nulla id arte poſſit æquari.

§. VI.

Cryſtalli laudes, & vitia.

1. *Cryſtalli laudes, & vitia Solino.*

EX Solino *cap.* 25. *Polihiſtoris*. Cryſtallum pretioſiſſimam Scythia edit. Qui eligunt, puriſſimam captant, ne quid ruſum, néve nubilum, vel ſpumis obſitum, arceat perſpicuitatem.

2. *Cryſtalli laudes, & vitia Plinio.*

Ex Plinio *lib.* 37. *cap.* 2. Infeſtantur cryſtalli plurimis vitiis, ſcabro, ferrugine, maculoſa nube, occulta aliquando vomica, præduro, fragilique centro, & ſale appellato. Eſt & ruſa aliquibus rubigo. Aliis capillamentum rimæ ſimile. Hoc artifices cælatura occultant. Quæ verò ſine vitiu ſunt, puras eſſe malunt, acenteta appellantes, nec ſpumei coloris limpidæ aquæ. Poſtremò authoritas in pondere eſt. Naſcitur laudata in Europæ Alpium iugis, ſed Indicæ nulla præfertur; viliſſima verò prouenit circa Alabandam, & Orthoſiam. Matthiolus *in lib.* 5. *Dioſcoridis, cap.* 116. Præſtantiſſimum, inquit, illud cryſtallum exiſtimant, quod album, & aquæ clariſſimæ modo pellucidum viſitur.

Cryſtalli laudes, & vitia Matthiolo.

3. *Cryſtalli laudes, & vitia Agricola.*

Agricola *lib.* 6. *de nat. foſſilium, pag.* 278. *&* 279. Cryſtallus, inquit, optima eſt, cui calor candidus, quæ aquæ limpidæ inſtar pellucet. At vitia quibus infeſtatur, multa ſunt; quo color eius, maculoſa nubes, aut atra: quibus corpus, ſcabricies, ſal, vomica, capillamentum, ferrugo, rubigo, plumbago; attamen interdum ineſt in cryſtallo argentum rude plumbaginis colore, aut ruſum; quæ, quia id in illius laude ponitur, maioris venit; ſolet verò ſæpiùs in reliquo corpore cryſtalli ineſſe, rarius in mucrone. Poſtremò laudatur cryſtallus, quæ omni vitio caret, quæ candida, quæ magni ponderis; cuiuſmodi reperiri ſolet in Alpibus, in Sedunorum, rectiùs verò Germanorum, tractu Gombeſano; reliquæ cryſtalli tantum non habent pretium. Quin
4. etiam ex nationibus de cryſtalli bonitate ſcriptores exiſtimant. Indicæ nullam præferri ſcribit Plinius, ac laudatam in Alpium iugis naſci; contráque viliſſimam in Aſia circa Alabandam, & Orthoſiam. Solinus verò Scythicam cryſtallum pretioſiſſimam eſſe dicit. Hæc Agricola.

§. VII.

Cryſtalli vis medica.

1. *Cryſtalli vis medica Plinio, & Matthiolo.*

EX Plinio *lib.* 37. *cap.* 2. inuenio, Medicos, quæ ſunt vrenda corporum, non aliter vtilius id fieri putare, quàm cryſtallina pila aduerſis poſita Solis radiis.

2. Ex Matthiolo *in lib.* 5. *Dioſcoridis, cap.* 116. Vis cryſtallo adſtrictoria; proinde datur in puluerem tenuiſſimum tritum vtiliter dyſentericis ex

vino

vino auſtero. Alba vteri profluuia ſiſtit, lac verò nutricibus auget, quod a Tridentinis mulieribus didicimus. Fiebat quondam antiquis pila, quæ aduerſis Solis radiis expoſita Medici corpora vrebant, igne inde concitato. Sed iis tantùm id cauterij genus admouebant, qui candente ferro perterriti curati reformidabant. Sed & nos huiuſce cauterij periculum fecimus, non ſine ægrotantium, & aſtantium admiratione.

3. *Cryſtalli vis medica Alberto, & Vincentio.*

Ex Alberto Magno *lib. 2. de mineralibus, tract. 2. cap. 3.* Cryſtallus linguæ ſubiecta fertur ſitim reſtinguere; trita autem, & melle immixto recepta à mulieribus, replere vbera lacte. Idem de hac lactea facultate cryſtalli tritæ, & mixto melle potatæ ſcribit Vincentius Belluacenſis *lib. 17. ſpeculi doctrinalis, cap. 36.*

4. *Cryſtalli vis medica Agricola.*

Ex Agricola *lib. 6. de nat. foſſil. pag. 279.* Cryſtallus, inquit, in tenuiſſimum puluerem trita, & in vino auſtero pota, auxiliatur dyſentericis, quòd multum exſiccet; eadem inſuper vtuntur, hi qui dæmones euocant, & in aliorum facta inquirunt: denique ex ea quondam pila, qua aduerſis poſita Solis radiis, Medici veteres vſſerunt corpora.

5. *Cryſtalli vis medica Braſauola.*

Cryſtallum non eſſe venenum ſed antidotum.

Ex dictis ſequitur exhibendum eſſe popularem illum vulgi errorem putantis (incertum quo fundamento) cryſtallum eſſe venenum; quem ex errantium animis ſtudet euellere Braſauolus *in examine lapidum, pag. 441.* vbi, Venenum, inquit, eſſe cryſtallum piſtam, in famam venit, quum tamen non ſit, ſed potiùs veneno aduerſetur: nullus eſt qui poſſet non minutiſſimè piſtam bibere, ita verò non ſentitur: ſi autem in maiores micas redderetur, fortè ventriculi parietibus inhærerent. Iſtud verò non fit, quia natura omnia ad inteſtina dirigit per hunc modum infeſta. Quamobrem neſcio vnde emanarit hoc, quod vulgò ita fixè receptum in hominum animis, vt nullus non credat pernicioſiſſimum venenum eſſe cryſtallum, quum ſit veneni antidotũ. Hæc Braſauolus.

§. VIII.

Cryſtalli vſus, & proprietates.

1. *Cryſtallus materia vitri.*

I. EX fracta cryſtallo (quippe eſt lapis liqueſcens, candidus, & tranſlucidus) fit in India vitrum tam tranſlucida facilitate præcellens, vt nullum cum eo comparari poſſit. Plin. *lib. 36. c. 26.* & Agricola *lib. 12. de re metallica, pag. 470.*

Cryſtalli fragmenta farciri nequeũt.

II. Cryſtalli fragmenta farciri nullo modo queunt. Plinius *lib. 37. cap. 2.*

Cryſtalli vſus ad potum.

III. Vſus eius etiam ad pocula deſtinatur. Solinus *cap. 15. Polyhiſt.* Iſidorus *lib. 16. cap 13.* & Agricola *lib. 6. de natura foſſilium, pag. 279.* idque conſtat ex duobus illis calicibus cryſtallinis, quos à Nerone fractos teſtatur Plin. *lib. 37. cap. 2.*

Cryſtallus caloris impatiens.

IV. Quoniam verò cryſtallus natura caloris impatiens eſt, ſi in calices ex ea factos, liquor frigidus fuerit infuſus, eum continent; ſin calidus, rumpuntur. Plinius *lib. 37. cap. 2.* Solinus, Iſidorus, & Agricola *præcitati.*

Cryſtallini calices.
Cryſtallina trulla.
Cryſtallini globuli ad preces.

V. Non ſolùm autem calices fiunt è cryſtallo, quales duos habuit Nero, ſed etiam trullæ, qualem à matrefamilias non diuite H-S 150. m. mercatam ſcribunt Plinius, & Agricola *ibid.*

VI. Præterea è cryſtallo fiunt globuli angulati, quibus numeramus preces; & dimidiati globuli, ſimiliter altera parte angulati, qui funda clauduntur, & fiunt ex ea cruſtæ, quæ & annulis inſeruntur. Agricola *ibidem.*

Cryſtalli ſcalptura.

VII. Aptantur etiam ad ectypas ſcalpturas, generis, ac nobilitatis inſignia exprimentes; ſed rariùs, quòd vſu atteruntur; nam & limam ſentiunt. Agricola *ibidem.*

2. *Cryſtallus obiecta Soli ignem excitat.*

VIII. Cryſtallus obiecta Solis oculo, ignem excitat; debet tamen eſſe frigida, id cæteroqui non factura, ſi calida ſit. Albertus Magnus *lib. 2. mineral. tract. 2. c. 3.* De eadem re S. Iſidorus *lib. 16. cap. 13.* Cryſtallus, inquit, oppoſita radiis Solis, adeò rapit flammam, vt aridis fungis, vel foliis ignem præbeat. Agricola *lib. 6. de nat. foſſil pag. 279.* Cryſtallus, inquit, ſolaribus radiis in aperto oppoſita, eos in ſe candentes diſcutit, materiámque veluti hephæſtites, accendit; ſed ipſam cryſtallum frigidam eſſe, materiam aridam neceſſe eſt.

Cryſtallus adiacentia illuſtrat.

IX. Cryſtallus, ante ſe proiecto nitore, adiacentia illuſtrat, ſed quantò fuerit candidior, & illuſtrior, tantò magis calefacit. Agricola *ibid.*

Cryſtalli læuor.

X. Lateribus cryſtalli tantus eſt læuor, vt nulla id arte poſſit æquari. Plinius, & Agricola *ibid.*

Cryſtallus ad diaphana.

XI. Pellucidam, ſeu perſpicuam eſſe cryſtallum autumat Theophraſtus *lib. de lapidibus, pag. 5.* & cum eo omnes hac *ſect. allegati.*

Cryſtalli figura quæ.

XII. De cryſtalli figura diximus paragrapho 5. de eiuſdem vi medica, præſertim verò de cryſtallina pila, *paragrapho præcedenti.*

Cryſtalli mucro interdum argentiſat.

XIII. In mucrone rariùs, frequenter in corpore cryſtalli generatur argentum rude; quod non inter illius vitia, ſed egregias laudes reponitur, namque ſic pulchrior habetur, & rarioris exempli gemma. Agricola *lib. 6. de nat. foſſil. pag. 278.* & Cardanus *lib. - de ſubtilit pag. 210.*

3. *Cryſtallus etſi leuis, mergitur in aquis.*

XIV. Denſa omnia, quæ aut nulla habent foramina, vel perexigua, vel rara, vel obſtructa, ferè grauia ſunt, & in aquis merguntur; contrà verò rara, quibus foramina plura, & permagna ſunt, in quibus aër continetur, leuia ſunt, & aquis innatant; leuia tamen nonnulla, ſed compacta, & denſa, etiam merguntur in aquis, quod genus eſt cryſtallus. Agricola *lib. 5. de ortu, & cauſis ſubterraneorum, pag. 69.*

Cryſtallo aqua ingenita.
Cryſtallo inclusus creditus dæmon.

XV. Vidimus, inquit Cardanus *proximè* citatus, aquam cryſtallo ingenitam, & in aqua corpus tenue nigrum, quod motu aquæ ad contrarium ferebatur, quòd eſſet illa leuius; itaque dum conſideret cryſtallus, ſponte aſcendebat; ludentes igitur dicebamus, & perſuadebantur aliqui dæmonem in cryſtallo incluſum.

Cryſtallus cur non multum nitet.

XVI. Cryſtallus non multùm nitet, quia mollis; nulla enim gemma mollis nitet. Sed cur molle non nitet? quia radios non omnes, aut plurimos reflectit; igitur quod plurimum nitet, non adeò perſpicuum eſſe poteſt; itaque magis perſpicua eſt cryſtallus adamante, quia adamas multò magis nitet. Cardanus *ibidem.*

Cryſtallina vaſa.

XVII. Auxere artem vitiorum irritamenta. In poculis libidines cælare iuuit, ac per obſcœnitates bibere. Abiecta deinde ſunt hæc, & ſordere cœpere, & auri, argentique nimium fuit. Murrhina, & cryſtallina ex eadem terra effodimus, quibus pretium faceret ipſa fragilitas. Hoc argumẽtum opum, hæc vera luxuriæ gloria exiſtimata eſt, habere quod ſtatim totum perire poſſet. Nec

hoc

hoc ſatis fuit, turbâ gemmarum potamus, & ſmaragdis teximus calices, ac temulentiæ cauſa tenere Indiam iuuat, & aurum iam acceſſio eſt. Plinius *lib.33.proœmio.*

Cryſtallo incluſa ſolis imag.

XVIII. Cryſtallo incluſa Solis imagine olim Darius pro ſigno militiæ vſus. Alex. ab Alex. *4.gen.cap.2.*

4. *Cryſtalli coniuncti.*

XIX. Vitrum, rubro colore tinctum, carbunculos exprimit; item duplex cryſtallus ita conglutinata, vt in medio inſeratur id quod toti eius corpori, & flammæ dat colorem. quæ cryſtallus ſi erit angulata, vt eſſe ſolet, in opaco percuſſa ſole rubros colores iacit in proximum parietem, quorum pars extrema interdum in cæruleum exit, eum de coloribus iridis retinens, quos omnes cryſtallus exprimit angulata. Agricola *lib.6. de nat.foſſil.pag.194.*

Cryſtallus materia gēmarum artificialium.

XX. Materia, ex qua fiunt gemmæ artificiales, eſt vel cryſtallus, vel ſilex, ex quo ignis excutitur, vel rotundi fluminum calculi. Porta *lib.6. magia nat.cap.2.* vbi pluribus explicat, quomodo id poſſit fieri.

Cryſtallus gemmarum colores exprimens.

XXI. Cryſtallus hyacinthi, vel rubini colore tingi poteſt. Quod qua ratione fieri poſſit, aperit Porta *ibidem cap 7.* Quomodo etiam ex cryſtallo tingi poſſint gemmæ tranſlucentes, & quo pacto fraus iſta deprehendi poſſit, diximus *ſuprà ſect.6.* ex Agricola *lib.6. foſſil. pag.275. & ſect.7.* ex Aguilonio *lib.4. opticorum, propoſit.150.* vbi pulchra alia de cryſtallo.

Cryſtallina lens ignem excitat.

XXII. Conuexa lens cryſtallina violentiſſimè accendit ignem, & citiùs, vehementiúſque, quàm concauum ſpeculum. Soli enim oppoſita, in oppoſitam partem, vbi coëunt radij, ignem accendit, plumbum liquefacit, & metalla ignita reddit: lentes autem vocamus circulorum portiones ſimul compactas, concauorum, & conuexorum. Porta *lib.17.Magia nat.cap.*10.De effectibus autem cryſtallinæ lentis plura *cap. ſequenti,* vbi de ſpeculis.

Cryſtallina pila ignem excitat.

XXIII. Cryſtallina pila, Soli obiecta rectò circa circumferentiam accendit; multoties ſupra cubile relicta, illuceſcente ſole, ſtragula combuſſit. Qui ſtatis horis, locíſque loca hoſtium comburere volunt, ſupra eſcam, aut ignium fomitem accommodata, ſine periculo, & certiſſimè ignem accendit. Porta *ibid.cap.13.*

5. *Cryſtallina pila irides faciens.*

XXIV. Pila cryſtallina multas irides videre licebit hoc modo. Fiat vitrariorum fornace pila ſolida, iuglandis magnitudine, & igne ſolùm rotundetur ex more, vt ſolent vitrarij, vt ſine rotæ ope ſuperficies exterior politiſſima ſit, vbi ferro tangitur, relinquatur pediculus Nec refert ſit vitrum repurgatum; nam impurum melius erit, ponatur ſupra oculum, è regione candela ardens, lumen veſiculis refractum infinitas irides oſtendet, & lumen auream totam reddet, vt nil iucundius conſpici poſſit. Porta *ibidem.*

Cryſtallinus cylindrus ignē excitat.

XXV. Cylindro cryſtallino, Soli oppoſito ignem accendere licet, ſed lentè, quippe cùm non in vnum punctum coëant radij, ſed in lineam. Eodem ferè modo pyramide cryſtallina comburere ſolemus; nam etiam circa lineam vrit; valentius tamen vtrumque, quàm ſpeculum columnare, aut pyramidale; huius vice cyatho aquæ pleno vti poterimus. Valentiùs tamen omnium, ſphæra cryſtallina, vel portione; &, ſi ſphæra deſit, vicem explebit phiala aquæ plena; rotunda, & vitrea ſoli oppoſita, ſi retrò aliquod ignis amicum conſtituatur, vbi circa ſuperficiem coëunt radij, illico ignem inducit, non ſine ſpectantium admiratione, cùm ex aqua, & frigidiſſima ignem excitari videant. Parabula autem cryſtallina, omnium vehementiſſimè ignem accendet. Porta *ibidem cap.19.*

Cryſtallina ſphæra, & phiala ignem excitant.

6. *Cryſtalli priſma.*

XXVI. Cryſtalli priſma multas ſpeculorum vires habet, vt quod auerſas formas referat, tum etiam auerſas capitibus in imum, & pedibus ſuprà, vt caua ſpecula, tū monoculos, & quattuor oculis. In eo etiam colores, maximè dum aduersùs ſolem ſecundùm longitudinem collocatur, pulcherrimos, & inimitabiles apparent: verùm oculis applicatum, tum maximè vbi arbores ſint, & prata, pulchritudinem cœleſtem refert, coronas, irides, periſtroma, ſeu tapeta vbique explicata, colores ſplendidiſſimos, fuſcos, candidos, virides, puniceos, cæruleos, aureos, mixtóſque omnes, ac gratiſſimi aſpectus; aliam in ſublimi, atque erectam effigiem rerum oſtendit, quaſi planis in mōtes aſſurgentibus. Finitorem etiam fingit, ac regiones, cū diſtantia maxima, atque iucundi viſus. Oportet autem magnum eſſe priſma, puriſſimámque cryſtallum. Cardanus *lib.4. de ſubtilit. pag.*132. Verùm de cryſtallino priſmate, ſeu vitro triangulari, vide plura *ſect.3.huius cap.*

Vitrum trigonum.

§. IX.

Iris gemma, cryſtalli ſpecies.

1. *Iris gemma, cryſtalli ſpecies.*

IRis gemma, cryſtallo eſt colore & figura quàm ſimillima, aut etiam illius ſpecies; illi igitur adiungenda.

2. *Iris gemma Plinio.*

Plinius *lib.37.cap.9.* Iris, inquit, effoditur in quadam inſula rubri maris, quæ diſtat a Berenice vrbe 60. m. paſſ. cætera ſui parte cryſtallus; itaque quidam radicem cryſtalli eſſe dixerunt. Vocatur ex argumento Iris. Nam ſub tecto percuſſa ſole, ſpecies, & colores arcus cœleſtis in proximos parietes eiaculatur, ſubinde mutans, magnáque varietate admirationem ſui augens. Sexangulam eſſe, vt cryſtallum, conſtat. Sed eſſe aliquas ſcabris lateribus, & angulis inæqualibus dicunt, in ſole aperto proiectas, radios in ſe cadentes diſcutere. Aliquas verò ante ſe proiecto nitore adiacentia illuſtrare. Colores verò non niſi ex opaco reddunt, nec vt ipſæ habeant, ſed vt repercuſſu parietum elidant, optimáque quæ maximos arcus facit, ſimillimóſque cœleſtibus. Eſt & alia iris ceræ ſimilis, prædura; quam Horus crematam, tuſámque ad ichneumonum morſus remedio eſſe, naſci autem in Perſide tradit. Similis eſt aſpectu, ſed non eiuſdem effectus, quæ vocatur *Zeros*, alba, nigráque macula in tranſuerſam diſtinguente cryſtallum.

Iris cryſtallina.

3. *Iris gemma Solino, Iſidoro, & Alberto.*

Solinus *cap.46. Polyhiſtoris*, Iris, inquit, inuenitur in mari rubro, ſicut cryſtallus ſexangulata, quæ radiis icta Solis, rutilo aëris repercuſſu, cœleſtis arcus ex ſe iacet ſpeciem. Iſidorus *lib. 16. originum, cap.* 13. ait iridem gemmam naſci apud Arabiam, in mari rubro, & eſſe coloris cryſtallini, ac de illa obſeruat eadem, quæ præcitatus Plinius. Eadem præſtat

Albertus

Albertus Magnus *lib. 2. mineral. tract. 2. cap. 8.* addito eam naſci gemmam, non ſolùm in mari rubro, ſed & in montibus Germaniæ inter Rhenum fluuium, & Treuerenſem ciuitatem, eſſeque illam cryſtallo ſimilem, hexagonam, ſiccisſimam; ex ea verò in oppoſitum parietem reflecti pulcherrimos Iridis colores, eius parte ſub recto Soli obiecta; parte autem alia ad vmbram detenta.

Iris gemma Agricolæ.

4. Agricola *lib. 6. de nat. foſſilium, pag. 179. & 280.* Quæ, inquit, cryſtallus expoſita Solis radiis per ianuam, oſtium, feneſtram, rimámve penetrantibus figuram, & varietates colorum arcus cœleſtis iacit in proximum parietem, ex effectu iris nominatur; talis autem eſt in primis candida, & limpida ſuam naturalem habens figuram, ideſt, ſexangulam. etenim anguli in cauſa ſunt, cur Solis radios excipiens arcum in pariete faciat repercuſſu. Quò verò quæque maiores facit artus, ſimilioréſque cœleſtibus, eò magis præſtat cæteris. quin etiam in eiuſdem vno, aut altero angulo, ſi conſpicitur luci obuerſa, intus colores arcus cœleſtis videntur.

Iris gemma cryſtallina vbi naſcatur.

Verùm iris reperitur vnà cum cæteris cryſtallis, in Scythia, in Alpium iugis; in Saxonibus ad Viſurgim iuxta Hoxer oppidum; in Veſtophalis, non longè ab Erze pago; in Chattis propè Hallebergum; in montibus inter Treuiros, & Rhenum ſitis; item in quadam rubri maris inſula diſtante à

Iris citrina gemma.

5. Berenice vrbe 60. mill. paſſ. Eſt altera iris minus candidi, quàm cryſtallus coloris, quæ luci obuerſa luteo citri colore fulget; atque ob id à gemmariis citrina nominatur; veteres eadem de cauſa ceræ ſimilem eſſe dixerunt: quia verò minùs candida eſt cryſtallo, minùs pellucet, magis ſpiſſos colores arcus cœleſtis in proximos eiaculatur parietes; reperitur in Miſenæ, & Bohemiæ metallis; ac ferè in iiſdem locis, in quibus cryſtallus. At cryſtallus in aliam, quàm angulatam figuram formata, non arcus cœleſtis colores, ſed ſui ſimiles iacit in proximum parietem. Sed de cryſtallo, & iride ſa-

Cryſtallum gemmam differre à cryſtallo vitro.

6. tis. Quæ omnia, nouem huius ſectionis paragraphis dicta, ſi benè perpendantur, latum oſtendent diſcrimen inter cryſtallum gemmam, de qua ſcripſimus hac ſectione, & cryſtallum vitrum, de quo reliquis huius capitis ſectionibus, quæ anteceſſere; cuius diſcriminis luculenti teſtes ſunt, Angelus, & Bartholomæus, Fratres Ordinis Minorum Obſeruantiæ, *diſt. 3. in Antidotarium Meſue*, vbi; Nos, inquit, hodie communiter aliqua vaſa ex vitro puriſſimo, & clariſſimo, vocamus cryſtallina; ob ſimilitudinem coloris, quam habent cum cryſtallo; cùm ſint aliena à materia, virtute, & proprietate veræ cryſtalli.

Sectio IX.

De ſymbolis vitri.

Digreſſio. Vitrum virginitatis ſymbolum.

1. I. Vitrum ab Hydrargyro intactum eſt Virgo à peccati noxa immunis. Cauſſinus *lib. 11. ſymbolo 63.* qui hâc apodoſin claudit eo verſiculo,

Eſt vitrum Virgo, labes hydrargyros erit.

Nos verò de hac victrice vitri dote in argentum viuum, plura ſuperiùs *ſect. 3 huius cap.*

Vitrum ſymbolum fragilitatis humanæ.

II. Singulare fragilitatis humanæ exemplar eſt vitrum, quod præ cæteris debent Principes inſpectare; quin immò mortalium vita eſt longè fragilior vitro, quippe hæc ſponte, illud non niſi alieno frangatur impetu. Cardanus *lib. 5. de ſubtilitate, pag. 177.*

Vitrum ſymbolum fortunæ.

III. Fortunam temporis momento diſſilire fractam gemunt mortales; eam proinde nonnulli finxere vitream. Alexander ab Alexandro *lib. 1. genial. c. 13.* Neque verò ab his periculis, quandiu ſumus in hac vita, tutos eſſe datur: ſcitè propterea Franciſcus Puccius ad ſui tumulum, apud Canonherium *in floribus illuſtrium epitaphiorum*,

Portus aduerſus fortunam.

Inueni portum, ſpes, & fortuna valete;
Nil mihi vobiſcum; ludite nunc alios.

Diuitiarum cautio.

Sed aliud remedium, nempe liberalitatem, aduersùs fortunę ludibria offert Mart. *lib. 5 epigr. 63.* 2.

Callidus effracta nummos fur auferet arca:
Proſternet patrios impia flamma lares.
Debitor vſuram pariter, ſortémque negabit;
Non reddet ſterilis ſemina iacta ſeges.
Diſpenſatorem fallax ſpoliabit amica:
Mercibus extructas obruet vnda rates,
Extra fortunam eſt, quicquid donatur amicis,
Quas dederis, ſolas ſemper habebis opes.

Liberalitatis fructus. Fortunæ ludibriis quomodo occurrendum. Vitro proſperitatem impiorum ſignificari.

IV. Vas vitreum tam pulchrum & ſplendidum, at quòd, præter opinionem, puncto frangatur, non ampliùs reſtaurandum, ſignificat proſperitatem impiorum, qui ſæpè, dum minùs cauent, in puluerem mortis puncto conteruntur, nunquam reparandi. Berchorius *lib. 11. reductorij moralis, cap. 129.*

Vitreum mare ſimile cryſtallo ſymb. ū eſſe pœnitentia.

V. *Apocalypſis cap. 4. verſic. 6.* Ioannes Apoſtolus, In conſpectu, inquit, ſedis tanquam mare vitreum ſimile cryſtallo. Quo loci per mare vitreum ſimile cryſtallo Pœnitentiæ ſacramentum intelligi, placet Dionyſio Carthuſiano, Blaſio Viegas, & Ludouico ab Alcaſar, & rectè; nam pœnitentia eſt mare, propter abundantiam lacrymarum, iuxta illud *Ieremiæ Thren. 2.* Magna eſt velut mare contritio tua. eſt autem vitreum, propter confeſſionis perſpicuitatem; & quidem ſimile cryſtallo, tum propter firmitatem propoſiti non peccandi in poſterum, tum etiam propter ſplendorem gratiæ, quæ ex einſmodi lacrymis inſtar cryſtalli pretioſæ gemmæ concreſcit. Quamuis & illud in vitro obſeruari poſſit, deſignari in eo maximum ad peccata reuertendi periculum, vitreámque interdum eſſe nonnullorum conuerſionem, quæ inſtar vitri oblata occaſione frangitur, niſi eiuſmodi mare in cryſtallum duretur per fidem, ac ſtabilem non peccandi deinceps voluntatem. Ita hoc ſymbolum explicat Viegas.

Vitreum mare ſimile cryſtallo ſymbolum eſſe Baptiſmi.

VI. Mare vitreum ſimile cryſtallo deſcriptum *Apoc. 4. verſic. 6.* eſſe ſacramenti Baptiſmi hieroglyphicum, licèt minùs placeat Alcaſario, at reliquis eius loci interpretibus valdè probatur, præſertim verò Gloſſæ, Lyrano, Cælio Pannonio, Emmanueli Sà, Blaſio Viegas, & apud ipſum Ruperto, Bedæ, Richardo de ſancto Victore, Primaſio, & aliis, iuxta quam expoſitionem, Baptiſmus, primùm appellatur mare, quòd vniuerſa iniquitas in illud immerſa ſuffocetur; quo ſenſu 1. *Cor.* 10. Patres, inquit Paulus, noſtri omnes ſub nube fuerũt, & omnes mare tranſierunt, & omnes in Moyſe baptizati ſunt 3.

in

Google

in nube, & in mari. Quòd verò vitreum dicitur, variè exponitur. Prima ratio eſt Richardi de S. Vict. quia nimirum in Baptiſmo puritas, & claritas confertur diuinæ cognitionis. Secunda eſt Bedæ, Primaſij, Ruperti, ſimilitudinem vitri ad fidem referentium, quam in Baptiſmo profitemur; quia videlicet, ſicut vitrum non aliud intus continet, quàm quod foris perſpicitur, ita qui ad Baptiſmum accedit, non aliud debet corde credere, & aliud ore confiteri. Tertia eſt Hugonis Cardinalis; quia ſicut vitrum totum Solis radiis eſt peruium, ita anima in Baptiſmo abluta, Deo tanquam Soli peruia eſt, vt ab eo omni ex parte gratiæ donis illuſtretur. Denique ſubiungitur, ſimile cryſtallo. Primùm ad vim Sacramenti explicandam; quia enim cryſtallus, vt annotauit Beda, de aqua in glaciem, de glacie in gemmam pretioſam concreſcit, rectè Baptiſmi gratiam exprimit, quæ lapis pretioſus eſt, ex Baptiſmi aqua coaleſcens. Deinde, vt exponit Gloſſa, & Anſbertus, quia ſicut in cryſtalli generatione, glacies hyemali preſſa frigore poſt plurimorum annorum curricula in fortitudinem petræ obduratur; ita electorum fides inter preſſuras, ac tribulationes, per incrementa temporum ad firmitatem perducitur.

Vitrum fidei ſymbolum.

4. Denique Rupertus refert vitrum ad præſentem ſtatum, cryſtallum ad futurum poſt reſurrectionem, quia nimirum fideles modò vitrei ſunt, id eſt, lucidi quidem, ſed mortalia corpora portantes, at poſt reſurrectionem ſimiles erunt cryſtallo, id eſt, ſolidi, & vita immortali perfruentes, iuxta quam expoſitionem rectè cryſtallo comparantur glorioſa corpora, tum propter immortalitatis ſoliditatem, tum propter claritatis, qua præſtabunt, excellentiam; tot támque inſignium interpretum eruditis ſenſibus maris vitrei ſimilis cryſtallo contexuit Viegas allatam apodoſin; idémque ſymbolum agnoſcere poſſumus in illo mari vitreo, igni immixto, quod Ioannes *Apoc.* 15. *verſ.* 2. vidiſſe ſe teſtatur, addito, mare hoc vitreum dici eſſe igne mixtum, propter Spiritum ſanctum, qui in Baptiſmo tribuitur, vt Ioannes Baptiſta prædicabat *Matth.* 3. Ipſe vos, inquiens, baptizabit in Spiritu ſancto, & igni; ſic enim exponunt hunc locum Pannonius, Viegas, Lyranus, vtraque Gloſſa, & alij plures; à quibus tamen (quod equidem non parum miror) diſſentiunt, in diuerſos digreſſi ſenſus, Ribera, & Alcaſar.

Vitrum ſymbolum vitæ præſentis.

Vitreum mare igne mixtū ſymbolum Baptiſmi, in quo datur ignis Spiritus ſancti.

VII. Vitrum, quà foris pandit, quod intus gerit, adumbrat fidem; quæ idem ore promit, quod corde credit. Id quod verum eſt de fide, tum diuina, vt obſeruat Gloſſa Ordin. *in cap.* 21. *Apocal.* ad illum verſic. ipſa verò ciuitas aurum mundum, ſimile vitro mundo; tum humana, quo ſenſu Horatius *lib.* 1. *Carminum, ode* 18.

Vitrum ſymbolum fidei.

Arcanique fides prodiga perlucidior vitro.

5. VIII. Mare vitreum igne mixtum, de quo *Apoc.* 15. *verſ.* 2. adumbrat fidem caritate formatam, quæ ne fluida ſit, ignis ardore ſolidum vitrum efficitur, vt Spiritus ſancti facibus inflammata, & Chriſti paſſionibus, tanquam aurum probata per puritatem reſplendeat, & omni vento doctrinæ non fluctuet. Blaſius Viegas *in hunc locum Apoc.*

Vitreum mare igne mixtū ſymbolum fidei caritate formata.

IX. Mare vitreum igne mixtum *Apoc.* 15. *verſ.* 2. ſignificat cœlum, vbi claritas, & caritas. Emmanuel Sà *in eum locum.*

Vitreum mare cœlis ſymbolum.

X. Mare vitreum ſimile cryſtallo, de quo *Apoc.* 4. *verſ.* 6. indicat, vel contemplatiuos, ex Emmanueli Sà; vel Angelorū aſtantium multitudinem, vel vaſtum ſpeculum luminis gloriæ, in quo Beati ſe ipſo vident, & alia; ex Mariano; vel ſacram Scripturam, in qua poſſint omnes contemplari ſpecies facierum, vt quales ſint ſe ſinguli cognoſcant, ex Berchorio *lib.* 11. *Reductorij moralis, c.* 129. & Ioachimo apud Vegam *in cap.* 4. *Apoc. ſect.* 7.

Vitreum mare ſymbolum Angelorum, & ſacra Scriptura.

XI. Quemadmodum illud eſt in vitro mirabile, quòd ex adeò vili, vulgari, & abiecta materia (ex nitro ſcilicet, & arena) tam grata, & lauta vaſorum ſupellex confingi poſſit; ſic in Chriſtianæ Eccleſiæ Sacramentis ex humili materia, vel actione, & ex hominis mortalis, ac fragilis verbis tam pretioſum coaleſcit vas, quod gratiæ aquam contineat, eámque manifeſtet. Alcaſarius *in cap.* 4. *Apocalypſ. commentario* a. ad illum verſic. mare vitreum, ſimile cryſtallo.

Vitrum ſymbolum ſacramentorum.

XII. Sacramenta nouæ legis, quæ aquam 6.
gratiæ viuam in ſe continent, vt definit Tridentinum *ſeſſ.* 7. *can.* 6. gratiæ autem vnda peccatorum maculas abſtergit, adumbrata fuere vitreo illo mari, quod ſimile cryſtallo vidit Ioannes *Apoc.* 4. iccirco autem illud vitrum appellatur cryſtallinum, quòd fuerit valdè pretioſum; at qua ratione vitrum fit abſolutiſſimum, & perfectiſſimum? Si credimus Plinio *lib.* 36. *cap.* 26. magnetis mixtione. Porrò magnes, quia binis illis proprietatibus, nauticum ſidus indicandi, & ferrum attrahendi, Dei caritatem, ac ſapientiam denotat, aptiſſimè additur perficiendo vitro, Sacramentorum ſymbolo, quia nihil poteſt congruentiùs ad noſtrorum Sacramentorum excellentiam iodicandam proferri, quàm Dei ſapientiam æquè, & amorem in eis maximè elucere. Alcaſarius *ibidem.*

Vitreum mare ſymbolum Sacramentorum.

Vitrum perfice magnete. Magnes ſymbolum caritatis, & ſapientia.

XIII. Pulcherrima alia vitri ſymbola licet 7.
eruere ex *Apocalypſis cap.* 21. *verſ.* 18. ibi, Ipſa verò ciuitas aurum mundum, ſimile vitro mundo; & *verſic.* 21. ibi, & platea ciuitatis aurum mundum, tanquam vitrum perlucidum. quæ omnia nituntur inſigni illa perſpicuitatis dote, cuius ope, incluſa vitro, oculis peruia iucundè interlucent; id quod eleganter innuit Sapiens *Prou.* 23. *verſ.* 31. dum, Ne intuearis, inquit, vinum quando flaueſcit, cùm ſplenduerit in vitro color eius. Ergo citatis Apocalypſeos tex- 8.
tibus, per aurum claritas, per vitrum puritas exprimitur; ideóque per vitrum declaratur puritas cordis omnium Beatorum, quæ inuicem in cœleſti ciuitate omnibus manifeſtabitur; quicquid enim cogitatum fuerit ab vno, vt plurimum videbitur ab altero, vt inuicem ſibi ſint Beati, quaſi quædam ſpecula vitrea lucidiſſima. Poſſumus etiam per aurum caritatem, qua omnes Beati fulgebunt, per vitrum puritatem accipere; nihil enim immundum, & coinquinatum in eam ciuitatem ingreditur. Ita hunc locum exponit Viegas. In eundem textum Ribera; Quamuis, inquit, aurea ſit vrbs,

Vitro indicari puritatem cordis Beatorum.

Aurum caritatis ſymbolum.

eſt tamen tota perlucida, vt perlucidum vitrum, vnuſquiſque enim Beatorum & ſuam plenè beatitudinem cognoſcit, quanta ſit, & vnde, & nullum eam finem habituram, & cognoſcit ſimiliter omnium aliorum beatitudinem. Et *infrà*, Quia hoc gaudium ex aliorum beatitudine ottum & caritas ardens, cui nihil ſubeſſe poſſit ſimulationis, aut doli, nota erunt mutuò omnibus Beatis, poſtquam illud auro propter dignitatem comparauit Ioannes, nunc propter hanc perſpicuitatem vitro pellucido comparat. Alcaſario etiam *in cap.21. Apoc. ad*
9. *verſic.*18. placet dicta anagogia, cui hanc quoque aliam, & quidem pulcherrimam addit his verbis. Quemadmodum, inquit, dici ſolet, nihil vitro ad ſummam perfectionem deeſſe, ſi fragile non eſſet; ita etiam id vnum auro deeſſe videtur, vt ſcilicet pellucidum ac perſpicuum ſit. Quod ſi haberet aurum, proximè ad chryſolithi perfectionem accederet. Chryſolithus autem ſymbolum eſt mirificum perfectiſſimæ gloriæ, qua Chriſtus Redemptor noſtet perfruitur. Quapropter vt Sanctorum gloria figuretur tanquam perfectiſſima, & à Chriſti Domini gloria ducens originem, eique maximè ſimilis; concinnè, & eleganter finguntur ex auro pellucido, & perſpicuo omnia einitatis ædificia, quæ cœleſtem Sanctorum gloriam ſignificant.

Chryſolithus ſymbolũ perfectiſſimæ gloriæ.

Aurum mundum ſimile vitro mundo ſymbolũ beatitudinis.

Vitrum ſymbolum ſtulti.

XIV. Vitrum eſt inter lapides, ſicut amens inter homines; quippe omnes imbibit colores; & citò igne liquatum, citiùs in lapideam redureſcit ſoliditatem; non ſecus amens, Proteo inconſtantior, cereus in vitium flexus, monitotibus aſper, iram colligit, ac ponit temetè, & mutatur in horas: diruit, ædificat, mutat quadrata rotundis. Vincentius Belluacenſis *lib.*11. *ſpeculi doctrinalis*, *cap.*121. Berchorius *lib.* 11. *Reductory moralis*, *cap.*129. & F. Ioannes à S. Geminiano *lib.* 2. *de metallis, & lapidibus*, *cap.* 2.

10. *Vitrum ſymbolum animæ.*

XV. Ex ſeptem capitibus, vitrum eſt animæ ſymbolum, quà perſpicuum; lumini peruium; imaginum quas reddat capax; ad vitrarij flatum figurabile; fragile vbi refrixerit; irreparabile, ni iterum liqueſcat, & facilè colorabile; haud aliter anima ad æternam ſalutem anhelans, debet eſſe tranſlucida, prodendo iudicio ſacerdotis per confeſſionem quicquid latebat in conſcientia: lumini peruia, dum munditie purior, & perſpicuitate ſimplicior, lucem diuinæ gratiæ pleniſſimè ſuſcipit; repræſentatiix imaginum, vel in ſe renouando ſacroſanctæ Trinitatis imaginem, ad quam eſt condita, vel fidi inſtar ſpeculi exprimendo in ſe omnium ſpecies virtutum, quas alij imitentur; prætetea ad vocem, & nutum eorum, qui præſunt, velox ad omnia imperata. Si quando torporis gelu alſerit, timeat imminentis periculum fragilitatis; peccaro autem fracta, certò nouerit ſe nunquam reparatum iri, ni iterum pœnitentiæ igne remolleſcat, & liqueſcat; denique coleretur omnium pigmentis virtutum, quas in Sanctis fuetit contemplata. Hæc F. Ioannes à S. Geminiano *loco præcitato*.

SECTIO X.

De ſymbolis cryſtalli.

I. CRyſtallus eſt ſymbolum frigidi peccatoris, ex S. Hieronymo *in Pſalmum* 147. ad eos verſiculos, Mittit cryſtallum ſuam ſicut buccellas, ante faciem frigoris eius, quis ſuſtinebit? Emittet verbum ſuum, & liquefaciet ea; flabit ſpiritus eius, & fluent aquæ. quem in locum maximus Doctor, Cryſtallus, inquit, naturam hanc habet, ſicut aquæ, quando congelantur, quod nos glaciem dicimus: inter cryſtallum ergo, & aquam hoc intereſt, quod inter aquam, & glaciem; quoniam aqua latiſſimè funditur; cæterùm cryſtallus quaſi compingitur in ſe, & in vnam formam redigitur; ſi quando aqua congelaſcit, cryſtallum efficit. Ante faciem frigoris eius, quis ſuſtinebit? Frigidiſſimus eſt ventus Aquilo, vnde eſt Diaboli frigus, quod eiicit Deus noſter, qui *Deut.*4. dicitur ignis conſumens. Si cuius ergo anima refrixerit, frigefacta eius caritate, erit vt Aquilo ventus frigidiſſimus. Quando autem calor caritatis in corde noſtro refrigeſcit? ſi peccauerit, ſi refrixerit, ſi mortuus fuerit; refrigeſcere verò, mortuorum eſt; calere, viventium. Si quis ergo reſtixerit, & mortuus fuerit, mittet Deus verbum ſuum, & liquefaciet eum. Dominus præſtet, vt & noſtrum frigus liquefiat, cryſtallum illud ſolnatur, & molle fiat. Emittet verbum ſuum, & liquefaciet ea. Da mihi peccatorem, quem Dominus non reſpicit, non habere calorem, ſed totum eſſe frigidum, & mortuum. Si ad ſermonem Dei compunctus fuerit, & cœperit agere pœnitentiam, & duriſſimum cor illius emollitum fuerit, eo tempore complerur; emittet verbum ſuum, & liquefacier ea. Emittit Pater, Verbum emittitur, vngit Spiritus ſanctus. Flauit ſpiritus eius, ſpiritu feruentes; frigus non expellitur, niſi calore Spiritus ſancti. Hæc S. Hieronymus.

1. Digreſſio. *Cryſtallus eſt ſymbolum frigidi peccatoris.*

II. Eximiæ puritatis hieroglyphicum eſſe cryſtallum ſcribit S. Hieronymus *in caput primum Ezechielis*, ad illum verſ. qui eſt 22. Et ſimilitudo ſuper capita animalium, firmamenti, quaſi aſpectus cryſtalli horribilis, & extenti ſuper capita eorum deſuper. quem in locum, Videtur, inquit, ſuper quattuor animalia, & rotas totidem ſimilitudo firmamenti, quod nos appellamus cœlum; habens ſpeciem cryſtalli, quod eſt puriſſimum, & ex aquis mundis atque lucentibus, nimio frigore concreſcere dicitur; in tantum, vt etiam gelu conſtricta aqua, Græco ſermone κρύσταλλος nominetur. Decebat autem in ſuperioribus eſſe eximiam puritatem, quæ cuncta protegat, id eſt, rationales, ſapientéſque virtutes, & quattuor temporum curſum, & mundi plagas, & rerum omnium ordinem, & euangelicam prædicationem.

Cryſtallus eſt ſymbolũ eximiæ puritatis.

III. Eſſe cryſtallum angelicæ naturæ ſymbolum, pulcherrima allegoria oſtendit Gregorius Magnus *homilia* 7. *in cap.* 1. *Ezechielis; ad verſ.* 22. Firmamenti, quaſi aſpectus cryſtalli horribilis, &c. vbi, Firmamenti, inquit, nomine poſſunt cœleſtes poteſtates intelligi: quod firma

2. *Cryſtallus eſt ſymbolũ angelicæ naturæ.*

firmamentum rectè quaſi aſpectus cryſtalli dicitur, quia videlicet cryſtallum forte quidem nimis eſt, ſed ex aqua ſolidatur. Et natura angelica, quando creara eſt, librum arbirriom accepit, vtrùm vellet in humilitate perſiſtere, & in omnipotentis Dei conſpectu permanere, an ad ſuperbiam laberetur, & à beatitudine caderet, per ſimilitudinem aqua fuit. Sed quia cedentibus aliis, ſancti Angeli in ſua beatitudine perſtiterunt, atque hoc acceperunt in munere, vt iam cadere omnino non poſſint, in eis natura ſua, quia iam deiici mutabiliter non poteſt, quaſi in magnitudine cryſtalli durata eſt. Quod cryſtallum horribile, & extenſum ſuper capita animalium dicitur; quia illæ poteſtates angelicæ, quæ omnipotentis Dei conſpectui aſſiſtuur, nobis adhuc in hac corruptione poſitis, terribiles, atque pauendæ ſunt. Quarum nunc gaudia, quia ſenſum noſtrarum mentium excedunt, ſuper capita animalium eſſe memorantur. Quis enim in carne corruptibili poſitus comprehendere valeat, quæ ſit illa Angelorum ineffabilis, & ſine fine lætitia? Quæ beatitudo, ſine defectu vultum videre Creatoris, atque in eius delectatione ſine immutatione perſiſtere?

Cryſtallus horribilis in ſacra Scriptura quid.

3\. IV. Nobilius aliud ſymbolum eruit idem S. Gregorius *hom.* 7. ex capite primo Ezechielis ad illa verba, Eſt ſimilitudo ſuper capita animalium firmamenti, quaſi aſpectus cryſtalli horribilis, & extenti ſuper capita eorum deſuper; vbi, Poteſt, inquit, firmamenti nomine, ipſe per figuram noſter Redemptor intelligi, verus Deus ſuper omnia, & factus inter omnia homo perfectus, in quo noſtra natura apud Patrem confirmata eſt, de quo etiam per Pſalmiſtam prophetando dicitur *Pſal.* 79. Fiat manus tua ſuper virum dexteræ tuæ, & ſuper filium hominis, quem confirmaſti tibi. Humana etenim natura, prius quàm à Creatore omnium ſuſciperetur, terra erat; nam firmamentum non erat; peccatori quippe homini dictum eſt *Geneſis* 3. Terra es, & in terram ibis. Et poſtquam aſſumpta eſt ab Auctore omnium, atque in cœlis ſubleuata ſuper Angelos ducta, firmamentum facta eſt, quæ terra fuit. Sed firmamentum quod aſpicitur, cuius habeat ſimilitudinem, ſubinfertur, cùm dicit, quaſi aſpectus cryſtalli horribilis; Cryſtallum ex aqua congelaſcit, & robuſtum fit. Scimus verò quanta ſit aquæ mobilitas. Corpus autem Redemptoris noſtri, quia vſque ad mortem paſſionibus ſubiacuit, aquæ ſimile iuxtà aliquid fuit: quia naſcendo, creſcendo, laſſeſcendo, eſuriendo, ſitiendo, moriendo, vſque ad paſſionem ſuam per momenta temporum mobiliter decucurrit. Cuius curſum Propheta intuens, ait *Pſalm.* 18. Exaltauit vt gigas ad currendam viam; ſed quia per reſurrectionis ſuæ gloriam ex ipſa ſua corruptione in incorruptionis virtutem conualuit, quaſi cryſtalli more ex aqua duruit; vt in illo & hæc eadem natura eſſet, & ipſa quæ iam fuerat corruptionis mutabilitas non eſſet. Aqua ergo in cryſtallum verſa eſt, quando corruptionis eius infirmitas per reſurrectionem ſuam ad incorruptionis eſt firmitatem mutata. Sed notandum, quòd hoc cryſtallum horribile, id eſt, pauendum, dicitur. Quis autem neſciat cuius pulchritudinis ſit cryſtallum? Et mirum quomodo in hoc cryſtallo conueniat pulchritudo cum pauore? Sed omnibus vera ſcientibus conſtat, quia Redemptor humani generis, cùm iudex apparuerit, & ſpecioſus iuſtis, & terribilis erit iniuſtis. Sed hunc ideò tunc electi terribilem non videbunt, quia modò terrorem eius conſiderare non ceſſant; ſtudioſè enim conſiderant quàm terribilis ad iudicium veniat. Culpas ante actas deflent, imminentes declinant: pauorem illius quotidie ante oculos mentis ponunt, & quando tremendus appareat, ſine ceſſatione ſuſpecti ſunt, atque quotidie timendo agunt, ne quando venerit, pertimeſcant. Similitudo ergo ſuper capita animalium firmamenti, quaſi aſpectus cryſtalli horribilis. Et quia ipſe pauor eius, quem in ſuis cogitationibus tenent, eorum mentes protegit, rectè ſubiungitur, extenti ſuper capita eorum deſuper. Firmamentum hoc quod in ſimilitudinem cryſtalli ſuper capita eorum animalium apparet, & horribile, & extentum eſt, quia bonorum mentes vnde terret, inde protegit.

Cryſtallus quid ſignificet Gregorio Magno.

Cryſtallus ſymbolum Chriſti Domini.

Aqua ſymbolum Chriſti paſſibilis.

Cryſtallus horribilis ſymbolum Chriſti iudicis.

4\. V. Cryſtallum eſſe ſymbolum prædeſtinati, qui quondam durus fuerit, & pertinax peccator, docet S. Auguſtinus *in Pſalmum* 147. ad illa verba; mittit cryſtallum ſuam, ſicut buccellas ante faciem frigoris eius, quis ſuſtinebit? emittit verbum ſuum, & liquefaciet ea; flabit ſpiritus eius, & fluent aquæ. vbi, Nix, inquit, multorum annorum tempore durata, & ſerie ſæculorum cryſtallum dicitur, & hoc mittit velut fruſta panis. Quid hoc ſibi vult? fuerunt nimis duri, non iam niui, ſed cryſtallo comparandi, & ipſi prædeſtinati ſunt vocati, & quidam eorum ita vt paſcerent alios, & eſſent vtiles & aliis. Occurrit vnicuique cogitanti ex iis, quos nouit, quàm fortè duri, & pertinaces, & obnitentes aduersùs veritatem fuerunt, & modò prædicant veritatem, facti ſunt fruſta panis. Quis ille vnus panis? Multi, inquit Apoſtolus 1. *Cor.* 10. Vnum corpus ſumus in Chriſto. Vnus panis, vnum corpus; multi ſumus ipſe dicit. Ergo ſi vnus panis totum corpus Chriſti, membra Chriſti fruſta panis ſunt. De quibuſdam duris facit membra ſua, & vtilia ad ſuos paſcendos. Quid imus per multos? Notiſſimum illum Paulum Apoſtolum intueamur. Nihil nobis viro iſto notius, nihil ſuauius, nihil in Scripturis familiarius eſt. Et ſi fuerint, qui ex tanta duritia conuertantur, in quanta ipſe fuit, panis fient. Ipſo propoſito ad exemplum omnes occurrant, vt explicetur ſenſus iſte, mittit cryſtallum ſuam, ſicut fruſta panis. Ecce cryſtallus erat Paulus, durus obnitens veritati, clamans aduersùs Euangelium, tanquam indurans aduersùs ſolem, & perſequens Eccleſiam Dei. Sed non deſperet cryſtallus; licèt enim ſint inter prædeſtinatos duriſſimi, & multo quaſi tempore congelauerint, & cryſtallus facti fuerint, non erunt duri miſericordiæ Dei. emittet verbum ſuum, & liquefaciet ea, flabit ſpiritus eius, & fluent aquæ. Ecce Paulus, dura & gelida cryſtallus contra ignem Dei, ſed clamante hoc igne de cœlo, Saule Saule quid me perſequeris? vna illa voce, tanta illa duritia cryſtalli reſoluta eſt; emittet ergo verbum ſuum, & liquefaciet ea,

Cryſtalli ſymbolum S. Auguſtino.

Cryſtallus ſymbolum peccatoris prædeſtinati.

Paulus Apoſtolus aſſimilatur cryſtallo.

Cryſtallum ſolui, & liquari myſticè quid.

ſpirabit ſpiritus eius, & fluent aquæ. Ecce cryſtallus & niues reſoluuntur, eunt in aquas; qui ſitiunt veniant, & bibant. Saulus durus vt cryſtallus, Stephanum eſt perſecutus ad mortem. Paulus iam in aqua viua gentes vocat ad fontem. Hæc S. Auguſt. cui planè ſubſcribit Vgo Cardinalis *in Pſalmum* 147.

Cryſtallus ſymbolũ conſcientiæ puræ.

5. VI. Cryſtallus obiecta Solis radiis, adeò rapit flammam, vt aridis fungis, vel foliis ignem præbeat, teſte S. Iſidoro *lib.16. cap.13.* Sic conſcientia pura icta radiis diuinæ gratiæ, vel peruia luci Prædicatorum verbis immiſſæ, ſtatim concipit ignem caritatis, iuxta illud *Hieremiæ* 11. Vocauit Dominus nomen tuum; ad vocem loquelæ, grandis exarſit ignis in ea, & combuſta ſunt fruteta eius. Ita Berchorius *lib.11. Reductorij moralis, cap.63.* Idem ſymbolum explicat F. Ioannes à ſancto Geminiano *lib.2. de metallis, & lapidibus, cap.25.* in hunc modum, Cor pœnitentis, radiis Solis, id eſt, Chriſti exemplis, vel verbis, vel inſpirationibus ſic aliquando incendit, vt aliquos ſibi proximos, ſuo inflammet exemplo.

Cryſtallus ſymbolũ cordis pœnitẽtis.

Cryſtallus ſymbolũ fidei.

VII. Cryſtallus eſt ſymbolum fidei; ſicut enim per cryſtallum, quia eſt diaphana, res procul ſitæ interlucent, & cryſtalli interiectu tranſmittunt ſui ſpecies ad noſtrum obtutum; ita per fidem, Deum ipſum, & quæ Dei ſunt, intuemur. Pannonius *in cap.21. Apoc.* ad eum verſic. lumen eius ſimile lapidi pretioſo, tanquam lapidi iaſpidis, ſicut cryſtallum.

CAPVT X.

De ſpeculis.

SECTIO I.

Speculi etymon, & natura in communi, & genus ſcientiæ.

Digreſſio. Vitro cur ſpecula ſubnectantur.

1. VItro ſubnecti ſpecula mirabitur nemo, qui legerit apud S. Iſidorum *lib.16. originum, cap.15.* ſpeculis conflandis non eſſe vitro aliam materiam aptiorem; quo vitri miraculo celebrem quondam fuiſſe Sidonem memorat Plinius *lib.36. cap.26.* Quia tamen ex aliis quoque rebus, vt argento, ære, chalybe, & id genus cæteris confici ſolere ſpecula vnanimis opticorum vox affirmat; in gratiam vitreorum, de reliquis etiam tum generatim, tum ſpeciatim differemus, ducto, vt par eſt, ab etymologia initio.

Vitrum materia ſpeculorum.

Speculũ quid omnibus.

2. Ergo nomine ſpeculi intelligi quoddam inſtrumentum, quo imago redditur, omnes norunt; eſſe illi autem hoc inditum nomen vel ex ſpecie, ſiue imagine; vel ex *ſpecio*, quod apud veteres fuit in vſu pro videre, quia nimirum in ſpeculo noſtri ſpeciem, ſeu effigiem ſpecimus, aut inſpicimus, auctor eſt Varro *lib.4. & 5. de verbor. origine*; cui planè ſubſcribit Iſidorus, dum *lib.19. originum, cap.31.* Specula, inquit, dicuntur, in quibus fœminæ vultus ſuos intuentur. Dictum autem ſpeculum, vel quòd ex ſplendore reddatur, vel quòd ibi fœminæ intuentes conſiderent ſpeciem ſui vultus, & quicquid ornamenti deeſſe viderint, adiiciant. Hoc autem intereſſe inter ſpeculum & ſpeculam obſeruat Nonius Marcellus *opuſc. de differentijs vocum in ſignificatu*, quòd illud reddat imaginem, hæc iudicet deſpicientiam, iuxta illud Virg. *Æneid.*

Speculi etymon.

——— *Vtque leo ſpecula cùm vidit ab alta*
Stare procul campis meditantem prælia taurum.

Speculũ quid.

Speculi natura generatim accepti, vt præſcindit tum ab artificiali, vt vitreo; tum naturali, vt ſunt quædam concretiones aqueæ, de quibus *infrà*, in eo eſſe videtur ſita, vt reddat alicuius rei imaginem, vel ſaltem colorem, aut lumen. Vt autem corpus aliquod eo poſſit fungi munere, tribus eſſe debet conditionibus affectum; prima eſt, vt ſit terſum, læue, ac politum; altera, vt diaphanum; tertia, vt opacum, ſeu terminatum. Quia verò diaphano opponitur opacum; cõſtat non poſſe vtrumque ſimpliciter conuenire ſpeculo; conueniet ergo quadantenus, vt videlicet partim ſit diaphanum, partim opacum; ni enim interluceret, more diaphanorum, ſaltem ex parte, reddendas & remittendas ſpecies nequaquam poſſet haurire, ſeu imbibere; ſi verò ex parte auerſa non terminarentur aliqua opacitate, cuius obiectu, & repercuſſu, impreſſæ ſpecies reflecterentur, libero illæ & effræni per inane diſcurſu diffugientes, planè euaneſcerent, inſtar vel ingentis luminis, quod ſparſum per aëra, cui nullus obiiciatur terminus, nullum conſpicitur. Ad rationem certa, ac nota accedit experientia, qua liquet ſpecula omnia, vel ſuapte natura, ingenitáque opacitate terminari, vt illa quæ ex variorum metallorũ commixtione in matrices primùm funduntur, poſtea cotibus, tergentibúſque puluiſculis poliuntur; vel arte terminari opus habere, vt ea, quæ ex materia fiunt tranſlucida, nempe vitro, aut cryſtallo, hæc enim plumbo, aut ſtanni bractea hydrargyro perlita terminantur. Hunc in modum ſpeculi naturam declararunt Pythagorei apud Plutarchum *lib.4. de placitis Philoſophorum, cap.14.* Ariſtoteles *lib.3. meteor. ſumma 2. cap.1.* Porta *lib.17. magiæ nat. cap.22. & 23.* Cardanus *lib.4. de ſubtil. pag.116.* Scaliger *exerc.73. & 82. ſect.3.* Aguilonius *lib.5. opticorum, diſp. vnica, ad propoſitionem* 56. Maiolus *colloquio* 19. Conimbricenſes *tract.5. Meteorologiæ, c.2.* Zanardus 3. *parte de vniuerſo elementari, quæſt.14.* & alij plures. Idem ſupponit Plutarchus paſſim *opuſculo de facie Lunæ*; clariſſimè verò docet Seneca *lib.1. nat. quæſtionum, c.3.* vbi, Pelues, inquit, mille die ſereno pone, & omnes habebunt imaginem Solis. In ſingulis foliis diſpone ſingulas guttas, ſingulæ habebunt imaginem Solis. At contrà ingens ſtagnum non habebit niſi imaginem vnam? Quare? quia omnis circumſcripta læuitas, & circumdata ſuis finibus, ſpeculum eſt. Itaque piſcinam ingentis magnitudinis, inſertis parietibus in plures diuide, totidem illa habebit imagines Solis, quot lacus habuerit. Relinque illam, ſicut eſt diffuſa, ſemel tibi imaginem reddet. Nihil refert, quàm exiguus ſit humor, aut lacus. Si circumſeptus eſt, ſpeculum eſt. Hæc Seneca; quibus accinit Lucretij Muſa *lib.4. de rerum nat.*

Speculum debet eſſe terſum, & læue. Speculum debet eſſe partim diaphanum, partim opacũ.

4.

Speculi natura Seneca, Plutarcho, & alijs. 5.

Speculi natura Lucretio. 6.

Poſtremò in ſpeculis, in aqua, ſplendoréque in omni
Quæcunque apparent nobis ſimulacra, neceſſe eſt,

Quando

Quandoquidem ſimili ſpecie ſunt prædita rerum,
Eſſe imaginibus miſſis conſiſtere earum.
Nam, cur illa cadant magis, ab rebúſque recedant,
Qui im quæ tenuia ſunt, oſtendi eſt nulla poteſtas.
Sunt igitur tenues formarum conſimiléſque
Effigiæ, ſingillatim quas cernere nemo
Cum poſſit, tamen aſſiduo, crebróque repulſu
Reiectæ reddunt ſpeculorum ex æquore viſum;
Nec ratione alia ſeruari poſſe videntur
Tantopere, vt ſimiles reddantur cuique figuræ.
Nunc age, quam tenui natura conſtet imago
Percipe.
At cum ſplendida quæ conſtant oppoſta fuerunt,
Denſaque, vt in primis ſpeculum eſt, nihil occidit horum.
Nam neque vti veſtem, poſſunt tranſire, neque ante
Scindi, quam meminit lauor præſtare ſalutem.
Quapropter fit, vt hinc nobis ſimulacra gerantur,
Et quamuis ſubitò, quouis tempore, quámque
Rem contra ſpeculum ponas, apparet imago:
Perpetuò vt fluere vt noſcas è corpore ſummo
Texturas rerum tenues, tenuéſque figuras.
Ergo multa breui ſpatio ſimulacra geruntur,
Vt meritò celer his rebus dicatur origo.
Et quaſi multa breui ſpatio ſummittere debet.
Lumina ſol, vt perpetuò ſint omnia plena:
Sic à rebus item ſimili ratione neceſſe eſt
Temporis in puncto rerum ſimulacra ferantur.
Multa modis multis in cunctas vndique partes.
Quandoquidem ſpeculũ, quotcũque obuertimus oris,
Res tibi reſpondent ſimili forma, atque colore.

7. *Specula vitrea cur ſplẽdeant plurimum.*

Hactenus dictis de natura ſpeculi aliquam lucem affetent, duæ quas diſcurit quæſtiones Alexandet Aphtodiſienſis *lib.1.problem.* Quætit enim primò, *quæſt.*131. Quare virtea ſpecula ſplendeant plurimum? & teſpondet cauſam eſſe, quoniam ſtanni natura, quo intus illinuntut, cùm ſit pellucida, vitro ex ſe perſpicuo commixta, magis reſplendet, & tadios ſuos per vitri exiguos meatus tranſinittens, ac extetnam illius corpotis faciem duplicans, reddit magnopere lucidam.

Specula cur reddant imaginem.

Quætit deinde *problem.*133. quam ob cauſam in ſpeculis; & aquis dilucidis noſtram ſpeciem conſpicere valeamus, & ſtatuir inde iſtud euenire, quòd oculorum radij profecti in corpota ſplendida, quæ nobis uppoſita ſunt, reſringantur, ac ſuam repetant ſedem; ſpeciem enim noſttam iam ſibi habent obductam, poſtquam refracti ſunt, itaque illam conſpiciunt.

Specula vitrea cur, & quomodo terminentur.

Quomodo autem vitrea, & cryſtallina ſpecula terminentur, bracteis plumbeis argenro viuo à tergo inductis, diſces ex Porta *lib.17.magiæ, cap.*22. Conditiones etiam perfecti ſpeculi, vitrei præſertim, doctè, & clarè omnes aperit Raphaël Miramus Iſagoge ad ptimam partem ſpeculariæ, *cap.*3. & plane ſentit nobiſcum.

8. *Speculum ad quam Philoſophiæ partem ſpectet.*

Iam verò hîc illud ſupeteſt diſquirendum, ad quam Philoſophiæ partem pettineat ſpeculum? Qua iri re ſic ſtatuendum cenſeo; poſſe ſpeculum bifariam ſpectari; videlicet vel ratione materiæ, qua conſtat; vel formæ, quam habet.

Specula ratione materiæ ſpectare ad Phyſicam.

Priori modo reuocatur ad diuetſas partes Phyſicæ, ad quas ſpectant varia illa corpora, quæ conflandis ſpeculis ſuppeditant materiam; quippe cùm alia ſint ærea, alia argentea, alia chalybea, alia ſmaragdina, alia lapidea, alia vitrea, alia cryſtallina, alia aquea, vt palam erit ex ſequenti ſectione.

Specula ratione formæ ſpectare ad proſpectiuam.

Poſteriori, reducitur ad proſpectiuam; cuius aſſertionis luculentiſſimum auctorem habeo noſtrum Aguilonium, qui *in Prolegomenis ad ſuam opticen*, ſcribit totam proſpectiuam contineri triplici fere videndi ratione, quam triplici etiam modo, quo Deum creaturæ cognoſcunt, ingenioſè profectò comparat.

Proſpectiuam trimembrem reſpõdere triplici modo cognoſcẽdi Deũ.

Prima directa, quæ eſt oculi noſtri, ſic, vt in rem propoſitam intendit, cum illa cognitione componitur, qua Beatorum mentes præſentem Deum, facie ad faciem, vt D. loquitur Paulus, contemplantur. Altera repercuſſa, ſiue earum rerum perceptio, quarum à ſpeculis ad nos imagines reuertuntur, cui, non abſimilis eſt illa cognitio, quo Deum per fidem in rebus creatis, veluti quodam ſpeculo, aut ænigmate videmus. Tertia denique, quam iofractam vocant, ea eſt, qua rerum ſpecies per diſſimilia diaphana tranſmiſſæ, & ab iiſdem quaſi deformatæ, ac fractæ in oculos immittuntur. Sic Ethnici diuinitatis notionem aliquam, ſed multis errotibus vitiatam, naturæ ſolius lumine aſſecuti ſunt.

9. *Optices munus.*

His tribus videndi modis reſpondent totidem proſpectiuæ partes, nempe optice, catoptrice, & dioptrice. Optice agit de optico radio, de oculorum illuſiooibus, de luminoſo, & opaco, atque de ptoiectione diuiſa in orthographicẽ, ſteteographicen, & ſcenogtaphicẽ.

Catoptrice verſatur circa ſpecula.

Catoptrice verſatur circa alterum vidẽdi modum, qui radiorum repercuſſione fit, diſſeritque de ſpeculis tum in genere, tum in ſpecie, atque adeò etiam de ſpeculis planis, conuexis, cauis.

Specula ſpectant ad catoptricen.

Dioptrices natura, & munus.

Dioptrice, infractionis naturam, ac varios modos quibus ea fit, depromit. Hinc omne conſtruitur Dioptrarum genus, illúdque præcipuè nuper inuentum, quo res immani interuallo diſtantes, atque adeò extra aſpectus vim conſtitutas, velut intra præfinitos naturæ terminos poſitas, ipsíſque propemodum oculis cohætentes videmur intueri. Planè vt Argonautam illum, qui ob intuitus perſpicuitatem lyncei cognomen accepit, orbi reſtitutum eſſe poſſis ſuſpicari.

10. *Catoptricen eſſe partem proſpectiuæ.*

Mancat ergo catoptricen, latinè ſpeculariam (quod enim Romanis ſpeculum, Græcis dicitur κάτοπτρον) eſſe pattem proſpectiuæ.

Proſpectiua ſubalternatur Geometriæ.

Quia autem, teſte Ariſtotel. *lib.1. poſt. textu* 30. aliàs 100. proſpectiua ſubalternarut Geometriæ, fit vt idem ſit vtriuſque ſcientiæ ſubiectum, eadémque principia, & paſſiooes; quæ eſt lex veræ ſubalternationis, de qua re videantur, Ariſtut. 1. *poſt. à t.*23. *ad* 31. & interpretes *ibi.* & præterea D. Thomas *opuſculo* 70. vbi de diuiſione ſcientiæ, & Zabarella *de tribus præcognitis*, *cap.* 13.

11. *Catoptrice, ſeu ſpecularia ſubalternatur proſpectiuæ.*

Non deſunt qui purent, & ſanè probabiliter, ſubalternari & opticen Geometriæ, & catoptricen, ſiue ſpeculariam optice, ſicut enim optice à Geometria mutuatur lineam, eámque facit viſilem; ita catoptrice ab optice capit viſilem lineã, ac illam conſiderat vt ſpectabilem in ſpeculo, ſiue vt repercuſſam à ſpeculo, quæ eſt noua conditio ſenſilis, addita ſubalternantis ſubiecto. Contendunt nonnulli hoc ipſum confirmate ex *textu* 30. aliàs 202, *primi poſter.* vbi Philoſophus air, Sicuti ſub Geometria eſt proſpectiua, ita ſub proſpectiua eſſe ſcientiam de iride; à quibus tamen diſſentit Zabatella, eo nixus principio, nimitum ſcientiam de iride fore mathematicam, qualis eſt proſpectiua, cui dicitur ſubalternati,

atqui iridem ſpectare ad Phyſicam docet Ariſtoteles *citato textu*, & re ipſa comprobat *lib. 3. meteoror. ſumma 2. cap. 3.* vbi fusè de iride. Sed fortè lis dirimatur, adhibita diſtinctione; videlicet, iridem eſſe partem Catoptrices, atque adeò ſubeſſe opticæ, prout eſt tricolor arcus, ex roſcida nube, velut e ſpeculo in ſolem reflexus; quatenus autem habet cauſas naturales, pertinere ad Phyſicam. Sed de his ſatis.

Iris ad quam ſcientiam ſpectet.

Sectio II.

Speculi origo, materia, forma, partitio,

MOnitum hîc te velim, candide Lector, ſpecula impræſentiarum mihi eſſe nequaquã prupoſita in tota ſua amplitudine; alioquin portentoſi parergi reus, planè exſibilandus, inſererem mineralogiæ vniuerſam catoptricen. Ergo & veritus, & peroſus indignabundos ſubſannantis naſi cachinnos, ex ſpecularia ſolùm nonnulla delibabo ad eruditionem, pias ad excolendos mores, quod mei inſtituti eſt, paritura apodoſes. Speculorum autem omnis generis conficiendorum peridoneas praxes qui cupierit, adeat Portam *lib. 17. magiæ, per totum*, & Scaligerum *exerc.* 81. *ſect.* 3. eorundem ingenioſiſſima theoremata, quibus ſubtiliſſimæ aſteruntur rationes catoptricarum imaginum, & incendiorum ſpecularium, erutæ ex viſceribus optices, & catoptrices, videantur apud Portam *loco cit.* Cardanum *lib. 4. de ſubtilit. à pag.* 116. *ad pag.* 131. Raphaëlem Miramum latè prima parte ſpeculariæ, Aguilonium quattuor libris catoptricorum, Franciſcum Gheuaram, fidum Chriſtophori Greimbergeri alumnum, de ſpeculo vſtorio, & alios his antiquiores Euclidem, Ptolemæum, Vitellionem, Alhazenum Arabem, Heliodorum Lariſſæum, Ioannem Archiepiſcopum Cantuarienſem, quorum opera vel optica, vel catoptrica refert Blancanus *in chronologia Mathematicorum*; quibus, ſi placet, addere poteris Margaritam Philoſophicam *lib.* 10. *cap.* 13. & Carolum Bouillum *in ſuis opticis, & catoptricis*, Margaritæ additis.

Speculorum conficiendorũ praxes.

Speculorum diſciplinam qui tradiderint.

2\. Ad rem autem noſtram venientes, quod quidem ſpectat ad ſpeculorum originem, eam Marcus Tullius *lib. de natura Deorum tertio*, refert in Æſculapium, primum Apollinis filium. Specula argentea primus fecit Praxiteles Magni Pompeij ætate, authore Plinio *lib.* 33. *cap.* 9. Nec plura his de ſpeculi origine prodidere Polydorus *lib. 2. de rerum inuentoribus, cap.* 10. & Alexander Sardus *lib. 2. de rerum inuent.* Specula parabolica, quibus hoſtium naues procul comburerentur, conſtruxit Archimedes Syracuſanus, vt teſtatur Blancanus *in Chronologia Mathematicorum, ſeptimo ſæculo.* Vſum certè ſpeculi fuiſſe antiquiſſimum, ex ipſa etiam conſtat ſacra Scriptura, cùm *Exodi* 38. legamus Moyſem feciſſe labrum æneum cum baſi ſua de ſpeculis mulierum, quem Patriarcham floruiſſe, anno ab Orbe condito 2483. ſcribit Gordonius *tomo 1. Chronologiæ*; his tamen haud refragatur quod prodidit Cicero de Æſculapio Apollinis filio; quippe cùm in Patriarcharum ætatem inciderint Apollo, Mars, Vulcanus, Venus, Minerua, Iouis filij, præcipua Græciæ numina, ex Turſellino *lib. 1. hiſtoriarum*, ad annum mundi MMCC. Sed enim iſthæc cenſeo intelligenda de origine ſpeculi artificialis; alioquin ſpecula naturalia naſcenti mundo coæua mecum haud dubie fuiſſe arbitraberis, ex ſpeculorum partitione, quæ iam ſubiicitur.

Speculorum origo, & inuentor.

Speculorum vſus antiquiſſimus.

3\. Porrò inueſtigaturus varias ſpeculorum formas, diuerſaque genera, ex quinque capitibus ea venabor, ex loco, ex materia, ex forma, ex efficiente, ex fine; his totidem diuiſiones reſpondebunt.

I. Diuiſio diſtinguit ſpecula cœleſtia, ſeu ſiderea, meteorologica, & elementaria; cœleſtia, propter lunam, quam voluere ſpeculum eſſe, alij Oceani, vt Clearchus apud Plutarchum *de facie Lunæ*, alij ipſius Solis, id quod ſenſiſſe nonnullos obſeruat Aguilonius *lib. 5. opticorum, diſp. vnica, ad propoſitionem* 56. quas opiniones infrà examinabimus, an illæ ſint veræ cenſendæ.

Speculorum prima diuiſio à loco petita. Speculũ ſiderum.

4\. Speculum meteorologicum eſt roſcida nubes, eaque concaua, læuis autem inſtar terſi & politi ſpeculi, quæ radiis aduerſi Solis icta, dum illos reflectit, tricolorem iridis arcum parit. Id docent, & probant Ariſtoteles *lib. 3. Meteor. ſumma 2. cap.* 3. & Seneca *lib. 1. nat. quæſt. à cap.* 3. *ad* 7. & benè explicant Blancanus *in locis mathematicis Ariſtotelis, num.* 164. *&* 181. *in additione de iride*, & Conimbricenſes *tract. 5. Metereologiæ, cap.* 2. Notandæ ſunt autem aliquot hac de re aſſertiones Senecæ ex præcitato libro; namque *cap.* 3. ait, in ea parte, in qua pluit, ſingula ſtillicidia pluuiæ cadentis, ſingula ſpecula eſſe; à ſingulis ergo imaginem reddi Solis; deinde multas imagines, immò innumerabiles, & deuexas, & in præceps tranſeuntes confundi; itaque & arcum eſſe multarum imaginum Solis confuſiones. Et *infrà*, Stillicidia, inquit, illa infinita, quæ imber cadens defert, totidem ſpecula ſunt, totidem Solis facies habent. Hæ contrà intuenti perturbatæ apparent; nec diſpiciuntur interualla, quibus ſingula diſtant, ſpatio prohibente diſcerni. Deinde pro ſingulis apparet vna facies turbida ex omnibus. Et *infrà*, Dubium, inquit, nulli eſſe poteſt, quin arcus imago Solis ſit, roſcida, & caua nube concepta. Et *infrà*, Non eſt ergo mirum, cùm duæ res ſint, Sol, & nubes, id eſt, corpus & ſpeculum, ſi tam multa genera colorum exprimuntur. Et *cap.* 4. Nec dubium quicquam relinquitur, quin arcus imago Solis ſit malè expreſſi, ob vitium figurámque ſpeculi. Et *cap.* 5. In ea, inquit, ſum ſententia, vt arcum iudicem fieri nube formata in modum concaui ſpeculi, & rotundi, cui forma ſit partis pilæ ſectæ. Hæc Seneca. Quæ cùm ita ſint, quis non videat poſſe per quandam allegoriam dici, eſſe iridis matrem, roſcidam nubem; patrem, Phœbum, vel Solem; auum, Iouem Phœbi patrem, à quo pulcherrima neptis dono acceperit tam nobile ſpeculum? qua metaphora quàm ingenioſè adumbrarit hanc philoſophiam Iouianus Pontanus *in ſuis meteoris*, vbi de iride audi.

Speculum meteorologicum quid.

Speculum eſſe roſcidam nubem, quæ oſtẽdit Arcum.

Iridem è ſpeculo reflecti.

5\. *Proſilit è ſpecula iuuenis* (de Sole loquitur Poëta)
timidúmque repentè
Occupat ——— *cum ne quis cernere poſſet,*
Nube caua innoluit.
Illa vterum celans, nono pòſt menſe grauatum
Ponit onus.
Vt creuit formà præſtans, & corpore nympha,

Iridis genealogia Poëtica.

Viſaq; e

Iris deſcripta à Pontano.

Viſaque digna Deo proles, tum Iuppiter illam
Fallius auus.
Et flauos crines, & lumina digna parente,
Et pharetram, & quod quem pater illi tradidit, arcum
Lunabat, capita vt ſimul accurata coirent,
Solis ad occaſus vt ſpicula Solis ab ortu
Mittat, ab occaſu facilè vt iaculetur ad ortum,
Neptis auo digna ſimul, & patre digna virago.
Speculum iridi donat Iuppiter.
Iuppiter ob meritum ſpeculo donauit, vbi omnem
Aera perſpiceret, terras, pontúmque videret,
Quo foret nymphis etiam ſpectabilis ipſis.

6. *Iridis vtriuſque tam ſolaris, quàm lunaris ſpeculum.* Hæc Pontanus de ſpeculo iridis ſolaris. Eadem etiam referens de ſpeculo iridis lunaris, ait,

Sæpe etiam duplicem in tenebris eſt cernere lunam
Nube nouam referente alia ſub imagine formam.
Ipſa ſuâ ſpeculum dextrâ tenet, & videt ora
Altera nympha ſua, & quibus hæc quoque lumina cernit
Vna quidem facies, ſpeculo referente ſecundam.
Ergò & in aeria talem ſe nube figura
Ingeminata refert, ſpeculi ſe margine qualem.
Nympha ſuper, vitrea & ſimilē ſe reddit in vmbra.

7. *Iridem lunarem non fieri ſine ſpeculo.* Neque verò exiſtimes hæc de arcu lunæ, Poëtarum more, finxiſſe Pontanum; quippe congruunt veræ Philoſophiæ, quæ docet ad iridem etiam lunarem requiri leuem, & roſcidam nubem, quæ in modum ſpeculi, exceptum lunæ lumen reflectat ad nos, inter lunam, eiúſque iridem conſtitutos: vt conſtat ex iis, quæ docent Ariſtoteles *lib. 3. Meteor. ſumma 2. cap. 1.* Seneca *lib. 1. nat. quæſt. cap. 3.* Blancanus *in locis mathematicis, num.* 181. additionis de iride problemate 5. Conimbricenſes *tract. 5. Meteor. cap. 1.* & alij.

8. *Iris circa lucernas flante Auſtro.* Ad hæc ſpecula Meteorologica reuocari poſſunt nonnullæ aliæ irides. Primò illa, quam Ariſtot. *lib. 3. Meteor. ſum. 2. cap. 3.* ait fieri circa lucernas hyeme flante Auſtro, ob humiditatem: ſecundò *Iris ex fiſtula rupta.* illa, de qua Seneca *lib. 1. nat. quæſtionum, cap. 3.* Cùm fiſtula, inquit, aliquo loco rupta eſt, videmus aquam per tenue foramen elidi; quæ ſparſa contra Solem obliquè poſitum, faciem arcus repræ- *Iris fullonica.* ſentat. Tertiò illa, de qua Seneca *ibidem.* Idem, inquit, videbis accidere, ſi quando volueris obſeruare fullonem: cùm os aqua impleuit, & veſtimenta tendiculis diducta leuiter aſpergit, apparet varios edi colores in illo aëre aſperſo, quales in arcu fulgere ſolent. Quartò illa, de qua Seneca *ibidem.* Ab aëre, inquit, etiam ſpiſſo viſus noſter *Iris aëris ſpiſſi.* in nos redit. Vbi verò hebes, & infirma eſt acies, quolibet aëris ictu deficit. Quidam hoc genere valetudinis laborant, vt ipſi ſibi videantur occurrere, vt vbique imaginem ſuam cernant. Quare? quia infirma vis oculorum non poteſt ne proximum quidem ſibi aërem perrumpere, ſed reſiſtit. Itaque quod in aliis efficit denſus aër, in his facit omnis. Satis enim valet qualiſcunque, ad imbecillem aciem repellendam; longè autem magis viſum noſtrum nobis remittit, qui craſſior eſt, & peruinci non poteſt, ſed radios luminum noſtrorum moratur, & eò vnde exierint, refle- *Iris Anienis Pontano.* ctit. Quintò illa, de qua Pontanus *in ſuis Meteoris*, vbi de iride,

Ac memini, dum caſtra ſequor, mauortiaque arma,
Qua præceps ſe ſe tyburna rupe volutus
Fert Anio, multáque cadens aſpergine ſudat,
Fumoſa fulgere ſuper conſpergine claram
Irim, & aurato iacientem ſpicula cornu.

Pro tertio, & vltimo membro huius diuiſionis primæ, è lucorum diuerſitate petitæ, reliquum eſt ſpeculum elementare, ſeu terrenum; cuiuſmodi eſt omne illud, quo terrigenæ vtuntur, ſeu vitreum illud ſit, ſeu argenteum, ſeu chalybeum, ſeu quacunque alia conſtet materia; de qua re mox. 9. *Speculum elementare.*

II. Speculorum diuiſio, ex ipſorum fine, ſeu vſu deducta, dat ſex genera, nempe ſpecula imaginantia, comburentia, loquentia, venantia, horaria, medentia; de quorum ſingulis fusè *infrà*. *Speculorum ſecunda diuiſio ex fine, ſiue vſu.*

III. Ex efficiente ſumpta, ſecat ſpecula in naturalia, & artificialia. Naturalia, quæ ſcilicet ſolius ope naturæ reflectunt viſilem radium, alia viuunt, vt oculi, auctore Plinio *lib. 11. cap. 37.* alia ſunt inanima, inter quæ Miramus *cap. 3.* ſpeculariæ numerat, & nubes, de quibus ſuprà, & fontes, de quibus infrà. Artificialia verò, nempe quæ, niſi ars acceſſerit, imaginem non reddunt, vt vitrea, vel cryſtallina, nemo non nouit. *Speculorum tertia diuiſio ex efficiente.*

IV. Partitio diuidentia membra nanciſcitur ex materia; qua attenta ſpeculum dixeris aliud concretum, ſeu durum; aliud liquidum, ſeu tenerum. Concretum, vt metallicum, aureum, argenteum, æreum, chalybeum, gemmeum, ſmaragdinū, marmoreum, lapideum, vitreum, cryſtallinum. Liquidū verò, vt hydrinum, ſeu aqueum, ſanguineum, piceum, oleariuum; de quibus omnibus ſigillatim infrà. Porrò lac ſolū ex omnibus liquoribus ſpeculi munere nō fungitur, quòd ei multum terrei ſit admixtum; quam huius effectus cauſam reddit Plutarchus *lib. 6. ſympoſiacôn, quæſt. 9.* idémque docet *opuſculo de facie in orbe Lunæ, poſt medium*, vbi, Qui dicunt, inquit, Lunam non eſſe corpus tenue, & leue, vt eſt aqua, ſed ſolidum, & terrenum, neſcio quomodo Solis in ea imaginem à viſu volunt cerni. Nam neque lac huiuſmodi ſpeculares reddit imagines, neque viſum reflectit, ob inæqualitatem, & aſperitatem partium. 10. *Speculorum quarta diuiſio ex materia.* *Lac non fungi munere ſpeculi.*

V. & poſtrema ſpeculorum diuiſio ſumitur ex ipſorum forma, ſeu figura; quod animaduertens Carolus Bouillus *tractatu ſuo optico*, addito Margaritæ philoſophicæ, omnino ſcitè ait tot eſſe ſpeculorum formas, quot ſunt figuræ Geometricæ; quarum varias varij conſiderāt. Specula plana, conuexa, & concaua admittunt Cardanus *lib. 4. de ſubtil. pag.* 130. Porta *lib. 17. magiæ nat. cap. 22.* Aguilonius *in prolegomenis optices*, Margarita philoſophica *lib. 0. tract. 1. cap. 13.* & alij omnes; ſphærica, parabolica, & elliptica, Blancanus *in colophone ſuæ Echometriæ poſt ſextum problema*, Gheuara *in ſuo ſpeculo vſtorio*, & alij: pyramidalia, & cylindrica, ſeu columnaria, Margarita *loco præcitato*, & Mirámus *1. parte ſpecularia, cap. 3.* Ex tot formis, poſſe quinque dignoſci in læui, & polito cochleari, cuius baſis ſit plana; manubrium, cylindricum, & pyramidale; pars interior, concaua; exterior, conuexa, rectè obſeruat Margarita *ibid.* Speculi theatralis, & amphitheatralis meminit Porta *lib. 17. cap. 3.* Quadrilateri, rectanguli, numero facierum oſtendentis horas, Cardanus *lib. 4. de ſubtilit. pag.* 131. Sed quid de ſpeculo in poculis? de quo Plinius *lib. 33. cap. 9.* Quin etiam, inquit, pocula ita figurantur, expulſis intus crebris ceu 11. *Speculorum quinta diuiſio ex forma.* *Speculorum varia figura.* *Specula in poculis.*

 ſpeculis,

ſpeculis, vt vel vno intuente, populus totidem imaginum fiat. Excogitantur & monſtrifica, vt in templo Smyrnæ dicata, id euenit figura materiæ, plurimumque refert concaua ſint, & poculi modo, an parmæ threicidicæ, media depreſſa, an elata, transferſa, an obliqua, ſupina, an recta, qualitate excipientis figuræ torquente venientes vmbras; nec enim eſt aliud illa imago, quam digeſta claritas materiæ excipientis vmbram. Hæc Plinius. Apta etiam videtur diuiſio Mirami *parte 1. ſpecularia, cap. 5.* nempe ſpecula alia eſſe

Specula regularia.

regularia, alia irregularia. Regularia, quorum ſcilicet lucida ſuperficies ad vnam ſolam reuocatur formam, ſunt vel plana, vel obliqua. Plana induere poſſunt quaſlibet figuras planas, trigonam, pentagonam, hexagonam, circularem, & huiuſmodi reliquas, quarum tamen variatio nihil refert, quòd omnes eodem modo imaginent. Obliqua ſunt ſex, ſphærica conuexa, ſphærica concaua, cylindrica conuexa, cylindrica concaua, pyramidalia conuexa, pyramidalia concaua, quorum ſingula debent eſſe ex parte aduerſa, qua reddunt imaginem, læuia, polita, & lucida;

Specula irregularia.

ex auerſa autem, plumbo illita. Irregularia autem ſunt, quorum ſuperficies non poteſt ad vnum ſolum formæ genus reduci, tòtque ea ſunt, vt abeant in infinitum. Hæc de ſpeculis in genere; iam de illorum ſpeciebus.

Sectio III.

De ſpeculo ſidereo, ſeu lunari.

1. Digreſſio. Luna a Sole mutuatur lumen.

Lunam à ſole mutuari lumen, conſtans eſt omnium Aſtronomorum ſententia; id quod planè euincunt inconſtantis ſideris menſtrua incrementa, ac decrementa, eiuſdémque defectiones, quæ terræ interpoſitione ſubinde eueniunt: at quo pacto ſolares radios excipiat Luna, eoſdémque ad nos remittat, non eſt ita exploratum. Placuit nonnullis apud Plutarchum *opuſc. de facie Lunæ, pag.* 779. Aguilonium *lib. 5. opticorum, diſp. vnica, ad propoſit.* 56. & Blancanum *3. parte ſphæra, tract. 2 cap.* 4. Solis radios à lunari corpore,

Lunam eſſe ſpeculum Solis prima opinio.

tanquam à conuexa ſpeculi ſuperficie ad nos tranſmitti, proindéque Lunæ lumen eſſe imaginem Solis. Hæc ſententia ex communi vſu originem accepiſſe videtur. Nam cùm viderent homines rerum obiectarum ſimulacra à vulgaribus ſpeculis, quæ plurimum plana ſunt, ad intuentium oculos tranſmiſſi, idem confeſtim lunari corpori accedere exiſtimarunt. Quæ opinio non

2.

eſt prorſus deſtituta ratione, quippe cùm illud ſit citra controuerſiam, omne illud corpus fungi poſſe munere ſpeculi, quod ex parte auerſa ſit aliqua opacitate terminatum, ex parte autem aduerſa læue, & perpolitum; vtramque autem conditionem quadrare in Lunam, facilè probatur. Opacitatem quidem illud prodit, quòd Luna Soli è regione obiecta, nobis ipſius radios ſurripiat, quam proinde eclipſin vocant, quòd tum nobis ſol lumine deficere, vitiſuſque delinquere videatur; quod ſanè haud accideret, niſi corpus Lunæ perfectè opacum eſſet, eatimam verò lunaris corporis ſuperficiem exquiſitiſſimè terſam, ac læuem eſſe ratum, probatúmque eſt; nam & cæteras omnes cœleſtium orbium ſuperficies tum cauas, tum conuexas tales eſſe oportet, ne motus reddantur difficiles propter eminentiarum colliſiones, deinde in deprehenſionibus vacuum admittatur, aut in eminentiis corporum penetratio. His ergo duabus proprietatibus inſtructus lunaris orbis, ſuſceptos Solis radios à ſe velut à ſpeculo ad nos transfundit, quando ea eſt læuis, atque opaci natura, vt incidentes luminis radios continere non poſſit; quare cùm permeare nequeant obſiſtente opacitate, reſiliant neceſſe eſt. Verùm hac ratione nihil territus Aguilonius, cuntrà ſtatuit, Lunæ 3.

Lunam non eſſe ſpeculum Solis ſecunda opinio.

orbem nequaquam ſpeculum eſſe, in quo refulgeat facies Solis; id quod optimè probat his duabus validiſſimis rationibus; primùm, quia conuexa ſpecula longè diuerſum effectum edunt ab illo, qui à ſpeculis planis producitur: nam plana ſpecula res obiectas eadem magnitudine per imaginem reddunt, niſi quòd quantum hæc aſpectantis receſſu ſecundùm apparentiam minuitur, tantum res ipſæ longiore receſſu minores

Specula conuexa exhibēt res minores quàm ſunt.

videntur. Specula verò conuexa res exhibent multò quàm re ipſa ſint minores, ac tantò etiam idola attenuantur magis, quantò res ipſæ longiùs à ſpeculo abſiſtunt. Cùm ergo tanto interuallo ſol à Luna diſſideat, ſi quis iuxta Lunam exiſteret, indéque Solis imaginem intueretur, ne minimæ quidem ſtellulæ magnitudinem Solis plantaſia eaæquaret. Nunc verò cùm & nos tantà iterum intercapedine à Luna abſimus, quàm exiguus ſol in Lunæ conuexitate apparebit? Deinde 4.

Sol viſus in ſpeculo conuexo videtur ſtella.

qui in terris poſiti ſolem in conuexo ſpeculo è propinquo intuentur, ſtellæ inſtar ſolem vident; nam & canicula, quam æſtiuis menſibus in conuexo ſpeculo ſub aquis demerſo quidam oſtendunt, non canicula eſt, ſed Solis imago conuexitate ſpeculi ad ſtellæ paruitatem contracta, & è fundu ad ſuperficiem aquæ infractione delata, ibique apparens. Huius rei argumentum è pluribus illud vnum eſt, quòd planis ſpeculis hæc phantaſia exhiberi non poſſit: alterum, quòd Solis figura tantò appareat minor, quantò minoris ſphæræ portio ſpeculum fuerit: tertium quòd ea anni tempeſtate ſtellæ phantaſia borealis appareat, cùm tamen canicula vltra Æquatorem Auſtrum verſùs excurrat. Cùm ergo in conuexis ſpeculis Solis imago tantilla cernatur, dubitandum non eſt, quin ſi ea experientia tanto accideret interuallo, quanto Luna à ſole diſtat, dum ei è diametro opponitur, Solis imago adeò exigua forer, vt viſum effugeret, præſertim ſi nos in terris poſiti eam contemplaremur. Non igitur Solis ſimulacrum eſt id, quòd à Luna ad nos lumen tranſmittitur. Ita Solis faciem non refulgere in ſpeculo lunari probat, & quidem rectiſſimè, Aguilonius. Id quod etiam ex alio poſſet 5.

Lunā non eſſe ſpeculum Solis probabilior opinio.

corroborari principio, nempe Lunæ ſuperficiem minimè læuem, & politam eſſe, ſed planè aſperam, quod ſcriptum reliquit Galilæus *in Nuncio ſidereo, pag.* 7. vbi, Ex maculatium, inquit, Lunarium ſæpiùs, per teleſcopium iteratis inſpectionibus, in eam deducti ſumus ſententiam, vt certò

Luna ſuperficies non tam ſit, & terſa.

intelligamus, Lunæ ſuperficiem non perpolitam, æquabilem, exactiſſimæque ſphæricitatis exiſtere; vt magna Philoſophorum pars de ipſa, déque reliquis corporibus cœleſtibus opinata eſt, ſed contrà inæqualem, aſperam, cauitatibus, tumoribúſque

bùſqoe conſertam, non ſecus ac ipſiuſmet Telluris facies, quæ montium iugis valliúmque profunditatibus hinc inde diſtinguitur; huiuſmodi autem eminentiarum, & cauitatum diſcrimina in Luna longè, latéque terreſtrem aſperitatem ſuperare videntur, vt infrà demonſtrabimus. Hæc Galilæus, nec abnuit Blancanus *3. parte ſphæra, tract. 2. de Luna, cap. 4.*

6. Quæ ſi vera ſunt, palàm eſt, Lunam carituram altera ſpeculi conditione, quæ eſt vt habeat vltimam ſuperficiem terſam, lęuigatam, & perpolitam. Verùm, quia teſte Blancano ſuprà, ſunt nonnulli, qui adeò ab Lunæ inæqualitatibus abhorrent, vt velint has eminentias, atque depreſſiones explicari poſſe per partes denſiores, ac rariores, quæ omnes vnica Lunæ ſphæricitate comprehendantur, nec verò erroris ij poſſunt coargui, ſatis ſint rationes Aguilonij, ad oſtendendum, non relucere Solis effigiē in lunari ſpeculo.

7. *Luna an ſit ſpeculũ Oceani.*

Sed quid de Clearcho, qui apud Plutarchum *opuſc. de facie in ore Luna*, putauit, Lunam eſſe ſpeculum Oceani? Quid de iis, qui apud Cardanum *lib. 3. de ſubtilitate, pag.* 111. Conimbricenſes *lib. 2. de cælo, cap. 7. quaſt. 4. art. 2.* & Aguilonium *lib. 5. opticorum, ad propoſitionem* 56. cenſuerunt Lunæ maculas, vallium, nemorum, atque opaciorum in terris locorum imagines eſſe, inde velut à ſpeculo ad nos redeuntes?

Luna macula an illi conueniant, quã ſpecula.

Verùm contra Clearchum Plutarchus, Cur, inquit, in ſola Luna maris imago faciei ſpecie appareat vt in ſpeculo, in nullo alio aſtro? Atqui ratio hoc exigebat, vt viſus ſic vel ab omnibus, vel à nullo afficeretur. Aliorum verò opinio refellitur, primùm quia, vt rectè arguunt Conimbricenſes, cùm terræ tractus non vbique eandem ſui ſpeciem Lunæ offerant, ſequeretur Lunæ maculas non eadem effigie vbique terrarum videri, quod tamen ſecus accidit: deinde (& eſt argumentum Aguilonij) quis neſciat formas rerum obliquè in ſpecula incidentium, in aduerſam partem abire? Eorum igitur, quæ in terris ſunt, ſimulacra, non ad nos redeunt, ſed in cœlum prouolant.

8. *Luna macula an ſint imagines macularum Solis.*

Aptiùs fortè diceret alios, Lunæ maculas, non earum rerum imagines eſſe, quæ in terris ſunt, ſed macularum, quas primus in Sole deprehendit Apelles latens poſt tabulam; vel ſi mavis, Vlyſſes ſub Aiacis clypeo (is fuit Chriſtophorus Scheiner, è Societate noſtra, atque in Ingolſtadienſi Academia Matheſeos profeſſor) has ſcilicet vnà cum Solis phantaſia in Luna, tanquam in ſpeculo à nobis conſpici. At hoc quoque effugium rectè conuellit præcitatus Aguilonius, tum quia ſpeculi ratio iam ſatis, ſupérque eſt refutata; tum quia conſtat Solis maculas quotidie ſitum mutare, Lunæ autem partes omnes conſtantes eſſe; non ergo hæ illarum imagines eſſe poſſunt. Quid ergo tandem erunt lunares hæ maculæ? retulimus, & reiecimus varia Philoſophorum placita; præter quæ, alia etiam refert Scaliger *exerc. 61. ſect. 1.* quæ minùs placent;

Luna maculas eſſe rariores Luna partes.

ſed non recedendum videtur à communi ſententia, quæ aſſerit Lunæ maculas non eſſe aliud, quàm partes Lunæ rariores, ac proinde minùs lucidas; nam qua parte Luna plus luminis ſuſcipit, ea opacior, ſeu denſior eſt; qua verò minùs, ea rarior, & magis tranſlucida; ſiquidem perſpicuæ partes lumen ebibunt, opacæ reddunt; itaque Lunæ maculæ partes ſunt ab opacitatis infectione liberiores; quod enim tranſlocet, nullos à ſe radios repellit, ſed incidentes ſuſcipit, ſorbétque, ac tranſmittit; quo fit, vt eæ partes Lunæ, quæ minùs opacæ ſunt, non viſæ prætereantur, atque ita obſcuritatis, ſeu macularum ſpeciem præ ſe ferant. Atque ita philoſophantur Cardanus *lib. 3. de ſubtil. pag.* 111 Conimbricenſes, & Aguilonius *ſupra*, & Blancanus *3. parte ſphæra, tract. 2. cap. 3.* quibus accinere videtur Pontanus *lib. 1. Vrania*, vbi de Lunæ maculis ſic habet, 9.

Luna macula Pontano quid ſint.

Quin etiam licet atra genas, & opaca per ora
Pallor eat, tamen interior qua cogitur orbis,
Denſa ſitu magis, & ſcabra rubigine ſordet.
Ergo & cũ ſolē aduerſũ ſe agit vndique, & ipſum
Impleuit radians Phœbei luminis orbem,
Qua ſqualet parte, atque horret caligine, denſas
Obducit maculas, & ſe ſua reddit imago.
Ærea qualis vbi clypei fulgentis ab ipſo
Sole repercuſſa eſt, aurato fluctuat orbe
Clara aciem flammis, & luce coruſca decora.
Veriùm ſi qua tamen nitido ſuper ære reſedit
Scabra ſitu turpiſque atra rubigine labes,
Stat maculis obducta aciem, ſtat ſqualida vultum,
Non Phœbi radiis, non vlli peruia flamma.

Hìc tamen aduerte Pontanum non omnino eſſe à communi ſententia, quam nos ſectamur; videri quippe ſequi M. Albertum *de 4. coæuis. quaſt. 4. art. 11.* & quoſdam alios putantes, Lunæ maculas non eſſe partes rariores, ſed denſiores, quòd illæ plus, quàm hæ imbibant luminis: at non ita eſt; licèt enim partes rariores plus imbibant, ac faciliorem traiectum præbeant; minùs tamen reflectunt, atque adeò minùs relucent, vt optimè Conimbricenſes *ſuprà*. 10.

Luna macula M. Alberto quid ſint.

Luna macula Zenoni, & Plinio quid.

Lunam verò humore terreno paſci, eiúſque maculas non aliud eſſe, quàm terræ raptas cum humore ſordes, id quod ſenſit Plinius *lib. 2. cap. 9.* quis non videat eſſe figmentum poëticum tanto Philoſopho indignum? Verùm, eſto facies Lunæ iſto maculetur modo, quòd nutriatur ex potabilibus vndis, vt multò ante ipſum Plinium, ſcriptum reliquit Zeno Citticus apud Diogenem Laërtium, in vita huius Philoſophi, poſtquam Luna decumbens, vultum à paſtu conſpurcatum, Oceano abluit, cur non maculis deterſis, pura, nitidáque rurſus exoriatur?

Sectio IV.

De ſpeculo imaginante.

Ex multis ſpeculi vſibus, ſectione ſecunda recenſitis, hìc cùm explicabimus, qui eſt imaginare, ſeu reddere imagines rei viſæ. Pro qua re 1. Digreſſio.

Specula alia reflectũt imaginem, alia colorẽ ſolùm, vel lumen.

Notandum eſt primò, ſpeculorum alia reflectere perfectã, integrámque imaginem; alia, quòd vel nimis parua ſint: vel irregularibus ſint compacta ſuperficiebus, non rei effigiem, ſed ſolùm colorem, aut lumen referre: id quod apertè docuit Philoſophus *lib. 3. Meteor. ſum. 2. c. 1.* vbi; In quibuſdam, inquit, ſpeculorũ non ſolùm colores, ſed & figuræ apparent, in quibuſdam autem colores ſolùm; talia autẽ ſunt ſpeculorũ, quæcũque parua ſunt, & nullam ſenſibilẽ habent diuiſionẽ; in his enim impoſſibile eſt figuram apparere; videbitur enim eſſe diuiſibilis; omnis enim figura ſimul videtur figura eſſe, & diuiſionem habere omniquaque. Quoniam autem intus apparere aliquid neceſſarium

eeſſarinm eſt,hæc autem impoſſibile,relinquitur cnlorem ſolum intus appatete. Color autem aliquando quidem ſplendidus videtur ſplendidorum, aliquando autem, aut propterea quod miſcetur ei, qui eſt ſpeculi, aut propter debilitatem viſus, alterius coloris efficir phantaſiam. Hæc Ariſtutel.

2. *Speculum vt perfectè imaginet, debet carere omni imagine.*

Notandum ſecundò, ſpeculum, vt omnem poſſit imaginem reddere, debere eſſe omni imagine priuatum; id quod elegantiſſimè obſeruauit Sympoſius Poëta *ænigm. illo* 68 quod eſt de ſpeculo,

Nulla mihi certa eſt, nulla eſt peregrina figura,
Fulgor ineſt intus radianti luce coruſcus,
Qui nihil oſtendit, niſi quid viderit antè.

3. *Speculũ imaginãs ex parte auerſa debet eſſe terminatum.*

Notandum tertiò, ſpeculum, vt rectè queat imaginare, debere eſſe ex parte auerſa terminatum, alioquin ſi eſſet penitus diaphanum, non differret à ſpeculari, de quo Sympoſius Poëta *ænigm.* 67.

Perſpicior penitus, nec luminis arceo viſus;
Tranſmittem oculos intra mea membra meantes,
Nec me tranſit hiems, ſed ſol tamen emicat in me.

4. *Speculum an imaginet in inſtanti.*

Qᴠæſᴛɪᴏ I. his præmiſſis, eſt vtrùm imago a ſpeculo reddita, fiat temporis mora, an momento? Catoptricæ imaginis ortum eſſe inſtantaneum, omnia ſuadent; primùm ſenſus ipſe, qui nullum aduertens temporis lapſum, tam ſubitam miratur productionem; deinde lumen, & formæ, ſeu ſpecies, quas vocant intentionales, præcipua huius geneſeos inſtrumenta, quibus, quòd careant contrario, vt munere fungantur ſuo, vnicum ſufficiat inſtans. Fauet huic opinioni grauiſſimus ſcriptor Seneca, qui *lib. 1. natural. quæſt. cap.* 4. Nihil, inquit, tam citò redditur, quàm à ſpeculu imago, non enim facit quicquam, ſed oſtendit. Et *cap.* 6. Proprium eſt ſpeculi hoc, quòd non per partes ſtruitur, quod apparet, ſed ſtatim totum fit. Æquè citò omnis imago in illo aboletur, quàm ponitur. Nihil enim aliud ad iſta efficienda, vel remouenda opus eſt, quàm oſtendi, & abduci. Hæc Seneca, ex quibus patet, poëticè, non philoſophicè de rapta, & ſeruata ſpeculo imagine cecinisse Statium *lib. 3. ſylua* 4. de coma Earini,

Speculi imago, abſente obiecto, ſeruari non poteſt.

Tunc puer è turba manibus, qui fortè ſupinis
Nobile gemmato ſpeculum portauerat auro.
Hoc quoque demus, ait patrys nec gratius vllum
Munus erit templis, ipſóque potentius auro;
Tu modò fige aciem, & vultus huc vſque relinque,
Sic ait, & ſpeculum recluſit imagine rapta.

5. *Speculum an oſtendat imaginem rei viſa, an rem viſam.*

Qᴠæſᴛɪᴏ II. Num in ſpeculo imago rei, an potiùs res per ipſam repræſentata videatur? Seneca *lib. 1. natur. quæſtionum, cap.* 5. De ſpeculis, inquit, duæ ſunt opiniones; alij enim in his ſimulacra cerni putant, id eſt, corporum noſtrorum figuras, à noſtris corporibus emiſſas, ac ſeparatas; alij imagines aiunt non eſſe in ſpeculo, ſed ipſa aſpici corpora, retorta oculorum acie, & in ſe rurſus deflexa. Vtram autem ipſe ſequatur, non declarat; in priorem tamen ſe propendere ſatis ſignificat *c.* 15. vbi, Nihil, inquit, iudicamus in ſpeculis, niſi fallaciã eſſe, nihil aliud, quã alienũ corpus mentiẽtibus. Non enim eſt in ſpeculo, quod oſtenditur. Alioquin non exiret, nec alia protinus imagine obduceretur, nec innumerabiles modò interirent, modò exciperentur formæ. Quid ergo? ſimulacra iſta ſunt, & inanis verorum corporum imitatio. S. Thomas *1. parte, quæſt.* 58.

Speculi imago quid Seneca, & S. Thoma.

art. 3. ad 1. In ſpeculo, inquit, inſpicitur imago rei, & res. Vera tamen eſt contraria opinio, communis omnium ferè perſpectiuorum, nempe in ſpeculo non videri ſolam imaginem rei, nec rem ſimul cum imagine; ſed ſolam rem, à qua imago ſpeculo imprimitur. id quòd rectè explicant Conimbricenſes *in 2. lib. Ariſtot. de anima, quæſt.* 8. *art.* 2. ex quorum ſententia, cùm Socrates in ſpeculum intuetur, ſe ipſum in eo videt per ſpeciem à ſpeculu deſilientem; quia nimirum primò in ſpeculum ſui imaginem rectè impreſſit, deinde imago ab ſpeculo repercuſſa ad oculos redit, quæ obſignari oculi ipſiuſmet Socratis viſionem eliciũt, tendúntque in Socratem, non in proprio ſitu, ſed in alieno, videlicet in eo, à quo imago ad aſpectum reſultat; nec id mirum videri debere, cùm id viſioni reflexæ peculiare ſit. Idem ſentit Aguilonius *lib. 1. opt. prop.* 46.

Speculi imago quid iuxta veram ſententiam perſpectiuorum.

Obiicies. Cùm ab aëre, vt interdum accidit, reflexio ad viſum fit, id quod cernitur, non eſt res ipſa, ſed eius ſimulacrum; ergo idem de ſpeculo affirmandum. Antecedens ex eo probatur, quòd conſter nonnullis ſemper imaginem ſuam, ab aëre repercuſſam, ante oculos obuerſari ſolitum; id quod apertè docuit Ariſt. *lib. 3 meteor. ſum. 2. c.* 3. vbi, Refrãgitur, inquit, viſus ab omnibus leuibus, horum autem eſt aër, & aqua. fit autem ab aëre quidem, cùm coierit: propter viſus autem debilitatem ſæpe etiam ſine inſpiſſatione facit refractionem, qualis aliquando accidit cuidam paſſio debiliter, & nũ acute videnti; ſemper enim ſimulacrum videbatur præcedere ambulantem ipſum ex oppoſito, reſpiciens ad ipſum; hoc autem patiebatur, quia viſus refrangebatur ad ipſum; ſic enim debilis erat, & tenuis valdè ob infirmitatem, vt & ſpeculum fieret propinquus aër, & non poſſet repellere, ſicut qui longè eſt, & ſpiſſus. Hæc Ariſtoteles. Hunc autem, qui ſibi ſemper videbatur intueri ſimulacrum ſuæ faciei, fuiſſe Antipherontem Oretanum, perſpicuum eſt ex eodem Ariſtotele *libell. de memoria, & reminiſcentia, cap.* 2. 6.

Antipheron ſibi videbatur ſemper videre ſuam imaginem.

7. *Antipherontis ſpectra examinantur philoſophicè.*

Hoc argumentum poteſt trifariam dilui; primò, ſi dicamus Ariſtotelem hîc non ex ſuo, ſed ex Platonis dogmate philoſophatum, qui *in Timæo*, vel *de natura*, aſpectum per egreſſum radiorum viſualium ab oculis fieri ſcripſit; Antipherontem igitur ſui ſimulacrum obſeruare ſolitum, quia adeò imbecilli viſu erat, vt radij ab eo exilientes non poſſent vltrà progredi, & aërem propellere; ſicque à proximo aëre, quaſi à ſpeculo confeſtim ad oculum redibant, & vbi ea repercuſſio fiebat, propriam formam intuebatur. Deinde dici poteſt, ab aëre ad Antipherontis oculos ophthalmia laborantes, reflecti ſolitam quaſi ab ſpeculo imaginem, qua ſe aëre vicino intuebatur; potuit enim ab oculis eo morbo affectis humor diffluere, quo aër craſſeſceret, eámque repercuſſionem faceret. Tertia ſolutio ſit, forſitan Antipherontem, neque intra oculum, neque in aëre ſe ipſum vidiſſe, ſed læſa imaginatione, id quod apprehendebat, exteriùs accidere opinatum. Hac ratione Galenus *de locis affectis, lib. 3. cap.* 6. ſcribit propter affectum humore melancholico cerebrum plures ſimiliter deliraſſe; Siquidem, alius, inquit, teſtam ſe factum putauit, atque iccirco obuiantibus cedebat, ne collideretur. Alter gallos cantare audiens, vt hi alarum, ſic ille brachiorum plauſu

8.

9. *Melancholicorum admiranda deliria.*

latera

latera quatiens, animantium ſonum imitatus eſt. Fuit item alter timens, ne Atlas, qui mundum ſuſtinere dicitur, grauatus ſub tanto onere, ipſum à ſe excuteret, atque ipſe cum illo collideretur, ac nos quoque cum ipſo periremus. Ad hæc Giphanius *in lib.7. Ethicorum*, *c.5.* Ego, inquit, noui Venetiis patritium quendam, qui melancholia exiſtimabat ſe habere naſum adeò magnum, vt non pateret ſibi exitus per fores, propterea non poterat perſuaderi, vt exiret. ex horum ergo numero potuit eſſe ille Ari-
10. *Antipheron-tis ſpectra myſticè.* ſtotelis Antipheron. Verùm, ſi vnquam, iuſtiſſime iudex, eiuſmodi viſa, aut ſpectra euenire mihi patiere; largire, clementiſſime Pater, ea ſint, vt nouerim me, & nouerim te, vt ex priori notitia humilitatem, ex poſteriori ſpem & caritatem concipiam. Vide regio Vati, quomodo ſemper obuerſaretur facies ſua. peccatum meum contra me eſt ſemper, *Pſalm.50.* Sed faciem nihilominus diuinam quærebat etiam ſemper; *Pſalm.15.* Prouidebam Dominum in conſpectu meo ſemper, quoniam à dextris eſt mihi, ne commoueat. Hunc redolebat ſpiritum Seraphicus Doctor *in ſtimulo diuini amoris*, 1. *part.c.4.* cùm rogabat Dominum nuſtrum IESVM CHRISTVM, vt iam quaſi vbique, & ſemper crucifixus ſibi occurreret. Et *part.2. cap.4.* Semper, inquit, cogitare debes te eſſe in præſentia Dei, & ipſum ſemper habeas in tuo cogitatu; & *cap.9.* Seruus, inquit, Dei nunquam deberet nec aliud, nec aliter cogitare, loqui, & operari, quàm ſi Deum facie ad faciem videret. Verùm melli-
11. *Notitia ſui & Dei quàm vtilis, & neceſſaria.* fluus Bernardus *ſerm.37. in Cantica*, de vtraque notitia, ſui ſcilicet, & Dei, Tenetis, inquit, memoria neminem abſque ſui cognitione ſaluari; de qua nimirum mater ſalutis humilitas oritur, & timor Domini, qui & ipſe ſicut initium ſapientiæ, ita eſt & ſalutis. Quid ſi ignoras Deum? poteritne ſpes eſſe ſalutis cum Dei ignorantia? Ne hoc quidem. Nec enim potes aut amare, quem neſcias; aut habere, quem non amaueris. Noueris proinde te, vt Deum timeas: noueris ipſum, vt æquè ipſum diligas. In altero initiaris ad ſapientiam, in altero & conſummaris; quia initium ſapientiæ timor Domini eſt, & plenitudo legis eſt caritas. Tam ergo vtraque ignorantia cauenda eſt tibi, quàm ſine timore, & amore Dei ſalus eſſe non poteſt.

12. *Speculorum imagines quomodo videantur.* QVÆSTIO III. Quomodo in ſpeculis videantur imagines? Satisfaciam huic quæſtioni ex Plutarcho, qui *lib.4. de placitis Philoſophorum*, referens hac de re varias ſententias *cap.14.* Empedocles, inquit, apparere eas dicit ob effluxus, qui in ſuperficie ſpeculi coëant, perficiantúrque ab ignea vi, quæ à ſpeculo excernitur, propoſitúmque aërem, in quem effluentia feruntur, ſimul circumagat. Democritus, Epicurus imaginum ſubſiſtentia, quæ à nobis ferantur, & circumagitatione ſubſiſtant in ſpeculo. Pythagorei reflexione viſus, qui cùm intentus feratur ad æs denſo læuíque corpori occurrens, ab eo repercutiatur, ac in ſe redeat: ac ſimile quippiam ei accidat cum manu, quæ extenditur, & ad humerum rurſus reducitur.

13. *Speculi qua in parte producatur imago.* QVÆSTIO IV. vbi producatur imago catoptrica, num in ſpeculi extima ſuperficie, vel profunditate, vel vicino aëre. Auctor Margaritæ philoſophicæ *lib.10. tract.2. cap.13.* putat eam gigni in ſuperficie. Verùm cùm in ſpeculo non imago, ſed res cernatur, ex definitis *ſupra quæſt.2.* fruſtrà quæritur, quo imago loco videatur. At quomodo res intra ſpeculum videtur, cùm ibi non ſit? Reſpondet Aguilonius *lib. 1. opticorum, propoſit.46.* in omni ſpecierum inflexione rem alio loco, quàm re vera ſit, apparere.

QVÆSTIO V. Quantùm rei viſæ imago excurrat intra profundum ſpeculi? Margarita pro- 14. *Speculi imago quàm profunda videatur.* ximè citata, & Carolus Bouillus *in ſua optica Iſagoge*, abſolutè aſſerunt imaginem rei viſæ tantum recedere intra ſpeculi profunditatem, quantum res viſa diſtat à ſpeculo. Sed rectiùs Raphaël Miramus *part.1. ſpecularia, cap.18.* adhibita diſtinctione, docet id quidem verum eſſe de ſpeculis planis; ſecus de concauis, & conuexis; in illis quippe, ideſt, concauis, interdum profundiùs diſtare à ſpeculi ſuperficie, imaginem rei viſæ, quàm ab eadem ſuperficie abſit res ipſa, quæ videtur; in his verò, nempe conuexis, ſæpe imaginem in profundo viſam, propiorem eſſe extimæ ſpeculi ſuperficiei, quàm ſit obiectum re ipſa viſum; cæterùm in planis tantum abſolutè introrſus recondi imaginem, quantum res viſa ab externa diſtat ſuperficie; idque geometricis rationibus rectè oſtendit hic ſcriptor; quas vide, ſi lubet. Interim his attexam pulcherrima, & doctiſſima de ſpeculis Lucretij *lib.4.* de rerum natura, carmina, quæ reor omnibus Catoptrices ſtudioſis fore gratiſſima, ob magnam, quam redolent, eruditionem, de vi imaginante ſpeculorum.

Nunc age, cur vltra ſpeculum videatur imago, 15. *Speculorum natura Lucretio.*
Percipe, nam certè penitus remota videtur.
Quod genus illa foris quæ verè tranſpiciuntur,
Ianua cùm per ſe tranſpectum præbet apertum,
Multa facitque foris ex ædibus vt videantur.
Ipſe etenim duplici, geminóque fit aere viſus.
Primus enim eſt, citra poſtis quisqn cernitur aer,
Inde fores ipſe dextrà, læuáque ſequuntur.
Poſt extraria lux oculos perterget, & aer.
Alter, & illa foris quæ verè tranſpiciuntur.
Sic vbi ſe primùm ſpeculi proiecit imago,
Dum venit ad noſtras acies, procudit, agitque *Speculi imago quomodo producatur, & videatur Lucretio.*
Aera, qui inter ſe cumque eſt, oculóſque locatus:
Et facit, vt prius hunc omnem ſentire queamus,
Quàm ſpeculum, ſed vbi ſpeculum quoque ſenſimus ipſum,
Continuò hæc in id, à nobis quæ fertur imago,
Peruenit & noſtros oculos reiecta reuiſit,
Atque alium præ ſe propellens aëra voluit,
Et facit, vt prius hunc, quàm ſe videamus; eóque
Diſtare à ſpeculo tantùm remota videtur,
Quare etiam, atque etiam minimè mirari par eſt
Illis, quæ reddunt ſpeculorum ex æquore viſum 16. *Specula cur læua oſtendant, quæ ſunt dextra, & contra.*
Aëribus binis, quoniam res confit vtraque,
Nunc ea quæ nobis membrorum dextera pars eſt,
In ſpeculis fit vt læua videatur, eò quòd
Planitiem ad ſpeculi veniens cùm offendit imago,
Nec conuertitur incolumis, ſed recta retrorſum
Sic eliditur, vt ſi quis prius, arida quàm ſit
Cretea perſona, allidat pilæve, trabive,
Atque ea continuò rectam ſi fronte figuram
Seruet, & eliſam retrò ſe ſe exprimat ipſa;
Fiet, vt antè oculus fuerit qui dexter, hic idem
Nunc ſit læuus, & è læuo ſit mutua dexter.

Fit

17. *Fit quoque, de ſpeculo in ſpeculum vt tradatur imago.*
Quinque etiam ſex vt fieri ſimulacra fuerint;
Nam quacunque retro parte interiore latebunt,
Inde tamen, quamuis tortè, penitúſque remota
Omnia, per flexos aditus educta licebit
Pluribus hæc ſpeculis videantur in ædibus eſſe;
Vſque adeò è ſpeculo in ſpeculum tralucet imago:
Et cùm læua data eſt, fit rurſum, vt dextera fiat;
Inde retrorſum reddit, & conuertit eodem.
Quin etiam quacunque latuſcula ſunt ſpeculorum
Adſimili lateris flexura prædita noſtri:
Dextera ea propter nobis ſimulacra remittunt,
18. *Aut quia de ſpeculo in ſpeculum transfertur imago,*
Inde ad nos eliſa bis aduolat; aut etiam quòd
Circumagitur, cùm venit imago, propterea quòd
Flexa figura docet ſpeculi conuertier ad nos.
Endogredi porrò pariter ſimulacra, pedémque
Ponere nobiſcum credas, geſtúmque imitari,
Propterea quia, de ſpeculi qua parte recedas,
Continuò nequeunt illinc ſimulacra reuerti:
Omnia quandoquidem cogit natura referri,
Ac reſilire ab rebus ad æquos reddita flexus.

E ſpeculo in ſpeculum tralucet imago.

Sectio V.

De mirabilibus imaginum catoptricarum.

1. *Catoptrica imagines Thaumantis ſorores.*

SI ſapienter, Platonis iudicio *in Theæteto*, ſtatuere priſci iridem eſſe Thaumantis, ideſt, admirationis filiam; ſorores eius fateri cogimur eſſe catoptricas imagines, quippe & ipſas è ſpeculis prognatas, non ſecus ac è meteorologico ſpeculo genus trahit pulcherrima iris, teſte Ariſtotele *lib. 3. meteor. ſumm. 2. cap. 3.* & Seneca *lib. 1. nat. quæſt. à cap. 3. ad 7.* ergo ſi iridem, ſpeculatium imaginum primogenitam, admirabundi ſuſpiciunt Philoſophi, eodem dignari honore reliquas par eſt ſorores, quarum facies planè admirabiles, omnem penè admirandi vim exhauriunt; aliqua earum miracula retulit ſuperior ſectio ex Ariſtotele, & Lucretio; iam reliqua ſufficiemus ex Platone, aliiſque clariſſimis Philoſophis.

Catoptrica imagines Ariſtoteli, & Lucretio.

§. I.

Ex Platone in Timæo, *vel* de natura.

2. *Catoptrica imagines Platoni.*

SImulacrorum, quæ vel in ſpeculis oboriuntur, vel in perſpicua, læuique cernuntur ſuperficie, facilis aſſecutio eſt. Nam ex vtriuſque ignis, tam intimi, quàm extra poſiti commotione, eiúſque rurſus conſeſſu, & congruentia, qui paſſim terſo, læuique corpori accommodatus eſt, neceſſariò hæc omnia oriuntur, quum ignis oculorum cum eo igne, qui eſt, è conſpectu effuſus, circa læue, nitidúmque corpus ſe ſe confundit. Dextra verò videntur, quæ læua ſunt, quia cõtrariis partibus oculorum inſolito more contrarias partes attingimus. Reſpondent autem dextra dextris, læua læuis, quando commixtum lumen ab eo cui permiſcetur, tranſilit. Id, cùm ſpeculorum læuitas hinc, illincque altitudinem aſſumpſit, & ita dextram oculorum partem in læuam ſpeculi, læuámque in dextram detorſit. Quòd ſi ſpeculum ad vultus longitudinem conuertatur, voltum reddit reſupinum, cùm ſuperior luminis pars ad inferiora, inferior verò ad ſuperiora vertatur. Hæc Plato *circa finem primæ tertiæ partis Timæi.*

§. II.

Ex Aulo Gellio lib. 16. noctium Atticarum, cap. 18.

OPtica facit multa demiranda id genus, vt in ſpeculo vno imagines vnius rei plures appareant. Item vt ſpeculum in loco certo poſitum, nihil imaginet, aliorſum tranſlatum, faciat imagines. Item ſi rectiùs ſpeculum ſpectes, imago fiat tua eiuſmodi, vt caput deorſum videatur, pedes ſurſum. 3.

Catoptrica imagines Aulo Gellio.

§. III.

Ex Seneca lib. 1. naturalium quæſtionum.

SPecula inter ſe coniunge, in vnam imaginem non coibunt: ſed quæque particula in ſe rei ſimilitudinem claudet. Sunt quædam ſpecula ex multis, minutiſque compoſita; quibus ſi vnum oſtenderis hominem, populus apparet, vnaquaque parte faciem ſuam exprimente. Hæc cùm ſint coniuncta, & ſimul collocata, nihilominus ſeducunt imagines ſuas, & ex vno turbam efficiunt; cæterùm cateruam illam non confundunt, ſed diremptam in facies ſingulas diſtrahunt, *cap. 5.* 4.

Catoptrica imagines Senecæ.

Non omnia ad verum ſpecula reſpondent. Sunt, quæ videre extimeſcas; tanta deformitate corruptam faciem viſentium reddunt, ſeruata ſimilitudine in peius. Sunt, quæ cùm videris, placere tibi vires tuæ poſſint; in tantum lacerti creſcunt, & totius corporis ſupra humanam magnitudinem habitus augetur. Sunt, quæ dextras facies oſtendant, ſunt quæ ſiniſtras, ſunt quæ torqueant, vel euertant. Quid ergo mirum eſt, eiuſcemodi ſpeculum quo Solis ſpecies vitioſa reddatur, in nube quoque fieri? *eodem cap. 5.*

At maior eſt aliquantò arcus iridis, quàm ſol. Dixi modò, fieri ſpecula, quæ multiplicent omne corpus, quod imitantur. Illud adiiciam, omnia per aquam videntibus longè eſſe maiora. Litteræ quamuis minutæ, & obſcuræ, per vitream pilam aqua plenam maiores, clarioréſque cernuntur. Poma formoſiora, quàm ſint vidẽtur, ſi innatant vitro. Sidera ampliora per nubem aſpicienti cernuntur; quia acies noſtra in humido labitur, nec apprehendere quod vult, fideliter poteſt. Quod manifeſtum fiet, ſi poculum adimpleueris aqua, & in id conieceris annulum. Nam cùm in ipſo fundo iaceat annulus, facies eius in ſummo aquæ redditur. Quicquid videtur per humorem, longè amplius vero eſt. Quid mirum, maiorem reddi imaginem Solis, quæ in nube humida viſitur, cùm de cauſis duabus hoc accidat 5.

Poma innatantia vitro formoſiora videntur, quàm ſint.

Annulus in aqua viſus Senecæ.

Digitized by Google

accidat: quia in nube eſt aliquid vitro ſimile, quod poteſt perlucere, eſt aliquid & aquæ; quam ſi nondum habet, tamen iam apparet eius natura, in quam ex ſua vertatur, *cap.* 6. dixerat autem *cap.* 3. aliquid ſimile, nempe poma per vitrum aſpicientibus multò maiora eſſe.

Poma per vitrum viſa maiora videntur.

6. Sunt ſpecula, quæ faciem proſpicientium obliquent: ſunt, quæ in infinitum augeant, vt humanum habitum excedant, modúmque noſtrorum corporum. *cap.* 15.

§. IV.

Ex Ioan. Bapt. Porta lib. 17. magiæ naturalis.

7. *Catoptrica imagines Porta.*

CRyſtallus, futura ſpeculi materia, perſpicua ſit oportet, & vtrimque exactè explanata; quippe alterutro deficiente, varia, & deformia ſpectra oculis illudant. *cap.* 1.

Specula colores variantia.

Si in vitrum, dum adhuc in fornace liquidum feruet, croceum inieceris colorem, ſpectantis imago ictericа videbitur; ſi nigrum, lurida deformi pallore ſpernenda; ſi pluſculum addideris, Æthiopis; ſi rubrum, ebriuſa, excandeſcénſque facies videatur; & idem eſto de reliquis coloribus iudicium; ſic deluſæ interdum ſpectatiſſimæ formæ mulieres. *ibidem.*

Speculorum forma ita poteſt variari, vt ſpectantis facies, interdum appareat per medium diuiſa; aliquando varia & deformis ſpectetur; nonnunquam aſini, canis, & ſuis os, vultúmque referat; quandoque gemina, vel tergemina videatur. *ibidem.*

8. Speculis non ſolùm cauis, ſed etiam planis id effici poteſt, vt caput deorſum, pedes ſurſum videantur. *cap.* 2.

Speculū multiuidum.

Si duo aërea, vel cryſtallina ſpecula rectaogula, ſuper eandem erecta baſim, ſimul ita colligentur, vt libri inſtar aptè claudi, & aperiri poſſint, & variare angulos, (quod genus Venetiis factitari ſolitum) polythaton, ſeu multiuidum habebis ſpeculum; faciem enim vnam ubiiciens, in vtroque plura cernes ora; & hoc quantò arctiùs clauſeris, minoriſque fuerint angulu; aperiendo autem minuentur, & obtuſiore inſpecta angulo, pauciora videbuntur; ſic digitum oſtendens, nonniſi digitos cernes. *ibidem.*

Speculum, in quo idem videatur venire, & recedere.

Poſſumus ſpeculum è planis componere, in quorum vno eadem imago veniens, in altero recedens videatur. *ibidem.*

Speculum occulta reuelans.

Illud etiam aſſequi poteris ſpeculis planis, idoneo ſitu collocatis, vt occultè, & ſine ſuſpicione ea intueatis, quæ longè, & alienis in locis geruntur, quod alio modo minimè aſſequerere. *ibidem.*

Specula imaginantia ſolum quæ volueris.

Eo quoque pacto conſtitui ſpecula docent Catoptrici, vt nil imaginent niſi quæ volueris, nempe, vt iis inſpectis, aliquis imagine non viſa ſua, alienam videat rei ſpeciem, nec vndique circumſpectam; & præterea volitantes per aëra homines oſtendat. *ibidem.*

9. Theatrale ſpeculū appellabant antiqui illud, in quo vnius rei plures apparerēt imagines, quæ omnes in circulum diſpoſitæ, vti in chureis, vel theatris ſæpè viſitur, viderentur ab ſpectantis oculo, ad centrum circuli locato. Sed longè eſt iucundius, mirabiliúſque amphitheatrale recentiorum ſpeculū, nam facies obiectata ſpeculo in medio conſtituto, inſpectori eandem reflectet; inde reſiliens in aliud ſpeculū, & ex eo in aliud; porrò ex tot reflexibus infinitæ propemodum numerabuntur facies, eò plures cunſpiciendæ, quò plura fuerint ſpecula. Si lumen opponas, infinita videbis lumina. Si verò ſpecula, quæ erigis, ex iam deſcriptis erunt, ex tot variis, & multiplicibus faciebus aſininis, ſuillis, equinis, caniníſque, & croceis, fuſcis, rubríſque, longè mirabilius obiicietur ſpectrum: ex multiplici enim reflexione, & variis ſpeculorum formis, & coloribus miſcella optabilis exoriatur. Verùm intra circulum petitę quantitatis, longè pulchrius conſtitui poteſt ſpeculum, quod non aſpicientis reddat faciem; ſed ſita è regione viſus columna, ex reciproco ſpeculorum iactu, exhibeat iucundiſſimum, iuxta Architecturæ leges, columnarum, ſtylobatarū, aliorúmque ornamentorum ordinem; ſit autem perſpectiua Dorica, & Corinthia, ornata auro, argento, margaritis, gemmis, idolis, picturis, & ſimilibus, vt magnificentior videatur. Si in medio candelam ſtatuas, adeò ex reſilientibus imaginibus multiplicari videbitur, vt in cœlo non ſis plura conſpecturus ſidera, ordinem, ſymmetriam, & proſpectum admiraturus. *cap.* 3.

Speculū amphitheatrale.

Speculum theatrale.

Eudem fere modo arcula conſtruitur, ex plu- 10.
ribus planis ſpeculis circumtecta, hanc theſaurum vocant; collocantur autem, in fundo, fornicibus, & parietibus margaritæ, gemmæ, aues, aureorum cumuli, argenteorum numiſmatum aceruі, aurei flocci, & alia id genus, quæ ex ſpeculorum reflexionibus adeò multiplicantur, vt ditiſſimum verè theſaurum referant. Commota autem leuiter area, omnes quoque in ſpeculis imagines commouentur, vt non ſpernendum ſit oculis ſpectaculum. *ibidem.*

Specula theſauros oſtendentia.

Vt facilè vel percipias, vel experiaris, quàm 11.
miras poſſit ſpeculum concauum imagines reddere, cognoſcere debes punctum inuerſionis imaginum in concano ſpeculo; quod vt aſſequare id agito. Oppone ſpeculum Soli, & vbi radios coire videris, ſcito ibi eſſe punctum inuerſionis. Ergo in primis, ſi infra illud punctum accommodaueris caput, ingentem conſpicies faciem immanis Bacchi, & digitum in brachij molem augeſcere. Sin extra punctum inuerſionis fueris, inuerſum cernes caput. Eodem ſpeculo concauo illud obtinebis, vt pendula imago videatur. Quin ſi quis ſpeculū ſtricto mucrone inuaſerit, videbitur ab altero inuadi, & perfodi; ſi candelā oſtendas, videbitur in aëre oſtenſa candela; reflecter idem ſpeculum, vt calorem accenſæ cādelæ, & frigus niuis, ita loquentis vocem, inſtar echi. *cap.* 4. Hoc eodem ſpeculo longè lumen iaculari poteris nocte intempeſta in medias plateas, aut etiam in aliena cubicula, capto manibus ſpeculo, & apposita puncto inuerſionis cādela, inde enim reflexi radij ad quæſitum locum, propagantur vltra ſexaginta paſſus; atque in luco illuminatu, tum litteræ legi, tum alia omnia commodè fieri queunt, quæ multam deſiderant lucem. *ibidem.*

Punctum inuerſionis imaginum in ſpeculo concano.

Speculum in quo digitus in brachij molem videatur augeri.

Speculum reflectens frigus, calorem, & vocem. Speculo longè lumen quomodo proijciatur.

Eodem artificio licet paucis, iiſque minimis 12.
lucernis magnā aulam illuminare, vt meridiana luce illuſtratā putes, cōcauis ſpeculis ſuprà aptatis. Verùm, quàm huic operi cōmendantur lucer-

Speculo concauo illuminare magnã aulam.
Speculo concauo noctu epiſtolas legere.

næ, quòd lumen a loco non varient, tam improbantur candelæ, quia reflexionum loca mutati faciunt. *cap.* 4.

Nocte intempeſta poterit epiſtolas legere in hunc modum. Oppone concauum ſpeculum ſideribus primæ magnitudinis, vel Veneri, Mercuriòve, vel igni, & facibus longè diſtantibus, nam reflexum lumen in incenſionis puncto coibit, & luciditſimum punctum reflectet, quo facilè quoſcunque characteres, vel minimos legere poteris, nam ad ſingulas dictiones clariſſimum luminis mucronem adhibendo, omnia clarè perluſtrabis. *ibidem.*

Speculo litteræ minimæ quomodo facile legantur.

Hactenus de ſpeculi plani phantaſiis, & de concaui illuſionibus. Iam accedunt mixta caui, & plani ſpectra. In primis autem ſi incidas in ſcripturam, litteris tam paruis exaratam, vt vix dignoſcantur, maximæ apparebunt, faciliméque legentur, ſi oppoſitæ cauo ſpeculo, ex quo grandiores fuerint redditæ, reflectantur in planum. *cap.* 5.

13.
Pendula in aëre imago vi ſpeculi.

Diximus caui ſpeculi ope poſſe Imaginem extrorſum mitti, idque à nullo percipi, niſi è regione fuerit. Iam adhæreat tuo pectori concauum, extra centrum oppone pugionem, atque longiùs recedendo planum ſpeculum illi obiice, in illud reflexam a concauo imaginem, & quidem in aëre pendulam, videbit quiſque, & vndecunque. *ibidẽ.*

Cryſtallina lentis beneficio omnia intus in tenebris conſpicere, quæ foris à ſole illuſtrantur.

Vt omnia in tenebris conſpicias, quæ foris à ſole illuſtrantur cum ſuis coloribus, claudè omnes cubiculi feneſtras, aperto in vna tantùm, foram ine rotundo, digiti minimi magnitudine, tum obiice papyrum, vel alba lintea, ſic a ſole foris illuſtrata omnia, & deambulantes per plateas homines, vti Antipodes ſpectabis, & verò dextris in ſiniſtra commutatis. Quòd ſi cryſtallinam lentem foramini appoſueris, iam omnia clariora cernes, vultus hominum deambulantium, colores, veſtes, actus, & omnia, ac ſi propiùs ſpectares, videbis. Apponendo autem è regione ſpeculum, quòd non diſgregando, ſed colligendo vniat, omnia, minora quidem, at clariora videbis, volantes volucres, cœlum nubibus diſperſum, cyanei coloris, montes longè diſſitos; denique in paruo papyri circulo, ſupra foramen accommodato, quaſi orbis compendium. *cap.* 6. *Ibidem* declarat auctor, vt quiſque picturæ ignarus, rei alicuius, vel hominis effigiem delineare poſſit, atque vt in cubiculo venatus, hoſtium prælium, ſympoſium, & alia præſtigia appareant.

14.
Solis eclipſis quomodo ſpeculi ope videatur.

Solis eclipſin hoc modo intueri licebit; clauſis cubiculi feneſtris, oppone foramini relicto papyrum, & ſolem videbis, tum è concauo ſpeculo reſiliat in oppoſitam papyrum; ſic inoffenſo viſu diametri puncta deficientis Solis notabis. *ibidem.*

Pendula imago in medio quomodo videatur.

Catoptrices etiam beneficio eò licet deuenire, vt neque viſile, neque ſpeculum ſpectetur, ſed imago ſola in cubiculi medio pendula videatur. *cap.* 8.

Speculum oſtendit multarum imaginũ diuerſitates.

Poteſt ſpeculum conſtrui, in quo multæ imaginum diuerſitates appareãt. Primò, dextra videbuntur dextra, & ſiniſtra ſiniſtra, contra, quàm accidat ſpeculis planis, in quibus oculus dexter in læuum, & læuus in dextrum commutatur. Si verò retrogradus tuleris, commenſuratum videbitur idulum, & imago anteriùs prominebit; ad conuexam autem ſuperficiem magis accedens, deformis reddetur imago, & quo magis adhæſeris, eò deformior, equino ſimillima capiti; variato autem ſpeculi ſitu, conſpicies nunc caput deorſum, & pedes ſurſum, nunc alia catoptrica portenta. *cap.* 9.

15.
Speculo vno oſtendi omnes aliorum ſpeculorum imagines.

Ad hæc poſſumus ſpeculum ex omnibus componere, vt eo ſolo imagines omnes videantur, quæ reliquis aliis; nempe plura ora, nunc maiora, nunc minora, nunc dextra, nunc ſiniſtra, hæc propiùs, illa remotiùs, & æqualia. Sit loco vno ſinuoſum, alio concauum, in medio planum. Hinc pullulabit magna imaginum diuerſitas. *ibidem.*

Speculi cylindrici conuexi operationes.

Speculi cylindrici conuexi operationes eæ ſunt. Os illi oppoſitum, quo longitudine diffor mis, eò gracilitate turpius videbitur; ſin illud lõgitudo tranſuerſam ſecet faciem, humilem, compreſſúmque, veluti ranæ vultum exhibebit, dentibus dumtaxat oſtenſis, perinde ac coenit, ſpectanti ſe in gladio, aliòque polito, & oblongo ferro; illo autẽ antrorſum inclinato, frons maxima, at paruum, graciléque mentũ eque effigie. *ibidem.*

Speculum cylindricum concauum.

Contrariæ verò ſunt ſpeculi cylindrici concaui operationes. At ſpeculum pyramidale conuerſum, acutam reddit frontem, largum verò mentum: ſin contrà latgam frontem, & longiſſimum naſum. *ibidem.*

16.
Lentes quid ſint.

Vt aliquid dicamus de cryſtallinæ lentis effectibus, illud præmittimus, lentes hîc vocari circulorum portiones ſimul compactas, concauorũ, & conoexorum. Ergo cryſtallinæ lentis beneficio poteris primò, oppoſita candela paulò retrò punctum accenſionis, longiſſimè diſtantia videre nocte intempeſta, deinde noctu, clauſo cubiculo, legere epiſtolas, poſitas retrò lentem, è regione ſiderum, aut luminum longè remotorum; præterea, poſito oculo in eius centro, retro lentem, longinqua videre tanquam proxima, & quidem legere epiſtolam, ad centum paſſus diſtantem; denique imaginem in aëre pendulam videre, ſi retro lentem ſpectabile oppoſueris, vt per centrum tranſeat, ſed in oppoſito oculos. *cap.* 10.

Lente cryſtallina videre longiſſimè diſtantia noctu.

Speculi ope quomodo videantur in cubiculo quæ non ſunt.

Vt in cubiculo ea videas, quæ non ſunt, ſit cubiculum, in quod non ingrediatur lumen, niſi ex oſtio, vel feneſtra, ex qua inſpector intuetur; ſit autem feneſtra vitrea, vel tota, vel ea parte, quali ad accendum ſi igus vti ſolemus; ſed pars vna expolita ſit, & ſit vtrinque ſpeculum, per eam enim eſt introſpiciendum; ſi è regione huius feneſtræ ſint picturæ, ſtatuæ marmoreæ, & eiuſmodi ſimilia, intrò eſſe videbuntur, cùm tamen foris fuerint. Sed ne fallacia detegatur, pars vbi ornamentum, eo modo ſit confecta, vt ab Inſpiciente non videatur, veluti ſupra ipſius caput. *cap.* 12.

17.
Cryſtallina pila imagines.

Cryſtallina pila, ante, & retrò imaginem in aëre pendulam oſtendet, ſi media fuerit inter rem videndam, & inſpectoris oculum. Quòd ſi viſile inter oculum, & pilam fuerit, videbitur imago retro pilam. Experimentum eò erit clariùs, quò viſile fuerit lucidius, vt ignis, & candela. *cap.* 13.

Vitrea pila infinitas irides oſtendit.

Si pila ex impuro conflata vitro, ponatur ſupra oculum; è regione autem candela ardens, lumen veſiculis refractum infinitas oſtendet irides, eamque rotam reddet auream. *ibidem.* Quomodo autem plano ſpeculo ea videas, quæ nuſquam apparent, ita vt ſpeculo propior, tuam viſurus imaginem

imaginem, alterius rei, nuſquam apparentis, perſpicias effigiem, explicat idem Porta *cap.* 20.

§. V.

Ex Cardano lib. 4. de ſubtilitate.

18. *Catoptrica imagines Cardani. Speculum occulta reuelans.*

DVo ſpecula plana ex cryſtallo facta, ad vnguem æqualia, & ſibi iuncta, in ſublimi autem certo modo ſuſpenſa; vno ex illis exiſtente immobili, altero autem mobili, & quidem aptè circumuoluto, occulta reuelabunt, quæcunque in alieno peraguntur cubiculo, modò lux adſit. *pag.* 129.

Speculis quomodo videātur, quæ fiunt procul ad quinque mill. paſſuum.

Eadem ratione videre poteris, quæcunque geruntur procul, ad quinque mill. paſſuum, in hoſtili ciuitate, ſi edito loco ſpeculum quàm maximum, finitori æquidiſtans, ſuſpendas; aliúdque manu habeas, cuius facies ſperulum ſupernè collocatum, ad certum ſitum reſpiciat. *ibidem.* Sunt & ſpecula, quæ multas facies oſtendunt, vt quæ è planis multis conſtant. Sed hæc notiſſima; illa admiratione digna, quæ vnica ſuperficie plures reddunt imagines. *ibidem.*

19. *Speculo quomodo oſtēdatur pendula in aëre imago.*

Conſtituatur rima feneſtræ è directo alicuius tabulæ pictæ, vt è loco quopiam cubiculi per rimam poſſit inſpici; eo verò in loco cylindricum ſpeculum connexum ſtatuatur ſuper tripodem, ad planum perpendiculare; tum oculum ita colloca, vt è ſpeculo videre poſſis tabulam, quam extrà poſuiſti; eam imaginem, in aëre pendulam videbis inter ſpeculum, atque feneſtræ rimam. *pag.* 130.

Specula quæ oſtendunt volantes homines, eoſdémque ſimul accedentes, & recedentes. Speculo quomodo tuum dorſum videas.

In duobus planis, iiſdémque pendulis ſpeculis volantes homines videre poteris: præterea in duobus itidem ſpeculis imaginem tuam ſimul accedentem, & recedentem. *pag.* 131.

Quòd ſi dorſum tuum videre velis, ſpeculis duobus planis id aſſequeris, quæ quantò maiora fuerint, eò etiam erunt meliora. Primum retro collocabis, medio ſitu inter ſupinum, & erectum, alterum ſublimiore loco, quàm tu ſis, medio inter pronum, erectum ſitu ante oculos tuos, optiméque intueri poteris quæcunque in tergo habeas. *pag.* 131.

20. *Speculi in ſpeculo quomodo videatur imago.*

Si annulum ex aduerſo ſpeculo collocaueris; annulus verò & ipſe ſit ſpeculum, velut incluſo ſapphiro, videbis in ſpeculo imaginem annuli, in cuius gemma imago tua apparebit; hæc autem ex multiplici reflexione continget. Idem in duobus eueniet ſpeculis, & multò maiore miraculo in tribus. *pag.* 131. Quomodo autem vterum, gulam, aliaque profunda, & obſcura videre poſſis, explicat idem auctor, *ibidem.*

§. VI.

Ex Raphaële Miramo part. 1. ſpeculariæ, cap. 6.

21. *Catoptrica imagines Raphaëlis Miramo.*

SPecula vt varia ſunt, ita variè imaginant, quippe alia aſperiores reddunt imagines, alia politiores; alia pulchriores, quàm re vera ſint, alia deformiores. Alia vnius rei multa edunt ſimulacra; alia plurium tetum vnum ſolùm idolum, vt cùm pro varietate ſpeculorum, aliqui in propria facie vnum ſolùm oculum, alij plurimos intueantur. Attento autem phantaſiæ loco aliquando ſpectrum viſitur in ſuperficie ſpeculi, aliquando retro, aliquando antè, aliquando in aëre pendulum. Quod ſpectat ad interuallum, quod eſt inter ſpeculum, & imaginem; id collatum interuallo, quod iacet rem viſam & ſpeculum, interdum eſt maius, quandoque minus, interdum æquale. Circa magnitudinem ſimulacri, id, etſi ſæpè vero æquale eſt obiecto; nonnullis tamen in ſpeculis ita augeſcit, vt capilli capitis, & barbæ, magnarum rudentes nauium referant; contra, quàm faciunt alia, quæ valdè minuunt infrà iuſtum. Aliqua verò non veras reddunt imagines, ſed prodigioſas metamurphoſes, vt iam parum videatur mirum lineas rectas videri curuas. Quo ad ſitum, imaginum, rerúmque viſarum dextra, & ſiniſtra; ſumma 22. item, atque ima penitus ſibi congruunt aliquando, at verò etiam interdum prorſus è diametro ſibi aduerſantur, vt læuam ire in dextram, & quod re vera ſurſum eſt, ſtupeas iacere deorſum. Duo etiam occurrunt de catoptricis imaginibus valdè admiranda. Primum, eas non vndecunque, ſed è certo ſitu ſpectari. Alterum, ſæpè in ſpeculis videri remotiſſima; & quidem ibi ſita, quò, ſi eo eſſemus in loco, vbi ſpectantur in ſpeculo, tranſmittere nequaquam poſſemus vllum viſilem radium.

§. VII.

Ex Aguilonio lib. 5. opticorum, ad propoſit. 56.

23. *Catoptrica imagines Aguilonio.*

COnuexa ſpecula longè diuerſum effectum edunt ab illo, qui à ſpeculis planis producitur: nam plana res obiectas eadem magnitudine per imaginem reddunt, niſi quòd quantum hæc aſpectantis receſſu ſecundùm apparentiam minuitur, tantum res ipſæ longiore receſſu minores videntur. Specula verò conuexa res exhibent multò, quam re ipſa ſint minores, ac tantò etiam idola attenuantur magis, quantò res ipſæ longiùs à ſpeculo abſiſtunt. Hæc plura Aguilonius, plurima tamen quattuor Catoptricorum libris, quos ab anno CHRISTI nati 1613. ſignificauit feſtinare ad prælum. Atque hæc de miraculis catoptricarum imaginum, quarum rationes ex Opticæ principiis egregiè tradit Miramus *ſua in Catoptricen Iſagoge part.* 1. *à cap.* 7. & deinceps. Praxes verò efficiendi id genus ſpecula videto apud Portam, & Cardanum *ſuprà*; quibus adde Scaligerum *exercit.* 81. *ſect.* 3. Et verò pro coronide Plinium, qui *lib.* 33. *cap.* 9.

24. *Catoptrica imagines Plinio.*

Speculorum, inquit, eſt natura mira reddendi imagines, quod repercuſſo aëre, atque in oculos regeſto fieri conuenit. Eadem vi in ſpeculis vſu polita craſſitudine, paulúmque propulſa dilatatur in immenſum magnitudo imaginum. Tantum intereſt, repercuſſum illum reſpuat, an excipiat; & cætera, quæ ex eodem auctore, de vi imaginandi ſpeculorum retulimus *ſuprà ſect.* 2. *num.* 11. Verùm ex tot catoptricarum imaginum miraculis, quid, more noſtro, ad pietatem? multa planè; ſed ea debentur vltimæ ſectioni, quæ erit de ſpeculi ſymbolis.

Pp 2 SECTIO

Sectio VI.

De ſpeculo vrente.

1. VT æthetea progenies almi igois, quem Phœbus ex vſtorij, ſeu vrentis ſpeculi veluti ſiuu progignit, ab alto repetatur, præmittamus ignem poſſe vatiis excitari modis; ſed miſſis cæteris vulgo notiotibus, duo illi planè admirabiles, motus, & lumen. De priori Ariſtoteles *lib.2. de cœlo, textu* 42. Motos, inquit, aptus eſt ignite & ligna, & lapides, & fertum, ipſæ etiam ſagittæ ſic igniuntur, vt plumbei mucrones colliqueſcant: quam philoſophiam non ignotauit Poëta *lib.5. Æneid.* vbi,

Ignem motu excitari.

Namque volans liquidis in nubibus arſit arundo,
Signauitque viam flammis.

& *lib.9.*

Plumbũ motu liquari Virgilio.

Stridentem fundam, poſitis Mezentius armis,
Ipſe ter adducta circum caput egit habena.
Et media aduerſi, liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.

2. Et Iouianus Pontanus *lib.1. Vrania, ſeu de ſtellis.*

Plumbũ motu liquari Pontano.

Plumbea ſi acta manu balearis pondera funda
Concipiunt malè gratũ ignẽ, flammiſque liqueſcunt
Si ferro præfixa, & neruo impulſa ſagitta
Aera per vacuum igneſcitque, ardétque volando,
Quid mirum circunfuſus ſi candeat aer
Percitus æterno motu, atque vrgentibus aſtris?

Poſteriori autem modo, lumine ſcilicet, & quidem Solis ignem excitari, non ſpernenda ſuppetunt argumenta, in primis Phœnix, Titanius ales, de quo Lactantius Firmianus *poematio de vnica aue,*

Ignem Solis lumine excitari.

3. *Phœnix radijs Solis crematur Lactantio.*

Cinnama dehinc, auráque procul ſpirantis amomi
  Congerit, & miſto balſama cum folio.
Non caſiæ mitis, nec olentis vimen acanthi,
  Nec thuris lacryma, guttaque pinguis abeſt.
His addit teneras nardi pubentis ariſtas,
  Et ſociat myrrha paſcua grata nimis.
Protinus in ſtrato corpus mutabile nido,
  Vitalique toro membra quieta locat.
Interea corpus genitali morte peremptum
  Æſtuat, & flammas parturit ipſe calor.
Aerióque procul de lumine concipit ignem,
  Flagrat, & ambuſtum ſoluitur in cinerem.

4. Et Claudianus *epigrammate de Phœnice.*

Phœnix radijs Solis crematur Claudiano.

Arentes tepidis de collibus eligit herbas,
Et cumulum texens pretioſa fronde Sabæum
Componit, buſtúmque ſibi, partúmque futurum.
Hic ſedet, & ſolem blando clangore ſalutat
Debilior, miſcétque preces, & ſupplice cantu
Præſtatura nouas vires incendia poſcit.
Quem procul adductis vidit cùm Phœbus habenis,
Stat ſubitò, dictiſque pium ſolatur alumnum.
O ſenium poſiture rogo, falsiſque ſepulcris
Natales habiture vices, qui ſæpe renaſci
Exitio, proprióque ſoles pubeſcere lecto,
Accipe principium rurſus, corpúſque coactum
Deſere; mutata melior procede figura.
Hæc fatus, properè flauis è crinibus vnum
Concuſſa ceruice iacit, miſſóque volentem
Vitali fulgore ferit; nam ſponte crematur,
Vt redeat, gaudétque mori feſtinus in ortum.

5. Verùm, quia adhuc ſub iudice lis eſt, ſítne verus, an fabuloſus Phœnix ales; etiamſi, præter Ouidium *lib.15. Metamorph.* Martialem *lib.5. epigram.7. & lib.6. epigr.55.* Claudianum, & Lactantium iam adductos, aliuſque Poëtas, plures alij grauioris nominis ſcriptores huius auis naturam, moréſque deſcribant, Tacitus *lib 6. Annal.* Seneca *epiſt.42.* Plinius *lib.10.c.2.* Solinus *cap.46. Polyhiſtoris*, Pomponius Mela *lib. 3. de ſitu orbis, c.8.* Tertullianus *lib. de reſurrectione carnis*, S. Epiphanius *in Ancorato*, S. Cyprianus *in expoſitione ſymboli Apoſtolici*, Albertus Magnus *lib. 23. de animal cap.24.* Pierius *lib.20. hierogiyphicorum*, Aldrouandus *lib.12. Ornithologiæ, cap.28.* & alij, quæramus certiora argumenta de igne e ſolaribus radiis euocato.

Phœnix ſitne ales fabuloſus, an verus.

In primis, vitteæ pilæ addita aqua, ſole aduerſo in tantum excandeſcunt, vt veſtes exurant. Plinius *lib.36. cap.26.* Lactantius *lib. de ira Dei, cap.10.* & alij. 6.

Vitrea pila vrens à ſole.

Deinde, Medici, quæ ſunt vrenda corporum, non aliter vtilius id fieri poſſe putant, quam cryſtallina pila aduerſis poſita Solis radiis. Plinius *lib.37. cap.2.* Agricola *lib. 6. de natura foſſilium, pag. 279.* & Matthiolus *in lib.5. Dioſcoridis, cap.116.*

Cryſtallina pila vrens à ſole.

Tertiò cryſtallus ſolaribus radiis in aperto oppoſita, eos in ſe eandentes diſcutit, materiamque accendit. S. Iſidorus *lib.16. cap.13* Albertus Magnus *lib. mineralog. tract.2. cap.3.* & Agricola *l.b.6. de natura foſſil. pag.279.*

Cryſtallus Soli obiecta vrit.

Quartò Plutarchus *in Numa Pompilio*, loquens de perpetuo Veſtalium Virginum igne: Hic, inquit, ignis ſi caſu aliquo extinguatur, accendere eum ab alio igne non licere tradunt, ſed renouandum eſſe, flammamque eliciendam à Solis radiis puram, & ſinceram eam ad rem inſtrumentis vtuntur, quæ ſcaphĩa nominant; ſunt autem excauata in modum turbinis rectanguli. Hæc ſi aduerſo Soli opponantur, fit vt radij ſolares in circumferentiam vndique incidentes, ad centrum omnes concurrant, itaque & äërem tenuem reddunt, & materiam (quæ leuiſſima, ſicciſſimáque inſtrumentis imponitur) ſtatim inflammant, quia videlicet radij ſolares à corpore reoitente ita coguntur, & ſtipantur, vt naturam ignis accipiant. 7.

Veſtales Virgines idem Solis radijs excitabant.

Denique (& iam deuenimus ad catoptricum, & ſolarem ignem, cuius ergo tam multa præmiſimus) Plinius *lib.2. cap.107.* Specula, inquit, concaua aduerſa Solis radiis facilius accenduntur, quàm vllus alius ignis. Plutarchus *opuſc. de facię in ore Lunæ, pag.779.* Caua, inquit, ſpeculorum validiùs reflectunt Solis radios, ita quidem vt flammas quoque ſæpenumerò edant. Oppugnante olim Syracuſas Marco Marcello Romanorum Duce fortiſſimo, inuictiſſimus Archimedes catoptrico incendio hoſtem patriis à mœnibus auertit, quippe radiis à ſole mutuatis, & ſpeculo exceptis, Romanam claſſem è Syracuſanis turribus exuſſit, vt obſeruant Galenus *lib. 3. de temperamentis*, non procul ab initio, Cardanus *lib 4. de ſubtilitate, pag.117.* & Porta *lib. 17. magiæ naturalis, cap.15.* annuítque fama conſtanti multorum teſtimonio confirmata, & quidem notior eſt hiſtoria, quàm vt narranda ſit pluribus. Quare cùm iam exploratum ſit dari vrentia ſpecula, pulchra aliquot de iis problemata in examen vocemus. Sit igitur 8.

Specula concaua Soli obiecto ignem excitare.

Archimedis vſtoria ſpecula.

Qvæstio

Speculi vſtorij forma qualis ſit.

9\. Qvæstio I. Qualis ſit ſpeculi vſtorij forma? Solius concauæ meminere præcitati Plinius, & Plotarchus. Sed plures alias ignire aptas commemorat Porta *lib.17.magiæ*, concauam qoidem *cap.4.* planam, & concanam *cap.5.* lentem cryſtallinam conuexam,& cauam,*cap.*10 concauam columnarem,& pyramidalem,*cap.4.*parabolicam *cap.15.16.& 17.*compoſitam ex pluribns ſphæralibus ſectionibus, *cap.18.* Cardanus *lib.4.de ſubtilitate, pag.* 114. 126. *&* 127. probat concauam ſphæricam, & parabolieam. Blancanus in colophone Echometriæ agnoſcit triplex concauum vſtorium ſpeculum, nempe ſphæricum, parabolicum, ellipticum. Hæc eadem tria recenſet inter vrentia, ex Christophori noſtri Greinbergeri doctrina Franciſcus Gheuara *in ſuo vſtorio ſpeculo.* Miramus *Iſagoge ad primam partem ſuæ Catoptrices,cap.24.* maximè commeodat parabolicum.

Speculi vſtorij forma eſt triplex.

Speculi parabolici vis ad vrendum.

Verùm ex tot iam recenſitis, quænam erit vſtorij ſpeculi præcipua concauitatis forma? Si conſulamus Vitellionem, & Orontium, quinimmò ipſum etiam Archimedem, qui ferè omnium conſenſu hanc primus aperuit, tenuitque viam, dicemus vnum eſſe ſpeculum parabolicum,in quo omnes radij ſolares, ad vnum punctum, quod parabolæ focus eſt,cocurrant; & icc irco eam eſſe ſpeculi vſtorij veram ac propriam formam, quæ ad formam parabolæ excauata ſit, nempe nulla eſt alia, quàm vnius parabolæ concauitas, in qua radij ſolares paralleli, ipſi incidentes, vnum ad punctum omnes conueniant. Ab hac via, haud dubiè regia, plana, & trita paullulum diuertens ingenioſiſſimus Gheuara, præceptorem ſecutus Greinbergerum; quoniam, inquit, luſtrata ſunt vndique omnia diligentiùs,viæque omnes, quaquauerſus, penitus exploratæ, non video cur nobis hodie ſpatiari liberiùs non liceat, aliúdque genus ſpeculi inquirere, in quo, non vt in parabolico, radij ſolares,ob nimiam, vt aiunt, Solis longinquitatem,paralleli, ſed ij potiùs, qui ex eiuſdem centro,in omnes mundi partes,ſphæricè diffunduntur,quique, proculdubio, omnium ſunt validiſſimi,efficaciſſimique, ad vnum omnes punctum repercuſſi conueniant. Dico igitur, inquit, ſpeculum, quod ad certam, definitámque Solis diſtantiam accommodatum, radios eiuſdem centrales excipit, & ad vnum omnes punctum retorquet;ſphæroidios eſſe,ſeu,quod idem eſt,concauitatem, obtinere, ſecundùm curuitatem literæ ellipticæ, elaboratam. Hæc de ſpeculi vſtorij forma;ex quibus liquet parabolicam,& communiorem eſſe, & magis placuiſſe Archimedi; nihilominos ellipticam magis probari aliis; cuius rei demonſtrationem vide apud Gheuaram.

Speculi vſtorij ellipticæ vis præfertur aliis.

10\. *Speculi vſtorij forma vnde habeat vim vrendi.*

Qvæstio II. Cur ſpecula ex circulari, vel parabolica, vel elliptica cauitatis forma, vrendi vim nanciſcantur? Concors eſt Scriptorum, quos ſuperiori quæſtione attulimus, ſententia, hos ignes accendi ex plurima reflexione radiorum ſolarium ad idem punctum; hîc enim duo adſunt, quæ maximè adiuuant actionem, nempè agentium multiplicitas, & coniunctio; ſi quidem & virtus vnita fortior; & actio ipſa eò eſt celerior, & vehementior, quà à pluribus promanat agentibus. At quot reflexi Solis radij deſiderantur, vt incendant? Miramus præcitatus, ex Vitellione, affirmat quattuor ſupra viginti, ſi in ſe ipſos reflectantur, & ad idem concurrant punctum, poſſe inflammare omnem materiam combuſtibilem. Sed ſciſcitere, quî fieri poſſit, vt quattuor & viginti radij in ſe reflexi, excitent ignem, quem infiniti recti, ex quolibet ſolaris ſphæræ puncto emicantes, accendere nequeunt? reſpondet Miramus, iſtud inde prouenire, quòd illi viginti quattuor reflexi adiiciantur infinitis iis rectis, & præterea ex maiori omnium coniunctione, quæ acuit vires agendi; atque aliquo etiam pacto, ex obiectu ſolidi, & læuis corporis, quod flammigeros remittit radios. Radios autem, qui in ſe ipſos reflectuntur, ſolos eſſe perpendiculares, atque adeò ſingulos geminari penes longitudinem, proin validiores eſſe, benè monet Cardanus *lib.4. de ſubtilit. pag.*126. qui *pag.* 114. *eiuſdem libri*, mouens aliam quæſtionem, huc ſpectantem; Cur, inquit, lumen coactum hæc inferiora maximè Solis calefacit, cùm Sol calidus non exiſtimetur? Verùm ego calidum eſſe ſolem ponere non vererer, cùm nihil calidum aliud eo caloris genere exiſtimem. Hæc Cardanus, quem rectè impugnat Scaliger *exercit.*74.oſtendens ſolem non actu,ſed virtute ſolùm eſſe calidum.

Qvæstio III. eſt de materia vrentis ſpeculi. Specula ex ære conflaſſe vſtoria fertur Proclus,eaque de muro è regione hoſtilium nauium ſuſpendiſſe, in quæ cùm ſolares radij impegiſſent,ignis inde,fulminis inſtar, erumpens, claſſiarios, ipſáſque combuſſit, renouato catoptrici incendij miraculo, quo olim Archimedes Romanos Syracuſas obſidentes diſiecit. Hæc Porta *lib.17. magiæ nat. c.17.* ex quibus patet æs poſſe eſſe materiam ſpeculi vſtorij.Hic tamen ſcriptor eodem capite, docens modum cooſtruendi ſpeculum, quod ad quamlibet diſtantiam omnia comburat; Speculum,inquit,non ſit chalybeum, quia incendij flagrantiam ſuſtinere non poſſet, & incendio fulgorem amitteret. Sit ergo ex vitro, ſoliditatis digitalis. Stannea bractea ſit ex antimonio repurgato, & plumbo,qualis in Germania fieri ſolet;ſit forma ex argilla,ſuperponatur vitrum,ac vitrariorum fornace liqueſcat, vt formam induat. hoc enim mirum,quòd ipſa,quæ tantum in opere incendium efficit, frigida eſt, vel minus,quàm tepida. 11.

Speculi vſtorij materia.

Qvæstio IV. de effectibus ſpeculi vſtorij. 12.

Speculi vſtorij effectus.

I. Soli ſpeculum exponito, ita vt eius radios directè excipiat; tum iuſto ſpatio, hoc eſt, eo in loco,qui ſpeculi focus appellatur, aptum quodcunque ignis pabulum apponito:enimuerò illico, non ſine admiratione, videbis flammas extemplò ligna concipere;vel,ſi metallum eſt qood focum occupat, ipſum vel ſtatim diffluere, vel ſaltem non tardius excandeſcere, quàm ad carbones vehementiùs accenſos ferrum igneſcere conſueuit. Ghenara, vel,ſi mauis,Grienbergerus *opuſculo de ſpeculo vrente.*

Speculi vſtorij focus.

Speculo vſtorio metalla diffluere.

II. Ignis in cauis ſpeculis accenditur, quoniam in paruum ſpatium radij plurimi coëunt, non tamen in candida materia,quia rationē tollit, qua aſcendere poſſunt; poſſunt enim, quia coëunt, at candidum diſſipat, & ſeparat. Ob hoc in igne candida tela facilè vritur, immò

Speculo vſtorio non vri candidā materiam Cardano.

à ſcintilla, cùm tamen à ſolaribus caui ſpecoli radiis non vratur. Eadem ratio ad vnguem eſt in ſphærula cryſtalli, & rotunda amphora vitrea aqua plena. Sed vt in his radij ex aduerſo coëunt, ita in cauis ſpeculis antè: verùm vrendi, & non vrendi par ratio in vtriſque; cùm enim rem candidam ſubieceris, conus ille manifeſtè dilatatur (id quod etiam oculus deprehendit) & ideo vrere non poteſt. Hæc Cardanus *lib. 4. de ſubtilitate, pag.1 ›4.* cui tamen penitus refragatur Scaliger *exercitat.73.* vbi, Fatebor, inquit, ingenuè, ſæpe multa ex tuis legenti mihi viſus ſum vel dormitare, vel neſcire litteras: nam ſi hæc ſomnia non ſunt, monſtra ſunt. Haud negamus, propter naturæ affinitatem, diffundi radios candida ſuperficie. Quamobrem ignis quoque in caſtrenſibus coquinis, ſi Solis radiis feriatur, minùs validus eſt: diſſipatur enim in aëre ſimiliore, atque tenuiore. At à cauo ſpeculo conceptis ignibus ex aduerſo ſole, vidimus nos vri pileum eius, qui illa venalia habebat, ex candida factum palea: telam verò candidam cùm haberet in manibus, eius adoſtione alliciebat ſpectatores ad indicaturas. Cauendum verò video tibi à Latinitaris ſtudioſis. non enim probabuntur ab illis verba illa. Vt in his (id eſt, ſphæra cryſtalli, & amphora vitrea) radij ex aduerſo coëunt; ita in cauis ſpeculis antè. Latinus enim ſic diceret: vt in cauis ex aduerſo, ſic in ſphærula ex auerſo. Nos verò neutiquam hæc abs te exigimus, barbari ipſi, & in Alfarabij ſcholis exagitati. Hi Scaligeri lepidiſſimi ſales aduerſùs Cardanum, quibus miſſis, quod attinet ad experientias ab eo memoratas, ſi eæ veræ ſunt, palàm eſt etiam candida ex reflexione ſolarium radiorum exuri poſſe, contra, quàm aſſeruit Cardanus.

Speculo v ſtorio vri cādidam materiam Scaligero.

Ignis expoſitus radijs Solis minùs validus eſt.

13.
Vitrea pila Soli expoſita cur vrat.

III. Quoniam incidit mentio vitreæ ſphæræ igoem accendentis, id quod etiam teſtatum reliquit Ariſtoteles *lib.1. poſt t.43.* ibi, Si vitrum perforatum videremus, & lumen permeans, planum vtique eſſet propter quid comburit. libet huius effectus ſubiicere rationem ex Blancano, qui in loca Ariſtotelis mathematica, *num.60.* exponens prædictum textum; Hîc, inquit, de ea combuſtione loquitur Philoſophus, quæ fit per refractionem media ſphæra vitrea, de qua Vitellio *propoſit.48. decimi libri*: non autem de ea, quæ fit per reflexionem ex ſpeculo concauo. Et quidem quãdo combuſtio fit per refractionem, cauſatur à radiis Solis vitrum permeantibus, in quo ita franguntur, vt egredientes è vitro ſimul vniantur, ex qua vnione ita calor intenditur, vt ibi comburat.

IV. Quòd pone ſpeculum pice poſita conus fiat exilior, obducta ceruſſa latior, ea eſt cauſſa; quoniam nigrum contrarij habet rationem. Iccirco delati in cauum radij ab extremis in medium contrahuntur. Candidum verò, & lux affines ſunt; ideo radij minùs abſiſtunt. Propter ſoliditatem, atque opacitatem, reflectuntur; quia eorum natura eſt perſiſtere vſque, & vſque in diaphano; vbi terminantur, reflecti. Vnde fiunt coloris ſpecies: propter nigredinem, auferunt ſe ſe, tanquam à contrario; propter albedinem non amouentur, quia ſubeſt proportio. Scaliger *exercitat.73.*

V. Concauum ſpeculum tam validè colligit radios, vt Soli oppoſitum, lucidam oſtendat radiorum pyramidem. Eius centro ſi fomitem admoueris, vel rem combuſtibilem, illicò edet flammam, quæ paullulùm immorata, plumbum, & ſtannum liquabit; aurum & ferrum ignita reddet; tametſi etiam nonnulli referant aurum, & argentum colliquari; hyberno quidem tempore lentiùs, at æſtino valentiùs, ob calidum medium; itidem meridie potius, quàm manè, aut ſerò, ob eandem cauſam. Porta *lib. 17. magiæ nat. cap.4.*

Speculo concauo liquari plumbum, & ſtannum; igneſcere autem aurum, & ferrum.

VI. Si qualibet diei hora ſpeculo concauo, domum, arcem, naues, fores, pontem, & huiuſmodi alia, & quidem ſine hoſtium periculo, & ſuſpicione, comburere volueris; data præcedentis diei hora, oppone ſpeculum Soli, & accommoda, vt radiorum conus in punctum feriat, quo loci fomitem, & res cremabiles aptabis; vel etiam cuniculos, & pyrij pulueris cumulos, ſi arces funditus euertere mediteris; ſpeculum deinde, ſub noctem, ne animaduertatur, aptè colloca: etenim ſol poſtera regrediens luce; victoriæ certus, illuc ſidereos vibrabit radios, vbi diſpoſiti fuerint Vulcani fomites. Porta *ibidem.*

14.
Speculo concauo comburere caſtra hoſtium.

VII. Solares radij, plano excepti ſpeculo, ac in concauum reflexi, ibique vniti, longè ignem accendere poterunt; ita ſpeculo plano, lucem in ſe directò illapſam, remittente in concauum; quo vtriuſque ſpeculi artificio poteris ibi ignem excitare, quò nequeat ſol directam iaculari lucem, atque ita accenſo puluere pyrio, ſine periculo vel arces euertere, vel rupes exſcindere. Idem *lib.17. magiæ, cap.5.*

Speculis accendere puluerem pyriū.

VIII. Fieri poteſt, vt concauum ſpeculum, retro poſt ſe ignem accendat; quod qua ratione fieri poſſit, explicat Porta *lib. 17. cap.14.* addito, columnari etiam concauo, & pyramidali poſſe ignem excitari.

IX. Humani viribus artificij poteſt conſtrui ſpeculum parabolicum, quod non ad decem, viginti, centum, aut mille paſſus, vel ad determinatam diſtantiam comburat; ſed in infinitum; & quidem non in cono accendat, vbi coëunt radij; ſed è ſpeculi centro vſtoria, cuiuſuis longitudinis, progrediatur linea, quæ obuia omnia comburat: & præterea ante, & retrò, atque ex omni parte accendat: cuius planè admirabilis ſpeculi praxim habes apud Pottam *lib.17. magiæ, cap.17.* quod concludit his verbis. Hoc artificio in magnis, & mirabilibus rebus vti poterimus, & præcipuè litteras diſco Lunæ inſcribendo: quæcunque enim hoc ſpeculo exarauimus, poterimus longiſſimè litteras mittere; & quia in infinitum diximus, facilè vſque ad Lunam mittitur, præcipuè quum ſuo lumine adiuuetur. Hæc Porta; qui deinde *cap.18.* docet modum componendi ſpeculum vſtorium ex pluribus ſphæralibus ſectionibus; & *cap.19.* deſcribit rationes ignem accendendi; primò, cylindro cryſtallino; ſecundò, cryſtallina pyramide, vel ſphæra, vel parabola; tertiò, per refractionem.

15.
Speculum parabolicum quod comburat ad diſtantiam infinitam.

X. Cardanus *lib.4. de ſubtilitate, pag.128.* aſſerit fieri poſſe ſpeculum parabolicum vitreum, quod comburat naues mille paſſibus diſtantes, &

Speculum parabolicum ad quantam diſtantiam comburat Cardano.

Google

& praxim etiam huius machinæ efficiendæ demonſtrat. Verùm Porta *lib.* 17. *magiæ natural. cap.* 15. commemorata Cardaoi hac ſententia, verbiſque ipſius recitatis; Bone, inquit, Deus, quantas ineprias his paucis committit: Primò ſpeculum ad mille paſſus comburens promittit, quod ad triginta ferè pedes impoſſibile iudico, quàm vaſtæ magnitudinis eucoitet; præterea iubet deſcribi circulum, cuius diameter obtineat duo millia paſſuum; verùm qua in planitie id præſtabit, aut quo vtetur circino, quibúſve motoribus? Quòd ſi verum fuit Atchimedem è muto combuſſiſſe naues ſpeculo parabolico, vix diſtantia decem paſſuum eſſe poterit: id quod ex verbis ipſorum auctorum conſtat, quæ habent naues ex eodem loco ſublatas, ſcopuliſqoe illiſas, & machinamenta fuiſſe vectes, quorum pars maior retrò eſſet. Aliæ ſunt ineptiæ, quas omittimus breuitati conſulentes. Hæc in Cardanum Porta; qui ſanè non leui me tenent admiratione fixum; cùm enim *cap.* 17. apertè fateatur poſſe dari ſpeculum parabolicum, quod ad infinitam diſtantiam exurat naues, & alia quælibet obuia; quomodo hoc *cap.* 15. conſtanter negat, hoc ſpeculate incendium poſſe agere vltra pedes triginta? Equidem contradictionis non te arguam ingenioſiſſime Porta; inſcitiam ſolùm fatebor meam, cui non pateat ſubtiliſſimæ tuæ ſapientiæ porta. Hoc mihi vnum per tuam humanitatem liceat, & manum attollere, & auxilium implorare: ſi non poteſt vltra triginta pedes, quomodo poterit ad infinitam diſtantiam? vtrumque autem aſſeris.

16. *Lens conuexa citius vrit, quàm ſpeculum.*

XI. Conuexa lens violentiſſimè ignem accendit, & citius, vehementiúſque, quàm concauum ſpeculum; Soli enim obiecta, ad oppoſitam partem, quò reflexi coëunt radij, accenſo igne plumbum liquat, & metalla reddit ignita; lentes autem hîc vocantur circulorum portiones ſimul compactæ, concauorum, & conuexorum. Porta *lib.* 17. *magiæ naturalis, cap.* 10.

17. *Speculi maximi nomine quid intelligatur.*

Qvæstio V. Quid intelligatur nomine ſpeculi maximi? Reſpondeo ex Cardano *lib.* 4. *de ſubtilitat. pag.* 127. intelligi portionem maximæ ſphæræ. Quod vt meliùs intelligatur, animaduertenda ſunt aliquot ex Miramo, *Iſagoge in primam partem ſpecularia*, *cap.* 3. primùm, ex tot ſpeculorum differentiis, alia opticis dici maiora, alia minora; & quidem id diſcriminis non quadrare niſi in ſphærica, cylindrica, & pyramidalia, ſiue illa conuexa ſint, ſiue concaua; hæc quippe ſola vocari ſolere maiora, vel minora: deinde, hanc differentiam non pete ex præciſa magnitudine ſpeculi; quia facilè euenire poſſet, vt aliquod paruum ſpeculum, vocaretur maius alio ſe maiore; ſed ex figura, cuius pars ſit ſpeculum. Quare, verbi gratia, ſpeculum ſphæricum illud dixeris maius, quod fuerit pars magnæ ſphæræ, eſto ipſum ſit modiciſſimæ quantitatis; contrà verò pars ſphæræ paruæ dicitur ſphæricum ſpeculum minus, etiamſi eſſet maius illo, quod erat pars magnæ ſphæræ. Idem eſto iudicium de pyramidalibus, & cylindricis; namque, ſicut ſpecula ſphærica maiora definiuntur eſſe illa, quæ ſunt partes ſphæræ maioris; non ſecus, cylindrica, & pyramidalia illa dicentur maiora, minoráve, quæ fuerint partes maioris, vel minoris cylindri, vel pyramidis. Atque hæc ſunt valdè notanda, vt intelligamus opticos, vel catoptricos, quando ad aliquos effectus exigunt ſpecula maxima, vel maiora.

Qvæstio VI. Quomodo efficiantur ſpecula, declarare modum, ſeu praxim conſtruendi ſpecula, ſeu quæ imaginent, ſeu quæ vrant, parum noſtro congruit inſtituto, mittatur igitur. Eam praxim qui cupit, petat ex Cardano *lib.* 4. *de ſubtilit.* Scaligero *exercitat.* 82. & Porta *lib.* 17. *magiæ natural. cap.* 2. 3. 8. 9. 14. 15. 16. 17. 18. 20. *cap.* autem 22. docet quomodo ſpeculis planis, concauis, & conuexis bracteæ inducantur, atque ita ea ratione terminentur. Denique capite vltimo exhibet praxim efficiendi ſpecula metallica. 18. *Speculorum efficiendorum praxis.*

Sectio VII.

De ſpeculo loquente, ſeu de echo catoptrica.

1. *Digreſſio. Speculum loquens. Echo catoptrica.*

Mira de loquente dicturus ſpeculo, ſolidum iaciam fundamentum pulcherrimæ inter ſpeculum, echum, & iridem analogiæ, quam nos Philoſophorum princeps Ariſtoteles docet *lib* 1. *poſter. t.* 13. aliàs 87. vbi, Problematum, inquit, quædam genere eadem ſunt, quæcunque habent differentias, ex quo aliorum, aut aliter ſunt; vt propter quid reſonat, aut propter quid apparet, & propter quid iris? omnia enim hæc quidem vnum propoſitum ſunt genere; omnia enim repercuſſio ſunt, ſed ſpecie altera. Hunc textum clariſſimis illuſtrans commentariis Zabarella; Quædam, inquit, eſſe problemata ſubiungit Ariſtoteles, quorum cauſa non omnino eſt eadem; ſed genere tantùm eſt eadem, non ſpecie, & exemplum affert, ſi quis quærat, cur fiat echo, & cur in ſpeculo imago noſtra appareat, & cur fiat Iris, eadem eſt horum cauſa genere, ſed diſtinguitur per differentias, & fiunt diuerſæ cauſæ ſpecie, in hoc enim conuenit inter illa omnia, quòd eorum cauſa eſt repercuſſio; echo enim fit propter repercuſſionem vocis per aërem delatæ ad aliquod corpus ſolidum, præſertim concauum, quod ipſam vocem excipiat; aër enim percutit corpus illud, & ab eodem repercutitur ad illum vſque, qui primò vocem emiſit; ſic viſio imaginis fit per repercuſſionem, nam imago à facie noſtra delata ad ſpeculum ſolidum, & læue, ab eodem ad oculos noſtros repercutitur; ſic iris fit per repercuſſionem radiorum Solis, qui in nubem mediocriter denſam, & humidam incidentes repercutiuntur à nube ad nos, & faciunt illam apparentiam, quæ vocatur iris; horum itaque omnium eadem eſt cauſa repercuſſio, ſed differunt, quoniam non eſt eiuſdem rei repercuſſio, neque eodem modo facta; illa namque eſt repercuſſio aëris percuſſi primùm à voce; alia verò imaginis, facie noſtra defluentis facta in ſpeculo; alia demum eſt repercuſſio radiorum Solis facta à nube. Hæc Zabarella *in eum Ariſtotelis locum.*

Speculum analogicè conuenire cũ echo, & iride.

Echum analogicè conuenire cum iride, & ſpeculo.

Iridis, ſpeculi, & echus analogia.

Iris quomodo fiat.

2\. Ex dictis ſequitur ita ſe habere ad ſpeculum imaginis repercuſſionem, ſicut ad corpus ſolidum,

Digitized by Google

dum, & concauum, vocis reſonantiam, ſiue echum; & ad nubem, radiorum ſolarium reflexionem; quia verò dicturi ſumus loqui ſpeculum, non ſecus, quàm ad modum reſonantis echi; vt hoc ipſum intelligatur meliùs,.

Echus etymon.

Notandum primò, echum deriuari à verbo Græco ἠχῶ, quod vertunt Latini, *reſono*; eſt quippe reſonantia quædam, quæ Poëtis imago vocis dicitur; Philoſophis vox reflexa, repercuſſa, reflexa Blancanus *in definitionibus Echometriæ.*

Echo reſonabilis quomodo fiat.

Notandum ſecùndò, reflexum echi ſonum tunc fieri, cùm ſonus incurrit in aliquod corpus læue, & concauum, à quo tanquam pila repulſus ad aures reſilit ita, vt exaudiri poſſit oblocutio. Nam ſi corpus, in quod incidit, inæquale ſit, ita vt vnitas reciprocantis ſoni maximè ſeruetur, audiri vocis reſponſum, ſeu vox æmula nequibit. Si item corpus ſit humidum, aut molle, & quod ictui cedat, eúmque reſoluat, non duplicabit ſonum, nec imaginem edet. Conimbricenſes *in lib.2. de anima, cap.8. quæſt.2. art.2.* Aptiſſimè verò hæc vocalis repercuſſio explicatur, reſultantis pilæ ſimilitudine, quæ deſumpta eſt ex Ariſtotele *lib.2. de anima, textu* 80. & placet etiam Plutarcho *lib.4. de placitis Philoſophorum, c.*19.

Echo, & bombus, quomodo differant.

Notandum tertiò, id eſſe diſcriminis inter bombum, & echum, quòd bombus eſt quidam reflexus ſonus, ſed ob defectum alicuius conditionis ex iis, quæ ad echum exiguntur, confuſus, & inarticulatus; at echo voces articulatas, aut modulatas diſtinctè reſtituit. Blancanus *ibidem.*

3.
Echo cur non reddat niſi vltima verba.

Notandum quartò, ex Conimbricenſibus *ſuprà*, non audiri in echo niſi vltima ferè verba; quia, licèt fiat reflexio totius vocis, tamen priores eius partes ab vltimis à tergo vrgentibus turbantur. Quare nonniſi eæ partes, quarum regreſſus non impeditur, quales ſunt nouiſſimæ, à nobis percipi conſueuerunt.

Echo ſimplex quæ.

Notandum quintò, echum, aliam eſſe ſimplicem, quæ ſemel vocem reflectit, aliam polyphonam, ſeu multiplicem, quæ ſæpè remittit ſonum. Polyphona verò non ſemper eſt vniformis.

Echo polyphona quotuplex.

Namque in pyramidibus Ægypti intus vna voce edita, quattuor, aut quinque ſoni redduntur; teſte Plutarcho *lib.4. de placitis Philoſophorum, cap.*20.

Echo Ægypti, & Olympiæ.

Olympiæ, quæ eſt vrbs inter Oſſam, & Olympum, in porticu, quam ob id heptaphonon appellabant, echum ſepties reſonantem fuiſſe auctor eſt Plinius *lib.* 36. *cap.*15.

4.
Echo Papiæ, & Simoneta.

Papiæ, ſeu Ticini celebratur quædam nobilis echo, quæ decies vocem repetit, vt teſtatur P. Conſtantius Brixianus Benedictinus *epiſtola manu ſcripta data ad P. Blancanum die* 26. *May, anno à Virginis partu* 1621. Ipſe verò Blancanus *in ſua Echometria, & in ſua additione ad theorema* 20. *de echo polyphona*, & infinita, oculatus, & auritus teſtis, narrat propè Mediolanum, in villa, cui nomen Simoneta, ab ſe, & à multis aliis exauditam eſſe, & quotidie à pleriſque exaudiri echum, quæ pro intenſione vocis directæ, vocem diſſyllabam reflectat, aliquando ſepties, interdum decies, quandoque vicies, nonnunquam tricies.

Echo infinita an repugnet.

Hinc verò colligit, & optimè, non repugnare echum infinitam, ſi nimirum vox directa, & primaria magis, ac magis finitè in infinitum, augeatur, & intendatur.

Echo Chthoniæ.

Pauſanias *in Corinthiacis, pag.*102. Propè, inquit, Chthoniæ ædem, ad dextram porticus eſt, quę Echus ab incolis appellatur: vox enim viri clamantis ibi, ter ad minimum ſolet iterari. Idem *in Eliacis, pag.*213. Ab hac, inquit, multa ſimulacra ſunt facta, quorum vnum in Eleorum Gymnaſio eſt dedicatum, alterum ante variam porticum, vt dicitur, in Alte, vbi in parietibus picturæ olim erant. Sunt qui porticum hanc Echus appellant.

Echo Pauſaniæ.

Nam vir quiſpiam ſi clamet, ſepties vox ab echo, aut ſæpiùs nonnunquam iteratur.

5.
Echo reſonat Cardano, alia decies, alia ter, & decies.

Denique Cardanus *lib.*18. *de ſubtilitate, pag.* 555. refert alias echus, quarum vna à muro ſeptiferarum, cui nomen Barcum, decies reſonat; altera Ticini iuxta arcem ciuitatis ex oſtio ter, & decies reſponſat; vocibus, quæ reflectuntur, ſenſim emorientibus; interiectionem autem, *Ahime*, Latinè, *Heu*, adeò languente, & ſenſim fugiente remittit ſono, vt extremus morientis gemitus eſſe videatur. Miram verò narrat hiſtoriam cuiuſdam Auguſtini Lauizarij Comenſis ab echo decepti.

Echo ludificans viatorem, creditur dæmon.

Is ſilente nocte, dum iter ageret iuxta flumen, nec vadum ſciret, exclamare cœpit, *Oh*! latrans inibi echus, reſonuit, *Oh*! ille ratus hominem eſſe, rogánſque quà poſſit tranſire? audit, *tranſire?* Sed caſum meliùs exprimit Italica lingua: *Onde debo paſſa? Paſſa?* Tum ille, *qui, qui*, id eſt, hîc, hîc. At ibi gurges erat, & aquæ mirum in modum ſtrepebant. Quare ille territus iterum ſciſcitatur, *Debo paſſa qui*: Cui echus, *Paſſa qui.* Quid hîc faciat viator, hinc vortice ſubmerſionem comminante, inde neceſſitate ad peragendum iter cogente, & verò homine, vt rebatur, tranſitum ſuadente? Verùm, cùm nox intempeſta eſſet, reuertitur Auguſtinus; &, poſt aliquot dies, cùm mihi adoleſcenti, inquit Cardanus, ille narraret, ſe fermè, Dæmonis ſuaſu, in torrentem præcipitem actum, ego agnoſcens amici integritatem, modo diligentiùs inueſtigato, deprehendi fuiſſe ludificantem echum. Sed fortè lectori non ingratum fuerit, ſi echus naturam, moréſque explicemus, vel potiùs ob oculos ponamus, elegantiſſimis illuſtrium aliquot Poëtarum carminibus.

6.
Echo Ouidio.

Ouid. *lib.* 3. *Metam.*

Vocalis Nymphe, quæ nec reticere loquenti,
Nec prior ipſa loqui didicit, reſonabilis Echo.
Corpus adhuc echo, non vox erat: & tamen vſum
Garrula non alium, quam nunc habet, oris habebat,
Reddere de multis vt verba nouiſſima poſſet.
———Poſtquam hac Saturnia ſenſit,
Huius, ait, linguæ, qua ſum deluſa, poteſtas
Parua tibi dabitur, vocíſque breuiſſimus vſus:
Réque minas firmat: tamen hæc in fine loquendi
Ingeminat voces, auditaque verba reportat.
Spreta latet ſyluis, pudibundaque frondibus ora
Protegit, & ſolis ex illo viuit in antris.
Sed tamen hæret amor, creſcitque dolore repulſæ,
Et tenuant vigiles corpus miſerabile curæ;
Adducitque cutem macies; & in aera ſuccus
Corporis omnis abit: vox tantùm, atque oſſa ſuperſunt:
Vox manet; oſſa ferunt lapidis traxiſſe figuram;
Inde latet ſyluis, nullóque in monte videtur,
Omnibus auditur; ſonus eſt qui viuit in illa.

7.
Echo Senecæ.

Seneca *in Troade, actu primo.*

—*Hibi*

——————Habitánſque cauis
Montibus echo,non,vt ſolita eſt,
Extrema breuis verba remittat.

8. Lucretius *lib.4.de rerum natura,*

Echo Lucretii.

At quæ pars vocum non aures incidit ipſas,
Præter lata perit fruſtra diffuſa per auras;
Pars ſolidis adliſa locis reiecta ſonorem
Reddit; & interdum fruſtratur imagine verbi.
Quæ benè cùm videas,rationem reddere poſſis
Tute tibi,atque alijs;quo pacto per loca ſola,
Saxa pares formas verborum ex ordine reddant,
Palantes comites cùm montes inter opacos
Quærimus,& magna diſperſos voce ciemus.
Sex etiam ſeptem loca vidi reddere voces,
Vnam cùm iaceres; ita colles collibus ipſis
Verba repulſantes iterabant dicta referre.
Hæc loca capripedes ſatyros,nympháſque tenere
Finitimi fingunt, & Faunos eſſe loquuntur;
Quorum noctiuago ſtrepitu,ludóque iocanti
Adfirmant vulgò taciturna ſilentia rumpi.

9. Virg.*Ecloga 5.*

Echo Virgilio.

Ipſi lætitia voces ad ſidera iactant
Intonſi montes: ipſa iam carmina rupes
Ipſa ſonant arbuſta.

Idem *Georg.3.*

Et vox aſſenſu nemorum ingeminata remugit.
Mox tamen
Cum gemitu roboant ſyluaque, & magnus Olympus.
——————Et crebris mugitibus amnes
Arentéſque ſonant ripæ,colléſque ſupini.

Idem *Georg.4.*

——————Aut vbi concaua pulſa
Saxa ſonant,vociſque offenſa reſultat imago.
———Eurydicen vox ipſa,& frigida lingua,
Ah miſeram Eurydicen anima fugiente vocabat:
Eurydicen toto referebant flumine ripæ.

Idem *Æneid.5.*

Tum plauſu, fremitúque virûm,ſtudiiſque fauentum
Conſonat omne nemus; vocémque incluſa volutant
Littora: pulſati colles clamore reſultant.

Idem *Æneid.12.*

Conſurgunt gemitu Rutuli; totúſque remugit
Mons circum, & vocem latè nemora alta remittunt.

Iam verò ſatis declarata echus natura, videamus an illa è ſpeculis vllo modo reſonare poſſit. Sit igitur

10. QVÆSTIO I. Vtrùm echo è ſpeculo reſonare poſſit? Reſpondeo affirmatiuè; ídque probo teſtimonio illuſtrium Scriptorum, qui eam reſonantiam ſunt experti. Adeſt in primis Ioan. Bapt.Porta, qui *lib.16. magiæ natur. cap.* 12. Mirum,inquis,dictu,vt ſicut lumen, ita etiam vocem ad parem angulum reflecti; quomodo autem id ſpeculo fieri poſſit, infrà dicemus. Idem *lib.17.cap.*4. Speculum, inquit, concauum, non ſolùm calorem,& frigus, ſed vocem etiam refringit, atque echi officio fungitur; reflectitur enim vox à polita, tersáque ſpeculi ſuperficie rectius,integrius,quàm à quouis pariete. Argumento erit, quòd ſi quis faciem ſpeculo obuertit, ac poſt eius tergum ſatis longè amicus ſteterit, vbi eius facies conſpicatus fuerit, faciem à puncto inuerſionis declinabit; ſed circa ſpeculi ſuperficiem à dextris, & facies eius longè à ſpeculo elongabitur, & circa amici faciem ſatis ingens viſibilis erit; quicquid ille ſubmiſſa voce contra ſpeculum loquetur, eadem verba & oris motus, & motum ex imaginis reflexæ ore audiet,& in eorum medio aſtantes, nil profectò percipient. Præterea noſter Blancanus *in colophone ſua Echometriæ*, vbi de echo ſubmiſſa, ac taciturna, Hactenus, inquit, echum ſonoram, atque apertè reſpondentem inſequentem,quantumuis ſyluestrem, & fugientem, nihilominus tamen deprehendimus; iam alteram penè taciturnam, ac omnino, non vt prior, rudibus in antris, concauiſque ſpecubus abditam; ſed,mirum, in læuigatis,ac concauis ſpeculis mirè latitantem, captámque è ſuis latebris in publicum euocamus. Primus Hector Auſonius Venetiis, & poſteà Ioan. Bapt. Porta ſecretorum naturæ particeps, & veluti canis ſagax, quamuis latentem, indicauit tamen, vnde nos eam non magno labore, ſed magna cum voluptate cepimus.

Echo catoptrica, ſeu ſpecularis, an detur.

QVÆSTIO II. Cuius vocis reflexio ſit echo ſpecularis, & quibus è ſpeculis remittatur, & à quo exaudiatur? His ſatisfaciemus ex Blancano, *loco præcitato.* 11.

Echus catoptrica natura qualis ſit.

Dico primò, ſpecularem echum eſſe reflexionem vocis primæ adeò tenuis,ac ſubmiſſæ, vt in ea audiatur vox tantùm reflexa, non autem primaria; neque fieri niſi reflectens ſit ſpeculum ſatis magnum,concauum, ac terſum, vnúmque ex tribus,quæ vſtoria appellātur, videlicet ſphæricum,parabolicum,ellipticum: neque præterea audiri ab vllo, præterquam ab vno auditore, & quidem auſcultante. Quæ vt ſuccedant, neceſſe eſt, vt audiens aurem alteram puncto illi apponat, in quem hæc ſpecula reflexum lumen congregant, ſeu in quo comburunt: ſonorum autem, ſeu loquens, quod hîc illuminantis corporis vices gerit, multùm à ſpeculo diſtare debet.

Echo catoptrica, cuius vocis ſit reflexio.

Echo catoptrica è quibus ſpeculis reſultatur.

Dico ſecundò, pro ſpeculo ſphærico eſſe hæc obſeruanda: primò collocetur ſpeculum in loco ſatis obſcuro, ac ſilenti, ita vt facies concaua ſit erecta ad horizontem: ſecundò, lumine candelæ accenſæ è regione ſpeculi vltro, citróque delatæ, inueniendus eſt locus vnionis radiorum reflexorum, in quo fit combuſtio ad ſolem; non me latet locum hunc eſſe in quarta parte diametri, vnde poſſet aliter inueniri; ſed præſtat nunc, cum per candelam ſic breuiter inuenire. Porrò,vt hæc luminis congregatio appareat, ea corpore quopiam, aëre opaciori,ſpeculóque oppoſito, atque hac illac commoto, excipienda eſt. Huic igitur loco audiens aurem alteram adhibere oportet, altera à ſpeculo auerſa: meliùs ſuccedet, ſi ſocius aurem alterius applicet illi puncto, &c. vbi conſultum fuerit candelam, non omnino directè contra ſpeculum eſſe, ſed parum extra axem,ſeu ad latus, vt reflexio ad alterum latus,non autem omnino contra medium ſpeculum fiat: hac enim ratione caput auſcultantis minùs aduentanti voci erit impedimento. Tertiò locus loquentis,vel ſonori, ſit vel vbi fuerat candela, vel ſaltem in eadem rectitudine ad ſpeculum; atque in ea diſtantia, vt vox ipſius ſubmiſſa ſpeculo incidens, ac reflexa, audiri poſſit ab 12.

Echo ſpeculi ſphærici.

Echum catoptricam auditura auris quomodo collocanda.

ab auſcultante, quibus adhibitis vox tantùm reflexa percipitur; cuius ratio eſt, quia ſicut hoc ſpeculum vi figuræ, ac læuotis, in illud punctum ſic congregat lumen, vt ibi intendatur, & vrat; vocem pariter ad illud item punctum reuerberat, & vnit, vt ex vnione vox paulò, quàm primaria, ſonantior euadat, ac propterea ab auſcultante ſecretò audiri poſſit: vocales enim lineæ eaſdem cum luminoſis reflexiones ſortiuntur: atque huius experientiæ fidelem, inquit Blancanus, teſtem habeo D. Cæſarem Carauagium, virum non minus ingenio, quàm manu induſtrium.

13.
Echo ſpeculi parabolici.

Dico tertiò, in ſpeculo parabolico, inueniri eodem artificio punctum auſcultationis, necnon diſtantiam in illud obloquentis. Dixi, punctum; quoniam ex cauo parabolico omnes lineæ parallelæ incidentes reflectuntur ad vnicum punctum, non autem ad lineam, vt in ſphærico, ex Orontio, & Vitellione de ſpeculo vſtorio, & aliis; quapropter hinc paulò perfectior, cæteris paribus, reddetur echo, quàm illinc; dummodo ſonorum ab eo ita diſtet, vt lineæ incidentes aſſumi poſſint ad ſenſum pro parallelis.

14.
Echo ſpeculi elliptici.

Dico quartò è ſpeculo etiam elliptico perfectiſſimam reddi echum; cæterùm maiori hîc opus eſt induſtria, cùm neceſſe ſit ſonorum, & audientem eſſe in duobus determinatis axis ſpeculi punctis, quæ Apollonius Pergæus *lib.* 3. *pr.* 48. appellat puncta ex comparatione facta; poſito enim ſonoro in remotiori, omnes lineæ reuerberantur ad alterum ſpeculo propinquum, non ſecus ac in parabolico; vtrumque igitur punctum ope candelæ, vt priùs, inueniemus; nam lumen propè ſpeculum in quopiam plano exceptum, ac maximè intentum, indicabit alterum, videlicet auſcultantis; locus verò candelæ erit alter obloquentis. Erit autem hæc omnium perfectiſſima echo, cùm propter concurſum ad vnicum punctum, tum propter æqualitatem linearum, qua fit vt omnes lineæ ſimul ad vnum, & idem auſcultationis punctum concurrant: nam ex Apoll. *lib.* 3. *pr.* 52. omnes lineæ rectæ ex punctis à comparatione factis ad ſuperficiem ellipticam inclinatæ, ipſi axi ſunt æquales; ſpeculum igitur ellipticum cæteris antecellet.

Speculo loqui ad diſtantem amicum.

Ex dictis colligit Blancanus manifeſtum eſſe, qua ratione horum ſpeculorum beneficio, ſecretò ac ſubmiſsè ad amicum ſatis diſtantem loqui valeamus.

15.
Speculum loquens ſymbolicè.

Quæ cùm ita ſint, vide an experimentum altioris ordinis ſumere libeat, arrectis auribus ad cœleſtem quandam, & diuinam echum. Deiparam Virginem eſſe iuſtitiæ ſpeculum, ſacræ teſtantur litaniæ in Lauretana domo ad eius laudem decantari ſolitæ. Oues etiam CHRISTI, eius vocem audiunt, *Ioan.* 10. Cur ergo huius ope ſpeculi, audire non liceat loquentem cœlitus CHRISTVM? pluribus non te moror. ſapienti pauca. Viam indigitaui. Audi, & accede ad cor altum. Modum inſinuabit vnctio Spiritus ſancti. Forſan experiere illud *Iob* 4. Porrò ad me dictum eſt verbum abſconditum, & quaſi furtiuè ſuſcepit auris mea venas ſuſurri eius. Quod expertus, orato pro me, errabunda oue, ſupernum Paſtorem, IESVM CHRISTVM, eiúſque ſanctiſſimam Matrem, Virginem MARIAM.

SECTIO VIII.

De ſpeculo venatorio.

Plato 7. *de legibus, ſub finem*, recenſitis nonnullis venandi generibus, aliqua reſpuit vt noxia Reipub. aliqua admittit, tanquam vtilia: non meminit tamen catoptrici, ſeu ſpecularis venatus, illum haud dubiè, ſi nouiſſet, vt ingenioſiſſimum iuxtà, atque iucundiſſimum, laudaturus. Hunc ergo à tigride exordiar. 1.

Venatio non omnis probatur Platoni. Speculum venatorium.

Tigrides venandi prior modus ſine ſpeculo.

Tigrin Hircani, & Indi ferunt, animal velocitatis tremendæ, & maximè cognitæ dum capitur. Totus enim fœtus, qui ſemper numeroſus eſt, ab inſidiante rapitur equo, quàm maximè pernici, atque in recentem ſubinde transfertur. At vbi vacuum cubile reperit fœta (maribus enim cura non eſt ſobolis) fertur præceps, odore veſtigans. Raptor appropinquante fremitu, abicit vnum ex catulis. Tollit illa morſu, & pondere etiam ocyor acta remeat, iterúmque conſequitur, & ſubinde, donec in nauem egreſſo irrita feritas ſæuit in littore. Hæc Plinius *lib.* 8. *c.* 18. cui ſimillimus ſtylus Pomponij Melæ *lib.* 3. *de ſitu orbis, c.* 5. vbi, Syluæ, inquit, alia quoque dita animalia, verùm & tigres ferunt; vtique Hyrcaniæ ſæuum ferarum genus, & vſque eò pernix, vt illis longè quoque progreſſum equitem conſequi, nec tantùm ſemel, ſed aliquoties etiam curſu, vnde cœperit, ſubinde repetito, ſolitum & facile ſit. Cauſa ex eo eſt, quòd vbi ille interceptos earum catulos cœpit auehere, rabiem appropinquantium fruſtraturus, aſtu vnum de pluribus omittit, hæ proiectum accipiunt, & ad cubilia ſua referunt, rurſúmque, & ſæpiùs remeant, atque idem efficiunt, donec ad frequentiora, quàm adire audeant, profugus raptor euadat. Idem etiam refert Albertus Magnus *lib.* 22. *de animalibus, tract.* 2. *c.* 1. Sed venio ad alterum capiendi tigrides modum, qui magis ad rem noſtram facit; potiſſima enim venatus huius ratio eſt vitreum ſpeculum, de quo S. Ambroſius *lib.* 6. *Hexaemerons*, *c.* 4. Magiſtra, inquit, veritatis natura eſt; hæc commendat leænæ catulus ſuos, & immitem feram materno mollit aſpectu; hæc tigridis interpolat ferocitatem, & imminentem eam prædæ reflectit. Namque vbi vacuum raptæ ſobolis cubile reperetit, illico veſtigiis raptoris inſiſtit. At ille quamuis equo vectus fugaci, videns tamen velocitate feræ ſe poſſe præuerti, nec euadendi vllum ſuppetere ſibi poſſe ſubſidium, technam huiuſmodi fraude molitur; vbi ſe contiguum viderit, ſphæram de vitro proiicit. At illa imagine ſui luditur, & ſobolem putans reuocat impetum, colligere fœtum deſiderans. Rurſus inani ſpecie retenta, totis ſe ad comprehendendum equitem viribus fundit, & iracundiæ ſtimulo velocior fugienti imminet. Ille iterum ſphæræ obiectu ſequentem retardat, nec tamen ſedulitatem matris memoria fraudis excludit; caſſam verſat imaginem, & quaſi lactatura fœtus reſidet. Sic pietatis ſuæ ſtudio decepta, & vindictam

Tigrides Plinio, & Melæ.

2.
Tigrides venandi poſterior modus per ſpeculum.

Tigrides l. Ambroſio, & Alberto Magno.

amittit,

Google

3\. amittit, & prolem. De eodem venatu Albertus *proximè* citatus, Aliqui, inquit, venatores obiiciunt tigridibus ſphæras vitreas, in quibus natorum ſimilitudines apparent, ſicut in ſpeculo, cùm mater ad ſphæram aſpicit: & ſic ſphæram poſt ſphæram abiicientes deludunt matrem, quæ ſphæræ motu filium moueri putat; ea verò fœtum lactare quærens, ſphæram pedibus frangit, ſéque ita deluſam animaduertit; quæ fraus dum ſæpe iteratur, venator ad ciuitates, vel ad naues euadit, & illa natos perdit. Iam verò ex tigride vitreo deluſa ſpeculo, hanc apodoſin colligit

4\. *Tigridis vitreo capta ſpeculo ſymbolum.* Cauſſinus *lib.7. ſymbolo* 14 laborare hanc vitam opinionibus, quæ nos ſæpiſſimè hiantes eludunt, dum ſe, cùm ſint re ipſa inanes vmbræ, pro rebus obiiciunt. Nam, vt oculus perturbatus, ſic anima opinionibus, quæ naturam excedunt, deluſa, veritatis lucem intueri non poteſt. Quàm ſæpe egregia ſpe iuuenis ad virtutis apicem contenderet, niſi opinione, & amore ſui, quaſi peſtilenti quodam ſidere afflatus impediretur? nempe, fallit imago ſui.

5\. *Baſiliſcus Plinio, Solino, & Alberto M.* Captis vitreo ſpeculo tigridibus, ingrediatur venator Africæ ſolitudinem inacceſſam, incultámque, & ſqualentem, quæ baſiliſcum creat, malum in terris ſingulare. Hic ſerpens Plinio *lib.8. cap.*21. Solino *cap.* 40. *Polyhiſt.* & Alberto Magno *lib.25. de animalib.* eſt penè ad ſemipedem longitudinis, alba quaſi mitrula lineatus caput; nec hominis tantùm, vel aliorum animalium exitiis datus, ſed terræ quoque ipſius, quam polluit, & exurit, vbicunque ferale ſortitur receptaculum. Denique extinguit herbas, necat arbores, ipſas etiam corrumpit auras, ita vt in aëra nulla alitum impunè tranſuolet, infectum ſpiritu peſtilenti. Cùm mouetur, media corporis parte ſerpit, media arduus eſt, & excelſus.

Baſiliſci ſibilus quidem horrendus. Sibilum eius etiam ſerpentes alij perhorreſcunt; & cùm acceperint fugam, quæque quoquò poſſunt properant. quicquid morſu eius occiditur, non depaſcitur fera, non attrectat ales. Muſtelis tantùm vincitur, quas illinc homines inferunt cauernis in quibus delitеſcit. Vis tamen ne defuncto quidem deeſt. Denique baſiliſci reliquias amplo ſeſtertio Pergameni compararunt, & vt ædem Apollinis manu inſignem, nec araneæ intexerent, nec alites inuolarent, cadauer eius reticulo aureo ſuſpenſum, ibidem locarunt. Qua igitur induſtria capiatur, perimatúrque, & quidem impunè, terrificus hic omnium animantium Regulus, & tyrannus? Scribunt Viues *in lib.*18. *S. Auguſtini de ciuitate, ſcholio ad cap.*13. Porta *lib.* 8. *magiæ nat. cap.* 13.

6\. Maiolus *colloq.* 8. & Cauſſinus *lib. 9. ſymbolo* 19. contra baſiliſcum ſerpentem armari homines ſpeculis, vt ſerpens ipſe ſe videat; nempe ſi ſe in ſpeculo intueatur, repercuſſo in ſe halitu, propriis telis enecatur. Porrò baſiliſcus ad ſpe-

Baſiliſcum ſpeculis necari. culum moriens (eſt Cauſſini apodoſis) ſymbolum eſt inuidi, & calumniatoris, qui, cùm maledictæ in puram eiaculatur animam, ſuis ipſe ſagittis conficitur; ſic in eam materiam luſit aliquis

Baſiliſcus ad ſpeculum moriens eſt ſymbolum inuidi, & calumniatoris. egregiæ indolis Poëta.

Acer in aduerſo dum figit lumina vitro
Niliaca ſerpens peſtis acerba plagæ,
Obſcurat glaciale decus lethalibus auris:
In caput auctoris ſed redit omne ſcelus.
Námque repercuſſo in corpus ſpiramine, vitam
Quam dederat (mirum) ſpiritus ipſe rapit.
Sic cùm peſtiferæ torques conuitia linguæ
In puros, proprio te iugulas gladio.

Piſcatui etiam, & aucupio deſeruire ſpecula, eruditè oſtendit Porta *lib.* 15. *magiæ natur. cap.* 6. Specula nimirum in lignum inciſa, & fune appenſa, in aquam demittunt piſcatores, & ſenſim fluitantia trahunt; ſepia ad ſui ſimulacrum ſe ſe iaculatur, ac ſuis lignum flagellis complicans, dum ſe in ſpeculo amatoriè intuetur, interea reticulo circumuenta ſubducitur. Porta *loco citato.* 7. *Speculo ſepiæ capi.*

Monedulæ ſe ipſas amant. Ergo auceps eas venaturus, amori vires ſpeculo ita addit; nam quem in locum illæ congregentur aſpexerit, ibi pelues, olei plenas diſponit: curioſa anicula eò deuolans, in vaſis labro conſidet, ſimúlque ſe ſe inclinans, ſuam ipſius vmbram deſpectat. Et quòd exiſtimet aliam ſe videre monedulam, ad eam ipſam feſtinat deſcendere; eóque vt eſt delapſa, olei craſſitudine circumfuſa, ſine laqueis, ſine retibus conſtricta tenetur. Athenæus *lib.9. cap.*13. & Porta *vbi ſuprà.* 8. *Speculo monedulas capi.*

Coturnicibus ſub tempus coitus ſi quis laqueum, ac ſpeculum è regione poſuerit, ad id, quod in ſpeculo apparet, accurrentes, in laqueum incidunt. Athenæus, & Porta *ibidem.* 9. *Speculo coturnices capi.*

Sectio IX.

De ſpeculo horario, & geometrico.

GNomonicæ etiam, ac Geometriæ, præſtantiſſimis Mathematicæ diſciplinis, vſui eſſe ſpecula inuenio. De gnomonica teſtem, & auctorem habeo Raphaëlem Miramum, qui *cap.1. Iſagoges in primam partem ſpecularia,* docet in tecto, & vmbroſo loco fieri poſſe ſciothericum horologium, beneficio ſpeculi, quod in aprico ſitum loco, illuc per feneſtram, vel aliam viam, reflectat Solis radios, quò ij recto itinere peruenire nequeant; ita enim futurum eſſe, vt ad motum Solis, indicent horas. Praxim verò huius horologij, ortum ſui ſpeculo referentis acceptum, exhibet in quadam appendice, quam hac de re, ad calcem eius introductionis adiecit. 1. *Speculum horarium quomodo fiat.* *Horologium ſciothericum quomodo fiat beneficio ſpeculi.*

Planè autem admirabilia ſunt illa ſpecula, quæ tot facies oſtendant, quot ſunt horæ diei; ſiue quæ numero facierum, horas indicent; ſiue quæ inſpecta, tot exhibeant imagines, quot diei, vel noctis numerantur horæ. Specularium horum horologiorum meminit Miramus *priori loco* citatus; eaque cuiuſmodi ſint, & quo pacto conſtrui poſſint, deſcribit Cardanus *lib.4. de ſubtilit. pag.*131. 2. *Horologium ſpeculare tot facies oſtendens quot ſunt horæ diei.*

Hunc etiam fructum è ſpeculis capit Geometria, vt metiri poſſit longitudines, altitudines, & profunditates, ope ſpeculorum, vt benè obſeruat proximè citatus Miramus; addens eodem ſpeculorum ſubſidio, inueſtigari etiam, & reperiri ſubterraneas aquas poſſe. Clauius noſter *lib.3. Geometriæ practicæ, problem.*39. docet altitudinem, ad cuius baſem pateat acceſſus, beneficio ſpeculi plani, vnà cum diſtantia ſpeculi à cacumine altitudinis deprehendere; & *problem.*40. altitudinem inacceſſibilem beneficio ſpeculi plani, 3. *Speculum geometricum.* *Speculo metiri longitudines, altitudines, & profunditates.*

ni, vnà cum ſpeculi diſtantia tam à baſe, etiam
non viſa, quam a cacumine altitudinis, cogno-
ſcere. & *problem.* 41. altitudinem monti impoſi-
tam, ſi modò altitudinis baſis poſſit conſpici, vel
portionem ſuperiorem alicuius turris, beneficio
ſpeculi plani efficere notam.

4. *Speculum geometricum ſymbolicè.*
Porrò qui iſthæc audis, vide quæ pabula inde
legas alendo deuotionis igni. Si ſpeculi ope al-
ta quæque, longa, & profunda metiri licet; quod
Geometriæ miraculum non audeas, nixus auxi-
lio illius, qui *Sapientiæ* 7. dicitur ſpeculum ſine
macula: & de quo *Epheſ.* 3. ſcribitur, Christum
habitare per fidem in cordibus veſtris; in ca-
ritate radicati, & fundati, vt poſſitis compre-
hendere cum omnibus Sanctis, quæ ſit latitudo,
longitudo, & ſublimitas, & profundum, ſcire et-
iam ſupereminentem ſcientiæ caritatem Chri-
ſti, vt impleamini in omnem plenitudinem Dei.
Angelicus ille Geometres, vt legimus *Apoc.* 21.
aurea metiebatur arundine patriæ ſupernæ lon-
gitudinem, altitudinem, & latitudinem. Si eius
tibi arundinis non copia detur, eandémque
& ipſe cupias exploratam habere magnitudi-
nem, vtere prouidus hoc ſpeculo, & voti fies
compos.

5. *Speculum horarium ſymbolicè. Speculi horarij ſtylus.*
Sed quid, ſi horrentes tuorum ſcelerum vm-
bræ non admittant directos æterni Solis radios?
eos excipiat nitidiſſimum Mariæ ſpecu-
lũ, flectatque inſinuoſum cordis tui ſpecum, vbi
fixus timoris Dei ſtylus, & diuinæ gratiæ ſplen-
dore colluſtratus, omnes diei horas fideliter in-
dicet, claré aperiendo voluntatem conditoris
tui, ſuauitérque te monendo, quid in ſingulas
Speculi horarij fructus. Horologium in annulo Caroli Quinti.
horas præſtare deceat, vt illi placeas. Omnem
admirationem videtur ſuperare, quòd petitiſſi-
mus artifex in Caroli Quinti annulo horolo-
gium cum tot libramentis currentibus, & recur-
rentibus rotulis incluſit. enimuerò quid maius,
quàm cœli illius vertentis effigiem, & tantam,
tam variam ſubtiliſſimarum partium compagem
in gemmam includere?

6. *Horologium in annulo Caroli Quinti myſticè.*
Verùm, ſi immaculato exoratæ Virginis
ſpeculo, ſciothericum, quod dixi, horologium,
in antro cordis tui conſtruere detur (quod enixè
roga Gratiarum Matrem, cui lex clementiæ in
lingua) ſordeſcet, crede mihi, horologium Ca-
roli Quinti in annulo; de quo vide Cauſſinum
lib. 11. *ſymbolo penultimo.* Maiora dicam. Mariæ
iam deſcriptum ſpeculum & horologium, non
caret Caroli horologio, cùm non minus noſtras
manus doceat ad prælium, quàm corda ad pium
illuminet affectum.

7. *Speculum horarium. Horologium catoptricum. Speculũ diurnum.*
Venio ad ſpeculum, quod, quia, vt dixi, tot fa-
cies oſtendit, quot ſunt horæ diei, meritò ap-
pellari poteſt vel ſpeculum horarium, vel horo-
logium catoptricum, vel etiã, ſi m uis, diurnum
ſpeculum. Non me latet horologia, quæ vmbræ
iactu indicant horas, alia eſſe ſciotherica, ſeu
ſolaria, alia lunaria, alia ſiderea, de quibus latè
Theophilus Brunus *tract.* 4. *harmoniæ Aſtrono-
mica.* Neque etiam me præterit ex Vitruuio
lib. 9. *Architecturæ, cap. vltimo*, Clauio *lib.* 1.
Horologiorum ſciothericorum partitio.
Gnomonices, Theophilo *vbi ſupra*, & aliis, multi-
formem eſſe horologiorum ſciothericorum par-
titionem, ſiue attenta multitudine cœleſtium
circulorum maximorum, quibus ſuperficies pla-
næ horologiorum æquidiſtant, quo pacto aliud
eſt horizontale, quod Horizonti æquidiſtat;
aliud verticale ad Meridiem ſpectans, quod cir-
culo propriè dicto parallelum eſt, Meridiémque
reſpicit; aliud verticale ad Boream vergens;
aliud meridianum Orientale, quod circulo me-
ridiano æquidiſtat, & ad ortum Solis vergit;
aliud meridianum Occidentale, aliud polare ſu-
perius; aliud polare inferius, & ſic de aliis; ſiue
ſpectata varietate horarum, qua ratione diſtin-
guitur quadruplex horologium, Antiquum, Ba- 8.
bylonicum, Italicum, Aſtronomicum; ſiue conſi-
deratis diuerſis figuris materiæ, cui inſcribuntur;
quo modo Beroſus Chaldæus inueniſſe fertur
hemicyclium excauatum ex quadrato, in quo li-
neæ horas indicantes deſcriptæ erant; Ariſtar- 9.
chus Samius Scaphen, ſeu hemiſphærium, qua-
lia fortè nunc ſunt horologia hemiſphærica
concaua. Idem excogitaſſe dicitur Diſcum, ho-
rologium videlicet parum excauatum in mo-
dum diſci, ſeu patinæ. Eudoxus Aſtrologus fer- *Horologiorum forma diuerſa.*
tur repetiſſe Arachnen, id eſt, araneam, horo-
logium videlicet in modum araneæ. Scopas Sy-
racuſius prædicatur inuentor Plinthi, ſiue La-
cunaris, inſtar trabis cuiuſdam quadratæ, in
qua tam horologium verticale Auſtrale, Bo-
realéque, quàm meridianum Orientale, & Oc-
cidentale, necnon in plano ſuperiori Horizon-
tale deſcribi poterat. Et reliquis miſſis, Theo-
philus præcitatus exhibet praxim deſcribendi
horologia inſtar cylindri, vel columnæ, oui, va-
ſis, citharæ, & cherubim. Denique Clauius 10.
lib. 8. *Gnomonices, cap.* 2. docet modum conſtruen- *Horologium ſub forma Crucis.*
di horologium vniuerſale in formam Crvcis,
quod haud dubiè omnes amici Crvcis, reli- *Horologij catoptrici figura.*
quis præferent vniuerſis. Vt autem eò redeam,
vnde diſceſſi, ad ſpeculum, inquam, horarium,
ſiue ad horologium catoptricum, quânam illud
figura cenſetur præditum? Cardanus *lib.* 4. *de
ſubtilit. pag.* 131. dicit illud ſpeculum eſſe qua-
drilaterum, rectangulum, tertia parte longius,
quam latum, & diuiſum in duodecim quadrata
æqualia.

Sed ſit Cardano, penes principia naturalis ſpe- 11.
culariæ, horarium illud ſpeculum, quadrilate- *Horologij catoptrici figura myſtica.*
rum, & rectangulum; nobis interim, iuxta leges
myſticæ Gnomonices, & Catoptrices, formam
Crvcis ab Clauianis horologiis, mutuari libet,
cui inſcribamus cœleſte horarium ſpeculum,
quod nobis tot reddat facies, quot horæ ſunt *Horologium Crucis Iesv Christi.*
diei; quattuor videlicet & viginti Iesv Christi
patientis myſteria, oculis fidei, ſingula ſingu-
lis horis ſpectanda; à prima feriæ quintæ hora,
nocte iam appetente, ad vltimam Paraſceues,
hoc ordine. 1. lauat. 2. Euchariſtiam inſtituit. 3.
ſermonem habet. 4. orat. 5. proditur. 6. vinci-
tur. 7. colophis impetitur. 8. obnubitur. 9. nega-
tur. 10. ad Pilatum rapitur. 11. accuſatur. 12. vt
amens irridetur. 13. flagris cæditur. 14. coro-
natur. 15. ecce Homo. 16. crucem baiulat. 17.
ſpoliatur. 18. crucifigitur. 19. Matrem alloqui- *Horologij viginti quattuor hora myſticè.*
tur. 20. ſitit. 21. expirat. 22. lancea transfodi-
tur. 23. deponitur. 24. ſepelitur. Neque verò tan-
ti laudem inuenti ego mihi arrogo; quippe qui 12.
Mutinæ reperi editum *anno* 1628. Horologium *Horologium Paſſionis Chriſti.*
Paſſionis Iesv Christi, in tot, quot dixi,
eodémque ordine diſtributæ myſteria: anony-
mus eſt ille libellus; at deuotiſſimus author,
quiſquis

13\. quiſquis ille fuit. Fortaſſis ei præluxit Cathari-
Catharina Riccia, quàm affecta erga Paſſion. IESV CHRISTI.
na Riccia, inſignis pietate virgo, Monialis ex
Ordine S. Dominici, quæ diuino afflata Spiritu,
cœleſtique defixa raptu, in ſingulas hebdoma-
das, per horas duodetriginta, ab octaua deci-
ma Feriæ quintæ ad vigeſimam ſecundam ſe-
quentis diei, attonita cæteroquin, & immota,
humili iuxta, atque ardenti imitatione exprime-
bat totidem patientis, & morientis CHRISTI
myſteria, ordine & tempore ſingulorum ſerua-
to cruciatuum, vt in eius vita *cap.* 9. obſeruat
P. F. Philippus Guidus einſdem Ordinis; quod
caput ſeorſim editum, ſcio etiam Mutinæ ſpar-
ſum, ad fouendam, augendámque fidelium
14\. deuotionem. En noſtrum horologium cato-
Horologium Achaz Regis.
ptricum, ſiuè horarium ſpeculum, multò di-
gnius, quod erigatur in Templo cordis noſtri,
quàm æneum Achaz Regis horologium, de quo
4\. *Reg.* 20. *& Iſaiæ* 38. locatum fuit in atrio
Gentium Templi Salomonis, vt teſtatur Adri-
chomius Delphus in Theatro Terræ ſanctæ.
Inſpice, & fac ſecundum exemplar. Hinc diſ-
ces ſponſa CHRISTI, quid dilectus pro te
patiatur, ſub gallicinium; quid agat ad ortum
ſurgentis Auroræ; vbi cubet meridie; vbi ia-
15\. ceat, occidente Sole. Denique continua CHRI-
Paſſionis CHRISTI meditatio quàm vtilis.
STI paſſionis meditatio, inquit Seraphicus
Bonauentura 1. *p. ſtimuli diuini amoris, cap.* 1.
mentem eleuabit; quid agendum, quid medi-
tandum, quidque ſciendum, & ſentiendum ſit,
indicabit; te deinde ad ardua inflammabit; té-
que vilificari, & contemni, & affligi, faciet
affectare: & tam in cogitatione, quàm in locu-
tione, ac etiam operatione regulabit. Hæc S. Bo-
nauent. Hic fructus ſpeculi horarij.

SECTIO X.

De ſpeculo medente.

1\. SChola Salernitana *cap.* 1. *de conſeruanda vale-*
Speculi vſus medicus.
tudine, vſum ſpeculi prodeſſe recreandis ocu-
lis teſtatur. ibi,

Fons, ſpeculum, gramen, hæc dant oculis rele-
uamen.
Manè igitur montes, ſub ſerum inquirito fontes.

2\. Quæ documenta explanans Arnoldus Medi-
Specula prodeſſe oculis.
cus, Cauſa, inquit, cur ſpeculi inſpectione ocu-
lorum acies excitetur, adeóque viſus ſubſtantia
conſeruetur, hæc aſſignari poteſt, quòd radij in
ſuperficie ſpeculi collecti, quum ob denſita-
tem, & duritiem eius vlteriùs procedere non
poſſint, minimè diſſoluantur, ac diſſipentur;
ob æqualitatem, læuitatémque ſeruentur in-
fracti, ob nitorem verò augeantur; & multò,
quàm priùs erant, reddantur fortiores; quod
Speculorum vſum conſuluit Ariſtoteles Alexandro Magno.
nec ipſum ſanè Ariſtoteles, Meſue referente,
ignorauit, cùm eundem illum Alexandrum ad-
hortaretur, vti ſe ſubinde ad terſum, & dire-
ctum ſpeculum contueretur, & longiori dein-
de temporis ſpacio oculorum aciem in ipſum
defigeret.

3\. Sed refert quo quis ad hunc effectum vtatur
ſpeculo, eſſe quippe debet planè nitidum, pu-
rum, & immaculatum, nulla proinde vel cor-
rupti ſpiritus lue pollutum, vel vitiati oculi
labe temeratum. Quod ne caſu dixiſſe videar,
ſcito, teſte Plinio *lib.* 7. *cap.* 15. *& lib.* 28. *cap.* 7. &
Solino *cap.* 4. *Polyhiſtoris*, & Delrio *lib.* 1. *diſquiſ.*
magic. cap. 3. *quæſ.* 4. & Fernelio *lib.* 6. *Phyſiol.*
cap. 10. ipſas fœminas, quandiu ſunt in ſua le-
ge menſtrui cruoris, non innocentibus oculis
contueri: ſiquidem aſpectu vitiare ſpecula, itā
vt hebetetur viſu fulgur offenſus, & ſolitam
æmulationem vultus, extinctus ſplendor amit-
tat, faciéſque obtuſi nitoris quadam caligine
nubiletur. Quis ergo id genus ſpecula non vi-
Specula vitiari aſpectu menſtruatarum.
deat ab re eſſe futura? Id verò multò magis
roboratur ex eo, quod Miramus *cap.* 3. *Iſagoges*
in primam partem ſpecularia, monet tum cato-
ptrices ſtudiis deditos, tum fœminas, quæ ad
Specula quæ cauenda vt noxia.
ſingula ſubinde momenta conſulunt ſpecula;
monet, inquam, cauenda ſummoperè eſſe ſpe-
cula, quæ vſui aliquando fuerint ſcortis lu-
panari mancipatis, aliiſque id genus perſonis,
venerea lue, vel tetra alia, & fœda contagio-
ne laborantibus; ex malignis enim earum ocu-
lis, virulentos emicare ſpiritus, qui ſpeculo
excepti, ibique in exitiales concreti maculas,
inficiant inſpectorum corpora primùm, dein
mores, qui vt plurimum ſequuntur impetus
corporum. Huc tam ſalubre Mirami conſilium
haud negligat, qui probè norit, quàm multa,
eáque deploranda faſcina, prodeant ex oculis
Faſcina ex oculis amatoriys, inuidis, & maleuolis.
tum amatoriis, tum inuidis, & maleuolis, de
quibus eruditiſſimè Porta *lib.* 8. *magia natural.*
cap. 13. iuxta illud Poëtæ *Ecloga* 3.

Neſcio quis teneros oculus mihi faſcinat agnos.

Verùm non deſunt aliis ſpeculorum vſus me- 4.
Speculorum vſus chirurgici.
dici, de quibus Falloppius *tract. de vlceribus*,
cap. 4. loquens de inſtrumentis chirurgorum;
Succedunt, inquit, ſpecula vocata à recentio-
ribus, aliud quidem pro vteri fundo inſpi-
ciendo; aliud, quo lingua deprimitur; aliud
pro ano aperiendo, ſpeculum ani vocant re-
centiores. Obſcura hæc non expertis; nec de-
cet clariùs explicari. Quiddam ſimile obſerua-
uit Cardanus *lib.* 4. *de ſubtilitate*, *pag.* 131. vbi
diſſerens de vſibus ſpeculorum, Si profunda,
inquit, obſcuráque, vt vterum, gulam, cubi-
culum tenebroſum videre propoſitum ſit, am-
phoram magnam aqua plenam vitream collo-
ca è directo loci, & lumen poſt amphoram, vt
amphora media ſit in recta linea, inter lumen,
ac locum, quem videre deſideras; inde omni
alio ſublato lumine, oculum colloca, vbi am-
phoræ lumen non impedias, locum tamen in-
ſpicere poſſis, videbiſque cuncta in luce clara.
Hæc Cardanus.

Pro apodoſi. Vin' oculos fidei ſeruare viua- 5.
Specula prodeſſe oculis ſymbolicè.
ces, eorúmque aciem roborare, vt ſoli viua
Deo, per dilectionem operetur? frequenter in-
tuere illud ſpeculum, de quo *Sapientiæ* 7. dici-
tur, Candor eſt lucis æternæ, & ſpeculum ſine
macula Dei maieſtatis, & imago bonitatis il-
lius. Hoc non eſt ſimplex, ſed geminum ſpe-
culum, IESVS CHRISTVS, eiúſque Mater
MARIA Virgo, quòd ſi deuota, iugíque me-
ditatione intuearis, ſpondeo quàm primùm te
voti compotem futurum. Hac etiam ope rimari
licebit profundas, & obſcuras Orci cauernas,
vt ſancto inde perculſus timore, capeſſas iter
ad faſtigium ſapientiæ, cuius initium timor
Domini.

Sectio XI.

De ſpeculis lapideis, gemmeis, & metallicis.

1. *Specula en gemmis.* ABſolutis multis ſpeculorum differentiis, petitis ex variis eorum locis, formis, & vſibus; obuiæ veniunt aliæ, deſumptæ ex multiplici, qua conſtant, materie.

In primis autem incurrit in oculos, nobile illud gemmarum decus, ſmaragdus, ex quo interdum fiunt ſpecula rerum imagines reddentia; ſic Nero Princeps gladiatorum pugnas ſpectabat ſmaragdo. *Specula ſmaragdina.* Plinius *lib.37.cap.5.* Iſidorus *lib.16. cap.7.* Alcaſarius *in cap.21. Apoc. verſic. 20. notat.13.& 14.* Rueius *lib.2.de gemmis,cap.4.* & alij. *Smaragdo cultum diuinum tribuere Indos.* Omnino falſa decepti religione, ſmaragdum pro Deo colunt, incolæ Mantæ, Indicæ vrbis, vt refert Petrus Meſſias *part. 4. ſylua variarum lectionum, cap. 38.* Illud tamen iis poſſumus dare, eſſe ſmaragdum Verbi diuini ſymbolum, quòd, teſte Ribera *lib.3.de Templo, cap.11.num.10.* referat ſimilitudinem diuinæ naturæ, cùm ſit pulcherrimus, ſempérque vireat, & ſumma cum voluptate ſpectetur. Felix cui dabitur intueri hoc ſmaragdinum ſpeculum. *Vita æterna in quo conſiſtat.* Hæc eſt enim vita æterna, vt te cognoſcant verum Deum, & quem miſiſti IESVM CHRISTVM, *Ioannis 17.* In hoc ſmaragdo, non cum Nerone gladiatorum pugnas vident Beati, ſed ex S. Auguſt. *cap.26. meditationum*, hymno *de gloria Paradiſi.*

2. *Speculi ſmaragdini ſymbolum.*

Poſt triumphum coronati mutuò coniubilant,
Et proſtrati, pugnas hoſtis iam ſecuri numerant
Qui ſcientem cuncta ſciunt, quid neſcire nequeunt?
Nam & pectoris arcana penetrant alterutrum.
Felix cœli, quæ præſentem Regem cernit anima,
Et ſub ſede ſpectat alta orbi volui machinam,
Solem, & Lunam, & globoſa cum planetis ſidera.

3. *Sarcophagi vis in cadauera.* In Aſſo Troadis ſarcophagus lapis fiſſili vena ſcinditur; corpora defunctorum condita in eo, abſumi conſtat intra 40. diem, exceptis dentibus. *Specula lapidea.* Mutianus ſpecula illata fieri lapidea auctor eſt. Plinius *lib.36. cap.17.*

Carbunculi ſpeculum. Agricola *lib.1.de natura foſſilium, pag.169.* Ex nitentium, inquit, genere aliqua imagines reddunt rerum, vt ſmaragdus, carbunculus; obſidianus verò lapis, qui idem Gagates dicitur, pro imagine vmbram reddit. *Gagatis ſpeculum.* Idem repetit *lib.4 foſſilium, pag.218. & 229.*

4. *Obſidiani ſpeculum.* In genere vitri & obſidiana numerantur nigerrimi coloris, aliquando & tranſlucidi, craſſiore viſu, atque in ſpeculis parietum pro imagine vmbras reddente. Plinius *lib.36. cap.26.* Iſidorus *lib.16. originum, cap.4.* & Agricola *proximè* citatus.

Saxea ſpecula. Læue, & politum ſaxum fungi poſſe munere ſpeculi obſeruat Seneca *lib.1. natur. quæſt. cap.17.* *Marmorea ſpecula.* idémque de terſo, & læuigato marmore teſtatur Miramus *cap.3. Iſagoges in 1.part. ſpec.* *Specula vitrea.* Speculis verò conficiendis aptam eſſe vitrum materiam, ſcribunt Plinius *lib.36.cap.26.* Iſidorus *lib.16. origin. cap.15.* S. Ambroſius *lib.6. Hexaemeronis, cap.4.* Albertus Magnus *lib.21. de animalibus, tract.2.cap.1.* Porta *lib.17. magia nat.cap.22.* Cardanus *lib.4. de ſubtilit. pag.119.* Polydorus *lib. 2. de inuent. rerum, cap. 20.* Sardus *lib. 1. de rer. inuent.* & alij omnes; idémque de cryſtallo autu- *Specula cryſtallina.* mant. Sed eſt res hæc tam nota, vt nullo egeat teſtimonio.

Iam verò ad metalla venio; & in primis ad eorum Regem Aurum, ex quo poſſe fieri ſpecula, & quot modis, docet Miramus *cap.3. Iſagoges in 1. partem ſpecularia.* 5. *Specula aurea.*

Sequitur argentum, quod eſſe aptiſſimam ſpeculi materiam, putant Plinius *lib. 33. cap. 9.* Vitruuius *lib. 7. Architectura, cap. 3.* Cardanus *lib.4. de ſubtilitate, pag. 16.* Polydorus, Sardus, & Miramus *proximè* citati, & Perottus in Martialem *in 2. epigram. ad Domitianum.* Sed dignum notatu eſt, quod de huiuſcemodi ſpeculo aduertit Vitruuius *loco citato*, vbi, Speculum, inquit, argenteum tenui lamella ductum incertos, & *Specula argentea.* ſine viribus habet remiſſiores ſplendores; quod autem è ſolida temperatura fuerit factum, recipiens in ſe firmis viribus politionem, fulgentes in aſpectu, certáſque conſiderantibus imagines reddit. Hæc Vitruuius. Specula autem argentea optimè terminari auro, non obſcurè indicat Plinius iam allegatus; namque, vt omnia, inquit, de ſpeculis peragantur hoc loco, *Speculi argentei inuentor.* optima apud maiores fuerant Brundiſina, ſtanno, & ære mixtis. Prælata ſunt argentea. Primus fecit Praxiteles Magni Pompeij ætate. Nuper credi cœptum, certiorem imaginem reddi, auro appoſito auerſis.

6. *Specula ex ſtanno, & ære.* Præterea ſpecula fieri ex ſtanno, & ære mixtis, prodit Plinius *lib.33.cap.9.* ex ferro, plumbo, cryſtallo, vitro, mixtiſque materiis, Polydorus *lib.1.de inuent.rerum,c.20* ex plumbo, & vitro, Sardus *lib.2. de inuent. rerum*; ex ferro, plumbo, argento, cryſtallo, vitro, mixtiſque materiis, Perottus *in Martialis epigram. 2. ad Domitianum*; *Specula ferrea, & plumbea.* ex chalybe, Porta *lib.17. magia nat. cap. 17. & 18.* Cardanus *lib.4.de ſubtilitate,pag.129.* & Miramus *cap.3.Iſagoges in 1.partem ſpecularia*; ex ſtanno, & ære Porta *cap. vltimo eiuſdem libri*, quo etiam loci exhibet modum faciendi ſpecula metallica. *Specula chalybea.* His ego addam, quod nullum apud auctorem legi, ſed manifeſta experientia didici, ſolidiora ligna, ea quæ ſunt ſubnigra, ſi fuerint *Specula lignea.* perfectè læuigata, terſa, & polita, ſpeculi munere fungi. Conimbricenſes etiam *in lib.2. de anima, cap.7. quæſt.8. art.1.* affirmant æs politum, & gemmas quaſdam præſtare vſum ſpeculi.

7. *Specula æneo labro Moſaico.* Quod autem dictum eſt de ſpeculis æneis, confirmari poteſt ex *cap. 38. Exodi*, vbi dicitur (fecit & labrum æneum cum baſi ſua de ſpeculis mulierum, quæ excubabant in oſtio tabernaculi.) in quem locum Cornelius a Lapide, oſtendit labrum illud lauatorium propriè fuiſſe factum ex ſpeculis, & illa fuiſſe ex ære. Palladis etiam ſpeculum, idémque ſcutum fuiſſe æreum apertè ſignificat Ouidius 4. *Metamorph.*

Palladis ſpeculum ex ære.

——————pérque abdita longè
Deuiaque, & ſyluis horrentia ſaxa fragoſis
Gorgoneas tetigiſſe domos; paſſimque per agros,
Pérque vias vidiſſe hominũ ſimulacra, ferarúmque,
In ſilicem ex ipſis viſâ conuerſa Meduſâ.
Se tamen horrenda clypei, quam læua gerebat,
Ære repercuſſo formam aſpexiſſe Meduſæ,
Dúmq; grauis ſomnus, colubráſque, ipſamq; tenebat
Eripuiſſe caput collo.

Alludit eo loci Poëta ad ſtupratam à Neptuno, in Mineruæ templo, Meduſam. 8.

clariſſima

Meduſa ſtu-pro punitur.

——— clariſſima formâ,
Multorúmque fuit ſpes inuidioſa procerum
Illa: nec in tota conſpectior vlla capillis
Pars fuit.
Hanc pelagi rector templo vitiaſſe Mineruæ
Dicitur. auerſa eſt, & caſtos ægide vultus
Nata Iouis texit; néve hoc impunè fuiſſet,
Gorgoneum crinem turpes mutauit in hydros.

9. Sed nondum placata Pallas, effecit vt omnes Meduſam aſpicientes verterentur in lapides; quamobrem cùm nemo tam immane monſtrum intueri poſſet citra periculum, Perſeus Iouis, & Danaës filius, acceptis volucribus Nympharum calceis, galeâque Plutonis, & adamantino enſe Mercurij, ac æreo ſpeculo, eodémque ſcuto Palladis, dormientis Meduſæ caput in ſpeculo auerſus intuens, Pallade manum dirigente, amputauit. Natalis Comes *lib. 7. Mythol. cap. 11.* Ratione tamen paullum diuerſa, id narrat facinus Viues *in lib. 18. S. Auguſt. de ciuit. ſcholio ad cap. 13.* vbi, Perſeus, inquit, Mineruæ ſcuto armatus, congreſſus eſt cum Meduſa; quæ eùm in ſcuto, tanquam in ſpeculo imaginem eſſet ſuam intuita, graui oppreſſa ſomno in ſaxum verti cœpit, properéque caput ei Perſeus amputauit.

Palladis ſpeculo munitus Perſeus Meduſam necat.

Speculi ope Perſeus Meduſam obtruncat.

10. Cohibe hîc, precor, aſſenſum, humaniſſime lector, ne nimis præpropera cenſura ineptiarum me damnes: leuitatem fabulæ compenſabit grauitas apodoſeos; ex Palladis ſcuto non tam volui probare, eſſe æs idoneam ſpeculi materiam, quàm ſalubertima inde documenta eruere, qui eſt fructus eruditarum fabularum.

I. Idem fuit ſpeculum Palladis virginis, quod eius ſcutum; hoc munitus Perſeus terrificos Meduſæ angues, lapideáſque vires euaſit victor.

Palladis ſpeculū, & ſcutum ſymbolū patrocinij B. Virg.

Ipſa Meduſa oculis veniat licèt obuia noſtris,
Amittet vires protinus ipſa ſuas;

Ouidius *1. de Ponto, eleg. 2.*

11. Non ſecus MARIA VIRGO, Regina cœli, quam vbique prædicamus iuſtitiæ ſpeculum, eadem eſt & ſcutum noſtrum. Hoc aſſiduè & intueamur per contemplationem, & induamur per imitationem; vt victoriæ certi aduersùs inſidias Diaboli, dicere poſſimus, Vt ſcuto bonæ voluntatis tuæ coronaſti nos, *Pſalm. 5.* Scuto circondabit te veritas eius; non timebis à timore nocturno; cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis, *Pſalm. 90.*

II. Vulgò Meduſam perhibent formoſiſſimam fuiſſe fœminam, quæ ſtupore intuētes defigeret, ſicque eos in lapides vertere diceretur. Viues *loco præcitato*, Horrendum malum voluptas, quando vel viſa, lapideos reddit.

Meduſa ſymbolum voluptatis.

Sperne voluptates, nocet empta dolore voluptas,

Hor. *epiſt. 2. lib. 1.*

III. Intuita Meduſa propriam in ſpeculo imaginem, dum lethali lapideſcit ſopore, obtruncatur. Diſcant quæ forma præcellunt, vel ſe ipſas extimeſcere; paueant & oris aſpectum ſui, non minus, quàm alicui; caueant, ne ita videant, vt incaleſcant; ne ita ament, vt adament.

Meduſa ad ſpeculum lapideſcēs quid moneat.

12. IV. Ex interitu Meduſæ ſe in Mineruæ ſpeculo aſpicientis, colligere poſſumus quanti ſit fructus meditatio vitæ B. VIRGINIS, quæ eſt noſtrum iuſtitiæ ſpeculum; dum in nitidiſſimo eius capite, omnibus refulgente virtutibus, anguiferum intuemur noſtrum caput, vitiis omnibus deformatum, in ſanctum noſtri ipſorum efferati odium, contemptúmque, ac tacti dolore cordis intrinſecus, corde contrito, & humiliato, ad Patrem miſericordiarum clamamus, Tibi ſoli peccaui, *Pſalm. 50.* atque ita peccatis mortui, iuſtitiæ viuimus, vt monemur *1. Petri 2. verſ. 14.*

Meduſa ad ſpeculum moriens quid myſtici.

Hic eram impoſiturus finem ſectioni, niſi occurriſſet ſpeculum aſini, quod, teſte Matthiolo *in lib. 5. Dioſcorides, cap. 82.* eſt lapis quidam vitri modo pellucidus, non ille quidem qui dicitur lapis ſpecularis, ſed qui ſquamoſus eſt, & ex quo fit alumen ſquamoſum, aliàs alumen ſcaiola. Neſcio etiam quo pacto occurrit, qui penè exciderat, lapis ſpecularis, de quo Perottus *in 2. Martialis epigram. ad Domitianum*, A ſpeculo, inquit, ſpecularis lapis dictus, quòd ad ſpeculi ſimilitudinem luceat, atque imaginem reddat; finditur in tenuiſſimas cruſtas. Hunc olim tantùm citerior Hiſpania mittebat; poſtea Cyprus, & Sicilia, & Africa miſêre. Hæc Perottus è Plinio, qui multò ante *lib. 36. cap. 22.* his addit eum lapidem eſſe aliquando nigrum, aliquando candidum; & eſſe quendam terræ humorem, qui cryſtalli modo glacietur. Hæc eadem, & alia plura de hoc lapide adnotauit Agricola *lib. 5. de nat. foſſil. pag. 251. & 252.* illúdque præſertim, id ei inditum a ſpeculo nomen, quòd perſpici poſſit, & rei quæ ab eius tergo eſt, imaginem reddat: idem *in Bermanno, pag. 449.* Lapidem, inquit, ſpecularem glaciem MARIÆ appellant. Et mox, Noſtri, inquit, eius ſententiæ, quæ putat ipſum cryſtalli modo glaciari, videntur eſſe, atque inde glaciem MARIÆ appellaſſe. Verùm, ſi huius auctoris teſtimonio, lapis ſpecularis dicitur MARIÆ glacies; IESVS autem & eſt MARIÆ filius, *Matth. 1.* & ſpeculum ſine macula, *Sap. 7.* & petra, *1. Cor. 10.* & lapis probatus, & angularis, *Iſaiæ 28. Matth. 21. Marci 12. Lucæ 20. 1. Petr. 2. & Epheſ. 2.* qoid prohibet lapidem ſpecularem eſſe ſymbolum lapidis angularis IESV CHRISTI.

Aſini ſpeculum.

13\.

Specularis lapis ſpeculum.

Specularis lapis vbi reperiatur.

Specularis lapidis etymon.

MARIÆ glacies quid.

Denique in Arabia eſſe lapidem vitri modo tranſlucidum, quo vtuntur pro ſpecularibus, auctor eſt Plinius *lib. 36. cap. 22.* ſed de his ſatis. 14.

Lapis vitreus pro ſpecularibus.

SECTIO XII.

De mollibus, teneris, liquidiſque ſpeculis.

SAt ſuperiori ſectione de ſpeculis, è ſolidiore materia conflatis; iam de iis, quæ è teneriore, liquidioréve: in primis autem de hydrino, ſeu aqueo; quippe limpidam, & quieſcentem aquam eſſe ſpeculum, ex iis quæ non ars elaborat, ſed natura ſponte ſuppeditat, experientia teſtatur, obſeruáuitque Plutarchus *opuſculo de facie in ore Lunæ, pag. 779.* Cardanus *lib. 4. de ſubtilitate, pag. 116.* Perottus *in Martialis epigrammat. 2. ad Domitianum*, & Miramus *cap. 3. Iſagoges in primam partem ſpecularia.* Hinc Seneca *lib. 1. naturalium quæſtionum, cap. 17.* Natura, inquit, facultatem nobis dedit, noſmetipſos videndi. Fons cuique perlucidus, aut leue ſaxum imaginem reddit. Senecæ aſtipulatur Corydon paſtor *ecloga 2. apud Virgilium.* 1.

Specula tenera, & liquida.

Speculum hydrinum.

Speculū aquæ.

Speculū fontis.

Nec ſum adeò informis; nuper me in littore vidi,
Cum placidum ventis ſtare mare; non ego Daphnin
Iudice te metuam, ſi nunquam fallit imago.

Speculũ marinum. Mare pro ſpeculo.

Id malo expertus ſuo Narciſſus, qui in fonte propriam intuitus imaginem, ardens amore ſui, ſéque deperiens, periit miſer. Ouidius *lib.* 3. *Met.*

2. *Narciſſus ad fontem.*

Fons erat illimis, nitidis argenteus vndis,
Quem neque paſtores, neque paſta in monte capellæ
Contigerant; aliúdve pecus; quem nulla volucris,
Nec fera turbarat, nec lapſus ab arbore ramus.
Gramen erat circum, quod proximus humor alebat,
Syluaque ſole lacum paſſura tepeſcere nullo.
Hic puer, & ſtudio venandi laſſus, & æſtu,
Procubuit, faciémque loci, fontémque ſecutus,
Dúmque ſitim ſedare cupit, ſitis altera creuit,
Dúmque bibit, viſæ correptus imagine formæ,
Spem ſine corpore amat, corpus putat eſſe quod vmbra eſt:
At ſtupet ipſe ſibi, vultúque immotus eodem
Hæret, vt è Pario formatum marmore ſignum.
Spectat humi poſitus geminum ceu lumina ſidus,
Et dignos Baccho digitos, & Apolline crines,
Impubéſque genas, & eburnea colla, decúſque
Oris, & in niueo mistum candore ruborem;
Cunctaque miratur, quibus eſt mirabilis ipſe.
Se cupit imprudens, & qui probat, ipſe probatur:
Dúmque petit, petitur, paritérque accendit, & ardet.
Ille ego ſum, ſenſi, nec me mea fallit imago.
Vror amore mei, flammas moueóque, feróque.

Narciſſus in ſpeculo fontis ſe contemplatur.

3. *Narciſſus ad fontem ardens quid myſticè.*

En Narciſſus ad fontem ardens, baſiliſcus ad ſpeculum moriens, vterque propria in ſpeculo imagine viſa perimitur: cùm tamen vtriuſque aſpectus fuerit aliis cauſa necis; ſic periit Echo nympha, ſpectato Narciſſo; ſic aliæ periere animantes, à baſiliſco viſæ. Diſcant formoſi, vel ſpeciem propriam extimeſcere; quàm multos fortè Narciſſos inuenias, qui curioſo ſui aſpectu arſere, quàm multas Meduſas, quæ ad ſpeculum obriguere in lapides. Felix quem faciunt aliena pericula cautum; ex aliorum incendio, caueamos noſtrum. Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrymarum, clamat Ieremias *cap.* 9. Hoc in fonte, quem implebunt amaræ contritionis lacrymæ, fuſæ ex cognitione mei ipſius, ſcelerúmque meorum, tutus me videbo. Hîc

Aſpectus ſui pauendus.

4. vrar amore illius, qui paſcitur inter lilia; quem cùm amauero, inqoit Agnes, caſta ſum; cùm tetigero, munda ſum, cùm accepero, virgo ſum: Pater enim meus, & Deus virginitatis meæ tu es, *Ierem.* 3. Quòd ſi ad nobiliorem accendi cupis fontem, alios huius generis tibi indico, *Pſalm.* 35. apud te eſt fons vitæ; *Pſalm.* 41. ſitiuit anima mea ad Deum fontem viuum. *Prouerb.* 14. timor Domini fons vitæ. *Cantic.* 4. fons ſignatus, ſoror mea ſponſa. *Eccleſiaſtici* 1. fons ſapientiæ Verbum Dei in excelſis. & *Ioan.* 4. Erat autem ibi fons Iacob. Iesvs ergo fatigatus ex itinere, ſedebat ſic ſupra fontem. Hîc verò tui obliuiſcere; vileſcas tibi prorſus, & ſordeſcas; obtutum fige in decorem eius, qui eſt ſpecioſus forma præ filiis hominum, & propter te fatigatus ſedet ad fontem, quòd ſi fulgor maieſtatis reuerberat, feritque tibi oculos, illum intuere quem diligit anima tua in molliſſimo ſpeculo fontis, quem replent viuæ lacrymarum aquæ, quas vbertim fundit ille idem, qui te & creauit, & proprio ſanguine redemit.

Fletus pro ſpeculis myſticè.

Sequitur ſpeculum ſanguineum. Namque, vt animaduertit auctor Margaritæ philoſophicæ *lib.* 10. *tract.* 2. *cap.* 15. ſanguis præſtat vſum ſpeculi, quod tamen hominis imaginem nigram reddit & pallidam. Eam tamen fortaſſis pulchriorem repercutiet ſanguis Christi, ſanctorúmque eius Martyrum; illic te intuere, & ad ſimilitudinem nitere. 5.

Speculũ ſanguineum.

Venio ad ſpecula picea, & olearia, de quibus Seneca *lib.* 1. *nat. quæſtionum*, *cap.* 12. Quoties, inquit, defectionem Solis volumus deprehendere, ponimus pelues, quas aut oleo, aut pice implemus; quia pinguis humor minùs facilè turbatur, & ideo quas recipit imagines, ſeruat. Apparere autem imagines non poſſunt, niſi in liquido, & immoto. Tunc ſolemus notare quemadmodum ſe Luna Soli opponat, aut illum tanto maiorem, ſubiecto corpore abſcondat, modò ex parte, ſi ita contigit, vt latus occurrerit modò totum. Plutarchus autem *lib.* 6. *ſympoſiacôn, quæſt.* 9. Primùm, inquit, læuitas olei æquabilitatem partium demonſtrat; cùm contactu omnes eodem modo affectæ deprehendantur. Deinde tanquam ſpeculum intuentis faciem optimè repræſentat; nihil enim ei aſperum ineſt, quo reſplendeſcentia diuelli poſſet; ſed ab omni parte ob humiditatem etiam minimum quodque lumen ad oculos reflectitur; ſicut lac contrà ſolum ex omnibus liquoribus ſpeculi munere non fungitur, quòd ei multum terrei eſt admixtum. Eſt verò notatu dignum, quod animaduertit præcitata Margarita, ſpeculum ex oleo reddere imaginem iuuenilem, & amabilem. Ex quo collige, quid ſperare poſſis, ſi ſuppetat tibi ſpeculum ex illo oleo, de quo legis *Cant.* 1. Oleum effuſum nomen tuum. Ex frequenti enim illius vſu, videas cadere rugoſas pigræ ſenectæ exuuias, & te in virorem pulchræ iuuentæ reſtitui.

6. *Speculum piceum.*

Speculũ olearium.

7.

Lac non fungi munere ſpeculi.
Oleariũ ſpeculum reddit faciem iuuenilem.

Sectio XIII.

De ſpeculo viuenti, & pupillari.

HActenus de inanimis ſpeculis; iam de viuentibus, quæ appellare iure poſſis ocularia, ſeu pupillaria, quòd ex oculi pupilla formam nanciſcantur, materiámque. Vnde illicò eorum præſtantiam, æſtimationémque perpendas; namque, vt optimè philoſophatur Plato *in Timæo*, vel *de natura*, rerum optimarum cognitionem nobis oculi attulerunt. Nam hæc quæ de mundo diſputantur, nunquam inuenta eſſent, ſi neque ſidera, neque ſol, neque cœlum ſuſpici potuiſſent. Cognitio verò diei, ac noctis ab oculis orta fecit, vt dinumeratione quadam menſium, annorúmque ambitus metiremur, tempus cognoſceremus, vniuerſæ naturæ ordinem ſcrutaremur. Quibus ex rebus Philoſophiam adepti ſumus. quo bono nihil vnquam maius mortalium generi datum eſt Dei munere; neque dabitur. Hoc eſt maximum oculorum beneficium; minora alia prætereo. Nobis verò aſſerendum eſt ob hanc potiſſimum rationem Deum oculos ingenuiſſe, vt mentis circuitus, qui in cœlo peraguntur, intuiti, in vſũ redigamus noſtræ mẽtis; cogitationiſque noſtrę diſcurſiones

1. *Digreſſio. Ocularia ſpecula. Pupillaria ſpecula.*

Oculorũ laus, & vſus Platonis.

illis

Digitized by Google

illis cognatas, ſed perturbatas quodammodo ad illibatum temperiem reuocemus. Et cùm illos agnouerimus, & recta ratione ſecundùm naturam præditi ſingulorum ordinem perceperimus, conuerſiones Dei, quæ ſine vllo errore aguntur, imitemur, atque ad earum exemplum diſcurſiones noſtræ cogitationis vagas, & erraticas componamus. Hæc diuinus Plato, quibus adde ex

2\. *Oculorũ laus, ſinis, & vſus Plinio.*

Plinio *lib.* 11. *cap.* 37. nulla alia ex parte maiora, quàm ex oculis, animi indicia cunctis animalibus, ſed homini maximè, id eſt, moderationis, clementiæ, miſericordiæ, odij, amoris, triſtitiæ, lætitiæ; ſunt quoque contuitu multiformes, truces, torui, flagrantes, graues, tranſuerſi, limi, ſummiſſi, blandi. Profectò in oculis animus inhabitat. Ardent, intenduntur, humectant, conniuent. Hinc illæ miſericordiæ lacrymæ. Hos cùm oſculamur, animum ipſum videmur attingere. Hinc fletus, & rigantes ora riui. Quis ille humor eſt, in dolore tam fœcundus, & paratus, aut vbi reliquo tempore? Animo autem videmus, animo cernimus; oculi, ceu vaſa quædam, viſibilem eius partem accipiunt, atque tranſmittunt. Sic magna cogitatio obcæcat, abducto intus viſu; ſic in morbo comitiali aperti nihil cernunt, animo caligante; tenuibus multiſque membranis eos natura compoſuit, calloſis contra frigora, caloréſque in extremo tunicis, quas ſubinde purificant lacrymationum ſaliuis, lubricos propter incurſantia, & mobiles.

3\. *Speculi pupillaris præſtantia.*

At quorſum tanta oculorum encomia ex Platone, & Plinio? vt vel hinc aſſequare pretium ocularis, ſeu pupillaris ſpeculi, quod profectò ſpeculis argenteis, aureis, gemmeiſque tantò procellere arbitrere, quantò gemmis, metalliſque omnibus pluris æſtimantur, cariotéſque ſunt oculi, & pupillæ. Speculum autem pupillare fuiſſe manifeſtè conceſſum à Platone *in Alcibiade* 1. dicam infrà *ſect.* 16.

4\. *Speculum pupillare Platoni, & Plinio.*

Sed ad rem ipſam veniamus. Plinius *lib.* 11. *cap.* 37. Oculis, inquit, adeò abſoluta vis ſpeculi ineſt, vt tam parua illa pupilla, totam imaginem reddat hominis. Ea cauſa eſt, vt pleræque alitum è manibus hominum oculos potiſſimum appetant, quòd effigiem ſuam in iis cernentes, velut ad cognata deſideria ſua tendunt. Idem planè ad verbum obſeruant Arnoldus *in cap.* 1. *ſchola Salernitana, de conſeruanda valetudine*, & Perottus *in Martialis* 32 *epigram. ad librum.* Simillima affirmant Conimbricenſes *in lib.* 2. *de anima*, *cap.* 7. *quæſt.* 8. *art.* 1. vbi, Solertis, inquiunt, naturæ ingenium oculos animantium ad ſpeculorum imaginem efformaſſe videtur; ſiquidem humori cryſtallino nigrorem quendam à tergo adiunxit; è quo, ad eos, qui aliorum pupillam introſpiciunt, imago reſiliat; vnde ſcitè dictum eſt, vt ſpeculum oculus eſt artis, ita oculum eſſe naturæ ſpeculum.

Speculum pupillare Perotto, Arnoldo, & Conimbr.

5\. *Speculum pupillare Aguilonio, & Blãcano.*

Et Aguilonius *lib.* 1. *optic. propoſ.* 46. Quæ de imaginibus, inquit, in ſpeculo apparentibus diximus, de illa quoque phantaſia, quam in alterius pupilla cernimus, ſunt intelligenda; eſt enim illa velut à conuexo ſpeculo repercuſſum intuentis ſimulacrum; cornea ſiquidem tunica propter læuorem formas rerum obiectarum remittit; at rebus ipſis minores, propter ſphæricam conuexitatem. Denique Blancanus *in locis mathematicis Ariſtotelis*, *num.* 408. & in auctario de humani oculi pupilla, Admiratione, inquit, non caret, apud præcipuas linguas, miro quodam conſenſu, idem etymon

Pupilla etymon.

obtinere pupillam; eam ſcilicet denominari ab imaguncula illa, quæ veluti parua pupa, ſeu pupula, ſeu pupilla ſpectatur in oculo; eámque Hebræi *Bath*, id eſt, filiolam, Græci *κόρην*, id eſt, puellam, Latini demum pupillam denominant. Porrò imaguncula hæc perpetuò in oculis noſtris viſitur; quia cornea ob terſitiem, & ſphæricitatem eſt inſtar conuexi ſpeculi, quod ſpectanti imaginem reddat. Quam

6\. *Pupilla an verè augeatur noctu, & minuatur interdiu.*

ergo videmus in aliorum oculis pupam, noſtra eſt imago; quæ propterea tamen parua eſt, quoniam oculus ſpeculum paruum, ac conuexum ſimul eſt, cuius eſt imagines rebus ipſis multò minores reflectere. Motu autem non apparenti, ſed verò augetur noctu, minuitur verò interdiu pupilla, vt modò maior, modò minor, nullo fermè tempore interpoſito, euadat; quod ne putes contingere ſolùm ratione noctis, & diei; ſcito accidere ratione lucis, ac tenebrarum; quocirca, ſi obſcuriſſima nocte, admoueatur oculis candela accenſa, minuetur; augebitur autem, ſi amoueatur; ſiquidem vuea ipſa in luce verè conſtringitur; in opacitate verò, ac tenebris dilatatur; ad quod naturæ miraculum non opus eſt vllo materiali organo, ſed ſat eſt tenuiſſimas fibras, ope ſpirituum intendi, ac remitti. Hæc illa pupula, mole minima, at

Pupilla vbi mira.

virtute maxima, & planè admirabilis, tantillo enim foramine, maria, montes, innumera animalia, ac plantas graphicè, atque adeò locis diſtincta animus noſter aſpicit; immò, vt cecinit Manilius,

Paruula ſic magnum peruiſit pupula cœlum.

7\. *Ilias Homeri.*

Sic olim admirationi fuit Ilias Homeri, exiguis adeò litteris conſcripta, vt vnius nucis cortice clauderetur, vt auctor eſt Plinius *lib.* 7. *cap.* 21. Alia de humani oculi pupilla, ſcitu digniſſima, vide apud Blancanum *ibidem*. Illud autem hîc

Oculus ſpeculum naturæ.

non omittam, oculum ab Orpheo vocari naturæ ſpeculum, vt obſeruat Andreas Laurentius *lib.* 11. *anatomiæ*, *cap.* 3. quo etiam loci appellat oculos

Pupilla eſt feneſtra oculi.

duo microcoſmi lumina, & velut fulgentia ſidera, quæ dignitate, & vſu Soli non cedant; & *cap.* 6. ait pupillam eſſe feneſtram oculi; quod multò ante ipſum ſcripſit ipſe quoque Plinius *lib.* 11. *cap.* 37.

8\. *Pupillaris ſpeculi myſteria.*

Ex hoc oculari ſpeculo mira elucent myſteria, alendæ pietati peridonea; myſteria, inquam, clamantis naturæ, Diligite filioli alterutrum; quid enim tam pronum, ac innatum, quàm amare quos genuimus? atqui pupilla noſtra, dum imaginem rei viſæ in ſe producit, iam facta mater tam caræ pupæ, vel filiolæ, maternum debet illi amorem; verùm, quia iuxta veriorem opticorum ſententiam, quam ſecuti ſumus

Speculum pupillare clamat, Diligite alterutrũ.

ſect. 4. *quæſt.* 2. in ſpeculo non videtur imago rei viſæ, ſed res viſa; pupillæ illæ in noſtris progenitæ oculis, non imagines hominum, ſed ipſiſſimi illi homines erunt, quos intuemur; ſinguli ergo, ceu filij erunt diligendi, atque præ oculis, & in oculis habendi, & geſtandi. O arcanum, ac admirabile, & ſuauiſſimum naturæ documentum! Sed audi maiora. quia non ſolos ſpectamus homines, ſed etiam cœlos, ſolem, Lunam,

ſidera, elementa, lapides, gemmas, marmora, metalla, maria, flumina, fontes, herbas, flores, plantas, aues, piſces, pecudes, ædificia, templa, vrbes, regna, & breuiter quicquid cœli ambitu continetur, hæc omnia iure exigunt a nobis & paren-

9. *Speculum pupillare commendat amorẽ omnium verũ in Deum.*

tis officia, & paternam caritatem. Quid? ſi quibus detur videre Deum? an Deum videns, illius dicatur mater? certè eos qui amant Deum, Deus ipſe dignatur hoc honore, *Matth.* 12. ibi, Qui fecerit voluntatem Patris mei, qui eſt in cœlis, ipſe meus frater, & ſoror, & mater eſt; quod ergo tribuitur amanti, negabitur videnti, ſi propterea amaſti, quia vidiſti? An in via, fides & caritas; in patria verò viſio, & dilectio, communem agno-

Oculis quibus Deus videatur.

ſcunt hanc diuinam prolem? Porrò hominibus ineſſe oculos, quibus videant Deum, planum ſacra faciunt oracula. *Pſal.* 24. Oculi mei ſemper ad Dominum, quoniam ipſe euellet de laqueo pedes meos; & *Pſalm.* 83. videbitur Deus Deorum in Sion. & *Pſalm.* 122. Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis; ecce ſicut oculi ſeruorum in manibus dominorum ſuorum; ſicut oculi ancillæ in manibus dominæ ſuæ; ita oculi noſtri ad Dominum Deum noſtrum, donec miſereatur noſtri. Et *Iob* 19. In carne videbo Deum, quem viſurus ſum ego ipſe, & oculi mei conſpecturi ſunt, & non alius. *Iſaiæ* 6. Vidi Dominum ſedentem ſuper ſolium excelſum. *Matth.* 5. Beati mundo corde, quoniam ipſi Deum videbunt. *Matth.* 13. veſtri autem beati oculi, quia vident. & 1. *Ioan.* 3. Nunc filij Dei ſumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cùm apparuerit, ſimiles ei erimus, quoniam videbimus eum ſicuti eſt.

10. *Videns aliquẽ myſticè ſit eius pater.* *Pupilla nos videntes, noſtra matres.* *Pupilla Dei quàm vtiles nobis.*

Quòd ſi, dum aliquem intueor, eius parens reddor; vice verſa, dum ab aliquo inſpicior, eius ero filius, à quo videor: ergo pupilla oculi me videntis, erit mihi inſtar matris, quippe quæ me & ibi concipit, & inde parit: quot igitur me ſpectabunt pupillæ, tot mihi reuerebor matres; quantum porrò honoris, quantúmve amoris debebo ſingulis? præſertim verò piis oculorum Dei pupillis, de quibus *Deut.* 32. inuenit eum in terra deſerta, & cuſtodiuit, quaſi pupillam oculi; & *Pſalm.* 16. Cuſtodi me, & pupillam oculi; & *Zach.* 2. Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei; & *Pſalm.* 31. Firmabo ſuper te oculos meos; & *Pſalm.* 32. Ecce oculi Domini ſuper metuentes eum, & in eis qui ſperant ſuper miſericordia eius; & *Pſalm.* 33. Oculi Domini ſuper iuſtos, & aures eius in preces eorum. & *Prouerb.* 15. In omni loco oculi Domini contemplantur bonos, & malos. Sed fortè hîc hæreas; quomodo enim quos videt Deus, ſunt filij eius, cùm etiam videat malos?

Oculi Domini quàm vtiles nobis.

an impij filij Dei? impios videt Deus, vt iuſti fiant, atque ita filij Dei nominentur, & ſint; ſic conuerſus Dominus reſpexit Petrum; & recordatus eſt Petrus verbi Domini, ſicut dixerat, quia prius, quàm gallus cantet, ter me negabis; & egreſſus foras Petrus, fleuit amarè. *Luc.* 22. En Petrus, vix aſpectus, è peccatore filius.

11. *Maria oculi ſiderea ſpecula.*

Nec ſecus philoſophandum de oculis illius Reginæ, quæ eſt mater miſericordiæ, vita, & dulcedo noſtra. Eia ergo Aduocata noſtra, illos tuos miſericordes oculos ad nos conuerte; & nos cum filio tuo, cuſtodi vt pupillam oculi; ſic Virgo benedicta, quæ mater es Dei, eſſe incipies & mater noſtri. Quòd ſi ſpeculum, dum obiectos Solis radios reflectit, oppoſitam materiam accendit, ex-

Oculi Mariæ ſpecula ſiderea.

cipiant ſiderea tuarum pupillarum ſpecula, cœleſtes radios æterni Solis, qui eſt benedictus ventris tui fructus, iiſque in nos reflexis, eo corda noſtra accendant igne, quem filius tuus longè, latéque arſurum venit mittere in terram. Ac ne vacet myſterio, ampliores eſſe pupillas noctu, quàm interdiu; dum ſæuarum ingruit nox tentationum, & caliginoſæ ſe intendunt tenebræ, rogo te, clementiſſima Virgo, vberiora experiar tuarum pupillarum vbera (quando habes oculos columbarum, quæ lacte ſunt lotæ *Cantic.* 5.) & præ-

12. *Pupilla Mariæ feneſtra cœli.*

ſentiora oculorum tuorum præſidia. Denique, ſi pupilla eſt feneſtra oculi, & oculus feneſtra animi, flecte ad nos, benigniſſima mater, tuorum pupillas oculorum, vt per has feneſtras pateat liber nobis proſpectus earum virtutum, quibus decorata, præ omnibus placuiſti Altiſſimo; hac etiam tutum iter erit ad Regiam cœli, & ad dilecta Domini virtutum tabernacula, in quæ deficit anima mea; omnium enim votis cœleſtium, terreſtrium, & inferorum proclamaris, & cœli ianua, & feneſtra.

Maria feneſtra cœli.

Intrent vt aſtra flebiles
Cœli feneſtra facta es;

Maria ianua cœli.

Tu Regis alti ianua,
Et porta lucis fulgida.

13. *Speculi pupillaris fructus myſticè.*

Quot, Deus immortalis, & quàm pretioſi refulſere nobis theſauri ex admirabili hoc pupillarum ſpeculo; ſi frequenter ſit in vſu, non dubitarim affirmare, omnia breui arſura illo caritatis igne, quo accenſi, Deum in omnibus, & omnia in Deo amemus, non ſecus, ac ſi ſinguli ſingulorum patres eſſent, iidémque filij; quod faxit Deus.

Sectio XIV.

An, & qua ratione ſit licitus ſpeculorum vſus.

1. *Digreſſio. Speculorum ſeptem eſſe vſus.*

EX ſuperiùs animaduerſis liquet ſeptem eſſe præcipuos ſpeculorum vſus imaginare, vtere, loqui, mederi, venari, metiri, & deſcribendis horologiis inſeruire; quos omnes tametſi exploratum ſit, eſſe ex genere ſuo indifferentes, & reddi proinde poſſe vel honeſtos, vel vitioſos, pro variis vtentium finibus, & conditionibus; nihilominus eſt peculiaris ratio de primo, quo ſcilicet pacto liceat intueri imagines, quas reddunt ſpecula, aut quæ inde vtilitas.

2. *Speculi imaginantis primus fructus.*

Primus, qui è ſpeculorum aſpectu ſperatur fructus, eſt ſordes, maculáſque faciei deprehendere, eáſque eluere. In hunc finem legimus *Exodi* 38. factum eſſe æneum labrum cum baſi ſua de ſpeculis mulierum, quæ excubabant in oſtio tabernaculi; quem locum explicans noſter Ribera *lib.* 2. *de templo Salomonis, cap.* 16. Hîc, inquit, variè erratur à multis, tam ex Iudæis, quàm ex noſtris. Sed verus ſenſus eſt, factũ eſſe labrum, id eſt, vas quoddam magnum, in quo abluerentur Sacerdotes antequam ad Sacra accederent; quod æneum erat, factúmque è ſpeculis mulierum; non è tegumentis ſpeculorum, vt multi putant, ſed ex ipſis ſpeculis, quæ olim non erant vitrea, ſed ærea,

aut

aut ſtannea, aut argentea, metallo diligentiſſimè terſa, ac polito, vt optimè imagines redderet. Specula autem erant ſanctarum mulierum, quæ excubabant, & vigilabant ieiunantes ad oſtium tabernaculi, & abiecta cura ornandi ſe, tabernaculo ſpecula obtulerant, vt ex iis vaſa fierent, quoniam æs habebant optimum, & valde expolitum. Hæc Ribera, & idem ſentit Cornelius à Lapide *in cap.38. Exodi*, & ſanè probabilior; verumtamen non me later placuiſſe aliis, æneum illud labrum ita fuiſſe terſum, & politum, vt eſſet in ſpeculum Sacerdotibus, qui in eo ſe intuebantur, an maculis eſſent aſperſi; qua de re vide Lyranum, Caietanum, Lippomanum, Martinum Delrium *lect.1. ſpeculi Mariani*.

Specula labri ænei qualia.

3\. Alter fructus eſt, honeſtè delectari quibuſdam planè admirabilibus ſpectris, quæ excitari ſolent ope ſpeculorum, quibus referti ſunt catoptricorum libri, & Porta *lib. 17. magiæ*, & Cardanus *lib.4. de ſubtilitate*, eorúmque nonnulla nos delibauimus *ſuprà ſect.5.* Tertius eſt, præſtigias, impoſturáſque ſagarum, & Magorum deprehendere, iiſque obuiam ire; ſæpe enim ſimulant ſe cryſtallis incluſos habere ſpiritus ex Orco euocatos, qui futura vaticinentur; fraudémque ſuadent, & vero ſimilem faciunt portentoſis pleriſque & prodigioſis ſimulacris, quæ naturæ, artiſque vires ſuperare videantur, cùm tamen è catoptrices, ſeu ſpeculariæ principiis miris, iiſque licitis modis proueniant, vt rectè obſeruat Miramus *cap.1. Iſagoges, in 1. part. ſpeculariæ*.

Speculi imaginantis ſecundus fructus.

Speculi imaginantis tertius fructus.

4\. Quartus eſt, ſpeculo commodè poſſe cognoſci, & videri Solis eclipſin, vt docent Seneca *lib.1. nat. quæſt. cap. 12.* & Porta *lib. 17. magiæ, cap.6.* & Cardanus *lib.4. de ſubtilitate, pag.*124. qua de re nos *ſuprà ſect.5. §.4. num. 14. & ſect.11. num.6.* Obſeruat Margarita Philoſophica *lib.10. tract.2. cap.13.* in ſpeculo ſub aqua poſito, Solíque obiecto, apparere quandam ſtellam, quæ tamen non ſit vera ſtella, ſed ſecundaria Solis imago. Idem animaduertit præcitatus Cardanus iis verbis. Si ſpeculum, inquit, ponatur ſub aqua, imago Solis ab aqua reflectetur, quæ ſolem referet; alia verò, quæ ex aquæ ſuperficie coangustatur ob medij denſitatem, à ſpeculo reflectetur, & ſideris exigui imaginem referet; putántque homines ſidus aliquod eſſe Soli propinquum, quod eo artificio detegatur, cùm ſatis conſtet imaginem eſſe Solis, ſed ab aqua in ſpeculum refractam, quam plerumque in deliquiis Solis homines, dum deliquium ſpectare ſtudent, in ſpeculo videre ſolent.

Speculi imaginantis quartus fructus.

5\. Quintus, iſque præſtantiſſimus, eſt ex ſpeculorum aſpectu ſe componere ad probos, laudabiléſque mores, vt ſcitè monent, & conſulunt Philoſophi, & Poetæ.

Speculi imaginantis quintus fructus.

Zeno Citiicus, vt apud Diogenem Laërtium *lib.7. de vita Philoſophorum*, adoleſcentem inſtantius, quàm per ætatem conueniret, quiddam inquirentem, admoto ſpeculo iuſſit inſpicere; rogauítque deinde, num ſibi videretur ei faciei congruere tales quæſtiones.

Speculorum vſus Zenoni.

6\. Socrates iuuenes hortabatur, vt ſe iugiter in ſpeculo intuerentur, vt, ſi quidem formoſi eſſent, digni ea ſpecie fierent; ſin autem deformes, eam deformitatem eruditione tegerent. Auctor idem Laërtius *lib.2. de vita Philoſoph.*

Speculorum vſus Socrati.

Plato, vt in eius vita *cap.10.* refert Marſilius Ficinus, ebriis, & iratis conſulere ſolitus erat ſeſe vt in ſpeculo ſtudioſè intuerentur; ita enim ab eiuſmodi fœditate ſtatim diſceſſuros.

Speculorum vſus Platoni.

Seneca *lib. 1. nat. quæſt. cap 17.* Inuenta ſunt, inquit, ſpecula, vt homo ipſe ſe noſceret. Multa ex hoc conſecuta, primò ſui notitia, deinde & ad quædam conſilium. Formoſus, vt vitaret infamiam; deformis, vt ſciret redimendum eſſe virtutibus, quicquid corpori deeſſet; iuuenis, vt flore ætatis admoneretur, illud tempus eſſe diſcendi, & fortia audendi; ſenex, vt indecora canis deponeret, & de morte aliquid cogitaret. Ad hoc rerum natura facultatem nobis dedit, noſmetipſos videndi. Fons cuique perlucidus, aut læue ſaxum imaginem reddit. 7.

Speculorum vſus Senecæ.

Plutarchus *opuſc. coniugalium præceptorum, circa medium*, Socratis, inquit, eſt præceptum, adoleſcentes, ſi in ſpeculum intueantur, turpes formæ vitium debere morum virtute corrigere, formoſos adhibere diligentiam, ne pulchritudinem prauitate morũ contaminent. Sic matrona etiam in manibus ſpeculũ vbi erit, ſic ſecum loquatur, deformis ſi eſt, Quid eſſem, ſi deforet pudicitia? Sin elegante forma, quanti fiam, ſi accedat pudicitia? maius enim decus adfert deformi amor moribus conciliatus probis, quàm ſi ob pulchritudinem diligeretur. Lyſander, cùm Siciliæ Tyrannus filiabus eius veſtes, cincinnóſque pretioſos mitteret, dona iſta repudiauit; quòd diceret hoc ornatu filias ſuas dedecoratum potius, quàm ornatum iri; & rectè id quidem, quia ornatus, vt dicebat Crates, eſt id quod ornat; præſtant autem hoc ea, quæ decentiorem faciunt mulierem; non autem id aurũ poteſt, aut ſmaragdus, aut coccina tinctura, ſed quæ grauitate, modeſtia ac verecundia informant. Idem Plutarch. *de cohibẽda ira, non longè ab initio*, C. inquit, Graccho Oratori, qui & moribus eſſet auſterioribus, & in dicendo vehemẽtior, fiſtula fuit concinnata, quali Muſici vocem paulatim in vtramque partem per tonos deducunt; hanc eo orante ſeruus tenens à tergo aſtabat, tonúmque lenem ſuggerebat, itaque herum à vociferatione reuocabat, aſperitatémque, & iracundiam vocis auferebat, ita is iram dicentis demulcebat, atque ſedabat. At mihi iraſcenti, ægrè non tulerim ſi quis elegans, & accuratus famulus ſpeculum offerret; ſicut nonnullis, vbi lauerint, nulla vtilitate exhibetur. Etenim videre ſe ipſum contra naturam affecto, & conturbato vultu, non parum facit ad damnandam iram. Iocus fertur, Mineruam, cùm fiſtula caneret, Satyro his verbis caſtiganti,

8\.

Speculorum vſus Plutarcho.

Ornatus mulierum qualis.

9\.

Speculum iræ remedium.

10\.

Satyri iocus in Mineruã.

Non te decet forma iſthæc, pone fiſtulas,

Et arma capeſſe componens rectè genas,

non obtemperaſſe; cùm autem in flumine faciem ſuam eſſet contuita, indignatam fuiſſe, ac miſſas feciſſe fiſtulas, quanquam ars deformitatem cantus ſuauitate compenſabat. Hæc Plutarchus *de ſpeculo Mineruæ*. Hîc verò ſubit Iunonis ſpeculum de quo Seneca *epiſt.96.* Vetemus, inquit, lintea, & ſtrigiles Ioui ferri, & ſpeculum tenere Iunoni. Verùm quale eſſet ſpeculum Iunonis, & quid ſit ſpeculum Iunoni tenere, malim ex aliis diſcere, quàm temerè diuinare.

Mineruæ fructus ex ſpeculo.

11\.

Iunonis ſpeculum.

Horatius Flaccus *lib.4. carminum, ode* 10. prædicit Ligurinum, ſuperbum pulchritudine, & donis Veneris, aliquando turpem futurum, ſic monens

12\.

Speculi vſus Horat. Flacco.

nens formoſos, ne ob corporis bona, quæ momentanea ſunt,& fluxa, ſuperbiant. Hæc autem monita roborat ſpeculorum vſu.

O crudelis adhuc,& Veneris muneribus potens,
Inſperata tuæ cum veniet pluma ſuperbiæ,
Et quæ nunc humeris inuolitant,deciderint comæ:
Nunc & qui color eſt Punicæ flore prior roſæ,
Mutatus Ligurinum in faciem verterit hiſpidam,
Dices,heu(quoties te ſpeculo videris alterum)
Quæ mens eſt hodie,cur eadem non puero fuit?
Vel cur his animis incolumes non redeunt genæ?

13. *Speculorum vſus Ouidio. Coniugum amor quomodo conciliandus.*

Ouidius *de medicamine faciei*, cuius documentum *ſuprà* allatum *lib. 2. cap. 5. ſect.* 1. prudens hîc repeto.

Prima ſit in vobis morum tutela;puellæ
Ingenio facilè conciliante placent.
Certus amor morum eſt,formam populabitur ætas;
Et placitus rugis vultus aratus erit;
Tempus erit,quo vos ſpeculum vidiſſe pigebit;
Et veniet rugis altera cauſa dolor.
Sufficit,& longum probitas perdurat in æuum;
Pérque ſuos annos hinc benè pendet amor.

14. *Lais anus Veneri dicat ſpeculum.*

Hanc pœnitentiam experta olim eſt Lais iam exoleta dicans Veneri ſpeculum ſuum,apud Auſonium *epigr.* 55.

Lais anus Veneri ſpeculum dico,dignum habeat ſe
Æterna æternum forma miniſterium.
At mihi nullus in hoc vſus;quia cernere talem
Qualis ſum,nolo;qualis eram,nequeo.

15. *Speculorum vſus Perotto.*

Perottus *in ſecundum Martialis epigramma ad Domitianum*,Iuuenis,inquit,in ſpeculo ſe videns, admonetur flore ætatis, tempus illud diſcendi eſſe,& fortia audendi. Senex verò, vt quæ canis indecora ſunt,deponat, & de morte imminente iam cogitet. Quid quòd viri fortes cicatrices ſuas,ſi quas in facie habet, ſpeculis contemplantes,memoria virtutis excitantur. Audiui ego ſæpenumero, Federice Princeps, (is tum erat inuictiſſimus Eccleſiaſtici exercitus Imperator)quoties faciem tuam in ſpeculo contemplaris, nullo amiſſi luminis deſiderio affici, ſed læto,ac ſereno vultu, modò illa verba proferre:Bono animo ſis Federice, téque ipſum manifeſtè aſpice, virtutis tuæ continuè memineris,modò ita dicere, Deus bone, quos ego vel virtutis, vel fortunæ ſocios habeo,Philippos,Horatios,Annibales,Sertorios. Expergiſcere, expergiſcere aliquando Federice, & illos non modò vultus luminis,ſed factis etiam, ac rerum geſtarum gloria æquiparare contende. Hæc nobis ab aliis relata ſunt. Illud verò ex me ipſo videor augurari,te quando peruigilem iſtum tuum oculum in ſpeculo contemplaris, non mediocri lætitia affici, quòd ſciat per omnem iam Italiam prouerbij loco haberi:Plus vnum Federicum, vno oculo videre, quàm cæteros omnes Principes duobus. Illa præterea Sertorij verba frequenter tecum vſurpare:Alij non ſemper virtutis ſuæ inſignia ſecum ferunt,ſed haſtas,torques, coronas domi relinquunt. Ego verò rei militaris inſignia mecum aſſiduè porto,eoſdémque & virtutis meæ,& fortunæ habeo ſpectatores.

Speculorum vſus Federico Principi. — *Federici Principis laudes.*

16. *Speculi imaginantis ſextus fructus.*

Sextus ſpeculorum fructus,eſt decens, & honeſtus decor,ac ornatus,quem nuptæ curare poſſunt, vt intra leges pudicitiæ viris placeant ſuis. Ouidius *lib.* 3. *de arte.*

Munditijs capimur,nec ſint ſine lege capilli:
Admota formam dántque,negántque manus.
Nec genus ornatus vnum eſt:quod quamque decebit,
Eligat,& ſpeculum conſulat ante ſuum.

At quam conſultius eſſet imitari pias illas matronas, quæ, vt legimus *Exodi* 38. ieiuniis peruigiles excubabant ad oſtium Tabernaculi, & Coſmeticà valere iuſsà, ſpecula quæ ſibi interdixere, diuino cultui dicauère, labro æneo ex iis conflato. Quòd ſi ille, qui eſt ſpecioſus forma præ filiis hominum, *Pſalm.* 44. Regis filiæ prædixit fore, vt eius decorem Rex concupiſcat, ſi oblita fuerit domum patris ſui; quid ſi ob Deum ſummè dilectum planè ſui obliuiſcatur, ſibi ignota, peregrina, inuiſa, infenſa, ſpeculo propterea vel nunquam aſpecto, vel penitus repudiato? An non illa ſit, de qua *Pſalm.*44. Omnis gloria eius filiæ Regis ab intus? & *Cant.*1. Nigra ſum,ſed formoſa.& *Cant.*4. Tota pulchra es amica mea, & macula non eſt in te. Veni de Libano ſponſa mea? Hic ſpeculi non vſus, (ignoſcat Socrates, ignoſcat Plato) eſt, me iudice, præſtantiſſimus ſpeculi vſus, iſque digniſſimus & caſta matrona, & pudica virgine, & parthenio adoleſcente, & graui ſene, & ſtrenuo milite, & pio Sacerdote, & inuictiſſimo Principe.

17. *Specula diuino cultui honeſtè dicari.* — *Speculi vſus præſtantiſſimus, auctoris ſententia.*

Sectio XV.

De ſpeculorum abuſu.

1. *Digreſſio. Speculum Veneris inſigne.*

NOtam hanc ♀ fuiſſe apud Ægyptios Veneris hieroplyphicum, quòd referat vel ſpeculum geſtatorium, cuius manubrium inferius eſt,impudicæ Deæ ſatis aptum inſigne,ſeu potiùs pomum illud, quod ei tanquam pulchriori dono datum fuit, auctor eſt Blancanus tertia parte ſphæræ tractatu ſexto ad caput primum. Hinc Lais, Veneris alūna, rugoſæ pertæſa ſenectæ Veneri dicauit ſpeculum, Auſonius *epigr.* 55. Hinc Narciſſus ſe in ſpeculo intuitus,vel in prægelidis argentei fontis vndis,voraci Veneris flamma exarſit.Ouid.*lib.* 3. *Metam.*Hinc ille Cappadox leno ad militem,apud Plautum *in Curculione,actu* 4.

Speculorum abuſus. — 2. *Specula inſtrumenta amoris.*

At ita me Volſella,pecten,ſpeculū,calamiſtrū meum
Benè me amaſſint.

3. Nec Corydon apud Virgil.*ecloga* 2.dixiſſet,

Me tamen vrit amor;quis enim modus adſit amori,

ni priùs ſuam in aqua ſpectaſſet imaginem,ratus eam & amaſio Alexi placituram.

Nec ſum adeo informis.nuper me in littore vidi,
Cùm placidum ventis ſtaret mare.

Speculū Ouidio.

Sic ille aſſuetus Veneris ſcholæ *lib.* 3. *de arte*, illud inculcat,inter puellarum documenta,

Eligat,& ſpeculum conſulat ante ſuum.

4. *Speculū gemmatū Statij.*

Et dum Venus tota eſt in ornandis Earini comis,apud Statium *lib.* 3. *ſilua* 4.

Tunc puer è turba manibus qui fortè ſupinis
Nobile gemmato ſpeculum portauerat auro.

5. *Hoſtij ſpecula execranda.*

ſcilicet neſcit eſſe Venus ſine ſpeculo; id omnium mortalium maximè expertus Hoſtius ille, totius obſcœnitatis auctor; qui apud Senecam *lib.* 1. *nat. quæſt. cap.* 16. fecit ſibi ſpecula imagines longè maiores reddentia, in quibus digitus brachij menſuram & longitudine, & craſſitudine excederet. Ergo hic ab vtroque impurus ſexu,ſpecula illa ab omni parte ſibi opponebat, vt ipſe ſuorum vndique ſpectator eſſet flagitiorum,

gitiorum,& quæ ſecreta quoque conſcientia premuntur, & quæ accuſatus quiſque feciſſe ſe negat, ea in oculos ingereret ſuos. facinus indignum;hic fortaſſe citò,& antequam hæc videret, occiſus eſt. Ad ſpeculum ſuum immolandus fuit. I nunc, dic, ſpeculum munditiarum cauſa repertum. Quis mihi det vel cum Domino ad columnam cædi? vel cum Bartholomæo, ad palum excoriari? vel cum Laurentio ſuper craticulum ſubiecto igne torreri: & ſpeculorum circumductu proprios ſpectare humeros,vel cruore manantes, vel pelle denudatos, vel aſſos, toſtóſve? Laudanda,& optanda hæc ſpectacula; vt execranda illa Hoſtij, totius honeſtatis hoſtis,quæ referens erubui, inhorruique.

6. *Speculorum abuſus ad ſuperfluum ornatum.*

Sequitur alter ſpeculorum abuſus non tam Veneri,quàm inani cuidam, & ſuperfluo capitis, & oris comptui, ornatuíque dicatus. Quid ſibi, inquit Seneca *lib.1.nat.quæſt.cap.*17. rerum natura voluit, quòd cùm vera corpora dediſſet, etiam ſimulacra eorum aſpici voluiſſet?Quorſum pertinuerit,hanc comparare materiam excipiendarum imaginum capacem? Non in hoc ſcilicet,vt ad ſpeculum barbam,faciémque velleremus, aut vt faciem viri poliremus; in nulla re illa negotium luxuriæ conceſſit; ſed primùm omnium, quia imbecilli oculi ad ſuſtinendum cominus ſolem ignoraturi erant formam eius, hebetato illum lumine oſtẽdit. Quamuis enim eum Orientem,Occidentémque contemplari liceat; tamen habitum eius,ipſum qui verus eſt, non rubentis, ſed candida luce fulgentis neſciremus,niſi in aliquo nobis humore, læuoréve aſpici facilior occurreret.Hæc Seneca.

7. Quæ ergo inſania,ſpeculo aſſiduè hærere, non vt Solis pulchritudinem intueare,ſed vt caduci, & in ſaniem vergentis oris formam ſpeculere,ad comendum, ad fucandum? quæ reprehenſio fortaſſe magis in illas cadit,quæ cùm ſint ſpectabiles forma,ingratæ,naturæ dona, arti aſcribi volunt; de his meritò queritur Plautus *in Moſtellaria,actu* 1.

8. *Specula quæ mulieres agant, quæ ferm.*

Mulier, quæ ſe, ſuámque ætatem ſpernit, ſpeculo ei vſus eſt.
Quid opus eſt ſpeculo tibi, quæ tute ſpeculo ſpeculum es maximum?

9. *Speculorum vſus Auicennæ.*

Acutiſſimus ille Maurorum Auicenna, vt refert Martinus Delrius *lect.1.ſpeculi Mariani*,quibus os diſtortum eſſet, iubebat. frequentiùs in ſpeculum inſpicere, vt oris ignominiam verborum honeſtate tegere niterentur. Ergo venia ſint dignæ,quæ emendaturæ aliqua oris vitia,ſpecula quandoque conſulunt. At in ſingula momenta id factitare, & curioſo ſui aſpectu nimium detineri,eóque conniti, vt in horas augeatur ſpeciei decor,ad faſtum,ad famam, ad gloriam, quanta inde temporis iactura; vt maiora lacrymarum pericula interim omittam; præſertim dum ex Ouidio *lib.3.de arte*,

Ornatus ſuperfluus mulierum.

Fœmina canitiem germanis inficit herbis,
Et melior verò quæritur arte color.

10. *Coſmetica muliebris. Mundus muliebris.*

Et vniuerſa reuoluitur mulierum Coſmetica ad tingenda ſupercilia; ad abolendas impetigines; ad explicandam caperatam frontem, & faciem corrugatam; ad abſtergendum liuorem, quem menſtrua inuexere genis;ad reddendos capillos,longos,nigros, aureos, rufos, flauos, criſpos,denique vt facies mollior effecta,æmuletur lactis candorem, roſæ ruborem, & argenti nitorem, quibus fucandi præceptis redundat Porta *lib.magiæ naturalis 9.per totum.*

11. *Speculorum luxus.*

Venio ad tertium abuſum, quem liceat appellare ſpeculorum luxum; cuiuſmodi fuit, de quo Statius *lib.3.ſylua* 4.

Nobile gemmato ſpeculum portauerat auro.

12. *Specula naturalia Senecæ.*

Sed præſtat ea de re audire Senecam *lib.1.nat. quæſt.cap.vltimo*,vbi, Fons,inquit,cuique perlucidus, aut læue ſaxum imaginem reddit. Qualem fuiſſe cultum putas ad hoc ſpeculum ſe cernentium? Ætas illa ſimplicior, & fortuitis contenta, nondum in vitium beneficium detorquebat, nec inuentum naturæ in libidinem,luxumque rapiebat. Primò faciem ſuam cuique caſus oſtendit; deinde cùm inſitus ſui mortalibus amor,dulcem aſpectum formæ ſuæ faceret,ſæpiùs ea depexêre, in quibus effigies ſuas viderant. Poſtquam deterior populus ipſas ſubiit terras; effoſſurus obruenda,ferrum primò in vſu fuit: & id homines impunè eruerent,ſi ſolùm eruiſſent. Tunc demum alia terræ mala, quorum læuitas aliud agentibus ſpeciem ſuam obtulit,quam hic in poculo,ille in ære ad alios vſus comparato vidit; & mox proprio huic miniſterio præparatus eſt orbis, nondum argenti nitor,ſed fragilis,viliſque materia; tunc quoque cùm antiqui illi viri inconditè viuerent,ſatis nitidi,ſi ſqualorem opere collectum aduerſo flumine eluerent, cura comere capillum fuit,ac prominentem barbam depectere;& in hac re quiſque ſibi,alteríque dabat operam inuicem.

Specula totis paria corporibus.

Coniugum quidem manu crinis ille,quem effundere olim mos viris fuit,attrectabatur:ſed illum ſibi ſine vllo artifice formoſi quatiebant,non aliter quàm iubam generoſa animalia.Poſtea rerum iam potiente luxuria, ſpecula totis paria corporibus auro,argentóque cælata ſunt,denique gemmis adornata; & pluris vnum ex his fœminæ conſtitit, quàm antiquarum dos fuit, illa quæ publicè dabatur,Imperatorum pauperum liberis. An tu exiſtimas,ex auro nitidum habuiſſe Scipionis filias ſpeculum,cùm illis dos fuiſſet æs graue? O paupertas felix, quæ tanto titulo locum fecit.Non feciſſet illis Senatus dotem,ſi habuiſſet.

Specula pretioſiſſima. Scipionis paupertas laudatur.

13. At quiſquis ille fuit,cui ſoceri loco Senatus fuit, intellexit ſe accepiſſe dotem, quam fas non eſſet reddere. Iam libertinorum virgunculis in vnum ſpeculum non ſufficit illa dos,quam dedit populus Romanus filiæ Scipionis.Proceſſit enim moleſtiùs,paulatim opibus ipſis inuitata luxuria: & incrementum ingens vitia acceperunt; adeóque omnia indiſcreta ſunt peruerſiſſimis artibus, vt quicquid mundus muliebris vocabatur, ſarcinæ viriles ſint;minus dico etiam militares Iã ſpeculũ ornatus tantùm cauſa adhibitum, nulli nõ vitio muneratio,neceſſarium factum eſt.Hæc Seneca.

14. *Speculorum abuſus ſuperſtitioſus. Catoptromãtia ſuperſtitionis diuinatoria ſpecies.*

Supereſt ille ſpeculorum abuſus, qui ſpectat ad eam ſuperſtitionis ſpeciem, quam S.Thomas 2.2.*quæſt.*92.*art.*1.vocat diuinatricem,eaque proprio nomine dicitur catoptromãtia, vt rectè obſeruant Martinus Delrius *lib.4.diſquiſ. mag.cap.*2. *quæſt.*6 *ſect.*4.& Miramus *cap.*1.*Iſagoges in* 1.*partem ſpecularia*;quod enim Græcis eſt *κάτοπτρον*,& *μαντεία*,nobis ſonat,*ſpeculum, & diuinatio.* Vetuſtiſſima porrò fuit hæc ſpecularis diuinatio, quod ſic oſtendo.

15. Pauſanias *Achaicorum lib.* 7. agens de patris Achaiæ,

Achaiæ, Ante fanum, inquit, Ceteris fons eſt. Huius in parte ante templum maceries ex lapidibus eſt facta. Parte autem exteriori deſcenſus ad eum patet. Oraculum ibi verum redditur, non quibuſlibet de rebus, ſed ægrotantium morbis. Speculum enim tenui funiculo alligatum demittunt, ita librantes, ne alte ſub fontem deſcendat, ſed ſpeculi orbis aquam vtcunque perſtringat. Voto dehinc ad Deam facto, ac ſuffitu, ſpeculum intuentur. Id eis ægrotantem aut viuum oſtendit, aut mortuum; tanta certitudo ineſt huic aquæ. Cognatam ſuperſtitionem mihi redolet, Dianæ ſpeculum, de quo Perottus *in Martialis epigramm. 3. ad Domitianum*, Aricia, inquit, ad decimum lapidem abeſt ab vrbe; iuxtà erat Aticinus lacus, quod ſpeculum Dianæ vocabatur.

Speculum Ceteris in Achaia.

Diana ſpeculum ad Ariciam. Speculũ Dianæ.

16\. Inter Ægyptiacas ſuperſtitiones, hanc vnam fuiſſe, quòd mulieres precaturæ, & Sacris operaturæ, ſtolis lineis amictæ, dextrâ ſiſtrum, ſiniſtrâ ſpeculum tenerent; hæc autem ſpecula mutuo accepta Iſraëlitidas in deſertum adſportaſſe, & partim de illis, partim de propriis Moyſi in anathema obtuliſſe, ſcribunt Lippomanus *in catena ad cap. 38. Exodi*, vbi de labro æneo facto ex ſpeculis mulierum, Martinus Delrius *lect. 1. Mariani ſpeculi*, & alij.

Speculum familiare fœminis Ægyptiacis in rebus ſacris.

17\. De ſpeculo Pythagoræ, ſeu Pythago Iulius Cæſar Bulengerus *lib. vnico, de ludis veterum, c. 10.* hæc notat ex Suida. Pythagus, inquit, eſt luſus per ſpeculum. Luna plena, & orbiculata ſi quis ſpeculum ſanguine inſcribat, & exaret quæ voluerit, cùm alium monuerit, vt ſtet pone ſe, oſtendit ad Lunam litteras. Et ille, qui prope eſt, intendens oculos in circulum Lunæ, leget omnia, quæ ſcripta ſunt in ſpeculo. De hoc eodem ſpeculo Martinus Delrius *lib. 4. diſquiſ. magic. cap. 2. quæſt. 16. ſect. 4.* Pythagoram, inquit, memorant ſolitum ſpeculo concauo inſcribere litteras humano ſanguine temperatas, & ſpeculum Lunæ opponere, ſicque diuinare.

Speculum Pythagoræ diuinatorium.

18\. Non diſſimilis præcedenti cryſtallomantia, niſi quòd hæc in cryſtalli fruſtis fiat annulo incluſis, vel vaſculo alteri, vel etiam nudis, & in cylindrum, aut obelum conformatis; quibus etiam fingit Dæmon ſe inhabitare. Martinus Delrius *ibidem.*

Cryſtallomãtia ſpecies ſuperſtitionis.

Huc etiam ſpectat gaſtromantia, quæ, teſte Delrio præcitato, fit per phialas vitreas ventricoſas aqua plenas; & inſpectante puto puero, vel prægnanti muliere, reſponſi loco, certæ figuræ, & imagines apparent.

Gaſtromantia ſpecies ſuperſtitionis.

19\. Hìc prætetire nequeo ſpecularem vel luxum, vel abuſum Othonis Imperatoris. Hic ille Otho Syluius, qui apud Suetonium in eius vita, fuiſſe traditur & modicæ ſtaturæ, & malè pedatus, caluúſque; munditiarum verò penè muliebrium. Vulſo corpore, galericulo capiti propter raritatem capillorum adaptato, & annexo, vt nemo dignoſceret; quin & faciem quotidie raſiare, ac pane madido linere conſuetum, ídque inſtituiſſe à prima lanugine, ne barbatus vnquam eſſet. Eiuſdem luxus, luxuriáſque prodit etiam Tacitus 1 *hiſtoriarum.* An ergo effœminatiſſimus vir caruerit ſpeculis, quæ ſunt fœminarum inſignia? Hanc certè illi notam inurunt Poëtæ, carpentes, & meritò, eius nimium ſpeculi vſum, ſtudiúmque, etiam in rebus grauiſſimis. Iuuenalis *Satyra 2.*

Othonis imperatoris luxus, & mollities.

20\.
Ille tenet ſpeculum pathici geſtamen Othonis
Actoris arunci ſpolium, quo ſe ille videbat
Armatum, cùm iam tolli vexilla iuberet.
Res memoranda nouis annalibus, atque recenti
Hiſtoria, ſpeculum ciuilis ſarcina belli.

Specularis luxus, & abuſus Othonis. Speculis nimium deditus Otho.

21\. Sidonius Apollinaris *in Panegyrico Iulij Maioriani,*
Poſt ſpeculi immanis pompam, quo ſe ille videbat
Hinc turpis, quòd pulcher Otho.

Otho nimius in ſpeculis.

Idem *in Panegyrico ſui ſoceri.*
Galbam ſternis Otho, ſpeculo qui pulcher haberi
Dum captas, ego turpis eram.

22\. Quid gladio Martis cum ſpeculo Veneris? quid mũdo muliebri cum Romanis Aquilis, Orbis domitricibus, & Imperij altricibus? An hîc riſum teneãt Amazones? an cohibeant indignationem Pentheſilæa, Semiramis, Cleopatra, Clælia, Camilla? tua illis arma cede molliſſime Otho, quando illæ tibi ſua ceſſere & ſpecula, & colus, & fuſos. Hóccine eſt oppida quatere bello, omne æuum ferro terere, & caniciem galea premere? O verè Phrygiæ, neque enim Phryges, ite per alta Dindyma, vbi aſſuetis biforem dat tibia cantum; ibi ſpecula liberè conſulite.

Speculum dedecet milites.

Ipſi etiam ſacri Codices ſatis indicant eſſe ſpecula res muliebres, dum *Exodi* 38. narrant æneum labrum factum eſſe de ſpeculis mulierum. Id verò multo magis liquet ex *cap. 3. Iſaiæ*, vbi Propheta prædicens curioſam laſciuiam filiarum Sion vertendã in ignominiã; In die, inquit, illa auferet Dominus ornamentũ calceamentorum, & lunulas, & torques, & monilia, & armillas, & mitras, & diſcriminalia, & periſcelidas, & murenulas, & olfactoriola, & inaures, & annulos, & gemmas in fronte pendentes, & mutatoria, & palliola, & linteamina, & acus, & ſpecula, & ſindones, & vittas, & theriſtra.

Speculum eſſe rem muliebrem.

SECTIO XVI.

De ſpeculorum ſymbolis.

I. Speculum eſt ſymbolum Verbi æterni, vel ſapientiæ increatæ; de illa enim *Sap. 7.* dicitur, Candor eſt lucis æternæ, & ſpeculũ ſine macula Dei maieſtatis, & imago bonitatis illius; & cùm ſit vna, omnia poteſt; & in ſe permanens omnia innouat. Extat Baſilij Magni epiſtola ad Gregorium fratrem ſuum de diſcrimine inter eſſentiam, & ſubſtantiam (& refertur *tomo hiſtoria Eccleſiaſticæ, inter finem Theodoriti, & initium Sozomeni*) in qua S. Doctor affirmat Verbum increatum eſſe ſpeculum Patris, in quo omnia videntur, quæ ſunt ipſius Patris.

1\. *Digreſſio. Speculorum ſymbola. Speculũ ſymbolum Verbi æterni.*

II. Speculum præclariſſimum, omni carens imperfectionis macula, omníque deformitate virtutis, Chriſti vita fuiſſe dignoſcitur, D. Laurentius Iuſtinianus *de faſciculo amoris, cap. 2.*

Speculũ ſymbolum vitæ Christi.

III. Eſt vita Domini Iesv liber vitæ, exemplar verum perfectionis ſpeculum, forma rectè viuendi, perlucida via, Religionis magiſterium, cunctarúmque norma virtutum. D. Laurentius Iuſtinianus *libr. de humilitate, cap. 2.*

IV. Ex æneo labro, quod *Exodi* 38. ex ſpeculis mulierum legitur factum, mille ſeſe oſtentant, 2.

Specula labri ænei.

&

2. *Speculum aureũ* CHRISTI *Domini.*

Speculum argenteũ MARIÆ *Virginis.*

Specula chalybea, & ærea Martyrum.
Specula ſtannea quid ſymbolicè.

& radiant ſpecula. In ſummo maximum ſpeculum ex auro puriſſimo refulgens, eſt ſpeculum Redemptoris noſtri IESV CHRISTI. Alterum huic proximum pretio, loco, magnitudine, ſolido nitens argento ſpeculum eſt Deiparæ Virginis MARIÆ. Vndequaque circumſtat ſpeculorum innumera vis ſtanneorum, chalybeorum, cryſtallinorum, magis, minuſque ſplendentium, ſicuti ſtellam ſtella luce vincit, & claritate. Chalybea quidem ſunt, & ærea Martyrum, qui per tribulationum variarum flammas, ſicuti aurum in fornace, probati, digni ſunt inuenti amicitia Dei. Argenteum verò Marianum candore æmulantia, ſed non æquantia, ſtannea, ſunt illorum animæ Sanctorum, qui vel in vtero ſanctificati, vt Ieremias, & Baptiſta; vel etiam non ſanctificati in vtero, lethalem poſtea culpam peccando nullam conſciuerunt, vt B. Thomam Aquinatem aiunt, & alios aliquot non multos. Reliquorum, qui aliquando peccato mortui fuerunt, & gratiâ Dei ad tempus exciderunt, ſpecula cryſtallina voco. In hæc potiſſimùm animi acies nobis intendenda, vt, quos ſecuti ſumus errantes, & pœnitentes imitemur.

Cryſtalli generatio qualis.

Specula cryſtallina quid ſymbolicè.

Pleriſque cryſtallus ex aquâ frigore concreſcit; reprehenſum id aliis, qui calori potiùs concretionem adſcribunt. Sit calor, ſit frigus; non moror. Initiò per peccatum iſti, vt aqua diffluebant; ſalutare frigus pœnitentiæ, & pius ardor caritatis diffluum, & vagum humorem coërcuere, & lumbos animæ ſuccinxerunt. Sic animis in bonum concretis, & induratis, accedente boni exempli pelluciditate, cryſtallus effecti, tandem annumerari ſpeculis cœleſtibus commeruerunt. Martinus Delrius *lect.* 1. *ſpeculi Mariani.*

Speculi Chriſti hierotheca.

V. Fideliſſimum ſpeculum eſt CHRISTVS Dominus, quod propter vnionem hypoſtaticam tegitur, & aſſeruatur incomparabili Deitatis hierotheca. Martinus Delrius *lect.* 7. *&* 23. *ſpeculi Mariani.*

MARIA *Virgo eſt ſpeculũ iuſtitiæ, & ſpeculum ſpeculorum.*

VI. MARIAM Virginem eſſe Iuſtitiæ ſpeculum prædicant vbique gentium Lauretanæ Litaniæ; cùm autem eius filius CHRISTVS IESVS *Sap.* 7. dicatur ſpeculum ſine macula; hoc etiam Matri elogium accommodant pij ſcriptores; meritò hæc proinde ſpeculorum ſpeculum vocatur Delrio *lect.* 2. & ſpeculum ſine macula, *lect.* 28. *ſpeculi Mariani.*

3. *Speculorum perfectorum conditiones.*

MARIA Virgo habet conditiones ſpeculi perfecti.

VII. Perfectorum ſpeculorum tres ſunt conditiones. 1. quòd imaginem nunquam niſi ex contrario reddant, hoc eſt, niſi ex altera parte ſteterit quod apparet, ex altera quod oſtendit. 2. quòd ſpeculum non per partes exhibeat videndum quod oſtendit, ſed confeſtim totum oculis ſubiiciat. 3. quòd facies inſpicientis obuerſa reddatur eidem inſpicienti; atque hæ omnes conuenere in ſpeculum Marianum; primò enim Deipara Virgo nunquam oculos mentis à diuinis IESV perfectionibus auertit, & ideò, propter hanc contemplationis aſſiduitatem, ſemper in hoc ſpeculo intueri licuit lumen illud veræ lucis iuſtitiæ Solis, omni virtutum genere irradians. Deinde Domina noſtra Deum, non paulatim, & per partes, ſed totum in inſtanti concepit. Denique, cùm Deus, qui videt omnia, ſit inſpiciens, & MARIA ſit ſpeculum; iſtud ſpeculum ipſi Deo reddit obuerſam Dei imaginem; quia MARIA ſemper conuerſa eſt ad IESVM, & IESVS ſemper conuerſus eſt ad MARIAM, & ita ſemper inuicem aduerſo vultu contuentur; iuxta illud *Cantic.* 2. dilectus meus mihi, & ego illi, & *c.* 6. ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, & *cap.* 7. ego dilecto meo, & ad me conuerſio eius. Delrius *lect.* 13. *ſpeculi Mariani.*

MARIA *Virgo eſt ſpeculũ Virginum.*

VIII. S. Ambroſius *lib.* 2. *de virginibus ſpeculi Mariani*, vtilitatem paucis complectens, Sit, inquit, vobis tanquam in imagine deſcripta virginitas vitaque B. MARIÆ, de qua velut in ſpeculo refulget ſpecies caſtitatis, & forma virtutis. Hinc ſumatis licet exempla viuendi, vbi tanquam in exemplari magiſteria expreſſa probitatis, quid corrigere, quid effugere, quid tenere debeatis oſtendunt.

4. *Mariani ſpeculi finis.*

Specula argentea à quo inuenta.

Speculi Mariani laudes.

Mariani ſpeculi opifex.

IX. Mariani ſpeculi præſtantia æſtimanda eſt ex eius fine, efficiente, materia, forma, incruſtatione, theca, vmbone. Finis, eſt noſtri notitia, noſtraque perfectio. Opifex Deus O.M. Materia, lamina argentea; incruſtatio, aurea bractea. Forma, figura rotunda. Pro theca, & vmbone, lapides pretioſi. Maiores pro optimis habuiſſe ſpecula æris, & ſtanni mixturâ conſtantia; ſed poſtmodum his argentea prælata; & huiuſmodi primum Praxitelem, Pompeij Magni æuo fabricaſſe; his denique certiorem reddi imaginem auro appoſito auerſis, auctor eſt Plinius *lib.* 33. *cap.* 9. illa autem eſſe optima, quæ conſtant denſiore argenti lamina, monet Vitruuius *lib.* 7. *Archit. cap.* 3. Vnde colligimus noſtri ſpeculi quattuor præclaras laudes; quòd ſit præſtantis artificis ingenio elaboratum, quòd ſit argenteum, quòd ſit auro incruſtatum, quòd non crepitante bracteolâ, ſed ſolidâ lamina compoſitum. Primò Praxitelis & decus, & nomen in nullum melius, quàm in Deum O.M. refeeratur; ille ſculptor, & fabricator cunctarum rerum perfectiſſimus, noſtri ſpeculi primus, & vnicus opifex exiſtit. Nam de Deipara ſcriptum *Prou.* 9. Sapientia ædificauit ſibi domum, excidit columnas ſeptem. Et *Pſalm.* 86. Homo natus eſt in ea, & ipſe fundauit eam Altiſſimus. nec tempus fabricationis noſtri, à primi ſpeculi argentei conſtructione, valdè remotum fuit. Nam Praxiteles argentea inuenit, viuente Iulio Cæſare: MARIÆ natiuitas incidit in Octauiani Imperium, qui Iulio ſucceſſit.

Mariani ſpeculi materia.

Mariano ſpeculo illita bractea aurea.

Mariani ſpeculi forma.

Argento ſolet ſignificari diuina ſapientia, qua haud dubiè redundauit virgineum ſpeculum, ſeu qua Verbum diuinum tot menſibus geſtauit in vtero, ſeu qua cuncta de Deo verba conſeruabat cõferens in corde ſuo, *Lucæ* 2. Aurea deinde ſanctitatis bractea, illita Mariano ſpeculo, argenteo illius ſplendori, argenteo, inquam, eius eloquio tribuit vim optimè imaginem reflectendi, atque adeò dotem perfecti ſpeculi; cuius ſi quæris formam, dicam equidem fuiſſe illam, tum planam, quia nihil in eo rude immodeſtiâ, nihil aſperum fuit iracundiâ; tum rotundam, quippe capaciſſimam; neque alia poſſet Deum nobis tam perfectè exhibere. Cætera ſpecula è ſola ſuperficie imaginant, at Marianum, etiam è tota profunditate; patuit enim dilecto *Cant.* 8. dicenti, Pone me vt ſignaculum ſuper cor tuum, vt ſignaculum ſuper brachium tuum; proinde Deus in vultu, Deus in manu,

Deus

Digitized by Google

Mariani ſpeculi theca.

Deus in lingua, Deus in toto corpore, Deus in opere, Deus in verbis, Deus in mente eius conſpiciebatur. Porrò ſacra tam nobilis ſpeculi theca fuit, limpidiſſima, & nitidiſſima MARIÆ conſcientia. Delrius *lect.* 13. & 23. *ſpeculi Mariani.* Idem *lect.* 26. fuſiùs explicans hanc thecæ allegoriam oſtendit MARIÆ conſcientiam, ſiue thecam ſpeculi Mariani, fuiſſe corallinam, idque ex aperta analogia, quæ eſt inter imperfectam conſcientiam, & corallium, qua de re plura *ibi* vide.

Maria conſcientia corallio aſſimilata.

5.
Maria oculos eſſe ſpecula.

X. Ecce ſpecula egregia oculorum MARIÆ ſymbola, videor mihi non incongruè demonſtrare poſſe; præmitto autem totum id, quod de oculari, ſeu pupillari ſpeculo ſcripſi *ſect.* 14. illud autem libet & illuſtrare, & confirmare ex pulcherrimo loco Platonis *in Alcibiade primo, ſub finem*, vbi docet nullum clarius, nec oculo ſe ipſum videre volenti commodius ſpeculum reperiri, quàm ſit hominis alterius oculus, in eo namque clariſſimum cerni, & perfectiſſimum oculi contuentis ſimulactum; ſed præſtat audire diuinum Philoſophum, qui *loco citato* per Socratem, & Alcibiadem interlocutores ſic habet. *Soc.* Num aduertiſti quòd facies hominis in oculum intuentis in oppoſiti viſu relucet velut in ſpeculo, quam ſummam vocamus pupillam, ſimulacrum inſpicientis exiſtens? *Alc.* Aduerti. *Soc.* Oculus igitur ita demum ſe ipſum cernit, cùm in oculum inſpicit, in idque præterea intendit, quod oculi optimum eſt, & quo oculus ipſe videt. *Alc.* Apparet. *Soc.* Si autem in aliud quoddam hominis membrum reſpexerit, vel in quoduis aliud, præterquam id, cuius hoc eſt ſimile, haudquaquam ſe ipſum percipiet. *Alc.* Verum. *Soc.* Oculus ergo cùm ſe ipſum viſurus eſt, in oculum reſpicere debet, atque in eum oculi locum, in quo virtus eſt oculi. Is autem viſus, atque pupillæ acies eſt. *Alc.* Sic eſt. *Soc.* Eodem pacto & anima, ô amice Alcibiades, ſi ſe ipſam noſcere vult, in animam intueatur, in eúmque præcipuè locum animæ, in quo ineſt virtus animæ, ſapientia, & in aliud cuius hoc eſt ſimile. Hæc Plato. ex quibus liquet, nullum clarius, nec oculo ſe ipſum videre volenti commodius ſpeculum reperiri, quàm ſit hominis alterius oculus. His animaduerſis Martinus Delrio *lect.* 8. *ſpeculi Mariani*, aſſerit oculos MARIÆ eſſe ſpecula, quod & declarat in hunc modum. Quis oculus, inquit, purior, pulchrior, nitidior, fideliórve fuit vnquam oculo MARIANO? Annon de illo ſponſus *Cant.* 4. Vulneraſti, inquit, cor meum ſoror mea ſponſa, vulneraſti cor meum in vno oculorum tuorum? Pro vulneraſti cor meum, Hebraicè eſt, *libbabtheni*, quod ad verbũ LXX. verterunt, cor mihi ſurripuiſti, vel vno oculorum tuorum; duo pulcherrimi MARIÆ oculi dici queunt, cognitio ſui, & amor Dei; ille oculus humilitatis iaculo Deum conuulnerauit, & Verbum cœlo in Virginis vterum quaſi deiecit, & ſagitta ceu volucrem, è polo detraxit, quando in Mariano oculo Dei cuncta videns oculus, intuitus eſt ſe ipſum. Videns humilitatem ancillæ ſuæ ſuam recognouit imaginem; & eius accenſus immenſa pulchritudine, quod ſemper facit, ſe ipſum ardentiſſimè periexit amare. Continua quidem, & præcipua Dei interior eſt actio, ſe intelligere, & amare; ſed tum illa actio in extrinſecum quoque obiectum ſe proripuit, & in MARIA genus humanum, quod ad ſuam condidit imaginem, & ſimilitudinem (vt more noſtro loquar) flagrantiùs amare cœpit, adeò vt ſe pro eo morti exponere ſtatim decreuerit. Oremus hunc (ſi fas eſt dicere) Dei victorem oculum, vt nos aſpicere dignetur, & ſe nobis ſpeculum notitiæ noſtri præbeat; vt hanc virtutem ſemitam tenere, & animæ noſtræ pharmacum ſalutare poſſimus comparare.

MARIÆ oculos eſſe ſpecula.

MARIÆ oculi, cognitio ſui, & amor Dei.

MARIÆ oculus victor Dei.

6.
MARIAM eſſe librum.

XI. Deiparam Virginem eſſe ſymbolicè librum quendam, teſtatur S. Epiphanius *tomo* 2. *contra hæreſes, lib.* 1. hæreſi trigeſima, contra Ebionæos, idque colligit ex *cap.* 8. *Iſaiæ*, ibi, Dixit Dominus ad me, ſume tibi librum grandem, & ſcribe in eo ſtylo hominis. Arridet quàm maximè hæc expoſitio Martino Delrio *lect.* 2. *Mariani ſpeculi*, qui ex eodem, quem citauimus Iſaiæ loco, oſtendit MARIAM librum ſimul eſſe, & ſpeculum. Vtitur, inquit, Iſaias Hebræa voce *gillaon*; quæ ſingulare maſculinum eſt à radice *galah*, oſtendit, reuelauit, manifeſtauit; inde contendunt, *gillaon*, non minus ſpeculum, quàm librum ſignificare; & fauet ratio; quia ſicut liber animi ſpeculum eſt; ita ſpeculum oculi corporei liber eſt. Legit in libro animus & diſcit, quæ neſciebat; videt in ſpeculo oculus, & videndo quaſi legit, quæ illum latebant. Propterea Hebræis, & quidem *Iſaia cap.* 3. *verſ.* 23. ſpecula, dicta *gillonim*, quaſi *gillaonim*, quod eſt plurale maſculinum; & ab eodem themate deriuari queat, à quo *gillaon*. Immò ſi (quod fortè rectius) vocem vtrâque deducas à *galal*, tranſmiſit, tranſmigrauit; æquè ſpeculum, ac librum ſignificabit. Librum, quia liber ſcientiam in animum tranſmittit; ſpeculum, quia ſpeculum obiecti imaginem in ſe receptam ad noſtros iterum oculos tranſmittit; atque ita ſpecies illa viſibilis tranſmigrat de obiecto in ſpeculum, de ſpeculo rurſus tranſit in videntem. Porrò MARIÆ Virgini conuenire vt libri, ſic ſpeculi quoque nomen, extra controuerſiam eſt. Quippe ipſa eſt liber, ab omni errore, mendo, maculâ, liturâ liber; cui non modò nulla labes vnquam potuit inoleſcere, ſed nec teter vllus vapor illam valuit adflare: liber ingens, & prægrandis, intus ſcriptus, & foris, *Apoc.* 5. intus, per internos virtutum actus; foris, per externa totius honeſtatis exempla. Eadem *Sap.* 7. *verſ.* 26. appellatur cum filio, ſpeculum ſine macula, & laudibus Lauretanis, ſpeculum Iuſtitiæ.

MARIAM ſimul eſſe librum, & ſpeculum.

Speculum, & librum eadem voce Hebraice dici.

7.
Speculum eſſe ſymbolum viſionis propheticæ.

XII. Obſcuriorem Scripturarum intelligentiam, ſpeculum, & ænigma vocari, obſeruat S. Gregorius Nyſſenus *proœmio in Cantica Salomonis*; idque probat ex 1. *Cor.* 13. ibi, Videmus nunc per ſpeculum in ænigmate; tunc autem facie ad faciem. S. Hieronymus *in præcitata verba ex* 1. *Cor.* 13. Per ſpeculum, inquit, legis quaſi rerum imaginem contemplamur. His ſubſcribit Martinus Delrius *lect.* 2. *ſpeculi Mariani*, quatenus ait viſionem propheticam occultam & obſcuram, vocari eo loci ab Apoſtolo ſpeculum; idémque colligit ex *Numerorum cap.* 12. *verſ.* 6. ibi, Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in viſione apparebo ei; vox enim, quæ Latinè reddita eſt viſio, Hebræis ſonat ſpeculum; atque hoc idem

idem obſeruat, linguæ Hebrææ non mediocriter peritus Raphaël Miramus, Religione Iudæus, profeſſione Phyſicus, & Mathematicus *cap. 1. Iſagoges in 1. partem ſpecularia.*

Speculo aquarum cur delectentur columbæ. Columba cur amet ſe ſpecula aquarū

XIII. Oculi eius ſicut columbæ ſuper riuulos aquarum, quæ lacte ſunt lotæ, & reſident iuxta fluenta pleniſſima, *Cantic. 5. verſ. 12.* Hunc locum exponens Deltius *lect. 5. ſpeculi Mariani*; amant, inquit, columbæ loca limpidis aquis ſcaturientia; quibus ſolitæ crebrò ſe mundare, & viſum recreare, & vmbram noxiarum auium, velut in ſpeculo deprehendere, & fugâ periculum præuenire. Hæc Deltius. Quàm benè ad ſenſum tropologicũ id ſeruant ſponſæ Chriſti, columbis aſſimilatæ.

Lac non fungi munere ſpeculi.

XIV. Lac ſolum ex omnibus liquoribus ſpeculi munere non fungitur, quòd ei multum terrei ſit admixtum, Plutarchus *lib. 6. ſympoſiacôn, q. 9.* Id etiam non latuit S. Gregorium Nyſſenum, qui *homilia 13. in Cantica*, ad illum verſiculum ex *cap. 5.* Oculi eius, ſicut columbæ ſuper riuos aquarum, quæ lacte ſunt lotæ. Conueniens, inquit, laus huiuſmodi oculi tribuitur, cùm lacte columba talis ablui, venuſtáque reddi commemoratur. Nã verè hoc in lacte obſeruatum eſt, ſolum inter humida proprietatem hanc habere, quòd in eo nullus rei ſimulacrũ, ac ſimilitudo conſpiciatur. Etenim res omnes, quæ humidæ naturæ ſunt, ad ſimilitudinẽ ſpeculorum ob læuitatem ſuperficiei faciunt, vt inſpicientium in eas viciſſim ex ipſis imagines reluceãt. In ſolo autem lacte huiuſmodi ſimulacrorum expreſſio locũ non habet. Quo fit, vt hæc oculorum Eccleſię ſit laus perfectiſſima, quòd nihil quod non ſubſiſtat in rerum natura, nihil erroneum, nihil vanum præter ipſam rerum veritatem, velut vmbraculi quodam ſimulacro fraudulenter repræſentent; ſed ipſiſſimam veritatem intueantur, erroneis huius vitæ ſpectris, & imaginationibus nequaquam admiſſis. Propterea lactis lauacrum perfecta hæc anima certum eſſe remedium ſtatuit ad oculorum puritatem.

Lactis non fungentis munere ſpeculi ſymbolum.

8.
Speculũ vſtoriũ myſticè.

XV. Sol iuſtitiæ Christvs ſplendidiùs refulget, & obiecta accendit, & conſumit velocius, quàm vſtoria chalybea ſpecula ſtuppam ſoleant inflammare. Ideò ſi nos illi ſpeculo aſſiduè obuerſemur; aſpectu noſtro, vt quodam caritatis fulgure, dæmones cuncti perſtringentur, percellentúrque; quorum robur in eos eximiũ eſt, qui à Deo mente diuagantes, Deum merentur, vt abſentem experiri. Deltius *lect. 16. ſpeculi Mariani.*

Specula labri ænei quid ſymbolicè S. Gregorio.

XVI. Ex æneo labro, ex mulierum ſpeculis facto, *Exod. 38.* pulcherrima eruũt ſymbola Patres, præſertim verò S. Gregorius, qui *hom. 17. in Euangelia*, labro, ſacramentum confeſſionis; lauacro, lacrymas pœnitentiæ; ſpeculis, decem legis præcepta ſignificari docens; Hinc eſt, inquit, quòd à Moyſe ſcriptum eſt *Exod. 38.* poſuit & labrum æneum, in quo lauarentur Aaron, & filij eius, cùm ingrederentur in Sancta Sanctorum, quod fecit de ſpeculis mulierum, quæ excubabant in oſtio tabernaculi; labrum quippe æneum Moyſes poſuit, in quo ſacerdotes lauari debeant, & Sancta Sãctorum ingredi; quia lex Dei priùs nos lauari per compunctionem præcipit, vt noſtra immunditia ad penetrandam ſecretorum Dei munditiam non ſit indigna. Quod benè labrum de ſpeculis mulierum perhibet factum, quæ ad tabernaculi oſtium indeſinenter excubabant; ſpecula quippe mulierum ſunt præcepta Dei, in quibus ſe ſanctæ animæ ſemper aſpiciunt, & ſi quæ in eis ſunt fœditatis maculæ, deprehendunt; cogitationem vita corrigunt, & quaſi renitentes vultus velut ex reddita imagine componunt; quia dum præceptis Dominicis ſolerter intendunt, in eis procul dubio vel quid in ſe cœleſti viro placeat, vel quid diſpliceat agnoſcunt. Quæ, quandiu in in hac vita ſunt, æternum tabernaculum ingredi nequaquam poſſunt. Sed tantùm ad oſtium tabernaculi mulieres excubant, quia ſanctæ animæ, etiam cum infirmitate adhuc carnis grauantur, amore tamen continuo ingreſſum æterni introitus obſeruant. Moyſes ergo labrum ſacerdotibus de ſpeculis mulierum fecit, quia lex Dei lauacrum compunctionis peccatorum noſtrorum maculis exhibet, dum ea per quæ ſanctæ animæ ſuperno ſponſo placuerunt, intuenda nobis cœleſtia præcepta præbet. Quibus, ſi diligenter intendimus, internæ noſtræ imaginis maculas videmus, videntes autem maculas in pœnitentiæ dolore compungimur; compuncti verò quaſi in labro de ſpeculis mulierum lauamur.

Specula mulierum eſſe præcepta Dei.

9.
Speculũ ſymbolum ſacra Scriptura.

XVII. Scriptura ſacra mentis oculis quaſi quoddam ſpeculum opponitur, vt interna noſtra facies in ipſa videatur: ibi etenim fœda, ibi pulchra noſtra cognoſcimus; ibi ſentimus quantum proficimus, ibi à profectu quàm longè diſtamus. Narrat autem geſta Sanctorum, & ad imitationem corda prouocat infirmorum; dúmque illorum victricia facta commemorat, contra vitiorum prælia debilia noſtra confirmat: fitque verbis illius, vt eò mens minùs inter certamina trepidet, quò ante ſe poſitos tot virorum fortium triumphos videt. Nonnunquam verò non ſolùm nobis eorum virtutes aſſerit ſed etiam caſus innoteſcit; vt & in victoria fortium, quid imitando arripere, & rurſum videamus in lapſibus quid debeamus timere. S. Gregorius Papa *ex 2. moralium libro, cap. 1.*

Speculum eſt ſpecies creaturarum.

XVIII. Creaturarum ſpecies, ornatúſque earum, præclariſſimum diuinæ Maieſtatis eſt ſpeculum, optiméque in illo conditoris virtus inſpicitur, dicente Apoſtolo *Rom. 1.* Inuiſibilia Dei à creatura mundi per ea, quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur, ſempiterna quoque eius virtus, atque diuinitas. S. Laurentius Iuſtinianus *de faſciculo amoris, cap. 18.*

10.
Speculũ quid ſymbolicè Iacobo Apoſt.

XIX. S. Iacobus Apoſtolus *cap. 1. ſua Epiſt. Cath.* Eſtote, inquit, factores verbi, & non auditores tantùm; fallentes voſmetipſos. Quid ſi quis auditor eſt verbi, & non factor; hic comparabitur viro conſideranti vultum natiuitatis ſuæ in ſpeculo; conſiderauit enim ſe, & abiit, & ſtatim oblitus eſt qualis fuerit. Lyranus in hunc locum, In ſpeculo, inquit, videtur vmbratice, & imperfectè, propter quod talis conſideratio paruam, aut nullam facit impreſſionem; ſic eſt de auditu præceptorum Dei ſine operatione.

Speculum eſt animus rationalis.

XX. Præcipuum ſpeculum ad videndũ Deum, eſt animus rationalis intuens ſe ipſum. Si enim inuiſibilia Dei per ea, quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur, vbi quæſo, quàm in eius imagine cognitionis eius veſtigia expreſſiùs impreſſa reperiuntur? Tergat ergo ſpeculum ſuum, mundet ſpiritum ſuum, quiſquis ſitit videre Deum ſuum. Beati mundo corde, quoniam ipſi Deum videbunt, *Matth. 5.* Hoc ſpeculũ verus pœnitens non ceſſat quotidie inſpicere, tergere, tenere, & cuſto-

Animus rationalis eſt ſpeculum.

dire. Inſpicere, ſi aliquid in eo repetiat, quod Deo diſpliceat. Tergere, non ſolùm peccata actiunū, verùm etiam cogitationum, vt nihil in eo remaneat, qood Deum offendat. Tenere, ne deorſum corruens, terræ per amorem inhæreat, & ne inanium cogitationum puluere ſordeſcat. Cuſtodire, vt ille, cuius tabernaculum eſt cum hominibus, cuius deliciæ ſuot eſſe cum filiis hominum, qui ad oſtium ſtat, & pulſat, quacunque hora intrare voluerit, receptaculum mundum inueniat. S. Bernardus *de interiori domo, cap.* 13.

Conſcientia eſt ſpeculum.

XXI. In ſpeculo conſcientiæ ſtatus exterioris, & interioris hominis cognoſcitur. Anima enim non nouit ſe, quæ ſine ſpeculo eſt. Speculū mundum, clarum, & purū totius Religionis, bona conſcientia; ſicut enim mulier quæ viro ſuo placere deſiderat, in coitu ſpeculi imaginem oppoſitam reddentis, decorem, & pulchritudinem faciei componit; ſic anima in quibus ab imagine veritatis diſcedit, vel in quibus veſtigia creatricis imaginis recipiat, in conſcientia relegit, & intelligit. Non immeritò conſcientiam ſpeculo comparauimus, quoniam in ea tanquam in ſpeculo rationis oculus, tam quod decens, quàm quod indecens eſt, claro aſpectu apprehendere poteſt. S. Bernardus *de interiori domo, cap.* 23.

Speculum eſt ſymbolum conſcientiæ.

11.
Labrum æneū Moyſis ſymbolum ſacræ Scripturæ.

XXII. Labrum æneum, quod de ſpeculis mulierum Moyſes, iubente Domino, fecit *Exodi* 38. ſignificat ſacram Scripturam, quam idem ille, Deo inſpirante, ſcripſit. Nam ſpecula mulierum, vnde labrum illud factum eſt, myſticè exempla ſanctarum ſunt animarum, de quibus hæc omnis Scriptura condita eſt. Verbi gratia: Abrahę, Iſaac, & Iacob, & ipſius qui ſcripſit Moyſis, quæ videlicet animæ, tanquam mulieres pulchræ Deū amatorem ſuum quærentes, excubabant in oſtio tabernaculi cœleſtis, nondum aperti quandiu Sacerdos magnus Chriſtus nondum inunctus fuit. Ad quid huiuſmodi labrum Moyſes fecit? vt lauarent in eo Aaron, & filij eius manus ſuas, ac pedes, ingreſſuri teſtimonij tabernaculum. Hoc nempe expedit, & optimum eſt, vt ingreſſuri cœleſte tabernaculum ſacerdotes, lauent manus, ac pedes in illis ſanctarum animarum ſpeculis, in fide ſcilicet, & obedientia Abrahæ, in fide & patientia Iſaac, in fide & lenitate Iacob, cæterorùmque virtutibus limpidiſſimis; manus, inquam, ſuas, ac pedes lauent, id eſt, per compunctionem ex illorum imitatione, operum ſimul, & cogitationum, quæ tanquam puluis pedibus, ita ſenſibus mentis adhærent, quotidiana peccata emundent. Rupertus *lib. 2. in Leuiticum, cap.* 3.

Specula mulierum myſticè exempla ſanctarum animarum.

Speculum eſt ſymbolum hymni.

XXIII. Speculum eſt hymnus, in quo res præclarè geſtas, virtutéſque cuiuſpiam celebres poſſimus intueri. Pindarus apud Pierium *lib. 41. hieroglyphicorum, in fine.* Eodem conſilio S. Bonauentura *in proœmio ſpeculi B. Virginis*, ait eum librum non ineptè inſcribi ſpeculum MARIÆ, quod aliquo modo exprimat eius & vitam, & gratiam, & gloriam.

12.
Speculum eſt ſymbolum exempli.

XXIV. Præclara illuſtriom virorum exempla, ſpeculi nomine inſigniri omnibus eſt exploratum. Hinc magnum illud exemplorū ſpeculū, eſt plus, quam ſeptuaginta auctoribus, pietate, doctrina, & antiquitate venerandis, excerptum. Hinc Terentius *in Adelpho, actu 3. ſcena* 4.

Nihil prætermitto; conſuefacio; denique
Inſpicere, tanquam in ſpeculum, in vitas omnium
Iubeo, atque ex alijs ſumere exemplum ſibi.

Ita liberum cuique eſt, & intueri hæc ſpecula ad imirandum; atque edendo heroicarum exempla virtutum, ad communem vtilitatem mundi officinas præſtantiſſimis augere ſpeculis.

Speculum mariti vxor.

XXV. Sicut ſpeculum auro, & gemmis ornatum nihil valet, niſi ſimilem exhibeat rebus imaginem; ſic diuitis mulieris nullus eſt vſus, vitam viro ſimilem, moréſque conſonos non gerentis. Plutarchus *opuſculo coniugialium præceptorum, non procul ab initio.*

XXVI. Vitioſum eſt ſpeculum, & prauum quod læti imaginem triſtem, triſtis ac tetrici lætam, atque renidentem præbet. ita & vxor inutilis, ac intempeſtiua eſt, quæ luſum quærente viro, oblectationémque, tortum tuetur, ſerias res agente ludit, ac ridet; quorum alterum inſanis eſt, alterum contemnentis maritum. Sed quemadmodum geometræ dicunt lineas, & ſuperficies non ſe ipſis moueri, ſed motus corporum comitari; ita vxor debet non proprias habere affectiones, ſed mariti ſeria, ioca, auſteritatem vultus, riſúmque ſubſequi. Plutarchus *ibidem.*

Speculum ſymbolum explorationis.

XXVII. Sunt autem qui ſpeculum explorationis ſignum eſſe velint; propterea quòd & næui, & rugæ, & vniuſcuiuſque color, & alia quæ forent incognita, indice ſpeculo deprehenduntur. Pierius *lib. 4. hieroglyphicorum, fine.*

Speculum ſymbolum falſitatis.

XXVIII. Sapientes etiam illi rem expendiſſe videntur, qui falſum ex ſpeculo ſignificari tradiderunt; in quo ſcilicet quamuis ſimilitudo quædā appareat, eo tamen falſa eſt, quòd in ſpeculo quæ læua ſunt, dextra; quæ dextra, læua referantur, atque ita veritati fucus fiat. Pierius *ibidem.*

13.
Speculum Cereris in Achaia ſymbolum conſcientiæ.

XXIX. In Achaia ad Cereris delubrum fons eſt, in quo celebre fertur oraculum. Ex eo enim morborum omnium cognoſcebantur euentus. Speculum tenui funiculo ſuſpenſum demittebatur in aquam, ita vt ſummam aquam raderet, nō mergeretur. Exinde vbi odores Deæ adoleuiſſēt, & tūc Deam precati eſſent, inſpicientes in ſpeculum, ex imaginibus periturus, an victurus æger eſſet, diuinabant. Pauſanias *in Achaicis, lib.* 7. Ex hoc fonte, & ſpeculo pulcherrimam hanc apodoſin deriuat Cauſſinus *lib. 2. ſymbolo* 56. ſcilicet ſpeculum cuique conſcientiam eſſe, quam ſi quis ad diuinū exomologeſeos fontem diligenter inſpexerit, additis etiam in ſuauiſſimi odoris ſacrificium precibus, qualis & quantus ſit agnoſcet, morbóſque animi, ſi qui ſint, deprehendet; neque enim egemus ſpeculis duntaxat ad externam faciem componendam, verùm etiam ad internam, quæ eſt ipſa conſcientia. Quo aptare poſſumus illud Plauti *in Epidico, actu* 3.

Speculum ſapientiæ.

Non oris causâ modo homines æquum fuit
Sibi habere ſpeculum, vbi os contemplarent ſuum;
Sed qui perſpicere poſſent cor ſapientiæ,
Igitur perſpicere vt poſſent cordis copiam,
Vbi id inſpexiſſent, cogitarent poſtea,
Vitam vt vixiſſent olim in adoleſcentia.

Speculum inſularum fortunatarum, ſymbolum beatitudinis.

XXX. In vna è Fortunatis inſulis, teſte Luciano *vera hiſtoria lib.* 1. Speculum fertur maximum ſupra puteum poſitum; in puteum ſi quis deſcenderit, omnia audiet, quæ apud nos in terra dicuntur; ſi in ſpeculum aciē oculorum defixerit, omnes vrbes, prouincias, gentes videbit, ac ſi ipſis intereſſet. Quis non videat hîc expreſſam beatitudinis imaginem? Annon Deus eſt puteus

aquarum

aquarum ſalientium, à quo qui hauſerint cuncta cognoſcunt? Idem eſt lucidiſſimum ſpeculum, quod intuentes Beati omnia ſimul, quæ ad ſuæ felicitatis cumulum attinent, intuentur. Cauſſinus *lib.12. ſymbolo 57.*

14. *Speculum Smyrnæ calumniæ ſymbolum.*
XXXI. In Smyrnæ templo ſpeculum fuit, quod egregias quaſque ſpecies admodum deformes, & aſpectu horribiles reddebat. aptiſſimum calumniæ ſymbolum, quæ optimos, & ſanctiſſimos mores, turpiſſimos, & teterrimos fingit. Cauſſinus *lib. 12. ſymbolo 58.*

Speculum loquens ſymbolum modeſtæ virginis.
XXXII. Echum catoptricam, ſeu loquens ſpeculum, de quo fusè *ſuprà ſect. 7. huius cap.* non immeritò dixeris eſſe hieroglyphicum modeſtæ virginis, quæ nec prior loquatur, ſed ſolùm reſpondeat; nec clamoſa procacive garriat voce, ſed ſummiſſa, & quidem breuiſſimè vtatur. Symposius Poëta *ænigmate 96. de echo.*

Echo catoptrica ſymbolum modeſtæ virginis.
Virgo modeſta nimis, legem benè ſeruo pudoris,
Ore procax non ſum, nec ſum temeraria linguâ,
Vltro nolo loqui, ſed do reſponſa loquenti.

Quòd ſi hæc Sympoſius de reſonabili echo, multò certè honeſtius, quàm de illa Narciſſum depereunte Naſo 4. *Metamor.* quod dicturus fuiſſet de hac catoptrica, ſeu ſpeculari, cuius vox tam modeſta, vt ſimilis videatur tacenti?

Lunare ſpeculum Mariæ ſymbolum.
XXXIII. Placuit nonnullis apud Plutarchum *opuſc. de facie Lunæ*, & Aguilonium *lib. 5. opticorum, diſp. vnica, ad propoſit. 56.* Solis radios è lunari corpore, velut è conuexa ſpeculi ſuperficie ad nos tranſmitti, proindéque Lunæ lumen eſſe imaginem Solis. Verùm, quicquid ſit de hac opinione, quam me non latet pleriſque non probari, vt obſeruaui *ſect. 3. huius capitis*; at certum eſt Mariam Virginem, quæ *Cant. 6.* dicitur pulchra, vt Luna, eſſe ſpeculum æterni Solis, quippe quæ Lauretanis laudibus prædicetur ſpeculum Iuſtitiæ, Iesvs autem Christvs dicatur & Iuſtitia 1. *Cor.* 1. & ſol iuſtitiæ *Malachiæ* 4. Age verò, ô pulchra, vt Luna, & electa vt ſol, in hac lacrymarum valle, è clementiſſimis oculorum tuorum ſpeculis, flecte in filios Aeuæ æterni Solis, filij tui radios, iiſdémque poſt hoc exilium, ipſum ſolem, benedictum ventris tui fructum, in perpetuas æternitates oſtende.

15. *Speculum meteorologicũ Mariæ ſymbolum.*
XXXIV. Speculum meteorologicum eſſe roſcidam nubem, quæ læuis inſtar ſpeculi, radiis aduerſi Solis icta, tricolorem iridis arcum pariat, ſatis dixi *ſect. 2. huius cap.* Si requiris ſymbolum; equidem dicam, nubem eſſe Mariam Virginem; de illa enim Iſaias *cap. 19.* Ecce, inquit, Dominus aſcendet ſuper nubem leuem, & ingredietur Ægyptum, & commouebuntur ſimulacra Ægypti à facie eius, & cor Ægypti tabeſcet in medio eius. Hæc nubes tunc maximè roſcida fuit, cùm lacrymoſa ſtetit iuxta crucem, æterno emoriente ſole; tum verò apparuit in cœlo arcus ille de quo Deus *Gen. 9.* Arcum, inquit, meum ponam in nubibus, & erit ſignum fœderis inter me, & inter terram. Et *Eccleſiaſtici* 43. Vide arcum, & benedic eum, qui fecit illum; valdè ſpecioſus eſt in ſplendore ſuo. & *Apoc.* 4. Iris erat in circuitu ſedis, ſimilis viſioni ſmaragdinæ.

Mariæ nubes roſcida.

Iris ſymbolicè.

Arcus ſymbolicè.

16. *Speculum in ſpeculo Mariæ, virtutes in vita Christi.*
XXXV. Si annulum, cui incluſa gemma, ſapphirus, v.g. ſit ſpeculum, ex aduerſo alteri oppoſueris ſpeculo; videbis & in ſpeculo imaginẽ annuli, & in annuli gemma effigiem tui, teſte Cardano *lib. 4. de ſubtilit. pag. 131.* Iam decantatum eſt, Iesvm Christvm eſſe ſpeculum ſine macula *Sap. 7.* iam æquè tritum eſſe Deiparam Virginem, iuſtitiæ ſpeculum. Vin' hoc intueri in illo? in vita Christi meditare virtutes Mariæ; in his ceu in terſis, & nitidis ſpeculis & te ipſum videbis, deformitatem deploraturus tuam, & arſurus deſiderio imitandi virtutes, quæ in vtroque elucent ſpeculo. Atque hæc de ſpeculis, in gratiam vitri, & cryſtalli, quæ ſunt præcipua ſpeculorum materia; iam de reliquis ſuccis concretis.

CAPVT XI.

De ærugine, ferrugine, & oleis mineralibus.

Sectio I.

De ærugine, & ferrugine.

Concretis foſſilium ſuccis, quorũ explicationi tertium hunc dicauimus librum, æruginem etiã, & ferruginem annumerat ille metallicorũ facilè Princeps Agricola *lib. 1. de nat. foſſil. pag. 180. & lib. 3. initio*; reliquis ergo hactenus, ſi minùs pro dignitate, at pro viribus declaratis, duo hi, tractationis iure, ſupereſſe viderentur; verùm eos, neſcio quo pacto acriùs intẽtata lite quintus, qui, dante Deo, erit de metallis liber, planè euicit; vociferante ære ſuã eſſe æruginẽ; ferro autem, obuerſo mucrone, minitante ſe ferruginẽ, vbicumque illa fuerit, aperta vi in ſuã redacturũ poteſtatẽ; par eſt enim omnia præuertere dimidia, quo eodẽ conſilio, æruginem, vulgò *verde rame*, metallicis ademptam pigmentis, adiudicauimus eidem æri, ſententiam æquo ferente animo, noſtræ *Mineralogiæ lib. 2. ſect. 16. num. 5.* 1. *Æruginem, & ferruginẽ eſſe ſuccos cõcretos, & quo loco debeant tractari.*

Sectio II.

De oleis mineralibus.

Qvotquot reperimus apud probatos ſcriptores concretos foſſiliũ ſuccos, hactenus exhibuimus; iam reliquos his cognatos requiramus; cuiuſmodi haud dubiè fateberis eſſe olea ex ipſis foſſilibus excreta; quemadmodũ enim ſcitè Plin. *lib. 15. c. 3.* oliuæ ſuccum oleum eſſe dixit; ita de cęteris pinguioribus, & liquidioribus ſuccis eſt philoſophandum, quos proinde libeat appellare olea foſſilia, ſeu mineralia. In quorum gratiam 2. *Oleum quid.*

Præmitto primò, oleũ in tota ſua amplitudine acceptum, aliud eſſe natiuum, ſua ſponte fluens; vt oleum in lacu Agrigentino ſupernatans apud Solinum *c. 11. Polyhiſt.* & oleum montis Zilij apud Braſauolum *in examine terrarum, pag. 458.* aliud artefactum, quod redolent omnes Philoſophorum, & Medicorum libri, Platonis *in Protagora pag. 686.* Ariſtotelis *probl. ſect. 3. quæſt. vlt. & ſect. 33. quæſt. 10.* & alibi paſſim, Dioſcoridis *lib. 1. à c. 28.* & *ibi* Matthioli, Galeni *lib. 2. de facultatibus ſimplicium medicam. à cap. 5.* Plinij *lib. 15. cap. 2. 4. 6. 7.* Plutarchi *lib. 7. ſympoſiacôn quæſt. 3.* Athenæi *lib. 2. cap. 29.* & aliorum plurimorum. 3. *Olei diuiſio.* *Olei varia genera.*

Præmitto ſecundò, olea factitia, ſeu artificia- 4.

Olea factitia quot modis parentur. lia poſſe duobus parari modis; videlicet primùm trapeto, torculo, aut prælo; deinde igne; vterque apertus eſt apud Dioſcoridem, & Matthiolum *locis citatis*, Portam *lib.* 10. *magiæ natur. à cap.* 5. & deinceps, Braſauolum *in duplici examine oleorum*, & alios. Sed eos clariſſimè explicat Fernelius Ambianus *lib.* 4. *methodi medendi, cap.* 9. vbi, Oleum, inquit, fit aut preſſu, aut deſtillatione.
Olea quæ preſſu fiant. Preſſu ex fructibus, baccis, aut ſeminibus oleagineis, quæ mortario ruſa, & aquæ calidæ vapore repefacta, ſacculóque inducta, torculari premuntur dum purum emanet oleum. Ita quidem ex amygdalis dulcibus, & amaris, piſtaciis, ſtrobilis, nucibus auellanis, & iuglandibus, atque etiam ex baccis lauri, iuniperi, & myrti, ex ſeminibus lini, canabis, ricini, cucurbitæ, cucumeris, papaueris, & hyoſcyami; denique ex vuarum acinis tritis, calfactis, & torculari expreſſis oleum ſimplex elicitur.
Olea deſtillatione quæ fiant. Deſtillatione verò ea, quæ per deſcenſum appellatur ex lignis, herbarum foliis arefactis, & olla comprehenſis, vi ignis ſuperpoſiti oleum in vas ſubiectum, & agglutinatum profluit, quod ferè empyreuma redolet: qua ratione oleum eruitur è iunipero, tartaro, & è lateribus, quod Philoſophorum nuncupant. Elicitur & deſtillatione per aſcenſum dicta. Hæc Fernelius; quæ qui velit fuſiùs explicata, adeat Antidotarium *in Meſue, diſt.* 12. *per totam*, cuius authores fuere Angelus, & Bartholomæus, Fratres Ordinis Minorum Obſeruantiæ, Prouinciæ Romanæ.

5. *Oleum ſimplex quot modis fiat.* Præmitto tertiò ex Fernelio *ibidem*, oleum ratione ſubſtantiæ conſideratum duplex eſſe, vnum ſimplex, miſtum alterum; ſimplex fit aut preſſu, aut deſtillatione, modo paulò antè explicato. Miſtum fit è ſimplici, in quod ſtirpium, fructuum, florum, & quorumuis ſimplicium materia mergitur; id deinde inſolatur, vel coquitur, dum inditæ materiæ vires prorſus hauſerint; tum demum exprimitur, atque reconditur.
Oleum miſtũ quot modis fiat. Sic oleum fit roſatum, violatum, melinum, rutaceum, vulpinum, ſcurpionum, lumbricorum, aliaque generis huius complura. Non me latet, id quod didici ex
Aquas ſtillatitias igne, ſole, & fimo parari. Porta *lib.* 10. *magiæ, cap.* 4. non ignis ſolùm, ſed etiam Solis, & fimi calore, ſtillatitias poſſe parari aquas, ad medendum peridoneas. An verò æquè oleum ſole, & fimo elici queat, conſulantur ſtillandi periti.

6. *Olei materia in genere. Oleũ ex animalibus.* Præmitto quartò, ad tria capita reuocari omnem materiam, ex qua elicitur oleum. Primum conſtituunt ea, quæ ſentiente viuunt anima; ſic docent parari oleum; ex quibuſdam piſcibus, Plinius *lib.* 15. *cap.* 7. ex vulpibus, ſcorpionibus, & lumbricis, Fernelius *proximè* citatus; & lacertis Braſauolus *in examine oleorum ſecundo, pag.* 522.
Oleum ex floribus, & herbis. Alterum caput comprehendit olea extracta ex quibuſdam ſimplicibus, quibus ineſt anima vegetatrix, cuiuſmodi ſunt plures arbuſculæ, flores, & herbæ, de quibus paſſim Dioſcorides *lib.* 1. *à cap.* 28. & *ibi* Matthiolus, Plinius *lib.* 15. *cap.* 7. Porta *lib.* 10. *magiæ, cap.* 6. & alibi, Fernelius *lib.* 7. *methodi medendi*, Braſauolus *in vtroque oleorum examine*, PP. Franciſcani *diſt.* 12. *in Antidotarium Meſue*, & alij.
Oleum ex foſſilibus, ſeu mineralibus. Tertium olei genus fundunt quidam inanima, vt oua, de quibus Porta *lib.* 10. *magiæ, cap.* 5. & præcitati Franciſcani *cap.* 452. *diſt.* 12. item quædam foſſilia, vt ſtibium, vitriolum, & alia huiuſmodi, de quibus mox dicemus; de reliquis verò ad duo priora capita ſpectantibus, inferiùs. Hæc porrò, de quibus eſt præſens inſtituta ſectio, videor mihi poſſe non immeritò mineralia appellare, quòd è foſſili materia fluant; neque eius prorſus careo nomenclaturæ authore; quippe Braſauolus doctiſſimis ſimplicium medicamentorum examinibus, illud inſeruit, quod inſcripſit, *De oleis, quæ ex mineris ſumuntur.*

Ergo ex oleis mineralibus, primum venit obuium vitrioli oleum; quod quomodo pare- 7. *Vitrioli oleũ.*
tur, & quibus polleat viribus, ex Porta, & Cardanu diximus *ſupra lib.* 2. *cap.* 4. *ſect.* 15. *num.* 45. & 46. Eiuſdem meminit Braſauolus *in examine terrarum, pag.* 466. vbi, Ex chalcantho, inquit, ſeu vitriolo fit oleum adeò vrens, vt pro igne potentiali vtamur; eſt enim cauſticæ naturæ, & cum paruo dolore incidit membra, ſi ex olea cultro muncto tangantur. Dum oleum *Vitrioli oleũ Braſauolo.*
paratur, fumum cauere oportet, quoniam non ſolùm hominem interficit, ſed & vicinas arbores exſiccat. Hæc Braſauolus, qui eadem ferè repetit *in examine oleorum mineralium, pag.* 513. De eodem oleo Matthiolus *in lib.* 5. *Dioſcoridis, ad cap.* 74. Illud, inquit, nil miri nobis affert, quòd commendauerit Dioſcorides chalcanthum potum, ac deuoratum ad latas alui tineas, & ad fungorum venena, etſi medicamentum erodens, & ſepticæ facultatis habeatur. Si quidem ad eoſdem. & alios *Vitrioli oleũ Matthiolo.*
vſus hoc tempore nõ modò chalcanthum ipſum quidam potui exhibent in peſtilentia, ſed etiam eius oleũ, quod Chymiſtæ vitreis organis magna ignium vi ab ipſo chalcantho eliciunt, nullo ſanè incommodo. Qui illud in peſte propinant, quod *Vitrioli oleũ valere contra peſtem.*
vulgò vocant Copparoſa, in aqua roſarum diſſoluunt, & iterum cogunt, reiteratis tribus, aut 8.
quattuor vicibus; dántque obolum, vomitum concitantes. Falloppius *tract. de cauterys, c.* 4. teſtatur oleum vitrioli eſſe medicamentum maximè violentum, ac deteſtãdum, atque illud quomodo paretur, quaſque habeat vires, hic oſtendit. Oleũ, *Vitrioli oleũ Falloppio.*
inquit, vitrioli conficiendi ratio hæc eſt: vitriolum in olla exuritur in fornace, donec rubeum reddatur; tunc refrigeratum molitur in mortario, deinde in cucurbita, vel pomo vitreo, optimè luto ſapientum incruſtato (hæc ſunt vaſa, quibus quandoque vtuntur Chymiſtæ) in furno Chymiſtarum, quem vocant, *de Reuerbero*, ponitur addutur ignis primò lentus, non ex carbunibus, ſed lignis opportunis, primò tenuioribus, deinde ſolidioribus, donec omnis humiditas ſiccetur: quod notum erit, ſi derſum gladiolum, & *Vitrioli oleũ quomodo paratur.*
ſiccatum ori cucurbitæ appones; nam ſi adhuc humiditas exhalet, ſuperficies gladioli humida reddetur; ſi ſiccatum erit, ſicca & ipſa permanet; tunc apponatur recipiens vas dictum, optiméque rimæ ſtipentur. Ignis augeatur, vt fumus, & ſpiritus, ex chalcantho in recipiens tranſmittantur; & cùm egredi cœperit ſpiritus, ſtatim recipiens eſt tegendũ, linteo aqua frigidiſſima madente; & cùm ſiccatum fuerit, replicandum, donec egredi deſierit ſpiritus; poteſt etiam dimitti vſus huius lintei madentis, ſi timemus ne vas recipiens, ob tenuitatẽ frangatur. Quare huius rei *Vitrioli oleũ quibus polleat viribus.*
loco, nos exigemus furnũ, in loco humido, & ſub diuo,

diuo, vt ambiens aër, ſine fracturæ periculo, illud agat, quod linteum ageret, ac ſpiritus denſet, ac cogat. Tunc auferendus eſt ignis, dimittenda omnia, vt refrigerentur: deinde ſumma diligentia, disiungenda ſunt vaſa, & oleum colligendum. Hoc oleo inciduntur abſceſſus, & quælibet duriſſima caro. Vſus eſt, vt conficiamus gladiolum ex ligno oleæ, & cum illo, tacto vix oleo, ſecando, foranda, & reliqua opportuna agamus. Hæc Falloppius, quibus libet attexere, quæ ea de

Vitrioli oleũ Bouio.

re obſeruat Bouius Patritius Veronenſis *in ſuo fulmine contra Medicos putatitios Rationales,*
9. *pag.* 146. *&* 167. vbi modo conficiendi huius olei clariſſimè explicato, eius medicos vſus, qui ſequuntur, aperit. I. Necat vermes è putri natos in corpore humano, infantium præſer-

Vitrioli oleũ valere contra peſtem.

tim. II. Debacchante peſte, ſume quotidie manè ieiunus, ſex olei vitrioli guttas in vna iulepi violati vncia, & viues liber. III. Si quiſpiam fuerit peſtilentia correptus, ei propinabis octo huius olei ſtillas in vna vncia ardentis aquæ, quæ ſit perfecta; mox eum benè cooperies intra duos iacentem lectos, donec ſudet; porrò aqua illa in tres diuiſa partes, exhibenda erit intra duas horas; hac ille potione liberabitur peſte. IV. Hectica, vel humorali febre laboranti, ad ſex, vel octo dies, quotidie manè ſex ſtillas exhibebis in vnciis duabus aquæ ex intubo, vel bugloſſo, vel, quod melius erit, ex acetoſa, & ſa-

Vitrioli oleũ valere contra quartanam, & alias febres.

nabitur. V. Quartana infeſtatus, die paroxyſmi, ſex dicti olei guttas in duabus vnciis aquæ ardentis, vel etiam atuiſij, ſeu vini cretici bibat, tum in cubili coopertus ſudet; ad tertium, vel quartum paroxyſmum valebit. Sed ſatius fortaſſe fuerit, ſi reliquas huius olei vires proſequar, ipſiſſimis Bouij verbis, neque enim Latina, Italicam ex ſe prognatam lingoam dedignabitur; & alioquin id ſuadet, obſcuritatis in re maximi momenti, periculum, ſenſu fidè, & dilucidè non

Vitrioli oleũ mederi cancris oris.

reddito. VI. *Ad vno che haueſſe il Cancaro in bocca, con queſto ſanarà bagnandolo; & à queſto vale ancor il ſucco dell herba antedetta Regina. Et à chi haueſſe vna Tertiana nota, glielo darai in acqua di camomilla, nel modo detto per la quartana. A chi haueſſe febre continua, glielo darai in acqua di Marrubbio, nel ſopradetto modo. Et à chi haueſſe vermini nel corpo, gliene darai con l'acqua di*

Vitriolo oleo vermes corporis perimi.

gramigna, oueramente con l'acqua di Filice. VII. *A chi haueſſe dolori colici, ouere di ſianchi con acqua di Verbena, ò d'Artemiſia. A chi haueſſe renelle, ò d'eſcoriationi di veſſica nell'acqua di greſſioni in iſcambio di ſiroppi, per otto giorni con-*

Vitrioli oleũ prodeſſe laterum dolori.

tinuati. VIII. *A dolori matricali con acqua di Valeriana, ouero matricaria, ouerамente con l'acqua di Artemiſia. A chi haueſſe identi guaſti, toccali con detto oglio per tre volte, & ſanara dalla*

Vitrioli oleo curari dentes carioſos.

doglia ſicuramente. IX. *A chi haueſſe fluſſo di corpo, ne beui in vino negro potente per quattro, ò cinque giorni; ogni mattina ſei goccie in luogo di ſiroppo, & ſanarà, ouero in acqua di Taſſo*

Vitrioli oleũ prodeſſe hydropicis.

Barbaſſe. X. *A chi foſſe hidropico darne per vn meſe in buona maluagia. A chi haueſſe vna vena nel petto rotta, & ſputaſſe ſangue, ne bea in acqua de burſa paſtoris per tre mattine continue. A chi foſſe venenato con acqua di vita ſi bea, ouero*
10. *ro con buona maluagla.* XI. *A chi non poteſſe ritenere il cibo, con acqua ò vino buono, è retiſica il ſegato, fa buen ſiato, & aiuta i membri notritiui, & ſpirituali. Ad egni ſorte di febre con acqua di bugloſſa innanzi il paroſiſmo.* XII. *A chi haueſſe reuma nella teſta con buon vino. Et a chi haueſſe diſcorſo di ſangue con vino negro. A chi haueſſe ſordità nell' orecchie, poni nell' orecchia bambace bagnato in detto oglio, a modo di taſta. A chi patiſce podagre vſarne ſpeſſo con vino leggiero, ouero brodo.* XIII. *Al battimento del*

Vitrioli oleũ prodeſſe cordis palpitanti.

cuore conacqua di pimpinella, ouero maluagia. A chi haueſſe la lepra con acqua di fumoterro. A chi haueſſe i peli bianchi, l'vſi con acqua di betonica, ouero induia per più giorni, e diueranno roſſi. Alla doglia di teſta con acqua di maZorana. A chi haueſſe litargia, purghi prima il corpo, e poi vſi l'oglio in vino bianco picciolo. XIV. *A chi haueſſe debole*

Vitrioli oleo iuuari memoriam.

memoria, vſi detto oglio con acqua di accori, ouer finocchio. Ad humore melanconico con acqua di boragine, ouero bugloſſa. Ad vno paralitico con acqua di mentaſtro. A chi haueſſe ſpaſimo, ò tremore, con acqua di ſalnia, ò di baſilico. A chi hà doglie di corpo, con acqua di Trifoglio. XV. *A chi hà de-*

Vitrioli oleũ contra aurium tinnitum.

bilità de polmoni con aqua di finocchio, ò di ſiler montano. A chi haueſſe ſonſinamento nelle orecchie con acqua di ſigillum Salomonis. Alle renelle con acqua di verze, ò caoli. XVI. *Queſto oglio con acqua di pimpinella letiſica il cuore, mondiſica il ſangue, ſana la lepra, conſerua, & augumenta il calor naturale con acqua di meliſſa, rimuoue il dolor del capo, e la laſſitudine, & acconcia lo ſtomaco.* XVII. *Con acqua di Nenufari, ouero papauero, purgato il corpo, induce id* 11.
ſonno, & rimuoue le vigile. Con acqua di vita, purgato il corpo, ſana la apopleſia. Con acqua di boccoli di roſe ſtringe il fluſſo del ſangue del na-

Vitrioli oleũ valere contra peſtem.

ſo. XVIII. *Con aqua di Iſopo, ouero di ſalnia leua la toſſe. Con acqua di trifoglio marino, ouero di rafano, cura la pietra, ſe è toffoſa.* XIX. *Con acqua di Calendula ſana la peſte. Con acqua di accori, ò di Roſmarino leua gli humori, che deſcendono à baſſo per i nerui.* XX. *In ſomma appli-*

Vitrioli olei vires.

cando queſto oglio con le coſe che conuengono, e ſpecifice alli morbi, augmenta le virtu loro, & opera bene. Hæc Bouius, qui *pag.* 146. *ſui fulminis*, ad hoſce vſus medicos eligit vitriolum Roma-

Vitrioli oleũ optimum è vitriolo Romano.

num, ſeu aureum; ærosum autem, ob æris virulentiam, reſpuit; hoc autem ait dignoſci terſo, & nitido cultro; ſi enim huic madido illinatur vitriolum, ærîſque inducatur color, hoc ipſum eſt ærosum vitriolum, planè cauendum. Atque hæc de oleo vitrioli.

Sectio III.

De reliquis oleis mineralibus.

OLeo vitrioli ſcatuit ſuperior ſectio, ex hac 1.
fluent reliqua mineralia; & primò quidem ſulphureum, quod qua ratione paretur, & quibus gaudeat viribus, ex Fernelio, Cardano, Porta, Braſauolo, & Falloppio, aperuimus *ſuprà lib.* 3. *cap.* 6. *ſect.* 5. *num.* 3. 4. 5. *& ſect.* 7. *num.* 11. *& ſect.* 8. *num.* 6. His adiiciemus, quæ obſeruant Patres Franciſcani in Antidotarium Meſuë *diſt.* 2. *cap.* 61. vbi, Ad faciendum, inquiunt, oleum de ſulphure, melius eſt illud, quod eſt purius, atque non aliàs cognitum igni.

Sulphurei olei vires.

Quod autem oleum fit Romæ pluribus modis, & per ſublimationem, & per deſcenſionem, &c. ad multa valet, & præcipuè ad fiſtulas, & ad curanda oris vlcera; quas cancrenas appellant; quibus nil melius, quàm dictum oleum; ex quo madefacta pennæ, aut alicuius feſtucæ extremitate, ipſa vlcera ſemel, aut iterum contacta, continuò mortificata ſanantur. Falloppius *tract. de cauterys*, *cap.* 4. ſcribit oleum ex ſulphure eſſe

2. *Sulphureum oleum quomodo fiat Falloppio.*

medicamentum maximè violentum, ac deteſtandum, eiúſque conficiendi rationem hanc præſcribit. Sulphur, inquit, ignem non expertum, cum vrina pueri, ſeptem diebus in fimo equino calido macerato; deinde habeas catinum magnum, valdè cauum; in quo collocetur bocia lutata, cum prædicto ſulphure; priùs tamen inſtrato fundo catini cinere, tunc tota bocia cooperiatur cinere calidiſſimo, & addatur pruna, donec tota humiditas egreſſa ſit, quod cognoſcitur ea ratione, qua in oleo vitrioli; deinde addatur recipiens, atque rimæ ſtipentur glutine, ex farina, & albo oui, & linteo circunducto; deinde carbones flagrantiſſimi, & continuò ſupra cinerem illum calidum aggregentur, donec ſpiritus, & oleum egrediantur; quod colligendum eſt, vt illud vitrioli, & ſimilis eſt vſus. Hæc Falloppius.

3. *Oleum è lateribus.*

Oleum è lateribus, quod & philoſophicum appellant, calfacit, penetrat, mollit dura, reſoluit, ac diſcutit tumores frigidos; opitulatur ſpaſmo, epilepſiæ, paralyſi, podagræ, & omnibus iuncturarum, & neruorum frigidis affectibus. Laterem rufum, ac inueteratum in fruſtula confringe, hæc vrito in prunis, donec tota excanduerint; deinde exempta reſtinguito in oleo claro veteri, & dimittito quouſque ſe oleo impleuerint. Poſtea oleo exempta in tenuiſſimum puluerem contundito, atque in cucurbitam vitream indito, & arte oleum elicito, & reponito. Fernelius *lib.7 methodi medendi, cap. de oleis*. Quid

Oleum Philoſophorum.

autem de hoc Philoſophorum oleo ſcripſerit Meſuë in Antidotario, *diſtinct.* 12. *cap.* 458. hîc ſubiiciam. Oleum, inquit, Philoſophorum,

Oleum ſapientiæ. *Oleum ſanctum.*

oleum ſecretorum iuuamentorum, oleum ſapientiæ, oleum benedictum, oleum diuinum, oleum ſanctum, oleum perfecti magiſterij, oleum naphtha, oleum petræ, oleum petroleum, & oleum de lateribus. Per tot nomina, ſeu cognomina poſſunt vocari olea in præſenti deſcriptione notata, & ſimilia; quamuis aliqua prædictorum, ſint ſpecialia, & non generalia, vt oleum

Oleum perfecti magiſterij.

perfecti magiſterij, naphtha, & de lateribus. Patres Franciſcani ſuis in hunc locum commentariis, duo aſſerunt; primum, ad faciendum oleum laterum, ex mente Meſuë ſumendos eſſe lateres, non ſolùm antiquos, ſed & multæ antiquitatis; & in eorum defectum vſui eſſe poſſe alias

Oleum laterũ ex qua fiat materia. *Oleum laterũ vtile eſſe piſcatoribus.*

vaſorum fictiles teſtas, non vitreatas, rubras videlicet: alterum, piſcatores, ſi illinant retia oleo lateritio, copioſam piſcium multitudinem congregaturos; quod an verum ſit, inquiunt, faciliùs quilibet experiri poterit. Sed multò clariùs

4.

idem Meſuë *in Receptario Antidotary, diſt.* 12 *c. vlt.* quod inſcribitur, *De oleo Philoſophorum*, &c. ſic habet. Eſt, inquit, eius olei aliud quod fit à natura, & profert illud minera. Et eſt locus manationis eius in inſulis, & ſcopulis maris; & vocatur naphtha. Cuius tres modi ſunt. Eſt enim

Naphtha olei tres ſpecies.

quoddam ſubalbidum; & quoddam ſubrubeum tenue; & aliud groſſum ſubnigrum; ſubalbidum verò eſt melius aliis: ſubrubeum eſt poſt illud; aliud verò poſtea. Et eſt aliud, quod fit ab arte. Et modus operationis eius eſt huiuſmodi. Accipe ex lateribus antiquis, multæ antiquitatis, & propriè factis ex terra rubra; & comminue eos in fruſta; & accende ſuper eos ignem carbonum ſine fumo; vſque dum inflammentur, & rubeant. Deinde ſubmerge eos in concha plena

Oleum laterũ quomodo fiat.

olea oliuarum antiquo, & claro, vſque dum imbibantur, imbibitione vltima; & pone in caczola; & ſigilla orificiũ caczolæ, cum orificio alembici; & ſigilla cum luto Alchymiſtarum; & pone in fornace; cuius ignis ſint prunæ, & coquatur, vſque dum diſtillet oleum. Et tu ordinabis vas ſub roſtro alembici, in quod fluat oleum. Deinde reconde illud, & ſtringe orificium vaſis, in quo recondis; & adminiſtra vbi oportet; & quantò antiquius, tantò melius. Hæc Meſue, ſic explicatus à Patribus Franciſcanis.

Petroleum ſummè calidum, attenuans, penetrans, ſiccans, ac digerens; materiam omnem frigidam è quauis corporis ſede abſumit, epilepſiam, paralyſin, ſpaſmum, neruorum, articulorúmque dolores, lienis, renum, veſicæ, vteri frigidiores affectus ſoluit. Hoc non arte, ſed natura prouenit, ac pleriſque locis ex petris, & rupibus emanat. Fernelius *lib.7. methodi medendi, cap. de oleis.* Plura de hoc oleo, quod etiam dicitur oleum ſaxi, vide *ſuprà libro hoc tertio, cap.7. ſect.*14. ex Agricola, Cardano, Mathiolo, & Braſauolo. De eodem ſcribunt Patres Franciſcani *in Antidotarium Meſue, diſt.*12. *cap.*458. & tria obſeruant, primum vocari petroleum, ſeu oleum petræ, & eſſe ſpeciem naphthæ, ſeu bituminis liquidi; & quidem è montibus ſaxoſis defluere in amnes, rectéque propterea dici oleum petræ; alterum pluribus in locis eſſe naphthæ mineras, vt in Sicilia; in agro videlicet, Agrigentino; & apud Tocchum Regni Neapolitani oppidulum; & ad eum tractus Mutinenſis locum, cui nomen mons Gybius, vel mons Zybius, vel mons Zilius; tertium, huius fœtorem olei vſque adeò tetrum eſſe, vt ſtercus Diaboli appelletur; minùs tamen malè olere, quod è Sicilia aſportatur; Mutinenſe verò, grauiter quidem, at non malè olere. Addunt autem ex mente Meſuë omnem naphthæ ſpeciem vocari oleum Philoſophorum; oleum ſecretorum iuuamentorum, &c.

5. *Petrolei vires.*

Oleum ſaxi.

Naphtha minera.

Mons Zybius ferax naphthæ.

Stercus Diaboli eſſe naphtham.

6. *Gagatæ oleũ.*

De oleo Gagatæ nonnulla adnotauimus *ſuprà hoc tertio libro, cap 7. ſect.* 16. *num.* 11. quibus addimus ex Meſuë *diſt.*12. *Antidotarij, cap.*457. & PP. Franciſcanis *ibi*, Gagatæ oleum, dici oleum ſacratum, pararique bifariam, deſcenſione videlicet, vt oleum de iunipero; & ſublimatione, vt oleum de lateribus; cæterùm non eſſe comburendos ipſos lapides, ſicut lateres comburuntur; ipſum porrò Gagatem eſſe naphthæ, ſeu bituminis genus.

7. *Bituminis oleum.*

De oleo bituminis, & oleo Siculo nonnulla prænotauimus *hoc tertio libro, cap.7. ſect.*8. Atque de illo intelligo Solinum, qui *cap.*11. *Polyhiſtoris*, In lacu, inquit, Agrigentino oleum ſupernatat.

Siculum oleũ.

Hoc pingue hæret arundinum comis de aſſiduo volutabro, è quarum capillamentis legitur

vnguen

vnguentum medieum contra armentarios morbos. Plinius *lib.31. cap.2.* aſſerit in quibuſdam fontibus reperiri oleum; quod haud dubiè eſt bituminoſum, vel naphthicum, de quo nos fusè *cap.7.huius libri,ſect.14.* Et ipſe etiam Meſue *diſt.12.Antidotarij c.458.* & *ibi* PP.Franciſcani, naphtham, & bitumen appellant oleum.

Fratres olei.

8. *Salis oleum.* De oleo ſalis diximus *ſuprà cap.2. huius libri, ſect.9.num.1.& cap.7.ſect.20.num.92.* ex Ariſtotele, Cardano, Scaligero, & Porta.

9. *Tartari oleū Cardano.* Tartari olei meminit Braſauolus *in examine oleorum mineralium, pag.513.* modum tamen, quo fiat, non declarat. Eum verò ſic aperit Cardanus *lib.8.de ſubtilitate, pag.257.* Vbi tartarum, inquit, humido colliquatur, ſeu in marmore ſub terra ſepultum, ſeu in vitro fomum feruentis aquæ excipiens. Aliter, vt pater meus; ollam cum tartaro accenſam in aquam infunde, ſtatímque oleum ſupernatabit: quibus modis multa igne in calcem redacta, mutantur in oleum. Vnde incertum, an *Tartarum quid.* tartari ſuccus oleum ſit, an potiùs aqua. Hæc Cardanus. Eſt autem tartarum fæx vini veteris, vt obſeruāt Porta *lib.6.magia, cap.1.* Braſauolus *in examine rerum memorabilium, pag.495.* & Cardanus *lib.7. de ſubtilit. pag.227.* cuius drachma in iure potata, ter, aut quater, præter noxam ſoluit, vt reſtatur Braſauolus *ibidem*; eadem fæx, ex præcitato Cardano, in detergendo compar non habet; ob id ſordida, & duris nata locis, & carnis excreſcentias purgat, ac viuam carnem oſtendit. Quomodo autem oleum ex tartaro eliciatur, ex Cardano oſtendimus; aliam eiuſdem parandi rationem exhibet Porta *lib.10.magia, cap.19.* vbi, *Tartari oleū quomodo fiat Porta.* Cumburatur, inquit, tartarum, & in ſalem redigatur; pòſt ſupra marmoream tabellam exponatur loco humido; nam paucis diebus in oleum abit, excoláque in ſubiectam paropſidem. At ſi quæris, hoc modo facillimè parabis. Contundatur tartarum in puluerem, cui tantundem halinitri admiſceas, ac in ferrea pila, vbi contuſa ſimul ſunt, ignem admoueas, quouſque totum comburatur, fæces reliquæ triturentur, & in lixiuio liquefacta penicillo excolato, igne lixiuium in æthera diſſoluatur, ſubſidet ſal; mox oua decoques, tollito boleta, & vacua repleto ſale, & paruo temporis interuallo in oleum abibunt. Hæc Porta. Plura de tartaro, ſeu fæce vini, vide *ſuprà lib.2. cap.2. ſect.17.* De ſale autem tartari, vide à nobis adnotata *hoc lib.3. cap.2. ſect.7. num.5.*

10. *Sodæ oleum.* Oleum è ſoda ſic paratur. Sal ſodæ in aquam diſſoluitur; tum, vt purgetur, per liciniam exculatur; mox exſiccatum, ſupra marmor diſpergitur; dein humido expoſitum loco abit in oleum, quod è marmore defluet in fideliam. Porta *lib.10. magia, cap.19.* Plura autem de ſale ſodæ ſcripſimus hoc *lib.3.cap.2.ſect.7.*

11. *Talchi oleū.* Oleum talchi, ad mulierum mangonia ita paratur. Contundatur talchus in tenuem puluerem ferrea pila; mox in ollulam imponitor craſſitudinis, & roboris nimij, operculo inducto operi, & ferreis filis munito, ac figulari creta vbi illeueris, ad ſolem triduo reſiccetur; poſtea in fornacem vitrariorum trudito, loco, vbi eluctentur flammæ, vel alibi; dummodo vehementiſſimus ſit ignis; poſt triduum, vel quatriduum eximito, vas frange, ac ſi in calcem iam redactum optimè conijcies, ſerua; ſin minùs, idem repetere ne pigeat, & parem operam impendere; quam perfectè inalbuerit calx, ſupra marmor accommodato porphyreticum, & humidiſſimo loco relinque, vel excauatis foueis, vel puteo; diúque immorari ſinito, & nimia humiditate effluere cernes, colligito, & vitreo vaſe recondito. Hæc Porta *lib.10. magia nat.cap.19.* Eſt autem Talchus, teſte Cardano *lib.7.de ſubtilitate, pag.227.* flos gypſi, ſimilis *Talchus quid ſit.* vitro, ſquamoſus, & perſpicuus, & lapidi ſpeculari ſimilis.

12. *Stibij oleum Matthiolo, & Cardano.* De ſtibij oleo plura diximus *ſuprà lib.2. cap.4. ſect.10.num.10.& 11.* ex Matthiolo, Falloppio, & Cardano. Nunc qua ratione paretur, ſubiiciam ex eodem Falloppio, qui *tract.de foſſilibus, cap.29.* Ex ſtibio, inquit, ſit quoddam oleum, quod ratione rubedinis nominatur ſanguis ſtibij, quod oleum præſtantiſſimum eſt ad vlcera ſerpentia, & maligna; ſiccat enim, & aufert omnem malignitatem; conficitur autem oleum hoc modo. Capiunt regulum antimonij; & vt intelligatis, regulum vocatur antimonium quinque, vel ſex *Stibij oleum Falloppio.* vicibus eliquatum, & refrigeratum; capiunt enim ſtibium, eliquant, deinde ſinunt vt refrigeretur; deinde iterum eliquant, & refrigerant; & ſic procedunt vſque ad quinque, vel ſex vices, & ſtibium quod vltima vice refrigeratum, & compactum remanet, appellant regulum. Accipiunt ergo regulum, & emolliunt ſupra marmur affuſo aceto ſtillatitio, & emollitum cùm optimè fuerit, collocant in panno ex filtro, & affundunt acetum ſupra, donec totum antimonium fuerit diſſolutum, & nihil in filtro remanſerit; ſed totum ex filtro in vas ſubiectum percolarit; capiunt deinde colaturam, ſeu liquorem illum, & ponunt ad elambich, extrahúntque liquorem, quo extracto remanet in fundo elambich ſubſtantia quædam, veluti fæx rubra; quam accipiunt, & ponunt in panno, & appendunt in loco humido, & ſubiiciunt vas; fæx illa acta ab humiditate eliquatur, & illud quod eliquatur, eſt oleum, quod vocatur ſanguis antimonij, medicamentum, vt dixi, optimum ad ſerpentia, & maligna vlcera. Antiqui, & noſtri etiam recentiores, vtuntur propria ſubſtantia antimonij, ad affectus oculorum, & ad ſiſtendum ſanguinem, manantem ex membranis cerebri ratione vulneris, ſed vſus præcipuus eſt ad affectus oculorum, & ad hunc vſum torrebatur, vel exurebatur, & lauabatur. Hæc Fallopp.

Arſenici oleum. Arſenici oleum habet illum vſum, quem reliqua olea carnem vrentia; atque hoc modo optimè paratur. *Recip.* Arſenici cryſtallini, vel etiam citrini, ſalis nitri, Ana *lib.*1. Tere optimè & miſce, & pone, vt aiunt Chymiſtæ, in bocia contra bociam rimis egregiè ſtipatis; ſuperiùs tamen vas, foramen paruum habeat in ſummo; igni lento appones, tamdiu, donec omnis humor ſit egreſſus, quod gladij ſuperficie cognoſces, vt in oleo vitrioli. Tunc apertis vaſis eius mixturæ, quæ cādidiſſima erit, ſume libram vnam, ſalis ammoniaci libram itidem vnam, miſce optimè trita, & ſecundùm artem ſublimato toties, donec in fundo vaſis arſenicum ſolum relinquatur, vt oleum ſolidum, & concretum; tunc aſſumes arſenicum, & collocabis in vaſe vitreo, in loco humidiore, & in liquidiſſimum oleum mutabitur. Falloppius *tract.de cauteriis, cap.8.*

3. *Caphura oleum.*

Ex caphura poſſe confici oleum pulcherrimum, tenuiſſimum, & odoratiſſimum, docet Porta *lib.* 10. *magiæ, cap.* 11. id quod etiam obſeruauimus *cap.* 7. *huius libri, ſect.* 10. *num.* 8. Praxim autem eius parandi vide apud Portam *ibidem*.

Metallorum oleum. Amianti oleum. Ligni oleum.

De oleo metallorum, oleo amianti, & oleo ligni, vide *cap.* 7. *huius libri tertij, ſect. vlt. num.* 92. & 93. De oleo autem incendiario *num.* 11. *eiuſd. cap. & ſect.*

Picis oleum.

De oleo picino Plinius *lib.* 15. *cap.* 7. E pice, inquit, fit quod picinum appellant, cùm concoquitur velleribus ſupra halitum eius expanſis, atque ita expreſſis, probatum maximè è Brutia; eſt enim pinguiſſima, & reſinoſiſſima. color oleo fuluus. de hoc vide Dioſcor. *lib.* 1. *cap.* 80.

Moſchi, & zibeti oleum. Ambaræ oleum.

Denique modum conficiendi oleum ex moſcho, ambara, zibeto, ſtyrace, terebinthina reſina, melle, papyro, linteis, & frumento, vide apud Portam *lib.* 10. *magiæ, cap.* 9. 10 & 11. De oleis mineralibus vide plura apud Carolum Stephanum *lib.* 3. *Agriculturæ, cap.* 56.

SECTIO IV.

De oleo piſcium, ſcorpionum, ſerpentium, ranarum, lumbricorum, vulpium, lacertarum, & ouorum.

1. Alium ne quære nexum. Agimus de hiſce oleis, in gratiam mineralium, quæ præfluxere; eodem acturi conſilio, *ſectione ſequenti*, de oleis florum, herbarum, & arborum.

Piſcium oleũ.

Et ducto à piſcibus initio. Plinius *lib.* 15. *c.* 7. ſcribit Ichthyophagos oleum è piſcibus facere. Scaliger *exercit.* 51. In mari, inquit, non procul à monte Caſpio, piſcis eſt ſingulari ſpecie. is teres totus, ſine capitis expreſſa figura; longitudine circiter pedum quattuor; quem icirco vel Cylindrum, vel Columnam libuit appellare. Ex eo ad lucernarum vſum exemptus adeps vices præſtat olei, frequenti mercatu expetitus. Idẽ *exercit.* 101. *c.* 10. Balænæ, inquit, oleum cum ſeuo nulla poteſt arte componi; continet enim balænæ adeps, & orcæ, & aliorum einſmodi, ſeminaria quędam aquæ, quibus diſſimilis ſit in ſpecie. Veluti maris aqua, tametſi pinguis, tamen cum oleo non miſcetur; nequit igitur in contumaces pinguium partes aqua ſe ſe indere.

Piſcis cylindrus fundit oleum.

Balænæ oleũ.

2. *Oleum ſcorpionum quas habeat vires Fernelio.*

Oleum è ſcorpionibus extenuat adeò, vt illitum lumbis renum calculum, pubi verò aut perinæo illitum, aut in veſicam iniectum veſicæ calculum terere, & exturbare credatur. Ita Fernelius *lib.* 7. *methodi medendi, cap. de oleis*, vbi etiam modum huius parandi deſcribit. Braſauolus *in examine oleorum ex floribus, pag.* 521. Oleum, inquit, de ſcorpionibus fit duplici modo: primo ex ſcorpionibus, & oleo, in quo ſuffocati ſunt, & per triginta dies in ſole ſeruati. Alter modus ariſtolochiam, gentianam, cyperum, corticem radicis capparorum, & oleum amygdalarum amararum recipit; quod potius compoſitio eſt, quàm ſimplex oleum, vtinam mirificè proritans, ſi pecten vngatur. Duos etiam modos conficiendi hoc oleum præſcribunt Meſuë *diſt.* 12. *Antidotarij, cap.* 448. & *ibi* Patres Franciſcani interpretes, tria inter alia notatu digna obſeruantes; primum, ſcorpiones, ſi parui ſint, vt noſtrates, centenos in ſingulas olei libras conijciendos, ibíque ſuffocandos; alterum eos ſcorpiones colligendos eſſe, ſole exiſtente in Leone; tertium illud oleum debere eſſe ex amygdalis amaris. Verùm oleum ſcorpionum confectum ad mentem Matthioli, multò plures habet vires; quippe cordi duntaxat, & pulſantibus temporum manuum, & pędum arteriis illitum, ab omnibus liberat venenis, dummodo erodenti facultate vacent. Quin & eos ſanat, qui tam à viperis, quàm cæteris venenoſis animalibus vel icti, vel demorſi fuerint. Præſtat item maximè hoc oleum, cùm in homines peſtilentia ſæuit; quippe quod non modò peſte infectos iuuet, ſed & ſanos præſeruet. Pręſtat denique ad omnes interaneorum vermes, omnéſque dolores mulcet ex flatu, vel ex frigore genitos. Hæc teſtatur idem Matthiolus de hoc ſuo oleo, *in Dioſcoridem, lib.* 2. *cap.* 11. modúmque illud conficiendi fusè deſcribit *lib.* 6. *tract. de Antidotis*, adiecto præfationi Dioſcoridis.

Scorpionum oleum quomodo fiat Braſauolo.

Scorpionum oleum quomodo fiat Meſuë.

Scorpionum olei vires Matthiolo.

3. *Viperinum oleum. Serpentinum oleum.*

Oleum viperinum ex viperis, & ſerpentinum ex ſerpentibus nigris fieri poſſe habes apud Meſuem *diſt.* 12. *Antidotarij, cap.* 447. & interpretes ibi ex Ordine S. Franciſci.

Ranarum oleum.

Sequitur oleum de ranis aquaticis; de quo Meſue, & Franciſcani *præcitati cap.* 449. adnotantes cauendas eſſe ranas terreſtres, vt ſunt mutæ, & rubetæ, quippe quæ cum bufonibus ſæpiùs coëant. Vtilitas huius olei æſtimari poteſt ex eo quod ſcribit Dioſcorides *lib.* 2. *cap.* 25. aduerſari in cibo ſerpentibus omnibus ranas, in oleo addito ſale elixas; & ſumi eadem vtilitate decoctarum ius illud; Franciſcani etiam *ibidem* teſtantur ranas prædicto modo conditas eſſe antidotum magnum, contra omnium ſerpentium venena, & hunc piſcem eſſe familiarem Longobardis tempore Quadrageſimæ. De lumbricis terreſtribus meminit Braſauolus *in examine oleorum ex floribus, pag.* 522. affirmans ex illis vermibus confici oleum; quod Falloppius *tract. de tumoribus præter naturam, cap.* 4. appellat lumbricatum, atque optimè mederi dolori, præcipuè neruorum. Galenus etiam *lib.* 11. *ſimplicium medicamentorum, propè finem*, ſcribit lumbricos contritos, neruiſque diuiſis impoſitos protinus mirum in modum prodeſſe; atque hos ipſos quoque cum mulſo potos, medicamen eſſe mouendæ vrinæ idoneum. Fernelius *proximè* citandus laudat oleum lumbricorum. Oleum vulpinum attenuat, & aliquantum digerit; podtagræ, omníque arthritidi leniendæ, omni morbi tempore vtile. Hoc autem ea conficies ratione; vulpem pelle nudam, & exenteratam, minutim conciſam, coque in aquæ fontanæ, & marinæ, ſeu ſalſæ paribus portionibus; ex dimidio coctæ adde ſal, oleum vetus purum, thymum, anethum, & origanum; tum coquatur ad artuum diſſolutionem, & aquæ conſumptionem, exprimatúrque oleum. Hæc Fernelius *lib.* 7. *methodi medendi, cap. de oleis*. Idem quod de oleo lumbricato, adnotat de oleo vulpino Falloppius *proximè* citatus. Hoc plerique parant ex viua, & integra vulpe, quam in oleo animam reddere cogunt; ſed id meritò improbat Braſauolus *in examine oleorum ex floribus, pag.* 523. ob eam rationem, quòd

Lumbricorum oleum.

Lumbricatum oleum.

Vulpini olei vires Fernelio, & Fallop.

Vulpinum oleum Braſauolo, & Meſuë.

ſtercore

ſtercore, & vrina neceſſe ſit inquinati illud oleum; ſtatuit ergo abiicienda interanea. Meſue *diſtinct.* 12. *Antidotarij, cap.* 446. & interpretes ibi Franciſcani, ad faciendum hoc oleum docent, abiicienda quidem eſſe interiora huius feræ, cæterùm vulpem ipſam haud eſſe excoriandam. Sed præclarè de hoc oleo Galenus *lib.* 11. *ſimplicium medicamentorum, ſub finem, cap. de vulpe, & hyæna*; vbi, De vulpibus, inquit, quæ totæ in oleo coquuntur (nam ſic quidam curant arthriticos, partim viuas vulpes in lebetem ingentem iniicientes, partim etiam mortuas) fuſiùs dicere mihi neceſſe eſt, quandoquidem pleroſque viſæ ſunt principio planè morbo hoc liberaſſe, verùm poſt multum temporis non ita profuiſſe. Siquidem illos malum reperiit, quanquam non ita vehemens, quàm antea. Sanè oleum, in quo cocta vulpes eſt, non eſt potentioris in digerendo facultatis, quàm in quo hyæna, quæ ſi ſimiliter in oleo lixetur, redditur oleum longè potentiſſimæ in digerendo facultatis. Hæc Galenus.

Vulpinum oleum Galeni. — *Hyænæ oleũ.*

5. Accedit oleum, quod ex lacertis paratur eodem modo, quo ex ſcorpionibus, eſtque duplex; vnum ex communibus lacertis, quæ per domos noſtras, & parietes verſantur. Alterum, ex viridibus lacertis, quæ latinè ſtelliones, vulgò leguri dicuntur; & hoc ex viuis lacertis fit ab aliquibus; ab aliis ex mortuis, & exenteratis, ne ſtercora oleo innatent. Braſauolus *in examine oleorum ex floribus, pag.* 512.

Lacertarum oleum.

6. Supereſt oleum ex vitellis ouorum gallinaceorum confectum, quod commendant Meſue *diſtinct.* 12. *Antidotary, cap.* 452. & ibi interpretes Franciſcani, Braſauolus *in examine oleorum mineralium, pag.* 508. Falloppius *tract. de tumoribus præter naturam, cap.* 14. & optimè Matthiolus *in lib.* 1. *Dioſcoridis, cap.* 44. vbi, Oleum, inquit, quod è vitellis ouorum diu in ſartagine frixis elicitur, illitum aſperitatibus cutaneis mirificè prodeſt; ſerpigines, & vitiligines emendat; rimas labiorum, manuum, ſediſque ſanat. Quin etiam vlcerum dolores, & articulorum cruciatus mulcet. Prodeſt & aurium doloribus, atque vlceribus; item ambuſtis vtiliter illinitur: cerebri contuſas membranas puttilagine affectas mirum in modum à partibus ſanis ſegregat, vt nos complures magno cum honore periculum fecimus. Braſaoolus præciratus, Oleum, inquit, ex vitellis ouorum, falsò nonnulli pharmacopolæ cicatrices delere contendunt, vt oua fatuis detrahant. Nunc tamen mulierum vſus eſt, ex hoc oleo faciem decorare, aut ſolo, aut cum alumine, ſaléque gemmæ. Prædicta olea tam ex animalibus, quàm ex ouis quomodo fiant, pete ex Carolo Stephano *lib.* 3. *Agriculturæ, cap.* 54. & 55.

Ouorum oleũ quomodo fiat. — *Ouorum olei vires.*

Sectio V.

De oleo florum, herbarum, & arborum.

1. De his oleis fusè Plinius *lib.* 15. *cap.* 6. & 7. & *lib.* 23. *cap.* 4. Dioſcorides *lib.* 1. *à cap.* 28. & *ibi* Matthiolus, Galenus *lib.* 2. *ſimplic. medicam. à cap.* 7. & *lib.* 6. Meſue *diſtinct.* 12. *Antidotary per totam*, & *ibi* interpretes Franciſcani. Athenæus *lib.* 2. *cap.* 29. Braſauolus *in vtroque examine oleorum*, Porta *lib.* 10. *magiæ natur.* paſſim, Falloppius *tract. de tumoribus præter naturam, c.* 14. & 17. & Fernelius *lib.* 7. *methodi medendi, cap. de oleis*; ex his nonnulla præſtantiora percurram, reliqua videto apud hos ſcriptores.

Oleum florum. Oleum herbarum. — *Oleum arborum.*

Oleum roſarum inflammationes, & ſtomachi ardores extinguit, roborat, denſat, fluxionéſque ſiſtit. *Roſaceum oleum.*

Oleum violarum ardores extinguit, remittitque phlegmonas, pleuriticos iuuat, pulmonis, thoraciſque vitia lenit. 2. *Violarum oleum.*

Oleum nymphææ magis refrigerat, ardoréſque præcipuè renum, veſicæ, & capitis, ac etiam delirium compeſcit, acceſſitque ſomnum. *Nymphææ oleum.*

Oleum papaueris omnia efficacius, quàm nymphææ præſtat, & propriè capitis dolores, atque deliria ſedat, ſomnúmque conciliat. *Papaueris oleum.*

Oleum mandragoræ ſimplex multò euidentiùs refrigerat, dolores ex inflammatione compeſcit, & ſomnum acceſſit. *Mandragoræ oleum.*

Oleum mandragoræ compoſitum omnium ſummè refrigetat, & dolores omnes ex inflammatione, atque etiam alios conſopit, capitis dolores, phrenirides compeſcit, illitum, & naribus obiectum, promptéque ſomnum conciliat.

Oleum melinum, quod & cydoniorum, refrigerat, & adſtringit, ventriculo, iecori, inteſtiniſque imbecillis accommodatum; hinc vomitum, alui profluuium, ſudorémque illitu ſiſtit. *Melinum oleum.*

Oleum myrtinum refrigerat, adſtringit, & roborat, propriè verò cor, ventriculum, cerebrum, atque neruos. 3. *Myrtinum oleum.*

Oleum maſtichinum cerebrum, neruos, ventriculum, hepárque adſtrictione corroborat, lienteriæ, vomitioni, & cruditati accommodatum. *Maſtichinum oleum.*

Oleum mentæ ventriculum, aliáſque partes illitu corroborans, concoctionémque iuuans moderato calore. *Mentæ oleũ.*

Oleum abſynthij modicè calfacit, & corroborat, concoctionem iuuat, appetentiam excitat, obſtructa ſoluit, lumbricos enecat. *Abſynthij oleum.*

Oleum chamæmelinum neruos, atque membranas moderatà adſtrictione corroborat, modicè reſoluit, dolores apprimè ſedat. *Chamæmelinum oleum.*

Oleum liliorum thoracis, ventriculi, vteri, renum, veſicæ, atque neruorum dolores ſedat, lenit, atque coquit. 4. *Liliorum oleum.*

Oleum anethinum modicè calfacit, & digerit; neruorum dolores lenit, ſomnúmque conciliat. *Anethinum oleum.*

Oleum amygdalarum dulcium dolores demulcet, partes exaſperatas, præcipuè verò pulmones, renéſque lenit, ſicca, & dura emollit, hecticis, & tabidis familiare. *Amygdalarum dulcium oleum.*

Oleum irinum coquit, extenuat, reſoluit, hepatis, ſplenis, vteri, & articulorum dolores ſedat, thoracis, pulmonúmque materiam coquit. *Irini oleum.*

Oleum rutaceum calfacit, craſſos humores attenuat, diſcutítque flatus, quàm anethinum valentius, confert dolori colico, paralyſi, ſpaſmo, vteri, ac veſicæ perfrigerationi. *Rutaceum oleum.*

Oleum amygdalarum amararum validè attenuat, atque incidit, flatus omnes, præſertim aurium tinnitus diſſipat, obſtructionis iecoris, aliorúmque viſcerum tenuando, detergendóque expedit, duritias præſertímque neruorum mollit. *Amygdalarum amararum oleum.*

Oleum è capparibus extenuando, detergendóque *Capparum oleum.*

dóque duritiem omnem, propriéque lienis, & obſtructionem ſoluit, eiúſque dolorem, omnémque affectum lenit.

Nardinum oleum. Oleum nardinum calfacit, tenuat, digerit, ac roborat; cerebri, ventriculi, hepatis, lieois, renum, veſicæ, ac vteri frigidis, & flatulentis affectibus mirè ſuccuttit tum ſimplex, tum compoſitum.

5. *Laurinum oleum.* Oleum laurinum calidum, & extenuans, ventriculi flatus, colicóſqoe dolores, capitis, viſcerum, vteri, tenum, neruorúmque ſrigidos morbos diſcutit. Lauri baccæ maturæ tundantur, diúque ex aqua eoquantur, colato iuri, atque refrigerato pinguedo innatans colligatur, & pro oleo recondatur.

Balaninum oleum. Oleum balaninum aurium dolores, & ſtrepitus ſoluit, varos, lentigines, maculas, cicatricéſque nigras delet, & aluum ſubducit, vomitúmque ciet.

6. Quomodo autem fiant prædicta olea, explicant præſati auctores; ſed optimè omnium Fernelius; ex cuius ſententia deſcripſi vires ſingulorum. *Caryophyllorum oleum.* Qua ratione aotem paretur oleum ex caryophyllis, myriſtica nuce, pipere, fœniculo, eupreſſo, terebinthina reſina, melle, & frumento, conſule Portam *lib.*10. *magia, cap.*6. 10. *&* 11. *Nucū oleum.* Oleum ex nucibus vſui eſſe ad lampades, & multis ſuccurrere ægritudinibus, ſcribit Braſauolus *in examine mineralium, pag.*509. & *pag.*513. eiuſdem examinis ait oleum iunipetinum apprimè valere aduersùs peſtilentem morbum, fieríque ex iuniperi tum ligno, tum baccis. *Iuniperinum oleum.*

Matthiolus *lib.*1. *cap.*6. loquens de oleo nardi Italicæ, quæ noſtris vulgò vocatur, *ſpigo*, quódque oleum vulgo vocatur, *oglio di ſpigo*, ait illud eſſe oduris acerrimi, ita vt cætera odoramenta ſuperet; quo fit, inquit, vt extra officinas illud aſſeruent, ne moſchi, ambari, zibetti, aliorúmque odoramentorum, vnguentorum, & aromatum ſuauitatem intercipiat. *Nardi oleum.*

Myrrhinum oleum. De myrrhæ oleo conſule Portam *lib.*10. *magia, cap.*19. ac de prædictis oleis umnibus vide Carolum Stephanum *lib.* 3. *Agricult. a cap.* 53. & deinceps.

Sectio VI.

De oleo olearum, ſiue oliuarum.

§. I.

Oleum olearum eſſe antonomaſticè oleum.

1. *Oleum oliuarum Olearum oleum.* VAria eſſe oleorum genera, & diſcrimina, perſpicuum eſt ex hactenus dictis; at hæc multò plura eſſe tibi perſuaſeris, ſi animaduerteris corpus omne, quod inflammari poteſt, olei cuiuſdam eſſe particeps, huiúſque ſolius gratia conflagrare; quodcunque autem olei eſt expers, flammam non alere. Videbor hoc loco magnum quippiam, & veteribus inauditum offundere, ſed quod longè ſit veriſſimum, & multis huius ſæculi experientiis confirmatum, teſte Fernelio clariſſimo Philoſopho, & Medico, qui huiuſce doctrinæ mihi dux, & auctor *lib.*4. *Phyſiologia, cap.*3. Nullum, inquit, corpus eſt ad inflammationem propenſum, ex qoo ſincerum oleum arte elici non poſſit. *Oleum elici poteſt ex omni re cremabili.* Non adeps, non cera, non pix, non reſina, non terebinthina, non vllum denique ligni, ſtirpiſve genus, nulla radix, nullus flos, nullus fructus, nullum ſemen; atque in animalibus nulla pars eſt, ſiue os, ſiue neruus, ſiue membrana, aut caro; nihil denique in ſtirpium, aut animantium genere vitam habuit, quod non poſſit oleum de ſe profundere, aliud quidem affluentiùs, ſoloque preſſu, aliud parcius, maioréque induſtriâ; huius etiam cauſa quæcunque viuunt inflammari poſſe compertum eſt. Quin etiam inanimorum genus quæ complectitur inflammationi ſubiecta, eadem quoque oleo ſunt finitima. Nam ſulphur quicunque metallorum naturas perſcrutantur, terræ adipem, vel oleum appellant, quod moderato calore coctum cogitur, atque concreſcit. Hæc Fernelius. *Sulphur eſſe oleum terra.*

2. *Oleum antonomaſticè quod.* Porrò ex tot oleorum generibus, hanc laudem, vt antonomaſticè oleum appelletur, in illud ſolum cadere, quod ex olearum baccis exprimitur, teſtem luculentiſſimum habeo Galenum, qui *lib.*2. *ſimplicium medicamentorum, cap.*7. Oportet, inquit, conſiderare propriiſſimum, & quod maximè ab omnibus hominibus vocatur uleum, quando & ipſe fructus, ex quo fit oleum, ſolus ex omnibus oliua nuncupatur, & arbor olea; ipſúmque ſimpliciter primariò oleum dicitur; at reliqua omnia per tranſlationem, & abuſum. *Oleum olearum eſſe antonomaſticè oleum.* Hæc Galenus, quibus conſonat olei etymon; ab olea enim, ſiue oliua denominatur oleum; quippe ipſe oliua ſuccus eſt oleum. Plinius *lib.*15. *cap.*3. & S. Iſidorus *lib.*17. *originum, cap.*7.

§. II.

De differentijs propriè vocati olei.

3. *Oliua partes.* OLiuæ conſtant nucleo, oleo, carne, amurca; & quidem oliuæ ſuccus oleum eſt. Plinius *lib.*15. *cap.*3. Huius diſcrimina peti poſſunt, vel ex varietate oliuarum, vel ex ætate olei, vel ex diuerſo eius paraodi modo. *Olei differentia.* In primis enim plura eſſe oliuarum genera teſtantur Theophraſtus *lib.* 6. *de plantarum cauſis, cap.*11. *&* 12. Macrobius *lib.* 3 *Saturnaliorum, fine.* & S. Iſidorus *lib.*17. *cap.*7. è quibus tria illa præcipua, Orchades, Radij, & Pauſiæ; quæ, iudice Plinio *lib.*15. *cap.*1. recenſuit Virg. *lib.* 2. *Georg.* ibi,

Nec pingues vnam in faciem naſcuntur oliuæ,
Orchades, & Radij, & amarâ Pauſia baccâ. *Oliuarum genera.*

4. *Orchades oliua. Radij oliua. Pauſia oliua.* Orchades, aliàs orchites, ſunt oleæ rotundæ; radij ſunt oliuæ formâ longiuſculâ, cuius duplex eſt diſcrimen; nam eſt radius maior, & minor. Pauſiæ, ex Cerda in præcitatum Virgilium, ſunt oliuæ nigricantes præ maturitate, namque eæ diu in arbore, nec ita citò auelluntur, donec contrahant nigredinem. Ideo, ſi ante tempus legantur, & in virore, egent magna tuoſione, & iccirco appellantur pauſiæ à pauiendo, ſeu tundendo; cùm enim ex his adhuc virentibus fiat oleum, maiore egent tonſione.

5. *Olei ætates.* Præterea oleum, attenta eius ætate, aut recens eſt, & velut muſtum, aut ætate vigente, aut vetus. At penes præparaodi modum, aut ſimplex, ſolúmque, & impermixtum eſt, aut cum

ſale

Olei genera.

ſale præparatum; variatur autem ex fructus diuerſitate, cùm is aut immaturus, aut maturus extiterit. Denique conſideratur, iuxta inductam arte alterationem, quùm aut quomodo ab initio præparatum fuit, ita ſeruatur, aut candidum efficitur. Hæc de differentiis olei oliuarum. Galenus *lib.2.ſimplic. medic. cap.*8. indicans ſingulis ſuas ineſſe proprias facultates.

Oleum acopum.

Ex dictis facile intelliges, quæ obſeruant ſcriptores de oleo Acopo, & Omphacino. Oleum quod ex maturis oliuis exprimitur, ſalis expers, ætate medium, moderatè calidum eſt, lenit, omniúmque maximè humectat, & emollit, laſſitudinis optimum remedium; ob idque Græcis Acopum appellatum; corpus ad obeunda munera promptius, alacriúſque reddit. Fernelius *lib.6. methodi medendi, cap.*4.

6\. *Omphacinũ oleum.*

Acopo opponitur Omphalcinum, de quo Dioſcorides *lib.1.cap.*28. Optimum, inquit, in ſanitatis vſu ex immaturis oliuis expreſſum oleum eſt, quod & omphacinum, id eſt, acerbum dicunt; excellítque in eo bonitate quod nouum, odoratum, & in guſtu nulla mordacitate eſt: vtile & hoc conficiendis vnguentis. Plinius *lib.12. cap.*27. Oleum, inquit, omphacinum fit duobus modis; olea adhuc albâ expreſsâ, deterius ex druppa; ita vocatur prius quàm cibo matura ſit, iam tamen colorem mutans; differentia, quòd hoc viride eſt, illud candidum. & *lib.15.cap.*1. Ex eadem, inquit, oliua differunt ſucci. Primum omnium cruda, atque nondum inchoatæ maturitatis, hoc ſapore præſtantiſſimo. Quin & ex ea prima vnda prælî laudatiſſima, ac deinde per diminutiones. Quantò maturior bacca, tantò pinguior ſuccus, minúſque gratus. Optima autem ætas ad decerpendum inter copiam, bonitatémque, incipiente baccâ nigreſcere. Noſtri vocant druppas, Græci verò drypetas;

Druppa oliua.

& *cap.3.einſdem libri*, Oliuæ, inquit, ſuccus oleum eſt, idque præcipuè ex immaturis intelligimus, ſicut de omphacio docuimus; & *cap.6.*ait oleum quàm acerbiſſima oliua optimum fieri. Idem *lib.22.cap.*4. latè de laude, & vtilitate olei omphacini. Galenus *lib.6.de facult. ſimplic. medicam. cap. de oleo*, Oleum, inquit, quod ex oliuis

7\. conficitur, quod ſanè propriiſſimo nomine oleũ appellamus, ex ſua temperatura humectatorium eſt, & moderatè calidum; eiuſmodi eſt, quod eſt dulciſſimum; fitque potiſſimum ex oliuis, quas Græci δρυπεπεῖς vocant, nos druppas. Cæterùm

Omotribes oleum.

quòd omotribes, & omphacinum nuncupant, id quantum in ſe habet adſtrictionis, tantum etiam illi ineſt frigiditatis. Porrò oleum vetus, quod quidem ex dulci inueterato efficitur, & calidius eſt, & potentioribus ad euaporandum viribus. Quod verò ex crudo, id dum reliquum quippiam ſeruauerit adſtrictionis, miſtæ permanet facultatis; vbi verò illam prorſum abiecerit, reliquo fit ſimile. Quin etiam quicunque in præparando ramos iniiciunt, ij & ipſi omphacino ſimile oleum efficiunt. Hæc Galenus. De druppis oliuis etiam meminit Theophraſtus *lib.6. de cauſis plantarum, cap.*11. & de oleo, quod omotribes dicitur, Athenæus *lib.2.cap.*19. Quomodo autem paretur, & perficiatur oleum oliuarum, pete ex Plinio *lib.15. cap.6.*& Dioſcoride *lib.1.cap.*28. & Carolo Stephano *lib.3.Agriculturæ, cap.*52.

§. III.

De olei natura.

EX Ariſtotele *de ſenſu, & ſenſili, cap.*4. ſubtiliſſimum omnium humorum aqua eſt, & ipſo 8.

Olei natura Ariſtoteli.

etiam oleo; nihilominus oleum magis diffunditur, quàm aqua, propter lentorem, & viſcoſitatem, & *lib.3 de generatione animal. cap.*2. Oleum,

Oleũ ſubtilior aqua.

inquit, craſſeſcit miſtum cum ſpiritu, aqua etiam ipſa permixta cum oleo, craſſa, albáque efficitur;

Oleum innatat aquæ.

per concuſſum enim, attritúmque includitur ſpiritus; & ipſum oleum quoque multum ſpiritus continet: pingue enim nec terræ eſt, neque aquæ, ſed ſpiritus; ex quo fit, vt per ſumma aquæ fluitet; aër enim contentus in eo veluti in vaſe effert; per ſummaque ſuſtinet, & cauſam leuitatis præbet; quin etiam frigore, & gelu craſſeſcit oleũ, non cõgelaſcit; calor enim facit ne gelu cogatur; aër namque calidus, & incõgelabilis eſt, ſed quoniã à frigore is quoque conſiſtit, & denſatur, hinc oleum craſſius redditur. Idem *lib.4. meteor. ſumma 2.cap.*3. Craſſantur, inquit, ab igne ſolùm

Oleum cur gelu non cogatur.

quæcunque aquæ plus habent, quàm terræ; concreſcunt autem quæcunque terræ; quapropter & nitrum, & ſales terræ ſunt magis, & lapis, & fictile. Maximè autem dubiè habet olei natura. Si enim aquæ, oportebat concreſcere à frigido, vt glacies; ſi autem terræ plus, ab igne, vt fictile: nunc autẽ concreſcit quidem à neutro; incraſſatur autem ab ambobus; cauſa autem eſt, quia plenum eſt aëre; quapropter & in aqua ſupernatat; etenim aër fertur ſurſum. Frigidum

Oleum eſt plenum aëre.

igitur ex inexiſtente ſpiritu aquam faciens, incraſſat: ſemper enim cùm mixta fuerint oleum, & aqua, ambobus fit craſſius. Ab igne autem, & tempore incraſſatur, & albeſcit; albeſcit quidem, euaporante aqua, ſi quæ inerat: incraſſatur autem propterea quòd, marceſcente calido, ex aëre fit aqua. Vtroque igitur modo eadem fit paſſio, & propter idem, ſed non eodem modo; incraſſatur igitur ab ambobus, exſiccatur autem à neutro; neque enim ſol, neque frigus deſiccat, non ſolùm quia viſcoſum, ſed & quia aëris eſt; non exſiccatur autem, neque elixatur ab igne, quia non vaporat propter viſcoſitatem. Et *ſumma* 3. *einſdem libri quarti Meteor. cap.*2. Oleum, inquit,

Oleum exhalabile eſt, non vaporabile.

non elixatur, neque incraſſatur, quia exhalabile eſt, ſed non vaporabile; aqua autem non exhalabilis, ſed vaporabilis. Vinum autem, dulce quidem exhalat, pingue enim: atque eadem facit oleum, neque enim à frigore concreſcit, vritúrque. & *ſect.5.problem. quæſt.*6. Oleum, inquit,

Oleum natura calidum.

natura calidum eſt, fluitátque, ac innatat; atque magis ſubire cum aqua poteſt, quàm ſi per ſe ipſum ſit. & *ſect.10.quæſt.*22. Oleum, inquit, ob

Olei lentor, & tenuitas.

lentitiam, atque tenuitatem facile ſubit, & irrepat. & *ſect.21. quæſt.*4. Inueteratum, inquit,

Oleum aqua lentius, & leuius.

oleum candidius eſt, quàm recens; & quidem euaporatur prorſus vel tempore, vel ſole; & *quæſt.*17. *einſdem ſectionis*, ait oleum eſſe lentius, & tenacius aqua. & *ſect.*23.*q.*38. dicit oleũ eſſe aqua leuius, quãuis non perſpectius. & *ſect.20.q.*. Oleũ, inquit, quamuis calidum, nihil ſpumat. & *ſect.*31.

Oleum non ſpumat.

*q.*23. Oleum, inquit, eſt tenuiſſimum, ob eámque rem meatibus ſe expeditè inſinuat. & *ſect.*33.*q.*10. Oleũ, inquit, per ſumma aquæ innatat, eíq; aqua

præ

præ lentitate adhæret. & *ſect.38.quæſt.3.* Oleum, inquit, eſt tenue, & humidum.

Olei natura Galeno. *Oleum humectat, & calefacit.* *Oleum dulce ex oliuis druppis.* *Olei veteris vires.*

9. Galenus *lib.6. de facultatibus ſimplic. medicament. cap. de oleo.* Oleum, inquit, quod ex oliuis conficitur, quod ſanè propriiſſimo nomine oleum appellamus, eſt humectatorium, & moderatè calidum. Eiuſmodi eſt, quod eſt dulciſſimum, fitque potiſſimùm ex oliuis druppis; cæterùm omphacinum, quantum in ſe habet adſtrictionis, tantum etiam illi ineſt frigiditatis. Porrò oleum vetus, quod quidem ex dulci inueterato efficitur, & calidius eſt, & potentioribus ad euaporandum viribus. Quod verò ex crudo, id dum reliquum quippiam ſeruauerit adſtrictionis, mixtæ permanet facultatis; vbi verò illam prorſum abiecerit, reliquo fit ſimile. Cæterùm rogandum non eſt, quo pacto ſit præparatum, ſed guſtandum eſt potiùs; ac, ſi præferat adſtrictionis quippiam, eatenus etiam frigidum eſſe, ceu illud quod ab Iberia portatur, quod Spanum, ideſt, Hiſpanicum nominant. Quòd ſi nequaquam guſtantibus adſtringere appareat, ſed ad amuſſim videatur dulce, id modicè eſſe calidum putandum. Porrò ſi tenue quoque cernatur (tale eſt quod purum eſt, quódque intuendi tranſlucidum videtur) ac modicum eius latiſſimè per cutem extenſum ſibi maneat continuum, celeritérque à cute combibatur; id vtique pro optimo ducendum, ac olei virtute quàm maximè pollere, quale eſt Sabinũ. Iam quod ex agreſti oliua oleum exprimitur, non ſimplicem temperaturam obtinet, ſed extergit, ſimúlque adſtringit; pinguiſſimum eſt Libyeum, & Cilicium; ſimul autem pingue, & tenue Sabinum; in medio comprehenſorum omnium ſunt, quod tum id quod per Cyclades inſulas naſcitur, tum per Græciam, Aſiámque. Porrò oleum pingue æſtimatur, iudicatúrque viſcoſitate, tenue verò, ſi perluceat, ſi purum ſit, ſi plurimum minima eius portione inungatur, ſi facilè à cute combibatur. Hæc Galenus.

Oleum quomodo probandum. *Oleum Spanum.* *Olei tenuitas.* *Oleum optimum quod.* *Oleum Sabinum optimum.* *Olei pinguis, ac tenuis ſigna.*

Olei natura Plutarcho. *Oleum cur maximè pellucidum.*

10. Ex Plutarcho *opuſc. de primo frigido, paulò citra medium.* Ex reliquis humoribus maximè pellucidum eſt oleum, quia plurimum in ſe habet aëris; cui rei certo id eſt argumento leuitas, ob quam omnibus innatat humoribus, ab aëre ſurſum elatum. Præterea oleum, quo nullus humorum plus in ſe habet aërei, minimè frigidum eſt, mollitérque coit, quia aër in eius temperie contentus, nõ patitur id duriter adſtringi. Idem *lib.6. ſympoſiacôn, quæſt.9.* ait; oleum tenuiſſimum & humidiſſimum eſſe, ideóque maximè penetrare; præterea vſquequaque duci poſſe, ac molle eſſe. Ad hæc, Minima, inquit, quantitate latiſſimè diffunditur, non enim mellis, non aquæ, non alias vllius liquoris tam exigua gutta tam latè ſe profert; ſed plerumque ob ſiccitatem maturè abſumitur; corpori etiam vngendo obducitur, & quàm longiſſimè defluit, membríſque ita adhæreſcit, vt non facile euaneſcat. Solùm oleum non permiſcetur aliis liquoribus; eſt enim denſiſſimum, neque habet intra ſuas partes ſpatia, aut meatus, quibus recipiat id quod incidat, ſimul etiam ob partium ſimilitudinem inconcinnum aliis, & continuum ipſum eſt. Et cùm ſpumat, ſpiritum non admittit ob continuitatem, & tenuitatem; denique læuitas eius æquabilitatem partium demonſtrat; cùm contactu omnes eodem modo affectæ deprehendantur. Hæc Plutarchus.

Oleum maximè aëreũ. *Oleum latiſſimè diffunditur.* *Oleum cur non miſceatur aliis liquoribus.*

§. IV.

De vſibus medicis olei.

Olei vſus medici Platoni.

EX Platone *in Protagora, vel Sophiſta, circa medium.* Oleum arboribus, herbíſque maximè prodeſt; pilis autem animalium omnium, humanis exceptis, nocet plurimum. Nam & pilis, & toti corpori confert. Atque ita varia quædam, & multiformis res bonum exiſtit. Vnde & oleum externis noſtri corporis partibus optimum, interioribus peſſimum. Quapropter Medici omnes ægrotantibus olei vſum vetant, nec vti permittunt, niſi quàm parciſſimè ad opſoniorum malè olentium offenſionem reiiciendam. 11.

Olei vſus medici Ariſtoteli.

Ex Ariſtotele *ſect.1. problem. quæſt.43. & 48.* Sunt pleraque in genere cibi, quæ ſi largè ſumantur, purgare poſſunt, ceu lac; oleum, muſtum; ſed hæc omnia, quòd minùs facilè concoquuntur, iccirco purgant; nec omnes, ſed aliquos; ſunt enim aliis alia concoctu facilia, difficiliáve, quamobrem non eadem medicamento omnibus ſunt, ſed propria pleriſque cõpetiuntur. & *ſect.3. quæſt.vltim.* Oleum ad arcendam vinolentiam valet, ſorbitúmque facultatem præſtat potandi; quia vrinam ciere poteſt, vinóque hauſto iter regere. & *ſect.3.quæſt.6.* Fatigationes tum meliùs ceſſant, cùm quis ex aqua oleo permixta ſe perfricuit; vel quoniam oleum magis ſubire cum aqua poteſt, quàm ſi per ſe ipſum ſit; ducitur enim ſuapte natura, vt innatet, fluitétve, vbi autem ſubit, corpus ſubinde ampliùs emollitur; vel quia oleum natura calidum eſt; calidum autem quodque & ſiccat, & indurat; at membris fatigatis, ſiccitas, & durities incommodæ omnino ſunt; mixtum igitur aquæ eò plus iuuat, quò minùs ſiccat. & *ſect.3.quæſt.10.* Cur, inquit, ſi aqua lapſa in aurem ſit, oleum, quo humor effluat, inſtillamus? nullo namque humore alio effluere poteſt. Vtrum, vt quoniam oleum per ſumma aquæ innatat, eíque aqua præ lentitate adhæret, effluente oleo aqua etiam ipſa effluat? an vt per lubricam aurem labens aqua excurrat, oleum enim, vt pote leue facit, vt propetè labeſcere poſſit? & *ſect.33.quæſt.11.* aures minùs rumpuntur vrinantibus, ſi oleum ſibi inſtillatum habentes, in mare interrumpant; quia oleum in aures inſtillatum facit, vt mare ſuperueniens relabi faciliùs poſſit; relabens autem ictum parti interiori auris nullum inuehit, itaque diſrumpere non poteſt. Idem *lib.8. de hiſtoria animalium, cap.7.* Boues, inquit, non ſentiunt pedum dolores, ſi eorum cornua illinantur cera, aut oleo, aut pice. 12.

Olei vſus medici Plinio.

Ex Plinio *lib.15.cap.4.* Oleo, inquit, natura tepefacere corpus, & contra algores munire, eidémque feruores capitis refrigerare. & *lib.23.c.4.* Ad medicinam, inquit, vtiliſſimum eſt oleum omphacinum, proximè viride. Præterea quàm maximè recens, niſi cùm vetuſtiſſimum quæritur, tenue, odoratum, quódque non mordeat, è diuerſo, quàm in cibos eligitur. Omphacinum prodeſt gingiuis. Si contineatur in ore, colorem dentium cuſtodit magis, quàm aliud; ſudores cohibet. Omni autem oleo mollitur corpus, vigorẽ, & robur accipit. 13.

accipit. Stomacho contrarium. Auget vlcerum incrementa. Fauces exaſperat, & venena omnia hebetat, præcipuè pſimmythij, & gypſi in aqua mulſa, aut ficorum ſiccarum decocto potum, contra meconium ex aqua, contra cantharidas, bupreſtin, ſalamandras, pityocampas per ſe potum, redditúmque vomitionibus, contra omnia ſupradicta laudatiſſimum. Et laſſitudinum, perfrictionúmque refectio eſt; tormina calidum potum cyathis ſex, magíſque ruta ſimul decocta pellit. Item ventris animalia. Soluit aluum heminæ menſura, cum vino & calida aqua potum, aut ptiſanæ ſucco. Vulnerariis emplaſtris vtile. Faciem purgat. Bubus infuſum per nares donec ructent, inflationem ſedat. Vetus autem magis excalfacit corpora, magíſque diſcutit ſudores. Duritias magis diffundit. Lethargicis magis auxiliare, & inclinato morbo. Oculorum claritati confert aliquid cum pari portione mellis acapni. Capitis doloribus remedium eſt. Item ardoribus in febri cum aqua: & ſi vetuſti ſit occaſio, decoquitur, vt vetuſtatem repræſentet.

14. *Olei vſus medici Dioſcoridis.*

Ex Dioſcoride *lib.* 1. *cap.* 28. Optimum in ſanitatis vſu ex immaturis oliuis expreſſum oleum eſt, quod & omphacinum, id eſt, acerbum dicunt; excellítque in eo bonitate quod nouum, odoratum, & in guſtu nulla mordacitate eſt: vtile & hoc conficiendis vnguentis. Stomacho præterea quod adſtringit, accommodatum. Gingiuarum tumores reprimit. Dentes, ſi ore contineatur, confirmat, & ſudores compeſcit: quò vetuſtius & pinguius, eò medicinæ vtilius. Calefacit communiter omne oleum, aluum mollit perfrictionibus, & gelicidiorum noxis aduerſatur: promptius, & expeditius ad agendum corpus reddit, bonámque præterea facit aluum. Exulcerantium medicamentorum, confuſum illis, maleficia, & vires hebetat; datur & contra lethalia venena, ſic vt continuè bibatur, & vomitionibus reddatur. Purgat idem heminæ vnius pondere cum pari ptiſanæ ſucco, aut aqua potum. Datur idem contra tormina vtiliter, in calida potione ruta in eo decocta cyathorum ſex pondere. Ventris lumbricos pellit. Clyſtere idem infunditur, præſertímque ileoſis. Vetus maiore vi calefaciendi, diſcutiendique eſt. Inunguntur ad claritatem eo etiam oculi. Quòd ſi vetuſti non fuerit facultas, diffuſum ex præſenti oleo in vas quod probatius fuerit, ad craſſitudinem mellis coquito, & vtere; pares enim prædicto vires acquirit. Quod autem ex oleaſtro factum fuerit oleum, maiore adſtringendi vi in ſanitatis vſu ſecundam habet probationem, & laudem. Contra capitis dolores roſacei vice accommodatum eſt. Sudores, & defluentem capillum compeſcit; furfures, manantia capitis vlcera, ſcabies, & lepras exterit. Caneſcunt tardiùs etiam, qui eo quotidie inunguntur.

Ileoſi ſunt qui ilei inteſtini morbo laborant.

15. *Olei vſus medici Galeno.*

Ex Galeno *lib.* 2. *de facult. ſimplic. medicam. cap.* 5. Oleum non mordicat vniuerſum corpus, ſed oculos duntaxat; guttur exaſperat, vlcera lenit, ventrem ſubducit, laſſitudines ſanat, inunctos tuetur à frigore. Idem *cap.* 6. & 7. *eiuſdem libri*, Nos, inquit, non rarò caput ardore grauatum olei admodum frigidi perfuſione refrigerauimus. Porrò ſi ſalis nihil oleo ſit inditum, tantò magis refrigerabit. Sin etiam omotribes, hoc eſt, crudum fuerit, multò profectò etiam amplius. Porrò frigidum paramus oleum non aliter, atque aquam; nempe priùs excalfacientes, ac deinde aqua mergentes ſummè frigida: at ſi etiam fons in ipſum cum ſtrepitu decidat, vaſculo nimirum, cui ineſt oleum, ante diligenter occluſo, magis quoque ac magis ita reddetur frigidum. Multùm item frigefeceris, ſi præcalfactum in puteum ita demittas, vt aquam contingat; quanquam quod aquam nondum tangit, frigidum item euaſerit, ſed non perinde. Atque hoc modo præparando frigidum reddimus oleum: contrà, calidum. Quo ſane modo etiam vtimur in refrigeratis corporibus, in alueum olei calidi demittentes, quibus pars quæpiam obſtupuit, aut tremuli ſunt, aut conuulſione tentantur, aut motu, ſenſúve priuantur, aut ctiam ægrè ſentire poſſunt, aut eiuſmodi quippiam perpeſſos. & *cap.* 11. Non abſolutè, inquit, oleum quoduis interna omninò radere dixerimus, aut deiectiones moliri cruentas, neque mordicationes lenire: verùm id, cui ſal eſt inditus, in puro ventre reddere; cui autem non, in pituitoſo non radere. & *cap.* 16. Oleum, inquit, quod non ſit omphacinum vocatum, hoc eſt, crudum, (id enim adſtringit) neque cum ſale præparatum, neque recens, ac velut etiamnum feruens, ad hæc omnia accuratè lotum, id neque epotum, neque infuſum mordicationem excercebit. Quòd ſi guttur ad tuſſis impetum prouocet, non idcirco mordax dicendum erit. Nam quicquid mordax eſt, & acre, ad tuſſim impetum prouocat, non tamen quicquid impetũ ad tuſſim prouocat, mordax eſt & acre. Idem *c.* 24 & 25 *eiuſdem libri*, Pluribus, inquit, modis nos calefacit oleum, nempe vt alimentum, vt medicamentum, vt tegumentum: ſicut autem inter excalfacientia, & refrigerantia medium obtinet, ita inter humectantia, & reſiccantia. Porrò contuſa cum oleo aqua, quod hydrelæum vocant, magis auxilio eſt laſſitudinibus, quam ſi eſſet ſola. Idem Galenus *lib.* 3. *de morbis curandis*, non procul ab initio. Oleum, inquit, cauo vulneri infuſum, aduerſiſſimum omnium medicamentum eſt; quum ſi ita mederi velis, vſu ipſo intelliges ſordidum, ac malè olens vlcus fieri.

Oleum ſine ſale magis refrigerat.

Oleum quomodo par. cur frigidum.

Oleum omphacinum adſtringit.

Oleum pluribus modis nos calefacit.

Hydrelæum quid.

16. *Oleũ vtrùm ſit vulneribus vtile, vel aduerſum.*

Dices, ſi oleum adeò eſt vulneribus aduerſum, quomodo Dominus *Lucæ* 10. laudauit illum Samaritanum, qui alligauit vulnera eius, quem latrones inflictis plagis ſemiuiuum reliquere, vulnera, inquam, eius alligauit, infundens oleum, & vinum. Vidit hanc difficultatem Valleſius *cap.* 87. De ſacra Philoſophia, & examinatis Medicorum hac de re principiis, ita ſoluit. Cùm, inquit, ſint vlcera, quæ ſolo oleo gaudent, & recentia omnia, quæ in carne conſiſtunt, vino ſolo plurimum iuuentur, & ea etiam quæ ſolo oleo læduntur, commiſtum cum aliis amicè recipiant, plus aut minus, vt res exigit, ſint etiam haud dubiè quibus miſtura ex vino, & oleo, Græcis dicta oinelæum, ſit accommodatiſſima, quibus ſcilicet vlcus ſit crudiuſculum in carne (nam nerui neque vinum, neque oleum ſimplex amant) & aſperum, & phlegmonis aliquid per partes habens; ea enim ſolum oleum fecerit ſordida, ſolum vinum irritauerit, & exaſperauerit, oine-

Oinelæum ex vino, & oleo miſtum.

Digitized by Google

læum verò mitigauerit, emollierit, ſimúlque roborauerit particulam (conſtat verò id modicè calidum debere infundi;) fuerint verò talia haud dubiè vlcera eius, qui à latronibus percuſſus, ſemiuiuus relictos eſt. Siue enim fuſtibus ictus ſit, quod plagarum nomen ſonat, ſiue enſe vulneratus, oleo neceſſariò indigebat. Nam ſi contuſione erant inflicta vulnera, nihil potius: ſin autem ſola inciſione, tamen deſtituto ſine alligatione tandiu ſub dio, ab aëre haud dubiè eſſent exaſperatæ, & refrigeratæ partes, cui malo oulla re melius ſuccurreretur, quàm calente oinelæo. Ita boni illius Samaritani laudauit peritiam Valleſius, cuius commendauit caritatem CHRISTVS IESVS.

Samaritani peritia in curando vulnere.

§. V.

De proprietatibus, & vſibus olei.

17. I. PRæſtat plurimos vſus medicos. patet ex *præcedenti paragrapho.*

Olei vſus, & proprietates.

II. Oleum arboribus omnibus herbíſque maximè prodeſt. Plato *in Protagora, ſub medium.* At Platoni refragatur Plutarchus, qui *lib.2. ſympoſiacôn, quæſt.6.* Aiunt, inquit, agriculturæ periti oleum eſſe plantis inimicum, & celerrimè perire ſtirpem quamcunque voles, ſi inungatur oleo, ſicut & apes. Quis dirimat hanc litem inter Platonem, & Plutarchum? equidem non ſum tanti. cōſulendi igitur periti. Carolus Stephanus *lib.3. Agriculturæ, cap.52.* ſubſcribit Plutarcho, addens ptiuatim mori extemplo cucumeres, & cucurbitas, vel olei vaſculo propiùs admoto, vel ſi inunctus is ſit, à quo coluntur.

Oleum an proſit plantis.

Oleum inimicum cucumeri.

III. Olenm lacrymam excutit, oculis admotum, quamuis leniter mordeat; ſubiens enim, irrpránſque ſuam ob lentitiam, atque tenuitatem, dolorem mouet. Ariſtot. *ſect.20. probl. quæſt.22.*

Oleum lacrymas excutit.

IV. Farina aquâ ſubacta melius coit, quàm oleo ſubacta, quod tenacius eſt; quanquam glutinacius, quod lentios eſt; oleum autem lentius, quàm aqua; quia nimirum aqua tenuior eſt, vt vſqoequaque ſubire, mollitéque valeat. Cohæret item, & comprimitur inter ſe meliùs farina aqua ſubacta, quanquam etiam ſine contritu comprimi queat. Ariſtot. *ſect. 11. probl. quæſt.17.*

Oleo cur minus benè ſubigatur farina, quàm aquâ.

V. Oleum affuſum efficere poteſt, vt meliùs per aquam incernere ſit. Ariſtot. *ſect.23. problem. quæſt. 38.* Mare etiam uleo conſperſum perlucidum ſit; & ideo vrinatores dicuntur olcum in os ſumere, eóque efflato lucem in fundo habere, ac pellucidam reddere aquam. Plutarchus *opuſc. quæſt. nat. quæſt.12.* & Plinius *lib.2. cap.103.*

Oleo mare cōſperſum ſit pellucidum.

18. VI. Mare tranquillatur oleo: ob id vrinatores ore illud ſpargunt, quoniam mitiget naturam aſperam, lucémque deporter, Plinius *lib. 2. cap.103.* Eadem de re diſſerens Plutarchus *opuſc. de primo frigido*, Oleum, inquit, ſi in fluctus marioos inuergatur, tranquillitatem facit: non ventis ob leuitatem eius inde delabentibus (qood Ariſtoteles putauit,) ſed quia fluctus quouis humore ictus ſubſidat. Hoc oleo peculiare eſt, quòd ſplendorem, & perſpicuitatem in fundo aquæ præſtat, aëre humorem diſſipante: non enim duntaxat in ſuperficie iis, qui noctu ſpongias captant, ſed etiam vrinando eas in profuodo maris conſectantibos ex ore efflatum lumen præbet. Idem *opuſc. nat. quæſtionum, quæſt.12.* Cur, inquit, mare oleo conſperſum, pellucidum fit, & tranquillom? An, vt Ariſtoteles ait, ſpiritus à lænitate delabens, ictum nullum infert, neqoe fluctum cier? Aut hoc probabiliter dictum eſt reſpectu externorum. Vrinatores quidem dicuntur oleum in os ſumere, eóque efflato lucem in fundo babere, ac pellucidam reddere aquam. Vbi lapſum ſpiritus pro cauſa adducete non eſt integrum. Cogitandum ergo, num mare quod terrenum eſt, atque inæquale, oleum ſua denſitate cogat, atque complanet; atque mare in ſe coactum relinquat meatus, & pelluciditatem viſui penetrabilem. Aut quia natura aër mari permixtus lucidus eſt, conturbaodóque inæqualis ſit, & vmbroſus; oleo inæqualitatem ſua denſitate læuigante, æquabilitatem, pelluciditatémque recuperat?

Oleo trāquillatur mare.

VII. Oleum omnium maximè humorum oculos infeſtat, quia tenuiſſimum eſt, ob eámque rem meatibus ſe expeditè inſinuat. Ariſtot. *ſect.31. problem. quæſt.23.*

Oleum cur maximè oculos infeſtet.

VIII. Oleum, & cera Solis calore candeſit, caro nigreſcit. Ariſtor. *ſect.38. probl. quæſt.1.*

Oleum ſole candeſit.

IX. Olei ſub amictum perunctio pallidulos reddit, cùm enim tenue, atque humidum ſit, ſubter perunctum, meatúſque corporis intus ſepiens, neque bumorem ac ſpiritum è corpore profluere ſinit, neque ſpiritum exteriorem admitti patitur; quapropter materia vacans in corpore humido putreſcens pallores inducere poteſt. Ariſtor. *ibidem, quæſt.3.*

Oleum qui reddat pallidulos.

X. Intereunt inſecta omnia tacta ex oleo; ſed celerrimè, ſi capite illito exponantur Soli. Ariſtor. *lib. 8. de hiſtor. animal. cap. 27.* Apes etiam oleo inunctas celerrimè mori teſtantur Plutarchus. *lib. 2. ſympoſiacôn, quæſt 6.* & Galenus *lib. 2. ſimplic. medicam. cap.5.* De eadem re Plinius *lib. 11. cap. 19.* Oleo, inquit, non apes tantùm, ſed omnia inſecta exanimaoiur, præcipuè ſi capite vncto in ſole ponantur.

Oleum inſectis lethale.

XI. Aqua feruens calidior ſentitur, ſed celeriùs refrigeſcit, & congelaſcit, quàm oleum. Sanguis præterea tactu calidior, quàm aqua, aut oleum eſt, ſed celeriùs gelaſcit. Ariſtor. *lib.2. de partibus animal. cap.2.*

Olei calor collatus calori aquæ, & ſanguinis.

XII. Aquæ nullum poſſunt recipere odorem; vinum autem & oleum poſſunt. Vnguentarij verò odores in oleo reponunt; cùm enim alias ad vſum accommodatur, tum ſeruare odorem maximè omnium poteſt; quia incommotabile permanet; aqua protinus exhalat, & quaſi eluit, atque diſcernit; tenuitas verò inutilis eſt; neque enim aer retinere odorem poteſt; ſed tranſmittere tantùm idoneus. Theophraſtus *lib. 6. de cauſis plantarum, cap. 18.* 19.

Oleum cur capax odoris, ſecus aqua?

XIII. Acus, & fibulas ferreas, aliáque horum affinia opera non aqua tingunt, ſed oleo, veriti ne aqua ob nimiam ſuam frigiditatem ea peruertat. Plutarchus *opuſc. de primo frigido, ſub medium.*

Oleo cur tinguntur acus, & fibulæ ferreæ.

XIV. Bombardicæ pilæ oleo vnctæ magis penetrant. patet ex dictis *cap.7. huius libri, ſect. 20. num 51.*

Oleo vnctæ pilæ bombardicæ magis penetrant.

XV. Oleum fungi munere perfecti ſpeculi, obſeruauimus *ſuprà cap.10. huius libri, ſect.12. n.7.*

Oleum eſſe ſpeculum.

XVI.

Oleum dat vires odoribus.

XVI. Florum odores imbecilles ſuapte natura, quando oleo admiſcentur, vires, vigoremque nanciſcuntur. Plutarchus *de ſanitate tuenda, procul ab initio, ante medium.*

Oleum quod odoratius.

20. XVII. Oleum, quod eſt in reconditis vaſis, odoratius fit, & omnino melius, vt ex ſententia Ariſtotelis obſeruat Plutarchus *lib. 7. ſympoſiacôn, quæſt. 3.*

Oleum vnguentariorum odoris expers.

XVIII. Oleum vnguentariorum odoris omnis eſt expers. Plutarchus *de anima procreatione, ſub initium.*

Oleo ſeruātur odores.

XIX. Vnguenta optimè ſeruantur in alabaſtris, odores in oleo; quòd diuturnitati eorum tantò vtilius eſt, quantò pinguius, vt ex amygdalis. Et ipſa vnguenta vetuſtate meliora. Plinius *lib. 13. cap. 2.*

Olei maculas eluere cur difficile.

XX. Veſtem aqua madefactam videmus mox reſiccari; olei autem maculas eluere non eſt vulgaris laboris, maximè enim penetrat, quia tenuiſſimum eſt, & humidiſſimum. Plutarchus *lib. 6. ſympoſiacôn, quæſt. 9.*

Olei motus cur non edat ſtrepitum.

XXI. Oleum in motu minus, quàm vllus alius liquor ſtrepitum edit; eſt enim penitus humidum; reliquorum humorum dum fluunt, & mouentur duræ, & terrenæ partes impingunt, atque reliduntur, eóque ſtrepitum edunt ob aſperitatem. Plutarchus *ibidem.*

Oleum cur ſit optimum ſpeculum.

XXII. Oleo nihil aſperum eſt, quo reſplendeſcentia diuelli poſſit; ſed ab omni parte ob humiditatem, etiam minimum quódque lumen ad oculos reflectit; & inde eſt, vt tanquam ſpeculum intuenti faciem optimè repræſentet. Plutarchus *ibidem.*

Oleum ignis pabulum.

XXIII. Ignis oleo alitur; nulla enim, quàm humida re ignis nutritur, idque ſolùm ardet, quod humidum eſt. Nam igni incenſo aër in fumum abit, terrena in cinerem verſa relinquuntur. Solum humorem ignis depaſcitur, eóque ſecundùm ſui naturam alitur. Aqua ſanè, vinum, aliique liquores multum turbidi admixtum, multum terrei habentes, flammam illapſu ſuo diuellunt, aſperitatéque ſua, & pondere opprimunt, atque reſtinguunt: oleum, quia ſincerè humidum eſt, ob tenuitatem mutatur, & ab igne ſuperatum ardet. Plutarchus *ibidem.*

Oleum ærugine æs replet.

XXIV. Ex omnibus humoribus oleum maximè ærugine oppletæs. Plutarchus *de Pythiæ oraculis, ſub initium.*

Oleo prodeſt aër.

XXV. Aër eadem vi & prodeſt oleo, & obeſt vino. Plutarchus *lib. 7. ſympoſiacôn, quæſt. 3.*

Oleo nocet vetuſtas.

XXVI. Vetuſtas vino conducit, oleo nocet: ætas oleum peſſimè, vinum optimè afficit. Plutarchus *ibidem.* De eadem re Plinius *lib. 15. cap. 2.* Vetuſtas, inquit, oleo tædium affert, non item vt vino, plurimúmque ætatis annuo eſt, prouida, ſi libeat intelligere, natura: quippe temulentiæ naſcentibus vinis, vti neceſſe non eſt; quinimo inuitat ad ſeruandum blanda inueterati caries. Oleo noluit parci, fecítque ea neceſſitate promiſcuum & vulgo.

Oleum quando augeatur.

XXVII. Augetur oleum ab Arcturi exortu 16. Kalendas Octobris, poſtea nuclei increſcunt, & caro. Cùm ſitienti oliuæ imbres copioſi acceſſere, vitiatur oleum in amurcam. Plinius *lib. 15. cap. 3.*

Oleum ſale curatur.

XXVIII. Oleum ipſum ſale vindicatur à pinguitudinis vitio. Plinius *ibidem.*

Olei ſummū cur optimum.

XXIX. Optima ſunt vini medium, olei ſummum, & mellis imum. 21.
Mel enim quod optimum eſt, reliquo ponderoſius eſt. In vaſe igitur mellis, pars quæ in imo eſt, vtique præſtat pondere, & ideò ſupernatante pretioſior eſt. Contrà in vaſe vini, pars inferior admiſtione fæcis non modò turbulenta, ſed etiam ſapore deterior eſt. Pars verò ſumma, aëris vicinia corrumpitur, cuius admiſtione fit dilutior. Vnde Agricolæ dolia non contenti ſub tectum repoſuiſſe, defodiunt, & operimentis extrinſecus illitis muniunt, remouentes in quantum fieri poteſt à vino aëris contagionem; à quo tam manifeſtè læditur, vt vix ſe tueatur in vaſe pleno, & ideò aëri minus peruio. Cæterùm ſi inde hauſeris, & locum aëris admiſtioni patefeceris, reliquum quod remanſit, omne corrumpitur; media igitur pars, quantum à confinio ſummi vtriuſque, tantum à noxa remota eſt, & quaſi nec turbulenta, nec diluta.

Vini medium cur optimum.

Mellis imum cur optimum.

Olei autem ſummum eſſe melius inde conſtat, tum quia longiùs abeſt ab imo olei, quod deterrimum reddit amurca, tum quia propius adeſt aëri, qui oleo eſt amicus. Plutarchus *lib. 7. ſympoſiacôn, quæſt. 3.* Macrobius *lib. 7. Saturnaliorum, 3. part. illius libri, ſub initium,* Cardanus *lib. 17. de ſubtilitate, pag. 511.* & Carolus Stephanus *lib. 3. agriculturæ, cap. 52.* Hic autem non omittam, quod obſeruat Macrobius *ibidem,* mel, & vinum diuerſis ætatibus haberi optima; mel quod recentiſſimum, vinum quod vetuſtiſſimum.

Olei vſus in Palæſtris.

XXX. Vſum olei fuiſſe familiarem palæſtris, 22.
& gymnaſiis, ſicuti etiam balneis, Plinius *lib. 15. cap. 4.* Dioſcorides *lib. 1. cap. 28.* aliàs 31. & *ibi* Matthiolus Galenus *lib. 2. de facultatibus ſimplic. medicam. cap. 5 & 6.* & Mercurialis *lib. 1. artis gymnaſticæ, cap. 8.* apertè oſtendunt. Olei vſum, inquit Plinius, ad luxuriam vertêre Græci, vitiorum omnium genitores, in gymnaſiis publicando. Notandum eſt, magiſtratus honoris eius octogenis ſeſtertiis ſtrigmenta olei vendidiſſe. Dioſcorides *loco citato,* Calefaciunt, inquit, quæ in balneis olei ſtrigmenta colliguntur, molliunt, diſcutiunt; ſedis rimæ, & condylomata vtiliter eis inunguntur. Quæ verò ex palæſtris admixtum, concretúmque puluerem habent, ſordibus ſimilia, articulorum in digitis concretionibus impoſita proſunt. Contra coxendices, malagmatis, & ſicci fomenti vice, pariter imponuntur. Nec minus etiam calefaciunt, quæ in gymnaſiorum parietibus, & quæ illic ſunt ſtatuis, vnguinis ſordes hæſerunt. Panos difficilè ſuppurantes, diſiiciunt. De ſquamatis præterea, & vetuſtiſſimis vlceribus accommodatæ ſunt. Galenus *lib. 2. ſimplic. medicam. cap. 5.* Gymnaſtæ, inquit, athletas fricant ex oleo, tum quòd id, quæ antè inerant laſſitudines exoluat, & quæ futuræ ſunt mitiget, tum quòd frictionem æqualem, & mitem planè efficiat, corpúſque ad motus futuros præparet. Eas ob res ipſi quoque pædotribæ pueros ante, & poſt exercitia inungunt. & *cap. 6. eiuſdem libri*; Pedotribæ, inquit, obuio oleo pueros fricant, neutiquam aut in igne excalfacto, aut in niue refrigerato. Idem *lib. 6. ſimplic. medic. cap. de ſtrigmentis,* ait, ſtrigmentis balneorum ineſſe vim modicè emolliendi. Matthiolus *in lib. 1. Dioſcoridis, cap. 32.*

Olei vſus in gymnaſiis.

Olei ſtrigmenta.

Olei vſus in balneis.

Pedotribæ quo oleo pueros vngant.

Digitized by Google

Non mirum, inquit, eſt ſi veteres & oleum eandidum reddere,& multis parare modis curabant: ſiquidem non modò in ciborum condimentis oleo frequenter vtebantur; ſed vt agiliores, promptiores, ac expeditiores euaderent ad obeunda corporis munera, frequentiùs ſibi totum corpus oleo perungebant. Qua de cauſa & bal-
23. neas frequentabant, & thermas. Namque olei contracta ſordes, vt corpora ſæpiùs perluerentur, maximè expetebat. Obibant autem id muneris ſerui in balneis, qui non modò corpus totum intrantibus abluebant; ſed & ipſum quibuſdam ſtrigilibus abradebant ad hoc opus aptiſſimis, quas alij ex auro, nonnulli ex argento, quidam ex ferro, aliqui ex ebeno, ac etiam ex præclaris lapidibus ſibi comparabant, denique pro nobilitate, & facultate eorum, qui ad balneas confluebant. Quapropter dum ſe in ipſis balneis abradete, ſudorémque emanantem detergere curabant, olei ſtrigmenta, quo ſe priùs perunxerant, in balnei aquam decidebant, quorum hîc meminit Dioſcorides. Fuit præterea in magno, ac præcipuo vſu apud veteres oleum ad perungendos athletas, qui in theatris palæſtræ nudi luctabantur, non ſolùm vt eorum corpora agiliora, expeditioraque in certamine redderentur, ſed vt etiam ij difficiliùs ſe ſe manibus comprehenderent. Cùm autem ibi puluis ob pedum frequentiorem motum concitaretur, athletæ ipſi oleo affatim peruncti, illum in ſe facilè contrahebant, ac multò magis cùm in terram alter alterum conſternebat. Quare balneum ingreſſi, ſtrigilibúſque abraſi cœnoſa ſtrigmenta relinquebant, quibus artuum affectibus Dioſcorides mederi tradidit. Sed cùm plurimi athletæ oleo copioſè peruncti inter luctandum palæſtræ parietibus, ac ſtatuis lapideis ſe ſe ſæpiùs affricarent, contacta loca olei pinguedinem contrahebant, quo facilè fiebat, vt adueniente puluere cœnoſum quoddam vnguem parietibus inhæreſceret; de quo etiam Dioſcorides diſſeruit. Hæc Matthiolus. Hinc intelligo illud Perſij *Satyra* 5.

Olei vtilitas ad corporũ agilitatem.

Strigilum materia, & vſus.

Olei ſtrigmenta.

Oleo cur luctaturi vngerentur.

24. *I puer, & ſtrigiles Criſpini ad balnea defer.*

Strigiles Perſij.

& illud Virgilij *Æneid.* 3.

Exercent patrias oleo labente palæſtras
Nudati ſocij.

& *lib.*5. *Æneid.*

Cætera populeâ velatur fronde iuuentus,
Nudatóſque humeros oleo perfuſa niteſcit.

Porrò luctaturi in palæſtris, aliáſque exercita-
25. tiones, vel balneas inituri, qui & vbi, & quando, & quo oleo, & quorſum, & quomodo, & à quibus inungerentur, latè & eruditè proſequitur Mercurialis *lib.*1. *de arte gymnaſtica*, *cap.*8. aítque ſtrigiles, quibus ſtrigmenta, & exercitatorum ab corporibus radebantur, fuiſſe vel ferreos, vel aureos, vel argenteos, vel corneos, vel eburneos, vel æneos, eorúmque figuram graphicè deſcribit. Sed cur athletæ oleo, quo inungebantur, inſpergebant puluerem? Vtrúmne, quod ſentit Plutarchus *de primo frigido*, *ſub finem*, vt puluis athletarum corpora refrigeraret, ſudoréſque extingueret? an, quod magis probatur præcitato Mercuriali, ne oleo manus laberentur, ſed faciliùs exercitatores ſe ſe comprehendere valerent, néve ſudore diffluerent, aut venti corpora aperta ingrederentur? atque inde maiore dignatos honore, qui viciſſent andagoniſtas, perunctos illos quidem, at puluere non inſperſos, iuxta illud Horatij *ad Mecœnatem lib.*1. *epiſt.*1.

Oleo vbi, quando, & cur vngerentur luctaturi.

Strigilũ materia, & forma.

Athletæ oleo vncti cur puluere inſpergerentur.

Quis circum pagos, & circum compita pugnax,
Magna coronari contemnat olympia, cui ſpes,
Cui ſit conditio dulcis ſine puluere palmæ?

XXXI. Oleum lora, & coria emollit, at quæ in ipſo coquuntur, duriora omnia efficit. Galenus *lib.*1. *ſimplic. medicam. cap.*5.

Oleum coria emollit.

XXXII. Oleum poteſt fieri candidum: quod qua ratione fieri poſſit, explicat Dioſcorides *lib.*1. *cap.*18. inter alias conditiones, eam requirens, vt exponatur Soli.

Oleum quomodo fiat candidum.

XXXIII. Oleo ſicyonio vtuntur mulieres ad nitorem vultus: ita autem denominatur, quòd ad Sicyonem Peloponneſi præcipuè fiat: éſtque febribus, ac neruorum vitiis vtile: paratur ex acerbis oliuis. Dioſcorides *ibidem*, declarans quomodo etiam à nobis fieri poſſit.

Olei ſicyonij vſus ad nitorem vultus.

XXXIV. Oleum reddit faciliores clauium verſiones, ros verò difficiliores. Scaliger *exerc.*101. *ſect.*6. 26.

Oleum iuuat verſiones.

XXXV. Subditum oleum pendens è ſarmento ſuo cucumis refugit ita, vt reflectendo ſe ſe curuetur in ſinus. Scaliger *ibidem ſect.*10. De eadem re mox plura ex Plinio.

Oleum fugit cucumis. Cucumis oleũ horret.

XXXVI. Olei pingue auerſatur humorem, tum aqueum, tum aëreum; ideo non contrahunt rubiginem gladij, oleo, aut ſeuo peruncti. Scaliger *exerc.*179.

Oleum arcet rubiginem.

XXXVII. Oleum ſeruat vuas, ne à veſpis tangantur. Plinius *lib.*15. *cap.*16.

Oleum ſeruat vuas à veſpis.

XXXVIII. Cucumeres naturâ oleum oderè mirè, nec minùs aquas diligunt. Deſecti quoque, ad eas modicè adſtantes adrepunt, contrà oleum refugiunt, aut ſi quid obſtet, vel ſi pendeant, curuantur. Idque vel vna nocte deprehenditur, ſi vas cum aqua ſubiiciatur à quattuor digitorum interuallo deſcendentibus ante poſterum diem; ac ſi oleum eodem modo ſit, in hamos curuaris. Plinius *lib.*19. *cap.*5.

Olei & cucumeris odia.

XXXIX. Oleum calci ſolùm miſcetur, quando vtrumque aquas odit. Plinius *lib.*24. *cap.*1.

Oleum calci miſcetur.

XL. Oleum picem è pannis extrahit. Plinius *ibidem*.

Oleum picem extrahit.

XLI. Plumbum nigrum albo iungitur, ipsúmque album ſibi oleo. Calx aqua accenditur, & thracius lapis, idémque oleo reſtinguitur. Plinius *lib.*33. *cap.*5. Idem *lib.*36. *cap.*19. Gagates, inquit, accenditur aqua, oleo reſtinguitur.

Oleo quæ reſtinguantur.

XLII. Oleum illud tantùm in communi omnium vſu apud nos habetur, quod è maturis oliuis exprimitur; tametſi quidam, quòd & guſtatu iucundius, & ſanitati conducibilius ſibi oleum comparare velint, id ab immaturis oliuis exprimant, quas eo tempore legunt, cùm ipſæ iam plenè flauæ tantillum ſubrubeſcere cœperint. Matthiolus *in lib.*1. *Dioſc. cap.*31. 27.

Oleũ iucundius exprimi ex oliuis immaturis.

XLIII. Oleum impurum, iniecto ſale frixo, ſi benè contegatur, mundum citò reddetur. Palladius *lib.*12. *agricultura*, *cap.*19.

Oleum impurum quomodo curetur.

XLIV. Omne oleum ſeruandum eſt in loco humili, purgatur autem ſole, & igne, vel aqua feruente, ſi hæc oleo permiſceatur in vaſe. Quòd ſi ranceat, curabitur, ſi cera alba liquata in mundo oleo, fundatur in oleum rancidum,

Oleum quomodo purgandum.

tum

tum adiecto ſale calido, regatur & gypſo illinatur, hoc enim modo ſaporem, & odorem mutabit. Palladius *ibidem cap.* 21.

Oleum ſeruat reliquos liquores.

XLV. Oleum affuſum vino, vel alij liquori, prohiber quominus euaneſcat, vel corrumpatur. Carolus Srephanus *lib.* 3. *agriculturæ, cap.* 52.

Oleo conuiuas vngi ſolitos.

XLVI. Oleo conuiuas olim in conuiuiis perungi ſolitos, haud obſcure indicat CHRISTVS Dominus *Lucæ* 7. *verſ.* 46. ibi, Oleo caput meum non vnxiſti: hæc autem vnguenro vnxit pedes meos. In quem locum Maldonatus, Orientales, inquit, in conuiuiis, pretioſis vnguentis vti ſoliti ſunt. Opponit autem Chriſtus ſimplex oleum, quo pauperes vtebantur, pretioſo vnguento, quo mulier ſibi pedes vnxerat, & opponit pedibus caput.

§. VI.

De ſacris olei vſibus.

28. *Digreſſio. Oleo lapidem vngit Iacob. Olei vſus ſacri.*

I. SVrgens Iacob manè, tulit lapidem, quem ſuppoſuerat capiti ſuo, & erexit in titulum, fundens oleum deſuper, *Gen.* 28. *num.* 18.

II. Iſtaël, aliàs Iacob erexit titulum lapideum in loco, quo locutus fuerat ei Deus, libans ſuper eum libamina, & effundens oleum, vocánſque nomen loci illius Bethel, *Gen.* 35. *num.* 15.

Oleum ad lucernas.

III. Hæc ſunt quæ accipere debetis, oleum ad luminaria concinnanda, *Exodi* 25. *verſ.* 6. Principes obtulerunt oleum ad luminaria concinnanda, *Exodi* 35. *verſ.* 28.

Olei vſus in ſacrificijs.

IV. Tolle vitulum de armenro, & arietes duos immaculatos, panéſque azymos, & cruſtulam abſque fermento, quæ conſperſa ſit oleo. Lagana quoque azyma oleo lita: de ſimila triticea omnia facies, *Exodi* 29. *verſ.* 1.

V. Anima cùm obtulerit oblationem ſacrificij Domino, ſimila erit eius oblatio, fundétque ſuper eam oleum, ac deferet ad filios Aaron Sacerdotis: quorum vnus tollet pugillum plenum ſimilæ, & olei, &c. Cùm autem obtuleris ſacrificium coctum in clibano, de ſimila, panes ſcilicet abſque fermento conſperſos oleo, & lagana azyma oleo lita. Si oblatio fuerit de ſartagine ſimilæ conſperſæ oleo, & abſque fermento; diuides eam minutatim, & fundes ſuper eam oleum, *Leuitici* 1. *verſ.* 3.4.5.6.7.

Oleum ſanctum.

VI. Facies vnctionis oleum ſanctum, & vnges ex eo tabernaculum teſtimonij, & arcam teſtamenti, &c. Aaron, & filios eius vnges, ſanctificabíſque eos, vt ſacerdotio fungantur mihi. Hoc oleum vnctionis ſanctum erit mihi in generationes veſtras, *Exod.* 30. *v.* 25. & 31. & *c.* 40. *v.* 5.9. & 11.

Oleũ vnctionis pro Sacerdotibus.

VII. Aaron, ac filios eius applicabis ad oſtium tabernaculi teſtimonij, cúmque laueris patrem cum filiis ſuis aqua, indues Aaron veſtimentis ſuis, id eſt, linea, & tunica, ſuperhumerali, &c. & oleum vnctionis fundes ſuper caput eius, atqua hoc ritu conſecrabitur. Et mox, Cùm tuleris de ſanguine, qui eſt ſuper altare, & de oleo vnctionis, aſperges Aaron, & veſtes eius, filios, & veſtimenta eorum, *Exodi* 29. *verſ.* 7. & 21.

Oleo Reges vncti.

VIII. Tulit Samuël lenticulam olei, & effudit ſuper caput Saulis, & deoſculatus eſt eum, & ait: Ecce vnxit te Dominus ſuper hæreditatem ſuam in Principem, 1. *Reg.* 10. *verſ.* 1.

IX. Dixit Dominus ad Samuëlem, Imple cornu tuum oleo, & veni, vt mittam te ad Iſai; prouidi enim in filiis eius mihi Regem, 1. *Reg.* 16. *verſ.* 1.

X. Deſcendit Sadoc Sacerdos, & Nathan Propheta, &c. ſumpſitque Sadoc cornu olei de tabernaculo, & vnxit Salomonem, & cecinerunt buccina, & dixit omnis populus, Viuat Rex Salomon, 3. *Reg.* 1. *verſ.* 39.

Oleum extremæ vnctionis.

XI. Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros Eccleſiæ, & orent ſuper eum, vngentes eum oleo in nomine Domini, & oratio fidei ſaluabit infirmum, & alleuabit eum Dominus, &, ſi in peccatis ſit, remittentur ei, *Iacobi cap.* 5. *verſ.* 14. & 15. Ex quo loco ſacramentum Extremæ vnctionis fuiſſe per Iacobum Apoſtolum fidelibus commendatum, ac promulgatum, declarat Concilium Tridentinum *cap.* 1. *Decreti de eodem Sacramento.*

Oleo Prophetæ vncti.

XII. Elias iuſſu Domini vnxit Hazaël in Regem Syriæ, Iehu in Regem Iſraël, & Eliſeum in Prophetam, 3. *Reg. cap.* 19. Hinc, & è ſuperioribus locis liquet, olim vngi ſolitos Sacerdotes, Reges, & Prophetas.

Oleum catechumenorum pro Baptiſmo.

XIII. Sacerdos baptizandum vngit oleo catechumenorum in pectore, & inter ſcapulas in modum crucis, dicens, Ego te linio oleo ſalutis in Chriſto IESV Domino noſtro, vt habeas vitam æternam. Amen. Rituale Romanum Pauli V. Myſteria require apud Gul. Durandum *lib.* 1. *rationalis diuinorum officiorum, cap.* 8. 29.

Oleum chriſmatis.

XIV. Chriſma, quæ eſt materia ſacramenti Confirmarionis, eſt oleum immiſtum balſamo. Concilium Florenrinum *in Decreto vnionis*. Pontificale Romanum, S. Thomas 3. *p. quæſt.* 72. *art.* 2. Scotus *in* 4. *diſt.* 7. *quæſt.* 1. & alij omnes.

Oleum presbyteratus.

XV. Pontifex oleo catechumenorum inungit manus initiandi presbyteratu. Pontificale Romanum editum iuſſu Clementis VIII.

Oleum ordinis epiſcopatus.

XVI. Epiſcopus conſecrator ſancto chriſmate inungit caput, & manus electi in Epiſcopum. Conſtat ex prædicto Ponrificali.

Oleo conſecrari altaria.

XVII. Altaria conſecrantur oleo, & chriſmate inuncta. Cuius conſecrationis ritus, & myſteria vide apud Gul. Durandum *lib.* 1. *rationalis diu. offic. cap.* 7.

Oleo cõſecrari calices, & patinas.

XVIII. Patinæ, & Calices, ad vſum auguſtiſſimi ſacrificij Miſſæ vnctione conſecrantur. De cuius conſecrationis ritu, & myſterio conſule Durandum *ibidem cap.* 8.

Oleo cõſecrari Eccleſias.

XIX. In dedicatione Eccleſiæ, duodecim Cruces in parietibus Eccleſiæ depictæ oleo chriſmantur. Cuius rei ritum, & myſterium pete ex Durando *ibidem cap.* 6. *num.* 27. & 29.

Oleo Principes Chriſtiani quomodo inungantur.

XX. Principes à tempore CHRISTI non vnguntur in capite; ſed in brachio, ſiue in humero, vel in armo, in quibus principatus rectè 30.
deſignatur, iuxta illud *Iſaiæ* 9. Factus eſt principatus ſuper humerum eius, differt autem Pontificis, & Principis vnctio, quòd eius caput vnctione conſecratur; huius verò brachium oleo oblinitur; vt hinc intelligatur, quantum interſit inter authoritatem Pontificis, & Principis poteſtatem. Gulielmus Durandus *lib.* 1. *rationalis diuinorum officiorum, cap.* 8. *num.* 20. & 21.

§. VII.

De ſymbolis olei.

31. *Olei ſymbola. Oleū ſymbolum gratiæ.*

I. EST ſymbolum gratiæ *Pſalm.* 44. Dilexiſti iuſtitiam,& odiſti iniquitatem;propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis. & *Pſalm.*88. Inueni Dauid ſeruum meum;oleo ſancto meo vnxi eum. & *Pſalm.* 103. Vt exhilaret faciem in oleo; & panis cor hominis confirmet. & *Ezech.* 16. Laui te aqua, & emundaui ſanguinem tuum ex te,& vnxi te oleo. Et veſtiui te diſcoloribus, & calceaui te hyacintho. & *Matth.* 25. Virgines quinque fatuæ, acceptis lampadibus, non ſumpſerunt oleum ſecum, prudentes verò acceperunt oleum in vaſis ſuis cum lampadibus.

Oleū ſymbolū miſericordiæ.

II. Eſt ſymbolum miſericordiæ.*Pſalm.*22.Impinguaſti in oleo caput meum,& calix meus inebrians,quàm præclarus eſt. & *Eccleſiaſtæ* 9.omni tempore ſint veſtimenta tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat. & *Iſaiæ* 1. plaga tumens non eſt circunligata, nec curata medicamine, neque fota oleo. & *Iſaiæ* 10. computreſcet iugum à facie olei. & *Zachar.*4.Iſti ſunt duo filij olei ſplendoris,qui aſſiſtunt Dominatori vniuerſæ terræ. & *Lucæ* 10. alligauit vulnera eius, infundens oleum, & vinum. Innocentius III. mox citandus.

Oleū ſymbolum famæ.

III. Eſt ſymbolum famæ. *Cant.*1. Oleum effuſum nomen tuum. & *Iſaia.*61. oleum gaudij pro luctu.Innocentius Papa III.*ſerm.*1.*in Dominicam nonam poſt Pentecoſten.*

Oleū ſymbolū adulationis.

IV. Eſt ſymbolum adulationis. *Pſalm.* 54. Molliti ſunt ſermones eius ſuper oleum, & ipſi ſunt iacula. & *Pſalm.* 108. Induit maledictionem ſicut veſtimentum, & intrauit ſicut aqua in interiora eius, & ſicut oleum in oſſibus eius. & *Pſalm.* 140. Oleum peccatoris non impinguet caput meum.

32. *Oleū ſymbolū diuitiarum.*

V. Eſt ſymbolum diuitiarum. *Deut.*8.terram olei,ac mellis.& 4.*Reg.*18.terram fructiferam,& fertilem vini,terram panis, & vinearum, terram oliuarum,& olei, ac mellis.& *Iob* 29.quando lauabam pedes meos botyro, & petra fundebat mihi riuos olei.& *Pſalm.*4.A fructu frumenti,vini,& olei ſui multiplicati ſunt.

Oleū ſymbolū Prædicatorū.

VI. Olei riuos eſſe Prædicatores; atque olei nomine ſignari vnctionem Spiritus ſancti, docet Gregorius Magnus *lib.* 19. *moral. cap.* 11. idque nos latè explicuimus *cap.* 7. *huius lib. ſect.* 13. *num.*6.& 7.

Oleum ſymbolum nitoris gloriæ.

VII. S.Gregor. *hom.* 12.*in Euangelia*,in id ex *Matth.*25. prudentes acceperunt oleum in vaſis ſuis cum lampadibus. Per oleum, inquit, nitor gloriæ deſignatur; vaſcula autem noſtra ſunt corda,in quibus feri nus cuncta,quæ cogitamus. Prudentes ergo oleum in vaſis habent, quia nitorem gloriæ intra conſcientiam retinent.Paulo atteſtante 2.*Cor.* 1.qui ait, Gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ; fatuæ autem virgines oleum ſecum non ſumunt, quia gloriam intra conſcientiam non habent, dum hanc ab ore proximorum quærunt. Notandum verò, quòd omnes lampades habent,ſed omnes oleum non habent; quia plerumque bona in ſe opera cum electis & reprobi oſtendunt, ſed ſoli ad ſponſum cum oleo veniunt,qui de his,quæ foris egerint, intus gloriam requirunt. Vnde per Pſalmiſtam quoque de ſancta electorum Eccleſia dicitur *Pſalm.*44.omnis gloria eius filiæ Regis ab intus.

33. *Olei varia ſymbola D. Gregorio.*

VIII. Gregorius Magnus *lib.* 4. *expoſitionis in* 1.*Reg.cap.*10.ad illum verſiculum,tulit Samuel lenticulam olei,& effudit ſuper caput eius. Hoc profectò,inquit, hac vnctione exprimitur, quod in ſancta Eccleſia nunc etiam materialiter exhibetur;quia qui in culmine ponitur,Sacramenta ſuſcipit vnctionis. Quia verò ipſa vnctio Sacramentum eſt, is, qui promouetur, benè foris vngitur, ſi intus virtute Sacramenti roboretur. Ipſas ergo olei virtutes priùs videamus attentiùs: oleum quippe liquoribus aliis ſuperfertur, oleum ignem fouet, oleum vulnera curare conſueuit.Per illud ergo miſericordiæ bonum ſignificat; quia ſcriptum de Domino eſt, *Pſalm.* 144. miſerationes eius ſuper omnia opera eius. Quia ignem fouet, prædicationis gratiam deſignat, quæ electorum mentes illuminat. Quia verò vulnera per oleum curantur, hoc profectò inſinuat,quòd detegenda ſunt vulnera peccatorum. Vngatur ergo caput Regis,quia ſpirituali gratia mens eſt replenda Doctoris. Habeat in vnctione ſua oleum, habeat miſericordiam abundantem, quæ ſibi virtutibus aliis præferatur. Habeat oleum,vt dum ardorem ſancti Spiritus in ſe nutrit, lucere vehementer aliis per Verbum poſſit. Habeat nihilominus oleum medicinæ,vt ſapienter diſponat, qualiter peccatorum fœtores tergat,& ægras mentes ſaluti reſtituat.

34. *Olei ſymbola Baſilio Magno.*

IX. Baſilius Magnus,ad illum verſiculum ex *cap.* 1. *Iſaiæ*, plaga tumens non eſt circunligata, nec curata medicamine, neque fota oleo, quem ipſe ita legit,non eſt malagma imponere, neque oleum,neque alligaturas. Malagma, inquit, hoc eſt, fomentum ſermo eſt cum manſuetudine, & æquabili moderatione omnem ſtultè conceptam elationem ad humilitatem reuocans. Oleum verò ſermo eſt, qui commiſerando, & conſentiente affectu mitigat,ac detergit fraudulentam doloſitatem, ſuppurulentiam, & aſperitatem eorum, qui in hypocriſi loquuntur mendacium. Denique alligatura ſermo eſt ea contemperans, quæ ſolicitabat ad promouendam ſeditionem.

Oleum ſignificat lacrymas pœnitentiæ.

X. Oleum ſignificat lacrymas pœnitentiæ. Nam S.Hieronymus *in cap.*1.*Iſaiæ*, ad illa verba, plaga tumens non eſt fota oleo; non eſt, inquit, fota oleo,vt eorum duritia lacrymis pœnitentiæ molliretur.

Olei ſymbola D. Bernardo.

XI. Aliud olei ſymbolum elucet ex *ſerm.* 1. *D.Bernardi de Eccleſiæ dedicatione*, vbi, In ritum, inquit, dedicationis Eccleſiæ quinque concurrunt, aſperſio, inſcriptio, inunctio, illuminatio, benedictio. Hæc vtique in hac viſibili domo fecere Pontifices, hæc & Chriſtus aſſiſtens Pontifex inuiſibiliter quotidie operatur in nobis. Primò quidem aſpergi nos, vt mundemur, lauemur,dealbemur;lauat,inquam, nos in confeſſione, lauat nos lacrymarum imbre, ſudore pœnitentiæ;magis autem lauat nos aqua illa pretioſa,quæ ab eius latere emanauit. Deinde inſcribit legem ſuam in tabulis cordis. Sequitur poſtea vnctio ſpiritualis gratiæ, quæ adiuuet infirmitatem

Eccleſiæ dedicatio quinque ritibus perficitur.

tatem noſtram, obſeruantiarum, & multimodæ pœnitentiæ cruces, deuotionis ſuæ gratia leniens; quia nec ſine cruce ſequi CHRISTVM, & ſine vnctione crucis aſperitatem ferre quis poſſet? At poſtquam vnctio gratiæ huius præceſſerit, iam lucernam ſuam CHRISTVS non ponit ſub modio, ſed ſuper candelabrum; quia tempus eſt, vt luceat lux noſtra coram hominibus, & videant opera noſtra bona, & glorificent Patrem noſtrum, qui in cœlis eſt. Iam verò benedictionem quidem expectemus in fine, quando aperiet manum ſuam, & implebit omne animal benedictione. Nam in quatuor præmiſſis merita conſtant, in benedictione ſunt præmia.

35. *Oleum ſymbolum nominis* IESVS.

XII. Sanctus Bernardus *ſerm. 15. ſuper Cantica*, ad illa verba ex *Cant. 1.* Oleum effuſum nomen tuum. Eſt, inquit, procul dubio inter oleum, & nomen ſponſi ſimilitudo; ego autem dico in triplici quadam qualitate olei, quod lucet, paſcit, & vngit. fouet ignem, nutrit carnem, lenit dolorem, lux, cibus, medicina. Vide idem nunc & de ſponſi nomine. Lucet prædicatum; paſcit recogitatum, inuocatum lenit, & vngit. Et percurramus ſingula. Vnde putas in toto orbe tanta, & tam ſubita fidei lux, niſi de prædicato IESV? Nónne in huius nominis luce Deus nos vocauit in admirabile lumen ſuum? Nec tantùm lux eſt nomen IESV, ſed eſt & cibus. An non toties confortaris, quoties recordaris? Quid æquè mentem cogitantis impinguat? Quid ita exercitatos reparat ſenſus: virtutes roborat; vegetat mores bonos, atque honeſtos; caſtas fouet affectiones? Aridus eſt omnis animæ cibus, ſi non oleo iſto infunditur. Inſipidus eſt, ſi non hoc ſale conditur. Si ſcribas, non ſapit mihi, niſi legero ibi IESVM. Si diſputes, aut conferas, non ſapit mihi, niſi ſonuerit ibi IESVS. IESVS mel in ore, in aure melos, in corde iubilus.

IESV nomen eſt lux.

IESV nomen eſt cibus.

36. *IESV nomen eſt medicina.*

Sed eſt & medicina. Triſtatur aliquis veſtrûm? veniat in cor IESVS, & inde ſaliat in os, & ecce ad exortum nominis lumen, nubilum omne diffugit, redit ſerenum. Labitur quis in crimen, currit inſuper ad laqueum mortis deſperando? nónne ſi inuocet nomen vitæ, confeſtim reſpirabit ad vitam? Cui aliquando ſtetit ante faciem ſalutaris nominis, duritia cordis, ignauiæ torpor, rancor animi, languor acediæ? Cui fons fortè ſiccatus lacrymarum, inuocato IESV non continuò erupit vberior, fluxit ſuauior? Cui in periculis palpitanti, & trepidanti, inuocatum virtutis nomen non ſtatim fiduciam præſtitit, depulit metum? Cui quæſo, in dubiis æſtuanti, & fluctuanti, non ſubitò ad inuocationem clari nominis enituit certitudo? Cui in aduerſis diffidenti, iam iámque deficienti, ſi nomen adiutorij ſonuit, defuit fortitudo? Nimirum morbi, & languores animæ iſti ſunt, illud medicina. Nihil ita iræ impetum cohibet, ſuperbiæ tumorem ſedat, ſanat liuoris vulnus, reſtringit luxuriæ fluxum, extinguit libidinis flammam, ſitim temperat auaritiæ, ac totius indecoris fugat pruriginem. Si quidem cùm nomino IESVM, hominem mihi propono mitem, & humilem corde, benignum, ſobrium, caſtum, miſericordem, & omni denique honeſtate, ac ſanctitate conſpicuum, eundémque ipſum Deum omnipotentem, qui ſuo me & exemplo ſanet, & roboret adiutorio.

IESV nomen quàm ſalutare.

Hæc omnia ſimul mihi ſonant, cùm inſonuerit IESVS. Sumo itaque mihi exempla de homine, & auxilium à potente; illa tanquam pigmentarias ſpecies; hoc tanquam vnde acuam eas, & facio confectionem, cui ſimilem Medicorum nemo facere poſſit. Hoc tibi electuarium habes ô anima mea, reconditum in vaſculo vocabuli huius, quod eſt IESVS, ſalutiferum certè, quódque nulli vnquam peſti tuæ inueniatur inefficax. Semper tibi in ſinu ſit, ſemper in manu, quo tui omnes in IESVM & ſenſus dirigantur, & actus. Denique & inuitaris *Cant. 8.* pone me vt ſignaculum ſuper cor tuum, vt ſignaculum ſuper brachium tuum.

XIII. Oleum condonationis, veniæ, ac miſericordiæ ſignum habetur. Vnde Auguſti temporibus à taberna meritoria trans Tyberim oleum erupit terra, totáque die nulla intermiſſione fluxit: quod forſitan ad ortum Chriſti, & eam quæ ſubſecuta eſt mortalium, quæ ſumma eius fuit miſericordia, redemptionem, & gratiam per omnem terrarum orbem longe, latéque diffuſam, referri poteſt. Epopæus Theſſalus, qui Coraci Sicyoniorum Regi ſucceſſit in Imperio, à Nicteo Thabanorum Rege bello impetitus, commiſsáque pugna graui accepto vulnere cùm victor euaſiſſet, Palladi templum erexit, qua rogata vt ſignum aliquod oſtenderet, ex quo an id gratum Deæ donum fore conijcere poſſet, aiunt oleum ſponte ante templum fluxiſſe, ſimúlque Epopæum haud ita multò pòſt, vulnere negligentiùs curato, periiſſe. Ex Gentilium enim Religione obſeruatum eſt, Deos tunc ſuæ in nos miſericordiæ ſigna exhibuiſſe, cùm ex carcere corporis migrare iuſſi eſſent. Pierius *hieroglyphic. lib. 53. cap. de olea.* 37. *Oleum ſymbolum miſericordiæ, & veniæ.*

XIV. Aiunt oleo contra furorem tantam ineſſe vim, vt effuſum in perturbatos maris fluctus, tempeſtatem efficaciſſimè tranquillet: eſt ergo apium manſuetudinis hieroglyphicum. Pier. *ibidem.* 38. *Oleum ſymbolum tranquillitatis.*

XV. Corporis exercitationes, & gymnaſij labores, per oleum ſignificari paſſim inuenies. Neque verò ad corporis tantùm, verùm ad mentis etiam labores, & exercitationes propter vigilias, & lucubrationes refertur. Vnde dictum de ſtudioſiſſimis nonnullis, plus olei, quàm vini eos inſumpſiſſe. Et ad alicuius veteris, ac præclari viri lucernam aliquid elucubratum, cùm eius imitationem exprimere voluerint. Pierius *ibidem.* *Oleū eſt ſymbolum laboris gymnici.*

XVI. Oleum eſſe hilaritatis ſignum oſtendit *ibidem* Pierius. Sed de aliis olei hieroglyphicis vide Gulielmum Durandum *lib. 1. rationalis diuin. officiorum, cap. 6. 7. & 8.* *Oleū eſt ſymbolum hilaritatis.*

§. VIII.

De amurca.

AMurca eſt vel oliuæ ſanies Plinio *lib. 15. cap. 3.* vel, quod eodem recidit, expreſſæ oliuæ ſedimentum, Dioſcoridi *lib. 1. cap. 119.* Cùm ſitienti oleæ imbres copioſi acceſſere, vitiatur oleum in amurcam: & quidem oleum omni mora decreſcit, & augetur amurca, Plinio *ibidem.* Terreſtris ſubſtantiæ eſt amurca, calidæ item, 1. *Amurca quid ſit.* *Amurca quādo plurima.*

non tamen tantum poſſidet caliditatis, vt palàm mordicer. Quòd ſi coquatur quoque, multò etiam magis terrota redd.tur, & fuerit ſanè ex ſecundo ordine excalfacientiom, & ſiccantiom intenſo quodammodo magis. Sic & vlcera corporum temperatura ſiccorum curat; quæ verò in aliis omnibus ſunt, exaſperat. Siquidem contrahit perinde vt reſina, & pix ſicca, & bitumen. Galenus *lib. 6. de facultatibus ſimplic. medicam. cap. de amorge, ſeu amurca.*

Amurca natura.

Amurca vires multa.

2. Gaudet amorca, quis credat? non paucis medendi viribus, quibus fert opem hominibus, brutis, vitibus, ſeminibus, & nonnullis inanimis. Singula percurro.

Amurca vſus medici Dioſcoridi.

Et primò quidem amurcam prodeſſe humanæ valetudini, teſtatur Dioſcorides *lib. 1. cap. 119.* vbi, Amurca, inquit, æneo cyprio vaſe ad craſſitudinem mellis decocta, adſtringit, iiſdem omnibus vtilis, quibus & lycium; priuatim verò & egregiè contra dentium dolores, & vulnera, ex aceto, vinóve, aut mulſo vtiliter inungitur. Miſcetur eadem oculorum medicamentis, & his quæ opplendo, & obſtruendo ſunt. Inueterata vires acquirit. Vtiliter infunditur ſedis, genitalium, ac vuluæ exulcerationi. Cum omphacino ad craſſitudinem mellis decocta, circumlitáque, carioſos dentes extrahit. Fouentur vtiliter eadem recenti, tantúmque calida podagræ, & articulorum dolores. Quin etiam corio illita, ſeu villoſæ pelli, corporique impoſita hydropico, ſubeuntium cutem aquarum tumores reprimit. Plinius *lib. 23. cap. 3.*

Amurca vſus medici Plinio.

3. Amurca, inquit, gingiuis, & oris vlceribus, dentium ſtabilitati efficaciſſime ſubuenit. Item ignibus ſacris infuſa, & his quæ ſerpunt. Pernionibus nigræ oliuæ amurca vilior. Item infantibus fouendis. Albæ verò mulierum vuluæ in lana admouetur. Multò autem omnis amurca decocta efficacior. Coquitur in cupreo vaſe ad craſſitudinem mellis. Vſus eius cum aceto, aut vino vetere, aut mulſo, vt quæque cauſa exigat in curatione, oris, dentium, aurium, vlcerum manantium, genitalium, rhagadum. Vulneribus in linteolis imponitur, luxatis in lana; ingens hic vſus, vtique inueterato medicamento. Tale enim fiſtulas ſanat. Infunditur ſedis, genitalium, vuluæ exulcerationi. Illinitur verò podagris incipientibus. Item articularibus morbis; Si verò cum omphacino recoquatur ad mellis craſſitudinem, caſuros dentes extrahit. Cruda amurca podagras foueri vtiliſſimum. Idem Plin. *lib. 15. cap. 8.* aſſerit amurcam efficacem eſſe ad vlcera interiora humani oris.

Amurca vſus medici erga pecudes.

4. Quod ſpectat ad pecudes, Plinius *lib. 15. cap. 8.* affirmat amurca mederi quadrupedum morbis; priuatim autem *lib. 23. cap. 3.* Amurca, inquit, iumentorum ſcabiem, cum decocto lupinorum, & chamæleontis herbæ ſanat; idémque iiſdem verbis teſtatur Dioſcorides *lib. 1. cap. 119.* Neque id ignorauit Virgilius *lib. 3. Georg.* ibi,

Aut tonſum triſti contingunt corpus amurca,
Et ſpumas miſcent argenti, viuaque ſulphura,
Idæaſque pices, & pingues vnguine ceras.

Amurcâ prodeſſe ſeminibus.

5. Semina etiam frugum vtiliter amurcâ perfundi, fatetur Plinius *lib. 15. cap. 8.* Idem *lib. 18. cap. 17.* Virgilius, inquit, nitro, & amurcâ perfundi iubet fabam; ſic etiam grandeſcere promittit. Ipſe verò Poëta *lib. 1. Georg.*

Semina vidi equidem multos medicare ſerentes,
Et nitro prius, & nigra perfundere amurca,
Grandior vt fœtus ſiliquis fallacibus eſſet.

Amurcâ prodeſſe vitibus.

Porrò ne conuoluolus fiat in vinea, prodeſt amurcæ congios duos decoctos in craſſitudinem mellis, rurſum cum bituminis tertia parte, & ſulphuris quarta ſub dio coqui, quoniam exardeſcat ſub tecto; atque hoc vites circa capita, ac ſub brachiis vngi, ita non erit conuoluolus. 6.

Amurcam lethalem eſſe conuoluolo.

Quidam contenti ſunt fumo huius mixturæ ſuffire vineas ſecundo flatu, continuo triduo. Plinius *lib. 17. cap. vlt.* Eſt autem conuoluolus vermiculus minor eruca, erodens pubeſcentes vuas; ita dictus à conuoluendo, quia ſe inuoluit in pampino.

Amurca vtilitas Plinio.

Supereſt oſtendamus amurcam mederi quibuſdam rebus inanimis. Qua de re Plinius *lib. 15. cap. 8.* ſcribit dolia olearia, cadóſque illâ imbui, ne bibant oleum; item amurca ſubigi areas terendis meſſibus, vt formicæ, rimæque abſint. Quin & lutum parietum, ac tectoria, & pauimenta horreorum frumenti, veſtiarium etiam contra teredines, ac noxia animalia, amurcâ aſpergi. Lora etiam, ac coria omnia, & calceamina, axéſque decoctâ vngi, atque æramenta contra æruginem, coloriſque gratia elegantioris; & totam ſupellectilem ligneam, ac vaſa fictilia, in quîs ficum aridam libeat aſſeruare; aut ſi folia, baccáſque in virgis myrti, aliúdve id genus ſimile. Poſtremò ligna macerata amurca, nullius fumi tædio ardere. 7.

Amurca vtilitas Matthiolo.

Matthiolus *in lib. 1. Dioſcoridis, cap. 120.* Amurca, inquit, eſt admodum vtilis apothecarum, & officinarum fabricis, vbi lanei, vel ſericeî panni reconduntur. Nam ſi calci admiſceatur, & ex ea inde parietes incruſtentur, oblinantúrque, item laquearia, & pauimenta non modò parietes contractos, vel aduentitios humores nunquam collacrymant, & ſitum minimè contrahunt; ſed nec blattæ, nec aranei, nec cuiuſuis generis vermiculi ibidem gigni poſſunt. 8.

Amurca vtilitas Catoni.

Oliua laus.

Porrò quæ de vſu amurcæ obſeruauimus ex Plinio, & Matthiolo *à num. 5. ad* 8. fatentur hi ſcriptores ſe à M. Catone mutuatos; & verè; quippe *lib. de re ruſtica, à c. 69.* hæc, & ſimilia de amurca adnotauit. Quòd ſi amurca, quæ eſt ſanies, vel recrementum expreſſæ oliuæ, tot parit fructus, quid ipſe aureus liquor puriſſimi olei? quibus ergo celebranda laudibus oliua, tanti mater partus? an eius pretium, & æſtimationem ſymbolicè adumbrauit nobis oliua Pygmalionis, quæ apud Gaditanos ex auro artificioſiſſimè fuit elaborata, fructus verò ex ſmaragdo lapide quàm opulentiſſimos habuit, vt ex Philoſtrat. *lib. 5.* refert Cauſſinus *lib. 11. ſymbolo 4.*

CAPVT XII.

De balſamo.

Succi varij ſignificatus.

HVMOREM plantæ, generatim vocari ſuccum, auctor eſt Theophraſtus *lib. 9. de hiſtor. plantarum, cap. 1.* 1.
Atque nos, inter varios ſucci ſignificatus venire ipſos quoque arborum, herbarum, ſtirpiúmque, ac fruticum liquores,

res, præmiſimus *cap. 1. huius tertij libri, num. 3.* Ergo concretis foſſilium ſuccis, ſicut adiecimus olearum, florum, & quorundam animantium olea; ita vel argumenti ſimilitudine, vel cognatione naturæ libet annectere aut arboreas lacrymas, aut affines iis ſuccos, vt balſamum, thus, gummi, picem, reſinam, mel, ceram, & id genus alios (eſt quippe hoc familiare cuiuis ferè diſciplinæ, communi tractatione complecti, quæ iure analogæ affinitatis, etſi non admodum arctæ, gaudere videntur) ex quibus quantum & iucunditatis, & vtilitatis expectare meritò queas, conijce ex ſuauiſſimo odore, quem humanæ vitæ vſibus apprimè vtilem, in ipſomet veſtibulo tibi afflat balſamum; enimuerò ſpondent & cæteri vel non impares fructus, vel non minores delicias.

Sectio I.

Balſami planta, & natale ſolum deſcribitur.

2. *Balſami conſideratio Theophraſto.*

Balſamum naſci in Syria, teſtatur Theophraſtus *lib. 9. de hiſtoria plantarum, cap. 2.* id quod magis explicans *cap. 6. eiuſdem libri*; Balſamum, inquit, in valle Syriæ prouenit: eius arbuſta duo tantùm affirmant: alterum 20. iugerum; alterum multò minus. Arbotis magnitudo, quæ malo punicæ magnæ; rami multi; folium rutæ ſimile; candidum; perpetuò virens fructus ſimilis terebintho tam magnitudine, quàm colore; is quoque admodum odoratus eſt, & magis quàm lacryma.

3. *Balſami conſideratio Pauſaniæ.*

Pauſanias *lib. 9. de Bœoticis*, In Arabia, inquit, talia quædam viperis ſcio euenire, quæ circa balſamos degunt. Magnitudine balſamus myrti arbuſtum æquat. Folia producit amaraco herbæ ſimilia. Viperæ itaque in Arabia abſque certo numero ſiue plures, ſiue pauciores, ſub qualibet arbore ſtationem habent. Veſcuntur ſucco balſami ſuauiſſimo. Ad hæc gaudent aliàs vmbra plantarum.

Balſami conſideratio Solino.

Solinus *cap. 48. Polyhiſtoris*, In Iudæa, inquit, tantùm balſamum naſcitur, quæ ſylua intra terminos 20. iugerum vſque ad victoriam noſtram claudebatur. At cùm Iudæa potiti ſumus, ita luci illi propagati ſunt, vt iam nobis latiſſimi colles ſudent balſama. Similes vitibus ſtirpes habent, malleolis digeruntur, raſtris niteſcunt, aquis gaudent, amant amputari, tenacibus foliis ſempiternò inumbrantur.

4. *Balſami conſideratio Tacito, & S. Hieronymo.*

Cornelius Tacitus *lib. 5. hiſt. non procul ab initio*, Exuberant, inquit, in Iudæa fruges noſtrum ad morem; prætérque eas balſamum, & palmæ. Palmetis proceritas, & decor; balſamum, modica arbor. S. Hieron. *in c. 27. Ezech.* ait balſamum naſci in Palæſtina, in vineis Engaddi.

5. *Balſami conſideratio Plinio.*

Plinius *lib. 12. cap. 25.* Omnibus, inquit, odoribus præfertur balſamum, vni terræ Iudææ conceſſum, quondam in duobus tantùm hortis vtroque regio, altero iugernm 20. non ampliùs, altero pauciorum. Oſtendêre arbuſculam hanc Vrbi Imperatores Veſpaſiani, clarúmque dictu à Pompeio Magno; in triumpho arbores quoque duximus. Seruit nunc hæc, & tributa pendit cum ſua gente, in totum alia natura, quàm noſtri, externique prodiderant. Quippe viti ſimilior eſt, quàm myrto. Malleolis ſeri dicitur, nuper vincta vt vitis; & implet colles vinearum modo, quæ ſine adminiculis ſe ipſæ ſuſtinent. Tondetur ſimiliter fruticans, ac raſtris niteſcit; properátque naſci intra tertium annum fructifera. Folium proximum rutæ; perpetua coma. Sæuiere in eandem Iudæi, ſicut in vitam quoque ſuam. Contrà defendêre Romani, & dimicatum pro frutice eſt. Seritque nunc eam fiſcus; nec vnquam fuit numeroſior, aut procerior. Proceritas intra bina cubita ſubſiſtit. Arbori tria genera. Tenui, & capillacea coma, quod vocant Eutheriſton. Alterum ſcabro aſpectu, incuruum, fruticoſum, odoratius: hoc trachy appellant. Tertium Eumeces, quia eſt reliquis procerius, leui cortice. Huic ſecunda bonitas, nouiſſima Eutheriſto. Semen eius vno proximum guſtu, colore rufum, nec ſine pingui; peius in grano, quod leuius, atque viridius. Ramus craſſior, quàm myrto.

Balſami conſideratio Dioſcoridi. 6.

Dioſcorides *lib. 1. cap. 18.* Balſamum, inquit, arbuſcula eſt, quæ rutæ folia habet, multò tamen candidiora, perpetuaque fronde magis virentia. In Iudæa, eiúſque conualle quadam tantùm, & in Ægypto naſcitur. Differt in ſuo genere aſperitate, longitudine, & gracilitate; vocatúrque quod in eo tenue, comosúmque eſt, quia facilè ob gracilitatem ſuam metitur, eutheriſton, quaſi facillimæ meſſis.

Balſami conſideratio Straboni. 7.

Strabo *lib. 16.* Geographiæ, paulo ante medium, Hiericus, inquit, eſt campus à montana quadam circundatus, quæ in theatri ſpeciem ad ipſum declinat. Hoc in loco eſt palmetum, cui immixta eſt etiam alia materies domeſtica, & ferax, palmis abiindans, ſpatio centum ſtadiorum, & totum irriguum, & habitationibus plenum. Vbi & regia eſt, & balſami viridarium, quæ arbor aromatica eſt, & fruticoſa, cytiſo, & terebintho perſimilis, eius corticem ſcindentes, ſuccum in vaſis ſuſcipiunt. Idem *circa medium eiuſdem libri*, His, inquit, proxima eſt feliciſſima Sabæorum terra, quæ maxima natio eſt. Apud hos thus, & myrrha, & cinnamomum naſcitur. In ora etiam balſamum, & alia quædam herba valde odorata, quamquam eius odor citò deperit.

Balſami conſideratio Ioſepho.

Ioſephus *lib. 8. antiquitatum Iudaicarum, cap. 2. ſub finem*, Ægypti, inquit, Æthiopiæque Regina, donauit Regi Salomoni viginti auri talenta, & aromatum vim magnæ æſtimationis, lapillorúmque pretioſiſſimorum. Aiunt etiam quòd balſami plantam, cuius hodiéque ferax eſt noſtra regio, illius reginæ munificentiæ ferri acceptam oporteat. Idem *lib. 15. cap. 5.* Reginæ, inquit, Cleopatræ Iudæam libuit inuiſere; vbi excepta ab Herode, conceſſam ſibi Arabiæ partem, & Hierichuntini agri redditus ei locauit. Is & balſamum fert, quod vnguentorum longè pretioſiſſimum ibi tantum prouenit, & eximiarum palmularum vim maximam.

Balſami conſideratio Guiberto Lotharingo. 8.

Nicolaus Guibertus, Doctor Medicus Lotharingus, *lib. de balſamo, cap. 1.* Magnopere, inquit, hallucinantur, qui balſami plantam, nullibi hoc tempore reperiri, eámque planè periiſſe abſolutè affirmarunt, tum quia Proſper Alpinus, doctiſſimus Medicus, nuper balſami plantas in Ægypto inſpexit; ſcriptúmque reliquit, anno 1575. Ægypti præfectum, cùm animaduertiſſet omnes balſami plantas, quæ in viridario Cayri exiſtebant,

Digitized by Google

exiſtebant, cuſtodum negligentia inaruiſſe, è Mecha Arabiæ Felicis oppido, quadraginta plantas afferri curaſſe, quæ conſueto horti loco nutriendæ, augendæque ſunt commiſſæ; tum quia innumeras huius fruticis plantas, ſpontè natas in Arabiæ Felicis locis, tanquam in natiuo ſolo viuere, ſempérque vixiſſe, etiam multorum teſtimoniis conſtat; neque id hodie Ægyptios, Syros, Turcas, & aliarum nationum homines multos, Arabiæ loca peragrantes latet. Quin immò omnes, annis ſingulis Mecham, & Medinam primarias Arabiæ Felicis vrbes peregrinationis gratiâ adeuntes, quantus in illis locis ea ex arbore ſit prouentus, planè fateri poſſunt. Ægyptus verò & Iudæa, nutrices fuere balſami, non matres, illud ſiquidem ex natali Felicis Arabiæ ſolo genitum ſuſcepere alendum.

Arabiam Felicem abundare balſamo.

9. Ex dictis planum eſt, balſamum non vni tantùm Iudeæ conceſſum, contrà quàm ſentiunt Plinius, & Solinus, ſed prouenire etiam in Ægypto, & Arabia Felici, & quidem hac quoque tempeſtate; quod tamen inficiantur quidam imperiti, hanc plantam prorſus Mundo periiſſe rati. Balſamum penitus deſiiſſe ait Cardan. *lib. 8. de ſubt. pag* 249. at hoc eſſe falſum aſſerit Scaliger *exerc.* 157. *ſect.* 4.

Balſamum an ex toto perierit.

Sectio II.

De balſami cæſura, & lacryma.

1. Obſeruandum eſt ex Plinio *lib.* 12. *cap.* 25. S. Iſidoro *lib.* 17. *originum, cap.* 8 Dioſcoride *lib.* 1. *cap.* 18. & Braſauolo *in examine fructuum*, quattuor diſtinguenda eſſe in hoc tam inclyto frutice, nempe plantam ipſam, eius lignum; fructum, ſiue ſemen; ſuccum, vel liquorem; & ſingulis propria indita nomina; plantæ, balſamum, ligno, xylobalſamum; fructui, carpobalſamum; ſucco, opobalſamum. Ex iis tamen primam, & quartum non raro confunduntur, vti apud Theophraſtum, qui *lib.* 9. *de hiſt. plantarum, cap.* 1. dum lacrymis annumerat thus, myrrham, & balſamum, apertè ſuccum huius arbuſculæ, qui proprio nomine dicitur opobalſamum, vocat ipſe balſamum. Ergo qua ratione cædatur balſamum, vt inde fluat lacryma, ſiue opobalſamum, iam eſt aperiendum.

Balſamum quid. Carpobalſamum quid. Xilobalſamũ quid. Opobalſamũ quid.

2. Ex Theophraſto *lib.* 9. *de hiſtoria plantarum, cap.* 6. colligi tradunt balſami lacrymam in caudice, & parte ſuperna vngibus ferreis facta inciſura; ſub ſidere, cùm æſtus maximè angit; collectum verò æſtate fieri tota; ſed quod manat multum non eſſe; vix enim in toto die concham poſſe impleri; odorem tamen inſerri eximium, & copioſum; adeò vt ex paruo ſpatium per longum odor valeat permeare. Quin & virgas eiuſdem arboris odorem ſuauiſſimum præſtare affirmant; & quidem eas quoque amputari quotannis; partim vt reliqua valentiora ſeruentur; partim vt emolumenti plus comparetur. Vendi namque vel eas magno pretio poſſe. Quin etiam ad imbrem cultus eiuſmodi cauſam referunt: quem crebrò incidere aſſeuerant. Necnon & amputationem virgarum cauſam nonnullam adiiciunt, ne magnæ arbores fiant; ſequi enim ex crebra tonſura, vt virgæ tantummodo mittantur, nec intendi ad vnum vires arboris poſſint.

Balſami cæſura, & lacryma Theophraſto.

3. Ex Pauſania *lib.* 2. *de Bœoticis.* Arabes collecturi pro temporis ratione ſuccum balſami, bina ſinguli lignorum flagella ad viperas, quæ veſcuntur balſamo, deferunt; quas lignis quaſſatis abigunt. Conficere eas nolunt, quòd balſamis eſſe conſecratas exiſtiment. Si deinceps eueniat, vt à viperis quis mordeatur, vulnus tantum eſt, vt ferro videatur inflictum: ſed à metu veneni liberi ſunt. Quo enim veſcuntur viperæ vnguento maximè odorato, ita venenum temperatur, vt ex lethifero mitius fiat.

Balſami cæſura, & lacryma Pauſaniæ.

Ex Cornelio Tacito *lib.* 5. *hiſtor. non procul ab initio,* Balſamum, modica arbor; vt quiſque ramus intumuit, ſi vim ferri adhibeas, pauent venæ; fragmine lapidis, aut teſta aperiuntur. Humor in vſu medentium eſt.

Balſami cæſura, & lacryma Tacito, & Strabonis.

Ex Strabone *lib.* 16. *Geographiæ, paulo ante medium.* Balſami corticem ſcindentes, ſuccum in vaſis ſuſcipiunt, tenaci lacti perſimilem, ſuſceptus autem in conchis coagulatur.

4. Ex Solino *cap.* 48. *Polyhiſtoris*, ſuccus balſami ita legitur. Lignum caudicis attrectatum ferro, ſine mora moritur; ea propter aut vitro, aut cultellis oſſeis, ſed in ſolo cortice artifici plaga vulneratur, ex qua eximiæ ſuauitatis gutta manat. Poſt lacrymam ſecundum in pretiis locum poma obtinent, cortex tertium, vltimus honos ligno.

Balſami cæſura, & lacryma Solino.

Ex Plinio *lib.* 12. *cap.* 25. Inciditur vitro, lapide, oſſeiſve cultellis. Ferro lædi vitalia odit. Emoritur protinus, eadem amputari ſuperuacua patiens. Incidentis manus libratur artifici temperamento, ne quid vltra corticem violet. Succus è plaga manat, quem opobalſamum vocant, ſuauitatis eximiæ, ſed tenui gutta, ploratu lanis parua colligitur in cornua. Ex iis nouo fictili conditur craſſiori ſimilis oleo, & in muſto candida. Rubeſcit deinde, ſimúlque dureſcit è tranſlucido. Alexandro Magno res in Iudæa gerente, toto die æſtiuo vnam concham impleri iuſtum erat. Omni verò fœcunditate è maiore horto congios ſenos, minore ſingulos, cum duplo rependebatur argento. Nunc etiam ſingularum arborum largior vena, ter omnibus percutitur æſtatibus, poſtea deputatur. Et ſarmenta quoque in merce ſunt DCCC. amputatio ipſa, ſurculúſque venit intra quintum demum annum. Xylobalſamum vocatur, & coquitur in vnguentis. Pro ſucco ipſum ſubſtituêre officinæ. Corticis etiam ad medicamenta pretium eſt. Præcipua autem gratia lacrymæ, ſecùnda ſemini, tertia cortici, minima ligno. Ex hoc buxoſum eſt optimum, quod eſt odoratiſſimum: è ſemine autem maximum, & ponderoſiſſimum, mordens guſtu, feruénſque in ore.

Balſami cæſura, & lacryma Plinio.

5. Ex Dioſcoride *lib.* 1. *cap.* 18. Opobalſamum, id eſt, balſami liquor, ardentiſſimo canis æſtu excipitur, ſecta ferreis vnguibus arbore; fluitque exiguus, nec copioſior quotannis ſex, ſeptémve congiis colligitur. Rependitur, quo naſcitur loco, duplo ad pondus eius argento. Nicolaus Guibertus Medicus Lotharingus *lib. de balſamo, c.* 2. Opobalſamum, inquit, ex balſami frutice manat, menſibus Iunio, Iulio, Auguſto; partim ſponte, & partim ſtipite ferro ſcarificato, diſtillat, ac in vitrea

Balſami cæſura, & lacryma Dioſcoridi.

Balſami cæſura, & lacryma Iſidoro, & Guiberto.

vaſcula

Digitized by Google

vaſcula tecipitur. Vnde notandus error multorum, qui prodiderunt vulnerari corticem balſami vitro, lapide, aut oſſeis cultellis; quippe caudicem fetro incitum protinus emori. Iſidorus etiam *lib.17.cap.8.* teſtatur balſami corticem incidi ferreis vngulis.

6. *Balſami cæſura, & lacryma Braſauolo.*

Quæ cùm ita ſiut, quis dirimet eam litem inter ſcriptores tam inſignes, de cęſura balſami vel vngoibus ferreis, vel vitro, vel fragmioe lapidis, vel oſſeis cultellis? Sed fortaſſis competens iudex fuerit doctiſſimus Braſauolus, qui *in examine fructuum*, *pag.* 103. Cæſura, inquit, balſami antiquitus fiebat ferreo cultro, vel vnguibus ferreis. Sed quia viſum eſt ferro plantam lædi, propterea ad vitrum, lapides, oſſeóſve cultros couuerſi ſunt.

Sectio III.

De notis ſinceri, & adulterati opobalſami.

1. *Opobalſamũ ſincerum rarum eſſe.*

EA eſt balſami æſtimatio, & ſuauitas, vt ei multa ſtruant adulteria, vel luxus, vel Venus, vel auaritia; id teſtantur omnes penè ſcriptores, in primis autem Theophraſtus, qui *lib.9. de hiſt. plantarum*, *cap. 6.* ſcribit verum, ſincetúmque opobalſamum ad nos vllum aduehi, ſed quod mixtum colligitur, pluribus verò illud adulteriis & pollui, & violari. Ergo operæ pretium factutum me arbitror, ſi è probatis auctoribus, intemerati, pollutíque tori notas exhibuero.

2. *Opobalſami veri nota Plinio.*

Plinius *lib.12.cap.25.* Adulteratur, inquit, opobalſamũn Petræo hypetico, quod coarguitur magnitudine, inanitate, longitudine, odoris ignauia, ſapore piperis. Lacrymæ probatio vt ſit pinguis, tenuis, ac modicè rufa, & in fricando odorata. Secundus candido colos, peior viridis, craſsúſque, peſſimus niger. Quippe vt oleum ſeneſcit. Ex omoi inciſura maximè probatur, quod ante ſemen fluxit. Et aliàs adulteratur ſemine ſuo, víxque maleficium deprehenditur guſtu amariore. Eſſe enim debet lenis, non ſubacidus, odore tantùm auſterus. Vitiatur & oleo roſæ, cyperi, lentiſci, balani, terebinthi, myrti, reſina, galbano, cera cypria, prout quæque res fuit. Nequiſſimè autem gummi, quoniam ipſum quoque inhæreſcit manu inuerſa, & in aqua ſidit, quæ probatio eius gemina eſt. Debet ſincetum & inhæreſcere, ſed hoc & gummi addita fragili cruſta euenit, & guſtu deprehenditur. Carbone verò, quod cera, reſináque adulteratum eſt, nigrioti flamma. Nam melle mutatum ſtatim contrahit muſcas. Præterea ſinceri denſatur in tepidâ aquâ gutta ſidens ad ima vaſis; adulterata olei modo innatat; &, ſi metopio vitiata eſt, circulo candido cingitur. Summa probatio eſt, vt lac coagulet, in veſte maculas noo faciat; nec manifeſtior alibi fraus.

3. *Opobalſami veri nota Dioſcoridi.*

Dioſcorides *lib.1.cap.18.* Probatur, inquit, recens balſami liquor, qoi firmo, & ſincero odore ſit, nec acido ſapore ſentiatur; qui itidem citiſſimè penetret, læuorem habeat, & linguam leniter aſtringat, & erodat. Adulteratur multifariam balſami liquor: ſiquidem illi vnguentum aliquod miſcent, quale terebinthi, liguſtri, lentiſci, lilij, balani, & metoplum eſt; miſcent & ex myrto, liguſtróve, ceram liquidam illi ſubigentes. Veruntamen facillimè deprehenditur qui vitiatus erit balſami liquor: laneæ enim veſti inſtillatus qui ſincerus eſt, tum ablutus, nec maculam, nec maculæ veſtigium relinquit. Adulteratus verò inhæret. Idem lacti inſtillatus, id coagulat, quod coagulatus non facit. Sincerus præterea lacti, aquæve infuſus, diſiicitur quamprimùm, & lactis modo albeſcit. Adulteratus olei modo in ſummo fluitat, denſatúrque, & ſtellæ modo radiatur. Quin etiam ſincerus vetuſtate craſſeſcens, bonitatem ſuam amittit, fitque à ſe ipſo deterior. Falluntur itidem, qui ſincerum balſami liquorem eum putant eſſe, qui in aquam coniectus primùm deſcendit, tum diſiectus, & ſparſus emergit. Hæc Dioſcorides, quibus ſubſcribont S. Iſidorus *lib.17. cap.8.* Braſauolus *in examine fructuum*, *pag.* 103. & Nicolaus Guibertus Medicus Lotharingus *lib. de balſamo*, *cap.3.* Ex quibos has prætetea notas capias velim.

Opobalſami veri nota Iſidoro, & Braſauolo.

Balſama ſi puta fuerint, tantam vim habent, vt ſi ſol excanduerit, ſuſtineri manu non poſſint. Iſidorus *loco præcitato.* 4.

Opobalſami veri nota Guiberto Lotharingo.

Opobalſamum candenti inſtillatum ferro non diffunditur more rerum vnctuoſarum, cùm igni admotæ fuerint, ſed in globum cogitur, inſtar viuis margaritæ. Guibertus *ibidem.*

Ferrum ſincero inonctum opobalſamo, ignique admotum candet: quod tamen & accidit oleo caphuræ, & aliis quibuſdam. Guibertus *ibidem.*

Si legitimum ſit, laneam veſtem, in quam effundatur, non inficit, nulla relicta macula, etſi paululum ei adhæreat. Quin immò panno adhæreſcens, quotidie decreſcit, donec tandem ſponte euaneſcat, contra quàm facit oleum; id tamen non experieris in pannis craſſioribus, ſed in gracilioribus, ceu Turcicis. Idem *ibidem.*

Opobalſamum in aquam inſtillato, atque in illud, dum ſuper eam fluitat, linteum mergito, quod mox efferas; ſi legitimum fuerit, totum defluet à linteo, non colorem, ſed odoris ſuauitatem relinquens. Idem *ibidem.*

Opobalſamũ quando conglobetur vt margarita.

Aquæ inſtillatum opobalſamum, ſuper totam eius ſuperficiem expanditur, vt vix ab ea diſtinguatur; tum in ipſa coagulatur, coactúmque ſuper illam fluitat; deinde cuſpide ſtyli exceptum, lacteum extrahitur, ac conglobatum inſtar margaritæ. Idem *ibidem.*

Balſami lacryma coagulat lac, non tamen æquè, ac ipſum coagulum, namque & illa cum ipſo lacte coagulatur. Idem *ibidem.*

5. *Opobalſamũ ſincerum non morari ſub aqua.*

Omne opobalſamum ſincerum, in aquam ſtillatum, petit aliquando fundum, ita tamen vt nihil, vel parum, ſub aqua immorans, ferè ex templo ſurſum aſſurgat, ac velut aranei tela ſuper aquam priùs expanſum, mox coactum innatet, totúmque ſtylo cuipiam adhærens extrahatur, conſpiciatúrque, & album perinde ac lac, & rotundum inſtar margaritæ. Idem *ibidem.*

6. *Balſamum quale ex Indijs Matthiolo.*

Cæterùm affertur iam ex Occidentalibus Indiis liquor odoratiſſimus liquido ſtyraci admodum ſimilis, quem qui deferunt, appellant balſamum, quòd notas nonnullas balſami præ ſe ferat; verùm hunc nouum liquorem eſſe potius

vetam

Digitized by Google

veram ſtactem, vel ſtyracis liquorem, quàm balſami, credit Matthiolus *in lib.* 1. *Dioſcoridis, cap.*18. Nunc verò, inquit, Cardanus *lib.*8. *de ſubtilit. pag.* 251. ex Hiſpaniola genus aliud balſami defertur, colore rubiginoſo, ſplendens ac tenax, odoris ſuauitate admirabili, adeò vt quiſquam exiſtimare nequeat, quàm iucundus ſit; rugas tollit, vulnera recentia celerrimè ſanat; & quidem valet, ſi minùs ad omnia, at ſaltem ad plurima, ad quæ & balſamum verum. Id fertur inueniſſe Codrus Medicus Italus, qui nouarum rerum quærendarum vſque adeò auidus fuit, vt cùm eſſet prædiues, nihilominus obierit ſenex in auſtrali noui Orbis parte, iuxta Pumidæ portum, inſuláſque Zorobari. Hæc Cardanus, quibus placet adiũgere quę obſeruat noſter Maffeius *lib.*2. *hiſtoriarum Indicarum*, In Braſilia, noui Orbis parte, certis è plantis, quas vulgò Copaibas vocant, inciſo per æſtatem cortice, in modum balſami liquorem ſuauiſſimi odoris emanare; cui cùm ad alios mortalium vſus, tum ad curanda vulnera, & cicatrices tollendas, mirificam perhibent eſſe vim. Et quidem eas plantas cerni affrictu animalium attritas, quæ à ſerpentibus venenatis, aut à feris ictæ ad remedium illud ipſo naturæ inſtinctu ſe conferunt. Atque hæc postrema libuit adnotare, non quòd certò mihi perſuadeam ex Braſilia, vel Hiſpaniola, aut ex alijs Indiarum locis, afferri legitimum balſamum, ſed vt ſignificem fieri facile poſſe, vt inde ad nos exportatæ, quas diximus, lacrymæ, pro legitimo opobalſamo ſubſtituantur, fortaſſe non ſine aliqua adulterij ſuſpicione. Cæterùm vero eſt ſimile ſincerum hac tempeſtate opobalſamum nonniſi ex Ægypto, vel Arabia Felici ad nos deferri, penes dicta ſuperiùs *ſect.* 1. *huius capitis*; quamuis Braſauolus *in examine fructuum, pag.* 202. putet id etiamnum gigni Hierichunte Iudææ oppido, & inde aduehi facilè poſſe nauibus, quæ quotannis Venetijs Ieroſolymam ſoluunt. At Matthiolus *in lib.* 1. *Dioſc.cap.*18. putat legitimum opobalſamum non ampliùs per longas ætates in Italiam venturum.

Balſamum quale ex Hiſpaniola Cardano.

Balſamum quale ex Braſilia Maffeio.

Opobalſami verum vbi hoc tempore.

Sectio IV.

De veri opobalſami colore: & de factitio opobalſamo.

1\. *Opobalſami veri color Braſauolo.*

Legitimum opobalſamum, quando muſtum eſt, candido eſt colore, & oleo craſſiori ſimile; deinde rubeſcit, poſtea dureſcit, & tranſlucet: optimus lacrymæ color eſt modicè rufus. Secundus bonitate candidus, peior viridis, peſſimus niger: ſicut autem ſubit varietatem colorum, ita etiam magis ac minùs mulle exiſtit. Braſauolus *in exam. fructuum, pag.* 204. Verùm iſthæc vberiùs explicans Nicolaus Guibertus *lib. de balſamo, cap.*1. & 3. Opobalſamum, inquit, quandiu è ſtipite manat, eſt candidum; qui color ad pauciſſimos euaneſcens dies, ſubuireſcit oleo aſſimilis; turbidus hic liquor manet per quinquennium; inde clareſcere incipiens, aureo ferè per decennium fulget ſplendore. Poſtea ſeneſcens craſſeſcit, ac turbidum rurſum euadit, melliſque colorem, tametſi obſcuriorem, induit.

Opobalſami veri color Guiberto.

A ſtipite etiam ſtatim exceptum tenuiſſimum eſt, móxque nonnihil craſſeſcit; elapsóque quinquennio (quod tempus pueritiæ datur) purgatur; atque fæce in imum vas excreta, tenuiſſimum fit; ac bis totidem exactis annis ſeneſcens craſſeſcit, eo craſſius, quò annoſius. Odor ſapórque primæ ætatis, acerrimus; mediæ, ſuauior, thus ac terebinthum redolens; at ſuauiorem odoris fragrantiam comitatur ſapor amarus, ſubacer, & adſtringens; ſenio autem confectum languet inodorum. Hic idem ſuccus, dum adoleſcit leniſſimus eſt; in aquam, aliúmve inſtillatus liquorem, difficillimè ſubſidit, ſed protinus effertur ad aquæ ſuperficiem, citóque cum illa diſſoluitur. Vigenti autem ætate medio modo ſe habet; hinc fit vt ſeneſcens languido ſit colore, & craſſeſcat; proiectúmque in aquam ſtatim peſſum eat, ægerriméque aſſurgat ad aquæ ſuperficiem, ac tardiſſimè cum ea diſſoluatur. Cæterùm, quamuis albus huius ſucci color, paucis diebus à ſtillatione euaneſcat, atque in alium ſubinde abeat colorem; attamen (quod, ni fallor, valdè mirere) ſeu aureum ſit, ſeu melleum, ſeu oleoſum, viridéve, ſi in lac, aquámve effundatur, albo ſpectabitur colore opobalſamum.

2\. *Opobalſamũ quando tenue, quando craſſum.*

Sed veniamus ad factitium opobalſamum, quod qua arte paretur, clariſſimè aperit Matthiolus *in lib.*1. *Dioſcoridis, cap.*18. vbi, Quidam, inquit, recentiores, cùm ſe opobalſamo deſtitutos conſpiciunt, illud artificio quodam non ſanè damnando componunt. Faciendi modum ſic habeto; ego enim hac ratione pluries ipſum mihi confeci. Sumito reſinæ terebinthinæ, abiegnæ, cuiuſque libram; thuris albi, ladani, cuiuſque vnc. ſex: nardi indicæ drach. duas: radicum phu, iridis, acori, aſari, cyperi, ſingul. drachmam; maſtiches, galangæ, caryophyllorum, caſſiæ odoratæ, Zedoariæ, cuiuſque drach. ſex: nucum myriſticarum vnc. quattuor; macis vnc. vnam; agallochi vnc. duas; gummi elemi vnc. ſex: aloës hepaticæ, myrrhæ, cuiuſque vnc. vnam & ſemis. caſtorei drach. decem: oſſium cariotarum, ſtyracis calamiti pinguis, laſeris odorati ſing. vnciam: lacrymæ ſanguinis draconis ſexcunciam; florum lauendulæ vnc. quattuor; olei vnguentariæ glandis vnc. ſex. Quæ ex his atterenda ſunt, in puluerem conterito, liquoribúſque admiſceto, & vitreo organo (ſi neſcis Chymiſtas conſulito) diligentiſſime vi commenſurati ignis elicito. Primum enim clariſſima, tenuiſſimáque emanat aqua, tenuiſſimarum vtique partium, quæ igni admota modo quodam admirabili flagrat; hæc aqua balſami dicitur. Deinde defluit oleum colore aureo, & ſubſtantia inter tenuem, & craſſam, quod oleum balſami vocant. Poſtremò verò id manat, quod balſamum vocant, rufo colore. Aqua, quæ priùs fluxit, ventriculi imbecillitate affectos hauſta mirum in modum iuuat; ſiquidem tum pituitam, tum flatum valenter conſumit. Sed quòd acerrima ſit, dari per ſe ſanè nequit, niſi vino, aut iure aliquo admixta. Liquor deinde, qui ſecundo ſtillicidio fluxit, quem quidam cæteris præferunt, mirificè neruorum vulneribus, compaginum cruciatibus, conuulſis, reſolutis, comitialibúſque ſuccurrit. Vltimum verò oleum hæc omnia

3\. *Opobalſamũ factitium quomodo paretur Matthiolo.*

Balſami aqua. Balſami oleum.

4\. *Balſami factitij vires Matthiolo.*

omnia ſimiliter præſtat, verùm debiliùs. Pollet hi liquores & ad alſa innumera corporis incommoda, quæ breuitati conſulentes ſilentio inuoluenda duximus. Hæc Matthiolus. Meminit & balſami artificialis, modumque quo paretur præſcribit Fernelius *lib.6.meth.med.cap.14.& 15.*

Balſamum factitium Fernelio.

Sectio V.

De medicis, aliiſque vſibus, & affectionibus opobalſami.

Balſami medici vſus Straboni.

I. BAlſami ſuccus capitis dolores, & ſuffuſiones oculorum incipientes, & hebetudinem mirificè ſoluit; quare pretioſus eſt, eo præſertim, quòd ſolùm Hierichunte naſcitur. Strabo *lib.16.Geographia, paulò ante medium.*

Balſami medici vſus Galeno.

II. Balſamum deſiccat, & excalfacit ſecundo exceſſu: eſt autem & tenuium partium, adeò vt odoratum ſit. Sed liquor eius ſubtiliorum etiam partium eſt, quàm ipſa planta, non tamen adeò calidus, quàm quidam exiſtimant, tenuitate partium falſi. Porrò fructus eius perſimilis facultatis eſt; cæterùm longè in ſubtilitate partium inferior. Galenus *lib.6.de facult.ſimplic.medicam.cap. de balſamo.*

1.
Balſami medici vſus Dioſcoridi.

III. Vires in tota balſami natura efficaciſſimas habet liquor, egregia ad calefaciendum poteſtate. Exterit quæ claritati oculorum officiunt. Muliebribus refrigeratis locis medetur, cum cerato ex roſa facto appoſitus. Dioſcor. *lib.1.c.18.*

Opobalſami medici vſus Dioſcoridi.

IV. Opobalſamum r hit menſes, ſecundas, & fœtus. Soluit inunctum in acceſſionibus febrium cum tremore algores. Sordida purg t vlcera: po um vrin m ciet, maturat, & concoquit; anguſtiis ſpiritus accommodatum eſt. Dioſc. *ibid.*

V. Subuenit & cum l cte his, qui aconitum biberint, nec minùs etiam venenatorum morſibus. Miſcetur acopis, malagmatis, & antidotis, habétque in vniuerſum vires balſami liquor efficaciſſimas. Dioſcorides *ibidem.*

Balſami medici vſus Cardano.

VI. Lacryma balſami ſanandis vulneribus eſt aptiſſima; fugas tollit; defunctorum facies à corruptione vindicat; renum lapidem comminuit; delet oculorum maculas; venenis reſiſtit, maximè aconito, & rigoribus febrium. Cardanus *lib.8. de ſubtilitate, pag.251.*

Balſamo perficit mumiam.

VII. Mumia illa, quæ tot gaudet medendi viribus, non perficitur ſine balſamo, vt adnotauimus *ſuprà cap.7 huius libri, ſect.12.mem.5.*

Balſamo vtuntur Ægyptia ad decorẽ vultus.

VIII. Nullum in Ægypto medicamentum eſt, quo frequentius gens illa vtatur, quàm opobalſamum; id verò aut interiùs receptum, aut exteriùs inductum. Intus aſſumptum manè, ieiuno ſtomacho, ad omnes ferè morbos, ac ſymptomata valere creditur; ad eóſque maximè, qui vel ex ſimplici temperie frigida, & humida, vel à frigidis, humidiſque ſuccis concitantur. In venenatis, & demorſis à viperis, & ſerpentibus, atque à ſcorpionibus ictis tum epotum, tum illitum iuuat maximè. In peſte, peſtiferiſque febribus, & ad arcendum earum contagium, nihil maius habent, quo vtiliùs, & tutiùs vtantur ſingulis diebus, eius ſemidrachmam deglutientes, multáſque etiam putridas febres eo epoto illi ſanant, largiori inde erumpente ſudore. In chronicis febribus, ac crudis frigidiſque humoribus, obſtructionibúſque viſcerum, nihil vtilius, ac præſtantius experiuntur, quàm binos opobalſami ſcrupulos, vel drachmam per os quotidie exhibere. Nicolaus Guibertus Medicus Lotharingus *opuſc.de balſamo, cap.4.*

Balſamum aduerſatur peſti.

Balſamum valet contra frigidos humores.

2.
Balſamum valet ad ſtomachi frigiditatem.

IX. Egregie facit ad conuulſos ex humiditate, ac frigiditate, ad vertiginoſos, epilepticos, reſolutos, trementes, ad tuſſim ex frigido humore, ad aſthma, orthophnæam, ad omnem ſpirandi difficultatem, ad phthiſim. Valet ad pulmonum fluxiones, humiditates, & dolores, ad ſtomachi frigiditatem, cruditatem, & ad omnes flatuum moleſtias. Veteres ſtomachi dolores finit, eumque roborat, colorem commendat, & anhelitum. Iocinori prodeſt, obſtructiones aperit, atque iuuentam conſeruat. Guibertus *loco præcitato.*

Balſamum prodeſt veſicæ doloribus.

X. Sterilium vterum expurgat, præſertim peſſi modo adhibitum; frigidum eius, & humidam intemperiem tollit. Vtile eſt præfocationibus, & doloribus, & fluoribus albis, menſes etiam ciet, vt & peſſi modo ſubditum. Prodeſt veſicæ doloribus, valet ad interceptam vrinam ex frigiditate, flatu, vel calculo, renes abſtergit, & in eis calculos valenter frangit, & expellit. Ad hæc omnia vſus opobalſami eſt apud Ægyptios, & alios populos orientales notiſſimus, & ad hæc omnia mala præſtantiſſimum illi auxilium experiuntur. Guibertus præcitatus.

Balſamum vtile oculis, & auribus.

XI. Foris illitum, omnes cruciatus ex humoribus frigidis prouenientes tollit, præſertim ſi linteum balſamo delibutum apponatur; quamlibet corporis partem ro orat; obortam oculorum caliginem abſtergit; viſum vitiatum, vel deperditum reſtituit, aurium dolorem, tinnitúmque ſanat. Idem *ibidem.*

3.
Balſamum vtile paralyticis.

XII. Capiti illitum cerebrum reficit, & fouet, omnémque humorem noxium abſumendo, dolores tollit. Paralyticis ſuccurrit, cerebro, ceruice, ſpina, & ea parte, quæ paralyſi tentata eſt, iunctis. Eadem ratione ad omnes neruorum morbos, & contractiones vtile eſt. Stomacho illitum, eum roborat, concoctionem iuuat, & flatibus, obſtructionibúſque liberat, ſicuti & lienem, quem etiam emollit. Idem *ibidem.*

Balſamum vrinam ciet.

XIII. Nephritidem, necnon ventriculi dolores ex cauſa frigida, aut flatibus ortos, calidum loco affecto impoſitum ſedat; idem præſtat pani calido inditum, ſicque admotum. Vrinam ciet, & expellit illitum. Idem *ibidem.*

Balſamum valet articulorum doloribus.

XIV. Summè laudatur in articulorũ doloribus, præſertim coxendicum, quòd omnem duritiem, & humorem diſcutiat. In diuturnis febribus, ſpinâ eo calente inunctâ, dimidia hora ante paroxiſmum, & ilicò quinque, ſéxve guttis eius in vino hauſtis, modo prædicto, horrores diſcutiuntur, ſi ter, aut quater id remedij repetatur. Idem Guibertus *loco præcitato.*

Balſamum antiqua vulnera ad cicatricem perducit.

XV. Vtile eſt in contuſionibus, reliquiſque operam chirurgi requirentibus, modò nulla inſignis inflammatio adſit. Ea verò conuenientibus medicamentis ſublata, balſami eſt vſus. Antiqua etiam vulnera, per ſe, aut cum alio vnguento impoſitum, expurgat, & ad cicatricem perducit. Guibertus *ibidem.*

4.
Balſamum ſanat recentia vulnera nulla relicta cicatrice.

XVI. Omnia recentia vulnera curat, conſolidat, atque impedita purulentæ materiæ colluuie, labra obducit, nullo ferè relicto cicatricis

veſtigio,ſiue in facie, ſiue in capire (modò cranium ſit illæſum) ſiue in quauis alia corporis parte,modò vulnera ſint ſimplicia. Cæterùm in primis emundandum eſt vulnus ab omni lue,vinoque eluendum; deinde eius labra probè vnienda,balſamúmque ſubtepidum illinendum, & lineus pannus duplicatus eodem balſamo inunctus ſuperimponendus, atque ita colligandus,vt labra hiare nequeant. Poſtmodum victus ratio ſit tenuis,ſecetúrque vena,ſi neceſſe ſit. Quarto demum die ſoluatur ligatura(niſi ſymptoma aliquod antè ſoluere cogat) & vulnus conſolidatum inuenietur. Quòd ſi quotidie vulnus curari neceſſum ſit,id obducetur, ſi lineus pannus hoc liquore imbutus ſubinde admoueatur. Præſertim verò vtile eſt ad vulnera, quibus confracta ſint oſſa, exemptis priùs iis, quæ ſeparata ſint, fragmentis,& reliquis intactis, quoniam balſami facultas ea expellet,vulnúſque ſenſim conſolidabit.Guibertus *ibidem*.

5.
Balſamum prohibet neruorum contractionem.

X VII. Nernotum in ſectionibus, omnibúſque puncturis,& in articulorum vulnetibus,præ reliquis medicamentis,miræ virtutis eſt.Etenim ea curat,ac contractionem probibet, & liberat, ne partes inutiles fiant,& motu priuentur. Guibertus præcitatus.

Balſamũ curat cuniculoſa vulnera.

X VIII. Altè penetrantia,& cuniculoſa vulnera curantur, huius balſami albo vino mixti per ſyringam iniectione, & poſt ternas horas eius eductione. Idem fit in vulnetibus punctim inflictis, ſemel in die mediocriter calidum iniiciendo. Idem *ibidem*.

Balſamum ſeruat à putredine.

X IX. Opobalſamo olim Regum corpora incorrupta ſeruabantur. Guibertus *opuſc. de balſamo,cap.vlt.*

Balſamum vtile antidotis.

X X. Perficit opobalſamum multorum antidotorum compoſitiunes, præſertimque theriacam,atque mithridatium. Guibertus *ibidem*.

Balſamum tollit rugas.

XXI. Ægyptiæ mulieres vtuntur opobalſamo ad abolendas faciei rugas,ad nitorem,decorémque vultus,ad formæ,iuuentæque perennitatem; quod quo artificio aſſequantur, explicat Guibertus *proximè* citatus.

61
Balſamũ materia ſacri chriſmatis.

XXII. Sine balſamo non fit chriſma, quæ eſt materia ſacramenti Cõfirmationis.ex Concilio Florẽtino in Decreto Vnionis,Põtificali Romano,S.Thoma 3.*p.q.72.a.2.*&Scoto in *4.d.7 q.1.*

Balſami artificialis vires.

XXIII. Hactenus de natiuo opobalſamo; præter quod dari etiam artificiale, eiúſque eſſe eximias facultates,oſtẽdimus ſuprà ex Matthiolo *ſect.4.n.1.* Hoc etiam mire prodeſſe glutinandis vulneribus, & valere ad deficientem carnem in vulnere,aut in vlcere cauo progignendã ſcribit Fernelius *lib.6.methodi medendi,c.14.& 15.* modo præſcripto, quo confici poſſit. Atque hæc de affectionibus opobalſami,præter quas ſunt plures quoque aliæ, ſparſim ſuprà indicatæ in ſuperioribus ſectionibus.

Sectio VI.

De xylobalſamo,& carpobalſamo.

1.
Xylobalſami, opobalſami, balſami, & carpobalſami differentia.

QVid interſit inter balſamum, xylobalſamũ, carpobalſamum,& opobalſamum,adnotauimus *ſect.2.n.* .Ex quibus, quod ſpectat ad rem de qua hîc agimus, conſtat xylobalſamum eſſe ipſum lignum plantæ balſami: carpobalſamum autem,fructum,ſeu ſemẽ balſami. His præmiſſis,

Xylobalſamum Plinio.

Xylubalſamum coqui in vnguentis,& pro ſucco ſubſtitui in officinis,author eſt Plin.*lib.12.c.25.*

2.
Xylobalſamũ Dioſcoridi.

De eadem re Dioſcorides *lib.1.c.18.* Arboris, inquit,balſami materia, quam xylubalſamum, id eſt,balſami lignum dicunt,probatur recens,quæ gracili ſarmento,rubens & odorata eſt, exiguóque liquoris balſami odore ſpiret. In ſemine balſami (nam & huius neceſſarius eſt vſus) eligito rufum, plenum,grande,ponderoſum, ferulæ in guſtu mordacitatis, medioeri balſami liquoris odore.

Carpobalſamum Dioſcoridi.

Adulteratur balſami ſemen ſemine hyperico ſimili, quod ex Petra Palæſtinæ oppido affertur;deprehenditúrque quod grandius, inane, inefficax, & in guſtu ſapore piperis eſt. Bibitur balſami ſemen vtiliter in laterali dolore, quem pleuritim Græci dicunt. Bibitur eadem vtilitate pulmonariis,tuſſientibus, coxendicis doloribus, comitialibus,vertiginoſis, nonniſi recta ceruice ſpirantibus,torminibus, vrinæ anguſtiis, & venenatorum morſibus. Suffiuntur eodem incenſo vtiliter fœminæ, muliebréſque locos aperit, inſidentibus decoctum eius, & humorem euocat. Habet lignum eaſdem ſemini vires, minùs tamen efficaces; ſuccurritque in aqua decoctum,mox potum,cruditatibus,torminibus, venenatorum morſibus,& conuulſis. Vrinam idem cit. Capitis vulneribus cum trirairlde accommodatũ eſt,oſſiúmque aſſulas extrahit, ſpiſſandi poſtremò vnguẽtis miſcetur. Hæc Dioſcorides.

3.
Carpobalſamum Matthiolo.

quibus adiiciamus Matthiolum, qui *commentariis in eum Dioſcoridis locum*,Balſami,inquit,fructus,ſiue ſemen,quod carpobalſamum vocant,ab eo quidem longè differt,quod his temporibus ex Alexandria comportatur. Siquidem optimum,legitimúmque flauum ſit oportet,farctum,ponderoſum,guſtu mordens,& feruens in ore;non autem nigrum,leue,inane,non acre, & nullum ſpirans odorẽ,quale quod circumfertur, deprehenditur. Quo fit,vt non aliud ſuſpicandũ ſit,quam quòd hoc idem ſit ſemen hyperico ſimile, quod etiam Dioſcoridis æuo à Petra Palæſtinæ oppido deferebatur.

Xylobalſamũ Matthiolo.

Hoc idem ligno euenit,quod xylobalſamum vocant Seplaſiæ, Græcos ſecutæ; quippe quod paſſim in iis habetur,potius myrtum,quàm balſamum refert. Corticis non meminit Dioſcorides, quamuis dixerit Plinius *lib.12.c.55.* ipſum quoque in vſu medentium eſſe. Hæc Matthiolus.

Xylobalſamũ Straboni.

Xylobalſamum etiam præſtare vices aromatis obſeruat Strabo *lib.16. Geographiæ, paulò ante medium.* De xylobalſamo etiam, & carpobalſamo ſcripſit Braſauolus *in examine fructuum, pag.202. 203.& 204.* & ſentit cum Dioſcoride.

4.
Carpobalſamum Braſauolo.

Verùm quod obſeruarunt Dioſcorides, & Braſauolus *præcitatis locis*,carpobalſamum adulterari ſemine hyperico ſimili, allato ex Petra Palæſtinæ oppido(quò etiam reſpexit Plinius *lib.12.cap.25.* cùm ait adulterari Petræo hyperico) vocans ad examen Nicolaus Guibertus Medicus Lotharingus *lib.de balſamo.cap.1.*

5.
Petra vrbs in Palæſtina, vel Arabia.

Colligi,inquit,poſſe videtur, Dioſcoridem hallucinatum, cùm carpobalſamum adulterari ſemine hyperico ſimili, quod è Petra oppido deferebatur,dixit; nam veriſimile eſt,illud ſemen hyperico ſimile,fuiſſe ſemen balſami,ſeu ſylueſtris,non domeſtici,cùm Petra oppidum idem ſit cum Mecha Arabiæ Felicis vrbe.

Quem

Balſamum ſylueſtre an detur.

Quem in errorem incidit Dioſcorides, vt multi alij, ex ignoratione rerum de quibus ſcripſit. Hæc Guibertus, quem quis audeat non dicam aſſerere, ſed ne credere quidem Dioſcoride peritiorem, oculatioremve fuiſſe? præſertim cùm illud ſylueſtre balſamum ſit ſuſpectum Theophraſto, qui *lib. 9 de hiſtoria plantarum, cap. 6.* Sylueſtre, inquit, balſamum nullum vſquam compertum accepimus?

Sectio VII.

De ſymbolis balſami.

1. *Digreſſio. Balſami ſymbola.*

I. BAlſamum eſſe ſymbolum bonæ famæ, & caritatis, docet Innocentius Papa III. *conſtitutione decretali* 84. *ad Patriarcham Conſtantinopolitanum*; vbi, Scire, inquit, volumus duas eſſe ſpecies vnctionis. Exteriorem, quæ materialis eſt, & viſibilis; & interiorem, quæ ſpiritualis eſt, & inuiſibilis. Exteriori viſibiliter inungitur corpus; interiori inuiſibiliter inungitur cor. De prima, Iacobus Apoſtol. *cap. 5. verſ.* 14. Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros Eccleſiæ, & orent ſuper eum, vngentes eum oleo in nomine Domini, &c. De ſecunda, *Ioan. 1. cap. 2. verſ.* 27. Non neceſſe habetis, vt aliquis doceat vos, ſed ſicut vnctio eius docet vos de omnibus. Vnctio viſibilis, & exterior ſignum eſt interioris, & inuiſibilis vnctionis. Vnctio verò inuiſibilis, & interior non ſolùm eſt ſignum, ſed etiam ſacramentum; quia ſi dignè ſumitur, vel agit, vel auget abſque dubio, quod deſignat. Ad exhibendum autem exteriorem, & viſibilem vnctionem, benedicitur oleum, quod dicitur catechumenorum, vel infirmorum, & conficitur chriſma, quod ex oleo fit & balſamo myſtica ratione. Per oleum enim nitor conſcientiæ deſignatur, iuxta quod legitur *Matth. 25. verſ.* 4. Prudentes virgines acceperunt oleum in vaſis ſuis cum lampadibus. Per balſamum odor famæ exprimitur, propter quod dicitur *Eccleſiaſtici* 24. *verſ.* 20. ſicut balſamum aromatizans odorem dedi. Hoc ergo chriſmate vngi debet Epiſcopus, non tam in corpore, quàm in corde, vt & interiùs nitorem conſcientiæ, quantum ad Deum, & exteriùs habeat odorem famæ, quo ad proximum. De nitore conſcientiæ dicit Apoſtolus 2. *Cor.* 1. Gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ. nam omnis gloria filiæ Regis ab intus, *Pſal.* 44. De odore famæ idem Apoſtolus 2. *Cor.* 2. *verſ.* 15. Chriſti bonus odor ſumus Deo, in iis qui ſalui fiunt, & in iis, qui pereunt; aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autẽ odor vitæ in vitam. Hoc vnguento caput, & manus Epiſcopi conſecrantur. Per caput enim mens intelligitur, iuxta illud *Matth. 6. verſ.* 17. Vnge caput tuum, & faciem tuã laua. Per manus opera intelliguntur, iuxta illud *Cant. 5. verſ.* 5. Manus meæ ſtillauerunt myrrham. Manus igitur vngitur oleo pietatis, vt Epiſcopus operetur bonum ad omnes, maximè autem ad domeſticos fidei. Caput autem vngitur balſamo caritatis, vt Epiſcopus diligat Deum ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente ſua, & proximum ſuum, ſicut ſe ipſum. Caput inungitur propter authoritatem, & dignitatem; & manus propter miniſterium, & officium. Hæc Innocentius Papa.

Balſamum ſymbolum bonæ famæ.

Epiſcopus cur ſacretur chriſmate ex oleo, & balſamo.

Balſamum ſymbolum caritatis.

2. *Balſamum materia ſacri chriſmatis.*

II. Chriſma, quæ eſt materia ſacramenti Confirmationis, confici ex oleo, & balſamo, perſpicuum eſt ex Concilio Florentino in Decreto vnionis, & receptiſſimo vſu Pontificalis Romani; cuius rei myſteria reſerans Catechiſmus Pij Quinti, vbi de ſacramento Confirmationis; Nulla, inquit, alia materia, quam chriſmatis, aptior videri poterat ad illud declarandum, quod hoc ſacramento efficitur. Oleum enim, quòd pingue ſit, & natura ſua manet, ac diffluat, gratiæ plenitudinem exprimit, quæ per Spiritum ſanctum à Chriſto capite in alios redundat, atque effunditur, ſicut vnguentum, quod deſcendit in barbam Aaron, vſque in oram veſtimenti eius, *Pſal.* 132. Vnxit enim eum Deus oleo lætitiæ præ conſortibus ſuis, *Pſal.* 44. Ac de plenitudine eius nos omnes accepimus, *Ioan.* 1. Balſamum verò, cuius odoratus iucundiſſimus eſt, quid aliud ſignificat, quàm fideles, cùm ſacramento Confirmationis perficiuntur, eam virtutum omnium ſuauitatem effundere, vt illud Apoſtoli 2. *Cor.* 1. queant dicere; Chriſti bonus odor ſumus Deo? Habet præterea balſamum eam vim, vt, quicquid eo circumlitum fuerit, putreſcere non ſinat; quod quidem ad huius ſacramenti virtutem ſignificandam valdè accommodatum videtur; cùm planè conſtet, fidelium animos cœleſti gratia, quæ in confirmatione tribuitur, præparatos, facilè à ſcelerum contagione defendi poſſe.

Oleum ſacri chriſmatis quid ſignificet.

Balſamum ſymbolũ ſuauitatis virtutum.

Balſamum ſymbolum incorruptionis.

3. *Altaria ſacrari chriſmatis vnctione.*

III. Altaria ſacrari chriſmatis vnctione perſpicuum eſt ex *c. Altaria* 1. *&* 2. *de conſecrat. diſt.* 1. & Concilio Agathenſi *cap.* 10. & Decretali Innocentij III. præcitata, *ſymbolo* 1. Ergo, cùm dicat Apoſtolus 2. *Cor. 6. verſ.* 16. nos eſſe templum Dei viui, altare noſtrum erit cor noſtrum; hoc enim eſt cor in homine, quod altare in templo: in hoc altari offertur ſacrificium laudis, & iubilationis, iuxta *Pſal.* 49. Sacrificiũ laudis honorificabit me; & *Pſal.* 50. Sacrificium Deo, ſpiritus cõtribulatus. Porrò altare ſacratur chriſmate, quod miſtum ex oleo eſt, & balſamo; oleo quidem, vt altare cordis noſtri eximia imbuatur miſericordia, quæ per oleum ſignificatur; quippe ſicut oleum reliquis ſupernatat liquoribus, ita miſerationes Dei, quem debemus imitari, ſunt ſuper omnia opera eius, *Pſal.* 144. & ſuperexaltat miſericordia iudicium, *Iacobi* 2. *verſ.* 13. balſamo autem, ob iucundum bonæ famæ odorem, iuxta illud *Matth. 5. verſ.* 16. Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant opera veſtra bona, & glorificent Patrem veſtrum, qui in cœlis eſt. Gulielmus Durandus *lib.* 1. *Rationalis diuinorum officiorum, cap.* 7.

Altare myſticè eſt cor noſtrum.

Balſamo ſignificatur odor bonæ famæ.

4. *Balſamum aromatizans quid Eccleſiaſtici?*

IV. Sicut cinnamomum, & balſamum aromatizans odorem dedi; quaſi myrrha electa, dedi ſuauitatem odoris, & quaſi ſtorax, & galbanus, & vngula, & gutta, & quaſi balſamum non miſtum odor meus, *Eccleſiaſtici cap.* 24. *verſ.* 20. *&* 21. In hunc locum Gloſſa Ordinaria, Balſamum, inquit, ſolent agricolæ acutis lapidibus, vel oſſeis cultellis incidere; nam ferri tactus noxius eſt. Per inciſiones manat ſuccus odoris eximij lacrymis pulchrè rorantibus lana exceptus, parua colligitur in cornua. Gratia præcipua debetur lacrymæ, ſecunda ſemini, tertia cortici, minima ligno. CHRISTVS quoque humilis

in carne, ſed plenus gratia, & virtute, vulneratus eſt propter iniquitates noſtras; & nobis vitæ, & ſalutis ſacramenta profudit. Vnde & quaſi balſamum non miſtum odor meus. Nicolaus de Lyra *in eundem locum*, Hîc, inquit, ponitur dilatatio famæ cultus diuini in Ieruſalem augmentati; quæ quidem famæ diffuſio ſignificatur hîc per bonum odorem, iuxta illud *Cantic.1.* poſt te curremus in odorem vnguentorum tuorum. & 2. *Cor.2.* Chriſti bonus odor ſumus; recenſentur autem plures arbores, & ſpecies aromaticæ, quarum proprietates explicare non eſt ad propoſitum; nam hîc ſolùm introducuntur ad deſignandam diffuſionem bonæ famæ per ſuauitatem ſui odoris, ſicut & arbores expreſſæ in parte præcedenti, ad exprimendum augmentum cultus diuini. Hæc Lyranus. Verùm cùm hic locus Eccleſiaſtici à S. Eccleſia accommodetur Deiparæ Virgini MARIÆ in cœlos aſſumptæ, qualem fragrantiæ ſuauitatem ab ipſa diffuſam putamus in plateis vtriuſque Ieroſolymæ, terrenæ ſcilicet, & cœleſtis?

Balſamum ſymbolum MARIÆ *Virginis.*

5.
Balſamum S. Hieron. quid ſignificet.

V. Iuda, & terra Iſraël, ipſi inſtitores tui in frumento primo; balſamum, & mel, & oleum, & reſinam propoſuerunt in nundinis tuis, *Ezechiel.27.verſ.17.* quem in locum S. Hieronymus, Vt manifeſtiùs, inquit, ſcire poſſimus, quid ſit frumentum, balſamum, mel, & oleum, reſinámque ad mercatum ferre Tyri; audiamus Domini verba dicentis *Matth.7. verſ. 6.* Nolite dare ſanctum canibus; neque mittatis margaritas veſtras ante porcos.

6.
Balſamum ſymbolum Martyrum.

VI. Sicut, dum æſtus maximè vrget, ſauciato ferreis vnguibus balſami cortice, reſudat pretioſa lacryma, cuius odor miræ ſuauitatis ſpatium per longum permeare valeat, Theophraſtus *lib.9. de hiſtoria plantarum, cap.6.* non ſecus, ſæuiente tyrannicæ perſecutionis canicula, cæſis, dilaniatiſque impio ferro ſanctorum Martyrum artubus, manat purpureum ſanguinis opobalſamum, cuius eximia ſuauitas vel ipſos cœlites, quin immò ipſum etiam cœlorum Regem recreare queat. Huc enim ſpectare videtur illud Eccleſiæ ſanctæ, in Miſſa pro pluribus Martyribus tempore Paſchali, Sancti iui Domine, florebunt ſicut lilium; & ſicut odur balſami erunt ante te. Porrò quemadmodum ſtella à ſtella differt in claritate, 1. *Cor.15. verſ. 41.* ita diſparem balſami guttam odorata Orientis ligna ſudare produntur, S. Ambroſius *lib.3. Hexaemeronis, c.15.* per quam allegoriam intellige diuerſa BB. Martyrum merita, diſparémque eorundem gloriam.

7.
Balſami, & viperæ ſocietas.

VII. In Arabia, ad balſami frutices, cubilia figunt viperæ, vt quas non modò balſami liquor, ſed ipſa arbuſculæ vmbra delectet. Vbi legendi liquoris tempus aduenerit, Arabes ligneolarum regularum comploſione beſtias fugant, occidere enim nefas putant; & ſi quem fortè momorderint, lethalis non eſt plaga; præſtantiſſimi enim laticis odore, veneni acerbitas miteſcit. Pauſanias *lib.5. de Bæoticis.* Hinc geminam, eámque pulcherrimam apodoſin eruit Cauſſinus *lib.10. ſymbolo 20.* Prior ſpectat ad voluptatem humanam, quippe Mundi gaudia incerta, & doloribus mixta; poſterior ad conſuetudinem, quod nullum ſit adeò ferum ingenium, quod bona inſtitutione non mitigetur.

Balſamum ſymbolum felicitatis humanæ.
Balſamum ſymbolũ conſuetudinis.

8.
Balſamum ſymbolũ Circumciſionis.

VIII. Balſami radix horrida, deformis, atque omnino inutilis: ſed cùm primùm lapide inciſi fuerint turgentes eius rami, mox ſuauiſſimum, ac pretioſiſſimum balſami ſtillat vnguentum. Hoc filiis Iſraël eueniſſe cognoſcimus: cùm primum lapide fuerunt circumciſi, mox Ioſue audiuit Dominum dicentem, Hodie abſtuli opprobrium Ægypti à vobis, *Ioſue cap.5.* Fuit ergo balſamum hieroglyphicum Circumciſionis. Cauſſinus *lib.10. ſymbolo 19.*

9.
Opobalſamũ ſymbolũ ſanguinis CHRISTI.

IX. Eſt opobalſamum ſanguinis IESV-CHRISTI aptiſſimum ſymbolum: ſicut enim ferreis vnguibus inciſo balſami cortice, promanat ſuauiſſimus liquor; mitè efficax aduerſùs morſus venenatos, ad corporum incorruptionem, ad medelam vulnerum; ita clauis, lanceáque, ſauciata carne CHRISTI, fluxit ſanguis, qui valet primò ad curandos virulentos Dæmonis, & peccati morſus, nam erectum ſerpentem æneum (qui fuit figura CHRISTI crucifixi, *Ioann.3.14.*) qui à ſerpentibus icti aſpiciebant, ſanabantur, *Numer.21.9.* Deinde ad ſananda vulnera noſtra lethalia, mortem animæ extincta vita Gratiæ inferentia; ſiquidem ipſe vulneratus eſt propter iniquitates noſtras, attritus eſt propter ſceleta noſtra, & liuore eius ſanati ſumus, *Iſaia 53.* Præterea ad incorruptionem eorum, qui peccatis mortui, ſoli Deo viuunt. Quare Apoſtolus *ad Coloſſ.3.verſ.3.* Mortui, inquit, eſtis, & vita veſtra eſt abſcondita cum Chriſto in Deo. Sed de viribus ſanguinis & paſſionis Chriſti Domini S. Bernardus *ſerm. ſuper Cant.62.* Quid, inquit, tam efficax ad curanda conſcientiæ vulnera, nec non ad purgandam mentis aciem, quàm Chriſti vulnerum ſedula meditatio? Et *epiſt. 190. ad Innocentium Papam*, Sanguis, inquit, Chriſti, qui effuſus eſt, tam multus fuit ad ignoſcendum, vt ipſum quoque peccatum maximum, quo factum eſt, vt effunderetur, deleret. Et S. Leo *ſerm.11. de paſſione Domini*, Effuſio, inquit, pro iniuſtis ſanguinis iuſti, tam potens fuit ad priuilegium, tam diues ad pretium, vt ſi vniuerſitas captiuorum in Redemptorem ſuum crederet, nullum tyrannica vincula retineret.

Sanguinis CHRISTI *vires D. Bernardo.*

Sanguinis CHRISTI *vires S. Leoni.*

CAPVT XIIII.

De Thure.

SECTIO I.

De thuris nomine, & patria.

1.
Thus nomenis quid.
Thuris etymon.

THVRIS voce intelligitur concreta cuiuſdam Arabicæ arboris lacryma, ad cultum Dei, in odorem ſuauitatis adoleri ſolita; cuius etymon pleriſque deducitur à verbo Græco θύειν, quod eſt ſacrificare: namque, vt obſeruat Cornelius à Lapide *in cap.2. Leuitici, verſ.1.* cenſent nonnulli, olim à priſcis hominibus in ſacrificio oblatam fuiſſe Deo odoratarum arborum euaporationem, quam Græci thymiaſin vocant; vnde deriuata ſit θυσία, id eſt, ſacrificium, eò quòd prima θυσία, ſiue primum ſacrificium, fuerit thymiaſis, id eſt, thurificatio, & odorũ incenſio. Quia verò thus eſt candidum, Hebræis dicitur *Lebona*; Græcis

Thus Græcè dici λίβανον à verbo λείβω quod eſt ſtillo, notat Alcaſarius in cap.1. Apoc. verſ. 15. notat.13.

Græcis autem λίβανος, id eſt, album, & candidum, teſte Cornelio *ibidem*; quamuis S. Iſidorus *lib.* 17. *originum, cap.* 8. putet vocari libanon à Libano, thurifero monte Arabiæ, vbi Sabæi ſunt. Ipſe etiam Dioſcorides *lib.* 1. *cap.* 72. fatetur Græcè appellari libanon. Verùm præcitatus Iſidorus aliam thuris etymologiam exhibet. Tus, inquit, ſine aſpiratione à tundendo dicitur, quia dum gummi guttæ ex arbore cadunt, glebis permiſcentur; dum verò glebæ in puluerem rediguntur, thus carpitur, & virgulis tunditur, & ſic indè manibus tollitur. Non eſt verò hîc omittendum, thus vulgo vocitari incenſum, quòd potiſſimus eius vſus eluceat, dum ſubiecto incenditur igne, vt proinde paſſim promiſcuè cum thure confundatur, vt illi ſynonymum; id quod non obſcurè liquet ex S. Ambroſio *in c.* 16. *Exodi, & in c.* 8. *Apoc.* S. Hier. *in c.* 60. *Iſaiæ verſ.* 6. Braſauolo *in exam. cortic.* Maldonato *in c.* 1. *Lucæ, verſ.* 9. 10. 11. & Cornelio præcitato; & obuia è ſacro Codice eſt hæc appellatio, vt *Pſal.* 140. *verſ.* 2. Dirigatur oratio mea, ſicut incenſum, in conſpectu tuo; & ſæpe alibi. Hæc de nomine.

Aliud thuris etymon Iſidori.

Thus & incenſum, ſynonyma.

2\. Porrò in hac arbore quattuor potiſſimùm animaduerſione digna diſtinguunt, Plin. *lib.* 12. *c.* 14. Dioſcorides *lib.* 1. *c.* 70. 71. *&* 72. *& ibi* Matthiolus, Braſauolus *in examine corticum, pag.* 317. *&* 318. & alij, nempe ſuccum ipſum, qui ſimpliciter dicitur, thus, corticem, fuliginem, mannam, ſeu pollinem; quæ ſic propriis appellantur nominibus, videlicet, thus, thuris cortex, thuris pollen, vel manna, thuris fuligo. De reliquis agemus infrà, nunc de ipſo ſucco, ſeu liquore, quem lacrymis annumerat Theophraſtus *lib.* 9. *de hiſtoria plantarum, c.* 1. At vbi gentium prouenit tam felix planta? Qua in patria ridet hæc lacryma? aut vbi illacrymat gratiſſimus cœlis odor?

Thuris varia nomina.

3\. Plutarchus *lib.* 1. *ſympoſiacôn, q.* 6. natale thuris ſolum ſcribit eſſe ſiccisſimum, & calidiſſimum. Verè id quidem, nec vllus abnuit, & nimis generatim. Statius Papinius *lib.* 4. *ſyluarum,* in Riſu ſaturnalitio ad Plotium, mercem hanc Ægypto videtur attribuere, ibi,

Thuris patria.

Quales aut Libycis madent oliuis,
Aut thus Niliacum, pipérve ſeruant.

Verùm, cùm ſolus huius ſententiæ videatur eſſe Statius; quàm vereor ne fortè thus pro opobalſamo vſurparit; quo in ſenſu multò veriùs Claudianus Epithalamio Palladij, & Serenæ,

Thus pro opobalſamo.

Gemmatiſque alij per totum balſama tectum
Effudere cadis, duro quæ ſaucius vngue
Niliacus pingui deſudat vulnere cortex.

4\. Dioſcorides *lib.* 1. *cap.* 70. aliàs 72. cùm apertè concedat thus quoddam Indicum, paternos quoque eius lares apud Indos fateatur neceſſe eſt. Sunt qui dicant apud Strabonem *lib.* 16. *Geographiæ, ſub finem,* thus, & quidē optimum, apud Perſidem naſci. Sed honorē tanti partus frequentiori calculo exhibent ſcriptores Arabiæ Felici, ac ne quidem illi vniuerſæ, at ei tantùm parti quam incolunt Sabæi, ac Minæi. Eam deferunt laudem huic celeberrimæ totius Aſiæ prouinciæ Ptolemæus *lib.* 6. *Geographiæ, tabula ſexta Aſiæ,* Theophraſtus *lib.* 9. *de hiſtor. plantarum, c.* 4. Tertullian. *Apologetico contra Gentes, c.* 42. Pomponius Mela *lib.* 3. *de orbis ſitu, cap.* 8. Solinus *cap.* 46. *Polyhiſtoris,* Plinius, qui licèt *lib.* 16. *cap.* 32. fateatur arborem thuris vixiſſe in Lydia, at eam prouenire abſolutè ſcribit in Arabia apud Sabæos, & Minæos, *lib.* 6. *c.* 28. *& lib.* 12. *c.* 14. *&* 17. Strabo *lib.* 16. *Geographiæ, ſub finem,* Dioſcorides *lib.* 1. *cap.* 70. aliàs 72. & *ibi* Matthiolus, S. Iſidorus *lib.* 17. *c.* 8. Cardanus *lib.* 8. *de ſubtilit. pag.* 243. Braſaoolus *in examine corticum, pag.* 317. Cornelius à Lapide *in cap.* 2. *Leuitici ad verſ.* 1. Cerda *in* 2. *Georg. ad verſ.* 117. Maldonatus *in c.* 12. *Matth. ad verſ.* 42. Maginus *tabula* 33. *Coſmographiæ,* & alij communiter; ex quibus paucos aliquot ſeligam, quorū ipſa recitem verba. Strabo, vbi diſſeruiſſet de quibuſdam Arabiæ populis. His, inquit, proxima eſt feliciſſima Sabæorum terra, quæ maxima Natio eſt: apud hos thus, & myrrha, & cinnamomum naſcitur. Solinus,
Hanc, inquit, Arabiam Græci Εὐδαίμονα, noſtri 5.
Beatam nominarunt. Habitatur colle manu facto inter flumen Tigrin, & flumen Eulæum, quod ortum à Medis tam puro fluore inclytum eſt, vt inde omnes Reges non alias, quàm eius aquas bibant. Eudæmonem non fruſtrà cognominatam hinc capeſſas, quòd præter odores, quos creat plurimos, ſola thus mittit, nec tamen vniuerſa. Nam in medio eius ſunt Atramitæ, pagus Sabæorum, à quo octo manſionibus regio thurifera diſterminatur. Arabia appellata eſt, id eſt, Sacra: hoc enim ſignificari interpretantur Pomponius Mela. Alterum, inquit, latus ambit plaga, quæ inter vtrumque pelagus excurrit, Arabia dicitur, cognomen Eudæmon, anguſta, verùm cinnamomi, & thuris, aliorúmque odorum maximè ferax. Maiorem Sabæi tenent partem, oſtio proximam, & Carmanis.

Arabia regio.

Plinius *lib.* 5. *cap.* 11. Vltra, inquit, Peluſiacum Arabia eſt, ad rubrum mare pertinens, & odoriferam illam, ac diuitem, & Beatæ cognomine inclytam. & *lib.* 6. *cap.* 28. ait Arabiam gentium nulli poſtferendam, amplitudine longiſſima à monte Amano è regione Ciliciæ deſcendere. Deinde vocat Sabæos Arabum propter thura clariſſimos; mox *ſub finem* dicit Sabæos eſſe ditiſſimos ſyluarum fertilitate odorifera, auri metallis, agrorum riguis, mellis, ceræque prouentu. Idem *lib.* 12. *cap.* 14. Thura, inquit, præter Arabiam nullis, ac ne Arabiæ quidem vniuerſæ. In medio eius ferè ſunt Atramitæ pago Sabæorum capite Regni Sabota, in monte excelſo, à quo octo manſionibus diſtat regio eorum thurifera. Saba appellatur, quod ſignificare Græci myſterium dicunt; ſpectat ortus Solis æſtiui, vndique rupibus inuia, & à dextera maris ſcopulis inacceſſa. Terram argilloſam eſſe conuenit, raris fontibus, & nitroſis. Attolluntur colles alti, decurrúntque, & in plana arbores ſponte natæ. Attingunt & Minæi pagus alius, per quos euehitur vno tramite anguſto. Hi primi commercium thuris fecere, maximéque exercent, à quibus & Minæum dictum eſt. Idem Plinius, & Matthiolus *proximè* citati, addunt, ſyluarum, quæ in Arabia thus proferunt, longitudinem eſſe centum millia paſſuum, latitudinem autem dimidium eius. 6.

Saba regio.

7\. Huic natali thuris ſolo ſuffragantur clariſſimi Poëtarum. Virgil. *Georg.* 1. *verſ.* 55.

Thuris patria Virgilio.

India mittit ebur, molles ſua thura Sabæi.

Item *Georg.* 2. *verſ.* 117.

Diuiſa arboribus patriæ. Sola India nigrum
Fert ebenum: ſolis eſt thurea virga Sabæis.

Quid tibi odorato referam ſudantia ligno
Balſamaque, & baccas ſemper frondentis acanthi?

Idem *Georg.*1.*verſ.*139.

Totaque thuriferis Panchaia pinguis arenis.

Panchaia pro Arabia Felici Virgilio. Aduerte autem ex Magino *tabula* 33. *Coſmographia*, Panchaiam Virgilio eſſe ipſam Arabiam Felicem. Eodem vocabulo ad idem ſignificandum vtitur Arnobius *lib.*7. *aduerſus Gentes*, *circa medium*. Idem *Æneid.*1.*verſ.*420.

——*centúmque Sabæo*
Thure calent aræ.

8. Seneca *in Hercule furente, actu* 4.

——*quicquid Indorum ſeges,*
Arabéſque odoris quicquid arboribus legunt
Conferte in aras, pinguis exſudet vapor,
Date thura flammis.

Idem *in OEdipo, actu* 2.

In vota ſuperos voce ſolenni voca,
Aráſque dono thuris Eoi extrue.
Iam thura ſacris cœlitum ingeſſi focis.

Tibullus *lib.*2.*Elegia* 2.

Vrantur pia thura focis, vrantur odores,
Quos tenerè terra diuite mittit Arabs.

9. Verùm, quod caput eſt, hactenus aſſertis de loco thuris annuit ſacra Scriptura: quippe Pſal. 71. dicitur Reges Tharſis, & inſulæ munera offerent: Reges Arabum, & Saba dona adducent. & *Iſaia* 60. *verſ.*6. Inundatio Camelorum operiet te, dromedarij Madian, & Epha. omnes de Saba venient, aurum, & thus deferentes, & laudem Domino annunciantes. quibus textibus ſignificari tria illa munera, aurum, thus, & myrrham, quæ Magi ab Oriente venientes obtulerunt CHRISTO nato, *Matth.*2. apertè teſtatur S. Eccleſia in Miſſa, & Officio Epiphaniæ; idque etiam aduertunt Lyranus, & Vgo Cardinalis *in prædictum Pſalmum*. Maneat ergo Arabiam thuris feracem, meritò appellari à ſcriptoribus, odoriferam, thuriferam, aromatiferam, beatam, felicem, ſacram, cùm propter præſtantiſſima aromata, immortali flagrantia odore, tum, & multò magis, ob thurea dona, ſacratiſſimis diuini cultus ritibus dicata; quæ prouenire in Sabæa Arabiæ Felicis regione eſt certum; an autem ibi dũtaxat, eſt dubiũ; aſſerunt enim Virgilius 2.*Georg. verſ.*117.*& ibi* Cerda, Plinius *lib.*12.*cap* 14. Solinus *c.*46.*Polyhiſtoris*, & Maginus *tab.*33.*Coſmographia*; at negant alij, de quibus *ſuprà*; inter quos recenſeo Cardanum, qui *lib.*8.*de ſubtilit.pag.*244. perſpicuè concedit thus Æthiopicum; & fauet S. Hieronymus, qui *in cap.*60.*Iſaia*, *verſ.*6. ait Reginam, quæ 3.*Reg.*10. legitur veniſſe ad Salomonem, fuiſſe de Saba; atqui Sabam, ſeu Sabæam ſitam eſſe in Æthiopia, argumento eſt, quòd Abyſſinorum, ſeu Æthiopum Imperator, vt ſcriptum reliquit Maginus *tab.*23.*de Africa*, ſuis ſe in titulis inſcribit, filium Dauidis, & Salomonis, & Regem Sabaim, patriæ Reginæ Sabæ; verùm hanc nubem optimè diſcutit noſter Maldonatus *in c.*12.*Matth.ad verſ.*42. vbi, Duplex, inquit, eſt Saba, vna Orientalis, vnde Sabæi thure nobiles dicti ſunt populi; altera Meridionalis in Æthiopia, de qua 3.*Reg.*10. dicitur, Regina Saba, audita fama Salomonis, venit tentare eum in ænigmatibus. & *Iſaia* 43.3. Ego Deus tuus ſanctus Iſraël, dedi propitiationem tuam Ægyptum, Æthiopiam, & Saba pro te. & *Matth.*12.42. Regina Auſtri venit à finibus terræ audire ſapientiam Salomonis. Cùm ergo, iuxta doctrinam huiuſce grauiſſimi ſcriptoris, duplex ſit Saba, vna Orientalis in Arabia Felici, altera Meridionalis in Æthiopia, vero eſt ſimile quoſdam æquiuocatione falſos, decus plantæ thuriferæ, proprium Arabicæ, cõmune feciſſe Æthiopicæ Sabæ. Sed de his ſatis.

Arabia thuris ferax variè nominata.

Thus Æthiopicum Cardano.

10.

Saba duplex orientalis, & meridionalis.

SECTIO II.

De thuris planta, cultura, caſura, & lacryma.

INcertam huius fruticis faciem deſcribã quoquomodo ex Theophraſto, Solino, & Plinio. Ergo Theophraſtus *lib.*7. *de hiſtoria plantarũ*, *c.*4. Gignitur, inquit, thus, & myrrha, & caſia, & cinnamomum regione Arabum media, circa Saba, & Adramyta, & Citibæna. Et exeunt thuris, myrrhæque arbores aliæ ſuper montem, aliæ in pede montis culturis propriis; quamobrem aliæ coluntur, aliæ vitam agunt incultæ. Montem iſtum præaltum affirmãt, & ningi ſolitum; amnes quoque de eo in plana fluere; arborem thuris non magnam, ſed quinis ferè cubitis attolli. permultóſque ramos gerere ferũt folium piri; niſi quod multò minus, & colore planè herbidum modo rutæ, corticem lęuem omni ex parte, lauri modo. Myrrham minorem etiam altitudine, fruticoſiorémque narrant, caudice duro; cõtortóque iuxta terram; craſſiorique ſura hominis; cortice læui, ſimilíque portulacæ; alij verò qui ſe vidiſſe affirmant, de magnitudine ferè conſentiũt. Neutram earum arborum magnam referunt, & minorem myrrhæ, humilioremque. Sed thuris folium laurinum, læuéque. Myrrhæ aculeatum, non læue, vlmeo ſimile, criſpum tamen; extremo ſpina horridulum, iligni modo. Et mox. Arbos thuris, quę ſuper Sardes, apud delubrum quoddam ſurrexit, fronde lauri conſtat. Siquidem ex eadem ducere argumentum conueniat; quoniam eius thus, tam quod caudice, quàm quod ramis excerpitur proximum, & viſu, & odoratu, cùm ardet, aduecto thuri percipitur. Sola hæc arbos omnem penitus cultum apta eſt aſpernari; ac ſiquidem quid thus in Arabia naſci referunt, ſed melius in vicinis inſulis. In his enim, & figurari in arbore poſſe, qua forma volueris; & fortaſſe id quidem haudquaquam incredibile ſit; ſiquidem pro inciſurâ factâ, figura thuris ſequatur neceſſe eſt. Quoddam adeò magna gleba conſiſtit, vt mole ſua manum implere; pondere verò plus, quàm tertiam partem minæ æquare poſſit. Thus omne iners aduehitur, & aſpectu cortici ſimile eſt. 1.

Thuris arboris facies Theophraſto.

Solinus *cap.*46.*Polyhiſtoris*, Thuris, inquit, arborem prius quàm penitus fides proderetur, alij lentiſco mage terebintho comparabant, vſque dum libris, quos Iuba Rex ſcripſit ad Cæſarem Augusti filium, palàm fieret, intorto eam eſſe vimine, ramis ad aceris qualitatem, amygdalæ modo ſuccum fundere. 2.

Thuris arboris facies Solino.

Plinius *lib.*12.*cap.*14. Arboris, inquit, thuris quæ ſit facies non conſtat. Res in Arabia geſſimus, & Romana arma in magnam partem eius penetrauere. C. etiam Cæſar Augusti filius inde gloriam petiit, nec tamen ab vllo (quod equidem ſciam) Latino arborum earum tradita 3.

Thuris arboris facies Plinio.

eſt

eſt facies. Græcorum exempla variant. Alij folio piri, minore duntaxat, & herbidi coloris prodidere. Alij lentiſco ſimilem ſobrutilo folio. Quidam terebinthum eſſe, & hoc viſum Antigono Regi allato frutice. Iuba Rex iis voluminibus, quæ ſcripſit ad C. Cæſarem Augusti filium ardentem fama Arabiæ, tradit contorti eſſe caudicis, ramis aceris maximè Pontici. Succum amygdalæ modo emittere, taléſque in Carmania apparere, & in Ægypto ſatas ſtudio Ptolemæorum regnantium. Cortice lauri eſſe conſtat; quidam & folium ſimile dixere. Talis certè fuit arbor Sardibus. Nam & Aſię Reges ſerendi curam habuerunt. Qui mea ætate Legati ex Arabia venerunt, omnia incertiora fecerunt, quod iure miremur, virgis etiam thuris ad nos commeantibus; quibus credi poteſt, matrem quoque teretem enodi fruticare trunco. Hęc de facie arboris thuris. Iam cætera proſequamur, præſertim verò illacrymantem hunc fruticem, modúmque quo ſacræ hæ lacrymæ & cientur, & leguntur.

Thuris lacrymæ.

4.

Thura virgultorum ius.

Qua de re obſeruandum eſt, ex Solino *cap. 46. Polyhiſtoris*, virgulta thuris non eſſe publica; ſed, quod inter barbaros nouum, in ius poſterorum per ſucceſſiones tranſire familiarum. Ergo quicunque dominatum iſtius tenent nemoris, arabicè Sacri vocantur. iidem illi cùm lucos iſtos vel metunt, vel incîdunt (incîdunt autem ortu Canis flagrantiſſimis ſolibus) non funeribus interſunt, non congreſſionibus fœminarum polluuntur. De eadem re Plinius *lib. 12. cap. 14.* Soli, inquit, Sabæi, & Minæi, Arabum populi, thuris arborem vident, ac ne horum quidem omnes. Ferúntque MMM. non ampliùs eſſe familiarum, quæ ius per ſucceſſiones id ſibi vindicent. Sacros vocari ob id, nec vllo congreſſu fœminarum, funerúmque, cùm incîdant eas arbores, aut metant, pollui; atque ita religione merces augeri. Quidam promiſcuam ius iis populis eſſe tradunt in ſyluis, alij per vices annorum diuidi. Hæc planta meti ſemel anno ſolebat, minore occaſione vendendi. Iam quæſtus alteram vindemiam affert. Prior atque naturalis vindemia circa Canis ortum flagrantiſſimo æſtu, incidentibus qua maximè videatur eſſe prægnans, tenuiſſimúſque tendi cortex. Laxatur hic plaga, non adimitur. Inde proſilit ſpuma pinguis. Hæc concreta denſatur, vbi loci natura poſcat tegete palmea excipiente, alibi area circumpauita. Purius illo modo, ſed hoc ponderoſius. Quod in arbore hæſit, ferro depectitur, ideo corticoſum. Sylua diuiſa certis portionibus, mutua innocentia tuta eſt. Neque vllas ſaucias arbores cuſtodit: nemo furatur alteri. At Alexandriæ, vbi thura interpolantur, nulla ſatis cuſtodit diligentia officinas. Subligaria ſignantur opifici. Perſona adiicitur capiti, denſúſve reticulus Nodi emittuntur. Tantò minos fidei apud nos pœna, quàm apud illos ſyluæ habent. Autumno legitur ex æſtiuo partu. Hoc puriſſimum, candidum. Secunda vindemia eſt vere, ad eam hyeme corticibus inciſis. Rufum hoc exit, nec comparandum priori. Illud carpheotum, hoc dathiathum vocant. Creditur & nouellæ arboris candidius, ſed veteris odoratius. Quidam & in inſulis meliùs gigni putant. Iuba in inſulis negat naſci. Quod ex eo rotunditate guttæ pependit, maſculum vocamus, cùm aliàs non ferè mas vocetur, vbi ſit fœmina. Religioni tributum ne ſexus alter vſurparetur. Maſculum aliqui putant à ſpecie teſtium dictum. Præcipua autem gratia eſt mammoſo, cum hærente lacryma priore, conſecuta alia miſcuit ſe. Singula hæc manum implere ſolita inuenio, cùm minore diripiendi auiditate lentiùs naſci liceret. Græci ſtagoniam, & atomum tali modo appellant, minorem autem Orobiam. Thus collectum Saboram Camelis conuehitur, porta ad id vna patente. Digredi viâ capitale leges fecere. Ibi decimas Deo, quem vocant Sabin, menſurâ, non pondere ſacerdotes capiunt. Nec antè mercari licet. Inde impenſæ publicæ tolerantur. Nam & benignè certo itinerum numero Deus hoſpites paſcit. Euehi non poteſt niſi per Gebanitas, itaque & horum Regi penditur vectigal. Sunt & quæ ſacerdotibus dantur portiones, ſcribiſque Regum certæ. Sed præter hos, & cuſtodes, ſatellitéſque, & hoſtiarij, & miniſtri populantur. Hæc Plinius. quod autem ipſe dixit de MMM. familiis, quæ ios legendi thura per ſucceſſiones ſibi vendicant, ſic explicatur à Marthiolo *in lib. 1. Dioſcoridis, ad cap.* 73. Ius, inquit, in thus, ipſúmque legendi poteſtas, tricentûm tantummodo eſſe familiarum dicunt, quæ per ſucceſſiones id ſibi vendicant; quæ etiamnum ob id à propinquis populis Sacræ vocantur, quòd cùm vulnerant arborem, quò liquor defluat, aut cùm metunt, nec fœminarum, nec funerum congreſſu polluuntur, atque ita religione merces augentur.

5.

Theophraſtus Plinio ſimillima multò antè ſcripſit *lib. 9. de hiſtoria plantarum, cap.* 4. & hæc inter alia. Thuris caudices, & ramos incidi quidem, ſed alios veluti ſecuri percuſſos videri; alios tenuiores inciſuras habere; & lacrymam aliam decidere, aliam arbori inhærere; aliam palmea tegete excipi, aliam areâ circumpauita; puriorem, & perlucidiorem illo modo; ſed hoc ponderoſiorem minùs pellucere. Thus quod arboribus inhæret, ferro depecti corticoſum. Montem autem vniuerſum Sabæis diuiſum eſſe; hos quippe loci illius dominos eſſe, iuſtitiáque mutua degere; quamobrem nullum ſuas arbores cuſtodire; ideóque thus, & myrrham largè ſingulos ad naues ſolitudine deportare. Ad hæc myrrham, thúſque collectum vndique ad Solis delubrum conuehi Sabæorum ſanctiſſimum inter omnia Regionis illius; cuſtodéſque Arabes armatos habere, quibus ſinguli ſuum thus aceruatum, & myrrham eodem modo relinquant; poſita ſuper aceruum tabella, litteris ſignificante numerum menſurarum; & pretium, quod pro ſingulis menſuris ponendum ſit. Mercatores verò, qui venerint, tabellas aduertere; eiúſque quod placuerit acta menſura pretium in eodem ponere loco, vnde merces acceperint; ſacerdotem deinde venire; partéque tertia pretij Deo accepta, reliquum ibidem relinquere; idque ſeruari tutiſſimè dominis donec acceptum venerint.

Sectio III.

De thure maſculo, legitimo, & adulterato, atque de eius colore, & copia.

1. *Thus maſculum, cur.* MAtem ſine vlla fœmina in genete thoris meritò miratur Plinius *lib.* 12. *cap.* 14. vbi, Thus, inquit, quod rotunditate guttæ pendet, maſculum vocamus, cùm aliàs non fere mas vocetur, vbi nou ſit fœmina. Religioni rributum ne ſexus alter vſurparetur. Maſculum aliqui putant à ſpecie teſtium dictum. Neque id miraculi ſiluete alij. Virg. *EcIog.* 8.

Effer aquam, & molli cinge hec altaria vittâ,
Verbenáſque adole pingues, & maſcula thura.

2. Q. Serenus *lib. de medendi praceptis, c.* 12. *de cutis, & faciei vitijs propellendis.*

Si verò vitium eſt, quod ducit ab impete nomen,
Hoc matutinâ poteris cohibere ſalinâ,
Seu folio platani, quod manſum manè vorabis.
Fœda fluunt curui qua purgamenta cameli,
Vrentur, cinerémque dabunt, iungentur aceto
Maſcula thura ſimul, diuinaque cura valebit.

3. Arnobius *lib.* 7. *aduerſus Gentes, paulo poſt medium*, reprehendens abuſum cremandi thura ante fictorum Numioum ſigna. Si verum, inquit, eſt vt ab ſapientibus creditur, incorporales hos eſſe Deos, neque oliditatis alicuius eminentia ſubleuari, inanis apud bos odor eſt, nec ſenſibiliter commouere aura eos potis eſt nidoris alicuius; non ſi mille tu pondera maſculi thuris incendas, cœlúmque hoc totum redundantium vaporum nebuloſitate eludatur.

S. Iſidorus *lib.* 17. *originum, cap.* 8. Thus, inquit, album, intus pingue, & igoi appoſitum facilè ardeſcens, appellatur apud nos maſculum, eò quòd ſit naturâ rotundum in modum teſticulorum; reliquum planum penè ſcabroſum, minùs bonum.

4. Dioſcorides *lib.* 1. *cap.* 72. Primum, inqoit, bonitatis honorem habet thus maſculum, quod ſtagoniam, quaſi ſtillicidiare vocant, natiua guttæ rotunditate, nullas qoòd huiuſcemodi eſt, ſectiónes habet; candido præterea colore, fractúmque intus pingue eſt, & incenſum quam primùm ardet. Indicum ſubrufo, & liuido colore eſt. Rotundum opere, & artificio humano thus fit: ſectum enim in quadrangula fragmenta, tum coniectum in fictile aliquod multa volutatione donec rotundum fiat, circumagitur. Vetuſtate quod tale fuerit, rufeſcit; vocántque id ſtageron, aut entomon. Secundæ bonitatis eſt, quod otobiam, & melioton appellant; quantitate minimum, colore verò maximè rufum. Vocatur & thus aliquod amomite, candidum quidem, ſed quum friatur, maſtiches modo lenteſcens. Plura de thure maſculo vide apud Braſauolum *in examine corticum, pag.* 318. Alcaſarium *in cap.* 1. *Apoc. verſ.* 15. *notat.* 13. & Cerdam *in octauam Virgily Eclogam, ad verſum* 65.

5. *Thuris genera, coloribus, & viribus varia.* Ex dictis ſequitur plura eſſe thuris genera, coloribus, & viribus varia; & maſculum quidem eſſe præſtantiſſimum; idque valdè purum, & candidum, vt etiam aduertit præcitatus Plinius: à maſculo ergo thure, quod eſt candidum, non à reliquis, exiſtimandum eſt, thus Hebræis dici *Lebona*, Græcis autem *libanon*, id eſt, album, & candidum; id quod erudite ſignificat Cornelius à Lapide *in cap.* 2. *Leuitici, verſ.* 1.

6. *Thuris legitimi, vel illegitimi indicia qua.* Age verò inquiramus indicia thuris vel legitimi, vel adulterini. Plinius *lib.* 12. *cap.* 14. Thus, inquit, apud nos adulteratur reſinæ candidæ gēma per quàm ſimili. Probatur candore, amplitudine, fragilitate, carbone vt ſtatim ardeat. Item ne dentem recipiat potius, quàm in micas frietur. Dioſcorides *lib.* 1. *cap.* 72. Adulteratur, inquit, omne thus pinea reſina, & gummi artificioſè conformatum, faciſlimè tamen deprehenditur: gummi enim incenſum, non agit flammas. Reſina in fumum euaneſcit. Thus verò quàm primum ardet. Indicat fraudem præterea & odor. Iſidorus *lib.* 17. *cap.* 8. Thus, inquit, maſticatione velut in puluerem reſoluitur: cùm frangitur, intus pingue eſt, & igni appoſitum facilè ardeſcit. Adulteratur admixta reſinâ, ſiue gummi; ſed dignoſcitur ſua proprietate; nam thus igni impoſitum ardeſcit, reſina fumeſcit; gummi verò liqueſcit calefactum. Braſauolus *in examine corticum, pag.* 318. Th- ris; inquit, rotunda grana arte faciunt auari mercatores, vt maſculi ſpeciem præ ſe ferat, ea in primis quadrantes, poſtca per vas fictile ducentes, quo ad in rotundum tendant. Idem peſſimi homines thus reſina pini, & gummi arte quadam ſimul miſcentes adulterant. Adulterium igne deprehenditur; nempe thus accenditur, & confeſtim ardet; gummi verò non accenditur, idem flammam non emittit; reſina in fumum euaneſcit; ideo adulteratum, fumum potius, quàm flammam emittit.

7. *Arabiam Felicem planta thurifera maximè abundare oſtenditur.* Supereſt oſtendamus Arabiam Felicem maximè abundare thurifera hac planta; id quod facilè ſuaderi poteſt; primùm, quòd ſyluarum thus proferentiom longitudo occupet centum millia paſſuum, latitudo verò dimidium eius, vt ex Plinio, & Matthiolo obſeruauimus *ſect.* 1. *num.* 6. Secundò, quod thus Arabicum ſufficiat toti mundo, teſte Magno *tab.* 33. *Coſmographia.* Tertiò, quòd Alexandro Magino in pueritia ſine parſimonia thura ingerenti aris, pædagogus Leonides dixerat, vt illo modo cùm deuiciſſet thuriferas gentes, ſupplicaret. At ille Arabia potitus, thure onoſtam nauim miſit ei, exhortatus, vt largè deos adoraret. Plinius *lib.* 12. *cap.* 14. Quartò, quòd Arabes Reg bus Perſatum penſitarunt ſingula millia talentum thuris annua. Plinius *lib.* 12. *cap.* 17. & Alexander ab Alex. *lib.* 4. *genial. cap.* 24. Quintò, quòd Sabæi cibos coquant thuris ligno; neque verò apud Arabes alia ligni genera ſunt in vſu, quàm odorata. Plinius *proximè* citatus.

Sectio IV.

De medicis vſibus thuris.

I. *Thuris medici vſus Galeno.* THus excalfacit ordine ſecundo, deſiccat primo; habet quoque adſtrictionem puſillam Sed minimùm manifeſta adſtrictio eſt candidn: cortex eios euidenter adſtringit; proinde ſanè ſtrenuè quoque deſiccat, adeò vt ex ſecundo ordine ſit deſiccantium. Galenus *lib.* 7. *de facultatibus ſimplic. medicam. cap. de thure.*

II. Eſt

II. Eſt autem cortex thuris craſſiorum partium, quàm ipſum thus, & minimum habet acrimoniæ; ob has ergo tum facultates, tum qualitates multus eſt eius vſus apud Medicos in hæmoproicis, ſtomachicis, cœliacis, ac dyſentericis, non tantùm iis, quæ extrinſecùs applicantur, ipſum admiſcentes, ſed & iis, quæ intrò in corpus aſſumuntur. Galenus *ibidem.*

III. Ramus eius tum ſiccioris, tum calidioris eſt facultatis, quàm ipſum thus, adeò vt ad tertium vſque exceſſum perueniat. Habet verò etiam abſterſorium quiddam. Itaque eo nomine & expurgare, & implere quæ in oculis conſiſtunt vlcera videtur, velut & myrrhæ, & ſtyracis. Galenus *ibidem.*

IV. Thus modicè calet, ac in quibuſdam tum vlceribus, tum naturis pus quidem mouet, carnem non producit, in quibuſdam etiam carnem producit. In humidiore namque natura producere carnem poteſt, in ſicciore non poteſt. Præterea in modicè humidis vlceribus carnem efficere poteſt; in iis, quæ præhumida ſunt, prorſus non poteſt. Galenus *lib. 3. de morbis curandis, aliquanto poſt initium, ante medium.*

V. Eſt manna medicamentũ, quod magis, quàm thus adſtringat; thus verò, quàm manna magis emplaſticum. Porrò conſtat in duris corporibus plus aloës eſſe immiſcendum, in mollibus plus thuris. Eritque alterum eorum magis adſtringens, alterum lenitia, & craſſitudine ſua tenuibus ſpiramentis magis inhærens, & meatus magis obſtruens, quod emplaſticoteron vocant. Itaque etiam magis tenax, ac reſinoſius deligas thus oportet, vbi magis eſſe emplaſticum medicamentum ſtudebis. Id ſanè tum mollius eſt, tum albidius, tum quod manſum ritu aloës, & mannæ non comminuitur, ſed partes ſuas ſibi cohærentes defendit, veluti maſtiche. Galenus *lib. 5. de morbis curandis, aliquanto poſt initium, longè à medio.*

VI. Thuris purgamentum dicitur manna, quæ eſt leui adſtrictione prædita, atque hoc nomine etiam thure ipſo ad nonnulla vtilior. Thus enim puris tantùm mouendi facultatem obtinet; vtpote nullam adſtringendi vim habens. Magiſque id facit quod pinguius ex eo eſt, & magis albicans; ſicuti etiam quod flauum ex eo magis eſt, validius ſiccat. Mannæ verò, etiam corticis thuris paululum eſt admixtum, vnde ſcilicet adſtringendi vim habet. Ipſe verò cortex thuris tum adſtringit, tum ſiccat inſigniter. Itaque etiam ad moderatiores ſanguinis profuſiones eo vtimur ſolo, ſicut etiam ad valentiores, ſolo vſto, ſed tunc & cribrato, & in molliſſimum puluerem redacto. Galenus *lib. 13. de morbis curandis, ſub initium.*

2. *Thuris medici vſus Dioſcoridi.*

VII. Poteſt thus omnia hæc, calefacit, adſtringit, purgat quæ claritati oculorum officiunt, concaua explet vlcera, & ad cicatricem perducit: cruenta glutinat vulnera, compeſcit omnia ſanguinis profluuia, & ex cerebri membranis etiam. Dioſcorides *lib. 1. cap. 73.*

VIII. Lenit ſedis, & reliquarum corporis partium malefica vlcera tuſum, lineamentóque inſperſum; tum ex lacte inſertum; Incipientes formicas, & impetigines tollit, additis aceto, & pice inunctum. Dioſcorides *ibid.* Idem quoad curam impetiginis affirmat Q. Serenus *ſect. ſuperiori* citatus *num. 2.*

IX. Sanat idem ambuſta, pernioneſque cum ſuillo, anſerinóve adipe. Manantia capitis vlcera cum nitro exterit, reduuias cum melle, contuſas aures cum pice. Contra reliquos autem eius partis dolores cum vino dulci inſtillatur. Dioſcorides *lib. 1. cap. 71.*

X. Prodeſt & fœminarum mammis à partu inflammatis, cum cimolia creta ex roſaceo inunctum. Miſcetur vtiliter faucium remediis, & his quæ ad ſplanchna, id eſt, interanea, conficiuntur. Bibitur idem ſanguinem expuentibus vtiliter. Veruntamen in ſanitate potum furorem facit, quem Græci maniam vocant. Quin etiam ſi maiore copia cum vino bibatur, hominem perimit. Dioſcorides *ibidem.*

XI. Thus datur contra cicutam. Plinius *lib. 25. cap. 10.* 3. *Thuris medici vſus Plinio.*

XII. Thus calidum, ſiccúmque ſecunda claſſe, frigidas capitis deſtillationes tum interiores ad fauces, pulmones, & ventriculum, ad dentes, & maxillas, tum externas ſiſtit, & quodammodo diſcutit, atque ſiccat, tum ſuffitu, tum appoſitu emplaſtri vice. Fernelius *lib. 5. methodi medendi, cap. 19.* 4. *Thuris medici vſus Fernelio.*

XIII. Thus molle, album, & pingue moderatè calidum, mediis ac temperatis naturis conſentiens, inſignem puris mouendi facultatem obtinet, vtpotè nulla ſiccandi, aut adſtringendi vi præditum. Fernelius *lib. 6. methodi medendi, cap. 11.*

XIV. Thus calidum ordine ſecundo, ſiccum primo, eſt medicamentum anodynum; quare ex oui candido ſubactum, impoſitúmque omnem dolorem lenit. Fernelius *lib. 5. methodi medendi, cap. vltimo.* Quomodo autem cremetur thus ad vſus medicos, vide apud Dioſcoridem *lib. 1. cap. 70.* aliàs 72. Quod verò dixi ſuperiùs de vi thuris erga caput, reuocauit in memoriam neſcio quid, haud prorſus abſimile de balſamo, obſeruatum à Q. Sereno *lib. de medendi præceptis, cap. 2.* hìc adnotandum, quippe illic minùs animaduerſum. 5. *Thus quomodo crematur ad vſus medicos.*

Balſama ſi geminis inſtillans auribus addas,
Tum poteris alacrem capitis reparare vigorem.

Sectio V.

De ſacris vſibus thuris.

Thus eſſe viſcum ex corticibus profluens, ita vt ex amygdalo, ceraſo, lacrymabili deſtillatione coaleſcens, ídque igni iniectum ſuper aras ad cultum diuinum à ſacerdotibus adoleri ſolitum, author eſt Arnobius *lib. 7. aduerſus Gentes, paulò poſt medium,* Plinius *lib. 12. cap. 14.* Tertullianus *Apologetico contra Gentes, cap. 41.* ibi, thura planè non emimus. Si Arabiæ quæruntur, ſciant Sabæi pluris, & carioris ſuas merces Chriſtianis ſepeliendis profligare, quàm Diis fumigandis, & alij omnes: quem ritum, ni fallor, delectabit non parum, intueri expreſſum apud Poëtas. Virg. *Ecl. 8.* 1. Digreſſio. *Thuris vſus ſacri.*

Effer aquam, & molli cinge hæc altaria vittâ,
Verbenáſque adole pingues, & maſcula thura.

Idem *Æneid. 1.*

—centum

——centúmque Sabæo
Thure calent aræ.

Idem *Æneid.* 8.

Vna omnes iuuenum primi, paupérque Senatus
Thura dabant; tepidúſque cruor fumabat ad aras.

Idem *Æneid.* 11.

Succedunt matres, & templum thure vaporant.

Senecæ teſtimonia attulimus *ſect.* 1. His addimus Ouidium *lib.* 4. *de Ponte, Elegia* 8. ibi,

Nec, quæ de parua pauper Dijs libat acerra
Thura minus, grandi quam data lance, valent.

Claudianus *epiſt. ad Hadrianum,*

Hoc carmen pro thure damus, miſerere tuorum.

Horatius *lib.* 1. *Carm. Ode* 19.

Verbenas pueri ponite, thuraque
Bimi cum patera meri.
Mactata veniet lenior hoſtia.

Idem *lib.* 3. *Carm. Ode* 8.

Martys celebs quid agam Calendis
Quid velint flores, & acerra thuris
Plena, miraris, poſitúſque carbo in
Ceſpite viuo.

Idem *lib.* 4. *Carm. Ode* 2.

Ciuitas omnis, dabimúſque diuis
Thura benignus.

Statius Pipinius *lib.* 4. *ſyluarum, ad Marcellum.*

Parnaſique iugis, ſyluáque Heliconide feſtas
Thura dedit flammis, & virginis exta iuuenta.

Martialis *lib.* 13. *Epigr.* quod de Xeniis, *diſtich.* 4.

Seruus vt æherea Germanicus imperet aula,
Vtque diu terris, da pia thura Ioui.

Miſſo autem Tibullo, cuius pulcherrimum attuli locum, *ſect.* 1. ſupereſt Sympoſius, qui *ænigmate* 47. de thure ſic cecinit.

Dulcis odor, nemoris flamma, fumóque fatigor,
Et placet hoc ſuperis, medios quòd mittor in ignes,
Cùm mihi peccandi meritum natura negarit.
Nec mihi pœna datur, ſed habetur gratia damni.

2. *Thura dijs dandi ritus.*

Sed quàm antiquus ritus iſte dandi thura Diis? ſi conſulamus Plinium, hic *lib.* 13. *cap.* 1. dicet Iliacis temporibus non fuiſſe thure ſupplicatum: ſi Arnobium, hic *lib.* 7. *aduerſus Gentes, paulò poſt medium,* Nouella, inquit, propemodum res eſt, neque annorum inexplicabilis ſeries, ex quo eius noritia profluxit in has partes, & delubris meruit intereſſe diuinis. Nam neque temporibus, quemadmodum creditur, & perhibetur, heroicis quidnam eſſet thus ſcitum eſt, ſcriptoribus vt comprobatur à priſcis, quorum in libris poſita nulla eius mentio reperitur; neque genitrix, & mater ſuperſtitionis Hetruria opinionem eius nouit, aut famam, ſacellorum vt indicant ritus: neque quadringentis annis, quibus Albana res viguit, in vſum cuiquam venit, ſacra cùm res fieret; neque ipſe Romulus, aut Religionibus artifex in comminiſcendis Numa aut eſſe ſciuit, aut naſci. Verùm in hac re

3. *Thus cremandi vſus in honorem Numinum.*

Dico primò, vſum cremandi thus in honorem Numinum, viguiſſe ſaltem tempore Alexandri Magni, vt conſtat ex iis, quæ ſcripſerunt Plinius *lib.* 12. *cap.* 14. & Matthiolus *lib.* 3. *Apophth.* atqui Alexander incepit regnare anno Mundi conditi 3668. ex Chronologia Gordonij.

Dico ſecundò, eundem ritum floruiſſe Troianorum tempore: namque, ſi vera cecinit Virg. *lib.* 1. *Æneid.* viuente Ænea,

——Troia qui primus ab oris
Italiam fato profugus, Lauinaque venit
Littora, Venus eiuſdem Æneæ mater,
Ipſa Paphum ſublimis abit, ſedéſque reuiſit
Læta ſuas, vbi templum illi, centúmque Sabæo
Thure calent aræ.

Ex aliis Virgilij locis, ad initium huius ſectionis allatis, planum eſt, thus cremari ſolitum, in Deorum cultum, dum viueret Æneas, quem fuiſſe inter mortales, Troiâ tum florentiſſimâ, tum deinde collapſa, & exciſa, notum lippis, & tonſoribus: ea autem eſt exciſa ann. Mund. 2820. ex Gord.

Dico tertiò vſum thuris cremati ad cultum veri Dei fuiſſe antiquiorem Troiano æuo: patet, 4. *Thuris ſacri vſus.*
quia anno Mundi conditi 2524. quo mortuus eſt Moyſes, Troianum Regnum putarut exortum, vt oſtendit noſter Gordonius *tom.* 1. *Chronologia, periodo quarta:* atqui eum vſum floruiſſe florente Moyſe, perſpicuum eſt ex Pentateucho, cuius author idem Moyſes. Namque *Exodi* 30. 34. dixit Dominus ad Moyſen: Sume tibi aromata, ſtacten, & onycha, galbanum boni odoris, & thus lucidiſſimum, æqualis ponderis erunt omnia; facieſque thymiama compoſitum opere vnguentarij, miſtum diligenter, & purum, & ſanctificatione digniſſimum. & *Leuitici* 2. 1. Anima, inquit Dominus ad Moyſen, cùm obtulerit oblationem ſacrificij Domino, ſimila erit eius oblatio, fundétque ſuper eam oleum, & ponet thus, ac deferet ad filios Aaron Sacerdotis; quorum vnus tollet pugillum plenum ſimilæ, & olei, ac totum thus, & ponet memoriale ſuper altare in odorem ſuauiſſimum Domino. & *Leuitici* 15. 14. Hæc eſt, inquit Dominus ad Moyſen, lex ſacrificij, & libamentorum, quæ offerent filij Aaron coram Domino, & coram altari. Tollet ſacerdos pugillum ſimilæ, quæ conſperſa eſt oleo, & totum thus quod ſuper ſimilam poſitum eſt, adolebítque illud in altari in monumentum odoris ſuauiſſimi Domino. Porrò tranſiiſſe ſimilem thuris vſum è veteri Teſtamento, ad nouum, conſtat ex Miſſali Romano, quod præſcribit certo Religionis ritu ſuffire thureo fumo auguſtiſſimum Euchariſtiæ ſacramentum, altaria, & Cruces. *Primus.*

Atque hic ſit primus è ſacris thuris vſibus. 5.
Alter eſt, quo Diaconus Sabbato ſancto infigens cereo in modum Crucis quinque thuris benedicti grana; In huius, inquit, noctis gratia ſuſcipe ſancte Pater incenſi huius ſacrificium veſpertinum; quod tibi in hac cerei oblatione ſolemni, per miniſtrorum manus, de operibus apum, ſacroſancta reddit Eccleſia. Præterea thus inſeruiſſe Chriſtianis ſepeliendis, auctor eſt Tertull. *Apolog. contra Gentes, cap.* 42. *Secundus.*

Itaque vſus tertius eſt, quo cadauera Chri- 6.
ſtianorum in feretris iacentia, ritè peractis funeris exequiis, antequam tumulo recondantur, à ſacerdote ſuffiuntur è thuribulo. Cuius ritus aliqua præluxere indicia è funebri priſcorum pompa. Hinc Virg. 6. *Æneid.* *Tertius.*

Auerſi tenuere facem, congeſta cremantur
Thurea dona.

& Martialis *lib.* 6. *epigram.* 60. *de morte Ruſi,*

Accipe cum fletu mœſti breue carmen amici,
Atque hac abſentis thura fuiſſe puta.

Quaſi dicat, Cape thura abſentis, quæ alioqui, 7.
in

in præſentis, de more rogum inieciſſem; pro thure tibi carmen ſcribo, quod æternum de tua laude odorem ſparget.

Thuris vſus aliquot ſuperſtitioſi Delrio. Quoniam verò eadem eſt contrariorum diſciplina, piis, quos attulimus, thuris vſibus, adiiciamus ſuperſtitioſos aliquot eiuſdem abuſus, quos rectè obſeruauit noſter Delrius *lib. 4. diſquiſit. magic. cap. 2. quæſt. 7. ſect.* 1. Primus dicitur, Thurifumia, illa ſcilicet, in qua ex fumo thuris adoliti diuinabant Arioli, iuxta illud Statij,

Thurea nec ſupra volitante altaria fumo.

Alterum vocat, Libanomantiam, quam propouit Dion Caſſius *lib. 41. hiſt. Auguſt.* agens de Nymphæo propè Apolloniam, ibi & oraculum, inquit, editur, idque hoc modo. Thure accepto, precibúſque eius rei ergò quam volunt factis, ipſum thus, vt ſecum eas preces deferat, ad ignem proiiciunt; tum ſi ratum ſit futurum votum, ab igni thus è veſtigio corripitur; ac ſi thus extra ignem fortè deciderit, accurrens ignis id abripit, & conſumit; ſin irritum erit votum, neque accipitur ab igni thus, & ſi in ipſam flammam coniiciatur, recedit ab ea, atque effugit; ita in vtramque partem ignis futura prædicit, morte nuptiíſque exceptis; de his enim non licet cuiquam oraculum illud conſulere. Hæc Dion apud Delrium.

Sectio VI.

De thuris cortice, fuligine, polline, vel manna.

1. HActenus de thuris planta, eiúſque lacryma. Supereſt einſdem cortex, fuligo, & pollen, ſeu manna, de quibus Plinius *lib. 12. cap.* 14. Dioſcorides *lib. 1. cap.* 70. 71. & 72. & *ibi* Matthiolus, Galenus *lib. 7. de facult. ſimplic. medicam. cap. de thure*; idem *de morbis curandis lib. 5. aliquanto poſt initium, longè à medio, & lib. 13. ſub initium*, & Braſauolus *in examine corticum, pag.* 317. & 318. quibus adde, ſi placet, interpretes Ordinis Franciſcani in Antidutarium Meſuë, *diſtinct.* 3. *cap.* 83.

2. *Thuris cortex.* De cortice ſic habeto ex Dioſcoride *lib. 1. cap.* 71. & 73. Excellit bonitate in thuris cortice qui craſſus, pinguis, odoratus, recénſque eſt; in quo lænor ſit, nulla ſcabrities, aut membranæ tenuitas. Adulteratur pini, aut piceæ cortice. Veruntamen & hæc deprehendit ignis; cæteri ſiquidem cortices accenſi non ardent, ſed ſine odore in fumum euaneſcunt; thuris autem cortex accenditur, & cum ſuauitate odoris ardet. Crematur cortex hic etiam thuris modo, thurique eaſdem vires habet, efficaciores tamen, & maiore adſtringendi vi; eámque ob cauſam ſanguinem expuentibus bibitur. Fœminarum verò fluxionibus vtiliter ſubiicitur. Facit idem ad oculorum cicatrices, concauaque & ſordida eorum vlcera. Frigitur idem contra palpebrarum ſcabrities vtiliſſimum. De facultate huius corticis plura diximus ex Galeno *ſect.* 4. *huius cap.*

3. *Thuris fuligo.* Veniamus ad thuris fuliginem, quam ex Dioſcoride *lib. 1. cap.* 73. alias 75. ſic facito. Forcipicula lucernis accenſas ſingulatim thuris glebas in nouam fictilem ollam concauam imponito; & æreo vaſe in medio perforato, detersa diligenter ſorde, obtegito; alteram admoueto, ex altera eius parte, aut vtraque ſubiectis quaternorum digitorum altitudine lapillis, quò faciliùs perſpici queat, ſi vratur; & qua locus capax fuerit, glebulas alias ſuperponito, & antequam protſus prior gleba reſtinguatur, aliam imponito, donec ſufficientem fuliginem videaris coëgiſſe. Continuò tamen externæ atramenti partes ſpongia, aqua frigida madefacta, abſtergantur; ita enim temperato æris feruore, fuligo omnis inhærebit, quæ alioqui per leuitatem decidua thuris cineribus admiſcetur. Deraſa itaque fuligine, cinis cremati thuris ſeorſum ſubtrahendus eſt. Idem opus, quoad ſatisfactum tibi videbitur, obeundum. Oculorum inflammationes mitigat, fluxiones ſuſpendit, vlcera purgat, caua explet, carcinomata ſiſtit. Simili modo è myrrha, reſina, ſtyrace, reliquiſque lacrymis fuligo excipitur ad eadem conueniens.

Reliqua eſt thuris manna, de qua

Notandum primò, thuris mannam vocari etiam thuris pollinem. Dioſcorides *lib. 1. cap.* 74. & Braſauolus *in exam. corticum, pag.* 318. 4. *Thuris manna, poll. Notandum primum, ex Braſauolo.*

Notandum ſecundò, thuris mannam eſſe paruam thuris micam, concuſſu eliſam, Plinius *lib. 12. cap.* 14. & Braſauolus *ibidem*. Hæc autem mica vocatur pollen; quia, ſicut in tritico id ſubtile, quod fere euolat, pollinem appellamus, ita in thure pollen dicitur, quod concuſſu, vel percuſſu eliſum cadit. Braſauolus præcitatus. Et fauet Galenus, qui *lib. 13. de morbis curandis, ſub initium*, ait, mannam eſſe purgamentum thuris; idémque teſtantur interpretes Antidotarij Meſuë, addentes ex filio Serapionis *in primo Breuiarij, cap.* 12. mannam thuris vocari farinam thuris, vel furfurem thuris. 5. *Notandum ſecundum ex Plinio & Braſauolo.*

Ex dictis rectè colligunt Matthiolus, & Braſauolus *ſuprà* citati, hallucinari eos, qui crediderc thuris mannam apud Græcos eſſe, quam noſtra ætate è cœlo collapſam ſuper arborum frondes colligimus, quámque tanquam omni ex parte innocuum medicamentum, & vtero gerentibus mulieribus, & pueris, & delicatis deiiciendæ alui gratia propinamus.

Notandum tertiò ex Dioſcoride *lib. 1. cap.* 72. aliàs 74. probari thuris mannam, quæ candida, pura, & thuris micis grumoſa eſt. Thuri eaſdem vires habet, inefficaciores tantùm. Adulteratur admiſta cribrata ex picea arbore reſina, & farinæ polline, aut tuſo thuris cortice: quæ omnia igne deprehenduntur. Neque enim adulterata pariter, æqualique motu, ſed fumoſa, & impura aëris vaporatione ardet; odoris præterea ſuauitas miſtu alieno halitu ſentitur. 6. *Notandum tertium ex Dioſcoride.*

HVc vſque auctor. pauca quædam quæ ad complementum huius tertij libri deſiderari videntur mors abſcidit. eorum tamen loco placuit ex authographo ſubnectere huic libro caput de antidotis & venenis; his verò tribus libris, duos adhuc libros, de lapidibus & gemmis vnum; alterum verò de metallis, quos non licuit per

diutur

Digitized by Google

diuturniorem vitam tanta, quanta reliquos eruditione pertractare, vt habebat in animo. Speramus tamen eos pergratos fore qualeſcunque ſint. hoc neceſſe erat neſcius ne eſſes. Vale, & fruere.

CAPVT XIV.

De venenis & antidotis.

QVIA pleraque mineralia habent rationem veneni, aut antidoti, pauca de venenis & antidotis ſubiiciemus; idque potiſſimum ex Dioſcoride *lib.6.* & Matthiolo *ibi.*

1. *Venenorum genera.* Quæres primò, quot ſint genera venenorum? Reſpondeo lethalium genera reuocari ad 8. Primum eſt animalium. Secundum ſeminum. Tertium liquorum. Quartum radicum. Quintum plantarum. Sextum partium lethalium in animalibus. Septimum metallicorum. Octauum quotidiani vſus.

2. *Animalia lethalia quæ.* Animalia igitur lethalia hæc ſunt. Cantharides, Bupreſtis, Salamandra, Picearum eruca, lepus marinus, Rubeta rana, muta paluſtris rana, & hauſtæ hirudines.

3. *Semina lethalia quæ.* Semina verò, Apollinaris herba, quæ hyoſcyamus eſt, coriandrum, cicuta, nigilla, pſyllium.

4. *Liquores lethales qui.* Liquores, opium, carpaſi liquor, Thapſiæ ſuccus, Elaterium, & Mandragoras.

5. *Radices lethales quæ.* Radices, Chamæleon, Aconitum, Thapſia, Veratrum, Ixias, Agaricum nigrum, & Ephemerum, quod quidam à Colchis vbi naſcitur, Colchicum dicunt.

6. *Plantæ lethales quæ.* Arbores, frutices, & herbæ; ſmilax quam quidam tithymalum, Romani verò Taxum dicunt; Solanum furinſum, quod & dorycnium vocant; Sardonia herba, quæ ranunculi herbæ ſpecies eſt; papauer cornutum, phariſeum, toxicum, agreſtis ruta, & fungi.

7. *Partes lethales in animalibus.* Ex animalium partibus lethalia etiam hæc ſunt; recens taurinus ſanguis, lacti mixtum coagulum, & mel quod in Heraclea Ponti naſcitur.

8. *Metallica lethalia quæ.* Metallica, gypſum, ceruſſa, calx, auripigmentum, ſandaracha, ſpuma argenti, Adarce, plumbum, & argentum viuum.

9. *Vſus quotidiani lethales qui.* Poſtremò ex his, quæ domeſtica, & in quotidiano vitæ vſu homini ſunt; pota à balneo, curſu, laborioſiſque exercitiis ſtatim copiosè vniuerſa, vinum, & frigida aqua ſimiliter. Ita Dioſcorides. Pro explicatione notandæ ſunt explicationes aliquot vocabulorum, quæ præmiſſa iam ſunt.

Cantharides. Cantharides ſunt quidam vermes virides terreni, auri colore ſuperlucentes, quorum ſuccus in venas ingreſſus, vt venenum interimit.

10. *Bupreſtides.* Bupreſtides ſunt cantharidum genus. Dioſcorides *lib.2.cap.54.*

Salamandra Salamandra eſt in genere lacertarum, ignauum animal, colore vario, falsò creditum non cremari igne. Dioſcorides *lib.2.cap.55.*

Lepus marinus. Lepus marinus eſt ſimilis paruæ loligini. Dioſcorides *lib.2.cap.18.* Loligo autem eſt ille piſcis, qui vulgò dicitur, *peſce calamaro.* Non deſunt autem, vt notat Matthiolus *lib.2.cap.18.* qui velint leporem marinum ſic appellari, quòd terreſtris leporis faciem referat.

Rubeta, eſt ranæ genus venenoſum, à rubis nomen trahens, in quibus victitat. *Rubeta.*

Hirudo, eſt ſanguiſuga vulgò, vel ſanguetola. *Hirudo.*

Apollinaris, ſeu hyoſcyamus eſt frutex caules emittens craſſos; folia lata, oblonga, diuiſa, nigra, hirſuta; flores è latere caulis ordine prodeunt ſcutulis, ſiue clypeolis ſepti feminum plenis, vt papaueris. Dioſcorides *lib.4. cap.67.* *Apollinaris, ſeu hyoſcyamus.*

Coriandrum eſt herba nota, cuius vſus licèt ad multa ſit vtilis, ſi tamen ſit copioſior, & continuus, mentem non leui periculo tentat. Dioſcorides *lib.3.cap.64.* *Coriandrum.*

Cicuta habet folia ferulæ ſimilia, anguſtiora tamen, & grauiter odorata. In cacuminibus ramos, & vmbellas habet, florem ſubalbidum. Semen aniſo æquale, ſed candidius. Radix fiſtuloſa illi, ſed non profunda eſt. Inter lethalia numeratur frigiditate enecans. Dioſcor. *lib.4.cap.77.* *Cicuta.*

Nigilla, ſiue Git, ſiue Melanthion, eſt breuis frutex, exilibus ramulis, pedali, & aliquando maiore altitudine. Parua habet folia; habet in ſummo cacumine exiguum vaſculum, papaueris figura oblongum, in quo eſt nigrum ſemen, acre, & odoratum. Dioſcor. *lib.3. cap.84.* *Nigilla, Git, ſeu Melanthion.*

Pſyllium, ſiue pulicaris herba. Tota hæc herba eſt fœni modo folioſa, ſurculoſaque; habet folia hirſuta. Naſcitur locis incultis, & aruis. Habet ſemen pulicibus ſimile, nigrum, durúmque. Dioſcor. *lib.4.cap.68.* *Pſyllium.*

Opium eſt papaueris liquor, de quo Dioſcor. *lib.4.cap.60.* & *ibi* Matthiolus. *Opium.*

Carpaſus eſt herba, cuius potus liquor ſopores, & præcipites ſtrangulationes facit. Dioſcor. *lib.6.cap.13.* *Carpaſus.*

Thapſia eſt herba ita dicta à Thapſo inſula, in quo primùm fuit inuenta, habet folia fœniculo ſimilia; habet ſemen modicè latum, radicem grandem, intus candidam, foris nigram, craſſiore cortice veſtitam, & acram; colligitur ex ea liquor, effoſſa circa eam terra, vulneratóque cortice. Dioſcor. *lib.4. cap.151.* *Thapſia.*

Elaterium eſt ſuccus cucumeris ſylueſtris. Dioſcorides *lib.4.cap.149.* & *lib. 6. cap.33.* licèt enim moderatè ſumptum ſit medicamentum, exceſſus tamen illius eſt venenoſus. *Elaterium.*

Mandragoras eſt herba, quæ etiam Circea à Circe appellatur, quoniam creditur radix eius amatoriis veneficiis vtilis eſſe. Dioſcorides *lib.4. cap.64.* *Mandragoras.*

De Chamæleone herba vide Dioſcor. *lib. 3. c.8.9.* De Aconito herba, vide eundem *lib.4.c.75.* & 76. De veratro, ſiue helleboro, herba, vide eundem *lib.4. cap.145.* & 146. *Chamaleon. Aconitum. Veratrum ſeu Helleborus.*

Taxus eſt arbor magnitudine, foliiſque abieti ſimilis, & æqualis. Dioſcor. *lib.4.cap.78.* *Taxus.*

Toxicum eſt peculiare genus veneni, de quo Dioſcorides *lib.6.c.20.* & *ibi* Matthiolus. Notat autem Matthiolus difficile admodum eſſe decernere, an toxicum hodie ſit, vel cognoſcatur in Europa, & quid propriè ſit nec ipſe, nec Dioſcorides explicant. *Toxicum.*

Mel

Digitized by Google

Mel Ponticum.

Mel Ponticum eſt mel, quod in Heraclea Ponti ab apibus fit tempore aliquo, quódque propria quorundam florum poteſtate comedentes in furorem cum ſudoris copioſo defluxu agit. Dioſcor. *lib.2.cap.*74.

11. *Animalia quæ ictu, morſúque venenant.*

Quæres ſecundò, quot, & quæ ſint animalia quæ ictu, morſúque relinquunt venenum, ſiue venenant? Reſpondeo eſſe multa, & ea præcipuè, quæ ſequuntur, Baſiliſcus, Aſpis, Ceraſta, Cenchrus, Natrix, Dipſas, Hæmorrhous, Drynus, Scytalis, & Amphiſbæna, Vipera, Mus araneus, Paſtinaca marina, Scorpio, Scolopendra, canis rabidus. de quibus Dioſcorides *lib.6. à cap.*35. & *ibi* Matthiolus.

12. *Venena quot modis interficiant.*

Quæres tertiò, quot modis venena ſoleant interficere? Reſpondeo multis; primò, ſi ſumantur per os ſub cibi, potus, & medicinæ ſpecie. Secundò quædam animalia morſu, vel ictu necant, vt viperæ, aſpides, rabidi canes, &c. Tertiò, quædam viſu, & ſibilo inficiunt, vt baſiliſcus. Quartò quædam animalia ſolo tactu etiam mediaro necant, vt narrat Auicenna de quodam ſerpente, qui à milite quodam haſta infixus virulentam vim per haſtam tranſmiſit ad manum, quam primùm inſecit, & deinde totum corpus corrupit. Ad hoc genus reducitur ſputnm canis rabidi & aſpidis; ſputum enim canis rabidi, vt teſtatur Galenus *lib. 6. de locis affectis*, ſi humanum corpus contigerit, perinde ipſum rabie afficiet, ac ſi ab ipſo cane fuiſſet demorſum; idem facit ſputum aſpidis, cogoomento Ptias. Idem præſtant quædam ſæuiſſima venena arte conflata, tanta vi penetrandi prædita, vt illitis ſellarum pediferis inſeſſorum ocreas penetrent, & inde ad oudas pedis plantas, vnde per cutis ſpiracula in corpus ingreſſa vniuerſa eius membra corrumpunt. Horum vſus frequens eſt apud Turcas, & alias ſerinas gentes. Quintò ſunt aliqua venena, quæ ſolo olfactu præſentaneam mortem afferunt iis, qui ea naribus admouerint, id quod aſcribitur quibuſdam fungis, & pleriſque aliis. Sextò ſunt quædam venena, quæ ſolo guſtatu, licèt noo deglutiantur, perimunt. idque præſtat aſpidis ſurdi ſputum. Ita Matthiolus *in lib. 6. Dioſcoridis, in proœmio.*

13. *Venenum in carnibus morticinis, aut à fulmine occiſis, vel à venenoſis, & rabidis animalibus, quale ſit.*

Quæres quartò, quale ſit venenum qund eſt in carnibus morticinis, aut à fulmine occiſis, aut à venenoſis, & rabidis animalibus. Reſpundeo, licèt nonnulli dicant venenum cum vita animalis conſumi, eo ducti exemplo, quòd cerui, lupi, apri, & reliquæ feræ, quæ venenatis ſagittis conficiuntur, innocuè comedantur; ſcire tamen oportet hanc regulam deficere in his, quæ peſtis, aut rabies, aut fulminis ictus, aut venenoſorum morſus enecat: complures enim viſi ſunt mortui, qui tantùm boues peſte confectos excoriauerant, haud aliter toto corpore tumentes, ac ſi in hydropem incurriſſent. Ita Matthiolus *ibid.*

14. *Venena omnia an cor primùm petant.*

Quæres quintò, an omoia venena cor primùm petant? Reſpondeo negatiuè, conſtat enim cantharidas præcipuè noxam inferre veſicæ, cicutam cerebro, leporem marinum pulmoni, & alia item aliis corporis membris particularibus. Hoc tamen non tollit quin tandem noxam etiam cordi communicent venena; nam ſi ſecus eſſet, neminem ſanè interimerent. Ita Matthiolus *ibid.*

15. *Venena an in ſtatum diem poſſint interimere.*

Quæres ſextò, vtrùm venena in ſtatum diem ioterimere poſſint, v.g. in vno menſe, vel pluribus, vel ad annum vſque, non tardiùs, neque celeriùs determinaro tempore. Reſpondeo ex communi ferè Medicorum ſententia, quamuis in venenorum numero inueniantur, quæ celeriùs, & quæ tardiùs interficiant, non propterea tamen præſciri poſſe terminum certum, & diem, quo mortem inſerre debent, vt quidam exiſtimant. Ita Matthiolus *ibid.*

16. *An aſſueſieri quis poſſit, vt venena innocuè ſumat.*

Quæres ſeptimò, vtrùm quis aſſueſieri poſſit, vt venena inoocuè ſumat? Affirmant quidam; ſed alij, præſertim de venenis ſiccis, & calidis, negant. quos ſequitur Matthiolus *ibid.*

17. *Animalia quæ cibis venenoſis victitant, an retineant vim exitioſam.*

Quæres octauò, vtrùm animalia, quæ cibis venenoſis victitant, exirioſam vim retineant? Huiuſmodi, v.g. ſunt ſturni, qui cicutam depaſcuntur, coturnices, quæ veratrum; anates, quæ in ſtagnis, & paludibus viuentes deuorant bufones aquaticos, & iiſdem nutriuntur: ciconiæ venenoſis, & mortiferis ſerpentibus, & gallinæ interdum ſcorpionibus, araneis, ſerpentibus, & aliis id genus venenatis animalibus. Hac in re ferè omnes recentiores, qui de venenis ſcripſerunt, firmiter aſſerũt, quòd ſi huiuſmodi animalia edantur, non modò veneno nõ inficere poſſunt, ſed nullam prorſus inferre ooxam, quin potiùs corpus nutrire, non ſecus atque alia, quippe quòd conſtet, vt dicunt, ea in ſuam naturam venenatos cibos conuertere. Quæ ratio, & opinio etſi non abſurda videatur, tamen crediderim, quòd licèt venenum concoquatur, & tranſmutetur in eorum animalium ſubſtantiam, quorum id perpetuus cibus eſt; non tamen eſſe poſſit, qoin caro quæ ex huiuſmudi fit alimento, ſi edatur, omni prorſus careat nocumento. Quinimò putauerim, quòd ſi ea in frequeotiorem cibum venerint, poſſint quandoqoe morbus ſæuiſſimos excitare, & ſubinde necem inferre. Ita Matthiolus *in lib. 6. Dioſcoridis, in proœmium*; hinc inferens cum pleriſque Medicis notriendas eſſe capellas herbis accommodatis, vbi animus fuerit earum lac exhibere hecticis, aut aliis alio morbo affectis, quibus tamen conueniat.

18. *Venenum an interdũ morbis, & alteri veneno poſſit eſſe remedium.*

Quæres nonò, vtrùm interdum venenum morbis, & alteri veneno remedium poſſit eſſe? Reſpondetur affirmatiuè, interdum enim venena, & medicamenta venenata tam interiùs ſumpta, quàm exteriùs appoſita morbis ſuccurrunt, qui aliud curationis genus non admittunt, interdum etiam aduersùs alia venena theriacæ vicem ſupplent. Namque apertè videmus, quòd vbi quiſpiam afficiatur diuturnis vigiliis, aut ſuffocanti deſtillatione, aut dyſenteria, aut coli dolore, aut renum, aut vteri, vbi alia non contulerint medicamenta, ſi opium, mandragora, hyoſcyamus, vel antidota, aliáque compoſita medicamenta, quæ hæc exceperint (ſunt enim talia in officinis ſemper parata) exhibeantur, ſæpè ægros à morte viodicant. Cantharides præterea ad morſus canum rabidorum vtiliſſimè exhibentur, & ſcorpiones ipſi ſuis ictibus remedio ſunt. Sicut etiam vipera, dempto capite, & cauda, contuſa, & impoſita ſuos ſanat morſus. Ita Matthiolus *ibid.*

19. *Venena quibus modis præcaueri poſſint.*

Quæres decimò, quibos modis præcaueri poſſint venena? Reſpondeo multis modis, qui ſequuntur.

I. Præcautio omnium optima, & tutiſſima (& quæ Principibus maximè conuenit) eſt curare vt vitam Chriſtianam, & integram ducant, iuſtitiámque regant, ita vt populi ad venerationem, pariter & timorem moueantur.

II. Præcautio, vt prægustator, cæteríque miniſtri, quorum manibus edulia miniſtrantur, ſint fideles: tales autem erunt, ſi ſint nobiles, diu vita & moribus probati, non inuidi, non auari, ſintque non paruis beneficiis frequenter affecti. Præcautio autem, quæ petitur ex prægustatore, tribus de cauſis poteſt reddi inefficax. Primò, quia prægustator venenum daturus poteſt validis antidotis ſe præmonire. Secundò, quamuis prægustator à coquo veneficium faciente deceptus cibos venenatos prægust ndo aſſumat, eorum tamen adeò modicam quantitatem prægustat, vt nullam, aut paruam eo temporis momento poſſit moleſtiam percipere. Tertiò, quia omnia ferè venena, quæ vt interimant cibatiis miſcentur, ea arte parantur, vt non niſi temporis interuallo ſuum effectum conſequantur.

III. Præcautio, qui timent venenum, ſibi adiungant peritiſſimos Medicos, qui theriacam, & mithridaticum ex legitimis, non ex adulterinis ſimplicibus medicamentis pér ſe ipſos (vt ipſe faciebat Galenus) componere valeant.

IV. Vaſa aurea, & argentea, quorum apud Principes præcipuus eſt vſus, ſint munda, & nitida, & hominum fidelium manibus committantur; huiuſmodi enim vaſculis faciliùs abduntur venena, quàm in vitreis, aut fictilibus.

V. Præcaotio aliquorum recentiorum eſt, vt in liqoatum igne aurum, vel argentum, ex quo vaſa confici debent, theriacam, aut mithridatum, & alia adiungantur, vt aſcita inde antidoti facultate, venenis repugnent. Sed hæc præcautio abſurda, & ridicula eſt.

VI. Vaſa vinaria, & alia, quibus ciborum condimenta reponuntur, clauſa ſeruentur, vt neque aranei, neque ſcorpiones, nec aliquod virulentum reptile, vel inſectum ingredi poſſint. namque viperæ ſummo vini amore alliciuntur, quæ ſi vaſa aperta offenderint, eò facilè contendunt: quo fit, vt interdum bibendo exitioſum virus eructent, interdum verò in vino immerſæ expirent. Quare Ariſtot. *lib. 8. de hiſtoria animal. cap.* 4. quoſdam viperas vino in fictilibus ad ſepes diſpoſito venari, & eas ebrias capere, memoriæ prodidit.

VII. Qui in veneni ſuſpicione verſantur, cibos vitent, qui candido, vel oleraceo colore fuerint, necnon ab his etiam abſtinere, qui ex animalium ſanguine parantur. Nam albedine, venena quædam metallica facilè occultantur. Cibis herbaceo colore, variæ lethales plantæ commodè admiſcentur. Sanguini etiam animalium, quibus veſcimur, facilè venenatorum ſanguis inſeritur.

VIII. Coqui caueant ne in culinaria vaſa venenatum aliquod animal à tecto per caminum decidat, vt quidam exigui aſpides, ſtelliones, ſcorpiones, aranei, &c. ſic Florentiæ cœnobium monachorum veneno infectum eſt, quòd araneus niger in ollam decidiſſet, dum coquerentur iuſcula.

IX. Cubicularij ſint fideles. nam quodam veneni genere cubilia, cæteraque veſtimenta infici poſſunt. Quare nonnulli præcipere ſolent, vt diu, priuſquam veſtes induant, eas manibus pertractent ſerui. Quin & pueris ſimiliter iubent, vt ſæpè equis inſideant, iis ſuper ſellis, quibus ipſi vti conſueuerunt. Tum etiam ſtabuli præfectis mandant, vt tam cautè ſellas, habenaſque recondant, vt ignotis, & his, quibus fidendum non eſt, eas non intueri, ne dum tangere liceat.

X. Præcautio conſiſtit in vſu quarundam rerum ſimplicium, quæ ſua peculiari naturæ dote præſens venenum ſignis manifeſtant. Inter quas cornu, ſeu lingua, quam ſerpentis linguam vocant, refertur. quæ præſente napillo, aut vipera, aut pardi felle, exudat; quod tamen non facit, cæteris venenis præſentibus. Sunt alij, qui pro certo tradunt, praſſium lapidem, quem Plaſma vulgus appellat, ſtatim ſplendorem amittere, vbi in præſentia veneni cuiuſque fuerit. Addunt prætetea, quòd ſi lapis tanæ terreſtris anulo aureo inſeratur, ita vt is digiti carnem contingat, quàm primùm præſenſerit adeſſe venenum, tanta digitum afficit caliditate, vt carbonem accenſum, ipſúmque digitum vrentem præſeferat. Alij dicunt quòd ſi ſerpentarij imago cùm ſuis ſtellis cuiuis lapidi pretioſo inſculpatur, eam vtiliſſimè geſtari aduersùs omnia venena. Alij dicunt quòd ſi in hæmatite lapide ſculpatur homo genibus flexis ſerpente cinctus, cuius caput dextera teneat, caudam verò ſiniſtra, & lapis ille anulo ex auro puriſſimo confecto inſeratur, geſtatus hominem à quocunque veneno tuetur. Albertus Magnus ſcripſit adamantem orientalem geſtatum brachio ſiniſtro inter humerum, & cubitum adnexum, omnium venenorum vim demoliri. id quod etiam idem tribuit Achatæ, hyacintho, & ſapphito orientali. Alij eandem facultatem aſſignant ſmaragdo, alij lapidi, quem in capite draconum inueniri tradunt, vnde draconitis nomen inuenit. Cæterùm huic decimæ præcautioni parua fides eſt adhibenda.

XI. Præcautio eſt, præmunire ſe bonis antidotis; ex quibus alia ſunt ſimplicia, alia compoſita. Simplicia ſunt caricæ cum iuglandibus nucibus eſitatæ, citria mala cruda manducata, napíque ſemen ex vino potum. Item calaminthæ folia, & lemnia ſphragis, ſed quæ pro ſingula vice drachmæ pondus non excedant iuuant etiam rutæ folia, cum nucis iuglandis nucleo accepta, item duæ caricæ, ſaliſque momentum. Ex compoſitis antidotis, theriaca, & mithridatium cæteris præferuntur. Nam ex frequentiori mithridatij vſu, mithridates Ponti Rex eam vim ſortitus eſt aduersùs venenum, vt cùm vellet ſibi necem

veneno

veneno inferre, ne ſe Romanis dederet, nullum exhauſto veneno incommodum perceperit. Galenus autem ſcripſit fieri non poſſe, vt iis venenum vllum noceat, qui eam quotidie fabæ Ægyptiæ pondo ſumere conſueuerint, quo modo ſuo tempore Aurelius Antoninus Imperator facere ſolebat. Cæteri poſteriores, qui Dioſcoridem, & Galenum ſunt ſecuti, præſertim Arabes, & ipſi ad idem caſtaneas plurimum valere tradiderunt, quin & meſpila, piſtacia, allium, raphanum, & nuces Ponticas addiderunt, omnibus his tamen optimam theriacam præferentes. Ita Matthiolus *in lib 6. Dioſcorid. in proœmio.*

20. *Alia præcautionum documenta Dioſcoridi.*

Inter veneni præcautiones reponenda ſunt quædam documenta, quæ Dioſcorid. *lib. 6. in proœmio*, dat his verbis. Præſumenda etiam potu frigida aqua. expleto enim appetitu, difficillimè corripiuntur à ſtomacho poſtea cæteræ qualitates; & mox, oportétque in ſuſpicione veneni ſemper præcomediſſe aliquid, eóque cibo inefficacia reddidiſſe venena, qualia ſunt caricæ cum iuglandibus nucibus, & quæ mala medica dicuntur; naporum itidem ſemen drachmæ pondere cum vino, aut nepetæ foliorum par pondus; rutæ folia etiam iuglandis nucis interanea, ſalis grumum, duáſque caricas ieiuni comedant, nullóque veneno ſic lædentur. Idem præſtant mithridatium, & alia antidota. Ita Dioſcorides.

21. *Veneno cur nonnulli inficiantur quòd dormiant ſub arboribus venenatis.*

Quæres vndecimò, propter quam cauſam quidam veneno inficiantur ſolùm ex eo, quòd dormiant ſub arboribus venenatis, cen taxo, ac nerio, vel humi ſuper plantis noxiis, velut napello, & aconito, vel propter virulentorum ſerpentium ſpecus? Reſpondeo, quia ſic cubantes, vel quieſcentes continuò attrahunt per inſpirationem aërem loca illa ambientem, qui aër plantis illis venenatis infectus, & ſpecuum virulento ſpiritu per arterias cor petit, & occupat. Matthiolus *ibidem.*

22. *Venenati hominis notæ in communi.*

Quæres duodecimò, quæ ſint in communi notæ, & ſigna hominis venenati? Reſpondeo, venena, quæ propria forma agunt, ſeu per proprietatem occultam, ſemper ſtatim inducunt virium, & roboris totius corporis proſtrationem. Ægri ex magna cordis moleſtia frequenter animo deficiunt; facies liueſcit; quin & lingua, & labia nigricant; item extrema corporis, præſertim vngues, plumbeo colore liueſcunt. Ad hæc qui hauſerint vertiginoſi fiunt; vocem edunt cum murmure, & oculos totuè mouent. His frigidus accedit ſudor circa frontem, & tempora erumpens. Quæ omnia ſumpti veneni maniſeſtiſſima ſunt ſigna, maximè autem ſi ſtatim ſequantur poſt ſumptum cibum, iiſque contingant, qui ſibi rectam quotidiani victus rationem adhibeant. nam tam mala eſſe poſſet in aliquo victus ratio, quòd humores inde geniti, tractu temporis vſque adeò corrumperentur, vt contracta veneni natura, vim natura inferrent, & eadem iam dicta cierent ſymptomata.

23. Venena, quæ caliditate excedunt, omnia membra interna celeriter inflammant, ſitim maximam excitant, oculos inflammatione malè habent, inquietudinem continuam inducunt, & continuum ſudorem cient; ſi verò eadem venena excellant etiam vi erodendi, & putrefaciendi, vt arſenicum ſublimatum, auripigmentum, ſandaracha, & alia huiuſmodi, punctione, & dolore intolerabili ventriculum, & inteſtina afficiunt, in quibus etiam frequenter murmura ſentiuntur. ad hæc autem accidentia ſæpè ſequuntur vomitus, faſtidia, ſudores modò calidi, modò frigidi, variæ denique coloris mutationes. *Venena quæ excellunt caliditate.*

24. *Venena quæ excellunt frigiditate nimia.*

Venena quæ nimia frigiditate excellunt, plerumque ſomnum inferunt adeò profundum, vt ſæpè non ſine magno labore excitati poſſint affecti. Interdum verò cerebrum obſtupefaciunt, ita vt affecti cogantur, quàm plurimos incompoſitos edere motus, tum corpore toto, tum etiam oculis, ore, manibus, reliquíſque corporis partibus, non ſecus ac ſi ſtulti eſſent, vel temulenti. Huc illa præterea accedunt, frigiditas ſcilicet totum corpus occupans, frigidi ſudores, & color in facie liuidus admodum, & terrificus; ad ſummum totum corpus torpidum efficitur.

Venena ſicca ſi fuerint, lingua areſcit, guttur ſiti inextinguibili afficitur; aluus adſtricta redditur, ægrè redditur vrina, omnia denique membra fiunt arida, & vigiliæ inſtant longiſſimæ. *Venena ſicca.*

Denique venena humida inexpugnabilem ſomnum adferunt, alui fluxiones, articulorum, neruorúmque luxationes. Ita Matthiolus *ibidem.* *Venena humida.*

25. *Victus venenis affectorum qualis ſit.*

Quæres decimotertiò qualis debeat eſſe victus eorum, qui venena ſumpſerunt? Reſp. Eorum, qui venenum ſumpſerint, cibus eſſe debet (vbi tamen remedia, quæ poſtea dicentur, adhibita fuerint) ex his rebus, quæ non ſolùm vim habent nutriendi corpus, ſed etiam quæ venenis reſiſtere poſſunt, cui ſunt lac aſininum, caprinum, ouillum, bubulum, atque etiam humanum, præſertim ſi recenter emunctum fuerit; item butyrum, & iuſcula tum carnium pinguium, tum piſcium; hæc enim pinguia obſtruendo vias veneni tranſitum inhibent, eiúſque acrimoniam hebetant. iuuant etiam plurimæ herbæ cibi admiſtæ, vt calamintha, origanum, ſerpyllum, ſiſymbrium, ruta, bugloſſum, echium, filipendula, ſonchus, pimpinella, & aliæ plures. Locus deinde in quo reſidere debent, qui venenum ſumpſerint, lucidus ſit oportet; vbi aër quoque ſit nulla mala qualitate affectus. Pateat autem eorum cubiculum odoramentorum ſuffitu, quibus vis ineſt propulſandi venena. Id enim præſtant ſantalum omne, myrrha, ſtyrax, aloë, laſerpitij lacryma, agallochum, ſcordium, caſſia odorata, citrei mali cortex, iuniperi baccæ, eiúſque lignum ſiccum, & alia huiuſmodi. Inſuper affecti veneno nihil, aut parum dormire ſinuntur. Somnus namque venenum retinet in internis partibus, & faciliùs ad cor deducit. Contra verò vigiliæ ad externas partes retrahunt. Ita Matthiolus *ibidem.* *Locus qualis.*

26. *Veneno affectorum remedia quæ.*

Quæres decimoquartò, quæ remedia poſſint adhiberi illi, qui iam veneno ſit affectus? Reſpondeo multa, ex quibus pleraque ſubiiciam ex Matthiolo *in lib. 6. Dioſcoridis, in proœmio.*

I. Remedium eſt huiuſmodi. Curandum eſſe in primis, vt deuoratum venenum foras exhauriatur; vel per vomitum, ſi tamen venenum adhuc in ventriculo reſideat; vel, ſi iam in inteſtina deſcenderit, illud quàm primùm clyſteribus infuſis extrahatur.

II. Remedium. Si qui ſumpſit venenum vomere nequiret, tunc medicamentis ſoluentibus, itémque clyſteribus erit procedendum. Medicamenta autem, quæ detectoria potiuntur facultate, ad hoc idonea ſunt agaricum, rhabarbarum, minus centaurium, atra medulla Ægyptiæ ſiliquæ, & aloë.

III. Remedium. His peractis ea clyſmata competere videntur, quæ acria ſunt, & trahendi vi prædita.

IV. Lac copioſius epotum poſt vomitiones, & clyſteria eſt vtiliſſimum, quippe quod veneni vim frangat, & ſanet.

V. Proſunt, præmiſſis tamen vomitionibus, & clyſteribus, fortes, ac validæ diuerſiones; vtpote quæ non modò prohibeant, ne venenum petat cor, ſed etiam ipſum trahant à membris nobilibus internis, ad ignobilia externa. Ad hnc plurimum iuuant cucurbitulæ, ſi ex igne natibus, & curium pulpæ applicentur.

VI. Ferunt ſimiliter opem frictiones ex aſperis linteaminibus, quin & fibulæ ſtrictim factæ, ita vt dolorem excitent, manuum, pedórumque digitis, item brachiis, & cruribus.

VII. Mirificè etiam venenum auertitur à partibus intrinſecis, ſi patientes in baloeo aquæ calidum ex medicamentis accommodatis facto, vel in lacooico ſicco ſudorem ciente imponantur; hic enim calor extrinſecus venenum ad cutim trahit.

VIII. Balnei ac laconici vicem illud ſanè ſupplere poterit, ſi diſſecta vini muli, aut equi aluo, exertis ſtatim inteſtinis, æger in animalis cadauer intromittatur: & cùm refrixerit cadauer, idem etiam de alio fiat, quo vſque ſat fuerit. Hoc enim auxilio à veneno liberatum narrant Valentinum Alexandri ſexti ſummi Pontificis filium. Is enim, vt ferunt, cùm in quadam cœna aliquot Cardinalibos venenum exhibere vellet, ſibi ipſi, ac patri id imprudenter exhibuit.

IX. Simplicia antidota, quæ ad ſanandum hominem venenatum à Dioſcoride, reliquíſque Græcis poſterioribus celebrantur, ſunt vinum vetus copioſiùs epotum, lemnia ſphragis, agaricum, abrotonum, irio, eryngij radix, napi, & paſtinacæ ſemen, calamintha, nardum Celticum, Caſtorium, ferulæ virentis medulla, ſuccus marrubij, laſerpitij, & panacis, ſagapenum, ariſtolochia longa, ſemen rutæ ſylueſtris, betonica, cinnamomum, caſſia, iuniperi baccæ citria mala, & quæ limonia, & aurantia vocant, & eorum ſemen. Item glandes, præſertim quernæ ex humano lacte epotæ, quinquefolij radicis ſuccus, leporis coagulum; muſtelæ caro ſale inueterata, & in vmbra ſiccata, cum vino pota, lac canis ex primo fœtu acceptum, capparis, chamæleonis albi radix, appij decoctum, polemoniæ radix, tribuli terreſtris ſuccus, ſmilacis aſperæ acini, ſcordium, thlaſpi, & Creтенſe dictamnum. His & Arabes, & recentiorum nonnulli caſtaneas addunt; item ponticas nuces, meſpila, piſtacia, Zedoariam, lauri baccas, gentianæ radicem; quin & dictamni albi, tormentillæ, iridis illyricæ, haſtulæ regiæ, helenij, & millefolij, rhabarbarum, hederæ corymbos, bolum Armenium, hypericum, ſabinam, mumiam, pimpinellam, Imperatorem, Centaurium maius, angelicam, verbenacæ ſuccum; mures, qui napilli radices depaſcuntur, & muſcas grandiores, quæ eius foliis victitant, filipendulam, carpobalſamum, muſcum odoratum, ambarum, os in corde cerui repertum, & ceruinum cornu, quin & monocerotis, vrſi teſtes, & arietis, origanum, ſmaragdum, lapidem bezahar, & carduum, quem ſanctum, vel benedictum appellant.

X. Ex compoſitis antidotis celeberrimum eſt theriaca, de qua nota primò eam debere eſſe legitimam vt ſit efficax. Nota ſecundò difficillimum eſſe reperiri theriacam legitimam, cùm nobis deſint cinnamomum, balſamum, petroſelinum Macedonicum, myrrha, folium, amomum, aſphaltus, & calamus odoratus, quæ omnia ſunt maximi momenti. Nota tertiò non eſſe credibile venalem theriacam poſſe ſibi locum, & vſum illius antiquæ legitimè vendicare, tum ob allatam rationem, tum quia conſtat tempore vſque Galeni, quo Romani ſummo Imperio potiebantur, theriacam omnibus numeris abſolutam confici non potuiſſe, vt ipſe Galenus teſtatur *lib. 1. de Antidotis*, niſi ab Imperatoribus. Quare ſi vlla theriaca ex iis, quæ noſtra ætate conficiuntur, in vſum admitti debet, ea ſit omni ſtudio parata peritiſſimorum virorum teſtimonio, quæque eo modo experientia comprobata ſit, quo docet Galenus libro quem ad Piſonem ſcripſit, quin & alio, quem Pamphiliano dicauit. Nota quartò adulteratas eſſe theriacas, quas in publicis foris vendunt circulatores; fraudes autem, quibus impoſtores circumforanei vtuntur, vt vendirent ſuam adulterinam theriacam, vide apud Matthiolum *vbi ſuprà.*

XI. Aliud præſtantiſſimum antidotum ex iis quæ ſunt compoſita, eſt mithridatium, & hoc faciliùs parari poteſt, quàm theriaca.

XII. Antidotum ſimiliter compoſitum eſt quædam aqua, quæ ab inuentore denominari poteſt aqua Matthioli, ad hanc conficiendam neceſſaria ſunt centum viginti quinque ingredientia, quæ omnia numerat Matthiolus, explicans modum, quo ex illis confici poſſit hoc antidotum, quod affirmat præſtantiſſimum eſſe primò contra omnia venena, quæ per os ſumuntur: ſecundò contra venena quæ morſu, vel ictu relinquuntur: tertiò contra peſtilentiam, ſi quotidie aſſumatur, & præcipuè ad præſeruandos ſanos.

XIII. Antidotum ſimiliter compoſitum eſt quoddam oleum, quod ab eius inuentore

deoomi

denominari poteſt oleum Matthioli. Oleum hoc debet fieri ineunte Maio menſe, & ad illud conficiendum plurima ingredientia requiruntur, præſertim autem olei communis centum annorum, ſin minus ſui temporis vetuſtiſſimi libræ tres, trecenti ſcorpiones viui diebus canicularibus collecti, nardi Indici drachmæ duæ, croci drachma vna, theriacæ electæ, electique mithridarij, cuiuſque ſemuncia. Modum conficiendi hoc oleum ex dictis, & aliis ingredientibus docet Matthiolus *vbi ſupra*, aitque illud efficaciſſimè ſuccurrere viperarum, aſpidum, & cuiuſcunque venenati animalis morſibus, item omnibus venenis per os ſumptis, quæ tamen ex erodentium genere non fuerint.

27. *De quibus venenis hactenus dicta antidota intelligẽda ſint.* Quæres decimoquintò, de quibus venenis intelligenda ſint hactenus dicta de antidotis?

Reſpondeo cum Matthiolo *in lib. 6. Dioſcor. in proœmio, circa finem*, eſſe intelligenda vniuerſaliter de antidotis omnium venenorum, nam ſingulis præterea venenis ſua ſunt antidota aſſignata, quæ diligenter perſequitur Dioſcorides *lib. 6. & ibi* Matthiolus; apud quos videat, qui vult. Solùm nonnulla obiter attingemus de venenato morſu canis rabidi, in ſequenti quæſito. hoc enim animal domeſticum, ac frequens eſſe conſueuit, & in rabiem ſæpe agitur, ac perit, ab eóque caueri difficile. Inde periculum ineuitabile hominem manet, niſi multis vtatur auxiliis, vt notat Dioſcorides *lib. 6. cap. 36.*

28. *Canis rabidus, ſiue rabioſus.* Quæres decimoſextò, quid ſit notandum de cane rabido, ſiue rabioſo?

Notandum primum. Notandum eſt primò canem fieri rabidum multis ex capitibus. Primò ex maximo æſtu æſtatis. Secundò ex vehementiſſimis hyemis frigoribus in longum tractis. Tertiò ex eſu morticinarum, putridarum, vermibúſque ſcatentium carnium, quin & marceſcentis earum ſanguinis. quòd ſi fuerint hæ carnes eorum animalium, quæ peſtilentia, aut ictu fulminis, aut venenoſorum animalium morſibus interierint, eò faciliùs, maiorique afficiuntur rabie. Quartò ex computreſcentibus aquis frequentiùs ebibitis. Quintò ex cibis, vel iuſculis, quibus aromata, præſertim piper, & gingiber, ſint mixta. Dioſcorid. *lib. 6. cap. 36. & ibi* Matthiolus.

29. *Notandum ſecundum.* Notandum ſecundò non ſolùm canes (quamquam ij magis, quàm cætera animalia in rabiem agantur) rabidos fieri, ſed etiam alia pleraque animalia, nempè vulpes, muſtelas, viuerras, martes, ſimias, camelos, equos, lupos, & quod caput eſt, ipſos homines. Verùm huiuſmodi animalia nonniſi raró, vel nunquam per ſe rabie tentantur, quandoquidem ferè ſemper id illis eueniat, cùm à canibus, ſeu lupis, aut vulpibus rabidis mordentur. Matthiolus *ibid.*

30. *Notandum tertium.* Notandum eſt tertiò, canem rabidum ex ſequentibus ſignis poſſe deprehendi. Rabidus canis cibum, & potum auerſatur, multam & ſpumoſam ore, & naribus pituitam mittit, ægrè, & conſueto triſtiùs intuetur, & ſine latratu omnibus pariter inſilit beſtiis, hominibúſque, contubernales, & alienos mordens: ſtatímque nihil vexationis affert, præter exiguum ex vulnere dolorem. Similiter rabidus canis incedit lento gradu, demiſſis auribus, abſciſſa voce, ſtupido capite, rubentibus oculis, cauda demiſſa, & lingua foras porrecta. Matthiolus *ibidem.* Quo loco monet hic ſcriptor nobiles mulieres vt caueant ſibi à ſuis catellis, quos in deliciis habent, ne ipſis fortè id accidat, quod Tridenti euenit clariſſimo Baldo vtriuſque legis Doctori. Is enim inter ludendum cum quodam ſuo catello iam rabie affecto, leuiter in inferiori labio demorſus fuit. Sed ipſe huius rei ignarus quarto poſt menſe rabidus factus, & tandem hydrophobicus, id eſt, aquæ meticuloſus, miſerabiliter obiit, nullo adiutus medicamento. Idem Matthiolus ex aliis probatiſſimis auctoribus addit duo alia ſigna canis rabidi, nimirum illitis per integram noctem contritis iuglandibus canum morſibus, & poſtmodum gallis, aut gallinis in eſcam exhibitis, gallinaceos ipſos ſequenti die interire, ſi a rabido cane illatum fuerit vulnus. Sunt etiam qui aſſerant, ſi panis emanante è vulnere ſanguine inficiatur, & cuicumque cani quantumuis famelico offeratur, canem non modò illum non mandere, ſed nec olfacere quidem.

31. *Notandum quartum.* Notandum eſt quartò hominem in rabiem agi non ſolùm ex morſu canis rabidi, ſed etiam ex ſpuma, vel ſaliua canis rabidi, ſi hæc nuda corporis membra contingat. Similiter homo poteſt in rabiem agi, ex alterius hominis rabidi morſu, ſpuma, ſaliua, ſimiliter ſi alicuius hominis rabidi reliquias ciborum comedat, aut bibat ex eodem poculo. Porrò ſigna hominis à cane rabido demorſi ſunt huiuſmodi; homines ſic demorſi præter morem cogitabundi fiunt, eáque mente reuoluunt, quæ illis inſueta ſunt, quod iam veneni vis in cerebrum repens imaginatricem occupet facultatem. Si verò adhuc in longum protrahuntur, nullis remediis adiuti, iis frequentiùs nocte interrumpitur ſomnus, ſæpiúſque pauore expergiſcuntur; exinde hominum, & domeſticorum conſortia vitant, & cum ferino quodam aſpectu ſecum ſubmurmurant; ſolitudinem deligunt, lucem, & candida omnia odere maximè, rubent quandoque facie, iiſque extremarum partium nerui conuelluntur, poſtremò eò deducuntur, vt aquam expaueſcant; allata enim aqua in eorum conſpectu, cuius potu facilè ſanarentur, ſi tamen bibere poſſent, ingentiſſimis clamoribus, & canum latratu aſtantes terrent; quòd ſi diutiùs ante eos aqua ipſa dimittatur, tremunt, ſudant, deficiunt animo, delirant, pauoreque concutiuntur, ac ſi in ignem ilicò ſe proiiciendos cernerent; denique homines rabidi, non ſecus, quàm canes latrant, & accurrentes mordent, morſúque ſuo eandem rabiei affectionem in alios transferunt. Dioſcorides *lib. 6. cap. 36. & ibi* Matthiolus.

32. *Notandum quintum.* Notandum eſt quintò demorſos à cane rabido tantopere expaueſcere aquam, vel primò quia, vt cenſent Medici, tanta eſt huius inexpugnabilis veneni prauitas, vt in cerebrum re-

pens imagitricem occupet facultatem, quo fit, vt ſic demorſi, licèt ob maximam ſiccitatem bumidi teneantur deſiderio, quia tamen mente ſunt alienati, aquam tanquam ſibi nociuam rēfugiant, quam tamen, ſi bibere poſſent, expeterentur ſalutarem. Vel ſecundò, quia, vt teſtantur Aetius, Poſidonius, & Rufus, id etiam accidere poteſt, quòd rabidi canis imaginem videre in aquis imaginentur, cuius ſpeciem recolentes protinus ingenti terrore corripiuntur; quod quidem ob nimiam ſiccitatem perpetiuntur. Nam Philoſophus quidam, vt Aetius refert, morſus à cane rabido, & egregia animi virtute affectiooi reſiſtens, dum phantaſtici canis imago ſibi obuerſaretur in balneo (ea enim ipſi quoque, quemadmodum & reliqnis eodem morbo affectis apparebat) diu intra ſe meditatus, Ecquid tandem, inquit, commune eſt cani cum balueo? quod effatus balneum intrauit, & imperterritus bibit, atque ita incolumis euaſit. Vnde poſtea in pronerbium manauit, Quid cani cum balneo? Refert Auicenna, quòd ſi quis à caue rabido morſus aquam timens in ſpeculo reſpiciens, ſe ipſum cognouerit, huic ſalutis ſpem non deeſſe. Verùm non eſt mirum quòd Philoſophus ille balneum ingreſſus, fuerit curatus, nonduo enim rabies multum affecerat facult tem ratiocinatricem. Scribit idem Auicenna euenire interdum, vt à cane rabido demorſi quædam fruſta carnis ingenti cum dolore mingant, quæ forma propè canes paruulos referant, quod etiam ab aliis recentioribus ſe accepiſſe teſtatur Matthiolus, quin & ab iis, qui huiuſmodi catulos ſe minxiſſe fatentur. Ita Matthiolus *ibid.*

33. *Notandum ſextum.* Notandum eſt ſextò poſt morſom canis rabidi non exoriri aquæ pauorem ſtato, defiorítóque tempore, vt plurimum tamen ad qoadrageſimum vſque diem, ſi neglectus morſus fuerit, differri conſueuit; poſt ſemeſtre etiam nonnullos inuadit, aliquando poſt annum. narrant & aliquos poſt ſeptennium aquæ meto fuiſſe tentatos. Ita Dioſcorides *lib. 6. cap. 39.* & *ibi* Matthiolus.

34. *Notandum ſeptimum.* Notandum eſt ſeptimò in Hetruria demorſos abſtinere per integrum annum à quorundam lignorum contactu, præſertim corni arboris, & ſanguineæ virgæ vocatæ. nam ſi harum arborum virgæ tandiu manibus teneantur, qoouſqoe concaleſcant, illico demorſi rabie exagitaotur. Matthiolus *ibid.*

35. *Remedia aduersùs morſum canis rabidi.* Quæres decimoſeptimò quæ remedia adhiberi poſſint aduersùs morſum canis rabidi? Reſpondeo multa, quæ ſequuntur.

I. Potandum eſt vinum merum cui mixtus ſit cinis fluuialium cancrorum, qui cremati ſint ſarmentis vitis albæ, admiſceri etiam debet gentianæ radix tuſa, & cribrata. Ita Dioſcorides *lib. 6. cap. 37.* & Matthiolus *ibi.* Quomodo autem hoc antidotum ſit parandum, & quoties, & qua menſura ſumendum, explicant dicti DD. & præterea Galenus apud Matthiolum *ibid.*

II. Remedium eſt bitumen Iudaicū, ſi Aſphaltitis lacus, ſi drachmæ pondere ex aqua bibatur. Matthiolus *ibid.*

III. Remedium. Galenus *lib. de theriaca ad Piſonem*, theriacam præfert iam intus in corpus ſumptam, quam exterius ſupra morſus illitam. Sed cúm hæc quæ noſtro tempore conficitur, non adeò præſtet, ſicut ea, quam ipſe Galenus conficiebat, illi ſane fidere non poſſumus, niſi facto priùs de ea periculo in gallis à vipera demorſis, vt ipſe docet Galenus. Ita Matthiolus *ibidem.*

IV. Remedium, ſunt qui credant ſecuriſſimum eſſe remedium ipſius rabidi canis, qui momorderit, iecur toſtum, & à demorſis in cibis deuoratum. Ita Matthiolus *ibidem.* De eodem remedio Dioſcorides *lib. 2. cap.* 38. ſic habet, Creditur, inquit, rabidi canis iecur tutos à metu aquæ ſeruare, quos ille idem canis rabiens momorderit, toſtum, & in cibo ſumptum; quin etiam ad periculi illius præcautionem canino dcore eius qui momorderit canis vtuntur, dentem illum exemptum, & folliculo inditum, pro amuleto brachio adnectentes, credunt enim dente illo arceri aquæ pauores. Ita Dioſcorides *ibidem.* De eodem remedio ſic habet Galenus *lib. 11. de facultatibus ſimplicium medicamentorum.* Iecur canis rabientis ſi aſſum edatur, remedium exiſtere iis, qui ab ipſo fuerint morſi, quibuſdam eſt proditum. ac ſcio certè quoſdam qui ſumpſerunt, manſiſſe ſuperſtites, verùm non illo dumtaxat vſos: ſi quidem alia præterea remedia, quorum fecimus periculum, io rabientibus tunc adhibuimus. Audiui verò quoſdam cùm illi ſoli fidem habuiſſent, poſtea mortuos. Ita Galenus.

V. Remediom. Vulnus diducere oportet, laniatámque per ambitum carnem reſcindere, appoſitis ſubinde laniatæ & ſcalptæ carni cucurbitulis ſanguinem fortiter extrahentibus, aut hirudinibus, ita enim ex ſanguinis fluore repens affectio non parum reuellitur. Matthiolus *ibidem.*

VI. Medicamenta, quæ aluum citant, & humores deiiciunt, in principio omnioo vitanda ſunt, ſicuti etiam ſanguinis miſſio; cùm enim hæc à circumferentiis ad centrum trahendi facultatem habeant, facilè ægros in mortis diſcrimen traherent. Tametſi in curationis proceſſu, & vbi præſertim Medicorum negligentia citius, quàm expetat ratio, concluſum fuerit vulnus, irrepſeritque venenum, medicamenta aluum ducentia, pariterque ſanguinis miſſio in ſangineis temperaturis admodum quandoque proficiat. Matthiolus *ibid.*

VII. Perpaoci hac noſtra ætate habentur à rabioſo cane demorſi, qui Medicos conſulant. Nam tanta eſt religionis vis, vt omnes, quos canes rabioſi momorderint, partim ad Diui Domini templum confugiant, partim verò ad Diui Bellini ſacellum, vbi quibuſdam exorciſmis, & panibos characteribus obſignatis à ſacerdotibus perquam facilè curantur, vt plurimorum teſtimonio equidem fateri poſſum. Ita Matthiolus *ibidem.*

VIII. Contra animalia quæ venenum ictu, aut morſu relinquunt, omnium remediorum efficaciſſimum eſt aduſtio, ſiue cauterium, quod ferro igne candenti, aut auro, aut argento fit: ignis enim

enim quacumque alia vi potentior, euincit pariter, & ad interiora venenum deſcendere prohibet. Ita Dioſcorides *lib. 6. cap. 38.* & *ibi* Matthiolus.

IX. Præter dulce vinum, iuuat etiam aqua, in qua candens ferrum, vel chalybs reſtincta fuerint. Ita Matthiol. *lib. 6. cap. 39.*

X. Semper in primis omni ſtudio curandum eſt, vt aquam male affecti bibant. Verùm, ne ipſam intuentes pauor inuadat, longiſſimis, tenuibúſque metallicis fiſtulis è longinquo ducenda erit, aut ex ſuperioribus contabulamentis, namque ipſa ſola ſeruari poterunt. Refert Aëtius, quòd ſi catuli coagulum ex aceto ſemel tantùm ederint, iſti tabidi aquam expauentes, ſtatim eos capit potus aquæ cupiditas, & bibunt. Sunt qui nigrum cicer aquæ incoquendum eſſe velint; ſic enim aqua claritatem amittit, nigráque efficitur; & præter id, quod haurientibus pauorem non affert, ſicut quæ pellucida ſpectatur, vrinam valenter ciet. Nota tamen aquæ pauorem non poſſe curari, cùm veneni vis omnes corporis occupauerit facultates, quamuis in ipſo pauoris initio, aut ante aquam venenum illapſum fuerit in vniuerſum corpus, aliqui curati euaſerint.

XI. Omnium efficaciſſima deprehenſa eſt purgatio, quæ fit veratro, vtendúmque eo remedio confidenter; nec ſemel tantùm, biſve, ſed ſæpiùs ante quadrageſimam diem, & poſt alia illa remedia etiam, tantas enim vires remedium hoc habet, vt ex his, qui metu aquæ corripi ſe iam ſentirent, ſumpto ſtatim in prima eius affect onis acceſſione veratro, incolumes aliqui euaſerint. Iam verò comprehenſos nec veratrum ipſum ſeruare poteſt. Ita Dioſcorides *lib. 6. cap. 19.*

XII. Contra omnem venenum ictu, morſúve relinquentis animalis iniuriam accommodata eſt quæ ore exuctio fit. Non tamen ieiunum eſſe oportet qui id agit, verùm præcomediſſe aliquid, vinóque ſubinde os colluere; nec niſi remediis munitum, & exiguo in ore retento oleo, exugere. Calida etiam ſpongia foueri locum vtile eſt, altioribúſque ſcarificationibus confodi, vt ex profundiore loco materia ſubeat. Ita Dioſcorides *lib. 6. cap. 55.* & *ibi* Matthiolus *cap. 40.* vbi tamen addit hoc remedium perfici non poſſe abſque magno ſugentis diſcrimine.

36. *Gradus an dentur in venenis animalium.* Quæres decimooctauò, an dentur gradus in venenis animalium? Reſpondeo affirmatiuè; nam aliquando venenum conficit hominem vna tantùm hora, vt accidit in aſpide, ceraſte, & baſiliſco; aliquando vno, vel duobus diebus interimit, vt in vipera; aliquando longiore tempore necat, vt in ſcorpione, & phalangio. Interdum tamen accidit, vt ab aſpide, vel vipera demorſi, quandoque tribus tantùm horis, interdum verò vno duntaxat die, nonnunquam pluribus diebus ſuperuiuant. quod à diuerſis cauſis prouenit; ſiquidem in aſpidum & viperarum genere longè pernicioſiores ſunt fœminæ, quàm mares, iuuenes, quàm ſenes (quamuis non deſint, qui contrarium putent,) adultæ, quàm adoleſcentes; quin etiam feræ omnes, & inſecta in montibus, & aridis locis inter vepres, & ſaxa degentes, citius hominem perdunt, quàm quæ paluſtres, vliginoſóſque tractus incolunt. Citius præterea necant quæ orientalem, & meridionalem inhabitant plagam, quàm quæ ſeptentrionalem. Ad hæc famelicæ depaſtis nocentiores ſunt, & irritatæ veneno ſiores ſunt, quàm dimiſſæ, quamuis omnium in vniuerſum ictus pernicioſiores ſunt æſtate, quàm hyeme. Hæ itaque cauſæ eſſe poſſunt, cur citiùs, vel ſeriùs demorſi intereant. Ita Matthiolus *in lib. 6. Dioſcorid. cap. 40.*

Quæres nonodecimò, quid ſentiendum ſit de illis circulatoribus, & circunforaneis, qui ex D. Pauli ſtirpe (quod tamen planè mentiuntur) ſe prognatos prædicant? Reſpondeo cauendum eſſe ab eorum nugis, nam quicquid loquuntur, pollicentúrque, id omne fraudulentur, & dolosè agunt, capiunt enim viperas, aliúdque quoduis ſerpentium genus, capríſque ſtatim caput ſaliua perfundunt, cuius contactu non parum viteſcunt, & veneni feritatem deponunt, quòd hominis ſaliua facultate ſit illis prorſus contraria. 37. *Circulatores, & circũforanei, qui ex D. Pauli ſtirpe ſe prognatos prædicant.* Cùm autem in foro, vt miraculoſum de ſe ſpectaculum præbeant, ab his nullo veneni incommodo demordi ſe facere volunt, obluto priùs illis duræ carnis fruſto, id dentibus dilaniare cogunt, vt virus, quod prope dentes veſiculis continetur, in manſam effundant carnem. Non deſunt tamen qui etiam veſiculas illas forcipibus abſcindant, ne amplius veneno repleantur. Itaque hac fraude vniuerſam gentem decipiunt. Verùm horum fraus quandoque detegitur, cùm ſimul in eodem foro plures eiuſdem praui generis homines contendunt, vt alter alteri primum locum præripiat, & ſummam apud populum authoritatem conſequatur. Nam ij, vt quiſque ſe legitimè ex D. Pauli familia ortum oſtendat, viperis, quibus venenum exemptum non ſit, ſe inuicem dilacerant, præſumptis tamen ſuis fallacibus antidoris, quibus tandem fruſtrati, à veneno victi relictis vexillis, tanquam moribundi, ſuis è pulpitis in terram cadunt. Et certè niſi ſtatim periti Medici illis opem ferrent, mortem ſæpè immaturam opperirent; licèt etiam interdum occumbant, & animam cacodæmonibus, corpora verò ſuis ſerpentibus deuoranda relinquant. Matthiol *ibid.*

Quæres vigeſimò quid ſentiendum ſit de terra obſignata, quæ afferri ſolet à Melite inſula? Sunt qui eam terram præferant omnibus antidotis, dicántque vim aduerſus ſerpentium venena habere, quemadmodum & ea, quæ à Lemno inſula lemnia vocatur. Verumtamen vbi ab aſpide, vel vipera quis fuerit demorſus, parum vel nihil proficit; quare credendum minimè fuerit panem, vel vinum quibus ſuas ij admurmurant cantilenas, eos qui ſumpſerint, tutos à ſerpentibus ad integrum vſque annum ſeruare poſſe; quandoquidem nonnullos nos, qui hoc pane deuorato ſe tutos à ſerpentibus exiſtimantes ſerpentium venenationi ſe dederent; ſed ab iis tandem demorſi huius admurmurati panis opinione falſi interiere. Matthiolus *ibid.* 38. *Terra obſignata Melitæ inſulæ.*

Quæres vigeſimoprimò an fieri poſſit vt quis ſanet à veneno ægrum abſentem, applicando remedium alteri præſenti? Matthiolus *in lib. 6. Dioſco* 39. *Venenum an curari poſſit ægro abſente.*

Dioſcoridis, *cap.* 40. ad hoc quæſitum reſpondet affirmatiue his verbis. Non verebor, inquit, prodere memoriæ, quo pacto in agro Romano ſenex quidam Eremita, amicus meus, à feris ictos ſanabat, ipſis abſentibus ægris, cùm enim quis è circunſtantibus populis a ſerpente demordebatur, id per nuncium Eremitæ ſignificabant; tum is interrogabat nuncium, an medicamentum icti loco ebibere vellet? Quòd ſi id ſe facturum reſpondebat, iubebat ille, vt dextrum pedem calceo denudatum ſolo ſiſteret, & cultello totius pedis veſtigio lineam circunducebat; deinde iubebat pedem auferri, & intra ſpatium lineæ ſignatæ cultelli cuſpide hæc verba inſcribebat: CARO CARVZE, SANVM REOVCE, REPVTA SANVM, EMANVEL PARACLETVS. mox terram eodem gladio abradebat, ita vt omnes abolerentur characteres, abraſum puluerem fictili quodam paruo aqua pleno excipiebat, ibique tantiſper dimittebat, donec terra ſubſideret: demum nuntij interula, ſiue induſio, aquam percolabat, & cruce ſignatam illi bibendam præbebat. Sed certè mirum eſt, quòd eadem hora ictus ſanabatur, qua nuncius illam ſumpſerat, vt mihi planè compertum eſt, & omnibus illius regionis incolis. Hæc eſt curatio in virulentos ictus, qua vtebatur ille Eremita, qui mihi ſæpiùs dixit, hoc eſſe maius ſecretum, efficaciúſque remedium, quod habeant ij, qui ſuam originem in D. Pauli familiam falsò referunt. Ita Matthiolus.

Digitized by Google

LIBER QVARTVS
DE
LAPIDIBVS, ET GEMMIS.

PARS PRIMA.
DE LAPIDIBVS.

CAPVT I.
De lapidibus in communi.

1. *Lapidis nomine quid intelligatur.* QVÆRES primò, quid intelligatur nomine lapidis? Reſpondeo intelligi foſſile illiquabile, vt diximus *lib.x. cap.1.quæſ.6.*

2. *Lapidis, ſpiritus, ſiue anima, & corporis, ſiue ſubſtantiæ, & accidentis nomine quid intelligatur ab Alchymicis.* Quæres ſecundò, quid apud Alchymicos in genere lapidum intelligatur nomine lapidis, & ſpiritus, ſiue animæ, & corporis, ſiue ſubſtantiæ, & accidentis: Reſpondeo ab Alchymicis lapidem vocati omne illud, quod non euaporat in igne, & idem vocant corpus, & ſubſtantiam. id autem quod euaporat in igne, ſicut ſulphur, & argentum viuum, ab iiſdem vocatur ſpiritus, & anima, & accidens. Ita Albertus Magnus *lib. 1. mineralium, tract.1.cap.1.*

3. *Lapidum materia.* Quæres tertiò, quænam ſit materia lapidum? Reſpondeo lapides alios eſſe perſpicuos, vt cryſtallum, & gemmas, alios non perſpicuos. Materia lapidum qui non ſint perſpicui, eſt terra non ſimplex, ſed cui ſit mixtum humidum, vnctuoſum, viſcoſum. Materia autem lapidum perſpicuorum, eſt humidum aqueum, non ſimplex, ſed cui ſit permixta exhalatio terrea ſubtiliſſima, & valdè ſicca. Ita Albertus *ibid.cap.2.& 3.*& Franciſcus Rueius *lib.1.de gemmis,cap.1.* addens hoc quidem eſſe verum, ita tamen intelligendum, vt in quolibet lapide prædominetur terra, vel aqua, non excluſis tamen reliquis duobus elementis, aqua, & aëre, cùm exploratum ſit apud Philoſophos omne mixtũ conſtare ex quatuor elementis.

4. *Lapides an habeant formam ſubſtantialem.* Quæres quartò, an lapides habeant formam ſubſtantialem, ex qua ſimul cum materia componantur? Non defuerunt qui putarint lapides non habere formam propriam ſubſtantialem diſtinctam à formis elementorum, ac proinde illos differre inter ſe ſola complexione qualitatum accidentalium. Verùm hoc non poſſe verè aſſeri probatur primò, quia alioquin omnes lapides eſſent eiuſdem ſpeciei, & ſolùm differrent accidentaliter, quod eſt planè falſum, habent enim proprietates valde diuerſas, diuerſę autem proprietates indicant diuerſas naturas. Secundò lapidibus conueniunt quædam proprietates, vt fugare venenum, attrahere ferrum, quæ minime conueniunt elementis ſecundũ ſe ſpectatis. Tertiò ſi lapides carerent propria forma ſubſtantiali diſtincta à formis elementorum, vt nubes, pluuia, & nix, non poſſent diu permanere in gradu lapidis, ſed citò reſoluerentur in elementa, vt faciunt reliquæ impreſſiones meteorologicæ, cuius tamen contrarium cernimus. Ita Albertus Magnus *lib.1. mineral. tract.1. cap.4. & 6.* concludens dementis eſſe dubitare, vtrùm lapides habeant proprias formas ſubſtantiales.

Quæres quintò, an ſubſtantialis forma lapidis ſit anima? Id olim affirmarunt quidam Philoſophi, inter quos Democritus apud Albertum *proximè* citatum. Theophraſtus etiam, & Mutianus apud Plinium *lib.36.c.18.* credunt eſſe aliquos lapides qui pariant. id quod confirmari poteſt ex eo quod ſcribit Franciſcus Rueius *lib. 1. de gemmis,c.1.* his verbis. Relatum mihi iampridem eſt à domina quadam fide digna, quòd Domina Heuerenſis è Luxemburgorum illuſtri genere oriunda, duos habeat, ſeruétque hæreditarios adamantes, qui alios crebrò, tanto naturæ miraculo producant, vt eos quicunque ſtatis temporibus intueantur, congenerem ſibi prolem eniti, palàm iudicent. His tamen non obſtantibus dicendum eſt cum Alberto *locis proximè cit.* formam lapidis non eſſe animam, anima enim eſt principium alicuius operationis vitalis pertinentis ad vitam vegetatiuam, vel ſenſitiuam, vel rationalem, ſed nulla ex his operationibus apparet in lapide; ergo, &c. 5. *Subſtantialis forma lapidis an ſit anima.*

Ad rationem in contrarium reſpondeo primò non eſſe certum lapidibus conuenire vim generatiuam. Imò Albertus *ſuprà cap.4.* abſolutè id negat, cùm dicit, Lapis autem virtutem generatiuam nullam videtur omninò habere. Reſpondeo ſecundò non omnem generationem eſſe vitalem, nam etiam ignis, qui non viuit, ignem generat; & hoc modo admitti poteſt lapidi conuenire generare: modũ autem explicat Rueius *vbi ſupra*, loquens de illis adamantibus prolificis, nimirum dici poſſe, quòd vis adamantifica,

quam

quam vis ſyderum impreſſerit primis illis adamantibus veluti parentibus,aërem circunſuſum, in aquam primùm , congruámque ſubſtantiam, demum in adamantem gemmam durauerit, transformaueritque.

Cauſa efficiēs lapidum in communi.

6. Quæres ſextò, quænam in communi ſit cauſa efficiens lapidum? Reſpondeo eſſe virtutem mineralem;cùm autem virtus mineralis communis ſit metallis , lapidibus , & mixtis nonnullis mediæ naturæ , ea quæ eſt efficiens lapidum , non habet proprium nomen, eſt tamen propria ſpecies virtutis mineralis in communi.Ita Albertus *ſuprà cap.6.* & Rucius *proximè* cit. addens eam virtutem poſſe vocari vim mineralem lapidificam.

Vis mineralis lapidifica quot, & quibus inſtrumentis progrediatur ad formationem lapidum.

7. Quæres ſeptimò,quot & qoibus inſtrumeotis vis mineralis lapidifica progrediatur ad formationem lapidum? Reſpondeo duobus ſequentibus ; quorum prius eſt calor in materia terrea perſiſtens , & humidum tenax per terreæ molis tenuiſſimas quaſque partes diducens digerénſque;hac ratione ſingulorum elementorum,terræ præſertim , & aquæ portiones tam aptè permiſcens , vt materiá ipſam diſponat ad formam lapidis.Poſterius inſtrumentum , eſt frigus conſiſtens in aquea ſubſtantia , terreſtris,& ſiccæ materiæ actiunem perpeſſa,quod frigus ſua vi conſtrictiua,exprimit omnem humorem ſuperabondantem.Ita Albertus *lib.1.tract.1.cap.5.*& Rucius *lib.1.de gemmis,cap.1.*

Lapides vbi generentur.

8. Quæres octauò,in quo loco generentur lapides? Reſpondeo , nihil certi ſtatui poſſe de loco generationis lapidum,neqne enim illi in vno,ſed in multiplici generātur loco,elemento, climate. Primò enim generantur aliquaodo in nubibus. Secundò in corporibus animalium.Tertiò in fluuiorum ripis , quæ tamen ripæ non ſunt vniformes,cùm aliæ citiùs,aliæ tardiùs,& nonniſi ſpatio 33.annorum,id quod de flumine Gion teſtatur Auicenna,lapides generent.Non tamen omnis aqua eſt generatiua lapidum in ripis ſuis,etenim aqua paludoſa terræ corruptæ potius corrūpit,quàm generat lapides.Quartò in altiſſimis montibus niuium perpetuarum videmus cryſtallos generari.Quintò in montibus ſolent abundè generari lapides , quando tamen ij montes ſunt multi,& ſibi aſſociati ; dixi , ſi multi ſint , & aſſociati , quia aliquando inuenimus montes ſine lapidibus , ſed illi vtplurimum nec magni ſunt, nec aliis ſociati montibus, ſed ſolitarij inueniūtur, ita vt ferè vnus ſolus ſit, vel vt multū duo, aut tres. Sextò lapides aliquando generantur in aquis;ſunt enim quædam aquæ ex quibus generantur lapides, quādo fundūtur ſuper ripas ſuas, intra quas fluunt,quod tamen non euenit , ſi eæ effundantur ſuper alium locum.Compertum eſt enim in locis Pyreneis eſſe loca quædam,in quibus aquæ pluuiales conuertuntur in lapides,quę tamen alibi effuſæ,remanent aquæ non tranſmutatæ.Similiter autem ligna iacentia in quibuſdā aquis,& maribus,conuertuntur in lapides,& retinent figuram lignorum. Et aliquando plantæ natæ in illis aquis,& maribus,ita ſunt vicinæ lapidum naturis, vt ad modicum exſiccatæ in aëre lapidum formam aſſumant.Et huiuſmodi eſt lapis ille , qoi dicitur corallus , qui abſque dubio de lignis generatur,& plantis.Aliquando in mari Danico iuxta ciuitatem Lubicenſem inuentus eſt ramus magnus arboris in qno erat nidus auiū,& in nido aues,quæ omnia , ramus ſcilicet, nidus,& aues, in lapides conuerſa ſunt ; hoc autem non aliter eſſe potuit,niſi quia procellis,vel vndis euulſa arbor , tempore quo in ea erat nidus, & aues in aquam ceciderunt , & poſtea per virtutem loci,in quo iacebat,in lapidem vniuerſa conuerſa ſunt. Eſt etiam ſons in Gotthia,qui, vt veriſſima tradit fama , conuertit in lapidem quicquid in ipſum mergitur;quam veritatem vt probaret Fridericus Imperator , miſit ad eum fontem chirothecam ſigillatam.Verùm cùm per aliquot dies medietas pellis , & ſigilli merſa eſſet in fontem , tota illa verſa eſt in lapidem, reliqua medietate pelle remanente. Refertur & veraciter à fide dignis,guttas,quæ ex impetu caſus eiuſdem fontis ſparguntur ſuper ripam fontis,conuerſi in lapides,qui retinent quantitatem guttarum , cùm tamen aqua , quæ ſic fluit , non conuertatur in lapidem, ſed fluat cootinuè. Ita Albertus *lib.1. mineral. tract.1.cap.7.* addens ſuo tempore accidiſſe id quod narrauit de nido , & auibus verſis in lapidem.

Ramus, nidus, & aues in lapides conuerſa.

Chirotheca Imp.Friderici verſa in lapidem.

Colores lapidum vnde oriantur.

9. Quæres nonò, vnde oriantur colores lapidū? Reſpondeo omnes lapides perſpicuos , quales ſunt,v.g.cryſtallus,berillus,adamas,ſortiri ſuam perſpicuitatem ex multa aquæ,& aëris materia, quæ,terreſtri apprehendente materia,eſt congelata,& congregata.Niger autem color in lapidibus frequentiſſimè cauſatur ex terreſtri combuſto ; hic enim color non cauſatur niſi ex priuatione perſpicui in commixtione. Medij autem colores ſunt in genere rubeus, viridis,& flauus, & differentiæ ipſorum.Rubeus eſt,quando ſuper perſpicuum luminoſum infunditur fumus tenuis ſuccenſus.Flauus color naſcitur ex ſubſtantia perſpicoa , cui immixta ſit ſubtilis exhalatio terreſtris combuſta. Color ſcintillans , & cæruleus cauſatur ex lucido perſpicuo,quod ſuperducitur tenui, & modico vapore aqueo incenſo,& hic eſt color viridis,qui topation vocatur ; & in quocunque lapide inueniuntur venæ aurei ſplēdoris,ſicut in chryſophaſo, & chryſolito , color illarum venarum ex eadem cauſa generatur.Sunt autem multi lapides perſpicui , qui ſunt virides ſicut ſmaragdus,& chryſolitus, licèt diuerſa viriditas ſit in eis ; omnium autem horum colores ex vna , & eadem cauſa generantur ; fit enim ex perſpicuo aqueo cum terreſtri fortiter aduſto. Ita Albertus Magnus *lib.1. mineral. tract.2. cap.2.*

Durities lapidum vnde oriatur.

10. Quæres decimò , vnde oriatur durities lapidum? Reſpondeo ex ſiccitate , quæ in natura lapidum cauſatur ex duplici principio. Primò ex eo quòd calor ex terreſtri materia epotauit humidum , & ideo id terreum quod ſuperfuit, remanſit induratum. Secundò ex eo quòd ſiccitas frigidiſſima vehementer apprehendit humidum perſpicuum , & ipſum ad ſui proprietatem conuertendo expreſſit humidum , materiam vehementer comprimendo , ſicque indurando ; ſicut eſt in lapidibus perſpicuis , qui propterea ſunt duriſſimi , & colliſi etiam ignem emittunt , & non ſuſtinent limam , & ideo confricatione ſolent poliri. Ita Albertus *ibid.cap.4.*

Quæres

11. *Poroſitas lapidum vnde oriatur.*

Quæres vndecimò, vnde oriatur poroſitas lapidum? Reſpódeo ex eo quòd humidum non totum commixtum fuerit cum terreſtri. Ita Albertus *ibi*, addens inueniri quoſdam lapides tantæ poroſitatis, vt natent ſuper aquam, ſicut, inquit, ſunt lapides, quos eiicit Vulcanus.

12. *Lapides quidam cur habeant intus, & foris effigies animalium.*

Quæres duodecimò, quam ob cauſam quidam lapides habeant intus, & foris effigies animalium, ita vt, ſi quandoque frangantur, inueniantur in eis figuræ inteſtinorum? Reſpondeo cauſam eſſe, quia animalia ſecundùm ſe tota aliquando mutantur in lapides, & præcipuè in lapides ſalſos; ſicut enim terra & aqua ſunt materia lapidum, ita etiam materia lapidum ſunt animalia, quæ cùm in locis, in quibus viget vis lapidifica, tranſeunt ad elementa, & apprehenduntur à qualitatum proprietatibus, quæ ſunt in illis locis, & elementa quæ ſunt in corporibus talium animalium, mutantur in dominans elementum terreſtre mixtum cum aqueo, & tunc virtus mineralis conuertit ipſum in lapidem, & membra retinent ſuas figuras intus, & extra ſicut priùs. Ita Albertus Magnus *ibid. cap. vltimo*, dicens hanc etiam cauſam aſſignari ab Auicenna.

CAPVT II.

De marmoribus, & de quibuſdam lapidibus vulgaribus.

1. *Marmoris nomine quid intelligatur.*

QVÆRES primò, quid intelligatur nomine marmoris? Reſpondeo intelligi eximium lapidem, qui maculis, & coloribus commendetur. Ita S. Iſidorus *lib. 16. originum, cap. 5.*

2. *Marmora an creſcant in lapidicinis.*

Quæres ſecundò, vtrùm marmora creſcant in lapidicinis. Plinius *lib. 36. cap. 15.* ait inter plurima alia Italiæ miracula, hoc eſſe numerandum, quòd ipſa marmora in lapidicinis creſcant; idque comprobat auctoritate Papyrij Fabiani, quem vocat naturæ rerum peritiſſimum; additque ex narratione exemptorum compleri ſponte illa vlcera montium, ex quibus cæduntur marmora, vnde infert Plinius ſpem eſſe nunquam defuturam luxuriam ſtatuarum, & ædificiorum.

3. *Marmorum genera quot ſint.*

Quæres tertiò, quàm multa ſint marmorum genera? Plinius *lib. 36. cap. 1.* ait eſſe mille genera marmorum. Iſidorus *lib. 16. cap. 5.* ſcribit marmorum colores, & genera eſſe innumerabilia; non tamen omnia rupibus excidi, ſed multa ſub terra ſparſa eſſe pretioſiſſimi generis.

4. *Marmorum vſus qui.*

Quæres quartò, quinam ſint vſus marmorum? Reſpondeo ſequentes tres præcipuè. Primus eſt in ædificiis, de qua re Plinius *lib. 36. cap. 6.* Secundus eſt pro ſtatuis, de qua re vide Plinium *ibidem cap. 4. & 5.* Tertius eſt inſeruire ad vaſa vnguentaria, cui vſui commodiſſimum eſſe lapidem alabaſtritem, notant Plinius *ibid. cap. 8.* & S. Iſidorus *lib. 16. cap. 5.*

5. *Marmora quomodo ſecentur.*

Quæres quintò, quomodo ſecentur marmora? Reſpondeo arena, & ferro, nempe cum ſerra in prætenui linea premit, verſátque arenas, tractúque ipſo ſecat. Plin. *ibid. cap. 6.*

Quæres ſextò, quid ſit notandum de marmorum generibus? Plinius *lib. 36. cap. 7.* Marmorum, inquit, genera, & colores non attinet dicere in tanta notitia, nec facile eſt enumerare in tanta multitudine. quoto enim loco non ſuum marmor inuenitur? non omnia tamen in lapidicinis gignũtur, ſed multa, & ſub terra ſparſa ſunt. Ita Plinius. Nihilominus pauca quædã de celebrioribus marmorum generibus breuiter attingemus ex Plinio *lib. 35. cap. 1. & lib. 36. c. 7. & 8.* S. Iſidoro *lib. 16. cap. 5.* Georgius Valarius *1. parte de vitis architectorum, pictorum, & ſculptorum Italorum, in Prolegomenis totius operis, cap. 1. 2. & 3. & fabrica mundi.* 6. *Notandum de generibus marmorum*

Primo autem loco occurrit marmor Lacedæmonium, quod eſt pretioſiſſimi generis, viride, cunctiſque hilarius, repertum priùs apud Lacedæmones, vnde & appellationem traxit. Plinius *lib. 36. cap. 7.* Iſidorus *lib. 16. cap. 5.* *Marmor Lacedæmonium.*

Secundum marmoris genus dicitur Ophites, quod eſt ſimile maculis ſerpentiũ, vnde & nomẽ accepit: huius marmoris duo ſunt genera, molle candidum, & nigrum durum. Plinius & Iſidorus *ibidem.* Dicuntur ambo ophites capitis dolores ſedare adalligari, & ſerpentium ictus. Quidam phreneticis, ac lethargicis adalligari iubent candicantem. Plinius. *Ophites marmoris genus.*

Tertio loco occurrunt marmor Auguſtum, & marmor Tiberium; ita denominata, quia in Ægypto Auguſti, & Tiberij principatu primùm reperta ſunt: ab Ophite autem differunt, quia Ophites eſt mamor ſimile maculis ſerpentium; hæc autem maculas diuerſo modo colligunt: nam Auguſtum vndatim eſt criſpum in verticé, Tiberium eſt ſparſa, non conuoluta canitie. Plinius, & Iſidorus *ibidem.* *Marmor Auguſtum, & Tiberium.*

Quartò purpurites eſt marmor ex Ægypto, rubens candidis interuenientibus punctis. nominis eius cauſa, quòd rubeat vt purpura. Iſidor. *ibidem.* *Purpurites marmor ex Ægypto.*

Quintò Porphyrites eſt marmor rubeum, candidis interuenientibus punctis, naſcitur in Ægypto. Plinius *ibid.* Nota vnum, idémque marmor vocari Purpuritem ab Iſidoro, à Plinio autem Porphyritem, vulgò *Porfido.* *Porphyrites.*

Sextò Baſaltes eſt marmor in Æthiopia ferrei coloris, & duritiei. Plinius *ibidem.* *Baſaltes.*

Septimò Alabaſtrites eſt marmor, quod cauant ad vaſa vnguentaria, vnguenta enim ſeruare incorrupta dicitur. naſcitur circa Thebas Ægyptias, & Damaſcum Syriæ. Hic cæteris candidior. Probatiſſimus verò in Carmania, mox in India; iam quidem & in Syria, Aſiáque: viliſſimus autem, & ſine vllo nitore in Cappadocia. Plinius *lib. 36. cap. 8.* & Iſidorus *ibid.* addens alabaſtritem eſſe marmor candidum variis interſtinctum coloribus. Fabrica mundi numero 1138. notat alabaſtritem alio nomine dici Onychem, eſſeque marmor candidum, & tranſlucidum, vocari autem alabaſtritem ab Alabaſtrite, loco non procul à Thebis Ægyptiis. *Alabaſtrites.*

Octauò marmor parium, ſiue lapis parius, naſcitur apud inſulam Parum, vnde & parius appellatur. Magnitudo eius, quæ lances, crateraſque non excedat. Hic lapis eſt candoris eximij, vnguentis & ipſe aptus. Iſidorus *ibidem.* Notat Maginus *tab. 21. Coſmographia*, Parum eſſe inſulam *Marmor parium, ſeu lapis parius.*

Digitized by Google

lam Græciæ adiacentem, inſignem ob marmor candidiſſimum ſculpturæ aptiſſimum, quod in ea reperitur.

Marmor Coraliticum.

Nonò marmor Coraliticum in Aſia repetitur, menſuræ non vltra bina cubita, candore proximo ebori, & quadam ſimilitudine. Plinius *lib. 36. c. 8.* & Iſidorus *lib. 16. cap. 5.*

Marmor Alabandicum.

Decimò marmor Alabandicum terræ ſuæ nomine nuncupatur, quanquam & Mileti naſcitur, aſpectu ſimile eſt purpuræ. In Oriente liquatur igne, atque ad vſum vitri funditur. Iſidorus & Plinius *ibidem.*

Marmor Thebaicum.

Vndecimò marmor Thebaicum aureis interſtinctum guttis, inuenitur in Africæ parte Ægypto adſcriptæ, coticulis ad terenda collyria quadam vtilitate naturali conueniens. Iſidor. & Plinius *ibidem.*

Syenites.

Duodecimò Syenites eſt marmor quod naſcitur circa Syenem Thebaidis. Trabes ex eo fecere Reges quodam certamine obeliſcos, vocantes, Solis numini ſacratos. Plinius & Iſidorus *ibidem.*

Marmor lesbium.

Decimotertiò marmor lesbium eſt liuidum, habétque maculas diuerſi coloris. Iſidorus *ibidem.*

Marmor corinthium.

Decimoquartò marmor Corinthium Corinthi primùm repertum, habet varietatem colorum. Ex eo fiunt columnæ ingentes, limináque, ac trabes. Iſidorus *ibidem.*

Marmor chariſteum.

Decimoquintò marmor Chariſteum eſt viride, gratúmque eſt iis, qui gemmas ſculpunt; eius enim viriditas reficit oculos. Iſidorus *ibidem.*

Marmor luculleum.

Decimoſextò marmor luculleum, nomen accepit à Lucullo Conſule, qui delectatus illo, primùm Romam inuexit, naſcitur in Nili inſula, atque maculis, & coloribus commendatur. Plin. *lib. 36. cap. 6.*

Marmor numidicum.

Decimoſeptimò Numidicum marmor Numidia mittit. Iſidor. & Plinius *ibidem.*

Marmor lunenſe.

Decimooctauò marmor lunenſe, vel limenſe habet colorem cineris; eius alligatio contra ſerpentes laudatur. Iſid. *ibidem.*

7. *Marmora, & lapides ad ædificia, & ſculpturam Vaſario quot, & quæ ſint.*

Quæres ſeptimò quot, & quæ ſint marmora, & lapides, quorum meminit in ordine ad ædificia, & ſculpturam Georgius Vaſarius 1. *parte de vitis architectorum, pictorum, & ſculptorum Italorum, cap. 1. Prolegomenorum?* Reſpondeo eſſe ſequentia quæ hic ſcriptor percurrit, & quidem lingua Italica, qua etiam nos vtemur, vt propriis & vulgò receptis vocabulis de hac re diſſeramus. *Sono dunque le seguenti pietre. Porfido, pietra Serpentino, Cipollaccio, Miſchio, Granito, pietra del paragone. Marmi Cipollini, Saligni, Campanini. Trauertino, Piperno, pietra Serena, pietra del Foſſato, pietra forte, Macigno.*

Porfido.

Porfido è vna pietra duriſſima, è roſſa con minutiſſimi ſchizzi bianchi, condotta in Italia dall' Egitto. A di noſtri non s'è mai condotta queſta pietra à perfettione alcuna di lauoro, per hauer' i noſtri artifici perduto il modo di temprare i ferri.

Serpentino.

La pietra Serpentino ſi caua in Egitto, e nella Grecia, di color verde, ſcuretta alquanto con alcune crocette dentro giallette, e lunghe per tutta la pietra.

Cipollaccio.

Il Cipollaccio è vna pietra che ſi caua in diuerſi luoghi, di color verde, acerbo, e gialletto, & ha dentro alcune macchie nere quadre, picciole, e grandi, e coſi bianche alquanto graſſette, e ſi veggeno di queſta ſorte in più luoghi colonne groſſe, e ſottili, e porte, & altri ornamenti, ma non figure.

Miſchio.

Miſchio è vna ſorte di pietra coſi chiamata dalla meſcolenza di diuerſe pietre congelate inſieme, e fatte tutt' vna nel tempo, e dalla crudezza delle acque, e di queſta ſorte ne ſe troua copioſamente in diuerſi luoghi, come ne monti di Verona, in quelli di Carrara, & in quei di Prato in Toſcana, coſi nella Grecia, & in Egitto, che ſono molto più duri, che i noſtri Italiani, e ſono queſti miſchi di colori diuerſi.

Granito.

Granito è vna pietra duriſſima ruuida, & picchiata di neri, e bianchi, & tal volta di roſſi, e dalla grana di quella, communemente detto Granito. Naſce nell Egitto, e di queſto fatte ſi veggono in Roma l' Aguglie, e Piramidi.

Paragone.

La pietra del paragone è nera, e ſi caua d'Egitto, e di alcuni luoghi di Grecia; hà queſto nome, perche volendo ſaggiar l'oro, s'arruota ſu quella pietra, e ſi conoſce il colore, e per queſto paragonandoui ſu vien detto Paragone.

Marmi Cipollini.

I marmi Cipollini tirano al verdiccio, e ſon pieni di vene, che ſeruono per diuerſe coſe, e non per figure, ſi truouano a Carrara, & altroue.

Saligni.

I marmi Saligni, per eſſerui que luſtri, che appariſcono nel ſale, traſpaiono alquanto. è fatica aſſai à farne le figure; e ne tempe humidi, gocciano acqua di continuo, ò ſudano.

Campanini.

I marmi Campanini ſon quelli, che ſuonano, quando ſi lauorano, e hanno vn certo ſuono piu acuto de gli altri. queſti ſono duri, e ſi cauano à Pietra ſanta.

Trauertino.

Il Trauertino è vna pietra buona per fabricare, e far intagli, naſci de congelatione d'acque, e di terra, che par la crudezza, e fredozza ſua non ſolo congela, e petrifica la terra, ma i ceppi, i rami, e le frondi de gli altri. E per l'acqua che riman dentro, non ſi potendo finire di aſciugare, reſta la pietra ſpugnoſa, e buccheraticcia equalmente di dentro, e di fuori. Gli antichi di queſta pietra fecero il Coliſeo, & altre fabriche mirabili. Si caua il Trauertino nel Territorio di Lucca, e di Piſa, e quello è più perfetto, che ſi caua, vicino al fiume del Teuerone a Tiuoli.

Ecci vn' altra ſorte di pietra nera, e ſottile che naſce nella riuiera di Genua; ſerue à gli Architetti per laſtricare tetti, alli Pittori per lauorarui ſu le pitture à olio, perche elle vi ſi conſeruano ſu molto più longamente, che nelle altre coſe. di queſta pietra ancora ſi fanno pile per conſerua d'olio.

Piperno.

Piperno è vna pietra aericcia, e ſpugnoſa come il Treuertino, la quelle ſi caua per la Campagna di Roma; ſerue a far feneſtre, e Porte; e ſerue ancora à Pittori à lauorarui ſu à olio.

Serena.

La Pietra Serena tira in azurrigno, belliſſima à vedere, ma doue ſia humidita, o vi pioua ſu, ò habbia giacciati adoſſo, ſi logora, e ſi sfalda; ma al coperto ella dura in infinito: ſi caua in Arezzo, Cortona, Volaterra, per tutti gli Appennini, e ne monti di fieſole è belliſſima.

Foſſato.

La pietra del foſſato è vna pietra azurrigna, più bella, e più durabile della pietra ſerena.

Forte.

La pietra forte ſi caua per diuerſi luoghi. hà il colore al quanto gialliccio con alce vene di bianco ſottiliſſime che le danno grandiſſima gratia. regge all' acqua, al ſole, al giaccio, & ad ogni tormento, e vuol tempo à lauorarla, ma ſi conduce molto bene,

Digitized by Google

bene, ſerue per far edificij, e ſtatue. Fin qui Georgio Vaſari.

Macigno. *Macigno*, latinè petra molaris, *è pietra da macinare, e per murare edificij.* Ita notat Fabrica mundi *num.* 1141.

8. *Architectura ordines quot.* Quæres octaoò, qoot ſint ordines architecturæ? Reſpondeo eſſe ſex ſequentes. Primus dicitur Ruſticus, ſecundus Doricus, tertius Ionicus, quartus Corinthiacus, quintus Latinus, aliàs Italicus, aliàs compoſitus, ſextus planè barbarus, & monſtruoſus inuentus eſt à Gotbis, & vulgo dicitur *Lauoro Tedeſco.* de quibus omnibus fusè Georgius Vaſarius *vbi ſuprà, cap.* 3.

9. *Lapides quidam vulgares.* Quæres nonò, quid notandum ſit de quibuſdam lapidibus vulgaribus? S. Iſidorus *lib.* 16. *originum*, *cap.* 3. ad lapides vulgares reuocat, ſilicem, crepidinem, cautes, icon, calculum, cotem, rudus, pumicem, gypſum, calcem, arenam.

Silex. Silex eſt lapis durus, ex quo percuſſo exilit ignis.

Crepido. Crepido eſt etiam abrupta ſaxi extremitas.

Cautes. Cautes ſunt aſpera ſaxa in mari.

Icon. Icon ſaxum eſt, quod humanæ vocis ſonum captans, etiam verba loquentium imitatur. εἰκὼν autem Græcè, Latinè imago dicitur, eò quòd ad vocem reſpondens alieni efficitur imago ſermonis; licèt hoc quidem & locorum natura eueniat, ac plerumque conuallium.

Calculus. Calculus eſt lapillus terræ admixtus, rotundus, & durtiſſimus; dicitur calculus quòd ſine moleſtia calcetur; cui contrarius eſt ſcrupus, lapillus minutus, & aſper; qui, ſi in calceum inciderit nocet; vnde & moleſtiam animi dicimus ſcrupulum. Hinc & ſcrupea ſaxa, id eſt, aſpera.

Cos. Cos eſt lapis vtilis ad acuendum ferrum. Cos duplex eſt, aquaria, quæ aqua, & olearia, quæ indiget oleo ad acuendum.

Rudus. Rudus artifices appellant lapides contuſos, & calci admixtos, quos in pauimentis faciendis ſuperſundunt: vnde & rudera dicuntur. Hacteous S. Iſidorus. Porrò de pumice, gypſo, calce, & arena diximus *ſuprà lib.* 1.

CAPVT III.

De lapidibus inſignioribus.

1. IN hoc capite agemus de quibuſdam lapidibus inſignioribus, qui ſunt veluti medij inter lapides vulgares, de quibus actum eſt *cap. præcedenti*, *quæſ.* 9. & lapides pretioſos, ſiue gemmas, de quibus diſſerendū eſt *toto lib. ſeq.* ex profeſſo. *Lapides medij inter vulgares, & pretioſos.* Huiuſmodi autē lapides medij inter vulgares, & pretioſos, ſunt multi, præcipui verò ſexaginta quinque, qui ſequuntur. Magnes, Gagates, Asbeſton, Pyrites, Selenites, Dionyſius, Thracius, Phrygius, Syrius, Arabicus, Iudaicus, Samius, Memphitis, Sarcophagus, Æmathites, Androdamantus, Iſciſtos, Amiantus, Barrachites, Gallactites, Obſius, Mytridas, Aetites, Phengites, Emites, Oſtracites, Melantes, Iſmirus, Chryſites, Amnites, Coranus, Melotius, Tuſculanus, Sauinus, Siſnius, Thebaicus, Baſanites, ſpecolaris, lapis Philoſophorum, lapis Bezahar, Alius, Melitites, Morochthus, Onyx, ſiue Alabaſtrites, Thyites, Aſſyrius, Ophites, lapis ſpongiarum, Naxius, Geodes, Corneolus, Augites, Nephriticus, Tiburo, Caymaous, oculos Catti, Alectoria, Myexis, Chelidonius, Malauar, Opalus, Pantarba, vitro, cryſtallo, corallio. De Magnete agemus *c.* 6. de vitro, cryſtallo, corallio, & bezahar *cap.* 5. de lapide Philoſophorum, *cap. vltim.* de reliquis aliis agetur *hoc, & ſeq. cap.*

Quæres primò quid notandum ſit de gagate? De hoc lapide S. Iſidorus *lib.* 16. *originum*, *c.* 4. Plin. *lib.* 10. *cap.* 3. *&* *lib.* 36. *cap.* 19. Galenus *lib.* 9. *de facultatibus ſimplic. medicam. pag.* 93. Dioſcorides *lib.* 5. *c.* 99. & *ibi* Matthiolus *ad c.* 103. Maiolus *colloq.* 18. *pag.* 309. Nicolaus Cauſſinus *lib.* 11. *de lapillis, ſymbolo* 34. Zanardus *de vniuerſ. elementari*, *q.* 53. *Gagates.*

Plinius *lib.* 36. *cap.* 19. Gagates, inquit, lapis nomen habet loci, & amnis Gagis Lyciæ. niger eſt, planus, pumicoſus, non multum à ligno differens, leuis, fragilis, odore ſi teratur grauis. Fictilia ex eo inſcripta non delentur. Cùm vritur, odorem ſulphureum reddit. Accenditur aqua, oleo reſtinguitur. Deprehendit ſonticum morbum, & virginitatem ſuffitus. Idem ex vino decoctus dētibus medetur, ſtrumiſque ceræ permixtus. Hoc dicuntur vti magi in ea quam vocant axioomantiam, & peruri negant, ſi euenturum ſit, quod aliquis optet. Ita Plinius *ibi.* Idem Plinius *lib.* 10. *c.* 3. Lapis, inquit, aëtites, quem aliqui dixere gagatem, ad multa remedia vtilis, nihil igne deperdens; eſt autem lapis iſte prægnans; intus cùm quatias, alio velut in vtero ſonantē. Ita Plinius. Nota ſonticum morbum à veteribus illum eſſe appellatum, qui ita grauis eſſet, vt ſolitas functiones impediret, quem qui pateretur, iuſtam excuſationem habere putabatur, quominus in iudicium vocatus, ſe ſiſtere cogeretur. *Gagates Plinio.* *Morbus ſonticus.*

Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 99. Probatur, inquit, gagates, qui celerrime accenſus flammas agit, & in vrendu bituminis odore ſentitur. Niger plerumque, ſqualet, cruſtaceus, & nullius ferè ponderis eſt. Molliendi, diſcutiendique vires habet. Comitiales ſuffitu reprehendit. Fugantur eius ſuffitu ſerpentes. Naſcitur in Lycia non longè ab oſtiis fluminis in mare exeuntis, quod propè Plagyopolito ciuitatem Gagam vocant, propè cuius oſtia lapis hic inuenitur. Ita Dioſcorides. *Gagates Dioſcoridi.*

Galenus *lib.* 9. *de facultatibus ſimplic. medicam.* Eſt, inquit, alius lapis colore atro, qui vbi igni admotus fuerit, perſimilem bitumini odorem exhibet, quem Dioſcorides, nonnullíque alij in Lycia inueniri prodidetunt, ad fluuium nomine Gagatem, vnde & ipſi lapidi nomenclaturam inditam, dicunt. Ego tamen eum fluuium non vidi, tametſi parua nauicula totius Lyciæ litora legerim, quò videlicet, quæ in ea ſunt, inſpicerem. Ita Galenus. *Galeno.*

S. Iſidorus *vbi ſuprà*, Gagates, inquit, lapis primùm inuentus eſt in Sicilia, Gagatis fluminis fluore reiectus, vnde & nominatus, licèt in Britannia ſit plurimus. Eſt autem niger, planus, lenis, & ardens igni admotus. Fictilia ex eo ſcripta non delentur. Incenſus ſerpentes *Iſidoro.*

fugat,

fugat, dæmoniacos perdit, virginitatem deprehendit, accenditur aqua, oleo reſtinguitur. Ita S.Iſidorus.

Matthiolo. Matthiolus *in lib.5.Dioſcoridis,cap.*103. Gagate,inquit,ſcatet in vniuerſum Flandria,Cimbriaque, vbi lignorum penuria incolæ hoc tantùm lapide ignem ſibi comparant. Foditur etiam in Italia,in agro Brixiano,& præterea in Comitatu Tirolenſi Germaniæ, non longè ab OEniponte, alias *Inſpruck*,in quodã torrentis alueo; adeò bitumine prægnans eſt,vt accenſus picis fere modo flagret, & nigerrimum emittat fumum. Hic lapis ſi igne inflammetur, meróque reſtinguatur, exhibeatúrque id vinum cardiacis potandum,confeſtim leuantur,repreſſo ſudore, excitatóque arteriarũ pulſu? Ita Matthiolus.Nota *Cardiacus.* cardiacum eſſe,illum qui patitur dolores cordis.

Gagates Maiolo,Cauſſino, Zanardo. Denique Maiolus, Cauſſinus, & Zanardus initio citati gagati tribuunt eam proprietatem,vt aqua accendatur, oleo reſtinguatur.

3. Quæres ſecundò, quid notandum ſit de aſbeſto?

Asbeſtos Plinio. Plinius *lib.37.cap.*10.ait, Asbeſtum eſſe gemmam,quæ naſcitur in Arcadiæ montibus coloris ferrei.

Iſidoro, & Albert. M. Iſidorus *lib.16.c.*4. Asbeſton,inquit, eſt Arcadiæ lapis,ferrei coloris, ab igne nomen ſortitus, eo quòd accenſus ſemel,nunquã extinguatur.De quo lapide mechanicum aliquid humana ars molita eſt, quod Gentiles capti ſacrilegio mirarentur. Denique in Templo quodam fuiſſe Veneris fanum dicunt,ibíque candelabrum, & in eo lucernam ſub dio ſic ardentem, vt eam nulla tempeſtas, nullus imber extingueret. Ita Iſidorus, & Albertus Magnus *lib.2. mineral. tract.*2. *cap.*1.

S.Auguſtino. S.Auguſtinus *lib.21.de ciuit.Dei,cap.*5. pro vera hiſtoria narrat asbeſtum Arcadiæ lapidem ſic vocati, quòd accenſus ſemel iam non poſſit extingui. *Ibid.cap.*6. loquens de illa lucerna,quæ in Templo Veneris ſub dio ſic ardebat, vt eam nulla tempeſtas, nullus imber extingueret,docet id contigiſſe aut arte magica aliquorum,aut quia in lucerna illa mechanicum aliquid de lapide asbeſto ars humana molita eſt. Viues *in hoc cap.*6. *lib.*21. *S.Auguſtini*, Erutum, inquit, eſt ſepulchrum memoria Patrum, in quo ardebat lucerna condita ibi, vt ex inſcriptione apparebat, ſupra milleſimum & quingenteſimum annum, eaque tota extemplò, vt contrectari cœpta eſt, inter admotas manus friata, in tenuiſſimum abiit puluerem. Ita *ibi* Ludouicus Viues.

Maiolo. Maiolus *colloquio* 18. tribuit & ipſi lapidi asbeſto omnia, quæ tribuunt Plinius, Iſidorus, & S.Auguſtinus *locis citatis*, & præterea refert miraculum S. Georgij, in quem ſæuientes Tyranni, putantes asbeſti lapidis naturam à Chriſtiano homine vinci non poſſe, dum illum incendio cremare nituntur, obruendum curarunt hoc asbeſto; verùm cùm omnis creatura cedat creatori, tametſi ignis ille non extingueretur, vim tamen amiſit, velut extinctus; quandoquidem S. Martyris etiam crines ipſi ab igne illæſi perſtitere. Ita Maiolus ex Metaphraſte *in encomio S.Georgij*.

Zanardo. Zanardus *de mundo elementari*, *quæſt.* 53. & Ioannes Daniel Mylius *lib.4. Baſilicæ chymicæ*, *Mylio.* *cap.* 20. tribuunt & ipſi lapidi asbeſto eam proprietatem, vt ſemel accenſus nullo vnquam tempore extinguatur Addit autem Mylius asbeſtum eſſe gemmam ferrei coloris, qua, inquit, vtimur in præparatione lampadis vitæ, & mortis; artificioſa autem opus habet incenſione, eaque non ab igne, ſed radiis ſolaribus in ſpeculum concentratis, &c. Ita Mylius.

Quæres tertiò, quid notandum ſit de pyrite? 4.
Pyrites. De hoc lapide Plinius *lib.36.cap.19 & lib.37.c.*11. S Auguſtinus *lib.21.de ciuitate Dei,cap.*5. S.Iſidorus *lib.16.originum, cap.*4. Dioſcorides *lib.5.c.*96. & *ibi* Matthiolus *cap.*100. Galenus *lib.9.de facultatibus ſimplicium medicam. pag.*93. Zanardus *de mundo elementari*, *quæſt.*53. Maiolus *colloquio* 18. *pag.*309.

Pyrites Plinio. Plinius *lib.36. cap.*19. Molarem quidam, inquit, pyritem vocant,quoniã ſit plurimus ignis illi; ſed eſt alius etiamnum pyrites ſimilitudine æris.In Cypro eum reperiri volunt,& in metallis,quæ ſunt circa Acarnaniam, vnum argenteo colore,alterum aureo. Vſus eorum in medicina excalfacere, ſiccare, diſcutere, humorem extenuare, & duritias nimias mollire. Pyritarum etiamnum aliqui genus vnum faciunt, plurimum habens ignis, quos viuos appellamus, & ponderoſiſſimi ſunt. Hi exploratoribus caſtrorum maximè neceſſarij,qui clauo, vel altero lapide percuſſi, ſcintillas edunt; quæ exceptæ ſulphuratis, aut fungis aridis, vel foliis, dicto celeriùs ignem trahunt. Idem Plinius *lib.37.cap.*11.dicit pyritem eſſe gemmam nigram, quæ attritu digitos adurat.

S. Auguſtino. S. Auguſtinus dicit pyritim eſſe lapidem Perſicum, qui tenentis manum, ſi vehementiùs prematur, adurit. Vult ergo hic lapis leuiter,& pauidè tangi,vt infert Albertus *lib.2.mineral.tract.2.cap.*14.

Iſidoro. S. Iſidorus. Pyrites, inquit Perſicus lapis fuluus eſt æris ſimulans qualitatem, cuius plurimus ignis; ſi quidem facilè ſcintillas emittit. Hic tenentis manum, ſi vehementiùs prematur, adurit; propter quod ab igne nomen accepit. Eſt alius pyrites vulgaris, quem viuum lapidem appellant,qui ferro,vel lapide percuſſus ſcintillas emittit,quæ excipiuntur ſulphure,vel aliis fungis,vel foliis,& dicto celeriùs præbet ignem. Hanc vulgus focarem petram vocat. Iſidorus.

Dioſcoride. Dioſcorides, Pyrites, inquit, lapis eſt, ex quo conflatur æs. Probatur æri maximè ſimilis, & qui facilè percuſſus ſcintillat. Huic lapidi ſiue crudo, ſiue cocto vis eſt calefaciendi,extergendique, & repurgandi, quæ oculorum claritati officiunt. Duritics præterea diſcutit, & maturat. Dioſc.

Matthiolo. Matthiolus, Lapidem, inquit, quem Græci pyriten dicunt, officinæ cum Mauritanis Marcheſitam vocant. Verùm quanquam vniuerſi lapides, à quibus ignis chalybe excutitur, pyritæ appellari poſſunt; cùm tamen Marcheſita appellata cæteris magis ſcintillet chalybe, aut ferro percuſſa, per antonomaſiam ipſa ſola vocatur Pyrites, tanquam cæteris præſtantior.Foditur hæc in omnium metallorum ferè fodinis,

genere,

Digitized by Google

genere, & colore diuerſa, plerumque tameo aureis ſcintillis, vel argenteis reſpetſa. Sterilis magna ex parte eſt hic lapis, quandoque tamen inuenitur, qui aurum, argentum, vel æs intra ſe continet.

Galeno. Galenus air pyritem eſſe vnum eorum lapidum, qui validam facultatem poſſident, eiúſque vires aperit *loco ſupra citato.*

Maiolo, & Zanardo. Maiolus de pyrite refert doctrinam Plinij, & Iſidori. Zanardus ſolùm notat eum percuſſum ſcintillare.

5\. *Selenites.* Quæres quartò, quid notandum ſit de ſelenite? De hoc lapide Plinius *lib.* 37. *cap.* 10. S. Auguſtinus *lib.* 21. *de ciuitate Dei, cap.* 5. S. Iſidorus *lib.* 16. *originum, cap.* 4. Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 110. *pag.* 615. & *ibi* Matthiolus *ad c.* 116. Zanardus *de vniuerſo elementari q.* 53. Ioannes Daniel Mylius *lib.* 4. *Baſilica chymicæ, cap.* 28. *pag.* 460. Maiolus *colloquio* 18. *pag.* 313. *lit. D.* Nicolaus Cauſſinus *lib.* 11. *ſymbolo* 58.

Selenites Plinio. Plinius, Selenites, inquit, ex candido tranſlucet melleo fulgore, imaginem Lunæ continens, redditque eam in dies ſingulos creſcentis, minuentiſque numero, naſcique putatur in Arabia.

S. Auguſtino. S. Auguſtinus ait in Perſide gigni lapidem ſelenitem, eiúſque interiorem candorem cum Luna creſcere, & deficere.

Iſidoro. S. Iſidorus, Selenites, inquit, latinè lunaris interpretatur, eo quòd interiorem eius candorem cum Luna creſcere, atque deficere aiunt. gignitur in Perſide.

Dioſcoridi. Dioſcorides, Selenites, inquit, quem Romani lunarem dicunt, plerique ver aphroſelenen, id eſt, Lunæ ſpumam, nomen inuenit, quòd per noctem ad incrementa luminum Lunæ plenus inuenitur. Naſcitur io Arabia, colore candido, pellucidus, minimè ponderoſus, dantur bibenda comitialibus ramenta eius. Quin etiam pro amuleto adligaot ſibi eum mulieres. Creditur & arboribus appenſus fœcunditatem earum augere. Dioſcor.

Matthiolo. Matthiolos, Selenites, inquit, vitri modo tranſlucet, & facilè in tenues funditor laminas; quo fit, vt iis in locis, vbi frequentiſſimos habetur, vitri vices expleat, ad concludendas ædificiorum feneſtras. Quidam, quod ſpeculi imaginem reddat, ſpeculorum lapidem vocant. Matthiolus.

Zanardo, Maiolo, Cauſſino, & Mylio. Zanardus, Maiolus, & Cauſſinus de ſelenite notant id quod notatur à Plinio, & Iſidoro.

Daniel Mylios de ſelenite notat id quod notatur ab Iſidoto, Dioſcotide, & Matthiolo.

6\. *Dionyſius lapis.* Quæres qointò, quid notandum ſit de lapide Dionyſio? De hoc Plinius *lib.* 37. *cap.* 10. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 4. Maiolus *colloquio* 18. *pag.* 317. *lit. E.* Cauſſinus *lib.* 11. *ſymbolo* 32.

Dionyſius Plinio. Plinius, Dionyſius, inquit, eſt gemma nigra, ac dura, mixtis rubentibus maculis. Ex aqua trita ſaporem vini facit, & ebrietati reſiſtere putatur.

Iſidoro. Iſidorus, Dionyſius, inqoit, lapis fuſcus eſt, & rubentibus notis ſparſus. Vocatur autem ita, quia ſi aquæ mixtus conteratur, vinum flagrat; &, quod in illo mirum eſt, ebrietati reſiſtit.

Maiolo, & Cauſſino. Maiolus, & Cauſſinus de hoc lapide idem notant, quod Plinius, & Iſidorus. addit Maiol. eum reperiri in Perſide.

Quæres ſextò, quid notandum ſit de lapide 7. *Thracius.*
thracio? De hoc Plinius *lib.* 37. *cap.* 10. *pag.* 669. *num.* 41. & *lib.* 33. *cap.* 5. Iſidor. *lib.* 16. *cap.* 4. Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 100. & *ibi* Matthiolus *ad cap.* 104. Galenus *lib.* 9. *de facultatibus ſimplicium medicamentorum,* vbi de gagate, Daniel Mylius *lib.* 4. *Baſilica chymica cap.* 28. *pag.* 460. Maiolus *colloq.* 18. *pag.* 309. *lit. B.*

Plinius *lib.* 33. *cap.* 5. Thracius, inquit, lapis accenditur aqua, idémque oleo reſtinguitur. Idem *lib.* 37. *cap.* 10. meminit cuiuſdam thraciæ gemmæ, quam facit trium generum, viridem, pallidiorem, tertiam ſanguineis guttis. *Thracius Plinio.*

Iſidorus, Thracius, inquit, lapis niger, & ſonorus naſcitur in flumine, cuius nomen eſt Pontus in equitia. *Iſidoro.*

Dioſcorides, Naſcitur, inqoit, Thracius in Scythiæ fluuio, qui Pontus dicitur. Poteſt gagatæ eadem. Fertur, quod in bitumine accidit, accendi aqua, oleo autem reſtingui. *Dioſcoridi.*

Matthiolus hiſtoriam lapidis thracij cenſet eſſe potius fabuloſam, quàm veram. *Matthiolo.*

Galenus de lapide thracio ſic haber. Eſt, inquit, alius lapis, cuius meminit Nicander in hunc modum. *Galeno.*

Si lapis vratur candenti Thracius igne, &
Poſt madefiat aqua, flagrabit totus; at idem
Mox oleo affuſo penitus reſtinguitur. adfert
Thracius hunc ad nos paſtor de flumine, nomen
Cui Pontus.

Verùm nullus eius in medicina vſus eſt; neque Nicander præter graueolentiam, quæ ſuffitu feras fugat, quicquam ei adſcripſit. Ita Galenus.

Daniel Mylius, de lapide thracio notat id, quod Dioſcorides. *Mylio.*

Maiolus de hoc lapide notat id, quod Plinius. *Maiolo.*

Quæres ſeptimò, quid notandum ſit de lapide 8. *Phrygius.*
phrygio? De hoc Plinius *lib.* 36. *cap.* 19. Iſidorus *lib.* 16. *c.* 4. Dioſcorides *lib.* 5. *c.* 94. & *ibi* Matthiol. *cap.* 98. Galenus *lib.* 9. *de facult. ſimplic. medicament. pag.* 93. Mylius *lib.* 4. *Baſilica chymicæ, cap.* 27. *pag.* 459. Maiolus *colloq.* 18. *pag.* 309.

Plinius, Phrygius, inquit, lapis gentis nomen habet. Eſt autem gleba pumicoſa. Vritur antè vino perfuſus, flatúrque follibus, donec rufeſcat, ac rurſus dulci vino reſtinguitur, & hoc trinis vicibus, tingendis veſtibus tantùm vtilis. *Phrygius Plinio.*

Iſidorus, Phrygius, inquit, lapis, ex loco traxit vocabulum. Naſcitur enim in Phrygia, colore pallidus, mediocriter grauis. Eſt autem gleba pumicoſa, Vritur autem vino perfuſus, flatúſque follibus donec rubeſcat, at rurſus dulci vioo teſtinguitur tribus vicibus, tingendis tantùm veſtibus vtilis. *Iſidoro.*

Dioſcorides, Phrygius, inquit, lapis, quo tingendis veſtibus in Phrygia vtuntur, vnde & nomen inuenit, in Cappadocia naſcitur. Probatiſſimus qui pallet, mediocriter ponderoſus, & inæquali coloris concretione eſt. Habet crudus, coctúſque phrygius lapis efficacem adſtringendi vim; repurgat item. Cruſtas ignis modo inducit, & ambuſtis cum cera medetur. *Dioſcoridi.*

Matthiolus, Qui mihi, inquit, phrygium lapidem oſtenderit in Italia, hactenus neminem inueni; quippè cùm nec noſtratibus Medicis, nec lanarum infectoribus, vllo ſit vſui, ex Cappadocia ad nos deferri deſiit. *Matthiolo.*

 Galenus

Digitized by Google

Galeno. Galenus notat lapidem phrygium validè deſiccare, & eſſe vtilem tum ad vlcera putrida, tum ad oculos.

Mylio, Mylius de lapide phrygio notat, quod notatur a Dioſcoride.

& Maiolo. Maiolus de eodem lapide notat, quod notatur ab Iſidoro.

9. *Scyrus.* Quæres octauò, quid nutandum ſit de lapide ſcyro? De hoc Iſidorus *lib.16. cap.4.* Plin. *lib.36. cap.17.* Cauſſinus *lib.11.ſymbolo* 57. Maiolus *colloquio* 18. *pag.*319. qui omnes notant ſcyrum lapidem naſci in inſula Scyro, idque habere mirum, vt integer fluctuet, & enatet, comminutus verò mergatur. quod, vt optimè obſeruat Cauſſinus, eſt pulcherrimum ſymbolum concordiæ. Idem notat Albertus Magnus *lib.1.mineral.tract.1.c.17.*

10. *Arabus.* Quæres nonò, quid notandum ſit de lapide Arabico? De hoc Plinius *lib.36.c.11.* Iſidor. *lib.16. c.4.* Dioſcorides *lib.5.c.100.& ibi* Matthiol. *c.106.* Galenus *lib.9. de facultate ſimplic.medicam. pag.93.* Mylius *lib.4.Chymica Baſilica,cap.28.pag.460.*

Arabus Plinio. Plinius, Arabus, inquit, lapis ebori ſimilis, dentifriciis accommodatus crematus. priuatim hæmorrhoidas ſanat. Idem notat Daniel Mylius *proximè* cit.

Iſidoro. Iſidorus, Arabicus, inquit, ſimilis eſt ebori, ſine vlla macula. Hic defricatus ad cotem ſuccum dimittit croco ſimilem. Nuta crocum vulgò dici *Zafaranno.*

Dioſcoridi. Dioſcorides, Qui Arabicus, inquit, lapis nominatur, maculoſo ebori ſimilis eſt. Tritus hic, illitúſque, hæmorrhoidas reprimit. Cremati cinis dentifriciis accommodatus eſt.

Matthiolo. Matthiolus, Nullum, inquit, hactenus vidi, nec reperi lapidem, qui eburneam mihi oſtenderit faciem; quapropter non crediderim Arabicum lapidem hoc tempore conuehi in Italiam.

Galeno. Galenus, Arabius, inquit, lapis elephanti ſimilis, deſiccantis, abſtergentiſque facultatis eſt.

11. *Iudaicus.* Quæres decimò, quid notandum ſit de lapide Iudaico? De hoc Iſidorus *lib.16. cap.4.* Dioſcorides *lib.5. cap. 100. pag. 615. & ibi* Matthiolus *cap. 112.* Galenus *lib.9. de facultatibus ſimplicium medicam. pag.93.* Braſauolus *in examine lapidum, pag. 439.* Mylius *lib.4. Baſilica chymica, cap.26.pag.453.*

Iudaicus Iſidoro. Iſidorus ait hunc lapidem eſſe album, ſed nimis obſcurè declarat eiuſdem naturam.

Dioſcoridi. Dioſcorides, Iudaicus, inquit, lapis in Iudæa naſcitur, figura glandis, eleganter, & concinnè confectus, lineis inter ſe æqualibus veluti torno factis. Cùm diluitur, nullas habet ſaporis qualitates. Poteſt ciceris quantitate collyrij modo in cote attritus, tum cum calidæ aquæ cyathis tribus dilutus potúſque vrinæ anguſtias ſoluere, & veſicæ calculos frangere.

Matthiolo. Matthiolus, Lapis, inquit, è Iudæa allatus, vnde & illi nomen, paſſim in officinis habetur. Vtuntur eo Medici non modò ad veſicæ calculos, ſed etiam ad eos, qui in renibus fiunt.

Galeno. Galenus, Eſt, inquit, alius lapis colore candido, ſpecie concinna, lineas habens ceu torno ductas; appellatur Iudaicus à loco, in quo naſcitur; illo vtuntur ad veſicæ lapides, in cote ſoluentes, & ex aquæ calidæ tribus cyathis potui præbentes. Sanè in quibus nos experti ſumus, profecit nihil, quod ad lapides veſicæ pertinet; verùm ad eos, qui in renibus hærent, efficax eſt.

Braſauolo. Braſauolus, A Iudæa, inquit, in qua naſcitur, nomen ſortitus eſt lapis Iudaicus. nam ex Palæſtina Syriæ Alexandriam, & pòſt Venetias affertur. Marmoreis fruſtulis adulteratur; adulterium deprehenditur; qui arte facti in omnibus æquales ſunt, & lineas ſemper æquales habent, ſed naturales in vno latere quandoque variant; nec putandum eſt lineas illas naturales lineas eſſe, ſed veluti puncta ſunt per quendam ordinem diſtincta, quæ ſimul ordinata linea quadam ieiungi videntur. Antiqui Medici eo ad veſicæ lapidem vtebantur; ideo illi nomen impoſuere, tecolithos, id eſt, calculos aſſumens lapis, quod diſplicere videtur Galeno *lib. 9. de facultatibus ſimplicium medicamentorum.* Quicquid tamen ſit, ego in lapide renum frequenter vſus ſum, & optime profecit. Venetiis emere poteris, ſed ab adulteratis caueto. Hoc ſolo Reuerendiſſimum Thomam Muſtum Canonicum Ferrarienſem à ſæua renum ægritudine liberaui. Ita Braſauol.

Mylio. Mylius, Lapis, inquit, Iudaicus, ſolutus nullam qualitatem guſtu affert. Poteſt ciceris magnitudine tritus ad cotem, vt collyrium, cum aquæ calidæ cyathis tribus potu difficultati vrinæ auxiliari, & calculos comminuere.

Quæres vndecimò, quid notandum ſit de lapide ſamio? De hoc Plinius *lib.36. cap.21.* Iſidorus *lib. 16. cap. 4.* Mylius *lib. 4. Baſilica chymica, cap.17.pag.459.* 12. *Samius.*

Plinius, Eſt, inquit, lapis ſamius in eadem inſula, vbi terram laudauimus, poliendo auro vtilis. Vtilis & in medicina oculorum vlceribus cum lacte contra veteres lachrymationes. Prodeſt & contra vitia ſtomachi potus, vertigines ſedat, mentéſque commotas reſtituit. Quidam & morbis comitialibus vtiliter dari putant, & ad vrinæ difficultates. *Samius Plinio.*

Iſidorus, Samius, inquit, lapis à Samo inſula, vbi reperitur, vocatus, eſt grauis, & candidus, & poliendo auro vtilis. *Iſidoro.*

Mylius, Lapis, inquit, Samius, in terra inuenitur Samia, quo aurifices vtuntur in poliendo auro, vt reſplendeat. Probatur candore, & duritia. Vis ei adſtrictoria, & refrigerans. Prodeſt ſtomachicis potus, ſenſus hebetat. Verùm ad fluxiones oculorum, & vlcera cum lacte eſt efficax. Partus, vt tradunt, alligatus accelerat, & conceptus fœminarum cuſtodit. *Mylio.*

Quæres duodecimò, quid notandum ſit de memphite? De hoc S. Iſidorus *lib.16.c.4.* Dioſcorid. *lib. 5. cap.100. pag. 615. & ibi* Matthiolus *cap.116.* Mylius *lib. 4. Baſilica chymica, cap. 28. pag.460.* 13. *Memphites.*

S. Iſidorus, Memphitis, inquit, ita vocatur à loco Ægypti, eſt gemmantis naturæ. Hic tritus, atque in iis, quæ vrenda, & ſecanda ſunt, ex aceto illinitus, ita obſtupeſcere facit corpus, vt non ſentiat cruciatum. Idem ait Albertus *lib. 2. mineral.tract.2.cap.11.* *Memphites Iſidoro.*

Dioſcorides *lib. 5. loco cit.* Inuenitur, inquit, ad Memphim in Ægypto memphites lapis calculorum magnitudine, pinguis, colore va- *Dioſcoridi.*

rio.

Digitized by Google

rio. Fertur hic tritus, inunctúſque locis, quæ ſecanda, vrendave ſint, ſine periculo aliquo omnẽ in eis ſenſum extinguere. Idem notat Mylius. *Mylio.*

14. *Sarcophagus.* Quæres decimotertiò, quid notandum de ſarcophago? De hoc Plinius *lib.36. cap.17.* Iſidorus *lib.6.cap.4.* & Maiolus *colloquio* 18.*pag.*319.*lit.D.*& Albert.*lib.2.min.tract.2.cap.17.*

Sarcophagus Plinio. Plinius, In Aſſo, inquit, Troadis ſarcophagus lapis fiſſili vena ſcinditur. corpora defunctorum condita in eo, abſumi conſtat intra vndecimum diem, exceptis dentibus.

Mutianus ſpecula quoque, & veſtes, & calceamenta illata omnia lapidea fieri auctor eſt. Eius generis & in Lycia ſaxa ſunt, & in Oriente, quæ viuentibus quoque adalligata, erodunt corpora. Idem notat ſanctus Iſidorus, & Albertus Magnus. *Iſidoro, & Alberto M.*

Maiolo. Idem etiam notat Maiolus; ſed addit duo admiranda. Primò Romæ in puluere Vaticani agri in area ædis, cui nomen, Campus ſanctus, humata ibi cadauera vnicam intra diem protſus carnibus denudari oſſibus arentibus. *Campus ſanctus.* Deinde non longè ab vrbe Colonia, vbi ſanctæ Vrſulæ Virginum collegium eſt, eſſe puluerem in area templi, qui nullum prorſus ſuſcipit ſepeliendum, imò pueros recèns baptizatos de nocte quaſi euomens in ſuperficiem reiicit viſendos, cuius rei miracula incolæ non rara narrant, quæ alibi non facilè inueniantur, vt Lindanus vir doctiſſimus ſcriptum reliquit apud Cardinalem Baronium 21. Octobris. Ita Maiolus. *Collegiū ſanctæ Vrſulæ.*

15. *Hæmathites.* Quæres decimoquartò, quid notandum ſit de hæmathite? De hoc lapide Plinius *lib.36. c.16. pag.645. num.30. & cap.20. & lib.37. cap.10. pag.668. num.22.* Iſidorus *lib.16. cap.4.* Dioſcorides *lib.5. cap.97. & ibi* Matthiolus *cap.101.* Galenus *lib. 9. de facultatibus ſimplicium medicament. pag.94.* Rueius *lib.2. de gemmis, cap.25.* Braſauolus *in examine lapidum, pag.439.* Mylius *lib.4. Baſilicæ chymicæ, cap.17. pag.366.* Maiolus *colloquio* 18. *pag.312.*

Hæmathites Plinio. Plinius *lib.36. cap.16.* docet lapidem hæmathitem eſſe quandam ſpeciem magnetis in Æthiopia, qui ſit ſanguinei coloris, quique, ſi teratur, reddat non ſolùm ſanguinem, ſed & crocum. Idem *eodem lib. cap.* 20. Hæmathites, inquit, inuenitur in metallis. Vſtus minij colorem imitatur. Vritur vt phrygius, ſed non reſtinguitur vino. Hæmathiten diſcernunt venæ rubentes, & friabilis eſt natura. Oculis cruore ſuffuſis mirè conuenit. Siſtit profluuium mulierum potus. Bibunt eum & qui ſanguinem reiecerunt, cum ſucco punici mali. Et in veſicæ vitiis efficax. Bibitur & in vino contra ſerpentium ictus, proficit oculorum lachrymis in lacte muliebri.

Hæmathitarũ quinque genera. Hæmathitarum quinque ſunt genera, Æthiopicus oculorum medicamentis vtiliſſimus. Androdamas, qui in ſe trahit aurum, argentum, æs, ferrum. Quartum genus eſt ille hæmathites, qui quandiu eſt crudus, vocatur elatites, coctus verò dicitur miltites. Quintum genus dicitur ſchiſton hæmorrhoidas reprimens. Idem *lib.37. cap.10.* Hæmathites, inquit, in Æthiopia quidem principalis, ſed & in Arabia, & Africa inuenitur ſanguineo colore.

Sanctus Iſidorus, Hæmathites, inquit, cote reſolutus, in colorem venit ſanguinis. eſt autem admodum liuidus, eſt & ferrugineus. Naſcitur in vltima Ægypto, Babylonia, & Hiſpania. *Hæmathites Iſidoro.*

Dioſcorides. Probatiſſimus, inquit, hæmathites lapis, qui friabilis, rubens, aut niger eſt, in ſe ipſo durus, & æqualis. qui nullas habet admixtas ſordes, nec lineis aliquibus variatur. Eſt illi vis adſtringere, calefacere leniter, extenuare, oculorum cicatrices, & aſperitates cum melle exterere. Cum humano lacte lippitudines, rupta, & cruoris ſuffuſiones in oculis emendat. Contra vrinæ anguſtias cum vino bibitur. *Dioſcoridi.*

Matthiolus, Hæmathites, inquit, lapis, quo omnes in vniuerſum medicinæ officinæ abundant, quóque pictores, & lignarij fabri vtuntur, vulgò vocatus lapis, legitimus non eſt, de quo meminerunt Dioſcorides, & Galenus, quippè hic factitius eſt, ex viliſſimo vulgari Armenio bolo, aliiſque admiſtis impoſturis. legitimus enim foſſilis eſt, & ſponte naturæ naſcens in metallorum cuniculis; qui fractus, ſanguinem colore imitatur, vnde & nomen, cum Græcis ſanguis αἷμα dicatur. Foditur hæmathites non modò in Ægypto, ſed in plurimis Germaniæ, & Bohëmiæ montibus, præſertim in Hercynia ſylua, quin & in Italia Brixienſi agro. *Matthiolo.*

Galenus, Meritò, inquit, auſi ſunt Medici ocularibus facultatibus lapidem miſcere hæmathitem. *Galeno.*

Rueius de hoc lapide notat id quo notatur à Plinio. *Rueio.*

Braſauolus, Lapis, inquit, hæmathites notiſſimus eſt, adeò vt ſimplici nomine per excellentiam, lapis dicatur; hæma Græcè ſanguinem ſignificat; hic lapis vel ita appellatur, quia ſanguinis colorem imitatur, aut quia fluentem ſiſtit. In metallis inuenitur, quem ſi vras, minij colorem habet. Plinius *lib.36. cap.20.* quinque genera diſtinguit. Sed tibi ſatis hoc genus vulgare habere, quòd friabile ſit, rubrum, vel nigrum, durum, atque planum, ſine ſordibus, nec lineas, quibus varietur, habeat. ineptior enim eſt, qui lineas habet. *Braſauolo.*

Mylius. Hæmathites, inquit, vim habet aſtringentem, & excalfactoriam aliquantum, extenuantémque. feruenti aquæ impoſitus eam refrigerat; geſtantémque à Solis feruore non lædi dicunt. Fruges à cicadis, & grandine cuſtodire creditur. Manu retentus fluxum ſanginis narium ſiſtit. Cùm mali punici ſucco ſanguinem excreantibus confert. *Mylio.*

Maiolus notat quædam notata à Plinio. *Maiolo.*

Quæres decimoquintò, quid notandum ſit de androdamante? De hoc Plinius *lib.36. cap.20. & lib.37. cap.10. pag.666.* Iſidorus *lib.16. cap.4.* Cauſſinus *lib.11. ſymbolo* 22. 16. *Androdamas.*

Plinius quid dixerit de androdamante *lib.36. cap.20.* attulimus *in quæſito precedente. lib.* autem 37. *cap.10.* Androdamas, inquit, gemma, argenti nitorem habet, vt adamas quadrata. Magi putant nomen impoſitum ab eo, quòd impetus hominum, & iracundias domet. Ita etiam Albertus Magnus *lib.2. miner. tract.2. cap.1.* *Androdamas Plinio.* *Alberto M.*

Iſidoro. Iſidorus, Androdamantus, inquit, colore niger, pondere, & duritia inſignis, vnde & nomen traxit, præcipuus reperitur in Africa. Trahere autem in ſe argentum, vel æs dicitur, quique attritus, vt hæmatites in colorem redigitur ſanguinis.

Aduertendum. Sed aduerte vel androdamantum differre ab androdamante, vel eſſe duo genera androdamantis. Nam idem S. Iſidorus, qui *lib.* 16. *cap.* 4. explicauit androdamantum eodem modo, quo Plinius androdamantem *lib.* 36. *cap.* 20. explicat poſtea *eod. lib. cap.* 14. androdamantem, eo modo, quo Plinius *lib.* 37. *cap.* 10. inquit enim, Androdamas argenti nitorem habet, & penè adamas, quadrata ſemper teſſeris. Magi putant nomen impoſitum ab eo, quòd animorum impetus, vel iracundias domare, & refrænare dicitur. gignitur in mari rubro. Ita S. Iſidorus. eodem modo hunc lapidem explicat Cauſſinus.

Androdamas Cauſſino.

17. *Iſciſtus. Schiſtus.* Quæres decimoſeptimò, quid notandum ſit de Iſciſto? & quid de ſchiſto? De Iſciſto S. Iſidor. *lib.* 16. *cap.* 4. de ſchiſto Plinius *lib.* 36. *cap.* 20. Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 98. & *ibi* Matthiolus *cap.* 102. Galenus *lib.* 9. *de facultatibus ſimplicium medicam. pag.* 94.

Iſciſtus Iſidoro. Iſidorus, Iſciſtus, inquit, inuenitur in vltima Hiſpania croco ſimilis, cum leui fulgore, facilè friabilis.

Schiſtus Plinio. Plinius ait, ſchiſtum eſſe genus hæmatitis, vtile aduersùs hæmorrhoidas.

Dioſcoridi. Dioſcorides, Schiſtus, id eſt, ſciſſilis lapis, naſcitur in Hiſpaniæ Iberia. Probatiſſimus, luteo croci colore aliquo, friabilis, & in ſe ipſo facillimè ſciſſilis: concretione, linearúmque quas pectinum modo habet, mutua compactione, ammoniaco, id eſt, arenario ſali ſimilis. Eaſdem hæmatitæ vires habet, minus tamen efficax eſt. concaua explet humano lacte dilutus. Ita Dioſ orid.

Matthiolo. Matthiolus, Schiſtum, inquit, lapidem, quem tradidit Dioſcorides gigni in Iberia, hactenus allatum in Italiam non vidimus. Fodi tamen hunc in pluribus Hercyniæ ſyluæ locis in Germania, quin & in Boëmia, author eſt clariſſimus Agricola.

Galeno. Galenus notat ſchiſtum eſſe lapidem, qui attritus ad cotem, vel mortarium ſit ſolubilis in ſuccum.

Iſciſtus Iſidori idem qui ſchiſtus Dioſcoridis. Ex dictis ſequitur Iſciſtum Iſidori idem eſſe ſchiſto Dioſcoridis.

18. *Amiantus.* Quæres decimooctauò, quid notandum ſit de amianto? De hoc Plinius *lib.* 36. *cap.* 19. Iſidor. *lib.* 16. *cap.* 4. Dioſcorid. *lib.* 5. *cap.* 100. *pag.* 615. & *ibi* Matthiolus *cap.* 113. Braſauolus *in examine ſeminum, pag.* 159. *& in examine terrarum, pag.* 463. Zanardus *de vniuerſo elementari, quæſt.* 53. Mylius *lib* 4. *Baſilica chymica, cap.* 20. *pag.* 389. Cauſſinus *lib.* 11. *ſymbolo* 19. *&* 20. Maiolus *colloq.* 18. *pag.* 308.

Amiantus Plinio. Plinius, Amiantus, inquit, alumini ſimilis nihil igne deperdit. hic veneficiis reſiſtit omnibus, priuatim magorum.

Iſidoro. Iſidorus, Amiantus, inquit, appellatus à veteribus, eo quòd ſi ex eo veſtis fuerit contexta, contra ignem reſiſtat, & igni impoſita non ardeat, ſed ſplendore accepto niteſcat, & eſt ſciſſi aluminis ſimilis, veneficiis reſiſtens omnibus, ſpecialiter magorum.

Dioſcoridi. Dioſcorides, Naſcitur, inquit, in Cypro amiantus lapis, ſciſſili alumini ſimilis. Telas ex eo ad ſpectaculum faciunt, quæ in ignem coniectæ accenduntur quidem, aguntque flammas, ſed nulla in igne amiſſa parte, nitidiores eo incendio euadunt.

Matthiolo. Matthiolus etiam notat proprium eſſe amianti, vt in ignem coniectum non comburatur.

Cæterùm non deſunt impoſtores, inquit Matthiolus, qui lapidem, amiantum, ſimplicibus mulierculis oſtendant, vendántque ſæpè numero pro ligno crucis Seruatoris noſtri; id quod facilè credunt, cùm igne non comburatur, quódque ligni modo plurimis conſtet lineis intercurſantibus. eandem impoſtorum fraudem notat Braſauolus *in examine terrarum, pag.* 463.

Braſauolo. Braſauolus *in examine ſeminum, pag.* 159. docet lapidem amiantum filari, & ex eo texi telas, quæ igne, non aqua lauentur, & in ignem coniectæ, nihil deperdant, quin nitidiores euadant.

Zanardo, Mylio, Cauſſino, & Maiolo. Zanardus, Mylius, Cauſſinus, & Maiolus tribuunt & ipſi amianto lapidi eam proprietatem, vt veſtes ex eo contextæ, & in ignem coniectæ, non comburantur, ſed nitidiores euadant. De ſymbolis amianti vide Cauſſinum *locis citatis.*

CAPVT IV.

De aliis lapidibus inſignioribus.

EXPLICATIONEM aliquot lapidum inſigniorum adorſi ſumus *cap. præcedenti*, quia autem ij plures erant, quàm vt commodè poſſent vnico capite concludi, eos, qui ſuperfuerunt ex ibi enumeratis, nunc perſequemur.

Quæres igitur primò, quid notandum ſit de batrachite? De hoc lapide agunt Plinius *lib.* 37. *cap.* 10. & S. Iſid *lib.* 16. *cap.* 4. ſed adeò preſsè, & obſcurè, vt mihi nihil notatu dignũ elicere licuerit. 1. *Batrachites Plinio, & Iſidoro.*

Quæres ſecundò, quid notandum ſit de gallactite? De hoc lapide Plinius *lib.* 37. *cap.* 10. Iſidor. *lib.* 16. *cap.* 4. Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 100. *pag.* 614. & *ibi* Matthiolus *cap.* 108. Galenus *lib.* 9. *de facultatibus ſimplicium medicam. pag.* 93. Mylius *lib.* 4, *Baſilica chymica, cap.* 28. *pag.* 460. Maiolus *colloquio* 18. *pag.* 317. *lit. A.* 2. *Gallactites.*

Galactites Plinio. Plinius, Gemmam, inquit, galaxiam, aliqui galactitem vocant, ſimilem proximè dictis, ſed intercurrentibus ſanguineis, aut candidis venis. Galactites ex vino colore lactis eſt. Eandem dicunt leucam, & leucographiam appellant, & ſynnephiten, tritam lactis ſucco, ac ſapore notabilem. In educatione nutricibus lactis fœcunditatem, infantium quoque alligata collo ſaliuam facere dicitur, in ore autem liqueſcere eandem memoriam adimere dicunt. Mittit eam & Achelous amnis. Sunt qui ſmaragdum albis venis circumligatum galactitem vocent. Idem notat Maiolus.

Iſidoro. Iſidorus, Galactites, inquit, colore cinereus, guſtu ſuauis eſt, ſed ideò ſic vocatus, quòd quiddam de ſe lacteum attritus dimittat.

Dioſcoridi. Dioſcorides, Qui, inquit, galactites, id eſt, lactarius lapis dicitur, quòd lacteum ſuccum ex ſe mittit, nomen inuenit, alioqui cinereo

colore,

colore,& dulci ſapore eſt. Oculorum deſtillationibus, vlceribúſque vtiliter inungitur. oportet autem ob glutinoſam vim, quæ illi ineſt,tritum cum aqua in plumbea pyxide ſeruare.

Matthiolo. Matthiolus. Galactiten, qui mihi oſtenderet, hactenus non reperi.

Galeno. Galenus.Galactites,inquit, in ſuccum ſolutus, lacti ſimilis conſpicitur.

Mylio. Mylius, Galactites, inquit, à lacteo humore, quem reſudat,nomen ſumpſit,coloris eſt cinerei, guſtu dulcis. Vtilis eſt oculorum fluxionibus. fœmori alligatus partum adiuuare dicitur. A collo item ſuſpenſus lac nutricibus augere dicitur.

3. *Obſius, obſcius, vel obſidius* Quæres tertiò, quid notandum ſit de obſio, aliàs obſcio, vel obſidio? De hoc lapide Plinius *lib.36.cap.*16.Iſid.*lib.*16.*cap.*4.

Obſidius Plinio. Plinius, Obſidius, inquit, nigerrimi coloris, aliquando & tranſlucidi, craſſiore viſu, atque in ſpeculis parietum pro imagine vmbras reddente. Gemmas multi ex eo faciunt; vidimúſque, & ſolidas imagines D.Auguſti, dicauitque ipſe pro miraculo in templo Concordiæ obſidianos quatuor elephantos.

Iſidoro. Iſidorus,Obſius,inquit,lapis, niger, tranſlucidus, & vitri habens ſimilitudinem. Ponitur in ſpeculis parietum propter imaginum vmbras reddendas.Gemmas multi ex eo faciunt.Naſcitur in India,& in Samo Italiæ.

4. *Mytridat Iſidoro.* Quæres quartò, quid notandum ſit de mytridate? S.Iſidorus *lib.* 16. *cap.*4. Mytridas, inquit, lapis Euphratis, ſole repercuſſus coloribus micat variis.

5. *Aëtites.* Quæres quintò, quid notandum ſit de aëtite? De hoc lapide Plinius *lib.*10. *cap.*3.*pag.*171.*n.*15. *& lib.*30.*cap.*14.*pag.*550.*num.*10. *& lib.*36.*cap.*21. *initio,& lib.*37.*cap.*11.*num.*10.Iſidorus *lib.*16.*cap.*4. Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 100. *pag.* 616. & *ibi* Matthiolus *cap.*118. Rueius *lib.*2. *de gemmis*, *cap.*23. Braſauolus *in exam.lapidum,pag.*443.Mylius *lib.*4. *Baſilicæ chymicæ, cap.*21.*pag.*389. Cauſſinus *lib.*11. *ſymbolo* 17.Maiolus *colloq.*18.*pag.*308.

Aëtites Plinio. Plinius *lib.*10.*cap.*3. Tribus, inquit, primis, & quinto aquilarum generi inædificatur nido lapis aëtites, quem aliqui dixere gagatem, ad multa remedia vtilis, nihil igne deperdens. Eſt autem lapis iſte prægnans, intus cùm quatias, alio velut in vtero ſonante. Idem *lib.* 30. *cap.* 14. Lapis, inquit, aëtites in aquilæ repertus nido, cuſtodit partus contra omnes abortuum inſidias. Idem *lib.* 36. *cap.* 21. Aëtites, inquit, lapides reperiuntur in nidis aquilarum; aiunt binos inueniri, marem, & fœminam; nec ſine iis parere aquilas, & ideo binos tantùm. Genera eorum quatuor. In Africa naſcentem puſillum, ac mollem, intra ſe, & velut in aluo habentem argillam ſuauem, candidam, ipſum friabilem, quem fœminei ſexus putant. Marem autem qui in Arabia naſcitur, durum gallæ ſimilem, aut ſubrutilum, in aluo habentem durum lapidem. Tertius in Cypro inuenitur, colore illis in Africa naſcentibus ſimilis. habet in aluo arenam & lapillos, ipſe tam mollis, vt etiam digitis frietur. Quarti generis Taphiuſus appellatur; naſcens iuxta Leucadem in Taphiuſa; inuenitur in fluminibus, candidus, & rotundus. Huic eſt in aluo lapis, qui vocatur callimus,nec quicquam tenerius. Aëtitæ omnes grauidis adalligati mulieribus, vel quadrupedibus in pelliculis ſacrificatorum animalium continent partus,non niſi parturiant remouendi, alioqui vteri excidunt. Sed niſi parturientibus auferantur, omninò non pariunt. Idem *lib.*37. *c.*10. notat aëtitem cognominari à colore aquilæ candicante cauda.

Iſidorus,Aëtites,inquit,lapides reperiuntur in nidis aquilarum;aiunt binos inueniri,marem, & fœminam;nec ſine iis parere aquilas.Harum maſculus durus ſimilis gallæ,ſubrutilus. Fœmineus verò puſillus,ac mollis. Alligati, partus celeritatem faciunt. *Iſidoro.*

Dioſcorides,Reſonat,inquit,commotus aëtites, ceu lapide alio intra ſe concepto prægnans. Siniſtro brachio adalligatus contra muliebrium locorum lubricitatem fœtus in vtero retinet. Parturientibus tamen à brachio ſublatus, fœmori alligandus eſt, vt ſine doloro fœtus excludatur. *Dioſcoridi.*

Matthiolus, Aëtiten, inquit, Græci, Latini aquilæ lapidem dicunt, quòd aliquando in earum nidis reperiatur;variat lapis hic tum colore, tum magnitudine.His dictis Matthiolus notat de aëtite ea,quæ etiam notantur à Plinio. *Matthiolo.*

Rueius de hoc lapide notat ea, quæ notantur etiam à Plinio, & præterea, Aëtites, inquit, grauidis, quæ ob vteri imbecillitatem fœtum ægrè continent, brachio ſiniſtro alligatur, magno earum vſui; parturientibus autem brachio admoueri debet; fœminis autem alligatus citra dolorem,fœtum dicitur extrahere. Mirum quòd furem prodere fertur, ſi quis in pane conditum offerat; neque enim manſum, vt etiam cum ea decoctum quicquàm furem deuorare poſſe confirmant. Tritum, & cerato exceptum comitiales ſtrenuè iuuare comperio. Mitto quæ de hoc lapide nugantur magi, neque enim vxorum furta deprehendere, vel futura præſagire hunc citra incantamenta poſſe crediderim. Rueius. *Rueio.*

Braſauolus. In aquilarum, inquit, nidis duos aëtites reperiri ferunt, nec aquilam oua parere niſi hos lapides in nidum comportauerit. *Braſauolo.* Apud nos duo genera ſunt, album vnum, alterum nigrum,vel cineritium.Hi lapides prægnantes vocantur, quaſi intus alterum lapidem album habeant, qui ſonet, ſi quatiatur. *Aëtitis genera duo.* Aëtites ſi ſuſpendatur læuo brachio mulieris grauidæ, fœtum continet; ſi autem ſuſpendatur coxæ, parere facit. In Apulia frequens inuenitur in monte Gargano, & in Apennino monte variis locis, qui albus eſt, in fluminibus inuenitur. Ex Apulia ferri iubeas, aut Venetiis emas, quia ex Armenia Alexandriam, pòſt Venetias fertur. Si officina tua hoc lapide careat, non multum curæ ſit. O quot ſuperſtitiones fiunt de hoc lapide; hoc volunt furta detegi, prædici futura, & impediri eſum ciborum etiam optimorum. Ita Braſauolus.

Mylius de aëtite notat ea quæ notantur à Plinio,Rucio,& Braſauolo, & propterea ferunt, inquit, quod aëtites ab aquilis in nidum deferatur, ad ouorum calorem contemperandum, ne nimis calefiant,dum incubantur. *Aëtites Mylio.*

Cauſſinus, Aëtites, inquit, lapis ſemper præ-

Digitized by Google

gnans nunquam parit. ſignant eos, qui multa in virtutibus, & literis cuucipiuut, quæ nunquam pariunt. Maiolus notat nonnulla, quæ etiam Plinius.

6. *Phengites.* Quæres ſextò, quid notandum ſit de phengite? De hoc lapide Plinius *lib.* 36. *c.* 22. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 4. Cauſſinus *lib.* 11. *ſymbolo* 50.

Phẽgites Plinio. Plinius, Nerone, inquit, Principe in Cappadocia repertus eſt lapis duritia marmoris, candidus atquẽ tranſlucens, phengites apppellatus. Hoc conſtruxerat ædem Fortunæ; quam Seiam appellant à Seruio Rege ſacratam, aurea domo complexus. Quare etiam foribus opertis interdiu claritas ibi diurna erat: haud alio, quàm ſpecularium modo, tanquam incluſa luce non tranſmiſſa.

Iſidoro. Iſidorus, Phengites, inquit, Cappadociæ lapis, duritia marmoris candidus, atque tranſlucens, ex quo quondam templum conſtructum eſt à quodam Rege foribus aureis, quibus clauſis claritas intus diurna erat.

Cauſſino. Cauſſinus, commemorata de hoc lapide hiſtoria illa, quæ etiam à Plinio, & Iſidoro allata eſt, affert hanc aliam ex Suetonio in Domitiano his verbis. Domitianus, inquit, tempore ſuſpecti periculi appropinquante ſollicitior in dies, porticuum, in quibus ſpatia conſueuerat, parietes phengite lapide diſtinxit, è cuius ſplendore, per imagines quicquid à tergo fieret, prouideret.

7. *Chernites.* Quæres ſeptimò, quid notandum ſit de chernite? De hoc Plinius *lib.* 36. *cap.* 17. Iſidor. *lib.* 16. *cap.* 4. Cauſſinus *lib.* 11. *ſymbolo* 27.

Chernites Plinio, & Iſidoro. Plinius, Mitior eſt, inquit, ſeruandis corporibus nec abſumendis chernites, ebori ſimillimus, in quo Darium conditum ferunt, parióque ſimilis candore, & duritia, minus tamen ponderoſus. Idem ferè notat Iſidor.

Cauſſino. Cauſſinus, Chernites, inquit, lapis ebori ſimillimus, corpora à corruptione vindicat, in eo Darium conditum ferunt. Contrariæ virtutis eſt aſius lapis, qui omnia conſumit, & in cinerem redigit.

8. *Oſtracites.* Quæres octauò, quid notandum ſit de Oſtracite? De hoc lapide Plin. *lib.* 36. *c.* 19. Iſidor. *lib.* 16. *c.* 4. Dioſcorid. *lib.* 5. *c.* 100. *pag.* 617. & *ibi* Matthiol. *cap.* 122. Galenus *lib.* 9. *de facultatibus ſimplicium medicam. pag.* 92. Mylius *lib.* 4. *Baſilicæ chymicæ, cap.* 18. *pag.* 460.

Oſtracites Plinio. Plinius, Oſtracitæ, inquit, ſimilitudine teſtæ habentur. vſus eorum pro pumice ad leuigandam cutem. Poti ſanguinem ſiſtunt, & illiti cum melle vlcera, doloréſque mammarum ſanant.

Iſidoro. Iſidorus, Oſtracites, inquit, vocatus quòd ſimilitudinem teſtæ habeat, vſus eius eſt pro pumice.

Dioſcoridi, & Mylio. Dioſcorides, Teſtæ, inquit, ſimilitudinem oſtracites habet, cruſtaceus, faciléque ſciſſilis; vtuntur eo in leuiganda cute pro pumice mulieres; potatus quatuor diebus à puerperio, ſterilitatem in poſterum facit. Idem ex melle contra inflammationes mammarum vtiliter inungitur;; & præter hæc ſiſtit quæ paſcendo ſerpunt. Idem notat Mylius.

Matthiolo. Matthiolus, Oſtracitem lapidem, quo pumicis vice vſa eſt antiquitas, hactenus mihi videre non licuit.

Galeno. Galenus, Oſtraciten, inquit, lapidem prædicare quoſdam audio, quaſi deſiccandi valenter facultatem obtineat.

Quæres nonò, quid notandum ſit de ſmyride? 9. *Smyris.* De hoc lapide Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 4. Dioſcor. *lib.* 5. *c.* 100. *pag.* 617. & *ibi* Matthiol. *cap.* 124. Galenus *lib.* 9. *de facultatibus ſimplic. medicam. pag.* 93. Mylius *lib.* 4. *Baſilicæ chymicæ, cap.* 26. *pag.* 453.

Iſidorus, Smyris, inquit, lapis, aſper, & indomitus, & omnia atterens, ex quo gẽmæ teruntur. *Smyris Iſidoro.*

Dioſcorides, Vtilis, inquit, emplaſtis, quæ exterendo, & exedẽdo fiunt, ſmyris lapis, quo gemmas annularij exterunt; facit ad humentes gingiuas, & dentifriciis accommodatus eſt. *Dioſcoridi.*

Matthiolus, Smyris, inquit, vulgò nobis *ſmeryglio*, notiſſimus eſt lapis, præſertim quòd eius puluere expoliantur gemmæ, & armorum omne genus. Vitrum quoque ſmyride lapide finditur, quemadmodũ & adamãte, tanta ineſt ei duritiès. *Matthiolo.*

Galenus, Quòd, inquit, ſmyris multam habet abſtergentem facultatẽ, clarum eſt vt ex eo quòd dactylioglyphi, hoc eſt, qui aunulos exculpunt, eum in vſum vtantur. Quin etiam quòd dentes puros efficiat, experti ſumus. *Galeno.*

Mylius, Smyris, inquit, lapis eſt adamanti duritia proximus, eo gemmas annularij ſcalptores extergunt. Is in Samia terra inuenitur ad erodendum, & vrendum vtilis. Gingiuis quas humor vexat, prodeſt; ad dentifricia etiam vtilis. *Milio.*

Quæres decimò, quid notandum ſit de chryſite? De hoc Plinius *lib.* 37. *cap.* 10. & Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 4. qui notant hunc lapidem inueniri in Ægypto, & eſſe ſimilem oſtreæ Atticæ. 10. *Chryſite Plinio, & Iſidoro.*

Quæres vndecimò, quid notandum ſit de amnite, aliàs amite? De hoc lapide Iſidorus *lib.* 16. *c.* 4. Amnites, inquit, ſimilis eſt nitro, ſed durior; gignitur in Ægypto, & Arabia; qui naſcitur in Æthiopia, veluti viridis, ſed lacteus, cùm reſoluitur, remordens vehementer. 11. *Amites, ſeu Amnites Iſidoro.*

Quæres duodecimò, quid notandum ſit de corano? De hoc lapide Iſidorus *lib.* 16. *c.* 4. Coranus, inquit, albus eſt, duriórque pario. 12. *Coranus Iſidoro.*

Quæres decimotertiò, quid notandum ſit de melotio, aliàs molotio? De hoc lapide Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 4. Melotius, inquit, veluti viridis, & grandis inuenitur in Ægypto. 13 *Melotius, ſiue molotius Iſidoro.*

Quæres decimoquartò, quid notandum ſit de Tuſculano? De hoc lapide Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 4. Tuſculanus, inquit, à loco Italiæ dictus, diſſilire igne traditur. 14. *Tuſculanus Iſidoro.*

Quæres decimoquintò, quid notandum ſit de ſauino, aliàs ſabino? De hoc Iſidorus *lib.* 16. *c.* 4. Sauinus, inquit, lapis fuſcus addito oleo etiam lucere fertur. Eſt & quidam viridis lapis vehementer igni reſiſtens. 15. *Sauinus, & ſabinus Iſidoro.*

Quæres decimoſextò, quid notandum ſit de ſifnio? De hoc Iſidor. *ibid.* Sifnius, inquit, mollis, & candidus, excalefactus oleo nigreſcit, atque dureſcit. Idem notat Plinius *lib.* 36. *cap* 22. 16. *Sifnius Iſidoro, & Plinio.*

Quæres decimooctauò, quid notandum ſit de lapide thebaico? Plinius *lib.* 36. *cap.* 8. Thebaicus, inquit, intertinctus aureis guttis, inuenitur in Africæ parte Ægypto adſcriptæ, coticulis ad terenda collyria quadam vtilitate naturali conueniens. 17. *Thebaicus Plinio.*

Quæres decimooctauò, quid notandum ſit de baſanite lapide. De hoc preſsè & obſcurè Plinius *lib.* 36. *cap.* 22. & Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 4 & hoc ſolùm videntur adnotare eſſe lapidem aptum efficiendis mortariis. 18. *Baſanites Plinio, & Iſidoro.*

Quæres

Digitized by Google

19. *ſpecularis.* Quæres decimononò, quid notandum ſit de lapide ſpeculari? De hoc Plinius *lib.* 36. *cap.* 22. Iſidorus *lib.* 16. *c.* 4. Zanardus *de vniuerſo elementari, quæſt.* 53. Maiolus *colloquio* 18. *p.* 314. *lit. D.*

Specularis Plinio. Plinius, Specularis, inquit, lapis finditur in tenues cruſtas. Hiſpania hunc olim citerior dabat; iam & Cypros, & Cappadocia, Sicilia, & Africa. Sunt & in Bononienſi Italiæ parte breues, maculoſi, complexu ſilicis alligati. Humorem hunc terræ quidam autumant cryſtalli modo glaciari. & in lapidem concreſcere manifeſtò apparet, quòd cùm feræ decidêre in puteos tales, & medullæ ex oſſibus earum in eandem lapidis naturam poſt vnam hyemem figurantur. Ex hoc lapide fiunt feneſtræ vitri, Albert. *lib.* 2. *miner. tract.* 2. *cap.* 17.

Iſidoro, Zanarda, & Maiolo. Iſidorus notat hunc lapidem tranſlucere more vitri. Zanardus, & Maiolus notant de hoc lapide ea, quæ notantur à Plinio, & Iſidoro.

20. *Aſius.* Quæres vigeſimò, quid notandum ſit de lapide aſio? de hoc Plinius *lib.* 36. *cap.* 19. Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 99. & *ibi* Matthiolus *cap* 99. Galenus *lib.* 9. *de facultatibus ſimplicium medicam. p.* 93. Mylius *lib.* 4. *Baſilicæ chymicæ, cap.* 27. *p.* 459.

Aſius Plinio. Plinius, Aſius, inquit, guſtu ſalſus podagras lenit, pedibus in vaſe ex eo cauato inditis. Præterea omnia crurum vitia in iis lapidicinis ſanantur, cùm in metallis omnibus crura vitientur. eſt ſimilis pumici ruſo. Admixtus æti Cyprio mammarum vitia emendat; pici autem, reſinæve ſtrumas, & panos diſcutit. eſt etiam vtilis ad beſtiarum morſus.

Dioſcoridi. Dioſcorides, Probatur, inquit, aſius lapis colore pumicis, fiſtuloſua, non ponderoſus, friabilis, & venis in profundo luteis. Flus eius eſt, quæ ruſo colore in ſumma ſuperficie concreſcit ſalſugo, concretione quidem ſua tenuis, colore autem cùm candido, tum pumici ſimili in luteum vergente. Linguæ admotus hic flos, eam leniter mordet. Habet lapis, lapidiſque flos adſtringendi vim. Ambo leniter exedunt. conficiuntur ex hoc lapide etiam in balneis pelues, in quibus podagrici pedes vtiliter habent. Fit ex eodem etiam farinæ modo puluis, minuendis carnibus vtilis; carnoſa, craſſaque, extenuans corpora in balneis pro nitro illitus.

Matthiolo. Matthiolus, Aſius, inquit lapis, foditor in Tridentino agro quibuſdam calcanthi fodinis, quodam in monte non procul à pago, quem Leuigum nominant. Hoc, quòd carnes abſumat, vtebatur: antiquitas ad defunctorum ſepulchra, vt abſumptis ab eo carnibus, corpora non computreſcerent, ob idque Græci appellauere ſarcophagum.

Galeno. Galenus, Lapis, inquit, aſſius prouenit in Aſſo; innaſcitur ei quiddam farinæ tenuiſſimæ ſimillimom, quod appellant petræ Aſiæ florem, qui flos habet quandam ſalſedinem in guſtu, vt coniectura ſit illum naſci ex eo quòd res ex mari in petram reſidens, poſtea à ſole deficcetur.

Mylio. Mylius de hoc lapide notat ferè omnia, quæ etiam Dioſcorides, addens eum denominari ab Aſſi Troadis promontorio, in quo naſcitur.

21. *Melitites. Melitites Dioſcoridi.* Quæres vigeſimoprimò, quid notandum ſit de melitite?

Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 100. *pag.* 614. Lapis, inquit, melitites in cunctis ſimilis eſt lapidi galactiti, ſiue lactario; eò ſolùm differt, quòd dulciorem reddit ſuccum; facit ad eadem omnia, ad quæ lactarius. idem notat Mylius *lib.* 4. *Baſilicæ chymicæ, cap.* 28. *& Mylio.*

Matthiolo. Matthiolus *cap.* 108. Galactites, inquit, & melitites reperiuntur in quibuſdam Saxoniæ montibus, in Germania, & in quorundam fluminum alueis.

Plinio. Plinius *lib.* 36. *cap.* 19. Melitites, inquit, lapis ſuccum remittit dulcem, mellitumque tuſus. Et ceræ mixtus eruptionibus pituitæ, maculiſque corporis medetur, & faucium exulcerationi.

22. *Morochthus. Morochthus Dioſcoridi.* Quæres vigeſimoſecundò, quid notandum ſit de lapide morochtho?

Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 100. Morochthus, inquit, lapis, quem aliqui à lacteo candore galaxiam, aut leucographida nominant, in Ægypto naſcitur. Vtuntur eo linteariorum officinæ ad candorem veſtium, quoniam mollis eſt, & facillimè diluitur. eſt vtilis ſanguinem expuentibus; cum aqua bibitur vtiliter contra veſicæ dolores deſtillationes ſiſtit.

Matthiolo. Matthiolus *in lib.* 5. *Dioſcoridis, cap.* 109. notat hunc lapidem fodi in Saxonia Germaniæ, in Italiam tamen nec inde, nec ex Ægypto deferri.

Galenus *lib.* 9. *de facultatibus ſimplicium medicamentorum. §. ſchiſtos,* notat hunc lapidem, quem diximus morochthum, ab aliquibus vocari moroxum, ab aliis graphida, naſcique in Ægypto, & eſſe ſolubilem in ſuccum, quo vtuntur ad ſplendorem linteis conciliandum.

23. *Alabaſtrites, ſiue Onyx.* Quæres vigeſimotertiò, quid notandum ſit de alabaſtrite? De hoc lapide Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 100. *pag.* 614. & *ibi* Matthiolus *cap.* 1 0. Plinius *lib.* 36. *cap.* 8 Galenus *lib.* 9. *de facultatibus ſimplicium medicament. pag.* 93. Maiolus *colloquio* 18. *pag.* 318. *lit. D.*

Alabaſtrites Dioſcoridi. Dioſcorides Alabaſtrites, inquit, quem onychem etiam nominant, in cinerem crematus, tum reſina, picéve excepto cinere illo durities diſcutit. Cum cera ſtomachi dolores lenit, & gingiuas reprimit.

Matthiolo. Matthiolus, Alabaſtrites, inquit, notiſſimus lapis eſt iis, qui Romana inniſerunt ædificia. Hallucinantur tamen qui credunt lapidem illum alabaſtriten eſſe, è quo hac tempeſtate torno varia finguntur vaſa, quibuſdam ſubnigricantibus venis diſcurrentibus, pellucido læuore, materie verò adeò imbecilli, vt parum colliſa facilè frangantur. Quandoquidem lapis hic alabaſtritæ ſpecies non eſt, ſed potiùs gypſi materia. Verus alabaſtrites eſt ille, quem deſcribit Plinius *lib.* 36. *cap.* 8. Ita Matthiolus; verba autem Plinij nunc citati, retulimus *ſupra lib.* 2. *cap.* 2. vbi de alabaſtrite. *Plinio.*

Galeno. Galenus, Alabaſtrites, inquit, vocatus vnguis, in medicinæ vſum ingreditur combuſtus. Quidam eum bibendum dant ſtomachicis. Nota alabaſtriten vocari onychen, ſeu vnguem, eò quòd referat candorem vnguis humani.

Maiolo. Maiolus, Hugo, inquit, Francorum Rex ad ſocerum Edua dū Anglorum Regem dono miſiſſe perhibetur vas ex onychino lapide ita cælatum, vt in eo fluctuare ſegetes, & gemmare vites,

&

& hominum videri imagiues intuentibus viderentur: idque adeò lucidum, & expolirum fuiſſe memorant, vt ſpeculi modo imagines aſtantium redderet.

24. *Thyites.* Quæres vigeſimoquartò, quid notandum ſir de thyite?

Thyites Dioſcorid. Dioſcorides *lib.4.cap.100.pag.614.* Thyites, inquit, qui quòd eo medicinalia mortaria fiunt, nomen inuenit, naſcitur in Æthiopia, viridi iaſpidis colore; quum diluitur, lacteo colore conſpicitur. Erodit lapis hic validiſſimè; éſtque illi præcipua vis purgandi, quæ claritati oculorum officiunt. Idem notat Galen. *lib.9. de facult. ſimplic. medicam.*

Matthiolo. Matthiolus *lib.5.cap.111.* Thyiten, inquit, lapidem, neque ipſe hactenus inueni, neque ab alio compertum ſcio.

Mylio. Mylius *lib.4. Baſilica chymica*, *cap.27.* notat de hoc lapide idem, quod Dioſcorides.

25. *Aſſyrius.* Quæres vigeſimoquintò, quid notandum ſir de lapide aſſyrio?

Aſſyrius Dioſcorid. Dioſcorides *lib.5.cap.100.pag.616.* Aſſyrius, inquit, vocatur alius albeſcentibus per tranſuerſum lineis renidens; alius poſtremo à terebinthinæ reſinæ colore terebinthizon dictus, calai gemmæ ſimilis. Omnes pro amuletis adalligari ferunt; priuatímque fœmoribus prægnantium adalligatos facere, puerperij celeritatem facerer.

26. *Ophites.* Quæres vigeſimoſextò, quid notandum ſit de lapide ophite?

Ophites Dioſcorid. Dioſcorides *lib.4.cap.100. pag.616.* Plures, inquit, ophites lapides ſunt; graui enim odore, & nigro colore quidam eſt; quidam cinereo colore, & punctis variatus, alius intercurrentibus candidis lineis. omnes adalligati contra ſerpentium morſus, & capitis dolores vtiles ſunt. Lethargo, & capitis doloribus priuatim opitulari fertur, qui candidas habet lineas.

Mylio, & Matthiolo. Idem notant Mylius *lib. 4. Baſilice chymicæ*, *cap.28.* & Matthiolus *lib. 5. cap. 119.* vbi poſtquam diſſeruit de ophite lapide, de ophite marmore ſic habet. Ophires, inquit, marmor, quod vulgò vocamus *ſerpentino*, porphyritæ ferè lapidis inſtar duriſſimus eſt, colore viridi ſaturato.

Galeno. Galenus *lib.9. de facultatibus ſimplicium medicament.* Ophites, inquit, quem vocant, lapis extergendi, confringendíque vim poſſidet ceu etiam vitrum.

27. *Lapides ſpongiarum.* Quæres vigeſimoſeptimò, quid notandum ſit de lapidibus ſpongiarum? Spongiæ autem, aliàs zoophyta, ſunt illa animalia, quæ adhæreſcunt ſaxis marinis.

Lapides ſpongiarum Dioſcoridi. Matthiolo, & Mylio. Dioſcorides *lib.5.cap.100.pag.616.* Inueniuntur, inquit, & in ſpongiis lapides; hi cum vino poti, calculos veſicæ frangunt. Idem notant Matthiolus *ibi cap.120.* & Mylius *lib. 4. Baſilica chymicæ*, *cap. 26.* addentes hos lapides omnibus notiſſimos eſſe, quippe quòd rariſſimæ ſint ſpongiæ, quæ his lapidibus careant.

Galeno. Galenus *lib. 9. de facultatibus ſimplicium medicament.* Lapides, inquit, qui reperiuntur in ſpongiis, frangendis vim obtinent, non tamen ita validam, vt lapides in veſica comminuant. & qui id ſcripſerunt, mentiti ſunt; verùm qui in renibus conſiſtunt, rumpunt, velut qui ex Cappadocia conuehuntur. Soluuntur autem hi in ſuccum colore lacteum.

Quæres vigeſimooctauò, quid notandum ſit de lapide naxio, & lapide gedoë? Lapis naxius virginum mammas augeri prohibet; potus ex aceto lienem abſumit, & comitialibus prodeſt. Lapis verò, quem, quoniam terram intra ſe complexus eſt, Græci geodem nominant, adſtringit, ſiccat, & quæ claritati oculorum officiunt, purgat. Ex aqua idem inunctus mammarum, genitaliúmque inflammationes ſedat. Ita Dioſcorides *lib.5. q.100. pag.617.* 28. *Naxius Dioſcoridi. Geodes.*

Matthiolus *lib.5. cap.126.* Naxum, inquit, lapidem, itémque geoden, nullus eſt, quod equidem ſciam, qui hodie cognoſcat, oſtendátque in Italia, vel ibi inuentos, vel aliũde allatos; tametſi in Miſnia, & Saxonia naſci hos ſcribat Agricola. Naxius autem, Galeni teſtimonio, non ſolùm virginibus mammarum incrementum prohibet, ſed & pueris teſtes creſcere non patitur, tanquam videlicet particeps facultatis refrigeratoriæ. *Naxius Matthiolo.*

Quæres vigeſimononò, quid notandum ſit de lapide corneolo? Corneolus minij colore eſt, ſed ſublanguido, carni humanæ ſciſſæ, ſiue aquæ, in qua caro eſt lota, non diſſimilis. Probatur maximè, quæ puriſſima, nitidiſſimáque fuerit ſubſtantia, colore carneo, tranſlucido. Quod ad vires, ſi manu geſtetur, ſiſtit ſanguinem. annulo incluſus, iram, bellíque cauſas, iurgia, & lites coram iudice finit. Ita Mylius *lib.4. Baſilica chymica*, *cap. 28.* & Rueius *lib. 2. de gemmis*, *cap. 20.* 29. *Corneolus Mylio, & Rueio.*

Quæres trigeſimò, quid notandum ſit de lapide augite? Augites, ſeu Callais, *Turcheſa* Gallis: Arabibus *Peruzaa*, eius color ex cyaneo, & viridi eleganter videtur confuſè mixtus. Naſcitur in India, præcipuè circa mortem Cokas. Ita Mylius *ibidem.* 30. *Augites Mylio.*

Quæres trigeſimoprimò, quid notandum ſit de lapide nephritico. Lapis nephriticus, à paucis annis ex Hiſpania noua delatus eſt lapis variegatus, ex viridi, & lacteo permixtus, viridior tamen præfertur. Eius præcipua laus eſt ad calculum expellendum & arenulas, ſi videlicet brachio alligatus geſtetur. Ita Mylius *lib.4. Baſilica chymica*, *cap.29.* 31. *Nephriticus Mylio.*

Quæres trigeſimoſecundò, quid notandum ſir de lapide Tiburonum? In mari Indico ferreis hamis capiunt piſces Tiburones dicti, maximi, validiſſimi, pugnaciſſimi, & truci aſpectu, qui cum lupis marinis aſſiduè præliantur. In eorum capite terni, aut quaterni, interdum plures inueniuntur, valdè albi, magni, ponderoſíque, vt interdum libras duas pendant. Huius lapidis puluis vtilis eſt aduerſùs vrinæ difficultates, & renum, veſicæque calculos; eius guſtus inſipidus eſt. Mylius *ibidem.* 32. *Tiburones Mylio.*

Quæres trigeſimoterriò, quid notandum ſit de lapide caymanum. Caymanes ſunt prægrandes lacerti, ferociſſimi, ingenti ore, vt integrum hominem deglutire poſſint, adeò magni, vt triginta duorum pedum longitudine inueniantur; capiuntur hamis ferreis; quia cutis eorum prædura, omnes ictus, etiam minorum tormentorum æneorum, reſpuit. In horum ventriculis reperiuntur lapides calculis fluuialibus 33. *Caymanus Mylio.*

Digitized by Google

bus ſimiles, quos colligunt Indi, & Hiſpani, ſeruantque vt vtile remedium ad quartanam tollendam; ſiquidem bini ex eis, temporibus vtrimque alligati, in quartanarum paroxyſmo, illas tollere, aut earum calorem manifeſtò infringere traduntur. Mylius *ibid.*

34. *Oculus Catti Mylio.* Quæres trigeſimoquartò, quid notandum ſit de oculo Catti? Hic laodatiſſimus inuenitur in Zeilan; multò maioris eſt pretij apud Indos, quàm in Luſitania; perſuadent ſibi Indi, eius, qui hanc gemmam poſſidet, facultates non poſſe imminui, ſed ſemper augeri. Verùm lineus pannus ita compreſſus, vt ipſius gemmæ meditullium, ſiue oculum tangat, nullo igne vri poteſt. Mylius *ibidem.*

35. *Alectoria Plinio, Iſidoro, Cauſſino, Mylio, Rueio, & Alberto.* Quæres trigeſimoquintò, quid notandum ſit de gemma alectoria? Reſpondeo eam inueniri in ventriculis gallinaceorum, cryſtallina ſpecie, magnitudine fabæ, qua Milonem Crotonienſem vſum in certaminibus, inuictum fuiſſe videri volunt. Ita Plinius *lib.* 37. *cap.* 10. Iſidor. *lib.* 16. *originum*, *cap.* 13. Cauſſinus *lib.* 11 *ſymbolo* 18. & Mylius *lib.* 4. *Baſilica chymica*, *cap.* 19. Qui Mylius de hoc lapide hæc addit. Valere, inquit, aduersùs pericula creditur; inuictum præterea reddere, & ſitim arcere in ore retentum ferunt. Authoritatem, & gratiam, facundiámque geſtanti præſtare. Conſtantiam præterea adferre. Venerem ciere. mulieribus quoque virorum gratiam conciliare. Idem notat Rueius *lib.* 2. *de gemmis*, *cap.* 17. & Albertus *lib.* 1. *min. tract.* 2. *cap.* 1.

36. *Myexis Milio.* Quæres trigeſimoſextò, quid notandum ſit de myexi? Reſpondeo eſſe lapidem, qui in capite bufonis inuenitur, magnitudinis miræ. eſt enim cranеum ipſius animalis. color eſt ferrugineus, in viridi; nitet tamen. Pars exterior plana; eſt enim ipſum os. Interior autem verè lapis eſt, ſeu potiùs lapidea terra, quaſi concreta diu. Rotundus eſt plerumque, & magnitudine fabæ. geſtatus tollit renum dolores, inflammationes mamillarum, calculi prohibet generationem. Lotio etiam illius dicitur conferre, & præſenti eſſe auxilio. Ventriculi affectibus, & febribus etiam confert. Venenatiſque ictibus maximum eſt auxilium. Mylius *ibidem.*

37. *Chelidonius Mylio, & Rueio.* Quæres trigeſimoſeptimò, quid notandum ſit de lapide chelidonio? Lapis chelidonius, aliàs hirundineus, aliàs taos, inuenitur hoc modo. Ante plenilunium, vel, vt alij volunt, menſe Auguſto, creſcente luna, diſſectis pullis hirundinum ex prima fœtura, duo lapilli inueniuntur in illorum ventriculis, vel, vt aliis placet, in hepate: quorum alter rufo, alter nigro colore eſt; probatiſſimi, ſunt aureis guttis inſigniti. Rufus ſub ala ſiniſtra geſtatus, lineo panno, aut vitulino corio exceptus, morbos antiquos, lunaticos, comitiales, inſanos, languidos, vnà cum epilepſia perfectè ſanare ferunt. idémque præſtantius efficiet ſi tritus bibatur. facundos item, & gratos efficiet. Niger verò aduersùs noxios humores, iracundiam, & febres conducit. Felicem item omnium rerum ſucceſſum, & exitum præbet, oculorum item dolori cum aqua tritus medetur. Mylius *ibidem.* Rueius *lib.* 2. *cap.* 22.

38. *Malauar Maiolo.* Quæres trigeſimooctauò, quid notandum ſit de lapide malauar? Inueniunt lapides cibi vicem præbentes homini; eſt enim in Orientali prouincia malauar lapis, quem indigenæ foliis cuiuſdam oleris inuolutum ore die tota verſant; illius calida virtute, ſimul & oleris veluti eſculento ſaturantur. Goanum Collegium ad ſcripſit anno Domini 1551. apud Maiolum *colloq.* 18. *pag.* 317.

Quæres trigeſimononò, quid notandum ſit de opalo? Opalus eſt lapis diſtinctus diuerſarum gemmarum colore. eſt enim in eo carbunculi tenuior ignis, amethyſti fulgens purpura, ſmaragdi nitens viriditas, & cuncta pariter ſub quadam varietate lucentia. Ita S. Iſidor. *lib.* 16. *cap.* 11. & Cauſſinus *lib.* 11. *ſymbolo* 48. addens hunc eſſe ſymbolum B. Virginis. 39. *Opalus Iſidoro, & Cauſſino.* *Opalus B. Virginis ſymbolum*

Quæres quadrageſimò, quid notandum ſit de pantarba? Pantarba eſt lapis Indicus admirabili fulgore collucens, & omnes lapides inſtar examinis apum ad ſe pertrahens; quicquid enim propè eſt, ſibi conciliat. Summa eius magnitudo pollicis vnguem adæquat, gignitur in concauis terræ, profunditate paſſuum quatuor. Inquirere ipſum nemini licet, fugit enim niſi ſumma cum ratione trahatur. Ita Cauſſinus *lib.* 11. *ſymbolo* 49. ex Philoſtrat. Apollon. *lib.* 3. *c.* 14. 40. *Pantarba Cauſſino.*

CAPVT V.

De vitro, cryſtallo, corallio, & bezahar.

QVÆRES primò, quid notandum ſit de vitro? De hoc Plin. *lib.* 29. *cap.* 3. & *lib.* 36. *cap.* 26. S. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 15. Maiolus *colloquio* 18. *pag.* 310. *lit.* C. Cauſſinus *lib.* 11. *ſymbolo* 63. Idem Maiolus *colloquio* 19. *a pag.* 313. & *deinceps*, Polydorus Virgilius *lib.* 2. *cap.* 21. 1. *Vitrum.*

Primum autem dubium eſt de vitri etymologia, de qua Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 15. Vitrum, inquit, dictum, quòd viſui perſpicuitate tranſluceat. In aliis enim metallis quicquid intrinſecus continetur, abſconditur; in vitro verò quilibet liquor, vel ſpecies, qualis eſt interiùs, talis exteriùs declaratur, & quodammodo clauſus patet. 2. *Actum de vitro, & cryſtallo fuſius lib 3 cap 9. quatenus ſuccus concretus videbatur.* *Vitri etymon.*

Secundum dubium eſt, quæ nam fuerit vitri origo? Pars eſt Syriæ, quæ Phœnice vocatur, finitima Iudææ, intra montis Carmeli radices paludem habens, quæ vocatur Cendeuia. Ex ea creditur naſci Belus amnis, quinque mille paſſuum ſpatio in mare perfluens, iuxta Ptolemaidem Coloniam. Quingentorum eſt paſſuum non amplius litoris ſpatium; idque tantum per multa ſæcula gignendo fuit vitra. Fama eſt appulſa naue mercatorum nitri, cùm ſparſi per litus epulas pararent, nec eſſent pro attollendis vaſis lapides, glebas nitri è naue ſubdidiſſe; quibus accenſis permixta arena litoris, tranſlucentes nobilis liquoris fluxiſſe riuos, & hanc fuiſſe originem vitri. Mox, vt eſt aſtuta, & ingenioſa ſolertia, non fuit contenta nitrum miſcere, cœptus addi & magnes lapis. Simili modo, & calculi ſplendentes multifariam cœpti vri; 3. *Vitri origo.*

deinde

deinde conchæ, & foſſiles arenæ. Ita Plinius *lib.* 36. *cap.* 26. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 15. Polydorus Virgilius *lib.* 2. *cap.* 22. & Maiolus *colloquio* 18. *pag.* 320.

4. *Vitrum conflari quod nõ ſit fragile, ſed ductile & flexile, an poſſit dari arte humana.*

Tertium dubium eſt, an poſſit dari arte humana conflari vitrum, quod non ſit fragile, ſed ductile, & flexile? Tractat hanc quæſtionẽ Iſidor. *lib.* 16. *cap.* 15. & reſpondet affirmatiuè; narrátque pro confirmatione hanc hiſtoriam his verbis. Fertur, inquit, ſub Tiberio Cæſare quendam artificem excogitaſſe vitri temperamentum, vt flexibile eſſet, & ductile. Qui dum admiſſus fuiſſet ad Cæſarem, porrexit phialam Cæſari, quam ille indignatus in pauimentum proiecit. Artifex autem ſuſtulit phialam de pauimento, quæ complicauerat ſe tanquam vas æneum; deinde malleum de ſinu protulit, & phialam correxit. Hoc facto dixit Cæſar artifici, Nunquid alius ſcit hanc condituram vitrorum? Poſtquam ille iurans negauit alterum hoc ſcire, iuſſit Cæſar illum decollari, ne, dum hoc cognitum fieret, aurum pro luto haberetur, & omnium metallorum pretia detraherentur. Reuera enim ſi vaſa vitrea non frangerentur, meliora eſſent, quàm aurum, & argentum. Hæc S. Iſidor. Idem narrat Maiolus *colloq.* 19. *pag.* 324. Eandem hiſtoriam ex parte refert Plin. *lib.* 36. *c.* 26. his verbis. Ferunt Tiberio Principe excogitatum vitri temperamentum, vt flexibile eſſet; & totam officinam artificis eius abolitam, ne æris, argenti, auri metallis pretia detraherentur; eaque fama crebrior diu, quàm certior fuit.

5. *Vitri pretium quantũ olim, & quantum nunc.*

Quartum dubium eſt, quanti olim æſtimaretur vitrum, quanti verò nunc? Reſpondeo Neronis principatu modicos calices vitreos duos ſex millibus ſeſtertiis venditós fuiſſe. Plinius *lib.* 36. *cap.* 26. & Maiolus *colloquio* 19. *pag.* 324. Apud Indos verò, quàm primùm vitrum videri cœpit, rebus omnibus prælatum eſt, permutatúmque inæſtimabili pretio, ita vt pauci vitrei calices, & quidem ruſticiores, ſupra æſtimationem ſolidorum aureorum ducentorum permutari memorentur in Regno Tidore Orientis plagæ. Ita ex Antonio Pigafetta Maiolus *ibid. pag.* 325. Noſtro verò ſæculo vitrum redditum eſſe vilius omni metallo, omnibus patet.

6. *Vitri fragmenta quomodo glutinentur.*

Quintum dubium eſt, quomodo glutinentur vitri fragmenta? Reſpondeo, candido ouorum admixto calci viuæ glutinari vitri fragmentá. Plin *lib.* 29. *c.* 3. & Maiolus *colloquio* 19. *pag.* 326.

7. *Vitri proprietates quæ.*

Sextum dubium eſt, quænam ſint proprietates vitri? Reſpondeo eſſe materias, præſertim verò ſequentes decem.

Prima, Hydrargyros, ſiue argentum viuum vaſa aurea, argentea, ærea, ferrea, lapidea, & cæteras naturas perforat, vitrum autem minimè lædit. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 18. Cauſſinus *lib.* 11. *ſymbolo* 63. & Maiolus *colloquio* 19. *pag.* 324. *lit. C.*

Secunda, vitrum continuis fornacibus, vt æs liquatur, maſſæque fiunt colore pingui nigricantes. Ex maſſis rurſus funditur in officinis, tingitúrque. Et aliud flatu figuratur. aliud torno teritur, aliud argenti modo cælatur; tingitur etiam multis modis, ita vt hyacinthos, ſapphyróſque & virides imitetur, & onyches, vel aliarum gemmarum colores. Plinius *lib.* 36. *c.* 26. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 15.

Tertia, vtile eſt ad potandum, ita vt iam aurum, & argentum, cùm eſt bibendum pòſt habeantur. Plinius, & Iſidor. *proximè* cit. & Maiol. *colloq.* 19. *pag.* 324.

Quarta, vitrum eſt aptiſſimum picturæ. Plin. & Iſidorus *ibidem.*

Quinta, ſi vitream pilam aqua repleueris, Solique aduerſam exponas, radiorum repercuſſu veſtis comburitur, aut quicquid incendio fuerit aptum, velut linea, laneáve omnia. Plin. *lib.* 36. *cap.* 26. & Maiolus *colloquio* 19. *pag.* 326.

Sexta, iuuat viſum, vt patet ex inſpicillis. Maiolus *ibid. pag.* 325.

Septima, vitrum valet vel ad ornatum, vel ad commoditatem ædificiorum. Primò enim feneſtræ vitreæ admiſſa luce, reſpuunt ſolem, ventum, pluuiam. Secundò in inſula Arado viſæ ſunt columnæ vitreæ magnitudinis immenſæ, ad quas ſpectandas ſe contulit ab amicis rogatus S. Petrus, vt teſtatur Clemens *lib.* 7. *Recognitionum*, apud Maiolum *proximè* cit. Tertiò M. Scaurus in ſua ædilitate fecit opus maximum omnium quæ vnquam fuere humana manu facta, etiam æternitatis deſtinatione. Theatrum hoc fuit, cui ſcena triplex altitudine 360. columnarum; ima pars ſcenæ è marmore fuit, media è vitro: in eius cauea octoginta hominum millia conſederant; theatro enim Pompeij longè capacior fuit. Plinius *lib.* 36. *cap.* 15. & Maiol. *ibid. pag.* 328.

Octaua, adamantes vincuntur à vitro in pleriſque rebus; aliqui enim adamantes, non quidem ferro, ſed altero adamante perforari poſſunt; vitrum verò nunquam niſi igne perforatur, potiùs frangitur. Adamas quoque corrigitur, complanatur, in formáſque plurimas transfertur, cælatúrque; vitrum autem, donec frigidum eſt, non admittit ferrum, nullius effigiei efformandæ eſt patiens, lineas ſolùm leuiſſimas ſibi ab adamante appingi ſuſtinet; atque ita ipſum quoque cælari poteſt. Eſt igitur hoc mirum; id, quod eſt fragiliſſimum non poſſe ferro in aliam figuram efformari, & quod ferrum non patitur, poſſit tamen ab alia gemma cælari; quanquam cælatura nil aliud eſt, quàm linearum deductio in ipſa vitri ſuperficie. excauari autem vel minimum quidem non poteſt; cælatura autem, quam per linearum deductionem diximus in ipſo fieri, nullo quamuis acutiſſimo chalybe, aut ferro quolibet fieri poterit, ſed adamante ſulo, à quo ſolo ſe vinci dignatur. Ita Maiolus *colloquio* 19. *pag.* 324.

Nona, vitrum, cùm liquidum eſt, ſe à magnete trahi permitti. Maiol. *ibid. pag.* 324.

Decima eſt vt ex vitro fiant ſpecula, ad hoc autem eſt neceſſarium primò vt ipſum vitrum ſit perfectè læuigatum, & politum. Secunda, vt vitro ſupponatur plumbum, vel ſtannum, ſic enim radij pertranſire prohibiti, reflectuntur, & videntur reddunt imaginem. Ita Maiolus *colloquio* 19. *à pag.* 326. & deinceps, vbi etiam addit duo planè admiranda de ſpeculo vitreo. Primum eſt, vitrum ad conficiendum ſpeculum præparatum, priuſquam ſtanno, vel plumbo oliniatur, altera parte, qua impedienda eſt tranſmiſſio, ſi obiiciatur Soli, quia nulla ſolarium radiorum fit reflexio, cùm tranſmittuntur, nullus inde

ignis

Digitized by Google

ignis accendetur; at vbi plumbo, ſtannóve linieris, iámque cœperit eſſe ſpeculum ad reddendas imagines, atque ideo iam incipiat eſſe locus ad refrangendos radios, ſi Solis radiis illud obiicias, repercuſſu illo ignis etiã vehemetiſſimus accendetur, appoſita re aliqua vſtibili; hoc artificio Archimedes in Syracuſana obſidione Marcelli, ſpeculo versùs ſolem ſuſpenſo, radióſque in nauigia dirigens, aëre ob denſitatem, & læuitatem ſpeculi ex iis radiis incenſo, effecit, vt ingens flamma rectà in naues illata eas omnes conceremarit. Alterũ eſt, quòd, ſicut baſiliſcus viſu homioem necat, ita ſe ſua quoque vi imprudens perimit ſuorum ex oculis manantium radiorum reflexu; hac enim induſtria vtuntur, qui baſiliſcum velint perimere ſine ſui periculo; ſe ſe totos vndique ſpeculis contegunt, atque propiùs ad beſtiam accedunt, quæ cùm ſe ipſam introſpiciat, reflexa venenatorum radiorum vi in ſe ipſam mox perimitur. Atque hoc de baſiliſco refert Viues *in ſcholio ad S. Auguſtinum de ciuitate Dei, ad lib. 18. cap. 13. apud Maiolum ſuprà.*

8. *Vitri genera quot ſint.* Septimum dubium eſt, quot ſint genera vitri? Reſpondeo duo, vnum fuſile, & artificiale, de quo hactenus locuti ſumus: alterum naturale, & eſt ipſe lapis obſidianus, qui ſculpi, excauari, perforari, cælaríque percommodè poteſt, eſt pellucidus, tranſmittit formas, ſicut & vitrum, fiúntque illo præcipoa magnatum ſepulchra. Exciſam enim ingentem molem exeauant, includúntque cadauera, occluſaque non modò ſeruantur, ſed etiam ſpectantur velut occluſa vitro, neque atrum odorem olent. Gignitur apud Macrobios populos Æthiopiæ. Maiolus *dialogo 18. pag. 314. & dialogo 19. pag. 324.* Iſidorus etiam in genere vitri reponit lapidem obſidium, vel obſidianum, *lib. 16. cap. 15.* aitque illum naſci in India, Hiſpania, & Italia. Idem docet Plinius *lib. 36. cap. 26.*

9. *Cryſtallum.* Quæres ſecundò, quid notandum ſit de cryſtallo? De hoc Plinius *lib. 37. cap. 2.* S. Iſidor *lib. 16. cap. 13.* Matthiolus *in lib. 5. Dioſcoridis, cap. 116.* Braſauolus *in examine lapidum, pag. 441.* Zanardus *de vniuerſo elementari, quæſt. 53.* Daniel Mylius *lib. 4. Baſilicæ chymicæ, cap. 23. pag. 408.* Maiolus *colloq. 18. pag. 314.*

10. *Cryſtallum an ſit gemma.* Dubium autem primum eſt, an cryſtallum ſit gemma? Reſpondeo affirmatiuè; inter gemmas enim numeratur à Plinio, Iſidoro, & Matthiolo *locis cit.* & id quidem iure merito, ob ingens eius pretium. Sed dicet hîc quiſpiam, quorſum hîc de gemmis, quas in librum ſequentem reiecimus? Reſpondeo principaliter & per ſe hîc agi de lapidibus inſignioribus, qui non ſunt gemmæ, per accidens tamen inſeri nonnullas gemmas, vt cryſtallum, v.g. ob ſimilitudinem, quam habet cum vitro, de quo dictum eſt in quæſito præcedenti.

11. *Cryſtalli materia quæ.* Dubium ſecundùm eſt, ex qua materia fiat cryſtallum? Duplex hac de re circunfertur opinio. Prior eſt, cryſtallum eſſe glaciem ex aqua niuéque congelata per annos duratam, quæ cùm omne calidum excluſerit, in lapidem concreſcit in locis frigidiſſimis ſeptentrionalibus, & montibus altis. Ita Plinius, Iſidorus, Zanardus, addens hanc eſſe communem opinionem, Braſauolus, & Maiolus referens pro hac ſententia S. Auguſtinum, S. Baſilium, & Senecam. Poſterior ſententia eſt Matthioli *loco cit.* & Agricolæ apud ipſum; hi cenſent cryſtallum nec glacie, nec niue fieri vnquam, ſed eo ipſo humore, quo in terræ viſceribus gignitur beryllus, adamas, & alij id genus lapides. gigni autem cryſtallum ex humore omnium puriſſimo, ſanè conſtat, quòd omnium gemmarum clariſſimum ſit. Hoc poſito Matthiolus ſic probat ſuam ſententiam, primò, quia vnaquæque glacies quantumuis longo tempore concreta in algidiſſimis montibus, à quibus nec hyeme, nec æſtate uix vnquam recedit, etiamſi è profundis partibus eruatur, liqueſcit tamen in calidis locis repoſita, non modò ignis, ſed Solis etiam calore; ſed hoc non euenit cryſtallo igni, vel Solibus admoto; ergo nõ concreſcit ex niue, vel glacie. Secundò ſi hoc eſſet verum, cryſtallum reperiretur ſolùm in montibus perpetuò niuoſis; quod tamen eſt falſum, quia reperitur etiam in marmorum, aliorúmque lapidum, & metallorum fodinis in Hiſpania, Germania, Scythia, Cypro, Carmania, & in Nerone, & Chiti rubri maris inſulis, quin & in agris, vbi ſeges ſeritur, vbi aratro ſæpiùs magnas cryſtalli glebas fodère bubulci, itaque ex alia materia gignitur cryſtallum, quàm glacie. Tertiò glacies per aquas innatat, cryſtallum verò illicò ſubſidit; non ergo cryſtallum eſt glacies. Quare cryſtallum, quod in præruptis montium ſcopulis inuenitur, ſuperficie tenus cohærens, exiſtimandum eſt concreſcere, ex puriſſimo lapideſcente humore in viſceribus terræ, quod tamen tractu temporis à pluuiarum impetu, quæ in præruptis montium vniuerſam deradunt terram, denudari veriſimile eſt. Quare non temerè dixit Plinius *vbi ſuprà*, cryſtallum naſci in cautibus Alpium adeò inuiis, vt plerunque homines fune pendentes id extrahant. Ita Matthiolus.

Dubium tertium eſt, vbi gignatur cryſtallum? Solutio patet ex præcedenti dubio; quibus adde ex Iſidoro, naſci in Aſia, & Cypro, maximè in Septentrionum alpibus. Adde etiam ex Maiolo in Italia in monte Ætna ſub niuibus frequentiſſimè reperiri cryſtallum, item in Calabriæ montibus; item in quibuſdam vallibus Corſicæ inſulæ. 12. *Cryſtalli ortus.*

Dubium quartum eſt, quódnam cryſtallum ſit perfectius? Reſpondeo illud quod eſt album, & aquæ clariſſimæ modo pellucidum. Matthiolus. 13. *Cryſtallum quódnam ſit perfectius.*

Dubium quintum eſt, vtrùm cryſtallum ſit venenum, vel antidotum? Vulgus communiter putat cryſtallum tritum eſſe perniciosiſſimum venenum, quod tamen eſt falſum, cùm ſit veneni antidotum. Braſauolus. 14. *Cryſtallum an ſit venenum, vel antidotum.*

Dubium ſextum eſt, quænam ſint cryſtalli vires? Cryſtallo vis ineſt adſtrictoria, proinde datur in puluerem tenuiſſimum tritum vtiliter dyſentericis ex vino auſtero. Alba vteri profluuia ſiſtit; lac verò nutricibus auget, quod à Tridentinis mulieribus didicimus. Fiebat quondam antiquis è cryſtallo pila, qua aduerſis Solis radiis expoſita Medici corpora vrebant, igne inde concitato. Sed iis tantùm id cauterij genus admouebant, qui candenti ferro perterriri curari reformidabant. Sed & nos huiuſce cauterij periculum fecimus, non ſine ægrotantium, & 15. *Cryſtalli vires.*

aſtantium admiratione. Ita Matthiolus. Id quod dixit Matthiolus de modo, quo Medici per cryſtalli pilam vrunt corpora, notat etiam Plinius. Iſidorus etiam obſeruat cryſtallum oppoſitum radiis Solis concipere flammam, eámque communicare aridis foliis, vel fungis.

7. *Cryſtalli magnitudo, forma, figura.* Dubium ſeptimum eſt de cryſtalli magnitudine, forma, & figura? Reſpondeo in quadam inſula maris rubri ante Arabiam ſita, cryſtallum effoſſum cubitale à Pythagora Ptolemæi Regis Præfecto. Sexangulis naſcitur lateribus, & ita eſt abſolutus laterum leuor, vt nulla id poſſit arte æquari. Cryſtallum librarum 50. à Liuia Auguſta dicatum eſt in Capitolio. Quin viſum eſt vas amphorale, & aliqui ex India cryſtallum ſextariorum quattuor. Neto amiſſarum rerum nuncio accepto, duos calices cryſtallinos in ſuprema ira fregit illiſos. Plinius *lib*.37. *cap*.2. Olaus etiam *lib*.2. *cap*. 28. relatus à Maiolo *ſuprà*, refert non procul à Suderenpia Oſtrogottorum vrbe cryſtalli fruſta paſſim reperiri hexagona forma, quorum magnitudo ſit æquanda hominis pugno, eſſétque percommoda ad domorum egregium ornatum. Idem Olaus *lib*. 12. *cap*. 1. tradit iuxta Gotticum mare in Oſtrogottorum montibus lapides gigni adamantina duritie, hexagona forma, cryſtallina luciditate, paſsimque ibi reperiri, quorum copia tanta eſt, vt percommodè ex eis ſplendidiſſimæ ædes extrui poſſint, ſi eius rei ſtudio tenerentur illi homines. Ita Maiolus ex Olao.

8. *Corallium.* Quæres tertiò quid notandum ſit de corallio? De hoc Plinius *lib*.32.*cap*.2. Iſidorus *lib*. 16. *cap*.8. Dioſcorides *lib*.5. *cap*.93. & *ibi* Matthiolus *cap*.97. Rueius *lib*.2.*de gemmis*,*cap*.19. Braſauolus *in examine lapidum*, *pag*. 436. Martinus Delrius *ſect*.26. *ſpeculi Mariani*, *pag*.316. Daniel Mylius *lib*.4.*Baſilicæ chymicæ*,*cap*.25.*pag*.424.

9. *Corallium quid.* Dubium autem primum eſt, quid ſit corallium? S. Baſilius homilia ſeptima Hexaëmeronis, Corallium, inquit, in mari eſt herba, ſed cùm in aërem effertur, in lapidis ſoliditatem tranſgelatur, & concreſcit. Dioſcorides *lib*. 5. *cap*. 93. Corallium, inquit, quod quidam lithodendron, ideſt, lapideam arborem vocant, maris creditur planta eſſe, duraríque cùm ex profundo maris ducta, à circunfuſo nobis aëre, veluti candens ferrum aqua merſum temperatur, & ſolideſcit. Plinius *lib*.31. *cap*.2. Corallio, inquit, forma eſt fruticis, color viridis; naſcitur in mari; baccæ eius candidæ ſub aqua, & molles, exemptæ confeſtim durantur, & rubeſcunt. Idem quod Plinius, docet Iſidorus. Mylius docet corallium eſſe lapideum fruticem, qui in mari naſcitur. Idem Braſauolus. Rueius ait corallium eſſe arboreum lapidem, qui in mari molliùs primùm creſcit, deinde verò duratur. cúmque ſub aqua quidem vireat, ſtatim atque hanc ſuperarit, rubeſcit. Sicut autem ferrum ignitum aqua, ita & hoc molliore aëre illico duratur. Ita Rueius. Ouidius *lib*.15. *Metamorphoſ.* idem docet, ibi,

Sic & coralium, quo primùm contigit auras
Tempore dureſcit; mollis fuit herba ſub vndis.

10. *Corallij ortus.* Dubium ſecundum eſt, vbi naſcatur corallium? Reſpondeo in mari Rubro, Perſico, Gallico, Siculo, Tyrrheno, Lyguſtico, Africo. Plinius, Dioſcorides, Braſauolus, Matthiolus, & Mylius.

11. *Corallium quotuplex ſit.* Dubium tertium eſt, quotuplex ſit corallium? Reſpondeo triplex, album, rubrum, & nigrum. Primum eſt pretioſius; alterum vſitatius; vltimum rarius. Ita Mylius & Matthiolus. Eandē diuiſionem recipit Braſauolus; addens ſe has tres differentias vidiſſe in vna eadémque planta, imò in vno, eodémque ramo, vt ſcilicet eiuſdem plantæ, vel rami pars vna eſſet alba, alia rubra, alia nigra. Dioſcorides etiam diſtinguit corallium rubrum, & nigrum. Nota autem cùm de corallio apud auctores ſimpliciter fit ſermo, rubrum intelligi oportere. Ita Braſauolus.

12. *Corallium quódnam ſit optimum.* Dubium quartum eſt, quódnam corallium ſit optimum? Dioſcorides, Probatiſſimum, inquit, eſt, quod rubet, fragile item, totáque concretione ſua æquale, quod terram, muſcum, algámque ſimul olet, & prætereà ramoſiſſimum eſt, forma fruticis, cinnamomi æmulum. damnatur contrà, quod lapidoſum, concretione ſua ſcabrum, cauernoſum, & inane eſt. Idem docent Plinius, Rueius, Braſauolus.

13. *Corallium quanti fiat apud Indos.* Dubium quintum eſt, quanti fiat apud Indos corallium? Reſpondeo plurimi fieri, tanti enim ab illis æſtimantur corallia, quanti à nobis vniones Indici. Plinius, & Iſidorus. Addit Braſauolus corallia nunc tam magno pretio haberi, vt ferè haberi non poſſint.

14. *Corallij proprietates quæ.* Dubium ſextum eſt, quænam ſint proprietates corallij? Reſp. eſſe ſequentes viginti, & vnam.

I. Corallium tactu protinus lapideſcit, ſi viuat; itaque occupari, euellique retibus ſolet, aut acri ferramento præcidi; hac de cauſa corallium à radendo vocitatum interpretantur Plinius, Iſidorus, & Rueius.

II. Omne genus corallij habet vim refrigerandi, ſiccandi, & aſtringendi. Dioſcorides, Plinius, Mylius.

III. Corallium coërcet excreſcentias, oculorum cicatrices extetit, concaua explet, & ad cicatricē perducit. Contra ſanguinis excreationes efficaciſſimum eſt; confert vrinæ anguſtiis; lienem prætereà minuit cum aqua potum. Dioſcorides, Plinius, Mylius, Rueius & Matthiolus.

IV. Fulminibus reſiſtere creditur, Iſidorus, Matthiolus, Rueius; item tempeſtatibus, tonitruis, & marinis æſtatibus, Rueius, & Mylius. Vnde veteres corallia contuſa agris inſperſerunt, arboribúſque, ne à tempeſtate læderentur, alligarunt. Mylius. Proinde Ioui, Phœbóque ſacrum putatum eſt corallium. Rueius.

V. Corallium contra torminum, ac veſicæ, & calculorum mala in puluerem igne redactum, potúmque cum aqua auxiliatur. Simili modo ex vino potum, aut ſi febris ſit, ex aqua ſomnum affert; ignibus diu repugnat. Plinius, Matthiolus, Rueius.

VI. Corallij vſus non paruus eſt ad ornatum. Primò enim Galli gladios, ſcuta, galeas adornabant corallio. Plinius. Secundò ſimili decore gaudebant vates, & aruſpices Indorum. Plinius. Tertiò puellæ in Italia frequenter geſtant monilia ex corallio, aut collo, aut brachiis ſuſpenſa. Matthiolus, & Braſauolus; corallium enim amat albedinem, & eam floridam magis reddit. Braſauolus.

VII. Fœmi

Digitized by Google

VII. Fœminæ vtuntut coronis ex corallio ad recitandas preces Marianas. Matthiolus, & Rueius.

VIII. Dæmones infenſos arcere perhibetur. Rueius.

IX. Geſtamen corallij amoliendis periculis prodeſſe creditur. Plioius,& Rueius.

X. Corallij ſurculi,ſeu ramuli infantibus alligari,eorum tutelam habere creduntur.Plinius, Rueius, Braſauolus.

XI. Collo,& brachiis geſtatur,contra faſcinatiooes, & venena. Mylius. Item contra atram bilem,quam brutam vocamus,& epilepſiam, atque apoplexiam. Braſauolus.

XII. Corallium comitialibus commodè alligatur,hauriēdúmque præbetur. Mylius,Matth.

XIII. Recenſetur inter ea, qoæ cordi hilaritatem afferunt. Matthiol.

XIV. Menſium abundantiam, ſioe menſtrua nimis profluentia cohibet,deutes commotos firmat,deſqoamatas gingiuas emendat, oris vlcera ſanat. Matthiol,Mylius.

XV. Potum dyſentericos iuuat,ſeminis profluuium in viris, nocturnáſque pollutiones, & in mulieribus albos vteri fluores reprimit. Matthiol.Myiius.

XVI. Cum ceruino cornu, & aqua pluuia mixta,variis corporis m orbis, ac præcipuè vermibus medetur. Mylius.

XVII. Corallium contuſum cauis dentibus inſertum,abſque dolore eos extrahit. Mylius, & Rueius.

XVIII. Corallij oleum chymico more paratum, ſcrupuli inſtar ex vino generoſo potum, ſummum eſt medicinæ artis myſteriom ad omoes partium tam interiores,quàm exteriores affectus euelleudos. Comitialem ſanè quinq e ſeptimanarum ſpatio, tum in pueris, tum in iuuenibus propellit. Similiter omnes alui,vteríque fluores, & ſanguinis, quacuoque parte manantes ſiſtit, Mylius.

XIX. Album corallium à collo ſuſpenſum ita vt ſtomachum, vel pectus contingat,compeſcit ſanguinem,è naribus fluere conſuetum. Cor præterea,& ventriculum,vel ingeſtum,vel extrà, vt adhæreat admotum,roborat.Rueius.

XX. Corallij puluis aquas ex amaris efficit dulces. Rueius.

XXI. Corallij puluere fruges euadere vberiores nonnulli putant; quam opioionem refert Rueius,ſed commentitiam illam cenſet.

14. *Bezahar.* Quæres quartò, quid ootandum ſit de lapide bezahar? De hoc Matthiolus *in lib. 5.* Dioſcorid. *lib. 3. cap. 73.* & Daniel Mylius *lib. 4. Baſilica chymica, cap. 24.*

Bezahar ratio. Dubium autem primum eſt de oomine huius lapidis. A Matthiolo vocatur Bezahar; Mylius autem variis nominibus vtitur, ſic enim habet. Bezar, inquit, vocabulum Indicū ſe corruptum. Bezaat vocabulum Perſicum. Belzaar autem vocabulum Hebraicum, idem quaſi dominus veneni,à Bel,id eſt,dominus, & zaar, quod eſt venenum. Ab Arabibus etiam Pazar à Pazan, ideſt,ab hirco dicitur,ex eo, quòd in hirco hi lapides inueniuntur. Apud Perſas, & Carraſones hæc verba etiam ſunt in vſu. Indi hunc lapidem vocant, Bazar, quod vocabulum apud ipſos ſignat forum, quaſi dicas per antonomaſiam lapidem forenſem, ſiue promercalem. Ab hoc lapide nomen iouenerunt medicamenta venenis reſiſtentia,quæ per excellentiao Bezardica dicuntor; vt Bezardicum Solis, Bezardicum Lunæ, Bezardicum minerale ſimplex ac compoſitum, item & Acetum Bezardicum,Balſamus Bezardicus, &c. Ita Mylius.

Dubium ſecundum eſt, vbi gignatur lapis bezahar? Reſpondeo in Perſia,in nunnullis Malacæ locis, & in ioſula, quæ à vaccis nomen ſumpſit, haud procul à promontorio Comorim.Mylius. 15. *Bezaharis ortus.*

Bezahar quomodo generetur. Dubium tertium eſt,quomodo generetur lapis bezahar? Plerique rerum naturalium indagatores memoriæ prodiderunt hunc lapidem eſſe lacrymam ceroi,quæ in lapidem vertatur hoc, qui ſequitur,modo. Aiunt enim in Orientali plaga ceruos loogo ſenio confectos ſerpentes deuorare, quos etiam ſpiritu narium ex cauernis eliciunt, quorum eſo, ſi vera ſcribunt, reiuueneſcunt. At veneni ſuperandi cauſa,ſerpentibus deuoratis,in fluoiorum aquis ceruos illos mergi tradunt, capite tantùm extra aquas exerto; iis autem ſic permanentibus, humorem quendam lentum ab eorum oculis defluere,qui tandem Solis ardoribus in lapillos ioibi concreſcit glandis imaginem referentes. Hic autem lapis, ceruis ipſis è flumine egredientibus, ab eorum oculis ſtatim decidit in humum, vbi ab iis facilè reperitur, qui rem omni diligentia obſeruarunt. Id refert Matthiolus, addens tamen ſe rerum naturalium ſtudioſis,& peritioribus iudicandum relioquere, an hæc hiſtoria, vel potiùs fabula dici mereatur. Idem refert Mylius, addens tamen ex Falloppij ſententia, id eſſe merum mendacium. Quomodo autem hic lapis naſcatur, & inueniatur auctores ſic veriùs deſcribunt, teſte Mylio *ibidem.* In Perſia,inquit,reperitur quoddam hirci genus, quod Pazam lingua Perſica vocant,rufi,aut alterius coloris,& excurſi veloci, medioeri altitudine,in cuius ventriculo fit hic lapis Bezar, veluti multis è tunicis contextus, glandis plerumque, interdum alia, & alia forma, læuis magna ex parte, colore veluti ex viridi nigricante. Inueniuntur magni, & exigui. Magni qui rariores ſunt, ab earum regionum illuſtribus viris expetuntur; quo enim maiores ſunt, eo valentioris facultatis eſſe ſibi perſuadent. Ita Mylius.

Dubium quartum eſt, quot ſint genera huius lapidis? Reſpondeo plura; lapis enim bezaar, alius eſt flauus, alius puluerulentus, qui ea albo viteſcat. præſtantiſſimus eſt flauus, deinde puluerulentus. Matthiolus. Sed nulli Perſicis bonitate cumparari queunt. Mylius. 16. *Bezaharis genera.*

Dubium quintum eſt, an facile ſit reperire lapidem bezahar? Reſpondeo eſſe difficile, primò, quia ſunt nonnulli alij lapides, huic ſpecie tenus valdè, qui tamen nullis præditi ſunt viribus. Secundò, quia impoſtores fallaciis ſuis hunc adulterant. Ita Matthiolus. 17. *Bezahar an repertu facilis.*

Notat autem Mylius Mantitanos ſic diſcernere lapidem bezahar legitimum ab adulterioo. Lapidem de cuius adulterio dubitant, manibus comprimunt, deinde ſpiritum inflant, nam ſi aër aliquis permeat, adulterini indicium eſt. *Bezahar legitimus quomodo diſcernatur ab adulterino.*

18. *Bezaharis vires & proprietates.* Dubium ſextum eſt, quas vires,& proprietates habeat lapis bezahar? Reſpondeo ſequentes ſeptem.

I. Lapis bezahar, eſt antidotum omnium pręſtantiſſimũ contra omnia in vniuerſum venena,vt potè qui non modò hauſtus, ſed etiam adalligatus, ita vt nudam ſiniſtri lateris carnem contingat,omnia ſuperet venena.Matthiolus.

II. Lapis hic eſt mollis, colore flauo, ſapore nullo; ita viribus contra venena omnia pollet, vt non ſolùm hauſtus duodecim granorum pondere,ſed vulneri impoſitus à mortiferis quibuſcùnque feris ictos ſtatim liberet, veneno ſudore expulſo. Idem pariter iuuamenti affert, ſi ore aliquo tempore ſugatur. Matthiolus.

III. Hunc lapidem eſſe efficaciſſimum aduersùs venena, teſtes ſunt magnæ auctoritatis & antiquitatis Medici quàm plurimi. Talem gloriantur ſe vidiſſe Iulius Scaliger,& Annatus Luſitanus; tradúntque, peſte correptis efficaciter dari vim vini momento. nam tantus illius vi cietur ſudor, vt penè totum corpus eliquari credas, quo vno peſtilens virus foras truditur. Mylius.

IV. Incolæ Ormurz,& Coraſone, non modò aduersùs virulentorum animalium morſus vtuntur hoc lapide, ſed etiam aduersùs omnes melancholicos morbos. Opulentiores ſe purgant bis in anno,Martio videlicet, & Septembri; hoc remedio iuuentam, & membrorum robur ſibi conſeruari dicunt. Mylius.

V. Eius vſus etiam præſtans eſt in morbis inueteratis melancholicis, veluti in mala ſcabie, lepra,pruriginibus,impetiginibúſque;hac etiam ratione quartanis conuenit. Mylius.

VI. Viri deplorati, a Medicis derelicti, vſu huius lapidis priſtinæ ſanitati ſunt reſtituti,puluis eius vulneri impoſitus,à mortiferis animalibus ictos liberat. iiſdem viribus pollet, apertis carbunculis,in peſte impoſitus.etenim venenum exſugit. Mylius.

VII. Tabellæ ex eo, & aqua roſacea parantur ad omne genus veneni. In ſumma prodeſt omnibus morbis contagioſis, peſti, animi deliquiis,longis mœroribus, & aliis pluribus malignis. Mylius.

CAPVT VI.

De magnete.

DE hoc lapide S. Auguſtinus *lib.* 21. *de ciuitate Dei,cap.*4. & *ibi* Ludouicus Viues, S. Iſidorus *lib.* 16. *originum,cap.*4. Dioſcorides *lib.*5.*c.*100. & *ibi* Matthiolus *cap.*105. Galenus *lib.*9. *de ſimplicium medicamentorum*, *pag.*93. Plin. *lib.* 20. *in proœmio,& lib.*34. *cap.*14. *pag.*609. *n.*29. 30.31.32.*& lib.*36. *cap.*16.*& lib.*37.*cap.*3.*pag.*657. *num.*7.*ibid.cap.*4.*pag.*658.*num.*16.*& lib.*36. *cap.*16. *pag.*651.*num.* 20. Ioannes Baptiſta Porta Neapolitanus *lib. magiæ naturalis ſeptimo,per totum*, Braſauolus *in examine lapidum,pag.*451. Albertus Magnus *lib.*2.*mineralium,tract.*2.*cap.*11. Rueius *lib.*2. *de gemmis,cap.*24. Zanardus *de vniuerſo elementari, quæſt.* 53. Daniel Mylius *lib.* 4. *Baſilica chymica, cap.*18. Cauſſinus *lib.* 11. *ſymbolo* 44. *&* 45. Maiolus *colloquio* 18.*pag.*310. Alcaſarius *in cap.*2. *Apoc. notatione* 8. Lucretius *lib.* 6. *rerum nat. ſub finem.* Plato *in Timæo*, vel *de natura*, *pag.* 509 *& in Io*, *pag.* 592.

Quæres primò, quot nominibus appelletur hic lapis? Reſpondeo multis, quæ ſequuntur. 1. *Magnetis varia nomina.* Primò enim communiter vocatur Magnes à Platone *in Dialogo*, qui inſcribitur *Io*,ſeu *de furore poetico*, *circa medium*, S.Auguſtino,S.Iſidoro, Plinio,Dioſcoride, Alberto Magno, Galeno, & aliis,*locis ſupra citatis.*Secundò vocatur lapis Heraclius, ſeu Herculeus,à Platone, Viui, Galeno, Porta, Matthiolo, Rueio *ſupra.* Tertiò vocatur Siderites à Viui,Porta,Matthiolo, Mylio. Quartò vocatur lapis nauticus à Mylio. Quintò Italicè vocatur,*Pietra calamita*,teſte Matthiolo.

Quæres ſecundò, quænam ſit ratio prædictorum huius lapidis nominum? 2. *Magnetis nominum ratio.*

Dico primò vocari Magnetem vel à quodam paſtore, cui nomen erat Magnes, primo eius lapidis inuentore. Plinius *lib.* 36. *cap* 16. Iſidorus, Viues, Maiolus,Mylius,Matthiolus; vel à Magneſia vrbe; Porta *cap.*1. Viues, & Matthiolus *ſuprà.*

Dico ſecundò vocari etiam Heraclium, ideſt, Herculeum, vel ab Heraclia Lydiæ ciuitate, vbi laudatiſſimus gignitur; Porta *cap.*1. Viues, Mylius, & Matthiolus; vel ab Hercule; vt enim Hercules immanes domuit belluas, viribúſque ſubegit; ita Magnes ferrum victricem rerum materiam ad ſe trahens, ſubigit, & tenet. Matthiolus,Porta.

Dico tertiò vocari etiam ſideritem, à verbo Græco σίδηρος, quod ſignatur ferrum; magnes enim vi ſibi innata attrahit ad ſe ferrum. Viues, Porta,Matthiolus.

Dico quartò vocari lapidem nauticum, quòd nauris plurimum infermat. Mylius.

Non eſt contemnenda coniectura Portæ, qui *cap.*1. Magnes,inquit,dictus,quaſi Magnus, mutata litera, vel interliſa. Ita Porta, re vera enim magnus eſt hic lapis,magnus, inquam, virtute, non mole.

Quæres tertiò, qua occaſione fuerit inuentus prædictus Magnes? Reſpondeo fuiſſe inuentum in monte Ida à Magnete paſtore dum paſceret armenta; cùm enim haberet baculum altera parte ferrea cuſpide armatum, & calceos ferreis clauis præfixos, & ſequens armenta deueniſſet ad locum,vbi plurimus in eo monte naſcitur magnete, ab eo violenter detractus, ob materiam ferream quam apud ſe habebat, humi hærere cogebatur,vnde vix diſceſſit,niſi priùs relictis baculo,& calceis ferratis.Plinius,Porta,Iſidorus,Maiolus,Mylius,& Braſauolus.Idem Braſauolus affert alterum modum,quo fertur inuentus Magnes, videlicet quaſdam naues ſulcaſſe maria circa mineras magneticas,& miſerè periiſſe extractis occulta vi ferreis clauis nauium. Ad præcauendum hoc periculum,plerique tranſituri per loca magnetica, compaginant naues ligneis clauis,ne ferreis clauis à magnete detractis,ſubmergantur; id enim apud Braſauolum ſe vidiſſe pleríque teſtantur,qui nauigationem Indicam in Calechut fecere. 3. *Magnes qua occaſione inuentus fuerit.*

Quæres

4. *Magnetis ortus.* Quæres quartò, vbi gignatur magnes? Reſpondeo in multis locis, in monte Ida, in Hiſpania, in Æthiopia, in Troade, in Bœotia, in Macedonia, Magneſia, Plinius *lib. 37. cap. 16.* Foditur etiam in Cantabria Hiſpaniæ, & in variis Germaniæ, ac Boëmiæ locis, etſi ſæpè caſu inueniatur in ferri fodinis. Matthiolus. Olaus Magnus apud Portam *lib. 7. cap. 1.* ait ſub Septentrione montes eſſe tanta vi attrahendi præditos, vt naues ligneis clauis affixas habeant, ne per magneticos ſcopulos pertranſeuntes è ligno ferrei claui extrahantur. Idem Porta notat magnetem naſci apud Indos, & præterea inter Corſicam, & Italiam inſulam Iluam eſſe, vulgò *Elba*, in qua magnes inciditur, ſed effœtæ virtutis. Viues *ſcholio ad librum ſancti Auguſtini, de ciuitate Dei, 21. cap. 4.* Narrant, inquit, nautæ noſtrates in ima India eſſe cautes magneticas, quæ medio curſu nauigia, ſi quid in eis ferri, vel clauus vnus, ſiſtant, detineant, attrahant; idcirco qui illac ſunt prænauigaturi, poſtes nauium ligneis clauis ſolitos compingere. Ita Viues, & Maiolus. Albertus Magnus notat in mari Indico tantam eſſe magnetis copiam, vt periculoſum ſit in eo nauigare nauibus quæ ſint ferreis clauis compactæ. Braſauolus etiam obſeruat reperiri & gigni hunc lapidem in Germania, Hiſpania, & Ægypto.

5. *Magnes quotuplex ſit.* Quæres quintò, quotuplex ſit magnes? Reſpondeo eſſe multiplicem, vt patet ex duplici ſequenti diuiſione; quarum prior ſumitur ex diuerſis locis, vbi naſcitur; in quo ſenſu quinque numerantur magnetis genera, nempè Æthiopicus, Magneſiacus, Alexandrinus, Bœotiacus, Magneſius; & quidem Magneſianus denominatur ex Magneſia Macedoniæ; Magneſius autem ex Magneſia Aſiæ. Ita Plinius *lib. 36. cap. 16.* Porta *cap. 1.* Viues, Mylius. Poſterior diuiſio ſumitur ex colore, & virtute tractiua ferri, ita vt magnes qui celerrimè trahit ferrum, éſtque colore cæruleo, dicatur mas; qui verò niger eſt, & ſine viribus, ita vt admodum lentè trahat ferrum, dicitur eſſe fœmina, ſiue fœminei ſexus. Plinius, Porta, & Matthiolus *proximè* citati.

6. *Magnetis colores quot.* Quæres ſextò, quot ſint colores magnetis? Plinius *lib. 36. cap. 16.* diſtinguit quattuor magnetis colores, ruſum, nigrum, cæruleum, candidum.

7. *Magnes optimus quis, quis peſſimus.* Quæres ſeptimò, quis magnes optimus, quis peſſimus? Ille eſt optimus, qui ferrum facilè trahit, colore ad cæruleum inclinato, denſus itidem, nec magnopere ponderoſus. Dioſcorides *lib. 1. cap. 100.* & *ibi* Matthiol. *cap. 105.* Plinius *lib. 36. cap. 16.* & Porta *cap. 1.* Deterrimus autem eſt candidus, neque attrahens ferrum, & ſimilis pumici. Ita Plinius *ibid.* addens magneti Æthiopico ſummam laudem dari.

8. *Magnes an habeat vim attrahendi ferrum.* Quæres octauò, an magnes habeat vim attrahendi ferrum? Reſpondeo affirmatiuè. Ita omnes Doctores citati in hoc capite; idque cuiuis notiſſimum facit certa experientia. Hinc optima ratione S. Auguſtinus *lib. 21. de ciuit. cap. 4.* magnetem vocat lapidem mirabilem ferri raptorem. ob eandem rationem vulgus magnetem appellat ferrum viuum, vt obſeruat S. Iſidorus *lib. 16. cap. 4.*

9. *Magnes omnis an habeat vim trahendi ferrum.* Quæres nonò, an omnis magnes habeat vim trahendi ferrum? S. Iſidorus ſcribit in Æthiopia reperiri magnetem, qui ferrum non trahat, ſed reſpuat. Plinius *lib. 36. cap. 16.* notat magnetem qui eſt in Magneſia Aſiæ eſſe candidum, & ſimilem pumici, & ab hoc non trahi ferrum. Albertus Magnus *vbi ſuprà*, Narrauit, inquit, mihi vnus ex noſtris ſociis curioſus experimentator quòd vidit Fredericum Imperatorem habere magnetem, qui non traxit ferrum, ſed ferrum vice verſa traxit lapidem. Maiolus autem putat falli Iſidorum dum magneti Æthiopico tribuit vim reſpuendi & abigendi ferrum, atque vim hanc abigendi ferrum conuenire non magneti, ſed alteri lapidi contrariæ naturæ, qui dicitur Theamedes. Idem docet Plinius *lib. 36. cap. 16.* his verbis, Alius, inquit, in eadem Æthiopia mons gignit lapidem theameden, qui ferrum omne abigit, reſpuitque. Matthiolus etiam *lib. 5. cap. 105.* Magneti, inquit, vim contrariam habet theamedes lapis in Æthiopiæ montibus naſcens non procul à monte Magnetis, quippe quòd appoſitum ſibi ferrum confeſtim abigat, reſpuátque, quo fit, vt qui calceis ferreis per Magnetis montem pergunt, pedes ſubmouere nequeant; per alium verò ambulantes, nunquam pedibus conſiſtant, & veluti tripudiantes fiant. Ita Matthiolus. Idem quod de lapide theamede notauit Plinius, notat etiam Mylius *lib. 4. Baſilica chymica, cap. 18.* vide *infrà quæſt. 11.*

10. *Magnes an præter ferrum habeat vim attrahēdo aliquid aliud.* Quæres decimò, vtrùm magnes habeat vim attrahendi non ſolùm ferrum, de quo eſt nulla controuerſia, ſed etiam aliquid aliud? Reſpondeo affirmatiuè. Primò enim liquorem quoque vitri, vt ferrum trahere creditur, vt docet S. Iſidorus *lib. 16. cap. 4.* & Plinius *lib. 36. cap. 26.* Secundò eſt quoddam genus magnetis, quod trahit carnes hominis, vt notat Albertus Magnus *lib. 1. de mineralibus, tract. 2. cap. 11.* eiuſdem opinionis meminit Porta *lib. 7. cap. 1.* Tertiò magnes Æthiopicus habet vim trahendi ad ſe alium magnetem, ita Plinius *lib. 36. cap. 16.* Rueius *lib. 1. cap. 24.* Porta *lib. 7. cap. 1.* Idem Porta *cap. 8.* docet id non conuenire ſoli magneti Æthiopico, ſed cuilibet generi magnetis. Quartò magnes attrahit chalybem. Mylius *lib. 4. Baſilica chymica, cap. 18.*

11. *Magnes triſtalis.* Quæres vndecimò, quid notandum ſit de magnete orientali? In Sardiniæ mediterraneis ad radices montium, qua parte vergunt ad Orientem, magnes inuenitur ferrum trahens; at qui inuenitur ea parte, quæ ad Occidentem, Meridiem, aut Aquilonem ſpectat, ferrũ non trahit, ſed reſpuit, ac repellit. Ita ex Leandro notant Cauſſinus, & Maiolus *ſuprà* citati. Hoc ſi verum eſt, limitanda eſt doctrina ſuperiùs data *in quæſito 9.* vt non omnis magnes ſine vlla exceptione trahat ferrum, vel dicendũ eſt eum non eſſe magnetem, ſed theameden, vt diximus *in eod. quæſ. 9.*

12. *Magneti ob quam cauſam conueniat vis trahendi ferrum.* Quæres duodecimò, ob quam cauſam magneti conueniat vis attrahendi ferrum? Particularis cauſa huius effectus nulli adhuc comperta eſt, teſte Matthiolo, proinde neceſſarium fuerit, inquit hic auctor, dicere illi vim hanc peculiarem tribuiſſe cœlum, & rerum omnium parentem naturam, vt Rhabarbaro vim detrahendi bilem, & torpedini marinæ ſtupidam reddendi manum, quæ ipſam viuentem tetigerit;

nec aliud ſanè quicquam inueniri putauerim, quod viribus magnetem magis æmuletur, quàm torpedo piſcis; vt enim magnetis admiranda facultas ex vna pendente acu in aliam tranſit acum, & ex anulo in anulum; idem ſimiliter efficit torpedinis virtus, quippe hamo capta, eius vis obſtupeſaciens adeò confeſtim per ſetas, virgamque excurrit, vt ſtatim piſcatoris manum miro ſanè ſtupore corripiat. Ita Matthiol. Maiolus etiam, & Zanardus cum S. Thoma referunt in virtutes aſtrorum vim ferri attractiuam, quæ ineſt magneti.

13. *Magnetis vis ferri attractiua an, & quibus modis poſſit impediri.*

Quæres decimotertiò, an, & quibus modis impediri poſſit vis ferri attractiua, quæ ineſt magneti? Reſpondeo tribus potiſſimum modis eam vim poſſe impediri. Primò rubigine. Magnes enim propria vi trahit ferrum, excepto eo, quòd rubiginem contraxerit. Matthiolus *lib. 5. cap.* 105. Secundò magnes allio confricatus, vel perunctus ferrum non trahit, quin verò etiam abigit; id teſtantur clariſſimi ſcriptores, Plinius *lib.* 20. *in proœmio*, Albertus Magnus *lib.* 1. *mineral. tract.* 2. *cap.* 11. Matthiolus *proximè* citat. Maiolus *colloquio* 18. Rucius *lib.* 2. *cap.* 24. Plutarchus, & Ptolemæus *apud Portam*, *cap.* 48. accedit vulgata ſententia nautarum, vt refert idem Porta, allia ſcilicet, & cæpas aduerſari magneti, atque adeò eos, qui incumbunt muneri chartæ nauigatoriæ, & pyxidi, ab eſu cæparum, & alliorum arceri, ne virtus magnetica, quæ eſt poli index, inebrietur, & lædatur. Sed idem Porta tum *ibi*, tum *cap.* 53. docet falſiſſimum eſſe magnetem allio perunctum vires amittere, & aniles fabellas eſſe, eos arceri ab obſeruatione pyxidis, qui cæpas, & allia ederint. Tertiò vim magnetis impediri adamãte, docent grauiſſimi ſcriptores. Plinius enim *lib.* 37. *cap.* 4. Adamas, inquit, diſſidet cum magnete in tantum, vt iuxtà poſitus ferrum non patiatur abſtrahi; aut ſi admotus magnes apprehenderit, rapiat, atque auferat. S. Auguſtinus *lib.* 21. *de ciuit. Dei*, *cap.* 4. Adamas, inquit, quando iuxta magnetem ponitur, non rapit ferrum; & ſi iam rapuerat, vt ei appropinquauerit, mox remittit. Albertus Magnus *proximè* citat. Magnes, inquit, ſi illi ſupponatur adamas, non attrahit ferrum, & paruus adamas magnum ligat magnetem. Matthiolus *lib.* 5. *cap.* 105. Magnes, inquit, trahit ferrum, ſi tamen magneti propè adferatur adamas, ferrum non trahit. Rucius *lib.* 2. *cap.* 24. Magnes, inquit, diſſidet cum adamante, qui & iuxtà poſitus illum trahere non ſinit, quin imò conuulſum iam ferrum, admotus illico reuellit. Idem aſſerit Maiolus *colloquio* 18. Porta verò *lib.* 7. *cap.* 53. conſenſui communi DD. ſe ſe opponens, conſtantiſſimè aſſirmat longè falſiſſimum eſſe vires magnetis, præſentia adamantis torpeſcere, ac hebetari; experiendo enim, inquit, fruſtulum magnetis accepi, quod vix quatuor grana pendebat, ferri ſcobem ei tenaciſſimè affixi, inde adamantem admoui, qui vtriuſque magnitudinem ter, vel quater ſuperabat; cuius præſentia magnes ferrum non abiecit, ferream ſcobem mox ab eo diſtraxi, ac iuſto interuallo diſiunxi, & etiam adamante præſente ad ſe rapuit. Hoc dixi, ne ſcriptores contrariæ opinionis, putarent me in eius exploratione falſum eſſe, ac magnetem viginti, aut triginta librarum accepiſſe, ac vnciale ferrum adhæſiſſe, deinde puſillum adamantem appropinquaſſe, dum eius rei periculum facerem. Ita Porta.

Quæres decimoquartò, an magnes poſſit ſuam vim attractiuam communicare multis alijs rebus per contactum ſiue mediatum, ſiue immediatum? Reſpondeo affirmatiuè; idque docent, & probant ſequentes auctores his experientiis. Plato citatus *initio huius capitis*, Magnes, inquit, lapis, non ſolùm ferreos anulos trahit, ſed vim etiam anulis ipſis infundit, qua hoc idem efficere poſſint, ac perinde vt lapis, alios anulos trahere. Vnde longa plerumque concatenatio ferri, & anulorum inuicem pendet, & omnibus his ex illo lapide vis attrahitur. S. Auguſtinus *lib.* 21. *de ciuit. cap.* 4. Magnetem, inquit, lapidem nouimus mirabilem ferri eſſe raptorem, quod cùm primùm vidi, vehementer inhorrui; quippe cernebam à lapide ferreum anulum raptum, atque ſuſpenſum, deinde tanquam ferro, quod rapuerit vim dediſſet ſuam, communémque feciſſet, idem anulus admotus eſt alteri, eumque ſuſpendit, atque vt ille prior lapidi, ſic alter anulus priori anulo cohærebat. Acceſſit eodem modo tertius, acceſſit & quartus. Iamque ſibi per mutua connexis circulis, non implicatorum intrinſecus, ſed extrinſecus adhærentium, quaſi catena pependerat anulorum. Quis iſtam vim lapidis non ſtuperet, quæ illi non ſolùm inerat, verùm etiam per tot ſuſpenſa tranſibat, & inuiſibilibus ea vinculis ſubligabat. Plinius *lib.* 34. *cap.* 14. De magnete, inquit, lapide ſuo loco dicemus, concordiáque quam cum ferro habet. Sola hæc materia vires ab eo lapide accipit, retinétque longo tempore, aliud apprehendens ferrum, vt anulorum catena ſpectetur interdum, quod imperitum vulgus appellat ferrum viuum, vulneraque tali aſperiora fiunt. Eandem ferreorum anulorum concatenationem vi magnetica pendentium admittunt S. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 4. Matthiolus *lib.* 5. *cap.* 105. Mylius *lib.* 4. *cap.* 18. Porta *lib.* 7. *c.* 15. Cauſſinus *lib.* 11. *ſymb.* 54. & alij communiter. 14. *Magnes an poſſit ſuã vim attractiuam communicare multis alijs rebus per contactum ſiue mediatũ, ſiue immediatum.*

Nota autem quòd ſicut anulus ferreus magnete illitus trahit alium anulũ, & hic rurſus alium, & ſic deinceps, vt diximus; ſic acus magnete illita, ſeu confricata trahit aliam acum, & hæc rurſus aliam, & ſic deinceps, adeò vt altera alteri ſubpendeat, nullis appoſitis adminiculis. Ita Albert. Magnus, Matthiolus, & Rucius. Addit Matthiolus iſtam ſuſpenſionem deriuari vſque ad duodecimam acum. *Notandum.*

Quæres decimoquintò, an & quomodo magnes ferrum in aëre ſuſpendat? Reſpondeo fieri poſſe, vt ſola vi magnetica ferrum in aëre pendulum permaneat. Ita S. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 4. dicens de facto illud eueniſſe, vt in templo quodam ſimulacrum ex ferro pendere in aëre videretur. Idem docet Plinius *lib.* 34. *c.* 14. vbi, Dinocrates, inquit, architectus Alexandriæ templum Arſinoës ex magnete concamerare inchoauerat, vt in eo ſimulachrum eius è ferro pendere in aëre videretur; verùm interceſſit mors & ipſius architecti, & Ptolemæi, qui id Arſinoë ſorori ſuæ iuſſerat fieri, vnde opus inchoatum non perfecit. Idem docet Porta *lib.* 7. *cap.* 27. docens Alexandriæ in Serapidis Dei templi fornicibus fuiſſe magnetem fixum, qui æneam ſtatuam, quæ 15. *Magnes an, & quomodo ferrum ſuſpẽdat in aëre.*

ferrum

Statua pendula in téplo Serapidis Alexandria.

ferrum habebat in capite, pendulam teneret. S. Auguſtinus *lib. 21. de ciuit. Dei, cap. 6.* idem docet his verbis, Factum eſt, inquit, vt in quodam templo lapidibus magnetibus in ſolo, & in camera proportione magnitudinis poſitis, ſimulachrum ferreum aëris illius medio inter vtrumque lapidem, ignorantibus quid ſurſum eſſet, ac deorſum, quaſi numinis poteſtate penderet. Ita S. Auguſtinus. Viues autem in hunc locum S. Auguſtini, notat hoc miraculum magneticum euenisse Alexandriæ in templo Serapidis, id quod etiam obſeruat Maiolus *colloq.* 18. & Porta *vbi ſupra.* Denique Arabes, Turcarúmque Sacerdotes Mahumeti ſacellum è præſtantiſſimo magnete concamerati iuſſerunt, vt impoſita in eo Mahumeti arca è puriſſimo ferro conflata, tanquam diuino quodam miraculo in aëre penderet, ita deceptis populis. Hanc tamen hiſtoriam de arca Mahumeti falſam eſſe ſcribit Porta *proximè* cit. Eandem refert Matthiolus *lib. 5. cap. 105.* ſed quaſi dubius de veritate, inſerit enim hâc parentheſim, ſi tamen vera referuntur, qui talia ſcribunt. Cæterùm poſſe dari ſtatuam ferream in aëre pendulam modo prædicto, affirmat Porta *ibi*, addens tamen eam ſtatuam ab inferiori parte, tenui filo cogendam eſſe, ne ſurſum aſcendat. Verùm, ſi fornix vndique eſſet concameratus magnete æqualis virtutis, nullo opus eſſet filo, vt in medio aëre pendula quieſceret illa ſtatua.

16.
Magnes an poſſit mouere ferrum, corpore quodã denſo, & duro.

Quæres decimoſextò, an magnes poſſit mouere, & trahere ferrum, interiecto aliquo corpore denſo, & duro inter ipſum magnetem trahentem, & ferrum tractum: Reſpondeo affirmatiuè, & probatur experientia, cuius teſtis eſt S. Auguſtinus, qui *lib. 21. de ciuit. Dei, cap. 4.* ſic habet, Sed multò, inquit, eſt mirabilius, quod à fratre, & Coëpiſcopo meo Seuero Mileuitano de lapide magnete comperi. Se ipſum namque vidiſſe narrauit, quemadmodum Bathanarius quondam Comes Africæ, quum apud eum conuiuaretur Epiſcopus, eundem protulerit lapidem, & tenuerit ſub argento, ferrúmque ſuper argentum poſuerit; deinde ſicut ſubter mouebat manum, qua lapidem tenebat, ita ferrum deſuper mouebatur, atque argento medio, nihílque patiente, concitatiſſimo curſu ac recurſu, infrà lapis ab homine, ſuprà ferrum rapiebatur a lapide. Dixi, quod ab illo audiui, cui tanquam ipſe viderim credidi. Ita S. Auguſtinus. Eandem hiſtoriam ex eodem S. Auguſtino referunt S. Iſidorus *lib. 16. cap. 4.* Maiolus *colloquio* 18. Idem docet Porta *lib. 7. cap. 24.* oſtendens quomodo acus poſſint moueri, ordinatè ſaltare, & ad tibiæ ſonum ſe mouere, ſi inter ipſas acus, & magnetem interponatur papyrus, vel tabula, & ſubter papyrum, vel tabulam ponatur magnes, qui clanculum manu voluatur, & reuoluatur.

17.
Magnes an habeat polos, & quomodo illi dignoſci poſſint.

Quæres decimoſeptimò, an magnes habeat polos, & quomodo illi dignoſci poſſint? Reſpondeo magnetis tam magnæ, quàm paruæ parti conuenire duos oppoſitos polos, borealem ſcilicet, & auſtralem, qui poli ſunt duo oppoſita puncta, quæ inſunt tam magnæ, quàm minimæ parti; ſi enim magnes liber relinquatur pendulus, illius vnum punctum dirigitur ad Septentrionem, & id vocatur polus borealis; alterum verò ex oppoſito conſtitutum, ad Auſtrum, & vocatur polus auſtralis. Id autem tribus potiſſimum modis poſſumus experiri; primò ſi magnes tenui filo ſuſpendatur. ſecundò ſi in æquilibrio accommodetur, vt in nautica pyxide, nam vbi liber ex ſe moueri poterit, vltro ad prædictum punctum dirigitur. tertiò capiatur fruſtillũ ſuberis, vel alterius leuis ligni, atque in cymbæ formam concinnetur, quæ ſuſtinendo lapidis oneri ſufficiat, in hoc vas lapis imponatur, vt fundo æqui diſtet, cymba in vas aquæ plenum ponatur, vt vltrò citróque moueri poſſit, ne à quouis impediatur; ſic dimiſſa nunquam quieſcet cymba, quin punctus lapidis directè Septentrioni opponatur, & oppoſitus Auſtro. & quidem magnes qui citiùs naniculam ad ſuum punctum deuoluerit, & repertum quieuerit, perfectioris erit virtutis; qui verò lentè ad ſuum locum redierit, ſæpiúſque hærebit, erit languidioris, & hebetioris virtutis. Item ille erit viuacior, qui expeditè maiorem cymbam ad deſtinatum poli punctum voluet. Ita Porta *lib. 7. cap. 3.*

Quæres decimooctauò, an polaris linea in magnete ſit ſtabilis? Reſpondeo non eſſe ſtabilem, & inuariabilem, ſed diuiſo magnete in partes mutari, & in partes diuerſas abire; id tamen perpetuum habet, vt ſemper medium in lapide locum ſibi vendicet. æmulatur enim Principem, qui in ſuo regno in medio ſibi arcem, vel regiam conſtituit, vnde omnibus partibus facilè occurrat. Porta *ibid. cap. 5.* 18.

Linea polaris an ſit ſtabilis in magnete.

Quæres decimononò, vbi in magnete vigeat vis borealis, & auſtralis? Reſpondeo, quamuis ea vis in medio magnetis ſe recipiat, in medio tamen conſopita quieſcit, in extremitatibus tamen expergiſcitur intenditúrque, & prodit in apertum; quod ipſum quis viſu exactius dignoſcet, ſi lapidem fregerit in plures partes. Porta *ibid. cap. 6.* 19.

In magnete vbi vigeat vis borealis, & auſtralis.

Quæres vigeſimò, an magnetis poli, ſeu oppoſita puncta ſuas vires mutent contactu aliorum lapidum? Reſpondeo, negatiuè. Quare ſi alicuius magnetis punctum boreale fuerit ſegne, & lentum, & illi affricetur, alterius magnetis pars borealis acrior, & validior, vel etiam pars auſtralis, nunquam à ſua proprietate naturali diſcedet, ac proinde nec induet virtutem maiorem ex affricatione validioris, nec ſpreto Borea, vertet ſe vnquam ad Auſtrum. Porta *ibid. cap. 7.* 20.

Poli, ſeu oppoſita pũcta magnetis an ſuas vires mutent cõtactu aliorum lapidũ.

Quæres vigeſimoprimò, quomodo magnes magnetem trahat, & expellat? Habet vnuſquiſque magnes duo puncta oppoſita, vnum boreale, alterum auſtrale; & quidem punctum boreale vnius, reſpuit & expellit punctum boreale alterius; eiuſdem autem punctum auſtrale allicit, & trahit. Vice verſa punctum auſtrale vnius, reſpuit, & expellit punctum auſtrale alterius, eiuſdem autem punctum boreale allicit, & trahit. Experientia facilis erit, ſi duo magnetes vel filo appenſi, vel nauiculis impoſiti, vel æquilibrio penduli accommodentur; ij autem debent eſſe, vel vtrique parui, vel alter magnus, & paruus alter, vt ſe mutuò allicere, & reſpuere poſſint. Ita Porta *ibid. cap. 8.* addens contra Plinium hanc proprietatem conuenire non ſoli magneti Æthiopico, vt ille putauit, ſed cuilibet magneti. 21.

Magnes quomodo magnetem trahat, & expellat.

Quæres vigeſimoſecundò, quomodo magnes 22.

Magnes quomodo poſſit attrahere arenam magneticã, eámque ſeparare ab arena alterius generis.

poſſit attrahere arenam magneticam, eámque ſeparare ab arena alterius generis: Reſpondeo teratur magnes in minutiſſimam arenam, eique album, vel alio diſcrimine notabilem aliam adiungemus, deinde permiſceantur, & in cumulum redigantur; tum admoueatur magnes vel nudus, vel linteis obuolutus (vt eius dignotio aſtantes fugiat) illico arena magnetica, veluti fœdere quodam coniuncta in capillos conferta currit, & lapidi tenaciter adhærebit, quam decutiendo in aliam partem repones; mox denuò accedes, & quæ remanſit, curret, vſque donec tota ſeparetur. Ita Porta *ibid. cap.* 9.

23.
Magnetis maiori lapidi an maior quoque inſit virtus attractiua.

Quæres vigeſimotertiò, an maiori magnetis lapidi, maior quoque inſit virtus attractiua? Reſpondeo affirmatiuè, & vice verſa, minori magneti minor quoque ineſt virtus. quod intellige, cæteris paribus, ſuppoſita ſcilicet æquali bonitate eiuſdem rationis, in vtroque lapide. Porta *ib. c.* 10. quod dico, quia quãdoque magnes vncialis ponderis trahit binas ferri vncias; aliquando verò magnes quadraginta librarum eſt adeò effœtæ virtutis, vt vix vnciale ferrum moueat. Porta *ibid. cap.* 10.

24.
Catena lapidum magneticorum an poſſit fieri pendula.

Quæres vigeſimoquartò, an poſſit fieri pendula catena lapidum magneticorum? Reſpondeo affirmatiuè, ſi nimirum punctum boreale vnius, puncto auſtrali inhæreat, & non e contra; nam, vt diximus, auſtralis auſtrali, & borealis boreali aduerſatur. Curandum autem erit, vt lapides ex magnitudine ſibi ſuccedant, vt maior minorem, minor minuſculum trahat, ſic enim pertinaciùs inhærebunt. Porta *ibid. cap.* 11.

25.
Vis quæ ineſt magneti ad trahendum pellendúmque alios lapides magneticos, an poſſit impediri per obicem interpoſitum.

Quæres vigeſimoquintò, an vis quæ ineſt magneti ad trahendum, & pellendum alios lapides magneticos, poſſit impediri per obicem interpoſitum? Reſpondeo ſi ſupra tabulam ligneam, lapideam, metallicámque penſiles lapides magneticos accommodaueris, vel in æquilibrio conſtitutos, & ſub tabula agitaueris magnetem, lapides qui ſunt ſuper tabulam, mouebuntur, vel quieſcent, ad motum & quietem magnetis ſub tabula poſiti. At ſi tabula ex magnetis lapide, vel ferrea fuerit, impedietur virtus, & nulla erit. Porta *ibid. cap.* 16.

26.
Arenarũ præliãtis exercitus quomodo inſtruatur per magnetem.

Quæres vigeſimoſextò, quomodo per magnetem inſtruere poſſimus præliantem exercitum arenarum? Contundatur aliquis magnes in puluerem, alius autem in parua fruſtilla, vt commodiùs pedites haſtatos, vel equitum turmas repræſentent; tum hinc inde exercitus inſtituatur, à dextris, & ſiniſtris ſint cornua, exercitus in medio ex equitum turmis comitatus. Deinde ſub tabula, læua manu, magnes admoueatur eóque admoto, ſiniſtrum cornu incedere incipiet, quo incedente, dextra manus ex altera parte alium magnetem admoueat, ſic enim & ipſum cornu dextrum, ſiniſtrum versùs incedere incipiet. Si autem magnetem magis admoueris, arenulæ inhorreſcent, ac paulatim ſe attollentes, haſtas imitabuntur; & quidem inclinato magnete, inclinabuntur & haſtæ quaſi præliaturæ mortem & exitium minitantes, & motis paulatim manibus, exercitus paulatim mouebitur; ſic reliqua cornua, & turmæ accedentes prælij ſimulachrum repræſentant, nunc recedentes, nunc progredientes, nunc haſtas erigentes, vel ſubmittentes, vt plus minus magnes accedit. Et hic quidem exercitus poteſt inſtitui ſuper tabula plana. Idem in aëre pendulus fieri poteſt, vt prælìantes antipodes videantur; nam in ſublimi diſtento papyro, vel tabula commoti magnetes ſupra tabulam, illud idem, quod diximus, repræſentabunt. Porta *ibid. cap.* 17.

27.
Situs an contrarias reddat virtutes lapidum magneticorum.

Quæres vigeſimoſeptimò, an ſitus contrarias lapidum magneticorum virtutes reddat? Reſpondeo affirmatiuè. Nam, ſi in æquilibrio magnetem accommodaueris, vel in cymba; & ſupra illum, vel infrà, alium magnetem admoueas, pars ea, quæ ſuprà trahebat, infra expellet; & infrà trahet, quæ ſupra expellebat. Porta *ibid. cap.* 18.

28.
Ferrũ an trahatur à magnete, & eõtrà.

Quæres vigeſimooctauò, vtrùm ferrum trahatur à magnete, an magnes à ferro? Reſpondeo leuius ad grauioris occurſum ſe mouere, quare licèt magnes trahat ferrum, ſi tamen magnes ſit leuior ferro, ad illius occurſum ſe mouebit. Porta *ibid. cap.* 10.

29.
Amor ferri & magnetis an ſit maior quã magnetis cũ magnete.

Quæres vigeſimononò, vtrùm maior ſit ferri & magnetis amor, quam magnetis cum magnete? Reſpondeo affirmatiuè. nam ſi magnes magnetis fruſtum in amplexu foueat, & ferro paulatim accedat, abiicit illicò magnetem magnes, & ferrum amplectitur; vt ſi ferrum in ſuum conſortium acceperit, non quocunque magnetis hæſu à ſuis complexibus dimouebitur. Porta *ibidem cap.* 21.

30.
Magnes an omni ſui parte trahat ferrũ.

Quæres trigeſimò, an magnes ex omni ſui parte trahat ferrum? Reſpondeo negatiuè, ſed è ſtato, conſtitutóque puncto, quod maximo labore perquirendum eſt, vndique ſcilicet circumuoluendo magnetem; cùm autem ferrum tremere videris, & currere ad contactum, illud ipſum erit punctum tractionis. Porta *ibid. cap.* 22.

31.
Idem magnes an trahat, & abigat ferrũ.

Quæres trigeſimoprimò, an idem magnes trahat, & abigat ferrum? Vnus, idémque numero magnes trahit, & abigit ferrum, non tamen ex eadem, ſed ex diuerſa parte; ex vna enim parte, naturali ſympathia ferrum ad ſe trahit; ex parte verò oppoſita, naturali antipathia, idem ferrum à ſe abigit, reſpuítque. nam ferrum in æquilibrio poſitum, quod ex vna magnetis parte tractũ fuerit, ſi pars altera conuertatur, fugit illicò ferrum, & in oppoſitam partem ſe recipit. Porta *ibid. c.* 23.

32.
Magnes an etiam abſque contactu poſſit ferro communicare ſuam virtutem tractiuam.

Quæres trigeſimoſecundò, vtrùm magnes etiam abſque contactu poſſit ferro communicare ſuam virtutem tractiuam? Reſpondeo affirmatiuè, dummodo illud ferrum, ſi minus tangit magnetem, ſit ſaltem intra ſphæram virtutis illius, tunc enim ſi illi ferro aliud ferrum admoueris, rapietur ab eo, & ſi aliud attractũ tetigerit, etiam rapietur, vt etiam longè à magnete catena in aëre annulorum, vel acuum pendere videatur. Sed vbi ita catenati permanent, ſi paululum magnes elongabitur, cadet vltimus annulus, etſi aliquantiſper etiam, & poſtremus, donec omnes cadent. Porta *ibid. cap.* 26.

33.
Homo ligneus quomodo naniculam moueat, & mulieres decipiat quaſi futura illis prænunciens.

Quæres trigeſimotertiò, quomodo ligneus homo nauiculam moueat, & mulieres decipiat, quaſi futura illis prænuncians? Crater aqua repleatur, & in eo nauicula cerea, vel lignea imponatur, in cuius medio homunculus ligneus accommodetur, ſuilla ſeta per medium infixus,

ita

Digitized by Google

ita in æquilibrio poſitus, vt leui quocunque motu, ſe facilè mouere poſſit; habeat verò in manibus remos, ſub pedibus ferri fruſtillum. In cratetis circuitu alphabetum ſit exaratum. Mulieri igitur de dubiis rebus reſponſa petenti, quaſi vera reſponſurus ligneus homunculus, manibus cymbam agitans ad eas literas nauigabit, quæ reſponſum ſignificare poſſunt. Nam qui ſub tabula magnetem in manu habuerit, quò placuerit, cymbam ducet, ſic combinatis elementis, reſponſa reddet. Porta *ibid.cap.29.*

34. *Papyrus quomodo per murum aſcendere, & deſcendere per ſe, & à ſe videatur.*

Quæres trigeſimoquartò, quomodo papyrus per murum aſcendere & deſcendere per ſe, & à ſe videatur? Quomodo id fieri poſſit, teſtatur Porta ſe amicis demonſtraſſe hoc modo. Ferrum ex aduerſo papyri conglutinauit, eámque amicis dedit, vt muro admouerent. Sed retro puer magnetem habebat; papyrus ibi relicta, immobilis perſiſtebat; præcipiente amico, vt papyrus ad duos pedes aſcenderet, puer audiens, quæ præceperat, mouebat ex aduerſo magnetem, & ſic papyrus mouebatur ad præmonitum locum, ſic deorſum, & ad latus. quod cauſam ignoranti omnino miraculum videbatur. Sed quod omni admiratione plenum eſt, dum magnetem per cubiculi fornicem ligneam ſupra caput moueret, rapiebat ſecum papyrum, vnde videbamus pendulam papyrum ſupra caput moueri, quod non erat qui videret, quin dæmonum arte factum crederet. Ita Porta *lib.7.cap.29.*

35. *Situs an permutet vires ferri.*

Quæres trigeſimoquintò, an ſitus ferri vires permutet? Reſpondeo affirmatiuè. quod enim ſolus magnes operabatur, idem & ferrum à magnete contactum operabitur; ſicut ergo ſitus contrarias lapidum magneticorum virtutes reddit, ex dictis *ſuprà quæſito* 27. eodem modo ſitus ferri à magnete contacti vires permutabit. Porta *ibid. cap.30.*

36. *Ferrum quo caſu à magnete contactum ſe vertat ad Auſtrum, vel ad Boream.*

Quæres trigeſimoſextò, in quo caſu ferrum à magnete contactum ſe vertat ad Auſtrum, vel ad Boream? Reſpondeo, Ferrum ſeptentrionali magnetis puncto adfrictum vertit ſe ad Auſtrum, adfrictum autem ab auſtrali eiuſdem magnetis puncto, vertit ſe ad Boream; ſemper enim contacta ferri pars diſſimilem lapidis vim recipit. Falſum eſt igitur quod à Cardano dicitur, ferrum quod à boreali parte tangitur, ad Boream dirigi, & partem ferri, quæ tetigit auſtralem magnetis partem, ad Auſtrum vergere, contrarium enim viſitur. Ita Porta *ibid cap.32.*

37. *Ferrum à magnete contactum an vim alteri ferro conciliet.*

Quæres trigeſimoſeptimò, virùm ferrum à magnete contactum vim alteri ferro conciliet? Reſpondeo affirmatiuè. Nec ſolùm vis hæc in ſecundum ferrum tranſmittitur, ſed in aliud, & aliud ex proportione virium magnetis, nam ſi præpollentis erit virtutis, vſque ad octauum, & decimum ferrum tranſmittitur. Porta *ibid. cap.33.*

38. *Vis in ferro recepta per contactum magnetis, an poſſit tolli per contactũ alterius magnetis potentioris.*

Quæres trigeſimooctauò, an vis in ferro recepta per contactum magnetis, poſſit tolli per contactum alterius magnetis potentioris? Reſpondeo affirmatiuè. Sit enim, v. g. ferrum à ſeptentrionali ignaui magnetis parte contactum ſi eandem ferri partem auſtrali valentioris magnetis parte adfricaueris, euaneſcet, obtundetúrque vis priſtina illa ſe ad Auſtrum vertendi, ſuccedétque vis noua à validiore magnete communicata. At ſi magnetum vires æqua lance libratæ fuerint, inebriantur, offuſcanturque adeò, vt neque vtramque recipiant, vel neutram habeant. Ita Porta *ibid.cap.34.*

39. *Obelus ferreus, ſeu acus ferrea nautica pyxidis quomodo confricetur magnete.*

Quæres trigeſimononò, quomodo ferreus obelus, ſiue acus ferrea nauticæ pyxidis magnete confricetur? Reſpondeo ſeruandas eſſe has regulas. Prima, ferrum quo defæcatius fuerit, eo tenaciùs virtutem recipiet, difficile enim ſordido, & rubiginoſo ſe immiſcuerit, quia autem chalybs fit ex purgato ferro, propterea nautæ id conficiunt ex puro chalybe. Secunda, vbi puncta polaria in magnete inuenta fuerint, ea leui mallei ictu percutiuntur, quibus ſi ferream acum perfricabis, illicò acus nanciſcitur virtutem ſe ad polos vertendi. Tertia, ſi ferrum ad Boream verti deſideras, auſtralem lapidis partem admoue; ſed ſi ad Auſtrum, borealem partem applica. Quarta, poſtquam ferrum magneti adfricatum fuerit, nullo alio ferro, vel magnete tangatur, imò ab his longè cuſtodiatur, ſed capſula cuſtodiatur, nam aliorum contactu inebriatur ferrum, obſuſcatúrque virtus, vt ne vnquam optimè cœli partes oſtendat. Quinta, ſit obelus ferreus magneti proportionatus, id eſt, nec valde magnus, nec nimis exiguus, alioquin non niſi parum à virtute magnetem reciperet. Sexta, cuſpis obeli, vel acus polum oſtenſura non ſit acuta, ſed planiuſcula, ſic enim magis recipiet, & retinebit vim magneticam. Si hæc ſeruaueris, ſemel adfricatum ferrum, vim etiam per centum annos retinebit. Porta *ibid.cap.36.*

40. *Vſus acus, ſeu obeli ferrei magnete confricati qui.*

Quæres quadrageſimò, quinam ſint vſus acus, ſeu obeli ferrei magnete confricati? Reſpondeo eſſe multos, ſed præcipuos ſequentes. Hunc primum vſum inuenit Ioannes Gira Amalphenſis, teſte Blancano *in Chronologia Mathematicorum, ſeculo* 22. Primò opem ſuam præſtat nautico vſui ad polos demonſtrandos. Secundò in horologiis ſcioetericis, ſiue ſolaribus oſtendit lineam meridianam. Tertiò inſeruit ad cognoſcendas metallorum venas; nam ſubterraneis in ſpecubus, in quo ſitu ſteterit index, qui magnetem tetigerit, ab ea cœli parte extruduntur metallorum venæ. Quarta iis, qui ædificiorum chirographias, imò ciuitatum, & regionum deſcribunt, mirificum præſtat vſum, dum ſitus anguli capiuntur, & in papyrum trãsferuntur. Quinta indice magnetico quo vtimur in aquis ducendis, in aquæductibus, qui ſub terra excauantur, in antris perforandis. Sextò eodem indice vtimur in excauandis cuniculis, in quibus immiſſis tormentarij pulueris cumulis, & obſtructis ſpiramentis, ad excidendas arces, rupes, & mœnia vtuntur, iter oſtendente pyxide magnetica. Tandem dirigendis bellici tormenti ictibus, noctu, diúque ſtrenuam præſtat opem. Porta *ibid. cap.37.*

Mundi longitudo quomodo poſſit inueſtigari ope magnetis.

Quomodo autem mundi longitudo magnetis ope poſſit inueſtigari, explicat Porta *ibid. cap.38.*

41. *Magnes an contrariam vim ſuæ faciei ferro tribuat.*

Quæres quadrageſimoprimò, an verum ſit magnetem contrariam vim ſuæ faciei ferro tribuere? Reſpondeo eſſe verum. Sit enim ferrum à boreali magnetis parte contactum, & in æquilibrio poſitum, ſi illi eandem admoueris magnetis partem, quæ ei vires conciliauit, horret, expellit, & deturbat eam, contrariámque, & oppoſitam

Digitized by Google

ſitam partem, videlicet auſtralem ad ſe trahit. Idem eueniet, ſi ferrum ex auſtrali magneris parte tetigeris; nam ſi eam ipſam illico oppones, reſpuit a ſe illam, & borealem attraber. Quare ſimiles facies reſpuuntur vt inimicæ, diſſimiles amicu conſortio conciliantur. Porta *ibidem cap.40.*

42. *Binæ acus magneti adhærentes quomodo nanciſcantur vires contrarias.*

Quæres quadrageſimoſecundò, quomodo binæ acus magneti adhærentes contrarias vires nanciſcantur? Reſpondeo ſi binæ acus vni magnetis puncto boreali adhæſerint verticibus ſuis, ambæ recipient virtutem auſtralem, ideóque cùm ſimiles facies ſint, ſe vltrò horrebunt, & fugient; ob eandem rationem, oppoſitæ partes earundem acuum, quia ambæ ſunt boreales, & ideo ſimiles, ſe mutuò fugient. Porta *ibidem cap.41.*

43. *Ferrum ex vna parte à magnete contactum, an vim ex vtraque parte recipiat.*

Quæres quadrageſimotertiò, an ferrum ex vna parte à magnete contactum, vim ex vtraque parte recipiat? Reſpondeo ferrum in vno ſuo extremo à magnete tactum, in ea parte vim recipere, & in altero extremo contrariam; id autem non eſt ſemper, & abſolutè verum, ſed ſolùm in eo ferro, quod fuerit proportionatæ longitudinis; nam ſi longiuſculum fuerit, vis ad alterum extremum non perueniet. Porta *ibid. cap.43.*

44. *Ferrum in medio à magnete tactum an vires diffundat ad extrema.*

Quæres quadrageſimoquartò, an ferrum in medio a magnete tactum vires ad extrema diffundat? Reſpondeo affirmatiuè, illæ tamen vires erunt obſcuriuſculæ, nam vera ſit ignorabitur; ſed ſi paulò remotius à medio fiat contactus, propinquior pars tangentis partis vires ſortietur, borealis, vel auſtralis. Porta *ibidem cap.44.*

45. *Annulus ferreus quas vires acquirat contactus à magnete.*

Quæres decimoquintò, quas vires acquirat ferreus anulus à magnete contactus? Reſpondeo ſi ferreum annulum ex vna parte magneti adfricauerimus, tunc contacta pars magnetis vires partis contrahet, & aduerſa contrarias, & ob id ferrei annuli medicias, nonniſi dimidiatæ virtutis illius capax erit, ac ſi rectum fuiſſet ferrum: at ſi ſtylum in annuli formam efformauerimus, & pars commiſſuris oppoſita magneti fuerit adfricata, & iam adfricata in rectum extendatur, extrema eandem virtutem recipient, aut ſeptentrionalem, aut auſtralem. Porta *ibidem cap.45.*

46. *Magnes quomodo vim ſuam communicet laminæ ferreæ, vel pilæ.*

Quæres quadrageſimoſextò, quomodo magnes communicet vim ſuam ferreæ laminæ, vel pilæ? Reſpondeo, ſi lamina ferrea in medio tacta fuerit, virtus magnetis ex puncto contactus ad extrema diffundetur. At ſi ferream pilam tetigerimus, cùm virtus langueſcat, circa contactum in ſuperficie ſparſam vim ſentiret aliquis, ſed in extremis langueſcentem. Porta *ibidem cap.46.*

47. *Scobs ferrea quomodo recipiat vim magnetis.*

Quæres quadrageſimoſeptimò, quomodo ſcobs ferrea vim magnetis recipiat? Ferream ſcobem ſi in papyrum conuolutam poſuerimus, quomodo ſeplaſiarij efformare ſolent in conum, eíque magnetem propiùs admouerimus, tota ſimul vniuerſa ſcobs eandem vim recipit, ac longum trahit ferrum, eíque vim conciliat, vt integro ferro; at ſi ſcobem agitabis, & iterum papyro impones, vis illa confunditur, & diſperditur, & nil operatur, ac ſi contactum non fuerit, ex multorum acinorum diſcrepantia. Porta *ibid. cap. 47.* Nota ſcobem ferream eſſe id minutiſſimum, quod a ferro decidit dum vel ſerra ſecatur, vel terebra perforatur, vel lima politur.

Quæres quadrageſimooctauò, quomodo ebrius magnes, cuius virtus euanuerit, ex contactu aliarum partium magnetis, ad ſuum officium redeat, & priſtinam vim recuperet? Reſpondeo ſepeliendum eſſe in ferrea ſcobe per multos dies, quouſque ex ferri conſortio, vel halitu ſuo fungatur munere. Porta *ibid. cap.49.* 48. *Magnes ebrius, cuius virtus euanuerit, quomodo priſtinam vim recuperet.*

Quæres quadrageſimonono, quomodo magnetis virtus augeatur? Paracelſus ſcribit ignitum magnetem in ferri oleo ſæpiùs extinctum, paulatim vires reſumere, ac in tantum excreſcere, vt clauum parieti infixum facilè euelleret, quæ res, inquit Porta, cùm mihi annueret, atque in ferri oleo ignitum extinxiſſem, cognoui non ſolùm vires non aſſumpſiſſe, ſed prorſus ſuas amiſiſſe, & veritus ne opus optimè executus eſſem, & pluries expertus eſſem, noui falſitatem deteſtandam à Paracelſo fuiſſe ſcriptam, nam ignitus magnes vires amittit. Ita Porta *lib. 7. cap.50.* 49. *Magnetis virtus quomodo augeatur.*

Quæres quinquageſimò, quomodo magnes vires amittat? Reſpondeo magnetem vires amittere, ſi flagrantibus carbonibus cumulatus igniatur, & hunc ſolum modum, inquit Porta, veriſſimum inueni ex multis qui à ſcriptoribus traduntur. Vbi autem ſemel virtutem illam amiſerit, iam cadauer, fruſtrà tentatur denuò viuificari. Porta *lib.7.cap.51.* 50. *Magnes quomodo vires amittat.*

Quæres quinquageſimoprimò, quomodo ferrum magnete contactum vires mittat? Ferrum etiamſi optime vires à magnete receperit, vbi ignitum ipſum fuerit, virtutem etiam amittit. Vnde cùm ferrum aliorum contactibus inebriatum eſt, nec legitimas vires poſſidet, vt illud ab hac imperfectione liberemus, ignem adhibemus. Hinc multorum error deprehenditur, qui quando ferream acum in pyxide accommodant, ipſam priùs ignefaciunt, & poſt magneti adfricant, putantes vim magnetis ſic vehementiùs communicari, ſed non ſolùm contraria faciunt, verùm etiam magnetem irritum reddunt, vt ne ſuo quidem munere fungi valeat. Quoties autem vis ea ferro indita, igne exterminatur, poſſumus nouo contactu eandem virtutem illi conciliare. Porta *lib.7.cap.52.* 51. *Ferrū à magnete contactū quomodo vires amittat.*

Quæres quinquageſimoſecundò, an ſanguis hircinus liberet magnetem ab adamantis veneficio? Plerique dicunt magnetem allio perunctum, vim ferrum trahendi amittere, & præſente adamante, raptum ferrum deponere, aut non rapere, ſed quia putant hircino ſanguine adamantem frangi, ob id dicunt magnetem tali ſanguine illitum vim recuperare, & ſic liberari ab adamantis veneficio; ſed hæc omnia falſiſſima ſunt; nam nec ea adamantis durities eſt, quæ prædicatur; quia ferro, & igne etiam modico cedit, nec hircino ſanguine molleſcit; & gemmarij noſtri hæc fabuloſa, & ridicula habent, nec deperdita magnetis virtus hirci ſanguine recuperatur. Hæc omnia diximus, vt oſtenderemus ex falſis principiis falſas conſequentias naſci. Ita Porta *lib.7.cap.54.* 52. *Sanguis hircinus an liberet magnetem ab adamantis veneficio.*

Quæres

53. *Ferrum adamante tactū an voluatur ad Septētrionem.* Quæres quinquageſimotertiò, an ferrum adamante tactum voluatur ad Septentrionem? Reſpondeo affirmatiuè. nam ſi ſupra adamantem ferream acum adfricauerimus, deinde in cymbula, vel palea infixam, vel filo ſuſpenſam accommodauerimus, illicò ad Septentrionem voluitur, vt ferè fertum à magnete contactum, vel aliquanto languidiùs. Imò, quod eſt notatu dignum, obuerſa pars, vt magnes ipſe, ad Meridiem ferrum abigit. Porta *lib.7. cap.55.*

54. *Ferrum additum magneti, an aliquid ponderis illi adijciat.* Quæres quinquageſimoquartò, an ferrum additum magneti, aliquid grauitatis, & ponderis illi adiiciat? Sunt qui facto periculo affirmare audeant, ferrum à magnete in libra poſito tractum, nihil ponderis magneti adiicere, quaſi verò tota ferri grauitas à virtute magnetica abſorbeatur. Huius opinionis meminit Rueius *lib. 2. de gemmis, cap. 24.* eandem refert Porta *lib. 7. cap. vltimo*, tribuitque Hadriano, addens tamen ſe eam falſam reperiſſe; addit idem ſimile quiddam irrideri ab Ariſtophane de villico ſupra aſellum ſedente, ac aratrum ſuper humeros geſtante, dicente aſellum aratri grauitatem nō ſentire, cùm ipſe villicus pondus illud ſuſtineret.

55. *Magneti quid tribui ſoleat in ordine ad amorē.* Quæres quinquageſimoquintò, quid tribui ſoleat magneti in ordine ad amorem? Maiores noſtri conſiderantes naturalem ſympathiam, quæ eſt inter ferrum, & magnetem, ipſi magneti tribuerunt intellectum Veneris, quem declararunt ſequentibus effectibus, quorum Primus eſt, vt vxoribus conciliare poſſit maritos. Secundus, vt poſſit conciliare vxores viris. Tertius magnes capiti mulieris dormientis ſuppoſitus, eam mouebit ad amplexum viri ſui, ſi eſt caſta; ſi autem ſit adultera, eam præ nimio timore phantaſmatum de lecto extrudet. Ob id maiores ad hoc ſignificandum, Venerem ſæpiùs in magnete inſculpebant, iuxta illud Claudiani,

———*Venerem magnetica gemma figurat.*

Ita Porta *lib. 7. cap. vltim.* Albertus etiam Magnus *lib. 2. mineralium, tract. 2. cap. 11.* notat à pleriſque tribui magneti tertium effectum de magnete ſuppoſito capiti mulieris dormientis; id quod etiam notat Rueius *lib. 2. cap. 24.* Sed hæc pueris ipſis puerilia videbuntur.

56. *Magneti quid tribuatur in ordine ad fures, & furta.* Quæres quinquageſimoſextò, quid tribuatur magneti in ordine ad fures, & furta? Plerique antiquiorum dicunt, ſi magnes tritus fuerit, & ſuper prunas ardentes per domus angulos aſperſus, ita vt fumus in altum euolet, fieri, vt morantes in ea protinus fugiant, illis enim videtur domus corruere. ideóque his phātaſmatibus territi, relictis omnibus, domo fugiunt, & hoc artificio fures omnia ſurripere poſſunt. Huius autem effectus ratio eſt, quia magnes eſt lapis melancholicus, vt ex colore conjicitur, cuius vapores hauſti, & ad cerebrum delati, dormientibus terribilia, & melancholica phantaſmata inducunt. Ita Porta *lib.7. cap. vlt.* & Albertus *proximè cit.* & Rueius *lib. 2. cap. 24.* quis tamen hîc aut fabulam non rideat, aut ſuperſtitionem non deteſtetur?

57. *Magnes an valeat ad conficiendum vitrum.* Quæres quinquageſimoſeptimò, vtrùm magnes valeat ad conficiendum vitrum? Reſpondeo affirmatiuè, magnes enim in ſe liquorem vitri, vt ferrum trahere creditur. Ita Plinius *lib. 36. c. 16.* & Porta *lib. 7. cap. vlt.* addit *ibid.* Porta, quòd magnes tractum vitrum purgat, & ex viridi, vel luteo candidum facit.

58. *Effectus ad medicinam ſpectantes qui tribuantur magneti.* Quæres quinquageſimooctauò, quinam effectus ad medicinam ſpectantes tribuantur magneti? Reſpondeo plures ſequentes.

Primò valet magnes ad extrahendum ſagittæ ferrum ex humano corpore, qui effectus ſequitur ex vi illa trahendi ferrum, quam habet magnes. Porta *lib. 7. cap. vlt.* & Rueius *lib. 2. de gemmis, cap. 24.*

Secundò vulnera aſperiora fiunt ferro magnete contacto. Rueius *ibidem.*

Tertiò magnes hydropicis in potu datur, & omnem humorem e ventre educit. Albertus Magnus, Porta, & Rueius *locis citatis*; idem notat Mylius *lib. 4. Baſilicæ chymicæ, cap. 18.*

Quartò magnes capiti admotus dolores omnes aufert. Porta *lib. 7. cap. vlt.*

Quintò magnes potui iniectus aluum laxat, craſſóſque humores ſoluit. Mylius *ibid.*

Sextò ſunt qui putent magnetem per os parua quantitate ſumptum adoleſcentiam conſeruare, & ob id Regem Zeilan patinas ex magnete iuſſiſſe confici, in quibus cibus eius coqueretur. Mylius *ibidem.*

Epiphora, lachryma, oculorum morbus. Septimò oculorum medicamentis imponitur, epiphoras ſiſtit; crematus, tritúſque ſanat aduſta. Plinius *lib. 36. cap. 16.* & Rueius *lib. 2. de gemmis, cap. 24.* Nota epiphoram eſſe morbum oculorum, quem vulgò lachrymam vocant.

Octauò magnes hæmatiti ſimilem vim obtinet. Galenus *lib. 9. de facultatibus ſimplicium medicamentorum.* Hinc quidam magnetem coquentes pro hæmatite vendunt. Dioſcorides *lib. 5. cap. 100.*

CAPVT VII.

De lapide Philoſophorum.

1. *Lapis Philoſophorum.* DE hoc lapide ſæpè agunt multi; ex recentioribus autem valdè ex profeſſo Ioan. Daniel Mylius *lib. 1. Philoſophiæ reformatæ, & lib. 1. Baſilicæ philoſophicæ*, & Fabius Gliſſentus *in tract. de lapide Philoſophorum*, quem annectit calci operis de mortis moleſtia à ſe conſcripti. Plures autem alij tum auctores, tum libri qui de hoc lapide diſſeruerunt, citantur à Fabio, præſertim verò qui ſequuntur, Hermes, Geber, Pythagoras, Morienus, Roſinus, Gilgilides, Auicenna, Panthius, Augurellus, Albertus Magnus, Arnaldus, Raymundus, Silenus, Ariſteus, Alchinus, Calid, Recaiditus, Ioannes Rupeſciſſa, Braceſſus, Taludanus, Roggierius Baccon, Efferarius Monachus, Odomarus, Lucas Rhodianus, Parmenides, Ricardus Anglicus, Fernelius, Turba Philoſophorum, liber trium verborum. De ſecreto lapidis. Semita ſemitæ. Candor buccinæ. Correctio fatuorum. Aurora conſurgens. Summaria lapidis conſideratio. Pulcherrimum opus de metallorum tranſmutatione. Liber qui dicitur, Philoſophus mirabilis. Libellus duodecim aquarum. Theſaurus Philoſophiæ. De lapidis formatione Epilogus, Arcanum

Digitized by Google

Arcanum Philoſophorum, & alij multi vel libri, vel auctores tam typis editi, quam manuſcripti, qui omnes docent modum conficiendi hunc inſignem lapidem; eóſque, vt dixi, citat Fabius *in tract. de lapide Philoſophorum, cap.* 1.

2. *Lapis Philoſophorum quid.* Quæres autem primò, quid ſit lapis Philoſophorum? Reſpondeo eſſe quandam quintam virtutis eſſentiam ſuperiorem virtute elemẽtorum; ſiue eſſe virtutem mineralem ex pluribus rebus in vnum collectam, quæ poteſt producere ſequẽtes effectus. Primò enim reducere poteſt omne metallum à ſtatu imperfecto ad perfectum. Secundò poteſt quodlibet metallum a propria ipſius forma conuertere ad formam auri, & argenti. Tertiò poteſt efficere gemmas lapidéſque pretioſos. Quartò valet ad conficiendum vitrum, quod ſit ſtabile, & dutabile, ictibúſque mallei elaborari poſſit, minimè fragile, & friabile. Quintò denique huic lapidi tribuitur reſiſtere igni. Idem Fabius *cap.* 9. Hinc ſequitur vi huius lapidis poſſe multiplicari diuitias finitè in infinitum. Ita Fabius Gliſſentus *cap.* 1.

3. *Quanti æſtimetur ab hominibus.* Quæres ſecundò, quanti æſtimetur hic lapis ab hominibus? Reſpondeo plurimi; id quod poteſt colligi primò ex tot libris, & auctoribus præcitatis, qui docent modum conficiendi hunc lapidem tanquam ad maxima bona, vtiliſſimum. Secundò ex eo quòd multi totam ſuam vitam, & omnia ſua bona conſumpſerunt, vt diſcerent illa præcepta artis chymicæ, quibus efficerent eum lapidem. Idem *ibid.*

4. *An ſit lapis naturalis, vel artificialis.* Quæres tertiò, vtrùm lapis Philoſophntum ſit lapis naturalis, vel artificialis? Reſpondeo eſſe artificialem, fit enim vi artis chymicæ, per deſtillationes, & varias operationes chymicas. Idem *ibid.*

5. *Lapidis philoſophici materia, quæ ſecundùm chymicos.* Quæres quartò, quænam ſecundùm chymicos ſit materia lapidis philoſophici? Reſpondeo eſſe argentum viuum, & ſulphur, non illud quidem vulgatum, & commune, ſed quod extrahitur ex auro, & argento; quamuis aliis magis placeat, hoc argentum viuum, & ſulphur extrahi debere à ſcoria ferri, aliis ex ære, aliis ex plumbo, aliis ex vegetabilibus, vel ſimilibus mixtorum naturis. Idem *ibid. cap.* 2.

6. *Metalla, quæ chymici nituntur purgare, & perficere per lapidem philoſophicum.* Quæres quintò, quot ſint metalla, quæ chymici per lapidem philoſuphicum nituntur purgare, & perficere? Reſpondeo eſſe ſeptem ſequentia. Iouem, id eſt, ſtannum. Saturnum, id eſt, plumbum. Venerem, id eſt, æs. Martem, id eſt, ferrum. Solem, id eſt, aurum. Lunam, id eſt, argentum. Idem *ibid.* His adde Mercurium, id eſt argentum viuum: idem *cap.* 1. *&* 4.

7. *Operationes, quibus chymici vtuntur in tractandis metallis.* Quæres ſextò, quot ſint operationes, quibus chymici vtuntur in tractandis metallis? Reſpondeo eſſe octo ſequentes, ſublimationem, deſcenſionem, deſtillationem, calcinationem, ſolutionem, coagulationem, fixationem, cerationem. Sublimatio eſt eleuatio rei ſiccæ, quæ fit virtute ignis, & tendit ad purganda metalla à fæce, quæ generat terrum odorem, & impedit penetrationem; ſunt autem plures particulares ſublimationes, nempe Mercurij, ſiue argenti viui, Marcheſitæ, & aliorum mineralium. Deſcenſio eſt operatio chymica, quæ diſponit & reducit materiam ab igne ſublimatam ad magnam puritatem ab omni extranea re alienam. Deſtillatio eſt eleuatio vaporum aqueorum. Calcinatio eſt metallorum in puluerem reductio vi ignis. Solutio eſt reductio rei ſiccæ in aquam, id quod fit per aquam fortem, vel per quid ſimile. Coagulatio eſt reductio rei humidæ ad ſubſtantiam ſolidam, illam priuans humiditate. Fiſſatio eſt quædam adaptatio partium, vt quæ ignem fugiebant, iam facile illum tolerare poſſint. Ceratio eſt diſpoſitio rei, quæ ex ſe non eſt apta fundi, & liquefieri, vt poſſit penetrare, & habere in metalla facillimum ingreſſum. Fabius *cap.* 3.

8. *Hic lapis cur appelletur Philoſophorũ.* Quæres ſeptimò, quare hic lapis appelletur lapis Philoſophorum? Reſpondeo, quia Philoſophi fuerunt illi, qui tradiderunt modum, & regulas illius conficiendi. id ſupponit Fabius *toto illo tractatu de lapide Philoſophorum.*

9. *Hactenus dicta de lapide philoſophico quo ſenſu accipienda.* Quæres octauò, an quæ hactenus dicta ſunt de lapide Philoſophorum, ſint intelligenda ad literam, vt verba ſonant, de vero lapide materiali, veróque naturali, & metallico auro, & argento, an potiùs myſticè, & ſymbolicè de aliquo lapide morali, moralique ac ſymbolico auro, & argento? Reſpondeo eſſe intelligenda in ſenſu myſtico, & ſymbolico, & probatur primò, quia Philoſophi ſunt contemptores auri, argenti, opum, & diuitiarum, quippe qui ea putant eſſe maxima impedimenta ſapientiæ, quam profitentur, non ergo eſt veriſimile Philoſophos tantum inſudaſſe in componendis tot libris de modo conficiendi veri auri, & argenti materialis, à quo ipſi tantopere abhorrent. Secundò, quia ea, quæ Philoſophi attribuunt huic lapidi, vidẽtur repugnare materiali auro, & argento, & poſſe accommodari rei ſublimioris ordinis; ſi enim intelligantur de metallico auro, & argento, videntur inuoluere impoſſibilitatẽ vel abſolutam, vel ſaltem moralem; ſin autem de auro, & argento ſymbolico, ſtatim res apparet digna Philoſopho, nec vllæ ſe obiiciunt difficultates, quæ nequeant ſuperari; ita ergo exiſtimandum eſt ſenſiſſe illos Philoſuphos. Quod autem ita ſit, oſtendo percurrendo nonnulla ex iis, quæ Philoſophi attribuunt dicto lapidi Philoſophorum. Primò enim in eo, qui hunc lapidem ſit reperturus, requirunt Phyſicam, ſeu ſcientiam rerum naturalium, ſubtiliſſimum ingenium, ſanitatem, robur, vires, diuitias ad multos ſumptus, viuacem promptitudinem, conſtantiam, maturitatem, perſeuerantiam, patientiam, temperantiam, membrorum proportionem, & illud in primis vt vni huic arti ſit debitus. Secundò requirunt, vt artifex huius lapidis ſecretò celet præcepta huius artis, ne, re vulgata, habeatur velut falſarius ad ſui ruinam. Tertiò, vt locum chymicis functionibus deſtinatum habeat remotum à commercio hominum. Quartò hoc magiſterium vocãt ſecretum ſecretorum Dei, quæ ille reliquos celat, illis ſolùm aperiens, qui vt fidi filij id fuerint meriti. Quintò hanc artem vocant ſecretum ſecretorum omnium Philoſophorum. Sextò dicunt Deum, ſi excipias animam rationalem, nullam condidiſſe creaturam hoc lapide commendabiliorem. Septimò, ſi Reges, & Principes tenerent hanc artem, nullus, inquiunt, Philoſophus eam in poſterum poſſet exercere. Octauò aiunt neminem, quamuis ſit doctiſſimus, poſſe nec tribus, nec quattuor annis peruenire ad aquam permanentẽ,

quæ

Digitized by Google

quæ eſt principium lapidis philoſophici, referuntque de quodam ſene, qui in Anglia quadraginta annos fruſtrà inſumpſit in aquæ prædictæ inquiſitione. Hæc, ſuis citatis auctoribus, refert Fabius *cap.* 6.7.8.9.

10. *Lapis Philoſophorum myſticus & ſymbolicus.* Quæres nonò, in quo conſiſtat myſticus, & ſymbolicus lapis Philoſophorum? Variæ de hac re ſunt ſententiæ.

Primò enim aliqui cenſuerunt eum lapidem eſſe primam rerum omnium cauſam, Deum O.M.

Secundò, alij dixerunt hunc lapidem eſſe prima rerum naturalium principia; quia autem variæ de his principiis ſunt opiniones, nam Peripatetici principij honore dignari ſunt, materiam, formam, & priuationem. Thales Mileſius aquam, Anaximenes aërem, Heraclytus ignem, Anaxagoras, & Epicurus atomos, Parmenides calidum, & frigidum. Democritus, & Leuſippus vacuum, & plenum. Pythagoras numerum, Empedocles litem, & amiticiam quattuor elementorum, totidem de hoc lapide fuere opinines.

Tertiò, alij innixi illi axiomati, generatio vnius eſt corruptio alterius; & contrà, corruptio vnius eſt generatio alterius, putarunt lapidem Philoſophorum eſſe mortem, cui placito videtur fauiſſe Plato, dum pronunciauit philoſophiam eſſe contemplationem mortis, & Philoſophum mortis ſpeculatorem.

Sed meliùs videtur dicendum lapidem philoſophicum eſſe gratiam diuinam quatenus tribuit menti humanæ vim reducendi quinque impura metalla quinque ſenſuum ad puriſſimum argentum vitæ innocentis, & ad perfectiſſimum aurum meritorum gloriæ & beatitudinis; mens enim humana huc prouecta reſiſtit igni tentationum; hæc opinio myſticè congruit modo, quem ſeruant chymici in præparandis metallis; dum illis tollunt, primò ſuperfluum humidi, expone luxum. Secundò ſulphuream viſibilitatem, intellige, ardentem libidinem. Tertiò nigrorem corrumpentem, id eſt, maculam peccati. Quartò terreſtrem fæcem impedientem ingreſſum medicinæ, quam lapis philoſophicus affert metallis præparandis, quam fæcem interpretare terrenorum amorem diuinæ gratiæ obicem. Denique huic ſententiæ congruunt octo illæ operationes chymicæ numeratæ ſuprà *quæſito 6.* Mens enim humana virtute diuinæ gratiæ ſublimatur, dum euchitur ad cognitionem ſui, & Creatoris. Deſcendit, dum humiliatur in cognitione ſuarum miſeriarum. Deſtillatur, dum fundit preces ad Deum. Calciuatur, macerando carnem. Soluitur lachrymis. Coagulatur, ſiue condenſatur actibus fidei, ſpei, caritatis, iuſtitiæ, temperantiæ, humilitatis, & ſimilium virtutum. Fixatur, dum Deo adhæret immutabili affectu, nullius tentationis igne ſuperabili. Ceratur, dum liqueſcit ardenti deſiderio Patriæ cœleſtis. Ita prædictus Fabius Gliſſentus *in tractatu de lapide Philoſophorum*, *cap.* 8. *&* 9. addens *cap.* 9 dupliciter poſſe examinari perfectionem huius myſtici lapidis, primò conſtantia in aduerſis pro amore Dei; ſecundò morte; quis enim re vera quiſque ſit, mors ipſa declarat.

Ex dictis intelligitur ea, quæ attribuuntur lapidi Philoſophorum, etſi ab imperitis chymicis detorqueantur ad literalem ſenſum de materiali, & metallico auro, & argento, ex mente tamen antiquiorum Philoſophorum eſſe explicanda ſymbolicè de lapide, auro, & argento excellentioris generis, & ordinis dignioris.

PARS SECVNDA.

DE GEMMIS.

CAPVT I.

De Gemmis in communi.

1. *Gemma.* DE gemmis agunt S. Iſidorus *lib.* 16. *originum*, Albertus Magnus *lib.* 1. *&* 2. *mineralium*, Dioſcorides *lib.* 5. *à cap.* 42. *de lapidibus*, & ibi Matthiolus, Galenus *lib.* 9. *de facultatibus ſimplicium medicamentorum*. Plinius *lib.* 36. *&* 37. *naturalis hiſtoriæ*, Braſauolus *in examine lapidum, & gemmarum*, Ioannes Baptiſta Porta *lib.* 6. *&* 7. *magiæ naturalis*, Pierius Valerianus *in ſuis hieroglyphicis paſſim*, Franciſcus Rues Medicus *duobus libris de gemmis.* Paſchaſius Balduinus, Canonicus Phalempinenſis, Maiolus *colloquio* 18. Franciſcus Ribera Villacaſtinenſis *in caput* 21. *Apocalypſis, & lib.* 3. *de Templo*, *cap.* 11. Blaſius Viegas Luſitanus Eborenſis, Soc. IESV *in cap.* 21. *Apocalypſis*, *ſect.* 3. vbi fatetur ſe vſum eſſe Plinio, Iſidoro *lib.* 16. *etymologiarum*, & Beda *in collectaneis.* Cornelius Cornelij à Lapide *in cap.* 18. *Exodi*, vbi *verſic.* 17. fatetur in ſignificatione eorum duodecim lapidum ſequi ſe Franciſcum Riberam *lib.* 3. *de Templo*, *cap.* 11. *& in Apocalypſim*, *cap.* 21. P. Ludouicus ab Alcaſar Hiſpalenſis, Soc. IESV, *in cap.* 21. *Apocalypſis.* P. Nicolaus Cauſſinus, Societ. IESV *lib.* 11. *ſapientia ſymbolica.* Zanardus *de vniuerſo elementari*, *p.* 1. *quæſt.* 53. Ioannes Daniel Mylius Medicus *lib.* 4. *Baſilicæ chymicæ*, *de gemmis.* Aguilonius *lib.* 4. *opticorum*, *propoſitione* 150.

Quæres primò, quid ſit gemma? Reſpondeo eſſe lapillum pretioſum, qui nimirum magno conſtat, magnóque comparatur pretio, propter ſui raritatem, pulchritudinem, & vires inſignes. Ita S. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 6. & Mylius *lib.* 4. *cap.* 1. addés ex doctrina Paracelſi gemmam eſſe quemlibet lapidem qui virtutem habeat ſpectantem ad medicinam. 2. *Gemma quid.*

3. *Lapilli, ſeu lapides pretioſi cur vocentur gēmæ.*

Quæres ſecundò, quare lapilli, ſeu lapides pretioſi vocentur gemmæ? Reſpondeo ex eo quòd inſtar gummi tranſluceant. Iſidorus *ibidem.*

4. *Gemmarum ortus, & origo.*

Quæres tertiò, quænam ſit origo gemmarum? Plinius *lib. 37. in proœmio*, & S. Iſidor. *ibid.* originem, ſeu inuentionem gemmarum referunt in Prometheum, qui lapidis pretioſi fragmentum è rupe caucaſi montis eruium ferro incluſerit, digitóque circundederit, iiſque initiis cœpiſſe annulos, & gemmas. Sed bene prædicti auctores obſeruant eam fuiſſe fabulam; neque enim conſtat de vera gemmarum origine.

5. *Gemmarum cauſa interna, & efficiēs.*

Quæres quartò, quænam ſint cauſæ internæ gemmarum, materialis, & formalis; quæ item earundem cauſa efficiens tum principalis, tum inſtrumentalis? Magna petit hoc quæſitum, quorum tamen omnium ſolutio patet ex dictis *lib. ſuperiori, c.1.* quæ enim ibi diximus de materia, forma, & efficiente lapidum in communi, æquè valent de materia, forma, & efficiente lapidum pretioſiorum, ſeu gemmarum.

6. *Gemmarum cauſa finalis.*

Quæres quintò, quænam ſit cauſa finalis gemmarum? Reſpondeo tres potiſſimùm fines ſpectari in gemmis.

De hoc primo fine videatur Innocentius III. Papa lib. 5. epiſtolarū Decretaliū, de ſignificat. 4 gemmarū, in epiſtola ad Regem Angliæ, pag. 523.

Primus eſt myſtica, & ſymbolica ſignificatio rerum moralium, virtutum, aliarúmque perfectionum, quæ eluceant in Deo, & Sanctis eius, quarum intuitu deinde accendamur ad cultum, & amorem Dei, & ad profectum in omni virtute. Ita Alcaſar *in cap. 21. Apocalypſis*, commentario ad ea verba, omni lapide pretioſo ornata. Paſchaſius Balduinus citatus initio huius capitis, & alij communiter; & probatur primò ex 12. gemmis Rationalis Aaronis, de quibus *Exodi 28*, item ex duodecim gemmis, de quibus *Apoc. c. 21.* quas omnes ad ſenſum moralem, & ſymbolicum trahunt interpretes. Secundò probatur ex Alberto Magno *lib. 2. Mineral. tract. 3. cap. 5.* vbi fusè diſſerit de ſignificationibus imaginum, quæ varias conſtellationes præſeferebant, & gemmis inſculpebantur. Tertiò idem probatur ex hieroglyphicis Pierij Valeriani, in quibus mirè elucet ſymbolica ſignificatio gemmarum, id quod multo magis conſtat ex *lib. 11.* Cauſſini, quem totum ille inſumit in aperiendis myſticis gemmarum ſignificatibus. Quartò denique idem probat Alcaſar *proximè* cit. ex eo quòd antiqua obſignandi conſuetudo fuerit, vt in gemma annulo inſerta aliquod eiuſmodi ſymbolum, ſiue hieroglyphicum imprimeretur; annuli verò ipſi iuxta receptiſſimum priſcorum morem ſigillorum vicem gerebant, ex quo etiam colligitur, ſymbolicam ſignificationem gemmis veluti annexam ſemper fuiſſe. Ita Alcaſar. Illud autem eſt notatu digniſſimum, quod obſeruat idem Alcaſar *in tractatu de gemmis*, quem inſerit capiti 21. Apocalypſ. *notatione 4.* nempè proprietates, quæ attribuuntur gemmis, alias eſſe veras, alias fictitias, & fabuloſas, & interdum ad myſticas, & ſymbolicas veritates aperiendas non minus vulgares, & fabuloſas proprietates, quàm veras, & germanas inſeruire.

Secundus gemmarum finis eſt, prodeſſe ad curandos morbos, pellenda venena, & reparandam bonam valetudinem; quæ res eſt adeò nota, vt probatione non egeat, & conſtat partim ex dictis in ſuperiori libro, partim ex dicendis in ſequenti. Interdum tamen per accidens ſequuntur contrarij effectus. Leoni enim quarto Conſtantinopolitano Imperatori, cùm gemmatum ferret caput, illa margaritarum vis & apoplexiam, & impræmeditatam attulit mortem, vt memorat Platina in Paulo II. Pontifice Romano, ob gemmarum vim frigidiorem. Id refert Platina apud Maiolum *colloquio 18. pag. 318.* Obfuit etiam in ſummum exitium gemma Conradino Neapolitano Principi. Nam aduersùs eum, cùm Carolus Neapolitanorum Rex fuiſſet victoria potitus, ipſe agaſonis ſumpto habito, aufugiens, retento in digitis annulo pretioſiſſimo, incautus ſeſe prodidit non agaſonem, ſed magnum Principem; piſcator enim ex gemma ſimulatam credidit perſonam; atque ideo captus etiam vltimo ſupplicio capitis publicè Neapoli mulctatus eſt. Ita Maiolus *ibid.*

Tertius gemmarum finis eſt veſtium, aliarúmque rerum complurium decor, ornatus, ſplendor; vt patet quotidiana experientia. De qua re tria valdè memorabilia narrat Maiolus *colloquio 18. pag. 320.* Primum, cùm

Matthiæ Hungarorum Regis nuptiæ.

Matthias Hungarorum Rex nuptias celebraret cum Beatrice Arragona, ad eam traducendam Neapolim Proceres decem direxerat, intérque eos Varadienſem Antiſtitem totius legationis Principem; is ab Vrbinatum in Italia Duce regio hoſpitio exceptus eſt. In menſa expoſitum eſt ſalinum monti impoſitum, cui à latere creuerat arbor ſalina proferens, quæ arbor pomorum loco gemmis, optimíſque lapillis onuſta pro vmbra conſpicuo nitore micabat; in monte erant latebræ affabrè factæ, quæ gemmarias apothecas referebant. Secundò in Oriente, Magnus Cham

Magnus Cham.

per hortos ingentem gemmarum aceruum pendere iuſſit, hoc modo, gemmis enim arborem pinum quidem veram proceram onuſtam habet; extat ille in Regia, quaquauerſus, ſingulis à ramis propendent gemmarum botri, non aliter atque vuarum ſolent, ita ritè, ordinéque compoſiti, vt ex vitibus vuæ prægrandes ſolent; neque ramuſculus eſt vllus in ipſa adeò procera pinu, à quo ſuus botrus non pendeat, vt ita credas, in omni Europa non eſſe tantam gemmarum copiam, quantam illa vna arbor ferat. Tertiò, cùm Godoleua fuiſſet à ſponſo Bertulfo Flandro necata, quia virginitatem colere deliberarat, humus vbi ſtrangulata eſt, in

Godeleua à ſponſo Bertulfo, Flandro necata.

candidos lapillos verſa eſt, & qui per deuotionem aliquid ex ea terra domum attulerunt, in gemmas mutatam mirati ſunt. Ita refert Drogo Monachus *in vita ipſius S. Godoleuæ*, qui eas gemmas vidit oculis propriis, apud Surium *tomo 4.* Tria prædicta memorabilia refert, vt dixi, Maiolus *vbi ſuprà.*

Quæres ſextò, in quo loco generentur gemmæ? Solutio patet ex dictis ſuprà *lib. 1. cap. 1. quæſito 8.* quibus adde ex Plinio *lib. 37. cap. 13.* Indiam eſſe omnium terrarum maximè gemmiferam; Gangem etiam, & Aceſinum eſſe amnes gemmiferos. 7. *Gemmarum patria.*

Quæres ſeptimò, vnde oriantur gemmarum colores, 8.

Gemmarum colores, durities, poroſitas vnde.

colores, durities, & poroſitas; & quare quædam gemmæ habeant intus, & foris effigies animalium. Solutio harum difficultatum patet ex dictis ſuprà *lib.* 2. *cap.* 1.

9. *Gemmis an inſit aliqua virtus.*

Quæres octauò, an aliqua virtus inſit lapidibus pretioſis, ſeu gemmis? Sunt plerique qui huc ipſum reuocant in dubium, alij qui negent gemmis ineſſe vllam virtutem, quos tamen omnes refellit Albertus Magnus *lib.* 1. *mineralium, tract.* 1. *cap.* 1. clariſſimis experientiis, inter quas reponit ferrum trahi à magnete, & virtutem attractiuam magnetis impediri præſentia adamantis.

10. *Gemmarum virtutes ex qua cauſa oriantur.*

Quæres nonò, ex qua cauſa oriantur virtutes gemmarum? Schola Pythagoreorum tenet gemmas eſſe animatas, & ab earum animabus prouenire earundem virtutes. Alexander Peripateticus ſequutus plures antiquiorum Philoſophorum refert virtutes gemmarum in elementorum qualitates, non per ſe abſolutè conſideratas, ſed prout ſunt in mixto; qualitates enim elementares prout ſunt in mixto, operantur tanquam inſtrumentum motum, qua ratione operantur plura, & maiora, quam facerent extra mixtum. Plato putat ideas eſſe productrices mirabilium, & ex idearum participatione conuenire gemmis proprietates tantæ virtutis. Hermes, quem ſequuntur plurimi Indorum, cenſent omnia inferiora ſublunaria recipere ſuas virtutes à ſtellis, & aſtris; idque dupliciter, videlicet vel nobiliter, ſi inferiora fuerint ſuperioribus ſimilia in lumine, & perſpicuitate; vel ignobiliter, ſi inferiora, vtpotè opaca, & fœculenta, fuerint ſuperioribus diſſimilia. Hinc ſequitur gemmas, & lapides pretioſos, præ aliis inferioribus habere maiores virtutes, quòd ſtellis & cœlis ſint magis ſimiles in lumine, & perſpicuitate, propter quod auctores huius ſententiæ gemmas vocant ſtellas elementares; in ſuperioribus enim ſunt, vt notant ij, quatuor potiſſimum colores, nempè ſapphirinus, candens, igneſcens, rubeus obſcurus. Primus conuenit orbi non ſtellato, húncque habent plures gemmæ, præſertim verò ſapphirus, ab eo colore ſic denominatus. Secundus, qui eſt lux candens, & albeſcens, eſt plurium ſtellarum, & reperitur in adamante, beryllo, & aliis multis. Tertius, qui vocatur igneſcens, & rutilans, éſtque in Sole, & Marte, & in quibuſdam aliis, conuenit plurimis gemmis, carbunculo autem in gradu excellenti; ob eã verò rationem præferunt carbunculum cæteris gemmis, quia hic accipit virtutem à ſole, qui primatum habet inter ſtellas. Quartus aliquarum ſtellarum color eſt rubeus, & obſcurus, & inuenitur in Chalcedonio, Amethyſto, aliiſque nonnollis ſtellis habentibus nubes obſcuras. Auicenna, & alij plures illum ſequuti, dicunt ita ſubordinari inferiora hæc intelligentiis cœlorum motricibus, ſicut corpus animæ, & ideo ſicut pro varia animæ imaginatione, ſeu apprehenſione corpus noſtrum mouetur vel delectabiliter inclinando & propendendo, vel cum moleſtia horrendo, & fugiendo, ita intelligentiæ cœlorum motrices pro varia ſui intellectus apprehenſione, imprimunt varias vires inferioribus, & hoc modo ſuas virtutes accipiunt gemmæ ab intelligentiis cœlorum motricibus. Sed probabilior cenſenda eſt illorum ſententia, quæ aſſerit cauſam virtutum, quæ gemmis conueniunt, eſſe ipſam ſubſtantialem gemmarum formam. Ita Albertus Magnus *lib.* 2. *Mineralium tract.* 1. *cap.* 1. 2. 3. 4.

CAPVT II.

De gemmarum imaginibus, & ſigillis.

1. *Gemmarum imagines, & ſigilla.*

QVæ de gemmarum imaginibus, & ſigillis hic dicemus, deſumemus ex Alberto Magno *lib.* 2. *mineralium, tract.* 3. *cap.* 1. 2. 3. 4. 5. 6.

Ad quam ſpectet ſcientiam.

Quæres primò, ad quam ſcientiam ſpectent imagines & ſigilla gemmarum? Reſpondeo ad eam Necromantiæ ſpeciem, quæ ſubalternatur Aſtrologiæ iudiciariæ. *cap.* 1.

2. *Gemmarum imago quotuplex ſit.*

Quæres ſecundò, quotuplex ſit gemmarum, & lapidum imago? Reſpondeo eſſe triplicem; primum genus eſt earum imaginum, quæ inueniuntur in lapide quaſi coloribus depictæ, nec exaratæ, nec ſuper eum eleuatæ. Alterum genus eſt illarum imaginum, quæ inueniuntur eleuatæ ſuper lapidem, quaſi opere excluſorio. Tertium eſt earum, quæ exarantur in lapidum quibuſdam lapidis partibus detractis, quibuſdam verò remanentibus. Rurſus imago alia eſt artificialis, quæ fit per artem, alia naturalis quæ fit per naturam, ſine arte, & huiuſmodi fuit illa, quam Albertus Magnus affirmat ſe vidiſſe Venetiis in marmore ſecto, in quo viſebatur depictum pulcherrimum caput Regis cum corona, & longa barba. Idem *ibid.* Item Coloniæ in Arca trium Regum eſt gemma Onychinus habens latitudinem manus vnius hominis, & amplius, ſuper quam gemmam picta ſunt duo capita iuuenum albiſſima, quibus ad frontes capitum eſt figuratus nigerrimus ſerpens qui colligat capita illa; inferiùs autem circa mandibulam oris eſt caput Æthiopis cum longa barba nigerrimum; & ſubtus in collo iterum eſt lapis habens colorem vnguis, qui videtur eſſe veſtimentum decoratum floribus circa capita. Idem *ibid. cap.* 2. addens hanc imaginem eſſe naturalem.

3. *Imagines quomodo fiãt in gemmis duriſſimis.*

Quæres tertiò, quomodo fiant imagines in gemmis duriſſimis? Illi, qui ſcribunt de gemmis, dicunt illas fieri per partes adamantinas acutas; ſed hoc non eſt credibile; ad tales enim exarationes oportet habere inſtrumenta decenter aptata, quod non poteſt eſſe in partibus adamantis, niſi fortè mollirentur ſanguine hircino; ſed hoc eſſet graue diſpendium, & nimis ſumptuoſum. Quæ igitur experti ſumus, inquit Albertus, hæc dicimus; deſtillatur enim & depuratur chalybs ſæpiùs donec ferè habeat albedinem argenti, & tunc ex eo formantur inſtrumenta ferri, & ſculptorum, angulis conuenientibus, & ſubtilibus; & tunc exprimitur ſuccus raphani, cui permiſcetur aqua extracta de lumbricis terræ contuſis, & per pannum percolatis, ita vt tantum ſit vnius, quantum alterius, & poſtea candens ferrum extinguitur in illa aqua bis, vel ter, vel pluries, quoties oporteat,

teat, & efficitur ita durum, vt radat gemmas, & incidat aliud ferrum, ſicut plumbum. Ita Albertus Magnus *cap.2.*

4. *Gemmæ cur primitus ſculpi præcipiebantur à ſapientibus, & quod ſit iuuamen in gemmarum imaginibus.*

Quæres quartò, quare gemmæ primitus ſculpi præcipiebantur à ſapientibus, & quod ſit iuuamen in gemmarum imaginibus? De hac re agunt Magot Græcus, Germa Babylonicus, Hermes Ægyptius, Geber Hiſpalenſis, Ptolemæus, & Tebith, & alij plures, qui multa ſupponunt.

Supponunt enim primò, omnia quæ fiunt à natura, vel arte, moueri primò à virtutibus cœleſtibus.

Supponunt ſecundò, in homine duplex eſſe principium operandi, naturam, & voluntatem; & naturam quidem ſyderibus regi; voluntatem verò, etſi libera ſit, niſi tamen renitatur, trahi à natura, & indurari, atque adeò, cùm natura moueatur motibus ſyderum, voluntatem etiam inclinari ad motus, & figuras ſyderum; id probat Plato ex operibus puerorum, qui libertate volontatis non adhuc renituntur naturæ, & ſyderum inclinationi; illi enim ex ſyderum inclinatione præoſtendunt in ſe habilitates ad vnam artem, vel aliam, in qua ſi exerceantur, perfecti efficientur; ſin autem reluctentur, & alias exerceant, nunquam ob naturæ ad illas artes ineptitudinem, perfectionem conſequentur.

Supponunt tertiò, figuras cœlorum primas eſſe figuras, & ante omnium generatorum natura, & arte figuras.

His ſuppoſitis duò dicunt. Primò, ſi cœleſtes imagines obſeruentur tempore quo earum virtus ſit acrior, & fortior, & tunc ad earum imitationem gemmis, & metallis inſculpantur imagines, imagines ſic impreſſæ, & inſculptæ recipiunt ex cœleſtium influxu virtutem ad miros effectus patrandos. Secundò, aſſerunt, ſicut virtutes naturales durant tempore determinato, & non quocunque vlteriori, ita etiam virtutes imaginum gemmis impreſſarum habere ſuas periodos, vltra quas non permaneant; verùm, iis elapſis, dictæ imagines euadant inutiles, & veluti frigidæ, & mortuæ; & hæc eſt cauſa, quare quædam imagines non operentur hoc tempore, quod fecerunt tempore antiquo. Ob eandem rationem diſtinguuntur in Aſtronomia diuerſi anni imaginum cœli, & planetarum, & quarundam ſtellarum dicuntur eſſe anni maiores, medij, & minores, in quibus explicant ſuos effectus fortiores, vel minus fortes, vel medios. Hactenus de hoc 4. quæſito Albertus Magnus *lib.2. mineralium, tract.3. cap.3.*

5. *De ſingulis lapidũ imaginibus quid notent Aſtrologi.*

Quæres quintò, quid notent Aſtrologi de ſingulis lapidum imaginibus? non omnes huiuſmodi imagines percurram, ſed aliquas magis præcipuas ex iis, quæ gemmis, vel metallis imprimuntur ad imaginum cœleſtium imitationem, iuxta dicta in præcedenti quæſito, idque ex illis, quæ notat Albertus Magnus *lib. 2. mineral. tract.3. cap.5.*

Ergo, Aries, leo, ſagittarios inſculpri iis, à quibus geſtantur, conferunt ingenium, facundiam, exaltationem honorum, vim contra hydropiſim, paralyſim, & alias huiuſmodi infirmitates.

Gemini, libræ, Aquarij imagines eos, à quibus feruntur, præparant ad amicitiam, iuſtitiam, concordiam, ciuilitatem bonam, & legum diligentem obſeruationem.

Cancer, ſcorpius, piſces inſculpti, & geſtati, temperant febres calidas, & ſiccas; inclinant ad mendacium, iniuſtitiam, inconſtantiam, & lubricitatem; & ita dicunt ſcorpionem eſſe imaginem Mahumeti, qui nunquam niſi mendacium & iniuſtitiam docuit. Taurus, Virgo, Capricornus inſculpti, & geſtati inclinant ad deuotionem, religionem, & ad agriculturam, proſunt etiam contra infirmitates calidas. Atque hæc de imaginibus conſtellationum Zodiaci. Dicamus etiam aliquid de imaginibus conſtellationum extra Zodiacum.

Pegaſi imago geſtata vtilis eſt præliantibus in bello campeſtri, & valet aduersùs equorum infirmitates; eſt autem figura Pegaſi imago equi alati.

Andromache inſculpta, & geſtata conciliat ſtabilem amorem inter virum & vxorem, adulteros reconciliat; hæc autem figura eſt imago puellæ ad vnum latus conuerſæ, & ſedentis.

Caſſiopæa eſt virgo ſedens in Cathedra, habénſque manus erectas; huius imago dicitur ſomnum conciliare, & quietem poſt laborem.

Serpentarij imago valere dicitur contra venena ſiue portetur, ſiue eius raſura bibatur.

Hercules aſt vir, qui genuflexo Leonem claua interimit; huius imago dicitur conferre victoriam in bello campeſtri.

Iupiter dicitur conferre gratiam impetrandi ab hominibus, quod quiſque voluerit, & facere fortunatum præcipuè in honoribus, qui fide, & religione quæruntur.

Mercurius dicitur conferre ſapientiam, præcipuè in ſpectantibus ad eloquentiam, & mercaturam.

Mars putatur conferre iracundiam, & audaciam ad bella, & prælia.

Hydra dicitur reſiſtere nocumentis, & conferre diuitias & ſapientiam. Centaurus dicitur conferre ſtabilem ſanitatem. Ara amorem virginitatis & caſtitatis. Nauis ſecuritatem in negotiatione. Orion victoriam. Aquila honores.

Aquarius dicitur liberare à quartana. Perſeus à fulgure, tempeſtate, & inuidorum morſu.

Venus cum magna veſte laurum manutenens conferre dicitur pulchritudinem, & ornatum. Hactenus de hoc quinto quæſito ex Alberto Magno *proximè* citato, non tamen ex propria ſententia.

Quæres ſextò, an gemmæ alligatæ, & ſuſpenſæ habeant vim influendi, præſertim in corpora humana? Reſpondeo affirmatiuè, id quod facilè poteſt probari ſequentibus experientiis. Primò enim ſmaragdus collo alligatus impedit epilepſiam, & aliquando ab ea ſanat. Amethyſtus, & ſardonyx poſiti, vel ſuſpenſi ſuper vmbilicum ebrij, vel potantis vinum, habent vim prohibendi vaporem vini, & ebrietatem ſoluendi, & à contagione liberandi. Sapphyrus poſitus, vel alligatus ſuper arteriam calorem mitigat. Corallium rubeum poſitum ſuper ſtomachum, directè vbi ſæuit dolor, ſedat dolorem. Has & alias huiuſmodi plures experientias affert Albertus Magnus *lib.2. mineral. tract.3. cap.6.* 6.

Gemmæ alligata, & ſuſpenſa an habeant vim influendi.

CAPVT

Digitized by Google

CAPVT III.

De gemmarum diuiſione.

1. *Gemmarum genera.*

QVæres primò, quàm multa ſint gemmarum genera? Reſpondeo eſſe plurima, quod adeò verum eſt, vt S. Iſidorus *lib. 16. origin. cap. 6.* affirmet illa eſſe innumerabilia, nos tamen explicabimus illa ſolùm, quæ ſunt magis præcipua.

2. *Gemmarum multitudo qua via poſſit ordinatè reuocari ad certa capita.*

Quæres ſecundò, qua via poſſimus ordinatè reuocare ad certa capita gemmarum multitudinem? Reſpondeo non ſe offerre commodiorem viam ipſa diuiſione. Sex autem diuiſiones reperio apud ſcriptores. Prima nititur varietate colorum. Seconda ordine Alphabetico. Tertia figuris animalium. Quarta diuidit gemmas in ſacras, & prophanas. Quiota in germanas, & adulterinas. Sexta in nouas, & veteres. de quarum ſingulis nonnulattingemus.

3. *Gemmæ ad quot genera reuocentur, attenta varietate colorum.*

Quæres tertiò, ad quot genera reuocentur gemmæ, attenta varietate colorum? Reſpondeo ad octo ſequentia, nempè ad virides gemmas, ad rubeas, ad porpureas, ad candidas, ad nigras, ad cryſtallinas, ad aureas, ad varias. Ita ſanctus Iſidorus *lib. 16. à cap. 7. ad 14.*

4. *Gemmæ virides quot, & quæ.*

Quæres quartò, quot & quæ ſint gemmæ virides: Reſpondeo cum Iſidor. *ibid. cap. 7.* eſſe ſequentes 15. Smaragdum, Chalcoſmaragdum, Praſiom, Beryllum, Chryſoberyllum, Chryſopraſum, Iaſpidem, Topazion, Callaicam, Molochitem, Heliotropium, Sagdam, Myrrhitem, Melichlorem, Choaſpitem. de iiſdem viridibus gemmis diſſerit Plinius *lib. 37. cap. 5. & 8.*

5. *Gemmæ rubeæ quot, & quæ.*

Quæres quintò, quot & quæ ſint gemmæ rubeæ? Reſpondeo eſſe ſequentes ſeptem? Corallium, Sardiom, Onychem, Sardonychem, Hæmathitem, Succinum, Lyncurium. Iſidorus *ibid. cap. 8.*

6. *Gemmæ purpureæ quot, & quæ.*

Quæres ſextò, quot & quæ ſint gemmæ purpureæ? Reſpondeo eſſe ſequentes octo, quæ dicũtur Amethyſtus, Sapphyrus, Hyacinthus, Hyacinthizon, Amethiſtizon, Chelidonia, Cyamea, Roditis. Ita Iſidor. *lib. 16. cap. 9.*

7. *Gemmæ candidæ quot, & quæ.*

Quæres ſeptimò, quot & quæ ſint gemmæ candidæ? Reſpondeo eſſe ſequentes vndecim, quæ dicuntur Margarita, Pæderus, Aſterites, Galactites, Galaxia, Solis gemma, Selenites, Cynædia, Belioculus, Epimelas, Exebenus. Iſidor. *ibid. cap. 10.*

8. *Gemmæ nigræ quot, & quæ.*

Quæres octauò, quot & quæ ſint gemmæ nigræ? Reſpondeo eſſe ſequentes vndecim, quæ dicuntur Achates, Abſyctus, Ægyptilla, Medeæ, Veientana, Baroptis, Meſomelas, Veneris crinis Trichitos, Dionyſia, Pyritis. Iſidorus *ibid. cap. 11.*

9. *Gemmæ cryſtallinæ quot, & quæ.*

Quæres nonò, quot & quæ ſint gemmæ cryſtallinæ? Reſpondeo eſſe ſequentes nonendecim, quæ dicuntur Cryſtallus, Adamas, Galaſias, Ceraunius, Iris, Aſtrion, Alectoria, Enhydros, Carbunculus, Antracites, Sandaſtrus, Lychnites, Carchedonius, Alabandina, Draconites, Chryſopraſius, Phlegootis, Syrtites, Ermiſcion. Iſidor. *ibid. cap. 13.*

10. *Gemmæ aureæ quot, & quæ.*

Quæres decimò, quot & quæ ſint gemmæ aureæ? Reſpondeo eſſe ſequentes viginti, quæ dicũtur Chryſophis, Chryſolithus, Chryſalectrus, Chryſolampis, Ammochryſus, Leucochryſos, Melichryſos, Chryſocolla, Argirites, Androdamas, Chalcites, Chalcophonos, Balanites, Sideritis, Ideus dactylus, Æthiopicus, Zmilacis, aliàs Similianicius, Hephæſtitis, Oſtracites, Gloſſopetra. Iſidor. *ibid. cap. 14.*

11. *Gemmæ, quæ dicuntur variæ, quot, & quæ.*

Quæres vndecimò, quot & quæ ſint gemmæ quæ dicuntur variæ? Reſpondeo eſſe ſequentes octo, quæ dicuntur Panchus, Olea, aliàs Olæa, Mitrax, Droſelitus, Opalus, Pontica, Hexecontalithos, Murrhina. Iſidor. *lib. 16. cap. 12.*

12. *Gemmæ, quæ ſolent recenſeri ordine alphabetico, quot, & quæ.*

Quæres duodecimò, quot & quæ ſint gemmæ, quæ ſolent recenſeri ordine alphabetico? Reſpondeo eſſe ſequentes, quæ numerantur ab Alberto Magno *lib. 2. mineralium, tract. 2. à cap. 1. ad* 20. nimirum,

Abeſton, Adamas, Abſinthus, Agathes, Alabandina, Alecterius, Amandinus, Amethyſtus-Andromanta.

Balagius, Borax, Beryllus.

Carbunculus, Calcidonius, Calcafaoos, Ceraurum, Celidonius, Celontes, Cegolites, Corallios, Corneleus, Chryſopraſus, Chryſolithus, Cryſtallus, Chryſopagion.

Diamon, Diacodos, Dionyſia, Draconides.

Ethices, Eliotropia, Emathites, Etindros, Epiſtelites, Exacolitus, Exacontalitus.

Falcones, Filacterium.

Gagates, Gagatronica, Geloſia, Galaricides, Getachidem, Gecolitus, Granatus.

Iaſpis, Iacynthus, Iena, Iris, Iſcuſtos.

Kalcabree, Kacabres, Kacaman.

Ligurius, Lippares.

Magnes, Margarita, Medius, Melochites, Memphites, Magneſia, Marchaſita.

Nitrum, Nichomar, Nuſæ.

Onyx, Onycha, Obtalmus, Orites, Orfanus.

Pantherus, Peranites, Perithe, Praſſius.

Quiricia, Quandros.

Ramai, Radaim.

Sapphyrus, Sardonyx, Sardinos, Sarda, Selenites, Smaragdus, Sirus, Sarcophagus, Sarmius, Soctinus, Specularis.

Topazion, Torchois.

Varach, Vernix, Virites.

Zemech, Zignites. Hactenus Albertus Magnus *proximè* cit. alphabeticè de gemmis; de iiſdem gemmis plura, per alphabeti itidem ordinem, Plinius *lib. 37. cap. 10.*

Summa gemmarum quas Albertus alphabeticè numerauit, ſunt 97.

13. *Gemmæ, quas ordine alphabetico recenſet Plinius, quot, & quæ.*

Quæres ergo decimotertiò, quot & quæ ſint gemmæ, quas ordine alphabetico recenſet Plinius *lib. 37. cap. 10.* Reſpondeo eſſe ſequentes.

Achates, Acopis, Alabaſtrites, Alectoria, Androdamas, Argyrodamas, Antipathes, Arabica, Aromarites, Aſbeſtos, Atizones, Augites, Amphitane, aliàs Chryſocolla, Aphrodiſiace, Apſyctos, Ægyptilla.

Balanita, Baptes, Belli oculos, Belus, Baroprenus, ſiue Baropis, Botrytes, Boſtrychites, Bucardia, Brontia.

Cadmitis, Callis, Capnites, Callainas, Cadochites, Catopyrites, Cepites, ſiue Cepocapites, Ceramites, Cinædia, Cetites, Circos, Corſoides, Coralloachates, Corallium, Craterites,

Crocallis, Ciſſites, Chalcophonos, Chelidonia, Chelonia, Chelonitides, Chorites, Choaſpites, Chryſolampis, Chryſophis, Cepionides.

Daphnia, Diadochos, Diphris, Diooyſias, Dracontites.

Encardia, Enorchis, Exhebenus, Eriſtalis, Erotylos, Eumeces, Eumetres, Eupetalos, Eureos, Eurorias, Euſebes, Epimelas, Galaxia, ſiue Galactites, Galaicos, Gaſidanes, Gloſſopetra, Gorgonia, Genianis.

Heliotropium, Hephæſtites, Horminodes, Hexecôtalithos, Hieracites, Hammites, Hammonis cornu, Hormeſion, Hænia, Hæmatites, Henui.

Idæi dactyli, Icterias, Iouis gemma, Indica, Ion.

Lepidotes, Leſbias, Leucophthalmos, Leucopetalos, Libanochros, Limoniates, Liparis, Lyſimachus, Leucocbryſos.

Memnonia, Medea, Meconites, Mitrax, Meroctes, Morioo, Myrrhites, Myrnecias, Myrſinites, Meſoleucos, Meſomelas.

Naſamooites, Nebrites, Nymphatena.

Orca, Ombria, Orites, Oſtracites, Ophicardelon, Obſidianus lapis.

Panchtus, Pangonius, Pancros, aliàs Panſebaſtos, Pontica, Phlogioos, Phœnicites, Phycites, Perileucos, Pæantides.

Solis gemma, Sada, Samothracia, Sautites, Sarcites, Selenites, Siderites, Sideropœcilos, Spongites, Synodontites, Syrtita, Syringites.

Trichrus, Telirrhizos, Telicardios, Thracia, Tephritis, Tecolithos, Veneris crines, Veientana gemma.

Summa gemmarũ Plinio, ordine alphabetico, ſunt 151.

Zanthenes, Zmilaces, Zoronisſios. Hactenus Plinius *lib.* 37. *cap.* 10. Summa autem gemmarum, quas alphabetice oumerauit Plinius, eſt 151.

14

Extra ord. alph. quæ.

Quæres decimoquartò, quænam ſiot gemmæ, quarum extra ordinem alphabeticum, meminir Plinius *lib.* 37. *nat. hiſtor.* Reſpondeo eſſe ſequentes. Ex *cap.* 2. Myrrhina, Cryſtallus, Succinum; ex *cap.* 3. Lyncurium. Plinius *eodem libro, & cap.* negat lyncutium eſſe gemmam; ex *cap.* 4. Adamas, Margaritæ; ex *cap.* 5. Smaragdus, Carchedonius, Tanos, Chalcoſmaragdus, Beryllus, Chryſoberyllus, Chryſopraſus, Hyaciothizontes, Æroides, Cerinus, Oleaginus; ex *cap.* 6. Opalus, Sardonyches, Onyches, Sarda; ex *cap.* 7. Carbunculus, aliàs apytotus, Anthraeites, Sandaſtros, aliàs garamantides, Lychnites, Carchedooius, Iouis; ex *cap.* 8. Topazius, Praſois, Chryſopteros, Callais, Praſius, Chryſopraſius, Nilioo, Molochites, Iaſpis, Aetizuſa, Caſpia, Botea, Therebinthizuſa; ex *cap.* 9. Grammatias, aliàs polygrammos, Onychipuncta, aliàs iaſponyx, Cianos, Sapphitus, Amethyſtus, Hyacinthus, Sacodion, Sapinos, Paranites, Pæderota, aliàs Anterota, aliàs Veneris gemma, Chryſolithus, Chryſelectus, Ponticæ, Leucochryſus, Capnia, Melichryſus, Xyſtion, Pæderos, Argenon, Senites, Aſteria, Aſtrios, Ceraunia, Aſtroites, Aſtrobolon, Iris, Zeros; ex *cap.* 11. Hepatites, Steatites, Adadunephros, Triophthalmos, Carcioias, Echites, Scorpires, Scarites, Triglites; Ægophthalmos, Geranites, Hieracites, Aëtites, Myrmecites, Cartharias, Lycophthalmos, Taos, Ammochryſus, Cenchrites, Dryites, Ciſſites, Narciſſites, Cyamea, Pyren, Chalazias, Pyrites, Polyzonos, Aſtrapia, Phlegontides, Aothracites, Enhydros, Polytrix, Leontios, Pardalios, Melichrotus, Melichloron, Crocian, Polia, Spartopolios, Rhodites, Melites, Chalcites, Sycites, Botſycites, Auanchitides, Synochirides, Dendritides; ex *cap.* 12. Cochlides, Phyſis.

Gemmæ omnes Plinio, ſunt 264.

Gemmæ ex Plinio numeratæ in hoc quæſito ſunt 113. quæ additæ illis centum quinquaginta & vni, quæ eodem Plinio numeratæ ſunt *quæſito precedenti*, omnes ſuot 264.

15.

Gemmæ quæ referunt figuras animaliũ, & ab iis denominãtur, quot & quæ ſint.

Quæres decimoquintò, quot & quæ gemmæ ſint, quæ referunt figuras animalium, & ab iis denominantur? Reſpondeo eſſe ſequentes, quæ referuntur à Plioio *lib.* 37. *cap.* 11. & Iſidoro *lib.* 16. *cap.* 14.

Echites, quæ exprimit maculas viperæ.

Carcinias, quæ refert colorem canceri marini.

Scorpites, quæ Scorpionem & colore, & effigie refert.

Myrmicites, quæ formicæ reptantis effigiem imitatur.

Taos, pauoni eſt ſimilis.

Hieracites, habet colorem accipitris.

Aëtites, habet colorem Aquilæ.

Ægophthalmos, eſt ſimilis caprino oculo.

Lycophthalmos eſt gemma quatuor colorum, rutili, ſanguioei, candidi, oigri, luporum oculis ſimilis.

Triophthalmos tres hominis oculos ſimul exprimit.

Hepatites, refert hepar, ſiue iecur.

Leontius, & Pardalios denominantur à Leonis pelle & Panthera: ita Plinius, & Iſidorus *ſupra*.

His addere poſſumus aliqoot alias gemmas, quæ referunt ſimilitudinem aliarum rerum ex Plinio *lib.* 37. *cap.* 11.

Scarites eſt ſimilis ſcaro piſci. Geranites, collo gruis.

Cantharias exhibet effigiem ſcarabeorum. Conchites eſt ſimilis milij granis, velut ſparſis.

Narciſſites venis hederæ diſtinguitur. Cyamea nigra eſt, ſed fracta ex ſe fabæ ſimilitudioem parit.

Pyren ab olioæ nucleo dicta eſt, huic aliquando ineſſe piſcium ſpinæ videntur.

Chalazias grandinum & colorem, & figuram habet, adamantinæ duritiæ, coi etiam in igoem iniectæ dicunt manere ſuum frigus.

Polyzonos nigro multis zonis candicat.

Aſtrapites in candido, aut cyaoeo diſcurrunt è medio fulminis radij.

In Phlegontide iotus ardere quædam videntur flammæ, quæ non exeat.

In Anthracitide ſcintillæ diſcurrere aliquando videntur.

Enhydros ſemper rotunditatis abſolutæ, in candore eſt leuis, ſed ad motum fluctuat intus in ea veluti in ouis liquor.

Rhodites à roſa eſt. Sycites eſt coloris fici. Ita Plinius *lib.* 37. *cap.* 11.

Meconites papauer exprimit. Iſidor. *lib.* 16. *c.* 14. & Plin. *lib.* 37. *cap.* 10.

16.

Gemmæ ſacræ quot, & quæ.

Quæres decimoſextò, quot & quæ ſiot gemmæ ſacræ quæ ſcilicet ioſtitutione diuina ſunt

ſymbolæ

ſymbola ſaecorum myſteriorum ? Reſpondeo duodecim huiuſmodi gemmas numerari *Exodi* 28. & ſunt, Sardius, Topazius, Smaragdus, Carbunculus, Sapphirus, Iaſpis, Ligurius, Achates, Amethyſtus, Chryſolithus, Oniehinus, & Beryllus. Duodecim etiam numerantur *Apocalypſ.* 21. nempè, Iaſpis, Sapphirus, Chalcedonius, Smaragdus, Sardonyx, Sardius, Chryſolithus, Beryllus, Topazius, Chryſopraſus, Hyacinthus, Amethyſtus. Reliquæ gemmæ, ad harum differentiam, dicuntur prophanæ.

17. *Gēma ſuperſtitioſa.* Quæres decimuſeptimò, quænam ſint gemmæ ſuperſtitioſæ: Reſpondeo eſſe illas, quæ à Gentilibus adhibentur contra Religionis virtutem. Huiuſmodi ſunt,

Dendritides, qua defoſſa ſub arbore, quæ cædatur, dicunt ſecuris aciem non hebetari. Plinius *lib.* 37. *cap.* 11.

Anonchitides, qua in Necromantia, Dæmonum imagine euocari dicunt. Plinius *ibid.* & Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 14.

Synochitides, qua vmbræ inferorum euocatæ teneri dicuntur. Plinius, & Iſidor. *ibid.*

Liparis, qua ſuffita omnes beſtias euocari dicunt. Iſidor. *ibid.* & Plinius *lib.* 37. *cap.* 10.

Chelonites oculus eſt Indicæ teſtudinis varius, & purpureus. Per hunc magi impoſitum linguæ futura prænunciare fingunt. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 14. Simile quod notat Plinius *lib.* 37. *cap.* 10. his verbis. Sunt & Chelonitides teſtudinum ſimiles, ex quibus ad tempeſtates ſedandas multa vaticinantur.

Bruntia capitibus teſtodinom ſimilis, potatur cadere cum tonitruis, & reſtinguere fulminis ictus. Plinius *lib.* 37. *cap.* 10. & Iſidor. *lib.* 16. *cap.* 14.

Hyænia inuenitur in oculis Hyænæ, hac poſita ſub lingua hominis, is futura prædicere creditur. Plinius *lib.* 37. *cap.* 10. & Iſidor. *lib.* 16. *cap.* 14.

Corallium tempeſtati, & grandini reſiſtere creditur. Iſidorus *ibidem.*

Pontica eſt gemma liuore perlucida, habens ſtellas rubras, interdum, & aureas: dicunt per eam interrogari, & fugari dæmones. Iſidor. *lib.* 16. *c.* 14.

18. *Gemma vera, & adulterina.* Quæres decimooctauò, quid notandum ſit de gemmis veris, & adulterinis? De qua re

I. Dubium eſt, quid intelligatur nomine gemmæ adulterinæ? Reſpondeo intelligi gemmam, quæ re ipſa falſa ſit, vera tamen exiſtimetur ob ſimilitudinem ſenſibilium accidentium.

II. Dubium eſt, an de facto ſoleant adulterari gemmæ? Reſpondeo affirmatiuè, & quidem paſſim, vt videre eſt apud Plinium, qui *lib.* 37. *cap.* 12. notat nullam fraudem eſſe hominibus lucroſiorem iſtis gemmarum adulteriis. Idem Plinius *ibid. cap.* 13. S. Iſidor. *lib.* 16. *cap.* 14. & Rueius *lib.* 2. *de gemmis*, *cap.* 17. docent modum diſcernendi veras gemmas à fictis; & Ioannes Baptiſta Porta totum librum ſextum magiæ naturalis conſumpſit in explicando modo adulterandi gemmas. De eadem re vide Aguilonium *lib.* 4. *optic. propoſ.* 50.

III. Dubium eſt, quot modis in genere adulterentur gemmæ? Reſpondeo quattuor potiſſimum; nempè aut diſſectis per medium gemmis & inditis coloribus agglutinatis, aut integrum cryſtallum tingendo, vel cryſtallum fingendo ex rebus pluribus, vel veras gemmas à colore proprio deſciſcere tentando. Ita Porta *in proœmio prædicti libri ſexti.*

IV. Dubium eſt, de modo adulterandi Carbunculos, Smaragdos, Hyacinthos, Topazios, Chryſolithos, Amethyſtos, Sapphiros, Rubinos, Adamantes; item de modo colorandi vitrum, & ſmaltos conficiendi. de qua re conſule Portam *dicto lib.* 6.

V. Dubium eſt, quomodo veræ gemmæ à fictis diſcerni poſſint? Multos modos afferunt Plinius, Rueius *proximè* citati. Pellucentes igitur, & tranſlucidæ gemmæ ſereno, ac matutino cœlo, omninò autem in quartam horam probari debent. Re namque probatum eſt iis horis, ac aëris conſtitutione longè meliùs introſpici poſſe quicquid vitij habeant. Porrò & pondere internoſci poſſunt, in qua tamen re auctores non concordant; nonnullis enim placet generoſas grauiores eſſe, aliis contrà ſentientibus, ſcilicet generoſas eſſe leuiſſimas, id quod videtur probabilius cum gemmæ fictitiæ fide ex ſubſtantia magis terreſtri. Præterea gemmis adulteratis bullæ, ſeu puſtulæ in profundo apparent, quas & ſcabra cute, & capillamentis, ſtaminum tenuiſſimorum inſtar intercurſantibus, conſpicias; fulgore item inconſtante, atque iniucundo, nitore videlicet, priuſquam ad oculos perueniat, elanguido. Splendor enim verarum gemmarum non in facie tantùm, vt in adulterinis, ſed & per omne corpus diffunditor. Item laudatæ gemmæ, ſi Smaragdum, & Topazium excipias, limam non capiunt; deinde & ignibus propinquæ non ſpuriæ, illæſæ euadunt, excepto tamen chryſolectro ignium rapaciſſimo. Ad hæc duriores maximè commendantur. Ita Rueius *lib.* 2. *de gemmis*, *cap. vltimo*, cui maximè fauet Plinius *lib.* 37. *cap.* 13.

Quæres decimononò, quæ figura magis probetur in gemmis? Cauæ, vel extuberantes viliores videntur æqualibus. Oblongas quadratis prætulit antiquitas; verùm nunc anteponunt quadratas, vt quibus anguloſis minima olim fuerit authoritas, nunc verſa vice clarior ſit gratia. Proximè accedunt gemmæ, quibus eſt lenticulæ forma, deinde, quæ triangulares ſunt; omnium verò nouiſſimæ æſtimantur rotondæ, quamuis forſitan omnibus præferri deberent, ſi figuræ rationem ſpectes. Ita Rueius *proximè* citatus, cui maximè fauet Plinius *lib.* 37. *cap.* 12. 19. *Figura quæ magis probetur in gēmis.*

Nota lenticulam in gemmis vocari figuram, circa medium ſui latam, rotundam; & depreſſam. *Lenticula in gemmis quid.*

Quæres vigeſimò, quid notandum ſit de gemmis iunioribus, & ſenioribus? Notandum eſt gemmas multo æuo ſeneſcere, proindéque & gratiam, & vires ſenſim multis ſæculis deponere. Ita Rueius *lib.* 2. *de gemmis*, *cap. vltimò*, Albertus Magnus *lib.* 2. *mineralium*, *tract.* 1. *cap.* 4. Alcaſar *in cap.* 21. *Apocalypſis*, *verſ.* 20. *notat.* 4. & ante ipſos Plinius *lib.* 37. *cap.* 5. *circa medium.* 20. *Gemmæ iuniores & ſeniores.*

Quæres vigeſimoprimò, quid notandum ſit de gemmis cæcis? Omnes gemmæ non tranſlucidæ appellantur cæcæ, eò quòd denſitate ſua obſcurentur. Ita S. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 14. & Plinius *lib.* 37. *cap.* 6. 21. *Gemmæ cæcæ.*

Quæres vigeſimoſecundò, quid notandum ſit 22. *Gēma Phyſes*

 de

de illis gemmis, quæ Phyſes appellantur? Gemmas, quæ variæ ſunt, & ad nouitatem accedere calliditate ingeniorum contigit, itaut nomen vſitatum non habeant, Phyſes appellant, vêlut ipſius naturæ admirationem in iis venditantes. Ita Plinius *lib.* 37. *cap.* 12. De alia diuiſione gemmarum in mares, & fœminas, vide *cap. ſequens quaſ.* 7.

CAPVT IV.

De duodecim gemmis Rationalis Aaronici, de quibus Exodi cap. 28.

SECTIO I.

De duodecim gemmis Rationalis Aaronici in communi.

1. *Gemmæ duodecim Rationalis Aaronici.*

DE duodecim prædictis gemmis, inter alios, optimè agunt Franciſcus Ribera *in cap.* 21. *Apocal. & lib.* 3. *de templo, cap.* 11. Viegas *in cap.* 21. *Apocal ſect.* 3. Cornelius à Lapide *in cap.* 28. *Exodi.* Alcaſar *in cap.* 21. *Apoc.* Rueius *lib.* 1. *de gemmis.*

Rationale quid nominis.

Quæres primò, quid intelligatur nomine Rationalis? Reſpondeo intelligi quoddam ornamentum Pontificale iuſſu diuino inſtitutum pro Aarone, & reliquis deinde Pontificibus. *Exod.* 28.

2. *Rationalis Aaronici materia, forma, quantitas.*

Quæres ſecundò, ex qua materia erat Rationale Aaronicum, cuius figuræ, cuius quantitatis, quot gemmis ornatū erat, quo ordine erant diſpoſitæ illæ gemmæ, quid ſingulis gemmis eſſet inſcriptum, & cui parti corporis erat deſtinatum? Multa petit hoc quæſitum, quibus omnibus ſatisfacit ſacra Scriptura *Exodi, cap.* 28. his verbis. Rationale quoque iudicij facies opere polymito, iuxta texturam ſuperhumeralis ex auro, hyacintho, & purpura, coccóque bis tincto, & byſſo retorta. Quadrangulum erit, & duplex, menſuram palmi habebit tam in longitudine, quàm in latitudine; ponéſque in eo quatuor ordines lapidum. In primo verſu erit lapis Sardius, Topazius, & Smaragdus. In ſecundo Carbunculus, Sapphirus, & Iaſpis. In tertio, Ligurius, Achates, & Amethyſtus. In quarto, Chryſolithus, Onychinus, & Beryllus, incluſi auro erunt per ordines ſuos. Habebúntque nomina filiorum Iſraël, & duodecim nominibus cælabuntur ſinguli lapides nominibus ſingulorum per duodecim Tribus. Portabitque Aaron nomina filiorum Iſraël in Rationali iudicij ſuper pectus ſuum, quando ingredietur Sanctuarium memoriale coram Domino in æternum. Pones autem in Rationali iudicij, doctrinam, & veritatem.

3. *Gemmarum Rationalis notitia an perierit.*

Quæres tertiò, an perierit notitia gemmarum Rationalis? Id affirmant Caietan. *Exodi* 28. Pererius *hom. in Gen.* & alij viri docti, quos tamen, ſolutis eorum argumentis, impugnant Alcaſar *in cap.* 21. *Apocal. verſ.* 20. *notatione* 5. & Ribera *de templo, lib.* 3. *cap.* 11. *num.* 8. Eſto enim verum ſit, id quod obiicit Caietanus, periiſſe apud Hebræos notitiam gemmarum; & hoc intelligendum eſt recentioribus Hebræis; quare quæ de illis ſcribunt aut ipſi, aut eorum ſectatores, contemnenda ſunt, niſi vbi cum veteribus conſentiunt. At nos eos ſequimur, apud quos harum rerum notitia non perierat, ſed quid Hebraica nomina valerent, egregiè nouerant LXX. Interpretes loquor, & Ioſephum, & S. Hieronymum. Hi nobis ea in Græca verterunt. Græca autem quam vim habeant, nobiles ſcriptores Græci, ac Latini, docent. Ita Ribera, & Alcaſar. Idem notat Cornelius à Lapide *in cap.* 18. *Exodi, verſ.* 17.

4. *Gemmæ Apoc. 21. an reſpondeant gemmis Exodi 28.*

Quæres quartò, an duodecim gemmæ, quæ numerantur *Apocal.* 21. reſpondeant duodecim gemmis, quæ numerantur *Exod.* 28. Reſpondeo affirmatiuè. Ita S. Hieronymus *in cap.* 28. *Ezechielis*, & multi alij DD. quos citat & ſequitur Alcaſar *in cap.* 21. *Apocal. verſic.* 20. *notat.* 4. Si quis enim conſideret tam duodecim gemmas Rationalis *in Exodo cap.* 28. relatas, quam duodecim relatas *Apocal.* 21. (has autem omnes nos numeramus *cap. præcedenti, quaſ.* 16.) repetiet vtrobique exprimi duodecim gemmas; ex quibus octo idem omnino nomen vtroque in loco ſortiuntur. Itaque quatuor ſolùm differunt nomine, nempè Chalcedonius, Sardonyx, Ligurius, Chryſopraſus; verùm ex his quatuor gemmis, quæ hoc nomine appellantur *Apocal.* 21. conſtat inter omnes Chalcedonium eſſe quandam ſpeciem Carbunculi. Sardonyx verò eſt ſpecies Onychis. Ligurium autem Hieronymus *epiſt.* 129. ſuſpicatur eſſe Hyacinthum. Vnde ſolùm omnino inter ſe differre videntur Achates, & Chryſopraſus. Ita Alcaſar *loco cit.*

5. *Gemmarum duodecim cognitio an ſit difficilior noſtra tempeſtate, quàm tempore Hieronymi, & Auguſtini.*

Quæres quintò, an cognitio duodecim gemmarum ſit difficilior noſtra tempeſtate, quàm Hieronymi, & Auguſtini tempore? Reſpondeo affirmatiuè, tunc enim hi omnes pretioſi lapides communi hominum vſu recepti erant, & antiqua nomina retinebant, quin etiam eædem gemmarum ſpecies durabant, quæ Ioannis tempore fuerant vſitatæ. Nunc earum aliquæ difficillimæ forent inuentu; atque in iis, quæ facilè reperiuntur, quamuis eas quis probe nouerit, earúmque nomina, quæ hoc tempore ſingulis ſunt impoſita; adhuc tamen plurimum erit negotij in veteribus cuiuſque nominibus dignoſcendis; ob difficultatem maximam, quæ in hac potiſſimum re præ cæteris inuenitur, & ob varias, multiplicéſque diſſidentium auctorum opiniones, qui diuerſa de lapidibus ſingulis ſigna tradunt. Ad hæc nec ſigna ipſa ſunt ſatis perſpicua, nec ſemper certum euadit experimentum earum proprietatum, quas apud veteres ſcriptores reperimus, vt in adamantibus videre eſt; ſiue quia vniuſcuiuſque gemmarum generis plures ſunt ſpecies diuerſis proprietatibus conſtantes, ſiue quia periculum facimus in iis lapidibus, qui vetuſti admodum & ſenio obſoleti ſunt, quibus proinde deperit virtus. Ita Alcaſar *proximè cit.*

6. *In gemmarum proprietatibus peruestigandis an Plinius prudenter ſit ſequendus.*

Quæres ſextò, an prudenter ſequamur Plinium in peruestigandis gemmarum proprietatibus? Sunt qui dicant nullam de Plinio ducendam eſſe rationem, quippè ipſius hiſtoriæ mendacia

Digitized by Google

mendacia cum veritatibus ferè de multitudine, & grauitate decertent. Sed dicendum eſt Plinij auctoritarem in iis, quæ de gemmis ſuo tempore vſitaris ſcripſir, magoi eſſe faciendam;& probatur primò auctoritate S. Hieronymi, qui *in Iſaia cap.*54. De natura, inquit, duodecim gemmarum, non eſt huius temporis dicere, eùm & Græcorum plurimi ſcripſerint, & Latinorum. E quibus duos tantùm nominabo, virum ſanctæ & venerabilis memoriæ Epiſcopum Epiphanium, qui inſigne nobis ingenij, & eruditionis ſuæ reliquit volomeo. Et Plinium ſecundum, eundem apud Latinos Oratorem, & Philoſophum, qui in opere pulcherrimo naturalis hiſtoriæ triceſimum ſeptimum librum, qui & extremus eſt, lapidum atque gemmarum diſporatione compleuit. Hæc S.Hieronymus, qui eadem repetit *in cap.*28. *Ezechielis* 2. probatur ratione, quia plurimæ gemmæ, ſaltem illæ, quæ ſuprà numeratæ ſunt *Exodi* 28.& *Apoc.* 21. aut omnes, aut certè ex illis plures, notæ Romæ erant & vſitatæ eo tempore, qoo de illis Plinius ſcripſit, vt perſpicuum eſt ex ipſius Plinij, & veterum aliorum auctorum verbis;non eſt autem credibile virum maximè induſtrium ingenio tam acri præditum, qui alioqui peritiſſimum ſe oſtendit gemmularium, in accuratiſſima ſingularum gemmarum deſcriptione; non probè fuiſſe aſſecutum cognitionem earum ſaltem gemmarum, quæ Romæ tum affatim erant. Adde Plinium ſcripſiſſe tempore B. Ioannis Apoſtoli, qui fuit ſcriptor Apocalypſeos. Ita Alcaſar *ibidem.*

7. *Gēma 12. de quibus Apoc. 21. ad quod genus gemmarum ſint reuocanda.*

Quæres ſeptimò, cùm multa ſoleat eſſe in gemmis ſub eadem ſpecie varietas, & aliæ ex Oriente ſint, aliæ ex Occidente; aliæ ex Scythia, aliæ ex Arabia, aliiſque ex orbis prouinciis;aliæ inſuper fœminæ,aliæ mares ſint, vt Plinius tradit, ideſt, aliæ viuido magis colore atque acri, aliæ languenri, ac remiſſo collucea nt; ad quod genus reuocaodæ ſint duodecim gemmæ,de quibus *Apoc.*21. Reſpondeo ad genus illarum gemmatum,quæ in qualibet ſpecie reputantur perfectiores. Alcaſar *ibid.*

8. *Ad perfectam gemmarū 12 Apoc. notitiā quid referat.*

Quæres octauò, an ad perfectam notitiam duodecim gemmarum Apocalypſis magni refetat diligentiùs perſcrutari quænam in ſingulis ſpeciebos gemma communior ac receptior fuerit in ea prouincia, vbi tunc degebat S.Ioannes? Reſpondeo id non admodum referre, nam Ioanni gemmæ huiuſmodi è cœlo fuerunt allatæ. Et quamuis ex ipſis terrarum regionibus conquiſitæ ſuiſſent, totum orbem (quod ad hanc rem attinet,) perluſtrauerat, qui Romæ, Ieroſolymæ, & Epheſi fuerar commoratus. nihilominus tamen Aſiæ lapillos, & Orientis potiſſimùm attendere debemus. Ita Alcaſar *ibidem.*

9. *Plato an probabiliter legerit aliquid de 12. gemmis Rationalis.*

Quæres nonò, an probabile ſit Platonem legiſſe aliquid de 12.gemmis Rarionalis? Reſpondeo affirmatiuè. nam *in Phædone, propè finem*, in ea fabula, quam refert Socrates, agit de duodecim pulcherrimis coloribus ſuperiotis terræ, aitque lapides, qui apud nos ſunt in pretio, vt Sardium, Iaſpidem, Smaragdum, eſſe particulas quaſdam montium, ac lapidum terræ ſuperioris. Et quidem duodenarios ille gemmarum ſuperioris terræ, de quo agit, videtur ex eo profectus, quòd Plato nonnihil lectione, aut auditione acceperit de duodecim Rationalis gemmis; necnon de communi Hebræorum aſſertione, qui in Rationali cœlos ſignificari putabant. Ita Alcalar *in cap.*21. *Apocal. verſic.*19. *&* 20.

Quæres decimò, quarum rerum ſymbola ſint duodecim gemmæ Rationalis? Reſpondeo tria potiſſimùm illis ſignificari. Primò duodecim prærogatiuas Chriſti Domini, qui fuit ſummus Pontifex, cuius figura erat Aaron. Ita Cornelius à Lapide *in cap.*18. *Exodi, verſic.*10. Secundò duodecim Patriarchas Tribuum Iſraël. Ita Cornelius *ibid. verſ.*17. *& ſequentib.* Ribera *lib.*3. *de Templo, cap.*11. Tertiò duodecim Apoſtolos, Cornelius *ibid.*& Ribera *in cap.*21. *Apocalypſis.* 10. *Duodecim gemmarum Rationalis ſymbola.*

Quæres vndecimò, quo ordine numerentur duodecim Patriarchæ filiorum Iſraël? Reſpondeo numerari ſeruato ordine natiuitatis, & ætatis, vt qui prior eſt ætate præcedat, & priorem Rationalis gemmam ſortiatur. Poſtponuntur hîc ergo Iudas, Ioſeph, & Beniamin, qui virtute, & dignitate alios antecedebant. Ordo ergo Patriarcharum, & gemmarum eſt ille, qui ſequitur ex ſententia Riberæ *lib.*3. *de Templo, cap.*11. & Cornelius à Lapide *in c.* 28. *Exodi à verſic.*17. *& ſequentibus.* 11. *Ordo 12. Patriarcharum, & gemmarū.*

1. Ruben.	1. Sardius.
2. Simeon.	2. Topazius.
3. Iudas.	3. Smaragdus.
4. Dan.	4. Carbunculus.
5. Nephthalis.	5. Sapphirus.
6. Gad.	6. Iaſpis.
7. Aſer.	7. Ligorius.
8. Iſſachar.	8. Achates.
9. Zabulon.	9. Amethyſtus.
10. Ephraim.	10. Chryſolithus.
11. Manaſſes.	11. Onyx.
12. Beniamin.	12. Beryllus.

Quæres duodecimò, an neceſſariò ſeruandus ſit aliquis ordo in numerandis duodecim Apoſtolis, vt illis aptetur ſignificatio duodecim gemmarum? Id negat Viegas *in cap.* 21. *Apoc. ſect.*3. nixus hoc argumento. Cùm Apoſtoli, inquit, non eodem ſemper ordine in Euangelio numerentur, *Matth.*10. *Marc.*3. & *Luc.* 6. non eſt cur in accommodandis ſingulis lapidibus ſingulis Apoſtolis iuxta ordinem ab Euangeliſtis ſeruatum laboremus, vt videlicet primum lapidem primo Apoſtolo, ſecundum ſecundo, & ſic de cæteris, reſpondere exiſtimemus, quemadmodum hoc loco facit quidam ex recentioribus; còm illud ſit multo certius quemlibet lapidem cuilibet Apoſtolo conuenire. nam, vt ſinguli lapides ſingulis Apoſtolis ordine ſuo tribuerentur, vel ſeruandus eſſet ordo vocationis Apoſtolorum, vel temporis quo ad prædicandum miſſi ſunt; tunc enim fundamenta Eccleſiæ eſſe cœperunt, vel denique meritorum. At vocationis ordo non poteſt certò ex Euangelio in omnibus Apoſtolis demonſtrari. Ordo etiam prædicandi non habetor cùm ſimol omnes à Chriſto ad prædicandum miſſi fuerint; modò etiam difficilius eſt ordinem meritorum intelligere, cùm is ſoli Deo ſit exploratus. Quare illud ſupereſt, vt ſingolos lapides in quemlibet Apoſtolum conuenire oſtendamus. Ita Viegas *ibi* Alij verò putant ſeruandum eſſe ordinem vocationis, 12. *An ordo aliquis ſeruandus in 12. Apoſtolis, vt illis aptetur ſignificatio 12. gemmarū.*

nis,non primæ omnium, cùm primùm ad Chriſtum acceſſerunt, in qua primus eſt Andreas, vt videmus *Ioan. 1.* nec illius rurſum, quæ eſt apud *Lucam cap. 6.* cùm ex multitudine diſcipulorum ſelégit duodecim, quos & Apoſtolos nominauit, quæ non tam fuit vocatio, quàm ſelectio quædam & ſegregatio. Eius igitur vocationis ordo ſeruandus eſt, qua Dominus ad ſe eos vocauit vt ſecum perpetuò manerent, nec recederent iam.vt autè fecerant, quæ propriè vocatio dicitur. Ita ſentit Ribera *in cap. 21. Apoc.* & ſubiicit ſequentem ordinem, quem dicit placere Abulenſi *in cap.10. Matthei, quæſt. 28. & 29.* & ex ipſo Euangelio confirmat; ipſe etiam Viegas, qui, vt diximus, non videt neceſſitatem vllius certi ordinis, hunc tanquam congruentiorem ſequitur. Eſt autem maximè notandum ex Ribera *in cap. 21. Apoc.* poſt duodecimum fundamentum, ſingulos Apoſtolos ab eo, quod in eis magis eminebat nomine lapidum fuiſſe deſignatos, quamuis eadem dona, & reliqui haberent, & in eo ſenſu dici *Apoc. 2.* Et fundamenta muri ciuitatis omni lapide pretioſo ornata. Porrò ordo Apoſtulorum, quem ſubiiciemus ex Ribera, & Viega, erit in ordine ad duodecim gemmas *Apoc. 21.* quæ ſunt duodecim fundamenta cœleſtis Ieroſolymæ; poſt quem ſubiiciemus alium ordinem Apoſtolorum ex Cornelio à Lapide *in cap. 18. Exodi*, in ordine ad duodecim gemmas Rationalis.

Ordo XII. Apoſtolorum relatus ad XII. gemmas Apocalypſeos.

1. Iaſpis.	1. S.Petrus.
2. Sapphirus.	2. S.Andreas.
3. Chalcedonius.	3. S Iacobus filius Zebedæi.
4. Smaragdus.	4. S Ioannes.
5. Sardonyx.	5. S Philippus.
6. Sardius.	6. S Bartholomæus.
7. Chryſolithus.	7 S.Matthæus.
8. Beryllus.	8. S Thomas.
9. Topazius.	9. S.Iacobus Alphæi.
10 Chryſopraſus.	10 S.Iudæus Taddæus.
11. Hyacinthus.	11. S Simon Chananæus.
12. Amethyſtus.	12. S.Matthias.

Ordo XII Apoſtolorum relatus ad XII gemmas Rationalis Aaronici.

1. Sardius.	1. S Bartholomæus.
2. Topazius.	2. S Iacobus frater Domini.
3. Smaragdus.	3. S.Ioannes.
4 Carbunculus.	4. S Iacobus frater S Ioannis.
5. Sapphirus.	5. S Andreas.
6 Iaſpis.	6. S. Petrus
7. Ligurius.	7. S.Simon Chananæus.
8 Achates.	8. S Iudas Thaddæus.
9. Amethyſtus.	9. S.Matthias.
10. Chryſolithus.	10. S. Matthæus.
11. Onyx.	11. S.Philippus.
12. Beryllus.	12. S.Thomas.

SECTIO II.

De Sardio, prima gemma Rationalis.

Sardius. DE ſardio, vel ſarda, Plinius *lib. 37. cap. 6.* S.Iſidorus *lib. 16. cap. 8.* Albertus Magnus *lib. 2. mineral. tract. 2. cap. 17.* Rueius *lib. 2. de gemmis, cap. 6.* Alcaſar *in cap. 21. Apoc. verſ. 20. notatione* 19. Ribera *lib. 3. de Templo, cap. 11. num. 9. & in cap. 21. Apoc. fundamento 6.* Viegas *in cap. 21. Apoc. ſect. 3. fundamento 6.* Cornelius à Lapide *in cap. 28. Exodi, verſic. 17.*

Quæres primò de nominibus huius gemmæ. 1. *Sardij nomina.*
Reſpondeo vocari Sardium, Sardam, Sardinum, vulgò Cornetinam, ſiue Carnerinam, & Hebraicè Adam. Ita Alcaſar *notatione* 19. Hæc primùm Sardibus fuit reperta, Plinius *lib. 37. cap. 8.* & inde Sarda appellata, Iſidorus *lib. 16. cap. 8.* A gemmulariis autem vocatur Cornetina, quaſi Carnetina, quòd referat ſimilitudinem carnis humanæ tranſlucidæ, ob quam etiã rationem vocatur in Hebræo Adam, vt ſignificetur eiuſmodi gemmam eſſe rubram, & humanæ carnis referre colorem. Alcaſar *ibidem.*

Quæres ſecundò, de ſardij valore, & æſtimatione. 2. *Sardij valor, & æſtimatio.*
Hæc gemma, licèt aliquando vulgaris videatur fuiſſe & ignobilis, vt indicat Plinius *lib. 37. cap. 7.* & Iſidorus *ibid.* abſolutè tamen videtur numeranda inter nobiliores; primò, quia inter Rationalis gemmas primus locus conceditur illi. Secundò ergo Plinius *ibid.* loquens de ſarda, Hac, inquit, gemma ſuperbiunt fabulæ apud Menandrum, & Philemonem, quod argumento eſt olim magno in pretio fuiſſe habitam. Ita Alcaſar *ibid.*

Quæres tertiò, quænam ſint proprietates ſardij? Reſpondeo eſſe illas, quæ ſequuntur. 3. *Sardij proprietates, & vires.*

I. Rubrum habet colorem. Iſidorus *lib. 16. cap. 8.*

II. Similis eſt vngui humano tranſlucido impoſito carni humanæ tranſlucidæ, non aliter, quàm ſi humana caro, natiuo colore manente, in gemmam tranſlucidam abiiſſet. Plinius *lib. 37. cap. 6.* & Alcaſar *ſuprà.*

III. Coloris eſt ſanguinei. Ita Viegas *in cap. 21. Apoc. ſect. 3* & S.Epiphanius *in libello de 12. lapidibus*, apud Riberam *in cap. 4. Apoc. num. 4.*

IV. Tumoribus, & vulneribus ferro inflictis medetur. Ita ex S Epiphanio *proximè* cit. notant Ribera *cap. 4. Apoc. num. 4.* & Alcaſar *ſuprà notatione* 19.

V. Ignis habet ſpeciem. Cornelius à Lapide *in cap 28. Exodi verſic. 17.* & Ribera *lib. 3. de Templo; cap. 11. num. 9 & in cap. 21. Apoc num. 48.*

VI. Feris terrorem incutit. Viegas, & Alcaſar *proximè* cit. & Ribera *in cap. 11. Apoc. num. 48.* & apud ipſos Aretas *in cap. 4. Apocalypſis.*

VII. Eſt ſimilis ſardio piſci ſale condito, vnde & nomen habet, à colore nimirum nomine ſumpto. Ita S.Epiphanius *vbi ſuprà*, apud Riberam *in cap. 4. Apoc. num. 4.*

VIII. Sardio mirus ineſt ſplendor. Alcaſar *notatione* 19. ex Abulenſi *Exodi* 28. & Plinio *lib. 37. cap. 7.*

IX. Nullæ gemmæ tranſlucentium tardiùs ſuffuſo humore hebetantur, oleóque magis quàm alio liquore. Ita Plinius *lib. 37. cap. 7.* Cornelius à Lapide *ſuprà.* Ribera *lib. 3 de Templo, cap. 11. num. 9.* & Alcaſar *proximè* cit. qui Plinium explicat his verbis, Quaſi, inquit, dicat gemmam hanc procul eſſe ab omni macula, ſiue vapore, quæ ipſius ſplendorem hebetet, & imminuat.

X. Laudatiſſima ſarda circa Babyloniam cùm lapidicinæ quædam aperirentur, inuenta eſt in ſaxi corde. Plin. *lib. 37. c. 7.* & Alcaſar *vbi ſuprà.*

X I. Sarda gaudium accendit. Ita ex Abulenſi, & aliis Alcaſar *ibidem.*

X I I. Hæc gemma ſublinitur aliquando bracteis argenteis, aliquando etiam, vt circa Ægyptum, aureis. Plinius *lib. 37. cap. 7.* & Ribera *lib. 3. de Templo, cap. 11. num 9.*

X I I I. Sardi ita ſe habet ad tabulas ligni, ſicut magnes ad ferrum; & ideo tam firmè adhæret tabulis nauium, vt euelli non poſſit, niſi abſcindatur cum ipſa ea pars tabulæ, cui inhæret. eſt autem hic lapis in colore puriſſimus nitens. Ita Albertus Magnus citatus initio huius capitis.

X I V. Proprietas deſcribitur ab Alcaſario *vbi ſuprà*, his verbis. Animaduerto, inquit, Sardam haud dubiè eſſe quaſi matrem & originem Amethyſti, vt manifeſtò apparet in nonnullis gemmis, quæ inueniuntur; in quarum altera parte Sarda, in altera Amethyſtus cernitur. Atque ex his vnam vir quidam primatius, mihi dono dedit.

X V. Sardius, ſiue Sarda timorem pellere, audaciam præſtare, à veneficiis, maleficiiſque geſtantem defendere, ſanguinem è naribus fluentem compeſcere, animo lætitiam, ingenio quoquè acumen conciliare perhibetur, ad hæc iniurias retundere creditur. Ita Rueius *lib. 1. cap. 6.* addens idem eſſe Sardium, & Sardam gemmam.

4. *Sardius cui Patriarchæ ſit aptandus.* Quæres quartò, cui Patriarchæ aptanda ſit Sardij gemma? Cornelius à Lapide *in cap. 28. Exodi, verſic. 17.* & Ribera *lib. 3. de Templo, cap. 11. num. 9.* docent per eam ſignificari Rubeo primogenitum Iacobi. Primò, quia Sardius ignis ſpecie tranſlucet; benè ergo ſignatur Ruben, qui igne libidinis accenſus ad Balam patris ſui vxorem acceſſit. *Gen. 35.* Secundò, ſicut Sardius tranſlucet, ita ignis libidinoſus adulteri filij non latuit patrem, *Gen. 35.* Tertiò ſicut Sardius ſuffuſo humore tardiùs hebetatur, ita Ruben minus, quàm reliqui fratres ſuffuſo inuidiæ humore hebetatus eſt, conſtans in amore, quo tam impensè conatus eſt Ioſephum è manibus fratrum liberare, *Gen. 37.* Quartò ſicut Sardij inueniuntur, qui bractea aurea ſublinuntur, ita Ruben, tametſi in eo, quòd foris apparebat, particeps parricidij illius videretur, tamen interiùs bracteas aureas habebat. quia caritatem in corde ſeruabat, & Ioſeph incolumem ſeruare cupiebat, vt legimus *ibid.*

5. *Sardius cui Apoſtolo aptandus ſit.* Quæres quintò, cui Apoſtolo aptanda ſit Sardij gemma? Reſpondeo S. Bartholomæo; ſicut enim Sardius eſt colore ſanguineo, & igneo, quo feris terrorem incutit; ita S. Bartholomæus pro Chriſto excoriatus, fuit totus ſãguineus, ideóque dæmonibus terribilis. Ita Cornelius *ibid.* Viegas *in c. 21. Apoc. ſect. 3.* & Ribera *in c. 21. Apoc. n. 48.* addens ad hoc propoſitum ex Plin. *lib. 8. c. 16.* Leones igne terreri, & de diabolo dici *Petri epiſt. 1. c. 5.* Aduerſarius veſter diabolus tanquam leo rugiens, &c.

SECTIO III.

De topazio, ſecunda gemma Rationalis.

Topazius. DE topazio Plinius *lib. 37. cap. 8.* S. Iſidorus *lib. 16. cap. 7.* Ioannes Daniel Mylius *lib. 4. Baſilicæ chymicæ, cap. 8.* Albertus Magnus *lib. 1. mineral. tract. 2. cap. 18.* Rueius *lib. 2. de gemmis, cap. 9.* Cornelius à Lapide *in cap. 28. Exod. verſic. 17.* Viegas *in cap. 21. Apoc. ſect. 3.* Alcaſar *in cap. 11. Apoc. verſ. 20. notatione 15.* Ribera *lib. 3. de Templo, cap. 11. num. 10. & in cap. 21. Apoc. num. 51.*

Quæres primò, vbi primùm fuerit inuenta gemma topazij? Reſp. in Topazio inſula maris rubri, quæ diſtat à continenti ſtadiis trecentis. Hæc inſula, quia eſt nebuloſa, ſæpè quæſita eſt à nauigantibus, à quibus tandem inuentus Topazius dictus eſt, cùm priùs diceretur aliter; *Topazin* enim Troglodytarum lingua ſignificabat quærere; hac autem occaſione fuit inuenta hæc gemma, cùm enim prædones tempeſtate acti ad hanc inſulam appuliſſent, inopia victus ad radices, ac herbas confugerunt, quas effodientes, Topazium ſimul eruerunt. Itaque & ea inſula denominatur à ſtudio quærendi, & hæc gemma appellatur Topazius. Ex quo ſimul patet etymologia inſulæ, & gemmæ, & quare vtraque eodem Topazij nomine nominetur. Plinius, Iſidorus, Albertus, Cornelius, Alcaſar, Mylius. Signanter autem Alcaſar notat Topazij etymologia ſignificari quæſitam, ſiue optatam. *Topazij etymon.* 1. *Topazius vbi inuentus.*

Quæres ſecundò, cuius coloris ſit Topazius, & quot eius ſint genera? Reſpondeo eſſe viridem, eiúſque duo genera reperiri, nempè praſoidem, & chryſopteron; eius enim tota ſimilitudo ad porri ſuccum dirigitur. Ita Plinius *lib. 37. cap. 8.* quem ſequuntur omnes prædicti auctores. 2. *Topazij color & genera.*

Quæres tertiò, an Topazij color imitetur folia porri, an ipſius ſuccum? Reſpondeo folia porri; nec obſtant ea verba Plinij: eius tota ſimilitudo ad porri ſuccum dirigitur; non enim loquitur de ſucco, qui ex porro exprimitur, ſed de liquore aliquo, cui idem ineſſet color, quo porri folia conſtant; quod idem eſt, ac ſi diceretur, Topazius ſuo colore refert liquorem eodem met tinctum virore, qui in foliis porrorum cernitur. Vſu enim receptum eſt, vt cùm de plantarum colore agitur, de colore foliorum accipiatur ſermo. Alcaſar *ibid.* 3. *Topazij color an imitetur folia porri, an ipſius ſuccũ.*

Quæres quartò, an neceſſe ſit colorem Topazij eſſe viridem? Ratio dubitandi eſt primò, quia gemmæ, quas hodie Topazios vocant, nihil habent viriditatis. Secundò, quia Strabo *lib. 6.* agens de iiſdem Plinij Topaziis, non eis viridem colorem, ſed aureum potiùs tribuere videtur. Nihilominus tamen ex Dionyſio Afro, ex Orpheo, ex Theopraſto, ex Plinio, & ex cæteris, qui ex eorum ſcriptis decerpſerunt, certum eſt topazium, de quo veteres loquuntur, viridem eſſe gemmam. Ad primam rationem dubitandi reſpondeo vulgarem topazium non habere locum inter eas gemmas, quibus veteres nomen topazij indiderunt. Ad ſecundam reſpondeo, quamuis Strabo viridem topazij colorem non exprimat, illum tamen ſupponit; adde eximium topazium, quamuis viridis ſit, ex ſe tamen emittere auri fulgorẽ, inſtar aliquot auium, in quarum pennis neſcio quæ auri viridis ſpecies diſcernitur. Topazius enim non modò tranſlucet, ſed mirificè etiam fulget, exitque eius fulgor in colorem auro ſimilem, vt loquitur Georgius Agricola *lib. 6. foſſilium.* Ita Alcaſar. 4. *Topazij colorem an neceſſe ſit eſſe viridem.*

Quæres

5. *Topazij pretium, & æſtimatio.* Quæres quintò, pretium, & æſtimationem topazij? Plinius *vbi ſupra*, numerat topazium inter gemmas nobiles; aitque cùm repertus eſt, prælatum eſſe omnibus gemmis, & ſuo etiam tempore egregiam illi gloriam fuiſſe. Alcaſar etiam *ibid.* ex Strabone addit Ægyptios Reges maximam hominum multitudinem mercede conductam ad horum lapidum collectionem, cuſtodiamque collocaſſe.

6. *Topazij moles, & quantitas.* Quæres ſextò, Topazij molem, & quantitatem? Reſpondeo eſſe ampliſſimam omnium gemmarum; atque adeò quattuor cubitis magnam, quæ humanæ ſtaturæ dimenſio eſt, fuiſſe inuentam, & inde factam ſtatuam Arſinoæ vxori Ptolemæi Philadelphi. Ita Plinius & Alcaſar *ſuprà.*

7. *Topazij proprietates, & vires.* Quæres ſeptimò, quænam ſint proprietates, & vires topazij? Reſpondeo eſſe ſequentes.

I. Topazius eſt viridis viriditate aurea & porracea. patet ex dictis.

II. In genere gemmarum excreſcit in ampliſſimam molem, patet ex dictis.

III. Hæc gemma ſola propè nobilium gemmarum limam ſentit, & vſu atteritur, cùm cæteræ gemmæ cote, aliiſque ſaxis poliantur. Plinius, Iſidorus, Alcaſar, Mylius, Rueius *ſuprà*, & Ribera *in cap.21. Apoc. num.51.*

IV. Topazius habet rationem ſpeculi repræſentantis idolum corporis obiecti. Albertus Magnus.

V. Topazius iniectus aquæ feruenti, non modò bullire amplius impedit, ſed ipſius feruorem adeò temperat, & æſtum obſcurat, vt abſque læſione nuda manus ſtatim in illam ipſam immitti queat. Albertus, Mylius, Rueius, Alcaſar.

VI. Valet contra lunaticam paſſionem. Albertus, Rueius, Mylius, Alcaſar.

VII. Pro Lunæ augmento, & decremento vires variat; vnde Lunaticis eſſe auxilio memoratur. Rueius, & Mylius.

VIII. Ita eſt viridis, vt omni etiam colore reſplendeat. Iſidorus, & Cornelius *ſuprà*, & Ribera *proximè* citatus.

IX. Hæc gemma eſt diaphana, ſeu tranſlucida. Id probat Alcaſar ex Strabone, & Euſtachio.

X. Splendore tanto refulget, vt interdiu videri non poſſit, vſque adeò circunfuſus eo; noctu verò videtur ab iis, qui eam colligunt; ij notæ cauſa ſigno aliquo appoſito de die effodiunt. Alcaſar ex Strabone *lib.16.* & Euſtachio *in Dionyſij Afri commentario.*

XI. Omnium gemmarum ſuperat claritatem, maximè lucens cùm Solis ſplendore tangitur. Ita Vincentius, & Berchorius. Abulenſis verò *Exodi* 18. Topazius, inquit, ante ſolem poſitus ſupra cæteras omnes gemmas lucet. id quod videtur ex Ambroſio deſumptum *in Pſalm.* 118. ad illa verba, ſuper aurum & Topazion, vbi ſic ait, ſplendenti ſimilis eſt, maximè cùm Solis ſplendore percutitur. Hactenus Alcaſar, cui addo Mylium, qui ait topazium Solis radiis dextra manu oppoſitum, igneam de ſe flammam emittere. addo etiam Viegam *vbi ſuprà*, qui ait hanc gemmam impenſiùs flammeſcere, quoties Solis radiis verberatur.

XII. Duos refert colores, vnum auri puriſſimi, alterum æthereа claritate relucentem. Viegas *ibidem.*

XIII. Valet contra phreneſim. Alcaſar ex ex Abulenſi, Berchorio, & aliis. Idem Rueius.

XIV. Inter ſaxa reperitur, & noctu lucet. Mylius ex Paracelſo.

XV. Iram ſedat, luxuriam reprimit, & venerea cohibet. Alcaſar, Mylius, Rueius.

XVI. Valet contra triſtitiam. Alcaſar.

XVII. Vniuerſaliter valet contra noxios motus, ideſt, contra perturbationes prauarum appetitionum. Alcaſar ex Vincentio, & Arnoldo.

XVIII. Topazius, ſi poliatur, obſcuratur; ſi naturæ ſuæ relinquatur, clarior eſt. Ita Alcaſar ex Vincentio, & Berchorio; idque confirmat auctoritate S. Ambroſij *in Pſalm.* 118. Idem notat Viegas *ſuprà.*

XIX. Topazius eſt pulcherrima gemmarum, quo rarior, & pretioſior. In theſauris Regum nihil inuenitur pretioſius, & nihil eſt charius Regibus in diuitiis. Ita Alcaſar ex Vincentio, & Berchorio.

XX. Fertur ſtultitiam, & delirium pellere, & ſubitaneam mortem auertere. Mylius, Rueius.

XXI. Valet aduersùs ſanguinis eruptiones, ideóque vulneri admotus ſanguinem è veſtigio compeſcit. Mylius, & Rueius.

XXII. Hydropi aduerſatur, ac tabeſcentibus medetur Mylius.

Quæres octauò, cui Patriarchæ aptanda ſit gemma topazij? Reſpondeo Simeoni audaci, & imperterrito, vti patuit in vindicta ſtupri ſorori ſuæ Dinæ illati, *Geneſ.34.* Topazius enim partim cæruleo, partim aureo colore eſt; audaces autem, & vafri, vt fuit hic Simeon, non rarò ſunt cærulei, & pallidi. Vnde Iulius Cæſar, cùm quidam malè ſuſpicarentur de Antonio, & Dolabella, & ab iis, vt ſibi caueret, monerent. Non hos, inquit, metuo rubicundos, ignauos, & pingues, ſed graciles iſtos, ac pallidos, Brutum monſtrans, & Caſſium; idque meritò, nam ab iis poſtea in curia doloſè occiſus eſt. Ita Cornelius a Lapide. Ribera etiam *in cap. 1*1. *lib. 3. de Templo*, aptat topazium Simeoni ob eius audaciam. 8. *Topazius cui Patriarchæ ſit aptandus.*

Quæres nonò, cui Apoſtolo aptetur topazius? Cornelius à Lapide *in cap.28. Exodi, verſic.17.* Topazius, inquit, ſignificat animum cœleſtem, & ad omnia infractum, omnibuſque aduerſis ſuperiorem; eſt enim hic lapis cæruleus, & fuluus, atque flammeſcit impenſiùs dum radiis Solis verberatur. Hinc *Apoc.21.* tribuitur Iacobo fratri Domini, qui cœleſti charitate irradiatus, per illam Iudæos, omniaque terrena ſupplantauit. Ribera *in cap.21. Apoc. num.51.* Topazius, inquit, omni colore ſplendẽs ſignificat Iacobum Alphæi omnibus virtutibus ſplendentem, cuius fidei viriditas adeò nunquam emarcuit, vt referat Hieronymus *in Catalogo virorum illuſtrium, ex Euangelio*, ſecundùm Hebræos, iuraſſe eum ſe non comeſturum eſſe panem ab illa hora, qua biberat calicem Domini, donec videret eum reſurgentem à mortuis. Viegas *in cap.21. Apoc. ſect.3.* Topazius, inquit, quanto inuentu rarior, tanto pretioſior; quoniam perfectio Apoſtolica rariſſima 9. *Topazius cui aptetur Apoſtolo.*

fuit;

Digitized by Google

fuit, atque adeò pretioſiſſima. Duos refert colores, vnum auri puriſſimi, alterum æthereæ claritate relucentem, hoc eſt, aurum charitaris in proximos, & ardentem in Deum amorem. flammeſcit impenſiùs, quoties Solis radiis verberatur, quoniam Apoſtoli, cum Chriſti gratia, tanquam radio micabant, tamen magis ad proximorum ſalutem incendebantur. Topazium cùm expolis, obſcuras; quoniam Apoſtolos cum laudibus noſtris polimus, potius obſcuramus, quàm illuſtramus, ob excellentem eorum, noſtráque omni commendatione maiorem magnitudinem. Iacobum fratrem Domini ex Ioachimi interpretatione exprimit. Hæc Viegas.

Sectio IV.

De ſmaragdo, tertia gemma Rationalis.

Smaragdus. DE ſmaragdo Plinius *lib.* 37. *c.* 5. Iſidor. *lib.* 16. *c.* 7. Albertus Magnus *lib.* 2. *mineral. tract.* 2. *c.* 17. Mylius *lib.* 4. *Baſilica chymica, c.* 2. Rueius *lib.* 2. *de gemmis, c.* 4. Maiolus *colloq.* 18. *pag.* 318. Cauſſinus *lib.* 11. *de lapillis, ſymbolo* 60. Cornelius à Lapide *in c.* 28. *Gen. verſic.* 17. Viegas *in c.* 21. *Apoc. ſect.* 3. Ribera *in cap.* 21. *Apoc. n.* 46. *& lib.* 3. *de Templo, c.* 11. *num.* 10. Alcaſar *in cap.* 21. *Apoc. verſic.* 20. *notat.* 13. & Pierius *lib. Hieroglyphicorum* 41.

1. *Smaragdus quid nominis.* Quæres primò, quid intelligatur nomine ſmaragdi? Reſpondeo intelligi gemmam maximè virentem, cuius natura mox explicabitur, vbi de illius proprietatibus agetur. Hæc, vt notat Mylius, Latinis Smaragdus, Germanis *Smaragd*, Italis *Smeraldo*, Gallis *Eſmeraude*, Hiſpanis *Eſmeralda*, Perſis, & Indis *Pachee*, Arabibus verò *Zamarrut* dicitur. Addunt Cornelius à Lapide, & Alcaſar *notatione* 13. ſmaragdum Hebraicè dici *barcket*, ideſt, fulgurantem; nam, vt dicemus *infrà*, hæc gemma habet ſplendorem fulgureum.

2. *Smaragdorũ genera, & vbi reperiantur.* Quæres ſecundò, quot ſint genera ſmaragdorum, & vbi reperiantur? Plinius, Iſidorus, Albertus Magnus, & alij communiter diſtinguunt duodecim genera ſmaragdorum; háncque diſtinctionem ſumunt primò iuxta loca, in quibus reperiuntur, qua ratione diſtinguunt ſmaragdos Scythicos, Bactrianos, Ægyptios, Cyprios; ſecundò penes varietatem coloris, & ſplendoris, & hac ratione diſtinguunt reliqua genera, quæ etiam dicunt inueniri in metallis ærariis; addunt autem ſmaragdos Scythicos eſſe omnium nobiliſſimos, eóſque tantum diſtare à cæteris ſmaragdis, quantum ipſis à gemmis aliis diſtant.

3. *Smaragdi moles, & quantitas.* Quæres tertiò, de ſmaragdi mole, & quantitate. Reſpondeo interdum inueniri ſmaragdos maximæ quantitatis, nam, vt ex Theophraſto notat Plin. *lib.* 37. *c.* 5. in Ægyptiorum commentariis reperitur, Regi eorum à Rege Babylonio miſſum munere ſmaragdum quatuor cubitorum longitudine, & trium latitudine. Et fuiſſe apud eos in Iouis delubro obeliſcum è quatuor ſmaragdis quadraginta cubitorum longitudine, latitudine verò in parte quatuor, in parte duorum. Idem Plinius *ibid.* ex Apione Pliſtonice, notat fuiſſe in Labyrintho Ægypti coloſſeum Serapin è ſmaragdo nouem cubitorum. Maiolus etiam *colloq.* 18. de mole huius gemmæ notat duo; primum, tempore Friderici Imperatoris Sultanum dono ad illum miſiſſe cantharum ex ſmaragdo capientem ſextarium balſami; alterum, ſmaragdum, magnitudine peponis dimidiati propendiſſe in Templo Moguntino ante an. 500.

Quæres quartò, vtrùm ſmaragdus ſit gemma tenera, an dura: Mylius ait eſſe teneram, imò ferè tenerrimam. At Plinius notat tantam eſſe duritiam Scythicorum, & Ægyptiorum, vt nequeant vulnerari. Verùm cùm plura ſint genera ſmaragdorum, vt diximus, tanta illa duritia intelligenda eſt de quibuſdam ſmaragdis nobilioribus, vt notat Alcaſar *notat.* 13. & colligitur ex Plinio; abſolutè autem poſſe ſmaragdos cædi, & ſcalpi, patet ex quæſito præcedenti, quamuis ob magnam de ſmaragdis æſtimationem olim ferè nullus cælabatur, vt notat Alcaſar, & colligitur ex Plinio *vbi ſuprà*, qui loquens de ſmaragdis, decreto, inquit, hominum iis parcitur ſcalpi vetitis. 4. *Smaragdus an ſit gemma tenera, vel dura.*

Quæres quintò, quænam ſint ſmaragdi proprietates, & vires: Reſpondeo eſſe ſequentes. 5. *Smaragdi proprietates, & vires.*

I. Eſt eſſe diaphanum, ſiue tranſlucidum. Plinius, Albertus.

II. Tantus ineſt ſmaragdo viror, vt virorem herbarum, frondiúmque ſuperet, nihílque omninò viridius illi comparatum vireat, quin verò aërem vicinum ſua viriditate inficere, & tingere videatur. Plinius, Iſidorus, Albertus, & alij prædicti Doctores.

III. Feſſa oculorum acies mirè recreatur intuitu ſmaragdi, nec vllius coloris aſpectus iucundior eſt, gratiórve oculo. Plinius, Iſidorus, Alcaſar, Ribera vtrobique, Rueius, & alij communiter.

IV. Viror, & radians fulgor ſmaragdi ita conſtans & firmus eſt, vt non ſole mutetur, non vmbra, non lucernis. Plinius, Rueius.

V. Tantus eſt fulgor ſmaragdi, vt radiet & fulguret, ita Cornelius, Alcaſar, id probantes ex voce Hebræa, vt diximus *quæſito* 1. Eidem gemmæ concedit Rueius fulgorem irradiantem, id quod etiam facit Plinius narratione pulcherrimæ hiſtoriæ, ait enim in inſula Cypri tumulo Reguli Hermiæ iuxta cetarias marmoreo Leoni fuiſſe inditos oculos ex ſmaragdis, ita radiantibus etiam in gurgitem, vt piſces thynni fulgore territi refugerent, diu mirantibus nouitatem piſcatoribus, donec mutauere oculis gemmas. Eandem hiſtoriam referunt Alcaſar, & Maiolus Nota cetarias eſſe loca iuxta mare ſtagnante lacu, in quibus thynni, & alij huiuſmodi piſces capiuntur, & ſaliuntur.

VI. Smaragdi ſoli gemmarum contuitu oculos implent, nec ſatiant. Plinius.

VII. Ex ſmaragdo fiunt ſpecula rerum imagines reddentia. Sic Nero Princeps gladiatorum pugnas ſpectabat ſmaragdo. Plinius, Iſidorus, Alcaſar, Rueius, & alij.

VIII. Smaragdi Bactriani ſunt præſtantiſſimi, & in commiſſuris ſaxorum colligi dicuntur Eteſiis flantibus; tunc enim tellure internitent, quia iis ventis maximè arenæ mouentur. Plinius, Iſidorus, Mylius, Cauſſinus *ſymbolo* 61. Porrò Eteſias putat Iſidorus eſſe ventum Aquilonem; à quo tamen diſſentit Alcaſar *notatione* 14. dicens vocari Eteſias ventos, qui ab Oriente perflare ſolent certis ac ſtatis anni temporibus,

Digitized by Google

quos dicunt eſſe ſolanos ventos, qui ſub caniculæ exortum oriuntur.

IX. Smaragdi qui non omnino virides naſcuntur, vino, & oleo meliores fiunt. Plinius, Iſidorus, Rucius.

X. Ad maiorem viſus recreationem ſmaragdi ſolent elaborari concaui, vt viſum colligant. Plinius, Alcaſar *notat.* 13.

XI. In Lydio lapide ſi lineam ſmaragdo ducas, æreum colorem linea ipſa refert, vt experientia notum eſt. Alcaſar *ibidem.*

XII. Smaragdi ſapor eſt acerbus, & amarus. Ita ex Epiphanio Alcaſar *ibidem.*

XIII. Viror ſmaragdi remittit, & debilitat colorem carnis ſibi contiguæ, eámque facit videri coloris pallentis. Alcaſar *notat.* 14.

XIV. Iaſpis viridis eſt mater ſmaragdi. Ita ex Theophraſto Alcaſar *ibid.*

XV. Smaragdus, ſi bonus, & verus ſit, impatiens eſt venereæ conſuetudinis, illam enim horret, & ob naturalem antipathiam frãgitur, ſi quis eam gemmam apud ſe habens, Veneri det operã. Ita Albertus Magnus, id probans experientia, quã ait contigiſſe ſuo tẽpore, de Rege Hungariæ, quo rem habente cum vxore, ſmaragdus, quem annulo incluſum geſtabat, fractus eſt in tres partes; idem docet Pierius, Cauſſinus *ſymbolo* 60. Rucius, & Mylius. Hinc inferunt Pierius, & Cauſſinus ſmaragdum eſſe virginitatis ſymbolum. Albertus autem infert hanc gẽmam eum, à quo geſtatur, inclinare ad caſtitatẽ, & idem infert Rucius. Alcaſar etiam *notatione* 14. ait hanc gẽmam prorſus auerſari conſpectum turpium, ac fœdarum actionum. Porrò id quod dictum eſt de fractione ſmaragdi in actu coitus, ſeu copulæ venereæ, falſum eſſe affirmat Cornelius à Lapide *in cap.* 28. *Exodi*, idque probat matronarum coniugatarum teſtimonio, & experientia; multæ enim, inquit, annulos habent cum ſmaragdo, quos nec die, nec nocte deponunt, qui tamen integri ſemper, & illæſi etiam poſt copulam perdurant. Verùm refelli poteſt Cornelius, tum quia experientia allata ab ipſo eſt negatiua, poſitiua autem illa, quæ ab Alberto allata eſt; tum quia ille ſmaragdus, quem contingit frangi in actu copulæ, debet eſſe verus & bonus, ex Alberto *ſuprà*; quis autem reuelauit Cornelio tales eſſe illos, de quibus ipſe loquitur? Petrus Meſſia *parte 4. ſylua variarum lectionũ, c.* 38. Italicè ſic ait: *Nell' India è la città di Manta ſituata alla coſta del Sur, il cui ſignore ha vn gran ſmeraldo, che alcune volte mette in publico, è viene adorata come Dio; e gl' infermi fatti i loro ſacrifiti, fanno oratione alla pietra, & affermano che gli fa guarrire, è ritrouare anco altre pietre; & il Sacerdote che parla col Demonio, gli fa credere, che con offerire alla pietra, acquiſtano la ſalute.*

Smaragdus virginitatis ſymbolum.

XVI. Aſtronomi ſmaragdum Veneri cœleſti dedicarunt, & ad impetrandum eius numinis afflatum, perquam idoneũ eſſe profitentur. Pierius.

XVII. Smaragdus habet ſimilitudinem diuinæ naturæ. Nam *Apoc. c.* 4. dicitur, & iris erat in circuitu ſedis, ſimilis viſioni ſmaragdinæ, ex quo intelligimus diuinam miſericordiam ſemper virere, nec vnquam deficere. Item ſicut ſmaragdus ſemper viret, & recreat oculos ſine tædio, & habet rationem ſpeculi; ita natura diuina habet virorem indeficientis immortalitatis, oculi Beatorum ſatiantur in viſione Dei, Idem Deus clarè videntibus eſt ſpeculum pulcherrimum quod omnium creaturarum imagines reddit multò perfectius, quàm ſi eaſdem in ſe ipſis intueamur. Ribera *in Apoc. c.* 4. *n.* 11. *& c.* 21. *n.* 46.

XVIII. Medici attribuunt ſmaragdo vires præſentiſſimas aduersùs omnia venena. Rucius, Mylius, & Alcaſar *notatione* 14.

XIX. Smaragdus fertur augere opes, & conciliare verba perſuaſoria iis, qui geſtant illum. Albertus, Alcaſar *ibidem*, Rucius, & Mylius.

XX. Affirmant ſerpentis oculos diffluere, ſi optimum ſmaragdum diutiùs intueãtur. Rucius.

XXI. Smaragdus memoriam fouet, & prodeſt comitiali morbo, & vertigini ſiue à collo pendulus, ſiue annulo geſtatus. Albertus, Mylius, Rucius.

XXII. Si verò ſub lingua teneatur, vtilis eſt ad diuinandum. Mylius, & Albertus; qui tamen non apponit illam conditionem linguæ.

XXIII. Ramentum ſmaragdi octo granorum pondere ſumptum eſt præſtantiſſimum remedium aduersùs venenum, & capillorum defluxiones. Mylius.

XXIV. Sedat animi affectus, vtilis eſt cordis affectibus, & amorem erga ſtudia auget. Mylius.

XXV. Elephantiacis, ſiue leproſis vtilis eſt geſtatus, ſed magis ebibitus, & dyſentericis plurimùm prodeſt. Mylius.

XXVI. Inanes terrores diſcutit, quos vulgus vocat dæmonum illuſiones, ideóque bonos mores inducit. Mylius.

XXVII. Colorem refert olei puriſſimi. Viegas *cap.* 21. *Apoc.*

Quæres ſextò, cui Patriarchæ aptetur ſmaragdus? Abulenſis ait cõgruere Leui, ſed fallitur; Leui enim non computatur inter 12. Tribus. Ergo ſmaragdus eſt Iudas, qui, ſi Leui excludas, fuit tertius Iacobi filius, qui rectè per ſmaragdum figuratur; fulgor enim radians, ſiue ſplendor fulgurans ſmaragdi, eiúſque perpetuus viror, ſignificat Iudæ fortitudinem, & ſceptrum perenne, ſempérque virens vſque ad Chriſtum, *Geneſ.* 49. Ita Cornelius *in c.* 28. *Exodi*, & Ribera *lib.* 3. *de Templo*, c. 11. *n.* 10. qui Ribera addit nouam congruentiam, cùm enim ſmaragdus habeat ſimilitudinem diuinæ naturæ, ex eo quòd ſemper vireat, & pulcherrimus ſit, & cum ſumma voluptate ſpectetur, rectè tribuitur Iudæ, ex cuius Tribu natus eſt Chriſtus Deus, & homo ſemper viuens, & genus humanum æterna donans libertate. 6.

Smaragdus cui Patriarchæ aptandus ſit.

Quæres ſeptimò, cui Apoſtolo aptetur ſmaragdus? Viegas, Smaragdus, inquit, colorẽ refert puriſſimi olei, atque adeò ſignificat perfectam fidem, quæ per charitatem operatur, quæ virtus maximè in Ioanne reſplenduit, qui fuit ſpirituali charitatis oleo repletus; vnde & in olei doliom dicitur miſſus, vt quaſi quidam ſmaragdus oleo proficere videretur. Item ſmaragdus eſt maximè viridis, & ſuo virore aërem vicinum inficit; & ſic ſignificat quemlibet Apoſtolum, qui virore virtutum florebat, & cum reliquis impertiebatur, ſpémque beatitudinis ingenerabat iis, qui ipſius conſuetudine vtebantur. Hoc enim eſt viriditatem, quæ ſpei ſymbolum eſt, circumfuſis rebus communicare. Ita Viegas. 7.

Smaragdus cui aptetur Apoſtolo.

Cornelius

Digitized by Google

Cornelius à Lapide, Smaragdos, inquit, tribuitur S. Ioaoni, qui ſemper virgo mirè viruit ſua virginitate. Ribera *in cap. 21. Apoc. num. 46. & 47.* Smaragdus, inquit, eſt maximè viridis, oculos recreat, & ſimilis eſt diuinæ naturæ; coonenir igitur Ioanni, qui morum puritate, & caritate ſimilis Deo fuit, & de diuina Verbi natura altiùs cæteris, vberiúſque ſcripſit. Præterea virginitatis virorem perfectiſſimum ſemper ſeruauit, & ſcriptis ſuis mirabiliter animos intelligentium recreat, nec ſatiat. Ita Ribera.

Sectio V.

De carbunculo, quarta gemma Rationalis.

Carbunculus. DE carbunculo Plinius *lib. 37. cap. 7.* Iſidorus *lib. 16. c. 13.* Albertus Magnus *lib. 2. mineral. tract. 2. cap. 3.* Rueius *lib. 2. de gemmis, cap. 14.* Zanardus *de mundo elementari, q. 53.* Cauſſinus *lib. 11. ſymbolo 25.* Maiolus *colloq. 18. pag. 318.* Cornelius à Lapide *in cap. 28. Exodi, verſic. 18.* Ribera *lib. 3. de Templo, cap. 11. num. 11.* Braſauolus *in examine lapidum, pag. 448.* Mylius *lib. 4. Baſilica chymica, cap. 4.* Alcaſar *in c. 21. Apoc. verſic. 20. notatione 10. & 12.* Idem Alcaſar *in Apoc. cap. 2. parte 3. verſic. 16. & 17.* tum iu Commentario.

1. *Carbunculi varia nomina.* Quæres primò, quot nominibus appelletur hæc gemma? Reſpondeo ſeptem, quæ ſunt Carbuoculus Latinè, Italicè *Carbonchio*, Anthrax Græcè, Pyropus, Apyrotus, Rubinus, Chalcedonius, Adamas. Et quidem vocatur Carbunculus ab omnibus prædictis auctoribus. Anthrax ab Iſidoro, Alberto Magno, Mylio, Cornelio à Lapide, Braſauolo, Alcaſare. Pyropus à Mylio, & Fabrica Mundi. Apyrotus à Plinio, Cornelio, Ribera, Mylio. Rubinus ab Alberto, Mylio, Braſauolo, Alcaſare. Chalcedonius ab Alcaſare, Adamas ab Alcaſare.

2. *Carbunculi nominum ratio.* Quæres ſecundò, quæ ſit ratio prædictorum nominum? Reſpondeo ſequentibus dictis.

Primò, vocatur carbunculus à ſimilitudine quã refert carbonis, ſeo prunæ ardentis, & ignitæ. Plinius, Iſidorus, Alcaſar, Cornelius, Mylius, & alij communiter.

Secundò vocatur Anthrax, ob eandem rationem. Hæc enim vox eſt Græca, & ſignificat prunã ignitam. Iſidorus, Alcaſar, Cornelius, Mylius.

Tertiò vocatur Pyropus, ob eandem rationem; pyr enim Græcè, dicitur Latinè ignis, dicitur ergo pyropus, quaſi ignitus lapis. Fabrica Mundi.

Quartò vocatur Apyrotus, quia ignẽ non ſentit, ideſt, non patitur ab igne, non ſolùm enim ab illo non vritur, ſed nec caleſit. Plinius, Ribera, Braſauolus, Cornelius, Mylius, Alcaſar.

Quintò vocatur Robinus à rubore, ſiue à rubeo colore. Braſauolus, & Fabrica Mundi.

Sextò vocatur Chalcedonius, quia, vt ex Alcaſare diximus *ſuprà ſect. 1. huius cap. quæſtione 4.* Chaleedonius eſt ſpecies carbunculi, & ita ſpecies ponitur pro genere, quod non eſt inſolitum, nee nouum. Idem docet Alcaſar *in cap. 21. Apoc. verſic. 20. notatione 10. & 12.* quo loco refellit Geſnerum, & alios, qui vocant Carchedonium illam gemman, quam S. Ioannes *cap. 1. Apoc,* vocat Chalcedonium, ſecundùm vulgatam verſionem, ponítque tertio loco inter illas duodecim gemmas, de quibus *ſuprà,* Qoia autem illi mouentur auctoritate Plinij, qui *lib. 37. cap. 7.* vocat carchedonios quaſdam gemmas, rectè Alcaſar ait hanc eſſe leuem ſuſpicionem, & probat, quia ex Plinio *ibidem*, idem eſt carchedonius, quod gemma Carthaginienſis; cùm igitur ibi ageret de earbuoculis, carchedonins ſignificabit carbunculum Carthaginienſem, ita denominatum à Carthagine; qua etiam ratione ibi à variis locis diſtinxerat carbunculos Indicos, & Garamanticos. nec caret fundamento impugnatio Alcaſaris, cùm Carthago Græcè dicatur *καρχηδὼν*. Inter eos qui gemmam tertio loco poſitam inter gemmas 12. *Apoc.* legunt pro Chaleedonio Carcbedonium, numeraodus eſt etiam Rueius *lib. 2. de gemmis, cap. 3.* quanquam etiam hoc dato, nibil ſequeretur incommodi, ſicut enim Chalcedonius eſt ſpecies carbunculi, ita etiam Carchedooius, vt patet ex Plioio *proximè* citato.

Septimò vocator Adamas, quia perfectus carbunculus habet fulgorem candidum, vt docet Plinius *lib. 37. cap. 7.* Fulgor autem candidus, qui referat ſpeciem prunæ non quomodocunque ignitæ, ſed ignitæ fulgore candido, videtor eſſe proprius Adamantis. Ita Alcaſar *in cap. 2. Apoc. verſic. 17. notatione 6. & in cap. 21. Apoc. verſic. 20. notatione 10. & 12.* addens *cap. 2. notat. 6. & cap. 21. notat. 10.* nomine carbunculi in ſacra Scriptura intelligi adamantem.

Quæres tertiò, quot ſint genera carbunculorum? Plurima commemorat Plinius. Iſidorus & Braſauolus aiuot hanc gemmam diſtingui in duodecim genera. Albertus in vndecim. Mylius in tot, vt peculiari nomioe vix ſignari, & inter ſe diſtingui poſſint. Portò ratio diſtingueudi bæc genera ſumitur vel ex varierate loeorum, in quibus oriuntur, qua ratione carbunculi dicuntur alij Indici, alij Æthiopici, alij Garamantici, vel ex varietate fulgoris, qua ratione aliqui, v. g. à candore fulgoris vocantur carbunculi candidi: alij amethyſtizontes, qoòd extremus eorum igniculus in amethyſti violam exeat; alij ſyrritæ, qni pinnato fulgore radient. alij lithizontes, qui languidiùs, & liuidiùs ex Indicis luceant. Ita Plinius, & Rueius. Quod vt magis intelligatur, notandum eſt ex Alcaſare *in cap. 2. Apocalypſis, verſic. 17. notatione 6.* prunas, quò magis accenſæ ſont, eò minus rubri coloris habere, quod etiam in ferrò ſoecenſo apparet, quod cùm ſummopere ignitum eſt, argentum appellare ſolent ferrariæ artis periti, ob coloris ſcilicet cum argento ſimilitudinem: tunc autem nihil, aut fere nihil habet coloris rubri, ſed proprius ipſius color eſt candidus, vnde & ferrum caodens dici ſoler; quando verò rubeſcit, dici ſolet aurum, & tunc non ita eſt accenſum, colorémque roſeum, vel rubeum refert, quòd ſi nonnihil adhuc ignis, & color remittant, colorem habet violaceum, ac cæruleum, cùm tamen ignitum adhuc ſit ferrum; itaque non idem ſunt color prunæ, & color rubeus. Hæc Alcaſar, 3. *Carbunculorum genera.*

ex quibus colligo, ſicut ferrum quo plus ignitum eſt, eo magis candidum; eo autem magis rubeum, vel roſeum, quo minus eſt accenſum, vt pro hac varietate dici poſſit aurum, vel argentum; ita carbunculum, cùm ſit gemma vnius generis, poſſe diuidi, pro varietate ignei ſplendoris, in plures ſpecies, vt in carbunculum preſsè dictum, rubinum, adamantem, &c.

4. *Carbunculorũ tam multa genera an poſſint reuocari ad pauciora membra.* Quæres quartò, an tam multa carbunculorum genera poſſint reuocari ad pauciora membra? Reſpondeo affirmatiuè. Albertus enim reuocat ad tria, nempè ad balagium, granatum, & rubinum. Rueius ad 4. carbunculum preſsè dictum, balagium, rubinum, granatum. Hæc eadem 4. admittit Mylius, ſed addit quintum genus, quod vocat Spinellum. Eadem genera admittit Alcaſar *cap.2. Apoc. verſ.17. notat. 6. & cap. 21. verſ.10.notat.*10.

5. *Carbunculi quomodo adulterentur.* Quæres quintò, quomodo carbunculi adulterentur? Reſpondeo adulterari vitro ſimili colore infecto, ſed cote deprehenduntur, ſicut aliæ gemmæ fictitiæ. mollior enim materia, & fragilis. Et centroſa ſcobe deprehenduntur, & pondere, quod minus eſt, vitreis, aliquando & puſtulis argenti modo relucentibus. Plinius, Rueius, Mylius.

6. *Carbunculi præſtantia, & æſtimatio.* Quæres ſextò, quanta ſit præſtantia & æſtimatio carbunculi? Reſpondeo eſſe maximam. Primò, quia principatum tenet inter omnes ardentes gemmas, Plinius, Iſidorus. Secundò, quia ita ſe habet ad reliquas gemmas, ſicut aurum ad reliqua metalla, Albertus Magnus, & Rueius. Tertiò, quia carbunculus commendatur ſingulis virtutibus, quibus omnes aliæ gemmæ præditæ ſunt. Rueius. Id etiam indicat Albertus. Quartò, quia ille, qui preſsè dicitur carbunculus, eſt rariſſimus, & ferè inuiſus, niſi ſolis Regibus. Quintò, quia perfectus carbunculus vnius drachmæ pondere ſexagies mille nummis aureis hodie æſtimatur, id eſt, pluris, quàm adamentes quattuor eiuſdem ponderis. Ita Alcaſar *in cap. 1. Apocal. parte 3. verſic. 17. notatione 5. litera B.* meritò igitur Rueius ait carbunculum perfectum eſſe digniſſimum Imperatoribus.

7. *Carbunculi proprietates, & vires.* Quæres ſeptimò, quæ ſint vires, & proprietates carbunculi? Reſpondeo eſſe ſequentes.

I. Carbunculus qui ſupra cæteras gemmas excſtatius lucet, & vibrat, Soli, ſtellarum Principi, dicatus eſſe creditur, quòd ad maximi ſyderis imitationem flammas eiaculetur. Rueius, & Cauſſinus.

II. Carbunculus habet hoc inter cætera mirabile, quòd reliquis quidem gemmis ſuam figuram, & ſpeciem poſſit imprimere, cùm tamen nullus alius, ex omni lapillorum genere, carbunculo viciſſim ſuam imaginem poſſit inurere. Rueius, & Cauſſinus.

III. Carbunculus, quando bonus eſt, lucet in tenebris, ſicut carbo. Ita Albertus, addens ſe vidiſſe talem carbunculum. Iſidorus *lib.16.cap.13.* Carbunculus, inquit, ita dicitur, quòd ſit ignitus vt carbo, cuius fulgor nec nocte vincitur, lucet enim in tenebris, adeò vt flammas ad oculos vibret. genera eius 12. ſed præſtantiores qui videntur fulgere, & velut ignem emittere. Ita Iſidorus *ibi*, & Maiolus *colloquio* 18. & Rueius. Sanctus etiam Auguſtinus *lib. 2. de doctrina Chriſtiana, cap.* 16. apertè dicit carbunculum lucere in tenebris. Addunt quidam carbunculum lucere in tenebris inſtar facis, ſeu candelæ accenſæ, ita vt ad eius lumen legi poſſit aliquis codex, & ſcribit, quod tamen eſſe figmentum affirmat Alcaſar *cap.2. Apoc. parte 3. verſ.17. notatione 6. litera B. pag.* 186. *& lit. A. pag.* 187. *& cap.21. verſ.20. notatione* 10. Mylius etiam putat eſſe errorem vulgi, quòd carbunculus noctu luceat inſtar facis accenſæ. Sed tanta eſt auctoritas aliorum, vt dici poſſit Alcaſarem, & Mylium non feciſſe periculum in perfectis carbunculis.

IV. Carbunculus, quando minus perfectus eſt, quàm præcedens, dummodo ſit verus, emicat in tenebris ſuperfuſa aqua clara in vaſe nigro, mundo polito. Ita Abertus. De carbunculis huius generis loquitur Plinius, dum ait eos iactatos in ignem velut inter mortuos extingui, aquis verò perfuſos exardeſcere; idem cum Plinio notant Maiolus, & Alcaſar *cap.21.Apoc.verſ. 20.notat.*12. Idem notat Mylius his verbis. Orientalis, inquit, carbunculi duæ ſunt ſpecies; nam qui ardens omnino eſt, vt ſuperfuſa noctu aqua ſplendeat vt ignis, propriè carbunculus dici meretur, Græcéque pyropus. Idem cum Plinio notat Rueius.

V. Carbunculus qui non lucet in tenebris, hic non habet nobilitatem perfectam. Ita Albertus Magnus.

VI. Carbunculus fugat venenum aëreum, & vaporoſum. Albertus Magnus. Quiddam ſimile dicunt Mylius, & Rueius, dum rubino, quem ponunt ſpeciem carbunculi, tribuunt poteſtatem reſiſtendi aëri peſtilenti.

VII. Species illa carbunculi, quæ dicitur Rubinus, libidines coërcet, Idque maximè epotus ſeruat corpus incolume, aufert malas cogitationes, confirmat ſpiritus vitales, putredini reſiſtit, promptum, & alacrem facit hominem, atque ideo benè fortunatum. Mylius.

VIII. Carbunculus nec aliquid patitur ab igne, nec igne incaleſcit. patet ex dictis *quæſtio* 10.

IX. Carbunculum quibuſdam placet eſſe lapillum quendam in cuiuſdam animalis fronte innatum, qui ardentis inſtar facis ex ſe lumen emittat. Verùm id eſſe fabuloſum, & commentitium notat Alcaſar *in Apocalypſ. cap. 2. parte 3. verſic. 17. notatione 6. & cap. 21. verſic. 10. notatione* 10.

X. Carbunculus naſcitur in montibus apud Naſamonas, vt incolæ putant, imbre diuino. Plinius *lib.37.cap.7.* Alcaſar *in cap.21. Apocalypſ. notatione* 12. Iſidorus *lib.16. cap.13.* vbi de carchedonio ſpecie carbunculi. Nota Naſamonas eſſe populos Libyæ. Huic conſonat quod dicit Albertus *vbi ſuprà*, Carbunculos plurimos eſſe in Libya.

XI. Cera carbunculo obſignata liqueſcit. Alcaſar *ibid.* De lychnite (quæ ſpecies carbunculi eſt) Plinius *ibid.cap.7.* affirmat quòd partem ceræ in ſigno tenet, & ita intelligit Plinium Alcaſar. Plinius *ibid.* apertè ait ceram obſignatam carbunculo liqueſcere.

XII. Car

XII. Carbunculi aut ſole, aut digitorum attritu calefacti ad ſe trahunt paleas; & chartarum fila. Ita Plinius, & Alcaſar *proximè cit.* eandem vim attribuit Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 13. illi carbunculo, quem appellat lychnitem.

XIII. Carbunculus ille, qui à pleriſque Sandraſtos, ab aliis Garamantites dicitur, ex India, vel Arabia, qua Meridiem ſpectat, affertur; hic ſplendore atque igneo colore nobilis, aureas inſuper guttas continet velut ſtellantes, intro quidem ſemper, nunquam tamen in facie conſpectas, hoc etiam ordine diſpoſitas, vt Hyadea tum guttarum numero, tum ſerie indicari valeant; ideóque & hoc carbunculi genus cæteris præire putatur, quòd præ aliis longè vberiùs cœleſtes amplectatur virtutes, ſyderúmque concepiſſe ſimilitudinem videatur; quapropter à quibuſdam Chaldæis ſacrum æſtimatum eſt. Ita Plinius *lib.* 37. *cap.* 7. Rueius *lib.* 1. *de gemmis, cap.* 14. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 13. vbi de ſandraſto, quæ eſt ſpecies carbunculi.

XIV. Illa ſpecies carbunculi, quæ dicitur Rubinus, valet pro inſigni amuleto contra terrentia ſomnia. Rueius *ibidem.*

XV. Granarum (genus carbunculi) melancholiæ aduerſari, & cor reficere credunt. Rueius *ibid.*

XVI. Carbunculus magis ſplendet, cùm ſurſum attollitur. Plinius *lib.* 37. *cap.* 7. Alcaſar *in cap.* 21. *Apoc. notat.* 12.

XVII. Carbunculus in acetum acre iniectus, poſtea magis fulget. Plinius, & Alcaſar *ibid.*

XVIII. Carbunculus magis fulget ſub dio, quàm ſub tecto. Plinius *ibid.* Viegas *in cap.* 21. *Apoc. ſect.* 3. Idem ex Beda notat Ribera *in cap.* 21. *Apoc. num.* 46.

XIX. Carbunculus vmbrante tecto purpureus videtur, ſub cœlo flammeus, contra radios Solis, & ſcintillat. Plinius *ibid.*

XX. Carbunculus eſt diaphanus, ſiue tranſlucidus. Plinius *ibid.*

XXI. Ex carbunculo, ſicut etiam ex lychnite leguntur facta fuiſſe vaſa potoria. Plinius *ibidem.*

8. *Adamantis proprietates, & vires.* Quæres octauò, quas habeat vires, & proprietates illud genus carbunculi, quod dicitur Adamas. De hac re Alcaſar *in Apoc. c.* 2. *p.* 3. *verſ.* 17. *notat.* 6. *& c.* 21. *verſ.* 10. *notat.* 12. Huic quæſito, dante Deo, ſatisfaciemus *infrà cap.* 5. *&* 6. vbi de adamante ex profeſſo.

9. *Carbunculus cui Patriarchæ ſit aptandus.* Quæres nonò, cui Patriarchæ aptetur carbunculus gemma? Cornelius à Lapide *in cap.* 28. *Exodi, verſ.* 18. Carbunculus, inquit, congruit Dan, & Danitis, qui ſua fortitudine exuſſerunt Laïs, *Iudic.* 18. 27. & Samſoni Danitæ, qui ignitos titiones alligans caudis vulpium, iis ſuccendit ſegetes Philiſtiim, *Iudic.* 15. 5. Ribera *lib.* 3. *de templo, cap.* 11. *num.* 11. Carbunculus, inquit, tribuitur Dan propter Tribum eius, cuius magna fuit fortitudo, quæ ad ſimilitudinem ignis exuſſit vrbem Laïs, *Iudic.* 18. & maximè propter Samſonem, qui velut ignis quidam fuit in Palæſtinos. De hac fortitudine ſcriptum eſt *Deut.* 55. Dan catulus leonis. Ita Ribera.

10. *Carbunculus cui aptandus Apoſtolo.* Quæres decimò, cui Apoſtolo aptetur carbunculus? Cornelius *proximè* citatus, Carbunculus, inquit, ſignificat ardentem charitatem. Carbunculo in Apocalypſi reſpondet Chalcedonius, qui carbunculo colore eſt ſimilis, tribuitúrque Iacobo fratri S. Ioannis, qui ardens charitate Chriſti primus Apoſtolorum pro Chriſto martyr occubuit. Ribera *in cap.* 21. *Apoc. num.* 46. loquens de Chalcedonio Apocalypſis (quam *ſuprà* diximus reſpondere carbunculo Rationalis,) Chalcedonius, inquit, eſt Iacobus filius Zebedæi, qui ardebat charitate, & lucebat in tenebris, id eſt, in prouinciis plenis errorum. Et domi quidem non videbatur habere ſplendorem qui piſcator erat, ac poſtea apud Dominum primam ſedem ambiebat, & cæteris præferri volebat, vt eſt apud Matthæum *cap.* 20. Sed vbi ad prædicandum exiit; mirè mundum illuſtrauit, primùm doctrina, deinde ſanguine, quem primus Apoſtolorum pro Domino effudit; ſed & poſt mortem illuminauit Hiſpaniam reliquiis corporis ſui, & fide, & pietate, quam illi impetrauit. Ita Ribera. Viegas *in cap.* 21. *Apocalypſis, ſect.* 3. loquens de Chalcedonio Apocalypſis (quem *ſuprà* diximus reſpondere carbunculo Rationalis,) Hic lapis, inquit, quaſi ignis ſplendet, ſimilis pallenti lucernæ, eíque ſub dio, ſiue aperto cœlo color accidit, non autem ſub tecto. Si vel radiis Solis, vel digitorum attractu incaleſcat, paleas ad ſe attrahit. Quilibet Apoſtolus lucerna erat ardens in mundo, neque Chalcedonij colorem referebat ſub tecto, hoc eſt, inter priuatos parietes otioſam vitam agens, ſed ſub dio, inter ipſas nimirum perſecutiones, & in medio foro fidem prædicans, vbi verò radiis Solis, id eſt, Chriſti ſplendoribus fulgebat, vel Tyrannorum manibus premebatur, tunc vero modo magis ad ſe omnes attrahebat. Hoc fundamentum, ſiue hæc gemma, vt placet Ioachimo, eſt Iacobus maior. Nam lapis, inquit, iſte ſimilis eſt pallenti lucernæ, fulgétque magis ſub dio, quàm ſub tecto, vnde ſignificat ardorem humilem charitatis, qui aliquando quidem intus manet occultus, ſed tandem per opera producitur in lucem. Poſſumus autem hanc virtutem aſcribere Iacobo fratri Ioannis, qui vt oſtenderet, quanta charitas in ſuo pectore lateret, primus inter omnes Apoſtolos paſſionem ſuſtinuit. Ita Viegas.

Sectio VI.

De ſapphiro, quinta gemma Rationalis.

DE ſapphiro Plinius *lib.* 37. *cap.* 9. Sanctus Iſidorus *lib.* 16. *originum, cap.* 9. Albertus Magnus *lib.* 2. *mineral. tract.* 2. *cap.* 17. Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 100. *pag.* 615. & *ibi* Matthiolus *cap.* 114. Galenus *lib.* 9. *de facultatibus ſimplicium medicamentorum*, Braſauolus *in examine lapidum, pag.* 445. Rueius *lib.* 2. *de gemmis, cap.* 2. Mylius *lib.* 4. *Baſilica chymica, cap.* 3. Cauſſinus *lib.* 11. *ſymbolo* 53. Maiolus *colloquio* 18. *pag.* 318. *lit. D*, Cornelius à Lapide *in cap.* 28. *Exodi, verſic.* 18. Viegas *in cap.* 21. *Apocalypſis, ſect.* 3. Ribera *in cap.* 21. *Apocalypſis, num.* 44. *& lib.* 3. *de Templo, cap.* 11. *num.* 12. Alcaſar *in cap.* 21. *Apocalypſ. verſ.* 20. *notat.* 8. Pierius *lib.* 41. *hieroglyphicorum.* *Sapphirus.*

Quæres primò, an ea gemma, quæ latinè dicitur ſapphirus, Italicè autem, *Zafiro*, vel *Zaphiro*, 1. *Sapphirus an*

numeretur inter illas duodecim ſtellas, quæ dicuntur duodecim fũdamenta cœleſtis Hieroſolymæ.

& ponitur quinto loco inter gemmas Rationalis, numeretur etiam inter illas 12. ſtellas, quæ dicuntur duodecim fundamenta cœleſtis Hieroſolymæ? Reſpondeo affirmatiuè, & quidem numeratur ſecundo loco, vt conſtat ex *cap. 21. Apoc.*

2. *Sapphiri nomen an propriè ſumatur in ſacris litteris.*

Quæres ſecundò, an ſapphiri nomen propriè ſumatur in ſacris litteris? Id negant nonnulli, exiſtimantes in ſacris litteris nomine ſapphiri fortaſsè ſignificari vel cryſtallum, vel adamantem, vel purpuream gemmam. Verùm hos errare, & nomen ſapphiri propriè ſumi in ſacris litteris, docet Alcaſar, & probat primò, quia idem eſt nomen Hebraicè, Græcè, & Latinè; ſecundò, quia ille eſt ſapphirus propriè dictus, quem Plinius *lib. 37. cap. 9.* ait eſſe coloris cærulei, talem autem eſſe ſapphirum ſacræ Scripturæ, conſtat ex *cap. 24. Exodi*, ibi, Et viderunt Deum Iſraël, & ſub pedibus eius, quaſi opus lapidis ſapphirini, & quaſi cœlum, cùm ſerenum eſt.

3. *Sapphirus recentiorum, differt à ſapphiro veterum.*

Quæres tertiò, an vnius, eiuſdémque rationis ſit illa gemma, quam veteres, recentioréſque ſcriptores vocant ſapphirum? Reſpondeo non eſſe eiuſdem rationis, ſed diuerſæ; vulgaris enim ſapphirus, de quo agunt recentiores, eſt idem cum hyacintho priſcorum auctorum, a quo tamen differt ſapphirus veterum. Ita Alcaſar, qui id probat, quia proprietates quæ tribuuntur ſapphiro vulgari, conueniunt hyacintho veterum, non conueniunt autem ſapphiro veterum. Hoc verò magis intelligetur tum ex mox dicendis, tum ex dicendis *in cap. ſequenti*, vbi de hyacintho, quæ eſt vndecima Apocalypſis gemma.

4. *Sapphirus Scripturæ qualis ſit.*

Quæres quartò, an Scripturæ ſapphirus ſit denſus, & opacus, an verò diaphanus, ſeu perſpicuus, & perlucidus? Alcaſar putat eſſe opacum & denſum, & probat auctoritate Plinij, & Iſidori, qui locis ſuprà citatis aiunt ſapphirum nuſquam eſſe perlucidum; quia verò idem eſt ſapphirus Scripturæ cum ſapphiro Plinij & Iſidori, ſequitur nec ipſum ſapphirum ſacræ Scripturæ eſſe tranſlucidum, ſed opacum. Hic eſt diſcurſus Alcaſaris ſine dubio probabilis, non eſt tamen certus; nam Viegas loquens de ſapphiro Scripturæ; ait illum tranſlucere. Albertus Magnus ait ſubſtantiam ſapphiri eſſe aliquantulom tranſparentem. Sanctus Hieronymus *in cap. 54. Iſaiæ*, Sapphirus, inquit, qui ponitur in fundamentis, cœli habet ſimilitudinem, & ſuperioris aëris; quid plura? *Exodi cap. 24.* apertè dicitur, ſapphirum habere ſimilitudinem cœli cùm ſerenum eſt. quis autem neſciat cœlum ſerenum eſſe tranſlucidum, & diaphanum, ſi enim tale non eſſet, impediret aſpectum ſyderum; id autem modò certius eſt de ſuperiori aëre, cui ſapphirum comparat S. Hieronymus, vt vidimus. Quare cùm Plinius *lib. 37. cap. 9.* loquens de gemmis ſapphiri, ſic dicat, optimæ apud Medos, nuſquam tamen perlucidæ; probabile eſt irrepſiſſe mendum in illum textum, quod nonnulli apud Alcaſarem putant, quamuis ipſe ab illis diſſentiat.

5. *Sapphirus vbi reperiatur.*

Quæres quintò, vbi reperiantur ſapphiri? Reſpondeo optimos ſapphiros reperiri apud Medos. Plinius, Iſidorus. Albertus autem notat vt plurimum eos haberi ab Oriente ex India. Mylius ait inueniri in Calecut; præſtantiores autem ex Zeilan afferri, omnium verò laudatiſſimos ex Pegu.

Quæres ſextò, molem, & quantitatem ſapphiri. Sapphirus cùm amygdalum non ſuperet magnitudine, miraculi tamen loco habitus eſt, qui in orbe nouo inuentus gallinacei oui magnitudine. Maiolus. 6. *Sapphiri moles, & quantitas.*

Quæres ſeptimò, cuius coloris ſit ſapphirus? Reſpondeo cærulei imitantis colorem cœli ſereni. Ita Plinius, Iſidorus, Hieronymus *locis cit.* & alij communiter, & conſtat ex *cap. 24. Exodi.* Neque obſtat Iſidorus illis verbis, Sapphirus, inquit, cæruleus eſt, cum purpura. nam apertè ille textus eſt mendoſus; conſuetum eſt enim Iſidoro proprietates gemmarum transferre ex Plinio. Plinius autem *lib. 37. cap. 9.* ita habet. Cæruleus, inquit, eſt ſapphirus, raróque cum purpura. ex quibus verbis colligit Alcaſar, ſapphirum, vt plurimum, quando perfectus eſt, eſſe cæruleum ſine purpura, interdum autem, cùm minus perfectus eſt, habere mixtum aliquid purpuræ. 7. *Sapphiri color.*

Quæres octauò, proprietates, & vires ſapphiri? Reſpondeo eſſe ſequentes. 8. *Sapphiri proprietates, & vires.*

I. Eſt tranſlucidus, ſeu tranſparens, vel diaphanus, quamuis probabile etiam ſit, eſſe opacum, vt patet ex dictis.

II. Eſt coloris cærulei imitantis colorem cœli ſereni: patet ex dictis.

III. Ita eſt cæruleus, vt aureis punctis colluceat. Plinius, Iſidorus, Rueius, Alcaſar, Cornelius à Lapide, Ribera, Viegas, ex quo patet ſapphirum perfectum referre ſpeciem cœli ſereni ſtellati, Alcaſar. Nec obſtat Matthiolus, negans ſe hactenus vidiſſe vllum ſapphirum aureis punctis collucentem, tum quia ſi ipſe non vidit, alij viderunt, tum quia, iam diximus, ſapphirum recentiorum non eſſe ſapphirum priſcorum, ſed hyacinthum.

IV. Sapphirus eſt inutilis ſculpturæ ob interuenientia cryſtallina centra, quæ ſunt duriores partes, velut clauiculi reſiſtentes ſculpturæ. Plinius, Alcaſar, Viegas, Ribera; quamuis autem non poſſit ſcalpi, ob inæqualem partium duritiem, prouenientem ex interpoſitis centris cryſtallinis, poteſt tamen poliri. Alcaſar.

V. Sapphirus ictos à ſcorpione epotus ſanare creditur. Dioſcorides, Galenus, Matthiolus, Rueius, Alcaſar, & alij.

VI. Sapphirus vtiliter bibitur contra intrinſecas exulcerationes; reprimit quæcumque in oculis excreſcunt, vuas, puſtuláſque; quin etiam ruptas eorum tuniculas glutinat. Dioſcorides, Matthiolus, Rueius. Hic nonnulla aduertit Matthiolus de nonnullis gemmis, vt ſapphiris, ſmaragdis, carbunculis, granatis, ſardoniis, & hyacinthis, quarum puluis ſumitur vt antidotum contra venena, & peſtiferos affectus. Primò à Medicis, ne decipiantur in cura ægrorum, conſulendos eſſe peritiſſimos, probatæque fidei gemmarios, tum quia gemmarum ramenta, quæ in ſeplaſiis habentur, adulteriis, & impoſturis non vacant, tum quia plerumque vnam gemmam alterius vice ſupponunt. Secundò obſeruandum eſſe, vt gemmarum ramenta, ſi qua legitima inueniuntur,

uehiuntur, quin & margaritæ, & corallia ſuper lapide porphyrite tandiu atterantur, vſquedum redigantur in puluerem tenuiſſimi pollinis inſtar. Tertiò obſeruandum eſſe, ne corallia in æneis mortariis conterantur. nam ſi id inconſultè fiat, deraſis, delimatíſque æneis mortariis, ferreíſque piſtillis, æris, & ferri ſcobs coralliis admiſta, noxium & venenoſum reddet medicamentum, magna ægrotantium iactura.

VII. Sapphirus ob cæruleum, quem habet, colorem, recreat fatigatos oculos. Ita S. Gregorius Nyſſenus *orat. 14. in Cantica*.

VIII. Sapphirus & apud veteres, & apud iuniores, omni ætate, magna ſemper in celebritate fuit; ſiquidem per eum imperium, aut ſummum ſacerdotium ſignificari manifeſtum eſt. cauſam nonnulli eam comminiſcuntur, quòd lapillus is cœlitus à Ioue, & à Saturno vim quandam contrahat, vt ad eiuſmodi euenta viam præparet, & faciliora hæc affectantibus omnia reddat, ita ab Ioue regnum, ab Saturno ſacerdotium impetrari. Sed enim pietas noſtra ſanctiora Patrum documenta proſequens, ſapphirum in ſimilitudinem throni figuratum apud Ezechielem *cap. 1. num. 26.* idque Dei Opt. Max. ſedem ſignificare contendit. Ita Pierius. Rueius autem, Supremam, inquit, olim ſapphirum auctoritatem habuiſſe, & apud Diuos gratiam, ipſa perhibet antiquitas. Tam quippe diis, Phœbo maximè, gratam hanc gemmam cauſantur, vt tum præcipuè ſua huic ſacra placuiſſe creditum ſit, cùm inter hæc ſapphirum (tanquam videlicet concordiæ ſignaculum) etiamſi non citra faſtum ſuperſtitionémque oſtentarent; qua de cauſa Pontificibus in primis, deinde etiam Regibus, ſummis denique viris, præ cæteris dignam, ob propemodum diuinas illius facultates Philoſophi iudicarunt. Ita Rueius. Quid ſit autem id, quod ait Rueius, ſacrificium ab antiquis offerri ſolitum in ſapphiro? Alcaſar putat id poſſe commodè intelligi, ſi dicamus eum, qui offerret ſacrificium, geſtaſſe ſapphirum in annulo.

IX. Apud Gentilium Deos in magna fuit ſapphirus reuerentia, quod ſine eo reſponſa non dabantur. Ita Alcaſar ex Abulenſi *Exodi 24.*

X. Sapphirus olim appellari ſolebat gemma gemmarum, id eſt, inter gemmas excellentiſſima. Alcaſar ex Abulenſi *ibidem*.

XI. Ægypti olim Sacerdotes erant etiam Iudices, & ſummus inter eos Sacerdos, qui etiam ſupremus Iudex erat, geſtare ſolebat collo appenſam imaginem è ſapphiro, quæ appellabatur veritas; atque hæc veritatis effigies in ipſo ſapphiro erat impreſſa. Ita Alcaſar ex Æliano *de varia hiſtoria, lib. 14. cap. 34.*

XII. Interdum reperitur ſapphirus carbunculo miſtus, id eſt, vna, eadémque gemma quæ vna ex parte carbunculum, ex altera ſapphirum reddat, eaque ab Indis appellatur ſapphirorubinus. Ita Alcaſar ex Dalecampio in Plinium *lib. 37. cap. 9. litt. G.* Hoc ipſum, vel quid mirabilius obſeruat Cauſſinus *lib. 11. ſymbolo 53.* dum ait ſapphirum eſſe carbunculi parentem; quemadmodum enim, inquit, ſapphiri viſceribus naſcitur lapis ſanè pretioſus, & ipſo qui genuit pretioſior, lucidus & ſplendens carbunculus; ita ex virginum gemma Maria natus eſt ille lapis angularis exciſus de monte ſine manibus, matre nobilior, & matri totius nobilitatis auctor.

XIII. Sapphirus reddit hominem caſtum, & interiorem ardorem refrigerat; ſudorem reprimit, dolorem curat frontis & linguæ, & ſordes ex oculis purgat. Albertus Magnus. His ſimilia notat Mylius, his verbis, Sapphirus, inquit, cor recreat, venereos appetitus compeſcit, caſtum & pudicum reddit, ſudores comprimit, oculis adhibitus, eorum ſordes expurgat.

XIV. Corpus viribus confirmat & vegetat, Albertus, Mylius.

XV. Veneni in potu reſiſtit. omnibus in morbis cutis geſtatus vtilis eſt, ſcabiem ſemper minuit, colorem bonum facit, tetrores vanos tollit; atræ bili aduerſatur, tranquillat oculos, ſi tangat ſæpiùs; additur hoc tempore in medicamenta ad cor facientia, & in antidota, quæ aduerſùs venena, & peſtiferos affectus parantur. Mylius. Hæc & ſimilia obſeruat Rueius his verbis, Cordis, oculorúmque vires reficit, venenis peſtiferis reſiſtit, contra veneficia omnia, & incantamenta præſidio eſt, adiuuat febrientes admotus pulſantibus cordis venis, ſanguinem continet, carbunculis abſceſſibúſque calidis, peſtiferis præſertim aduerſatur. Nota hoc loco carbunculum, alio nomine Anthracem, accipi pro tumore præter naturam, ſiue vlceris genus celeriter cruſtam faciens, cum vehementi partis inflammatione, ita dictum à carbonis igniti ſimilitudine. Nota ſecundò abſceſſum hic ſignificare apoſtema.

XVI. Valet contra anthracem, ſiue carbunculum, quod eſt vlceris genus, de quo paulò antè. Albertus, Mylius, Rueius. Quod autem quidam dicunt ſapphirum amittere virtutem, & colorem, poſtquam ſemel fugauit anthracem, docet Albertus eſſe falſum, Quia ego, inquit, vidi vnum, qui ſucceſſiuè interiecto ſpatio ferè annorum quatuor, fugauit anthraces duos. Hoc idem falſum eſſe cenſet Rueius cum Alberto.

XVII. Paces conciliat, pium, & deuotum ad Deum efficit, & animam firmat in bonis. Albertus Magnus, & Rueius.

XVIII. Conſtantiam Deorum munera, opimáque (quod ad hanc vitam ſpectat) beneficia inuitare, conciliaréque fertur. Rueius.

XIX. Valet contra iracundiam, inuidiam, fraudes, & triſtitiam. Rueius.

XX. Sapphirus, ſi per tres horas in auro excoquatur, tranſit in ſpeciem adamantis, euaditque candidiſſimus, ac ſplendidus. Mylius.

XXI. Hic lapis, vt perhibent, educit carcere vinctos, obſtructáſque fores, & vincula tecta reſoluit. Hos verſiculos tribuit Mylius Macro *lib. 5. cap. 5.* meritò tamen hanc proprietatem fictitiam cenſet.

XXII. Sapphirus araneam in pyxide repoſitam occidit, ſi diutiùs ſupra illam pendulus admoueatur. Ita ſenſiſſe Dioſcoridem quidam falsò iactant. Rueius.

XXIII. Gemmæ, quæ vulgò appellantur ſapphiri, Pontificibus, & Cardinalibus aptiſſimæ cenſentur. Ita Alcaſar, addens ſe huius rei cauſam redditurum infrà, vbi de hyacintho; nunc

tamen monet, ſapphirum vulgarem recentiorum eſſe eundem cum hyacintho veterum, non tamen eundem cum ſapphito veterum.

XXIV. Sapphirus radiis Solis percuſſus ardentem emittit fulgorem. Viegas.

9. *Sapphiri priſcorũ proprietates quæ.*

Quæres nonò, quænam proprietates ex ſupradictis cenſendæ ſint conuenire ſapphiro priſcorum? Reſpondeo omnes, præter duodecimam, decimamſeptimam, decimamoctauam, decimamnonam, vigeſimam, vigeſimamprimam, vigeſimamſecundam, & vigeſimamtertiam, id ſatis patet ex dictis; cùm hæ non explicentur à priſcis auctoribus, ſicut illæ.

10. *Sapphirus cui Patriarchæ congruat.*

Quæres decimò, cui Patriarchæ congruat ſapphirus? Reſpondeo congruere Nephthali, à quo plerique Apoſtolorum prognati, aurea, & cœleſtis Euangelij verba, & (vt Iacob vaticinatus eſt *Gen. 49. verſ. 21.*) eloquia pulchritudinis orbi dederunt. Ita Cornelius à Lapide *in cap. 28. Exodi, verſ. 18.* Idem Ribera *lib. 3. de Templo, cap. 11. n. 12.* docet his verbis. Sapphirus, inquit, indicat cœleſtes mores nonnullorum Apoſtolorum, qui fuerunt ex tribu Nephthali, vt eſt *in Pſalm. 67.* Principes Iuda Duces eorum, Principes Zabulon, & Principes Nephthali. aurea puncta ſapphiri ſignificant verba Apoſtolorum, de diuinis myſteriis *Gen. 49.* ſcriptum eſt, Nephthali ceruus emiſſus, & dans eloquia pulchritudinis. Apoſtoli enim quaſi cerui emiſſi à Christo velociter per orbem terræ diſcurrerunt emittentes pulcherrima, ac ſaluberrima eloquia. Ita Ribera.

11. *Sapphirus cui aptetur Apoſtolo.*

Quæres vndecimò, cui Apoſtolo congruat ſapphirus? Cornel. *ibid.* Sapphirus, inquit, ſignificat eos, qui corpore in terris, mente & vita in cœlis verſantur: vnde in Apoc. tribuitur S. Paulo, vt vult Aretas, vel potiùs S. Andreæ, qui amore cœli, & radiis Chriſti (biduo apud eum manens) percuſſus, in eius amorem exarſit, & terrena omnia, proſpera æquè, ac aduerſa calcauit. Virilis ergo Andreas iuxta nomen ſuum fuit ἀνὴρ, id eſt, vir. Vir, inquit Caſſiodorus *in Pſalm. 1.* vocatus à viribus, eſt qui neſcit in aduerſis deficere, aut in proſperis aliqua elatione ſe iactare, ſed animo ſtabili defixus, & cœleſtium rerum contemplatione firmatus, manet ſemper impauidus. Ribera *in cap. 21. Apocalypſ. num. 45.* In ſapphiro, inquit, ille ſignificatur, qui portat imaginem cœleſtis, id eſt, Chriſti, & qui cum Apoſtolo dicere poteſt, noſtra autem conuerſatio in cœlis eſt, *Philip. 3.* quod conuenit in Andream, qui non in vita ſolùm, ſed etiam in morte portauit imaginem Chriſti, cuius conuerſatio ſemper in cœlis fuit, nihil enim optabat, niſi Chriſtum, & Crucem, cui moleſtæ erant terrenæ voluptates, crux autem ſuauiſſima, vt per eam tranſiret ad Chriſtum. Aurea puncta inſignem caritatis eius pulchritudinem indicant. Sapphirus ſcalpi non poteſt, eóque firmitatem inuicti eius animi aduersùs diabolum, & aduersùs omnes eius artes declarat. Ita Ribera. Viegas *in cap. 21. Apocalypſ. ſect. 3.* duo ait; primum per ſapphirum, qui habet medicam virtutem, inutilis eſt ſculpturæ, & lucet aureis punctis, ſignificari quemlibet Apoſtolum habentem medicam virtutem curandi & corporis, & animi ægritudines, non ſinentem ſe ſculpi humanis honoribus, & minis, & lucem veritatis à Chriſto emiſſam in alios tranſmittentem. Secundò ait per hanc gemmam ſignificari S. Andream; ſicut enim ſapphirus ſimilis eſt cœlo ſereno, & radijs Solis percuſſus ardentem emittit fulgorem; ita Andreas amore cœleſtis patriæ nuntium ſeculò remiſit, ſecutus Ioannem Baptiſtam, & paulò pòſt manens cum Chriſto duobus diebus, eiuſque qui verus eſt ſol, radiis percuſſus, in Chriſti amorem mirabiliter exarſit. Ita Viegas.

SECTIO VII.

De iaſpide, ſexta gemma Rationalis.

Iaſpis.

De iaſpide Plinius *lib. 37. cap. 8. & 9.* S. Iſidorus *lib. 16. originum, cap. 7.* S. Hieronymus *in cap. 54. Iſaiæ*, Albertus Magnus *lib. 2. miner. tract. 2. cap. 8.* Dioſcorides *lib. 5. cap. 100.* & *ibi* Matthiolus *cap. 117.* Galenus *lib. 9. de facultatibus ſimplicium medicamentorum*, Mylius *lib. 4. Baſilica chymica, cap. 7.* Rueius *lib. 2. de gemmis, cap. 1.* Cauſſinus *lib. 11. de lapillis, ſymbolo 40.* Maiolus *colloquio 18. pag. 318.* Pierius *lib. 41. hieroglyphicorum*, Cornelius à Lapide *in cap. 28. Exodi, verſic. 18.* Viegas *in cap. 21. Apocalypſis*, Ribera *in cap. 21. Apocalypſis, num. 43. & lib. 3. de Templo, cap. 11. num. 12.* Alcaſar *in cap. 21. Apocal. verſ. 20. notat. 6.* Oribaſius *lib. curationum, §. de iuuantibus partum.*

1. *Notanda de iaſpide.*

Quæres primò, quid notandum ſit de nomine huius gemmæ?

Primum.

Notandum eſt primò, hanc gemmam Hebraicè vocari *Iahalom*, Græcè, & Latinè iaſpidem, Alcaſar; Italicè *diaſpro*, Fabrica Mundi.

Secundum.

Notandum eſt ſecundò, duodecimam gemmam Rationalis, licèt Hebraicè dicatur iaſpis, non eſſe tamen eam gemmam, quæ Græcè, & Latinè dicitur Iaſpis, ponitúrque ſextu loco inter gemmas Rationalis, hæc enim, vt diximus, Hebraicè dicitur, *Iahalom.* Alcaſar.

Tertium.

Notandum eſt tertiò, nonnullis viſum eſſe, quam gemmam Septuaginta, & Vulgatus in Exodo & in Iſaia iaſpidem vocant, adamantem eſſe, quos tamen errare oſtendit Alcaſar, concludens eam gemmam eſſe propriè iaſpidem, non adamantem.

Quartum.

Notandum eſt quartò, iaſpidem gemmam, de qua hîc eſt ſermo, non eſſe quemlibet lapidem ex iis, quos Hiſpani, ſermone vernaculo vocant, iaſpis; nam quodcunque marmor colorum varietate ſit diſtinctum, vulgari hoc nomine Hiſpani appellant. Alcaſar.

2. *Iaſpidis genera quot.*

Quæres ſecundò, quot ſint iaſpidis genera? Reſpondeo plurima eſſe, vt conſtat ex S. Hieronymo, & Plinio *locis citatis*; quot ſint autem determinatè, non eſt certum; nam Iſidorus ponit ſexdecim genera, Albertus Magnus decem, Mylius octo, alij aliter: qui tamen omnes diſtinguunt hæc genera ex duplici capite; primò ex varietate locorum, in quibus reperiuntur, quo pacto diſtinguuntur iaſpides Indi, Cyprij, Perſici, Caſpij, Phrygij, Cappadoces, Thraces; Chalcidici; Plinius, ſanctus Hieronymus, Rueius, Matthiolus, Mylius. His adde illud genus iaſpidis, quod, vt notat ſanctus Hieronymus, repetitur

in

Digitized by Google

in ſontibus Thermodoontis fluminis, & vocatur Grammatias; & alio nomine vocatur etiam Polygrammos, vt notant Plinius, & Rueius, notantes id reperiri in Oriente, & in india. Secundò auctores diſtinguunt iaſpidum genera ex colorum varietate; nam, vt notat S. Hieronymus, alius eſt ſimilis ſmaragdo, alius viridior mari, & tinctus quaſi floribus, alius niui, & ſpumæ marinorum fluctuum ſimilis, & clementer quaſi mixto cruore ſubrutilans. Plinius, & Alcaſar, diſtinguunt alios virides, alios cæruleos, alios rubros, alios candidos. Et quidem ad rubros reuocant purpureum, violaceum, roſeum; ad candidum reuocant lapides cryſtallinos, niueos, ſalis colorem imitantes; idem Plinius & Alcaſar referunt aliud genus iaſpidis fumei, qui eſt veluti ſumo infectus, & hæc vocatur Plinio Capnias. Plinius *ibid.* meminit duorum aliorum iaſpidis geuerum, ex quibus vnus iaſpis eſt ſimilis cœlo autumnali matutino, & vocatur borea, ſeu aëtizuſa; alter eſt illa gemma, quæ vocatur onychipuncta, aliàs iaſponyx, hæc nubem complexa, & niues imitata, rutilis punctis & ſtellata. Dioſcorides etiam diſtinguit iaſpidem alium viridem, alium album, alium fumoſum, alium aëreum, alium ſimilem ſaluæ, aliam ſimilem glaciei.

Tria alia iaſpidum genera ex Vincentio Beluacenſi diſtinguunt Rueius, Mylius, & Cauſſinus. Alius enim eſt iaſpis, in quo apparet vir geſtans clypeum è collo ſuſpenſum, cuſpidem manu, & ſubiectum pedibus ſerpentem calcat, & dicitur valere contra omnes inimicos. Alius eſt, in quo cernitur homo faſciculum herbæ collo implicatum gerens, cuius virtus perhibetur diſcernere omnes morbos, ac ſanguinem reſtringere, quem Galenum in digito geſtaſſe referunt. Aliud deinde reperitur viridis, & cruce ſignatus, hominem ne ſubmergatur cuſtodiens.

3. *Iaſpidis ortus, & color.* Quæres tertiò, quibus locis gignantur, & reperiantur iaſpides, & cuius coloris ſint? Solutio patet ex *præcedenti quæſito.*

4. *Iaſpidis color præcipuus quis.* Quæres quartò, cùm varij ſint iaſpidum colores, pro quo colore ſupponit iaſpis abſolutè, & ſine addito? Reſpondeo pro colore viridi. Ita Alcaſar; & fauent antiquiores Doctores; nam Plinius abſolutè loquendo, agens de iaſpide, antequam diſtinguat ſpecies illius, ita dicit, Viret, & ſæpè tranſlucet iaſpis. S. Iſidorus, Iaſpis, inquit, de Græco in Latinum viridis gemma interpretatur. S. Anſelmus Cantuarienſis *in cap.* 21. *Apocalypſis*, Iaſpis, inquit, viridis, virorem fidei immarceſſibilem ſignificat. Cornelius etiam, & Ribera aiunt hanc gemmam eſſe viridem, idémque facit Mylius. Præterea S. Hieronymus, & Dioſcorides primo loco conſiderant illum iaſpidem, qui eſt ſmaragdo ſimilis; hunc autem conſtat etiam viridem.

5. *Iaſpis omnium præſtantiſſimus.* Quæres quintò, quinam ſit iaſpis omnium præſtantiſſimus? Albertus Magnus, Melior, inquit, eſt iaſpis viridis tranſlucens, rubeas habens venas. Plinius *lib.* 37. *cap.* 8. loquens de hac iaſpidis gemma, Optima, inquit, quæ purpuræ quicquam habet, ſecunda quæ roſæ, tertia quæ ſmaragdi. Alcaſar autem putat illum eſſe præferendum cæteris, qui ſit viridis, & tranſuerſa linea alba medius præcingitur, ita tamen vt habeat aliquas ſanguinis, ſeu purpuræ notas, ſeu puncta; & vocatur Grammatias, vel alio nomine polygrammos; id verò confirmat auctoritate gemmulariorum huius temporis, qui affirmant inter iaſpidum ſpecies, primum hodie locum viridi notulis ſanguineis aſperſo concedi. Hunc etiam iaſpidem, qui dicitur Grammatias, cæteris præferunt Mylius, & Rueius. Ad auctoritatem Plinij, quæ videtur contraria, dupliciter reſpondet Alcaſar; primò ſi à Plinio præfertur purpureus; at verò ab aliis, præſertim verò in toto Oriente, teſte eodem Plinio *ibid.* præferri viridem. Secundò exponit pro ſua ſententia Plinium, cúmque conciliat cum Alberto Magno; Plinius enim, inquit, non ait, optima purpurea, ſed optima, quæ purpuræ quicquam habet. Ad hoc verò ſatis eſt, ſanguine eſſe aſperſam leniter; vnde fortaſſis vtraque conciliari poſſet ſententia, ſi primas illi iaſpidi daremus, qui cùm viridis ſit, & candida linea inſignitus, nonnullas tamen habeat ſanguinis notas; cui opinioni videtur fauere Albertus Magnus, qui præfert reliquis iaſpidem viridem rubeum aliquid habentem. Ita Alcaſar.

Quæres ſextò, quid notandum ſit de magnitudine iaſpidis? Plinius *lib.* 37. *cap.* 9. notat ſe vidiſſe magnitudinem iaſpidis 11. vnciarum, formatámque inde effigiem Neronis. Maiolus *colloquio* 18. notat ex Leandro vas ex iaſpide, cuius ambitus ad palmos decem patebat, miraculi loco habitum eſſe, Deóque dicatum, velut quidpiam inæſtimabile fuiſſe in Sicilia in montis Regalis Templo ad baptiſmales aquas ſeruandas. 6. *Iaſpidis magnitudo.*

Quæres ſeptimò, cùm ſint multa iaſpidum genera, quódnam eſt accommodatius ad vſum ſacrarum literarum? Reſpondeo illud, quod in Palæſtina, & in toto Oriente erat frequentius, viride ſcilicet, & per tranſuerſum linea alba præcinctum, & Grammatias vocatur. Alcaſar. 7. *Iaſpidis genus accommodatius ad ſacrã litterã quod.*

Quæres octauò, cùm ſint multæ iaſpidum ſpecies, quid eſt illud vnum, in quo omnes conueniunt? Reſpondeo omnes in eo conuenire, vt quælibet iaſpidis ſpecies natiuum colorem nonnihil varium habeat, ita vt viridis iaſpis non æqualiter eundem colorem habeat, nec cæruleus æqualiter cæruleum, & ſic de reliquis coloribus. Alcaſar. 8. *Iaſpidis quælibet ſpecies natiuum colorem habere nonnihil varium.*

Quæres nonò, quænam ſint proprietates iaſpidis? Reſpondeo eſſe ſequentes. 9. *Iaſpidis proprietates.*

I. Inæqualitas natiui coloris, modo explicato in præcedenti quæſito.

II. Præſtantiſſima iaſpidis ſpecies, quæ dicitur Grammatias, habet virorem ſmaragdo ſimilem, éſtque per tranſuerſum præcincta linea alba. Plinius, Mylius, Rueius. Sanctus etiam Hieronymus notat hanc ſpeciem eſſe ſimilem ſmaragdo.

III. Iaſpis eſt gemma diaphana, ſeu tranſlucida. Ita Ribera *lib.* 3. *de Templo, cap* 11. *num.* 12. At hoc intellige verum, non de omnibus, ſed ſolùm de pluribus, iiſque præſtantioribus iaſpidis generibus; id enim indicat modus loquendi grauium auctorum: nam Plinius *lib.* 37. *cap.* 8. Viret, inquit, & ſæpè tranſlucet iaſpis. Albertus etiam

Digitized by Google

etiam Magnus *vbi ſuprà*, Iaſpis, inquit, eſt multorum culorum, & habet ſpecies decem, melior tamen eſt viridis tranſlucens.

IV. Eſt gloria antiquitatis, cùm omnium gemmarum ſit antiquiſſima. Ita Plinius *lib.* 37. *cap.* 8. & Alcaſar *ſupra*. Hoc autem intellige verum de ipſis gemmis conſideratis, non in ſe abſolutè, ſed comparatiuè in ordine ad vſum, & inuentionem hominum; nam vſus, & inuentio iaſpidis videtur antiquior vſu, & inuentione reliquarum gemmarum, cuius rei duplicem affert rationem Alcaſar; priorem, quia, teſte Alberto *vbi ſuprà*, inuenitur in multis mundi partibus, & ideo eſt inuentu facillima; poſteriorem, quia reliquas alias gemmas ferè omnes ita occultauit natura, vt ad eas indagandas, & eruendas, multo labore atque induſtria opus ſit; at iaſpidem in ipſa terræ ſuperficie intuentur, & agnoſcunt, quicunque vel mediocrem ipſius cognitionem fuerunt aſſequuti.

V. Iaſpis ſmaragdo ſimilis, qui vocatur grammatias, omnia phantaſmata fugare creditur. Ita S. Hieronymus *in cap.* 54. *Iſaiæ*; & Alcaſar. Eandem virturem pellendi phantaſmata abſolutè tribuunt iaſpidi Mylius, & Rueius.

VI. Illum iaſpidem, qui eſt ſmaragdo ſimilis, vocatúrque grammatias, prodeſſe concionantibus quidam prodiderunt. Ita Plinius *lib.* 37. *cap.* 9. addens tamen hanc eſſe magicam vanitatem.

VII. Totus Oriens pro amuletis traditur geſtare illum iaſpidem, qui ſmaragdo eſt ſimilis, & tranſuerſa linea alba media præcingitur, & grammatias vocatur. Plinius *ibid.* Alcaſar. Dioſcorides verò, & Rueius omnibus iaſpidibus indifferenter tribuunt hanc rationem amuleti. Eſt autem Amuletum, vt notat Alcaſar, remedium aduersùs mala medicamenta, & præſertim contra veneficia validiſſimum putatur, ita dictum ab amoliendo. Porrò vim amuleti conuenire iaſpidi nonnulli falſum putant, inter quos eſt S. Iſidorus, qui ait id credere non eſſe fidei, ſed ſuperſtitionis. Alcaſar verò omnino eruditè putat fundamentum huius falſæ opinionis, ſi tamen falſa eſt, fuiſſe deriuatum ex vera virtute, quæ ex dicendis in ſequenti proprietate, ineſt viridi iaſpidi ad ſtomachum confirmandum; qui enim ſtumacho laborant, facilè incidunt in ſuſpicionem veneficij; cùm ergo iaſpis opem ferat vexato ſtomacho, veneficiis etiam opitulari creditur.

VIII. Iaſpis viridis à collo ſuſpenſus, & ſtomacho è directo reſpondens, ſtomachum ipſum ſuo adhæſu firmat, & iuuat. Galenus, Rueius, Mylius, Alcaſar.

IX Iaſpis geſtatus creditur conciliare gratiam hominum, Iſidorus, Albertus, Matthiolus & Pierius. Ob hanc cauſam ait Pierius iaſpidem eſſe ſymbolum gratiæ apud auctores, nec otiosè dictum eſſe à Virgilio *lib.* 4. *Æneid.* Illi ſtellatus, iaſpide fulua Enſis erat, quo præcipuè tempore Didonis gratia expetebatur. Benè tamen Iſidorus, & Albertus aduertunt hanc virtutem eſſe magicam, & ſuperſtitioſam.

X. Geſtatus perhibetur reddere tutum, & potentem, & liberare ab aduerſis, Iſidorus, Albertus, Mylius, & Matthiolus, benè tamen addentes hoc etiam eſſe magicum, & ſuperſtitioſum.

XI. Reſtringit fluxum ſanguinis, & menſtruorum, Albertus, Matthiolus, Mylius, Rueius, Alcaſar. Addit Alcaſar huius rei factam eſſe experientiam Cordubæ per annulum quendam ex viridi iaſpide ſanguineis notis diſperſo; nec valdè, inquit, videntur aberrare, qui ſuſpicantur natiuas has ſanguinum nutas, fortaſſis à Deo huic lapidi fuiſſe impreſſas, vt peculiarem ſiſtendi ſanguinem vim color ipſe præ ſe ferret.

XII. Sudorem compeſcit. Rueius, & Mylius.

XIII. Geſtatus à luxuria prohibet, veneréoſque motus reprimit. Albertus, Rueius, Mylius, Matthiolus, Alcaſar. Veriſimile enim eſt, inquit Alcaſar, lapide, qui reprimit ſanguinem, reprimi etiam Venerem.

XIV. Iaſpis alligatus fœmoribus prægnantium, iuuat partum, faciendo celeritatem puerperij, Dioſcorides, Matthiolus, Albertus, Rueius, Mylius, & Oribaſius.

XV. Quamuis, vt diximus, iuuet partum, negat tamen conceptionem, eique aduerſatur. Albertus, Mylius, Rueius.

XVI. Hydropem, & febres arcet, & fugat. Albertus, Rueius, Matthiolus, Mylius.

XVII. Oculorum aciem virtute ſuo reficit, eóſque ab omnibus ſordibus purgat. Rueius, & Mylius.

XVIII. Cor confortat. Mylius.

XIX. Iaſpis optimè ſignat, & ideo eſt aptiſſimus ad vſum ſigillorum. Plinius *lib.* 37. *cap.* 8. & Alcaſar *vbi ſuprà*.

XX. Pretioſiores lapides non ſpargunt extra ſe fulgorem, ſed in ſe continent. Plinius, & Alcaſar *ibidem*.

XXI. Proprius iaſpidis ornatus, & quaſi amictus ſecundùm Albertum, eſt argenteus; at aureus ſecundùm Alcaſarem, qui pro ſua ſententia citat Plinium.

XXII. Iaſpis eſt gemma magnæ firmitatis. Ribera *lib.* 2. *de Templo, cap.* 11. *num.* 12. & Cornelius à Lapide *initio* citatus.

Quæres decimò, cui Patriarchæ aptetur ia- 10. *Iaſpis cui Patriarchæ ſit aptandus.*
ſpis? Cornelius à Lapide, Iaſpis, inquit, gemma firmiſſima Gad; Tribus enim Gad fortiſſima præiuit alias Tribus ad terram promiſſam, fortiſſiméque pro iis dimicauit, *Numerorum* 32. 25. *Ioſue* 4. *verſic.* 12. Vnde & Gad Hebraicè idem eſt, quod inſtructus, accinctus, armatus, felix. *Gen.* 48. 19. in Hebræo. Ribera *lib.* 3. *de Templo, cap.* 11. *num.* 12. Iaſpis, inquit, pulcherrima gemma, virens, tranſlucens, & magnæ firmitatis, indicat magnam, & manifeſtam omnibus fortitudinem Tribus Gad, & ſanctitatem ipſius Patriarchæ *Deuter.* 33. Benedictus in latitudine Gad, quaſi Leo requieuit, cœpítque brachium, & verticem, &c.

Quæres vndecimò, cui Apoſtolo aptetur ia- 11. *Iaſpis cui Apoſtolo aptandus.*
ſpis? Cornelius à Lapide, Iaſpis, inquit, ſignificat fortitudinem fidei, vnde in Apocalypſi tribuitur S. Petro, qui eſt petra, & fundamentum Eccleſiæ poſt Chriſtum, ideóque feliciter hæc petra in ſuis ſucceſſoribus durat, & durabit. Auguſtus Cæſar Caio Cæſari, Iulæ filiæ ſuæ filio, cùm eum in Armeniam mitteret, precatus eſt à Diis gratiam Pompeij, audaciam Alexandri, fortunam

Digitized by Google

fortunam ſuam concedi, inquit Plutarchus, Chriſtus ſuam gratiam, fortitudinem, & felicitatem apprecatus eſt, & apprecando contulit S. Petro, eiúſque, imò ſuis ſucceſſoribus. Ita Cornelius. Ribera *in cap.* 21. *Apoc. num.* 43. Rectè, inquit, Petrus iaſpidi comparatur, propter ſoliditatem, & firmitatem eius animi, & fidei. Iaſpis viret, & ſæpè tranſlucet; ita Petri fortitudo, & fides poſt aduentum Spiritus ſancti nunquam emarcuit. Fuit etiam ſimplex, & apertus, & minimè doloſus, quod fortium eſt, qualem Achillem ſemper facit Homerus. Viegas *in cap.* 21. *Apoc. ſect.* 3. In iaſpide, inquit, qui eſt viridis, & quo omnia phantaſmata fugantur, omnes interpretes Petrum accipiunt, propter ſtabilem in fide, & eius confeſſione conſtantiam, poſt Spiritus ſancti aduentum. Sed poteſt quilibet Apoſtolus deſignari propter firmitatem fidei, qua omnia terrorum phantaſmata fugabant, & propter ſpei, ac fiduciæ in Deo viriditatem. Ita Viegas.

Sectio VIII.

De ligurio, ſeptima gemma Rationalis.

Ligurius. De ligurio S. Iſidorus *lib.* 16. *originum*, *cap.* 8. Albertus Magnus *lib.* 2. *mineral. tract.* 2. *c.* 10. Ribera *lib.* 3. *de Templo*, *cap.* 11. *num.* 12. Cornelius à Lapide *in cap.* 28. *Exodi*, *verſ.* 19. Alcaſar *in c.* 21. *Apocalypſis*, *verſ.* 20. *notatione* 31. Maiolus *colloq.* 18. *pag.* 317.

1. *Ligurij natura.* Quæres primò, an ligurius ſit gemma diſtincta à qualibet alia gemma, an verò re ipſa ſit eadem cum vna aliqua ſpecie gemmæ, ſolo nomine ab illa diſtincta? Plures de hac re inuenio ſententias.

Sententia Riberæ, Prima eſt Riberæ putantis ligurium eſſe ſpeciem carbunculi. Verùm rectè hic auctor vocat hanc ſuam non ſententiam, ſed ſuſpicionem, vtpote nullo ſolido nixam fundamento; ex hoc enim quod Plinius *lib.* 37. *cap.* 7. dicat fortè quondam in Liguria natam eſſe quandam carbunculi ſpeciem, ſuſpicatur hanc carbunculi ſpeciem eſſe hunc ligurium, ſed quàm inanis ſit hæc ſuſpicio nemo non videt.

& aliorum. Secunda ſententia, vt refert Cornelius, eſt eorum qui ligurium poſitum ſeptimo loco inter gemmas Rationalis, putant eſſe illum lapidem, qui fit ex lyncis vrina, & ideo proprio nomine dicitur, lyncurius; verùm rectè hanc ſententiam refellunt Cornelius, & Ribera; primò, quia certum eſt ligurium poſitum inter gemmas Rationalis eſſe gemmam; quod tamen non eſt certum de lyncurio, quem eſſe gemmam expreſsè negat Plinius *lib.* 37. *cap.* 3. quamuis id concedatur à pleriſque, Iſidoro, Alberto, Maiolo, & aliis numerantibus inter gemmas illum ligurium, ſiue lyncurium, qui fit ex lyncis vrina. Secundò quia veriſimile eſt auctores huius ſententiæ, id ita ſentire, quia fortè putant hunc ligurium poſitum inter gemmas Rationalis, eſſe ipſum ſuccinum, ſiue electrum, quod alij vocant lyncurium, putántque fieri ex lyncis vrina; verùm ſuccinum, ſiue electrum fieri ex lyncis vrina falſum eſſe oſtendimus *ſuprà lib.* 1. *mineral. cap.* 6. *quæſtio* 2. Tertiò, quia gemmam ex vrina lyncis adeò pretioſam fieri, vt inter pulcherrimas gemmas Rationalis poneretur, non eſt admodum probabile.

Tertia ſententia eſt Cornelij à Lapide, qui ligurium hîc poſitum ſeptimo loco inter gemmas Rationalis, putat eſſe illam gemmam, quæ dicitur Hyacinthus, & ponitur vndecimo loco inter gemmas duodecim Apocalypſis. Eandem ſententiam tribuit Alcaſar S. Hieronymo *epiſt.* 128. *ad Fabiolam*, & S. Epiphanio *in libello de gemmis*. Hanc ergo ſententiam probat Cornelius primò auctoritate S. Hieronymi, cui poteſt addi S. Epiphanius, vt vidimus. Secundò, quia hyacinthus eſt lapis pretioſiſſimus, vnde non eſt veriſimile eum ſolum hîc eſſe prætermiſſum; reliquis autem conſideratis non poteſt vlli alij probabilius aptari, quàm ligurio, de reliquis enim ſatis conſtat. Tertiò, quia *Apoc. cap.* 21. *verſ.* 20. pro ligurio ponitur hyacinthus. *Sententia Cornelij à Lapide.* Hæc ſententia, quæ placet Cornelio, diſplicet Alcaſari, qui incredibile putat, ligurium Rationalis eſſe gemmam illam, quam Græci, ac Latini ſcriptores hyacinthum nuncuparunt; nam ſi illa eſſet hyacinthus; ſupina ſatis incuria, & oſcitantia foret tam ſeptuaginta Interpretum, quàm cæterorum Græcorum, atque etiam Vulgati, qui eum appellarent ligurium; primò, quia nullus auctor tradidit hyacinthum in Liguria naſci. Deinde, quia alia eſt gemma valde diuerſa, cui conuenit ligurij nomen, quòd Theophraſti ſit opinio, & aliorum, eà apud Liguriam exoriri; quinimò Strabo ait, Ligures abundare lyncurio, quod quidem electrum vocant. Ita Alcaſar refellit hanc tertiam ſententiam.

Quarta ſententia eſt Alcaſaris cenſentis ligurium eſſe electrum, ſeu ſuccinum durius, pretioſius, & rarius. *Sententia Alcaſaris.* quod vt probet, ſupponit primò ex Plinio *lib.* 7. *cap.* 2. ſuccinum eſſe gemmam, id quod etiam docet S. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 8. & Rueius *lib.* 2. *de gemmis*, *cap.* 26. Supponit ſecundò electrum, ſeu ſuccinum à nonnullis fuiſſe appellatum lyncurium, quòd crederent id fieri ex lyncis vrina. Supponit tertiò ex Theophraſto, & Strabone Ligures abundaſſe ſuccino, ſiue mare ibi ad littora illud eiecerit, ſiue Ligurię fœminæ fuerint ſuccini ſtudioſiſſimæ, quæ monilium voce illud geſtarent. Supponit quartò Plinium ex antiquis, & Georgium Agricolam, & Conradum ex recentioribus exiſtimare lyncurium non eſſe aliam gemmam, quàm electrum. Supponit quintò ex Plinio *ibid.* & aliis, fabulam eſſe, quòd electrum fiat ex lyncis vrina. Supponit ſextò, ſi hac tempeſtate inter gemmas non reputatur ſuccinum ob ſui copiam, antiquitus certè in earum numerum fuiſſe adſcriptum lyncurium, quod eſt ſuccini ſpecies. His ſuppoſitis, putat Alcaſar ligurium qui hîc ponitur inter gemmas Rationalis, eſſe ſuccinum, ſeu electrum durius, pretioſius, & rarius, quod ſeptuaginta Interpretes prudentiſſimè vocauerint ligurium, ſumpta appellatione à Liguria, & relicto nomine lyncurij, quod præſeferebat illam fabulam de vrina lyncis.

Ex prædictis quatuor ſententiis de natura ligurij, quarum nulla eſt certa, duæ vltimæ videntur probabiliores.

Quæres ſecundò vires, & proprietates ligurij. 2. *Ligurij vires, & proprietates.*

Dico

Digitized by Google

Dico primò, ſi nomine ligurij cum prima ſententia intelligamus ſpeciem aliquam carbunculi, quattuor eius proprietates aſſignat Ribera *lib.3. de Templo, cap.11. num.15.* ex Plinio *lib.37. cap.7.* Prima eſt igneus color; ſecunda eſt eam gemmam præcinctam eſſe candida vena. Tertia eſt vt iactata in ignem, velut intermortua extinguatur. Quarta eſt, vt aquis perfuſa exardeſcat.

Dico ſecundò, ſi nomine ligurij cum ſecunda ſententia intelligamus lyncurium, prout à pleriſque ponitur quædam gemma diſtincta à ſuccino, ſiue electro, & creditur fieri ex lyncis vrina, inter quos eſt S. Iſidorus *lib.16. cap.8.* ea gemma eſt fulua, & habet vim attrahendi folia. Ita notat S. Iſidorus *ibidem.*

Dico tertiò, ſi cum tertia ſententia nomine ligurij intelligamus hyacinthum, proprietates ligurij patebunt ex infrà dicendis *cap. ſequenti*, vbi de hyacintho, quæ eſt vndecima gemma Apocalypſis.

Dico quartò, ſi cum quarta ſententia per ligurium intelligamus ſuccinum, ſeu electrum, eius proprietates petendæ ſunt ex dictis *ſuprà lib. 1. mineralium, cap.6.* vbi de ſuccino.

3. *Ligurius cui Patriarchæ aptandus.*

Quæres tertiò, cui Patriarchæ aptetur ligurius? Cornelius ſupponens per ligurium intelligi hyacinthum, atque adeò ligurium, ſicut eſt ipſe hyacinthus, eſſe gemmam iucundam, admirandæ pulchritudinis, & coloris violacei, & cærulei, aptat hanc gemmam Tribui Aſer, quæ cæteris ditior fuit, & delicatior. *Gen.49.20.* Ribera ſupponens per ligurium intelligi quandam carbunculi ſpeciem, quæ ſit igneo colore, & iactata in ignem, velut mortua, extinguatur, contrà verò aquis perfuſa exardeſcat, aptat hanc gemmam Aſer, propter eius caritatem, & copiam ſpiritualium bonorum in terræ bonis indicatam. *Gen.49.* Aſer pinguis panis eius, & præbebit delicias regibus. *Deut.33.* Benedictus in filiis Aſer ſit placens fratribus ſuis, & tingat in oleo pedem ſuum, &c. Aſcenſor cœli auxiliator tuus.

4. *Cui Apoſtolo.*

Quæres quartò, cui Apoſtolo aptetur ligurius? Cornelius, ſupponens per ligurium intelligi hyacinthum, aptat illum Simoni Chananæo, qui cœleſtibus, & ſuauiſſimis fuit moribus. Eſt enim hyacinthus, inquit, violaceus, & cœleſtis coloris inſtar ſapphiri, & inſtar floris, qui dicitur hyacinthus. Ribera etiam *in cap. 21. Apocalypſis, num.53.* & Viegas *in cap. 21. Apoc. ſect.3.* licet non cenſeant ligurium & hyacinthum eſſe eandem gemmam, accommodant nihilominus & ipſi hyacinthum eidem Apoſtolo Simoni Chananæo; ſicut enim hyacinthus colore refert hyacinthum florem, cœleſtem colorem repræſentat, vt ſapphirus, & mutat cum facie cœli colorem; ſereno enim, & illuſtri perſpicuus eſt, turbido, & obductu nubibus obſcurus, ita Apoſtoli, & præſertim Simon Chananæus, cœleſtem colorem referebant cœleſtibus moribus; mutabant cum facie cœli colorem, quia ad imperium Dei ſe ſe in omnibus accommodabant; præterea ſereno Eccleſiæ cœlo claritatem in alios exercebant; nubilo autem, & perſecutionibus turbato, conſtantiam, & fortitudinem præferebant; peculiariter autem Simon illis erat perſpicuus, quibus Deus prædicari Euangelium volebat, cæteris coram oculis euaneſcens. Ita Ribera, & Viegas.

Sectio IX.

De Achate, octaua gemma Rationalis.

Achates.

De Achate Plinius *lib.37. cap.10.* S. Iſidorus *lib.16. cap.11.* Albertus Magnus *lib.2. mineral. tract.2. cap.1.* Rueius *lib.2. de gemmis, cap.16.* Nicolaus Cauſſinus *lib.11. ſymbolo 15. & 16.* Maiolus *colloquio 18. pag.317. B, C.* Cornelius à Lapide *in cap. 28. Exodi, verſic. 19.* Ribera *lib. 3. de Templo, cap.11. num.16.* Mylius *lib.4. Baſilicæ chymicæ, cap.12.*

1. *Achates an ſit idem qui Agathes.*

Quæres primò, an ſit idem lapis Achates, & Agathes? Reſpondeo affirmatiuè, vt patet ex Iſidoro, & Alberto *vbi ſuprà*; ille enim confundit vtrumque ſimul, hic Agathem vocat, quem cæteri omnes Achatem.

2. *Achates an idem qui Gagates.*

Quæres ſecundò, an Achates, & Gagates ſint vnus, idémque lapis? Reſpondeo negatiuè. Ita Matthiolus *in lib.5. Dioſcoridis, cap.103.* & patet, quia habent diuerſas proprietates, quæ vtique indicant diuerſas naturas. id quod patet, tum ex dictis *ſuprà lib.1. mineral. cap. 3.* vbi fusè de Gagate, tum ex mox dicendis in hac ſectione de Achate, de quo agunt ex profeſſo præcitati auctores; de gagate autem agunt Plinius *lib. 16. cap.19.* Dioſcorides *lib. 5. cap.99.* & *ibi* Matthiolus *cap.101.* Galenus *lib.9. de facultatibus ſimplicium medicamentorum.* Iſidorus *lib.16. cap.4.* Albertus Magnus *lib.2. mineral. tract.2. cap.7.* Maiolus *colloquio 18. pag. 309.* De eodem Gagate nos *ſuprà loco citato.*

3. *Achati quænam reſpondeat ex 12. gemmis Apocalypſis.*

Quæres tertiò quænam ex duodecim gemmis Apocalypſis reſpondeat Achati? Reſpondeo nullam vel eiuſdem nominis, vel eiuſdem naturæ, vt notat Alcaſar *in cap. 21. Apoc. verſic. 20. notat. 4.* Si autem attendamus ordinem, ſicut achates occupat octauum locum inter gemmas Rationalis, ita etiam octauum beryllus inter duodecim gemmas Apocalypſis.

4. *Achatis nomina varia.*

Quæres quartò, quibus nominibus vocetur Achates? Reſpondeo Achatem multis nominibus, ſeu potiùs cognominibus appellari à veteribus; ea verò ſunt huiuſmodi. Paſſachates, Cerachates, Sardachates, Hæmachates, Leucachates, Dendrachates, Antachates, Corallachates, & id genus alia. Ratio tot cognominum ſumitur ex variis huius gemmæ coloribus, maculis, & figuris, quòd nimirum quidam Achates columbos, quidam cornua, alij arbores, alij ſanguinem, nonnulli corallium coloribus præſeferant. Ita Plinius *lib.37. cap.10.* & Matthiolus *in lib.5. Dioſcorid. cap.103.*

5. *Achates vnde nominatus.*

Quæres quintò, vnde denominetur Achates? Reſpondeo ab Achate Siciliæ fluuio, vbi primùm repertus eſt. Plinius, Iſidorus, Matthiolus, Maiolus, Mylius.

6. *Achatis varia genera.*

Quæres ſextò, quot ſint genera Achatis? Reſpondeo multa, ſed quattuor præcipua. Achates enim alius eſt niger venis diſtinctus albis. Alius ſimilis corallio. Alius, qui naſcitur in Creta venis nigris, flauiſque. Alius Indicus

coloris varij ſanguineis interdiſtinctus maculis. Albertus Magnus,& Mylius.

7. *Achatis colores varij.* Quæres ſeptimò, quot colores conueniant Achati? Reſpondeo Achatem eſſe colorum multotum lapidem, vt conſtat ex præcedenti quæſito;& confirmatur ex Cauſſino, qui *ſymbolo* 15. ait Achatem eſſe varij generis,& coloris, alium ſcilicet candidum, alium rubeum, alium croceum, alium cinereum, alium viridem, alium nigrum, alium varium, alium cæruleum. Abſolutè autem loquendo,& ſine addito, Achates videtur ſupponere pro colore nigro; Iſidorus enim declarans colorem huius gemmæ, Eſt autem, inquit, nigra habens in medio circulos nigros, & albos iunctos,& variatos. Iſidorum ſequuntur Ribera, & Cornelius. Albertus etiam abſolutè incipit declarare colorem Achatis his verbis, Achates, inquit, lapis eſt niger cum venis albis.

8. *Achatis ortus.* Quæres octauò, vbi gignatur Achates? Reſpondeo in Sicilia, Creta, India. patet ex *quæſito* 6. Item in Phrygia, in Perſide, Ægypto, Cypro, Thracia, Parnaſſo, Lesbo, Rhodo. Ita Plinius.

9. *Achates omnium perfectiſſimus quis.* Quæres nonò, quinam Achates ſit omnium perfectiſſimus? Reſpondeo illum, qui habet vitream perſpicuitatem, Plinius,& Rueius. Ex quo patet Achatem ſaltem in aliqua ſui ſpecie eſſe diaphanum,& tranſlucidum.

10. *Achatis pretium,& æſtimatio.* Quæres decimò, Achatis pretium, & æſtimationem. Plinius reſpondet Achatem in magna olim fuiſſe auctoritate, nunc in nulla eſſe; idem docet Rueius, addens huius rei cauſam non eſſe, quòd viribus minus, quàm antiquitus polleat, ſed quòd nunc copioſior ſit; qua enim occaſione ſolet in rebus humanis elationem, faſtúmque raritas afferre, eâdem ſolet copia contemptum parere,& minuere pretium.

11. *Achatis vires & proprietates.* Quæres vndecimò, quæ ſint vires, & proprietates Achatis? Reſpondeo eſſe ſequentes.

I. Suffitu Achatis auertuntur tempeſtates, & flumina ſiſtuntur. Plinius, Iſidorus, Matthiolus; id fieri à Perſis notat Plinius, à Magis autem Iſidorus; & credibile eſt hanc eſſe virtutem magicam, non phyſicam.

II. Hic lapis variis conſtat coloribus,& ſe inuicem incurſantibus zonis, lineíſque, adeò, vt quandoque varias effingant imaginum formas, naturæ tantùm penicillo. Ita Matthiolus, & Maiolus. Hinc eſt, vt hæc gemma lucos, prata, animalia, flumina, flores, arbores, natura ludente, quandoque referat, equos item, & ornamenta, phaleráſque equorum, Plinius, & Cauſſinus. Id verò poteſt confirmari ex hiſtoria, quam Plinius *lib.* 37. *c.* 1. refert his verbis. Regia, inquit, fama eſt gemmæ Pyrrhi illius, qui aduersùs Romanos bellum geſſit; namque habuiſſe traditur Achaten, in qua nouem Muſæ,& Apollo citharam tenens ſpectaretur non arte, ſed ſponte naturæ, ita diſcurrentibus maculis, vt Muſis quoque ſingulis ſua redderentur inſignia. Eandem hiſtoriam referunt Matthiolus, Mylius, Rueius, Cauſſinus *ſymbolo* 16. Maiolus *ſuprà*,& ante illos Albertus Magnus *lib.* 2. *mineral. tract.* 3. *cap.* 4. Maiolus *ibid.* ex Leandro notat in Achate apparuiſſe regium caput diademate ornatum, naturalibus id exprimentibus venis, abſque omni artificis manu, idque vidiſſe Albertum Magnum Venetiis in Æde S. Marci.

III. Mercurio ſacram Achaten rudis nimirum antiquitas credidit, eam præſertim, quæ apud Indos nata eſt, vbi, vario colore, guttis etiam phœniceis conſperſa viſitur. Ita Rueius.

IV. Prodeſt Achates contra ſcorpionū ictus. Plin. *lib.* 37. *c.* 10. Matthiolus, Rueius, Mylius. Item Araneorum morſui medetur. Plinius, Mylius, Rueius. Item ſerpentis morſum ſanat, Mylius. Item venenis peſtiferis aduerſatur. Rueius, & Albertus.

V. Achates ſpectatus oculis prodeſt. Plinius, Matthiolus, Albertus, Rueius.

VI. Achates in os additus ſitim ſedat. Plinius, Albertus, Matthiolus, Rueius.

VII. Achates ſimilis pelli leoninæ potentiam cæteris validiorem habere contra ſcorpiones dicitur. Plinius, Matthiolus.

VIII. Signum, vnde colligitur Achaten ſui ſuffitu tempeſtatem auertere, & flumina ſiſtere eſt, ſi in feruentes cortinas additus, illas refrigeret Plinius, Matthiolus. Nota cortinas eſſe vaſa in quibus pigmenta, coloréſque pinguntur, quibus lanæ intinguntur,& vela pinguntur immerſa.

IX. Achatis virtus efficacior eſſe creditur, ſi iubis, vel ſetis leoninis inuoluta ea gemma deferatur. Plinius, Matthiolus, Rueius.

X. Achates ſimilis pelli hyænæ abhominalis eſſe creditur, quòd domibus diſcordialis ſit. Plinius, Matthiolus. Nota ex Plinio *lib.* 8. *cap.* 30. Hyænam eſſe animal ferum,& crudele, quod ſermonem humanum aſſimilat, paſtorúmque nomina addiſcit, vt eos foras euocatos dilaniet. *Hyæna.*

XI. Achates qui vno tantùm colore notatur, inuictos reddit athletas. Plinius,& Matthiolus.

XII. Achates, cùm iacet ad caput dormientis, fertur oſtendere multa ſimulachra ſomniorum. Albertus Magnus,& Mylius.

XIII. Facit vincere pericula,& liberat ab aduerſa fortuna. Albertus, Rueius.

XIV. Hæc gemma trita vulneri impoſita, aut in potu ſumpta, ſerpentis morſum ſanat. Mylius.

XV. Manibus, vel collo ſi geratur, ſapientes efficit. Mylius.

XVI. Præſtat prudentiam, & facundiam. Rueius, Albertus.

XVII. Cor recreat. Rueius.

XVIII. Vires confert corporibus, facitque hominem boni coloris. Albertus.

XIX. Facit gratum,& placentem. Albertus.

XX. Cùm accenditur Achates Indicus, eſt valdè odoriferus. Albertus.

Quæres duodecimò, cui Patriarchæ aptetur 12. *Achates cui Patriarchæ aptetur.* Achates? Cornelius *in c.* 18. *Exodi, verſic.* 19. Achates, inquit, niger eſt habens circulos nigros, & albos iunctos,& variatos, ſimiliſque eſt hæmatiti; eius ſpecies eſt corallachates, qui aureis guttis inſperſus eſt. (id quod ſupponit ex Plinio *lib.* 37. *cap.* 10.& Iſidoro *lib.* 16. *cap.* 11.) Hic igitur, inquit, ſignificat Tribus Iſſachar inter medios peccatores ſitæ ſanctitatem, quam proinde laudat Moyſes *Deut.* 33. 19. Ribera *lib.* 3. *de Templo*, *cap.* 11. *num.* 16. Supponit primò ex Plinio *lib.* 37. *cap.* 10. Achatem ob varietatem colorum habere diuerſa cognomina. Supponit ſecundò ex Iſidoro *lib.* 16. *cap.* 11. Achatem eſſe gemmam nigram, quæ habet in medio circulos nigros,& albos iunctos & variatos, &c. His ſuppoſitis, Achates, inquit,

tribuitur Iſſachar propter varietatem virtutum, & propter ſanctitatem Tribus eius, quæ cùm eſſet in tenebris, id eſt, inter peccatores, candorem non amiſit, & peccatores ad iuſtitiam vocauit. *Deut.* 33. de Zabulon ait: Lætare Zabulon in exitu tuo, & Iſſachar in tabernaculis tuis. Populos vocabunt ad montem, ibi immolabunt victimas iuſtitiæ. id eſt, tantæ pietatis erunt, vt ad templum vocent alios, & victimas Deo gratiſſimas immolent. Ita Ribera.

13. *Achates cui aptetur Apoſtolo.*

Quæres decimotertiò, cui Apoſtolo aptetur achates? Cornelius *vbi ſupra*, Achati, inquit, in Apocalypſi reſpondet chryſopraſus, ita dictus, quòd porri ſuccum colore ſuo referat; idem pallore ſuo ad nigredinem accedit, aureis interuenientibus guttis, vnde corallachati affinis eſt, tribuitúrque in Apocalypſi Iudæ Taddæo, cuius aurea ſapientia, & acrimonia (hanc enim ſymbolicè, & tropologicè ſignificat chryſopraſus) in hæreticos, patet ex eius epiſtola.

14. *Iudæ Taddeo quæ gemma aptetur ex 12. Apocalypſis.*

Quæres decimoquartò, quam gemmam ex duodecim Apocalypſis Iudæ Taddæo aptent Ribera, & Viegas *in c.* 21. *Apocalypſis*? Reſpondeo chryſopraſum, ſeu chryſopraſium, quam ſupponunt eſſe viridem gemmam declinantem in aurum aureis interuenientibus guttis, quo poſito, volunt aureis guttis aureas charitatis actiones ſignificari, quibus Apoſtoli ſuæ ſpei viriditatem variabant. In hac autem gemma peculiariter Iudam Taddæum ſignificari volunt, Ribera propter eximiam eius fidem, & caritatem, Viegas propter eiuſdem ſpem, & caritatem.

Sectio X.

De amethyſto, nona gemma Rationalis.

Amethyſtus.

DE amethyſto Plinius *lib.* 37. *c.* 9. Iſidorus *lib.* 16. *c.* 9. Albertus Magnus *lib.* 2. *Mineralium, tract.* 2. *c.* 1. Rueius *lib.* 2. *de gēmis, c.* 11. Mylius *lib.* 4. *Baſilica chymica, c.* 10. Pierius *lib.* 41. *Hieroglyphicorum.* Cornelius à Lapide *in c.* 28. *Exodi, verſ.* 19. Ribera *lib.* 3. *de Templo, c.* 11. *n.* 17. *& in c.* 21. *Apoc. n* 54. Viegas *in c.* 21. *Apoc. ſect.* 3. Alcaſar *in cap.* 21. *Apoc. verſ.* 20. *notat.* 33. S. Anſelmus Cantuarienſis *in c.* 21. *Apocal.*

1. Quæres primò, quid notandum ſit de nomine amethyſti?

Amethyſti etymon.

Notandum eſt primò, hanc gemmam vocari amethyſtum, à verbo Græco ἀπὸ τοῦ μεθύειν, id eſt, inebriari, & α priuatiuo, vel quòd ebrietati reſiſtat, vel quòd non inebrietur, quia nimirum eius color violaceus aliquo quidem modo vini rubri colorem præſeferat, eum tamen integrè non accipiat. Plinius, Iſidorus, Ribera, Pierius, Alcaſar, Cornelius à Lapide.

Amethyſtus qualis ſit.

Notandum eſt ſecundò, amethyſtum eſſe tam gratum, ac iucundum aſpectu, vt antiqui ſcriptores eum inſigniuerint nobilibus cognomentis. Nam Dionyſius Afer eum vocat dulcem. Plinius *lib.* 37. *cap.* 9. ex multorum conſenſu appellat gemmam Veneris; ſubdítque nomen hoc maximè decere, & ſpecie, & colore extremo gemmæ. Id notat Alcazar; idem de nomine Veneris Rueius.

2. Quæres ſecundò, cui gemmæ Apocalypſis reſpondeat amethyſtus? Reſpondeo amethyſtum eiuſdem nominis, & naturæ gemmam poni nono loco inter 12. gemmas Rationalis, & vltimo loco inter 12. gemmas Apocalypſis. patet ex *cap.* 28. *Exodi, & cap.* 21. *Apocalypſis.*

Amethyſtus cui gemma Apocalypſis reſpondeat.

Quæres tertiò, quot ſint genera amethyſti? 3.
Reſpondeo eſſe quinque, quæ Plinius, Iſidorus, Albertus, & Mylius diſtinguūt; vel penes loca in quibus naſcuntur, quo pacto amethyſti alij ſunt Indici, alij Arabici, alij Armeniaci, alij Ægyptij, alij Cyprij, vel penes colorum varietatem, quo pacto alij referunt colorem vini rubri, alij violę, alij purpuræ, alij roſæ, alij cryſtalli. Plinius, Mylius, Rueius.

Amethyſti varia genera.

Quæres quartò, quinam amethyſtus ſit perfectior, qui imperfectior? Primatum tenent Indici; proximi Arabici, Armeniaci, Ægyptij; poſtremo loco habentur, qui in Cypro gignuntur. Amethyſti Indici, qui ſunt præſtantiſſimi, purpuram abſolutiſſimam exprimunt; & inter hos etiam meliores ſunt, qui blando quodam aſpectu velut ignitam ſcintillam eiaculantur. Plinius, Mylius, Rueius, Alcaſar. 4.

Amethyſtus qui ſit perfectior, imperfectior qui.

Quæres quintò, quibus locis naſcatur Amethyſtus, & cuius ſit coloris? Solutio patet ex dupliei præcedenti quæſito. 5.

Amethyſtus vbi oriundus.

Quæres ſextò, in quo conueniant omnia amethyſti genera? Reſpondeo in hoc quòd ſint gēmma diaphana, & perſpicua, ſeu tranſlucida, & colore violaceo. Ita Plinius, & Alcaſar, addens omnes in hoc conuenire. Eundem colorem violaceum recipiunt omnes auctores citati *initio huius capitis*; Mylius præſertim, & Rueius. Sed libet audire S. Anſelmum, qui *in cap.* 21. *Apoc.* Amethyſtus, inquit, eſt purpureus mixto colore violæ, & roſæ, leniter quaſdam flammas fundens. Eodem modo S. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 9. Amethyſtus, inquit, purpureus eſt, permixto violaceo colore, & quaſi roſæ nitor, & leniter quaſdam flammulas fundens. Nota tamen hunc ipſum amethyſti colorem ab aliis exponi vini rubri comparatione, vt ex Theophraſto, Epiphanio, & Plinio notat Alcaſar. Idem notant Iſidorus, Mylius, Rueius, Ribera. quod tamen omnes intelligunt cum Plinio *lib.* 37. *cap.* 9. vt amethyſtus quidem vſque ad vini colorem accedat, ſed in violam deſinat. 6.

Amethyſti genera in quo conueniant.

Amethyſti color vini rubri comparatione exponitur.

Quæres ſeptimò proprietates, & vires amethyſti. Reſpondeo eſſe ſequentes. 7.

Amethyſti proprietates, & vires.

I. Eſſe diaphanum. patet ex *præcedenti quæſito.*

II. Habere colorem violaceum. *indidem.*

III. Ita accedere ad colorem vini, vt eum non accipiat integrè, ſed in violam deſinat. *indidem.*

IV. Hæc gemma quando eſt perfecta, triplici colore irradiat, & flammeſcit, roſeo, violaceo, purpureo. Anſelmus, Iſidorus, Plinius, Alcaſar, Viegas, Rueius.

V. Amethyſtus facilè poteſt ſcalpi, ſeu ſculpi. Plinius, Iſidorus, Albertus, Viegas, Cornelius, Mylius, Rueius.

VI. Amethyſtus vmbilico admotus vini vaporem primùm ad ſe trahit, deinde eum diſcutit, proindéque à crapula, & ebrietate ferentem defendit. Rueius, & Mylius. Plinius etiam, Albertus Magnus, Cornelius à Lapide, Ribera, & Pierius; nulla facta vmbilici mentione dicunt hanc gemmam aduerſari ebrietati; ſed Plinius hanc

aſſerit

Google

aſſerit eſſe magicam vanitatem; reliqui id referunt ex aliorum dictis.

VII. Amethyſtus eſt hieroglyphicum ſobrietatis, quòd ebrietati aduerſari putetur, non enim vino tentari poteſt, qui eum guſtauit. Pierius.

VIII. Reddit vigilantem, auertit malas cogitationes, efficit ingenium felix, bonúmque confert intellectum ad ſcientias capeſſendas. Albertus Magnus, Mylius, Rueius.

IX. Sarda gemma eſt quaſi mater amethyſti; atque ita nonnullæ inueniuntur gemmæ, vna ex parte ſardæ, ex altera amethyſti. Alcaſar.

X. Sicut ſardam ſuprà aduertimus ſolere reperiri in corde alicuius ſaxi; ita etiam Theophraſtus tradit, amethyſtum, ſicut ſardium, quibus petris confractis reperiri. Alcaſar.

XI. Plutarchus libello de audienda Poëtica initio, eam amethyſto virtutem tribuit, vt ad ſe trahat, quod in eius conſpectu eſt. Ij lapilli, inquit, qui vocantur amethyſti, vim quandam attrahendi, dum labore fatigati accenduntur, nacti ſunt. & addit, ſe optare hanc ſuo libro virtutem imprimere, vt lectus, atque in manibus geſtatus animos ad ſe alliciat. hanc pulcherrimam huius gemmæ virtutem, pulcherrimúmque Plutarchi dictum refert Alcaſar.

XII. Color ianthinos (qui eſt amethyſtinus) eſt proprius eius, qui rerum ſuarum ſtatu contentus eſt, quiſquis ſorte ſua contentus, ianthina geſtet. Ita Alciatus emblemate quodam apud Alcaſarem *ſuprà*.

XIII. Efficit ſedatum illum à quo portatur. Mylius.

XIV. Venenis reſiſtere creditur, & contra toxica eſſe amuletum ferunt. Mylius.

XV. Vapores arcet à capite, ideóque ſomnum minuit. Mylius.

XVI. Eſt vtilis ad pugnas, & venationes. Mylius.

XVII. Lotio eius fœcundos efficit. Mylius.

XVIII. Regibus, & Principibus efficit gratum eum à quo portatur. Plinius, Rueius.

XIX. Fertur grandinem auertere, ac ſimilia, & locuſtas, Plinius, Rueius.

XX. Sunt qui aſſerant omnia proſpera inuitari ab hac gemma. Rueius.

XXI. Hæc gemma, ſi lunæ nomen ac Solis illi inſcribatur, atque ita ſuſpendatur è collo capillis Cynocephali, vel plumis hirundinis fertur reſiſtere veneficiis. Ita Plin. *lib.* 37. *c.* 9. addens tamen id a Magis fuiſſe ſcriptum non ſine contemptu, & irriſu humani generis, id quod etiam aſſerit de proprietate decimaoctaua, & decimanona. Nota
Cynocephalus. Cynocephalos eſſe homines, vel feras, in Æthiopia, canina habentes capita, cætera homini ſimiles.

8. *Amethyſtus cui Patriarchæ ſit aptandus.* Quæres octauò, cui Patriarchæ aptetur amethyſtus? Cornelius à Lapide *in c.* 28. *Exodi*, ſupponens ex Plinio *lib.* 37. *c.* 9. fulgorem violaceum in amethyſto eſſe micantē, ait eam gemmam congruere Zabulon, ex quo nonnulli Apoſtoli prognati ſunt, cœleſti virtutum ſplendore radiantes. Ribera *lib.* 3. *de Templo, cap.* 3. *num.* 17. Supponens amethyſtum accedere quidem ad vini rubri colorem, deſinere tamen in violaceum, vt notat Plinius *lib.* 37. *c.* 9. docet ea gemma ſignificari caritatem, vt mores cœleſtes Zabulon, & Tribus eius, de qua dictum eſt, *Deut.* 39. populos vocabunt ad montem, ibi immolabunt victimas iuſtitiæ, præſertim cùm & ex hac tribu quidam Apoſtoli fuerint, vt ex *Pſalm.* 67. intelligimus, Principes Duces eorum, Principes Zabulon, & Principes Nephthali.

Quæres nonò, cui Apoſtolo aptetur amethyſtus? Cornelius *vbi ſupra*, Amethyſtus, inquit, ſignificat humilitatem, vnde in Apocalypſi datur *9. Apoſtolo cui.*
Matthiæ, qui nomine (Matthias enim ſignificat Hebraicè donum Dei,) & in oculis ſuis paruus, nunquam ſuperbia inebriatus fuit. Hinc diuina ſorte, & vocatione in Apoſtolorum loco Iudæ electus, magnus euaſit. Ribera *in c.* 21. *Apoc. n.* 53. In amethyſto, inquit, Matthias ſignificatur, cuius nomen quidam Paruum interpretantur, qui vt verè humilis, non potuit ſuperbia inebriari, quamuis vnus ex omni diſcipulorum numero diuina ſorte vocatus ſit ad Apoſtolatum; ſcalpturis, ideſt, impreſſionibus, & figurationibus diuinis facilis, & cœleſte quiddam vbique ſpirans, caritate ardens. Viegas *in c.* 21. *Apoc. ſect.* 3. ſupponens amethyſtum radiare colore roſeo, & purpureo, & eſſe facilis ſculpturæ, Sculptura, inquit, faciles erant Apoſtoli, quia in laboribus patientes, erant etiam gemmæ purpureæ propter martyrium; roſæ habentes nitorem propter gratiam, quam ſibi apud omnes conciliabant. eſt enim roſa gratiæ ſymbolum. *Roſa ſymbolum gratiæ.* Denique ſuauiſſimas amoris flammulas ex ſe latè fundebant, Matthiam Ioachimo ſignificat. Ita Viegas.

Sectio XI.

De chryſolitho, decima gemma Rationalis.

De chryſolitho Plin. *lib.* 37. *c.* 9. Iſidor. *lib.* 16. *c.* 14. Anſelmus Cantuarienſis *in c.* 21. *Apoc.* *Chryſolithus.*
Albertus Magnus *lib.* 2. *mineral. tract.* 2. *c.* 3. Rueius *lib.* 2. *de gemmis, cap.* 7. Mylius *lib.* 4. *Baſilica chymica, c.* 28. Maiolus *colloq.* 18. *pag.* 318. Cornelius à Lapide *in c.* 28. *Exodi, verſu.* 20. Ribera *lib.* 3. *de Templo, c.* 11. *n.* 17. *& in cap.* 21. *Apoc. n.* 49. Viegas *in cap.* 21. *Apoc. ſect.* 3. Alcaſar *in c.* 21. *Apoc. verſ.* 20. *notat.* 21.

Quæres primò, quid notandum ſit de nomine huius gemmæ? *1. Chryſolithi natura, & nomina.*

Notandum eſt primò nomine chryſolithi intelligi gemmam aurei coloris, id enim ſignificat vox chryſolithus. Alcaſar.

Notandum eſt ſecundò gemmam chryſolithū, de qua hîc agimus, non eſſe eandem cum vulgari gemmulariorum chryſolica, cuius color eſt viridis dilutus, & multis angulis læuigari, ac poliri ſolet, vt excitatiùs fulgeat. Alcaſar.

Notandum eſt tertiò, chryſolithum Hebraicè vocari, Tharſis, quæ vox ſignificat mare, vt auctor eſt Hieronymus in illud *Danielis* 10. & corpus eius, quaſi chryſolithus, & in illud *Iſaiæ* 2. & ſuper omnes naues Tharſis. Ita Ribera, Cornelius, Viegas, hinc inferentes chryſolithum cum auri colore habere quandam marini coloris ſimilitudinē; húncque mixtum auri & maris colorem eidem gemmę tribuunt etiā Iſidor. Rueius, & Mylius, & Albertus; verùm Alcaſar contendit chryſolithū apud Pliniū, aliósq; veteres auctores

non habere alium colorem, quàm aureum; neque obſtare vocem Hebraicam, Tharſis. nomen enim maris (quod ſignificatur voce tharſis) Hebraica phraſi tribuitur auro, & chryſolitho, non quidem propter colorem, ſed quia ex transmarinis locis aſportabantur. chryſolithi, enim magis pretioſi ex India afferuntur, vt notat Plinius *lib.36. cap. 9.* vbi etiam huic gemmæ non tribuit alium colorem, quàm aureum; idémque facit S. Anſelmus illis verbis, Chryſolithus, inquit, vt aurum fulget, ſcintillåſque emittit ardentes.

2. *Chryſolithus cui gemmæ Apocalypſis reſpondeat.* Quæres ſecundò, cui gemmæ Apocalypſis reſpondeat chryſolithus? Reſpondeo chryſolithum eiuſdem nominis, & naturæ gemmam poni decimo loco inter duodecim gemmas Rationalis, & ſeptimo loco inter duodecim gemmas Apocalypſis, vt patet ex *c.28. Exodi, & c.21. Apocalypſis.*

3. *Chryſolithi ortus.* Quæres tertiò, vbi oriatur chryſolithus? Reſpondeo in India, & Arabia. Plinius, Mylius; item in Æthiopia, Iſidorus, & Albertus. Item in Germania, Rueius.

4. *Chryſolithi perfectiſſimi qui.* Quæres quartò, quinam chryſolithi ſint perfectiſſimi? Reſpondeo perfectiſſimos eſſe Indicos, quibus auri color adeò eſt accenſus, vt in eorum conſpectu ipſummet aurum à proprio colore deſciſcere, & in argenteum degenerare videatur. Plinius, Alcaſar, Rueios.

5. *Chryſolithi color.* Quæres quintò, cuius ſit coloris chryſolithus? aureum colorem omnes illi tribuunt; aureo deinde colori alij addunt colorem maris, alij negant. Vtrumque eſt probabile, & patet ex dictis *quæſito primo.*

6. *Chryſolithi moles, & magnitudo.* Quæres ſextò molem, & magnitudinem chryſolithi. Maiolus *colloquio* 18. Chryſolithus, inquit, cui in Italia apud vulgus Rubini nomen eſt, omnes certè gemmas pulchritudine ſuperat, quòd ob flammeum colorem mirè ſit ad proſpectum iucundus; exornantur Regum, ac Pontificum diademata illuſtrius ipſo, quàm quibuſuis aliis gemmis, nihil enim ſpectari poteſt elegantius. Memorant auctores admirabilem eius compertam amplitudinem in vnico, qui apud Regem Orientalis inſulæ Zeilæ compertus eſt; cùm enim alibi vix vnquam amygdalum ſuperaſſe magnitudine conſtet, apud illum tamen Regem extat ad palmi longitudinem, & ad humani brachij craſſitudinem, coruſcatione igneam flammam ſuperans, qui cùm vnicus in omni orbe tantus cenſeatur, inæſtimabilis eſſe pretij cenſendus eſt. Ita Matthiolus ex Marco Polo *lib.3. cap.19.*

7. *Chryſolithi proprietates, & vires.* Quæres ſeptimò vires, & proprietates chryſolithi. Reſpondeo eſſe ſequentes.

I. Aureus color mixtus colore maris, patet ex dictis *quæſito 5.*

II. Aureus fulgor, & ardens ſcintillatio. S. Anſelmus, Viegas, Ribera; pro ſcintillis ardentibus Bedam citat Ribera *in cap.23. Apoc.*

III. Oppoſitus radiis Solis, fulget inſtar ſtellæ aureæ. Albertus, Mylius.

IV. Videtur eſſe gemma diaphana; quippe quæ à Plinio dicitur tranſlucere aureo colore; eodémque modo vtrobique loquitur Ribera.

V. Prodeſt partibus reſpirationis, adeóque ipſis aſthmaticis. Albertus, Mylius, Rueius.

VI. Chryſolithus perforatus, & ſetis aſini in foramine repletus, & brachio ligatus ſiniſtro fugat terrores, & paſſiones melancholiæ, Albertus Magnus. Idem notat Mylius his verbis, Melancholicas exaſperationes, & affectiones geſtata ex ſiniſtro brachio creditur auertere.

VII. Valde confert aduersùs puſillanimitatem, & contra metus melancholicos. Alcaſar, Mylius, Rueius.

VIII. Prodeſt contra nocturnos timores, & moleſtias. Rueius, Alcaſar, Mylius, Viegas.

IX. Aurum poſitum iuxta chryſolithum videtur degenerare in colorem argenti. Plinius, Rueius.

X. Auro incluſus, & geſtatus fugat phantaſmata, arcet ſtultitiam; item ſapientiam, & animi conſtantiam conferre perhibetur. Albertus Magnus, Mylius Rueius.

XI. Valet aduersùs Dæmones. Rueius, & Mylius. Idem notat Alcaſar ex Abulenſi *Exodi* 28. citátque etiam Abulenſis pro hac re veterem auctorem.

XII. Chryſolithus de die videtur aureus, de nocte igneus. Alcaſar ex Abulenſi *Exodi* 28.

XIII. Repetiuntur chryſolithi inſigniti fœmina, vna manu auem, altera verò piſcem continente, mercatoribus vtiles, quòd ſtultitiam pellant, conciliéntque ſolertiam, qua illi ſuis negotiis benè abſoluendis maximè egent. Id refert Rueius ex quodam Indæo Philoſopho, nomine Thetel, benè tamen addens id redolere ſuam vanitatem.

Quæres octauò, cui Patriarchæ aptetur chryſolithus? Cornelius à Lapide, ſupponens hanc gemmam eſſe partim aurei, partim marini coloris, accommodat illam Tribui Ephraim, quæ regiam poteſtatem in Ieroboam adepta, eam diutiſſime tenuit. Ribera *lib.3. de Templo, cap.*11. *n.*17. Chryſolithus, inquit, datur Ephraim propter regiam poteſtatem, quam eius Tribus habuit in Ieroboham, & eius poſteris, & quod quaſi mare multiplicatus ſit. Ita de eo dixit Iacob *Gen.*48. & ſemen illius creſcet in gentes. 8. *Chryſolithus cui aptandus Patriarchæ.*

Quæres nonò, cui Apoſtolo aptetur chryſolithus? Cornelius *ibidem*, Chryſolithus, inquit, ſignificat pœnitentiam, vnde in Apocalypſi tribuitur Matthæo, qui pœnitens fuit, & feruens amore Chriſti. Ribera *in c.21. Apoc.* Matthæus, inquit, in hac gemma indicatur, qui maris, id eſt, ſæculi huius, coloré aliquandu habens, cùm publicanus erat, & peccator, poſtea vera ſapientia, & caritate fulſit, & ſcintillas emiſit ardentes, tam ore docendo, quàm ſcribendo Euangelium, & miraculis coruſcando. Viegas *in cap.21. Apoc.* Meritò, inquit, chryſolithus quilibet Apoſtolus appellatur, quoniam auro charitatis rutilat, ardentes diuini amoris ſcintillas ex ſe in omnes immittit, Dæmonúmque timores fugat, Matthæo Iuachimus tribuit. Ita Viegas. 9. *Cui Apoſtolo.*

Sectio XII.

De onyche vndecima gemma Rationalis.

DE onyche Plinius *lib.37.c.6.* Iſidor. *lib.16.c.8.* 1. *Onyx.*
Albertus Magnus *lib.2. miner. tract.2. cap.13.*
Ribera

Ribera *lib.3.de Templo,c.11.n.*18. Cornelius à Lapide *in c.*18.*Exodi, verſ.*10. Cauſſinus *lib.*11.*ſymbolo* 47.Alcaſar *in c.*21.*Apoc.verſ.*10.*not.*15.Braſauolus *in examine gemmarum,pag.*449.Rueius *lib.*2.*de gemmis,cap.*5, Idem Ribera *in c.*21. *Apoc.n.*48. Viegas *in cap.*21. *Apoc.ſect.*3.S.Anſelmus Cantuarienſis *in c.*21.*Apoc.* Mylius *lib.*4.*Baſilica chymica, c.*11.De ſardonyche Plinius,Iſidorus, Anſelmus, Mylius, Rueius, Alcaſar, Viegas, Ribera *ibidem*, Albertus *ibid.c.*17.Cauſſinus *ibid.ſymb.*56.Braſau.

1. Quæres primò,quid notandum ſit de nomine onychis,& ſardonychis.

Notanda circa nomē onychis, & ſardonychis.

Notandum eſt primò,onychem appellari etiam onychinum, item lapidem onychinum, Ribera *lib.3.de Templo,cap.11.num.*17.

Notandum eſt ſecundò, etymologiam onychis deriuari à verbo Græco ὄνυξ, quod latinè ſignificat vnguem, hæc enim gemma refert colorem,& ſimilitudinem vnguis humani carni impoſiti,& hærentis. Plinius, Iſidorus, Ribera, Viegas,Alcaſar,Cornelius à Lapide.

Notandum eſt tertiò, ſardonychem eſſe gemmam compoſitam ex ſardio,& onyche,quatenus aliquo modo vtriuſque naturam participat, ex ſardio ſcilicet ruborem,ex onyche candorem trahens, & ideo compoſito ex vtraque gemma nomine ſardonyx appellatur.Iſidorus,Albertus Magnus,Viegas,Rueius,Ribera,& alij.

Notandum eſt quartò, onychem, & ſardonychem differre inter ſe ad modum generis,& ſpeciei; eſt enim ſardonyx ſpecies onychis. Alcaſar *in cap.*21.*Apoc.verſ.*20.*notat.*4.

Notandum eſt quintò, onychem poſſe ſumi dupliciter; primò preſsè, & ſpecificè pro gemma diſtincta à ſardonyche; ſecundò latè, & genericè pro gemma, cuius vna, eaque primaria ſpecies dicitur ſardonyx, altera verò ex defectu nominis, & ipſa vocatur nomine generis, onyx,omnes verò iſtæ ſpecies, quatenus participant communem, & genericam naturam onychis,in eo conueniunt,vt referant ſimilitudinem vnguis humani carni impoſiti. Et quidem ſi hæc gemma ita referat ſpeciem prædictam vnguis humani,vt etiam habeat ruborem ſardij,propriè erit ſardonyx; ſin verò careat rubore ſardij, erit onyx propriè dicta. Ita Alcaſar *in cap.*21. *Apoc. notat.*15.

Notandum eſt ſextò onychem, & ſardonychem,quamuis preſsè ſumptæ diſtinguantur, vt diximus, in ſacris tamen litteris non diſtingui onychem à ſardonyche,ſed confundi. Et probatur primò, quia *Exodi cap.*18. eadem voce Hebraica *ſoham* vocantur tum duæ onyches, ſiue duo lapides onychini, qui erant inſerti ſuperhumerali Pontificis Aaronis, tum vndecima gemma Rationalis,quæ latinè dicitur onyx,ſeu lapis onychinus;cùm ergo *cap.* 21. *Apocalypſis*, quinta gemma vocetur ſardonyx per alluſionem ad vndecimam gemmam Rationalis, dicendum eſt in ſacra Scriptura has gemmas non diſtingui. Secundò *Iob cap.*28.*verſ.*16.dicitur,Non conferetur tinctis Indiæ coloribus, nec lapidi ſardonycho pretioſiſſimo, vel ſapphiro. vbi Septuaginta interpretes pro ſardonyche poſuerunt onychem. Ita Alcaſar *dicta notat.*15. Ex quibus ſequitur eandem gemmam, quæ *Exodi* 28. vocatur onyx, & ponitur vndecimo loco *Apocalypſis cap.* 21. appellari ſardonychem,& poni quinto loco inter duodecim illas gemmas.

Notandum eſt ſeptimò, ſardonychem, quæ *Apoc.* 21. ponitur quinto loco inter duodecim gemmas,ſumi preſsè, & propriè pro illa pretioſiſſima gemma,quæ participat naturam ſardij,& onychis,vt patet ex proprietatibus, quas illi attribuunt interpretes; cùm ergo non differat ab onyche vndecima gemma Rationalis, vt diximus, ſatis explicaſſe cenſendi erimus & quintam Apocalypſis, & vndecimam Rationalis ſi explicuerimus naturam,& proprietates ſardonychis propriè ſumptæ.

Quæres ſecundò, quot ſint genera onychis, quot item ſardonychis? Reſpondeo eſſe multa vtriuſque genera, vt cum Plinio, & Alberto fatentur omnes; Iſidorus autem vt quinque onychis; ita etiam quinque ſardonychis genera eſſe ait; hæc autem genera diſtinguuntur ſecundùm varietatem locorum vbi naſcuntur; quo pacto Plinius, & Iſidorus diſtinguunt, ſardonyches Indicas, & Arabicas; vel ſecundùm varietatem colorum, vt notat Albertus; aliæ enim conſtant colore nigro, candido, & rubeo;aliæ præ colorum varietate referunt ſpeciem arcus cœleſtis; aliæ fœculentæ ſunt colore melleo,Plinius,Mylius,Rueius,addentes illam, quæ eſt mellea,eſſe omnium imperfectiſſimam. 2.

Onychis, & ſardonychis genera.

Quæres tertiò,quænam ſit ſardonyx omnium perfectiſſima? Reſpondeo eſſe illam,quæ ita referat vnguem humanum carni impoſitum,vt ſimul habeat tres colores,inferiorem nigrum,medium candidum,ſupremum rubentē.Plin.Iſid.Anſelm. Albert.Alcaſ.Cauſſin.Rueius,Myl.Ribera,Vieg. Nota autem,cùm ſardonyx eſt perfecta, hos tres colores eſſe debere impermixtos, id eſt, vt zona alba nihil habeat mixtum alieni coloris,& ſic de nigra,& purpurea,Plin.*lib.*37.*c.*6.*& c.*12. Alcaſar *in c.*21.*Apoc.notat.*15. Albertus *lib.*1.*min. tract.*2.*cap.*17.Mylius,& Rueius *ſuprà*. 3.

Sardonyx perfectiſſima quæ.

Quæres quartò, vtrùm ſardonyx ſit gemma diaphana, & tranſlucida? Reſpondeo eam eſſe tranſlucidam, ſi ſit perfecta, vt Indica; eſſe verò cæcam, & opacam, ſi ſit minus perfecta, vt ſunt reliquæ. Ita Plinius,& Mylius. 4.

Sardonyx an ſit gēma diaphana, & tranſlucida.

Quæres quintò pretium huius gemmæ. Reſpondeo eſſe maximum; nam *Iob cap.*28. *verſ.*16. ea gemma dicitur pretioſiſſima; & Polycratus Rex,vt refert Plinius *lib.*37.*cap.*1. magnam ratus iacturam,quòd annulus, cui incluſa erat ſardonyx gemma,merſus eſſet in mare, eximio fortunæ beneficio aſcripſit,quod piſcis eximia magnitudine, eſcæ vice captum anulum, in culinam Domini redderet. 5.

Sardonychis pretium, & æſtimatio.

Quæres ſextò,quantitatem ſardonychis. Reſpondeo magnitudinem eius tantam viſam eſſe aliquando, vt inde capulos factitarent. Plinius. Nota capulum eſſe manubrium gladij. 6.

Sardonychis quantitas, & magnitudo.

Quæres ſeptimò,proprietates,& vires ſardonychi. Reſpondeo eſſe ſequentes. 7.

Proprietates, & vires.

I. Referre colorem vnguis humani carni impoſiti. patet ex dictis.

II. Habere tres colores impermixtos, infimum nigrum,medium candidum,ſupremum rubentem,patet ex dictis.

III. Præ colorum varietate referre ſpeciem arcus cœleſtis, patet ex dictis.

IV. Participare naturam ſardij,& onychis,atque ex illo ruborem,ex hoc candorem trahere.

V. Poſſe ſculpi, ſeu ſcalpi, patet ex *cap.* 28. *Exodi*, & ex Plinio *lib.* 37. *cap.* 6. Ad hoc facit id quod memorat Cauſſinus *lib.* 11. *ſymbolo* 47. olim in lapillo onyche argumentum multiplex artificioſe admodum ſculptum fuiſſe, quo Fabij Cunctatoris virtutes ſignificarentur. Equino erat capite,humana facie in pectus barbata, gruinis pedibus,cauda pulli gallinacei.In eo autem nummo adumbratæ ſunt boni Imperatoris virtutes; nam principatum in bello ex equino capite, prudentiam ex humano pectore barbato;prouidentiam & cunctationem ,atque etiam ſpeculationem ex pedibus gruinis, victoriam ex pulli gallinacei cauda,interpretatur Cauſſinus.

VI. Sardonyx fuit Romanis in primis gratiſſima ad annulorum,id eſt,ſigillorum vſum,quod huiuſmodi gemma ſculpta ſola, vel prope ſola gemmarum ſignando ceram non auferret,ſiue in ſignando nihil ceræ euelleret. Plinius, Iſidorus, Alcaſar,Cauſſinus.

VII. Veneri aduerſatur,redditque hominem caſtum,& pudicum,Albertus,Mylius,Rueius.

VIII. Reprimit animi faſtum , Alcaſar, Mylius,Reius.

IX. Eſt valdè ſalutaris, & animo hilaritatem inducit. Alcaſar.

X. Cùm multi ſint noxij, & pernicioſi effectus onychis, vt triſtitiæ,formidinis, odij,atque bellorum, quibus adde lites, & terrifica ſomnia, quæ omnia proueniunt ex melancholia, quam mouet hæc gemma geſtata collo , vel digito , vt notant Albertus *lib.* 2. *min. tract.* 2. *cap.* 11. Mylius *ſupra*,& Alcaſar ex Abulenſi 18. hos effectus impedit vel ſardonyx , vel etiam ſardius , Albertus tum *ibi*, tum *cap.* 17. *eiuſd. tract.* & Mylius. Non deſunt tamen, teſte Alcaſari,qui velint in ſardonyche figurari inſana, tetra, & horrenda viſa,illam etiam rixas,ac lites excitare.

8. *Onyx cui Patriarchæ ſit aptandus.* Quæres octauò,cui Patriarchæ aptetur. Cornelius à Lapide *in cap.* 28. *Exodi*, Onyx,inquit,ita dictus ab vnguis humani ſimilitudine, ſignificat Manaſſem ob morum candorem & humanitatem. Ribera *lib.* 3. *de Templo*, *cap.* 11. *num.* 18. Onyx,inquit , ita dictus à ſpecie vnguis humani carni impoſiti,ſignificat virtutum candorem,qui fuit in Ioſeph patre Manaſſe, & in ipſo Manaſſe, cum charitate coniunctum,& cum humanitate.

9. *Qui aptandus Apoſtolo.* Quæres nonò, cui Apoſtolo aptetur onyx, ſeu ſardonyx? Cornelius *vbi ſupra*, docet hanc gemmam aptari S.Philippo. Ribera *in cap.* 21. *Apocal.* ſupponens ſardonychi congruere tres colores,inferiorem nigrum,medium candidum, ſuperiorem rubeum , docet hac gemma ſignari Philippum candore animi inſignem,& charitate quæ rubro colore ſignificari ſolet. Niger color inferiùs ſignificat inferioris animæ partis triſtitiam charitate compreſſam , atque ſuperatam. Viegas etiam ſupponens tres prædictos colores conuenire ſardonychi ; Omnes , inquit , Apoſtoli nigrum colorem propter labores , candidum propter puritatem , rubrum propter martyrium , habuerunt : ob eam colorum varietatem exiſtimat Ioachimus in ſardonyche Philippum fuiſſe adumbratum. Ita Viegas.

Sectio XIII.

De beryllo,duodecima gemma Rationalis.

DE Beryllo Plinius *lib.* 37. *cap.* 5. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 7. Anſelmus Cantuarienſis *in cap.* 21. *Apoc.* Albertus Magnus *lib.* 2. *miner. tract.* 2. *cap.* 2. Rueius *lib.* 2. *de gemmis*, *cap.* 8. Mylius *lib.* 4. *Baſilicæ chymicæ*, *cap.* 9. Cornelius à Lapide *in cap.* 28. *Exodi*, *verſ.* 20. Ribera *lib.* 3. *de Templo*, *cap.* 11. *num.* 8. *&* *in cap.* 21. *Apoc. num.* 49. Viegas *in cap.* 21. *Apoc. ſect.* 3. Alcaſar *in cap.* 21. *Apocal. verſ.* 20. *notat.* 23. *Beryllus.*

1. *Beryllus quo loco ponatur inter gemmas Rationalis, & Apocalypſis.* Quæres primò, quo loco beryllus reponatur inter gemmas Rationalis ,& Apocalypſis? Reſpondeo poni duodecimo loco inter duodecim gemmas Rationalis, vt patet ex *cap.* 28. *Exodi*, octauo autem loco inter duodecim gemmas Apocalypſis,vt patet ex *cap.* 21. *Apoc.*

2. *Berylli color.* Quæres ſecundò , cuius coloris ſit beryllus? Albertus dicit eſſe coloris pallidi lucidi tranſparentis ; Viegas , & Cornelius aiunt berylli colorem eſſe rubicundum inſtar aquæ Solis fulgore percuſſæ ; eundem rubeum colorem inſtar aquæ Solis fulgore percuſſæ beryllo tribuit Beda apud Riberam *cap.* 21. *in Apocalypſ.* Communis tamen opinio huic gemmæ tribuit colorem viridem,Plinius, Iſidorus, Alcaſar, Rueius, Mylius, Ribera, Solinus , & Georgius Agricola apud Alcaſarem.

3. *Viror conueniens beryllo quis.* Quæres tertiò,cùm dentur plures ſpecies coloris viridis, quinam eſt ille viror,qui conuenit beryllo? Reſpondeo eſſe illum virorem qui imitatur viriditatem puri maris;Plinius *lib.* 37. *cap.* 5. Solinus *cap.* 65. *Polybiſtoris* , Rueius , Mylius, Alcaſar,Ribera *ſupra*. Iſidorus verò ait beryllum viriditate eſſe ſimilem ſmaragdo,ſed cum pallore,& Iſidoro fauet Plinius *ibid.* Verùm cùm idem Plinius eidem tribuat colorem & virorem puri maris , quid prohibet dicere virorem berylli eſſe veluti mixtum ex viriditate ſmaragdi,& puri maris?

4. *Viror puri maris quomodo explicandus.* Quæres quartò,quomodo ſit explicandus ille puri maris viror , quem imitatur beryllus? Reſpondeo virorem puri maris eſſe referendum ad illud tempus , cùm cœli color in ipſo mari non imprimitur ; tunc enim,cùm mare cœlo, ſpeculi inſtar ſit,cæruleum præ ſe fert colorem , qui cæſius propriè eſt ; quippe etſi aliqui contendunt, cœlum etiam nonnunquam viride apparere , id tamen rariſſimum eſt. At in mari pacato atque tranquillo ſub Solis occaſum frequenter viridia cernitur color, vt experti teſtantur ; tunc autem locum habet illa puri maris loquutio , quaſi alieno colore minimè infecti. Porrò illud viride quod tunc in mari diſpicitur (præſertim vbi non eſt magna aquarum profunditas) perſpicuitatem habet vergentem in cæruleum ; atque hic eſt procul dubio legitimus eximij berylli color. Ita Alcaſar.

5. *Berylli ortus.* Quæres quintò,vbi naſcantur berylli? Reſpondeo in India,vt plurimum,rarò alibi. Plinius, Iſidorus,Rueius,Mylius,Solinus,Albertus,Cornelius,Viegas,& Ribera *in Apoc.*

6. *Beryllorum genera.* Quæres ſextò, quot ſint beryllorum genera? Plinius , Solinus , Albertus , & alij communiter dicunt eſſe multa , numerum tamen certum non exprimunt.

exprimunt. Iſidorus, & Mylius, exprimũt nouem, decem Rucius. Ex his probatiſſimi ſunt, qui, vt diximus, imitantur virorem puri maris; proximè accedunt, qui vocantur chryſoberylli, & ſunt paulò pallidiores, ſed in aureum colorem exeunte fulgore; vicinum huic genus eſt pallidius, vocatúrque chryſopraſus. Plinius, Solinus, Rueius, Mylius & alij. Reliqua berylli genera vide apud Plinium, & Solinum. Vide ſequens quæſitum decimum.

7. *Berylli figura.* Quæres ſeptimò, qua ſit figura præditus beryllus? Reſpondeo ſexangulari. In India enim omnes berylli poliuntur ſexangula figura artificum ingeniis, quoniam hebeſcunt, ni color ſurdus repercuſſu angulorum excitetur; aliter enim politi non habent fulgorem eundem. Plinius, Solinus, Iſidorus, Rueius, Mylius, Cornelius, Alcaſar, Viegas, & Ribera. Hîc verò ego vehementer miror, quomodo omnes formam ſexangulam tribuant beryllo, ſolus autem S. Anſelmus Cantuarienſis *in cap.* 21. *Apocal.* eidem tribuat formam ſeptangulam; nec illud quiſpiam reſpondeat mihi, fortaſſis ex errore irrepſiſſe ſeptangulam pro ſexangula; nam, vt hic ſanctus interpres indicet ſe prudentem poſuiſſe formam ſeptangulam, agnoſcit myſterium in numero ſeptennario.

8. *Beryllus an ſit gēma diaphana, & tranſparens.* Quæres octauò, an beryllus ſit gemma diaphana, & tranſparens? Id affirmant Albertus Magnus *lib.* 1 *min. tract.* 2. *cap.* 2. Commentator & interpres Solini ad *cap.* 65. *Polyhiſtoris.*

9. *Berylli pretiū & æſtimatio.* Quæres nonò, pretium & æſtimationem berylli. Reſpondeo eximios beryllos æſtimari quondam ſolitos pro gemmis Regum propriis. Ita Solinus *cap.* 65. *Polyhiſtoris*, & Alcaſar *ſuprà*, vbi ex *lib.* 9. *Qu. Currij*, addit ſceptra Regum exornari ſolita fuiſſe beryllis.

10. *Alia beryllorum genera Plinio.* Quæres decimò, quid ſit notandum de reliquis beryllorum generibus? Multa ſunt hæc genera, vt diximus *quaſ.* 6. vbi etiam explicuimus tum primum genus omnium perfectiſſimum, quod ſine addito dicitur beryllus, tum alterum genus, quòd dicitur chryſoberyllus; his ex Plinio, & Solino adde ſequentia beryllorum genera; primò chryſopraſum qui trahit mixtam lucem ex aureo, & porraceo colore. Secundò hyacinthizontes, qui hyacinthos propè referant. Tertiò oleaginos, qui ſcilicet referunt colorem olei. Quartò eos qui cryſtallo ſimiles capillamentis intercurrentibus obſcurantur.

11. *Berylli proprietates, & vires.* Quæres vndecimò proprietates, & vires berylli. Reſpondeo eſſe ſequentes.

I. Eſſe diaphanum; patet ex dictis *quaſ.* 8.

II. Eſt habere figuram ſexangolam; patet ex dictis *quaſ.* 7. vnde etiam patet eam figuram arte induci; quamuis aliqui apud Plinium putent beryllos ſtatim anguloſos naſci.

III. Surdus, ſiue hebes beryllorum color excitatur ad vigorem angolorum repercuſſu. Plinius, Solinus, Iſidorus.

IV. Beryllus in diuerſis ſui ſpeciebus eſt vario colore; color enim berylli preſsè dicti refert virorem maris puri cum aliqua ſimilitudine ſmaragdi, vt patet ex *quaſ.* 3. & 4. hunc tamen virorem puri maris non carere aliquo pallore berylli proprio, aduertit Iſidorus. Chryſoberyllus eſt paulò pallidior, ſed in aureum colorem exeunte fulgore, vt loquitur Plinius, vel, vt loquitur Solinus, chryſoberylli languidiùs micantes aurea nube circumfunduntur. Chryſopraſi ex auro & porraceo mixtam lucem trahunt. Solinus, Iſidorus. Hyacinthizontes propè referunt hyacinthos. Solinus. De beryllis cryſtallo ſimilibus, de quibus *ſuprà*, conſtat eos eſſe cryſtallino colore. Oleagini referunt colorem olei.

V. Apud Indos erat in vſu, ne berylli auro, vel argento induerentur, ſed nudi inſererentur, quòd inter gemmas omnes beryllus crederetur meliùs, & venuſtiùs apparere nudus. Ita Alcaſar, id probans ex Plinio *lib.* 37. *cap.* 5. ibi, Indi mirè gaudent longitudine beryllorum, ſolóſque gemmarum eſſe prædicant, qui carere auro malint. Hæc Plinius, quibus, vt exponit Alcaſ. ſignificat proprium beryllorum vſum, & eorundem naturæ magis conſentaneum eſſe ne aliquo ſiue auri, ſiue argenti indumento exornentur.

VI. Ex eo quòd berylli ament carere ornatu auri, & argenti, ſolebant Indorum Reges, eos perforatos elephantorum ſetis religare, & in longiſſimos cylindros ducere, ex quibus deinde monilia conformabant, Solinus *cap.* 65. *Polyhiſtoris*, & Plinius *lib.* 37. *cap.* 5.

VII. Quamuis nonnulli berylli perforati elephantorum ſetis religentur, vt diximus, alios tamen abſolutæ bonitatis non conuenit perforari, ex quibus nihilominus fiunt longi cylindri, quorum capita inſeruntur aureis vmbilicis, vt per induſtriam auro hinc inde addito inter medij berylli fulgentiorem trahant lucem. Solinus, & Plinius.

Nota hîc dici vmbilicum in monili eam partem, quam alio nomine palam vocamus, cui ſcilicet gemma, vel margarita illigatur. *Vmbilicus pro pala.*

VIII. Fertur beryllus prodeſſe pugnantibus, & contra ſegnitiem pollere, reddere inuictum, & iuuare contra pericula hoſtium. Albertus Magnus, Alcaſar, Rucius, Mylius.

IX. Tenentis manum adurere dicitur. Viegas, & Cornelius à Lapide.

X. Petutilis eſt aduerſùs nimium humorem, qui ad oculos, & guttur ſolet effluere. Albertus, Alcaſar, Rueius, Mylius.

XI. Suſpiriis, ructibus, iecoriſque malis mederi creditur. Albertus, Mylius, Rueius; id autem cum Rueio, & Mylio intellige de huius gemmæ diluto ex aqua, ſeu infuſione.

XII. Ingenium fertur acuere, & conciliare inter ſe ipſoſmet coniugatus. Albertus, Mylius, Roeius.

XIII. Paracelſus de beryllis *tom.* 11. *pag.* 16. apud Mylium *vbi ſuprà*, ait in beryllis ſpectari præterita, præſentia, & futura; quod nemini, inquit Paracelſus, admirationi eſſe debet, quia ſydus influentiæ imprimit gemmæ imaginem ſimilem rei, de qua quæritur. Nota tamen hanc proprietatem eſſe vel fictitiam, vel magicam.

XIV. Fertur prodeſſe contra lites, & reddere inuictum. Albertus.

XV. Mitem etiam in moribus dicitur efficere. Albertus.

XVI. Probabiliter dici poteſt proprium berylli colorem referre oculos leoninos, aquilinos, & palladios, qui terrorem incutiunt. Palladi

priſcæ fabulæ glaucos oculos tribuerunt, vt ſæpe apud Homerum, & Heſiodum. Huius figmenti ratio illa occurrit; quia glauci oculi terrorem incutere dicuntur, atque ita Deam armipotentem decebat. Dracones itē glaucis oculis ſunt. Et Cornelius Tacitus ſcribit Germanis oculos eſſe truces, & huiuſmodi etiam oculos Neroni fuiſſe tradunt. Color autem glaucus eſt viride clarum, id eſt, viror cui ſit admixtus albor quidam, quem colorem habent oliuæ, ſalices, & alia huiuſmodi, quæ à Latinis dicuntur glauca, quorum viriditas nonnihil claritate diluitur, & nonnihil in cæruleum tendit. Ita Alcaſar, cui etiam oculi cæſij videntur eſſe glauci, & viror etiam maris puri glaucus.

12. *Beryllus cui Patriarchæ ſit aptandus.* Quæres duodecimò, cui Patriarchæ aptetur beryllus? Cornelius à Lapide *in cap.* 28. *Exodi*, Beryllus, inquit, qui inſtar aquæ Solis fulgore percuſſæ rubicundus eſt, & decorus, ſed non refulget niſi in ſexangulas formas poliatur, aptatur Tribui Beniamin, quæ primum Hebræis dedit Regem Saulem, ſed ſtatim eo mortuo regno priuata eſt. Rurſum tempore Michæ acciſa eſt ad ſexcentos viros, *Iudic.* 20.47. Vnde poſtea ex afflictione reſurgens, & propagata fulgere cœpit, ſoláque adhæſit Tribui Iudæ tempore ſchiſmatis ſub Ieroboam. Ipſa denique dedit Paulum Apoſtolum, ita inter labores, & aduerſa refulgentem, & triumphantem. Ribera *lib.* 3. *de Templo, cap.* 11. *num.* 18. Beryllus, inquit, qui ſexangula forma politur, conuenit Beniamin, qui perfectione virtutum, quæ ſenario numero deſignatur, à Deo expolitus eſt, & mirum fulgorem emiſit. Sed maximè illi tribuitur propter Apoſtolum Paulum, qui fuit ex eius Tribu *Deut.* 33. Et Beniamin ait, Amantiſſimus Domini habitabit confidenter in eo; quaſi in thalamo ſuo, & inter humeros illius requieſcet. hoc eſt, in eo Dominus confidenter habitabit, quaſi in thalamo ſuo, & inter humeros eius, hoc eſt, onus eius erit, ipſum ſolem portabit Beniamin, nec aliis ſe ſubiiciet.

13. *Beryllus cui aptetur Apoſtolo.* Quæres decimotertiò, cui Apoſtolo aptetur beryllus? Cornelius *ibidem*, Beryllus, inquit, qui in ſexangulas formas politur, tribuitur Thomæ, Indiæ Apoſtolo, qui tentationibus, & aduerſitatibus in fide probatus & roboratus, mirè refulſit. Ribera *in c.* 21. *Apoc. n.* 50. Meritò, inquit, Thomas beryllus dicitur, qui in India reperitur, nam & ipſe in India prædicauit Euangelium, & ibi eius corpus requieſcit. Viridis eſt hic lapis, quod Thomæ fidem viuam, & non deficientem ſignificat, ſed viriditas eſt cum pallore, quia in reſurrectione Domini eius fides degenerauit, & multum viriditatis amiſit. Hanc gemmam Deus non ſolùm viriditate ornauit, ſed etiam ſexangula figura poliuit, quia fidei adiunxit omnia opera virtutum, quorum perfectio ſenario numero deſignatur, quia ſex diebus Deus compleuit omnia opera ſua. Viegas *in cap.* 21. *Apocal. ſect.* 3. Beryllus, inquit, quaſi aquam conſideres Solis fulgore percuſſam, rubicundum, ac decorum colorem reddit; ſed non fulget niſi in ſexangulam formam poliendo figuretur. Repercuſſione enim angulorum ſplendor acuitur, tenuetiſque manum adurere dicitur. Tradunt beryllo duos ineſſe colores, vnum viridem, pallentem alterum. Quilibet Apoſtolorum propter mentis puritatem, quaſi aqua clariſſima cœleſtis gratiæ radium ſuſcipit, pulcherrimúſque efficitur. Repercuſſione angulorum magis ſplendeſcit, quia quo magis Apoſtoli laboribus premebantur, quaſi fractis in lapide angulis, repercuſſóque lumine magis radiabant. In ſexangulam formam figurabantur; quia in hoc mundo, qui ſex diebus à Deo fuit perfectus, Tyrannis perſequentibus, & quaſi eos figurantibus, pulcherrimi, fulgentiſſimíque euadebant. Tenentium manus adurebant; quia eos, cum quibus conuerſabantur, diuini amoris facibus inflammabant; præferebant colorem duplicem, quia dum cœleſtia contemplabantur, virides efficiebantur expectatione præmij. Cùm verò ad proximos ſe ſe per actionem conuertebant, ipſo labore, operúmque aſſidua exercitatione pallorem quodammodo accipiebant. Iuxta Ioachimum Thomam adumbrat. Cui adde & illud, naſci beryllum in India, ita enim Thomas Euangelium in India prædicauit, ibique corpus eius viſitur. Ita Viegas.

Sectio XIV.

Quomodo duodecim gemmæ Rationalis Chriſto Domino accommodentur.

Cornelius à Lapide *in cap.* 28. *Exodi, verſ.* 20. 1.
Duodecim, inquit, gemmæ Rationalis non minus ſunt Pontificis eas in pectore geſtantis, quàm duodecim Tribuum eis inſcriptarum. Quare ſicut Tribuum, ita & Pontificis dotes, & virtutes quas habet, vel habere debet, ſignificant. Vnde allegoricè, Chriſtus per Pontificem veterem adumbratus, Primò, eſt ſardius, quia timores expellit, & Apoſtolos, ac fideles dæmonibus terribiles facit. Secundò, eſt topazius, quia cœleſti, & infracta charitate mundo irradiauit. Tertiò eſt ſmaragdus, quia viſum delectat tam Angelorum, quàm Sanctorum. Quartò eſt carbunculus, quia lux mundi, eum illuminans, & inflammans. Quintò eſt ſapphirus, quia cœleſtis eſt eius doctrina, & vita. Sextò, eſt iaſpis, quia petra Eccleſiæ fortiſſima, & quia iuuat ad partum bonorum operum. Septimò, eſt hyacinthus, quia mitis, & humilis corde, & quia infirmitati animi reſiſtit, eámque à ſuis expellit. Octauò, eſt achates, quia acer in infideles, & impios, & quia abortiuum peccati per confeſſionem nos expellere facit. Nonò, eſt amethyſtus, quia reſiſtit ſomno, ebrietati, omnémque acediam fugat. Decimò, eſt chryſolithus, quia venit vocare non iuſtos, ſed peccatores ad ſalutem. Vndecimò, eſt onyx, quia moribus candidus, & quia bellum mouet in vitia. Duodecimò eſt beryllus, quia in omni tentatione, & paſſione ac cruce conſtans permanſit, imò clarior effulſit. Ita Cornelius *ſuprà*, & apud ipſum ferè Salmeron *tom.* 7. *tract.* 11.

CAPVT

CAPVT V.

De duodecim gemmis Apocalypſis.

SECTIO I.

De duodecim gemmis Apocalypſis in communi.

1. *Gemmæ 12. Apocalypſeos quæ, & ordo quis.*

QVÆRES primò, quænam ſint 12. gemmæ Apocalypſis, & quo ordine ſint numerandæ? Huic quæſito reſpondet S. Ioannes Euangeliſta *cap.* 21. *Apoc.* his verbis, Et fundamenta muri ciuitatis, omni lapide pretioſo ornata. Fundamentum primum, iaſpis. Secundum ſapphirus. Tertium chalcedonius. Quartum ſmaragdus. Quintum ſardonyx. Sextum ſardius. Septimum chryſolithus. Octauum beryllus. Nonum topazius. Decimum chryſopraſus. Vndecimum hyacinthus. Duodecimum amethyſtus.

2. *An reſpondeant 12. gemmis Rationalis, &c.*

Quæres ſecundò, an prædictæ 12. gemmæ Apocalypſis, reſpondeant 12. Rationalis gemmis, quæ numerantur *Exodi* 28. Item an perierit notitia gemmarum tam Rationalis, quàm Apocalypſis; & an cognitio illarum gemmarum ſit difficilior noſtra tempeſtate, quàm Hieronymi, & Auguſtini tempore? His quæſitis ſatisfactum eſt *ſuprà in cap. præcedenti, ſect.* 1.

3. *Plinius an probabiliter aſſecutus ſit veram notitiam gemmarum, &c.*

Quæres tertiò, an probabile ſit Plinium aſſecutum eſſe notitiam veram gemmarum? Item an 12. gemmæ Apocalypſis fuerint Orientales, vel Occidentales, vel alterius regionis; item fuerintne illæ gemmæ mares, vel fœminæ? Solutio horum quæſitorum patet ex *cap. præcedenti ſect.* 1.

4. *Gemmæ 12. Apocalypſis quarum ſint rerum ſymbola.*

Quæres quartò, quarum rerum ſymbola ſint duodecim gemmæ Apocalypſis? Reſpondeo tria potiſſimum illis gemmis ſignificari. Primò duodecim Apoſtolos, vt in capite præcedenti per ſingulos diſcurrendo, oſtendimus ex Ribera, & Viega *in cap.* 21. *Apocalypſis.* Secundò duodecim fidei Chriſtianæ articulos ſymboli Apoſtolici, vt paſſim docet Alcaſar *in cap.* 21. *Apocalypſis, verſic.* 20. *in abſolutiſſimo tractatu de* 12. *gemmis Apocal.* Tertiò 12. præcipuos virtutum actus, vt oſtendit S. Anſelmus Cantuarienſis *in cap.* 21. *Apocal.* Et quidem de 12. Apoſtolis ſatis diximus *in cap. præcedenti.* Iam ad 12. articulos fidei gradum faciamus, ſecuti Ducem Alcaſarem, qui eruditionem omni acceptione dignam egregiè oſtendit in aptandis 12. Apoc. gemmis ad 12. articulos ſymboli Apoſtolici; quo præſtito pergemus deinde ad myſteria virtutum in gemmis adumbrata.

5. *Symboli Apoſtolici diuiſio in 12 articulos fidei quæ.*

Quæres quintò, quænam ſit ſymboli diuiſio in duodecim fidei articulos? Multæ circumferuntur hac de re diuiſiones; quarum tamen omnium optimam putat eſſe Alcaſar illam, quam ipſe ponit *cap.* 21. *Apoc. verſic.* 20. *notatione* 2. & eſt ea, quam mox ſubiicíemus, cuius articulis omnibus adiungemus ſingulas ſuas Apocalypſis gemmas, ex eodem Alcaſaris tractatu de 12. gemmis Apocalypſis, quem ipſe inſeruit commentariis vigeſimiprimi capitis Apocalypſis.

Diuiſio ſymboli Apoſtolici in XII. articulos, quorum ſingulis reſpondent ſingulæ gemmæ Apocalypſis.

1. Credo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem cœli, & terræ.	1. *Iaſpis.*
2. Et in Ieſum Chriſtum Filium eius vnicum, Dominum noſtrum.	2. *Sapphirus.*
3. Qui conceptus eſt de Spiritu ſancto, natus ex Maria Virgine.	3. *Chalcedonius.*
4. Paſſus ſub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus & ſepultus.	4. *Smaragdus.*
5. Deſcendit ad inferos.	5. *Sardonyx.*
6. Tertia die reſurrexit à mortuis.	6. *Sardius.*
7. Aſcendit ad cœlos. Sedet ad dexteram Patris.	7. *Chryſolithus.*
8. Inde venturus eſt iudicare viuos, & mortuos.	8. *Beryllus.*
9. Credo in Spiritũ ſanctum.	9. *Topazius.*
10. Sanctam Eccleſiam Catholicam, Sanctorum communionem.	10. *Chryſopraſus.*
11. Remiſſionem peccatorum.	11. *Hyacinthus.*
12. Carnis reſurrectionem, vitam æternam.	12. *Amethyſtus.*

Quæres ſextò, an verba illa, *deſcendit ad inferos*, fuerint addita ſymbolo Apoſtolico ab Eccleſia, aut ab Apoſtolis poſita? Ratio dubitandi eſt, quia in ſymbolo Nicæno in ſacrificio Miſſæ recitari ſolito nihil prorſus eis verbis reſpondet. Ex quo videtur conſtare verba illa pro neceſſaria ſymboli parte non duci, quando in Nicæno ſymbolo prætermittuntur. Hoc tamen non obſtante, dicendum eſt, verba illa ab Apoſtolo Ioanne fuiſſe omnino tradita, quia Græcorum Eccleſiæ ea legebant in ſymbolo, vt patet ex Cyrillo Ieroſolymitano *catecheſi quarta*, Chryſoſtomo *homilia* 2. de ſymbolo, & Athanaſio; qui omnes ea verba legunt, & exponunt. Quæ verò Eccleſiæ hæc verba non legebant in ſymbolo, implicitè contineri dicebant in articulo de Chriſti ſepultura. Itaque nihil eſt dubitandum de eorum verborum antiquitate in ſymbolo. Quantum verò de horum verborum auctoritate conſtet, inde etiam confirmatur, quòd Lutherani etiam, & Caluiniſtæ non auſi fuerint ea verba ex ſymbolo auferre. Res autem ſecundùm ſe eſt certa ex illo S. Pauli *Epheſ.* 4. deſcendit in inferiores partes terræ. Ita Alcaſar *notat.* 3. *in cap.* 21. *Apocalypſ.* 6. *Deſcendit ad inferos, fuerint ne addita ſymbolo Apoſt. ab Eccleſia, vel ab Apoſtolis poſita.*

SECTIO II.

De iaſpide, prima gemma Apocalypſis.

IAſpis, quæ eſt prima gemma Apocalypſis, ponitur ſexto loco inter gemmas Rationalis; 1. *Iaſpis.* eiuſque natura, & proprietates explicatæ ſunt *cap. præcedenti ſect.* 7. Iam ex Alcaſari *notatione* 7. *in caput* 21. *Apocalypſis*, explicandum eſt, quomodo iaſpis congruat primo ſymboli Apoſto- *Quomodo congruat primo articulo ſymboli Apoſtolici.*

lici

lici articulo, qui eſt, *Credo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem cæli & terræ.*

Primò igitur, ſicut inter gemmas, plures reperiuntur, quæ ſint maioris æſtimatinnis, quàm iaſpis, ipſe tamen iaſpis antiquitate cæteras omnes præcedit, cuius rei illa eſt ratio, quia cæteras gemmas natura abdidit, iaſpidem verò in ipſa terræ ſuperficie omnium ferè oculis ſubiecit, nec difficile eſt illum reperire; ſolùm difficile eſt reddere illum terſum, ac læuem; quod laboris ne ſuſcipiant, multi ex illis ipſis, qui illum probè norunt, derelinquunt; ita inter veritates ſacræ fidei, & Theologiæ, aliæ ſunt quæ profundiorem præſeferant ſubtilitatem, nulla tamen antiquior eſt illa, quæ docet Deum eſſe, eſt enim facilis captu, & inuentu, cum quælibet creatura ducat in ſui Creatoris, ſapientibus æquè, ac idiotis peruia. Hinc S. Paulus *Rom.* 1. quod notum eſt Dei, manifeſtum eſt illis. Deus enim manifeſtauit, ita vt ſint inexcuſabiles, quia cùm Deum cognouiſſent, non ſicut Deum glorificauerunt; facilè igitur homines, & præſertim Philoſophi, exiſtentiam Dei vbique in creaturarum ſuperficie obuiam repererunt, Deum tamen non glorificauerunt, dum eam veritatem bonis operibus tergere & læuigare neglexerunt. Meritò igitur hæc veritas de exiſtentia Dei, quia cæteras antiquitate præcedit, in primò ſymboli articulo poſita eſt.

Secundò, hæc eadem veritas primi articuli continet Creatoris omnipotentiam, cuius opera ſunt creaturæ omnes variæ atque multiplices, quæ in tota rerum vniuerſitate reperiuntur. Hoc autem egregiè repræſentat mira, ac iucunda iaſpidei coloris varietas. Namque, vt optima colorum diſtributio in tabula apprimè depicta oſtendit pictoris ipſius peritiam, & artificium; ita colorum varietas, quos Deus huic gemmæ aſperſit, indicat conditoris ſapientiam, & potentiam.

Tertiò, veritas huius primi articuli opponitur omnibus idololatriis, & fictis Deorum ſuperſtitionibus, cuius rei aptum ſymbolum eſt iaſpis, qui habetur pro amuleto præſentiſſimo aduerſùs omnia veneficia, & phantaſmata; quid enim idola ſunt, niſi quædam inania phantaſmata, & ſpectra; quidve falſis præſtigiis, ac veneficiis repugnantius, quàm huius articuli veritas? præſertim cùm veneficiorum illud ſit maximum, hominem ſcilicet idololatriæ miſerè ſubiici.

Quartò, ſicut vetus opinio fuit iaſpidem eſſe mirificam tutelam geſtantibus, ita veritas primi articuli proponit nobis patrocinium, & protectionem Dei omnipotentis. Quò alluſit Iſaias *cap.* 54 *verſ.* 12. Ponam, inquit, iaſpidem propugnacula tua. Vnde & in Apocalypſi, muri ſtructura ex iaſpide facta eſt. Atqui manifeſtum eſt, muros & propugnacula eſſe vrbis ipſius defenſionem, atque adeò illa fingi iaſpidea, perinde eſſe, quaſi ciuitas ab omni hoſtili incurſione ſit tutiſſima, vt potè quam ipſius Creatoris potentia muniat, & ſepiat, ita vt nec Dæmon, nec mors, nec Infernus, nec quilibet alius hoſtis eam capere, aut expugnare poſſit.

Quintò, vbi ſupremi Conditoris potentia cognoſcitur, ipſius etiam innoteſcit prouidentia, & ipſum eſſe remuneratorem, id eſt, iuſtis, & iniuſtis pro cuiuſque operibus Deum præmia, ſeu ſupplicia redditurum. Ad hoc autem fortaſſe conducit coniunctio viridis coloris cum ſanguineis maculis, quæ in pretioſiſſimis iaſpidibus eſſe ſolet. nam viridis color ſpem innuit; ſanguineus comminationem.

Sextò, veritas huius primi articuli puros, & candidos mores exigit, quales decent eiuſmodi gentem, quæ totius mundi conditorem adorat, id quod ſignificat admirabilis illa virtus iaſpidi inſita ſiſtendi ſanguinis fluxum, qui frequenter referri ſolet ad vitæ impuræ, & inquinatæ ſignificationem, iuxta illud *Iſaiæ* 64. 6. Facti ſumus, vt immundus, omnes nos, & quaſi pannus menſtruatæ omnes iuſtitiæ noſtræ. & *Eſther* 14. 16. Tu ſcis, quòd deteſtor illud, quaſi pannum menſtruatæ; huc refer alias iaſpidis proprietates, quæ ſunt venereorum petulantem appetentiam retundere, oculos purgare, & illuminare.

Septimò, linea alba iaſpidis apud Orientales inſignis, qui vocatur Grammatias, applicari congruenter poteſt ad eandem ſignificationem puræ, & illæſæ vitæ, quam poſtulat debita Creatori mundi adoratio; aut fortè aptè accommodabitur ad lætitiæ atque triumphi ſignificationem; hæc enim veritas de omni idololatria triumphat.

Octauò, Creator cœli & terræ, non ſolùm eſt Pater mundi per creationem, ſed etiam Pater eſt Verbi æterni per generationem; ſiquis ergo exoptet, vt in primo articulo nõnihil ſubdit, quod conferat ad ſignificationem dignitatis primæ perſonæ diuinæ, quæ eſt Pater, fortè hoc adumbrarut in iaſpidis gemmarum primæ antiquitate. Quamuis enim æternus Pater non ſit tempore prior, eſt tamen origine, vt loquuntur Theologi. id quod non potuit aliter vtcunque ſignificari, quàm gemmam aliquo modo primam huic veritati aptando.

Sectio III.

De ſapphiro, ſecunda gemma Apocalypſis.

SApphirus, quæ eſt ſecunda gemma Apocalypſis, ponitur quinto loco inter gemmas Rationalis. De eius natura, & proprietatibus *ſupra cap. præcedenti ſect.* 6. Nunc ex Alcaſaris *in cap.* 21. *Apoc. notatione* 9. videamus, quomodo ea gemma congruat ſecundo ſymboli Apoſtolici articulo, qui eſt, *& in* Iesvm *Chriſtum Filium eius vnicum Dominum noſtrum.* 1. *Sapphirus.* *Quomodo cõgruat ſecundo articulo ſymboli Apoſtolici.*

Primò, ſapphiri color eſt cæruleus aureis ſtellulis conſperſus, ita vt cœli ipſius ſpeciem referat. Hic color ſignificat diuinitatem Iesv Chriſti. Primò, quia, ſicut dicitur 1. *Corinth.* 15. 47. Primus homo de terra terrenus, ſecundus homo de cœlo cœleſtis. Secundò, vt aſſerunt Philoſophi, color cæruleus quem in cœlo ſpicimus, nihil eſt aliud, quàm maxima altiſſimæ lucis profunditas; & hæc ipſa abſque alterius coloris miſtione humanis obtutibus cæruleum obiicit colorem, vbi nullus datur viſionis terminus; talis eſt diuina natura, quæ eſt immenſum incomprehenſibilis lucis pelagus. Tertiò, ſi perfectus color cæruleus ille eſt, in cœlo ſereno intuemur, quod aptius ſymbolum reperiri poteſt ad diuinitatem

nitatem

nitatem ſignificandam, quæ altiſſima, ac sereniſſima eſt, nec ipſius beatitudinis æternitatem quidquam impedire, aut turbare poteſt? Atque hæc videtur eſſe ratio, quapropter Deus in ſapphiro fuit conſpectus. *Exodi* 24.10. ſub pedibus eius, quaſi opus lapidis ſapphirini, & quaſi cœlum, cùm ſerenum eſt. & *Ezechielus* 1.22. quaſi aſpectus lapidis ſapphiri ſimilitudo throni. & *cap.* 10.1. quaſi lapis ſapphirus, quaſi ſpecies ſimilitudinis ſolij. Quartò, effigies cærulei cœli aureis ſtellis conſperſi eſt ſymbolum illius ſerenitatis, quam cœlum in ſe habet ſemper, quò infimi aëris viciſſitudine ne minimùm quidem poſſunt pertingere, ac demum mirifica eſt pictura ipſius cœli, vt in ſe eſt, atque adeò aptum ſymbolum ad diuinitatem figurandam.

Secundò, Chriſtus Dominus ita eſt Deus, vt ſit ſecunda perſona ſanctiſſimæ Trinitatis: ſecunda autem perſona eſt ipſe filius Dei; filius autem Dei eſt perfecta imago Patris æterni à quo generatur. hæc autem veritas videtur ſignificari per ſapphirum, quia, cùm ſit cæruleus, & aureis ſtellulis reſperſus, ita refert ſpeciem & pulchritudinem cœli colore cæruleo, & ſtellis decorati, vt cœlum ipſum ſit veluti primarius ſapphirus, cuius filios, & perfecta imago ſit ſapphirus gemma.

Tertiò, ſicut ſapphirus videtur eſſe in terris quoddam cœlum, ita IESVS CHRISTVS in carne viſibili eſt Deus.

Quartò, ſi verum eſt quod Nyſſenus ſcribit de oblectatione, quam oculorum viſus percipit ex ſapphiro, hoc nobis reuocat in memoriam cœleſtem illam voluptatem, quam fidelis anima in Chriſti contemplatione inuenit.

Quintò, Chriſtus eſt ſummus Pontifex, ſummúſque omnium Imperator, cuius rei ſymbolum eſt ſapphirus, quem ſemper antiquitas Regni, ac ſacerdotij ſymbolum eſſe duxit; eius enim cæruleus color nos inſtruit, cuiuſmodi in Principe debeat eſſe celſitas, perfectio, & ſerenitas, ita vt Deum ipſum ſtudeat imitari, & cum diuinæ gloriæ zelo (cuius ſymbolum cæruleus color eſſe dicitur) maximarum virtutum ſplendorem coniungat; & omnibus fortunæ turbinibus, ac varietatibus ſe ſe ſuperiorem ducat, iuxta sereniſſimi titulum qui Principibus ac Regibus tribuitur; & in eo figuratur, quod Scriptura de ſapphiro prodit. Quaſi cœlum cùm ſerenum. Atque ſuprema hæc maieſtas, & celſitas perfectiſſimè in Chriſto inuenta eſt.

Sextò, ſapphirus, licèt ſit cæruleus, & ſtellis pictus, non eſt tamen diaphanus, ſed opacus, vt intelligamus, quicquid noſter obtutus in Chriſti maieſtate contemplanda aſſequi poteſt, eſſe valde exiguum, & quaſi ſolam ſuperficiem, nec totam ipſius celſitudinem poſſe penetrari.

SECTIO IV.

De chaledônio, tertia gemma Apocalypſis.

1. *Chalcedonius.* HÆc gemma, quæ nomine chalcedonij eſt tertia inter gemmas Apocalypſis, nomine carbunculi eſt quarta inter gemmas Rationalis. Porrò de chalcedonij, ſeu carbunculi natura, ſeu proprietatibus ſatis diximus *cap. præcedenti, ſect.* 5. Quia verò, vt *ibidem* diximus *quæſito* 2. in ſacra Scriptura, idem eſt Adamas, & carbunculus, conabimur oſtendere, quàm benè hæc gemma (ſub triplici nomine chalcedonij, carbunculi, & adamantis) aptetur tertio articulo ſymboli Apoſtolici; id autem præſtabimus ex Alcaſaris *in cap.* 21. *Apocalypſis, notatione* 12. Hic autem eſt tertius ſymboli articulus, *Qui conceptus eſt de Spiritu ſancto; natus ex* MARIA *Virgine.* *Quomodo aptetur tertio articulo ſymboli Apoſtolici.*

Primò igitur carbunculus, quatenus exhibet ſpeciem prunæ ardentis, vel ferri candentis, ſignificat vnionem hypoſtaticam inter perſonam Verbi, & humanitatem Chriſti; ſicut enim in ardenti fornace ferrum in ignem, ignis in ferrum tranſit, & in carbunculo, gemma videtur eſſe ignis, & ignis, gemma; ita in myſterio ſacro, ſanctæ Incarnationis, Deus, qui, vt teſtantur ſacræ literæ, eſt ignis, vinculo vnionis hypoſtaticæ ita ſibi copulauit humanitatem Chriſti, vt illam deificauerit, vt iam valeat dicere, & Deum eſſe hominem, & hominem eſſe Deum. Ignitæ prunæ comparatione ad hoc myſterium ſignificandum vtuntur Iuſtinus *quæſt.* 44. *ad Orthodoxos*, Cyrillus *lib. de Incarnatione vnigeniti, cap.* 8. Damaſcenus *lib.* 4. *de fide Orthodoxa, cap.* 14. Ardentis verò ferri ſimilitudinem ad hoc ipſum myſterium vſurpant Origenes *lib.* 2. *Periarchon, cap.* 6. in illud, Venit Princeps mundi huius, & in me non habet quicquam; & Baſilius *oratione de natiuitate Chriſti*, quæ eſt 25. *ad Populum*, & Damaſcenus *lib.* 3. *cap.* 15. 17. & 16. Veruntamen elegantior adhuc eſt carbunculi gemmæ, quàm prunæ, aut candentis ferri comparatio, ídque ob admirabilem illam ſpeciem, qua exardere, nec conſumi videtur; quo item pacto Rubus Moyſis fuit ſymbolum Dominicæ Incarnationis. *Exod.* 3.2.

Secundò, ſicut carbunculus dicitur lucere in tenebris; ita de Chriſto dicitur *Ioan.* 1. Et lux in tenebris lucet.

Tertiò, tunc lucem carbunculus magis detegit, quando ſurſum attollitur. Et Chriſto in crucem ſublato, mundi totius illuſtratio referri debet accepta.

Quartò, carbunculus in acerum acre coniectus magis ſplendeſcit; nonnulli etiam carbunculi aquis perfuſi exardaſcunt. De charitate autem Chriſti ſic dicitur *Cantic.* 8. Lampades eius, lampades ignis atque flammarum, aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam.

Quintò, carbunculus ignibus non incaleſcit; nec in Chriſti conceptione vllios concupiſcentiæ extitit ardor, qui illibatum matris pariter, & Virginis florem vel leuiter adſpergeret.

Sextò, carbunculus naſcitur imbre diuino; ita Chriſtus, &c.

Septimò, cera carbunculo obſignata liqueſcit; id quod exprimit efficacitatem Dei incarnati in diſiiciendis ſuis hoſtibus, iuxta illud *Pſalm.* 67. Sicut fluit cera à facie ignis, ſic pereant peccatores à facie Dei.

Octauò, carbunculus aut ſole, aut digitorum attritu calefactus ad ſe trahit paleas, & chartarum fila; id quod adumbrat efficientiam, qua Chriſtus ad ſe prædeſtinatos, palearum, ac filorum inſtar trahit.

Atque

2\. *Adamantis, ſiue chalcedony proprietates, & vires.*

Atque hæc de carbunculi conſideratione ſint dicta. Verùm, quia ſacræ literæ tribuunt carbunculi nomen illi gemmæ, quam Plinius Cyprium adamantem appellat, inter cæteros adamantes ſalutarem, oportet vt adamantis etiam proprietates conſideremus, & Deo incarnato applicemus.

Primò igitur, ſicut adamantes incudibus deprehenduntur, ita reſpuentes ictum, vt ferrum vtrimque diſſulter, incudéſque ipſæ diſſiliant; quippe duritia inenarrabilis eſt, ſimúlque ignium victrix natura, & nunquam incaleſcens; ita Deus glorioſiſſimè per Incarnationis myſterium triumphauit de infeſtiſſimo bello, quod ei Dæmones, Iudæi, atque Gentiles intulerunt, iuxta illud *Lucæ* 1. fecit potentiam in brachio ſuo, diſperſit ſuperbos mente cordis ſui.

Secundò, ſicut Adamas turbinatus in cuſpidem, ſeu mucronem ſibi innatum nullam non duritiam facillimè rumpit, ita Dei filius carne indutus corda hominum quantumuis dura transfixit.

Tertiò, Adamas hircino ſanguine recenti, calidóque rumpitur, ita tamen vt fractus det maiora ſuæ potentiæ argumenta, nam in tam paruas frangitur cruſtas, vt cerni vix poſſint, eæque expetuntur à ſcalptoribus, ferróque includuntur, nullam non duritiam ex facili cauantes; notum eſt etiam adamantino puluere quemuis lapidem quantumuis duriſſimum facilè prærumpi. Hircus, animal fœdiſſimum, eſt ſymbolum peccati; ergo mundi peccata videbantur Chriſtum infractura, ac domitura. Verùm inde reliquum fuit, vt ipſius Chriſti potentia magis extaret, & emineret in conterendis peccatoribus, ideſt, ad veram contritionem euocandis, ac ſibi perfectè ſubiiciendis.

Quartò, ſicut adamas in ferro trahendo eſt potentior ipſo magnete, aufértque illi virtutem; ita reſpectu Chriſti myſtici adamantis virtus naturalis magnetis eſt valde imbecilla. Chriſtus enim habuit mirabilem vim ad trahendum myſticum ferrum, iuxta illa eiuſdem Chriſti verba, omnia traham ad me ipſum.

Quintò, Adamas Cyprius in medicinis efficaciſſimus eſt, venena irrita facit, lymphationes abigit, metúſque vanos expellit à mente: quod totum ſignificat miras, & ſalutares Verbi Incarnati in hominum animis effectiones.

Sextò, ſi adamas, cuius mentio fit *Amos* 7.7. iuxta lectionem Septuaginta, Chriſtum Dominum repræſentat; optimè habet, Chriſtum vocari murum adamantinum, eiúſque robur, ac fortitudinem tantam eſſe, vt murum ipſum inſtaurare, aut reficere neutiquam opus ſit.

3\. *Carbunculus quare dictus ſit chalcedonius à Spiritu ſancto.*

Quæres, quare carbunculus candidus, ſiue Adamas Cyprius, vocabulo inuſitato vocatur chalcedonius à Spiritu ſancto *Apoc.* 21. Græca enim eſt vox chalcedon, quæ apud antiquos ſcriptores, qui de gemmis agunt, minimè reperitur? Reſpondeo id eueniſſe, vel primò, quia Spiritus ſanctus habuit reſpectum ad Chalcedonem vrbem, in qua naſcuntur huiuſmodi gemmæ ardentes, ignitæ prunæ colorem referentes, vel quia ſecundò alluſit, ſiue reſpexit ad Concilium illud generale Chalcedonenſe, in Chalcedone vrbe celebratū, quod Græci per excellentiam vocant magnam Synodum; neque enim aliam ob rem fuit hoc Concilium coactum, quàm vt firmè aſſereretur illa veritas catholica (cuius ſymbolum eſt carbunculus, ſeu chalcedonius) de diuini Verbi Incarnatione aduersùs Eutychem, & Dioſcorum illam impiè abnegantes. Ita Alcaſar.

Sectio V.

De ſmaragdo, quarta gemma Apocalypſis.

1\. *Smaragdus.*

Smaragdus, quæ eſt quarta gemma Apocalypſis, ponitur tertio loco inter gēmas Rationalis. De illius natura, & proprietatibus actum eſt *in cap. præcedenti, ſect.* 4. Iam ex Alcaſaris *notatione* 14. *in cap.* 21. *Apocalypſis* videamus, quomodo ſmaragdus aptetur quarto Symboli articulo, qui dicit, *Paſſus ſub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, & ſepultus.*

Quomodo aptetur quarto articulo Symboli.

Secundò iris, quam vidit Ioannes *Apoc.* 4. *verſic.* 3. cùm ait, & iris erat in circuitu ſedis, erat tota ſmaragdina, & ſignificabat paſſionem Chriſti ex *Iſaia* 54. *verſ.* 8. *&* 9. Sicut enim arcus cœleſtis fuit ſignum diluuij non ampliùs futuri; ita Chriſti paſſio, inſtar cœleſtis arcus, verum pignus nobis fuit datum, quo iuſtam Deus mitiget iram, nec in ſceleratos homines excandeſcat. meritò igitur ſmaragdus aſſumitur vt ſymbolum paſſionis Chriſti.

Secundò ſmaragdus plus cæteris gemmis oculos recreat, præ ſummo tamen virore decolorat, ac pallidum reddit illius carnem, qui gemmam ipſam amplexatus eſt, quem etiam effectum participabit, qui Chriſtum caput, ac Ducem imitatus, crucem ipſis amplectatur, atque in humeros tollat. Huc ſpectat quod Epiphanius de amaro ſmaragdi ſapore tradit; quo nobis innuitur, ſummo ſolatio noſtrum viſum, atque ſpem affici ex ipſius rei conſpectu, quæ guſtata Chriſto ipſi adeò amara fuit.

Tertiò, ſmaragdus Scythicus, & Ægyptius tanta eſt duritie, vt nequeat vulnerari. Sic claui, & vulnera, quæ Chriſti carnem diſciderunt, ipſius conſtantiam, & patientiam minimè læſere.

Quartò, ſicut ſmaragdus eſt mirificum antidotum contra venenum; ita Chriſti paſſio eſt mirum antidotum contra peccati venenum.

Quintò, viridis ſegetum, & arborum color ex vna parte aſpectum recreat, ex altera verò ſymbolicè repræſentat ſpem fructuum, ex qua ſpe ſumma percipitur voluptas; eximius ergo viror ſmaragdi ita viſum reficit, vt ſit ſymbolum ſpei. Simili ratione qui ad verum Crucis ſmaragdum ſe conuertunt, illius aſpectu reficiunt meritis oculos defatigatos, peccatorum, mortis, iudicij, & inferni meditatione, & ſperant ſe per Chriſti paſſionem liberatum iri à peccatis, à tentationibus, à pœna Inferni, & Dei gratiam cum omnibus virtutibus, & tandem gloriam æternam conſecuturos.

Sextò, cùm optimum ſpeculum ex ſmaragdo conficiatur, aptiſſimè concipitur Chriſti paſſio, quaſi ſpeculum quoddam clariſſimum, in quo figuratur virtutis pulchritudo, peccati fœditas, charitas Dei, &c.

Septimò

Septimò, mirus Scythici ſmaragdi ſplendor egregiè concinit cum inſigni admirabilium virtutum perfectione, quæ in Chriſti paſſione eniteſcunt; item cum ſeptem oculis, quos Ioannes *Apoc.5.* in agno mortuo fuit contemplatus, quibus denotantur ſeptem maximi ſplendores, quos diuina prouidentia ſeptẽplici ſpiritu cõplectitur.

Octauò, ſicut ſmaragdus latet valdè abſconditus in terræ viſceribus, & ideo, vt inueniatur, altè terra defodienda eſt; ita ſplendor huius myſtici ſmaragdi non cernitur niſi ab eis, qui eius paſſionem profundè meditantur.

Nonò, ſmaragdi Eteſiis ventis reuoluta arena detegi ſolent; quod applicari poteſt ad labores, ærumnas, & aduerſæ fortunæ flatus, qui nobis ingerunt cognitionem felicitatis, quam in Chriſti Domini paſſione reperimus.

Decimò, ſicut ſmaragdus dicitur reddere verba perſuaſoria, ita Crux Chriſti Euangelicæ prædicationi vires addit.

Vndecimò, tradunt ſmaragdi poſſeſſores valdè locupletes fieri; aſpectum turpium actionum auerſari: dæmones ſmaragdo fugari, atque alia huiuſmodi quæ videntur per exaggerationem dicta. Fortè tamen diuina prouidentia huiuſmodi tractationes auctorum permiſit, vt earum ſcriptores, nec opinantes, Chriſti crucem his præconiis extollerent.

Duodecimò, ſmaragdus eſt æri affinis, nam in æreis fodinis ſolet reperiri, & ſi in lydio lapide lineam ſmaragdo ducas, æreum colorem linea ipſa refert, quod totum non vacat myſterio cùm ſerpens, quem Moyſes *Num.21.9.* fabricauit, ſuitque typus Chriſti crucifixi, æneus fuerit.

Decimotertiò, ſicut Theophraſtus docet iaſpidem eſſe ſmaragdi matrem; ita creatio naturæ humanæ figurata per iaſpidem fuit origo noſtræ redemptionis per Chriſti paſſionem ſmaragdo figuratam.

Decimoquartò, ſi e aliquis optaret, vt obſcura aliqua, aut ſanguinea gemma ad huius articuli ſymbolum ſeligeretur. Cæterùm habenda fuit ratio non ſolùm de ipſa mortis figura, ſed de aliis etiam rebus quàm plurimis, quas nobis hic articulus proponit ob oculos. ad quarum omnium ſignificationem nulla potuit gemma ſmaragdo aptior aſſumi.

Sectio VI.

De ſardonyche, quinta gemma Apocalypſis.

1. *Sardonyx.*

Eadem gemma, quæ *Exodi* 28. vocatur onyx, & ponitur vndecimo loco inter gemmas Rationalis, *Apocalypſis c.21.* appellatur ſardonyx, & ponitur quintu loco inter illas 12. eiuſdem Apocalypſis gemmas, vt diximus *cap. præcedenti, ſect.* 12. quo etiam loco abundè diſſeruimus de huius gemmæ natura, & proprietatibus. Quare illud ſupereſt, vt eum Alcaſare *notat.16.in cap.21. Apocalypſis*, videamus, quomodo ſardonyx congruat quinto Symboli Apoſtolici articulo, qui ſic habet, *Deſcendit ad Inferos.*

Quomodo accommodetur quinto Symboli articulo.

Primò, ſardonyx habet tres colores, infimum nigrum, medium candidum, rubeum ſupremum. in rubeo ſignificat Chriſtum Redemptorem, in candido, iuſtos in Patrum ſinu, ſeu Limbo commorantes, in nigro, damnatos.

Secundò, color extimæ ſuperficiei in ſardonyche eſt candoris ac minij permiſtio; quod perinde eſt, quaſi ſuperficies illa ſit pariter candida, & rubicunda. Atqui de Chriſto Domino dicitur *Cantic.5.* Dilectus meus candidus, & rubicundus. quibus verbis denotatur, Primò candor innocentiæ, & ſanctitatis Chriſti. Secundò rubor vitæ alacris, & vegetæ, qui ſplenduit in triumpho, quem Chriſtus in ſuo ad Inferos deſcenſu retulit de morte, & Inferno.

Tertiò, rubea ſardonychis ſuperficies candidæ, ac nigræ impoſita oſtendit Chriſti Imperium in ipſas inferorum regiones.

Quartò, Limbus, (quod nomen tribuitur inferno ſanctorum Patrum loco) nihil eſt aliud, quàm ora, ſiue ambitus. Qui autem attentè ſardonychem inſpexerit, planè aduertet candidum illum circulum eſſe veluti limbum, & quaſi ambitum inter ſupremam ſuperficiem rubentem, & nigerrimum ſubſtratum.

Quintò, ſicut in ſardonyche circulus candidus eſt rubentis ſuperficiei corona; ita cœtus ſanctorum Patrum Chriſtum in Limbo circundans fuit quædam maximi triumphi corona eundem triumphatorem Chriſtum exornans.

Sextò, quòd ſi quis hoc nomen, Limbus, quando ad SS. Patrum ſinum aptatur, accipiat non in ore, ſiue ambitus ſignificatione, ſed pro, obſcurus, ita vt limbus idem ſit, atque λιμβός, quod idem eſt, ac tenebricoſus, & obſcurus; tunc quæ inferorum pars obſcura, & caliginoſa fuit, præſente Chriſto reddita lucidiſſima, hæc per circulum album ſignificabitur. Quæ verò in ſumma obſcuritate permanſit, & in extrema infelicitate, hæc per ſubſtratum nigerrimum indicabitur.

Septimò, ſardonyx maiori ex parte ad ſigillorum vſum aptatur; nam peculiaris eſt illi proprietas, nihil vt ceræ ipſi ſigillo adhæreſcat. Ingreſſus fuit Saluator noſter inferorum regiones, & ſuæ omnipotentiæ ſigillo effigiem, atque inſigne ſuorum geſtorum ibidem reliquit impreſſum, & in illo obſcuro loco ſe ſe vniuerſalem rerum omnium Dominum cognoſcendum exhibuit. Quinimò ipſimet damnati, licèt inuiti, ac renuentes, ad ſanctiſſimum ipſius Redemptoris nomen genua flectunt; nec ſolùm ab omni fuit ceræ, id eſt, caliginis illius, & immunditiæ contagione ſecurus, ſed potiùs maiori inde gloria ſuſpiciendus exiuit, quòd vt triumphator glorioſiſſimus ſe in iis inferorum ergaſtulis maieſtate atque Imperio præpotentem oſtenderit.

Octauò, oppoſitas propoſitiones ſardonychi tribuunt auctores, aliis placet illam eſſe valde ſalutarem, & animo hilaritatem adducere, alij eidem inceſſe voluit vim afferendi mœſtitiam, & odium, atque rixas, & contentiones mouendi; in qua re fortè dici poſſet hanc gemmam, ſi penes partem inferiorem nigram alicui applicetur, noxios effectus efficere; contrà verò ſalutares ſi applicetur penes circulum candidum. Quod ſi ita eſſet, facilis applicatio foret; nam ex vna parte denotabitur rabies, quæ damnatos omnes per occaſionem deſcenſus

Chriſti corripuit; ex altera verò innuetur SS. Patrum lætitia, quam ex glorioſa hac Chriſti deſcenſione acceperunt.

Nonò, ſardonyx dicitur reprimere faſtum animi, per quod ſignificatur ſuperbiam Dæmonis deſcenſu Chriſti fuiſſe repreſſam, & contritam.

Decimò, in ſardonyche apparet quædam cœleſtis arcus æmulatio; ſicut autem cœleſtis arcus poſt generale illud diluuium reliquum nobis eſt pignus, fore, vt nunquam deinceps homines inundatione abſorbeantur; ita ſimiliter Chriſti deſcenſus ad inferos iuſtos illos reddit ſecuros, quòd iam imbres triſtitiæ, & laborum abiiſſent, & nihil eiuſmodi ſibi in poſterum eſſet extimeſcendum.

Sectio VII.

De ſardio, ſexta gemma Apocalypſis.

1. *Sardius.*

Sardius, ſexta gemma Apocalypſis, ponitur primo loco inter gemmas Rationalis. De eius natura, & proprietatibus ſatis dictum eſt *cap. præcedenti, ſect.* 2. Supereſt diſpicere, ex Alcaſari *notatione* 20. *in cap.* 21. *Apocalypſis*, quomodo ea gemma congruat ſexto Symboli articulo, qui eſt huiuſmodi, *Tertia die reſurrexit à mortuis.*

Quomodo applicetur ſexto articulo Symboli.

Primò, in primis conſiderandum eſt id quod dicitur *Apocalypſis cap.* 4 ſtatim fui in ſpiritu, & ecce ſedes poſita erat in cœlo, & ſupra ſedem ſedens. Et qui ſedebat ſimilis erat aſpectui lapidis iaſpidis, & ſardini. quibus verbis Ioannes oſtendit ſe vidiſſe imaginem Patris æterni compoſitam ex Iaſpide, & Sardio, cuius ſymboli myſterium eò ſpectat, vt inter admirabilia opera, quæ ſacræ literæ attribuunt Patri æterno, duo illuſtriſſimè emineant, videlicet rerum omnium creatio per Iaſpidem adumbrata, & Chriſti Domini à mortuis ſuſcitatio, per Sardium figurata.

Secundò, Sardius refert ſpeciem carnis humanæ tranſlucidæ, ita vt videatur eſſe quaſi caro humana in gemmam ſplendentem ac diaphanam conuerſa; itaque aptiſſimè exprimit lucidam, immortalem, & tranſlucidam Chriſti reſurgentis carnem.

Tertiò, nec fruſtrà hæc gemma inter duodecim Rationalis primum obtinet locum, & primogenito tribuitur; nam & Chriſti reſurrectionis ſymbolum eſt, & Chriſtus prodiit ex mortuis primogenitus omnis creaturæ.

Quartò, Sardius vulneribus ferro inflictis, & tumoribus medetur, & corporis Chriſti vulnera, ac tumores ſanati repentè, & in admirandam pulchritudinem conuerſi ſunt, per glorioſam reſurrectionem.

Quintò, vt ſignificetur, poſtquam Chriſtus ad immortalem vitam reuixit, nihil iam eſſe, quod ipſius gloriam turbare poſſit, mirificè quadrat Plinianum illud, nullæ gemmæ tardiùs ſuffuſo humore hebetantur. quam proprietatem duabus gemmis Plinius idem adſcribit ſardonychi, & ſardæ; quarum altera Chriſti animæ gloriam, altera corporis adumbrauit.

Sextò, inter Sardas nobiliſſima intra ſaxum generatur, id quod ſignificat Chriſti reſurrectionem, ſiue regenerationem in lapideo ſepulchro: ſic Paulus de Chriſti reſurrectione explicat illud *Pſalm.* 2. ego hodie genui te.

Septimò, Sarda gaudium accendit, & Chriſti reſurrectio diſcipulorum animos lætificauit.

Octauò, Sarda feris terrorem incutit, & Chriſti reſurrectio Dæmones terrore perculit.

Nonò, ſicut Sarda eſt mater Amethyſti, ita Reſurrectio Chriſti figurata per Sardam eſt origo reſurrectionis iuſtorum adumbratæ per amethyſtum, quæ eſt duodecima Apocalypſis gemma congruens duodecimo articulo Symboli de reſurrectione mortuorum.

Decimò, Sarda olim fuit habita tam magno in pretio, vt rectè dicat Plinius ea gemma ſuperbiſſe fabulas; at veriſſima dogmata fidei Chriſtianæ mirè fulgent gloria huius myſticæ Sardæ de Chriſti reſurrectione.

Sectio VIII.

De chryſolitho, ſeptima gemma Apocalypſis.

1. *Chryſolithus.*

Chryſolithus, ſeptima gemma Apocalypſis, ponitur decimo loco inter gemmas Rationalis. De cuius natura, & proprietatibus multa, *cap. præcedenti, ſect.* 11. Nunc eſt oſtendendum ex Alcaſare *notat.* 22. *in cap.* 21. *Apocalypſis*, quomodo ea gemma quadret in ſeptimum Symboli articulum, qui ſic habet, *Aſcendit ad cœlos, ſedet ad dexteram Patris.*

Quomodo congruat ſeptimo articulo Symboli.

Primò, chryſolithus eſt gemma aureo colore tranſlucens, qui color aptè aſſumitur ad Chriſti triumphum, & gloriam figurandam; inter colorum enim varietatem, licèt alij aliis maximè aptentur rebus, ac ſymbolis (vt viridis ſpei, cæruleus cœleſti ſignificationi, albus ſanctitati) ad gloriam tamen, maieſtatem, & ſplendorem indicanda, nullus alius color reperiri poteſt aptior, quàm auri.

Secundò, ſicut chryſolithus aureum nobis colorem obiicit ob oculos, ita etiam eo ipſo repræſentat quæcunque in auri proprietatibus adumbrantur, nempè æternitatem ſummam perfectionem, munditiem maximam, aliaque complura. Quare dum Spiritus ſanctus chryſolithum (quæ aurea gemma eſt) ad ſeptimi articuli ſignificationem vſurpat, nobis indicat Chriſti ſolium eſſe æternum regnum, & ſummè perfectum, & ab omni defectu prorſus alienum; aureus item illius color ſymbolum eſt perfectæ felicitatis, & abundantiæ.

Tertiò, aurum cum nobiliſſimo chryſolitho comparatum quaſi degenerat; id denotat Chriſti gloriæ excellentiam, præ qua ſuum ſplendorem gloria Sanctorum videtur amittere.

Quartò, Chryſolithus auro addit perſpicuitatem, ſeu diaphaneitatem, cuius rei myſterium illud eſſe ſuſpicor; cùm auri color & ſplendor congruenter gloriam atque triumphum deſignent; vt perfecta omnino gloria denotaretur, perſpicuitatis ratio addita fuit.

Quintò, chryſolithus valet contra puſillanimitatẽ, melancholicos motus, & timores nocturnos. Et myſticus chryſolithus ſedẽs ad dexteram Patris addit animos & viros aduerſùs cõſcientiæ

ſcrupulos

Digitized by Google

ſcrupulos & morſus, & aduerſùs rimorem conceptum ex peccatorum conſcientia, iuxta illud *Ioannis Epiſtola 1. cap. 1.* Sed & ſi quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem Ieſum Chriſtom iuſtum. Quòd ſi quis tantopere ſcrupulis, & anxietatibus premitur, vt vix dum reſpirandi locus ſibi ſupereſſe videatur, vt Gregorius Magnus de quodam monacho prodit, coſfert etiam quod gemmularij de chryſolitho tradunt, eum reſpirationi in primis prodeſſe, atque ipſius ope recreari, qui pectoris anguſtiis premuntur.

Sectio IX.

De beryllo, octaua gemma Apocalypſis.

1. *Beryllus.*

BEryllus, octaua gemma Apocalypſis, ponitur vltimo loco inter duodecim gemmas Rationalis. Eius natura & proprietates explicatæ ſunt *cap. præcedenti ſect. 13.* Nunc ex Alcaſari *notatione 24 in cap. 21. Apocalypſis*, videamus quomodo ea gemma aptetur octauo Symboli articulo, qui ſic habet, *Inde venturus eſt iudicare viuos, & mortuos.*

Quomodo conueniat octauo Symboli articulo.

Primò, berylli color quem antiqui glaucum appellabant, eſt viridis inſtar puri maris. Communi autem conſenſione receptum erat, glaucos oculos, quamuis alioqui pulchros, terribiles tamen eſſe, id eſt, terrorem, atque horrorem inferentes; nam eiuſmodi ſunt draconum oculi, leonum, & aquilarum, & iidem etiam putari ſunt in Nerone. Quin & Palladem bellorum præſidem antiquitas glaucis oculis effinxit, vt eius ſeueritatem innueret. Vnde & verbum Græcum γλαυκιάω, idem eſt, atque terribilibus oculis intueri; quod Homerus, & Heſiodus leoni adſcribunt. Si ergo glauci oculi pro terrificis, ac formidandis ſunt habiti, meritò beryllus, cuius color imitatur glaucos oculos, ſignificat terrorem ſupremi Iudicis in die iudicij, de quo *Ioelis 2. num. 11.* dicitur, Dies Domini terribilis valde. & *Iob cap. 16. num. 10.* dicitur, Collegit furorem ſuum in me, terribilibus oculis in me intuitus eſt.

Secundò, beryllus non admittit aut aureum indumentum, aut argenteum, & ideo eſt aptum ſymbolum extremi Iudicij, in quo ſinguli ſecundùm propria merita ſunt iudicandi, nec alieni gratia, ſeu fauor adiumento erit.

Tertiò, beryllus refert colorem puri maris, mare autem purum cenſetur, cùm non alieno colore, ſed proprio amictum cernitur; id quod ſignificat humanum genus, quod poſtremo die Iudicij puro ac proprio ſuorum ſiue meritorum, ſiue demeritorum colore videbitur, non verò alienæ gratiæ, aut fauoris colore infectum.

Quartò, beryllus in ſexangulas formas politur, vt angulorum repercuſſu maiorem edat ſplendorem; ſic in die Iudicij, omnium & ſingulorum cauſæ inter ſe ſe conferentur, vt diuinæ prouidentiæ, ſapientiæ, & iuſtitiæ lux magis eluceſcat. Huc ſpectat quòd gemmularij ſplendorem, quem gemma angulorum repercuſſu excitata recipit, vocare ſolent, *Brillar*, quod deriuari videtur à beryllare, quod eſt imitari beryllum, dum lucis radiorum pariter confluentium reflexu lucidior apparet.

Quintò, ex ipſa viridis coloris in beryllo apparentis perſpicuitate prouenit, vt ſit maximè tranſlucidus, & oculorum obtutibus maximè peruius. quod congruit cum maxima illius diei euidentia de ſingulorum conſcientiis.

Sextò, beryllus fertur prodeſſe pugnantibus, & valere contra ſegnitiem; ſic memoria extremi Iudicij depellit inertiam, & iuuat ad viriliter pugnandum aduerſùs infeſtos animi hoſtes.

Septimò, ſicut beryllus eſt vtilis aduerſùs eos morbos, qui ex nimio humore in oculos, & guttur defluente contrahuntur; ſic memoria extremi iudicij ſanat vitia, quæ oriuntur ex noxio humore effrænatæ cupiditatis.

Sectio X.

De topazio, nona gemma Apocalypſis.

1. *Topazius.*

TOpazius, nona gemma Apocalypſis, ponitur ſecundo loco inter gemmas Rationalis. de eius natura, & proprietatibus *in cap. præcedenti ſect. 3.* Pergamus iam ex Alcaſare *notatione 26. in cap. 21. Apocal.* videre, quomodo hæc gemma congruat nono Symboli articulo, qui ſic habet, *Credo in Spiritum ſanctum.*

Quomodo aptetur nono articulo Symboli.

Primò, ſicut radius à ſole, & lux à radio, & ſole procedit, ita filius à Patre, & Spiritus ſanctus à Patre, & filio; ſic explicant myſterium ſanctiſſimæ Trinitatis SS. Patres, Tertullianus *aduerſùs Praxeam*, Lactantius *lib. 4. diuinarum inſtitut. cap. 19.* Athanaſius *de Decretis Synodi Nicænæ*, & alij; cuius myſterij aptiſſimum ſymbolum eſt topazius, ſeu lux refulgens ex veluti ſolari radio topazij, hæc enim gemma, vt notat Strabo, radio Solis tantopere eſt ſimilis, vt nullum ferè interdiu vtriuſque diſcrimen appareat.

Secundò, topazij color refert virorem porri, vt notant antiqui ſcriptores; itaque topazij ſymbolica ſignificatio eſt inueſtiganda ex porri proprietatibus, quæ ſecundùm Plinium *lib. 16. cap. 6. & lib. 20. cap. 6.* ſunt iuſſi veteri, ac pectoris, & pulmonis vitiis mederi, item prodeſſe phthiſicis, & ſanguinem excreantibus, & diſtillationibus longis, item pulmonis, & arteriæ vitia ſanare; item valere aduerſùs hydropiſim, renum dolores, icteron, ictus, & morſus ſerpentum, & ſcorpionum, item multum conferre voci, ob quam cauſam Nero dedit porro auctoritatem vocis gratia, ſtatis menſium omnium diebus oihil aliud, ac ne pane quidem veſcendo; addit Ariſtoteles perdices adeò eſſe argutas, & canoras, quòd porri edaciſſimæ ſunt. Item multum conferre fœcunditati, & ſomno. Item aurium vitia ſanare, & ſedare ſitim. Item hauſto porri ſucco, mortem ſine vllo cruciatu perferri. Quæ omnia maximè congruunt gratiæ Spiritus ſancti; in ſanandis intimis animi præcordiis, & vetuſtis mentis morbis ab ea pellendis. Serpentum virus ſignificat venenum peccati; hydrops auaritiam, icteros peſſimum exemplum, renum morbus turpes cupiditates,

piditates, quæ omnia ſanat Spiritus ſancti gratia. Ad hæc Spiritus ſanctus confert miram verborum ſoauitatem, vt myſticæ vocis dulcedine homines ad Deom trahantur, ſicuti de Orphei, & Amphionis concentu Poëtarum fabulæ prodiderunt. Et propterea Spiritus ſanctus in linguis igneis fuit viſus, vt euangelicæ prædicationi diuinam efficacitatem ſuggereret. Deinde Spiritus ſanctus tribuit ſanctæ Eccleſiæ fœcunditatem, vt innumeros filios ſpirituales Deo procreet. Præterea ſomnus myſticus eſt ſanctæ contemplationis quies, quam nobis communicat eadem Spiritus ſancti gratia. Denique quis effecit Chriſti Martyres in mediis ipſis cruciatibus non ſolùm ſine cruciatu, ſed maxima etiam cum voluptate mortem ſubire, niſi vna Spiritus ſancti gratia?

Tertiò, ſi lux illa admirabilis, quam Spiritus ſanctus ſpiritualibus viris affatim impertitur, eſt principium omniom beneficiorum, quibus eos ipſemet ſpiritus cumulat; ad lucis huius ſignificationem quid congruentius, quàm excellentia lucis eius, quæ in topazio diſpicitur? Hoc enim eſt cœleſte quoddam miraculum, quo Dei filij ab Ægyptiis diſtinguuntur, nimirum copioſa lux ſpiritalis, qua iuſti viri potiuntur, impiis in obſcura caligine deliteſcentibus. *Exodi* 10. *verſ.* 21. *& Sap.* 17. 2. *& cap.* 18. 1.

Quartò, ſicut topazius faciliùs inuenitur noctu, ita hæc myſtica gemma promprius in aduerſitatis nocte, quàm in proſperitatis die inuenitur.

Quintò, topazius valet contra lunaticas paſſiones; & abundantia lucis ſpiritualis ſcintillans à myſtico Spiritus ſancti topazio valet contra mutabilitatem omnis mundanæ viciſſitudinis, & inanis ſollicitudinis per luoam figuratæ.

Sextò, pax & tranquillitas iuſtorum in grauiſſima quauis rerum aduerſarum procella, ſignificatur io eo, quòd nimius aquæ feruor per annulum, cui topazius ſit inſertus, temperatur.

Septimò, ad ea Pauli verba 1. *Theſſal.* 5. 19. Spiritum nolite extinguere, facit id quod dicitur, topaziom, ſi poliatur, obſcurari; ſi naturæ ſuæ relinquatur, clariorem eſſe, nam & ſpiritales magiſtri docent, reperiri interdum viam aliquam, qua piorum ſpiritus opprimatur, ſi nimiis aut regulis, aut præceptis coercetur.

Octauò, portaceus topazij viror nonnihil vergit ad glaucum, color autem glaucus eſt ſymbolum ſeueritatis, vt diximus paulò antè, vbi de berylſlo *ſectione præcedenti*; quod autem viror topazij decliner ad glaucum, docet Dionyſius Afer *verſu* 1121. Hoc autem indicat maximam ſeueritatem, quam Spiritus ſanctus ſpiritualibus viris ingenerat, vt ſe ipſos aſperè tractantes delitias contemnant.

Nonò, topazius, ſola nobiliom gemma, & limam ſentit, & vſu atteritur. hoc indicat, quàm delicatus ſit Spiritus ſanctus, & quantoperè oporteat ſummam de illo curam haberi.

Decimò, ſignificatio verbi, *ζητεῖν*, id eſt, quærere, & inueſtigare, nos inſtruit, quàm accuratè petere, & indagare debeamus, vt taodem inoenire, & conſequi poſſimus, iuxta illa Chriſti verba *Luc.* 11. 9. Quærite, & inuenietis. *& infrà*, Dabit ſpiritum bonum petentibus ſe. Hæc autem inquiſitio, & petitio debet orationibus fieri, per quas pulſamus, vt exaudiamur. Facit etiam quòd hæc gemma Simeoni obtigit, cuius nomen ſonat exauditionem.

Sectio XI.

De Chryſopraſo, decima gemma Apocalypſis.

DE chryſopraſo Solinus 65. *Polyhiſtoris*, Plinius *lib.* 37. *nat. hiſtor. cap.* 5. *&* 8. S. Iſidorus *lib.* 16. *originum*, *cap.* 7. S. Anſelmus Cantuarienſis *in cap.* 21. *Apocalypſis*, Albertus Magnus *lib.* 2. *mineral. tract.* 2. *cap.* 3. Rueius *lib.* 2. *de gemmis*, *cap.* 10. Cauſſinus *lib.* 11. *de lapillis*, *ſymbolo* 30. Maiolus *colloquio* 18. *pag.* 313. Viegas *in cap.* 21. *Apocalypſ. ſect.* 3. Ribera *in cap.* 21. *Apocalypſ. num.* 52. Alcaſar *notatione* 27. *in cap.* 21. *Apocalypſ.* 1. *Chryſopraſus.*

Quæres primò, quid notandum ſit de nomine huius gemmæ? *Notanda de chryſopraſi nomine.*

Notandum eſt primò, hanc decimam Apocalypſis gemmam non vocari chryſopaſſum, id eſt, aurum fulgens, vt aliquis falsò exiſtimauit; ſed chryſopraſum, vt legunt omnes correcti Codices ſimul cum Vaticano. Alcaſar. *Primum.*

Notandum eſt ſecundò, tres diuerſas ſpecie gemmas vocari eodem nomine chryſopraſi, omnes virides. Prima eſt ſpecies berylli, Plinius *cap.* 5. Solinus *cap.* 65. Alcaſar *in cap.* 21. *Apocalypſ. notatione* 17. qui omnes addunt colorem huius gemmæ eſſe mixtum ex aureo, & porraceo. Secunda, quæ ſimiliter eſt viridis inſtar ſucci porracei, eſt ſpecies topazij, Plinius *cap.* 8. & Alcaſar *ibidem.* Tertia eſt ſpecies praſij, & habet colorem mixtum ex aureo, & porraceo, Plinius, & Alcaſar *ibidem.* Praſium autem eſſe genus gemmæ viridis, conſtat ex Plinio & Alcaſari iam citatis, Iſidoro *lib.* 16. *originum*, *cap.* 7. Alberto Magno *lib.* 2. *mineral. tractatu* 2. *cap.* 14. & aliis. *Secundum.*

Notandum eſt tertiò, prædictam decimam Apocalypſis gemmam non eſſe illum chryſopraſum, qui eſt ſub genere berylli, vel topazij, ſed illum, qui eſt ſpecies praſij; & probatur, quia in eodem *cap.* 21. *Apocalypſis*, & ferè in eodem verſiculo, vtriuſque gemmæ, nempè berylli, & topazij mentio præceſſit. ergo veriſimile non eſt alicuius ex his ſpeciebus iterari mentionem, ſed nouam ſpeciem aſſeri, vt duodecim Apocalypſis gemmæ plus inter ſe habeant diſcriminis. Ita Alcaſar, idem ſentit Ribera. *Tertium.*

Notandum eſt quartò, ex Solino *cap.* 37. *Polyhiſtoris*, Plinio *lib.* 37. *cap.* 10. & Iſidoro *lib.* 16. *cap.* 13. *&* 14. dari quandam gemmam in Æthiopia, quæ ſit coloris pallidi die, noctu ignei, quam proinde lux celet, prodant tenebræ; hanc Solinus, Plinius, & Iſidorus *ibi* vocant chryſolampim. Sed tam in Plinio, quàm in Solino pro chryſolampi legunt aliqui chryſopraſum, vt obſeruat Alcaſar ex Ioanne Grial in notis ad S. Iſidorum *lib.* 5. *cap.* 14. *Quartum.*

&

& Dalecampio *in notis ad locum Plinij*, & certè ipſe etiam Iſidorus *vbi ſupra*, vtitur ipſo etiam nomine chryſopraſi, illi attribuens prædictam chryſolampis proprietatem; quo poſito ſequitur, præter dictas tres gemmas, de quibus paulo antè *in notabili* 2. dari etiam quartam, quæ vocetur chryſopraſus, quod tamen totum eſſe incertum putat Alcaſar, in ſua proinde ſententia perſiſtens, quòd chryſopraſus, quæ eſt decima gemma Apocalypſis, ſit ſpecies praſij, id ex eo confirmans, quia hæc decima gemma, vt nomen chryſopraſi oſtendit, debet habere colorem porraceum, quem conueoire chryſolampi non conſtat.

Quintum. Notandum eſt quintò, decimam hanc Apocalypſis gemmam indifferenter vocari chryſopraſum, & chryſopraſium, Rueius, Alcaſar, Ribera. Rationem autem etymologiæ deriuat Ribera à duplici verbo Græco. nam χρυσὸν Græcè, aurum Latinè; & πράσον Græcè, porrum Latinè ſignificat; ex quo chryſopraſum habere colorem mixtum ex aureo, & viridi porraceo, planè colligitur; id quod in terminis docent Solinus *cap.* 65. Plinius *cap.* 8. Iſidorus *cap.* 7. Anſelmus *in cap.* 21. *Apoc.* Albertus Magnus *cap.* 3. Rueius, Alcaſar, Viegas, Ribera.

2. *Gemma ex duodecim Rationalis quæ reſpondeat chryſopraſo decimæ gemmæ Apoc.* Quæres ſecundò, cùm duodecim Apocalypſis gemmæ reſpondeant duodecim Rationalis gemmis, vt diximus *cap. præcedenti, ſect.* 1. *quæſ.* 4. quænam eſt illa ex duodecim Rationalis gemmis quæ reſpondeat chryſopraſo decimæ Apocalypſis gemmæ? Reſpondeo eſſe Achatem, nomine & re prorſus diuerſam à chryſopraſo. Octo enim gemmæ ex duodecim eædem ſunt in Rationali, & in Apocalypſi, vt videre eſt *Exodi* 28. *& Apocal.* 21. Apocalypſeos verò Chalcedonius reſpondet Rationalis carbunculo; ſardonyx onychi, vt ſuis locis notauimus; hyacinthus ligurio, vt Epiphanius, & Hieronymus obſeruarunt; vnde à ſufficienti partium enumeratione reliquum fit, vt Apocalypſeos chryſopraſus achati Rationalis reſpondeat. Alcaſar.

3. *Chryſopraſi ortus.* Quæres tertiò, vbi gignatur chryſopraſus? Reſpondeo in India. Plinius *lib.* 37. *cap.* 8. Albertus Magnus *cap.* 3. Iſidorus *cap.* 7. S. Anſelmus *in c.* 21. *Apoc.* Ribera *vbi ſuprà*.

4. *Chryſopraſi moles, & amplitudo.* Quæres quartò, molem, & amplitudinem chryſopraſi? Reſpondeo eam eſſe, vt cymbia etiam ex ea fiant, & cylindri. Plinius *cap.* 8. Nota autem cymbium eſſe poculi genus oblongum, & anguſtum ſimile nauigio.

5. *Chryſopraſi proprietates, & vires.* Quæres quintò, proprietates, & vires chryſopraſi? Reſpondeo eſſe ſequentes.

I. eſt, color mixtus ex aureo, & porraceo. hæc patet ex dictis *quæſito* 1 *notabili* 5. Hunc autem colorem intelligendum Alcaſari eſſe viorem porraceum, cum auri tamen ſplendore; ſicut exigua quædam animalcula cernimus viridis coloris, ſed tali addito ſplendore, vt proprium ipſius coloris nomen ſit viridis auri, quam ad rem nihil opus eſt, colorem ipſum ex viridi, & pallido, ſiue luteo eſſe permiſtum, namque pura ipſa viriditas poteſt in ſe habere ſplendorem aureum. Alcaſar.

II. eſt, chryſopraſum non eſſe diaphanum, ſeu tranſlucidum, ſed opacum. Ita Alcaſar, qui optimè id probat ex Plinio *lib.* 37. *cap.* 8. cuius capitis titulus eſt hic, De generibus topazij, & callaide, & de gemmis viridibus non tranſlucentibus: atqui Plinius ipſe ad gemmas non tranſlucentes reuocat chryſopraſum.

III. Oculorum imbecillitatem finit, id eſt, medetur oculorum debilitati, qua aliqui impediuntur, quominus figere poſſint attentos in re aliqua obtutus. Ita Alcaſar, & apud ipſum Arnoldus, Berchorius, aliique plures. Idem Rueius ſentit.

IV. Nimiam diuitiarum cupiditatem, & auaritiam reprimit, & liberalitatem iis ingenerat, qui eiuſmodi gemmam geſtant. Rueius, Alcaſar, & alij apud ipſum.

V. Cordis vires reficit. Rueius.

VI. Ex hac gemma facilè fiunt cymbia, & & cylindri.

VII. Chryſopraſus Æthiopicus die eſt coloris pallidi, noctu ignei, quam proinde gemmam lux celat, produnt tenebræ. Iſidorus *lib.* 16. *originum, in appendice cap.* 13. Rueius, Cauſſinus, & Maiolus *initio* citati. Alcaſar tamen ſuſpicatur hanc proprietatem deſumptam eſſe eo quod Plinius, & Solinus de chryſolampi memorant, vt ſuprà vidimus *quæſito* 1. *notabili* 5.

Quæres ſextò, cui Apoſtolo aptetur Chryſopraſus? Huic quæſito ſatisfecimus *cap. præcedenti, ſect.* 9. *quæſ.* 14. 6. *Chryſopraſus cui aptetur Apoſtolo.*

Quæres ſeptimò, cui articulo ſymboli Apoſtolici congruat chryſopraſus, decima gemma Apocalypſis? Reſpondeo congruere decimo articulo, qui ſic habet, *Sanctam Eccleſiam Catholicam, Sanctorum communionem?* Ita Alcaſar *notat.* 28. *in cap.* 21. *Apocalypſis*; ex cuius Doctoris ſententia breuiter oſtendam, quomodo chryſopraſus congruat huic decimo articulo. 7. *Chryſopraſus cui articulo ſymboli congruat.*

Primò igitur color praſius, ſiue porraceus, qui, (vt in præcedenti articulo vidimus,) refert Spiritum ſanctum, in chryſopraſo denotat ipſummet eſſe ſanctum Chriſtianæ Eccleſiæ Spiritum, in ea degere, & quicquid illa ſtatuit, eſſe Spiritus ſancti decretum, ſicuti ſignificarunt Apoſtoli *Actuum* 15.28. dicentes, Viſum eſt Spiritui ſancto, & nobis.

Secundò opacitas chryſopraſi tria ſignificat. Primò, naturam humanam, quæ eſt in membris Eccleſiæ, qua parte corpus habet, eſſe opacam. Secundò, ſicut oblato corpore opaco, videntur quidem ſigna externæ ſuperficiei impreſſa, quæ tamen latent intra profunditatem, non videntur, ſed per diſcurſum colliguntur; ita videntur quidem ſacræ Eccleſiæ cærimoniæ, & ſanctiones, interna tamen eius pulchritudo & felicitas non cernitur obtutu corporeo, ſed tantùm arguitur. Tertiò, ſignificat Chriſtianam Eccleſiam in terris militantem conflari ex mortalibus hominibus, qui ignorantiis, ac defectibus ſint obnoxij. Vt autem indicetur humanam conditionem culpis, & ignorantiis expoſitam, nihil obſtare, quominus Eccleſiæ ſtatuta ſint ipſius diuini Spiritus decreta; idcirco inter opacas gemmas ea fuit delecta, cuius color praſius eſſet aureus, quo ſignificatur, ſanctiſſimum Spiritum in Eccleſia degere, illique dominari, & ſupremam facere poteſtatem.

Tertiò, connexio, quæ ex chryſolithi auro, & topazij viriditate in chryſopraſo cernitur, ſignificat Chriſti gloriæ, & ſancti Spiritus ſauoris coniunctionem, quæ Chriſtianam Eccleſiam maxima amplitudine cumulat. Quare ſi chryſolithus Chriſti gloriam, ſi topazius diuini Spiritus perſonam ſignificat, quid aliud ſignificat huius duplicis gemmæ in vno chryſopraſo connexio, quàm eum, qui eam gemmam (id eſt, Eccleſiam in ea figuratam) contemnit, Chriſtum etiam, & Spiritum ſanctum inibi habitantes contemnere; qui verò è contrario ipſam audit, Chriſto etiam, & Spiritui ſancto audientem eſſe.

Quartò, in chryſopraſo Eccleſiæ ſymbolo, nihil eſt aliud, præter aureum ſplendorem, ſymbolum Chriſti, & praſium colorem ſymbolum Spiritus ſancti, vt intelligamus in generali Concilio, & in Summo Eccleſiæ Pontifice non eſſe reſpiciendum, qua parte mortales homines ſunt, ſed qua diuini Spiritus aſſiſtentiam, & Chriſti virtutem habent.

Quintò, achates Rationalis gemma, cuius tota gloria ſita eſt in repræſentatione earum rerum, quæ in ipſomet figurantur, olim fuit aptum ſymbolum Synagogæ, id eſt, antiquæ Eccleſiæ, cui omnia in figura contingebant, nunc verò achates meritò in chryſopraſum fuit commutata, qui, vt diximus, eſt ſymbolum Eccleſiæ nouæ aptiſſimum, in qua pulſis iam figurarum tenebris, nitet & aureus ſplendor Chriſti nati, & praſius color Spiritus ſancti. Ante ipſarum quidem figurarum complementum, achates in magna fuit auctoritate, vt Plinius inquit, ſed iam in nulla eſt; quia figuræ in veritatem ipſam abierunt.

Sextò, aurum charitatis, viror ſpei eſt ſymbolum; charitas ergo Dei erga Eccleſiam, & maxima gloriæ pignora eidem collata aptè indicantur in coniunctione auri, & coloris viridis in gemma chryſopraſo. Et quidem in Euchariſtiæ ſacramento, quo nunc Chriſtiana fruitur Eccleſia, vtrumque mirum in modum elucet.

Septimò, conſociatio chryſolithi, atque topazij in chryſopraſo innuit ingentes Eccleſiæ ſpes, nam chryſolithus conſummatæ gloriæ, viror ſpei eſt ſymbolum; quid ergo aliud aurum in viridi indicabit, quàm maximam in ſpe gloriam? Hic ergo eſt Eccleſiæ militantis ſtatus.

Octauò, ſicut chryſopraſus medetur oculorum imbecillitati, ita Eccleſiæ auctoritas nos eximendo in conſtantiæ falſarum opinionum firmat mentis aciem in naturæ fidei ſcopo.

Nonò, ſicut chryſopraſus ſuum ſplendorem per tenebras magis oſtentat, ita Eccleſia in denſa caligine perſecutionum magis gloriam ſuam retexit.

Decimò, contemptus diuitiarum, quem ingerit chryſopraſus, indicat oppoſitionem quæ eſt inter Chriſti Eccleſiæ profeſſionem, & rerum temporalium æſtimationem.

Sectio XII.

De hyacintho, vndecima gemma Apocalypſis.

DE hyacintho Plinius *lib.* 37. *cap.* 9. Solinus *cap.* 43. *Polyhiſtoris*, S. Iſidorus *lib.* 16. *origin.* *c.* 9. S. Anſelmus Cantuarienſis *in c.* 21. *Apoc.* Albertus Magnus *lib.* 2. *miner. tract.* 2. *c.* 8. Braſauolus *in examine lapidum*, *pag.* 447. Rucius *lib.* 1. *de gemmis*, *cap.* 12. Mylius *lib.* 4. *Baſilica chymicæ*, *cap.* 5. Cauſſinus *lib.* 11. *de lapillis*, *ſymbolo* 38. Maiolus *colloquio* 18. *pag.* 313. Alcaſar *in cap.* 21. *Apocalypſ.* *verſic.* 20. *notat.* 30. & 32. Ribera *in cap.* 21. *Apocal.* *num.* 53. Viegas *in cap.* 21. *Apoc. ſect.* 3. 1. *Hyacinthus.*

Quæres primò, quid notandum ſit de nomine hyacinthi? *Notanda de hyacinthi nomine.*

Notandum eſt primò, hyacinthi nomine appellari tum quendam florem, tum quandam gemmam, quòd quædam gemma vocetur hyacinthus, conſtat ex omnibus prædictis auctoribus: de hyacintho flore planum eſt ex Dioſcoride *lib.* 4. *cap.* 61. & *ibi* Matthiolo *cap.* 58. & Plinio *lib.* 21. *cap.* 11. Et quidem hyacinthus flos in vniuerſum in campeſtribus inter ſegetes, & in ſyluis prouenit, floret cum violis circa finem Martij, & Aprilis initium; florentem emittit comam, ab ipſo caulis medio vſque ad medium purpureis circundatam floribus, qui matureſcentes ad terram incuruantur, perdurántque diu, antequam contabeſcant. Hyacinthi radix bulboſa eſt, ordinis primi in deſiccando, ſecundi verò in refrigerando; itaque pueros diutiſſimè ſeruare impuberes illita cum vino albo creditur, pubertatem enim illorum coërcet, & non patitur erumpere; ſiſtit aluum pota, & vrinam impellit. Semen leuiter extergit, & adſtringit; quare & ipſum regio morbo laborantibus exhibetur in vino potandum. Ita naturam hyacinthi floris declarant Dioſcorides, & Matthiolus citati, atque id quod ipſi dicunt de pubertate, & morbo regio, affirmatur etiam a Galeno *lib.* 8. *ſimplicium medicamentorum*, & à Plinio *lib.* 21. *cap.* 26. Cæterùm Matthiolus *loco cit.* rectè monet hyacinthum florem iam deſcriptum, non eſſe illum florem itidem hyacinthum vocatum, quem ex Aiacis ſanguine editum Poëtæ fabulantur, in cuius flore ipſius Aiacis nomen primis litteris expreſſum legitur. Siquidem is, vt Poëtæ canunt, florem profert rubentem lilio ſimilem. Ita Matthiolus. Hæc autem fabula hyacinthi, & Aiacis breuiter tangitur à Plinio *lib.* 21. *cap.* 11. his verbis. Hyacinthum, inquit, comitatur fabula duplex, luctum præferens eius, quem Apollo dilexerat, aut ex Aiacis cruore editi, ita diſcurrentibus venis, vt Græcarum litterarum figura A I legatur inſcripta. Quod vt meliùs intelligatur, aduerte ex Ouidio *lib.* 13. *Metamorphoſeos*, Achille à Paride perempto, cùm de illius armis obtinendis grauiſſima contentio orta eſſet inter Aiacem, & Vlyſſem, Agamemnon iudex in illa controuerſia electus, ne alterum ex illis offenderet, ad alios Græciæ Principes iudicium detulit, qui Vlyſſis eloquentia commoti pro illo ſententiam tulerunt,

atque

atque illi Achillis arma tradiderunt. Quare *Aiacis mors.* indignatus, furoreque percitus Aiax, ſe ipſum gladio traiecit, ex cuius cruore flos hyacintho ſimilis ortus eſt, duæque primæ Aiacis nomiois literæ A I in hoc flore manſerunt impreſſæ.

Secundum. Notandum eſt ſecundò, hyacinthum gemmam ita denominari ab hyacintho flore, quia nimirum eius colorem imitatur. Iſidorus, Mylius, Rueius, Ribera.

Tertium. Notandum eſt tertiò, eximios Plinij chryſolithos hodie vocari à gemmulariis chryſolithos. Cæterùm, quicquid hac de re ſit, certũ eſt in his Apocalypſis gemmis hyacinthum pro chryſulitho non vſurpari, ſiquidem in 12. Apocalypſis gemmis, manifeſtè ponuntur vt gemmæ diſtinctæ, chryſolithus, & hyacinthus: quare Apocalypſeos hyacinthus eiſdem proprietatibus conſiderandus eſt, quibus à Plinio, Solino, Iſidoro, & aliis deſcribitur. Alcaſar.

Quartum. Notandum eſt quartò, gemmas, quæ vulgari nomine ſapphiti hodie vocantur, eas eſſe Plinio, & Solino hyacinthos; ſic ſentiunt doctiores, qui de gemmis noſtra tempeſtate ſcripſerunt, vt obſeruat Alcaſar *notat.* 30. *in cap.* 21. *Apocalypſ.*

2. *Hyacinthi ortus.* Quæres ſecundò, vbi oriatur hyacinthus gemma? Reſpondeo in Æthiopia. Plinius, Iſidorus, Albertus, Maiolus, Ribera; hoc autem cum Alberto intellige, vt plurimùm; nam, vt notat Mylius, etiam ex Luſitania, & multis Indiæ locis ad nos aduehitur.

3. *Hyacinthi genera.* Quæres tertiò, quot ſint genera hyacinthi? Reſpondeo multa, ſed tria præcipua, quæ diſtinguuntur penes diuerſitatem colorum, quo pacto hyacinthi alij dicuntur rubei, alij fului, alij cærulei, &c. de qua re vide Albertum, Rueium, Mylium.

4. *Hyacinthi optimi color.* Quæres quartò, quinam abſolutè, & ſine addito ſit color optimi hyacinthi? Reſpondeo, colorem hyacinthinum abſolutè conſtare ex colore cæruleo, & violaceo, ſeu purpureo. purpureo, inquam, id eſt, ſimili violæ purpureæ. Probatur ex eo quod auctores dicunt de colore hyacinthi; nam Plinius, Ille, inquit, emicans in amethyſto fulgor violaceus, dilutus eſt in hyacintho: primo quoque aſpectu gratus, euaneſcit antequam ſatiet. Solinus, Inter hæc, inquit, nitore cæruleo hyacinthus inuenitur, lapis pretioſus, ſiquidem inculpabilis inueniatur. Nam plerumque aut violaceo diluitur, aut nubilo obducitur, aut albicantius in aquaticum eliqueſcit. Optimus in illo tenor, ſi nec denſiore fuco ſit obtuſior, nec propenſa perſpicuitate detectior, ſed ex vtroque temperamento lucis, & purpuræ moderatum ſuauiter florem trahat. Iſidorus colorem cæruleum, & purpureum requirit ad hanc gemmam. S. Anſelmus *in cap.* 21. *Apocalypſis*, in Cantico, quod contexuit ex 12. gemmis, vbi agit de hyacintho, ad eum requirit, colorem purpureum, & virorem mediocrem, viror autem mediocris, ſiue dilutus, ſiue bene temperatus, eſt cæruleus. Albertus tribuit hyacintho colorem ſapphirinum, qui, vt notat Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 9. eſt cæruleus cum purpura. Denique cæruleum colorem cum violaceo purpureo requirunt Alcaſar, Ribera, Viegas.

5. Quæres quintò, quàm intenſus ſit cæruleus hyacinthi color? Id explicat Alcaſar ex præcitatis Plinij verbis hoc modo. Pretioſus, inquit, hyacinthus talis debet eſſe, vt primo aſpectu cæruleum præ ſe ferat, & ſatis mollem colorem: at verò ſi accuratiùs inſpexeris, non tantum in eo cærulei reperias coloris, quantum initio apparebat, & quodammodo oculorum aciem eludat, & quaſi ex ipſorum conſpectu euaneſcat. *Hyacinthi cæruleus color, quàm ſit intenſus.*

6. *Hyacinthi proprietates, & vires.* Quæres ſextò proprietates, & vires hyacinthi. Reſpondeo eſſe ſequentes.

I. Habere colorem cæruleum declinantem ad violaceum purpureum. patet ex dictis *quæſito* 4. Ne autem quis miretur dum audit violaceum purpureum, quaſi verò color purpureus ſit diuerſus à colore violaceo, aduertat plures eſſe ſpecies purpuræ, ex quibus duæ ſunt præcipuæ, vna quæ dicitur violacea, altera Tyria, vt pluribus oſtendit Alcaſar *in cap.* 21. *Apocal. verſic.* 20. *notatione* 29.

II. Eſt præ ſe ferre talem colorem, cæruleum, qui attentiùs inſpectus, non eſt tantus, quantus initio apparebat, & quaſi ex oculorum conſpectu euaneſcit. patet ex dictis *quæſito* 5.

III. Vbi hyacinthus, ibi & apparet chryſolampis gemma, quam lux celat, produnt tenebræ, eſt enim nocte ignea, die pallida. Solinus *vbi ſuprà.*

IV. Hyacinthus non æqualiter rutilat, ſentit enim auras, & cum cœlo mutatur; ſereno enim perſpicuus eſt, atque gratus, eodem nubilo, coram oculis euaneſcit, & quaſi mœrore oppreſſus quodammodo extinguitur. Solinus, Iſidorus, Anſelmus, Alcaſar, Maiolus, Cauſſinus, Rueius, Viegas, Ribera.

V. Scalpturis minimè eſt accommodatus, reſpuit enim atteri; nec tamen penitus inuictus eſt; nam adamante ſcribitur, & notatur. Solinus, Iſidorus, Maiolus, Cauſſinus, Alcaſar.

VI. Hyacinthus difficilè incaleſcit, quinimò in os miſſus magis friget; itaque oris calore videtur magis refrigeſcere. Solinus, Iſidorus, Alcaſar, Maiolus, Ribera. Hoc autem notat Alcaſar eſſe mirabilius, quòd hæc gemma naſcatur in Æthiopia, ex dictis *ſuprà quæſito* 2.

VII. Illud etiam peculiare Medici de hyacintho prædicant, illum cordi maximè mederi. Vnde in venenatis morbis vſitatum ſatis eſt à Medicis, vt ex hyacinthis potionem, quam confectionem hyacinthorum vocant, ægrotis præſcribant. In qua re pharmacopolæ vel decipiunt, vel decipiuntur, cùm pro antiquo hyacintho, cui conuenit hæc proprietas, ſubſtituant vulgatum hyacinthum, qui aureo colore eſt, & eſt quædam ſpecies chryſolithi, cùm tamen antiquus hyacinthus amethyſtum colore ipſo referat. Ita Alcaſar, qui hunc errorem pharmacopolarum confirmat auctoritate Matthioli *lib.* 5. *in Dioſcoridem, c.* 114.

VIII. Eſt præſentiſſimum antidotum contra venenum, & peſtem, ideoque pro amuleto collo ſuſpenditur è regione cordis. Rueius, Alcaſar, Albertus; ita autem debet ſuſpendi è regione cordis, vt cutem contingat. Rueius.

IX. Cor cõfirmat ebibitus, & geſtatus. Mylius.

X. Dicitur præſtare geſtantem ſecurum à fulminibus. Rueius, Mylius, Alcaſar.

XI. Pro conſtanti creditur hominem tutum reddere à peſte, &, ſi peſte quis laboret, nitorem amittere, colorémque dilutiorem, ac languidiorem induere. Mylius.

XII. Fertur tutum reddere peregrinum, & gratum hoſpitibus collo ſuſpenſus, vel digito geſtatus. Albertus, Alcaſar.

XIII. Dicitur conferre ad diuitias, item ad ingenium bonum, & lætitiam. Albertus, Rueius, Alcaſar. Idem de diuitiis docet Mylius.

XIV. Hyacinthus, quia eſt lapis frigidus, habet vim roborandi corpus geſtantis. Albertus, Alcaſar, Rueius.

XV. Somnum conciliat. Albertus, Alcaſar, Mylius, Rueius.

XVI. Dicitur conciliare honores, & augere prudentiam. Mylius.

XVII. Quæ recentiores ſapphiro attribuunt virtutis indicia, videntur eſſe hyacinthi propria: cùm verum ipſi hyacinthum, nomine ſapphiri compellent. Huiuſmodi ſunt, roborare cor, & viſum: contra timorem, & venenum valere; vinctos è carcere ſoluere, tollere inuidiam, facere victorem, amorem caſtum diligere, fluxum ſanguinis ſiſtere. Ex Abulenſe *Exod.* 28. Illa etiam ad hyacinthum ſpectant, quæ Rueius *lib.* 2. *de gemmis, cap.* 2. ſapphiro attribuit, inclinare ad deuotionem, pietatem, pacem, & conſtantiam, & inordinatas animi affectiones frænare. Ita Alcaſar *notatione* 30. *in cap.* 21. *Apoc.*

7. *Gemma Rationalis quæ reſpondeat hyacintho.* Quæres ſeptimò, quænam Exodi, ſeu Rationalis gemma reſpondeat hyacintho vndecimæ Apocalypſeos gemmæ? Reſpondeo eſſe ligurium, quæ ponitur ſeptimo loco inter gemmas Rationalis, éſtque à hyacintho, nomine, & re ipſa prorſus diuerſa. Ita Alcaſar *notatione* 32. *in cap.* 21. *Apocalypſ.* Si vis autem videre plura de diſcrimine inter ligurium, & hyacinthum, conſule quæ docuimus *cap. præcedenti, ſectione* 8. *quæſito* 1. vbi etiam innuimus non carere omni probabilitate eam ſententiam, quæ aſſerit vnam, eandémque gemmam vocari duplici nomine, ligurium, & hyacinthum, atque adeò ligurium & hyacinthum non eſſe duas, ſed vnam gemmam.

8. *Hyacinthus cui aptetur Apoſtolo.* Quæres octauò, cui Apoſtolo reſpondeat hyacinthus vndecima gemma Apocalypſis? Huic quæſito ſatisfecimus *cap. præcedenti, ſectione* 8. *quæſito* 4.

9. *Hyacinthus cui reſpõdeat articulo Symboli.* Quæres nonò, cui articulo Symboli Apoſtolici reſpondeat hyacinthus, vndecima gemma Apocalypſis? Reſpondeo, reſpondere vndecimu articulo, qui dicit, *remiſſionem peccatorum.* Ita Alcaſar *in cap.* 21. *Apocal. notat.* 32. *verſic.* 20.

10. *Quomodo cõgruat articulo* 11. *de remiſſione peccatorum.* Quæro decimò, quomodo hyacinthus congruat vndecimo Symboli articulo, de remiſſione peccatorum? Reſpondeo, ex Alcaſare proximè citato, ſequentibus dictis.

Primò igitur, ſicut in topazio colorem potri, in chryſolitho auri, in carbunculo prunæ ardentis conſiderauimus, ſic etiam in hyacintho gemma florem hyacinthum ſpectare debemus; nam gemma hæc flori ipſi concolor eſt, atque adeò videtur flos ipſe in gemmam conuerſus noſtris oculis obiici.

Secundò, hyacinthus flos natura ipſa habet inſcriptas duas illas literas Græcas AI. vt docet Plinius *lib.* 21. *c.* 11. & Pauſanias *lib.* 1. quæ duæ literæ, græcè, & hiſpanicè vicem habent interiectionis in dolente, aut commiſerante; illa item interiectio græcanicè non ſolùm eſt dolentis, & miſerentis propria, ſed etiam optantis; quemadmodum apud Latinos hæc dictio, vtinam; ex quo apparet, in hoc flore, qui refert colorem cœli, quodammodo figurari cœlum ipſum, noſtris dolere miſeriis, & illis remedium optare; cùm igitur hic articulus de peccatorum remiſſione imprimis proponat nobis immenſam Dei clementiam, & de hominum peccatis commiſerationem, clementiæ & miſericordiæ congruenter tribuitur color hyacinthinus.

Tertiò, hyacinthi color eſt mollis & tener, & ideò Deus in veteri lege præcepit, vt tunica ſummi Pontificis eſſet hyacinthina ad figurandam Chriſti clementiam. Et Chriſtus ipſe à noſtris pictoribus tunica eiuſdem coloris indutus effingitur, ad ſignificandam ingentem illam miſericordiam, qua humani generis defectus proſequebatur catenus, vt ſæpè in lachrymas erumperet.

Quartò, Poëtæ dum finxerunt à Diis miſericordia motis fuiſſe in hyacinthos flores conuerſos duos illos iuuenes mortuos, Aiacem ſcilicet, & illum alium ab Apolline dilectum, reſpexerunt cœli pietatem, & clementiam, quæ figuratur in duplici illa hyacinthi floris litera, & coloris cærulei ſuauitate, & mollitudine. meminit vtriuſque fabulæ Plinius *lib.* 21. *c.* 11. & Ouidius *lib.* 10. *&* 13. *Metamorph.*

Quintò, hyacinthi cæruleus, id eſt, floris cœleſtis color, eſt leuiter aſperſus minij colore, quo ſanguis ſignificatur, quod nobis repræſentat cœlum ipſum noſtris miſeriis condolere, molliri, & quodammodo affici. Hoc autem, quàm ſit ad peccatorum remiſſionem appoſitum, nemo non videtit.

Sextò, cùm hyacinthi literis, & ipſius coloris ſuauitate coniungitur etiam virtus ad medicinam efficax, qua flos ipſe pollere dicitur; nam, vt ait Plin. *lib.* 21. *c.* 26. torminibus, & araneorum morſibus reſiſtit, & contra ſerpentes, & ſcorpiones, morbúmque regium ſemen eius datur. In quo facilè cernitur cœli clementiam eſſe noſtris miſeriis medicandis efficacem, peccatis præſertim ſerpentum, & ſcorpionum veneno ſignificatis.

Septimò, hyacinthus gemma in eo quòd nubilo, vel ſereno cœ o, mœret quaſi, & hilareſcit, eſt ſymbolum miſericordiæ ad remiſſionem peccatorum requiſitæ.

Octauò, ſicut hyacinthus eſt efficax ad cœli fulmina præcauenda; ita remiſſio peccatorum nos liberat ab ictu horum fulminum.

Nonò, ſi autem foret, quod opinantur nonnulli, ſcilicet gemmam Plinio, & Solino dictam hyacinthum eſſe eandem, quam Dioſcorides, & Galenus ſapphyrum dicunt, huc etiam ſpectabit quod Dioſc. *lib.* 5. *c.* 100. & Galenus *lib.* 9. *de facultatibus ſimplic. medic.* docuere ſapphirum valere contra venenum ſcorpionum.

SECTIO

Sectio XIII.

De amethyſto, duodecima gemma Apocalypſis.

1. *Amethyſtus.* Amethyſtus, duodecima gemma Apocalypſis, ponitur nono loco inter gemmas Rationalis. De eius natura & proprietatibus dictum eſt ſatis *cap. præcedenti, ſect.* 10. Iam ex Alcaſare *in cap.* 21. *Apoc. verſic.* 20. *notat.* 34. videamus *Quomodo aptetur 12. articulo Symboli.* quomodo hæc gemma congruat duodecimo Symboli Apoſtolici articulo, qui dicit, *carnis reſurrectionem, vitam æternam.*

Primò igitur in amethyſto eſt coniunctio coloris vinarij cum purpura, & viola; ſicut autem in hyacintho philoſophati ſumus ex flore, vnde nomen traxit, ſic in amethyſto philoſophandum eſt ex vino, purpura, & viola.

Secundò, vino denotatur cordis lætitia, & obliuio omnium malorum. Item per vini allegoriam ſignificatur gaudium æternum *Matthæi, cap.* 26. ibi, non bibam amodo de hoc genimine vitis vſque in diem illum, cùm illud bibam vobiſcum nouum in Regno Patris mei. rectè igitur amethyſtus, ob vini colorem, quem refert, & ſymbolum gaudij æterni.

Tertiò, amethyſtus, quamuis referat vini colorem, reſiſtit tamen ebrietati, vt intelligamus myſticum vinum cœleſtis beatitudinis meditatione potatum, cuius typus eſt amæthyſtus reſiſtere mentali ebrietati; vinum enim metaphoricè ſignificat homines inebriari vanitate fluxorum bonorum. Hinc Ioannes depingit Babylonem tenentem manu calicem, quo gentes inebriare volebat; aduerſus igitur hanc ebrietatem munit nos memoria gaudij æterni, cuius ſymbolum eſt amethyſtus; ex quo fit vt vinum cœleſte potatum nos liberet ab ebrietate vini terreni.

Quartò, violæ purpureæ, vt docet Plinius *lib.* 21. *cap.* 19. refrigerant, & contra inflammationes illinuntur ſtomacho ardenti, imponuntur & capiti in fronte, crapulam, & grauedines capitis impoſitis coronis, olfactúve diſcutiunt; cùm ergo amethyſtus referat colorem violæ purpureæ, ſequitur meditationem vitæ æternæ, cuius ſymbolum eſt amethyſtus, myſticè efficere in animis noſtris eos effectus, quos viola purpurea efficit in corpore.

Quintò, ad magni ſolatij ſignificationem, quod iuſti ex ſperatæ beatitudinis conſideratione percipiunt, confert illa amethyſti appellatio, qua dicebatur dulcis, & Veneris gemma.

Sextò, vt amethyſtus digitorum attritu calefactus habet vim attrahendi, non aliter carnis reſurrectionis meditatio, & ſempiternæ etiam vitæ, quam in cœlo ſperamus, animos illicit, & mirum in modum afficit.

Septimò, myſticè conueniunt amethyſto, vt eſt vitæ æternæ ſymbolum, illæ proprietates, quas violæ purpureæ attribuit Plinius *ibidem*, nempè mederi morbis comitialibus, valere contra anginas, & oculorum epiphoras, & ſuppurationes. item ſemen violæ ſcorpionibus aduerſari; angina autem gutturis ſuffocationem minitatur. Epiphoræ ſunt oculorum delachrymationes, ſuppurationes verò ſunt vlcera.

Octauò, amethyſtus refert colorem perfectæ purpuræ. Neminem autem latet, purpuram, præſertim Tyriam, Regum, ac Principum fuiſſe veſtem. Hinc liquet, nullam gemmam reperiri potuiſſe aptiorem amethyſto ad innuendum feliciſſimum illum iuſtorum ſtatum in cœleſti patria; vbi omnes Reges, ac Principes erunt, & filiorum Dei dignitate fruentur.

Nonò, ſi verum eſt, quod ex Alciato retulimus, colorem amethyſtinum eſſe eorum proprium, qui ſua ſorte contenti ſunt; hæc certe felicitas in vna Beatorum propria cumulatiſſimè poſſidetur.

Decimò, Reſurrectio Chriſti eſt exemplar, & origo generalis iuſtorum reſurrectionis; ad cuius rei ſignificationem maximè facit, ſardam (quæ Chriſti reſurrectionis eſt ſymbolum) eſſe quaſi matrem & originem amethyſti, vt in eius gemmæ explicatione notauimus.

Vndecimò, quemadmodum Plinius ait ſardam intra ſaxi cor generari, ita etiam ex Theophraſto obſeruauimus, perinde accidere amethyſto, Quorum vtrumque nos docet, vt Chriſtus ex lapideo ſepulchro glorioſus proceſſit, ita etiam iuſtos ex ſuis ſepulchris glorioſos prodituros, quod ſuo modo erit, quaſi ſi reſurrectionis iuſti gemma intra ipſius ſepulchri ſaxum generetur.

Duodecimò, ſicut triumphantium veſtis, licèt aurea fuerit, purpura tamen ornabatur, ait enim Plinius *lib.* 9. *cap.* 36. purpuram triumphali miſceri auro, ita generalis iuſtorum reſurrectio & glorificatio ſignificata per amethyſti purpuram, ornabit Chriſti triumphum, cuius ſymbolum eſt chryſolithi aurum, vt *ſuprà* diximus.

Decimotertiò, quòd amethyſtus faciat vigilantem eum, qui ipſum geſtat; id nos ſymbolicè monet, futuræ gloriæ conſideratione iuſtos alacres, & erectos reddi, ne ſe ſegnitiæ, atque ſocordiæ dent.

Decimoquartò, ad felicem beatitudinis ſtatum pertinet vt iuſti non ſolùm Reges ſint, ſed etiam Sacerdotes, iuxta illam vſitatam Scripturæ phraſim de ſacerdotali Regno. Pro hoc autem nouimus purpuram non Regum modò fuiſſe olim inſigne, ſed etiam Pontificum, vt ſignificat Plin. *lib.* 9. *cap.* 36. idque nos ſacræ literæ docent, dum præcipit Deus Ephod Pontificis ſacrum ſimul cum purpura intexi. Vnde amethyſti color ſacerdotalem dignitatem cum regia connectit, quò ſignificet cumulatiùs Beatorum in cœlo felicitatem.

Sectio XIV.

Quomodo duodecim gemmæ Rationalis Aaronici congruant duodecim Patriarchis duodecim Tribuum Iſraël.

Qvomodo duodecim Rationalis gemmæ reſpondeant duodecim Patriarchis populi Iſraëlitici, oſtendimus *cap. præcedenti*, ex Franciſco Ribera, & Cornelio à Lapide; hoc idem ipſum rurſus noua quadam alia ratione hic oſtende 1. *Gēmæ Rationalis duodecim, quomodo reſpondeant 12. Patriarchis populi Iſraël.*

oſtendemus ex Ludouico Alcaſari *in cap.21. Apocalypſis, verſ.20. notatione 35. & 36.*

2. *Gemmarum 12 Rationalis ordo.* Duo autem ſupponit hic doctiſſimus Interpres. Primùm, *cap.18. Exodi* duodecim Rationalis gemmas numerari hoc ordine, Sardium, topazium, Smaragdum, Carbunculũ, Sapphirum, Iaſpidem, Ligurium, Achatem, Amethyſtum, Chryſolithum, Onychem, Beryllum. Supponit ſecundò in duodecim Rationalis gemmis inſculpta eſſe tribuum nomina per proprium cuiuſque natiuitatis ordinem; ideſt, in prima, qui primò fuit natus; in ſecunda, qui ſecundò; in tertia, qui tertiò, & ſic de reliquis, iuxta quem ordinem putat duodecim Patriarcharum, ſeu Tribuum nomina ſic eſſe aſſignanda duodecim illis gemmis.

1. Ruben in Sardio.
2. Simeon in Topazio.
3. Leui in Smaragdo.
4. Iuda in Carbunculo.
5. Dan in Sapphiro.
6. Nephthali in Iaſpide.
7. Gag in Ligurio.
8. Aſſer in Achate.
9. Iſſachar in Amethyſto.
10. Zabulon in Chryſolitho.
11. Ioſeph in Onyche.
12. Beniamin in Beryllo.

His *notat.* 35. ſuppoſitis Alcaſar ſingulas gemmas ſingulis Patriarchis aptat hoc modo.

3. *Sardium congruenter aſcribi Ruben.* Primò Sardius congruenter aſcribitur Ruben, nam hæc gemma Chriſti reſurrectionem repræſentat. Et Ruben fuit Iacobi primogenitus. Ipſius pater *Gen.* 49. 3. Ruben, inquit, primogenitus meus, prior in donis, maior in imperio. Conſtat in Scripturæ locutione nomen primogeniti Chriſto tribui ob gloriã, ac maieſtatem, qua ex mortuis victor reſurrexit; nec nõn ob imperium in res omnes creatas. Vnde *Rom.*8. *verſ.*29. dicitur, vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus. *Ad Coloſſ.* . 15. primogenitus omnis creaturæ, & *n.*18. primogenitus ex mortuis. *Apoc.*1.5. primogenitus mortuorum

4. *Topazium Simeoni.* Secundò Simeoni adſcribitur Topazius, qui Symboli articulum de Spiritu ſancto adumbrat; nam Simeon ſonat exauditionem; cùm autem Deus ſuum fidelibus Spiritum impertiuit, vtique exaudiit eam ſanctorum Patrum orationem, emitte Spiritum tuum, & renouabis faciem terræ; atque hanc eandem orationem ille Eccleſiæ hymnus continet, Veni creator Spiritus, &c.

5. *Smaragdum Leui.* Tertiò Smaragdus, Paſſioni Chriſti ſymbolum, ad Leui aptatur, quia ad Tribum Leui ſpectabat offerre legis ſacrificia, quibus figurabatur paſſio, & mors Chriſti.

6. *Carbunculum Iudæ.* Quartò Iudam reſpicit carbunculus, id eſt, gemma incarnationis myſterium ſignificans, vt innuatur Chriſtum ex Iudæ tribu humanam carnem aſſumpturum, atque adeò Verbum incarnatum fore illum catulum Leonis Iuda, de quo *Gen.*49.9.

7. *Sapphirum Dan.* Quintò Sapphirus repræſentat ſecundum Symboli articulum, qui IESVM CHRISTVM eſſe verum Dei filium, verúmque Meſſiam profitetur. Hæc gemma quadrat in Dan; primò, quia Iacob in filij Dan benedictione dixit, Salutare tuum expectabo Domine; ſecundò, quia ex Tribu Dan oriturus erat Samſon, qui ſuum liberaret populum admirandis prodigiis, in quo Chriſti Domini figuram adumbrauit.

8. *Iaſpidẽ Nephthali.* Sextò Iaſpis quadrat Nephthali. Ea gemma primum creationis miraculum indicat. Et fortè habitus fuit reſpectus ad nomen Nephthali, quod ſonat æquiparationem. Atqui creatio omnes ex nihilo productos reddit æquales; ita vt de nulla alia nobiliori origine, aut atauorum gloria, quam de ipſo nihilo gloriari poſſimus.

9. *Ligurium Gad.* Septimò Ligurius, ſymbolum remiſſionis peccatorum, congruit Gad; quia Gad ſignificat felicem, vel beatum, & ſcriptum eſt, Beati, quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata. Beatus cui non imputauit Dominus peccatum, *Pſalm.*31.1. fortè huc ſpectat illud, Benedictus in latitudine Gad, *Deut.*32.20.

10. *Achatem Aſſer.* Octauò Achates gemma conuenit Aſſer; Aſſer enim felicitatem ſonat. Et quidem Hebraici populi magna ſita erat in myſteriorum legis gratiæ repræſentatione, eo ferè modo, quo gemmæ Achatis felicitas in eo conſiſtit, vt rerum verarum imagines ſint in ipſa gemma expreſſæ, vt arborum, animalium, &c.

11. *Amethyſtum Iſſachar.* Nonò Iſſachar Amethyſtus applicatur, quæ gemma poſtremam Apoſtolici ſymboli veritatem, id eſt, præmium æternæ felicitatis, iuſtis in cœlo conferendum proponit. In quo videtur haberi reſpectus ad Iſſachar nominis etymon, quod perinde eſt ac præmium, ſeu merces.

12. *Chryſolithum Zabuloni.* Decimò Zabuloni obtingit Chryſolitus, qui Chriſti aſcenſionem figurat, quod nobis innuit prophetiam illam de Zabulonis tribu; quæ licèt primis temporibus non magni fuerit habita, poſtea tamen ad ſublimem fuerat dignitatem euehenda, iuxta Iſaiæ vaticinium *c.*9.1. Ex Galilæa enim quæ ſpectabat ad Tribum Zabulon, aliqui extollendi erant ad Apoſtolicum culmen, in qua dignitate & aſcenſione quodammodo Chriſti aſcenſio adumbrabatur.

13. *Onychem Ioſepho.* Vndecimò Ioſepho reſpõdet Onyx, cùm enim onyx Chriſti deſcenſum ad inferos repræſentet, meritò ad Ioſephum transfertur, qui deſcenſum Chriſti ad limbum figurauit, quando miſſus eſt in ciſternam veterem. *Gen.*37.24. ſiue etiam, quando ſuis fratribus ſe obtulit cognoſcendum. *Geneſ.*45 4. vbi dixit, Ego ſum Ioſeph frater veſter.

14. *Beryllũ Beniamino.* Duodecimò Beryllus (ſymbolũ Chriſti ad Patris dexterã ſedentis, & inde tandem ad extremũ Iudicium venturi) in Beniaminum quadrat mirificè: nam Beniamin ſonat idem, quod filius dexteræ. Vnde quia Chriſtus eſt filius Dei, qui ad Patris dexteram ſedet, propterea inde venturus eſt iudicare viuos, & mortuos. Fortè cum hoc eodem myſterio concinunt verba illa, quæ de Beniamino dicuntur *Gen.*49.27. Veſpere diuidet ſpolia.

SECTIO XV.

Continens moralem, & myſticam expoſitionem duodecim Apocalypſis gemmarum, ex D. Anſelmo Cantuarienſi Archiepiſcopo in cap.21. Apocalypſis.

1. *Gemmarum Apocalypſis expoſitio myſtica.*

I. IAſpis viridis, virorem fidei immarceſcibilem ſignificat.

II. Sapphi

II. Sapphirus ſimilis ſereno cœlo, qui percuſſus radiis Solis ardentem emittit fulgorem, ſignificat altitudinem ſpei Sanctorum, quorum conuerſatio eſt in cœlis, qui & à vero ſole innouati ardentiùs æterna quærunt, & alios quærere docent.

III. Chalcedonius, quaſi pallens ignis lucernæ nitet, & fulget ſub dio, non in domo; ſignificat flammam charitatis internæ, quæ in abſcondito bona agit, ſed cum aliis prodeſſe iubetur, mox apparet quid fulgoris habeat intus; ſculpentibus reſiſtit, ictu Solis, vel digitorum attritu excandens ad ſe paleas trahit; id eſt, Sancti à nullo queunt vinci, & ad ſe fragiliores trahunt.

IV. Smaragdus, nimiæ viriditatis, inuenitur in Scythia, & ſignificat fortem fidei confeſſionem inter aduerſa, quæ frigore adumbrantur.

V. Sardonyx, inferiùs niger, in medio candidus, ſupernè rubeus, ſignificat Sanctos qui ſunt, in paſſione rubei, interiùs candidi, ſed ſibi per humilitatem deſpecti.

VI. Sardius, ſanguinei coloris martyrij gloriam ſignificat.

VII. Chryſolithus vt aurum fulget, ſcintillâſque emittit ardentes; id eſt ſpiritualis inter miracula prædicatio. Auro ſuperna ſapientia, ſcintillis exhortatio, vel etiam miracula ſignificantur.

VIII. Beryllus eſt prædicantium perfecta operatio; reſulget enim inſtar aquæ ſole percuſſæ; non aliter niſi ſeptangula politur forma, quia ea angulorũ percuſſione ſplendor acuitur. Aqua ſenſum hominis ſignificat, ſplendor Solis diuinam ſapientiam, qua amplius fulget, ſed non perfectè diuina, vel humana ſapientia, niſi operibus conſummetur; perfectio operum per ſeptem intelligitur, cùm hoc numero opus mundi factum ſit: vrit manum tenentis, quia qui Sancto iungitur, eius conuerſatione accenditur.

IX. Topazius, quantum rarior, tantum pretioſior, bicolor ex auro, & æthereа claritate, maximè lucens, cum Solis ſplendore tangitur, ſuperans omnium gemmarum claritates, in aſpectũ ſuum ſingulariter prouocás aſpicientes, quem ſi polis, obſcuras; ſi naturæ relinquis, clarior eſt, & nihil clarius Regibus inter diuitias; contemplatiuam vitam ſignificat, quam ſancti Reges omnibus operum diuitiis, & gemmis virtutum præferunt, & in eam maximè mentes diligunt; & tantò amplius, quãtò frequentiùs diuina gratia illuſtrãtur; ex interna claritate aureus color, ex dulcedine cõtẽplationis ęthereus, quæ attritu ſcilicet ſæpè vileſcit; via enim poteſt aliquis ſimul doloribus angi, & tranquilla mente gaudia cœli intueri.

X. Chryſopraſus, viridis aureæque mixturæ; quidam etiam purpureus cum guttis aureis, & naſcitur in India, ſignificat eos, qui virorem æternæ patriæ caritate merentur, & aliis purpuram martyrij oſtendunt; & quia exemplũ Domini ſequuntur, in India, id eſt, propè ortum Solis ſunt.

XI. Hyacinthus, cum äëre nutatur, in ſereno perſpicuus, nubilo marceſcit, indicat DD. ad alta leuatos, ſed propter infirmos condeſcendentes.

XII. Amethyſtus, eſt purpureus mixto colore violæ, & roſæ, leniter quaſdam flammas fundens; purpureus decor, cœleſtis Regni habitum, viola Sãctorum verecundiam, roſa pretioſam ſignificat mortem, qui inter aduerſa mente ſunt in ſummo, qui non modò inter ſe, ſed ad perſecutores flammam charitatis fundunt. Significat igitur amethyſtus cœleſtis ſemper Regni memoriam in animo humilium.

Sectio XVI.

Continens Canticum de 12. gemmis Apocalypſis. ex S. Anſelmo Cantuarienſi Archiepiſcopo in c.21. Apocalypſis.

I. Ciues cœleſtis patriæ, Regi Regum coniunite, qui eſt ſupernus artifex ciuitatis vranicæ, in cuius ædificio talis extat fundatio. *1. Canticum de 12. gemmis Apoc.*

II. Iaſpis coloris viridis, profert virorem fidei, quæ in perfectis omnibus, nuſquã marceſcit penitus, cuius forti præſidio, reſiſtitur diabolo.

III. Sapphirus habet ſpeciem, cœleſti throno ſimilem, deſignat cor ſimplicium, ſpem certam poſtulantium; quorum vita, & moribus delectatur Altiſſimus.

IV. Chalcedonius pallidam ignis habet effigiẽ, ſubrutilat in publico, fulgorem dat in nubilo, virtutem fert fidelium, occultè famulantium.

V. Smaragdus virens nimium, dat lumen oleaginum. eſt fides integerrima, ad omne bonum parula, quæ nuſquam ſcit deficere à pietatis opere.

VI. Sardonyx conſtans tricolor, homo fertur interior, quem denigrat humilitas, in quo albeſcit caſtitas, ad honeſtatis cumulum, rubet quoque martyrium.

VII. Sardius eſt puniceus, cuius color ſanguineus, oſtendit & martyrium ritè agonizantium.

VIII. Auricolor chryſolithus, ſcintillat velut clibanus, prætendit mores hominum perfectè ſapientium, qui ſeptiformis gratiæ, ſacro ſplendeſcunt iubare.

IX. Beryllus eſt lymphaticus, vt ſol in aqua limpidus, figurat vota hominum ingenio ſagacium, quibus plus libet ſumere pulchræ quietis otium.

X. Topazius quò rarior, eo eſt pretioſior, nitore rubet chryſeo, & aſpectu æthereo, contemplatiuæ ſolitum vitæ monſtrat officium.

XI. Chryſopraſus purpureus, auricolor, ac flammeus, cuius ſplendor in tenebris, flammas cuibrat oculis, hæc eſt perfecta charitas, quam nulla ſternit feritas.

XII. Hyacinthus eſt purpureus, virore medioximus, cuius decora facies mutatur, vt temperies, vitam ſignat angelicam, diſcretione præditam.

XIII. Amethyſtus præcipuus, colore violaceus, & notulis purpureus, prætendit cor humilium, Chriſto commorientium.

Caput VI.

De adamante.

De adamante Plinius *lib.* 37. *cap.* 4. Solinus *cap.* 65. S. Iſidorus *lib.* 16. *originum, cap.* 13. Albertus Magnus *lib.* 2. *mineral. tract.* 2. *cap.* 1. Rueius *lib.* 2. *de gemmis, cap.* 15. Mylius *lib.* 4. *Adamas.*

Digitized by Google

lib.4. Baſilica chymica, cap.9. S. Auguſtinus *lib.21. de ciuit.Dei,cap.4.* Cauſſinus *lib.11.de lapillis,ſymbolo* 14. Pierius *lib.41. hieroglyphicorum.* Maiolus *colloquio* 18.*pag.*312.*&* 313.Alcaſar *in Apoc.cap.2. notat.6.& cap.21.notat.*10.11.19. Ioannes Baptiſta Porta *lib.7. magia naturalis, cap.* 53. 54. 55. S.Cyprianus *lib.de duplici martyrio, quatuor paginis,ab initio.*

1\. Quæres primò quid notandum ſit de nomine Adamantis.

Adamas quid nomine.

Notandum eſt primò Adamanti ex natiua duritie nomen eſſe inditum, quòd ſcilicet ob eius inſuperabilem duritiem domari non poſſit:ſumptum eſt autem nomen ab α, particula priuatiua, & δαμάζω, quod, domo & ſupero, ſignificat; hinc adamas indomabilis eſt dictus, Plinius, Iſidorus, Pierius, & alij.

Carbunculus pro adamãte.

Notandum eſt ſecundò, nomine carbunculi in ſacra Scriptura intelligi adamantem. Alcaſar *in Apocal.cap.2. notat.6. & cap.21. notat.12.* Carbunculus autem, de quo egimus *cap.4. huius libri, ſect.5.* ponitur *Exodi* 28. quarto loco inter gemmas Rationalis.

Notandum eſt tertiò adamantem naſci acuminatum;& eo modo,vt Hebraicè Adamanti,atque tribulo, ſiue ſenti,vel ſpinæ idem imponatur nomen,*Samir*,à radice *Samar*, quod ſibi cauere, ſignificat; quaſi ipſius ſignificationis vis ea ſit, quæ Hiſpanicè ſic exprimitur,*Guarte.* Ita Alcaſar *in cap.21. Apocal.notat.*11.

2\. *Adamantis genera ſex.*

Quæres ſecundò, quot ſint Adamantis genera? Reſpondeo eſſe ſex, quæ inter ſe diſtinguuntur ex diuerſitate, vel locorum in quibus naſcuntur, vel colorum, & proprietatum, quibus afficiuntur.Ea autem ſunt huiuſmodi,Adamas Indicus, Arabicus,Macedonicus,Cyprius, Cenchron, Syderites. Indicus non in auro naſcitur, ſed quadam cum cryſtallo cognatione, candore placido tranſlucet. Huic proximus eſt Arabicus, nec alibi quàm in ſynceriſſimo auro generatus; Macedonicus cucumeris ſemen æquat. Cenchros milio magnitudine reſpondet. Cyprius vergit ad æreum colorem, & in medicina eſt efficaciſſimus. Syderites legitur in fodinis ferrariis, & ferreo nitet ſplendore, ponderéque cæteros antecedit. Plinius,Solinus,Rueius,Mylius.

3\. *Adamantis ortus.*

Quæres tertiò, vbi gignantur Adamantes? Solutio patet ex *præcedenti quæſito.*

4\. *Adamantis color.*

Quæres quartò, cuius coloris ſint Adamantes? Iſidorus ponit adamantem ſub colore cryſtallino; Albertus tamen vult eſſe cryſtallo obſcuriorem; ſub quo genere alius refert colorem æreum, vt Cyprius, alius ſplendorem ferreum, vt Syderites, alius nitorem argenteum, alius aquæ ſplendorem liquidiſſimum, Plinius,Solinus, alius nitorem ferri candentis interfuſo quodam ſpendore cæruleo, Rueius,& Mylius.

5\. *Adamas quis perfectior, & imperfectior reliquis.*

Quæres quintò, quis nam adamas ſit perfectior reliquis, quis verò imperfectior. Rueius, Generoſiſſimus, inquit, & ſelectiſſimus iudicabitur Adamas qui inuicta natura præditus,ictum mallei reſpuens frangi non poteſt, atque cryſtallo paulò obſcurior ferrum candens nitore refert, cæruleóque quodam interfuſo ſplendore, ita quidem refulgens, vt flammeum, ſolarémque quendam radium tranſmittere videatur, quaſi ſcilicet vario, tranſlucentique ſuo fulgore, quandam cœleſtis arcus anhelationem repræſentet. Ita Rueius; eadem iiſdem ferè verbis habet Mylius.Plinius autem poſtremum inter adamantes locum aſſignat Cyprio, & Syderiti, his verbis. Syderites,inquit,& ictibus frangitur, & alio adamante perforari poteſt, quod & Cyprio euenit,breuitérque vt degeneres, tantùm nominis auctoritatem habent. Ita Plinius,cui ſuſcribit Rueius,& eadem ferè habet Solinus.

6\. *Adamantis pretium, & æſtimatio.*

Quæres ſextò adamantis pretium, & æſtimationem.Reſpondeo maximam eſſe huius gemmæ æſtimationem Nam Solinus, Indicorum,inquit, lapidum in Adamantibus dignitas prima eſt; & Plinius,Maximum,inquit,in rebus humanis,non ſolùm inter gemmas,pretium habet adamas, diu nonniſi Regibus, & iis admodum paucis cognitus. Idem docet Rueius, addens tamen adamantem nunc tam crebrum eſſe, vt omnibus penè in delitiis ſit,& luxu. Quod autem Rueius dixit de copia adamantum, confirmari poteſt ex eo quod obſeruat Maiolus *colloquio* 18. in Anglia iuxta Briſtoliam reperiri quoſdam montes, & cautes, adamantum adeò fertiles, vt naues onerariæ iis impleri poſſint.

7\. *Adamãti an conueniat vis pariendi alios.*

Quæres ſeptimò, an adamanti conueniat vis pariendi alios adamantes? Ratio dubitandi eſt, quia fœtus, & partus ſupponit vitam ſaltem vegetatiuam,cuius expers eſt adamas. Ex alia verò parte Viues *in ſcholio ad Diui Auguſtini de ciuit. Dei, lib.21. ad cap.4.* ſeſe à pleriſque didiciſſe affirmat, Principi Rauaſtaſio eſſe adamantes, qui fœtificent, & alios pariant adamantes. Nec deſunt auctores apud Maiolum *colloquio* 18. qui aſſerant, Adamantem parere ſua oua iuxta Briſtoliam in quibuſdam Angliæ montibus, vbi effodiuntur adamantes, incluſi orbicularibus ſilicibus, qui ſilices imitantur ruſum colorem, ſúntque fragiles, & intrà caui, quos ſi fregeris, ſtatim adamantes pellucidi concauo affixi ſeſe oculis offerunt, vt adamantum oua gignere, ceu matrices, hi ſilices non ineptè dici poſſint. Solutio huius quæſiti petatur ex dictis *ſuprà lib.2. cap.1. quæſito* 5.

8\. *Adamantis moles, & quantitas.*

Quæres octauò molem, & quantitatem adamantis. Reſpondeo maximam adamantis quantitatem, qua maior nondum eſt inuenta, eſſe æqualem nucleo auellanæ,Plinius, Solinus, Iſidorus,Albertus,Rueius; non omnes tamen adamantes ſortiuntur hanc magnitudinem, ſed reperiuntur aliqui longè minores, præſertim verò Cenchros,qui,vt notant Plinius,& Rueius, milio magnitudine reſpondet. Macedonicus verò cucumeris ſemen æquat, vt obſeruant iidem Plinius,& Rueius.Nota auellanam, vulgò *Noccinola*, alio nomine dici nucem Ponticam, quòd in Aſiam,Græciámque primò è Ponto venerit: eadem & Præneſtina dicitur, quòd Præneſtini his abundent.

9\. *Adamantis forma, & figura.*

Quæres nonò formam,& figuram adamantis. Reſpondeo adamantem ſexangulo laterum læuore turbinatum eſſe in mucronem. Plinius, Solinus, Maiolus *proximè* citati, & Alcaſar *in cap.21. Apocal. verſic.*20. *notatione* 11. & 12.

Nota

Nota autem primò ex Solino, Maiolo, & Alcaſari, hanc figuram conuenire adamanti à natura. Nota ſecundò ex Maiolo reperiri etiam aliquos adamantes orbiculari, aliquos quadrangulari figura præditos.

10. *Adamas an ſit gemma diaphana.*

Quæres decimò, an adamas ſit gemma diaphana? Reſpondeo ſi non omnem, at aliquem ſaltem adamantem cenſeri debere diaphanum. Nam Plinius & Rueius adamanti Indico tribuunt colorem & nitorem tranſlucidum. Solinus affirmat aliquos adamantes referre liquidiſſimum ſplendorem aquæ. Maiolus etiam *vbi ſuprà* quoſdam adamantes vocat pellucidos.

11. *Adamantis proprietates, & vires.*

Quæres vndecimò, proprietates, & vires adamantis? Reſpondeo eſſe ſequentes.

I. Hæc gemma eſt planè indomita, ignis, ferríque victrix. Id probare libet verbis ipſis auctorum. Plinius, Adamantes, inquit, incudibus deprehenduntur, ita reſpuentes ictum, vt ferrum vtrimque diſſultet, incudéſque etiam ipſæ diſſiliant; quippe duritia inenarrabilis eſt, ſimúlque ignium victrix natura, & nunquam incaleſcens, vnde & nomen indomita vis Græca interpretatione accepit. Solinus, Adamantes, inquit, nec ferro vincuntur, nec igni domantur. Iſidorus, Adamas, inquit, nulli cedit materiæ, nec ferro, nec igni, nec vnquam incaleſcit; vnde & nomen Græca interpretatione, indomita vis accepit. Albertus, Adamas, inquit, nec ferro nec igni molleſcit, vel ſoluitur. Idem docent S. Auguſtinus, Rueius, Pierius, Maiolus, Mylius, & Alcaſar.

Notanda de adamante.

Notandum eſt autem primò, hanc proprietatem non conuenire omni adamanti, ſed ſolùm adamanti Indico, & Arabico; Cyprius enim & ſyderites ictibus franguntur, & alio adamante perforari poſſunt, ideoque vt degeneres nominis tantùm auctoritatem habent, Plinius, Solinus, Rueius, Maiolus. Notandum eſt ſecundò, adamantes, quibus eſt vis ignium victrix, nec in medium iniectos ignem incaleſcere, Plinius, Iſidorus, Alcaſar, Pierius. Notandum eſt tertiò Portam *lib. 7. magiæ naturalis*, *cap.* 54. negare tam conſtantem, & communem DD. ſententiam eſſe veram, & affirmare adamantem ferro, & igni etiam modico cedere; ſed dici fortè poteſt Portam non feciſſe periculum de adamante Indico, & Arabico, ſed de Cyprio, vel Syderite, quos etiam ferro, & igni cedere fatentur prædicti auctores.

II. Adamas, qui, vt diximus, non cedit ferro, & igni, cedit tamen hircino ſanguini, ab eo enim frangitur. Hoc ipſum comprobandum eſt auctoritate grauiſſimorum auctorum. Plinius, Illa, inquit, adamantis vis inuicta duarum violentiſſimæ naturæ rerum ferríque, igníſque contemptrix, hircino rumpitur ſanguine, nec aliter, quàm recenti calidóque macerata, & ſic quoque multis ictibus, tunc etiam, præterquam eximias incudes, malleóſque ferreos frangens. Cuius hoc ingenio inuentum? quóve caſo repertum? aut quæ fuit coniectura experiendi tam immenſi ſecreti, & in fœdiſſimo animalium? Numinum profectò muneris talis inuentio omnis eſt. Nec quærenda in vlla parte naturæ ratio, ſed voluntas. Solinus, Adamantes, inquit, ſi diu ſanguine hircino macerentur, nec aliter quàm ſi calido, vel recenti, vel malleis aliquot ante fractis, & incudibus diſſipatis, aliquando cedunt, atque in particulas diſſiliunt. S. Auguſtinus, Adamantem, inquit, lapidem multi apud nos habent, & maxime aurifices, inſignioreſque gemmarum, qui lapis nec ferro, nec igni, nec alia vi vlla perhibetur, præterquam hircino ſanguine vinci. S. Cyprianus, Qui naturæ, inquit, cauſas ſcrutantur, narrant adamantem nulli chalybis duritiei cedentem, hircino ſanguine maceratum, ictu mox malleorum diſſilire; nullos autem adamas corde ſaxeo peccatorum durior. Hoc igitur cur ferreum, cor ſaxeum, plus quàm adamantinum emollit ſanguis Chriſti. S. Iſidorus, Adamas, inquit, hircino rumpitur ſanguine, recenti, & calido maceratur, ſicque multis ictibus ferri perfringitur. Albertus, Adamas, inquit, ſoluitur, & molleſcit ſanguine & carne hirci, præcipuè ſi hircus aliquandiu antè biberit vinum, & petroſelinum, vel ſiler montanum comederit, quia talis hirci ſanguis etiam ad frangendum lapidem in veſica valet infirmis de calculo. Rueius, Adamas, inquit, fatiſcit hircino ſanguine, maximè ſi aliquot ante dies hircus petroſelino, ſilere montano, & vino ſit educatus. Idem ſentiunt Pierius, Maiolus, Alcaſar. Ab his tamen omnibus diſſentit Porta *lib. 7. magiæ naturalis*, *cap.* 54. expreſsè negans adamantem hircino ſanguine molleſcere, addens hæc à noſtris gemmariis haberi fabuloſa, & ridicula. Verùm ob dictum Portæ non eſt recedendum facile à communi opinione, præſertim cùm dici poſſit Portam non feciſſe periculum ſeruatis omnibus conditionibus, de hirco paſto ſilere montano, petroſelino, vt vino, repetitis deinde multis mallei ictibus. Nota ſiler eſſe fruticem nonnunquam arboreſcentem, adeò vt baculos ruſtici ex eo faciant, locis aquoſis creſcit, quaſi pumila ſalix, cuius etiam generibus annumerari creditur. Nota ſecundò petroſelinum eſſe herbam, ſemine nigro, guſtu amaro, ita dictam quod optimè in petris proueniat.

Siler.

Petroſelinum.

III. Adamas diſſoluitur non ſolùm hircino ſanguine, vt diximus, ſed etiam plumbo; ita Albertus, & Rueius; cuius rei cauſam dicit Albertus eſſe multum argentum viuum quod eſt in plumbo. Non deſunt, qui dicant adamantem ligno conteri poſſe; verùm hoc eſſe commentitium notat Alcaſar *in cap.* 21. *Apocalypſ. notat.* 11.

IV. Ferrum adamante tactum vertitur ad Septentrionem. Porta *lib.* 7. *magiæ naturalis*, *cap.* 55.

V. Magnes, præſente adamante, non rapit ferrum; ſi autem illud iam rapuerat, ſtatim atque illi appropinquat adamas, illud dimittit liberum. Plinius *lib.* 37. *cap.* 4. Solinus *cap.* 65. *Polyhiſtoris*, S. Auguſtinus *lib.* 21. *de ciuit. Dei*, *cap.* 4. S. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 13. Albertus Magnus *lib.* 2. *mineral. tract.* 2. *cap.* 1. & 11. Matthiolus *lib.* 5. *cap.* 105. Maiolus *colloquio* 18. Rueius *lib.* 2. *cap.* 24. Notanda ſunt verba Solini, qui *loco citato*, Inter adamantem, inquit, & magnetem eſt quædam naturæ occulta diſſenſio, adeò vt iuxtà poſi-

tus non ſinat magnetem rapere ferrum; vel, ſi admotus magnes ferrum traxerit, quaſi prædam quandam, quicquid magneti hæſerit, adamas rapiat, atque auferat. Ita Solinus. Eodem ferè modo hanc proprietatem explicat Plinius, quem omnes prædicti auctores ſequuntur; à quibus tamen omnibus apertè diſſentit Porta *lib. 7. magia naturalis, cap. 53.* conſtanter affirmans falſiſſimum eſſe, vires magnetis præſentia adamantis hebetari.

VI. Adamante ſculpuntur gemmæ omnes. Ita Plinius *lib. 37. cap. vlt.* Albertus, & Mylius.

VII. Adamas maceratus ſanguine hircino, & poſtea ictibus mallei validè percuſſus, diſſilit in particulas, quæ fragmenta ſcalptoribus in vſum inſigniendæ cuiuſcunque modi gemmæ expetuntur. Ita Solinus *cap. 65.* Idem docet Plinius *lib. 37. cap. 4.* his verbis. Cùm feliciter, inquit, adamantem rumpere contingit, in tam paruas frangitur cruſtas, vt cerni vix poſſint. Expetuntur à ſcalptoribus, ferróque includuntur, nullam non duritiam ex facili cauantes. Idem docent Iſidorus, Albertus, & Rueius.

VIII. Adamas penetrat ferrum, & cæteras gemmas omnes, præter chalybem, in quo retinetur. Albertus.

IX. Adamas non trahit ferrum, eo quòd ſit proprius locus generationis eiùs, vt quædam mendosè dixerunt. Albertus.

X. Adamas & venena irrita facit, & lymphationes abigit, metúſque vanos expellit à mente, & ob id quidam eum anachiteo vocante. Plinius, Solinus, Iſidorus, Albertus, Rueius, Alcaſar, Mylius. Nota Anachiten, ſiue Anchiten deduci à voce Græca, ἄγχω, quæ apud Græcos ſignificat angorem. Ita Commentator Solini. Nota ſecundò lymphationem, eſſe inſaniam, ſeu furorem; hinc lymphatici dicuntur furioſi, vel inſanientes, quaſi Nympharum conſpectu in furorem verſi; nam creditum eſt ab antiquis eum, qui in fonte imaginem Nymphæ vidiſſet, furore corripi.

Anachitis etymon.

Lymphatio quid.

XI. Adamas præſente toxico madere dicitur. Rueius.

XII. Contra venena, & incantamenta amuletum eſſe præſentaneum perhibetur; ideóque peſtiferis cauſis reſiſtere creditur; negántque ferentem faſcinari poſſe, adeò ſcilicet cacodæmonibus inuiſus eſſe traditur. Rueius.

XIII. Terrentia ſomnia arcere fertur. Rueius. Item melancholiam, & atram bilem. Mylius. Item timores nocturnos. Mylius.

XIV. Adamas ſiniſtro brachio alligatus valet contra hoſtes, & inſaniam, & indomitas beſtias, & feros homines, & contra iurgia, & rixas, & contra venena, & incurſus phantaſmatum, & incuborum. Albertus, Mylius.

XV. Adamas dicitur eſſe gemma reconciliationis, quòd hoſtilem demulceat furorem, & viri cum vxore neceſſitudinem foueat. Rueius.

Succubus, & incubus.

XVI. Qui geſtat adamantem, creditur liberari ab incubis, & ſuccubis, Rueius, Albertus. Nota ſuccubos dici Dæmones, qui aſſumpta muliebri forma viris ſe creduntur ſubiicere; quemadmodum incubi appellantur, qui virorum ſpecie aſſumpta, mulieres inire exiſtimantur. Incubus etiam dicitur morbus noctu quieſcentes infeſtans, cùm ſcilicet externa quædam vis quieſcentes videtur inuadere, & veluti ſuo pondere preſſos grauare. Naſcitur hoc morbi genus copia vaporum, ex voracitate, & cruditate in caput redundantium. Cùm hæ voces, incubus, & ſuccubus, ſint æquiuocæ, in vtroque ſenſu videntur accipi, & præcipuè in primo.

XVII. Dicitur adamas vxoris inſciæ ac dormientis capiti ſuppoſitus ſtatim prodere, ſitne pudica, an non; ſi enim fuerit impudica, & adultera, ipſa à mariti conſortio quaſi fugibunda ſtatim excidit thoro. Ita Rueius; benè tamen addens hoc eſſe nugamentum præſeferens ſpeciem quandam præſtigij.

XVIII. Adamantis vires dicuntur eſſe efficaciores in auro, quanquam nonnullis placeat ferream quandam tenuiſſimam bracteam ſubſterni debere. Ita Rueius. Idem ferè docet Albertus his verbis, Maior, inquit, eſt virtus adamantis in auro, vel argento, vel chalybe. Mylius etiam, Adamas, inquit, auro, argento, vel chalybi incluſus præcipuam vim habet.

XIX. Sunt qui velint, poſtquam Euangelium de terrena ſapientia, déque mundi tyrannide glorioſum egit triumphum, veteres illas adamantis proprietates deperiiſſe; erant enim figuræ eorum, quæ facienda erant per Aduentum Chriſti Domini, & ideo ceſſarunt, Domino ipſas figuras adimplente. Ita contemplatur antiquus Doctor, cuius libri inter Origenis opera extant, *lib. 2. in Iobum*, is enim liber ex Eraſmi, Sixti Senenſis, & Genebrardi cenſura non Origenis, ſed alterius antiqui ſcriptoris eſſe cenſetur. Id notat Alcaſar *in cap. 21. Apoc. verſ. 20. notatione* 11. addens tamen contemplationem huius antiqui ſcriptoris eſſe parum veriſimilem.

Quæres vltimò, quarum rerum ſymbolum ſit adamas? 12.

Adamas quarum rerum ſymbolum.

Reſpondeo primò eſſe ſymbolum fortitudinis; ſicut enim adamas eſt victor ignis, & ferri, ita vir fortis exhibet ſe ſuperiorem omnibus rebus aduerſis. Pierius.

Reſpondeo ſecundò eſſe ſymbolum obſtinatæ, & inflexibilis mentis, eáque de cauſa Ditis, & Plutonis pectora adamantina finguntur, & apud inferos ſolido ex adamante portæ, & columnæ eſſe dicuntur, atque ita demùm omnia dura, & implacabilia adamante ſignificantur. Ita Pierius.

Reſpondeo tertiò, adamantem eſſe ſymbolum tyrannidis; eſt enim indomitus, & inuictus, quod ſibi tantoperè arrogant tyranni. Huc ſpectat, quod acuminatus naſcatur adamas, & eo modo, vt Hebraicè adamanti atque ſenti, ſine ſpinæ idem imponatur nomen Samir, à radice, Samar, quod ſibi cauere ſignificat, Hiſpanicè *Guarte.* Ita Alcaſar *in cap. 21. Apocalypſ. verſic. 20. notatione* 11.

Reſpondeo quartò, adamantem multa alia ſignificaſſe diuina inſtitutione. Nam adamas à Summo Pontifice Hebræorum ter in anno geſtabatur,

Adamas à Pontifice Hebræorum ter geſtatus in anno.

geſtabatur, cùm in Sancta Sanctorum ingrederetur, in Paſchate, Pentecoſte, & Tabernaculorum feſto. Quòd ſi populus in peccato deprehenderetur, mutabatur color lapidis; & ſi quidem mortes, & funera portenderet, nigreſcebat; ſi bella, ſanguineum colorem induebat; ſi felicitatem denunciaret, niueæ lucis candore radiabat, & Zachariæ temporibus, ipſo Sacris operante ſplendidus apparuit. Ita ſanctus Epiphanius *lib. de duodecim gemmis*, apud Cauſſinum *lib. 11. de lapillis, ſymbolo* 14. Huc ſpectat, quod Pierius *lib. 41. hieroglyphicorum*, dicit his verbis. Geſtabat, inquit, Hebræorum Pontifex ornamentum quoddam ante pectus opere pulcherrimo elaboratum ex auro, non vltra palmi magnitudinem, in cuius medio veluti ſtella quædam aurea, eluceſcebat, duo vtrimque ſmaragdi, quorum vnus tribubus ſex, totidem ex duodecim Iſraëliticis inſigniti erant. Inter ſmaragdos medius adamas erat. Sacerdos igitur Deum de re quapiam conſulturus precibus ritè prolatis, ſupinis in cœlum manibus porrectis oculos in id operis coniiciebat, déque propoſita re Deum interrogabat. Qui ſi proſpera polliceretur, adamas ardentiſſimo ſplendore promicabat: ſin autem ex voto nihil promittebatur, lapillus nihil immutatus, ſua ſe ſpecie continebat. At ſi Deus populum cædi deſtinaſſet, ſanguineus apparebat. Si mors cuiquam impendebat, nigro obſuſcari conſpiciebatur. Ita Pierius.

His addere libet, quæ de ſignificatione gemmarum Pontificis Hebræorum, planè admirabilia notat Ioſephus *lib. 3. antiquitatum Iudaicarum, cap. 9.* his verbis. Ex lapillis, inquit, quos Pontifex in humeris geſtabat (ſardonyches erant) micabat alter, quòties litatum eſſet, is qui dextrum humerum occupabat; tantúmque fulgorem emittebat, vt procul etiam intuentibus conſpiceretur; ídque præter naturam ſuam, & conſuetudinem; quod certè admirationem meretur apud omnes, niſi ſi qui ex contemptu religionis ſapientiæ opinionem aucupantur. Sed mirabilius eſt, quod nunc dicturus ſum. Per duodecim gemmas, quas in pectore Pontifex inſutas eſſeni geſtat, in bello victoriam prænunciare Deus ſolebat. nam prius, quàm exercitus ſe moueret, tantus fulgor ex eis emicabat, vt toti populo facilè innoteſceret, adeſſe Deum, opémque, & auxilium ſuum inuocantibus eſſe allaturum. Quapropter Græci quotquot à noſtra Religione non abhorrent, cùm hoc miraculum pro compertiſſimo habeant, eſſena vocant λόγιον, hoc eſt, oraculum. Deſiit tam eſſen, quàm ſardonyx fulgorem emittere annis ducentis antequam hæc commentaremur, irato Deo, propter legum ſuarum præuaricationem. Ita Ioſephus, qui per eſſen intelligit illud ſummi Pontificis ornamentum quod dicebatur Rationale, & cui erãt affixæ duodecim illæ gemmæ, topazius, ſmaragdus, iaſpis, ſapphirus, & reliquæ, de quibus dicitur *Exodi cap.* 28. Ita enim ſe ipſum explicat idem Ioſephus *eod. lib. 3. cap.* 8.

CAPVT VII.

De margaritis, ſiue vnionibus.

DE margaritis Plinius *lib. 9. cap. 35.* Solinus *c. 66. Polyhiſtoris*, Iſidorus *lib. 16. originum, c. 10.* Albertus Magnus *lib. 2. miner. tract. 2. c. 11.* Vlyſſes Aldrouandus *lib. 3. de teſtaceis, c. 42.* Braſauolus *in examine lapidum, pag.* 435. Rueius *lib. 2. de gemmis, c.* 13. Mylius *lib. 4. Baſilicæ chymicæ, cap.* 22. Cauſſinus *lib. 11. de lapillis, ſymbolo* 64. Maiolus *colloquio* 18. *pag.* 418. Alcaſar *in cap. 21. Apocalypſis, verſic. 21. notatione* 37. Pierius *lib. 41. hieroglyphicorum.* *Margarita.*

Quæres primò, quid notandum ſit de nomine huius gemmæ? 1. *Margarita quid nomine.*

Notandum eſt primò hanc gemmam vocari aliquando margaritam, aliquando margaritum, aliquando vnionem, vulgò autem Italis dicitur *Perla*, Gallis, Germanis, Anglis, Belgis *Perle*. Margarita, & vnio appellatur à Plinio, Solino, Iſidoro, & Aldrouando. Margaritum autem appellari, eámque vocem à Latinis præferri interdum maſculino, interdum etiam neutro genere, notat idem Aldrouandus, addens vnionem hic accipi pro voce generis maſculini, non fœminini, quòd eadem gemma Italis ſit *Perla*, & ita ab illis vocetur, notant Braſauolus, Aldrouandus, Mylius, qui etiam idem notant de voce *Perle*, vſitata Gallis, Germanis, &c.

Notandum eſt ſecundò, hanc gemmam vocari margaritam, quòd in conchis maris reperiatur. Iſidorus. Ob hanc cauſam, concha in qua naſcitur margarita, appellatur concha margaritifera, aliàs mater perlarum, vulgò *madre Perla*. Aldrouandus. Eandem concham vocat margaritiferam Plinius *lib. 32. cap. vlt. circa medium.* Concha autem ſignificat omne genus piſcis firmiorem habens teſtam: teſta verò dicitur tegmen cuiuſlibet rei durum, & fragile, vt in piſcibus omnibus, qui duriore veſtiuntur cortice. Conchyle, ſeu conchylium nonnunquam eſt generale nomen ad omnes conchas, aliquando ſignificat tale genus conchæ, quod eſt quidem diuerſum à purpura, eſt tamen idem cum murice, cuius ſanie pretioſiſſimæ lanæ tingebantur. His adde Oſtreum, vel Oſtream, vulgò *oſtrega*, eſſe generale nomen ad omnes eos piſces, qui aſperam, ſcabrámque téſtam habent; qui autem læuem, & plenam habent, propriè conchæ dicuntur, quamuis generaliter oſtrea quoque conchæ dicantur.

Notandum eſt tertiò non conuenire Docto- *Vnionis etymon.*
res in aſſignanda etymologia vnionis. Nam Solinus vult margaritam vocari vnionem, quòd nunquam duo ſimul reperiantur in eadem concha, vel plures, ſed vnus ſolùm, idémque docet Iſidorus. Verùm hanc etymologiam refutant Aldrouandus, Braſauolus, & Mylius, ex eo, quòd experientia docet ſæpè in vna concha ſimul inueniri plures vniones. Et quidem Braſauolus teſtatur ſe vidiſſe ſeptem vna concha incluſos; Luſitani etiam, qui Indicam nauigationem fecere, reſtantur, vt refert idem Braſauolus, centum triginta vniones vna

concha capi. Idémque notat Aldrouandus, vbi de generatione margaritarum. Reiecta igitur hac vnionis etymologia, aliam afferunt tres iidem auctores ex Plinio *lib. 9. cap. 35.* vbi dicit. Dos omnis vnionum in candore, magnitudine, orbe, læuore, pondere, in tantum vt nulli duo reperiuntur indiſcreti; vnde nomen vnionum Romanæ ſcilicet deliciæ impoſuere. quæ verba exponens Aldrouandus, notat vocem, indiſcretum, Plinio ſonare indifferens, indiſtinctum, aut protſus ſimile, vt ſit ſenſus, vniones ita appellari, quòd nulli duo planè ſimiles inueniantur, quia nimirum vel magnitudine, vel colore, vel figura, vel alio quopiam diſcrimine inter ſe diffetant.

2. *Margarita vbi reperiantur, gignantúrque.*

Quæres ſecundò, vbi reperiantur, & gignantur margaritæ? Plinius recenſet ſequentes locos, Indicum, Oceanum, Taprobanem inſulam, Toidem, Perimulam promontorium Indiæ, Perſicum ſinum Maris rubri circa Arabiam, Boſphorum Thracium, Acarnaniam, Actium, Britãniam, loca maritima Mauritaniæ. Solinus numerat Indiam, & littus Britannicum. Albertus Flandriam, Theutoniam, & Angliam. Braſauolus mare Indicum, Britannicum, Flandricum. Rueius mare Erythræum, & littora Arabiæ, Toidis, & Taprobanæ. Mylius ſinum maris Perſici, inſulam Bornei, tractum inter promontorium Comorim, inſulam Zeilan, regionem Chinarum, & aliquas regiones noui Orbis. Aldrouandus, Oceanum Britannicum, Scotiam, Gothiam, Suediam, Filandiam, Bohëmiam, Lotharingiam, Boſphorum, ſinum Perſicum, Indicum mare, inſulam Taprobanæ, Toidem, Chinam, inſulam Zeilan, inſulam Bornei, Pariam, & Curianam, noui Orbis regiones; narrant, inquit Aldrouandus, & alias inſulas, & maria Indiæ Occidentalis nauigatores, & Carthagenam inſulam, & Cubaguam, quæ in mari del Sur dicto ſita eſt, vbi frequens piſcatio eſt, vnde hodie inſula Perlatum ei nomen eſt, Gaſpar Morales cùm diuturno bello tandem Regem huius inſulæ Perlarum ſuperaſſet, coëgit hunc ſingulis annis Regi Hiſpaniarum perſoluere centum libras vnionum. Concludamus igitur, inquit Aldrouandus, non modò in mari, ſed etiam in fluuiis, & vbicunque ſunt conchæ, margaritas reperiri. nam, quamuis in temperatis regionibus, vt in Gallia, & Hiſpania gigni ſint qui negent; viſa tamen eſt in Tago flumine Toleti concha ex iis, quæ ibi naſcuntur, margaritam ferre. Hæc Aldrouandus. Hîc prætetire non poſſum tria valdè memorabilia de locis vnionum, quæ commemorat idem Aldrouandus. Primum eſt, in prouincia Caniclu, quæ Regem habet tributarium magno Cham, eſſe lacum in quo tanta eſt margaritarum copia, vt pretium earum omnino vileſceret, ſi pro arbitrio hominum aſportari permitterentur; quare capitis pœna cautum eſt, ne vllus in hoc lacu piſcari abſque magni Cham venia poſſit. Alterũ eſt Regem Bornei inſulæ, cùm duxiſſet vxorem filiam Regis Zoli, & Taginæ, quæ ſunt duæ inſulæ, ab eáque intellexiſſet patrem eius habere duos maximos vniones, bellum mouiſſe patri, qui cum filiis captus, ad ſui, & filiorum redemptionem coactus eſt Regi Bornei tradere & vniones, & vtriuſque inſulæ dominatum. Tertium eſt, incolas Curianæ, quæ eſt regio noui Orbis, noſtratum mercium auidiſſimos, certatim ferre, & offerre vnionum ſerta, quæ cum noſtris mercibus facilè commutent. Aduerte autem, cùm tot locis reperiantur margaritæ; illas tamen præcipuè Plinio laudari, quæ reperiuntur circa Arabiam in Perſico ſinu maris rubri; illas etiam, quæ generantur in inſula Borneo eſſe rotunditate, colore, & magnitudine commendabiles, notat Aldrouandus.

Margarita laudabiliores quæ.

3. *Margarita an ſit de genere lapidum pretioſorum.*

Quæres tertiò, an margarita contineatur ſub genere gemmæ, & lapidis pretioſi? Ratio dubitandi eſt, quia, vt refert Aldrouandus, Seruius ſcribit gemmas diuerſi coloris eſſe, margaritas verò albas; vel gemmas integras, margaritas verò pertuſas. Sabinus etiam Iuriſconſultus, apud eundem Aldrouandum ſcribit lapillorum nomine non contineri margaritas; verùm, quicquid dixerint hi auctores, quos meritò refellit Aldrouandus, dicendum eſt, margaritas eſſe ſub genere gemmæ, & lapidis pretioſi, nam inter gemmas & lapides pretioſos recenſetur à grauiſſimis auctoribus, Plinio *lib. 37. cap. 2.* Solino, Iſidoro, Alberto Magno, Rueio, Mylio, Cauſſino, Maiolo, Alcaſati *in cap. 21. Apocal. verſic. 21. in commentario*; & certè ſi ex pulchritudine, pretio, ſoliditate, & virtute æſtimantur gemmæ, & lapilli pretioſi, quis non fateatur locum, & quidem nobiliſſimum inter gemmas deberi margaritis.

4. *Margaritarũ pretium, & æſtimatio.*

Quæres quartò pretium, & æſtimationem margaritarum. Reſpondeo huius gemmæ pretium eſſe maximum, colligi

Primò, ex ſacra Scriptura. Nam *Prouerb. cap. 25. verſ. 12.* dicitur, Inauris aurea, & margaritum fulgens, qui arguit ſapientem, & aurem obedientem; & *Matthæi c. 15.* dicitur, Simile eſt regnum cœlorum homini negotiatori, quærenti bonas margaritas, inuenta autem vna pretioſa margarita, abiit, & vendidit omnia quæ habuit, & emit eam; & *cap. 21. Apocalypſis*, cœleſtis Ieroſolyma, pro cuius duodecim fundamentis ponuntur duodecim gemmæ, dicitur habere duodecim portas, & ſingulas portas eſſe ex ſingulis margaritis.

Secundò, ex Plinio qui *lib. 9. c. 35.* Principium, inquit, culménque omnium rerum pretij, margaritæ tenent. Iſidorus, Margarita, inquit, prima candidarum gemmarum.

Vniones Cleopatræ.

Tertiò, ex Cleopatræ vnionibus, de quibus Plinius *lib. 9. cap. 35.* ſic habet. Duo, inquit, fuere maximi vniones per omne æuum, vtrumque poſſedit Cleopatra, Ægypti Reginarum nouiſſima, per manus Orientis Regum ſibi traditos. Hæc cùm exquiſitis quotidie Antonius ſaginaretur epulis, ſuperbo ſimul ac procaci faſtu, vt Regina meretrix, lautitiam eius omnem, apparatúmque obtrectans, quærente eo quid aſtrui magnificentiæ poſſit? reſpondit vna ſe cœna centies ſeſtertiùm abſumpturam. Cupiebat diſcere Antonius, ſed fieri poſſe non arbitrabatur. Ergo ſponſionibus factis, poſtero die, quo iudicium agebatur, magnificam aliàs cœnam, ne dies periret, ſed quotidianam Antonio appoſuit, irridenti, computationémque expoſtulanti.

At

At illa corollarium id eſſe, conſumpturámque ſe ea in cœna taxationem confirmans, ſolamque ſe ſentiens ſeſtertiùm cœnaturam, inferri menſam ſecundam iuſſit. Ex præcepto miniſtri vnum tantùm vas ante eam poſuere aceti, cuius aſperitas, viſque in tabem margaritas reſoluit. Gerebat auribus cùm maximè ſingulare illud, & verè vnicum naturæ opus. Itaque expectante Antonio, quidnam eſſet actura, detractum alterum merſit, ac liquefactum abſorbuit. Iniecit alteri manum L. Planeus iudex ſponſionis eius, eum quoque paranti ſimili modo abſumere, victúmque Antonium pronunciauit, homine irato. Ita Plinius. Hanc eandem hiſtoriam ex Plinio refert Aldrouandus *lib. 3. de teſtaceis*, *cap.* 42. vbi de pretio margaritarum, atque pretium illorum Cleopatræ vnionum ſignificatum illis verbis, centies ſeſtertiùm, æquiualere aureis ducentis quinquaginta millibus. Eodem modo reddit hanc ſummam Maiolus *colloquio* 18. Porrò ille alter vnio, qui à Cleopatræ cœna ſuperfuit, Romam delatus, ac diſſectus eſt, factæque ex vna margarita duæ, impoſitæque ſimulacro Veneris, vt monſtroſæ magnitudinis in Pantheo. Ita Macrobius *libro* 3. *Saturnalium*, *cap.* 17. apud Maiolum. Idem affirmat Plinius *proximè* citatus, his verbis, Comitetur, inquit, fama vnionis eius parem, capta illa tantæ quæſtionis victrice Regina, diſſectum, vt eſſet in vtriſque Veneris auribus Romæ in Pantheo dimidia eorum cœna.

Vniones Clodij. Quartò ex vnionibus Clodij, qui Romæ & ipſe inſumpſit plures vniones in conuiuio, priuſquam id ipſum in Ægypto feciſſet Cleopatra; qualis autem fuerit iſte Clodius, & quomodo id euenerit, explicat Plinius *lib.9. cap.*35. his verbis. Prior id fecerat Romæ in vnionibus magnæ taxationis Clodius tragœdi Æſopi filius, relictus ab eo in amplis opibus hæres, ne in triumuiratu ſuo nimis ſuperbiat Antonius, penè hiſtrioni comparatus, & quidem nulla ſponſione ad hoc producto, quo id magis regium erat, ſed vt experiretur in gloria palati, quid ſaperent margaritæ; atque vt mirè placuere, ne ſolus hoc ſciret, ſingulos vniones conuiuis abſorbendos dedit. Ita Plinius.

Vniones Paulinæ. Quintò ex vnionibus Paulinæ, quam rem Solinus *cap.* 66. explicat his verbis. Lolliam, inquit, Paulinam Caij Principis coniugem, vulgatum eſt habuiſſe tunicam ex margaritis, ſeſtertio tunc quadringenties æſtimatam, cuius parandæ auaritia pater ipſius M.Lollius, ſpoliatis Orientis regionibus, offendit Caium Cæſarem Auguſti filium, interdictáque amicitia Principis, veneneno interiit. Idem narrat Plin. addens tamen eum Paulinæ veſtem fuiſſe ſmaragdis, margaritíſque opertam, alterno textu fulgentibus. Eandem hiſtoriam narrat Alcaſar ex Plinio, concludens ſummam tot ſeſtertiorum reſpondere plus octingentis millibus ſcutorum. addit etiam duas illas Cleopatræ margaritas, de quibus ſuprà, æſtimatas fuiſſe pluris, quàm duodecies centenis millibus ſcutorum.

Sextò, ex quodam vnione, cuius æſtimatio fuit viginti millium ſcutorum, & amplius, vt refert Alcaſar.

Septimò, ex eo quod Iulius Cæſar Imperator thoracem, quem Veneri genitrici in templo eius dicauit, è Britannicis margaritis factum ſubiecta inſcriptione teſtatus eſt. Plinius, & Solinus *proximè* citati.

Octauò, ex Pompeij Magni tertio triumpho, in quo, inter alia tranſtulit coronas ex margaritis triginta tres, & Muſeum ex margaritis, in cuius faſtigio horologium erat. imago Pompeij è margaritis erat. Plinius *lib.*37.*cap.*1.

Nonò, ex eo, quòd Caius Princeps ſuper omnia muliebria ſocculos induebat è margaritis, & Nero Princeps ſceptra, & perſonas, & cubicula viatoria vnionibus conſtruebat. Plinius *ibidem*.

Decimò, ex eo quòd Alexander Seuerus Imperator, teſte Ælio Lampridio, gemmas ſibi oblatas vendidit. Et cùm quidam Legatus vniones duos vxori eius per ipſum obtuliſſet magni ponderis, & inuſitatæ menſuræ, vendi eos iuſſit. qui cùm pretium non inuenirent, ne exemplum malum à Regina naſceretur, ſi eo vteretur, quod emi non poſſet, in auribus Veneris eos dicauit. Ita Aldrouandus, commemorans duos alios eximios vniones, quorum vnus tribus aureorum millibus, alter quatuor aureorum millibus fuit emptus. Alium commemorat Alcaſar æſtimatum plus viginti ſcutorum millibus.

Vndecimò, ex eo quòd Rex Bornei alteri Regi bellum mouerit, vt illi eriperet duos vniones, vt diximus *ſuprà quæſ.* 2 *huius cap.*

Quæres quintò molem, & quantitatem margaritæ. Reſpondeo eſſe hanc quantitatem; nam 5. *Margarita moles, & quantitas.*
vniones æquant magnitudinem interdum fabæ, interdum ciceris, interdum oliuæ, interdum auellanæ, interdum nucis, interdum oui turturei, interdum oui gallinacei, Interdum oui anſerini. Aldrouandus, & Maiolus. Ne autem hoc incredibile videatur, notat Aldrouandus interdum capi aliquas conchas, quarum caro ſit ſeptem, ſupra quadraginta, librarum.

Quæres ſextò colorem margaritæ. Reſpondeo varium eſſe huius gemmæ colorem. nam 6. *Margarita color.*
margaritæ aliæ ſunt aurei coloris, vſque adeò, vt ab auro vix dignoſci queant, ſi propiùs ad id admotæ ſint, aliæ argenteæ, oculíſque piſcium ſimiles, aliæ coloris ſuffuſci, & liuentis, aliæ rufi, aliæ marmorei coloris, aliæ denique ſunt candidæ. Plinius, Solinus, Iſidorus, Aldrouandus; aliæ vergunt ad colorem viridem, aliæ ad cæruleum, Aldrouandus. Abſolutè autem loquendo, videntur eſſe candidæ eo candore, cui inſit multum albi quod penetret parua lux, & ideo nitent, cùm tamen ſint albæ, ſic explicat Albertus colorem vnionis. Nota autem, vniones, tempore adoleſcentiæ eſſe candidos, ſed ingruente ſenecta flaueſcere. Solinus, Iſidorus, Plinius.

Quæres ſeptimò, vtrùm margarita natura ſua ſit pellucida? Reſpõdeo affirmatiuè, id enim affir- 7. *Margarita an natu... ſua ſit*
mat Theophraſtus *lib. de lapillis*, apud Aldrouandum *lib.* 3. *de teſtaceis*, *cap.* 42. vbi de genere, & differentia huius gemmæ.

Digitized by Google

8\. *Vnionum figura. Vnionũ ſpecies Elenchus, & tympana.* Quæres octauò figuram vnionis. Reſpondeo hanc figuram eſſe variam; vniones enim alij ſunt rotundi, alij oblongi, alij grandinis ſimiles, alij plani ab vna parte, altera concaui, tuberibus inæquales, alij pyri forma, aut ouali. Ex his aliqui vocantur Elenchi, aliqui Tympana. Elenchi ſunt vniones facie turbinata, vt ex amplo ſcilicet in tenue deficientes, quos pyra modò vocant. Eſt autem Tympanum inſtrumentum ex vna parte tumidum, & rotundum, ex altera planum membrana clauſum intus vacuum, quod baculo feritur cum turmæ equitum ad pugnam concitatæ ſunt: inde margaritæ, quæ ab vna parte tumidæ, ſeu rotundæ ſunt, ab altera planæ, à tympanorum ſimilitudine tympana vocantur. Ita Plinius, & Aldrouandus.

9\. *Elenchi gemma ratio.* Quæres nonò, cùm Elenchus ſit vox Græca, quæ Latinè ſonat indicem, quare ea gemma, de qua diximus *quæſito præcedenti*, vocatur elenchus? Reſpondeo ob eam cauſam, quia ſicut librorum indices & pulchritudine, & varietate colorum, & magnitudine litterarum libros exornant, ita vniones geſtantium habitum illuſtrare, & quaſi indices eorum videantur eſſe. Aldrouandus.

10\. *Vniones an ſint perforati natura, vel arte.* Quæres decimò, vtrùm vniones ſint perforati natura, vel arte? Albertus abſolutè ait vniones aliquos eſſe perforatos, aliquos integros; qui loquendi modus innuit aliquos eſſe natura perforatos. Braſauolus ait, alios natura, alios arte eſſe perforatos. Rueius dicit dari aliquos vniones natura perforatos. Aldrouandus, & Mylius aiunt arte, non natura perforari, eóſque irrident, qui putant dari vniones natura perforatos, & fortè illis fauet Plinius, dum abſolutè pronuntiat corpus vnionum eſſe ſolidum.

11\. *Vniones perfectiſſimi qui.* Quæres vndecimò, cùm dentur tot genera omnium, vt vidimus, quinam cenſentur eſſe omnium perfectiſſimi? Reſpondeo tales eos eſſe, qui fuerint maiores mole, & ponderis grauioris, quíque præterea ſint maximè candidi, lucidi, rotundi, & leues. Plinius, Braſauolus, Mylius, Aldrouandus. Idem docet Rueius, hoc ſolùm à reliquis diſſentiens, quòd præfert vniones, qui fuerint minimi ponderis; ſed meritò Aldrouandus miratur Rueium quòd in hoc audeat diſcrepare à Plinio. Addit Aldrouandus duas alias probitatis notas, nimirum ſi vniones facilè in aceto liquefiant, ſintque valdè maturi, ita vt à teſta conchæ per ſe ſe excidant, ſi enim nondum bene maturi eximantur, facilè marceſcunt. Addit ſecundò Aldrouandus, optimos eſſe vniones Indicos, & in mari rubro procreatos; item hodie cenſeri optimos vniones Orientales, atque inter hos qui inter Ormutium, & Baſſoram in ſinu Perſico inueniantur. Addit tertiò, reperiri conchas margaritiferas propè inſulam Bornei, quarum vniones æquent magnitudinem oui gallinacei, & in Regis corona quoſdam æquare ouum anſerinum, & quidem tanta rotunditate, vt menſæ impoſiti vno in loco non maneant, ſed continuò tanquam argentum viuum moueantur.

12\. *Vniones meliores perforati.* Quæres duodecimò, vtrùm meliores ſint vniones perforati, an integri? iuuenes, an ſenes? Rueius præfert eos, qui natura ſint perforati. At Mylius, & Braſauolus eos, qui ſint integri, præferunt, quamuis moueant arte perforatos, etſi minoris virtutis, non eſſe tamen negligendos. Aldrouandus autem ait vniones non natura, ſed arte perforari, idque magna ex parte in Babylonia, quò ex Ormutio, aliiſque Indiæ vicinis regionibus deferuntur. Vtrùm autem integri ſint præferendi perforatis, vel contrà, non clarè explicat. Quod autem attinet ad iuniores, & ſeniores, palmam iunioribus, vt magis perfectis, deferunt Plinius, Solinus, Iſidorus, Alcaſar, Mylius, Rueius. Addit Albertus in conchis iunioribus meliores reperiri margaritas.

Quæres decimotertiò, an dentur vniones arte factitij, ficti, falſi, & adulterati? Reſpondeo affirmatiuè, modos autem adulterandi vniones, recenſet Aldrouandus ſequentes. Primus ex concharum teſtis. Secundus ex margaritis confractis. Tertiò conchas paluſtres aliqui in acri lixiuio coquunt, donec nigri earum cortices ſeparari poſſint; reliquum album contundunt, & rore inter Pentecoſtem, & Auguſtum collecto, diſtillatóque excipiunt, ſubigunt, & globulos minutos formant, & filo inſertos ad ſolem indurant. Quartò, aliqui vniones vitreos vacuos, ſed tráſlucidos faciunt, deinde materia implent, qua ſplendidi, & vnionum coloris reddantur in tantum, vt vix à veris vnionibus diſcerni poſſint. Quintò, aliqui accipiunt candidos lapillos ex capitibus, & oculis piſcium; quos mundant, ſiccant, puluerant, & agitant, ouorúmque albuminibus excipiunt, miſcéntque, ac tandiu mouent, donec fiat veluti maſſa ſpiſſa, ex qua vnionum corpuſcula, dum recèns, & tractabilis eſt materia, effinguntur, & ſeta ſuilla, vt fiat foramen, transfiguntur, tum demum reſiccata coquuntur in lacte vaccino, & ſecreto loco procul à ſole, & puluere iterum ſiccantur, donec perfectam duritiem induerint. Ita Aldrouandus. 13. *Vniones an dentur arte factitij, ficti, falſi, & adulterati. Modi vniones adulterandi qui.*

Quæres decimoquartò, quid notandum ſit de ratione piſcandi conchas margaritiferas? 14. *Vnionũ piſcatio.*

Notandum eſt primò difficilem eſſe, vel etiam periculoſam harum concharum capturam. Primò, quia maior pars illarum deliteſcit inter ſcopulos, Plinius, Solinus, Aldrouandus. Secundò, quia illas, quæ ſunt in alto mari, comitantur canes marini vt plurimum, Plinius, Solinus, Aldrouandus. Canes autem marini hîc videntur accipi pro quibuſdam piſcibus piſcatoribus, à quibus periculum imminet his, qui accedunt ad capturam concharum. Aldrouandus. Tertiò, conchæ propterea inter ſcopulos, aut inter marinos canes plurimùm deliteſcunt, quia piſcantium inſidias timent. Quartò concha ipſa cùm videt manum piſcatoris, comprimit ſe ſe, operítque opes ſuas, gnara propter illas ſe peti. Plinius, Rueius, Aldrouandus. Quintò, cùm piſcator in hiantem concham manum indiderit, in magno verſatur diſcrimine, ſiquidem illas apprehenſam manum acie ſua abſcindit, nulla iuſtiore tantæ temeritatis, luxus, & auaritiæ pœna, Plinius, Rueius, & Aldrouandus, quibuſdam eo cruciatu confeſtim morientibus, Aldrouandus.

Denique

Denique conchæ quamcunque piſcatoris natantis partem labris ſuis, ſiue marginibus teſtæ acutis, apprehenderint, abſcindunt. Aldrouandus. Quæ cùm ita ſint, meritò miratur Plinius, quomodo tanta pericula non arceant à margaritis aures fœminarum.

Notandum eſt ſecundò conchas, quo fuerint maiores, eò profundiùs inhabitare; minores verò, vti filias, propiores aquæ margini; minimas, vti nepies, ſupercilio viciniores degere. Aldrouandus. His contraria videntur eſſe, quæ Mylius ſcribit his verbis: Conchæ, quæ ſuperiori parte maris natant, grandiores margaritas generant; quæ verò in alio mari degunt, minutiores proferunt.

Notandum eſt tertiò, vnionum piſcationem non fieri per totum annum, ſed duntaxat per Aprilem, & Maium; per Septembrem, & Octobrem. Aldrouandus.

Notandum eſt quartò, in mari Indico eſſe maximam copiam vnionum; illuc conueniunt multi mercatores, adducentes multos homines qui in profundum maris ſe dimittant, piſcentúrque marinas conchas, ex quibus vniones colliguntur; quia verò in ſinu illo ſunt grandes piſces, qui homines facilè occiderent, huic periculo ita ſuccurrunt negotiatores, conducunt enim Magos quoſdam, qui incantationibus diabolicis coniurant piſces illos, vt neminem lædere poſſint. Nocte verò quando à negotiatoribus margaritarum piſcatio intermittitur, relaxant magis coniurationem ſuam, ne fures nocte ſine periculo ſe ſe in mare demittant, & tollant conchas cum margaritis. Aldrouandus.

Notandum eſt quintò, conchas margaritiferas capi vel reti, vel vrinando. Aldrouandus. Vrinare autem, vel vrinari, eſt in aquam mergi, & natando emergere.

Notandum eſt ſextò, conchas gregarim natare, & certam examini ducem eſſe, illa ſi capta ſit, etiam quæ euaſerint, in plagas, ſiue quod idem eſt, in retia reuertuntur. Ita Solinus. Idem docet Plinius his verbis. Quidam, inquit, tradunt, ſicut apibus, ita concharum examinibus ſingulas magnitudine, & vetuſtate præcipuas eſſe veluti duces, miræ ad cauendum ſolertiæ; has vrinantium cura peti, illis captis, facilè cæteras palantes retibus includi. Ita Plinius. Aldrouandus etiam docet huiuſmodi conchas gregatim multas in mari veluti apes depaſci, regémque ſuũ habere, aut reginã, ac ſi contingat regem comprehendi à piſcatoribus, facilè reliquum etiam examen circundati reti. At ſi rex effugerit, reliquas capi non poſſe. Idem docet Ælianus *lib* 14. *cap.* 8. apud Maiolum *colloquio* 18. his verbis: Conchæ margaritiferæ gregatim natant; & quemadmodum examina duces, ſic eæ regem habent tum formæ pulchritudine, tum magnitudine præſtantem; ſumma autem contentione vrinatores ideò certant ad capiendum gregis ducem, quòd eo capto, cunctum gregem rectore orbatum, non loco ſe mouentem aſſequuntur, quandiu Rex fugiendo elabi poteſt, ſapienter eas regit.

Notandum eſt ſeptimò, captas iam à piſcatoribus conchas margaritiferas, multo deinde ſale obrutas in vaſis fictilibus recondi, & tandem eroſa omni carne, nucleos quoſdam corporum, hoc eſt, vniones, decidere in ima. Ita Plinius, & Aldrouandus. Americus Veſputius apud Aldrouandum, vbi de electione vnionum, ſic ſcribit ad Regem ſuum de vnionum maturitate. Nouerit Maieſtas veſtra, quòd niſi permaturi ſint, & à conchis, in quibus gignuntur, per ſe ſe excidant, omninò perfecti non ſunt, quinimò in breui, vt ſæpiùs expertus ſum, emareſcunt, & in nihil redacti ſunt. Cùm verò maturi fuerint, in oſtrea ipſa inter carnes, præter id quod carnibus ipſis hæreant, ſe ſeparant, huiuſmodi optimi ſunt.

15. *Vniones in qua generentur concha.*

Quæres decimoquintò, in qua concha generentur vniones? Reſpondeo, non generari in vno conchæ genere, ſed in multis, iiſque diuerſis; ita Plinius, & Aldrouandus. Certum eſt autem in concha margaritifera propriè dicta, ſeu matre perlarum optimos, atque plurimos naſci. Ita Aldrouandus, apud quem videat qui vult, quænam ſint hæc plura genera concharum, in quibus margaritæ generantur. Illud autem videtur eſſe notabile, quod obſeruat hic auctor ex Cardano, nempe naſci margaritas ex conchis rotundis nobiliores, ſed tamen minus rotundas, alias verò ignobiles rotundas ex oblongis, quaſi contraria ratione.

16. *In qua concha parte.*

Quæres decimoſextò, in qua conchæ parte generentur vniones? Plinius, Non ſemper, inquit, in media carne reperiuntur vniones, ſed aliis, atque aliis locis. Vidimúſque iam extremis etiam marginibus, velut è concha exeuntes, & in quibuſdam quaternos, quinóſque. Ita Plinius. Duas alias opiniones refert Aldrouandus; prior eſt Androſthenis putantis vniones gigni in carne conchæ; poſterior eſt Cardani, qui cenſet eos generari in teſta.

17. *Vnio an ſit pars concha.*

Quæres decimoſeptimò, vtrùm vnio ſit pars cõchæ? Philoſtratus ait vnionem eſſe lapidẽ, qui in concha cordis locũ habet. Chares verò Mitylenæus apud Athenæum vocat vniones oſſa concharum; verùm hanc poſteriorem de oſſibus ſententiam ſic optimè impugnat Aldrouandus, quia ſi vniones eſſent oſſa concharum, ij ſemper in omnibus conchis reperirentur, cùm oſſa ſint partes animalium neceſſariæ, quod tamen repugnat experientiæ. Eadem ratione poteſt impugnari prior ſententia de corde.

18. *Vniones quomodo generẽtur in cõchis.*

Quæres decimooctauò, quomodo vniones generentur in conchis? Plures de hac re circumferuntur opiniones.

Prima aſſerit conchas certo anni tempore concipere vniones ex cœleſti rore, quem hauriunt, eóſque tandem parere. Ita Plinius *lib.* 9. *cap.* 35. Solinus *cap.* 66. *Polyhiſtoris*, S. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 10. Alcaſar *notatione* 37. *in cap.* 21. *Apocalypſis*, & alij plures. Sed libet referre verba Plinij, & Solini. Plinius igitur ſic habet. Conchas, inquit, vbi genitalis anni ſtimulauerit hora, pandentes ſe ſe quadam oſcitatione impleri roſcido conceptu tradunt, grauidas poſtea eniti, partúmque concharum margaritas pro qualitate roris accepti; ſi purus influxerit, candorem conſpici; ſi verò turbidus, & fœtum ſordeſcere; eundem pallere, cœlo minante conceptum; ex eo quippè conſtare, cœlique eis maiorem ſocietatem eſſe, quàm maris, inde nubilum trahi co-

lorem, aut pro claritate matutina ſerenum. Si tempeſtiue ſatientur, grandeſcere & partus. Si fulguret, comprimi conchas, ac pro ieiunij modo minui. Si verò & tonuerit, pauidas, ac repente compreſſas, quæ vocant phyſemata, efficere, ſpeciem modo inani inflatam ſine corpore, hos eſſe concharum abortus. Ita Plinius; Solinus autem, Conchæ, inquit, ſunt in quibus hoc genus lapidum (loquitur autem de margaritis) requiritur; quæ certo anni tempore luxuriante conceptu, ſitiunt rorem velut maritum, cuius deſiderio hiant, & cùm lunares maximè liquuntur aſpergines, oſcitatione quadam hauriunt humorem concupitum; ſic concipiunt, grauidæque fiunt, & de qualitate ſaginæ reddunt habitus vnionum. Nam ſi purum fuerit quod acceperint, candicant orbiculi lapillorum; ſi turbidum, aut pallore langueſcunt, aut ruſo innubilantur. ita magis de cœlo, quàm de mari partus habent. Denique quoties excipiunt matutini aëris ſemen, fit clarius margaritum; quoties veſpere, fit obſcurius; quantóque magis hauſerit, tanto magis proficit lapidum magnitudo. Si repentè micauerit coruſcatio, intempeſtiuo metu comprimuntur, clauſæque ſubita formidine, vitia contrahunt abortiua; aut enim perparuuli fiunt ſcrupuli, aut inanes. Conchis ipſis ineſt ſenſus, partus ſuos maculari timent; cúmque flagrantioribus radiis excanduerit dies, ne fuſcentur lapides Solis calore, ſubſidunt, & ſe profundis ingurgitant, vt ab æſtu vindicentur. Ita Solinus. Verùm hanc primam opinionem, quamuis auctoritate tam grauium Scriptorum munitam, ſie optimè impugnat, & refellit Aldrouandus *lib* 3. *de teſtaceis*, *cap.* 42. Primò, quia conchæ altiùs mari immerguntur duodecim orgyis, ſiue vlnis, quo via ipſi ſolares radij penetrare poſſunt; multò ergo minus illuc penetrabit roſcidus aër. Secundò, quia conchæ, quæ in profundo maris degunt, producunt margaritas maiores, quæ in maris ſuperficie minores, cùm tamen contrà euenire deberet, ſi conchæ ea rore conciperent. Eandem ſententiam cum Aldrouando refutant Cardanus, & Rodeletius.

Secunda opinio aſſerit vniones generari ex crebro tonitru, & imbre largiori. Ita Iſidorus Characenus apud Athenæum *lib.* 3. quos citat Aldrouandus *proximè* cit.

Tertia ait, vniones in conchis fieri ea rore, & fulgure. Ros enim allambentis fulguris vi non modò concreſcit in vnionem, ſed & ipſe vnio celeriùs Ioue tonante paritur. Ita Cauſſinus *lib.* 11. *ſymbolo* 64. ex S. Gregorio Thaumaturgo *lib.* 14. *cap.* 13. Idem ſentiunt alij apud Aldrouandum. Idem ferè ſentiunt alij, qui apud Aldrouandum aiunt margaritam eſſe maris fœturam, quæ ad partum deducatur, cùm in apertas conchas fulgura affulſerint. Albertus Magnus ait vniones, dum tonat, à conchis, quaſi per abortum euomi, & ideò in flumine inueniri.

Quarta eſt Maſſarij, qui apud Aldrouandum putat vniones generari, ex ipſamet concharum carne.

Quinta eſt Rueij, qui *lib.* 2. *cap.* 13. conciliat recentiores cum antiquis, vt ſcilicet pro varia cœli conſtitutione varia ſit margaritarum generatio, & ita veræ ſint præfatæ omnes ſententiæ, quarum tamen primæ, quæ eſt Plinij, & Solini, ipſe adhæret. Rueium autem impugnat Aldrouandus ea eo, quòd quamuis in quibuſdam rebus lucorum diuerſitas generandi modos admittat, ob rationes tamen allatas in impugnatione primæ ſententiæ, ſuſtineri non poteſt margaritas gigni ex rore, vt vult Rueius, ſed neque ex fulgure, vt placet aliis.

Sexta eſt Ioannis Tzetzis, qui putat in mari generari quoſdam lapillos, qui cùm in concham ceciderint, huius teſtæ leuitate, nitoreve acquirere ſplendorem, ſicque fieri vniones. Hanc opinionem refert, & refellit Aldrouandus. Primò, quia in concharum carne interdum inueniuntur vniones rotunditate inſigni, & ſplendore; igitur penetrare carnem quamuis mollem non poſſunt. Secundò, quia teſtis concharum plurimi vniones interdum adnati cernuntur, vt non ineptè è teſtis concharum margaritas originem trahere quidam ſuſpicentur.

Septima eſt Cardani, qui apud Aldrouandum putat margaritas generari in conchæ teſta, non in carne, & probat primò ex ſubſtantiæ ſimilitudine, eſt enim vnio ſimilior teſtæ, quàm carni. Secundò, quia ſæpè videntur margaritæ, quæ ſint teſtæ iunctæ, & adnatæ, interdum etiam, veluti in cinere caſtaneæ, ita etiam in matrice ſepultæ cernuntur margaritæ.

Octaua eſt, margaritas ita in carne conchæ generari, vt ouum in gallina, calculum in renibus, vel veſica, & grandinem in ſuum carne. Hanc tuetur Aldrouandus vt probabiliorem, & munit non contemnendis auctoritatibus, & coniecturis, quas vide apud ipſum. Nota autem in ſuibus grandinem dici, cùm ſub lingua fiunt venulæ nigricantes, & varicoſæ, ſeu tumidiores. *Grando in ſuibus quid.*

Quæres decimonono, quot modis diſſoluantur vniones? Respondeo, ſequentibus duobus. 19. *Vniones quot modis diſſoluantur.*

Primò, acri aceto. Plinius, Maiolus, Alcaſar, Aldrouandus; oportet tamen acerrimum eſſe illud acetum, quale in noſtris regionibus non inuenitur. Aldrouandus.

Secundò, ſucco limonum, quem bis, aut ter cola, inde merge, & Soli expone; ſpatio quinque, vel ſex dierum inuenies vniones diſſolutos, ita vt mellis, quod ad ſubſtantiam attinet, ſimilitudinem referant. Ita Cardanus apud Aldrouandum.

Quæres vigeſimò, quomodo vniones poliantur? 20. *Quomodo poliantur.*

Supponendum eſt primò vetuſtate, & continua geſtatione vnionum pondus, colorémque mutari, & pretium vileſcere. Plinius, Solinus, Alcaſar, Mylius, Rueius, Aldrouandus.

Supponendum eſt ſecundò, vnionum nitorem poſſe quidem quibuſdam remediis reſtitui, pondus autem nulla ratione. Aldrouandus.

His poſitis, leguntur apud ſcriptores quidam modi poliendi vniones.

Primò enim ſi columbæ deuorent margaritas, eas puriores cum fœcibus reſtituunt. Ita Rueius. Idem remedium præſcribit Aldrouandus his verbis. Auerroes, inquit, Arabs magni nominis Philoſophus, & Medicus ſcribit margaritas, ſi dentur comedendæ columbis, clariores,

res, & puriores reddi, ſed occidendas eſſe ſtatim, vbi deglutierint, diutiùs enim in ventriculis detentas pondere, & pretio imminui, plúſque damni, quàm lucri accipere.

Secundò, Indi oryza nonnihil contuſa cum ſale fricant aliquandiu margaritas, quæ ex hoc recuperant nitorem, & claritatem. Aldrouandus, & Mylius.

Tertiò, in Bohemiæ fluuio, qui pagum Huſſinerz alluit, Inuentas margaritas in conchis quibuſdam immaturas accolæ aliquando anatibus deuorandas præbent, & vbi aluo reddiderint, ſplendidiores colligunt: cùm eximi debent, cauent ne aëre tangantur, & illico ore excipiunt; ſaliua enim ablutæ conſtantiùs ſplendorem ſeruant. Aldrouandus.

Quartò, fit interdum, vt maculam quandam in ſuperficie habeat vnio, aut pilum, aut aliud quippiam, quod ſplendorem, pretiúmque diminuat. Ideò gemmarij tunicam primam vnionis auferunt, habet enim plures tunicas, ſiue cortices, inſtar cepæ; ſed gemma, qui hoc opus aggreditur, certus eſſe debet tunicas Interiores maculis, aut pilis carere, quod facilè cognoſcet, ſi vnionem digitis ſummis, Solis ſpendori lucido cœlo opponat; nam ita omnia vitia facilè videbit, veluti ſunt rimæ; quandoque enim rupti ſunt vniones parte interna, cùm foris ſommæ ſint probitatis. Aldrouandus.

21. *Margaritarũ vſus in medicina.* Quæres vigeſimoprimò, quinam ſint vſus margaritarum in medicina? Reſpondeo eſſe ſequentes.

Primò, margaritæ ſiccæ, & frigidæ ſunt, & deſiccant humiditates. Aldrouandus. Idem docet Rueius his verbis. Præcipua, inquit, margaritis laus eſt, quòd ſiccitate innata corporis redundantias abſumunt.

Secundò, roborant, & confirmant cor. Braſauolus, Rueius, Mylius, Aldrouandus.

Tertiò, vires, ſpiritus, & principes corporis partes recreant. Rueius, Aldrouandus, Mylius, Albertus Magnus.

Quartò, collyriis admixtæ margaritæ oculorum nubeculas detergunt, & aquam eò defluentem abſumunt, ſordes oculorum emendant, roborant etiam neruos, per quos humiditas ad oculos defluit. Rueius, Mylius, Aldrouandus.

Quintò, contra melancholicos affectus plurimum commendantur Rueius, Aldrouandus.

Sextò, proſunt cardiacis, qui cordis noxiis paſſionibus ſunt obnoxij. Rueius, Albertus, Aldrouandus.

Septimò, tuentur à morbis peſtiferis. Rueius; & cordialibus medicamentis miſcentur. Mylius.

Octauò, valent contra fluxum lientericum, id eſt, contra fluxum ventris procedentem ex eo quòd inteſtina ob leuitatem cibum non retinent, ſed indigeſtum reddunt. Albertus, Aldrouandus.

Nonò, valent contra ſyncopem. Albertus, Aldrouandus.

Decimò, cordis tremorem, capitíſque vertiginem pellunt. Mylius.

Vndecimò, miſcentur ſaccharo, quod vulgò manum Chriſti cum perlis vocant, aduersùs animi defectionem. Mylius. Meminit & Aldrouandus cuiuſdam antidoti, quam vocat manum Chriſti perlatam.

Duodecimò, recipiuntur etiam in antidota, vel puluetes roborantes cor. Mylius.

Decimotertiò, valent & aduersùs ſanguinis fluxum, & opitulantur dyſentericis. Mylius, Aldrouandus.

Decimoquartò, menſtrua cohibent, dentéſque purgant. Mylius.

Decimoquintò, antidotis viſcerum miſcentur, ac vim eorum augent, ſanguinem reddunt tenuiorem, craſſum autem & fœculentum ſanguinem clarificant. Aldrouandus.

Decimoſextò, febricitantium remediis adhibentur. Aldrouandus.

Decimoſeptimò, ſolent pharmacopolæ in marmoreo mortario vniones in puluerem redigere, ne aliquid vel corporis, vel ſubſtantiæ, vel ſaporis ingratis à metallico contrahant. Aldrouandus.

Decimooctauò, his dentes albidiores fieri traditum eſt; ſed idem etiam teſtæ concharum, in quibus inueniuntur, præſtant. Aldrouandus.

Decimonono, oleum ex vnionibus conducit ad neruorum reſolutionem, conuulſionem, mærorem ſenilem, & phrenitidem; corpus ſanum conſeruat; læſum priſtinæ ſanitati reſtituit. Lac muliebre emendat, augétque, naturaliũ partium viria, & ſemen corrigit; abſceſſibus, vlceribúſque ex dentibus, cancro, & hæmorroïdibus medentur. Ita Aldrouandus, & Mylius. Quomodo autem conficiatur oleum ex vnionibus, vide apud Aldrouandum *ibidem lib. 3. de teſtaceis, c. 42.*

Quæres vigeſimoſecundò vires, & proprietates vnionum? Quæ ſint vnionum vires, & proprietates ferè omnes, patet ex ſuprà dictis. Hîc breuiter addemus aliquot paucas, quæ nondum ſatis indicatæ ſunt, nec ad certa capita, vt ſuperiores, reuocari facilè poſſunt. 22. *Vnionum proprietates, & vires.*

Primò igitur vnio in aqua eſt mollis, exemptus protinus dureſcit. Plinius. Alcaſar, Maiolus. eandem proprietatem refert Solinus his verbis. In aqua mollis eſt vnio, duratur euiſceratus.

Secundò, candor margaritarum ſenecta diſperit, & grandeſcentibus conchis flaueſcunt margaritæ. Ita Solinus. Idem docet Plinius his verbis, Flaueſcunt ſenecta, rugíſque torpeſcunt, nec niſi iuuenta conſtat ille, qui quæritur, vigor. Plinium ſequitur Alcaſar.

Tertiò, craſſeſcunt etiam in ſenecta vniones, conchíſque adhæreſcunt, nec iis auelli queunt niſi lima. Plinius.

Quartò, vnionum corpus eſt ſolidum, quod nullo lapſu frangitur. Plinius.

Quintò, ſole rubeſcunt margaritæ, candorémque perdunt, vt corpus humanum; quare conchæ altius mari merguntur, quàm vt penetrent radij. Plinius. Idem notat Solinus his verbis, Conchis ipſis ineſt ſenſus, partus ſuos maculari timent; cúmque flagrantioribus radiis excanduerit dies, ne fuſcentur lapides Solis calore, ſubſidunt, & ſe profundis ingurgitant, vt ab æſtu vindicentur.

Sextò, vniones digitis ſuſpendere, & binos, ac ternos auribus fœminarũ gloria eſt. Plinius.

Septimò, iam & pauperes affectant geſtare margaritas, lictorem fœminæ in publico vnionem eſſe dictitantes. Quin & pedibus, nec crepidarum

pidarum tantùm obſtragulis, ſed totis ſocculis addunt. Neque enim geſtare iam margaritas, niſi calcent, ac per vniones etiam ambulent, ſatis eſt. Plinius.

Octauò, fertur margaritas poſt plenilunium capias, cum tempore minui, & decreſcere. Quæ verò ante plenilunium capiantur, huic vitio nequaquam eſſe obnoxias. Mylius.

23. *Vnionum prouerbia.* Quæres vigeſimotertiò, quænam prouerbia ducantur ex natura vnionum? Duo huiuſmodi prouerbia refert Aldrouandus *lib. 3. de teſtaceis, cap.* 42. Primum eſt, *Si tanti vitrum, quanti margaritum*, id eſt, ſi tanti æſtimantur res parui momenti, res ſcilicet caducæ, & interituræ, quanto ſtudio curandæ ſunt res magni momenti, res ſcilicet æternæ? Alterum eſt, *Vnione ſignare*, pro eo quod eſt inter felicia numerare, vetus enim ſuperſtitio, vnumquemque anni diem miſſis totidem in vrnam, aut, vt apud Scythas, in pharetram, calculis ſignabat; quem arbitrabantur proſperum abiiſſe, candido calculo, aut creta: quem egregiè felicem, vnione; contrà, quem inauſpicatum, nigro lapillo notabant. Ita Aldrouandus. Hæc etiam duo prouerbia refert Paulus Manutius *in Adagiis*.

24. *Vnionis ſymbola.* Quæres vigeſimoquartò, quarum rerum ſymbolum ſit vnio? Reſpondeo, eſſe ſymbolum rerum ſequentium.

Primò enim eſt ſymbolum Verbi Dei. Ita Clemens Alexandrinus *lib.* 2. *Pædagogi, cap.* 12. his verbis. Maximi, inquit, pretij margarita mundum muliebrem per ſummam laſciuiam mirandum in modum inuaſit; ea autem naſcitur in quodam oſtreo: magnitudo autem eius eſt, quantus permagnus piſcis oculus; nec pudet miſeras totum ſuum ſtudium in hoc oſtreo ponere, cùm eis liceat ſancta ornari gemma, nempè Verbo Dei, quod vtique Scriptura appellauit margaritam, qui eſt pellucidus, & purus IESVS. Ita Clemens Alexandrinus.

Secundò, eſt ſymbolum ſacroſanctæ Incarnationis Chriſti Domini, vnio enim fieri dicitur ex fulgura, & rore, & quidem fulgur ſignificat virtutem Spiritus ſancti; ros, puriſſimum ſanguinem Deiparæ Virginis; vnio, corpus ipſum Chriſti Domini. Ita S. Gregorius Taumaturgus *lib.* 14. *cap.* 13. apud Cauſſinum *lib.* 11. *de lapillis, ſymbolo* 64.

Tertiò, eſt ſymbolum B. Virginis: ſicut enim margarita inter cæteras gemmas candore, claritate, perſpicuitate, rotunditate, vnitatéque, vnde vnio vocatur, præcipua habetur, & cor roborat, ſyncopen, & animi defectum curat; ita etiam Beatiſſima Virgo candida eſt propter virginitatem, clara propter honeſtatem, perſpicua, ac reſplendens propter veritatem; eius enim intima videri poterant; rotunda propter obedientiæ, bonorúmque operum celebritatem; vnica, & præ cæteris præcipua, propter ſingularem ſanctitatem. Animum addit timidis peccatoribus, & tremorem, triſtitiamque, ne damnati moriantur, pellit. Ita Aldrouandus.

Quartò, ſignificat præmium, quod rectè facientibus offertur *Matth. cap.* 13. ibi, Simile eſt Regnum cœlorum homini negotiatori, quærenti bonas margaritas, inuenta autem vna pretioſa margarita, abiit, & vendidit omnia, quæ habuit, & emit eam. Pierius, & Aldrouandus.

Quintò, eſt ſymbolum religioſæ hominum vitæ. Alcaſar.

Sextò, vnio eſt ſymbolum lachrymarum; quod ſymbolum ſumptum eſt à coniectoribus, qui viſos in ſomnis vniones lachrymarum profluuium portendere tradiderunt. Ita Pierius, & Aldrouandus. Huius ſymboli addit Aldrouandus hanc cauſam, quia fortè, inquit, lachrymarum guttæ, vniones magnitudine, perſpicuitate, & orbe ſuo referant.

Septimò, vniones cùm ad ornatum præcipuè comparentur, venuſtatis ſignificatum ſibi ante alias vſurparunt gemmas: lapilli enim reliqui non de pulchritudine tantùm, ſed de dotibus etiam aliis cenſentur; in vnione nitor, & læuor expetitur. Pierius, & Aldrouandus.

Quæres vigeſimoquintò, quomodo vnio ſit ſymbolum religioſæ, & eccleſiaſticæ vitæ? Huic quæſtioni ſatisfaciam ex doctrina Alcaſaris *not.* 37. *in c.* 21. *Apocalypſis.* 25. *Vnio quomodo ſit ſymbolum vitæ religioſæ & eccleſiaſticæ.*

Primò igitur vnio, in eo quòd multiplici conſtat cute, ex cœleſtique rore conflatur, atque ei maior eſt cœli, quàm maris ſocietas (quas proprietates vnioni tribuit Plinius *lib.* 9. *cap.* 35.) innuit religioſæ, & eccleſiaſticæ vitæ originem fuiſſe cœleſtem, & tanquã rem è cœlo dilapſam, ipſius eſſe imaginem, & cum ipſo cognationem habere. eſt enim cœleſtis quidam ros, qui in mundi huius mare illapſus, in eo coagulatur, atque conſtringitur. Sed vt cœleſtis ros in hoc inferiori orbe, quandam ipſius cœli effigiem præ ſe fert. Et cùm Chriſtus variis in locis rori comparatur, forſan ad vnionis generationem alluditur. Deinde margaritam multiplici cute conſtare, poteſt id multum extendi Etenim, ſicut cœlum ſuper hos quattuor elementorum globos ſeptem priùs Planetarum orbium pallia extendit, mox firmamentum, primum mobile, ac cœlum ipſum empyreum; ita etiam religioſa vita ſupra inferiora iſthæc, quibus humana corpora procreantur, & aluntur, multiplici virtutum chlamyde, & indumento ornatur. Atque in ipſa alluſione, & proportione virtutum ſeptem ad totidem Planetas, & in aliis id genus permultis multus ſeſe aperit ingenio campus. Adde hîc, Origenem, Clementem Alexandrinum, Hilarium, Auguſtinum, Chryſoſtomum, & Baſilium margaritæ ſymbolum de Chriſto, Apoſtolis, & Prophetis explicare, eo nempè ſenſu, quòd in Chriſto, & Apoſtolis religioſæ, atque cœleſtis vitæ exemplar mirificè reſplendeat.

Secundò, ſicut principium, & culmen omnium rerum pretij margaritæ tenent, ex Plinio *lib.* 9. *cap.* 35. ita nihil eſt pretioſius religioſa, & eccleſiaſtica vita, per illam quippè cœlum ſpiritualibus diuitiis, ac Diuinis opibus terram locupletat. Quamobrem ſapiens negotiator, qui hanc inuenit margaritam, vendit omnia quæ habet, & emit eam, *Matth.* 13. De materiali ipſa margarita dixit Plinius *ibidem*, Æternæ propè poſſeſſionis eſt; at de ſpiritali veriſſimè dicitur æternæ omnino poſſeſſionis eſt; ſi igitur hic vnio ex cœleſti rore conflatus tanti eſt, & cœlum ipſum nobis impertiar oportet; rectè huc illa Iſaiæ verba aptari poſſunt, Rorate cœli deſuper.

Tertiò,

Tertiò, vnio inſignis, & eximius, commendatur candore, magnitudine, orbe, læuore, pondere, non promptis rebus. Ita Plinius *lib. 9. cap. 35.* Candor ſignificat angelicā caſtitatem, ac vitam culpæ expertem. Magnitudo, animi excelſitatem, & magnitudinem. Orbis, id eſt, figura rotunda, ex ſe aptiſſima motui, & vt quoquo verſus facilè volui poſſit, eſt ſymbolum obedientiæ. Cum orbe iungitur nuditas; nam vt perfecta margaritæ rotunditas vſui eſſe poſſit, oportet eā eſſe nudam; vnde pretioſos vniones filo ſerico, aut aureo inſertos nouimus, id quod peridoneum eſt ad voluntariam religioſorum hominum paupertatem. Læuor eſt terſa quædam pulitura abſque vllo tumore, aut ſcabritie. Spectat id ad quietam atque pacificam Eccleſiaſtici, & religioſi viri vitam, ita vt abſque alterius cuiuſuis querimonia tranſigatur. Hæc autem eſt peculiaris dos religioſorum hominum, qui ſe ad ſui inſtituti rationem totos conantur effingere. In vnionum pondere exprimitur religioſæ vitæ pondus, grauitas, modeſtia, & prudentia, ſine quibus illa deriſui ſæcularibus foret; ſicut etiam vnio eò melior, quò grauior, ita religioſi viri, &c. Concludit Plinius, non promptis rebus. quaſi diceret rarò has omnes margaritæ dotes in perfectione debita ſimul reperiri, vnde vnionis nomen. Magnum itaque, excellens, ac rarum eſt religioſus vir, & omnibus, vt aiunt, numeris abſolutus, atque adeò vt res rarò inueniri ſolita, plurimi debet fieri.

Quartò, partus concharum margarita eſt pro qualitate roris accepti. Si purus influxerit candor, conſpicitur; ſi turbidus, ſordeſcit & fœtus; atque idem pallet, cœlo minante conceptus; inde nubilus trahitur color, aut pro qualitate matutina ſerenus. Si tempeſtiuè ſatientur conchæ, grandeſcunt & fœtus; ſi fulgurет, comprimuntur, ac pro qualitate ieiunij minuuntur. Si tonuerit, abortiuntur conchæ ſpeciem inflatam ſine corpore, quæ vocatur phyſemmata. Ita Plinius *lib. 9. cap. 35.* Requiramus myſteria. Sicut ex cœleſtis roris qualitate, & copia dependet tota margaritæ natura; ita ad inſtitutum religioſæ, & Eccleſiaſticæ capeſſendum indigemus Dei auxilio, & vocatione. Si ros purus influxerit, candor conſpicitur, id eſt, ſi in prima vocatione ad religioſam vitam ſereni cœli ros non affluit; quid mirum vitam deinceps puram, ac religioſos mores non eſſe? Si turbidos, ſordeſcit & fœtus, id eſt, ſi aliqua animi turbatione, & iracundia delatus in Religionem ſit, quid mirum margaritam non puram, & candidam poſtea reperiri? Atque idem pallet cœlo minante conceptus, id eſt, qui metu, ac formidine impulſus religionem iniit, mirum non eſt, ipſum vitæ colore palleſcere. Nec magis mirandum eos in Religione non creſcere, qui ad copioſa cœli auxilia non confugiunt; ſi enim tempeſtiuè non ſatientur conchæ, quomodo grandeſcent fœtus? Et qui per orationem, & rerum diuinarum commentationem, diuinam gratiam aſſiduè non ſolicitat, næ ille exiguos, vel nullos potiùs faciet in oratione progreſſus, id enim eſſe videtur pro qualitate ieiunij minus. Ad hæc, ſi nullus eſt verè religionis ſpiritus, ſed futilis tantùm, & inanis externi conuictus ſpecies; perſpicuum eſt, tunc non ſolidam fore margaritam, ſed ex iis, quæ phyſemmata vocantur; qui ſunt inanes quidam vniones abſque fruge, ob meram vanitatem, & hypocriſim, iuxta illud *Iacobi* 1. 26. huius vana eſt religio. nam id ſonant ea Plinij verba, ſi tonuerit, abortiuntur conchæ ſpeciem inflatam ſine corpore.

Quintò, ſicut vnio in aqua mollis, exemptus protinus dureſcit, & ita fit ſolidus, vt nullo lapſu frangatur, vt ait Plinius *lib. 9. cap. 35.* ita homo quandiu eſt in mundo, quantumuis rorem cœleſtem diuinæ gratiæ hauſerit, & in margaritam conuerſus ſit, tener eſt ac mollis, fortis autem, robuſtus, & ſolidus, cùm ingreditur religionem.

Sextò, vniones vſu atteruntur, ſole rubeſcunt, candorémque perdunt, flaueſcunt in ſenecta, rugíſque torpeſcunt. Ita Plinius *lib. 9. cap. 35.* Ecce curam, quam de propriæ conſcientiæ integritate gerant neceſſe eſt Eccleſiaſtici, ac Religioſi, nec non de ſuis ſubditis ſuperiores. ne nimium fidant, quòd margaritæ ſint. nam & has cuſtodiri, & aſſeruari oportet; nec quiſquam ſibi ſecuriùs indulgeat, quòd in religione prouectus iam ætate ſit ſenex.

Septimò, ſicut margaritam vis, & aſperitas aceti reſoluit, ita vt bibi poſſit, ex Plinio *ibidem*; ita vita religioſa, quæ multis videbatur duriſſima, peracri paſſionis Chriſti aceto facta eſt mollis, tenera, facilis, iucunda. poteſt etiam dici vitam Eccleſiaſticam & religioſam labefactari, & euerti per hæreſim. nam per acetum Origenes, Auguſtinus, & Beda intelligunt hæreticorum doctrinam; quod autem dicitur de hæreſi, poteſt etiam dici de quouis peccato mortali, præſertim autem odij, & iræ.

Octauò, flaueſcunt in ſenecta margaritæ, rugíſque torpeſcunt, nec niſi iuuenta conſtat ille, qui quæritur vigor. Ita Plinius *ibidem*. Decipiuntur illæ vel religioſorum familiæ, vel Eccleſiæ, quæ nimium de ſua antiquitate gloriantur. Etenim decurſu temporis primus ille vigor infirmatur. Et experientia compertum eſt vigorem illum non tam florere in ſenecta, quàm in iuuentute, vel religionum, vel Eccleſiarum. Imò verò in ipſa etiam Catholica Eccleſia conſtat, robuſtiorem fuiſſe virtutem primitiui cleri. Ad hanc ferè rationem etiam conducit orientales margaritas olim ſummo in pretio habitas, nunc citra controuerſiam pluris occidentales duci. Sic etiam orientales Eccleſiæ, quæ quondam floruere, & plurimi æſtimatæ ſunt, nunc defloruere, & priſtinum amiſere ſplendorem, & tota æſtimatio ac pretium ad occidentales tranſiit Eccleſias; inter quas Romana verum ſemper dignitatis, & auctoritatis pondus retinet.

Nonò præterea, ſi ita ſe res haberet, vt Plinius, Suetonius, & alij tradunt, orientales vniones aceto liquefieri, occidentales non item ob ſuam firmitatem, id nobis poſſet ſymbolicè repræſentare, orientales Eccleſias hæreſis aceto abſumendas fore; occidentales, & Romanam præſertim, nequaquam.

Decimò, margaritæ huius temporis, præſertim occidentales, licèt ſint valdè candidæ, ſi tamen attentè inſpiciantur, præſertim radiis ſolaribus

ſolaribus illuſtratæ, videntur neſcio quid coloris purpurei intus habere. Si ergo margarita nobiliſſima eſt, perfecta vita religioſa, quis non aſpiciat intimam vitæ eius partem rubeo Chriſti cruore notatam?

Vndecimò, margaritæ poliri poſſunt, & detergi; at verò, ſi ſcindantur, priſtinum candorem amittunt. Hoc admonitioni poteſt eſſe, ne religioſi aſperè, & acerbè nimis tractentur.

Duodecimò, vniones vt vſui eſſe poſſint priùs perforari ſolent, ſic religioſi, & Eccleſiaſtici viri, vt proximis, & Eccleſiæ adiumento eſſe poſſint, opus eſt, vt ſint probatæ virtutis.

CAPVT VIII.

De Rubino, Cyaneo, ſeu Cæruleo, vel Lazulo, Armenio, Granato, & Turchoide.

1. *Rubinus.* QVÆRES primò, quid notandum ſit de Rubino? Reſpondeo idem eſſe rubinum, & carbunculum, vt patet ex dictis *ſupra cap. 4. ſect. 5.* vbi fusè diſſeruimus de carbunculo, quæ proinde intelliguntur dicta de Rubino.

2. *Cyaneus, ſeu cæruleus, vel lazulus.* Quæres ſecundò, quid notandum ſit de Cyaneo?

Notandum eſt primò, ex Rueio *lib. 2. de gemmis, cap. 21.* hoc nomen, Cyaneum, eſſe æquiuocum, & duo apud auctores ſignificare; primò quidem cæruleam arenam, de qua Plinius *lib. 33. cap. 13.* Secundò gemmam cæruleam, de qua idem Plinius *lib. 37. c. 9.* Ita Rueius, & quidem de Cyaneo arena, nos egimus *ſupra lib. 1. mineralium, c. 8.* vbi de coloribus mineralibus *quæſito* 17. Iam de Cyaneo gemma eſt agendum; inter gemmas enim recenſetur a grauiſſimis auctoribus, Plinio, & Rueio *locis citatis*, S. Iſidoro *lib. 16. originum, c. 9.* Mylio *lib. 4. Baſilica chymica, cap. 14.*

Cyaneus variè nominatus. Notandum eſt ſecundò, Cyaneum gemmam, aliis etiam nominibus vocari, Cæruleum, lapidem Lazuli. Ita Rueius, & Mylius *ibidem.* Addit Mylius vocari etiam lapidem cæruleum & ſtellantem, quòd videlicet lumini expoſitus ſtellarum modo ſcintillet, item ab Italis, *Azurro oltramarino*, hoc eſt, cæruleum tranſmarinum; item à Gallis prærogatiua quadam abſolutè, & ſine addito lapidem vocari; item ab Auicenna, & Serapione lapidem Armenum, & Armeniacum dici.

Notandum eſt tertiò, lapidem Lazuli, ſiue Cyaneum, quamuis interdum vocetur Armenus, & Armeniacus, ab illo tamen differre, nam lapis Lazulus aureis ſtellulis, & velut radiis micat cum cæruleo flaueſcentibus, Armenus verò maculis multis, & viridibus, & cæruleis, & quibuſdam ſubnigris diſtinguitur. Vnde Itali *Verdazuro*, quaſi viride cæruleum appellant; vtriuſque tamen vires adeò affines ſunt, vt alter alteri facilè poſſit ſubſtitui: in iiſdem fodinis vterque ferè reperitur, & maximè in ærariis venis, & argentariis, potiùs tamen Lazulus in Aurariis, à quibus maculas, & puncta aurea mutuatur quàm plurima. Ita Mylius.

Notandum eſt quartò, Cyaneum, ſeu lapidem Lazulum eſſe gemmam quæ cæruleo coruſcat nitore, intermicantibus aureis ſtellulis, & punctulis. Plinius, Iſidorus, Mylius, Rueius.

Notandum eſt quintò, huic gemmæ conuenire ſequentes proprietates. *Cyanei proprietates, & vires.*

Primò, cùm ſit pulcherrima, multùm expetitur ad mulierum armillas, & alia ornamenta. Ita Mylius.

Secundò, Cyaneus eſt ſimilis Iaſpidi, colore cæruleo, probatur aureo puluere conſperſus; vnde & ſtellarum lapis dicitur, quòd ſtellis ſimiliter lumini expoſitus, aureo puluere ſcintillet; præfertur qui cæruleum ſui nominis præſtantiſſimum (quem noſtri Azurum vocant) colorem aſſequitur, conſimili vndequaque ſubſtantia, & concremento. Rueius, & Mylius.

Tertiò, eſt ſculpturæ non vſque adeò contumax, affabrè, & graphicè poteſt ſculpi. Rueius.

Quartò, vim habet reprimentem, & modicè erodentem, cruſtas gignit, & exulcerat. Mylius.

Quintò, purgat melancholiam. Rueius, & Mylius, & exhilarat hominem. Mylius.

Sextò, oculorum aciem reficit, & demulcet. Rueius, Mylius.

Septimò pueris à collo geſtatus nocturnos arcet pauores. Rueius, Mylius.

Octauò, collo appenſus prægnantes ab aborſu tueri dicitur; appetente tamen partu ſemouendus eſt. Rueius, & Mylius.

Nonò, dicitur efficere hominem communem, benè fortunatum, & diuitem. Mylius.

Quætes tertiò, quid notandum ſit de lapide 3. *Armenius.*
Armenio? Mylius *lib. 4. Baſilica chymica, cap. 15.* hunc lapidem numerat inter gemmas, atque Italis dici *Verdazuro*, quaſi viride cæruleum; illi etiam attribuit vim expurgandi melancholiam, & vomitum excitandi. De hoc lapide plura diximus *lib. 1. mineralium, cap. 8. quæſito* 4.

Quæres quartò, quid notandum ſit de Granato? 4. *Granatum.*

Notandum eſt primò, hanc gemmam vocari granatum à modernis, quam antiqui carbunculum vocant. Braſauolus *in examine gemmarum, pag.* 446. Huic conſonat quod notat Albertus Magnus *lib. 2. mineral. tract. 2. cap. 7.* ſcilicet granatum eſſe de genere carbunculi. Nec obſtat quod ait Mylius, granatum eſſe ſpeciem rubini; nam, vt diximus *quæſito 1 huius capitis*, rubinus non differt à carbunculo. Italis autem hæc gemma vocatur, *Granato*, teſte Mylio *ibidem.*

Notandum eſt ſecundò, hanc gemmam eſſe *Granati color.*
rubeam, & habere ruborem in modum floris mali punici, ſeu granati, Albertus, Mylius, Braſauolus. ob hanc rationem granatum nuncupatur, & inde nomen à noſtris vulgaribus accepit, Braſauolus.

Nutandum eſt tertiò, tres eſſe ſpecies granati. *Granati ſpecies.*
Prima eſt, quæ ruborem in modum floris mali granati habet; altera quæ ruborem habet, ſed in hyacinthi colorem inclinatum. Tertia eſt quidem rubra, ſed in violæ colorem vergit. Braſauolus, Mylius ſcribit dari duas ſpecies granati, Hiſpanum, & Orientalem, & quidem Hiſpanum eſſe dilutioris coloris: attamen ſi magnus ſit, &

& egregius,flammam coruſcanrem æmulari, alterum verù eſſe obſcuriorit coloris, qui minoris æſtimatur. Ex his tribus generibus, illud quod vergit in colorem violæ, eſt pretioſius cæteris. Albertus,& Braſauolus, & appellatur rubinus de Rocha. Braſauolus.

Granatū vbi reperiatur. Notandum eſt quartò,granatum,vt plurimum inueniri in Æthiopia, & aliquoties iuxta Tyrum inter arenas maris. Albertus Magnus.

Granati proprietates. Notandum eſt quinrò,huic gemmæ conuenire ſequentes proprietates.

Primò,eſt rubea,& pellucida,& aliquantulum obſcurior carbunculo. Albertus.

Secundò, rubea quidem eſt,ſed admodum obſcura,veluti ſi vmbra,aut nubecula quædam Rubino offundatut, vnde rubinum nigricantem nonnulli vocirant. Mylius.

Tertiò, cùm ſubſternitur ei niger color, tunc magis rutilar. Albertus.

Quartò,eſt calida,& ſicca;lætificat cor,& pellit triſtitiam. Albertus.

Quintò, eollo ſuſpenſa, & ebibita, triſtitiæ multum reſiſtit. Somnum valdè minuit. Mylius.

Sextò,eſt terteæ,igneæque ſubſtanriæ,cor corroborat,cetebro nocet,ſanguinem,iracumdiámque excitat. Mylius.

5. *Turchois, ſeu turca.* Quæres quintò, quid notandum ſit de Turchoide?

Notandum eſt primò, hanc gemmam vocari Turchoidem à Mylio *lib. 4. Baſilicæ chymicæ, cap.* 13. & Albetto Magnu *lib. 2. mineralium, tract.* 2. *c.* 18. Turchoidem antem à Rueio *lib. 2. de gemmis, c.* 18. Turcam verò à Cauſſino *lib.* 11 *de lapillis, ſymb.* 54.

Cur ita nominata. Notandum eſt ſecundò,Turchoidem,ſeu Turcam ita denominari à loco ſuæ generationis, Rucius;naſcitur enim in Turcia, Mylius.

Turchoidis pretium. Notandum eſt tertiò, hanc gemmam tam in magno pretio eſſe ferè apud omnes,vt multi ſuo tunc demum luxui aliqua ex parte ſatisfactum putent, cùm præclaram quandam nacti fuerint. Rueius.

Genera. Notandum eſt quartò, dari duo genera Turcoidis, Hiſpanicam ſcilicet, & Indicam, ſeu Orientalem;præſtat ramen Indica; altera ceu vilior minore habetur pretio. Rueius, Mylius.

Color. Norandum eſt quintò,Turchoidem colore eſſe cæruleo, ſeu Vencto, ex viridi velut eum lacteo ſuper infuſo relucente,illique craſſa eſt ſubſtantia. Mylius. Colorem eiuſdem gemmæ exprimit Rueius his verbis. Torcois, inquit, Hiſpanica colote vtcumque virente, ſubobſcuro, adeóque ingrato conſpicitur, ideóqoe reſpuitur ceu viliſſima. Indica autem ex herbaceo, cyaneo quodam lacteſcente nitore gratiam init non vulgarem; colotem igitur præbet, ceu in cæruleum ex viridi, lacteum quiddam perfuſum imagineris. Raro citra rimam, venulámve reperia. Probatiſſima tamen eſt, quæ ſimpliciſſima, & perſimili ſubſtanria, puriſſimóque, & citra omnem labem colore ſuam commendar iucunditatem. De colore eiuſdem gemmæ ſic habet Albertus Magnus. Turchois lapis eſt coloris flaui, & lucidi candentis, ae ſi lac penetraret in flauum colorem, & reſulter per ipſum ad ſuperficiem.

Proprietates. Notandum eſt ſextò,Turchoidi conuenire ſequentes proprietates.

Primò,viſum conſortat, & conſeruat. Albertus, Rueius, Mylius.

Secundò, à nociuis caſibus portantem ſe cuſtodit,& defendit, Albertns, Rucius, Mylius.

Tertiò, cor tecreat, & confortat. Mylius, & Rueius.

Quartò,hilaritarem,& proſperitatem geſtanti efficit. Rueius,& Mylins.

Quintò, ſuſpenſus in vitro ſonat horam. Mylins.

Sextò,ab impudicis geſtatus vim omnem ea, colorem amittit. Mylius.

Septimò, vir quidam fettur habuiſſe Turchoidem magni pretij,& eximiæ pulchritudinis, eúmque is fati legibus conceſſiſſet,gemma quaſi domini morti illachrymaſſet, infuſcata niroris gloria longè obſcurior apparere cœpit. Id refert Cauſſinus *lib.* 11. *de lapillis, ſymbolo* 54. aitque hoc eſſe ſymbolum fideliſſimæ amicitiæ. Eandem hiſtoriam refert Rueius, addens ſe nouiſſe dominum illius gemmæ, & illam gemmam notabiliter obſcuriorem factam, poſt mortem illius; addit deinde illam eandem gemmam vili pretio ab altero cioe coëmptam, ſtatim atque tranſiit ad nouum dominum, recuperaſſe priſtinum ſplendorem, & priſtinam ſynceritatem, nam,vt diximus, morte primi heri longè obſcurior apparebat, & rimam quandam per medium efferebat. Ita Rueius.

CAPVT IX.

De Sicyonio, lapide Solis, Ammochryſo, Anthracite, Arurophylace, Chelonite, Chryſelectro, Dar, Gloſſopetra, Gonio petra, Hexecontalitho, Hyænia, Leucate, Liparia, Lychnite, Myndane, Canatho fonte, Synodite, Triophthalmo, Aſterite, Aſtrione, Galatia, Spino, Smarillo, Maritha, Nympheo, Droſelito, lapide S. Thomæ.

QVÆRES primò, quid notandum ſit de lapide Sicyonio? Lapis ſicyonius nigro colore,ſi quando accidat, vt de homine nactando moneat oraculum, in aris Deorum Auerruncorum ſoler deponi à duabus virginibus. Sacerdos autem eum vix cultro attingit, cùm ſanguis erumpit, túncque recedunt cum vlulatibus huius ſuperſtitionis adminiſtri. Ita Cauſſinus *lib.* 11. *de lapillis, ſymbolo* 11. addens hunc lapidem eſſe cædis ſymbolum, & ſæpè occurrere in prodigiis ad ſignificationem diræ ſtragis pluuias, & ſudores ſanguineos. Ita Cauſſinus *lib.* 11. *de lapillis, ſymbolo* 11. 1. *Sicyonius.*

Quæres ſecundò,quid notandum ſit de lapide Solis? 2. *Lapis Solis.*

Solis ? Lapis apud Megarenſes(ad quem Apollo lyram ſuſpendit) ſi calculo feriatur , eundem quem pulſæ fides ſonum reddit. Ita Cauſſinus *lib.* 11. *de lapillis, ſymbolo* 12. addens hoc ſymbolo oſtendi vim conuerſationis;ſi enim ex tactu lyræ Apollinis lapis ſit ſonorus ,cum lapide duriorem eſſe oportet, qui cum bonis , doctiſque verſetur, & nihil ex iſta conſuetudine adiumenti ad litteras moreſque inſtituendos decerpat.

3. *Amnochryſus.* Quæres tertiò , quid notandum ſit de Amnochryſo? S. Iſidorus *lib.* 16. *originum, cap.* 14. & Cauſſinus *lib.* 11 *de lapillis, ſymbolo* 11. dicunt hanc eſſe gemmam,quæ arenis auro intermixtis nunc bracteatum , nunc pulueris habet quadrulas ; addit autem Cauſſinus hoc eſſe ſymbolum boni non puri , nec vllum bonum eſſe ex omni parte integrum.

4. *Anthracites.* Quæres quartò , quid notandum ſit de Anthracite? Anthtacites eſt lapis ignitus, vt carbunculus,iactatus in ignem velut inter mortuos extinguitur,at contra aquis perfuſus exardeſcit. Ita S. Iſidorus *lib.* 16. *originum, c.* 13. & Cauſſinus *lib.* 11. *de lapillis, ſymbolo* 23. notat Cauſſinus id eſſe ſymbolum virtutis , quæ ſine aduerſario langueſcit, aduerſis rebus exercita , magis ſplendeſcit. Addit etiam ad hoc propoſitum Eduardum ſecundum Angliæ Regem pinxiſſe in ſymbolo araneam in tela ſua laborantem , quam vehemens ventus perflabat cum lemmate , Ardentior ibo.

5. *Arurophylax.* Quæres quintò, quid notandum ſit de Arurophylace ? Arurophylax eſt lapis argento ſimillimus , cuius hæc eſt vis. Elidis qui potentiores ſunt , ipſum emunt , & ante theſaurorum ſuorum limina ponunt , ſicque ſecurè illic repoſitum aurum cuſtodiunt ; cúmque fures eò peruenire volunt , lapis hic tubæ clangorem emittit , illi autem tanquam à ſatellitibus abacti per præcipitia feruntur. Ita ex Plutarcho *de fluminibus* notat Cauſſinus *lib.* 11. *de lapillis , ſymbolo* 24. Non eſt alius Arurophylax , quàm vox diſerta bonorum , quæ tanquam tuba argentea pro innocentia contra raptores clamat , eóſque à vi , & præda deterret. Ita Cauſſinus *ibid.* Nota Elidem eſſe oppidum Peloponneſi.

6. *Chelonites.* Quæres ſextò , quid notandum ſit de Chelonite? Chelonites eſt oculus Indicæ teſtudinis varius,& purpureus;per hunc Magi impoſitum linguæ futura prædicere fingunt. Ita S. Iſidorus *lib.* 16. *originum , cap.* 14. & Cauſſinus *lib.* 11. *de lapillis, ſymbolo* 26. Non Chelonites , ſed lux prudentiæ cernit futura ; oculus autem in lingua poſitus , ſymbolum eſt prudentiæ in loquendo. Cauſſinus *ibid.*

7. *Chryſoelectrus.* Quæres ſeptimò,quid notandum ſit de Chryſelectro? Chryſelectus eſt ſimilis auro,ſed in colorem electri vergens,matutino tantùm aſpectu iucundus. S Iſidorus *lib.* 16. *originum, c.* 14. Plinius *lib.* 37. *cap.* 9. Cauſſinus *lib.* 11. *ſymbolo* 29. addens id eſſe ſymbolum pulchritudinis , quæ breuiſſimo tempore delectans ſtatim defloreſcit;addit Iſidorus hanc gemmam eſſe rapaciſſimam ignis , & ſi iuxtà fuerit,celerrimè ardeſcere.

8. *Dar.* Quæres octauò , quid notandum ſit de lapide Dar ? Hunc lapidem Iudæi Doctores dicunt eſſe pretioſum , repertum in mari , qui productus in conuiuium lucet vt meridies. Et hoc nomine appellari nonnulli ex eis dicunt , quòd ex illo mercatoribus proueniat Deror , id eſt , libertas. Reges enim eximij lapidis pulchritudine deliniti,non modò libertatem,ſed ampliſſimas quoque diuitias poſſeſſoribus largiebantur , vt eum ſibi compararent. Non Dar lapis,ſed ſapientia,& virtus in veram libertatem homines aſſerit. Ita Cauſſinus *lib.* 11. *ſymbolo* 31.

Quæres nonò, quid notandum ſit de Gloſſopetra? Gloſſopetra linguæ humanæ ſimilis in terra non naſcitur , ſed deficiente luna , cœlo decidere creditur,& ventos eo comprimi, & lunares motus excitari narrant. Plinius *lib.* 37. *cap.* 10. Solinus *cap.* 50. *Polyhiſtoris*, Iſidorus *lib.* 16. *originum, cap.* 14. & Cauſſinus *lib.* 11. *de lapillis , ſymbolo* 35. addens hanc gemmam eſſe ſymbolum eloquentiæ diuinæ. 9. *Gloſſopetra.*

Quæres decimò , quid notandum ſit de Gonia petra ? In Carthaginenſium ditione in monte Gonio iuxta fontem naſcitur petra magnitudine non exigua , quæ æſtate flammam igneam emittit;per hyemem verò ex eadem petra riuus aquæ ſolet defluere ; neque hoc fit per exiguum tempus , ſed per vniuerſam æſtatem ſcatet ignis , per reliqua omnia anni tempora aquæ erumpunt. Ita Ariſtoteles *de admirandis auditionibus, cap.* 109. Idem refert Cauſſinus *lib.* 11. *ſymbolo* 36, addens hanc petram eſſe ſymbolum Spiritus ſancti, qui appellatus fons viuus, ignis, charitas , ex eo enim modò faces charitatis ad inflammandos animos exiliunt;modò riui vberes conſolationum ad reſtinguenda humanarum miſeriarum incendia , vel ad eluendas peccatorum ſordes erumpunt. 10. *Gonia petra.*

Quæres vndecimò , quid notandum ſit de Hexecontalitho ? Hæc gemma in parua quantitate eſt multicolor ; tam variis enim notis ſparſa eſt, vt ſexaginta gemmarum colores in paruo eius orbiculo deprehendantur. Naſcitur autem in Libya apud Trogloditas , qui meritò eo lapide gloriantur. Ita Solinus *cap.* 44. *Polyhiſtoris* , Plinius *lib.* 37. *cap.* 10. Sanctus Iſidorus *lib.* 16. *originum , cap.* 12. Albertus Magnus *lib.* 2. *mineralium, tract.* 2. *cap.* 5. Cauſſinus *lib.* 11. *ſymbolo* 37. & Maiolus *colloquio* 18. Addit Cauſſinus hanc gemmam eſſe ſymbolum virtutis , quæ pro cunctis ſufficit vna. Addit Plinius Hexecontalithum ita appellari ex eo quòd in parua quantitate ſit multicolor. Addit Albertus hanc gemmam valdè nocere neruis , & ideo efficere oculos tremulos. 11. *Hexecontalithus.*

Quæres duodecimò , quid notandum ſit de Hyænia ? Hyænia eſt gemma , quæ inuenitur in pupillis oculorum hyænæ , & dicitur habere eam vim , vt homo , cuius linguæ fuerit ſubdita , prædicat futura. Ita Solinus *cap.* 40. *Polyhiſtoris* , Plinius *lib.* 37. *cap.* 10. ſanctus Iſidorus *lib.* 16. *originum, cap.* 14. Albertus Magnus *lib.* 2. *mineralium , tract.* 2. *cap.* 8. Cauſſinus *lib.* 11. *de lapillis , cap.* 39. addit Cauſſinus hanc gemmam eſſe ſymbolum prudentiæ in loquendo;oportet enim habere oculum in lingua, id eſt,prudentiſſimam in omni ſermone conſiderationem , maximè , vbi agitur de rebus futuris, & incertis. Quale autem animal ſit hyæna deſcribit Solin. *ibid.* his verbis , Hyænam, inquit, 12. *Hyænia.*

mittit

mittit Africa, cui cùm ſpina riget collum, continua vnitate flecti nequit, niſi toto corpore circumacto. Multa de ea mira. Primum, quod ſequitur ſtabula paſtorum, & auditu aſſiduo addiſcit vocamen, quod exprimere poſſit imitatione vocis humanæ, vt in hominem aſtu accitum nocte ſæuiat. Vomitus quoque humanos mentitur, falsiſque ſingultibus ſolicitatos ſic canes deuorat; qui forte ſi venantes, vmbram eius, dum ſequuntur, contigerint, latrare nequeunt, voce perdita. Eadem Hyæna inquiſitione corporum ſepultorum buſta eruit; promptius eſt marem capere; fœminis enim ingenita eſt callidior aſtutia. Varietas multiplex ineſt oculis, colorúmque mutatio, in quorum pupillis lapis inuenitur, Hyænium dicunt, præditum illa poteſtate, vt cuius hominis fuerit linguæ ſubditus, prædicat futura. Verùm quodcunque animal, quod Hyena ter luſtrauerit, in veſtigio hæret, nec mouere ſe poteſt, quapropter magicam ſcientiam ineſſe ei pronuntiarunt. In Æthiopiæ parte coit cum leæna, vnde naſcitur monſtrum, cui Crocutæ nomen eſt. Voces hominum & ipſa pariter affectat. Ita Solinus *vbi ſuprà*, id quod etiam obſeruat Plinius *lib.8.cap.*30. addens vulgi opinionē eſſe, quòd Hyænis ſit natura vtriuſque ſexus, & alternis annis mares, alternis fœminas fieri, & quidem parere ſine mare; Plinius autem non aperit vtrùm ipſe putet hanc ſententiam eſſe veram, vel falſam, ſed ſolùm obſeruat eam negari ab Ariſtotele, cùm verò negat Ariſtoteles *lib.6.de hiſtoria animalium, cap.* 32. ego tamen his fidem non aſtruo, ſed refero eruditionis gratia.

13. *Leucas.* Quæres decimotertiò, quid notandum ſit de Leucare petra? Leucas petra amoris remedium afferre credebatur iis, qui illi inſiderent. Conſentit cum hoc argumento Romana antiquitas: fuit enim Romæ templum, vbi Amor facem vndæ immergebat, & lethæos latices propinare videbatur hoc emblemate. Vnde Ouid. *lib.2.de remedio amoris,*

Eſt propè Collinam templum venerabile portam,
Impoſuit templo nomina celſus Eryx.
Eſt illic lethæus amor, qui pectora ſanat,
Inque ſuas gelidam lampadas addit aquam.
Illic & iuuenes votis obliuia poſcunt,
Et ſi qua eſt duro capta puella viro.

Leucas, ſeu alba petra, Chriſtus eſt, totus candore collucens, qui impuri amoris flammas, & prauos animi motus ſuo cruore reſtinguit. Ita Cauſſinus *lib.*11.*ſymbolo* 41.

14. *Liparia.* Quæres decimoquartò, quid notandum ſit de Liparia gemma? Liparia gemma ſuffita omnes beſtias euocare dicitur. Plinius *lib.*37.*cap.*10. Iſidorus *lib.*16.*origin.cap.*14. & Cauſſinus *lib.*11.*ſymbolo* 42. addens id eſſe ſymbolum luxuriæ, cuius peſſimus odor voluptuarios homines illectat, & inſtar belluarum effuſos in omnium libidinum ſordes eiectat. De hac eadem gemma, vel certè alia illi ſimillima, hæc habet Albertus Magnus *lib.*2. *mineralium, tract.*1.*cap.*10. Lippares, inquit, dicitur eſſe lapis, qui frequentiùs in Libya inuenitur. Fertur autem lapidis virtus eſſe mirabilis, omnis enim beſtia à venatoribus, & canibus infeſtata currit ad eum, & ipſum intuetur quaſi patronum. Et, vt aiunt, canes, & venatores nocere non poſſunt beſtiam, quandiu lapidem habent præſentem. quod ſi verum eſt, mirabile eſt valde, & abſque dubio cœleſti virtuti deputandum, quas virtutes Hermes mirabiles eſſe dicit in lapidibus, & etiam in plantis, per quas etiam naturaliter fieri poſſet, quicquid ſit ſcientiis magicis, ſi virtutes illæ benè cognoſcuntur. Ita Albertus.

15. *Lychnis.* Quæres decimoquintò, quid notandum ſit de Lychnite? Lychnis ex genere ardentium lapillorum, ita appellatur à præcipua lucernarum accenſarum gratia, gignitur in multis locis, ſed apud Indos probatiſſima. Eſt huius duplex facies, vna quæ purpura radiat, altera quæ cocci rubore à ſole excalefacta, aut digitorum attritu, paleas, & chartarum fila ad ſe rapere dicitur. Sculpturis reſiſtit, ac ſi quando ſculpta fuerit, dum imprimit ſigna, quaſi quodam animali morſu partem ceræ retentat. Ita Plinius *lib.*37. *cap.*7. Solinus *cap.*65. *Polyhiſtoris*, Iſidorus *lib.*16. *origin. cap.*13. & Cauſſinus *lib.* 11. *ſymbolo* 43. addens hanc gemmam eſſe ſymbolum ſapientiæ, quæ clara & accenſa omnibus fortunæ telis reſiſtit, nunquam ſe deformari patiens; eadem ad ſe paleas, id eſt, genus humanum allicit.

16. *Myndan.* Quæres decimoſextò, quid notandum ſit de lapide Myndane? Lapis Myndan niueo candore circumfuſus hanc vim habere dicitur, vt à ſe feras longè arceat, & ab earum morſibus ſecurum hominem præſtet. Hoc ipſum virginitati tribuitur contra dæmones. In eodem genere ſymboli eſt fons Canathus apud Argiuos, cuius aquis lotam noua ſubinde quotannis virginitatis gloria Iunonem repubeſcere, & reuiuiſcere narrabant fabulæ. Ita Cauſſinus *lib.*11.*ſymbolo* 46. citans pro hoc fonte Canatho Pauſaniam. *Canathus fons.*

17. *Synodites.* Quæres decimoſeptimò, quid notandum ſit de Synodite? Lapis Synodites puſillus ſolem habet impreſſum, & Lunam ad Solis varios aſpectus, creſcentem, & decreſcentem. Symbolum eſſe poteſt hic lapillus animæ Deo penitus adhæreſcentis. Ita Cauſſinus *lib.*11.*ſymbolo* 59.

18. *Triophthalmus.* Quæres decimooctauò, quid notandum ſit de Triophthalmo? Hæc gemma tres hominis ſimul oculos exprimit. Plinius *lib.* 37. *cap.* 11. & Cauſſinus *lib.* 11. *ſymbolo* 62. addens hanc gemmam habentem tres oculos commixtos, & vna luce fulgentes eſſe ſymbolum ſanctiſſimæ Trinitatis.

19. *Aſterites.* Quæres decimonomò, quid notandum ſit de Aſterite? Iſidorus *lib.*16.*originum*, *cap.*10. Aſterites, inquit, candida gemma eſt, incluſam lucem continens veluti ſtellam intus ambulantem, redditque Solis candidantes radios, vnde & nomen inuenit. Plinius *lib.* 37. *cap.*9. de eadem gemma ſic habet. Proxima candicantium eſt Aſteria, principatum habens proprietate naturæ, quòd incluſam lucem pupillæ modo quandam continet, ac transfundit cum inclinatione, velut intus ambulantem ex alio, atque alio reddens, eadémque contraria Soli regerens candicanti radios, vnde nomen inuenit, difficilis ad cælandum. Idem docet Maiolus *colloquio* 18. Cauſſinus etiam *lib.* 11. *ſymbolo* 65. ait aſteritis lapidis eam vim eſſe, vt Soli obiectus accendatur.

20. *Aſtrion.* Quæres vigeſimò, quid notandum ſit de Aſtrio? Aſtrion gemma ex India eſt, cryſtallo

propinqua, in cuius centro ſtella lucet fulgore lunæ plenæ; ſumpſit autem nomen ex eo, quòd aſtria oppoſita fulgorem rapit, ac regerit. Ita Plinius *lib.37.cap.9.* S. Iſidorus *lib.16. originum, c.13.* & Maiolus *colloquio* 18.

21. *Galatia.* Quæres vigeſimoprimò, quid notandum ſit de Galatia? Galatia, aliàs Chalazias, eſt gemma, quæ grandinis candorem præfert, & figuram, duritie adamantina; in ignem proiecta retinet ſuum frigus. Plinius *lib.37.cap.11.* Iſidorus *lib.16. originum, cap.10.* & 13. & Maiolus *colloquio* 18.

22. *Spinus.* Quæres vigeſimoſecundò, quid notandum ſit de ſpino, ſmarillo, & Mathria? Spinus eſt lapis in Thracia, qui interciſus, ſeu diſſectus ardet; atque rurſus compoſitus, ſicut & ſmarillus *Smarillus.* iuxta ſe poſitus idem præſtat; iſti igitur lapides apud ſe inuicem compoſiti, & aqua conſperſi flagrant; idémque *Maritha.* Maritham agere aſſeuerant. Ita Ariſtoteles *de admirandis auditionibus, cap.39.* & Maiolus *colloquio* 18.

23. *Nymphæus.* Quæres vigeſimotertiò, quid notandum ſit de Nymphæo? Nymphæus eſt lapis, ex quo erumpit flamma, quæ fluentibus deſuper aquis fluuij accenditur. Ita Plinius *lib.2.cap.17.* Maiolus *colloquio* 18. & Zanardus *de mundo elementari, quæſt.* 53.

24. *Droſelitus.* Quæres vigeſimoquartò, quid notandum ſit de Droſelitn? Reſpondeo eſſe lapidem, qui igni admotus ſudorem emittit, vt faciunt oua integra recentia igni admota. Ita S. Iſidorus *lib.16. cap.12.* Zanardus, & Maiolus *ibidem.* Addunt Zanardus, & Maiolus in India Orientali, in Regno *Lapis S. Thomæ.* Biſnaga, in Eccleſia S. Thomæ Apoſtoli eſſe lapidem, qui quotannis ſudat ipſa eius feſtiuitatis die, dum Euangelium intra Miſſarum ſolemnia recitatur; is lapis eſt, ſuper quem ille martyrij ſanguinem fudit.

CAPVT X.

De reliquis gemmis, & lapidibus.

1. HACTENVS de præcipuis gemmis, & quidem ſatis fusè; iam reliquas breuiore ſtylo percurtamus,

Epheſtites. I. Epheſtites lapis ſpeculi naturam habet in reddendis imaginibus; Soli oppoſitus aridam materiam accendit, ſtatim autem refrigerat, ſi illi feruentem aquam addas, naſcitur in Coryco. Ita S. Iſidorus *lib.16. cap.14.* Plinius *lib.37. cap.10.* & Maiolus *colloquio* 18. De eodem lapide ſic habet Albertus Magnus *lib.2. mineral. tract.2. cap.5.* Epiſtites, inquit, lapis eſt natus in mari rutilans, & rubicundus; incantationibus autem, & phyſicis ligaturis dicitur, quòd ante cor geſtatus tutum hominem ſeruat, & compeſcit ſeditiones, & compeſcere etiam dicitur locuſtas, & volucres, & ſteriles nebulas; & grandinem, & tempeſtates à fructibus terræ compeſcere fertur. Expertum eſt etiam, quòd oppoſitus oculo Solis ignem, & radios emittit: dicitur etiam quòd ſi hic lapis in aquam feruentem proiiciatur, ceſſat ebullitio illius, & poſtmodum frigeſcit.

II. Abſicthus eſt gemma nigra, & ponderoſa, diſtincta venis rubentibus; ſemel ignitus diebus ſeptem calorem ſeruat, ab igne remotus. Ita Plinius *lib.37. cap.10.* Iſidorus *lib.16. origin. c.11.* Maiolus *colloquio* 18. & Zanardus *de mundo elementari, quæſt.53.* & Albertus *lib.2. miner. tract.2. cap.1.* 2. *Abſicthus.*

III. Lapis lunaris, qui & Lunæ ſplendor, & ſpuma, aut ſputum diei conſueuit, inuenitur apud augmentum Lunæ in terra Arabum; leuis eſt, ſuſpenditur autem ſuper arborem, & ibi fœtificat, & parit. Ita ex Auicenna Maiolus *colloquio* 18. 3. *Lapis lunaris.*

IV. Syrtites lapis eruitur in parte Lucaniæ, facie adeò iucunda, vt languentes intrinſecus ſtellas, & ſub nubilo renitentes croceo colore, perfundat. hæc gemma, quoniam in littore ſyrtium inuenta primùm eſt, ſyrtites vocatur. Ita Solinus *cap.8. Polyhiſtoris,* Plinius *lib.37. cap.10.* Iſidorus *lib.16. originum, cap.13.* & Maiolus *colloquio* 18. 4. *Syrtites.*

V. Ionis lapis ſole excalefactus, aut digitorum attritu paleas, ac chartarum fila ad ſe rapit. Ita Maiolus *colloquio* 18. Quin & alius lapis Charchedonius idem facit. Ita Plinius *lib.37.c.7.* & Maiolus *ibidem.* 5. *Ionis.* *Charchedonius.*

VI. Enhydros, ſiue Elydros adeò exudat, vt in eo clauſam putes fontis ſcaturiginem. Ita S. Iſidorus *lib.16. originum, cap.13.* & Maiolus *colloquio* 18. & Solinus *cap.50. Polyhiſtoris.* 6. *Elydros.*

VII. Thyrræus lapis integer innatat quamuis grandis, idem mergitur comminutus. Ita Plinius *lib.2. cap.103.* & Maiolus *colloquio* 18. ſunt tamen lapides alij, qui aquis non ſubmerguntur, ſed ſupernatent. nam in Sitana Græciæ, & in Thuſcia, & in Iberia lateres coctos ſupernatare ſcribit Strabo *lib.13.* apud Maiolum *ibidem.* 7. *Thyrræus.*

VIII. Sagda gemma viridis è profundo ſponte ad ea, quæ in aquarum ſuperficie ſunt, petit; hæc apud Chaldæos reperitur, & ad nos vſque fluit, haud facilis repertu, ſed ipſa ſe capeſſendam præbet; namque ingenita ſpiritus efficacia ſupermeantes naues è profundo petit, & carinis ita tenaciter adcorporatur, vt niſi abraſa parte ligni, ægrè ſeparetur. Ea gemma apud Chaldæos, propter effectus quos ex ea ſciunt, habetur loco principe, cæteris propter gratiam magis placet iucundiſſimè virens. Ita Plinius *lib.37. cap.10.* Sulinus *cap.50. Polyhiſtoris,* Iſidorus *lib.16. originum, cap.7.* Maiolus *colloquio* 18. 8. *Sagda.*

IX. Ager Corſicanus ſolus edit, quem Catochitem vocant lapidem, fœtu digniſſimum. Maior eſt cæteris, qui ad ornatum deſtinantur, nec tam gemma, quàm cautes. Idem impoſitas munus deriuet, ita ſeiunctis corporibus annectens, vt cum ipſis hæreat, à quibus tangitur. Sed ei ineſt velut de glutino lentiore neſcio quid par, atque gummi. Ita Solinus *cap.9. Polyhiſtoris,* Plinius *lib.37. cap.10.* Maiolus *colloquio* 18. 9. *Catochites.*

De gemma Heliotropio, inter Æthiopiam, Africam, & Cyprum certamen fuit, quænam mitteret generis huius eminentiſſimam, deprehenſúmque eſt documentis plurimis, Æthiopicam, aut Libycam palmam tenere. Viridi colore eſt, non ita acuto, ſed nubilo magis, & repreſſo, ſtellis puniceis ſuperſperſa. Cauſa nominis de effectu 10. *Heliotropion.* *Superſtitioſa tamen hæc & inania.*

effectu lapidiſs eſt, & poteſtate. Deiecta in labris æneis, radios Solis mutat ſanguineo repercuſſu, extraque aquam ſplendorem aëris abiicit, & auertit. Etiam illud poſſe dicitur, vt herba eiuſdem nominis mixta & præcantationibus legitimis conſecrata, cùm à quaquam geſtabitur, ſubtrahat viſibus obuiorum. ita Solinus *cap.*40.*Polyhiſtoris*. Idem docet Plinius *lib.*37.*c.*10. his verbis, Heliotropium, inquit, naſcitur in Æthiopia, Africa, Cypro, porracei coloris, ſanguineis venis diſtincta. Cauſa nominis, quoniam deiecta in vas aquæ fulgorem Solis accedentem percuſſu ſanguineo mutat, maximè Æthiopica; eadem extra aquam ſpeculi modo ſolem accipit, deprehenditque defectus, ſubeuntem lunam oſtendens. Magorum impudentiæ vel manifeſtiſſimum in hac quoque exemplum eſt, quoniam admixta herba heliotropio, quibuſdam quoque additis precationibus, gerentem conſpici negent. Ita Plinius. Idem docet S. Iſidorus *lib.* 16.*origin.cap.*7.

11. *Myrrhites.* XI. Myrrhites myrrhæ colorem habet, vnguenti odorem, attrita etiam nardi. Ita Plinius *lib.*37.*cap.*10. & Iſidorus *lib.*16.*cap.*7. Reperitur in Arabia, vel Ægypto myrrhæ coloris, & odoris, vnde & nomen accepit. Iſidorus *ibid.* idem quod ait Plinius, notat etiam Solinus *c.*50. *Polyhiſtoris.*

12. *Melichloros.* XII. Melichloros eſt gemma bicolor, ex vna parte viridis, ex altera melli ſimilis. Ita Plinius *lib.*37.*cap.*11. & Iſidorus *lib.*16.*cap.*7.

13. *Rhodites.* XIII. Rhodites roſea eſt, & ex eo nomen accepit. Plinius *lib.* 37. *cap.* 11. Iſidorus *lib.*16. *cap.*9.

14. *Solis gemma.* XIV. Solis gemma candida eſt, & ad ſpeciem ſyderis in orbem fulgentes ſpargit radios. Plinius *lib.*37.*cap.*50. Solinus *cap.*10. *Polyhiſtoris*, Iſidorus *lib.*16.*cap.*10.

15. *Cinædia.* XV. Cinædiæ gemmæ inueniuntur in cerebro piſcis eiuſdem nominis candidæ, & oblongæ, euentúque mirandæ, ſi modò eſt fides præſagire eas habitum maris nubilo colore, aut tranquillitate. Plinius *lib.*37.*cap.*10. Iſidorus *lib.* 16. *cap.*10.

16. *Beli oculus.* XVI. Beli oculus albicans pupillam pingit nigram, è medio aureo fulgore lucentem; hæc propter ſuam ſpeciem Aſſyriorum Regi Belo dicata eſt, vnde & appellata. Plinius *lib.*37.*cap.*10. Iſidorus *lib.*16.*cap.*10.

17. *Medea.* XVII. Medea nigra eſt, à Medea illa fabuloſa inuenta, habet venas aurei coloris, ſudorem reddit croci, ſaporem vini. Plinius *lib.*37.*c.*10. Iſidorus *lib.*16.*cap.*11.

18. *Veneris crinis.* XVIII. Illa gemma, quæ dicitur Veneris crinis, eſt nigerrimi nitoris, & continet in ſe ſpeciem rufi crinis. Ita Plinius *lib.*37. *cap.*10. & Iſidorus *lib.*16.*cap.*11. Idem notat Solinus *cap.*50. *Polyhiſtoris*, his verbis, Veneris crinis nitet nigro, internis ductibus oſtentans ruforum crinium ſimilitudinem.

19. *Panchrus.* XIX. Panchrus eſt varius ex omnibus penè coloribus conſtans, vnde & nominatur. Plinius *lib.*37.*cap.*10. & Iſidorus *lib.*16.*cap.*15.

20. *Mithridax.* XX. Mithridax ſole percuſſa coloribus micat variis. Solinus *cap.*50.*Polyhiſtoris*, Iſidor.*lib.*16. *cap.*12. Plinius *lib.*37.*cap.*10.

21. *Murrhina.* XXI. Murrhina apud Parthôs gignitur. Varietas eius in purpuram, candorémque, & ignem cum quibuſdam colorum repercuſſionibus, quales in cœleſti arcu ſpectantur. Ita Plin. *lib.*37.*c.*2. & S. Iſidorus *lib.*16.*cap.*12.

XXII. Luſitanum littus pollet gemma Ceraunia, quam etiam Indicis præferunt. Huius ceranniæ color eſt e pyropo; qualitas igni probatur, quem ſi ſine detrimento ſui perferat, aduersùs vim fulgurum creditur opitulari. Solinus *cap.*36. *Polyhiſtoris*, Iſidorus *lib.*16.*cap.*13. & Zanardus *de vniuerſo elementari, quæſt.*53. addit Plin. *lib.*37.*cap.*9. & 10. gemmam Cerauniam cadere cum imbribus, & fulminibus, nec alibi inueniri, quàm in loco fulmine icto. idémque Iſidorus *ibidem.* 22. *Ceraunia.*

XXIII. Iris gemma effoditur in quadam inſula maris rubri, eſt ſexangula inſtar cryſtalli, vocatur Iris, quia radiis icta Solis, rutilo aëris repercuſſu, cœleſtis arcus ex ſe iacit ſpeciem. Plinius *lib.*37.*cap.*9. Solinus *cap.* 46. *Polyhiſtoris*, Iſidorus *lib.*16.*cap.*13. Albertus Magnus *lib.*2.*mineralium*, *cap.* 8. addit Plinius hanc gemmam ſub tecto percuſſam ſole, ſpecies, & colores arcus cœleſtis in proximos parietes eiaculari, eodémque modo loquitur Iſidorus *ibid.* addit Albertus hanc gemmam eſſe cryſtallo ſimilem, eámque inueniri non ſolùm in Arabia, ſed etiam in Germania. 23. *Iris.*

XXIV. Sandaſtros gemma naſcitur in India loco eiuſdem nominis; gignitur & in Arabia ad Meridiem verſa. commendatio ſumma, quòd velut in tranſlucido ſtellantes, intus fulgeat aureæ guttæ, ſemper in corpore, nunquam in cute. Accedit religio narrat. à ſiderum cognatione ab inſpectoribus, quoniam ferè ſtellantur hyadum & numero, & diſpoſitione ſtellarum, ob id Chaldæis in ceremoniis habitæ; inter omnes conſtat quantum numero ſtellarum accedat, tantum & pretio accedere. Ita Plinius *lib.*37. *cap.*7. & S. Iſidorus *lib.*16.*cap.*13. 24. *Sandaſtros.*

XXV. Dracontites, ſiue Draconcla, ſiue Dracontias, ſiue Draconites, eſt gemma, quæ exciditur è cerebro Draconum, ſed lapis non eſt, niſi detrahatur viuentibus; nam ſi obeat priùs ſerpens, cum anima ſimul euaneſcit durities ſoluta. Vſu eius Orientis Reges præcipuè delectantur. Hæc autem gemma hoc modo intercipiunt. Præſtantiſſimi audacia viri explorant anguium foueas, inde præſtolati ad paſtum exeuntes, prætervectíque percitis curſibus, obiiciunt gramina medicata, quantum poteſt ad incitandum ſoporem; ita ſomno ſopitis, è capitibus deſecant lapides. Ita Solinus *cap.* 43. *Polyhiſtoris.* Idem docet Plinius *lib.* 37. *cap.*10. his verbis, Dracontites è cerebro fit Draconum, ſed niſi viuentibus nunquam gemmeſcit, inuidia animalis mori ſe ſentientis; igitur dormientibus amputant; viſo enim Dracone ſpargunt ſomnifica medicamenta, atque ita præcidunt. eſt autem hæc gemma candore tranſlucido, nec poſtea politur, aut artem admittit. Idem notant S. Iſidorus *lib.*16.*cap.*13. & Albertus Magnus *lib.*2.*miner.tract.*2.*cap.*4. 25. *Dracontites.*

XXVI. In Phlegontide gemma intus ardere quædam videtur flamma, quæ non exeat. Plin. *lib.*37.*cap.*11, Iſidorus *lib.*16.*cap.*13. 26. *Phlegontis.*

XXVII. Chryſolampis ex auro & igne vocata. aurea eſt enim die, & nocte ignea. hanc 27. *Chryſolampis.*

Æthiopia gignit. Ita S. Iſidor. *lib.* 16. *origin. cap.* 14. Solinus *cap.* 43. *Polyhiſtoris*, Plinius *lib.* 37. *cap.* 10.

28. *Chryſocolla.* XXVIII. Chryſocolla gignitur in India, vbi formicæ eruunt aurum. Eſt autem auro ſimilis, & habet naturam Magneris, niſi quòd etiam trahere aurum traditur, vnde & nuncupatur. Iſidorus, & Plinius *ibid.*

29. *Argirites.* XXIX. Argirites ſimilis argento, habet ſtigmata aurea. Iſidorus *ibidem.*

30. *Chalcophonos.* XXX. Chalcophonos eſt gemma nigra, quæ percuſſa æris tinnitum reddit, tragœdis, vt ſuadent, geſtanda. Plinius *lib.* 37. *cap.* 10. Iſidor. *lib.* 16. *originum*, *cap.* 14.

31. *Siderites.* XXXI. Siderites ferro ſimilis, litigio illata diſcordias facit. Plin. *lib.* 37. *cap.* 10. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 14.

32. *Idæi.* XXXII. Idæi dactyli in Creta, ferreo colore pollicem humanum exprimunt. Plinius, & Iſidorus *ibid.*

33. *Boytrites.* XXXIII. Botrytes alia nigra eſt, alia pampinea, incipienti vuæ ſimilis. Plin. *lib.* 37. *c.* 10.

34. *Brontia.* XXXIV. Brontia capitibus teſtudinum ſimilis, & cum tonitruis cadens, vt putant, fulmine icta reſtinguit. Plinius *lib.* 37. *cap.* 10. & S. Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 14.

35. *Callis.* XXXV. Callis ſapphirum imitatur, candidior, & littoroſo mari ſimilis. Plinius *ibid.*

36. *Cerites, Circos.* XXXVI. Cerites ceræ ſimilis eſt. Circos piris; Corſoides caniciei hominis. Plin. *ibid.*

37. *Ciſſites.* XXXVII. Ciſſites gemma candida videtur intus habere partum, qui ſentiatur etiam ſtrepitu. Plinius *ibidem.*

38. *Eumeces.* XXXVIII. Eumeces in Bactris naſcitur, ſilici ſimilis, & capiti ſuppoſita viſa nocturna oraculi modo reddit. Plinius *ibid.*

39. *Galactites. Leuca.* XXXIX. Galactites ex vino colore lactis eſt. Eandem dicunt Leucam, & Leucographiam appellant, & ſynnephiten, tritam lactis ſucco, ac ſapore notabilem. In educatione nutricibus lactis fœcunditatem, infantium quoque alligata collo ſaliuam facere dicitur, in ore autem liqueſcere. Eandem memoriam adimere dicunt. Mittit eam & Achelous amnis. Ita Plin. *ibid.*

40. *Gaſidanes.* XL. Gaſidanes gemma, floribus veluti ſparſa concipere dicitur, & intra ſe partum fateri concuſſa, concipere autem trimeſtri ſpatio. Naſcitur in Arbelis. Plin. *ibid.*

41. *Hammonis cornu.* XLI. Hammonis cornu inter ſacratiſſimas Æthiopiæ gemmas, aureo colore, arietini cornu effigiem reddens promittitur prædiuina ſomnia repræſentare. Plinius *ibid.*

42. *Iouis gemma.* XLII. Iouis gemma candida eſt, non ponderoſa, tenera. Plin. *ibid.*

43. *Indica.* XLIII. Indica gentium ſuarum habet nomen, ſubrufo colore, in attritu ſudorem purpureum emanat. Plin. *ibid.*

44. *Leucophthalmos.* XLIV. Leucophthalmos rutila aliàs, oculi ſpeciem, candidam, nigrámque continet. Plinius *ibidem.*

45. *Libanochros.* XLV. Libanochros thuris ſimilitudinem oſtendit, ſed ſuccum mellis. Plinius *ibid.*

46. *Pæantides.* XLVI. Pæantides, quas quidam gemonidas dicunt, prægnantes fieri, & parere dicuntur, mederíque parturientibus. Plinius *ibid.*

47. *Trichrus.* XLVII. Trichrus ex Africa nigra eſt, ſed tres ſuccos reddit, à radice nigrum, medio ſanguineum, ſummo candidum. Plinius *ibidem.*

XLVIII. Tephritis nouæ lunæ ſpeciem habet curuatæ in cornua, quamuis cinerei coloris. 48. *Tephritis.* Plinius *ibidem.*

XLIX Diphris duplex, candida, & nigra, 49. *Diphris.* mas, ac fœmina, genitale vtriuſque ſexus diſtinguente linea. Plinius *ibidem.*

L. Callais è viridi pallens, naſcitur poſt auerſa 50. *Callais.* Indiæ apud incolas Caucaſi montis Phicaros, ac Aſdathas amplitudine conſpicua, ſed fiſtuloſa, ac ſordium plena; ſincerior modò, præſtantiórque in Carmania. Vtrobique autem in rupibus inuiis, & gelidis, oculi figura extuberans, leuitérque adhærens, nec vt agnata petris, ſed vt appoſita, quapropter ſcandere ad eam pigritia pedum equeſtres populos tædet, ſimul & periculum terret. Ergo fundis è longinquo inceſſunt, & cum toto muſco excutiunt. Hoc vectigal, hócque geſtamen diuites in ceruice gratiſſimum norunt. Hic cenſus, hæc gloria à pueritia deiectorum numerum prædicantium, in quo varia fortuna; quidam ictu primo cepere præclaras, multi inſectando nullas. Plinius *lib.* 37. *cap.* 8.

LI. Opalus naſcitur in India, illique pretioſiſ- 51. *Opalus.* ſimam gloriam compoſitores gemmarum dederunt; eſt enim in illa carbunculi tenuior ignis; eſt amethyſti fulgens purpura, eſt ſmaragdi virens mare, & cuncta pariter incredibili mixtura lucentia; propter inſignem huius generis gemmam ab Antonio proſcriptus fuit Nonius Senator, illeque proſcriptus fugiens, hunc è fortunis ſuis omnibus anulum abſtulit ſecum, quem certum eſt ſeſtertiis viginti millibus æſtimatum. Sed mira Antonij feritas, atqoe luxuria propter gemmam proſcribentis. Nec minor Nonij contumacia, proſcriptionem ſuam amantis, cùm etiam feræ abroſas partes corporis relinquant, propter quas ſe periclitari ſciant. Ita Plin. *lib* 37. *c.* 6. De opalo diximus etiam *ſupra lib.* 1. *c.* 4. *quæſito* 38.

LII. Diacodos eſt lapis pallidus qui applica- 52. *Diacodos.* tus defuncto ita vires amittit, vt mortem horrere videatur, & perhibeatur. Ita Albertus Magnus *lib.* 2. *mineral. tract.* 2. *cap.* 4.

LIII. Præſente Aëtite géma, cibus veneni ſu- 53. *Aëtites.* ſpectus deglutiri non poteſt, ſi autem amoueatur, mox deglutitur. Albertus Magnus *lib.* 2. *miner. tract.* 2. *cap.* 5. Plura de hac gemma diximus *lib.* 2. *mineral. cap.* 3. *quæſito* 5.

LIV. Gagatronica eſt lapis diuerſi coloris, 54. *Gagatronica.* qui victores dicitur reddere ſe geſtantes. Ita Albertus Magnus *lib.* 2. *mineral. tract.* 2. *c.* 7.

L V. Galaricides, ſiue Galarictides eſt lapis ſi- 55. *Galaricides.* milis cineri, & vt plurimum inuenitur in Nilo, & Acoleo fluuiis. Hic tritus dat ſaporem lactis, & ſuccus eius in ore clauſus turbat mentem. dicitur alligatus collo replere vbera lacte, & alligatus fœmori facere faciles partus. Aiunt etiam Paſtores Ægypti, quòd ſi veſpere contritus cum ſale, mixta aqua ouile circumſpergatur, vbera ouium replentur lacte, & fugatur ab eis ſcabies; generaliter enim dicitur valere contra ſcabiem. Albertus Magnus *lib.* 2. *miner. tract.* 2. *cap.* 7.

L VI. Gerachides nigri coloris, in ore geſta- 56. *Gerachides.* tus facit bene iudicare opiniones, & cogitationes; fertur etiam reddere amabilem, & gratioſum illum, à quo portatur. Veritas huius lapidis ſic probatur; qui geſtat hunc lapidem, totum corpus ſuum melle vnctum exponit muſcis,

&

& veſpis, à quibus ſi corpus manet intactum, & amoto lapide, ſtatim muſcæ, & veſpæ ſuper mel cadunt, illúdque ſugunt, lapis eſt verus. Albertus *ibid.*

57. *Gecolitus.* L VII. Gecolitus lapis eſt, vt fertur, Orientis, oſſi oliuæ ſimilis, cuius virtutem eſſe dicunt, quod tritus, & cum aqua hauſtus lapidem frangit, & educit de veſica, & renibus. Albertus *ibidem.*

58. *Iſcuſtos.* L VIII. Iſcuſtos eſt lapis, qui frequentiùs inuenitur in vltimis Hiſpaniarum partibus, eſt filabilis propter viſcoſitatem in eo areſactam, &, ſi de illo fiat veſtis, non combuitur, ſed igne purgatur, & nitet; & forte illud eſt, quod pennam vocant Salamandræ. Ita Albertus Magnus *lib. 2. miner. tract. 2. cap. 8.*

59. *Kacabres.* L IX. Kacabres eſt lapis ſimilis cryſtallo; fertur dare eloquentiam, honorem, & gratiam, & valere contra hydropiſim. Albert. *ibid. cap. 9.*

60. *Medius.* L X. Medius lapis ita vocatus à regione Medorum vbi inuenitur, valet contra veterem podagram; ſi eius fragmenta reſoluta fuerint in aqua calida, & ſe aliquis illa aqua lauerit, incurrit membrorum excoriationem. Albertus *ibidem cap. 11.*

61. *Nuſe.* L XI. Nuſe eſt lapis qui inuenitur in buffonibus; & eſt duplex: vnus niger, alter ſubalbidus; & qui ambo ſi ſimul includantur, præſente veneno, adurunt manum tangentis; ille autem, qui eſt ſubalbidus, præſente veneno, efficitur varius. Albertus *ibid. cap. 13.*

62. *Panteris.* L XII. Panteris lapis, vt plurimum inuenitur in Media; habet multos colores, nigrum, viridem, rubeum, & multos alios: tot autem virtutes habere dicitur, quot colores; debet autem geſtans, ad ipſum inſpicere manè, oriente ſole, vt ſit efficax, & victorioſus. Albert. *ibid. cap. 14.*

63. *Peranites.* L XIII. Peranites lapis certo tempore dicitur concipere, & parere ſimilem lapidem naturalem, & præterea prodeſſe prægnantibus. Albertus *ibidem.*

64. *Quiritia.* L XIV. Quiritia eſt lapis qui inuenitur in nido vpupæ; poſitus ſuper pectus dormientis dicitur prodere ſecreta, & phantaſias commouere. Albertus *ibid. cap. 15.*

65. *Quandros.* L XV. Quandros lapis eſt, qui inuenitur in cerebro vulturis, cuius virtutem ferunt eſſe contra quoſlibet nociuos caſus, & replet mamillas lacte. Albertus Magnus *lib. 2. miner. tract. 2. cap. 5.*

66. *Suetinus.* L XVI. Suetinus lapis eſt crocei coloris, aliquando tranſlucet vt vitrum, fit ex gummi pinus arboris, & vulgò vocatur lubra. Confricatus trahit folia, paleas, & fila; portantibus ſe confert caſtitatem; fugat ſerpentes incenſus; prægnantibus prodeſt ad facilem partum. Albertus *ibid.*

67. *Virites.* L XVII. Virites eſt gemma, quam ſuprà pyritem diximus. Color autem eius eſt fulgens, vt ignis; leniter, & reuerenter vult tangi, alioquin adurit manum tangentis. Ita Albertus Magnus *lib. 2. mineral. tract. 2. cap. 19.* addens ſimili ratione noctilucam animal aliquando adurere manum, idque ſe eſſe expertum ſæpiùs.

CAPVT XI.

De quibuſdam lapidibus innominatis, ex Maiolo colloquio 18.

I. CIRCA Aritaniam iuxta confinia Apolloniatis ſaxum quoddam ineſſe autumant, ex quo quidem emiſſus ignis nõ percipitur, cùm verò oleo deſuper reſpergitur, inflammatus. Ita Ariſtoteles *de admirandis auditionibus, cap. 34.* & Maiol. *Lapides quidam innominati.*

II. In agro Sabino, & Sidicino eſt lapis, qui vnctus flagrat. Plinius *lib. 2. cap. 107.* & Maiol.

III. In Arcadia naſcitur lapis, qui, ſi ſupponatur ſtuppis, aut ſtramentis, incendium facit. Ita Maiolus.

IV. In Ariciæ agris, ſi carbo deciderit, ardet terra. Plinius, & Maiolus *ibid.*

V. Apud eos, qui ferè nobis ſunt Antipodes, in Cattaio genus lapidis eſt, in quo ipſa carbonum natura apparet: admoto enim carbone accenſo igneſcit lapis è parua ſcintilla, ſenſímque totus igneſcit, ac quaſi ingens carbo incenſus noctem ſua luce illuſtrat, ardetéque calefacit aſtantes. Ita Maiolus ex Marco Polo *lib. 2. cap. 23.*

VI. Apud Belgas lapis eſt, qui carbonum vicem domeſticis neceſſitatibus præbet; vehitur in vrbes, venditúrque ligni modo. Maiolus, addens in multis aliis regionibus repetiri lapides aptos ad ignem, non ſecus ác ligna.

VII. In Orientali Prouincia Malauar eſt lapis, quem indigenæ foliis cuiuſdam oleris inuolutum ore die tota verſant; illius calida virtute, ſimul & oleris velut eſculento ſaturantur. Goanum Collegium id ſcripſit anno Domini 1551. apud Maiolum, qui meminit aliorum lapidum, qui cibi vicem præbent homini.

VIII. In Mansfeldia lacus ſaxa habet, quæ è fodinis proximis eruuntur; in iis piſcium, ranarum, aliorúmque reptilium formæ exactiſſimè à natura effigiatæ agnoſcuntur, vel primo intuitu. Fiſſilia ſunt illa ſaxa cupro prægnantia, maceratáque igne etiam argentum reddunt. Ita Maiolus ex Ortelio.

IX. Duriores omnibus videntur lapides noui Orbis; illorum enim tantam eſſe aciem ferunt, vt ferro æquentur, ſecuris enim miniſterium præbent, gladiorum, & reliquorum fabrilium inſtrumentorum, quæ apud nos ferro conficiuntur. Hi reperiuntur in regione Verzino Braſiliæ, in inſula Hiſpaniola, & in aliis Indicis eiuſdem orbis locis. Maiolus ex pluribus auctoribus.

X. Licèt tener videatur quidam nunc in Orbe nouo repertus lapis, ſuam tamen habet lapideam duritiem, quam tamen quiſquis tactu premit, flectit; experitúrque in illo illud idem flexibile, quod in præduro corio videas; flectitur igitur in quaſlibet velis partes; vímque eandem gerit exacuendi gladios, quam cotes

Digitized by Google

habere conſueuerunt. Id ſcripſit ex Braſilia Ioſeph Ieſuita anno Domini 1560. apud Maiolum *ibidem*.

XI. In Megarenſium mœnibus lapis fuit, quem ſi quis calculo percuſſiſſet, non ſecus inſonabat ac lyra. Item Maiolus ex Pauſania, & Cœlio Rhodigino *lib.22.cap.5.*

XII. Lapis, qui Memnonis fuiſſe memoratur, cùm in egregiam ſtatuam fuiſſet exſculptus, mirum, ſole quotidie Oriente, radiis percuſſus vocem dare ſolitus ſemper fuit, vſque ad Chriſti aduentum; at tum ceſſauit, ſicut reliqua falſorum Deorum in Ægypto ſimulachra. Ita Euſebius Cæſar. Chron. ex interpretatione D. Hierónymi anno mundi 3580. apud Maiolum.

XIII. In Tranſpadana regione quidam lapides graues, & ſolidi, cacaborum, ollarum, ac quorumcunque vaſorum vſum eximiè præſtant in admittendo ignem, vt in illis quæcunque excoquantur obſonia, ferueant in illis quæcunque liquida longè celerius, quàm æneis, aut campanis vaſis, argenteíſve, aut aureis. Hæc vaſa ſemper ab igne ſunt illæſa, non aliter ac æs ipſum; ſi impegerint, facilè franguntur, ſed fruſta ipſa reſuuntur æreo filo; conficiuntur hæc in Malongis montibus non procul à iugis Rheticis. Ita Maiolus ex Leandro.

XIV. Anno Domini 1300. circiter, non longè à Crema in agro Ripaltenſi, cœlo ſereno, lapis magno fragore capitis humani magnitudine cecidit, qui ſe in terram penitus vltra duo cubita condidit, in duáſque partes ſciſſus eſt. Maiolus.

LIBER

LIBER QVINTVS
DE
METALLIS.

CAPVT PRIMVM.
De Metallis in communi.

Metalla in communi.

DE metallis agunt Ariſtoteles *lib. 3. Meteor. cap. vlt.* & *ibi* Ioterpretes, Plinius *lib. 33. nat. hiſt.* & 34. S. Iſidorus *lib. 16. originum, à cap. 16. ad 23.* Albertus Magnus *lib. 3. & 4. mineralium*, Georgius Agricola *libris 12. de re metallica*, Braſauolus *in examine metallorum*, Ioannes Baptiſta Porta *lib. 5. magia natur.* Franciſcus Valleſius *de ſacra Philoſophia, c. 49.* Conimbricenſes *tract. 13. Meteorologia*, Maiolus *colloq. 19.* Georgius Draudius *in c. 46. Solini*, Ioannes Daniel Mylius *lib. 1. 2. & 3. Baſilica chymica.*

1. *Metalli etymon.* Quæres primò à quo denominetur metallum? Reſpondeo à voce Græca ἀπὸ τοῦ μεταλλᾶν, quòd natura eius ea ſit, vt vbi vna vena apparuerit, ibi ſpes ſit alterius inquirendæ. Ita S. Iſidorus *lib. 16. originum, cap. 16.* & Plinius *lib. 33. cap. 6.* Valleſius *cap. 49. Philoſophia ſacra.*

Metallorum materia. Quæres ſecundò, quænam ſit materia metallorum? Sunt in hac re plures ſententiæ.

I. ait, materiam metallorum eſſe calcem, & lixiuium; hanc quidam Chymici attribuunt Democrito, vt notat Albertus Magnus *lib. 3. mineral. tract. 1. cap. 4.* addens, & meritò quidem, eam irriſione potius, quàm refutatione eſſe dignam.

II. Metallis pro materia aſſignat cinerem infuſum humido aqueo. Hanc quoque refert, & refellit Albertus *ibidem.*

III. eſt Alberti Magni, qui *lib. 3. tract. 1. c. 3.* ait materiam metallorum eſſe humidum vnctuoſum ſubtile incorporatum terreſtri ſubtili fortiter commixto.

2. *Sulphur, & argentum viuum.* IV. Aſſerit materiam omnium metallorum eſſe ſulphur, & argentum viuum. Hanc ſequuntur plerique chymicæ artis profeſſores; eámque Albertus *ibid. c. 4.* ait non eſſe contrariam præcedenti, quam ipſe ſecutus eſt vt veriorem; quod autem non differat ab illa ſic probat, quia humidum, de quo loquitur præcedẽs opinio, terreo admixtum eſt materia argenti viui proxima; ſubſtãtia autem vnctuoſa eſt materia propria ſulphuris. Vt autem hæc ſententia meliùs intelligatur. Nota primò, ex Alberto Magno *lib. 4. mineral. cap. 1.* ſulphur, & argentum viuum vocari metaphorica locutione patrem, & matrem metallorum, ita vt ſulphur ſit quaſi pater, argentum autem viuum quaſi mater; verùm monet Albertus illum conuenientius eſſe locututum, qui diceret, ſulphur eſſe in commixtione metallorum quaſi ſubſtantiam ſeminis paterni, & argentum viuum quaſi menſtruum maternum, quod coagulatur in ſubſtantiam embtionum. Alij verò chymici apud Mylium *lib. 1. Baſilica chymica, tract. 2. cap. 1.* alia metaphora, idem docent, dum dicunt ſulphur, & argentum viuum ita concurrere ad materiam metallorum, vt ſulphur ſit anima, argentum autem viuum ſit ſpiritus. Nota ſecundò, ex Conimbricenſibus *tract. 13. meteorologia, c. 1.* hanc ſententiam habere pro ſe duo potiſſimum argumenta. Primum, quòd argentum viuum, & ſulphur reperiuntur in venis metallorum, non alio, vtique naturæ inſtituto, niſi vt paulatim in metalla conuertantur. Secundum, quia ars chymica ad aurum, & argentum conficiendum ſulphure, & argento viuo vtitur. Verùm hæ rationes non concludunt, vt bene notat Conimbricenſe *ibid.* non prior, quia licèt nonnunquam ſulphur, & argentum viuum reperiantur in venis aliorum metallorum, non tamen ſemper, ſed rarò admodum in iis inueniuntur; habéntque ſeorſim venas ſibi peculiares, vt experientia compertum eſt. Non poſterior, quia necdum chymiſtæ probarunt, effici à ſe verum aurum, & argentum; itaque ſiue hæc per artem effici queant, ſiue non (qua de re in phyſicis egimus) quo artificio, quàve proxima materia efficere ea poſſint, non oſtenderunt.

V. eſt eorum, qui apud Albertum *ſuprà*, dicunt metalla conſtitui ex omnibus quattuor elementis; verùm hæc deficit in eo, quod tangit ſolùm materiam remotam communem omnibus mixtis perfectis, non autem proximam, & propriam metallorum, quam hîc quærimus.

VI. Aſſerit materiam metallorum eſſe vaporem, ſiue halitum humidum, intra terræ viſcera, lapidibus potiſſimum concluſum, & ob terræ, lapidúmque ſiccitatem, ac frigus coagulatum; hæc autem opinio non conſtituit ſolùm vaporem materiam metallorum, ſed halitum ex vapore, & exhalatione mixtum, in quo tamen prædominetur vapor, cuius mixtionis argumentum eſt, quòd metalla igniuntur, & liqueſcunt; igniuntur enim propter ſiccam exhalationem, liqueſcunt, propter vaporem humidum. Hæc eſt Ariſtotelis *lib. 3. Meteororum, cap. vlt.* quam ſequuntur Franciſcus

Valleſius

lib. 3. *Meteor. c. vlt.* Georgius Agricola *lib.* 1. *de re metallica*, Conimbricenſes *proximè citati, cap.* 3. Gignuntur etiam interdum, rarò tamen, in nubibus, concreſcente inter eas halitu, Georgius, & Conimbricenſes *ibidem.* Magna autem ex parte naſcuntur in locis montanis, & ſyluarum opacitate veſtitis; ſic in Hiſpania Pyrenæi metallorum feraces ſunt in Germania Carpatus; in Gallia Cenimenus; in Thracia Rhodope, & Pangæus; in Lydia Tmolus; in India montes, qui Capitalia nuncupantur. Nec obſtat auri ramenta in aliquot fluminibus reperiri; non enim hi amnes aurum generant; ſed è terra, quam radunt, effoſſum, aut è fontibus in alueos deriuatum, ſecum vehunt. Ita Conimbricenſes.

7. Quæres ſeptimò, quid notandum ſit de affectionibus metallorum in communi? De hac re Albertus Magnus *lib.* 3. *mineral. tract.* 2. *c.* 1. 2. 3. 4. 5. & Conimbricenſes *tract.* 13. *Meteorologia, c.* 4.

Metallorum affectiones in communi.

Notandum eſt primò, affectiones metallorum in communi eſſe ferè has, congelabilitatem, liquabilitatem, ſoliditatem, ductibilitatem, eremabilitatem, colores, odores, ſapores; Albertus, Conimbricenſes, &c.

Notandum eſt ſecundò, omnia metalla ſolida eſſe, excepto argento viuo, quod etiam in matrice liquidum inuenitur, & liquorem perpetuò ſeruat, propterea quòd ex halitu, in quo humiditas aquea nimium excedit, procreatur. Conimbricenſes.

Notandum eſt tertiò, omnia metalla igni liqueſcere, ea tamen difficiliùs, quæ de concretione terrena plus obtinent; vt ferrum, quod tametſi molleſcit igne, non tamen niſi vehementi eius ardore funditur. Conimbricenſes.

Notandum eſt quartò, omnia metalla ductilia eſſe, & percuſſa dilatari, ſed ea magis, quæ ſimul, & benè compacta, & mollia exiſtunt, quod prouenit ex halitu aqueo, tenui benè comprehendente terream exhalationem; ob quam cauſam aurum longiùs ducitur, vtpotè in tenuiſſimas bracteolas, folis, & fila. Conimbricenſes *ibidem.* Idem docet Albertus *cap.* 2. His verbis aurum præ cæteris metallis ducitur in maximam dilatationem; proximè accedit argentum; deinde cuprum multùm depuratum; poſtea ferrum; denique ſtannum, & plumbum.

Notandum eſt quintò, omnia metalla ponderoſa eſſe ob materiæ ſpiſſitudinem, & compactionem; ſed aurum præ cæteris grauius eſſe. Conimbricenſes.

Notandum eſt ſextò, acutum eſſe ſaporem omnium metallorum propter ſulphuream ſubſtantiam quam habent admixtam, quæ ſaporis ratio licèt minimè videatur eſſe in plumbo, & ſtanno, tamen in his etiam eſſe probatur ex eo, quòd aqua, quæ diu currit, vel ſtat in fiſtulis plumbeis, vel ſtanneis, efficitur inteſtinotum, ſiue viſcerum excoriatiua. Inter omnia autem metalla æs, & ferrum inficiunt vehementer ſapores aquarum, quæ manant ſuper mineras eorum, vnde aqua egrediens de terra, vbi eſt multum æs, efficitur valdè amara, & abhominabilis; cuius rei illud eſt ſignum, quòd ſi vinum, vel alius liquor, præter aquam infundatur vaſi æneo, ſtatim inficitur amaritudine abbominabili, itavt vix bibi poſſit; aquam autem, & eius ſaporem non ita ſtatim inficit, & immutat, ob frigiditatem naturalem aquæ, quæ reprimit euaporationem; inficitur tamen aquæ ſapor, & odor, ſi illa diu ſtet in minera æris, vel vaſe æneo, maximè ſi ille locus ſit profundus ſub terra. Ita Albertus *ibid. c.* 4.

Notandum eſt ſeptimò, odores omnium metallorum generaliter eſſe ſecundùm quid fœtidos propter ſubſtantiam ſulphuream, quam habentur admixtam; in auro autem eſt minimus fœtor, argentum eſt magis odoriferum, quàm aurum; & habet argentum in comparatione ad æs guſtum dulcem, & odorem dulcem, ſed declinantem ad ſulphureitatem paruum, & aurum habet dulciorem, ſed parum immutat guſtum. Plumbum & ſtannum habent ſapores, & odores valdè hebetes. Albertus *ibid.*

Notandum eſt octauò, metallorum ſaporem, & odorem eſſe fœtidum, licèt vnum in comparatione alterius dulcem, vel alium habere dicatur ſaporem, vel odorem; ſicci autem ſunt vehementer odores eorum, & vapores, & idcò conferunt oculis fluentibus, & nocent valdè præcordijs, cuius ſignum eſt, quod operarij, qui fodiunt metalla, quando igneunt illa, obſtruunt os, & nares duplici, vel triplici filtro, ne vapore nimis lædantur. Ita Albertus *ibid.*

Notandum eſt nonò, omnia metalla, excepto auro, eſſe ignibilia, ſiue cremabilia, & combuſtibilia: ita Ariſtoteles *lib.* 3. *meteor. cap.* 6. ex Albert. Magn. *lib.* 3. *miner. tract.* 1. *c.* 5.

Quæres octauò, quot ſint genera metallorum? non ſatis conſtat inter auctores de hoc numero. Nam ſanctus Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 16. dicit eſſe ſeptem ſequentia; aurum, argentum, æs, ferrum, electum, ſtannum, plumbum. Franciſcus Valleſius *cap.* 49. *de ſacra Philoſophia*, dicit eſſe quinque ſequentia, nempè aurum, argentum, æs, ſiue cuprum, ferrum, & plumbum. Nam ſtannum, inquit, eſt plumbi ſpecies. Electrum eſt mixtura auri, & argenti. Aurichalcum eſt æs miſtura quarundam rerum tinctum. Chalybs eſt ferrum arte defæcatum. Ita Valleſius. Patres verò Conimbricenſes *tract.* 13. *Meteorlogia, cap.* 4. inter alias de hac re opiniones, duas indicant probabiliores: quarum vna ſeptem numerat ſpecies, videlicet aurum, argentum, æs, ferrum, plumbum, argentum viuum, ſtannum: altera tantùm ſex, remouendo ſtannum, propterea quòd decet at ipſum eſſe indiſcretam ſpeciem duorum metallorum argenti, & plumbi. Itaque iuxta huiuſmodi placita reliqua metalla, aut pertinent ad has ſpecies, nec maiori, quàm accidentario diſcrimine ab iis differunt, aut non ſunt ſimplicia, ſed ex pluribus ſpeciebus conflata, vt electum, quod ex auri, & argenti permiſtione coaleſcit Ita Conimbricenſes. 8.

Metallorum genera.

Quæres nonò, quibus nominibus ſoleant Aſtrologi appellare ſeptem vulgata metalla? Reſpondeo, appellari nominibus Planetarum, hoc modo. Saturnum, plumbum. Iouem, ſtannum. Martem, ferrum. Solem, aurum. Venerem, æs, ſeu cuprum. Mercurium, argentum viuum. Lunam, argentum. Ita Albertus Magnus *lib.* 3. *mineral. tract.* 1. *cap.* 6. & Fabius Gliſſentus *in tract. de lapide Philoſophorum, cap.* 2. 3. & 4. Cauſa autem huius appellationis fortè illa eſt, 9.

Metallorum nomina ſecundùm Aſtrologos.

quam

quam indicauimus *ſuprà quaſt.* 5. quia nimirum plerique Aſtrologi cenſent ſingula metalla gigni à ſingulis planetis, & quidem ille ab iis quorum nomen veluti exhæreditate recipiunt.

10. *Metalla ſingula quibus planetis, quibuſque corporis partibus reſpondeant.* Quæres decimò, quibus planetis, & quibus corporis partibus reſpondeant ſingula metalla? Licèt ex dictis pateat, quibus planetis ſecundùm Aſtrologos reſpondeant ſingula metalla; hìc tamen repetam, & miſcebo vtrumque, planetas ſcilicet, & præcipuas humani corporis partes. Ergo plerique Aſtrologi dicunt reſpondere aurum Soli, & cordi. Argentum Lunæ, & cerebro. Æs, ſeu Cuprum Veneri, & renibus. Ferrum Marti, & felli. Plumbum Saturno, & ſpleni. Argentum viuum Mercurio, & pulmoni. Stannum Ioui, & iecori. id quod etiam adnotauimus *quaſt.* 4. *noſtræ Meteorologia, art.* 2. *de metallis.*

CAPVT II.

De metallis in particulari.

SECTIO I.

De Auro.

1. *Aurum vbi reperiatur.* QVÆRES primò, quid notandum ſit de locis vbi gignitur, & reperitur aurum?

Notandum eſt primò, reperiri in multis locis, in India, Scythia, Hiſpania, Italia, Dalmatia, Thracia, Aſia. Plinius *lib.* 32. *cap.* 4. Item in Pannonia, Bohemia, Auſtria, & citeriori Germania. Franciſcus Valleſius *c.* 49. *de ſacra Philoſophia.*

Auri ramenta vbi. Notandum eſt ſecundò, auri ramenta inueniri ſæpè in fluuiis, vt in Tago Hiſpaniæ, Pado Italiæ, Hebro Thraciæ, Pactolo Aſiæ, Gange Indiæ. Plin. *ibid.* Item in Ozo Bactrorum, in Hyramne Carmaniæ, in Thermodoonte Cappadociæ, in Tmolo Lydiæ, & Hermo, in quem Pactolus ſe exonerat. Conimbricenſes *tract.* 13. *meteorolog. cap.* 8.

Notandum eſt tertiò aurum, licèt inueniatur in fluuiis, in fluuiis tamen non generari, vt bene oſtendunt Georgius Agricola *lib.* 3. *de re metallica, in fine,* & Conimbricenſes *ibid.* contra Albertum Magnum *lib.* 3. *de mineral. tract.* 1. *cap.* 9. non enim hi amnes aurum generant, ſed è terra, quam rodunt, effoſſum, aut è fontibus in alueos deriuatum ſecum vehunt. Conimbr. *ibid.*

Notandum eſt quartò, aurum gigni etiam in montibus, quales ſunt montes Hiſpaniæ apud Plinium *ibid.* & montes Dalmatiæ apud Conimbricenſes *vbi ſuprà*, qui etiam referunt plures alios montes metallorum feraces.

Notandum eſt quintò, aurum aliquando inueniri in ſumma tellure rara felicitate. Plin. *lib.* 33. *c.* 4. ideóque interdum globæ auri aratro exciduntur, Agricola *lib.* 2. *de re metallica*; aliquando etiam inuenitur in ſummo ceſpite, Plinius *ibidem.*

2. *Aurum quot modis reperiatur.* Quæres ſecundò, quot modis inueniatur aurum? Plinius *lib.* 33. *cap.* 4. Aurum, inquit, inuenitur in noſtro orbe, vt omittamus Indicum, atque à formicis, aut gryphibus apud Scythas erutam. Apud nos tribus modis, fluminum ramentis, vt in Tago Hiſpaniæ, Pado Italiæ, Hebro Thraciæ, Pactolo Aſiæ, Gange Indiæ. Nec vllum abſolutius aurum eſt, curſu ipſo, tritúque perpolitum. Alio modo puteorum ſcrobibus effoditur, aut in ruina montium. Ita Plinius.

Quæres tertiò, quot modis auri, & aliorum metallorum venæ aperiantur, & denudentur? Reſpondeo duobus; primò vi aliqua ſine hominis induſtria: ſecundò arte humana. Ad priorem modum pertinent quæ ſequuntur rationes. Etenim venas aperit primò torrens. Secundò vis ventorum radicitus extirpans arbores, quæ ſupra venas creuerunt. Tertiò abruptio ſaxi, vel montis ſequens vel ex diuturno, & largo imbre, vel terræ motu, vel ictu fulminis, vel violenta niuis deuolutione, vel impetu ventorum. Quartò aratio venas aperit, nam conſtat interdum aratro glebas auri exciſas eſſe. Quintò incendium ſyluarum. Sextò denique venas reſerat alia quæpiam vis, vt fertur de quodam equo qui vngula venam plumbariam aperuit. Ad poſteriorem modum, qui eſt per artem inuenire venas metallicas, ſpectant ſequentes rationes. Primò obſeruandæ ſunt fontium ſcaturigines, quæ à venis longè abeſſe non poſſunt, quòd ex ipſis earum aqua emanet. Secundò obſeruanda ſunt venarum fragmenta, quæ torrens ex terra eruit, longo autem temporis aliquam eorum partem rurſus obruit terra; verùm eiuſmodi fragmenta ſi ſupra terram iacuerint, aut ſint læuia, venæ ab ipſis plerunque abſunt longiùs, quod torrens extracta procul à venis abripuerit, & dum ea propelleret, lænia fecerit; ſin in terra infixa, vel aſpera fuerint, ad venas propiùs abſunt. Tertiò conſiderandus eſt ſitus, nam is in cauſa eſt vt & venæ magis, aut minus terra obruantur, & fragmenta longè, aut minus longè protrudantur; venis autem iſto modo inuentis fragmenti nomen imponere metallici ſolent. Quartò obſeruandæ ſunt pruinæ, quibus omnes herbæ candicant, his exceptis, quæ creſcunt ſupra venas, quippe quæ ex ſe ſe emittunt exhalationem calidam, & ſiccam, quæ exhalationis humidæ concretionem impedit, quocirca tales herbæ magis aquis madent, quàm pruinis candicant; quo igitur loco herbæ humidæ non congelant pruinis ſubeſt vena, quæ ſi ſpirauerit valdè calidum, ea terra fert herbas humiles, & coloris non viui. Quintò obſeruandæ ſunt arbores, quarum folia tempore veris ſubcærulea, vel liuida ſunt; rami in primis ſuperiores infecti nigrore, aut aliquo alio colore non naturali, ſtipites bifidi, & ſimiliter atque rami nigri vel diſcolores, illos enim effectus efficiunt valdè calidi, & ſicci halitus, qui ne radicibus quidem arborum parcunt, ſed eas adurentes, prorſus infirmas reddunt. qua de cauſa vis ventorum frequentius extirpat eius generis arbores, quàm reliquas, venæ autem emittunt halitus. Quo igitur loco multæ arbores longo quodam ordine diſpoſitæ alieniſſimo tempore amittunt viriditatem, & nigreſcunt, aut diſcolorantur, crebróque vi ventorum dantur ad caſum, ibi ſubeſt vena. Ita Georgius Agricola *lib.* 2. *de re metallica.* 3. *Auri, aliorúmque metallorum venæ quot modis aperiantur,*

Quæres

4. *Auri, & reliqua metalla beneficio virgulæ furcatæ inueniendi modus an ſit dignus viro probo, & graui.*

Quæres quartò, vtrùm modus inueniendi aurum, & reliqua metalla beneficio virgulæ furcatæ ſit dignus viro probo, & graui? Id affirmant plerique metallici, dummodo illa virgula habeat ſequentes conditiones; quarum prima eſt, vt ea virgula ſit colurna, id eſt, ex corylo arbore facta: eſt autem corylus arbor ferens auellanas, alij tamen pro varietate metalli diuerſis virgulis ad venas inquirendas vtuntur, etenim coryli virgulas adhibent ad venas argenti; fraxini, ad æris; piceaſtri, ad plumbi, maximè candidi; denique ex ferro ad auri venas ſcrutandas. Secunda, vt ea virgula ſit furcata, id eſt, diuiſa in cornua. Tertia, vt ſit proportionatæ quantitatis, vis enim venarum latentium, quæ explorantur, baculum nimis magnum voluere non poſſet. Quarta, vt metallicus exploraturus venas virgulæ cornua manibus prehendens pugnos faciat, ita vt digiti compreſſi ad cœlum ſpectent. Quinta, vt virgula erigatur, ea parte qua cornua coëunt; tum, ſi metallicus huc, & illuc paſſim per locos montoſos vagetur, ſimulátque ſupra venam pedem poſuerit, ſtatim virgula verſabitur, & voluetur, venámque prodet; vbi verò pedem retulerit, & ab ea diſceſſerit, rurſum virgula immobilis manebit; cauſam autem motionis virgulæ dicunt auctores huius ſententiæ eſſe vim venarum, quæ interdum tanta eſt, vt arborum propè venas creſcentium ramos ad ſe flectat. Alij verò negant licitum, vel vtilem eſſe vſum prædictæ virgulæ ad inueniendas venas metallicas, quam ſententiam ſequitur Georgius Agricola *lib. 2. de re metallica*, eiúſque fundamentum eſt, quòd venæ metallicæ non habent natura ſua vim mouendi illam virgulam forcatam, neque enim ea virgula tractata ab omnibus ſolet moueri, ſed ſolùm tractata ab illis, qui carminum incantamentis ſuperſtitioſè vtuntur, aut etiam aſtutiis in modo eam tractandi vtuntur; quòd ſi qui vtantur ea virgula ſine incantationibus, vel aſtutiis, ea non mouebitur, nec indicabit venas niſi caſu, & rarò, multò enim ſæpiùs operam perdunt. Neque nouum eſt, vel mirum illi virgulæ ſubeſſe incantamenta. Veteres enim non ea modò, quæ ad victum, & cultum attinent, virgula diuina conquiſierunt, ſed rerum etiam formas verterunt; etenim incantatores Ægyptiorum virgas, vt Hebræorum literæ narrant, in ſerpentes mutarunt, & apud Homerum Minerua ſenem Vlyſſem virgula diuina in iuuenem repentè mutauit, ac rurſus reſtituit in ſenium. Circe quoque ſocios Vlyſſis mutauit in beſtias, eíſque reddidit hominis effigiem; quin etiam Mercurius virga, quæ caduceus appellatur, vigilantibus ſomnum dat, è ſomno excitat dormientes. Itaque virgula diuina primò ex incantatorum impuris fontibus defluxiſſe videtur in metalla; deinde cùm viri boni abhorrerent ab incantamentis carminum, eáque reiicerent, virgula à ſimpliciore metallicorum vulgo eſt retenta, & in quærendis venis veſtigia antiqui vſus remanſerunt. Ita Agricola *loco citato*.

5. Quæres quintò ſigna, ſeu indicia auri, & aliorum metallorum. Auri ſingulare indicium eſt auripigmentum; argenti, plumbum cinereum, & ſtibium; æris, ærugo; ferri, ferrugo; at auri, & æris commune indicium eſt chryſocolla, & cæruleum. Argenti, & plumbi nigri, plumbago foſſilis. Ita Georgius Agricola *lib. 5. de re metallica*. Nota ferruginem eſſe rubiginem ferri; æruginem eſſe rubiginem æris; plumbaginem verò eſſe communem venam plumbi.

Auri, aliorúmque metallorum ſigna, & indicia.

Ferrugo, ærugo, & plumbago quid.

6. *Aurum an poſſit effici per artē chymicam.*

Quæres ſextò, an per artem chymicam poſſit aurum effici? Hanc quæſtionem latè aliàs tractaui in Phyſicis, nunc breuiſſimè tangam ſecutus ſententiam Martini Delrij, qui *tomo 1. diſquiſitionum magicarum, lib. 1. cap. 5. quæſt. 1.* refert quatuor hac de re ſententias; quarum

Prima, eſt non poſſe verum aurum arte chymica produci.

Secunda, ait poſſe aurum quidem quaſi verum produci, ſed quod tamen pro vero non liceat vendere æqoali pretio, quo verum venditur, nec liceat illud in medicinis exhibere.

Tertia, ait perfectius, & purius aurum ſic fieri poſſe, quàm quod in terræ viſceribus gignitur.

Quarta, eſt Pyrrhonia, & Academica dubitantium, qui fatentur ſibi non ſatis liquere, & hæc eſt communior hominum huius ætatis. Ipſe verò Martinus Delrius, probabile putat verum aurum effici poſſe arte chymica, id quod, ſolutis aduerſariorum obiectionibus, probat multis rationibus, quarum validiſſima illa eſt, qua ex probatis hiſtoriis probat verum aurum de facto ſæpè arte chymica fuiſſe factum.

7. *Auri genera.*

Quæres ſeptimò, quot ſint genera auri? Reſpondeo tria, ſignatum, factum, infectum. Signatum eſt quod in nummis eſt. Factum eſt quod in vaſis & ſignis, infectum qood in maſſis eſt, quod & graue dicitur, id eſt, maſſa. Ita S. Iſidorus *lib. 16. originum, cap. 17.* vbi etiam applicat eandem hanc diuiſionem argento, & æri.

8. *Aurum obryzum quid ſit.*

Quæres octauò, quid ſit aurum obryzum? Reſpondeo eſſe aurum puriſſimum, & defæcatiſſimum. Ita S. Iſidor. *ibid.* Braſauolus *in examine metallorum*, Delrius *vbi ſuprà, lib. 1. cap. 5. quæſt. 2. ſect.* 4.

9. Quæres nonò, quomodo poſſit ſeparari aurum ab argento, ære, aliíſque metallis, quomodo item ſeparari poſſit aurum à poculis argenteis inauratis, & à vaſibus æneis inauratis? Modum & praxim vide apud Ioannem Baptiſtam Portam *lib. 5. magiæ naturalis, cap.* 6. 8. 9. 10. Hîc ſolùm ſubiiciam ex hoc auctore *ibid. cap.* 8. quomodo poſſit ſeparari aurum ab argenteis poculis inauratis, de qua re Porta ſic ait. Sumatur ſal ammoniacus, ſulphuris dimidia pars, conterantur tenuiter, & inaurata pars vaſis oleo perlinatur; mox ſuprà puluis inſpergatur, & vas forfice comprehenſum igni exponatur, optiméque calefactum concutitur ferro, & decidet puluis concuſſus in aquam ſubiectæ paropſidis, & poculum illæſum remanet. Ita Porta.

Aurum quomodo poſſit ſeparari ab argenteis poculis inauratis.

10. *Anuli aurei, ſtatuæ aureæ, coronæ aureæ, & nummi aurei origo.*

Quæres decimò originem anuli aurei, ſtatuæ aureæ, coronæ aureæ, & nummi aurei. De origine anuli ſic Plinius *lib. 33. cap. 1.* Peſſimum, inquit, vitæ ſcelus fecit, qui anulum

Digitized by Google

primus induit digitis. Nec hoc quis fecerit, traditur. Nam de Prometheo omnia fabuloſa arbitror, quanquam illi quoque ferrum anulum dederit antiquitas. Midæ quidem anulum, quo circumacto habentem nemo cerneret, quis non etiam fabuloſiorem fateatur? Longo certè tempore, ne Senatum quidem Romanum habuiſſe aureos manifeſtum eſt. Siquidem his tantùm, qui Legati ad exteras gentes ituri eſſent, anuli publicè dabantur, credo quoniam ita exterorum honoratiſſimi intelligebantur. Neque aliis vti mos fuit, quàm qui ex ea cauſa publicè accepiſſent, vulgóque ſic triumphabant. Et cùm corona ex auro Hetruſca ſuſtineretur à tergo, anulus tamen in digito ferreus erat. Hi quoque, qui ob legationem acceperant aureos, in publico tantùm eis vtebantur, intra domos verò ferreis. Quo argumento etiam nunc ſponſæ anulus ferreus mittitur, iſque ſine gemma. Ita Plinius. Idem Plinius *ibid. cap.* 2. non declarat abſolutè originem coronæ aureæ, ſed quis primus apud Romanos eam ex præda luco præmij militaris donauerit, *ibidem cap.* 3. tempus quo primùm percuſſus eſt nummus aureus. De origine ſtatuæ aureæ ſic habet Plinius *lib.* 33. *cap.* 4. Aurea ſtatua omnium prima, in templo Anaitidis Deæ poſita dicitur, quod in ſitu terrarum nomine hoc ſignificauimus, numine gentibus illis ſacratiſſimo. Hominum primus, & auream ſtatuam, & ſolidam Gorgias Leontinus Delphis in templo ſibi poſuit L X X. circiter Olympiade. Tantus erat docendæ oratoriæ artis quæſtus.

11. *Auri proprietates, & vires.*

Quæres vndecimò proprietates & vires auri. Reſpondeo eſſe ſequentes.

Primò, ex omnibus metallis ſolùm aurum etſi liquabile ſit, non eſt tamen cremabile. Ita Ariſtoteles *lib.* 1. *meteor. cap.* 6. & Albertus Magnus *lib.* 3. *miner. tract.* 2. *cap.* 5.

Secundò, aurum pluribus modis pollet in remediis; vulneratiſque, & infantibus applicatur, vt minus noceant quæ inferantur veneficia. Ita Plinius *lib.* 33. *cap.* 4.

Tertiò, aurum ex ſua habet ſoliditate, vt non tingat corpora quæ tangit, niſi difficilè, & ideo fertur in anulis, & cæteris ornamentis; argentum autem tingit parum, & cætera metalla tingunt multum. Ita Albertus Magnus *lib.* 4. *miner. cap* 7.

Quartò, aurum, quia habet multam puritatem materiæ, rariſſimè inuenitur alij corpori immixtum, ſed ſemper quaſi purum, & ob hanc rationem frequenter inuenitur vt grana arenularum, quia tanta puritas non poteſt eſſe niſi parua. Albert. *ibid.*

Quintò, aurum, & argentum aſſumpta ſunt in materiam numiſmatum à ſapientibus antiquis; habent enim ſpecialem vim ad hominis complexionem iuuandam, & conſolandam, & præterea ſunt durabiliora, & nobiliora cæteris. Ita Albertus *ibidem.*

Sextò, aurum purificantia ſunt acuta, & valdè ſicca, ſicut ſales, & præcipuè ſales marini. Ita Albertus *ibidem.* Aurum autem vt purificetur, debet poni in vaſe teſteo, cui ſit ſuperimpoſitum aliud vas ſimile, tenacique luto agglutinatum, quod lutum chymici vocant ſapientiæ lutum. Ita Albertus *ibid.*

Septimò, plurimi alchymiſtarum aſſerunt de omni corpore elementato poſſe extrahi tria corpora, oleum videlicet, vitrum, & aurum. Ita Albertus *ibid.* approbans hoc dictum.

Octauò, magna eſt virtus mineralis in capillis humanis, & præcipuè in illis, qui de capite abſcinduntur; ita Albertus *ibidem*, adducens huius rei hoc ſignum, quoniam tempore meo, inquit Albertus, inuentum & viſum eſt caput hominis, quod inter dentes ſuturæ ſuperioris cranei partes multas aurei pulueris immixtas habuit; ferè enim vbique aurum inuenitur, quaſi puluis, & quaſi grana. Ita Albertus *ibid.*.

Nonò, aurum ingreditur compoſitionem præſtantiſſimorum medicamentorum, & antidotorum, vt obſeruat Ioannes Daniel Mylius *part.* 5. *illius præfationis*, quæ eſt *de auro ante primum librum Baſilicæ chymicæ.*

Decimò, fatentur celeberrimi Medici aurum confortationi, & tremori cordis inſeruire, viſum recreare, curare lepram, comitialibus exhiberi, vino extinctum ſplenis doloribus mederi, melancholicis ſecum loquentibus conferre, putredinem corporis prohibere, &c. Ita Mylius *ibidem.* Id quod dictum eſt de tremore, & melancholia, confirmat Albertus Magnus *lib.* 4. *mineralium, cap.* 7. his verbis, Ex temperantia auri habetur quate eſt calidum, & humidum, conferens tremori cordis, & melancholiæ, quæ facit triſtem, & præcipuè illi, quæ facit hominem ſolum apud ſe loqui: confert autem contra has paſſiones confricatum, ſiue etiam ſumptum contritum. Ita Albertus. Serapio etiam, Auicenna, & omnes ferè recentiores apud Braſauolum *in examine metallorum*, fatentur aurum in puluerem redactum vtiliter exhiberi ad melancholicas ægritudines; verùm hos irridet Braſauolus his verbis. Arbitror ego, inquit, vt melancholicis gaudium inferatur, pelui aurearum monetarum donandos eſſe, itaque melancholico humore potius priuabuntur, quàm auri puluere deglutito. Nempe de quibuſdam Medicis ſummopere miror, qui vt vires animales ægris augeant, & cor confortent, & exhilarent, aureas monetas inter capones decoqui iubent, ex quibus nihil aliud abſumitur, quàm multarum manuum ſudor, quæ ipſas tractarunt, inhærens. Arbitrarer potiùs aurum pernicioſam naturam habere, vt cætera metalla, quia nihil aliud eſt aurum, quàm argentum viuum purum condenſatum, puriſſimam ſulphuris partem actu recipiens. Ita Braſauolus.

Vndecimò, aurum inſeruit pro materia pecuniæ, & ad plurima ornamenta facienda; de qua re lege plurimam eruditionem apud Iſidorũ *lib.* 16. *cap.* 17. Plinium *lib.* 33. *nat. hiſtor.* & Maiolum *colloquio* 19.

Alia de auro vide *cap. ſequenti, numer.* 4. *&* 5.

Appendix

Appendix de auro.

12. *Aliæ proprietates auri.* APpendix,quam de auro hîc ſubiicio,annectenda erat ſectioni huius capitis primæ, quæ eſt de auro. Solùm autem aliquot auri proprietates recenſebo ex Matthiolo *in lib. 5. Dioſcoridis*, *cap.* 70. ſunt autem ex, quæ ſequuntur.

I. Aurum, qoanquam longioribus ſæculis in terra,vel in aqua ſepultum permaneat,nunquam rubiginem contrahit.

II. In igne diutiùs permanens, non modò aliqua ex parte non comburitur, ſed & depuratius,& ſplendidius efficitur.

III. Ob optimam ſui vnitatem, nullo phlegmate, nullóque pingui redundat, ita vt perpetuò fulgeat,ſplendidiſſimúmque perduret.

IV. Tractantium manus nullo colore tingit, nempè croceo,aut nigro,quemadmodum cætera faciunt metalla.

V. Neque etiam aliquo odore,aut ſapore guſtantium,aut olfacientium tum nares,tum palatum inficit.

VI. Aurum intus in corpus ſumptum,ſiue ex induſtria,ſiue inſciis deuorantibus,nullam penitus infert noxam, vt complura faciunt metalla, ſed mirum in modum cor,& vitalem facultatem roborat, quod Solis influxui acceptum plerique ſapientes retulerunt.

VII. Quamobrem iure quidem dici poteſt aurum omnium metallorum præſtantiſſimum eſſe,ductile,colore lucido,illique perſimile, quo cuncta à Sole illuſtrantur.

VIII. Inſeritur medicamentis, quæ attrabilariis competunt morbis.

IX. Vbi actuali cauterio ſit opus, ignitum aurum cæteris præſtat metallis,quòd vlcus inde exortum citiùs conſaneſcat.

X. In ore contentum, anhelitus graueolentiam tollit.

XI. Auri ſcobs porphyrite lapide læuigata diutiùs,adeò vt tactum ferè effugiat, oculis immittitur ad roborandam eorum aciem; bibitur autem & ad cordis affectus, & animi mœrores. Ita Matthiolus *vbi ſuprà*.

SECTIO II.

De argento, ſcoria, & lithargyro.

1. *Argentum.* PRimò, argentum conſtare ex ſulphure & argento viuo, affirmant Albertus Magnus *lib. 4. miner. cap. 5.* Mylius *lib. 2. Baſilica chymica, parte 1. cap. 2.* Braſauolus *in examine metallorum*, & alij communiter: Braſauolus autem vult argentum eſſe viuum,argentum purum condenſatum, ſulphur potentia mixtum habens;quod ex hoc confirmat, quia ſi tractetur, ſulphuris odorem ſpirat; diuerſo autem modo vult ſulphur eſſe in auro, & in argento; in auro quidem actu, in argento autem potentia; ſi enim ſulphur actu eſſet in argento, argentum haberet colorem auri.

Secũdò,argentum reperitur in omnibus penè prouinciis, ſed in Hiſpania pulcherrimum, id quoque in ſterili ſolo, atque etiam in montibus, & vbicunque vna inuenta vena eſt, non procul inuenitur alia. Hoc quidem & in omni ferè materia, vnde metalla Græci videntur dixiſſe. Ita Plinius *lib. 33. cap. 6.*

Tertiò, eſt autem argenti magna copia tum apud Indos, tum quoque fuit priſco tempore in Palæſtina eò ab exteris prouinciis prouecta.nam quo ad Salomonem Regem pertinet, tanta Hieroſolymis argenti copia apud eum fuiſſe memoratur,quanta lapidum, 3. *Regum cap.* 10. In Orbe autem nouo, noſtro hoc ſæculo Indi illi columbam ingentem (bombardæ genus eſt) ad Carolum Imperatorem in Hiſpaniam vſque aduehendam curaſſe memorantur;erat illa ex argento ſolidiſſimè ita conflata, vt nos ex ære conflare ſolemus. Corteſius ipſe è Mexico in Hiſpanias miſit, cuius pretium quadraginta nouem aureorum millibus æſtimatum eſt. Ita Maiolus *colloquio* 19.

Quartò,nummus argenteus prior fuit,quàm aureus annis 60.cœpit enim Romæ cudi, & ſignari ſub Fabio Maximo Dictatore, vt notat Maiolus *ibid.* ex Plinio *lib. 33. cap. 3.*

Quintò,diſcrimen inter aurum, argentum, & reliqua metalla, vnde etiam cognoſcitur maior auri excellentia ſupra omnia metalla, deſcribit Plinius *lib. 33. cap. 3.* his verbis. Præcipuam gratiam auro fuiſſe arbitror, non colore qui in argento clarior eſt, magiſque diei ſimilis, & ideo militaribus ſignis familiarior, quoniam is longiùs fulget: nec pondere, aut facilitate materiæ prælatum eſt cæteris metallis, cùm cedat per vtrumque plumbo. Sed quia rerum vni nihil igne deperit, tuto etiam in incendiis, rogiſque durante materia. Quinimò quo ſæpiùs arſit, proficit ad bonitatem. Aurique experimento ignis eſt, vt ſimili colore rubeat quo ignis, atque ipſum obryzum vocant. Primum autem bonitatis argumentum eſt, quàm difficillimè accendi. Præterea mirum, prunæ violentiſſimæ igni indomitum, palea citiſſimè ardeſcere, atque vt purgetur, cum plumbo coqui. Altera cauſa pretij maior, quàm minimum vſus deterit, cum argento, ære, plumbo, lineæ producantur, manúſque ſordeſcant continua materia. Nec aliud laxius dilatatur, aut numeroſius diuiditur. Super cætera non rubigo vlla,non ærugo,non aliud ex ipſo quòd conſumat bonitatem, minuátve pondus. Iam contra ſalis, & aceti ſuccos domitores rerum conſtantia; ſupérque omnia netur, ac texitur lanæ modo, & ſine lana. Ita Plinius *ibi.*

Sextò, odor ex argenti fodinis inimicus omnibus animalibus, ſed maximè canibus. Plinius 2. *Odor ex argenti fodinis.*
lib. 33. cap. 6.

Septimò, aurum, argentúmque quo mollius, eo pulchrius. Lineas ex argento nigras produci plerique mirantur. Ita Plinius *ibid.* id quod dictum eſt de lineis nigris,notatur etiam ab Iſidoro *lib. 16. cap.* 18. his verbis, Argentum cùm mirum in modum candidum ſit,impreſſum corpori lineas nigras reddit.

Octauò,argentum eſt album,fulgens,ſonorũ, tinniens,frigidum, ſiccum non ſine aliqua temperata humiditate,medetur tremori cordis, purificatur in igne cum plumbo. Ita Albert. Magn. *lib. 4. miner. cap. 5.* & Mylius *vbi ſuprà.*

Digitized by Google

Nonò, argentum inter metalla ſecundum obtinet perfectionis gradum, temperatum eſt, & auri vires quadantenus æmulatur, & ad eoſdem affectus à Medicis exhibetur, præſertim ad maniam, & affectus omnes melancholicos, & ad cerebrum ipſum confortandū, & corroborandū, ingreditur omnia ferè antidota, quibus & aurum permiſcetur; dilatatur poſt aurum ampliſſimè, ſubtiliſſiméque, & in filamenta ducitur. Valet ad cordis tremorem, & palpitationem. Cor & cerebrum confortat; bonum gignit ſanguinem; putridam vulnerum carnem conſumit; vulnera glutinat, cum oleo tartari ſcabiem malam curat. Mylius *ibidem*.

3. *Sulphur.* Decimò, ſulphur exurit argentum, quando ſpargitur ſuper argentum liquefactum; ſulphur enim propter affinitatem naturæ metalla adurit, & non magnam aduſtionem infert rebus aliis ſicut lignis, & lapidibus, etiamſi ſpargatur inflammatum ſuper ea. Ita Albertus Magnus *ibidem*.

4. *Scoria.* Vndecimò, argenti recrementum, quod ſcoriam vocant, emplaſtris nigris, & his, quæ ad cicatricem perducunt, miſcetur, ob eam quam habet adſtringendi, & extrahendi vim. Ita Dioſcorides *lib. 5. cap. 55. & ibi* Matthiolus *cap. 61.* & Mylius *proximè* citatus. Complures argenti ſcoriæ aceruī, quam vulgò Loppa vocant artifices, extra fornacum dumos viſuntur in agro Tridentino prope Perzenum, & Lauiſium, & in comitatu Tirolenſi vbi perpetuò argenti metallum in fornacibus vritur. Variis hæc coloribus conſpicitur, nigricat tamen, vtplurimum, & quibuſdam exaratur lineis cum cæruleis, tum etiam viridibus. Nec deeſt etiam, quæ viridi tantùm, & quæ ſolùm cæruleo ſpectetur colore. Ita Matthiolus *ibid.*

5. *Lithargyrū.* Duodecimò, argenti ſpuma, quam Græci vocant Lithargyrum, habet vim ſpiſſandi, molliendi, concaua explendi, carnium excreſcentias reprimendi, ad cicatricem perducendi, refrigerandi, & opplendi. Fit autem tribus modis; primò, ex quadam arena, quæ à Græcis molybditis, quaſi plumbaris vocatur. Secundò ex argento. Tertiò, ex plumbo. Bonitate antecedit alias omnes Attica. Secundus illi honor ex Hiſpania eſt, poſt has, quæ in Campania, & Sicilia; copioſa enim omnibus his locis conficitur, plumbeis incenſis laminis; appellatúrque, quæ flauo colore eſt, & ſplendet chryſitis quaſi aurea, omnium optima. Quæ verò in Sicilia fit, à candore argytitis quaſi argentea nominatur. Quæ poſtremò ex argento fit, calauritis appellata eſt. Ita Dioſcorides *lib. 5. cap. 56. & ibi* Matthiolus *cap. 62.* Addit Matthiolus argentum depurandum, ſi plurimum fului æris contineat, huius, & plumbi miſtione, lithargyrum aureum reddi, ſin minus, argenteum effici; quare concludit nil aliud eſſe lithargyrum, quàm plumbum æris, vel argenti vaporibus commiſtum; addit etiam hanc argenti ſpumam, plerumque fieri in metallorum fornacibus, vbi repurgatur argentum, è plumbo argenti recrementis admiſto. Eaſdem lithargyro vires quas Dioſcorides tribuit, tribuit etiam Galenus *lib. 9. ſimplicium medicamentorum*, & eadem ferè, quæ de ſpuma argenti dicuntur à Dioſcoride, & Matthiolo, docent etiam Plinius *lib. 33. cap. 6.* & Braſauolus *in examine metallorum*. Porrò argenti ſpuma diſtat à ſcotia argenti, eo modo, quo poteſt ſpuma à fæce diſtare, vt docet Plinius *ibidem*.

Sectio III.

De hydrargyro, ſiue argento viuo. Item de argento ſublimato, & præcipitato.

De argento viuò ſanctus Iſidorus *lib. 16. originum, cap.* 18. Dioſcorides *lib. 5. cap. 64. & lib. 6. cap.* 18. Matthiolus *in Dioſcoridem, lib. 5. cap. 70. & lib. 6. cap.* 28. Plinius *lib. 33. cap. 6. &* 8. Galenus *lib. 9. ſimplicium medicamentorum*, Albertus Magnus *lib. 4. mineralium, cap. 3.* Maiolus *colloquio* 19. Braſauolus *in examine metallorum*, Mylius *lib. 2. Baſilica chymica, parte 2. cap. 1.* Porta *lib. 4. cap. 15. & lib. 5. cap. 5. & lib. 9. cap. 14.* 1. *Hydrargyrū, ſeu argentum viuum. Argentū viuum eſt metallorum Tyrannus, aurū Rex. Ita Scalig. exerc. 88. ſect. 1.*

Quæres primò, quid notandum ſit de nomine argenti viui. 2. *Argenti viui nomen.*

Notandum eſt primò, hoc metallum vocari & argentum viuum, & hydrargyrum, à Latinis quidem argentum viuum à motu, viua enim appellamus, quæ ſe mouent; hydrargyrum autem à Græcis, quaſi aqueum argentum, a duplici voce Græca, ὕδωρ, id eſt, aqua, & ἄργυρον, id eſt, argentum, habet enim & colorem argenti, & fluiditatem aquæ. Mylius.

Notandum eſt ſecundò, hæc duo nomina hydrargyrum, & argentum viuum apud auctores tam Græcos, quàm Latinos confundi, & pro eodem accipi; re tamen vera in eo differre, quòd argentum viuum minerale, & naturale ſit, hydrargyrum arte factum. Braſauolus. nos etiam cum aliis promiſcuè vtroque pro eodem vtemur.

Quæres ſecundò, vtrùm argentum viuum numerandum ſit inter ea quæ ſponte naſcuntur? Galenus ait non eſſe hydrargyrum ex ſponte naſcentibus medicamentis, ſed ex iis, quæ præparatur; ſed benè Galenum refutat Matthiol. *lib. 5. cap. 70.* oſtendens illum experientiæ repugnare, qui negat dari argentum viuum naturale; id quod magis patebit ex ſequenti diuiſione. 3. *Argentū viuum an numeretur inter ea quæ naſcuntur ſua ſponte.*

Quæres tertiò, quotuplex ſit argentum viuum? Dioſcorides *lib. 5. cap. 64.* indicat tria genera argenti viui. Primum, quod fit ex minio. Secundum, quod inuenitur in argentariis fodinis, cameris earum pendent, & in guttas concretum. Tertium, quod per ſe inuenitur in propriis fodinis. Braſauolus recenſet quatuor genera. Primum, quod ex propria vena ſcatutit, ſicut aqua ex fonte, & hoc genus admittit etiam Plinius *lib. 33. cap. 6.* & hoc eſt in frequentiſſimo vſu. Aliud quod reperitur inter metalla. Tertium, quod fit ex minio; modum autem quo fit ex minio, tradit Dioſcorid. *lib. 5. c. 64.* & Plinius *lib. 33. c.* 8. Quartum, quod ex marmore fit, vt Vitruuius *lib. 7.* ſuæ architecturæ demonſtrat. Ex bis quatuor generibus ait Braſauolus melius eſſe primum, quod eſt naturale, non factitium. 4. *Argentū viuum quotuplex.*

Quæres quartò, vtrùm argentum viuum ſit venenum? Id affirmat Dioſcorides *lib. 5. cap. 64.* his verbis, Lethale potum argentum viuum eſt, 5. *Argentū viuum an ſit venenum.*

eſt, pondere ſuo interranea diſrumpens. Plinius etiam *lib.*35. *cap.*6. *&* 8. & Plinium ſecutus Matolus *colloquio* 19. aiunt argentum viuum eſſe venenum rerum omnium. Sanctus Iſidorus ait argentum viuum potui datum interficere ponderis cauſa. Braſauolus ait eſſe quidem venenum, ſed ratione ponderis, non aliqua lethali qualitate; & ideo nos infantibus, inquit, vt vermium ſemimortuis exhibuimus, & illicò ſanati ſunt. Matthiolus *lib.* 5. *cap.* 70. Sunt, inquit, qui purum ſyncerúmque argentum viuum hauriendum præbeant non modò adultis, ſed pueris, & infantibus ætate tenellis. Siquidem Braſauolus Ferrarienſis, vir ſanè hac ætate clariſſimus, ſuo de ſtirpium examine pro certo ſcribit, ſæpiùs ſe dediſſe argentum viuum infantibus deuorandum vi vermium ſemimortuis, qui illicò ſanati ſunt, idque feciſſe ait, in vltima deſperatione. Sed quomodo, vel qua menſura, vel pondere dandum ſit, ſilentio inuoluit. At Goritienſes obſtetrices, vbi grauidæ diu in partu laborauerint, ſtatim argentum viuum ſcrupuli pondere nullis incommodis potandum exhibent. quo fit, vt facilè mihi perſuaſerim, argentum viuum potantes haud necare, niſi pondus, vel menſuram exceſſerit; non tamen crediderim quòd ſolo pondere interimat, vt quidam putant, Dioſcoridem tantùm ſecuti. Ita Matthiolus *ibi, & lib.*6. *cap.* 28. idem repetit; addit tamen argentum viuum interimere ſi largiùs bibatur, exceſſu ſummè frigido, & humido.

6. *An frigidũ, vel calidum.* Quæres quintò, vtrùm argentum viuum ſit frigidum, vel calidum? Braſauolus ait id eſſe controuerſum apud auctores, & litem ſub iudice eſſe. Matthiolus *lib.*6. *cap.*28. ait argentum viuum interimere, ſi largiùs bibatur, exceſſu ſummè frigido, & humido; putrefacit enim hoc ſuo exuperante temperamento innatum cordis humorem, ac ſubinde congelat ſanguinem, vitales ſpiritus, & ipſam denique cordis ſubſtantiam; vt poteſt confirmari ex quodam ſeplaſiario, qui ardentiſſima febre correptus, ſiti intolerabili vexatus, delirio obertans in pharmacopolium deſcendit, vt aliquid ad potandum inueniret, & caſu incidens in vas argenti viui, multum ex eo potauit, aquæ fortaſſe vice, ſed paucis pòſt horis congelatus interiit, euiſceratúſque inuentus eſt habere in ventriculo argenti viui libram, & ſanguinem circa cor concretum. Ita Matthiolus. Albertus etiam ait eſſe frigidum, & humidum in ſecundo gradu.

7. *Argentũ viuum qui biberit quid remedij.* Quæres ſextò, quid remedij applicari vtiliter poſſit illi, qui biberit argentum viuum? Dioſcorides *lib.*5. *cap.*64. Remedio, inquit, eſt potum copioſum lac, mox vomitionibus redditum, aut cum abſinthio vinum, liniue decocto, aut cum vino origanus, aut hyſſopus, quin etiam minutiſſima auri ramenta argento viuo pota egregiè ſuccurrunt. Ita Dioſcorides.

8. *Argenti viui proprietates, & vires.* Quæres ſeptimò, naturam, vires, & proprietates argenti viui. Reſpondeo eſſe ſequentes.

Primò, eſt corpus è genere foſſilium, liquidum, & aquæ modo fluidum, colore argenteo, liueſcente, pellucidúmque, ſubſtantia verò lenta, tenui, in qua tam frigiditas, quàm humiditas exuperat. Matthiolus *lib.*5. *cap.*70.

Secundò, argentum viuum eſt materia proxima generationis metallorum. Matthiolus *ibid.* & Albertus Magnus *lib.*4. *miner. cap.* 3.

Tertiò, argentum viuum quotieſcumque ſublimatur per ſe ſolum, nunquam reſidet aliquid de puluere in fundo vaſis, & quando redit ad ſpeciem argenti viui, quaſi nullus defectus inuenitur in pondere, quod abſque dubio contingit propter nimiam terrei ſui cum aquæ ſubſtantia permixtionem. Albertus *ibidem.*

Quartò, argentum viuum meliùs ſeruatur in vaſis vitreis, nam cæteras materias perforat. Ita ſanctus Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 18. De eadem re Dioſcorides *lib.*5. *cap.* 64. ſic habet. Seruatur vitreis, aut plumbeis, aut ex ſtanno, vel argento vaſculis, aliam enim omnem materiam erodit, & diffluere cogit. De eadem re Plinius *lib.* 33. *cap.* 6. Argentum, inquit, viuum exeſt, ac perrumpit vaſa permanans tabe dira. Matthiolus *lib.*5. *cap.*70. ait omnia metalla deſtrui ab argento viuo, & ideo falli Dioſcoridem qui putauit illud ſeruari poſſe in vaſculis plumbeis, vel ſtanneis, vel argenteis; addit autem Matthiolus argentum viuum conſeruari in vaſis vitreis, vel fictilibus vitro circumlitis.

Quintò, omnia innatant argento viuo præter aurum, id vnum ad ſe trahit. Ideo & optimè purgat, cæteras eius ſordes expuens crebro iactatu fictilibus in vaſis ita vitiis abiectis, vt & ipſum ab auro diſcedat; in pelles ſubactas effunditur, pérque eas ſudoris vice defluens, purum relinquit aurum. Ita Plinius *lib.*33. *cap.*6. De eadem re ſic habet Braſauolus *in examine metallorum.* Argentum, inquit, viuum purgat aurum ab omnibus metallis, & omnia præter aurum illi innatant, aurum deſcendit, vtpotè grauius, & ſtatim liqueſcit. De eadem re Matthiolus *lib.*5. *cap.*70. ſic habet, Omnia metalla in argentum viuum coniecta ſupernatant, vt lignum in aqua, præter ſolum aurum, quòd ſi iniiciatur, ſtatim petit fundum.

Sextò, cùm aurifices pateras, aut lances inaurant, argentum viuum auro miſcent, hinc corpus veluti paſta redditur, vt facilè ſupra pateram extendatur; mox igne appoſito, argentum viuum euaneſcit: aurum autem adeò inhærere inuenitur, vt nulla ratione ſeiungi poſſit, niſi compoſitione altera, quam fortem aquàm vulgò appellant, vel *aqua da partire*, ea enim nummularij, & aurifices ad ſegregandum aurum ab argento, & aliis metallis vtuntur. Ita Braſauolus *in examine metallorum.*

Septimò, argentum viuum medetur ſcabiei gallicæ, modò is qui medetur parare ſciat, vt patientis conſtitutioni, ætati morbi, & anni temporibus quadret: ſed improbi quidam tonſores nunc prodeunt, qui ſimiles illi ſunt, qui omnes vno calceo calceare inſtituerat; ita hi vno medicamento omnes ſanare contendunt, magno ægrorum diſcrimine, nempè plures interficiunt, quàm ſanent. Ita Braſauolus *ibid.* vbi de argento viuo: idem repetit infrà vbi de argento ſublimato, dicens argentum viuum adhiberi ad medelam morbi Gallici.

Digitized by Google

Octauò, rari admodum ſunt ſoſſores argeoti viui, rametſi robuſtiſſimi fuerint temperamenti, qui eo in opere ad quartum vſque annum incolumes perdurare valeant; quippe obnoxium metalli halitum, partium omnium tremore concutiuntur. Ita Matthiolus *lib.5.cap.70.*

Nonò, fumus argenti viui eſt noaius dentibus, illos enim efficit mobiles, ideo qui in officinis excoquunt argentum viuum, & cæteri aſtantes huius mali admoniti terga obuerrunt in ventos, qui fumum in contrariam partem pellunt. Ita Georgius Agricola *lib.9. de re metallica, pag.344.*

9. *In Argento viuo quomodo conſeruentur fructus, & res ſimiles.* Quæres octaoò, quomodo fructus, & res ſimiles in argenro viuo conſeruentur illæſi? Modum vide apud Porram *lib.4.cap.15.*

Quæres nonò, quomodo argenti viui aqua extrahatur? Modum vide apud Portam *lib.5. cap.5.*

10. *Argenti viui aqua quomodo extrahatur.* Quæres decimò, quomodo argentum viuum in arborem excreſcat? Modum vide apud Portam *ibid.*

Quæres vndecimò vim aquæ argenti viui. Aqua extracta ex argenro viuo eſt clara, & pellucida; facies ea perlira nitet, albet, & argenteo ſplendore fulget. hæc etiam aqua cutem contrahit, & mollem illicò reddit. Ita Porta *lib.9.cap.14.*

11. *Argentum viuum quomodo creſcat in arborem.*

12. *Argenti viui aqua vis.* Quæres duodecimò, quid notaodum ſit de argento ſublimaro? Hac de re Braſauolus *in examine metallorum*, Matthiolus *lib.5. in Dioſcoridem, cap.70. & lib.6. cap.28.* & Porta *lib.9. cap.14.*

13. *Argentū ſublimatum.*

Notandum eſt primò, argentum ſublimatum eſſe oomen apud antiquos minimè, apud recentiores verò maaimè vſitatum. Braſauolus. Quid ſit autem argentum ſublimatum, & quare ſic vocetur, patebit ex ſequenti notando.

Notandum eſt igitur ſecundò, ex argento viuo, & ſale ammoniaco fieri lethale illud medicamentum, quod officinæ chymiſtas ſecutæ argentum ſublimatum appellant, vtriſque ſimul admiſtis, & in vas vitreum coniectis, ac inde in fornacem deductis, vt hæc ignium vi in vaſis ſublime tollantur, vbi ſalis modo concreſcunt lapideſcúntque ſacchari colore. Ita Matthiolus *lib.5.cap.70.* Braſauolus ait argentum ſublimatum fieri ex argenro viuo, chalcantho, aceto, & ſale ammoniaco. De ſale ammoniaco diaimus *ſuprà cap.7.lib.1.miner.* & de chalcantho *ibid.c.8.* De præparatione argenti viui ſublimati vide Portam *lib.9.cap.14.* præparatur autem Venetiis, & alibi. Braſauolus.

Notandum eſt tertiò, noxium & peſtiferum eſſe vſum argenti ſublimati, vt notat Braſauolus his verbis. Dum paratur, inquit, argentum ſublimatum, cauendum eſt ab eius fumo, quo multi incauti ioterempti ſunt, alij mutilati, alij attonito morbo, quem apoplexiam vocant, correpti. Vtinam hoc venenum in lucem nunquam prodiiſſet: plura facit incommoda, quàm commoda, nihil eſt æquè inter ſimplicia venenoſum, quòd ſemihora, & minori ſpatio exedendo interficit; nam omnia intrinſeca, & præſertim præcordia velut ignis vrit. Linguæ apice quandoque ſublimatum tangens, vt eius guſtum ſentirem, intumuit prorſus lingua, vt extremè reſtigerantibus vti opus fuerit. De eadem re ſic habet Matthiolus *lib.6. cap.28.* Epoto, inquit, ſublimato, illico lingua, & fauces nun aliter eaaſperaorur, quàm ſi quis immaturorum ſorborum ſuccum hauſiſſet, quod ſanè incommodum nullo lenientium gargarizatu, niſi difficilè, & longo rempore tolli poteſt. id enim quamprimum in ventriculum deſcenderit, ei pertinaciter adhæret; quare ſtatim erodit, & exulcerat, tum ſitim inextinguibilem excitat, & inexplicabilem anguſtiam inducit. His ſuccedit linguæ tumor, animi deliquium, vrinæ ſuppreſſio, anhelitus difficultas, & ventriculi, & inteſtinorum tormina, tam vehementi eroſione, vt niſi confeſtim ſuccurratur, pereant affecti, eroſis, perforatiſque ventriculo, & inteſtiois. Ita Matthiolus.

Notandum eſt quartò, nonnullas mulieres Italas fucare argento ſublimato, colorem album reddentes, ſed maximo diſpendio, vtpote quibus breui dentes marceſcant, halitus malè oleat, oculi caligent, rugoſæ efficiantur, morbo attonito corripiantur, & in repentinam mortem feſtinent. Olim ad morbi Gallici medelam in magno erat vſu, nunc deſiit, & viuum argentum eius loco receptum eſt. Eius decoctum in modica etiam quantitate, ſcabiem præter noxam tertia die ſanat. Ita Braſauolus.

Quæres decimotertiò, quid notandum ſit de argento præcipitato? Matthiolus *lib.5. cap.70.* Ex argento, inquit, viuo, & aqua, quam ex chalcantho, alumine, & ſalenitro conficiunt chymiſtæ arte quadam, & ignium vi, id quod recentiores quidam præcipitatum vocant. Cui facultas ineſt ad contumacia vlcera ſananda, eaque præſertim, quæ à gallica lue emerſerunt. Ita Matthiolus. 14. *Argentū præcipitatum.*

Sectio IV.

De ſtanno.

De ſtanno Plinius *lib.34. cap.17.* S. Iſidorus *lib.16. originum, cap.22.* Albertus Magnus *lib.4. mineralium, cap.5.* Mylius *lib.3. Baſilica chymica, parte 1. cap.1.* Porta *lib.5. magia naturalis, cap.1. & 2.* Maiolus *colloquio* 19. Georgius Agricola *de re metallica, lib.9. pag.315. & lib.11. pag.419.* 1. *Stannum.*

Quæres primò, quid notandum ſit de nomine ſtanni? Reſpondeo ſtannum appellari etiam plumbum candidum, ad differentiam plumbi nigri, quod ſimpliciter dicitur plumbum. Mylius. *Stanni nomē.*

Quæres ſecundò naturam, & cauſas ſtanni. Albertus Magnus ait ſtannum, & plumbum parum inter ſe differre, niſi quòd ſtannum albius, & purius eſt, cuius rei illa eſt cauſa, quòd habet parum ſulphuris, eiúſque argentum eſt purius, quàm argentum plumbi. Porta ait ſtannum eſſe argenti æmulum, ſimúlque hæc multum colore communicare, hærerêque. Georgius Agricola ait ſtannum eſſe metallum reſultaos ex miſtura, vel auri cum plumbo, vel argenti cum plumbo, vel plumbi cum argento. Mylius ſcribit ſtannum fieri 2. *Stanni natura, & cauſa.*

ex

ex argento viuo puro, claro, & ſulphure craſſo, & immundo.

3. *Stanni quotuplex ſit.*

Quæres tertiò, quotuplex ſit ſtannum? Reſpondeo eſſe duplex, ſcilicet durius, & ſiccius, quod venit de Anglia, ſiue Britannia, & mollius aliquantulum, quod in Germaniæ partibus abundantiùs inuenitur. Albertus.

4. *Stanni proprietates, & vires.*

Quæres quartò vires, & proprietates ſtanni. Reſpondeo eſſe ſequentes.

Primò, ſtannum illitum æneis vaſis efficit gratiorem ſaporem eſculenti cuiuſcunque in illis contenti, quandoquidem compeſcit æruginis virus. Plinius, Iſidorus, Maiolus. Mitúmque pondus non auget. Plinius.

Secundò, ſpecula ex ſtanno temperantur laudatiſſima. Plinius, Iſidorus.

Tertiò, ſtannum alia metalla ab igne defendit, & cùm ſit natura æris ferríque duriſſima, ſi abſque ſtanno fuerit, vritur, & crematur. Iſidorus. De eadem re ſic habet Maiolus. Stannum, inquit, eſt auri, atque argenti, & æris patronus, ac tutor; quia enim igne vri facile poſſunt, adhibetur ſtanni tutela, vt non vrantur. Hinc ille in ſupellectilibus vſus, vt ſtannum introrſus adbibcatur, illaque ita delinita, & ſapidius, & mundius acceptum obſonium reddant, eaque eſt ipſorum ſupellectilium ab igne defenſio, quam illi ſtannum præbet. Hanc eandem proprietatem ſtanno attribuit S. Hieronymus *in cap. 4. Zachariæ*, exponens illa verba, Videbunt lapidem ſtanneum; hunc enim lapidem ſtanneum dicit eſſe Chriſtum Dominum, de quo ſic ait, ſicut ſtannum ab igne alia metalla defendit. & cùm ſit natura æs, ferrúmque duriſſimum, ſi abſque ſtanno fuerit, vritur, & crematur; ſic omnis Angelorum, & hominum fortitudo, ſi non habuerit auxilium Saluatoris, imbecilla probatur, & fragilis. præterea quomodo ſtannum mixta, & adulterata inter ſe per ignem metalla diſſociat; ita Dominus verus probator, ab auro, & argento bonorum operum, æs vitiorum plumbúmque ſecernit, vt purum aurum remaneat, & argentum. Ita S. Hieronymus.

Quartò, mixta, & adulterata metalla abinuicem ſtannum ipſum per ignem diſſociat. Ita S. Hieronymus, S. Iſidorus, Maiolus *proximè citati*.

Quintò, ſtannum conuenit cum plumbo, quia neutrum rubiginem contrahit, ſed potiùs ſqualorem, & ſorditiem quandam, plus tamen plumbum, quàm ſtannum. Albertus, & Mylius.

Sextò, in hoc etiam conueniunt ſtannum, & plumbum, quòd neutrum eſt ſonorum, multum per ſe ipſum; cuius rei cauſa eſt mollities, & humor; ſtannum tamen plumbo magis eſt ſonorum. Albertus, & Mylius.

Septimò, quia ſtannum habet hebetem ſonum, ideo temperat ea, quæ acutè ſonant, ſicut æs, argentum, & aurum, eorúmque ſonos gratiat; & ideo admiſcetur æri in fundendis campanis. Albertus.

Octauò, ſtannum fuſum citò putreſcit; plumbum verò ſub dio, & in terra creſcit; quod hac ratione accidit, quia ſtannum eſt malè mixtum, ac proinde cùm ab igne debilitatur, & à loco ſuæ generationis remouetur, citiùs etiam aliis metallis putreſcit, & corrumpitur; plumbum verò, quia craſſæ eſt ſubſtantiæ, multúmque terreſtris humoris habet, facilè humores craſſos ad ſe attrahit, & in ſuam ſubſtantiam connertit, ſicque incrementum ſumit. Ita Albertus, & Mylius.

Nonò, ſtannum habet balbutientem mixtionem, ideóque cùm in ſe balbutiat, omnia metalla, quibus miſcetur, balbutire facit. Albertus.

Decimò, ſtannum à metallis, quibus miſcetur, aufert ductibilitatem; & cùm in ſeipſo producitur, citò & facilè ſcinditur. Albertus.

Vndecimò, poſſumus ſtanno ſtridorem tollere, ſi ſepties in vrina pueri liquefactum extinguatur, totidémque in oleo auellanarum. Porta *lib.5. cap.1.*

SECTIO V.

De ferro, & chalybe.

Ferrum, & chalybs.

DE hoc metallo Plinius *lib.34. cap.14. & 15.* S. Iſidorus *lib.16. originum, cap.*10. Dioſcorides *lib.5. cap.*48. & 49. & *ibi* Matthiolus *cap.*53. 54. Galenus *lib.9. ſimplicium medicamentorum*, Albertus Magnus *lib.4. mineral. cap.*8. Braſauolus *in examine metallorum*, Maiolus *colloquio* 19. Mylius *lib.3. Baſilicæ chymicæ, part.2. cap.*1. Porta *lib.* 13. *magiæ naturalis, per totum.*

1. *Ferri damna, & vtilitas.*

Quæres primò, quid notandum ſit de damnis ferri, & de eiuſdem vtilitate? Ferrum optimum, peſſimúmque vitæ inſtrumentum eſt: ſiquidem hoc tellurem ſcindimus, ſerimus arbuſta, ponimus pomaria, vites ſqualore deciſo annis omnibus cogimus iuueneſcere. Hoc extruimus tecta, cædimus ſaxa, omnéſque ad alios vſus ferro vtimur. Sed eodem ad bella, cædes, latrocinia, non cominus ſolùm, ſed etiam miſſili, voluctique nunc tormentis excuſſo, nunc lacertis, nunc verò pennato, quam ſceleratiſſimam humani ingenij fraudem arbitror. Siquidem, vt ocyùs mors perueniret ad hominem, alitem illam fecimus, pennáſque ferro dedimus. Ita Plinius *lib.34. cap.14.*

2. *Ferrum quid ſit.*

Quæres ſecundò, quid ſit ferrum? Reſpondeo eſſe metallum, quod eſt miſtum ex argento viuo terreſtri, ponderoſo, lutulento, & immundo valde; & ex ſulphure immundo terreſtri, cuius virtus conuertit ipſum argentum viuum in ferri ſpeciem, & ideo eſt ſcabroſum valde, & rubiginem facilè contrahit ob ſulphuris aduſtionem, & fuliginat ea, quæ tangit. Duriſſimum eſt, mollificabile tamen; ob ſubſtantiam maximè terreſtrem ægerrimè liquatur. Albertus Magnus *lib.4. cap.8.*

3. *Ferri pretium.*

Quæres tertiò pretium ferri. Ferri pretium vili in Europa, vbi abundat, habetur, in India verò longè carius auro æſtimatur, quod ibi non ſuppetat. Tradunt qui orbem perluſtrarunt, ferri libras quatuordecim ducentis quinquaginta auri libris permutatas iuxta inſulam Zabur, vt Antonius Pigafetta ſcriptum reliquit. Ita Maiolus *colloquio* 19.

Digitized by Google

4 *Ferrum vbi reperiatur.* Quæres quartò, vbi ferrum repetiatur? Ferri metalla vbique propemodum reperiuutur. In Cappadocia autem tantùm quæſtio eſt, aquæ, an terræ fiat acceptum, quoniam perfuſa certo fluuio terram, neque aliter fettum è fornacibus reddit. Plinios *lib.* 34. *cap.* 14.

5. *Ferri genera.* Quæres quintò, quot ſint genera fetti? Reſpoodeo eſſe multa; aliud enim eſt molle, plumbóque vicinius, aliud fragile, & ærosum, totarúmque vſibus, & clauis maximè fugiendum, aliud tubiginem celeriùs ſentit. Summa autem differentia in aqua eſt, cui ſubinde candens immergitur. Hæc alibi, atque alibi vrilior nobilitauit loca gloria fetri, ſicuti Bilbilin in Hiſpania, & Turiaſſonem, Comum in Italia, cùm ferraria metalla in his locis non ſint. Ex omnibus autem generibus palma ſerico ferro eſt: ſeres hoc cum veſtibos ſuis pellibúſque mittunt. Secunda Parthico. Ita Plinius *ibid.* & Iſidorus *c.* 20. & Porta *cap.* 1.

6. *Ferrum, & chalybs quid differant.* Quæres ſextò diſcrimen inter ferrom, & chalybem. Reſpoodeo, nullum eſſe diſcrimen eſſentiale, ſed ſolùm accidentale; eſt enim chalybs fettum, ſed fetrum magis depuratum, & defæcatum; eſt enim ſubtilior, & aquoſior pars ferri ex ferro per diſtillationem extracta, & ideò durior eſt, & compactior, propter vim ignis, & propter partium ſubtilitatem, quæ duriores efficiuntur, quando vruntur; eſt autem albius propter maiorem à terreſtreitate ſeparationem, & cùm nimis induratur, tunc ſcinditur, & percuſſum comminuitur propter olmiam ſui deſiccationem. Ita Albertus, Iſidorus, Braſauolus, Mylius. *Chalybs cur ſic nominetur.* Adde primò, ex Braſauolo, chalybem fieri arte, vel natura. Adde ſecundò, chalybem ita denominari vel à chalybe flumine, vbi ferrum optima acie temperatur, vt notat Iſidor. vel à Chalybone oppido Aſſyriæ, vt obſeruat Mylius. Chalybem autem fluuium, in quo fettum optimè temperatur, eſſe in Hiſpania, notat Calepinus. *Chalybs Damaſcenus omnium maximè laudatur.* Nota tertiò, ex Mylio chalybem Damaſcenum omnium maximè laudari: gladij enim Damaſceoi etiam ferrum ſcindunt.

7. *Ferrum an ſemper poſſit excoqui in eodem loco, vnde foditur.* Quæres ſeptimò, an ſemper fertum poſſit excoqui in eodem loco, vnde foditur? Reſpondeo negatiuè; nam, vt recolit Strabo *lib.* 5. in inſula Palmoſa circa Tuſciæ oram ferrum, quod ibi foditur, nulla ratione in ipſa inſula excoqui poteſt, nec in maſſas redigi; at ſtatim vbi effoſſum eſt, in continentem vehi illud curant, vbi & igne excoquitur nullo negotio, & malleis cedit, in maſſáſque redigitur. Quiddam ſimile narrat Leander de inſula Sardina, vbi defoſſum ferrum neque vlla arte, neque vllo igne confici, aut excoqui poſſit, vt ſolideſcat; ſed extra inſulam delatum mox perficitur. Accedit ad hæc, quòd ia locus vnde foditur, tametſi valdè excauetur, nihiluminus tempore tut ſum repletur eadem ferrea ſcaturigine, perinde ac ſi nunquam fuiſſet defoſſum. & quanquam profundiſſimum in modum excauatæ ſint foueæ, poſt annos tamen replentur. Qoin etiam in fornacibus, quæ ſunt in Apennino, ferrum fluit, velut quidpiam liquidum, quod ſanctus Antoninus Florentious Archiepiſcopus ſpectatutus, eò aliquando ſe contulit. Ita Malolus *colloquio* 19.

Quæres octauò, quid notandum ſit de ferri temperatura? Reſpondeo, ſequentibus dictis, quæ excerpſi ex Porta *lib.* 13. *magiæ naturalis*, *c.* 1. & reliquis. 8. *Ferri temperatura.*

Primò, poteſt ferrum oleo adeò ignauum fatiſcere, vt manibus contorqueri, & frangi poſſit, & aqua adeò durum euadere, & contumax, vt alios ferreos cultros tanquam plumbum incidere videatur. *cap.* 1.

Secundò, chalybs ex ſe ipſo remolleſcit, ſi ſæpiùs excandeſcat, & ex ſe ipſo in igne refrigeſcat, & ferrum eo modo mollius euadet. *cap.* 2.

Tertiò, fila ferrea ignita ſi per ſe refrigeſcant, adeò ductilia, & mollia euadunt, vt limis vti poſſimus *ibid.*

Quartò, ſunt & molles herbarum ſucci, pinguéſque, vt maluæ, corticum fabæ, & eiuſmodi ſimiles, qui poſſunt & ferrum remollire, ſed oportet calidi ſint, quando ferrum reſtinguitur, & ſucci, non aquæ diſtillatæ, nam quibuſvis aquis frigidis durius euadit ferrum, & oleo liquido. *ibid.*

Quintò, pro diuerſis vſibus diuerſæ ſunt ferri temperaturæ; nam aliam temperaturam expoſcit ferrum quod panem, aliam quod lignum, aliam quod lapidem & marmor, aliam quod ferrum, aliam quod herbas, aliam quod venas corporis humani inciſurum eſt; quare temperatura ferri alia erit pro incidendo pane, alia pro ligno, alia pro phlebotomia, alia pro falce herbaria, alia pro limis, alia pro ſerra, alia pro hamis piſcatoriis, alia pro lorica, alia pro enſe, alia pro ſcalpro ad incidenda marmora, alia pro ſcalpro ad ferrum ſecandum. *cap.* 3. 4. 5.

Sextò, diuerſa ferri temperatura petitur ex diuerſis liquoribus, diuerſis ignitionibus, & diuerſo tempore extinguendi ferrum accenſum in liquoribus. *cap.* 3.

Septimò, cùm ferrum ignibus flagrantiſſimum excandet, vt magis igniri non poſſit, vt ſcintillet, argentum vocatur, & tunc non extinguitur, quia conſumeretur. Si verò croceo colore tingitur, aut rubro, aurum dicitur, aut roſeum, & tunc liquoribus extinctum durius efficitur. *ibid.*

Octauò cultri apti ad duriſſima incidenda, ſatis difficilè panem ad menſam incidunt: vt igitur panem cædat, molliter chalybs eſt temperandus; paulò durior erit temperatura pro ligno incidendo, ſed tamen etiam blanda. *ibid.*

Nonò, ferrum pro phlebotomia in oleo reſtinguitur, & durum euadit, quia delicatum, & ſubtile eſt, ideóque ſi in aquis extingueretur, diſtorqueretur, & rumperetur. *ibid.*

Decimò, ferrum pro falce herbaria oleo mergatur, ſubtile enim eſt, &, ſi aquis extinguitur, aut friatur, aut contorquetur. *ibid.*

Vndecimò, ferrum illud, quo pro inſtrumento vtendum erit ad aliud ferrum malleandum, perpoliendum, & accommodandum, debet eſſe multò valentius illo. *c.* 4.

Duodecimò, hamus piſcatorios paruus, & fortis eſſe debet, quia ſi magnus ſit, à piſcibus videtur, nec deglutitur, ſi mollis, dirigitur, euadit

euaditque piſcis: vt igitur validi, ſubtiles, nec ore dirigi poſſint, debent habere temperaturam duriſſimam.*c.5.*

Decimotertiò, Albertus ait ferrum acrius fieri, ſi temperetur ſucco raphani, & aqua lumbricum terreſtrium, ter, quater, quod nos ſæpiùs experti inuenimus ferrum potiùs effici molle vt plumbum.*ibid.*

Decimoquartò, ſcalprum pro incidendis marmoribus fiat ex optimo chalybe, deinde igne excandeat, vbi roſeus color, vel rubeus fuerit, aquis intinge, mox remoue, & ſecundus color attendatur, vbi aureus apparuerit, in aquam proiicito.*ibid.*

Decimoquintò, vt fiat ſcalprum ad ferrum ſecandum, vbi rubens roſæ color apparuerit, mergatur in aquam; deinde attendatur ſecundus fuluus, vel frumentaceus, & illico in aquam proiiciatur *ibid.*

Decimoſextò, enſium temperatura exigit, vt ij ſint neruoſi, ne, dum punctim ferimus, rumpantur; oportet etiam acutam aciem habere, vt, cùm cæſim ferimus, obtruncent, ſecéntque. Quare oleo, & butyro corpus temperabis, vt neruum habeant; acribus aciem, vt cæſionis robur accipiant: idque vel canalibus faciunt ligneis, vel laneis pannis madidis liquore.*ibid.*

Decimoſeptimò, ſi ferrum aceto diſtillato ignitum immerges, durum eueniet. idem eueniet in vrinam diſtillatam, ob ſalem, quem in ſe continet. Si in rorem temperabis, qui Maio menſe ſupra ciceris folia reperies, duriſſimum eueniet.*c.6.*

9.
Ferrum candens cur in aqua extinctũ durius euadat.

Quæres nonò, quare ferrum candens in aqua extinctum durius euadit? Reſpondeo, quia calor frigiditatem aquæ fugiens ad interiora ferri, comburit in ipſo materiale humidum, & huiuſmodi conſumptione magis, & magis induratur. Ita Albertus Magnus *lib.* 4. *mineral. cap.*8.

10.
Cultri Damaſceni quomodo effingi poſſint.

Quæres decimò, quomodo Damaſceni cultri effingi poſſint? De hac re, vide Portam *ibid.cap.*9.

11.
Ferrum an poſſit liquari, vt alia metalla.

Quæres vndecimò, an ferrum poſſit liquari, vt alia metalla? Reſpondeo poſſe, ſed difficile, & magno igne. Albertus *ibidem*, & Mylius *ſuprà.* idem docet Plinius *lib.* 34. *& cap.* 14. & probatur ex dictis quæſito ſeptimo huius ſectionis.

12.
Ferri proprietatés, & vires.

Quæres duodecimò vires, & proprietates ferri. Reſpondeo, eſſe ſequentes.

Primò, inter ferrum, & magnetem eſt ſumma concordia, magnes enim trahit ferrum. de qua re plura diximus *ſuprà lib.* 2. *mineral. cap* 6.

Secundò, argentum viuum in ferro, aliíſque metallis dicitur ſeruus fugitiuus, fugit enim ab illis cùm igniuntur, niſi ingenio retineatur. Albertus.

Tertiò, ſtagnum ſuperinfuſum ferro, frangibile illud efficit, nec ductile. Albertus.

Quartò, vinum, & aqua in quibus extinctum ſit ferrum candens, confert ſpleni, & ſtomacho. Albertus *ſuprà.* Mylius *ſuprà.*

Quintò, ferrum vindicatur à rubigine ceruſſa, & gypſo, & liquida pice. Plinius *lib.* 34. *cap.* 15. Sanctus Iſidorus *lib.* 16. *cap.* 20. & Porta *lib.* 13. *cap.* 10. Item rubigo ferramenta non vitiat, ſi eadem medulla ceruina, vel ceruſſa mixta roſaceo vngantur. Iſidorus *ibid.*

Sextò, tenuiora ferramenta oleo reſtingui mos eſt, ne aqua in fragilitatem durentur. Plinius *lib.*34.*c.*14. & Iſidorus *ibid.*

Septimò, à ferro ſanguis humanus ſe vlciſcitur; contactum namque eo celeriùs rubiginem trahit. Plinius, & Iſidorus *ibid.*

Octauò, ferrum accenſum igni, niſi duretur, ictibus corrumpitur. Rubens non eſt habile tundendo, neque antequam albeſcere incipiat, aceto, aut alumine illitum fit æri ſimile. Plinius *lib.*34.*c.*15. & S. Iſidorus *lib.*16.*c.*20.

Nonò, ſolo filo ferrum aliquando ſecatur; nam in nouo Orbe herba eſt, cui nomen eſt Cabuya, ſeu Heneqoen; frondibus illius incolæ filum ſubrufum conficiunt, quod admixta arena ferrum quodlibet non aliter atque firmiſſima lima, aut ſerra diſſecat, ſit ipſum quanta libet amplitudine duritiéve ferrum. Secat quidem ferrum hoc filum, ſed vſu ipſum quoque atteritur, filúmque aliud filo attrito ſubſtituitur, vt tandem opus perficiatur. Ita Maiolus *colloquio* 19. ex Ouet. *hiſt. lib.* 7. *cap.* 10. *& ſumm.cap.*10.

Decimò, non ſolùm ex lapidibus, ſed etiam ex ferro, ſi ictu vehementiore atterantur, & collidantur, excutitur & emicat ignis. Maiolus *colloquio* 19. ex ſancto Baſilio *in Hexaëmer. homil.*1.

Vndecimò, medicina è ferro eſt, & alia, quàm ſecandi. Namque circumſcribi circulo, térve circumlato mucrone, & adultis, & infantibus prodeſt contra noxia medicamenta, & præfixiſſe in limine è ſepulchro euulſos clauos aduersùs nocturnas lymphationes; pungíque leuiter mucrone, quo percuſſus homo ſit, contra dolores laterum, pectorúmque ſubitos, qui punctionem afferant. Ita Plinius *lib.*34.*c.*15. ſed hæc quæ dicta hoc numero inuoluunt manifeſtam ſuperſtitionem.

Duodecimò, calefit etiam ferro candente aqua in multis vitiis, priuatímque dyſentericis. Plinius *ibid.* idem Mylius.

Decimotertiò, vinum, vel aqua in qua candens ferrum ſit reſtinctum, cœliacis, dyſentericis, lienoſis, cholera affectis, & ſtomacho diſſolutis potus auxiliatur. Mylius. Nota cœliacum eſſe morbum, qui inferius ſtomachi orificium infeſtat.

Decimoquartò, ferrum omne vim habet roborantem. Item ferrum extenuat, & ſicca reſoluit. Mylius.

Decimoquintò, balnea ferrea infrigidant, exſiccant, ſtypticant. Item proſunt calidis, & humidis morbis, aſthmati, podagræ, & articulorum dolori, ventriculi debilitati, & mollitiei, aurium ſaniei, fluxui ſtomachico, hydropi, colicæ Fluxui menſium, & vrinæ, hæmorrhoidibus, ani egreſſioni, venenis, &c. Mylius.

Quæres decimotertiò, quid notandum ſit de ferri rubigine, ſcoria, ſquama, ſcobe? 13.
Ferri rubigo, ſcoria, ſquama, ſcobs.

Notandum eſt primò, rubiginem eſſe purgamentum & vitium ferri, ferrum ipſum rodens. Iſidorus *lib.*16.*c.*20. quod purgamentum alio nomine

mine dicitur ferrugo à Matthiolo *lib. 5. cap. 54.* habétque ſequentes vires ex Dioſcoride *lib. 5. cap. 48.* ſiquidem ferri rubigo aſtringit; ſiſtit fœminarum profluuia admota; ſi bibatur, præſtat ne concipiant. Ex aceto inunguntur ea vtiliter ſacri ignes, & papularum eruptiones. Reduuiis, digitorum pterygiis, ſcabris palpebris, gingiuis firmas, podagris inuncta prodeſt: & capilli defluuia, quas alopecias dicunt, explet. Quin etiam candens igne ferrum in aqua, vinóque mergitur, vtili contra inteſtinorum tormina, lienoſos, bilis profluia, quam choleram dicunt, & diſſoluto ſtomacho, potu. Ita Dioſcorides, & Matthiolus *proximè* citati. Idem docet Plinius *lib. 34. cap. 15.* & Mylius *ſuprà.* Nota vim aliquot vocum.

Papula. Papula, vulgò *ſbreggia*, eſt puſtula, qua cutis exaſperatur, & rubet, leuitérque roditur.

Reduuia. Reduuia eſt abſceſſus circa radices vnguium.

Pterygium. Pterygium eſt caruncula quæ ab vngue recedit magno dolore.

Notandum eſt ſecundò, ſcoriam eſſe ferri purgamenta, & ſordes, quæ igne excoquuntur, & dici ſcoriam, quia de ferro excutitur. Ita Iſidorus. Hæc etiam ſcoria recrementum vocatur à Dioſcoride *lib. 5. cap. 49.* & Matthiolo *ibidem, c. 54* à Mylio ferri excrementum, & ſtercus. Ab eodem Matthiolo vocatur ſtercus ferri, quod ſtercus notat hic auctor, dici vulgò *ſpiuma di ferro.* Porrò hæc ferri ſcoria habet eaſdem vires, quas habet eiuſdem ferri rubigo, minore tamen efficacia. Ita Dioſcorides, & Matthiolus *proximè* citati.

Notandum eſt tertiò, hoc eſſe diſcrimen inter ferri ſcoriam, & ſquamam, quæ malleo decutitur, quòd ſquama ferrariis fornacibus, quibus ferri metallum funditur, indita liqueſcit, & iterum in ferrum coit; ſcoria verò, quòd inutile ſit ferri recrementum, inane, & ſpongiarum modo ſpumoſum, nunquam ferrum effici poteſt. Ita Matthiolus *ſuprà.* De eadem re ſic habet Mylius. Squama, inquit, propriè dicitur, quæ è ferro dum malleis percutitur, excutitur. Recrementum, ſiue ſtercus quando tantùm ignitur, expellitur.

Notandum eſt quartò, ſcobem ferri eſſe id quod à ferro minutiſſimum decidit, dum lima politur, vel alio modo perforatur, vel tunditur, & re ipſa non videtur differre à ſquama ferri.

Sectio VI.

De ære, ſeu cupro, & orichalco.

De hoc metallo Plinius *lib. 34. cap. 1. 2. 8. 9. 10. 11. 12. & 13.* Sanctus Iſidorus *lib. 16. originum, cap. 19* Dioſcorides *lib. 5. cap. 44. 45. 46. 47.* & *ibi* Matthiolus *cap 47. 48. 49. 50. 51. 52.* Galenus *lib. 9. ſimplicium medicamentorum*, Albertus Magnus *lib. 4. mineral. cap. 6.* Porta *lib. 5. magiæ naturalis, cap. 3 4. 8.* Braſauolus *in examine metallorum, pag. 419. & 420.* Mylius *lib. 3. Baſilicæ chymicæ parte 3. cap. 1.* Maiolus *colloquio 19.* Franciſcus Valleſius *de ſacra Philoſophia, cap. 49.* Georgius Agricola *de re metallica, lib. 5. pag. 78. & lib. 11. pag 432.* Fabrica Mundi *num. 1135.*

1. Quæres primò, quid notandum ſit de nomine æris, cupri, orichalci, & in quo inter ſe differant? *Æs, cuprum, orichalcum, quod nominis, & in quo differant.*

Notandum eſt primò, æs, Græcis dici χαλκὸς, vt notat Mylius; Italis autem vulgò, *bronzo, rame,* vt obſeruat Fabrica Mundi.

Notandum eſt ſecundò, idem æs vocari etiam cuprum, à Franciſco Valleſio, Mylio, Alberto Magno & Fabrica Mundi; probabile eſt autem æs vocari cuprum, quaſi Cyprium à Cypro inſula, vbi laudatiſſimum eſt; vnde Plinius *lib. 34. cap. 8. propè finem, & c. 10.* meminit æris Cyprij, item Iſidorus *lib. 16 cap 19.*

Notandum eſt tertiò, æs vocari etiam à pleriſque orichalcum Franciſco Valleſio, Mylio, & Iſidoro. cuius vocabuli etymologiam Mylius deducit ex duplici voce Græca, nempè ab ὄρος, id eſt, mons, & χαλκὸς, id eſt, æs, quia nimirum eſt æs, quod in montibus foditur. Iſidorus verò, & Valleſius primæ ſyllaba immutata vocant *aurichalcum*, quo etiam modo loquitur Plinius *lib. 34. cap. 2.* & Albertus *lib. 4. cap. 6.* cuius nominis etymologiam Iſidorus deducit, tum ex voce Latina, auri, tum ex Græca χαλκὸς, id eſt, æs, quaſi aureum æs, quia nimirum hoc æs habet ſplendorem auri, & duritiem æris.

Notandum eſt quartò, hoc eſſe diſcrimen inter æs, ſeu orichalcum, & cuprum, quòd cuprum dicitur rudis adhuc, & non perfectè elaborata materia, ad rubedinem plurimum accedens. Æs verò, ſeu orichalcum eſt cuprum perfectè elaboratum, & aurei coloris prorſus æmulum; alteratum verò per puluerem lapidis calaminaris dicti, & per mixtionem ſtanni, quod maiorem ipſi candorem indit; argento verò purgationi eius impoſito, auri prorſus fit æmulum. Ita Mylius.

Quæres ſecundò, quid ſit æs, quæve æris natura? Reſpondeo, æs eſſe metallum mixtum ex ſulphure rubro, & argento viuo prorſus non immundo. Albertus, & Mylius. 2. *Æris natura.*

Quæres tertiò, an & quomodo differat æs ab aurichalco? Valleſius reſpondet aurichalcum re vera nihil aliud eſſe, quàm ipſum æs miſtura quarundam rerum tinctum. Plinius *lib. 34. cap. 2.* indicat æs non differre eſſentialiter ab aurichalco, vel certè aurichalcum eſſe quandam ſpeciem æris. Mylius ſignificat differre accidentaliter. Albertus agnoſcit aliquod diſcrimen; an tamen illud ſit eſſentiale, vel accidentale, non declarat. Iſidorus indicat differentiam ſolùm accidentalem. 3. *Æs an, & quomodo differat ab aurichalco.*

Quæres quartò, quomodo æs conuertatur in aurichalcum? Valleſius ait, id fieri, cùm æs tingitur miſtura quarundam rerum. Iſidorus ſcribit aurichalcum fieri ex ære, & igne multo, ac medicaminibus perduci ad aureum colorem. Verùm Albertus, & Mylius magis diſtinctè docent æs conuerti in aurichalcum, ſi æri puluis lapidis calaminaris, vel puluis tuchiæ miſceatur, addito ſtanno, vel vt aurum magis æmuletur, loco ſtanni, mixto argento. Quid ſit Tuchia diximus *lib. 1. mineral c. 11. quæſtio 3.* 4. *Æs quomodo cõuertatur in aurichalcum.*

Quæres quintò, quotuplex ſit æs? Reſpondeo, eſſe multiplex, vt patebit ex ſequentibus diuiſionibus. 5 *Æs multiplex.*

Prima diuiſio, æs aliud eſt naturale, aliud factitium. Naturale eſt quod ex propria vena, &

fodina

Digitized by Google

fodina effoditur. Factitium eſt, quod fit vel ex cadmia lapide æroſo, vel ex chalcite lapide. Et primò quidem quòd ex vena effodiatur, & igne perficiatur, docet Plinius *lib* 34.*cap*.1. & Georgius Agricola *lib*.5.*de re metallica,pag*.78. addens ſignum, ſeu indicium venæ æris eſſe vel ærūginem, vel chryſocollam. Secundò, quòd fiat ex duplici prædicto lapide, cadmia ſcilicet, & chalcite, docent Plinius *lib*.34.*cap*.1.2.10. & Iſidorus *lib*. 16. *cap*. 19. De cadmia diximus *ſuprà, lib*.1.*mineralium,cap*.11.*quæſito* 2. De chalcite *ibid*. diximus *cap*. 8.*quæſito* 29. Plinius *ibid*. *cap*. 2. expreſsè diſtinguit æs aliud naturale, aliud artificiale.

Secunda diuiſio. Æs aliud eſt perfectè elaboratum, & dicitur orichalcum; aliud imperfectè laboratum, & dicitur cuprum. Mylius.

Tertia diuiſio, ducta ex varietate locorum, in quibus reperitur æs eximium, eſt huiuſmodi. Æs aliud eſt Cyprium, aliud Corinthium, aliud Deliacum, aliud Ægineticum, aliud Cordubenſe, aliud Campanum. Æs Corinthium caſus miſcuit, Corintho dum caperetur incenſa, & ex illo incendio confluente in vnam maſſam ære, auro, argento. Tria ſunt autem genera æris Corinthij. Candidum, argento nitore quàm proximè accedens, in quo illa mixtura præualuit. Alterum, in quo auri fulua natura. Tertium, in quo æqualis omnium temperies fuit. Antiquiſſima æris gloria Deliaco fuit. Proxima laus Æginetico fuit, ita denominato ab Ægina Græciæ inſula, quæ quidem æs ipſum non gignit, ſed officinarum temperatura nobilitatur. Campanum denominatur, à Campania Italiæ Prouincia. Cyprium à Cypro. Plinius *lib*.34.*c*.2.*&* 8. & S.Iſidorus *lib*.16.*c*.19.

Quarta diuiſio. Æs aliud eſt Salluſtianum, aliud Liuianum, aliud hepatizon, aliud coronarium, aliud regulare, aliud ductile, aliud fuſile, aliud pyropum. Ita Plinius *ibid*. *c*. 2. & 8. propè finem, & S.Iſidorus *ibid*.*c*.19.

6\. *Æs Salluſtianum, & Liuianum.* Æs Salluſtianum repertum eſt in Centronum alpino tractu; ſucceſſitque ei Liuianum in Gallia. Vtrumque à metallorum dominis appellatum, illud ab amico Auguſti, hoc à coniuge. Summa gloria nunc in Marianum conuerſa, quod & Cordubenſe dicitur. Ita Plin. *ibid*.*c*.2.

Æs hepatizon. Æs, quod vocant hepatizon, ſuo colore vergit ad iocineris imaginem. Plinius *ibid*.

Æs coronarium. Æs coronarium ex ductili ære tenuatur in laminas, taurorúmque felle tinctum ſpeciem auri in coronis hiſtrionum præbet, vnde & appellatum eſt coronarium. Ita Plinius *ibid*. *cap*. 8. & Iſidorus *lib*.16.*c*.19.

Æs pyropum. Pyropum igneus color vocauit. Namque in ſingulas vncias æris additis auri ſcrupulis ſenis prætenui bractea igneſcit, flammáſque imitatur, vnde & pyropum dicitur. Ita Plinius, & Iſidorus *ibid*.

Æs regulare, ductile, fuſile, ſeu caldarium. Regulare æs dicitur, quod ab aliis ductile appellatur, quale omne Cyprium eſt. Ductile autem dicitur, eo quòd malleo producatur, ſicut contrà fuſile, quod tantùm funditur. Hoc & caldarium, quod tantùm funditur. Nam malleis fragile eſt. ſiquidem omne æs diligentiùs purgatis igne vitiis, excoctiſque regulare efficitur. Plinius, & Iſidorus *ibid*.

Quæres ſextò, vbi fuerit prima æris inuentio? Reſpondeo, in Cypro. Plinius *c*.2. & Iſidorus *c*.19. Æs Cyprium, ſi illi addatur plumbum, colore fit purpureo. Iſidorus *ibid*. 7 *Æris inuentio.*

Quæres ſeptimò proprietates æris. Reſpondeo, eſſe ſequentes. 8. *Æris proprietates.*

Primò, omne æs frigore magno meliùs funditur. Iſidorus *lib*. 16. *cap*. 19. Plinius *lib*. 34. *cap*.9.

Secundò, æra exterſa robiginem celerius trahunt, quàm neglecta, niſi oleo perungantur. ſeruari ea optime dicunt in liquida pice. Plinius *ibid*. Iſidorus *lib*.16.*c*.19.

Tertiò, æs, ſi frigida in ipſum calidum ſtatim fuerit infuſa, diſſipatur. Certè ſi tunc lapillus, vel lutum, vel lignum, vel carbo madidus in id inciderit, catinus æs omne, magno cum ſonitu, qualis eſt tonitru, euomit, & quicquid tetigerit, lædit, & incendit. Ita Georgius Agricola *lib*.11.*de re metallica.pag* 432.

Quartò, in Carpaſo monte Pannoniæ Smolinitio oppido fertur puteum eſſe, in quo aqua in tres canales hauſta effunditur, ferrum illis impoſitum vertitur in æs, & ſi tenuia erunt fruſtula, in lutum tranſeunt, quod ignibus excoctum, in putiſſimum æs tranſit. Ita Porta *lib*. 5. *cap*.4. *Ferrum vbi vertatur in æs.*

Quintò, ex vaſe æneo aurato poteſt aurum ſeparari hoc modo. Vas illud frigida madefactum igni imponitur, & ignitum frigida reſtinguitur; aurum poſtea filis aurichalceis vnà colligatis, abraditur. Porta *ibid cap* 8.

Sextò, ſi æs ſale aſperſum ſuper acetum, vel vrinam pueri maſculi virginis locetur, penetrabit virtus vrinæ, ſiue aceti, ſubſtantiam æris, & conuertet ipſum in virorem. Si autem iterum per ſe ſolùm æs locetur ſuper racemos expreſſos ſolo vapore vini conuertetur in optimum colorem viridem perlucentem. Ita Albertus *lib*.4.*mineral.cap*.6.

Septimò, vſus æris ad perpetuitatem monumentorum iampridem tranſlatus eſt, tabulis æreis, in quibus publicæ conſtitutiones inciduntur. Plinius *lib*.34.*cap*.9.

Octauò, Romæ ſimulacrum ex ære factum Cereri primùm. Tranſiit & ab Diis ad hominum ſtatuas. Effigies hominum non ſolebant exprimi, niſi aliqua illuſtri cauſa perpetuitatem merentium, primo ſacrorum certaminum victoria, maximéque Olympia, vbi omnium qui viciſſent, ſtatuas dicari mos erat. Plinius *ibid*. *cap* 4. *Simulacrũ ex ære Romæ primùm factum Cereri.*

Nonò, Lyſippus clariſſimus ſtatuarius fecit Alexandrum Magnum ex ære, quam ſtatuam inaurari iuſſit Nero Princeps, delectatus admodum illa. Dein cùm pretio periiſſet gratia artis, detractum eſt aurum: pretioſiórque talis exiſtimatur, etiam cicatricibus operis, atque conciſſuris, in quibus aurum hæſerat, remanentibus. Plinius *ibid*.*c*.8. *Lyſippus ſtatuarius.*

Decimò, illuſtris ſeruiliorum familia habuit trientem æreum, quem paſcebat auro, & argento, vtrumque illo conſumente, eidémque trienti ſumma cum cura, & magnificentia ſacra quotannis faciebat; hunc ferunt aliàs creuiſſe, aliàs decreuiſſe videri, & ex eo aut honorem, aut diminutionē familiæ ſignificari. Plinius *ibid*.*c*.13.

Nota

Digitized by Google

Triens quid. Nota trientem ſignificare tum numuli genus, valens tertiam aſſis partem, tum calicem continentem quatuor cyathos; quo autem ſenſu Plinius eam vocem hîc vſurpet, non liquet.

Vndecimò, ære conflantur campanæ, campana autem non ideò appellatur, quòd æs ipſum ſit campanum, ſed quòd in Campania primùm hæ maiores fundi cœperint, auctore Paulino Nolano. Ita Maiolus *colloquio* 19.

Duodecimò, qui orbem perluſtrarunt, tradunt repertam fuiſſe in Orientalis Indiæ Regno Pegu æneam campanam ambitu patentem ad palmos ſupra quadraginta quinque, diametro ſeptendecim: Ita Maiolus *ibid.* ex Ferdinando Mandez Ieſuita anno Domini 1554.

Decimotertiò, in admiratione fuit Solis Coloſſus Rhodi, quem fecerat Chares Lyndius, Lyſippi diſcipulus. Septuaginta cubitorum altitudinis fuit. Hoc ſimulacrum poſt quinquageſimum ſextum annum terræ motu proſtratum, ſed iacens quoque miraculo eſt. Pauci pollicem eius amplectuntur. Maiores ſunt digiti, quàm pleræque ſtatuæ. Ita Plinius *lib.* 34. *cap.* 7.

9. *Æs in ordine ad effectus medicinales.* Quæres octauò, quid notandum ſit de ære in ordine ad effectus medicinales?

Notandum eſt primò, in pharmacopoliis hæc ad æs ſpectantia conſiderari poſſe, nimirum æs vſtum, florem æris, ſquamam æris, & æruginem. Mylius *lib.* 3. *Baſilica chymica, parte* 3. *cap.* 1.

Notandum eſt ſecundò, æs vſtum, ſiue crematum confici ex clauis ſolutarum nauium in crudo fictili compoſitis, adiecto ſulphure, & pari ſale, alterniſque his inſperſis; operculatum deinde fictile, & figulari creta circumlitum, in fornacem coniectum vſque dum integrè crementur, dimittitur. Probatur crematum æs quod rubet, & in attritu cinnabaris colore eſt; nigrum vltra, quàm oporteat crematum fuiſſe ſe indicat. Eſt cremato æri vis adſtringendi, ſiccandi, extenuandi, reprimendi, extrahendi, vlcera repurgandi, ad cicatricem perducendi, oculorum vitia extergendi, carnium excreſcentias minuendi, & quæ ſerpendo paſcunt ſiſtendi. Ita Dioſcorides *lib.* 5. *c.* 44. & *ibi* Matthiolus *cap.* 47. & Mylius *cap.* 1. Addit Matthiolus, ſi ærei claui è nauigiis ſolutis exempti non adſint, æs aliud omne vetuſtate expurgatum, commodè aſſumi poſſe ad hunc effectum.

Notandum eſt tertiò, florem æris fieri, cùm in metallicis fornacibus liquefacto ære à fornace pertinentium canalium, fluere æs cœperit; quo tempore, qui illic rem tractant, ſordes purgantes, puriſſimam ſuperinfundunt aquam, refrigerare volentes. ex repentina enim denſatione, concretionéque antedictus flos æris emicat, & quaſi expuitur. Probatiſſimus qui friabilis eſt, & in attritu rufeſcit, quique exiguis granis, quibus conſtat, milio ſimilis eſt, mediocriter ſplendet. Flos æris aſtringit, excreſcentias reprimit, exterit quæ claritati oculorum officiunt, egregiè erodens. abſumit carnoſa narium vitia. Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 45. & *ibi* Matthiolus *cap.* 48. & Mylius *cap.* 1.

Notandum eſt quartò, probatiſſimam æris ſquamam eſſe, quæ in Cypriis ærariis ex clauis cyprio ære confectis craſſa decutitur; eliſque, id eſt, clauaris vocatur. damnatur contra, quæ vulgari ære, aut candido confecta tenuis, & infirma eſt, huic præfertur craſſa, rubens, & cum aceto inſpergitur, æruginem ducens. Habet ſquama æris adſtringendi, reprimendíque, & extenuandi vires. Siſtit, quæ ſerpendo ſerpunt, exeſt, & ad cicatricem perducit; miſcetur oculorum medicamentis, ſiccat enim eorum deſtillationes, & palpebrarum aſperitatet abſumit. Ita Dioſcorides *lib.* 5. *c.* 46. & Matthiolus *ibi cap.* 50. & Mylius *cap.* 1. Aduerte autem eam quæ Latinis dicitur æris ſquama, Græcis dici λεπὶς χαλκοῦ, vulgò æris batituram, quòd malleorum ictibus ex ære decutiatur. Braſauolus *in examine metallorum*, & Mylius *cap.* 1. Aduerte ſecundò ex Braſauolo *ibid.* hanc æris ſquamam aliam eſſe lotam, aliam non lotam. Modum autem eam lauandi docet Dioſcorides *ibid.* Aduerte tertiò, ex Matthiolo *ibid.* præſtantiorem eſſe illam æris ſquamam, quæ excutitur ab ære, quo claui fiunt, propriéque dicitur helitis; ſiquidem cùm huiuſmodi æs rude, impurúmque ſit, craſſiorem, vegetiorémque ſquamam reddit, quàm id quod pluries ignem expertum in varia vaſorum genera conformatur.

Notandum eſt quintò æruginem, quòd colore ſit viridi, ab officinis, ac Medicis in Italia æs viride appellari, & vulgari ſermone, *verde rame*. Matthiolus *lib.* 5. *cap.* 52. & Braſauolus *in examine metallorum*. Ærugo guſtantibus acrem qualitatem offert, digerens, detrahens, & liquans non teneram modò, ſed & duram carnem. Ita Galenus *lib.* 9 *ſimplicium medicamentorum*, & Matthiolus *ibid.* Item ærugo, vt docet Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 47. poteſt adſtringere, calefacere, oculorum cicatrices exterere, & extenuare, lachrymas ducere, quæ paſcendo ſerpunt ſiſtere, vulnerum inflammationes arcere, & vlcera cum cera, & oleo ad cicatricem perducere, prodeſt gingiuarum excreſcentiis, & palpebras ex melle inuncta egregiè extenuat. Idem Dioſcorides *ibid.* vocat hanc æruginem raſam, & raſilem, & docet plures modos illam conficiendi, ex quibus duo priores ſunt huiuſmodi. Prior, In doliolum, ſimiléve aliud vas acerrimum infundito acetum. Superponito deinde inuerſum æreum vas, aptius quidem conuexo; ſin minùs exæquato fundo; ſítque egregiè abſterſum, & ſine ſpiramento aliquo, decémque diebus dimittito; poſt quod tempus amoto æreo vaſe illo, quod ſuperpoſitum doliolo fuerit, inhærentem deradito æruginem. Poſterior, lamellas ex eodem ære facito; in eodémque vaſe, ſic tamen ne acetum tangant, ſuſpendito, & poſt totidem dies deradito. Ita Dioſcorides. *Ærugo.*

Sectio VII.

De plumbo.

Plumbum. De plumbo Plinius *lib.* 34. *cap.* 17. 18. ſanctus Iſidorus *lib.* 16. *originum*, *cap.* 21. Albertus Magnus *lib.* 4. *mineral. cap.* 4. Dioſcorides *lib.* 5. *cap.* 50. 51. 52. & Matthiolus *ibi cap.* 55. 56. 57.

57 Galenus *lib.9.ſimplicium medicamentorum.* Braſauolus *in examine metallorum.* Porta *lib.5. magiæ naturalis,cap.2.* Mylius *lib.3. Baſilicæ chymicæ,parte 4. cap.1.* Maiolus *colloquio 19.*

1\. *Plumbum quid.* Quæres primò, quid ſit plumbum? Reſpondeo eſſe metallum mixtum ex argento viuo impuro, craſſo, lutulento, & ſulphure modico impuro. Albertus Magnus, & Mylius.

2\. *Quotuplex ſit.* Quæres ſecundò, quotuplex ſit plumbum? Reſpondeo eſſe duplex, nigrum, & candidum. Sed melius eſt candidum. Nigri duplex eſt origo Aut enim ſolùm ex ſua vena prodit, aut cum argento naſcitur, mixtiſque venis conflatur. Huius primus in fornacibus liquor ſtannum eſt, ſecundus argentum, quod remanet, ſuperaddita vena,rurſúſque conflata,fit nigrum plumbum. Plinius *lib.34.c.16.*& S.Iſidor.*lib.16.c.21.*

3\. *Vbi gignatur.* Quæres tertiò, vbi gignatur plumbum? Reſpondeo album gigni in Luſitania, & in Gallecia. Cantabria nigro abundat. India neque plumbum, neque æs haber, gemmis tantùm, & margaritis hæc permutat. gignitur etiam in Hiſpania, Gallia, & Britannia. Plinius *cap.16.& 17.*& Iſidorus *ibidem.*

4\. *Quomodo lauetur, coquatur, cremetur.* Quæres quartò, quomodo plumbo lauetur, quomodo item coquatur, & cremetur? Modum quo poſſit lauari, coqui, & cremari, docet Dioſcorides *lib.5.cap.50.& 51.*

5\. *Plumbi, ſcoria, ſeu recrementum quid.* Quæres quintò, qoid ſit plumbi ſcoria, ſine recrementum? Reſpondeo eſſe illud excrementum, quod in fornacibus, vbi plumbi lapis metallicus funditur,à plumbo igne liquefacto ſecedit. Ita Matthiolus *lib.5.cap.58.*

6\. *Plumbago quid.* Quæres ſextò,quid ſit plumbago? Reſpondeo eſſe putiſſimum plumbum, quod ignis vſtione, cineris ſpeciem induit. Hæc in plumbariis officinis in puriſſimum plumbum facilè redigitur, quemadmodum & argenti ſpuma. Matthiolus *ibidem.*

7\. *Plumbi proprietates, & vires.* Quæres ſeptimò vites, & proprietates plumbi? Reſpondeo eſſe ſequentes.

Primò, plumbum ærugine prorſus caret. Ita Braſauolus *in examine metallorum,pag.421.*

Secundò ex plumbo, & aceto fit ceruſſa,vt diximus *lib.1. minerall. cap.8. quæſito 23.* vbi fusè diſſeruimus de ceruſſa.

Tertiò, nigro plumbo ad fiſtulas, lamináſque vtimur. Plinius *lib.34. cap.17.*& Iſidorus *lib.16. cap.21.*

Quartò,omnium quæ nouimus vnicum plumbum tum mole ipſa,tum pondere augetur,ſi condatur in ædibus ſubterraneis, aërem habentibus turbidum,ita vt quæcunque illic ponantur,celeriter ſitum colligant. Ita Galenus *lib.9 ſimplicium medicam.* Porta *lib.5.cap.2.* Plin.*lib.34.cap.17.*

Quintò,apud Indos cùm plumbum colliqoatum eſt, in frigida aqua detinetur aliquandiu, demúmque ex aqua exilit. Ita Ariſtoteles *de admirandis auditionibus, num 60.*

Sextò, plumbum facultatis eſt refrigeratoriæ. Galenus *vbi ſuprà.*

Septimò, in laminam diductum plumbum ipſum per ſeſe athletarum ſeſe exercitantium lumbis inſternitur, vbi Veneris ſomniis vexantur ſcilicet, nimirum haud obſcurè eos refrigerans. Galenus *ibid.*& Caſſianus *lib.6.de inſtitutis renunciantium, cap.7.*

Octauò, in medicina per ſe plumbi vſus eſt cicatrices reprimere. Ita Plinius *lib.34.cap.18.*

Nonò, laminæ plumbeæ lomborum, & renum parti alligatæ frigidiore natura inhibent impetum Veneris. Vilaque in quiete venerea ſponte naturæ erumpentia viſque in morbi genus, his laminis Caluus Orator cohibuiſſe traditur, viréſque corporis ſtudiorum labori cuſtodiſſe. Ita Plinius *lib.34. cap.18.* De eadem re ſic habet Albertus *lib.4. cap.4.* Plumbum, inquit, eſt frigidum conſtrictiuum, & ſpecialem habet virtutem contra libidinem venereorum, & contra pollutiones nocturnas, ſi ex ipſo circulus factus latitudinis duorum digitorum ponatur circa renes; ſed cauendum eſt, ne frigiditate ſua interiùs nimis ſtringens materiam ſurſum compellat ad caput,& maniam, vel epilepſiam inducat; cauendum etiam ne paralyſim inducat inferioribus membris, vel ſtuporem. Ita Albertus. De eadem re Oribaſius *libro curationum.* Plumbi, inquit, lamina lumbis ſuperpoſita, ſeminis lapſum retinet.

Decimò, plumbum feruens, & liquefactum ſi in chartam mittatur, non adurit, ſed pondere lacerat. Plinius *lib. 34. cap.17.* & Maiolus *colloquio 19.*

Vndecimò, plumbeis vaſis ſi aqua addatur, non liqueſcunt,ſi verò in aqua calculus addatur, aut æreus quadrans, vas ipſum perrumpitur. Plinius,& Maiolus *ibid.*

Duodecimò, plumbum, & æs in maſſa merguntur, dilatata fluitant in aquis. Plinius *lib.2. cap.103.* & Maiolus *colloquio 19.*

Decimotertiò, iungi inter ſe plumbum nigrum ſine albo non poteſt, nec hoc ci ſine oleo; ac ne album quidem ſecum ſine nigro. Ita Plinius *lib.34.cap.16.*

Decimoquartò, Nero Princeps lamina plumbea pectori impoſita ſub ea cantica exclamans, alendis vocibus demonſtrauit rationem Plinius *ibid. cap.18.*

Decimoquintò, dum coquitur plumbum, munienda foramina ſpiritus conuenit, alioquin plumbi è fornacibus halitus noxius ſentitur, & peſtilens, & canibus ocyſſimè; omnium verò metallorum muſcis, & culicibus; quamobrem non ſunt ea tædia in metallis. Ita Plinius *ibidem.*

Decimoſextò, plumbum protegit aurum, & argentum ab igne cùm funduntur. Albertus *lib.4.cap.4.*

Sectio VIII.

De Electro.

Plinius *lib.33.cap.4.* Omni, inquit, auro ineſt argentum vario pondere, alibi dena, alibi nona, alibi octaua parte. Vbicunque quinta argenti portio eſt, Electrum vocatur. Fit & cura electrum argento addito. quod ſi quintam portionem exceſſit, incudibus non reſiſtit. Et electro authoritas, Homero teſte *lib. 4. Vlix.* qui Menelai Regiam auro, electro, argento, ebore fulgere tradit. Mineruæ templum habet Lindos inſulæ Rhodiorum, in quo Helena ſacrauit calicem ex electro. Adiicit hiſtoria, mammæ ſuæ 1. *Electrum.*

menſura. Electri natura eſt, ad lucernarum lumina clariùs argento ſplendere. Quod eſt natiuum, & venena deprehendit. Namque diſcurrunt in calicibus arquus cœleſtibus ſimiles, cum igneo ſtridore, & gemina ratione prædicunt. Ita Plinius.

2. *Electri tria genera.* S.Iſidorus *lib.16.originum,cap.23.* Electri, inquit, tria ſunt genera. Vnum, quod ex vini arboribus fluit, quod ſuccinum dicitur. Alterum metallum, quod naturaliter inuenitur, & in pretio habetur. Tertium, quod fit de tribus partibus auri, & argenti vna; quas partes, etiam ſi naturam reſoluas, inuenies, vnde & nihil intereſt natum ſit, an factum; vtrumque enim eiuſdem naturæ eſt. Electrum quod eſt naturale, eiuſmodi natura eſt, vt in conuiuio, & ad lumina clariùs cunctis metallis fulgeas, & venenum prodat. Nam ſi eo infundas venenum, ſtridorem edit, & colores varios in modum arcus cœleſtis emittit. Ita S.Iſidorus.

Albertus Magnus *lib.5.mineral.c.vlt.* Electrum, inquit, habet colorem mixtum ex auro, & argento; & ideo etiam duo ſunt genera huius metalli; eſt enim artificiale, quod ex argento, & auro ſimul mixtis confectum eſt; aliud autem eſt minerale, & naturale, quod antiqui omni metallo melius eſſe dixerunt; neſcio quare, niſi quia ſibi hunc effectum attribuerunt, quòd ſtridorem emittit vas factum ex tali electro, quando venenum eſt immiſſum in potu, quod in vas mittitur, ſicut ſtridet nitrum, quando infunditur ſibi acetum; cùm autem colorem habeat auri, & argenti mixtum, proculdubio & proprietatem habet vtriuſque, & naturam. Ita Albertus Magnus. 3. *Electri color.*

FINIS.

INDEX

INDEX
RERVM, ET VERBORVM NOTABILIVM.

Primus numerus paginam, alter eiuſdem paginæ columnam ſignat; tertius, & ſequentes ſunt marginales.

A A

ARONIS Pontificalia indumenta. 11.1
Eius virga. 125.1.init.

A B

Abſinthiu. 604.2.2

A C

Accidens an poſſit producere ſubſtantiā 42.2.10
Acconitum. 504.2.ante fin.
Accumbendi mos in ſtratis vnde ortus, & quàm antiquus. 78.2.23
Acetum in vitro quid myſticè. 331.1.21
Acetum Chriſti ignem Veneris extinguit. 396.2.122
Aceti vis. 100.1.7
Achates. 2.2.16 & 564.2.1
Achates, cui inſcriptæ Muſæ cum Apolline. 2.1.7
An ſit idem qui agathes. 564.2.1
An idem qui gagates. ibid.2
Achates vnde ſic nominatus. ibid.1
Achates omnium perfectiſſimus quis. 565.1.9
Achates cui Patriarchæ aptetur. ibid.2.12
Cui aptetur Apoſtolo. 566.1.15
Achates conuenit Aſſer. 586.1.10
Achatis nomina varia. 564.2.4
Genera. ibid.6
Colores. 565.1.7
Ortus. ibid.8
Pretium, & æſtimatio. ibid.10
Proprietates, & vires. ibid.11
Achati quænam reſpondeat ex duodecim gemmis Apocalypſis. 564.2.3
Achillis clypeus. 18.1.init.
Acus magnetica. 35.2.4
Acus magnete illita trahit aliam acum, & hæc rurſus aliam, & ſic deinceps. 534.3.ante fin.
Acus ferrea nauticæ pyxidis quomodo confricetur magnete. 539.2.39
Acus ferreæ magnete confricatæ quæ. ibid.40
Acus binæ magneti adhærentes, quomodo naniſcantur vires contrarias. 538.1.42

A D

Adagia vnionum,
Si tanti vitrum, quanti margaritum. 598.1.23
Vnione ſignare. ibid.
Adamas Berenices. 1.2.6
Adamas fortitudinis ſymbolum. 7.2
Adamas, pro carbunculo. 555.a.poſt init.
Adamas quis perfectior reliquis, quis imperfectior. 588.1.5
An ſit gemma diaphanum. 589.1.10
Adamas fortitudinis ſymbolum. 590.2.12
Symbolum obſtinatæ, & inflexibilis mentis. ibid.
Tyrannidis ſymbolom. ibid.
Adamas à Pontifice Hebræorum ter geſtatus in anno. ibid.fin.
Adamantis & berylli ignorantia claudit intelligentiæ flores. 7.1
Adamantis proprietates, & vires. 557.1.8
Eius etymon. 588.1.1
Genera. ibid.2
Ortus. ibid.3
Color. ibid.4
Pretium, & æſtimatio. ibid.2.6
Moles, & quantitas. ibid.8
Forma & figura. ibid.9
Proprietates, & vires. 589.1.11
Adamanti an conueniat vis pariendi alios adamantes. 588.2.7
Adamantes non parere. 29.2.18
Adamantes à vitro victi. 424.2.14
Adamus. 587.2.2
Adamus, & primi Patriarchæ magiſtri ſapientiæ ſymbolicè. 8.2
Adarces quid, & vbi veſcatur. 160.1.2
Adarcis vires. ibid.2.3
Adarcem reuocari poſſe ad terras. ibid.1.2
Adulteria ex auro. 4.2.10

A E

Ægopi, oculi glauci, ſeu caprini. 169.1.18
Ægypty cur ſal auerſarentur. 313.1.6
Ægyptiarum ſpeculum. 466.1.16
Ægyptiorum ſpolia decet immolare Deo. 398.2.init.

Index Rerum,

Ænea arma. 12.2
Ænigma glaciei. 427.2.14
Æoliæ inſulæ ſulphureæ. 348.2.1
Aer immobilis qoomodo noceat metallicis. 46.1.20
Aër ſubterraneus. 56.1.20
Aëris infima regio cur calidior, quàm media. 34.2.init.
Aëris locus. 52.1.2
Regiones tres. ibid.2
Trium aëris regionum differentia. ibid.2.3
Tres aëris regiones re non diſtingui. ibid.4
An media aëris regio ſit per ſe frigida. 53.1.5
Obiectiones pro abſoluto frigore mediæ aëris regionis. ibid.6
Solutiones obiectionum. ibid.
Aëris elementaris profunditas. ibid.7
Aëris ſingularum regionum altitudo. ibid. 2. 8 & 55.1.16
Aëris regiones infima, & media quomodo inæquales ſint. 54.2.13
Aëris figura. 55.2.17
Color in parua, vel magna mole. 265.2.18
Ærugo. 624.2.init.
Quid ſit. 613.2.init.
Æruginis natura, & color. 253.2.5
Æruginem, & ferruginem eſſe ſuccos concretos, & quo loco debeant tractati. 471.2.1
Æs, cuprum, orichalcum, quid nominis, & io quo differant. 622.1.1
Æs an, & quomodo differat ab aurichalco. ibid. 2.3
Quomodo conuertatut in aurichalcum. ibid.4
Æs multiplex. ibid.5
Æs Salluſtianum, & Liuianum. 623.1.6
Hepatiaon. ibid.
Coronarium. ibid.
Pyropum. ibid.
Regulare, ductile, fuſile, ſeu caldarium. ibid.
Æs in ordine ad effectus medicinales. 624.1.9
Æs viride, & acetum valet contra ignem. 395.1.109
Æris ſquama. 8.2
Natura. 622.2.2
Inuentio. 623.1.6
Proprietates. ibid.7
Æſopus fl. 92.2.13
Æſtus maris. 35.2.fin.
Ætas aurea & argentea. 22.1
Æthiopia lacus. 99.2.init.
Æthiops iacula dirigit in Monachum. 374.2.20
Aetites. 523.1.5 & 606.2.53
Aëtitis duo genera. 523.2.ante fin.
Ætna. 54.2.12
Ætna, & Olympus comparantur. ibid.13
Ætnæ incendium. 218.2.17
Crateres. ibid.
de Ætna Lucretius. ibid.fin.
Virgilius. 219.1.20
Lucanus. ibid.21
Ætnei incendij cauſæ ex Ouidio. ibid.19

A G

Agatarchus pictor. 270.2.14
Agrorum, nemorum, auium & piſcium damna ex metallicis. 3.2.6
de Agrorum cultura. 545.1.24
Vbertate ex igne. ibid.25
Agnetis Chriſti ſponſæ ornamenta. 11.2
Agriculturæ inſtrumenta. 9.1
Vilitas. 15.2.3
Agrigentinus lacus. 99.2.init.

A I

Aiacis mors. 583.1.init.

A L

Alabaſtrites, ſiue onyx. 525. 2. ante fin. & 525 2.23
Albedo lippis aduerſatur. 176.2.24
Cur viſum diſgreget. 278.1.25,26,27
Albula, ſeu Tyberis fl. 92.1.7
Albula Romanorum aqua. 207.2.67
Albula virtutis ſymbolum. ibid.
Albulæ vltra Anienem. 92.1.8 & 100.1.3 & 204.1.41
Albumen oui reſiſtit igni. 395.1.104
Albunea fons. 92.1.8
Alcamenis Minerua. 263 2.15
Alcamenis, & Phidiæ certamen. ibid.16
Alchymia an ſit cauſa foſſilium. 43.2.14
Alcyonius lacus. 99.2.init. & 101.2.22
Alec quid. 323.1.6,7, & 18
Alectoria. 527.1.35
Aleos amnis. 100.1.4
Alexander Apellis. 273.15 & 274.1.14
Lyſippi. ibid.
Alexander M. à quo vellet pingi, & fingi. 10.1
A ſolo Pyrgotele in gemma inſculpitur. ibid.2
Alexander Seuerus Imp. gemmas ſibi oblatas vendidit. 593.2.poſt init.
Alexandri continentia mirabilis. 397.1.124
Alexandri Fulminigeri picturam carere decore. 265.2.20
Alexandri M. ſtatua. 10.1
Alexandri victoria ſui ipſius. 274.1.11
Alimenti, & medicamenti diſcrimen. 219.1.5
Alphion lacus. 100.1.4
Altare myſticè, eſt cor noſtrum. 495.2.3
Altaria conſecrari oleo. 485.2.29
Sacrari vnctione chriſmatis. 495.2.3
Aluei fundus. 124.2.med.
Alumen. 8.2 & 130.1.18
Alumen, & vitriolum ſucci cognati. 248.2.49
Alumen catinum eſſe idem cum ſale Alchali. 305.2.2
Alumen quid ſit. 334.2.1
Quomodo vocetur Græcis. ibid.fin.
Alumen ſpiſſum, & liquidum. 335.1.1
Concretum. ibid.
Plumoſum. ibid.
Rochæ. ibid.
Zacharinum. ibid.
Plumæ. ibid.
Sc[illegible]æ ibid.
Catini. ibid.2.init.
Natiuum, & factitium. ibid.
Schiſtos. ibid.
Rupeum. ibid.3
Placites. ibid.
Plinthites. ibid.
Phorimon. ibid.2.1
Paraphoron. ibid.
Liquidum. ibid. & ſeqq.

Liquidum

Digitized by Google

Liquidem vbi. ibid.3
Rupeum,ſeu rochæ,eſſe liquidum. 336.1.1
Non eſſe liquidum. ibid.2
Alumen rupeum adamantinis mucronibus ſimile. 337.1.5
Inſtar cryſtalli eſt pellucidum. ibid.
An ſit liquidum, auctoris ſententia. ibid. fin.
Alumen optimum Dioſcoridi quod. ibid.2.3
Alumen Catini idem eſſe quod ſal Sodæ, vel ſal Chali. 338.1.1
Alumen plumæ. ibid.2
Alumen plumæ Matthiolo non eſſe ſciſſile, nec differre ab amianto. ibid.
Alumen ſciſſile. ibid.5
Alumen plumæ Braſauolo eſſe ſciſſile, & differre ab amianto. ibid.2.3
Alumen plumæ Cardano quid. ibid.4
Alumen plumæ Cardano differre ab amianto. 339.1.poſt init.
Alumen ſciſſile differre ab amianto. ibid.5
Plumeum differre ab amianto communior ſententia. ibid.6
Alumen Scaiolæ, ſeu ſquamoſum. ibid. 2.8 & ſeqq.
Alumen ſaccharium, ſeu zaccharium. 340.1.11 & ſeqq.
Alumen rotundum. ibid.1.med.
Rotundum, pretioſum, & bituminoſum. ibid.12
Alumen ex vini fæce. ibid.1.13
Alumen quando tumeat, & quando liqueſcat. ibid.3
Vtrùm ſit calefactiuum, plures ſententiæ. ibid.4
Alumen omne calefactiuum eſſe ſtatuitur. 341.1 init.
Alumen ab atramento ſutorio quomodo differat. ibid.6
Alumen fit ex atramento ſutorio. ibid.
Alumen optimum quod. ibid.fin.
Alumen factitium quomodo paretur. ibid.2.1
Alumen quomodo ſeparetur ab atramento ſutorio. 342.1.init.
Alumen candidum quomodo fiat. ibid.6
Roſeum quomodo. ibid.
Alumen ex miſtis aluminoſis quomodo fiat. ibid.2.8
Quomodo aurum ſeparet ab argento. ibid.9
Quomodo frangatur vice additamenti. 343.1.init.
Alumen dentes obtuſos reddit. 345.1.8
Separat aurum ab argento. ibid.
Alumen liquidum valet contra ignem. 395.1.109
Aluminis & vitrioli affinitas. 248.1.49
Aluminis materia. 334.2.1
Aluminis cum atramento ſutorio cognatio. ibid.
Aluminis etymon. 335.1.init.
Loca. ibid.3.& ſeqq.
Genera. ibid.1
Aluminis liquidi probatio. ibid.2.1
Vires. ibid.
Aluminis plumæ vires. 338.1.fin.
Aluminis ope turris lignea ab igne tuta. 339.1.med.
Aluminis liquidi genera. 336.1.init.
Aluminis rupei materiam eſſe lapideam.ibid.2.3
Aluminis rupei duo genera. ibid.
Aluminis concreti genera. 337.2.1,2,3,4
Vires quæ. ibid.
Aluminis liquidi materia,& probatio. ibid.1.6
Aluminis Catini natura. 338.1.1
Aluminis color. 340.2.1
Sapor. ibid.
Odor. ibid.2
Figura. ibid.
Pinguitudo,& craſſities. ibid.3
Aluminis aquæ ſtillatitiæ. 341.1.5
Materia. ibid.2.1,5
Venæ quomodo bonæ fiant. ibid.2
Aluminis vſus medici.343.1.1,2.& ſeqq.&344.1.5
Vires. ibid.2.2.& ſeqq.
Apodoſis. 345.1.poſt init.
Alumina memorabilia aduersùs ignem. 339.1.7
Alumeria Romanæ. 336.2.3
Alyſſus fons. 99.2.2

A M

Amaſy delineatio ex vmbra. 146.1.8
Ambarum,ambrum,ambra. 399.1.8
Ambra,ambrum,vel ambarum. ibid.& 412.2.1
Ambra an naſcatur vt fungus in terra, ſub mari. 413.1.3
An reperiatur in balænis. ibid.4
Ambra factitia quomodo fiat. ibid.
Ambra an ſit balænæ ſemen. 414.1.8
Ambra optima quæ. ibid.9
Ambra an ſit bituminis genus. ibid.10
Ambræ conſideratio Matthiolo. 412.2.2
Agricolæ. 413.1.3
Braſauolo. ibid.2.5
Cardano. ibid.6
Scaligero. ibid.7
Ambræ genera. ibid.1.init.& 2.7
Ambrum eſſe aliquid è balæna. 414.1.8
A vulpe appeti. ibid.
Ambroſiam eſſe ſuccum. 288.1.6
Amethiſtus. 2.1.16 & 8.2 & 566.1.1& 585.1.1
Gemma Veneris dicitur. 566.1.1
Cui gemmæ Apocalypſis reſpondeat. ibid.2
Amethyſtus quinam ſit perfectior,& qui imperfectior. ibid.4
Vbi oriundus. ibid.5
Amethyſtus cui Patriarchæ ſit aptandus.567.1.8
Cui aptandus Apoſtolo. ibid.
Quomodo aptetur 12.articulo Symboli.585.1.1
Applicatur Iſſachar. 586.2.11
Amethyſti etymon. 566.1.2
Natura & iucunditas. ibid.
Genera varia. ibid.1.3
Amethyſti genera in quo conueniant omnia. ibid.6
Amethyſti color vini rubri comparatione exponitur. ibid.
Amethyſti proprietates,& vires. ibid.7
Expoſitio myſtica. 587.1
Amiantus. 130.1.18 & 522.1.18
Amianti oleum quale. 393.2.92
Amiantum lapidem falsò creditum Chriſti crucem. 338.2.med.
Amiantum igni reſiſtere. 339.1.init.
Amites. 524.2.15

Index Rerum,

Ammonis fons. 104.2.47
Cur appelletur fons Solis. ibid.
Eius proprietates quæ. ibid.& ſeq.
Ammonis oraculum quod. 304.1.8
Ammonis vigil ignis. 391.1.fin.& ſeq.
Templum. ibid.74
Ammonitrum quid. 416.1.fio.
Ammonitrum vitri materia. 417.1.2 & 419.1.2
Amnis Eulæus. 64.2.fin.
Choaſpes. 65.1.init.
Olachus. 70.2.14
Aleos. 100.1.4
Cydnus. ibid.
Cetus. 103.2.37
Surius. ibid.
Cephiſus. 107.1.65
Olachas. 112.2.103
Amnes auriferi. 1.1.2 & 58.2.6
Frigidi. 68.2.med.
Salſi. 95.2.33 & 302.1.4
Amari. 96.1.init.
Amnes vada maris ſubeuntes. 98.2.53
Amnochryſus. 602.1.3
Amor artificialis quem accendit Thamar, Ruth, & Iezabel. 396.1.115
Amor artificialis meretricum. ibid.126
Amor Dei vincit amorem carnis. 397.2.126
Amor carnis amore Dei vincitur. ibid.
Amor an omnia vincat. ibid.
· Non vincitur niſi ab amore. ibid.
Amor coniugum quomodo conciliandus. 464. 1.13
Amor ferri & magnetis an ſit maior quàm magnetis cum magnete. 536.2.29
Amoris pictura. 274.2.1
Imago. 275.1.8
Symbolum. 365.1.1
Amoris artificialis ſymbola. 396.1.init.
Amorem etiam diuinum eſſe quendam ignem. 375.1.ioit.
Amorem artificialem dari. 396.1.poſt init.
Amores, & blandæ ſuadelæ prodeunt à ceſto Veneris. ibid.2.118
Amore trahitur animus. 398.1.129
Ampelitis genus bituminis. 355.1.4
Ampelitiæ viribus vtilis. 381.2.5 & 382.1.13
Non differt à carbonibus,& gagate impolito. 382.1.init.
Ampelitis palpebris tingendis vtilis. ibid.13
Ampelitis terra, alio nomine Pharmacitis. 152. 2.14
Similis bitumini. 153.1.15
Ampelitis color. ibid.init.
Vires. ibid.16
Vires, & natura. 381.2,3,4,5,7,9
Facultates. 381.2.6
Ampelitim non differe à Pharmacite. ibid.4
Parum differre à gagate. 382.1.init.
Non differre à carbonibus foſſilibus. ibid.10
Amphion citharœdus. 11.2
Amphitheatrum Cæſaris. 10.2
Amphitheatri cauea quare ſpargeretur arena. 280.1.3
Amſancti valles. 121.1.32
De vallibus Amſancti Virgilius. ibid.33
Pontanus. ibid.34
Amulius pictor. 272.1.27
Amurca quid ſit. 487.2.1
Quando plurima. ibid.
Amurcæ natura. 488.1.init.
Vires. ibid.2
Vſus medici. ibid.& ſeqq.
Vtilitas. ibid.2.8
Amurcam prodeſſe ſeminibus. ibid.1.5
Prodeſſe vitibus. ibid 2.6
Lethalem eſſe conuoluolo. ibid.7

A N

Anachitis etymon. 590.1.med.
Anaſtaſius Imp fulmine interimitur. 346.2.10
Anatome pictoribus neceſſaria. 261.1.3
Anchuſa fuco vti mulierculas loco purpuriſſi. 238.2.48
Androdamas. 521.2.16
Angiportus naphtha irroratus totus repentè exardeſcens. 372.1.3
Anigri fœtor. 97.1.init.
Anima rationalis eſt formaliter vegetatiua, & ſenſitiua. 19.2.31
Anima quid & quotuplex. 28.2.14
Qua viâ ſperare poſſit oſcula ſponſi. 376. 1.34
Animæ pulchritudo eſt gratia gratum faciens. ibid.2.35
Animus, & animi ſenſus à quo primùm picti. 268.1.9
Animus amore trahitur. 398.1.129
Animus rationalis, de ſpeculo. 470.1.init.
Animi voluptates. 398.1.129
Animalia lethalia quæ. 504.1.2
Animalia quæ ictu, morſuque venenant. 505. 1.11
Quæ cibis venenoſis victitant, an reducant vim exitioſam. ibid.2.17
Animalium exanguium quattuor eſſe genera. 228.1.1
Animalium partes lethales quæ, 504.1.7
Animantia ſubterranea. 13.1.5
Animantium ſubterraneorum triplex genus. 3.2.5
Annus biſſextilis an aptus potui thermalium. 86.1.17
Anni quadripartitæ diſtinctionis origo. 31.1. med.
Anoptica munus. 262.1.11
Antachates gemma. 414.2.init.
Anthracites. 602.1.4
Anthyllidis herbæ cinis vitri materia. 416.2. init.
Antidotum ex duplici veneno. 224.2.37
Antimonium. 8.2
Antiperiſtaſis quid. 42.2.11
Antiperiſtaſis foſſilium cauſa. 43.1.13
Eſt cauſa fulminis, fulguris, tonitrui, Caſtoris & Pollucis. ibid.
io Antiperiſtaſi cur intendatur qualitas. 42. 2.12
Antipheron ſibi videbatur ſemper videre ſuam imaginem. 442.2.6
Antipherontis ſpectra examinantur philoſophicè. ibid.7
Antipherontis ſpectra myſticè. 443.1.10
Antiphilus pictor. 272.1.27
Antirandary. 125.2.7
S.*Antonius* fugit aurum. 6.1.23

Antonij

Antonij Abb. liber. 8.ε

Antrum Hierapolis. 50ε.2.30 & 1.120.2.35

Anulare. 153.2.3

Anulus Gigæ. 5.1.3 & 39.1.init.

Pyrthi. 2.1.7

Anulus in aqua viſus Senecæ. 444.2.fin

Anulus ferreus quas vires acquirat contractus à magnete. 538.1.45.

Anuli aurei, ſtatuæ aureæ, coronæ aureæ, & nummi aurei origo. 613.2.10

Anuli Platonis. 1.2.5

Anuli aſtronomici. 39.ε.init.

Anulorum aureorum tres modij. 2.1.8

A P

Apelles. 272.2.ε

Solus pinxit Alexandrum. ibid.

Increpat imperitum pictorem. 273.1.3

Increpat Megabizum. ibid.1.7

In quo ſuperior Protogene. ibid.2.9

Apelles latens poſt tabulam. ibid.fin.

Apelles benignus in æmulos. 274.ε.11

Alexandro Magno familiaris. ibid.

Increpat Alexandrum Magnum. ibid.

Carbone delineat in pariete planum regium. ibid.12

Excogitat rationem condendi vitia picturarum. ibid.

Pingit quatuor coloribus. ibid.2.init.

Pinxit quæ pingi non poſſunt. ibid.18

Apelles is fuit inter pictores, qui Phidias inter ſtatuarios, & Hippocrates inter Medicos. ibid.

Apellis & Protogenis certamen. 9.2

Apelles Alexander fulminiger. 273.1.5

Apellis & Protogenis certamen lineare. ibid.2.8

Eorum lineæ. ibid.

Apellis propria venuſtas. ibid.9

Simplicitas. 273.2.10

Comitas. 274.1.15

Apellis picturæ ſeruiunt metopoſcopis ad diuinandum. ibid.

Apellis Venus. ibid.13

Alexander fulminiger. ibid.14

Hercules auerſus. ibid.15

Equus. ibid.16

Diana. ibid.17

Venus. ibid.18

Fortuna ſedens. 277.1.init.

Apelli nulla dies ſine linea. 273.2.10

Aphronitrum vbi colligatur. 327.2.init.

Aphronitrum quod optimum. ibid.poſt init.

Aphronitrum, & aphrolitrum eſſe idem. 333.2.ε

Aphronitrum eſſe ſpumam litri. ibid.2

Vbi reperiatur. ibid.3

Aphronitrum & aphrolitrum Galeno non eſſe ſpumam litri. 334.1.4

Aphronitri gradus bonitatis. 327.2.7

Nomina. 333.2.2

Aphronitri optimi notæ. ibid.fin.

Natura quæ. 334.1.4

Aphronitri vſus. ibid.5

Vis. ibid.2.init.

Apis electro incluſa. 2.2.14

Incluſa ſuccino. 409.1.4

Apodyterium. 77.2.med.& fin.

Apollinaris, ſeu hyoſcyamus. 504.2.poſt init.

Apollinis Clarij fons. 113.1.init.

Apollodorus pictor. 270.1.9

Aponus fons. 70.ſ.init.

Aponus arbiter litium. 87.2.init.

Vaticiniis celebris. ibid.3

Confert ad fœcunditatem. 88.1.8

Aponi fontis proprietates. 80.2.med.

Etymon. 87.1.2

Pudicitia. ibid.2.3

Metalla. ibid.5

Stillicidium. ibid.6

Inſeſſio. 88.1.init.

Aponi laconicum, & inſeſſio quos curent morbos. ibid. 9

Aponi deſcriptio ex Claudiano. ibid.2.10

Apophthegmata Philippi Macedonum Regis de auro. 4.2.10

Apophthegmata de equo ſaginando. 128.2.18

Apoſtoli per 12. gemmas Rationali ſignificati. 7.ε

an in 12. Apoſtolis ordo aliquis ſeruandus, vt illis aptetur ſignificatus 12. gemmarum. 549.2.12

Apoſtolorum ordo relatus ad gemmas Apocalypſeos. 550.1.med.

Relatus ad gemmas Rationalis Aaronici. ibid.

Apparitiones, & occultationes Veneris, & Mercurij. 51.1.fin.

Appetitum ciborum ſale reſtitui. 315.1.poſt init.

Appianum. 153.2.3

Apulia lutum. 158.1.16

Apulum tutum eſſe ipſum Armenum artificioſum. ibid.17

Quomodo fiat. ibid.

Apulum Cardani lutum ridet Scaliger. ibid.fin.

Apuſcidamus lacus. 98.2.54

Apuſcidamus ſymbolum Religionis. 99.1.55

A Q

Aqua cur hyeme ſit calidior, æſtate frigidior. 43.1.12

Quomodo noceat metallicis. 46.1.18

Sitne minor, quàm terra. 57.1.init.

Aqua ſimplex eſt naturaliter ſine colore, & ſapore. 61.2.3

Aqua mixta quotuplex ſit. 62.1.5

Aqua potu ſalubertima quæ. 63.2.2

Aqua Nilotica, & Tybetina. 64.2.7

Regia. 65.1.init.

Aurea. ibid.med.

Aqua Nili prolifica. ibid.

Aqua qualis è quibus locis ſperanda. 66.2.med.

Aqua ſulphurata & aluminoſa quomodo à puteariis vitanda. ibid.fin.

Aqua Inſana. 68.2.med.

Martia, & Virgo. ibid.

Aqua Virgo cur ſic dicta. ibid.3

Aqua elementaris per ſe eſt frigida vt octo. 69.1.fin.

Aqua alba. 69.2.9

Aqua plumbum liquefaciens. ibid.fin.

Aqua pudicitiæ ſymbolum. 70.1.med.

Aqua deglubens animantes. ibid.10

Coquens oua. ibid.

Puniens periuros. ibid.2.fin.

Aqua Virginia. 89.2.init.

Prodeſt gomorrhææ. ibid.

Index Rerum,

Aqua violaeea,& rubra. 91.2.6
Cærulea. ibid.
Fulua. ibid.
Nigra. ibid.
Alba. ibid.
Candida. ibid.
Rubea. ibid.
Viridis. ibid.
Nigerrima. 92.1.init.
Glauca. ibid.2.11
Potabilis expers ſaporis. 93.2.18
Aqua quando dulcior,& quando minus dulcis. ibid.19
Aqua Lynceſtis inebrians. 95.1.19
Aqua vini ſaporis. ibid.
Aqua ferruginei ſaporis. ibid.
Aqua lacte dulcior. ibid.2.30
Aqua ſaporis auſteri. ibid.
Saporis vini. ibid.
Aqua pura ſine omni odore. 96.2.init.
Pura,& ſimplex eſt leuis. 97.2.fin.
Aqua marina grauior dulci. 98.2.53 & 298.2.20
Aqua fugans locuſtas. 100.1.6
Aqua Mercurij. ibid.
Phenei. ibid.2.11
Aqua in Theſſalia circa Tempe. 102.1.26
Aqua Salmonenſis. 107.1.62
Aqua furioſa. ibid.65
Mugiens. ibid.
Aqua Lynceſtis. 109.1.77
Asbamæa. 112.2.104
Aqua fortis. 128.2.init.
Aqua atramentoſa erodit omnia metalla præter aurum. 247.1.40
Aqua vitrioli quomodo dignoſcatur. 249.1.init.
Aqua marina craſſior dulci. 298.2.20
Cur aptiſſima nauigationi. ibid.
Aqua dulcis è mari quomodo hauriatur. 299.1. poſt init.
Aqua ſalſa cur aptior ad alendos marinos piſces. 300.2.34
Aqua fortis ſalis. 309.1.3
Aqua ſalſa,quomodo bibi poſſit. 318.2.2
Profluere nequit. ibid.
Aqua marinâ melius ablui veſtes, quàm dulci. ibid.
Aqua nitri quomodo vertatur in nitrum. 327.2. ante fin.
Aqua nitroſa prodeſt capiti, & thoraci rheumatizanti, & ſtomachum humidum habenti. 329.2.ante fin.
Aqua aluminoſa magiſtralis Falloppio quæ. 344.1.3
Aqua bituminoſa quo ſenſu dignoſcatur. 361.1.1
Aqua craſſa ſole accenſa. 390.2.67
Aqua ſymbolum Chriſti paſſibilis. 435.1.3
Aqua oleo ſubtilior. 479.2.8
Aquæ figura. 56.2.2
Centrum. ibid.
Collectiones quot. 57.1.3
Aquæ differentiæ quæ. 61.1.2
Aquæ ſimplicis notæ quæ. ibid.2.init.
Aquæ mixtæ ſigna. ibid.2.4
Aquæ Virginis laus. 65.1.med.& 69.1.4
Aquæ Martiæ laus. 64.2.7 & 65.1.fin.& 69.1.4
Aquæ ſaluberrimæ ſigna. ibid.2.init.
Aquæ frigidæ ſigna. 69.1.6
Vis quæ. ibid.
Aquæ Aponenſis potus ad quid conferat. 88.1.8
Aquæ perſpicuitas. 91.1.2
Color in parua,vel magna mole. 163.2.18
Aquæ marinæ vires. 298.2.20
Aquæ luſtralis vires. 314.2.init.
Aquæ aluminoſæ conſideratio. 344.1.2
Aquæ ſulphureæ vis medica. 353.2.11
Aquæ bituminoſæ vſus medicus. 361.1.5 & 363.1.6
Aquam quam Parthorum Reges biberēt. 64.2.7
Quam biberent Reges Perſarum. 65.1.init.
Aquam marinam eſſe in ſummo ſalſam,in fundo dulcem. 300.1.32
Aquam ſalſam eſſe grauiorem dulci. ibid.2.init.
Eſſe dulci calidiorem. ibid.
Aquam bituminoſam capiti, & oculis nocere. 361.2.6
ex Aqua,& terra fit vnus globus. 57.1.init.
Aquæ auriferæ. 58.2.6.& ſeqq.
Lapideſcentes. 60.1.10 & 67.1.init. & 99.2. init.& 103.2.37,39.& ſeqq.
Aquæ dentúrne minerales. 62.1.6
Aquæ quattuor ſenſibus diſcernuntur. ibid.2.fin.
Aquæ necantes animalia. 63.1.10
Aquæ aluminoſæ,& atramentoſæ. ibid.14
Aquæ quomodo decoctione diſcernantur. ibid. 2.16
Aquæ minerales an extinguant ſitim. ibid.1
Aquæ ſtagnantes. ibid.2
Pluuiæ. ibid.& 64.1.4
Ciſternarum. ibid.5
Putealis. ibid.2.6
Lacuſtris,& paluſtris. ibid.
Fluuialis. ibid.
Aquæ celebratæ ſalubritatis. ibid.7
Aquæ Romæ celebres quot. ibid.
Aquæ Choaſpis,& Eulæi. 64.2.7
Aquæ cur interdum ſubitò erumpant, aut deficiant. 66.1.11
Aquæ terris infectæ. 67.1.init.
Salſæ. ibid.14
Marinæ. ibid.15
Nitroſæ. ibid.2.16
Aluminoſæ. ibid.17
Atramentoſæ. ibid.18
Sulphuroſæ. ibid.19
Bituminoſæ. ibid.20
Ærugine infectæ. ibid.
Aquæ metallicæ. 68.1.21
Aquæ infectæ argento viuo. ibid.
Aquæ æratæ. ibid.22
Ferratæ. ibid.
Aquæ calidæ frigidis admirabiliores. ibid.1
Aquæ frigidæ. ibid.2
Albulæ. ibid.2.init.& 73.2.fin.
Cutiliæ. 68.2.init.
Stygia. ibid.
Aquæ ſponte naſcentes cur calidæ. 69.2.init.
Aquæ calidæ. ibid.8
Aquæ Baianæ. 70.1.init.
Aquæ ex frigidis calidæ,& contrà. ibid.fin.
Aquæ Ciceronianæ. ibid 2.12
Flaminiuomæ. ibid.13
Scantiæ. ibid.14
Aquę thermales quales eſſent. 73.2.31 & 83.2.1,2

Cur

Cur reſiliant,& cur perennes. ibid.3
Aquæ thermales frigidæ,oe,an calidæ. ibid.4
Quibus miſceantur. 84.1.5
Quibus miſceantur haliſibus. ibid.
Quibus ſuccis. ibid.6
Quibus metallis. ibid.2.init.
Quibus metallicis mediis. ibid.med.
Quibus lapidibus. ibid.8.
Quibus terris. ibid.
Quot modis veniant in vſum. 85.1.10
Aquæ thermales quæ ſalubres, quæ inſalubres potatu. ibid.2.13
Aquæ thermales quo loco potandæ. 86.1.17
Aquæ Aponenſes quibus morbis, & partibus proſint. 88.1.7
Aquæ lacteæ. 92.1.7
Luteæ. ibid.9
Flauæ. ibid.
Fuluæ. ibid.2.11
Sanguineæ. ibid.
Virides. ibid.
Cæruleæ. ibid.
Nigræ. ibid.12
Aquæ inſignis dulcedinis. 94.1.fin.
Aquæ acidæ vſus pro aceto. ibid.2.14
Aquæ amaræ. ibid.
Aquæ Hypanis amaræ. ibid.med.
Aquæ Caidiæ & Puteolanæ dulces. 95.2.31
Aquæ pingues,vt oleum. ibid.32
Aquæ nitroſæ. 96.1.init.
Adſtringentes. ibid.36
Acres,erodentes. ibid.
Aquæ ſulphureæ, æratæ, ferratæ odor. ibid. 37
Aquæ mutantes ſaporem. ibid.
Aquæ ſalſæ dulcibus iunctæ. ibid.
Aquæ bituminoſæ,ſalſæ,nitroſæ,aluminoſæ. 99. 1.18
Aquæ medicatæ. ibid.2.2
Aquæ Sinueſſanæ. 100.1.4.& 113.2.112
Aquæ acidæ. 100.1.7
Aquæ noxiæ,& lethiferæ. ibid.2.11
Aquæ ſcabiem inferentes. 102.2.28
Aquæ quædam cur gutturoſos efficiant. 103. 1. 34
Aquæ quæ vertunt lignum in ferrum, & lapidem. 104.1.init.
Aquæ inebriantes. 108.2.76
Aquæ in vina conuerſæ. 109.1.80.fin.
Aquæ Lethææ. ibid.2.81
Aquæ carentes piſcibus. 110.2.91
Aquæ mouentes ſternutamenta. 111.1.92
Mouentes lacrymas,& riſum. ibid.93
Aquæ quæ faciant caluos. ibid.94
Aquæ hebetatores ſenſus. ibid.95
Aquæ tingentes. ibid.2.96
Inficientes. ibid.97
Aquæ periurij vltrices. 112.2.102
Aquæ fatidicæ. 113.1.init.
Aquæ zelotypiæ. ibid.106
Amoris. ibid.107
Aquæ quæ afferunt fœcunditatem, & ſterilitatem. ibid.2.110
Aquæ excitantes procellas. 114.2.117
Aquæ innato calore dapes coquentes. 115.2. 120
Aquæ vitreæ. 168.2.10
Aquæ maris quo creationis die ſalſæ redditæ. 297.1.9
Aquæ nitroſæ vbi reperiantur. 329.2.17
Aquæ Nili nitroſæ. 330.2.poſt init.
Aquæ in alumen quanto tempore denſentur vere,quanto æſtate. 342.2.7
Aquæ ſulphureæ vbi ſint,& quarum ſint virium. 350.2.1
Aquæ bituminoſæ vbi ſint. 361.1.1
Aquæ olentes,de bitumine. ibid.2.4
Aquæ bituminoſæ carent piſcibus. 363.1.2
Aquarum differentias cognoſcendi ratio. 62. 2.7
Aquarum differentiæ quomodo cognoſcantur à ſenſibus. 63.1.13
Aquarum ſalubritatis indicia quæ. 65.2.9
Aquarum latentium inueniendarum modi quot. 66.1.12.
Aquarum mineralium vires quæ. ibid.2.13
Aquarum vis ex calce,& gypſo. 68.1.init.
Aquarum frigoris cauſæ quæ. 69.1.6
Aquarum calidarum cauſæ quæ. 71.1.15
de Aquarum calore ſententiæ multifariæ.ibid.16. & ſeqq.
Aquarum thermalium magna varietas. 73. 2.31
Aquarum thermalium potus,quos præſtat vſus. 85.1.11
Aquarum thermalium potui tempus idoneum quod. ibid.2.15
Aquarum color. 91.1.2 & 124.2.1.med.
Color proprius quis. 91.2.3
Aquarum plurium metallicarum colores varij. ibid.6
Aquarum colores mutari. 92.2.13
Aquarum ſapor. 93.2.18
Aquarum dulcedo quomodo intelligenda. 94. 1.23
Aquarum odores. 96.1.38.& ſeq.& 124.2.med.
Aquarum odores iucundi perrati. ibid.
Aquarum grauitas,& leuitas. 97.2.43
Aquarum grauium leuiúmque cauſæ quæ. 98. 1.46
Quæ indicia. ibid.47
Aquarum lapideſcentium cauſæ ex Cardano. 104.1.45
Aquarum vena. 121.1.2
Aquarum colorem eſſe hyalinum, ſeu vitreum. 168.1.8
Aquarum ſterilitas ſale ſanatur. 312.2.4
Aquis vnde vis tingendi. 112.1.101
Aquis thermalibus quot modis miſceantur foſſilia. 84.2.9
Aquas inueniendi ratio. 66.1.10
Aquas thermales potaturus quæ præcepta ſeruare debeat. 85.2.14
Aquas ſale ſeruari incorruptas. 313.1.poſt init.
Aquas Aponenſes conferre ad fœcunditatem. ibid.
Aquas nitroſas eſſe amaras. 330.1.fin.
Aquas bifariam fieri bituminoſas. 361.1.2
Aquas bituminoſas carere piſcibus. ibid.2.6
Aquas ſtillatitias igne,ſole, & fimo parari. 472. 1.5
de Aquis gemmiferis Poëtarum teſtimonia. 58. 1.init.
de Aquis auriferis Poëtarũ teſtimonia. 59.1.med.

de

Digitized by Google

de Aquis balnearum ſententia Galeni. 74.1.34
Aquarium. 77.1.14
Aquila etymon. 170.2.35

A R

Arabia regio. 597.2.5
Arabia thuris ferax. 498.1.9
Arabiæ fons. 114.2.116
Arabiam Felicem abundare balſamo. 490. 1. init.
Arabiam Felicem planta thurifera abundare maximè. 500.2.7
Arabas. ibid.1.10
Aratri vomer. 123.2.fin.
de Aratri,& raſtri vtilitate Virg. 144.1.23
Araxes fl. 92.1.7
Arbor, frondes, aues, in lapidem conuerſæ. 60. 1.11
Arbor braſilij & vercini qualis, & vbi. 239. 1.init.
Arboris ſcientiæ boni & mali vis. 14.1.init.
Arboris vnde manat lacryma camphoræ deſcriptio. 366.2.4
Arbores luna decreſcente putandæ. 36.1.init.
Arborum folia. 124.1.13
Arborũ ſuccei quales maximè placeant. 366.2.fin.
Arboreus fons. 115.1.121
Archimedes nouus Iupiter. 2.2.14
Archimedes & Architas comparantur. 282. 1.21
Archimedis ſphæra vitrea. 424.2.15
Archimedis vſtoria ſpecula. 448.2.fin.
Architas & Archimedes comparantur. 282. 1. 21
Architecturæ ordines. 517.1.8
Arcus triumphales planetarum. 33.2.init.
Arcus Cupidinis quomodo infringendus. 214. 2.27
Arcus ſymbolicè. 471.1.15
Ardere totum cubiculum quomodo videri poſſit. 387.1.42
Area venatum. 127.2.12
Arellius obſcœnus pictor. 272.1.27
Arena cur miſceatur cretæ. 145.2.4
Arena optima quæ. 280.1.poſt init.
Arena cur bibula. ibid.2
Arena foſſitia. ibid.5
Fluuialis. ibid.
Marina. ibid.
Arena metallis & gemmis mista. ibid.2.7
Arena alia tenuis,alia craſſa. ibid.9
Alia pinguis, alia macra. ibid.
Arena ſtructuris idonea qualis ſit. 281.1.13
Arena nitroſa quæ. ibid.2.16
Arena cur ſterilis. ibid.17
Innumerabilis. ibid.18
Numerata ab Archimede. 281.1.20
Qua ratione poſſit & non poſſit numerari. 281.1.22
Arena pro horologiis. 282.2.24
Arena quibus vaſis ſit vtilis. ibid.
Arena vitraria. 283.1.25
Nitroſa. ibid.
Arena Beli vitri materia. 416.2.7
Arenæ etymon. 279.2.1
Eius ariditas vnde. 280.1.init.
Arenæ prouerbia. ibid.3
Ardor. ibid.4
Qualitates.. 281.2.16
Vſus. 282.2.23
Sterilitas. 283.1.init.
Symbola. ibid.25
Arenam cur lacus vel nullam faciat, vel minus, quàm mare,& fluuius. 281.1.12
Arenam ſine calce ſtructuris inutilem. ibid.14
Arenam ineptam eſſe ſuſtinendis ædificij fundamentis. ibid.15
Arenâ ſecatur marmor. 282.2.23
Arenæ fluminum lauandæ. 280.2.6
Arenæ bituminoſæ. 362.1.8
Arenæ ardentes. 364.2.9
Arenæ in vitrum verſæ. 417.1.init.
Arenæ vitreæ amnis Beli. 425.1.16
Arenarum differentiæ. 280.1.5
Arenarum colores varij. ibid.2.10
Arenarum ortus,& materia. 281.1.12
Arenarum prælians exercitus quomodo instruatur per magnetem. 536.1.26
Arenarium in locis metallicis repertum quid ſignificet. 280.2.8
Arethuſa fons. 97.1.40
Argentum. 615.1.1
Argentum viuum. 609.1.2 & 616.2.1
An ſit metallum. 136.1.51
Argentum viuum eſſe venenum. 223.2.31
Eſt mater metallorum. 348.2.med.
Argentum viuum,& ſulphur eſſe materiam metallorum. 350.1.10
Argentum viuum cum aceto, & albumine reſiſtunt igni. 395.2.poſt init.
Argentum viuum non lædit vitrum. 318.1.7
An numeretur inter ea quæ naſcuntur ſua ſponte. 616.2.3
Quotuplex ſit. ibid.4
An ſit venenum. 617.1.5
An frigidum,vel calidum. ibid.6
Argentum viuum qui biberit quid remedij. ibid.7
Argentum viuum quomodo creſcat in arborem. 618.1.11
Argentum ſublimatum. ibid.13
Præcipitatum. ibid.2.14
Argenti viui vis corroſiua maxima. ibid.7
Argenti viui aquæ vis. 616.1.12 & 618.1.12
Argenti viui nomina. ibid.2.1
Proprietates,& vires. 617.1.8
Argenti viui aqua quomodo extrahatur. 618. 1.10
in Argento viuo quomodo conſeruentur fructus,& res ſimiles. ibid.9
Argilla typus humilitatis, & obedientiæ. 157. 1.4
Argilla cum capillo ſubacta reſiſtit igni. 395. 2.init.
Argillæ ſymbola ſalutaria. 156.2.3
Argillæ ſenſus tropologicus. 257.1.7
Argillæ etymon. ibid.8
Natura,& materia ex qua. ibid.2.9
Colores. ibid.10
Vſus,& vires. ibid.11
Argirites. 606.1.29
Argiuorum color in luctu. 174.1.14
Agricultura laus. 17.2.18
Argus. Argi oculi. 44.1.init.
Aricia arua ardens. 119.2.25

Arimaſpi pugnant cum gryphibus. 6.1.init.
Ariſtotelis lib.4. Meteor.an ſit per ſe meteorologicus. 20.2.7
Ariſtides pictor. 271.2.22
Ariſtidis tabulæ ingens pretium ſymbolum dignitatis animarum. ibid.1.18
Ariſtippus iactat aurum in mare. 5.2.17
Arithmetica picturæ neceſſaria. 261.1.4
Arma Æneæ. 12.2
Armorum damna. 4.1.9
Armorum varia genera. 9.1
Armena terra,vel bolus Armenus, an ſit ipſe lapis Armenus. 150.1.7
Armenia terra adulterata. ibid.8
Armeniæ terræ etymon. ibid.1.1
Natura. ibid.3
Vires. ibid.4
Armeniæ,& lemniæ terræ adulteria. 151.1.10
Armeniæ Reginæ pudicitia. 397.1.114
Armenium, & cæruleum in quo conueniant, & differant. 198.1.21
Armenium cuius ſit coloris. 254.1.6
Quid ſit. ibid.7,8
An,& vbi reperiatur hodie. ibid.9
Armenij luti vires. 158.1.16
Armenij lapidis vires. 198.2.22,24
Eius nomina. ibid.24
Armenij,& cærulei ſapor. ibid.
Armenius lapis. 600.2.3
Armoge,& tonos picturæ quid. 268.2.init.
Aromata cinere ſuffita acrius olent, quàm igne. 286.1.fin.
Aromatides gemma. 414.2.2
Ars quid ſit. 19.1.29
Ars molitur opera naturæ. 29.2.17
Ars excludendi pullos ab ouis. ibid.
Ars Veneris ad conciliandum amorem. 396.2.120
Artis figlinæ inuentor quis. 146.1.8
Artis,& fortunæ mutuus amor. 266.2.1
Artis, & fortunæ concordia impugnatur. 267.1.5
Eadem defenditur. ibid.
Artes vnde æſtimentur ſordidæ. 17.1.14
Artium liberalium & mechanicarum diuiſio. 18.2.24
Arſenicum an idem cum auripigmento. 213.1.14
Arſenicum eſſe venenum hominibus. ibid.1.19
Eſſe venenum plantis, rutis, & metallis. ibid.
Arma Ariciæ ardens. 119.2.25
Arurophylax. 601.1.5
Arx. Arces auro expugnari. 3.1.10

A S

Asbumea aqua. 112.2.104
Asbeſtus. 2.2.13 & 518.1.3
Aſcanius lacus nitroſus. 114.1.113 & 326.2.3
Aſclepiodorus pictor. 270.1.10
Aſini ſpeculum. 339.2.10 & 345.1. init. & 459.2.init.
Aſinorum& equorum rabies. 102.2.30
Aſius. 525.1.20
Aſpectus impudens impudentis amoris origo. 214.2.25
Aſpectus fallaciæ an poſſit alio ſenſu corrigi. 261.2.7
Aſpectus ſui pauendus. 460.1.3
Aſphaltites lacus. 98.2. 53 & 99.2.59. & 302.1. poſt init.
Aſphaltites ſymbolum mundi. 99.1.init.
Aſphaltites lacus,vnde ſic dictus. 355.1.init.
Aſphaltites,ſeu maris mortui proprietates. 307.1.3
Aſphaltitis aqua cur ſuſtineat fluitantia animalia ne ſubmergantur. ibid.fin.
Quàm grauis ſit. 327.2.poſt init.
Aſphaltitis ſitus idem qui Sodomæ. 307.2.5
Aſphaltitis aqua cuius ſit ſymbolum. ibid.
Aſphaltitis aquam ſalſam, & amaram eſſe. 308.1.7
Aſphaltitis lacus vbi. 360.1.5
Aſphaltitis bitumen quomodo legatur. ibid.2.8
Aſphaltitis magnitudo. 361.1.13
Aſphaltiti ſupernatare lucernam accenſam. 307.2.fin.
Aſphaltitem non differre à mari mortuo. 312.2.2
Aſphaltitem, & Sirbonem eſſe lacus diſtinctos. 361.1.14
Aſſueri virga. 125.1.init.
Aſſyrius. 525.1.25
Aſter Samius. 147.2.4
Aſteritis. 603.2.19
Aſtra an agant in ſublunaria. 30.2.7
Aſtra,per quæ excurrit Galaxia. 48.2.init.
Aſtrorum vires non ſemper ſunt eædem. 39.2.8
Aſtringentia omnia non refrigerare. 341.1.med.
Aſtrion. 603.2.20
Aſtrologia naturalis. 36.2.7
Iudiciaria. ibid.

A T

Athamas fluuios. 70.2.13
Athamantis furor quomodo expreſſus in ferro. 2.2.12
Athamantis Regis Thebarum rubor. 175.2.30
Athenion pictor. 272.1.fin.
Athletæ oleo vncti cur puluere inſpergerentur. 484.1.fin.
Athletarum color. 186.2.12
Athos. 54.1.10
Atizoe gemma. 414.2.4
Atlas. 54.1.11
Atlas ardens. 120.1.init.
Atoma differentiæ ignotæ. 142.1.1
Atramentum ſcriptorium non eſſe terram mineralem. 242.2.6
Atramentum cæruleum. 244.1.19
Aureum. ibid.
Atramentum cur è charta aliquando euaneſcat. ibid.20
Atramentum metallicum non differre à melanteria. 252.1.75
Atramentum ſepiæ. ibid.2.79
Atramentum D.Pauli. 253.1.82
Atramentum diuinum,& cœleſte. ibid.82
Atramentum eſſe colorem vſtum. 254.2.3
Atramentum ſepiæ quomodo præparetur. 255.1.5
Atramenti etymon. 242.1.1
Genus. ibid.2
Materia. ibid.3
Vſus. ibid.4
Genera quot ſint. ibid.5

Atramenti

Index Rerum,

Atramenti ſcriptorij,librarlj,& tectorij etymon. 41.1.6
Atramenti materia, generatio,& vſus. ibid.9. & ſeqq.
Atramenti rubri materia. ibid.
Atramenti nigri materia. ibid.

A V

Auaritia eſt radix vltiotum muliebrium. 4.2.10
Auecigi lacus pudor. 70.1.10
Auernus. 98.2.53 & 102.1.14
Auerni lacus. 97.1.41
Augites. 526.2.30
S.*Auguſtinus* Magiſter ſapientiæ ſymbolicè. 14.2.11
S.Auguſtini cognitio matutina. 8.1
Auguſti iocus de obſcuritate purpuræ. 232.1.48
Auis nata in concha. 110.1.89
Aues in lapidem conuerſæ. 60.1.11
Aues incendiariæ. 386.2.36
Auium damna ex metallicis foſſionibus. 3.2.6
Aura peſtilens fodinarum. 46.2.22
Aurum parat adulteria. 4.2.10
Aurum per medios ſatellites. ibid.11
Aurum Polydoro cauſa mortis. ibid.
Aurum liquidum infuſum in rictum M. Craſſi. 5.1.13
Aurum ſpernitur à Phocione. ibid.15
à Zenone,Crate,M.Curio. ibid.
à Fabritio,& Socrate. ibid.2.16
Iactatur in mare ab Ariſtippo. ibid.17
Aurum odit Plinius. ibid.
Aurum nocentius ferro,Ouidio. ibid.19
Aurum inodorum. 96.2.init.
Aurum eanalicium quid. 122.1.3
Aurum ex auripigmento. 213.2.10
Aurum quomodo fundatur. 418.2.1
Aurum caritatis ſymbolum. 433 2.fin.
Aurum mondum ſimile vitro mundo,ſymbolum beatitudinis. 434.1.9
Aurum , & ferrum igneſcere ſpeculo concauo. 450.2.init.
Aurum vbi reperiatur. 612.1.1
Aurum quot modis reperiatur. ibid.2
Aurum,& reliqua metalla beneficio virgulæ furcatæ inueniendi modus an ſit dignus viro probo,& graui. 613.1.4
Aurnm an poſſit effici per artem chymicam. ibid.2.6
Aurum obryzum quid ſit. ibid.2.8
Aurum quomodo poſſit ſeparari ab argenteis poculis inauratis. ibid.9
Auri damna. 4.2.10 & 5.2.18,19
de Auri pallore Diogenis ſenteutia. 4.2.11
Auri ſacra fames. 5.1.13
S. Scripturæ oracula de Auri damnis. 6.1.21
Auri damna , auarique pœna & pœnitentia deſcripta ab Ouidio ſub fabula Midæ Regis Phrygiæ. ibid.24,25
Aurl ferruminario quæ facilis,quæ difficilis.201.2.21
Auri ramenta vbi inueniantur. 612.1.1
Auri, aliorúmque metallorum venæ quot modis aperiantur. ibid.2.3
Auri aliorúmque metallorum ſigna. 613.1.5
Auri genera. ibid.2.7
Auri proprietates,& vires. 614.1.11,12
Aurum fugit S.Antonius. 6.1.23
Auro expugnantur atces. 4.2.10
Auro fit venalis fides,iuſtitia , pietas,pudor,lex. 5.1.14.
Philippi Macedonum Regis apophthegmata de Auro. 4.1.10
Chryſoſtomi ſententiæ de Auro. 6.1.23.
S. Catharina Sen. reſpuit Auream coronam, electa ſpinea. ibid.
Aureum vellus ſub cuſtode Draconis. 12.2
Aurei velleris veritas qua veletur fabula. 58.2.fin.
Auripigmentum quid. 211.2.1
Auripigmentum artificiale quomodo paretur. 212.1.9
Auripigmentum óptimum quod. ibid.2.10
Auripigmentum an idem cum arſenico. ibid.13
Auripigmentum , & ſaudaracha in quo conueniant,& differant. 213.1.15
Auripigmentum eſt auri iudicium. ibid.1.18
Eſt materia ſandarachæ. ibid.
Auripigmentum eſſe & venenum , & medicamentum. 214.1.21
Auripigmentum carnis humanæ ſymbolum. ibid.22
Fœminæ ſymbolum. ibid.
Auripigmentum quomodo ſymbolum memoriæ mortis. 215.1.29
Auripigmentum vbi reperiatur. 311.2.3
Auripigmenti & ſandarachæ conuenientia.210.1.17
Auripigmenti varia nomina. 211.2.1
Etymon. ibid.2
Auripigmenti fodinæ. ibid.3
Materia,natura,diuiſio. ibid.4.& ſeqq.
Auripigmenti color. 212.2.10
Auripigmenti vires,& vſus. 213.1.16
Sapor,& odor. ibid.2.17
Symbola. 214.1.22
Auripigmenti vires ſymbolicè explicatæ. ibid.18
Auſtrauia inſula. 398.2.2

A Z

Azurri vltramontani materia. 198.1.19

B A

B*Abylonia* eſt feruida. 372.1.5
Bacchi fons in Andro. 109.1.78
Balænarum magnitudo. 414.1.8
Balnea quid. 73.1.28
Balneæ , & thermæ ſæpe confunduntur. ibid.1.29
Balneæ calidæ cur haberentur ſacræ. 78.2.20
Balneæ nocturnæ aliquando conceſſæ,aliquando vetitæ. 79.1.25
Balnea ſequebantur poſt pilam. ibid.1.26
Balneæ Lucenſes. 90.1.11
Pictorienſes. ibid.2.13
Balneæ calidæ cur ſacræ. 345.2.3
Balnearum etymon. 72.2.17
Fines qui. 81.1.19
Earum commoda,& incommoda.ibid.2.38.& ſeqq.
Balneas inter,& thermas diſcrimen quod.73.1.19

Balneum montis Orthonis. 89.1.3
D.Petri. ibid.2.4
S.Bartholomæi. ibid.7
S.Helenæ. 90.1.8
Calderianum. ibid.9
Aquarianum. ibid.10
Regienſe, ſeu Mutinenſe. ibid.
Corſenæ. ibid.11
De Duciis. ibid.
S.Ioannis. ibid.2.init.
Deſperatorum. ibid.
Villenſe. ibid.12
Montis Catini. ibid.2.13
Tectarij. ibid.
Reginæ. ibid.14
De Agnano. ibid.
De Aquis. ibid.
Volaterranum. 91.1.15
Ad Morbum. ibid.
Cæſei cocti. ibid.
S.Michaëlis. ibid.
S.Mariæ. ibid.16
Dominarum. ibid.
Medij. ibid.
Turris. ibid.
Balnei honeſtas quæ. 79.2.30
Balnea frigida. 73.1.32
Balneæ patriciorum, & plebeiorum vtrùm eſſent diſtincta. 74.1.37
Balnea lignea Tuccæ ridet Martialis. 76.1.6
Balnea an deceant Dei ſeruos. 79.2.31
An virgines. 80.1.32
Balnea Marchiæ Taruiſinæ. 89.1.2
Domus nouæ. ibid.1.5
Montis Groti. ibid.6
Hetruſcæ. 90.1.11
Piſana. ibid.1.14
Romandiolæ. 91.1.16
Balneorum vſus cur res quadrantaria. 78.1.19
Balſamum an ex toto perierit. 490.1.9
Balſamum quid. ibid.1
Balſamum quale ex Indiis. 491.2.fin.
Quale ex Hiſpaniola. 492.1.init.
Quale ex Braſilia. ibid.
Balſamum factitium. 493.1.init.
Balſamum aduerſatur peſti. ibid.fin.
Valet contra frigidos humores. ibid.2.init.
Valet ad ſtomachi frigiditatem. ibid.2
Prodeſt veſicæ doloribus. ibid.
Vtile oculis, & auribus. ibid.
Vtile paralyticis. ibid.3
Vrinam ciet. ibid.
Valet articulorum doloribus. ibid.
Antiqua vulnera ad cicatricem perducit. ibid.
Sanat recentia vulnera nulla relicta cicatrice. ibid.4
Prohibet neruorum contractionem. 494.1.5
Curat cuniculoſa vulnera. ibid.
Seruat à putredine. ibid.
Vtile antidotis. ibid.
Tollit rugas. ibid.
Balſamum materia ſacri chriſmatis. ibid.6 & 495.2.2
Balſamum ſylueſtre an detur. 495.1.init.
Balſamum ſymbolum bonæ famæ. ibid.1
Symbolum charitatis. ibid fin.
Symbolum ſuauitatis virtutum. ibid.2.2
Symbolum incorruptionis. ibid.
Symbolum Mariæ V. 496.1.init.
Symbolum Martyrum. ibid.6
Symbolum felicitatis humanæ. ibid.ante fin.
Symbolum conſuetudinis. ibid.fin.
Symbolum circumciſionis. ibid.2.8
Sanguinis Chriſti ſymbolum. ibid.9
Balſamum aromatizans quid Eccleſiaſtico. 495.2.4
Balſamum S.Hieronymo quid. 496.1.5
Balſami conſideratio. 489.1.2 & ſeqq.
Cæſura, & lacryma. 490.1.2 & ſeqq.
Balſami aqua. 492.1.3
Oleum. ibid.
Balſami factitij vires. ibid.4
Balſami vſus medici. 493.1.poſt init.
Balſami, ac viperæ ſocietas. 496.1.7
Balſami ortus in Ægypto. 100.2.10
Balſami artificialis vires. 494.1.6
Balſami, xylobalſami, opobalſami, & carpobalſami differentia. ibid.fin.
Balſamo abundare Arabiam Felicem. 490.1 init.
Balſamo perfici mumiam. 493.1.1
Balſamo vtuntur Ægyptię ad decorē vultus. ibid.
Balſamo ſignificatur odor bonæ famæ. 495.2.3
Baiani montes. 120.1.29
Baptes gemma 414.2.3
Barlaam myſtico lapide pretioſo conuertit ad fidem Chriſti Ioſaphat Regem. 14.2.med.
Baſanites. 524.2.18
Baſiliſcus. 455.1.5
Baſiliſcus ad ſpeculum moriens eſt ſymbolum inuidi. ibid.
Calumniatoris ſymbolum. ibid.
Baſiliſci ſibilis quàm horrendus. ibid.5
Baſiliſcum ſpeculis necari. ibid.6
Baſaltes. 515.2.poſt med.
Batrachidas veſtis genus. 169.1.17
Batrachion coloris ſpecies. ibid.
Batrachites. 522.2.1
Batrachos rana. 169.1.17

B E

Beli arena vitri materia. 416.2.7
Beli arenæ vitreæ. 415.1.16
Beli oculus. 605.1.16
Berenices adamas. 1.2.6
Berennices Regina Aſſyriæ. 65.1.med.
Bernardi philoſophi Ieſus crucifixus. 571.1.21
Beryllus. 3.1.init. 571.1.1 & 579.1.1
Quo loco reponatur inter gemmas Rationalis, & Apocalypſis. 570.2.1
An ſit gemma diaphana, & trāſparens. 571.1.8
Cui Patriarchæ ſit aptandus. 572.1.12
Cui aptandus Apoſtolo. ibid.13
Quomodo aptetur octauo Symboli articulo. 579.1.1
In Beniaminum quadrat. 86.2.14
Berylli & adamantis ignorantia claudit intelligentiæ fores. 7.1
Berylli color. 570.2.2
Viriditas. ibid.3,4
Ortus. ibid.5
Figura. 571.1.7
Pretium, & æſtimatio. ibid.9
Proprietates, & vires. ibid.11
Expoſitio myſtica. 587.1
Beryllorum genera. 570.1.6 & 571.1.10

Index Rerum,

Bezahar. 531.1.14
Quomodo generetur, ibid.2.15
An repertu facilis. ibid.17
Bezahar legitimus quomodo diſcernatur ab adulterino. ibid.
Bezaharis ratio. ibid.1.14
Ortus. ibid.2.15
Genera. ibid.16
Proprietates & vires. 532.1.18

B I

Biſſextilis, vide *Annus*.
Bitumen in aquis. 60.1.10
Bitumen candidum, fluuium nigrum. 93.1.med.
Bitumen ſulphuri affine. 354.2.1
Bitumen idem quod aſphaltum. ibid.2
Bitumen quod gagates. 355.1.fin.
Quod gemma Samothracia, & Thracius lapis. ibid 2.init.
Quod lapis obſidianus. ibid.poſt init.
Bitumen igni cognatum. ibid.1
Bitumen eſſe carbones foſſiles. 357.1.14
Bitumen optimum quod. ibid.16
Bitumen Iudaicum nunc in Italiam non vehi. ibid 2.init.
Bitumen nigrum, candidum, flauum. ibid.2
Bitumen colore ceræ, & mellis decocti. 358.1.3
Bitumen purpureum, & cæruleum. ibid.
Cinereum, & cereum. ibid.4
Bitumen olens picem. ibid.5
Olens myrrhum. ibid.
Bitumen frigidum. ibid.1.7
Tepidum. ibid.
Calidum. ibid.
Bitumen liquidum non eſſe vocandum aquam. 358.1.8
Bitumen ſuperiora petit. ibid.
Lædit caput. ibid.
Bitumen ſiccum. ibid.
Durum. ibid.
Foſſile vbi ſit. 359.1.1
Bitumen Britanniæ, & Scotiæ. ibid.
Hiſpaniæ, & Galliæ. ibid.
Germaniæ inferioris. ibid.2
Saxoniæ. ibid.
Miſenæ. ibid.
Foſſile in quibus Italiæ locis, ibid.fin.
Bitumen politum, de gagate. ibid.24
Bitumen foſſile in Thracia. ibid.
Bitumen in Lycia, Meſopotamia, Iudæa, & Seleucia. 359.2.5
In India, & Æthiopia. ibid.
Bitumen arundinum panniculis legitur. ibid.
Bitumen liquidum alis anſerum legitur, ibid.
Bitumen etiam linteolis legitur. ibid.
Bitumen liquidum quomodo coquatur. ibid.2
Bitumen aptum ad ſcabiem pecorum. ibid.
Bitumen fit ex aqua bituminoſa. 360.1.4
Fit ex bitumine liquido. ibid.
Fit etiam ex miſtis bituminoſis. ibid.
Bitumen Iudaicum quomodo paretur. ibid.5,6,7
Solis menſtruis diſiungitur. ibid.
Bitumen aſphaltitis quomodo legatur. ibid.2.8
Quomodo Iudaicum. ibid.
Sirbonis lacus quomodo. ibid.11
Bitumen menſtruis ſeiungi negat Braſauolus. 361.1,12
Bitumen Iudaicum eſſe ſemen humanum fabula. ibid.13
Bitumen aquæ olentes. ibid.14
Bitumen optimum quod. 363.1.6
Bitumen pabulum ignis ſubterranei. ibid.
Bitumen ad lucernas, & nuptiales faces. ibid.2.2
Bitumen quibus metallis inducat rubiginem. 364.1.5
Cur illinatur æramentis. ibid.
Bitumen quod rapit ignem. ibid.6
Bitumen ardet in aquis. ibid.
Bitumen eſſe pabulum ignis ſubterranei. ibid.2.8
Ardere in aqua, & aquâ ali. ibid.10
Bitumen amoris ſymbolum. 365.1.1
Symbolum charitatis. ibid.2
Bitumen illitum fiſcellæ Moyſis quæ myſticè. ibid.2.4
Bitumen ſymbolum traditionum Iudaicarũ ibid.
Bituminis nomine quid intelligatur. 354.2.1
Bituminis plura nomina. 355 1.3
Bituminis natura. ibid.2.1,2,3,4,5
Loca. ibid.6,7,8,9
Loca, & genera. 356.2.11,13,14,15
Putei in valle ſylueſtri. 357.1.init.
Bituminis plura nomina, & verius genera. 355.2.6
Bituminis, & ſulphuris vis eadem. ibid.1
Bituminis colores varij ex varietate coloris. 357.2.1
Bituminis odor. 358.1.5
Bituminis alij odores. ibid.
Bituminis ſapores. ibid.6
Bituminis craſſitudo. ibid.2.8
Eius lenitas. ibid.
Bituminis glebæ ouo maiores. ibid.9
Bituminis lentor axungia temperatur. 359.2.fin.
Bituminis vis medica. 361.2.1,2,3,4,5,6 & ſeq.
Bituminis vſus in luſtrationibus. 363.1.6
Bituminis lentor quomodo temperetur. ibid.
Cedit menſtruis. ibid.
Bituminis nidor fugat ſerpentes. ibid.2.poſt init.
Bituminis vſus vice olei pro lucernis. ibid.2
Bituminis vſus ad ſtructuram ædificiorum. ibid.3
Pro nauigiis. ibid.
Ad mortuorum conditura s. 364.1.init.
Bituminis vſus pro ferrariis, & ſtatuariis. ibid.5
Bituminis vſus ad ignes artificiales. ibid 6
Bituminis ignis quomodo extinguatur. ibid.7
Bituminis ignem aquis augeri. ibid.2.10
Bituminis virtus ſimilis virtuti aluminis. ibid.11
Bituminis vſus pro arca Noë quid myſticè. 365.1.2
Bituminis ſymbolum Berchorio. ibid.2.init.
Bituminis duri vſus. 382.2.12
Bitumini cur tot indita nomina. 355.1.3
Bitumine oblimiri tela apud Perſas. 364.1.5
Bitumine ſignificari caritatem, perſeuerantiam, & alia. 365.2.poſt init.

B L

Blanduſia fons. 68.2.med.
Blanduſiæ fontis laus. 69.1.5

B O

Bœotia lacus furialis. 113.2.109
Bolus quid ſignificet. 150.1.1
Bolus Armenus, an ſit ipſe lapis Armenus. ibid.2.7

Boli

Boli color qui. ibid.1.2
Bombarda fracturæ obnoxia ſex ſignis cognoſcitur. 388.1.53
Bombarda ne frangatur induſtria. ibid.2.54
Bombarda ſemel accenſa quomodo diſplodat decem ictus. ibid.55
Bombardæ etymon. ibid.1.init.
Impetus vnde. ibid.
Inuentor quis. ibid.49
Ad pilam proportio. ibid.2.54
Bombus,& echo quomodo differant. 452.1.med.
S.*Bonauentura* itinerarium. 14.1.10
Borax. 318.1.init.
Borax pro oſſe bufonis. 202.1.26
Pro glutine auri. ibid.27
Borax quid. ibid.& ſeqq.
Borax bufonicus an ſit idem cum chryſocolla. ibid.1.30
Borax officinarum,an ſit idem cum chryſocolla. 202.2.31
Boracis vox quid. ibid.1.26
Boryſthenes fl. 91.1.13 & 98.2.52
Botryites. 606.1.33

B R

Braſilij arbor qualis,& vbi. 239.1.init.
Briareus Geometer. 2.2.14
Bromia. 606.1.34

B V

Buſerus lacus. 115.1.121
Bularchi tabula auro repenſa. 271.2.21
Bupreſtides. 504.1.10

C A

CAdauera fulmine icta feris exoſa. 345.1.3
Cadauera condiendi mos Ægyptiorum, Iudæorum,& Syriacorum. 369.2.1
Cadauerum cremandorum ritus. 284.1.7,9
Cadmia eſt parens fucei acris. 292.2.ante fin.
Cadmia bituminoſa. 359.1.3
Olet allium ſylueſtre. 361.1.fin.
Caduceus Mercurij. 126.1.11
Caeruleus idem qui cyaneus, vel lazulus. 600.1.2
Cæruleus an ſit lapis. 196.2.3
Quotuplex ſit,& vbi reperiatur. ibid.4
Cæruleum aliud mas,aliud fœmina. ibid.
Aliud natiuum, aliud factitium. ibid.
Cæruleum Ægyptium , Scyricum , Cyprium. ibid.5
Puteolanum,& Hiſpanum. 197.1.init.
Carthaginienſe. ibid.6
Sincerum,& adulteratum. ibid.7
Cæruleum quomodo conficiatur. ibid.10
Cæruleum perfectiſſimum quod. 198.1.15
Cæruleum ,& Armenium in quo conueniant, & differant. ibid.21
Cærulei nomina quot. 196.1.2
Fodinæ quæ. 197.1.8
Materia,& ortus. ibid.9
Cærulei conficiendi prior modus. ibid.1.init.
Modus poſterior. ibid.11
Cærulei color. ibid.12
Laus. ibid.13
Pretium. 198.1.14
Vires , & vſus. ibid.16
Cærulei,& armenij ſapor. ibid.2.14
Cærulei,& chryſocollæ ſocietas. 200.2.med.
Caſtrum,ſeu veruculum quid. 259.1.19
Caius Princeps ſuper omnia muliebria ſocculos induebat è margaritis. 593.2.poſt init.
Calcinatio chymicis quid. 216.2.12 & 217.1.5
Calculus. 517.2.9
Calculus candidus Apocalypſeos quid ſit,& quid ſignificet. 174.1.22
Calculi vitrei pro abaco luſorio. 423.1.7
Calculi ſcacchiodos diſcolores à Vida deſcripti. ibid.2.10
Calculos luſorios etiam priſcis diſcolores ibid.9
Caleni agri fontes. 109.1.77
Cali herba eſt ſpecies vſnæ. 305.1.fin.
Calidarium,ſeu laconicum. 77.1.10
Caliditas & ſiccitas non neceſſariò connexæ. 34.2.3
Calix,& patena. 11.2
Calix gemmatus aureus. 424.1.poſt init.
Calices lignei,& Sacerdotes aurei. 11.2
Calices aurei,& Sacerdotes lignei. ibid.
Calices cryſtallini. 428.2.1,& 430.1.1
Calices cryſtallini Neronis. 425.1.6
Calices,& patenas conſecrari oleo. 485.2.19
Callais. 606.2.50
Callis. ibid.1.35
Calor vbi maior , in locis altis , an humilibus, apricis,an vmbroſis. 33.1.10
Calor & frigus ſunt cauſæ efficientes foſſilium. 41.2.5
Calor vim odorum excitat. 96.2.med.
Calor foſſilium. 131.2.9
Calx eſt cineris ſpecies. 283.1.3
Campeſtris tractus ardens. 119.2.fin.
Camphora. 355.1.3
Camphora vox Indica quid ſignificet. 366. 1. init.
Camphora natiua. ibid.1
Factitia quomodo fiat. ibid.
Camphora quomodo ſit lacryma,& foſſilis.ibid. 2.poſt init.
Camphora Cardano alia foſſilis , alia arborea. 367.1.7
Camphora præſtantiſſima. ibid.9
Camphora Riachina. ibid.
Camphora quomodo adulteretur. ibid.fin.
Quomodo aſſeruetur. ibid.2.init.
An aduerſetur Veneri. ibid.10
Camphora an ſit ſicca. ibid.13
Camphora quomodo ſomnum,& vigilias,quomodo item canitiem inducat. 368.1.init.
Camphora Indica, Arabicè *cafuralgens*. ibid. 4
Camphora an ſit frigida. ibid.
Camphoræ varia nomina. 365.1.1
Camphoræ genus ſitne bitumen , vel gummi. 366.1.2
de Camphoræ genere auctoris ſententia.ibid.2.5
Camphoræ color,ſapor,odor. 367.1.8
Camphoræ oleum odoratiſſimum. ibid.
Camphoræ plura genera. ibid.
Camphoræ vis in Venerem dubia ſtatuitur,& ad ſymbola detorquetur. ibid.2.22
Camphoræ ſymbola in Venerem. ibid.
Camphora vis medica. ibid.13
Camphoræ vſus,& proprietates. 368.1.15
Veneri refragatur. ibid.
Canitiem inducit. ibid.
Somnum arcet. ibid.

Somnum conciliat. ibid.
Præſtat vſus medicos. ibid.
Eſt materia olei. ibid.
Eius flamma flagrat. ibid.
Vigilias facit. ibid.
Miſcetur compoſitionibus. ibid.16
Ex ea fiunt ignes artificiales, ibid.
Facilè euaneſcit. ibid.
Camphoram ardere in aqua, & aquâ ali. 364.2.10
Camphoram eſſe ſpeciem bituminis, 366,1.2
Eſſe ſpeciem gummi. ibid.3
Eſſe lacrymam Capar, in Bornei inſula. ibid.2. init.
Eſſe bitumen probabilius. ibid.5
Non eſſe lacrymam oſtenditur, ibid.
Campus ſanctus. 521.1.14
Campi Othij. 119.2.26
Canathus fons. 68.2.fin.& 603,2.16
Cancamum quid, 233.1.46
Vtrùm ſit apud nos. ibid.
Candela quomodo reddatur inextinguibilis. 2.2.13
Candela mirabilis flagrans, fragrans, & ſtridens. 387.1.39
Candela perpetuò ardens dari poteſt. 393.2.91
Candelæ multæ quomodo vno filo ſimul omnes accendantur. 387.1.38
Candor quid. 176.2.13
Candor excellens oculis obeſt, 177.1,16
Candor picturæ venenum. 257.2.7
Canis Protogenis. 266.2.2 & 272.1.init.
Canis quem pinxit ars & fortuna. ibid.
Canis rabidus, ſiue rabioſus. 509.1.28
Canis morſui prodeſſe nitrum, 328.2.12
Canis rabidi morſus remedia. 510.1.35
Canes aliaque pecora ſale fœcundari. 313.1.5
Canes ſalſamentis excitari ad Venerem. ibid.21
Canitiei cauſa quæ. 186.1.9 & ſeq.
Cantharides. 504.1.9
Cantherius pinguentarius. 259.1.poſt init,
Canticum de 11.gemmis Apocalypſis. 587.2
Capilli non viuunt, 29.1.med.
Capilli criſpi vnde, 186.1.7
Capillorum muliebrium cinis qualis. ibid.2,22
Carbo foſſilis genus bituminis. 355.1.4 & 357.1.14.& 391.1.2 & 382.1,8,9,10
Carbonum mons ardens, 364.2.9
Carbunculus, 2.2.16 & 555.1.init,
Carbunculus illuminat obſcura librorum. 7.1
Carbunculus cui Patriarchæ ſit aptandus. 557.1.9
Cui aptandus Apoſtolo. ibid.10
Carbunculus quare dictus ſit Chalcedonius à Spiritu ſancto. 576.1.3
Carbunculus reſpicit Iudam, 586.1.6
Carbunculus pro adamante. 588.1.1
Carbunculi ſpeculum. 458.1.3
Carbunculi varia nomina, 555.1.1
Eorundem nominum ratio. ibid.2
Carbunculi nomine adamantem intelligi in Scriptura. ibid.2.poſt ibid.
Carbunculi præſtantia, & æſtimatio. 556.1.6
Proprietates, & vires. ibid.7
Carbunculi quomodo adulterentur. ibid.5
Carbunculorum genera. 555.2.3
Carbunculorum tam multa genera an poſſint reuocari ad membra pauciora. 556.1.4
Cardiacus. 518.1.poſt init.
Cardia aquæ dulces, 95.2.31
Charitatis ſymbolum. 365.1.2 & 379.1.18
Charitatem ſignificari bitumine. 365. 2. poſt init.
Carminatores. 12.1
Carpaſius. 504.2.med,
Carpobalſamum quid. 490.1.1
Carpobalſami, xylobalſami, opobalſami, & balſami differentia. 494.1.fin.
Carthagus vetus in Libya, 324.2.4
Noua in Hiſpania. ibid.
Cur dicatur Spartaria, ibid.5
Cur Scombroaria. 325.1.init,
Caſius mons. 54.1.11
Caſtra hoſtium comburere ſpeculo concauo. 450.2.14
Catechumenorum oleum pro Baptiſmo. 485.2.29
Catena Homeri. 1.1.4
Catena lapidum magneticorum an poſſit fieri pendula. 536.1.14
S.*Catharina* Sen. reſpuit auream coronam, electa ſpinea. 6.1.23
Catharina à Chriſto deſponſata, 11,1
Catharina Senenſis reficitur Euchariſtiâ miraculosè. 374.1.15
Catharina Riccia, quàm affecta erga paſſionem IESV Chriſti. 457.1.13
Catochites gemma. 414.2.5 & 604.2.9
Catoptrice verſatur circa ſpecula. 417.1.9
Catoptrice, ſeu ſpecularia ſubalternatur proſpectiuæ. ibid.11
Catoptricæ vſus. 262.1.11
Catoptricæ imagines Thaumantis ſorores. 444.1.1
Catoptricem eſſe partem perſpectiuæ. 437.2.10
Catoptromantia ſuperſtitionis diuinatoriæ ſpecies. 465.2.14
Caucaſus. 54.1.fin.
de *Cauernis* terræ Pontanus. 118.1.15
Cauſa efficiens quid. 30.1.2
Efficientis cauſalitas. ibid.
Cauſa prima quænam ſit, ibid.4
Cauſa vniuoca, & æquiuoca, ibid.2.6
Proxima & remota. ibid.
Vniuerſalis, & particularis. ibid.
Principalis, & inſtrumentalis, ibid.
Cauſæ formalis varia nomina, 25.2.2
Cauſæ efficientis diuiſio. 30.1.3
Cauſarum quattuor genera. 21.2.2
Cauſis ſecundis an actio tribuenda, 30.1.5
Cautes. 517.1.9
Caymanus. 526.2.33

C E

Cella calida. 77.1.11
Celoni ſtagni fœtor, 97.1.init.
Cephiſus amnis, 107.1.65 & 111.2.98
Ceraunia. 605.2.22
Ceres & Neptunus in eodem fano cur. 315. 2. poſt init.
Cereris fons. 113.1.106
Speculum in Achaia. 566.1.init,
Cerites. 606.1.36
Ceron fons, 112.1.100

Certamen

Certamen virtutis, & voluptatis ex Silio Italico. 108.1.70
Ceruſſa quomodo paretur Cardano. 203.2.10
Quomodo redigatur in paſtillos. ibid.11
Quumodo paranda æſtate', & quomodo hyeme. ibid.
Sitne artificialis ſolùm, an etiam naturalis. ibid.12
Ceruſſa vbi reperiatur, & quæ ſit optima. 204.1.14
Ceruſſa Hiſpanica quomodo paretur. ibid.15
Quomodo paretur cinerea. ibid.16
Ceruſſa quotuplex ſit. ibid.2.17
Quomodo coquenda. ibid.
Ceruſſa caſta tranſit in ſandycem. 254.2.3
Ceruſſæ varia nomina. 202.1.1
Materia, & ortus. 203.1.2
Natura, & ortus. ibid.3,4,5,6,9 & ſeqq.
Color. 204.1.13
Vires, & vſus. ibid.2.18
Ceruſſæ lethalis effectus. 205.1.21
Ceruſſæ damna. ibid.2.25
Ceruſſam eſſe pigmentum. 204.2.18
Eſſe medicamentum. ibid.19
Inſeruire pro fuco. 205.1.23
Ceſtum Veneris. 396.1.117
Cetaria quid. 324.2.6 & 553.2.poſt med.
Cetus amnis. 103.2.37

C H

Chalacius gemma igne non caleſcit. 395.1.105
Chalcanthum vocari etiam colchotar. 145.1.init.
Chalcedonius charitatis ſymbolum. 7.2
Chalcedonius, carbunculus, ſiue adamas. 575.1.1
Quomodo aptetur tertio art. Symboli. ibid.2
Chalcedonij, ſiue adamantis proprietates, & vires. 576.1.2
Chalcedonij expoſitio myſtica. 687.1
Chalcitis affinis vitriolo, miſy, ſory, melanteriæ. 250.1.60
Chalcitis, vitriolum, miſy, ſory, & melanteria in quo differant, & conueniant. 251.2.65
Chalcitis vis medica. ibid.1.71
Chalcitin ignorari hoc tempore. 252.1.74
Chalcophonos. 606.1.30
Chalybs. 619.2.1
Chalybs & ferrum differunt. 620.1.6
Chalybs cur ſic nominetur. ibid.
Chalybs Damaſcenus omnium maximè laudatur. ibid.
Chamæleon. 504.2.ante fin.
Cur mutet colore. 184.1.17
Chamæleon adulatoris ſymbolum. ibid.18
Chamæleontis deſcriptio. 183.2.16
Chamæleontis colores ſintne veri. 184.1.12
Chaonia fons. 298.2.18
Characteres, qui euaneſcunt, vel qui primùm inuiſibiles, deinde viſibiles fiant. 244.2.22
Charchedonius. 604.2.5
Charonea ſcrobes. 121.1.32
Chelidonius. 527.1.37
Chermes Mauritanorum non differt à cocco. 236.1.25
Chermes è quibus herbis oriatur. 237.1.35
Chermes Arabum non differt à cocco Græcorum, nec à vermiculo. ibid.36
Chermeſinum. 236.2.32
Eſt bacca pimpinellæ. ibid.1.init.
Chermeſinum, & coccus differunt. ibid. 5
Chermeſini natura. 237.1. 4
Chernites. 524.1.7
Chia terræ etymon. 151.1.3
Chiæ vſus, & vires. ibid.
Cimoliæ etymon. ibid.2.2
Species. ibid.3
Vires, & vſus. ibid.4
Chimæra in Phaſelide. 119.2.23
Chios inſula, nunc vulgò *Chio*, vel *Scio*. 151.1.3
Chirotheca Imp. Friderici in lapidem verſa. 514.2.poſt init.
Choaſpes annis. 65.1.init.
Chelonites. 602.2.6
Chori Angelorum per nouem gemmas diadematis Regis Tyri deſignati. 7.1
Chriſmatis oleum. 485.2.29
Chriſti prærogatiuæ, & Tribuum Iſraël Patriarchæ ſignificantur per duodecim gemmas Rationalis. 7.1
Chriſti paſſionis memoria vtiliſſima. 371.1.17
Fructus qui. ibid.19.20
Chriſti ſpeculum aureum. 467.1.2
Chriſti ſpeculi hierotheca. ibid.med.
Chryſites. 524.2.10
Chryſocolla gemma quæ. 399.1.1 & 328.1.init. & 606.1.28
Chryſocolla color eſt floridus. 199.1.1
Chryſocolla, quæ ſanterna, quid ſit. ibid.2
Chryſocolla metallica quæ. ibid.
Chryſocolla cur ab auro, non ab argento denominetur. ibid.4
Chryſocolla quotuplex ſit. ibid.2.6
Chryſocolla natiua quid. ibid.8,9,10
Quotuplex ſit. 200.2.15
Chryſocolla porracea quid. ibid.
Chryſocolla vbi reperiatur. ibid.16
Chryſocolla optima quæ. 201.1.init.
Chryſocolla factitia quotuplex. ibid.17
Chryſocolla aſpera, media, & attrita quæ. 202.1.24
Chryſocollæ nomine æquiuoca tria ſignificantur. 199.1.1
Chryſocollæ etymon. ibid.3
Chryſocollæ venæ, ſeu fodinæ quæ. ibid.1.11
Chryſocollæ natiuæ metallicæ materia tam remota, quàm proxima. 200.1.12
Chryſocollæ natiuæ color. ibid.13
Chryſocollæ vires, & vſus. ibid.14.& ſeq.
Chryſocollæ, & cærulei ſocietas. ibid.2.med.
Chryſocollæ factitiæ ſecunda ſpecies, id eſt, ſanterna, explicatur. 201.1.18
Chryſocollæ generatio hyeme inchoata, æſtate perficitur. 202.1.23
Chryſocollæ facultas. ibid.25
Chryſolampis. 605.2.17
Chryſoelectrus. 602.1.7
Chryſoelectrum genus electri. 411.2.2
Chryſolithus. 3.1.init & 8.2 & 167.2.1 & 578.2.1
Variè nominatur. 567.2.1
Chryſolithus ſymbolum perfectiſſimæ gloriæ. 434.8 9
Cui gemmæ Apocalypſis reſpondeat. 568.1.2
Chryſolithus cui ſit aptandus Patriarchæ. ib.2.8
Cui aptandus Apoſtolo. ibid.9

Index Rerum,

Quomodo quadret in ſeptimum Symboli articulum. 578.1.1
Chryſolithus obtingit Zabuloni. 586.2.12
Chryſolithi ortus. 568.1.3
Color. ibid.1.5
Moles,& magnitudo. ibid.6
Proprietates,& vires. ibid.7
Expoſitio myſtica. 587.1
Chryſoliti quinam ſint perfectiſſimi. 168.1.4
Chryſophoron. 399.1.6
Chryſopraſus. 580.2.1
Cui aptetur Apoſtolo. 581.2.6
Cui articulo Symboli congruat. ibid.7
Chryſopraſi ortus. ibid.3
Moles,& amplitudo. ibid.4
Proprietates,& vires. ibid.5
Expoſitio myſtica. 587.1
Chryſopraſo quæ gemma Rationalis reſpondeat. 581.1.2

C I

Ciconum flumen. 103.2.37
Cicuta. 504.2.poſt init.
Cilonum quid. 199.1.init.
Cimolia terra. 146.2.3
Cimolia ſit ne rara,an ſpiſſa. 152.1.6
Cimoliæ color , & pinguitudo. ibid.
Cincindela ſplendor. 163.1.16
Cinædia. 605.1.15
Ciner acij termini qui eſſent. 284.1.6
Cinis ex Veſuuio in Africam vſque,& Veſuuiam. 159.1.fin.
Cinis quid ſit. 285.1.3
An ſpectet ad mineralogiam. 284.1.5
An ſit materia metallorum. ibid.
Cinis ficoloeus. 285.1.19
Phrygius. 286.1.11
Cinis dulcis,& amarus. ibid.
Ciois luxatis medetur. ibid.2.init.
Cinis pyrorum qualis. ibid,12
Cinis fæcis vini. ibid.
Cinis ad formandos catillos metallicus qualis ſit. ibid.23
Cinis capillorum moliebrium qualis. ibid.
Cinis ſymbolum humilitatis. 287.1.24
Pœnitentiæ ſymbolum. ibid.2.init.
Symbolum miſeriæ. ibid.
Cinis in caput fuſus initio Quadrageſimæ quid. 370.1.10
Cinis cum ſanguine reſiſtit igni. 595.1.10
Cinis qui materia vitri. 416.1.init.
Cineris æſtimatio. 284.1.7
Oſcula,cultus,& amplexus. 285.1,14
Vſus,vires & affectiones. ibid.2.19
Cineris ficulnei lixiuium. ibid.20
Cineris ex acerbis lignis vires. 286.1.init.
Cineris purpurarum vires. ibid.1.poſt init.
Cineris vitium vires. ibid.med.
Cineris & aquæ tantundem ſimul vas idem capit. ibid.21
Cineris vſus in agricultura. ibid.2.22
Cineris ſymbola. 287.1.24
Cinerem eſſe natura calidum. 283.2.3
Cinerem humanum propriè eſſe cinerem. ibid.4
Cinere ſuffita aromata acrius olent, quam igne. 286.1.fin.
Cineres in arena condi , vel humari ſolitos. 284.1.6
Cineres humanos in vrnis conditos in Toringia ob loci naturam in lapidem ferè fuiſſe mutatos. ibid.2.8
Cineres & oſſa quomodo è rogo legerentur. 285.1.13
Cineres varij. ibid.1.19
Cinnabaris an ſit ſanguis draconis ſerpentis. 190.1.5
Cinnabaris cuius generis apud Grammaticos. ibid.& ſeqq.
Cinnabaris an ſit ſanguis draconis arborei. 191.1.9
Cinnabari eſt ſanguis draconis arborei. 191.1.17.
Cinnabari quid Agricolæ & aliis. ibid.& ſeqq.
Cinnabaris vires ex Dioſcoride. ibid.19
Cinnabaris lacryma cur metallicis inſeratur. ibid.1.20
Cinnabari quotuplex. ibid.22 & 193.1.15,17
Cinnabari lacrymoſum , & metallicum. 192.2.22
Cinnabari Indicum , & Dioſcoridis quid. 193.1.25
Cinnabari ſimpliciter , & metallicum quid. ibid.
Cinnabaris naturalis tres ſpecies. ibid.
Artificialis ſpecies quinque. ibid.26
Cinnabari quódnam ſit idem cum minio. ibid.
Quomodo adulteretur. ibid.1.30.
Cinnabaris, & minij conuenientia ,& differentia. 194.1.31
Cinnabari Iudicum , ſeu Africum , & Dioſcoridianum. ibid.33
Cinnabaris vires,& vſus. ibid.34
Vſus medici qui. ibid.2,36
Cinnabarim eſſe draconis ſanguinem vetus eſt opinio. 190.2.1
Cinnabarim non eſſe ſanguinem draconis ſerpentis ſtatuitur. 191.1.8
Cinnabrium quid. 193.1.26.29
Cinnabrij materia,& confectio. ibid.2.29
Cinnabyi quid. 259.1.21
Circeæ metamorphoſis. 125.1.3
Circæa virgula ex Homero. ibid.4
Ex Ouidio. ibid.5
Circe vitrea. 168.2.9
Circes. 606.1.36
Circulatores, & circunforanei,ex ſtirpe D.Pauli. 518.2.37
Ciſſites. 606.1.37

C L

Cleopatra. 591.1.fin.
Cleopatræ vniones. 2.2.6
Clitumnus lacus. 113.1.fin.
Clitor fl. 107.1.63
Clitorius fons. 106.2.59
Clypeus Achillis. 18.1.init.
Clypeorum dicandorum auctor. 268.1.2

C O

Coccina Poëtis quid. 234.2.12
Coccinilla pro purpura. ibid.1.3.
Coccinillæ color. 167.2.init.
Coccinillæ vermis è ſanguine fieri purpuram. 237.1.41
Coccus. 170.1.2
Coccus dibaphus quid. 234.1.3

Coccus

Coccus quomodo bis tingeretur. ibid.6
Coccus cuius arboris granum ſit, & de vi eius medica. 235.2.20,21
Quibus locis proueniat. ibid.
Coccus infectorius eſt materia laccæ. ibid.22
Coccus differt à chermeſino. 236.1.25
Coccus baphicus. ibid.2.31
Cocci ſuccus purpura. 233.2.fin.
Cocci nomen Græcis, & Latinis quid. 234.1.5
Cocci color quid. ibid.2.10,11
Cocci potiſſima laus. ibid.fin.
Cocci arbuſcula vbi naſcatur. 236.1.53.& ſeqq.
Cocci varia nomina. 237.1.33
Eius natura. ibid.34
Coccum bis tingi ſolitum. 234.2.7
Coccum vocari Scoterion, à vermibus. 236.1.23
Coctio chymicis quid. 217.1.5
Coctus, locus in Ænaria inſula. 120.2.finit.
Cœlum empyreum, an & quid influat in ſublunaria. 31.1.8
Cœli per motum influunt in ſublunaria. 31.1.6
Cœli an ſint fluidi. ibid.2.7
Cœlum ſidereum an ſit compoſitum ex orbibus re diſtinctis. 33.2.14
Cœlum agere in ſublunaria per lucem. 34.1.2
Cœli occultæ influentiæ. ibid.2.5
Cœli influxus non tollit ſublunarium contingentiam, & varietatem. 31.2.11
Cœli corruptibilitas non ſequitur ex Cometis. 51.1.med.
Cœlos agere in ſublunaria. 31.1.init.
Cœna funebris Domitiani. 371.1.init.
Cœnatidi conſuetudo in thermis vnde orta. 78.2.25
Colchotar, pro cholchanto. 245.1.init.
Collegium ſanctæ Vrſulæ. 521.1.14
Colles ſulphurei Leucogæi. 548.1.1
Collyrium. 147.2.3
Collyrion aſteri comparatur. 148.1.6
Collyrij natura. 547.2.4
Color aquatum. 91.1.2
Color aquatum vel verus, vel apparens. 93.1.14.
Color cretarum figularium. 145.2.5
Color viſus Poëtis quid. 154.2.1
Cur ita dictus. ibid.2
Color in abſtracto quid. 161.2.2
Quid in concreto. ibid.
Color quid. 165.1.8.& ſeqq.
Color, & lux an ſint corporis opaci affectiones. 165.1.15.
Color aquæ, & aëris in parua, vel magna mole. ibid.2.18.
Color eadsuctoſus. 167.1.10
Floridus, vel flammeus. ibid.
Color coccinillæ. ibid.2.init.
Color cymatilis. ibid.
Color rerum proprius. 168.2.12,13
Color Xerampelinus. ibid.1.4
Galbaneus. ibid.
Hyalinus, ſeu vitreus. ibid.5
Ex Cœlio Rhodigino.
Color byſſinus, phæus. 168.2.15
Thapſinus, cillius, onagrius, leucophæus, phlogoleucus, melinus. 169.1.16
Giluus, glaucus, equorum, muſtelinus. ibid.17
Rauus. ibid.18
Ex Feſto, Verrio Flacco, Aquilonio.
Color burrus, rufus, cymatilis. ibid.19
Ex Perotto.
Color oatiuus, leucopus, caltulus, galbaneus, olorinus, cygneus. ibid.20
Pullus. ibid.21
Pulligo, Hiſpanus, Beticus, impluuiatus, Mutinenſis, ſtygoos, elephantinus. ibid.2.22
Fuſcus, ater, anthracinus, attamentum. ibid.23.
Cæſius, glaucus, cæruleus, cumatilis, cyaneus, praſinus. ibid.24
Rubeus, rufus, ſpadix, rutilus, ferrugineus, burrus, heluus, balauſtinus. ibid.25
Coccinus, ſpadicus, phœniceus, roſeus. 170.1.26
Purpureus, porphyriacus. ibid.27
Violaceus, amethyſtinus, ianthinus. ibid.29
Tyrianthinus, molochinus. ibid.30
*Fuluus, luteus, cerinus, muſtelinus, melinus, giluus. ibid.31
Croceus, flammeus. ibid.2.32
Sandaracinus, ſandicinus. ibid.33
Camelinus, rauus. ibid.34
Aquilus, aqueus. ibid.35
Ex Caſſaneo, & Aulo Gellio.
Color fuluus, flauus, rubidus, phœniceus, rutilus, luteus, ſpadix. ibid.37
Cæruleus, cæſius, glaucus. 171.1.39
Ex Cardano.
Color niueus, candidus, lacteus, niger, pramnius, argenteus, plumbeus, aqueus, liuidus. ibid.40
Palearis, flauus, luteus, croceus, flammeus, purpureus, roſeus, vinoſus, puniceus, viridis. ibid.41
Citreus, praſſius, æruginoſus, luridus, cæruleus, cyanæus, ferrugineus, pullus, melongeneus. ibid.42
Ex Scaligero.
Color ſuaſus, albus, lacteus, vitreus, hyalinus, marmoreus, candidus. ibid.2.43
Flauus, palearis, pallidus, icterus, luteus, luridus, galgulus, buxeus, melinus, citrius, citrangulatis, croceus, galbanatus, aureus, byſſinus, xanthus. ibid.44
Balius, cereus, rufus, fuluus, leonatus, muſtelinus, rubiginoſus, ferrugineus, æneus, pullus, Hiſpanus, Mutinenſis, rauus, Roan. ibid.45.
Tanè, roſſet, regius, aranciatus, aleſanus, ceruatus, caſtaneus, ſpadiceus, impluuiatus, hyacinthinus. ibid.46
Ruber, balauſtinos, flammeus, igneus, rutilus, incarnatus, xerampelinus, ſanguineus, roſeus, giluus. 172.1.47
Figlinus, heluus, ſorus, balius, ſpadiceus, baiardus, galliardus, ſpadix, puniceus, coloſſinus, hiſginus, mulleus, vinoſus. ibid.48
Morellus, Pauonaceus, coccinus, chermeſinus, vermilius. ibid.49
Ianthinus, blattus, purpureus, dibaphus, hel-

uus,giluus. ibid.50
Cæruleus, cæſius, glaucus, cyanus, glaſtinus, indicus, perſus, turchinus. ibid.51
Auittus, lazul, ſilatus, Venetus, thalaſſinus, cymatilis, leucophæus, griſus, beretinus, murinus, glaucus, leardus, plumbeus, oliuaſter. ibid.52
Feſtucinus, porraceus, praſinus, ater, niger. ibid.2.53
Brunnus, murinus, piceus, prannius. ibid. 54
Citrius. ibid.55
Color pulcherrimus quis. 173.1.5
Color albus Deo gratus. ibid.2.12
Color albus vſitatus in funere, & luctu, apud multas nationes. 174.1.13
Color Argiuorum in luctu. ibid.14
Romanorum in luctu. ibid.
Spartanorum, & aliorum. ibid.15
Color albus cur Deo gratus. ibid.17
Cur à pleriſque in funere vſurpatus. ibid.
Color rubeus elephantis, & tauris infeſtus. 175.2.3
Nocet ſanguinem expuentibus. 176.7.9
Noxius quibus ſit. ibid.2.init.
Color flauus, & cæruleus oculis vtilis. 177.2.13
Color aureus vnde oriatur. 180.1.16
Color floridus qui. 185.2.2
Dilutus qui. ibid.
Color viri fortis qui. ibid.5
Color athletarum. 186.2.12
Senum. ibid.13.
Color, & colos idem. 187.1.3
Color concretus, & abſtractus. ibid.2.inie
Color floridus, & auſterus quid. ibid.7
Color carmeſinus non differt à vermiculo. 237.2.58
Color hyſginus, vide *Hyſge*.
Color rubiæ qualis ſit. 238.1.43
Color croceus. 239.1.51
Color coccineus ſymbolum eſt ſanguinis Chriſti Domini. 240.2.3
Color quis oſtendat res maiores, quiſve minores. 279.1.10
Coloris crocei præſtantia. 239.2.54
Coloris & luminis conuenientia. 163.1.14
Coloris purpurei gradus. 166.2.7
Comites. 167.2.init.
Coloris albi laus. 173.2.fin.
Coloris etymon. 187.1.2
Coloris nomine quid intelligatur. ibid.5
Colorem non differre à luce arguitur. 164.1.1. & ſeqq.
Colorem aquarum eſſe hyalinum, ſeu vitreum. 168.2.8
Colorem lua ſuſcitat. 184.2.1
Colores aquarum mutantur. 92.2.13
& cur. 93.1.14
Variantur ex vario ſuccorum colore. ibid.
Colores aquarum vnde apparentes. ibid.16
Colores rectè terris annecti. 161.1.1
Colores gemmarum intra profunditatem perſpicui. 163.1.13
Colores apparentes à luce non differre. 164.2.10.
Veros à luce differre. 165.1.11
Colores an ſint in tenebris. ibid.13
Colores tunc ſolùm eſſe, cùm cernuntur, ſenſit Epicurus. ibid.14
Colores auſteri. 167.1.10
Extremi quomodo afficiant medios. ibid. 11
Colores vnde nomen accipiant. 168.2.3
Colores alij varij in funere vſitati. 174.1.16
Colores legalium veſtium veteris Teſtamenti quid ſignificarent. ibid.19
Colores Teſtamenti noui. ibid.2.init.
Colores ſimplices. 178.2.3
Colores quot modis producantur. 179.1.6
Quot modis componantur. ibid.7
Colores ex tribus gigni, materia, lumine, medio. ibid.2.10
Oriri ex primis qualitatibus quomodo ſit intelligendum. ibid.11
Quomodo generentur. ibid. 12. & 180.1.14. & ſeqq.
Colores medij an fiant ex extremis. ibid.13
Colores artificiales qui. 181.1.init.
Colores phantaſtici à veris in quo differant. ibid.1
Colores notionales & intentionales qui. 184.s.2.& ſeq.
Colores per foramen conclauis obſcuri in obiectam chartam tranſmiſſi. 185.1.init.
Colores quot modis moueantur. ibid.2.3
Colores mundi vniuerſales qui. ibid.4
Floridi qui. 187.2.6
Auſteri qui. ibid.
Natiui, & factitij. ibid.
Colores calce corrumpi. ibid.19
Colores metallicos qui ſcriptores tractârint. 188.1.11.
Colores inter terras tractati. ibid.12
Colores purpureos fieri etiam ex herbis. 234.1.3
Colores vſti plures enumerantur. 254.1.2
Colores quomodo miſceantur. 258.1.11
Quomodo terantur. ibid.12
Colores quando non inducantur. 279.1.11
Colores priſcorum qui. ibid.12
Colores chamæleontis, vide *Chamæleon*.
Colores iridis, vide *Iris*.
Colores maris, vide *Mare*.
Colores nubium, vide *Nubes*.
Colores columbæ, vide *Columba*.
Colores pauonum, vide *Pauo*.
Colores pilorum, vide *Pilus*.
Colores Tarandi, vide *Tarandus*.
Colorum cauſæ in aquis. 93.1.14
Colorum diuiſio. 166.1.1.& ſeqq.
Colorum ſimplicium ſpecies quinque. 167.1.9
Compoſitorum tres. ibid.
Colorum compoſitorum differentiæ. ibid. 2. init.
Colorum multitudo. ibid.1
Colorum nomenclaturam eſſe neceſſariam. ibid.
Coloris ſignificatio ex Platone. 173.2.12
Colorum ſignificatio phyſiognomica ex Ariſtotele. 175.1.24
Colorum ſignificatio ex Alciato. ibid.29
Ex ſchola Salernitana. ibid.2.31

Colorum

Digitized by Google

Colorum realis compoſitio in qoo conſiſtat. 179 1.7
In quo compoſirio intentionalis. ibid. 2. init.
In quo notionalis. ibid 9
Colorum aliorum qualis ſit ortus. 180.1.15
Colorum artificialium materia. 181. 1. poſt init.
Colorum ſcientia difficillima. 185.2.1
Colorum proprietates quot, & quæ. ibid 2
Colorum metallicorum differentiæ. 187.2.6
Cauſæ. ibid 8
Colorum mineralium enumeratio. ibid. fin.
Colorum diſpoſitio qualis requiratur in pictura. 257.2.7
Colorum mixtio cur vocetur cortoptio. 279. 2.14.
de Coloribus iudicare Platoni difficillimum. 178.2.1
Coloſſus Solis. 2.1.11
Columbæ colores ex Pſalm.67. 181.2.1
Ex Nerone, Seneca, Lucretio. ibid.& ſeq.
Columbæ cur ament ſpecula aquarom. 469. 1. init.
Colnmbarum colores ſint ne veri. 181.1.4
Columna Traiani. 10.2
Columnæ vitreæ. 424.1.fin.
Columnarum triplex genus. 10.2
Columnarum diſtantium, quæ coniuncta videantur. 262.1.9
Combinatio mathematica. 139.2.22
Combinationes primarom qualitatum. ibid.
Combinationes quinque prædicabilium. 140.1. init.
Combinationes ſeptem Planetarum. Ibid.23
Cometa epicyclis affixi reuoluuntur ſupra Lunam. 33.2.15
Cometæ an accendantur in igne elementari. 50.1.fin.
Cometæ excitant ventos. ibid.2 init.
Cometæ in cœlo non de nouo generantur, ſed de nouo apparent. 51.1.med.
Cometarum locus in cœlo ſupra Lunam. 48.2. 6 & 51.1.20.
Cometarum materia. ibid.
Magnitudo variabilis. 50.2.med.
Quid ſenſerit Pontanus de loco & materia Cometarum. ibid.16
Cometarum cauda proijcitur in partes Soli aduerſas. 51.1.21
Cometarum duratio. ibid.2.init.
Magnitudo. ibid.
Motus. ibid.
Cometas eſſe in cœlo probatur ex parallaxi. 49. 1.init.
Probatur teſtimoniis Poëtarum. ibid.7
Non eſt prorſus improbabile Cometas eſſe infra lunam; at eſſe in cœlo multo probabilius. 50.1.15
Quid ſenſerit Ariſtoteles de loco Cometarum. ibid.fin.
Cometas eſſe ſublunares an inferatur ex ventis. 51 1.20
Cometas eſſe in cœlo, concluditur. ibid.21
Ex Cometis non ſequitur cœli corruptibilitas. ibid.med.
Commiſſura ſaxorum. 127.1.9
Concha pictorum qualis ſit. 233.2.49
Conchæ nomine quid veniat. 228.1.1
Concharum margaritarum piſcatio. 594.2.14
Conchylium quid. 251.1.50
Conchylij nomine quid veniat. 228.1.2
Conchylia tempore plenilunij ſunt pleniora. 35.2.4.
Concordia fortunæ, & artis impugnatur. 267. 1.5
Eadem defenditur. ibid.
Confeſſio fœditatis initium pulchritudinis. 376. 1.fin.
Coniugum ſtabilis concordia, vnde paranda. 256.1.7
Coniugom amor quomodo conciliandus. 464. 1.13
Connachia fons. 115.1.121
Conſcientia Mariæ aſſimilata corallio. 468.1. poſt init.
Conſcientia eſt ſpeculum. 470.1.init.
Conſuetudo in ſtratis accumbendi vnde orta, & quàm antiqua. 78.2.23
Conſuetudo in thermis cœnandi vnde orta. ibid.
Continentia Alexandri mirabilis. 397.1.124
Continentia Scipionis. ibid.
Cor carneum. 104.2.46
Lapideum. ibid.
Cor non vrit niſi flamma Chriſti. 397 2.126
Cordis humani anguſtia deploratur. 116.1.4.
Corallium. 8.2.& 530.& 1.8
Quid ſit. ibid.7
Corallium in mari. 59.2.8
Corallium quotuplex. 530 2.11
Quódnam ſit optimum. ibid.12.
Quanti fiat apud Indos. ibid.13
Coralij ortus. ibid 1.10.
Corallij proprietates quid. ibid.2.14
Coranus. 514.1.12
Coria cruda tuentur ab igne. 395.1.107
Coria recentia aduersùs ignem valent. ibid. 108
Coria bubula reſiſtunt igni. ibid.2.poſt init.
Coriandrum. 504.2.poſt init.
Corneolus. 526 2.29
Cornu Hammonis. 606.1.41
Coronam auream S. Cath. Sen. reſpuit, electa ſpinea. 6.1.23
Coronæ ex margaritis. 2.1.9
Coronæ Regis Tyri. ibid.2.15
Coronæ Pompeij M. ex margaritis. 593. 2 poſt init.
Coronæ aureæ origo. 613.2.10
Corpus durum poteſt atteri à molliori. 32. 1.4
Corpora attrita an neceſſariò diminuantur. ibid.5
Corporeitatis forma exploditur. 28.1.12
Corruptela, pro mixtione colorum. 279. 2. 14.
Cortex metallorum. 123.1.9
Cortinæ ad conficiendum alumen rupeum. 336. 2.fin.
Corui aduolant ad pictas tabulas. 271.1.17
Cos. 517.1.9
Coſmetica mulîebris. 465.1.10
Coturnices capi ſpeculo. 455.2.19

C R

Cranij humaui puluis quàm vtilis. 370.1.8
Cranonus fons. 109.1.79
Crateres Ætue. 118.2.17
Crates ſpernit aurum. 5.1 15
Crathis fl. 111.2.fin.
Creator quomodo innoteſcat per creaturas. 15.1.12
Crepido. 517.1 9
Creta. 130 1.18
Creta ex qua lateres. 145.2.6
Creta quibus locis reperiatur. 157.2.12
Cretæ ſymbola ſalutaria. 156.2.3
Etymon. 157.1.8
Materia,ex qua. ibid.2.12
Cretæ plura genera,nempe,Sarda,Cimolia,Vmbrica, Theſſalica, ſaxum, argentaria, & alia. 158.1.13
Cretarum figularium color quis. 145.2.5
Cretarum varij colores. 158.1.14
Vſus. ibid.15
Crinus Veneris. 605.2.18
Croceus color à crocus. 239.1.51
Crocei coloris præſtantia. ibid.2.54
Crocus vbi naſcatur. ibid.2.52
Crocus quibus locis proueniat, & vbi ſit optimus. ibid.2.55
Quo tempore floreat. ibid.56
Gaudet calcari,& atteri. ibid.
Crocus eſt humilitatis ſymbolum. 240. 1. init. & 241.2.15
Crocus cor recreat. ibid.62
Crocus ſymbolum orationis. ibid.1.init.
Croci varia nomina. 239.1.52
Quis vſus ad erigendum. ibid.53
Croci vis medica. 240.1.59,60.61
Croci vis in pediculos. ibid.
Croci fragrantia. ibid.62
Croci immoderatus vſus perpetuum riſum excitat. ibid.
Crocum florem denominatum à Croco puero. 239.1.51
Crocum vſui eſſe ad condiendos cibos. 240.1.18
Crucis mons. 119.2.25
Cryſtallina lentis beneficio omnia intus in tenebris conſpicere, quæ foris à ſole illuſtrantur. 446.1.13
Cryſtallus alba. 130.1.8
Nigra. ibid.
Cinerea. ibid.
Cærulea. ibid.
Viridia. ibid.
Lutea. ibid.2.init.
Flaua. ibid.
Rufa. ibid.
Purpurea. ibid.
Cryſtallus gemma diſtat à cryſtallo vitro. 417.1.fin.
Cryſtallus,ſuppoſita argenti bractea colore infecta,tota tincta videtur. 412.1.init.
Cryſtallus pro vitro. 425.1.1
Pro glacie. ibid.
Pro gemma. ibid.2
Pro grandine. ibid.2.3
Cryſtallus quo ſenſu à nobis explicanda. ibid.4.
Cryſtallus gemma cur inter ſuccos relata. ibid.2.5
Cryſtallus eſt gemma. ibid.6
Quo conſtet humore. ibid.
Cryſtallus cubitalis. 428.2.1
Cryſtallus,vbi magna naſcatur. ibid.2
Cryſtallus cur hexagona. 429 1.4
Cur naſcatur ſexangula. ibid.2.7
Cryſtallus materia vitri. 430.1.1
Cryſtallus caloris impatiens. ibid.
Cryſtallus ad diaphona. ibid.2.2
Cryſtallus obiecta Soli ignem excitat. ibid.
Adiacentia illuſtrat. ibid.
Cryſtallus cur non multum niteat. ibid.3
Cryſtallus etſi leuis,mergitur in aquis. ibid.
Cryſtallus materia gemmarum artificialium. 431.1.4
Cryſtallus gemmarum colores exprimens. ibid.
Cryſtallus eſt ſymbolum frigidi peccatoris. 434.2.1
Symbolum eximiæ puritatis. ibid.med.
Angelicæ naturæ ſymbolum. ibid.fin.
Cryſtallus horribilis in ſacra Scriptura quid. 435.1.init.
Cryſtallus quid Gregorio M. ibid.3
Cryſtallus ſymbolum Chriſti Domini. ibid.3
Cryſtallus horribilis ſymbolum Chriſti iudicis. ibid.2.init.
Cryſtallus ſymbolum peccatoris prædeſtinati. ibid.4
Conſcientiæ puræ ſymbolum. 436.1.5
Cordis pœnitentis ſymbolum. ibid.
Symbolum Fidei. ibid.
Cryſtallus Soli obiecta vrit. 448.2.6
Cryſtallus,an ſit gemma. 529.1.10
Cryſtallum quónam ſit perfectius. ibid.13
An ſit venenum,vel antidotum. ibid.14
Cryſtallum eſſe aqueam glaciem diuturno gelu concretam. 426.1.1
Aratro interdum erui. 427.1.fin.
Gemmam differre à cryſtallo vitro. 432.1.6
Cryſtalli fruſtulis quomodo imitari poſſimus veras gemmas. 422.1.poſt init.
Cryſtalli etymon. 425.1.1
Genus remotum, & proximum. ibid.2.4
Æſtimatio. ibid.6
Moles magna. ibid.
Æſtimatio ex comparatione ſacræ Scripturæ. ibid.fin.
Ortus,& materia. 426.1.2,3.& ſeqq.
Materia,& generatio quæ ſit in ſententia auctoris. 427.2.fin.
Loca. 428.1.1.& ſeqq.
Magnitudo. ibid.2.1
Cryſtalli plures ſociatæ vna radice niſæ. ibid.
Cryſtalli figura. ibid.
Mucro. ibid.fin.
Læuor. 429.1.init.& 430.2.2
Cryſtalli figura eſt hexagona. ibid.& ſeq.
Cryſtalli figura. ibid.5
Laudes,& viria. ibid.2.1.& ſeqq.
Vis medica. ibid.& ſeqq.
Fragmenta ſarciri nequeunt. 430 1.1
Vſus ad potum. ibid.
Sculptura. ibid.2.init.
Cryſtalli mucro interdum argentifer. ibid.22

Cryſtalli colores. 431.1.4
Priſma. ibid.2.6
Symbolum S. Auguſtino. 435.1.4
Generatio qualis. 467.1.2
Materia. 529.1.11
Ortus. ibid.2.12
Vires. ibid.
Magnitudo, forma, figura. 530.1.7
Cryſtallo incluſa Solis imago. 415.2.6 & 431.1. init.
Cryſtallo aqua ingenita. 430.2.3
Cryſtallo incluſus creditus Dæmon. ibid.
Cryſtallo aſſimilatus Paulus Apoſtolus 435.2.4
Cryſtallum non eſſe glaciem concretam. 417. 1.10
Non eſſe venenum, ſed antidotum. 430.1.5
Cryſtallum ſolui, & liquari myſticè quid. 435.2
Cryſtallomantia ſpecies ſuperſtitionis. 466.1.18

C V

Cubiculum quomodo totum ardere videri poſſit. 387.1.41
Cucumis oleum horret. 484.2.16
Cucumeris & olei odia. ibid.
Cucurbitula Medicorum. 410.1.13
Cultri Damaſceni quomodo effingi poſſint. 621. 1.10
Culturam intermiſſam valere ad vbertatem. 145. 1.26
de Cultura alterna ſuis. ibid.27
Cumani montes. 120.1.29
Cuniculi metallici. 37.2.3
Cuniculi in aquis quomodo parandi. 387.1.44
Cuniculi pro excidio nauium, & triremium. ibid.2.46
Cuniculi in conſpectu hoſtium quomodo parandi. ibid.47
Cuniculorum auctor. ibid.45
Cuniculos ſub terra agi quo ſigno deprehendamus. ibid.47
Cupido filius Veneris. 396.2.120
Cupido Veneris arte Didonem Æneæ conciliat. ibid.
Cupido induit vulnus Aſcanij. ibid.
Cupidinis fons. 113.1.108
Cupidinis arcus quomodo infringatur. 114 2.17
Cupidinis faces. 374.2.24
Cuprum, æs, orichalcum quid nominis, & in quo differant. 612.1.1

C Y

Cyaneus, ſeu cæruleus, vel lazulus. 600.1.2
Cyanei proprietates, & vires. ibid.2.init.
Cydoniæ fons. 114.2.116
Cydnus amnis. 100.1.4
Cylindrus cryſtallinus ignem excitat. 431.1.fin.
Cyliodrus piſcis fundit oleum. 476.1.1
Cynocephalus, 567.2.ante fin.
Cyzicus. 113.1.108

D A

DÆmones inſidiantur fodinis. 3.1.4
Infenſi metallicis. 46.2.25
Dæmonum ſpectra. 3.1.4
Riſus. 3.2.init.
Damna ex metallicis foſſionibus. ibid.6
Damnari ad metalla pœna grauis. 15.1.2.& ſeq.
Damnari ad metalla non poſſunt milites. ibid.2. init.
Danaes ſtuprum. 4.2.10
Danubij color. 92.1.9
Dar lapis. 601.1.8
Dauidis peccatum. 214.1.fin.

D E

Deflagratio Veſuuij. 119.1.21
Deglutiendi ratio. 410.1.14
Delectationes ſpirituales quantæ. 398.1.129
Delineatio quid. 257.2.6
Quomodo fiat. 258.1 init.
Demetrius pepercit Rhodiis propter Ialyſum Protogenis. 271.2.24
Denſitas, & extenſio iuuant actionem. 69.2.7
Dentium dolori prodeſt nitrum. 328.2.12
Dentium ſtuporem ſal tollit, non nitrum. 330. 1.18
τὸ *Deſcendit ad inferos*, fuerintne addita Symbolo Apoſt. ab Eccleſia, vel ab Apoſtolis poſita. 573.2.6
Deſignatio quid. 258.1.poſt init.
Quomodo fiat. ibid 9
Deſignationis inſtrumenta. ibid.
Deus virga vigilans. 43.2.fin.
Deus ignis conſumens. 373.2.13
Deos marinos habitos fœcundiores. 513.1.6
Dextra Scæuolæ, & Protogenis comparantur. 266.2.4

D I

Diaboli ſtercus. 358.1.5
Diacodos. 600.2.52
Diana Apellis. 274 2.17
Dianæ fons. 107.1.64
Statua, virtutis ſymbolum. ibid.2.67
Dianæ ſpeculum ad Ariciam. 466.1.poſt init.
Diaphanum quid. 161.2.4
Diaphanum perfectum an detur. 163.2.17
Diaphanum nullum carere opacitate. ibid.18
Diaphanum perfectum videri non poteſt ibid.20
Diaphana quæ. ibid.17
Diaphanorum gradus varij. 161.2.5
Dibapha. 170.1.29 & 230.2.fin.
Didonis amantis flamma. 374.2.23
Differentia ſumitur ex toto compoſito. 16.1.fin.
Dilectio fortis vt mors. 120.1.30
Dionyſius ſimiles ſuæ ætatis pingendo imitabatur. 269.1.2
Dionyſius pictor antropographus. 271.2.27
Dionyſius lapis. 519.1.6
Dioptrices natura, & munus. 437.2.9
Diphrîs. 606.1.49
Diſtantia immoderata quæ. 262.1.9
Diſtantias videri minores, quàm ſint. ibid.
Diſtillationis vis in dealbando. 367.1.8
Diuiſio foſſilium, vide *Foſſile*.
Diuitiæ maximè nobilitati affines. 16.2.10
Diuitiarum incommoda. 4.1.8
Commoda & incommoda. 14.1.med.
Diuitiarum vis. 17.1.11
Vanitas. 432.2.2

D O

Dodoneus fons. 105.2.52
Dolus virgulariorum. 126.1.12
Domitiani cœna funebris. 370.2.16

D R

Draco cur appetat ſanguinem elephanti. 190.2.1

Draco

Digitized by Google

Draco arbor quomodo ſundat ſanguinem. 191. 2.13
Draco pictus auium cantus compeſcit. 272.1.28
Draconis & Elephāti pugna deſcribitur. 190.2.1
Draconis effigies, an ſit intra fructum draconis arboris. 191.2.14
Dracontites, ſiue dracontia, ſiue dracontias, ſiue draconites. 605.2.21
Draſelitus. 604.1.14

D V

Dulce leue eſſe, & ſalſum graue. 318.2.2
Dulcedo aquarum quomodo intelligenda. 94.2.23
Durum quid. 129.1.9

E C

Ecclesiæ ſymbolum. 365.2.4
Ecclesiæ dedicatio quinque ritibus perficitur. 486.2.fin.
Eccleſias conſecrari oleo. 485.2.29
Echo catoptrica. 451.2.1
Echo reſonabilis quomodo fiat. 452.1.poſt init.
Echo & bombus quomodo differāt. ibid.1.med.
Echo cur non reddat niſi vltima verba. ibid.3
Echo ſimplex quæ. ibid.
Echo polyphona quotuplex. ibid.
Echo Ægypti, & Olympiæ. ibid.
Echo Papiæ, & Simonetæ. ibid.4
Echo infinita an repugnet. ibid.
Echo Chthoniæ. ibid.2.init.
Echo Pauſaniæ. ibid.poſt init.
Echo reſonans, alia decies, alia ter & decies. ibid.5
Echo ludificans viatorem, creditur dæmon. ibid.
Echo Ouidio, Senecæ, Lucretio, Virgilio. ibid.6. & ſeqq.
Echo catoptrica, ſeu ſpecularis, an detur. 453.1.10
Echo catoptrica, cuius vocis ſit reflexio. ibid. 2.11
E quibus ſpeculis reflectatur. ibid.
Echo ſpeculi ſpherici. ibid.12
Speculi parabolici. 454.1.13
Speculi elliptici. ibid.14
Echo catoptrica ſymbolum modeſtæ virginis. 471.1.14
Echûs pictura ex Auſonio. 274.2.2
Echûs etymon. 452.1.init.
Echûs catoptricæ natura qualis ſit. 453.2.11
Echum analogicè conuenire cum iride, & ſpeculo. 451.2.1
Echum catoptricam audituræ aures quomodo collocandæ. 453.2.fin.
Eclipſis Solis quomodo ſpeculi ope videatur. 446.1.4
Eclipſim Solis inſpicientes excæcati. 276.2.14

E F

Effectus vnius an, & quomodo poſſint eſſe plures cauſæ. 41.2.7

E G

Egra fl. 107.1.65

E L

Elaogarum. 325.2.16
Elaterium. 504.2.ante fin.
Electides inſulæ an dentur. 401.1.25
Electrum. 8.2 & 625.2.1
Electrum cur ſymbolum Verbi incarnati. 7.1
Electrum an in aquis. 59 2.8
Electrum dictum ſuccinum. 399.1.init.
Electrum an ſit ſuccinum. ibid 2.10
Electrum in arenis Eridani reperiri. 400.1.4 & 401.1.25
Non naſci ad ripas Eridani probabilius. ibid. 24
Electrum, lacryma virgulti, in lapideæ naturæ ſoliditatem dureſcit. 404.1.init.
Electrum lacum ſuccini feracem. 405.2.1
Electrum eſt ſuccus pineus. 411.2.1
Electri multa nomina. 398.2.1
Electri etymon. 399.2.poſt init.
Electri quatuor acceptiones. ibid.2.11
Electri ortus ex nouis ramis. 400.2.21
Electri tria genera. 625.2.2
Color quis. ibid.3
Elementi nomen & definitio. 22.1.5
Elementa vtrùm in mixto maneant actu, an virtute. ibid.2.7
Elementa actu manent in mixto. 27.1.7
Elementa ſunt cauſa efficiens foſſilium. 41.1.3
Sunt materia & efficiens foſſilium. 42.1.9
Elementa dicunt triplicem habitudinem ad foſſilia. 47.1.1
Elementa quomodo ſunt cauſæ foſſilium, & meteorum. ibid 2.3
Elementorum numerus. 22.1.6
Locus. ibid.2.init.
Elementorum formæ ſunt ſubſtantiales. 27.1.8
Actu manent in mixto. ibid.2.9
Elementorum numerus, & ordo. 47.2.2
Elementorum mutua generatio, & corruptio. 117.2.11
de Elementorum ordine, & generatione Ouidius. ibid.13
Elementis ſingulis an ſuus innaſcatur color. 178 2.3 & 179.1.5
Elenchus vnionum ſpecies. 594.1.8
Elenchi gemmæ ratio. ibid.9
Elephantis color rubeus infeſtus. 175.2.3
Elephanti pugna cum dracone deſcribitur. 190.2.1
Elixatio chymicis quid. 217.1.5
Ellychnia ſulphurata ex qua materia. 349.2.8
Elpiſtici Philoſophi. 315.2.init.
Elydros, ſiue Euhydros. 604.2.6

E N

Encauſto pingere. 258.2.15

E P

Epheſtites. 604.1.1
Epiphora, ſeu lacryma vulgo oculorum morbus 539.2.med.
Epiſcopus cur ſacretur chriſmate ex oleo, & balſamo. 495.1.1
Epitaphium Phaëthontis. 400.2.18

E Q

Equites cœlitus viſi. 11.1
Equus Nealcis. 266.2.3
Equus, quem pinxit ars, & fortuna. ibid.
Equus Apellis. 274.2.16
Equi vngulæ vis in pate facienda vena. 124.1.init.
Equi ſaginandi apophthegmata. 128.2.18
Equi Solis iunguntur ab horis. 400.2.12
Equi Solis quattuor. ibid 14
Equorum, & aſinorum rabies. 102.2.30

Equa

Equa ænea adamata. 10.1
Eqnatum amantium incendium. 374.2.22
Equuleus pictorius. 259.1.poſt init.

E R

Eretria eſt pigmentum. 151.1.1
Eretria duplex. ibid.
Eretriæ erymon. ibid.
Vires. ibid.2
Erganes fl. 108.2.76
Erubeſcentia Lauiniæ. 172.2.1
Erymanthus fl. 92.1.7

E T

Eteſia. 553.2.fin.

E V

Euchariſtia qua præparatione ſumenda. 374.1.17
Euchariſtiæ vis in Venere. 113.1.fin.
Eulæus amnis. 64.2.fin.
Eulæi leuitas. 99.2.61
Eumeces. 606.1.38
Euphranor pictor. 270.1.10
Eurotas idem qui Titareſus amnis. 99.1.57

E X

Excoctio metallica quid. 128.1.15
Exedra. 77.2.med.
Exempli vis. 260.2.15
Exhalatio & vapor differunt. 24.1.init.
Exhalationis & vaporis connexio. ibid.13
Exhalationes ſubterraneæ. 120.1.18
Exhalationes ſalubres. ibid.29
Exhalationes Sinueſſanæ,& Puteolanæ.121.1.32
Exhalationes piſcibus,& auibus mortiferæ.ibid. 35
Exhalationes noxiæ leporibus,noctuis, canibus, ſcorpionibus,ſerpentibus. ibid.
Exhalationes peſtilentes Vngariæ,& Daciæ.ibid. 2.37
Exhalationum noxiarum cauſæ ex Seneca. ibid. 39
Expirationes noxiæ. 120.2.30
Expirationes lethales Lydiæ, Ioniæ, & Ciliciæ. 121.2.37
Expirationum noxiarum cauſæ ex Agricola.ibid. 38

F A

Fabris tignariis quæ terræ inſeruiant.147.1.3
Fabris argentariis quæ inſeruiant terræ. ibid. 2.init
Fabritius aurum ſpernit. 5.2.16
Fax alia vini,alia aceti. 160.2.4
Facis coctæ nota. ibid.5
Fæcis vires,& proprietates. ibid.6.& ſeqq.
Fæcis ſacra ſymbola. ibid.10
Fæcis vini cinis. 286.2.22
Fæcem reuocari poſſe ad terras. 160.1.1
Fæce vtuntur infectores pro nitro. ibid.2.9
Faſcina ex oculis amatoriis, inuidis, & maleuolis. 457.2.poſt init.
Fax. Faces, quæ ventis non extinguuntur, quomodo parandæ. 388.2.57

F E

Federici Principis laudes. 464.1.15
Feneſtræ vitreæ. 424.2.init.
Feneſtræ cœli,pupillæ Mariæ. 462.2.12
Ferramenta ad foſſionem venarum. 127.2.12
Ferrugo, & ærugo ſucci concreti, quo loco tractari debeant. 471.2.1
Ferrugo quid. 613.2.init.
Ferrum. 619.2.1
Ferrum in Ilua ſemel erutum renaſcitur.37.1.init.
Ferrum in aquis. 60.1.10
Ferrum an & quomodo trahatur à magnete. 410.2.15
Ferrum, & aurum ignefcere ſpecula coueauo. 450.2.init.
Ferrũ an trahatur à magnete,& econtra.536.2.28
Ferrum quo caſu a magnete contactum ſe vertat ad Auſtrum,vel ad Boream. 537.1.36
Ferrum ex vna parte à magnete contactum, an vim ex vtraque parte recipiat. 538.1.43
Ferrum in medio à magnete tactum an vires diffundat ad extrema. ibid 44
Ferrum à magnete contactum quomodo vires amittat. ibid.2.51
Ferrum adamante tactum an voluatur ad Septentrionem. 539.1.53
Ferrum additum magneti, an aliquid ponderis illi adiiciat. ibid.54
Ferrum quid ſit. 619.1.2
Vbi reperiatur. 620.1.4
Quid differat à chalybe. ibid.6
An ſemper poſſit excoqui in eodem loco, vnde foditur. ibid.7
Cadens cur in aquaextractum euadat durius. 621.1.9
An poſſit liquari,vt alia metalla. ibid.11
Vbi vertatur in æs. 623.1.8
Ferri vis recepta per contactum magnetis, an poſſit tolli per contactum alterius magnetis potentioris. 537.1.38
Ferri damna,& vtilitas. 619.2.1
Pretium. ibid.3
Genera. 620.1.5
Proprietates, & vires. 621.1.12
Rubigo,ſcoria,ſquama,ſcobs. ibid.2.13
Ferri & magnetis amor an ſit maior quàm magnetis cum magnete. 536.2.29
Ferri vires an ſitu permutentur. 537.1.35
Ferula Promethei fabuloſa. 393.2.90
Ferulis optimè ſeruari ignem. 392.1.81
Ferruminatio auri quæ facilis,quæ difficilis. 201. 2.11
Metallorum qualis. ibid.22

F I

Fibra incumbens,& ſubſidialis. 127.1.10
Fibra ſolida. ibid.2.11
Cauernoſa. ibid.
Fibræ foſſiles. ibid.1.8
Fibrarum differentiæ. ibid.10
Fides & ſcientia an quoad actus de eodem poſſint eſſe ſimul. 19.2.31
Fidei ſimulachrum. 275.2.6
Figuli quas ament terras. 145.2.2
Figura quæ magis probetur in gemmis. 547.2.19
Figur. foſſilium, vide *Foſſile.*
Figuræ quas exprimunt foſſilia. 134.2.36,38
Fimus,& fimeta. 144.2.19
Fimi differentia. ibid.20
Vtilitas. ibid.21
Finis quid ſit. 46.2.1
Finis actus primus & ſecundus in quo conſiſtat. 47.1.init.
Finis quotuplex. ibid.2
Finis effectus nouem. ibid.3

Index Rerum,

F L

Flamma quomodo eminus proiiciatur. 38.1.40
Flumen Ciconum. 103.2.37
Flumina è montibus oriuntur. 60.2.13
Flumina quo colore pingantur à pictoribus. 278.2.3
de Fluminum origine Pontani teſtimoniū. 61.1.14
Fluuy. 57.2.med.
Fluuius Athamas. 70.2.13
Oaxes. 92.1.7
Albula, ſeu Tybetis. ibid.
Araxes, & Erymanthus. ibid.
Ocra. ibid.9
Galeſus. ibid.13
Æſopus. ibid.
Ganges. ibid.
Silia. 98 2.50
Boryſthenes. ibid.52
Pangæus. ibid.
Peneus. 99.1.56
Galius in Phrygia. 100.1.5
Silatis. 103.2.37
Clitor. 107.1.63
Egra. ibid.65
Erganes. 108.2.76
Iuuerna. 110.2.89
Nilichus. 113.2.111
Pontus Thraciæ. 114.1.114
Fluuius bituminoſus in Theſſalia. 361.2.3
Fluuij auriferi. 59.1.init.
An ſint etiam auri puri. 60.2.14
Fluuij ex ære, & argento nominati. 59.2.8
Fluuij lacus ſupermeantes. 98 2.53
Fluuij fluuios ſupermeantes. 99.1.58

F O

Fodina, metallum, minera, vena, & venula in quo differant. 123.1.8
Fodina Cardano eſt planta terrâ & lapidibus obruta. ibid.2.10
Fodina fœtens Annebergi. 141.1.34
Fodinarum ſiccitas quomodo noceat metallicis. 46.1.19
Fodinarum aura peſtilens. ibid.2.22
Fodinæ Samiæ deſcribuntur. 147.2.2
Fœditatis confeſſio pulchritudinis initium. 376.1.fin.
Fœminas intueri periculoſum. 374.2.19
Fœtor Celoni ſtagni. 97.1.init.
Fœtor Anigri flum. ibid.
Fomentum thermale. 86.2.21
Fomes, ſeu eſca ignis quomodo paretur. 386.2.35
Fontes. 57.2.med.
Fons Tilphoſa. 68.2.init.
Blanduſiæ. ibid.med.
Camathus. ibid.fin.
Aponus. 70.1.init.
Fons in anno quater mutans colores. 92.1.init.
Fons lacteus. ibid 7
Albunea. ibid.8
Solis. 94.2.27
Fons virtutis ſymbolum. 95.1.28
Fons Briellij B. Virginis ſymbolum. ibid.
Fons Arethuſa. 97.1.40
Alyſſus. 99.2.2
Tungri. 100.1.4
Famæ. ibid.1.5
Soractis. 102.2.29
Fons apud Potnias Bœotiæ. ibid.30
Fons Neptunius. 103.1.31
Fons dentibus noxius. ibid.
Fons mouens riſum lethalem. ibid.36
Fons Ammonis. 104.2.47
Cur appelletur fons Solis. ibid.
Eius proprietates. ibid. & ſeq.
Fons Garamantum. 105.1.51
Dodonæus. ibid.2.52
Solis. 106.1.53
Salmacis. ibid.55
Sabbatius. ibid.57
Clitorius. ibid.2.59
Vmbriæ. ibid.60
Siculus. ibid.61
Teni. 107.1.63
Dianæ. ibid.64
Tænari. ibid.65
Rubeus Æthiopiæ. 108.2.76
Bacchi in Andro. 109.1.78
Cranonis. ibid.79
Apud Ligures. ibid.80
Naxi. ibid.
Fons tumens ad ſonum tibiæ. 110.1.84
Fons aureus in India. ibid.86
Aureus, & ferreus in India. ibid.87
Fons Limyræ. ibid.2.90
Ceron. 112.1.100
Palicorum. ibid.2.102
Fons apud Tyanam. ibid.
Fons Apollinis Clarij. 113.1.init.
Neminiæ. 106
Cereris. ibid.
Cupidinis. ibid.108
Gonij. 114.1.113
Rhodiorum. ibid.114
Padi. ibid.2.init.
Inopus. ibid.
Cydoniæ. ibid.116
Fons cuius aquâ lucernæ ardent. ibid.
Fons Mamoniæ. ibid.117
Arboreus. 115.1.121
Vltoniæ. ibid.
Linterni. ibid.
Volaterranus. ibid.
Connachiæ. ibid.
Sardiniæ. ibid.
Fons Chaoniæ. 298.2.18
Fons falſior mari. 302.2.poſt init
Fons falſus Senis. ibid.med.
Fons Iordanis, eiúſque ortus. 307.2.3
Fons bituminoſus Amalphi in D. Andreæ. 361.2.init.
Fons bituminoſus in Cilicia, Bactriana, India, Media, & alibi. ibid.3
Fontis Blanduſiæ laus. 69.1.5
Fontis Aponi proprietates quæ. 80.2.med.
Fontes auriferi. 58.2.6
Fontes Mattiaci. 70.1.init.
Fontes medicati multi numerantur. 87.1.1
Fontes ſalſi. 95.2.33
Amari. 96.1.init.
Acidi. ibid.35.
Fontes bene olentes. 97.1.init.
Olentes malè. ibid.
Fontes Ciceroniani. 100.1.3
Leucogæi. ibid.4

Fontes

Fontes qui perficiunt vocem. ibid.2.8
Fontes contra Solifugas. ibid.9
Fontes mortiferi. 102.2.29
Fontes Æthiopiæ Troglodyticæ. 103.1.32
Fontes duo veritatis, & erroris ſymbola. ibid.2. init.
Fontes Paphlagoniæ,& agri Caſeni. 109.1.77
Fontes memoriæ,& obliuionis. ibid.2.81
Fontes Luſitani. 110.1.85
Fontes qui inficiunt. 111.2.99
Fontes Sardiniæ. 112.2.103
 Carrinenſes. 114.2.116
 Arabiæ,& Phrygiæ. ibid.
 Tamarici. ibid.
Fontes ſalſi. 302.1.6
 Pegaſæi. ibid & ſeq.
 Salſi in Saxonia. ibid.2.poſt init.
 Salſi Theutoniæ. ibid.med.
 Bituminoſi. 361.1.fin.
Fontes pro ſpeculis myſticè. 460.1.4
Fontes olei. 475.1.init.
Forma quid ſit. 25.2.2.
Forma non eſt tota eſſentia compoſiti. 26.1.4
Formam educi de potentia materiæ quid ſit.ibid. init.
Formæ plures poſſunt eſſe ſimul. 27.2.10
Formarum diuiſio. 26.1.init.
Formas ſubſtantiales dari. ibid.
Formica ſuccino incluſa. 409.1.6
Formicæ Indicæ eruunt aurum. 6.1.init.
Formoſorum mutuus aſpectus quid efficiat.363.1.1
Formoſorum aſpectus,inſtar naphthę ignem accendit. 373.2.init.
Fornaces vitrariorum. 419.2.1
Fornaces,vbi vitro conficiendo tres ſunt vſui,deſcribuntur quales,& quantæ ſint. ibid.2
Fortis & iuſti deſcriptio. 286.1.init.
 Eorum laus. ibid.
Fortuna. 277.1.11,12
 Quid ſit. 276.1.1,2.& ſeqq.
Fortuna ex tabula Cebetis Thebani. ibid.3
Fortuna manens quid. ibid.2.10
 Viſcoſa quid. Ibid.
Fortuna ſedens Apellis. 277.2.init.
Fortuna Smyrnea ex Pauſania. ibid.1.17
 Ægyræ qualis ex Pauſania. ibid.
Fortuna vitrea quæ. ibid.18 & 224.2.13
Fortuna quàm fallax. 277.2.19
Fortuna aurea quæ. ibid.20
Fortuna mutatoria Principum. ibid.
Fortuna benigna in Romanos. 278.1.24
Fortunæ,& artis mutuus amor. 266.2.1
Fortunæ,& artis concordia impugnatur. 267.1.3
 Eadem defenditur. ibid.
Fortunam non ſolùm in pictura, ſed etiam in aliis artibus locum habere. ibid.6
Fortunæ cæcitas. 276.1.1
 Sexus. 277.1.1
 Imagines variæ. ibid.13
Fortunæ imago apud Scythas. ibid.2.16
Fortunæ deſcriptio ex Percrio. ibid.18
Fortunæ & virtutis certamen. ibid.21
Fortunæ pictura ex Plutarcho. 278.1.23
Fortunæ proſperæ ſymbolum. 379.1.19
Fortunæ ludibriis quomodo occurrendum. 432. 2.2
Foſſile mixtum quid. 140.2.30
 Compoſitum quid. ibid.
Foſſilia cur occulta in terræ viſceribus. 2.1.7
 An habeant formam ſubſtantialem. 26.2.5
Foſſilia ſunt ſubſtantiæ naturaliter de nouo generabiles. ibid.
 An conſtent formis elementorũ.ibid.6.& ſeq.
 An habeant formam totius mixti diſtinctam à formis elementorum. 27.2.11
 An ſint animata. 28.1.13
Foſſilia non eſſe in igne elementari quo probetur. 49.1.11
Foſſilia an generentur in aëre. 55.2.18
 An generentur in aquis. 57.2.4
 Quot modis miſceantur aquis thermalibus. 84.2.9
Foſſilia ſui coloris. 130.1.init.
Foſſilia imitantia alienum colorem. ibid.
 Foſſilia quæ habent duos colores. ibid.19
 Habentia colores tres. ibid.20
 Habentia plures colores. ibid.21
 Mutantia colores ad inclinationes. ibid.22
Foſſilia quæ reddant imaginem. 131.1.2
 Quæ pro imagine reddant vmbram. ibid.3
Foſſilia dulcia. ibid.4
 Pinguia,amara. ibid.
 Salſa,acria. ibid.
 Aſtringentia,acida. ibid.
 Fœtentia. ibid.2.6
 Beneolentia. ibid.
Foſſilia quæ humore liqueſcunt. 132.1.11
 Quæ liqueſcunt igne,vel humore. ibid.13
 Quæ humore molleſcunt. ibid.
 Quæ humectentur. ibid.2.14
Foſſilia lenta,& glutinoſa. ibid.13
 Flexibilia. ibid.
 Friabilia. ibid.
 Fragilia. ibid.
 Impreſſionis capacia. ibid.16
 Sculptilia. ibid.17
 Tornatilia. ibid.
 Limabilia. ibid.
Foſſilia varias rerum figuras exprimunt.134.2.36
Foſſilium notitia ad intelligentiam ſacrarum Scripturarum confert. 6.2
Foſſilium materia remota. 22.1.4
 Materia propinqua. ibid.
 Quænam illa ſit. 23.1.8
de Foſſilium materia proxima ſeptem ſententiæ. ibid.9
 Ariſtotelis ſententia præfertur reliquis. 24. 2.15
 Aliorum Philoſophorum ſententiæ reuocantur ad noſtram,quæ eſt Ariſtotelis. ibid.26
de Foſſilium cauſa efficiente vulgi error. 36.2.1
 Refellitur. ibid.2
de Foſſilium ortu Triſmegiſti ſententia defenditur. 38.2.5
Foſſilium cauſæ efficientes quæ. 40.2.& ſeqq.
Foſſilium cauſa finalis. 47. .3
Foſſiliũ locus non eſt in igne elementari.30.2.17
Foſſilium pater cœlum,mater terra. 117.2.14
 Varietas,& opulentia. 118.1.init.
 Venæ. 122.1.3
Foſſilium venæ vbi ſint meliores. ibid.2.5 & ſeqq.
Foſſilium diuiſio. 129.1.2 & ſeqq.
 Quot modis fiat. ibid.2.11

Index Rerum,

Vis differentiæ in diuidendo. ibid.12
Platonis præceptum de diuiſione. ibid.13
Quæ diuiſio ſit optima. 130.1.15
Auctoris ſententia de diuiſione foſſiliũ.ibid.16
Foſſilium differentiæ. ibid.17
Color. ibid.18
Foſſilium quæ tranſluceant, fulgeant, niteant. ibid.2.1.
Foſſilium nitor. 131.1.2.
Sapor. ibid.4.
Odor. ibid.2.6
Calor,frigus,humor,ſiccitas. ibid 8
Fuſſilium rerum quæ pingues,& macræ. 132.1.9
Quæ ſpiſſæ,& raræ. ibid.10
Quæ duræ,quæ molles. ibid.
Quæ aſperæ,quæ læues. ibid,
Quæ granes,quæ leues. ibid.
Quæ poſſint comprimi. 133.1.18
Quæ denſari. ibid.
Quæ trahi. ibid.
Quæ duci. ibid.19
Quæ imprimi. ibid.
Quæ findi. ibid.
Quæ ardere. ibid.20
Quæ non ardere. ibid.
Quæ comburi. ibid.
Quæ liquari. ibid.
Quæ moueantur in aceto. ibid.21
Quæ in aqua bullas agant. ibid.
Quæ aquæ innatent. ibid.2.init.
Quæ ſuccum reddant coti attrita. ibid.
Quæ tingant metalla. ibid.12
Quæ colores ſuos aliis largiantur. ibid.13
Quæ ferrum acuant, quæ trahant, quæ abigant. ibid.14
Quæ proſint peſti. ibid.25
Quæ ſiſtant ſanguinem. ibid.26
Quæ fœtum iuuent. ibid.
Quæ moueant vomitum. ibid.
Quæ exſiccent. ibid.
Quæ calefaciant. ibid.
Quæ refrigerent. ibid.
Quæ molliant. ibid.27
Quæ durum reddant. ibid.
Quæ tumores diſcutiant. ibid.28
Quæ cicatricem inducant. ibid.
Quæ minuant carnem. ibid.
Quæ reprimant,& diſcutiant. 134.1.init.
Qnæ abſtergant,& aſtringant. ibid.
Quæ lethifera ſint. ibid.34.
Foſſilium figura,
Plana. ibid.31
Rotunda. ibid.
Semiſpherica. ibid.
Cylindrica. ibid.
Meta. ibid.32
Turbo. ibid.
Triangularis. ibid 33
Quadrata. ibid.
Sexangula. ibid.
Foſſilium quædam rerum figuras exprimunt. ibid.34
Foſſilium quantitas. ibid.1.40
Vires magicæ. ibid.41
Foſſilium mixtorum ortus. 140.2.31
Foſſilium mixtorum, & compoſitorum genera. 141.1.32

F R

Frigidarium. 76.1.9
Frigus foſſilium. 131.2.8
Frondes in lapidem conuerſæ. 60.1.11
Frondes in piſces mutatæ. 110.2.89

F V

Fucatio qualis ſit culpa. 107.2.42
Fucatio paſſiua inter omnes ornatus muliebres. ibid.44
Quibus caſibus ſit licita. ibid.
Fucus ex ceruſſa,& purpuriſſo an liceat. 205.1.24
Fuci nuptis an liceant. 207.1.39
An liciti S.Thomæ, & Caietano. ibid.2.42
Fuci ſponſarum Chriſti qui. 256.1.8
Fuci Ouidiani. ibid.1.13
Fucorum damna. 205.2.15.& ſeqq.
Fucorum vſus qui licitus, qui verò ſit illicitus. 255.2.poſt init.
Fucos interdum impetari, non à Venere,ſed ab ambitione. ibid.2
Fucos quandoque parari licitè. ibid.3
Fullones qui. 146.1.1
Fullones quibus terris vtantur. ibid.2
Fullones Germanici quibus vtantur terris. ibid.2.4
Fullones non tentari podagrâ. ibid.6
Fullonibus lemniam terram inſeruire. ibid 5
Fullonia inuentor quis. ibid.1.1
Fulloniæ præſtantia. ibid.
Operationes. ibid.2.3
Fulmen haberi inter Sacra. 346.1.8
Sacrum cur. ibid.1.10
Fulmine icti diuinitus. ibid.
Fulminis cauſa finalis. ibid.
Fulmina an excutiantur Dei nutu. 347.1.15
Qua vi torqueantur. ibid.
An Dei decreto feriant. ibid.16
Fulminum caſus. 410.2.14
Fulminare Deum contra Lucretium,& Senecam. 347.2.17
Fundamenta gẽmea cœleſtis Hieroſolymæ. 2.2.15
Fumus, qui incenſus nec fumum, nec odorem edat,quomodo parandus. 388.2.56
Funera mulier quæ. 285.1.13
in *Funere* varij colores vſitati. 174.1.16
Furta ex balneis,eorúmque pœnæ. 78.1.18
Fuſilia an, & quomodo ab initio mundi fuerint condita. 13.1.2
Fuſilium & gemmarum nulla mentio in prima creatione. 3.1.1

G A

G*Adarenus* lacus. 103.1.31
Gagates. 355.1.3 & 517.2.init.& ſeqq.
Quod ſit bitumen. ibid 4
Gagates bitumen politum. 359.2 4
Gagates vbi ſit frequentiſſimus. 369.1.init.
Gagares genus bituminis. 377.1.1
Gagates vbi gignatur. ibid.2
Gagates optimus quis. ibid.1.5 & 378.1.9
Gagates gummeus. ibid.
Paleas trahit. ibid.
Serpentes fugat. ibid.
Ardet igni, & fumum edit ſulphureum. ibid.
Accenditur aqua,& oleo reſtinguitur. ibid.10
Quomodo ardeat aquâ, & oleo reſtinguatur. ibid.11

Gagates ligni vſum præſtat ad ignem. ibid.2.init.
Gagates dæmoniacos prodit. ibid.12
Vmbram reddit pro imagine. ibid.
Virginitatem deprehendit. ibid.
Quas mulieres cogat meiere. ibid.
Gagates virtutis ſymbolum. ibid.13
Symbolum pœnitentiæ, & caritatis. 379.1.18
Symbolum proſperæ fortunæ. ibid.19
Symbolum boni exempli. ibid.20
Sacræ Scripturæ ſymbolum. ibid.2.init.
Gagates, thracius, & obſidianus in quo differant. 381.1.9
Gagates idem eſt qui thracius. ibid.1.10
Gagates aliquis eſt carbo. 382.1.fin.
Gagates quid, & quomodo trahat. ibid.2.13
Gagates oleo reſtinguitur. 395.2.112
Gagatæ nomina. 377.1.1
Gagatis genus, & materia. ibid.3
Durities. ibid.2.4
Vis medica. ibid.6,7,8
Vſus, & proprietates. 378.1.9
Fumus. ibid.2.poſt init.
Oleum. ibid.
Symbolum. ibid.13
Gagatæ vis quomodo impediatur. 382.2.14
Gagatis ſpeculum. 458.1.3
Gagatem eſſe lapidem. 377.1.3
Eſſe bituminis genus. ibid.
ex Gagate fiunt globuli ad preces numerandas. 378.1.11
Gagatronica. 606.1.54
Galactites. 522.1.2 & 606.1.39
Galaricides. ibid.2.55
Galatia. 604.1.21
Galena quid. 257.2.fin.
Galeſus fl. 92.2.15
Galilei teleſcopium. 48.1.5
Gallieni Imp. iocus de Aſiæ aphronitro. 326.2.4
Gallus Phrygiæ fl. 100.1.5
Gallus præſertim albus cur terreat leonem. 176.1.8
Gallus Archiducis Auſtriæ Medicus quid de ſtibio notauerit. 225.2.48
Galli exacti priuilegia. 102.2.fin.
Gallorum mos in lauandis pueris. 73.2.32.
De iſtiuſmodi more Galeni ſententia. 74.2.54
Galaxia. 48.1.fin.
Per quæ aſtra excurrat. ibid.2.init.
Galaxia eſt in cœlo ſupra lunam. 49.2.13
Excuſatur Ariſtotelis error de loco galaxiæ. ibid.fin.
Galaxiæ locus. 51.1.10
Ganges fl. 91.2.13 & 1.1.2
Garamantum fons. 105.1.52
Garaucia de colore rubiæ. 238.1.43
Garolaum. 325.2.16
Garum quid. 322.1.2,3 & 323. 2. 18 & 324. 1. 2 & 225.1.7,9
Et quotuplex ſit. 325.2.17,19
Garum ſociorum quid. 324.1.3,4
Garum vbi optimum. ibid.
Garus, & garum in vtroque genere dici. ibid.10
Garum ex piſce ſcombro cur appelletur garum ſociorum. ibid.2.7
Garum falerno mixtum Martiali. 225.1.12
Garum nobile pluribus. ibid.13
Garum faſtotum Mart. ibid.14
Garum corruptum & ouum corruptum ſimiliter fœtere. ibid.15
Garum arcanum quid. ibid.fin.
Garum pretioſa ſanies Senecæ. 326.1.12
Gari vires. 325.1.18
Gari vſus deſiit apud nos; at viget apud Turcas. ibid.20
Gari ſpecies Biſciolæ. ibid.fin.
Gari materia, & ortus. 324.1.2
Gari multa genera. ibid.3
Eius vires. ibid.2.init.
Gari odor Martiali. 325.1.10
Fœtor eidem. ibid.12
Gari plura genera. ibid.2.16
Gaſidanes. 606.1.40
Gaſtromantia ſpecies ſuperſtitionis. 466.1.18
Gaurus mons ardens. 119.2.25

G E

Gecolitus. 607.1.57
Gelucbalat lacus. 115.2.121
Gemma. 541.1.1
Quid ſit. ibid.1.2
Gemma Samothracia quod bitumen. 355.2.init.
Gemma Ioois. 606.1.42
Gemmæ duodecim Rationalis Aaronici. 2.2.15
Gemmæ anulorum olim erant ſymbola. 7.2
Gemmæ duodecim Apocalypſeos quid deſignent. ibid.
Gemmæ bituminoſæ. 414.1.1
Vitreæ & factitiæ quomodo à veris diſcernantur. 421.2.7
Gemmæ è cryſtallo tinctæ quomodo à veris diſcernantur. ibid.
Gemmæ cur primitus ſculpi præcipiebantur à ſapientibus, & quod iuuamen in gemmarum imaginibus. 544.1.4
Gemmæ alligatæ, & ſuſpenſæ an habeant vim influendi. ibid.2.6
Gemmæ ad quot genera reuocentur, attenta varietate colorum. ibid.1.3
Gemmæ virides. ibid.4
Rubeæ. ibid.5
Purpureæ. ibid.6
Candidæ. ibid.7
Nigræ. ibid.8
Cryſtallinæ. ibid.9
Aureæ. ibid.2.10
Variæ. ibid.11
Gemmæ quæ ſolent recenſeri ordine alphabetico. ibid.12.& ſeqq.
Gemmæ extra ordinem alphabeticum. 546.1.14
Gemmæ quæ referunt figuras animalium. ibid.15
Gemmæ ſacræ. ibid.16
Superſtitioſæ. 547.1.17
Veræ, & adulterinæ. ibid.18
Iuniores, & ſeniores. ibid.2.20
Cæcæ. ibid.21
Phyſes. ibid.22
Gemmæ duodecim Rationalis Aaronici. 548.1.1
Gemmæ Apocal. 21. an reſpondeant gemmis Exodi 28. ibid.2.4
Gemmæ duodecim Apoc. ad quod genus gemmarum reuocandæ ſint. 549.1.7
Gemmæ Apocalypſis quæ, & quo ordine ſint numerandæ. 573.1.1

An reſpondeant gemmis Rationalis. ibid.2
An petierit notitia gemmarum tam Rationalis, quàm Apocalypſis. ibid.
& an cognitio illarum gemmarum ſit difficilior noſtra tempeſtate, quàm Hieronymi, & Auguſtini tempore. ibid.
Gemmæ Apocalypſis an fuerint Orientales, vel Occidentales, vel alterius regionis. ibid.3
Fuerintne mares, vel fœminæ. ibid.
Quarum rerum ſint ſymbola. ibid.3
Gemmarum & fuſilium nulla ſit mentio in prima creatione. 3.1.1
de Gemmarum myſteriis quid ſentiant Berchorius, Rueius, Paſchaſius. 7.2
de Gemmarum ſignificatione quid ſentiant Cornelius à Lapide, & Alcaſarius. ibid.
Gemmarum vires vnde oriantur. 40.2.10
Gemmarum colores intra profunditatem perſpicui. 163.1.13
Gemmarum patria. 341.2.7
Gemmarum colores, durities, poroſitas vnde. 543.1.init.
Gemmarum ortus, & origo. 542.1.4
Cauſæ internæ, & efficiens. ibid.5
Cauſa finalis. ibid.6
Gemmarũ vtilitates qua cauſa oriantur. 543.1.10
Gemmarum imagines, & ſigilla. ibid.2.1
Ad quam ſpectent ſcientiam. ibid.
Gemmarum imago quotuplex ſit. ibid.2
Gemmarum genera. 545.1.1
Gemmarum multitudo qua via poſſit ordinatè reuocari ad certa capita. ibid.2
Gemmarum Rationalis notitia an perierit. 548.1.3
Gemmarum duodecim cognitio an ſit difficilior noſtra tempeſtate, quam tempore Hieronymi, & Auguſtini. ibid.2.5
in Gemmarum proprietatibus peruestigandis an Plinius prudenter ſit ſequendus. ibid.6
ad Gemmarum duodecim Apocalypſis perfectam notitiam quid referat. 549.1.8
Plato an probabiliter legerit aliquid de duodecim gemmis Rationalis. ibid.9
Gemmarum 12. Rationalis ſymbola. 162.2.10
Gemmarum, & Patriarcharum duodecim ordo quis. ibid.11
Gemmarum duodecim Rationalis ordo. 586.1.2
Gemmarũ Apocalypſis expoſitio myſtica. ib.2.1
Gemmis an inſit aliqua virtus. 543.1.9
de Gemmis Apocalypſis Canticum. 587 2
Gemmas à ſtellis fixis effici. 37.1.1
Secundas ſtellas fixas dici. ibid.
Gemmula carbunculi. 7.2
Gemmary vtuntur tripela. 147.2.5
Generatio vnius eſt corruptio alterius, & contrà. 26.1.5
Genialis lectus Romanis. 374.2.poſt init.
Gentarum. 399.1.7
Geodes. 516.2.28
Geometria picturæ neceſſaria. 261.1.4
Geryonis oraculum tali aurei. 87.1.fin.
Gerachides. 606.2.56

G I

Gigantes viſi flagrante Veſuuio. 119.1.fin.
Gion flumen generans lapides. 514.1.8

G L

Glacies Mariæ. 459.1.13
Glaciei ænigma. 427.1.14
Glarea ortus, & materia. 283.1.2
Glaſtum herba vbi reperiatur 196.1.12
Glaſti vires. ibid.init.
Gleba bituminis ouo maiores. 358.1.9
Gleſſaria inſula. 398.2.2
Gleſſum dictum ſuccinum. ibid.
Globuli cryſtallini ad preces. 430.1.fin.
Gloria eſt virtutis vmbra. 378.2.15
Gloſſopetra. 602.2.9
Gluten pro ſubactu aquario, quale. 258.2.17
Glycypicros quid. 365.1.1

G N

Gnidij nodi qui. 355.1.8

G O

Godolena à ſponſo Bertulfo Flandro necata. 542.2.ante fin.
Gony fons. 514.1.113
Gonio petra. 601.2.10

G R

Gramen oculis vtile. 577.1.21
Granatum. 600.2.4
Granatum vbi reperiatur. 601.1.init.
Granati proprietates. ibid.poſt init.
Color. 606.1.4
Species. ibid.
Grando quo tempore generetur faciliùs. 45.1.12
Grando in ſuibus quid. 596.1.med.
Granum bis tinctum quid. 234.1.5
Granum tinctorium. ibid.
Gratia tarda eſt ingrata. 106.2.66
Gratia gratum faciens, eſt pulchritudo animæ. 376.2.15
Gratiæ diuinæ ſuauitas. 398.1.init.
Gratiarum ſimulachrum. 475.1.7
Gratias priſci pinxere, & ſculpſere veſtitas, non nudas. 275.1.7
Graue, & leue ſimpliciter quid ſint. 97.2.43
Quid ſecundũm quid. ibid.
An differant ſpecie. ibid.
Grauia in aquã proiecta cur nõ mergãtur. 98.2.47
Grauitatis, & leuitatis cauſæ quæ. 97.1.44
Grylli in pictura quid. 272.1.17
Gryphes auri cuſtodes in Scythia. 5.2.21

G V

Guttura fœminarum monſtroſa. 503.1.35
Gutturones. ibid.35

G Y

Gyga annulus. 1.1.3 & 39.1.init.

H A

H*Abitus* vnlos, actus alij poſſunt eſſe nobiles, alij ſordidi. 17.1.15
Habitus idem an poſſit eſſe ſimul practicus & ſpeculatiuus. 19.1.30
Habitus ſpecificatur ab obiecto. 20.1.1
Hæmatites. 521.1.15
Hæmathitarum genera quinque. ibid.
Halec, ſiue alec quid. 323.1.6,7
Halinitrum magis quatit, quàm ſulphur. 332. 2. poſt init.
Quomodo purgetur. ibid.28
Halinitrum medium inter ſal & nitrum. ibid.29
Halinitrum quomodo excipiatur. ibid.fin.
In igne poſitum crepitat. 333.1.init.
Ex quibus rebus fiat. ibid.31
Facilè concipit ignem. ibid fin.

Digitized by Google

Vſui eſſe ad bombardas. ibid.2.init.
Halinitrum,& ſalnitrum non differre. ibid.32
Halinitri,ſeu ſalnitri vis. 331.2.init.
Ortus & materia. ibid.29
Natura. 333.1.30
Additamenta. ibid.1.ante init.
Halitus quid. 23.2.12
Quotuplex. ibid.
Extrahitur ab omnibus elementis. ibid. 14
Halitus non differont ſpecie ab elementis,à quibus abſtrahuntur. 25.1.2
Citò redeunt ad ſtatum elementi, à quo abſtrahuntur. ibid.
Halitus, quibus miſcentur aquæ thermales. 84.1.5
Halmer idem quod moria. 323.2.12
Halmirhag genus nitri. 326.2.4
Hammonis cornu. 606.1.41
Harpage. 399.1.5

H E

Hebræorum Pontifex. 590.2.fin.
Hebrus fl. Thraciæ. 1.1.2
Hecla mons. 119.2.25
Hedera frigida loca amant. 372.2.6
Helga mons. 119.2.25
Heliades in arbores verſæ. 400.2.19
Heliades vel in populos,vel in alnos verſæ. 401.2.27
Heliadum lacrymæ. 400.1.19
Heliotropicum. 35.2.4. & 604.1.10
Helleborus,ſiue veratrum. 504 2.ſub fin.
Helxine herba qualis. 243.2.16
Hephaſtra Lemni vrbs. 148.2.3
Hephaſty montes. 119.2.23
Herbæ orientes in Apono. 87.2.4
Hercules in biuio Ciceroni. 108.1.69
Hercules ex biuio Socrati, & Xenophonti. ibid.
Hercules auerſus Apellis. 274.2.15
Hermetis vnguentum quod. 387.1.38
Herodiani templo auri copia quàm multa. 2.1.10
Herodis templum Salomonis templo nobilius. 2.1.10
Heſperidum mala aurea. 5.2.20
Heſperidum virgines ſuccinum legere. 404.2.fin.
Heſperidum hortum ſuccino abundare. 405.2.1
Heſperius pro Hiſpano. 325.1.9
Hexecontalithus. 602.1.11

H I

Hiera flagrans. 119.2.23
Hierapolis antrum. 102.2.3.& 120.2.31.
Hieronymi pœnitentis incendium inteſtinum. 214.2.25.
Hinnereus ſymbolum conſuetudinis. 95.2.28
Hirudo. 504.2.poſt init.

H O

Homerus fons ingeniorum. 143.1.init.
Homeri caecus. 1.2.4
Origo. 125.1.2
Homo ligneus quomodo nauiculam moueat, & mulieres decipiat quaſi futura illis prænuncians. 536.2.33
Hominis faciem ex gypſo quis primus finxerit. 146.1.9
Hominis terrena & caduca conditio. 156.2.2
Honoris templum. 107.2.67
Hora lauandi in balneis. 79.1.init.
Horæ equos Solis iungunt. 400.1.12
Horatius canit auri damna. 5.2.18
Hordei grana humi proiecta vbi ſubſulient. 372.2.6
Horologium ſciothericum quomodo fiat beneficio ſpeculi. 455.2.1
Horologium ſpecularie tot facies oſtendens, quot ſunt horæ diei. ibid.2
Horologium in annulo Caroli V. myſticè. 456.1.6
Horologium ſub forma crucis. ibid.2.10
Horologium Crucis Ieſu Chriſti. ibid.11
Paſſionis Chriſti. ibid.12
Achaz Regis. 457.1.14
Horologij catoptrici figura. 456.2.10
Eius figura myſticè. ibid.11
Horologij 24. horæ myſticè. ibid.
Horologia vitrea. 425.1.16
Horologiorum ſciothericorum partitio. 456.1.fin.
Horologiorum formæ diuerſæ. ibid.2.9
Hortus balſami in Ægypto. 100.1.10
Hortum Heſperidum ſuccino abundare. 405.2.1
Hoſtij ſpecula execranda. 464.2.5

H V

Humor foſſilium. 131.2.8

H Y

Hyacinthus. 582.2.1
Hyacinthus cui aperiat Apoſtolo. 584.1.8
Cui articulo Symboli reſpondeat. ibid 9
Quomodo congruat art. vndecimo de remiſſione peccatorum. ibid.10
Hyacinthi ortus. 583.1.2
Genera. ibid.3
Hyacinthi optimi color. ibid.4
Hyacinthi cæruleus color, quàm ſit intenſus. ibid.2.init.
Hyacinthi proprietates & vires. ibid.6
Expoſitio myſtica. 587.1
Hyacintho quæ gemma Rationalis reſpondeat. 584.2.7
Hydrargyrum. 616.2.1
Hydrogarum. 325.2.16
Hyæna. 565.2.med.
Hyænia. 602.2.12
Hyalum eſſe vitrum. 168.1.6
Hydrolaum quid. 481.2.med.
Hypanis aquæ amaræ. 94.2.med.
Hypanis voluptatis ſymbolum. ibid.16
Hypocauſtum. 77.1.12.& ibid.2 med.
Hypocauſti calor. ibid.13
Hypocauſta,ſeu laconica. 86.2.21
Hyſginus color purpureus fit ex hyſge herba. 238.1.42

I A

IAcula ignita iacit Æthiops in Monachum. 2.20
Ialyſi pictura qualis fuerit,opiniones variæ. 271.2.23
Ianthina. 170.1.29
Ianua cœli Maria. 462.2.12
Iaſon & Medea. 23.2

Iaſpis. 2.2.16 & 8.2 & 560.2.1 & 573.2.1
Iaſpis Fidei Symbolum. 7.2
Iaſpis omnium præſtantiſſimus quis. 561.1.5
Iaſpis cur Patriarchæ aptetur. 562.2.10
Cui aptetur Apoſtolo. ibid.11
Quomodo congruat primo articulo Symboli. 573.2.1
Quadrat Nephthali. 586.2.8
Iaſpidis genera. 560.2.2
Ortua,& color. 561.1.3
Color præcipuus quis. ibid.4
Iaſpidis magnitudo. ibid.2.6
Genus accommodatius ad vſum ſacrarum literarum quod. ibid.7.
Iaſpidis quælibet ſpecies natiuum colorem nonnihil variom habet. ibid.8
Iaſpidis proprietatea. ibid.9
Expoſitio myſtica. 586.2.1

IC

Icon ſaxom. 517.1.9

ID

Idei. 606.1.32
Idem maneus idem, quomodo operetur idem. 39.2.7

IE

Ieſus crucifixus,Philoſophia Bernardi. 371.1.25
Ieſu nomen eſt cibus. 487.1.35
Eſt medicina. ibid.36
Ieſu nomeu quàm ſalutare. ibid.

IG

Ignis elementaris an ſub cõcaua Luna.22.1.init.
An ſit locus foſſilium. 48.1.4
An ſit in concauo Lunæ. ibid.
Ignis eſt bene meritus de foſſilibus. 50.2.17
Ignis elementaris locus. ibid.18
Magnitudo. 51.2.23
Figura. ibid.24
Ignis figura pyramidalis,ſymbolum humilitatis. 52.1.init.
Ignis,ac æther differunt. ibid.26
Ignis ſubterrancus. 72.1.22
Quomodo accendatur. ibid.
Sitne pruua,an flamma. ibid.
Cur nou extinguator. ibid.25
Ignis paruus cur magno fetuoti ſufficiat.ibid.26
Ignis ex olea noxius. 77.1.12
Ignis aquam combureus, ſtupam non comburens. 349.1.init.
Ignis pro Deo Chaldæis. 373.2.13
Ignis conſumens,de Deo. ibid.
Ignis à Chriſto in terram miſſus. ibid.
Ignis ex oſſibus leonis,& ex ſilice. 382.2.1
E ſpeculo,& Sole. ibid.
Ignis qui ſputo accenditur. ibid.
Ignis ex quo ſtercore. 383.1.2
Ex attritu lignorum. ibid.
Ignis artificialis quid,& quotuplex. ibid.3
Ignis artificialis materia. ibid.
Diuiſio. ibid.4
Ignis artificialis fornacis Babylonicæ. ibid.2.5
Ignis artificialis Cæſari Dictatori, & Hirtio, & aliis. ibid.7.& ſeqq.
Ignis Græcus quid. 384.2.18
Non differt ab igne artificiali. ibid.
Ignis qui ſputo accenditur. 385.1.21
Ignis quem ſol accendat. 389.1.58
Ignis perpetuus arte humana an dari poſſit. 390.2.68
Ignis perennis Hebræorum. ibid.
Ignis Veſtæ. 391.1.init.& ſeqq.
Ignis perennis in Britannia, ibid.72
In Libya. ibid.
Ignis vigil Ammonis. ibid.fin.
Ignis perennis Indorum. ibid.2.74
Ignis adorata à Perſis. ibid.75
Ignis Perſarum perennis. ibid.
Ignis perennis Delphis,& Athenis. ibid.
Ignis perennis ad Megarum. 392.1.78
Ignis perennis Chaldæorum,Medorum,& Aſſyriorum. ibid.
Ignis perennis origo apud Ægyptios. ibid.
Ignis vigil ſtatio. ibid.79
Ignis ſtellarum materia. ibid.
Ignis Promethei. ibid.80
An fabuloſus. ibid.81
Ignis perennis vrnæ Pacauinæ. ibid.82
Ignis perennis phialæ Neapolitanæ. ibid.
Ignis Veſtæ ſæpe extinctus. 393.1.86
Ignis Veſtalis quando ceſſarit omnino. ibid.87
Ignis perennis quo pacto dari poſſit. ibid.2.92
Ignis qui aëre viſo accenditur. ibid.93
Ignis perennis quomodo parandus. 394.1.95
Ignis æternùm duraturus quomodo accendendus. ibid.96
Ignis perennis myſticè quid. ibid.97
Ignis perennis myſticè quomodo accendendus. ibid.98
Ignis extinguitur coriis crudis, ferro & centonibus. ibid.2.101
Extinguitur aceto. ibid.
Cœno, aceto, alumine, viſco & ouo extinguitur. ibid.101.& 395.1.105
Ignis quanta aqua extinguatur. ibid.2.111
Ignis è malleolis iactus puluere conſopitur. ibid.112
Ignis maior extinguit minorem. ibid.113
Ignis Veneris aceto Chriſti extinguitur. 396.2.122
Extinguitur mortis puluere. 397.1.123
Lacrymarum aquâ extinguitur. ibid.2.125
Ignis expoſitus radiis Solis minus validus eſt. 450.1.poſt init.
Ignis ſubterranei pabulum. 71.1.24
Motus. ibid.2.25
Reſpiratio. ibid.
Ignis ſubterranei vſus. 118.1.16
Cauſa,origo,natura,pabulum. ibid.2.init.
Ignis ſubterranei pabulum eſt bitumen.363.1.6
Ignis Græci modi prior,& poſterior.384.2.19,20
Ignis Græci vis. 385.1.22
Eius inuentor quis. ibid.
Ignis fomes,ſeu eſca quomodo paretur.386.2.35
Ignis artificialis aues adminiſtræ. ibid.36
Ignis ſub aqua ardentis apodoſis. 390.2.67
Ignis quem Sol accendit,apodoſis. ibid.
Ignis inuentor. 391.1.fin.
Ignis artificialis ſymbola. 395.2.fin.
Igni albumen oui reſiſtit. ibid.1.104
Igni quæ reſiſtant. ibid.& ſeqq.
Ignem bituminis aquis augeri. 564.2.10
Ignem eſſe ſymbolum Dei. 373.2.13
Eſſe amoris ſymbolum. 374.2.init.
Eſſe ſymbolũ amoris etiã diuini.375.1.poſt init.
Ignem optimè ſeruari ferulis. 392.1.81

Iguem

Ignem perennem arte humana dari poſſe. ibid. 2.83
Ignem non eſſe materiam ſtellarum. 393.2.89
Ignem extinguere quæ valeant. 394.2.100
Ignem extinguit Salamandra. 395.1.104
Ignem naphthæ extingui puluere,& aridis. ibid. 2.111
Ignem modicum extingui ſole. ibid.113
Ignem motu excitari. 448.1.1
Ignem Solis excitari lumine. ibid.2
Igne Veneris non vritur linum viuum pudicitiæ. 397.1.124
Ignes artificiales non omnes ſpectare ad mineralogiam. 382. 2.1
Ignes artificiales qoi ſpectent ad mineralogiam. 383.1.2
Ignes artificiales priſcis noti. ibid.2.5
Ignes artificiales pro feſtiuis diebns. 387.1.38
Ignes artificioſi qui in aqnis ardent. 390.1.65,66
Ignes perennes plures olim fuiſſe. 392.1.84
Ignes priſcorum fuiſſe perennes per æquipollentiam. 393.1.85
Ignium riui. 119.2.23
Ignium priſcorũ perennitatẽ defeciſſe. 393.1.85

I L

Ileoſi qui. 481.1.14
Ilias Homeri. 14.2.med.& 461.2.7

I M

Imago amoris. 275.1.8
Imago in aëre pendula vi ſpeculi. 440.1.13
Imago pendula in medio quomodo videatur. ibid.14
Imago Pompeij ex margaritis. 593.2.poſt init.
Vide *Speculum*,& *Catoptrica.*
Imagines aſtronomicæ. 39.1.init.
Arguuntur ſuperſtitionis. ibid.2.6
Imagines pilæ cryſtallinæ. 446.2.17
Imagines quomodo fiant in gemmis duriſſimis 543.2.1
de Imaginibus ſingulorum lapidum quid notent Aſtrologi. 544.1.5
Imbricibus extremis quis primus impoſuerit perſonas. 146.1.8
Imitatio alia icaſtica,alia phantaſtica. 264.2.5
Imitationis quod genus conueniat picturæ, ibid.
Imitationis icaſticæ pictura ax Virgilio. ibid.8
Phantaſticæ pictura ex eodem. 265.1.9
Imitationem icaſticam & phantaſticam conuenire picturæ. 264.2.7

I N

Inauris aurea ſymbolum obedientiæ. 7.2
Incendium ex ſpeculo parabolico. 2.1.14
Incendium Ætnæ. 118.2.17
Inſolæ D.Georgij. 120.1.27
Syluarum. 123.2.fin.
Pentapolis. 307.2.5
Phaëthontis. 347.1.13
Coloniæ Agrippinæ ſub Nerone quomodo extinctum. 364.2.init.
Incendij Ætnei cauſæ ex Ouidio. 119.1.19
Incenſum pro thure,& econtra. 477.1.poſt init.
de *Inconſtantia* improborum Iuuenalis. 95.1. init.
Incubus,& ſuccubus. 590.1.fin.
Indica. 606.1.43
Indicum quid. 194.2.1
Indicum an ſit lapis. 195.1.6
Cur explicetur cum metallicis. ibid.7
Indicum quotuplex ſit, & qua conſtet materia. ibid.2.9
Indici materia,& ortus. 194.2.2
Eius natura. 195.1.3,4,5
Indici color qualis ſit. ibid.2.8
Infectores fæce vtuntur pro nitro. 160.2.9
Infirmitatis propriæ cognitio via ad ſapientiam. 157.1.6
Influentia cœleſtis cur dicatur occulta. 34.2.1
Infuſio medicamentorum. 217.1.6
Ingenij vena. 122.1.2
Inopus fons. 114.2.init.
Inſtitutio bona. 112.1.100
Inſtrumentum agere in virtute cauſæ principalis quid. 30.2.6
Inſtrumentum an poſſit agere abſente, vel corrupta cauſa principali. ibid.6
Inſtrumenta muſica. 11.2
Aſtronomica. 12.1
Inſtrumenta an agant per virtutem ſuperadditam. 30.2.6
Inſeſſio thermalis. 86.1.19
Aponi. 88.1.init.
Inſeſſio, & laconicum Aponi quos curent morbos. ibid.9
Inſula Neſſis. 121.1.32
Samos. 147.2.2
Lemnos. 148.2.3
Chios,vulgò *Chio*,vel *Scio.* 151.1.3
Inſula Ornatij tota ex ſale. 304.1.11
Inſulæ natantes. 98.1.48 & 99.2.59
Inſulæ aliquot cur fluctuent. ibid.
Inſulæ Vulcaniæ. 129.2.14
Inſulæ Maiorica,& Minorica. 158.2.1
Inſulæ ſulphureæ Æoliæ. 348.2.1
Intellectus noſter quomodo ſimilis veſpertilionibus. 278.2.1
Intercapedines,quæ minores videantur. 262.1.9
Interuenium. 126.2.2

I O

Ioannes Cimabos pictor. 272.2.33
Iouis lapis. 604.1.5
Iordanus vitreus. 168.2.11
Iordanis influit in Mare mortuum. 301.1.3
Iordanus fons,& ortus. 307.1.3
Ioſaphat Rex ad fidem Chriſti conuerſus. 14. 2.med.

I R

Irati oculis erubeſcunt. 173.2.9
Iris. 605.2.23
Iris Thaumantis,id eſt, admirationis filia. 182. 2.1
Iris inuitat ad Dei laudem. ibid.
Iris gemma,cryſtalli ſpecies. 431.2.1
Iris cryſtallina. ibid.2
Vbi naſcatur. 432.1.4
Iris citrina gemma. ibid.5
Iris quam ſcientiam ſpectet. 438.1.init.
Iris deſcripta à Pontano. 439.1.init.
Iris Anionis Pontano. ibid.8
Iris circa lucernas flante Auſtro. ibid.
Iris ex fiſtula rapta. ibid.
Iris fullonica. ibid.
Iris aëris ſpiſſi. ibid.
Iris quomodo fiat. 451.2.1

Iris ſymbolicè. 471.1.15
Iridis colores præcipui tres. 182.2.1
Iridis colores tribus plures. ibid.2
Iridis deſcriptio. ibid.& ſeq.
Iridis colores ſintne veri. ibid.4
Iridis colores ſub diuerſa ratione eſſe veros, & reales. 183.1.6
Iridis colorum cauſas eſſe reales. ibid.7
Iridis deſcriptio. ibid.9.& ſeqq.
Iridem è ſpeculo reflecti. 438.2.4
Iridis genealogia poëtica. ibid.5
Iridis vtriuſque tam ſolaris, quàm lunaris ſpeculum. 439.1.6
Iridem lunarem non fieri ſine ſpeculo. ibid.7
Viridis ſpeculi,& echus analogia. 451.1.1

I S

Iſatis, ſeu glaſtum herba, ex qua fit iodicium, qualis ſit,& vbi reperiatur. 196.1.10
Iſatis ſatiua, vulgò *Guado*. ibid.12
Iſatidis, ſeu glaſti vires. ibid.init.
Iſciſtus. 521.1.17
Iſciſtus Iſidoro, idem qui Schiſtus Dioſcoridi. ibid.
Iſcuſtos. 607.1.58
Iſidis ſacerdotes cur ſale abſtinerent. 313.1.6

I T

Itinerarium S.Bonauenturæ. 14.2.10

I V

Iudaicus lapis. 520.1.11
Iudæ Taddæo quæ gemma aptetur ex 12. Apocalypſis. 566.1.15
Iuditha forma pudica, & caſtus ornatus. 255.2.4
Iugum Chriſti quàm ſuaue. 398.1.poſt init.
Iulius Cæſar Imp. 593.2.init.
Iuno petit æſtum à Venere. 396.2.118
Iunonis virginitas quomodo reparata. 68.2.fin.
Iunonis ſpeculum. 463.2.11
Iupiter conuerſus in pluuiam auream. 4.2.11
Iupiter fulmineus. 346.2.11 & ſeqq.
Iouis gemma. 606.1.42
Iuratorum officia. 44.2.11
Iuris duo genera. 323.1.7
Iuſiurandum Solis. 400.1.10
Iuſtitia ſpeculum, de Maria V. 467.1.poſt med.
Iuſti deſcriptio,& laus. 186.1.init.& ſeq.
Iuuerna fl. 110.2.89

K A

Kacabres. 607.1.59
Karabe ſuccini nomen. 399.1.4

L A

LAbrum ex cornu Rhinocerotis. 76.2.7
Labrum æneum Moyſis, ſymbolum ſacræ Scripturæ. 470.1.11
Lac nigrum equarum. 112.1.100
Lac non fungi munere ſpeculi. 439.2.10 & 460. 2.7 & 469.1.poſt init.
Lactis non fungentis munere ſpeculi ſymbolum. 469.1.med.
Lacca quid. 232.2.43 & ſeqq.
Lacca ſummetri quid. 233.2.poſt init.
Lacca comberti quid. ibid.
Laccæ plura genera. ibid.48
Laccam aliquam fieri ex braſilio. ibid.
Aliquam ex cocco. 234.2.11
Laccheta quid. 233.2.init.
Laconicum. 77.1.10 & 86.2.21
Laconicum,& inſeſſio Aponi quos curent morbos. 88.1.9
Laconum punicea veſtis in bello. 175.2.2
Lacryma & ſuccus an differant. 288.1.2
Lacryma Platoni ignea,& aquea. 390.2.67
Lacrymæ funebres quomodo ſepelirentur. 285.1.16
Lacrymæ Heliadum. 400.2.19
Lacrymarum delectatio. 259.2.3
Lacrymarum aqua extingui ignem Veneris. 397.2.125
Lacus. 57.2.med.
Lacus Auccigi pudor. 70.1.10
Lacus Thraſymenus. ibid.2.14
Lacus retia vrens. 71.1.init.
Lacus inſanus. 94.2.27
Lacus inconſtantiæ ſymbolum. 95.1.init.
Lacus ſalſi. ibid.2.fin.& 301.2.2
Lacus Auerni. 97.1.41
Lacus fœtens. ibid.fin.
Lacus, in quibus mergi non poſſunt corpora etſi grauia. 98.2.49
Lacus Sirbon. ibid.51
Aſphaltites. ibid.53 & 99.2.59
Auernus. 98.2.54 & 101.1.24
Apuſcidamus. ibid.
Agrigentinus. 99.2.init.
Æthiopiæ. ibid.
Alcyonius. ibid.
Alphion. 100.1.4.
Scotuſſæ. ibid.
Lacus digito S. Staniſlai memorabilis. ibid. 2.10
Lacus Gădarenus. 103.1.31
Velinus. 104.1.init.
Polycriti. 107.1.66
Lacus Bœotiæ furialis. 113.2.109
Lacus Clitumnus. ibid.fin.
Manduriæ. 114.1.fin.
Larius. ibid.2.116
Canati. ibid.117
Scafagiolus. ibid.118
Lucerna. ibid.
Lacus qui ſine ventis excitant tempeſtates. 115.1.119
Lacus Geluchalat. ibid.1.121
Buſcrus. ibid.
Pergus. 163.2.19
Lacus quo colore pingatur à pictoribus. 278.2.3
Cur arenam vel nullam faciat, vel minus quàm mare,& fluuius. 281.1.12
Lacus Tarentinus, Cocanicus, & Aſpendi. 301.2.2.
Tragaſius. ibid.
Agrigentinus. 302.1.poſt init.
Mantianus. ibid.
Thoneris. ibid.
Aſcanius. 326.2.3
Lacus nitroſus. ibid.327.1.med.
Lacus Sirbonis. 356.1.10 & 364.1.5
Lacus bituminoſus. ibid.& 361.2.2
Laguncula terrea à Ieremia fracta quid ſignificet. 157.1.5
Lau anus Veneri dicat ſpeculum. 464.1.14

Lala pictrix. 272.2.30
Lampus perpetuò ardens dari poteſt. 393.2.91
Lapilli albi,& nigri quid priſcis. 174.2.21
Lapilli, ſeu lapides pretioſi, cur vocentur gemmæ. 542.1.3
Lapis in aqua inſtar teli ardentiſ. 71.1.init.
Lapis ardens. 119.2.25
Lapis quid. 129.2.9 & 135.2.45,46
Lapis pyrimachus liquari poteſt. 136.1.init.
Alabandicus poteſt liqueſcere. ibid.
Lapis calcarius materia terræ. 137.2.4
Lapis arenarius terræ materia. ibid.
Lapis Samius in Samia terra. 148.1.7
Lapis Indicus an differat ab Indico pigmento. 196.1.14
Lapis phrygius vbi reperiatur. 254.1.8
Lapis alumineus,qui eſt materia aluminis rupei, quomodo effodiatur. 336.2.med.
Lapis ſpecularis. 340.1.init.
Lapis thracius quod bitumen. 355.1.init.
Obſidianus,quod bitumen. ibid.
Lapis ſpecularis. 459.2.13
Vbi reperiatur. ibid.
Lapis vitreus pro ſpecularibus. ibid.14
Lapis Philoſuphorum. 539.2.1
Quid ſit. 540.1.2
Quanti æſtimetur ab hominibus. ibid.3
An ſit lapis naturalis,vel artificialis. ibid.4
Lapis Philoſophorum cur ſic dictus. ibid.1.8
Lapis Philoſophorum myſticus, & ſymbolicus. 541.1.10
Lapis Solis. 601.2.2
S.Thomæ. 604.1.24
Lunaris. ibid.1.3
Lazulus,vide *Lazulus*.
Lapidis duplex definitio ex Agricola. 135.2.45
Lapidis bituminoſi duplex genus. 362.1.9
Lapides bituminoſi ſunt leues,& ardent. ibid.10
Vſui ſunt fabris. ibid.11
Lapides bituminoſi ardentes,cadente pluuia magis ardent. ibid.
Lapides bituminoſi miris inſigniti figuris. ibid.12
Lapidis ſpecularis etymon. 459.2.13
Lapidis nomine quid veniat. 513.1.1
Lapidis, ſpiritûs, ſiue animæ, & corporis, ſiue ſubſtantiæ,& accidentis nomine quid chymicis. ibid.2
Lapidis philoſophici materia quæ, ſecundùm chymicos. 540.1.5
in Lapidem conuerſa chirotheca Friderici Imp. 514.2.poſt init.
Lapides qui ardent in aqua, & extinguuntur igneis carbonibus. 2.2.13
Lapides an ſint animati, rationes pro & contrà. 28.1.13.& ſeq.
Lapides non aluntur. 29.1.init.
Lapides in aquis. 60.1.10
Lapides quibus miſcentur aquæ thermales. 84.2.8
Lapides inodori. 96.2.init.
Lapides iuuant metallorum liquationem. 136.1. poſt init.
Lapides quomodo iuuent metallorum eliquationem. ibid.47
Lapides ſulphuroſi. 349.1.3
Bituminoſi vbi reperiantur. 362.1.9
Quibus notis dignoſcantur. ibid.
Lapides ardentes. 364.2.9
Lapides reſiſtentes. 395.2.111
Lapides melle dulciores. 414.1.3
Lapides an habeant formam ſubſtantialem. 513.1.4
Forma illa ſubſtantialis an ſit anima. ibid.2.5
Lapides vbi generentur. 514.1.8
Lapides quidam cur habeant effigies animalium intus & foris. 515.1.12
Lapides quidam vulgares. 517.1.9
Lapides medij inter vulgares, & pretioſos. ibid. 1.1
Lapides ſpongiarum. 526.1.27
Lapides quidam innominati. 607.1.init.
Lapidum morbi,ſenium,mors. 29.1.8
Lapidum color. 124.1.13
Odor. ibid.
Grauitas. ibid.1.init.
Splendor. ibid.
Succus. 131.2.init.
Diuiſio. 135.2.45
Lapidum liqueſcentium tria genera. 416.1.5
Lapidum materia. 513.1.3
Cauſa efficiens in communi. 514.1.6
ad Lapidum formationem quot, & quibus inſtrumentis progrediatur vis mineralis lapidifica. ibid.7
Lapidum colores vnde oriantur. ibid.2.9
Durities vnde. ibid.10
Poroſitas vnde. 515.1.11
in Lapides ramus,nidus, & aues conuerſæ. 514.2.init.
Lapidum eliquatio. 136.1.47
Larius lacus. 114.2.116
Larix igni reſiſtit. 395.1.106
Lateres aquis innatantes. 99.2.59
Lateres ex qua creta. 145.2.6
Latro vitreus qui. 423.2.init.
Latrunculi vitrei,ſeu calculi qui. ibid.11
Lauandi modus balneas adeuntium. 74.1.35
Quæ corporis partes lauarentur in balneis. ibid.2.init.
Quoties in diem lauarentur antiqui. ibid.37
Lauandi mores plurium nationum varij. ibid. 2.fin.
Lauandi ſe in thermis tempus quod. 78.2.11
Lauari cum mulieribus nocet ſanitati. 80.1.33
Lauari promiſcuè viros cum mulieribus deteſtandum. ibid.34
Lauatio frigida. 76.2.8
Lauinia erubeſcentia. 172.2.1
Laurei ſynopſis de ſtibio. 225.2.45
Lazulus lapis eſt materia cærulei. 198.1.17
Eſt materia Azurri vltramontani. ibid.
Lazulus vrſæ minoris imago. ibid.19
Lazulus idem qui cyaneus,ſeu cæruleus. 600.1.2
Interdum etiam Armenus,& Armeniacus dicitur. ibid.

L E

LEbetes ſua ſponte vino repleti. 109.1.78
Lectus Genialis Romanis. 374.1.poſt init.
Legio fulminatrix. 346.2.10
Lemni vrbes Myrina,& Hephæſtia. 148.2.3
Lemnia terra cur vocetur,Miltos lemnia. 8.2.5
Cur Sphragis,& ſigillum lemnium. 249.1.6
Lemnia Turcico ſigillo obſignata. ibid.

Lemnia

Lemnia terra an ſit bolus orientalis officinarum. ibid.7
Lemnia terrs an oleat. 150.1.14
Lemnia terra adulterata. ibid.2.8
Lemniæ terræ plura nomina. 148.2.2
Eius etymon. ibid.3
Lemniæ terræ tres ſpecies. 149.1.8
Lemniæ terræ vires. ibid.2.12
Lemniæ & Armeniæ terræ adulteria. 151.1.10
Lemniam terram an hodie habeamus legitimam. 149.1.7
Lemnos inſula. 148.2.3
Lens cryſtallina ignem excitat. 431.1.4
Lens connexa citius vrit quàm ſpeculum. 451.1.16
Lente cryſtalliua videre longiſſimè diſtantia nocte. 446.1.16
Lentes quid ſint. ibid.
Lenticula in gemmis quid. 547.2.19
Lentor bituminis quomodo temperetur. 363.1.6
Cedit menſtruis. ibid.1
Leo ignem timet,& gallum. 176.1.5
Cur gallum timeat. ibid.7
Lepus marinus. 504.1.10
Lethea aquæ. 109.1.81
Lethes. ibid.82
Lethis apodoſis de Gratiis. 110.1.init.
Leucas petra. 603.1.13
Leuco. 606.1.39
Leucogæi fontes. 100.1.4
Leucogæi colles ſulphurei. 354.1.3
Leucopeati,qui rudiori alba veſte,ac vili,& natiui coloris induti ſunt. 169.1.20
Leucophthalmos. 606.1.44
Lex Solis quomodo calefaciat,& refrigeret. 34.2.4

L I

Liber Antonij Abbatis. 8.1
Liber,de Maria V. 468.2.6
Liberalitatis fructus. 432.1.2
Lichanochros. 414.2.4 & 606.1.45
Ligurius. 563.1.1
An ſit gemma diſtincta à qualibet alia gemma, an verò re ipſa ſit eadem cum aliqua ſpecie gemmæ, ſolo nomine ab illa diſtincta. ibid.
Ligurius cui Patriarchæ ſit aptandus. 564.1.3
Cui aptandus Apoſtolo. ibid.4
Congruit Gad. 586.2.9
Ligurij proprietates,& vires. 563.2.2
Ligurum fons. 109.1.80
Limyra fons. 110.1.90
Linea polaris an ſit ſtabilis in magnete. 535.2.18
Lineæ Apellis,& Protogenis. 273.2.8
Lingua ignea neceſſaria Prædicatoribus. 375.1.25
Linterni fons. 115.1.121
Linum viuum non comburitur. 394.2.103
Linum viuum pudicitiæ non vtitur igne Veneris. 397.1.124
Lini viui pretium. 394.1.fin.
Lipare gemma. 414.2.5 & 603.1.14
Liquores lethales qui. 504.1.4
Lithargyrum. 616.1.5
Lithocolla,in quo differat à maltha. 159.1.init.
Lithocolla gemmariorum. ibid.17
Lithocollæ duo genera. ibid.
Litrum idem quid nitrum. 529.1.13
Littera occidens,ſpiritus viuificans. 7.1
Litteræ Alphabeti quomodo combinabiles. 140.1.23
Litteræ ſcriptæ qua arte deleantur. 244.1.21
Litteræ Cadmi filiæ dicuntur,& cur. 255.1.8
Lix quid ſit. 283.2.3
Lixiuium cineris ficulnei. 285.2.20

L O

Locus quid ſit,& quotuplex. 47.2.init.
Locus veneno affectorum qualis ſit. 507.2.fin.
Loci immobilitas vnde ſumatur. 47.2.init.
in Loco quibus eſſe competat. ibid.
Loci bituminoſi ardentes. 364.2.8
Loca maritima cur mediterraneis calidiora. 69.2.init.
Loca veſtium. 77.2.17
Loca ardentia. 118.2.17
Loca ſorna. 127.1.35
Loca maritima cur calidiora. 298.2.20
Lomentum quid ſit. 197.2.poſt init.
Lothi vxor verſa in ſtatuam ſalis, & cur. 316.2.1 ibid.
Lothi vxoris inobedientia. ibid.2
Incredulitas. ibid.3
Memoria à Domino commendata. 317.1.6
Lothi vxor an verè verſa fuerit in ſalis ſtatuam. ibid.8
Lothi vxoris ſtatua qualis fuerit. ibid.1.init.
Lothi vxoris ſtatuam fuiſſe ex ſale metallico. ibid.poſt init.
Lothi vxoris ſtatua quandiu durauerit. ibid.
Qualis fuerit Tertulliano. ibid.10
Lothi vxoris ſtatuam mutilatam ſponte reſarciri. ibid.11
Lotio medicamentorum. 217.1.6
Loturi priùs exercebantur. 79.1.26

L V

Lucerna lacus. 114.1.fin.
Lucernam cur non extinguerent priſci. 390.2.79
Luctus Octauiæ ſororis Auguſti. 259.1.2
Lumen quid. 162.1.7
Lumen nullũ eſſe omnis coloris expers. 163.2.21
Lumen in picturas quomodo ducendũ. 262.2.12
Lumen ad ſepulchra cur adhiberent, & quidem perenne. 394.1.poſt init.
Luminis conuenientia cum colore. 163.1.14
Luna aurea. 2.1.9
Luna decreſcente putandæ arbores. 36.1.init.
Luna à ſole mutuatur lumen. 440.2.1
Luna an ſit ſpeculum Oceani. 441.1.7
Lunæ mutationes. 39.2.8
Lunæ ſuperficies an læua ſit,& terſa. 440.2.fin.
Lunæ maculæ an illi conueniant, quà ſpeculo. 441.1.7
An ſint imagines macularum Solis. ibid.8
Lunæ maculas eſſe rariores Lunæ partes. ibid.
Lunæ maculæ Põrano & aliis quid ſint. ib.2.9,10
Lunam eſſe ſpeculum Solis. 440.1.fin.
Non eſſe ſpeculum Solis. ibid.2.3
Probabilior opinio. ibid.5
Lunaria herba putatur Diabolus. 248.1.9
Lunatici. 35.2.4
λύτρον quid. 76.2.8
Lutum thermale. 86.2.fin.
Lutum Apuliæ. 158.1.16
Armenij,eiúſque vires. ibid.
Lutum Apulum eſſe ipſum Armenum artificioſum. ibid.17

Quomodo

Quomodo fiat. ibid.
Lux cur calefaciat. 34.2.6
An ſit inter primas qualitates. ibid.7
Lux & color an ſint corporis opaci affectiones. 163.1.15
Lux obcæcauit è carcere eductos. 176.2.13
Lux excellens oculis obeſt. 177.1.16
Lux recta,& obliqua quid. 182.1.3
Lux colores ſuſcitat. 184.1.1
Lucis variæ differentiæ. 164.1.init.
Lucis varietas oritur ex colorũ varietate. 184.2.1
Lucem non eſſe corpus. 162.1.6
Non eſſe defluxus à corpore lucido. ibid.
Non eſſe formam ſubſtantialem. ibid.
Lois Gallicæ remedium. 193.1.26,28

L Y

Lychnis. 603.2.15
Lymphatio quid. 590.1.poſt med.
Lynceſtis aqua inebrians. 95.1.29 & 109.1.77
de Lynceſtio Ouidius. 95.2.init.
Lyncurium ſucci nomen. 399.2.init.
Lyncurium eſſe gemmam. 403.2.43
Eſſe genus ſuccini,nec fieri ex vrina lyncis. ib.
Lyncurij natura. 402.2.33 & ſeqq.
Lyncurij vis medica. 411.2.4
Lynx. Lyncis natura. 402.2.34.& ſeqq.
Lyſippus ſtatuarius. 623.2.8
Lyſippi opera. 10.1
Lyſippi Alexander. 273.1.5
Lyſippum aliis prætulit Alexander. ibid.6

M A

M*aceratio*, ſeu infuſio medicamentorum. 217.1.6
Macharon ſulphure abundat. 349.1.3
Machina ad foſſionem venarum. 127.2.12
Machinæ bellicæ, quæ quatiunt puluere pyrio. 287.2.48
de *Maculis* ſolaribus luſus poëticus. 49.1.init.
Magia & Alchymia an ſint cauſæ foſſilium. 43.2.11
Magiſtri metallicorum officia. 44.2.10
Magnes à ſuccino quomodo differat in trahendo. 410.1.init.
An & quomodo trahat ferrum. ibid.2.15
Magnes perficit vitrum. 412.2.4
Magnes ſymbolũ charitatis,& ſapientiæ. 433.2.6
Magnes variè nominatur. 532.2.1
Eorundem nominum ratio. ibid.2
Magnes qua occaſione inuentus fuerit. ibid.3
Magnes quotuplex ſit. 533.1.5
Magnes optimus quis,quis peſſimus. ibid.7
Magnes an habeat vim attrahendi ferrum. ibid.8
Magnes omnis an eãdem vim habeat. ibid.2.init.
An præter ferrum habeat vim attrahendi aliquid. ibid.10
Magnes Orientalis. ibid.11
Magnes an poſſit ſuam vim attractiuam communicare multis aliis rebus per contactum ſiue mediatum,ſiue immediatum. 534.2.14
Magnes an, & quomodo ferrum ſoſpendat in aëre. ibid.15
An poſſit mouere ferrum corpore quodam denſo,& duro. 535.1.16
An habeat polos, & quomodo illi dignoſci poſſint. ibid.fin.
Quomodo magnetem trahat,& expellat. ibid. 2.21
Quomodo poſſit attrahere arenam magneticam,eamque ſeparare ab arena alterius generis. 536.1.init.
An omni ſui parte trahat ferrum. ibid.2.30
Magnes idem an trahat,& abigat ferrum. ibid.31
Magnes an etiam abſque contactu poſſit ferro communicare ſuam virtutem tractiuam. ibid. 32
An contrariam vim ſuæ faciei ferro tribuat. 537.2.41
Magnes quomodo vim ſuam communicet laminæ ferreæ,vel pilæ. 538.1.46
Magnes ebrius,cuius virtus euanuerit,quomodo priſtinam vim recuperet. ibid.1.48
Magnes quomodo vires amittat. ibid.50
An valeat ad conficiendum vitrum. 539.1.57
Magnetis vſus vitro conficiendo. 416.1.poſt init.
Magnetis origo. 533.1.4
Colores. ibid.6
Magnetis vis ferri attractiua an,& quibus modis poſſit impediri. 534.1.13
Magnetis poli,ſeu puncta oppoſita,an ſuas vices mutent contactu aliorum lapidum. 535.2.20
Magnetis maiori lapidi an maior quoque inſit virtus attractiua. 536.1.23
Magnetis vis ad trahendum pellendúmque alios lapides magneticos, an poſſit impediri per obicem interpoſitum. ibid.25
Magnetis virtus quomodo augeatur. 538.2.49
Magnetis effectus ſpectantes ad medicinam quid. 539.2.58
Magneti ob quam cauſam conueniat vis trahendi ferrum. 533.2.12
Magneti quid tribui ſoleat in ordine ad amorem. 539.1.55
Quid in ordine ad fures,& furta. ibid.56
in Magnete an ſit ſtabilis linea polaris. 535.2.18
in Magnete vbi vigeat vis borealis, & auſtralis. ibid.19
Magnete quomodo inſtruatur prælians arenarum exercitus. 536.1.16
Magnus Cham. 542.2.med.
Magra, pro rubrica. 154.2.2
Magus. Magi Zoroaſtri. 39.1.med.
Maiolica & Maiorica. 160.1.11
Maiolicarum laus,& pretium. ibid.10
Maiorica,& Minorica inſulæ. 158.2.1
Malauar. 517.1.38
Malleoli Babylonici quid. 383.2.6
Mallius pictor. 272.1.32
Maltha. 355.1.3
Maltha alia natiua,alia factitia. 158.2.3
Maltha qua vtuntur metallici. ibid.5
Maltha aquis accenditur. 364.1.6
Maltha eſt ſimilis naphthæ. 376.2.1
Eſt genus bituminis. ibid.
Maltha cuius rei ſit ſymbolum. ibid.3
Maltha artificialis quomodo paretur. ibid.4
Malthæ nomine duo ſignificantur. 158.2.2
Malthæ factitiæ duo genera. ibid.3
Quod malthatur, oleo perfricatur. ibid.4
Malthæ materia, compoſitio,& vſus. 159.1.18
Natura,& proprietates. 376.2.2
Malthæ nomine plura venire. ibid.4
Mandragoras. 504.2.ante fin.

Digitized by Google

Marcia vxor Catonis. 270.2.32
*M.*Curius ſpernit aurum. 5.1.15
Mare. 57.1.3
An ſit depreſſius terrâ. 56.2.1
Mare mediterraneum. 57.1.3
Caſpium. ibid 2.init.
Rubrum. 93.1.16
Mare purpureum quando ſit. 180.1.15
Mare quo colore pingatur a pictoribus. 278.2.3
Vbi magis abundet terrenis exhalationibus. 299.1.22
Mare mortuum cur ſic dictum. 307.2.5
Mare vri poſſe. 309.1.1
Eſſe pingue. ibid.
Mare Salis,& mare mortuum,ſiue Sodomiticum idem eſſe. 312.2.init.
Mare pinguius eſſe aqua dulci. 318.2.2
Mare oleo conſperſum pellucidum fieri,& tranquillum. ibid.fin.
Mare clarius eſſe aqua dulci. 319.1.3
Mare vitreum cryſtallo ſimile, ſymbolum eſſe pœnitentiæ. 432.2.2
Symbolum eſſe Baptiſmi. ibid.3
Mare vitreum igne mixtum ſymbolum Baptiſmi, in quo datur ignis Spiritus ſancti. 433.1.4
Fidei caritate formatæ ſymbolum. ibid.5
Cœli ſymbolum. ibid.2.init.
Symbolum Angelorum, & ſacræ Scripturæ. ibid.
Sacramentorum ſymbolum. 433.2.6
Mare pro ſpeculo. 460.1.poſt init.
Mare oleo conſperſum fit pellucidum. 482.1.17
Oleo tranquillatur. ibid.18
Maris colores qui. 183.2.14
Maris colores veros eſſe. ibid.15
Maris etymon. 300.2 fin.
Maris ſpuma. 325.1.4
Maris mortui, ſeu Aſphaltitis proprietates quæ. 307.1.3 & ſeq.
Mari miſceri multas exhalationes terreas. 298.2.10
Mari, quàm fluuiis faciliùs innatari. 299.1.init.
Mari vnde aduenia nt tot exhalationes terreſtres. ibid.21
in Mari dulcis hauſtus. 114.2.init.
Mari qui ſe lauant citius ſiccari, quàm qui aqua dulci. 318.2.2
Maria quæ magis,& quæ minus ſalſa. 300.1.30
Maria omnia num ſint ſalſa. ibid.2.35
Maria amara an,& quomodo ſint. 301.1.36
Marium profunditas. 55.1.15
Marga quid. 144.1.init.
Quotuplex ſit. ibid.
Quomodo agris iniicienda. ibid.17
Margæ vires quæ. ibid.15
Venæ quæ. ibid.
Margæ ſpecies & differentiæ. 144.1.16
Margæ fructus. ibid.1.17
Caſus vbi vigeat. ibid.18
Margarita. 7.2.& 591.2.1
Cur ſic dicta. ibid.med.
Dicitur & margaritum,aliquando vnio. ibid.
Margarita an contineatur ſub genere gemmæ,& lapidis pretioſi. 592.2.3
An natura ſua ſit pellucida. 593.2.7
Margaritæ moles,& quantitas. ibid.5
Color. ibid.6
Margaritæ naſcuntur in mari,fluuiis,& lacubus. 57.2.5
Margaritæ aceto ſoluuntur. 100.1.7
Margaritæ vbi reperiantur gignantúrque. 592.1.2
Margaritæ laudabiliores quæ. ibid.2.init.
Margaritarum pretium,& æſtimatio. ibid.2.4
Vſus in medicina. 507.1.21
Margaritas peſti aduerſari. 150.2.6
Vide *Vnio.*
Maria Magdalena quo ſitu lauerit pedes Chriſti cœnantis. 78.2.24
Maria feneſtra cœli. 462.2.12
Ianua cœli. ibid.
Mariæ V.ſpeculum argenteum. 467.1.2
Maria V.eſt ſpeculum iuſtitiæ, & ſpeculum ſpeculorum. 3.ibid.poſt med.
Maria V. habet conditiones ſpeculi perfecti. ibid.fin.
Eſt ſpeculum virginum. ibid.2.init.
Mariæ fauor. 100.2.10
Mariæ vnguenta Veneri erepta,Chriſto donata. 398.2.132
Mariæ glacies quid. 459.1.13
Mariæ oculi ſiderea ſpecula. 462.1.11
Mariæ conſcientia corallio aſſimilata. 468.1. poſt init.
Mariam eſſe librum. ibid.2.6
Mariam ſimul eſſe librum,& ſpeculum. ibid.
Mariæ oculos eſſe ſpecula. ibid.5
Mariæ oculi cognitio ſui, & amor Dei. ibid. fin.
Mariæ oculus victor Dei. ibid.2.init.
Mariæ nubes roſcida. 471.1.15
Maritha. 380.1.2 & 604.1.22
Marmor an molleſcat. 132.2.init.
Marmor Lacedæmonium. 515.2.6
Auguſtum,& Tiberium. ibid.
Parium,ſeu lapis parius. ibid.fin.
Coraliticum. 516.1.init.
Alabandicum. ibid.
Thebaicum. ibid.
Syenites. ibid.
Lesbium. ibid.
Co in hium ibid.
Chariſteum. ibid.
Luculleium. ibid.
Numidicum. ibid.
Lunenſe. ibid.
Marmoris nomine quid veniat. 515.1.1
Marmora an creſcant in lapidicinis. ibid.2
Quomodo ſecentur. ibid.5
Marmora, & lapides ad ædificia, & ſculpturam Vaſario quot,& quæ ſint. 516.1.7
Marmorum genera quot ſint. 515.1.3
Vſus qui. ibid.4
Martyrum ſpecula chalybea, & ærea. 467.1.2
Mas. Marem fœminámque quis primus pingendo diſcreuerit. 268.2.poſt init.
Maſſa vitrea quomodo recoquatur. 420.1.5
Mater concurrit paſſiuè,& actiuè ad prolem. 42.1.9
Materia ex qua,in qua, circa quam. 21.2.3
Materia remota, propinqua & proxima. ibid.
Materia remota foſſilium. 22.1.4

Mareria

Digitized by Google

Materia prima quid. ibid.
  An ſit pura potentia, an habeat propriam exiſtentiam, & actum entitatiuum. ibid.
Materia propinqua fuſſiſium. ibid.
Materia propinqua foſſilium quænam ſit. 23.1.8
de Materia proxima foſſilium ſeptem ſententiæ. ibid.9
  Ariſtotelis ſententia præfertur reliquis. 24.2.15
  Aliorum Philoſophorum ſententiæ reuocantur ad noſtram, quæ eſt Ariſtotelis. ibid.16
Mattiaci fontes. 70.1.init.
Matthiæ Hungarorum Regis nuptiæ. 542.2.med.

M E

Medea. 605.1.17
Medeæ naphtha. 372.2.4
Medicamentum ſimplex quid. 219.2.2
  Compoſitum quid. ibid.
Medicamentum emplaſticum. 220.2.init.
  Anodynum. ibid.
Medicamenti, & alimenti diſcrimen. 219.1.1
Medicamenti purgantis genera. 222.1.11
Medicamenta quinque modis præparari. 217.1.init.
Medicamenta alterantia, & euacuantia. 220.1.4
Medicamenta alexiteria, & alexipharmaca. ibid.5
Medicamenta deleteria. ibid.6
Medicamenta ſarcotica. ibid.2.8
  Epulotica. ibid.
  Cachæretica. ibid.
  Septica. ibid.
  Eſcharotica. ibid.9
  Veſicantia. ibid.
  Cauſtica. ibid.
  Purgantia, & ſolutiua. ibid.10
  Lenientia. ibid.
  Benedicta, ac benigna. ibid.
  Maligna, ac venenata. ibid.
Medicamenta quot modis aſſumantur. 221.1.12
Medicamenta, quæ antiquis ignota, neotericis familiaria. 226.2.51
Medicamentorum lotio. 217.1.6
  Maceratio, ſeu infuſio. ibid.
  Tritura. ibid.
Medicamentorum externorum facultates in quot genera diſtribuantur. ibid.7
Medicamentorum vires in tres ordines diſtribui, 219.2.2
Medicamentorum prima facultas. ibid.
  Secunda facultas. ibid.3
  Tertia facultas. 220.1.4
Medicina abiecta. 16.1.5
Medicinæ laus. 18.1.19
Medici cur σερνοάγοι. 16.1.5
Medici ſtibium concedentes, vel negantes à calumniis vendicantur. 227.1.55
Medicis non vtebantur Arcades & Babylonij. 16.1.5
Mediocritas antea. 100.1.5
Mediocritatis laus, & neceſſitas. 309.1.2
Medius lapis. 607.1.60
Meduſa ſymbolum voluptatis. 359.1.11
Meduſa ad ſpeculum lapideſcens quid moneat. ibid.
Meduſa ad ſpeculum moriens quid myſticè, ibid.11
Meduſæ ſtuprum punitur. ibid.2.init.
Mel quomodo bonum & malum. 14.1.init.
Mel de petra quid Deut.32. 372.1.8.
Mel ponticum. 505.1.init.
Mellis imom cur optimum. 483.2.22
Melancholicorum admiranda deliria. 442.2.9
Melanteria affinis vitriolo miſy, ſory, & chalciti. 250.1.62
Melanteria, vitriolum, miſy, ſory, & chalcitis in quo differant, & conueniant. 251.2.67
Melanteriæ vis medica. 252.1.72
Melanteria ignorari hoc tempore. ibid.74
Melas. 111.2.98 & 112.1.100
Melia eſt pigmentum. 152.1.22
Meliæ terræ triplex nomen. ibid.2.12
  Eius etymon, ibid.
  Color. ibid.13
  Vires, & vſus. ibid.
Melichloros. 605.1.12
Melitites. 525.1.18
Melotius, ſeu molotius. 524.2.3
Memoria vxoris Loth à Domino commendatæ. 317.1.6
Memphites. 510.2.13
Mens. Mentis humanæ dignitas. 156.2.5
Menſæ quæ igne purgantur, non vitiantur. 339.1.poſt init.
Menſtrua mulieris reſiſtunt igni. 395.2.poſt init.
Menſtruorum peſtiferum virus. 360.1.5
Menſtruorum vis in bitumen Iudaicum. ibid.2.init.& 10 & 361.2.init.
Menſtruorum venenata qualitas. ibid.
Mephitis pro graueolentia, cuius illa erat Dea, ſicut quandoque Venus pro voluptate. 97.2.40
Mephitis grauolentia Dea. 121.1.34
Mercatura ſordida. 15.1.4
Mercurij, & Veneris apparitiones, & occultationes. 51.1.fin.
Mercurij virga ex Homero. 125.1.2
  Ex Virgilio. ibid.
  Eius caduceus. 126.1.11
Metallum quid. 129.2.9 & 136.1.48
  Quotuplex ſit. ibid.2.52
Metallum, minera, fodina, vena, & venula in quo differant. 123.1.8
Metalli etymon. 609.1.1
Metalla cur recondita in terræ viſceribus. 13.2.7
Metalla cur à planetis, & gemmæ à ſtellis fixis effici dicantur. 37.2.1
Metalla cur ſecundi planetæ, gemmæ verò ſecundæ ſtellæ fiat. ibid.2
Metalla vocantur nomine planetarum. 38.1.init.
Metalla, quibus miſcentur aquæ thermales. 84.2.init.
Metalla Aponi. 87.2.5
Metalla quæ odora. 96.2.init.
Metalla non viuere. 122.1.4
Metalla experiendi vtilitas. 128.1.14

Metalla quomodo, & quæ ſeparentur ab inuicem. ibid.fin.
Metalla ſeparanda à terris, ſuccis, & lapidibus. 291.2.23
Metalla ſpeculo vſtorio diffluere. 449.2.12
Metalla quæ chymici nituntur purgare, & perficere per lapidem philoſophicum. 540.1.6
Metalla in communi. 609.1.1
Metalla vbi generentur. 610.1.6
Metalla ſingula quibus planetis, quibúſque corporis partibus reſpondeant. 612.1.10
de Metallorum ortu Platonicorum, & Aſtrologorum ſententia. 38.1.init.
  Examinatur ſententia Triſmegiſti. ibid.4
Metallorum numerus. ibid.2.init.
de Metallorum numero diuerſæ ſententiæ. 40.1.9
Metallorum radix, cortix, ſubſtantia, & vena. 123.1.9
Metallorum experimenta. 128.1.14
  Separatio. ibid.16
  Sapor. 131.2.init.
  Odor. ibid.7
  Ferruminatio qualis ſit. 201.2.22
Metallorum oleum non ardet. 393.2.92
Metallorum materia. 609.1.2
  Forma. 610.1.3
  Generatio. ibid.4
  Cauſa efficiens. ibid.5
  Affectiones in communi. 611.1.7
  Genera. ibid.2.8
  Nomina ſecundùm Aſtrologos. ibid.9
Metallica affinis nobilitati & diuitiis. 16.2.8
Metallica, nobilitas & opulentia ſibi ſunt affines. 17.1.12
Metallica media quibus miſcentur aquæ thermales. 84.2.med.
Metallica lethalia quæ. 504.1.8
Metallici cur egeni. 13.1.3
Metallicorum pericula. 3.1.3
  Ruina. 13.1.4
  Conditiones quinque. 43.2.2
  1. Cultus Dei. ibid.
  2. Artis præcepta tenere. ibid.4
  3. Vt ſuæ ſit artis peritiſſimus. 44.1.5
  4. Antequam venas fodere incipiat, ſeptem ſecum conſideret. ibid.6
  5. Oportet ſit multarum artium, & diſciplinarum non ignarus. ibid.7
Metallicorum morbi, & remedia. 45. 1. 56. & 128.2.17
  Caſus qui. 46.2.23
Metallicorum officia. 128.1.18
Meteora quæ generentur in aëre. 56.1.19
Meteorologia vnde denominetur. 20.2.8
Meteorologia verſatur circa mixta perfecta, & imperfecta. 21.1.9
de Meteorologiæ obiecto variæ ſententiæ. ibid. 10
Motus ignominiæ quàm potens. 520.2.30

M I

Michael Angelus Bonarottus Florentinus pictor. 10.1.& 272.2.34
Μιλτος, rubrica. 154.2.2
Mida Phrygiæ Regis fabula. 6.1.24,25
Miles vitreus qui. 423.1.8
  Gemmeus, idem qui vitreus. ibid.2.9
Milites non poſſe damnari ad metalla. 5.2.init.
Mileſia virgines. 124.1.30
Milichus fl. 113.2.11
Miltos lemnia. 148.2.5
Minera, metallum, fodina, vena, & venula in quo differant. 523.1.8
Minerales colores vtiles pictoribus. 9.2
Mineralia ſunt potiſſima fundamenta ſapientiæ ſymbolicæ, & Philoſophiæ hieroglyphicæ. 7.2
Mineralia quàm ſint vtilia medicinæ. 8.2
Mineralia vtilia agriculturæ. 9.1
  Militiæ vtilia. ibid.
  Vtilia fabris ferrariis. ibid.
Mineralia quàm vtilia architecturæ. 10.2
  Quàm vtilia ornamentis ſacris. 11.1
  Poëtis vtiliſſima. 12.5
Mineralium plora genera in media aëris regione generantur. 37.1.med.
Mineralium pater & mater ex Triſmegiſto. ibid.2.1
Mineralogia eſt pars Phyſicæ. 18.2.27
  Eſt pars Philoſophiæ, & eſt vera ſcientia ſpeculatiua. 19.1.init.
  Quomodo coincidat cum ſapientia ſymbolica. ibid.28
  Quomodo ſit practica. ibid.29
  Eſt pars Meteorologiæ. 20.1.3
Mineralogiæ damna. 3.1.& ſeqq.
  Fructus, & commoda. 6.2.& ſeqq.
Mineralogiæ ars honeſta. 16.1.6
  Actus varij. 17.2.16
Mineralogiæ locus inter partes Phyſicæ quis ſit. 20.1.4
Mineralogiæ obiectum. ibid.2.5,6
Mineralogiæ obiectum ſtatuitur materiale. 21.1.12
  Formale ſtatuitur. ibid.2.13
Mineralogiæ diuiſio. 280.1.1
Minerua Phidiæ, & Alcamenis. 263.2.15
Minerua ſpectans ſpectantem quacumque aſpiceret. 272.1.17
Mineruæ fructus ex ſpeculo. 463.2.10
Minium, id eſt, rubrica. 154.2.2
Minium eſt color floridus, & rubeus. 188.1.1
Minium vbi reperiatur. ibid.2.5
Minium aliud natiuum, aliud factitium. ibid.6
Minium natiuum. 589.1.7
  Sincerum, ſeu primarium. ibid.8
  Adulteratum, ſeu ſecundarium. ibid.
  Probatiſſimum. ibid.10
  Quot modis adulteretur. ibid.2.11
Minium Sandarachæ in quo ſimile, & diſſimile. ibid.12
Minium eſſe venenum. ibid.2.13
Minium colligentes, & tractantes quomodo muniantur aduersùs vim illius. ibid.14
Minium ſincerum, & adulteratum quomodo dignoſcatur. 190.1.17
Minium verum cur hodie ignoretur. ibid.18
Minium etiam doctis ignotum. ibid.2.init.
Minij auctoritas, & laus. 188.1.2
  Etymon. ibid.3
  Nomina. ibid.1.init.
  Primus inuentor. ibid.4
  Natura, & materia. 189.1.10
  Generatio. ibid.& n.11
Minij diſtillatio parit argentum viuum. ibid.13

Digitized by Google

Minij color ex fornace. ibid.2.13
Vſus io ſcripturis,& ſepuleris. ibid.14
In triumphis,& idolis. ibid.
In parietum tectoriis. 190.1.init.
Minij color quomodo ceræ beneficio conſecretur. ibid.16
Minio inimica lux Solis,& Lunæ. ibid.15
Miracula orbis. 10.5
Miraculis deſeruire naturam. 313.1.init.
Miſy affine vitriolo, ſory, chaleiti, melanteriæ. 250.1.59
Miſy, vitriolum, ſory, chalcitis, & melanteria in quo differant,& conueniant. 251.2.ioit.
Miſy ignorari hoe tempore. 252.1.74
Miſyos vis medica. ibid.72
Mithridax: 605.2.20
Mixtio quid ſit, & quot requirat conditiones. 25.2.7
Mixtionis fructus in præparandis medicamentis. 217.1.poſt init.
Mixtum perfectum & imperfectum quid. 21, 1.11
Mixra an viuant omnia. 41.1.4
Miatorum foſſilium vndecim geneta. 119.2.10

M N

Mnemoſynes. 109.5.82
Mnemoſynis apodoſis de Gratiis. 110.1.init.

M O

Modernus mons ardens. 119.5.25
Molybdena quid. 257.2.8
Momonia fons. 214.2.117
Monedulus capi ſpeculo. 455.2.8
Monetarios inter viles reponit ius ciuile. 15. 2.med.
Monochromaton ex ſingulis coloribus fuiſſe. 268. 1.3
Monoſtichon variabile in verſus 1025. 140.1.54
Mons aureus cum ceruis & leonibus. 2.1.9
Aureus ad Florentiolam. 519.2.25
Mons Hecla. ibid.
Crucis. ibid.
Helga. ibid.
Carbonum. ibid.
Mons carbonum ardens. 364.1.9
Montes auri. 60.2.med.
Montes Hephæſtij. 119.1.23
Muntes ardentes Gaurus,& Modernus. ibid.25
Montes Cumani. 120.1.19
Baiani. ibid.
Tritulus. ibid.
Montium altitudo cognoſcitur ex maris profunditate. 54.1.14
Montium vertex. 224.1.13
Color. ibid.
Steriliras. ibid.2.init.
Rimæ. ibid.med.
Morbus ſonticos. 517.2.med.
Morbi metallicorom, & remedia. 128.5.17
Morbi Gallici remedium. 593.1.16,28
Morochtus. 523.5.52
Mors vbique expectanda. 370.2.13
Mors cogitata vtilis ad virtutes aſſequendas. ibid.14
Mors ineuitabilis. 397.1.123
Mortis memoria ad quid vtilis. 370.1.9
Mortis meditatio quid. ibid.2.15
Mortis memoria vtiliſſima. ibid.13
Mortis memoria iræ remedium. ibid.14
Mortis reminiſci ſapientes, fatuos obliuiſci. ibid.15
Mos Gallorum in lauandis pueris. 73.2.35
de More mergendi pueros in aquas gelidas Galeni ſententia. 74.1.34
Mores ſe lauandi plurium nationum varij. ibid, 5.fin.
Motus triplex. 35.2.1
Motus quomodo per accideos cauſa caloris. ibid.2
Quomodo per ſe cauſa caloris. ibid.3
Motus quomodo calefaciat, & refrigeret. 33, 1.8
Motus Solis an alteret corpora inferiora. ibid.22
Motus Martis, Veneris,& Mercurij modò ſopra, modò infra ſolem. ibid.2.init.
per Motum influunt cœli in ſublunaria. 32, 1.6
Motu liquatur plumbum. ibid.init.
Motu coquunt oua Babylonij. ibid.
Moyſis virga. 125.1.med.

M V

Mularum rubor cur ex pulmonis inflammatione. 187.2.17
Mulieres citò caneſcere. 186.2.10
Mulieres lucida veſte quis primus pinxerit. 268.2.7
Mulierum ornatus ſuperfluus. 465.1.9
Mumia ſpecies bituminis. 335.2.5
Mumia vox Arabica,& Maora. 369.1.2
Mumia legitima quomodo paranda. ibid.2.6
Mumia probatiſſima quæ,& cuius ſit ſymbolum. 371.1.18
Mumiæ vis medica. 363.5.6
Mumiæ nomen quid. 369.1.1,2,3,4,5
Mumiæ nomine interdum venire aſphaltum. ibid.1.5
Mumiæ facultates quæ. ibid.7
Mumiæ plures vires medicæ. 370.1.init.
Mumiæ ſymbola. ibid.9
Mumiam Venerias ex Ægypto vehi. 369.2.5
Mumiam vulgarem non poſſe ſubſtitui pro legitimo aſphalto Iudaico. ibid.6
Mumiam valete contra ſcorpionum ictus. 370. 1.8
Mundus, liber Dei. 273.2.8
Mundus muliebris. 465.1.10
Mundi muliebris deſcriptio. 255.2.3
Mundi longirudo qoomodo poſſit inueſtigari ope magneris. 537.2.40
Muranarum muriam concedit Plioius. 322. 2. init.
Murex. 570.1.27
Quid ſit. 231.2.3
Muricis nomine quid veniat. 228.1.3
Muricis vſus. ibid.2.init.
Muria quid. 352.1.5,4,6 & ſeqq.
Muria Colomellæ quomodo fiat. ibid.2.3
Muria Martiali ex thynno, vel ſcombro. 323. 1.8
Muria Radero ex qua materia fieret. ibid.9
Muria thynni filia cur dicatur. ibid.
Muria in qoo differat à garo,& alece. ibid.
Muria Perſio. ibid.10
Muries, idem quod muria. 324.1.10

Muriæ vires quæ. 323.2.14,15
Muriæ gradus. 324.1.20
Muriam murænarum concedit Plinius. 322. 1. init.
Muriam duram torminibus prodeſſe. 323.2,12
Murrhina. 605.1.21
Vide *Myrrhina.*
Mus Mures in fonte Acadiæ. 110.2.88
Mures ſal lambendo impleti ſine coitu. 313. 1.5
Muſeum ex margaritis. 2.1.9 & 593.2.poſt init.

M Y

Mycon pictor. 269.1.2
Myexis. 527.1.36
Myndan. 603.2.16
Myrina Lemni vrbs. 148.2.3
Myrrhina vaſa Plinio quid. 159.1.1
Myrrhina Plinij non differre à noſtris Porcellanis. ibid.1.3
Myrrhinæ, ſeu murrhinæ vox quid ſignificet. ibid.1.1
Myrrhites gemma. 414.2.2 & 605.1.11
Myrſinites gemma. 414.2.5
Myrtета Baiana. 74.1.init.& 77.1.10
Myrridas. 523.1.4

N A

N*Aphtha.* 355.1.3
Quid ſit. 383.2.5
Naphtha Babylonica Ecbatanis viſa Alexandro Magno. 372.1.1
Naphtha rapit ignem. ibid.2
Naptha Medeæ. ibid.2.4
Naphtha amoris ſymbolum. 373.1.13
Naphtha charitatis rapit Deum ignem tribus modis. ibid. 14
Rapit nouo,& quarto modo. 374.1.init.
Naphtha rapiens ignem eſt pulchritudo rapiens amorem. 375.1.26
Naphtha pro ſtercore diaboli. 474.2.5
Naphthæ vis,& ſignificatio. 365.1.1
Vis,& periculum in Stephanum puerum Alexandrum. 372.1.fin.
Naphthæ generatio. ibid.2.5
Vis,& natura. ibid.8,9,10,11
Napththæ pulchritudo quot amoris ignes rapuerit. 375.2.31
Naphthæ mineræ. 474.2.5
Naphtham eſſe genus bituminis. 372.2.7
Narciſſus ad fontem. 460.1.2
Narciſſus in ſpeculo fontis ſe contemplatur. ibid.
Narciſſus ad ſpeculum ardens quid myſticè. ibid.3
Narciſſi amantis incendium. 374.1.21
Nati cur ſimiles parentibus. 42.2.init.
Natorum ſimilitudo. 39.1.med.
Natura quid ſit. 26 2.fin.
Naues ſal vehentes muribus abundare. 313. 1. 5,7
Naxi fons. 109.1.80
Naxius. 526.2.28

N E

Nealcis equus. 266.2.3
Necromantia ſimulata ex coloribus apparentibus. 285.1.5
Nectar eſſe ſuccum. 288.2.7
Neminia fons. 113.1.506
Nemorum damna ex metallicis foſſionibus. 3.2.6
Nephriticus. 526.1.31
Neptunus, & Ceres in eodem ſano eur. 315. 2. poſt init.
Nero Princeps ſceptra, & perſonas, & cubicula viatoria vnionibus conſtruebat. 593. 2. poſt init.
Neronis ſmaragdus. 2.1.7
Neſſis inſula. 121.1.32
Neſtorianum quid. 198.2.26

N I

Nicias pictor. 270.1.10 & 272.1.29
Nidor bituminis fugat ſerpentes. 363. 2. poſt init.
Nigilla, Git, Melanthion. 504.2.med.
Nigredo viſum colligit. 177.1.17
Nigredinis effectus ex quibus oriantur cauſis. 178.2.30
Nigror quid. 176.1.13
Nigror quomodo viſui noceat. 177.1.17
Nigrum quot modis aliquid videatur. 180.1.14
Nilus. 92.2.13 & 113.1.110
Nili aqua prolifica. 65.1.med.
Nili aquæ nitroſæ. 330.2.poſt init.
Nitor foſſilium. 131.1.2
Nitraria, fodina nitri. 326.1.2
Nitrariæ copioſæ. ibid.2.3
Nitrariæ egregiæ in Ægypto. 327. 1. 6 & 330. 1.19
Nitrariæ calceos conſumunt, at oculis proſunt. 330.1.19
Nitrum quibus locis inueniatur. 326.2.3
Nitrum vbi optimum. ibid.
Nitrum chalaſtræum quódnam ſit. ibid.4
Nitrum natiuum. 327.1.poſt init.
Factitium, vbi, quomodo, & ex qua materia fiat Plinio. ibid.6
Nitrum tincat quod. ibid.2.7
Nitrum quoddam eſſe chryſocollam. ibid.
Nitrum ex quercu, aut robore. ibid.
Nitrum factitium quomodo paretur Agricolæ. ibid.
Nitrum perfici vrina pueri impubis. ibid.fin.
Nitrum dictum borax, vel chryſocolla. 318. 1. init.
Nitrum & ſal vnde educi poſſint. ibid.8
Nitrum optimum quod. ibid.2.11
Nitrum prodeſſe dentium dolori. ibid.12
Nitrum valere contra canis morſus. ibid.
Nitrum antiquorum an nos habeamus. 319. 1.14
Nitrum ſordidum ad quid proſit. 330.1.18
Nitrum iuuat tincturam. ibid.
Eſt materia vitri. ibid.
Nitrum nihil gignere. ibid.19
Nitrum ſonat,& abluit. ibid.
Nitrum in ore leonum. ibid.
Nitrum eſt calidum,& ſiccum. ibid.ante fin.
Nitrum exhalat lacus Arſenus. ibid.2.init.
Nitrum in igne non crepitat, nec ex eo exilit. ibid.
Nitrum vſui eſſe infectoribus. ibid. 2. poſt init.
Nitrum ſordidum ad tincturas vtilius. ibid.
Nitrum pro ſale ad panem faciendum. ibid.

Nitrum

Nitrum quomodo concreſcat,& liquetur. ibid. med.
Nitrum aceto aſperſum ferueſcit. ibid.
Nitrum quo ſenſu dignoſcatur. 330.2.10
Nitrum crepitat in aqua. 331.1.21
Nitrum verum an hac tempeſtate reperiatur. ibid 2.24
Nitrum interiiſſe falſum eſt. ibid.fin.
Nitrum idem quod litrum. 332.1.26
Nitrum ſale amarius eſſe. ibid.2.29
Nitrum materia vitri. 416.1.7
Nitri nomen,etymon,& fodina. 326.1.2
Nitri & ſalis ſimiles eſſe naturas. ibid.
Nitri loca ex Agricola. ibid.2.4
Nitri probatio, 327.2.poſt init.
Adulterium. ibid.
Odor. ibid.
Nitri factitij genera Agricolæ. ibid.7
Nitri aqua quomodo in nitrum vertatur. ibid.
Nitri genera ex locis diſtincta. 328.1.2
Nitri color,ſapor & odor. ibid.9
Figura,durities,& mollities. ibid.10
Nitri acerui ſpeciem collium habentes. ibid. fin.
Nitri vſus medici Plinio. ibid.2.12
Nitri genera,materia,& ortus. 329.1.init.
Nitri vſus medici Galeno. ibid.13
Dioſcoridi. ibid.14
Matthiolo. ibid.
Agricolæ. ibid.2.15
Fallopio. ibid.16
Nitri affectiones. 330.1.18
Nitri vim quis cinis habeat. ibid.
Nitri ſymbola. 331.1.21.& ſeqq.
Etymon,& ortus. ibid.
Nitri ſpumam non differre à nitri flore. 333. 2.2
Nitri vſus. 334.1.5
Apodoſis. ibid.2.6
Nitro diſcuti tormina. 328.2.12
Nitro tuſſim ſanari. 329.1.init.
Nitro perfundi ſemina. ibid.18
Nitro abſtergi ſordes. ibid.2.poſt init.
Nitro pro ſale raphanos aſpergi. ibid.med.
Nitro aſini caput ne laues, adag. quid. 331. 2.23
Nix nocuit militibus Xenophontis. 176. 2. 13

NO

Nobiles an lauarentur cum plebeis. 79.1.27
Nobilitas ex ſola virtute petenda. 16.2.9
Nobilitas an & quomodo acquiratur per exercitium artium mechanicarum. 17.1.13
Nodi Gnidij qui. 255.1 8
Nomen venæ imponendum. 124.1.14
Notitia ſui, & Dei quàm vtilis, & neceſſaria. 443.1.11
Nouilunij vis. 36 1.init.
Nouiſſimorum memoria quàm vtilis. 370.1.9
Nox. Noctes plenilunij tepidiores. 34.1.fin.

NV

Nubium colores quinam ſint. 181.1.2
Ex qua cauſa proueniant. ibid.3
Nubium colores veros eſſe, non apparentes. ibid.2.4
Nummi amor quantus Iuuenali. 5.2.18
Nummi auri origo. 613.2.10
Nuſe. 607.1.11
Nux. Nucibus trahuntur pueri. 398.1.130

NY

Nymphæus lapis. 604.1.23

OA

O*Axes* fl. 92.1.7

OB

Obelus ferreus, ſeu acus ferrea nauticæ pyxidis quomodo confricetur magnete. 537.2.39
Obeli ferrei magnete confricati qui. ibid. 40
Obiectum materiale, & formale quid ſit. 20. 1. 2
Obſidianus lapis idem quod bitumen. 355. 2. poſt init.
Obſidianus idem qui gagates. 38.2.6 & 381. 1.10
Obſidianus vbi reperiatur. 380.2.7
Obſidianus, thracius, & gagates in quo differant. 381.1.9
Obſidianus an ſit vitrum? 417.1 3
Obſidiani etymon. 380.2.6
Proprietates. ibid.7
Vires & naturæ. ibid.8
Speculum. 458.1.4
Obſidio Hieroſolymorum deſcripta in latere quid ſignificet. 157.2.6
Obſius, obſcius, vel obſidius. 523.1.3

OC

Occaſio peccati ſugienda. 214.2.24
Occaſionis ſimulachrum ex Auſonio,& Alciato. 274.2.3,4
Oceanus. 57.1.3
Ochra eſt terra foſſilis & colorata. 153.1.1
Ochra alio nomine Sil. ibid.2
Ochra natiua quibus locis reperiatur. ibid.2.3
Ochra Attica iam pridem ceſſauit. ibid.4
Ochra factitia quot modis fiat. ibid 2.6
Ochra vtrùm fiat ex vſta rubrica, vel contrà. 154 1 8
Ochræ color ſimilis auripigmento. 153. 1. 1,2
Ochræ ſpecies. ibid.2.3
Ochræ natiuæ vires. ibid 4
Ochræ vſus. 154.1.10
de Ochra factitia error Plinij. ibid.8
Ochus fluuius ſale inſignis. 302.1.4
Ocimum an trahatur à ſuccino. 410 1.11
Ocra fl. 92.1.9
Ocribas quid. 259.1.20
Octauia Auguſti ſutoris luctus. ibid.2
Oculus ſpeculum naturæ. 461.2.7
Oculus eſt ſpeculum alterius oculi. 468 1.5
Oculus pro ſpeculo. ibid.
Oculus Mariæ victor Dei. ibid.2.init.
Oculus Catti. 527.1.34
Oculi ſmaragdini leonis marmorei. 2.1.7
Oculi charopi. 269.1.18
Oculi Domini quàm vtiles nobis. 462.1.10
Oculi Mariæ ſiderea ſpecula. ibid. 11. & 468. 1.5
Oculi Mariæ, cognitio ſui, & amor Dei. 468. 1.fin.
Oculorum cuſtodia. 214.2 24
Oculorum cuſtodia amoris remedium. ibid. 26

Digitized by Google

Index Rerum,

Oculorum laus, finis & vſus. 460.2.1,2
Oculis quibus Deus videatur. 462.1.9

OD

Odor aquæ ſulphureæ, æratæ, ferratæ. 96.1.37
Odorem inter, & ſaporem connexio. ibid. 2. init.
Odor foſſilium. 131.2.6
 Sandarachæ, & ſuccini. ibid.
 Metallorum. ibid.7
 Terræ fertilis. 143.1.init.
 Ex argenti fodinis. 615.2.2
Odores aquarum. 96.1.38
Odores aquarum varij. ibid.2.39
Odores iucundi aquarum petrari. ibid.fin.
Odores cæteroqui iucundi, qui cibos reddunt inſuaues. 141.2.init.
Odorum vis excitator per colorem. 96. 2. med.
 Cauſæ in aquis. ibid fin.
Odoribus & ſaporibus communia vocabula, ibid. fin.

OE

OEnogarum. 325..216

OF

Officia metallicorum. 128.2.18

OI

Oinolaum ex vino, & oleo miſtum. 481.2.fin.

OL

Olachus amnis. 70.2.14 & 112.2.103
Olera è muria qui ederent. 323.2.22
Oleum vitrioli quomodo fiat, & quas habeat vires. 248.1.45,46
Oleum ex ſale elici poſſe. 309.1.1
 Poſſe eligi ex omnibus rebus. ibid.
Oleum ex ſale Tartari. ibid.
 Ex ſale Sodæ. ibid.
Oleum manſuetudinis ſymbolum. ibid.2
Oleum terræ, de ſulphure. 351.1.3
Oleum ſulphuris quomodo fiat. ibid.
Oleum Siculum. 363.2.2
Oleum camphoræ odoratiſſimum. 367.1.8
Oleum de ſaxo duriſſimo quid Deut.32. 372.1.9
Oleum incendiarium. 384.1.11
Oleum metallorum non ardet, 393.2.92
Oleum ex ligno ardet. ibid.
Oleum Amianti quale. ibid.
 Salis quale. ibid.93
Oleum viſo aëre accenſum. 394.1.init.
Oleum quid. 471.2.2
Oleum ſimplex quot modis fiat, 472.1.5
 Quot modis oleum miſtum. ibid.
Oleum ex animalibus. ibid.6
 Ex floribus, & herbis. ibid.
 Ex foſſilibus, ſeu mineralibus. ibid.
Oleum vitrioli. ibid.2.7 & ſeqq.
 Valere contra peſtem. ibid.& ſeqq.
 Quomodo paretur. ibid.8
 Quibus polleat viribus. ibid.fin.
 Valere contra quartanam, & alias febres. 473.1.9
 Mederi cancris oris. ibid.med.
 Prodeſſe laterum dolori. ibid.ante fin.
 Prodeſſe hydropicis. ibid.fin.
 Prodeſſe cordi palpitanti. ibid.2.init.
Oleum vitrioli contra aurium tinnitum. ibid. post init.
 Contra peſtem. ibid.
Oleum vitrioli optimum è vitriolo Romano. ibid.2.11
Oleum ſulphureum quomodo fiat. 474.1.2
Oleum è lateribus. ibid.3
Oleum Philoſophorum. ibid.
 Sapientiæ. ibid.
 Sanctum. ibid.
 Perfecti magiſterij. ibid.
Oleum laterum ex quo fiat materia. ibid.
Oleum laterum vtile eſſe piſcatoribus. ibid.fin.
Oleum laterum quomodo fiat. ibid.2.poſt init.
Oleum ſaxi. ibid.5
 Gagatæ. ibid.6
 Bituminis. ibid.7
 Siculum. ibid.
 Tartari. 475.1.9
 Quomodo fiat Portæ. ibid.
Oleum Sodæ. ibid.10
 Talchi. ibid.11
 Stibij. ibid.2.12
 Arſenici. ibid.fin.
 Caphuræ. 476.2.3
 Metallorum. ibid.
 Amianti. ibid.
 Pici. ibid.
 Moſchi, & zibeti. ibid.
 Ambaræ. ibid.
 Piſcium. ibid.1
 Balænæ. ibid.
Oleum ſcorpionum quas habeat vires. ibid.2
 Quomodo fiat.. ibid.
Oleum viperinum. ibid.2.3
 Serpentinum. ibid.
 Ranarum. ibid.
 Lumbricorum. ibid.
Oleum lumbricatum, ibid.
 Vulpinum. ibid.fin.
 Hyænæ. 477.1.poſt init.
 Lacertarum. ibid.5
Oleum ouorum quomodo fiat. ibid.6
Oleum florum. ibid.1.8
 Herbarum. ibid.
 Arborum. ibid.2.init.
 Roſarum. ibid.
 Violarum. ibid.2
 Nymphææ. ibid.
 Papaueris. ibid.
 Mandragoræ. ibid.
 Melinum. ibid.
 Myrtinum. ibid.3
 Maſtichinum. ibid.
 Mentæ. ibid.
 Abſynthij. ibid.
 Chamæmelinum. ibid.
 Liliorum. ibid.4
 Anethinum. ibid.
 Amygdalarum dulcium. ibid.
 Irinum. ibid.
 Rutaceum. ibid.
 Amydalarum amararum. ibid.
 Capparum. ibid.
 Nardinum. 478.1.init.
 Laurinum. ibid.5
 Balaninum, ibid.
 Caryophyllorum. ibid.

Nucum. ibid.
Iuniperinum. ibid.
Nardi. ibid.
Myrrhinum. ibid.
Oleum oliuarum, ſiue olearum. ibid.1.1
Oleum elici poteſt ex omni re cremabili. ibid.
Oleum antonomaſticè quod. ibid.1.2
Oleum olearum eſſe antonomaſticè oleum. ibid.
Oleum acopum. 479.1.poſt init.
Omphacinum. ibid.6
Oleum omotribes. ibid.7
Oleum innatat aquæ. ibid.1.8
Oleum cur gelu non cogatur. ibid.
Oleum eſt plenum aëre. ibid.med.
Oleum exhalabile eſt, non vaporabile. ibid.
Oleum natura calidum. ibid.
Oleum aquâ lentius, & leuius. ibid.ante fin.
Oleum non ſpomat. ibid.fin.
Oleum humectat, & calefacit. 480.1.9
Oleum dulce ex oliuis druppis. ibid.
Oleum quomodo probandum. ibid.
Oleum ſpanom. ibid.
Oleum optimom quod. ibid.
Oleum cur maximè pellucidum. ibid.10
Oleum maximè aëreum. ibid.
Oleum latiſſimè diffunditur. ibid.
Oleum cur non miſceatur aliis liquoribus. ibid. fin.
Oleum ſine ſale magis refrigerat. 481.1.fin.
Oleum quomodo paretur frigidum. ibid.2.init.
Oleum omphacinum adſtringit. ibid.med.
Oleum pluribus modis nos calefacit. ibid.
Oleum vtrùm ſit vulneribus vtile, vel aduerſum. ibid.2.16
Oleum maximè oculos infeſtet. 482.2.init.
Oleum Sole candeſit. ibid.
Oleum quos reddat pallidulos. ibid.
Oleum in ſectis lethale. ibid.
Oleum an proſit plantis. ibid.17
Oleum mimicum cucumeri. ibid.
Lacrymas excutit. ibid.
Oleum cur capax odoris, ſecus aqua. ibid.19
Oleum eſſe ſpeculum. ibid.fin.
Oleum dat vires odoribus. 483.1.init.
Oleum quod odoratius. ibid.20
Oleum vnguentariorum odoris expers. ibid.
Oleum quando augeatur. ibid.
Oleum ſale curatur. ibid.
Oleum cur ſit optimum ſpeculum. ibid.
Oleum ignis pabulum. ibid.
Oleum ærugine æs replet. ibid.
Oleum coria emollit. 484.2.init.
Oleum quomodo fiat candidum. ibid.poſt init.
Oleum calci miſcetur. ibid.26
Oleum picem extrahit. ibid.
Iuuat verſiones. ibid.
Fugit cucumis. ibid.
Arcet rubiginem. ibid.
Seruat vuas à veſpis. ibid.
Oleum iucundius exprimi ex oliuis immaturis. ibid.27
Oleum impurum quomodo curetur. ibid.
Quomodo purgandum. ibid.
Oleum ſeruat reliquos liquores. 485.1.init.
Oleum ad lucernas. ibid.28
Oleum ſanctum. ibid.
Oleum vnctionis pro Sacerdotibus. ibid.
Oleum Extremæ vnctionis. ibid.2.init.
Oleum catechumenorum pro Baptiſmo. ibid.29
Oleum chriſmatis. ibid.
Preſbyteratus. ibid.
Ordinis Epiſcopalis. ibid.
Oleum ſymbolum gratiæ. 486.1.31
Symbolum miſericordiæ. ibid.
Symbolum famæ. ibid.
Symbolum adulationis. ibid.
Symbolum diuitiarum. ibid.32
Symbolum Prædicatorum. ibid.
Nitoris gloriæ ſymbolum. ibid.
Oleum ſignificat lacrymas pœnitentiæ. ibid. 2.34
Oleum ſymbolum nominis Ieſu. 487.1.35
Symbolum miſericordiæ, & veniæ. ibid.2.37
Symbolum tranquillitatis. ibid.38
Symbolum laboris gymnici. ibid.
Hilaritatis ſymbolum. ibid.
Oleum ſacri chriſmatis quid ſignificet. 495.2.1
Olei ſulphurei vis medica. 353.2.11
Olei diuiſio. 471.2.3
Genera. ibid.
Olei riuus eſſe Prædicatores. ibid.6
Olei nomine ſignari vnctionem Spiritus ſancti. 372.1.7
Olei materia in genere. ibid.6
Olei ſulphurei vires. 473.2.1
Olei vitrioli vires. ibid.
Olei naphthæ tres ſpecies. 474.2.init.
Olei fontes. 475.1.init.
Olei vulpini vires. 476.2.ante fin.
Olei ouorum vires. 477.1.6
Olei ætates. 478.2.5
Genera. 479.1.init.
Differentiæ. 478.2.3
Natura. 479.2.8 & 480.1.9
Lentor, & tenuitas. 479.2.ante fin.
Olei veteris vires. 480.1.9
Olei pinguis, ac tenuis ſigna. ibid.
Olei vſus medici. ibid.2.11 & ſeqq.
Vſus, & proprietates. 482.1.17
Olei maculas eluere cur difficile. 483.1.20
Olei morus cur non edat ſtrepitum. ibid.
Olei calor collatus calori aquæ, & ſanguinis. 481.2.med.
Olei ſummum cur optimum. 483.2.21
Olei vſus in palæſtris. ibid.22
In gymnaſiis. ibid.
Olei ſtrigmenta. ibid.& 484.1.23
Olei vſus in balneis. ibid.
Olei vtilitas ad corporis agilitatem. 484.1.23
Olei ſicyonij vſus ad nitorem vultus. ibid.2. poſt init.
Olei & cucumeris odor. ibid.26
Olei vſus ſacri. 485.1.28
Olei vſus in ſacrificiis. ibid.
Olei ſymbola. 486.1.31
Symbola varia D. Gregorio. ibid 33
Olei ſymbolum Baſilio M. ibid.34
Symbola D Bernardo. ibid.
Oleo gagatem reſtingui. 395.2 112
Oleo vitrioli vermes corporis perimi. 473.1. poſt med.
Oleo vitrioli curari dêtes carioſos. ibid.ante fin.
Oleo vitrioli iuuari memoriam. ibid.a poſt init.
Oleo ſubtilior aqua. 479.2.8 & ſeqq.

Oleo cur minus bene ſubigatur farina, quàm aquâ. 482.1.27
Oleo mare conſperſum fit pellucidum. ibid.
Oleo tranquillatur mare. ibid.18
Oleo cur tingantur acus, & fibulæ ferreæ. ibid.19
Oleo vnctæ pilæ bombardieæ magis penetrant. ibid.
Oleo prodeſt aër. 483.1.20
Oleo nocet vetuſtas. ibid.
Oleo ſeruantur odores. ibid.
Oleo cur luctaturi vngerentur. 484.1.23
Oleo, vbi, quando, & eur vngerentur luctaturi. ibid.25
Oleo quæ reſtinguantur. ibid.2.26
Oleo conuiuas vngi ſolitos. 485.1.poſt init.
Oleo lapidem vngit Iacob. ibid.28
Oleo Reges vncti. ibid.fin.
Oleo Prophetæ vncti. ibid.2.poſt init.
Oleo conſecrari Altaria. ibid.29
Conſecrari calices,& patinas. ibid.
Oleo Principes Chriſtiani quomodo inunguntur. ibid.3
Olea factitia quot modis pareotur. 472.1.init.
Olea quæ preſſa fiant. ibid.
Quæ fiant diſtillatione. ibid.
Oliuæ partes. 478.2.3
Oliuarum genera. ibid.
Oliuæ Orchades. ibid.4
Radij. ibid.
Pauſiæ. ibid.
Oliuæ druppæ. 479.1.6
Ollæ, & pilæ igniferæ in hoſtium naues proiiciendæ. 589.1.59
Olympus. 53.2.9
Olympus,& Ætnæ comparantur. 54.2.13

O N

Onyx. 8.2.& 568.2.1
Onychinus color, & lapis onychinus nominatur. 569.1.1
Onyx,ſiue alabaſtrites. 525.2.23
Onyx & ſardonyx in quo differant. 569. 1. med.
Onyx dupliciter ſumitur. ibid.
Onyx, & ſardonyx confunduntur in Sacris. ibid.
Onyx cui Patriarchæ ſit aptandus. 570.1.8
Cui aptandus Apoſtolo. ibid.9
Reſpondet Ioſepho. 586.2.15
Onychis etymon. 569.1.1
Onychis,& ſardonychis genera. ibid.2.2

O P

Opacitatis varij gradus. 163.2.17
Opacum quid. 161.2.4
Opalus. 527.2.39 & 606.2.51
Opalus B.Virginis ſymbolum. ibid.
Opera ex terris pinguibus, & ſpiſſis quæ. 145. 2.3
Ex pinguibus & raris quæ. ibid.
Opera vitrea quomodo tingantur. 421.2.init.
Quomodo refrigeranda. 422 2.4
Operarum diuiſio in ſuas horas. 45.2.15
Operationes quibus chymici vtuntur in tractandis metallis. 540.1.7
Ophites. 526.1.26
Ophites marmoſum genus. 515.2.6
Opium. 504.2.med.
Opobalſamum quid. 490.1.1
Opobalſamum ſincerum rarum eſſe. 491.1.1
Opobalſamum quando conglobetur vt margarita. ibid.2.4
Opobalſamum non morari ſub aqua. ibid.5
Opobalſamum verum vbi hoc tempore. 491. 2. med.
Opobalſamum quando tenue, quando craſſum. ibid.2.2
Opobalſamum fructiferum quomodo paretur. ibid.3
Opobalſami veri notæ. 491.1.2 & ſeqq.
Color. 492.1.1 & ſeq.
Opobalſami,xylobalſami, balſami, & carpobalſami differentia. 494.1.fin.
Optica pictoribus neceſſaria. 261.1.5
Opticæ vſus. 262.1.11
Optices munus. 437.2.9

O R

Oraculum Ammonis. 304.1.8
de *Oratione* ſancti Antonij ſententia. 109. 2. 83
Orbis ſeptem miracula. 10 2
Orca Byzantia quid. 323.1.6
Orca Plinio quid. ibid.7
Ordinis Epiſcopalis oleum. 485.2.29
Orichalcum, æs, cuprum,quid nominis,& in quo differant. 622.1.1
Ormuty inſula tota ex ſale. 404.1.9
Ornatus mulierum qualis. 463.2.8
Ornatus mulierum ſuperfluus. 465.1.9
Orpheus citharœdus. 11.2

O S

Os Platonicum. 102.2.30 & 120.1.fin.
Oſculo ſponſi qua via ſperare poſſit anima. 376. 1.34
Oſſa mortuorum in puluerem redacta, quàm vilia. 370.1.8
Oſtracites. 524.1.8
Oſtrea vnde cognoſcantur viuere. 29 1.init.
Oſtrea tempore plenilunij pleniora ſunt. 35. 2.4
Oſtrei nomine quid veniat. 228.1.1
Oſtrum. 170.1.27
Quid ſit. 231.2.30,33 & ſeqq.
Oſtrum variari ad curſum Solis. ibid.31
omne Oſtrum eſt purpura, non contrà. 232. 1.36
Oſtrum cur vocetur Sarranum. ibid.37
Oſtri etymon. 231.2.30,37
Natura. ibid.31
Vſus. 232.1.39,41

O T

Othy campi. 219.2.26
Otho nimius in ſpeculis. 466.2.21
Othonis Imperatoris luxus, & mollities. ibid. 1.19
Otij damna. 214.2.27
Otio fouetur Venus. ibid.

O V

Ouis ramo trahitur. 398.1.130
Oui albumen igni reſiſtit. 395.1.104,110
Oua Babylonij coquunt motu. 32.1.init.
Oua ionatantia aquis. 99 2.59

O X

Oxigarum. 315.2.16
Oxus fl. ſale inſignis. 302.1.4

P A

PAbulum ignis ſubterranei. 72.1.24
Pactolus fl.Aſiæ. 1.1.2
Pactum ſalis idem eſſe quod pactum ſempiternum. 317.2.1
Pactum ſalis quid ſignificet. ibid.
Padus fl.Italiæ. 1.1.2
Padi fons. 114.2.init.
Paamides. 606.1.46
Pædotriba quo oleo pueros vngant. 483.2.fin.
Palæſtinæ ſtagnum amarum eſſe, & dulce. 298.2.fin.
Palicorum fons. 112.2.102
Palidi cur ſint qui metuunt. 186.2.14
Palladis virga. 125.1.2
Palladis ſpeculum ex ære. 458.2.7
Palladis ſpeculo munitus Perſeus Meduſam necat. 459.1.9
Palladis ſpeculum, & ſcutum ſymbolum patrocinij B.Virg. ibid.10
Palpebris tingendis vtilis ampelitis. 382.2.13
Palus Alcyonia. 101.2.22
Reatina. 103.2.37
Aſcania. 114.1.113
Aguana. 120.2.init.& 121.1.36
Paludes. 57.2.med.
Paludes ſolent carere piſcibus. 111.1.init.
Panchaia pro Arabia Felici. 498.1.init.
Panchrus. 605.1.19
Pangæus. 98.2.52
Pantarba. 527.2.40
Panteris. 607.1.62
Paphlagoniæ fontes. 109.1.77
Papula. 612.1.init.
Papyrus quomodo per murum aſcendere, & deſcendere per ſe, & à ſe videatur. 537.1.34
Parabolæ familiares verbo Dei. 6.2
Paratonij nomen. 155.2.1
Genus, & patria, & natura. 156.1.init.
Vſus. ibid.2.
Etymon. ibid.
Nomen, loca, vſus. ibid.3
Materia ex qua. ibid.4
Parallaxeos vis quæ. 48.1.fin.
ex Parallaxi probatur cometas eſſe in cœlo. 49.1.init.
Parietaria herba qualis. 243.2.17
Parrhaſius pictor. 269.1.3,4,5,6
Parrhaſij certamen cum Zeuxide. 9.2
Parrhaſij faſtus. 269.2.6,8
Aiax victus. 270.1.8
Delitiæ. ibid.
Parthorum Reges quam biberent aquam. 64.2.fin.
Paſſionis Chriſti memoria vtiliſſima. 371.1.17
Fructus qui. ibid.19,20
Paſſionis Chriſti meditatio quàm vtilis. 457.1.15
Patera vitrea vino plena quomodo ludificet bibere volentes. 421.1.2
Patera vitrea alio modo illudens viſui. ibid.
Patientia Philoſophiæ radix. 378.2.14
Patinas & calices conſecrari oleo. 485.2.29
Patriarchæ tribuum Iſraël ſignificati per duodecim gemmas Rationalis. 7.1
Patriarcharum duodecim, & gemmarum ordo. 549.2.11
Patriciorum, & plebeiorum balnea vtrùm eſſent diſtincta. 74.2.37
Paulus Apoſtolus cryſtallo aſſimilatus. 435.2.4
Pauonum colores ſintne veri. 181.1.6
Paupertas pretioſior diuitiis. 14.1.fin.
Paupertas non derogat nobilitati. 16.2.8
Paupertas Scipionis laudata. 465.2.12
Paupertatis ſecuritas. 235.1.16
Pauſias pictor 372.1.29
Pauſon pingendo deteriores imitabatur. 269.1.2

P E

Pecunia ex metallis. 12.1
Pecuniæ vis. 346.1.5
Pegmata quid. 259.1.20
Pelios. 54.1.fin.
Peneus cur videatur viridis. 93.1.fin.
Peneus fluminis Theſſaliæ. 99.1.56
Penicilli materia. 258.1.10 & ibid.2.14
Etymon, & materia. 259.1.18
Pentapolis incendium. 307.2.5
Peramites. 607.1.63
Pergula quid. 259.1.19.
Pergus lacus. 163.2.19.
Perſæ adorant ignem. 391.2.75
Perſæ quomodo accenderent ignem ſacrum. ibid.76
Perſarum Reges quam aquam biberent. 65.1.init.
Perſarum ignis perennis. 391.2.75
Perſeuerantiam ſignificari bitumine. 365.2. poſt init.
Perſeus Meduſam necat ſpeculo Palladis munitus. 459.1.9
Perſpicuum quot modis accipiatur. 161.2.3
Peſtilens aura fodinarum. 46.2.22
Peſtis remedium. 408.2.8 & 411.1.3
Peſti aduerſantur margaritæ, ſapphiri, & aliæ gemmæ. 150.2.6
Peſti mederi oleum vitrioli. 472.2.7
Peſti mederi balſamo. 493.1.fin.
Petra oleum fundens Iob 29. quid myſticè. 371.2.6
Petra ſitne in Palæſtina, vel Arabia. 494.2.5
Petroleum. 255.1.3
Petroleum, ſeu ſaxi oleum. 371.2.1,2,3,4
Petroleum ob fœtorem vocari ſtercus Diaboli. ibid.4
Petrolei odor peſſimus. 358.1.5
Symbolum. 371.2.5
Vites. 474.2.5.
Petroſelinum quid ſit. 589.2.poſt med.

P H

Phaethon rogat ſolem patrem. 400.1.8
Phaëthon petit currus paternos. ibid.10
Phaëthon fulmine ictus. ibid.2.16
Phaëthontis incendium. 347.1.13
Phaëthontis caſus. 400.1.3
Timor. ibid.2.14
Caſus in Eridanum. ibid.17
Epitaphium. ibid.18
Pharaonis filia Eccleſiæ ſymbolum. 365.2.4
Pharmacitis terra. 152.2.14
Cur ita nominetur. 381.2.5
Pharmacitis eſt bitumen foſſile terrenum. 355.1.4
Phenei aqua. 100.2.11

Phengites.

Phenghes. 514.1.6
Phiala Neapolitana cum igne perenni. 312. 2.82
Phiala, & pyramide cryſtallina ignem excitari. 43 .2.iuit.
Phidia Minerua. 10.1 & 263.2.15
Phidiæ & Alcamenis certamen. 263.2.16
Philadelphus Rex Ægypti. 65.1.med.
Philippi Macedonum Regis apophthegmata de auro. 4.2.10
Philoſophia hieroglyphica floruit apud Ægyptos. 8.1
Philoſophia Bernardi Ieſus Crucifixus. 37.1.21
Philoſophia pictori neceſſaria. 260.2.1
Philoſophiæ moralis diuiſio. 18.2.23
Philoſophiam eſſe mortis meditationem. 119. 1.12
Philoſophiæ vtilitas. 370.2.11
Philoſophiæ mortis meditatio. ibid.
Phlegontis. 605.2.26
Phocinus ſperuit aurum. 5.1.15
φοίνιξ. 170.1.26
Phœnix radiis Solis crematur. 448.1.3 & ſeq.
Phœnix ſitne ales fabuloſus, an verus. ibid.5
Phreneticis quo vino ſit opus. 226.1.53
Phrenitidem eſſe morbum acutum. ibid.
Phrygia fons. 514.2.116
Phrygius. 519.2.8
Phrygij & hypophrygij modulatio. 11.2
Phyſiognomia pictoribus neceſſaria. 261.1.2

P I.

Pictor quis primus mulieres lucida veſte pinxerit. 268.2.7
Quis primus animam pinxerit, & animi ſenſus. ibid.8
Quis primus ceris pinxerit. ibid.9
Quis lacunaria. ibid.10
Pictor læua pingens. 271.2.31
Pictoris ſtylus qualis. 258.1.poſt init.
Pictoris optimi indicium. 278.1.1
Pictori neceſſaria eſt Philoſophia. 260.2.1
Neceſſaria eſt phyſiognomia. 261.1.2
Pictorem loqui quid. 279.1.6
Pictores noſtrates. 10.1
Pictores vtuntur paratonio, melino, eretria, ochra, & aliis terris. 147.1.2
Pictores quo colore pingant procul ſita. 261.2. init.
Pictores, & poëtæ veriſimilia ſectantur. 265. 1.14
Pictores priſci quattuor ſolùm coloribus vſi. 271.1.10
Pictores recentiores. 272.2.33
Pictores à Propertio recenſiti. 273.1.2
Pictores quo colore pingant mare, lacus, flumina. 278.2.3
Quid difficilius pingant. 279.1.8
Pictores defeſſi quomodo recreent oculos. ibid. 2.5
Pictorum luſus. 259.1.init.
Pictorum tabulæ imperfectæ plurimi æſtimatæ. 272.2.30
Pictorum methodus qualis. 278.2.4
Pictoribus quæ terræ inſeruiant. 147.1.1
Pictoribus neceſſaria anatome. 261.1.3
Neceſſaria eſt optica. ibid.5
Pictoribus ſingulis quæ pingendi forma magis placeat. 278.2.5
Pictoria apud Græcos fuit ars liberalis. 267.2.4
Pictoriæ proprium eſt fallere aſpectum. 261.2. poſt init.
Pictoriam eſſe nobilem & honeſtam. 267.2.fin.
Pictura viuens quæ. 255.2 poſt init.
Pictura ſubactus aquarij, & oleatij. 258.2.13
Pictura parietis recèns gypſo inducti. ibid.14
Pictura aquaria quomodo perficiatur. ibid.fin.
Pictura affinis poëticæ. 259.2.4
Pictura in pictura quomodo exhibenda. 262. 2.fin.
Pictura eſt poëſis tacens. 264.1.2
Eſt oculorum poëſis. ibid.3
Pictura imitationis icaſticæ ex Virgilio. ibid. 2.8
Imitationis phantaſticæ ex eodem. 265.1.9
Pictura pulchra rei deformis eſſe poteſt. 266. 1.med.
Pictura à quo inuenta in Ægypto, & Græcia. 268.1.1
Pictura linearis à quo inuenta. ibid.4
Pictura an fuerit Iliacis temporibus. ibid.
Pictura dubij aſcenſus, & deſcenſus. 270.1.15
Pictura Ialyſi qualis fuerit, opiniones variæ. 271.2.23
Pictura amoris. 274.2.1
Echus. ibid.2
Pictura Rufi, ex Auſonio. 275.2.9
Fauoris ex Giraldo. ibid.13
Virtutis. 278.1.22
Fortunæ. ibid.23
Pictura præfertur aliis repræſentandi generibus. 279.1.9
Pictura aſini funem vorantis. ibid.13
Picturæ etymon. 257.1.1
Definitio. ibid.4
Proprium quod. ibid.2.5
Partes quatuor. ibid.6
Candor, venenum. ibid.7
Inſtrumenta. 258.2.10
Finis, memoriam iuuare. 259.1.5
Delectare. ibid.5
Picturæ commoda. ibid.6
Vſus ſacri qui. ibid.7,8
Picturæ delectatio vnde. 260.2.16
Picturæ imitatio phantaſtica nititur veriſimili. 265.1.11
Picturæ decorum vnde pendeat. ibid.2.16
Oblectatio vnde. ibid.19
Picturæ vtilitas. 266.1.fin.
Picturæ obſcœnæ vitandus aſpectus. ibid.1.22
Picturæ origo incerta. 268.1.3
Picturæ monos, & armoge quid Plinio. ibid.2.init.
Picturæ certamen primum. ibid.7
Picturæ ſymmetriam quis primus inuenerit. ib.8
Picturæ neceſſaria Geometria, & Arithmetica. 261.1.4
Picturam eſſe ſub genere artis imitatricis. 257. 1.3
Picturam, & poëſin eſſe artes imitatrices. 164.1.1
Picturam Alexandri fulminigeri carere decoro. 265.2.20
Picturam rudibus eſſe pro lectione. 266.1.22
Picturam non videri artem liberalem. 267.1.1
Picturam non præiudicare nobilitati. ibid. 2. init.

Picturam

Pictutam artem eſſe nobilem. ibid.4
Picturam exerciram à Principibus viris. ibid.
Picturam loqui quid. 279.1.6
in Pictura qualis colorum diſpoſitio requiratur. 257.2.7
Picturæ ſacræ, quomodo colendæ. 260.1.9
Picturæ procaces dedecent locos ſacros. ibid.10
Obſcœnæ exterminandæ Ariſtoteli. ibid.13
Picturæ ethicæ. 261.1.init.
Picturæ quæ cominus, vel eminus pulchræ, aut deformes. 262.1.10
Picturæ quomodo collocandæ. ibid.2.init.
Picturæ oculi quoquouerſus ſpectantes quomodo pingendi. ibid.12
Picturæ in tabulis ſulcatis. 263.1.13
Picturæ ex diuerſo ſpectatæ reddentes diuerſas imagines. ibid.
Picturæ fallentes aſpectum quomodo fiant. ibid. 14
Picturæ & ſtatuæ in excelſo ſitæ quomodo collocandæ ex præſcripto anopricæ. ibid.2.15
Picturæ vero ſimiles ſolæ approbantur. 265.2. 15
Picturæ quo fructu aſpiciendæ. 266.1.21
Picturæ quomodo probandæ. 278.2.1
Picturæ ethicæ quæ. 279.1.7
Picturæ quomodo ſpectandæ. ibid.2.16
Picturarum aſpectu affici fœtum in vtero matris. 260.2.14
Picturarum ſymmetria. 262.1.10
Picturas obſcœnas inſpicientis periculum. 266. 1.22
Pigmenta rectè terris annecti. 161.1.1
Pigmentorum, ſeu colorum mineralium enumeratio. 187.2.fin.
Pigmentorum finis quis. 255.1.1
Pila quomodo feriant ſigno non relicto. 388. 2.55
Pila, follis dicta. 413.1.init.
Trigonalis dicta. ibid.poſt init.
Paganica dicta. ibid.
Harpaſtum dicta. ibid.6
Pila vitrea quomodo ignem accendat. 424.2. poſt init.
Pila cryſtallina ignem excitat. 431.1.4
Pila cryſtallina faciens irides. ibid.
Pila vitrea infinitas irides oſtendens. 446.2.17
Pila vitrea vrens è ſole. 448.2.6
Pila cryſtallina vrens è ſole. ibid.
Pila vitrea Soli expoſita cur vrat. 450.1.13
Pilæ bombardicæ apodoſis. 388.1.52
Pilæ vitreæ inuentor 423.1.6
Pilæ vitreæ quomodo ignem excitant. 424.1.12
Pilam poſt balnea ſequebantur. 79.1.26
Pilæ ſaxeę bombardis aptę ſponte natæ. 386.2.34
Pilæ bombardicæ oleo vnctæ magis penetrant. 388.1.51
Pilæ & ollæ igniferæ in hoſtium naues proiiciendæ. 389.1.59
Pilæ ſub aqua ardentes. ibid.60
Pilæ igneæ per aëra diſcurrentes. ibid.2.63
Pilæ metallicæ iaculantes ignem, & ferreas teſſeras. ibid.fin.
Pilæ vitreæ luſoriæ. 422.2.fin.
Pilæ cryſtallinæ imagines. 446.2.17
Pilorum colores quot modis, & quas ob cauſas mutentur. 186.1.7
Pimpinella herba. 237.2.38
Pinacotheca quid. 259.1.19
Pingendi tres formæ ex Ariſtotele. 269.1.1
Pingentes coria alba quo colore recreentur. 177. 2.23
Pingere encauſto. 258.2.15
Pingere oleo, tela, aut tabula, quomodo poſſimus. ibid. 6
Pingere non licere die feſto. 267.1.2
Piſcatores. 12.1
Piſcatores cur ruſi. 186.2.11
Piſces lethales. 101.2.18
Piſces aurei coloris. 110.1.89
Piſces lethiferi. ibid.90
Piſces in aquis calidis. ibid.91
Piſces marini an in aqua dulci viuere poſſint. 300.1.init.
Piſces marinos eſſe fœcundiſſimos. 313.2.8
Piſcium damna ex metallicis foſſionibus. 3.2.6
Piſcigaroli etymon. 325.2.10
Piſſaſphaltum. 355.1.3
Piſſaſphaltum eſſe bituminis genus. 368.2.1
Piſſaſphaltum aliud natiuum, aliud factitium. ibid.2
Cur picibitumen dictum. ibid.1
Mauris dici mumiam. ibid.4
Vſui eſſe pro igne artificiali. ibid.
Vſui eſſe picandis nauigiis. ibid.
Piſſaſphalti loca, & vires medicæ. 368.2.2

P L

Placites. 335.2.3 & 338.1.5
Plinthites. ibid.
Planetarum arcus triumphales. 33.2.init.
Planetarum vires. 36.1.init.
Planetarum & metallorum numerus. 38.2.init.
Planetarum vires quàm variabiles. 40.1.init.
Planetarum numerus. ibid.9
Planetis ſingulis ſua reſpondent metalla. 42.1
Planetæ, vide *Combinatio.*
Planta quæ metallorum ſocietate gaudeat. 124. 2.med.
Plantæ lethales quæ. 504.1.6
de Plantarum ſenſu, dolore & lacrymis Pythagoræorum, & Manichæorum error. 29.1.16
Plaſta quas ament terras. 145.2.2
Plaſtice prior fuit ſtatuaria. 146.1.9
Plaſtices inuentor in Samio. ibid.8
Plaſtices inuentor ſecundùm ſacram Scripturam. ibid.10
Platonis anuli. 1.1.5
Platonis hortatio ad beatam vitam. 379.1.17
Platoni difficillimum iudicare de coloribus. 178. 2.1
Plebeiorum, & patriciorum balnea vtrùm eſſent diſtincta. 74.2.37
Plinius odit aurum. 5.1.17
Plinius an probabiliter aſſecutus ſit veram notitiam gemmarum. 573.1.3
Plinij ſenioris mors. 119.1.22
Deploratur. ibid.
Plinij iunioris metus, & caſus, ardente Veſuuio. ibid.fin.
Plumbago. 613.2.poſt init.
Plumbago quid. 625.1.5
Plumbum vſtum. 8.2
Plumbum motu liquatur. 32.1. init. & 448. 1.1. & ſeq.

Plumbum naturaliter augetur. 37.1.med.
Plumbum & ſtannum liquari ſpeculo concauo. 450.2.init.
Plumbum. 624.2.1
Quid ſit. ibid.
Quotuplex ſit. 625.1.2
Vbi gignatur. ibid.3
Quomodo lauetur, coquatur, cremetur. ibid.4
Plumbi ſcoria, ſeu recrementum quid. ibid.5
Plumbi proprietates, & vires. ibid.7
Plutonia. 121.1.32
Plutonium os. 102.2.30 & 120.2.fin.
Specus. 120.2.init.

P N

Pnigitis etymon. 152.1.7
Color. ibid.
Vires. ibid.
Natura. ibid.2.9

P O

Pœna furtorum ex balneis. 78.1.18
Pœnitentia Solis. 400.1.11
Pœnitentiæ ſimulachrum. 274.2.3
Symbolum. 379.1.18
Poeſis tacens, de pictura. 264.1.2
Poëſis pictura loquens. ibid.
Poëſis aurium pictura. ibid.3
Poëſeos delectatio vnde. 260.2.16 & 265.2.19
Poëſeos imitatio phantaſtica oritur veriſimili. 265.1.11
Poëſin, & picturam eſſe artem imitatricem. 264.1.1
Poetæ, & pictores veriſimilia ſectantur. 265.1.14
Poëtæ quo fructu legendi. 266.1.21
Polycriti facus. 107.1.6
Polygnotus pictor. 269.1.1
Polygnotus pingendo meliores imitabatur. ibid.
Polygnotus pingebat gratuitò. ibid.2.poſt init.
Polygnoti tabula. 270.1.11
Polygnoti tabulæ myſterium. ibid.
Polypus quomodo mutet colores. 184.1.20
Pomum aureum gemmis refertum. 2.1.8
Pomum Sodomorum. 307.1.3
Poma tria aurea in arce Maroebi. 2.1.8
Poma innatantia vitro formoſiora videntur, quàm ſint. 444.2.5
Poma per vitrum viſa maiora videntur. 445.1.init.
Pompeius Magnus. 593.2.init.
Pompeij triumphus. 2.1.8
Pontifex Hebræorum. 590.2.fin.
Pontificalia Aaronis. 11.1
Pontus Thraciæ fl. 114.1.114
Ponty libido in pictam Helenam. 268.1.4
Porcellanæ pinguntur, & vitro obducuntur. 159.2.6
Porcellanæ vires Scaligero. ibid.8
Porcellanarum materia, color, loca, & pretium Cardano. ibid.3
Porcellanarum abundantia apud Indos. ibid.5
Porcellanarum materia, compoſitio, loca Scaligero. ibid.7
Porcellanis neceſſaria eſt diuturna ſepultura. ibid.6
Porcellanas noſtrates præſtare antiquis. 160.1.9
Porphyrites. 525.2.med.
Portus aduersùs fortunam. 432.2.poſt init.
Porticus. 77.2.med.
Potentia paſſiua an ſit de eſſentia materiæ. 22.1.4
Potus aquarum thermalium quos præſtet vſus, 85.1.11
Quibus proſit partibus. ibid.12
Potui thermalium aquarum tempus idoneum quod. 85.2.15

P R

Præcepta Dei ſpecula mulierum. 469.1.fin.
Prædicatores olei riui nominati. 371.2.fin.
Prædicatoribus lingua ignea eſt neceſſaria. 375.1.25
Præfecti metallorum officia. 44.2.9
Præfecti ſodinarum officia. 45.1.13
Præſidentis officia. ibid.2.14
Prata flagrantia. 119.2.25
Presbyteratus oleum. 485.2.29
Pretium pro vſu balneorum. 78.1.19
Principes picturæ dediti numerantur. 267.2.5
Principes Chriſtiani quomodo inungantur. 485.2.30
Principijs obſtandum. 112.1.100
Priſma vitreum, ſeu vitrum trigonum quanti fiat apud Indos. 418.1.5
Priſma cryſtalli. 431.2.6
Promethei ignis, & ferula. 392.1.80
Promethei ferula fabuloſa. 393.2.90
Proſpectiua ſubalternatur Geometriæ. 437.2.10
Proſpectiuam trimembrem reſpondere triplici modo cognoſcendi Deum. ibid init.
Protogenis pictor. 271.2.23
Protogenis certamen cum Apelle. 9.2
Protogenis canis, 266.2.2
Protogenis, & Scæuolæ dextræ comparantur. ibid 4
Protogenis Ialyſus. 271.2.23
Protogenis canis. 272.1.init.
Eius certamen. ibid.
Protogenis & Apellis certamen lineare. 273.2.8
Eorum lineæ. ibid.
Protogenem laudat Apelles. 271.2.25
Pruina. 124.1.13
Pruritum ſcabie generari. 315.1.poſt init.

P S

Pſoricum cur vitriolo tractatu iungatur. 252.2.77
Pſoricum fieri ex chalcite. ibid.
Pſoricum quotuplex ſit. ibid 78
Pſorici materia, & generatio. ibid.2.78
Vſus, & vires. ibid.
Pſyllium. 504.2.med.

P T

Pterygium. 622.1.init.
Pterygophoron. 399.1.5

P V

Pudicitia Reginæ Armeniæ. 397.1.124
Pudoris rubor. 172.2.1
Sedes in genis. ibid.2
Pueri cur non caneſcant. 186.1.9
Pueri trahuntur nucibus. 398.1.130
Pueris in lauandis mos Gallorum. 73.2.32
De more illo quid ſenſerit Galenus. 74.1.34
Pulchri accendunt procul ipſos ſpectantes. 374.2.19
Pulchritudo Zenoni. 375.2.18

Pulchritudo cur tyrannis. ibid.
Cur ſilens fraus,& regnum ſolitarium. ibid.
Pulchritudo eſt venenum amatorium. ibid.29
Pulchritudo cur breuis tyrannis, & regnum ſolitarium. ibid.30
Pulchritudo Ariſtoteli. ibid.
Pulchritudo Dei, & animæ mutuum inter ipſos parit amorem. 376.1.32
Pulchritudo animæ vnde incipiat. ibid.33
Pulchritudinis propriæ ſtudium. 255.2.2
Pulchritudinis vanitas. 256.2.poſt init.
Pulchritudinis vis. 375.1.26,27
Pulchritudinis naphtha quot amoris ignes rapuerit. ibid.2.31
Pulchritudinis diuinæ vis. 376.1.32
Pulchritudinem mulieris falſam vocari. 313.2. poſt init.
Pullatus, pro vili. 169.2.22
Pullos ab ouis excludendi ars. 29.2.17
Puluis ſine bombo glandem emittit. 332.1.26
Puluis humani cranij quàm vtilis. 370.1.8
Puluis mortis extinguit ignem Veneris. 397.1. 323
Puluis pyrius qualis eſſe debeat. 385.2.27
Puluis pyrius in infinitum ſpatſus an in momento accendi poſſit. 386.1.28
Puluis pyrius magni ſtrepitus, & impetus, qualis eſſe debeat. ibid.19
Puluis pyrius pilam proiiciens ſine ſtrepitu. ibid.30
Puluis pyrius operans ſine ſtrepitu à quo inuentus. ibid.31
Puluis pyrius quomodo aſſeruandus. ibid.33
Puluis Puteolanus, vide *Puteolanum*.
Pulueris pyrij, ſeu tormentarij materia, & ortus. 385.1.23.& ſeqq.
Pulueris pyrij impetus vnde ſit, ratio philoſophica. ibid.2.26
Puluerem pyrium ſpeculo accendere. 450.2.14
Punctum inuerſionis imaginum in ſpeculo concauo. 445.2.11
Pupilla an verè augeatur noctu, & minuatur interdiu. 461.2.6
Pupilla eſt feneſtra oculi. ibid.7
Pupillæ etymon. ibid.init.
Vis mira. ibid.6
Pupillæ nos videntes, noſtræ matres. 462. 1.10
Pupillæ Dei quàm vtiles nobis. ibid.
Pupillæ Mariæ, feneſtræ cæli. ibid.2.12
Purpura coccinea. 172.1.50
Violacea. ibid.
Purpura quomodo nigrieet. 229.1.9
Purpura purpuriſſi materia. 230.2.14
Purpura dibapha, & Tyria. ibid.25
Patricia, & plebeia. ibid.1.init.
Purpura Regum inſigne. ibid.
Purpura an ex ſolo mari colligatur. 233.2.1
Purpura alia coccinea, alia violacea. 234.1.3
Purpura regni inſigne. 235.1.14
Purpura ſomno inimica. ibid.1.16
Purpura ex bibinellæ vermiculis. 237.1.32
Purpura è vermiculis. ibid.2.38
Purpura ſymbolum heluonum. 240.2.4
Purpura gulæ ſymbolum. 241.1.8
Symbolum hominis maledici. ibid.9
Seceſsûs ſymbolum. ibid.10
Purpura cur vno ictu collidatur. ibid.2 11
Purpura eſt ſymbolum hominis vno ictu exanimati. ibid 12
Purpura iuxta purpuram diiudicanda, adag quid. ibid.13
Purpura eſt ſymbolum regiæ dignitatis. ibid.14
Purpuræ etymon. 228.2.4
Purpuræ nomen quot ſignificet. ibid.5
Significat teſtam marinam. ibid.
Aliquando certum genus veſtis. ibid.
Interdum certum colorem. ibid.7
Purpuræ nomine venire etiam alios colores ſimiles. 229.1.8
Purpuræ alios colores ſimiles vocari purpureos. ibid.11
Purpuræ nomine venire etiam quoddam medicamentum. ibid.2.14
Purpuræ color ex quot teſtis colligatur. ibid. 15
Purpuræ inuentor quis. 230.1.22
Vſus medici. ibid.1.24
Succus ſalſus. ibid.
Collum quale. ibid.
Purpuræ laudes. ibid.25
Pretium. ibid.
Vſus ad cultum diuinum. 231.1.28
Varia nomina. 131.1.36
Purpuræ potiſſima laus. 235.1.init.
Purpuræ color diuturnus. ibid.15
Purpuræ amica caſtitas. ibid.
Purpuram variari ad curſum Solis. 231.2.32
Purpuram etiam ex herbis colligi. 233.2.2
Purpuram colligi etiam ex rubia, hyſge, & anchuſa. 134.1.4
Purpuram bis tingi ſolitam. ibid.2.7
Purpuram adorari ſolitam. 235.1.14
Purpuram colligi apud Indos ex vermibus & floribus. 237.2.37
Purpurâ voracior, adag.quid. 240.2.fin. & 241. 1.7
Purpuræ ſignificant communitatem vitæ ſeruorum Dei. 240.2.2
Purpuræ quomodo capiantur. 241.1.init.
Purpuratum hiſtoria. 229.2.17.& ſeqq.
Purpurarum tria genera. 232.1.37
Augusti iocus de obſcuritate purpuræ. ibid. 38
Purpurarum cineris vſus. 286.1.poſt init.
Purpurata ſimia, adag.quid. 241.1.12
Purpuratæ laudes. 234.1.4
Purpureum, vice profundi. 241.1.fin.
Purpurina materia, natura, & generatio. 232.2.42
Purpuriſſum, fuci muliebris ſpecies. 230.2.14
Purpuriſſum eſſe fucum muliebrem. 231.1.29
Purpuriſſi materia, & vſus. ibid.
Purpurites marmor ex Ægypto. 515.2.med.
Puteary quomodo ſulphurata & aluminoſa vitare debeant. 66.2.fin.
Puteolanum. 253.2.3
Puteolanum quid ſit. 198.2.26
Puteolani nomine tria ſignificari. 156.1.5
Eius etymon. ibid.6
Vires. ibid.
Natura. ibid.7
Puteolanæ aquæ dulces. 95.2.31
Puteoli à puteorum putore. 97.1.40
Putei. 57.2.med.

Index Rerum,

Putei auriferi. 59.1.med
Putei Mythepolis. 114.1.113
Putei ſalſi. 302.1.5
Puteos malè olentes ſale corrigi. 313.1. poſt init.

P Y

Pyramide cryſtallina, & phiala ignem excitari. 431.2.init.
Pyreicus pictor. 272.1.26
Pyrites. 2.2.12 & 518.2.4
Pyrites pater vitrioli. 245.2.29
Pyrites ſtillat ſulphure. 349.1.3
Pyritæ lapidis ſuperficies ſex. 429.1.6
Pyropum quanti æſtiment Perſæ. 1.1.2
Pyrrhi anulus. 2.1.7
Pyrus. Pyrorum cinis qualis. 286.2.12
Pythagora litera Y. 107.2.fin.
Pythagoræ littera Y, ſymbolum vitæ humanæ. 379.1.17
Pythagoræ ſpeculum. 466.1.16

Q

Q*Vadrantarium.* 78.1.fin.
à *Quadrante* immunes qui. ibid.
Qualitas cur intendatur in antiperiſtaſi. 42.2.13
Qualitates primæ, & ſecundæ. 97.2.44
Vide *Combinatio.*
Quandros lapis. 607.1.65
Quercus putres quomodo ſplendeant. 163.1.16
Quies quomodo calefaciat & refrigeret. 35.1.9
Quiritia. 607.1.64

R A

R*Adius* diuinus ex S.Dionyſio. 6.2
Radix metallorum. 123.1.9
Radices lethales quæ. 504.1.5
Ramus aureus Proſerpinæ. 12.1
Ramus, nidus, & aues in lapides conuerſa. 514.2. init.
Ramo trahitur ouis. 398.1.130
Raphaël Vrbinas pictor. 10.1 & 271.2.34
Raſtri & aratri vtilitas. 144.2.23
Rationale quid. 548.1.1
Rationalis Aaronici materia, figura, quantitas. ibid.2
Rana lupa. 169.1.18

R E

Reatina palus. 103.2.37
Reduuia. 612.1.init.
Reflexio radiorũ ſolariũ quò pertingat. 34.2.init.
Regina ſacræ ornatus. 11.1
Res vna eadémque poteſt ſpectare ad plures ſcientias. 18.2.25
Ros, quibus miſcentur aquæ thermales. 84.1.5
Rerum naturalium prima principia tria. 22.1.4
Rex Bornei alteri Regi bellum mouit, vt illi eriperet duos vniones. 593.2.med.
Regum ſceptra. 125.2.6
Regum funebres tunicæ quæ. 285.1.16

R H

Rhodiorum fons. 114.1.14
Rhodites. 605.1.13
Rhyparagraphos. 272.1.26

R I

Ritus adeuntium oraculum Iouis Trophonij. 109.2.82
Riui fœtidi. 97.1.40
Riui duo ad tumulum Euripidis. 102.1.27
Riui ignium. 119.2.23

R O.

Romanorum color in luctu. 174.1.14
Rore nimio fit ſcabies. 64.1.4
Roris vis noxia. 102.2.18
Rota ſymbolum gratiæ. 567.2.9

R V

Rubedinis effectus ex quibus oriantur cauſis. 178.2.30
Rubeta. 504.2.init.
Rubia vtilis ad detergenda vaſa ſtannea. 138.2. init
Rubia colorantur oua paſchalia. ibid.45
Rubiæ herbæ color qualis. ibid. 43
Rubiæ varia nomina. ibid 44
Eius vſus, & vtilitas. ibid.
Rubiæ vires medicæ. ibid.1.46
Rubinus. 600.1.1
Rubinus idem qui carbunculus. ibid.
Rubor pudoris. 171.2.1
Rubor ex pudore laudatur. 173.1. init. & 6,7
Rubor, virtutis color. ibid.5
Rubor laudatur in iuuene, non in ſene. ibid.8
Rubor in auriculis quid ſignificet. ibid.2.9
Rubor Athamantis Regis Thebarum. 175.2 30
Rubor feras irritat. 176.1.4
Rubor cur ex pudore. 186.2 16
Rubor malarum, vide *Mala.*
Ruboris laus. 173.1.3
Rubei cur fiant qui gaudent. 186.2.15
Rubrica ex ochra fieri ſtatuitur. 154.1.8
Rubrica, barbaris Magra. ibid.2.2
Rubrica Celſo minium. ibid.
Rubrica quot modis reperiatur. ibid.4
Rubrica, Sinopica, Pontica, Lemnia, Ægyptia, Africa, Germana. ibid.
Rubrica fabrilis qualis ſit. 155.1.9
Rubrica quæ optima. ibid 10
Rubricæ ſinopidis tres ſpecies. ibid.2.11
Rubrica picturis apta, vbi naſcatur. ibid 12
Rubrica fit ex ochra coniuncta. 154.2.2
Rubricæ vſus inde à Troianis temporibus. ibid.1
Rubricæ vſus in Idolis antiquiſſimis. ibid.
Eius etymon. ibid.2
Rubricæ ſpecies. ibid.3
Rubricæ ſinopidis natura & vires. 155.2.13
Rubricæ ſapor. ibid.14
Rubricæ tres ſpecies penes vſum diſtinctæ. ibid. 1.8
Rubricæ quæ ſint vtiles pictoribus; quæ fabris, quæ Medicis. ibid.
Rubricam ex Ochra fieri quis primus animaduerterit. 154.1 9.
Rubricam ſinopicam naſci etiam in Italia. 155 1.7
Rubricam item ſinopidem. 1.15
Rubricam factitiam fieri ex Ochra vſta. ibid. 17
Rubricarum optima quæ. ibid.1.5
Rubricæ lemniæ tres ſpecies. ibid.
Rufi pictura ex Auſonio. 175.2.9
Ruta Veneri aduerſatur. 367.2 fin.

A S

SA

Saba regio. 497.2.6
Saba occidentalis,& meridionalis. 498.1.10
Sabbatius fons. 106.1.57
Sabulum quotuplex. 283.2.1
Sabuli materia & ortus. ibid.
Proprietates. ibid.2.1
Diuiſio. ibid.
Saccharum candum quid. 306.2.6
Sacerdos eſt ſal fidelium. 320.1.poſt init.
Sacerdotes Iſidis cur ſale abſtinerent. 313.1.6
Sacerdotes Ægyptij cur ſalem cibis non adhiberent. 315.1.8
Sacrium, ſuccinum. 399.1.6
Sagda. 604.1.8
Sal agrigentinum. 2.2.12
Sal ex mari, fluuiis,& lacubus. 59.2.9
Sal diuinum Homero. 293.2.1
Sal amicum Deo corpus Platoni. ibid.
Sal cur diuinum ſit ab Homero dictum. ibid.2
Sal generationi aptum, ibid.
Sal prudentiæ ſymbolum. 294.1.4
Sal terræ an detur. ibid.2.init.
Sal ſolidari in lapides ſtructuris ædificiorum habiles. ibid.med.
Sal quod ferro vix cædatur. ibid.7
Sal a marina ſpuma quomodo fiat. 296.1.2
Sal Tartari. ibid.3
Sodæ. ibid.
Agrigentinum, ibid.
Sal pro mari Poëtis, ibid.1
Sal maris natiuum. ibid.2
Sal marinum factitium quomodo paretur, ibid. fin.
Sal maris aerius quod, ibid.2.3
Sal ex ſalſis aquis dupliciter fieri. 301.2.1
Sal conficientes in cortinis nudos incedere. ibid.
Sal candidum & nigrum quando proueniat, ibid.
Sal Tartæus. 302.1.init.
Sodomenus. ibid.
Sal terrenus qui. ibid.2.1
Sal foſſilis qui. 303.2.init.
Sal cæduus,& foſſilis. ibid.2
Sal cæduus in Germania. ibid.3
Foſſilis Sarmatiæ,& alibi. ibid.
Ammoniacus,ſeu arenatius. ibid.4.& ſeqq.
Armeniacus. ibid.fin.
Sal ex lignis. 304.1.1 & ſeqq.
Armoniacus. ibid.8
Montanus. ibid.9
Sal metallicus. ibid.
Saxeus. ibid.
Marmoreus. ibid.
Sal bituminoſus. ibid.2.2
Naphthicus. ibid.
Sal gemmæ. 305.1.1
Cryſtallinus. ibid.
Alchali. ibid.2.2
Sal Sodæ idem eſſe cum ſale Alcbali & alumine. ibid.
Sal Alchali, ſeu alumen catinum quomodo fiat. ibid.3
Sal Sodæ ingreditur gemmarum compoſitiones. 306.1.4
Quomodo fiat Portæ. ibid.
Sal Tartari ingreditur compoſitiones gemmarum. ibid.5
Sal Indus quid ſit. ibid.2.6
Sal agrigentinum cuius rei ſymbolum. 307.1.2
Sal Sodominus. ibid.3
Sal Sodominun amatum eſſe. 308.1.7
Sal Sodominum vocari etiam Sodomicum, & Sodomiticum. ibid.
Sal Acanthicum. ibid.10
Bæticum. ibid.
Sal metallicus. ibid.2.12
Saxeus. ibid.
Marmoreus. ibid.
Petræ, ibid.
Nitrum. ibid.13
Vſtus. ibid.
Toſtus. ibid.14
Artificioſus. ibid.15
Sal ſeueritatis ſymbolum. 309.1.2
Sal Sarmaticus. ibid.1.init.
Carpaticus, Dacicus, Tarentinus, Lunebergenſis. ibid.
Neruegius. ibid.
Sal qui fit ex lignis niger eſt. ibid.med.
Sal rubet Memphi. ibid.2
Sal in Cappadocia croceus. ibid.
Sal dulcis ſimul,& ſalſus. 310.1.med.
Salſiſſimus qui. ibid.
Odoratiſſimus qui. ibid.
Sal agrigentinus,& Tragaſæus. ibid.2.init.
Sal efficaciſſimus qui. ibid.4
Sal phrygius. ibid.
Tattæus. ibid.
Sal an conferat ad fœcunditatem. 312.1.1
Sal prodeſſe fœcunditati. ibid.2.4
Sal ſub diuerſa ratione conferre,& non conferre ad fœcunditatem concluditur. 313.1.9
Sal venenis reſiſtere. 314.2.7
Sal neceſſarium ad victum humanum. ibid.14
Sal obeſſe viſui. ibid.fin.
Sal amicitiæ ſymbolum. 315.1.poſt init.
Sal ebrietati quomodo reſiſtat. ibid.
Sal cur deſiit in conuiuiis Magorum. ibid.8
Sal ad opſonium quis vtilior. ibid.9
Sal ingratus quis. ibid.
Sal heroibus familiaris. ibid.2.poſt init.
Sal anima carnis. ibid.med.
Sal reddit vinum guſtu ſuaue. ibid.11
Sal condimentorum condimentum. ibid.
Putredini reſiſtit. ibid.
Imitatur opus animæ. ibid.12
Sal fœderis quódnam fuerit. 318.1.2
Sal ſignum perpetuitatis. ibid.5
Sal hoſpitibus apponi ſolitum in ſignum beneuolentiæ. ibid.
Sal in menſam profundi ominoſum. ibid.4
Sal qui crepet ocyus. ibid.fin.
Qui parum. ibid.2.init.
Sal citius aqua ſalſa quàm dulci liquari.ibid.poſt init.
Sal quî creſcat noctu cum luna. 319.1.3
Sal quî leuis intra ſpecus, at grauis extrà. ibid.
Sal ſpecularis vbi. ibid.
Sal pro moneta vbi. ibid.
Sal vbi fiat ſine imbribus. ibid.

Sal an fiat ſine aqua dulci. ibid.
Sal qui fiat non ſine ſanguine. ibid.
Sal fieri ſine aqua. ibid.
Sal ſapientiæ ſymbolum. ibid.1.1
  Diſcretionis ſymbolum. ibid.2
  Prælati ſymbolum. ibid.
Sal litteræ quid ſignificet. ibid.3
Sal fidelium, de Sacerdote. 310.1.poſt init.
Sal cœleſtis Chriſtus. ibid.5
Sal cœli. ibid.
Sal quomodo myſticè inſatuetur. ibid.med.
Sal ſymbolum Gratiarum, amicitiæ, ſeueritatis, ſapientiæ, & perpetuitatis. 321.2.13
Sal candidus quomodo fiat. 522.1.4
Sal & nitrum vnde educi poſſint. 328.2.8
Sal nitrum noſtrum an differat à nitro antiquorum. 329.1.14
  An valeat ad medendum. ibid.fin.
Sal naphthicum. 373.2.13
Sal nimio igni iniectus quomodo crepet. ibid.
Salis etymon. 293.2.1
  Dignitas. ibid.
  Vſus in Sacris. ibid.
Salis laus ex ſacris Scripturis. 294.1.init.
  Ex militia. ibid.
  Ex fulminis igni arguitur. ibid.
Salis natura, & materia quæ. ibid.6
Salis materiam ex prædominio eſſe terram ratione probatur. ibid.1.poſt init.
Salis grauitas quanta. ibid.
Salis colles. ibid.7
  Natura. ibid.8 & ſeqq.
  Diuiſio. 295.2.1 & ſeqq.
Salis marini duo genera. 296.1.2
  Eius materia. ibid.
  Spuma quæ. ibid.
Salis marini vſus in Italia. ibid.3
Salis terreni diuiſio. 302.2.fin.
Salis montes. 303.1.2,3
  Colles. ibid.
  Ramenta. ibid.3
Salis fauilla. 304.2.3
  Flos. ibid.
Salis flos tenuior ſale vſto. 305.1.poſt init.
Salis ſpuma. ibid.4
  Montes. 304.1.9
Salis montes ex quo muri, & domus extruuntur. ibid.
Salis Tartari materia, & ortus. 306.1.5
Salis agrigentini etymon. ibid.2.1
  Natura. ibid.
Salis agrigentini proprietates in dubium reuocantur. 307.1.2
Salis Sodomini materia. 308.1.7
Salis lixiuiaci materia, & ortus. ibid.11
Salis Sodomini materia, & vis. ibid.8
Salis Tragaſij, ſeu Tragaſæi locus, & natura. ibid.10
Salis quinta eſſentia. 309.1.4
Salis colores varij. ibid.1.1
Salis aqua fortis. ibid.3
Salis ſapor. ibid.2.1
  Odor. ibid.2
  Duritia & læuitas. ibid.3
  Figuræ. 310.1.4
Salis Hiſpani color. 309.2.med.
Salis muri, & domus vbi. 310.2.1
  Eius turres vbi. 311.1.init.
Salis vſus medici. ibid.1.& ſeqq.
  Vires. 312.2.3
Salis vſus in diuino cultu. 314.1.1
  Eius vſus in ſacrificiis. ibid.
  In Baptiſmo. ibid.
Salis exorciſmus in Baptiſmo. ibid.2
  Symbola in Baptiſmo. ibid.
Salis vſus ad aquam luſtralem. ibid.3
Salis commoda, & incommoda ſcholæ Salernitanæ. ibid.2.5
Salis vſus in menſa. ibid.6
Salis laudes à vi condiendi. 315.1.9
Salis vſus in pecudum paſtu. ibid.2.13.& ſeqq.
Salis ſtatua. 316.1.1
Salis ſtatua ſalutare miniſterium. ibid.4,6,7
Salis pactum idem eſſe quod pactum ſempiternum. 317.1.1
Salis ſtatua vbi fuerit, & an duratura vſque ad diem Iudicij. ibid.11
Salis ſtatuæ ænigma. ibid.2.12
Salis vbi tantum noctu addatur, quantum die auferas. 319.1.3
Salis ſymbola ex S.Scriptura. ibid.1
  Ex Gregorio M. ibid.2.3
Salis petram lambere animalia quid ſit myſticè. 320.1.init.
Salis ſymbola ex S.Hieronymo. ibid.5
  Ex Origene. ibid.2.6
  Ex S.Hilario. ibid.7
  Ex S.Chryſoſtomo. ibid.8
  Ex S.Auguſtino. ibid.9
  Ex Pierio. ibid.10
  Ex adagiis Manutij. ibid.11
  Ex Reductorio Berchorij. 321.2.12
Salis agrigentini ſymbolum. ibid.12
  Ex aliis ſcriptoribus. ibid.13
Salis oleum quale. 393.2.93
Sali amica ſiccitas, & inimica humiditas. 294.2.7
Sali conficiendo ligna quæ aptiora. 304.1.med.
Salem, qui fit ex ligno, nigrum eſſe. ibid.
Salem artificioſum fieri multis modis. 308. 2. fin.
Salem obeſſe plantis, & ſeminibus. 312.1.1
  Obeſſe viſui. ibid.
  Inſpergi ſolo victo in ſignum ſterilitatis. ibid. fin.
Salem cur Sacerdotes Ægyptij cibis non adhiberent. 315.1.8
Salem condiri odoribus. ibid.9
Sale foſſitio veſcuntur Calabri. 296.2.3
Sale Sodomino nos carere. 308.1.9
Sale alio alios vti populos. 311.1.2
Sale fœcundari canes, & pecora. 313.1.5
Sale cibos condiri. 314.2.7
Sale minui ſperma. 315.1.init.
Sale ſcabiem, & pruritum generari. ibid.poſt init.
Sale reſtitui ciborum appetitum. ibid.
Sale & ſole nihil vtilius. ibid.9
Sale ſapores egerunt vt ſenium afficiant. ibid.1. poſt init.
Sale acui appetitum. ibid.med.
Sale pacta firmari ſolita. 328.1.3
Sale iniecto meliùs ardere lucernas. ibid.2.2
Sale vina condiri. 319.1.3
Sale infantium recèns natorum corpora cur inſpergantur. 320.1.5

Sales

Sales pro Gratiis. 294.1.3
Pro voluptatibus. ibid.
Sales Plantini. ibid.
Sales ex rebus extrahi poſſe. 309.1.3
Sales non differre ſpecie qui ſentiant. 310.1.1
Inter ſe differre ſpecie probabilius eſt. ibid.
Sales pro lepore & hilaritate. 315.1.9
Salium diuerſas eſſe proprietates. 310.1 fin.
Salium qui ſit optimus. ibid.1.3
Salamandra. 504.1.10
Salamandra extinguit ignem. 395.1.104
Salmacis fons. 106.1.55
Salnitrum verti in lapidem. 330.1.19
Salnitrum cum nitro confundit Plinius. 332.2.25
Salnitrum an Medicis vtile. ibid.
Salnitrum, & halinitrum non differre. 333.2.32
Salnitri vis & natura. 331.1.25 & ſeqq.
Vſus pro bombardis. ibid.
Vſus ad aquas fortes. ibid.
Salzedo quot requirat. 298.2.10
Salſedinis marinæ de origine qui ſcripſerint. 296.2.4
Salſedinis marinæ de origine veterum ſententiæ: ibid.5 & ſeqq.
Salſedinis marinæ origo ex ſententia auctoris. 299.1.23
Fines. 300.2.34
Vtilitates. ibid.
Deſcriptio ex Pontano. 301.1.37
Salſedinis fontium,& lacuum cauſa. ibid.2.1
Salſedinem marinam conferre ad ſalſedinem. 300.1.34
Salſula fons. 302.2.init.
Salſum graue eſſe,& dulce leue. 318.2.2
Salſi dicuntur ſapientes, & ſtulti inſulſi. 320.1.5
Salſuginem poni pro ſterilitate. 312.2.2
Samaritani peritia in curando vulnere. 482.1.init.
Samia terræ etymon. 147.2.2
Samiæ fodinæ deſcribuntur. ibid.
Samiæ ſpecies. ibid.3
Samius aſter. ibid.4
Samius lapis in Samia terra. 148.1.7
Samius lapis. 520.2.12
Samos inſula. 147.2.2
Samothracia gemma, eſt genus bituminis. 381.1.11
Samſonis caſus Dalilæ amore. 214.1.fin.
Sandaracha quid. 208.1.2
V[illegible]periatur. ibid.4
Quotuplex ſit. ibid.2.5
Sandaracha natiua qualis ſit. ibid.6
Sandaracha optima quæ. 209.1.12
Sandaracha quas habeat vires, & quos vſus. ibid.2.13
Sandaracha Arabum quæ. 211.1.32
Græcorum quæ. ibid.2.init.
Sandaracha, & auripigmentum in quo conueniant,& differant. 213.1.15
Sandarachæ odor. 131.2.6
Sandarachæ nomine quot ſignificentur. 208.1.1
Sandarachæ voce ſignificari verniceem. ibid.
Sandarachæ fodinæ quæ. ibid.3
Sandarachæ materia, & confectio artificialis, ibid.2.7
Odor quis. 209.1.9
Color quis. ibid.10
Sandarachæ vſus pictoribus, tornatoribus, & Medicis. ibid.2.15
Sandarachæ,& auripigmenti conuenientia.110.1.17
Sandaracbum eſſe venenum, & medicamentum, 209.2.16
Sandaſtros. 605.2.24
Sandyx antiquorum quid. 193.1.26
Quid,& quotuplex. 210.1.18
Sandyx Virgilio quid. ibid.1.23
Herba ne ſit,an metallum. ibid.
Sandycis materia,& ortus. ibid.1.18
Color quis. ibid.2.21
Vires quæ. ibid.23
Sandycis nomine herbam,& metallum ſignificari. 211.1.27
Sanguis caprinus an terræ lemniæ miſceretur, 149.2.10
Sanguis cur commoueatur ad aſpectum rei rubræ. 276.2.15
Sanguis Draconis Arabum. 191.init.
Sanguis Draconis veterinariorum. ibid.2.12
Sanguis Draconis Africanus quomodo colligatur. ibid.16
Sanguis vulnerum Chriſti quo pigmento exprimatur. 192.1.18
Sanguis hircinus an liberet magnetem ab adamantis veneficio. 538.2.52
Sanguinis Draconis arborei multæ ſpecies.191.2.init.
Sanguinis Draconis quinta ſpecies. ibid.12
Species noua. ibid.13
Sanguinis Chriſti vires D.Bernardo,& S.Leoni. 496.2.9
Sanguines Draconis in lacryma multi. 191.2.15
Sanguiſorba herba. 237.2.38
Santerna quid. 201.1.18
Santerna quæ melior. ibid.2.19
Santernæ ortus quis. ibid.1.18 & ſeq.
Santernæ vſus. ibid.2.21
Sapientia ſymbolica Hebræis familiaris. 8.1
Sapientiæ ſymbolicæ vtilitas ex Clemente Alexandrino. ibid.
Sapor aquarum. 93.2.18
Foſſilium. 131.1.4
Terrarum. ibid.1.init.
Metallorum. ibid.
Saporis materia,& efficiens. 93.2.18
Saporem inter,& odorem connexio. 96.2.init.
Saporem ſalſum remiſſione amarum fieri. 295.1.12
Sapores plurium aquarum varij. 94.1.23
Sapores ſale egerunt vt ſenſum afficiant. 315.2.poſt init.
Saporum cauſæ in aquis. 93.2.18
Cauſæ in aquis ex Seneca, Alberto, Agricola. 94.1.20
Saporum materia,& ortus. 298.2.18
de Saporibus aquarum quid ſenſerit Ariſtoteles. 93.2.18.
de Saporibus aquarum Pontanus. 94.1.22
Saporibus,& odoribus communia vocabula.96.2.med.

Sapphirus. 2.2.16 & 8.2 & 557.2.ante fin.& 574.2.1
Sapphirus ſpei ſymbolum. 7.2
  An numeretur inter illas duodecim ſtellas, quæ dicuntur 12. fundamenta cœleſtis Hieroſolymæ. 557.2.1
Sapphirus recentiorum, differt à ſapphiro veterum. 558.1.3
Sapphirus Scripturæ an ſit denſus,& opacus; an verò diaphanus, ſeu perſpicuus,& pellucidus. ibid.4
Sapphirus vbi reperiatur. ibid.5
Sapphirus cui Patriarchæ congruat. 560.1.10
  Cui Apoſtolo. ibid.11
  Quomodo congruat ſecundo articulo Symboli. 574.2.
Sapphirus repræſentat Dan. 586.1.7
Sapphiri nomen an propriè ſumatur in ſacris litteris. 558.1.2
Sapphiri moles,& quantitas. ibid.2.6
  Color. ibid.7
  Proprietates,& vires. ibid.8
Sapphiri priſcorum proprietates quæ. 560.1.9
Sapphiri expoſitio myſtica. 587.1
Sapphiros peſti aduerſari. 150.2.6
Sarcophagus. 521.1.14
Sarcophagi vis in cadauera. 458.1.3
Sarda terra. 146.2.3
Sardiniæ fontes. 112.2.103 & 115.1.121
Sardius. 578.1.1
Sardius, prima gemma Rationalis. 550.1.fin.
Sardius cui Patriarchæ ſit aptandus. 551.1.4
  Cui aptandus Apoſtolo. ibid.5
  Quomodo congruat ſexto Symboli articulo. 578.1.1
Sardius aſcribitur Ruben. 586.1.3
Sardij nomina. 550.1.1
  Valor,& æſtimatio. ibid.2
  Proprietates,& vires. ibid.3
  Expoſitio myſtica. 587.1
Sardonyx gemma. 569.1.1 & 577.1.1
  Sumitur pro gemma illa, quæ participat naturam Sardi,& onychis. 169.2.init.
Sardonyx perfectiſſima quæ. ibid.3
  An ſit gemma diaphana,& tranſlucida. ibid.4
  Quomodo congruat quinto Symboli articulo. 577.1.1
Sardonychis pretium,& æſtimatio. 569.2.5
  Quantitas,& magnitudo. ibid.6
  Proprietates,& vires. ibid.7
  Expoſitio myſtica. 587.1
Sariſſa, conti longiſſimi Vegetio. 9.1
Sarranum pro Oſtro. 232.1.37
Satellites quatuor Iouis inter Planetas relati. 40.1.9
Satyri Iouis in Mineruam. 463.2.10
Sauinus,& Sabinus. 524.2.15
Saxonum Dux VVedechnidus quo miraculo ad Fidem conuerſus. 374.1.17
Saxi abruptio. 123.2.12
Saxa aluminoſa quomodo vrantur. 342.1.5
Saxorum commiſſuræ. 127.1.8
Saxifraga herba. 237.2.38

SC

Scabies ex rore nimio. 64.1.4
Scabiem, & pruritum ſale generari. 315.1. poſt init.
Schacchiados calculi diſcolores à Vida deſcripti. 423.2,10
Scæuola,& Protogenis dextræ comparantur. 266.2.4
Scafagiolus lacus. 114.2.118
Scala Bellarmini & Raynaudi. 14.2.10
Scarlatum. 236.2.30,31
Scarlata veſtis, quaſi ſcolecata, id eſt, vermiculata. 237.2.39
Scaturigo fontium. 124.1.13
Sceletus Ægyptiorum quid ſignaret. 370.1.fin.
Scena vitrea. 424.1.13
Scenarum triplex genus. 10.2
Sceptra Regum. 125.2.6
Schiſtus. 522.1.17
Scientia practica & ſpeculatiua differunt. 18.1.21
Scientiæ ſpeculatiuæ & practicæ diuiſio. ibid. 2.22
Scientiæ denominantur ab obiecto potiori. 20.2.8
Scintillæ diſcurrentes ex ore comedentis. 387.1.43
Scipionis Africani magnanimitas. 116.1.fin.
Scipionis continentia. 397.1.124
Scipionis paupertas laudatur. 465.2.12
Scire eſt cognoſcere cauſam propter quam res eſt. 21.2.1
Scobs ferrea quomodo recipiat vim magnetis. 538.1.47
Scolecion quid. 236.1.29 & ibid.2.init.
Scombrus, piſcis Iberi. 315.1 poſt init.
Scombri liquor, cor Heſperius Martiali. 325.1.8
Scopus pictor. 269.2.5
Scoria. 616.1.4
Scoria ferri. 8.2
Scotuſſa lacus. 100.1.4
Scribarum officia. 45.1.12
Scrobes Charomeæ. 111.1.32
S. Scriptura ſpeculo parata. 376.1.34
Scripturarum ſenſus quadruplex. 7.1
Sculptorum laus. 20.1
Scyrus. 520.1.9

SE

Selemnus. 113.1.107
Selenites gemma. 35.2.4 & 519.1.5
Seleniris natura. 2.2.13
Selinuſa etymon. 151.2.5
  Color,& natura. ibid.
Semen fœmineum eſt prolificum. 42.1.fin.
Semina lethalia quæ. 504.1.3
Semiramidis ſepulchrum. 285.2.18
Senectus quo plus occultatur, plus detegitur. 206.2.34
Senſus vnus quomodo poſſit corrigi ab altero. 261.2.8
Senſibilia communia quot,& quæ. 261.2.8
Senum color. 186.2.13
Sepiæ atramentum. 252.2.79
  Aſtus. ibid.
Sepiæ atramenti vis. 253.1.init.
Sepiæ atramentũ quomodo præparetur. 255.1.5
Sepiarum ſuccus an ſit apta materia atramenti ſcriptorij. 254.2.4
Sepias capi ſpeculo. 455.2.7
Sepulchrum Semiramidis. 285.2.18
Sepulchrorum magnificentia. ibid.1.17

Digitized by Google

Serpentes ignei qnomodo parentur. 387.1.41
Sexus fortunæ. 277.1.11

S I

Siccitas foſſilium. 131.2.8
Siccum & humidum quid. 294.2.poſt init.
Siculus fons. 106.2.61
Sicyonius. 601.1.1
Siderites. 606.1.31
Sides ſtagnum. 98.2.53
Sides ſymbolum vanitatis mundi. 99.1.init.
Sifnius. 524.2.16
Sigillum lemnium. 149.1.6
Sil terra. 153.1.2
Sil ſeyricum. 253.2.init.
An differat ab ochra. ibid.
Silis natura,& vſus. ibid.1.2
Silaris fl. 103.2.37
Silaris ſymbolum ſtuporis improborum. ibid.38
Siler quid ſit. 589.2.med,
Silentij fructus. 273.1.7
Silex. 517.1.9
Silias ambitioſi ſymbolum, 98.2.50
Silie fluuio nibil innatat. ibid.
Simia, de ementita pulchritudine, quæ vera videri volebat. 206.1.30
Simia purpurata quid. 241.2.12
Simulachrum occaſionis. 274.2.3
Pœnitentiæ. ibid.
Spei. 275.1.5
Fidei. ibid.6
Gratiarum. ibid.7
Simulacrum ex ære Romæ primùm factum Cereri. 623.2.8
Sinopis rubricæ genus. 155.2.11,13,15
Sirbon lacus. 98.2.51
Sirbonis lacus bituminoſus. 358.2. 10 & 364.1.5
Sirbonem, & Aſphaltitem eſſe lacus diſtinctos. 361.1.14
Situs. 124.1.13
Situs an contrarias reddat virtutes lapidum magneticorum. 536.2.27
Situs an permutet vires ferri. 537.1.35

S M

Smaragdus. 2.2.16 & 8.2 & 576.2.1
Smaragdus Neronis. 2.1.7
Smaragdus quid nominis. 553.1.1
Smaragdus nobiliſſimus qui. ibid.2
Smaragdus an ſit gemma tenera, vel dura. ibid.2.4
Smaragdus virginitatis ſymbolum. 554.1.med.
Cui Patriarchæ ſit aptandus. ibid.2.6
Apoſtolo cui. ibid.7
Quomodo aptetur quarto articulo Symboli. 516.2.1
Smaragdus aptatur ad Leui. 586.1.5
Smaragdi viror iucundiſſimus. 177.2.20
Mores,& quantitas. 553.1.3
Proprietates,& vires. ibid.2.5
Expoſitio myſtica. 587.1
Smaragdo cultum diuinum tribuere Indos. 458.1.poſt init.
Smaragdorum genera, & vbi reperiantur. 553.1.2
Smarillus. 380.1.2 & 604.1.22
Smectis terra. 146.2.3
Smilex in fruticem mutata amore croci. 239.1.51
Smyris. 524.2.9

S O

Socculi è margaritis. 593.2.poſt init.
Socrates aurum ſpernit. 5.2.16.
Sodomæ deflagratio. 307.1.5
Sol extinguit modicum ignem. 395.2.113
Sol alloquitur Phaethontem filium. 400.1.7
Sol viſus in ſpeculo conuexo videtur ſtella. 440.1.4
Solis Coloſſus. 2.1.11
Solis regia. 12.1 & 400.1.5
Solis lux quomodo calefaciat, & refrigeret. 34.2.4
Solis eclipſis,& maculæ. 40.1.init.
Solis fons. 94.2.27& 106.1.54
Solis iuſiurandum. 400.1.10
Pœnitentia. ibid.11
Solis equi iunguntur ab horis. ibid.2.12
Solis quattuor equi. ibid.14
Solis eclipſis quomodo ſpeculi ope videatur. 446.1.14
Solis gemma. 601.2.2 & 605.1.14
Solifuga metallicis infeſta. 46.2.24
Somnus parcus Reges decet. 235.2.init.
Soracte fons. 102.2.19
Sory affine vitriolo, miſy, chalciti, melanteriæ. 250.1.60
Sory, vitriolum, miſy, chalcitis, & melanteria in quo differant,& conueniant. 251.1.poſt init.
Sory ignorari hoc tempore. 252.1.74
Soryos vis medica. ibid.73

S P

Spadica. 170.1.26
Spadones citò caneſcere. 186.2.10
Spartanorum & aliorum colores in luctu. 174.1.15
Spartum quid. 314.2.5
Specilla vitrea, quibus longiſſimè videamus. 422.2.3
Proſunt oculis. ibid.
Spectacula obſcœna. 80.2.init.
Specularis. 525.1.19
Specularia ſubalternatur proſpectiuæ. 437.2.11
Speculum quid nominis. 436.1.2
Speculum quid. ibid.2.3
Speculum debet eſſe terſum,& læue. ibid.
Debet eſſe partim diaphanum, partim opacum. ibid.
Ad quam Philoſophiæ partem ſpectet. ib.1.8
Speculum meteorologicum quid. 438.2.4
Speculum eſſe roſcidam nubem, quæ oſtendit Arcum. ibid.
Speculum iridi donat Iupiter. 439.1.poſt init.
Speculum iridis tam ſolaris, quàm lunaris. ibid.6
Speculum elementare. ibid.1.9
Speculum vt perfectè imaginet, debet carere omni imagine. 442.1.2
Speculum imaginans ex parte auerſa debet eſſe terminatum. ibid 3
Speculum an imaginet in inſtanti. ibid.4
An oſtendat imaginem rei viſæ, an rem viſam. ibid.5
Speculum multiuidum. 445.1.8
Speculum, in quo idem videatur venire, & recedere. ibid.1
Speculum occulta reuelans. ibid.

Speculum theatrale. ibid.9
Speculum amphitheatrale. ibid.2.init.
Speculum in quo digitus in brachij molem videatur augeri. ibid.11
Speculum reflectens frigus, calorem, & vocem. ibid.
Speculum oſtendens multas imaginum diuerſitates. 446.1.fin.
Speculum cylindricum concauum. ibid. 2.25
Speculum occulta reuelans. 447.1.18
Speculum parabolicum quod comburat ad diſtantiam infinitam. 450.2.15
Ad quantam diſtantiam. ibid.fin.
Speculum loquens. 451.2.1
Speculum analogicè conuenire cum iride, & ſpeculo. ibid.
Speculum loquens ſymbolicè. 454.1.15
Speculum venatorium. ibid.2.1
Speculum horarium quomodo fiat. ibid.
Speculum geometricum. ibid.3
Speculum geometricum ſymbolicè. 456.1.4
Speculum horarium ſymbolicè. ibid.5
Speculum horarium. ibid.7
Catoptricum. ibid.
Diurnum. ibid.
Speculum carbunculi. 458.1.3
Speculum gagatis. ibid.
Obſidiani. ibid.4
Palladis. ibid.2.7
Speculum, & ſcutum Palladis ſymbolum patrocinij B.Virg. 459.1.10
Speculum aſini. ibid.2.init.
Speculum hydrinum. ibid.1
Speculum aquæ. ibid.
Fontis. ibid.
Marinum. 460.1.init.
Sanguineum. ibid.1.5
Piceum. ibid.6
Speculum oleatium reddit faciem iuuenilem. ibid.7
Speculum pupillare clamat, Diligite alterutrum. 461.1.8
Commendat amorem omnium rerum in Deum. 462.1.9
Speculum, iræ remedium. 463.2.9
Speculum Iunonis. ibid.11
Speculum Veneris inſigne. 464.2.1
Speculum Ouidio. ibid.3
Speculum gemmarum Statij. ibid.4
Specula materialia Senecæ. 465.2.12
Specula totis paria corporibus. ibid.
Specula pretioſiſſima. ibid.
Speculum Cereris in Achaia. 466.1.init.
Speculum Dianæ. ibid.poſt init.
Speculum familiare fœminis Ægyptiacis in rebus ſacris. ibid.16
Speculum Pythagoræ diuinatorium. ibid.17
Speculum verbi Dei ſymbolum. ibid.2.1
Symbolum vitæ Chriſti. ibid.
Speculum dedecet milites. ibid.22
Speculum eſſe rem muliebrem. ibid.
Speculum aureum Chriſti D. 467.1.2
Speculum argenteum Mariæ V. ibid.
Speculum iuſtitiæ, & ſpeculum ſpeculorum, de Maria V. ibid.poſt med.
Speculum, & librum eadem voce Hebræis dici. 468.1.med.
Speculum eſſe ſymbolum viſionis propheticæ. ibid.7
Speculum vſtorium myſticè. 469.1.8
Speculum ſacræ Scripturæ ſymbolum. ibid.2.9
Speculum eſt ſpecies creaturarum. ibid.
Speculum quid ſymbolicè Iacobo Apoſt. ibid.10
Speculum eſt animus rationalis. ibid.
Speculum eſt ſymbolum conſcientiæ. 470. 1. poſt init.
Symbolum hymni. ibid.11
Exempli ſymbolum. ibid.12
Speculum mariti, vxor. ibid.2.init.
Speculum explorationis ſymbolum. ibid. poſt init.
Symbolum falſitatis. ibid.
Speculum Cereris in Achaia ſymbolum conſcientiæ. ibid.13
Speculum ſapientiæ. ibid.
Speculum inſularum fortunatarum ſymbolum beatitudinis. ibid.fin.
Speculum Smirnæ calumniæ ſymbolum. 471.1.14
Speculum loquens ſymbolum modeſtæ virginis. ibid.
Speculum lunare Mariæ ſymbolum. ibid.med.
Speculum meteorologicum Mariæ ſymbolum. ibid.15
Speculum in ſpeculo Mariæ, virtutes in vita Chriſti. ibid.16
Speculum aſini quod. 545.1.init.& ſeq.
Speculi pœnitentia. 256.1.7
Speculi myſtici vſus quibus neceſſarios. ibid.11
Speculi vſus opticus in picturis. 263.1.13
Speculi etymon. 436.1.2
Natura. ibid.2.5,6
Speculi imago, abſente obiecto, ſeruari non poteſt. 442.1.4
Speculi imago quid Senecæ, & S. Thomæ. ibid.fin.
Quid iuxta veram ſententiam perſpectiuorum. ibid.2.init.
Speculi qua in parte producatur imago. 443.1.13
Speculi imago quàm profunda videatur. ibid.2.14
Speculi imago quomodo producatur, & videatur. ibid.15
Speculi cylindrici conuexi operationes. 446.2.15
Speculi ope quomodo videantur in cubiculo quæ non ſunt. ibid.16
Speculi in ſpeculo quomodo videatur imago. 447.1.20
Speculi vſtorij forma qualis ſit. 449.1.9
Speculi vſtorij forma triplex. ibid.
Speculi parabolici vis ad vrendum. ibid.
Speculi vſtorij elliptici vis præfertur aliis. ibid.
Speculi vſtorij forma vnde habeat vim vrendi. ibid.10
Speculi vſtorij materia. ibid.2.11
Effectus. ibid.12
Focus. ibid.
Speculi maximi nomine quid intelligatur. 451.117
Speculi horarij ſtylus. 456.1.5
Fructus. ibid.

Speculi

Speculi vſus medicus. 457.1.1
Speculi ſmaragdini ſymbolum. 458.1.2
Speculi argentei inuentor. ibid.2.5
Speculi ope Perſeus Meduſam obtruncat. 459.1.9
Speculi pupillaris præſtantia. 461.1.3 & ſeqq.
Myſteria. ibid.2.8
Speculi imaginantis fructus. 462.2.2 & ſeqq.
Speculi pupillaris fructus myſticè. ibid.13
Speculi vſus præſtantiſſimus, auctoris ſententia. 464.2.17
Speculi Chriſti hierotheca. ibid.1.med.
Speculi Mariani finis. ibid.2.4
Laudes. ibid.
Opifex. ibid.
Materia. ibid.
Forma. ibid.fin.
Theca. 468.1.init.
Speculo ſimilis ſacra Scriptura. 376.1.34
è Speculo in ſpeculum traiicit imago. 444.1.17
Speculo longè lumen quomodo proiiciatur. 445.2.fin.
Speculo litteræ minimæ quomodo facilè legantur. 446.1.poſt init.
Speculo vno oſtendi omnes aliorum ſpeculorum imagines. ibid.2.15
Speculo quomodo oſtendatur pendula in aëre imago. 447.1.19
Speculo quomodo tuum dorſum videas. ibid.
Speculo vſtorio metalla diffluere. 449.2.12
Speculo vſtorio non vri candidam materiam. ibid.
Vri candidam materiam. 450.2.init.
Speculo concauo liquari plumbum, & ſtannum; igneſcere autem aurum, & ferrum. ibid.2.init.
Speculo concauo comburere caſtra hoſtium. ibid.14
Speculo accendere puluerem pyrium. ibid.
Speculo loqui ad diſtantem amicum. 454.1.14
Speculo ſepias capi. 455.2.7
Monedulas capi. ibid.8
Capi coturnices. ibid.9
Speculo metiri longitudines, altitudines, & profunditates. ibid.fin.
Speculo quæ mulieres egeant, quæ ſecus. 465.1.8
Speculo Mariano illita bractea aurea. 467.2.ante fin.
Speculo aquarum cur delectentur columbæ. 469.1.init.
Specula ſponſarum Chriſti quæ. 256.1.9
Specula vitrea cur ſplendeant plurimum. 437.1.7
Cur reddant imaginem. ibid.
Cur & quomodo terminentur. ibid.
Specula ratione materiæ ſpectare ad Phyſicam. ibid.8
Ratione formæ ad proſpectiuam. ibid.
Specula ſpectant ad catoptrica. ibid.2.9
Specula in poculis. 439.2.fin.
Specula regularia. 440.1.init.
Irregularia. ibid.
Specula conuexa exhibent res minores quàm ſint. ibid.2.3
Specula alia reflectunt imaginem, alia colorem ſolùm, vel lumen. 441.2.1
Specula cur læua oſtendant, quæ ſunt dextra, & contrà. 443.2.16
Specula colores variantia. 445.1.7
Specula imaginantia ſolùm quæ volueris. ibid.8
Specula theſauros oſtendentia. ibid.2.10
Specula quæ oſtendunt volantes homines, eoſdémque ſimul accedentes, & recedentes. 447.1.19
Specula concaua Soli obiecta ignem excitare. 448.1.8
Specula vſtoria Archimedis. ibid.fin.
Specula prodeſſe oculis. 457.1.2
Specula vitiari adſpectu menſtruatorum. ibid.
Specula quæ cauenda vt noxia. ibid.
Specula prodeſſe oculis ſymbolicè. ibid.5
Specula ex gemmis. 458.1.1
Specula ſmaragdina. ibid.
Lapidea. ibid.3
Saxea. ibid.4
Marmorea. ibid.
Vitrea. ibid.
Cryſtallina. ibid.
Aurea. ibid.2.9
Argentea. ibid.
Ex ſtanno, & ære. ibid.6
Ferrea, & plumbea. ibid.
Chalybea. ibid.
Lignea. ibid.
Ænea labri Moſaici. ibid.7
Tenera, & liquida. 459.1.1
Ocularia. 460.2.1
Pupillaria. ibid.
Siderea, de oculis Mariæ. 462.1.11
Labri ænei qualia. 463.1.init. & 464.2.2
Specula inſeruire Veneri. ibid.
Specula Hoſtij. ibid.5
Specula diuino cultui honeſtè dicari. ibid.17
Specula chalybea & ærea Martyrum. 467.1.poſt init.
Specula ſtannea quid ſymbolicè. ibid.
Cryſtallina quid ſymbolicè. ibid.
Argentea à quo inuenta. ibid.2.4
Labri ænei quid ſymbolicè S. Gregorio. 469.1.8
Specula mulierum eſſe præcepta Dei. ibid.fin.
Speculum mulierum myſticè exempla ſanctarum animarum. 470.1.11
Speculorum conficiendorum praxes. 438.1.1
Speculorum diſciplinam qui tradiderint. ibid.
Speculorum origo, & inuentor. ibid.2
Vſus antiquiſſimus. ibid.
Prima diuiſio à quo petita. ibid.2.3
Speculorum ſecunda diuiſio ex fine, ſiue vſu. 439.1.9
Speculorum tertia diuiſio ex materia. ibid.
Speculorum quarta diuiſio ex materia. ibid.10
Speculorum quinta diuiſio ex forma. ibid.11
Speculorum variæ figuræ. ibid.
Speculorum imagines quomodo videantur. 443.1.12
Speculorum natura Lucretio. ibid.2.15
Speculorum efficiendorum praxis. 451.2.18
Speculorum vſum conſuluit Ariſtoteles Alexandro M. 457.1.2
Speculorum vſus chirurgici. ibid.2.4
Speculorum vſus ſeptem. 462.2.1 & 463.1.5 & ſeqq.
Abuſus. 464.2.1

Abuſus

Abuſus ad ſuperfluum ornatum. 465.1.6
Vſus Auicenoæ. ibid.9
Luxus. ibid.2.11
Abuſus ſuperſtitioſus. ibid.14
Symbola. 466.2.1
Speculorum perfectorum conditiones. 467. 1.3
Speculis concauis illuminare magnam aulam. 446.1.init.
Speculis concauis noctu epiſtolas legere. ibid.
Speculis quomodo videantur quæ fiunt procul ad quinque mill.paſſuum. 447.1.18
Speculis nimium deditus Otho. 466.2.20
Specus Plutonium. 120.2.init.
Sperma ſale minui. 315.1.init.
Spes. Spei ſimulacrum. 275.1.5
Sphara vitrea. 2.2.14
Sphæra vitrea Regis Perſarum. 414.2.14
Archimedis. ibid.15
Sphragis. 149.1.6
Sphragis,ſeu terra lemnia. 8.2
Sphragidis color. ibid.2.11
Sphragidem eſſe propriè rubricam. 155.1.5
Spinus lapis. 255.2. poſt init. 380.1.2.& ſeqq. & 604.1.22
Vbi ſit. 380.1.4
Spini lapidis natura,& affectiones. ibid.
Spiritus ſancti vnctionem olei nomine ſignari. 372.1.7
Sponga vnde cognoſcantur viuere. 29.1.Init.
Sponſa Chriſti quæ. 256.1.8
Sponſarum Chriſti fuci qui. ibid.
Specula quæ. ibid.9
Sponſi & ſponſæ facer ornatus. 11.1
Sponſi facer thalamus. ibid.
Sponſi cæleſtis pulchritudo,& fucus. 256.1.8
Sponſi oſcula qua via ſperare poſſit anima. 376. 1.34
Spuma anhelantis equi à fortuna picta. 266. 2.3

S T

Stagnum Sides. 98.2.13
Stagnum Palæſtinæ amarum & dulce. 298. 2. fin.
Stagni etymon. 57.2.med.
Stagna ſalſa quæ. 301.2.2
Stannum. 618.2.1
Stannum,& plumbum liquari ſpeculo concauo. 450.2.init.
Stannum quotuplex ſit. 617.1.3
Stanni nomen. 618.2.2
Proprietates,& vires. 619.1.4
Statua Alexandri M. 10.1
Statua diuinæ virtutis ſymbolum. 107.2.67
Statua ſalis. 316.2.1
Myſterium ſalutare. ibid.4,6,7
Statua vxoris Loth qualis fuerit. 317.2.init.
Quandiu durauerit. ibid.poſt init.
Qualis fuerit Tertulliano. ibid.10
Statua ſalis vbi fuerit, & an duratura vſque ad diem Iudicij. ibid.11
Statua pendula in templo Serapidis Alexandriæ. 535.1.init.
Statuæ ſalis ænigma. 317.2.12
Statuæ aureæ origo. 613.2.1
Statuam vxoris Loth fuiſſe ex ſale metallico. 317.2.poſt init.
Mutilatam ſponte reſarciri. ibid.11
Statuæ, & picturæ in excelſo ſitæ, quomodo collocandæ ex præſcripto anopticæ. 263. 2.15
Statuaria inuentur ſecundùm ſacram Scripturam. 146.1.10
Steinomarga quid. 144.1.15
Stellæ non mouentur per ſe, immoto cœlo, tanquam piſces in aqua. 34.1.18
Stellæ omnes, qua lucidæ calefaciunt. ibid. 2.8
Stellarum materiam non eſſe ignem. 393.2.89
Stercus diaboli. 358.1.5
Stercus diaboli eſſe naphtham. 474.2.5
Sternutamentum cur inhibeatur oculo perfricato. 495.2.113
Stibium,ſeu antimonium. 8.2
Stibium cur vocetur tetragonum. 215. 2.init.
Stibium quid ſit. ibid.4
An ſit lapis, vel metallum, vel medium vniuerſale. ibid.5
E quibus fodinis eruatur. 216.1.init.
Quibus in locis reperiatur. ibid.
Stibium Chalcedonium,& Italicum. ibid.7
Stibium quotuplex ſit. ibid.8
Stibium optimum quod. ibid.
Quomodo præparandum ſit. ibid.9.& ſeqq.
Cur præparetur. ibid.14
Stibium eſſe aſtrictiuum. 217.1.fio.
Eſſe frigidum,& ſiccum. ibid.2.init.
Quo gradu ſit frigidum,& ſiccum. ibid.9
Stibium olet ſulphur. ibid.2.11
Stibium quomodo diſtilletur. ibid.fio.
Cur dicatur gynæcion. 218.1.fin.
Quomodo dilatet oculos. ibid.2.15
Stibium liquari. ibid.16
Stibium particeps Mercurij. 219.1.17
Stibium argenti ſignum. ibid.
Stibium eſſe naturæ plumbeæ. ibid.
Eſſe campanis vtile. ibid.18
Vtile imprimendis characteribus. ibid.
Fundendis metallis vtile. ibid.
Stibium exteriùs applicatum an ſit vtile medicamentum. 221.1.13
Stibium intus ſumptus ſitne venenum, an vtile medicamentum purgans. ibid.2.20
Stibium venenum eſſe, prior ſententia. 222. 1.21
Stibium eſſe medicamentum venenoſum, & deleterium, probatur rationibus. 223.1.28. & ſeqq.
Stibium vitro affine. 224.1.init.
Stibium ſine delectu vacuare omnes humores. ibid.32
Stibium quomodo iuuet. ibid.2.38
Stibium eſſe innocuum medicamentum probatur. 226.init.& ſeqq.
Stibium præparatum eſſe ſalutare; lethale autem non præparatum. ibid.1.fin.
Stibium ſumpturis quæ cautiones neceſſariæ. 227.1.56
Stibium quibus propinandum. ibid.fin.
Quibus morbis concedendum. ibid.2.init.
Stibium ſolſtitiis non permittendum. ibid. 2. 57
Stibij, ſeu antimonij plura nomina. 215. 1.2

Stibij genus quod. ibid.4
Stibij ſapor. 217.1.7
Sulphurea acritudo. ibid.
Oleum. ibid.2.10
Æther. ibid.11
Stibij oleum quo ſit colore. 218.1.med.
Stibij ſanguis quis. ibid.
Color,& ſucus. ibid.12
Vſus ad fucum oculorum. ibid.13
Stibij fucus familiaris fœminis Hiſpanis. ibid. 2. init.
Familiaris fœminis Hebræis. ibid.15
Vſus cuius rei ſymbolum. ibid.
Vires & vſus. ibid.16
Vſus ad fucos. ibid.
Oleum ac æther. ibid.
Sapor,frigus,& ſiccitas. ibid.
Stibij mentio in S.Scripturæ. ibid.15
Stibij odor qualis. ibid.16
Vires quomodo domentur. ibid.fin.
Stibij amicitia cum argento. 219.1.17
Stibij vitreus ſplendor. ibid.
Vis medica. 221,1.14,15,16,17,19
Stibij vis plumbo cremato æqualis. 223. 2. init.
de Stibij medica facultate auctoris ſententia. 227.1.55
Stibij præparatio qualis requiratur. ibid. 56
Doſis quomodo varianda. ibid.2.57
Stibio vis ſeparandi metalla ineſt. 128. 2. init.
Stibio purgantur metalla. 219.1.17
de Stibio plurimorum ſententiæ. 222. 1. 22. & ſeqq.
Stibio potiſſimum educi ſerum. 214. 1. 32
de Stibio aliorum ſententiæ. 225. 1. 43. & & ſeq.
Stibio curandi ægri priùs præparandi. 227. 2. 67
Stibio ſumpto quid ſeruandum, ne obſit ægro. ibid.58
in Stibio miniſtrando quam opinionem tutò ſequi in conſcientia poſſint Medici. 228. 1. 59
Stillicidium thermale. 74.2.36 & 86.2.20
Aponi. 87.2.6
Stomachus quando ſit calidior. 43.1.12
Strigiles Perſij. 484.1.24
Strigilum materia,& vſus. ibid.23
Materia,& forma. ibid.25
Stuprum Danaes. 4.2.10
Thamar. 214.2.init.
Meduſæ punitur. 459.1.init.
Stylus pictoris qualis ſit. 258.1.poſt init.
Stypteria quid. 234.2.2
Styx. 68.2.init.& 96.1.36 & 100.2.12 & 104.1.43 & 112.2.fin.
Vnde dicta. 501.1.13
An ſit fons,vel palus,vel amnis. ibid.
Styx cur perimat. ibid.17
Styx Deorum iuſiurandum. ibid.2.21
Stygis locus. ibid.1.14
Vis indomita. ibid.2.init.
Stygem venenatam eſſe. ibid.1.16
Stygem ſola equi virgula, vel aſini, vel muli ſuſtinet. ibid.2.19
Styge Alexander M.an peremptus. ibid.20
Stygiæ aquæ vis. 292.2.ante fin.

S V

Sualternicum. 399.1.7
Suauitas veritatis. 398.1.128
Subſtantia an poſſit produci per accidens. 42. 2.10
Subſtantia metallorum. 123.1.9
Succinum,ſeu electrum. 8.2
Succinum an tranſlucidum. 131.1.init.
Succinum eſſe lacrymas ſororum Phaëthontis. 399.2.2
Eſſe lacrymam populi arboris. 401.1.23
Non eſſe populi lacrymam Agricolæ. ibid. 26
Succinum nullius arboris ſuccum eſſe Agricolæ. ibid.2.17
Succinum eſſe lacrymam probantia argumenta ſoluuntur. ibid.28
Eſſe lacrymas Heliadum qua occaſione finxerint Poëtæ. ibid.29
Eſſe reſinam populneam qua occaſione aſſeruerint Philoſophi. 402.1.init.
Eſſe ſudorem arboreum Solis radiis expreſſum. ibid.30
Succinum tranſlucere. ibid.
Succinum eſſe lacrymas meleagridum auium. ibid.31
Eſſe ſperma ceti, vel iecur piſcis. ibid. 2. 32
Eſſe concretam lyncis vrinam. ibid.33
Eſſe lacrymam pinei generis. 401.1.44
Eſſe ſuccum pineæ arboris quomodo probetur. 404.1.med.
Eſſe ſuccum radiorum Solis. ibid.45
Eſſe foſſile. ibid.2.46
Eſſe ſuccum arborum electridarum quis dixerit. ibid.
Eſſe maris concreti purgamentum. ibid.
Fluere ex lacu Electro. ibid.
Naſci è lacu in quo viuunt aues meleagridæ,& penelopæ. ibid.
Legi ab Heſperidum virginibus. ibid.
Eſſe genus bituminis. 405.1.47,48
Pingue eſſe,& ardere. ibid.
Succinum gigni in inſulis Septentrionalibus. ibid.2.2
Succinum Europæum. 406.1.init.
Africanum. ibid.
Aſiaticum. ibid.
Indum. ibid.
Succinum non naſci in Italia. ibid.poſt init.
Succinum quid ſit, auctoris ſententia. 405. 2. 50.
Succinum eſſe gemmam. ibid.1.4
Succinum materia ſtatuæ Auguſti. ibid.5
Succinum variis modis legi poſſe. ibid. 2. init.
Succinum quomodo legatur à Sudinis Pruſſiæ populis. ibid.3
Succinum retibus tanquam piſces capi. ibid.
Succinum quomodo piſcentur Sudini. ibid.
Succinum piſcantes Sudinos quomodo propriæ eorum vxores iuuent. 407.1.4
Succinum Germani quomodo diſtrahant. ibid.5
Succinum piſcabile. ibid.6

Foſſile. ibid,
Foſſile,& fluxile. ibid.2.2
Succioum aliud liquidum, aliud conetetum. ibid.
Succinum naſcitur rude. ibid.3
Quomodo poliatur. ibid.
Succinum lcgitimum quod. ibid.4
Quomodo adulteretur. ibid.
Succinum melleum, 408.1.6
Falernum. ibid.
Candidum, ibid.
Vinoſum. ibid.fin.
Aureum. ibid.
Sucεinum eſſe diaphanum, ſeu perſpicuum.ibid. 2.1
Succinum quódnam ſit diaphanum. ibid.3
Sueeinom gemma. 409.1.5
Succinum quod trahat, ibid.9 & ſeqq.
Succinum à magnete quomodo differat in trahendi vi. ibid.2.fin.
Succinum non trahit oleo illita. 410.1.11
An trahat ocimum. ibid.
Succinum quomodo trahat leuia. ibid.2.15
Succinum eſt diaphanum. 411.2.1
Succinum adipe expolitur. ibid.
Soccinum ardere vt bitumen. ibid.init.
Succinum manus ornamentum. 412.1.3
Succinum Chriſti ſymbolum. ibid.fin.
Symbolum ſtulti. ibid.2.2
Symbolum iuſti. ibid.
Symbolum conuerſionis ad Deum. ibid.3
Perſeuerantiæ ſymbolum. ibid.2.3
Succinum candidum eſſe dulce. 414.2.3
Succini odor. 131.2.6
Colores varij. 358.1.ioit.
Multa nomina. 398.2.1
Etymon. ibid.
Ortus ex nouis ramis. 400.2.21
Flamma pinguis & olens. 402.1.30 & 411. 2.1
Loca. 405.2.1,2,3
Ortom vtplurimum ignorari. ibid.1.49
Pretium. 406.1.4,5,& ſeq.
Succini piſcatoribus ſal dari in mercedem. 407. 1.5
Succini furum pœna. ibid.
Succini prouentus quantus Germanis. ibid.
Succini differentiæ vnde ſumendæ. ibid.2.1
Differentiæ penes loca. ibid.
Differentiæ penes colores. 408.1.5
Succini adulterium quomodo deprehendatur. ibid.init.
Succini ſtillans lentor quid implicet. ibid. 2.2
Succini odor. ibid.8
Succini ſuffitus peſti aduerſatur. ibid.
Succini ſapor. ibid.9
Leuitas. ibid.& 411.2.2
Durities. ibid.
Mollities. ibid.
Vis tractiua. 409.1.3 & ſeqq.& 411.2.1
Vis tractiua Platoni qualis. 410.1.12
Vis medica. ibid. 2. 1 & ſeqq. & 411. 2.1
Odor, color & ſapor. ibid.
Succini globuli ad preces. ibid.2
Teſſeræ. ibid.
Figuræ. ibid.
Succini ſymbola. 412.1.1
Ramenta accenduntur inſtar puluetis pyrij. ibid.3
Ramenta pro thure. ibid.
Succini vſus pro rogis defunctorum, & libris typographorum. ibid.
Succino apis incluſa. 409.1.4
Incluſa vipera. ibid.5
Incluſa formica. ibid.6
Succino ineſt quid flammeum. 410.2.15
in Succino quæ videantur incluſa. 134.2.37
Succina Nero appellauit capillos Poppeæ. 406. 1.5
Succina monilium vice. 411.2.1
Succina oleo oblita meliùs flagrant. ibid.
Succinorum copia ingens. 406.2.1
Succinis candidis hodie maximum pretium. 408.1.7
Succubus,& incubus. 590.1.fin.
Succus. 135.1.42
Quid ſit. 129.2.9
Succus lapideſcens. 104.1.43
An poſſit numerari inter cauſas efficientes foſſilium. 41.2.6
Succus lapidum. 131.2.init.
Succus concretus quid. 135. 1. 44 & 289. 1. 10
Succus ſepiarum an ſit apta materia atramenti ſcriptorij. 254.2.4
Succus pro humore animalis. 288.1.fin.
Pro humore herbarum, & plantarum. ibid. 2.4
Succos Cyrenaicus. ibid.5
Succus ex quo formantur metalla. 290.2.16
Succus & lacryma an differant. 288.1.2
Succus concretus an ſit quartum foſſilium genus. 289.1.10
Succus ab aqua in quo differat. ibid.11
Succus pinguis ab aqua quomodo ſeparetur. 291.1.20
Succus vinoſus. 292.2.med.
Succus arboreus vel eſt gummi, vel lacryma, vel reſina. 401.2.init.
Succi concreti diuiſio. 135.1.44
Succi,& ſicci etymon. 288.1.2
Succi varias eſſe ſignificationes. ibid.3
Succum concretum eſſe quartum foſſilium genus. 289.1.11
Succi concreti genus quod. ibid.2.3
Succi lapideſcentis vires, & miracula. 291. 2. fin.
Succi, quibus miſcentur aquæ thermales. 84. 1.6
Succi concreti quomodo è venis colligendi. 128. 2.17
Succi tranſlucentes. 131.2.init.
Succi concreti quomodo inuenti. 289.2.12
Succi concreti materia & ortus qualis. ibid. 13, 14
Quomodo concreſcant. 290.2.17
Succi ad aquas relati. ibid.18
Succi in ordine ad aquas conſiderati. 291. 1. 19
Succi concreti quomodo in aquis dignoſcendi. ibid.21
Succi lapideſcentis damna. ibid.

Succi

Succi concreti qui quæ metalla contineant. ibid. 2.23
Succi acres. 292.2.ante fin.
Succi concreti vnde colorentur. 357.2.1
Succi arborum quales maximè placeant. 366. 2,5
Succi varij ſignificatus. 488.2.5
Succorum concretorum locus. 289.2.13
Succorum varietas eſt cauſa varietatis metallorum. 291.2.23
Succorum excoctiones varias eſſe. 292.1.25
Succorum qualitates quot,& quæ. ibid.26
Succorum color. ibid.2.poſt init.
Perſpicuitas. ibid.med.
Succorum concretorum vis ignea. ibid.med.
Succorum miſtio eſt cauſa coloris gemmarum. ibid.fin.
Succorum diuiſio. 293.1.per tot.
Succis excoctis quid ſit faciendum, 292, 1. 25
Succos foſſiles, ſeu minerales dari. 288. 2. fin.
Succos concretos eſſe compoſita homogenea. 290.1.init.
Succos concretos vires dare aquis. 291. 2. 20
Succos concreſcere non ſecus ac lapillos pretioſos. ibid.22
Concretos aquis vires communicare. ibid.
Succos eſſe cauſam coloris aquarum. 292. 1. init.
Succos pingues ſeparari ab aquis, ibid.26
Aquis innatare. ibid.
Sudauiam Pruſſiæ regionem ſuccini eſſe feracem. 406.2.2
Sudini Pruſſiæ populi quomodo legant ſuccinum. 406.2.3
Sues incendiarij turbant elephantos. 386. 2. 37
Suetinus. 607.1.66
Sulmonis deſcriptio. 255.2.5
Sulphur. 609.1.2 & 616.1.3
An poſſit numerari inter cauſas efficientes foſſilium. 41.2.6
Sulphur cur Græcis θεῖον. 345.2.3
Cur ſacrum diuinumque habeatur. ibid. & ſeqq.
Sulphur eſſe patrem metallorum. 346.1.5 & 348. 2.poſt init.
Sulphur materia fulminis. ibid.fin.
Sulphur cœleſte Virgilio. ibid.2.9
Sacrum cur. ibid.10
Sulphur luteum flos ſulphuris. 348. 1. poſt init.
Sulphur eſt penetratiuum, & attractiuum. ibid.4
Eſt aperitiuum. ibid.2.init.
Abundat in venis metallicis. ibid.
Sulphur ἄπυρον, ſeu viuum. 349.1.4
Sulphur viuum eſt foſſile. ibid.
Sulphur viuum optimum quod. ibid.
Sulphur natiuum. ibid.fin.
Fuſum. ibid.2.5
Factitium. ibid.
Pepyromenon. ibid.
Sulphur factitium quot modis fiat. ibid.6
Sulphur gleba dictus. ibid.
Sulphur egula. ibid.7
Virgineum. 350.1.9
Sulphur pro fuco. ibid.
Sulphur vulgare,ſeu commune. ibid.10
Chymicum,ſeu philoſophicum. ibid.
Sulphur, & argentum viuum eſſe materiam metallorum. ibid.
Sulphur vbi ordinariè oriatur. ibid.2
Quomodo fodiatur. ibid.2
Quomodo fiat ex aquis ſulphureis. ibid. 2.3
Sulphur ex aquis ſulphureis. ibid.2
Sulphur oleum terræ appellari. 351.1.3
Sulphur eſt calidum. ibid.2.1
Sulphur quarto gradu eſſe calidum, & ſiccum. ibid.
Sulphur tertio ſolùm gradu eſſe calidum. ibid.3
Sulphur quod ſpiritu ſufflari poſſit. 352. 2. init.
Sulphur noxium formicis, & inſectis. 353. 2. 1
Quibus animalibus noxium. ibid.
Sulphur pabulum ignis ſubterranei. ibid.
Sulphur ignis materia. ibid.
Pater metallorum. ibid.
Sulphur pallorem dirum quomodo offendat. 354. 1.init.
Sulphur pro fuco. ibid.4
Pro illychniis. ibid.
Sulphur materia pulueris tormentarij. ibid.
Materia pulueris pyrij. ibid.
Sulphur auri admotum crepitat. ibid.
Quibus metallicis noceat. ibid.5
In cinerem reſoluit metallum. ibid.2.6
Secernit aurum ab argento. ibid.
Sulphur dat candorem aquis. ibid.
Sulphur aptum ſuffitui pro thorace. ibid.7
Sulphur eſſe pabulum ignis ſubterranei. ibid.9
Sulphur præſtans vſum pulueris pyrij. 386. 2. 43
Sulphur eſſe oleum terræ. 478.2.init.
Sulphuris vis domitrix. 345.2.1
Varia nomina. ibid.2
Etymon. ibid.2
Materia,& natura. 347.2.1 & ſeqq.
Loca generatim. 348.2.5
In particulari. ibid.& ſeq.
Genera. 349.1.4
Sulphuris caballini materia,& vſus. ibid.2.6
Sulphuris oleum quomodo fiat. 351.1.3
Sulphuris calor,& ſiccitas. ibid.2.2
Color. 352.1.4
Odor. ibid.5
Sapor. ibid.6
Pinguedo,raritas,& leuitas. ibid.7
Figura. ibid.1.8
Vis medica.ibid. 1,2,3,4,5,6, 7, 8, 9, 10, 11 & 353.2.1
Sulphuris vis ad expiandas domos. ibid.
Sulphuris vſus fullonibus, & infectoribus. 354.1.4
Sulphuris oleum. ibid.2.6
Sulphuris pinguedo ablutione tollitur. ibid.7
Sulphuris ſymbolum. ibid.
Sulphuris,& bituminis vis eadem. 355.2.1

Sulphuri vim domoi expiandi tribuit Homerus. 346.1.7
Sulphuri cum fulmine affinitas. ibid.8
Surius amnis. 103.2.37

S Y

Sybaris fl. 111.2.fin.
Syderea,& zaphera. 419.1.3
Syluarum incendium. 123.2.fin.
Symboli Apoſtolici diuiſio in duodecim articulos fidei,quænam ſit. 573.2.5
Symboli diuiſio in duodecim articulos, quorum ſingulis reſpondent ſingulæ gemmæ Apocalypſis. ibid.1.init.
Symmetria picturarum. 262.1.10
Symmetria picturæ à quo primùm inuenta. 268. 2.8
Symphonia vis. 11.2
Synodites. 603.2.17
Syria Dea ſymbolum perfectæ pulchritudinis. 171.1.init.
Syricum. 253.2.4
Syropicon. 147.2.3
Syrtites. 604.1.4

T A

T*Abula* viuens quæ. 255.2.init.
Tabula oſtendens puberem filium ſeni patri ſimilem, ſalua ætatis differentia. 271. 1.19
Tabulæ pictorum propriæ. 259.1.19
Tabulæ pictorum imperfectæ plurimum æſtimatæ. 271.2.10
Tanari fons. 107.1.65
Tagus fl.Hiſpaniæ. 1.1.2
Talchus an differat ab Aſtere. 148.1.8
Vbi inueniatur. ibid.9
Talchus,ſtella terræ. ibid.
Vbi in Italia naſcatur. ibid.2.init.
Talchum differre à lapide ſpeculari. 339. 2. fin.
Talchum quid ſit. 475.2.init.
Tamarici fontes. 114.2.111
Tamerlanus Rex Tartarorum. 174.2.20
Tamerlani vexilla trium colorum quid. ibid.
Tarandi colores quomodo mutentur. 184. 1. 19
Tartarum quid. 475.1.9
Tauris color rubeus infeſtus. 175.2.3
Taxum. 504.2.fin.

T E

Templum Herodis nobilius templo Salomonis. 2.1.10
Templum Salomonis. 10.2
Ammonis. 391.2.24
Templa Virtutis,& Honoris. 107.2.67
Templorum modi quinque, fabricandi quinque genera. 10.2
Teneriffa. 54.2.12
Teni fons. 107.1.63
Tephr tis. 606.1.48
Tep darium. 76.2.9
Termini cineracij qui. 284.1.6
Terra. 135.1.42
Terra lemnia. 8.2
Armena. ibid.
Terra ſitne maior,quàm aqua. 57.1.init.
Terra foſſilium mater. 115.2.1
Terra hominis benefica. ibid.2
Terra immobilis. 116.2.6
Terra quid. 129.2.9
Terra mineralis quid. 135.1.42
Terra foſſilis quid. 137.1.2
Simplex quid. 139.1.16
Quid compoſita. ibid.& 140.1.15
Terra aquæ, aëris, ignis particeps quæ. 139. 1. 27
Terra metallica. 140.1.24
Lapidoſa. ibid.
Succoſa. ibid.
Terra metallica quotuplex ſit, ibid.16
Lapidoſa quotuplex. ibid.2.27
Quotuplex ſuccoſa. ibid.28
Terra compoſita in quo differat à mixto foſſili. ibid.29
Terra caliginoſa. 150.2.4
Terra carioſa, caneſcens, & ſeneſcens. 143. 1. init.
Terra optima quæ. ibid.
Terra Cimolia. 146.2.3
Sarda & Vmbrica. ibid.
Terra,vulgò *Pietra di S.Paolo*. 148.1.6
Terra lemnia cur vocetur, Miltos lemnia. ibid. 2.5
Cur ſphragis, & ſigillum lemnium. 149. 1.6
Terra lemnia an ſit bolus orientalis officinarum. ibid.7
Terra ſigillata. ibid.fin.
Quomodo conficeretur in lemno. ibid. 2.9
Terra ſigillata an arte confici poſſit. ibid. 13
Terra lemnia an oleat. 150.1.14
Terra Armena,vel bolus Armenus, an ſit ipſe lapis Armenus. ibid.1.7
Terra lemnia adulterata. ibid 8
Terra Armenia adulterata. ibid.
Terra Eretriæ ſimilis. 151.1.2
Terra,Italis *terra roſſa*,qualis ſit. 155.1.9
Terra Balearica,& Ebuſitana. 158.1.1
Galata,& Clupea. ibid.
Terra aluminoſa quæ. 344.1.4
Terra bituminoſa ardet. 361.2.7
Terra bituminoſa vbi ſit. ibid.
Terra obſignata Melitæ inſulæ. 511.2.38
Terræ figura. 56.2.2 & 116.1.fin.
Centrum, ibid.
Laudes, 115.1.2
Magnitudo. 116.1.3
de Terræ forma & rotunditate Manilius. 117. 2. 12
Terræ vterus,pro foſſilium partu. 118.1.init.
Terræ ardentes. 119.2.23
Terræ mineralis diuiſio. 135.1.43
Terræ materia. 137.2.3,4,5
Terræ ſimplicis differentiæ quæ. 139. 1. 18, 19
Terræ fertilis odor. 143.2.init.
Terræ lemniæ plura nomina. 148.2.2
Eius etymon. ibid.3
Terræ lemniæ ſpecies tres. 149.1.8
Terræ lemniæ vires. ibid.2
Terræ Armeniæ etymon. 150.1.1

Natura,

Natura. ibid.
Vires. ibid.4
Terræ Armeniæ, & lemniæ adulteria. 151. 1.10
Terræ bituminoſæ vires. 361.1.med.
Terræ an fiat iniuria metallicis foſſionibus. 13. 2.7
Terram reſpectu cœli eſſe punctum. 116.1.4
Terram lemniam an hodie habeamus legitimam. 149.1.7
ex Terra & aqua fit vnus globus. 57.1.init.
de Terra pingui,& macra Virg. 143.1.7
Vberi,& ſterili Virg. ibid.8
Spiſſa & rara Virg. ibid.a.9
Salſa & amara Virg. ibid.10
Pingui Virg. ibid.11
Humida, graui, leui, nigra, & frigida. ibid. 12
Terræ, quibus miſcentur aquæ thermales. 84. a.8
Terram abſolutè non moueri. 117.1.9
Copernianus motus terræ impugnatur. ibid.
Terram totam non mutare centrum grauitatis. ibid.10
Non moueri motu trepidationis. ibid.
Terræ minerales vbi generentur. 138.1.10
Terræ an bene ex vſu diſtinguantur. ibid.2.13
An bene diſtinguantur penes odorem,& ſaporem. ibid.14
Terræ foſſiles cur incaleſcant. 141.2.35
Terræ pingues,& macræ. ibid.36
Lentæ,& friabiles. ibid.
Spiſſæ,& raræ. ibid.37
Graues,& leues. 142.1.38
Aſperæ,& leues. ibid.39
Liquabiles,& cremabiles. ibid.
Terræ quæ proſint ſiligini, fabæ, hordeo, ciceri, & aliis leguminibus. ibid.2.3
Quæ vtiles ſint frumento, rapis, lupinis, aliis. ibid.
Terræ amaræ,& macræ. ibid.4
Terræ quas amant plaſtæ,& figuli. 145.2.2
ex Terris pinguibus, & ſpiſſis opera quæ. ibid.3
Quæ ex pinguibus & raris. ibid.
Terræ medicatæ. 146.1.1
Terræ quæ pictoribus inſeruiant. 147.1.1
Quæ fabris tignariis. ibid.3
Quæ fabris argentariis. ibid.2.init.
Terræ in aquis lapideſcentes. 156.2.8
Terræ aluminoſæ vbi reperiantur. 344.1.4
Sulphuratæ vbi. 349.1.4
Terræ ſulphuratæ vbi ſint, & quarum virium. 351.1.2
Terra Eretria, vide *Eretria*.
Chia, vide *Chia*.
Selinuſia, vide *Selinuſia*.
Cimolia, vide *Cimolia*.
Pnigitis, vide *Pnigitis*.
Melia, vide *Melia*.
Ampelitis, vide *Ampelitis*.
Pharmacitis, vide ibid.
Ochra, vide *Ochra*.
Sile, vide *Sile*.
Rubrica, vide *Rubrica*.
Terrarum ſapor quomodo explorandus. 131. 2. init.
Terrarum generatio. 138.1.6
Terrarum varietatis cauſæ quæ. ibid.& ſeqq.
Terrarum differentiæ. ibid.2.11
Terrarum diſtinctio ex regionibus. ibidem 15
Terrarum differentiæ quomodo cognoſcendæ. 139.1.10
Aliæ terrarum differentiæ. ibid.11
Terrarum ſapores qui. 141.1.33
Odor qui. ibid.34
Terrarum odor cur facilè non ſentiatur. ibid. 2. init.
Terrarum figuræ. 141.1.40
Colores. ibid.
Terrarum duo genera. ibid.1
Terrarum diuiſio ad culturam. ibid.2.2
Alia pro agricolis. ibid.
de Terrarum varia conditione Virgilius. 143. 1.5
Terrarum maciei quomodo medendum. ibid.2. 15
Terrarum vires medicæ in genere. 147. 1. 2. 3.4
Terræ motus. 116.2.7
Terræ motus Alpium & Apennini. ibid.
Duodecim artes in Aſia terræ motu proſtratæ. ibid.
Teſſeræ cryſtallinæ. 433.2.11

TH

Thamar ſtuprum. 214.2.init.
Thapſia. 504.1 med.
Theatridium. 77.1 med
Thebaicus. 524 2.17
Theodoſios creta viridis. 158.1.14
Therme quid. 73.1.28
Thermæ & balneæ differunt. ibid:29
Thermæ & balneæ ſæpe confunduntur. ibid. 30
Thermarum etymon. 72.2.27
Thermarum aquæ quales eſſent. 73.2.31
Thermarum forma. 77.2.16
Luxus. 75.1.2
Thermarum quarum auctores Principes. ibid.
Thermarum veterum multitudo. ibid.
Thermarum moles. ibid.2.init.
Deliciæ. ibid.
Quàm pretioſa materia. ibid.med.
de Thermarum luxu Seneca. ibid.
Clemens. ibid.3.fin.
Thermarum luxus Etruſci, ex Martiali. 76. 1.4
Ex Statio. ibid.5
Thermarum partes quæ. ibid.1.8
in Thermis ſe lauandi tempus quod. 78. 2. 21
in Thermis cœnandi vnde orta conſuetudo. ibid.23
Thermalium aquarum magna varietas. 73. 2. 31
Theſauri abſconditi Iſaiæ quid. 7.2
S.*Thomæ* lapis. 604.1.24
Thonnina eſt ſpecies muriæ. 324.1.10
Thorax Iulij Cæſ.factus è margaritis. ibid.
Thracibus vita luctuoſa, mors feſtiua. 174. 1. 18
Thracius. 519.1.7
Thracius lapis quod bitumen. 355.2.init.

Thracius lapis eſt bituminis genus. 379.2.1
Thracius lapis vbi ſit. ibid.2.2
Thracius, gagates, & obſidianus iu quo differant. 381,1.9
Thracius oleo extinguitur. 395.1.104
Thracij lapidis etymon. 379.2.2
Thracij vires. ibid.3
Proprietates. ibid.4
Thraſymenus lacus. 70.2.14
Thucidides hiſtoricus fuit metallicus. 16. 2, init.
Thus quid nominis. 496.1.1
Thus, & incenſum pro ſynonymis. 497. 2. poſt init.
Thus pro balſamo. ibid.3
Thus Æthiopicum. 498.1.9
Thus maſculum cur dictum. 500.1.2
Thus quomodo cremetur ad vſus medicos. 501, 2.5
Thus cremandi vſus in honorem Numinum, 502.1.3
Thuris etymon. 496.2.1 & ſeqq.
Varia nomina. 497.1.2
Patria. ibid.3,7
Thuris arboris facies, 498.2.1 & ſeqq.
Thuris lacryma. 499.1.init.
Thuris virgultorum ius. ibid.4
Thuris varia genera. 500 1.5
Thuris legitimi, vel illegitimi indicia quæ. ibid. 1.6
Thuris vſus medici. ibid.1.& ſeqq.
Vſus ſacri. 501.2.1,4
Vſus aliquot ſuperſtitioſi. 503.1.init.
Thuris cortex. ibid.2
Fuligo. ibid.3
Manna, ſeu pollo. ibid 2.4
Thura diis dandi ritus. 502.1.2
Thyites. 526.1.14
Thynnicum quid. 323.1.9
Thynnus Byzantius muriæ materia. ibid.7
Thyrrhaus. 604.2.7

T I

Tiburones. 526.2.32
Tigrides venandi prior modus ſine ſpeculo, 454.2.1
Tigrides venandi poſterior modus per ſpeculum. ibid.2
Tigridis vitreo captæ ſpeculo ſymbolum. 455. 1.4
Tilphoſa fons. 68.2.init.
Timanthes pictor. 270.1.11
Timantis Iphigenia. 9.2
Timor Phaëthontis. 400.2.14
Tintinnabulum ad quid in balneis. 79.1.16
Titareſi deſcriptio ex Lucano. 99.1.57

T O

Tomos, & armoge picturæ quid Plinio. 268. 2. init.
Tonſores vtuntur tripela. 247.2.5
Topazion, ſeu Topazius. 2, 2.16 & 8. 2. & 579. 2.1.
Vbi inuentus. 551.2.1
Topazius cui Patriarchæ aptandus ſit. 552. 2 8
Cui aptandus Apoſtolo. ibid.9
Quomodo congruat nono Symboli articulo. 579.1.4
Topazius aſcribitur Simeoni. 586.1.4
Topazij etymon. 551.1.1
Color, & genera. ibid.2
Topazij color an imitetur folia porri, an ipſius ſuccum. ibid.3
Topazij colorem an neceſſe ſit eſſe viridem. ibid.4
Topazij pretium, & æſtimatio. 552.1.5
Moles, & quantitas. ibid.6
Proprietates, & vires. ibid.7
Topazij expoſitio myſtica, 587.1
Tormina nitro diſcuti. 328.2.12
Torrentes. 57.2.med.
Torrentis impetus. 123.2.12
Toxicum. 504.2.fin.

T R

Traditionum Iudaicarum ſymbolum. 365.2.4
Trapezitas inter viles reponit ius ciuile. 15. 2. med.
Trichnus. 606.1.47
Triens quid. 623.2.8
Triophthalmus. 605.2.18
Tritulus mons. 110.1.29
Tritura medicamentorum. 217.1.6
Triumphus Pompeij M. 2. 2. 8 & 593. 2. poſt init.
Trulla cryſtallino. 430.1.1

T V

Tuba igniuomæ. 389.2.61
Tubæ ignifomæ aliæ ſimplices, aliæ armatæ, ibid.62
Tungi fons. 100.1.4
Tunica funebres Regum quæ. 285.1.16
Turchois, ſeu turca. 601.1.5
Cur ita nominata. ibid.
Turchoidis pretium. ibid.
Genera. ibid.
Color. ibid.
Proprietates. ibid.fin.
Turpilius pictor. 272.1.31
Tuſculanus. 524.2.14
Tuſſim nitro ſanari. 329.1.init.

T Y

Tyberis fl. 92.2.7
Tyberis color. ibid.2.init.
Tyberim tranantes vetulæ facibus accenſis. 590. 1.65
Tympana vnionum ſpecies. 594.1.8
Tyria. 230.2.fin.

V A

V*Accinij* color qualis. 219.1.9
Natura qualis. ibid.
Vacuo infenſa natura. 394.1.95
Valles Amſancti. 121.1.32
de Vallibus Amſancti Virgilius. ibid.33
Pontanus. ibid.34
Vapor & exhalatio in quo differant. 14.1. init.
Vaporis & exhalationis connexio. ibid.13
Variolarum cicatrices ex interuallo non dignoſci. 262.1.10
Vas cryſtallinum amphorale. 428.2.2
Vaſa balneis dicata. 77.2.15
Vaſa, & machinæ ad foſſionem venarum. 117. 2.22

Vaſa

Digitized by Google

& Verborum.

Vaſa ex terra odorata. 141.2.init.
Vaſa figlina laudata quot dotes habeat. 145.2.7
Quas nobilitarint regiones. ibid.
Vaſa myrrhina Plinio quid. 159.1.1
Vaſa myrrhinis proxima, quomodo fieri poſſint. ibid.2
Vaſa ex vitro. 327.1.fin.& 330.1.19
Vaſa cryſtallina. 430.2.3
Vaſarium. 77.1.14
Vaticinari in Trophonij antro quid ſit. 109.2.82

V E

Velinus lacus. 504.1.init.
Vellus aureum, vide *Aureum vellus.*
Vena aquarum. 122,1.2
Ingenij. ibid.
Vena metallica quid. ibid.3
Vena, metallum, minera, fodina, & venula in quo differant. 113.1.8
Vena metallorum. ibid.9
Vena plumbaria equi vngula patefacta. 124.1.init.
Vena profunda. 126.2.2
Dilatata. ibid.
Cumulata. ibid.
Lata. ibid.3
Anguſta. ibid.
Alta. ibid.
Humilis. ibid.
Vena inuenta quid faciendum ſit. 127.2.12
Venæ nomen aptum foſſilium locis. 122.1.1
Venæ origo, finis, caput, & cauda. 127.1.7
Fundamentum, & rectum. ibid.
Venæ nomen imponendum. ibid.2.12
Venam inutilem non excoquendam cum vtili. 291.2.13
Venæ foſſilium. 122.1.3
Venæ foſſilium vbi ſint meliores. ibid. 2. 5 & ſeqq.
Venæ metallicæ caſu ſex modis inueniuntur. 123.1.12
Venæ metallicæ arte inueniuntur 16. modis. 124.1.13
Venæ quomodo præparandæ. 127.2.13
Quomodo vrendæ, torrendæ, tundendæ, lauandæ. 118.1.init.
Venarum metaphoram quomodo Seneca aptet foſſilibus. 122.2.med.
Venarum metallicarum inuentio. 123.2.11
Venarum fragmenta. 124.1.13
Differentiæ. 116.2.2
Extenſio. ibid.4
Differentiæ penes varietatem locorum. ibid.5
Vnio, & diuiſio. 127.1.6
Fibræ. ibid.1.8
Venarum fodinarúmque arcæ. ibid.2.12
Venarum foſſio. ibid.
Venarum metallicarum indicia. ibid.
Experimenta. ibid.13
Excoctio. 128.1.15
de Venis ferri, & auri Ouidius. ibid.
Venas competere foſſilibus metaphoricè. 122.2.init.
Venulæ, & commiſſuræ ſaxorum quid. ibid.
Venula, metallum, minera, fodina, & vena in quo differant. 123.1.8
Venatio non omnis probatur Platoni. 454.2.1
Venenati **hominis notæ in communi.** 507.1.22
Venenum adulteræ, Auſon. 224.2.37
Venenum in carnibus morticinis, aut à fulmine occiſis, vel à venenoſis, & rabidis animalibus, quale ſit. 505.1.13
Venenum an interdum morbis, & alteri veneno poſſit eſſe remedium. ibid.2.18
Venenum an curari poſſit ægro abſente. 511.2.fin.
Veneno cur quis inficiatur quòd dormiat ſub arbore venenata. 507.1.21
Veneno affectorum victus qualis ſit. ibid.2.25
Locus qualis. ibid.
Remedia quæ. 508.1.26
Venena quot modis interficiant. 505.1.12
Venena omnia an cor primùm petant. ibid.14
Venena an in ſtatum diem poſſint interimere. ibid.2.15
Venena vt quis innocuè ſumat an poſſit aſſuefieri. ibid.16
Venena quibus modis poſſint præcaueri. 506.1.19
Venena caliditate excedentia. 507.2.init.
Excellentia frigiditate nimia. ibid.24
Venena ſicca. ibid.
Humida. ibid.
Venenorum genera. 504.1.1
Vis. 123.2.12
Venus Apellis. 274.1.15
Venus cur è mari orta fingatur. 293.2.fin.
Venus cur ſaligena. 313.1.6
Cur orta è mari. ibid.2.8
Venus marina. ibid.10,11,12
Venus cur picta è mari exiens. 318.2.12
Veneris, & Mercurij apparitiones, & occultationes. 51.1.fin.
Veneris nomen Graium eſt ἀφροδίτην. 314.1.13
Veneris ceſtus. 396.1.117
Veneris ars ad conciliandum amorem. ibid.2.120
Veneris ceſtus cuius ſit ſymbolum. 397.2.127
Veneris inſigne, ſpeculum. 464.2.1
Veneris crinis. 605.1.18
Verba abſcœna, quàm fugienda cenſuerit Ariſtoteles. 260.1.11
Veretrum. 504.2.ſub fin.
Veritas præferenda amicitiæ. 49.2.fin.
Veritatis ſuauitas. 398.1.128
Verniculum vocari ſcolecion. 236.2.init.
Vermiculi natura. 237.1.34
Vermilium. 236.2.31
Vernix cur vocetur ſandaracha. 211.1.32
Vernix quomodo fiat. 258.1.init.
Vernix Apellis. 274.2.18
Vernicis nomina. 211.1.29
Etymon, & materia. ibid.
Vſus. ibid.30
Vires. ibid.2.33
Vernicis materia, & vſus. 241.2.7
Vernicem ſignificari nomine ſandarachæ. 211.1.28
Verniculus, de cocco. 236.2.28
Verſus variabilis ferè in infinitum. 140.2.14

Veruculum quid. 259.1.19
Verzinum quot modis fiat. 239.1.poſt init.
Verzini arbor qualis,& vbi. ibid.init.
Veſta ignis. 391.1.init.& ſeq.
Veſtis punicea Laconum in bello. 175.2.2
Veſtis vermiculata. 236.2.27
Veſtes oſtrinæ,id eſt,purpureæ. 170.1.28
Sarranæ,pro tyriis,& purpureis. ibid.
Veſtes Flammineæ. ibid.2.32
Veſtium loca quæ. 77.2.17
Veſuuij deflagratio. 119.1.22
Vetula Tyberim tranantes facibus accenſis.390.1.65
Vexilla trium colorum Tamerlani Regis quid. 174.2.20

VI

Via lactea eſt in firmamento. 48.1.5
Deſeritur Ariſtotelis ſententia de loco viæ lacteæ. 49.2.med.
Viæ virtutis,& voluptatis. 108.1.70
Victus veneno affectorum qualis ſit. 507.2.25
Videndi ratio triplex. 262.2.11
Videns aliquem, myſticè fit eius pater. 462.1.10
Vinum lac Veneris. 113.2.109
Vinum oliguphorum, & poliphorum quibus dandum,vel non dandum. 226.2.53
Vini commoda & incommoda. 14.1.init.
Mala. 113.2.109
Medium cur optimum. 483.2.21
Vino ſale conditi. 319.1.3
Viola quomodo nigra,& purpurea. 219.1.8
Violarum plura nomina. 170.1.29
Vipera ſuccino incluſa. 409.1.5
Viperæ,& balſami ſocietas. 496.1.7
Viri fortis color qui. 185.2.5
Viri an lauarentur cum fœminis. 79.2.28
Viros cum mulieribus lauari ſanitati obeſt. 80.1.33
Viros cum mulieribus promiſcuè lauari deteſtandum. ibid.34
De promiſcuis vtriuſque ſexus balneis S.Cypriani ſententia. ibid.2.35
Sententia Clementis Alexandrini. 81.1.36
Viros pulchritudinis cultores. 256.2.init.
Vires foſſilium magicæ. 134.2.41
Virga vigilans,de Deo. 43.2.fin.
Virga Aſſueti. 125.1.init.
Aaronis. ibid.
Moyſis. ibid.
Homerica. ibid.2
Palladis. ibid.
Mercurij. ibid.
Auguralis. ibid.2.6
Virgines Mileſiæ. 120.2.30
Virgines Veſtales ignem Solis radiis excitabant. 448 2.7
Virginitas irreparabilis. 69.1.init.
Virginitatem quomodo repararit Iuno. 68.2.fin.
Virgula Circæa. 125.1.4,5
Virgula diuina ex fontibus incantatorum. 126.1.11
Virgulæ diuinæ vſus an ſit licitus. 125.2.6,9,10
Eius figura. ibid.8
Materia. ibid.
Magnitudo,& figura. ibid fin.
Virgulæ diuinæ motus. 126.1.18
Adagia. 125.1.init.
Virgularij. ibid.2.7
Virgulariorum dolus. 126.1.12
Virites. 607.1.67
Viror ſmaragdi iucundiſſimus. 177.2.20
Viroris laus,& vtilitas. ibid 1.18
Effectus ex quibus oriantur cauſis. 178.2.30
Virus ſaxorum igne expreſſum, quàm noxium metallicis. 46.1.21
Virtus mineralis an poſſit numerari inter cauſas efficientes foſſilium. 41.2.6
Virtus & voluptas adoriuntur Scipionem. 108.1.71
Virtus obiurgat voluptatem. ibid.2.73
Virtus repulſæ neſcia. 379.1.init.
Alta petit. ibid.
Virtutis templum. 107.2.67
Virtutis pulchritudo. ibid.
Virtutis,& voluptatis viæ. 108.1.70
Virtutis,& voluptatis certamen ex Silio Italico. ibid.
Virtutis & voluptatis deſcriptio. ibid.71
Virtutis & fortunæ certamen. 277.2.21
Virtutis picturæ. 278 1.22
Pulchritudo. 375.1.26
Symbolum. 378.2.13
Virtutis vmbra eſt gloria. ibid.15
Virtutis iter eſt arduum. ibid.
Virtutis via quæ. 379.1.17
Virtutis,& voluptatis diuerſa natura. ibid.
de Virtute Heſiodi,& Epicharmi ſententia. 107.2.68
Viſus obiectum quotuplex ſit. 161.2.2
Viſus diſgregatio quid ſit. 177.2.24
Viſus vis. 365.1.1
Viſus amoris initium. ibid.
Vita luctuoſa Thracibus mors feſtiua. 174.2.18
Vita quàm incerta. 397.1.123
Vita æterna in quo conſiſtat. 458.1.poſt init.
Vitæ humanæ ſymbolum. 379.1.17
Vitis aurea & racemi ex gemmis. 2.1.10
Vitium cineris vires. 286.1.med.
Vitibus ampelitis vtilis. 381.2.5 & 382.2.18
Vitrarij lapides qui. 416.1.5
Vitrarij, quibus duæ ſunt fornaces, quomodo vitrum coquant, & quales ſint illæ. 419.2.3
Vitrarij, quibus vna ſolùm eſt fornax,quomodo vitrum coquant. 420.1.4
Vitrea quæ à vitro denominata. 415.1.1
Vitrea vaſa igni expoſita quomodo non rumpantur. 420.2.7
Vitrea opera quomodo tingantur. 421.2.init.
Vitreæ & factitiæ gemmæ quomodo à veris diſcernantur. ibid.7
Vitriolum attramento neceſſarium quale. 244.1.18
Vitriolum eſſe ſuccum concretum. 245.1.26
Vitriolum fieri ex pyrite, ſeu marchaſita. ibid.2.init.
Fieri ex ſucco aſtringente. ibid 28
Vitriolum aliud natiuum, aliud factitium. ibid.29

Vittio

Vittiolum xn ſit finis fodiendi. 246.1.34
Vitiiolum vulgare,ſeu commuoe quod. ibid.33
Romanum quod. ibid.
Viiriolum foſſile,ſeu natiuum. ibid.2.35
Factiiium,ſeu aite factum. ibid.
Vitriolum ſtalactis dictum quod. ibid.36
Viiriolum ſtalacticum, ſeu ſtillicldiare quale. ibid.
Vitriolum pecton,ſeu gelatum. ibid.
Hephthon,ſeu decoctum. ibid.
Vitriolum quod optimum,quod minus bonum. ibid.
Virriolum quibus locis proueniat. ibid.37
Vitriolum Cyprium maximè probatur. 247. 1. init.
Vitriolum qoomodo conficiator. ibid.39
Non concreſcit niſi immixto ferro, vel ære. Ibid.2.init.
Vitriolum cur reddat nigrum atramentom ſcriptorium. ibid.2.44
Vitiiolom vſtum fit album. 248.2.49
Vitriolum tranſit in chalcitin. ibid.
Qua arte ſcriptas litteras faciat euaneſcere. ibid.
Vitriolum,& alumen ſucci cognati. ibid.
Vitriolum qoomodo concreſcat. ibid.med.
Vitriolum quomodo concreſcat, & liquetur. ibid.fin.
Vitriolum affine miſy,ſory,chalciti,melauteriæ. 250.1.58
Vittiolum vſtum fit album. Ibid.2.poſt init.
Vitiiolum an tranſeat in chalciriu. ibid.
Vitriolom,miſy,ſory,chalciris,& melanteria, in quo differant,& conueniant. 251.2.68
Vitiiolum io miſy tranſire. ibid.69
Vitriolum Romanum an ſit miſy antiquorum. 252.2.init.
Vitrioli berba qualis. ibid.
Vitrioli herbæ vſua. 244.1.init.
Vitiioli plura oomina, & eorum etymologiæ. ibid.2.24,25
Vitrioli materia qoalis. 245.1.27
Vitrioli triplex materia. ibid.2.29
Viitrioli aeritudo,& ſapor. ibid.30
Eius venæ,& fodioæ. 246.1.31
Viitrioli fœtor dum foditur. ibid.
Vitrioli genera multa eſſe. ibid.33
Vitrioli ſpecies,ſunt ſory,miſy, chalcitis, & melanteria. ibid.34
Vitrioli conficiendi duo ptiores modi. 247. 1.38
Poſterlores modi duo. ibid.
Vitrioli coloies varij. ibid.2.42
Vitrioli oleum quomodo fiat, & quas babeat vires. 248.1.45,46
Vitrioli figuia. ibid.47
Vſos,& vires. ibid.48
Vitrioli acritudo,quæ metalla corrodat. ibid.2. poſt init.
Vitrioli fœtor. ibid med.
Sapor adſtringens. ibid.
Vitrioli, & aluminis affinitas. Ibid.49
Vitrioli aqua qoomodo dignoſcatur. ibid. 1. init.
Vitrioli in virgas formati vſus. ibid.poſt init.
Vitrioli odor,& vis aſtringens. ibid.
Vſus medici. ibid.
Vis medica. ibid.50 & ſeqq.
Vitrioli vox æquiuoca. 243.2.16
Vitriolo infici coria. 248.1.48
Perfici arramentum ſcriptorium. ibid.
Infici lanaa. ibid.2.init.
Capilloa infici. ibid.
Vitriolo aſtringi oia leonum, & vrſorum. ibid. 2.49
Vitrum. 527.2.1
Vitrum conflari ex ſuccis concretis. 291. 2. 24
Vitrum eſſe ſuccum concretum. 415.1.1
Vitrum ſit ne artis opus,an oaturæ. ibid.fin.
Vittum oprimum ex cryſtallo facta. 416.2.7
Virrum in arenas verſum. 417.1.poſt init.
Vitrum an ſit aliud arte,aliod narura. ibid.3
Vitrum ductile, & flexile an fieri poſſit. ibid. 2.4
Vitrum trigonum Indis æſtimatum muuus Regiom. 418.1.5
Virrum varietate colorum imitaus Achaten. ibid.2.init.
Viirum perficitur igne. ibid.fin.& ſeqq.
Vitrum quo igne liquetor. ibid.
Vitrum purgatur ſyderea terra,& xapbera. 419. 1.3
Quomodo porgetur Scaligero. ibid.4
An combuii poſſit. ibid.5
Virrum excoqoendum lignis aridis,quæ fumum non emittant. 420.1.fin.
Vitrum eo purius,quo magis excoctum.ibid.2.6
Vitrum noodum purgatum eſt ſubuitide. ibid.1
Vitrum picturæ aptiſſimum. ibid.& 421.1 2
Vitrum liquidum quomodo ex olla recipiatur. 420.2.6
Vitrum quomodo figuretur. ibid.
Vitrum quomodo inaurandum, & pingendum. ibid.7
Virrum quot coloribus pingatur. 421.1.3
Vitrum imitans colores gemmarum. ibid.
Vitrum quomodo coloretur ſanguine Diaconis. ibid.4
Quomodo imitetur hyacinthum. ibid.5
Vitrum variè colorati calce ſtanni. ibid.
Quomodo inauretur. ibid.6
Vitrum eſt diaphanum. ibid.2.1
Vitrum an poſſit reddi flexile. ibid.
Vitrum tioctom,lumen traiectum inficit. ibid.
Vitrum quomodo ferruminetur in lapidem. 422.2.4
Vitrum quomodo colore exprimat gemmas. 421.1.fin.
Vitrum facilè colorari. 422.2.4
Vitrum quomodo liqueſcat,& concreſcat. ibid.
Vitrum perficit magnes. ibid.
Vitrum igne citò ſoluitur. ibid.5
Quomodo figuretur. ibid.
Vitrum reddi poſſe flexile,& ductile. 423 2.18
Viirum eſſe venenum. 224.1.poſt init.
Virrum apta materia pro ſpeculis. ibid.12
Vitrum vincit adamantes. ibid.2.14
Vitrum quomodo cæletur. ibid.
Vitrum caloris impatiens. 425.1.16
Vitrum trigonum. 431.2.6
Vitrum virginitatis ſymbolum. 432.1.8
Symbolum fragilitatis humanæ. ibid.2.init.
Fortunæ ſymbolum. ibid.

Vitrum

Vitrum Fidei ſymbolum. 433.1.iult.& ſeq.
Symbolum vitæ præſentis. ibid.4
Sacramentorum ſymbolum. ibid.2.poſt init.
Vitrum perfici magnete. ibid 6
Vitrum ſymbolum ſtulti. 434.1.10
Vitrum materia ſpeculorum. 436.1.1
Vitrum conflari quod non ſit fragile, ſed doctile, & flexile, ao poſſit dari arte humana. 518.1.4
Vitri etymon. 415.1.1
Vitri genus quod. ibid.2
Vitri materia. ibid.2.3,4 & 416.2.ioit.& ſeq.
Vitri variæ materiæ quomodo permiſcendæ. 416.1.poſt ioit.
Vitri locus. ibid.2.1 & ſeqq.
Vitri origo. ibid.7
Vitri genera quæ. 417.1.3
Vitri æſtimatio ea ſacra Scriptura, & aliis. 2.1, 2 & ſeqq.
Vitri calices, Neroois tempore quanti fierent. ibid.
Vitri trigooi æſtimatio quanta apud Indos.418. 1.5
Vitri laudes. ibid.2.9
Color proprius. 420.2.1
Vitri bonitas non ſolùm è materia,ſed etiam ea coctione petitur. ibid.6
Vitri fragmenta qoomodo glutinentur. 422. 2.4
Vitri additameotum metallicom. ibid.5
Vitri æſtimatio, ſi non eſſet fragile. 414. 1. init.
Vitri vſus apud chymicos. ibid.12
Vſus ad potandum. ibid.
Vitri varia opera. ibid.
Vitri etymon. 517.2.2
Origo. ibid.3
Vitri pretium quantum olim, & hodie. 518. 1.5
Vitri fragmenta quomodo glutineotur. ibid.6
Vitri proprietates. ibid.7
Genera. 519.1.8
Vitro conficiendo qui lapides aptiores. 415. 2.4
Vitro conflando apti lapides quomodo præparandi. ibid.
Vitro conficiendo qui ſocci apti. 416.1.init.
Vitro conflando apti lapides ſunt varij coloris. ibid.5
Vitro conficiendo quæ arena apta. ibid.6
Vitro non nocere argentum viuum. 418.2.7
Vitro combuſto frangi lapidem veſicæ. 419. 1.fin.
Vitro parcit argentom viuum. 422.2.4
Vitro qui mortuos conderent. 414.1.13
Vitro proſperitatem impiorum ſignificari. 432. 2.2
Vitro iudicari puritatem cordis Beatorum.433. 2.8
Vitra piſcis picta. 421.1.2
Vitra candida optima. ibid.1.6

V L

Vlumia fons. 115.1.121

V M

Vmbilicus pro pala. 571.2.med.
Vmbrarum neceſſitas io pictoris. 157.2.7
Vmbria fons. 106.1.60
Vmbrica terra. 146.2.3

V N

Vnctionis extreoiæ oleum. 485.2.init.
Vnctione Spiritus ſancti olei nomioe ſignati. 371.1.7
Vnguentum Hermetis qood. 387.1.38
Vngueotum Mariæ Veneri ereptum, Chriſto donata. 398.2.135
Vnguentorum pericula, & damna. 255. 2. poſt init.
Vnio Verbi Dei ſymbolum. 7.2
Vnio idem quod margarita. 591.2.1
Vnio viginti millium ſcutorum, & amplius. 593.2.ioit.
Vnio tribus, & quatuor aureorum millibus emptus. ibid.med.
Alius plus vigioti ſcutorum millibus. ibid.
Vnio ao ſit pars conchæ. 595.2.17
Vnio quomodo ſit ſymbolum vitæ religioſæ, & eccleſiaſticæ. 598.2.25
Vide *Margarita*.
Vnionis etymon. 591.2.fin.
Figura. 594.1.8
Symbola. 598.1.24
Vnione ſignare quid. 174.2.22
Voiones Cleopatræ. 2.1.6 & 592.2.fin.
Clodij Rom. 593.1.med.
Paulinæ. ibid.fio.
Voiones an ſint perforati natura, vel arte. 594. 1.10
Voiones perfectiſſimi qui. ibid.11
Meliores qoi,perforati,an integri,iuoenes,ao ſenes. ibid.12
Voiones an deotur arte factitij, ficti, falſi, & adulterati. ibid.2.13
Vniones adulterandi modi qoi. ibid.
Vniones in qua concha generentur. 595.2.15
In qua conchæ parte. ibid.16
Vniones quomodo generentur in conchis. ibid. 18
Quot modis diſſoluantur. 596.1.19
Quomodo poliantur. ibid.20
Vnionum materia qui ſuccus. 291.2.ioit.
Vnionom ſpecies. 594.1.8
Piſcatio. ibid.2.14.
Voionum maxima copia in mari Indico. 595. 1 aore med.
Vniunum proprietates,& vires. 597.2.22
Prouerbia. 598.1.23
Vnionibus confirmari eor. 8.2

V O

Volaterranus fons. 115.1.121
Voluptas & virtus adoriuntur Scipionem. 108. 1.71
Voluptas alloquitur Scipiooem. ibid.71,74
Voluptas obiurgatur à virtote. ibid.1.73
Voluptas victa indignatur. ibid.75
Voluptatis, & virtutis certamen ex Silio Italico. ibid.1.70
Voluptatis & virtutis deſcriptio. ibid.72
Voluptatis vis. 398.1.129
Via quæ. 379.1.37
Voluptatis & virtutis diuerſa natura. ibid.
Voluptates auimi. 398.1.119
Vomer aratri. 123.2.fin.

V R

Vrina eſt oitroſa. 201.1.19

Vrina pueri cur neceſſaria ad ſanternam. ibid. 10
Vrna Patauina cum igne perenni. 392.2.82
Vrſus Tugatus, vitreæ pilæ inuentor. 423.1.7

VS

Vſus balneorum cur res quadrantaria. 78.1.19
Vſus quotidiani lethales qui. 504.1.9

VV

Vulcani Hephæſtij fabula. 148.2.3
Vulcania inſulæ. 119.2.24

VX

Vxor Lothi in ſtatuam ſalis verſa. 316.2.5
& cur. ibid.2
An verè verſa in ſtatuam ſalis. 317.1.8
Vxoris Lothi ſtatua, qualis fuerit. ibid.2.init.
Vxoris Lothi ſtatuam fuiſſe ex ſale metallico. ibid.poſt init.
Vxoris Lothi ſtatua quamdiu durauerit. ibid.
Qualis fuerit Tertulliano. ibid.10
Vxoris Lothi ſtatuam ſponte reſarciri. ibid.11
Vxoris Lothi inobedientia. 316.2.2
Incredulitas. ibid.3
Vxoris Lothi memoria à Domino commendata. 317.1.6
Vxores vbi cum viris defunctis comburerentur viuæ. 284.2.18
Vxorum pietas in viros. ibid.

XA

X*Anthus*. 511.2.98

XE

Xenophontis militibus nix nociua. 176.2.13

XY

Xylobalſamum quid. 490.1.1 & 494.2.init. & ſeq.
Xylobalſami, opobalſami, balſami, & carpobalſami differentia. ibid.fin.

Y

Y. Littera Pythagoræ. 507.2.fin.

ZA

Z*Ama* fons. 100.1.5
Zanthena gemma. 414.2.2
Zaphera, & Syderea. 419.1.3

ZE

Zeg Arabum quid. 250.2.init.
Zelotypia aquæ. 113.1.106
Zelotypiæ lex in ſuſpectos adulterij. 379.1.19
Zeno ſpernit aurum. 5.1.15
Zeuxis Heracleotes pictor. 269.2.4 & 270.1.12
Zeuxis pingens æternitati. 270.2.14
Zeuxis Antonio Magno comparatus. ibid.16
Zeuxidis, & Parrhaſij certamen. 9.2
Zeuxidis faſtus. 270.2.init.
Opera. ibid.13
Zeuxidiana æternitatis apodoſis. ibid.15
Zeuxidianæ Helenæ apodoſis. ibid.fin.

ZO

Zoophyta vnde cognoſcantur viuere. 291.init.

ZV

Zuccharum candum quid. 306.2.6

ZY

Zybius mons ferax naphthæ. 474.2.5

FINIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google